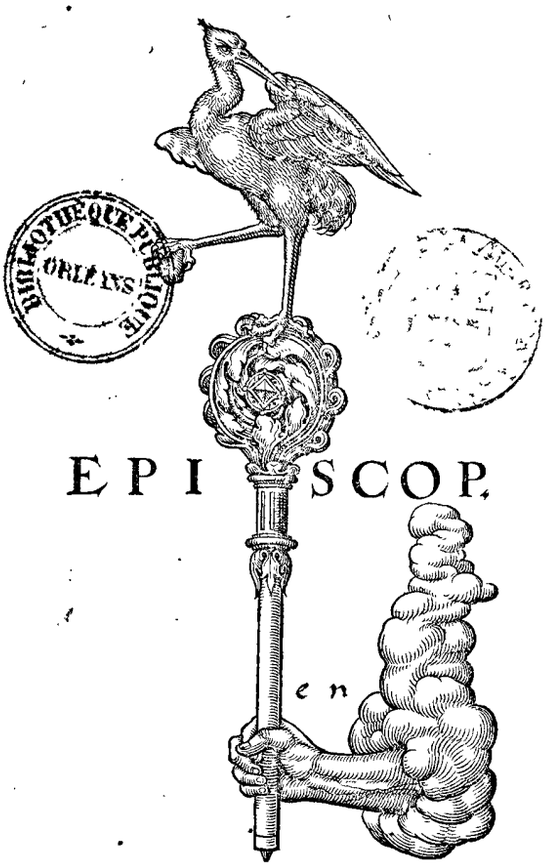

G
ARDET NEC VRITVR

— le 12 fevrier 1664 Gontier 40tt les deux vol.

R.d.12.

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI OPERA, IN DVOS DISTINCTA TOMOS: QVIBVS OMNES IPSIVS LVCVBRATIONES, quotquot unquam in lucem editas uoluit, complectuntur: præter Commentarios in Augustinum De ciuitate Dei, quorum desiderio si quis afficiatur, apud Frobenium inueniet. Quæ uerò singulis tomis contineantur, in utriusq; sectionis primo ternione indicatur.

Adiunctus est his omnibus Index uberrimus.

Τῆς ἐπιμελείας δῶρα πάντα γίνεται.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareo ad quinquennium, & Regis Galliarum in decennium.

BASILEAE ANNO M D L V

fr. Mi, Frobesius scrat.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France, Aulx Preuoſtz de Paris, Bailly de Rouen, Seneſchaulx de Lyon, Thoulouze & Poictou, & a tous noz aultres Iuſticiers, & officiers, ou a leurs lieutenans, Salut. Scauoir faiſons que Nicolas l'Eueſque le Ieune libraire & bourgeoys de la uille de Basle, l'un des cantons de noz alliez, confederez & bons comperes les Suyſſes, nous a faict dire & remõſtrer, qu'il a faict imprimer en Latin tout ce qui ſe trouue des œuures de Ioan. Lodouicus Viues Valentinus: leſquelles œuures il a faict reueoir & corriger par gens ſcauans. En quoy luy a conuenu faire de grands fraiz. Et doubte que les aultres libraires & imprimeurs de noſtre Royaulme ne facent, ſi toſt qu'il aura publié leſdictes œuuers, icelles reimprimer ſur ſes exemplaires ainſi reueuz & corrigez cõme dict eſt. Qui ſeroit luy oſter tout moyen de ſe pouuoir rembourſer de ſeſdictz fraiz, & recouurer quelque fruict de ſon labeur. A ceſte cauſe nous a humblement requis luy uouloir ſur ce pourueoir de remede conuenable. Pource eſt il que nous deſirans bien & fauorablement traicter ledict ſuppliant comme bourgeoys de l'un des cantons de noz alliez, confederez & bons comperes les Suyſſes, auons a icelluy permis & permettõs de grace eſpecial plaine puiſſance & auctorité royal de mettre & expoſer en uente en noſtre Royaulme, pays, terres, & ſeigneuries a nous obeiſſantes leſdictes œuures de Lodouicus Viues reueues & corrigees, ſans ce que nul aultre libraire ou imprimeur a nous ſubiect puiſſe icelles ou partie imprimer ou faire imprimer ſans le congé & permiſſion dudict ſuppliant iuſques au temps & eſpace de dix ans, a compter du iour & datte que leſdictes œuures ſeront acheuees d'imprimer en la premiere edition. Et ce ſur peine de confiſcation deſdictz liures & d'amende arbitraire a nous a appliquer. SI VOVS mandõs & a un chaſcun de uous ſur ce requis & ſi cõme a luy appartiẽt cõmettõs par ces preſentes, que de ceſte preſente cõceſſion octroy & priuilege uous faictes, permettez & ſouffrez ledict ſuppliãt iouir & uſer plainement & paiſiblement ſans luy mettre ou donner ne ſouffrir eſtre mis ou dõné aulcun deſtourbier ou empeſchement au contraire: lequel ſi mis ou donné luy eſtoit, uous faictes incontinent & ſans delay mettre a plaine & entiere deliurance, & au premier eſtat & deu. Car ainſi nous plaiſt il eſtre faict de grace ſpecialle en faiſant ou faiſant faire les inhibitions & defenſes ſuſdictes. Et ſi apres icelles par uous faictes uous trouuez aulcuns y cõtreuenans, procedez alencontre d'eulx par les peines que deſſus, en contraignant a ce faire & ſouffrir tous ceulx qu'il appartiendra, par toutes uoyes & manieres deues & raiſonnables, nonobſtant oppoſitions ou appellations quelconques & ſans preiudice d'icelles. Pour leſquelles ne uoulons eſtre differé de ce faire, uous auons donné & donnons plain pouuoir, puiſſance, auctorité & mandement ſpecial par ceſdictes preſentes, mandons & cõmandons a tous noz Iuſticiers, officiers, & ſubiectz qu'auons en ce faiſant ſoit obey. Donné a Sainct Germain en Laye le 17. iour de Iuillet, l'an de grace mil cinq cens cinquante cinq, & de noſtre regne le neufieſme.

Par le Roy en ſon conſeil.

De Lauerie.

hic lib. fuit Guil. Prousteau antecess. aurel. nunc est usũ studios. ciuis

DOCTRINA ET VIR-

TVTIBVS PRAESTANTISS. IVVENI

M. DANIELI VVIELANDO, VIRI CLARISS. D. HVL-

drichi Reipub. Mulhusanæ Protonotarij filio, amico ex animo dilecto suo Huldrichus Coccius S.

BIBLIOTHÈQUE PUBLIQUE ORLÉANS

ICVT rerum naturalium in mundo hoc sublunari compara-
ta conditio est, ut ad corruptionem interitumq; assiduè tendãt, & nouam in dies restaurationem proinde requirant: ita uel maximè in ijs quę hominum industria artificioq; excogitata & elaborata, adq; uitæ usum salubria & necessaria sunt, euenire experimur. Nam ut de monumentis illustribus in literis & disciplinis melioribus dicamus, obscurum nõ est, quot & quàm graues ruinæ inciderint: quæ etsi nec ignibus conflagrarint, nec aquarum illuuionibus, aut bellicis denicq; barbaricisq; uastationibus, quales quàmplures ab historicis luctuosissimæ cõmemorantur, absumpta sint: uetustate tamen ipsa perq; nimis obtinentem hominum circa hæc incuriàm neglectumq;, situ tamen pulueribusq; ceu arrosa putrescẽtiaq; periere: ut huc illud Poetæ uerè cõpetat:

Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa uetustas,
Omnia destruitis: uitiataq; dentibus æui
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

Deplorant hanc cladem præstantissima quæq;, humanæq; incolumitatis studiosa ingenia, habitura luctum in diem & grauiorem & acerbiorẽ, nisi manus sedulæ uel ad reliquiarum quæ supersunt dei beneficio, conseruationem certatim adhibeantur, sicut pridem Theophrastum post Aristotelem, & post hunc Neleum circa bibliothecas præclarè instructas, fecisse refert Strabo lib. Geograph. 13. Quorum studium si posteri zelo pari, fideq; sectati essent, lucerent passim ingentes, solertiq; huic seculo erudiendo accommodi maiori in copia sapientiæ thesauri. Sed prẽter calamitates, quas dixi, etiam hæc accesserunt mala, ut alij odio in literas pro uirili eas conculcarint: alij segnes ac inertes per contemptum habuerint, & ceu ad uitam infrugifera, planeq; πόρρω studia neglexerint, & denicq; ut uiriles animos dissoluentia damnarint: alij uerò suis inuentionibus, ijsq; plerunq; friuolis, delectati, ueterum doctrinam ceu exoletam postposuerint. Atq; inde factũ est, ut in Artibus, Philosophia, Medicina, Iurisprudentia, & sacræ Theologię professione, tum oratoria, historijs, optima quæq; scripta desideremus, & poetarum, tragicorum maximè, pars magna interierit. Neq; hi hostes minore clade Rempub. literariam affecerunt, quàm milites ij, qui in bello Alexandrino millia septingenta uoluminum combusserunt, sicut Gellius queritur. Neq; grauiora damna Barbari in Italiam aliasq; Europæ nationes, irruentes attulerunt

Chriſtianis,quorum bona deprædabantur, & corpora uiolabant,quàm hi ſanę mentis hominibus,quos priuarunt monumentorum beneficio, quibuslibet cenſibus fortunisq́ ipſis optatiore & antiquiore, digni omnium mortalium odio & execratione, utpote in uniuerſam ſemel humanitatem,pietatemq́ iniurij.Sed & indicium hoc certum indignationis diuinæ fuit,peccatis ingratitudiniq́ hominum debitæ,& euentus calamitatis tantæ, precium certè literarum uſumq́ probauit. Neq́ enim ſolæ literæ collapſæ ſunt,ſed religionis puritas & morũ diſciplina ſimul interijt, inundante per proxima mox ſecula incredibili hominum in ſupremis etiam ordinibus cæcitate, uitiorumq́ obtinente dominatum: ſicut id docent quæ de temporum procurſu ex uero ſcribuntur hiſtoriæ. At enim ubi ex alto iterũ uoluit ſuæ in nos miſerationis uiſcera effundere, ſolemq́ iuſtitiæ uitæq́ Chriſtum Ieſum patefacere miſeris,dedit idem ut lucubrationes partusq́ ingeniorum uel ex parte haberemus carioſis in monumentis ſqualidisq́ inuentos,& quoad fieri potuit ad ſplendorem priſtinum propemodum deterſos.Atq́ in hoc ipſum ſeruiuit plurimum calcographiæ reperta peritia,omnibus retro ſeculis ignota.Stupendum profectò & ſingulare benigniſsimi creatoris munus, ut quo ceu uia ſtrata eſt & præparata uehicula, ad inuulgandam, prouehendam, dilatandam in omnes uſq́ terrarum angulos recti,ueriq́ notitiam.Et quanquam iacturam ingentem monumentorum deploramus, habenda tamen gratia Domino eſt,unà cum literis pietatem & ſapientiam hodie reſtituenti, conatusq́ cõmunis aduerſarij infringenti, quem id unum architectari certum eſt ſine fine,ut bonarũ artium, doctrinarumq́ ſtudio uel peſſundato penitus,uel corrupto ſaltem,in ſynceram religionis doctrinam poſsit nemine reſiſtente graſſari. Sic etenim quum tenebras pluſquam Ægyptiacas inuexerit,ſi pro uoto ſuccedat, tum magna iucunditatis ſolatijq́ portione hominem in hac uita priuauerit,certumq́ toti generi exitium peperit.Quamobrem, ut plurimorum ſiue ſupinitatem ſiue proteruiam & iniurias, circa literarum monumenta meritò damnamus: ita meritis laudibus proſequimur eorum ſtudia, ſedulitatem & fidem qui uel in ueterum lucubrationibus reſtituendis laborant, easq́ in lucem curant euulgandas,& ceu à mortuis reuocant,uel (quod locupletum eſt, & priſcis Romanorum Ægyptiorumq́ regibus uſurpatum)precio quouis comparatas in bibliothecas referunt, uel etiam qui ſuas inuentiones ad iuuanda excitandaq́ diſcentium ingenia adijciunt, quando nec hodie effœta eſt animorum induſtria & facultas ut non edant partus,eosq́ præſtantes & utiles fouendæ eruditioni.Et ſolent eſſe non raro δλυτέραι φρονπίδες ἀμείνονες. Neq́ enim parum bene de humano genere tales mereri agnoſcẽdi ſunt, quorum beneficentiam poſteritas plenius indubiè incorruptiusq́ & æſtimabit & prædicabit. Porrò eorum in numero non poſtremum locum Ioannes Lodouicus Viues habet, cuius opuſcula uarijs & locis & temporibus edita in manibus habentur, ſuo illa ſingulari genio illuſtria, quem Martialis in quouis uicturo libro requirit. Licet autem publicata illa

illa hincinde extent, periculum tamen erat, ne dum fruſtulatim diſſecta, nec in unum corpus redacta compactaq́, uariè diſtraherentur, eandem ſortem haberent quam alia celebrium authorum tum in ſacris tum prophanis ſcripta, hoc eſt ut tandem uix ſupereſſent fragmenta mutila. Necp enim ignoramus quid primarijs æternitateq́ dignis hiſtorijs euenerit. Nam Titus Liuius cum hiſtoriam contexuerit à Roma condita uſq́ ad ſua tempora, in quæ Auguſti principatus incidit, minimam eius partem reliquam eſſe docent Decades paucæ extãtes, & Flori epitome. Trogus deinde Pompeius, cum libros quadraginta conſcripſerit non tam de peculiari gente, quàm orbe ferè uniuerſo, totus interijt, & præter Iuſtini compẽdium nihil inuenitur reliqui: ſicut de Polybij quadraginta libris, quinq́ ſolùm remanſerunt. De librorum Ariſtotelicorum, Galeni, Origenis, Salomonis item De naturalib. conſcriptorum, quorum 3. Regum 4. fit mentio, interitu, dicere ſuperſedeo, quia nihil magnopere deplorando proficitur. Cæterùm quod præſentem authorem attinet, uerboſus non ero, ut qui nihil opus habet hedera ſuſpẽſa, per ſe abunde laudatus, & optimo cuiq́ commendatiſsimus, meruit iam antea dum in uiuis ageret, haud obſcurum inter ſcriptores quamlibet eminentes locum. Certarunt enim in illo ingenij ad inueniendum promptitudo, iudicij ſanitas, & ſingularis denicp omnia tradendi dexteritas & felicitas, id quod cuiuis legenti facile patebit. His acceſsit ſtudium aſsiduum, & labor indefeſſus, nõ in uno ſolum doctrinæ genere expoliendo, ſed toto philoſophiæ curſu abſoluendo, non ſine ſucceſſu illuſtri, quibus, quod primum eſt, ſacrorum meditationem piam aſsiduamq́ coniunxit. Necp piguit interim uirum altioribus natum, etiam ad minutiſsima & prima ceu elementa doctrinarum ſeſe demittere, quo iuuentutem imbueret ueræ ſapientiæ pietatisq́ crepundijs: atq́ ex diſciplinis à ueteribus ad nos uſq́ tranſmiſsis, præſtantiora quæq́ uſuiq́ futura eligere, implicata atq́ infrugifera uitare docuit ſtudioſos, quò apis inſtar ex omnis generis doctrinarum floribus ſuccum non niſi exquiſitiſsimum & ſaluberrimum, extrahant & hauriant, necp probauit peruerſam eorum in diſcendo rationẽ, qui quicquid alij dixerunt, ſine diſcrimine prehendunt tenentq́ mordicus: ſed iudiciũ adhibendum fidele cenſuit, monuitq́ in diſquirenda cuiuslibet rei propoſitæ natura, cauſas effectusq́ conſiderare, tum quibus ex fontibus, per quæ media, & ad quos fines citra ambages perueniatur, notare, quo certa dicendi atq́ docendi conſtare methodus poſsit. Necp iniuria uehemẽter improbauit receptum quibuſdam morem, qui ocioſis contemplationib. perpetuò occupantur, & in ijs tanquam ad Syreneos ſcopulos conſenescunt. Sed cenſuit, omnem acquiſitam doctrinã ad nominis Dei gloriam proximiq́ emolumentum referendam eſſe, quo uniuerſis uitæ actionibus idipſum exprimerent, quod rectum ipſi decensq́ ſtudiorum uſu didicerunt, atq́ alijs præſcripſerunt, ſicut de Origene Adamãtio Euſebius ſcribit. Quia autem de ſingulis libris cenſuram aſsignare hic prælimi-
naris epiſtolæ breuitas non admittit, recitabo tantùm clariſsimi doctiſsi-

micꝙ uiri Conradi Geſneri uerba, quæ inter cætera, ubi Viuis in ſua bibliotheca meminit, ita habent in genere: IOANNES LODOVICVS VIVES, VALENTINVS, natione Hiſpanus, intra annos paucos nobiliſsimas aliquot lucubrationes doctè prorſus & accuratè cõſcriptas edidit, in quibus eloquentiæ ſapientiã ita coniunxit, ut nemo etiam eruditus non cum aliquo fructu earum ſe lectionem hauſiſſe fateatur: obĳt nuper (Brugis opinor in Germania inferiore) magno ſui deſiderio ſtudioſis relicto, nec unquam famæ eius gloria, idꝙ meritò quantum ad ſapientiæ cultum, immortalis eſſe deſinet. Hæc ille. Cui ſanctiſsimus uir Conradus Pellicanus in præfatione v. tomi aſtipulatur. Nam cum ſtudioſis commendaſſet multis nominibus libellum huius authoris quem Introductionem ad ueram ſapientiam uocat, de reliquis ſic ſcribit: Cuius uiri optimi lucubrationes quas uidi, ſic arridẽt probanturꝙ, ut cupiam legi ab omnibus. Vtinam ſacrarum literarum tractatio uirum aliquando inueniat, qui ſic proſit ſimplicioribus, ut eruditiſsimis quoꝙ hominibus placere uehementer poſsit, ſtyloꝙ neutiquam contemni: qui eruditioni abſolutiſsimæ iunxiſſe uideatur Chriſtianiſsimam pietatem. Ac horum quidem duorum teſtimonio illuſtri (infinitos namꝙ alios omitto) ſatis quiſꝙ literarum amore flagrans animus excitabitur, ut ſibi ex hoc opere & digna & utilia cognitu polliceatur, plura reperturus in receſſu, quàm promittantur in fronte. Habes ergo & tu Vuilande chariſsime opus longè pulcherrimum, ſedula ac diligenti Nicolai Epiſcopĳ Iunioris opera impendĳsꝙ excuſum, quod tuo nomini dedicare uiſum eſt, ut in eo, quantum per reliqua ſtudia aliasꝙ occupationes licet, uelut in prato uarĳs odoriferisꝙ referto floribus, non ſolùm iocunde recreeris & reficiaris, ſed animi iudicium, authoris eminentiſsimi lectione formes, rerumꝙ pulcherrimarũ cognitione expleas, atꝙ te ipſum prudentia uirtutibusꝙ uincas, haud uulgare ornamentum patriæ futurus, & cumprimis Eccleſiæ Chriſti ciuis uera pietate zeloꝙ dei inſignis. Sic & quod in Academia noſtra bonarum liberaliumꝙ artium & philoſophiæ nomine teſtimonium conſecutus es, uirtutibus ipſe tuis conſtantiꝙ ſedulitate amplifices. Ac recte, mea quidem ſententia, feceris, ſi Iuris ciuilis, cui te nunc addixiſti, ſtudĳs, hunc noſtrum quem ad te tranſmittimus, aliosꝙ eius generis notæ melioris authores lectione aſsidua uerſes, ut quibus legum uerus publicoꝙ bono ſubſeruiens uſus egregiè ſolideꝙ docetur. Per cætera mi Daniel, licet calcaribus non eges, ex amoris tamen abundantia te hortor & precor, felici ut in curſu tuo gnauiter pergendo ſatagas, & quam tibi ſeruator Dominus liberalem ſortem miſericorditer conceſsit per animi fortunæꝙ munera, ſic agnoſce, ut ea noueris ad eius qui dedit nominis ſupremi ſanctificationem, publicumꝙ multorum emolumentum, referenda eſſe, rationem ab exacto breui huius uitæ ſpacio, diſpenſationis tuæ redditurus. Erit tua uirtus cõſtansꝙ pietas & ſedulitas cùm amicis omnibus gratiſsima, tum maximè omnium parenti tuo, uiro prudentia authoritateꝙ præſtanti, deꝙ literis & pietate optimè merito, no-

bisq; omnibus unicè colendo Huldricho Vuielando, cuius senectutem haud leui ex parte subleuabis, si te filium innocentia uitæ & sapiẽtia uera excultum, refertumq; ad se paulò post ex Gallijs reducem excipiet: & quem Dominus illi dedit hæredem facultatum, etiam uirtutum possit cernere suarum imitatorem. Ego interim, quod unum queo, te tuaq; studia, assiduis ad Dominum interpellationibus iuuare non intermittam. Vale in Christo Iesu. Ex Musæo nostro Basileæ, Calend. Septemb. Anno

M D L V.

IOANNIS LODOVICI VIVIS TVMVLVS, EX LIBRO EPICEDIORVM EPItaphiorumq; Conradi Lycosthenis.

Hoc tegitur Viues tumulo, subsiste uiator,
Et presso pacis uerba precare gradu.
Quin etiam costum, uiolas & thuris honores,
Viui da prompta debita dona manu.
Qui dum sic uerbis, rebusq; exornat ad unguem
Per non tentatas maxima quæq; uias.
Nostra ætas uincit ueteres, atq; omnibus illis
Viuem, quem contra ponere possit, habet.

ALIVD.

Parca ferox Viui uellet dum scindere filum,
Hos capiti assistens edidit ore sonos.
Corpore te soluam, tua sed monimenta manebunt,
Namq; horum potui iuris habere nihil.

ALIVD.

Quis iacet hic? Viues, heu, heu, fata aspera, tantum
De tanto his etiam sumere Viue, licet?

ALIVD.

Doctrinæ columen, decusq; uitæ
Viuem, ne tumulo hoc puta uiator
Condi, sed tenues soli fauillas.
Nam non mors uiolenta, non edaces
Ignes, non series uetusta secli,
Non uires chalybis licet potentis,
Non fluctus pelagi licet ferocis,
De uita poterunt tulisse Viuem,
Doctrinæ columen, decusq; uitæ.

PRAECLARISSIMORVM AVTHORVM HODIE EXTANTIVM, QVORVM TESTIMONIJS L. Viues in hoc opere usus est, catalogus.

A

ACron
Acronius
D. Acciaiolus
Actius Samazarius
Accursius
Adam Godam
Adrianus Amerotius
P. Ægineta
Ægnatius
Æsopus
Ægesippus
Agapetus
Agathias
R. Agricola
Agython
Albericus
Albertus Magnus
Albertus Grotus
Albertus Crantzus
Albertus Saxo
Alciatus
Alcoranus
Alcuinus
Aldus
Aleander
Alex. Deiuillanus
Alex. Aphrodiseus
Alex. Tonstallus
Almenius
Amadisus
Ambrosius
Ammianus Marcellin.
Ammonius
Angelus Politianus
Annius Viterbiensis
Anton. Florē. Archiep.
Antonius Panorm.
Aphtonius
Appianus Alexander
Appollonius Rhodius
S. Apollinaris
L. Apuleius
Arator
Aratus
Archilochus
Archimedes
L. Aretinus
Argyropolus
G. Ariminensis
Arrianus
Aristides
Aristophanes
Aristoteles
Arnobius
Asconius Pædianus
Asinius Pollio
Asper
Athenæus
A. Augustinus
Auicenna
Ausonius

B

Baldus
Baptista Pius
Baptista Ægnatius
Baptista Mantuanus
Bartholus
Basilius
Beatus Rhenanus
Beda Presbyter
P. Bembus
Bergomatus Episcop.
Berosus
Biblia
F. Blondus
Io. Boccatius
Boethius
Boethus
Bokinkam
Brachylogus
Brito
Brixius
Budæus
Io. Buridanus

C

P. Cæcilius
Cæcilius Plinius
L. Cælius
C. I. Cæsar
Calentius
Calepinus
Campanus
Cantiuncula
Io. Cantuariensis
M. Capella
Caper
Capito
Io. Capnion
Carolus Bouillus
Carolus Virulus
Cassiodorus
Cassius Seuerus
Catalanus
Cato Censorinus
Cato Sempronius
Catholicon
Catullus
Cebes
Chalcidius
Chlichtouæus
Chrysippus
Chrysostomus
Cicero

Claudia-

Claudianus
Cleanthes
Codrus Vrceus
Columella
G.Copus
Corinthius
Cornelius Vitellius
P.Crinitus
Cyprianus
Cudbertus Tonſtalus
Q.Curtius
Cuſanus

D

Dares Phrygius
Demetrius Phaleræus
Demoſthenes
Deſpauterius
Dictis
Diodorus Siculus
Diogenes
Diomedes
Dion Pruſsienſis
Dion Caſsius
Dionyſius
Dionyſius Halicarnaſſ.
Dioſcorides
Domitius Calderinus
Donatus
Dorothæus

E

Eccius
Eginhardus
Emanuel Chryſolora
Epiſcopus
D.Eraſmus Roterod.
Erotianus
Euclides
Euripides
Euſebius
Euſebius Emyſenus
Euſtathius
Eutropius

F

Io.Faber
Fauſtus Victor
Feneſtella
Ferabrich
Feſtus Pompeius
Feſtus
M.Ficinus
Floriſandus
L.Florus
Franciſcus Patritius
Franciſcus Capuanus
Franciſcus Barbarus
Franciſcus Syluius
Frōſardus

G

Gaguinus
Galenus
Gaſparinus
Th.Gaza
A.Gellius
Gennadius
Georgius Trapezont.
Io.Gerſon
Græciſmus
Grapaldus
Gregorius Mag.
Gulielmus Hentishari

H

Hadrianus
Hammonius
Io.Hantuilenſis
Hector Boethius
Heinricus rex Angliæ
Hentisber
Hermannus Contract.
Hermogenes
Hermolaus
Herodianus
Herodotus
Heſiodus
Heſichius
Hieronymus
Hieronymus Alexand.
Hieronymus Vida
Higinius
Hilarius
Hippocrates
P.Hiſpanus
Holcotus
Homerus
Horatius
Hugo
Hugo S.Victoris
Hugutio

I

Iacobus Faber
Iacobus Forliuienſis
Iamblichus
Iaſon
Ioannes Alarienſis
Ioannes de Garlandia
Ioannes Grammaticus
Ioannes à Sacrobuſco
Iordanes Caſtalio
Iordanes Nemorarius
Fl.Ioſephus
Iſidorus
Iſidorus Hiſpalienſis
Iſocrates
Iulius Frontinus
Iulius Pollux
Iuſtinus
Iuſtinianus Cæſar
Iuſtinus Martyr
Iuuenalis
Iuuencus

L

Lactantius
P.Lætus
Lambertus
Lampridius
Lancillotus
Landinus
C.Laſcaris
Latomus
Laurētius Laurētianus
Legenda aurea
Leo Albertus
Leonardus

Leonardus Brunus
N. Leonicenus
Libanius
Th. Linacer
T. Liuius
P. Lombardus
C. Longolius
A. Lucanus
Lucianus
Lucilius
Lucretius
M. Lutherus
Lyranus

M

Macrobius
Magiſter ſentẽtiarum
Manardus
Mancinellus
Mangenetes
Manilius
Manthon
Mantuanus
A. Marcellinus
Marcellus
Margarita philoſoph.
Maria Siculus
Marſilius Ficinus
Martianus
Martialis
Martinus Magiſter
Marullus
Matthæus Palmerius
Matthias Palmerius
Pomp. Mela
Menſa rotũda Gallica.
Mercurius Triſmegiſt.
Metaſthenes
Michael Ricius
Modeſtinus
Monſtreletus

N

Nauclerus
G. Nazianzenus
Nebriſſenſis
C. Nepos
Neſtor
Nicolaus Beraldus
Niniuita
Nonius Marcellus
G. Nyſſenus

O

Ochas
I. Oecolampadius
Oppianus
Origenes
Ottho Phryſingenſis
Ouidius

P

Pacuuius
Paladius
Palæphatus
Papinianus
Papias
Pardus
Parrhaſius
Paterculus Velleius
Paulinus
Paulus Oroſius
Paulus Æmylius
Paulus Vergerius
Paulus Varnefridus
Pauſanias
N. Perottus
Perſius
F. Petrarcha
Petrus Appianus
Petrus Crinitus
Petrus Ciruelus
Petrus Creſcentianus
Petrus Aliacenſis
Petrus Mantuanus
Petrus Martyr
Petrus Marſus
Petrus Moſellanus
Petrus Prouincialis
Petrus Rauennates
Pherecides Syrus
Philelphus
Philippus Melãchthon
Philippus Beroaldus
Philippus Cominius
Philo
Io. Philoponus
Philolaus
Philoſtratus
Phoca
Phocilides
Io. Picus
Io. Pierius
Pindarus
Pius Papa
Pius Pontifex
Platina
Plato
Plautus
Plinius
Plinius Secundus
Plinius iunior
Plotinus
Plutarchus
Iulius Pollux
Poggius
Treb. Pollio
Polybius
Polydorus Vergilius
Pontanus
Porphyrion
Gil. Porrectanus
Portius Latro
Priſcianus
Probus
Procopius
Proſper
Proclus Diadochus
Io. Problatio
Prodicus
Propertius
Proſper Aquitanicus
Prudentius
Pſellus
Publius Mimographus
G. Purbachius

Quin-

Q

Quintius Calaber
M.F. Quintilianus

R

Rabanus
Rabini
Rasis
Raphael Volateranus
Rhegino
Ricardus S. Victoris
Robertus Tincensis
Rodeucus Toletanus
Roffensis
Rolando
Rom. gesta moralizata
Ruellius
Rugerus Suicetus
Ruseus
Rutilius Lupus

S

Sabellicus
Io. Sacribuschius
Sadoletus
Sallustius
Salomonius
Saxo Grammaticus
Scholaris disciplina
Scotus
Sedulius
A. Seneca
Sermoneta
Seruius Honoratus
Sextus Aurelius
Siculus
Sigibertus Gemblacēs.
Io. Siliceus
Sillius Italicus
Simon Cassianus
Simplicius
Iul. Solinus
Sopater
Sophocles
Spensippus
Statius
Strabo
Io. Stofflerus
Strodus
Stroza
Suetonius
Suidas
Sulpitius
Sydonius
Symmachus
Synesius

T

C. Tacitus
Thalmud
Thargum
Terentius
Tertullianus
Textor
Themistius
Theocritus
Theodorus Gaza
Theognis
Theophrastus
Theophilus
Thionensis
Thomas Brauardinus
Thomas Morus
Thucydides
Tibullus
Tortellius
Tribonianus
Io. Tritemius
Trogus P.
Turpinus
Tryphonius

V

Valera
Valerius Max.
Valerius Flaccus
Valgius
L. Valla
Vanius Veronensis
M. Varro
P. Venetus
Vergilius
Verulanus
Victorius
Victruuius
Vincentius
Vitæ Philosophorum
Vlpianus
Fl. Vopiscus
Vrbanus
Io. Vuicleuus

X

Xenophon

Z

Zasius.

FINIS.

ELENCHVS LIBRORVM PRIMI
Tomi Io. Lodouici Viuis operum.

De ratione ſtudij puerilis.	pag. 1
Exercitatio linguæ Latinæ.	13
De conſcribendis epiſtolis.	59
De ratione dicendi libri tres.	85
De conſultatione.	154
Declamationes ſeptem.	181
Pompeius fugiens.	262
Fabula de Homine.	269
Liber in pſeudodialecticos.	272
Prælectiones quatuor in uaria.	286
Ædes legum.	301
Iſocratis oratio Areopagitica.	308
Iſocratis Nicocles.	315
De corruptis artibus tomi tres.	321
De explanatione cuiuſcp eſſentiæ liber unus.	582
De Cenſura ueri.	592
De inſtrumento probabilitatis liber unus.	614
De diſputatione liber unus.	633
Interpretatio allegorica in Bucolica Virgilij.	640
Prælectio in Georgica Virgilij.	680
In Suetonium quædam.	686

IN OMNIA IO. LODOVICI VIVIS OPERA, RERVM ATQVE VERBORVM LOCVPLETISSIMVS ELENCHVS.

A

Alma quod uirginẽ ſignificat qualis uox. 2.437
Abelis mors quid præfigurarit. 2.361
Abiecti homines clari facti. 2.490
Aborigenes populi. 1.307
Abrahæ pietas. 2.351
Abraam ut ad Dei notitiam peruenerit. 1.442
Abraamus Ægyptios docet literas ac matheſin. 2.6
Abſentes inter ſe beneficio literarum colloquuntur. 1.24
Abſolutionum in ſermone quis modus ſeruandus. 1.96
Academici fidunt ne quidem euidentiſſimus & ſub ſenſum cadentibus. 1.377
Accentuum præcepta generalia duo apud Latinos. 1.6
Accidentia ſine ſubſtantijs eſſe nequeunt, & contrà. 1.535
Accidentia an diuerſa à ſubſtantijs ſunt. ibid.
Achille nullus truculentior ac inhumanior. 1.366
Achilles culinam curat. 2.653
Acies recte diſpoſita plurimũ adfert in prælio momenti. 1.133
Actio quæuis duo neceſſaria habet. 1.565
Actio nulla ſine fine. 1.549
Actio agens & patiens habet. 1.124
Actiones ſuas nemo cælare debet. 12.730
Actio oratoris multas latebras habet. 1.111
Actionis finis. 2.522
Actiones omnes in mundo ad poſteriores referuntur. 2.308
Actiones uoluntatis ac mentis in homine quid differunt. 1.567
Actiones omnium rerum cõſtantium male tempus & locum habent. 1.556
Actiones omnes cogitatio antecedit. 1.496
Actionum omnium fons, animus eſt. 1.428
Actionum omnium motus unde. 1.565
Actionibus ſingulis ſua ſunt inſtrumenta. 1.554
Actori Romæ duæ ad dicendum horæ conceduntur, reo tres, & id uno die. 1.399
Acumen ubi locum habeat. 1.111
Adæ coſta imago Eccleſiæ 2.248
Adæ cur fructus arboris ſcientiæ boni ac mali interdictus. 2.342
Adæ noxa cur in cunctos redundet poſteros. 2.345
Adæ non erat pœna præcepto addita ſed oſtenſa. 2.347
Adæ reconciliatio cur nos non reconciliet. 2.346
Adæ bona quando reſtituentur hominibus. 2.348
Adam geminæ naturæ fuiſſe fingunt Iudæi. 2.405
Adam magnopere afflixit caſus proprius. 2.349
Admiratus quis. 1.44
Admiratio, quærendi cupiditatem parit. 1.614
Admonitio uxoria magnam uim habet. 2.717
Admonitiones amici, cui ſimiles. 1.95
Adoleſcentes qui Romanis uocati. 1.644
Adoleſcentes iudicijs de rebus tardi ſunt. 1.58
Adoleſcentes iudicia infirma habent. ibidem.
Adoleſcentes nullum decentius ornamentum habent uerecundia. ibid.
Aduerſa ſola hominib. nunquam contingunt. 1.308
Aduerſa in ſermone quæ. 1.101
Adulatio ſolertior eſt ad amoris oſtenſionem quàm uerus amor. 1.427
Adulatio principibus noxia. 1.530
Adulatio mitio grata, ſed poſt cognita omnem fidem adimit. 1.171
Adulatores aucupantium ritum induunt. 2.16
Adulatorum hodie ingens numerus. 1.296
Adulter quis cum propria uxorem habens fieri poterit. 2.718
Adultera quantum peccet. 2.699
Adulteria puniuntur Romæ. 1.426
Adulteria impunita. 1.426
de Adulterijs ac parricidijs cur ueteres nil cauerunt. 1.434
Aduocatorum nequitia. 1.304
Ædificationem hirundines docent. 1.441
Æditio nonum prematur in annum. 1.526
Aër uacuum nullum relinquit. 1.561
Aër cur ſubſtantiæ lubricæ ac ſubtilis ibidem.
Aërem frigidum & cur. 1.545
Ægidij Calentini epiſtolæ. 1.83
Ægyptij imaginibus, uſi pro literis. 1.326
Ægyptij ſacerdotes cur diligenter inuigilarint geometriæ. 1.328
Ægri ſalubrib. conſilijs inimici ſunt. 1.98
Q. Ælius ſtatũ patriæ maluit ſilicem quàm ſuum. 1.265
P. Æmylius Macedonium theſaurum Romam aduexit. 1.266
Æneæ clypeus. 2.137
Æneæ Syluij epiſtolæ. 1.83
Ænigmata quid ſint. 1.97
Ænigmatum origo. 1.101
Æqualitas in omnib. rebus apud Lacedæmonios plurimum ualuit. 1.313
Æqualitatis ſpecies. 1.309
Æqualitate omnium nihil inæqualius in ciuitate. 2.633
Æquipollentiæ uſus. 1.601
Æquitas ubiq; locorum uis non item ualet. 1.433
Æquitas à lege quid diſtet. 1.426
Æquitas quid. ibid.
ad Æquitatis cognitionem & interpretationem, quatuor eſt opus. 1.432
Æquitatem tractare, Philoſophi eſt. 1.514.
Æquitatem iuris inuenire, non cuiuſuis eſt. 1.306
Æquitate nil conducibilius congregationibus. 1.426
Æquum bonumq; quid ſit. 1.305
Æſculapius fulmine interfectus. 1.265
Æſculapius mortuos ad uitam reuocauit. ibid.
Æſchines Demoſthenem reprehendit & cur. 1.105
Æſchinis orationes copioſiores Demoſthenis. 1.95
Æſopus cur in magno precio fuerit. 1.67
Ætas memoriam extinguit. 1.326
Ætas in pronum uergit. 2.741
Ætas aufert omnia. 2.41
Ætas ad diſcendum nulla ſera. 1.347
Ætas quo pacto deſcribenda. 1.137
Ætas tenera libenter imitatur. 1.6

Ætas quod membrum hominis primum mutat. 2.518
Ætas felix quæ corporis uires minuit animi auget. 2.19
Ætas nulla sibi prospicit sed ueneuræ 2.308
Ætatem in studijs agere, ocium uerum & animi quies. 1.16
Æternitas quid. 1.557
Æternum est quod semper mouetur. 2.39
Æternum in sacris literis ut accipiatur. 2.415
Affabilitas beneuolentiam arguit. 2.88
Affectus tolli nequeunt. 2.486
Affectus omnium ualidißimus ac princeps. ibid.
Affectus unde moueantur. 2.5
Affectus arte regi non possunt. 1.529
Affectus duobus modis mouent. 1.119
Affectus amoris seu odij quid discriminis habeant. 1.119
Affectus tam mali duces quàm ministri. 2.777
Affectus quomodo mouendi. 1.119
Affectus quid. ibid.
Affectus excæcant. 1.615
Affectus hominem brutum faciunt. 2.232
Affectus non imperare sed parere debent. ibid.
Affectus oculis carentibus. 2.437
Affectus quis indiderit homini. 1.116
Affectus neutri suus. ibid.
Affectus corporis rationem recipiunt & præstant. 2.552
Affectus suos pulchre rexit Socrates. 2.818
Affectus peruertunt iudicium. 2.92
Affectus latentes eliciendi & quo pacto reprimendi. 1.122
Affectus omnis mora flacceßit. ibid.
Affectus quales res sint. 2.303
Affectus uerbis solis nunquam intumescit. 1.121
Affectus sedare unde petatur. 2.78
Affectus mouere prohibetur Athenis. 1.399
Affectus undis maris persimiles. 1.122
Affectus ubi dominentur. 2.553
Affectus affectum excitat & delet. ibidem.
Affectus medij sunt inter mentem & sensus. 1.120
Affectus sensibus coniunctiores. ibid.
Affectuum usus. 2.552
Affectuum ratio. 1.458
Affectuum ratio non minor ars est quàm fidibus pulsare. 1.120
Affectuum phantasia. ibid.
Affectionum alienarum nemo tam fidens interpres ut suarum. 1.129
Adfectuum humanorum depictor. 2.721
Affectuum qualitates. 2.552
Affectuum locus. 2.75
Affectuum moderatio in pueris ac senibus qualis. 1.258
Affectuum mala. 2.78
Affectuum artem multi alios docere uolunt cum ipsi nesciunt. 1.299
Affectuum cognitio qualis. 2.551
Affectuum tractatio non perfecte à ueteribus tradita. ibid.
Affectuum remedium præcipuum in philosophia. 2.78
Affectuum discrimen. 2.552
Affectuum enumeratio. 2.553
Affectibus moderationibus plerunq; plebis communis quàm docti. 1.453
Affectiones per peccatum mualuerunt uehementer. 1.115
Affectionum fontes duo præcipui. 1.119
Affectionum formæ. ibid.
Affectionum tractatio cuius interfit. ibid.
Affectibus hodie sumus subiecti, & cur. 2.231
de Affectibus incitatis multa, de moderatis pauca scripta sunt. 1.139
Affectibus actiones mentis cõtrariæ 1.121.
Afflictis consolatio, si afflictoribus conferantur. 1.261
Agamemnon non Achilles aut decem Aiaces sed, Nestores tot optabat. 1.295
Agamemnon aduersa facie impingitur in immolatione Iphigeniæ. 1.99
Agamemnon Homericus. 1.140
Agareni quo instrumẽto pingant, ubiq; incipiant. 1.25
Agasiclis regis nobilis uox. 2.94
Agnus paschalis figura Christi. 2.450
R. Agricolæ laus. 1.253
Agriculturam magni semper exercuerunt uiri. 1.684
Agriculturæ materia. 1.440
Agricultura simplex ac prima ars. 2.20
Agricolationum scriptores. 1.10
Agricolis longinqua paululum utut illustria ignota sunt. 1.644
Agricolæ ex naturæ arcanis multa tenent. 1.56
Agricolæ omnia ex suis metiuntur rebus. 1.644
Agricolæ quidnis admirantur facile. ibidem
Agricolæ fraudulentes. 1.37
Agricolæ non malefaciunt nisi quum nesciunt. ibid.
Agricolæ laus apud ueteres. 1.684
R. Agricolæ epistola. 1.85
Alcibiades lambdacismo notatus. 1.93
Alcorani historiæ. 2.464
Alcorani compositio. 2.471
Alcorani liber qualis. 2.480
Alcorani commentum non ex Deo esse. 2.457
Alcorani doctrina quam diu permansura. 2.482
Alcoranum quis intelligat. 2.462
Aleotarum prouerbium. 1.43
Alexander Seuerus quanti Vergilium fecerit. 1.682
Alex. rex plus fatetur se Aristoteli quàm Philippo debere, & cur. 1.461
Aleximus Philosophus Elienſis deseritur à scholasticis & cur. 1.450
Algorismus quale inuentum. 1.497
Alumento exiguo quidã cõtenti. 2.663
Alimẽta unde omnib. uiuentib. 2.498
Altricis facultatis munia. 2.499
Amanuensis quis. 1 78
Amamus nos tenerius quàm oporteret & unde id fiat. 1.119
Amamus ob uarias causas. 2.554
Amandi artem quis in præcepta redegerit. 2.649
Amandi sunt homines cuncti & cur. 2.86
Amanti non est lex posita. 2.620
Amanti perbella quæcunq; ab amante fiunt. 1.293. 2.686
Amantis uoces erga amasiam. 2.686
Amantes se acriter amant, frigide alios. 2 561
Amantes salubribus consilijs inimici sunt. 1.98
Amare nil felicius. 2.84
Amaritudo nostra dulcis redditur Christi paßione. 1.250
Amatores quo pacto repulsi. 2.699
Amatorem quin mueniat tam deforme nihil. 1.344
Amatoria qui conscripserint. 2.658
Ambiguitas omnis tenebras offundit. 1.93
Ambiguitas quibus oriatur. ibid.
Ambiguum ubi habendum pro ambiguo. 1.595
Ambitio cur magnis noceat ingenijs. 2.61.
Ambrosij epistolæ quales. 1.38
Amicus amico alter ipse. 2.327
Amicus quid. 2.617
Amici qui fieri queant. 2.556
Amici fideles, potens satellitiũ. 2.86
Amici uitia ferendo facis tua. 2.590
Amicis nouis deest fauor. 1.177

Amicos aperte inuicem loqui decet. 1.223
Amicitia uitæ ſal. 2.96
Amicitia inter quas perſonas fiat. 2.176
Amicitia fragilis quando fiat. 2.87
Amicitia æqualitntem requirit. 1.648
Amicitia diuturna inter quos fit. 2.645
Amicitia inter inæquales ut conſeruetur. 2.617
Amicitia ſolida inter quos. 2.87
Amicitiæ exempla pulcherrima. 2.557
Amicitiæ uinculum. 2.605
Amicitiæ magnorum ſæpe diſſoluuntur. 1.648
Amilcar ſe in Annibale leonem alere dicebat. 1.226
Amor ſui caput ſcelerum. 2.267
Amor extorqueri non poteſt, elabi poteſt. 2.686
Amor ubi fuerit, lex abeſt. 2.493
Amor ex mora uires accepit. 2.686
Amor qualis affectus. 2.554
Amor quibus declaretur ſignis. ibid.
Amor in quibus uehemens aut remiſſus. 2.557
Amor rex ſpiritualium uinculum unicum. 1.530
Amor quibus minuatur. 2.564
Amor omnis moleſtus erga hominis. 2.561
Amor uſu ac conuerſatione coaleſcit. 1.445
Amor ſemper coniugit ac connectit. 2.555
Amor ſui quid noceat. 2.79
Amor ſenſuum & mentis quid differat. 2.327
Amor quando ſe uere proferat. 2.386
Amor & maieſtas non bene conueniunt. ibid.
Amor dei qualis. 2.486
Amor fugitur cæcus. 169
Amor condimentum amariſſimarum etiam rerum. 1.590
Amor uer⁹ ac falſus cupiditatis. 2.558
Amor amoris magnes. 2.100
Amor magnum ſatellitium. ibid.
Amor opes firmiſſimæ. ibid.
Amor duplex. 2.618
Amor quietem non nouit. 1.649
Amor antiquiſſimus rerum omnium. 2.328
Amor proximi ex amore Dei naſcitur. 3.377
Amor cæcus quur recte dicatur. 2.559
Amor elici, exprimi uerò nõ poteſt. 2.560
Amor animi arbitrio ſumitur, nõ ponitur. ibid.
Amor amorem elicit. 2.87
Amor concupiſcentiæ in uerum uertitur ſæpe. 2.555
Amor & ſi igneæ naturæ deſcendit, tamen non aſcendit. 2.556
Amor amorem excitat. 2.556
Amoris comes, cura rerum amici. 1.171
Amoris uires & actiones. 2.559
Amoris meta extrema. 2.558
Amoris uis eſt ut connectet. 2.327
Amoris fabula inſignis. 2.558
Amore cupidinis quæ inſint. 2.562
Amori uero adeſt pallor lachrymæ cantus. ibid.
Amorem ira alia auget, alia minuit. 2.564
Amorem quid conciliet. 2.554
Amore ſumus conditi, eodem perficimur ac beamur. 2.564
Amores uirginis. 2.688
Amores quos cõiungunt in matrimonio, dolores exercent. 2.613
Amorum mala. 2.684
in Amoribus initia ſuauiſſima. 2.612
Amoribus ut occurrendum. 2.686
Amphionis uis per Muſicam. 1.497
Amplificatio in quibus fiat. 1.100
Amplificatorũ diminutio quæ. 1.100
Anapæſti quales pedes. 1.93
Anapæſti unde dicti. ibid.
Anallæ ut habendæ quodq; ipſarum officium. 2.729
Anci Martij regis Romani appellatio unde. 1.53
Angeli homini beatitudinem, conferre nequeunt. 2.337
Angeli alij lapſi, alij perſtiterunt, & quo pacto contigerit. 2.338
Angeli quot ſint. 2.338
Angeli hominum cuſtodes. 2.241
Angeli quare ſimul conditi. 2.341
Angelorum accurata cognitio nobis neceſſaria non eſt. 1.499
Angelorum officium. 2.338
Angelorum motus qui. 1.564
Angelorum natura ac officium. 1.539
Angelorum numerus. 1.540
Angelos ſibi inuicem loqui. 1.295
Annibal ueneno perit. 2.45
Animáne una in animali & homine an plures. 2.515
Anima quid ſit. 2.511
Anima per calorem in corpore conſeruatur. 2.498
Anima beata unde fiat. 2.337
Anima hominis tribus facultatibus prædita eſt. 2.516
Anima hominis cuiuſuis punctionib. ægre perueſtigari poteſt. ibid.
Anima quadruplex. 2.498
Anima nil magis reconditum. 2.497
Anima quæ peccauerit, ipſa morietur ut ſit accipiendum. 2.345
Anima ſine uirtute quid. 2.268
Anima in corpore ſubdito ſentit quid ipſa in Deum præſtet. ibid.
Animæ defunctorum cur non redeant ad nos. 2.329
Animæ genitricis facultates. 2.502
Animæ altricis facultates ſeu inſtrumenta duo. 2.498
Animæ cognitio utilis. 1.499
Animæ auctricis facultatis. 2.500
Animæ actiones. 2.512
Animæ creatur Dei uoluntate ac iuſſu, tamen naturaliter. 2.545
Animæ immortalitatẽ negare quàm pium. 2.67
Animæ cognitione nil admirabilius, iucundius, utilius. 2.496
Animæ præſtantia. ibid.
Animæ immortalis diſputatio cur difficilis. 2.543
Animæ ſedes. 2.515
Animæ uniuerſa excepta immortalitate recipiuntur. 2.337
Animæ quot ſint. 2 338
Animæ præſtantiam oſtendit Chriſti mors. 2.85
Animæ brutorum à natura, progignuntur hominem à Deo. 2.330
Animæ altricis ſola uis Deum magnum artificem oſtendit. 2.499
Animæ hominum corporibus infunduntur à Deo. 2.331
Animæ propria uatura atque uis. 2.40
Animam hominis eſſe immortalem. 2.543
Animam numeris conſtare. 1.336
Animas pœnas dare in ergaſtulis corporis. 1.530
Animas alias in tartarum ſimpliciter alias in purgatorium uenire. 2.181
Animas eſſe immortales ſcientia aſſequimur. 2.336
Animal hominum immortales eſſe. 2.329
Animas multarum rerum cognitionem habere antequam corpori immergatur. 1.614
Animus hominis quid. 2.66
Animas defunctorum res noſtras cognoſcere. 2.749

Animal timidißimum, infirmißimum & inſolentißimum. 1.98
Animal quo plus caloris habet, tanto plus cibi appetit. 1.547
Animalia à plantis quod diſcrimen habeant reſpectu ſenſuum. 2.502
Animalia omnia homine excepto fœtus ſuos negligũt et quatenus. 2.760
Animalia nulla hominibus exceptis interitum ſui appetunt. 2.345
Animalium alimenta. 2.498
Animalium uita longa & breuis unde. 2.542
Animalium epitheta. 1.270
Animantes omnes ſatis eſſe ad tuendam uitam inſtructus excepto homine. 1.325
Animantes ipſi ſibi ſomnia fingunt. 2.552
Animantes cur omnes mortales. 1.617
Animantis meta ac limites. 2.500
Animus ſimulatus prodit ſe tandem. 1.522
Animus in intelligendo proſequatur iter. 1.549
Animus ſolus uirtutis uitiorumq; cuſtos. 1.258
Animus ultra præſentia & præteritorum & futurorum rationem habet. 1.326
Animus humanus per uaria uagatur. 1.445
Animus capi ſe haud fert facile. 1.119
Animus nec ortum nec finem habet. 2.67
Animi bona malaq;. 2.71
Animi carcer. 2.240
Animi functiones quinq;. 1.633
Animi partes duæ, & quæ earum uis. 2.75
Animi curatio. 1.446
Animi bona uulgò minora habentur corporis. 1.68
Animi concitationibus primis leges multa ignoſcunt. 1.619
Animi originem longinquiorẽ unde cognoſcatur. 1.600
Animi inſania morbus grauißimus omnium. 2.300
Animi conſtitutio ex uultu cernitur. 2.80
Animi cura maior quã corporis. 2.78
Animi noſtri ſyderibus ſimiles. 2.511
Animi noſtri quieſcunt nunquam. ibidem
Animi cur de cœlo in corpora lapſi. 2.52
Animi perditi argumentum. 1.22
Animi interni ſenſus. 2.298
Animo commoto non utendum. 1.175
Animo quæ inſint. 2.485
Animo quid proſit. 1.169
Animo maiora pericula quàm corpori imminent. 2.95
Animorum coticulæ duæ. 1.459
Animorum origo cœleſtis. 2.50
Animoſum amor reddit. 2.616
Anomala uerba quæ. 1.4
Antecellere in omni re quæ eſt in pretio cupimus. 2.764
Anticipationes in homine. 1.614
Antiphraſis quid. 1.101
Antiſenatum ſub Mario. 1.199
Antitheta quæ. 1.101
Antiſtrephon quid. 1.606
Annulos ueteres in digito minimo proximo geſtabant, & cur. 1.54
Annus mundanus. 2.64
Annus Ægyptius. 2.63
Annus uertens. ibid.
Annus unde dictus. 2.64
Annus magnus. ibid.
Anni deſcriptio et eius partium. 1.137
Annorum mira uariatio. 1.369
Annorum tempus apud ueteres per conſulũ nomina deſignabatur. 1.73
Annorum ruſtica annotatio. 1.645
Annorum conſtitutio uaria. 2.63
Annotationum per adoleſcentes faciendarum ratio. 1.8
ἀπραξία uiuere felicitas habita. 2.646
Appellationes rerum impropriæ ſunt. 1.489
Apellis ſolertia. 1.566
Apellis pingendi ars. 2.391
Apes ex rore mel Maio menſe colligere. 1.29
Apes animalia uatibus multum cantata. 1.294
Apes qualem naturam habeant. ibid.
Apes cur hominib. proponãtur. ibid.
Apum ſigna humano ſermoni propinqua. 1.86
Apum natura. ibid.
Appetitus cur animantibus inditus. 2.498
Appetitus quid. 2.510
ἄφωνα quæ. 1.295
Apophthegmata quid ſint. 1.95
Appius Claudius cur cæcus factus. 1.192
Apologi quid & quis uſus. 1.144
Apologorum formæ. 1.144
Apologorum oratio. ibid.
Apologos confingere facile eſt. 1.144
Apollinaris Sulpitij prauũ iudicium de epiſtolis Plinij ac Cicero. 1.76
Apollo cur Sol dicatur. 2.56
Apollo omniũ poetarũ Deus. 1.664
Apollonij in diſcipulos integritas. 1.330
Apoſtoli cur in totum orbem emiſſi. 2.391
Apoſtoli quales miniſtri. ibid.
Apoſtolorũ ſermo cur efficax. 1.496
Apoſtolorum ſermo cur hodie unum in ipſorum ſucceſſoribus ſuperarit. 2.293
Apoſtolorum ſucceſſores ab Apoſtolica ac martyrum uita degenerarunt, & in quo. ibid.
L. Apuleij oratio qualis. 1.104
L. Apuleij aſinus quis ſit. 1.144
Apum mira reipublicæ adminiſtratio. 2.760
Aqua fontana tam altè aſcẽdit quàm deſcendit. 2.330
Aquarum diſcrimen. 1.39
Aquis nil coniunctius. 1.108
Aratus qualis poëta. 1.474
Arbor calidiſſima. 2.543
Arborum altitudo magnitudoq; admiranda. 1.20
Arcana an fœminis cõmittẽda. 2.631
Arcanum fidelius cuſtodiatur quàm depoſita pecunia. 2.89
Arca fœderis cuius admonuerit Iudæos. 2.429
Archimedis ſphæra. 2.316
Archimedis in Mathematicis præſtantia. 1.418
Architecturam artem pauci in Græcia tenebant. 1.327
Areopagita qualis uox. 1.307
Areopagitæ noctu cognoſcebant cauſas & cur. ibid.
Areopagitæ iuſtiſſimi. ibidem
Areopagum conſilium Athenis. 1.307
L. Aretini epiſtolæ. 1.83
Argumenta bona in mala cauſa inuenire, difficile. 1.255
Argumenta ex quibus depromantur rebus. 1.634
Argumenta quæ facile mouent uel ſedant animos. 1.121
Argumenta unde peti ſoleant. 2.294
Argumentorum in oratione collocatio ordinẽ naturæ ſequatur. 1.134
Argumẽtatio quid et eius partes. 1.603
Argumentatio certa uel probabilis quæ. 1.634
Argumẽtatio iudiciũ fallẽs qualis. ibi.
Argumentatio confecta quo pacto diſſoluatur. ibid.
Argumentationis ordo inuenitur ſæpe. 1.631
Argumentationem non eſſe Dialectici tantum. 1.382
Argumentationem quamuis explorare ut ualeamus. 1.612
Argumentationes Socraticæ. 1.636
Argumentationum diſſolutio. 1.635

Argumẽtationib. abſit ãbiguitas. 1.636
Ariſtarchus autorum cenſor. 1.361
Ariſtoteles omniũ ſæculorũ ſcriptores ſuput obſcuritate excepta. 1.336
Ariſtoteles cur obſcurus ſit. ibid.
Ariſtoteles quo pacto artes tradiderit. 1.150
Ariſtoteles impius & in quibus. 1.363
Ariſtoteles errorum in ſacris materiam præbuit. ibid.
Ariſtoteles Academicis & Stoicis non placet. 2.292
Ariſtoteles de poëtica ſcripſit. 1.269
Ariſtoteles philoſophus Alexandro regi interpretatur Homerum. ibid.
Ariſtoteles ſuis ſubtilitatibus ingenia non exacuit ſed perturbat. 1.410
Ariſtoteles Platoni ſuperior, & in quibus. 1.375
Ariſtoteles logicam male tradidit. ib.
Ariſtoteles quid ſonet. 1.153
Ariſtoteles munditiæ ſtudioſus. 1.21
Ariſtoteles placita ſuperiorum ſæculorum conuellere auſus fuit. 1.325
Ariſtoteles magnus tradendarum artium artifex. 1.149
Ariſtoteles Stagyram patriam ornauit legibus. 1.289
Ariſtoteles cur medicine ſtuduerit. 1. 441
Ariſtoteles prius quæ obſtãt refellit, dein ſua ſtatuit. 1.133
Ariſtoteles male ex Græco in Latinum uerſus. 1.353
Ariſtoteles naſum cereum habet & cur. ibid.
Ariſtoteles ſemper eſt delectatus obſcuritate uerborum. 1.424
Ariſtoteles felicitates conſtituit duas. ibidem
Ariſtotelis enarratores Græci ac Latini præcipui. 1.380
Ariſtoteles aureum orationis flumen. 1.109
Ariſtotelis diligentia ad ſtudia. 1.348
Ariſtotelis doctrina impios Platonis ſuperſtitioſos facit. 2.484
Ariſtotelis oratio aureũ flumẽ. 1.294
Ariſtotelis primi interpretes. 1.354
Ariſtotelis errores. 1.338
Ariſtotelis acumẽ excellẽtiſſimũ. 1.111
Ariſtot. in dicendo parſimonia. 1.95
Ariſtotelis libri ut diſtracti. 1.337
Ariſtotelis libri in dubiũ uocati. ibid.
Ariſtotelis libri à ueteribus aliter diſtincti. 1.405
Ariſtotelis interpretes quales. ibid.
Ariſtotelis ambitio. 1.337
Ariſtotelis Philoſophiã cur incerta & perplexa. 1.410
Ariſtotelis in naturali philoſophia libri meliores. ibid.
Ariſtoteli ueterum philoſophorum rationem nunquam placent. 1.406
Ariſtotelem quidam parum uerterunt feliciter. 1.153
Ariſtotelica complura perobſcura. 1.153
Arithmetica Pythagoræ. 1.280
Arithmetica circa quæ uerſetur. 1.416
Arithmeticæ neceſſitas, ac utilitas. 1.496
Arma deponere uictis, pacis ignoſcentiæq; ſignum eſt. 1.219
Arma ſumunt multi extimulati gloria aliorum. 1.370
Arma animalium. 2.762
Arma Eccleſiæ. 2.727
Arma quid uiro forti porrigere debeat. 2.36
Arma, corpora non animos cogunt. 2 443
Armatis omnia dantur cum negantur iuſta. 1.245
Arrogãtia ſtudijs nocet plurimũ. 2.78
Arrogantia d. ſſolutio eſt omnis glutini humanæ concordiæ. 1.445
Arrogantia uenenum res pulcherrimas corrumpens. 1.63
Ars quid. 1.440. 2.533
Ars & caſus quid differant. 1.549
Ars, naturæ æmulatio. ibid.
Ars naturam nunquam exprimere poteſt & cur. ibid.
Ars ſui iuris non eſt quæ precarium habet fundamentum. 1.417
Ars una ab alia adiuuatur. 1.393
Ars naſcitur ex antecedente cognitione. 1.149
Ars grammatica uſu conſtituta. 1.10
Ars uſu poſterior. ibid.
Ars nulla ſimul & inuenta & abſoluta. 1.379
Ars eſt uelut imago naturæ. 1.149
Ars finem ſemper ſpectat. 1.440
Ars omnis & literæ Romanis ſuſpectæ. 1.398
Ars quæuis ubi maxime exculta. 2.329
Ars uſum nunquam totum comprehendit. 1.358
Ars quid ueteres uocarint. 1.326
Ars quicquid habet, ex natura tractum eſt. 1.439
Ars nulla ad curam ſingularium pertinet. 1.434
Ars nulla tam humilis in qua non plurima occulantur. 1.341
Ars ſuſpecta. 1.119
Ars & artifex ſuis finibus non fraudantur unquam. 1.440
Ars ubi uſui poſtponenda 1.7
Ars ſine natura & exercitatione parum efficit 1.115
Ars in formatione operis nequit, licet conetur, deum contingere. 1.549
Ars quæuis quãdo abſolutiſſima. 1.75
Ars nulla abſoluta nec ſine uitio propoſita & cur 1.329
Ars non eſt quæ utilitate caret 1.447
Ars nulla ſimul & inuenta & abſoluta 1.325
Ars ex quibus naſcatur & quæ eius ratio obſeruatioq; 1.439
Ars quæuis ſua habet uocabula. 1.87
Ars naturæ imitatrix 1.143
Artis quæ dicantur eſſe 1.550
Artis exercitatio 1.440
Artis dicendi præcepta quo pacto tradita à ueteribus 1.86
Arti æmulanda optima quæq;. 1.75
Artem quæ efficiant 1.396
Artem celare ubiq; par eſt 1.77
Artem experientiam regere neceſſe eſt 1.439
Artes liberales & ingenuæ, quæ ac cur ſit appellatæ 1.327
Artes quomodo tradendæ & quid in his utiliter traditum 1.447
Artes ad uſum ſolum referendæ. ibid.
Artes de ſermone tres 1.274
Artes unde peruertentur 1.353
Artes quo pacto excuſæ 1.387
Artes alit bonos 1.356
Artes Romæ penitus cõtẽnũtur. ibi.
Artes liberales cur dicantur 1.32
Artes quantitatis 1.416
Artes multi neſciunt licet cupiãt eruditi uideri, quidq; reſpondeant. 1.332
Artes quo pacto collectæ 1.605
Artes chriſtianis cõpetentes. 1.444
Artes quo pacto corruptæ 1.329
Artes diuinandi ac maleficij 1.332
Artes deſidia deprauantur 1.573
Artes quod tempus ſibi conueniens expetant 2.817
Artes propoſitis præmijs excultæ ſunt 1.103
Artes hominib. noxiæ et utiles 1.442
Artes Latino puro ſermone tradi nõ poſſe dixerunt ſophiſtæ 1.281
Artes ſermonis quæ ac quot 1.357
Artes inſpectiuæ, actiuæ, effectiuæ, quæ 1.440
Artes actiuæ & factiuæ à quibus maxime cognoſcendæ 1.461
Artes quid pepererit excolueritq; 1.328
Artes uetuſtiſſimæ utilesq; rei domeſticæ 2.652
Artes honore ali 1.329
Artes à ueteribus & diſciplinæ, cur inuolutæ 1.337

Artes ſupremæ. 1.328
Artes duæ per ſe rixoſæ. 1.489
Artes qui bene uel male tradiderint. 1.351
Artes noxiæ quæ. 2.75
Artes de ſermone & quãtitate. 1.327
Artes à dæmone excogitatæ. 1.443
Artium ueritatem ac falſitatem iudicare. 1.598
Artium fines admodum diuerſi unde proficiſcantur. 1.441
Artium diuiſio. 1.32
Artium circa ſermonem uerſantium diſcrimen. 1.373
Artium materia. 1.440
Artium ſtudio quot anni deſtinati. 1.349
Artium inſtrumenta. 1.440
Artium enucleatio. 1.149
Artium inuentor. 1.328
Artium incrementa. ibid.
Artium omnium in uita inuenta poſteris erant deſcribenda. 1.498
Artium fines qui. 1.440
Artiũ preſtãtia unde æſtimetur. 1.326
Artium corruptelæ. 1.451
Artium diuiſio. 1.387
Artium impij fines. 1.443
Artium inuentores primi uel noui ſed latentia detegerunt. 1.439
Artiũ initia quæ eſſe debeant. 1.149
Artium priora, lux poſterioribus ſunt. ibid.
Artium affinitates. 1.178
Artium numerus. 1.327
Artiũ gloria penes quos magna. 1.330
Artiũ labori quod præmiũ datũ. 1.328
Artium materia uires utilitatesq; in natura poſitæ, & cur homo non agnoſcat. 1.328
Artium inuentiones. 1.326
Artium ſectio. 1.327
Artium ſemina nobis indita. 1.439
Artium præcepta quo pacto pueris tradenda. 1.461
Artibus omnibus duæ res maxime neceſſariæ. 1.586
Arthretica morborum genera unde proueniant. 1.39
Aſcenſionis Chriſti utilitas. 2.389
Aſiæ reges luxu perditi. 1.234
Aſiana oratio qualis. 1.105
Aſiaticæ dictionis genera duo. 1.105
Aſiatiſmi dicẽdo genus adoleſcentiæ magis quã ſenectuti conceſſũ. 1.124
Aſino lyram pulſare. 1.126
Aſinus index inter cuculi & philomelæ cantum conſtituitur. 1.21
Aſizini deficiunt in Aſia à religione Chriſtiana, & cur. 2.471
Aſinius Pollio quis fuerit, & quid geſſerit. 1.655.657
Aſpera omnia pane leniuntur. 2.427
Aſpicere quem execreris, inſaniam accendit. 1.248
Aſcenſus argumẽtationis quid. 1.605
Aſſenſio uerorum in homine. 1.614
Aſſẽtatio quæſtus lõge uberrim⁹. 1.45
Aſſentatio deforme uicium. 2.88
Aſtrolabia ueterum ac recentiorum differunt. 1.497
Aſtrologia, nata ex oſtentatione fraudeq;. 1.417
Aſtrologiæ fatuitas. 1.299
Aſtrologiæ inuentores. 2.5
Aſtronomia quid tractet. 1.416
Aſtronomia ex Geometria in cœlum ſublata oritur. 1.496
Aſtronomiæ ſtudium ut diſcendum, & quem in uſum. 1.497
Aſtronomi gygantes ſuperarunt, & in quo. 2.5
Aſtronomi laus. ibidem
Aſtrorum curſus quando optime obſeruetur. 1.676
Aſtutia ex falſo ſcopo prudentiæ naſcitur. 1.504
Aſſuefactio naturam mutat. 1.25
Aſſuefactionis uires magnæ. 2.607
Aſſueta omnia iucunda. 1.460
Ætas tenera quibus imbuenda opinionibus. 1.5
Æthiopes, animantium imagines pro literis utebantur. 1.326
Atan dea quæ. 2.340
Athenis regnum, plurium quàm paucorum melius. 1.313
Athenienſium faa ĉta cur pro maximis habita. 1.370
Athenienſes, celeritate imperium conſequuntur. 1.175
Athenienſes primo regibus paruerũt inde principibus, poſtea liberi fuerunt. 1.307
Athenienſes populi toto orbe clariſſimi & quibus. 1.307
Athenienſes Autochtones dicti. 1.307
Atheniẽſis populus leuis ac ingratus 1.197
Atheniẽſium opes ipſis perditionem attulerunt. 1.308
Athenienſium antiquitas & nobilitas. 1.307
Athenienſium res geſtæ. 1.314
Atheniẽſium hominũ fortitudo. ibid.
Athenienſibus Græcia uniuerſa ſubdita, uerum non diu. 1.309
Atramento denſo medetur acetũ. 1.26
Attentio ubi fuerit neceſſaria careat ignoto ſermone. 1.117
Attentio quo pacto reuocetur. 1.131
Attentio ut auertatur. ibid.
Attica oratio qualis. 1.105
Attici in ſuis orationibus omnes aſtricti. 1.95
Atticiſmus quid. 1.114
Attiſimi facies non una. 1.105
Auari exitus. 2.276
Auaritiæ malum dominatur in Europa. 2.274
Auaro prodigus hæres. 2.15
Audacia ne in maximis trepidet diu in minoribus uires colligit. 1.247
Audacia unde naſcatur. 1.113
Audaciam plus quàm innocentiam ualere. 1.229
Audire multa, facile atq; utile. 2.76
Auditus diſciplinæ ſenſus. 2.530
Auditus qualis ſenſus. 2.504
Auditus ad diſcendum ſenſus præcipuus. 2.76
Auditus præſtantia & utilitas. 2.508
Auditu quidam carent. 2.38
Auditor quo pacto ſibi officiat in ſermone percipiendo. 1.116
Auditorio paruo quiuis doctor contentus ſit, & cur. 1.522
Auerrois autoritas in ſchola. 1.410
Auerrois errores in Ariſtotele interpretando. 1.411
Auguſtus Cæſar quo pacto ſcribere ſolitus fuerit. 1.27
Auguſtus Cæſar ſuis epiſtolis etiam horas adiecit in fine. 1.73
Auguſtus Cæſar poemata conſcripſit. 1.649
Auguſtus Apollinis filius creditus. 1. 654
Auguſtus ſermones grauiores è libello ſcriptos habuit. 1.60
Auguſto uiuenti aræ datæ & templa poſita. 1.427
Auguſtinus ſuos errores non excuſat ſed fatetur. 1.333
Auguſtini ſermones longiores paulò. 1.96
Auguſtini epiſtolæ quales. 1.83
Auguſtini ſtylus in ſcribendo. 1.76
Aulæ corruptela præcipua. 1.45
Aulam ingreſſi ſemel, conſeneſcunt ibi. 1.44
Aularum corruptio. 2.679
Aures de ſono ſtatuunt. 1.93
Aures imperioſe interdum de ſono orationis iudicant. 1.93
Aures aereæ. 2.513
Aures animi feneſtræ. 2.77
Aurium ſitus & uſus. 1.271
Aurora Muſis gratiſſima. 1.17
Auroræ utilitas. 1.30
Auri quid gratiſſimum. 2.457
Auſonij centones. 1.108
Autoritas rerum gerendarum. 2.99

Autoritas ſenilis immatura creditur in adoleſcentibus 1.125
Autor operi precium conciliat uel detrahit 1.619
Author unus alium ſi probe intelligatur explicat 1.11
Authores & bene ſcire & bene uiuere docentes qui 1.7
Authores gentiles quo pacto legendi 1.473
Authores ueteres quid conſeruet hodie. 1.349
Authores prophani quid pijs ad religionem ſeruiant 1.448
Autores ſpurci non attingendi 2.76
Authores iuuentuti proponendi qui ſint. 1.5.7 9
Authores prophani cur ſacris adhibendi 2.76
Authores ipſe quiuis ſine præceptore legat 1.11
Authores iuſti hodie non niſi ex collectaneis cognoſcuntur 1.350
Authores ex quibus latinam linguam ediſcas & Græcam 1.478
Authores in bibliothecis ſeruandi ad conſilium ibid.
Authorẽ ex opere cognoſcimus, hoc enim eius imago eſt 2.297
Authores ueteres qui & quo pacto corruperunt 1.342
Authores intelligere quid requirat. 1.343
Authores quo pacto quidam probent 1.344
Authorum ueterum cum recentioribus diſcrimen in ſcribendo 1.350
Authorũ iuſta interpretatio 1.465
Authorum iuſta enarratio 1.466
in Authorum lectione quid conueniat attendere 1.352
Authorum iuſtorum compendia magno damno ſcripta 1.350
Authorum ſcripta quando commode cognoſcantur ibid.
ex Authoribus quid excerpendum. 1.2
Authoribus cum labuntur interdum condonandum eſt 1.524
Authoribus ita fidendum ne rebus detrahatur quicquam 1.324
Aurum tenuiora opera quàm argentum dat 1.106

B

Baccalaureorum nomen unde deſcenderet 1.355
Bachus ex crure Iouis genitus 2.374
Bachi ſacra quorſum pertinuerint. 1.662
Bachi pædagogus 1.666
Barbaries linguæ latinæ unde nata. 1.364
Barbaries plures formas habet. ibid.
Baſilij epiſtolæ 1.83
Batalarij hodie Baccalaurei, ubi cœperint dici 1.32
Batalarij unde dicti ibid.
Batauiæ capitur homo marinꝰ 2.350
Beatum quid efficiat 2.307
Beatum quem uocet Plato 1.338
Beati in hoc æuo qui habiti 1.421
Beatitudo uera 1.421
Beatitudo humanæ uitæ 1.287
Beatitudo hominum uulgi modo. 2.325
Beatitudo hominis 2.299
Beatitudo hominum iuxta Mahumet 2.478
Beatitudinis genera tria 1.420
Beatitudinis futuræ modus 1.577
Beatitudinem in hac uita quærit Ariſtoteles 1.420
Beatitudines octo ab Ariſtotelico diuerſæ. 1.421
Bellum literas cum pietate ſimul opprimit 1.334
Bellum grauiſsimum quod 2.442
Bellum cur inuentum 2.299
Bellum maxima uertit atque mutat. 2.55
Bellum omne ſæuitiæ genus excedit. 2.443
Bellum quod geritur cum homine ſimiliter ſæpe cũ deo ſuſcipitur 2.471
Bellum non hominum ſed belluarum eſt. 2.86
Belli pulchritudo ac decoro 2.477
Belli facies ac forma. 2.344
Belli conditiones quis ferat 1.37
Belli potentes multi impij. 2.443
Bello nil magis uarium 2.55
Bella cuncta ciuilia eſſe 1.370
Bella narrari deberent ueluti latrocinia. 1.139
Bella laudem non merentur 1.370
Bella in mundo magna ob rem paruam ſuſcipiuntur 2.53
Beluæ marinæ cur terreſtribus maiores 2.500
Beluæ ab hominib. non intelligentia ſed ſermone differunt. 1.295
Benefaciens uniuerſis à nullo reportat gratiam. 2.289
Benefactorum merces 2.50
Beneficium ſæpe dare docere eſt reddere. 1.306
Beneficia quibus donamur à domino 2.234
Beneficia quo pacto danda. 1.190
Beneficijs quos affecimus, amamus, et cur. 1.132
Beneuolentia omnium rerum optimum condimentum 1.178
Beneuolentia elici, extorqueri uerò non poteſt 1.32
Beſtiarum ſermo 1.154
Beſtiarum crudelium ſed timidarum natura. 1.222
Bibere iturus cubitum, perniciosum eſt. 1.18
Bibendum quando ſit. 1.42
Bibliotheca bonorum authorum. 1.32
Bilioſus quis dicatur 1.115
Bilioſi ſuperbi plerunq;. 2.591
Bombardæ magnum malum 2.783
Boethij ſermo politus 1.294
Bonum publicum prætextus ualidiſſimus. 1.66
Bonum unum per ſe at nobis plura, et unde id ſit. 2.551
Bonum quid habeatur 1.441
Bonum corruptè ab hominibus iudicatur. 2.299
Boni ut laudantur, ita imitandi ſunt etiam 1.321
Boni diuiſio ſecundum tempora 2.553
Boni qui ſunt cenſendi. 1.57
Boni ſpecie omnes fallimur 1.191
Bona uera in Deo ſunt 1.533
Bona præcipua in pietate ſita 1.173
Bona reſpectu perſonarũ, uarij ſunt generis. 1.173
Bona hominis quæ. 1.56
Bona corporis animi ac fortunæ. 2.71
Bona fortunæ nulli propria 2.73
Bona in uita omnium maxima quæ ſint. 1.8
Bona triplicia & quæ ea ſint cum contrarijs 2.605
Bona quæ putanda. 1.5
Bona uera in animo 2.231
Bona mortalium omnium perexigua. 1.69
Bona duplicia, alterum per ſe, alterũ propter aliud 169
Bonorum tria genera. 1.421
Bonitas exacta tandem coniugit ætate 2.734
Bonorum finis 1.420
Benefaciendi terminus anguſtus. 2.773
Bonis abutimur Dei donis propria culpa 2.347
Bonos quos cenſeamus. 2.554
Bonos eſſe quàm doctos, ſatius 1.150
Bos in lingua quid ſit 2.106
Breuitas in ſermone obſcuritatem gignit. 1.98
M. Bruti amor in patriam. 1.266
Bonum quid nominemus. 1.169

Budæus in Pandectarũ annotationib. et de Asse, eruit obruta tenebris. 1.11
G. Budæi epistolæ quales. 1.83
Budæi eruditio 1.363

C

CAcodæmones qui 2.340
Cæcilij epistolæ quales 1.83
Cæco uidentes facile imponunt 1.254
Cæci in Hispania linguam propriam habent 1.593
Cæci non sunt mundi 1.248
Cæci tam animis, plerunq; quàm corporibus ægri 1.258
Cæcorum solertia 1.256
Cæcis quod oculis deest, reliquis sensibus completur 1.257
Cæcitas corporis minor cordis 1.44
Cæcitatis pessimum genus 1.353
Cæcitatis solatium uidentium rem habere 1.247
Cæcitatis beneficium est cum ei secretum datur 1.251
Cœlibes an omnes uiuere oporteat. 2.375
I. Cæsar quinquies triumphauit 2.132
Cæsar cito tyrannidis suæ specimina dedit 1.264
Cæsar cur Pompeiũ inuaserit 1.264
Cæsar eam rempub. perditam uoluit à qua plurimis honoribus erat affectus 1.265
C. Cæsar quot interfecerit homines 1.370
C. Cæsaris commentaria nuda, recta uenustaq; 1.107
Cæsaris stirps 1.265
I. Cæsaris commentaria castitatem sermonis Vatinij priscæ nobilitatis Romanæ continent 1.10
Cæsari imperium prorogatum magno Romæ malo 1.265
Cæsares adulatio deos fecit 1.145
Cæsares sceleroſi 1.430
Cæsares qui uirtuti bellum indixerunt 2.363
Cæsarum familia 1.686
Calami succesſerunt stylis 1.25
Calamitas aliena exẽplũ nostræ 2.239
Calepinus alios docens ipse doctore eget 1.11
C. Caligula inuidis hominibus et dijs 1.680
Calor quo maior est in uiuentib. tanto plus alimenti requirit 1.547
Calor uitam conseruat ac humore indiget 2.498
Calor exiguas uires ad patiẽdum, ad agendum magnas habet 1.550
Caluitium unde 2.542
Calũniæ morsui remediũ nullũ 2.109
Calumniæ graue malum 2.279
F. Camillus exul patriam liberat ingratam. 1.266
F. Camilli beneficia in patriam 1.215
Candoris laus fulget ubiq; 1.523
Caniciei causa 2.542
Campani epistolæ 1.83
Cantilenæ puellarum quibus de rebus agere deberent 1.146
Cantiones ueterum quales 1.146
Cantus præclarus ab aue 1.29
Cantum cœlestem cur homo non percipiat 2.60
Cantu flectuntur bestiæ nõ aues 1.667
Capitalis pœna magna cura Romæ infligebatur 1.219
Capitolium succenditur 1.208
Capitolium quamdiu durarit ibid.
I. Capnionis epistolæ uix editæ interierunt 1.83
Caprarum interioris Asiæ pili quales 1.573
Captiones quid sint 1.111
Caput mentis arx & aula 1.271
Carmen omne uerborũ et locutionis genus recipit 1.148
Carmen cur repertum 1.146
Carmen optimum quod 1.148
Carmen bonum non facies aquam bibens 1.667
Carmina poẽtarũ cibus dæmonum. 2.129
Cares qui milites 2.284
Carmina quem locum expetunt 2.817
Carminum usus apud ueteres 1.365
Carminum compositio qualis ueteribus & recentioribus 1.146.147
Carminum lex 1.366
Carminum corruptio quod uerba spectat 1.367
Carminibus describendis tempus aptissimum quod 1.653
Carneadis eloquentia 2.26
Caroli. 5. Imperatoris successus 2.757
Caro cur spiritui repugnet 2.232
Caro ut castigari queat ibid.
Carnis natura 2.345
Carnis damnatio ibid.
Carthago nata ad exercendam uirtutem Romanam 2.46
Carthago à quibus condita 2.46
Carthago quamdiu floruerit ibi.
Carthaginis ruinæ causæ 1.229
Caseus recens quã uetus alibilior. 1.17
Casei genera & natura 1.40
Castigatio quando uertatur in uindictam 2.278
Castigatio quando bona. 2.278
Castitas quanti facta apud ueteres. 2.659 (2.674
Castitas præcipua uirtus fœminæ.
Cassius Seuerus flexit à directa uia dicendi ueterum. 1.108
Cassij prætoris prudentissimum dictum. 1.254
Casus suos homines non pariter ferre possunt. 2.601
Casus communes omnibus. 2.86
Casus quid sit. 1.548
Casus ubi multum ualeat. ibid.
Censu gradus Romæ discernebantur. 1.90
Casus in rebus mũdi nullos esse. 2.314
Casus humani communes. 1.241
Casus in artem uertuntur sæpe. 1.549
Casus humani graue exẽplum. 1.266
Casus sex apud Latinos & à quibus septimus addatur 1.2
Casus uocatiuus ubi sit similis nominatiuo. ibid.
Casum qui excogitarint 2.325
Catadupa gens surda ac cur 2.60
Catilinæ socij licet abesset occasio tamen semper malefaciebat 1.254
M. Cato Censorius senex iam literas Græcas discit 1.464
Cato dicendo diem exemit 1.127
Cato honores contemnere potuit. 1.422
M. Cato Romanæ uirtutis oraculum 1.263
M. Catonis probitas ac diuinitas. 1.266
Catonis ingenium 2.16
Cauillando omnia à recto detorqueri possunt 1.514
Causa peior sæpe uincit armis meliorem 2.459
Causæ ueræ ac propriæ 1.550
Causæ malæ conscij quid facere conentur 2.352
Causæ causis nectuntur 2.325
Causæ cum suis effectibus nos latent 1.377
Causarum diuisio 1.619
Causarum innumera uis ac multitudo 1.433
Causarum genera tria ne sint 1.395
Causarum cognitio pulchra 1.538
Causarum cognitio quousq; necessaria ibid.
Causarum in rebus studium noxium plurimis ibid.
Causis secundis quo pacto utatur dominus 1.553
Causas ignoramus uehementer 1.556
Causas rerum cognoscere suauis res 2.553
Causidici piscatores recte dicuntur 1.304
Celeritásne an cunctatio prosit gubernatoribus 1.175
Censorib. Romæ nil sanctius 1.142

Censoribus

Cenſoribus Liuius non ignouit. ibid.
Cenſura ueri ſeu falſi quæ requirat. 1.568
Cenſura ſeuera bonorum authorum. 1.524
Cerebri diſpoſitio. 2.510
Certamen inter collegas ſtudiorum quale. 1.8
Certare non magna laus, ſed uincere. 1.661
Certandum cum quibus ſit. 2.160
Ceruiſiæ coctio qualis. 2.272
Charitas erga Deum quæ. 2.82
pro Charitate preces. 2.228
Charondus Tyriarum legislator. 1.289
Charta emporetica & bibula, quæ. 1.26
Charta epiſtolaris qualis. 1.78
Chartæ ad ſcribendum diuerſi generis, quibuſq; uſibus ſingulæ conducant. 1.26
Chartarum formæ. 1.78
Chartarum Gallicarum Hiſpanarumq; diſcrimen. 1.48
Chlœlia Tyberim tranabat. 1.266
Chriſtus cur poſt triceſimum annum demum cœperit publice docere ac miracula edere. 2.375
Chriſtus non fallitur. 1.69
Chriſtus paſtor & quod habeat pecus. 1.663
Chriſtus nobis doctrina & exemplum. 2.249
Chriſtus cur nihil conſcripſerit. 2.366
Chriſtus quatenus reſarcierit caſum Adæ. 2.348
Chriſtus cur humanitatem diuinitati iunxerit. 2.359
Chriſtus Samſonis imaginem expleuit. 2.441
Chriſtus quoq; rationibus in fidei negotio uſus eſt. 2.292
Chriſtus omnem legitimam uiuendi rationem expreßit. 2.375
Chriſtus Phœbus eſt. 1.664
Chriſtus attulit lucem hominibus cæcis antea. 2.485
Chriſtus prædictus à Sibyllinis gentium & uatibus Iudææ. 2.361
Chriſtus quando natus ſit. 2.120
Chriſtus cur reſurgens ſe multitudini non conſpiciendũ præbuerit. 2.389
Chriſtus peior Moſe habetur in miraculis. 2.444
Chriſtus nõ ſibi at nobis paßus. 2.249
Chriſtus pacificator noſter. 2.278
Chriſtus paſſus pro nobis ut ſequamur ueſtigia eius. ibid.
Chriſtus quo pacto aſpiciendus. 2.81
Chriſtus accuſatur à multis. 2.393
Chriſtus ultro ad neccem non tractus uenit. 2.384
Chriſtus quamdiu bellũ geſſerit. 2.132
Chriſtus cur uenerit. 2.85
Chriſtus puer quando in lucem editus. 2.374.376
Chriſtus cum prædiceret aliquid fore, an ex neceßitate ſit. 2.325
Chriſtus quando mortuus, ac ubi & quomodo. 2.383
Chriſtus reſtaurat hominem perditum. 2.291
Chriſti patientia. 2.85
Chriſti humilitas. ibid.
Chriſti iniuria, conuitia & afflictiones. 2.279
Chriſti perſona cur non rethorum more deſcripta. 2.370
Chriſti genethliacon. 2.111
Chriſti aduentus tũ apud Iudæos tũ gentes clare prædictus & cur. 1.657
Chriſti mortis cauſa. 2.446
Chriſti regnũ pacis dicitur. 2.125
de Chriſti appellationibus quid cogitandum. 2.82
Chriſti crux myſterijs plena. 2.384
Chriſti aduentus de cœlis quando ac qualis. 2.357
Chriſti duarum naturarũ coniunctio cui ſimilis. 2.359
Chriſti aduẽtus cur tardus. ibi. et. 360
Chriſti clypei deſcriptio. 2.137
Chriſti in Eccleſiam amor. 2.616
Chriſti doctrina toto mitio uſq; in finem. 2.376
Chriſti afflictiones ut debeamus contemplari. 2.242
Chriſti natiuitas transfertur ad Pollionis filium. 1.659
Chriſti potentia omnium regum ſuperat. 2.387
Chriſti acta Romæ perſcripta. 2.365
Chriſti acta. 2.373
Chriſti humanitas quando uiſa abiectißima. 2.448
Chriſtus Mahumetis. 2.465
Chriſti mors atrox. 2.281
Chriſti ſudoris ſanguinei typi. ibid.
Chriſti paßio explicatur. 2.24
Chriſto quid debeamus. 2.385
Chriſto quibus modis mundus adductus. 2.822
in Chriſto tria ſunt cõſiderãda. 2.380
de Chriſto quid ſentiendum. 2.202
Chriſto omnes exceptis Iudæis beneuolunt. 2.453
Chriſto minus quàm latroni parſum. 2.246
Chriſto Eccleſia nil charius. 2.253
Chriſtum duas naturas habere. 2.435
Chriſtum uaticinia impleuiſſe de Meſſia. 2.437
Chriſtum an carnem neceſſe fuiſſet induere, ſi homo permanßiſſet in fauore numinis. 2.248
Chriſtum ex uirgine natum. 2.437
Chriſtum quomodo negent Iudæi Meßiam. 2.402
Chriſtiani plura ſora iudiciorum habent quam gentiles. 2.779
Chriſtiani iniurias remittunt facile. 1.70
Chriſtianum non decet aliud ore proferre, aliud corde ſentire. 1.69
Chriſtianorum arma. 2.250
Chriſtianorum ieiunium. 2.630
Chriſtianorum conuentus ſub Traiano. 2.394
Chriſtianos gentilibus deteriores cupiditatibus uanis. 1.330
Chryſippus coniector optimi. 1.458
Chryſippus quid à præcepta exegerit. ibid.
Chryſippiani theſaurus. 2.26
Chryſoſtomus ſtylo Aſiaticus. 1.105
Cibariæ leges quot et quales. 1.234
Cibo carere non poßumus. 2.217
Cibo cur egeant animantia perpetuo. 2.499
Cibo cur potis addatur. 1.40
Ciborum uarietas quid noceat homini. 1.40
Ciborum delectus in Iſraelitico populo quid ſibi uoluerit. 2.409
Ciborũ uarietas homini peſtilẽs. 1.74
Cibos quos prohibeat Mahumetes et cur. 2.466
Cibos frigidos conuenit eſſe poſteriores. 1.40
Cibũ et potum metiendũ natura deſiderio famis ac ſitis. 1.58
Cicero qualis in dicendo phraſi fuerit ſua. 1.106
Cicero in locis leuiculis, item in magnis ac ſolidis, admirabilis. 1.458
Cicero an ſolus in oratione imitandus. 1.493
Cicero uerborum pondere, uiribus pugnat Demoſthenes. 1.493
Cicero Platonẽ æmulatus ubiq;. 2.42
Cicero quibus non legendus. 1.473
Cicero in dicendo cur tantum apud Senatum Romanum ualuerit. 1.403
Cicero non omnia rerum uocabula continet. 1.403
Cicero probabilia conſectatur ut aues nuſquam conſiſtit. 1.373
Cicero an in uerbis ubiq; ſit imitandus. 1.259
Cicero par Ariſtot. & Plat. 1.291
Cicero de dicendi gloria cum Demoſthene certat. ibid.

Cicero nomen

Cicero nomen ſuum mutare noluit, ſed illuſtrare. 1.291
Cicero cur conſul creatus. ibid.
Cicero ſuis orationibus Græca nunquam inſtruit uerba & cur. 1.117
Cicero ob orationem rex nuuncupatus. 1.295
Cicero dicendo ſenatum Romanum regebat. ibid.
Cicero in Poëtica felix. 1.291
Cicero pater patriæ primus Romæ ſalutatus. 1.291
Cicero aptior quieti, quàm bello. ibidem.
Cicero negat ſe totas xij. tabularum leges intelligere. 1.335
Cicero quid in libris de Legibus diſputet. 1.289
Cicero æmulator Platonis. 1.289
Cicero res nimis dilatat. 1.110
Cicero eneruis, fractus & elumbis dictus. ibid.
Cicero quàm proximè ad religionis Chriſtianæ cupita acceſſit. 1.290
Cicero in rebus Philoſophicis lubricus ac inconſtans. 1.394
Ciceronis epiſtolæ familiares ad quid conducant. 1.9
Ciceronis ad C. Herrennium libri ſuppoſititij. 1.290
Ciceronis ſomnium Scipionis quale ſcriptum. 2.42
Ciceronis de Senectute & amicitia num ſint epiſtolæ. 1.60
Ciceronis ſtylus in dicendo. 1.76
Ciceronis ſcripta duobus modis male lecta. 1.401
Ciceronis orationes interdum inualidæ ſunt & cur. 1.110
Ciceronem qui puritate linguæ ſuperarint. 1.403
Ciceronis præſtantia. 1.290
Ciceronis res geſtæ. ibid.
Ciceronis patria & natiuitatis tempus. ibid.
Ciceronis ingenium. ibid.
Ciceronis orationes ſubtiles, craſſæ & mediæ. 1.112
Ciceronis prima ad Iudices habita oratio. 1.61
Ciceronis prima ad populum oratio. ibidem.
Ciceronis ad Atticum & Brutum epiſtolæ qua dictione elaboratæ. 1.76
Ciceronis epiſtolæ ad Atticum quo ſtylo ſcriptæ. 1.104
Ciceronis de Legib. libri editi ut à philoſopho non iuriſperito. 1.289
Ciceronis uirtus cum fortuna certauit. 1.291
Ciceronis epiſtolæ tam rebus quàm dictione præſtantes. 1.82
Ciceronis aurei de Republica libri. 1.290
Ciceronis de Finibus liber, epiſtola dici poteſt. 1.60
Ciceronis ſtylus qualis. 1.103
Ciceronis ingenium. 1.458
Ciceronis orationes in Antoniũ mites. 1.113.
Ciceronis uictoriæ. 1.292
Ciceronis in bello ciuili prudentia. ibidem.
Ciceronis mors. ibid.
Ciceronem ut debeamus imitari. 1.404
Ciconiæ pietas. 2.101.760
Circulorum cœli ordo. 2.54
Circũciſio Mahumetis ſit anno xiiij. & cur. 2.471
Circumlocutio quid. 1.98
Circũlocutio illuſtrat atq; obſcurat. ibidem.
Circumlocutio ubi locum habeat. ibidem.
Cimmeria gens quæ. 2.21
Cingula terræ quinq;. 2.62
C. Cinna potentiã ſuam magis quam patriam dilexit. 1.200
Cinna poëma ſcripſit triginta preſſum annis. 1.676
C. Cinna affligit patriam. 1.200
Cinna propter crudelitatem à ſuis militibus occiſus. 1.181
Citharæ inuentor. 2.6
Ciues qui æſtimandi. 1.201
Ciuitas non decretis ſed morib. bene regitur. 1.311
Ciuitas optime non decretis ſed bonis moribus gubernatur. 1.428
Ciuitas felicius gubernatur ab optimo uiro quàm ab optima lege. 1.306
Ciuitas tam quieta nulla, ubi unum forum ſufficeret. 1.434
Ciuitatis anima. 1.309
Ciuitates à ſenibus optime reguntur. 2.17
Ciuitates feliciter agentes peßime de ſuis rebus ſtatuunt. 1.308
Ciuitates quæ fiducia ſui innituntur, in grauia pericula deuoluunt. ibid.
Ciuitatum quies cuſtodendis legibus continetur. 1.205
Ciuitatum res malæ ex bonis initijs ortæ ſunt. 1.189
Ciuitatum felicitas in quo ſita. 1.309
Clauo clauus retunditur. 1.100
Cleanthes quomodo hebetudinem ingenij acuerit. 1.320
Cladium ſuper humanum genus formæ quot. 2.784
Ciuitatum uitia atq; peſtes. 2.824
Cliſthenes tyrrannos Athenis exegit. 1.309
Clyſterem Ibis Ægyptia docet. 1.441
Coaceruatio argumentationis quid. 1.605
Cochlea quid ſit. 1.273
Codicilli cur excogitati. 1.60
Codicillorum appellationes unde ueniant. 1.78
Codrus rex Athenienſium & quamdiu. 1.307
Cœlum angelus attributum & cur. 2.326
Cœli harmonia. 2.58
Cœli terræq; materia diuerſa. 1.535
Cœli enarrant gloriam Dei. 1.442
Cœli an per ſe agitentur. 1.542
Cœliſonitum homo cur non capiat. 2.38
Cœli orbium ordo. 2.38
Cœli motus circularis & cur. 1.565
Cœli ſemper ſublimes. 2.58
Cœli porta minime patet homicidis. 2.55
Cœli forma congrua. 2.54
Cœlorum nomine quid intelligatur. 2.212
Cœlorum numerus. 1.567
Cœleſtium orbium harmonia. 2.38
Cœloſtomia quid. 1.469
Cœna domini quomodo conſideranda. 2.253
Cœna Domini cuius nos admoneat. 2.253
Cogi poſſunt leges non natura. 1.619
Cogitatio libera eſt. 1.99
Cognitio omnis propter appetitum attributa. 2.301
Cognitio prima quæ ſit, eaq; aliarum origo eſt. 2.532
Cognitio rerum naturæ ut queat aſſe qui quis. 1.486
Cognitio cur animanti indita. 2.331
Concordiam ad ueram uia idonea. 2.828
Cognitio quid. 2.330
Cognitio uera quæ ſit habẽda. 1.440
Cognitio nulla tam bona quæ corrumpi non poßit. 1.445
Cognitio noſtra eſt uelut ſuſpectio. 1.439
Cognitionis gradus. 1.614
Cognitionis noſtræ ordo. 1.383
Cognitionis omnis cur tributa. 2.534
Cognitionis genera tria. 2.502
Coitio prima acerrima. 1.62
Colon quid. 1.90
Coloni laus apud ueteres. 1.684
Colores grati ſunt ſuo loco paſſim. 1.107

Coloris formæ un le ſint. 2.503
Colorum in ſermone genera. 1.107
Collocutiones improbæ corrumpunt bonos moores. 1.366
Colloquium prudentis uoluptas ſummam. 2.89
Comma quid. 1.90
Comœdiarum pes carminum. 1.147
Comœdiarum argumenta quæ. 1.147
Comœdiarum perſonæ. ibid.
Commentaria quo pacto noſtro ſæculo accipiantur. 2.41
Comes facundus in uia, pro uehiculo. 2.691
Comem conuenit ſe præbere. 2.88
Comitia centuriata quem habuerint uſum. 1.219
Comici cataſtrophen lætam addunt, & cur. 1.367
Compactio prima magnam requirit diligentiam. 1.62
Comparatio quid. 1.695
Communicatio quid. 1.99
Concentu alij alio delectantur. 1.124
de Concentu orationis diſſenſerunt Oratores. 1.93
Concertatio omnis, ad ingenium conducit. 1.459
Conceßio ſimulationis. 1 90
Conciones duplices hiſtoricorum. 1.141
Concionatores ſuccedunt oratorib. 1.400
Concionantium uerba, quibus eſſe debeant. 1.127
Concoctio cibi, ubi, & quo pacto fiat. 2.499
Concordia ipſa ipſe mundus conſtat. 2.711
Concordia in ciuitate quando firma. 2.493
Concordiæ bona. 2.791
Concordiæ origo. 2.760
Concordiæ utilitas. 2.646
Concurrentes profeſſores quàm pernicioſi. 1.452
Condimentum optimum quod. 1.19
Condimentum, res etiam amaras ſuaues reddit. 1.40
Condimentum totius uitæ. ibid.
Condimentorum uarietas quid homini noceat. 1.40
Condiſcipulorũ certamen quale. 1.8
Condiſcipuli, quo pacto æſtimandi. 1.8
Condiſcipuli doctiores non odio habendi. ibid.
Conditum nihil quod nõ conditoris ſimilitudinem traxerit. 1.128
Conuexionum formæ. 1.605
Coneſtabulus quis. 1.44
Conformatio, quid ſit in oratione. 1.100
Confutatio argumentorum aduerſarij quæ. 1.118
Cõgruere omnia omnib. minime. 1.62
Coniunctiones rerum. 1.561
Coniunctiones, conuincliones olim dictæ, & cur. 1.2
Coniugationes uerborum quibus diſtingantur notis à ſe. 1.3
Coniugium, quo pacto adeundum. 2.614
Connubium nõ dominium fiat. 2.614
Coniugium ex uno mare unaq; fœmina fieri debet, & cur. 2.597
Coniugium tria peccatorum genera habet, & quæ ſingulis pœna. 2.640
Coniugium ſocietatis humanæ præcipuum genus. 2.472
Coniugium conuenit ex duobus tantum fieri. ibid.
in Coniugij contractione abſit fraus omnis. 2.613
Connubij finis. 2.604
Coniugij initio uitando omnis rixarum anſa. 2.715
Coniugij fœlicitas ac tempeſtas. 2.711
Coniugij progreſſus qualiter inſtituendus. 2.642
Coniugij fortißima uincula, liberi ſunt. 1.250
Coniugij uinculum. 2.698
Coniugij caſus. 2.644
Connubij ſanctitatem quæ animalia incorrupte conſeruent. 2.595
Connubij humani utilitates. ibid.
in Connubio uia gemina, & quales eæ ſint. 2.601
Connubia quæ multum tractantur raro compingi. 2.695
Coniugia mutant ſæpe perſonas in utranq; partem. 2.694
Coniugia calamitoſa quæ. 2.691
Coniugum amor mutuus quas utilitates habeat. 2.644
Coniugiorum lex perpetua. 2.473
Coniuges in lecto non rixentur. 2.716
Coniugum concordia. 2.711
Coniugatorũ quis amor eſſe debeat. 2.616
Coniugatorum diſſidia Romæ pulchrè placata. 2.712
Coniugatorum colloquia pia. 2.626
Coniugatorum ſocietas qualis eſſe debeat. 2.614
Coniugatorũ exempla quæ ſine concubitu uixerunt. 2.719
Coniugatorum amor quando integer conſiſtat. 2.617
Coniurãdi locus quib. cõceſſus. 2.617
Commentarij unde nuncupati. 1.151
Commentarij duplices. ibid.
Commentarij modum habere debent. 1.152
Comitatis ueræ fundamentum. 1.58
Commutationi rerum numus ſucceſſit. 2.299
Conqueſtio non eſt figura, ſed ſpecies orationis. 1.99
Conſcientia, uitæ huius magna magiſtra. 2.93
Conſcientia ſana murus æneus. 2 96
Conſcientia mille teſtes. 2. 108
Conſcientia quæ eſt bene actæ uitæ teſtis miſerum nunquã eſſe ſinit. 1.212
Conſcientia quæ fuerit ſcelerum arbitra nunquã ſinit felicem eſſe. ibid.
Conſcientiæ innocentis ſalus. 1.22
Conſecratio menſæ. 1.18
Conſiliarius ſine prudentia, qualis. 1.172
Conſilium omnib. fidele dandũ. 1.171
Conſilium daturus principi, quid agat. 1.171
Conſilium Græcorum omnium optimum. 1.312
Conſilium præſtat corporis uiribus. 2.99
Conſilij præcipitis aſſecla eſt pœnitentia. 2. 104
Conſilij celeris comes, pœnitentia. 1.175
Conſilia ad perſuadẽdum duo habet potentißima. 1.170
Conſilia quæ facilius penetrent. 1.176
in Conſilijs nulla adulatio aut taciturnitas ualet. 1.187
Conſilijs diuerſis uti pro diuerſitate rerum, ſapientis non inconſtantis eſt. 1.189
Conſolatio omnium morborum animi in Chriſto habetur. 2.386
Conſonantes diuiduntur. 1.1
Conſonantes mutæ ubi incipiant & deſinant. ibidem
Conſonantes cur uocentur. ibid.
Conſonantis ſonus qualis. 1.16
Conſonantium ſoni. 1.92
de Conſtructione, plura à Latinis quàm Græcis prodita. 1.11
Conſulatum officium. 1.171
Conſulatus Romæ per honorũ gradus conſequendus erat. 1.205
Conſulatus cur iuuentus. 1.207
Conſulens quomodo alios ſuos collegas tractare debeat. 1.172
Conſulens neutris hominibus, quid gratiæ habeat. 1.178
Conſulentes, modeſtia & grauitas decet. 1.171
Conſultatio, affectus utrobiq; excludit. 1.174

Conſultantes de reb. ſacris quid facere conueniat. 1.171
Conſultantes etſi ſint prudentes, tamen uitent arrogantiam. 1.170
Conſultantes amorem quàm prudentiam potius oſtentent. ibidem
Conſultantibus de rebus magnis quid maxime neceſſarium. 1.155
Conſultores duo peßimi odij. 1.258
Conſuetudo in naturæ conditionem tranſit. 1.495
Conſuetudini cui aliquid tribuendum. 2.668
Conſuetudinis longa recepta ſancta fixaq; habentur. 1.339
Conſuetudines prauæ quando in melius commutentur. 1.283
Contemnere maximi eſt animi expetere cuiuſuis. 1.422
Contemnendus nullus eſt & cur. 2.82
Contemplatione ſit ſummum bonum. 2.301
Contemplantium oratio qualis eſſe debent. 1.125
Contemptus intolerabilis & quare 2.82
Contemptus quid qualisque affectus. 2.574
Contemptus fructus ibid.
Contendendum non eſt cum patria & parentibus. 1.264
Contentioſis incredibilis demonſtratio. 1.293
Continentiæ in coniugio exempla. 2.373
Contractioni ſeruit breuitas. 1.151
Contractionum inſtrumenta ut creuerint. 2.673
Contractus malæ fidei plus nocere pauperibus quàm diuitibus. 1.311
in Contraria ſubito nil tranſilit naturale. 2.489
Contraria ad eandem artem pertinent 1.155
Contumacia creſcente creuerunt leges ac pœnæ. 1.437
Contumelias qui Romæ æquo tulerint animo. 1.264
Conuentus hominum clauibus duobus reguntur. 1.392
Conuerſandũ eſt eruditis et pijs. 1.58
Conuiuium conuiuio non regerendum. 2.88
Conuictus hominum. 2.87
Conuiuij luxurioſi deſcriptio. 1.137
Conuiuia pollucibilia quæ. 1.39
Conuiuia Terentij ac Athenæi. 1.18
Conuiuæ tres diſſentiunt. 1.38
Conuiuæ quem numerum habere debeant. 1.38
Conuiuator feſtiuus & largus omnibus hominibus anteferendus. 1.41
Cor omne animal habet. 2.515
Cor primum uiuens ac ultimum moriens. 2.515
Cor ſedes ingenij. 2.98
Corda fœminarum uulgo dominantur. 1.49
Cordati duo maxime expetunt. 1.311
Cordis locus optimus. 1.515
Correctio quid. 1.99
Correctioni adeeſſe grauitas & moderatio debet in oratione. 1.129
Correptionis præcepta uaria ut uarij ſunt delinquentes. 1.67
Corinthi ruinæ cauſæ. 1.229
Corinthium quis euerterit. 2.46
Cornelij Taciti utilitas. 1.10
Cornelij Taciti defectus. ibidem
Cornu monocerotis quam naturam habeat. 2.250
Corona graminea ueteribus quid ſignificarit. 1.46
Coronæ triumphales quales fuerint. 2.155
Coronæ militares. ibidem
Coronæ ciuicæ. 2.136
Coronæ murales ſeu caſtrenſes. 2.136
Coronæ nauales. ibidem
Corpus ut curandum ſit. 1.446
Corpus animi ueſtis. 2.300
Corpus hominis quid. 2.71
Corpus hominis quale. 2.301
Corpus quas res contineat. 1.155
Corpus, animi carcer ac uinculum. 2.337
Corpus ſine anima quid. 2.268
Corpus hominis quid. 2.66
Corpus præſentibus contentum obliuiſcitur præteritorum, ſecurumq; eſt. 1.326
Corpus animo pareat. 1.511
Corpus noſtrum non debemus contemnere. 2.73
Corpus mancipium animi. ibid.
Corpus quo pacto curandum. ibid.
Corpus noſtrũ ſepultura animæ. 2.345
Corpori quid proſit. 1.169
Corporis obſtacula duplicia. 1.156
Corporis ſenſus interni. 2.298
Corporis bona ac mala. 2.71
Corporis conſtitutio in mentis uim multum efficit. 1.458
Corporis partes uiribus & actioni ſeruientes. 1.110
Corporis compoſitio animum iudicat. 1.59
Corporis conſtitutione qualicunque quo pacto utendum. 1.203
Corporis dux. 2.193
Corporis hominis & eius partium purgatio. 2.74
Corporis miſeria. 2.403
Corpora formoſiſſima in Phryſia. 2.610
Corpora animantium ſpongijs ſimilia. 2.500
Corpora uirorum in mare proiecta ſupina feruntur, fœminarũ prona. 2.678
Corpora noſtra ſeptenarijs conſtare. 2.49
Corpora noſtra oriri à Planetis ſeptem. ibidem
Corpora multus animorum labes occultant. 2.65
Corpora habemus multarum rerum indiga. 2.308
Corporum diuinorũ ac humanorum ſoni quales. 2.58
Corporum uincula. 2.326
Corporibus adoleſcentum interiora feruefacientes cibi damnoſi. 1.19
Corrumpimur per aures atq; oculos. 2.627
Κόσμος recte nuncupatur mundus. 2.53
Crapula abſtinendum. 1.39
Marcus Craſſus apud Carrhas cadit. 1.265
C. Craſtinus primus pilum in bello ciuili iecit. 1.267
Creatio rerum qualis fuerit. 2.341
Creare ex nihilo aliquid, ſolius Dei eſt. 2.312
Creamur hominum gratia. 1.301
Creatura omnis uanitati ſubdita, & quæ ea ſit. 1.539
Creaturarum ordo. 1.529
Credo nomẽ per ſe poſitum, ironiam ſignificat. 1.652
Crediduli qui. 2.525
Creduntur ægre quæ non ſatis intelliguntur. 2.295
Crocodili natura. 2.98
Crocodilinæ argumentationes. 1.613
Crudelitas quid, & quæ eius formæ. 2.583
Crudelitatis exempla. 1.227
Crux Chriſti quid mundo ſit. 2.384
Crux Chriſti condimentum omnis amaritudinis. 2.279
Cteſiæ fabulæ. 1.369
Cuculus quando & quamdiu cantet. 1.21
Culinæ nomen nemini ſordeat. 2.653
Cultus diuiſio. 1.108
Cultus in homine, extremus eſt. 1.106
Cultus ueſtium quo pacto creſcat. 2.637
Culpa neminem uacare intellexerunt gentiles. 2.833

Cultelli optimi cuduntur Brugis in Flandria. 1.18
Cupido cur quosdam deos feriat non omnes. 2.686
Cupiditas quid. 2.557
Cupiditas qualis affectus. ibid.
Cupiditas sua genera habet. ibid.
Cupiditas hominis quanta. ibid.
Cupiditas fiducia minuitur. ibid.
Cupiditatē precibus auertere. 2.229
Cupienti animo nil satis festinat. 1.349
Cura corporis magna, magna est incuria animi. 1.472
Curæ diuinæ signa erga hominem. 2.317.
Curæ hominum inanes. 2.268
Curiositas simultates gignit. 2.87
Curiosorum natura. 2.849
Q. Curtij sermonis color. 1.107
Cydoni per sica quis fructus. 1.38
Cygnus morti uicinus cantat dulce. 1.29.
Cypriani epistolæ quales. 1.83
Cyrus agricola fit. 1.684
Cyri forma. 1.53

D

DActyli natura. 1.93
Dæmō diuina æmulatur cuncta. 2.379
Dæmon uiribus suis potentior quàm homo. ibid.
Dæmonis erga nos malitia. 1.443
Dæmonis ministri ad miracula peragenda. 2.379
Dæmonis uaticinia qualia. 2.380
Dæmones quibusdam familiarissimi. 2.340
Dæmones in idolis loquebantur. 2.340
Dæmones quibus supplicijs misserimi. 2.80
Dæmonum mala unde 2.341
Dæmonum artes & scientiæ. 2.340
Dæmonum habitationes. ibid.
Dæmonum duo genera quo pacto usurpata à gentibus. 2.340
Damnant res qui eas non intelligūt. 1.273
ad Dandum inuitat, qui se accepisse profitetur. 1.643
Dandum quod ui alioqui exprimendum sit ultro. 1.245
Dauid propheta mendacij arguitur. 2.439
Daphnis quis. 1.662
Daphnis pastoricij carminis inuentor. ibid.
Dauid fuit dux fortis qui nulli cessisset alij. 2.157
Dauidis familia extinguitur penitus. 2.423
Dauidis clementia. 2.446
Debere omnia, graue est. 1.64
Debitum pecuniæ & gratiæ non est idem. 1.111
Decus uirtuti debitum sæpe ad pecuniam transfertur. 1.125
Decorum est muultiplex. 2.589
Decempeda eadem non sunt omnes metiendi. 1.81
Decimationes legionum quid fuerint. 1.198
Declamatio pro cæco contra nouercam de parricidio. 1.246
Declamationes nostri sæculi quarū rerum sint. 1.401
Declamationes post Ciceronis sæculum quales. 1.253
Declamationes quarū rerum habendæ. 1.492
Declamationum usus. 1.179
Declamationum exempla. 1.180
Declamationum origo. 1.400
Declamatio prima Græca complectitur nomina ac quæ sint ea. 1.2
Declinationis tertiæ Latinorum fines undecim. 1.3
Declamationes quinq; & earum cognitio. 1.2
Definiēdum quo pacto ubique sit .1.592
Definitio quid, & eius utilitas. 1.587
Definitio à descriptione quid differat. ibid.
Degeneratio rerum quomodo contingat 1.573
Deglubere quid. 1.22
Delectatio quid qualisq; affectus. 2.569
Delectatur quisq; ijs audiendis quorum usu uoluptatē percipit. 1.123
Deliberatio quarum rerum sit. 1.156
Deliberatio beneuolentia attentione ac docilitate non eget in priuatis. 1.176
Deliberationis tempora quæ. 1.175
Deliberationis oratio longa aut breuis pro loci opportunitate dirigatur. 1.178
Deliberationē omnem constare comparatione. 1.173
Deliberatiui generis quæstiones. 1.173
Deliberatiui generis tractatio opus difficile. 1.154
Deliciarum comes extrema saltatio est. 2.683
Deliciæ ruris superāt urbicas. 1.649
Delicta delictis addimus. 2.240
Deliramenta quare patiantur homines interdum. 1.283
Delius quis. 2.56
Delphi conflagrauit paucis horis. 2.321
Delphicum oraculum nobilissimum in toto orbe. 1.221
Delphino nil celerius. 2.98
Delphinū in Gallia quem nominent. 1.43
Demens est qui se potiorē putat dijs. 1.649
Dementiæ uitium omnium maximū. 1.171
Demosthenes in orationibus miles. 1.110
Demosthenes in sono amplo parcior 1.104
Demosthenes in phrasi non satis Atticus cui uisus. 1.103
Demosthenes minus scholam sapit, quàm Cicero. 1.119
Demosthenes in leuiculis rebus nihil, in magnis multū ualuit. 1.458
Demosthenis pro Ctesiphonte oratio qualis. 1.113
Demosthenis labor in litera r exprimenda. 1.93
Demosthenis ætate qualis ornatus. 1.107
Demosthenis penes eloquentiam sæpe bellum uel pax fuit. 1.295
Demosthenes iocorum facultate destitutus fuit. 1.66
Demōstratio nō est Dialectici. 1.377
Demōstratio quarū rerum fit. ibid.
Demonstratio excedit captū nostrū. ibid.
Demonstratio Lesbia forma esse cogitur. 1.377
Dētes quo instrumēto purgādi. 1.19
Descensus argumētatiōis quid. 1.605
Descriptio per quæ fiat. 1.587
Descriptio ea facilis quæ rerum sub sensum cadentium fuerit. 1.136
Descriptio optima. 1.138
Descriptionis meta. 1.137
Descriptionis earum rerum quæ sub solam mentem cadunt ratio. 1.136
Descriptionis finis. 1.136
Descriptionum ordo. 1.138
Desidia artes omnes perdidit. 1.465
Descriptionum princeps Homerus & Vergilius. 1.136
Descriptionum utilitas. 1.138
Desyderia animorū mutantur. 1.169
Διάστασιν quē æstimarint Græci. 1.43
Destruere quàm construere facilius. 1.598
Deus cur singulis creaturis de sua excellentia aliquid attribuerit et quæ sit. 1.580
Deus quomodo in cœlis dicatur ha-

bitare. 2.212
Deus affectionibus humanis caret. 2. 404
Deus sua opera etiam meliora facere potest. 1.566
Deus an in octaua sphæra habitet. 1. 567
Deus infinitus ad actionē ad opus finitus. 1.567
Deus cuncta ad nos non se accommodat. ibid.
Deus Mahumetis. 2.464
Deus quid sit. 1.566
Deus non auersendus ad rationem eorum quæ agit dandam. 2.347
Deus & si omniū proprie, tamē hominis pater. 2.209
Deus hominem impense diligit. 2.317
Deus merito mundi regnum obtinet. 2.193
Deus noluit prorsus orbari hominem uero lumine 1.530
Deus colitur nulla re perinde ac puritate animorum. 1.127
Deus ita æternus habetur ut ei uix Est competat. 2.322
Deus ut loquatur hominibus. 2.363
Deus an maledixerit carni ac terræ post lapsum Adæ. 2.347
Deus solus beatitudinem conferre potest. 2.337
Deus quem diligit arguit. 2.278
Deus per se felicissimus. 1.577
Deus nullam mutationem recipit. 1. 577
Deus non odit diabolum. 2.341
Deus cur corpore careat. 1. 538
Deus si est, unde nam sint mala: si nō est unde nam bona? 2.177
Deus ubiq; adest. 2.327
Deus adiacentibus caret. 1.136
Deus Aristotelicus quis. 2 323
Deus lux est & rationis & ueritatis. 2.290
Deus quid sit. 2.309
Deus cur crearit mundum. 2.316
Deus sapiens, potēs, optimus & cur. 1.529
Deus in se nihil nisi Deum habet. 2. 297.
Deus excedit omnem captum humanum. 1.128
Deus per semetipsum cur nos uoluerit redimere. 2.355
Deus sine labore ac resistentia operatur & cur. 1.553
Deus secundis causis prona uoluntate non necessitate utitur. 1.553
Deus Iudæorum qualis fingatur ab illis ipsis. 2.403
Deus an corporeus aut forma hominis præditus. 2.403
Deus merito pater dicitur. 2.209
Deus cum nos ferit uocat ad se. 2.271
Dei nomen non gentiliū more à Christiani hominibus tribuatur. 1.643
Dei interpretes. 1.511
Dei nominis sanctificatio. 2.212
Dei nominis imagines. ibid.
Dei regnum. 2.213
Dei uoluntates. 2.214
Dei uox pro principe duce ac iudice sumitur. 2.434
Dei nomina. 2.212
Dei nomine quid ueniat. 1.529
Dei filium nos redimere cōueniebat. 2.358
Dei filium congruebat uestiri humanitate. ibid.
Dei cura à nostra plurimum differt. 2.317
Dei sedes ubi sit. 2.403
Dei cultus. 2. 81
Dei furor omnem temeritatem frangit. 2.157
Dei regimen in terris. 2.313
Dei excellentia per omnia confertur creaturis ac quatenus. 1.578
Dei imago ut sit in creaturis expressa. 1.576
Dei cultum particularem post uniuersalem requiri. 1.287
Dei posteriora. 2.297
Dei uis ac facultas est ipsius uoluntas. 1.577
Dei attributa. 1.577
Dei mysteria duorum sunt generum. 2.290
Dei beneficia quibus maximè exhibita. 2.80
Dei locus. 2.317
Dei beatitudo quæ. 2.325
Dei opera artificis magnitudinem testantur. 1.566
Dei iussa si quis negligat ac humana sequatur quid faciat. 2.632
Dei ignoratio in uita errores parit maximos. 2.310
Dei religio, prouidentia atq; animæ immortalitas ita cohærent ut nemo possit separare. 2.333
Dei immensitas quæ sit. 1.560
Dei templum. 2.421
Dei potentia in eo cernitur quod sine instrumētis omnia creant. 1.566
Dei opera omnia iustitia ac ueritas. 2.341
Dei opera quo pacto exequenda. 1.7
de Deo loqui ut possimus. 1.128
Deo quo pacto attribuātur quæ sunt hominum. 2.410
Deo adimere mundi regnum & fortunæ tribuere impium. 2.313
de Deo errores unde ortæ tot. 2.297
Deo cur ira ac furor attribuantur. 2. 147
Deo æternitas nullum uerò tempus conuenit. 1.558
de Deo doctrinæ omnes quid sentiant. 2.484.
Deo nomen attribui nequit. 2.212
de Deo quid senserit Socrates. 1.419
Deum ad actiones inuocare natura docuit, flagitia abstulit. 1.130
Deum terram respicere. 2.313
Deum in cœlo potissimum habitare cur homo æstimet. 1.529
Deum ministris uti. 2.316
Deum totus mundus deseruit. 2.195
Deum homines ex seipsis metiūtur, sed male. 2.289
Deum homini similem. 2.315
Deum esse, sed qualem, nescit homo. 1.287
Deum merum actum esse. 2.353
Deum esse nobis inditum à natura. 1. 528
in Deum quomodo studiosum affectū esse debeat. 1.7
Deum unicum summumq; esse oportere. 2.310
Deum condidisse omnia eisq; prouidentia omnia regi. 2.312
Deum filium nō habere quibus probet Mahumetes. 2.466
Deum humilem nobis aduenire necesse fuit. 2.385
Deum esse sapientem unde deprehendatur. 2.286
Deum esse bonum. ibid.
Deum aperuit nobis filius. 2.352
Dij eliguntur uarij. 2.351
Dij armipotentes qui. 1.233
Dij benefici ac salutares omnes. 1.234
Deorum multitudo unde. 2.350
Deorū cultus apud Athenienses quis. 1.310
Deorum conuiuium, quidq; in eo actum. 1.269
Deorum simulacra uera. 1.184
Deorū duodecim munerus sacer habetur apud gentes. 2.366
Dijs parem gratiam referre nemo potest. 1.31
Dijs nihil impossibile aut difficile. 1. 145
Dijs quæ uis attributa. 1.474
Deos ex beneficijs finxit antiquitas. 1.643
Deos magna curare, parua negligere. 2.315
Deos esse oportere fingi, & cur & quàm male. 2.336

Deos ſe quidam priſcis facile perſuadebant 1.145
Deos gentiles quis in orbem inuexerit 2.211
de Diuis quid ſentiendum 2.202
Dextera dei quæ 2.451
Diabolus ſemper occaſioni imminet 2.93
Diabolus qualis hoſtis ibid.
Diabolus ut uincendus ibid.
Diabolus ſibi Chriſtum coniungi uoluit 2.392
Diabolus hoſtis perpetuus 2.232
Diabolus unde dictus 2.343
Diaboli poteſtas maxima ſuper terram 2.283
Diaboli tyrannis ac poteſtas quo pacto fracta 2.385
Diabolum abigere per preces 2.232
Diadematum inſtitutum à quo manarit 1.41
Dialectica deguſtanda quibuſdam obiter, quibuſdã fugienda omnino. 1.489
Dialectica pueris ſiniſtre traditur, atq; cur 1.373
Dialectica Philoſophi ad ſermonem uulgarem eſt compoſita 1.274
Dialectica manui contractæ ſimilis in pugnum 1.373
Dialectica cur inuenta 1.373
Dialectica quid 1.373.374
de Dialectica quis primus ſcripſerit Latinè 1.274
Dialectica ſpecies philoſophiæ primæ 1.373
Dialectica quibus diſciplinis ſeruiat potiſſimum 1.373
Dialectica colligendi ratio non eſt ſatis ad perſuadendum accommoda 1.119
Dialectica, uia ad reliquas diſciplinas 1.273
Dialectica, ſcientia eſt de ſermone. ibid.
Dialectica quid 1.357
Dialectica quo pacto tradẽda. 1.485
Dialectica quid in ſermone inueniat 1.274
Dialecticæ duæ partes ſeparatim tradendæ ſunt, et quando, ac quibus. 1.489
Dialecticæ non diu immorandum & cur 1.279
Dialecticæ utilitas 1.282
Dialecticæ locus malè à Grammatica ſtatim aſſignatus 1.373
Dialecticæ ſcriptores primi 2.9
Dialecticæ nomina 1.373
Dialecticæ uſus 1.373
Dialecticæ proprium ac peculiare. ibid.
Dialecticæ officiũ atq; finis malè traduntur 1.373
Dialecticæ deprauatio 3.373
Dialecticæ inuentionis partem Cicero ferè primus excudit 1.382
Dialecticæ officium 1.274
Dialecticæ ac Rhetoricæ diſcrimen 1.373
Dialecticæ ſtudiũ peſſimè deprauatum 1.273
Dialecticam conuenit eſſe puram atque integram & cur 1.373
Dialecticam Stoici intra iudicandi fines continent malè 1.373
Dialecticus quibus uocib. uti debeat 1.273
Dialecticorum ſtultitia 1.298
Dialecticorum rixæ atq; altercationes 1.345
Dialectos linguæ cuiuis una præcipua 1.148
Diana quid 2.57
Diana quid, & eius riſus 1.98
Διαιτητὰς quos Græci appellarint. 1.303
Dicæarchi menſa 1.37
Dicere genus quoddam pugnæ eſt. 1.405
Dicere de rebus forenſibus longè facilius quàm de diuinis 2.285
Dicendi artem qui improbent cur, et quàm malè faciant 1.315
Dicendi orationis genus quale conceſſum iuuenibus ſenibus ue 1.124
Dicendi genera ſeu figuræ 1.683
Dicendi ratio quibus tradenda. 1.84
Dicendi uis in qua reipub. forma plurimum ualeat 1.392
Dicendo qui ualet, inter homines regnat 1.86
Dicendum nunquam eſt contra uerum 1.491
Dicentis intentio quæ eſſe debeat. 1.116
Dicta dicere in quemuis nil facilius. 1.66
Dicta dicere quorum ſit ibid.
Dictatura cur inuenta 1.183
Dictatura indumento non eſt ſimilis 1.182
Dictatura quis magiſtratus et quam diu durarit 1.181
Dictaturam negocijs non tempore finierunt boni uiri 1.191
Dictator Romæ primus quis fuerit. 1.183
Dictatoris electio quæ fuerit 1.230
Dictatoris poteſtas 1.204
Dictatoris potentia aucta ſupra mõdum 1.181
Dictatori quicquid libebat ratũ fieri 1.427
Dictatores plerunque Romæ hoſtes uicerunt 1.183
Dictionum penultimam Latini, ultimam Græci ſpectant 1.11
Didymo nemo plura ſcripſit 1.359
Didymo proprium obijcitur teſtimonium ibid.
Didymus χαλκέντερος dictus 1.457
Dies humani, fumi ſpeciem habent. 2.175
Dies nefaſti Romanorum 1.237
Dies faſti ac nefaſti recõditi, & quare 1.429
Dies poſterior prioris magiſter eſt. 1.149
Dies nouiſſimi 2.442
Diei elementa 2.218
Diei ultimi deſcriptio ſecundum Mahumetem 2.476
Differentia quid 1.379
Differentijs ut nimiũ egemus, ita plurimum caremus 1.378
Difficilia nimium pro impoßibilibus habentur 1.156
Diffinire rectè quis ualeat 1.588
Diffiniendi peritia, doctum ab indocto ſeparat maximè 1.592
Diffinitionis inquirẽdæ exemplum. 1.588
Digeſtum iuris duplex, cur ſic uocetur 1.383
Digitus medius, infamis cur dictus. 1.53
Digna & indigna, non natura, ſed ſuperbia hominum ſeparat. 2.315
Dignitas quid. 2.71
Dignitatem indigni cõſequuntur ſæpe. 1.58
Dignitatem mali male tutam diligenter conſeruare uoluerunt 1.427
Dignitatum nomina ubi in epiſtolis ponenda 1.71
Dilemma quid 1.605
Diligentiæ exempla 1.348
Diligere meritò debemus proximum 2.211
Diligimus natura eos à quibus ſumus amore prouocati 1.66
Diluuia Græciæ 2.349
Diluuia an plura mundi fuerint. 2.321
Diluuij meminerunt gentiles. 2.349
Diſcedere à rebus charis audientibus & ſpectantibus miſerabile. 1.645
Diſſenſionis ſcopi diligenter animaduertendi, & cur 1.118
Diſcere aliquid à dæmone, impiũ eſt.

1.443
Discendi finem disputare statuerunt plurimi. 1.344
Discendi cursus. 2.530
Discendi cupidi, eruditi fiunt. 2.531
Discendum quamdiu sit, cur & à quibus. 1.518
Discendum ita, ne pietas unquam deseratur. 1.443
Discenda sunt omnia ex libris. 1.447
Discunt facilius qui amant Docentem. 1.8
Disciplinæ, communionem inter sè habent. 1.351
Disciplina quæuis factiones habet. 1.340
Disciplinæ an possint puro sermone tradi. 1.361
Disciplinæ quæ ualde inflant. 1.527
Disciplinæ quæ intactæ manserunt. 1.417
Disciplina quæ uenditur, nunquã bene traditur. 1.451
Disciplinæ uniuersæ, pietati seruire debent. 1.444
Disciplinæ omnes à Græcis manauerunt. 1.12
Disciplinæ tenebris inuolutæ. 1.332
Disciplina est duplex. 2.529
Disciplinæ uniuersæ, excepta religione, lusus sint pueriles. 1.438
Disciplinæ omnes Latino sermone cõscriptæ. 1.12
Disciplinæ à ueteribus admodum corruptæ traditæ. 1.324
Disciplinarum uirtutumq; semina in hominibus esse. 2.523
Disciplinarum parens. 1.329
Disciplinarum doctores atq; exitus. 1.441
Disciplinarum præstantia. 1.324
Disciplinarum tradendarũ quis præclarus modus existat. ibid.
Disciplinarũ origo in tradendis præceptis. 1.149
Disciplinarum fores quæ. 1.485
Discipulus præceptorem amet ac uideat ut redametur. 1.8
Discipuli cultus erga præceptorem. 1.8
Discipulorum corruptela. 1.455
Discipulorum ingenia exploranda. 1.453
Discordia in religione periculosa. 2.788
Discordiæ origo ac quantum malum. 2.760
Discordiæ mala. 2.791
Discordiæ finis. 2.827
Discordiæ culpa maior. 2.643
Discursus finis. 2.525
Discursus quid, & eius formæ quæ. 2.524
Disputantibus quid obsit maxime. 2.817
Disputatio quid. 1.633
Disputatio omnis à diffinitione exordium sumat. 1.587
Disputationes publicæ non sunt utiles. 1.451
Disputationes cur institutæ. 1.344
Disputationes nec ad persuadendum nec reddendis melioribus hominib. idoneæ. 1.425
Disputationes quales esse debent. 1.523
Disputationis metæ. 1.391
Disputationum abusus. 1.344
Disputationis Philosophicè exemplum. 1.33
Disputationibus qui idonei, qui non. 1.638
Disputationibus ut se parandum est. ibid.
Distinctionis in sermone formæ. 1.90
Diocletianus imperio relicto rus se confert. 1.684
Diodorus Siculus primus desijt apud Græcos nugari. 1.370
Diocletianus sæuit in Christianos. 2.139
Diogenis uerba ad Dionysium quum gratias ageret. 1.40
Diogenis locus de Musis. 1.38
Dionysius odio habetur & quomodo id declinarit. 1.195
Dionysius Corinthi ludum aperit ut se sustentet. ibid.
Diphthongi qui scribantur & profe rantur. 1.1
Diteſcit neutiquam qui non periclitatur. 1.48
Diuersa in sermone quæ. 1.102
Diuina homini obscura, per lucẽ clara fiunt. 2.291
Diuina nemo nisi deus docere ualet. 2.384
Diuina mysteria quædam penitißima. 2.296
Diuina adoranda, non scrutanda. 2.108
Diuinæ mentis similitudo duplex est. 2.326
Diuinitatis prætextu auditores dicto audiẽtes facere, uetus ars. 2.458
Dies facilius fit scurra quàm bonus paterfamiliás. 1.458
Diuites quo pacto pauperes æstimarint Athenis. 1.310
Diuitum apud Atheniẽses studia excitiaq;. 1.312
Diuitibus cedendum. 2.87
Diuitiæ magnæ pietas, & præsentib. acquiescere. 2.230
Diuitiæ quid. 1.71
Diuitiæ cur requirantur. 2.72
Diuitiæ, iniuriæ pignora. 2.105
Diuitiæ sunt uera bona. 1.56
Diuitiarum usus exiguus ac breuis. 1.503
Diuitias qui consequi studet quid agat. 1.175
Diuisio quid, & eius utilitas. 1.586
Diuortium, nullum fœminæ uitium patitur præter adulterium. 2.700
Diuortij mala. 2.473
Docere, uocabulũ quo pacto accipiatur. 1.116
Docendi præcepta rara apud scriptores. 1.135
Docentes augent non minuunt eruditionem. 2.529
Docentes alios magna præmia expectant. 1.522
Docentes alios imitentur Christum quare & in quibus. 1.522
Doceantur quæ. 1.135
Doctus principem adiuuat bonis monitis. 1.64
Doctus uir quo potißimum persuadere queat 1.522
Docti laus unde petatur. 1.518
Docti gloria nulla, nisi in Deo. ibid.
Docti quietè egent, eamq; à principibus accipere debent. 1.322
Docti ab adulatione alieni sint. 1.520
Docti diuina facilius indoctis capiũt 2.290
Docti nec pecuniã nec gloriam quærere debent. 1.520
Doctorum hominũ contentiones omnium disciplinarum 2.768
Doctorum gradus quis 1.32
Doctos reipsa præstare debent quod legunt. 1.522
Doctoribus ac magistris quis honor exhibendus. 2.238
Doctores ueterum Philosophorum qui 1.420
Doctores omnes captum discẽtium intuentur 2.386
Doctrina inualida quæ. 2.385
Doctrinæ exitus. 1.441
Doctrina turpis res, cui nõ uita respondet. 1.452
Doctrina nascitur ex antecedente cognitione. 1.149
Doctrina cur fugax. 1.667
Doctrinam ut comparare queat homo. 1.470

Doctrinarum concentus 1.351
Doloris contrarium fœliciorem hominem esse 1.287
Doloribus suis quiuis indulget. 1.69
Domus administranda ut sit. 2.632
Domus ex multis rebus sæpe cõstat. 2.604
Domi ut sit concordia multum positum in uxoris manu 2.712
Domuum grauissimi contubernales. 2.645
Domuum in Græcia membra. 2.633
Domino sub uirgam accurrendum. 2.277
Domitianus se Deum nuncupat. 1.427
Dormientibus quæ eueniant somnia. 2.44
Dormitatio inter uigiliam ac somnũ medium 2.539
Donum illiberale 1.190
Dona Dei uarie omnibus distributa. 2.528
in Donis quid agendum corporis uel animi 1.518
Donare qui ciuitate potest uerba tamen nequit 1.380
Donatus male sæpe iudicauit de poëti 1.368
Donatus in consilio authoris exponendo nimius 1.461
Draco Athenienſium magnus legislator 1.289
Draco leges sanguine scriptas dedit Athenienſibus 1.307
Draconis leges sanguine scriptæ. 1.426
Druydarum Sacerdotum Galliæ mos in suis posteris tradendis ceremonijs 1.326
Dubium genus quale 1.2
Dubium & commune quid differant genere ibid.
Ducibus quamdiu egeamus. 1.523
Dullardi querela de sophistica. 1.284
Dionyſius tyrannus Siciliæ ludit religionem 1.221
Dionyſius Syracuſanus liberat regnum uexatum 1.317

E

EBrietas madida & sicca. 2.108
Ebrietatis uitia 1.42
Ebrietatis ianua 1.43
Ebrietatis apud ueteres & recentiores collatio 2.273
Ebrietatis malum ut suos uitare docuerint liberos Lacedæmonij. 1.513
Ebur mittit India 1.38
Ecclesia ex quibus congregata. 2.452
Ecclesia sanguinem sudat 2.282
Ecclesia quos libros recipiat ad salutem 2.373
Ecclesiæ cursus catholicæ 2.395
Ecclesiæ termini ibid.
Ecclesiæ uetera disciplina. 1.296
Ecclesiæ membra longe diuersæ in fidei negocio 2.293
Ecclesia cur deprauata. 2.294
Ecclesiæ ingens gaudium. 2.252
Ecclesiæ res gesta non sedulo literis mandatæ 1.518
Ecclesiæ sponsus Christus 2.137
Ecclesiæ pugna interna atq; externa. 2.139
Ecclesiæ primitiuæ aduersa & cur à Deo immissa 2.270
Ethnici semper fieri 2.505
Edendum quando sit 1.42
Ediscendum quo pacto quis commode queat 2.77
Educatio nobiliũ ignobiliumq; quid discriminis habent 1.55
de Educandis liberis qui præcipiant 2.625
Effecta nonnulla causis similia. 1.571
Egressionum formæ 1.135
Egressionum utilitas ibid.
Elario ad res magnas impedimentum. 1.459
Electio quid 2.601
Elegantia maiorum uerborum quàm rerum uestiendi sit 1.21
Elegãtia sermonis in quo posita sit. 1.109
Elementa tria tamũ & quæ illa sint. 1.545
Elementorum dispositio sapiens. 1.544
Elementa quatuor num insint quouis composito 1.546
Elementorum actiones 1.544
Elephas mutorum præstantissimus. 1.581
Elenchos sophisticos cur tradiderit Aristoteles 1.276
Eloquentia certissimus gradus ad maximos honores & ubi 1.329
Eloquentia quo pacto creuerit. 1.103
Eloquentia suis uiribus destituta & cur ibidem
Eloquentia regina nuncupatur. 1.86
Eloquentia in quauis lingua regnare potest 1.405
Eloquentia Atticæ dictionis salubritatem perdidit & quando. 1.110
Eloquentiæ frenos impositos & cur. 1.399
Eloquentiæ origo est delectus uerborum 1.86
Eloquentia bona pars in scholã post Romam deuictam abijt 1.252
Eloquentiæ uis 1.295
Eloquentiæ præsto sit sapientia necesse est. 1.296
Eloquentiæ usus in quibus esse debẽt. ibid.
Eloquentiæ uultus non unus. 1.493
Eloquentiæ præmia apud ueteres. 1.399
Eloquentiæ cur ueteres tam studiosi. ibid.
Eloquens nullus artis ferè magister fuit 1.491
Eloquentes de eloquentibus uaria habuerunt iudicia 1.103
Eloquentes semper in precio habiti. 1.295
Eloquentium exempla 1.294
Eloqui quid sit 1.405
Eluuiones orbis 2.321
Emanuel nomen quo pacto scriptum. 2.438
Emendanda uita sapiens ex alienis erratis 1.9
Emendare hominum uitia per epistolam quo pacto debeas 1.67
Emendationis profectus quando appareat 2.76
Emolumenta per iniurias quæsito nõ sunt diuitiæ 1.320
Empirici qui 1.176
Endymionis uitam uult nemo agere. 2.491
Endymionis somnus 2.5
Ennius Homeri inuigilat operibus ac cur 2.45
Ens simplex quod 1.563
Ens unde descenderit 1.534
Ens Latinè uno uocabulo non ostenditur ibid.
Entis formæ ac modi 1.534
Entium singula uires uel ex se uel ex alio habent 1.548
εὐδαιμία, beatitudo hominis est 2.403
Enthymema quid 1.605
Enunciatio quid quæ eius partes & reliqua 1.596
Enunciatio uera uel falsa quæ habenda 1.598
Enunciationis ueræ uel falsæ censura: 1.589
Enuntiationes simplicis uel compositæ 1.596
Enunciationum compositarum natura 1.602
Enuntiationibus quis uerborum modus aptissimus 1.595
Epagoge quid 1.605
ἐπιμύθιον quid 1.144
Epaminundas iniurias ciuium ne pa-

triæ incommodaret facile pertulit 1.269
Epicœnum genus non est & cur 1.2
Epicherema quid 1.605
Epicherema quibus constet 1.382
Epictetus cur in maximo fuerit precio 1.67
Epicuri placita 1.443
Epicuri impietas 2.350
Epicuri fœlicitas 1.287
Epicurus ipse quid de uoluptate senserit 2.302
Epicuræi sensibus omnia credunt. 1. 377
ἐπιείκεια quid 1.305
Epilogus quid, quis eius usus & quæ formæ 1.134
Episcopus potens esse debet in doctrina sana 2.293
Epistola puella plebeia in genere manet, licet in specie alia, alia magis uestiatur 1.76
Epistola est imago quotidiani sermonis ac colloquij 1.75
Epistola solutilis uel apertilis. 1.79
Epistola longa liber dicendus. 1.81
Epistola nemo offendatur & quare. 1.69
Epistola quæuis uirtutem aliquã habere debet 1.82
Epistola simplicitate ornatur. 1.75
Epistola uera ac germana quæ. 1.60
Epistola consultoria quæ contineat. 1.63
Epistola formalis 1.78
Epistola unde dicta Græcis 1.60
Epistola non erubescit 1.62
Epistola conciliatoria quæ comprehendat 1.63
Epistola officiosa quæ comprehendat ibid.
Epistola petitoria quæ cõprehendat. 1.63
Epistola commendatitia quæ tractet. ibid.
Epistola Panegyrica quæ tractet. ib.
Epistola præceptoria quibus de rebus tractet ibid.
Epistola hortatoria quibus de rebus agat ibid.
Epistola admonitoria de quib. rebus agat ibid.
Epistola castigatoria de quibus rebus agat ibid.
Epistola gratificatoria de quibus agat rebus ibid.
Epistola consolatoria de quibus rebus agat. ibid.
Epistola incitatoria de quibus rebus agat ibid.
Epistola expostulatoria quarum rerum sit ibid.
Epistola inuectiua ibid.
Epistolæ alienæ quæ ibid.
Epistolæ natura alia quàm historiæ. 1.60
Epistolæ commendatitiæ præcepta. 1.64
Epistolæ breuitas quæ esse debeat. 1. 81
Epistolæ alterius responsurus ordinẽ ipsius sequi debes 1.72
Epistolæ aulicæ perniciosæ. 1.62
Epistolæ antiquissimæ ad quid paratæ 1.60
Epistolæ partes 1.70
Epistolæ breues aut longæ quæ dicendæ 1.81
Epistolarum calcibus quid adijciendum 1.73
Epistolarum authores quales et quibus prosint 1.82
Epistolarum inuentio 1.60
Epistolarum ordo 1.72
Epistolarum Ciceronis narrationes quales ibid.
Epistolis comitas moderata condimentum, redundantia uerò tædium adfert 1.70
Epistolarum usus 1.59
Epistolarum res quas cõtinent. 1.62
Epistolarum componendarum ratio. 1.60
Epistolarum exordia quo pacto conficienda 1.61
Epistolarum dictio quæ sit 1.75
Epistolarum commendatitiarum exempla sunt apud Ciceronem & Plinium creberrima 1.65
Epistolarum permagnus usus in omnes uitæ partes 1.59
Epistolarum scribẽdarum dices. ibid.
Epistola quid sit 1.59
Epistola cur reperta ibid.
Epistolarum commendatitiarũ signa quibus utuntur principes 1.65
Epistolarum genera multa 1.60
Epistolarum Ciceronis dicto & ordo quis 1.76
Epistolarum superscriptiones quales esse debeant 1.75
Epistolarum apud ueteres complicationes 1.79
Epistolarum responsiones 1.69
Epistolis diem ac locum præfigere aptius quàm postponere 1.79
Epistolis uernaculis idem conuenit quod Latinis 1.74
in Epistolis uitanda anxietas 1.10
Epistolis tẽpus adijci cõmodũ est. 1.73
Epistolas ueteres in tabellis scribere solebant 1.77
Epistolas maiore diligentia scribere decet iuuenes quàm senes 1.76
Epistolas scripturi circa initia maxime conflictantur 1.60
Epistolas breues ac parui momenti ueteres non obsignabant 1.79
Epistolaris ars in eloquendo nullam adhiberi artem 1.75
Epitome quid 1.151
Epitome duplex ibid.
Epitome quem finem habeat i id.
Equo emerito quid contigerit 2.160
Equi cur lympidam aquam potaturi pede turbent 2.499
Equi demulcendo plus quàm pabulo pinguescunt 1.166
Equitum ordo Romæ inter senatum plebemq; medius 1.236
Errore à manifesto nemo unquam captus 1.191
Errare primo quid postea pariat. 1. 352
Errare cuiusuis hominis in errore persistere dementis 2.76
D. Erasmi syntaxis & colloquia tyronibus commoda 1.5
Erasmi epistolæ quales 1.83
Erasmi colloquia ad quid conferant 1.9
Erasmi laus 1.9
ἐρέσσω quid sit 1.73
Erroris magnus magister populus. 2. 70
Errores quiuis excusare conatur, ne fateatur eos 1.333
Erubescimus & in nostris & in alienis rebus, & quomodo 2.590
Eruditio ingenij pastus 2.78
Eruditio alijs prodesse nobis sæpe nõ potest 1.519
Eruditio diuina 2.76
Eruditio quatuor cõstat rebus 1.518
Eruditio facunda exhilarat omnes. 1.667
Eruditio in Belgica exiguum locum obtinet. 1.41
Eruditio cur comparetur 2.71
Eruditio lux mentis 2.531
Eruditio & eruditi duo uitia uitent 1.451
Eruditos decet concordia 1.523
Educationis præcepta 1.58
Eruditionis scopus 2.78
Eruditionis finem quem homines statuant 1.334
Eruditionis honestas capit ingenia 1.667
Eruditionis uis et ratio in quib. consistat

Rat. 1.7
Eruditionis ueræ peſtis atque corruptio. 1.349
Eruditioni magnæ inuida ut & alijs rebus pulcherrimis comes eſt. 1.525
Eruditorum officium in rebus publicis ac principium. 1.322
Eruditionem poſteris relinquere qui & quomodo debeant. 1.525
Eruditionem magnam compendioſe comparare quid. 1.25
Eruditionem iuuenē ſuboſtētare non improbandum eſt. 1.124
ad Eruditionem amplißimā quid conferat. 1.467
Eruditionem quo pacto quidam ſuſcipiant. 1.349
Eruditionem quibus comparare queamus. 2.76
Eruditus eruditionem debet in alios effundere. 1.522
Eruditi hominis uita ac mores. 1.518
Eſaias eloquens. 1.295
Eſſe in Deo uerum communicatur rebus conditis. 1.533
Eſualis Medicinæ poteſtatis uſus ac terminus. 1.500
Eſus nullam rationem habere homini pernicioſum. 1.500
Eſſentiam rerum nemo percipit. 1.375
Ethica quid. 1.419
Εθοποιία quid. 1.130
Etyma finitionis loco haberi poſſunt aliquando. 1.588
Euangeliſtæ an inter ſe diſſentiant. 2.368
Euangeliſtas uera ſcripſiſſe. 2.437
Euangeliſtæ quæ neceſſaria. 2.391
Euangelicæ hiſtoriæ ueritas quando recepta. 2.367
Euangelium regula eſt ſacrarum literarum. 2.371
Euangelium clarum eſt omnibus. 2.369
Euangelium de quibus rebus agat. 2.368
Euangelium unde dictum. ibid.
Euangelij ſermo qualis. 2.370
Euangelij modum in ſcribendo totus mundus immutari non poſſet. 2.371
Euangelij uirtus & excellentia. 2.368
Euangelij ſcriptores. 2.365
Euangelij ab alijs diſciplinis diſcrimen. 2.368
Euangelia uarijs in linguis ſcripta extant. 2.463
Euangelia Iudæi reijciunt & cur. 2.437
Eudoxus Cnidiarū legislator. 1.289
Eumetrides gemina qualis. 2.28
Europa continuis triginta annis bellum habuit. 2.269
Europa quæ mala perpeſſa. ibid.
Exceptores unde dicti. 1.78
Exemplum quid. 1.605
Exempla generi humano fructuoſa. 1.139
Eexempla apud Romanos quæ ualuerunt potißimum. 1.174
Exempla apud Chriſtianos quæ maxime ualere debeant. ibid.
Exempla ad præcepta grammatices qualia eſſe debeant. 1.4
Exempla aliena efficacia ſunt. 2.626
Exemplar abſolutum eſt in natura. 1.461
Exequias lugere licet maxime proprias. 2.746
Exercitijs cuncta purgantur ac uireſcunt. 1.572
Exilij exemplum dignum. 2.649
ἕξις quid ſit. 1.550
ἕξις quid poßit. ibid.
ἕξεις ubi potißimum locum habeant. ibid. & 551
Exiſtimatio figura ſermonis qualis. 1.101
Exitus ſemper expectandus & cur. 1.67
Exitium qui alteri parat ſibi nouerit peſtem paratam. 2.828
Exordia noſtra unde ſumenda. 1.654
Exordia ueterum & poſteriorū qualia. 1.130
Eeperientia per uarios uſus artem fecit. 1.439
Experientia ratione regenda eſt. ibid.
Experimentia noſtra uel aliena quo pacto comparentur. 1.505
Expertis credendum eſſe. 1.284
Expetere cuiuſuis eſt, contēnere non. 1.422
Expoſiturus aliquid tria attendat. 1.680
Expoſtulatio eſt ſpecies non figura orationis. 1.99
Extenuatio in quibus fiat. 1.100
Extimatiua facultas qualis. 2.510
Exulum affectus naturalis. 1.645
Expleri cibo eſt belluarum non hominum. 1.17

F

FAbellæ proponendæ ætati teneræ. 1.5
Fabius cunctatione imperium obtinuit. 1.187
Q. Fabij Cunctatoris æſtimatio Romæ quanta. 1.187
Fabula quid. 1.369
Fabulæ Mileſiæ. 1.144
Fabulæ ueterum quid ſibi uoluerunt. 1.365
Fabulæ ſcenicæ quæ complecti deberent. 1.146
Fabulæ quo pacto populo proponantur. 1.368
Fabulas aniles non conuenit infantibus narrare. 2.236
Fabularum origo ac fundamentum. 2.340
Fabularum genera in populo Romano. 1.147
Fabulis nihil non fœdatum. 2.53
Fabulas poetarū non eſt nefas ſi quis haud plene cognoſcat. 1.466
Facetiarum genera. 1.66
Facetum in quo ſitum. 1.109. & quid
Facies pudoris ſedes. 1.618
Facies bene effigiabiles quæ. 1.137
Facies indicat animi ſenſa. 2.175
Facies ſpecioſa quæ. 2.555
Faciei compoſitio idonea. 1.59
Faciei tegumentum decorum quod. 2.87
Facilia difficilia fiunt, ſi inuitus peragas. 1.47
Facta dictis exæquanda. 1.142
Factu difficile non uidetur, quod factum aliquando ſit. 2.675
Factum factu calcamus. 2.844
Facundia in fœmina garrulitas. 2.695
Facundia quo pacto alatur. 1.482
Facundia canina. 1.68
Facundia pro bono contra malum ſtare debet. 1.491
Facundiam τυραννίδα uocat Euripides & cur. 1.490
Fauor quid ac qualis affectus. 2.565
Fauor erga quos ſe extendat. ibid.
Falſa ueri ſimilitudinem maiorem habent quàm uera. 1.346
Fama integra conſeruanda. 2.73
Fama nec profutura malo, nec læſura bonum. 2.93
Fames optimum ſapidißimumq; condimentum. 1.17
Fames in Europa. 2.269
Familiæ tria debentur. 2.729
de Familiari re qui præcipiant. 2.625
de Familiari re qui autores ſcripſerint. 2.648
Familiares qui ſint eligendi tibi. 2.92
Familiaritas nimia contemptum parit. 2.566
Familiaritas quando cōtemptum pariat. 1.47
Fœditatis cenſura unde ſumatur. 2.589
Faſces Romanorū magiſtratuum in-

ſignia. 1.103
Faſcibus paucis adeoq; nullis egue-runt ueteres Romani. 1.204
Faſtigium in omni re optandum po-tius quàm ſperandum. 1.493
Fatá ne uitari queant. 2.49
Fati quæſtio. 2.323
Fannij regis uxor præter ſuum non uidit alium uirum. 2.725
Felices à uulgo dijs atq; philoſophis qui iudicati. 1.421
Felicitas in quibus ſita, & quibus au geatur uel minuatur. 1.421
Felicitas Ariſtotelica pietati Chri-ſtianæ contraria. ibid.
Felicitatis uiam omnes homines a-gnoſcunt, ſed non recipiunt. 1.530
Felicitatem quæ ornet. 1.288
Felicitatem in hac uita non eſſe expe ctandam. 1.420
Femen ueteribus, femur recentiori-bus dicitur. 1.54
Feſtinat nihil ſatis properanti animo. 2.149
M. Ficinus philoſophaſter, & qua-les ſcripſerit epiſtolas. 1.83
Fides paratur amore, prudentia, ac probitate. 1.171
Fides individua & ſocia & amica iu ſticiæ. 2.69
Fides catholica unde dicta. 2.368
Fides prorſus Dei donum. 2.285
Fides quæ rebus fit, duobus paratur modis. 1.115
Fidei rationes non omnes capiunt. 2. 291
Fidei rebus habendæ ordo. 1.615
Fidei Chriſtianæ fundamentum. 2. 494
Fidei in negotio an rationibus uten-dum. 2.290
Fidem non ſeruantibus infortunati. 1. 321
pro Fide preces. 2.226
Figulus figulum odit. 1.647
Figura in oratione quid ſit. 1.108
Figura per figuram precium amittit. ibid.
Figuræ ſæpius repetitæ amittũt gra-tiam. 1.142
Figuræ de Ieſu Chriſto uenturæ. 2. 361
Figurarum in quibuſdam linguis nul lus eſt modus. 1.107
Figuris oratio cõſperſa ſit, non refer ta. 1.107
Filius quando patrem referat. 1.493
Dei Filij nomina qualia. 2.353
Filij parentibus permittant curam de ſuis uxoribus. 2.601
Filij patrem ſequuntur non matrem, omnium gentium ritu. 2.714
Finis rerum omnium quis. 2.286
Finis cuiuſque rei propriùs ubi ſitus. 2.300
Finis in omni opere primus cogita-tione, executione ultimus. 1.440
Finis potiſſimum cauſa eſt. 1.553
Finis à cupiditate noſcitur. ibid.
Finis reſpicit futurum. ibid.
Finem docere nil pulchrius. 2.288
Finem præſentem non ultimum peco ra intuentur. 1.555
de Fine nulla electio aut conſilium. 1. 287
Fines ignoratiſſimi. 1.556
Finitionis formæ 1.587
Finitiones quando ſunt ſufficientes. 1.592
Flagitia ſubinde noua exoriuntur. 2. 272
Flagitia ſuis pœnis punita. ibid.
Flagitijs alienis recenſitis ſæpe quis magis offendit auditores quàm qui ea commiſiſſent. 1.129
ad Flagitia mutantur deterrenturq; homines duabus rationibus. 1.312
Fœderibus dij præſunt. 1.206
Fœmina quid. 2.623
Fœmina materfamiliàs prouectioris ætatis ut ſe geret. 2.742
Fœminã nil accipere, nihilq; dare de bet. 2.679
Fœmina cum nubit quid cogitare de beat. 2.697
Fœmina dives intolerabile malum. 2. 713
Fœmina ex uirtute non ornamentis ſpectanda. 2.666
Fœmina pulchra parum tuta. 2.610
Fœmina prodiens in publicum quo pacto aget 2.677
Fœminæ Chriſtianæ ornamenta. 2. 722
Fœminæ quid domi agere debeant. 2. 728
Fœminæ doctæ quos libros uitare de beant. 2.658
Fœminæ intolerabiles penitus. 2.607
Fœminæ in uirorum poteſtate ſem-per eſſe debuerunt. 2.751
Fœminæ illuſtres. 2.603
Fœminæ quod natura habent, ne-queunt mutare. ibid.
Fœminæ affectus mitiores uirorum. ibid.
Fœminæ conſtitutio optima. ibid.
Fœminæ uirtutes duæ propè ſolæ. 2. 624
Fœminæ ſcæuas plures quàm uiri ha bent. 1.54
Fœminæ cura unica pudicitia. 2.648
Fœminæ obſcuro loco natæ elatio-res aliis. 2.610
Fœminæ facile irritantur. 2.712
Fœminæ coniugatæ uirtutes duæ ma ximæ. 2.699
Fœminæ cogitatus celer eſt. 2.652
Fœminæ amores illicitos fugiant. 2. 684
Fœminæ natura. 2.502
Fœminæ fuco abſtineant ſeu pigmen tis. 2.665
Fœminæ iam nuptæ quo pacto ſe in publico gerere debeant. 2.724
Fœminæ quas aduerſitates perferãt. 2.640
Fœmmam quæ conueniat ex literis cognoſcere. 2.624
Fœminam uidere malum, peius allo-qui, peſſimum tangere. 2.680
Fœminam an literas expediat nouiſ-ſe. 2.622
Fœminam quid natura docuerit. 2. 704
Fœminæ cogitatus, lubricus. 2.672
Fœminæ incautæ uaria certamina propoſita. 2.674
Fœmineus ſexus deuotior uirili. 2. 706
Fœmina non tam facilis reconcilia-tioni ac uir. 2.712
Fœmina modeſta dotes ſuas non com memorabit. 2.715
Fœminæ cur à uiris tam blandè com pelluntur. 2.727
Fœminarũ cuſtodia, carnificina an-xietatum. 2.734
Fœminarum arma non ſunt ferrea. 1. 255
Fœminarũ proprius ornatus ac præ cipuus. 2.668
Fœminarum uirtutes. 2.673
Fœminarum quarundã exempla imi tanda. ibid.
Fœminarum opera mariti pij reddi-ti. 2.733
Fœminarum doctarum exempla. 2. 2.654
Fœminas maribus párere natura in omnibus animantib. docuit. 2.704
Fœminas an doctas eſſe conueniat. 2. 654
Fœminas mundicies ac nitor decet. 2. 638
Fœminas ſaltationes uitare debent. 2.683
Fori perſonæ. 2.304
Forma & habenti eam & aſpicienti *pernicioſa.* 2.620

Forma momentaneum bonum. 2.691
Forma uxoria. 2.610
Forma quid 1.537
Forma pulchra eſt muta commendatio. 1.66
Forma quid 2.71
Formam ſuperbia ſequitur. 2.609
de Forma homines diuerſiſſime ſtatuunt 1.99
Formicas colloqui 1.86
Formoſa facies muta cõmendatio. 2. 248
Formoſius nil animi lineamentis. 1. 647
Formoſiſſimi qui. 1.31
Fons quidam & bruto hominem efficit. 1.57
Fontium mirabilis natura. 1.57
Fortitudo ea non eſt de qua Philoſophus agit. 1.422
Fortitudo unde ſuas uires accipiat. 2. 36
Fortitudo ira accenditur. 1.422
Fortitudinis exempla. 1.422
Fortis nomine quid inde intelligatur. 2. 434
Fortuna multis nimium, nemini ſatis. 2. 96
Fortuna fallacior quo blandior. 2.99
Fortuna aliquando mater, interdum nouerca exiſtit. 1.187
Fortuna in bello plurimũ ualet. ibid.
Fortuna quum blanditur captatum uenit. 1.261
Fortuna læta minus ferri poteſt interdum quàm triſtis. ibid.
Fortuna in rebus nihil eſt. 2.325
Fortunæ dotibus non nimium fidendum. 1.648
Fortunæ cur quidam tam multa tribuerint. 2.312
Fortunæ quamlibet blandæ nõ fidendum. 1.261
Fortunæ bona qualia. 2.71
Fortunam celeriter bonus parat, malus diſſipat. 1.453
Fortunam quis excogitarit. 2.325
Fratrem odiſſe furioſum. 1.452
Fratres nonnunquam ſorores uitiarunt. 2.680
Fratres qui ſe inuicem perimerunt. 2. 782
Fraus omnis ex ſimilitudine ueri oritur. 1. 638
Frigus ad agendum, tardas ad patiendum & magnas uires habet. 1.550
Frons occipitio prior, quid ſit. 1.53
Frons pudoris, ſedes in corpore. 1.54.
Fulcire prius, poſterius naturale eſt. 1.133
Funerum pompæ unde manarint ad Chriſtianos. 2.747
Fumus quàm citò pereat. 2.175
Furari feſtiuũ factum apud quos habetur. 1.426
Furiæ parricidas facibus accẽſis perſequuntur. 1.259
Furor oculis caret. 1.195
Furoris deſcriptio. 1.137
Furtum ſuſpẽdio punitur, & quando cœperit. 1.426
Futurum perfectum quod. 1.3

G

GAlenus, ſcribendo Aſianus. 1. 351
Galenus Aſiaticus fuit ſtylo. 1. 105
Galenum quidam uerterunt parum feliciter. 1.153
Galliæ dialectus præcipua. 1.148
Galli diuerſa dogmata ut & Hiſpani habent. 1.32
Galli feruentiores diſputando. ibid.
Gallorum intertenere quid ſit. 1.144
Gaſparmi epiſtolæ. 1.83
Gaſparmus primus in Italia cœpit auorum ætate balbutire. 1.83
Gelboæ mons rore caret ac pluuia. 2. 280
A. Gellij ſermo collecticius, et ex quibus. 1.108
A. Gellij opus quale. 1.293
Genera nominum duo tantum nõ tria eſſe. 1.19
Genera cur inuenta nominibus. 1.2
Generandi uis quando animantibus ueniat rurſuſq; pereat. 2.500
Generandi modi uarij in Deo. 2.466
Generatio hominis pudenda facta eſt. 2.345
Generationum formæ. 2.501
Generoſitas, uirtus non ſanguis. 2.99
Generoſitas quid. 2.71
Generoſius nil quàm remittere iniuriam. 1.69
Genitius Cippus noluit patriam ſibi ſeruire. 1.265
Genios duos adeſſe homini cuiuis. 2. 340
Gens nulla tam barbara quæ religione careat. 2.350
Gentes aliena quæ exiſtimarint. 1.63
Gentes etiam ad gratiam Dei pertinere. 2.417
Gentium uocatio. 2.417
Gentilium opera bene lecta nil nocere pijs. 1.448
Geometria quomodo tradenda eſt. 1. 497
Geometria ars circa quid uerſetur. 1. 416
Geometriæ principia. 1.417
Geometriæ ſtudio ubi maximè impenſa opera. 1.328
Georgica Vergilij opus præclarum. 1.683
Germani pueros ſuos olim recens natos proluebant rapido gelidoq; flumine. 1.383
Germani ab Octauio ſubiugati. 2.124.
Germani rurſus deficiunt. ibid.
Germanorũ mos carnes & piſces eadem menſa apponere. 1.135
Genu ſedes miſericordiæ. 1.54.
Gorgiæ Leontini eruditio. 2.4
Gothi Romanis & urbem & nomen euertere conantur. 1.335
Gothi inuexerunt bis in die ſaturum fieri. 1.33
Gladiator in arena capit conſilium. 1.178
Glirium ſomnus. 2.152
Gloria ſatis magna uidetur uiuentibus ſuperiores attingere. 1.648
in Gloria tria expetenda. 2.62
Gloria quale bonum 2.71
Gloria temporalis fluxa 2.66
Gloriæ cupiditas magnis nocet ingenijs, & cur 2.61
Gloria non eſt quam plebs ſtulta iudicat 2.61
Gloria de uitijs non naſcitur ibid.
Gloria uera quæ. ibid.
Gloria hæc cõſtans quæ permaneat. ibid.
Gloria quærentes fugit, negligentes ſequitur. 2.98
Gloria à uirtute nunquam dirimitur. 2.66
Gloria æterna quanta & quo pacto comparetur 2.65
Gloria quid 1.422
Gloriæ uia compendioſa 2.66
Gloriæ fundamentum 2.61
Gloriæ cupiditate excelſi ſæpe ferun tur animi 2.36
Gloſſa quid, & unde nomen habeat. 1.151
T. C. Grachi quietis perturbatores interficiuntur 1.266
Gradatio argumentationis quid ſit. 1. 605
Gradus honorũ in Academijs nulline ſint. 1.451
Graduum in uniuerſitatibus iuſta diſtributio. 1.452
Graduum ſumptuum origo. 1.355
Graduum mala diſtributio. ibid.

Græca lingua elegans & exculta. 1. 77
in Græcia & Italia quidam horis ſeptem integris dixerunt. 1.345
Græcia feraciſsima magnorum ſemper ingeniorum. 1.12
Græcia abundauit ingeniorũ copia. 1.369
Græciæ dialectus præcipua. 1.148
Græca lingua quando uiguerit maxime. 1.479
Græca lingua ab occidente diuulſa. 1.335
Græca cum Latinis diſci poſſe. 1.11
Græcæ linguæ utilitas 1.463
Græci in compoſitione uerborũ Latinis feliciores. 1.123
Græci ſuas hiſtorias de rebus peregrinis ſcripſerunt. 1.370
Græci cur in ſuis hiſtorijs ſint mentiti libenter. 1.369
Græci patria mendaciorum magnitudine commendant 1.369
Græci colonias in Aſiam miſerunt. 1. 105
Græci Latinos uincunt delicijs. 1.114
Græci nihil reliquerunt non figuratum. 1.90
Græcorum iactantia rerum ſuarum. 1.371
Græcorum curæ. 2.351
Græcitatis fructus. 1.12
Grammatica quid. 1.357
Grammatica deprauatur. 1.364
Grammatica ars ex uſu authorũ nata eſt. 1.7
Grammatica quo pacto tradenda. 1. 464
Grammaticæ artis perditio. 1.358
Grammaticæ inuentio. ibid.
Grammaticæ præcepta, abſoluta non ſunt. 1.10
Grammaticæ ſcriptores quædam obſcurè tradiderunt aut prætermiſerunt. 1.1
Grammaticæ inuentor. 2.9
Grammaticæ longũ exercitum quod uitium ferat. 1.465
Grammaticæ utilitas atq; inſtitutũ. 1.464
Grammaticæ officium. 1.274
Grãmaticæ artis cognitio uſũ ue potius quàm arte cognoſcatur. 1.359
Grammaticæ partes partim amiſſæ, partim uitioſe traditæ. 1.362
Grammaticũ felicem nullum eſſe uel fuiſſe. 1.466
Grammaticũ, rabioſum non decet eſſe. 1.452
Grammatici noſtri ſæculi inſignes. 1. 361
Grammatici libri pueris legendi qui potiſsimum. 1.475
Grammatici quos mores habeant. 1. 465
Grammatici nomen magni habitũ ali quando. 1.297
Grammatici nomen ac profeſsio magna. 1.360
Grammatici dignitas ac officiũ. ibid.
Grammatici ueterũ inſigniores. 1.361
Grammaticorum ueterum cum recentioribus collatio. 1.362
Grammaticorum inſcitia. 1.298
Grammaticorum contentiones de rebus omnibus perarduæ. 1.28
Grammaticorum princeps. 1.466
Grammaticorum importunitas. 2.41
Grammaticorum criſis amiſſa. 1.342
Grammaticorum cruces. 1.466
Grammaticorum perſuaſio falſa. 1.331
Grammatiſtica audacia, quanta. 1. 683
Γραμματοφόροι qui. 1.78
Gramen à quo humore maximè creſcat. 2.136
Gratiæ tres. 2.101
ad Gratiam Dei expedita uia per gratiam hominum. 2.710
Gratiam impetrari precibus. 2.233
Gratiarum actio à menſa. 1.40
Gratitudo perfecta. 1.642
Gratitudinis genus agnoſcere bene ſecum agi. 1.642
Gregorij epiſtolæ. 1.83
Grynæum nemus. 1.668
Gryſelidis fabula. 2.340
Gubernatio optima quæ. 1.306
Gubernationibus idonei populi quidam. 1.514
Gulæ intemperantia in Europa. 2.272
Guſtui odoratus utilis admodum. 2. 508
Guſtus qualis ſenſus. 2.505
Guſtus aqueus. 2.513

H

HAbitus reſipit naturâ & cur. 1.551
Habitus quid. 2.541
Habitus creſcit ac decreſcit tempore. ibid.
Habitationum loca idonea. 2.542
Hæbræa gens uetuſtiſsima. 2.352
Hæbræi educuntur Ægypto. 2.352
Hæbræi traducuntur Babylonem & quamdiu ibidem permanſerint. ibid.
Hæbræorũ interpretes cur diſſideãt. 1.464
Hæbræum nomen à paſtura pecudum deductum. 2.352
Hædera Bacchi arbor. 1.666
Hæreditate non opus eſt, ſed uirtute 1.453
Hæreſis non in ſermone, ſed in intelligentia ſita. 1.362
Hæreſis in quibus uerſetur. 1.363
Hæreſes unde oriantur. 1.362
Halcionij dies. 2.702
Hecuba in canem cur uerſa. 2.584
Hemerobiæ qualia animalia. 2.98
Heræ quales, tales ſimulæ atq; caniculæ. 2.606
Herba nulla eſt quæ nõ ſit rarior quo uis humano corpore. 1. 537
Hercules ſex fuerunt. 1.369
Hercules oſtio domus præfigebatur olim. 1.30
Hercules immortalitatem conſequutus inuandis mortalibus. 1.234
Hercules quibus delectatus. 2.55
Herculis pes. 2.465
Hermolai Barbari epiſtolæ quales. 1. 83
Herodoti ſermonis cultus quis. 1.107
Herodotus hiſtoricus mendax. 1.370
Herodis crudelitas. 2.375
Herodes Aſcalonita regnum Iudæorum occupat. 2.438
Herodes ſenatum Iudæorum deponit. ibid.
Heros quis. 1.115
Hieronymus non epiſtolas uiſus eſt ſcribere ſed libros. 1.76
Hieronymi epiſtolæ quales. 1.83
Hieronymi Aleandri tabellæ eruditæ de ſonis literarum. 1.11
Hieronymi lectio. 1.362
Hieronymi diligentia atq; uita. ibid.
Hilaritati meta inter bibendum uix ſignatur. 1.43
Hippiæ eruditio. 2.4
Hippocrates artem medicam quo pacto exceperit. 1.439
P. Hiſpanus Latinè inſcientiſsimus. 1. 277
P. Hiſpanus obſcuritatum in dialecticis author. ibid.
Hippopotamus uenæ ſectionẽ docet. 1.441
Hiſpani pro dijs coluntur. 1.145
Hiſpani homines inuicti artem ignorantiæ tuentur. 1.272
Hiſpani diuerſa dogmata cum Gallis habent. 1.32
Hiſpaniæ dialectus præcipua. 1.148
Hiſpaniæ ſalus in Philippo Caroli filio ſita. 1.12
Hiſtoria in eccleſia ſola deſcit. 1.510

Hiſtoria uitæ magiſtra. 1.370
Hiſtoria epilogum non deſyderat ſed perſpicuitatem. 1.141
Hiſtoria nihil breuitate pura & illuſtri dulcius. ibid.
Hiſtoriæ authores. 1.307
Hiſtoriæ curſus. ibid.
Hiſtoria, temporum ſpeculum. 1.139
Hiſtoria falſa, reddit quod non accepit. 1.139
Hiſtoria cum populorũ moribus intercidit. 1.350
Hiſtoria, adulationes & hyperbolas poeticas. 1.140
Hiſtoria unde dicta. 1.368
Hiſtoria quid. ibid.
Hiſtoria Græca mendacijs referta. 1.369
Hiſtoria præſtat omnibus diſciplinis. 1.506
Hiſtoria quomodo legenda. 1.507
Hiſtoria, ex pueris ſenes et contrà facit. 1.505
Hiſtoria in quibus ualeat. ibid.
Hiſtoria iucunda. ibid.
Hiſtoria utilis. ibid.
Hiſtoria Græca fabuloſiſſima. 1.507
Hiſtoriæ definitio. 1.139
Hiſtoria unde dicta. ibid.
Hiſtoria optima. ibid.
Hiſtoria quaſi pictura quædam eſt. 1.140.
Hiſtoria ſi omnia habeat neceſſaria, ueritate uerò careat, nomen defendere nequit. 1.372
Hiſtoria, ab epiſtola diſcrimẽ habet. 1.60
Hiſtoriæ uitium magnum, tempora confundere. 1.140
Hiſtoriæ in ſacris quantum excellãt prophanas. 2.363
Hiſtoriæ definitio nominis atque rei mala. 1.368
ad Hiſtoriæ lucem, temporum digeſtio plurimum facit. 1.369
Hiſtoriæ ueterum cur obſcuræ. 1.369
Hiſtoriæ gentium peculiares quando cœperint cõſcribi & à quibus. 1.509
Hiſtoriæ oratio qualis. 1.142
Hiſtoriæ oratio poetis proxima. ibi.
Hiſtoriæ inſtruunt linguam. 1.10
Hiſtoriæ deprauatio. 1.369
Hiſtoriæ uſus. 1.283
Hiſtoriæ leges. 1.139
Hiſtoriæ, res nouæ ſunt. 1.542
Hiſtoriæ uirtutes. 1.142
Hiſtoriam quomodo hodie cõficiant. 1.371
Hiſtoriam ſæpe animus non ueritas dictat. ibid.
Hiſtoriarum genera. 1.140
Hiſtoriarum pater. 1.507
Hiſtoriarum tempora. 1.140
Hiſtoriarum mendacia unde. 1.331
Hiſtoricus nec laudes ſuorum, nec uituperationem hoſtium ex affectu narret. 1.140
Hiſtoricus ſingula ſuæ magnitudini ac naturæ relinquere debet. 1.370
Hiſtorici qui deſiderantur. 1.510
Hiſtorici propria uerba quædam habent. 1.141
Hiſtorici ueteres neglexerunt plurima 2.365
Hiſtorici ſermonis finis. 1.116
Hiſtorici præcipui. 1.507
Hiſtorico digredi, ſed rarius licet. 1.141
Hiſtoricum omnino liberum conuenit eſſe, & cur. 1.139
Homerus omnium ſectarum philoſophorum author. 1.365
Homerus in repetendo nimius. 1.142
Homerus, Vergilius Græcus dici poteſt. 1.269
Homerus ſemper mendacijs delectatur. 2.129
Homerus fons poetarum. 1.12
Homerus cur pulſus è repub. Platonis. 1.473
Homerus uiſus apud inferos. ibid.
Homerus nugarum parens. 1.366
Homeri ſtylus qualis. 1.103
Homeri Achilles & Vlyſſes quo pacto deſcripti. 2.371
Homeri uirtutes. 1.479
Homeri uitia. ibid.
Homeri ſcripta à quibus congeſta. 1.480
Homero euenerunt ſæpe talia ſomnia qualia uigilans cogitabat. 2.37
Homicidæ furijs agitantur. 1.259
Homo affectibus permiſſus quale animal. 2.595
Homo quibus cõmodè regatur. 2.625
Homo cur λογικὸν ζῶον nuncupatur. 1.459
Homo homini lupus. 1.52
Homo quibus carere nequeat in hac uita. 1.437
Homo ad quid genitus. 2.13
Homo quid differat à beluis. 1.85
Homo ni peccaſſet haud fuiſſet mortuus. 2.342
Homo ingenita eſt comprehenſio diuinorum. 2.287
Homo ab externis ſibi nil arroget. 2.85
Homo quàm ſpectet mundi partem. 2.326
Homo cur in hac terra non omnibus fruatur bonis. 2.348
Homo paruus mundus. 2.66
Homo ſine ſocietate unicè uiuere nequit. 1.445
Homo ſuperbiſſimum animal. ibid.
Homo cui rei deſtinatus. 1.438
Homo cur paruus mundus uocetur. 2.513
Homo in lucem prodit multarũ rerum indigus. 1.325
Homero omnes linguæ Græcæ pro una fuerunt. 1.148
Homo quiuis alteri deuinctus eſt. 1.370
Homo à calore in calorẽ, ex calore ad calorem peruenit. 2.328
Homo cæteris præſtantior animalibus. 2.286
Homo aliorſum quàm ad hãc uitam pertinet & cur. 1.529
Homo prudentior furenti cedat. 1.265
Homo cur conditus. 2.397
Homo qualis futurus ſit. 1.577
Homo Deus eſt. 2.66
Homo, mundi princeps. 1.529
Homo ſine educatione deteriora brutis ſequitur. 2.345
Homo moritur etiam dum uiuit. 2.343
Homo peccat uolũtate ſua nõ ipſius Dei. 2.347
Homo paucis indiget. 2.72
Homo floribus cur ſimilis. 2.176
Homo Dei ſimilior fit nunquam, quàm cum uera loquitur. 2.129
Homo qualiter reſurrecturus. 2.398
Homo facile finem ſuum negligit. 2.268
Homo conditus ad ſocietatem uitæ utriuſq;. 1.425
Homo de homine quid iudicet. 2.356
Homo neutram uitam uiuet ſine calore. 1.547
Homo quæ in ſe habeat quæ extra excogitarit poſtmodum. 2.298
Homo in angelum tranſire ut poſſit. 1.57
Homo animal maxime imitationi natum. 1.146
Homo doctus inſtrumẽtum uoluntatis diuinæ. 1.519
Homo cum brutis quæ cõmunia habet, in ijs decipitur ſæpe. 1.533
Homo diuinarum perfectionem non accipit. 2.297
Homo de homine iudicare neſcit & cur. 2.85
Homo Deus eſt. 2.39
Homo ad quid conditus. 1.85

Homo finem se dignum nullum habet in hac uita. 2.305
Homo non est cõditus uitæ tunc. ibid.
Homo non creaturarum dominus sed contrà. 2.344
Homo à paruis infestatur animalculis. 2.834
Homo quas perferat molestias. ibid.
Homo ociosus et occupatus quid differunt. 1.58
Homo quàm facile in beluam degeneret 1.573
Homo homini Deus à quo iuuatur. 1. 643
Homo felix in hoc æuo fieri nequit. 1. 581.
Homo societati conditus. 2.761
Homo inermis cur conditus 2.762
Homo animal ad mutationem promptißimum 1.525
Homo non perdendi sed iuuandi gratia in mundum introductus. 2.55
Homo cuncta precario accipit. 2.763
Homo ludus ac fabula est. 1.269
Homo totam rerũ uniuersitatẽ complectitur. 2.341
Homo quo pacto conditus. 2.331
Homo magnum miraculum. ibid.
Homo quando homo et non pecus sit. 1.58
Homo porco similis. 2.511
Homo humanitatem perdidit. 2.764
Homo ex duobus constans quo pacto ambobus prospiciet 2.629
Homo quantum percipere ualeat. 2. 60
Homo superatur corporis dotibus à multis animantibus. 2.345
Homo sensus acumen iudicium habet ad res naturales. 1.407
Homo seipsum ut noscat. 1.511
Homo in inquirẽda natura quod spatium confecerit. 1.436
Homo nullus suas res felices satis æstimat. 1.182
Homo miserũ genus seruitutis seruit. 2.306
Hominis natura deprauata non uerò immutata. 2.342
Hominis membrorum compositio supra modum admiranda. 1.271
Hominis propria. 2.769
Hominis inuentiones multarum rerum. 1.271
Hominis in cæteris animalibus res peculiares. ibid.
Hominis agnatio cum dijs. ibid.
Hominis natura in Adam uitiata integra ad posteros non uenit. 2.343
Hominis ordinatio primi. 1.511
Hominis inuersio. ibid.
Hominis militia. ibid.
Hominis gradus in uita quod animã concernit. 2.536
Hominis creatio secundum Mahumetem qualis. 2.466
Hominis tempestates intra cor. 2.403
Hominis natiuitas qualis. 1.492
Homo ad quid conditus. 1.52
Hominis compositio. 2.51
Hominis ingenium facundiam aut aliud opus, non diuina dici debent. 1. 100
Hominis & eius partium præstantia exponitur. 2.455
Hominis animus unde censeatur. 1.102
Hominis beatitudo prorsus non constitit externus. 2.300
Hominis tum corpus tum animus plagas clademq; accepit ex peccato. 2. 284
Hominis primi uires. 1.530
Hominis partes quæ ac unde. 2.71
Hominis ac bruti interualla. 2.544
Hominis finis in uoluntate consistit. 2.307
Hominis regnum, princeps, consiliarij faces. 1.490
Hominis formatio, Dei sapientiam ac potentiam declarat. 2.26
Hominis finis laborumq; suorum meta. 1.438
Hominis partes. 1.54
Hominis externa quæ. 1.62
Hominis ætas diei atq; anno similis. 2.541
Hominis facultates. 1.548
Hominis diuisio secundum animã & corpus ac horum subdiuisio. 1.62
Hominis in animo corpore extra & circa quæ sint. 1.155
Hominis finis quis. 1.288
Hominis uoluntas libera est. 2.324
Hominis corpori multi, animæ autẽ solus Deus dominus habetur. 2.331
Hominis epitheta. 1.270
Hominis finis. 2.299
Homini omnia subiecta in mundo. 2. 317
Homini duo optanda parandaq;. 2.8
Homini cur uis ueri intellgendi ac scrutandi attributa. 2.288
Homini tria cogitanda per totam uitam. 2.78
Homini unum est necessariũ & quod illud sit. 2.110
Homini cur dedignemur subijci ac parere. 2.356
Homini post lapsum adhuc duo concessa ad salutem. 2.361
Homini quid commune ac simile cum belluis. 2.331
Homini quid cõmune cum stirpibus. 2.298
Homini quid commune cum belluis. ibid.
Homini quid proprium. ibid.
Homini terra attributa cur ac quamdiu. 2.326
Homini ut quicq; cõiunctißimum ut ualidißimum ad iuuandũ uel nocendum 2.600
Homini unum necessarium tantum. 1. 438
Hominem esse deprauatũ per quæ appareat. 2.344
Hominem recordari non addiscere. 1. 614
Hominem resurrecturum integrum. 2.397
Hominem totum immortalem esse unde pateat 2.396
Hominem quæ extimularint ut indagaret naturam. 1.436
Homine nil admirabilius. 1.270
Homines stupei sunt undiq;. 2.627
Homines fieri beatos, Dei uoluntas est. 2.215
Homines qua lege sint creati. 2.38
Homines rudes deridẽt miraculæ natura. 1.143
Homines hebetes rationem non assequuntur. 1.143
Homines hebetes exemplis & authoritate mouentur. ibid.
Homines miseri ac peiores indies. 2. 270
Homines nil agẽdo mali agere discũt. 1.58
Homines sua sæpe negligunt dona. 1. 339
Homines hodie plus poßẽt præstare quàm ueteres siquidem uellẽt. ibid.
Homines alij obliqui alij transuersi, alij aduersi. 2.62
Homines cœlestes esse testatur facies. 2.332
Homines in mari integros uiuere. 2. 358
Homines si non ipsi sapiunt alios bene monentes audiant. 1.284.
Homines de se decet modice sentire, Deum non. 2.378
Homines qua dote à brutis separẽtur. 1.316
Homines uniuersi cur non simul conditi sicut angeli. 2.341
Homines in piscium naturam mutati. 2.350
Homines quidem odore frugum uiuere. 2.499
Homine peius quàm belluæ uiuũt. 2. 239

Homines paruo tempore augentur. 2. 349
Homines mutari cum ſole. 1.338
Homines labi mirum non eſt. ibid.
Hominum uita ſalus atq; diſciplina in Chriſti humilitate. 2.386
Hominũ ſexus diuerſi ut progignantur. 2.602
Hominum ingenia moresq; diuerſi. 1. 293
Hominum omnia res noſtræ eſſe debent. 1.63
Hominum proprium. 1.339
Hominum ad uerum doctores qui & quomodo eos docent. 2.356
Hominum à beluis diſcrimen. 1.16
Hominum affectus quàm uarij. 1.459
Hommum origo. 2.341
Hominum uaria exercitia. 1.56
Hominum diſcrimen. 1.25
Hominum dotes diuerſiſſimæ. 1.115
Hominum ingenia à labore ad libidinem procliuia. 1.145
Hominum patria non una ciuitas ſed totus mundus. 2.494
Hominibus quomodo utendum. 2.90
Honeſtum & utile inter Chriſtianos ſit nulla controuerſia. 1.173
Honeſti partes non omnes æquales. 1. 169
Honeſtus apud Romanos quæ ſumma. 1.173
Honor in precium uirtutis. 2.565
Honor quale bonum. 2.71
Honor crocodylo ſimilis. 2.728
Honor an fœminis debeatur iuxta commune dictum. 2.728
Honor euaneſcit cito. 2.303
Honor qualis res. ibid.
Honores qui contempſerint. 1.422
Honorũ ſigna excogitata uaria. 2.299
Honorũ gradus cur excogitati. 1.355
Horatius multis figuris fœliciter audax. 1.113
Horatius Cocles pontem à toto hoſtium exercitu ſolus tuetur. 1.266
Horatius Poetarũ ſecundus cur. 1.10
in Horatium commentaria quæ optima. 1.11
Horologij inuentor. 2.5
Q. Hortenſio pauones erant in deliciis. 1.39
Hoſpitalitas ruſtica. 1.645
Hoſti etiam fides ſeruanda. 1.220
Humanæ fœlicitatis aut miſeriæ fons. 2.96
Humanum genus perit paucis exceptis diluuio. 2.349
Humani corporis mira harmonia. 2. 59
Humani incurrentes caſus. 2.488
Humani ingenij uis. 1.84
Humanitatis ſapientia. 1.184
Humor uiuẽtibus neceſſarius & cur. 2.498
Humor rex glutinum. 1.545
Humor caloris paſtus. ibid.
Hydropici quo magis bibunt eo magis ſitim accendunt. 1.219
Hypallage translationi ſubiecta. 1.88

I

Iacobi pietas. 2.351
Iambus pes citus. 1.93
Iani templum pacis belliq; apud Romanos index. 2.125
Iani templum tertiũ clauditur. ibid.
Ibidis natura. 2.744
ἴσχω ut contingat. 2.505
Ideæ nullæ apud Deum. 1.552
ἰδιώμα quid. 1.277
Ieiunium uerum ac falſum. 2.474
Ieroglyphica quæ nominentur. 1.326
Ieſus quid ſignificet. 2.440
Ieſus nomen multis commune. ibid.
Ieſum eſſe Meſſiam. 2.402
Ientaculi uſus. 2.79
Ignis uis in uiuentibus. 1.547
Ignis an uiuens ſit. 2.500
Ignis etiam intima purgat. 2.399
Ignoramus longe plura quã ſciamus. 1.518
Ignorantia quibus de rebus ſit. 1.135
Ignorantia priſcis ſeculis. 1.145
Ignorantia cæca eſt. 1.331
Ignoſcere generoſi eſt pectoris. 2.92
Imago abſolutiſſima quæ. 1.370
Imaginatio quid ſit, ubi, & quæ eius actio. 2.509
Imbecillia ſunt humana cuncta. 2.356
Imitãdus unus licet præcipuus, ſolus non eſt. 1.493
Imitari quædam poſſunt, quædam minime. 1.495
Imitatio in omni ſermone primum. 1. 401
Imitatio cũ ibi ſiſtit ubi cœpit in pueris boni ingenij ſignũ in ſenib. uicioſa eſt. 1.458
Imitatio res in ſtudijs non parum utilis. 1.6
Imitatio quid. 1.492
Imitatio rerum diuinarum ac humanarum quid diſtet. ibid.
Imitatio quæ facere debeat. ibid.
Imitatio ueterum. ibid.
Imitationis in dicẽdo exempla. 1.401
Imitatio orationis quo pacto fieri debeat. 1.493
Imitatio bonarum rerum ingenij bonitatem arguit. 1.494
Imitatione homines capiuntur facile. 1.146
Immoderatio in dicendo odioſa. 1.118
Immortalitatem ſibi polliciti ne diuturnitatem quidẽ conſequuti ſunt. 1.520
Imperandi fœlicitas. 1.191
Imperare qui debeant. 2.193
Imperare ſumma fœlicitas. 1.184
Imperator quæ habere debeat. 1.216
Imperator nemo eſt niſi quem populus ſub eo militaturus legerit. 1.235
Imperator unus, plurib. melior. 1.317
Imperatores fortiſſimi recenſentur. 2.157
Imperatores qui Chriſtianos ſunt perſequuti. 2.139
Imperia grauiſſima eorum quos natura ſubditos eſſe uoluit. 2.620
Imperium quietum plus cogit quàm uehemens. 2.729
Imperium quietum potius quàm concitatum, bonum. 2.99
Imperiũ magnũ moliri quid ſit. 2.824
Impudẽtia deterius nil in iuuene. 1.58
Inciſio ſermonis quid. 1.90
Incipit nemo inde quo incredibile eſt peruenireſſe. 1.247
Increduli qui. 2.525
India ingentis magnitudinis arbores producit. 1.25
Indignatio qualis affectus unde naſcatur & apud quos regnet. 2.582
Indulgentia parentum officit plurimum filijs. 2.652
Indulgentiæ exempla. 1.348
Inebriari quid ſit. 1.42
Infantes quare ſenibus plus dormiant. 2.501
Infantibus matris potius quàm nutricis lac prodeſt 2.735
Inferi ac ſuperi qui habiti ueteribus. 1.145
Infinitum duobus modis intelligitur. 1.557
Ingenium acutum quod & cur dicatur 1.111
Ingenium hebes ibid.
Ingenium à memoria adiuuatur. 2.518
Ingenium humanum miræ libertatis eſt 1.472
Ingenium acutum dexteritate regendum aut errat 1.338
Ingenium exercitatione acuitur. 2.76
Ingenium ferro ſimile 2.109
Ingeniũ quid et eius functiones. 2.526
Ingenium hominis quale ſit. 2.769
Ingenij cultura 2.75
Ingenij natura. 1.456
Ingenij fœlicitas exploratur computandi ratione 1.459
Ingenio nihil ſimilius oculo. 1.456
Ingenio quid conforme ac conſentan-

neum maxime 2.457
de Ingenio tardo atq; malo non desperandum, nec omnino fidendum. 1.459
Ingenia puerorum cui rei similia. 1. 467
Ingenia optima ubi intenduntur ualent 1.272
Ingenia sua pauci metiuntur. 1.330
Ingenia cum sint uaria, haud uni astringenda erunt 1.402
Ingenia excellentia passim exoriri. 1. 283
Ingenia eruditioni inepta. 1.460
Ingenia quæ ad frugem perueniãt maxime ibid.
Ingenia non sunt ad inuita detrudenda 1.459
Ingenia acuta, tarda fieri solent. 1.22
Ingenia acuta scalpellis similia. ibid.
Ingenia mutantur 2.528
Ingenia quibus excolantur. 1.329
Ingeniorum uis ac mutatio mira. 1. 457
Ingeniorum discrimen 2.530
Ingeniorum cultoribus gratiæ habendæ semper 1.329
Ingeniorum nostrorum obscuritas. 1.377
Ingeniorum acumẽ quibus excitetur 1.281
Ingeniorum in percipiẽdis dictis magna diuersitas 1.126
Ingenijs Atticis cur Plato crassum aerem academiæ delegerit 1.458
Ingrati in Græcia puniti 2.104
Ingratitudo sceleris loco habenda. 2. 245
Ingratitudo impiorum in Deum. 2. 289
Ingratitudinis exemplum 2.50
Inhærens quid 1.589
Imitatores ferum pecus & cur. 1. 402
Impudentia in dicendo odiosa. 1.118
Inimici sæpe animis præstant. 1.296
Inimicitias ex patria quidam contrahunt 2.494
Inimicitiarum summũ bellum est. 2.86
Iniuriam accipere quàm facere satius 2.92
Iniuriæ recordatio lis 2.773
Iniurias pari modo uindicandas esse Mahumet iubet 2.472
Innocentia humanorũ summũ. 2.101
Innocentiæ noceri non potest. ibid.
Innocentia per gradus certos ab homine discedit 1.247
Innocentiã ferocitas antecellit. 1.229
Inopiám ne an opulentiã filijs relinquere satius 1.308
Inscitia plerunq; depellit ueram pietatem 1.443
Insinuationis locus quis 1.135
Institutio quæuis sincerè exhibenda. 1.450
Institutio domestica aut peregrina melior 1.453
Instrumentum quid, & quæ eius formæ 1.552
Instrumentũ ne fiat sine die et cõsule. 1.73
Instrumentis uti ad opus efficiendũ, imbecillitatis signum est 1.566
Interiectio cur sit ita appellata. 1.6
Interiectiones naturaliter significãt, non uerò omnes 1.593
Intellectus humanus obscurißimus. 2. 303
Intelligentia simplex quid 2.516
non Intelligendi duæ causæ 2.517
Intempestiua omnia odiosa & inefficacia 1.451
Interlunium quandiu duret 2.57
Interrogatio quid 1.99
Interpretem parcum quàm profusum esse conuenit 1.153
Interpreti quæ sint obseruanda. 1.152
Interpretes falluntur facile 1.153
Interpretes non ubiq; sua iudicia interponant 1.153
Interpretum Græcorum authorum princeps est Gaza 1.12
Interpretibus opus est & cur. 1.10
Interpretationum usus 1.99
Inuectiuæ quando ferendæ 1.68
Inuentio Dialectica falsa est, retenta uerò perdita 1.383
Inuentio artibus iuuatur non perficitur 1.60
Inuentio probabilium 1.616
Inuentio quibus parari queat. 1.396
Inuentio omnis non tam artis quàm prudentiæ est 1.60
Inuentio una tantum eaq; magis Dialectici quàm Rhetorici 1.381
Inuentio argumentorum quid requirat. 1.383
Inuentionũ causæ in rebus humanis. 1.325
Inuenta sunt primò necessaria inde cõmoda 1.437
Inuenta præclara sæpe obscurantur. 1.520
Inuenta hominum quæ & quis usus. 1.325
Inuenta augere non tam difficile ac inuenire de nouo 1.329
Inuenta prodeunt noua quotidie. 2. 320
Inuẽtis prioribus noua ambitio si addere cupiunt, licet male 1.330
Inuentores qui habẽdi artium. 1.439
Inuentoribus arrium quid eueniat. 1. 380
Inuersio in eo genere finienda est in quo cœpta 1.101
Inuersio non nimis producenda. ibid.
Inuersio à translatione quid discriminis habeat 1.101
Inuersionis uerborum exempla. 1.98
Inuidia qualis affectus apud quos regnet & eius causæ 2.579
Inuidia quo pacto noceat 2.779
Inuidia ex opulentia orta 2.101
Inuidia apud eos qui contemnuntur locum non habet 1.195
Inuidia res altas petit 1.525
Inuidiæ malum quale 2.101
Inuidiæ uitium ignobile atq; mutile. 2.231
Inuidiam mors aufert 1.212
Inuidorum natura 2.580
Inuitus quicquid feceris difficile fit. 2. 194
Ioci epistolarum quales esse debeant. 1.66
Iocorum tractatio arte tradi nequit. 1.66
in Iocis quid sequendum 1.66
Iocos quidã nec dicere nec ferre possunt 1.66
Iouæ historiæ figura 2.451
Ioppen Ægypti condita 2.349
Iota nunquam fit cõsonans in Græcis dictionibus 1.1
Iotacismus quando fiat 1.469
Ira quid qualisq; affectus 2.574
Ira & offensio quid differant. ibid.
Ira sibi non parcit modo alijs noceat 2.437
Ira quid 2.148
Ira an in Deum cadat ibid.
Ira graue malum 2.231
Ira perturbationum maxima 2.80
Ira quàm noxia ibid.
Ira cur maximè cauenda ibid.
Ira cos fortitudinis 1.422
Ira iuuenibus incommodat plurimũ. 1.58
Ira oculos non habet. 1.195. 2.437
Iræ ac odij discrimina 2.575
Iræ mala 2.779
Iræ mala in iracundo 2.575
Iræ causæ 2.576
Iræ uerba ignea 2.718
Iræ restinctio 2.577
Iram precibus annectere 2.231
Iracundia homini fugienda. 2.231
Irridere omnium longe facillimum. 2 315
Irridendus nemo est 2.86
Irrisioni cuncta exposita 2.388

Irritantur mares minus quàm fœminæ 2.712
Ironia quid, quotuplex & in quibus posita 1.100
Ironia Socratica ibid.
Ironiæ usus 1.101
Isaaci pietas 2.351
Ἰσχνοβίται qui 1.469
Isocrates insignis orator 1.307
Isocratis oratiões breues magno precio uenditæ 1.307
Isocrates patriæ uehemẽs amator. 1.307
Isocratis patria 1.307
Isocrates quis 1.307
Isocrates athleta nuncupatur. 1.110
Isocratis sermonis cultus 1.108
Isocratis oratio Areopagitica seu de Repub. Athenienſi 1.308
Israel quid sonet 1.153
Israelis nomine quæ intelligantur. 2.434
Italia tribus annis sub Mario et Sylla uexatur bello ciuili 1.219
Italiæ dialectus præcipua 1.148
Iudæi accusantur nomine stupiditatis 2.411
Iudæi somniãt regnum ultra montes Caspios 2.423
Iudæi cur pulsi sint regno ibid.
Iudæi sperant reditũ ab exilio. 2.422
Iudæi uocantur populus Dei, hæreditas ac uinea etiam in exilio. 2.426
Iudæi redibunt ad domum Domini, & quam ob causam ibid.
Iudæi natura zelotypi, proni in usuram & creduli in malum 2.419
Iudæi an puri intellectu omnes fuerint 2.414
Iudæi exosi semper omnibus. 2.449
Iudæi quales populi 2.402
Iudæi cur præ alijs nationibus à Deo electi 2.416
Iudæi cur hodie minus ruant in idololatriam quàm olim 2.423
Iudaicorum errorum causa. 2.403
Iudæi instrumentũ Christi fuerũt tandemq; abiecti. 2.425
Iudæorũ auersitates quas post Christi mortem pertulerunt 2.423
Iudæorum decimus tertius fidei articulus 2.428
Iudæorum exilium & eius causa. 2.422
Iudæorum ingratitudo contra Christum 2.246
Iudæis cur fermentum interdictum et caro suilla. 1.37
Iudæis quantũ benefecerit Christus. 2.246
Iudæa terræ motibus cõcutitur. 2.124
Iudicandum quo pacto sit in bonam malámue partem 1.141
Iudicandi facultatem quid lædat potißimum 1.526
Iudicare uera ac falsa quis ualeat. 1.598
Iudiciali genere causarũ nõ est opus. 1.492
Iudicium Iesu Christi 2.400
Iudicium cum experientia prudentem facit 1.504
Iudicium Romæ exercuerunt equites, quandiu & quo pacto. 1.236
Iudicium in homine quid 2.525
Iudicium nostrũ quibus rebus interponendum 1.58
Iudiciũ nõ est idem omniũ in reb. 1.28
Iudicium doceri nequit, uerum excoli 1.505
Iudicium quibus excolatur. ibid.
Iudicium rerum unde oriatur. 1.45
Iudicium de rebus cunctis quale esse deberet 2.235
Iudicij extremi utilitas 2.400
Iudicio præfuerunt Romæ ex singulis tribubus quini deni 1.236
Iudicia humana duplicia 1.528
Indicia nimium multa hodie fiunt. 2.779
Iudicia quem usum habeant ibid.
Iudicia hominum facile mutãtur, maxime quod mores cõcernit 1.430
Iudicia meliora quæ sint 1.215
Iudiciorũ administratio Romæ qualis 1.238
Iudiciorum deprauatio quantũ malum 2.70
Iudicijs præesse Senatores solum Romæ uoluit Sylla 1.236
Iudex prudẽtior in scelere deprehendo quàm reus in admittendo. 1.250
Iudex suarum rerum nemo non iniquus 1.119
Iudex Ægyptius 1.304
Iudicis animus à recto non est flectendus 1.399
Iudicis pij et gentilis exemplũ. 1.305
Iudici inimico se approbare posse magnum est 1.659
Iudices iniqui qui 1.303
Iudices ex uniuersis ciuitatis hominibus eligendi sunt 1.236
Iudices sunt loquentes leges 1.303
Iudices cui se conforment ibid.
Iudices quales in forum legẽdi. 1.236
Iuliæ gentis origo 1.686
Iulianus Apostata uetat artes liberales legi Christianis 1.449
C. Iulius Cæsar Pompeium uicit miuste 1.263
Iulij ortus & educatio 1.687
Iulius Cæsar celeritate consequutus imperium 1.175
Iuno Iouis soror & uxor 1.269
Iupiter omnium hominum pulcherrimus 2.55
Iupiter stator cur dictus 1.209
Iupiter quis & unde dictus 2.55
Iupiter in Saturnũ ob solum dominatum arma mouit 1.184
Iouis orationes apud Homerum ac Vergilium quales 1.525
Iurat deus Mahumetis per uentos, angelos, montes, & stellas 2.465
Iustitia cum moderatione primũ inter uirtutes obtinet locum 1.318
Iustitia actionaria similis numero. 2.48
Iustitia administrari respub. optimè. 1.117
Iustitia humanæ consociationis uocabulum cum sermone, & utrũ fortius 1.84
Iustitia in primis in optima repub. colenda. 2.43
Iustitia sit gratuita. 2.109
Iustiniani consilium in legibus deuitandis. 1.429
Iustiniani leges sacrosanctæ nominãtur, sed non habentur. 1.431
Ius male comportatum 1.430
Ius naturæ nunquam senescit 1.286
Ius naturæ hominibus non sufficit. 1.287
Ius ex historia ortum 1.506
Ius gentium ex quibus fontibus oriatur 1.289
Ius ciuile ex quibus oriatur fontibus. 1.289
Ius naturale quid 1.286.33
Ius naturæ conscriptum ibid.
Ius quo pacto commode tradi posset. 1.515
Ius quid profiteatur 1.431
Ius ciuile quorsum spectet 1.516
Ius inter quos efficax 1.28
Ius quid. 1.426
Ius ciuile quid 1.589
Iuris integri scriptores quot 1.348
Iurisconsulti quid 2.818
Ius ciuile unde 1.589
Iuris integri scriptores quot 1.348
Iuris studiosi mercedẽ sectantes solum quid legant 1.349
Iuris regula quæ 1.305
Iuris ueteris studiosi de quibus consulti 1.432
Iuris naturæ exempla 2.286
de Iure respõdere Romæ cui permissum 1.355
Iuris summi nomina 1.304

Iuris ſtudio rationalis Philoſophia pernecceſſaria 1.289
Iuris ſtudioſi ſacerdotes appellari poſſunt 1.431
Iuris ſtudioſi quam linguam nouiſſe oportet 1.302
Iuriſconſulti perfecti profeßio ac rerum munus. 1.515
Iuriſconſulti oratores foro expellũt. 1.400
Iuriſconſulti ueri 1.432
Iuriſconſulti falſi ibid.
Iuriſcõſulti eijciuntur regno aliquo & cur 1.435
Iuriſconſulti Dialecticos imitati, altercationes & ſectas excogitarunt 1.433
Iuriſconſulti potiſſimum indigent memoria 1.395
Iuriſconſultorũ ſtudium paratũ lucrum dignitatis plenũ habet. 1.434
Iuriſconſultorum uerſutia. 1.309
Iuriſconſultorum adulatio erga Principes in legum euerſione. 1.428
Iuriſconſultorum perſuaſio falſa. 1.331
Iuriſcõſultorum copia magna ubi & cur 1.329
Iuriſperitorum ſcripta detrũcata, et cur 1.431
Iuuenalis Oreſtes quo pacto ſcriptas 1.25
Iuuenes ſenes fieri facile queunt. 2.18
Iuuenum maior quàm puerorum cura habenda 1.311
Iuuenibus quis cibus potus ue noxius 2.74
in Iuuenibus affectuũ tempeſtates in primis dominantur 1.311
Iuuentus unde 2.542
Iuuentutis Athenis magna ratio quõdam habita 1.312

L

Laborare ſibi uiri magis quàm pueri uidemur 1.570
Laborandum eſt omnib. 1.444
Laborandum omnibus 2.100
Labor improbus omnia uincit. 1.667
Laboris reputatio ſæpe plus quàm labor ipſe fatigat. 1.131
Laboris fructus ſuauis 2.108
Labori aſſuefaciendus quando ſit homo 1.570
Labrem reſpiciẽtes citius defatigantur alijs 1.570
Laborem neceßitas requiſiuit. 1.326
Laborib. noſtris ſæpe indigniſſimi feruntur 1.645
Lac ex una uacca in aliam incantando tranſiſſe 2.380
Lacedæmonij cunctationibus obtinuerunt imperium 1.175
Lacedæmonij qualiter pugnarunt. 1.93
Lacedæmonijs opes perditionem, penuria uictoriam attulerunt. 1.308
Lachryma nil citius areſcit. 1.122
Lachrymæ molles affectus declarant. 2.762
Lachrymæ pro alio honeſtiores quã pro nobis 1.64
Lachrymarum utilitas 2.585
Lachrymas promptas qui affectus habeat 2.568
Lachrymarum cauſæ 2.585
Lachrymarum utilitas ibid.
Lachrymis nil citius fictis areſcit .2. 569
Lachrymatio quid 2.585
Laconica phraſis qualis 1.106
Laconica oratio 1.95
Lacones punctis potius quàm ſermone uſi 1.106
Lacteus circulus quis 2.53
Lædere lingua peior res quàm ferre. 1.154
Lædere quam iuuare facilius. 1.598
Lædi naturam facilius ferimus quàm ſuperbiam 2.781
Lætitia quid qualisq; affectus. 2.569
Lætitiæ deſcriptio 1.137
P. Lætus quales ediderit epiſtolas. 1. 83
Lambdaciſmus quando fiat. 1.469
Lanificium honeſtum fœminarũ exercitium 2.652
Latina lingua ut olim & ut hodie diſcatur 1.475
Latinæ linguæ præſtantia. 1.463
Latini à Græcis plurima ſumpſerũt. 1.12
Latini ſermonis proprietas facilius intelligitur quàm explicatur. 1.4
Latini ſermonis ſemina ſeu prolapſa. 1.463
Latini græcas uincunt grauitate ac pondere orationis 1.114
Latini ſcribunt ſicut Græci à quibus ſumpſerunt 1.25
Latini ueteres in membrana deletili ſcribebant ibid.
Latinus ſermo Græco recentior & craßior 1.106
Latinus ſermo corrumpitur quando & per quos 1.335
Latrones in cruce duo quid myſterij habeant 2.383
Laudari à quo quis cum gaudio poſſit 2.63
Laudate quidam cœpto deſiſtunt. 1.66
Laus uera quæ 1.521
Laude ad præclara opera incitantur ingenia nonnulla 1.66
Laudis memoria qualis 2.335
Laurus Phœbi arbor 1.666
G. Laxis querela de Sophiſtica. 1.284
in Lectione tria animaduertenda. 1.9
Lectiones adoleſcentes inermes accedere non debent 1.9
Leo ex unguibus cognoſcendus. 1.291
Leo limis nunquã aſpicit & ſe ſic aſpici fert indigne 2.579
Leones limis oculis ſe aſpici non ferunt 1.650
Legenda aurea qualis liber. 1.371
M. Lepidi Coß. aduerſus acta Syllæ oratio qua nil obtinet 1.231
M. Lepidi exercitus deuictus. 1.231
M Lepidi fuga ibid.
Lethæum flumen quale 2.399
Ludus unde dictus 1.16
Lex omnes homines concernẽs à deo dari neceſſe fuit & quæ ea ſit. 2.357
Lex quid 1.617
Lex Cornelia 1.233
Lex Chriſti uniuerſalis 2.419
Lex Portia quid uetarit 1.228
Lex Dei uniuerſalis ne 2.418
Lex & Prophetæ in duabus uocibus orationis dominicæ comprehenduntur 2.211
Lex quare terrena promittat non ſpiritualia 2. 414
Lex æquitati ſubijciẽda & cur. 1.426
Lex non uoluntatẽ per actionem prohibet 2.319
Lex annalis quid uetauerit. 2.47
Lex Moſis quo tẽpore abrogata perfecte 2.450
Lex Iudaica in multis indigna Deo uidetur & cur 2.364
Lex affectibus non rationi poſita. 2. 620
Lex ad ſenſa literæ, non ad ſenſa ſpiritus abrogata 2.421
Lex Orchia de conuiuarum numero. 1.234
Lex Fannia ibid.
Lex Didia ibid.
Lex Licinia ibid.
Lex Sempronia quid uetarit. 1.228
Lex priſcis exigua & firma tamen. 1.437
Lex maxima, amor 2.493
Legis dux, ratio 1.516
Legis abrogatio 2.415
Legis præmia ac finis 2.414
Legislatæ diuinæ cauſa 2.415
Legis Moſaicæ ac Chriſti diſcrimen. 2.419
Lege ſine loqui quid 2.432
Leges Romanæ omnes de conſtituendis litibus 1.428
Leges quibus de cauſis latæ. 1.426

Leges an araneorũ telis ſimiles. 1.303
Leges mutos iudices eſſe ibid.
Leges multæ cur malæ 1.429
Leges bonæ ex malis moribus cur naſcantur 1.283
Leges actionum regulæ ſint. 1.429
Leges apertæ, faciles ac paucæ ſint et cur ibid.
Leges obſcurantur de induſtria. ibid.
Leges ad naturæ normam ſe dirigunt. 1.305
Leges uenduntur pretio 1.430
Leges Romanæ non omnibus ſeruiũt. 1.432
Leges latæ ante ſcelera nõ raro ea exuſcitant 1.434
Leges Deo aſcriptæ 1.419
Leges omnium notiſſimæ 1.515
Leges notas atq; paucas conuenit habere ibid.
Leges quales eſſe debeãt ſubditis. 1.516
Leges rogari conuenit ibid.
Leges à ueteribus trinundino tempore propoſitæ populo & cur. ibid.
Leges qui primo & quomodo tradiderint 1.514
Leges ut eliciendæ 1.428
Leges cur repertæ ibid.
Leges bonas ex malis moribus ortas cur dicatur 1.434
Leges ſcriptæ quæ optimæ 1.517
Leges animorũ minus ſeruãtur quàm corporum 2.493
Leges populo utiliores quo ſimpliciores 1.435
Leges in ciues paterno ſunt affectu. 1.133
Legum cuſtodes 2.299
Legum cauſa ibid.
Legum diuiſio 1.286
Legum libri correctiſſimi ſeruantur Florentiæ 1.431
Legum origo 1.286
Legũ authores ſiquidẽ in eas deliquiſſent grauius cæteris mulctarunt Romani 1.233
Legum ſine conſtitutione nulla communio conſtabit 1.316
Legum cõſtitutio de turpibus atq; honeſtis eſſe debet ibid.
Legum copia malam iuuentutem indicat 1.311
Legum origo atq; proceſſus 1.514
Legum munera 1.428
Legum beneficio raro fiunt boni uiri ſed alijs ibid.
Legum perturbationes 1.426
Legum tractatio ad quẽ ſpectet. 1.286
Legum origo & fons 1.426
Legum reuerentia à quibus proficiſcatur 1.428
Legum & interpretationum nullus numerus 1.429
Legibus quando nil iniquius. 1.426
Legibus prima authoritas unde. 2.458
Legibus uigentibus quid uigeat. 1.303
Legibus homines ſeruire debent quo ſint liberi, non contrà 1.322
Legibus abſente magiſtratu minus uirium 2.639
Legislator quis 1.287
Legislatorum cura in quibus conſiſtere debeat. 2.606
Legumlatorum catalogus 1.289
Lexica Græca quæ bona 1.12
Libanij epiſtolæ 1.83
Liber uere quis ſit 2.79
Liberi de coniugijs non ſint ſolliciti ſed relinquant parentibus. 2.689
Liberorum utilitas 2.596
Liberorum cur magna cura habenda 1.454
Liberis quæ impendenda cura à matribus Chriſtianis 2.733
Liberis mentes fœlices 2.734
Libros poſteris ſcribere quorum ſit. 1.525
Liberos procreare Dei donum eſt. 2.734
Liberos male educant uiduæ 2.751
Liberos habere mel cum felle. 2.646
Libertas non eſt carere ſuperioribus. 2.313
Libertas uulgi effrenata ciuitatibus perniciosa 1.428
Libidinis exẽpla eiusq; pœnæ. 2.596
Libidinem ut uitare debeamus 2.725
Libidinẽ quo pacto quidam uitarint. 2.627
Librarij qui 1.78
Librarij homines plerunq; imperiti fuerunt 1.342
Liber uicturus geniũ habeat opus eſt. 1.520
Liber nullus tam malus, qui non aliquibus placeat 1.339
Libro librum aperiri 1.11
Libri ſuppoſititij 1.342
Libri ſacri pugione perfoßi ibid.
Libri Piſani 1.431
Libri qui res uarias ac turpes continent 2.657
Libri genius quis 1.482
Libri quomodo legendi 1.9
Librorũ quare tantus numerus. 1.447
Libros eruditos habere parum prodeſt 1.8
Licentia uiri deteriores fœminæ ſceleſtæ fiunt 2.738
Licentiati qui 1.32
Licentiatorum nomen unde. 1.355
Lignum ſæpe patribus ſalutem apportauit 2.448
Th. Linacri grãmaticæ compendium commodum 1.5
Linea quid Mathematicis 1.416
Lineas tenuiſſimas potuiſſe trahere uenteribus magna ars 2.109
Lingua Romana dialectis caret. 1.148
Lingua ferro peior ſi lædas. 1.154
Lingua ſæpe plus lædimus quàm ferro 1.524
Lingua quæuis ſuæ libertatis eſt ac poteſtatis popularis 1.380
Lingua quæuis uſu cõparatur. 1.469
Lingua Hæbræa antiquiſſima. 2.321
Lingua Hæbræa infantiũ mundi prodit ibid.
Lingua bonorum & malorũ magnorum cauſa 2.88
Lingua peccati inſtrumentum facile. 2.88
Lingua Latina cecidit cum urbe parente ſua 1.87
Lingua eruditionis proma conda. 1.462
Lingua perfectiſſima 1.463
Linguæ Latinæ exercitationes. 1.13
Linguæ arbitriũ penes populũ. 1.358
Linguæ in modũ ſyluæ mutantur. 1.87
Linguæ ne ſint ſeminaria errorum. 1.362
Linguæ Latinæ utilitates permagnæ. 1.12
Linguæ Hæbraicæ ratio. 2.409
Linguæ cur addiſcantur 1.485
Linguæ cuiuſuis ordo naturalis habetur, nec inuertendus eſt. 1.91
Linguæ ſuauitas doctrina atq; facundia in quibus ſita 1.462
Linguæ uolans turpis 1.469
Linguam qui inſtruant ex authorib. 1.10
Linguarum cognitio omnino neceſſaria 1.363
Linguarum ſtudium hæreſibus adiungitur & cur ibid.
Linguarum ſilentium 1.482
Linguarum ſtudium hæreſum ſeniorũ eſſe 1.332
Linguarum ignoratio hoſtium diſciplinarum 1.485
Linguarum ſtudium ad quid ſeruiat. 1.324
Linguarum liberum utilitates. 1.296
Linguarum ſtudium quando in Italia florere cœperit & per quos. 1.401
Linguarum errores qui maxime obſeruent 1.525
Linguarum diſcrimen 1.90
Linguarum cognitionem quædam fœminæ habuerunt 2.625

Linguarum cognitio artes restituit. 1.315
Linguas tot esse, peccati pœna est. 1.462
Littera mugiens quæ 1.92
Literæ, uocum elementa sunt 1.350
Literæ ab amicis scriptæ licet offensio aliqua interponatur, non sunt publicandæ 1.75
Literæ quo pacto formandæ 1.2
Literæ quando cœperint florere & apud quos primò 2.320
Literæ quo pacto proferendæ. 1.1
Literarum cõsignationes nostro tempore 1.79
Literarum soni 1.91
Literarum exitus felix est omen. 1.73
Literarum singularum magna ratio est habenda 1.350
Literarum consignationes apud ueteres quales 1.79
Literarum discrimen in sonis iam diu amisimus 1.93
Literarum quibus res comprehenduntur necessitas 1.326
Literarum utilitas 1.445
Literarum uigintiquatuor mira inuentio 1.326
Literarum inuẽtio uituperatur. ibid.
Literarum seu disciplinarum diuisio. 2.622
Literarum initia difficilia, posteriora iucundiora 1.46
Literarũ partiũ appellationes. 1.27
Literarum diuisio 1.1
Literis qui destinandi 1.459
in Literis quid summum 2.78
Literas instrumentum facere pronæ libidinis, malum est 1.116
Literas inæquales facere in scribendo fœdum 1.27
Literaria ciuitas suæ restituitur libertati 1.283
Literati qui habendi 1.360
T. Liuius sapit Patauinitatem dicendo 1.108
T. Liuius qualis historicus per omnia 1.143
T. Liuius lacteus eloquẽtiæ fons. 1.109
Liuij sermonis cultus quis 1.107
T. Liuij dulcißima facundia 1.10
T. Liuij laus ibid.
Liuor res pulcherrimas morsu appetit 1.525
Locus nõ mutatur corpore, licet moto 1.559
Locus inuentionis quid 1.616
Locum cuiuis rei aptum, assignatum 1.559
Loci dialectici maximis, ut uocant, malè includuntur 1.382
Loci ex quibus diuisiones ac diffinitiones desumuntur 1.589
Loci alij alijs rebus præstantißimi. 1.314
Loci inuentionis cum ad arguendum tum dicendum ualent 1.630
Loci rotundi partium ordo 1.559
Loci diuisio ibid.
Loci inuentionis non eo ordine usurpandi quo docentur 1.170
Loci cur parati 1.383
Locutio quæuis oratio, sed non Rhetorica dicitur 110
Logicæ artes sermonẽ accipiũt non dant 1.274
Logicæ iusta ac falsa diuisio 1.383
Logicalia parua quales sint 1.387
Logicarum tenebrarum origo. 1.279
C. Longolij epistolæ quales 1.83
Loqui tardius quàm celerius conuenit 1.469
Loqui indoctius dum apertius prudentiæ est 1.76
Loquendi uis & norma penes populum est 1.385
Loquendi cõsuetudo splẽdidior quãdo cœperit 1.105
Lucanus poeta celebris 1.10
Lucianus Asiaticus stylo fuit 1.105
Lucianus impius 2.315
Luciani epistolæ 1.83
Luciani impietas 2.350
Lucianum qui uitare debeant. 1.473
Lucina quid 2.57
Lucina unde dicta 1.658
Lucretium qui uitare debeant. 1.473
Luctui modus positus 2.747
Ludere felici dextra ubiq; nemo potest 1.17
Ludendũ quando & quare, cum quibus 1.52
Ludendum aliquo genere noto quem admodum & quandiu 1.52
Ludi seculares qui 2.64
Ludi leges 1.52
Ludi Athenienſium ueterũ quales. 1.312
Ludunt omnes ætates 1.50
Ludus, ludus non molestia sit 1.49
Ludus in deorum conspectu iucundißimus 1.269
Lugdunum conflagrauit una nocte. 2.321
Lumen naturæ diuinum, angelicum & dæmonis 1.407
Lumen oculis commodum quod & contrà 1.33
Luminis fidei ac naturæ distinctio mala 2.292
Luna fracta restituitur 2.462
Luna quando deficiat lumine 2.57
Luna omnes facies quas intra quindecim dies profert singulis momentis habet 2.57
Luna quid & unde dicta 2.57
Luna cur multiformis appareat 2.57
Luna per se non lucet 2.57
Lunæ situs cũ crescit decrescit'ue. 1.57
Lunæ instabilitatem quis primus inuenerit 2.5
Lunam terra minorem 2.57
Lunam lucere luce aliena quis primò deprehenderit 2.5
Lupæ cur mulieres meretrices dictæ. 2.692
Luscinia sonos perfectæ Musicæ scientiæ edit 1.29
Luscinię Musicæ ludos & scholas habent 1.29
Luscinię præsentib. hominib. diutius & accuratius cantat 1.21
Lusitaniæ reges quæ præclara ediderint facinora 1.322
Lusores quales animos ad ludum adferre debeant 1.52
Lusus pueris conuenientes 1.472
Lusus cur reperti 1.52
Lusus cur detegant mores 1.459
Lutetiæ quæ & quot gymnasia item studiosi 1.50
Lutherus à pontifice ac Academiarum consensu damnatus 1.363
Lutheri eruditio 1.363
Lutherani linguarum docti 1.363
Lux diffusa per omnes res 2.503
Luxuria seipsam irritat 2.637
Luxuria una ex alia nascitur ibid.
Luxuria supremus hostis 2.628
Luxuriosi populi qui 1.218
Lycurgus Lacedæmoniorum legislator 1.289
Lyricorũ uatũ carmina quot. 1.447
Lysiæ oratio qualis 1.95.109

M

Macrobius qualis scriptor. 2.40
Macrobij opus quale. 1.293
Macrobij laus 2.42
Magi omnium nationum primi. 2.4
Magi quid sint 2.374
Magica physicam inficit 1.330
Magia legibus duodecim tabellarum prohibita 1.334
Magiæ naturalis utilitas 1.442
Magistri discipulorum suorum magnam rationem habere debẽt quid possint 1.330
Magistris pacem, gratiam non posse rependi 1.32
Magisterij ambitiosa appellatio in scholis 1.281

Magiſtratus ut ſit primitus electus, et deinceps 1.436
Magiſtratus qualis apud Athenienſes lectus quondam 1.310
Magiſtratus cur conſtitutus. 2.299
Magiſtratus relinquere quã mire geſſiſſe quàm gerere Romani glorioſius iudicarunt 1.190
Magiſtratus ſermones quales. 1.125
Magiſtratus qui cuperẽt Athenis ali quando minus inuenire quàm poſtea qui non rogarẽt, poterant. 1.310
Magiſtratus munus 2.274
Magiſtratus honorandus eſt & cur. 1.58
Magiſtratus uirum oſtendit 1.459
Magiſtratui honor exhibendus. 2.87
Magiſtratuum moleſtiæ 1.193
Magiſtratum quis eligere debeat. 1. 310
Magiſtratum ſorte non eſſe legẽdum. ibid.
Magiſtratum eundem non niſi decem intereſſent anni, capeſſere licebat. 1. 205
Magiſtratum ſine prouocatione credere non licebat Romæ 1.230
Magiſtratum qui ueteribus geſſerint. 1.191
Magiſtratuum lictores qui 1.208
Magna quæ habeantur in mundo. 2. 736
Magnanimitas quid 1.422
Magnitudinis diuidundæ nullus modus eſt 1.557
Mahumetes ſuos ad legem ac Euangelium remittit, cum horũ ipſe nil legent 2.464
Mahumetes quibus perſuaſerit ſectã ſuam 2.470
Mahumetes de rerum natura quàm ridicula proferat 2.468
Mahumetes quis 2.458
Mahumetes quo pacto ſuis obtrudat Alcoranum 2.457
Mahumetes ſcelerum ſuorum authorem Deum facit 2.460
Mahumetes de ſecta ſua uetuit diſputari ac cur 2.291
Mahumetis miſsionem à Deo per arma eſſe 2.458
Mahumetis dies iudicij extremi qualis 2.476
Mahumetis miracula 2.462
Mahumetis de Moſe ac Chriſto ſententia 2.461
Mahumetis ac Chriſti collatio. 2.461
Mahumetis ſocij in Alcorano conexendo 2.471
Mahumetem in Euangelio à Chriſto promiſſum 2.461
Mahumeticarum legum ualles. 2.482
Maieſtas quibus conſeruetur aut quibus perdatur 2.566
Maieſtas ſupremus honor 2.566
Maieſtas ſine uirib. parũ tuta. 1.195
Maieſtatis leges ſeueriſsime obſeruatæ 1.427
Maieſtatis tuendæ leges ibid.
Maieſtatis læſæ crimina ibid.
Maioribus magna cenſetur deberi reuerentia etiam errantibus 2.351
Maij menſis iucunditas 1.29
Maledicendum nemini 2.88
Malitia hominum cur nequeat excuſari 2.296
Malitia aliena ne reddat nos malos. 2 240
Mali intelligentia atq; peritia paucis prodeſt 1.449
Mali unius finis, gradus ſequentis. 2. 107
Malorum uitæ huius origo ac cauſæ. 2.357
Malos tam multos eſſe eſt contra naturam 2.345
Magnitudinis certum argumentum. 2.846
Malum quid uocemus 1.169
Malum protinus non eſt, quod malus poſsidet 1.363
Malo alios malos eſſe facile perſuademus 1.119
Malo uiro nil importunius. 1.121
Mala corporis ac animi. 2.220
Mala ignota debent eſſe. 2.651
Mala quæ putanda 1.5
Mala deuitari maioris iudicij ac opera quàm tenere bona. 1.492
Mala corporis ac fortunæ in bonum uerti poſſunt 2.73
A. Mancinelli theſaurus. 1.5
Manlius torquatus de Gallo cæſo cognomen adipiſcitur 1.266
Manus dextera ſedes fidei 1.54
Manus omnium inſtrumentorũ maximum 1.53
Manus omnipotẽtis miræ uirtutis uariæq; 2.153
Manum propriam oſculari. 1.518
Manuum præſtantia 1.445
Mare fuiſſe ubi iam ſiccitas eſt unde appareat 2.532
Margo honorarius 1.79
Maria quæ fuerit mater uidelicet domini 2.439
Maria qualis 2.373
Maria cur deſponſata ibid.
Mariæ conceptio ibid.
Maria ſancta Panthæſilæa 2.141
Mariæ imago inepte ſatis pingitur. ibid.
Mariæ uirginitatem imitari. 2.673
Marius ambitione nimia flagrat 1.199
Marius qualis fuerit 1.198
Marius an Sylla patriæ bellum intulerit 1.238
Marij mortis tempus 1.180
Marij partes qui fouerint 1.181
Marij in ciues ſuos crudelitas. 1.207
Marij authoritas & acta 1.216
Marij ſepulchrum euerſum. 1.226
Marij mors 1.208
Mario ſeniori lupo ſæuiori ſæuiſsimus Catulus iunior Marius ſuccedit. 1. 200
Marium Syllanumq; ſimul tantum initia 1.180
Mas in quouis genere quantum fœminam excedat 2.618
Maris natura 2.502
Marem quid natura docuerit. 2.704
Mares uiuaciores ſunt fœminis. 2.542
Maritus ut domi uxori ac familiæ exemplum eſſe debeat 2.625
Maritus uxori proſpiciat, etiã poſt ſuam uitam 2.647
Maritus raro domui abſit 2. 639
Mariti cura in domo quæ eſſe debeat. 2. 633
Maritus uxoris umbra 2.751
Mariti erga uxorem reprehenſio qualis eſſe debeat 2.641
Mariti amor in coniugem 2.615
Mariti, uxores à quibus amantur redamant 2.703
Marito quatenus obtẽperandũ. 2.709
Maritos quales eligere debeãt mulieres 2 692
Mars cædibus præeſt 1.307
Mars Neptuni filium obtrũcat. ibid.
Mars cur bello præſit 2.55
Martis collis Athenis 1.307
Martialem qui uitare debeant. 1.473
Martyrum ſanctorum iudices. 2.395
Martyria piorum haud poſtrema miracula 2.392
Materia infamis 1. 491
Materiam migrare ad omnia. 1.406
Matheſis certiſsima ſciendi uia. 2.6
Mathematici formas, figuras atq; numeros à materia abſtrahunt. 1.416
Mathematici uoluntatẽ hominis cœlo penitus ſubijciunt 2.535
Mathematicum ſtudium Parrhiſiis nullum 1.299
Mathematicæ diſciplinæ ab uſu uerſæ ad contemplationem 1.417
Mathematicæ diſciplinæ ſint certè aut non 1.416
Mathematicæ præſtantia apud ueteres 1.418
Mathematicæ artes quæ 1.416

Mathematicæ disciplinæ laboriosæ. 1.496
Mathematicæ quales requirant discipulos ibid.
Mathem. quàm diu speculandæ. ibid.
Mathematicarum disciplinarum scriptores 1.497
Mathematicarum disciplinarum materia 1.496
Mathematicas disciplinas esse certissimas 1.416
Mathemata quæ requirant ad sui cognitionem 1.417
Mathemata plurima perierunt. ibid.
Matrimonia inituri quas curas habere debeant 2.690
Matrimonia quando tam uiro quàm fœminæ ineunda 2.611
Matrimonia quæ habere debeant. 2. 690
Matrimoniorum exempla in quibus concordia uiguit 2.711
Matris uocabulum dulce 2.471
Matre ex bona, bona nascitur filia. 2. 611
Matres magnam occasionem habent filios malos seu bonos reddendi. 2. 736
Matres pueros ipsos educent. 2.650
Matrum indulgentia liberos corrumpit 2.738
Materfamilias quo pacto familiam regere debeat 2.729
Matrona optima quid agat. 2.731
Matronæ authoritas cultu immodico diminuitur 1.129
Matronæ ornatus uenerabilior quis. 1.75
Maturitas nimis festinata omnis suspecta 2.33
Medica ars quæstuosissima. 1.414
Medicæ disputationes 1.415
Medicæ artis origo 1.413
Medicæ artis præcipua 1.414
Medicina quando ars quandoq; casus & temeritas 1.414
Medicina requirit cum experientia iudicium 1.414
Medicina ex historia collecta. 1.506
Medicina quomodo docenda. 1.501
Medicinæ inuentio 1.439
Medicinæ exercitia 1.502
Medicinæ clades 1.413
Medicinæ inuentores 2.7
Medicinæ scriptores primi. ibid.
Medicinam non parum perdit indigua graduum eius distributio. 1.415
Medicinam corruptam esse, perniciē adfert uitæ 1.416
Medicus quis nuncupandus. 1.501
Medico in morbo nil gratius, extra nil odiosius 1.197
Medico non conuenit pertinacia. 1. 451
Medicum studiū quale esse conueniat. 1.500
Medicum sui officij memorem conuenit esse & quare 1.501
Medici hodie deprauati. 1.300
Medici mercedis studiosi quid scire desyderent 1.349
Medici ad praxim descendentes quo pacto se gerere debeant. 1.503
Medici officium apud ægrotum describitur ordine 1.503
Medici animarum apud uarias nationes 2.8
Medicorum errata impune semper habentur 1.414
Medicorum magni libri male uersi. 1. 415
Medicorum copia magna ubi & cur. 1.329
Medicorum potentia regum superatius 1.501
Medicis quid cogitandum. 1.501
Medicis non desunt præmia & cur. 1.414
Medicos prima sua experimenta conuenit in animantibus experire. 1.503
Meditationes piæ diurnæ. 2.222
Ph. Melanchthonis de constructione utilis libellus 1.5
Melchisedech quis & quam figuram gesserit 2.434
Meledinus Pyreis leges dedit. 1.289
Melior in terra nemo 1.56
Membra uitalia 2.543
Membrorum uera sanitas. 2.627
Memoria thesaurus totius eruditionis 1.8
Memoria qui deficit nil proficit. ibid.
Memoria infelix, felix reddi potest. ib.
Memoria quam naturam habeat. ibi.
Memoria quid 2.517
Memoria requirit omnino remimiscētiam 1.326
Memoria excolendo augetur. 2.76
Memoria qui magna ualuerunt. 2.518
Memoria quibus adiuuetur. ibid.
Memoria excolendo augetur. 1.468
Memoria quotidie exercenda & cur. 1.2
Memoria quo pacto exercenda. ibid.
Memoria duabus partibus constat. 1. 459
Memoria rerum præteritarum thesaurus 1.326
Memoria labore gaudet ac augetur. 2.77
Memoria signum ingenij. 1.459
Memoria multitudine opprimitur. 1. 24
Memoria iuuatur nostri manus scriptione 1.2
Memoria ubi non opus sit. 2.90
Memoriæ sedes atq; uires. 2.518
Memoriæ qui ualeant maxime. ibid.
Memoriæ morbus perniciosiß. 1.8
Memoriæ ualetudo bona quibus conseruatur ibid.
Memoriæ mors 2.77
Memoriæ comprehensio ac retentio quibus uiuetur 1.468
Memoriæ ueteris cognitio an utilis. 1. 505
Memoriæ quæ melius infigantur. 1.16
Memoriæ utilitas 1.445
Memoriæ quid conforme ac consentaneum 2.457
Memoriæ inuentor quis. 1.395
Memoriæ usus 1.271
Menandri nil extat 2.365
Mendaces quid prætendant. 2.457
Mendaces quod lucrum habeāt. 2.100
Mendacium diabolos nos facit. 1.59
Mendacium omnino uitandum. 2.90
Mendacium esse lucrum. 1.628
Mendacij malum quantum. 1.59
Mendacio lupus, tempus & tenebræ 2. 105
ad Mendacia ferimur procliues. 1.367
Mentiendi genus mitissimum. 2.457
Mentiri commune est nationibus ad orientem atq; meridiem. 1.369
Mensa in eadem non uescendum piscibus & carnibus 1.39
in Mensa quo pacto se gerendum. 2.83
Mensæ consecrationis forma. 1.37
Mensæ gratiarum actio. 1.19
Mensæ partes quo ordine remouendæ 1.19
Mens homini cur data 1.436
Mens circa quæ uersetur. 2.305
Mens quid sit 2.536
Mens nostra quo pacto se habeat ad naturæ manifestissima. 1.375
Mens cur immortalis 2.67
Mens deo similis ibid.
Mens in quiete recte statim. 1.648
Mens quæ supra sensuum cognitionē excogitet 1.538
Mens excolitur usu rerum. ibid.
Mens hominis figura nō corpus. 2.39
Mens duo complectitur 1.445
Mens hominis quibus gradibus ad uerum perueniat 1.614
Mens in homine cui rei similis. 2.526
Mens alia terretur ad mortis horam, alia non, & cur 2.332
Mentis pastus cognitio. 2.626
Mentis morbum cur minus queamus iudicare 1.457

Mentis functiones 2.298
Mentis ignorantia 2.298
Mentis peritia unde ibid.
Mentis actus quando quiescere cogatur 2.537
Mentis actiones duæ 2.308
Mentis natura 2.326
Mentis in homine deprauatio. 2.284
Mentis solertia frangitur in timore ac tumultu publico 1.430
Mentis aciem caligare ad manifestissima naturæ 2.301
Mentis humanæ essentia 2.536
Mentis excellentia 1.85
Mentis dux 2.193
Menti sunt suæ uoluptates 1.123
Mentem hominis non ex mundo corporali esse 2.326
Mentem bonam quæ exteriora declarent. 1.57
Mentium impetus frigescũt, quos nõ explicant ministeria membrorum. 1.248
Mentæ herbæ uis 2.643
Mercenarium quodcunq; seruile est. 1.349
Mercurius orationi præest & fingitur interpres deorum 1.86
Mercurius quis 2.56
Mercurius cur nuncius habitus. ibid.
Meretrix ex professo quæ, aut ex uoluntate ac uera peior 2.607
Meretricibus paucos euenire fideles amatores 1.104
Messiæ plurimi se uenditarunt nomine 2.439
Messiæ tempus 2.439
Messiæ Iudæorum ac Christianorum discrimen 2.430
Messiæ beneficia qualia futura sint secũdum Iudæorum opinionẽ. 2.427
Messiæ aduentus quid Iudæis parituras sit 2.407
Messias an morietur ibidem
Messiam pariter Iudæis atque gentibus promissum 2.417
Messiam qualem expectent Iudæi. 2.428
Messiam cur Iudæi nõ cognoscant. 2.412
Messiam non fore sacerdotem 2.433
Messiam non fore deum ac Iudæi negent 2.432
Messias secundum prophetas qualis describatur 2.428
Messias quid 2.430
Metalla an inter res anima præditas numeranda sint 2.500
Metallicidarũ de diuitijs sentẽtia 1.48
Metaphysica Aristotelis quid sint. 1.488
C. Metelli fortitudo & dignitas 1.223
Metrum & rhythmum quid differãt 1.147
Metus quid, in quos cadat, quæ eius causæ 2.586
Metus opera in corpore ac animo, eiusq; fructus ibidem
Metus usus 2.588
Metus pessimus officij custos 1.454
Metus comes rerũ quas occultare uolumus 1.320
Micrologi qui Græcis dicãtur. 1.450
Milesiæ fabulæ quales 1.443
Milesij sermones 1.144
Militaris disciplina Romæ 2.51
Milites sine ducibus parum possunt. 1.221
Militum animi accẽduntur liberorũ membra 1.241
Minerua quas uirtutes significet. 2.49
Minerua ex Iouis cerebro nata 1.33
Munera qui sua recte administrent. 1.362
Miraculum in orbe maximum. 2.455
Miracula omnia fuerunt primo prolata 2.387
Miracula Christi quanta ac quibus ascripta autoribus 2.381
Miracula à saluatore edita, qualia. 2.378
Miracula naturæ potentiam longe excedunt ibidem
Miracula dæmonum 2.379
Miraculorum Christi ratio 2.444
Miraculorum examen iustum 2.379
Miseremur minus eorum qui se nimis in aduersitate abijciunt 1.64
Miracula Christi qualia 2.444
Misericordia oculis commouetur maxime 2.568
Misericordia quæ tangũtur, qui non 2.568
Misericordia uenalis crudelis 2.109
Misericordia quid qualisq; affectus. 2.567
Misericordiam quid prouocet ibid.
Misericordiã quidam tollere uolunt, sed errant ibid.
Mithridates Romanos magna affici clade 1.218
Modus primus uerborũ quæ habeat nomina 1.595
Modus potentatiuus quis inuenerit primò 1.3
Modi potentatiui uis 1.6
Mœror quid 2.584
Mœroris causæ ibid.
Mœroris comites ibid.
Mœstitia ubi potissimum regnet terrarum 2.585
Mœstitia quibus depellatur ibid.
Monarchiam præstare alijs administrationibus reipub. 1.317
Monosyllaba qualem edant sonum. 1.93
Morali in philosophia plus exempla quàm præcepta 1.506
Moralis philosophia non tantopere exculta ueteribus fuit ac reliquæ. 1.327
Moralis philosophiæ auditor adolescens esse nequit 1.85
Moralis disciplinæ fundamentum. 2.497
Mores unde sumantur 1.458
Mores non ex ætate ueniunt 2.19
Mores in infinitum abeunt 1.127
Mores quid bonos corrumpat. 2.76
Mores puerorum omni uitio immunes sint 1.471
Mores corruptos qui taxant, quærunt emendationem 1.296
Mores bonos in ciuitatem introduci duplicem fructum affert 2.31
Morum similitudo cõiungit animos. 2.176
Morum disciplina ad agendum parata, in altercationes est detrusa. 1.424
Morum tractatio quadruplex. 1.512
Morum prima semper sit cura. 1.6
Morbus quando periculosissimus. 2.148
Morbus docet precium sanitatis. 1.184
Morbi atrociſsimi omnium. 2.300
Morbi in Europa noui exoriuntur. 2.269
Morbi, uia expedita ad mortem. 2.542
Morbi corporis animum debilitare. 1.257
Morbi frigidi pertinaciores 1.550
Morbi qui facile aut difficulter agnoscantur 1.457
Morborum unicum uerum remedium 2.277
Morborum preces 2.236
Morborum genera trecenta ante Plinium 2.834
Morbos differri lucri commoditate inhumaniſsimum 1.503
Mors hominis quid 2.543
Mors quando felix 1.268
Mors hominis erga inimicos æquiora facit iudicia 1.212
Mors ex se non mala 2.740
Mors hominis cum ortu magnam cognationem habet 2.333
Mors hominibus non in malum sed bonum donata 1.211

Mors omnibus ex æquo inſtat. 1.472
Mors fœlix quæ cenſenda 2.270
Mors quãdo muadat animantia. 2.543
Mors quid ibid.
Mors ſuas ſpecies habet ibid.
Mors ut ferri poßit aliter Philoſophi aliter Chriſtus docet 2.488
Mors uia ad cœlum uerum non quæuis 2.51
Mors ab ortu incipit 2.343
Mors naturæ malorumq; finis. 1.241
Mortis primum exemplum temporalis 2.349
Mortis conſolationes à Philoſophis factæ infirmæ 2.491
Morti uicini uaticinantur ſæpe. 2.68
Morti nil ſimilius quàm nox & ſomnus 2.217
Mortem nemo ſibi inferre debet. 2.52
Mortem alij aliter quàm alij perferunt 2.393
in Morte cõſolatio firma quæ. 2.491
Mortuus ubi putreſcat nil refert. 2.747
Mortui quidam reuixerunt. 2.117
Mortui quo pacto loquuntur. 1.46
Mortuos non poſſe remeare in uitam. 2.397
Mortuos quædam gentes proſequuntur cantu ac lætitia atq; cur. 2.740
Moſes irriſus quibuſdam placere incipit & cur 2.364
Moſes ad contemplationem τῶν ὄντων quomodo peruenerit 1.442
Moſis ſcripta qualia 2.361
Moſe ab Abraam initia rerum deſcriptarum accepit 2.361
Motus facit uideri gigni rem & eſſe, quies non eſſe ac interire 1.523
Motus rectus nequit eſſe infinitus. 1.565
Motus circularis infinitus eſſe poteſt. ibid.
Motus quadruplex 1.563
Motus quid 1.564
Motus perfectißimus 2.337
Motus diſſectio quatenus fiat. 1.565
Muliebre ornamentũ ſilentium. 2.625
Muliebre ingenium 2.602
Mulier fœtus tot edidit partus quot dies in anno ſunt 1.20
Mulier optima quæ 2.677
Mulier non minus quàm uir inepta ad quæuis diſcenda 2.623
Mulier cum ſola cogitat male cogitat 2.634
Mulier bono parendo uiro imperat. 2.698
Mulieres cur auaræ 2.15
Mulieres cur timidæ 2.16
Mulier recte olet ubi nil olet. 2.667
Mulieris officium 2.710
Mulieris nomen notum eſſe incipiet cum facies ignota fuerat. 2.744
Mulieres partus ſeptẽ edere poſſunt. 1.20
Mulieres arma tractare non debent. 2.727
Mulieres uirorum officia ubi ſubeant 2.633
Mulieres ſpectaculis abeſſe debent. 2.682
Mulieres cur ſe eruent & quo pacto 2.127
Mulierum opera tela non conciones 2.724
Mulierũ partes in re familiari. 2.674
Mulierum ornamenta ad idololatriã tendunt 2.722
Mulierum ſumptibus lex ponitur. 2.724
Mulierum natura nõ ſe daretur optio mutanda 2.603
Mulieribus illis precioſus cultus quarum pudor uilis 2.666
Multitudo ducitur affectibus. 2.470
Multitudo quæ approbat, ſuſpecta ſint ſapienti 2.70
Multitudo uulgi quid 2.602
Multitudinis natura 1.183
Mundana cœnũ ſunt præ charitate & gratia Dei 2.202
Mundanæ ſcenæ deſcriptio actioq;. 1.269
Mundicies ornat adoleſcentem. 1.59
Mundicies corporis & ſanitati & ingenio confert 1.17
Mundities laudanda aut uituperanda quæ 1.21
Mundiciei ſtudendum 2.74
Munus ſuum ut quiſq; obire debeat. 1.320
Munus uerbis ornare non decet. 1.69
Mundus homini tantus conditus & cur 2.342
Mundus ex nihilo creatus 1.552
Mundus cui conditus 2.180
Mundus cur conditus 1.577
Mundus Dei imaginem refert. 2.297
Mundus legibus regitur 1.191
Mundus propter quem ſit creatus. 1.555
Mundus, magnus homo eſt. 2.66
Mundi creatio quando & quo pacto 1.269
Mundi uanitatibus quæ preces aduerſentur 2.229
Mundi nomen appoſitum huic fabricæ 2.53
Mundi condendi cauſa ac finis 1.538
Mundi purgatio per ignẽ fiet. 2.400
Mundi amphitreatrum & in eo actio pulcherrima producitur. 1.269
Mundi facies una ſemper. 2.314
Mundi familiæ 1.582
Mundi conditi cauſa 2.325
Mundi ſtructura eximia ibid.
Mundi creatio in tempore facta. 1.541
Mundi origo quo tempore cœperit. 1.29
Mundi partes ſuos inhabitatores ac uillas habent 2.326
Mundi conſtitutio ſeu ratio ab unaetate in aliam 2.320
Mundi creatio facit ad dei magnitudinem & bonitatem 2.323
Mundi finis 1.577
Mundum ut Deus gubernet. 2.80
Mundum adoleſcere 2.320
Mundum æternum nõ fuiſſe quid probet 1.542
Mundum aliter fieri non poſſe putat Ariſtoteles 1.566
Mundum eſſe cœpiſſe 2.320
Muſa quid & ad quas res pertineat. 1.666
Muſæ unde dictæ 1.666
Muſarum numerus quis 1.38
Muſarum dux 1.17
Muſis permittitur licentius aliquid dicere 1.507
Muſica ueterib. in magno habita precio 1.327
Muſica ſphærarum cœleſtium. 2.59
Muſica Themiſtoclis 2.593
Muſica perijt ferme 1.418
Muſica inſtrumenta interciderunt. ibid.
Muſica uera quæ 2.97
Muſica ex Arithmetica ſonis additis oritur 1.496
Muſica circa quid uerſetur. 1.416
Muſicæ uſus 1.497
Muſices inuentor 2.6
Muſices utilitas & uis ibid.
Muſici ad nullam frugem perueniunt & cur 2.654
Mutatio rerum in quibus habeatur, in quibus nulla. 1.505
Mutationib. quæ creaturæ magis cæteris obnoxiæ 1.575
Mutij dextra igni crematur & cur. 1.266
Myrti natura 2.142
Myſteria diuina quomodo tractãda. 1.128

N

NAbuchodonoſor cur 7. annis deformatus in belluam. 2.155
Homo quãdo beſtiæ ſimilis. 2.155
Narratio probabilis 1.314
Narratio cur ueriſimilis ſit, neceſſe eſt

est 1.143
Narratio sex continere debet. 1.139
Narrationis finis & usus 1.138
Narrationis genus uerbis breue, reb. longum 1.142
Narrationis formæ 1.139
Narrationum uaria genera 1.139
Nares aereæ 2.513
Nascimur alijs 1.301
Natus sibi soli nemo 1.289
Natandi artem apud ueteres discebāt pueri 1.327
Natatui quidam se mare assuefaciunt. 2.350
Natio quæuis peculiare à Deo munus habet 1.580
Nationes potentes quid mali habeāt. 2.824
Natiuitas nostra ac educatio cum sequenti ætate qualis 2.763
Natura quid 2.320
Natura in formatione operis nequit licet conetur Deū cōtingere. 1 549
Natura nostra semper in malum procliuis 2.653
Natura paucis in homine cōtenta est. 2.302
Natura in necessarijs benigna. 2.537
Natura nihil undiq; absolutum fecit. 1.67
Natura quo pacto sua producat perficiatq; opera 1.138
Natura ab arte in formandis operibus quid differat 1.549
Natura recte instituta optimè diuisa. 1.153
Natura quomodo operetur in hoc mundo 1.582
Natura à rudißimis ad perfecta pergit 1.549
Natura semper sui similis, mors excolatur 1.324
Naturæ contemplationem ut indagare conueniat 1.486
Naturæ uarietas 1.406
Naturæ arcana obscura sunt. 1.129
Naturæ notißima et nobis quæ. 1.149
Naturæ uires subtilißimæ. 1.286
Naturæ placent modica, multis uarijsq; obruitur 1.40
Naturæ suprema quæ 1.408
Naturæ consideratione nil iucundius 1.413
Naturæ rerum Dei sunt instrumenta. 1.529
Naturæ error monstrum efficit. 2.354
Naturæ uniuersæ instructio qualis primo 1.541
Naturæ pixides. 1.582
Naturæ scrutatio excesßit modum. 1.
Naturæ ordo 2.75 (407
Naturæ mirum artificium in contrariorum permutatione 2.489
Naturæ res ut queamus scrutari. 1.407
Naturæ actiones quales 1.133
Naturam inuertere ineptum. 1.70
Naturam quisq; exprimit quantum ingenio ac diligentia ualet. 1.461
de Natura rerum differentes nulla re pudient uocabula 1.128
Naturale lumen quod 1.407
Naturale in rebus quid uocetur. 1.550
Naturalia in ijs se prodūt quæ repentina consiliū omne excludunt. 1.529
Naturalia multa à ueteribus temerè asserta 1.406
Naturaliter iudicare qui dicantur. 1. 528
Nautarum scientia 1.56
Necessaria an omnia eueniant. 2.323
Necesßitas telum fortißimum 1.61
Necesßitas una omniū rerum doctrix 2.154
Necesßitatis quæstio 2.323
Necesßitatis distinctio 2.324
Necesßitati nemo resistit 1.61
Necessariū quid ac quotuplex. 1.551
Negationes duæ in omni lingua fortius quàm Latina negant. 1.388
Negationes duæ ualēt unà affirmationem, uerū nō in omnib. linguis. 1.277
Negotiorum innumera uis atq; multitudo 1.433
Nemesis qualis dea 2.7 8
Nerui obruuntur sæpe carne ac aruina ut debilitentur 1.110
Nestoris oratio qualis 1.295
Nestores quam liu uixerunt. 1.295
Nicocles Salaminæ rex 1.307
Nicoclis regni administratio. 1.318
Nicoclis genus 1.318
Nilus nobilißimus amnis 2.60
Nobiles qui fiant 2.99
Nobiles uere qui 1.25
Nobilium insignia turpia 2.95
Nobilitas quid 2.71
Nobilitas nota quasi est, quidq; significet 1.321
Nobilitas uera 2.714
Nobilitas uera quæ 2.72
Nobiltas bene pingere raro discit. 1. 25
Nobilitatis studia 1.45
Nobilitate nil stultius excogitatum. 2.303
Nocendi terminus latus 2.773
Noe arca figura baptisinatis ac ecclesiæ 2.361
Noe pietatem suos docet 2.350
Nomen tetragrammaton quid significet 2.435
Nomē uerū & aptū cuiq; quod. 1.212
Nomen scribentis primo, post eius ad quem spectat epistola ponendū 1.76
Nomina orbantia 1.569
Nomina uocum uel rerum quæ. 1.594
Nomina rerum uetera funditus amissa 1.350
Nomina personarum ad uulgum sæpe inuidiā uel odiū præ se ferunt. 1.254
Nomina neutra tres similes casus habent 1.2
Nomina cōposita sicut simplicia sua declinantur ibid.
Nominum diuisio 1.2
Nomius quis 2.56
Nosce seipsum quid sit 2.66
Nosce teipsum quid ualuerit apud ueteres 1.418
Notarij qui 1.78
Nouercæ crudeliores uitricis. 2.742
Nouercæ quo pacto se gerere debeāt. 2.740 (254
Nouercæ nomen solum inuidiosum. 1.
Nouercam inducens liberis miser est. 1.250
Nouitas admirationem parit. 1.614
Nox attributa ad somnum & quietē. 2.245
Nox consilium 1 171
Nox cæcum ac uidentem eundem habet. 1.256
Nox regina somni 2. 21
Nox liberos ex Herebo suscipit. ibid.
Numantiæ ruinæ causa 1.229
Numantini graues fuerunt hostes Romanorum 2. 47
Numantini deuincuntur. ibid.
Numen quo pacto cognoscatur. 1.442
Numinis auxilium implorandum ad omnia 1.130
Numinis memoria malefacit animos & cur 1.121
Numerare solus homo nouit. 1.497
Numerus interdū naturæ, interdum cogitationis 1.562
Numeri apud Latinos duo tantū. 1.2
Numeri septenarij mysteria. 2.48
Numeri octonarij dignitas 2.48
Numerorū rationes à Musicis tot excogitatæ quot saporum genera à coquis 1.124
Numos qui excuderint primo. 2 22
Numus numum parit cōtra naturā. 2.275
Numi utilitas 2.299
Nuptæ bis quo pacto se gerere debeant. 2.740
Nuptas domi latēre conuenit. 2.726
Nuptis quo pacto celebrandæ. 2.743
Nuptiæ secundæ an conceduntur. 2. 752

Nuptiarum autor 2.697
Nuptiarum euentus incerti. 2.698
Nuptiarum abusus maximus ibid.
Nuptias celebrantes ueteres immolabant 2.717
Nurus affectus in socrum 2.743
Nutrices quales eligendæ 2.650
Nutrire suos liberos matres debent. 2.735
Nutritio quid 2.498

O

OBlectamenta iucundissima molestiæ sunt 2.235
Obliuisci dicimur triplici ratione 2.519
Obscuritatē pariūt inordinata. 1.97
Obscœnitatem uerborū, etiam causæ detrimento tacere debemus 1.122
Obseruationes in quauis re infinitæ sunt 1.447
Occasio quid 1.558
Occasio ad nos spectat ibid.
Occasio summū tempus rerum gerendarum 1.156
Occasio illius est qui primus arripit. 1.175
Ocioſi examinantur Athenis. 1.312
Ocium, uitiorum multorum parens ac nutricula 1.45
Ocium uerum purumq; 1.193
Oculi primò moriūtur, postremò uiuunt 2.545
Oculi potissimū animi speculum. 1.59
Oculi ignei 2.513
Oculi dux 2.193
Oculi odium omne adiuuant. 1.248
Oculi quicquid uolunt bene imitantur 1.247
Oculi per se nullum colorem habent 2.504
Oculi non minus sunt in animo quàm corpore 2.503
Oculo quid gratissimum 2.457
Oculorum usus nullus semota luce. 1. 255
Oculorum præsentissimū remedium. 1.304
Oculorum usus & forma 1.271
Oculorū cōpositio quæ idonea. 1.59
Odæ in quib. litera s nō habetur. 1.92
Odium quid qualisq; affectus 2.578
Odium in quas cadat personas et eius causæ ibid.
Odium semper separat atq; dissoluit. 2.555
Odium facilius concitatur apud homines quàm amor impetretur. 1.119
Odium morbus uolūtatis, sicut mentis mendacium 2.377
Odium miserè perdit homines. ibid.
Odium in abiectis loco caret, 1.195
Odium oculos non habet 2.437
Odium sibi non parcit, modò noceat alijs 2.437
Odij generatio ac malitia 2.766
Odij ac iræ discrimina 2.575
Odij parens certus metus est 1.258
Odij fontes 2.778
Odij uis separare 2.327
Odia unde nascantur 2.492
Odisse quenquam uetamur 1.62
Odisse nil infelicius 2.84
Odor lucri bonus ex re qualibet. 1. 304
Odoratus cur antecedat gustū. 2.508
Odoratus qualis sensus 2.506
Odorifera ueterū ac recētiorū. 2.506
Œconomicæ usus facultatis 1.283
Io. Œcolampadij institutio grammaticæ 1.11
Offensio quid qualisq; affectus, & quos fructus edat 2.572
Officium extra tempus molestia est. 2.717
Officia uitæ qui descripserint. 1.513
Officia Ciceronis an sint epistolæ. 1. 60
Officij obliuio in dicendo odiosa. 1. 118
Officio nulla uitæ pars carere potest 2.554
Officiorum ratio quàm late pateat. 2 554
Officiorū libri apud Ciceronē quanti faciendi 1.290
Oleæ inuentor 2.502
Olor non nisi fato urgēte canit. 1.50
Olympium templum quale 1.221
ὁμοιολογία quid 1.107
Opes sine corpore quid sint 2.268
Opes subito magnas comparare cum nihil habueris, uiri non est boni. 1. 216
Opes hominū aut fixæ aut mobiles. 2.791
Opes quæ censeantur 2.486
Opes certiores nullæ quàm certæ amicitiæ 2.86
Opes an homo habere queat. 2.487
Opū quæstus longè difficillimus. 2.15
ὄφις ouis serpens 2.340
Opificum orationes quales esse debeant 1.125
L. Opimius Grachum tribunum occidit & cur 1.266
Opinio quæ æstimanda 1.440
Opiniones uulgi perniciosæ 2.70
Opinionum commenta delebit dies. 1.283. 520
Opinionibus à prima ætate adhærendum 2.70
Opistographi quid 1.25
Oppositio quid 1.381
Oppositionis propositionum usus. 1. 602
Optimum non nasci, proximum citò mori 1.666
Optima cur pro uilissimis habeantur 1.357
Opulentiá ne filijs an inopia relinquenda 1.308
Opus artis ut perficiatur cernimus, at non naturæ 1.570
Opus suum quo pacto natura ac ars efficere conentur 1.549
Opera diuina quæ censeantur. 1. 550
Operam sumere propter mercedem quid sit 1.349
Oracula Apollinis tria 2.110
Oracula cœlestia uera quæ 2.289
Oramus male, & cur 2.207
ad Orandum præparatio. 2.202
Orandi modus quis esse debeat. 2.281
Oratio quo pacto extendatur. 1.94
Oratio quæ scholam sapit 1.112
Oratio literata ibid.
Orationis iudicium 1.112
Oratio seiuncta 1.95
Oratio est imago animi parentis sui. 1.103
Oratio quæ & homini similis. ibid.
Oratio cui similis 1.103
Oratio talis qualis qui dicit & contrà ibid.
Oratio unde appellationem suam habeat ibid.
Oratio ad Deum circa quas res uersari debeat 2.280
Oratio alligata numeris, gratior prosa 1.365
Oratio florida 1.107
Oratio florea ibid.
Oratio gemmata ibid.
Oratio gemmea ibid.
Oratio documentis plena 1.111
Oratio continua 1.108
Oratio dissoluta ibid.
Oratio compacta ibid.
Oratio pugnax quæ 1.110
Oratio habetur septem continuis horis 1.345
Oratio apud Deum iudicem aliter quàm hominem habenda 2.175
Oratio obruta schematibus, non grata 1.124
Oratio homini assimilatur 1.397
Oratio obliqua 1.112
Oratio æquabiliter fluens quæ 1.93
Oratio subsultans ibid.
Oratio immodicis ornamentis constans deformat res magnas 2.363
Oratio scholæ & artium minus curæ quàm forensium habet 1.144

Oratio et hiſtoria qd differat. 1.144
Oratio ſublimis quæ. 1.104
Oratio humilis. ibi.
Oratio ab ea parte qua plurimum ualet uiſenda. 1.115
Oratio illa nõ uitioſa habenda quam audiẽtis animus obſcurã facit. 1.97
Oratio meditata, aut ex tẽpore dicta ubi locum habeat. 1.171
Oratio ſine uerbo nulla conſtat. 1.3
Orationis color 1.106
Orationis habitudo. 1.109
Orationis partium coniunctio & proportio. 1.108
Orationis dominicæ expoſitio. 2.207
Orationis nomine quid ueniat. 1.110
Orationis formatio à quibus petenda. 1.493
Orationis caro oſſa & ſanguis. 1.104
Orationis dictio quibus obſcuretur rebus. 1.116
Orationis figuræ. 1.304
Orationis perſuaſio duobus utitur telis ad expugnandam mentẽ. 1.116
Orationis dilatatio quæ. 1.94
Orationis ſecũdũ iudiciũ formæ. 1.112
Orationis nerui, lacerti, latera & muſculi. 1.110
Orationis doctrina. 1.116
Orationis perſuaſio. 1.117
Orationis uariatio. 1.94
Orationis ductus. 1.99
Orationis ſtatura. 1.103
Orationis eruditio. 1.112
Orationis cutis. 1.104
Orationis forma. 1.109
Oratiõis partes quæ & earũ diuiſio apud Latinos. 1.2
Orationis acumen & ſubtilitas. 1.111
Orationis formæ. 1.95
Orationis decorum. 1.124
Orationi indũtur animi nomina 1.111
Orationi maior cura in fine adhibẽda quàm initio. 1.93
Orationem ſpecioſam uarietas præcipue reddit. 1.109
Orationem ſublimem apud Græcos facit ſonus. 1.104
Orationẽ habiturus tria ſpectet. 1.155
Orationem quo pacto extruere ualeamus. 1.402
Orationem qualem quiſque dicere gaudet, talem & audire. 1.127
Orationem extendere aut cõtrahere cum opus eſt artificij habetur. 1.95
Orationem uerborum parſimonia deboneſtat. 1.105
Orationem proſam pedibus non carere ac uerſibus. 1.398
Orationẽ acutam quid efficiat. 1.111
Oratione quiuis ſuis moribus cõfor-
mi capitur. 1.127
Orationes ad lyram decantatæ. 1.399
Orationes, ueteres ſuas à Ioue exordiebantur. 1.654
Orationes ſcholarum à communibus quid differant. 1.126
Orationum affectus. 1.113
Orationum mores. ibid.
Orationum uirtutes ac uitia. ibid.
Orationum formæ ſeu genera. 1.104
Orationũ formæ ſecundũ mores. 1.113
Orationum dignitas. 1.114
Orationum ex dignitate formæ. ibid.
Orationũ diſcrimen Ciceronis. 1.106
Orationibus ſcribendis meditandiſq; locus 1.492
Orator niſi uir bonus eſſe nequit & cur. 1.170
Orator ſine multitudine eloquens eſſe nequit. 1.399
Oratori quæ ſint ſpectanda, paucis proponuntur. 1.134
Oratori quid maxime neceſſarium. 1.395
Oratori cur uerſib. uti nõ liceat. 1.397
Oratori ars cælanda & cur. ibid.
Oratori color in narratione oſtẽdendus, exequẽdus in argumẽtis 1.143
Oratori prudentia in ſua actione neceſſaria. 1.115
Oratoris officium. 1.86
Oratoris ordo in dicendo ſequatur Mathematicum. 1.134
Oratorẽ debere eſſe uirũ bonũ. 1.394
Oratores pernicioſi ciuitatibus fiunt 1.399
Oratores prohibentur affectus mouere. ibid.
Oratores noui cur de ſeipſis primo dixerint. 1.61
Oratores Græci plurimos, Latini per paucos citarũt Poetarũ uerſus. 1.398
Oratores primi inter Græcos ac Latinos. 1.394
Oratores pueri non agunt. 1.124
Oratores Græci pueris legendi. 1.12
Oratores qui dicti ſint, cum rurſus florerent linguarum ſtudia. 1.401
Oratores qui nominentur. 1.316
Oratores ueterum quales. 1.394
Oratores ubi potißimum dominati. 1.393
Oratores Græci. ibid.
Oratores Romani. ibid.
Oratores ueterum ex quibus gentibus fuerint. 1.106
Oratores qui Græcis nũcupati. 1.392
Oratores optimi qui. 1.316
Oratorum ueterum atq; recentiorũ diſcrimen. 1.400
Oratoribus iuris ſtudioſi ſuccedunt
& cur. 1.400
Oratoria quãdo tota ſublata. 1.400
Oratoriæ initium. 1.392
Oratoriæ uſus. 1.283
Oratoriæ facultatis materia. 1.86
Orbis exilium. 2.240
Orbis uocabatur ueteribus terra cõtinens quæ Oceano alluitur. 1.645
Orbis mala poſt peccatum. 2.344
Orbis ſitus certius ex figura quàm peragratione cognoſcitur. 1.137
Orbis retibus ac laqueis coopertus. 2.835
Ordo optimus ex peruerſißimo naſcitur & quare. 1.285
Ordo in ſermone duplex. 1.91
Ordo claritatem adfert orationi. 1.97
Ordo in artium præceptis optimus. 1.461
Ordinis præpoſteri exemplũ. 1.471
Ὀργανα artium quæ ac quot. 1.440
Origenes ita uixit quemadmodum dixit. 1.522
Organi Ariſtotelis tractatio. 1.270
Organum Ariſtotelis ſuperuacaneis oneratum. 1.376
Oriens cœlum priſcis uocabatur, Occidens infernum. 1.145
Ornamenta interiora. 2.97
Ornamenta mulieris quæ ſunt. 2.722
Ornatus quis cenſendus. 2.668
Ornatus ſimplex ſeipſo contentus eſt curioſi nullus finis 2.637
Ornatus uiri ac fœminæ. 2.667
Orpheus quomodo ſaxa mouerit ferasq; traxerit. 1.497
Orpheus ac lapides ferasq; mouerit & traxerit. 2.6
ὀρθοέπεια quid. 1.469
Oris uitia teneræ ætati facile adhærent. 1.462
Oris ac pronuntiationem uitia & eius remedia. 1.469
Oryza naſcitur in aqua & moritur in uino. 1.39
Oſtentatio preclaros uirtutis fructus corrumpit. 1.464
Ouatio apud Romanos qualis. 2.142
Oueia uocabulum Hiſpanicũ omnes uocales comprehendit. 1.16
Oues re non uerbis teſtificatur quid comedant quouis die. 1.522
Ouidius ſeculum ſuum & artibus & ſentẽtijs amatorijs impleuit. 1.483
Ouidij temeritas. 1.366
Ouidij Metamorphoſis conſuta oratione ſcripta. 1.108
Ouidius ſemel unam rem benedicere aut deſinere neſciebat. 1.105
Ouidium qui uitare debeant. 1.473
Ouis partib. ois corporis prodeſt 1.98

P

Pacifici filij Dei sunt 2.86
Palladis mysterium 2.49
Palimpsestos quid 1.25
Palma omnium arborum calidissima. 2.543
Panis ut comparetur 2.282
Panis genera 1.37
Panis quotidianus quis 2.217
Panis nomine quid intelligamus. 2. 215
Panis corporis & animi ibid.
Panis noster cum sit Dei cur dicatur. 2.216
Pane an oēs nationes utātur 2.498
in Pannonia olim sine iuris interpretibus, non sine iure tamen. 1.434
Panthesilæa quæ 2.141
Papyrij Cursoris uirtus 1.266
Paradoxa sophistarum 1.280
Parasitica consuetudo 1.70
Paraphrasis quid 1.150
Paraphrasios usus ibid.
Paraphrasis ubi locum habeat. ibid.
Parcarum descriptio 2.33
Parentes quo pacto suis liberis matrimonia prospicient 2.689
Parentes hæreditatis non tantū atq; morum rationem habere in liberis debent 1.453
Parentes quo pacto colendi 2.90
Parentum affectus nulli liberorū morbi minuunt 1.255
Parentum ignominia pudorem omnium grauissimum incutit 2.589
Parenti seipso charior soboles. 2. 601
Parentib. parem gratiam non posse rependi 1.32
Parentib. in liberis quid morte acerbius 1.241
Parentib. quid spectandum cum liberos iungunt matrimonio 2.601
Parenthesēos usus 1.98
Parenthesis interdum sensum sermonis perturbat, & quæ adhibenda medela 1.98
Paria duplex habetur 1.619
Pares in terra pauciſsimi 1.56
Parrisijs docetur iuuentus nihil scire 1.272
Parrisienses magistri quales 1.21
Parrisiensis scholæ ætas 1.285
Parnassus mons Musarum. 1.666
Parnassus duos uertices habet et quibus sacrati ibid.
Parsimonia in fundo sera 2.564
Participia apud Latinos trium temporum ibid.
Participia ante se nullum, sed pòst ca sum habent, & quos 1.4
Partium discrimen 1.516
Pasiphaen cum tauro concubuisse auerum 2.691
Pastoricia uita prior quàm agricultura 2.352
Pastores facile quiduis admirātur. 1. 644
Patientia uitæ antidotum 2.96
Patientia omnium domitrix 2.99
Patientia sæpius læsa furor fit. 2. 278
Patris uocabulū quib. cōpetat. 2.209
Patrem penes summa authoritas in liberos 2.743
Patres uarios excogitat & habet mundus 2.211
Patriæ benefactoribus quis supersit locus 2.37
Patriæ bellum qui intulerint. 2.783
Patriæ quo pacto benefaciēdū 1.190
Patriæ bellum inferre quid sit 1.237
Patriæ mores induimus 1.619
Patriæ benefactoribus, quæ merces parata 2.50
Patriæ amoris exempla 1.265
pro Patria qui interierint. 2.68
in Patria consenescere fœlicitas magna 1.645
in Patriam reditus dulcissimus. 2.337
pro Patria qui occubuerint ex amore 1.264
pro Patria qui mortem oppetierint. 2.397
Patriarchas uxores plures habuisse quæ causa fuerit 2.473
Paulus Æmylius ter repulsam passus in petendo consulatu 1.264
Paulus Apostolus doctor prudentissimus et castigator mitissimus. 1.99
Pauper nemo natura 2.97
Pauper egens, non carens 2.97
Pauptate malo nullū grauius. 2.427
Pauperes de diuitibus, quid Athenis senserint 1.310
Pauperum iuuenum apud Athenienses studia 1.311
Pax in orbe toto quādo fuerit. 2. 125
Pax quæuis inter ciues bello potior. 1.219
Peccamus uitio uoluntatis, non naturæ 2.288
Peccatum hominem ad tria ingenia impulit mala 2.359
Peccatum homini præclaras facultates detraxit 1.580
Peccatum quid 2.203
Peccatum ut fugeris ibid.
Peccatuum occultantes & facientes æquales fiunt 1.320
Peccatū omne uoluntatis esse. 2.345
Peccatū quæ plagæ subsecutæ 2.284
Peccati uis ac turpitudo ex Christi passione cognoscitur 2.385
Peccata non ex aere cœlo regionibus inferuntur 2.745
Peccatis nemo liber 2.218
Peccator quo pacto à ueterno excitari queat 2.152
Peccatoris dies ceu umbra 2.177
Pecunia ultimum ex ijs de quibus homines spiritus tollunt 2.713
Pecunia ex qua materia constet. 2. 302
Pecunia instrumentum est, quod sine usu nil ualet 2.303
Pecuniæ auiditas cui noceat 1.355
Pecuniæ omnia uenalia 1.43
Pectine eburneo pectendum est caput 1.28
Pedum in sermone discrimen 1.93
Pecuniæ ad scribēdum utiles, ac quis parandi modus 1.25
Pennæ ut leues fiant ibid.
Pennæ quomodo teneri à pingēte debeant ibid.
Percontatorem fugito, nam garrulus idem 2.89
Perdiscere nunquam poterit quod quis non citò didicerit 1.390
Peregrinitatis formæ 1.108
Peregrinationes ueterum non possunt recentibus conferri 1.322
Profectio cuiusuis rei & absolutio. 1. 438
Periculum qui amat perit in eo. 2.93
Periclis dictio qualis fuerit 1.112
Periodi nomina apud Latinos. 1.96
Periodi in oratione decor ib.
Periodi authores ibid.
Periodi quādo usurpari cœptæ 1.97
Periodi uenustissimæ ib.
Periodi formæ ib.
Periodis multitudo membrorū debilitas ib.
Peripateticæ sectæ princeps 1.21
Peritiā parare multis conatibus conuenit. 1.667
Peritiam æstimat annis populus. 1. 653
Perottus præstitit quod potuit. 1.11
Persiæ pomum letale in Græciam inuexerunt 1.38
Persarum regnū unde mire auctū fuit 1.317
Persecutiones nos fugere posse, & quando 2.375
Persica poma lethalia atq; salubria, & ubi 1.548
Perspectiua unde orta quidq; tractet 1.416
Perspectiuæ origo 1.496
Perspicua fiunt quæ ordine disponuntur 1.97
Perspicuitas quid 1.136

Perſuadendi modi 1.112
Perſuaſio maiorem rerũ quàm uerborum curam habere debet 1.119
Perſuaſio quid, finis eius & inſtrumentum. 1.117
Perſuaſio multis nocuit in diſciplinis 1.331
Perſuaſionũ argumẽta cur reperta. 1.115
Perſuaſionum modi ibid.
Pes manui ſimilis 1.54
Peßimus bonum ſe credens diaboli ingenio præditus eſt 2.83
Petentis gratitudo elicit uehementer dantis benignitatem 1.64
F. Petrarcha ſtellula inter denſißimas tenebras 1.83
Petrarchæ epiſtolæ quales 1.83
Petrus Crinitus A. Gellium imitatur 1.293
Perturbatio mentis aciem atq; iudicium obſcurat 2.80
Phantaſia quæ apprehendat 1.533
Phantaſia leuiter mutatur ac aſſentitur 1.633
Phantaſiæ actio 2.509
Pharaonis tyrannis 2.352
φιλαυτία uitium præcepto Apollinis contrarium 1.63
Philelphus Macrobiũ æmulatur. 1. 294
Philelphi duo docti uiri 1.83
Philelphi utriuſq; epiſtolæ ibid.
Philippus rex ab Olympiade uxore abſtinet & cur 2.374
Philippi regis Macedoniæ iudicium de Demoſthenis & Iſocratis orationibus 1.110
Philologus quis 1.446
Philologi qui 1.481
Philomela quando & quandiu cantet 1.21
Philonis Iudæi iudicium de Chriſtianis 2.412
Philoſophari ſepè ſolum conuenit. 1.489
Philoſophandum priùs quàm ditandum 1.519
Ppiloſophandum omnibus ibid.
Philophus quid differat à cæteris hominibus 2.13
Philoſophi hiſtriones facti. 1.344
Philoſophi regendis populis cur non idonei 1.505
Philoſophi multa affirmarũt quæ falſa tempus declarauit 1.408
Philoſophi de cauſis malorum uitæ item de remedio nil ſciuerunt penitus 2.357
Philoſophi Græci pueris, qui legendi 1.12
Philoſophi ueteres leuißimis ſæpe argumentis in errores lapſi. 1.338
Philoſophi ſui officij prorſus obliti. 1.354
Philoſophi inuidebãt hominibus ſua ſecreta 2.369
Philoſophi duobus uitijs impulſi ad placita ſua 1.407
Philoſophi Academici trium generũ fuerunt 2.10
Philoſophi ueteres miro labore rerum naturas ſcrutabantur. 1.289
Phiſophi epiſtolæ quales 1.10
Philoſophi antiqui leges dederũt gentibus 1.289
Philoſophi præcipui animam immortalem ſtatuerunt 2.37
Philoſophi eſt ratione magis quàm ſenſu moueri 2.398
Philoſophi Athenis inuiſi & Romæ ac cur 1.356
Philoſophi abuſi ſunt Poëtis. 1.475
Philoſophi Parrhiſiẽſes ubi ſuam habeant ſapientiam 1.299
Philoſophum in tetrica diſciplina ad blandiores muſas deſcendere conuenit interdum 1.269
Philoſophum in reb potius quàm uocib. occupatũ eſſe decet. 1.532
Philoſophorun lingua cur libera. 1. 296
Philoſophorum errores quibus imitandi 1.409
Philoſophrum oratio umbratilis atque mollis 1.110
Philoſophorum lapſus cognoſcere ad quid conducat 1.499
Philoſophorum ſimultates uix componi queunt 1.334
Philoſophorum oratio qualis eſſe debeat 1.125
Philoſophorum genera 2.10
Philoſophorũ perſuaſio falſa. 1.331
Philoſophorũ præſumptio 1.331
Philoſophos qui reprehenderunt. 1 354
Philoſophos quid ad ſtudium ſapientiæ impulerit 1.328
Philoſophia ſuumma eloquentia ſcripta 1.294
Philoſophia una munus præcipuum hominibus datum 2.4
Philoſophia eloquentiã habere, eaq; facile carere poteſt 1.150
Philoſophia ars eſt rerũ non uocũ. 1b.
Philoſophia quid 1.289
Philoſophia à quo ſit petẽda. 1.419
Philoſophia homini non ſufficit ad ſalutem 2.357
Philoſophiæ primæ tractatio. 1.487
Philoſophiæ ſectæ ac laudes. 2.4
Philoſophiæ uſus ac neceſſitas. 2.13
Philoſophiæ moralis uſus. 1.283
Philoſophiæ diuiſio 2.9
Philoſophiæ nomen unde. ibid.
Philoſophiæ caput & cardo in quib. uerſetur 2.288
Philoſophiæ ſectæ qua nota diſcernantur ibid.
Philoſophiæ partes, omnes iiſdem uti nequeunt rationib. 2.294
Philoſophiæ corruptio unde. 331
Philoſophiæ deſcriptio 1.136
Philoſophiæ ſtudia pauci uoce proſequuntur 1.349
Philoſophiam naturalem qui & quo modo ſint ſcrutati 1.405
Philoſophiam uniuerſam in artis formam redegit Ariſtot. 1.336
Philoſtrati epiſtolæ 1.83
Philoſtrati Heroica nullius ſunt authoritatis & quare 1.140
Philoſtrati Apollonius quo pacto deſcriptus 2.371
Phocion Athenienſis ſtultas improbat conſultationes 1.6
Phœbus quis 2.56
Phœbus paſtor fuit, & paſtoribus præeſt 1.654
Phœbus dux Muſarum ibid.
Phraſes mterciderunt 1.350
Phraſeos diſcrimẽ unde ortũ. 1.105
Phreneticorum proprium. 1.353
Phyſicorum ignorantia 1.298
Phyſiognomia corrupta. 1.330
I. Pici epiſtolæ quales 1.83
F. Pili epiſtolæ quales 1.83
Pictura poema tacens 1.367
Pictura noxia uetari deberet publico edicto 1.146
Pictura ſanè in numero liberalium artium 1.327
Picturæ nũquam gratæ ſi umbris locus nullus ſit 1.107
Picturæ genera 1.140
Pietas ſola uia eſt perficiendi hominis 1.438
Pietas ſola neceſſaria ibid.
Pietas ſola nunquã, ſed alijs ſemper uirtutibus comitata uenit. 2.708
Pietas uitæ condimentum. 1.40
Pietas aurea eſt quo magis ſcarificatur, eo pudicitior fit 2.291
Pietas bello potius quàm pace floret. ibid.
Pietas duob. cõprehenſa capitib. 2.818
Pietas nulli bono contraria. 1.442
Pietatis umbræ ualidores apud imp. quàm ſolida ipſa apud pios. 2.374
Pietatis utilitas 1.504
Pietas diſſidia pernicioſißima. 2.294
Pietatẽ quæ lædãt cõiecturæ. 1. 443

Pietatem propagare ſanctũ eſt. 1.322
Pietatem nomen fictum ſine re. 2.482
Pietatem à naſcis hominibus traditam. ibid.
Pigmenta quibus fœminæ utuntur. 2.665
Pilæ luſus deſcribitur. 1.51
Pileum in menſa non attingendũ. 1.19
Pingere probe ac celeriter ad quid conducat. 1.25
Perguntur difficulter quæ ſub ſenſus non cadunt. 1.136
Piſces an audiant. 2.504
Piſcium quæſtiones incertæ admodum. 1.39
Piſcium naturam uehementer ignoramus 1.487
Piſcium alimenta. 2.498
Pius pontifex Grammaticus uocatur. 1.361
Pij uita uniuerſa meri amores. 2.362
Pijs prælium horrẽdum inſtructum eſt. 2.220
Piorum præmia. 2.407
Plaga pũctim inflicta grauior quàm cæſim. 1.110
Plagiũ à ueteribus bene, à recentioribus male cauetur. 1.524
Planetæ reliqui à Sole quantum abſcedant. 2.56
Planetarum cantus qualis. 2.59
Planetarum curſus ac reuolutio. 2.54
Planetarum nomina impia. 2.54
Planetarũ nomina quid ſignificẽt. ibi.
Planta pedis quæ ſit contra fidem communem. 1.54
Plantas non ſentire propter diuerſitatem materiæ falſum eſt. 1.537
Plato cur noluerit Reipublicæ præeſſe. 1.519
Plato Iouis ſermonem ſonat. 1.483
Plato ab Ariſtotele deprehenditur. 2.292
Plato Syracuſanarũ legislator. 1.289
Plato Syracuſanas mẽſas damnat. 1.33
Plato quid ſonet. 1.153
Platonis ſchola Iſocratem enutrijt. 1.307
Platonis reſpub. quomodo deſcripta 2.371
Platonis dialogus Timæus dictus quid contineat. 1.293
Platonis ſtylus qualis. 1.103
Platonis oratio tanta ut uel Iupiter melius non potuerit. 1.294
Platonis uirtus in partium orationis coniunctione et proportione. 1.109
Platonis in ſcribendo dicto. 1.76
Plautus ſua non omnia ſermone ſcripſit urbano. 1.362
Plauti oratio qualis. 1.104
Plinius impius. 2.315.319
Plinius qualis inſcriptor. 1.433
Plinius perperam multa à Græcis ad nos traduxit & quæ ſit cauſa. 1.335
Plinij epiſtolæ quales. 1.83
Plinij iunioris epiſtolæ quales. 1.9
Plinij Cæcilij epiſtolæ quales. 1.76
C. Plinij permulta ex uſu abierunt. 1.116
Plinij ſecũdi diligẽtia in ſtudijs. 1.348
Plinij in dicendo dictio. 1.76
Plinij de dictione epiſtolari ſentẽtia.
Plinij laus. 1.10 (ibid.
Plinij uarietas ibid.
Pliniana eloquentia. 1.104
Plutarchi liber de uiris illuſtribus qualis & de paralellis. 1.371
Poema, furor eſt & inſtinctus quidam. 1.146
Poema quæ conueniat canere. ibid.
Poema quid. 1.146
Poema pictura loquens. 1.367
Pœna antequà irrogabatur cui Romano ter accuſandus erat. 1.238
Pœnæ occaſionem male cõſcius formidat. 1.95
Pœnarum inſtrumenta mali ſolum oſtenduntur. 1.204
de Pœnis magiſtratum cogitare eſt hoſtem agere non ciuem. 1.311
Pœnis male uiuentes afficere nõ tam laude dignum quàm curare ne quid pœna dignum perpetretur. 1.311
Poeſis prima olim ſapientia. 1.298
Poeſis ſub Muſica continetur. 1.445
Poeſis à quib. potißimũ petẽda. 1.461
Poeſis anile nugamentum. 1.366
Poeſis quando in precio haberi cœpta Romæ 1.646.647
Poeſis quid & eius formæ. 1.365
in Poeſim utilia omnia confluxerunt. 1.366
Poeticus ſpiritus unde. 2.45
Poeticus ſpiritus cœleſtis eſt. 1.670
Poetici ſermonis finis. 1.116
Poeticæ lectionis uſus. 1.477
Poetica uocabula qualia. 1.87
Poeticæ inuocationes pariunt attentionem & beneuolentiam. 1.134
Poetæ corruperunt hiſtoriam. 1.369
Poetæ ſcriptores antiquißimi. ibid.
Poetæ nemora amant. 2.817
Poetæ Chriſtiani quid comprehendant ſuis ſcriptis. 1.10
Poetæ dramatici quibus uerbis utãtur. 1.477
Poetæ corrumpunt mores hominum 1.367
Poetæ hædera ac lauro coronantur. 1.666
Poetæ Cordubenſes quales ſonos ediderint. 1.92
Poetæ Chriſtiani iuuentuti proponendi qui ſint. 1.7
Poetæ non fiunt ſed naſcuntur. 1.670
Poetæ fictulæ populi. 1.145
Poetæ ut legendi. 1.473
Poetæ Græci pueris legendi. 1.12
Poetæ abutuntur ſuis carminibus et quomodo. 1.365
Poetæ ſuis inuentis ſtultitiæ ac uanitati multitudinis ſeruire ſtuduerũt. 2.53
Poetæ gentilium primi. 1.365
Poetæ alia ferme quàm communi loqui lingua. 1.464
Poetæ Græci in maiore precio quàm Latini fuerunt habiti. 1.640
Poetæ quales fuerint homines. 1.474
Poetæ cur dicti ac recepti. ibid.
Poetæ uoluerunt ſuas comœdias placere populo. 1.368
Poetam fingere oportere. 1.366
Poetarũ fabulæ quid cõtineant. 1.145
Poetarum modi in actibus agendis ſuis. 1.267
Poetarum lectio ad quid ſeruiat. 1.10
Poetarum laus. ibid.
Poetarũ primus et ſecũdus quis. ibid.
Poetarum cenſura. 1.483
Poetarum fontes. 2.261
Poetarum fabulæ unde ortæ. 1.145
Poetarum ſpiritus in epithetis excellit. 1.111
Poetarum oratio concentus & materia. 1.473
Poetarum lectio an utilis. ibid.
Poetarum interpretes. 1.484
Poetarum dij. 1.666
Poetis multa conceſſa quæ alijs ſcriptoribus minime. 1.148
Poetas decurtandos eſſe, & in quibus. 1.474
Poggius qualis in epiſtolis. 1.83
Polæmoni quid contigerit. 1.57
Pollio Aſinius qualis in oratiõe. 1.105
A. Politiani epiſtolæ quales 1.83
Politiani epiſtolæ quales. 1.9
Politici uiri quales ſermones habere debeant. 1.125
Politicæ facultatis uſus 1.283
Polyhiſtor quis. 1.446
Polyſyllaba qualem edant ſonũ. 1.93
C. Pompeius magnum caſuum humanorum exemplum. 1.267
C. Pompeius Alex. Mag. Herculi & Bibero æqualis rebus geſtis. 1.268
Pompeius Cæſaris gener 1.264
Pompeius primus poſt conditam urbem æques triumphus. 1.223
C. Pompeij res geſtæ. 1.262
Pompeij cauſa melior Cæſaris et quo indice

indice 1.266
C. Pompeij uirtutes 1.7
C. Pompeij Mag. fugientis querela. 1. 262
C. Pompeij felicitas Romæ ibid.
C. Pompeij Magni casus, atq; nulla ætate tristis 1.261
Põpeianorũ mors ubi facta sit. 2.123
Pontificum studia 1.329
Populare administrationem præstare paucorum. 1.314. Contra. 317
Populus equis & leonibus tractatu difficilior 1.46
Populus, magnus erroris magister. 1 419
Populus peruersus ueri interpres. ib.
Populi magister pictor ac poeta. 1. 367
Populo quæ authoritas placeat maxime 1.627
Porcina carne abstinere quid sit. 2. 421
Porcinæ carnis cibus an lepram inducat 2.409
Porphyrius unde desumpserit sunt quinq; uoces 1.378
Porcij Latronis fiducia in dicendo. 1.111
Positum bene non tangere satius est. 1.88
Posteris nemo male uult nisi pessimus 1.627
Potentia nil pulchrius 1.184
Potentia in figulo nõ augetur. 1.204
Potentia quid 2.71
Potentiæ malus custos metus. 2.107
Potentias maximas breui collapsas. 1. 308
Potest nemo unus omnia 2.41
Potestas in inuitos crux grauissima. 1.192
Præceptor discipulum quando amet 1.8
Præceptor parens uerior 1.461
Præceptores quo pacto colendi. 1.58
Præceptores quo loco sint habẽdi discipuli 1.8
Præceptores inuenti qui inuiderunt suis discipulis eruditionem. 1.333
Præceptoribus quo pacto parendum 2.91
Præcepta utrũ inutilia sint artiũ. 1.60
Præcepta non rerum naturam spectem sed audientis 1.149
Præcepta præuia sint 1.648
Præcepta in quouis duo considerantur 2.410
Præceptorum in Thalmud numerus. 2.410
Præceptis Dei quatenus aliquid adijci possit 2.410
Prædestinationis quæstio excutitur. 2.401
Prædicamenta ad definiendum iuuant 1.376
Prædicamenta an uerba uel rem capiant 1.383
Prædicamẽtorũ appellationes. 1.573
Prædicamẽtorum tractatio ad quam partem philosophiæ spectet. ibid.
Prædicatorum æmulationis quid. 1. 596
Prælia non sint cum aciebus accurate scribenda 1.140
Præpositionum numerus 1.2
Præesse inuitis calamitosa res. 1.180
Præterita præsentibus meliora semper uidentur 2.740
Præteritorum temporum discrimen. 1.3
Præuidentia Dei an hominis uoluntatem seruam faciat 2.535
Præuidentia quid sit ibid.
Prægnantis fœminæ miseriæ subeundæ 2.733
Prandia diuersa 1.33
Prandia Gothica ibid.
Precatio religionis pars præcipua. 2.207
Precatio omniũ saluberrima. 1.70
Precatio nostra fertilis sit 2.280
Precatio ad deambulationem. 1.29
Precatio matutina 1.28
Precatio noui testamenti omnium optima 2.208
Precatio quæ dicatur 2.199
Precatio qualis esse debeat. ibid.
Precatio omnis cur inuenta. 2.200
Precationi inhærendum ibid.
Precationes ueterum breues ibid.
Precationis nouam formam instituerit Christus 2.207
Precationi solitudo apta 2.289
Preces pro uenia peccatorũ. 2.226
Preces pro fiducia in Deum. 2.226
Preces, naturæ cursum inuitant. 2.325
Preces præstantissimæ 2.92
Preces apud Deum gratiores quæ. 2. 211
Preces diurnæ 2.222
Precibus emptum carum 2.108
Precium uile 2.424
Princeps Hispaniæ quis dicatur. 1.43
Principis officium 1.180
Principis oratio qualis esse debeat. 1. 1.125
Principis fiscus spleni similis. 1.428
Principes legib. non uenerit, unde ortum sit dictum 1.427
Principem præsidum prudentia decet 2.98
Principem agere quid sit 2.103
Principes inter & eruditos magna consensio 1.322
Principes formosissimos semper crearunt barbari 1.617
Principes pluribus affectib. atq; circunstantijs quàm priuati alligati. 1. 431
Principes corporis custodia sæpe nocuit 2.95
Principes consilio egent, idq; à doctis petere debent 1.322
Principes utuntur plurali numero cum loquuntur, & quando cœperint 2.431
Principes quo pacto laudandi à doctis 1.520
Princeps adiuuat doctum fauore ac pecunia 1.64
Princeps uerus quis 2.848
Principes bellaces cur tã multos habeamus in historijs 2.770
Principes proxime ad deos accedunt 1.184
Principum studia populi imitantur. 1.319
Principum symbola 2.95
Principum & uerba & consilia obliqua 2.386
Principes satellites quid testentur. 2. 94
Principum tyrannis quo pacto creuerit 1.428
Principib. cœlum ab adulatoribus datum 1.427
Principib. quis præsit 1.194
de Principibus nunquam uerba facienda ac cur 2.767
Principum studia 1.45
Principio nil prius 1.532
Priuatio principium non est 1.535
à Priuatione ad habitum regressus fieri potest 1.569
Priuignorũ eadem ratio quæ nouercarum 1.254
Probæ Homerocentron 1.108
Probatus quem Deus cõmẽdat. 1.521
Probabilia maxime quæ 1.143
Probabilia aliquando falsa fiunt, & unde id fit ibid.
Probabilitatis instrumentum. 1.614
Probatio in duabus rebus posita est. 1.117
Probitas unde proueniat 1.139
Probitatis existimatio unde paret. 1. 170
Probitatis magister malus est metus. 1.225
Probro quæ uertantur 2.589
Prodigia in controuersiam uocari possunt 2.293
Prodigia an hodie fiunt ac fieri de-

beant. 2.395
Proditio grauißima 2.245
Productio ſpiritus quid 1.96
Profectus omnis impedimentũ 2.534
Proœmijs ſimplicitas dictionis maxime conuenit 1.133
Proœmium quid 1.134
Promißis ſtandum 2.89
Pronomina quot 1.2
Prophetæ cur obſcuri 2.454.364
Prophetias ſuperat Chriſtus. 2.443
Prophetarum ſcopus 2.433
Proſcriptio quid ſit 1.237
Proſpera ſeu aduerſa ut ferẽda. 2.487
Prouidentia ſublata ruit 2.319
Prouidentia quid 2.315.323.355.
Prouidentia, memoriæ filia 1.326
Prouidentiæ diuinæ male detractum. 2.400
Prudentia quibus pareat 1.60
Prudentia requiritur in omnib. 1.396
Prudentia quorſum ſeruiat 1.504
Prudentia unde naſcitur ibidem
Prudentia uniuerſam regit uitã. 1.171
Prudẽtia detracta iuſtitiæ fidem non facit 1.179
Prudentiæ ſpecies 2 437
Prudentia, totius uitæ rectrix. 1.451
Prudentia carnis quæ 1.504
Prudentia ubi plurimũ ualet, illic fortuna parum 2.286
Prudentia, uirtus non eſt 2.304
Prudentia manca ubi uel ſola experientia uel iudicium 1.504
Prudentiæ membrum alterum 1.505
Prudentiæ nutrix 1.505
Prudentiæ ſcopus biceps 1.504
Prudentiæ mater 2. 119
Prudentiæ res quomodo comprehendantur 1.486
Prudentiæ quid augeat 1.445
Prudẽtes ſine probitate quales. 1.170
Prudentes qui nominentur 1.316
Pſalmorum pœnitentialium expoſitio 2.147
Pſeudomenorum argumentatio. 1.613
Pudica uerò quæ habenda fœmina. 2. 750
Pudicitia in fœmina inſtar eſt omnium 2.662
Pudicitia quomodo conſeruetur. 2. 627
Pudicitia in fœmina tenuis flos. 2.751
Pudicitia in fœmina quæ includat. 2. 674
Pudicitiæ in fœmina certum ſignum. 2.703
Pudicitiæ iactura per ornatum euenit 2.668
Pudicitiam quanti fecerint fœminæ gentiles 2.701
Pudor quando incipiat 2.589
Pudor in oculis 1.258
Pudor probitatis tegumẽtum 2.674
Pudor quid, unde naſcatur, in quos cadat, quæq; eius cauſæ 2.589
Pudoris uultus 2.591
Pudoris ſedes oculi 1.618.2.591
Pudori fœminea etiam poſt mortem natura conſulit 2.678
Puellarum doctrina 2.653
Pueritia conſilij inops multisq; periculis obnoxia 1.98
Pueri facile animo commouentur. 1. 258
Pueri centum annorum 1.46
Pueri ſimij naturaliter ſunt 1.453
Pueri loco beluam naſci ubi locorum frequens ſit 2.501
Pueri exercitamentis corporũ egent. 1.472
Pueris nequaquã beneſaciendũ 2.289
Pueris quæ primò in ſcholis tradenda 1.460
Pueris etiã hoſtis victor parcit. 1.241
Pueris quæ precanda ſint 2.736
Pueris quæ diſcenda 1.26
Puerorum corruptoribus graues imminent pœnæ 1.285
Pueros cum in ſcholam ducuntur recte inſtitui magna felicitas eſt. 1.340
Pugnæ unde nomen habeant 2.780
Pugnantes pro ueritate minus quàm pro falſitate contendunt 1.527
Pulcher uerè quis 2.97
Pulchra quæ multi iudicent 1.361
Pulchritudo uera ubi locum habeat. 2.97
Pulchritudo uana eſt 2.714
Pulchritudo amorẽ ad ſe trahit. 2.555
Pulchritudo immodica inſoleſcit. 2. 610
Pulchritudinis cenſura unde ſumatur 2.589
Pulchritudinis initium eſt elegantia. 1.109
Punctum quid mathematicis. 1.416
Purgationis in animãtib. loca. 2.499
Pyrrhichij natura 1.93
Pyrrhichij etymologia ibid.
Pythagoras delectatur lyra 2.6
Pythagoras excitat numeris ſuorum iuuenum ingenia 1.280
Pythagoras Græciæ ciuitatibus leges dedit 1.289
Pythagoras noluit ut ſui diſcipuli quicquam conſcriberent 1.326
Pythagoræ pleraq; perierunt. 1.326

Q

Quæſtio uniuerſalis particularem includit. 1.118
Quæſtio dialectica probabilis eſt 1.390
Quæſtionis cuiuſuis finis ante probationem intuendus 1.117
Quæſtionis origo ibidem
Quæſtionum diuiſio 1.614
Quies quot modis dicatur 1.564
Quies quid ibidem
Quies quibus maximè neceſſaria. 1. 643
Quietis utilitas 1.574
Quietem omnia recipiunt ſenſu paſtoritio 1.649
Quintiliani laus 1.252
Quintiliani oratio acuta & cuius teſtimonio 1.111
Quintiliani tempore oratio laſciua & delicioſa fieri cœpit 1.114
Quintiliani declamationes non autorem agnoſcere 1.400
Quintiliani declamationes negantur ipſius eſſe 1.253

R

Rabimi Iudæorum quibus adiuti doceant 2.410
Rabinorũ ſtudia ac eorundem ſcopus 2.412
Rabinorum impudentia 2.405
Radio deſcripſerunt mathematici ſuas formas 1.653
Radicis uis 2.499
Rapitur quiſque ad ea quæ ſuæ congruunt naturæ 1.649
Ratiocinalis animæ munera 2.516
Ratio dicendi philoſophia, poſterior eſt, & cur 1.85
Ratio hominis ueritatem rerum capere cur non ualeat 2 290
Ratio cur homini data 2.411
Ratio noſtra quid ſit 2.410
Ratio quid ſit in homine 2 290
Ratio ſola flectit humanam mentem. 2.293
Ratio excellit prodigia ibidem
Ratio quid & eius natura 2.521
Rationis ſuppetiæ 1.511
Rationis in homine deprecatio. 2.291
Rationis lumen non naturale. 2.289
Rationi potius quàm autoritati aſſuescendum 1.50
Ratiões quidã nullas admunt. 1.406
Reconciliatio ægre fit 2.827
Recordatio quid 2.517
Recreationib. opus eſt & cur. 1.472
Rectitudo lucem adfert 1.98
Rectoris officium 1.514
Rectores optimi quæ gentes habeantur 1.514
Rectores quales tales ciues 1.310
Regere uoluerunt alios qui ſe minime regere poterant 3.771
Regere quid ſit 2.314.771

Regi ſe patiuntur homines à iuſtitia & ſermone 1.392
Regi ſiue religione populus nequit. 2.482
Regnũ adminiſtrare potius quàm augere labor eſt 2.839
Regnum recte adminiſtrantes quid facere conueniat de concordia 1.319
Regni pondus quid lene reddat 1.180
Regna terrena quãdo diuinis ſimilia. 1.191
Regiones terræ quot ac quæ ipſarum natura 2.61
Rex ad menſam nunquam ſine appetitu accubuit nec ſatur ſurrexit 1.17
Rex ſapiens ac probus uere caput & ſalus reipublicæ 1.43
Rex malus demens ue reipublicæ pernicies ibid.
Reges Ioues uocantur 1.369
Reges quando carere poſſent ſatellitio. 2.94
Reges Iudæ tribus exceptis omnes idololatræ 2.433
Reges priuatis hominibus meliores eſſe debere 1.319
Reges naturam induunt qualem ſubditi requirunt 1.321
Reges uiuas expreſſasq; deorum imagines eſſe 1.184
Regem eſſe quid ſit 2.838
Regis naturæ leges ſunt fata omnia. 2.313
Regum ueterum conuiuæ qui 1.44
Regum mores 2.161
Religio ſola habita olim ſapientia. 2.350
Religio Chriſtiana audet in publicũ prodire 2.291
Religio ſola nos ducit ad originem unde egreſſi ſumus 1.438
Religio præſtantiſſimum homini datum bonum 2.80
Religio quid. ibid.
Religio priſcorum 2.350
Religio gentilis quando plenè euerſa 2.822
Religio accepta deo quæ ſit 2.419
Religionis diſſenſio parit multis magna dubia 2.482
Religionis præmia 2.407
Religionis puduit quos aſſentationis non puduit 1.130
Religionem à natura humanis pectoribus inditam. 2.350
Religionem ſapientia ſuperſtitionem uanus terror ſuadet 2.603
de Religione diſputandum eſſe 2.456
Religiones uarias facile dijudicare licet. 2.483
Religiones umbratiles. 2.291
Religionum authoritates an ſydera ſint. 2.395
Religionum multitudo unde 2.150
Religionum origo 1.287
Remedia præuiſa habere ubi conueniat. 1.434
Remediorum collectio 1.414
Remediorum iudicium ibid.
Reminiſcentia quid 2.518
Renaſcendi modus in æternitate. 2.333
Republica optima ubi nec meum nec tuum dominantur 2.713
Reipub. inſtitutio 1.513
Reipub. interna, externa antecedentia conſequentiaq;. 1.156
Reipub. adminiſtratio quæ ſit à multis aut ab uno, utra optima. 1.306
Reipub. adminiſtrationem omnes, rationem autem pauci uident. 1.202
Reipub. adminiſtratus domi facilis ſed non foris ibid.
Reipublicæ quando recte proſpicitur. 1.428
de Repub. qui ſcripſerint 1.514
Rempublicam grauitas contentio nõ decet. 1.514
Rerumpub. ſpecies quot ſint non facile inuentu 1.313
Rebus pub. an chriſtiani idonei 2.492
Reipub. optimæ inſtitutæ forma 1.310
Reſpub. in qua nullus alterum honore excellit malis ſolum utile 1.317
Reſpub. Platonis qualis 2.493
Reſpublicas ueteres philoſophi inſtituerunt. 1.289
Repetitiones crebræ ſunt ueterum temporum 2.362
Repetitiones in gradatione ornamenti ſunt. 1.142
Reprehenſio nulla obeſt à quocunq; proficiſcatur 2.91
Reprehenſio medicamenti genus & ut utendum ea 2.641
Reprehenſio crebra uires perdit. ibi.
Reprehenſionis fructum quando amittamus 2.829
Reſalutandi formulæ 1.81
Res nulla tam expoſita ſenſibus quim diu exerceat ingenia 1.447
Res fidem faciunt probabilitate ſua 1.117
Res quæ anſas duas habet 2.600
Res mediocres iucundiores ac ſtabiliores 2.100
Res uiles in precio præſtantes in contemptu habentur 2.594
Res ueras ac ſolidas tẽpus cõfirmat, inanes diſſipat 1.520
Res magnæ quibus gerantur modis. 2.17
Res naturales, indagatæ, confictæ, &c. 1.533
Res bonæ aut malæ 1.288
Res ſecundæ uirtutes omnes frangere ſolent 1.262
Res cunctæ execrationi ſubditæ. 1.573
Res cunctæ curam hominis requirũt. ibid.
Res bonæ non uituperandæ, ſed qui illis abutuntur 1.316
Res puræ uel miſtæ quæ. 1.573
Res bellicæ heroico carmine decantatæ, & cur 1.147
Res admirationem parientes 1.123
Rei uocabuli ſignificationes 1.534
Rerum geſtarum tempora. 1.476
Rerum natura ac precia 2.71
Rerũ ortus, progreſſus, exitus ac cauſæ nobis ignota 1.529
Rerum in quibus homines ſpem habent natura 2.837
Rerum triſtes mutationes ſemper extitiſſe 1.261
Rerum eſſentiæ ex operationibus æſtimandæ 2.544
Rerum conditarum actiones metitur tempus 1.564
Rerum proprietates, uires atq; excellentias quatenus cognoſcamus 1.580
Rerum diſtinctio unde nata ibid.
Rerum conſpiratio mutua 1.582
Rerum mutationes ſunt perpetuæ ac unde 2.63
Rerum naturalis progreſſus 1.143
Rerum diuiſio 2.71
Rebus ſecundis nemo fidat 1.268
Rebus ſingulis meta fixa, certa, & cur. 1.555
Rebus maximis propoſita eſt difficultas 2.32
Rebus nouis ſtudere & urbes & domos euertit 1.320
Reſponſurus ad epiſtolam quid ſpectare debeat. 1.69
Reſponſio mollis iram frangit 1.662
Reſurrectorum catalogus 2.397
Reſurrectio Mahumetis 2.476
Reſurrectio cur impoßibilis credatur 2.397
Reſurrectionis Chriſti utilitas 2.388
Reſurrectionis ſigna ibid.
Reſurrectionis dies cur ubiq; celebris 2.131
Reſurrectionis Chriſti ſimulachrum 2.451
Reſurrectione facta nulla erit uiciſſitudo rerum 2.399
Reticentia quando ſit figura ſententiæ. 1.99

Reticètia ſuſpicioſiſſima res eſt. ibid.
Reuerentia familiaritate deſtruitur. 2.566
Reuerentiæ ſignificationes 2.565
Rhetorica alijs obiter guſtanda, fugienda alijs prorſus 1.489
Rhetorica quando diſcenda ſit. 1.84
Rhetorica duplex conſtituitur, & cur 1.394
Rhetorica inuaſit meſſem alienã. ibi.
Rhetorica ſimilis manui expanſæ. 1.373
Rhetorica quid in ſermone inueniat. 1.274
Rhetorica à maioribus non bene tradita 1.491
Rhetorica quid ſit. 1.735.393.394
Rhetoricæ & Rhetoris finis 1.441
Rhetoricæ inuentores, ac ſcriptores 2.9
Rhetoricæ artis ſtudium quæ requirat 1.346
Rhetoricæ neceſſitas 1.490
Rhetoricæ præceptis non nimium adhærendum 1.491
Rhetoricæ exercitatio ibi.
Rhetoricæ materia & finis 1.86
Rhetoricæ nomina 1.394
Rhetoricæ artis antiquiſſimi præceptores 1.393
Rhetoricæ exercitatio potior arte. 1. 395
Rhetoricæ partes ibid.
Rhetoricæ officium 1.274
Rhetoricẽ qui maxime expetiuerint. 1.393
Rhetorices præcepta à quibus potiſſimum petenda 1.461
Rhetoricis præceptis ut uti debeamus 1.461
Rhetores ubi maxime locum habuerint 1.393
Rhetores cur inuentionem Dialectico ſubtraxerint 1.383
Rhetorum non eſt uel uerba uel ſenſa ſed aptationem docere 1.86
Rhetorum ineptiæ 1.299
Rhodia oratio quæ 1.106
Rhodij in dicendo lenti 1.111
Rhodi Aſianis uicini, & à quo in dicendo edocti 1.106
Rhythmi ac metri diſcrimen. 1.147
Rhythmi ante metrum inuenti. ibid.
Rigor linguæ quid ſit 1.277
Riſus mites affectus declarant. 2.763
Riſus utilitas ibid.
Riſus ſoluti ac leuis animi index. 2. 679
Riſus quid, qualiſq; affectuum actio. 2.571
Riſus quibus familiaris ibid.
Riſus in homimẽ tantum cadit. 2. 572
Riſus magnos ſæpe motus compoſuit ſolus 1.122
Riſus ſedes quis 1.66
Ridendum quo pacto ſit 2.87
Ridiculus ſit, qui aliorum iocos imitatur abſente natura 1.66
Rixarum cauſæ 1.434
Robur ſine conſilio ruit 2.99
Robur quid 2.71
Rogans omnis ſe inferiorem facit. 1. 63
Roma beneuolentia non ui regi poteſt 1.194
Roma parua excreuit magna rebus duabus 1.240
Roma ſeruitutis impatiens 1.192
Roma à Gallis capta, dirutaq; liberatur per Camillum 1.183
Romæ urbis mira mutatio 2.123
Romæ libertas cum Marianis & Curianis labefactari cũ Pompeio omnino periit 1.265
Romæ urbis ſtatus miſer 1.199
Romam tria uitia euerterunt. 1.240
Romam duo uitia euerterunt. 1.183
Romani ex libertate in magnam ſeruitutem deueniunt 2.124
Romani multas leges, de moribus autem nullam habuerunt 1.429
Romani ab Apoſtolis deuicti ſunt. 2. 139
Romani populi natura in libertate tuenda 1.194
Romani per bella ocium quæſierunt 1.193
Romani cur florentiſſimas euerterunt urbes ibid.
Romani conſilio quàm armis potius ſuperiores Annibali facti ibid.
Romani in peſte Ianum Epidaurium conſulunt 1.221
Romani imperij adminiſtratio ſub Sylla 1.186
Romani proſcribuntur 1.181
Romano imperio nullum maius fortiusq; 1.266
Romano imperio conſtituendo uirtus fortunaq; contenderunt. ibid.
Romanorum curæ 2.351
Romanorum ciuilia bella 2.130
Romanorum gloria in quibus ſe exercuerit, & ad quos peruenerit. 2. 62
Romanorum ſermo aliquando ruſticus 1.114
Romanorum gloria ſatis anguſta licet ampla uideretur 2.39
Romanorum diſciplina grauis. 1.198
Romanorum bellorum cauſæ. 1.230
Romanis negocia melius quàm ociũ committebantur 1.286
Romanis poſt hominũ memoriã nemo fortior 1.222
Romana reſpublica quamdiu optima 1.289
Romanam libertatem qui conſeruarint 1.266
Romanum imperium qui ditarint. ib.
Romanum imperium cur iam longe propagatum 2.17
Romanum imperiũ Pharſalico prælio concidit 1.266
Romanum ciuile bellum qui primi auſpicati ſint 1.216
Romulus in Deũ conſtitutus. 2.361
Romulus non ſemper hoc nomen habuit 1.293
Romuli interitus 2.64
Romulum pro Deo habitum, mirum fuit 1.145
Rotunda forma omnium optima. 2.54
Rubricarum ratio 1.431
Rubricæ iuris quid 1.433
Ruditati audientium quo pacto occurrendum 1.117
Ruſtici ut tempora diſtingant. 1.671
Ruſticorum ab urbanis diſcrimen. 1. 114
Ruſticarum uoluptatum deſcriptio. 1.645

S

SAbbatũ an per omnia cuſtodiãt Iudæi 2.447
Sabellici epiſtolæ 1.83
Sacra quo ſermone tractanda ſint. 1. 496
Sacra myſteria carminibus non ſunt comprehendenda 1.146
Sacra cum fraude tractare, immane prorſus 2.295
Sacris literis impij fidem cur non habeant 2.289
Sacris ſermonibus etiam ſuus eſt ornatus 2.362
Sacrarum literarum intelligentia. 2. 409
Sacramenti Cœnæ Dominicæ inſtitutio 2.388
Sacrificia uetera ac noua quid diſcriminis habeant 2.420
Sacrificia cur exegerit à Iudæis Dominus 2.416
Sacrificia crudeliſſima in Canaria inſula 2.385
Sæcula poſteriora, prioribus longe meliora 1.325
Sæuit ſolus homo in ſuũ genus. 2.781
Saltationes an utiles 2.682
rabi Salomonis Galli nequitia. 2.412
C. Salluſtius florentiſſimus rerum Romanarum ſcriptor. 1.10
C. Salluſtij ſermones graviores prioreſuo ſeculo 1.114
Saluſtij dicendi ratio 1.179

Salutandi formulæ usui nostro aptæ 1.80
Salutis uerbum bonum omen in epistolis 1.71
Salutis fundamentum 2.81
Salutē suam paucissimi norunt 2.293
Saluum nihil priuatum si reipublicæ male sit. 1.541
Sanctorū cultus quis esse debeat 2.255
Sanitas quid. 2.71
Sanitas omnē fortunā excedit 2.237
Sanitas sordibus læditur 2.604
Sanitati metuimus omnes 1.414
Sapere alienis malis quàm proprijs felicicus 1.506
Sapere incipimus cū morimur 2.734
Sapientia uera quæ 1.300.2.70
Sapientia humana aut nihil aut perparum 1.420
Sapientia, pro prudentia sumitur quandoq; 1.112
Sapientia in quo signo zodiaci acquiratur 1.299
Sapientia optimos, eius simulatio pessimos facit 1.356
Sapientia humana diuinæ respectu stultitia 2.81
Sapiētia humana pietati comparata nostræ insania est 1.169
Sapientia uerā à solo deo uenire etiā gentiles intellexerunt 2.850
Sapientia olim prima quæ sit credita 2.6
Sapiētia prima stultitia caruisse 1.296
Sapientia diuinitus contingit 1.7
Sapientiæ gradus primus atq; ultimus 2.94
Sapientiæ acquisitio qualis 1.298
Sapientiæ fines. 2.532.
Sapientiæ studium unde dissectum. 2.289
Sapientiæ studium quo pacto mundo patefactum ibid.
Sapientiæ robur. 2.847
Sapientiæ gradus primus 2.10
Sapientiæ locus idoneus prospiciendus 1.450
Sapientiæ initiū timor domini 1.300
ad Sapientiā peruenirent multi, nisi se peruenisse crederent 1.518
ad Sapientiam introductio 2.70
Sapientiam terrarum nemo perfecte assequitur 2.832
Sapiens ab insipiente quid distet. 2.286
Sapiēs finem sibi præfixū habet. ibid.
Sapiens solus longæuus 2.97
Sapiens quis 2.848
Sapiens aurā popularem fugit 1.423
Sapiēs ab insipiēte quātū distet 1.522
Sapiens uiri proprium 2.286
Sapientem conuenit & alios sapientes facere 1.495
Sapientes quid prosint 2.77
Sapientes Athenis atque Romæ fuisse plurimos quid causæ fuerit 1.296
Sapientes casui locum non relinquunt 1.549
Sapientes rari uel nulli 1.297
Sapientes qui dicuntur 1.258
Sapor quātumuis amarus, quibusdā tamen gratissimus 1.93
Sarracenorum uita atque leges 2.471
Sathan solus malus 1.580
Satisfacimus nobis ipsis facile, alijs non item 1.293
Satietas omniū rerū inuenitur 1.50
Saturnus quis & unde dictus 2.54
Saturnia regna qualia 1.657
Satyrici de humana uita bene meriti 1.296
Scelerū immensa licētia Romæ 1.181
Scelerum ultio prima 2.840
Sceleribus refrenādis supplicia noua grauioraq; excogitantur 1.204
Schola unde dicta 1.14
Schola ampliſsimis quibus carent, & cur. 1.17
Scholæ oracula. 1.522
Scholæ locus quis esse debeat 1.450
Scholarum officium 1.17
Scholis quæstus occasio præcidatur. 1.451
Sciendi desyderium naturale est 1.531
Sciendi desiderium in omni humana mente ardentissimum 1.487
Sciendi desideriū quibus satietur. ibi.
Sciri omnes inter omnia falsū est 1.532
Scire uere quid sit. 1.349
Scire nos pauca quotidie edocemur 2.832
Scientia quæ uocetur 2.532
Sciētia hominis quàm nihil sit 1.518
Scientia quæ censenda 1.440
Sciētia ubi multa, ibi multa afflictio 2.306
Scientia omnis diuinitus cōtingit 1.7
Scientiæ quo pacto amissæ ac postea reparatæ 1.405
Scientiā homines rerū non, sed coniecturas quasdam inuenerunt 1.529
ad Scientiam uia breuissima 1.58
Scipio Nasica Romam liberauit, ac quam mercedem habuerit 2.50
Scipio qualis uir 1.190
Scipio Africanus in exilium depulsus 1.266
C. Scipionis in patriā beneficia 1.215
Scipionis parsimonia 2.47
Scipionum res gestæ ac probitas 2.52
Scortum uxorem habere quantum malum 2.790
Scriba quis dictus 1.78
Scribendo auocatur res à cogitatione leuium, turpium rerum 1.2
Scribere historiam aliud est & aliud epistolā etiā de eodē argumēto 1.76
Scribendi reconditæ notæ 1.77
Scribendi Latinè exercitio 1.5
Scribendi utilitates. 1.24
Scribendum in alienis rebus, ut sit 1.65
Scribentibus quæ pennæ necessariæ, quomodo parandæ, tenēdæ, et atramenti ratio. 1.25
Scribētes recto capite decet esse constitutos & cur. 1.27
Scribentes quam curam literis adhibere debeant 1.27
Scribebant antiquissimi stylis 1.25
Scribunt à dextra in sinistrum nationes orientales 1.25
Scribunt Græci & Europæ inhabitatores à sinistra. ibid.
Scripta ueterum nō omnia perfecta, uera ac utilia 1.341
Scriptionis syllabarum lex 1.17
Scriptioni quo pacto inseruiendū 1.2
Scriptura sancta an interpretanda sit hominibus 2.409
Scriptura sacra ager uernātissimus, feracissimus ac uberrimus 2.146
Scripturæ apices etiam mysterijs nō carent 1.139
Scripturo aliquid quæ sint necessaria 1.526
Scriptores sacrarum literarum primi & quæ causa eorum 2.361
Scriptores quo pacto legendi 1.325
Scriptores digni lectu qui 1.447
Scriptores qui legendi, qui nō 2.657
Scriptores omnes non sunt eadem metiendi regula. 1.472
Scriptores pueris uitandi ibid.
Scriptorum res potius quàm uerba spectandæ. 1.525
Scriptorib. nouis nil tribuitur 1.653
Scrutandi curiosa delectatio pietati nocet. 1.443
Scrutationis causæ. 1.438
Scrutationes curiosæ quæ. 1.443
Scytala Laconica 1.77
Scythæ supra quatuor numerum reflectunt. 1.459
Secundis rebus bene uti parum, ac aduersis magnum. 2.711
Secta quæuis suos adiuratos habet. 1.340
Sectarum contentiones ac pugnas in philosophia 1.337
Seculum felix. 1.522
Seculum centum annorū est. 2.64
Seculi noui ac prisci discrimen. 2.598

Seditio, malorum publicorum extremum 1.428
Seditio quos extollat 2.458
Seditiosi sub tyrannis qui habeantur 1.428
Segetem ex agro in agrum transijsse. 2.380
Segniciei fructus 1.312
Scholium quid & unde nomen habeat 1.151
Signa significantia 1.592
Seleucus Locrensium legislator. 1.289
Sembamphoras nomen quid sibi uelit 2.436
Sempiternum ut in sacris literis accipiatur 2.415
Senatores digni ac indigni 1.514
Senatores ueterum descripto sententiam dicere consueuerunt 1.171
Senatores Romani quales 2.17
Senatores quales secundũ ætatem eligendi sint ibidem
Senatorum actiones modicæ sunto. 1.127
Senatus Romanus ex regibus constabat 1.207
Seneca ex Latinis poetis solus extat tragicus 2.10
Seneca figuris sic plenus ut umbræ loco careant 1.107
Seneca legem ferens de epistolis, eam tamen non obseruauit 1.81
Senecæ epistolæ quales 1.83
Senecæ sermo magis concinnus sæpe quàm uerus 2.363
Senecæ in scribendo dictio 1.76
Senecæ alius moribus, alius ætate existit 2.17
Senis anima qualis sit 2.15
Senes facta præterita libenter narrant 2.44
Senes sæpe bis pueri 1.44
Senes callidi 2.17
Senes iuuenes fiunt, ut iuuenes senes 2.18
Senes qui iudicandi 2.18
Senes pueris deteriores qui 1.46
Senes utile honesto plerunque præferunt 2.16
Senes loquaces ibidem
Senes suspicaces 1.119
Senum humor nullo modo similis infantum 2.542
Senibus est prudentia ob rerum diutinum usum 1.58
Senibus honor debetur 2.18
Senibus cur honos exhibendus 2.87
Senibus parendum 1.214
Senium progignit tædium, & contrà 2.16
Senij oblectationes 1.193
Senectus morbus est 2.16
Senectus quid 2.17
Senectus quando incipiat 2.542
Senectutis indicium certißimum labescere memoria 2.518
Senectutis incommoda quid primum in homine sentiat 2.838
Senectutis uitium peculiare 2.16
Senectute molestiæ 2.488
Senectutis certum argumentũ 2.542
Sensus an falli possint 2.508
Sensus quot 2.507
Sensus infra naturæ huius opera subsistunt 2.331
Sensus communes sunt animalibus ac plantis 2.502
Sensus communis quis 2.509
Sensus in rebus huius uitæ occupantur, & eorum finis est bene habere 2.305
Sensus in hominibus omniũ hebetior quis 2.38
Sensus fallunter sæpe 1.615
Sensus qui ac quot singulis animantibus tributi 2.508
Sensus quæ cognoscant 2.533
Sensus exteriores interioresq; cui seruiunt in animalibus 2.509. 510
Sensum destruuntur si ea quæ sentiũt captum excedant 2.60
Sensuum fides prima in uerbi cognitione 2.615
Sensuum numerus optimus 2.507
Sensuum ordo ibidem
Sensuum usus 2.507
Sensuum corruptio unde 2.537
Sensuum cognitio qualis 2.502
Sensuum natura 2.326
Sensibus non omnia metienda. 2.544
Sensibus fides subtracta 1.406
Sensoria quæ & quot 2.502
Sensa unde petantur 1.86
Sensilia decipiunt sæpe 1.533
Sentit longe aliter fauor quàm offensio 2.433
Sentire de se quo pacto quiuis debeat 1.57
Sententia in senatu aliter quàm extra dicenda 1.127
Sententiæ malæ efficaciores bonis. 1.474
Sententiæ longæ uix memoria continentur, breues obscuræ sunt 1.98
Sententiarum uis in oratione 1.125
Sententiarũ figuræ in quibus sitæ potißimum 1.99
Sepeliendi ritus apud Romanos uiris principibus 1.268
Sepulturæ nõ magni æstimatæ. 2.741
Sergij Galbæ probitas 2.613
Sermo unde profluat 1.462
Sermo quo pacto fide dignus reddatur 1.115
Sermo prior sua forma extitit. 1.274
Sermo latinus quo pacto pueris tradendus 1.465
Sermo quiuis suum cultum ut gensha bet 1.108
Sermone apto uti prudentis est. 1.84
Sermo quotidianus qualis esse debeat 1.75
Sermo secundum uitæ professionem instituendus 1.125
Sermoni familiari formando Cæsar confert primas 1.493
Sermo urbanus, rusticanus & aulicus 1.115
Sermonis formatio 2.38
Sermonis utilitas latißime patet in omni uita 1.86
Sermo homini cur tributus 1.469
Sermonis adiumento aperiunt se animi 1.437
Sermonis origo ac obseruatio. ibidem
Sermonis præcepta non possunt perpetua esse 1.597
Sermonis uerba ordinem duplicẽ habent 1.97
Sermonis artes 1.373
Sermonis dominus 2.329
Sermo turpis uitandus 2.635
Sermone qui plurimum ualet, plurimum etiam in societate ualet 1.80
Sermonis quotidiani exemplum optimum 1.128
Sermo Græcus aureus, Latinus argenteus nuncupari potest 1.106
Sermonis scopus 1.464
Sermo iustitia fortior inter homines. 1.84
Sermonis finis quis 1.116
Sermonis formulæ quando necessariæ 1.464
Sermonis limina 1.206
Sermo mentis interpres 1.85
Sermonis color, uigor & cultus quo pertineat 1.103
Sermone quis appositiß. utatur. 1.316
Sermonis utilitas 1.316
Sermonis magistra 1.316
Sermo sale conditus esse debet. 1.84
Sermonis absolutio quid 1.90
Sermone beluæ carent 1.16
Sermoni cur hodie fides non habeatur facile 1.115
Sermo sapientis à stulti differt. 1.84
Sermo subinde mutatur 1.358
Sermo adolescẽtis studiosi qualis. 1.9
Sermonis corpus & anima 1.86
Sermo societati instrumentum dominum 1.86
Sermo noster qualis debeat esse 1.59

Sermonem in ſocietate aliqua humana cõmunẽ eſſe neceſſe eſt. 1.437
Sermonis uſus 1.115
Sermonem ſocietatibus hominum largita eſt natura 1.125
Sermonis uires quotæ 1.84
Sermo noſter effingẽdus eſt pro natura audientiũ, tẽporũ et locorũ. 1.127
Sermo & ingenium & affectus hominis prodit 2.605
Serta muralia ſeu caſtrenſia. 2.136
Seruilius Hala Sp. Melium affectantem regnum interimit 1.266
Serui quo pacto habendi ac quod illorum officium 2.729
Seruitus omnium miſerrima 1.521.523
Seruitutis indicia 2.565
Sibyllæ quo pacto dictæ 1.657
Sibyllarum carmina quomodo compoſita. 1.657
Siciliæ tyranni quales 1.208
Sidonius Apollinaris Aluerna, quales ediderit epiſtolas 1.83
Signa rerum pro cauſis ſumuntur ruſticis. 1.671
Significatio figura orationis qualis 1.101
Significare quid 1.592
Simonides memoriæ artem docuit. 1.273
Sileni duo fuerunt 1.666
Silentium duplex 1.99
Silentium uxoris magnum ornamentum 2.680
Silentium tenuerunt arcani etiam fœminæ 2.681
Silentij Pythagorici cauſa 1.470
Silius qualis Poeta 1.10
Simulatio nulla diuturna 2.76
Simultates cum dijs ſuſcipiuntur. 2.313
Similitudo amoris uinculum maximum 2.690
Similitudines quid diſtent à translatione 1.101
Similitudinum diſſimilitudinumq; uſus. 1.98
Similitudinum formæ ibid.
Sinapis quibus conueniat 1.39
Sinapis quibus in uſu ibid.
Singularum ſcientia infinita 1.63
Singularia ſub artes minime cadũt. 1.434
Sirenes quo pacto cantent. 2.59
Siti perire durius nihil 1.39
ad Sobolem corpus ac animus matris conſiderandus 2.604
ex Socco in cothurnum tranſit. 1.129
Societatis humanæ uincula duo 1.84
Societas ſine iuſtitia haud conſiſtit. 1.426
Societas qualis deligenda iuueni 1.59
Societas ſæpe corrũpit mores 1.454
Societas mala uitanda 2.634
Societatis humanæ nodus iuſtitia eſt 2.820
Societatis uinculum ac rector 1.445
Societati humanæ uitia duo perniciosa. 1.83
Societates humanæ quibus conſeruentur potiſſimum 1.392
Socrates qualis fuerit 2.340
Socrates nil ſcripſit & tamen ſcripſit. 1.32
Socrates cur in maximo fuerit precio. 1.67
Socrates quomodo ſe nihil ſcire profeſſus ſit 2.10
Socrates diſciplinas non uendidit. 1.451
Socrates perbene meritus 1.289
Socrates cur ab inquiſitione naturæ abſtinuerit 1.407
Socrates cur ſe contulerit ad morum tractationem ibi.
Socratis pietas 1.289
Socratis eruditio 1.419
Socrus affectus in nurum 2.742
Socrus nurus odio habent, & cur. 2.742
Solertia quid. 1.548
Sol muſarum dux muſisq; aurora gratiſſima. 1.17
Sol extinctus aliquando 2.39
Sol quid & unde dictus 2.56
Sol moderator reliquorum luminum cœli. 2.38
Sol mundi anima 2.55
Solis comites perpetui 2.56
Solis filij. 1.145
Solis defectum quis primò prædixerit. 2.5
Solis curſus & conuerſiones quis primus perſcrutatus ſit. ibid.
Solem eſſe pedalem 1.406
Solon de parricidijs cur nullam legem dederit 1.434
Solon Athenienſium legislator 1.289
Solon phil. leges Draconis corrigit. 1.307
Solem omnibus planetis lumen impertiat. 2.57
Somnus quid ſit 2.537
Somnus longus aut breuis utri 2.538
Somnus in oculis cur potiſſimum appareat. 2.537
Somnus mites ac manſuetos reddit. 2.23
Somnus Mercurius alter. ibid.
Somnus omnium grauiſſimus 2.152
Somni ſoror 2.22
Somni utilitas 1.35.2.537
Somni domus deſcribitur 2.21
Somni incitamenta. ibid.
Somnifera quæ. 2.537
Somno cur infames magis quàm ſenes dediti 2.538
Somno quo pacto utendum 2.75
Somnium reflectitur interdum 2.539
Somnium quid 2.539
Somnium in quos cadat ibid.
Somnia ueritatis in ſe nihil habere. 2.26
Somnia principum non contemnẽda. 1.194
Somnia principum unde oriantur. ibid.
Somnia uariarum rerum unde proueniant 2.539
Somnia ſæpe pariunt cogitatiões ac ſermones noſtri 2.37
Somniorum prænotio 2.540
Somniorum interpretes 1.391
Sonus eſt unda aeris 1.92
Sonus reflexus 1.505
Sonus nullus qui ſui amatoris non inueniat 1.93
Sonus quid ſit 2.504
Sonus hebes uel acutus ubi fiat in rebus. 2.59
Sonus uaſtus, amplus, lenis & exilis. 1.91
Sonus æqui quam citharœdi cuidam Scytha gratior 1.93
Soni actio 1.92
Soni in ſermone fluuijs ſimiles. 1.92
Sophiæ tres filiæ caduæ pro nomine Chriſti. 2.738
Sophiſtæ tria potiſſimum captionum genera habent 1.639
Sophiſmata cur excogitata 1.274
Sophiſmatis nil uel uanius uel ſtultius 1.272
Sophiſtica diſciplina quid ſit 1.276
Sophiſticæ diſciplinæ finis inſtat. 1.223
Sophiſticæ commoda praua. 1.283
Sophiſticæ ſtudia quamdiu durarint ibid.
Sophiſtarũ modus colloquendi 1.110
Sophiſtarum catalogus 1.281
Soror unde dicatur 2.742
Spartianorum nullus unquam orator habitus 1.106
Species omnia quæ ſunt eſſentiæ generis cõtinet ac inſuper addit aliquid. 1.583
Species quomodo ſint inter ſe diſcretæ. 1.581
Species nouæ ex commiſtione aliarum procreantur 1.581
Specula quo pacto inſpicienda 2.670

Speculationis finis. 2.522
Spes quid, unde naſcatur, in quos cadat, quæq; eius cauſæ. 2.588
Spei utilitas ibid.
Spem differri graue atq; laborioſum. 2.240
Spiritus ut fuit in loco. 1.560
Spiritus cur immortalis eſſe Deus uoluerit 2.328
Spiritus ſancti appellatio unde 2.353
Spiritus ſancti miſſionis utilitas 2.390
Spiritus ſanctus cur uiſibiliter Apoſtolis datus 391
Spirituum duo genera 1.538
Spirituum genera 2.340
Spirituum uinculum 2.326
Spirituum coniunctio. 1.562
Spirituales naturæ quid præ cæteris creaturis habeant 2.327
Status ſtatum includit 1.117
Statu ſuo nemo hominũ cõtẽtus 1.181
Status quis in cauſis 1.117
Statuum diuerſa eſt ratio 1.117
Statuariæ materia 1.440
Stella minima, terra maior 2.53
Stellæ erraticæ non errant 2.54
Stellæ terrã magnitudine uincĩũt 2.38
Stellarum uſus 1.567
Stellarum curſus. 2.54
Stentoris uox. 1.282
Stentoris officium apud Troiã. ibid.
Steriles fœminæ magis quã uiri 2.734
Sterilesmulieres gaudere poſſũt 2.733
Styli utilitas. 1.469
Stirpium origo. 2.501
Stirpium alimenta. 2.498
Stomachi ſigilla. 1.40
Stoici quales Philoſophi. 2.10
Stoici affectus euellere ſunt conati. 2.486
Stoici uerborum architecti. 1.87
Stoici ſe ſaxa uoluerũt reddere 2.568
Strenas dare uetus conſuetudo eſt. 2. 110
Studium diſciplinæ unius, ducit ad alia 1.668
Studijs lumen commodum 1.33
Studij puerilis ratio. 1.7
Studia quæ maxime proſequamur. 1.329
Studia quæ uitanda ſunt 1.443
Studia quomodo aggredienda 1.519
Studia per ſe infinita, ſed per nos ob alios finita fiant 1.521
Studiorum utilitas. 2.78
Studiorum finis & fructus 1.519
de Studiorum initijs libellus 1.7
Studijs tempus commodum 1.33
à Studijs abſit arrogantia et cur 1.78
Studioſo penna & charta deſit nunquam & cur. 1.9
Studioſo uel libris utendum uel magiſtris 1.447
Studioſis alimenta prouidenda ſunt honeſta 1.450
Stulti ſapientibus proſunt 2.318
Stulti quid proſint 2.77
Stulti dum uitant, uitia in contraria ruunt 1.43
Stylus artis dicendi perfector 1.85
Stylus barbarus, non ſtylus dicendus 1.103
Stylus triplex. 1.396
Stylus Atticus Aſi. et Rhodius 1.105
Stylus dicendi magiſter 1.9
Stylus exercendus crebro ibid.
Stylus tenuis etſi ſanguinis nõ plurimũ, ſuccũ tamẽ habere debet 1.105
Suauibus aſſentimur libenter 1.474
Subditorum officium quod 1.320
Subiectum enunciationes quid 1.596
Subſtantia ſine accidentibus eſſe nequit, nec contrà 1.535
Subſtãtia an cum accidẽtib. eadẽ 1.535
Subſtantiarum adhærentia quomodo cognoſcantur 1.136
Subſcriptionum origo. 1.70
Subtilitatis locus. 1.111
Subtilitatis officium. 1.111
Subtilium ſermonum exempla 1.112
Succus minus quiddam quam ſanguis 1.105
Sudor aliquando medicina in uenenum uertitur 2.269
Suetonium acephalum eſſe unde colligi poſſit. 1.686
Suetonij mirabilis dicendi proprietas. 1.10
Sum uerbi cõpoſita quæ et quot. 1.4
Sum uerbi conſtructio. ibid.
Sumptuariæ leges Romæ plurimæ fuerunt 1.234
Superbia belua multiformis 2.592
Superbia homines ſibi ſubijcit 1.437
Superbia quid, quibus inſita, undeq; naſcatur 2.591
Superbia perfectũ impedimentum in ſtudijs 1.333
Superbia ex animi tenebris naſcitur 2.231
Superbiæ comites. 2.592
Superbiæ mira natura. 2.765
Superbiæ duo peſſimi comites. ibid.
Superbiam deprecari 2.230
Superbus quid expetat potiſſimum 2.592
Superbus animal nullum ornata fœmina 2.668
Superficies unde dicta. 1.556
Superlatio quid. 1.100
Superlatio ſupra fidem ſed non modum eſſe debet. ibid.
Superlatio una in lingua recipitur quæ ab alia reſpuitur ibid.
Superſcriptionẽ epitheta potius ornant quam honorant 1.75
Superſcriptionem hodiernam rident pueri. ibid.
Superſcriptionum ueterum formæ et quæ hodie fit. 1.70
Superſcriptio epiſtolis hodie neceſſaria 1.75
Superſcriptiones antiquorum nullas in epiſtolis habemus. 1.75
Superſtitionem uanus terror ſuadet, religionem ſapientia 2.603
Supplicium ſempiternũ quale 2.840
Surditas cordis maior corporis 1.44
Suſpicio unde gignatur. 2.526
Suſpicionibus ſecuris. 2.96
Sutor ne ultra crepidam. 1.279
Suum caro qualis 1.37
Syderum nomina planetarum maxime Græcorum leuitas finxit & cur. 2.54
Sylla phthiriaſi moritur 1.231
Sylla Puteolis obijt. ibid.
Sylla in odium plebis plures tulit leges ibid.
Sylla honorifice ſepelitur. ibid.
Sylla Delphicũ ſpoliat oraculũ 1.221
Sylla legiones in Italiam ducit 1.181
Sylla dictaturam conſequitur in annos centum uiginti. ibid.
L. Sylla dictator crudelis 1.427
Sylla Mithridatem uicit. 1.200
Sylla Athenæ cur ignouerit 1.205
Sylla dictaturam abdicat 1.192
Sylla uincit Marios 1.181
Sylla in mortuos ſæuit 1.126
Sylla cum quindecim ducibus bellum geſſit 1.208
Sylla legum omnium uiolator. 1.229
Sylla ne patriam potius an Marius bello uexarit 1.238
Syllæ mors qualis 1.214
Syllæ res geſtæ cum exteris 1.221
Syllæ in patriam malefacta 1.217
Syllæ in proſcriptos leges duræ 1.231
Syllæ teſtamentum totius uitæ ſimile 1.244 (1.243
Syllæ ex tyrannidæ qui diuites facti
Syllæ filius, patris naturam ſequitur puer adhuc 1.226
Syllæ de Cæſare puero iudicium uaticiniumq; 1.264
Syllæ crudelitas. 1.181
Syllæ in patriam beneficia 1.200
Syllæ proſcriptiones miſeræ 1.221
Syllæ uita deſcribitur 1.215
Syllæ aſtutiæ. ibid.
Syllæ ſomnium. 1.181
Syllæ partes qui ſouerint. ibid.

Syllam dictaturæ pœnitet 1.181
Syllaba quæ dicatur & quibus conſtet. 1.1
Syllaba ſine uocali fuit nunquam. 1.1
Syllabarum ſoni 1.91
Syllabarum in temporibus diſcrimen amiſimus 1.93
Syllabarum coniunctio pedem facit. ibid.
Syllabas pronunciare recte quid conducat. 1.1
Syllogiſmus quid & quæ eius natura 1.606
Syllogiſmus quibus conſtet 1.382
Syllogiſmo quæ functio animi utatur 1.633
Syllogiſmorum uis in quo ſit ſita. 1.606
Symmachi epiſtolæ quales 1.83
Symbolum Nicenum quid de deo ſtatuat. 1.280
Symbolum quid ſit at q; quale eſſe debeat. 2.95
Symphonia cœleſtis 2.59
Syneſij epiſtolæ 1.83
Synonymæ an ſint uoces diuerſarum linguarum idem ſignificantes 1.594
Synonyma capiuntur multi 1.152
Synonymorum tractatio 1.94
Syntaxis Gazæ obſcuritas 1.11
Syntaxis Græcis Latine conſtructio dicitur. 1.3
Syracuſani bis in die exaturantur, quod Plato improbat 1.33

T

TAbularũ duodecim origo 1.428
Tabellis ueteres uſi ſunt, nos non item 1.77
Tabellis ueterũ ſucceſſit charta 1.78
Tabellarij ueterum qui fuerint 1.75
Tabellarij unde dicti 1.77
Tabellariorum diuiſio 1.79
Tactus aurium quis 1.92
Tactus terreus 2.513
Tactus cur ſparſus per uniuerſũ corpus. 2.508
Tactus qualis ſenſus 2.505
Tædium progignit ſenium 2.16
Tarditati auditorum quo pacto occurrendum 1.117
Taurus Aſiæ mons quando dici cœptus 1.595
Telum in fortem uirum miſſum redit ad mittentem 2.846
Temeritas annorum calamitate corporum frangitur 1.248
Temere aliquid fieri 1.554
Templi primi ac ſecundi diſcrimen quod præſtantiam attinet 2.440
Tempus partire nequit 1.565
Tempus ædax rerum 2.102.337
Tempus quid. 1.557
Tempus nobis nimium breue 1.444
Tempus noſtrum fluit ſubinde 1.358
Tempus quod amittatur 1.348
Tempus duplex eſt 1.155
Temporis partes 1.558
Temporis puncta. 1.565
Tempori parcendum 2.98
Tempore quando abundemus aut deficiamus 1.511
Tempora uerborum tria, non quinq; eſſe. 1.19
Tempora caua ſignum dementiæ 1.53
Temporum notæ apud ueteres 1.73
Tentationibus per preces occurrendum. 2.233
Terra una alia eget 2.763
Terræ habitationes ueteribus ignotæ fuerunt 2.39
Terram uniuerſam cum ipſo oceano adiri poſſe 2.340
Terræmotus Europæ 2.269
Terræmotus orbis ex parte 2.321
Terrena qualia. 2.57
Terentius confert multum ad ſermonem quotidianum 1.9
Tertulliani epiſtolæ quales 1.83
Teſtamentũ uetus quib. conſtet 2.362
Teſtamentum uetus cur difficile appareat. ibid.
Teſtamentum uetus noui in omnibus figura 2.364
Teſtamenti ueteris origo 2.361
Teſtamẽta ambo deprauata eſſe 2.463
Teſtis oculatus unus plus facit quàm auriti decem 1.615
Thalmudicæ næniæ 2.404
Thalmud liber qualis 2.403.412
Theca pennaria quid 1.25
Theocritus paſtoriciã ruditatem magis quàm Vergilius expreſſit 1.362
Theodorus Gaza Græcus homo de Latinis bene meritus 1.153
Theodori Gazæ Grammaticæ inſtitutio percommoda 1.11
Theologiæ materia 1.440
Theologiam abſconderũt ueteres. 2.8
Theologorum copia magna ubi & cur. 1.329
Theologorum perſuaſio falſa 1.331
Themiſtocles memoriæ artem diſcere noluit, & cur 1.273
Themiſtocles uenenum hauſit ne patriæ bellum inferret 1.265
Themiſtocles Xerxis opes contulit. 1.307
Theſmothetæ Atheniẽſium ac eorum officium. 1.517
Theſmothetæ Athenis conſtituunt. 1.307
Theophraſtus in Græcia diuinus appellatus 1.281
Theophraſtus breuitatem uitæ querebatur. ibid.
Theophraſius hoſpes dictus & cur. 1.115
Theophraſti oratio deorum eloquentia dicta 1.299
Theophraſti oratio qualis 1.104
Theophraſti querela de uitæ humanæ breuitate 2.334
Theut Ægyptiorum quid ſit 1.289
Thomæ Mori laus 1.252
Thus Sabæa gignit 1.38
Tiberij Cæſaris digiti miræ firmitatis 1.54
Tibicen Arabius ad canendum, obolo ad tacendũ tribus conducitur 1.36
Timor malorũ ſæpe plus uidet quàm ſpes bonorum 2.157
in Timore benigni, poſt ingrati ſumus 1.211
Timotheus muſicus ineptos artifices edocuit 1.273
Toga quærẽda ubi amiſſa eſt, quid ſit 1.48
Toga candida ſenatorum Romanorum cuius eos admonuerit 2.48
Tolerantia quando laudabilis 2.392
Totum quid & eius appoſita 1.562
Trachale locus concionibus appoſitus. 1.127
Tragœdiarum author 1.148
Tragemata cur inuenta. 1.40
Tranſcendentia quot 1.383
Tranſitius oſtenſio lucem adfert diſcentibus 1.98
Translata uerba tanquam ſtellæ orationem illuminant 1.107
Translatio ab inuerſione quid differat. 1.101
Translationes cur inuentæ 1.88
Tribus duæ commixtæ 2.438
Tribunitia poteſtas quando Romæ inuenta. 1.235
Tribunorum interceſſio Romæ qua uoce fiebat 2.49
Tribonianus qualis extiterit 1.430
Trinitatis cognitionem aliquam & Iudæos & gentes habuiſſe 2.354
Trinitatis diuinæ imago in homine. 2.516
de Trinitate 2.354
M. Triſmegiſtus Ægyptiarum legum lator 1.289
Triticum ultrò in Sicilia prouenit. 2.502
Tritici inuentor 2.502
Triumphandi lex cur 2.132
Thucydides obſcurus cur habetur. 1.98
Thucydidis ſtylus qualis 1.104
Turpe multiplex eſt 2.589
Turpia uirum bonum petere non decet nec concedere 1.63

Turpia ſcrutari adoleſcentes bonæ indolis non decet. 1.54
Tuſti homines perierunt 2.269
Turturum fides ac charitas erga coniugem 2.746
Tyberis mira inundatio 1.220
Typhan dæmon quis 2.340
Tyranni quales ferant leges 1.426
Tyrannorum exempla 2.150
Tyronis uocabulum unde ſumptum 1.32

V

VAcuum quid ſit 1.560
Vacuum utrum in rerũ natura ibidem
Vacuum abhorret generalis natura. 1.541
Valere bene quid. 1.71
Valetudinis aduerſæ cauſa 2.237
Valetudinis uniuerſæ finis 1.472
Validius ope externa minus eget. 1.566
L. Vallæ laus 1.253
Valla in elegantijs immodice ſuperſtitioſus 1.10
Val. Max. opus compacta oratione conſcriptum 1.108
Vanitas uitæ præſentis 1.556
Vanitati omnes res conditæ ſunt ſubiectæ & quamdiu 1.87
Vanum quid habeatur 1.556
Variationũ authores qui potiſſimum 1.94
Varro Terentius author doctus 1.369
M. Varronis liber de re ruſtica quo ſtylo ſcriptus 1.104
Q. Varus quis 1.666
Vates optimus quis habendus 1.505
Vates omnes obſcuri 2.428
Vates ueterum 1.302
Veneratio uera elici, extorquere non poteſt 2.626
Veneratio quid 2.565
Venus Solis æmula 2.56
Venus alma dicta ibid.
Venus quibus accendatur 2.662
Venus duplex 2.618
Venus quid 2.56
Veneris & filij regnum ubi. 2.684
Veneris Planetæ curſus & nomina cum claritate 2.56
Veneres plures 2.56
Ventorum utilitas 1.573
Verbum ut ponatur in conſtructione. 1.3
Verbi iacturam facere quàm rei, ſatius. 1.119
Verba qui negligit & rem perdit. 1.335
Verba quædam de ſe orationem extollunt & quædam deprimũt 1.100
Verba nulla tam abſona & ſordida quin permultis placeant 1.123
Verba riſum mouentia ibid.
Verba prodigioſa 1.361
Verba non ſibi ſed alijs rebus accommodantur 1.613
Verba imperſonalia duplicis uocis. 1.5. conſtructio ibid.
Verba turpia quæ uideri debeant. 1.129
Verborum diuiſio 1.86
Verborum ſimplicium conſideratio. ibid.
Verborum ætas ibid.
Verborum modus inter homines 2.88
Verborum compendium 1.95
Verborum ſoni 1.93
Verborum ſenſa quid ſint 1.86
Verborum conſtructio quæ 1.3
Verborum modi, tempora, perſonæ & coniugationes 1.3
Verbis Dei nil addendum, detrahendumq; nihil 2.410
Verba ex Grammatica ſunt noſcenda. 1.3
Verbis ſenſa conſignantur 1.532
Verbalia quæ et eorum formatio 1.4
Verecundiæ fores 1.258
Verecundiam oculi adimunt 1.258
Veredarij qui 1.78
Vergilius Poëtarum Plato dictus. 1.682
P. Vergilius ſua ex philoſophia intima deſumpſit 1.30
Vergilius diligens Homeri æmulator repetitionibus exceptis 1.142
Vergilius quando & ubi mortuus. 1.298
Vergilius quo tempore natus 1.644
Vergilius quando Bucolica conſcripſerit ibid.
Vergilius quos Græcos imitatus ſit in ſuis operibus 1.683
Vergilius, Homerus Romanus dici poteſt. 1.269
Vergilius gladio petiens 1.655
Vergilius qualis fuerit poeta 1.680
Vergilius in qua exiſtimatione ſemper habitus ſit 1.680
Vergilius Poetarum primus merito. 1.10
Vergilij Bucolica urbano ſermone plane non ſcripta 1.362
Vergilij poema optimum quod 1.367
Vergilij ſtylus qualis 1.103
Vergilij poema quale 1.682
Vergilij Bucolica quid contineant. 1.640
Vergilium nec Iulius nec Cicero uidit. 1.663
in Vergilium commentaria quæ opti ma. 1.11
Veritas ſemideos facit 1.59
Veritas temporis filia 2.102
Veritas altiſſimo puteo immerſa. 1.633
Veritas ſub furto non diu latet. 2.355
Veritas latiſſima res 2.337
Veritas ipſa fortiſſima 1.116
Veritas miniſterio affectuum adiuuatur. ibid.
Veritas interdum laborat, opprimitur nunquam 2.90
Veritas fucata 2.127
Veritas in aula raro auditur 1.45
Veritas nimium altercando amittitur. 1.246
Veritatis Chriſti accuſatores plurimi & ijdem iudices. 2.393
Veritatis uis quanta 2.393
Veritatis examinandæ functio 1.633
Veritatis gratia qui mortem oppetierint. 3.393
Veritati potius quàm mendacio dulcedo inſit 1.367
Veritati omni cedendum. 1.523
Veritatem ueram nullus homo niſi à Deo edoctus nouit. 2.284
Veritatem obſcurare nemo poteſt. 1.489
Veritatẽ promouet eloquentia. 1.496
Veritatem inuenire nil præclarius. 1.328
Veri inueſtigatio uarias rationes habet. 1.615
Verum eſſe neceſſe eſt de quo omni natura conſentit 2.296
Verum expoſitum eſt omnibus ad cognoſcendum, non falſum 1.409
Vera fiãentur ebrij, pueri atq; fatui. 1.627
Verarum non ſuſpicax 2.88
Verſio quid. 1.152
Verſio quotuplex ibid.
Verſionis uſus ibid.
Verſionum modus quis eſſe debeat. 1.107
Verſura quid 1.22
Verſus multum memoriæ conferunt 1.148
Veritatis examinandæ inſtrumentum commune 1.592
Verſus quid 1.147
Verſus unde nuncupatus. ibid.
Verſuum qui ad ſcribendum iunioribus proponuntur ratio 1.2
Vertex unde dicatur, & quæ eius natura 1.53
Veſpaſianus ex urina uectigal collegit. 1.304
Veſtium origo 2.636
Veſtimenta culta ſuperbiæ inſtrumenta ſunt

mentа ſunt 2.72
Veſtiendi ratio 1.43
Via ad Deum quæ 1.442
Via recta unica ac ſimplex eſt. 2.289
Via in cœlum. 2.38
Via in cœlum compendiaria. 2.66
Victor non uictus conditiones belli fert. 1.37
Victoriæ cruentæ 2.124
Victus moleſtiæ 2.302
Vidua mariti recordabitur. 2.749
Viduæ cõtinentia ac honeſtas 2.749
Viduæ ornamenta. 2.750
viduæ conſiliarij 2.752
Viduarum miſeria 1.254
Viduarum ludus qualis 2.745
Viduas ſcriptura cõmẽdat ſed quales. 2.751
Viduitatis ſolatium 1.255
Vigilantij hæreſis 1.363
Vinum continet luxuriam 1.39
Vina uaria & quib.conueniant 1.38
Vina quibus deſtruuntur ibid.
Vinum mœſtis dandum 1.472
Vinum eiuſq; mentio exhilarat uimoſos. 1.20
Vinum Venerem accendit 2.662
Vini inuentor primus 1.42.2.502
Vina fortia 2.272
Vina infecta corporib.perniciosa 1.39
Vir bonus in uita ſeniper et poſt mortem prodeſt. 1.98
Vir, dignitatis nomen ſæpe 1.650
Vir bonus an haberi poßit in hac uita. 2.304
Vir bonus oui ſimilis. 1.98
Viri peplo coloq; digni 2.644
Viri mali ſuſpicaces 1.119
Viri mulierum officia alicubi ſuberunt. 2.633
Virum bonum quem uocarint ueteres. 1.395
à Viro bono quid exigatur. 1.268
Viro multo plura quàm fœminæ neceſſaria 2.662
Virorum officia 1.186
Viros graues non decet ludere uel animi motibus procelli 1.70
Virgo quo pacto ridere debeat 2.679
Virgo ſilentium amet 2.680
Virgo quo pacto ſponſũ quæret 2.689
Virgo ut ſe in ſolitudine geret 2.671
Virginis educatio 2.650
Virgines raro egrediãtur domũ 2.677
Virginis exercitia. 2.652
Virgines doctæ ac caſtæ 2.656
Virgines quando ad libidinem pronæ. 2.662
Virginum uitiatarum pœnæ 2.661
Virginum uictus ac potus 2.662
Virginitas quæ & ubi ſita 2.659
Virginitatis exempla 2.655
Virtus inſtar omnium 2.96
Virtus omnis diuinitus contingit 1.7
Virtus natura ſua amabilis 2.87
Virtus potentior opibus 2.100
Virtus quomodo paretur. 2.485
Virtus diuinitus datur 2.78
Virtus omnis iniurijs inuidiæ eſt obiecta 1.170
Virtus animo non lacertis eget 2.203
Virtus cur beatitudo hominis ſentiatur. 1.288
Virtutis præmium 1.423
Virtutis uia qualis 2.649
Virtutis color 2.591
Virtuti in bello nec honos nec locus 1.334
Virtuti ancillantur cuncta 2.71
Virtutem nullus uerius colit quàm qui amittit nomen boni uiri 2.319
Virtutum experimenta unde ſumenda. 1.319
Virtutum ſedes in corpore 1.54
Virtutes connexione quadam iunguntur. 2.277
Virtutes uulgo acceptæ 2.559
Vis cõſilio regẽda alioqui ruit 1.176
Vires naturales Dei uires ſunt 1.552
Viriũ cõſeruatio ac reparatio 1.574
Viſus præſtantia & utilitas 2.508
Viſus qualis ſenſus 2.503
Viſus autor mueſtigationis ſapientiæ 2.530
Viſui arctiſſima cum animo coniunctio. 1.257
Viſu carere miſerum 2.237
Viſa pro uerioribus habita 2.539
Vita homini præſẽs cur cõceſſa 1.531
Vita humana comœdia eſt 2.101
Vita hæc cũctis ſuis moleſtia eſt. 2.235
Vita quæ uere dicatur. 2.97
Vita non ſolum perſuadet ſed & cogit. 2.625
Vita humana præter uirtutem omniũ ridicula habet 1.269
Vita maxime perſuadet 1.628
Vita ſuſpicacibus timidisq; mors aßidua. 2.83
Vita æterna quæ 2.94
Vita quibus conſeruetur 2.83
Vita uitæ ſuccedit 2.308
Vita anteacta ſequentis iudicium præbet. 2.607
Vita cœlitum ſeu inferiorum 2.601
Vita hominum perinde ac ſi teſſeris ludas. 2.705
Vita noſtra peregrinatio haud tuta. 2.71 (1.46
in Vita hominum duæ res maximæ. 1.46
Vita ſimplex, duplex, triplex 2.308
Vita præſens iter et profectio perpetua. 1.46
Vita hac nil miſerius 1.555
Vita rationabilis qualis 2.510
Vita iucundißima quæ 1.321
Vita quid ſit 2.542
Vita hominum ſpe ſulcitur 2.489
Vita maxime perſuadet 1.117
Vita in animantibus quid ſit 2.511
Vitæ ſcopus 2.96
Vitæ genus antiquißimum 2.351
Vitæ rationem à quibus petere debeamus. 1.46
Vitæ chariſßima pignora 1.[illegible]
Vitæ ratio optima eligenda eſt 2.71
Vitæ tempus breue ac irreparabile. 2.175
Vitæ fons 2.515
Vitæ condimentum totius animus æquus. 1.40
Vitæ huius uiaticum unicum 2.791
Vitæ imago dies eſt 2.217
Vitæ huius intuẽdi ratio quæ ſit 1.136
Vitæ noſtræ errores 2.632
Vitæ pars nulla ſine laboribus ac ſollicitudinibus 1.186
Vitæ communionem cum improbo habere moleſtum 2.648
Vitæ æternæ deſcriptio iuxta Mahumet 2.478
Vitæ longitudo ac breuitas 2.542
Vitæ inſtitutio triplex 1.125
Vitam uigiliam eſſe 1.348
Vitam præter propter uiuere 2.834
Vites ſomnia propellentes conciliantes ue. 2.28
Vitia ubi magis in perſonis notentur 1.356
Vitia quædam tolli, quædam corrigi poſſunt. 1.469
Vitia quidam ſua & intelligunt & amant 1.494
Vitia homines oſtendere graue 1.67
Vitia importuni domini 1.45
Vitia cur oſtendi ſoleant 1.115
Vitiorum declaratio qualis eſſe debeat. 1.512
Vitiorum uia qualis 2.649
Vitijs cuncta pœna 1.426.2.69
Vitrici priuignos pro filijs æſtimant, nouercæ non item 2.741
Victruuius obſcurus & cur 1.10
Victruuij pene omnia ex uſu abierũt 1.116
Viuere ſine calore nil poteſt. 1.546
Viuentium ſpecies 2.514
Vltro qualis affectus 2.583
Vltionis duo genera 2.780
Vltionis lentißimos cõuenit eſſe 2.98
Vltionis libenter meminimus 1.370
Vnitas dominatur in orbe 2.310
Vniuerſalia qui excogitarint 1.383

Vniuersalia elicere maximi iudicij ac eruditionis 1.176
Vniuersalia quando uera 1.341
Vocaliũ harmoniã amisimus 1.92.93
Voces simplices quæ habendæ 1.595
Voces aduersæ negantes, priuantes absolutæ, cũ adiecto quæ sint 1.594
Voces omnes præter interiectionem significare 1.593
Vocum Latinarum sæcula 1.87
Voluntas quid 2.534
Voluntas cur uentorũ potius quàm libera sectetur 2.636
Voluntas ex se qualitatem nullam habet. 2.298
Voluntas Dei & sapientissima & optima 2.281
Voluntas unde dicta 2.306
Voluntas pro facultate 2.97
Voluntatis beatitudo 2.306
Voluntatis consiliarij & faces 1.490
Voluntatis deprauatio in homine. 2.284
Voluntatis perfectio uirtus 2.303
Voluptas cur summum bonum æstimanda 1.406
Voluptas quantum cum animo tum corpori noceat 2.74
Voluptas sibi magnam portionẽ imperij humani uendicat 1.437
Voluptas quid 2.71
Voluptas cuiusmodi sit existimanda 2.302
Voluptas homini pestem affert 1.293
Voluptati pauca debentur, plura saluti. 1.38
Voluptatẽ quæ literæ excitent 2.622
Voluptates corporis ac animi se extrudunt inuicem 2.571
Voluptates corporis pietati plagam infligunt 1.443
Voluptates ex priuatis non alienis parandæ 1.319
Voluptates quo pacto dementent homines 2.769
Voluptates hominis quod corpus attinet semper molestijs mixtæ 2.302
Voluptates commendat rarior usus ibid.
Voluptatum etiam satietas habetur 1.50
Voluptatum discrimen secundum dignitatem 2.570
Voluptatibus dediti quem finem sortiantur 2.40
Voti compotem fieri aut non quid sit 1.582
Vota qualia præstanda 2.83
Vota pessima sæpe facimus 3 207
Vox significans quæ 1.593
Vrbium conditarum descriptio. 1.138
Vrbanorum hominum sermo quid differat à rusticano 1.114
Vrsarum somnus 2.152
Vtilitas publica priuatæ anteferenda 2.68
Vtilitas, malorum omnium caput. 1.173
Vtilitatis partes non sunt omnes æquales 1.169
Vulcanus in cornu conclusus 1.88
Vulcanus è Nilo prognatus 2.4
Vulcanus ex Iunone, ἀπαλογα gentius 2.374
Vulgus hominum pecoribus simile 1.98
Vulgi natura 2.389
Vultus apertius pectus prodit quàm sermo 2.762
Vultus magis uarij ac diuersi quàm uestitus 2.43
Vultus, animi affectus sequitur 1.43
Vxor eligenda & qualis & quomodo 2.600
Vxor ut suæ linguæ frenum injicere queat. 2.715
Vxor quicquid habet mariti est 2.713
Vxor silentium erga maritum teneat 2.718
Vxor quousq; obtemperare debeat uiro 2.709
Vxor qualis marito sit socia 2.596
Vxor corporis sui potestatem non habet 2.699
Vxor natu grandior quomodo à marito tractanda 2.646
Vxor non fortunam ac dona potius in uiro quàm ipsum amet 2.705
Vxor marito tyrannus sit ibid.
Vxor marito ministrare debet ibid. & 2.706
Vxor mariti studijs ne resistat 2.712
Vxor quo pacto se in uirum geret. 2.701
Vxoris uitia aut ferenda aut tollenda 2.639
Vxoris utilitas 2.615
Vxoris honor maritus est 2.705
Vxoris sermo qualis 2.625
Vxoris cura in domo quæ esse debeat 2.633
Vxor domum custodiat, subinde. 2.634
Vxoris cultus quis esse debeat. 2.636
Vxoris nomen dignitatis non uoluptatis nomen est 2.627
Vxorem potentiorem te, ne duxeris. 2.613
Vxorem uerberibus meliorem nemo reddet 2.642
in Vxore deligenda sensus prorsus nõ sequendi & cur 2.613
Vxores digitis ducimus 2.696
in Vxores conuenit uiros leniores esse & cur 1.319
Vxores uiris subditas decet esse. 2.704
Vxores maritos defunctos duobus luget modis 2.745
Vxores regere quo pacto quis queat 2.614
Vxores uires caro congressæ 2.718
Vxorum iniurias factas sæpe magnorum malorum originem extitisse. 1.318
Vxorum multitudinem quæ gens potissimum semper quæsierit 2.473
Vxorum exempla quæ uiros in exilium comitatæ sunt 2.701
Vxorum exempla quæ uiros captiuitate liberarunt 2.702
Vxorum exempla quæ mortis uiris uiuere noluerunt ibid.

X

Xenocratis oratio quàm efficax 1.57
Xenophontis Cyrus maior quo pacto descriptus 2.371
Xenophontis orationes Atticæ Musæ dictæ 1.294
Xenophontis Attici oratio qualis. 1.104
Xerxes qualem uitam instituerit. 2.35

Z

Zeno Stoicæ sectæ inuentor triadem cognouit 2.354
Zenonis secta & felicitatis inquisitio 1.288
Zenobia Græcè studuit ut doceret filios 1.441
Zenobia regina, historiarum peritissima 1.505
Zelotypia qualis affectus unde nascatur & apud quos regnet 2.581
Zelotypia quid 2.719
Zelotypia magnum malum ibid.
Zelotypia etiam laborant animalia quædam ibid.
Zelotypia quomodo queat curari. ibid.
Zelotypia marito uitanda 2.640
Zelus unde nascatur & qualis affectus sit. 2.58
Zeugma quid sit 1.91
Zeugma ubi locum habeat ibid.
Zeuxis quo pacto Helenam pinxerit 1.494
Zonæ cœlestes, & earum natura. 2.61

FINIS.

BIBLIOTHEQUE ORLEANS

IO. LODOVICVS Viues, dominæ Catharinæ Reginæ Angliæ, patronæ vnicæ, S. D.

BIBLIOTHEQUE PUBLIQUE ORLÉANS

VIsisti ut breuem aliquam rationem conscriberem, qua in Maria filia tua instituenda præceptor eius uti posset: parui libens tibi, cui in rebus multo maioribus obsequi uellem, si possem. Et quoniam institutorem illi doctũ imprimis hominem ac probum (ut par erat) delegisti, res uelut digito indicasse fui contentus, ille reliqua explicabit: quæ tamen aut obscure tradita, aut prætermissa ab scriptoribus artis Grammaticæ putaui, ea paulo pluribus consignaui uerbis. Christum precor, ut hæc docendi ratio & ad eruditionem, & ad uirtutem filiam tuam impensè iuuet. Vale, & hunc meum animum addictissimum maiestati tuæ scito. Oxoniæ, Non. Octob. M. D. XXIII.

DE RATIONE STVDII PVERILIS.

LECTIO.

LITERARVM sonos doceatur planè, & disertè proferre: neq; enim parui ad insequentẽ institutionẽ interest, quomodo didicerit elementa & syllabas pronunciare. Sciat ex literis esse alias uocales, alias consonantes, quot sint illæ, quot istæ, & cur sic dictæ. Esse ex consonantibus alias mutas, quæ à se incipiunt, & finiunt in uocali, ut b, c, d, sic uocantur, quòd quum fari incipiãt, nisi succurrat uocalis, obmutescũt. Alias semiuocales dici, ex ijs quasdam liquidas, ut l, m, n, r. Tum duas ex uocalibus i & u transire in consonantes, quũ post eas sequitur uocalis, cui in sono iunguntur, ut uiuo, iuuo, cõjcio, uinum, uulpes. In Græcis dictionibus nunquam iota fit consonans: ideo nec Iacobus nec Ioannes consonantem i habent: u consonãs apud eos est beta: uocalis u & oy diphthongus: quocirca assuescat scribere u uocalẽ hac forma propter græcũ y, quod sæpenumero apud Latinos in u transit, ut Sylla Sulla, Tybur Tubur: & consonantem hac v, propter beta Græcum. Syllaba dicitur quasi comprehensio literarũ, sed ex sola uocali potest fieri syllaba, ut Maria, Iesus. Tum discat syllabam constare, aut ex uocali sola, aut ex uocali & consonante, aut ex uocali & consonantibus: sine uocali nunquã fit syllaba, & quot sunt uocales, totidem syllabæ. Ex uocalibus fieri diphthongos quatuor: duas scribi & proferri: duas scribi, & non proferri. nisi quòd paulo crassior est sonus, quàm si esset uocalis simplex. Eadem in literis Græcis ostendenda, ut emendatè sciat in utraq; lingua legere. Infigenda hæc sunt & inculcanda, ut rectè literas & syllabas sonet, nec ullum insit in ore uitium.

PARTES ORATIONIS.

DEinde ſciet eſſe apud Latinos octo partes orationis: quatuor uariabiles, & quatuor inuariabiles. Ex uariabilibus, quæ ſignificãt fieri aliquid, & inflectuntur per modos & tempora, hæc dicuntur uerba: quæ declinantur per caſus, & ſignificant aliquid fieri in tempore, dicuntur participia. Certa quindecim ſunt pronomina, reliqua nomina. Ex inuariabilibus certas quinquaginta eſſe præpoſitiones: eas uerò quę cõiungunt ac uelut conuinciunt orationis partes, uocari coniunctiones, cõiunctiones olim: eſſe nonnullas ſubitum mentis affectum exprimentes, quę uocantur interiectiones: reliquas aduerbia nominari. Hæc ſint à nobis craſſe ac ruditer utcunq; oſtenſa, ſicut & alia in libello omnia magis ut indicentur, quàm ut exactè à nobis exprimantur.

SCRIPTIO.

INter hæc omnia det aliquid tẽporis formandis literis, non tam eleganter, quàm uelociter, ut ſi quid præceptor dictet, ipſa ſuis ſcribat digitis. Si quem authorem legat, & uel uerbum uel ſententia placeat, excerpat: magis hærent memoriæ, quæ noſipſi manu noſtra ſcripſimus, quàm quæ alij. Interim etiã dum ſcribimus, animus à cogitatione rerum ſiue leuium ſiue turpium auocatur. Verſus qui ad imitationem proponuntur, contineant grauem aliquam ſententiolam, quam iuuet edidiciſſe: nam toties reſcribendo, neceſſe eſt infigatur animo: dabitur opera ut initio ſaltem imitando caſtigatè ſcribat.

MEMORIA.

MEmoriam quotidie exerceat, ut nullus ſit dies in quo ipſa aliquid non ediſcat: ſic & acuetur ingenium, & facillimam ſibi ac promptiſsimam parabit memoriam, ut poſtea quæcũq; libuerit, nullo retineat negotio, & firmiſsime: durantq; in reliquam uitam quæ iſta ætate percipiuntur. Initio de nocte cubitum itura, attente bis aut ter reget, quæ memoriæ mandari uolet, & poſtridie mane à ſe repoſcet.

INFLEXIO NOMINVM.

INcipiet nomina inflectere, & diſcet eſſe ſex nominum genera. Maſculinum, quod ſignatur hac uoce hic. Fœmininũ, quod iſta hæc. Neutrum, quod hoc. Cõmune, quod hic & hæc. Omne, quod hic, hæc, hoc: aut per tres uoces. Dubium, quod ſignatur per iſta duo hic uel hæc, id eſt, quod ſi uolumus poteſt eſſe maſculinum, & ſi uolumus fœmininum: ut margo, cortex: dicimus enim amarus cortex, & amara cortex. Et inter commune & dubium hæc eſt differentia: quòd quum omne genus pertineat ad adiectiua, communi cum additur adiectiuum, reſpiciendum eſt de quo ſexu loqueris: & ſic adde genus adiectiui, quod poſtquam addidiſti, nõ potes mutare de eodem loquens: in ambiguo uerò liberũ eſt utruncunq; genus adiectiui libuerit addere, & poſtquam addideris, de eodem loquẽs mutare: ut ſi dicas albus canis, de mare bene dicis, de fœmina non bene: & poſtquam dixiſti de mare albus canis, de eodem non licebit dicere alba canis: at de quacunq; cortice loquaris, dices ut uoles, albus cortex, ſiue alba cortex: & poſtquam illud dixeris, de eodem loquens cortice, dices alba cortex. Promiſcuum, quod Græci epicœnum, non eſt genus: nam hîc de natura rerum non loquimur, ſed de qualitate uocũ. Subſtantiua ſiue ſubſtantialia, ſiue appellatiua nomina dicuntur omnia, præter illa quæ ſunt omnis generis: hæc uerò dicuntur epitheta, ſiue adiectiua. Illud annotabit propter ſola adiectiua reperta eſſe in ſubſtantiuis genera: nam ſi adiectiua non eſſent, nihil eſſet opũs generibus: ut quum dicimus, reuereor patrem, ne lędas hominem, exclude canem, non refert cuius ſit generis: ſi ſit addendum adiectiuũ, tunc conſiderandum eſt cuius generis. Poſthac tradentur numeri duo: nam dualem Græcorum non recipimus Latini, nec magnopere obſeruant Greci. Tum caſus ſeni in utroq; numero: additur à quibuſdam ſeptimus, cuius meminit Quintilianus, & poſt eum Seruius, ut precibus Deum placo. Vocatiuus ſemper ſimilis eſt nominatiuo, præterquàm in quibuſdam nominibus primæ declinationis, & ſecundę. Nomina neutra habent accuſatiuum & uocatiuũ ſimiles nominatiuo, & in plurali hi tres caſus finiuntur in a. Nomina compoſita ſic declinantur ut ſua ſimplicia. Hinc explicandæ declinationes quinq;, quomodo prima cognoſcatur ex genitiuo ſingulari uel plurali, & quod habeant finitiones in nominatiuo, & quemadmodum omnia nomina huius declinationis finita in as uel in

es ſint

es ſint Græca. Hic inflectet nomina huius declinationis. Secunda quomodo cognoſcitur, & quot habet fines. Tertia itidē, in qua ſunt undecim fines a,e,o,c,d,l,n,r,s,t,x. Hinc ſequuntur quarta & quinta. Poſt hæc incipiet diſcere congruentiā adiectiui & ſubſtantiui in numero, genere, & caſu: in qua exerceatur aliquandiu multis exēplis propoſitis.

DE VERBIS.

IAm ad uerba ueniendum, in quibus duo ſunt noſcenda: naturæ uerborum, & ſyntaxes ſiue conſtructiones. Quinq; ſunt modi in uerbo. Indicatiuus, & quaſi narratiuus, per quem referimus aliquid, in quo ſunt quinq; tempora: Præſens, tria præterita, & futurum. Inter præterita hoc eſt diſcrimen, quòd perfectum ſignificat rem actam, ſicut nomen ipſum ſonat: imperfectum ſignificat rem nondum fuiſſe perfectā aut tranſactam eo tempore de quo loquimur: plus quàm perfectum ſignificat rem perfectam ante aliam factam, ut cœpi legere hora decima, tunc è lecto ſurgebas, & mater tua iam fecerat rem ſacram. Ita præteritum imperfectum & plus quàm perfectum ad aliquid aliud referuntur, cuius ratione aut imperfectam rem aut plus quàm perfectam denotāt. Addunt nonnulli futurum perfectū, quod ſubiunctiui eſſe dicitur: id propterea perfectum nominatur: nam ſi dicas, quum cœnabo, ſignificas inter cœnandum: ſin uerò quum cœnauero, id eſt perfecta cœna. Imperatiuus modus, quod per illum imperamus, ſed & precamur hoc, & adhortamur: duo dederunt huic tempora, præſens & futurum: additur & futurum ſubiunctiui huic modo: ut dixeris, feceris, præcipuè cum negatione, ne dixeris, ne feceris, & negatione ne, aut neq;, nunquam autem, non. Optatiuus per quem optamus: huic placet eſſe quinq; tempora, præſens, & præteritum imperfectum, utinam diſcerem: præteritum perfectum utinam didicerim: præteritum pluſquàm perfectum utinam didiciſſem: futurum utinam diſcam. Subiunctiuus quia ſubiungit aliam orationem, ut quom benefeceris lætare: quinq; ſunt huic tempora, & ſolent ea interdum capi pro temporibus indicatiui. Dehinc infinitiuus cur dicatur, & quot habeat tēpora. Addidit Thomas Linacer modum potentatiuum, idq; meritò & doctè: hunc trades, quū paulo plus in literis erit progreſſa. Exercenda eſt in modis, & temporibus diligentiſsime, addita uoci Latinæ Britannica, quæ illi reſpondet, & uſus oſtendendus: nam Britanni ex proprietate uernaculæ linguæ, nonnunquam in temporibus peccant. Hæc ubi erūt cognita, ſciat numeros eſſe in uerbo geminos, perſonas ternas. Interea inflectet uerba per quatuor coniugationes: ſimul diſcet, quibus hæ coniugationes inter ſe notis diſtinguantur: habebitq; generalia quædam de illis præcepta quę ſpectēt ad præterita, & ſupina: ut in prima declinatione præteritum terminari in aui, ſupinum in atum. In ſecunda in ui uocales, & ſupinum in tum uariè. In tertia nonnulla præterita & ſupina exempli cauſa adferentur: nam res eſt multiceps. In quartæ præteritum in ui ſyllabam, & ſupinum in itum, quę excipiātur ab iis canonibus, procedente tēpore paulatim cognoſcet.

SYNTAXIS.

TVm ueniendum erit ad eam quæ Græcis dicitur ſyntaxis, Latinè conſtructio. Primùm intelligat orationem nullam poſſe conſtare ſine uerbo: nec uerbum poſſe poni ſine obiecto aut ſuppoſito, uel explicito uel implicito, ut in prima perſona & ſecunda. Suppoſitum hoc & uerbum quomodo debeant congruere, ne uitium admittatur. His cognitis uenietur ad quinq; uerborū genera. Actiuum, quod finitur in o, & habet paſsiuum in or: huic datur nominatiuus in re agente, & hæc eſt ſuppoſitum: datur accuſatiuus in re patiente, ſeu recipiente accuſatiuū uerbi, ut Maria amat matrē ſuam. Sunt ex his uerbis alia, quæ præter iſtos caſus admittunt genitiuum, ut Deus accuſat genus humanum ingratitudinis, & ſuperbus poſtulat ſuperbum arrogantiæ. Alia datiuum, ut ſuade optima etiam inimicis: præbe egenis neceſſaria. Alia actiuum, ut ne doceas philomelas cantum: rogo Deum bonam mentem. Alia ablatiuū ſine præpoſitione, ut exuis pauonem plumis, quibus ornes canem. Alia ablatiuum cum præpoſitionibus a uel ab, uel e, uel ex, uel de, ut audi iucundam fabellam à patre, ex patre, de patre. Iſtæ poſſunt dici formę ſiue ſpecies uerborum actiuorū. Et caſus iſti præter nominatiuū & accuſatiuū rei agentis & patientis dicuntur caſus ſpeciales. Paſsiuū uerbum eſt quod ex actiuo fit addita r: ut amor ab amo: in re patienti, ſeu quæ fit, habet nominatiuum, & hoc eſt ſup-

poſitum: in re agenti ablatiuum cum præpoſitione a uel ab, uel datiuum, interdum accuſatiuũ cum præpoſitione per: caſus ſpeciales eodem modo manent in actiua & paſſiua, ut Maria amatur à matre, & ornatur ab ea uirtutibus. Neutrum eſt, quod finitur in o, & non habet paſsiuum in or, niſi in tertijs perſonis: quando q̃ nominatiuũ habet pro ſuppoſito. Exiſtis alia habent genitiuum poſt ſe, uel ablatiuum ſine præpoſitione, ut bonus homo iracundia caret, & indiget Dei ſolius. Alia datiuum, ut Maria inſeruit matri, & ſapiens tempori paret. Alia cum præpoſitione iunguntur, quæ nominantur abſoluta, ut cœnata deambulo in porticu, pulcher animus habitet in pulchro corpore. Alia habent ablatiuum ſine præpoſitione, ut ardeo amore probitatis, malus flagrat cupidine uindictę. Alia ablatiuum cum præpoſitione, ut uerba paſsiua, & ſignificant paſſionem, ut deſides pueri meritò uapulant à præceptore. Sed multa accuſatiuum ſignificantem rei uerbi, ut ſeruio ſeruitutem, curro curſum, uiuo uitam. Sum es ponitur inter neutra, quod ante ſe habet nominatiuũ, poſt ſe interdum nominatiuũ, quom res pertinent ad idem, ut uirtus eſt maximum bonum. & genitiuũ, ut liber hic eſt Mariæ: & datiuum, ut eruditio eſt omnibus magnæ uoluptati: & ablatiuum, ut, ſis puella modeſta facie, probo ingenio. Adduntur compoſita huius uerbi undecim, adſum, abſum, &c. quę poſt ſe recipiunt datiuum, adſum uirtuti, deſum uitio. Commune uerbum finitur in or ſine actiuo, & retinet ſignificationem actiuam & paſsiuam: quom capitur in ſignificatione actiua, habet conſtructionem uerborum actiuorum, quom in paſsiua, uerborum paſsiuorũ: ut ego ueneror probitatem, probitas uneratur à me, quod tamen eſt rarius, & ſunt hæc perpauca. Deponens finitur in or, ſine actiuo in o, & alteram ſignificationem retinet, actiuam in pluribus. Hæc uerba pro ſuppoſito, quemadmodum & cætera, nominatiuũ habent, poſt ſe uerò alia genitiuum: ut miſerere cõmunis naturę, recordare accepti beneficij. Alia datiuum, ut dominare cupiditatibus, obſequere bene monentibus. Alia accuſatiuum, ut ſequere Deum, & nanciſceris germanam beatitudinem. Alia ablatiuum ſine præpoſitione, ut utor non fruor pecunia. Alia cum præpoſitione, quæ paſsionem ſignificant, ut ex paucis uerbis magnum bellum oritur. Habebit formulam, omnia uerba recipere datiuum in re cuius deſignatur utilitas, uel commodum, uel damnum, ut Cato docebat ſibi ſuum filium, perdo tibi tuam pecuniam: ſæpe ex proprietate Latini ſermonis, quam facilius eſt intelligere, quam explicare, ut ego tibi hominẽ illum belliſsime tractaui. Tum & nominatiuũ habet poſt ſe, quom pertinet ad idem quod ſuppoſitum, ut ego diſco libens literas: inſeruio tibi lætus, tu uocaris Maria, tu diceris, prædicaris, ſcriberis, putaris, haberis bona: recta conſcientia uiuit ſemper læta, expeditus currit celerior. Iſtorum omniũ ſatis erit in ſingulis ſpeciebus unum aut alterũ, ad ſummum tria exempla proponere. Inter loquendum uerò aut legendũ annotetur, quæ uerba ad quas ſpecies pertineant: ſic fiet in uerbis imperſonalibus, & in alijs quæ dicemus: danda eſt opera ut exempla ſint interdum grauia, quæ ſanctè illam erudiant, interdum feſtiua, quæ delectent: admiſcebuntur caſtæ & puræ aliquæ fabellæ, quæ animum eius reficiant, & redintegrent, tum etiam excitent.

PARTICIPIA.

DEinde ſequuntur participia, quę Latini habent trium temporum, & unde formantur: hæc explicabuntur, & quæ ſignificant actionem, quæ paſsionem. Ante ſe nullum habent caſum, poſt ſe uerò caſum ſui uerbi, ut inſeruiens foro, dilectus à patre, cariturus uitio, docendus à bono Magiſtro.

VERBALIA.

SVnt quædam uoces, quæ habent participiorum faciem, & ſunt nomina, quæ tempus nullum deſignant: ut amans librorũ, fugitans litium, homo uenerandus, uerbalia nominantur. Sunt & uerbalia in or, quę formantur ab ultimo ſupino, ut amator, ſuaſor: & alia fœminina in trix, quæ fiunt à uerbalibus in tor, ut amatrix: genitiuo iungũtur.

ANOMALA.

SCiet quæ participia quibus uerbis uel adſunt, uel deſunt: & uerba quę formulas generales in inflexione ſequuntur, quæ non. Illa etiam quę anomala dicuntur, uel defectiua, ut aio, inquio, quęſo, ſalue, uale: uel uaria declinatione, ut fero tuli, ſum fui.

Poſtea

Poſtea quæ multiplicem habent conſtructionẽ, id eſt, quæ uarijs iungi poſſunt caſibus, ut recordor hanc rem, & illius rei: poſtulo te huius criminis, & de hoc crimine, qua de re ſcripſit libellũ Antonius Mancinellus, quem theſaurũ appellauit. Hæc quom erunt ſemel utcũq; expoſita (neq; enim tradi exacte neceſſe eſt) adhibebitur compendiũ grammaticæ Thomæ Linacri, & libellus de cõſtructione Melanchthonis & qui circũfertur Eraſmi nomine: ſimul & eiuſdem colloquia, uel tota uel ſelectã à præceptore partem.

VOCABVLA.

EX quibus retinebit aliquot uocabula & loquendi formulas, quibus in ſermone quotidiano utetur, quas ſubinde expediet ab ea repoſcere, ne excidãt: & iubebitur alios ſic alloqui. Expediet cõſcribi illi dialogos aliquot ijs de rebus, in quibus quotidie uerſatur, ut illis Latine nominandis aſſueſcat: uelut de indumentis, de partibus ædiũ, de cibis, de partibus tẽporis, de inſtrumentis muſicis, de ſupellectile. Vocabulorũ ueræ & propriæ ſignificãtiæ explanabuntur, ne impropriè utatur. Tum differentiam inter illa, quæ ſimilia uidentur, & congruentiã inter ea, quæ diſſimilia. In hoc proderit nõ totum Vallam enarrare, ſed quædã ab illo excerpta, qualia Nebriſſenſis collegit, & Antonius Mancinellus. Sed acri opus eſt iudicio, ne friuolas aut parũ obſeruatas, aut falſas quoq; præceptor perhibeat, cuiuſmodi ſunt haud ſane paucæ in Valla, Nonio, Seruio, Donato, ſed maxime in Gellio. Etymologias quoq; multorũ cur dicta ſint accipiet. Sic enim uerius & certius tum intelliget, tum cõtinebit, & ea cognitione delectabitur, multumq; in his latet peritiæ, modò recte & acute expendantur, nec undecunq; friuolę aut ridiculæ corrogentur: quod fecerunt patrum & auorũ memoria, qui hanc partem tractandã ſuſceperãt, Latini & Græci ſermonis penitus ignari. Annotabuntur ei, quæ uſu inerudi torũ barbara uocabula uſurpãtur, & quæ ſunt quidẽ Latina, ſed inuerſæ ſignificationis.

EXERCITATIO LATINE SCRIBENDI.

INcipiet hoc loco oratiunculas ex Anglico in Latinum uertere, faciles initio, paulatim difficiliores: per omnia genera & formulas uerborum, ſed partim graues & ſanctas, partim feſtiuas & urbanas.

AVTHORES.

SImul cum his diſcet Catonis diſticha, & mimos Publianos, & ſententias ſeptem ſapientum, quæ omnia eodem libello Eraſmus coniunxit, & explicauit. Ediſcet ex illis ſententiolis aliquot uitę maxime utiles, quas habeat in poſterum uelut antidota aduerſus uenenum, & proſperæ fortunæ, & iniquæ. Aſſueſcat iam nunc in hac tenera ætate ueras & incorruptas habere opiniones, ut ea ſola bona putet, quæ ueræ ſunt talia, uelut uirtutes, & eruditionem: ea mala, quæ re uera mala, ut uitia, & ignorantiam, & ſtultitiam, ne mala pro bonis ſumat, aut econtrario: ne tenuibus & exiguis rebus tanquam magnis capiatur, & moueatur: ne etiam magna & precioſa tanquam uilia contemnat. Delectabitur fabellis, quæ uitam eruditant, quas ipſa alijs referre poſsit, ut de Papyrio Prætextato puero apud Gellium, de Ioſepho in ſacris libris, de Lucretia in Liuio, de Griſelide uulgata iam fabula, & alijs, ut ex Valerio, Sabellico, & huius notæ ſcriptoribus, quæ pertinebunt ad aliquam commendationem uirtutis, aut deteſtationem uitij. Habeat dictionarium Latinum & Anglicum, quod ſæpe cõſulat, ut ſciat, quid quodq; uocabulum ſignificet, res quum nõ intelliget, explicabuntur à doctore. Turpium & fœdarum rerum uocabula nec intelligat, nec ſi fieri poſsit, legat, uel audiat. Conficiat ſibi libellum ex uacua charta, in quo ſua manu cõſcribat ſententiolas, quas memoriæ mandatura eſt, eritq; ei uice cuiuſdam enchiridij.

REDITVS AD PRIORA EXACTIVS.

HOc loco repetet, quæ de quinq; uerborũ generibus dicta ſunt. Poſt ad uerba quæ dicũtur imperſonalia, quorũ alia ſunt actiuæ uocis, alia paſsiuæ. Actiuæ uocis cur dicãtur, & eorũ eſſe ſpecies quinq;. Aliorũ quę ante ſe habẽt genitiuũ, poſt ſe infinitiuũ, ut intereſt huius paraſiti aſſentari, & canis huius adulari, ſi uelint eſſe: quę datiuũ & poſt ſe infinitiuũ, ut ſtulto non placet audire uerum: quę poſſunt eſſe perſonalia mutata conſtructione, ut tu proba placebis matri: alia quæ ante ſe accuſatiuũ poſt infinitiuũ, ut decet nobilẽ nõ ſuperbire: oportet te eſſe culicẽ non hominẽ: alia quæ ante ſe accuſatiuũ,

poſt ſe genitiuũ,uel infinitiuũ,ut pœniteat te peccati,aut peccaſſe:alia quæ quũ adduntur uerbis impersonalibus, ſunt impersonalia, & habẽt conſtructionẽ eorum:quũ uerò personalibus,ſunt personalia,ut incipit me tędere ludi huius,&ne incipias ſenex inſani re:nõ poteſt Atheniẽſes pœnitere Phocionis, qui unus poterat, & ſolebat ſtultas illorũ cõſultationes improbare. Verba impersonalia paſsiuę uocis ſunt ſimilia tertijs personis ſingularibus uerbi paſsiui:ueniunt ab actiuis & neutris,nullum habent ſuppoſitũ,poſt ſe uerò caſum uerborũ,à quibus deſcendũt,ut à nobis auditur,à uobis ſtatur in cubiculo,ſedetur in triclinio:eſtur,bibitur affatim:ſi quis addat ſuppoſitum fit paſsiuũ,ut ſcribitur liber,aratur ager,luditur alea. Sequitur conſtructio infinitiuorũ: illa eſt ferè cõmunis ante ſe habere accuſatiuũ pro ſuppoſito: poſt ſe caſum ſui uerbi,ut me legere tibi librum erit utile. Adduntur uerbis in quibus diligenter eſt animaduertenda conſtructio. Nam ſunt multa uerba,quæ ante ſe, & poſt ſe etiã interiecto infinitiuo eundẽ caſum requirunt, quũ res eodem refertur: exemplis res eſt declaranda, ego uolo pudica eſſe, tu uelles fuiſſe ad tales epulas inuitatus:niſi ſi quis adderet accuſatiuũ ante infinitiuum,ut ego uolo me eſſe literatam: iam in alijs. Socrates talis philoſophus nõ poteſt eſſe ferox. Maria exiſtimatur & dicitur eſſe caſtiſsima.& in hoc uerbo uideor, ego uideor tibi eſſe literata,tu uideris mihi eſſe ſancta. Romani uidenẽ nobis nimis cupidi belli & pecunię: dico auriculas tuas uideri galeros non auriculas:mihi licet eſſe doctæ: tibi uacat eſſe diſerto. Hinc de cõſtructione gerundij & ſupini,quæ eſt apud Vallam,& ex illo apud recentiores,iſtud animaduertetur,gerundium adiectiuũ non uenire,niſi à uerbo cui additur accuſatiuus, & ratione illius caſus: non enim dicimus,ueni huc tui ſeruiendi cauſa, uel ad carendam uoluptatem,nec ad ſcribendum te,uel ſcribendo tibi, ut ſit adiectiuũ, ſed cauſa obſeruandi tui, cogito de te docenda,propter uos erudiendos. Commodum nunc erit explanari uim potentatiui modi, quæ ſunt uoces temporũ ſubiunctiui: ut tu uirgo hoc dicas? quis homini tam mẽdaci crederet? peccaueris ſanè,ſed ſemel:nemo ſic dixiſſet,nunquam acceſſero prauis cõſultoribus. His cognitis uenietur ad ſignificationem & ſyntaxin reliquarũ partium orationis. De ui pronominis, De aduerbio, De præpoſitione, De cõiunctione, quibus addatur uerbi modus, & quomodo coniungat. Interiectio cur ſit ita appellata,quòd per affectũ interponatur orationi: ut, Magnum heu fecerat nefas. Poterant iſta dici à me fuſius,ſed admonere ſatis habui, quæ ab alijs eſſent copioſe tractata, quæ omnia uſus & lectio authorum explanabit ac expoliet,reddetq; ut apertiora,ſic etiam certiora.

SERMO.

LOquatur cũ præceptore & cõdiſcipulis Latinè,quas habeat tres aut quatuor: nam ſolam inſtitui nõ cõducit:ſed nec plurimæ ſint,& eæ puellę,atq; etiã ſelectiſsimæ,liberaliter & ſanctiſsimè educatæ, à quibus nihil audire poſsit, aut diſcere, quod mores corrumpat,quorũ prima ſemper debet eſſe cura. Stimuleẽ modò præmiolis,modò contentione,& æmulatione,laudetur ipſa, laudetur & alia ipſa audiente: conabitur exprimere quæ apud authores legerit,& quemadmodũ alios audierit loquentes,quos putet eruditos eſſe,attẽte auſcultatos,ſic & loquetur ipſa, in quo eſt imitatio, res in ſtudijs nõ parum utilis,præſertim teneræ ætati,quæ nihil libentius aut melius,quàm imitatur:nec ſolum uoces æmulabitur,ſed pronunciationem quoq;,ne in accentibus peccet.

ACCENTVS.

DE quibus cognoſcat initio generalia præcepta, duo in primis in ſermone Latino. Penultima ſyllaba longa,in ea eſt accẽtus,ut parẽtis. Altera: Penultima breui,in antepenultima eſt accentus,quantacunq; ſit: ut hóminis,dóminus. In ultima nullæ Latinæ dictiones accipiunt accentũ,præter pauca inflexibilia,ut porrò,unà,illò. In diſſylla bis omnibus accentus eſt in penultima,præter ea, quæ dixi indeclinabilia. Tũ licebit uniuerſalia illa cognoſcere,de uocali ante uocalẽ quæ eſt breuis,de uocali ante duas conſonantes,aut conſonantẽ uim duarum habentẽ,quæ longa: & omnis ſyllaba diphthongo ſcripta longa eſt. Anxia illa,de ſyllabarũ quantitate,uel aliàs diſcet,uel nõ eget fœmina,quod magis puto. Obſeruabit inſtitutor,quemadmodum loquetur,uitiaq; tum ſermonis,tum linguæ ſedulò repurgabit,ne hærere ſinat:oſtendet rationem, cur uel ſolœciſmum

ciſmum caſtigarit,uel barbariſmũ, uel uitioſam pronunciationem: hortabitur ut uitet, nẽ iterum idem peccet,ſi rurſus eodem relabatur,admoneat prioris erati.

ANNOTATIONES.

HAbeat librũ uacuum maiuſculũ,in quẽ manu ſua cõiiciat;tum uerba,ſi qua inter legendũ graues authores inciderunt:uel utilia uſui quotidiano,uel rara, uel elegantia:tũ loquendi formulas,argutas uenuſtas, lepidas, eruditas:tum ſentẽtias graues,facetas,acutas,urbanas,ſalſas,& hiſtorias ex quibus exemplum uitæ ſuæ poſsit petere.Aduertet etiã ubi,&quemadmodum grãmaticorum ſeruentur præcepta,ubi negligantur: nam ars grammatica ex uſu authorum nata eſt:ideo hic eſt arti præferendus, quũ diſcrepant:ars tamen neceſſaria eſt, quæ recte & emendate loqui ex obſeruatione docet.

AVTHORES.

AVthores in quibus uerſabitur,ij erũt qui pariter & linguã & mores excolant,atq; inſtituant:quiq; nõ modo bene ſcire doceant,ſed bene uiuere:huiuſmodi ſunt Cicero,Seneca, Plutarchi opera, quæ ſunt à uarijs uerſa, aliquot Platonis dialogi, præſertim qui ad rempub. gubernandã ſpectant.Hieronymi epiſtolę,&quędam Ambroſij ac Auguſtini opera,Eraſmi inſtitutio principis,Enchiridion,Paraphraſes,& alia eius permulta pietati utilia.Thomæ Mori Vtopia.Hiſtoriã cognoſcet nõ anxie ex Iuſtino,&ex L.Floro,& Val.Maximo. Inter hæc omnia & cũ ſurgit è lecto, & cum it cubitũ, aliquid quotidie ex nouo Teſtamẽto legat,quod præceptor declaret.Sunt & Chriſtiani poetę, quos iucundũ fructuoſumq; erit legere:uelut Prudentius,Sydonius,Paulinus,Arator, Proſper,Iuuencus,qui multis in locis poſsint cũ quouis ueterũ certare,elegantia carminis dico:nam rebus tanto ſunt ſuperiores,quantũ bona malis præſtant, & humanis diuina.Nec ſunt gentiles poetę in totũ aſpernandi:Lucanus,Seneca Tragicus,& magna ex parte Horatius. Quũ hos leget, uocabulariũ Latinæ linguæ habebit,Calepinũ ſcilicet, aut Perottũ, ad quem recurret hærens in Latina uoce. Hanc puto eſſe rudem ſtudiorũ delineationem:exactiora tempus admonebit, & prudentia tua ſingularis inueniet.

FINIS.

Ioannes Lodouicus Viues Carolo Montioio Gulielmi filio S. D.

QVum patri tuo clariſsimo & omni uirtutum genere ornatiſsimo uiro oſtendere cuperem quantum à me diligeretur, quòd ipſe in me ſingulari ſemper beneuolentia fuerit, decreui aliquid ad te de initijs ſtudiorũ ſcribere,in quibus tota uis eſt & ratio deinceps eruditionis, ut in ſeminibus ſtirpiũ, ac frugum deinceps futurorum:dedi operam ne te præceptorũ uel copia obruerem, uel difficultate deterrerem: omnia aptata ſunt, quoad præſtari à nobis potuit captui iſtius ætatis tuæ,aut paulo maioris.Libellum hunc quum tibi mitto, patri me tuo exiſtimo mittere:cui uirtus & inſtitutio tua non minus curæ ſunt,quàm ſua ſibi uita, qua teneriùs te amabit,ſi talem te præſtiteris, qualem ipſe optat, probiſsimum uidelicet & doctiſsimũ: eſt in tua manu ſitum,ut utrunq; ingenio & diligentia conſequare.Vale, & exemplum quod domi habes ſapientiſsimi patris imitare. Londini, M. D. XXIII.

EPISTOLA II. DE RATIONE ſtudij puerilis.

RELIGIO.

QVum ſapientia, & uirtus, & ſcientia omnis diuinitus contingant,æquum eſt ut primus aditus ad hæc omnia ſit per Deum: in quem eſſe te maxima pietate, & eius rebus intereſſe mente religioſiſsima, nec ullum opus eius quantumcunq; leue exequi ſegniter,aut perfunctorie.

OPERA.

ET quatenus Deus non dat munera ſua ocioſis, ideo labore & diligentia in ſtudijs literarum & uirtutis opus eſt.

MEMORIA.

MEmoriam ſcito theſaurum eſſe totius eruditionis, quæ ſi deſit, non ſecus ſuperuacuus eſt omnis labor, quàm ſi in pertuſum dolium aquam infundas. Sed nemini tam infelix contigit memoria, qui non eam feliciſsimam poſsit reddere exercitatione: nihil eſt enim quod magis opere & labore gaudeat: nihil quod facilius corrumpatur & intereat quiete ac ocio. Quocirca aliquid quotidie ediſcendum eſt, etiam quom non eſt neceſſe: tantum ne torpor memoriam inuadat, quo nullus eſt illi morbus pernicioſior. Continetur etiam memoria bona ualetudine: cauendumq; in primis à repletione, à cruditate, à crapula, à uino immodico, à denſa ceruiſia, à ſupino cubitu.

PRÆCEPTOR.

PRæceptor non minus amandus, uenerandus, colendus, quàm ſi eſſet pater: nam re uera præceptores imaginem quandam nobis referunt patrum, & à nullo maius accipere potes beneficium, quàm à quo fis eruditior & melior: quibus duobus bonis nulla poſſunt in uita comparari: adde quòd facilius diſces, ſi amaris docentem, cuius dicta nunquam uel contempſeris, uel neglexeris: ſemper cum dignatione in animum admitte & oraculi cuiuſdam uice habe: nec ſolum illum ama, ſed da operam, ut ab illo redamere, ſic te ille diligentius docebit: quod aſſequeris parendo modeſte eius præceptis, obſeruando eum, honorando, admirando quæcunque ſeu dixerit ſeu fecerit: ſi quid probarit in uita aut ſermone, ſic age, ut ſentiat te illud probaſſe: ſi quid improbarit, uita. Attentus illum audi: uerba eius, formulas dicendi, ſententias annota, & imitatione te ſimilem ipſius, quoad facere poteris, effinge: quod præceptor quum uidebit, dabit uiciſsim operam ne tu aliquid ex ſe poſsis accipere, quod imitatione ſit indignum.

CONDISCIPVLI.

CONdiſcipulos fratrum loco habe: geniti enim eſtis ab eodem magiſtro uelut patre, & coniuncti ſacris literarum non minore uinculo, quàm ſanguinis: idcirco illis non minus bene cupias, quàm fratribus. Si quis eorum eſt te doctior, ne oderis eum hac cauſa, ſed faue ingenio: & contende ut doctrina & uirtute ſis par, etiam ſuperes, quo ſimilis tibi contingat fauor.

CERTATIO.

CVm melioribus aut ſapientioribus te ne certes inuidia aut maleuolentia, ſed uirtute, probitate, ſtudio. Imperitiores te ne deſpice, potius adiuua & erige, ut ualeãt aſcendere: neq; enim peior eris aut imperitior, ſi alios habueris tibi pares: ſed melior, ſi opera tua illi eo euaſerint. Quòd ſi omnes fuerint imperiti, nemo erit qui intelligat, ac proinde admiretur bona tua: pulchrum eſt profectò certare cum bonis, pulcherrimum eos uincere, recte quidem & per uirtutem, extra dolum omnem.

ANNOTATIONES.

COmpones tibi librum chartæ puræ iuſtæ magnitudinis, quem in certos locos ac uelut nidos partieris: in uno eorum annotabis uocabula uſus quotidiani, uelut animi, corporis, actionum noſtrarum, ludorum, ueſtium, temporum, habitaculorum, ciborum: in altero uocabula rara, exquiſita: in alio idiomata & formulas loquendi, uel quas pauci intelligunt, uel quibus crebrò eſt utendum: in alio ſententias: in alio feſtiue, in alio argute dicta: in alio prouerbia: in alio ſcriptorum difficiles locos, & quæ alia tibi aut inſtitutori tuo uidebuntur: ſicq; hæc omnia habebis annotata & digeſta, ne ſolus ſciat liber: tibi legẽda, relegenda, memoriæ mandanda atq; infigenda ſunt, ut nõ minus ſcripta geſtes in pectore, quàm in libro: & occurrant, quoties erit opus: parũ enim prodeſt libros habere eruditos, ſi pectus habeas rude.

DILIGENTIA SCRIBENDI.

CVra ut manu ſis ad ſcribẽdum exercitatiſsimus, nec unquam ad audiendum inſti-

tutorem

tutorem accedas, penna & charta inermis, ne quod præteruolet uerbũ elegans, aut rarum, aut neceſſarium, uel formula loquendi lepida aut exculta, uel graue & ſapiens dictum, quod non ſubitò exceptum in tuos theſauros referas, ſic tibi breui tempore maximas eruditionis diuitias paraturus.

LECTIO.

NEc librũ ullum legas quin eadem excerpas quæ de ſermone præceptoris dixi. Nihil unquam legito animo peregrinãte, & alijs rebus intẽto: totus in lectione eſto: in qua tria ſunt animaduertenda, uerba, formulæ loquendi, & ſenſa: ut diligenter conſideres, quibus utãtur uerbis ad res de quibus tractãt, explicãdas, quibus idiomatis, quibus loquẽdi formis. Tum res ipſæ ſunt ſpectandæ, quid ſibi uelint ea, de quibus loquantur: in ſingulis horũ eſt, quod ſignes, eſt quod teneas, eſt quod in uſum tuum uertas: adſit ſemper penna & charta: quæ miraberis, quæ te delectabunt, inſignias aliqua notula: itidem & quæ te remorabuntur, ut à magiſtro uel etiam condiſcipulo ſciſcitere.

INTERROGATIO.

NEc pudeat rogare quę neſcis: neq; enim hoc eſt turpe, ſed ignoratio turpis eſt: nec uelis perſuadere alijs te ſcire quod ignoras: teipſum falles, non alios, & deprehenſus in ignorantia rideberis.

EMENDATIO.

QVæ reprehenſa aut emendata, non ſolum in te, ſed in alijs eſſe uideris, cura ne excidant, tum ne ipſe bis de eadem re ſis corrigendus, tum ut aliena errata in utilitatem tuam uertas: ſapiens enim ex alienis erratis uitam emendat ſuam.

SERMO.

VT audieris doctos loquentes, aut legeris apud ſcriptores Latinos, ſic ipſe loquere: uerba quæ habebis ſuſpecta, ſiue loquendo, ſiue ſcribendo, fugito, ne prius ſciſcitatus ſis ab inſtitutore, quàm ſint Latina: cum ijs qui imperite loquuntur Latine, quorum ſermo poteſt tuum corrumpere, malis Britannice, aut alia quauis loqui lingua, in qua non ſit idem periculi: uerſare libens cum prudenter facundis: nullum eſt oblectamentum maius, quàm eos audire qui geſtant in lingua morbis omnibus animi præſentanea medicamenta.

STYLVS.

EXercẽdus eſt crebrò ſtylus, optimus magiſter atq; effector dicẽdi, & initio quidem non ſolum uocabulis uteris ex authoritatibus deſumptis, ſed etiam ſententiolis ex illis decerptis, apte tamen compoſitis, ut magna ex parte alienum ſit ſcriptum: ſenſim admiſcebis tua, donec creſcente cũ ætate eruditione, fias omnino tuus. Primùm ſcribes pauca & accurate, ut ſpectes potius non quàm multa, ſed quàm bona: nam accedente uſu curam retinebis, & promptitudo ac facilitas exercitatione parabitur, ita ſimul & optime ſcribes, & facillime.

AVTHORES.

INterea dum tu per ætatem iudicare de authoribus non potes, hos tibi cenſeo, & ad locupletandam linguam, & uariarum rerum cognitionem in primis tenendos. Ad quotidianum ſermonem multum confert Terentius, quo multum Cicero utebatur, & cuius fabulas propter leporem & feſtiuitatem orationis, ſcriptas à nobiliſsimo Romano fuiſſe multi crediderunt. Ciceronis quoq; epiſtolæ familiares, ſed imprimis ad Atticum, multum erudire, ac expeditum reddere ſermonis uſum poſſunt: nam in illis eſt ſermo ille purus & ſimplex, quo Cicero cum uxore, cum liberis, cum ſeruis, cum amicis, in triclinio, in balneo, in lecto, in hortis utebatur. Sunt & familiaria colloquia ab Eraſmo conſcripta, quæ non modò utilitatem, ſed uoluptatem quoq; habent haud ſane exiguam, ut eſt uir ille exculto & urbano ingenio. Epiſtolæ Plinij iunioris plurimas ſuppeditare ſententias poſſunt, cuiuſcunq; generis epiſtolas ſcripturus quis ſit: quæ propemodum compoſitæ in hoc uidentur ab authore: nam ut res geſtas paucas admodum narrant, quod Cicero fecit: diuerſa enim illis fuerunt tempora, delicias tantũ ſententiarum cõtinent, ac uelut gemmulas, quibus epiſtolæ ornari poſsint. Eodem fere ſpectant epiſtolæ Politiani, niſi quòd interdum nimia cura factæ ſunt paulo duriores, dum ſcriptor

ptor dat operam, ne nihil sit non expolitissimũ, nec uult ullum bonum uerbum perdere: quæ anxietas non magnopere epistolarẽ dictionem decet. Sunt epistolæ Philelphi, quę plus habent uerborum, quàm gratiæ: & Calentij lusus: si cui uacat Sidonium Apollinarem legere, eidem legantur & Apulei Asinus, & Florida.

HISTORIÆ.

HIstoriæ quoq; instruere possunt linguam, ut Liuij, in quo est dulcissima facundia, & sicut Hieronymus inquit, lacteus eloquentiæ fons: & Suetonij, in quo mirabilis dicendi proprietas astricta illa, & quæ plus habeat neruorum, quàm corporis. Cornelio Tacito non parum adiuuaremur, si integer ad nos & emendatus peruenisset, sed qualiscunq; est, uehementer prodest. In Cæsarijs cõmentarijs ostenditur castitas illa sermonis Latini, qui erat in prisca Romana nobilitate: nihil fingi potest tersius, expolitius, elimatius: & hi quoq; accurate cognoscendi: magnopere linguam locupletabunt, & promptiorem facient. Sallustius rerum Romanarũ florentissimus scriptor, ut inquit Tacitus, frequens est in manibus puerorum, sed mihi aptior uidetur prouectioribus: inimitabilis est in illius scriptis gratia: quæ quotiescunq; repetita, nunquam tædium sui aut satietatem lectori adferant.

SCRIPTORES AGRICOLATIONVM.

CAto, Varro, Columella, Palladius, Plinius, & architectus Victruuius, uariarum rerum suggerunt uocabula, qui diligenter legendi sunt, & uerba cum rebus conferenda, ne quid pro diuerso usurpemus. Plinius tam uarius est, quàm ipsa rerum natura quam tractat, magnæ illic uerborũ diuitiæ, magnæ rerum. Victruuius haud pauca suppeditaret, si res illius tempore mutatæ non tantam illi obscuritatem attulissent.

POETÆ.

POetæ sunt quoq; attingendi partim animi gratia: nam leuant sæpenumero tædium negotiorum, sæpe etiam lectionis solutæ orationis: & illa alternatio carminis prosæq; diutius intentionem animi in studijs detinet. Ad hoc, scatent recõditis uocabulis, & figuris omnis generis, quibus etiam cõmunis sermo plenus est: sunt in inuentione sublimes, iucundi acuti, acres, graues, faciles: in uerbis suaues, lepidi, festiui: rapiunt in affectus omnes, prout cuiuscunq; est argumentum. Vergilius ponitur primus meritò mea sententia, propter grauitatem & sentẽtias. Huic Horatius adiungitur carmine excultus, uerbis proprius, & sapienter pleraq; præcipiens. Silius multum habet diligentiæ. Ex Latinis tragicis solus ad nostrã ætatem peruenit Seneca: sed omnes & uerborum maiestate & argumentorũ uiribus & sententiarũ pondere ac numero uincit meo iudicio Lucanus. Legendi & poetæ nostræ pietatis, Prudentius, Prosper, Paulinus, Sedulius, Iuuencus, & Arator: qui quum habeant res altissimas, & humano generi salutares, non omnino sunt in uerbis rudes, aut contemnendi: multa habent quibus elegantia & uenustate carminis certent cũ antiquis, nonnulla quibus etiam eos uincant.

GRAMMATICI.

IN his omnibus authoribus animaduertes, quemadmodum formulæ grãmaticæ seruentur, quemadmodũ negligantur: nam in multis uarius & multiformis usus in normas & præcepta concludi non potuit: sequendus tamen potius quàm ars, quæ est usu constituta, non econtrario. Neq; uerò despicienda est idcirco ars, modò ne sit superstitiose anxia: formulis enim est hoc tempore opus, quũ populum nõ habemus: & eruenda sunt ex scriptoribus omnia: alioqui cum non succurret ex his loquendi ratio, ut soloecissemus, necesse erit, ut etiam maxime succurrat: nam alia dicenda sunt, & alijs de rebus: quid quòd ne tunc quidem canonibus caruerunt, quom esset in Latio & Græcia eadem populi totius, quę eruditorũ lingua: scripsere artem complures, sed unus, aut ad summũ alter eligendus, Perottus, aut Aldus, Nebrissensis, Mancinellus, Sulpitius, Melanchthon, Niniuita: uersandus diligenter Valla in elegantijs, immodice quidem ille superstitiosus, sed ad reddendos cautiores aptissimus.

INTERPRETES.

EGet ista tua ætas etiam adultior interpretibus authorum: nam multa sunt in scriptoribus difficilia, quæ tu uix tandem molestissimo labore assequereris: illi rem totam expla-

explanant magno cõpendio tẽporis & opere, maioreq; utilitate & auctu eruditionis: in quo numero sunt ueteres: Seruius in Vergiliũ, Donatus in Terentiũ, Acron & Porphyrion in Horatiũ: ex recentibus nonnulli. Vocabularia eodem loco haberi possunt, quæ uelim tibi semper dum studes præsto esse, ut illa subinde consulas, si quid dubitas: magna partis huius laboramus in Latinis literis inopia: nam eruditissimi illi Varro, Festus, Marcellus, & difficiliores sunt quàm ut à mediocriter doctis intelligantur, & nõ omnia tradunt, quibus est nobis opus: quæ uerò terũt omnes Cornucopiæ Perotti, & opus Calepini, nec satis plena sunt, & docta parũ, nec quibus tutò fidatur: præstitit quod potuit Perottus, nec omnino cõtemnendum quod reliquit. Calepinus uerò cornu exhaustor accessit ad alios docendos, quum ipse potius egeret doctore: sed interea utendum erit istis, donec existat aliquis, qui hanc literarum partem felicius orbi tradat. Budeus in annotationibus Pandectarum, & Asse plurima eruit altissimis tenebris obruta: & doctis quoq; ignorata aperuit, attulitq; renascentibus literis ingentẽ opem. Legendi sunt ipsi tibi per te authores, nec expectandum dum omnia præceptor explanauerit, alioqui nihil unquam intelliges sine prælegente & interprete: ita quando parabitur copiosa illa rerum & uerborũ supellex, quærenda ex plurimis uariarum rerum scriptoribus: ex intelligentia unius aut alterius authoris, quem institutor enarrarit, adhibito nõ segni & inerti studio: multi sunt alij cognoscendi. Verba eadem sunt in omnibus & loquendi formulæ, quibus rerum intellectio contegitur, ut nullus sit liber, qui probe intellectus non sit ad alios complures intelligendos magister, adhibeatur modò iudiciũ, & audita præsentibus conferantur: nec de nihilo est quod dicitur, libro librum aperiri.

GRÆCÆ LITERÆ.

GRæcas literas Quintilianus simul & pariter disci cum Latinis posse putat.

PROLATIO SONORVM.

PRimũ soni literarũ diligenter animaduertendi sunt, & quantũ fieri poterit, integre ac perfecte exprimendi: non enim maior labor est bene addiscere prima quàm male, quũ sit tanto fructus uberior. Obseruabis quemadmodũ periti proferant, & eos imitabere: necesse est enim aut par, aut certe non absimilis illorũ euadas, ad quorũ te exemplar componis: in usum recte proferendi conscriptæ sunt à Hieronymo Aleandro tabellæ eruditæ: cauendum tamen ne sic assuescas Græcæ pronunciationi, ut Latina illo more proferas, neu accentuum rationes confundas, qui sunt in illis linguis diuersi: Græcus fere ultimam spectat syllabam, Latinus penultimam.

INFLEXIONES.

TVm ad inflexiones nominum & uerborum uenietur, quas memoriæ penitus infiges, ne illarum ignoratio cogat te in altioribus hærere ac resistere. Habes Theodori Gazæ duos primos libros, qui ea de re magno compendio & arte præcipiũt: dehinc accentuum & orthographiæ formulas, quæ in pleriscq; coniunctæ sunt, percipies coniunctas ex tertio Theodori Gazæ: ne totum illud uolumen legendum habeas, molestum, & frugis plerisque in locis exiguæ: sufficient in hoc tempus, quæ sunt illinc ab Oecolampadio decerpta.

PRIMA EXERCITATIO LECTIONIS AVTHORVM.

HIc iam proderit uocabulorũ gratia scriptores aliquot prælegente institutore tuo audire, eosq; maxime faciles & apertos, cuiusmodi sunt dialogi aliquot Luciani: præsertim ij qui res candidas non nigrant: & oratiunculæ Isocratis, Platonis, & quorundam aliorum epistolæ, & Æsopi fabellæ, in quibus animaduertes primum quibus uerbis utantur ad exprimendam rem: tum quo modo inflectant.

SYNTAXIS.

SImplicia uocabula in sermonem coniungenda sunt: de constructione plura sunt à Latinis scripta, quàm à Græcis. Gaza in quarto libro difficillime præcipit atq; obscurissime, secutus Apollonium, & ipsum in primis tenebricosum. Lascaris conatus est reducere uerba Græca ad quinq; illa genera & formulas uerborum Latinorum, prolixe & parum apte: præstabit ex authorũ lectione formulas loquendi Græcas obseruare, & potissimũ quemadmodum idiomata sermonum Græci & Latini inter se differant.

LECTIO.

INitio censeo legendos oratores Isocratem, Demosthenem, Lysiam, Aeschinem, Aristidem, & partem Luciani. Hinc Philosophos Platonem, Aristotelem, Xenophontem, Theophrastum. Tum ferreos Thucydidem ac Plutarchũ: si quos prius Latine cognoueris, hos primos etiam leges, quo promptior sit uerborũ ex sententia intellectus. Poetas prius quàm attingas, leges de dialectis Græcis Apollonium, aut Ioannem grammaticum: tum facillimi & maxime Attici initio uersandi, qualis est Aristophanes. Pòst Homerus fons reliquorũ. Tum Euripides, & Sophocles. Aderit lexicon, Suidas puta, aut Hesychius: sed & Græcolatinũ expediet habere, quo apertius interdum fiat, quod Græcè ab illis explicatum non satis intelliges.

INTERPRETATIONES.

COnferes Græca cum interpretationibus Latinis, initio si qua sunt ad uerbum uersa, ut Fabellæ Æsopi, Tabula Cebetis, & ferè dialogi Luciani, quos Erasmus transtulit, & Morus: hinc iam illi inspiciendi, qui uerbis sunt usi arbitratu suo, sententia authori seruata, quem interpretabantur, uelut Thucydides & Herodotus, quos fecit Latinos Laurentius Valla: sed ante alios omnes Herodianus Politiani, & aliquot Plutarchi opuscula à Budæo uersa. Hermolaus in transferendo Themistio, calore iuuenili & sui ostentãdi cupiditate longissimè abreptus est. Princeps interpretũ cõsensu omnium est Theodorus Gaza in libris de animalibus & problematis Aristotelis, & de stirpibus Theophrasti, siue decore atq; elegantia interpretationis, siue copia Latina, qua certauit cum Græca, siue felici audacia fingendis ad analogiam uocabulis, quibus carebant Latini, ut commodius Græca redderet.

FRVCTVS GRÆCITATIS.

NActo peritiam Græcæ linguæ patent fontes omnium disciplinarum, quæ à Græcis manarunt: adest & cognitio maximorum ingeniorũ, quorum fuit semper Græcia feracissima, tum copia Latini sermonis instructior, & quia schemata figurasq; dicendi & colores argumentorum illinc petierunt Latini homines: & quia quum uocabulum Latinum ad rem notandam non est ad manũ, ex Græco licet mutuari agro copiosissimo. Quin & Latini scriptores post Ciceronis tempora, ita uel studiosi fuerunt Græcæ linguæ, uel ostentatores, ut maximam partem idiomatum illius in Latinum transfuderint. Habes mi Carole Montioi, quibus adiuuari posse rudimẽta studiorum tuorum existimem: tu annitere ut breui tempore ipse tibi magnus sis monitor, & ex primo illo bonorum genere, per sese qui omnia norunt.

FINIS.

Io. Lodouicus Viues, Philippo Caroli Cæsaris Augusti filio hæredi, optimam mentem.

LAtinæ linguæ permagnæ sunt & ad loquendum, & ad rectè sentiendum utilitates. est enim ea uelut thesaurus quidam omnis eruditionis: quoniã magna & præstantia ingenia Latino sermone disciplinas omnes conscripserũt: ad quas nemo potest peruenire, nisi per linguæ illius cognitionem. Quam ob causam nõ grauabor, inter maiorum studiorum occupationes, hac quoq; parte pueritiæ rudimenta adiuuare. Conscripsi in usum Latinæ linguæ primam loquendi exercitationem, quam pueris (ut spero) conducibilem, tibi Principi puero uisum est dicare: quum propter patris tui beneuolentiam erga me summã, tum quòd in animo tuo ad rectos mores formando, optimè de Hispania, hoc est, patria mea merebor, cuius salus sita est in tua probitate ac sapientia. Sed hæc à Ioanne Martinio Siliceo, institutore tuo & copiosius audies, & crebrius.

Exercita-

EXERCITATIO LINGVÆ LATINÆ.

SVRRECTIO MATVTINA.

Beatrix puella, Emanuel, Euſebius.

IESVS CHRISTVS exuſcitet uos à ſomno uitiorum. Heus pueri eſtis ne hodie euigilaturi? EVS. Neſcio quid incidit mihi in oculos, ita uideor eos habere plenos harenę. BE. Hæc eſt tua prima cantio matutina, & bene uetus. aperiam feneſtras haſce ambas, ligneã & uitream, ut feriat clarum mane ueſtros amborũ oculos. Surgite, ſurgite. EVS. Tam multo mane? BE. Propior eſt meridies, quàm aurora. Vis tu Emanuel recentem ſubuculam? EM. Nihil nunc eſt neceſſe, hæc eſt ſatis munda, cras ſumam alteram. Cedo mihi thoracem. BE. Quem? ſimplum, an diploidẽ? EM. Quem uoles, mea nihil refert. Porrige huc ſimplũ, ut ſi ſim hodie luſurus pila, minus grauer. BE. Hic eſt ſemper tuus mos. prius de luſu cogitas, quàm de ſchola. EM. Quid tu dicis inepta? & ſchola ipſa uocatur ludus. BE. Ego non intellígo ueſtras grãmaticationes & ſophiſmata. EM. Da ligulas aſtrictorias coriaceas. BE. Fractæ ſunt. accipe ſericas, & ſic iuſsit tuus pædagogus. Quid iam? uin' fœmoralia, & tibialia, quoniam eſt æſtus? EM. Minimè uerò. dato fœminicruralia: quæſo cõſtringe me. BE. Quid, tu habes brachia fenea, aut butyracea? EM. Non, ſed filo tenui conſuta. Hui qualia dediſti mihi aſtrigmẽta exarmata, & lacera. BE. Memineris te heri alea perdidiſſe integra. EM. Quî ſcis? BE. Ego per rimulam oſtij obſeruabam te cum Guzmanulo ludentem. EM. Amabò ne id pædagogus reſciat. BE. Imò ego narrabo, quum primùm appellaris me deformem, ut ſoles. EM. Quid ſi rapacem? BE. Quiduis, modò ne deformem. EM. Cedo calceos. BE. Vtros? longo obſtragulo, an breui? EM. Tectos propter lutum. BE. Propter lutum aridũ, quod alio nomine uocatur puluis. Sed benè facis. nam in apertis cingulum eſt fractũ, & fibula amiſſa. EM. Indue rogo. BE. Tu ipſe facito. EM. Non poſſum me flectere. BE. Tu quidem facilè te curuares, deſidia uerò tua difficilè. an deglutiſti enſem, ut circulator ille nudius quartus? adeóne es iam delicatus? quid facies grandior? EM. Aſtringe nodo laxo gemino: quod eſt elegantius. BE. Nihil minus. ſolueretur nodus ilico, & decideret tibi calceus è pedibus. præſtat uel gemino aſtricto, uel aſtricto & laxo. Sume tunicã manicatam, & cingulũ textile. EM. Minimè id quidem, ſed coriaceum uenatoriũ. BE. Mater uetat, uis tu omnia arbitratu tuo facere? & tu heri fregiſti aciculam fibulæ. EM. Non poterã alioqui exfibulare. Da ergo illud puniceũ exlino. BE. Cape. cinge te cinctu Gallico. Pecte caput prius radijs rarioribus, tum denſioribus. apta pileum uertici, ne in occipitiũ reijcias more tuo, aut in frontem & oculos. EM. Prodeamus iam tandẽ. BE. Quid? illotis manibus & facie? EM. Iſta tua tam moleſta curioſitate taurum iam enecaſſes, nedum hominem, uideris mihi non puerum ueſtire, ſed ſponſam. BE. Euſebi, adfer pollubrum cum urceolo, funde altius: ſtilla potius exepiſtomio, quàm profundas. elue ſordes iſtas ex nodis digitorum: ablue os, & gargariza: frica bene cilia, & palpebras, tum glandulas ſub auriculis duriter. cape linteum, exterge te. Deum immortalem, de omnibus es ſigillatim admonendus, nihilne ipſe tua ſponte faceres? EM. Vah, nimium es importuna, & odioſa. BE. Et tu nimiũ ſcitus puer, ac formoſulus. Deoſculare me, flecte iam genua, & ante hanc Seruatoris noſtri imaginem recita precationem dominicã, & preces alias, ut habes de more, antequam pedem ponas extra cubiculũ. Vide mi Emanuel, uti de re nulla alia cogites, dum oras. Mane pauliſper, appende ſudariolum hoc de zona, ad nares emungendas & purgandas. EM. Sùmne ſatis ad arbitrium tuum cõpoſitus? BE. Es. EM. Ad meum minimè, quoniam iam tandẽ ad

tuum: ausim facere sponsionem, me horam unã uestiendo cõsumpsisse. BE. Quid si uel duas? quò eras alioqui iturus? quid acturus? fossurus credo, aut araturus. EM. Quasi desit quod agam BE. O magnũ uirũ, uehementer in nihil agendo occupatũ. EM. Nõ hinc abis caudillatrix? abi, aut ego te abigã hoc calceo, aut calanticã tibi detraham de capite.

PRIMA SALVTATIO.

Puer, Mater, Pater.

SAluus sis mi pater, salue mea matercula, precor uobis felicem hunc diem germani fili, propitium uobis opto Christum sororculæ. PAT. Mi fili, sospitet te Deus, euehat ad ingentes uirtutes. MAT. Seruet te Christus, mea lux. Quid agis mea dulcedo? quid uales? quomodo nocte hac quieuisti? PV. Rectè ualeo, & placidè dormiui. MAT. Christo gratia: proprium hoc uelit tibi esse. PV. Ad mediam tamen noctem excitatus sum, è dolore capitis. MAT. Me perditam, & miserrimam, quid narras? qua parte capitis? PV. Ad brechma. MAT. Quàm diu? PV. Vix octaua parte horæ: postea redormij, nec sensi amplius MAT. Respirauí, nam exanimaras me. PV. Bene sit tibi Isabellula, para mihi ientaculum. Rusció Rusció huc, canicule festiuissime. en ut cauda adulatur, ut se in posteriores pedes erigit. quomodo habes? quomodo uales? Heus tu, adfer panis buccean unam aut alteram, quam ei demus: uidebis lusus scitissimos. Non esuris? nihilne edisti hodie? profectò plus est in cane isto intelligentiæ, cẽ in illo mulione crasso. PA. Tulliole mi, lubet mihi tecum paulisper confabulari. PV. Quid mi pater? nam nihil mihi accidere potest suauius, quàm te audire. PA. Hic tuus Rusció est belua, an homo? PV. Belua, ut credo. PA. Quid tu habes cur sis homo, nõ ille? tu edis, bibis, dormis, ambulas, cursitas, lusitas: hæc ille omnia. PV. Atqui ego sum homo. PAT. Quomodo id cognoscis? quid tu nunc habes plus quàm canis? Sed hoc interest, quòd ille nõ potest homo fieri: tu potes, si uis. PV. Obsecro mi pater, effice id primo quoq; tempore. PAT. Fiet, si eas quò eũt beluæ, redeunt homines. PV. Ibo pater multo libentissimè, sed ubi id est? PA. In ludo literario. PV. Nulla est in me ad rem tantam mora. PA. Nec in me. Isabellula, audin'? da huic ientaculum in cistella. IS. Ecquid nam? PA. Frustum panis butyro illitum, uel ficos aridas, aut uuas passas pro obsonio, sed insolatas: nam alteræ illæ uiscosæ inficiunt puerorum digitos, & uestes. nisi malit cerasa aliquot, uel pruna aurea, & oblonga: insere brachiolum cistulæ, ne excidat.

DEDVCTIO AD LVDVM.

Pater, Philoponus ludimagister.

SIgna te sacro signo Crucis. Duc nos Iesu Christe sapientissime dementes, potentissime imbecilles. Quæso mi propinque, tu qui es uersatus in studijs literarũ, ecquis est in hoc gymnasio optimus institutor puerorum? PR. Doctissimus quidẽ Varro: sed diligentissimus, & uir probissimus Philoponus, nec eruditionis aspernandæ. Habet Varro scholam frequentissimã, & domi numerosum gregem contubernalium. Philoponus non uidetur delectari turba, paucioribus est contentus. PA. Hunc malo. Ellum in porticu gymnasij inambulantẽ. Fili hoc est formatorium, & quasi officina hominũ, & hic artifex formandi. Adsit tibi Christus magister. Aperi caput puer, & flecte poplitẽ dextrum, sicuti es edoctus. sta iam rectus. PH. Prosperus sit nobis omnibus tuus aduentus, ecquid rei est? PA. Hunc filiolum meum ad te adduco, ut ex belua hominem facias. PH. Dabo in eam rem operam sedulam. fiet: reuertetur ex pecude homo, ex nequã frugi & bonus. id uerò ne dubitaueris. PA. Quanti doces? PH. Si puer benè proficiat, utilis: sin parum, caro. PA. Acutè hoc dicis, & sapiẽter, ut omnia. Partiamur inter nos igitur hanc curam: tu ut sedulò instituas, ego ut benignè compensem tuam operam.

EVNTES AD LVDVM LITERARIVM.

Cirrhatus, Prætextatus, Vetula, Puella, Oluscularia.

VIdetur tibi tempus eũdi ad ludũ? PR. Planè tẽpus est ut eamus. CIR. Nõ satis teneo uiã, credo esse in illo uico proximo. PR. Quoties illuc itasti? CIR. Ter, aut quater. PR. Quãdo cœpisti eò itare? CIR. Nudiustertius, ut puto, aut quartus. PR. Quid igitur, an non id satis est ad noscendam uiam? CIR. Non, etiam si eam centies. PRAE. Ego uerò uel si semel, nunquã deinceps aberrarẽ. Sed tu uadis inuitus, & ambulas lusitans,

nec

nec uiam aſpicis,nec domos,nec ulla ſigna,quæ te poſtea admoneãt, quà ſit flectendũ, quæ uia tenenda.Ego hæc omnia obſeruo diligenter,quia lubens eo. CIR. Puer hic habitat in proximo ſcholæ.Heus tu Titiuillitiũ, quà itur ad ædes tuas? TIT. Quid uis? uenis à matre tua,mater mea nõ eſt domi,ac ne ſoror quidẽ:ambæ ſunt profectæ ad Diuæ Annæ.CIR.Quid illic agitur? TIT.Heri fuerũt encænia:hodie inuitauit eas mulier quędã caſearia,ad edendũ lac coagulatũ.CIR. Et tu cur nõ es unà profectus? TIT. Relictus ſum hîc,ut ſeruẽ domi:frater meus puerulus abductus eſt ab eis illuc. ſed pollicitæ ſunt mihi,ſe de reliquijs allaturas partes in quaſillo. CIR. Quin tu igitur manes domi? TIT. Cõtinuò reuertar,nũc prodeo luſum talis cum filio huius cerdonis. uultis & uos uenire? CIR.Eamus ſodes.PR.Minimè uerò id quidẽ.CIR.Quidni? PR. Ne uapulemus. CIR. Vah,non meminerã.TIT.Nõ uapulabitis. CIR. Quî ſcis? TIT. Quia magiſter ueſter perdidit heri ferulam. CIR. Hem quomodo noſti? TIT. Hodie de domo noſtra audiebamus eius uociferationẽ,quærentis ferulam.CIR.Amabò ludamus parumper.PR.Tu ludito,ſi uis:ego ibo ſolus. CIR. Ne me apud præceptorẽ quæſo deferas. dic me detineri domi à patre.PR. Vis mentiri me? CIR. Quid ni,propter ſodalẽ? PR. Quia in templo audiui concionatorẽ affirmantem,mendaces eſſe filios diaboli,ueraces Dei.CIR. Diaboli uerò? apage.Per ſignũ ſanctę Crucis,ab inimicis noſtris libera nos Deus noſter.PR.Nõ potes liberari,ſi ludas,quum eſt diſcendũ.CIR.Eamus,tu ualeto. TIT. Hui,pueri iſti nõ audent pauliſper ludere,alioquí cędendi.PR.Ille eſt puer perditus,& euadet ſceleroſus uir.Sed quomodo elapſus eſt nobis? nec rogauimus quà eſſet uia ad ludũ,reuocemus. CIR. Abeat in malã rem,nolo ſit mihi rurſum incitamento ad luſum.percontabimur ab hac uetula.Mater noſtine quà itur ad ſcholã Philoponi? VET.Iuxta eam ſcholam habitaui ego ſex annis,è regione peperi filium natu maximum,& filias duas.tranſite plateam hanc Villæ raſæ,inde eſt angiportus, tum platea Domini Veterani,hinc flectite ad dextram,tum ad ſiniſtram,ibi percontamini,non procul abeſt ſchola. CIR. Vah,non poterimus omnia retinere. VET. Tereſula,deduc iſtos ad ludum Philoponi.nã mater huius eſt,quæ dabat nobis linum pectendũ,& nendum. TER. Quid malum Philoponi? quid hominis eſt hic Philoponus? quaſi ego norim.loquerisne de illo, qui reſuit calceos iuxta cauponã uiridem? an de præcone in uico Gigantis,qui alit equos meritorios? VET. Sat ſcio,nunc̃ tu noſti ea quæ ſunt opus, ſed ea quæ ad rem nihil faciunt. Inertiſsima. Philoponus eſt ludimagiſter ille ſenex,procerus,luſcioſus,è cõſpectu ædiũ,quas olim habitauimus. TER. Ah,iam redit in memoriã. VET. In reditu tranſi per macellũ,& eme acetarium,& raphanum,& ceraſa:cape fiſcellã.CIR. Duc nos etiam per forum olitoriũ. TER.Hàc ibitis breuius.CIR.Nolimus iſtàc ire. TER. Quî ſic? CIR. Quia momordit me illic canis ex domo piſtoris.quin & uolumus te comitari ad forum.TER. Reuertens faciã iter per macellum:nã procul adhuc abſumus.& emã quę ſum iuſſa,poſtquã relinquero uos in ludo. CIR. Nos cupimus uidere quanti emes ceraſa. TER. Numis ſenis emimus in libras ſingulas,ſed quid ad te? CIR. Quia ſoror iuſsit me hodie mane ſciſcitari. & eſt illic uetula quædã oluſcularia,de qua ſi emeris,ſcio eam & uenditurã minoris quàm alias,& daturã nobis uel ceraſa aliqua,uel thyrſum lactucæ.nã filia eius miniſtrauit aliquando matri,& ſorori meæ.TER.Ne diſpendiũ hoc uiæ conſtet uobis flagris aliquot. CIR. Minimè uerò.nam ſatis ueniemus tempori. TER. Eamus, tantulũ deambulauero, quæ miſera conſumor ſedendo domi totos dies.PR. Quid facis? an tantùm ſedes ociоſa? TER. Ociоſa uerò? minimè certè id quidem.neo,conglobo,glomero,texo.putas uetulam noſtram paſſuram ut ocier? feſtos dies execratur,in quibus eſt ceſſandũ.PR. Feſti dies num nõ ſunt ſacri? quomodo ergo execratur illa rem ſacrã? uult ne ipſa exacrare, quod eſt ſacrũ conſtitutum? TE. Cenſen' me didiciſſe geometriã, ut hæc poſsim uobis ediſſerere? CI. Quid rei eſt geometria? TE. Ego neſcio.nos habebamus uicinã, quæ uocabatur Geometra:hæc ſemper uel erat ipſa in templo cum presbyteris, uel presbyteri domi eius cum illa.itaq; erat, ut fercbãt, ſapientiſsima.Sed uentũ eſt in forum olitoriũ, ubi eſt tandẽ ueſtra uetula? CI.Id ego circumſpiciebã.Sed eme ab hac ea lege,ut aliquid det nobis corollarij Heus amita,puella hæc emet de te ceraſa,ſi aliquot nobis donaueris.OL.Nihil mihi donatur, omnia uenduntur. CI. Nec ſordes iſtæ donantur tibi,quas

habes in manibus & collo? OL. Nisi procul hinc abis impudenticule, has sordes sentiẽt genæ tuæ. CIR. Quomodo sentient meæ genæ, quũ tu habeas in tuis manibus? OL. Red de cerasa furũcule. CIR. Sumo exemplũ: nã uolo emere. OL. Eme igĩt. CIR. Si placuerint, quanti? OL. Numo libram. CIR. Ah, acerba sunt. tu anus uenefica, uendis hîc populo cerasa strãgulatoria TE. Abeamus hinc ad ludũ. nã uos argutijs uestris intricaretis me, & detineretis diu. Iã, ut puto, mea uetula furit domi, ob morã meã. Hoc est ostiũ, pulsate.

LECTIO.

Præceptor, Lusius, Aeschines, Pueri.

PR. Cape tabellam abecedariam manu siniſtra, & radiũ hunc quo indices singula elementa. ista rectus, pileũ pone sub axilla. audi attentissimè, quemadmodũ ego has literas nominabo: specta diligenter, quo gestu oris. Vide ut eodẽ prorsum modo reddas, quum reposcã. Sis mecum. Iam audisti. Sequere nunc me sigillatim præeuntẽ. Tenes probe? LV. Videor mihi sic satis. PR. Vnaquæq; istarũ uocatur litera. ex his quinque sunt uocales, a, e, i, o, u, quæ sunt in uocabulo Hispano oueia, quæ est ouis. memineris huius uerbi. Hæc cum unaqualibet, uel pluribus aliarũ, syllabã efficit. sine uocali nõ fit syllaba, & uocalis ipsa nõ rarò est syllaba. Itaq; aliæ omnes cõsonantes nominãtur: quia per se nihil sonant, nisi adhibita uocali. habent enim sonũ quendã imperfectũ, & mancum, b c d g, quæ sine e parum sonant. Iam ex syllabis fiunt uoces, seu uerba: ex his sermo, quo belluæ omnes carent. nec tu à bellua differes, ni probe sermonẽ discas. Euigila, & naua sedulam operam. Ito, sede cum tuis condiscipulis, & edisce quæ præscripsi. LV. Non ludimus hodie? ÆS. Non, nam dies est operarius. Eho tu uenisse te huc arbitraris lusum? non est hic ludendi locus, sed studendi. LV. Cur ergo ludus nominatur? ÆS. Nominatur quidẽ ludus, sed literarius: quia literis est hic ludendũ, alibi pila, trocho, talis. & græcè audiui appellari scholã, quasi ociũ: quòd uerum sit ociũ, & animi quies, æta tem in studijs agere. Sed edisca mus, quæ iniunxit institutor, summisso murmure, ne alij alijs simus impedimento. LV. Auunculus meus, qui aliquãdo dedit operã literis Bononiæ, docuit me, melius memoriæ infigi, quę uelis, si altius pronuncies: idq; cõfirmari authoritate nescio cuius Plinij. ÆS. Si quis ita uelit edisce re suas formulas, in hortos secedat, aut in cœmiteriũ templi: ibi clamet licet, quoad excitet mortuos. COT. Pueri, hócci ne est edisce re? garrire, iurgari. agite, conuenite ad præceptorẽ omnes, iussu eius.

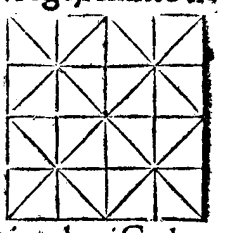
REDITVS DOMVS ET LVSVS PVERILIS.

Tulliolus, Corneliola, Lentulus.

COR. Prosperè redieris Tulliole. libet pauliſper lusitare? TVL. Nõdum statim. COR. Quid habes negocij? TVL. Recolere, quæ magister ut memoriæ cõmendarem, mãdauit. COR. Quæ tandem? TVL. Aspice. COR. Hui, quæ notæ sunt istæ? credo esse formicas depictas. mea mater, quot formicas & culices adfert Tulliolus, pictos in tabella. TVL. Tace insana, sunt literæ. COR. Quæ uocatur hæc prima? TVL. A. COR. Cur prima est magis A, quàm hæc altera? MAT. Cur tu es magis Corneliola, quàm Tulliolus? COR. Quia sic uocor. MAT. Et illæ literæ ad eundem modum. Sed ito iam lusum, mi fili. TVL. Hic pono tabellam meam, & radium. si quis attigerit, uapulabit à matre: nónne mea matercula? MAT. Etiam, mi fili. TVL. Scipio, Lentule, adeste lusuri. SC. Quam lusionẽ? TVL. Nucibus ludemus ad coniectum scrobiculi. LEN. Non habeo nuces nisi paucas, & eas quassas ac putres. SC. Ludamus putaminibus nucum. TVL. Quid mihi ea proderunt, etiam si lucrer uigintí? nullus est intus nucleus, quem edam. SC. Ego uerò dum ludo, nõ comedo. si quid uolo comedere, matrẽ adeo. Ista nucum putamina sunt apta ad extruendas formicis ædiculas. LEN. Ludamus par impar aciculis. TVL. Adfer potius talos. SC. Adfer Lentule. LEN. Ecce uobis tali. TVL. Quàm sunt puluerulenti & immundi, nec satis purgati à carne, & politi. Iacias. SC. Pro primatu ludẽdi. TVL. Ego sum primus. quid ludimus? SC. Astrigmenta. LEN. Ego nolo mea perdere. nam domi cæderer à pædagogo. TVL. Quid uis ergo perdere, si uinceris? LEN. Talitra. MA. Quæ est ista humi abiectio? deteritis uestes omnes, & calceos, tum loco immundissimo. quin uerritis prius pauimentum, & sedetis? adfer scopas. TVL. Quæ erit igitur sponsio? SC. Aciculæ in singula puncta. TVL. Imò binæ. LEN. Ego non habeo aciculas. deponam, si uultis, pedũculos

ceraſorum

ceraſorum pro aciculis. TV. Apage, ludamus ego & tu Scipio. SC. Ego auſim ſorti meas aciculas credere. TV. Da mihi talos in manum, ut iaciam primus: en uici ſpõſionem. SC. Minime uerò, nam non ludebas ſeriò. TV. Quis unquam ludit ſeriò, ceu dicas album nigrum. SC. Cauillare quantum uoles, non auferes modò aciculas. TV. Age, remitto tibi hanc manũ, ludamus iam pro præmio, adſit dextra ſors. SC. Victus es. TV. Auferto. LEN. Cedo talos. TV. In hũc iactũ omnia. LEN. Non recuſo. PVEL. Ad cœnã pueri, nunquam' ne facturi eſtis ludendi finem? TV. Nũc incipimus, iſta iam de fine loquitur. COR. Ludi huius iam tædet, ludamus calculis diſcoloribus. TV. Pinge tu nobis urbes in hoc latere, carbone, aut gypſo. SC. Ego malo cœnare, quàm ludere,

& diſcedo, aciculis meis omnibus exutus fraude ueſtra. TV. Memineris te heri Cethegum ſpoliaſſe. Nullus ubiq; poteſt felici ludere dextra. COR. Adfer quæſo folia luſoria, quæ inuenies ſub abaco ad ſiniſtram. SC. Aliàs id quidẽ, nunc non uacat, nam ſi diutius morer, timeo ne pedagogus meus iratus incœnem me mittat cubitum. Tu Corneliola, habe nobis parata folia iſthæc in craſtinum ſub horam ueſperam. COR. Si licebit nobis per matrem, ſatius eſſet nunc ludere, dum ſinimur. SC. Satius eſt nunc cœnare, dum accerſimur. PVEL. Et mihi nihil datis, quæ uos ſpectaui? COR. Daremus, ſi iudicaſſes, da tu nobis potius, quę noſtris luſionib⁹ te delectaſti. PVER. Heus pueri, quãdo eſtis uenturi? cœna eſt ſemicomeſa, propè eſt, ut ſublatis carnibus, apponamus caſeũ & poma.

REFECTIO SCHOLASTICA.

Nepotulus, Piſo, Magiſter, Hypodidaſcalus.

VIuitis' ne hîc laute? PI. Quid iſthuc uerbi eſt, an lauamur? quotidie man⁹ ac faciem, & quidẽ crebrò, mundicies enim corporis & ſanitati & ingenio confert. NE. Non id quæro: ſed an edatis, & bibatis ex animi ueſtri ſententia. PI. Nos non edimus ex animi ſententia, ſed ex palati ſententia. NEP. Dico, an ut uultis? PI. Maximè, nempe cum fame, & qui uult edit, qui nõ uult abſtinet. NEP. Surgitis à mẽſa famelici? PI. Non omnino ſaturi: nec expedit, belluarum eſt enim expleri, non hominũ. Regem quendã ſapiẽtiſſ. narrant nunquã ſine appetitu accubuiſſe, nunquã ſurrexiſſe ſaturũ. NE. Quid editis? PI. Quæ habemus. NE. Putabam uos eſſe, quæ non habeatis. Sed quæ ſunt iſta tandẽ quæ habetis? PI. Moleſtum percontatorem, quæ dantur. NE. At quę dantur? PI. Ientamur de mane ſeſquihora poſteaquàm ſurreximus. NEP. Quãdo ſurgitis? PI. Ferè cum ſole, qui eſt dux Muſarum, et aurora gratiſsima Muſis. Sílatum noſtrum eſt, fruſtum panis autopyri: et paulũ butyri, aut fructuum aliquid, quales anni tempus ſuppeditat. Prandium, holus coctiuũ, uel pultes in pultariis, aliquid pulmentarij carnium. Rapę modò, modò braſsicæ, amydũ, ſimilago, oryza: tũ diebus piſculẽtis lac ſeroſum in gabbatis, è quo ſit butyrũ expreſſum, iniectis aliquot turũdis panis, piſcis recens aliquis, ſi ſit in foro piſcario precij tolerabilis: ſin ſecus, ſalſamentũ probè maceratũ, hinc piſa, aut cicera, aut lentes, aut fabæ, aut lupini. NE. Quantum cuiq; ex his? PI. Panis quantũ auemus, obſoniorum quantũ eſt ſatis, nõ ad explendũ, ſed ad alendũ. Ampliſsimas epulas alibi quęrito, non in ſchola, ubi ad uirtutem formantur animi. NE. Quid bibitis? PI. Alij frigidam, & li quidam, alij ceruiſiam tenuem, pauci & raro uinũ, & bene dilutũ. Merenda eſt, ſeu (ſi id mauis) anticœniũ, aliquid panis, & amygdalarũ, ſeu auellanarũ, ficorũ aridorũ, uuarum paſſarum: aut ſi ſit eſtas, pyrorum, aut malorum, ceraſorũ, aut prunorũ: quũ uerò animi gratia rus proficiſcimur, tum edimus lac, uel liquidũ uel coactum, caſeum recẽtem, cremorẽ, lupinos lixiuio maceratos, pampinos, & alia quę uilla ſuggerit. Cœnæ caput eſt, acetariũ conciſum, ſale aſperſum, irroratũ oleo oliuarũ ex gutto, aceto etiam infuſo. NE. Quid? oleo nucum, aut raparũ? PI. Apage rẽ inſuauem, et inſalubrẽ, tum in lata paropſide aulicoctia ueruecina iuſſulenta cũ prunis paſsis, aut radiculis, aut herbulis, quæ ſint pro intrito. interdũ tucetum, ſaporis ſcitiſsimi. NE. Quo cõdimento? PI. Fame, omnium optimo & ſapidiſsimo. hinc certis diebus hebdomadis aliquid aſsi, potiſsimũ uitulinę, hœdinæ interdũ in uere, pro ſecunda menſa raphani perpuſillũ, & caſei non putris, nec ueteris, ſed recẽtis, qui eſt quàm uet⁹ alibilior: pyra, mala perſica, cydonia. Diebus, quîs carne fas nõ eſt ueſci, habemus pro carnibus oua aſſa, aut frixa, aut elixa, ſingula per ſe,

aut in libũ cõmista in sartagine,aceto,aut omphacio,nõ tam infuso quàm instillato:paululum interdũ piscium,& caseo succedunt nuces.NEP.Quantũ cuiq;?PI.Bina oua singulis,& binæ nuces.NE.Quid?à cœna nunquam'ne comessamini?PI.Sæpius.NE.Quid qu æso?nã id est suauissimũ.PI.Conuiuiũ Syri apud Terentiũ,aut aliquod aliud ex illis lautissimis Athenæi,aut similiũ,quorũ meminerũt historię.Vtrũ censes nos porcos esse,an homines?qui uentriculi,quæ ualetudo sufficeret,post quaternas refectiones comessari?heus tu,schola hæc est,nõ saginariũ.Dicunt etiã nihil esse perniciosius ualetudini,quàm bibere,quum statim sis iturus cubitũ.NE.Licebit'ne cœnę uestræ interesse?PI.Facilè,modò uenia petita à præceptore,quã scio illum daturum nõ grauatè:nã solet.alioquiprauę esset educationis,ingerere te cõuiuio magistro inscio.et qui te adduceret nihil aliud quàm probrũ et pudorẽ cõtraheret apud cõdiscipulos:mane paulisper Magister,licebit'ne cum bona tua uenia,puerũ quendã mihi notũ adhibere nostrę cœnæ?PR.Maximè,non erit molestus.PI.Habeo gratiã.Hic quem uides gestantẽ mantile pro focali,est architriclinus huius hebdomadæ,nã hebdomarios habemus hic architriclinos,ut Reges.ARC.Lamia,quota est hora?LA.Horas nõ audiui à tertia,intentus cõpositioni epistolæ.Florus melius id norit,qui toto hoc pomeridiano tẽpore librũ non uidit,neq; chartã.FLO.Amicũ testimoniũ,& apud magistrũ iratũ ualde.Sed quî potuisti tu id animaduertere,immersus(ut ais)cõpositioni epistolari?planè maleuolẽtia te coëgit mentiri.Gaudeo profectò,inimicũ meũ pro mẽdaci haberi.Si quid me posthac uoluerit calumniari,carebit fide.ARC.Non potero alicũde cognoscere de hora?Anthrax,transcurre ad diui Petri,& inspice horas.AN.Index signat iam sextã.AR.Sextã uerò?Eia pueri agite,eia cõsurgite,abijcite libros:uel quo cerui cornua?parate mẽsas,insternite,apponite sedilia,mantilia,orbes,quadras,panẽ,dicto citius uolate,ne tarditati nostræ institutor succẽseat.Prome tu ceruisiã,tu hauri aquã de cisterna,appone scyphos,quid rei est?tam obnubilitatos adfers?refer in culinã ut famula eos fricet,& extergat probè,quo sint nitidi & fulgẽtes.PI.Nunquã tu hoc perfeceris,quãdiu simiã hanc habebimus ministrã culinariam,nunquã audet fortiter cõfricare,quę mundat,ita timet suis digitis:nec abluit,nisi semel,& tepida.AR.Quin admones de eo præceptorẽ?PI.Satius est queri apud famulã atriẽsem,nã in eius manu est,mutare famulas culinarias.Sed eccũ pręceptorẽ.Tu ipse perluito hos calices,frica folio fici,uel urticis,harena,aqua,nequid hodie habeat magister iure reprehendendũ.MA.Sũt parata omnia,est aliquid quod nos remoretur?AR.Nihil omnino.MA.Ne postea facturi simus interualla magna inter missus.AR.Missus uero?missum potius dixeris,& eum exiguum.MA.Quid tu musitas?AR.Dico,ut assideas,esse tẽpus,et propemodũ corrumpi cœnã.MA.Pueri abluite omnes manus,& os.Vah quod mãtile?qui hic se extergunt,ubi mundantur?curre,adfer aliud purius.Sedeamus more solito.Est is puer cõuiua noster?PI.Est here.MA.Cuias est?PI.Flander.MA.Ex qua urbe illius prouinciæ?PI.Brugensis.MA.Recipe illum supra te.Expediat quisq; cultellũ suũ,& purget quisq; suũ panẽ,si quid hæret uel cineris,uel carbonum in crusta,sacret mẽsam,cuius est mun? hac hebdomade.FLO.Pasce animos nostros Christe charitate tua,qui benignitate tua alis uitas omnium animantiũ:sancta sint Domine hęc tua munera nobis sumẽtibus,ut tu,qui ea largiris,sanctus es.Amẽ.MA.Sedete,quãtum licet,laxè,ne cõprimatis mutuò:quando quidẽ est satis loci.Et tu habes cultellum Brugensis?PI.Prodigium,Flander sine cultello:& quidẽ Brugensis,ubi cuduntur optimi.NE.Mihi uerò cultello nihil est opus,dentibus frangã mordẽdo,uel digitis buccellatim cõminuã.HY.Ferũt illud de morsibus tum gingiuis,tũ candori dentiũ esse perutile.MA.Vbi feciſti Latinę linguę tyrociniũ?nã non uideris mihi praue institutus.NE.Brugis sub Ioanne Theodoro Neruio.MA.Viro diligenti,docto,probo.Brugæ elegantissimę:nisi quòd pereunt indies uitio plebis profusissimę,dolẽdum est:quàm prid ẽ illinc ueniſti?NE.Nudius sextus.MA.Quàm nuper cœpisti studere?NE.Ab hinc annos tres.MA.Non potest te profectus pœnitere.NE.Meritò,nam & habui magistrum non pœnitendum.MA.Sed quid agit Viues noster?NE.Dicunt eum agere athletam,non tamen athleticè.MA.Quid isthuc rei est?NE.Quia luctatur semper,sed parũ fortiter.MA.Cum quo?NE.Cum suo morbo articulari.MA.O luctatorẽ dolosum,qui primum omnium inuadit pedes.

des. HYP. Imò lictorẽ sæuũ, qui totũ corpus cõstringit. Sed tu quid agis? quid cessas? uideris huc spectatum uenisse, nõ cœnatum. Nemo uestrũ attingat pileum inter cœnandum, ne quis capillus inuolet in patinas: cur non tractatis hospitẽ comiter? HYP. Nepotule, prębibo tibi. NE. Præceptor, excipio animo libentiss. HYP. Exinanias talicem tuum, quando quidẽ exiguus haustus restat. NE. Hoc esset mihi nouum. MA. Quid? non exinanire? Sed tu Hypodidascale quid dicis, quid adfers noui super cœnam? HYP. Ego uerò nihil dico, sed hisce duabus horis multa cogitaui de arte Grãmatica. MA. Quæ tandem? HYP. Recõdita sanè, & ex penetralibus disciplinę. primum, cur Grammatici posuerunt tria genera in arte, quum sint tantum duo in natura? aut cur natura nõ producit res neutrius generis, sicut masculini & fœminini? nõ possum causam exculpere tanti mysterij. Deinde philosophi dicũt esse tãtum tria tẽpora, ars nostra ponit quinq;, ergo ars nostra est extra rerum naturã. MA. Imò tu ipse es extra rerum naturam, nã ars in rerũ natura est. HYP. Si ego sum extra rerum naturã, quomodo possum comedere hunc panẽ, & has carnes, quę sunt in rerum natura? MA. Tãto tu deterior, qui uenis ab altera rerum natura, ut comedas, quę sunt in hac nostra. HYP. Παράφθεγμα ἀπόσδιόνυσον. aliam ego uellem solutionem mearũ quæstionum. Vtinam haberemus nunc Palęmonem aliquem, aut Varronẽ, qui has quęstiones posset profligare. MA. Quin potius Aristotelẽ, aut Platonem? Habes aliquid aliud? HYP. Heri uidi scelus capitale admitti. Ludimagister uici recti capro olidior, qui in phrontisterio suo in pedore & fœtore docet auditores diobolarios, ter aut quater ponunciauit uolũcres accẽtu in penultima, ego uero mirat⁹ sum, terrã illi nõ dehiscere. MA. Quid aliud decebat talẽ ludimagistrũ dicere? & est alioqui in formulis Grãmaticis ualde detritus. Sed tu in re leui nimiũ tumultuaris, & facis tragœdiã ex comœdia, seu mimo uerius. HYP. Equidẽ absolui pensum meum: nunc tuę sunt partes, dic tu uicissim aliquid inter cœnam. MA. Nolo, ne tu mihi uicissim παράφθεγμα. Iussulenta hęc iam cõglaciant, adfer foculum mensarium, excalfacite aliquãtum, priusquã panem intingatis. Raphanus hic nõ est esui, adeò est lentus: nec minus sunt radiculæ iussulẽti. HYP. Lentorẽ profectò nõ à macello attulerunt, sed hîc cõtraxerunt in nostro pœnore, qua cella nihil est pœnui incõmodius. Nescio quid istuc rei est, semper adferuntur huc ossa emedullata. MA. Parũ habẽt ossa medullarum sub lunã silentẽ. HYP. Quid quum est plena? MA. Plurimum. HYP. Tum uerò ossa nostra habẽt minimum, seu nihil uerius. MA. Non exorbet nobis medullas luna, sed nostra Lamia, nimis hic indidit piperis, & gingiberis: & in iure hoc, & toto acetario, nimium menthæ, petroselini, saluiæ, erucæ, nasturtij, hyssopi. nihil puerorum & adolescentum corporibus æquè damnosum, ut cibi qui interiora feruefaciunt. AR. Quibus igitur ex herbis uelles confici? MA. Lactucis, buglossa hortẽsi, & portulaca, & petroselini aliquid admisceri. Heus tu Gingolfe, ne extergas labra manu aut manica, sed simul ipsa, simul manũ mãtili. nã ideo tibi datur. Carnes ne attingas, nisi ab ea parte, quã tibi es sumpturus. Tu Dromo, nõ animaduertis te manicas tuas inficere pingui carniũ? reduc eas, si sunt apertę, ad humeros: si nõ sunt, corruga, uel cõplica ad cubitũ, quę si relabũtur, affige acicula, seu, quod magis te decet, spina. Tu dominaster delicatule, in mẽsam incũbis? ubi id didicisti? in hara quapiã, heus, subijcite eius cubito puluillũ. Architricline, uide ne analecta hęc pereãt, recõde in prõptuarium. tolle primũ omnium salinũ, hinc panẽ, tum lãces, discos, mãtilia, postremò mappã. mundet quisq; suum cultellũ, & reponat in uaginã. Heus tu Cinciole, ne scalpas dẽtes scalpello, nam est noxium, cõficito tibi dentiscalpiũ pennula, uel bacillo tenui acuminato: & scalpe modicè, ne gingiuas scarifices, & sanguinẽ elicias. Consurgite, & abluite manus, priusquã recitetur gratiarum actio. Amoue mẽsam, uoca ministrã, ut pauimentum hoc scopis uerrat. Agamus Christo gratias: pręeat uerba qui sacrauit mensam. FLO. Pro cibo temporario gratias agimus Christe Domine tẽporarias, fac ut pro immortalitate agamus æternas. Amen. MA. Ite lusum, & confabulatum, et deambulatum, quò libuerit, dum licet per lucem.

GARRIENTES.

Nugo, Gracculus, Turdus.

NVGO. Assideamus in hac trabe: tu Graccule è conspectu in saxo illo, modò ne

impedimẽto ſis, quo minus cernamus prætereuntes: apricemus nos ad hunc parietem, egregiè ſoli oſtentum. Quàm grandis truncus, & cui uſui? TVR. Vt nos hîc ſedeamus. NV. Oportet fuiſſe proceriſsimam & latam arborem, unde eſt ſumpta. TVR. Quales ſunt in India. GR. Quî ſcis? fuiſti tu in India cum Hiſpanis? TVR. Quaſi ſcire aliquid de regione quapiam non poſsis, niſi in ea fueris, ſed dabo tibi authorem meum. Plinius ſcribit, in India creſcere ad eam altitudinem, quæ non poſsit iaculo ſuperari: & gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris, ut ait Vergilius. NVG. Scribit etiam Plinius, turmam equitum condi ſub ramis. TVR. Nemo id miretur, qui ſcirpos illius regionis conſideret, quibus infirmi fulciunt gradum, diuites duntaxat. GR. Heus, quota eſt hora? NV. Nulla, nam horarum tintinabulum nũc fundiur. ad fuiſti? GR. Non ſum auſus. nam aiunt rem eſſe periculoſam. NV. Ego interfui, & uidi innumeras mulieres prægnantes tranſilire canalem fuſionis, qui eſt ſub terram conditus. TVR. Audiui hoc illis eſſe ſalutare. GR. Ea eſt colus philoſophia, ut dicunt, ſed de hora quærebam. NV. Quid tibi opus eſt hora, ſi quid uis agere? dũ eſt opportunitas, eſt hora, ſed ubi eſt horologiũ tuum uiatorium? GR. Excidit mihi nuper, quum fugerẽ canem holitoris, poſt decerpta pruna. TVR. Ego te currentẽ uidi de feneſtra. ſed quò te recepiſſes ſpectare non potui, quia impedimento mihi erat hortus penſilis, quẽ ibi mater affixit patre inuito, & multum reclamante: mater uerò in propoſito cõſtans obtinuit, ne tolleretur. NV. Quid tu? tacebas? TVR. Flebam tacitus, quid enim aliud agerẽ, diſſentientibus mihi chariſsimis capitibus? tametſi mater iubebat me ab ſe ſtare, & clamare ſtrenuè: ſed mihi nõ erat cordi, quicquã aduerſus patrẽ mutire. Ergo miſſus ſum ad ſcholã, quatuor cõtinuis diebus inientatus à matre irata, & deierante me nõ eſſe ex ſe natũ, ſed cõmutatum a nutrice, de quo ait dicturã ſe nutrici diem apud prætorẽ capitalẽ. NV. Quid rei eſt prętor capitalis? an non prætor omnis habet caput? TVR. Quid ego ſcio: ſic illa dixit. GR. Hem, qui ſunt iſti penulati & ocreati? NV. Galli ſunt. GR. Quid, eſt'ne pax? TVR. Bellum narrabant futurum, & quidem atrox. GR. Quid adferunt? TVR. Vinum. NV. Exhilarabunt multos. GR. Scilicet, non ſolum uinum exhilarat, ſed uini mentio & recordatio. NV. Vinoſos utique: mea nihil refert, qui aquam bibo. GRA. Nunquam facies bonum carmen. TV. Noſti illam mulierem? GR. Non, quæ'nam eſt? TVR. Aures habet goſsipio obturatas. GR. Quid ita? TVR. Ne quid audiat, quia male audit. NV. Quàm multæ peſsimè audiunt auribus patentibus, & benè perforatis. TVR. Credo huc pertinere, quod eſt apud Ciceronem in Tuſculanis quęſtionibus: Surdaſter erat M. Craſſus, ſed illud peius, quòd male audiebat. NV. Non dubiũ eſt quin hoc ad infamiam ſit referendũ. Sed heus tu Bambalio, inueniſti tuas Tuſculanas quæſtiones? BAM. Etiã, apud propolam: adeò interpolatas, ut non agnoſcerẽ. NV. Quis ſurripuerat? BAM. Vatinius: quod illi male ſit. GR. Vah hominẽ manibus aduncis & picatiſsimis: ne admittas eum unquã ad tuas capſas, nec ad ſcrinia, ſi uis omnia eſſe ſalua. Neſcis illũ crumeniſecã exiſtimari ab hominibus, & de crumeniſecio accuſatũ apud gymnaſiarcham? NV. Soror puellæ illius enixa eſt heri gemellos. GR. Quid mirum? Mulier quædam uia ſalaria ad leonẽ galeatum, peperit nudius ſextus tergeminos. NV. Plinius dicit, ad ſeptimũ poſſe procedi. TVR. Quis ueſtrũm audiuit de uxore comitis Batauiæ? quam ferunt uno partu tot edidiſſe, quot ſunt in anno dies, ex imprecatione mendicę cuiuſdam. GR. Quid iſtuc fuit de mendica? TV. Mendica hæc liberis onuſta, petijt ab hac comite ſtipem, illa ubi conſpexit tot pueros, conuitio illã abegit, ſcortũ uocitans, negabat enim poſſe fieri, ut ex uno uiro tãtam ſobolem ſuſcepiſſet. Innocens mendica precata eſt diuos, ut ſi ſe caſtã & puram ſcirent, darẽt comiti ex marito ſuo tot fœtus uno conceptu, quot ſunt in anno dies, et ita contigit, oſtenditurq; propago numeroſa illa in oppido quodam illius inſulæ. GR. Malo credere, quàm exquirere. NV. Omnia ſunt Deo poſsibilia. GR. Imò uero facillima. NV. Non noſti illum onuſtum retibus, comitatum canibus, cum cauſia & peronibus, uehentem canterio ſtrigoſiſsimo? TV. Eſt'ne Mannius uerſificator? NV. Eſt planè. TV. Quæ'nam tanta metamorphoſis? NV. Ex Minerua tranſijt ad Dianam: id eſt, ab honeſtiſsima occupatione ad inanem & ſtultum laborem. Pater eius mercimoniis faciũdis auxerat rem, hic paternã artem dedecori ſibi eſſe ducit, uertit ſe ad alendos equos & uenationẽ, non

aliter

aliter ratus posse nobilitatẽ generis uenari. Nam si quid ageret utile, non haberetur pro nobili. Sequitur eum uenantẽ talis Curius, pererudítus homo, aleator famosíss. & qui probe nouit taxillos mittere cõpositos. domi habet sodalẽ Tricongiũ. T V. Imò amphoram. GR. Imò spongiã. N V G. Imò harenã Africæ aridíssimã. B A M. Aiũt illũ semper sitire. N V G. An sitiat nescio, semper certe paratus est potare. B A M. Auscultа luscíniolam illam. GR. Vbinã est? B A M. Nõ uides eam in ramo illo sedentẽ? uide, ut canit ardenter, nec intermittit. N V G. Flet philomela nephas. GR. Quid mirũ dulciter eam garrire, quæ sit Atti cacubi etiam fluctus maris non sine numero allidũtur littori? N V G. Plínius scribit, eam præsentíbus homínibus diutius & accuratius cantare. T V R. Quid causæ est? N V G. Ego tibi causam aperiã. Cuculus & philomela eodẽ cantant tẽpore, uerno scilicet, ab Aprili medio ad Maiũ exactũ, aut eo circiter. Hæ duę aues in contentionẽ uenerũt de suauitate cõcentus. quæsitus est iudex: & quia de sono erat certamẽ, aptíssimus uísus est ad eã cognitionẽ asinus, qui præter cæteras animantes grandes haberet auriculas. Asinus repudiata luscínia, cuius se harmoniã negaret intelligere, uictoriã cuculo adiudicauit. philomela ad hominẽ appellauit. quẽ ubi uidet, agit statim causam suã, canit dilígẽter, ut se illi approbet ad uindicandã iniuriã ab asino acceptã. GR. Habeo causſam poeta dignã. N V. Quid ergo, expectabas philosopho dignã? posce à nouis illis magístris Parísienſib. GR. Plericę illorũ uestib. sunt philosophi, nõ cerebro. N V. Quid íta uestibus? nã coquos potius dixeris, aut muliones. GR. Quia gestãt eas crassas, detritas, laceras, lutulentas, immundas, pediculosas. N V G. Erũt ergo philosophi Cynici. GR. Imò cimici: nõ, quod uideri affectant, Peripatetici. quippe Aristoteles sectæ princeps, cultíssimus fuit. Ego uerò longũ uale dico iã nunc philosophiæ, si aliter nõ possum esse philosophus. Quid enim pulchrius, & homine dignius, cę mundicies, & ciuilis quidã cultus in uictu & uestitu? ea in re antístant mea sentẽtia Louanienses Parísienſib. T V R. Quid tu? nõ putas esse impedimẽto studíjs, nimiã curã mundiciæ atę elegantiarũ? GR. Ego quidẽ mundiciẽ probo, anxiã & morosam illius curã improbo. N V G Dãnas tu elegãtias? de quibus scripsit Valla, tã diffuse, quasę adeò dilígẽter cõmendant nobis nostri præceptores? GR. Alia est uerborũ in loquendo elegantia, alia rerũ in uestiẽdo. T V. Scitis quid est mihi narratũ à tabellario Louanienſi? N V. Quid tandẽ? T V. Clodiũ ardere perditè in puellã quandã, & Lusconẽ transtulisse se ad mercaturã à líteris: hoc est, ab equis ad asinos. N V G. Quid audio? T V R. Clodiũ noratis omnes succi plenũ, rubicundulũ, bene habitũ, hilarẽ, uultu renidẽti, comẽ, festiuũ confabulatorẽ: nunc refert ille, esse exuccũ, exanguẽ, pallído colore, atę adeò lurido, imbecillũ, horridũ, trucẽ, taciturnum, fugitantẽ lucis, & humani cõsortij, nemo qui illũ uidisset prius, iam agnosceret. N V. O miserũ adolescentem. unde id mali? T V R. Ex amore. N V. At unde amor? T V R. Quantũ ex oratione tabellarij potui colligere, reliquerat seria & solida studia, dediderat sese cũctum poetis lasciuis, latinis, & linguę uulgaris. inde prima animi præparatio: ut si qua ignis scintilla in illũ incideret fomitẽ, quantũlibet exigua, subitò inflammaret uelut stuppa. tradiderat se somno & ocio. N V. Quid necesse habes plures aut maiores causas amãdi cõmemorare? T V. Nũc insanit, ambulat plerũę solus: semper autẽ uel tacitus, uel cantillans aliquid & modulãs, scribit uersus sermone uernaculo. N V. Scilicet quos legat ipsa Lycoris. GR. O Christe, auerte ab animis nostris tã pernicioſum morbũ. T V R. Nisi me ingeniũ Clodij fallit, recipiet se aliquãdo ille ad frugẽ meliorẽ. peregrinatur animus eius in nequitia, nõ habitat. GR. Et ille alter quas mercaturas exercet? T V. Misit ad patrem epistolã, flebiliter conscriptã de misera cõditione studiorũ, quam, quòd esset apertilis, legit ipse tabellarius. Pater homo crassę Mineruæ, trãsdidit eũ à chartis ad lanas, pãnos, glastũ, piper, gingíber, cinnamũ. Nũc ille succinctus braccha, mire dilígẽs & sedulus in aromataria taberna, uocat aduẽtores, exícipit blãdus, scãdit, descẽdit per scalas infestíssimas. profert suas merces, uertit, inuertit, mẽtitur, peierat: omnia sunt illi leuiora, cę studere. N V. A puero noui illũ attentũ ad rẽ, & delectari numulis. itaę potiorẽ habuit numationẽ cę literulã, & uile lucrũ antepoſuit excellentiæ eruditionis. aliquãdo pœnitebit eũ. T V. Sed serò. N V. Indubiè prouideat, ne accidat sibi, quod suo cõsobrino. T V. Cui? N V. Antronio in angiportu pomorũ, ad tres gracculos. Non audisti illũ superiore anno decoxisse? GR. Quid deco

xit quæſo? eſt ne hoc tantum malum? an non quotidie id fit in culinis omnibus? TVR. Decoxit rem. GR. Quam rem? TVR. Alienam, & conturbauit. GR. Nihilne reddidit creditoribus? TVR. Ex cõpactione, nam receperat ſe in aſylum, uncias ternas ex libris ſingulis. GR. Hoc uocas tu decoquere? quum nihil ſit crudius, ſed quomodo amiſit? TVR. Audiui equidẽ nuper de patre, non ſatis tamen intellexi. narrabat pater eum feciſſe uerſuras damnoſiſsimas, quæ degluberũt eum, & deuorarunt uſq; ad oſſa. GR. Quid rei eſt uerſura? quid degluberet? TVR. Ne ego quidem noui, credo eſſe aliquid de furibus. NV. Vides illum obeſum? quẽ putes uix ſe poſſe cõmouere, petauriſta eſt, & funambulus. GR. Ah tace, rem narras incredibilem. TVR. Non ipſe quidẽ ſuo corpore, ſed calicibus. GR. Adferebat aliquid aliud noui tabellarius de noſtris ſodalibus? TVR. Etiam de Hermogene, qui in omni noſtro certamine ſemper ferebat primas. is admirabili mutatione ex ingenioſiſsimo, & (ut ętas illius ferebat) doctiſsimo, repẽte factus eſt tardiſsimus & rudiſsimus. NVG. Tale quiddã ſæpe uidi accidere in quibuſdã acutulis. BAM. Aiunt id fieri, quum ingenij acumen non eſt ſolidum: ut in ſcalpellis, quorũ acies facilè retunditur, præſertim ſi quid ſecet paulo durius. GR. Quid, eſt ne acies in ingenio, ſicut in ferro? BAM. Neſcio: ferrũ ſæpe uidi, ingenium nunquã uidi. NVG. Quid factum eſt adoleſcenti illi pagano, qui ſuperiore menſe exhibuit nobis prandiũ aduentoriũ, refertũ delicijs ruſticis, ad quem à fuga retrahendũ præceptor miſerat quatuor fugitiuarios? & erat formoſulus. TVR. Venuſtus aſinus. Puella amanuenſis amitæ meæ, quę puella eſt illi ſoror patruelis, conuenit illũ nuper in pago ſuo, nudo capite, impexũ, horridũ, ſentum, cum gallicis, & tunica uilloſa leuidenſa uendentẽ in triuio quodã chartaceas imagines & tabellas elementarias, cantantẽ cantiones nouas in circulis. GR. Oportet illũ eſſe ortum claro ſanguine. TVR. Quî iſthuc? GR. Quoniã pater eius eſt de genere Coclitum. NVG. Non tam id arguit nobilẽ uirum, quàm bonum iaculatorẽ: collimabit facilè. TVR. Aut fabrũ tignariũ, qui oculo rubricã dirigit uno. NVG. Nunquã placuit mihi ille puer, nec dederat mihi ſignificationẽ aliquam uirtutis. GR. Quid ita? NVG. Quia nec amabat ſtudia, nec præceptorẽ reuerebatur, quod eſt perditi animi argumentũ euidentiſsimum: & ſenes irridebat, & calamitoſos ſubſannabat. Sed quis eſt iſte fericatus, torquatus, bracteatus auro? GR. Ex genere clariſsimo, matrẽ habet nobiliſsimã & fœcundiſsimam. NVG. Quam? GR. Terrã. & uix credas, quas ſemper faciat delicias, dicas puerulũ in cunis adhuc & crepundijs uagientẽ. NVG. Atqui lanugo illi incipit iam per malas ſerpere. BAM. Hem obſeruator uenit, expedite libros, explicate, incipite euoluere. GR. Nec fuit his multis hebdomadibus obſeruator magis curioſus, et qui tam gauderet deferendis ad magiſtrũ criminibus. BAM. Vtinã ſaltẽ nos ueræ culpæ reos ageret, ſed calumniatur plerũq;. NVG. Hic murus aheneus eſto. Nil cõſcire ſibi, nulla palleſcere culpa. Sed quieſcite, ego illum ſtatim hinc fugabo. OBS. Quid tu dicis uacia? NVG. Quid tu Vatrax? OBS. Quid tu Vatrachomyomachia? ſed ioco amoto, quid hic agitur? NVG. Quid ageretur? quod inter bonos ſcholaſticos, & ſtudioſos: legitur, ediſcitur, diſputatur. Dic ſodes capitulum lepidiſsimũ, quid eſt apud Vergiliũ, Tranſuerſa tuẽtibus hirquis? OBS. Bene facitis, pergite ſtudere, ut bonæ indolis adoleſcentes decet. mihi aliud nunc eſt negocij, uos ualebitis. NVG. Satis nugatũ eſt, reuertamus ad ludũ, ſed prius relegamus, quæ præceptor explicauit, tum ut diſcamus, tum ut illi placeamus, & nos approbemus: quod cuiq; noſtrum debet eſſe in uotis, non minus quàm patri.

ITER, ET EQVVS.

Miſippus, Philippus, Miſoſpudus, Planetes.

PH. Vultisne proficiſcamur animi gratia Boloniam, quæ eſt ad Sequanam? MISI. & MISO. Nihil malumus, die præſertim ſereno, & à uentis ſilenti, tum etiã in noſtro pædagogio feriato. PH. Cur non eſt uobis operarius? MISO. Quia Pandulfus madefacturus eſt hodie ingenti prãdio magiſtros omnes, in honorẽ laureæ ſuæ magiſtralis. PL. Vah quantum potabitur. MISO. Multo plus ſitietur. MISI. Ego habeo aſturconẽ. PH. Et ego equum meritorium, conductum de luſco impoſtore. MISO. Ego & Planetes uehemur rheda: reliqui, ſi uidetur, uel pedeſtres ſequentur nos, uel ui brachiorum agent cymbam cõtra curſum amnis. PL. Imò equis trahetur. MISO. Vt erit cordi, nam nobis pedeſtre

pedèſtre iter magis placet. PH. Eia puer, frena equum meũ, & inſterne. Quid malũ, mani no indis lupatum? orna potius frænulo illo leui cum bullis. PV. Hui, nec oream habet, nec aureas. PH. Si ſcirem quis fregiſſet, ego illi frangerem. MIS. Quid tu nunc dices concitatus? PH. Panem in cœna. Accipe, unde poteris, accõmodatò. PV. Scilicet in mediis pædagogijs queris tu uel equos, uel equorũ ornamenta. PH. Supple igitur, quæ deſunt, ex hoc fune. PV. Erit deforme. PH. Abi inſane, quis uidebit extra urbem? PV. Antilena eſt diſſuta PH. Sarcias ligula aſtrictoria aliqua. PV. Non habet poſtilenã. PH. Nec eſt opus. PL. Magnum equitem, & exercitatum. delabetur ephippiũ ad collum, & effundet te equus ſupra caput. PH. Quid ad me? lutoſa eſt magis uia, quàm lapidoſa, inficiar cœno, non cruentabor. Sed ſi hæc omnia apparanda, non hinc diſcedemus ante ueſperũ. adduc equum qualicunq; ornatu. PV. Paratus eſt, conſcende. ah quid agis, pedẽ dextrũ ponis priorẽ in ſtapeda. PH. Vtrum ergo? PV. Siniſtrũ. & habenas ſiniſtra manu rege, dextra cape hanc uirgulam, quæ erit pro calcaribus. PH. Non indigeo, calcanei erũt mihi uice calcariũ. PV. Iubellium Taureã uidetis, aut qui cum hoc eſt congreſſus, Aſellam. PH. Apage hiſtorias in procinctu. ubi reliqui? PV. Ite, ego comitabor uos pedeſter. MIS. O equum moleſtiſsimum ſuccuſſatorem, oſſa mihi omnia contuderit, priuſquàm perueniamus in oppidulum. PH. Quid malum eſt ſtratum iſtud tuum? clitella eſt, ut puto. MIS. Paulo minus. PH. Quanti, quanti? MIS. Numis Turonenſibus quatuordecim. PH. Equum ipſum cum ſuo uictu & ueſtitu tanti non emerim. nec uidetur mihi equus uector, nec ephippiarius, ſed iumentum clitellarium & iugale, aut dorſuale. animaduerte quæſo, ut paſsim ceſpitat: uel in chartam, aut latum culmum impingeret. MIS. Quid tu de eo dicis? pullus eſt adhuc. Sed garrias, quæ uoles. uides tu hunc equũ? is qualis qualis eſt, me uehet, aut ego illum. PV. Vngulam habet tenerrimam miſer. PH. Quid admonuit te tam accuratè unoculus, quum tibi eum inſterneret? MIS. Rogauit uerbis amantiſsimis, ne duo inſideremus equo, alter in ſtrato, alter ſuper clunes, & ut in equili diligenter ei ſubſternerem. PV. Nimirũ eget miſellus, qui latera habet nudata à carne. PH. Quid agitis uos? non aſcenditis in rhedam? PL. Probe mones. rhedarius petit nunc altero tanto plus, q̃ quanti eramus pacti. PH. Cum rhedarijs eſt uobis res, & cum nauicularijs. facilè conficietis omnia, & ex animi ſentẽtia, genus hominũ eſt mite, manſuetum, come, urbanũ, piũ. Rhedarij ſunt fex terræ, nauiculatores fex maris, date illi dimidium eius, quod plus poſcit. PV. Quotã eſſe iam horã cenſetis? PH. Ex ſole conijcio, eſſe ultra decimam. PV. Appetit iam meridies. PH. Itáne? heus Miſippe: eamus, ſequatur qui poterit. Inuenient nos ad galerũ purpureum. ea eſt taberna diuerſoria, ſita contra regiã pyramidem, non procul à domo Curionis. MIS. Quà egrediemur? PH. Per portam Marcellinam, ad dextram, ſimplici uia & directa. MIS. Imò teneamus hanc ſemitam, uia iucunda & placida. PH. Minimè uerò: nihil cõmodius ac tutius, quàm uia regia. nã tranſuerſis itineribus amittemus comites: præſertim quod trames ille niſi me fallit memoria, eſt ualde ſinuoſus, & ambagioſus. MIS. Qui ſunt iſti haſtati? uidenẽ milites ex iſtis mercenarijs. PH. Quid agendũ? MIS. Reuertamur, ne nos ſpolient. PH. Progrediamur. nã facile euademus eos curſu equorũ per campos. MIS. Quid ſi geſtent tormẽta manuaria? PH. Nihil tale cerno, ſed ſolas ſariſſas. MIS. Accede propius puer. PV. Quid rei eſt? MIS. Non tu uides illos Germanos? PV. Quos? MIS. Illos huc uenientes aduerſum nos. PV. Planè ſunt germani, ſed Pariſienſes, ruſtici duo cum ſuis baculis. MIS. Profectò ita eſt: bene ſit tibi, animã mihi & uitam reddidiſti. Sed ubi Miſoſpudus & Planetes? PV. Rhedarius iratus, quòd non quantũ poſtulauerit accipiat, duxit eos uia ſalebroſa: equidem magna enituntẽ ui, rotas in alto cœno hærẽtes extrahere, temonẽ & helcia cõfregerunt. tum canthi reuulſi ſunt cũ clauis, & ipſe rotã ſufflaminauerat imprudẽs, bili excæcatus: nũc ea reficit ſtomachabũdus, & cõuicians diuis omnibus, uectores quoq; diris deuouens atrociſsimis. PH. Quę capiti illius ſint. PV. Puto eos rheda relicta trãſituros in ſarracum, quod ſine onere habet iter Bononiã. Glaucus & Diomedes ingreſsi erãt in ſcaphã quandã, ſed nautę negãt ſe hoc uento poſſe remis aut cõtis agere nauigiũ. equos helcarios narrãt omnes eſſe occupatos, neſcio qua materia uehenda: ita nondum religarant prymneſium. PH. De naulo nihil nouiſti? PL. Nihil prorſum. PH. Mirum eſt, ſed conijcio

quid futurũ ſit: non peruenient illi Boloniã ante ſerum diei. MIS. Quid tum? ſumemus diem craſtinum totum, ad reficiendũ animũ. Aſpice ut fluuiolus ille leniter labitur, a- quæ planè cryſtallinæ inter ſcrupos aureos. quàm iucundum murmur? Audis luſcinio- lam, & carduelem? Profectò territoriũ hoc Pariſienſe amœniſsimum eſt. PH. Quod ſpe ctaculum poteſt eſſe huic par? quàm placido agmine fluit Sequana? ut fertur nauicula illa plenis ſinibus, & ſecundo uento? mirifice his omnibus redintegrãtur animi. O pra- tum miro artificio ueſtitum. MIS. Nempe ab admirabili artifice. PH. Quàm ſuauem o- dorem eructat. MIS. Hàc hàc ad ſiniſtram flectito, ut uites cœnum tenaciſsimũ, in quo gradarius tuus ſtatim unguem amitteret. Quàm cõtrarius hic campus ſuo uicino, ob- ſitus ſitu, ſquallidus, cariоſus, horrẽs petris, & ſpinis armatus? P V. Non uides eſſe agrũ ruderatum ex uillæ ruinis? & alioquí frumentarius eſt. Hyberno puluere, uerno luto, magna farra Camille metes. PH. Quæſo, cantilla uerſus aliquot, ut ſoles. MIS. Placet:

Fœlix ille animi, diuiſq; ſimillimus ipſis,
Quem non mendací reſplendens gloria fuco
Sollicitat, non faſtoſi mala gaudia luxus:
Sed tacitos ſinit ire dies, & paupere cultu
Exigit innocuæ tranquilla ſilentia uitæ.

PH. Verſus facetiſsimos & grauiſsimos. cuius quæſo ſunt? MIS. Non agnoſti? PH. Nõ. MIS. Angeli Politiani. PH. Vetuſtiores putaui, & habent gratiam antiquitatis. Suſpicor nos deerraſſe. MIS. Heus bone uir, quà itur Boloniam? RVS. Aberraſtis. obuertite can teria ueſtra ad biuium illud, & tenete uiam, quam rodit flumen: ea uos non ſinet falli. re cta eſt, & ſimplex uſq; ad uetuſtam quercum, inde ad manum hanc uos præcipitatote. MIS. Habemus gratiã. RVS. Ducat uos Deus. MIS. Mallem currere, quàm ſic ab equo iſto concuti. PH. Tanto cœnabis auidius. MIS. Imò non potero cœnare delaſſatus, & confractus toto corpore, citius quæram de lecto, quàm de menſa. PH. Sede coniunctis cruribus, non diuaricatis, minus ſenties laborem. MIS. Hoc eſt fœminarum. & facerẽ, niſi metuerem deriſus & ſannas prætereuntium. P V. Síſte parumper Philippe, dum hic faber ferrarius calciarit aſturconem tuum, cui excuſſa eſt ſolea dextrí pedis. MIS. Quin potius moremur hic, ut clauſo diuerſorio ſub dio dormiamus. PH. Quid tum? in aperto mundo, an non id præſtabilius, quàm in clauſo? grauius eſſet, quòd incœnes.

SCRIPTIO.

Manricus, & Mendoza.

MAN. Adfuiſtin' hodie, quum ille haberet orationẽ de utilitatibus ſcribendi? MEN. Vbinam? MAN. In auditorio Antonij Nebriſſenſis. MEN. Minimè uero, ſed tu re cenſe, ſi qua hæſerunt memoriæ. MAN. Quid ego recenſeam? dixit tam multa, ut om- nia propè exciderint. MEN. Ergo contigit tibi, quod de uaſis anguſti orificij Quintilia- nus dicit, quòd ſuperfuſam humoris copiam reſpuunt: ſenſim ſi inſtilles, recipiunt. Sed nihil retinuiſti penitus? MAN. Propemodum nihil. MEN. Aliquid igitur. MAN. Perpu ſillum. MEN. Iſthuc ipſum perpuſillum fac mihi etiam commune. MAN. Primùm om- nium aiebat eſſe per quàm admirabile, tantã uarietatem humanarũ uocum paucis po- tuiſſe literis cõprehendi: deinde amicos abſentes poſſe inter ſe beneficio literarum col loqui. Addebat, nihil eſſe uiſum mirabilius apud inſulas iſtas à regibus noſtris recens inuentas, unde aurum adfertur, quàm poſſe inter ſe homines aperire quæ ſentiant, tan- to interuallo regionum miſſa chartula aliqua, maculis nigris diſtincta. Rogabãt enim, an papyrus ſciret loqui. hæc ille, & alia permulta, quæ ſum oblitus. MEN. Quamdiu di- xit? MAN. Horas duas. MEN. Ex tam longa oratione tam paucula mandaſti memoriæ? MAN. Mandaui quidem memoriæ, ſed ea noluit retinere. MEN. Planè dolium habes fi liarum Danai. MAN. Imò excepi cribro, non dolio. MEN. Accerſamus aliquem, qui ti- bi ea quæ ille dixit, redigat in memoriã. MAN. Mane tamen, nam aliud quiddam cogi- tatione quæro, teneo. MEN. Eloquere tandem, cur non excipiebas penna? MAN. Non erat ad manum. MEN. Ne pugillares quidem? MAN. Ne pugiles quidem. MEN. Expri- me hoc tandẽ. MAN. Aufugit iam, tu excuſsiſti menti, tam odioſe interpellando. MEN. Hui tam citò? MAN. Rediit in memoriã. Ex authoritate neſcio cuius ſcriptoris affirma-

bat, nihil

bat,nihil esse ad magnã eruditionem compendiosius,quàm probè ac celeriter pingere. ME. Quis est author? MA. Nomẽ sæpe audiui,sed memoria effluxit. ME. Vt alia. sed huic præcepto non paret uulgus nostræ nobilitatis,quæ pulchrum & decorũ sibi esse ducit nescire literas formare:dicas scarificationem esse gallinarum,et nisi præmonitus sis,cuius sit manus,nunquam diuinaris. MA. Et ea de causa uides,quàm crassi sint homines, quàm amẽtes,et opinionibus corruptissimis. ME. Quomodo sunt uulgus,si nobiles? an non hæc multum inter se distant? MA. Quia uulgus non uestibus & possessionibus distinguitur,sed uita & iudicio de rebus integro. ME. Vin'ergo ut nos à uulgari ista inscientia uindicemus? tradamus nos huic exercitamento. MAN. Nescio quo pacto,naturale est mihi,distortè,inæqualiter,perturbatè exarare literas. MEN. Hoc habes nobilitatis,exerceas te:nam assuefactio mutabit,quod naturale esse ducis. MA. Sed ubi is habet? ME. Ex me tu id quæris? qui nec audiui hominem,nec uidi,quum ipse eum audieris,tu,quantum intelligo,uelles omnia ingeri tibi præmansa in os. MA. Nunc commemini:aiebat sibi domum conductam iuxta ædem diuorum Iusti & Pastoris. ME. Est ergo uicinus uester,eamus. MAN. Heus puer,ubi est magister? PV. In illo conclaui. MAN. Quid agit? PVE. Docet quosdam. MAN. Significa illi,astare hic pro foribus, qui huc etiam ueniunt,ut ab eo doceantur. MAG. Qui sunt pueri isti? quid petunt? PVE. Te cupiunt conuentum. MAG. Admitte eos ad me recta. MAN. & MEN. Optamus tibi salutem,& omnia prospera Magister. MAG. Et ego uicissim uobis fœlicem huc ingressum, sospitet uos Christus. Quid est? quid uultis? MA. Doceri abs te artem istam quam profitere,si modò uacat,& si uis. MAG. Profectò oportet uos esse pueros honestissimè educatos,qui & sic loquamini,& tam modesto sitis ore. Nunc uerò magis,quum tota facie suffundit se uobis rubor:confidite filij,nam iste color uirtutis. quî uocamini? MA. Manricus & Mendoza. MAG. Nomina ipsa testantur ingenuam educationem,& generosos animos Ita demum eritis uerè nobiles,si ijs artibus excolatis animos,quæ maximè sunt dignissimæ claris natalibus. Quanto magis sapitis uos,quàm multitudo ista nobilitatis,qui eo se habiturum iri generosiores sperant,quo imperitius pingant literas. Sed minime est hoc mirandum,quando quidem persuasio hæc dementiam nobilitatis iampridem inuasit,nihil esse abiectius aut uilius quàm aliquid scire. Ergo uidere est,illos epistolis à librarijs suis compositis subscribentes id,quod legi nullo pacto potest,nec scias à quo tibi epistola mittatur,nisi sit à tabellario prædictum,aut signum agnoscas. MA. Id modò ego & Mendoza querebamur. MAG. Sed uenitis huc armati? MA. Minimè uerò bone præceptor,uapularemus à uostris pædagogis,si ausi essemus arma hac ætate uel aspicere,nedum tangere. MAG. Ah ah,non loquor de armis crudelitatis,sed de istis scriptorijs,quæ ad præsentem rem faciunt. Habetis thecã pennariam cum pennis? ME. Quid rei est theca pennaria? an ea,quam nos calamariã nominamus? MAG. Ea ipsa,nam antiquissimi homines solebant stylis scribere, quibus successerunt calami,& potissimum Nilotici. Agareni,si quos uidisti,harundinibus scribũt à dextra in sinistram,sicut omnes penè ad orientẽ nationes:Europa Græcos secuta,contrà à sinistra in dextram. MA. Etiam Latini? MAG. Latini quoq; fili:sed hi à Græcis habent originem, & olim ueteres Latini scribebant in membrana deletili,quæ uocabatur palimpsestos,tum una tãtum facie,nam qui utrinq; erant libri cõscripti,opisthographi dicebantur:qualis fuit Orestes ille Iuuenalis,scriptus & integro,nec dum finitus. Sed hæc aliàs,nũc ea quę instant. Anserinis pennis scribimus,aliqui gallinaceis. Vestræ istę sunt egregiè habiles,nam sunt caule ampla & nitida,& firma,detrahite plumulas scalpello, & detruncate aliquid è cauda:tum eradite,si quam habent scabriciem,nam leuigatæ fiunt aptiores. MA. Nunquam ego gero nisi deplumatas,& nitidas,sed institutor meus docuit me eas leues facere saliua,& affricatione ad auersam tunicam,uel fœminicrurália. MAG. Præsens consilium. ME. Doce nos aptare pennas. MAG. Primum omnium rescindetis utrinq; caput,ut fiat bifurcata:tum in superiore parte incisuram facite scalpello sensim ducto,quæ crena uocatur:hinc æquate duos illos pedũculos,seu mauultis nominare cruscula,ita tamen,ut altius sit dextrum,in quod penna scribendo incumbit,id tamen discrimen uix perceptibile oportet esse. Pennam si firmius uis chartæ

imprimere, tribus digitis teneto: sin celerius, duobus, pollice & indice, more Italico, nã medius inhibet magis cursum, & moderatur, ne se immodicè effundat, quàm adiuuat. MAN. Profer atramentarium. MEN. Hem, cornu atramentarium elapsum est mihi uenienti huc. MAG. Puer, profer ampullam illam atramentariam, ex ea effundemus in hoc mortariolum plumbeum. MEN. Sine periculo? MAG. Ita haurias penna liquidius, & commodius, nam in gossipio, uel filo bombycini, aut lini, quum pennam intingis, adhæret semper crenæ fibra aliqua uel flocculus, in quo detrahendo fit mora scriptioni: aut si non detrahas, lituras uerius effingas, quàm literas. MEN. Ego ex sodalium consilio linteolum Melitense indo, aut bombycinũ læue ac tenue. MAG. Istud uerò est satius. Cæterùm multo præstat, solum atramentum infundere in mortariolo quidem fixo. nam quod circumgestandum est, huic omnino opus est periculo. Cæterùm habetis chartam? MEN. Hanc. MAG. Asperam admodum, & quæ pennam remoretur, ne inoffense decurrat, quod est studijs noxium. Nam dum luctaris cum scabricie chartæ, elabuntur multa ex ijs, quę scribenda cogitaueras. Hoc genus chartę amplæ, densæ, duræ, scabræ, librarijs relinquite: quæ ideò libraria nuncupatur, quòd ex eis fiant ad diuturnitatem libri, nec illam quotidiano usui paraueris grandem, Augustanam siue imperialem, quæ de rebus sacris hieratica nominatur: quales uidetis in libris sacrarum ædium. Acquirite uobis chartam epistolarem, quæ ex Italia adfertur optima, tenuissima, & firma: uel uulgarem illam, quam ex Gallia important, quam passim inuenietis uenalem in singulos codices numis octonis plus minus, dabitur uobis pro corollario philura una aut altera chartæ emporeticę, quam bibulam dicimus. MEN. Quę est horum nominum ratio? nam sæpe dubitaui. MAG. Emporetica de Græco uenit, ab inuoluendis mercibus: & bibula, quòd atramentum absorbeat. Ita non erit uobis opus furfuribus, aut sabulo, uel puluere de pariete eraso. Sed omnium optimum est, quum per se literæ exiccantur, eo enim modo diuturniores fiunt. Proderit tamen emporetica, quam sub manum extendatis, ne sudore aut sordibus maculetis papyri candorem. MAN. Cedo iam nobis, si uidetur, exemplar. MAG. Primum abecedarium, deinde syllabatim, tum uerba cõiuncta, ad hunc modum: Discite pueri, quibus fias sapientior, & proinde melior. Voces sunt animorum signa inter præsentes, literæ inter absentes. Hæc effingite, & redite huc à prandio, uel cras, ut scripturam uestram emendem. MAN. Faciemus, interea commendamus te Christo. MAG. Et ego uos eidem. MEN. Secedamus, ut absq; interuentu sodalium & interpellatione meditemur, quæ à magistro hoc accepimus. MAN. Placet mihi, ita fiat. MEN. Verum est quò uolebamus, assideamus in his saxis. MAN. Etiam, sed auersi à sole. MEN. Mutua mihi dimidium chartæ folium, quod reddam cras. MAN. Sufficit tibi hoc frustulum? MEN. Hui non capiet sex uersus, ex meis præsertim. MAN. Scribe in utraq; facie, & duc uersus densiores, quid necesse habes tam magna interstitia relinquere? MEN. Ego ne? uix interuallum est ullum, nam literæ sese utrinq; attingunt, præsertim quæ longos habent apices, aut pedes, ut b, & p. Sed quid tu? iam ne duos uersus exarasti? & quidem eleganter, nisi quòd sunt praui. MAN. Scribe tu seorsum, & tace. MEN. Enimuero penna & atramento hoc scribi nullo pacto potest. MAN. Quid ita? MEN. Non cernis, ut penna respergit chartam atramento extra literas? MAN. At atramentum meum adeò est crassum, ut limum esse credas, aspice amabò, ut hæret in summa crena, nec ad characteres formandos defluit. Quin igitur utriq; incommodo medemur, tu de cuspidibus pennæ rescinde scalpello, quod atramentum commode colligat, in literas: ego in atramentarium, quo sit atramentum liquidius, iustillabo guttas aquæ aliquot. MEN. Immeritò potius. MAN. Oh ne lotium, fœtebit atramentum ipsum, & quicquid scripseris: nec facilè deinceps odorem hunc elueris è penículo: optimum esset acetum, si haberes ad manum, nam hoc ui sua statim disrarat densum atramentum. MEN. Verum: sed periculum est, ne acrimonia sua chartam penetret. MAN. Nihil tale metuas, hæc charta maxime omnium continet atramentum, ne effluat. MEN. Extremæ huius tuæ chartæ oræ inæquales sunt, rugatæ, & asperæ. MAN. Demargínato chartam aliquantum forficibus: nam hoc est etiam elegantius, aut citra eam asperitatem scribendo subsiste. Tibi semper leuissimæ offensiones satis magno impedimento sunt, ne pergas: sed

quicquid

quicquid eſt in manibus,abijcias ilicò. MEN. Redeamus iam ad præceptorem. MAN. Videtur tibi tempus? MEN. Metuo,ne præterierit iam tempus, nam ſolet maturè cœnare. MAN. Eamus,ingredere tu prior,qui habes minus cordis. MEN Imò tu potius,qui minus frontis. MAN. Vide ne quis ab illo exeat,qui deprehendat hîc nos iocantes,& laſciuientes. Pulſemus fores annulo,etſi patentes,nam hoc fuerit urbanius. At at. PV. Quis iſthic? rectà introeas,quiſquis es. MAN. Nos ſumus,ubi eſt inſtitutor? PVE. In conclaui. MEN. Omnia ſint tibi fauſta præceptor. MAG. Feliciter uenerit is. MEN. Effinximus quinquies aut ſexies tuum exemplar in eadem charta,referimus hoc opus noſtrum ad te emendandum. MAG. Rectè facitis. Oſtendite,poſthac relinquite maiorem intercapedinem uerſuum,ut ſit ubi ego poſſim corrigere ueſtra errata ad emendationem. Hæ literæ ſunt admodum inæquales,quod eſt in ſcribendo fœdum. Animaduertite,quanto n maius eſt q̃ e,& o quàm orbis huius p: nam literarum corpora omnia oportet eſſe æqualia. MEN. Quid quæſo uocas corpora? MA. Media in literis,præter apicu los,& pedunculos,ſi quos habent: apices habent b & l,pedes p & q. Iam in eodẽ m,cru ra ſunt imparia,primum breuius eſt medio,& nimis magnã caudã trahit,ſicuti & illud a. nec ſatis imprimitis pennã chartę,uix hęret atramentum,nec dignoſcas quę ſint elemẽta. Quòd literas has transformare tentaris in alias,eraſis particulis cuſpide ſcalpelli, magis deturpaſti ſcripturam,ſatius fuiſſet tenuem liturã inducere. Tum et quod ſuperest uerbi in fine uerſus,transferre in caput ſequentis,modò integrę ſint ſemper ſyllabę, quas ſecari non patitur lex Latinæ ſcriptionis. Auguſtũ Cæſarem produnt memoriæ, non ſolitum uerba diuidere,nec ab extrema parte uerſuum abundantes literas in alterum transferre,ſed ibidem ſtatim ſubijcere,& circumducere. MAN. Nos id libenter imitabimur,quoniam exemplum eſt regis. MAG. Rectè facitis,quomodo enim aliter approbaretis uos,ex illius eſſe ſatos ſanguine? Sed ne coniungatis omnes literas,nec omnes ſeparetis. Sunt quæ uincíri inter ſe poſtulent,ut caudatæ cum alijs,uelut a, l, u, item haſtatæ,ut f & t. Sunt quę recuſent,nempe orbiculatæ,p,o,b. Quantum poteritis,recto capite ſcribite,nam inflexo atq; incumbenti,defluunt humores ad frontem & oculos: unde morbi naſcuntur multi,& uidendi imbecillitas. Accipite alterum exemplar,quod exprimatis cras Deo propitio.

Sed propera,nec te uenturas differ in horas:
Qui non eſt hodie,cras minus aptus erit. Et aliud:
Currant uerba licet,manus eſt uelocior illis,
Nondum lingua ſuum,dextra peregit opus.

MEN. Vis' ne etiam ut lituram hanc reddamus? MAG. Lituram ſanè,modò & alia probè exarata. MEN. Interea optamus te beliſsimè ualere.

VESTITVS, ET DEAMBVLATIO MATVTINA.

Bellinus, Maluenda, Ioannius.

MAL. Nempe hoc aſsiduè? iam clarũ mane feneſtras Intrat. Stertimus,indomitum quod deſpumare falernum Sufficiat. BEL. Apparet profectò inſanire te,nam alioquí nec tam multo mane eſſes experrectus,nec uerſus funderes,& quidem Satyricos, quo manifeſtius rabiem tuam patefacias. MAL. Accipe ergo epigrammatarios,edentulos, & ſalſos: Surgite,iam pueris uendit ſentacula piſtor, Criſtatæq; ſonant undiq; lucis aues. BEL. Iſtud de ſentaculo citius mihi ſomnum excuteret,quàm clamores tui. MAL. Feſtiuiſsime nugator,precor tibi fœlicem hunc diem. BE. Et ego tibi fauſtam noctem, & bonum cerebrum,ut ſimul & dormire poſsis,& ſoluta oratione loqui. MAL. Quæſo te,ſeriò reſponde,ſi modò ſeriò potes unquam loqui: quam horam cenſes nũc eſſe? BE. Medium noctis,uel plus paululum. MA. In quo horologio? BE. In meo domeſtico. MA. Vbi tandem eſt tuum horologium domeſticũ? tu ut horologium unquã habueris,aut inſpexeris,cui omnis hora eſt ſemper dormiendi,edendi,ludendi,ſtudendi uerò nunquam. BE. Atqui hic ego habeo horologium mecum. MA. Vbi? oſtende. BE. In meis oculis,uide,ut nulla ui aperiri poſsint,obdormi rurſus obſecro,aut certè tace. MA. Quid,malùm,eſt caroſis hæc,ſeu uerius lethargus,& mors quędam? quamdiu putas nos iam dormiſſe? BE. Horas duas,uel ad ſummum tres. MA. Ter ternas. BEL. Quî fieri iſthuc poteſt?

MA. Gomezule, i curriculo ad ſolarium Franciſcanorum, & contemplare quota ſit hora. BE. Apage ſolarium, quum nondum ſit ortus. MA. Ortus uerò? aperi feneſtram iſtam uitream: heus tu puer, ut uerberet ſol huius oculos ſuis radijs, plena ſunt iam ſole omnia, & umbræ minores. BEL. Quid tibi eſt rei cum ortu ſolis, & occaſu? ſine illum priorem te ſurgere, cui maius eſt conficiundum iter diurnum. Gomezule, curſum cõtendito ad D. Petri, ibi aſpicito & in horologio machinali quæ ſit hora, & in gnomone. GOM. Vtrunq; ſum intuitus, in ſolario parum abeſt umbra à ſecunda linea, in horologio digitus indicat horam paulò plus quinta. BEL. Quid narras? aliud ergo agendum reſtat tibi, ut hic ſiſtas mihi fabrum ferrarium ex uico lapideo, qui forcipe diſiũgat has palpebras tam affixas, dic ei, reuellẽdam eſſe è foribus ſeram aliquam, cuius ſit amiſſa clauis. GOM. Vbi nam habet? MAL. Iſte uerò ſeriò accerſeret. Deſine iam nugari, & ſurge. BEL. Surgamus tandem, quando ita obſtinaſti animo. Vah, quàm es odioſus ſodalis. Exuſcita me Chriſte ex ſomnò peccati ad uigiliam iuſtitiæ, transfer me ex nocte mortis ad lucẽ uitę. Amen. MA. Fœliciter tibi procedat hæc lux. BE. Et tibi hęc eadẽ, & alię quamplurimę lętæ ac fauſtæ: hoc eſt, ut eam ita tranſigas, ne cuius uirtutẽ lędas, neu quis tuam. Puer adferto ſubuculam mundam: nam hãc iam totos ſex dies geſtaui. hem arripe pulicẽ illum ſaltitantem. Omitte nunc uenationem pulicarem. quantulum erit, pulicem unum in cubili hoc extinxiſſe? MA. Quantum guttam unam aquę Dilię huic adimere. BE. Imò uerò mari ipſi Oceano. Nolo hãc ſubuculam collari rugato, ſed alteram illam plano: nam rugę hę quid aliud ſunt hoc tẽpore, quàm nidi, aut receptacula pediculorum et pulicum? MA. Inepte, exiſtes repente diues, habebis pecus album, & pecus nigrum. BE. Peculium numeroſum magis quàm quæſtuoſum: & comites, quos malim ſemper uidere in uicinia, quàm domi meę. Iube famulam reſuere latera huius ſubuculę, et quidem filo ſerico. GO. Non habet. BEL. Lineo igitur, aut laneo, aut etiam, ſi ita lubet ei, ſparteo, nunquam famula hęc habet, quod eſt opus: quod uerò nõ eſt opus, affatim: te uerò Gomezule nolo ego eſſe diuinatorem, exequere mandatum meum, & renuncia: ne arioleris, quid ſit futurum. Excute puluerem è feminicruralibus concuſſu. hinc purga diligenter muſcario illo ſetaceo. Vdones dato itidem mundos, nam hi ſunt iam exudati, & pedore olidi. φεῦ, amoue eos iſthinc, continuò offendit me fœtor grauiſsimè. GO. Vis interluam? BE. Non, nam ex luce collígo diem fore calidã, ſed cedo mihi thoracem illum dimidijs manicis ſerici gauſapini, & tunicam ſimplicem fuſtadicam, cum uinculis ueſtiarijs oblongis. MAL. Imò fuſtanicã. Quid iſthuc rei eſt? quónam ire cogitas, ut tam ornes te prę ter morem tuum, præſertim quum ſit dies profeſtus? et poſcis ligulas deuinctorias caſtrenſes. BE. Et tu cur induiſti bombycinã lęuem, recentem ab officina, quum habeas capripiliam, & damaſcenam detritam? MA. Dedi hæc reſarcienda. BEL. Ego uerò in hiſce meis magis commoditatem ſpecto ueſtitus, quàm ornatum, uncinuli iſti et orbiculi ſunt luxati, tu improbe, inconſideratè ſemper diſſoluis. MA. Ego potius utor globulis & ocellis, quod eſt decentius, & minus in induendo & exuendo moleſtum. BEL. Non eſt idem omnium iudicium in his, ut in reliquis omnibus. Pectorale hoc tunicæ cõdito in arcam, nec proferas tota æſtate, aſtrigmenta hæc ſtrenuè ſunt exarmata ſuis ferris, limbus hic eſt diſſutus & diſcerptus, cura reſarciendum: ſed uide ne aſſuantur deformes commiſſuræ. GO. Non poterit id perfici ante ſeſquihoram. BEL. Affige ergo acicula, ne pendeat; dato periſcelides. GOM. Adſunt, calceolos cum crepidis longi obſtraguli parauí tibi, puluere bene excuſſo. BEL. Calceos potius exterge ſitu, ac nitida. MAL. Quid eſt ligula in calceo? de qua inter grammaticos fuit controuerſia peracerba, ut ſolet de omnib. dicendum eſſet ligula an lingula. BEL. Illa aſſuitur calceis Hiſpanicis in ſumma planta, hic non habent. MA. Et in Hiſpania iam deſueſcunt apponere, calceatu Gallico. BEL. Accommoda mihi tuum pectinem eburneum. MA. Vbi eſt tuus ligneus, & quidem Pariſienſis? BE. Non audiſti me heri obiurgantem Gomezulum? MA. Obiurgare uocas tu ferire? BEL. Hoc illud erat, fregerat quinq; aut ſex radios pectinis ex denſis, ex raris penè omnes. MAL. Legi nuper ſcriptorem quendam præcipere, ut eburneo pectine pectamus caput quadragies ductu à brechmate ad uerticem, & inde ad occipitium. Quid agis? hoc nõ eſt pectere, ſed mulcere, cedo pectinem. BE. Neq; iſthuc eſt pectere,

ſed

ſed radere,aut uerrere,credo habere te caput teſtaceũ. MA. Et ego te butyraceum,adeò non audes attingere. BEL. Vín'tu igitur,ut mutuò arietemus capita? MAL. Nolò tecum contẽdere inſania,nec committam bonam mentẽ meam cum tua demẽtia. Ablue iam tandẽ manus,& faciem:ſed os potiſsimum,ut mundius loquaris. BEL. Vtinã adeò citò animum perpurgarẽ,ut manus,dato malluuiũ. MA. Confrica paulo diligentius nodos iſtos manus,quibus hærent ſordes denſiſsimæ. BE. Falleris,nã puto eſſe potius decolora tam pellẽ,& rugatã. Abijce has malluuias Gomezule in cloacã illã,& cedo mihi reticulum,& pileum clauatum,affer iam ocreas. GO. Itinerarias'ne? BE. Non,ſed urbanas. GO. Vis cucullionem,an pallam? BE. Sumus foras prodituri? MA. Quidni? BE. Adfer igitur lacernam. MA. Prodeamus iam tandẽ,ne amittamus è manib. deambulandi tẽpus. BE. Duc nos Chriſte per uias tibi gratas,in nomine patris,& filij,et ſpiritus ſancti. Amẽ. O quàm formoſa aurora uerè roſea,& (ut Poëtæ uocãt) aurea. quàm gaudeo me ſurrexiſſe: exeamus urbem. MA. Exeamus:nam ego hac tota hebdomade pedem porta non extuli. ſed quò ibimus primùm,inde quàm? BE. Ad arcem,an ad mœnia Cartuſiana? MA. An potius ad prata diui Iobi? BE. Minimè illuc de mane,ad ſerũ potius. MA. Ad Cartuſianos ergo, per Franciſcanos & Biſthum,inde per portã Bruxellenſem:tum redibimus per Cartuſianos,ad rem diuinã. Ecce tibi Ioannium. Sis ſaluus Ioanni. IOA. Et uos plurimũ. Quid iſthuc eſt inſolitũ? tam bene mane ſurrexiſtis? BE. Ego uerò arctiſsimo ſomno erã conſopitus:ſed Maluenda hic clamando,et tundendo,auellit me è lectulo. IOA. Rectè fecit, nam totũ te reficiet,ac recreabit hęc deambulatio. Eamus ad pomœriũ,ô admirabilẽ et adorandũ artificẽ tantæ pulchritudinis,non immeritò uocatur opus hoc Mundus,& à Græcis κόσμος,quaſi ornatus & elegãs. MA. Ne cõtentè deambulemus,ſed lentè ac molliter. Cõficiamus quæſo in hac mœniali ambulatione duo aut tria ſpacia,ut ocioſius & liberius tam decorã ſpeciem cõtemplemur. IOA. Attende:nullus eſt ſenſus,qui nõ egregia aliqua uoluptate perfundatur,oculi primũ:quę uarietas colorum,qui ueſtitus terræ & arborũ,qui tapetes,quę picturæ comparari huic poſſunt? hæc ſunt naturalia & uera, illa altera ficta & falſa. Non iniuria uates ille Hiſpanus,Maium appellauit pictorẽ mundi. Iam aures:qui concentus auium,& potiſsimum luſciniæ? auſculta eam è ſalice,à qua (ut Plinius inquit) perfectę Muſicæ ſcientię modulatus editur ſonus. Animaduerte accuratè,& annotabis uarietates omnium ſonorum:nunc nõ interquieſcit, ſed continuo ſpiritu in longum æquabiliter,ſine mutatione:nũc inflectitur:iã minutius & conciſius canit:nunc intorquet,& quaſi criſpat uocẽ:nunc extendit,iã reuocat:aliàs longos concinit uerſus,quaſi heroicos:aliàs breues,ut ſapphicos:interdum breuiſsimos,ut adonicos. Quinetiã quaſi Muſicæ ludos & ſcholas habẽt. Meditantur aliæ iuniores,uerſusq; quos imitentur accipiunt. Audit diſcipula intentione magna,utinam nos præceptores noſtros pari:& reddit,uicibusq; reticẽt. Intelligitur emendatæ correctio,& in docente quædã reprehenſio. Sed illas ducit natura recta,nos uolũtas praua. Adde his,qui odor ſpirans undiq;,ſiue ex pratis,ſiue ex ſegetibus,ſiue ex arboribus,etiã ex ipſis agris ceſſantibus & ſquallidis. Sapor,quicquid ori admoueas,uel ex ipſo aëre,qualis primi & tenerrimi mellis. MA. Hoc puto eſſe,q̃d à nõnullis audiui,apes cõſueſſe mel ſuũ colligere mẽſe Maio ex cœleſti rore. IOAN. Ea fuit multorũ opinio. Si aliquid uis dari tactui,quid mollius aut ſalubrius hac aura ubiq; ſpirãte? quę ſalutari ſpiritu per uenas & uniuerſum corpus ſeſe inſinuat. Venit mihi nunc in mentẽ uerſuum aliquot Vergilij de uere,quos utiq; cantillabo,ſi me poteſtis ferre uoce mea nõ olorina,ſed anſerina,tametſi hanc malo,ſi non aliàs cygnus canit dulce,niſi fato ſuo proximus. BE. Ego quidem ut pro me reſpondeam,uehementer eos uerſus aueo audire,qualicũq; uoce,modò etiam exponas eos nobis. MAL. Nec ego ab hoc diſſentio. IOAN.

Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies,alium'ue habuiſſe tenorem
Crediderim:uer illud erat,uer magnus agebat
Orbis,& hybernis parcebant flatibus Euri,
Quum primum lucem pecudes hauſere,uirũmq;
Terrea progenies durum caput extulit aruis,

Immiſſæq; feræ ſyluis,& ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusq; calorem
Inter,& exciperet cœli indulgentia terras.

BE.Non ſatis intellexi.MA.Ego ut reor multo minus.IOAN.Ediſcite nũc eos,aliàs intelligetis:ſunt enim deſumpti ex intima Philoſophia,ut alia uatis illius permulta.MA.Quęramus ab Orbilio literatore,quem habemus obuium.IOAN.Imò eſt homo non admodum obuius,ſalutemus modò,& ſinamus abire hominẽ rabioſum & plagoſum,ingentis ſupercilij,imbutũ magis literis,quàm eruditum:tametſi perſuaſit ſibi ſeriò,ſe eſſe literatorum alpha.Cæterùm diximus de corpore.quid porrò animũ & mentem,quantopere exhilarat & excitat huiuſmodi aurora?nullũ eſt tempus ad ediſcendum æquè idoneũ,nullum ad percipiendũ,continendumq; quæ audias,quæq; legas,nec aliud ad meditandum & excogitandum,quocunq; applicaris animum:non immeritò quidã dixit, Aurora gratiſsima Muſis.BE.Sed ego iam extimulor appetentia,redeamus domũ ientatum.MA.Quid tandem?BE.Panem,butyrũ,ceraſa,pruna cereola:quę tantopere uidentur noſtris Hiſpanis placuiſſe,ut illarum nomine pruna omnia nuncupẽt,uel ſi hęc non ſint domi,decerpemus folia aliquot bugloſſę,& ſaluię,quę addamus butyro.MA.Bibemus uinum?BE.Minimè uerò,ſed ceruiſiam,& quidem tenuiſsimam ex flaua iſta Louanienſi:uel aquam puram,& liquidã,hauſtam è fonte Latino,aut Græco. MA. Quem tu fontem Latinum uocas,quem Græcum? BE. Illum qui iuxta portam eſt,Græcum ſolet nominare Viues:ulteriorem illum,Latinum,cauſas ipſe reddet tibi, quum illum conuenies.

DOMVS.

Iocundus, Leo, Vitruuius.

IOC.Eſt tibi notitia cum inſulario amplæ atq; elegantis huius inſulæ? LE.In primis,& eſt aſſeclæ patris mei admodum propinquus. IO. Rogemus eum,ut nobis eam omnem patefaciat,nam ferunt nihil fieri poſſe amœnius,nec delectabilius. LE. Adeamus, pulſemus fores tintinabulo,ne irrumpamus inexpectati. At at. VI. INS. Quis iſthic? LE. Ego ſum. VI. O ſalue multum,puſio dulciſsime,unde tu nunc? LE. E ludo. VI. Qua igitur gratia huc? LE. Sodalis hic meus & ego uehementer cupimus haſce ædes uiſere. VI. Nunquam ſpectaſti? LE. Non totas. VI. Ingredimini. Heus puer adfer mihi claues oſtiorum domus. Primum hoc eſt ueſtibulum:patet ſemper interdiu,abſq; ianitore,quod nec intra domum eſt,nec tamen extra,noctu clauditur. Contemplamini portam magnificam,ualuas è robore munitas ære,utrunq; limen & infernum & ſupernum ex marmore alabaſtrite. Olim Hercules ſolebat præfigi oſtio domus, ille ἀλεξίκακος hic eſt Chriſtus,uerus Deus,nam Hercules erat crudelis homo,& maleficus,hoc cuſtode nihil mali ingredietur in ædes. IOC. ἀλλ' ἔν ὁ ἀλεξιπήμων τόδε. VI. Quid dixit Græcè? IO. Quod cur tam multi ingrediuntur mali? VI. Etiam ſi mali ingrediantur,nihil tamen inferunt mali. LE. Non utimini cardinibus? VI. Deſijt eſſe mos apud quaſdam nationes. Sequitur hoſtium atrij,quod atrienſis ſeruus cuſtodit,præcipuus in familia, ut mediaſtinus extremus. Tum atrium ſpacioſum ad deambulandum,multæq; ac uariæ in eo picturæ. IO. Quæ nam quæſo? VI. Illa eſt cœli facies ichnographica,illa terræ & maris orthographica:illa orbis nuper Hiſpanis nauigationibus aperti ſciographica,in tabula illa eſt Lucretia ſe interficiens. IO. Quid quæſo dicit? nam moriens,ut uidetur,loquitur. VI. Multæ hoc mirantur,quia non cuiq; tantum dolet. IO. Intelligo quid dicat. LE. Quid ſibi uult tabella illa tam uariè delineata? VI. Ea eſt graphis huius ædificij,reducà tabula hac uelum. IO. Quid hoc eſt rei? uetulus ſugens papillam fœminæ. VI. Non legiſti excmplum hoc apud Valerium Maximum,titulo de pietate? IO. Legi,quid dicit illa? VI. Nondum tantum rependo,quantum accepi. IO. Quid ille? VI. Iuuat genuiſſe. Aſcendamus has ſcalas coclides. ſinguli gradus lati,ut cernitis,ex ſingulis ſunt ſaxis marmoris Baſalt is. Hæc prima contignatio,habitatio eſt domini,cœnaculũ ſuperius hoſpitale eſt,non quòd herus meus faciat cœnacularíam,quod abſit:ſed paratum eſt hoſpitibus,amicis, ornatum,ſemper inſtructum & uacuum,niſi quum adſunt hoſpites,hoc eſt triclinium.

IO. Bone Christe, quę feneſtręſpeculares? quàm ſcitè depictæ pictura ſciographica? qui colores, quàm uiuidi? quæ tabulæ, quę ſigna, quę coaſſatio? Quæ nã eſt hiſtoria uitrearum? VI. Fabella Griſelidis, quam apte & ingenioſe confinxit Io. Bocatius, ſed herus meus decreuit addere rei fictę rem ueram, de Godelina Flandrenſi, & Catharina Anglię regina, quę ſuperat inuentum Griſelidis. Signa ſunt, primũ illud Pauli Apoſtoli. IO. Quod eſt lemma? VI. O quantum tibi nos debemus, tu Chriſto. IO. Quid ipſe loquitur? VI. Gratia Dei ſum, quod ſum: & gratia Dei in me uacua non fuit. Alterum illud eſt Mutij Scęuolæ. IO. Nec is eſt mutus, etiam ſi Mutius, quid mutit? VI. Non incendet, inquit, me hic ignis, quoniam alius maior ardet intus. Tertium ſignum eſt Helenę. titulus eſt: Vtinam fuiſſem ſemper talis, minus nocuiſſem. IO. Quid ſignat cæcus ille ſeniculus recaluaſter, indice ad Helenam uerſo? VI. Homerus eſt, dicit Helenæ: Quę malè tu feciſti, ego bene cantaui. IO. En lacunar eſt deauratum, admiſtis margaritis. VI. Margaritæ quidem ſunt, ſed precij exigui. IO. Quò ſpectant feneſtræ? VI. Hæ in hortis, illæ in impluuium, hæc eſt diæta, ſeu eſtiua cœnatio, en uobis cubiculum, & conclaue. Cubiculum ornatum eſt tapetibus, pauimento cõtabulato, ſtorijs tecto: & imagines aliquot, diuę Virginis, Chriſti ſeruatoris. Illæ alteræ ſunt Narciſſi, Euryali, Adonidis, Polyxenæ, qui dicuntur fuiſſe formoſiſſimi. IO. Quid ſcriptum eſt in limine ſuperiore oſtij? VI. Recipe te in portum tranquillitatis affectuum. IO. Quid in interiore poſte forium? VI. Ne induxeris in portum tempeſtatem. In conclaui illo clauſo adſeruantur ferè priua utenſilia. Hoc alterum membrum eſt hybernum: uides omnia obſcuriora, & magis tecta. tum hypocauſtum. IO. Amplius mea ſententia, quàm pro cœnatione. VI. Non animaduertis etiam cubiculum interius eodem uaporario excalfieri? IO. Dicunt cubicula eſſe calidiora, ubi nullum ſit fumale. VI. Nõ ſolent eſſe in æſtuarijs. IO. Quæ eſt illa camera, tam eleganter fornicata? VI. Lararium, ſeu ſacellum: ibi agitur res diuina. IO. Vbi latrina? VI. Superne in granario habemus foricam, ne oleat. in cubiculis enim ſcaphijs utitur herus meus, & trullis, & matulis. IO. Turriculæ illæ, & pyramides, & pilæ, & indices uentorum, omnia qua uenuſtate, quàm admirabili arte? VI. Deſcẽdamus, hæc eſt culina, hoc promptuarium, hęc cella uinaria, illa penuaria: in qua mirè infeſtamur rapacitate furum. IO. Quà tandem eſt huc furibus ingreſſus? omnia uideo probe clauſa, & feneſtras cum chlatris ferreis. VI. Per rimulas, & foramina. LE. Mures ergo ſunt, & muſtelæ, quæ uobis uniuerſam penum diripiunt. VI. Illud eſt poſticum domus, clauſum ſemper duabus ſeris: affixa & penſili, niſi quum adeſt dominus. LE. Cur feneſtræ hæ non habent cancellos? VI. Quoniam raro aperiunt, ſpectant enim ad anguſtum angiportum, ut cernis, & obſcurum, raro quiſquam hic aſsidet, aut profert caput, ideo & chlatrare eas ſtatuit herus meus. LE. Quibus chlatris? VI. Fortaſſe ligneis, nondum eſt certum, interea repagulum hoc ſufficit. IO. Quàm amplæ columnæ, & porticus plena maieſtatis? uide ut Atlantes illi & Caryatides, ſpeciem præferunt enitentium, ut fulciant ædificium ne ruat, quum nihil agant. LE. Tales ſunt multi, qui magna uidentur præſtare, quum ocioſi & ſegnes uiuant: fuci, fruentes alienis laboribus. Sed quæ nam eſt domus illa inferior, huic adiuncta, tam male materiata & rimoſa? VI. Eſt uetus ædificium: quod quia ducebat rimas, & uitium faciebat ingens, herus meus decreuit hanc alteram à fundamentis erigere, illa nunc nidulatio eſt auium, & habitatio murium: ſed breuiter eam demoliemur.

SCHOLA.

Tyro, Spudæus.

TYRO. Quàm elegans gymnaſium, & magnificum? haud eſſe in Academia hac reor ullum præſtantius. SPV. Rectiſsimè iudicas. Adde etiam, quod magis ad rem facit, ne alibi eſſe eruditiores magiſtros, aut prudentiores, quiq; maiore dexteritate tradant doctrinam. TY. Oportet igitur magna hic fieri diſciplinarum operæprecia. SPV. Et quidem magnis compendijs diſcendi. TY. Quanti docent? SPV. Amoue te hinc ocyus cum interrogatione iſta tam praua, tamq; importuna, in re tanti momenti inquirendum eſt de mercede? nec ipſi qui docent, paciſcuntur: nec diſcipulos conuenit id uel cogitare. Ecquod precium poteſt eſſe par? nunquam ne Ariſtotelem illud fando audiuiſti: Dijs, parentibus, & magiſtris,

parem gratiam non posse rependi. Deus creauit totum hominẽ, parens genuit corpus, magister format animum. TY. Quid docent isti, & quamdiu? SP. Habent sua singuli audi toria separata, & sunt doctores uarij. Alij prima elementa artis Grammaticæ laborioſe atq; ærumnoſè pueris toto die ingeminant, alij penitiora tradunt artis: alij rhetoricen, dialecticen, & reliquas disciplinas enarrant, quæ liberales seu ingenuæ dicunt. TY. Cur eo nomine? SP. Quia illis decet unumquenq; ingenuum imbui, contrà quę sunt illiberales, circumforaneę, sordidę, quę uel labore corporũ uel manibus exercentur, seruis potius congruunt, et hominibus qui ingenio parum ualent. In istis sunt alij tyrones, alij batalarij. TY. Quid istuc uerbi est? SP. Et tyrones & batalarij ex militia sunt nomina desumpta. Tyro uetus est uerbũ, de eo qui in militia exerceri incipit: batalarius Gallico nomine dicitur is miles, qui iam semel prælio (quod illi batallam uocant) interfuit collatis signis, & manũ conseruit cum hoste. ita in palæstra literaria batalarius cœpit nuncupari Lutetiæ is, qui publicè de arte quapiã disputasset. Hinc designantur doctores, quos à licentia Licentiatos appellãt melius designati dicerentur. postremò docturã adipiscuntur, impoſito in celebritate Academię pileo: ut quasi donetur libertate, & fiat emeritus. Is est hic supremus honor, & summus dignitatis gradus. TY. Quis est ille in tanto comitatu, quem clauarij præcedũt cũ clauis argenteis? SP. Is est rector Academiæ, multi eum assectãtur officij gratia. TY. Quoties in die docentur pueri? SP. Aliquot horis, una penè antelucana, duabus matutinis, & duabus pomeridianis. TY. Tamdiu? SP. Ita fert mos, & uetus Academiæ institutũ. quin & discipuli duabus horis, quæ à magistris acceperunt, retractant, & recolunt, & quasi mansum cibum ruminant. TY. Tantis clamoribus? SP. Nunc se exercent. TY. Ad quid nam? SP. Ad discendũ. TY. Imò uerò ad clamandum, uidentur enim non disciplinã meditari, sed præconium. Et ille alter planè furit, nam si haberet sanum cerebrum, nec ita uociferaretur, nec gesticularetur, nec se torqueret. SP. Hi Spani sunt, et Galli, paulo feruentiores: & ut sunt diuersorum dogmatũ, tanto ardentius concertant, quasi pro aris & focis, ut dicitur. TY. Quid? doctores hic sequuntur diuersa scita? SP. Interdum tradunt placita contraria. TY. Quos authores interpretantur? SP. Non eosdem omnes: sed ut quisq; est peritia & ingenio præditus, eruditissimos & acerrimo iudicio scriptores sibi sumunt, optimos quosq;, & eos quos classicos uos Grammatici appellatis, sunt qui ex ignorantia meliorum ad proletarios descendunt, atq; etiã capite censos. Ingrediamur, ostendam uobis publicã gymnasij huius bibliothecã. Hæc est bibliotheca, quæ ex magnorum uirorum præcepto ad ortum æstiuum spectat. TY. Papæ quantum librorum, quantum bonorum authorũ? Græci, Latini, oratores, poëtæ, historici, philosophi, theologi, & imagines authorum. SP. Et quidem quantũ effici potuit, ad uiuum expressæ, atq; eo precioſiores, foruli omnes & plutei querni aut cupressini, cum suis catenulis: libri ipsi plericq; omnes mẽbranacei, & uarijs coloribus miniati. TY. Quis est primus ille rusticano ore, naso repãdo? SP. Lege titulos. TY. Socrates est, & dicit: Cur in bibliotheca collocor, qui nihil scripsi? SP. Respondent sequẽtes, Plato et Xenophon: Quia quod alij scriberẽt, dixisti. Longum esset persequi singulos. TY. Hem qui sunt illi abiecti in grãdi illa strue? SP. Catholicon, Alexander, Hugucio, Papias, sermonaria, dialecticæ & physicæ sophisticę, hi sunt quos capite censos nominabam. TY. Imò capite diminutos. SP. Soluta sunt omnia, tollat qui uolet, moleſto nos liberabit onere. TY. Vah, quot asinis esset opus ad istos asportandos, miror nõ esse ablatos, quum tanta sit ubiq; asinorum frequentia. Aliquando in eundem cumulum conijcientur Bartholi & Baldi, et hui° farinę homines. TY. Imò furfuris. SP. Nõ id esset humanę trãquillitati damnosum. TY. Heus quid rei sunt illi in tam fluxis cucullionibus? SP. Descendamus. Batalarij sunt, qui in palęstram ingrediuntur altercatoriã. TY. Quæso introduc nos illuc. SP. Ingredere, sed tacitè ac reuerẽter. Aperi caput, & specta attẽtus singula, nã magnis de rebus disseritur, & quas plurimũ cõducat cognoscere. Ille, quẽ sedentẽ aspicis sublimẽ solũ, & præses est certaminis, et contentionũ decretor, quasiq; agonotheta. Primũ eius munus est, loca concertantium disſignare, ne ulla sit cõfusio aut perturbatio præire uolentiũ. TY. Quid sibi uult pellitum epitogium? SP. Ea est ephestris doctoralis, insigne ordinis ac dignitatis illius. Homo est in paucis eruditus, quiq; & in lectione candidatorũ theologię

primas

primas tulit,& ad eum doctiſs. quiſq; primas defert ex hoc ordine. TY. Et Bardum aiũt lectum eſſe primum ſuo anno. SPV. Is uerò uicit competitores omnes,ambitu & aſtu, non ſcientia. TY. Quis eſt macilentus ille & pallidus,quem reliqui impetunt? SPV. Is eſt propugnator,qui impetum omnium ſuſtinet,et ex immodicis uigilijs maciem ac pallorem contraxit,magnos is habet in re philoſophica & theologica progreſſus. Au tace iam,& auſculta,nam qui nunc oppugnat,acutiſsimè ac ſubtiliſsimè ſolet excogitare argumenta,& acerrimè urget propugnatorem,omnium q; ſententia cum ſummis in hac diſciplina comparatur,& ſæpe adigit concertatorem ad recantandum. Perpende quomodo ille conatus eſt eludere,quomodo alter confutauit ualidè,ratione inconfutabili, & quam ille diluere non poterit,iam & iaculum hoc eſt ineuitabile, argumentum hoc eſt planè Achilles inuincibilis,iugulũ petit. non poterit propugnator ſe tueri,ſtatim dabit manus,niſi ſubterfugium aliquod mittat ei diuus aliquis in mentẽ. Hem profligata eſt quæſtio,ſolertia decretoris. Iam ſoluo tuam linguam,loquere quantum uoles: nam iſte qui nunc impugnat,uappa eſt,pugione pugnat plumbeo,& altius tamen clamat quàm cæteri. Obſerua,uidebis eum à pugna raucum diſcedere,hoc eſt ei perpetuũ,& quantuncunq; repulſa ſint eius tela,urget nihilo ſecius pertinaciter quidẽ,ſed ineffaciter: nec unquã uult habere argumentum ſuum pro derelicto,nec acquieſcere uel defendentis reſponſione,uel decreto præſidis. Is qui nũc certamen ingreditur,delicatulè petit ueniam à decretore,comiter præfatur: argumentatur inualidè,diſcedit ſemper feſſus,etiam anhelans,tanquam arduo munere fortiter perfunctus,diſcedamus.

CVBICVLVM, ET LVCVBRATIO.

Plinius, Epictetus, Celſus, Didymus.

PLI. Hora eſt à meridie quinta,heus Epictete,claude mihi feneſtras iſtas,& infer huc lumina ad lucubrandum. EP. Quæ lumina? PLI. Interea dum hi adſunt, candelas ſebaceas aut cereas: ubi receſſerint, tolletis eas,& ſtatuetis hic mihi lychnuchum. CEL. Quorſum id? PL. Ad lucubrandum. CEL. Quin ſtudes potius de mane? tum enim uidetur & temporis ratio,& qualitas corporis inuitare,quum eſt minimũ uaporum in cerebro,peracta concoctione illa euaporatoria. PL. Etiã hæc hora tranquilliſsima eſt,quum quieſcunt & ſilent omnia,atq; iis qui prandent & cœnant non incommoda. Nam ſunt qui cœnant tantũ more priſco,alij prandent ſolũ ex placitis recentiorũ medicorũ,alij et prãdent & cœnant more Gothico. CEL. An nõ ante Gothos erant prãdia? PL. Erant,ſed leuia. Gothi morem inuexerunt,bis in die ſaturum fieri. CEL. Qua de cauſa Plato menſas Syracuſanas damnat,in quibus quotidie exaturentur bis? PLI. Ex eo colligas fuiſſe rariſsimas. CEL. Sed miſſa iſthæc faciamus. Cur lucubras ad lychnum potius quàm ad candelam? PLI. Propter flammam æquabilem,quæ minus lædit oculos,illa enim crispatio myxi officit oculis,& ſeui odor inamœnus eſt. CEL. Vtere cereis,quorum odor non eſt ingratus. PLI. Myxus eſt in his magis tremulus,nec uapor ſalubris: & in ſebaceis ellychnium eſt lineum plerunq;,non xylineum: ut propolæ iſti ex rebus omnibus quærunt compendium cum fraude. Infunde oleum in lucernam hãc, profer acu myxum,& exfunga. EPI. Quàm hæret fungus acui? ſignum dicunt eſſe pluuiæ,quemadmodum eſt apud Vergilium: Scintillare oleum,& putres concreſcere fungos. PLI. Adfer etiam forcinulam,& emunge candelam hanc,ne proijcias fungum in pauimentum,ne fumiget: ſed opprime intra forcinulam,quando eſt contecta. Profer mihi pallam lucubratoriam prælongam illam pellitã. CE. Ego te tuis liberis commendabo,Mineruã tibi opto propitiam. PL. Paulum malim: uel quod dicere debui,Chriſtum Ieſum,Dei ſapientiã. CEL. Fortaſſe Chriſtus Mineruę fabula adumbratur,quę ex Iouis cerebro ſit nata. PL. Statue menſam ſuper tibicines in cubiculo. EP. Mauis menſam quàm pluteum? PLI. Etiam,hoc quidem tempore: ſed pone ſupra menſam pluteolum. EPI. Stabilem an uolubilem? PLI. Quem males. Vbi eſt Didymus meus ab ſtudijs? EPI. Eo illum accerſitum. PLI. Et huc adducito puerum exceptorem: nam lubet aliquid dictare. Da mihi illos calamos, & pennas duas aut tres cannæ amplæ,& thecam puluerariam. Profer mihi ex armario Ciceronem & Demoſthenem,tum ex pluteo codicem excerptorium,& regeſta maiuſcula,audin' & mea ſchedia,in quibus libet nonnulla expolire. DI. Non arbitror

eſſe

eſſe ſchedas tuas in pluteo,ſed in ſcrinio conclauis. PLI. Id uerò ipſe ſcrutator. Adfer mihi Nazianzenum. DI. Non noſco. PLI. Liber eſt miniме ſpiſſus,conſutus,& tectus membrana ruditer. Adfer quoq; codicem quintum à primo. DI. Quod eſt lemma illius? PLI. Xenophontis commentarij,liber eſt expolitus,tectus corio cum uncinulis & umbilicis cupreis. DI. Non inuenio. PLI. Nunc memini,in quarto loculamento eum repoſui,illinc prome. In eo loculamento non ſunt niſi libri ſoluti,& rudes,quales recens adferũtur ab officina. DI. Ecquod corpus Ciceronis poſcis? nã ſunt quatuor. PL. Secũdum. EP. Nondum eſt relatum à librario glutinatore:cui dedimus nudius,ut puto,quintus. DI. Quàm placet tibi hæc penna? PLI. Non ſum in eo ualde ſolicitus,quæcunq; in manus uenit,ea ſic utor tanquam bona. DI. Hoc habes Ciceronis. PL. Conquieſcite,reclude mihi Ciceronem,aperi,euolue adhuc tria aut quatuor folia ad quartum Tuſculanarum quæſtionum,quære ibi de manſuetudine & lætitia. EPI. Cuius ſunt hi uerſus? DI. Eius ipſius,quos de Sophocle uertit:quod facit ſanè lubens,ac proinde ſæpe. EPI. Erat credo ad carmen componendum ſatis aptus. DI. Aptiſsimus,ac facillimus:nec,ut illo ſæculo infœlix,contrà quàm exiſtimant plurimi. EPI. Sed tu quomodo intermiſiſti ſtudium poëtices? PL. Aliquando repetemus ſucciſiuis horis,ut ſpero, nam habet multum leuamenti ab ſtudijs grauioribus. Defeſſus ſum iam ſtudendo,meditando,ſcribendo:ſterne mihi lectum. EP. In quo cubiculo? PLI. In lato illo,& quadrato,& tolle ex angulo anaclinterium,transfer in cœnationem,pone ſuper culcitram plumeam alteram tomenti lanei,uide ut fulcra lecti ſint ſatis firma. EPI. Quid refert tua,qui non cubas in alterutra ſpondarum,ſed in medio? ſed ſalubrius foret,ſi lectus eſſet durior,& qui corpori reſiſteret. PL. Tolle ceruical,& pro eo repone puluinos duos:& in hoc ęſtu malo plagam illam,quàm arcta iſthæc lintea. EP. Sine lodice? PL. Etiam. EP. Algebis,nam ſurgis ab ſtudijs extenuato corpore. PL. Injice ergo periſtroma aliquod leue. EP. Iſtud, nullum aliud ſtragulum? PL. Nullum,ſi ſentiam frigus in lecto,poſcam plus ueſtium, auferilla peripetaſmata:nam ad culices excludendos malo conopæum. EP. Culices paucos hic ſenſi,pulices & pediculos ſatis multos. PLI. Ego uerò miror te aliquid ſentire,qui ſic dormias,& ſtertas. EP. Nemo dormit melius,quàm qui non ſentit quàm male dormit. PLI. Nihil horum animalculorum quibus per æſtatem in cubiculis infeſtamur,tam mouet nauſeam,quàm cimices odore illo teterrimo. EP. Satis bonus prouentus eſt eorum Lutetiæ ac Louanij. PLI. Eſt genus ligni,quod illos creat Lutetiæ,& argilla Louanij. Colloca hic mihi horologium excitatorium,et obicem infigito ad horam quartam matutinam,neq; enim uolo diutius dormire. Excalcia me,pone hic ſellam plicatilem in qua ſedeam,matula in ſcabello ſit mihi iuxta lectulũ parata. Neſcio quid hic olet male:ſuffias paulum thuris,aut iuniperi. Cane hic mihi lyra aliquid,lectum ingredienti,more Pythagorico,ut citius obdormiam,& ſomnia ſint placidiora. EP.

Somne quies rerum, placidiſsime Somne deorum,
Pax animi,quem cura fugit,qui pectora longis
Feſſa miniſterijs fulcis,reparasq; labori.

CVLINA.

Lucullus, Apicius, Piſtillarius, Abligurinus.

LVC. Es tu popino? AP. Sum. LVC. Vbi nam agis? AP. In popina galli gallinacei. Num eges me? LVC. Etiam, ad nuptias. API. Sine me domum tranſcurrere, ut præcipiam uxori quemadmodum ſint tractandi ganeones, quos ſcio non ſolere in hac ciuitate deeſſe,tum etiam aduentores. LV. Audin'tu? reperies me in uico lapideo, in ædibus ſutorum. API. Continuò adero. LV. Bene eſt,ingredere culinam. API. Heus Piſtillarie,& tu Abligurine,ignem in lare extruite ſub fumali grandibus lignis,& quantum fieri poterit acapnis. PI. Putas te eſſe Romæ? hic tabernas coctilitias nõ habemus, è quibus ligna coctilitia promuntur, habebis bene arida. AP. Ni ita ſit,tu Abligurine ſuffitor perdes oculos ſufflando. ABL. Imò bibam largius, uæ uino. API. Væ aquæ, nam uinum hodie non attinges,ſi ſim ſanus,nolo mihi euertas ollas,& auxillas confringas, & cibos corrumpas. AB. Non uult ardere hic ignis. AP. Injice faſciculum aliquem ſulphuratarum,& fomitem,fruſtula aliquot cum his aſſulis. AB. Extinctus eſt

prorſum. AP. Tranſcurre ad ędes proximas cum batyllo, & adfer nobis torrem aliquem prægrandem, & prunas bene incenſas. AB. Metallarius eſt illic dominus, nec ſinet carbonem unum ſub fornacibus ſibi detrahi, citius oculum. AP. Non eſt metallarius, ſed metallicida, ito ergo ad furnum. Quid adfers, titionẽ magis quàm torrem? AB. Non habebant prunas carbonis. AP. Quid malũ carbonis? ceſpitum hic dixeris. Tu furcilla hac moue ligna, & agita fomitem, ut ignem concipiat, ſume pyrolabem aſine. AB. Quid rei eſt iſthuc uerbum? AP. Forfex ignaria, pruniceps. AB. Quid mihi cum uerbis Græcanicis? quaſi deſint Latina. AP. Etiam'ne aſini ſunt grammatici? AB. Quid mirum, quum & grammatici ſint aſini? AB. Fac finem altercandi. Volo carbones aliquot, aut ceſpites accendas mihi in hoc foco, ad teſtuacia lente incoquenda, ſuſpende ahenum ad ignem, ne deſit aqua calida: tum in cacabum inijce armum illum ueruecinę, cum bubula ſalita, cucumam igni admoue cum uitulina, & agnina, in chytropode elixabimus oryzam. AB. Quid pulli? AP. Coquentur in auxilla ærea, quæ ſtanno eſt illita, quo ſapor ſit gratior: ſed non tam mature, uerua proferes ſub nonam, & pinguaria. Lucium hunc ſines in aqua luſitare pauliſper, tum exenterabis. AB. Carnes & piſces in eadem menſa? AP. Maxime, more Germanico. AB. Atqui hoc non placet medicis. AP. Medicinę non placet, medicis placet. Ego ſtipitem hũc grammaticum tantum eſſe exiſtimabam, medicus etiam eſt? AB. Nunquam'ne de quæſtione illa audiuiſti, utrum ſint in ciuitate plures medici an ſtulti? AP. Quis te detruſit in culinam, quum ſis tam ſaperda? AB. Aduerſa mea ſors. AP. Imò, quod manifeſtum eſt, ſegnities tua, & ſocordia, & gula, & lurcacitas, & ingluuies, & animus degener, ac abiectus, ideo ambulas nudis pedibus, ſemiamictus ueſte obſoleta, & natibus breuiore. AB. Quid tibi cum mea paupertate? AP. Nihil omnino, nec uelim eſſe. Sed ad rem, ne præter rem plura quàm oportet, ſatis'ne ſunt hæc iuſſa, ſuperq; infixa & inculcata? AB. ſcilicet uobis nũquam ſatis. AB. Da mihi meam braccam: nam fores lubet prodire, continuò adero, cedo tudiculã, inſigne artis noſtræ: hoc eſt meũ fulmen, & tridens. PI. Heus Abligurine, ſtatue hydrias illas in urnario, & hanc bubulam abluito diligenter, & confricato in labro. AB. Etiam'ne tu hic quoque imperas? unus imperator unis caſtris ſufficit, non ſufficiet culinæ uni? facito ipſe. Tu es acrior exactor operæ, quàm ipſæ magiſter culinæ, non uocabo te poſthac piſtillarium, ſed ſtimulum acutum. PI. Imò uoca me Onocentron. Frange tu ergo uitulinam hanc in epixenio. Comminue paulum huius caſei, ut ſpargamus ſuper hanc offam. AB. Quomodo, manu? PI. Non, ſed tyrocneſti, inſtilla huc guttas aliquot olei ex lechyto. AB. Dicis'ne ex hoc capſace? PI. Statue hic mortarium. AB. Quod iſtorum? PI. Illud æneum, cum piſtillo eiuſdem metalli. AB. Qua gratia? PI. Ad terendum petroſelinum hoc. AB. Satius eſt in pila id fieri marmorea, piſtillo ligneo. PI. Quæſo cantilla, ſicut conſueuiſti. AB. Ego nolo Cæſar eſſe, ambulare per Britannos, Scythicas pati pruinas.

Vt ſapiant fatuę Fabiorum prandia betæ,
O quàm ſæpe petet uina piperq; coquus.

PI. Fabiorum, an fabrorum? AB. Quære à ludimagiſtro loripede, & pro fabris & Fabijs referes egregium colaphum in gena, uel in bucca. PI. Sic eſt homo? AB. Vir ſtrenuus, & fortis, & manu promptus, celeritate manuum compenſat linguæ tarditatem. PI. Cedo urnulam ceruiſiariam, exiccatum habeo palatum, guttur, fauces.

AB. Et grauis attrita pendebat cantharus anſa.

Claudere quæ cœnas lactuca ſolebat auorum,
Dic mihi, cur noſtras inchoat illa dapes?
Filia Picenæ uenio lucanica porcæ,
Pultibus hinc niueis grata corona datur.

API. Vnde tu didiciſti adeò ῥαψῳδῆσαι? AB. Inſeruiui nuper in Calabria ludimagiſtro cuidã poëtaſtro, qui ſæpenumero cœnã aliã nõ dabat mihi, quã cãtillationẽ cẽtum uerſuum, quibus mirificũ aiebat ſaporẽ ineſſe, ego uerò paulùm panis & caſei maluiſſem, aquæ erat ſatis domi, & licebat nobis de puteo bibere ex animi ſententia, inde ego quũ eſuriens conceſsiſſem cubitum, pro epulis uerſus illos ruminabã, & concoquebã: nec mihi

aliud

aliud uiſum eſt remedium ad bulimiam illam depellendam, quàm culinariam arripere. AP. Quæ illi præbebas miniſteria? AB. Quæ Cęſar reipub. Ego eram illi omnia, eram illi à conſilijs, etſi nihil unquam ageret conſilio: à ſecretis, quum nihi haberet ſecreti, ne latrinam quidem: ego fundebam ei aquam lauandis manibus, quas nunquam abluebat: ego ſeruabam eius theſaurum. AP. Quem theſaurum? AB. Schedas aliquot peſsimarum cantilenarum, quas tineæ exedebant, & opici mures arrodebant. AP. Imò docti mures, qui malis poëmatijs dentem infringebant.

TRICLINIVM.

Ariſtippus, Lurco.

ARIST. Quid tu tam ſerò ſurgis, & quidem ſemiſomnis? LVR. Mirum eſt me eſſe toto hoc die experrectũ, adeò heri edimus et bibimus. AR. Imò, ut apparet, deuoraſti, ingurgitaſti, obruiſti te epulis, & uino, ſed ubi nam oneraſti celocem? LVR. Apud Scopam in conuiuio. AR. Quin potius more Græco συμπόσιον uocaris, quàm Latino uerbo conuiuium? LVR. Bucca buccam impellebat, intrituræ & condimenta uellicabant atq; inſtigabant deſidentem ſtomachum, & appetentiam non patiebantur delaſſari. AR. Refer quæſo ordine omnia, ut uel auditione ipſa uidear mihi intereſſe, & quaſi uobiſcum potare: ut ille qui in caupona Hiſpanię duos grãdes panes comedit ad nidorem perdicis aſſæ, quo nidore utebatur pro obſonio. LVR. Quis enarrarit omnia? maius negociũ id fuerit, quã uel emiſſe, uel apparaſſe, uel, quod omnia ſuperat, comediſſe. AR. Aſsideamus in hoc ſaliceto, ad crepidinẽ huius ripulæ, & quãdo ſumus ocioſi, pro collocutione alijs de rebus utemur hac ipſa, gramẽ erit nobis uice puluinorũ, innitere hac ulmo. LVR. In herba? an nõ humor nocebit? AR. Quid? inſanis: humor in ortu caniculæ? LVR. Antea recuſabam, nunc animus prurit mihi recenſere tibi, plus quàm poſtulas: de conuiuio ſolum quærebas, accipies etiam de domino, & de triclinio: rogabas ut loquerer, efficiam ut mox paulò ſilentium roges, indicas, imperes: ut Arabius tibicen, qui ad canendum obolo conducitur, ad tacendum tribus. AR. Tu uerò quantum libuerit, non eris moleſtus, quando quidẽ in opaco loco cõſedimus, et orationem tuam carduelis illa uel adiuuabit, uel ad harmoniã moderabitur: ut orationẽ C. Gracchi ſeruus fiſtulator. LVR. Quid iſthuc eſt rei? AR. Poſtquam tu feceris narrandi finem, audies de graccis, & gracculis, & de Græculis. LVR. Deambulabamus fortè tranſuerſo foro, ego & Thraſybulus, nacti pluſculum ocij quàm ſolemus, adiunxit ſe nobis Scopas. Is à nobis poſt primas ſalutationes, & blandum congreſſum, cœpit uehementer contendere, ut poſtero die, qui heſternus fuit, apud ſe eſſemus. excuſare nos primũ, alius alia: ego autem uadimonium graue, & apud prætorem ualde irritabilem. Sed ille, ut libenter oſtentat ſuam magnificentiam, quaſi de capite ageretur, orſus eſt accuratum ſermonem. quid multa? addiximus, ne moleſtus eſſe pergeret. AR. Scin' quæ nam fuerit cauſa conuiij? LVR. Quæ tandem quæſo? AR. Eſt quidem ipſe homo locuples, ornatus argento, ueſte, ſupellectile: ſed emerat phialas argenteas tres deauratas, & pateras ſex, periſſet precium, ni aliquos inuitaſſet quibus oſtentaret: & alioqui eum ille exiſtimat eſſe diuitiarum fructum, habetq; uxorem, à qua extimulatur ad profuſionem, quam illa magnificentiam nuncupat. LVR. Heri ergo ſub meridiem conuenimus in eius triclinium. AR. Qualis erat cœnatio? LVR. Hypæthra, in opaco frigore, omnia ſanè apparata, ornata, exculta: nihil deerat ad elegantiam, ſplendorem, & lautitias. Planè primo ingreſſu exhilarati ſunt omnium oculi & animi, aſpectu illo pulcherrimo atq; amœniſsimo. Erat abacus ingens, plenus bonis uaſis materię omnis, ex auro, argento, cryſtallo, uitro, ebore, murrha: alia etiam utilioris materiæ, ſtannea, cornea, oſſea, lignea, teſtacea, ſeu figlina, in quibus ars cõmendabat utilitatem ſubſtãtiæ, nam erant toreumata permulta, omnia expolita, exterſa, fulgor penè perſtringebat oculos. Illic uidiſſes duo magna malluuia argentea, oris deauratis, umbilicus erat aureus, cum inſignibus illius, habebat utrunq; malluuiũ ſuum gutturniũ, quorum epiſtomiũ erat deauratum, ſtabat & alterũ aquimanariũ uitreum, fiſtula deaurata cum pollubro figlino, operis Malacenſis, probè ſandaracato. Phialæ omnis generis, & argenteę duę ad uinum generoſiſsimũ. AR. Ad uſum meum ampullas uitreas malim, aut etiam teſtaceas, ex ijs quę lapideę dicuntur. LVR. Quid facias?

facias? ita est hominum ingeniũ: non tam in his quæritur commoditas, quàm opinio di uitiarũ. AR. Isti opulentissimi sępius uidentur alijs tales, sibi inopes, ideo nullus finis pro ferendi & ingerendi oculis, pręsertim qui nullam habent aliam bonã artem, qua fidant. Sed perge. LV. Erat cymatium abaci tapete uilloso tectum, ex Turcia usq; allato. posităe erant duæ mensulæ procul ab abaco, cum quadris & orbibus argenteis, unicuiq; additum erat suum salinulum, cultellus, panis, & mantile. Sub abaco refrigeratoriũ, & œnophora grandia. Tum sedilia uaria, sellæ, bisellia, subsellia: & dominæ sella plicatilis parata, uisendi operis, cum puluino serico, & suppedaneo. AR. Pone tandem mensam, & explica mappam. nam mihi intestina prę fame rugiũt. LV. Erat mẽsa cibila, ingens, segmentata, operis tessellati antiqui, quę fuerat principis Dicæarchi. AR. O mẽsa antiqua, quàm dispari domino. LV. Illam ipse emit in auctione satis magno, solum quòd illius fuisset, ut aliquid haberet principis. LV. Datur aqua lauandis manibus, primũ magnis recusationibus, & inuitationibus mutuis, & cedendo inuicem. AR. Idem factum est in consessu, quum quisq; se inferiorẽ altero faceret, illum extolleret comitate arrogantissima, quum unusquisq; potiorem se reliquis omnibus censeret. LV. Sed dominus iure suo distribuit loca, sacrata est mensa à puerulo breuiter, & perfunctoriè, & non sine rhytmo: Quod appositum est, & apponetur, Christus benedicere dignetur. Explicat quisq; suum chiromactrum, & iniecit super humerum sinistrum: hinc cultellulo repurgat panem, si quid nõ satis putabat à ministro purgatum, nam decrustatus erat appositus. AR. Sedebatis commodè? LV. Numquam commodius. AR. Non potuistis malè prandere, nam reliqua sat scio suppeditatum iri redundanter, si qua modò fuerant in macello. LV. Nusquam uerius, copiaq; ipsa nocet. Astat mensę structor, cultellos & furcinulas componens, ingreditur magna pompa architriclinus, cum longo agmine puerorum, et exoletorum, qui gestabant fercula primi missus.

CONVIVIVM.

Scopas, Simonides, Crito, Democritus, Polæmon.

SCO. Vbi nobis Simonides? CR. Illico dixerat se uenturum, simulac conuenisset debitorem apud forum. SC. Recte habet, à debitore facilius se extricabit, quàm à creditore. CR. Quî isthuc? SC. Sicut in uictoria, belli conditiones fert uictor, non uictus. Nam à debitore, quum ipse idem uoleat: à creditore, quum alter. Sed conuenistis' ne omnes, ut erat condictum, relicta domi seueritate, afferẽtes uobiscum hilaritatem, lepôres, uenustates, gratias? CR. Planè ita spero: & erimus, sicut monet M. Varro, belli homines. SC. Reliquæ meæ curæ sunto. CR. Ecce tibi Simonides. SC. Fœliciter. SI. Et uobis fauste. SC. Expectatissimè. SI. Planè rusticanè, nam ad prandendum eram inuitatus, non ad expectandum. Sed quæso, fui uobis diu in mora? SC. Non ualdè. SI. Cur non accumbebatis sine me? esse tis saltem procœmiati de fructibus, quibus ego nõ admodum capior. SC. Bona uerba, te absente assedissemus? CR. Satis comitatum, exordiamur iam opus. Optimum panem, & leuissimum, non plus habet ponderis, quàm si esset spongia, siligineus est, setanius: industrium habetis pollinctorem. SC. Roscius est pistrini curator. SI. Nunquam' ne in id conijcitur? SC. Absit, tam frugi seruus? DE. Adfer mihi autopyrum. SI. Mihi uerò secundarium, aut typhaceum. SC. Cur talem? SI. Quoniam audiui, & ita sum expertus, minus me esse, quum panis non est sciti saporis. SC. Heus puer, adferto ei panem cibarium, & uulgarem etiam ex atro, si ita mauult, ita demum iucundissimè conuiuabimur, si quisq; quod maxime collubitum erit sumpserit. PO. Panis hic, quem tu tantopere probas, spongiosus, aquaticus est: malo densiorem. CR. Mihi uerò non displicet spongiosus, modò ne sit speusticius, hic uerò etiam hectas attollit, quod focacei solẽt facere, quum sit, uti satis apparet, fornaceus. PO. Cibarius hic panis & aceroſus est, & acetosus, typhaceum dicas. SC. Sic consueuerunt nostri agricolæ triticũ omne, quod huc important, acerare prius in uilla, & miscere multis generibus seminum, sapor autem ex fermento est nimio. PO. Nullum hominum genus est hoc fraudulentius, non malefaciunt, nisi quum nesciunt. CR. Panis hic non est satis fermentatus. DE. Puta te hodie Iudæum, qui azymo uescebantur iussu Dei. CR. Id quidem, quòd homines essent pessimi, ut interdicta est illis suilla, qua nihil palato gratius: nec, si moderatè sumas, salubrius, & qui-

dem azyma iussi sunt comedere cum lactucis agrestibus, quę sunt perquàm amaræ. PO. Illa omnia sensus habent altiores, omittamus hæc. S C. Et quidem disputationem de pane. Si de obsoniis fuerit tanta controuersia, magna erit in toto conuiuio discordia. C R. Accidet nimirum, quod Horatius inquit:

Tres mihi conuiuæ prope dissentire uidentur,
Poscentes uario multum diuersa palato.

S C. Appone lances illas & tympana, cum cerasis & prunis, & malis granatis, & persicis pomis, & persicis præcocibus. P O. Cur M. Varro dixit, conuiuas non debere excedere numerũ Musarũ, quũ de eo numero non constet: alij enim ponunt tres, alij sex, alij nouem. C R. Dixit, tanquam si constaret esse nouem, & ita erat uulgò receptum, unde Diogenis iocus in ludimagistrum, qui paucos haberet discipulos, depictas autẽ Musas in ludo: Præceptor inquit, σὺν ταῖς μούσαις, multos habet discipulos. D E. Sed est ne uerum, Persas pomũ hoc, quod apud ipsos esset letale, inuexisse in Græciam, ad pestem eorum quibuscum bellum gerebant? C R. Sic accepi. D E. Admirabilis est in ingeniis terrarum uarietas. C R. India mittit ebur, inquit Vergilius, molles sua thura Sabæi. Hẽ cydonipersica. SI. Nouum insitionis inuentum, priscis incognitum, cedo nobis pateram illam cum ficis duricoriis, qui sunt (ut nostis) prodromi. S C. Satis est fructuũ, expleamus nos rebus alijs salubrioribus corpori. C R. Quid his salubrius? S C. Nihil, si salubre & sapidum idem sunt, sicut in meridiano somno. C R. Ego condono illis nocumentum, propter oblectamentum. S C. Non meministi uersiculum Catonis? Pauca uoluptati debentur, plura saluti. Dato singulis singulas gabbatas cum iure carnium, ut sorbeant, id uerò & calfaciet intestina, & blandè abluet ad molliendum uentrem. SI. Profectò puer amo te de suilla hac salita, ô pernam sapidissimã, maialis est. Brassicas illas cum larido, si mihi uis auscultare, redde coquo, per hoc quidem temporis: aut serua in brumã. Lucanicæ huius scinde mihi bucceam unam aut alteram, quo suauius ebibam primum cyathum. C R. Pareamus medicorum consilio, admonentium ut porcinę addatur merum, funde uinum. S C. Sequitur actus fabulæ, fortassis hoc anni tempore præcipuus. Spectate huius actus apparatum, primum omnium à caliculis custos abaci scyphos exposuit uitreos crystallini uitri, cum uino albo purissimo, aquam putes solo aspectu. Sanmartinium est, & partim Rhenense, non infectũ, ut solent in Belgia: sed quale in media Germania bibitur. Oenophorus releuit hodie serias duas, alterã uini Heluelli seu flaui ex agro Parisiensi, alteram sanguinei Burdegalẽsis, habetis in apyroto alia parata, fuscum, Aquitanicũ, & nigrum ẽ Sagũto: petat quisq; ex sententia palati sui. Quid potest nunciari lætius? ut nihil est durius quàm perire siti. Ego uerò mallem optimam nobis aquam prospexisses, hũc nuncium audiuissem libentius quàm de uino. S C. Nec ea deerit. SI. Nuper cum essem in urbe Roma, bibi apud Cardinalẽ quendam uina generosissima omnifariã saporis: nam eram præfecto cellę uinarię perquàm familiaris: uinum dulce, acutum, lene, suaue, austerum. D E. Mihi uehemẽter placet aĩglauces. P O. Sic ferè Belgicis fœminis. SI. In pagis quibusdam Galliæ flocces apponuntur, secundariũ autem uinum & tertiarium, habent in delicijs, sed ea uilla sunt magis quàm uina, & alioqui uinũ Gallicũ toto genere nec aquam, nec ætatem fert: itaq; paulo post quàm est diffusum, bibitur, quippe post annũ inclinat ilico, & fit dubiũ, tum fugiens, & acuit. quòd si manserit diutius, emucet, & in uappam uertitur. Hispanum uinum & Italicum bene fert & aquam, & ætatẽ. D E. Quid rei est uinum fugiens? uiẽtur probe dolia, & obseretur cella, imò et domus claudatur, si sit opus. P O. Vt poma fugientia, quæ ætati cedunt, nec seruantur, & discedere uulgò dicimus: cuius contrarium est uinum consistens. D E. Funde mihi prius aquã ad dimidium calicem, super hanc infundes uinum more ueteri. C R. Imò et hodierno multarum gentium. Galli & Germani contrà faciunt. D E. Quæ nationes uolunt bibere aquam uinatam, aquę addunt uinum: quæ uinum aquatum, uino superinfundunt aquam. C R. Quæ uerò uino aquam non adfundunt, quid bibunt? D E. Vinum purum putum. C R. Etiam, nisi prius sit à uinario irrigatum. P O. Baptizare id uocant, ut uinum sit Christianum, ea erat meo tempore elegantia philosophica. D E. Illi baptizant uinum, & se ipsos exbaptizant. P O. Peius agunt, qui inijciunt calcẽ, sulphur, mel, alumen, & alia dictu tetriora, quibus nihil est

corporib.

corporib. pernicioſius, in quos publicè deberet animaduerti ut in latrones, aut ſicarios, inde ſunt enim incredibilia morborum genera, & potiſsimum arthretica. CR. Ex conſpiratione cum medicis id agunt, ut utrique rem augeant. DE. Nimis mihi porrigis plenum calicem, deple quæſo te aliquantum, ut ſit locus aquæ infundendæ. CR. Funde mihi in ſcyphum illum coloris caſtanei. Quid rei eſt? SC. Nux prægrãdis Indica, ab labris argento circumcluſa, uis ne in cullulo illo ligni hebeni? quod ferunt eſſe ſaluberrimũ. Ne addas tantum aquæ, neſcis uetus uerbũ? perdis uinum infuſa aqua. DE. Imò perdis utrunque aquam & uinum. PO. Malo utrunque perdere, quàm ab alterutro perdi. SC. Lubet ne potare more Græco ex illis pateris, & capacioribꝰ poculis? CR. Minime uerò. Admonebas nos modò antiqui prouerbij, uiciſsim admoneo te præcepti Paulini: Nolite inebriari uino, in quo eſt luxuria, & Seruatoris noſtri: Videte ne grauentur corda ueſtra crapula & ebrietate. CR. Vnde eſt hæc frigida, tã pura & pellucida? SC. E fonte proximo. CR. Ad uinum diluendum malim ciſternam, modò defecatiſsimam. DE. Quid putealem? CR. Vſibus lauandi aptior eſt, quàm bibendo. PO. Eluuiatilem commendãt plurimi. CR. Rectè, ſi fluant amnes per uenas auri, ut ferè in Hiſpania: et ſit quieta, & liquida. SI. Mihi uerò in phiala illa Samia adfer aliquantum ceruiſiæ, quam puto refrigerando corpori hoc æſtu utiliſsimam. SC. Ex qua tandem ceruiſia? SI. Ex tenuiſsima: nam aliæ nimium incraſſant ſpiritus, & reddunt obœſum corpus. PO. Mihi item dato, ſed in uitro illo terete. SC. Curre ad culinam, quid illi ceſſant? quin mittunt miſſum alium? uides iam hinc neminem attingere? Adfer pullos gallinaceos, elixos cum lactucis, bugloſſa hortẽſi, & intubo: uer uecinam quoque & uitulinam. CR. Adde etiam in ſcutulis paulum ſinapis, aut petroſelinati. DE. Violenta res uidetur ſinapis. CR. Non admodum congruit biliioſis, ijs tamen qui craſsis & frigidis humoribꝰ redundant, haud inutilis. PO. Idcirco ſapiunt populi ſeptentrionales, quibus illa eſt magno uſui, præcipue cibis craſsis & duris addita, ut bubulæ & ſalſamentis. SC. Hoc loco exiſtimo pultes & ptiſanas uenturas in tempore, leucophagum, ſimilaginẽ, amylum, oryzam, uermiculos, edat quiſque ex quibus uolet. DE. Vidi qui à uermiculis huiuſmodi uehementer abhorreret, quòd autumaret collectos fuiſſe ex terra aut cœno, & uixiſſe aliquando. CR. Scilicet metuebat, ne in aqualiculo ſuo reuiuiſcerent Oryzam ferunt naſci in aqua, mori in uino. Cedo igitur uinum. DE. Ne bibe ſtatim à cibo calido, intermiſce prius frigidi aliquid & ſolidi. CR. Quid? DE. Cruſtam panis aliquam, uel turundam unam aut alteram carnium. SI. Vah, piſces cum carnibus in eadem menſa? mare miſcetur terræ: hoc uetant medici. SC. Imò hoc placet medicis. SI. Credo, quia illis utile. SC. Cur ergo uetant medici? SI. Errauit à medicina prohiberi dictum oportuit, non à medicis. Sed qui ſunt piſces iſti? SC. Appone ordine, primum lupum illũ aſſum cũ aceto et capparibus, tum paſſeres elixos cũ ſucco lapathi acuti, ſoleas frixas, lucium recentem, & capitonem, lucium ſalitum ſerua tibi. thynnum aſſum recentem, & thynnum in ſalſamento, menas recentes frixas, cruſtulata, in quibus inſunt multi barbati, murænæ & truttæ multis conditę aromatis, gobios frixos, cammaros & cancros elixos. Admiſce ſcutellas cum intritis, alliato, piperato, erucato. SI. Ego uerò de piſcibus loquar, non edam. CR. Si philologus cœperit de piſcibus mouere controuerſiam, hoc eſt de re incertiſsima & controuerſiſsima, incipite nobis lectulos inſternere, hic erit cubandum. SC. Nemo dignatur uel guſtare, tolle hæc. SI. Atqui conuiuia olim Romæ lautiſsima, & ut ipſi ſoliti erant dicere, pollucibilia ex piſcibus conſtabant. CR. Ita ſunt mutata tempora, etſi hoc etiamnum durat apud quoſdam. SC. Importate aſſa, pullos, perdices, turdos, anaticulas, querquedulas, palumbulos, cuniculos, lepuſculos, uitulinam & hœdinam, & intinctus ſeu embammata, acetũ, omphacium, oxypora, mala etiam medica, & cytronia, & oliuas Balearicas conditiuas quaſſas, & in muria aſſeruatas. DE. Non adſunt Bethicæ. SC. Magis ſunt ſaporis ſciti Balearicæ. CR. Quid fiet grandibus illis beluis? anſeri, cygno, pauoni? SC. Oſtende tãtum & refer in culinam. PO. Hem pauonem. Vbi eſt Q. Hortenſius, cui erat in delicijs? SI. Tolle agninam. SC. Cur tollentur? SI. Quia inſalubris, ferunt eam non aliâ exire, quàm quà intrarit. CR. Vidi quendam deuorare oſſa oliuarum ſtruthionicè. SC. Ex quibus carnibus ſunt artocreæ iſtæ? CR. Hęc eſt ex ceruina. SC. Hæc ex damica, illa eſt, ut puto, aprugna. CR. Condituras ipſas malim

quàm carnes. SI. Planè ita eſt, etiam res amaras condimentum reddit ſuauiſsimas. CR. Ecquod eſt uitæ totius condimentum? DE. Aequus animus. CR. Aliud quiddam ego proferam, amplius & auguſtius. DE. Quid tandem, hoc meo? CR. Pietas, ſub qua & animi æquitas comprehenditur, & ad res uniuerſas aſperas, faciles, medias, condimentum aptiſsimum & iucundiſsimum. SC. Infunde uinum album Hiſpanicum in carcheſium illud, & circumfer per cõuiuas. DE. Quid paras agere? ſub prandij finem propinas nobis uinum forte ac generoſum, dilutius erit poſthac bibendum, ſi conſultum cupimus ualetudini. SI. Recte mihi uideris admonere, frigida enim oportet eſſe in conuiuio poſtrema, quę pondere ſuo cibos ad imum uentriculũ detrudant, & uapores caput impetentes cohibeant. SC. Tolle iſta, muta orbes & quadras, da ſecundam menſam, nam nemo extendit uſquam manum. CR. Adeò uorauí initio auide, ut ſtatim amiſerim appetitum. DE. Ego itẽ non appetitione, ſed impetu feror ad primas dapes, inde me expleo. PO. Neſcio quid edi de piſcibus, id guſtum meum prorſus retudit. SI. Tantum'ne bellariorum apparatum, et cupedines, quũ nihil ſupereſt amplius cupedię? pira, mala, caſeus multiplex, ſed palato meo congruentiſs. eſt hippax. CR. Non reor hippacẽ eſſe hunc, ſed Phrigiũ, ex lacte aſini, qualis è Sicilia uſq; aduehitur, collumellari forma & quadrata: qui cũ frangitur, in lamínulas funditur, ſiue phyluras. DE. Caſeus hic, etſi Britannicus, fiſtuloſus eſt, non erit mea utiq; ſententia uobis gratus. CR. Sed neq; hic ſpongioſus Hollandicus. Parmenſis hic eſt bene compactus, & ſatis (ut uidetur) recens, & ille Penafellius, facilè cum Parmenſi certarit. DE. Non eſt Parmenſis, ſed Placentinus. CR. Etiam, ſi placet, uulgo Germanorum ſuauiſs. eſt caſeus uetus, putris, confriatus, et uermiculoſus. SI. Qui talem edit caſeum, ſitim uenatur: & edit, ut bibat. SC. Piſtor dulciarius nimium moratur, quin adfert ſtriblitas, & artolagana teſtuacia, & ſartaginea, cõſperſione in cacabum iniecta olei feruentis, melle ſuperinfuſo. CR. Caryotas da mihi aliquot et ad edendum, et ad ſeruandum, fortaſſe nocte hac nihil edam aliud. SC. Cape igitur ſpatalium hoc integrum, uin' ex malogranatis? PO. Heus puer, ſpolia nobis hanc palmam agreſtem, & da quod eſt eſui. SC. Potionis uos admoneo, ſcitis Ariſtotelis eſſe opinionem, tragemata eſſe inuenta, ut ea nos ad bibendum inuitent, ne cibus in arido coquatur. CR. Oportet ergo inuentorem fuiſſe uel nautam, uel piſcem, qui adeò timeret aridítatem. SC. Adfer ea, quæ ſolent uocarí ſigillum ſtomachi, poſt quæ nihil eſt nec edendum, nec bibendum: bucellatum, cydoniatum, coriãdrum ſaccaro contectum, hoc uerò manducandum eſt, non edendum: ſed quod ex manſo reliquum eſt aridum, expuendum. Collige fruſta & reliquias in caniſtris, adfer aquas odoriferas, roſaceam, floris mali medici, moſcatam. PO. Agamus Chriſto gratias. PV. Agimus tibi gratias Pater, qui tam multa ad hominum uſus condidiſti: annue ut tuo fauore ad cœnam illam ueniamus tuæ beatitudinis. PO. Agamus nunc domino gratias. CR. Age tu. PO. Imò agat Democritus, qui in hiſce rebus multum ualet. DE. Gratias tibi non poſſem agere pro merito, hoc ſtatu reip. uides enim omnia à Baccho perturbata, ſed recitabo quas Dionyſio egit Diogenes, nam mandaui memoriæ: tu labenti memoriæ, & linguæ titubanti, in tanta eluuione habebis ueniam. SC. Dic quicquid libuerit, ſcribetur in uino. DE. Defatigaſti te ipſum Scopa, uxorem, famulos, famulas, uicinos, coquos, piſtores, ut nos magis comedendo & bibendo delaſſares. Socrates ſapienter, qui in mercatum celeberrimum ingreſſus exclamarit: O dij immortales, quàm multis ego non indigeo, tu contrà poſſes dicere, hæc omnia quotula portio ſunt eorum, quibus ego indigeo. Naturæ placent modica, & illis ea ſuſtentatur, ac fulcitur, hęc tam multa, tã uaria, obruunt naturam. meritò Plinius: Varietas ciborum homini peſtilens, peſtilentior condimentorum, referimus hinc domum grauata corpora, referimus animos obrutos ac demerſos cibis & potionibus, ut nullo hominis officio ritè poſsimus fungi. Tu ipſe iudicato, ecquam tibi gratiam debemus. SC. Hæccine eſt gratia, quam habetis? ſic rependitis prandium tam opiparum? PO. Ita planè, quod enim maius beneficium, quàm ut fias ſapientior? tu nos domum remittis planè bruta: nos te domi tuæ uolumus hominem relinquere, ut ſcias conſulere tuæ ac alienæ ualetudini, & ſecundum naturæ deſideria uiuere, non iuxta corruptas ab ſtultitia opiniones. Vale, & ſape.

EBRIE-

EBRIETAS.

Asotus, Tricongius, Abstemius, Glaucia.

AS. Quid tu dicis Tricongi? quàm lautè nos heri accepit Brabantus ille? TR. Malè sit illi, non potui tota nocte quiescere. Vomui (sit habitus honos uestris auribus) conuolui me subinde toto lecto, modò ad spondam interiorem, modò ad exteriorem, fauces & stomachum uidebar mihi reiecturus: nunc præ dolore capitis nec oculorum officio possum fungi, nec aurium, lamina põderosa plumbi uidetur mihi in frontem & oculos incumbere. AS. Frontem & tempora fortiter astringe fascia, & rex uideberis. TR. Seu ipse potius Bacchus, à quo institutum manauit diadematum in reges. AS. Recipe te domum, & edormi crapulã. TR. Domum uerò? nihil æquè fugio & auersor, ut domum & uxorem clamosiss. ea si me nunc aspiceret, longiores haberet homilias quàm Chrysostomus. AB. Hoccine appellas tu lautè tractari? GL. Planè ita est, nam lauerunt probe gutt ur & fauces. AB. Manus uerò? GL. Ne semel quidem. AS. Imò sæpe uino & lacte, dum alij in aliorum pateras immittebamus manus. GL. Quid potest dici lautius? & quidem digitos pinguí carnium & embammatis inuiscatos. AB. Tace per diuos, quis posset absq; nausea rem adeò audire obscœnam? quanto minus uidere, aut de eiusmodi uino aut lacte gustare? AS. Diui uestram fidem, adeon' es Abstemi delicatus, ut hęc ne auribus quidem possis deuorare? quid faceres palato, ut nos? Sed heus tu Tricongi, cõpotator suauissime, mittamus puerum aliquem, qui nobis in illa phiala fictili adferat ex eodẽ uino, nulla est certior huic ueneno theriaca. TR. Est' ne hoc exploratum? AS. Quid ni esset? me mineris uersus quos cantat Colax: Ad sanandum morsum canis nocturni, sume ex pilis eiusdẽ canis. GL. Narra quęso de conuiuio. AB. Ne narres, nisi uelis me reuomere, quicquid habeo in uentriculo, cum ipsis uitalibus. GL. Facesse igitur paulisper. AS. Ego narrabo quàm commodiss. ut nusquam sit honos præfandus. GL. Incipe obsecro, aduerte animum Abstemi. AS. O Glaucia mi, ante omnia istud ex me habe, nullum esse hominum genus, quod comparari possit cum festiuo & largo conuiuatore. Quidã ostentant eruditionem rerum uariarum, id est mera nugamenta, alij iactant experientiam, & usu collectam prudentiam, quorsum id? Sunt qui habent quidem opes, sed non audẽt expendere, miseri, quid eos iuuat asseruare? Benignus conuiuator, ubiq; prodest, ubiq; est gratus, uel solus illius aspectus exhilarat tristitiam animi, & discutit, si qua est in eo miseria, siue recordatione conuiuij, siue spe atq; expectatione. Alia omnia quæ dicuntur bona animi, nec ego uideo, & sunt ieiuna atq; infrugifera. AB. Rogo te Asote, quis est autor tam bonæ sententiæ? AS. Ego, & omnes mei similes: id est, plericq; ex Gallia Belgica, à Sequana ad Rhenum flumen, tantum dissentiunt inter nos homuli quidam, uel miseri & præparci, qui Abstemio suum inuident cognomen, frugi uolunt appellari: uel quidam magna sapientiæ opinione suffarcinati, id est inani nomine, quos etiam nos (id est maxima pars hominũ & præcipua) ridemus. AB. Quid audio? GL. In hoc iste non fallitur, etsi ebriosus, nam nusquã eruditio minus habet precij, quàm in Belgica, non aliud esse rentur uirum eruditione pręstantem, quàm sutura uel textura. AB. Atqui student hic multi, & non infœlici profectu. GL. Deducuntur à parentibus parui filij ad scholas, tanquã ad opificium, quo parẽt sibi deinceps uictum: ipsi etiã scholastici, dictu incredibile, quàm parui institutores suos faciant, quàm prosequãtur honore exiguo, & præmijs adeò tenuibus, ut doctores insignes ac primi nominis tolerare sese uix possint. AS. Ista sunt ab instituto sermone aliena, reuertamur ad cõuiuiũ. AS. Hoc malim audire, & missos faciamus iam tandem sermones istos studiosos, qui sunt profectò infrugiferi. Nescio quem admodum uos Itali de eruditione statuatis: mihi certe res uidetur non solùm inutilissima, sed etiã damnosa. AB. Idem uidetur boui et sui, quod tibi, & nobis quoq; uideretur, si non plus haberemus mentis quàm tu. AS. Non esset finis. Itaq; audi iam. Primum omnium accubuimus seueri & tristes, sacrata est mensa, silentium ubiq; et quies, cœpimus expedire cultellum quisq; suum, speciem præbebamus non inuitatorũ, sed inuitorum: adeò id diceres facere nos coactos, & faciebamus reuera admodum segniter: nondum enim incaluerat animus ardore illo libero: aptat quisq; mãtile suum humeris, nonnulli etiã pectori, alij de mappa extendunt super gremiũ: sumit panẽ, aspicit, uoluit, purgat, si

quid eſſet carbonis aut cinerũ decorticat,& hæc omnia lentè & cunctabũdè. Quidam auſpicati ſunt cœnam à potione:alij priuſquàm biberent,paululũ ſumpſerunt acetarij, & bubulæ ſalitæ,ad excitãdum dormiens palatum,& ſtimulandum languidulum.primus ſcyphus fuit ceruiſiæ,ut frigidum cemẽtum ſubſterneretur ardori uini. Allatus eſt facer ille liquor,primum poculis anguſtis & exiguis,quæ magis ſitim irritarent quàm reſtinguerẽt,dominus homo feſtiuiſs.qui potiorem in hac tota regione nullum habet, ac ne parem quidem,mea utiq; ſententia,(quod ſit dictum ſine cuiuſquã iniuria) iubet afferri pocula capaciſsima.& cœptũ eſt largiter potari more Græco,ut dicebat illic philogræcus quidã,qui Louanij olim ſtuduerat. Ibi cœpimus loqui,tum incaleſcere,hilaritas ubiq; & riſus diffuſiſsimus,ô cœnæ noctesq; deorũ,alij alijs præbibimus,& magna æquitate faciebamus paria,nefas erat ſodalẽ fraudare,tali præſertim tempore. AB. Meritò,quũ agitur non de calice uini,ſed de ſenſu & mente,rebus in homine præcipuis. Sed ut hac de re tam lęta,tã feſtiua,tu & ego colloquamur,primũ rogandus es an ſis ebrius: AS. Nõ reuera,& facile eſt cognoſcere ex ordine orationis meæ:nam ſi eſſem,putas me hęc referre potuiſſe adeò compoſitè? AB. Rectè eſt,alio qui iuxta Mimi uerſiculum,cum abſente litigarem. Principio cur nõ extruitis templum aliquod in hac regione Baccho, cœleſtis huius liquoris repertori? AS. Hoc ueſtrum eſt,qui ædẽ habetis Romę Sergij & Bacchi: nobis ſatis eſt quotidie illi paſsim ſacra facere. Et fortaſſe erigeremus tẽplum,ſi cõſtaret fuiſſe illum inuentorẽ:nam ea de re audiui diſputari inter ſtudioſos quoſdam. Sunt qui putent primum fuiſſe Noam,qui uinũ biberit,quicq; ſit inebriatus. AB. Dimittamus iſta. Cedò,quod uinũ bibebatis? AS. Quid noſtra refert,quod ſit uinũ,aut cuias, habeat modò nomẽ & colorẽ uini,id ſatis eſt nobis,delicias illas quęrat Gallus,aut Italus. AB. Quæ ergo poteſt eſſe delectatio,quũ id non guſtas,quod in corpus ingeris? TR. Fortaſſe nonnulli initio aliquid guſtant,integro palato:mox uerò depraua to ex tanta humoris redundantia,guſtum omnem amittunt. AB. Siti iam extincta,nulla ſupereſt uoluptas,quæ tota ſita eſt in ſatisfaciendo deſideriſs naturalibus:ita ut tormenti ſit genus ſine ſiti bibere,aut ſine fame edere. TR. Putas nos Abſtemi ad uoluptatem potare,aut quod ſit iucundum? AB. Tanto ergo eſtis peiores beſtijs,quæ auiditatibus naturalibus aguntur:uos neq; illuc ducit ratio,& retrahit natura. TR. Ducit nos eò ſodalitas,& paulatim inebriamur imprudẽtes. AB. Quoties eſtis inebriati,quoties alios ebrios uidiſtis? TR. Quotidie plurimos. AB. Non ſufficiunt ergo tã multa experimenta ad deuitandum rem tam fœdam? atqui bellua uel uno experimẽto fieret cautior. GL. At ſodales iſtos,in quorũ gratiã tranſeunt ex hominibus in beſtias,ſcis quàm habent charos? dum potant, darent illis præcordia:digreſsi illinc,uix agnoſcunt,uitam & animam cuiuſuis illorum nollẽt redemptam ſibi nummo ſeſtertio. AB. Quibus ex poculis hauriebatis uinum,& quomodo? AS. Primum allata ſunt uitrea,paulo poſt ob periculum ſublatis illis exhibita argenteà. In uinũ inijciebamus à primo herbulas,quòd id ſuaderet anni tempus: paulo poſt ius carnium,lac,butyrum,cremorẽ. AB. O ſpurciciem,ne belluis quidem tolerabilem. TR. Quanto tu tragicoteron exclames,ſi ſcias alios in aliorum pocula manus fordentes immittere,conijcere ouorum et pomorum & nucum putamina,& oliuarum ac prunorũ oſſa. AB. Abſtine ab hiſce narrandis,ſi uis ne me hinc in ſyluas aliquas fuga abripiam. TR. Audi tu in aurem Glaucia. Quidam horum geſtant in faciendo itinere cornu uenatoriũ,plenum ut neceſſe eſt puluere,& ſtipulis,& floccis,& ſordibus alijs,ex hoc bibimus. GL. Quid? TR. Quid uerò? uinum. GL. Imò uerò mentem. TR. Planè ita eſt,& poſt epotam mentem,matulis non admodum mundis,ſumptis de ſcamno lecticari,uſi ſumus pro calicibus. AB. Quis fuit conuiuij exitus,tanquam fabulę? AS. Natant uino pauimẽta,inebriati ſumus omnes,hoſpes in primis homo ſtrenuus,deiectis ſub menſam magna uictoria duobus aut tribus. AB. O præclaram uictoriam,& de re pulcherrima ac prædicanda. Sed omnes tamen uinum uicit? AS. Etiam. AB. Miſerum te,quid putas eſſe ebrium? AS. Probè & ex animi ſentẽtia indulſiſſe Genio. AB. Cui Genio? bono an malo? GL. Si rectè omnia ſcruteris,nuſquam inuenies cui indulgeãt,neq; enim animo,nec uoluptati,nec ulli rei alteri,cui alij indulgent,qui uitijs obtemperant,et prauis animi cupiditatibus. Sed inebriari,eſt ſenſuum facultates amittere,exire de poteſtate rationis, iudicij,

dicij, mentis: planè ex homine fieri uel pecus, uel saxum. Quæ deinceps sequantur, etsi nunquam ebrios uidi, tamen facillimum est coniectare, loqui & nescire quid loquaris: si quid commissum est tibi arcanum maxime celandum, effutire, atq; ea dicere, propter quæ te & tuos & sæpe patriam ac prouinciam uniuersam in graue discrimen adducas, nulla distinctio amici & inimici, uxoris & matris, rixæ, iurgia, inimicitiæ, plagæ, uulnera, mutilatio, occisio. TR. Etiam sine ferro & sanguine, nam non pauci continuant ebrietatem cum morte. GL. Quis nõ malit domi se cum cane aliquo aut fele includere, quàm cum ebrio? plus enim mẽtis est in illis animantibus. AB. Post ebrietatem uerò cruditas, debilitatio neruorũ, paralyses, arthretici cruciatus, grauedo capitis, & corporis totius, hebetatio sensuum omnium, memoria extinguitur, ingenij acies retunditur: unde stupor in tota mente, et ad intelligendum sapiendumq;, et ad eloquendum. AS. Iam incipio intelligere, magnum esse malum ebrietatem, posthac dabo sedulam operam, ut bibam ad hilaritatem, nõ ad ebrietatem. GL. Hilaritas est ianua ebrietatis, nemo uenit ad bibendum eo animo, ut inebrietur, sed bibendo exhilaretur, continuò pòst sequitur ebrietas, difficile est enim signare hilaritatis metam, atq; in ea sistere. Lubricus est gradus ab hilaritate ad ebrietatem. AB. Dum uinum habes in scypho, illud est in tua potestate: dum in corpore, tu es in illius: haberis, iam non habes, quum bibis, tu tractas uinum pro tuo libito: postquam biberis, illud te tractabit pro suo. AS. Quid ergo? nunquam ne est bibendum? AB. Dum uitant stulti uicia, in contraria currunt, bibendum quidem, non potandum. Natura sola in hoc docet bruta, hominem nõ docebit eadem natura ratione adiuta? Edes cum esuries, bibes cum sities, fames & sitis admonebunt quantum, quando, quatenus edendum & bibendum. AS. Quid si semper sitiam, nec sitim possim mitigare, quin fiam ebrius? AB. Bibe quod inebriare non possit. AS. Non fert constitutio mei corporis. AB. Quid si tantum esuries, ut exatiari nullo cibo posses, nisi disrumpereris? AS. Ea uerò non esset fames, sed morbus. AB. Nimirum opus esset medicina ad eam famem tollendam, non dapibus, nónne? AS. Quid ni? AB. Eodem prorsum modo medico tibi esset opus ad eam sitim, non caupone: & potione de pharmacopolio petita, non de œnopolio, non est ea sitis, sed morbus. & quidem pernicios̃us.

REGIA.

Agrius, Sophronius, Holocolax.

AG. Quid est quod tam multi regem comitantur, tam uario cultu? SO. Quin tu potius uultus contẽplaris, quàm cultus? magis sunt enim uultus uarij acdiuersi, quàm cultus & uestitus. AG. Istud quoq; de uultibus quam nam habet causam? SO. Vestiuntur quidem aliàs pro facultatibus, aliàs pro ratione dignitatis aut generis, sępe etiam ut cuiusq; est uel ambitio, uel uanitas, multi quoq; uestimentorum elegantia utuntur pro hamo & reti, ad fauorem captandum uel regis, uel procerum: animos puellarum nõ rarò. Vultus autẽ affectus animi sequitur: talis est ferè, qualis interior animi habitus. AG. Sed cur tã multi huc conueniunt? HO. An non decet ut plurimi sint, ubi est caput & regimen prouinciæ totius? SO. Optimè, sed pleriq; non adeò remp. spectant, ut priuatã: & sequũtur eum, in cuius manu est regimẽ non tam patriç, quàm fortunarũ. HO. Quid ni? quandoquidẽ omnia sunt pecuniæ uenalia. SO. Sic indicant illi, quibus animus & mens nihil omnino est: ualetudo autem, & dotes corporis uiles. AG. Quid opus est in hoc tumultu aulico tanta philosophiæ speculatione? ego uerò malim de uobis intelligere, qui nã isti tanto numero, tam uaria specie ac forma. HO. Ego tibi omnes percensebo ordine, nã Sophronius hic, quantum intelligo, nõ est admodũ in regijs uersatus: ego uerò comitatus omnes regios adij, penetraui, perscrutatus sum, perspexi, gratus semper omnibus et iucundus. SO. Inde credo parasti tibi cognomen illud Holocolacis. HO. Rem tenes. sed tu Agri ausculta. Ille, in quem aures, oculi, mens ommiũ intenta est ac defixa, est rex, caput reip. SO. Verè caput, & ideo salus, quũ est sapiẽs ac probus: pernicies autem, quũ malus aut demẽs. HO. Ille, qui ponè sequit puellus, est filius eius hęres, quẽ in aula Gręca uocabãt δεσπότην, hoc est dominũ: in Hispania uocãt Principẽ, in Gallia Delphinũ. Torquati illi in uestib⁹ holosericis & holobryzis, proceres sunt regni, insignes dignitatũ militariũ nominib. principes, duces, pręsides limitanei, quos marchiones nominãt, comites uiri,

qui barones uoce barbara nominantur, equites. Ille est magíster equitum, quem uulgò comitẽ stabílem appellant, nomine ex aula Græca sumpto, ubi magnus Conestabulus cognominabatur, sicut præfectus maris Admiralus. Est & prætorio præfectus, qui non solum palatio præerat, sed etiã satellítio, quem Romuli tempore præfectũ celerum nominabãt, & satellites ipsos celeres. AG. Qui nam sunt illi in uestibus talaribus, magna seueritate uultus? HO. Sunt regij consultores. S O. Istos quos in cõsilium adhibet princeps, prudentíssimos esse oportet, magni rerũ usus, et in decernẽdo grauitatis ac moderationis summæ. A G. Qui ísthuc? S O. Quia sunt oculi & aures Principis, atq; adeò regni uniuersi, & eò magis, si cæcus aut surdus sit rex, captus suis sensibus uel ab ignorantia, uel à delicijs. A G. Etiam ne luscus ille, & ille alter surdaster, oculi atq; aures sunt regis? S O. Peior est cordis cæcitas & surditas. HO. Eos qui sunt à consilijs, sequuntur scribæ, nec ij pauci uel unius ordinis, tum qui pecuniam principalem tractant, uel procurant, coactores, tribuni erarij, prefectus fisci, procurator fisci, et fisci aduocatus. AG. Qui sunt iuuenes illi cõptuli & festiui, qui semper regẽ sectantur, & astant illi, alij arridẽtes, alij ore aperto uelut admirabundi? HO. Hęc est cohors intimorum amicorum, deliciæ atq; oblectamenta regis. AG. Duos illos ingredientes, cur assectantur tam multi uultuosi? HO. Quia ijs est apud regem fides precipua, alter est præfectus sacris scrinijs, siue princeps scribarum: alter à secretis arcanis, apud quẽ est regni breuiarium. Idem est principi à memoria, eaq; de caussa offerunt se illi quotidie tam multi, ut memoriam illius de se refricent ac renouent, quandoquidem is est principis memoria. Illi autem qui ducunt uultus, sunt litigatores, quiq; res suas persequuntur: nec eorum unq; negocia finem inueniũt, longa contexta serie procrastinationũ. Duo illi qui deambulãt in porticu, prefecti sunt, alter cubiculo, alter regio equili, habent hi sub se alios permultos cubicularios & equisones. Sed ingrediamur regiã cœnationẽ. A G. Ah quanta turba, qui apparatus, tã anxius & morosus? S O. Id uerò maiore cum admiratione fueris intuitus, si scias, quàm leuẽ ad rem pertinet: nempe ut sorbeat ouum unum, & pauxillum uini bibat nauseabundus. H O. Ille est hebdomadæ huius architriclinus, cum sirpo Indico: pocillator est adolescens ille, structor nondum est ingressus. A G. Qui sunt cum rege pransuri? H O. Qui nam esset tam beatus, qui posset epulis accumbere diuũm? S O. Atqui olim regiæ mensæ adhibebãtur conuiuæ, modò duces exercitati, modò uiri claro genere: aliàs insignes uel usu rerũ, uel erudítione, quorum sermone rex fieret melior ac sapientior. Sed Gothica & aliorum Barbarorum superbia morem hunc nostrum inuexit. HO. Habent proceres assecias suos armigeros, exoletos, pueros pedíssequos, pueros à pedibus, siue à calcari. Sunt inter eos diuites magnificentíssimi, qui pleroq; excipiũt cœna recta. alij, quibus hoc molestum uidetur, mittũt amicis sportulas: idq; est amicis tenuioribus utilius, sed rectà conuiuari plus habet splẽdoris. A G. Aliud hominum genus uidere mihi uideor in illo cœnaculo. H O. Illud est gynæcium, ibi regina habitat cum matronis suis & puellis, aspice ut ingrediuntur & egrediuntur ex Parthenone, tanquam apes ex aluearío, iuuenes amatores, mancipia Cupidinis. S O. Sæpe & senes, bis pueri. HO. Nihil est maioris uoluptatis, quàm audire illorum acutè excogitata dicta uel poëmata, cãtiunculas, melodias antelucanas, confabulationes cum puellis: uidere saltationes, obambulationes, uarietates colorũ in cultu, habitus & formas uestimentorum, habent pueros amanuenses, per quos mittuntur & remittuntur mandata: hi uerò nunciant & renunciant ultro et citro mandata, qua solertia, diligentia, educatione, diui uestram fidem, nudis capitibus, flexo poplite, atq; etiam positis genibus. Audire est quotidie & uidere aliquid noui, inopinati, acutè & subtiliter excogitati uel dicti, animosè aut dexterè aut solutè facti. S O. Imò dissolutè. H O. Quæ fœlicitas maior? quis possit ab huiusmodi suauitate diuelli? S O. Colax Colax, & tu sine amore insanis, & sine uino ebrius es, quę ineptia potest esse maior, quàm ista abs te descripta? H O. Nescio quî fiat, ut ex scholis uideas pleroq; discedere, ingressi semel aulam in ea consenescant. S O. Tanquam qui de Circes poculo biberant, amissa mente, & in belluarum ingenium degenerantes, nolebant inde egredi, & ad hominum naturam ac conditionem redire. A G. At hi omnes, quum se ad suam quisq; domum receperunt, quid agunt? quibus se actionibus occupant, ut saltem fallant tempus? SP. Plerique omnes

nihil

nihil magis addunt ſerium, quàm quod cernis atq; adeò ocium illis multorũ uiciorum parens eſt ac nutricula. Ludunt quidam taxillis, chartis, alueolo, aciebus: alij per occultam detractionem & artificioſam maledicentiam horas pomeridianas tranſmittũt: hoc eſt, quibus domi deſident, aliqui mirificè capiuntur ſcurris & planis, in quos ſunt profuſiſsimi, cętera præparci & ſordidi. Sed præcipua aulæ corruptela eſt, aſſentatio uniuſcuiuſq; erga alios omnes, quodq; peius eſt, erga ſemetipſum, ea efficit, ut nullus unquã nec à ſe, nec à ſocio ueritatẽ conducibilẽ audiat, niſi fortè in iurgio: quam is tum parũ pro ueritate accipit, ſed pro cõtumelia. HO. Hic quæſtus eſt nũc multo uberrimus, tu cũ tua ueriloquentia eſuries ſtrenuè: ego arridendo, abblandiendo, omnia approbãdo, & laudando, euaſi locuples. AG. Non poſſent hæc incõmoda reges corrigere? SO. Perfacilè, uellẽt modò. Sed alijs hi mores placẽt, quia ſuorũ ſimiles: alij ipſi ſibi eas occupationes accerſunt, per quas nunquã uacet recti aliquid aut ſani cogitare: non deſunt, qui remiſsis animis, & diſſoluti, nõ arbitrant illis domus ac familiæ mores ad curã ſuã pertinere: quę nõ pertinẽt profectò minus, quàm ad unumquẽq; noſtrũ ſua domus priuata.

PRINCEPS PVER.

Morobulus, Philippus, Sophobulus.

MO. Quid agit tua Celſitudo Philippe? PH. Lego, & ediſco, ut ipſe intueris. MO. Intueor ſanè, & cum dolore, defatigas te, & maceras generoſiſsimum iſtud corpuſculum. PH. Quid ergo agerem? MO. Quod alij proceres, principes, uiri nobiles & opulenti: equitare, confabulari cum puellis Auguſtæ matris tuæ, ſaltare, diſcere artem tractandi arma, luſitare foliis aut pila, ſalire, currere, hæc uides eſſe ſtudia nobilitatis iucundiſsima. Quòd ſi tantis oblectationibus fruuntur, qui uix digni ſunt ut in familiã tuam admittantur: quid te facere conuenit, tanti Principis filium, & hæredem? PH. Quid ſtudium literarum, nihil'ne prodeſt? MO. Prodeſt quidem, ſed iis qui ſunt initiandi ſacris, aut qui ea arte uictum ſunt ſibi comparaturi: quemadmodum alijs ſutoria, alijs textoria, & artes cæteræ quæſtuarię. Surge quæſo te, pone libros de manibus, eamus deãbulatum, certe ut reſpires aliquantiſper. PH. Non licet mihi nunc per Stunicam & Siliceum. MO. Qui ſunt hi Stunica & Siliceus? an non ſubditi tui, in quos tu habes imperiũ, non illi in te? PH. Stunica eſt educator meus, Siliceus autem inſtitutor literarius. Subditi ſunt illi quidem mei, ſeu uerius patris: ſed pater, cui ego ſum ſubditus, præfecit illos mihi, & me illis ſubiecit. MO. Quid ergo? dedit pater Celſitudinem tuam in ſeruitutem illis hominibus? PH. Neſcio. MO. Ah facinus indigniſsimũ. SO. Minime uerò, ô fili, imò illos fecit ſeruos tuos, quos uoluit tibi ſemper adhęrere, oculos, aures, animum, mentem in te unum defixa gerere ſemper, et relictis ſuis quenq; negocijs, tuum unius negocium agere: non ut te imperioſè uexent, ſed ut rudes tuos mores boni illi & ſapientes uiri ad uirtutem, decus, atq; excellentiam forment: non quò te reddant mancipium, ſed ut uere liberum, & uere principem, quibus ſi non obtemperaueris, tum demũ ſeruus eris extremæ conditionis, peior iis qui hic inter nos uerſantur, empti & uẽditi ex Aethiopia uel Aphrica. MO. Cuius tandẽ eſſet mancipiũ, ſi illis educatoribus morẽ nõ gereret? SO. Nõ certe hominũ, ſed uitiorũ: qui domini ſunt importuniores, atq; intolerabiliores quouis homine improbo & ſceleroſo. PH. Nõ ſatis iſta intelligo quæ dicis. SO. At intellexiſti, quæ Morobulus? PH. Planiſsimè omnia. SO. O quàm eſſent homines fœlices, ſi quàm citò habẽt ſenſum atq; intelligentiã rerũ leuiũ & malarũ, haberent etiã bonarũ et conducibiliũ. Nunc uerò contrà euenit, ętate iſta nugas, ineptias, imò inſanias, ad quas te Morobulus eſt adhortatus, facile intelligis: quæ ego de uirtute, de dignitate, de omni laudis genere dicerẽ, tam caperes, quàm ſi Arabicè loquerer, aut Geticè. PH. Quid ergo faciundum cenſuleres? SO. Vt ſaltẽ ſuſtineres aſſenſionẽ, nec huius ſuaſibus nec meis acquieſceres, quoad de utriſque poſſes iudicare. PH. Quis dabit hoc iudiciũ? SO. Aetas, inſtitutio, experimẽta. MO. Hui quàm eſſe longũ iſta expectare. SO. Bene mõet Morobulus, abijce libros: eamus luſitatũ, & ludemus ludũ, in quo unus eligitur rex, is præſcribit alijs quę ſint agẽda, parent cæteri iuxta leges luſionis, tu eris rex. PH. Vt erit ludus? nã ſi eũ ignorẽ, quomodo potero regem in illo agere? SO. Quid dicis Philippule dulciſsime, deliciæ Hiſpaniarũ? in ludo et rebus leuiſsimis, in quib⁹ error nihil adfert periculi, nõ auderes regnũ

ſuſcipere,ludi neſcius:et uis tot & tanta regna ſeriò capeſſere ac regere, ignarus condi-
tionum populorum,legum,adminiſtrationis:denicp rudis totius prudentię,inſtructus
ſolum ridiculis ineptijs,quas tibi Morobulus hic in animũ inſtillat:Heus puer,dic præ-
fecto equilis,ut proferat huc equum illum Neopolitanum,ferociſſimum calcitronẽ &
ſternacem,in quo Philippus ſedeat.PH.Minime illum uerò,ſed alium cicuratiorẽ, nam
regendi equi tam refractarij nondum artem habeo,nec uires.SO.Quęſo Philippe,& pu
tas tu leonem ullum eſſe æquè ferocem,aut equum adeò calcitronẽ,& refractarium,&
minus parentem frenis,quàm gentes ac cœtus hominum:qui conueniunt,& congre-
gantur ex omni uitiorum,flagitiorum,ſcelerum & facinorum genere,ex animi pertur-
bationibus concitatis,incenſis,inflammatis,ardẽtibus:equum nõ audes attingere,po-
pulum poſcis quouis equo ad regendum tractandumcp difficiliorem:Sed miſſa iſthæc
faciamus.Vides in hoc flumine illam cymbulam:nauigatio eſt iucundiſsima atcp amœ
niſsima inter prata & ſalicta,quæſo deſcendamus in eam:tu ſedebis ad clauum, & ages
cymbam.PH.Ita planè,ut uos ſubuertã,& demergam,quemadmodũ nuper fecit Pimen
tellulus.SO.Ne cymbã quidẽ gubernare uis,in amne tam modico & tam placido,quia
rudis:& committis te mari illi,undis,fluctibus,tempeſtati populorum,inſcius & inex-
pertus,planè uſu tibi uenit,quod Phaëthonti:qui aurigãdi neſcius,ardore iuueníli cur
rum patris gubernandũ ſibi depopoſcit,notam eſſe tibi fabulam reor.Præclarè Iſocra-
tes,duas res maximas in hominum uita dicebat eſſe,principatum & ſacerdotium:quas
tamen nemo non expeteret tanquã dignus,nemo nõ crederet ſe rectè poſſe gubernare
tanquã prudentiſsimus.PH.Intelligo nihil eſſe conditioni ac perſonæ meæ perinde ne-
ceſſarium,ut artẽ ac peritiã regendi regni.SO.Probè rem tenes.PH.Quomodo eam aſſe-
quar?SO.Eduxiſti tu illam tecum ex matris utero?PH.Nihil minus.SO.Quomodo igitur
ſcies,niſi diſcas?PH.Nullo modo.SO.Qua igitur fronte audet Morobulus hic eſſe tibi au
thor,ut ea ſtudia reijcias,quibus & artis huius peritia,& aliarum rerum maximarum ac
pulcherrimarum cognitio paratur?PH.A quibus ergo ſunt hæc hauriendа?SO.Ab ijs,
qui ea maximis ingenijs animaduerterunt atcp obſeruarunt:quorũ alij ſunt mortui, alij
uiui.PH.E mortuis quomodo diſcendum?poſſunt ne mortui loqui?SO.Nunquã ne fan
do audiuiſti nominari Platonem,Ariſtotelem, Ciceronem, Senecam, Liuium, Plutar-
chum?PH.Magna nomina:ſæpe,& cum ingenti admiratione ac laude.SO.Illi ipſi,& alij
permulti eorum ſimiles,iam olim uita functi,cõfabulabuntur tecum,quoties & quan-
diu libuerit.PH.Quomodo?SO.Libris,quos ad docendã poſteritatem reliquerunt.PH.
Quin dantur mihi illi iam in manus?SO.Dabuntur breui,poſteaquam didiceris eum
ſermonem,quo poſsis loquentes illos intelligere.Suſtine pauliſper,atcp hanc breuem
moleſtiam perfer,quæ deuoranda eſt in accipiendis principijs:illico poſt incredibiles
ſequentur delectationes,quas qui nondum deguſtarunt,mirandum non eſt à literato
ſtudio abhorrere.Nam qui ſunt experti,eos citius à uita quàm à libris & rebus cogno-
ſcendis auelleres.PH.Cedò uerò,qui ſunt uiui,à quibus ſapientia hæc diſcenda eſt,&
mens bona?SO.Si iter eſſes quodpiam initurus,à quibus tandem de itinere percontare
ris?utrum ab ijs qui iter illud nunquã uidiſſent,an qui aliquando cõfeciſſent?PH.Ab ijs
ſcilicet,qui confeciſſent.SO.Vita hæc non ne eſt uelut iter quoddã, & profectio perpe-
tua?PH.Sic uidetur.SO.Qui ergo iter hoc perambularunt,ſenes an iuuenes?PH.Senes.
SO.Senes igitur aſcultandi.PH.Omnes indifferenter?SO.Acutè rogas,nõ omnes promi-
ſcuè:ſed quemadmodũ de uia,ſic de uita,utri norũt uiã,qui eã peregerũt nihil animad
uertẽtes,aliud agẽtes,animo nõ minus peregrinante quàm corpore:an qui annotarunt
diligẽter & attentè ſingula,& memoriæ mandarũt?PH.Nimirũ hi poſteriores.SO.Ergo
in conſilio de uitę ratione capiendo non audiendi iuuenes,qui iter hoc nunquam ſunt
ingreſsi:quãto minus adoleſcentes,& quod ſtultiſsimũ eſt atcp indigniſsimum,pueri?
necp ad id admittẽdi ſenes imprudẽtes,laſciui,demẽtes, deteriores pueris:quos diuina
oracula execrantur,quòd ſint pueri centũ annorũ.Solis præbẽdæ aures ſenibus magni
iudicij,uſus rerũ et prudẽtię.PH.Quo ſigno eos dignoſcã?SO.Nimirũ ętate iſta,fili,nullo
adhuc:ſed ubi maius & firmius acceſſerit iudicium,facilè id cognoſces ex uerbis & fa-
ctis,tanquam nota certiſsima.Interea uerò,dum ea ingenij facultate non uales,crede te

cunctum

cunctum & cõmitte patri tuo,& ijs quos tibi pater adiunxit inſtitutores ac magiſtros, infirmęq; iſtius ętatis gubernatores,& quaſi manuductores per eam uiam,quã tu nunquam ingreſſi,nam patri,cui charior es,quàm ipſemet tibi,maior eſt de te cura,quàm tibi ipſi:atq; ad eam rem non ſolum ſuo uſus eſt conſilio,ſed hominum ſapientum.MO.Nimis diu tacui.SO.Ita planè,præter morem tuum,eamq; rem ego iamdudũ uehementer demirabar.MO.An non pater tuus Philippe,& rex Gallię,& alij magni reges ac principes,ſine literis & labore iſto tam moleſto,quem hic teneris tuis humeris inclementer imponit,regna & ditiones ſuas regunt,& in officio continent?SO.Nulla res tam facilis eſt,quæ non fiat difficilis ſi inuitus facias.Non eſt opera literis impenſa laborioſa ei,qui libens eam ſubit.qui autem inuitus,ei uerò uel luſitare,& in locis deambulare amœniſſimis,graue ac intolerandum eſt,tibiMorobule nugandi auidiſſimo,& nugis ſemper aſſueto,ſeriũ aliquid uel agere,uel audire,inſtar eſt mortis,uiciſſim alij complures uitam ſibi exiſtimarent acerbam,ſi ad iſtum modum uitæ ſuæ rationes inſtituerẽt.Quàm multi ſunt in aulis præſertim,quibus nihil eſt dulcius,quàm ociũ torpẽs atq; inertiſſimum? admouere manum alicui operi,tormenti eſt loco,quàm multi uiciſſim in populis,qui emoriantur citius,quàm ſic dies omnes uacuos tranſigere?& celerius delaſſentur nihil agendo,quàm ab intentione animi in negotiũ aliquot.Sed ut reſpondeã tibi de Cæſare & rege Gallię,audies à me in uniuerſum de ſenibus:quos poſui eos eſſe,qui ſpaciũ hoc uitæ decurriſſent.Si omnes quotquot uiam quampiã peregiſſent,cõcorditer narrarent ſe per uiam in locũ incidiſſe plenum difficultatis & periculi,ex quo faucij & peſsimè affecti diſceſſerint:quòd ſi eiuſmodi iter rurſum eſſent ingreſſuri,nihil diligentius cauerent,quàm illud diſcrimen:quid tu cenſes,an nõ hominis foret amentiſſimi,quum eadem ipſe uia inſiſteret,non recordari tanti periculi,non illud deuitare?PH.Nondum teneo,quid uelis.SO.Faciã igitur planius exemplo:finge eſſe ſupra flumen iſtud tabulam anguſtã pro ponticulo:referant tibi omnes,quotquot equo inſidentes tentarint illam trãſire,decidiſſe in aquã,adijſſe uitę diſcrimen,ægrè eſſe extractos ſemiuiuos.intelligis ne hoc?PH.Belliſsimè.SO.Quid tu iam,an non tibi demens uiderêre,ſi faciens illàc iter, non ex equo deſcenderes,& effugeres periculũ,in quod alios ueniſſe audis?PH.Nimirum ita agerẽ.SO.Et meritò.Quære tu iam ex ſenibus,quid maximè ſenſerint incõmodum in uita,quid eos prætermiſiſſe doleat,& uehemẽter pœniteat?omnes tibi uno ore reſpondebũt,qui aliquid didicerũt,nõ plus didiciſſe:qui uerò nihil, nõ adhibuiſſe operam,ut aliquid ſcirent.In hãc querimoniã ingreſsi,nõ faciunt finẽ referẽdi,miſſos ſe fuiſſe à parentibus aut educatoribus ad ſcholas & magiſtros literarũ:ſe tamẽ uanis delectatiunculis uel luſionum,uel uenationum,uel amorum,aut eiuſmodi nugarum illectos, amiſiſſe pulcherrimas è manibus diſcendi occaſiones,itaq; cõqueruntur de fato ſuo,& ſortẽ ſuam deplorant,ac ſemetipſos accuſant,damnant,interdũ quoq; execrantur.Vides ergo locum hũc deſidiæ atq; ignorantiæ eſſe in uia hac uitæ maximè infeſtum & periculoſum,unumq; omniũ præcipuè deuitandũ?quoniã quidẽ audis tã miſerabiles eorum querelas,qui in illum ſunt collapſi:is eſt igitur omni cura et diligentia cauendus,et ſegnicie,ocio,deliciolis,nugis reiectis ac ſpretis,in ſtudia literarũ cultumq; bonę mentis tota animi intentione incumbendum.Tu hac de re patrem tuum roga,tametſi iuuenẽ adhuc:& tu Morobule tuũ,iam ſenẽ,intelligetis ex eis,uerã eſſe meam ſententiam.

LVDVS CHARTARVM SEV FOLIORVM.

Valdaura, Tamayus, Lupianus, Caſtellus, Manricus.

VA.Quàm aſperum tempus,quàm rigens & ſæuum cœlum,quàm obſcœnum ſolum.TA.Quid nos monet hic cœli ac ſoli habitus?VA.Non egredi domo.TA.Quid uerò domi agere?VA.Ad luculentum focum ſtudere,meditari,cogitare de rebus,quæ aliquid emolumenti adferant menti & probis moribus.CA.Id quidem agendum præcipuè,nec aliquid eſſe debet homini antiquius.Sed ubi ab intẽtione illa delaſſatus fuerit animus,quò diuertet,hoc duntaxat tempore?VA.Alijs quidem aliæ ſunt animorum refectiones,ego uerò luſu foliorum magnopere oblector ac recreor.TA.Et hæc temporis qualitas eò inuitat,ut abdamus nos in cubiculum benè clauſum,& obſeptum undiq; à uento & frigore,lucente camino,menſa poſita cum chartis.VA.Au minimè chartas.TA.

Luſorias

Luſorias dico. VA. Iſtud placet. TA. Tum pecuniæ promatur nonnihil, & calculi ad computandum. VA. Nihil opus erit calculis, ſi minutuli adſint numi. TA. Ego nullos habeo, prꝫterquam aureos & argẽteos craſsiores. VA. Cõmuta aliquos ex argenteis minuta pecunia, heus puer, cape ſtuferos hos ſimplos, duplos, ſeſquiduplos, triplos, & à numulario cura nobis numos minutos, ſimplos, duplos, triplos, non maiores. TA. Quàm nitidi ſunt hi numi? VA. Nimirũ recentes adhuc, & aſperi. TA. Concedamus in forum aleatorium, ubi omnia inueniemus parata. CA. Non expedit, nam haberemus arbitros plurimos, quid refert ludas illic, an uia publica? Conſultius fuerit, ut recipiamus nos in cubiculum tuum, & accerſamus ex ſodalibus aliquot, maximè animo refocillãdo idoneos. TA. Tuum conclaue eſt ad id commodius, nam in meo cubiculo ſubinde à pediſſequis matris interpellaremur, aliquid ſemper quæritantibus in arcis mundi muliebris. VA. In cœnatione igitur. TA. Eſto ita, eamus. Puer ſiſte hic nobis Franciſcum Lupianum, & Rodericum Manricum, & Zoilaſtrum. VA. Mane, minimè uerò Zoilaſtrum, hominem iracundum, rixoſum, clamoſum, calumniatorem, & qui minimis de rebus excitat ſæpe atroces tragœdias. CA. Optimè profectò mones: nam ſi adoleſcens talis recreationi ſe noſtræ admiſceret, nõ eſſet id ludere, ſed ſeriò rixari, accerſe igitur pro illo Rimoſulum. VA. Neꝫ hunc: niſi uelis, quæcunꝫ hic fuerimus nugati, ante ſolis occaſum notum eſſe toti ciuitati. CA. Tam bonus eſt præco? VA. Etiam rerum, quas ſciri nihil attinet. nam res bonas ſacratius reticet, quàm myſteria Eleuſina. TA. Veniant ergo Lupianus & Manricus ſoli. CA. Hi ſunt belli ſodales. TA. Et mone illos, ut adferant ſecum numulos: quicquid eſt autem ſeueritatis & ſerij, domi commendent Philopono tetrico: ueniant facetijs, lepôre, gratijs comitati. LV. Salui ſitis ſodales feſtiuiſsimi. VA. Quid ſibi uult contractio iſthæc frontis? exporrigite iſtos uulticulos, an non eſtis iuſsi, cogitationes omnes literatas apud Muſæa deponere? LV. Cogitationes noſtræ literariæ ſunt adeò illiteratæ, ut eas Muſæ quæ ſunt in Muſæo, reſpuant. MA. Saluete. VA. Salus eſt dubia, quando ad acies & pugnas uocamini, & quidem quibus reges ſint interfuturi. TA. Eſte bono animo: crumenę impetuntur, non iugula. LV. Crumena pleriſꝫ eſt pro iugulo, & pecunia pro ſanguine ac ſpiritu, uelut iſtis Caribus, quorum uitæ contemptus inſtrumentum eſt regibus ad exercendos ſuos furores. MA. Nolo ego eſſe actor in hac fabula, ſed ſpectator. TA. Quî ſic? MA. Quia ſum infortunatiſsimus, ſemper à ludo diſcedo uictus & ſpoliatus. TA. Scis quid dicunt prouerbio aleatores? ibi quærendam eſſe togam, ubi amiſeris. MA. Verum, ſed periculum eſt, ne dum togam amiſſam quæro, perdam & tunicam & interulam. TA. Accidit quidem hoc non raro, ſed qui non periclitatur, non diteſcit. MA. Ea eſt metallicidarum ſententia. TA. Imò etiam lanimedij Antuerpienſis. VA. Rectè habet, non poſſumus niſi quatuor ludere, ſumus quinꝫ, ſortiemur quis erit aliorum ſpectator. MA. Ego ero ſine ſortitione. VA. Nihil tale, nulli eſt facienda iniuria, non cuiuſquam uoluntas id decernet, ſed ſors: cui primus rex obtigerit, ſedebit ocioſus ſpectator: & ſi quid inciderit controuerſię, iudex. LV. Ecce uobis faſciculos duos foliorum integros, alter eſt Hiſpanienſis, alter Gallicus. VA. Hiſpanienſis hic non uidetur iuſtus. LV. Quid ita? VA. Quoniam deſunt decades. LV. Non ſolent illi habere, ut Gallici. Charta enim Hiſpanæ, quemadmodum & Gallicæ, in quatuor ſunt genera ſeu familias diuiſæ. Hiſpanæ habent aureos numos, carcheſia, baculos, enſes: Gallicę corda, rhombulos, trifolia, uomerculos, ſeu palas, ſeu ſpicula. eſt in quaꝫ familia rex, regina, eques, monas, dyas, trias, quaternio, pentas, ſenio, heptas, ogdoas, enneas. Gallicæ habent etiam decades: & Hiſpanis aurei, & carcheſia potiora ſunt pauciora, contrà enſes & baculi. Gallis autem plura ſunt ſemper meliora. CA. Quo luſu ludemus? VA. Triumpho Hiſpanico, & diſtributor retinebit ſibi indicem chartam, ſi ſit monas, aut imago humana. MA. Sciamus iam, quis erit ludo excluſus. TA. Probè mones, cedò folia: hoc eſt tuum, hoc iſtius, hoc Lupiani, tu es iudex. VA. Malim te mihi iudicem, quàm colluſorem. LV. Bona uerba, cur iſthuc quæſo? VA. Quia es in ludendo admodum uafer, & cauillator: tum aiunt te artem tenere componendi folia, ut tibi expediat. LV. Non habet fraudem mea luſio: ſed imperitiæ tuæ, induſtria mea uidetur impoſtura, quod ferè ignaris contingit. Cæterùm quî tibi placet Caſtellus? qui ſimulac lucratus eſt

pauxil-

pauxillum pecuniæ, deserit colluſores. TA. Eludere est hoc quidem, potius quàm ludere. VAL. Leuius hoc malum. nam si uincatur, affixus erit ludo, clauo pluſquam trabali. TA. Sed luſuri ſumus bini, duo contra duos, quomodo erimus comparati? VAL. Ego ludi huius inſciẽs, adhærebo tibi Caſtelle, quem audio eſſe callentiſsimum. TA. Adde etiã callidiſsimũ. CAST. Nõ est hîc opus electionibus, ſorti ſunt cõmittenda omnia: quibus obuenerint plura puncta, aduerſus eos pugnabunt, quibus pauciora. VAL. Eſto ita, aſsigna folia. MAN. Vt optaueram ego & Caſtellus, ab eadem ſtamus parte, contrarias tuentur partes Valdaura & Tamayus. VAL. Sedeamus, uti ſolemus, * decuſſatè. da mihi illam ſellam reclinatoriã, ut quietius perdam. TAM. Appone ſcabella, aſsideamus iam, ſortire cuius ſint primæ partes. VAL. Meæ ſunt, diſtribue tu Caſtelle. CAST. Quomodo? à ſiniſtra in dexteram, more Belgico, an cõtrà Hiſpano more, à dextra in ſiniſtram? VAL. Hoc more, quoniam ludo Hiſpanorum utimur. & reieciſtin' decades? CAST. Etiam: quot folia dabo ſingulis? VAL. Nouena. Sed quæ nam erit ſponſio? MAN. Terni in ſingulas manus denarij, cum geminatione ſponſionis. CAST. Senſim mi Manrice, nimium properas. non eſſet is luſus, ſed furor, ubi tantum pecuniæ ueniret in periculum. quomodo poſſes tu oblectari in anxietate illa, ne tot numi tibi pereant? denarij ſinguli ſufficient, & auctus ſponſionis erit dimidij, nempe aſsium quinq;. VAL. Rectè conſulis. ita nec nihil ludemus, quod eſt inſipidum: nec quod doleat, quod eſt acerbũ. CAST. Habetis ſinguli nouena folia? cordiũ eſt familia dominatrix, & hæc regina eſt mea. VAL. Neſcio quàm fœlix eſt omen hoc: certe eſt ueriſsimum, dominari uulgò corda fœminarum. CAST. Deſine ſpeculationes: reſpõde ad hoc, augeo ſponſionẽ. VAL. Ludũ habeo diſsipatum, & male cohærentem: cedo tibi. TA. Et ego item. diſtribue tu Manrice. VAL. Quid agis? non uertis chartam indicem? MAN. Volo prius meas computare, ne plures aut pauciores acceperim. VAL. Vnam habes plus iuſto. MAN. Deponam. VAL. Non eſt ea lex luſus, ſed ut uicem tuam amittas diſtribuendi, & trãſeat ad ſequentem. cedò folia. MAN. Non faciã, quandoquidem nondum protuli indicẽ. VAL. Imò facies per Deum. CAST. Apage, quid tibi uenit in mentem mi Valdaura? luſiurandum admiſces rebus leuiſsimis, quod uix grauiſsimis rebus adhiberi cõuenit. MAN. Quid tu dicis iudex? LVP. Profectò ignoro, quid ſit in eo facto ſtatuendum. MAN. Qualem iudicem nobis præfecimus, ſine iudicio, ducem ſine oculis? VAL. Quid ergo fiet? MAN. Quid tandem? niſi ut mittamus Lutetiã, qui hac de re adferat nobis aliquod ſenatuſconſultum. CAST. Miſce omnia, & rurſum impartire. TA. O qualem ludum mitto de manibus, nõ obueniet mihi hodie ſimilis. CAST. Miſcè probè iſthæc folia, & præbeto ſingulis attentius. VAL. Rurſum augeo ſponſionẽ. TA. Num non prædixi, nõ habiturũ me hodie in manibus ludum illi parẽ? ſemper ſum infortunatiſsimus. cur ego ludũ uel aſpicio oculis? CAST. Hoc uerò non eſt ludere, ſed ſe afflictare. hoc eſt refici, & recreari animum? ita concitari? ludum oportet eſſe ludum, nõ moleſtiã. MAN. Suſtine pauliſper, ne abijcias folia. nam eſt panicum. VAL. Reſponde igitur an recipias. MAN. Recipio, & rurſum augeo. VAL. Quid tu ſperas, me ferocibus tuis uerbis protelare? non concedo. MAN. Effare tandem ſemel, & impeditè, admittis ne? VAL. Etiam, & quidem libentiſsimè: & animus inſtigat me tali ludo maiore precio certare, ſed iſtud inter amicos ſufficit. TA. Quid uerò me non computatis inter uiuos? adeò nulla eſt mei mentio? CAST. Quid igitur tu ad hæc, homo fenee? TA. Ego uerò augeo mea ex parte depoſitũ. MAN. Quid tu dicis Caſtelle? CAST. Nunc me conſulis, poſteaquã tua opera depoſitum creuit in immenſum: ego incrementum hoc non auderẽ hoc meo ludo ſuſtinere. VAL. Reſponde affirmatè. CAST. Non habeo quod ſic reſpondeam, ſed ualde ambiguè, & dubitãter, & cunctabundè, & timidè, & diffidenter: eſt ne ſic ſatis expreſſè dictũ? MAN. Deum immortalem quanta copia, nõ tam denſa nuper cadebat grando. Sed quæſo te, periclitemur pauliſper. CAST. Experiamur quando ita tibi placet, à me uerò ne ſperaris magnã opem. MAN. Feres tamen quas poteris ſuppetias. CAST. Nihil neceſſe id habes admonere. MAN. Planè uicti ſumus. TA. Vicimus denarios quatuor. miſce. VAL. Addo aſſes quinq;. CAST. Neſcio an cedã. nam ſcio me certò uictum iri. TA. Rurſum alteros quinq;. CAST. Quid tu ad hanc prouocationem dicis? MAN. Quid dicam? fugio. CAST. Tu perdidiſti proximum ludum, ſine me

hunc arbitratu meo perdere. Sentio me esse inferiorẽ, sed sustinendum est, quamdiu aliquid uidero superesse uiriũ. VAL. Quid ergo dicis? recusas? CAST. Non, imò addico. TA. Tu Valdaura non nosti hunc Castellum: superiorem habet ludum tuo, sed ita solet calidos prouocatores illectare in suum rete. Vide ne quò progrediaris temere, ubi tenearis irretitus. VAL. Diuûm fidem, quomodo potuisti diuinare foliũ mihi postremũ restare huius nationis? CAST. Noui omnia folia. VAL. Non omnino est istud incredibile. CAST. Ita planè noui à facie. VAL. Forsitan etiam à tergo. CAST. Nimium suspicios es. VAL. Tu me facis: eat hoc cum tua bona uenia. TA. Dispiciamus, num quæ sint chartæ auersæ maculatæ, unde possint noscitari. VAL. Faciamus, quæso uos, ludendi finẽ: angit me hic ludus, tam infœliciter cedendo. CAST. Vbi uoles. sed fortasse nõ in ludo est uitiũ, sed in tua imperitia, qui nescis ludũ scienter ad uictoriam accõmodare, sed iacis folia absq; arte, ut fors tulerit: ratus nihil interesse, quid prius, quid posterius mittas, quis quo loco sit iacturus. TA. Omniũ rerum est satietas, etiam uoluptatũ. & ego defessus sum iam sedendo, assurgamus aliquantisper. LVP. Cape testudinem hanc, & aliquid nobis cantilla. TA. Quid tandẽ? LVP. De ludo quippiã. TA. Carmen Vergilij? LVP. Isthuc ipsum: aut si mauis Viuis nostri, quod ille nuper canebat deambulãs in pomœrio Brugensi. VAL. Anserina uoce. LVP. Cane tu olorina. TA. Deus meliora. nã olor nõ canit, nisi fato iam urgẽte.

Ludunt & pueri, ludunt iuuenesq; senesq;
Ingenium, grauitas, cani, prudentia, ludus.
Deniq; mortalis, sola uirtute remota,
Quid si nugatrix, & uana est fabula, uita?

VAL. Possum uobis confirmare, esse carmen bene expressum, tanquam ex spongia arida. LVP. Tanta cum difficultate componit carmen? VAL. Magna. siue quòd raro, siue quòd non libenter, siue quòd aliô fert eum ingenij pronitas.

LEGES LVDI.

Varius dialogus de urbe Valentia.

Borgia, Scintilla, Cabanillius.

BOR. Vnde tu iam nobis Scintilla iucundissime? SCIN. Lutetia. BOR. Qua tandẽ Lutetia? SCIN. Qua tandem quæris? quasi sint multæ. BOR. Etiam si sit unica, ea quæ nã sit ignoro, aut ubi sita. SCIN. Lutetia Parisiorũ. BOR. Parisios nominari audierã, & quidem sæpe, Lutetiam nunquam. est ergo Lutetia, quos nos Parisios dicimus? Ea igitur est causa, cur tamdiu nullus es uisus Valentiæ, & potissimũ in Sphæristerio nobilitatis? SCIN. Alia ego uidi sphæristeria Lutetiæ, alia gymnasia, alios ludos, longè istis uestris utiliores ac præstantiores. BOR. Et quos quæso? SCIN. Triginta gymnasia plus minus in Academia illa, omni eruditionis, scientiæ, & sapientiæ genere referta: doctos præceptores, iuuentutem studiosissimã, & optimè moratam. BOR. Vulgus scilicet hominũ. SCIN. Quid tandem uocas uulgus? BOR. Fecẽ plebis, filios sutorum, textorũ, tonsorum, fullonum, & eiusmodi artificum atq; operariorũ. SCIN. Vos hic, ut uideo, ex uestra hac ciuitate metimini orbẽ uniuersum, & eosdem tota Europa existimatis esse mores, quos hic. dico iuuentutẽ illic esse frequentissimã principum, procerum, nobilium, & hominum locupletissimorũ, nõ ex Gallia modò, sed ex Germania, Italia, Britannia, Hispania, Belgica: admirabiliter addictã studijs literarũ, parentem institutorum præceptis & iussis: quorũ mores non simplici tantum admonitu formentur, sed acri reprehensione, quum est opus, etiã castigatione, plagis, uerberibus. quæ omnia & accipiuntur & perferuntur animis moderatissimis, & uultu modestissimo. CAB. Audiui sæpenumero eiusmodi narrari mihi, quũ agerem in Gallia legatus Fernandi regis. Sed omitte quæso nunc ista, aut differ aliud in tẽpus. uides nos esse in ludo miraculi, cui est proximũ Carrosserũ. hoc age, de pila sit iam sermo, oblectãdi nostri gratia. SCIN. Amabò ne assideamus, sed deambulantes colloquamur, quæ fuerit collibitum. quà ibimus? hác ne per diui Stephani, an illàc ad portã regalem, & uisemus in regia Fernandum ducem Calabriæ? CAB. Ne fortè optimi principis interpellemus studia sapientiæ. BOR. Præstabit mulas accersere, ut uehentes

hentes loquamur. CAB. Ne amittamus quæſo uſum pedum & crurũ, tempus eſt ſudũ ac ſerenũ, & aura frigidiuſcula, ſatius erit pedeſtres quàm equeſtres incedere. BOR. Eamus hàc igitur per diui Ioannis Hoſpitalis, ad uicum marinũ. CAB. Spectabimus obiter deco ras formas. BOR. Apage pedeſtres, erit dedecori. SCIN. Maiori eſt mea ſententia dedeco ri, uiros pendere de iudicio puellarum rudium atq; ineptarum. CAB. Vis ne ut rectà ea= mus per plateam ficus, & Diuæ Teclæ? SCIN. Non, ſed per uicum tabernæ gallinacei. nam in eo uico cupio uidere ædes, in quibus natus eſt Viues meus. ſunt enim, ut acce= pi, deſcendentibus ad ſiniſtram poſtremę in uico. & inuiſam eadem opera ſorores eius. BOR. Omitte nunc quęſo muliebres uiſitationes. ſi mulierem uis alloqui, eamus potius ad Angelam Zabatã. cum qua erunt confabulationes literatæ. CAB. Vtinã ſi id cupitis, adeſſet Marchiona Zeneti. SCIN. Si uera ſunt quæ de illa, cum eſſem in Gallia, audiui, maius eſt id argumentũ, quàm ut de illo tractari leuiter, & ab aliud agẽtibus uel poſsit, uel debeat. BOR. Aſcendemus ad Diui Martini, an deſcendemus per uicum Valleſij, ad plateam uillæ raſæ? CAB. Hàc inde ad ſphæriſteriũ Barzij, ſeu mauis Maſconorũ. BOR. In Gallia habetis ne ad hunc modum ludos in publico? SCIN. De alijs Galliæ urbibus non poſſem tibi reſpondere. Lutetiæ ſcio nullũ eſſe: ſed in priuato multa, uelut in ſubur biis Diui Jacobi, D. Marcelli, D. Germani. CAB. Et in ipſa ciuitate famoſiſsimũ, quod uo cant Bracchæ. BOR. Luditur eadem illic ratione, qua hìc? SCIN. Eadẽ prorſum. niſi quòd magiſter ludi præbet illic calceos, & pileos luſorios. BOR. Cuiuſmodi ſunt? SCIN. Cal= cei ſunt coactiles itij. BOR. Non eſſent hic utiles. CAB. Videlicet in uia lapidoſa. in Francia uerò & Belgica ludìtur ſuper pauimentum lateribus conſtratum, planum & æquabile. SCIN. Pilei ſunt æſtate leuiores, in hyeme aũt craſsi, profundi, cũ offendice ſub mento, ne in agitatione uel elabantur ex capite, uel decidant in oculos. BOR. Offendimento hic non utimur, niſi quũ eſt uentus uehementior. ſed quales habent pilas? SCIN. Nullos fe= rè folles, ut hic: ſed ſphærulas minores ueſtratibus, & multò duriores, ex corio albo. to= mentum eſt, nõ ut in ueſtris, lanugo è pannis tonſa, ſed pili ferè canini: eamq; ob cauſam raro luditur palma. BOR. Quomodo ergo percutiunt pilam? pugno ut folles? SCIN. Ne ſic quidem, ſed reticulo. BOR. Confecto ex filo? SCIN. Ex fidibus craſsiuſculis, quales fe rè ſunt ſextæ in teſtudine. habẽt funẽ tenſum, & reliqua ut hic in ludis domeſticis. ſub fu nem miſiſſe globum, uicium eſt, ſeu peccatum. ſigna ſunt bina, ſeu mauis metas: numeri quaterni, quindecim, triginta, quadraginta quinq; ſeu antegreſsio, æqualitas numero= rum: uictoria, quæ eſt duplex, ut cũ dicitur uicimus ſignum, & uicimus ludum. Pila aũt uel ex uolatu remittitur, uel ex primo reſultu: ex ſecundo enim ictus eſt inualidus, & ibi fit ſignũ, ubi pila eſt percuſſa. BOR. Non ſunt alię luſiones quàm ſpheræ? SCIN. In ciuita= te, quod hic, aut plures: ſed inter ſcholaſticos nulla alia permiſſu magiſtrorũ exercetur. ſed interdũ clàm luditur folijs & aciebus: puerili talis, nequiores taxillis. Nos inſtituto= rem habebamus Anneum, qui obſcœno die luſum foliorũ concedebat: ſed de illo, & in uniuerſum de luſione omni tulerat ſex leges, quas deſcriptas in tabella appẽderat in cu biculo. BOR. Ne graueris rogo te, & eas nobis referre, quemadmodum alia feciſti. SCIN. Pergamus deambulare. nam incredibili teneor deſiderio patriæ aſpiciẽdę, tamdiu à me non uiſæ. BOR. Conſcendamus mulas, ut ambulemus cõmodius, tum etiam honeſtius. SCIN. Honeſtatẽ hanc nõ emerim crepitu digitorũ. BOR. Ac ne ego quidem, ut uerũ fa tear, manũ ob eam mouerim: ſed neſcio quo pacto magis id uidetur decere noſtras per= ſonas. CAB. Iſthuc quidem rectè, ſed ſumus tres, & in anguſtis uijs aut hominũ frequen= tia diſiungeremur: unde neceſſe eſſet uel interrumpi ſermonem, uel multa ſemper à no= ſtrum aliquo non exaudiri, neq; intelligi. BOR. Eſto ſanè ita: pergamus pedeſtres, ingre= dere per angiportum hunc ad plateã Pegnarogiorũ. SCIN. Optime, inde per fabros cla uiles ad uicũ dulciarium, tum ad forum fructuariũ. BOR. Quin potius olitoriũ? SCIN. V= trunq; eſt. qui libentius oleribus ueſcuntur, uocent olitoriũ: qui fructibus, fructuarium. Quæ amplitudo fori? quæ deſcriptio uendentiũ, & rerum uenum expoſitarũ? qui odor ex fructibus? quãta uarietas, mundicies, nitor? nõ poſſunt horti excogitari huic foro pa res. quæ aũt ædilis noſtri & eius miniſtrorũ ſolertia & diligentia, ne quis emptor fraude à uenditore capiatur? Eſt ne ille, qui mula uehitur, Honoratus Ioannius? CAB. Nõ, ut ar=

bitror:nã unus ex meis pueris,qui eum modò cõuenit, reliquit illũ abdentẽ ſe in bibliothecam ſuã:qui ſi ſciret nos unà eſſe,nõ deeſſet haud dubiè noſtro ſermoni,& noſtris ludis ſeria ſua poſthaberet.BOR.Profer tandem leges.SCIN.Extricemus nos ab hac turba per plateã Diuæ uirginis redẽptoriæ, ad uicũ fumalis, & Diui Auguſtini, ubi minor eſt frequẽtia.CAB.Ne diſcedamus tam procul ab urbis corpore.aſcẽdamus potius per uicũ crumenariũ ad cliuũ,inde ad uicũ militarẽ, & ædes familiæ ueſtræ Scintilla, cuius parietes lugere adhuc uidentur mihi heroëm illũ comitẽ Oliuanũ.BOR. Imò luctu depoſito,talem iuuenẽ in tãti ſenis locũ ſucceſsiſſe ſeriò triũphant.SCIN. O ſi iuuat intueri curiã,& quadruplex forũ præfecti urbis,quod iam ferè familiæ ueſtræ Cabanilliæ hæreditariũ uidet,ciuile,criminale, & tercentũ ſolidorũ:quæ ædificia:quæ facies urbis?BOR.Nuſquã potes rectius leges ferre,ſi in foro & curia,ede tandẽ. Nã de laudib. ſeu de admiratione potius noſtræ ciuitatis,aliàs erit dicẽdi locus aptior.SCIN.Prima lex, quãdo ludẽdũ. Homo ꝓpter res ſerias eſt cõditus,nõ propter nugas & luſus.luſus aũt reperti ad reficiendũ animũ laſſum à ſeriis.tũc igit ludendũ, quũ animus aut corpus erit defatigatũ: nec aliter ſumendũ,ſi ſomnus,cibus,potus,& alia,quæ uires renouant ac reficiũt.alioqui inuicio eſt,quẽadmodũ alia,quę nõ ſuo fiũt tẽpore.Secũda lex,cũ quib.ludendũ.Quẽadmodũ facturus iter,aut iturus ad cõuiuiũ,diligẽter diſpicis,qui ſint futuri ſodales,aut comites: ſic in ludo animaduertendũ cũ quib.ludes,ut ſint homines tibi noti.nam in ignotis magnum eſt periculũ,& uerũ prouerbiũ Plauti:Lupus eſt homini homo, qui qualis ſit nõ nouit.Sint etiã belli,feſtiui, comes,cũ quibus periculũ nõ ſit: ne rixeris,aut pugnes,aut aliquid uel facias,uel dicas turpiter atq; indecorè:ne ſint blaſphemi in Deũ, aut deieratores:nõ in dictis ſpurci,ne quid ex cõtagione affricẽt tuis moríb.prauũ ac flagitioſum. deniq; ſint ij,qui nõ aliã ad ludum mentẽ adferãt, ſi tu:nempe ut à labore cõquieſcat & leuẽt animus. Tertia lex,quo ludo.Primũ noto:nam ignoratione nõ poteſt ſubeſſe delectatio,nec ludẽtis,nec colluſorũ,nec ſpectatorũ. deinde quod ſimul animũ reficiat,& corpus exerceat,ſiquidẽ tẽpus ac ualetudo patitur.Sin ſecus,ludus ſit in quo nõ omnia poſsit mera ſors.inſit etiã peritia,quę poſsit caſum corrigere. Quarta lex,qua ſponſione.Nec nulla ſpõſione,quod eſt fatuũ,& celerrimè exatiat:nec ita magna,quæ in ipſa luſione inquietet animũ,& ſi uincaris,mordeat ac diſcruciet. nõ eſt hic luſus,ſed carnificina. Quinta lex,quẽadmodũ. Vt anteq; ad ludendũ aſsideas,reputes te ad refocillandũ animũ uenire,in cuius aleã cõijcias pauculos numos,hoc eſt emas illis refectionẽ defatigationis.cogita eſſe ſortẽ,hoc eſt uariã,incertã,inſtabilẽ,cõmunem.nullã idcirco tibi fieri iniuriã,ſi perdas:ut id feras æquo animo,ne cõtrahas uultũ, & ſuffundas eum triſtitia:ne prorumpas in cõuicia,& maledicta,aut aduerſus colluſorẽ,aut quempiã ex ſpectatoribus.ſi lucrifacias,ne ſis in colluſorẽ inſolẽter dicax.prorſum toto ludo ſis comis, hilaris,facetus,iocoſus,citra ſcurrilitatẽ & petulantiã: ne des ſignificationẽ ullã fraudis, ſordium,aut auaritię.in cõtentione ne ſis pertinax,minime omniũ iurator,memor rem illam totã(etiam ſi meliorem cauſam habeas) nõ eſſe tanti,ut nomen Domini adferas in teſtimonium.Spectatores memineris eſſe uelut iudices ludi. ſi quid illi pronunciarint, cedito,nullã edens notã improbationis.hoc modo & luſus fit delectatio, & probi adoleſcentis grata eſt educatio ingenua. Sexta lex,quandiu ludendum. Quoad ſentias animum renouatum iam,& reparatum ad laborẽ,& uocat hora ad negociũ ſerium. Qui ſecus faxit,improbè factum uideri,uelitis Quirites iubeatis.BOR. CAB.Sicuti rogauit.

CORPVS HOMINIS EXTERIVS.

Durerius pictor, Grynæus, Velius.

DVR.Faceſsite hinc,nam uos nihil emetis,ſat ſcio:& eſtis mihi impedimẽto,quo minus accedãt emptores propius.GR.Imò uerò nos uolumus emere, modò uel preciũ relinquas noſtro arbitratu,& tẽpus ipſe præſcribas: aut cõtrà, nos tẽpus,tu preciũ. DVR.Bella negociatio,mihi nihil eſt opus tricis eiuſmodi. GR. Cuius eſt hæc imago,& quanti indicas? DVR. Imago eſt Scipionis Africani, & indico ſeſtertijs numis quadringentis,aut nõ multo minoris.GR.Quæſo te priuſq; uerbo uno eam addicas nobis,examinemus artẽ picturæ:& hic Velius eſt ſeſquiphyſicus, peritiſsimus humani corporis. DVR.Iam dudũ intelligo me à uobis intricari. ſed interea dum mercatores nulli adſunt,

nuga-

nugamini quantũ libuerit. GR. Nugas tu uocas peritiã artis tuę, quid faceres alienę? VEL. Primũ omniũ uerticẽ contexisti capillis multis & planis, quũ uertex dicat quasi uortex, à uertendis capillis: ut in fluuijs uidemus, quũ aqua se cõuoluit. DVR. Inepte, nõ cõsideras eũ esse male pexũ, more illorũ tẽporum. VEL. Brechma habet inæqualiter deflexũ. DVR. Acceperat uulnus miles ad Trebiã, quũ seruauit patrẽ. GR. Vbi tu id legisti? DVR. In decadib. Titi Liuij amissis. VEL. Tẽpora sunt nimis tumentia. DVR. Caua essent signũ dementiæ. VEL. Occipitiũ uellem uidere. DVR. Verte tabulã. GR. Cur dixit Cato inter cætera oracula, Frons occipitio prior est? DVR. Quàm estis fatui: an nõ in quouis homine prius cernis frontẽ, q̃ occiput? GR. Quosdã prius uideo auersos q̃ aduersos. DVR. Et ego libẽter, ut tales emptores & milites. VEL. Cato sensit, præsentiã domini potiorẽ esse ad curationẽ rerum, q̃ absentiã. Cæterũ cur antias adeò lõgas? DVR. Loqueris de his ca proneis. VEL. Etiã. DVR. Non habuerat multis mensibus tonsorẽ ad manũ, uelut in Hispania. VEL. Glabellã hanc cur cõtra ipsius uerbi etymon fecisti hirtã? DVR. Tu ipse uul sellis pilos detrahito. VEL. Et uibrissas extantes extra nares. sed tu, quæ tua est uersutia, culpam abs te reijcias in tonsorẽ. DVR. Inscie, nõ animaduertis eos fuisse ætatis illius mores, seueros, tristes, rusticanos. VEL. Imperite, nõ legisti Scipionẽ hunc ex omnib. sui tẽporis hominibus excultissimũ & politissimũ fuisse, & amantẽ elegãtiarũ? DVR. Expressus est, quũ exularet Lintherni. GR. Supercíliũ hoc est grande, & cõueniens Latio: cíliũ habet nimis cauũ, & genas depressas. DVR. Ex uigilijs castrensibus. GR. Tu nõ solum es pictor, sed rhetor, ualde uersatus in translatione criminũ. DVR. Et uos quantũ intelligo, in criminationibus. VEL. Malas habet nimiũ tumentes, & buccas istas. DVR. Inflat clasicum. GR. Et tu inflabas calicẽ, quũ hæc pingeres. VEL. Imò uerò utrẽ. sed alibi fecisti pilosum, palpebras ferè nullas appinxisti. DVR. Ex morbo illi deciderunt. GR. Quo morbo? DVR. Quære ab illius medico. GR. Iám ne intelligis, ob tuã tantã imperitiã detrahi debere de summa centũ sestertios? DVR. Imò ob uestras cauillatiões & interrogationes adeò molestas, addi ducẽtos oportere. VEL. Pupulas habet hic glaucas, atqui ego audiui ceruleas habuisse. DVR. Et ego cæsias, ut Mineruã bellatricẽ. VEL. Hirquos fecisti nimiũ carnosos, & sinus humẽtes. DVR. Flebat accusatus à Catone. VEL. Mandibulæ sunt nimis longæ, & barba densissima ac profusissima: tũ pilos dicas setas porcinas. DVR. Vos sine modo ullo estis loquaces, & argutuli cauillatores. Abite hinc, nam tabulę nõ fiet uobis amplius copia. VEL. Amabò mi Dureri, dum alios nõ habes licitatores, sine nobis hic cauillari. DVR. Qua mercede? VEL. Adscríbemus amabò hic tibi singula distícha, quo tabula fiat uendibilior. DVR. Nihil opus est meæ arti uestra cõmendatione. nam periti emptores, & picturæ intelligentes, nõ emunt uersus, sed artificiũ. VEL. Sed nares habet nimium patulas. DVR. Erat iratus accusatoribus. VEL. Nõ uidemus ualleculã. DVR. Latet sub barba: ac ne mentũ quidem cernitis, neq̃ anthereonẽ. GR. Horum omniũ feciſti tu cõpendium, beneficio grandis barbæ. VEL. Collũ placet mihi rectũ, & musculosum, itẽ iuguli. DVR. Gratulandũ est superis, quòd tibi aliquid probatur. VEL. At ne nihil in hoc quoq̃ desiderẽ, iugulos nõ habet satis cauos: quod in Socrate Phrysiognomon annotatum, tardi esse ingenij signũ pronũciauit. Armos istos uoluissem paulo erectiores, & ampliores. DVR. Nõ tã erat miles bellator, q̃ imperator. Nõ audiuisti apophthegma huius? de quo quũ milites quidã dicerẽt, nõ adeò eũ esse ualentẽ militẽ, ac imperatorẽ sapientem, is respondit, Imperatorẽ me genuit mater mea, non militẽ. Sed discedite, si nõ estis empturi. nam uideo accedẽtes quosdã negociatores publicanos. VEL. Eamus deambulatũ, & inter nos de humano colloquemur corpore, sine Scipiõe ac tabula. Simus nasus non decet generosam faciẽ. GR. Quid bosimus? quales fuerũt Hunni. VEL. Apage monstra. GR. Sílones non sunt minus deformes. Persæ aquilos uenerabantur, propter Cyrũ, quẽ ferunt ea fuisse forma. VEL. Ancon & campe sunt in brachio, quod in crure poples & genu, lacertus inde usq̃ ad manũ, à cuius musculis etiã crura dicuntur lacertosa. GR. Nónne is est cubitus, ut apud mẽsores? VEL. Est is quidẽ cubitus, & ancon ipse cubitus. GR. Vnde ergo rex Romanus Ancus? VEL. Ab incuruo cubito. GR. Manus sequit, maximum omniũ instrumentorũ, secta in digitos, pollicẽ, indicẽ, mediũ siue infamẽ, minimo proximũ, minimũ. VEL. Cur medius infamis? quid designauit flagitij? GR. Institutor no

ſter dixit,ſe quidem ſcire cauſam,nolle tamẽ ediſſerere,quòd eſſet turpis. Ne quæſieris igitur. non enim decet bonæ indolis adoleſcentes turpia ſcrutari. VEL. Atqui minimo proximum δακτυλικὸν Græci appellant,quaſi annularem. GR. Ita planè.ſed in ſiniſtra,nõ in dextra,quòd in eo ſoliti eſſent olim annulos geſtare. VEL. Qua de cauſa? GR. Aiunt à corde protendi illuc uenam, quæ quum annulo redimitur, uelut cor ipſum coronatur. Nodi digitorum ſunt condyli,& pro pugni percuſſu uox ea uſurpatur.inter nodos ſunt internodia,& generali uerbo artus,atq; articuli. Tiberiũ Cæſarẽ memorię produnt tam firmis fuiſſe digitorũ articulis,ut digito recens malum terebraret. VEL. Didiciſti chiromantiam? GR. Ne nomen quidem ipſum audieram.quid ita? VEL. Diuinaſſes hîc nobis aliquid ex inciſuris. GR. Negaui me ſcire:& res ſic habet. ſed ſi nunc me noſſe aliquid profiterer,& attentius manũ tuã cõtemplarer,libenter me auſcultares,& homini eiuſce impoſturæ imperitiſsimo fidẽ non omnino abrogares. VEL. Quî ſic? GR. Quia id eſt hominum ingeniũ,ut libenter eos audiant,qui ſe recõdita uel euentura profitentur enunciaturos. VEL. Vnde ſunt Scæuolæ? GR. Quaſi ſcæuę:à ſcæa,quę eſt ſiniſtra. Aiũt in ſexu fœmineo eſſe ſcæuas plures,q; in noſtro. VEL. Quæ eſt uola? GR. Cauũ manus,ubi inciſurę. VEL. Quid inuolare? GR. Id quod tu agis:libẽter furari, ſurripere,quaſi uola abſcondere,& quod rabioſa Lucretia,inuolare in oculos pediſſequarũ. Reliquũ corpus dẽpto capite eſt truncus, & ex trunco thorax, concauũ pectoris uſq; ad uentriculũ & coſtas: concauũ quidem interius.nam exterius inter brachia & pectus,ſinus eſt. Sub uentriculo eſt uenter,& in uentre imo pecten,& pudenda. VEL. An nõ pudendus magis podex, ſiue anus? GR. Vtrunq; pudendũ:poſterius ob turpitudinẽ, anterius ob flagitiũ & dedecus. Femur,& ut olim loquebantur, femen,nunc malũt pluratiuè femina. à genu eſt crus, cuius os tibia dicitur:carnoſum uerò illud poſterius,ſura.poſtremò pes,manui nõ abſimilis:nam & digitos habet, & uolã,quæ & ueſtigiũ dicitur,& ſolum pedis. VEL. Quid? num nõ ueſtigiũ,quod à pede imprimitur? GR. Et illud ipſum,& ſolum pedis. VEL. Noſtin' quæ ſint in corpore uirtutũ ſedes? GR. Quę tandem? VEL. In fronte pudor,in dextera fides,in genu miſericordia. GR. Planta pedis non eſt ipſum ſolũ pedis. VEL. At ſic putant multi. GR. Atqui Plinius ſcribit eſſe gentẽ, quę ſibi umbram faciat in meridie planta pedis,quam habent uaſtam admodum atq; enormem,qui fieri id poteſt? VEL. Profectò planta eſt à cruris uertebra ad digitos.

EDVCATIO.

Flexibulus, Grympherantes, Gorgopas.

FLEX. Quánam gratia miſit te huc ad me pater tuus? GR. Dixit te eſſe hominem egregiè inſtitutum,ſapienter educatum,eaq; de cauſa gratum huic ciuitati: cupere ſe,ut ego eiſdem quibus tu,ueſtigiis inſiſtens,perueniam ad ſimilem fauorẽ populi. FL. Quo modo igitur te id aſſecuturũ cenſes? GR. Ingenua educatione, quali te omnes prædicãt eſſe prædituũ. Adiecit pater,eam educationẽ magis decere me,quàm alium quemuis. FL. Cedo mi fili,quomodo ea in re uenis à patre imbutus? GR. Non tam me pater præceptis inſtruxit,q; patruus quidã meus,uir ſenex,uerſatus multũ & diu in Regũ comitatibus. FL. Quid ergo illi te docuerũt,mi fili & amice? GOR. Vide uir prudẽtiſsime,ne fortè per ignorantiã labaris in dictũ aliquod aut factũ ſtultum uel ruſticanũ, unde amittas iſtud nomen optimè educati. FL. Quid? tam leuiter ne apud uos perit? GOR. Vel unica uocula,unico flexu poplitis,unica inclinatione capitis. FL. Nimis eſt inter uos delicatũ,& infirmũ,inter nos enim multo eſt robuſtius & firmius. GOR. Sic ſunt noſtra iudicia, ut noſtra corpora,quæ nullã ferunt offenſionẽ. FL. Imò,ut eſt uidere, facilius ferunt corpora quàm animi. GOR. Fortaſſe tu nõ noſti hunc,ideo filium & amicũ nominas. FL. An non ſunt hæc honeſta nomina,& plena beneuolentiæ? GOR. Beneuolentię credo,quam nos haud magni ſanè facimus:ſed non reuerentiæ,neq; officij,quę nos anxiè uenamur.nam hîc dominus ſolet appellitari,nõ amicus. An non animaduertis domini præfationẽ ante prænomen,& famulos uerſicolores? non annotaſti in aui huius ſolennibus parentalibus, tot cereos, tot inſignia, tot homines atratos? FL. Quid ergo affectas tu omnibus eſſe dominus,nulli amicus? GR. Ita docuerunt me propinqui mei. FL. Edat iam,mi domine, tua excellentia præclara illa tuorum conſanguineorũ documenta. GOR. Videris tu

mihi puerum hunc naſo ſuſpendere. at non eſt quilibet, ne feceris. GR. Primũ, eſſe me ex honeſtiſsima progenie, quæ nulli cedat per uniuerſam hanc prouinciam: idcirco curandum mihi diligenter, atq; annitendum, ne degenerẽ à maiorum meorũ uirtute, illos paraſſe ſibi magnũ decus, nemini concedendo de loco, de dignitate, de authoritate, de appellatione: me idẽ debere facere. Si quis quid uelit de honore detrahere, pugnandũ ſtatim cũ eo: de pecunia, oportere eſſe largũ, atq; adeò profuſum: in honore aſtrictũ & attentum. decere nihilominus, me ac mei ſimiles aſſurgere alijs, uia cedere, ducere, reducere, nudare caput, poplitẽ incuruare: non q̃ alius quipiam id mereatur à me ſibi exhiberi, ſed q̃ ſic cõciliabo mihi fauorem hominũ, captabo auram populare, & parabo illum quẽ tãtopere geſtamus ſemper in ore & in corde honorẽ. in ea educatiõe ſitũ eſſe diſcrimen nobilis & ignobilis: q̃ nobilis ad illa omnia dexterè præſtãda inſtitutus eſt atq; aſſuefactus: ignobilis agreſti more nihil illorum doctus eſt facere. FL. Et excellentiæ tuæ, domine, qualis uidetur eiuſmodi inſtitutio? GR. Qualis uerò? niſi multo optima, & digna meo genere. FL. Quid ergo eſt aliud, quod à me requiras? GR. Nihil planè reſtaret mea ſentẽtia, niſi acceſsiſſet uolũtas patris, qui iuſsit prorſum, ſeu uerius imperauit rigidè, ut ad te uenirẽ: ut ſi quid in hac educatione noſſes magis recõditũ, & quaſi myſteriũ ſacratius, quo maius mihi decus acquirerẽ, in gratiam ſui ne grauareris exponere, quo familia noſtra alioqui honeſtiſsima & celſiſsima altius aſcenderet. quoniã ſunt non pauci noui homines, qui freti ſua opulentia, nactiq; dignitatẽ & honores, per diuitias emerſerunt, adeò ut etiam audeant cum uetuſtate & decoribus gentis noſtræ cõtendere. FL. Facinus nefandum. GR. Nónne? FL. Vel cæco eſſet clarũ. GR. Itaq; noui illi homines ambulant comitati longo aſſeclarum ordine, ipſi ſegmentati in ueſtibus, uel bombycini uel loſi intercíſi, uel texti Attalici, ut nos nihil eſſe præ illis uideamur, qui uillato ueſtimur, diſsimulandę paupertatis gratia. Præmium autem huius tui laboris, ſi operam hanc nauaris patri, erit, recipi te in numerum noſtræ familię, & admitti ad illius gratiã, & meam, ut procedente tempore aliquod à nobis accipias beneficiũ, ſiſq; ſemper in noſtra clientela, & quaſi tutela. FL. Quid poteſt dici amplius, aut optabilius? Sed cedò iam, ſi aperias caput, ac cedas uia & loco, appelles blandè, quam ob cauſam eris gratus ijs, quibus cũ uerſabere? GR. Ob eam ipſam cauſam, quia hæc ago. FL. Iſthæc omnia exteriora ſunt ſolum ſigna, quæ denotant aliquid eſſe in animo tuo, propter quod diligare. nam ipſa per ſe nemo diligit. GR. Quidni diligant omnes, quæ ſunt honeſtæ conuerſationis, in mea præſertim nobilitate? FLEX. Parum admodum es progreſſus, quod liceat inter nos dicere: & tu te peruenisſe iam arbitraris ad ſummum. GRYM. Nihil neceſſe habeo parare mihi literas atq; eruditionem. maiores mei reliquerunt mihi unde uiuam, quod etiam ſi deſit, non iſtis eſt mihi artibus quærendum, tam ignobilibus, ſed haſtæ cuſpide, & enſe diſtricto. FLEX. Animoſè iſthuc quidem & ferociter. quaſi uerò quia es nobilis, non ſis futurus homo. GR. Bona uerba. FL. Ecqua tandem parte tui es homo? GR. Me toto. FL. An corpore, quo non differs à bcluis? GR. Minimè. FL. Non ergo te toto. ratione igitur & mente. GR. Quidni? FL. Si hanc ergo ſinis incultã & ſylueſtrem, excolis aũt corpus, & illi uni ſtudes, an non tranſis ab humana in ferinam conditionẽ? Sed ad id de quo cœperamus loqui. nam hæc digreſsio, ſi uellem mihi indulgere, longiſsimè nos à propoſito abduceret. Verùm quum tu cedis de uia, & nudas caput, qualem te eſſe alij exiſtimant? GR. Nobilem, & generoſè informatum atq; inſtitutum. FL. Nimium durus es. nihil 'ne domi audiuiſti de animo, de probitate, de modeſtia, de moderatione? GR. In templo nonnunquam audiui de concionatoribus. FL. Quum illa abs te uident occurrentes fieri, iudicant te eſſe adoleſcentem modeſtum, probum, bene de ipſis iudicantẽ, de te aũt moderatè. qua ex opinione naſcitur beneuolentia & fauor. GR. Explicatius id quæſo. FL. Huc pertinet mea ratio. ſi te homines exiſtimarent adeò ſuperbum, ut ſe omnes contemneres præ te, nudare tamen caput, & genu flectere, non quòd ipſis is honor debeatur, ſed quòd te deceat: putas tu ullũ fore, qui tibi haberet gratiã, aut te de honoris illa falſa ſimulatione diligeret? GR. Quidni? FL. Quia id tu tibi præſtas, & tua gratia facis, nõ illorũ. quis enim iudicabit ſe deuinctũ tibi de eo, quod pro te ipſo feceris, nõ pro ſe? an ego honorẽ eum uelut mihi impẽſum accipiã, quẽ tu tribuis opinioni de te, nõ meis

meritis? GR. Ita uidetur. FL. Ergo paratur beneuolentia, si illi credãt sibi honorẽ illũ dari, nõ ut tu habearis comior ac nobilior. istud uerò nõ fiet, nisi eam de te induãt opinionẽ, q̃ tu illos esse potiores ducas te, & dignos quibus tu cõcedas. GOR. At nõ est ita tamen. FL. Quantuncunq̃ hoc sit falsum, in eo tamẽ necesse est eos falli: alioqui nunq̃ cõsequêris, quod tantopere expetis. GR. Quę igitur erit persuadẽdi uia? FL. Facilis, modò animũ sedulò aduertas. GR. Profer quæso. nã ea de causa huc sum missus, & eris semp in nostra clientela. FL. Nimis crudũ est hoc pomũ. GR. Quid tu mussas? FL. Dico uiam esse unicã: si sis talis, qualẽ te credi cupis. GR. Quî isthuc? FL. Si uis aliquid calfacere, adfers ne fictum ignẽ? GR. Nõ, sed uerũ. FL. Si scindere, an pictũ in tela gladiũ? GR. Nõ, sed ferreũ. FL. Non est igitur eadẽ uis rerum uerarũ, quæ fictarũ. GR. Apparet nõ esse. FL. Nec tu idẽ efficies simulata moderatione, quod uera. nam falsa ipsa se aliquãdo produnt, uera semper sunt eadẽ. In ficta moderatione aliquid aliquãdo dices, aut facies publicè aut priuatim, quũ tibi excides (neq̃ enim semper te, & ubiq̃ poteris obseruare) unde fictus deprehẽdaris: & quantũ prius ignotus diligebare, tantum postea cognitus sis odio, & longè plus. GR. Quomodo igit mihi ipse indicã germanã illam animi moderationẽ, quã tu præcipis? FL. Si persuaseris tibi, id quod res habet, alios esse meliores te. GOR. Meliores uerò? ubi tandem? in cœlo credo. nam in terra pares sunt paucissimi, melior nemo. GR. Sic audiui sæpe de patre & patruo. FL. Multũ abducit uos à cognitiõe ueri, nominũ ignorãtia. Quid tu uocas bonũ? ut sciamus, nũ sit aliquis te melior. GR. Quid ego scio, quid sit bonũ: ex bonis esse progenitũ. FL. Ignoras etiã, num quid sit bonũ: & iam tenes, quid sit melius. quomodo peruenisti ad cõparatiua, quũ nõdũ positiua didiceris? ipsos aũt tuos progenitores quomodo scis fuisse bonos? qua tu id nota cognoscis? GR. Quid? negas tu fuisse illos bonos? FL. Nõ noui illos, quomodo de illorũ bonitate possum aliquid in alterutram partẽ statuere? quæro modò, qua ratione assequaris tu fuisse illos bonos? GR. Quia ita omnes prędicãt. sed quorsum, rogo te, pertinẽt tam molestę interrogationes? FL. Nõ sunt molestæ, sed necessariæ, ut accipias quod ex me scisciteris. GR. Confer, quæso te, in pauca. FL. Multis esset id explicandũ, cuius tam crassa ignorantia inuolueris: sed quãdo ita es fastidiosus, dicam breuius, q̃ res tanta dici postulat. defige iam oculos tuos in me, dum dissero. Qui sunt dicẽdi eruditi? an nõ ij qui habẽt eruditionẽ? qui opulenti? an nõ qui habẽt opes? GR. Indubiè. FL. Qui ergo boni? num nõ ij demũ qui habent bona? GR. Ita planè. FL. Missas nũc diuitias faciamus, quę nõ sunt uera bona: quæ si essent, multi patre tuo inuenirent meliores: & negociatores ac fœneratores præstarent bonitate uiros bonos, & sapientes. GR. Sic uidetur, ut dicis. FL. Expende ergo attentè ac diligenter singula eorũ quæ referã. an nõ est bonum, acutũ ingenium, sagax, maturũ iudiciũ, integrũ, sanum, tum eruditio uaria, & magnarũ rerum atq̃ utiliũ, prudentia, exercitatio in rebus præstantibus, consiliũ, dexteritas in exequendis negocijs? quid tu de istis? GR. Vel sola nomina uidentur mihi pulchra profectò, & magnifica, quanto magis res ipsæ? FL. Age porrò, quid sapientia, quid religio, pietas in Deum, in patriã, parentes, necessarios, iustitia, tẽperantia, liberalitas, magnanimitas, cõtemptus casuũ humanorũ, & fortis animus in aduersis, quid uerò ista? GR. Præstantissima etiã hæc. FL. Hæc sola sunt hominis bona. nam reliqua omnia, quæ cõmemorari possint, bonis & malis sunt cõmunia: atq̃ ea de causa nec bona. quæso manda sedulò memoriæ. GR. Faciam. FL. Peruelim. nam ingeniũ tuum non malum est, sed non benè excultum. Reputa igitur cum animo tuo, an tu hæc habeas: & si habes, quàm pauca, & ea quàm tenuiter. quod ubi examinaueris acutè ac subtiliter, intelliges tum demũ, te non magnis nec multis esse bonis ornatum ac instructum, nec esse in populo qui pauciora habeat quàm tu. Nam in multitudine alij sunt senes, uiderunt atq̃ audierunt multa, habent experimenta rerum plurimarũ: alij studiosi, qui ingenium discendo exacuunt & expoliunt: alij capessunt rempublicã: alij libenter & diligenter uersant scriptores profuturos, alij sunt seduli patresfamiliàs, alij alias artes profitentur & præstant. uel ipsi agicolæ quàm multa ex arcanis naturæ tenent? nautæ uerò cursum dierum & noctium, naturam uentorum, positus terrarum & maris. alij ex multitudine sunt uiri sacri & religiosi, qui numen piè uenerantur ac colunt: alij res prosperas moderatè rexerunt, & fortiter pertulerunt aduersas. quid horum tu nosti? quid

ſti? quid exerces? quid pręſtas? nihil omnino, præterq; illud: Nemo eſt melior me, bono ſum natus genere. Quî potes eſſe melior, q̃ nondũ es bonus? nec pater tuus, nec auí tui, aut proauí fuerũt boni, niſi hęc habuerũt, quę recenſui, quę an habuerint, tu uideris: ego multũ dubito. Sed ſi habuerũt, tu certe nõ eris bonus, niſi illorũ fias ſimilis. GR. Planè terruiſti, & pudefeciſti me: nõ inuenio quòd poſsim uel hiſcere in contrarium. GOR. Nihil horum intellexi, tenebras mihi offudiſti ante oculos. FL. Nimirũ uenis ad hæc nimis durus, & longe diuerſis opinionib. infectus & mãcipatus. Sed tu adoleſcẽs, quo te nũc tandem nomine cenſes appellandũ? dominũ, an mancipium? GR. Mancipiũ. nam ſi ita eſt ut diſſeruiſti, & intelligo nihil eſſe uerius, cõplures ſunt ſerui multo potiores ac præſtãtiores me. FL. Hęc ne leuiter deguſtes, cõfer te domũ, & ſolus tecũ reuolue, excute, perpende. quo magis uerſaueris, hoc ueriora & certiora eſſe intelliges. GR. Obſecro te, adíjce alia, ſi qua habes. nã momento horæ ſentio me adeò immutatũ, ut prorſũ uidear mihi iam eſſe alius. FL. Vtinã cõtigerit tibi, quod Polæmoni philoſopho. GR. Quid illi cõtigit? FL. Vna Xenocratis oratione ex nequiſsimo & perditiſsimo factus eſt ſapiẽtiæ ac uirtutũ omnium ſtudioſiſsimus, euaſitq; magni nominis philoſophus, & Xenocratis in Academia ſucceſſor. Sed tu, mi fili, ubi aperte cognoueris, quantũ tibi ad bonitatẽ deſit, quod alíjs multis ſupereſt: uere & ex animo cedes alíjs, & in eis honorabis bonitatẽ, qua uides illos ornatos, te aũt carere. Iam & ex reputatiõe tui ipſius, uileſces tibi, ac ſordebis, adeò ut nemini occurras tam abiecto cõtemptoq;, quẽ nõ tibi anteponat cõſcientia tuę mentis. nõ enim adduci poteris, ut credas quenq; eſſe peiorem te, niſi quòd illius malicia & nequitia protulit ſe foras, tua deliteſcit cautius. GR. Quid tum ſequetur? FL. Hoc ſi feceris, ueram ipſam ſolidamq; ingenuam educationem atq; urbanitatẽ, ſeu, ut nunc loquímur, aulicitatem aſſequêre, eris gratus & charus omnibus. ſed id non iam magnifacies: eris autem, quod unicæ tum tibi erit curæ, gratus Deo immortali.

PRÆCEPTA EDVCATIONIS.

Budæus, Grympherantes.

QVæ nã eſt iſthæc tanta & tam ſubita mutatio inter Ouidij Metamorphoſes poſſet referri? GR. In peiũs ne an in meliũs? BVD. In melius, mea ſententia: ſi quidẽ ab exteriore cultu, geſtu, uerbis, actionibus bonã mentem licet æſtimare ac colligere. GR. Est ergo quod mihi poſsis gratulari, ſodalis iucũdiſsime. BVD. Ego uerò & gratulor tibi, & ut pergas exhortor, magnaq; in dies bonæ iſtius frugis ut capias incrementa, Deum ac díuos omnes cõprecor. Sed amabò, ne inuideas familiari tam charo artẽ adeò pręſtantẽ ac præclarã, quę breui tẽpore tantum humano pectori probitatis inſtillet. GR. Ars & fons riui huius uberrimus eſt Flexibulus, ſi eum noſti. BVD. Quis nõ norit uirũ, ut à patre & maiorib. natu audiui, ingentis prudẽtiæ atq; uſus rerum, huic ciuitati nõ notum modò, ſed charum, & in paucis uenerabilẽ? O te felicẽ, qui illum propius audiueris, & ſis cum eo familiariter uerſatus, unde tantũ retuleris fructus ad rectã compoſitionẽ morũ. GR. Quanto tu felicior, cui hæc domi naſcunt, quod aiunt? & potes nõ ſemel aut iterum, ut ego, ſed quotidie, quoties líbuerit, talẽ patrẽ audire maximis & utiliſsimis de reb. ſapiẽter diſſerentẽ. BVD. Omitte nunc iſta, de te & Flexibulo procedat ſermo inſtitutus. GR. Taceamus igiť de patre tuo, quãdo ita eſt tibi cordi: redeamus ad Flexibulũ. nihil uiri illius ſermõe dulcius, nihil cõſiliís cordatius, nihil pręceptis grauius, prudẽtius, ſanctius. Itaq; guſtu hoc, quẽ mihi ille de ſe præbuit, aucta & incenſa eſt mihi mirũ in modum ſitis hauriendi ex tam dulci fonte ſapientiæ. Narrãt, quí orbẽ terrarum deſcribunt, fontes eſſe admirabilis ingenij ac naturę, alios inebriare, alios ebrietatẽ tollere, alios ſtuporẽ immittere, alios ſomnũ. fontẽ hunc, hãc ego uim habere ſum expertus, ut ex bruto efficiat hominẽ, ex perdito & nequã frugi, ex homine angelũ. BVD. Poſſem ne & ego ex eodem fõte aliquid uel extremis labris delibare? GR. Quidni poſsis? domũ tibi, ubi habitet, cõmõſtrabo. BVD. Iſthuc quidẽ aliàs. tu uerò inter deambulandũ, (aut aſſideamus, ſi lubet) aliquot mihi refer ex illius pręceptionibus, quas optimas eſſe & potiſsimas cẽſeas. GR. Equidẽ recenſebo lubens, cũ ut tibi gratificer & proſim, ſi queam: quũ ad meã recordationem. Primũ omnium docuit me, debere unumquenq; nõ magnificè de ſe ſentire, ſed moderatè, ſeu uerius demiſſè. hoc eſſe optimæ educationis, ac ueræ comitatis ſolidũ fun

damentũ ac propriũ. Hinc nauare operã, ut animũ excolat, atq; exornet cognitione rerum, scientia, & exercitamentis uirtutũ. alioqui hominẽ nõ hominẽ esse, sed pecus. Rebus sacris interesse, cũ maxima attentione & reuerẽtia. Quicquid illic seu audias, siue uideas, existimare magnũ, admirabile, diuinũ, & quę captũ tuũ exuperẽt. Crebrò te CHRISTO cõmendare precibus, in illo spem & fiduciam omnẽ collocandã. Parentibus obsequentẽ se præbere: inseruire illis, ministrare, & quacunq; ualeat cõmodare, prodesse, adiuuare. Magistrũ colere, ac diligere tanquã parentẽ, non corporis, sed (quod amplius est) mentis. Sacerdotes domini reuereri, illorumq; doctrinę audientẽ se exhibere: quia ferunt nobis personã Apostolorum, atq; adeò Domini ipsius. Senibus assurgendũ, caput nudandũ, attentè illos auscultandũ à quib. ob diutinũ usum rerũ collecta sit prudẽtia. Magistratus honorare, illisq; aliquid imperantibus dicto esse audientem, quibus cura nostri à Deo est cõmissa. Viros magni ingenij, magnæ eruditionis, probos, suspicere, admirari, colere, bene illis cupere, & amicitiã illorũ ac familiaritatẽ expetere, ex qua magni fructus reportẽtur: & is potissimũ, ut similes eorũ euadamus. Denicq; ijs qui sunt in dignitate, deberi reuerentiã: idcirco impendendã esse liberaliter, ac libenter. Quid tu de hisce præceptis dicis? BVD. Mea quidẽ sententia, deprompta esse ex diuite quodã prudentiæ promptuario. Sed dic mihi, an non sunt multi ad dignitatẽ euecti homines indignissimi, uelut sacerdotes non respondentes tanto titulo, & magistratus praui, & senes stulti ac deliri? quid quæso de his sentiebat Flexibulus? an eodem esse honore prosequendos, quo potiores? GR. Nõ ignorabat Flexibulus, esse tales nõ paucos: sed nõ concedebat ætati nostrę, ut nos inter eiusmodi & alios poneremus discrimen. nondũ tantũ esse nactos nos uel ingenij, uel prudentiæ, ut id possimus dijudicare, eam censurã & sapientibus esse uiris relinquendã, & ijs quibus illorũ est regimen cõmissum. BVD. Recte hoc quidẽ, ut uidetur. GR. Addebat nõ debere adolescentẽ in nudãdo capite lentũ esse, nõ in flectendo genu, nõ in unoquoq; honorificè appellando, non in comi sermone ac moderato. Nõ decere multũ loqui apud maiores natu, aut superiores. id em̃ alienũ esse à reuerẽtia illis debita: sed tacitũ illos auscultare, & ab eis haurire prudentiã, cognitionẽ rerũ uariarũ, rectã atq; expeditã loquendi rationẽ. Breuissima est ad scientiã uia, audiendi diligentia. Prudentis & ingenioſi esse, de reb. iudicare uniuscuiusq;, de eo quod probè nouit. ideoq; negabat ferendũ esse adolescentẽ ad pronunciandũ ac definiendũ procliuem. debere illũ in statuendo, aut iudicando de re quantũcunq; leui ac exigua, esse cunctabundũ, seu potius timidũ, conscium uidelicet suæ ignorantię. Quòd si in iudicio de re qualibet par est adolescentẽ esse talẽ, quid fiet de literis, de disciplinis, de legibus patrijs, de ritibus, de moribus atq; institutis maiorũ, de quib. nõ solum sententiã ferre iuuenem, sed nec disputare, aut uocare in quęstionẽ sinebat Flexibulus: nõ cauillari, nõ rationẽ reposcere, sed tacitè ac modestè obtẽperare. quod dictũ Platonis authoritate fulciebat, magni in sapientia uiri. BVD. Quid si sunt leges aut mores praui, iniqui, tyrãnici? GR. Idẽ & de hoc Flexibulus differebat, quod de senibus. Nõ ignoro equidẽ, aiebat ille, multos esse receptos in ciuitate mores parum probabiles, sancitas esse leges aliquas inquas: sed tu imperitus, inexpertus rerũ uitę, quomodo id censebis? nondũ eò peruenisti eruditione & usu rerũ, ut de eo possis statuere. fortasse quæ tua est ignorantia, uel animi libido, improbas esse leges iudicabis, quæ sint rectissimæ, & magno cõsilio statutæ: rursum uerò optimas, quas iustũ esset abrogare. sine illos de ijs inquirere, disputare, definire, qui causam queunt de singulis probabilẽ reddere: tu id nõ posses. BVD. Ita est planè. Perge ad alia. GR. Nullum esse decentius aut gratiosius adolescẽti ornamentũ, quàm uerecundiam. Nihil impudentia tetrius aut inuisius. Magnum esse ętati nostræ ab ira periculum. ab ea nos ad turpes actiones corripi, quarum paulo pòst grauissimè pœniteat. Multum itaq; esse cum illa luctandum, quoad omnino prosternatur, ne nos ipsa prosternat. Ociosus homo, saxum: male occupatus, bellua: bene occupatus, uerè homo. Homines nihil agendo, male agere discunt. Cibum & potum metiendum naturali desiderio famis aut sitis, non gulositate aut pecuina libidine infarciendi corporis. Quid potest dici tetrius, quàm hominem ea ingerere in suum corpus, edendo & bibendo, quæ exuant illum humana conditione, transferant in beluinam, aut etiam in stipitem? Com-

positio

poſitio oris & cũcti corporis, quemadmodũ animus ſit intus habitus, loquitur. Sed ex uniuerſa exteriore facie nullũ animi ſpeculum aiebat eſſe certius, quàm oculos. ideoq; conuenire, illos eſſe ſedatos & quietos, non elatos, nec deiectos, non mobiles, ſed nec rigentes: faciem ipſam non in toruitatem nec ferociam compoſitam, ſed ad hilaritatem atq; affabilitatem. Sordes & obſcœnitates abeſſe decet à ueſtitu, uictu, conuictu, ſermone. Sermonem noſtrũ nec arrogantem ac pauidum, nec uiciſsim abiectum & effœminatũ uolebat eſſe. Simplicem aũt, & minimè captioſum, nõ detortũ ad prauas interpretationes. nam id ſi fiat, nihil erit tutũ loqui, & frangitur generoſa loquendi indoles, ſtultis ac ineptis cauillis. Manus quũ uerba facimus, nõ iactandas, nõ caput quatiendũ, non criſpandum latus, non uultum corrugandum & diſtorquendum, nõ pedes agitandos. Mendacio nihil dicebat eſſe tetrius, nec aliud æquè abominabatur. Intemperantia facit nos belluas, mendaciũ diabolos, ueritas ſemideos. à Deo natam eſſe ueritatẽ, à diabolo mendaciũ: nec eſt aliud ad uitæ cõmunionem perinde damnoſum. Multo iuſtius debere ab hominum conſortio pelli mendacem, quàm qui eſt furatus, aut qui aliquem pulſauit, aut qui adulterauit numũ. Quæ enim eſſe poteſt uel rerum ac negociorũ contractio, uel cõſociatio ſermonũ, cum eo qui aliud loquitur, aliud ſentit? cum reliquis uitiorum generibus eſſe poteſt aliqua, cũ hoc nulla. De ſodalibus & amicitijs adoleſcentum multum ille loquebatur, & accuratè, non exiguum id eſſe momentum ad probitatem aut flagitia noſtræ ætatis: tranſire ad amicorum noſtrorum & ſodalium mores tanquam contagie: & tales nos uerè fieri, quales ij ſint quibuſcum uerſemur. idcirco eam in rem magnam eſſe diligentiam atq; operam nauandam. Nec permittebat nobis, ut ipſi amicitias & familiaritates deligeremus: ſed ut à parentibus, aut magiſtris, aut educatoribus noſtris delectas & traditas acciperemus, & coleremus. illos ratione duci in eligendo, nos autem rapi praua animi aliqua cupiditate, uel libidine. quòd ſi quo caſu in neceſsitudines inciderimus inutiles aut noxias, à ſuperiore authoritate admonitos, abijce re illas quamprimũ oportere. Dicebat ille quidem cum alia permulta, magna ſanè atq; admirabilia, tum hæc ipſa diffuſius & exactius. Sed hæc erat propemodum de recta adoleſcentiæ educatione ſumma. Bredæ Brabanticæ, die Viſitationis diuæ uirginis. M. D. XXXVIII.

IO. LODOVICI VIVIS
DE CONSCRIBENDIS EPISTOLIS
ad Idiaqueum à ſecretis Caroli V.

QVM inſtituerem, Idiaquee, opuſculum de Epiſtolis componendis edere, quarum permagnus eſt uſus in omnes uitæ partes, uiſum eſt mihi tuo nomini inſcribere: non quòd his meis præceptis ipſe indigeas, qui præceptores facultatis huius ac duces habes Ciceronẽ & Plinium: quorũ ueſtigijs felicisſimè inſiſtis, magna cũ admiratione omniũ, qui ſciunt, quàm breui tempore, quod in latinis literis cõcupieras, ſis aſſecutus. Sed quia nemini magis uidetur ea tractatio congruere, quàm ei, cui ſunt quotidie permultæ maximis de rebus Latinæ epiſtolæ, cum tuo ipſius, tum Caroli Cæſaris nomine cõſcribendæ. deniq; pro noſtra cõiunctiſſima amicitia & uoluntate mutua, quicquid ab altero proficiſcatur, nõ poteſt nõ eſſe alteri lõge gratiſsimũ. Epiſtola eſt ſermo abſentiũ per literas. in hoc enim ea eſt reperta, ut cõceptus animi, & cogitata aliorũ ad alios fida mãdati interpres & nuncia perferat. Epiſtolarũ uſus eſt, inquit D. Ambroſius ad Sabinũ, ut diſiuncti locorũ interuallis, affectu adhæreamus, in quibus inter abſentes imago refulget preſentiæ: & collocutio ſcripta ſeparatos copulat, in quibus etiã cum amico miſcemus animũ, & mentẽ ei noſtram infun

dímus. ſic ille. dicta eſt Græcis à mittendo ἐπιστολὴ, ceu quis dicat miſſoriam, uocabulo nõ recepto. Nam inter præſentes nihil opus eſt epiſtola, nihil forte ſi quid certis præſcriptisq; es acturus uerbis. ut Suetonius Cæſarem Auguſtũ refert ſermones cum ſingulis, etiam cum Liuia ſua grauiores, non niſi ſcriptos, & è libello habere ſolitum: ne plus minus ue loqueretẽ ex tempore quàm oporteret. & arrogantiſsimus ille dominus Romæ nihil unquam cum ſeruis egit, niſi nutibus, aut deſcripto, ſicuti eſt apud Tacitum. Excogitati quoq; codicilli inter homines eadem in urbe ac uicinia, ſed quibus uiſere inter ſe parum uel placebat, uel licebat, aut certe commodius ſcriptis agebatur res: quorum codicillorum frequens eſt apud Ciceronẽ, Tacitum, & alios mentio. Antiquiſsimæ epiſtolæ in hoc unũ paratę erant, ut aliquid abſenti nunciarent de re publica aut priuata, quid actum, quid futurum, quid gereretur, quid uellent fieri, aut ſecus. Cuiuſmodi uidemus eſſe Ciceronianas, & præcipuè ad T. Atticum. Deinceps omnia, quæ dici, quæq; ſcribi poſſent, ſub epiſtolæ ambitum uenerunt. Cicero ad Curionem: Epiſtolarum, inquit, genera multa eſſe nõ ignoras. ſed unum illud certiſsimũ, cuius cauſa res ipſa inuenta eſt, ut certiores faceremus abſentes, ſi quid eos ſcire aut noſtra aut ipſorum intereſſet. Reliqua ſunt epiſtolarum genera duo, quæ magnopere me delectant: unum familiare & iocoſum, alterum ſeuerum & graue. Itaq; illa uera eſt & germana epiſtola, per quam ſignificamus alicui, id quod in negocijs uel eius intereſt ſcire, uel noſtra. quales ſunt propemodum nunciatoriæ, petitoriæ, commendatitiæ, conſultoriæ, admonitoriæ: & ſi quæ ſunt eius generis, quę uicem abſentiæ ſcribentis impleant. Additæ ſunt poſtea conſolatoriæ, conciliatoriæ, præceptoriæ, diſputatoriæ de omni argumento philoſophiæ, iuris, antiquitatis, omnium denique diſciplinarum, atq; earum rerum, quæ de ſcripto inter maximè præſentes agerentur. ſic à Platone de Philoſophia ſcribitur ad Dionyſium & alios, à Seneca ad Lucilium, à Hieronymo, Ambroſio, Auguſtino, Cypriano, de rebus ſacris ad uarios. citantur Catonis Cenſorij, & multorum Iuriſconſultorũ libri, de quæſitis aut reſponſis per epiſtolam. Nolo in præſentia differere, quàm latè nomen epiſtolæ extendendum ſit. ſed certè ſi recipimus, ut quicquid ſalutationem præfert, epiſtola dicatur: quid cauſæ erit, quin libri Tuſculanarum quæſtionum Ciceronis, aut de Finibus, epiſtolæ nominentur ad Brutum? de Senectute uerò & Amicitia, ad Atticum: de Officijs, ad Marcum filium: uel ſi orationi pro Milone, aut in Verrem, ſalutationem præponas, ad Iudices, epiſtolæ ſint? ſed nõ fit ideo uir ea femina, quæ ſumit femoralia, aut enſe cingitur: ita non omnis liber fit epiſtola, cui propoſita eſt ſalutatio, niſi naturam & ingenium ſumat epiſtolæ, quam ſtatim demonſtrabimus. Benè Plinius Cæcilius, Aliud eſt hiſtoriam ſcribere, aliud epiſtolam: ſignificans, in natura illarum eſſe diſcrimen.

DE INVENTIONE.

INuentionem epiſtolarum cum aliqua parte diſpoſitionis coniungemus, præcipuè in exordijs: propterea quod hæc ſæpenumero diſiungi non poſſunt commodè. eadem enim ſunt locis aliquot de utriſq; præcepta: & plerique epiſtolas ſcripturi maximè circa principia conflictantur, tanquam inter ſcopulos, facileq; reliquum curſum conficerent: ſi modò euaſiſſent ex ambagibus portus. Initio illud præfandum eſt, inuentionem omnem non ſolum epiſtolæ, uerùm cuiuſcũq; alterius generis, ſermonis, orationis ue, ut etiam in his quæ loquimur, haud penitus artis eſſe, ſed prudentiæ: quæ paritur ex ingenio, memoria, iudicio, atq; uſu rerum: à nobis uerò tradendis artibus adiuuatur, non perficitur: admonetur, non omnino inſtituitur. ne quis ſe uel hoc loco, uel in alijs, aut à me ipſo, aut ab alio quopiam ſcriptore aut magiſtro plenam cognitionem componendarum epiſtolarum, alteriuſq; omnino generis orationis accepturum ſperet. Sunt enim qui præcepta damnent tanquam inutilia, quæ non ſtatim ex ſtupido acutum reddant, peritum ex rudi. itaq; ſit hoc primum præceptum, adiuuari à nobis inuentionem, & promoueri hiſce formulis: quæ nec ipſæ uirium ſunt aliquid habituræ, niſi uſus atq; exercitatio acceſſerit. Hæc præfatus, ad rem uenio.

SCripturus epiſtolam conſideret, quis, & cui ſcribat, & quibus de rebus, qui ſimus nos ad illum, qui ille in ſe, aut enim ignoti ſumus, aut noti, amici aut inimici, leuiter ſeu dubiè amici, aut apertè, & arctè, pares aut impares. & hoc uarijs in rebus: genere, fortunis

tuis,eruditione,ętate.Tum ille quo genere,plebeius an patricius,honesto an sordido. qua fortuna,summa,magna,mediocri,infima,nulla. quo rerum statu,liber an seruus, opinionosus an obscurus, bonæ an malæ famæ, ociosus an occupatus, sutor aut sartor. qua eruditione,magna,mediocri,media. Theologus, Medicus,Philosophus,Iurisc̃onsultus, usu rerum an secus. quo ingenio & moribus,tristis an hilaris,remissus an seuerus,placidus an iracundus,humanus an supercilioosus,facilis an difficilis,acutus an hebes. hæc enim uno mentis intuitu facilè percurremus omnia, & momento temporis. Frequenter enim excusandum est,quòd ignotus scribas,aut leuiter amicus, aut tanto uiro, aut ei in quem forsan crederis inimico esse animo:hoc primum purgabis.nam ita fert natura ipsa nostri ingenij,ut resoluta epistola, & lecto scribentis nomine, admiretur is cui scribitur,si ab ignoto,si à leuiter charo,si ab inimico mittatur:ita uel impudentiæ, uel temeritatis, uel arrogantiæ, uel dementiæ scribentem apud animum suum statim initio damnat,quo fit ut nõ tantum aspernetur literas,sed authorem ipsum oderit:idq; eo acrius,si supercilioosus sit, aut morosus, & in eum ipsum odij affectum procliuis. ergo occurrendum.Nam & in ipso foro noui oratores re ipsa cogebantur,ante alia omnia de se loqui, cur dicerent.Sic Cicero pro Sex.Roscio Amerino, quam orationem habuit ad Iudices primam:& pro lege Manilia,quæ fuit ad populum prima. Sumendum igitur principium uel ex te,aut rebus tuis:uel ex illo,aut rebus eius:uel ex re ipsa,de qua scribis:idq; tanquã exordiolo.Ex te ad hunc ferè modum:Semper te amasse & coluisse illum, ubiq; optimè & sensisse de illo, & dixisse, dolere quòd tam diu illi ignotus, aut tenuiter notus fueris,quem ita sis semper de ingenio ac uirtute admiratus: aut dolore,quòd in animum eius inciderit ea suspicio de tua in eum uoluntate, quã tu amicitiam illam semper inter præcipua tua bona numeraris. allegabis, si potes,documentũ aliquod amicæ tuæ uoluntatis erga illum:culpam reijcies in eos,qui ueſtræ amicitię inuiderint:aut in illum ipsum scilicet,sed modestè, & sine asperitate:aut in tuam imprudentiam ac ætatem.aut apertè culpam fateberis,si ita res poscat:pœnitere te,& daturum operã,ut reipsa sentiat, quemadmodũ sis iam affectus erga illum. A rebus tuis, amicitiã cõmunem cũ aliquo demonstrabis,aut paternam. Ab illo,ingenium,literas,humanitatem,uirtutes,quas es in eo admiratus,adduxisse te ad scribendum,ut in conciliatorijs.ignotus es,sed ille omnes incredibili humilitate cõplectitur, aut cupiditate benefaciendi. tum literæ eius,aut prudentia effecerũt, ne ipse aut cuiquã esse possit ignotus, aut quenquã putare debeat ignotum sibi, aut ad se nihil pertinere. Idem de potentia, ut duci, ut regi, ad quem tanquam ad asylum accurrendum est:nec discernendum quis notus,quis ignotus. omnes sunt satis noti,qui se illius curæ crediderunt.Efficiendum potissimum, ut magis uideamur uirtutibus illius adducti,quàm allecti fortuna. & in cõmemoratione uirtutum, ne sit species ulla assentationis: sed id ostendemus nos habere compertum, uel in nobis,si quo affecti sumus beneficio ab illo, uel audisse ab ijs qui experti sunt, uel cognouisse nos ipsos,uel uidisse.ita testimonium aliquod afferemus ex opere: ut in uiris doctis, ex libris ab eis editis, orationibus habitis, prælectionibus, disputationibus. & ea maximè cõmemorabimus illius bona,quæ ad rem,de qua scripturi sumus, aptissima fuerint: ut clementiam,si petimus ueniam: humanitatem,si amicitiam : liberalitatẽ, si beneficium: prudentiam & probitatem,si consilium. A rebus ipsius, uel à cõmuni amicitia, à paterna:à rebus de quibus scribimus,ut rem esse honestam,doctam, argutam,ideo dignã de qua illi scribatur:aut necessariam,ideo coactos esse nos ad eam tanquam ad aram cõfugere: uelut ob fortunas ad diuitem, ob iusticiam ad Iudicem, ad regem, ad Magistratũ. maluisse nos uicij cuius uis suspicionem subire,tametsi nobis grauissimã,in animo duntaxat illius, quem nos tanti facimus, quàm non scribere. necessitatem fortissimum esse telum,cui nemo resistat: & honestius est, quum id fit pro altero. aut rem esse eiusmodi, ut quum eam pernouerit, non te uel temerarium iudicet qui scripseris, uel confidentẽ, sed uirum haudquaquam malum, & in rebus bonis animosum.contrà potius iudicatu rus esset socordem te, si neglexisses. Est etiã apud amicum excusandum, cur de reliqua scribas,de qua poteras coràm agere. Cic.Luceio: Coràm me tecũ eadem hæc agere sæpè conantẽ, deterruit pudor quidam penè subrusticus, quæ nunc exponam absens au-

dacius. epiſtola enim non erubeſcit. Hæc eſt prima coitio, quæ, ut ille dicit in comœdia, acerrima eſt: cætera ſunt proniora poſt hanc, & magis expedita. Ideo prima epiſtola uehementer eſt elaborandum, ne apud nouum erga nos animum in ſuſpicionẽ ueniamus cuiuſquam uicij, aut impudentię, aut arrogantiæ, aut loquacitatis, aut oſtentationis, aut uafriciei, aut putidæ affectionis, aut immodicæ aſſentationis, & paraſiticæ, aut ſcurrilitatis, aut imperitiæ, aut imprudentiæ. Plurimum enim in prima compactione poſitum eſt, ſicut in uaſis teneris adhuc & mollibus, quum coaleſcunt. Nec puto quenquam admonendum eſſe, non omnia omnibus congruere: uidendum cui poſsis admirationem de ipſo tuam allegare, cui paternum hoſpitium, cui curam ſubditorum. quòd ſi nihil habes, quare ſcribas excuſandum: tum contemplabere, qui ſit ille cui ſcribis. nam hinc tota epiſtola temperatur. Ad fortunatum & ſupercilioſum reuerentius, modò abſit aſſentatio: ad moroſum & aſperum, parcius & leuius: ad rudem aut hebetem, apertius: ad ingenioſum, accuratius, & maiore apparatu, ſi eo delectatur, & ſic ſe uenerari arguit. docto ad antiquitatem accõmodatius, ad occupatum breuiter, ad ocioſum fuſius, ſi rem non ingratam facturus es: ad hilarem lætè, ad humanum minus ſcrupuloſè & anxiè, ad ſeuerum ſubtriſtè, ad remiſſum iocoſè, ad mœſtum mœſtè, ad amicum certum apertè, & cum magna fiducia, ad incertum dubiè: ſed ſic, ut ſe credat diligi, & diligas reuera. hoc lex naturæ, hoc melior naturæ lege Chriſtus iubet: ita ut ingratitudinis ille ſeſe damnet meritò, ni redamet. ad inimicum, ut cogites amicum poſſe fieri, & apertus ſemper paratuſq; maneat reditus in gratiam, ut abſit omnis aſperitas, & manſuetudinem quandam animi exeras etiam in inimicum: & præſtabit meminiſſe profeſsionis noſtræ, qua uetamur quenquam odiſſe: ita ut emendatum illum oſtendas cupere te, non perditum: & uicium odiſſe, amare hominem. ad parem & charum, ſimpliciter ac familiariter: ad minus familiarẽ, cautius & comiter, citra deiectionem: ad inferiorem, humanè, ut non uidearis loqui ex alto, ſed ex æquo, uel infimis. hoc boni mores ſuadent, hoc pietas ſacroſancta præcipit. exempla erunt uſu facilia. Omnino tollendum eſt è uita genus illud epiſtolarũ fallax, inſulſum, ineptum, quo ſigna omnia uoluntatum confunduntur: adeò blandum & aſſentatorium, ut nullo penitus modo ſcribentis poſsit animus dignoſci. quales ſunt epiſtolæ, quæ nominantur aulicæ, & benè educatæ. nam humanus cogitatus tanta mole corporis contectus, impenetrabilis eſt, profertur quodamtenus ſermone. quod ſi hic quoq; fictus ſit penitus & contectus, quid reliquum ſit ad hominem noſcendum? qualis erit hominum cõmunicatio, & ſocietas inter ſe, quum nemo beneuolum & maleuolum diſtinguet, & lupum ad ſe recipiet pro ouicula: aut hanc fugiet, lupi ſæuitiam formidans? ſed hæc alterius ſunt inſtituti. Iam de rebus epiſtolæ.

DE REBVS EPISTOLARVM.

EPiſtola quaſcunq; res poteſt continere. ſed nos propius ad rationem præceptorum in aliquot eam genera partiemur: pingui quidem & rudi Minerua, ſed ad captũ tyronum appoſitè. Nam uel de rebus ad nos ſpectantibus loquimur, uel ad eum cui ſcribimus, uel ad utrunq;, uel de alienis. Sunt in nobis, ut in omnibus hominibus, animus & corpus: ſunt externa. In animo, mens: in qua iudicium, ſagacitas, ingenium: & in hoc acumen, celeritas, hebetudo, tarditas, eruditio, ruditas, memoria, theſaurus eruditionis & rerum omnium quæ uidimus, quæ audiuimus, deniq; aliquo cepimus ſenſu, ſiue exteriori, ſiue interiori. in eadem facilitas, difficultas, firmitas, imbecillitas. eſt etiam uoluntas, in qua expetitiones & fugæ rerum, tum bonarum tum malarum. ſub his partibus affectus læti in re præſenti, & triſtes, & utriq; in re futura & præterita. In corpore, quæ ad extremam cutem, color, ſpecies, aut deformitas: quæ in neruis, robur aut infirmitas: quæ in intimis, ualetudo: quæ ad totum, pulchritudo aut fœditas: tum quæ ad id ſuſtentandũ, uictus. Extrà nos ſunt pecuniæ, ueſtimenta, deniq; omnia quæ poſsidentur: honor, dignitas, genus, acta, amici, patria, inimici, infamia, & poſt nos poſteritas. Ergo epiſtola uel ad nos pertinet, in commemoratione alicuius rei, ex iſs quæ diximus. uelut in ingenio, enarratio noſtrorum ſtudiorum: in memoria, gratiarum habitio, uel actio: in uoluntate, explicatio morũ: in affectibus, ſi qua re ſumus cõmoti: in corpore qua ualetudine, in externis qua fortuna, quid amici pro nobis egerint, aut non egerint,

rint,aut inimici nocuerint aut tentarint. Itaq; uel aliquid cupimus in ingenio,ſicut auxilium eruditioni aut prudentiæ: in memoria,cognitioni rerũ: in uoluntate,moribus aut pietati:quæ ſunt cõſultoriæ.in affectibus,beneuolentiã cõciliare,quæ eſt conciliatoria: aut fouere aut augere cõſeruatã,quę eſt officioſa: aut querelã uel indignationẽ apud illum effundimus.In corpore remediũ, aut conſeruationẽ ualetudinis,aut firmitatis: uel pertinet ad uictum:quæ ſunt partim ex conſultorijs,partim ex petitorijs. In rebus externis,omnes quibus aliquid cupimus, uocantur Petitoriæ, quæ de pecunia,dignitate,honore contra inimicũ,ſi auxilium imploratur: pro amico aũt,nominatur Cõmendatitia. In illo cui ſcribimus,aut aliquid eius narramus tantũ,aut etiam laudamus,quæ eſt Panegyrica: aut ad uoluptatẽ, quum iocamur,aut fabellam referimus,quæ illũ exhilaret,aut ad cõmodum eius pertinet:quales ſunt præceptoriæ,cõſultoriæ,hortatoriæ,admonitoriæ,caſtigatoriæ,gratificatoriæ,de rebus omnibus,de ingenio,de memoria,de corpore & rebus eius.de externis,quæ ſunt cõſolatoriæ & incitatoriæ,quę ad affectus tendunt, & aliæ quibus affectũ aliquem uel excitare conamur, uel excitatũ ſedare. Ad utrunq; ſpectant, quæ de cõmunibus rebus, & de communi eruditione, de cõmunibus negocijs:quales ſunt mercatorũ,expoſtulatoriæ,inuectiuæ.Alienę ſunt,quum refertur quid geſtum uel in aliena domo,uel in aliena republica, quid quis dixerit,egerit,cogitarit:& loquor ad ſenſum gentilium,nimis iam à nobis receptum atq; approbatum, qui præter ſua & amicorũ,ciuitatisq; publica, reliqua à ſe aliena exiſtimabant eſſe. Quãto rectius, & ad naturam propius,ſenex ille in fabula,ad ſe cruciantem:Homo ſum,humani nihil à me alienum puto.Adminiſcentur uerò narrationes illiuſmodi, omnibus epiſtolarũ generibus,& fiunt miſtæ epiſtolæ.quę omnia ſint à me dicta uelut exempli gratia.Quis enim aut uniuerſa complectatur,aut perſequatur ſingula,quę ſunt infinita:meritoq; Philoſophi negarunt de ſingularibus, utpote innumeris, eſſe ſcientiam. Sed nos iam uſum incipiamus tradere. De noſtris rebus dicemus modicè, modeſtè, pudibundè,parcè,ut abſit ſpecies omnis arrogantię,quam ne in maximis quidem uiris ferimus:uideturq; uelut uenenum, quod res alioqui pulcherrimas ſuperfuſum corrumpit. Ad eundem modum ſi de iniuria uel contumelia noſtri querimur,aut omnino uerba facimus,ne uideamur cæci amore noſtri rapi(quod uitium Græci φιλαυτίαν nominant, contrarium Apollinis præcepto, quo admonemur, ut ſe quiſq; norit) ſed duci iudicio:ita ne multum detrahamus illi,de quo querimur, dum nobis indulgemus, ne illud audiamus de Satyra: Quum tua peruideas oculis malè lippus inunctis, Cur in amicorum uitium tam cernis acutum, Quàm aut aquila,aut ſerpens Epidaurius?Ita rem non exaggerabimus uerborum atrocitate, ſed ciuiliter omnia explicabimus, & manſuetè. Scribere uerò nos ad illum potiſsimè dicemus,quod pro ſummo noſtro mutuo amore libenter curas omneis, cogitationes,affectus,læta & triſtia in illius ſinum deponimus: id eſſe nobis unicum leuamen anxietudinũ. Si petimus,aut rem honeſtam, aut mediã: nam turpem nec decet bonum uirũ petere, nec petitam concedere. honeſtam uoco, conſilium,amicitiam,admonitionem,inſtitutionẽ:mediam uerò,& quaſi neutram, pecuniã,fauorem, adiumentum pro nobis,aut amicis.adſit in petitiõe omni pudor (nam inferiorẽ ſe facit, quiſquis rogat:) ſed in alijs rebus, & apud alios, maior aut minor. Rem honeſtam liberius petemus,& audacius,modò ne admiſceatur impudentia, & uelut imperioſitas quædã, tanquam nõ roges,ſed imperes.quod in Bruto culpat M.Tullius.Oſtendes cur petas, cur ab eo potiſsimũ.nam ſi cauſa non ſit petendi,uidetur res inſolens,aut arrogans,aut inepta & ſuperuacanea petere.uelut ſi uetula,uel auriga,à magno Theologo rogat explicari ſibi myſteriũ Trinitatis,ut ab Auguſtino traditur, uel Hilario. Tum , cur ab eo petas, quòd plurimũ in ea re ualeat:ſcire te,illum non negare alijs, minus negaturum tibi,amico,beneuolo,admiratori. Ad ſimilem modum in conciliatione amicitię,eſſe te admiratorem linguæ Græcę & Latinæ,quę quũ in illo ſint exactiſsimæ,cupere,te eſſe illi perfamiliarem. porrò illum tamen eſſe, ut humanitate illa inexhauſta uniuerſos ad ſe alliciat & complectatur.Apud amicũ, aut hominẽ ualde humanũ ac facilem,quiq; ſolet libenter eiuſmodi præbere,quæ nos cupimus,breuius licebit agere & ſimplicius, oſtenſa fiducia ex amicitia noſtra, aut illius moribus: quę fiducia ualet etiã apud leuiter amicos,

ut prę nobis feramus magnam beneuolentiã, ex qua oritur huiuſmodi fiducia. Nam ſæpenumero amici, magnis & ambitioſis precibus aliquid ab ſe amicos contendere: ſuſpicantur enim illos non ſatis amare, aut confidere amori mutuo. Quòd ſi in rebus honeſtiſsimis attingendum, cur pietas, & cur ab illo: quãto id magis faciendũ eſt in re media: in qua erit adhibenda cura paulò maior. Sed id quoq; ex perſonis tẽperandum eſt, eius ad quem ſcribitur, & qui ſcribit. quippe ſi ſit pater, aut frater, aut chariſsimus, aut qui debet, aut qui ſemper ſolet: nihil opus eſt magno uerborũ ambitu, niſi res ſint mutatæ. ut duriora & difficiliora tempora, iactura rei familiaris, te factum minus amabilem, aut quid tale. Diſcipulus incunctãter petit à magiſtro, quæ ſunt inſtitutionis: priuatus à magiſtratu, quæ iuris aut æquitatis: doctus à potente uel principe, alimẽta ocij literarij. Nam ſi ab his nõ petat, qui dabunt: ſartorésne & rhedarij: tum quòd doctus adiuuat principem bonis monitis, princeps doctũ fauore ac pecunia, uterq; quam plurimũ ualet. Sin alienior ſit, & non adeò familiaris, oſtende aliquid cur dignus ſis, qui impetres. Ex te, quoniã amicus, aut quòd amaſti ſemper, aut ad illum maluiſti accurrere quàm ad alium quemuis: cui mauis, uel quod tantum amas, uel ob eius probitatẽ, debere hoc tantum beneficium, quàm ulli alteri. uel quod plurimũ ei debes, ideo plus uelis debere: quod eſt ingenui (ſicut Cic. ait) animi. aut quoniam debere omnia graue eſt, malle te bonis debere, quàm indignis: ita enim fit leuius. aut ſi in eum tua ulla extant beneficia, leuiter admoneas, & parcè, citra exprobrationem: declara quantũ te deuinciet, quantam habiturus ſis ſemper gratiã, quomodo obſeruaturus ſemper tempus, ut remunereris, ſi qua poſsis. nõ ſolere te ingratũ eſſe, uel minimis beneficijs, aut officijs: quanto minus futurum in hoc tanto, aut tali tempore. Nam petentis gratitudo uehementer elicit dantis benignitatẽ. Si cui opus fuerit, habet ea, quæ ſunt in perſona. Petimus propter genus, propter patriam, propter cõmunionem ſtudiorum, propter magiſtratum, propter amicos, propter inimicos, præſertim cõmunes, hoc ſe rogare, quo eget, ut communium inimicorum audaciã compeſcat, & calumnias retundat: quod eſt telum acerrimũ animo præſertim affecto. Tum ex cauſa, te hoc petere in alimenta ſtudiorũ, liberorum, coniugis, aut amici pauperis. Ex illo: noſſe te liberalitatem eius præſertim in eos, qui ob eiuſmodi cauſas petũt. illum ſcire quid ſit ſtudere, quot rebus ſit opus, aut quid ſit familiam ſuſtinere: ideo didiciſſe miſeris ſuccurrere, non ignarum mali. deniq; ſi nihil ſit in nobis dignum, ob quod petamus, illum certè eſſe dignum, qui det. hoc ei fore pium, honorificum, laudabile, hoc ſemper ſtuduiſſe, in hoc ſubijſſe tot labores, paraſſe tot opes, ut plurimis prodeſſet. Et hæc dicentur ambitioſo reuerenter, graui contractè, læto fuſius & hilarius. ſic tamen, ut ne nimiũ miſeriã noſtram uideamur uelle oſtentare, & quaſi clamare, dignos eſſe nos miſericordia, ut exiſtimemur imbecillè nimis atq; impotenter ferre noſtras res aſperas: ſed obniti & reluctari, quantum poſſumus, premi tamen interdum ab illis atq; urgeri. ſic enim natura fert, ut minus miſereamur eorũ, quos abijcere ſe in aduerſitate cernimus, & nimis lamentari ſuam fortunam, tanquã rem indignisſimam patiantur: ita ſemper honeſtiores ſunt pro alio lachrymæ, quàm pro nobis ipſis, niſi fortè ignoſci nobis precamur.

DE EPISTOLIS COMMENDATITIIS.

PRo alio quum petimus, ſi argumentum eſt ſimile ſuperioribus, ad eundem ferè modum tractatur, quo docuimus. Commendationis uerò hæc ſunt præcepta. Primum omniũ, ut dignum oſtendamus hunc eſſe illius gratia & fauore. dignus fit uel ex commendato, uel ex nobis qui commendamus, uel ex eo ad quem ſcribimus. Ex commendato, ſi demõſtramus in eo eſſe aliquid, propter quod mereatur diligi. percurrendum per ea, quæ in perſona poſui: nempe genus, quia nobilis: patriã, qui Romanus: ingenium, quia feſtiuus, acutus, Græcus, Latinus, Muſicus, Philoſophus, Theologus, uir prudens, & multis in negotijs uerſatus: animum, quia probus, modeſtus, moderatus, & cũ primis gratus, ſi quid ei benefeceris. tum corpus, q̃ agilis, celer, formoſus, robuſtus. Iam externa, q̃ prędiatus, pecunioſus gratioſus, apud regem, apud multitudinem, magiſtratus. Et accõmodanda ſunt hæc moribus, atq; uſu illius. delectatur cognitione ueteris memorię, hic eſt eius peritiſsimus: claritate generis, hic eſt nobilis: ſtudio armorum, fortis,

fortis, robuſtus, exercitatus. ſic nonnunquam cõmendatur nugator nugatori, aleator aleatori, cõmeſſator cõmeſſatori, compotor compotori. habet multos agros hic agricola: cõponit, hic optimus librarius: eget miniſtro, ad manus hic diligens & fidelis, & is qui ſemper illum dilexit, admiratus eſt, appetiuit. natura enim diligimus illos, à quibus amore ſumus prouocati. Solent illa addi: talem eſſe, ut ſi propius cognouerit, ſit nobis habiturus gratiam, quòd talem ſibi hominem conciliauimus: non uereri nos, ne mendaces in huius laudibus deprehendamur, né ue incutiant nobis aliena peccata pudorem: cautos nos eſſe in laudando, nõ conſueuiſſe niſi tales cõmendare. ecquid pœniteat eorum, quos ſua cõmendatione eſſet complexus? multo minus huius. quin & hunc omnes ſuperaturũ. aut non eſſe hunc huius aut illius ſimilem, cõmendati quidem, ſed commendatione digniſsimi: in illo cepiſſe nos documentũ, quales demum cõmendari conueniat. Ad eundem modum alia ornamenta: quæ unuſquiſq; dato exemplo excogitare ſibi poterit, uſus quoq; ipſe plurima ſuggeret. Ex noſtra parte, ſi nos ille amat, cui ſcribimus. nec ficte ſufficiet aperire, illum cuius cauſa laboramus, charũ nobis eſſe, & illius negotiũ magnæ curæ exponitur ſæpe amoris cauſa, tum ut ille facilius hoc credat: uelut intercedere uetus hoſpitium, multa ultro & citro beneficia uel officia, affectum à nobis beneficijs gratiſsimũ ſe præbuiſſe, nos eo uti familiariter, compluribus locis profuiſſe. nonnunquam ut eiſdem de rebus ab illo diligatur, & ſuũ iudicium adiungat noſtro, præſertim ſi quid ille nobis in iudicando tribuit: ſin minus, afferemus teſtimonium eius cui magnã ille fidem habet. charus eſt nobis de eloquentia, de ingenio: quod ille, ſi quid me credis poſſe in hoc cenſere, habet in numerato. literas Latinas iuxtà & Græcas nouit, ut neminẽ uideat Eraſmus aut Budæus, quem poſsit huic anteponere, aut etiam cõferre. Solent illa quoq; inſeri: in hoc homine intelligam, quantũ me ames, quanti me facias: da quæſo operã, ut hic quàm primũ, quàm maximas mihi pro cõmendatione hac gratias agat, habeatq;: caue credas hanc eſſe ex uulgaribus cõmendationibus: non ut alium quemuis tibi cõmendo hunc, ſed ut ex me genitum cõmendarem, ideoq; & mea ipſius manu hoc epiſtolæ exaraui, quod facere conſueui rarius. omnes, quibus tecũ eſt negotium futurũ, ad me accurrunt, quòd ſciant quanta inter nos beneuolentia intercedat, aut quanti ego te faciam, uel tu me: ſuſpicantur plurimũ me apud te ualere, quòd ego eos credere facilè patior: & ne hunc errorẽ eximã, qui eſt mihi gratiſsimus atq; honorificentiſsimus, nemini epiſtolas cõmendatitias negare poſſum, petenti ad te. Habẽt principes & potentes uiri, ſigna quædam inter ſe: quibus dignoſcunt, quàm uerè & ex animo cõmendet, qui ſcribit. nam ſæpe cõmendationes dantur importunis precibus, non amicitiæ aut dignitati perſonæ: nec licet interdũ recuſare. unde ſunt illa, Rogatus rogo, Afficio te moleſtia, quoniã affectus ipſe prior: tu quid facto ſit opus, uideris: multum huic homini debes, qui ſic cupit tibi eſſe cõmendatus, ut odio me enecarit, donec id extunderet. tanti ſcilicet te æſtimat quum ego diu repugnarim. hæc ſigna epiſtolaria, & Græcis olim & Latinis hominibus fuerunt in uſu. Græci σωθήματα ὑδιτολιμαῖα nominabant, ſicut eſt apud Gregorium magnum. Cicero etiam ad Q. Valerium libro 13. Adijcitur non raro cõmendatio rei potius quàm hominis, ut quod habeat negotium iuſtum, pium, illi cui cõmendatur magnificum, glorioſum, plurimis utile, Reipublicæ ſalutare ac neceſſarium: nos magis laborare in hoc, illius ad quem ſcribimus cura, quàm eius quem cõmendemus: fore eam rem illi honorificã, aut fructuoſam: eo beneficio ingentem ipſi fauorẽ ac beneuolentiã uel utilitatem parari, aut ipſi eidem, aut ijs quibus optimè cupiat, nempe liberis, propinquis, affinibus, ciuibus. declarabimus quid poſsit is quẽ cõmendamus, ſuo loco efficere, quid ſoleat, quid eius parentes aut propinqui, quid alij eiuſdem ordinis aut nationis. Si nos ſumus illi cui ſcribimus chariſsimi, aut non leuis momẽti, nequaquã opus eſt prolixa epiſtola, & accurata: breues quidã uelut codicilli, & tanquã teſtificatio iudicij ac uoluntatis noſtræ ſuffecerint. Sin ſecus, paulo pluribus erit differendũ, & preces addendæ, & promiſsio reponendi beneficij, quũ uſus poſcat. Exempla cõmendatitiarum ſunt apud Ciceronẽ & Plinium creberrima.

DE REBVS EIVS AD QVEM SCRIBIMVS.

IN alterius rebus ſic ſemper ſcribendum, ut uideantur nobis curæ eſſe. Si tantummo-

do narras, nullo ad eam rem apparatu uel arte opus fuerit. ſimpliciter id poteſt expedi-
ri. Sin laudas, ueriſimiliter id facito: & ea laudato, quæ ſint illi tanquã ſtimulus ad uirtu-
tem. Nam inuenire eſt ingenia nonnulla, quæ laude ad præclara opera incitantur. iſtis
adhiberi laudem expediet: ut ferunt equum plus pingueſcere, ſi plana manu dorſum &
clunes eius demulceas, quàm pabulo. Sunt contrà alij, qui accepta laude, uelut merce-
de, ab opere deſiſtunt: illis proderit laudatio, his caſtigatio uel reprehenſio. Sed quũ
rem illi charam laudamus, licebit nobis eſſe benigniorib⁹, ſi tamen ea res exiſtimatio-
ni noſtrę nocitura non eſt, nec laudatæ rei, ut filio uel amico. Fabellę, aut geſtæ rei nar
ratio, feſtiuitate condietur, ut multum abſit à cothurno & figuris hiſtoricis. repet leui la
pſu, ut placidus riuulus: non rapietur, ut torrens: nec intonabit claſsicum, etiam ſi bella
referat. Quid in iocis ſequendum, docuit Cicero libro 2. de Oratore, & de Officijs 1. Eſt
& caput apud Quintil. de riſu: item apud eundem Ciceronẽ in libris de Oratore. De-
bet à iocis abeſſe omnis ſcurrilitas, ne ſordidi ſint & putidi: procacitas etiam & petulan
tia, ne uirulentia ſit magis quàm iocus, neu in miſerum & calamitoſum ſimus dicaces,
nẽue in probum & grauem uirum. nihil eſt facilius quàm in quemuis dicta dicere: ſed
id non eſt cordati hominis, & educati ingenuè. Debent ergo adeſſe iocis elegantia, ur-
banitas, acumen & facetiæ: in quibus eſt ſedes riſus. nam in alijs admiratio potius eſt,
aut delectatio. Longa res eſt, de ſingulis horũ præcipere, & hoc loco, quũ eam rem ne-
get Cicero arte tradi poſſe, quod planè ita eſt. quippe tametſi paratur nõnihil uel exerci
tatione, uel lectione, tamẽ maxima pars naturæ eſt munus. idcirco cognoſcat ſe quiſq;,
& ſi ad id nõ eſt natus, ne tentet quidem: ſequitur enim neceſſariò, ut ipſe ſis ridiculus,
ſi non ſint tua. Qua de cauſa Demoſthenes, cui putant negatam fuiſſe hanc facultatem,
nunquam quod iocum uideri uellet, orationibus ſuis admiſcuit. Et ex facetijs ſunt aliæ
breues, quæ in uerbo uno, uel duobus, certè paucis ſunt ſitæ, quæ dicta nuncupamus:
aliæ fuſæ in narratione, atq; explicatione rei cuiuſpiam. Illud prius genus à paucis intel
ligitur, niſi acuto ingenio: unde uetus illud, Perdidi dictum, puto, non intellexit. po-
ſterius iſtud imperitis auribus aptius eſt. Sunt qui iocum nec dicere poſsint, nec fer-
re. Et quoniam uel ſuperbia humani ingenij, uel generoſitate nemo facilè fert nouum
ſuperiorem: hæq; omnes epiſtolæ, pręceptoria, admonitoria, conſultoria, adhortatoria,
caſtigatoria, obiurgatoria, tanquã ex alto loquuntur: ideo conſiderandum accuratè qui
ſcribat, cui, qua de re. Si receptus ſuperior, nihil neceſſaria erit præmolitio, aut dulcora-
tio: tanquam ſi ſenex & prudens admoneat puerum, aut præceptor diſcipulum caſti-
get, uel etiam obiurget: uel pater filium, uel frater natu maior fratrem minorẽ, uel puſil-
lum tutor: uel princeps ſubditos, aut priuatos magiſtratus, modò ſuperior. Nam obiur
gari pop. Romanum à Cenſore licebit, à Quæſtore aut Aedile neſcio an liceret. Sed fit
interdũ publici boni gratia, qui eſt ualidiſsimus prætextus. Sin uerò par admoneat pa-
rem, uel ſuperiorem inferior: uel par aut inferior in una re ſuperiorẽ in alia, uel contrà,
quemadmodum ſenex probus iuuenem nobilem, aut locupletem, uel doctus Theolo
gus indoctum Epiſcopum: hîc lenimentis opus erit. Conſiderandum ergo, ut dixi, qui
ſcribat. unde ſumuntur lenimenta: non eſſe mirandum ſi ſenex, & tot annos uerſatus in
ea re, de qua agitur, admoneat iuuenem: ſic illum minores ſe quandoq; admoniturum.
ſe id debere facere pro publico munere, quippe qui ſit concionator, aut magiſtratus,
aut curio. Tum qui ille cui ſcribis, non poſſe te reticere, quũ ſit amicus paternus, quum
ſit uelut tuæ curæ cõmiſſus, pro neceſsitudine patris & tua. Ab ingenio: non poſſe te
abductum tanta indole & acumine ingenij aliter efficere, quin admoneas, quin conſu-
las, quæ ad abſoluendum numeris omnibus tale ingenium pertineant, deſiderari tan-
tum hoc ad ſummum ingenium: rogare te, ut id quoq; præſtet, quo magnum quid &
admirabile in eo uideamus. Sic in corpore: formam illius ſpecioſiſsimam, quæ eſt ue
lut muta cõmendatio, impuliſſe te, ut cætera uelis uidere conformia, & digna illa pul-
chritudine. Iam corpus & fortunas. uel adductum te miſeratione diſtorti & defor-
mis corporis, ut cupias illum ingenti pulchritudine animi deformitatem corporis pen
ſare, & quaſi obtegere: tanto etiam futuram admirabiliorem animi pulchritudinem,
quanto fuerit in uaſe fœdiore: ut precioſam gemmam in plumbo, theſaurum in fictili-

bus.

bus. ſic Aeſopum, & Socratem, & Epictetum in maximo precio fuiſſe. A rebus uitæ: optare te, ut tantæ fortunæ reſpondeant cætera: aut contrà, ne deſit animus, quum deſit fortuna. Oſtenſio uicij grauior eſt multo. Quidam apertam reprehenſionem non ferunt, rectam non ſentiunt, laudes figuratas & de ſuis ipſorum uicijs accipiunt & agnoſcunt: tanta eſt in eis ſuimet ignoratio. Sunt nonnulli eo acumine, ut omnia quorſum dirigantur intelligant: ſed reprehendi ſe tamen nolunt. alij facilè patiuntur reprehendi ſe atq; obiurgari, ſed non à quouis. Planè uarijs ingenijs, ut corporibus, uaria eſt adhibenda medicina: quod animaduertimus etiam ab Apoſtolis ipſis factitatum, in ſtudio illo tam ardenti obtemperandi Deo, non placendi hominibus. Qui ſimpliciter poteſt ſanari, cum eo ſimpliciter agendum. Si laus de uirtute, quam non habet, prodeſt, laudetur: quales ſunt nonnulli Principum & potentum, & doctorum, atq; ingenioſorum hominum. Si non à quouis admoneri ſe patitur, nec tu ſatis magna authoritate fultus, inducas maiorẽ: dic eſſe uiros graues, qui cum in eo magna & multa bona admirentur, hoc uel illud requirant: eſſe qui doleant illum cum exceptione laudari: te uerò ſuſcepiſſe illorum negocium, ut ad eum ſententias eorum perferres: quod ſit tibi cum ipſo neceſſitudo, quod frequenter ſcribas, aut quod ſis coniunctior, conſanguineus, affinis, uetus ſodalis, condiſcipulus, conterraneus, ciuis, ſubditus, cliens, uetus aſſecla, aut horum filius, uel alioqui neceſſarius. Sin laudibus inſoleſcit ac fit inſanior, atq; ad apertam admonitionem eſt uelut aſinus ad lyram, ſi omnino curæ eſt tibi eius emendatio, rumpe quod aperire non potes, & diſſeca quod nequis diſſoluere: ſimpliciter aperteq; obiurga, tum certè functus fueris tuo munere. aut ſi periculum adeundum eſt, quid amplius aut magnificentius, quàm pro optima cauſa? licebit rationes oſtendere, quibus impulſus es ad hoc agendum: ut chirurgi declarant, cur aliquid in ægro corpore urendum aut ſecãdum ſit. nihil omnino à te: ſed uel ab illo, uel à rebus: quod ſit tam clarus, quod tibi cõmendatus, tuæ curæ creditus, uel à parentibus, uel à Chriſto, uel à ciuitate: ut malis illum tibi inimicum, quàm non omnino bene monuiſſe. A rebus: quod illud eius uitium damno ſit multis, quum ſit epiſcopus, curio, magiſtratus, Rex, & in Chriſtiana religione. modò adſit modeſtia, & præſcriptum illud Domini de fraterna correptione, nemo non ſatis habet iuris in quemuis aliũ fratrẽ. Nam ſi inter eas anguſtias uerſemur, ut difficile ſit gratum temperamentum obſeruare, habemus Apoſtolorũ exemplum ex ſchola Chriſti, qui rectà ingreſsi, Deo curabant approbari ſe, quem cunq; mortalium offenderent. Quòd ſi omnino profuturus non es, ſed magis irritatione tua & tibi nociturus, & alijs: conſultius erit Camarinam non mouere, non ſolum ex gentilium præceptis, quorum illud eſt: (Fruſtra autem niti, neq; aliud ſe fatigando niſi odium quærere, extremæ dementiæ eſt:) uerùm etiam exemplo & dictis Seruatoris. non eſt prætermittendum, quin aliquid ſemper dulcedinis amaritudini admonitionis admiſceamus, idq; à laudibus illius. cætera adeſſe abundè, præter hoc: dolendum, ſic naturam nihil unquam feciſſe abſolutum: quis non miſereatur tale uicium in tali ingenio, aut corpore, aut nobilitate, aut fortunis? Habent conſolationes ſuum locum, ut alia penè omnia quæ hic diximus. ſed quandoquidem ex ſingulis delibamus, de illis quoque eſt aliquid attingendum. Sumitur ergo conſolatio, uel ab eo quem conſolamur: non eſſe iſtius generis, non decere tantum ingenium uetus ſtudium philoſophiæ, non probum & pium, non magiſtratum, non principem, ſe afflictare. Vel ex rebus: amiſſam rem non tanti eſſe, ut dolorem afferat: non eſſe amiſſam, ſed intermiſſam: non perditam, ſed profectam: nondum eſſe amiſſam penitus & deploratam, ſuſtineamus nos, & expectemus exitum, ne quod ſapiens conſulit, miſeri ſimus ante tempus: multa aliter cecidere quàm metuebamus: plura ſunt quæ nos terrent, quàm quæ urgent. ipſum, uelut patrem, filium, aut neceſſarium ægrè ferre, ſic mœreri ſuam abſentiam uel caſum, uel interitum: illi nihil mali contigiſſe, imò liberatum aſperis & inſuauibus uitæ rebus: profectum ad beatitudinem ſempiternam, uti ſpes eſt de uita ſanctè & piè tranſacta, uel de genere mortis tam religioſo. itaque non illius cauſa ſuſcipi dolorem hunc, ſed noſtra: nec oſtendere nos illum amare, ſed nos ipſos. optimum illi fuiſſe mori, antequam fieret peior. exoſus erat plurimis, aut miſer morbis, egeſtate, infamia, aut periculum eui-

dens de his. magnus metus de illius moribus: aut tunc opportunissimum mori, quum iucundissimum uiuere: aut eo tempore, quum nihil erat amplius uisurus boni propter conditionem uel publicæ fortunæ uel priuatæ. Iam ex comparatione rei cum homine: non esse regis dolere pecuniã amissam, à quo animi magnitudinem, contemptũ pecuniæ, tanquam ab exemplari quodam cæteros conuenit doceri: uel eum facilè recuperaturum quod amiserit, alios non item. non esse magni uiri, non philosophi, frangi humanis casibus: non, flere filiorum mortem, quum sciat genitos esse mortales: non casum amicorũ. postremò si gentilis dixit, Placeat homini, quicquid Deo placuit: num non æquius est à Christiano cogitari, dici, præstari? non decet humanam excellentiam inferiorem facere se ijs rebus, quarũ natura est domina: hoc enim est ex regina fieri ancillam. Ex animo eius: superfluus est dolor, ex quo nullum peti potest remedium. consilium unde petitur, uiolentia doloris perturbari. Tum exempla adducenda eorum, qui sapienter, qui fortiter pertulerunt impetus fortunæ: ne hoc factu uideatur uel impossibile, uel difficile. Sed transeamus ad alia. Ea quæ ad utrunq; spectant, eo temperamento tractabuntur, ut erga nostra præstemus modestiam, erga aliena curam, fidem diligentiã, amorem, sunt tamen hic expostulatoriæ, & inuectiuæ. Expostulamus non rectè esse quid ab aliquo actum, potissimè erga nos, aut res nobis charas. in quo genere imperiosum est nimis, male factum dicere, & rem atrocitate uerborum insectari: ciuilitatis uerò & comitatis, causam addere cur queraris, cur illud rectè factum non sit: & huc se ratio conuertat, ut uelis in posterum nõ fieri, magisq; solicitus uidearis esse de futuro, quàm dolere de præterito. Sub expostulatione cõtinetur exprobratio, turpis quidem illa & uix tolerabilis, etiam quum maximè necessaria. Ideo auersa est una gratiarum à duabus, reliquæ illam spectant. per quod significatur, meminisse debere, qui accepit: obliuisci, qui dedit. Sed interdum compulit nos ingratitudo aliena ad exprobrandum, uel pertractos necessitate, uel dolore. Itaque sic erit moderanda res, ut ne nimium beneficium tuum amplifices: uoluntatem potius & animum benefaciendi declares ingentem fuisse. Si ita libet, cõmoueri te quod huic tuo animo animus illius non respondeat, præsertim quum tu egeas, & illi adsit copia gratiæ referundæ: aut quod non meminerit beneficij, qui tacuerit, qui dissimularit, quũ de honore aut cõmodis tuis ageretur: seu, quod omnium indignissimũ est, pro beneficio maleficium reposuerit, qui læserit adiutus. Expendendum cuiusmodi fuerit beneficium. nam quæ ad animũ spectant, eruditio, consilia, educatio, minora habentur uulgo, quàm quæ ad corpus, aut fortunas: quum maiora sint reuera, & honestius exprobrentur: maioreq; ingratitudine se alligat, qui præceptori aut educatori gratiã non refert, si potest, quàm qui illi, à quo est locupletatus. Illud quoq; diligenter cauendum, ne quis uicio cõmuni in æstimandis suis beneficijs fallatur. hoc enim nõ natura indidit, sed praua consuetudo, ut unicuiq; sua uidean tur magna & pulcherrima, aliena non item. In exprobratione minari subtracturũ se sua beneficia, non est uiro dignum: sed potius, se non fore ingrati similem, nec illius uicio immutatum iri suam probitatem: sed daturum operam, ut non minus posthac sit bonus & beneficus: quin illi etiam benefacturum, quoties existimarit beneficijs suis illi fore opus. Inuectiuæ, si ad insectationem uicij, aliosq; ab eo genere uitæ deterrendos parantur, ferendæ sunt: alioqui non uideo, quid iuuet acerba rabie congerere conuicia & maledicta, caninamq; facundiã exercere, iuxta uerbum Appij Claudij. Ergo mordeat uicia, homini quantum fieri poterit parcat. Interdum propter uicium impetitur homo, præsertim obfuturus nisi coërceatur: ut impius, ut hæreticus, tyrannus, latro, ueneficus, fœnerator, fur, corruptor eduliorum, calumniator, seditiosus, imperitus, aut malus institutor. Colore hoc excusantur tot orationes Ciceronis in Pisonem, Gabinium, Verrem, Vatinium, Catilinam, M. Antonium: tot Demosthenis in Philippum, Aeschinem, Midiam: idcirco ad ea cõmoda uideatur dirigi tota oratio, quæ erigere conamur, illo homine deijciendo, uelut nobis charissima sint, ac curæ maximæ: ut religio, patria, ciues, literæ, disciplinæ. Res quę ad utrunq; spectant, sicut fide ac sedulitate sunt tractandæ, ita & scribendæ quoq;, ut hæ uirtutes in illis eluceant. quemadmodum nullam conuenit esse epistolam, in qua non uirtus aliqua animi, & grata quædam indoles existat,

& quasi

& quaſi ſe proferat alibi ingenuus pudor, alibi reuerentia aliâs comitas, aliâs humana quædam & moderata grauitas, tum fiducia erga amicum, fides, beneuolentia, honeſti reſpectus etiam aduerſus inimicos placiditas, & animi quædam æquitas. Vehementer cauendum eſt, ne quẽ epiſtola offendamus. id nanq; altiſsimè inſidet: propterea quòd epiſtola nuda eſt omnino, ac patronis deſtituta: purgator, lenitor nullus ei adeſt. ille autem relegendo augetur ulnus, & maledictũ interpretando fit acerbius: nemoq; eſt, qui non indulgeat ſuis doloribus, eoq; multo eſſe maximos arbitretur, ut ſua ſunt cuiq; chariſsima. Sic uidemus arctiſsimas amicitias uno ambiguo epiſtolæ uerbulo diremptas: quæ à me de rebus mediis ſint dicta. nam in uirtute & uicio quid ſentirem, dudum aperui. Res alienas ſub narratione licebit comprehendi.

DE RESPONSIONIBVS.

DVo ſunt in reſpondendo ſpectanda potiſsimũ, quæ ſcripta ſunt ab eo cui reſpondemus, & quo animo. Poſſunt enim res eſſe malæ, aut parum recte in animo bono. tum condimentum eſt eiuſmodi, ut facilè condulcoret amaritudinem rerum. laudabitur animus, res ipſas pro illo excuſabimus. nec res poſſe nobis moleſtas eſſe, quarum talis ſit fons, à quo dimanent, mentem uidelicet. & leuiter atq; amicè admonebimus, ut uerbis illis paulo deinceps circunſpectius utatur, ne tam integer animus à ſiniſtre interpretãtibus per uerba parum cautè ab eo prolata, gratiam ſuam amittat. Sin res ſint bonæ, diſsimili animo, quid oberit animum ex rebus cenſere? Itaq; dicemus non dubitare nos de animo, quando quidem indicia eius, nempe res ipſas tales intuemur. hîc res commendabuntur. Quod factum eſt à Cicerone in epiſtola quadam ad M. Antonium de reſtitutione Sext. Clodij, & de liberis P. Clodij. Res ſi ſint in noſtram utilitatem, agemus gratias, & agnoſcemus amici partes, & ſapientis conſultoris. ſi in rem illius, & de nobis eſt dicendum, id fiat parcè omnino ac modicè. nam illud Thraſonicum eſt, Orna munus uerbis. Conuenit huic loco uerborum quędam comitas. illum cui damus, maiora eſſe promeritum: dolere nos, quòd tam effuſè tamq; ambitioſè ſimus rogati: hoc ſolum facere, quod nihil magis licuit, uel per facultatem noſtram, uel per illius uoluntatem. quo ſchemate utitur nonnunquam Plinius Iunior: ut de Cornelia, & de filia Quintiliani. Prorſum de nobis ipſis dicemus modicè ac moderatè, & noſtras laudes extenuabimus: ut reuera mortalium omnium bona perexigua ſunt & prætenuia. quæ uerò nobis tribuentur, referemus uel in benignitatem dicentis, uel beneuolentiam erga nos quæ habeamus uicia, hæc eſſe noſtra propria: quæ autem bona, eſſe Domini. magis teſtabimur nos laudantis probare animũ, quàm iudicium. haud falsò amorem fingi cęcum: probitatem illius omnia æqui boni facere, atq; etiam laudare nulla laude digna. quod ſi is error amicitiam nobis & beneuolentiam eiuſce uiri conciliarit, ſeruetur ſanè per nos, neq; eximatur cauſa rei adeò nobis gratæ. malle nos ipſum in eam partem falli, quàm in contrariam refectum ſentire. Interdum pudoris eſt ingenui, nihil penitus ad laudationem reſpondere, præſertim ſi qua ſunt alia de quibus ſcribi poſsit. Sin res ad neutrũ ſpectent, aut ſint leuiculæ, declarabimus gauiſos eſſe nos illa cognoſſe. niſi eiuſmodi ſint, quæ ægritudinem animi cieant, ut de bellis. interim agemus gratias, ut D. Bruto Cicero, quod non paſſus ſit etiam leuicula illa à ſe ignorari. Viciſsim & nos ſcribemus ea, quorum eſt ipſe cognoſcendi auidus. ut literato de literis, alijs de bellis, alijs de rebus magnis, inuſitatis, ridiculis, ut erit cuiuſq; uel ſtudium uel ingenium. Inuectiuæ ac maledicæ epiſtolæ, uel in totum reſpondendum nihil eſt, uel non illico, ubi eſt reddita. ſed ſedata cõmotione illa animi, & refrigerato ardore illo perturbationis. tum expendendum, quid obijciatur, & quibus de cauſis. Si meritò reprehendimur, nõ ſolum parata eſt uenia, ſed laus etiam confitenti delictum, & cognoſcenti, quũ licuiſſet defendere. ſin immeritò, magna quæritur ex animi moderatione cõmendatio, quod nõ remorderis morſus. dabitur ratione patefacere, cur quicquam uel feceris, uel dixeris. conuicia uerò ſines præterfluere. Si quis oſtendat retineri ſe modeſtia Chriſtiana, ne maledicta regerat: & ſpectare potius quid ſe deceat, quàm quid illũ: rem facict pulcherrimam, modò ita ſentiat, ne aliud gerat clauſum corde, aliud ore apertum. Chriſtus non fallitur, cui mentes noſtræ ſunt perſpicuæ: nec eſt quicquam æquè generoſi pecto-

ris, atq; remittere iniuriã. Christianis certè exemplo fit Christi & ingenti mercede. nam sic quoq; remittuntur nostra scelera à Deo. Porrò quemadmodum epistolis moderata quædam comitas suaue condimentum præbet, ita redundantia comitatum palatis quidem sanis insulsa est penitus ac ingrata.

DE PARTIBVS EPISTOLÆ.

QVod oporteret significari Epistola, & eum qui mitteret, & eum cui mitteretur: idcirco Latini & Græci omnes statim initio scribentis, & eius cui scriberet, nomen ponebant prius eius qui scriberet: hoc enim natura prius est, indicari quis faciat, quàm cui. Nam salutationẽ illam, Parmenomen summum suum plurima salute impertit Gnato: uel metrum excusat, uel parasitica cõsuetudo: quæ etiam illic, sicut in alijs omnibus, ad risum captandum ludebat. Donatus comicum esse dicit, ac festiuum, & parasiticæ elegantiæ. Sic etiam in Persa Plauti, Salutem dicit Toxilo Timarchides, & familiæ. Nec minus est parasiticum, Domitiano Martialis S. uel certè insolentissimæ arrogantiæ principis, qui id exigebat. Excusat Ausonius ad Paulinum, quod nomen illius præposuisset suo: Paulino Ausonius, metrum sic suasit, ut esses Tu prior, & nomen prægrederere meum. Nomen in calce Epistolæ scribere, natum est ex subscriptionibus, quas olim principes addebant diplomatis, quarum meminit Suetonius in Nerone. Post ubi acrius inuasit animos ostentatio nobilitatis, unusquisq; affectauit uideri ortus regio sanguine, & regios mores usurpare tanquam sibi gentiles & patrios. Alij existimant moderationis esse, postremo se loco nominari. quàm fatuè? quasi minus honestum sit, quic quid ultimum? Nónne animo legentis primum omnium occurrit, qui scribit? quòd si penitus postremus esse cupit, ne ponat initio uel ego, uel uerbum primæ personæ. Sed hæc sunt ineptissima, quæ conantur rerum naturam inuertere. natura enim primum in quocunq; opere facientẽ constituit. Quæso, quid absurditatis habet, si is primus occurrat oculis, qui primus occurrit animo & cogitationi? imò quantumcunq; abscondas te, & in angulum chartæ secedas, resoluta epistola statim à primo legeris: nisi iam anteà sciat, qui legit, à quo mittatur. Epithetis parcebant prorsum, addebant solum, si quid muneris gereret & cui scribebatur, & qui scribebat. M. Cicero Imperator Cn. Pompeio Magno Proconsuli. M. Brutus & C. Cassius prætores, M. Antonio Consuli. Cicero decimatertia Philippica literas recitans M. Antonij, Antonius Hircio & Cæsari: neq; se imperatorem, nec Hircium consulem, nec proprætorem Cæsarem, satis quidem hæc scitè. Deponere alienum nomẽ ipse maluit, quàm illis suum reddere. Ab alijs adiectis abstinebatur prorsum. Itaq; nos usurpabimus nostra, quæ sunt professionis, aut functionis: Senatori, Consuli, Quæsitori, Episcopo, Presbytero, Curioni, cætera ex praua cõsuetudine risum potius aut fastidium mouent, quàm ornant. Quid, quod præstabilius est tantum illum existimari, ut appositis nõ sit opus: uelut, G. Budæo, Eras. Roterodamo, Tho. Moro, in tanta claritudine nominum superflua sunt illa, utraq; lingua doctissimo, Theologo summo, uiro clarissimo. neq; enim libris M. Tullij adijcit quisquam, Oratoris facundissimi, uel Aristotelis Philosophi acutissimi. Itaq; deprehensum est nihil esse grauius, aut decentius, quàm ad Cæsarem sine adiecto scribere aut ad Regem, quod prudentibus & ingeniosis uiris ualdè probat. Quintiliani & Plinij tẽporibus cœpit recipi mos, ut omnibus ferè, nisi aperte essent inimici, adderetur S V O. Martialis de charta epistolari: Seu leuiter noto, seu charo missa sodali, Omnes ista suos charta uocare solet. Prisci tantummodo filios, aut uxorem, aut seruos, aut libertos dixerunt suos: ut Cicero Terentiæ suæ, Tullię suæ, Tironi suo. Sunt inter homines amicitia coniunctissimos quædam interdum amoris significationes. etenim beneuolentia tanquã ignis sępenumero cohiberi nequit, quo minus foras sese proferat, & patefaciat. ut Gonralus Tamayus Hugutiono unicè charo, Idiaqueus Hieronymo Augustinio dimidio animi sui, Stracelius Crucio ὡσ̀ αὐτὸ θυμῷ κεχαρισμένῳ. Et quod de amico Aristoteles dixit, alteri ipsi. Exitur ad alluſiones ueteris memorię, de fabulis aut historijs petitas: Hieron. Ruffaldus Viui Ionathæ suo, Patus Barchero Achati suo, Theseo, Pyladi suo. Similes quoq; alluſiones ad alia rerũ genera possunt trãsire. Nico. Borbonius Gulielmo Budæo Varroni huius ætatis, Astudillus Io. Gilidę alteri Aristoteli. Bonamicus Alciato,

id est

id est Vlpiano ipsi Regi. Paulus P. Bembo polyhistori, nõ multum M. Tullio facundia minori. Velius Ia. Sadoleto, M. Catoni integritate propè pari (nam moderanda sunt immodica) penè dixerim alteri Paulo. Quæ si rarò ponantur, & ad dignos, tum ab ijs, qui credantur posse iudicare, plurimum adferunt authoritatis illi, ad quem scribuntur. sumuntur enim ceu quædam testimonia. Sed periculum est, ne hæc sicuti alia omnia honoris signa, uel ambitione, uel peruersitate ingeniorum ad indignos transferantur, & prorsus fidem amittant. Amoris autem notæ magis salutationi, quàm superscriptioni congruunt, ne frigidæ atq; ineptę uideantur plerisq;, quorum natura fert, ut solis suis capiantur, aliena eis omnia sordeant. Alteræ quoq; illæ existimationis & dignitatis, inuidiæ sunt obiectæ: quæ res præclaras solita est semper inuadere, ac arrodere. Sed nomina tamen dignitatum, & munerum publicorum, diligentius sunt ad amicos in superscriptione, & explicatius ponenda, quàm in salutatione. intus enim nos sumus soli, & grata est utriq; simplex illa, atq; extra fucum omnem familiaritas. foris uerò multos habemus spectatores oculos & censores, quibus est satisfaciendum. Sed nos reliqua proposita exequamur. Porrò autem ut comitatis est, imò uerò humanitatis, in congressibus salutare, ita statim post omnia bene precabantur. Latini optabant salutem, Salutem dicit, Salutem P. dicit, S. dicit P. Græci aliâs εὖ πράττειν, & εὖ διάγειν, quasi fœlicitatem. aliàs χαίρειν, quasi gaudere. Romanus salutem dicit, & initio statim bonum uerbum Salutis, bonum erat omen sermonis. Pro salute utuntur nonnulli ritu Apostolico, gratia & pace Domini IESV. quæ profectò salutem omnem exuperat, nec quicquam potest homini optari salubrius. Licebit nonnunquam & alia precari ex argumento Epistolæ: ut bonam mentem, bonam frugem, senectam facilem, prosperum coniugium. sicuti est apud Horatium, Celso gaudere, & bene rem gerere Albinouano, Musa rogata refer socio comitiq; Neronis. Eundem ad modum illud & iam uetus: Si uales, bene est, à Seneca conuertitur, Si philosopharis, bene est. ualere enim hoc demum est: sine hoc æger est animus, corpus quoq;, etsi magnas habet uires, non aliter quàm furiosi aut phrenetici ualidum est. & alia epistola, Si uales & te dignum putas, qui aliquando fias tuus, gaudeo. Illa uerò manuum oscula pro salute, obedientiam, summissionem, & eiusmodi barbaricæ sunt uel imperitiæ, uel arrogantiæ. quid enim illi optas pro salute, ut tu manus illius osculere? egregia profectò salus, & magnopere expetenda. Sunt apud Ouidium genera quædam salutationum festiua, & arguta: ut, Quàm nisi tu dederis caritura est ipsa salute, Mittit Amazonio Cressa puella uiro. Mittit & optat amans, quo mittitur, ire salutem. hoc modo possent multæ cõfingi: Salutem dicit, qualem ipse non habet, sed optat, Salutem mittit: Salutis expers salutem mittit, quę utinam eò perueniat: quæ poëtis conceduntur, item adolescentibus, tum affectibus commotis. Viris autem grauibus nõ sunt satis congruentes, quos nec decet ludere, nec animi motibus percelli. Mirantur nonnulli, cur scribens de se tertia utatur persona, & continuò prima. ut, Cicero Lentulo salutẽ dicit: Ego omni officio, ac potius pietate erga te cæteris satisfacio omnibus. ea de causa existimant, titulum illum epistolæ non fuisse partem, sed à tergo epistolæ subscribi solitum, ad monendum tabellarium, cui nam esset redditurus. Nos adhuc facimus, ideo q; iam multi titulos epistolæ supersedent præponere. Sed fuisse eiusmodi titulos partem epistolæ, & in exordio scriptos, multis & euidentibus argumentis potest planum fieri. Primum quoties Cicero, Sallustius, Cęsar, Demosthenes, & alij epistolam alicuius referunt, uel suam uel alienam, sic exordiuntur: Antonius Hircio & Cæsari: Lentulus Catilinæ salutem. L. Catilina Catulo S. Cn. Pompeius Domitio S. Βασιλεὺς μακεδόνων φίλιππος ἀθηναίων τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ χαίρειν. Ouidianæ epistolæ idem illud habent initium, etsi more poëtico uariatũ. Quid attinebat, si illa tabellario scribebantur, in historia referre? quum satis fuisset dicere, epistolam esse illius ad illum. sed nimirum epistolam integram uolebant subijcere ab initio ad calcem. Cicero de lege Agraria: Is uidelicet antequam ueniat Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet, quarum ego iam exemplum ab istis esse arbitror. P. Seruilius Rullus tribunus plebis, decemuir, S. D. Pompeio, Cn. F. non enim credo adscripturũ esse Magno: non uidetur, id quod imminuere lege conatur, concessurus. Sed apertissimè primo lib. Epist. Cic. Valerio Iuris-

consulto S.D.Cur enim hoc tibi non gratificer nescio, præsertim quum his temporibus audacia pro sapientia liceat uti. Non uidetur salutatio posita à tergo, alioqui quomodo id scripsisset Cicero: Cur enim hoc tibi non gratificer? quum nihil adhuc de iuris prudentia dixisset. Plutarchus in Demosthene scribit, inuentum in libello Demosthenis initium epistolæ eius ad Antipatrum regem Macedoniæ, Demosthenes Antipatro: nec aliud quicquam. Liuius lib.34. de epistola Syracusanorum ad Marcellum: Prætores Syracusani Marcello suo S. tum secundum salutem, ut solet, rectè eum atq; ordine fecisse, &c. & in iure ciuili de negotijs gestis, Hensenius Apollinaris Iulio Paulo S. Et in summo adscribi solitum hunc titulum, declarat Lucianus in Parasitico: Quin & illud, inquit, mihi perridiculum uidetur, si in epistolis in summo, quemadmodum solemus, scripserimus, Simonidi parasito. Denicq; nulla est ueterum epistola, quæ non titulum illum habeat, siue ab authore suo posita, siue ab alio citata. Si is titulus tabellario erat ad scriptus quum mitteretur, certè nihil fuit necesse addi, quum ab illo referretur, aut ederetur ab authore. sed hac de re argumentorum satis: quæ eo adduxi, quod non quilibet de plebe, sed docti nonnulli homines sunt in contraria sententia, & ita contendunt fuisse, quemadmodum ipsi opinantur, solum ob tertiam illam personam Dicit. nec considerant, non solitos priscos illos homines nomini suo primam addere personam, etiam de se loquentes, sed tertiam: ut in rationibus & contractibus. P. Scipio fatetur se debere uel accepisse, uel recipit daturũ se, aut quid simile: potius quàm, Ego P. Scipio fateor. In secutis deinde seculis receptum est, in prima persona dici: porrò epistolæ antiquissimam consuetudinem retinuerunt. Sed transeamus iam ad reliqua propositi. Fuit olim mos uetus, quem Seneca usq; ad suam ætatem seruatum scribit, epistolas sic exordiri: Si uales bene est, ego quoq; ualeo. Plinius Cæcilius Fabio Iusto S. Olim nullas mihi epistolas mittis. nihil est, inquis, quod scribam: at hoc ipsum scribe, nihil esse quod scribas. uel solum illud, unde incipere priores solebãt: Si uales, bene est, ego ualeo. Id uarijs modis enunciabatur: Si uales,, ualeo: Si uales bene est, ego ualeo. Dolabella Ciceroni: Si uales gaudeo, equidem ualeo, & Tullia nostra rectè ualet. Et Cicero: Terentia minus bellè habuit, sed certò scio iam conualuisse eam. L. Luceius Ciceroni: Si uales, bene est, ego ualeo sicut soleo, paulò etiam deterius quàm soleo. Lepidus Sen. & pop. Romano: Si uos liberiq; uestri ualetis, bene est, ego quoq; ualeo. Interim non adijciebant quicquam de se, quum non rectè ualere uolebant significare, animo præsertim: aut sibi esse curæ illorum salutem, suam non item illis. ut Metellus Ciceroni: Si uales bene est. Cicero Metello: Si tu exercitusq; tuus ualetis, bene est. Quæ particula abijt ex usu, sicut illa in orationibus, Iouem ego optimum Maximum: sed non ita, quin addi possit, & aliquando debeat, ornetq; epistolam.

DE ORDINE EPISTOLÆ.

ORdo in Epistolæ corpore nullus est certus. pro re nata scribendum, & exordiendum undecũq; libuerit. nihil simplicitate illa iucundius inelaborata. Cicero quũ narranda habet multa, non est ualde sollicitus, quod primum faciat, quod secundum. promiscuè spargit & refert, ut ueniunt in mentem. prius ubi est absolutum, adiungit quodcunq; est collibitum, ex abrupto. Itaq; & reuocat se crebrò, & à se rogat: quid etiam? quid amplius? quid præterea? Ergo sic interdum narrat, ut nisi prius rationem cognoris, difficile sit distinguere, quod prius sit, quod posterius. Id uerò si quis uelit euitare & narrare distinctius, ex præceptis narrationis petat, quemadmodum sit acturus. Iam ueluti quædam uincula poteris adijcere, quæ priora posterioribus coniungant: Habes de hoc, accipe nunc de altero: audisti de Britannia, audi nunc de Italia: hactenus de bellis, iam ad literas: de Republica satis, nunc de priuata nostra. Cicero: Sequere me in campum, ardet ambitus, &c. sed quum ad persuasionem tendit epistola, maiore artificio erit opus, quod quánam uia exequeris, ex arte sumito: quin & à primo sunt iam nobis exposita nonnulla. In respondendo promptissimũ & cõmodissimum est, ordinem eius, cui respondemus, sequi. Sed fit non rarò, ut expediat quædam anteuerti, sine quibus progredi non posset epistola, & frustra iactarentur multa uerba, illo impedimento obiecto, quod statim est amoliendum: ut si quis in calce, aut medio epistolæ ingratitu-

dinis

dinis aut maleuolentiæ accuſetur. huic enim occurrendum eſt ante omnia, niſi forte ex reſponſione ad alia facilius diluatur crimen. Exempli gratia: Garſias Arabianus Nicolao Valdauræ ſuo S. Velim cures mihi tapetes aliquos ad ornandũ cubiculum. Symon à manu meus annumerabit tibi pecuniã, eamq; in rem mittes aliquem ex tuis, quo fiat tibi negocium leuius. Nam etſi mea in te ſunt officia nonnulla, tu tamen pro me grauaris quicquam facere, niſi ut multo ſit leuiſsimũ. Valdaura Arabiano ſuo S. Ex quo te Louanij habitare uelle cognoui, quod uelim tibi bene uertere, non deſtiti, quæ ad inſtruendum tuum cubiculum pertinerent cogitare. & lintea prouidi, de quo teſtis tibi erit tuus Symon: & aulæa. tametſi de me uelut ingratitudinis apud animũ tuum uel accuſas, uel, quod indignius eſt, damnas. quam ſuſpicionẽ malim tibi rebus ipſis eximi, quàm uerbis. Itaq; dabo operam, non ut leuiſsima pro te ſuſcipiam, neq; enim tu es ita de me meritus: ſed ut leuiſsima mihi fiant, quæcunq; pro te ſuſcepero. Incidit non raro, ut ex occaſione uerbi aut dicti alicuius ad caput aliud reſpondeamus longè diſsitum, etiam quum priores ſcribimus. hinc uenit in mentem mihi, ex hoc uerbo uel dicto admoneor, ut de hoc aut illo dicã. & quia mentionem fecit de Cõcilio, ſcito Pontificem & Cæſarem magnis & longis conſultationibus concilium aliquod moliri. Sed ut eſt genus hoc epiſtolare cum primis liberum, licebit etiam ab ultimis exordiri reſponſum. ut Cicero fecit ad Quin. Cornificium libro epiſt. 12. Sunt molles quidam tranſitus, & lepidi ad continuationem ſequentium, uel eorum quæ ſis oblitus. Mane pauliſper, nam eſt aliud quod adijciam: non grauabor hoc quoq; adſcribere in tuam, uel Maluendæ gratiam: quæſo, ne graueris hoc quoq; legere. iam iam obſignaturo uenit mihi in mentem, quod præteritũ minimè oportuit: ſed quàm penè exciderat mihi, quod erat præcipuũ: quàm multa ſcripſi, qui oblitus eram id quod iure futurum fuerat primũ: leue eſt quod aſcribam, non ſed omittendum tamen. Cicero plerunq; nihil horum curat. Ad extremum literarũ addi ſolet ſi quem aut ſalutatum aut reſalutatum uolumus: aut ſi qui eos, ad quos ſcribimus, aut eorũ amicos uel notos ſalutarent, reſalutarent ue. Atticæ & Pyliæ S. Dionyſium uelim ſaluere iubeas. Terentia tibi S. D. Pyliæ & puellæ Cæciliæ belliſsimæ S. dices. Saluebis à Cicerone noſtro. Cicero tibi P. S. D. Hinc, ut digredientes, bene precantur mutuò: id enim humanitas docuit: literarum exitus felix eſt omen, ut ingreſſus. Græcis eſt ἔρρωσο, quaſi Vale: quod etiam Latini, tum & Salue. Catilina apud Salluſtium, Per filios tuos rogatus aueto: puto ex perturbatione animi & tumultu, in quo ſcribebat. quin etiã, Cura ut ualeas, fac ualeas: ſi me amas, ualetudinem tuam cura diligenter, Vale etiam atq; etiã: &, Salue mi Tyro. Hæc uetera. ſed illa aptiora uſui uitæ, & magis profutura: Chriſtum precor, ut quęcunq; egeris, ſecundet, & feliciter tua omnia ſinat euenire: ſeruet te Dominus: pax & fauor Chriſti ſit tecum: opto tibi bonam mentem. Aegidius Calentius reliquit epiſtolia haud ſanè abſurda, in quorum calce pro Vale, addit ſemper congruens argumento uerbum: ſi quem aduocabat, Curre, uola: ſi cui nunciabat læta, Gaude: ſin triſtitia, Plorato. Quiddam interdum ſimile fecerunt ueteres, ſed non erat in eis perpetuum, ut in iſto. Cicero D. Bruto: Vince, & uale. Fabricus Pyrrho: Tu niſi caueas, iacebis. Sed bene precari eſt multo decentius & congruentius. Poſtremò quoniam è re eſt illum cui ſcribas, & unde, & quando epiſtolam dederis, cognoſcere, locus & tempus aſcribebantur. Locus hoc modo: Datum Lucæ, ſcriptum in caſtris, Vale ex caſtris, ex urbe Capua, Data apud Valentiam, in urbe Valentia, Louanij, Lutetiæ, ex rure. Epiſtolam, inquit Cicero, datam à tribus tabernis: ex caſtris, ad imam Candauiam. Cicero T. Attico ex rheda ſcripſit, & de phaſello. Ex tempore cognoſcitur, quæ epiſtola prior ſit, quæ poſterior. hinc enim haud raro uoluntatum pendent & ſententiarum interpretationes: quemadmodum in edictis, legibus, diplomatis principum. Auguſtus horas quoq; epiſtolis adſcribebat, ut eſt apud Suetonium. Annos illi conſulum nominibus denotabant, quibus faſti ſignabantur, & acta omnia tum priuata, tum publica. Vnde illud iuriſconſultorũ, Ne inſtrumentum fiat ſine die & conſule. In epiſtolis amicorum rarius adſcribebant, niſi rem contineret dignam, ob quam id facerent. Athenienſes habebant ſuos ἄρχοντας, Græci Olympiades, alij alias notas temporũ. Nec ſolum tempus prætermittebãt, ſed etiam locũ: quum.

nihil referebat addi, uel quia iam is sciebat cui scribebat, uel ratio materiæ nõ poscebat. Neq; uerò in loco, & tẽpore & salutatione erat ullus ordo certus. sic enim scribebant: Vale, Romę, Nonis Iunijs: &, Vale Nonis Iunij, Romæ: & Nonis Iunij, Romæ, Vale. Si quid uel exciderat, uel ueniebat in mentẽ ut adderent, sine præfationibus id faciebant, rursus apponebant Vale. quòd si iterum liberet quicquã ascribere, faciebãt ad eundem modum, Iterum, uel tertiò Vale: itidem quoties placeret. cuius rei exempla sunt cùm alia permulta, tum in primis apud Cic. 15. epist. ad Atticũ. Sed nos pro festis ueteribus utemur nostris: olim illi, Vale Quinquatribus, Vale Rubigalibus, Vale Vulcanalibus, Floralibus: quin nos etiã, Vale natali Seruatoris, Virginis matris, feriis D. Martini, conuersionis Pauli: nisi fortè pudet ac pœnitet nos nostrorum diuorum, ad quos nulla est illorũ deorum cõparatio. Pro Calendis quoq;, Idibus, Nonis, expeditius est diem mensis ascribere, quinto Ianuarij, sexto Nouembris, crepusculo diei, cõticinio noctis, multo mane, bene mane, de media nocte, de medio die, in ipso feruore diei, in rigore noctis mediæ, aut extremæ. Romanis consulibus & Atticis ἄρχουσι felicior computatio, à nato Domino Iesu, assertore generis humani: Anno à Christo nato, ab orbe redempto, à filio Dei incarnato, à partu uirginis. Si uaria sint scripta, quod maximè infixum uolemus menti, id repetemus post Vale. ut, Vale mi Honorate, & literas cole, quæ te principem uirum efficient nostræ ciuitatis. Vale etiam atq; etiam mi Poblaci, & cura ut ipse è cholica mea rectè ualeam. Verũ loci & temporis assignatio longè uidetur mihi aptior & congruentior negocijs, si statim in capite literarum denotentur. quippe si dies aliquot asseruetur epistola, & res uariæ cõtingant, maxima sequetur perturbatio, quæ res, quo tẽpore acciderit: sin uerò peregrinemur, nec unde scribamus scire poterit. Ad effugiendam cõfusionẽ hanc negociorũ, Cicero quandoq; media epistola signat diem: hæc scripsi ad quintũ Calend. Iunias. Itaq; cõmodissimum mea sententia, & ad euentuũ rerumq; omniũ diuersitatẽ in primis appositũ fuerit, hunc in modum aut similem quempiam scribere: I.L. Viues G. Budæo suo facilem senectã optat. Brugis tertio die Ianuarij, M. D. XXXIII. Cæsarem narrant esse Mantuę, inde profecturũ Bononiam. Agimus epiphaniã Domini. iam pro certo habetur, illum cum Pontifice congredi, & maximis de rebus quotidie consultare, quæ sunt toto Christiano nomini cum primis utiles. Hic dies est octauus Ianuarij, de Concilio ferunt illos agitare. Christus illis impartiatur suũ spiritum. Dies est iam decimus mensis, sum Gandaui, proficiscens Bruxellam, accepi literas tuas duabus epistolis eodem fasciculo, ad omnia fermè respondi, præterquàm de necessario illo tuo, quẽ nondum uidi: sed expectatur hic quotidie. hæc epistola, quia fefellit me qui erat profecturus, nondũ est missa in hunc diem, qui est prædicti mensis decimustertius. perueni Bruxellam, conueni amicũ tuum, quem sum de negocio tuo allocutus. Pollicetur suam operã omnem, tu, ut soles, quicquid euenerit, magno sis animo. opto tibi fauorem Christi. Iam pudet me tam diu asseruatæ epistolæ, uicesimus est mensis: ex ijs, quæ ille est cum Scæuola collocutus, non uidetur esse eo in te animo, quẽ existimabamus, quũ hic esset. sed dum Christus bono sit in te animo, humanas utilitates facilè neglexeris. Saluebis à Cranaueldio nostro. uxori tuę salutem ex me. P. Brixius salue bit à me officioſè & accuratè: item Beraldus & Tusanus. Quid etiam? quid ad hæc? nam uereor, ne in epistola toties in manus resumpta, desit aliquid, quod non esse adscriptum doleã. nihil occurrit, adsit tibi Christus. Epistola hæc una suffecerit pro exẽplo, ad ostendendam formulam. Salutem & Vale non damno, nec diem & locum in calce: quibus ipse hactenus sum semper usus, nempe antiquis & receptissimis. sed ratio hæc noua scribendi, nec inerudita uidetur mihi esse, & præsentiũ rerum statui congruentior, non solũ in Latina lingua, sed in uernaculis, quibus etiam pręcipimus, & prospicimus, nõ solum Latinæ: etsi huic, uti par est, potissimum. Adde his quòd precationes magis religiosæ sunt, magisq; optabiles. In calce epistolæ, si ea sit aliena manu scripta, signũ aliquod addendum, quo declares eam non esse adulterinã, aut supposititiam, sed abs te profectã. In quo erat apud ueteres parata fraus, quippe quibus facilè esset negare abs se esse missam. Cicero in Antoniũ Philippica 2. quem locum adscribam totum, quia sumitur ex prudentia cõmuni. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitauit: homo & humanitatis

manitatis expers, & uitæ cõmunis ignarus. Quis enim unquã, qui paulum modò bonorum consuetudinẽ nosset, literas ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamq; recitauit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è uita uitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentiũ? quàm multa loca solent esse in epistolis, quę prolata si sint, inepta esse uideantur? quàm multa seria, neq; tamen ullo modo diuulganda? Sit hoc inhumanitatis tuę, stultitiã incredibilem uidere. Sed quid oppones tandem, si negem me unquã istas literas ad te misisse? quo me teste conuinces? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam? qui possis? sunt enim librarij manu.

DE SVPERSCRIPTIONIBVS.

DE superscriptionibus nihil habemus antiquorum, quod quidem certò possimus affirmare. qua de causa existimarunt nonnulli, titulos fuisse superscriptiones: quã opinionem paulo antè satis refelli. Sed suspicor multis epistolarum non fuisse additam superscriptionem: sicuti nec intus in calce, locum aut tempus, quũ iam alioqui sciretur, aut nihil referret. Itaq; ubi is, cui perferenda epistola dabatur, cui nam esset redditurus nouerat, nihil erat superscriptionis opus. ferè autem eam ad rem uel domesticis, uel notis hominibus utebantur: quòd si publico tabellario cõmitterent, is utiq; signa dignoscebat. Sed coniecturarũ satis. Superscriptio certè hoc tempore necessaria est. Ea constabit nomine eius, cui mittitur: adiecta uel dignitate, uel functione publica, sicut in titulo, Cn. Pompeio Magno Proconsuli imperatori, Ludouico ab Auyla fiduciario & cubiculario Cæsaris. Epitheta sapientię, claritatis, illustrationis, & alia uerè sunt, quod dicũtur, superiecta: non honorant superscriptionem, sed onerãt. nihil est eis mendacius, uel absurdius. iam etiã pueri hęc rident. At ut in titulo dicitur Suo, ita in superscriptione Meo. nam hic, qui scribit, iniungit tabellario ut perferat, uel reddat eas literas: alterum enim illorum uerborum subauditur. Fernando à Toleto herili filio comitis Auripensæ meo: in quo intelligendum, reddes. uel Ad Fernandũ, &c. in quo, perferes. Familiares, & qui optimè cupiunt mutuò, poterunt uerbum aliquod addere amicitiæ suæ notam, Amico meo unico, maximo, summo, amico multò mihi charissimo, iucundissimo, suauissimo, ad patres, præceptores, tutores, & eiusmodi: mihi semper uerendo, honorando, sed hæc modicè, seu potius intra modum. Post hæc signatur locus ubi ille sit: Romæ, Lutetiæ: Brugis, Valentiæ. Sunt qui ipsi adferunt loco notitiam & claritatem, potius quàm è diuerso: ut reges & principes. ad hos & ruditatis, & ineducationis est, locum adscribere.

DE DICTIONE EPISTOLÆ.

EPistola imago quædam est quotidiani sermonis, ac colloquij cuiusdã perpetui. nec enim in aliud est inuenta, quàm ut absentiũ sermones referat ac repręsentet. Itaq; illud debet potissimum efficere, ut quàm proximè poterit, colloquia & sermonẽ familiarem exprimat. prudentũ dico & eruditorum. Nam optima quæq; sunt arti æmulanda, quo mediocria saltẽ consequatur. ita est enim unaquæq; ars absolutissima, ut maximè ad naturã suam accedit. Sermo aũt noster quotidianus simplex esse debet, & rectus & naturalis, dummodo purus & castus: quippe coinquinatus & sordidus, hominũ uel imperitorum, uel dissolutè negligentiũ. Excultus porrò atq; ornamentis nitidus ac splendens, uel insolentiæ est atq; arrogantiæ, uel putidæ ac puerilis ostentationis. quòd si talem decet esse nostrũ sermonem, profectò non aliã esse epistolarem dictionẽ conuenit, umbram atq; imaginem & quasi uicariam illius. Itaq; ueteres plurimi, ornari existimabant epistolam simplicitate, & excultissimam esse sine cultu, modò abessent sordes. ut uenerabilior est ille in matrona simplex & parabilis ornatus, quàm splendidus & sumptuosus. Idem in uiris contingit, quos effeminatos esse ducimus, ac moribus parum uiro dignis, si solicitius mundicijs uidemus deditos: ut fœdos illos & deuitandos, qui in squalore pedoreq; cõputrescunt. Ergo illam unam esse artem epistolarẽ in eloquendo censebant, nullam adhiberi artem: modò stulti sensus aut inepti, & nimis perturbatus abesset ordo: tum uocabula essent pura eius linguæ, qua scribebatur. grandia enim, selecta, tumẽtia, affectata, nõ decori putarũt esse epistolę, sed irrisioni, ut pauonis pennas in cornicula. Hoc epistolis suis cõprobant magni omnes uiri: qui si eisdem de rebus in epistola loquantur, quibus in oratione, aut iusto libro, stylum protinus mutãt & uerba, to-

tumq; illum rerũ & uerborũ apparatum, demittuntq; se ad humilitatẽ illam epistolarem, quę tanquã frugi puella ac modesta, minimeq; loco claro nata, abundè compta est, si absit deformitas & sordes. Ergo Cicero aliter ad amicos loquitur de causa Milonis, aut de prouincijs cõsularibus, aut de cõsolationibus, quàm uel apud iudices, uel in senatu, uel in Tusculanis. aliter Augustinus de pietate in lib. de Ciuitate Dei, quàm ad amicos. alio stylo & inuentione Plinius de laudibus Traiani ad amicos, quàm in senatu. de philosophia Seneca elaboratius in libris De ira, aut de Tranquillitate uitæ, aut Naturalium quæstionũ, quàm ad Lucilium. Plato quoq; ad eundem modum. de Hieronymo taceo, qui non epistolas uidebatur scribere, sed libros: quamuis ipse de temporis angustia & tarditate notarij haud rarò conqueratur. Sed ut de Cicerone loquar, eius epistolę adeò sermonem eius domesticum & familiarẽ exprimunt, ut ego illum non aliter cum uxore, cum liberis, seruis, familiaribus, in foro, in campo, in balneo, in cubiculo, in triclinio locutum existimem. Iam ordinem ita neglexit, ut undecunq; uisum sit exordiatur, & repetat, & addat, & recipiat se, & reuocet. nihil tale est in orationibus, aut libris philosophicis. Atticum quoq; hortatur, ut scribat quicquid in buccã uenerit. Seneca ad Lucilium libro 10. epist. Qualis sermo meus esset, si unà sederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales esse epistolas meas uolo, quæ nihil habeant accersitum & fictum, sed si fieri posset, ostendere quàm loqui mallem. Apollinaris Sulpitij iudicium, quo Plinij stylum in epistolis Ciceroniano antepositum, indignum est quod referatur, nedum ut refellatur. nam nec ipse rationem ullam sui dicti addit, & imitatorẽ se profitetur Plinij, à quo abest longissimè, ut hominis iudicijũ cognoscas. Veruntamen quod de simplicitate dixi, non est hoc uelut in puncto insectili positum, quin liceat intra illos limites huc se & illuc nonnihil porrigere. Nam sicut in alia omni sermonis forma, ita in hac disputandum est, quis, cui, qua de re dicat. In adolescente non fertur solum, sed laudatur etiam dictio comptior, lætior, elaboratior, distributio & ordo rerum, descriptio: denicq; commendatur studiosa diligentia. Sunt qui accuratis ad se epistolis delectãtur, ut homines docti, acuti, ingeniosi: alij contemptum interpretãtur sui, ni eleganter & ornatè scribas. sunt qui nimiam curam despuant, quasi putidam. Qui aliquid petit, alieno stomacho subseruiat: qui nihil, suo. Res quoq; aliæ secum ipse adferũt cultum suum, ut de bellis, de republica, de moribus: aliæ nolunt nisi cum splendore dici, ac ne possunt quidem. Quintilianus sermonẽ & epistolas solutas uult esse numeris, nisi quum aliquid supra naturã sũã tractant: ut de republica, de philosophia, de laudibus & uituperatione. Idem Seneca aduersus epistolæ ornatum adeò seuerus, hæc subiungit: Non mehercule ieiuna & arida esse uolo, quæ de rebus tam magnis dicentur. neq; enim Philosophus ingenio renunciat: multum tamen operæ impendi uerbis nõ oportet. Veteres illi, ut de negocijs modo scribebant, simplici illo & naturali utebantur loquendi more: malleabantq;, quod est prudentiæ, indoctius loqui, dum apertius: tum errorẽ in uerbo cõmittere, quàm in re. Vbi aliæ res accesserunt, plus est adhibitum curę, quod fecit Seneca ipse. Quum uerò nihil fuit quod scriberetur, præter mellitas epistolas, aut etiam felleas, inanes tamen à negocijs, atq; umbratiles, instituerunt eas ornamentis cultuq; conuestire: ut quæ cognitione rerum non poterant niti ac sustineri, certè uenustate atq; ornatu subsisterent. nam alioqui quis unam illarum sustinuisset perlegere, uacuam rebus, & inopem uerbis? Tales sunt epistolę Plinij Cæcilij. Quin obseruatum est etiam, Marcum ipsum Tullium aliter ad alios, & alijs de rebus solitum scribere. elaboratius ad Brutum quàm ad Atticum, quum aliquid contendit impetrare, quàm quum narrat: uelut ad L. Luceium, quàm ad Varronem. quum consolatur item, ut ad M. Marcellum. Et alioqui ars & exercitatio Ciceronis, & ingenium excellens hoc præstabant ei, ut oblata & naturalia in eo uiderentur, quæ extimo essent producta artificio. Summa hæc est, ut meminerimus esse epistolam, hoc est, puellam plebeiam, in quibus etsi aliæ alijs ornantur excultius paulo & purius, mundum tamen patritiarum non æquant, uti nec famulæ dominarum. Aliud est, inquit Plinius, scribere historiam, aliud epistolam, etiam de eodem argumento. Idem Plinius pressam & astrictam uult esse phrasim epistolarem: sic tamen, ut ne sit ieiuna prorsum ac strigosa, né ue arida. habebit succi aliquid, & eum

lepõrem

lepórem ac gratiã, quę eſt in aſtricta dictione, & ſimplici illa dicendi nota, ſæpenumero uel maxima. Ideóq; nec tropos continebit crebros, nec translationes uarias, nec allegorias frequentes aut longas, nec conformationes alias, nec uerba grandia & magnifica, nec concinnam & numeroſam ſtructuram: hæc quidem de genere uniuerſo. nam in formis uariatur, ſeruata generis ipſius natura, ſicuti oſtendi. Quæ præcepi de elocutione, transferri ad artẽ ipſam uniuerſam poſſunt: quæ quũ celari ubiq; par ſit, tum in epiſtola adeò debet eſſe tenuis, ac propè nulla, ut à magnis ipſis artificibus uix queat deprehendi. & hoc, uti de phraſi docuimus, dirigendum eſt ad conſiderationẽ perſonarum & rerum. Quidam de epiſtolis componendis differentes, de proœmio tradunt, de narratione, confutatione, confirmatione, peroratione, de inuentione, diſpoſitione, elocutione, ex rhetorũ præceptionibus repetita: quod planè eſt ſuperuacaneũ, & loco huic alienũ. primum quòd nulla eſt ferè epiſtola, quę habeat quinq; illas partes: nec tantum artificiũ tenera hæc puella ſuſtinet. Deinde, etſi proœmio nonnunquã utatur, & colligat ac conficiat argumẽta, uel depellat, & ordinem ſequatur, rebus in ſuos locos diſtributis: idem faciunt omnes ſermonis ſpecies, conſolationes, gratulationes, dialogi, panegyrici. quid ergo, quoties de aliquo illorum præcepta tradentur, omnia artis ferramenta & arma in medium proferemus? Quæ artis ſunt, ſemel oportet exhiberi in genere, ut quãdo opus ſit, ſingulis accõmodentur formulis. nullius enim harum ſunt propria, minimè omniũ epiſtolæ, quæ minimè uel indiget, uel utitur. Ad doctos & ocioſos ſcribentes, licebit alluſiones admiſcere ad fabulas, ad hiſtorias, ad prouerbia, ad res naturę ac morũ, ad dicta præſtantiũ ſcriptorum: modò breuiter, non tam explicandi gratia, quàm uelut puncto ſignandi & indicandi digito. Etiam in recõditis rebus utile eſt ænigmata inſerere, quod uidemus Ciceronem feciſſe crebrò ad Atticũ: ne ſi literæ in alienas manus deueniſſent, atq; aperirentur, proderetur quod illi opertũ uolebant omnino eſſe, & occultũ. Etiam uerba Græca immiſcet altera duarũ occaſionũ, uel quum aptius id Græcè dicitur, atq; appoſitius quàm Latinè: uel quũ non uult à quolibet intelligi. ideóq; abſtruſis & Homericis plurimũ uerbis, nec paſsim cuiuis expoſitis utitur. Nobis quoq;, ſi negotiũ poſcat, uelare ſententiã noſtrã concederetur ſermone alieniſsimo ab eo quo ſcribimus: uelut ſi Hiſpanicè, ſermone Teutonico, aut Britãnico. neq; enim, ut paulo antè admonui, de ſola præcipimus Latina lingua. Quid quod etiã in ea ipſa uerbo Germanico uel Scotico, ei tamen cui ſcribimus cognito, ſenſum obſcurare quis uetat, ſi id rei qualitas efflagitet? Nam Cicero, nõ quòd lingua Græca elegans & exculta eſſet, ut quæ maximè, uel potius ſupra cæteras, idcirco res arcanas illa cõtegebat: ſed quòd nota Attico, reliquis uerò ciuibus non tantopere. quòd ſi aliam à Romanorum uſu ſemotiorẽ Atticus ſciuiſſet, eam ipſam uſurpaſſet Cicero, in rebus, quæ nolebat euulgari. Et quando in cuiuſq; principis comitatu ſunt homines multilingues, repertum eſt genus quoddam notarũ reconditiſsimum: cifras uocant. è quibus nemo unquam ſenſum exculpet, niſi abecedarium & ſignificationem uerborum teneat, quæ inter illos conuenit. quemadmodũ nec Laconicã ſcytalam quiſquã legerit, ni bacillum habeat per omnia illi parem, ad quem erat lorum contortum & conuolutum. Sunt etiam in epiſtolis Ciceronis, ad Atticum præcipuè multa breuia & præciſa: quam autumo phraſin fuiſſe ſermonis Latini, familiaris illo utiq; ſeculo. omittit enim uerba potiſsimum, Dico, Mitto, Scribo, Venio.

MISCELLANEA DE VETERVM CONSVETVDINE EPISTOLARI, TVM AGENDO, TVM LOquendo, ex Cicerone potiſsimum. Addita ſunt etiam nonnulla noſtri uſus.

ANTIQVISSIMI homines epiſtolas ſolebant in tabellis ſcribere, quod Homerus uates docet in fabula Bellerophontis. Is mos durauit uſque ad Romana tempora, uti oſtendunt ſcriptores Latini, Plautus, Cicero, & alij. unde qui literas perferrent, tabellarij nominati: quod nomen etiam nunc manet, quum tabellis iampridem non utamur, ſed ut

alia, propter uim atque usum eundem. γραμματόφορος est Græcè, & à quibusdam nostris Veredarius dicitur. sed hic non tam est qui literas perfert, quàm qui ueredis subinde mutatis breui tempore magna itinera conficit: cui literas solemus committere, ut celeriter perferantur. Codicilli quoque appellationem suam sumunt ex tabellis. Literæ dicuntur, & literulæ diminutiuè, sicut epistola & epistolium. Exarare literas, componere epistolam, & formare epistolam, & dictare. qui uerò scriberet epistolas domini, librarius, & scriba. sequentibus temporibus notarius: & ab excipiendo, quæ alius dictaret, exceptor. A manu autem, & amanuensis puer est, quo utimur quasi ad manum, in ministerijs intimi cubiculi: qui etiam ad manum appellatur. is interdum excipit, quæ nos dictamus, uel præscribimus, secretiora quàm ut alijs uelimus communicari, aut leuiora quàm ut necesse sit librarium propter illa accersiri. Formalis epistola est uelut forma, & ea non aliarum illius generis. quales sunt principum, quæ ad certam quandam formam, uelut obseruatione religionis conscribuntur. Tabellis successit charta, primum membrana pergamena: huic uerò hæc nostra papyracea. Erit genus chartæ epistolaris, cuius in apophoretis Martialis meminit, tenue, leue, firmum, aptum epistolis scribendis. Vna in facie olim scribebant. nam quæ duabus essent scripta, ea nuncupabant opisthographa: cuiusmodi erat Orestes ille Iuuenalis, Scriptus & in tergo, nec dum finitus. propterea quòd una tantum facies erat leuigata, & literis recipiendis idonea, nempe interior, quæ carnea sanè nuncupetur: exterior autem uillosa. Vtebantur etiam membrana deletili, palimpseston dicebant. Cicero Trebatio: Nam quod in palimpsesto, laudo equidem parsimoniam. nescio tamen quid in illa chartula fuerit, quod delere malueris, quàm hæc non scribere: nisi fortè tuas formulas: non enim puto te meas epistolas delere, ut reponas tuas. Rationes loquendi in epistolis hæc propemodum, & eiusmodi usurpabant: Qui epistolam perferet, pertulit, perfert. quorum primum spectabat tempus post scriptionem: alterum post redditionem, tertium est tempus præsens, quod latè solet extendi: sicuti, Quis prandet apud nos? Barcherus & Patus: de pransuris. Nihil habebam, quod in præsentia scriberem: scriptione dignum, ad te præsertim nullum erat argumentum nulla materia, causa, occasio scribendi, scriptionis, epistolæ, literarum: eoque breuior est, erit, hæc epistola. nam nec tu inanibus literis delectaris: & ego non iam, ut soleo, epistolas libens mitto scholasticas atque umbraticas, in quibus nihil sit negocij præter comitates, officiosa uerba, & mellita: tametsi hæc satius est exercere, quàm facundiam caninam. Tam multum habeo, uel est, quod scribam, ut initium non uideam: ut nec initium, nec exitum inueniam. propter hanc dubitationem meam breuior hæc epistola est. Sed tamen ita distinebar, ut uix huic tantulæ epistolæ tempus habuerim. noli putare pigritia facere me, quòd non mea manu scribam. Ad Plancum scripsi, misi, habes exemplum. Ad senatum quas literas misi, uelim prius perlegas: & si qua tibi uidebuntur, cõmutes. Ad has literas statim mihi rescribe, tuorumque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit, meque scire opus esse putaris. Et si manè Harpalum miseram, tamen quum haberem, cui rectè darem literas, etsi noui nihil erat, eisdem de rebus uolui ad te sæpius scribere. non quòd diffiderem diligentiæ tuæ, sed rei me magnitudo mouebat. en quantam epistolam, ex quàm tenui initio deductam, quantum exaraui chartæ, quũ tres uersus scripturum me à primo existimarem. Sed quid ego non imitor Laconismum tuum? altera pagella procedit. Quid aliud? quid restat? nunquid sum oblitus? excidit? fugit? Permultum, permagni interest, quo tibi hæc tempore epistola reddita sit. an quum solicitudinis aliquid haberes, an quum ab molestia uacuus esses. itaque ei præcepi, quem ad te misi, ut tempus obseruaret epistolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coràm qui ad nos intempestiuè adeunt, molesti sæpe sunt: sic epistolæ offendunt, non loco redditæ. Coràm me tecum hæc eadem agere sæpe conantem, deterruit pudor quidem penè subrusticus, quæ nunc expromam absens audacius: epistola enim non erubescit. Manu mea scripsi, manu tua scripsisti, manu mea ipsius. manu propria mea, negat Valla dici. Brutus tamen: De uoluntate, inquit, propria mea. Scripta iam epistola Hermia uenit, accepi epistolam tuam uacillantibus literulis. redde nobis superio-

periorem epistolam, & appinge aliquid noui. Vale, Da operam ut ualeas: Cura diligenter tuam ualetudinem, hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale, & matrem, meosq; tibi commendatos habe. Vale, & Salue, quarto Calendarum, Calendas Decembres, ad quartum Calendas Decembres, ante diem quartum Calendarum, quasi quarto die ante Calendas. Nuncij nobis tristes, nec uarij uenerunt de Q. fratre, ex & ante diem Nonarum Iunij usq; ad pridie Calendas Septembres. Contulit hoc negocium, siue distulit in ante diem sextum Iduum Maij, usq; ante diem quintum Calendas Maias. hoc est, usq; ad diem quintum ante Calendas Maij, ut rectè interpretatur Budæus. Balbus, Sub posttea quàm literas communeis cum Oppio ad te dedi: quod durum admodum uidetur. Epistolam perscriptam complicabant, uinciebant lino seu filo, addebant ceram, quodam uerò tempore proceres Romani certam quandam ex Asia aduectam, ut refert Cicero pro L. Flacco. in cera signum imprimebant ex gemma annuli. Cicero in L. Catilinam: Ac ne longum sit Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ à quo quæ dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego, signum cognouit, nos lignum incidimus. tum ostendi tabellas Lentulo, & quæsiui cognoscerét ne signum: annuit. est uerò, inquam, notum signum imago aui tui, clarissimi uiri, qui amauit unicè patriam & ciues suos. Idem Cicero: Obsignata iam epistola superiore, non placuit ei dare cui constitueram, quòd erat alienus. itaq; eo die data non est. Hæc scripsi raptim, præpropere, perturbatè, quod ex literis ipsis & sensis facilè conijcies. quæso festinationi meæ, & breuitati literarum des ueniam. Nos item complicamus epistolam, quæ si non sit deuincta, est solutilis, uel apertilis: ut quas alicui mittimus legendas prius, quàm reddat. filo deuincimus uel supernè, uel transfixam: interdum quoque fibra ex eadem charta quum signum non habemus. commissura quoq; chartacea, uel orbiculari parua: uelut in negocijs mercatorum. uel magna commissura obsignata, ut ad proceres. itaque dicitur uel deuincta filo, uel astricta commissura. Solet nunc interstitium uacuum relinqui inter salutationem & ipsam epistolam, pro dignitate eius ad quem scribitur, uel amplius, uel adstrictius: uocetur id sanè margo honorarius. Qui literas perferunt, sunt tabellarij. è quibus alij sunt ordinarij, alij extra ordinem, lenti, celeres, ueredarij, per equos dispositos magnis itineribus euntes, coniungentes dies noctibus. hi accipiunt precium uecturæ, seu pro uectura, appensis epistolis, non numeratis. Respondentes uerò hisce locutionum generibus utebantur. Accepi literas: Plinius etiam recepi dicit: Redditæ sunt mihi literæ tuæ amantissimæ, suauissimæ, blandissimæ, iucundissimæ, expectatissimæ, amicæ, comes, salsæ, festiuæ, plenæ humanitatis & beneuolentiæ: uel acres, acerbæ, insipidæ, dentatæ, maleuolæ, rabiosæ, rabiosulæ, fatuæ, dementes, imprudentissimæ. Accepi literas tuas duabus epistolis. duas uel tres epistolas eodem exemplo, manu tua scriptas, manu scribæ, manu liberti tui. Treis uno die à te accepi epistolas, unam breuem, quam Flacco Volumnio dederas: duas pleniores, quarum alteram tabellarius T. Vibij attulit, alteram ad me misit Lupus. Puer à sorore tua missus, epistolam mihi abs te allatam dedit. Accepi tuas tres. Plinius: Post longum tempus epistolas tuas, sed tres pariter recepi, omnes elegantissimas, & quales à te uenire præsertim desideratas oportebat: quarum una iniungis mihi iucundissimum ministerium, ut ad Plotinam sanctissimam fœminam literæ tuæ perferantur, perferentur. eadem commendas mihi Popilium Artemisium, statim præstiti quod petebat. Sed ad Ciceronem reuertamur. Obuiam mihi fuit tabellarius. at ego statim: cedo, inquam, si quid ab Attico? Si quid erit occultius, & ut scribis, reconditum, meorum aliquem mittam, quo fidelius ad te literæ perferantur. Etsi iusta & idonea usus es excusatione intermissionis literarum tuarum, tamen id ne sæpius facias rogo. Accepi literas ab eo, qui misit: accepi à tabellario, qui reddidit. Damus literas ad eum, cui scribimus, damus tabellario: tabellarius reddit, atq; etiam interdum dat: & si hoc rarius. Accepi literas tuas ab Acasto seruo meo: quas quidem quum expectassem iam diu, admiratus sum, ut uidi obsignatam epistolam, breuitatem eius: ut aperui, rursus σύγχυσιν literularum, solent tuæ comptissimæ & clarissimæ esse. sic ille. Videlicet, breues & parui momenti epistolas non solebant obsignare: sed complicatas solum mittebant in modum co-

dicillorum. Misit ad me literas, quarum exemplum hic habebis. Literæ à Cæsare uenerunt, literæ à Catone sunt adlatæ. Cicero filius Tironi: Quum uehementer tabellarios expectarem quotidie, aliquando uenerũt post diem quadragesimum & sextum, quàm à uobis discesserant: quorum mihi fuit aduentus optatissimus. Expecto tuas literas de multis rebus, teipsum multo magis. Scripsisti ad me epistolam plenã consilij, summæq; tum beneuolentiæ, tum prudentiæ: eam mihi, Philotimus postridie quàm à te acceperat, reddit. Q. Seruilius perbreues à te literas mihi reddidit, quæ mihi tamẽ nimis longæ sunt uisæ. iniuriam enim me accipere putabam, quod rogabar. Accepi à te aliquot epistolas uno tempore, quas tu diuersis temporibus dederas. Ac uelim posthac sic statuas, tuas mihi literas longissimas quasq;, gratissimas fore. Quòd epistolam concisam doles, noli laborare: salua est domi, petes quum libebit. Epistolam tuam, quã accepi ab L. Aruntio, conscidi innocentem: nihil enim habebat, quod non uel in concione rectè legi posset. Resoluta epistola, continuò uidi quod cupiebam, uel quod metuam. Libentissimè legi tuas literas, in quibus iucundissimum mihi fuit, quod cognoui meas tibi reddi-tas esse. Ex literis tuis cognoui, intellexi, accepi, factus sum, redditus sum certior. nihil certum de te habebamus. Domitiũ aiunt futurum sine fascibus: quum id scies, facies ut sciam, fac sciam: faciam ut scias, ut noris, ut intelligas. Particulam literarum tuarũ, quas misisti Octauio, legi missam ab Attico mihi. particulam literarum legit mihi Atticus. In capite tuarum literarum, in medio, ad medium, in calce, fine, extremo, ad postremum. hæc erat literarum tuarum clausula. Habeo, habebam literas à fratre: non tamen dicitur habui, pro accepi. Respondebo tuis literis ordine, uel promiscuè, non seruato ordine. Tuam rationẽ scribendi sequar, quoniã uidetur mihi optima, cõmodissima, appositissima. uel ut cõmodius rescribam, nec οἰκονομίαν meã instituã, sed ordinẽ conseruabo tuũ, & respondebo primum postremæ tuæ paginæ. Ego respondebo tibi ὑστέρου πρότερον, ὁμηρικῶς. Epistolas tuas accepi duas: prior recentiorem habebat diem, altera antiquiorem. Vetus epistola & recens, dies prior, posterior, recens, antiquus, uetus: item dies repetita, quum uetustior est quàm quo epistola fuit scripta. hæc & alia inueniet permulta, qui ueteres, sed Ciceronem præcipuè, diligenter euoluerit.

SALVTANDI FORMVLÆ VSVI NOSTRO APTÆ.

SAlutationem uoco, non primam illam, quæ est scribentis ad eum cui scribitur, nempe primi ad secundum: sed primi ad tertium per secundum, uel per quartum, quum scribet, quum uidebit, quum quid ad eum mandabit. hinc à tertio ad secundum per primum, à quarto ad secundum per tertium solum, uel per tertium ad primũ. Quorum omnium exempla sunt hæc: Saluta, dic salutem, Salutem annunciabis, precaberis meo nomine, meis uerbis, pro me, mea uice, Petro à Toleto hospiti meo. Saluebit à me Rodericus Manricus meus. Iubebis saluere Gomeziũ Benauidium. Significabis Ioanni Manrico à Lara, accepisse te literas à me, quibus iubeo illũ saluere: accepisse me literas à Duce Beiaris Francisco, quibus iniunxit, ut si quando uel tibi, uel illi scribam, adiungam ei S. suis uerbis. Si quando Morum cõueneris, admone hominem, ut quũ ad Roffensem Episcopum mittet literas, adscribat precari me læta omnia, ac felicia. Io. Claymondo patri meo. S. & senectam leuem ac facilem: cui epistolam hanc dabis legendam, tanquã ad eum quoq; scriptam. Quum hoc literularum ad te exararem, aderat, uel interuenit, uel nunciauit mihi Al. Viruesius, uti suo nomine S. tibi impertirem, salutem impertirer, S. optarẽ & optimè euenire, quòd filiam probissimo iuueni collocasses, tum Christophoro Mirandę filiolam gratulaberis salua uxore. Quũ ad Morum dabis literas, uel nactus fueris qui eò proficiscatur, & mandata ad illum miseris, ne obliuiscare accuratissimam mea uice salutationem adiungere ipsi & liberis: sed in primis Margaritæ Roperæ meæ, quam ego ex quo primum noui, non amaui minus quàm si mihi esset soror germana. Quum aliquem tuorum mittes Segobrigam, præcipe ei, ut quærat ibi aliquẽ ex familia ducis Alburquercani, cui mandet, ut si Cuelarem proficiscatur, salutet mihi Bartholomæum à Cueua ducis fratrem, uerbis amantissimis & officiosissimis. Tersulæ, quoniã quod optimum in pueris est, hilarula est, meis uerbis suauium des. Illud est animaduertendum, non omnes salutationes omnibus congruere: nec similiter ignotos, aut leuiter

uiter notos debere ſalutari, ut amicos & familiares. non idem debere iniungi ſuperiori, quod pari. non omnes metiendi ſunt eadẽ decempeda, ſed gradatim & diſtinctè, ut emineant ſigna uoluntatum, in quo prudentia eſt opus. Curionem, ſi quando tibi occurrerit, ſi uideris, ſi uoles, ſi uacabit, ſi erit tibi cõmodum, ſalutabis paucis uerbis, leuiter, ſuffrigidè, ſuo ipſius more. Quum adibis Cæſarẽ, obſeruata occaſione, precaberis illi meo nomine propitium numen, ut tanta regnorum moles feliciter ſub eo adminiſtretur, ipſi & populis. Oro te uir clariſsime, ne graueris inſtitutori tuorum liberorum S. ex me nunciare. Salutat te P. Clodius: ego uerò precor tibi meliorem ſalutem, quàm ab illo.

RESALVTANDI.

REſpondet cui uel ſcripſimus, uel mandauimus, executum ſe quod erat iniunctum, per ſe, uel per alium, literis aut mandatis: uel non licuiſſe, aut noluiſſe, quia non deceret, non expediret: tum quid ſalutatus reſponderit. Exempla ſunt huiuſce generis: Quod erat in extremo tuæ epiſtolæ, uel in extrema epiſtola, aut charta, in fine, in calce, in poſtremo literarum, ut Ioannem Feuynum noſtrum ſalutarem, feci, & quidem perlibens. is uerò, ut eſt ingenio ſuauiſsimo & amantiſsimo ſuorum, lætiſsimus de te audiuit. reſalutat te plus millies. ſalutationẽ tibi remittit Cranaueldius noſter, cum fœnore incredibili. ſalutẽ optat tibi ueram & ſolidam: optat tibi, quæ ſibimet ipſi: precatur tibi omnia euenire ex animi tui ſententia. omnia proſperrimè, feliciſsimè, fauſtiſsimè tibi & tuis. nõ potui ipſe Vergarã ſalutare pro te, quod unicè cupiebam: quoniã aberam, quoniam me aduerſa ualetudo domi continebat. mandaui Gonzalo Tamyo: is renunciat, incredibile dictu quàm grata illi fuerit tua ſalutatio, quamq; eam remittit tibi accuratè & copioſè cumulatam. Exhilaratus eſt uehementer Francus Leardus ad cõmemorationem Petri Mexiæ ſui. multò etiam magis ad ſalutationẽ, quòd ſignificares te ſui meminiſſe. planè amat te, & reueretur bona fide. nihil nõ optat tibi fauſtum & lætum. Ain' tu, ſalutari nos à Nicolao Vottono? de quo iam pridem audiebamus omnino nihil. quæſo iube eum à nobis ſaluere, & meminiſſe ueteris noſtræ amicitiæ, ac familiaritatis Louanienſis. M. Craſſus miſit S. chartaceã, ut ſolet: mallem auream, hoc duntaxat tẽpore. redde tu illi pro me chartaceã item, aut ſi mauis, aëream, quum illum conuenies. Grata fuit ſalutatio Vdalli, ego illi pro ſalute lignea uel chartacea, reddam argenteã. Salutem Gabriel Valdaura hoc tẽpore ad me? quin potius literas, & quidem copioſas de rebus ſuis omnibus, ut noſtris cõmunibus? renuncia ei, non expectare me ab eo ſalutationes, ſed epiſtolas: aut quod matrona illa caſtiſsima marito ſcribit, Nil mihi reſcribas, attamẽ ipſe ueni. Claudius ergo S. mihi? ſatius eſſet cædi ab alio, q; ab illo ſalutari. Piſo nobis Sal. rogo te an ſeriò? quo ore? quo uultu? quibus uerbis? nam eſt admodũ ſubdolus, & maleuolentiã blanditia uerborũ aſſueuit occultare. Sed uincamus bono malum: repende ei ſalutationẽ plena manu, & uerbis amãtiſsimis. Cũ Demetrio nolo mihi eſſe rei quicq;: meliore ac cõmodiore utemur eo, ſi nullus penitus ſit nobis uſus cũ illo. procul quæſo ab hac pice, ne inquinemur. crede mihi ericius eſt, ne accedas propius. Fabium Gurgitem nolui ſalutare tibi, ne inſoleſcat. Cornelio Nepoti non reddidi tuã ſalutationẽ: ueritus ne arrepta unius colloquioli occaſione, inſinuet ſe in meam familiaritatẽ: noſti quantus ſit irregẽdi artifex: & admiſſus, q; moleſtus ſit, atq; importunus, & excuſſu difficilis.

DE BREVITATE EPISTOLÆ.

ILlud præterea iam olim quæſitum, quàm breuem eſſe epiſtolam cõueniret. Nam Demetrius Phalereus, ſeu quis eſt alius, longam epiſtolam librum appellat, non epiſtolam. Et L. Senecæ hæc ſunt uerba lib. Epiſt. 6. Ne epiſtolæ modum excedam, quæ non debet ſiniſtrã manum legentis implere, in alium diem hanc litem cum dialecticis differam. Quanquam eius ipſius epiſtolæ interdum quoq; dextram bis implent. Ciceronis etiam aliquę, ad Atticum præcipuè, ad alios quoq; nonnullos uolumina ſunt, nõ epiſtolæ: quas ſe ideo tam longas ait cõſcribere, quòd dormire nõ poſsit. Idem ad eundem, ait ſe interdum λακωνικὴν σκυτάλην mittere. & ad D. Brutũ, imitari λακωνισμὸν illius. omnia temperabat perſonis & negocijs: quũ expediebat, & ſcribebat fuſè, & ſic ad ſe gaudebat ſcribi. idcirco Brutum increpat, quòd in medio ardore ciuilis belli, breues ad ſe literas dediſſet, quũ negotia lõgiſsimas flagitarẽt: ut ſciret explicatius, quid ageret, quidq;

eſſet acturus. Moroſis, incognitis, amicis ſimulatis, breues: itidẽ occupatis, aut ijs quos eo ſcribendi genere uidebat delectari, quaſi multa paucis uerbis cõcluderent. cuiuſmodi erat D. Brutus. Noui item amici breuibus ſunt epiſtolis initio tentãdi, ut amnes ignoti cunctabunde. Sunt qui uel mediocres epiſtolas loquaces iudicent, atq; aſpernentur. Sunt qui epiſtoliũ iniuriam interpretentur: demus tamen operam, ne in alterutro modum excedamus. ſi neceſſaria omittas, omnes ſunt nimis breues: ſi ſuperuacanea infarcias, omnes ſunt nimis longæ. Multũ te accõmodari conuenit ingenio illius, cui ſcribis, & pro ratione materiæ licebit in fine aut breuitatẽ excuſare apud illum, qui longas cupit: aut prolixitatẽ apud eum, qui breuibus. illa excuſat negocijs, aut noſtris, aut illius: & pudore, ne obſtrepamus aut interpellemus in maximis occupatũ. prolixitas excuſatur rei qualitate, dulcedine cum illo colloquendi. Nihil perinde uidetur mihi alienũ ab epiſtolis, quàm diffuſa in locis cõmunibus iactatio niſi forte libri ſint potius de ſapiẽtiæ præceptis, aut de ſtudijs humanitatis, uel encyclopædia epiſtolia, & codicilli, quæ paucis uerbis acutam quampiam ſententiã concludunt, plurimũ habent uenuſtatis. Quũ licebat, noluiſtis: nunc quũ uultis, non licet. Quòd ſi nihil habeant inſolens, ſuperbũ, faſtidioſum, mitti poſſunt uel ad reges ipſos, ac principes, & homines quantũm uis ſuperciliioſos. Hieronymus Salinas Theologus Inacho Mẽdozę Cardinali, Epiſcopo Burgenſi ardentẽ pietatem precatur. Lutetiæ Natali Io. Baptiſtæ, 1533. Scio prudentiæ tuæ nõ eſſe opus cõſultore, memoriæ aũt, propter uarietatem & magnitudinẽ negociorũ nonnunquam. itaq; rogo te, memineris nationis ſtudioſorũ hominum: nam de uoluntate in illos tua nihil dubitamus. Marcus Laurinus Carolo v. Cæſari Auguſto, regi Hiſpaniarũ S. Nec abs te contendo, ut mea cauſa iuſticiã uioles, quod nec tu faceres quantumlibet rogatus, nec uelim te per ignorantiã iniuſtè agere. Itaq; libellum hunc, quẽ cuſtodię iuſtitiæ tuæ cõfeci, oro attentè legas. Tales erant Lacedæmoniæ epiſtolæ, & reſpõſiones, quæ etiam in prouerbium uenerunt. Res malè geſta eſt: qui ſuperfuere milites eſuriunt. πῶς τὰ γὰρ ἐμᾶν γραφθήτα, νὰι ἢ ὄ. Sunt qui in reſpondendo repetant, ceu epiſtolæ illius capita, ad quã reſcribant: quod ſolet in grauibus fieri negocijs. & tamen accuratius, quũ à nonnullis lectum iri reſponſum arbitrantur, non lecta epiſtola prouocante. Nam hoc fine etiam in leuioribus fecerunt quidam, ut ij qui ſuas epiſtolas cogitabant edere, non editis ad quas reſcriberent: ſicuti Plinius & Politianus. Fit hoc interdum compendij gratia, & ut lectoris tum labori, tum intelligentiæ conſulatur. Adde etiã, quoniam in diſceptationibus noſtra cauſa magis ea uia adiuuatur, quũ quæ ille uel eloquentia conſtituit, uel muniuit coloribus, roborauit argumentis, nos omni detracto præſidio oculis ſubijciamus nuda atq; inermia. qui aſtus erat oratoribus peruſitatus. Ergo unaquæq; epiſtola uirtutẽ aliquam habere debet, uel in rebus, uel in dictione, qua cõmendetur, libenterq; & ab ijs legatur, ad quos mittitur, & à poſteris quoq;, ſi ad eos perueniat. unde multæ placuerunt epiſtolæ, refrixerunt & iacuerunt plures.

DE AVTHORIBVS EPISTOLARVM.

ANtiquiſsimæ enim epiſtolæ extant Platonis perpaucæ, & Demoſthenis. hinc M. Tullij amiſſæ quidem multæ. ſed multæ etiã in hanc uſq; ætatem reſeruatę, in quibus præter uerba & dictionẽ, quibus uir ille cæteros omnes ſcriptores, Latinos duntaxat, tanto poſt ſe interuallo relinquit, plurimũ ineſt & ad reſpublicas, & ad priuatas iudicij ac prudentiæ. Senecæ epiſtolæ uolumina ſunt de philoſophia. Accõmodatior ad uſum Plinius Cæcilius, eorum præſertim, qui de negocijs priuatis, aut Repub. non ſcribunt. nam huiuſmodi melior Cicero: Plinius uerò ſuccinctus, & feſtiuus, & facetus, & acutus, & frequens concinnis ſententijs, doctis atq; acutis ingenijs mirificè eſt aptus: qui ſcholaſticas inter ſe mittunt epiſtolas & umbraticas, ut idem ipſe ait, quibus oportet plus ornatus & condimenti adiungi, quando rebus non perinde nituntur. Sparſæ apud Græcos feruntur complures. Luciani dilucidæ ac faciles, Philoſtrati picturatiores quàm decet hoc ſermonis genus: utræq; inanes ſunt, & leuiculos habent ſenſus. Syneſij itidem non parum elaboratæ, metaphoris potiſsimum. Sunt nonnullæ Baſilij, Gregorij, Libanij, & aliorum, breues argutæq;, ſcholæ & hominibus ocioſis congruentes magis quàm negocijs. Sed redeamus ad Latinos. Poſt Plinium ſcripſerunt epiſtolas

las Christiani homines, suis temporibus nõ Christianorũ solum, sed omnium quoq; sine controuersia eruditissimi. Tertullianus durus, nempe Afer: Cyprianus non perinde, etsi eiusdẽ gentis. Augustinus item Afer, mollior, sed minus tersus ac cõptus. Hieronymus ardens & uehemens, ut uideatur semper ad iudices dicere de causa capitali. Ambrosius lenior ac placidior, aliquot interdũ locis subturbidus. Symmachus nec magnitudine rerũ, nec gratia sermonis potuit conseruare famam posteriorũ. Sidonius Apollinaris Aluernas, obscurus, perplexus, fauorẽ iudiciorũ nec consecutus est, nec meretur. Longo post hos interuallo uelut stellula inter densissimas tenebras emicuit Franciscus Petrarcha, prolixus, ac pleriscq; locis morosus, difficilisq; & multũ trahens ex rubigine ac situ suorũ temporũ. Multo pòst sequit, qui ætate auorũ primus cœpit in Italia Latinè balbutire, Gasparinus: cuius epistolæ uel hac de causa merentur laudem, quia in seculo doctorũ primæ. Huic succedunt Leonardus Aretinus, parum adhuc excultus: tum lingua tersiores Philelphi duo, pater & filius, sententijs inanes & subfrigidi, nec compositione satis grata. Poggius, garrulus, nugator & rabula. Pius secundus Pontifex, qui & Aeneas Syluius, natura felix, infelix arte. Aegidius Calentius, & Campanus nõ contemnendi: quanquã hic in ostentationem est maxima ex parte cõpositus. Sabellicus ubicq; copia & facilitate, & iucunditate sui similis. Põponius Lætus Romanæ puritatis adeò studiosus, ut nec Græcè quidẽ scire uoluerit, ne quid alienũ sonaret, aut admisceret linguæ illi Quiritiũ. ita & uerba habet electa, & dictionẽ satis castigatã. Io. Picus, & Angelus Politianus, magni. huius uerba facilè cõplectaris atq; exosculeris, illius non possis non probare. ille sententiarũ pondere & sanctitate dictionis excellens: hic acumine & festiuitate amabilis, nisi quòd laudis nimia cupiditate supra epistolæ limites assurgit: ludit etiã non rarò, & lasciuit. rebus quoq; displicere posset seueris & eruditione præstantibus, quia multus est in materia leuissima, & minutissima sui ostentator: & in eos quibus non probaretur, acerbè maledicus. Allubescũt hæc quidem adolescentibus, uelut pugnæ & certamina: grauibus autem & sanctis uiris insuauia sunt. & imbuuntur tenerę mentes duobus uicijs humanæ societati pernicijsis, iactantia, & amarulentia linguæ, quodq; est indignius, de rebus uilissimis, de literula, de syllabula, de uocula, de intelligentia uersiculi, uel negligendi, interim etiã obscœni, & moribus damnosi. Grauior est Hermolaus Barbarus, & disciplinarũ cognitione sine ulla prorsum comparatione excultior: sed duriusculus, & perplexus. Admiscuit se his philosophaster Marcilius Ficinus, ut oloribus grauia: atq; epistolas cõposuit, ut de Platonicis quæstionibus disputaret, dictione inuenusta & molesta. Epistolis Fran. Pici, etsi minus tersis quàm patrui, magis tamẽ deest genius, quàm uel dictionis elegantia, uel sententiarũ pondus. Rodolphus Agricola, si ipse sua emendasset, maximis quoq; ueterũ potuisset comparari: tanta erat in illius eruditione soliditas & sanitas, atq; acrimonia in iudicando. Ioannis Capnionis epistolas nuper uidimus, simul & natas & extinctas, adeò damnauit eas tacitus doctorum consensus, ut uix potuerint paucos uitæ menses impetrare. Christophorus Longolius nimia cura imitationis, bonã naturã corrumpit. Verba habet Ciceroniana, mira religionis ne an superstitionis obseruatione: sensis est ineptior, propterea quòd dicta grandia rebus exiguis aptabat. Nõ enim satis illi erat uerba & phrasin Ciceronis miro studio imitari, nisi etiam totum Ciceronem exprimeret, rem illam publicam simularet, & curã imperij, quo totus orbis cõtinebatur: priuatus ipse, & in angulũ studiosi secessus abditus. in quo tam erat ridiculus, quàm si gigantis uestitũ induisset, & uerba ac pronunciationẽ gigantis effingeret, ut gigas crederetur. legendus tamẽ propter uerba. Superant scriptores omnes ætatis huius, & æquant eos, qui patrum atq; auorũ memoria uixerunt, ingenio, eruditione, facundia, Erasmus Roterodamus, & Gulielmus Budæus, uario & diuersissimo dicendi genere: sed uterq; in suo præstãs. Erasmus facilis, & dilucidus, ut aliàs semper. G. Budæus nouo quodam atq; inusitato dicendi genere est delectatus, quod sit admirari quàm imitari promptius. Pauli epistolæ augustiores sunt, quàm ut illas fas sit sub nostram censuram uenire.

FINIS.

Ioan. Lodouici Viuis in libros De ratione dicendi præfatio, ad D. Franciſcum Bouadillam, Epiſcopum Corienſ. & gymnaſiarcham Salmanticenſem.

QVI humanæ conſociationis uinculum dixerunt eſſe iuſtitiam & ſermonem, hi nimirum acutè inſpexerunt uim ingenij humani. quorum duorum ſermo certè fortior eſt ac ualidior inter homines, propterea q̃ iuſtitia, ut mitis & blanda, in ſolis mentibus rectè ac probè inſtitutis aliquid impetrat iuris, ſermo autem & mentes ad ſe allicit, & in affectibus dominatur, quorũ in totum hominem impotens eſt regnũ, & prægraue. Sed de iuſticia aliàs dicetur, & ſunt à pluribus dicta plurima. Præſens autem inſtitutum eſt de ſermone tractare, qui quantas habeat in omnes uitæ partes in ſingulis etiã momentis uires, quorumq̃ & quàm admirabilium operum ſit author, quum nemo ſit, qui non quotidie cùm in alijs experiatur, tum in ſeipſo: miror eſſe, qui ei facultati parum tribuant, quæ ſermonis rationẽ docet, ad res maximas utiliſsimæ, ſi rectè utaris, ut contrà pernicioſiſsimæ, ſi praue. Sed dimittamus iſtos tantopere uel amatores ſui cæcos, uel diſſimulatores aſtutos, ut quod non habent, uel contemnant, uel quia conſecuturos ſe deſperant, negent expetere. Niſi fortè opinionis huius culpam præcipuam ij ſuſtinent, qui ſuſcepta huiuſce artis profeſsione non præſtiterunt quæ illa promitteret. Ego uerò nihil uideo conducibilius hominum cœtibus, quàm ſit ſermo bene inſtitutus, atq̃ eductus, nec aliud perinde damnoſum aut importunũ, neq̃ locis, neq̃ temporibus, neq̃ perſonis accõmodatum. Nec temerè eſt, quòd Paulus Apoſtolus inter diuina documenta illud ad Coloſſenſes admiſcuit, ut eorũ ſermo ſale eſſet conditus, uidelicet ne incuſtodita obſeruatione temporũ & locorum, inſipidus, ac proinde moleſtus fieret. Nõ enim eſt aliud tantopere hominis prudentis ac ſermone aptè uti, & dextrè, ut quemadmodum oporteat cũ multis, cum paucis, cum eruditis, cum rudibus, cum pari, cum inferiori, cum minori quoq̃ tempore ac loco, de re quaq̃ ita loquatur, & dicat. Neq̃ opus ullum aliud acumen exigit mentis ſubtilius, iudiciũ acrius, rerumq̃ uſum diuturniorẽ, ut meritò quis non aliam dixerit debere tradi rationem dicendi, quàm ingeniũ Dei beneficio præſtans, rerumq̃ experimentis præditum atq̃ adiutũ. Quin & arti huic eiusq̃ opificio nihil eſt adeo inimicũ, ut ſtultitia cordis, & ruditas uitę. Tametſi ignoratio corrigi poteſt induſtria, experimẽtis, arte. Stultitia ſi naturalis ſit, tam ei proderũt hæ præceptiones, q̃ ſurdo muſica. Nõ enim idẽ eſt dicere, & bene dicere, loquentia & eloquẽtia. Poſſunt quidem inſani & uecordes uerba profundere, & faciunt plerunq̃ largiter, & præter rem omnino, & ei quod decet, quodq̃ expedit, aduerſantia. Vir ſapiẽs dicit quę proſint, quæq̃ ad deſtinatũ finẽ pertineãt, ideoq̃ in animas hominũ regnat ſola oratione, & id impetrat ab eis, quod nec metus, nec cupiditas, nec uires ullę poſſent exprimere. Diſciplinæ huic, quæ tot & tantis conſtet uirtutibus, quo iudicio aſsignatur à quibuſdam tradendæ locus ſtatim à grãmatica? & obijcitur adoleſcẽtibus, atq̃ adeò, quod indignius eſt, pueris? quum illius uſus magnarũ artium cognitione, & prudentia uitæ cõmunis nitatur, nec aliter poſsit conſiſtere. Vnde enim argumenta colliget dicturus multis & magnis de rebus expers philoſophiæ, imperitus memorię antiquitatis, & conſuetudinis uitæ ac morũ receptorum? Cedo aũt ut hæc teneat ſanè, quomodo rationes inquiret ſine inſtrumento ueriſimilium ac probabiliũ? quomodo uerò argumentationis formula uinciet, ne in conficiendo fallatur ſine cenſura ueritatis? Animi autem noſtri quemadmodũ impellantur, aut reuocentur, incitentur placidi, placentur turbulenti, quod eſt opus magni oratoris præcipuum, id uerò tractationem deſiderat de anima. Decorum porrò illud, quod artis caput eſſe aiunt, undénã petitur, niſi ex uſu rerũ quæ uerſantur in uita, prudenter & acuto iudicio animaduerſo atq̃ annotato? His iactis fundamentis, diſcenda eſt rhetorice, ſi quem illius exercitationis fructum cupimus, non in puericia uel adoleſcentia in ruditate illa artium omniũ, morum, legum, affectuũ animi, conſuetu-

consuetudinis uitæ ciuilis ac humanæ. Nam quemadmodum sapienter inquit Aristoteles adolescentem non esse moralis disciplinæ auditorem idoneũ, quòd ignarus sit eorum, quæ geruntur in uita, de quibus est speculatio moralis, ita nec est aptus facultatis huius auditor, quòd ea nesciat, sine quorum peritia intelligi, quæ hic tradantur, non queunt. Huiusce rei documento sit, quòd senes & uiri mediam ætatem prætergressi, iij demum facundi sunt, & ad dicendum liberi ac soluti. Iuuenes autẽ impeditè in loquendo ingrediuntur, plura sentiunt, quàm promant, loquaces magis interdum, quàm eloquentes. & quibus uerba non desint, desunt utiq; sensus animi, desunt argumenta ualida, robur in sententijs, nec est unum quicquam ubi, & quando conuenit, collocatum, ex quibus artificium ipsum sedula est animaduersione confectum & constitutum. Sed nostri isti, in quos disputamus, eo sunt falsi, quòd arbitrantur uniuersam dicendi artem ea parte concludi, quæ est de uerbis, uelut de schematibus, de tropis, de periodis, & concentu dictionis, quæ non tam ad dicendi corpus ipsum, & quasi substantiam faciunt, quàm ad dicendi decorem atq; ornamenta. quota enim artis huius pars est color & forma orationis? Ergo Aristoteles magnus tradendarum artium, & ingeniosus cum primis artifex, in huius disciplinæ tractatione sæpe ad dialecticos libros, & philosophicos lectorem remittit. In his uerò nunquam ad Rhetoricos: quòd illorum cognitionem priorem esse cõueniret, quàm rationis dicendi. Hoc opus uisum est ad te mittere, quoniam superiore anno quum paucis diebus unà fuissemus, partim Bruxellæ, partim Louanij, perstudiosum cognoui te, cùm aliarum bonarũ artium, tum facultatis bene dicendi, ut per eam reliquam q; philosophiam aditus tibi aperiretur ad tractandam rem theologicam pro dignitate. Quòd si tum id faciebas archidiaconus Toletanus, quanto nunc conuenit fieri accuratius ab episcopo, ut possis doctrina sana simul gregem tuum sanctè erudire, simul contradicentes ualidè refutare? Quam in rem nõ leue adiumentũ adfert ars dicendi. Et hi libri, nisi opinione mea fallor, progressus quos habes in ea disciplina, uel augebunt, uel certè commemoratione renouabunt. quod eo fiet facilius, quia præceptorũ & artis huius mea ratio omnino est noua, multũq; ab illa uetere ac peruulgata diuersa. Quorsum enim attinuisset & meum & lectoris otium nequicquam consumere repetendis ueteribus, & iam sæpe auditis? quasi non satis esset librorum, nisi noui accederent de re toties tam diu inculcata. Sed attentione est opus ad ea, quæ breuiter à nobis uniuersalibus tractantur formulis. Tum exercitatione, ut eæ ipsę formulæ fructũ aliquem pariant, sine qua exercitatione facultas dicendi manca erit prorsum ac inutilis: ut pingendi aut suendi regulæ incassum erunt perceptæ, nisi crebrò penicillum uel acum in manus sumpseris, sic stylus perfector est disciplinæ huius, & magister optimus.

IO. LODOVICI VIVIS
VALENTINI DE RATIONE
DICENDI LIBER I.

QVÆ res à natura exterius quidem sensum, interius autem motus quosdam animi & affectiones tantummodo acceperunt, uoces quoq; habent incondítas & rudes, quis affectus ille utcũq; indicetur. Homo quidẽ habet idem, quod illæ, qua parte nihil distat à beluis, mentem uerò singulari quodam nactus est Dei munere erectam & sublimẽ, quæ sese usq; ad illum etiam rerum omnium parentem cognoscendum, colendum, amandum extolleret. Sed ea mens, quoniam corpore est cõtecta, & homo ipse in societate uitam acturus, quemadmodum ad sempiternam illam societatem est conditus, ut se alijs possit explicare, sermonẽ est sortitus, qui ex mente deriuatur, tanquam ex fonte riuus. Illumq; ea de causa Demo-

critus philoſophus ῥεῦμα λόγου nuncupauit, quaſi defluxum rationis. Nec eſt alitud perin de ſocietati aptum inſtrumentum. Idcirco Mercurius, qui apud fabulas præeſſe oratio- ni eſt creditus, interpres fingitur deorum atq; hominũ. Quin & beſtiæ, quæ ad imaginẽ quandã ſocietatis congregantur, ſigna quæpiã edunt propinquiora humano ſermoni, uelut apes bombos, quibus ſe inuicẽ & de mane ad laborem excitant, & in quietem ue ſperi componunt, quemadmodũ annotarunt, quibus hæ curę atq; oblectationi fuerũt. Formicæ occurſu illo ſuo, & reſiſtẽtia in anguſtis tramitibus, collocutionis inter ſe atq; adeò percunctationis quoq; ſpeciẽ uel doctis hominibus præbuere, inter quos eſt Pli- nius Secundus hiſtoricus nature. Idcirco & qui plurimũ ſermone, plurimũ etiã in cœtu omni ac ſocietate ualet. Isq; planè inter homines regnat, qui maximè eſt ad dicendũ ap- poſitus. Et eloquentiã meritò reginam nominauit Euripides tragicus. Quapropter ubi æqua fuit libertas, & quaſi conſociatio quædam iure & legibus par, ibi tanquam poten tiæ inſtrumentum ſermo eſt multorum tractatione auctus, excultusq;, ut in liberis ciui tatibus, uelut in Sicilia tyrannis pulſis, Athenis, Rhodi, Romæ, magnumq; illis tempo- ribus fuit dicendi præmium. Et ideo accurata exercitatio, quę ſublato orationis pretio, omiſſa eſt penitus, & ars illa qualiſcunq; fuit obliuioni primũ tradita, hinc tenebris & ignorantia cooperta, quam nos tanto ex interuallo, & illis tenebris ita conabimur in lu cem reuocare, ut non perinde renouemus priſcam, atq; omnino tradamus nouam. Re- petam quidem ex ueteribus nonnulla, ſed oculos potiſsimum habebo defixos, quantũ aſſequi iudicio potero, in eam quæ mihi uidetur rectè dicendi naturalis forma, ac ueluti lex quædam. idq; in uſum accõmodabo non unius modò, uel alterius linguę, ſed in cõ- mune omnium, quoniam ſermonis utilitas latiſsimè patet in omni uita. Quòd ſi in per- ſequendis ueterum inuentis parum nonnunquam exactè aliquid tradidero, dabitur, ut ſpero, uenia, antiquam quidem, ſed infrequentem tamẽ & deſuetam uiam ingreſsis, mi- nimeq; iam pridem tritam. Verùm mea omnis mens eò tendet, ut uſum adiuuem, & ad eum unũ uniuerſam præcipiendi rationẽ conuertã. Quocirca nemo miretur, ſi aliter ſæ penumero docuero, quàm ueteres illi artis huius authores. Illi enim uno aut altero in genere oratorẽ informabant, nempe in cauſis forenſibus, uel in cõſultationibus, ego au tem pro uirili quidẽ mea in omnibus. Materia huius artis eſt ſermo, & hæc utiq; mu- tuata, non propria. Finis bene dicere. Artificis autem explicare, quæ ſentiat, aut perſua- dere quæ uelit, aut motum animi aliquẽ excitare, uel ſedare. In ſermone omni ſunt uer- ba & ſenſa tanquam corpus & animus. Senſa enim mens ſunt, & quaſi uita uerborum, ideo etiam mens & ſenſus uulgo nominantur. Inanis ac mortua res ſunt uerba ſenſu a- moto, uerba autem ſedes ſunt ſenſorum, & ueluti lumina in tantis noſtrorum animorũ inuolucris. Sed neq; ſenſa tamen neq; uerba huius ſunt inſtituti, non magis quàm ſer- mo. Quippe ſenſa ex ſingulis artium petuntur, aut ex prudentia & uita, nempe illa, quã Græci ἐγκυκλοπαιδείαν appellãt. Verba ſunt populi publica, nullius artis, aut priuati iu- ris. Aptatio tamen tum uerborum, tum ſenſuum, quomodo cuiq; fini applicabuntur, huius ſunt propoſiti. Ita non differet præſens inſtitutio quid dicendum ſit, ſed quemad modum. Quia uerò, ut Iulius dicebat Cæſar, uerborum delectus origo eſt eloquentiæ, de uerbis erit primo agendum tanquam elementis huius propoſiti. Verba autem uel ſimplicia ſunt, uel compoſita ſiue cõiuncta. In ſimplicibus ſpectantur extrinſecus qui- dem ætas, dignitas, magnitudo, ſonus. Intrinſecus uerò, hoc eſt, in ſenſu cuiuſq; uerbi, uis & natura ſignificationis. Aetas uerborũ uaria eſt in quaq; lingua. Dicamus de Lati- na, quando Latinè ſcribimus, nam rei huius fuſior explicatio alterius erit loci. Sunt alia uerba uetuſtiſsima, qualia quæ Fauni uatesq; canebant, ut inquit Ennius, & quæ e- rant in carminibus Saliorũ, uix ſuis ſacerdotibus intellecta, quæq; in 12. tabulis Roma- ni iuris, quæ iam Cicero non intelligebat. Sint hæc ſanè uſq; ad ſecundum Punicum bel lum. Sunt alia antiqua, ut Liuij Salinatoris liberti, Catonis Cenſorij, poëtæ Ennij, Næ- uij, & Plauti uſq; ad Carthaginẽ deletam. Alia bonæ ætatis, & quaſi uigoris cuiuſdam, ut P. Terentij, M. Varronis, Ciceronis, Cæſaris, Liuij, Valerij, Senecę, Quintiliani & eo- rum, qui uſq; ad Veſpaſianum ſcripſere. Sunt alia noua poſt Veſpaſianum nata uſq; ad Gordianum iuniorem Plinij Cæcilij, Taciti, Suetonij, Gellij, & iuriſconſultorum, quo-

rum

rum extant centones in Pandectis. Alia recentissima, Lactantij, Cypriani, Donati, Macrobij, Boethij, usq; ad urbem à Gotthis captam, dirutamq;. Postea nulla oratio populi quidem fuit Latina, sed Barbara, nempe Gotthica, aut Vandalica. Lingua enim cecidit cum urbe & parente sua. Et hæc in plures adhuc possunt ætates tribui, ut sint inter uetera ætas Liuij, ætas Gracchorum inter bona, seculum L. Crassi, seculum Ciceronis, ut quidam uocant, & seculum Quintiliani. Nec est ulla lingua tam uigens nunc, & florens, quæ tribus certè primis ætatibus careat. Scitè Horatius hæc in modum ac morem syluę mutari ait, interire uetera, noua exoriri. Hę sunt rerum omnium uices, & huic uanitati res conditæ subditæ sunt, quo usq; liberentur per reuelationem filiorum Dei. In dignitate spectari solent utentes, & res. In ijs autem, qui utuntur, eorum numerus & conditio. Sunt uocabula cuiusq; opificij propria, quæ alij opifices non norunt, ut in Vitruuio architecturæ, in Catone aut Varrone de rusticis rebus. Multa sunt quibus philosophi utuntur, uulgo inaudita, & inter philosophos potissimum Stoici, uerborum, ut inquit Cicero, architecti. Sunt poetica, quæ populus non attingit, tanquam sacra in omnibus quidem linguis, sed Græca potissimum, nam in Latino sermone rariora sunt hæc, ut qui musas colat seueriores, ut inquit Martialis, quanquam nec nostri suis carẽt, ut mare ueliuolum, & terras frugiferentes, & tristificas uoces, & grates persoluere dignas. Videlicet poëtę, ut delectationi modò seruiunt, & numeris sunt alligati, interdum ex obliuione antiquitatis ea eruunt, sæpe etiam arbitratu suo reconcinnant, ut aliquid adimant, uel addant, uel mutent. Adimunt quum periclum & seclum dicunt, pro periculo & seculo. Addunt, ut quum induperatorem pro imperatore. Et hæc in capite, in calce, in medio mutant uel ordinem, ut tymbre pro tymber, uel seriem, septem subiecta Trioni, quæ in ludo literario sunt tradita. Hæc omnia, ut ad numerum tanquam morosum ædificium quadrent. Nam si intra illos arctos certæ dimensionis fines non plus liceat, quàm nobis in hac latitudine, obmutescant necesse erit: non idem licere sibi quisque arbitretur, quando liberior est structura. Sunt alia uocabula magis nota, magisq; usu uulgi trita. Ex his quædam sunt in usu plerisq;, alia omnibus. In conditione utentium sunt ruris uocabula, ut Theocriti, talia quibusdam sunt Vergilij usa in Bucolicis, in quem est iactum, nostri sic rure loquuntur. Huius rei exempla manifestiora sunt in linguis uernaculis, tametsi ex scriptoribus rerum rusticarum intelligi satis possit in Latina. Sunt castrorum, sunt tabernarum, sunt spurcorum & impurorum hominum. Sunt non nominanda nisi cum honoris profatione, ut inquit Plinius. Sunt rudium, sunt eruditorum. Alia sunt fori, & curiæ. Sunt extera, seu peregrina in ciuitatem admissa, ingressa cum sua re, ut mastruga. Ex quibus alia manent quidem in ciuitate, sed peregrinitatis damnata, ut lancea, leuca. Alia sunt donata ciuitate magno consensu utentium, uel magni alicuius uiri authoritate, & gratia, ut Græca plurima. Hæc sint mihi dicta non solum de singulis uerborum, sed de proprietate, de elegantia, de formulis loquendi, de prouerbijs, quæ omnia recipiunt hanc ipsam considerationem. In rebus alia uocabula sunt humiliora quàm pro rebus, de quibus dicitur, ut pulsatus pro cæso, congerro de socio. Alia maiora, ut ciuitas de alueario, enectus de affecto molestia, examen hominum de exercitu. Alia paria, nec solum in significatione, sed in ornatu quoq;. Magnitudo iudicatur ex syllabis, & literis, ut alia sint magna, alia parua. Alia uelut mediocris cuiusdam, & iustæ staturæ. De sono mox dicetur. In natura & uiribus, sunt quædam, quorum significatio est naturalis, id est ad quæ significandum à primo sunt inuenta. Et quia illorum significatio cum ipsis est orta, naturalis nominatur, ut quę cum unoquoq; nostrûm sunt nata, naturalia dicuntur, sic homo significat, sic ferrum, arbor, & eiusmodi. Sunt alia quæ à loco naturali in alium transierunt, quæ sunt propemodum plura, quàm quæ in sua origine perseuerarunt. Transitus hic à Græcis metaphora, à nostris translatio nominatur. Sed nec ita tamen transeunt, ut locum suum amittant penitus, quanquam in suo loco non manent, quum sunt in alieno, non illis tollitur tamen facultas reuertendi ad suũ, etsi in his, quod transit quadantenus in eo remanet, unde migrat. Nam uel maius contrahitur ad minus, uel minus exporrigit se ad maius, uel idem in seipso uoluitur, nempe in simili. Similitudo enim quodam modò idem facit, ueluti genus

ac forma in philoſophia, & amicitia in uita. Maius demittit ſe ad minus, quum uniuerſaliora aut maiora deducuntur ad ſuas partes, in quo eſt antonomaſia, ſiue contractio, ut quum poëta uel apud Græcos pro Homero ſumitur, uel apud nos pro Vergilio, aut etiam alio quocunq;. Nam Horatium uel Lucanum citantes poëtæ nomine uniuerſali frequenter utimur. Euerſor Carthaginis pro Scipione Aemyliano, quippe etſi non eſt alius, non tamen uox illa hoc ſignificat ex ſe, ſicut euerſor Troiæ & Hercules eſt, & Agamemnon, & C. Fimbria. Totum ad partem, ut hominem mori pro corpore, hominem uiſum pro facie. In hoc genere eſt id, quod uelut habet & poſsidet, pro eo quod habetur & poſsidetur. Scilicet in illo ſunt, ut aliàs dixi, quod ſanè poſſeſsionem nominemus. Rex pro regno, imperator pro exercitu. Sic tutor, inuentor, author, pro opere ac inuento, Ceres pro pane, Bacchus pro uino, Cicero pro eloquentia, ut multum Ciceronis eſt in hac epiſtola, Chriſtus pro Eccleſia, ſicut in Actibus Apoſtolorũ, Saule Saule cur me perſequeris? & patronus pro clientibus, ut Chriſtus pro pauperibus, quale eſt illud: Sitiui & dediſtis mihi bibere, Dominus pro opibus. Horatius, Quod ſi ſemel uno de ſene guſtarit. Minus extendit ſe ad maius, quæ eſt dilatatio, ut Homerus iſte, Roſcius iſte, quaſi præſtans poëta, uel hiſtrio. Tum contrà, ea quæ ſunt in aliis pro illis ipſis, ut uina pro poculis, cõſul pro anno, & inuentum pro inuentore, quemadmodum panis pro Cerere, & clientes pro patrono, aut exercitus pro imperatore, ſubditi pro rege, opus uel actio pro authore. duo terrores huius imperij pro Scipionibus, redemptio noſtra pro Chriſto, & pallentes morbi, & maleſuada fames. Quod dicamus contentum. hinc multa hominum nata nomina, Scipio, quòd ſcipionis loco eſſet patri. Murena, quòd haberet illas. Orata, quòd illam primus inuexerit in Italiam. Fabij, Piſones, Cicerones, Lentuli de leguminibus. Flores pro uere, ſpica & meſsis pro æſtate, pars pro toto, tectũ pro domo, puppis & carina pro naui, mucro pro gladio, miles pro militibus, caput pro homine, ut multa capita cadent, quaſi homines. Et in ſacris literis, multæ animę pro hominibus, æſtas pro anno, quod fit cõmodius, & idcirco crebrius, ubi unicata iis pars eſt in toto, nec abeſſe poteſt ſine interitu totius. Hæc omnia communi nuncupatione denominatio & hypallage, quaſi ſubalternatio dicuntur, & ab aliis metonymia, quam eo putant à translatione diſtare, quòd translatio fit ſimilitudine, non item hypallage, & in hypallage pars pro toto dicitur ſynecdoche. Ariſtoteles hypallagen meritò translationi ſubiecit. Sed quando nomina declarationi rerum ſeruiunt expoſitis rebus, non conuenit nos eſſe anxios de uocibus. ſimilitudo ad explicationem inuenta eſt rei minus notæ per magis notam. In quo ualde indulget ſibi communis ſermo, nimirum mancus omnino futurus, & deſtitutus, niſi id ſibi permitteret, non rarò uerò infans quoq;, & mutus, ſcilicet propriorum uerborum magna eſt inopia, nec ea ſemper ad manum. Transferuntur ea quæ ſimilia eſſe iudicantur. Iudicant uerò mens & ſenſus, gemmam in uite dicit ſenſus, mens uerò angelum pro bono uiro, leporem pro timido, uulpem pro aſtuto, in quo ſunt alia ſimilia ex iudicio phantaſiæ, alia ex deprehenſione, alia ex indagatione, ſicut in prima philoſophia expoſuimus. Sunt ſimilia quædã, forma, ui, effectu, in quo eſt uſus, forma, ut gemma. Vi ſiue agendi, ſiue patiendi, ut uolare, & homo ferreus, aſperum in tactu, & uoce, & ſapore. Effectu, ubi uſus eſt, ut ſtilus dicatur penna & calamus, quia idem eſt horum uſus, qui illius. Interdum quod longius abeſt, gradu quodam coniungitur, qui tamen gradus nihil ad rem facit, tranſitum modò præbet, ut Poſt aliquot mea regna uidens, mirabor ariſtas, ab ariſta, ad æſtatem, ab æſtate ad annum. Sic ille apud Claudianum, Felix, qui frugibus alternis, non conſule computat annum. In translationibus uel neceſsitati ſeruitum eſt, uel cõmoditati. Nam temerè nihil transfertur à prudenti. Satius eſt non tangere bene poſitum, ſicuti uetus admonet uerbum, niſi fortè ioci, aut uoluptatis cuiuſdam gratia magis, quàm eloquendi animi ſententiam, ut qui poteſt dicere candelam in laterna, dicit Vulcanum in cornu concluſum. Neceſsitas eſt, quum deeſt uerbum, quo res ſignificetur, tum aſciſcimus quàm maximè uel aptum, uel uicinum, aut rei aut nobis. Commoditas genus eſt neceſsitatis quoddam. Nam non egemus modò illis, ſine quibus agere nullo modo poſſumus, ſed ſine quibus ægrè aut parum, uel rectè uel appoſite. Commodum uerò eſt duplex,

plex,ſiue quum damnũ uitatur,ſiue quum lucri fit aliquid:uitatur damnum,ubi effugi-
tur turpitudo, ut pudenda, pro teſticulis: facimus uerò lucrum ſignificantiæ, aut deco-
ris,quum plus gratiæ ineſt,aut plus uirium in ſignificatu,ut accenſus cupiditate,inflam
matus libidine. Significantia translationis eſt, quando melius res intelligitur, & quaſi
ponitur ob oculos, quæ translatio, ut inquit Cicero,non irruiſſe in alienum locum,ſed
immigraſſe uidetur in ſuum,qualia ſunt illa in myſticis literis, Conglutinata eſt anima il
lius cum anima puellæ,& Siluit terra ante faciem eius, & alia illic proprietatis admirabi
lis complura. Decor eſt quum ſic dicitur, uel quemadmodum rem, dicentem, audien-
tem decet,uel quum gratiam conciliat orationi,quod promptius ex eo, quod dedecet,
intelligitur,ut magis obuia, magisq; notabilia ſunt turpia, quàm pulchra. Significantia
diluitur,quũ procul,uel ab ignotis rebus petitur metaphora. Admonet Cicero, ne ſimi
le longè deducatur. Syrtim inquit patrimonij,ſcopulum libentius dixerim. Charybdim
bonorum, uoraginem potius, quippe facilius ad ea, quæ uiſa, quàm ad ea, quæ audita
ſunt,mentis oculi ferũtur. Sunt quædam captatæ,ut uoluptatem hic agere dictatorem,
à quo non liceat prouocare,apparet enim affectatio. Decor perit, quum inde transferi-
mus,quod minimè decet dicentem,audientem,rem,ut ſi ſenator à luſione,uel ſcurrilita
te ganearum ſumat metaphoras,ſi apud ruſticos è media philoſophia ſimilitudines du-
camus,apud homines mediterraneos è nauigijs,& nauigatione, ſi in ſacra concione de
lupanari,de obſcœnitate & rebus ludicris. Vel quum oratio non redditur uenuſtior,ut
quum eſt dura translatio,& aſpera & inuitè pertracta,quum maior,quàm pro re,quum
minor. Huius generis eſt, ſi quis CHRISTVM nominet patris uocem, ut fecit Clau-
dianus,aut poëma,clamorem muſarum,humile eſt enim. Periculoſæ ſunt nouæ, & du-
riuſculæ priuſquam uſu molliantur, ut in illis ſuis nouis placitis confirmandis per fu-
nem ingrediebatur,apta eſt,ſed noua. Ideo ijs,quæ ſunt duræ ſolent addi quædam præ-
mollientia, uelut,ceu, quaſi,ut ita dicam,ut iam quidam loquuntur,ut nunc loquimur,
liceat ſanè ſic dicere. Habent hæc omnia uerba tam naturalia, quàm translata cuiuſ-
cunq; ætatis,& conditionis. Alia uires exiguas, & infirmas, ut quæ non tam ſignificant
rem,quàm obſcure innuunt,cuiuſmodi ſunt,quæ minus ſignificant,ut nequam pro ſce
lerato, uel quæ latius, ut latitudo illa parum congruat rei, de qua loquimur, exprimen-
dæ, ceu ſi quis hominem uocet ſubſtantiam, neq; enim anguſtis, nec laxis armis rectè
pugnatur, niſi aliquid ſit in maiore, quod melius rem noſtram adiuuet, ut animal bre-
ui periturum ita ſuperbit,magis eſt, quàm homo breui periturus. Nam in animali quo-
niam quidem ſola conſideratur uita & ſenſus, non item ratio, plus ualet ad extenuan-
dam illius dignitatem,quàm ſi dicas homo. Vel ex auditoribus,qui non ſatis uim uerbi
capiunt. Alia maximas habent uires, & quaſi rem ipſam ſecum adferunt, ueluti tumul-
tuari affectus,ſurgere illorum tempeſtates. Alia mediæ cuiuſdam ſunt naturæ & ſignifi
cationis,quæ proprie dicuntur ſignificare. Veniamus ad compoſita. Voco autem ea
compoſita, quæ inter ſe ita continuata ſunt & coniuncta, ut aliqua ſit in eis diſtinctio-
nis ſpecies ab alijs. Non enim ſi dixero deambulare in Lycio Socratem Athenienſem
cum Glauco,Socrates Athenienſis cum Glauco pro compoſito habebitur, in præſen-
ti utiq; inſtituto. Sed ubi eſt ſenſus ratio aliqua,qui etiam ſententię nominantur. Namq;
nomen hoc ſententiæ non ſimplex eſt,quod & pro oratione generali ſumitur,qua quid
ſignificatur eſſe aut non eſſe, fuiſſe aut non fuiſſe, fore, non fore, agendum, non agen-
dum, nec id in quauis re uel materia, ſed in uita, & philoſophia morum, quando non
hæc uocatur in propoſito ſententia, Triangulus omnis habet tres angulos duobus re-
ctis pares. Gnomæ à Græcis nominantur,quarum ſunt aliæ ex generalitate ad propoſi-
tum deductæ, ut quanto mallem hunc eſſe mihi apertum inimicum, quàm amicum ſi-
mulatum, & alijs ratio additur, quibuſdam contrà, ſeu quod non indigent, ſiue quod
non expedit ad gratiam,uires,lucem,aut quid ſimile. Et alię ſimpliciter ponuntur,non-
nullæ aſſeueranter, quædam authoritate fulciuntur ad robur, Sic illi aut illi eſſe uiſum.
Aliud eſt ſententiarum genus, quæ orationi admiſcentur tanquam lumina obſcuritati,
aut fulcimenta & columina rebus per ſe non ſatis firmis, ut eius necis ſedetis ultores,
cuius uitam ſemper habuiſtis inuiſam. Hæ ex prioribus deriuantur tanquam ex fonti-

bus. Sunt etiam ſententiæ à ſentiendo ſenſus omnes animi noſtri, ut apud Ciceronem in Antonium. Sententiolas edicti cuiuſdam memoriæ mandaui, quas ille peracutas eſſe putat. Senſus hic ſi perfectus omnino ſit per ſe, nec aliunde pendens, nec aliud pendens ex eo, dicatur ſane abſolutio. qui plenus quidem, ſed pendens, colon, quaſi membrum: qui non plenus, inciſio, hoc eſt comma. Multum metuo, inciſio, ne ipſis nobis deſimus, membrum, quum Deus nobis nunquam deſit, abſolutio. Commata ſunt hæc: Defendit ſacra, ceremonias, ius publicum, ius priuatum cuiuſq;. Sunt quædam inciſiones uel membra, quæ ſi nihil adderetur, abſolutiones eſſent, ut in priori exemplo. Abſolutio duorum eſt generum, quemadmodum in corporibus naturæ, quorum alia ſimiles inter ſe habent partes, uelut aqua & ſanguis. alia diſſimiles, ſicut arbores, & animantes omnes. Ita etiam abſolutio eſt, quæ uno tantum conſtat ſenſu continuo, quæ dicatur uniformis, ut non poterit odiſſe mater ſuum fœtum. Eſt quæ multa habet membra. Sit ergo, ut imagine quadam dicamus, inciſio tanquam hominis articulus, membrum ſit quaſi brachiũ, uel manus, abſolutio homo integer, oratio uerò ciuitas. In compoſitis uocibus conſiderare eſt externa & interna. In exterioribus ſunt hæc, forma, & quaſi facies quædam uerborum, uel color: tum ordo, iunctura, ſonus, magnitudo. De internis mox. Facies conformatio eſt quædam. Nam quę gratiam, & uenuſtatem, & decentem illum colorem orationi addunt, ceu faciem quandam & formam uidentur tribuere, ut meritò ſit abſq; his informis. Pigmenta hæc de medio ſumuntur communis ſermonis annotatione acuta & ſedula, non aliter quàm ex prato uel hortis decerpuntur flores ad faſciculum, aut coronamentum. Sed ſicut quidam uel ipſo capiuntur mero gramine, & uirore perpetuo, ita nulla eſt in locutione pars, quæ non alicui allubeſcat, ac proinde gratiam habeat, utiq; illi, meritoq; Apollodorus, ut ex Cælio Quintiliano citat, infinita obſeruationis huius præcepta eſſe perhibuit. Græci nihil reliquerunt non figuratum, & nomina aptauerunt iis, quæ finxiſſent, quod fuit eis propter copiam & flexibilitatem ſermonis factu facillimum. Nos tamen quædam trademus generatim, in quibus aliquis ineſſe naturaliter gratiæ exiſtimemus, quæ à ſimplicitate cõmunis ſermonis nonnihil ſunt remota, etſi incidant in illum nonnunquã, ut nullũ eſt adeo rarum & exquiſitum floris genus, quod non interdum in uulgatiſsimo & incultiſsimo prato ſuapte ſpõte naſcatur. Adde quod de linguis ſunt alię aliis picturatiores, ut Græca delicioſior eſt, quàm Latina, & hęc Pliniana, quàm Ciceroniana, & Ciceronis magis quàm Catonis: loquor de ætatibus, non de hominibus. Ergo conformatio hæc uel in uno fit uerbo uel in pluribus. Compoſitam uocem ſæpenumero pro una ſumemus, ſic enim ſe habebit, quantum ad propoſitum hoc pertinet. Verbum unum per ſe non adfert orationi eam gratiam, de qua hic eſt ſermo, etſi adferat uim & uenuſtatem propter ſignificationem, quod alterius eſt loci ad interiora ſpectantis, oportet eſſe plura tanquã membra, ex quorum coniunctione exiſtit facies hæc & forma. Itaq; eſt uerbum unum ut plura, aut reuera plura. Vnum eſt pro pluribus, quum repetitur. Id fit initio, medio, fine. Fine prioris ſententiæ, initio ſequentis, quorum exempla ludi ſunt literarij, idcirco hiſce onerandus non eſt ſermo noſter minimè hoc tempore neceſſarijs. Interdũ uarie repetitur, ut modò ſit initio, modò in fine. Aliàs in medio, quale eſt illud Fabiani: Senatoriũ, ad gradum cenſus aſcendere facit, Cenſus Romanum equitem à plebe diſcernit, cenſus in caſtris ordinem promouet, cenſu in foro iudex eligitur. Repetitur quandoq; ſine medio, ut Deus deus ille Menalca. Commutantur etiam ſine medio duo uerba aut plura, ut hac de re idem ſentiunt boni & mali, mali & boni, etſi hoc inter uitioſas repetitiones quidam reijciunt, qualis eſt Battalogiſmus ille apud Ouidium. In illis Montibus, inquit, erant, & erant in montibus illis. Sunt tamen quibus allubeſcet ſuo loco poſitum, ut in comœdia: Negat Phanium eſſe hanc ſibi cognatam Demipho, hanc Demipho negat eſſe cognatam? Pro eiſdem ſunt ſenſu eadem uoce differentia. Nos campis, nos montibus fruimur, noſtri ſunt amnes, noſtri lacus, nos fruges ſerimus, nos arbores, & alia quæ ſunt Ciceronis in ſecundo de Natura deorum. In quibus eadem poſſumus contemplari, quæ de uno paulo antea ſunt poſita in fine, medio, initio. Eſt hic figura quædam quam unum illud non recipit, ut quum uideamur diuerſa dicere, unum

ſit ta-

ſit tamen, non furatus eſt, ſed rapuit, non uerberauit, ſed cecîdit, quod fit per ſynonymiatem, uel per ea, quæ non minus ualent. Contrà eſt unum quod claudit plura, ut amari genitiuus & uerbum, unum etiam ad plura collatum, quaſi cum unoquoque illorum eſt, & pro repetito habetur. Zeugma dicitur, hoc eſt coniugatio, quia illa omnia uno iugo continentur. Id uerò iugum uel initio, uel medio, uel fine conſtituitur. Miſcetur Zeugma cum repetitione: Ex paupertate naſcitur induſtria, ex induſtria opes, ex opibus ſuperbia, ex ſuperbia paupertas. Ex pace opulentia, ex opulentia ſuperbia, ex ſuperbia diſſidium & ſimultas, hinc bellum, ex bello pax. Iam in uerbis pluribus ea uel ſimilia ſunt, uel diuerſa, uel aduerſa. Similia quum eadem eſt in diuerſis caſibus dictio. ut fides ſeruanda eſt illi etiam, qui in fide fidem fregiſſet. quæ poſſunt locari ſicuti prius diximus initio, fine, medio, utrobiq;, tum per medium & ſine medio, quorum exempla obuia eſſe cuique poſſunt, ne operam ludamus ijs infarciendis. Eſt coniunctio quædam uelut per annulos ad gradationem, quale eſt illud Latronis Portij de proſtituta petente ſacerdotium. Ita domi cuſtodita eſt, ut rapi poſſet, ita chara fuit ſuis, ut rapta non redimeretur, ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni uenderent, ſic leno emit, ut proſtitueret. Quum in exitu eſt affinitas unius aut duarum ſyllabarum, quod ſimiliter deſinens nominatur, quum eſt affinitas initio, ut ambire, ambulare, quum ea eſt detractione, additione, commutatione unius elementi, aut ſyllabæ, aut plurium initio, fine, medio, uel conuerſione, Amor Roma: tum in compoſitis ad hunc modum, iuriſconſultorum eloquentiſſimus, eloquentium iuriſconſultiſſimus, ſemibouemq; uirum, ſemiuirumq; bouem, quamuis hoc in Ouidio eſt reprehenſum: alterum illud Ciceronis eſt, quod fruſtra nititur Laurentius Valla conuellere. Hæc omnia gratiam adferunt uel poſitione utriuſq;. Quid amentes quæris, quum habeas domi amantes? Amans eſt, amentem putaui. Vel ſublatione, Tu nec tueri nos uis, ac ne intueri quidem. Sublatione unius, ut alterum ponas, Non oppreſsit imperatorem, ſed hominem imparatum: non uiuo, ut edam, ſed edo ut uiuam. Contrà non ſunt amiſsi mortui, ſed præmiſsi. Eodem modo per interrogationem, Hem cur magiſter eius ex oratore arator factus eſt? Tranſeamus ad ordinem. Eſt ordo in quaque lingua naturalis, quem inuertere non licet. Sunt ex naturali ordine, quæ metri mouet licentia, uel euphonia in ſoluta oratione, ſic tamen ut quædam fas ſit aliter dicere, uelut his de rebus, quo cum alia non ſit fas, ſicut mecum, tecum. Eſt ordo alius uoluntarius, qui intelligentiæ ſeruit, ut ſic dicamus, quomodo facillimè putemus intelligi, alius decens, quum ornatus tantũ, & decor quidam orationis captatur. Sonus ſequitur, de cuius magnitudine primum dicamus. Inter elementa literarum ſunt quæ habent amplum ſonum, ut quæ implent os a, b, m, p. Sunt quæ exilem, ut quæ compreſſu labiorum exprimuntur c, i, t, u. Sunt quæ medium e, o, l, n. Ex his fiunt ſyllabæ ac uerba, quæ talem reddunt ſonum, qualia ſunt elementa ipſa, nempe grandem, quum literæ ſunt amplæ, campos, Pandarus. Vaſtum qui communem modum excedit magnitudinis, bambalionem, mimallones, pompa, marpeſia. Amplus eſt ſonus ſeu patulus, in quo hiatus eſt crebro uocalium concurſu, quoniam uocalis omnis ſola oris apertione profertur, ſed diductior eſt hiatus, quum illæ maioris ſoni coëunt, Abrahami amor. Plenus ſonus eſt iuſtus quidam, & in quo auris nihil requirat, ut exempli cauſa, quum l, ſequitur has literas c, f, g, p, & n, in fine & initio, propterea gratiorem ſonum reddunt Græcæ dictiones, quæ finiuntur in n, quàm Latinæ quæ in m. Exilis ſonus eſt, qui literis parum ſonoris conſtat, ut uitium, & quum l, geminatur, ſollers, & n, in medio manet, damnum. Paulò eſt plenior quum l, finit nomina ſal, ſol. Et quemadmodum ex literis eiuſmodi conficitur in uerbis concentus, ita etiam in continuatione fit ex uerbis. Grandis eſt, Bella per Emathios plus quàm ciuilia campos. Vaſtus: Torua mimallonеis implerunt cornua bombis. Et inter hos gradus, qui inſectili non ſeparantur ſpacio, multi poſſunt gradus alij interſeri. Hæc de quantitate. Facies ſoni ſit nobis uelut cutis ſoni ac forma, & qualitas quædam, unde gratus exiſtit ſonus, aut ingratus, aſper, lenis, ſuauis, horridus, fœdus, blandus, iucundus, allíciens. Lenem ſonum reddunt l, n, c, p, t, ſine aſpiratione. Nam omnis aſpiratio pingue quiddam ſonat. Aſperæ ſunt

r,& f. Translatio fit hoc loco à tactu manuũ ad tactum aurium. Nam in aure est quidam quasi tactus, unde radi dicimus sono aurem. Leuitas hæc est, ut in corporibus suauitas quædam, quæ tangenti adlubescit, quũ nihil est, quod illam offendat. Leuiter sonat l, quum uocales anteuenit, lapis, lepus, liber, locus, lucerna, & hunc in modum, ubi est concursus lenium, contrà ubi est concursus asperarum, frater, ferra, error Romuli. S, cum ſ, & cum c, sibilat, princeps senatus, domus ciuitatis. Sibilus etiam fit si multa uerba finiantur in ſ, continuata, gignis nobis discipulis nouas scriptiones, qui sibilus agreste quiddam præ se fert. Est pinguis sonus uel per se ex aspirationibus, uel loquentis uitio, ut si quod exiliter, presse, leuiter debet pronunciari, pronuncies crasse, patule, quod uitium taxauit Cicero in C. Cotta. Idem Cicero Archiam defendẽs, poëtas Cordubenses pingue quiddam sonuisse ac peregrinum ait, quod & uidemus quotidie usu uenire agricolis. In partem asperi, & ingrati soni uenit horridus sonus. Deniq; omnis, à quo abhorret auris. F, ut Quintilianus ait, quassa est, quum uocalem accipit, quum consonantem aliquam frangit, fit horridior. Coniunctio earum literarum, quas sine intermissione efferre non queas, asperam compositionem facit, ut Cicero: Hoc, qui non uidet, excors, qui quum uidet decernit, impius. Fœdus sonus ad interiora pertinet, quum aliquid obscœnum refert auribus, quod dicitur cacophaton, ut illud grammatici cuiusdam: Hic cucumer dat eris, quod eo est notabilius, quia dat coniungitur prioribus, nempe tertia dactyli. Fit ferè ex ultima syllaba prioris uerbi, & prima sequentis, cæca caligo. Quod ad linguarum diuersitatem torquendum non est, multa enim in lingua aliqua belle & pure dicuntur, quorum fœdus esset in alijs intellectus. Id porrò curare infiniti esset operis, & superuacanei. M, ut Quintilianus ait, quasi mugiens est littera. In actione soni est motus tardus, celer, cursus cõtinuus, intersistens, æquabilis, inæquabilis, subsultans, firmus, fortis, robustus, imbecillus, infirmus, perpræceps per accliue, hoc est impeditus, & expeditus. Sunt qui sonum faciũt amni similẽ. Et est alioqui sonus unda aëris. Ex fluuijs ergo est alius celer, alius incitatus, acer, tardus, lenis, torrens, qui non est continuus. Est alius subsultans inter petras, est fortis, est imbecillus. Vocales omnes expeditũ habent sonum, & facilem, & ab eis ad quamuis consonantium mollis est transitus. De consonantibus mutæ impeditũ reddunt ac tardum, ut darent panem bonum. Semiuocales mediocrem & quasi ex ambobus temperatum, b, g, d, robustum. Nam uelut firmitas quædam est in earum prolatione, ut grandis bellua. M, mediocriter sonat in medio, in fine sequenti uocali fit obscurũ, in principio grande quiddam & amplum obtinet, sicut apud Ciceronem initio 4. lib. Acade. quæstion. Magnum ingenium L. Luculli, magnumq; optimarũ artium studium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina. R, impeditissimũ efficit, & quasi per accliue & cõfragosum ascendendum est, ac contra nitendum. nam uelut respirationem quandam habet laborantis. Mirificè Verg. quum ostendere uellet, quo labore creuisset Ethruria & Roma ipsa, infarcit crebrum r. Hanc Remus & frater, sic fortis Ethruria creuit, Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma. R. & s, asperum & minacem, ut apud eundem poëtã, Horridior rusco. F. quũ frangitur, asperam & resistentẽ præbet syllabam. Multo est leuior Græcorum φ. S. rixatur cum x, & contrà, etiam cum r, domus Xerxis, coniunx sophistæ, domus Romuli, coniunx Romuli. S, in fine sequenti quauis penè consonante cursui resistit, quæ causa fuit Seruio eam subtrahendi, quoties consonans sequeretur, ut nos m, quũ uocalem antecedit in carmine, quod & fecerunt poëtæ ueteres, Enn. Lucil. Lucret. & Græcorũ prisci quidam totas odas suas scripserunt, sabiecto, ad quod alluſit Pindarus poëta, uocans sigma κίβδηλον ἀνθρώπων. Sunt ex consonantibus, quæ sublatione proferuntur linguæ ad palatũ, ut liquidæ ferè l, n, r. Aliæ quæ compressione labiorũ m, b, p. Impedita est pronuntiatio & q, intersistens, cum morula interuenit à sublatione linguæ ad compressionem labiorum, animal babliſtis percussum, numen patris. Et quo interius ferit palatum, hoc sonus est tardior, ut l, magis quàm n. Contrà uerò à compressione ad elationem sonus est expeditior. dominum naturæ, & in eadem uoce plausus, brachium. Quum l, aut r, crebrò interijcitur, difficilis fit prolatio, & quasi amnis inter saxa, fratrare, parallela adeò ut quandoq; incurratur in oris uitia lamb

dacis-

daciſmum, quo notatus eſt Alcibiades, & id, quo Demoſthenes in exprimenda r, labo rauit. Vocales coniunctę hiatum habent, interſiſtit, & laborat cõpoſitio. Ego omni offi cio ac potius pietate erga te. Temperatę conſonantibus liberum habent curſum. Vna quæq; uocalis ſiue ipſa per ſe, ſiue collocata in dictione, uel duo cõſumit in prolatione tempora, uel unum. Si duo, eſt longa: ſi unum, breuis. Ex quarum contemperatione u niuerſa exiſtit harmonia. Sed nos eam iam pridem amiſimus, quoniam diſcrimen per didimus longarum & breuiũ, etiam in linguis uernaculis, ideo nec aures noſtræ eæ ſunt iam, quæ poſſunt exigere literarũ ſonos, ut Quintilianus dicit. Quocirca hæc pars à no bis tradetur inſiſtentibus prorſum ueterũ ueſtigijs, niſi quòd interdum coniectura ute mur, quàm fieri poterit accõmodate ad naturam. Si quando priſcum diſcrimen redierit longarum & breuium, licebit ex arte muſica èxactius aliquid de his præcipi. Quo lon ga pluribus ſepitur conſonantibus, hoc tempus ſyllabæ eſt tardius, & proinde longius, ut circunſtans. Quo breuis paucioribus conſonantibus eo ſyllabæ tempus eſt contra ctius, ut ab alieno. Cõiunctio ſyllabarum pedem facit, duarũ, trium, quatuor, quinq;, ad ſummũ ſex, quæ tradita ſunt pueris in ludo literario. Longę ſyllabæ firmum faciunt ſo num. Si breues ſyllabæ miſcentur longis, decurrit oratio, ut magna ſcilicet poteſtas erat illius imperij, quod ratione tenebatur. Si breues continuantur, exultat. Perit auipedis animula leporis, ut inquit Serenus. Quintil. Ex pedibus quo quiq; ſunt temporibus ple niores, longisq; ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorem orationem efficiunt, breues ce lerem ac mobilem. A breui in longam pes eſt cõcitatior, & acrior, ut iambus, quem Ho ratius pedem citum uocat, contra trochæus eſt leuior. Ideo Plinius Secundus Catullũ conterraneum ſuum duriuſculum ſe feciſſe ſcribit, quippe pro Trochæo poſuerat Iam bum in hendecaſyllabo. Dactylus uolubilem orationem reddit. Pyrrichius ſaltationi a ptus eſt, quæ inde pyrricha dicitur. Anapæſti elationem & depreſsionem habent penè parem. Ideo ad hunc pugnabant Lacedæmonij, & à rurſum feriendo nominatur ana pæin. Hæc de ſyllabis, nunc de uerbis. Monoſyllaba frequentia, item dyſſyllaba ſub ſultantem ſonum conficiunt, & tardum, quoniã neceſſe eſt, ut de uerbo ad uerbum tran ſitio aliquid temporis conſumat, & interſiſtat oratio. Polyſyllaba pleniorem, & æquabi liorem. Crebra cõmata & membra interruptã. Aequabilis fit uocibus paris ſoni & tem porum. Cicero æquabiliter eam orationem ait fluere, in qua uerba extrema cum conſe quentibus primis ita iungũtur, ut néue aſperè cõcurrant, néue uaſtius diducantur. Sub ſultans fit, ex inæquali tẽperatura pedũ, cum nõ uariè miſcentur, ſed duabus aut tribus longis totidẽ addunt breues, & crebrò id repetitur. Nec minus quũ alternis ſunt longæ & breues, ut in trochaicis. Scãde cœli celſa uirgo digni tanto fœdere, ut inquit Martial. quod eo eſt notabilius, quia in diſſyllabis, ſed in alijs quoq; idem accidit. Oratio nõ nu meroſa inaccurata & neglecta eſt ſimillima quotidiano ſermoni. Ea cõſtat potiſsimum trochæis & iambis, id eſt in qua maxima pars eſt horũ, minus enim hi pedes deprehen duntur, & uicini ſunt ſermoni cõmuni ac naturali, ſicut Ariſtoteles annotauit. De con centu ſeparatim dicetur in ſingulis orationũ generibus. Neq; enim eadem eſt adhiben da omnibus compoſitio, quanquã nec de ipſa inter magnos authores conuenit. Vel in eadem orationis forma, uidelicet iudiciũ, hoc eſt non de eſſentia obiectorũ, ſed de allu beſcentia, ut in ſaporibus, & pulchritudine. Ergo alius cõcentus in curia & foro placuit Bruto, alius Ciceroni, alius Caluo. Græcis item Demoſtheni, & Aeſchini, & Hyperidi nõ idem, nec eſt ſonus ullus, qui non amatores ſui inueniat, ut amarus ſapor quibuſdã eſt gratiſsimus. Scythæ illi gratior erat equi hinnitus, q; citharædus Philippi. Et quan doquidem de ſono aures ſtatuũt, accuratior debet eſſe compoſitio initio & fine, quàm medio, in quo rapitur intentio audientis tanquã à flumine. Sed maior adhuc finis cura, q; principij, nam in fine ſubſiſtit intentio, & ſeſe collígit. Illudq; diutius adhæret, quod tunc accipit, nec refert quomodo haſta manum egrediatur, ſed quemadmodum infiga tur, quo erat miſſa. De hoc ipſo M. Tullius ſic inquit, quũ ſententia eſt aptis uerbis con ſtricta, cadit etiam plerunq; numeroſe, & conſuetudo adfert bonum numerum, non anxia diligentia. Sunt nonnulla, in quibus imperioſè aures iudicant, nec rationem red dunt cur ita uideatur, ueluti quod iucundius ſit, urbeis' ne inuiſere Cæſar, q; urbes' ne

inuiſere Cæſar,&,pacíq; imponere morem, quàm moremq; imponere paci. Si eadem concentus ſpecies identidem repetitur,non eſt iam oratio ſoluta,ſed tranſit in carmen, niſi per integros ſermones ſeparentur, quod Boethus fecit, & Capella Martianus. Hactenus quidem de ſono.Magnitudo in uerbis ſpectatur,tum in rebus & ſermone, ut aliud ſit iuſtum, aliud plenum, quiddam redundans,quiddam immodicum,cõtrà etiam aſtrictum & diminutum,quæ non ſimpliciter dicuntur,ſed ex relatione ad rem, de qua loquimur,& ad intelligentiam audientium,quæ quum uaria ſit,nõ ſunt hæc in puncto aliquo ſita. Sed patent latè, quũ tantum promitur uerborũ, quantum ſufficere uidetur intelligendis rebus,de quibus eſt ſermo.Iuſta eſt oratio,quum id paulo ſit copioſius,& quaſi largiore manu & plena. At ubi nos effundimus, redundans,quòd ſi in uitium & moleſtiam excedat, fit immodica. Nam una de re nõ ſemel, nec uno tantum modò dici poteſt,nec pauca.Poteſt oratio extendi copia uerborũ, poteſt copia rerũ uel ſenſorum, poteſt dilatatione ſermonis.Prima eſt uariatio,altera productio,ac ueluti quędam propagatio. Tertia eſt adiectio & incrementum, quale quum res rebus applicãtur,ut lapis lapidi,lignum ligno,gnomon quadrato. Variatio fit uerbis idẽ ſignificantibus, aut penè idẽ, nempe paulò plus aut paulò minus. Vel uerbis ſingulis, uel multis pro uno,uel multis pro multis.Idem ſignificãt enſis,& gladius,quę ſynonyma nuncupantur. Multa pro uno,ut Paulus & magiſter gentiũ in fide & ueritate.princeps & pater reipub.adminiſtrator regni,lex uiuẽs,ſequeſter pacis,iuſticię uinculum. Cicero in Catone Maiore: Quibus abſentibus nulla fere in agro maiora opera fiunt,non ſerendis, non percipiendis, nõ cõdendis fructibus. Multa pro multis. Quid auarus opibus congerendis petit? quem finem ſibi ſtatuit pecuniarũ cupidus, quum diuitias cõgregat? Quid enim Tubero tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis ſenſus erat armorũ tuorum? quæ tua mens? &c.Paulo plus, ut diues pauperẽ contemnit, opulentus inopem deſpicit, abijcit, paulo minus, ut qui tacet aſſentitur,qui tacet,nõ repugnat. In aſsignandis ſynonymis multũ adiuuamur omnibus formis translationis.Nam ſynonyma naturalia non ſunt adeò multa, idcirco ad metaphoram recurrimus, celeriter cogitat, uolat illius cogitatus, diligens eſt,nunquam dormit. Et ſunt alia ſynonyma recta,quæ per uerba aſsignãtur affirmationis.Sunt alia obliqua,quæ per negationes, ut apud Vergil. Quid puer Aſcanius ſuperatne, & ueſcit aura Ætherea,nec adhuc crudelibus occubat umbris? Iſtarũ uariationũ ut præparci ſunt ſcriptores Attici, ita pleni Aſiani, uelut Cicero, Ouidius, & ex Græcis Galenus, Lucianus, Chryſoſtomus,de quo aliàs. Apud Ciceronẽ frequẽs eſt paria propè uerba geminare uel ad ornatum, & plenitudinẽ numeri, uel ad lucẽ ſenſorũ, nec unius generis pariũ, ſed omnium, cuius rei exẽpla occurrent percrebra euoluentibus illius opera. Senſorũ multiplicatio, & quaſi naturalis quidam auctus, qui ex intimis naſcitur, fit per omnes illas formulas, quas in inſtrumento probabilitatis recenſuimus. In cuius calce expoſitum eſt à nobis, quãtæ in theſauris illis diuitię claudantur.Dilatatio ſermonis fit,quũ captata occaſione uerbi aut ſententiolę,digredimur ad alia narranda,aut deſcribenda, aut differenda.Vel altius repetimus de inſtituto argumento,quæ omitti poſſent ſine incõmodo:quod genus ſunt hiſtoriæ, fabulæ,deſcriptiones, expoſitiones uerbi, aut phraſis,tum eorũ quæ ad naturam pertinent,aut hominum mores, ſententiæ atq; opiniones multorũ de re ſuſcepta, deſcriptiones, & narrationes eorum ipſorum, uel earum rerũ,quæ circa eos explanationes huiuſmodi teſtimoniorum,dialogiſmi admiſti, ethopeiæ, proſopopeiæ,in quæ ſi quis ingrediatur,infinita ſe rerum copia & uarietas ſtatim oſtendet.ueluti ſi agatur de ingenio Hiſpanorũ,deſcriptio Hiſpaniæ,uel cunctæ, uel partium, quæ in ea cõti gerint præcipua, quæ de illa fabulati ſunt ueteres Græci poëtæ, & Latini eos ſecuti,de inferis,de elyſijs,de flumine Lethæo.qui hominum fuerint poëtæ eiuſmodi,quomodo adducti ad mentiendum, uel fingendum, cur ibi potiſsimum illa ſtatuerint. Iam de ingenijs Hiſpanorum dicturus,differat quid ingenium in homine,quibus cauſis hebetatur,quibus acuitur,quid Ariſtoteles de ingenio ſentiat,quid hominis Ariſtoteles,qualis in ſcrutatione naturæ.Iam de moribus & repub.in uniuerſum,de moribus & repub. noſtræ gentis, ſi quem inducat uerba facientem, aut aliquos inter ſe colloquentes, aut

ſermo-

ſermonẽ attribuat rei mutę, uelut flumini, mõti, arbori, animãti, de quibus dici poſſunt quàm plurima, & diutiſsimè. Hac arte exiſtimo M. Catonem uti ſolitum in ſenatu, & aliios, qui dicendo diem uolebãt eximere, quando licebat ſenatorem rogatũ ſententiam, de quibuſcunq; uiſum eſſet, diſputare, nec quiſquam ſtatuebat ei modum. Dilatatio ſermonis, & auctus ſenſorũ, quando q; idem ſunt, & ex eiſdem fontibus dimanant, ſed diſcentium nihil intereſt, ac ne utentiũ quidem. Namq; in opus oculos conijcimus, non in inſtrumenta. Horũ omniũ exempla ab exercitatione petentur, & pleraq; omnia expoſuit Eraſm. Rot. duobus libris de copia. Ac quemadmodum artificij eſt orationem extendere, quum res poſtulat, & tanquã uela pandere ſecundo uento, ita eandem contrahere, quãdo admonet tempus, & orationẽ aſtringere, quod multũ habet uenuſtatis, ſicut prius illud copiæ ornat, & locupletat orationẽ, utrunq; aũt ſuas habet uires, & efficaciam in ſua occaſione. Huius generis aliquã multæ ſunt formæ. Eſt aſtricta, & ſuccincta oratio, quũ nihil omnino eſt, quod poſsis demere ſine iactura, qualẽ fuiſſe Lyſię Attici ſtructurã memorię proditum eſt. Sed omnes Attici fuerũt aſtricti, etſi alij plus aliis, nam in hoc quoq; ſunt gradus, ut Aeſchines copioſior Demoſthene, Ariſtoteles parſimonia hac omnes ſuperat, niſi quòd docendi gratia nõnulla repetit, memorię diſcentiũ cõſulens. Eſt alia oratio breuis, quę dedita opera magnas ſententias in pauca uerba confert, & tanquam infarcit ac conſtipat, qualia ſunt quæ à Græcis nominantur Apophthegmata, reſponſa philoſophorũ, & prudentiũ uirorum, & dicta illa Laconica. Eſt alia conciſa, quæ minus exprimit, quàm intelligentia requirat, ſed uſus ita loquendi adiuuat ſenſum & ſupplet, quod deeſt. Vt, Barbarus has ſegetes? en quo diſcordia ciues Perduxit miſeros? Et in fabula. Egó ne illam? quæ illum? quæ me? Tum in eodem poëta. Sí quid, ne qua. Et apud Paulum. Libertatem ne in occaſiõnẽ carni? deeſt enim detis. Eſt diminuta, cui uitioſe aliquid deeſt neceſſariũ. Oratio cõtracta fit ac breuis, contrarijs modis, atq; extẽditur, & diffunditur. Parcendum ſynonymis, uerbis utendũ maximè proprijs, ſiue ea naturalia ſint, ſeu translata, uſurpanda pro multis pauca, quę aptè uim eius declarent, quod uolumus, ut Cæſarem ſobriũ ueniſſe ad euertendam remp. Vniuerſalia magis ponenda, quàm ſingularia, & genera potius, quàm formas. Magnum enim in eo fit uerborum compendium. Deniq; totum pro multis partibus, ut totum eſt pro uulnere corpus. omnibus ordinibus gratioſus, toti ciuitati charus, bello ſunt hæc omnia uaſtata. Quod aliqua cõprehendit, pro ijs quę cõprehenduntur, ut alter Socrates, Homerus ipſe, aut Vergilius, pro magna illa & uaria doctrina. Arca Noe, de domo omnibus rerum generibus referta. Deniq; alluſione ad hiſtoriam, uel fabulam magnum fit ſępe uerborum compendium. Gallus Aeſopi, de eo, qui rem precioſam negligit, uilem conſectatur. Heroſtratus de eo, qui quiduis agere, & pati ſit paratus auiditate famæ. Tantalus de illo, qui opibus ſuis non fruitur. Idem quoq; breuis ſimilitudo præſtat, canis in Nilo, pro illo qui bibit & fugit metuens. Admonitiones amicæ aloë ſunt, quaſi amaræ guſtu, ſed utiles. Homo crocodilus, qui appetẽtes ſe fugit, auerſantes ſequitur. Poſteriora quæ nõ poſſunt eſſe ſine primis, uelut totũ quoddã ſunt, à quo priora concluduntur, ut Campos, ubi Troia fuit, ſignificat enim periſſe Troiam. Argumentis, & cauſis in re aperta ac minimè controuerſa ſuperſedendum omnino. Quum uerò opus erit, id ſolum attingendum, in quo ſita eſt argumenti uis tota, ſiue in ſingulari aliquo, ut Cæſar, quod in conſulatu ſuo obnuntiationibus non paruiſſet, quæſtionẽ de ſe timebat. Siue in communi ac uniuerſali, ut Cæſar, quod multa feciſſet contra leges, iudicia metuebat. Siue ſententia aliqua generali, Cæſar iudicia metuebat, nihil enim magis formidat malè conſcius, quàm occaſionem pœnæ. A digreſsionibus abſtinendum. ſi quid attingitur, id ſolum dicatur, quod ad rem facit, ut non tam uideamur explicuiſſe, quàm uelut indicaſſe digito, ſicut in exemplis rerum geſtarum nomen ſolum ſufficiet eius, qui quid egit, quemadmodum feciſſe Socratem ferunt. Sí multi ſint cognomines, aliquo inſigni diſtinguendũ. Socrates Atheniẽſis. Sí multa is egit, hoc ipſum, quod deſumimus nota aliqua ab alijs ſeparandũ, cum Phædro loquens. Sed prout res erit magis aut minus nota, produci poterit, aut contrahi. Hæc quidem in uerbis & ſenſu. Eſt alia uelut metiendi ratio extructuræ concentu in quo eſt, ſicut ait Cicero, iuſta quædam auris menſura

ſura ſpiritu dicentis, & intelligentia audientis definita. Nam abſolutio non debet uel exhaurire ſpiritum, uel obruere intentionem, quoniã aures ipſæ quid plenum, quid ina ne ſit, iudicant. Et ſpiritu quaſi neceſsitate aliqua comprehenſio uerborum terminatur, in qua non modò deficere, uerùm etiam laborare, turpe eſt. Circa rectum hoc, ut ad alia omnia, utrinq; peccatur deducta in longũ abſolutione, plus quàm uel dicentis ferat ſpi ritus, uel audientis intentio, quod in Auguſtino notauit Hieronymus: tum è regione di minutis & conciſis ſenſiculis, quales Senecę dicit eſſe M. Fabius. In diminutis quædam ſunt abrupta, in quibus uelut deſtitutam ſe curſu ſuo auris deprehendit, tanquã quod per montium cacumina ſalientibus ſæpe cõtingit, de quo Seneca ad hunc modum ait: In Fabiano quædam tam ſubitò deſinunt, ut non breuia ſint, ſed abrupta. In Pollione o mnia penè nõ deſinunt, ſed cadunt, contrà in Cicerone deſinunt omnia In iunctura ua ria ſunt abſolutionum genera. Quippe eſt unius membri, quæ ſupina nuncupatur. Eſt multorum. Quorum alia diſſolute congregantur, ut enarrandus eſt nobis Paulus Apo ſtolus. Atqui huiuſce ſcriptoris altiſsima ſunt ſenſa & recondita, quocirca magis uideri poſſet uota eſſe facienda, quàm diligentiam ſuſcipiendam. Aceruus nominetur, & eius membra ſeparata. In hoc genere includitur interiectus is, quæ à Græcis parentheſis di citur. Sunt quæ innodantur quidẽ, ſed laxius, & ſine ui, cuiuſmodi ſunt permulta apud M. Tullium orationum exordia, ut pro Milone: Etſi uereor iudices, ne turpe ſit pro for tiſsimo uiro dicere incipientem timere. Quę à quibuſdam continuatio nominatur. quę quum multa comprehendantur, capit membra, quaſi eodem tenore ac confirmatione oratio nis, pneuma eſt Græcis, ut Hermogeni, noſtris productio ſpiritus. Sed productio hæc tum ſimilitudine membrorum, tum ſuſpenſione uelut uno à capite connexior eſt. Idcir co enim productio appellatur ſpiritus, propterea quòd is nõ cõquieſcit, quoad peruen tum ſit ad finẽ. Quare primus ingreſſus breuis eſſe debet, in quo ſe colligat ſpiritus, ut maiore ui ſeſe effundat, quod uſu uenire in ſaltantibus conſpicimus, qui ſe recipiunt, & in ſufflaturis. Exempla ſunt frequentia apud Ciceronem, & omnis generis ſcriptores. Si non ueniſſem, & locutus eis non fuiſſem, & opera nõ feciſſem in eis, quæ nemo alius fe cit, peccatũ non haberent. Contraria eſt huic inciſio. Oratio crebris interuallis, crebraq; reſpiratione prolata, quæ uel pro multitudine ac uarietate rerum diſſecat orationẽ, uel quum unum dicatur, plura uidetur adferre. Multa me dehortantur à uobis Quirites, ni ſi ſtudium reipub. omnia ſuperet, opes factionis, ueſtra patiẽtia, ius nullum, ac maximè quod innocentiæ plus periculi, quàm honoris eſt, ut inquit Salluſtius. De ſecũdo, ut in Eſaia, Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequã, filijs ſceleratis. Quæ ſuperioris formæ uinciuntur, nominentur innodata, ſub quæ ueniũt ea, quæ replicatio nis dicuntur eſſe per coniunctiones cùm & tum, ſi etſi, quanquam, quum, quando, quoniam, & aduerbia illa, tantum, quantum, atq; eiuſmodi. Prior pars poſitio dicitur, al tera redditio. Sunt autem quædam ſimplices ac nudæ, quædam plenæ atq; ornatæ, ad dito ſcilicet argumento quopiam, quale eſt initiũ orationis pro Deiotaro. Quũ in cau ſis grauioribus, C. Cæſar. Quæ deuincta ſunt & aſtricta omnino, ac ueluti contorta, hęc à Græcis periodi nominantur, quod uerbum Cicero nõ uno uerbo ad nos trãsfert, am bitum uocat, & circunductionem, & circunſcriptionem, & circuitum, & comprehen ſionem. Eſtq; ueluti circulus quidam determinatus magis concentu & auriũ menſura, quàm ſpiritu dicentis, uel librarij diſtinctione. Quod in momento non eſt ſitum, nam ſunt circuitus, qui fuſa habent & ſolutioria membra, non tamen uagantia, aut diſsipata, ueriores tamẽ, & ex germana illa nota ſunt, qui definitos & aſtrictos habent numeros, tum breuiora atq; argutiora membra, &, ut dixi, contorta, & tanquã ad iaculandum ido nea. Huius tanti in oratione decoris ac luminis magna fuit priſcis temporibus ignoran tia in Græcia ante Gorgiam & Iſocratem, Romæ autem ante Craſſum & Antoniũ. Diſ ſolute enim ferè dicebant, nec abſolutionis membra alligabant numeris, niſi id fortè ca ſus effeciſſet. Exemplo uno res intelligetur. Cicero pro Cluentio ſic exclamat. O Op pianici innocentiam ſingularem, quo in reo, qui abſoluit, ambitioſus, qui diſtulit, cau tus, qui condemnauit, conſtans exiſtimatur. Galba uel Scipio dixiſſet. Conſiderate iudices quàm apertè oſtenditur Oppianici manifeſtum ſcelus, quoniam ex iudicibus

illius

illius absoluerunt alij, qui pro ambitiosis sunt habiti. Alij ampliauerunt, & hos, ut scitis, homines appellauerũt cautos. qui autem condemnauerunt, ij uerò constantes iudices iudicati sunt. Et periodorum usus maior fuit post M. Tullium, quàm eius æuo, ut apud Senecam, Quintilianum, Plinium, Tacitum. Contorquentur periodi uel cõiunctione: Rogo uos iudices, ut huius potius inopia ualeat ad misericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem. Vel iugatione, initio: Existimabat esse libertatis, impudenter cum omnibus uersari, fortitudinis uerò audere ea, quæ nemo alius. In medio: Singularem laudem de continentia assecutus est, amplissimum fructum de uerecundia, de pietate uerò beneuolentiam cunctorum. In fine utrobiq;, quorum exempla sunt passim obuia. Fit etiam complexione: Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem exacuet oratio. Periodi uim habent incisa quædam aptè inter se quadrantia: Ad amentiam te natura peperit, ad scelus exercuit educatio, ad supplicium fortuna reseruauit. Ipsa enim congruens applicatio nexus habet uicem, ut in structura lapidum sine calce uel gypso quadrantium. Venustissimæ sunt periodi, quę fiunt uel ex antithetis, de quibus mox loquemur, uel acutè cõcluso argumento. atq; adeò sunt quidam, qui acutè concinnata argumenta, & breuiter concluſa, & contortè uibrata, eas demum ueras periodos esse censeant, ut Hermogenes. Quę periodus non habet membra, incisiones habet pro membris: ut, habebat uestes, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras. Magnæ fuit prudentiæ, & in magistratu gratiam omnium, & in priuata uita authoritatem cõseruare. Est periodus monocola, est dicola, est tricola, est etiam tetracola. Cum plura sunt mẽbra aut nimis lõga, debilitatur uis periodi, ut in prælonga hasta, quę iacitur: sed spectanda linguæ ratio & audientium natura atq; ingeniũ. Membra uel per se proponuntur aceruo quodam, uel unum proponitur, alterum redditur, aut duo, uel in tetracolo duo proponuntur, duo redduntur, aliàs cõsequenter, aliàs decussatim. Qui admonent amice, docendi sunt, qui inimice infectantur, repellendi. decussatim sic: Nam quia quanto pater præstantior fuit uirtute, tanto filius ad uitia proiectior, idcirco & illius mirabilior est uirtus, & huius inuisior ignauia. In quibus membra sunt paria, eæ circumductiones isocoli nominantur, siue pariſi & comparatæ. Nihil tam uolucre, quàm maledictum, nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Quanquam hæc magis pari magnitudine temporum, uel expectatione quadam, & definitione auris censentur, quàm numero, & mensura syllabarum, ut illic: Negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, socijs abstinens eram uisus. Possunt & separata coniungi, & coniuncta dirimi, ac dissolui, sicut de transmutationibus elementorum in contemplatione naturę declaratum est. Tam est nefariũ socio iniuriam inferre, quàm illã tum, quum possis, nõ propulsare: si iniuriam socio intuleris, nefas erit, nec minus etiam si non propulsas, quando potes. Explicationis censorum ratio media est inter externa & interna, nam à mente ad uerba proficiscitur, ea uerò in simplicibus uerbis, aut cõpositis sita est. Simplicia si sint naturalia, & propria, modò usitata, si translationes aptæ, & cognitæ dilucidam orationem efficiunt. Contrà uerò impropria, inusitata, rara, ignota ijs, quibus dicitur, obscuram, & perplexam, quarum multa transeunt in ænigmata, id est intricatum sermonem, & intelligentiæ minimè obuium, etiam eorũ, quibus res ipsæ sunt cognitæ. In compositis ea dicuntur clara & aperta, quę sunt maximè cõmunia, primum generi humano, & publicæ intelligentię, quum scilicet eo modo dicuntur, quo omnes probè ac rectè loquentes illis de rebus loqui consueuerunt, quæ obscuritas ex rebus ipsis nascitur, nõ est huius instituti. Quod si audientis culpa nascatur obscuritas, ea uerò non est orationi uitio uertenda, uelut si sermonem Latinum non intelligat, aut eum, quo utimur, si usitatum & proprium uerbum non capiat, utiq; nõ magis, quàm si tardus sit, uel non animaduertat. Quæ ex se tenebrarum habent aliquid, fiunt tamen dilucida, si usitata sint, uelut prouerbia, & acutè responsa, tum ex præcedentibus, aut sequentibus illustrantur. Confert plurimũ ad intelligendum ordo. Inordinata cõfusa sunt, & obscuritatem pariunt, sicut quamlibet multa, si ordine disposueris, fiunt perspicua. Ordinatio uerborum quædam naturalis est, alia consilij. Hæc interdum ornatus gratia suscipitur, aliàs etiam adiuuandi intellectus causa. Sicut paren-

theſis, quæ interpoſitio nuncupatur, quandoq; intelligentiæ conducit, ut pro Milone. Ego enim quum te (mecum enim ſæpius loquebatur) patriq; reddidiſſem. Erat enim obſcurum ſine interpoſitu. Quum ornatus ſolum ſpectatur, perturbat interdum ſenſum, cui medemur repetitione alicuius uerbi, ex priore ſententia, quod memoriam renouet. Si ijs qui pueritiam inſtituerunt tuã (quæ ætas eſt inops conſilij, multisq; periculis propter imprudentiam obnoxia) ſi ijs inquam, qui illam rexerũt, malam gratiam refers. Inuerſiones, ut tranſtra per, Italiam contra, ſeptem ſubiecta trioni, poëtarum ſunt crebra ſeruientium concinnitati & numero, ſed & oratorum quoq;, ut qui homo cumq; Quin. Mutius Augur Scæuola: ſi modò ita ſcripſit Cicero. atq; adeò communis ſermonis, ut mecum, tecum. illa uerò ſyntheſis, quaſi confuſio uerbis tranſpoſitis, poëtarũ eſt, & ſenſum perturbat, quod nomen ipſum declarat, ut apud Vergilium: Iuuenes fortiſſima quondam Pectora. Quod exemplum eſt notum, ex 2. Æneid. Sed nec poëticæ licentiæ uſq; eò permittitur, ut ſine ſenſu ullo permiſceat, & tranſmittat uerba. Ordinem ſequitur diſtinctio, ne alieno loco coniunctio uel ſeparatio poſita intellectum perturbet. Rectitudo lucem adfert, obliquitas & circunductio offuſcat. Apertius eſt enim ſi dicas, Rex erat Alexander Macedo Philippi filius, quum hoc contigit, quàm Rege Alexandro Macedone Philippi filio. De ambagibus crebra ſunt exempla. Et quum à recta atq; inſtituta uia in longum recedimus, peruertitur enim intelligentia. Quandoquidem memoria excidunt priora. Eadem de cauſa difficilis eſt omnis prælonga ſententia, quia non poteſt memoria cõtineri, contrà nimis breues obſcuræ ſunt, quibus non tam ſenſus exprimitur, quàm innuitur. Nec immeritò Horatius, Breuis eſſe laboro, obſcurus fio. Quo uitio notati ſunt à Cicerone priſci oratores Attici, Alcibiades, Pericles, & alij, Thucydides quoq; à Dionyſio Halicarnaſſeo. Ambiguitas omnis tenebras offundit, ex ſe utiq; etiam ſi coniectura aſſequare quid uelit, ſiue ea in ſtructura ſit, ut uidi hominem comedentem leonem, ſiue in diſpunctione, quale eſt illud Heracliti apud Ariſtotelem, eius quod eſt ſemper ſunt homines ignari. Dubium eſt enim ſemper illud utri ſit parti applicandum. Oſtenſio tranſitus, id eſt quid dictum ſit, quid dicendum reſtet, lucem adfert, quod ea de cauſa fit ſæpe ab ijs, qui docent, ut ab Ariſtotele, & Galeno. Circumlocutio eſt unius per multa expreſsio, uel multorum per plura, quæ ex omnibus argumentorum generibus petitur, ea interdum illuſtrat, quum uerbis fit, & rebus notis, aliàs offuſcat quũ ignotis, cuiuſmodi illud eſt Plauti, Ducis me ubi lapis lapidem terit, ubi uiuos homines mortui incurſant boues. Et deſcriptiones temporũ, quæ in poëtis de habitu cœli aut ſoli ſumuntur. eſt nonnunquam neceſſaria, ut in rebus pudendis, ſicut Salluſtius inquit, quæ honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſsima. Eſt quandoq; ornatus, & uenuſtatis cauſa poſita, alia officij, ut tua pietas hoc faciet, pro tu. πριάμοιο βίη pro Priamo, in quo multi erãt olim Græci, nunc Hiſpani & Itali. Eſt quæ magis rem explanat, eſt quæ robur, & efficaciam ante oculos ponit, cum profertur uis quę occultabatur. Iſtud animal omnium timidiſsimũ, infirmiſsimum, & tamen inſolentiſsimum: de homine. Similitudines & diſſimilitudines plurimum illuſtrant. Nam ex notis & perſpectis declaratur eſſe aliquid tale, uel diuerſum, quod minus cognoſcebatur, nõ ui argumenti, ſed oſtenſione rei notæ. Principes homines ad tutelam ſui uolũt ſe à ſubditis diligi, contrà, Deus uult ſe à nobis amari, quo nos ſimus tuti. Similitudinum, & diſſimilitudinũ, alia uulgaris & tabernaria, loquebatur celeriter, ut pica quædam obſcura, nempe ex rebus ignotis, in illa oratione pugnabat, ut andabata: eſt quædam uilis, & ſordida, iſte uerſus ſaltat, ut capra, eſt alia urbana, & apta. Sunt quædam ex ijs deſumptæ, in quibus quiſq; uerſatur, ut à nauta de naui, ab agricola de agris, à milite de caſtris, ab aleatore de alea. Similitudinis explicatio redditio nominatur. Harum non una eſt forma. Sunt ſimilitudines, quibus eadem apponitur redditio. Amantibus contingit, quod ægris, ut ſalubribus conſilijs inimici ſint. In alijs diuerſa eſt redditio, quales pecudes, tale eſt hominum uulgus. Nam ut illæ ſequuntur, quò priores ierunt, ita homines receptos mores ſequuntur ſine iudicio. Eſt ſimilitudo ſine redditione, uir bonus ſimilis eſt oui, ex cuius parte omni utilitas percipitur, è lana, lacte, carne, corio. Additio poteſt adiungi in hunc modum, ita uir bonus conſilio, ope, opera, ſemper prodeſt, etiam abſens,

etiam

etiam mortuus exemplo & memoria ſui. Interpretationes, ſiue unius uerbi per aliud, ſiue per multa, ſiue multorum per multa, intelligentiæ conducunt, de quo locutus ſum in præceptis de copia. At uerò quod ſenſu ita eſt à ſimplicitate, & communi explicandi ratione ſeparatũ, ut gratiam & decorem quendam habeat, orationem ueluti gemma quadã ornat, figura nominatur ſententiæ uel mentis, à Græcis dianias, admiſcetur huic gratiæ utilitas. Nam neceſsitati ſeruitur, non modò uenuſtati ac formæ. Et quemadmodum de forma, ita etiam de his orationis conformationibus diuerſiſsimè homines ſtatuunt. Quod gratiam amittit, in ænigma tranſit, animaduertitur enim obſcuritas, pretiũ ignoratur, ideoq; præteritur, ut margaritum illud in fabula. Omnis propè figura ſententiæ in eo ſita eſt, ut aliud intelligat auditor, quàm quod nos eloquimur. Id aſſequimur uel ſilentio, uel obliqua elocutione. Silentium, ſi reuera affectus aliquis expreſsit, uelut ira, aut metus, naturale eſt, ad hunc locum non pertinet. Videlicet impedit rationis uim animus concitatus. Sin affectus eſt ſimulatio, reticentia nominatur figura ſententiæ. Et quo, ſed faciles nymphæ riſere, ſacello. Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus, Neptuno naturale fuiſſet, Vergilio ſchema eſt. Teſtamur nos interim tacere, & erumpentia uerba coërcemus, & quaſi uim facimus nobis ipſi, altera duarum cauſarum, uel ne illud dicamus, ut pro Ligario, Nimis urgeo, commoueri uidetur adoleſcens. Vel ut alia dicamus, quæ ſit ſatius, Sed finem facio dicendi de his, præſtat de aliis loqui, quæ & uobis audientibus & mihi dicenti ſint iucundiora. Suſpicioſiſsima res eſt hæc reticentia potiſsimum inter homines ſuapte natura ſuſpicaces, & qui coniecturas ſiniſtræ interpretationis in longum mittunt, relinquitur enim cuiuſq; animo liberum cogitare quicquid libuerit. quod non ignorauit pictor ille, qui Agamemnonem pinxit auerſa facie in immolatione Iphigeniæ. Eſt falſa quædam reticentia duorum generum, alterum quum iam perfectum aliquid diximus, conſulto tamen teſtamur nos id nolle ſubtilius perſequi, ut pro Ligario: Si in hac tanta fortuna lenitas tanta non eſſet, quantum tu per te, per te inquam obtines, intelligo quid loquar, acerbiſsimo luctu redundaret iſta uictoria. Alterum, quum tacere nos dicimus, quę maximè eloquimur, & præterire, in quibus inſiſtimus, atque immoramur. Hæc negatio à nonnullis nominatur. Conuertitur ad aliam figuram, ſilentium, quod decentiæ habet plurimum. Cicero in Philippicis: Dat natalitia, cui? neminem nominabo, putato me, Phormioni, aut Ballioni dicere, &c. Orationis ductus duplex eſt, unus rectus, quum quo cœpimus modo ac tenore pergimus, tanquam ducentes filum. Alteri reflexus, quum uelut retorquemus, & replicamus in ſeſe, quo fiat aſtrictius & fortius. In hoc genere eſt conuerſio ab una perſona in aliam. Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar. Eſt interrogatio non ſciſcitandi gratia, ſed urgendi, atq; inſtandi, tum aliorum, tum ſui ipſius, cui reſponſionem interdum addimus, aliàs uerò tanquam in re liquida omittimus, ut eam ſibi quiſq; ſubijciat. Adduntur deliberatio & communicatio, quid faceret, quo ſe rapta bis coniuge ferret? Cogitate uos hoc fuiſſe loco, quid dixiſſetis? Eſt & aliud communicationis genus, quum nos in partem ſubimus eorum, quæ non fecimus, id crebrò uſurpamus uel irridendi aut inceſſendi gratia, uel familiaritatis oſtendendæ, uel tradendæ inſtitutionis, uel culpæ aut reprehenſionis minuendæ ac deriuandæ. Nimium timemus mortem & exilium, & paupertatem, ait Brutus de Cicerone, quum Brutus ipſe non timeret. Hæc figura eſt apud Paulum frequens, nempe doctorem prudentiſsimum & caſtigatorem mitiſsimum, ut ad Corinth. Quòd ſi noſmetipſos iudicaremus, nõ utiq; dijudicaremur, dum iudicamur autem, à domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Sub hoc genere comprehẽdi poteſt cõmunicatio illa locutionum, quæ eſt in Chriſto de homine & Deo. Ego & pater unũ ſumus, Dei eſt hoc. Pater maior me eſt, hominis. Conqueſtio, & expoſtulatio non uidentur mihi figurę, ſed ſpecies orationis, ſicut perſonæ inductio, uel morum fictio, quæ in decoro tractabuntur. Eſt correctio: Quæ fuit in ullo homine tanta conſtantia, ſeu, ut uerius dicam, patientia. Eſt in correctione ſubſtitutio maioris, minoris, paris, diuerſi: Studioſus, imò uerò ærumnoſus. Vita reddita, ſeu ut aptius loquar, mors dilata. Dedit nummos, nummos autem, perniciem potius. Eſt ſimulatio conceſsionis, qualis in fabula Aululariа. Has araneas

uolo ſeruari mihi, quippe anus nihil eſſe domi dixerat præter araneas. Conformatio eſt orationis, quum plus, aut minus, aut diuerſum uolumus intelligi aut credi, quàm quod res habet, uel auditores arbitrantur. Si minus, eſt amplificatio. ſi maius, extenuatio. Vtraq; horum, uel in uerbo fit, uel in ſententia. Amplificatio fit in uerbo, quum rei nomẽ indimus ampliſsimum, per quod excreſcere uideatur magnitudo, tanquam uirili ueſte puero impoſita, ut ſi magiſter ſeuerus nuncupetur crudelis, uel adiecta interpretatione, ut homo ſeditioſus, hoc eſt, qui patriam & ciues ſubuertit. Correctione maioris, Luxurioſus atq; adeò profuſor uitæ & ſanguinis. Quis furor eſt iſte? de auaritia. Vel paris, quum in rei intelligentia aſſurgit, ut quod modò dicebam, Attulit nummos, ſeu uerius perniciem. Periphraſi: Carthaginis horror translatione, uultur pro rapaci, ignis pro amore. Extenuamus uel ſimpliciter, quod inſtituimus, uel quod eſt amplificatum. Simpliciter rationibus earum, quas iam poſui. Similibus per exiguum nomen, ut ſeruus prauus, pro furaci, & fugitiuo. Interpretatione, luxurioſus, id eſt, qui nonnunquam conuiuatur: correctione minoris, ſcribit, ſeu magis ſcriptitat. Viuimus, uel ut aptius loquar, trahimus animam. Periphraſi, conſutor centonum, compilator indoctarum ſchedarum, de malo ſcriptore. Metaphora, calor de amore. Sunt uerba quæ de ſe orationem extollunt, ut alia quæ deprimunt. Ex prioribus ſunt indubie, planè, manifeſtò, plurima, innumera, omnia, libenter, facilè. De ſecundis ferè, fortaſſe quædam, unus atq; alter, inuitus, neſcio quid. Ita extenuauit Virgilius crimen Didus: Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ. Et mirificè M. Tullius de concione Rulli. Tamen ſi qui acutiores in concione ſteterant, de lege agraria neſcio quid uoluiſſe eum dicere ſuſpicabantur, non quiuis, ſed acutiores, & ij qui ipſi audierant, & non planè, ſed neſcio quid, & non dixiſſe, ſed uoluiſſe dicere, & non intellexerant, aut ſciebant, ſed ſuſpicabantur. Quod amplificatum fuerat diminuimus, uel auertendo, ut quem ille matricidam nominarat, de Oreſte loquens, nos uocemus ultorem patris. Clauo enim clauus retunditur. Vultur eſt hic imperator, & lupus, ſed hoſtibus. Nam reipublicæ iumentum eſt. Vel detrahendo, ut Magiſter ferula diſcipulum admonuit officij, contra illum qui ſe grauiter à magiſtro querebatur cæſum. Amplificatio, quæ fit rebus ac ſenſis, non eſt huius propoſiti, ſed locorum probabilitatis, per quorum ſingula augetur res, ac minuitur. Iuuenis coram patre medio foro, media luce auſus eſt ſenatori conuitium facere. argumenta ſunt à tempore, à loco, ab accedentibus, ab actione. Et ad demonſtrandam Italiæ ſolitudinem Lucanus inquit, Rarus & antiquis habitator in urbibus errat. Habent illic uerba ſingula uim creſcendi, quòd non peregrinus, ſed habitator, non frequens, ſed rarus, non deambulet, ſed erret, non in uiculis, ſed in urbibus, atq; his antiquis, quæ conſuetudo fert, ut ſint propter diuturnitatem temporis celebriores, quàm nouæ. In diminutione eſt illud Terentij, Nox, amor, uinum. De locis quoq; argumentorum petuntur, quæ extendimus, uel contrahimus ſimilitudine aut comparatione, quum propoſita re quapiam ingenti, aut exigua, noſtram oſtendimus maiorem uel minorem. Superlatio, ſeu nimietas, ut Macrobius uocat, ad amplificationem pertinet: quæ eſt tam in uerbo, de quo iam eſt dictum, quàm in ſententia, quum modus uerborum excedit modum rei, ut Voces ad ſydera iactant. Caput inter nubila condit. Et ad maius incrementum non ſimplex, ponitur, ſed duplex, & triplex, ut apud Homerum Iliados *v.* de equabus Erichtonij, quod ad Camillam transfert Vergilius, illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret, & quæ ſequuntur. Superlationem hanc iubent ſupra fidem eſſe, ſed non ſupra modum. Modus hic captus uidetur mihi eſſe noſtrorum ingeniorum, uel ſimilitudinis notæ, atq; uſitatæ. Nam in quaq; lingua ſpectandum eſt, qui ſit uſus, quid ſit receptum. Eſt ſuperlatio, quam una lingua reſpuit, alia recipit. Mores etiam hominum attendendi. In extrema commentariorum Cæſaris ſcribitur eos eſſe populi Romani exercitus, qui cœlum poſsint perrumpere. Nunc quis hoc dicat, niſi inſanus? Illorum eſt etiam diuinitatem dicere ingenij uel facundiæ, & carmen plus quàm diuinum, & eiuſmodi, non Chriſtianorum. Quum diuerſum uolumus intelligi, uel aduerſum, id eſt, uel auerſum. In aduerſo ſine contrario eſt ſita illa diſſimulatio, quæ ironia dicitur, Fabius illuſionem nominat. Hæc eſt duplex, rei, & dicti. Rei quum aliquid dedita opera oc-

ra occultamus,ne fateri uideamur:qualis est Socratica ironia,quæ non facit ad hunc locum.Nam hæc nostra contrariũ eius,quod ait,uult alios intelligere,ac credere, nec tam ad celandum atq; occultandum pertinet, quàm ad retegendum, uelut ex comparatione contrarij,ut homo infans atq; imperitus Hieronymus, non habuit quod Ruffini eloquentiæ responderet.Est dissimulatio quædam aperta,quæ ab omnibus facilè intelligitur,ut uir moderatus & sanctus L.Catilina.Est alia subobscura propter ignotam personam,aut rem,de qua dicitur,uel illius qui dicit,uoluntatem ac mentem.Hæc fit liquida uel persona & re cognita, uel perspecta dicentis mente, uel ex orationis serie. Est quæ intelligi nõ potest,nisi de pronunciatione gestu illo plus eloquente,quàm uerbis. Sunt uerba quædam dissimulationi ostendendæ apposita,scilicet,uidelicet, quasi uerò,ita sanè.Contraria dictio quæ antiphrasis nominatur,ironiæ species est, quum nomen inditur rei naturæ contrarium, ut Lucius Fides, de fraudatore creditorũ. Caius Abstemius de ebrioso.Sin aũt auersum uolumus intelligi,translationi atq; inuersioni fit locus,quũ quadam imagine res ostenditur. Translatio in uerbo sita est,inuersio in sententia,Libera est Sara cum sobole sua,Seruit Agar cum suis filijs,per quod ecclesia Dei,& cœtus peccantiũ intelliguntur,allegoria Græcè nuncupatur.Sunt similitudines,quæ à translationibus sola distant eloquendi ratione.Achilles leo irruit,translatio est, ut leo irruit,similitudo.Fit nonnunquã ex translatione inuersio, & contrà. Admonet nos Quintilianus, ne in alio translationis genere finiamus inuersionem, quàm quo cœpimus: ne si à tempestatibus & marinis fluctibus es exorsus, in cineribus & incẽdio desinas.Neq; est nimis producenda inuersio, ac ne translatio quidem, & similitudo,unde fit tota oratio inuersa & obscura,transitq; in puerilem quandam affectationem.Consultius est, si hoc orationi conducit,ad alia translationum genera non conuertere, aut admiscere recta ac naturalia.Est genus aliud confirmationum orationis,idq; uenustissimum,quum per locos argumentorũ,quod aliquid uel probat,uel demonstrat,pro eo quod demonstratur collocamus.A causa ad effectum,uel ediuerso,à priore ad posterius,aut uice uersa. Venit huc filius Achillis, de forti. Vno pane satiari posse & eos qui ueri sunt amici, & qui non simulant se amicos.Prandium,quod solo uisu exatiet. Candor,quem nõ possis inconniuentibus oculis aspicere,appelletur sanè demonstratio. Cicero in Verrẽ de Crasso & Antonio loquens:Liberi enim ad causas solutiq; ueniebant, neq; cõmittebant, ut si impudentes in defendendo esse noluissent, ingrati in deferendo existimarentur. Ab exemplo uirtutis illorum qui essent incorrupti, taxat Hortensium, quem Verres ita donis corruperat,ut iam eum deserere non posset absq; nota ingratitudinis. Quum conditio ponitur,pro eo quod sequitur,ut quum Lepida Neronis amita de lanugine illius dixisset,ubi hanc excepero mori uolo.Nero statim positurũ respondit,per quod significabat eam ilico periturã.Contraria est allegoriæ, quum essentia rei pro sua imagine ponitur,ut in picturis,in scriptionibus, & omni genere similitudinis. Septẽ uaccæ septem anni sunt.Armat reges, & ducit triumphos, de scriptore. Horatius modò reges atq; tetrarchas omnia magna loquens.In fabulis Aesopi asini habẽt mentẽ,& arbores loquuntur.Vocemus hanc significationem.Huic addemus existimationem, quum rei essentia pro iudicio atq; existimatione hominum ponitur, ut, si sumptus ad uestras uoluptates suppeditarem, quis esset pater melior, aut cõmodior,nempe arbitrio uestro.Tale est illud in Euangelio,Si digito Dei eijcio dæmonia,profectò peruenit in uos regnum Dei, id est,si creditis me in digito Dei eijcere dæmonia. Conformationes istæ quum non intelliguntur,transeunt in obscuritates,quibus Græcum nomẽ est,ænigmata. Discessum est in his à recto & naturali loquendi more primum necessitatis causa,quando obscuris uerbis institerunt dicere,quod apertis offendisset audientes:uel turpitudine aliqua, uel re minus grata ex necessitate ad utilitatem,& cõmoditatem est uentum:inde ad iucunditatem & delitias,sicut de regia uia per semitas deflectimus commoditate illarum,uel amœnitate allecti.Hæc sunt quæ orationem figuratã reddunt,quæ oratio ἰσχηματισμένη à Græcis dicitur.Restat genus quoddam ornamenti, quæ contrà posita, hoc est antitheta nuncupantur. Ea uerò non sunt uniusmodi. Quippe ex uerbis sunt quæ pugnam inter se habent quandam,quæ nominantur aduersa,ut album nigrum, bonum malum,pa

ter filius, cæcus uidens, lux tenebræ, uita mors. Alia sunt diuersa, seu distantia, ut orator & medicus, de quibus in contemplatione naturæ disseruimus. In diuersis est decor, si tamen non ita sint diuersa & separata, quin aliquid similitudinis in re habeant, quantũ ad præsens quidẽ pertinet, in qua similitudine & proportiõe sita est uenustas, quã petimus, ex collatione scilicet uicina, idq; aut simplici cõprehensione, ut retulit pro benefica uoluntate maleficã operam. Funeris officium uitæ pro munere reddit. Aut in composita, ut utrunq; uel ponas, uel tollas, siue ponas unum, quo alterũ tollas, seu uersa uice. Exempla horum sunt. Eget oratore ad aures, & medico ad caput, utrũq; situm est in sanando. Nec est opus huic armis nec chartis, ambo sunt in uitę siue ornamento quodam siue instrumento. Non eget persuasione, sed pharmacis, non oratione sed cibo, non est nasus sed remus, in forma facies dicetur an ulcus? in litione. Aduersa sunt proprie, quæ antitheta nominantur: quibus eundem in modum utimur, quo prius diximus. Positione, Sæpe uicit alea, sæpe uictus est prælio. Sublatione, ut apud Ciceronem, Dicendũ quod non sentias, aut faciendum, quod nõ probes, Non tam allicere uolui, quàm alienare nolui. Nihil timeas ab illo, quia non poterit. Nihil speres, quia nolet. Positione & sublatione, Amplecteris fortunam, deseris uirtutem. Plus uirtus tua tibi dedit, quàm fortuna abstulit. Contrà, ut Cicero: Quantum opibus tuis diuturnitas detrahet, tantum adferet laudis. Vel simpliciter, uel ad correctionem: Non uicit prælio, sed uictus est alea. Honestius hoc duce errare, quàm illo magistro erudiri. Interrogatione: An tu ab imperito maluis laudari, quàm à docto admoneri? Si terrena dixi uobis, & non creditis, quomodo si dixero uobis cœlestia, credetis? In his quæruntur uerba manifesto aduersa, nonnunquã sensus sufficiunt. Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Aduersorum quædam permultum habent acuminis, & uirium, quum non redditur priori suum relatiuum, sed aliquid peius aut melius. Quid domini facient, audent quum talia fures? non adiecit serui, sed quod erat atrocius, fures. Nec solum in uocibus, quę inflectuntur reperiri est aduersa, sed in inuariabilibus. Nec tecũ possumus uiuere, nec sine te. In ocio cũ dignitate, in negotio sine periculo. In quo gemina sunt aduersa, & tanto concinniora. Quẽadmodum quum plura etiam componuntur, ut admoneri priuatim ab amico satius est, quàm obiurgari publicè ab inimico. Et quod Cynicus Neroni dixit, Aliena mala bene cantas, tua bona malè disponis. Est quãdoq; leuis quædam inflexio aduersorũ ad alia in uerbis sine sensu, aut contrà, in sensu sine uerbis. Colebatur Fabius à primarijs, quũ uesceretur pane secundario. Cicero erat sine arrogantia grauis, & sine segnicie uerecundus. Existit aduersum quoddam peruenustum, quum nomini additur adiunctum, quod epitheton nominatur, contrarium, ut clementia crudelis, uel clemens crudelitas. Habent aduersa hæc gratiæ plurimum ad gentes omnes propter illam rerum pugnantium complexionem similem naturali compositioni elementorũ, qua constant humana corpora. Haud dubito, quin alia sint ornamenta, & figurę orationis complures, sed mihi præcipua sunt pro uirili collecta & maxime annotatu digna. Vsus & hæc quæ attuli edocebit certius, & alia inueniet, sicut horum ipsorũ inuentor fuit obseruatione diligenti. Interiora considerantur à nobis in ratione explicandi, nõ in ipsa uarietate & generibus sensorum, quæ infinita propè sunt. Nec artis huius, sed in singulis sua & propria. Nostra uerò hæc sumunt ex fontibus, unde tanquam riui demanant, nomina, ut ex acumine, eruditione, iudicio, memoria, affectu, uigore, moribus, quibus admiscent se nõnunquam externa ad iudicium. Quoniam sicut in homine, ita in oratione ex facie & figura de animo censemus. De quibus omnibus principijs altius repetitis, proximo uolumine dicemus.

IO. LODOVICI VIVIS DE RATIONE DICENDI LIBER II.

ARTES omnes propoſitis amplis præmijs ſunt excultæ. Cultus uerò obſeruauit multa, quæ ſequẽs deinde ætas ignorauit, eiuſmodi artium negligens. Ita olim, quũ eloquentiæ ſtudioſi ingentia facerent operæ pretia, complura in oratione & dicendi uiribus annotauerunt, quæ poſteris facta ſunt ignota deſuetudine illius ſtudij. Perſequi nũc ſingula, nec meæ eſſet facultatis, nec unius hominis uires ſufficerẽt, in quod unum tam multa & uaria hominum excellentiũ incubuerunt ingenia. Tantum uelut ex ingenti quadam ruina colligam ea, quę tum ad dicendum congruent, tum ad iudiciũ & intelligentiam authorũ. Vtile erit exerceri ſtudioſum in his, quæ adferã, non ſolum, quo ipſe rectè dicat, ſed ut illorum uirtutes propius contempletur, qui optime dixerũt. Tametſi magis dabo operã, ut hęc habeant diſtincta ad uſum ſuum, quàm ad intelligentiam aliorũ. Diſſentiunt quidem priſci ſcriptores inter ſe non rarò in nominando, & definiendo. Quemadmodũ in uita eſt qui uerruca una ſic in alio offenditur, ut ob eam uerrucoſum illum nominet. Eſt, qui ne decem quidem mouetur. Brutus & Cælius longè aliter de oratione Ciceronis ſtatuunt, quàm M. Fabius. Ad eundem modum illi, quos in dialogo de oratoribus inducit Corn. Tacitus. De Portio Latrone quidam aliter cenſebant, quàm Seneca. Hermogenes & Dionyſius Halicarnaſſeus nõ conſentiunt in phraſi Demoſthenis cenſenda, qui nõ eſt uiſus Aeſchini ſatis Atticus. Arguit hæc diſcordia falli haud dubiè illorum aliquos. Quod ſi hæc magnis & exercitatiſsimis ingenijs cõtingebant, & quibus in illo uſu quotidiano facillimũ erat iudicare, quãto paratior eſſe debet nobis uenia, ſi & nos interdũ labamur, amiſſo iam exercitio artis huius? Verũ nos, ut dixi, ea trademus potiſsimum, quæ ad inſtitutionem pertinebunt. Ex ijs nominibus, quæ orationi attribuerunt ueteres, deprehendo illos aquæ eam feciſſe in quibuſdam ſimilem, ſed in omnibus certè homini. Acutè mea ſentẽtia, & perſcienter. Quippe oratio ex intimis noſtri pectoris receſsibus oritur, ubi uerus ille ac purus homo habitat. Et imago eſt animi parentis ſui, atq; adeò hominis uniuerſi. Vt non ſit ullum ſpeculum, quod hominis ſimulachrũ certius reddat, quàm oratio. Nec iniuria Græco prouerbio iactatur, talem eſſe quenq;, qualis ſit eius oratio. Ergo eaſdem appellationes indiderũt, quas in homine ſolemus uſurpare ex animo, & corpore, & ab ijs, quę ſunt exterius, tum ijs uel ſingulis, uel coniunctis aliquot. Nec aliter quàm in homine nuncupationes non inde naſcuntur, quòd omnia ſint talia, ſic in oratione. Videlicet non ideo nuncupatur homo albus, quòd nihil habeat coloris diuerſi, ſed quòd maxima, uel præcipua pars ſit talis, nempe illa, quæ oculis eſt obuia, unde nominatio ſolet deſumi, facies puta, uel pili, ſicut plumæ in auibus, eundem in modum nomen recipit oratio, quòd pleraq; pars talis ſit, aut ea quæ præcipue ſuſtinet iudicium. Quin etiam ſicut homines per translationem eaſdem nominationes recipiunt ex animo & corpore, ut aſper, durus, candidus, ita oratio ex uerbis & ſenſis. Permiſcentur enim hæc, ut eadem dicantur de colore, quæ de ornatu, & de habitudine, quæ de moribus. Ludunt hac uarietate nominum ſcriptores, ſed diſcentium nihil intereſt. & nos ita ſeparabimus, ut facilè poſsint diſtingui. Adde his, quòd in homine quædam dicuntur figurate, uelut mucoſus pro ſordido & negligenti, uel contrà, emunctis naribus, claudus pro infirmo. Haud ſecus in oratione, & quidem eiſdem uerbis, ac figuris. Iam in homine deſcribendo uel notando, modo paucis, aliàs pluribus uerbis utimur, quandoq; uno adiecto, ſic oratio ſæpenumero nota inſignitur una uirtutis, aut uitij, aut rei mediæ, & quaſi neutrius. Illud ne admonendũ quidẽ duco, barbarũ ſtylum, & in proprietatẽ linguę ſuæ ſubinde peccantẽ ſtylum non uocari, utiq; nõ magis, q̃ hominem, qui mortuus ſit, uel pictus, nec de hoc nos facturos uerba. Progrediamur igiẽ per humana omnia à corporeis ordientes, quæ maxime ſunt expoſita ſenſibus. Primũ omniũ de ſtatura, quæ ſpectatur potiſsimũ in magnitudine & ſono uerborũ ac ſtructuræ. Ex illa appellationes has ſumit oratio magna, grandis, ſubli-

mis,celsa:in qua uerba sunt urbana & culta, sonus eorũ amplus, magnificus, cõpositio plena,absolutiones fusæ,modò ne licentioſę euagentur.Huius notę sunt apud Græcos Homerus uates,& Plato,de quo Quintilianus inquit,quod supra orationẽ prosam surgit,& quam pedestrem Græci uocant,plerunq; instinctus diuino spiritu,uatibus comparandus. Apud nos Vergilius, & Cicero. Ex uerbis antiquis loco suo admistis oratio existit grandis, & antiquior, ut ait Marcus Tullius, uelut tempestas pro tempore, soboles,effari, rebar, opinabar. Quod non tam uerbis ipsis fieri arbitror, quàm ætatis maiestate. Apud Græcos amplus sonus magis facit sublimem orationem, quàm apud Latinos.Nam Græcis,ut pressius loquũtur,& ore magis rotundo,si aliquantum hient, amplior & sublimior redditur sermo, continuatione uocalium. Eiusmodi est Plato, & post hunc Thucydides, Demosthenes in hoc parcior. Homerus ipse quoties grande aliquid canit, ad Ionicam dialecton transit, in quanullæ sunt contractiones,sed est uocalium resolutio. Latini uerò ut crassius sonant, & propè dixerim rusticius,restringendum habent sermonem,ne per hiatus in uastitatem quandam exeat.Quocirca diligentius earum uocalium uitant concursum, quæ ore magis patulo efferuntur, ut a & e, quàm i & u, o medium est. In altero extremo est humilis, pumila,depressa, quæ minutis uerbis exilis soni constat, membris, & periodis exiguis, & arctis, nec numero astrictis, aut contortis. Qualis est Marci Varronis de rebus rusticis, & Epistolarum Ciceronis ad Atticum. Est alia mediocris, & ut Seneca dicit, plana & placida, cuius hæc sunt de Fabiano uerba: Humilia uidentur dici omnia in Fabiano.Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto, compositoq; formata, non depressa, sed plana. Vitiosæ sunt supra excelsam, uasta & tumens,& enormis,sub humili,abiecta & humi repens illa est, quæ uocabula usurpat grandia supra cõmunem modum quasi electa & exquisita, sono immodico, membris atq; absolutionibus prælongis, concentu numeroso, & inflato. Abiecta est humili depressior, ut Marci Catonis de agricultura. Transeunt hæ nuncupationes à uerbis ad sensa,& alias item qualitates, ut elegans, & accurata, & splendida oratio sublimis nominetur, grauis etiam ac fortis. Quemadmodum in ipsis quoq; hominibus usuuenit, tum ad comparationem, ut non spectetur per se qualis quæq; sit oratio, sed ex rebus censeatur, de quibus differit, ut quæ orationis structura excelsa est de rebus præclaris,fiat uasta de inferioribus. Quæ uerò placida de mediocribus, si magnis accommodetur rebus,iudicetur abiecta,haud aliter quàm uestis, quæ senatorem decet, homini plebeio sit dedecori,& econtrario. Est in hisce qualitatibus uelut latitudo quædam, & inde gradus.Sed signasse genera sit satis.Figura sequitur,cuius duæ annotantur rationes. Rotunda, & teres, quæ constat membris ac periodis breuibus, succinctis, contortis, & comprehensis certo quodam numero, tum paribus, sed comparatis,& potissimum quum sunt aduersis uel diuersis conclusæ tanquam iaculum amento libratum, & emissum. Huius notæ fuit eloquentia Pliniani seculi, talis est uidelicet illius Panegyricus,& declamationes, quæ leguntur Quintiliani titulo. Altera est quadrata, quæ firma dicitur,ac stabilis. Quum ui sua & tanquam figura ratione sidunt clausulæ.Quemadmodum accidit in cubo,cuiusmodi est spondæorum compositio. Cutis sita est in coagmentatione & coniunctione uerborum, unde existit concentus.Huius qualitates sunt,lenis,dulcis,suauis,dulci & facili sono,tum uerbis proprijs, usitatis translationibus uerecundis, & modicis, qualis est Theophrasti oratio, item Xenophontis Attici, cuius inaffectata commendatur iucunditas. Aequabiliter fluit oratio (inquit Cicero) in qua uerba extrema cum consequentibus primis ita iunguntur,ut néue aspere cõcurrant,néue uastius diducantur. Contrà aspera est compositione,& sono simili.Hiulca autem,in qua uastius diducuntur uerba.Quorum contrarium est æquabile,& lene.Sunt quidam,sicuti Martianus Capella uocat,freni ex asperrimis literis in unum cõcurrentibus.Vt est illud in Hecyra Terentij,Per polq; paucos reperies meretricibus fideles euenire amatores Syra.Annotauit Dionysius in Thucydide τὸ τραχὺ περὶ ἁρμονίας.Est oratio dura sono,& uocabulis,& trãslationibus huius notę.Cuius est contrariũ mollis ac tenera.Vetustate uerborũ orationẽ effici horridã tradit Cic.Exẽplo sunt Plaut.& Apul.Post hæc caro,sanguis,ossa expendunt.De quibus frequens

quens mentio apud Rhetores priſcos. Multum eſt carnis, ubi multum uerborum, & periphraſes, & circuitus pluſquam oportet longi, ea corpulenta dicitur. Quòd ſi hæc augeantur, fit oratio adipata, & obeſa. Vnde aruina orationis, quæ gignitur etiam craſſis uerbis & ſententijs, nimium plebeijs ac ruſticanis, & quaſi pingui orationis Minerua. Sanguis & ſuccus orationis uerba ſunt ſiue naturalia, ſiue translata, propria & apta, ſonus plenior, & dulcior, dictio comptior, uerborum quantum ſatis eſt intelligentiæ. Vnde oratio & uncta nominatur, & bene paſta, quæ uitij non ſunt. Redundat ſanguine, quæ multo plus dicit, quàm neceſſe eſt. Id uerò ſi ad pueriles & putidas redundantias trãſeat, uitioſi eſt ſanguinis, ſicut cõtrà ſuauis ſanguis, mollis, & ſuauis ſuccus, qualem ex hiſtoria peti Quintilianus docet. Succus minus quiddã eſt, quàm ſanguis. Stylũ tenuem tradit Cicero, etſi non plurimum ſanguinis habeat, oportere tamen ſuccum habere aliquem. Succus uidetur mihi in eo ſitus, ut apta ſint uerba & decentia, ſignificatio habeat uires, & compoſitio ſit lenis. Nam ubi uerborum eſt parſimonia, & ea ſunt ferè naturalia, ſono tenui, compoſitione inculta, oratio ieiuna eſt, macilenta, ſtrigoſa, uix hærens oſsibus, ut oſſa uideantur in pellem congeſta, quaſi lapides in culeum ſine carne & ſanguine. Huiuſmodi olim fuit. M. Cato Cenſorius. Talem etiam fuiſſe Licinium Caluum, Cicero eſt author. Qui dum ſe aſtringit, & fingit, & format, & reformat, & timet ne uitioſum ſanguinem colligat, uerum perdidit. Poſt ſecundum bellum Punicũ cœpit eſſe unctior, ſplendidiorq; loquendi cõſuetudo. In qua ætate Africanus minor, Lælius, & Gracchi ponuntur. Eſt alia oratio quæ non minus habet ſanguinis, ſed minus eſt corpulenta, ut Marci Fabij, non redundat uerbis, ſed ea ſunt exculta, apta, dulcia, ſonora, compoſitio compta & iucunda. Eſt alia aſtricta & preſſa, minus habens carnis & ſanguinis. Talem eſſe epiſtolarem ait Cæcilius Plinius. Cuius generis eſt Demoſthenis pro Cteſiphonte ea orationis pars, qua de legibus diſputat. Vicina eſt huic, in quam ex ieiunitate & ſobrietate nimia quidam decidunt, exilis, macra, arida, inops. Cuius exemplum habemus in quotidiano & familiari ſermone. Ex notatione hac obſeruatum eſt diſcrimen illud uetus inter dictiones gentium, ut ſit quædam phraſis Attica, alia Aſiana, alia Rhodia. Attici homines, ut ingenioſi ferè atq; actuoſi fuerunt, non ferebant orationem ad ſuperflua euagari. Satis erat oratori explicuiſſe, quæ uellet uerbis maxime propriis, & aptis. Admittebant tamen orationis ornatum, & figuras omnis generis, tanquam ſtellas quaſdam & lumina. Ita oratio Attica propter acre ciuitatis illius iudicium, teretes ac religioſas aures, nihil habet ineptiarum, nihil putidum, aut inſolens, nihil redundans, & uitioſum, adeò ut Demoſthenem auſus ſit Æſchines tanquam parum Atticum inceſſere, quòd longius, ac quodam modo durius allegoriam petiſſet, qua per uineam ciuitatem uult intelligi, & per uinitores, eos qui illam depeculantur. Ergo habet Attica phraſis redundans, & uitioſum nihil, carnis non multum, ſanguinis & ſucci quantum ſat eſt, idq; puri, & ſani, breuis, aſtrictaq; Quamuis non una fuit Atticiſmi facies. Attici ſunt Lyſias, Demoſthenes, Æſchines, & Iſocrates, at hi multum inter ſe diſtant. Lyſias macilentus, & textura tenui, plenior Demoſthenes, hoc etiam plenior Aeſchines. Omnis tamen Atticiſmus comparatione aliarum dictionum preſſus eſt. Sic uerò, ne in uitium deueniat aridæ, & ieiunæ, & oſſeę orationis, fractis minutisq; ſenſiculis, qualem fuiſſe perhibent Hegeſiam Chariſij imitatorem, qui maxime affectauit uideri Atticus, & alios cõtempſit præ ſe. Talem ſuſpicor fuiſſe Pollionem Aſinium. E regione Atticæ poſita eſt Aſiana phraſis. Hi homines affluẽtes delitijs, atq; his diditi orationem quoq; effinxerunt ingenio ac moribus ſuis congruam, diffluentem ſcilicet, redundantem ſententijs ac uerbis, ductam per ambages, & circuitus, comptam & canoram, ſiue hoc fuit hominum illorum ingenium, ſiue ignoratio ſermonis erat in cauſa. Nam ex Græcia deductæ coloniæ, & potiſsimum ex Attica terra duodecim, illæ procedente tempore ſermonẽ patrium dediſcerunt. Ita quod eorum patres Athenis nati uno uerbo eſſent elocuti, ipſi per ambages expreſſere. Tum ſenſus inferſerũt ociosos, & redundantes, nõ contenti unam rem ſemel bene dicere, nec deſinere ſciebãt. quo uitio taxatus eſt Ouidius à Caſsio Seuero. In hoc ordine ſunt Lucianus, Galenus, Chryſoſt. De Aſianis ad hunc modũ ſcribit M. Tullius: Genera Aſiaticæ dictionis duo ſunt,

unum ſententioſum & argutum, ſententijs non tam grauibus, & ſeueris, quàm concinnis & uenuſtis, aliud autem genus eſt non tam ſententijs frequentatum, quàm uerbis uolucre atq; incitatum, quali eſt nunc tota Aſia, nec flumine ſolum orationis, ſed etiam exornato & faceto genere uerborum. Hanc dicendi formã habebat Hortenſius. Quin & ipſum M. Tullium, ſicuti eſt ſcriptum à Quintiliano, ſui temporis homines inceſſebant ut tumidiorem, & Aſianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in ſalibus aliquando frigidum, & in compoſitione fractum, & exultantem, ac penè, quod procul abſit uiro molliorem. Sic ille. Tacitus quoq;, nec Ciceroni quidem obtrectatores, inquit, defuerunt, quibus inflatus ac tumẽs, nec ſatis preſſus, & ſupra modum exultans, & ſuperfluens, & parum antiquus uideretur. Idem ipſe de ſe non negat, quin Aſiaticus fuerit in adoleſcentia, ideoq; reformandum ſe Apollonio Moloni tradidiſſe, qui orationem eius redundantem nimis ac ſuperfluentem iuuenili quadam impunitate & licentia repreſſerit, & quaſi extra ripas diffluentem coërcuerit. Sed melius eum ætas compreſsit, quàm magiſter. Quantum eſt enim diſcrimen inter actiones in Antonium & orationes reliquas? Tertium genus inter duo illa interiectum Rhodia oratio obtinet. Hi Aſianis ſunt uicini, nempe inſula Lycijs litoribus prætenta, ſed edocti atq; inſtituti ab Aeſchine Attico, quum ibi exularet, & ipſo pleniore ac magis copioſo, medium quoddam in dicendo iter tenuerunt concinnatum ex natione Aſiana, & doctrina Attica. Breuiſsimi omnium & præciſi erant Lacones, qui uelut punctis quibuſdam utebantur potius quàm ſermone. Non uocatur hæc oratio, nec Spartianus quiſquam in oratoribus eſt habitus, homines militares ad faciendum paratiores, quàm ad dicendum, quiq; ſe tales haberi gloriabantur, nutibus etiam maluiſſent uti quàm uerbis, ſi ſic potuiſſent intelligi. Latinus ſermo, ut longe quàm Græcus recentior, in quo non adeò multa uiguerunt ingenia, quæ in illo diutiſsime uerſarentur, omniq; artium ac diſciplinarum tractatione ſubigerent, excolerent, perpurgarent, augerent, durior quàm Græcus & craſsior remanſit. Ita Græcum aureum licet nuncupare, noſtrum argenteum, copia uerborum, ſiue naturalium, ſiue translatorum, ui ſignificationis, atq; hinc ſubtilitate eloquendi, ac facilitate, ſono, & compoſitione. Ergo minus eſt noſter flexibilis & quaſi ductilis, uti ex argento non queunt tam tenuia & delicata opera confici, ut ex auro. Miratur Anneus Seneca Q. Aterium, quem ait ſolum Romanorum, quos ipſe norit, in Latinam linguam tranſtuliſſe Græcam facilitatem. Quiddam tale de M. Callidio ſignificat Cicero his uerbis: Nihil tam tenerum, quàm illius comprehenſio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis illius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æquè in poteſtate eſſet oratio. Sic Cicero. Aſſequebantur hoc Callidius, & Aterius facillima explicatione rerum, & breuiſsima, ut ambages non haberent quærendas, nec orationem circunducendam ad expromendos ſenſus animi, ſed tanquam recta pergeret, aut interdum leuiſsimè inflecteretur. quod uſu dicendi, & elimatione linguæ, & Græca inſtitutione magis aſſecuti ſunt Latini, qui poſt Ciceronem uixere, quàm qui antea. Atq; ea de cauſa uidentur Græciſſare. Sed ut opera ex argento non fiunt perinde ſubtilia, ita poſſunt fieri non minus robuſta. Quare ſi delitijs, gratia, uenuſtate, artificio non eſt nobis datum illos æquare, certè pondere, robore, fortitudine poſſumus etiam uincere. Et quemadmodum aurea uaſa argenteis imitamur, & ſtanneis, ita noſter ſermo, & alius quicunque, differentias illas Græci imagine quadam recipit, ut ſit Atticus, & Aſianus, & Rhodius.

COLOR.

ORationis colorem eum potiſsimũ dicemus eſſe, qui ſitus eſt in figuris ſiue dictionis ſiue ſententiarũ. Hæ ſunt enim uelut color quidam ſermonis, Cicero appellat lumina, quibus tanquã inſignibus in ornatu diſtinguitur omnis oratio. Cenſetur etiam interdum color ex conditione ſingulorũ uerborum, & natura, ex cõformatione orationis, ex cõpoſitione ac ſono. Idcirco pro toto genere, & ratione, & conditione orationis nonnunquã uſurpatur. Sed nos de hoc ſpeciali colore diſſeremus, qui & ornatus nũcupatur. Neq; enim eſt aliud in oratione cultus, ſicut in ijs omnibus, quę natura ipſa ueſtit. Homo quidem cultũ ſibi parat, idcirco is in illo externus eſt. Reliqua cum illo naſcuntur,

tur, uel tempore accipiunt naturæ munere, qui est cuiusq; color, ut in animantibus, in herbis, in floribus. Est ergo oratio coloris expers, ut Aristotelis & Tranquilli nuda, & sine ornamentis, quemadmodum commentarios C. Cæsaris ait Tullius nudos esse, rectos, uenustos omni ornatu orationis, tanquã ueste detracta. Est color quidam naturalis, & sicuti Cicero inquit, sanguine diffusus, non fuco illitus. Is constat uerbis proprijs, dilucida oratione, figuris moderatis, honestis, nitidis, nõ arcessitis, sed tanquã cũ re ipsa natis. Talis fuit in ætate Demosthenis: in qua, ut Cicero scribit, succus ille, & sanguis incorruptus fuit, in quo naturalis, non fucatus ineſſet nitor. Huic contrarius est ascititius, & fucatus & picturatus, in quo ars apparet, & aliundq; inuectus ornatus. Quum naturalis diligentia adhibita, dicitur excultus, expolitus, nitidus, tersus, sermone ex usu atq; obseruatione bene utentium lecto, sicuti forma egregia à sordibus & squalore detersa. Huic oppositus est obsitus, squalidus, rubiginosus, sordidus, quum uerba ex tenebris antiquitatis sunt eruta, uel sumpta de fece uulgi siue propria, siue translata, & compositio obscura, qualis est sermo Apulei, & Capellæ. Purus color est, qui nihil habet maculæ, & fœditatis. Maculosus est uel perpetuo habitu orationis, uel aspersus maculis. Boni coloris hi sunt gradus, nitidus, qui purus est, & naturalis. Candidus cui accedit plus gratiæ & curæ, quales sunt Herodotus ac Liuius. Supremum candidi, clarus, pellucens, splendens, illustris, lectis atq; illustribus uerbis, in quibus plenum quiddam & sonans, & magnificum, & proprium aptumq; ineſſe uideatur. Translatum uerbum, inquit Cicero, maximè tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Accedit his lumen à sententijs illis, quæ fulciant orationem tum à conformationibus appositis, & insignibus. Iam color uel unus est, quod duobus modis potest intelligi, seu ut nunquam uarietur, qualia sunt uel nunquam figurata, uel nunquam naturalia, quod μονοειδὲς nuncupatur, & ὁμοιολογία, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium. Seu ut uariatio illa eiusdem sit generis ac rationis, per uniuersum sermonem. Quod in Q. Curtio Critici annotarunt. Multi colores grati sunt, si quisq; in loco sicut in labris purpureum, in fronte candidum, in pupula nigrum. Ingrati, si locis alienis, ut si labris pallentibus, malæ rubeant, & extremus nasus, quæ ex re, & dicente, & audientibus intelligi debent. Ex uarietate colorum crebra, fit oratio florida, ut in fasciculo, uel coronamento, uel prato, quod fit ex uocalibus sonantibus, & mollibus consonantibus, sine hiatu & duricie, tum ut uerba uerbis quasi demensa & paria respondeant. Vt crebrò conferant pugnantia, comparent contraria, ut pariter extrema terminentur, eundemq; referant in cadendo sonum. Hoc orationis genus & florens, & iucundum, & lætum dicitur, & pictum atq; expolitum, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepôres, ut inquit Cicero. Est oratio quædam non tam florida, quàm florea. Illa est enim floribus interspersa, ut pratum. Florea uerò ex floribus penitus constat. Sicut oratio alia est gemmea, quàm gemmata, quorum alterum gratiæ habet ac uenustatis plurimum, alterum aspernatur natura rectè instituta, quia immodicum. Debet enim sermo omnis habere uelut corpus aliquod gemmis uel floribus distinctum & illustratum, non ut ipsæ gemmæ aut flores corpus ipsum conficiant. Condiunt cœnam intrita & condituræ, si accedant, non si ipsa sint cœna, qualia sunt Apulei Florida, in quo falluntur multi, qui florem, orationem appellant floridam, ut quarundam gentium sermones per omnia dant operam, ut à recta & naturali loquendi consuetudine recedant, nec est ullus figurarum modus. Ciceronis de eo sententia hæc est. Vt porrò, inquit, sit oratio conspersa quasi uerborum sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum & æquabile per omnem orationem. Sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu dispositæ quædam insignia & lumina. Idem paulo pòst: Sed habet tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & receſſum, quod magis id quod erit illuminatum extare atque eminere uideatur. In quo Anneus Seneca culpatur, qui tanta sententiarum continuatione nullum relinquebat umbris locum, quod fieri in pictura consueuit. Itaque obruebat lumina, & gratiam perdebat. Quum simile uitium Seneca ipse in Oscio declamatore carpat. Oscius, inquit, non incommode dixit, sed sibi nocuit, quum nihil sine schemate dicere cupit, ita oratio eius non figurata est, sed praua. Videli-

cet eſt unaquæq; ſiue figura, ſiue ſententia in oratione, uelut inſigne quiddam, & notabile, quod niſi annotetur perit: porrò ad id animaduertendum & expendendum uelut interſpirare debet animus, & ſeſe recipere. Quod ſi uix priore oſtenſa gemma, ilico alteram producas, & item aliam, atq; aliam, obruis intentionem mentis, & precium cuiuſq; apud æſtimationẽ amittitur ſimul cum ea gratia, propter quam gemmæ illæ ſeu flores, hoc eſt figuræ ſunt inuentæ. Eſt in argumentis color, de quo nihil ad hunc locum. Cultus etſi aliud non eſt, quàm color, ſicut dixi, habet tamẽ peculiares quaſdam appellationes, atq; interdum quoq; ſeparata munia, ut cincinni & calamiſtri. Cicero de ſtylo tenui loquens. Tum remouebitur, inquit, omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarũ, nec calamiſtri quidem adhibebũtur, ita calamiſtri ad figuras uerborũ referuntur, ad paria paribus relata, ad contrapoſita, & ſimiliter concluſa, eodemq; pacto cadẽtia, & immutatione literæ quæſitas uenuſtates. huiuſmodi ſunt Iſocratica. Eſt patrius cultus. Eſt etiam peregrinus. Habet enim quiſq; ſermo, ut gens, cultũ ſuum, quo ab aliis diſtinguitur & in cultu patrio eſt nouus, & antiquarius. Antiquaria fit oratio uſurpatione uetuſtorũ uerborum, & filo ac compoſitione maiorum noſtrorum. Vt ſi quis genus dicendi æmuletur Catonis, aut Galbæ. In Labieno, inquit, Seneca, color orationis antiquæ, uigor nouæ, cultus inter noſtrum ac prius ſeculum nouus. Color ad conſtructuram pertinet, & uerborum collocationem, uigor ad argumenta & ſententias, cultus ad figuras & conformationem dictionis. Caſsium Seuerum primum fuiſſe affirmant, qui flexerit ab illa uetere atq; dicendi uia directa, ut refert Tacitus. Cultus alienus eſt, quum in extraneum degenerat, ut Romanus pallio amictus, uel Græcus toga. Sic quum Latiniſſat Græcus, uel contrà Græciſſat Latinus phraſi atq; idiomatis. Sic Pollio Aſinius Liuium dixit ſapere Patauinitatem, & Portium Latronem ſua lingua, hoc eſt Hiſpanolatina diſertum eſſe. Quanquam in degeneratione cultus nõ eſt ſimplex iudicium. Eſt enim peregrinitas quædam uſitata, eſt grata, eſt tolerabilis. Vt quædam phraſes Græcæ Latinitati admiſtæ, uel Latinæ Hiſpano ſermoni, aut Gallico. Eſt peregrinitas barbara & importuna, ut quum peiora melioribus miſcentur uel alieniſsima coniunguntur, uelut quũ Latiniſſat Græcus, uel Hiſpaniſſat, aut Galliciſſat Latinus. Aut quum Hebraiſmus in Latinitatem infertur, uel Germaniſmus in Hiſpanitatem.

CONIVNCTIO PARTIVM ET PROPORTIO.

HÆc eſt totius corporis cõſyderatio, nõ ex magnitudine, ſed ex aptatione partium, proportione ac filo orationis cenſetur. hæc nota ex connexione ſenſorum & uerborum. Itaq; oratio coaptationibus & coagmentationibus fit ſimilis. Itẽ aquis, quibus nihil eſt coniunctius. Eſt oratio continua & quaſi unius tenoris, ut amnis perenniter fluens. Oratio M. Callidij, inquit Cicero, ita libere fluebat, ut nunquã adhæreſceret. Ea fit, quum res aliæ ex aliis uidentur naſci, & nexu quodam naturali uinciuntur. Eſt præterea uocum & abſolutionum continuata ſtructura, non quòd re uera cõtinua eſſe poſsit oratio, ut quantitas molis, aut tempus, quũ ſit quantitas numeri, ſed ſic capitur, tanquã non ſit congregata, ſed unita. Huic cõtraria eſt diſſoluta, & quaſi ſcopæ quædam diſiunctæ, ut harena ſine calce, quæ friatur, quemadmodũ Senecã C. Caligula nominabat. Eſt alia compacta ſiue coagmentata uinculis, & quaſi glutino cohærens, quum res uariæ aptè cõiunguntur nexu, & quaſi futura, quæ ideò conſuta & cõferruminata nominatur, ut Valerij Maximi opus, & Metamorphoſis Ouidij, in quorum aliis apertius eſt uinculum, in aliis tectius, & uenuſtius. Eſt quum abſq; nexu bene cohærent, ut ſaxa, quæ in ædificio cæſura ipſa quadrant ſine intrito. Marſa manus, Peligna cohors, feſtina uirtus. Huiuſmodi ſunt uariarum rerum deſcriptiones, ut Italiæ, & inferorum apud Vergilium. Eſt cento, qui ex commiſſuris conſtat rerum & ſententiarum, ut Auſonij Vergilocento, & Probæ Homerocentron. Quædam oratio ex ſtillicidijs colligitur tanquam aqua pluuia, quum non perpetuo fluit fonte & naturali ac ſuo, ſed ex uarijs uidetur emendicata, & corrogata, ut A. Gellij ſermo, qui collectitius eſt ex nouis, & ueteribus, ex poëtis, & oratoribus, ex uulgatis, & raris uerbis. Idem quoq; uſu uenit in ſententijs. Videas quoſdam ex ſententiolis hinc atq; illinc tanquã decerptis floſculis orationem ſuam ut faſciculum concinnare. Peior eſt illa commiſtio, quum ex diuerſiſsimis lacunis hauriun-

hauriuntur aquæ, & liquidis cœnoſæ admiſcentur, ut quum ciuibus peregrina iungun tur. Fons eſt, cuius ſententiæ propriæ ſunt ac naturales, nec unquam ſententia interior exteriore nota & uerbo deficitur, quo conſignetur: quam uirtutem Platoni tribuunt. Interrupta oratio & lacunoſa eſt, quum interuallis fluit, & areſcit. Eſt oratio aſtricta, & coacta in alueum, ut Attica. Eſt libera, eſt inundans. Et hic amnis uel purus eſt, ut Quintilianus ait, de oratione Lyſiæ, puro fonti quàm magno flumini propior. Idem T. Liuiũ lacteum eloquentiæ fontem nominat, & ex Quintiliano diuus Hieronymus. Cicero Ariſtotelem aureum orationis flumen nuncupat, quod ad rerum copiam refertur, & ad uerba rebus cõiunctiſsima & aptiſsima, nec unquam deficientia. Eſt amnis turbidus & cœnoſus, qui fit uerbis parũ honeſtis, perturbata compoſitione, ſentẽtijs obſcœnis, aut ridiculis, importunitate figurarũ. In proportione eſt oratio æqualis ſiue æquabilis, quod contingit, uel ut ſemper oratio ſit ſui ſimilis, quemadmodum Quintilianus ait, Apollo nium Rhodium ſcripſiſſe opus æquali quadam mediocritate. Eſt aliud æquabile pro portione. Quemadmodum Suetonius ait Tiberium Cæſarem fuiſſe toto corpore æqua bilem & ſibi congruentem, ut ſingulis ſuis partibus oratio cum argumento ſuo, & alijs, quæ ſpectari ſolent, conueniat. Neq; enim ſimilia eſſe oportet omnia in corpore uario. Nam quid fuerit abſurdius, quàm ſi tam flueret oratio in cõtentione, quàm in narratio ne, & idem eſſet lætorũ ac triſtium color? Huic uirtuti contraria eſt oratio inæquabilis, & ſui diſſimilis, ut impar ſit in re pari, & contrà. Explicat hoc Seneca in Albutio: Inæ qualitatẽ in illo, inquit, mirari libebat, ſplendidiſsimus erat. Idem res dicebat omnium ſordidiſsimas, acetum, puleium, &c. Itaq; dum genera dicendi transfert, modò exilis eſ ſe uult, nudisq; rebus hærere, modò nimis ſe attollit, modò nimis deprimit, ingenio ſuo illuſit. Eſt proportio alia partium inter ſe, alia, quam oculi requirunt in corpore, in ora tione aures, quum membra uel longiora ſunt expectatione, uel ante expectationem deſinunt, ſeu cadunt uerius.

FORMA.

EX cõiunctione partium ac proportione forma naſcitur, ut in humanis corporibus: de qua homines diuerſiſsimè ſtatuunt. Eſt oratio formoſa & pulchra, numeris con cinna, uerbis electis, ſententijs aptis, translationibus, imaginibus, inuerſionibus deco ris, quæ pulchriores exiſtimantur quàm recta & naturalia, propter expreſſam illam ſimi litudinem, quam admiramur magis, quàm rem naturalem, & qua delectamur primo a ſpectu uehementius, tametſi naturalia minus exatiant uidendo. Varietas præcipuè ora tionem reddit ſpecioſam, ac decoram. Nihil eſt enim uarietate ſiue ad oculos, ſiue ad au res pulchrius, ſiue ad alium ſenſum quemcunq;. Oratio elegans minus habet ex forma commendationis, quàm pulchra. Eſt enim pulchritudinis initium elegantia, quæ in ele ctione uerborum eſt poſita, maxime in proprietate ſignificationis cuiuſq;, & loquendi formulis. Diſtinctionem hanc Cicero quodam attingit loco dicens: Putant qui horri de, inculteq; dicat, modò id eleganter enucleateq; faciat, Atticè dicere. Errant quòd ſo lum, quòd Attice non falluntur. Horride ad compoſitionem pertinet, incultè ad orna menta & figurarum colorem, eleganter ad electionem & collocationem uerborũ, enu cleate ad facilem ſententiæ explanationem ac dilucidam. De hac elegantia Grãmatici non pauca ut Lau. Valla uoluminibus ſex. Eſt oratio faceta, quæ ex forma cenſetur ma gis quàm ex moribus, ſicuti Quintilianus ex M. Tullio declarat. Facetum, inquit, non tantum circa ridicula opinor conſiſtere. Neq; enim diceret Horatius facetum carminis genus natura conceſſum eſſe Vergilio. Decorum hoc magis & excultæ cuiuſdam ele gantiæ appellationem puto. Ideoq; in epiſtolis Cicero hæc Bruti uerba refert: Nec ulli ſunt pedes faceti, ac delitijs ingrediẽti mollius. Quod cõuenit cũ illo Horatiano, molle atq; facetũ Vergilio. Hæc M. Fabius. Itaq; facetũ eſt, quod oculis tam arridet in forma, q; auribus in toto ſermone, & Cicero facetos uocat cõcinnos. Eſt alia oratio, quam iudi ciũ uidet quidẽ minus habere elegãtiæ ac formę, proindeq; minus pulchritudinis, nihi lominus affectui magis allubeſcit. Hęc grata & uenuſta nominaẽ & adblandiẽs & illex.

HABITVDO.

EST oratio ſana, & bonæ ualetudinis, qualem Cicero deſcribit: Si qui eos, inquit,

qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, Attice putat dicere, is recte nisi Atticum probat neminem, insulsitatem & insolentiam tanquam insaniam orationis odit, sanitatem autem & integritatem, quasi religionem & uerecundiam orationis probat. Hæc autem omnium oratorũ eadem debet esse sententia. Vbi ex Attica terra discesserit eloquentia, omnem illam salubritatem Atticæ dictionis, & quasi sanitatem perdidit, & loqui pene dedidicit. Sic Cicero: Est sana corpore, sana animo, sana uerbis, sana sententijs. Omnino autem inflata & tumens speciem præfert non solum integræ ualetudinis, sed prospere ac fortis, intus uerò corrupta est. Ad quam facile ex granditate uerborum, ex audacibus & periculosis translationibus, & sententijs, ex sublimitate quadam & amplitudine orationis trãsitur, ut ex uirtute ad simile uitium. Seneca, In Musa rhetore omnia usq; ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturã essent. Multa donanda ingenijs puto, sed donanda uitia, non portenta sunt.

NERVI, LACERTI, LATERA, MVSCVLI.

HÆ partes corporis, ut uiribus & actioni seruiunt, ita in oratione ex actione censentur, & ad uim atq; efficacitatem mouendi animorum referuntur. Quocirca & hoc eodem loco de uigore atq; actione pariter præcipiam. Hinc existunt oratio neruosa, & lacertosa, argumentorum, & conformationum, & uerborum ui ac uigore, ut sensa multum obtineãt roboris. Quod etiam aptis uerbis adiuuetur, siue ea naturalia sint, seu translata. Figuris & compositione uegeta, ac uibranti, & ad uires exerendas apposita. Nerui obruuntur sæpe carne atq; aruina, ut debilitentur, & ad suas functiones sint minus idonei. Sic in oratione usu euenit, ut luxuries uerborũ & carnis redundantia, & fluxa illa uagaq; compositio oratione præstet inualidam, quod Ciceroni accidit, qui dum rem nimis dilatat uerbis, amittit uires, ut flumẽ quod late expanditur. Quocirca dictus est à Caluo eneruis, à Bruto fractus & elumbis. Nec Quintilianus dissimulat pondere & mole pugnare illum, quum Demosthenes pugnet actione. Quod idem Demostheni atq; Aeschini contigit, Quintiliani iudicio. Plenior est, inquit, Aeschines, quàm Demosthenes, & magis fusus, & grandiori similis, quo minus strictus, carnis tamẽ plus habet, minus lacertorum. Pondus quidem uirium pars est, & in luctando magis quàm in dimicando ualet, breuitate sententiarum frangi pondus. Quintilianus idem in Seneca annotauit, quem tradit minutissimis sententijs rerum pondera solitũ frangere. Oratio eneruis & elumbis est Asiana illa nimia uerborũ copia, dilatatione rerum, compositione concinna, multum foliorum ostentans, parum reddens fructus. Orationem philosophorum mollem esse ac umbratilem Cicero perhibet, nec uerbis nec sententijs instructam popularibus, nec iunctam numeris, sed solutã liberius, ut sermo potius, quàm oratio mereatur dici. Quanquam enim omnis locutio, oratio est, tamen unius oratoris locutio, hoc proprio signata est nomine. Talis fuit oratio Demetrij Phalerei, quem Theophrastus philosophus instituit. Fabianus, ait Seneca, quoties incidebat aliqua materia, quæ conuitium seculi reciperet, inspirabat magno magis quàm acri animo, deerat ei oratorium robur, & ille pugnatoris mucro. Et alio loco de eodem: Deest orationi Fabiani oratorius uigor. Stimuli quoq;, quos quæris, & subiti ictus sententiarum. Est enim alia oratio, quæ pugnat, est quæ uelitatur, & imaginẽ potius repræsentat pugnæ. Philippus Macedoniæ rex Demosthenẽ appellabat militem, Isocratem athletã. Prælíatur Demosthenes, delectat Isocrates. Vnde sophistarum natio manauit soluta & effluens, sententijs arguta, uerbis sonans, pompæ quàm pugnæ aptior, ad pugnam & feriendum paruæ & breues absolutiones aptiores sunt, quàm longæ ac diffusæ, tum disiunctiones & incisiones breues. Sunt enim uelut ictus quidam repetiti, & grauior fit plaga punctim inflicta, quàm cæsim. Accedunt eodẽ translationes aptæ & notæ, repetitiones uerborum, similitudines breues, & appositæ, periodi, quarum membra sunt comparata ad pugnam, & urgendum ualent, & quidem cum decore, præcipue si postremum sit reliquis breuis, nam tunc uelut infigitur in animo audientis. Quod si sit longius, delectat potius, quàm urget. Minuitur etiam ictus periodi, si penultima totius sit breuis, quę oratio pugnax est, eadem ardens, acris, incitata uigens. Breues & acutæ sententiæ, tum argumenta contorta, & aptè iacta, appositis uerbis, & tereti cõpositione, ita ut alte in pecto-

ra deſcendant, & infigantur, ſtimulos dicuntur relinquere in animis audientium, qualis erat dictio Periclis apud comicos, ita ut nulla eſſet orationis pars, ex qua nõ aliquid inſigne domũ referret auditor. Excitantur audientes correctione. Nam erigitur animus ad diſpiciendum, quid eſt, in quo ſeipſum correxit, qui dicit, & quantum eſt inter illa diſcrimen, tum apoſtrophe, interrogatione, deliberatione. Celerem ac mobilem orationẽ uolubilitas facit, ac breuitas membrorũ & abſolutionum. Tarda fit longis ſententijs ac diffuſis, tum compoſitione ſoni impediti, & argumẽtis dilatatis, ſtataria hæc eſt oratio, ſeu ſermo potius. Eſt quædam uerbis magis uolubilis, & incitata, quàm ſenſis, quæ torrentis in morẽ rapitur celeritate quadam, & compactione uerborũ, ut ruere illam dicas, non fluere, contrà eſt alia uerbis ſegnis & præpedita. Quintilianus Rhodios ait lentos quidem ac remiſſos eſſe, non ſine pondere tamen, neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimilis. Seneca, Fabianus mihi non effundere uidetur orationem, ſed fundere. Adeò larga eſt, & ſine perturbatione, nõ ſine curſu tamen ueniens. Eſt oratio diligens, & ſedula, & ſibi inſtans, in qua nihil deprehendas ſuperflui, nihil parum accuratè expenſum, ſemper ſunt in actu omnia, nunquam ceſſat. Nam contrà eſt quædam otioſa & ſegnis, quæ in ſuperuacuis retinetur, & dilatat, quæ breuiter ſufficeret tractaſſe. Nemo, inquit Seneca, minus paſſus eſt aliquid in actione ſua otioſum eſſe, quàm Caſsius Seuerus. Nulla pars erat, quæ non uirtute ſua ſtaret. Nihil, in quo auditor non ſine damno aliud ageret. Omnia nitentia, & intenta aliquo, aliquid petentia. E diuerſo ſunt nonnulli, quorum multi loci inanes ſunt, quouſq; tranſmittere non animaduerſos auditor poſsit ſine damno. Idem Seneca, in Fabiano, inquit, quum circunſpexeris omnia, nullas uidebis anguſtias inanes.

ACVMEN ET SVBTILITAS.

HActenus de uirtutibus & uitijs corporis. Ex ijs quoq;, quæ in animo ſunt, nomina induntur orationi Acuta eſt, quũ eius uel uerba, uel ſenſa intima rei penetrant, de qua agitur, ſimilitudine quadam humani ingenij, quod ea de cauſa acutum dicitur. Nam quod ſupremam modò faciem perſtringit, uel attingit uerius, hebes nominatur, ac plumbeum, eodemq; modo oratio. Acutam orationem faciunt argumenta ex intima ratione ac natura rei deprompta. Tum cõformatio illa, quam demonſtrationẽ nominari diximus, quoniam ex argumentorum acumine oritur. Adiecta itidem ſeu epitheta acumen oſtendunt, tanquã natura rei uno uerbo ſiue comprehenſa, ſiue expoſita, ut malesuada fames, & turpis egeſtas. In quo poëtarum eminet ſpiritus, naturæ magis, quàm artis. Hac eadem de cauſa acutam quoq; orationem reddunt uis ac proprietas ſingulorum uerborũ. Deniq; ea omnia, ad quæ uel excogitanda uel intelligenda opus eſt ingenij acumine. Vt uerbum aliter, quàm in communi ſermone poſitum, allegoriæ, ænigmata, translationes crebræ ex reconditis rebus erutæ, interrogationes argutæ, ſententiæ, quales non facilè quiuis inueniat, uti eſt illa apud Ciceronem: Non idem eſt gratiæ & pecuniæ debitio, &c. Quintiliani oratio acuta eſt, & ea nota inſignitur à D. Hieronymo. Sed acumine facilè omnes ſuperat Ariſtoteles. Acumen circa res minutas anxiũ atq; affectatũ in argutias uertitur. Captiones ſunt falſa acuminis imitatio. Subtilitas rem aliàs ad tenuitatem perſcrutando, & reſecando deducit, aliàs diſcindit, & quaſi in particulas ſectam proponit ante oculos. Seneca de ſubtilitate Portij Latronis: Antequã dicere inciperet, ſedens quæſtiones eius, quam dicturus erat, cõtrouerſiæ proponebat. Quod ſummę fiducię eſt Ipſa enim actio multas latebras habet: nec facilè poteſt, ſi quo loco ſubtilitas fuerit, apparere, quum orationis curſus iudicium audientis impediat, dicentis abſcondat. At ubi nuda proponuntur membra, ſi quid aut numero, aut ordine excidit, manifeſtum eſt. Sic ille. Itaq; diſciſio illa & comminutio quæſtionum ad ſubtilitatem pertinebat, ut ſi quæſitum eſſet, ſitne Socrati ducenda uxor, ita proponebatur. Quid philoſopho, quid huic tanto, quid hęc Xantippe? & alia in hũc modũ. Tum ſubtilitas eſt, quum uſq; ad intimum penetratur rei propoſitę, & reiectis corticibus, nucleus oſtenditur bene purgatus. Eſt & alia ſubtilitas in uerbis propriis, aptis, naturalibus, cõpoſitione preſſa. Qui magnificè uolunt dicere, ſubtilitatem effugiunt: cui uirtuti contraria eſt craſſa oratio, quum de re multiplici & uaria inuolutè ac ruditer diſſerimus, pa-

rum admodũ expurgantes, aut diſtinguentes. Subtilia ſunt, quæ à Cicerone more Stoico in Tuſculanis diſputantur, uel de Finibus bonorum. Craſſa quæ ad Quirites, media & tanquam interiecta, quæ in in ſenatu. Atq; in his omnibus ſunt gradus.

ERVDITIO.

ERudita oratio eſt, quæ doctè, ac ſapienter de ſuſcepto argumento diſputat. Contrà, eſt indocta & ieiuna. Sunt quædam affectatæ & oſtentatrices doctrinæ. Aliæ ſimpliciores, & quæ altitudinem ſui gurgitis conſultò tegunt. Cuius generis ſunt Ciceronianæ. Quædam ſcholam reſipiunt, concinnatę argutijs illis, palæſtra literaria, quum ea crebrò inferuntur, quæ ſcholaſtico ſunt tyrocinio percepta. Eruditionem ſingula artium genera denominant. Literata oratio, phyſica, mathematica, diſerta, infans, balbutiens. Etiam ea quæ exercentur manibus, militaris, ruſtica, architectonica, & quæ uſus ſunt uitæ ac totius encyclopædiæ, prudens, cordata, diligens, patrisfamiliâs, qua continentur ſententiæ ſumptæ de uita. Tum quæ uulgo circumferuntur, quorum aliqua ad ſententias pertinent, ut Frons accipitio prior eſt. Alia trita ſunt quædam dicta ore plurimorum, unde adagia nomen acceperunt, quæ populus ob uenuſtatem aliquam in loquendi conſuetudine retinuit, quæ hoc ſunt gratiora & diuturniora, quum habent obſcuritatis aliquid, nam expoſita uileſcunt breui. Iam dicta & facta magnorum uirorum, & quæ reſponſa Græco nomine apophthegmata dicũtur, quorum nonnulla uſitata in prouerbia ceſſerunt. Adde his omnia quæ de ueteris memoriæ recordatione deſumuntur. Vnde oratio dicitur memoriæ cognitione uel adiuta atq; inſtructa, uel deſtituta.

IVDICIVM.

IN iudicio eſt ſana oratio ſenſis, haud ſecus, quàm de ſanitate uerborum Cicerone autore paulum antea expoſuimus. Oratio acriter excogitata fit, quũ res eius ſunt ad acutiſsimũ ingenij examen perpenſæ, uſu atq; eruditione adhibita, quã res illæ capiũt. Iudicia hominum ſunt uaria. Nam tum ingenij acumine ac ui diſtinguuntur, tum eruditione, tum etiam experientia rerum uſu collecta. Hinc ſtatera ſapientum, & trutina uulgaris, quaſi prouerbio quodam feruntur. In iudicio reponat quis, ſi uelit, ſapientem orationem, quum maior & uehementior mentis uis ad ſublimia ſe extollit, & in abdita ingerit naturæ uel corporum uel mentium. Sapientia nonnunquam pro prudentia ſumitur. contrariæ harum demens, inſana, fatua. Solidæ orationes ſunt, quum nõ in ſpeciem tantum aliquid uidentur dicere, ſed ſi quis excutiat, & enucleet, multum deprehendet intus latere. Contrà inanes ſunt, quemadmodum multa uulgo recepta, quæ gratiæ alicuius lenocinio ſe inſinuarunt, & placent. ut quanto præſtat habere, quod profundas, quàm poſsidere, quod reſerues. Quod in contrariũ quoq; conuerſum propter antitheton allubeſceret. Offuſcat enim exterior decor iudicia cenſentiũ, nec quid inſit conſiderant, quemadmodum in humanis corporibus. Huiuſce rei exemplum eſt apud Senecã. Mindius, inquit, dixit tetracolo. Seruiebat forũ cubiculo, prætor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Hanc ideo ſententiã retuli, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis ſententijs curamus, ut numerus conſtet, non curamus ut ſenſus. Sic ille. A. Gellius exemplũ aliud refert ex oratione Tib. Gracchi, Inter ſepulchra monumenta ſunt, quod quum ſit inane ac friuolum, arridebat propter tinnitum. Sunt, inquit Cicero, quædam ſententiæ magis concinnæ quàm probabiles, quales ſunt ſophiſtarum. Neq; uerò idem eſt oratio plena, & ſolida. Plenum eſſe poteſt raro & tenui refertum corpore. Solidum eſt forti ac firmo. Ita oratio Fabiani non erat ſolida, ut inquit Seneca, ſed plena. In iudicio eſt conſilium, quod uel rectum eſt ac ſimplex, quum non aliud ſenſu dicentis tegitur, quàm uerba præ ſe gerunt. Obliquum uerò, & tectum, & ſimulatum, quum aliquid occultatur, uel propter neceſsitatẽ, uel propter commoditatem, ſicut de conformationibus dixi. Prima Ciceronis actio in Antonium tota eſt obliqua, non enim tunc conueniebat apertè reſiſti Antonio adhuc, ut uidebatur, ſanabili. Ad hanc partem faciunt figurata, quæ ἐσχηματισμένα nominantur. Item uerba ambigua, & ſententiæ amphiboläe, & ratio tota extenuationis, ex qua multa ſunt deſumpta in Miloniana Ciceronis, & potiſsimũ quum narrat, Fecerunt ſerui Milonis, neq; imperante, neq; ſciente, neq; præſente do-

te domino, quod suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset, quàm callide crimen facit cum omnibus cõmune, certè uoluntate? Nec apertè dicit, Serui Milonis occiderũt Clodium, quod uerbum habuisset inuidiæ permultũ. Itaq; molliuit, nec minus dixit tamen, quando quidem quid factum esset, nemo ignorabat. Nec illud minus cautè: Quid porrò quærendum est? factũm ne sit? at cõstat. à quo? at patet. minus graue, quàm si dixisset à Milone. Et quum pro P. Sylla cogitur facere mentionem cõdemnationis illius de ambitu in petitione consulatus, quanta cautione locũ illum attigit, ne causæ officeret? Honestatis, inquit, & dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem. Sed in illo oratore plurima sunt huiusmodi exempla.

AFFECTVS.

SVmunt orationes nomina uel ex dicentis affectu, uel qualitate eiusce rei, de qua dicitur. Vt orationes meticulosæ, iracũdæ, inuidiosæ, criminosæ, rabiosæ, liberæ, furiosæ, ardentes, concitatę, remissę, sedatę. Quę non sunt loci huius. Nihil enim ad orationis naturam, sed ad dicentem, aut materiam. Sicut nec illæ, quæ ex uitijs aut uirtutibus ducunt appellationes, pia, iusta, moderata, temperans, fortis, prouida, impia, blasphema, ignaua. Quemadmodum uerò hominum animi uel cõcitentur, uel placentur dicendo, hoc nostræ est obseruationis, qua de re mox disseremus.

MORES.

MOres plurimi sunt, sed eorum plerisq; alibi sunt à nobis expositi, nunc de præcipuis, & qui maxime ex usu sunt discentium. Puerilis est oratio sententijs paruis, leuiculis, friuolis, nimiũ uulgaribus, nõ satis animaduersis, tum argumentis infirmis, locis inanibus, excursionibus ad fabellas, & nugas, iocis frigidis, lusibus, quibus capiuntur pueri, humilibus translationibus, & minime in loco, crebris figuris, similiter cadentibus, & desinentibus, quod ut puerile annotauit Dionysius in Isocrate, tinnitu compositionis, & delitijs comparatorum, uerbis impropriis, compositione obscura. Iuuenilis minus est inepta, & putida, calore pugnaci, nonnunquam sine causa, immodica, atq; etiam aliquando importuna, accurata omnibus ornamentis illustris, compositione concinna, & suauis. Quantis illa clamoribus, inquit Cicero, adolescentuli diximus de supplicio parricidarum, quæ nequaquã satis deferbuisse post aliquanto sentire cœpimus. Virilis & matura est, à qua importunitas illa, & feruor abest. Domitij Afri cõmendatur maturitas, in qua nihil est acerbum, aut non sui temporis, uel loci, quamuis uiriditas illa habet suam indolem, & spem ostendit bonæ frugis, sicut in Cælio, quem Cicero defendit. Audacia ex iuuenili ardore nascitur, in usurpandis uerbis & sententijs. Cicero orationem uocat audacter exultantẽ illam Demosthenis pro Ctesiphonte post medium, ubi enauigauit è cautibus. In audacibus cõnumeratur periculosa, & temeraria, quæ uerba & translationes, & sententias usurpat proximas uituperationi ac reprehensioni, in quibus, quum feliciter cedunt, plus ualuit casus, quàm consilium. Quintilianus Horatium dicit multis figuris feliciter esse audacem. Exit nõnunquam hæc tanta audacia in furorem quendam, & γιγθσιασμὸν, qualis est magnorum uatum. Huic contraria est oratio meticulosa, circumspecta, pedetentim ingrediens. Mitis est oratio, quum deferbuit, nec calorem illum retinet uirilem, quæ etiam senilis censetur, remissa uerbis, & copia, remissa tractatione affectuum, & pugnacitate argumentorũ, ornamentis quoq; & cultu diminuto. Tales sunt ferè Antoniani, de quibus Cicero dicit incanuisse orationẽ suam, & quasi habere iam suam senectutem. Grauis oratio fit sententijs magni ponderis, profundæ intelligentiæ, argumentis solidis, & firmis magis quàm argutis, aut cõtortis, affectibus moderatius cõmotis. Circuitus solutiores sint, modò ne diffusi omnino, ac dissoluti, membra longiora, trãslationes parciores, ac tutiores, figuræ & schemata rariora, uocales longæ, sonus firmus, & robustus, asperitas nonnunquã, & impedimentũ orationis, & illa tanquã sufflaminatio orationem grauiorem præbet: quemadmodum in motu corporũ. Quare & hiatus huic proposito conueniunt. Nam & grauem orationem imitando os diducimus, atq; inflamus. Quod præstat continuatio uocalium, ut apud Ouidium de maiestate. Quoq; die partu est edita, magna fuit. Et Cicero: Cuius ego nomine ipso recreor. Verba aliquot antiqua interspersa senilem orationẽ reddunt,

ac proinde grauẽ. Deniq; ſermo proximi ſeculi grauior uidetur, ut Salluſtij Criſpi, propter authoritatẽ antiquitatis, dum non tranſeat in obſoleta penitus, quæ ex uſu abierũt, prorſumq; perdiderunt gratiam. Itaq; grauis fit ſermo, ſi à peruulgato illo & protrito ad quoddam alterum diſcedat ſimplex ſeniorum hominum, quod fit propriis & naturalibus uerbis, aut translatis uſurpandis utriſq; more ueteri, uel trãslatis aptè ac peritè. Simplicitas etiam uſus cõmunis plus habet grauitatis, quàm ſcholarũ acumen. Eſt item grauitatis, ſeu ſobrietatis potius, quę grauitate clauditur, trãslationes, & ſuperlationes moderari, ut ſic dicam, ut ita loquar. Eſt quoq; maioris grauitatis aſſeuerare ſententias, minoris autem cunctanter eas ponere. Ad grauitatem facit paucis uerbis magna ſenſa concludere, item ad acumen. Congruit etiã grauitati non leuia & minuta perſequi, atq; explicare, quod ferè Aſiani peccant, quæq; facilè cuiuis eſſent obuia, leuis eſt enim oratio eiuſmodi, depreſſa, ſine pondere. Extremum grauitatis eſt ſanctitas, ſicut in ſenibus ad ſummum ueneration is ſanctus ſenex, uerbis & toto ſenſu incorrupta, & undiq; uenerabilis, ut nec iuuenile quicquã ſapiat, & immaturũ, nec prauum aut proteruum, qualis dicitur fuiſſe M. Bruti. Eſt enim huic contraria delitioſa, laſciua, ludibunda, quum ſemper ludit omnibus translationum generibus, & figuris, & ſchematis, & periodis contortis, & comparatis, tum ſententiolis argutis, concinnisq;, molli ſtructura, & delicata, ſalibus, alluſionibus ad fabellas, ad hiſtoriolas, ad carmina, ad dicta in ſcriptoribus celebria. In quam orationis formam degenerauit ea, quæ aulica dicitur. Multorum itidem qui ſe enaſcentium linguarum ſtudio dediderunt. Quintilianus iam tum queritur orationem ſuorum temporum laſciuam eſſe factam, & delitioſam. Quod facilè eſt uidere in iis, qui circa illa tempora ſcripſerunt, Cæcilio Plinio, & Tacito, tum declamationibus, quæ Quintiliani ipſius titulo leguntur. Quæ mordacitate, & argutijs, & ambiguitate, atq; amphibologia, & diſſimulatione, & obſcuritatibus ludit, & dicacitate procaci, ac petulanti in ſcurrilitatem uergit. Quales fiunt quidam ſtudio dicacitatis, & ſalium. Vincunt nos Græci delicijs, nos illos grauitate ac pondere. Præ ſe fert imaginẽ grauitatis oratio ſeuera, plus etiam triſtis, à qua omnis abeſt cultus, nihilq; eſt quod audientem detineat, quali ſunt delectati Stoici, quiq; genus illud philoſophandi ſunt ſecuti, ut Cato Vticenſis, & Rutilius Lupus. Huius ſupremum eſt oratio moleſta atq; odioſa, quę non modò non delectat, ſed afficit tædio, cuius uerba ſunt anxiè conquiſita, translationes duræ, procul tractæ, figuræ ineptæ, compoſitio perturbata, ſenſa obſcura, loquacitas nimia, repetitiones crebræ, ſententiæ frigidæ, ac uulgares, & quamuis nulli non notæ, expoſitæ tamen diffuſius. Media inter laſciuam & grauem eſt læta, hilaris, iucunda: quod aſſequimur uel uerbis, & compoſitione, de quo antea ſumus loquuti, uel rebus quod ad alium locum pertinet, tum ratione ipſa dicendi florida, concinna, arridenti, lepida, & faceta tractatione rerum, qualem dicunt fuiſſe orationem Cælij, quod ex eius epiſtolis poteſt colligi.

DIGNITAS.

HOc loco nomen accepit oratio ab utentibus, urbana, peregrina, nobilis, popularis, plebeia, tabernaria, ruſtica, militaris, quę longius poſſunt diduci, magnifica, auguſta, philoſophorum, ſenatorum, ſcurrarum. Partim de his iam diximus in cultu. Nunc upantur hæ orationes ex uerbis, & translationibus, & loquendi formulis, argumentis, ſententijs, quæ cuiq; hominum generi atq; ordini ſunt apta, & peculiaria. Quintil. Nam meo quidem iudicio illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonũ, nihil agreſte, nihil incondítum, nihil peregrinum, neq; ſenſu, neq; ore, geſtú ue deprehendi poſsit, ut non tam ſit in ſingulis dictis, quàm in toto colore dicẽdi, qualis apud Græcos Atticiſmus ille redolens Athenarum proprium ſaporem. ſic ille. Differũt ruſtici ab urbanis quibuſdam uocibus pagorum propriis parum tritis ore ciuitatis, tum immutatione literarum, aut ſyllabarum, metaphoris, & omnibus ſimilitudinibus atq; exemplis de agro ſumptis, quod uidere eſt in uetere Romano ſermone, ut fuit olim is populus ruſticanus. Phraſi, argumentis, ſententijs iuxta captum & perſuaſiones illas ruſticas, pronunciatione craſſa, ut de Cotta dicit Cicero, qui ſe dilatandis literis à ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat. Interdum nimia ciuitatis affectatio peregrinitatem arguit. Quod

Theo-

Theophraſto contigiſſe perhibent, qui ea de cauſa hoſpes eſt à uetula Attica nomina-
tus. Eſt inter urbanam & ruſticam orationem genus quoddam medium oppidanum,
non ſatis conditum, & expolitum. Quale in Sepaſijs fratribus ſcribit fuiſſe Cicero. Nec
aliter hæc duo inter ſe diſtant urbanum & oppidanum, quàm nunc urbanum & au-
licum, quod modò ſit abſq; delicijs, & ineptijs. Percenſui genera & qualitates oratio-
num, eas quidem, quæ ad uſum diſcentium magis facerent, quàm ad intelligentiam ue-
terum, qui ſicuti initiò præmonui, uarij fuerunt in his appellationibus, multumq; ſi-
bi indulſerunt ipſi, quippe & diuerſiſsimis orationum generibus attribuerunt eaſ-
dem & eidem generi ac orationi diuerſiſsimas. Quæ uerò dixi, non ſolum de tota ſunt
oratione intelligenda, ſed de eius partibus, etiam de ſingulis quandoq; abſolutioni-
bus, & periodis. Nam in unamquamq; aliquod illorum nominum competit, nempe
ut humilis ſit uel excelſa, uel leuis, uel aſpera, uel culta, nel neglecta. Et ſic in alijs. Et
quemadmodum in hominibus biliioſus dicitur, non qui alium humorem nullum ha-
bet, nemo enim eſt talis, ſed qui hunc maxime: ſic oratio, qua parte plurimum ualet,
ea cenſetur. Perſecutus ſum non ſolum orationis uirtutes, ſed uitia quoq;, non quod
horum ſit uſus unquam aliquis, ſed ut ex eis intelligatur uirtus contraria, quam ſequa-
mur, à uitijs autem ipſis caueamus. Nec ſecus quàm inter homines alij aliàs habent do-
tes. Sunt qui in corpore, ſunt qui in animo, ſunt qui in fortuitis. Ille plane eſt heros,
qui undique magnus & ſuſpiciendus eſt, ille nequiſsimus, cui nihil horum adeſt: eun-
dem in modum de laudibus & uituperatione orationis iudicandum. Et appellatio-
nes quæ à nobis ſunt connumeratæ, non oratorum ſunt, ſed orationum. Nam, uti docet
M. Fabius, omnis ſpecies dicendi, quæ modò recta eſt, habet uſum, atq; id ipſum non
eſt oratoris, quod genus dicendi uocant. Vtetur enim ut res exiget omnibus, nec pro
cauſa modò, ſed pro partibus cauſæ. Quod quamuis ita ſit, in illa tamen ſimilitudine
generum poteſt eſſe diſſimilitudo formarum, ſicut eſt in animantibus, & ſtirpibus.
Nec humanæ facies obeſæ omnes ſunt inter ſe ſimiles per omnia, nec macræ. quod
in Atticis oratoribus declaratum eſt. Quo fit, ut ſummi eſſe poſsint, qui ſunt diſſimil-
limi, uelut in pulchritudine humanæ formæ. Idq; Cicero exemplo docet Cottæ ac Sul
pitij. In hiſce eſt frequenter adoleſcens exercendus. Reliqua enim quæ ſunt à nobis
omiſſa, uſu ipſe ſuo conſequetur. Hactenus expoſita ſunt nobis atque oſtenſa inſtru-
menta artis. Iam deinceps operi accommodari conueniet. Quæ actio quoniam pru-
dentiæ pars eſt, procul dubio in infinitum patet. Omnia enim prudentiæ ſunt eiuſmo-
di, quæ uarietatem recipiunt locorum, temporum, perſonarum, cauſarum. Sed nos ta-
men diſcentium ſtudia magis dirigemus ad uiam, quàm perducemus ad finem. Natu-
ra & exercitatio perficient à nobis inchoata. Sine quibus parum effectura ſit ars om-
nis, & quando prudentiæ opus præcipuum eſt, & antiquiſsimum, finem ſpectare. Hinc
quæ illi accommoda ſint diſpicere, operæprecium erit de primo uidere, quem in uſum
paratus ſit ſermo. Eum uerò conſtat Dei munere tributum humano generi, ut quiſq;
per eum foras ad alios proferat, quę mente apud ſemetipſum cõcepit. Hoc ſolum ſuffe
ciſſet in natura illa integra, & qualis è manibus artificis ſui prodijt. Scilicet in claritate
illa ingeniorum, & quiſq; facilè eſſet, quæcunq; uoluiſſet, elocutus, & audiens liquí-
do intellexiſſet, tum in tanta animorũ probitate ac ſimplicitate & dicens recta exprom-
pſiſſet, quæ ſentiebat, & audiens habuiſſet fidem ei quem ſuſpicatus non eſſet mentiri.
Nunc uerò tenebris animo inductis per delictum, ſola explicatio non ſufficit, quæ &
ab ignaro fit perperam, nec probè percipitur à tardo, nec habetur fides malo à malo,
rudi à rudi, ſiue quod ex ſeipſo coniecturam capit, quod poſsit falli, aut uelit fallere,
ſiue quod ex ipſo eodem, quem in mendacio aut errore deprehendit, ſiue experimen-
to ab alijs ſumpto. Quapropter quæſita ſunt ad perſuadendum argumenta, ut quod
homo dicens non euincebat, euinceret ratio dicentis. Captatur perſuaſio, & elicitur
fides duorum modorum altero, uerbis utique, uidelicet quod ad præſens inſtitutum
attinet, aut mente edocta à dicente, & adducta probabilitate rei. aut quum hoc parum
ſufficit, itur ad id, quod eſt in animo potentiſsimum, nempe ad affectiones, quæ per ty-
rannidem peccati uehementer inualuerunt in animo, ut regnum ac potentia ratio-

nis concussa, & debilitata est. Itaque concitati magnam inferunt animo uim ad eum in suam sententiam pertrahendum, & concientur leuibus de causis, uel concitati prius, sedantur à nobis, ut dimota nebula, aliud animo appareat, quàm antea. Nemo hic putet nos esse magistros malitiæ. Satius esset nullas omnino scire literas, quàm eas instrumentum facere prauæ libidinis. Affectus humano animo indidit is, qui nihil creauit malum. Hi ut pleraq; alia neutri sunt, boni, si rectè utaris, mali si secus. Potest enim ueritatis aut bonitatis efficacia ministerio affectuũ iuuari, quum non est ad manũ satis magnũ robur rationis, non uitio ueritatis, quæ ipsa fortissima est, sed nostro, qui quæ sunt in natura uerissima, non satis acutè perspicimus, uel ad dicendum, uel ad iudicandum, tum sancte ac pie inflammamur dicendo ad omne genus uirtutis, deterremur à flagitijs & sceleribus. Ergo persuasio orationis duobus uelut telis utitur ad expugnandam mentẽ, probabilitate argumentorum siue rationum, affectuum motu ad concitationem, aut ad sedationem. Sermonis quidem naturalis finis unus est, quem diximus, peruersitate autem ingenij nostri effectum est, ut alios quæsierimus, sicut in rebus omnibus. Principio necessitati est occursum, quam natura indixerat, hinc cõmoditati cõsuluimus, tum parata est oblectatio, & delinimentum sensuum animi, & corporis, etiam in ijs quæ ex se ipsis grauia essent admodum & aspera, ut passi toties, & uestiri, quæ quum sint infligendæ pœnæ pro delicto, fieri non potest quin ex se sint molesta. Post hæc inanissima sequuntur cõmenta decoris, & admirationis. Itaq; orationem defleximus ad ostentationem ingenij, ac facũdiæ, ut quales in ea essemus artifices, ostenderemus. Sunt qui opes, & magistratus, & magnam potentiam uenentur lingua, quę omnia speciatim percensere infinitum esset, ideoq; omittendum hoc loco, quum de arte præcipimus. In re autem ipsa unus est finis sermonis explicare, tres autem nostri probare, mouere, & animum oratione pascere, tanquam oculos ludis, aut pictura, quod detinere nominemus. Hi fines nostri sunt potius, quàm orationis. Nam sæpenumero sola explicatione persuademus, & concitamus animum, & quandoque lectorem tenemus, ut in historia & poëti. Hi fines omnes, quando in audientis perficiuntur animo, quemadmodum & à dicentis animo proficiscuntur, ita de intelligentia, quæ cuiq; res facilè persuadeãt, quibus moueatur, quibus capiatur, aut demulceatur, tractationis est de anima. Sed nos tamẽ nonnulla hic delibabimus, quo facilè intelligantur ea quæ nostro instituto conducunt. Ante omnia illuc semper animi spectet intentio, quid efficere uelimus, tanquam ad album quoddam in scopo, nam eo sunt conferenda iacula, ne aberremus.

DE DOCENDO.

DOcere non simpliciter sumitur, nam interdum est patefacere, ac ostendere, aliàs argumentis probare, & planũ facere, de quo in persuasione dicemus, nunc de priore ratione. Finis huiuscemodi orationis est intelligi, dicentis uerò explicare, quæ animo concipiat, & ad audientem perferre. Est enim quum intelligi uel non curamus, uel nolumus ab hoc, sed ab alijs, uel contrà, ab hoc uno, ut quum Cicero ad Atticum scribit, & Plato de rebus sacris. Quandoq; non statim uolumus intelligi, sed diligentiam excitare auditoris, quod fit in præceptis artium à nonnullis, tum in ludicris rebus, & ad eos audi tores, qui, quæ intelligentiæ sint expositæ, parui faciunt. Illud autem uitium est, quum planè, & disertè loqui conuenit, genere quodam sermonis delectari confuso, & obscuro, & cui interprete sit opus. Quod in Heraclito, & M. Antonio, & P. Rullo, & C. Mœcenate olim annotatum est, tum etiam patrum memoria in Apuleianis. Obscuratur oratio uel ex rebus, uel à dicẽte dedita opera uel uitio audientium per occasionẽ. Res quũ sunt uel reconditæ, quales numeri Platonis in cõpositione animæ, uel ex usu abierunt penitus, ut Vitruuij penè omnia, C. Plinij permulta, difficilem intelligentiã sui prębent. Dicens obscurat dictionem, & sensa, modò uerbis simplicibus, modò cõiunctis, simplicia usurpat insolita uel nouitate, uel uetustate, utrunq; enim est ęquè inconsuetum, tum transfert obscurè, & procul, utitur ambiguis uocibus, alludit ad fabulas, ad historias ignotas. De compositione obscura, dictum est primo uolumine, quo loco & de perspicuitate sermonis disseruimus, ne hic habeamus repetenda. Officit auditor sibi ipse, & quasi luminibus obstruit ruditate, tarditate, inaduertentia. Occurrendum est his tribus, quate-

quatenus fieri posſit, ſi intelligi omnino cupimus. Primum tollenda eſt in aduertentia, & attentio excitanda, nihil inferendum eſt, quod attentionẽ auertat, uel remittat. Quocirca quum attentio eſt prorſum neceſſaria, non probo admiſceri ſermonem auditori ignotum, dum enim quid illud ſit quærit, auertit animum à proximis ſententijs. Hac de cauſa nunquã Circero Græca uerba orationibus ſuis inſeruit. Pro Flacco, Græca prouerbia Latine retulit. Et pro Deiotaro quũ uerſum citaret, quem ad nunciũ mortis Domitij Deiotarus dixiſſet, partim ne audientiæ tenorem interpellaret, & attentionẽ perderet, partim ne oſtentatione inuidiam concitaret, & ſuſpicionem leuitatis. Erudienda eſt ruditas, & tarditati te accõmodabis, ne præcurras. Quæ nunc à nobis dicuntur ſummatim, mox explicabuntur per partes. Tum quænam oratio multum habeat lucis, demonſtratum eſt libro ſuperiore.

DE PERSVADENDO.

PErſuadere, eſt efficere, ut credat quis, id quod uolumus. Actionis huius finis eſt fides, inſtrumentum in propoſito, oratio. Nam & res quoq; perſuadent ſine uerbis, authoritas item, & uelut nutus quidam, ſi putamus eum eſſe, qui rem probè norit, nec uelit mentiri, unde eſt uetus illud, uitam maxime perſuadere. Nam in ingenio edocto, & uoluntate proba, ſita ſunt illa duo, uelle, & poſſe uerum dicere. Sed de hoc fidei genere, non eſt præſens inſtitutum. In oratione conſideranda ſunt duo, res, & uerba. Res probabilitate ſua, fidẽ faciunt. Quæ ſunt probabilia, & quis inter ea gradus, demonſtratum eſt in libro de probabilitate. Hoc autem loco, uidendum ante omnia, quid coneris probando, ac ſuadendo efficere. Quod probatur, in duabus quæſtionibus eſt ſitum, quarum altera, poſita eſt in re externa, altera in nobis. In re quæritur de ſubſtantia, ſit, fuerit, erit, poſsit eſſe, hoc, illud. Tum adduntur adiacentia talis, aut talis. In nobis poſitum eſt agendum, non agendum, quod eſt deliberationis, & conſilij. Finem, qui in quæſtione omni petendus eſt, & tanquam ſcopum quidam ſtatim uident, & eo dirigunt ſuam probabilitatem, & quaſi iacula. Quam enim rem duo contradicentes ambiguam faciunt, ea eſt quæſtio, & uelut ſcopus, ſiue re uera ſit aduerſarius propoſitus, ſiue animo fingendus. Alij non ſtatim eum proſpiciunt, & eſt alioqui interdum occultior ſuapte natura, nec deeſt, quum multi nullum eſſe ſcopum probabilitatis falſo arbitrentur, ſed ſolummodo intelligentiæ. Itaq; ad eum inueniendum, hac uia gradi conuenit. In quibus diſſertionibus contradictionem habemus, ac repugnantem, in ijs haud difficile fuerit, quid poſitum ſit in controuerſia, perſpicere. De quo enim diſsidetur, hoc utriq; eſt petendum pro ſua parte, ſiue infirmando, ſiue confirmando, qui à Rhetoribus ſtatus nuncupatur, & cardo, & caput cauſæ. Res publica optimè adminiſtratur iuſtitia, conuenit inter Athenienſem, & Macedonem. At iuſtitia melius ab uno adminiſtratur, quàm à multis, contrà dicitur. Hic eſt ſtatus: Alter contendit ita eſſe, alter non eſſe. Alteruter ſi euicerit, & in ſuam ſententiam repugnantem pertraxerit, finita eſt controuerſia. Vbi non eſt qui contradicat, ut quum gratias agimus, quum conſolamur, in orationibus nuptialibus, & funebribus. In his ſpectandum, quid uelimus efficere poſtremum. Si tantum propoſitum ſit aliquid exponere nihil ſollicito credant ne alij, nullo opus eſt ſtatu. Sin aliquid ſit animus probare eſſe, non eſſe, faciendum, aut ſecus, in omnibus diſtinctionibus temporum, res ipſa extrema non ſimpliciter affirmata, ſed per quæſtionem, ponet tibi ſtatum ob oculos. Statuum non una eſt ratio. Eſt quidam primus, & quaſi aliorum caput, & fons, quo referuntur minores alij, ad quod tenendum ne aberret mens, ſpectare debet poſtremam quęſtionem, qua ſublata, nulla eſt amplius dubitatio. Variæ illæ quæſtiones, de quarum unaquaq; peculiariter diſputat Cicero pro Milone, unum habent ſcopum ultimũ, an is teneatur pœna legis Corneliæ de Sicarijs. Tum ſi quis quęrat, an quia princeps ſuos negligit, idcirco habẽdus pro malo, ſi malus, an ei obtemperandum, ſi non obtemperandum, an ferendus ad tempus, an abijciendus continuò. Aut ſic, Humanus animus quia ſpiritus, ut Deus, an conditus ei ſimilis, ſi ſimilis, an illum intelligat, ſi intelligit, an factus ad religionem, an aſſecuturus pietatis aliquod præmiũ, an immortale, an id erit unũ fieri cum Deo. hoc iam nihil eſt ulterius. Sunt ſtatus aliqui, tanquã amplior. & aſtrictior, ut unus includat aliũ quemad-

modum uniuerſalis, & particularis quæſtio, Ducendæne ſint monachis uxores, an etiam omnibus ſacerdotibus. Socrati, an prorſum cuicunq; philoſopho. Alij ſtatus diſtincti ſunt inter ſe, Chriſtiani ne ſit non nocere, an etiam benefacere, non odiſſe, & amare, ut in epithalamijs an expetendæ nuptiæ, an gaudendum quòd hi matrimonio iungantur, accuſatur Socrates corruptæ iuuentutis, & contemptæ publicæ religionis. Sunt multi ſtatus inter ſe relati, ut in petitione hæreditatis, & in diuinatione de accuſatore deligendo. Nam ſi alij non conſequantur hæreditatem, aut non ſint accuſaturi, fit neceſſariò, ut hic conſequatur, uel accuſet. Eſt ſtatus geminus: Submouiſti ſacras pecunias: non ſummoui, & ſi ſummoui, non protinus feci ſacrilegium. Additur etiam tertia pars, nec furtum, additur quarta, ac ne iniuſtè quidem. quinta iuſtiſsimè, & reipublicæ utiliſsimè. Intuendum diligenter qua de re ſit diſſenſio, ne aberremus, & de eo quod opus non ſit, dicamus multa, de neceſſarijs autem pauca, uel nihil. Nec minus contra quem dicas, & tu qui ſis. Immoderatio, impudentia, petulantia, officij oblitio, etſi ſui ipſius, odioſiſsima ſunt, & ad perſuadendum uehementer noxia. ut ſi acriter inuehatur diſcipulus in præceptorem, filius in patrem, priuatus in ſuum magiſtratum, iuuenis in ſenem, cliens in patronum, & uirum bonum, in grauem, gratioſum, deniq; eum, quem auditores amẽt, & reuereantur, quemq; amari, & coli oportere à dicente cenſeant. Cicero parcit in oratione de lege Manilia contrarijs, non parcit aliàs Catilinæ, aut Piſoni. Nam illic dicebat prætor in conſulares, homines gratioſos, & magnæ authoritatis, & utriq; conſulebãt reipublicæ, hic iam cõſularis in eos, qui ſubuertebant rempublicam: pro Murena mollius tractat M. Catonem propter exiſtimationem omniũ de illo, quàm Ser. Sulpitium. Argumentũ aduerſarij uel totidem uerbis referimus, uel augemus, uel minuimus, extenuamus, inflectimus, obſcuramus. Quum fiducia eſt, poſſe nos apertè confutare aduerſariam rationem, licebit accuratè proponere, interdum etiam irridendi illius gratia munimus eam, atq; exaggeramus. Quum eſt leuis, & de qua nulla ſit ambiguitas, ſola ſufficit, relatio ad depulſionem. Quum uerò eſt id argumentum, quod poſſit nos premere, extenuamus eius robur, referẽdo primum nudius, atq; inermius quàm fuerat propoſitũ, uel ut reddamus imbecillius, uel detorqueamus ictum aliorſum, uel obſcuremus plagam, quàm accepimus, ne cum deformitate noſtra intelligatur ab audiente. Si non perinde eſt in promptu coargui contraria, ut noſtra confirmari, nihil attinebit quæ à contradicente obiecta ſint referre, ſed quoad eius fieri poterit abducere mentem audientis à memoria illorum, & ad cogitationem noſtrarum rationum transferre. Idem faciendum eſt in ſuſpicioſo auditore, quiq; leuiter quibuſuis in contrarium argumentis nutat, ad eum præſtabit noſtra argumenta explicare, diſſimulatis omnino contrarijs, aut tacitè dilutis, ac latenter. fortiſsimum argumentum, tanquam maxime ſtrenuus miles, & Achilles quidam, in acie minimè occultandus, ſed ſubinde proferendus, ſi quis alius, nec tegendus illius ictus, aut acies ferri retundenda, ſed aperienda, quam facit, plaga, niſi ſi quem forte ex inſidijs petamus. Nam ſæpenumero ita uibramus ictum, ut magis ſentiatur illius effectus, quàm uulnus appareat. In quo auditorum ſunt & mores, & ingenia ſpectanda. Sunt qui uelut futuræ ſe parant pugnæ, ut reſiſtant, & prælientur. Alij uinci non recuſant. Alij non ſuſpicantur pugnã futuram, ſed ſimpliciter actum iri, arte, atque argumentis ſepoſitis, recta quadam expoſitione, haud aliter quàm ex ijs, qui ſecandi, aut urendi ſunt à medico eſt: qui nolit omnino, eſt qui uelit, quidam nec ſuſpicantur quidem. ijs qui uinci non recuſant, nihil eſt periculi, ſi tela, & arma oſtendantur, ut diſcipulis in ludo contracta, & contorta more dialectico argumenta, & ictum ſemper minantia. ad eos, qui repugnant, ita dicendum, ut nihil uideare minus quàm præliari. Securis non eſt pugna oſtendenda, ſed apertius paulo licebit manus conſerere, quàm cum prioribus. Pugna aperta eſt, quum uel præfaris te uelle quippiam argumentis euincere, uel id modus ipſe argumentorum facilè declarat, ut quum ſunt ad formulas dialecticas, & uerbis & ſententijs ſuccincta, expedita, uibrata. Vtilius enim latent communi loquendi ratione, & diſſolutis & commutatis partibus, ut internis prælientur uiribus, non externo apparatu. Apud ſecurum celanda quidem ars, ſed licebit tamen argumentari detectius, quamdiu non ſentiet peti

ſe. Nam

ſe. Nam humanus animus, uel generoſitate, uel quod potius credo, arrogantia, haud fert facilè capi ſe, aut uinci, reſiſtit omnino pugnanti, ita etiam maximis argumentorum uiribus, & quibus penitus par non ſit, reluctatur, & aduerſus clariſsimã lucem oculos claudit. Quocirca ſubtilis illa & acuta colligendi ratio, qua dialectici utuntur, repugnanti, aut ſecuro, non ſatis eſt ad perſuadendum accommoda, ſed uulgaris & peruſita ta. Adeò ſcilicet eſt ſuſpecta ars, ut multis perſuadeat Cicero, priuſquam rhetoricen didicerint, poſtquam didicerunt, non perinde. Idcirco Demoſthenes Ciceroni à quibuſdam eo anteponitur, quòd minus artem præferat, minusq; ſapiat ſcholam, communi ſermoni accommodatior. Et tamen opus eſt ad perſuadendum arte, quod pleraq; probabilium leuia per ſe ſunt, atq; infirma, niſi à dicente adiuuentur, ac confirmentur. Validiore opus eſt, ac munita magis oratione, ubi ſtat ex aduerſo inimicus, & repugnans, quàm ubi nullus diſsidet, aut ſi quis diſsidet, amice id facit, ac familiariter. Licebit etiam apertè adhiberi artem cõtra aduerſarium, ſi non tam illi perſuadere quippiã contendis, ut ijs, qui adſunt. Verba ſint ea, quę ut uim habeant, & nõ difficulter intelligantur. Quibuſdam expedit quæcunq; dicant, ſtatim intelligi. In hos competit uetus uerbum, Loquere ſimplicius, modò apertius. Omnia quæ hi dicent, ad captum eorum accõmodabunt, à quibus intelligi ſe cupiunt. Verba, & metaphoræ ſint illis notæ. Etiã ſolœciſſandum, & barbariſſandum, ſi res ita exigat. Satius eſt uerbi facere iacturam, quàm rei. Valet nõ rarò ſimplicitas hæc ſermonis, ad auertendã ſuſpicionẽ artis. Nemo enim metuit inſidias in ijs quæ aperta & explanata eſſe cenſet. Multo erit ratio diuerſa, ſi non tam laboret ſtatim perſuadere aut intelligi, ac paulo pòſt melius, certiusq;. Sunt apud quos, è re eſt doctè loqui, propter authoritatem, quæ illis una perſuadet, uel ſine rebus. Oratio ſit aſtricta, neruoſa, lacertoſa, uibrans, pugnans. Authoritati conuenit grauis, & minus cõtorta. In ijs de quibus erit quæſtio, Quintilianus præcipit, ut meminerimus, nõ athletarum toros, ſed militũ lacertos eſſe adhibendos. Non improbantur repetitiones in fortiſsima argumentatione, & ſenſuum ac uerborũ redundantia, infigendi gratia, ne excidat. Illud perpetuò eſt in intentione perſuaſionis obſeruandum, debere eſſe maiorẽ de rebus, quàm de uerbis curam. Nõ eſt deſerenda res propter uerbi alicuius lenocinium. Rectè Anneus Seneca: Horridi, inquit, declamatores, fidelius tuentur colores quos propoſuerunt, nulla ſententiæ dulcedo ſurrepit, nullum ſchema ſollicitat.

DE MOVENDIS AFFECTIBVS.

AFfectus eſt facultas animi, qua de bono uel malo opinato mouemur. Sumitur quandoq; pro motu ipſo, qui à Græcis πάθος nominatur. Id uocabulum M. Tullius perturbationem uertit, ſed intelligatur modò res, de uerbis non erimus anxij. Bonum uoco id quod prodeſt, malum quod obeſt. Ad bonum impellimur ut ſequamur, à malo auertimur ut uitemus, in qua rei ſpecie uel contrahimur uitabundi, uel accendimur repulſuri. Affectionũ duo ſunt fontes præcipui, amor erga bonum, odium erga malum, reliquæ ex his naſcuntur, lætitia de bono præſenti, mœror huic contrarius. Spes & metus, fiducia & deſperatio, fauor indignatio, ira, miſericordia, quæ & in præſens, & in præteritum, & in futurum patent. Quorum omnium exactior tractatio, non eſt loci huius, ſed propria librorum de anima, nos hic non quibus moueantur, aut reſidant rebus, ſed quibus uerbis, quaq; oratione diſſeremus. Affectus duobus modis mouẽtur dicendo uel expreſsione eorũ uerbis dicentis, aut rebus agentis, uel oratione materiæ accommodata ad eos eliciendos ſenſis & uerbis: de utriſq; pariter tractabimus, quoniã utriſq; mouent. Qui affectus de bono ſunt, & rectà ex amore naſcuntur, ut fauor, lætitia, miſericordia, mitiores ſunt, quàm qui ex odio, nempe de malo, quos ſæuos, atq; atroces experimur. Mouemus in re auditoris, uel in aliena, acres affectiones aut manſuetas, hunc in modum. Principio unumquodq; animal ſibi ipſi eſt naturæ ductu, & inſtigatione cõmendatum, ſed natura noſtra uitiata factum eſt, ut tenerius ſe quiſq; noſtrum amet, quàm oporteret. Quo fit, ut cõtractus uniuerſus calor introrſus, relinquat exteriora frigida, quare nemo non eſt ſuarũ rerũ iudex iniquus fauore ſui immodico, facileq; eſt in rem ſuam cuiq; perſuadere quicquid libuerit, tum & aduerſus alios gelidi exponimur prauis ſuſpicionibus, odio, indignationi, iræ. Hosq; affectus promptius eſt concitare,

quàm fauorem & miſericordiam. Accidit huc quod nõ eſt operoſum perſuadere malo, alios eſſe malos, & experto multos malos, hunc eſſe aliorũ ſimilem, quem nõ pernouit. Hæc cauſa eſt, cur mali uiri, & ſenes, ſuſpicaces ſunt, nec facilè adducuntur, ut alios eſſe bonos exiſtiment. Mali coniecturam de ſe ipſi faciunt, ſenes de experimentis. Qua iudiciorum peruerſitate effectum eſt, ut nulla fermè ad plurimos ſit opus arte concitando odio, magna uerò ad amorẽ impetrandum. Sed in uniuerſum affectiones ipſæ inter ſe, & cum ratione admirabilem obtinẽt naturæ artificio harmoniam, nec minor eſt ars neceſſaria illis pulſandis, quàm fidibus, ne altius, neue demiſsius ſonent, ne ſine proportione ac modo, id eſt ne maioribus ſentẽtijs aut uerbis, neue minoribus quàm cõuenit, ne alienis, ne parum in tempore ac loco, neu affectus, quos in alios concitare tentas, in te inſurgant odio, uel deriſu. Quapropter non cuiuſuis eſt tentare affectũ impellere, ea enim fiunt in eiuſmodi tractatione, & dicuntur, quæ inepta ſunt penitus apud quietos. Quàm multi ſunt, qui ea ipſa, quibus in re aliena dederant lachrymas, paulo pòſt ſedati & frigefacti rident. Imò & pudet eos lachrymaſſe, ſicut cõmotos eſſe quoſdam ad iram & indignationem re, ut ipſis tum uidetur, leuiſsima. Ante omnia conſiderandum, qui nos ſimus, qui illi, quos agitare uolumus, aut ſedare, quod eorum iudiciũ de rebus, quibus plurimum tribuunt, quibus parum, in quos affectus ſint procliues, à quibus alieni, ex quibus in quos leuiter tranſeant, ex ingenio, perſuaſionibus, moribus, ætate, ſexu, ualetudine, habitudine, conditione, loco, tempore, omnibus deniq; quæ perſecuti ſumus in probabilitate. Induenda mens illorum, & totum ingeniũ, tantiſper, dum quæ ad rem noſtram faciant, excogitamus, ponamusq; nos illorum loco, id eſt contemplemur ſedulo, ſi nos eſſemus illi, hoc eſt ſi nobis ita eſſet de rebus perſuaſum, atq; illis, quibus tandẽ in præſenti negotio moueremur, aut ſedaremur. Hæc phantaſia mirificè eſt ad inuenien dum quæ opus ſint conducibilis. Nos ipſos quoq; norimus, qui genere, ætate, exiſtimatione ſapientiæ & uirtutis, dignitate, opibus. Affectus, ut ex iudicio naſcuntur boni, & mali, facilè is concitabit, aut pacabit, qui de hiſce rebus bene credetur, & poſſe cenſere & uelle. Itaq; puero & fatuo, & hebeti, & experti rerum, de quibus agitur, ægrè animus cedit, ut quoquam impellatur, non enim credit bene ſtatuere eos ut odioſum, quia pro malo habet, non putat uelle rectè iudicare. Cui bene cupimus, is parua opera quam libuerit affectionem in nos transfundet, uel quia uir bonus, quiſquis amatur, creditur, ideoq; nolle mentiri, uel propter ſimilitudinem animorum, quæ eſt in ijs, qui mutuo diligunt. Etiam qui non eſt charus modò ne odioſus, connexione quadam naturæ affectus cõciet, ſi uerè ſit motus, uel probè ſimulet ſe motum, modò ne rationis limites perturbationis impotentia excedat. Mouemur eadem ratione alienis caſibus tanquam noſtris, & nos in eorum uicem ſuccedimus, ſicut ferũt de lyris ad eandem proportionem, & concentum tenſis, ut chorda quapiam in una tacta, in altera moueatur huius ſimilis. Ergo deſcriptiones alienorum malorum aut bonorũ, ut in hiſtorijs, concutiunt noſtros animos, & alioqui in ijs quæ eſſe fabuloſa ſcimus, exhilaramur, ridemus, damus lachrymas, ſperamus, metuimus, odimus, indignamur, fauemus, iraſcimur, idq; tanto magis ſi uelut ob oculos ponantur, ut non narrari credas, ſed agi, ut iam non moueant nos affectus alieni, ſed caſus ipſi, tanquam ſi nobis aut noſtris contigiſſent. Ergo res aduerſas & miſerabiles dolemus, etiam ſi hi non doluerint, qui ſunt perpeſsi, imò tanto magis, quo illos indigniores iudicamus ea ſorte, uelut in noſtris martyribus, in uiris fortibus, in caſu puerorum, quem ipſi non intelligunt. Nam illa uel animi uirilis magnitudo, uel puerilis ſimplicitas, miſericordiam ſui eliciunt. Affectus ut medij ſunt inter mentem & ſenſus, his tamen quàm illi coniunctiores, ita ijs quæ ſub ſenſus cadunt, citius irritantur, quàm ijs, quæ ſola cogitatione comprehenduntur. Ideoq; rebus ſingularibus celerius quàm uniuerſalibus. Validius enim eſt ad affectũ ſi dicas, Huic homini dedi ueſtes & pecuniam, inſtruxi eum eruditione, ornaui dignitate, at is nunc eam refert gratiã, ut me ſpoliatũ uelit domo & uita: quàm ſi dicas in genere, Graue eſt homini cui ueſtes dederis, & cætera, ab eo ſpoliari re familiari ac uita. Niſi ſi prius de homine illo ſingulari ſis loquutus. Tum promptius in pectora deſcendunt planius dicta, & apertius, quibus nõ eſt opus intentione iudicij, quàm acuta, quæq; non ſtatim obuia ſunt intelligentiæ, uiſa

quoq;

quoq; quàm audita, quippe ſenſus hic magis internus eſt, quàm uiſus. Mentis uerò actiones contrariæ ſunt affectibus, eorumq; impetus retardant. Quòd ſi commoti ſint, lente comprimuntur, eo quod non ſtatim in tanta animi caligine proſpicitur. Nec Ariſtoteles immeritò rationes dialecticas ad animos concitandos inefficaces eſſe cenſuit, propterea quòd ex uniuerſalibus colliguntur, & ad eas intelligendas ſpeculatione mentis eſt opus. Adde quod multum habent artis, quæ eſt hic potiſsimum celanda. Omnia argumentorũ genera ad mouendum, & ſedandum ſuo loco proficiunt, ſed potiſsimũ exempla, propter ſimilitudinem naturæ, tum comparationes, imagines, ſimilitudines, quæ ſunt ſenſibus uicinæ. In effingenda perturbatione uehementi, oratio debet eſſe plena argumentis uariorũ iocorum, id enim exprimit ardorem animi permulta diſcurrentem mira celeritate, uelut ſcintillam, quæ uno aliquo in loco nequit ſiſtere. quod Macrobius in Saturnaliſs docet ex oratione Iunonis apud Vergilium libro ſeptimo. & indignitatem necis Agamemnoniæ Diomedes oſtendit à dignitate, Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achiuũm. à coniunctis, Coniugis infandæ. à loco, Prima intra limina, & quæ ſequuntur. In maximo dolore, inquit M. Fabius, nulla eſt obſeruatio artis, ſed ab exordio uſq; ad ultimam uocem continuus quidam gemitus, & argumentis uti licet miſtis & confuſis, ita ut in ipſa probatione magis emineant. Segni affectioni ſtimulandæ congruunt ſententiæ acutæ, uibrantes, crebrę. Etiam in dolore, quum eſt animus mœſtitia illa immerſus, uelut pungendus eſt contorta, acuta oratione, interdum etiam modulata, & excitandus, ut audiat atque intelligat quæ dicimus, ſicut in luctu graui. Quum uerò animus feruet, continendus in ardore magnis argumentis, ſed breuibus, ſententiis concitatis, ualidis, neruoſis, atq; iis crebris, audacibus, periculoſis, dum ne puerilibus ac inanibus, nam uerbis ſolis nunquam affectus intumeſcit. Haud magis quàm ignis ſolo flatu, quum non ſubeſt materia, quæ ſi ſubſit aliqua, magnopere inflammatur uento. Sidit affectus diffuſa oratione, ut tempeſtas, quum uentus ſpargitur & fit imbecillior. Ita ad permulcendas Achillis iras, Phœnix apud Homerum, longas ordítur fabulas, quo animi intentione aliorſum conuerſa, remittat ſe impetus ille ardentis cordis. Dicere cõtrà ueras aut receptas ſententias, uel uerè, uel ueriſimiliter, cõmoti eſt, & feruentis, ut in ira atq; indignatione, qualia ſunt: Non ſatis hominum naturam animaduertit, quiſquis iuſsit, ut noſſemus nos ipſi, quid enim aggredietur præclarum, aut excelſum, qui id egerit? Verè autem ſic dicitur, uetus illud neſcio cuius ſapientis, Ama tanquam oſurus, immò ama tanquam nunquam oſurus, in quo ſubijcienda eſt, uel ratio, quæ enim uera & bonæ fidei amicitia relinquetur in uita, ſi quiſq; ita amicum amet, ut fieri poſſe inimicum cogitet? Vel authoritas, quanto de hoc melius Cicero, quàm Bias ille, ut opinor. Eodem modo dicitur contra leges, contra mores, ut in multis declamationibus Quintiliani, & apud Ciceronem. Sententiæ quoq; non uniuerſaliter ueræ, poſitæ tamen uniuerſaliter, in animo cõmoto non dedecent. Ceu ſi quis offenſus à uicino dicat, nihil eſſe in uita uicino malo importunius. id qui uicinum non habet malum, facilè credit, qui habet, nihil putat dici poſſe uerius. Sententiæ peruulgatæ peraccommodæ ſunt ad mouendum. Nam ſtatim eas recipit auditor, quia communes. Lentioribus & mitioribus affectibus ſententiæ congruunt mitiores, grauiores, petitæ ex intima philoſophia, uel obſeruatione uſus uitæ. Vt apud Ciceronem captantem miſericordiam populi pridie quàm iret in exilium. In eadem oratione, & pro Rabirio perduellione, & pro P. Sylla imploratio deorum elicit miſericordiam, quòd ad memoriam numinis molleſcunt animi, partim amore, partim reuerentia, & quod ea res ex conſcientia integra, & ſecura uidetur naſci, quæ Deo manifeſta eſt, quem aduerſum ſe inuocat, quiſquis in teſtimonium adducit rei falſæ, aut prauæ. Dictio erit in mitibus uulgacior, ſimplicior, & affectui ſuo ſimilis, mobilis, modeſta, manſueta, grauis. In concitatis, translationes aſperæ, tractæ, procul petitæ, quales ſunt in tragœdijs. Indignatio & irriſio, & contemptus, recipit nonnunquam ſpurca uocabula, ut in Satyra. Conſumitur enim reuerentia aduerſus magna ſcelera, & noſtri auditorumq; fermè obliuiſcimur, dum in illa inuadimus. Seneca tamen prudenter nos ad moderationem reuocat. Diſcedendum eſt, inquit, longè ab omni obſcœnitate uerborum, & ſenſuum. Quędam

ſatius eſt cauſæ detrimento tacere, quàm uerecundiæ. Feruntur etiam uerba antiqua, extranea, conficta. Congruunt iræ, & perturbato animo uerba grandia, atrocia, compoſita ex multis, ut in tragœdia ampullæ & ſeſquipedalia uerba, ſicut Horatius inquit. Acrimoniæ ac uehementiæ apta eſt oratio commatica, item productio ſpiritus. Similitudo commatum in eodem ſpiritu ad contentionem facit, uariatio ad delectationem & expoſitionem. Ille nos in libertatem aſſeruit ſuo ſanguine, illi placatus, pater hominum ſcelera condonauit. Non eſt idem mutatio uerborum & ſenſus. Quum enim ſenſus ad aliud genus ſe transfert, non idem eſt ſpiritus. Quum uerò mutantur uerba, poteſt nihilo ſecius manere idem. Subita in affectum irruptio, tumentem illum teſtatur, nec poſſe regi, aut contineri, quin foras ſe proruat. Quouſque tandem abutere patientia noſtra, Catilina? Semper ego auditor tantum? Verbi aut ſententiæ crebra repetitio ex affectu eſt permoto, qui urget animum, & ſubinde ad ſe reuocat, nec ſinit euagari longius. Confuſionem & obticentiam, turbatus animus parit, ut aliàs docui. Licet enim minus interdum dicere quàm oportet, rapiente nos affectu, modò ſatis intelligat auditor, quid uelimus, alioqui nihil dixerimus. Magnum & ardentem affectum oſtendit interrogatio, eius rei quam nemo poteſt ignorare. Viuimus in tenebris? quid iſtuc eſt, uigilamus an dormimus? Sunt hæc uera quæ cernimus, an falſis imaginibus deluduntur oculi? Si in perſuadendo diſſimulanda eſt ars, quanto magis in mouendo, quod eſt delicatius? Idcirco dialecticæ diſputationes minimè ſunt, ut dudum dicebam, huic propoſito idoneæ. Eliciendus eſt affectus latenter, non cum eo manifeſto pugnandum. Irrependum, non apertè irrumpendum. Verum quum iam cœperit ardere, fortioribus armis pugnabimus. Verba omnia & uniuerſa oratio erunt accuratiora, ſublimior compoſitio, illuſtrior, ſanguinis ſatis, carnis non multum, contorta, uaria, lacertoſa, torrens, affectioni ipſi ſimilis, quæ ubi incaluit, ſi modò mentem non ſecum rapit, omnia effundit uiuidiora, & maiora. Itaq; erit ſtylus, ut Quintilianus ait, qui ſaxa deuoluat, & pontem, indignetur, & ripas ſibi peruias faciat, multus & torrens, qui audientem, uel nitentem contrà, feret, cogetq; ire quà rapit. ſic ille. Erit acuta magis quàm ſubtilis, audax, pugnax, feriens, ſuſpicienda, magnifica. Sedando affectui perculſo, contraria his conducunt, & eadem illa quæ diximus de miti. Acutè eſt ac diligenter obſeruandum, quæ potiſsimum res affectum ſuſcitauit, uerba, an ſenſa. Verba extenuanda, aut aliorſum auertenda, ſi ſimplicia aliquid effecerunt propter uim, uel naturalis ſignificantiæ uel translationis, aliis uerbis referendum infirmioribus. Amplificatio minuenda, quod quemadmodum fiat, iam eſt demonſtratum. Sin compoſitio, diſſoluenda, ut flacceſcente uento cadat affectus, exemplo eſt, quòd uidemus commoueri nos uerbis tragicis & metro. At eadem ipſa ſi ſubmiſsius dicantur, & diſſolutis pedibus, nihil obtinebunt roboris. Quæ figurate efferuntur, ſublata figura non idem poſſunt, aut certè aduerſariorum artificioſæ compoſitioni, artificioſa eſt obijcienda pro parte noſtra. Argumenta uel apertè ac recta acie oppugnabis, ſi ſit fiducia, uel eleuanda ſunt tacitè, uel auertenda. Si irrepſit callidè, qui mouit, ars eius patefacienda, & oſtendendum auditori umbris illum uanis agitari, quod ubi intelligit, ipſe ſuos ridet motus ſine cauſa, ut ſuas lachrymas, uel indignationem. Interim præoccupandi ſunt affectus, præmonendus auditor, quid alter dicturus, qua ratione, quo fine. Minus enim ualent ea iacula, & retundenda ſunt, priuſquam emittantur. Affectus omnis flacceſcit mora, præſertim de re aliena, nec immeritò dicitur. Nihil citius areſcere lachryma. Ideoq; magni in dicendo uiri in peroratione uehementer concitabant animos, quos ita ſtatim relinquerent, ne ipſis dicentibus in alium habitũ mutarentur. Siſtit etiam affectus cogitatione, quæ illum mouebat, aliorſum conuerſa. Ita obijciendum id de quo non minus operæprecium ſit cogitare, ut de repub. de re cuiuſq; familiari, de uita, de ſalute. Collidunt ſe etiam affectus tanquam undę in mari. Alius alium uel auget, uel minuit, uel tollit. Odium miſericordia miteſcit, fauor inuidia diluitur, ira amore, uel reuerentia. Riſus quoq; uel exhilaratione animi, uel conuerſa in ſe cogitatione magnos ſæpe & atroces motus compoſuit, iræ, indignationis, inuidię, quam facultatem, quemadmodum enim concludi præceptis poſsit, non inueni, naturalem eſſe omnino arbitror.

De te

DE TENENDO AVDITORE.

SEquitur quartum orationis munus, uel oratoris potius, quo tenere auditorum mentes cupit dicendo, nec oratio ad aliũ finem refertur, etsi ipse fortè alium præter hunc petat, nempe famam, uel opes, uel dignitatem. Hoc uerò cur delectare nominetur, equidem rationem non uideo. Est enim delectatio iucundus motus in sensu siue externo, siue interno. Oratio hæc alias mœstos dimittit auditores, alias lachrymantes, alias pauidos, ut in historijs & fabulis. Itaq; magis de detinẽdo nominetur, quàm delectãdo. Detinentur porrò homines oratione uel propter res, uel propter uerba. Res quibus capiuntur, siue delectatione continentur, siue admiratione, siue concitato affectu, quem nolint pendentem relinquere. Delectatur quisq; ijs rebus audiendis, quarum usu percipit uoluptatem, tanquam si illa spectet depicta in tabula, ut agricola sermonibus de satione & frugibus, sed magis cõdendis, quàm exercendis, si paulo sit pigrior, ut ignauus miles de uictoria, magis quàm de castris, de rapinis potius, quàm de statione, ac uigilijs. luxuriosus de conuiurijs, glorioſus de suis laudibus, ut dixit Themistocles, nullum acroama sibi esse gratius. æger de salute obtinenda, auarus de spe diuitiarum. Tum etiam ijs, quæ intelligit, ut carmen iucundius cognitum ignoto. Sunt & menti suæ uoluptates. oblectant nos fabellæ festiuæ, dicta acutè, cordatè, falsa & amarulenta responsa. Grauiores etiam capiuntur sententijs magno iudicio exsculptis, uiri probi exemplis uirtutum, studiosi arcanis earum artium, quibus sunt dediti. Iam res nouę, admirabiles, insolitæ, magnæ, atroces admirationem pariunt, ideo detinent. Nam audiendi horum cupidus est humanus animus curiositate quadam. Et in uarijs atq; incertis casibus perdet ex fine, nec desistit, quoad omnia pernouerit, ut in historijs & fabulis, quæ poëtæ dedita opera consectantur, & qui Milesias scribunt. Denicq; ut corporis sensibus ea sunt iucunda, quæ illorum naturæ sunt conformia, sic animo uniuscuiusq;. Est enim & huic suum palatum, ut corpori. Sunt quidam usq; eò proiectè ac grauiter otiosi, ut quod aliud non habent, quod agant, quiduis loquuntur, quibuscunq; item capiuntur fabulis, sicut puellæ & adolescentes nobiles in comitatibus principum. Istis uerò scribendum potius, quemadmodum tantum boni temporis non tam malè collocent, quàm quomodo teneant audientes oratione. Flagitiola quædam quantopere isti nunquam ponderant, & pro magnis habent sceleribus. Hoc tantum ducunt pro nihilo. Quantum enim uerborum dissolutis animis in otio illo profundunt, quum iudex uiuorum & mortuorum denuntiet, reddituros rationem nos de singulis eorum in die iudicij. Nec intelligo quorsum pertineat, inani uerborum, & sensorum congerie sine fructu aliquo tenere auditorem. Totaq; hæc pars eò uidetur mihi referenda, ut uelit profutura audire iucunditatis specie contecta. Et quoniam oratio hæc tota seruit auditori, nec ullum ab eo præmium petit, nisi ut auscultet, libera est & soluta, quasiq; sui iuris & mancipij, immò uerò exlex, nullam enim habet præscriptam legem in uerbis, & compositione. Et ut nullus est cultus, qui non alicuius oculis allubescat, nullus sapor, qui non cõgruens sibi palatum reperiat. Ita in uerbis nihil est tam absonum, & sordidum, quin placeat permultis. Quare locus est omnibus uerborum generibus, cuiusq; ætatis, conditionis, magnitudinis, omnibus generibus translationum & conformationum. ijs enim qui solam captant uoluptatem aurium, omnia conceduntur, modò placeant, quemadmodum scurris. Videre hoc est in poëtis, quos abscedere à uia communi & trita excusat tum metri necessitas, tum propositum placendi. Raræ atq; inusitatæ uel uoces, uel loquendi formulæ admirabiliorem reddunt sermonem, quemadmodum Aristoteles dicit, ut admirabiliores sunt hospites, quàm ciues. Faciunt ad risum & lusum uerba peruetusta & absurdè composita, ut lumbifragium, uirgiuindemia, qualia sunt multa apud Plautum & Apuleium, & trisecliſenex, dulciloquus, quod de Nestore dixit Neuius. In quo feliciores sunt Græci. Tenet facilè audientem oratio, quæ in aure non offendit tanquam in uestibulo, lenis, mollis, sonora, numerosa, florida, uariegata, succosa, carnosa, arguta, læta. fertur etiam consuta & conferruminata, aliàs quoq; obscura & intricata, quin & uilis & tabernaria. Sed plericq; omnes & diutissimè, & maximè capiuntur naturalibus, ea enim est proportio facultatis animi cum suo obiecto. Acute Cicero: Diffici-

le, inquit, dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrimè commouent, ab ijs celerrimè fastidio quodam, & satietate abalienemur, cuius rei exemplum est paratũ in unoquoq; sensu, ipsæ etiam uehementes uoluptates magnum sui fastidium relinquunt. Nihil est in uerbis, quod perinde animos nostros illiciat, ut oratio numerosa cõcentu suo, est enim harmonia exterior internæ illi animorum persimilis. Sed in concentu alij alio delectantur, ut sunt in hoc iudicando uaria ingenia & diuersissima, haud aliter ac in corporeis sensibus. Ideoq; tot sunt numerorum rationes excogitatæ à musicis, quot saporum à coquis, colorum à pictoribus, ut nemo sit qui non inueniat quod iuuet.

DE DECORO.

QVæ sint instrumenta, & actiones huius operis, dictum est in superioribus. Porrò actio quæcunq; agens habet, à quo, & patiens, in quod proficiscitur. Istis aptanda sunt instrumenta huius artis. De instrumentis quædam sunt non congruentia agenti, quædam non passo, nonnulla parum conueniunt huic agenti in hoc patiens. Agens est, qui dicit, patiens, qui audit. Caput artis dicunt esse decere, quod facias, atq; id unum esse, quod tradi non possit. Quod non tam est huius artis proprium, quàm uitæ totius. Itaq; prudentiæ est, quæ præceptis contineri nequit, nempe singularum rerum, quæq; spectat res, personas, loca, tempora. Sed præcipua quædam dicemus admonendi gratia, ut ex ijs, quemadmodum tractanda sint cætera, intelligatur. Primum omnium est, ut spectet quisq;, quò tendat, ad quod si una est modò uia, ea est illi necessariò ingrediendum, uidelicet si dicendi ratio soli est materiæ accommodanda, uel soli conditioni dicentis, uel audientis, tempori tantummodo, uel loco, aut simul certis quibusdam. Si multæ sint, gradiendum per commodissimam, sin æquè omnes commodæ, qualibet, aut qua se optimè & facillimè peruenturum confidet, quò destinauit. Quum ergo dicimus, hæc sunt cogitanda omnia, dicens, audiens, locus, tempus & materia, seu res, de quibus dicitur. In his sunt illa omnia, quæ exposita sunt in tractatu probabilitatis, & prima philosophia, quæ infinitos quidem habent anfractus. Verùm nunc recensebimus ea potissimũ, quæ ad institutum hoc pertinent, ut in dicente cõsiderentur ætas, professio, seu uitæ genus, dignitas. In ætatis considerationem ueniunt adolescens, iuuenis, uir, senex. Nam pueri non putantur dicere, etsi C. Octauius, qui post fuit Augustus Cæsar, & alij quidam, leguntur laudasse suos pro rostris. sed eas orationes credibile est ab alijs fuisse compositas ad captum illum, & simplicitatem puerilem congruenter. Adolescentem atq; etiam iuuenem non decet grauitas orationis, nec maturitas, iuxta Catonis oraculum, Odi puerulum præcoci sapientia. Itaq; nec conueniet eum sententias ponere magnæ prudentiæ, aut ex philosophiæ penetralibus uel longo rerum usu exsculptas, nec uniuersales, nisi aliquas fortè de aliorum authoritate sumptas, sicuti accepi, sicut audiui à patre, quemadmodum de præceptore, de maioribus natu audiebam, ita est apud Senecam obseruatum, ab Aristotele scriptum, à Paulo, & eiusmodi. Cicero: Extat L. Crassi in eam legem senior, ut ita dicam, quàm ætas illa ferebat, oratio. Non dedecebunt iuuenem uerba antiquaria, quæ argunt in eo lectionem ueterum authorũ, translationes duriusculæ, & petitæ longius, atq; etiam ex periculo, etsi hoc in sententijs uitabitur. Conueniunt uerba grandia, & sonora, ornant cùm omnes orationis conformationes & gratiæ, compositio mollior, & suauior. Subobscura autem, & acuta & subtilis oratio, ingenium patefacit, docta & instructa similitudinibus, atq; exemplis, & memoria antiquitatis, eruditionis est, quam suboſtentare iuuenem non est omnino improbandum. Vehementia & ubertas orationis, tum copia atq; etiam redundantia illius est ætatis, ut superſit unde postea tẽpus rescindat. facilius enim erit detrahere de pleno & succulento corpore, quàm maciei, ac ieiunitati addere. Ideoq; genus illud dicẽdi Asiaticum adolescentiæ magis esse, quàm senectuti concessum, M. Tullius est author. Plena dictio, & erecta, & audax & præculta iuuenibus est cõcessa, contrà senibus, ut ait Quintilianus, pressum, & mite, & quale intelligi uult Cicero, quum dicit orationem suam canescere, sicut uestibus quoq; non purpura & croco fulgentibus, illa ætas satis apta est. In iuuenibus etiam uberiora paulo, & pene periclitantia feruntur, at in eiusdem sic-

cum,

cum, & ſollícitum, & contractum dícendi propoſitum plerunq; affectione ípſa ſeueritatis inuiſum eſt, quando etiam morum, ſenílis authoritas immatura in adoleſcentíbus creditur. Hæc M. Fabius. Pronunciare de rebus, ſenílis eſt experientiæ, tum ſobrietas, & ſanctitas oratíonis, & ſententíarum pondus, exempla, cùm ſuperíoris memoriæ, tum potíſsimum ſuæ. Curſus oratíonis ſine ſententíjs (inquit Cícero) grauitatem in ſenibus non habet, quía authoritatis habet parum. Poteſt cum ætate coníungi ualetudo, quod ad dícendū magis pertínet, quàm ad ſcríbendū. Cícero in Bruto: Dícebat Cotta pure ac ſolute, & ut ad infírmitatem laterum, perſcienter contentionem omnem remíſerat, ſic ad uírium ímbecíllitatem dícendí accommodabat genus, íllud q; maximum, quod quum contentione oratíonis flectere animos iudícum uíx poſſet, tractando tamen ímpellebat, ut ídem facerent à ſe commoti, quod à Sulpitio concitati. In profeſsione & inſtituto uítæ alíj curant facienda, ut opífices, alíj cōtemplatíonem ſolam rerum, ut philoſophi: alíj actíonem uítæ cíuílis, ut magíſtratus. Opíficibus cōuenit oratío uulgaris, mínime accurata, inculta, ſímplex, naturalis omnino, abſq; artificío, de rebus tamē ſuis docta in íllo genere. Contemplatío uerba deſíderat recondíta, & materiæ ſuæ propria, compoſítionem planam, fuſam, dílucídam, de ueritate magis ſollícitam, quàm de uerbis, oratíonem ſenſis ſubtílem, quíetam, grauem, uírgínem, caſtam, uerecundam, ut dícit Tullius, & quem potius ſermonem, quàm oratíonem nuncupes. Quintíliani de philoſophorū dictione hæc eſt ſententía: Philoſophiam ex profeſſo, ut quídam faciunt, oſtentantíbus, parum decori ſunt pleriq; oratíonis ornatus, maximeq; ex affectíbus, quos íllí uítia ducunt, uerba quoq; exquíſítíora, & compoſítio numeroſa, talí propoſíto díuerſa. Senecæ autem hæc ſunt uerba, Oratío ſollícita philoſophum non decet, ubi tandem erit conſtans & fortis? ubí periculum ſui faciet, qui tímet uerba? Fabianus non erat negligens in oratíone, ſed ſecurus. Electa uerba eíus ſunt, non captata, nec huius ſeculi more contra naturam ſuam poſíta, & ínuerſa, ſplendída tamen, quamuís ſumantur de medío. tantum Seneca. Idem alíbí, Magnus ílle remíſsius loquítur, & ſecurius, quæcunq; dícit, plus habent fídei, quàm curæ. Rectores cíuitatum & uíri polítící accuratíores & elímatíores erunt in omnibus, quæ ad uerba, & figuras, & compoſítionē attinent, par eſt enim eos melius ac dexterius proprío ſuo inſtrumento uti, quàm relíquos. Nam ſermonem hominum ſocietatí ac cœtibus natura eſt largíta. Sententiæ magnam uím in oratíone habent, tum ob authoritatem, quam dicentí conciliant, qui uniuerſale pronuntíatum uel ex magno uſu rerum, uel ex acuta cōtemplatíone, & acrí iudícío uídetur exculpſiſſe. Tum quod gaudet unuſquiſq; quum in uniuerſum uídet pronunciarí eam opinionem, quam ípſe de rebus alíquot peculiáríter habebat, quemadmodum acutè èſt ab Arıſtotele animaduerſum, ut qui moleſtum habet uicínum, ſi is audíat níhíl eſſe odioſius moleſto uícíno. Quocirca in primis erit conducíbile dícentíbus dílígenter inſpícere, quíbus de rebus auditores habent peculíares perſuaſiones. Sunt in uíta cíuílí gradus dignitatis, qui uel ſímplíciter conſíderantur, uel ex relatione. Qualis eſt ueſtítus in cíuítate díſtinctío, talis ferè oratíonis, magíſtratuum ueſtes populárí ſunt forma, ſed ampliores, & maioris pretíj, ita oratío uerbis quídem erit popularis, compoſítione tamen accuratíor, grauís, prudens, plena exemplís & ſuę cíuítatis, & aliarum. Príncípem, & eum qui ſupremam habet poteſtatem, ut auguſtus íllе cultus, ac uelut ſacroſanctus, ita oratío decet magnífica, puris & electís uerbis, paucís translatíonibus, ſed aptis, & petítis è proxímo, compoſítione ſublímí, ſolída, ſenſu ſímplící, prudentí, grauí, ſedato, nō copioſa, ſed aſtrícta, & paucíloqua, quales ſunt oratíones omnes Iouis apud Homerū, ac Vergílium. In relatione eſt comparatío perſonarum, maior, minor, par in re omní, ſanguíne, eruditione, uírtute, ętate, robore, dignitate, rebus geſtis, opíbus. Et in his eſt comparatío, quæ res quíbus præſtent, uel pares ſint, genus opíbus, an contrà. Scientía dígnitatí, an hæc íllí. Tum in relíquis ad eundem modum, in quo uídendum quod ſit eorum iudícium ad quos dícímus. Hæc enim tenenda ſunt, qualia ſunt ab íjs recepta, qui audíunt, níſi quum fortè de praua eorum æſtímatione díſputatur, qui rebus alíena apponunt pretía, ut decus uírtutí debítum ad pecuníam transferant, & in multis ad eundem modum. Maior ad minorem potíſsimum reſpíciet in res, neglectíus cætera, ut quum pa

ter dicit ad filium, magiſter ad diſcipulum, herus ad ſeruũ, par ad parem accuratius. Multo uerò & accuratius & officioſius minor ad maiorem, ut uel in ipſa oratione emineat ſollicitudo reuerentiæ maieſtatis. Oratio modulata & canora, ſubtilitates, argutiæ & luſus, odioſa ſunt hæc omnia uiris grauioribus. Deniq; omnia, quibus uel docere illos uideare, uel procaciter apud eos aut impudenter ludere nullo reſpectu authoritatis, tametſi facilius condonabunt inferioribus, ut oratione laſciuiant, quàm ut uelut munus ſibi ipſi arrogent docendi ipſorum. Deo ſummo ac præpotenti quid aut quemadmodum loquetur homo? opus authori, mutum ac brutum loquenti, ſaxum ipſi ſapientiæ? quid aliud cogitabimus, quàm illud è pſalmo: ut iumentũ factus ſum apud te. Quid dicemus aliud, quàm quod Eſaias, A a mi Domine neſcio loqui. Sed de noſtra infantia habemus admonitionẽ diui Pauli rhetoris diuini: Nos, inquit ille, quemadmodum orandum ſit neſcimus: ſed ſpiritus adiuuat infirmitatẽ noſtram. Mens ſi oret bona fide, quibuſcunq; uerbis eſt grata. In audiente cõſideranda ſunt plura, quoniã ad eum prorſum pertinet oratio, quę non eſt dicenti parata, ſed audienti. Primũ omniũ expendetur ingenium. Acuto ingenio allubeſcit oratio, quæ multũ audientis intelligentia confidat, duris translationibus, longinquis obſcuritate dictionis, acumine, ſubtilitate, excitãs intentionem, & exercens mentem. Sunt apud quos aſtrictum & collectum dicendi genus, & ſingula ſtatim argumenta concludens, plus fidei meretur. Apud hos Stoico & dialectico diſputandi more licebit uti. Alij breuibus quidem dictis mirifice capiuntur, ſed acutis, & uenuſtate quapiã confirmatis. Eius generis ſunt multa in Seneca, Lucano, M. Fabio, Plinio Cæcilio, Tacito. Alij orationem requirunt diffuſam & ornatam, homines in cõmunione ciuitatis nati, atq; educati. Hebeti apertiora omnia & magis expoſita, ut emineant in ſumma facie, ne quid ſit penetrandũ ingenio retuſo, alioqui operã & impenſam perdideris, ut qui aſino pulſat lyrã. Itaq; celeritati ingenij accõmodabimus translationes & ſentẽtias è mẽte, aut mẽti proximis rebus ductas, tardo aũt è ſenſu, aut ijs quæ ſunt ſenſui uicina. Atticorũ, Rhodiorũ, & Aſianorũ oratio ſimilis fuit ingenijs ſuarum gentium, de quibus iam uerba fecimus. Erudítio poſt ingenium ſequitur: in ſchola acutiora permittuntur, & argutiora omnia, & magis ſubtilia. Tum color dictionis fertur ardus, ipſaq; oratio ſtrigoſa. Calui oratio, inquit Cicero, exquiſita & attenuata, doctis & attente audientibus erat illuſtris, à multitudine aũt & foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Congruunt ad doctos, & ſunt eis gratæ translationes, ac ſimilitudines longinquæ, & reconditę. Alluſiones breues, quaſiq; puncto ſignatę ad fabulas, ad hiſtorias, ad dicta authorũ, ad carmina, ad ſententias celebres & prouerbia, ad apophthegmata. Ad hæc allegorię, ænigmata, & nonnunquã etiam uerba uel antiquaria, uel dextere excogitata & cõpacta. Indoctis aũt obſcura illa & recondita magis ſunt putida & inepta, quàm iucunda auditu. Oſtentatio eſt illis potius, quàm locutio, nec quiſquã delectari aut frui poteſt, eo quod nõ intelligit, ſicut in muſica. Itaq; uerba erunt ſumpta de medio atq; etiam de fece, & ambagibus utemur, ubi nõ intelligentur ſimplicia, uel metaphoris indicabitur res, quas metaphoras ſumemus à rebus notis. Alluſio erit ad ſentẽtias, aut prouerbia peruulgata, oratio copioſa & redundans, dilucida, plana, recta. Cõſulitur quoq; audientis memorię. Sunt ingenia quædam adeò anguſta, ut longas orationes nec contineant, nec capiãt, breuiſsimis delectantur colis, & abſolutionibus, oderũt diffuſa. Sunt quæ capiunt facilè, ſed non conſeruant. Eiuſmodi memoriæ breuibus ſententiolis erit opus, & ijs collectis in periodum figuratã, ac numeris concinnã, ut ueluti acutum iaculum adhæreſcat uocabulis nõ modò in uulgus, ſed ipſi quoq; & notis & ualdè uſitatis, diſpoſitis rebus omnibus naturali ordine, quem retinere perparui negotij fuerit. Concentus uel carminis, uel rythmi multũ medetur huic uitio. Non onerabimus orationem copia, & uarietate exemplorũ, ſed paucis & longis, & uarie repetitis, ut aliquid ſaltẽ affigatur. Quod uolemus memorię inſidere, id nota aliqua inſigniemus ad recordationem appoſita, ei qui audiet uel admirabili, uel læta admodum, uel triſti, aut inuiſa. Sicuti contigiſſe Ciceroni filio narrat Seneca in ſuaſorijs, quũ ſubinde de Seſtio Pio ſecum accumbenti quæreret, quis nam eſſet. Aegris aut ualetudinarijs adhibenda oratio, quę ſine ulla moleſtia delectet, translationes leues, feſtiuę, ſonus dulcis. Oratio breuis & iucunda,

non

non ſubtilis, neq; acuta, nempe de rebus non perinde inuolutis, atq; expoſitis & planis, ut commoueat magis & pertractet, quàm incitet, comis & bene educata, nam irrita biles ſunt omnes, quos aduerſa ualetudo uexat. cernemus quoq; in ætatem auditorũ. Ferè fit, ut qualem quiſq; orationem gaudet dicere, talem etiam audire. Cicero de Quinto Hortenſio: Erant in eo quædam magis uenuſtæ dulcesq; ſententiæ, quàm aut neceſſarię, aut interdum utiles. Non probabantur hæc ſenibus, ſæpe uidebam cùm irridentẽ, tum etiam iraſcentẽ & ſtomachantẽ Philippum, ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo mouebatur. Mores in infinitũ abeunt, ut eſt eorũ indicibilis diuerſitas, nec perſequi oratione poſſumus. Vniuerſalis una eſt formula, uera quidem illa, ſed obſcura admodũ atq; impedita. Capi quenq; oratione ſuis moribus conformi, ſupercilioſi, moroſi, ſuſpicaces, irritabiles blande tractandi, & tanquam molli articulo. Dicendum eſt ad eos circunſpecte, nec uſurpandum figuras ambiguas, quas illi in ſiniſtrã partem poſſint rapere. Apud amicum licent omnia, apud inimicum paucíſsima. Inimicum uoco non quem ipſe oderis, ſed qui te. Nam ſi diligit, etiam ſi tu odiſti, quod tamẽ eſt perrarum, pro amico habebitur, nec aliter apud eum dices, quàm ſi mutuo cuperetis optime. Etſi non omnino confundenda ſigna uoluntatum in uita, nec eſt idem adulari & bene dicere, rhetorica & malitia. Oratio ad inimicum erit cauta, moderata, abſq; ſignificatione infenſi animi, niſi fortè inueharis in eius ſcelera. Habebit ſchemata, quæ ille uel non poſſit torquere in peiorem intellectum, uel ſi torqueat, ſimpliciter dicemus. Ad inuidum detracto omni ornatu & opibus orationis, quoniam inuidia ex inuidioſi creſcit opulentia, unde eſt orta. In oratione ad meticuloſos, & quos nolis terrere, exordiendum unde minima ſit metus ſuſpicio, ut ſi dicas: Narrant contigiſſe in Germania grandes & graues diſputationes, magno metu tenebis ſuſpenſos priuſquam ad ultimum ueneris. Sic dices potius: Diſputationes grandes & graues narrant contigiſſe in Germania. Mores ex educatione, ex aſſuefactione, ex perſuaſionibus naſcuntur. Itaq; hoc loco ſunt genus, ut nobilitas, ignobilitas, patria, conditio uitæ, profeſsio ſiue inſtitutum. Hæc omnia magis ſumunt in rebus orationis diſcrimen, quàm in uerbis. Poſt hæc ſequitur negotiorum conſideratio. Otioſi alendi ſunt oratione leui, plena, illuſtri, erudita, exemplis, prouerbijs, feſtiua, læta. Ad occupatos breuis oratio congruet, aſtricta, pura, elegans, ſana, dilucida, ſubinde excitans, & quæ facilè adhæreat. Cicero: Sententia, inquit, in ſenatu minore adparatu eſt dicenda, ſapiens enim eſt conſilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenij oſtentationisq; ſuſpicio. Ideoq; inter leges ponit, Quæ in ſenatu agentur, modica ſunto. Cato uerò quum dicendo diem exímebat, non ſenatum reſpiciebat, ſed tempora. Sin res ipſa poſcat, ut longius habeamus dicere, auocandi ſunt & detinendi oratione tereti, leni, ſuccoſa, candida, pellucida, illice, exemplis ab hiſtoria, à fabula depromptis, caſuum uarietate ac nouitate, feſtiua, faceta, interdum quoq; dicaci. Hæc in ipſis perſonis. Spectatur locus uel ex ſe, ut cõſecratus, prophanus, uel ex ijs, qui in illo. In priore differentia ſola eſt diſtinctio uerborum ſiue naturalium, ſiue translatorum, in ſacro enim ijs uerbis eſt parcendum, quibus honorem ſolemus præfari, propterea quod locus eſt peculiariter numini dicatus, illiusq; reuerentiæ omnis debetur puritas & ſanctitas. Neq; enim ulla re perinde Deus colitur ac puritate animorum, unde uerba dimanant. In loco ſunt, quibus dicitur, aut apud quos, ut iudicibus, apud coronam. Loco publico authoritatem detrahit infrequentia, ut ferè priuatum reddat, ſicut frequentia, ex priuato publicum, tanto magis, ſi in eo ſit uel princeps, uel præcipuus magiſtratus. Vt quum Cicero Deiotarum Regem defenderet, in priuato Iulij Cæſaris. Populo competunt propria uocabula, aptæ translationes ex rebus notis, conformationes & figuræ omnis generis. Locus eſt ſonis quibuſcunq;, ſed amplo potiſsimum & canoro, ſæpe etiam grandi, qualem fuiſſe referunt Trachali concionibus uehementer appoſitum. Quod ſi tumultuetur concio, ut in caſtris, uaſtus ſonus conducet, ſicut in armento reuocando. Copia uerborum, & circumductiones plenæ. Oratio ipſa clara, diſerta, obliqua, ſine oſtentatione tamen, ſed deducta ex inſtitutione philoſophiæ, ſublimis, ſana, ſolida, ſententioſa, ſententijs accommodatis ad ingenium & perſuaſionem multitudinis, callida, plena exemplis & dictis uul-

garibus,incitata,ardens,pugnãs,hoc eſt uidelicet th eatrũ,hæc parẽs & nutrix eloquen tiæ.Mare hoc iactationes omnes recipit dicẽdi.Alienæ ſunt ab eo loco magnæ ſubtilita tes,ieiunitas & ariditas orationis.Redundãs ſit illic magis quàm parca.De uitijs in hoc genere Quintiliano credamus ita præcipienti:Falluntur plurimi,qui uitioſum & corru ptum dicendi genus,quod aut uerborum licentia reſultat,aut puerilibus ſententiolis la ſciuit,aut immodico tumore turgeſcit,aut inanibus locis bacchatur, aut caſuris, ſi leui= ter excutiantur floſculis nitet, aut præcipitia pro ſublimibus habet,aut ſpecie libertatis inſanit,magis exiſtimet populare atq; plauſibile. Sic ille. Quum adſunt multi,diſpicien dum quibus potiſsimum ex illis accommodari orationem conueniet, omnibus ne, an aliquibus,& ſi his,quibus tandem.Sin æquè ad omnes, non tam ſpectandum quid pau cis uel expediat, uel placeat, ut pleriſq;, ſicuti quum lex fertur, cuius utilitas approba= tur,ſi ad pleroſq; pertineat.Priuata & familiaris collocutio ſimplex debet eſſe, recta, na turalis, plana, nuda prorſum,modò ne ſordida,aut ſpurca.Deforme eſt enim quicquid in plano tumet. Cura in ea & cultus ambitioſi ſunt,aut arrogantis animi, nec gratiã con ciliat, ſed uanitatem arguit. Optimum quotidiani ſermonis exemplum dedero epiſto= las Ciceronis ad Atticum, uel Terentij fabulas, niſi quòd is aliqua nonnunquam tor= quet ob numerum.Sunt quædam tempora in quibus licent,quæ non alijs temporibus, ſicut in locis, cuiuſmodi ſunt ludi publici, lætitia communis alia quibus fas eſt puriora & ſanctiora eſſe omnia, ut feſtis & ſacratis diebus. Diſtinguntur tempora ex ſtatu rerũ, ut lugubre tempus in funere,in quo etiam locus comprehenditur,ut domus funeris,ut in carcere, nam & loco non congruere orationem dicimus, pro tempore, & tempori, pro loco.Tempus calamitatis,captiuitatis,ſub tyrannide.Prorſum talis habitus oratio= ni congruit, qualis ueſtibus homini pro ſtatu rerum, ut in rebus triſtibus oratio detra= ctis ornamẽtis omnibus,horrida,ſimplex,fuſa,perſpicua.Sub tyrannide demiſſa,& pe= ne ſeruilis,plena ſentẽtijs ex uarietate caſuũ,ac fortunæ. Qui campus ſuppeditat quàm plurimas.De hymnis libertatis ac lætitiæ dicunt illi Babylone captiui, Quomodo can= tabimus canticum Domini in terra aliena? Eſt occaſio rerum gerendarum, quæ diffe= renda non eſt longa oratione,nec præfationibus,ſed occupanda & retinenda breui, a= ſtricta,periodica,ſana, ardenti & ualida,& commoneſactione adiuuanda,uel contrà,ſi res non placet, longa eſt oratione eximenda,Catonis more. Sæpenumero non dicitur, ſed ſcribitur & præſentibus & poſteris:tum in tanta diuerſitate ingeniorum præſtabit, ut ſe quiſq; exhibeat menſuram eorum,quæ proferat,& ſibi canat,ac muſis,ita facilè pla citurus doctis. Sibi ipſe aptet orationem, id eſt, uideat quid ipſe in eo de quo dicit argu mento,requireret,ſi diceret alius.Ita non erit operoſum ſcribere, alioqui immenſum fo ret atq; incomprehenſibile. Poſtremò res conſiderantur, nihil eſt enim quod in oratio= nem non cadat,à Deo ſummo ac ſempiterno,ad imas rerum, nempe ad ſaxa & lapides, & ad deos prauorum animorum,metalla. Deus quando omnem excedit humanum ca ptum, nihil poſſumus de illo aptè dicere,ac propriè,utendũ eſt uerbis receptis à ſanctis uiris. Nam diuina omnia quũ à nobis efferuntur, in limites coarctãtur humani ingenij, etſi craſsius ad populum. Paulus enim ſapientiam loquitur inter perfectos. Verba uſur pabimus recondita,ampla,ſublimia,efficaciter uel propria,uel translata,quæ metapho ræ maximis & præſtantiſsimis è rebus deducentur. Similitudines uerò ex omnibus: quod dominũ noſtrum feciſſe annotamus. Quoniamquidem nihil eſt cõditum, quod non aliquam ſimilitudinem traxerit cõditoris.Schemata erunt pauca. Sonus ſublimis, ſtabilis, tardus, ut cunctanter & pedepreſsim uideamur ingredi, non irreuerenter ir= ruere in tanta myſteria. Dicemus ſolidè, ſanè, ſapienter, ſobriè, caſtè, grauiter,ſanctè. Licebit interim altius ingreſsis paulo magis ſe attollere figuris, metaphoris, copia & la xitate orationis, nõ ebrioſe, ſed ueluti inſtinctu,ut fiat admirabilis & magnifica oratio, non iuueniliter exultans aut ludens,nec cuiuſuis eſt in re tanta φθσιασμός. De cœlis & rerum natura, compoſitione ſubhorrida, colore ſimplici, oratione aſtricta & oſſea, ele= ganti proprietate uerborum, translationibus aptis & notis, acutè, enucleatè. Interdum etiam quum erit opus, ruſticis uocabulis, etſi non ruſticane. Nulla enim ſunt repu= dianda uocabula diſſerentibus de natura rerum, omnia ſunt naturæ ipſi æquè munda,

non

non minus fimus, quàm magaritum. Hic uerò uel uerbis eſt locus, quæ poni ſine honoris præfatione non ſolent, quia ſatius eſt proprietati atq; intelligentiæ rerum conſulere, quàm ineptæ cuidam urbanitati, quæ ſtercus profert non ſine pudore, adulterium autem & parricidium fronte libera. Nihil enim debet uideri pudendum dictu, niſi quod auditum alios poteſt peiores reddere. Cæterùm naturæ arcana obſcura ſunt per ſe, quòd ſi tenebræ ad orationem accedant, cui erunt dilucida? In rebus hominum continentur animus primum, hinc corpus, tum externa. Animus & corpus ad naturæ explicationem referuntur, niſi quod res animi comptius dici conuenit, & translationibus frequentioribus, nam propriis haud perinde abundamus, modò notæ ſint illæ, & quæ plurimum ad intelligentiam rei conferant. Sunt in animo uitia & uirtutes, in illa tanquam contra hoſtes pugnandum, pro his uerò tanquam amiciſsimis. In utroq; opus eſt oratione accurata & neruoſa, acriore tamen aduerſum uitia, quàm pro uirtutibus, ut maiore ui eſt opus ad reuellenda mala quàm ad bona inducenda. Deſideras, inquit Seneca, contra uitia aliquid aſpere dici, contra pericula animoſe, contra fortunam ſuperbe, contra ambitionem contumelioſe, uolo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. ſic ille. Itaq; in uitia orationem uelut telum uibrabimus, contortam, aſperam, lacertoſam, quando q; etiam ebriam atq; ineducatam ex indignatione, ac zelo, ut in uetere Græcorum comœdia, & quæ huic affinis eſt, noſtra Satyra, in qua nec ſpurcis uerbis abſtinetur, dum non pudet poëtam dicere, quæ homines ſceleſtos nõ pudet facere. Minus meminit ſui, & eorum, ad quos dicit Cicero in inuectiuis, quàm in aliis orationibus. Tametſi habenda eſt ſui & audientium ratio, ſicut idem in Salluſtiũ dicit. Finem dicendi P. C. faciam, ſæpe enim grauius uidi offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quàm eos, qui commiſerunt. Hæc quidem, non quum caſtigantur uitia, ut malos emendemus, ſed quum inuehimur in aduerſarium. Nam correctioni cõpetit grauitas orationis, & moderatio, & ea omnia per quæ authoritas uel paratur, uel conſeruatur. De uirtute quũ damus præcepta, oratio talis erit, qualis ſanctæ matronæ cultus, ſimplex, purus, integer, grauis, ſatis habens uirium. Ariſtoteli non placet in rebus morum, & ubi ſententię grauitatem oportet ineſſe, adhiberi compta orationem, quæ ſenſus, inquit, egregios opprimit, ſicut matronæ authoritas cultu immodico diminuitur. Inſtruetur exemplorum, prouerbiorum, ſententiarum copia. Ideoq; Anneus Seneca, qui de moribus diſſerens, crebras ſententias infarcit, non tantopere mihi improbatur, ut Marco Fabio, niſi quod ut ſint ex illis quædam, quibus dici nihil poteſt ualidius aut ſolidius, ita ſunt aliæ non tam firmæ, quàm argutæ & concinnæ. Haud equidem negauerim, quin præſtaret aliquid umbris dari etiam in eo genere diſſertionis, etſi minus, quàm in alijs. In externis rebus, de iis quæ creduntur eſſe magni momenti, ſublimiter dicemus, ſplendidè, copioſè, ornatè, illuſtribus & magnificis ſententijs, exemplis rerum magnarum, ut de republica, & ſicuti quidam rentur, de bello & uictoria. De paruis autem proprie, tenuiter, ſubtiliter, acutè, cultu ac compoſitione neglectiore, exẽplis paucis, atq; his humilibus, & petitis de proximo. Merito q; Martialis poëta epigrammate illum inceſsit, qui acturus de tribus capellis, Cannas & Annibalem citabat. Quod eſt ex ſocco in cothurnum tranſire, & excitare fluctus in ſympulo. Quàm indecorum eſt, inquit Cicero, de ſtillicidijs quum apud unum iudicem dicas, ampliſsimis uerbis & locis uti communibus, de maieſtate uerò populi Romani ſummiſſe & ſubtiliter. Sententia quæ γνώμη eſt Græcis, non inferenda, niſi in re graui, aut dubia, uel obſcura, uel præter opinionem. Sordent enim ſententiæ non ſuo loco poſitæ, & ſicut intempeſtiuum omne, moleſtæ ſunt. Verùm enimuero illud plurimi refert, quid cuius perſona dicatur, noſtra an aliena. Sunt enim multa quæ à nobis noſtro nomine & perſona dici expedit, ſicut non pauca alieno nomine, quemadmodum etiam in cauſis forenſibus. Quintilianus in potione ueneni iuuenem dicentem facit pro ſe, quod melius ipſe erat explicaturus, quid ſentiret, & facturus uenefice inuidiam, nec quiſquã perinde eſt alienarum affectionum fidus interpres, ut ſuarum. Puellam uerò per patronum defendit, id enim cõuenire uidebatur puellari uerecũdiæ, & reatus perturbationi, tum diſputationi de abſtruſis rebus, & illi inſuetis atq; incognitis. Reprehendi ſenem

aut uirum grauem non decet à iuuene, præceptorem à discipulo, patrem à filio, admoneri à nobis eum in quem non credamur esse amico animo. Inducitur aliena persona hæc aut hæc de illo dici, aut in illo desiderari, ab his aut illis, siue suppresso nomine, seu edito. Cuius quicq; persona dicetur, ei erunt aptanda omnia, non nobis, perinde prorsum atq; ipse idem diceret, ut fiat ueri simile, sic eum nec aliter fuisse dicturum. Neq; uerò tam spectabimus quid eum, quem loquentem facimus, deceat, ut personam, quàm nos ei imponimus. Inducuntur senes loquaces, parum eos decet, sed certè tales sunt quidam. Profertur senex luxuriosus, frugi meretrix, leno probus & sapiens, tales ipsi non sunt, at nos facimus. Cato senior nitidius atq; elegantius apud Ciceronem disserit de senectute, quàm in suis ipsius operibus, uidelicet fingitur excultus Græcis literis. Id uerò quatenus possimus, præstandum. Nam Ciceronis dictionem quis exprimat facilè, sed copiosiorem atq; illustriorem ei tribuemus, quàm cæteris. Sunt qui personas loquentes introducunt sua quenq; non lingua modò, sed etiam dialecto, ut Lucianus sophista in auctione uitarum, quod promptum esset facere in ijs linguis, quæ dialectos habent uarias, ut fuit olim Græca, & nunc uulgares omnes nationatim. In Latina ægrè fieret, nisi fortè ex distinctione ætatum. Accedit huc quod ea diligentia iocularis est, ut in fabulis. Nam Plato, Cicero, & alij non id obseruant, sed omnibus eadem uerba, & eundem sermonem attribuunt. Porrò non hominibus tantum damus sermonem, sed rebus mutis, rebus etiam prorsum confictis, ut patriæ, paupertati, & eiusmodi, quæ fictio personę prosopopœia uerbo Græco nominatur, prior illa proprie est ethopœia. Si persona noua infertur, fingere eam licebit qualem collubuerit, sin uetus, qualem accepimus, iuxta præceptum Horatij in arte poëtica: qui enim finxit primus, uelut ius in ea antecepit, & legem statuit sequentibus. Vnicuiq; sermo est dandus naturæ ac ingenio suo conformis, tum habitui, quem illi affingimus. Aliter enim patria loquetur læta & libera, quàm tristis, & oppressa seruitute. Prorsus magnum est decorum hoc tenere, multis oculis prudentiæ est opus, quæ omnia circunspicit. Quippe sunt hæc miscenda inter se & conferenda, ut eum quisque occupet locum quem oportet, ut cui plurimum tribuendum sit, cui parum, uelut si dicat adolescens apud senes de re publica aut familiari, loco celebri, quorsum potissimum diriget oculos, & quid primas quasi partes obtinebit in oratione dicens an audiens, locus ne an materia? quid secundas, quid tertias? & ita temperantur hæc, ut minus indulgendum personæ adolescentis, quum dicit apud senes, quàm si simpliciter, minus de republica, quàm de studijs suis. In applicatione actionis huius dicendi primum est, ut patiens non refugiat actionem, quod accidit, dum is attentionem suam auertit à dicente. Auertitur porrò attentio re quapiam uel foris impediente, uel intrinsecus, uidelicet quoniam aliquid adest interturbans, aut deest adiuuans. Prius tollendum, posterius inferendum. Quòd si foris aliquid perstrepat, huic rei non est oratoris medicari. Intus uerò intelligentia est uel occupata alijs cogitationibus, uel auersa à dicente, aut ab oratione ipsa propter res eius, aut uerba. Antequam ad opus ipsum, aut operis præparationem aliquam, & quasi proludium accedamus, implorandum est auxilium numinis, sine quo nihil omnino fit rectè. Quod etiam Plato philosophus prophanus affecutus est, & alij de gentibus. Ea nanque sunt ueterum exordia, quos simplicius docuerat natura, quàm posteriores malitia. Prisci oratores, inquit Valerius Maximus, ab Ioue Optimo Maximo bene orsi sunt. Et Vergilius in undecimo: Præfatus diuos solio rex infit ab alto. Quo loco Seruius Honoratus, more inquit antiquo: nam maiores nullam orationem nisi inuocatis numinibus inchoabant, sicut sunt omnes orationes Catonis & Gracchi. Nam generale caput in omnibus legimus. Cicero per irrisionẽ ait in Diuinatione contra Quintum Cæcilium: Si quid ex uetere aliqua oratione Iouem ego optimum maximum. Sequentem ætatem puduit religionis, assentationis non puduit: ergo quod intulerat natura, abstulere flagitia. Itaque etiam si mos non sit, uos facietis usu. inuocate Deum ex animo ac bona fide, ille & uobis, & auditoribus aderit. Quòd si non expediat orationi, & res qua de agitur mediocris sit, malitis rei facere iacturam, quàm cœlestis opis. Sin uerò magna, inuocate breuibus, uel certè intra uos, si aperta imploratione læ-

ne lęsuri estis causam. Cæterùm attentio reuocatur, uel modulatissima oratione & harmonia, quæ animos ad se rapit, uel statim initio ostensione rei, quam uel cũ ingenti sint delectatione, uel certe libenter audituri, propter festiuitatem, nouitatẽ, magnitudinem, aut necesse sit audiri, utpote quæ ad utilitates pertineat quærendas, uel damna euitanda, siue eorum ipsorum, siue amicorum uel contrà inimicorum, & eorum quos ipsi lesos uelint. Cernere conuenit quibus rebus plurimum auditores tribuant, ita ut maius operæprecium ducant de ijs audire, quàm in quibus sint occupati. Hæc uel pollicebimur facturos nos, uel ilico ostendemus re ipsa facere, uel quasi gustus exhibebit, ut id facilè possit intelligi ac credi. Occupat quandoq; attentio admiratione, quæ de re noua atq; inusitata existit, cuius dum causam inquirit, ac uestigat, minus animaduertit. Est admiratio eiusmodi ex dicente, ijs ad quos dicit, & qua de re dicit. Quod non solitus dicere, ut in Cicerone pro Sexto Roscio. Ad non solitos, ut in Alexandro irato Macedonibus ad Persas, apud Curtium de re non solita, ut quum Cicero consuetus multos defendere, neminem lędere, accusat Verrem. Accedunt his locus, tempus, modus. Loco, ut pro Rege Deiotaro. loci qualitate & habitu, ut pro Milone. modus in dicente, ut si dicat neglectius solito, si accuratius, si altius, si celerius & perturbatius, denique per omnia quæ explicata sunt in sedibus probabilitatis. Admiratio hæc initio protinus, causa reddita eximenda, nisi fortè ea ipsa attentionem pararet. Tum enim differenda est eius dilutio, ut siquis ob indignitatem facinoris quiritans & uociferans sese proroueret in publicum: eiusmodi enim admiratio, & quasi animorum suspensio attentos eos continet, quales esse desinũt re cognita. Auertitur attentio uel suapte sponte, ut in segnibus, & qui animo sunt uel peregrinante, uel plerunq; aliud agente. Hi sunt ad attentionẽ reuocandi, modò ex dicente, quod sit charus cum sollicitudine, quod eum reuereamur, uel metuamus, nam affectus hi stimulant animum cessantem. Ex oratione autem auerti tur, quod nõ tanti esse ducat eam audire. Nos contrà declarabimus, si audiant magnam eos capturos uel uoluptatem uel utilitatem, aut contrarium, si nolint audire. Iam quod res tametsi illis perexigua, quibusdam tamen est maxima, qui eis esse curæ debeant. Vt apud Quintilianũ, In opibus pauperis unum oro, ne cui minor dignitate uestra uideatur causa litis meæ, ante omnia enim non debetis spectare, ut pauper magna perdiderim, sed quantulum est, quod abstulerit mihi diues, minus est quod reliquit. Pungendi sunt nonnunquam uel reprehensione, uel uituperatione. Interrogatio quoque ipsius, dubitatio, conuersio, attentionem exacuunt. Ad hæc correctio & selectio unius, & comparatio, erigit enim sese animus ut consideret, quid tandem sit illud tantum, præ quo reliqua sint parua. Est etiam è lassitudine auersio, quod uel audiendo, uel aliud agendo sint defessi, ut nolint omnino aures præbere. Reparandi ac renouandi sunt breuitatis spe, uel quemadmodum in conuiuijs, suaui aliquo cibo uelut fabella, sicuti apud Demosthenem de umbra asini, aut concentu & modulatione dictionis interdum subaustera, quę uellicet iacentẽ stomachum, sicut reprehensiuncula, ut dixi. Et quoniam sępenumero reputatio laboris, plus quàm labor ipse defatigat, auocanda est audientis cogitatio in res alias, ne uacet ei laborẽ suum expendere. Iuuabit item demonstrare, quàm exiguus sit labor, quem illi pro magno habebant. Prosunt hoc loco preces, cohortationes, excitationes spei, ut qui tam multũ tulerint, perferant id pusillum, quod restat. Affectus omnis quum inualuit, tollit attentionem, remissus quoq; sollicitat atq; impedit: est enim mentis nebula. Sed affectus alij ex transuerso incurrunt, alij pugnant recta acie contra nos. Qui stant à nobis, fouendi. Incurrunt autem, ut si audientes sint in lætitia, in amore, in odio aliarũ rerũ q̃ uel nostrarũ, uel nostri. Hi si à principio interpellant attentionẽ, repellendi ac retundendi obiecta re alia uel utilitatis, uel damni paris, de qua nos simus dicturi, ut interea quiescãt, dum audientiã poscimus. uel molliter & blandè sedandi ac mitigandi sunt, ut uelut pausam quandã dent animo, & sinant alias res agere, ut immanes bestiæ blanditijs nostris naturæ suæ rigorẽ intermittũt. Ex ijs qui cõtrà nos præliant, sunt quidã mansueti, qui medentis manũ nõ refugiãt, ut spes lucri in homine mini me auaro, fauor nostri inimici re quapiã conciliatus leuicula. Quidã uerò degeneres, ut metus & contemptus sui, alij præferoces ac prærapidi, ut odium, ira, indignatio, inui-

dentia. Primi possunt curari adhibita medicina. Secundi si causam ex animo subtrahas, & declares moueri eos umbris, timendique nullam esse causam, sicut pro Milone. uel contemnendi nostri, ut si existimemur imperiti aut inopes. Tum enim licebit patefacere, quãtum in eiusmodi re positum sit à nobis operæ, ubi, sub quibus præceptoribus, & alia in eum modum, omnisque ruditatis fugiẽda suspicio. Qui sunt tertij generis affectus, quasi cauda apprehendemus, oblique enim sunt à nobis inuadendi, qui uel in dicentem sustulerunt se, uel in rem ipsam. Principio significationem omnem uitabimus eorum uitiorum, quæ auditores potissimum detestantur. Oderunt ferè homines superbiam & contemptum sui ipsorum. comitate & summissione sui, quum est opus, odium arrogantiæ diluitur. Beneuolentia, ut est in Mimo, elici potest, extorqueri non potest. Itaque captanda est uel professione, si testificemur illos à nobis dilígi, quæ ratio tenuissima est, & parum admodum ualida. illa potior, si doceamus, quæ dederimus experimenta nostræ erga illos uoluntatis, tum etiam si habeamur uiri boni, quæ opinio coniuncta est naturaliter cum opinione bonæ uoluntatis aduersum nos, & uice uersa, quippe & eos, à quibus dilígimur, fungi arbitramur debito officio, qui amẽt dignos, ac proinde bonos esse. Qui uerò sint boni, eos indubie non defuturos officio censemus, id est, ut bonos dilígãt, qualem se quisque esse autumat. Amoris manifesta signa sunt, si quid pro ijs, qui audiũt, fecerimus, aut pro ijs, qui illis sint chari, si dixerimus, si conati simus, aut omnino uoluerimus, si quid nostri pro illis fecerint, ut nos tanquam nostrum beneficium uelimus conseruatum, qua ratione uendítant se nobiles, & egregijs parentibus prognati, uicissimque ab auditoribus fauorem reposcunt maioribus suis debitum. Commemoratione etiam beneficiorũ, si qua sint ab auditoribus profecta in nos, conciliatur beneuolentia. Gratos enim nos esse iudicant, qui meminerimus, quod est Ciceroni frequens ad Pop. Romanũ, idque eo est potentius, si nos rebus ipsis gratos sint experti, uel erga se, uel erga alios. tales enim sperant post hac futuros nos erga se, quales antea, uel in alios. Adde quod natura ita fert, ut amemus, quos affecimus beneficijs, tanquam opus nostrum. Cæterùm quæ sunt attentionis & beneuolentiæ, ea uerò non sunt loci huius, sed tractationis de anima. Nos quasi exempli gratia hæc attigimus, quo alia intelligantur melius. Aduersus rem ipsam bene affecti sunt quidam, sed ita ut cõtrà dicentem non recusent audire, alij ut nolint, & mirentur atque auersentur impudentiam eius, qui in oppositum tendat loqui. Prioribus satis sit nostram fiduciam declarare, & spem confutationis inimici. Ad alteros opus est tacito quodam ingressu & occulto, ut à principio non facilè quid agatur intelligant. Irrepimus tacitè in rem, uel recta, quum altius repetitis principijs prius quàm sentiat auditor, quorsum euasurus sis, subruisti fundamenta rei contrariæ, & stabiliuisti tuæ. Deduxisti enim eum, unde iam retrocedere non potest, & ostendisti uerum esse aut uerisimile, quod minime rebatur, quomodo aduersus profanos de nostra pietate potest disputari. Vel ex transuerso subimus, quum similitudine aut collatione absurdioris, aut peioris patefacimus uel bonam esse nostram causam, uel minus malam, quàm pro opinione. Est quum nos ipsi fatemur rem nostram, uel malam esse, uel absurdam, sed inesse in ea quod minus sit malum, id nos à peiore selecturos, ne in tota fallantur, qui non falluntur in parte, neue uniuersam damnent sine discrimine. Minus dicturos, aut aliter, aut de alijs rebus quàm expectent. In quo quæritur dicenti beneuolentia, ut bono uiro, & authoritas, ut prudenti, quæ duæ res multum ad leniendam rem inuisam conferunt. Nacto beneuolentiam & fidem licebit apertè ac simpliciter ostendere scire se, quid illis expediat, & id curare, quid in re uel ueri sit, uel boni. Falli eos censura sua, id se patefacturum continuo, dent se modò attentos, & uelint doceri. qua ratione Cicero usus est de lege Agraria Publij Rulli. Adductio hæc audientis, ut sese actioni præbeat eius finis, quem destinasti, procœmium dicitur. Quod ante actionem quidem ipsam ponitur, sed actioni coniunctum est, ut uestibulum ædibus, etsi alia sunt alijs disiunctiora. Surreptio illa, insinuatio nuncupatur. Quum uerò minime est præparatione hac opus, nihil impediet, quin ab actione ipsa liceat exordiri, etsi propè semper aliquid assumi solet uice procœmij, siue ut magis attendat, qui audit, siue ad faciliorem effectum operis, nempe ut citius persuadeamus, aut

docea-

doceamus apertius, ornat quoq; orationem longiuſculam præſertim, aliquid ei præfationis loco præponi. Simplicitas dictionis maxime congruit procœmijs, ut ſtatim initio ſine ſuſpicione doli admittaris in animos, ne à primo affectum aliquem aduerſum te excites tanquam obicem totius laboris. Itaq; oratio non erit in eo ſublimis, nec prænitida, non calamiſtrata, non rotunda & contorta, ſed fuſa membris, & abſolutionibus longioribus, non arguta nec ſubtilis, niſi fortè contraria exiſtimatione laboremus. Erit lenis, coagmentata, fluens, continua. Idq; potiſsimum in prefationibus librorum de hiſtoria, uel parte aliqua philoſophiæ. Sequitur actio. In qua ſicuti uidemus à natura fieri, & ab omni arte, repellimus incommoda, operamur in commodis. Sic in purgatione metallorum, in concoctione animantium, in dolatione ligni ad ſtatuam uel arcam. Sunt in actione impedimenta, uel ab audientibus, uel à rebus. Ab audientibus in attentione, in ingenio, in affectibus. Nam quæ in procœmio efficienda diximus, ut auditor libenter audiat, ea ſunt per totam orationem conſeruanda. A rebus eſt, quum res aliæ cum noſtris ita repugnant, ut inferiores uideantur noſtræ. De attentione modò ſumus loquuti. Ingenium uel non capit res, uel uerba. Si res, quia neſcit quid uerſetur in cauſa, breuiter narrandum, ut fiant dociles. Hinc apud Ciceronem cernere eſt expoſitiones factas in ſecundis, in tertijs actionibus, quum pro eodem Hortenſius, & alij dixiſſent, ut ſi quis prioribus actionibus non adfuiſſet, intelligeret nihilominus qua de re ageretur, quam in partem non referendum decurrentes contexto nitore circuitus, ut ait Quintilianus, ſed aſtricta & ſoluta ſubtilitate, & aceruum membrorum ſeparatorum, quoq; partem rerum dicendarum includat. Vno interdum membro conſtat abſolutio, ut ueneficij agimus, malè tractationis ago. Si non capit materiam aut uerba, planè ac dilucidè dicendum, & illius captui accommodanda omnia, ſi in eo uniuerſa res uoluitur. Affectus excitandi ſunt noſtri, mitigandi uel alieni, uel contrarij, quandoq; etiam noſtri, quum expediat nos intelligi, aut iudicari acutè, quæ dicimus. Mitigatos alienos non exulcerabimus, nec dicemus aliquid, quo uelut admonitu rurſum excitentur. Affectus uel incurrunt, uel recta fronte in nos conſiſtunt. Qui incurrunt amouendi, & deducendus ſenſim ab eis auditor, nec excitandi unquam, ſed ut firmius quieſcant, ſubijciemus alios pro eis, quo clauus clauo retundatur. Pugnant alij uel in nos, uel in rem. Atroces ſunt, & maxime damnoſi qui in nos: quocirca danda opera tota oratione, ne ulla in nobis exiſtat ſpecies uel mali uiri, uel ſtulti, uel inimici. Mali ut crudelis, inhumani, arrogantis, ſceleroſi, non functi officio. Stulti, ne quid faciamus aut dicamus, quod irrideri poſsit. Inimici, ne odiſſe, aut contempſiſſe, aut læſiſſe uideamur audientes, aut eorum amicos. Nam etiam cenſores quum notas inurunt, id ſe in illorum gratiam dicunt facere, ut minus deinceps ſint mali. Itaq; amici affectant exiſtimari, uel quum lædunt. eadem eſt legũ mens, quæ in ciues ſuos paterno ſunt affectu. Quapropter tollenda eſt omnino affectionis cauſa, & ſubijcienda contraria. In rem præliantur, quum eam aduerſus ſuas, amicorum uoluptates uel utilitates credunt ſtare, quo loco planum faciendum eſt non ita eſſe, ſi poſsis, aut irrependum per cuniculos, de quo in inſinuatione diſſeruimus. Vel dicendum figurate, nam aperta oratio in cauſis eiuſmodi, plurimum habet inuidiæ. Res inter ſe confligunt, quum in contrarium dixit alius uel dicturus eſt, uel auditor diuerſum ſentit, aut eſt ſenſurus. Repellenda eſt cõtraria ratio, & noſtra confirmanda, utrunq; eò eſt loci exequendum, quo plurimum & proſit nobis, & obſit aduerſario. Qua in re ordo aptus plurimum affert momenti ad uictoriã, ſicut acies in prælio rectè, atq; ut opus eſt diſpoſita. Argumentorum ordo uel naturalis eſt uel ad auditoris rationem refertur. Naturale eſt, ut prius fulciat ſequens, quod fit in probationibus mathematicis, ut decimum pendeat ex nouem prioribus, uiceſimum ex undeuiginti præcedentibus. Ad hoc ordinis eſt naturalis, ut ſublatis quæ obſint, ſtabiliamus noſtra, hoc eſt, ut contraria refutemus prius, hinc ponamus, quæ ipſi ſentimus, quem uidemus fuiſſe morem Ariſtotelis, qui à nobis tenendus eſt ubiq;, quum ex depulſione aduerſorum multum accedit uiriũ noſtræ cauſæ, ut illis reiectis appareat id ſolum reſtare, quod nos affirmamus. Auditor uel perſuaſus eſt, & leues probatiunculas reſpuit, tum maximum & fortiſsimum quodq; proponendum, ut contraria nobis perſuaſio flacceſcat, &

incipiat se facilem præbere ijs, quæ restant. Idem faciemus, si quid habemus adeò potens, quo iacto, funditus euertantur contraria, nempe quum tale est, ut ægrè possint recipi contraria post illud. Quod si auditor uel persuasus non est in oppositum, uel sedatè rationes expectat, & perfert, quum nostra argumenta lumen secum adferent, & ad se illustrandum & obscurandum opposita, ponemus priori loco. Sin aliter, leuiora dicemus per gradus, ut grauiora semper subsequantur. Quandoq; sparsim dimicamus collatis argumẽtis, quum fiducia est nos facilè per singula futuros superiores. Interdum sicut in ædificio leuia adiungimus fortioribus, & minora argumenta maioribus applicamus tanquam fulcimentis, uel quemadmodum in bello prima & postrema facimus munitissima, imbellem uerò turbam cum impedimentis in mediũ recipimus. Sed siue res ipsas, siue auditorem spectes, ordo est ferè naturæ tenendus in collocatione argumentorũ, ut quod præponitur, uires addat sequẽtibus, quod aũt differtur, ideo afferatur, ut per priora robur accipiat. Optimus omnium est ordo mathematicus, quem, quantum licebit, imitabimur. Nullum est prætermittendum argumentum, quod prodesse possit causæ. Nam non rarò quæ nobis uidentur leuia & quasi superuacanea, multorum ingenijs sunt fortissima, ponantur modò suo loco, id est, ut non ostentemus, tanquam ijs fidamus plurimũ, sed potius adducamus pro numero, quàm pro robore, nisi fortè adeò leuia sint & minuta, ut remoueri sit satius, ne oratio nimis excrescat, aut redundans sit tanta copia & fastidienda, uel leuitate rationũ uilescat & contemnatur. Cauendum est à cõmunibus argumentis, quæ tam ab aduersarijs stant, quàm à nobis. Tum ab ijs quæ prima facie stant à nobis, sed paululum excussa aduersarios magis adiuuant, & in nos ipsos retorquentur, itaq; sauciamur nostris ipsorum telis, ab illis quoq;, quæ cum dicto aliquo, uel dicendo pugnant. Quæ non dabitur uiribus prosternere, obruamus numero. Porrò hæc omnia frustra erunt à nobis elaborata, si obliuiscatur auditor. Id si uereare, subijcienda erit collectio quædam capitũ, quę idcirco recapitulatio nominatur, à Græcis uerò epilogus, uel rectus, si non offenditur, & apertus, hæc & illa esse dicta. uel si metuas, ne sis odiosus aut ineptus, tanquam parum illius memorię confisus, oblique erit uadendum schemate aliquo, quasi aliud uidearis agere, idq; multo plus habet gratiæ. In ijs quæ scribuntur, breuiores sufficiunt epilogi, ac uelut puncta quædam ad monendam memoriam. Longiores congruunt orationibus, quæ habentur ad populum potissimum rudem atq; obliuiosum. Si nihil sit opus epilogo, illud tamen discedens repete, quod maxime cupias auditoris animo manere infixum, siue persuasionẽ rei cuiuspiam, siue animi motum, aut quietem. Breuibus sententijs atq; absolutionibus concludendi sunt epilogi, numerosa compositione, & concinna, ut tenacius adhæreant memoriæ, optima quæq;, & potissima subijci conueniet, omissis leuibus, cum his discedit auditor, ea maxime recordatur ac recolit. Ergo hunc in modum uenies ad dicendum.

Primum omnium proponendus est mente ac cogitatione finis, quem uelis attingere, qui unus est, aut multi. Si multi, aut per se quisq;, aut unus est præcipuus, alij alijs subduntur, & reliqui propter illum. Ad finem extremum referenda omnia. Si sint pares, unusquisq; per se tractatur. Summa rerum uniuersa est colligenda animo, in ea dispiciendum, quæ prosint, quæ obsint. Tum si quid ex patiente obstet actioni, id amouendum non initio tantum, sed in quacunq; orationis parte obsistat. Qua de re in causis ciuilibus tot uidemus proœmia medijs orationibus, & in carminibus tot inuocationes medio opere, quæ sunt illis proœmiorum uice: nam attentionem & beneuolentiam pariunt. Tum aduersæ probationes profligandæ, si ualeas, sin secus, cautè deuitandæ, uel nostræ confirmandæ eò loci, ubi permultum uirium obtineat, ut in pugna ac ædificio. Sciamusq; magnum momentum positum esse in ordine. Nam alia alijs lucem ac robur adferunt, uel rursum impedimentum ac tenebras, prout sunt uariè posita. Proœmium, quod in opere primum locum occupat, ultimum est cogitandum: quippe quod ex dicendis nasci debet, ut rami prius cernuntur quàm radix, qui tamen nascuntur ex radice. Neq; uerò partes istæ distant locis, sed functionibus ac effectibus. Proœmium est enim quicquid ante rem ad attentionem, aut fidem dicitur. Quare non rarò etiam in decursu proœmiamur, & argumentamur in initio. & insinuationis non solum in prin-

cipio

cipio est usus, sed per totam orationem, non in procœmijs modò, sed in argumentationibus: quum quid sumus uel absonum dicturi, uel infensum, uel parũ ueri simile. Sunt autem mollitiones quædam rei duræ aut infestæ, procœmijs nõ absimiles, quæ subijciuntur post rem, quas nominemus sanè mitigationes, ut quum dicta excusamus, etsi quam fecimus plagam, fomentis lenimus. His acedunt egressiones quædam, quæ uel propter rem quæruntur, uel propter auditorem, nempe ut res percipiatur, aut credatur facilius, ut libentem auditorem diutius detineat. Hæ quatuor sunt formarum, nam uel repetuntur, uel producuntur, uel deriuantur, uel annectuntur. Repetuntur, quum altius rem deducimus, quàm pro materia destinata, ut si disputaturus de liberalitate, dicat prius quo fœdere genus humanum est inter se à natura deuinctum. Quantũ est alios alijs bene cupere, tum bene facere, hinc quanto plus ea re distribuenda quam quisq; arctè complectatur, & possidere cupiat, cuius generis est pecunia. Producitur autem quum longius extenditur, quàm est necesse ducente semper filo, quod semel apprehendimus, ut si in eodem liberalitatis argumento postquam de eo disseruerit, adijciat: Si tantum & tam pulchrum existimatur pecuniam impendere, quia charam, quid sanguinem, quid uitam? & de eo quoq; disputet. tum ad beneficia seruatoris nostri Christi Iesu transeat. Tales digressiones sunt apud Vergilium in fine cuiusque uoluminis Georgicorum. Deriuatur, quum ex occasione uerbi alicuius aut dicti ad res alias digredimur: Admonet me Cypriani facta mentio, ut morem uobis referam martyrum nostræ religionis. Annectitur, uel assuitur, quum planè extra rem infertur, quæ rei applicetur, uelut si pueritiam uerno tempori faeias similem, & adiungas optimum docendi genus esse per similitudines & imagines, quæ de rebus notis sumantur. Prouidendum est semper, ut digressus uiam tibi prospicias, qua redeas domum facilè, & commodè, ne per saxa & præcipitia, nisi fortè digressionem propter ipsam eandem quæsieris. quod fit in dialogis, qui orsi à prandio uel amœnitate loci, in quo considunt, delabuntur ad tractationẽ naturę rerum, uel morum animi humani, aut aliquid magnum & amplum, ex tam arcto atq; humili initio. aut si nihil statueris addere digressioni, qualis est quum producitur. Vtilis est egressio ad docendum, ad persuadendum, ad detinendum, adde etiam ad insinuationem.

IO. LODOVICI VIVIS DE RATIONE DICENDI LIBER III.

EXPOSVI generaliter duobus uoluminibus quid de dicendi ratione sentirem, quæ accommodari ad singulorum argumentorum formulas facilè poterũt. Nunc de docendi partibus speciatim disseram, quorum præcepta rara quidem sunt apud scriptores, & tamen cùm primis necessaria. Docemus ignorata. Ignorantia autem omnis uel de rebus est, uel de uerbis. Rerum aliæ existunt cunctæ, ut homo, aut uidentur existere, ut fluuius. & temporis qualitates, ut hyems, æstas. Prætereo hic accuratiorem illam philosophiæ inquisitionem de perpetuo fluxu materię in uiuentibus. ad uulgarem sensum loquimur, & quasi ad popularẽ trutinam nostra expendimus, quod est huic tractationi congruentius. Alię rerum fluunt penitus, uelut tempus, motus, & ea quæ sunt motus omnia. Quũ res fluxæ explicant̃ præteritę, aut futuræ, aut quasi tales, narratio nominatur, quę in multas diducitur species. Quũ fixæ aut tanq; existẽtes, descriptio est, sicut domus, æstatis, hyemis, ueris, nam ea ex quoq; describuntur tẽpore, quę cõsistunt, nempe habitus & facies tẽporis, in campo, cœlo, hominibus, tametsi cõfunduntur hæc crebrò, & describi dicuntur, quæ narrantur, sicut è diuerso narrari quę describuntur. Sic Aristoteles historiam animalium, opus illud suum uocat, & Theophrastus historiam plantarum, & Plinius historiam naturæ. Docentur etiam non quæ acta sint, aut quæ a-

genda,ſed quomodo quid agendum, quod pertinet ad præcepta artium. De his tribus faciamus iam uerba, hinc de expoſitione uerborum. Nam quo percipiantur commodius, narrationem à deſcriptione ſeparabimus, ut ſit deſcriptio quaſi pictura in tabella expreſſa. Narratio uerò rerum aliarum poſt alias prolatio ac oſtenſio, quemadmodum ſe aperiunt ei, qui iter facit in rheda, aut lectica, auerſa facie, is enim ea ſolum cernit, quæ prætereunt, ſed neq; eſt alia intuendi ratio in hac uita, in qua tranſacta reſpicimus, non proſpicimus futura, aſpicimus autem præſentia tenuiter & maligne.

DESCRIPTIO.

ERgo de deſcriptione dicemus primum, quæ ſimplicior eſt, & ſæpe in narrationem incurrit. Finis eius eſt aliquid animo intuendũ proponere, quod quũ fit adeò exactè, ut prope oculis uideamur id cernere, perſpicuitas ſeu euidentia nuncupatur, à Græcis energia, ut nihil ſit perſpicuitas aliud, quàm euidentiſsima deſcriptio, in quam ceu in rem præſentem adducitur, qui audit, & quemadmodum Quintilianus de quadam Ciceronis deſcriptione dicit, nihil plus uideret, qui intraſſet. Itaq; Ariſtoteles appoſite eam nominat πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν. Hac uirtute admirabilis eſt præter cæteros Homerus, quem reliqui ſunt poëtę æmulati, & in primis Vergilius Maro, ut non ſolum ſignificatione uerborum rem ſubijciant oculis, de qua loquuntur, ſed ſono ipſo, & compoſitione uocum, ſicuti multis exemplis docet Georgius Trapezuntius. Porrò in deſcriptione non tam quid res ſit depingitur, hoc enim fieri nequit, nam eſſentia cuiuſque ſubſtantiæ non poteſt oculis capi, ſed quibus ueſtita eſt adiacentibus, aut ijs, quæ tanquam adiacentia ſumuntur, ut quum Deus deſcribitur, in quo nihil eſt omnino adiacens. Porrò adhærentia alia cognoſcuntur ſenſibus, alia per ſenſus à mente, uti eſt à nobis expoſitum in prima philoſophia. Sunt ex rebus quæ habent utraq; adiacentia, ſunt quæ non habent ſenſilia, rara ſunt autem quæ ſenſilia ſolum habent. In primo genere ponuntur homo, animantia, ſtirpes. In ſecundo Deus, angeli, tempus, fama, philoſophia. In tertio ſunt torpentia quædam ſaxa. Iam aut deſcribitur res una, uelut homo, arbor, aut plures, ut domus, urbs, regio, populus, conuiuium, prælium. Eorum quæ ſub ſenſum cadunt deſcriptio eſt minime difficilis, ut non operoſum pingere, quæ ſub oculos. Exemplum ſit in homine, in quo ad oculos pertinent color, ſtatura, quantitas, proportio, inceſſus, motus, habitus, cultusq;, ut ueſtitus, armatus, ſedens, ſtans, quæ tametſi adiacentia non ſunt, tamen modum quendam efficiunt adiacentium. Neq; enim hic iſta ad exactam examinantur libram, ut dixi. Sub auditum uenit uox, ſub tactum mollicies, duricies. Sub odoratum quod olet, ut paſtillos, uel hircum. Sic in bello facies illa tam uaria militum multifariam armatorum. Alij enim ſunt leuis armaturæ, alij grauis, alij pedites, alij equites, tum concurſus & dimicatio, uicesq; ferientium & cadentium, quæ oculorum ſunt. Iam ſonitus tubarum, fremitus equorum, ſtrepitus armorum, gemitus ſauciorum, quæ ſunt aurium. In conuiuio locus menſæ, ornamenta, uaſa, fercula, condituræ, ſapores, ſuffitus aromatum, & odor florum, uoces, clamores. In carcere pedor ille, & fœtor teterrimus. Quæ ſub ſenſus non cadunt, difficilius eſt pingere, exprimuntur tamen quantum fieri poteſt accommodate ad ſuam naturam, id eſt ad cognitionem ſenſus, aut mentis noſtræ, quum uocabulis utimur aptiſsimis explicationi adiacentium illius, ut quum dicimus Deum æternum quiddam, immortale, ſapientiſſimum, potentiſsimum. aut philoſophiam eſſe diſciplinam, quæ per cœlos, perq; diuina & humana omnia peruagatur, animumq; noſtrum cogitatione rerum illarum inſtruit. tum ita componit & munit, ut inuictum illum præſtet contra minas fortunæ, contemptorem earum rerum, quas uulgus admiratur. Et cætera quæ de tanta diſciplina non minus magnifice dici poſſunt, quàm uerè. Porrò ignota omnia ex notis deſcribimus, & quo quiſq; magis intelligendi ui, atq; eruditione eſt præditus, eo melius proprias iſtas deſcriptiones aſſequitur. Nam qui nõ perinde ualet mẽte, huic ſenſilibus eſt opus. Idcirco ſpiritalia hæc perſona quadam induuntur, ut pictura, & habent uenuſtatis plurimum, ad uulgi quoq; intelligentiam efficacitatis nõ parum, ut ſi quis philoſophiam deſcribat fœminam ſancto & reuerendo uultu, uenerabili macie, pallore decoro, ſtatura adeò procera, ut cœlos & ſidera ſuperet, oculis ad fortunæ minas & fremitus

mitus in conniuentibus, & alijs in hunc modum, quæ poëtis quidem sunt frequentia, & magis concessa, sed & oratoribus non insueta, etiam philosophis. Sic depingit Boëthus philosophiam, Chrysippus iustitiam, Prodicus uirtutem & uoluptatem, itidem Cleanthes, & Cebes humanam uitam. Ex quibus quæq; res facilè cognoscitur, ex eis ipsis describitur. & quoniam ex actibus cognoscimus facultatem, ex actibus exterioribus interiorem facultatem, ingenium, naturam iudicamus, ideo optima descriptio, & intelligentiæ congruens ab actibus sumitur, siue menti exponatur, siue sensui. Quum uerò persona imponitur ad sensum, ut talis sit persona, quales rei actiones atq; opera. Itaq; philosophiam talem depingemus, quales facit studiosos sui, somnum itidem, famem, mortem, uirtutem, fœlicitatem, tempus quoq;, ætatem, sexum, conditionem, fortunam, patriam, studia, mores, actus. Talia explicabimus horum singula, qualia faciunt, aut qualia in eis sunt, quæ occupant. Vergilius timorem his modis appositè expressit. Gelidus Teucris per dura cucurrit Ossa tremor. &, Extemplò Æneæ soluuntur frigore mẽbra. Et, mihi frigidus horror Membra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis. Obstupui, steteruntq; comæ, & uox faucibus hæsit. Et furorem in Sibylla: Ante fores subitò non uultus, non color unus. Ita etiam Terentius lætitiam in suo Chærea: Si quis aspiciendum proponat gratum uer tot frondibus, & teneris uestitum floribus ostendet. Autumnum pomis diuitem, hyemem rigentem & tristem, æstatem ardentem. Tum si diem aliquem designans, enarres quo signo zodiaci sit sol, quæ facies cœli, festos quoq; aut profestos dies habitu actibusq; uel hominum, uel elementorum, uel cœli, declaramus. In ætate describenda, poterit quis proponere spectandòs mores, quos adfert illa ætas, omnesq; actus, etiam cultum corporis & habitum, ad eundem modum in sexu, in conditione, in dignitate, & alijs. Quæ tam multa sunt, ut uix pars exigua possit attingi. Præcipuum est aptè ad explicandum, si sit res quæ oculis capi potest, eam totam oculis subiecisse, quoad eius fieri possit. Certius enim eam tenent qui cunctam uiderũt, quàm qui particulatim, ita ut situm orbis terrarum certius apertiusq; cognoscant, qui in tabella sunt intuiti fideliter depicta, quàm qui peragrarunt. Si oculis alijsue sensibus comprehendi res nequeat, plurimum adiuuabimur probe comprehensa uisione illius, siue ut Græci dicunt phantasia, forma scilicet, facie, membris, cultu naturæ, & ingenio eius congruentibus. Neque uerò descriptiones omnes usq; ad minutissima persequimur. aliæ descriptiones alijs longiores erunt, prout ad institutum dicentis pertinebit. Sunt quædam ex proposito descriptiones, ut quum Tacitus mores exponit Germaniæ, & cosmographi ac topographi sua loca. Sunt aliæ uelut membra corpori annexa, & in horum quibusdam licet pro arbitrio euagari, sicut in ijs quæ spectant ad occupandas uacuas alioqui mentes. quæ uerò ob aliud inferuntur, in his oportet esse limitem, quem uel rei ipsius natura ponet, uel auditor. Magni authores dum aliud agentes describunt, adducunt aliquid maxime insigne, quo facilè id, quod uolunt, exprimatur, sicut in qua facie inest quippiam notabile, ex eo tota facies statim agnoscitur, næuo uno, quod dicitur, uel cicatrice, uel pilo, uel uerruca, uel naso oblongo, uel contorto, aquilino, aut presso, easq; facies pictores uocant bene effigiabiles. Ita & ipsi onere se omnia persequendi soluunt, & lectores magno compendio, quò instituerunt, perducunt. Vergilius: Ille Quirinali lituo paruaq; sedebat, Succinctus trabea, leuaq; ancile gerebat. Et, Vuidus hyberna uenit de glande Menalcas. Cicero in Pisonem: Respondes altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio. Et pro Cluentio, Facite enim, ut non solum mores eius & arrogantiam, sed etiam uultum atq; amictum, & illam usq; ad talos demissam purpuram recordemini. Et in Rullum de lege agraria: Iam designatus alio uultu, alio uocis sono, alio incessu esse meditabatur, uestitu obsoletior, corpore inculto, & horrido, capillatior, quàm antea, barbaq; maiore, ut oculis, & aspectu denunciare omnibus uim tribunitiam, & minitari reipublicæ uideretur. Obijcitur etiam oculis res aliqua collecta illius uarietate, ut si quis in mensa herbas & flosculos uarios spargat, imaginem referet prati. Huius generis est descriptio conuiuij luxurioси Ciceronis apud Quintilianum. Videbar uidere alios intrantes, alios exeuntes, quosdam ex uino uacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes, humus erat immun-

da, lutulenta uino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium. Sic Cicero. De hac deſcriptione Quintilianus dicit quod dudum retuli, quid plus uideret, qui intraſſet? Multum habent momenti deſcriptiones ad perſuadendum. Nam quæ res aſtrictæ, & quaſi conuolutæ nullum ſui ſenſum relinquunt, apertæ atq; euolutæ acriter commouent. Quis enim non magis concitatur, ſecundo & tertio Aeneidos, quàm dicto illo quamlibet acuto, & ingenioſe concluſo, Et campos ubi Troia fuit? Sic urbiũ captarum, inquit M. Fabius, creſcit miſeratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam eſſe ciuitatem, complectitur omnia, quæcunq; talis fortuna recipit, ſed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuncius. at ſi aperias hæc, quæ uno uerbo incluſa erant, apparebunt effuſæ per domos & templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuerſis clamoribus unus quidam ſonus, & alia quæ ille perſequitur. Eundem in modum in præceptis uirtutis, magis uoluntates noſtras ad agendum inducunt diffuſæ & explicatæ præceptorum rationes, quàm breuia quædam monita, & paucis uerbis comprehenſa. Quis futurus ſit ordo in deſcriptionibus, paucis abſoluamus. In breuibus illis deſcriptionibus, quæ uelut punctis attingũtur, nullus eſt ordo. Nec ubi res effunduntur confertim, quin potius negligentia illa ordinis clarius rem oſtendit, ut pratum in quo permiſti ſunt uariorum generum ac colorum flores. In longis uerò, ubi res eſt explicatione uelut depingenda, optimum fuerit ordinem naturæ ſequi, quæ primum omnium rem utcunq; format, & delineat totam rudem, hinc ſingulis paulatim partibus faciem ſuam tribuit, quoad totam ipſam perfectam iam ſuprema manu impoſita edat, quod pictorum, cęlatorum, ſcalptorum artes imitantur. Hi enim materiam à primo totam delineant, ut iam tum poſsit intelligi, quid futurum ſit, nondum uerò quale. Senſim deinceps membra expoliunt, aut colores inducunt. Sic in deſcriptione à primo ſtatim res uniuerſa proponetur, poſtea ducetur per partes, ut apud Cæſarem, Gallia omnis diuiſa eſt in partes treis: & Tacitum, Germania omnis à Gallis Rhętijsq;, &c. ſic fit attentus auditor ac docilis. Poſt hoc initiũ aliis lubet à uiliſsimis aſcendere ad præſtantiſsima, aliis contrà deſcendere, ut à capite per pectus ad crura & pedes, uel à pedibus per crura & pectus ad caput, à Deo ad materiam primam, ab hac ad Deum. In republica à religione ad mores publicos profanos, hinc ad priuatos, aut è diuerſo. Sed certè optima deſcriptio eſt, quum priora lumen adferunt ſequentibus. Siquid ſit naturaliter primum æquè expoſitum noſtræ intelligentiæ, id primum locum occupet, ut in deſcribendo die nemo exordiatur à ueſpere, etiamſi nationes quædam diem ſuum illinc auſpicẽtur. In prælio apparatus militum eſt primus, in conuiuio dominus & locus. Verba eſſe conuenit ſimplicia, propria, & rebus apta, nempe grandia rebus grandibus, feſtiua & dulcia dulcibus, atrocia atrocibus, horrida horridis. Bene exprimunt rem aptæ metaphoræ, & ſimilitudines. Poëtæ his abundant, nec apud oratores ſunt raræ. Citantur ex oratione Ciceronis pro Murena elegantiſsimæ aliquot & acutiſsimæ, ut qui non poſſunt fieri citharœdi, fiunt aulœdi, & de tempeſtatibus ac populi uoluntate. Tum pro P. Sextio de L. Piſone. Exanimatus euolat è ſenatu non minus perturbato animo, quàm ſi annis antè paucis in creditorum conuentum incidiſſet. tum per amplificationem, ac hyperbolem. Ipſi quoq; parietes uidentur lugere, aut lætari, quale eſt illud apud Senecam tragicum in Medæa, Quum Pieria reſonans cythara Thracius Orpheus ſolitã cantu Retinerera tes penè coëgit Sirena ſequi? & per emphaſin, ubi plus intelligitur, quàm dicitur, Demiſſum lapſi per funẽ, inquit Vergilius, per quod uaſtitas equi denotatur. Iam appoſita ſiue adiecta, quę tametſi ſunt poëtis largius conceſſa, tamen in uſum quoq; oratorum cedunt, & rem oculis ſubijciunt mirifice. Plinius Secundus, homo magis doctus quàm pius, uaſtæ ſolitudines Africę, ferax bellorũ Italia. Coniuncta uerba in ſtatura, quemadmodum diximus de ſimplicibus. Compoſitio & ſtructura cõcinnior, ac lenior. uarietas rerum oſtenditur oratione, membris, & cæſuris coaceruata, ut in deſcriptione Cælij de Antonio, quæ eſt apud Quintilianum.

DE NARRATIONE.

NArrationes uarę ſunt, & ex fine cenſentur, ut aliæ res omnes. Nã eam facimus, uel ut aliquid doceamus, ſeu explicemus, uel ut perſuadeamus, uel ut detineamus.

Miſcen-

Miſcentur hæc quidem, ſed oculus eſt figendus in meta tanquam in ſcopulo. Narrationem, quæ ad explicandum paratur, ueram eſſe par eſt, hanc hiſtoriã uocamus. Ad perſuadendum uerò, ſi id uolumus perſuadere, quod narratur, oportet eſſe probabilẽ. Sin aliud per eam, aptè eſt confingenda, quales ſunt apologi. Sin ad delectandum atq; occupandos animos, ea eſt licentioſa. Plena & perfecta narratio, inquit Aphthonius, author alioqui parum grauis, ſex debet continere, perſonam quę geſſit, rem geſtam, tempus per quod, locũ in quo, modum quo, cauſam propter quam. quod ut nec in totum probo, ita nec reprobare eſt animus.

DE HISTORIA.

HIſtoria, explicatio eſt rei geſtæ quę ab ἱστορεῖν trahit applicationem, quòd eſt uidere: quia aliquis eam uiderit, qui & narrarit. Eſt enim uelut pictura, & imago, atq; ſpeculũ rerum pręteritarũ. ac quemadmodum res narrantur tranſactę, ita etiã uenturę. Narramus res unius hominis priuatas, ut Socratis. Res unius publicas, ut Põpeij. Res multorum priuatas, ut Socratis & Platonis. Res multorũ publicas, ut Cæſaris & Pompeij. Res priuatas & publicas unius aut multorum, quemadmodum Suetonius ſcripſit, & Plutarchus. Res unius populi, ſicut Liuius. Res multorum populorum, ſicuti Trogus, Herodotus, uno loco aut diuerſis. Narramus aliquid unum, ut de Philoſophia Socratis, de bellis Cęſaris. Aut plura, & hæc inſignia, uel etiam minuta, ut Suetonius. Sed quũ ſcripta omnia habere utilitatem aliquam cõueniat, ne pœnitenda iactura fiat temporis rei præcioſiſsimæ, quanto magis hiſtoriam, ex qua tantũ utilitatis poteſt colligi, nempe uſus rerum, & prudentiæ, tum formationis morum ex alienis exemplis, ut optima factu ſequamur, ſicuti Liuius inquit, praua deuitemus. Ideo narranda ſunt hiſtorico ea, quæ uſum uitæ cõmunis adiuuent, & meliores poſsint legentes reddere, ne in uanis & nugacibus cõſumatur ſcriptio rerum geſtarum. Quocirca de philoſophis gentium, & diuis noſtris multum & ſæpe ſcribendum. Nam quæ exempla eſſe poſſunt generi humano perinde fructuoſa, ac uirtutum, quas illi natura duce aſſecuti ſunt, & præſtiterunt, uel ingentis probitatis, quàm noſtri diuino munere ſunt nacti. Illud profecto ſubit admirari cum ex corpore conſtemus & animo, in hoc uerò ſint affectus & mens, de corpore & affectibus incitatis ac perturbatis tam eſſe multa, tam uariè, tam copioſè conſcripta, de affectibus autem moderatis, & mente tam pauca, ac propè nihil. Apparet indubie degeneraſſe hominum genus in brutorum ingenium. Quæ eſt enim noſtri melior pars, & unde homines cenſemur, quàm mens? Nihilq; tantopere intereſt noſtra excoli. boni ſumus, ſi illa ſit bona, mali ſi mala. Quam in rem tot præceptis atq; exemplis indiget, ut quantumcunq; ſcribatur, nihil tamẽ poſſet fieri ſuperuacaneum. Quid quòd incitarentur ad probitatem plurimi, nam decus hoc bellicum complures ad cædem populorum ac gentium atq; immania facinora inſtigauit. Nec aliter deberent narrari bella, quàm latrocinia, breuiter, nudè, nulla laude addita, ſed deteſtatione potius, ut longũ bellũ referretur non utiq; ad cõmendationem uictoris, ſed tanquam in exemplũ, quid pariat affectus unus prauus ſiue ambitionis, ſeu iræ, ſiue libidinis. Tum ut uideãt, quàm in incerto ac leui momento ſitæ ſint res & fortunæ hominum, quibus tantopere fidimus. Prima hiſtoriæ lex eſt, ut ſit uera, quantum quidem præſtari poterit ab ſcribente. Nam ut oportet eſſe ſpeculum temporum, ſi falſum dicat, falſum erit ſpeculum, reddetq;, quod non acceperit. Sed neq; erit uera imago, ſi maior ſit, quàm res, uel minor, id eſt, ſi res deprimat conſultò, uel attollat. Cæterùm narrationum uaria ſunt genera, aliæ in quibus uerba ſpectantur ſingula, ut in pactionibus, fœderibus, edictis, ſenatuſconſultis, in libris noſtræ religionis, in quorum etiam apicibus latent myſteria, in his exactiſsimè ſeruanda eſt ueritas integra, & ſimplex. Aliæ pertinent ad narrationem quandam rei geſtæ, ad delectationem, & tenendos animos, aut prudentiam & mores. In his ſatis eſt ſeruari ſummam integram. Adduntur, quæ doceant, quæq; facilè detineant, uerba, ſententiæ, orationes, quod maximi hiſtorici faciunt, Thucydides, Xenophon, Liuius, Salluſtius, Tacitus, Curtius, Herodianus, & modò rei ſumma uero conſentiat, non amittunt ueræ narrationis nomen. Corpus ipſum oportet ſacrari ueriti, colorem & cultum nihil eſt neceſſum. Nec immeritò Lucianus hiſtoricum uult eſſe

ἀβασίλευτον, ἄνομον, ἄπολιν propter ſcribendi libertatem. Hiſtoricum decet iuxta Thucydidis ſententiam, rem potius duraturam perpetuò conficere, quàm breuem gratiam mereri, ſiue id de materia ſentiat, ſiue de tractatione rei. De ueritate autem hiſtoriæ Lucianus ait non magis poſſe ferre eam falſum quid, quàm aſperam arteriam aliud quàm merum ſpiritum. At uerò quando hiſtoria à uidendo accepit nomen, non eſt ab eo petenda, qui multa poſt ſecula, quàm res contigit, aliquid adfert in ea nouum, & prioribus ſeculis inauditum, aut interponere iudicium ſuum tentat inter opiniones priſcorum, niſi ex ratione ueriſimili. Ideoq; nullius ſunt authoritatis Philoſtrati Heroica, qui de tam uenuſtis rebus uoluit pronuntiare, ut ſi quis hoc tempore de Chriſto & actis Apoſtolorum nouum quippiam ſummæ rerum adiiceret. Si unum aliquid narratur, in idipſum ſemper ſpectetur. Si plura, in inſignibus magis immoremur. Nec omnia explicanda, ſed præcipua, uelut in prælijs non omnium ſunt percenſenda nomina, quod eſt poëtarum, ſed primorum, nempe ducum, niſi ſi cuius egregia fuerit uel ignauia, uel uirtus, uel conſilium. Præcipua uoco, quæ plurimum adferunt prudentię, & bonorum morum. Nam quorſum attinet tam accuratè acies deſcribere, & prælia, quę melius neſciremus? Quocirca ad prudentiã explicentur cauſæ, & conſilia, & euentus, & ſi quid ſit occultum & arcanum in negotio. nam illa magis prudentiam inſtituunt, quàm geſta omnibus expoſita. Cæterùm quemadmodum ad deſcribendum diximus cõmodiſsimum eſſe, ſi quis rem totam oculis ſubijceret, ita ad hiſtoriam, ſi tanquam ex alto omnia ſpectarit, quomodo gerantur. Hiſtoriarum uaria ſunt genera, quantum quidem ad illius corpus attinet. Hiſtoria enim quaſi pictura eſt quædam. Porrò pictura eſt alia monogramma una linea effigiata, qualis nuda illa temporum deſcriptio, ut Euſebij chronica, & annales Linthei pontificum, qui dicebantur olim maximi. Alia eſt expreſſior, ut Suetonij, & hac magis, Caij Cæſaris. Alia eſt colorata, ut Salluſtij, Liuij, Thucydidis. Dicamus de hac poſtrema, nam ad ſuperiores ſufficiunt dicta. Partes huius ſunt prooemium, liberum quidem, ſed non tam remotũ à re, quàm ſunt Salluſtiana. In eo fiet auditor attentus ſpe magnitudinis utilitatis, iucunditatis materię, denię eorum, quę in detinendo percenſuimus. Tum docilis, ut ſciat cuius hominis aut gentis acta eſt expectaturus. Sequitur narratio, ſeu corpus hiſtoriæ. In qua ſumendũ ab aliquo initio exordium, & tempora ſunt inde digerenda, puta ab urbe condita, uel à Domino nato, aut olympiadibus. Magnum hiſtoriæ uitium, ſi quam oportet eſſe lucem temporum, ea confundat, & obſcuret tempora. Itaq; rerum authori accurate ac diligenter ſunt tempora diſtinguenda. Quantum enim refert ſi quod prius eſt, & ceu alterius cauſa, fiat poſterius, & effectum. In quo tota hiſtoriæ ueritas obtenebratur, & perit bona pars fructus, cui eſt parata. Ordo eſt duplex, naturæ, & artis. Naturæ eſt, ut quæ priora ſunt loco, aut tempore, narrentur prius, in quo uel res, ut ſunt geſtæ, ſequimur, uel narrantem aliquem inducimus. Sicut Vergilius Æneam, Vlyſſem Homerus, in quo etiam ſeruatus eſt naturæ ordo. nam prius eſt, ut Aeneas appulerit Charthagini, quàm ut illa narret Didoni. Non eſt ſeruatus ordo rerum geſtarum, priora enim fuerunt Troiana bella, quàm Aeneam ueniſſe Carthaginem. Eſt ordo artis, quum aliquid ad finem interponitur, quòd eſt prius, ut Cæſar, timens reatum, etenim læſerat Bibulum in conſulatu, & Catonem, & Domitium, ad arma uenit. Paulus cunctanter recipiebatur ab eccleſijs, quòd ſcirent illum acrem aliquando perſecutionem exercuiſſe in Chriſtianos, & timebant dolum ab eo, qui tam infenſus fuiſſet nomini Chriſtiano. Prima narratio eſt hiſtorici, quæ eſt recta. Iam quum multorum populorum, aut unius, uarijs locis res narrantur, ab uno loco tranſiliendum in alium, ſeruato ordine magis temporum, quàm locorum, nec præuertemus euentus rerum. nam illa expectatione exitus detinetur lector ſuſpenſus uſque ad calcem. Vnde illa perſeuerantia in lectione hiſtoriæ aduerſus rationem quoque ualetudinis, & curandi corporis pertinax. Narret ſcriptor rerum, ne effundat ſe in laudes ſuorum, aut uituperationem hoſtium, non enim eſt encomiaſtes, ſed hiſtoricus. Nec fert hiſtoria, quemadmodum Lucianus admonet, illas adulationes & hyperbolas poëticas, cuiuſmodi de Agamemnone Homerus confinxit, quòd capite eſſet Ioui ſimilis, pectore Neptuno, zona Marti, quaſi unus

Deus

Deus ad ſimilitudinem regis unius, non ſufficeret, id ſi fiat, quid erit aliud hiſtoria quàm poëma ſolutæ orationis? Licebit interdum hiſtorico digredi, etſi rarius, ad quærenda amœna quædam lectoribus diuerticula, ſicut Salluſtius facit de origine Vrbis, & corruptis populi Romani moribus, & initijs motuum ciuilium. Liuius quoque de tranſitu Alexandri in Italiam: quamuis magis eſt hæc digreſsio, quàm illa Salluſtij, quæ uerius nominari poſſet altior repetitio, eam permittitur crebrius hiſtoriæ inſeri, quàm alteram illam annexam, & quaſi aſſutam, alienam à reliquo corpore. Iam conciones ſeu orationes ſunt duplices, directæ per primam perſonam, ut apud Liuium plerǽ omnes, indirectæ per tertiam, ut ferè apud Cæſarem. Verùm nec de quibuſuis rebus ſit oratio, ſed de maximis in illo argumento, & digniſsimis cognitu, & ubi nactum ſe ſcriptor crediderit materiam ad utilitatem & delectationem. Incidunt quoǽ deſcriptiones ciuitatum, regionum, montium, fluminum frequentes, quæ ad intelligentiam rei geſtæ ualdè conferunt. Interponet hiſtoricus iudicium ſuum, quum uidebitur, ut ad commendationem legentium euehat benefacta, contrà uerò malefacta ad execrationem inſectetur, quod multi factitarũt, ſed potiſsimum Polybius, Plutarchus, Valerius, ſi modò hunc inter hiſtoricos receperis. Ciceronis in ſecundo de oratore hæc eſt ſententia: Ipſa autem hiſtoriæ exædificatio poſita eſt in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem. Vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaǽ dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea euentus expectantur, & de conſilijs ſignificari, quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis non ſolum declarari, quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo. Et quum de euentu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes, uel caſus, uel ſapientiæ, uel temeritatis, hominumǽ ipſorum, non ſolum res geſtæ, ſed etiam qui fama, ac nomine excellat, de cuiuſǽ natura ac uita. Sic M. Tullius. Ergo qui interpoſiturus eſt cenſuram ſuam, hunc conuenit habere iudicium integrum, non corruptum prauis opinionibus, ne diuitias, aut potentiam, aut prælium, aut uictoriam multa cæde partam admiretur, laudetǽ, tanquam rem pulchram, quum ſint res partim abominandæ, partim neutræ. Nihil neceſſe habet multum immorari in eo, qui mali quid fecit, ſed eo qui aliquid boni, eius patriam & parentes, & progenitores, ſi uideatur, recenſebit. Sed hanc interpoſitionem iudicij, breuem eſſe & acutam conuenit, ut in animos penetret, & affigatur, quales ſunt Valerij Maximi, non quales Plutarchi Cheronæi longæ & ſegnes, tranſit enim ab hiſtoria in ſcholam philoſophiæ. Illud eſt in iudicando temperamentum adhibendum, ut ſi quid uel improbas, uel commendas, non affectui uidearis id dediſſe, ſed rationi, id eſt non maleuolentiæ, aut fauori perſonæ, ſed integræ & rectæ cenſuræ de facto ipſo. A maledicentia abſtinendum potiſsimum, ne in rabiem exeat licentia. In eos, uel qui adhuc ſuperſunt, uel quorum recens eſt aut in animis memoria, aut in prolibus graue eſt dicere, feruent enim adhuc affectus, qui non ſinunt munere ſuo iudicium fungi. Sed ſi apertè uerum ſcribere quandoǽ parum licebit, figuris erit locus, aut alterius perſona inducta, uel amici aliquid deſiderantis, uel hoſtis increpantis, aut conquerentis, quod facit ſæpe Liuius. Ea propter M. Tullius magni eſſe uiri cenſet hiſtoriam ſcribere. Epilogum hiſtoria rarò deſiderat, niſi interdum breuem propoſitionem, quid actum, quid reſtet. Verba erunt rei, de qua agitur, congrua, de magnis ſplendida, & ſonantia, de paruis humilia, de philoſophicis philoſophica, etiam de ſordidis non diſsimilia. Nihil enim æquè hiſtoriæ congruit, ut proprietas uerborum, quanquam nec in exacta illa philoſophiæ penetrabimus, niſi de philoſophis ſcribẽtes, aut deſcẽdemus ad imperitiã tabernariam uel caſtrenſem, niſi ſi quid fortè uolumus maximè ad uiuum effingere. Perſpicuitas eſt neceſſaria, utiǽ talis, quam intelligant omnes, docti uerò etiam laudent. Vtuntur quandoǽ hiſtorici uerbis liberioribus, ut inquit M. Fabius, & remotioribus figuris, ut narrandi tædium deuitent, ſed nõ eſt crebras translationes, & conformationes uſurpandum, in quo peccauit, mea ſententia, Ammianus Marcellinus. Nihil eſt in hiſtoria, inquit Cicero, pura & illuſtri breuitate dulcius. Habent hiſtorici propria quædã uerba, ut mortales ponant pro hominibus, quod tametſi oratores dicãt, nõ tamẽ his adeò frequẽter cõceditur ǽ geminatũ, ut meǽ, regnũǽ meũ, & figuras poëticæ licentiæ, ut Annibal ipſe tragula femur ictus, &

in quem primum egressi sunt locum, Troia uocatur, gens uniuersa Veneti dicti. Locu tiones item & formulas, ut per infinitum modum incisa, uidere lucem, forum, ciuium omnia, M. Manlij opera, omnia parentum beneficia ab illo se habere, illi se deuouere, corporis, uitæ ac sanguinis quod superfit, quodcunq; sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. Tum ab uno aliquo capite dependent multa membra per iugationem, quod uel initio, uel medio, uel fine ponitur, ut primo est libro declaratum. Omittunt quandoq; uerbum, ut sum, facio, gero, dico, loquor, respondeo. Oratio atq; orationis sensa erunt planè politica, cuiusmodi esse solent, senum in republica prudentum. Itaq; malim eam redolere nonnihil uetustatis, quàm omnino esse nouam, & quasi iuuenem, gratior est eo pacto, & sermonem eorum magis refert, de quibus loquitur. Et quandoquidem res scribit, quæ uelut fluxu, & cursu quodam prætereunt. Esto oratio non periodica, & contorta, non acris, & pugnax, sed tracta & fluens, & fusa, ut decurrere uideatur cum ipsis rebus, non interfistere, nec interrumpi, ita facilius lectorem rapiet, ac deuoluet secum usq; ad exitium. Nec immeritò Quintilianus proximam eam affirmat poëtis esse, & quodam modo carmen solutum. Sed numeri fuerint leues, aptè cohærentes & coagmentati, ut æquabile fiat orationis corpus, & molliter labens. Adeò, ut quicquid huic admiscebitur, etiam alterius generis, siue orationes, siue dialogi, siue excursiones, eundem fluxum resipiant, atq; eandem contemperationem. Quod si propter argumentum ab ea phrasi nonnihil discedi-tur, certè non eadem tractantur ratione, qua si per se, ac separatim, sed ita, ut planè appareat in historiæ corpore concludi, adeò naturam illius in dictione retinent. Fusam esse orationem præcipio, compositione, non diffusam uerbis, nec sensis redundantem. & Quint. Seruilius Nouianus iure est taxatus à Marco Tullio, quòd minus esset pressus, quàm historię postularet authoritas. Interfistendum tamen nõnunquam, uelut quũ ad locum est uentum, in quo uolumus lectoris animum parumper quiescere, ac uelut respirare, ut quum uictum est prælium, quum uir aliquis præstans mortuus, quum mutata forma ciuitatis. Quinetiam quum res egregias attinget, uelut fortiter aut constanter factum quid, contra fortunam, & humanos casus, pandet aliquantum sinus, ut plenius ac ualidius feratur. Quid quod in rebus quoq; eiusdem generis uarietas leuabit tædium lectionis, non enim est unus quasi gradus in quoq; genere puncto aliquo determinatus, sed patet latè, mutari ut possit color in eadem forma. Res uerò quo expressius referantur à dicẽte, nec augendæ sunt, nec minuendæ uerbis, sed relinquendæ suæ magnitudini, hoc est quod Sallustius dicit facta dictis esse exæquanda, dum modò ne in cothurnũ se attollant res atroces, nec ad sordes deuoluantur humiles. Nam in illa sua sede, & quasi regione altius aliquid & depressius inueniet historicus quibus utatur, conseruata dignitate. Repetitiones in historia molestæ sunt, quales in poëmate Homeri crebrę, quem reor fuisse magis morem temporum quàm authoris, ut licet ex sacris literis cognoscere, in quibus sunt multæ eiusdem rationis. Vergilius eas in totum omisit, diligens alioqui Homeri æmulator. Repetitiones uerò in gradatione ornamẽti sunt, ut fortunam neglexit primum, neglectam contempsit, cum contempta est congressus, congressam uicit, uictam prostrauit, & conculcauit, denicq; triumphauit de uicta, & conculcata. quod tamen si crebrò fiat, amittit gratiam, ut aliæ omnes figuræ. Est narrationis quoddam genus breue quidem, & succinctum uerbis, sed rebus longum & superfluens, ut in portum ueni, nauis aderat, conscendimus, sustulimus anchoras, pandimus uela, nauigauimus, hoc ultimum suffecisset, nisi quid fortè addatur, quod rei qualitatem mutet, ut in portum ueni, seu uerius stationem nauibus malè tutam, nauis aderat uetus ac putris, conscendimus ægrè ac periculosè, sustulimus maxima ui anchoras, pandimus uela lacera, nauigauimus, non quò intenderamus cursum, sed quò nos impulerunt unda, & uentus. hęc enim aliud multo sunt quàm simplex illud nauigauimus. Puto facturum me rem studiosis utilem iuxta & gratam, si non grauer adscribere censuram Ioannis Episcopi Alarienſis de Tito Liuio, quæ uirtutes ostendet, quas in historia sequamur, & quæ fugiamus uitia. Siue hæc illæ in Tito Liuio obseruarit, siue in ratione historiæ componendæ, siue in collatione amborum. Non illum, inquit uarie-

tas, con-

tas, confusum, non simplicitas historiæ fastidientem reddit. In tenui, quod persæpe accidit, atq; humili rerum materia, non est exanguis, aridus, & ieiunus. In copia uerò ac magnitudine non turgescens, ac uastus, plenus citra tumorem, æquabilis ac lenis citra mollitiem, nec luxuriosè effluens, nec nimia sterilitate tabescens. In asperis rebus, non salebrosus neq; languens, in mollibus, non uiolenta & coacta oratione subsultans, non ita tamen copiosus, ut nimius, neq; ita suauis, ut lasciuus, nec adeò lenis, ut remissus. nõ sic tristis, ut horridus, neq; ita simplex, ut nudus, aut adeò comptus, ut affectata compositione calamistris uideatur inustus, par uerbis materiæ, par sententia rebus. In re gesta exprimenda, grauis atq; magnificus, & tamen succinctus ac prorius. In narratione naturalis, & semper spectatus, ordinem minime confundens, & rerum euenta non præcurrens, minime in gratiam adulator, aut reprehendendo parcus in ueniam, nõ amarulentus in noxam. Ipsi quoq; senatui ordini illi orbis terræ moderatori uenerando, populoq; Romano terrarum principi, si uel temeritate præcipites, uel errore lapsi, uel quacunq; forent ratione supra modum iustum q; enecti, nequaquã parcens. Res etiam aduersariorum debita commendatione non defraudans, ut modò narrator tantum, modò censor esse uideatur. atq; ita seuerus & tetricus, ut ne censoribus quidem grauissimis, quibus nihil Romæ sanctius fuit, ubi facto usus fuerit, unquam ignouerit. At uerò in cõcionibus ante omnia uerborum parcus, sententiarũ diues, multo est uerbis, quàm sensu restrictior, atq; concisior, in qua parte non cæteros scriptores tantum, sed seipsum quoq; longe antecellit. Hæc ille de Liuio, atq; adeò de historico optimo. Et quemadmodum quæ admiscentur historiæ, naturam eius debent retinere, ita historia, quum in epistolam, aut familiarem sermonem uenit, multum de cultu illo suo & ornatu deponit, tenuior erit eius contextus, & color dilutior, & contractiores absolutiones.

NARRATIO PROBABILIS.

IN summa quidem ea sunt maxime probabilia, quæ & uera. Nam quicunq; ex ueritate sumatur fucus, nullus est tam expressus, & germanus, quàm ipsamet ueritas, nec tantum habet uirium atq; efficaciæ, sed aliquando falsa quædam quibusdam ueris fiunt probabiliora, quod non ex rebus ipsis nascitur, sed ex nobis praue iudicantibus, ideoq; non uerè modò narrandum est, quod rei quidem sufficeret, sed uerisimiliter propter nos. Primum omnium inquiremus quid auditori sit probabile, ratio, an exemplum, an authoritas, an experimentum per aliquem sensuum sumptum. Rudes homines naturæ miracula derident ut fictitia, hebetes rationem non assequuntur, mouentur exemplis, parent authoritati. Ideoq; non eodem modo narrandum Ciceroni in foro, quo Aristoteli in schola. Est progressus quidam naturalis, ut posteriora ex prioribus uideantur nasci, uel ordine & serie causarum, ut filius à patre, uel loci aut temporis, ut dies. posterior ex priore, tertius ex secũdo, hic ex primo, in quis duobus sunt prius & posterius, etiam consuetudinis & moris, ut lotum quem, priusquam accubuerit. ductus hic maximam habet similitudinem ueri, propterea quod omnia uelut nexu quodam uel defluunt, uel cõsistunt, nõ in natura modò, sed in arte, quæ est naturæ imitatrix, quale est intrasse quẽ in ædes, salutasse hospitem, humaniter acceptum, inuitatum recusasse primum, hinc sæpius rogatum acquiesse, & discubuisse. Admistio breuis causarum, & quasi sparsio seminum argumentorum probabilem narrationem efficit, ut quum essent hilares, & haberent puellas, potatum est largius, hinc saltatũ, & calfactis animis ex leui occasione uentum in rixam. Cæsar timens accusationem, etenim multos læserat, uenit ad bellum ciuile, quod dictum est à nobis de narratione artificiali. Si in narratione sunt alia deinceps probanda, aut confutanda, non sunt ibi consumenda argumenta. Asinius Pollio, ut inquit Seneca, prudenter dicebat colorem in narratione ostendendum, in argumentis exequendum, & imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent, nam & plus eos ponere, quàm narratio desideraret, & minus quàm probatio. Optimum in hoc genere narrationis exemplum est Ciceronis pro Milone. Ita alia ex alijs ducuntur, loci, temporis, & moris ordine, ut non potuisse aliter fieri appareat. Quod si in narrando persuadere uolumus, ut in philosophia & artibus, ibi possunt extendi & consumi argumenta. Narrationis huius dictio erit humilior ieiu-

nior, conciſior, callidior. Plinius Cæcilius Capitoni: Habet quidem oratio, & hiſtoria multa communia, ſed plura diuerſa, in ijs ipſis, quæ communia uidentur. Narrat illa, narrat hæc, ſed aliter. Huic pleraq; humilia & ſordida, & ex medio petita, illi omnia recondita, ſplendida, excelſa conueniunt, hanc ſæpius oſſa, muſculi, nerui, illam tori quidam, & quaſi tubæ decent. Hęc uel maxime ui, amaritudine, inſtantia, illa tractu & ſuauitate, atq; etiam dulcedine placet. Poſtremò alia uerba, alius ſonus, alia conſtructio. Nam plurimum refert, ut Thucydides ait, κλῆμα ſit, an ἀγώνισμα, ſic ille quæ dicta ſunt de forenſi oratione. Nam minus curæ eſt adhibendum in ſchola philoſophiæ & artium.

APOLOGI.

APologi conficta exempla ſunt in uſum uitæ, qui ad ſuadendam uirtutem, ad diſſuadendum uitium, ad aliquid denique agendum, aut non agendum ſunt reperti, alioqui uani ſunt, & ſuperflui, quippe non narrantur propter ſeipſos, ſed propter exemplum quod nos ſumamus. In his ſermonem damus aut homini ſoli, quod genus à Græcis dicitur λογικὸν, uelut quum agricola filios ſuos afferre faſcem uirgarum iuſſit. uel mutis ſolis, ut aquilæ, aut oleæ, hoc eſt ἀνθρωπικὸν, uel homini & muto, quod μικτὸν, ſicut homini & ſerpenti, homini & cani. Apologorum olim multæ fuerunt ſpecies, ſicut Aphthonius tradit, Sybariticus, Cyprius, Cilicianus, Æſopæus, ab inuentoribus. omnes uerò in Æſopæium conceſſere. Narratio hæc ueritatem non ſpectat, & tamen ueriſimilitudinem hactenus debet obtinere, ut conſiderata rei, quam inducit loquentem, natura atq; ingenio, cõgruentem ei attribuat, & ſententijs, & uerbis ſermonem. Leo & aquila ſuperbè, regaliter, iracundè loquentur, ac magnificè, uerbis amplioribus & nitidioribus, uulpes callidè, uerſutè, omnia ad utilitatem ſuam referens. lepus meticuloſe. aſinus imperitè, frigidè, ſtolidè. apes & formica prudẽter, gnauiter, parce, ut etiam in oratione appareat frugalitas. quercus ſolidè, arundo leuiter. Denicq; ſic loquãtur, quemadmodum credibile eſt ea locutura, ſi beneficio aliquo numinis ſermonem acciperent. Debet eſſe in narratione feſtiuitas & facilitas, tum ſimplicitas in uerbis, nihil moleſtũ, nihil affectum, ſed purus ſermo, ut Quintilianus inquit, & nihil ſe ſupra modum extollens, quamuis ego differentiam uelim ſeruatam loquentiũ, ut accuratius loquatur uulpes, quàm aſinus, & illuſtrius leo, quàm formica. Omnia uerò intra mediocritatem, ſeu potius ſub mediocritate. Quæcunq; dicentur, aut certè præcipua, ad ſcopum dirigentur, quo fabella pertinet, id eſt, quod per eam uelimus ſignificari. Id uerò nonnunquam exprimitur, & ſi præponatur, dicitur προμύθιον, id eſt præfabulatio. Si poſtponatur, ἐπιμύθιον, id eſt affabulatio. Eſt quum prorſum omittitur, & animo cuiuſque relinquitur coniectandum, quod eſt maioris grauitatis, ut fecerunt Menenius Agrippa de membris corporis in otioſum uentrem coniurantibus, & Demoſthenes de concordia luporum & paſtorum traditis canibus, quum Philippus oratores poſceret, & Themiſtocles de muſcis obſidentibus ulcus canis, quum de mutandis magiſtratibus ageretur. Res geſtas quæ ad propoſitum tuum faciant, non ſemper inuenies, apologos facilè erit confingere. Itaque conſeruandus eſt eorum uſus, nam habent ſuo loco plurimum iucunditatis ac uirium.

FABVLÆ LICENTIOSÆ.

FAbularum commemoratio ad fabulas Mileſias nos deduxit, quę ad uoluptatem ſolam ſunt repertæ, quæq; indignę ſunt, de quibus multa uerba fiant. Huius notę ſunt Mileſiæ à Mileto Ioniæ, quæ de luxu & delicijs malè audiuit. & ut oratio mores ac uitam ſequitur, repertum eſt in illo nepotino otio genus quoddam fabularũ nec uerum, nec ueriſimile, nec in aliquem uſum uitæ paratum & congruens, ſed tantum ad extrahendum tempus, uel in conuiuijs, uel in cœtibus uirorum ac fœminarum, qualia ſunt etiam amatoria omnia, quod Galli uocant intertenere, ſeu detinere potius. Ideoq; Lucianus Sophiſta ſermones amatorios uocat Mileſios, & Capella quaſdam poëtarum fabulas. ſcripſit nominatim de Mileſijs Ariſtides libros aliquot μιλησιακῶν, & Apuleius Aſinum ex aſino Luciani deſumptum, & concinnatũ. Apuleius ſtatim initio profitetur huius eſſe formæ. Nunc ego te, inquit, ſermone iſto Mileſio delectabo. Eiuſmodi narrant uetulæ pueris ad focum ne plorent, aut moleſti ſint. Quorſum pertinebit de re tam

inepta

inepta dare formulas? ineptior ipse sim si fecero. Multo alterius generis sunt poëticę fabulæ, de quibus satius erit disserere.

DE POETICIS.

POetarum fabulæ ortæ sunt ex ruditate & credulitate uulgi. Tanta erat prisc is illis seculis ignorantia rerum bonarum, & discrimen in omnibus adeò confusum, ut quiuis paulo ingeniosior, atq; usu rerum callidus, si quid attulisset uitę conducibile, aut si fortitudine præstaret, aut forma, deum se esse facilè persuaderet. Ex his quorum esset origo incognita, hos de cœlo descendisse credebant, atq; eo facilius, si ex oriente uenissent. Nam eam terræ partem uocabant superos & cœlum, ut occidentem inferos. Memoria nostra homines illi, qui orbem recens inuentum habitant, Hispanos uenerabantur tanquam deos, quod experimentis & uitæ prudentia plus ualerent, tum filios solis appellabant, quòd albi essent, & ex oriente illuc uenissent, unde illis & sol. Græci autem superos dixerunt ad orientem & aquilonem regiones, ubi terra est altior, inferos uerò ad occidentem & meridiem, ubi decliuior. Itaq; inferos posuerũt in Galecia Hispaniæ, ubi est amnis Lethe. Insulas uerò fortunatas ad mare Atlanticum è regione Libyæ. Falsi sunt etiam figuris loquendi, quas quod non intelligerent acceperunt, naturaliter ac simpliciter, & habuerunt fidem. Dixerat quis Phryxum ariete uectum ὑπὸ metonymian, id est naui, cuius insigne esset aries, Pasiphaen ex tauro concepisse Minotaurum, hoc populus simpliciter & accepit, & credidit. Poëtæ id cecinerunt, fistulæ populi. Hæc quidem ante constitutas olympiades. Postea uerò & populus fuit eruditior, & ratio accuratior uitę ac loquendi. Itaq; deinceps minus est populo impositum, & fabulę sunt confictæ rariores. Magnamq; rem dicit M. Tullius esse consecutum Romulum suum, qui nõ rudibus adhuc & inconditis populorũ ingenijs, sed doctis excultisq; factus sit deus. Nam Cæsares adulatio fecit deos, non in mortuum, sed successorem, ita eum honorem non sunt nacti, qui successoribus è uita decesserunt, aut incertis, aut hostibus. Summam fabulæ nunquam licuit poëtæ fingere, in re dico, quæ pro gesta haberetur. nam in apologis, aut scenicis, aut Milesijs, semper licet. Rem uerò gestam ornari conceditur, & augeri ad admirationem, & uoluptatem, quod etiamnum permittitur. Nam si cui hoc solum est propositum, multo & copioso sermone audientium animos tenere, eum oportet in mendacijs expendendis & segregandis à uero non esse admodum religiosum, sed recta ingredi, quacunq; auditoris ducat delectatio, siue in uerum incidat, siue in falsum. Hoc poëtæ ueteres factitarunt. Quanquã non usq; eò falsas esse has fabulas conuenit, quin similitudinẽ aliquam retineant ueri, ut nec impossibilia dicantur, neq; incredibilia, nempe ea quę inter se naturaliter pugnant, uelut stare quẽ, & sedere. nec contraria ijs, quæ apertè sunt uera, aut persuasissima. Lucianus sophista ueras narrationes scripsit de rebus, quas nec ipse, nec quisquam uiderit, nec ipse, nec quisquam alius creditu rus sit. Ridicula sunt hæc, & ad poëtas nõ pertinent, tametsi nec fingi dedita opera tam absurda potest narratio, quin quasi filum aliquod & colorem retineat naturæ rerum. Adeò contra naturã omnino mens nostra nec intelligere quidem ualet, aut ratiocinari, uidelicet mentis nostræ siue scopulus, siue materia, ueritas est, qua nihil est naturæ congruentius. Nam metamorphoses illæ ad uim & potestatẽ deorum referuntur, quibus nihil est impossibile, nec difficile, ut in Halcyone docet Socrates. Idcirco & in fabulis theatricis, ubi totum argumentum est fictum, tamẽ quò narratio fiat probabilior, admiscentur rationes, cur posterius nascatur ex priore, ut Chrysis ex parca & seuera uita delapsa est in uitium, ita ut ingenium est omniũ hominum à labore procliue ad libidinem, & quæ sequuntur in Andria. Poëtarum fabulæ aliæ continent naturale quippiam, aliæ morale, utræq; harum sunt conseruandæ. Quædam nihil habent uitę profuturum, ut de uenatione apri Calydonij, de nauigatione Argonautarum. Sunt quæ etiam damnosa multa, ac pernicioſa, orta, uel ex recepto errore, ut de cãpis Elysijs, de regno & fœdis facinoribus deorum, uel ex praua delectatione in rebus obscœnis, sicut de adulterijs, de omni turpitudine abominanda, tum de bellis, & crudelitate. Hæc uerò quorsum attinet conseruari & legi? Ceu uerò non innumera sint in quibus occupemur tanto conducibiliora, aut non passim occurrant plurima, quæ & tempus nobis malè occupent,

& bonam mentem lędant? Fuerit fortaſſe illud Homericis temporibus ferendum, ut nugas canerent, quando quidē profuturas in exemplum res geſtas nō habebant. Nunc uerò quid illis opus eſt in tanta multitudine ac uarietate rerum tum publicè, tum priuatim optimarū & pulcherrimarū apud Græcos, & Romanos, omnes deniq; nationes? Neq; enim eſt carmen in hoc repertū, ut uel ſtulta canat, uel mala: quod ſi recipimus, quid tandem erit humano generi peſtilentius? Poēma, inquit Plutarchus, pictura eſt loquēs. Vilis & aſpernanda eſt pictura, in qua ſunt res leues, quæq; inani prorſum & breuiſsima delectatiuncula allubeſcit oculis, non paſcit animū, ut muſca aliqua, uel mantile, uel lineæ meræ ac nudę, quales olim in tabula duorū inſignium pictorum. Noxia uerò eſt, & deuitanda, quę animū per oculos fœditate aliqua ſollicitat, & corrumpit, cuiuſmodi ne qua pingatur uetari deberet publico edicto. Furor eſt poēma, & inſtinctus quidam, ut ait Plato in Ione: ex cuius ſententia Horatius, Ingeniū miſera quia fortunatius arte Ducit, & excludit ſanos Helicone poētas Democritus. Quod ſi à Deo immittitur, circa res Deo gratas uerſari eum congruet, alioqui nō ſacer erit inſtinctus, ſed profanus. Id teſtati ſunt priſci poētę, qui de ſuis diuis carmina propè omnia referſerūt, ut appareat carmē eſſe in hoc repertū, ut quæ de diuis dicuntur, libentius, & maiore cum oblectatione audiamus. Illi celebrarunt, & cecinerūt diuos ſuos, canamus nos noſtros, diuos uoco deū, & angelos, tum illos, qui cœleſtem in terris uitam expreſſerunt. Hoc demū poēma erudiet, rapiet, tenebit nos, poſtremo ardorem quendam pectoribus immittet, primū ut æmemus illos, hinc ut æmulemur, & nos eorū uelimus eſſe ſimiles. nam hoc uidemus in alijs poēmatis uſu euenire, ut tales optemus nos fieri, quales ij ſunt, quos tantopere uidemus extolli. Adhortetur carmen, & inflammet ad uirtutem, dehortetur, & deterreat à uitio. De myſterijs noſtræ religionis & ſumma fidei non pangendum carmen niſi breue, parcum, ſobrium, fortaſſe ut res mandetur memorię, ne quid uel in uerbis, uel in ſenſu admiſceatur illis indignū. Relinquenda ſunt maieſtati illi, in qua dictauit ea ſpiritus Dei. Nam poētæ ad occupandos lectione animos uarietatē condiunt ea, quæ canenda ſuſceperunt. egrediuntur ad conuiuia regalia, ad cōſulta deorū, ad inferos, inducunt loquentes multos, excitāt mortuos, quibus tribuunt orationem, inſerunt noua, inuſitata, grandia, admirabilia, quæ in tractatu de detinendo exequuti ſumus. In theatris ad publicam exhilarationē exprimebatur hominū uita, uelut tabella quadam uel ſpeculo, quæ res uehementer delectat propter imitationem, ſicut Ariſtoteles ait in arte poētica. quippe imitatione, inquit, omnes capiuntur mirificè, & eſt homo animal maxime imitationi natum, & ea quæ in natura ſua nollemus cernere, expreſſa & aſsimulata nos detinēt. At uerò quoniam theatrū ex promiſcua conſtat turba, uiris, mulieribus, uirginibus, pueris, puellis, animis rudibus, teneris, & ad corrumpendum obnoxijs, quantū ſcelus eſt uenenum inter illos ſpargere? Eapropter ſcenicæ fabulæ proponāt ſibi tanquā album, commendationem uirtutis, inſectationē uitiorum, doceant uſum rerum, & prudentiā communem. Nihil exprimant, unde molles animi flecti poſsint in peius. Rectè Horat. Omne tulit punctū, qui miſcuit utile dulci. In argumento potiores ſunt hoc tempore uulgares fabulæ, q; antiquæ Latinæ aut Græcæ. In recentibus enim perſonatæ inducūtur uirtutes, uitia, reſp. populi, elementa, naturæ rerum, & de utilibus rebus agunt, quæq; ſpectatores cū uoluptate rectè admoneant. Debent hoc ciuitates pudori humano, debēt reuerentiæ Chriſtiani nominis, quod initium ſumpſit à domino, & Deo noſtro Chriſto Ieſu magiſtro totius ueritatis ac ſanctimoniæ. Transferāt quoq; eum morem in cantiunculas ore uulgi protritas, quas cantillent puellæ, ne nouæ mentes uitiorū cupidine, atq; experimentis inquinentur, priuſquā bonum & malum dijudicent. Nolim illis cōtineri res ſacras aut diuinas, ne peruulgata cōſuetudine obſoleſcant, uileſcātq; tanta myſteria, ſed res boni exempli, quibus uirtus extollatur laudibus, & fiat amabilis, flagitium uituperatione deprimatur, & fiat inuiſum. Nam etiam priſcis temporibus populi Romani, ſicut traditur à M. Catone, magnorū uirorum laudes ſolitæ erant in cōuiuijs decantari, ut eſſent uelut quidam ſtimuli animis audientiū ad eas ipſas uirtutes, quas illi pro maximis ducebant. Quod ſi nec uirtutis placet materia, cantentur ſaltem ea, quę ſine animorum corruptela audiantur, & teneant: cuius generis ſunt deſcriptiones amœnorū locorum,

rum,aut temporum,casus uarij,ridiculi,admirabiles,tristes,læti,dicta arguta,lepida,salsa,& alia eiusmodi.Allegorię personarum in scenicis poëmatis uehementer allubescũt, nec est iniucunda quædam obscuritas, in qua auditor ingeniũ intendat, modò intra captum uulgi,cui ludi illi parantur.Nam quod populus assequi non potest, molestum est illi magis obscuritate,quàm gratũ.Possunt tamen prima esse populo reconditiora, quæ sensim per sequentia proferantur, atq; explicentur, ut argumentũ, quod ante primum actum recitabitur,multum adferet lucis toti fabulæ,apertiora enim erũt, quæ dicentur, spectatori,qui summã tenebit rei totius.Erit argumẽtum breue,cõpendiosum, quodq; præcipua materiæ totius attingat.uerbis simplex, & facile, sensisq;, quoad eius præstari poterit, dilucidum, ut comprehendi & teneri à quouis citra negotium possit.Plurimũ adfert gratiæ personarum discrimen,& decorum usq; ad extremum seruatum. De quo in superioribus præcepi.Non prodibunt personæ multæ pariter in prosceniũ,nisi fortè mutæ,ne si uariæ interloquantur,confundatur intelligentia rei,nec quarta loqui persona laboret, inquit Horatius. Dicamus iam de compositione carminis. Primi illi homines, qui carmen obseruarunt aliquod, concentum quendam aurium secuti sunt sine obseruatione pedum, mox concentum hunc, quòd allubesceret auribus, ut eum possent crebrò iterare,dimensi sunt temporibus prolationis, quibus nomina imposuerunt pedum.Certum autem numerum pedum uocarunt uersum.Sed neq; concentũ quemlibet uersum dixerunt,non enim minimũ, ut breuiorẽ quatuor syllabis,nec longiorẽ iusto spiritus decursu,nempe nõ supra sedecim syllabas, aut uiginti.ideo nuncupatus uersus,quod post eum uerteret,ac rediret ad initiũ uel spiritus loquendi progressu,uel oculus legẽdi. Paulatim (ut aures aliæ aliis delectant,sicut nullus est nõ alicui gratus sapor, ita nec sonus adeò horridus,absonus, inconditus,qui non alicui arrideat) nulla remansit uocum coniunctio à quinq; syllabis ad uiginti,quæ nõ habita sit pro uersu,& ex continuatione carmen extitit,atq; hinc poëma. quos tamen uersus si quis disiungat, & misceat uariè,ut iteratio non appareat,soluta oratio dicitur. Inter metrum & rhythmũ hoc est discrimen,quod metrum sequitur numerum pedum, rhythmus tempora, ideoq; alterum esse potest sine altero. Metrum sine rhythmo, hoc est uersus sine uersificatione, sine cõcentu,& harmonia,res est prorsum incõdita,& insuauis.dulcior multo est rhythmus absq; metro. Natura primorum inuentorum rhythmum est secuta, ars metrum fecit ex rhythmo. quãto porrò est arte potior natura? E uersibus habent nõnulli multum concentus,in quibus est harmonia temporũ parium in syllabis imparibus, cuius generis sunt heroici, pentametri, sapphici, glyconij, anapestici, hendecasyllabi, trochaici. Quibus auribus modus temporũ est notior, ijs concinniores sunt uersus,& iucundiores,uelut olim Græcis & Romanis,apud quos in omnibus syllabis discrimen erat notũ breuium & longarum.Exactum illud aurium iudicium iam pridem periit, magis agnoscimus uersificationem Latinæ linguæ,quàm uersum. In uulgari sermone ex crassitudine aurium non expenditur iam dimensio longarum & breuium,ac ne proferimus quidem,cum eo discrimine,sed in finibus annotatur cõsonantia cum certo syllabarum numero.Aptata est metri ratio auditori,rebus,personis inductis.Res bellicæ heroico uersu sunt decantatæ, quasi tuba, & spiritu illo militari, quo essent gestæ. Scenici actus plurimum decurrũt iambo, quòd is pes sermoni familiari ac quotidiano est proximus, sed obseruatio est maior in uersu scenico apud Græcos, quàm Latinos.Et tragœdia ut altioris argumenti & illustrium personarum,grandior est ac numerosior, unde cothurni uenit translatio, quemadmodum socci in comœdia, quæ erant in actoribus integumenta pedum. Fuerunt quondam alia fabularum genera in populo Romano Atellanæ, tabernariæ,mimi,de genere argumenti & personarum nominatæ, hæ ad nos non peruenere.Omnino actio scenica cõmunem teneat sermonem, numeris ad delectationem spectatoris sit aliquantum concinnis, & harmonicis, nec in sensis modò seruet decorum personarum, sed in uerbis quoq;, in temporibus, & tota compositione, quod à Latinis & Græcis cernimus in comœdia & tragœdia factitatũ, idq; nos rei ipsius natura admonet,tum etiam in materia ad eundem modum. Aspera enim & dura rebus tristibus competũt,lenibus lenia,lætis dulcia,denicq; quatenus effici dabitur, talis sit motus,

& uigor,& actio,& habitus uerſuum, qualis eſt rerum,nõ ſolum in fabulis ſcenicis,ſed in quocunq; poëmate,potiſsimum dramatico, quodq; motus ac uim illam recipit, ſicut in Homero & Vergilio docti uiri annotarunt. Omne & uerborũ, & locutionis genus non recipit carmen modò,uerùm etiam tegit,adeò ut & uerba antiquaria,& nouata,& phraſis dura, atq; horrida minus multo notabilia ſint in oratione numeris aſtricta, quàm ſoluta.quod eſt animaduertere in multis,uelut in Sydonio Apollinare,& Martiano Capella,quorum proſa abſurdiſsima eſt, uerſum non penitus reijcias. Quod autem carmen dictionem habet elegantiorem atq; expolitiorem, pedeſtriſq; orationis ornatę atq; excultę ſimillimam,id demum probatur maxime,quemadmodum Philoxenus Siculus author tragœdiarum nobilis dixiſſe fertur, optimam eſſe nauigationẽ iuxta litus, & deambulationem iuxta terram,carmen quod proximum ſolutę dictioni,& hanc carmini ſimillimam. Verba extranea,quæ barbara nuncupantur,non fert ulla oratio, niſi illata ſint in ciuitatẽ cum ſua re, uel ciuitate donata, ſicut primo libro docuimus. Mutata uerò adiectione, detractione,interpoſitione,propter concentũ tolerantur. Ad hæc uariæ quoq; dialecti,modò ne nimium inter ſe diſtantes. Homero linguæ omnes Græcæ, quæ ſunt complures, pro una fuerunt, ijſq; omnibus promiſcuè eſt uſus. Romana dialectos non habet,unica eſt,& ſimplex. Nationes omnes, quas quidem nouimus,diſtinguntur in uarias linguas, Hiſpana, Gallica, Italica, Germanica. Inter dialectos una eſt in quaq; natione præcipua, uelut olim in Græcia Attica,in Hiſpania Caſtellana,ſeu potius Carpentana,in Italia Thuſca,ſeu Bononienſis,in Gallica Pariſienſis.In ea pangenti carmen modice ſunt aliæ uſurpandæ. Alijs autem quantum libuerit inuehendum de optima. Admiſtio enim melioris ornamẽto eſt,admiſtio peioris fœdat, ac proinde uitanda.ut ſi quis Pariſienſi adiungat Aquitanicam,uel Bononienſi Pedemontanã.Latiniſſatio in Græcitate deformis eſt, Græciſſatio autem in Latinitate non adeò niſi in quibuſdam.Neq; præceptũ hoc ad uerba ſolum pateat,ſed ad phraſes quoq; & idiomata.Sunt quædam loquendi formæ,& ſimplicibus uerbis, & compoſitis uel ex uetuſtate repetitæ, uel mutatæ atq; inuerſæ, quibus in ſoluto ſermone non eſt locus, in carmen aũt non ſolum receptæ,uerumetiam multum addentes uenuſtatis.Sicuti Macrobius ex Vergilio Marone docet libro Saturnaliorum ſexto. Et quando numeris cõcentuq; poëta eſt, tanquam compedibus deuinctus, multa ei permittuntur in uerbis proprijs, in translatis,in ætate,in figuris,quę non item alijs,ac ne ſcriptoribus quidem,quarumcunq; fabularum,modò pedeſtri oratione. Adiectorum ſiue appoſitorũ,quæ epitheta nuncupantur, frequens eſt apud illos uſus: tum compoſitorum nominum, ut mare ueliuolum,& terræ frugiferentes, quæ duo in ſoluta oratione niſi maxime aptis locis ponantur,putida ſunt,nec in uerſu decent,ſi ſint nimis crebra.etſi compoſita illa uerba & grandia magis apud Græcos ſcriptores locum habẽt,qui ſunt illis fingendis feliciores, quàm apud Latinos. Tragœdiæ uehementer congruunt, quum ardet affectus aliquis uehemens.

Appoſitorum alia ſunt naturæ,quę apud poëtas ubiq; habent locum ad explendum hiatum uerſus,tanquam cõmiſſura,ut aqua humida,hyems glacialis,rapidus ignis.Scriptoribus ſolutæ orationis nõ datur hæc uenia,quia patentiore decurrunt campo. Quæ naturalia non ſunt, ſine ratione & cauſa poni ineptum poſsit uideri, nõ minus in uerſu, quàm in proſa. quid enim ad rem facit, ſi loquens quis de Ciceronis diuortio,dicat,Cicero eloquẽs repudiauit Terentiam uxorem.quid enim eloquentia facit ad repudium? quanto ineptius quum contra rationem? ut ſi Salluſtius,uel Clodius, uel M. Antonius inuehens in Ciceronem, uocet eum patriæ parentem, aut ciuem prudentiſsimũ.In ſermone numeris expedito nõ decet ullum appoſitũ inſeri,quod non plus efficiat, quàm ſi abeſſet.In carmine propter eius anguſtias magis conceditur, ut ſine ulla inferatur cauſa,quàm ut contra rationẽ.Quæ officij ſunt,uel dignitatis,uel profeſsionis nomina,addi licet etiã ubi nihil eſt neceſſariũ,uelut Homerus poëta,Socrates philoſophus, Cæſar Imperator,Alexander rex.Multum uerſus confert memoriæ concentu ſuo,& dimenſu numerorum.Itaq; illa potiſsimum aptanda ſunt numeris,quę digna ſint memoria.Quę poëmati ſententiæ interſeruntur uelut gemmæ quædam, ſi non ſublimius & illuſtrius, numeroſius certè uelim aſtringi, & quaſi rotatius iaculari, ut telũ, quo fixius adhæreat.

Idq;

Idq; faciendum eſt, cùm in omni alio poëmate, tum in ſcenico. Sic eas facilè referet domum ſpectator, & recolet, & retractabit ſecum.

DE PRÆCEPTIS ARTIVM.

ARs omnis uelut imago quædam eſt naturę, nimirum exemplaris ſui. Porrò in natura ſunt res quæ adiectione partium creſcunt, ut flumina, & ferè ſimilaria: ſunt quę prius quaſi deliniantur totę, ſenſim uerò expoliuntur, atq; abſoluũtur, ut fœtus animantium. In ijs etiam quæ hominum manibus & arte conſtant alia particulatim ſurgunt, ut domus, & liber: quædam cultu atq; expolitione totius exiſtunt, ut ſtatua, & pictura. In tradendis quoq; diſciplinis ingenij ad eundem modum uſu euenit. Nam aliæ à paruis initijs nouæ rei acceſsione proficiunt, ſicut mathematicæ quædam primum omnium deſcribuntur cunctæ, mox illis inducuntur ſenſim colores. Cuiuſmodi ſunt eæ quæ ſuis omnibus partibus coniunctæ ſunt, & concatenatæ, uelut grãmatica, dialectica, rhetorica, philoſophia morum. Hac uia tradiderunt artes has Ariſtoteles, magnus in primis artifex, & Ariſtotelis ſectator Theodorus Gaza. Neq; enim in his una aliqua pars per ſe poteſt abſolui, is eſt inter omnes nexus. Principium cuiuſq; artis erit cum priore arte cõiunctum, ut præbeat tranſitum ad ſequentia, ſicut dialecticæ cum grammatica, medicinæ cum philoſophia naturæ. Hæc eſt Ariſtotelis ſententia in Analyticis, naſci artem omnem atq; doctrinam ex antecedente cognitione. Prima ergo ars omniũ ſenſibus erit coniunctiſsima, horum enim princeps eſt notitia naturæ. Hinc à faciliorib⁹ ad difficiliora fiet progreſſus, ut priora gradum poſterioribus fulciant. Priora quidem in artibus lux ſunt poſteriorum, ſed hæc ipſa poſteriora amplum locum aperiunt, quo ſe lux illa diffundat, & fiat fulgentior. Huc pertinet quod dici ſolet, magiſter eſt prioris poſterior dies. Non eſt in præceptis exhibendis natura rerum ſpectanda, ſed audientis, ut illi & notiora dicamus, & priora, non naturæ. Curſum quidem & uiam naturæ debemus imitari, non ingredi. Habet illa, quæ ſunt ſibi notiſsima, nempe ſimpliciſsima in compoſitis, ut & noſtri artifices materiam & formam. Nobis notiſsima ſunt expoſita ſenſibus, hinc ad mentem uenitur. Ergo ſenſilia ſunt primũ oſtendenda, deinceps ea, quæ ſunt his proxima, ceu in naturalibus commiſta, in artificialibus ſimplicia. Nos enim, utpote horum artifices, facilius hæc aſſequimur, ſicut in domo calcem, lateres, ligna. in republica domos, homines: ſic de animantibus, de herbis, de lapidibus ſcribunt, qui naturas rerum ſcrutantur, & literis mandant. Quæ diſciplinæ aliquid uel ſcire docent, uel agere, accuratius atq; elaboratius exhibendæ, dilucidius uidelicet, exactiore ordine, ac ſingulis præceptis magis perpenſis atq; ad ueritatis normam examinatis. Quæ autem aliarum ſunt organa, accommodatę ad earum uſum, nihil refert quomodo tradantur ipſæ, modò aliæ, quarum gratia ſunt paratę, probè ualeant illis uelut inſtrumentis uti. melior eſt cultellus ruſticanus bene ſcindens, quàm elegans retuſus. Efficacitas rationum in omnibus non poteſt eſſe par, neq; eſt hoc à quoquam requirendum.

In mathematicis ex communibus animi conceptionibus, & poſtulatis, quæ abſurdiſsimum ſit reijcere, proceditur ad alia, ea ui & robore argumentorum, ut paululum progreſſus non ſit in manu tua retrocedere, ni repetas ſemel conceſſa, ſed nec impetrabis, quantumuis repoſcas, & efflagites. In cognitione naturæ probabilitas ſumitur ex ijs, quæ cadunt ſub ſenſus, adhærentibus, motionibus, actibus. In diſciplina morum ex congruentia naturæ, quæ omnibus informationes quaſdam de bono & malo, de æquo & iniquo indidit. In encyclopædicis, à ſententijs atq; opinionibus receptis uſu & moribus eorum, qui habentur prudentes. In organicis, ut illis inſtrumentis aliarum uſus quàm aptiſsimè conſiſtat. Dictio erit, quæ magis reſpiciat lucem & curam rerum, quàm uerborum. Hoc quidem quantum ad rationem præceptorum attinet. Nam ſicut in alijs, ita & hoc loco circumſpici poſſunt, dicens, auditor, res, tempus, & huiuſmodi. Lux hæc paratur uerbis propriis, translationibus à rebus notis atq; aptis, ſed de claritate ac enucleatione iam diximus. Neq; uerò ita eſt enucleatio hæc perſequenda, ut nõ ſolum elicias, atq; oſtendas nucleum, ſed frangas & cõminuas pueríli expoſitione ac inepta. & alioqui ingenia diſcentium ſæpe ſunt, ut puerorum dentes ſolido aliquo cibo roboranda & confirmanda. Artifex ſi rebus ſatisfecit, probè defunctus eſt ſuo munere, qui-

buſcunq; uerbis uſus. Eloquentiam in philoſopho ſi attulerit, non reiiciam, inquit Cicero: ſi non attulerit, nec requiram. Philoſophia enim omnis, ars eſt rerum, non uocum, & tolerabilius eſt philoſophũ peccare in uerbo, quàm in ueritate. Melior ſcilicet ac uerior philoſophus eſt, qui ſordida oratione res pulchras atq; elegãteis promit, quàm contrà, qui uel falſa, uel nugas proiicit ſplendide ac magnificè. Bonam ſententiam quis non ferat uel Gallicè, uel Hiſpanè, uel Germanicè, uel etiam Scythicè prolatã. Si his linguis, cur non etiam Latina imperite? Malim tamen, quantũ fieri quidem poſsit, ut ſermonis cuiuſq; ſeruetur integritas, ac proprietas. Ita enim intelligetur facilius, & incorruptior ueniet ad poſteros. Princeps in tradẽdis artibus Ariſtoteles, rebus eſt denſiſsimus, parcus uerborum, in quo ualdè conſuluit memorię diſcentium, ne in retinendis neceſſariis multum laboris ſuſcipiant. Hunc artium præceptores imitentur, etſi nolim eos ubiq; adeò eſſe paucíloquos, ac præciſos, nam ille in eo uidetur mihi eſſe quandoq; immodicus, non enim quantum ſatis eſt, dicit, nec reſpirare atq; interquieſcere ſinit lectorẽ. Sed ſi paululum modò oſcitauerit, præteruolat magno diſpendio intelligentiæ. Procœmia erunt, quæ parent auditorem ad audiendum docilitate, & attentione, ex magnitudine, pulchritudine, utilitate, neceſsitate artis. Si quando libitum erit digredi, id dabitur ſoli explicationi, uidelicet cùm diſcentiũ intererit uel ad artẽ, nempe ut attentior reddatur, aut docilior, uel propter ipſum eundem, quo fiat melior. Quod eo eſt faciendũ crebrius, quanto ſatius eſt nos bonos eſſe, quàm doctos, & admonitiunculæ eiuſmodi breues erunt, ſed robuſtæ ac ualidæ, quales nonnunquam Plinij Secundi, uel longiores in calce, ſicut apud Senecam in extremo cuiuſq; uoluminis de quæſitis naturæ. Repetitiones eorum, quæ iam ſint dicta, conceduntur, dum ne immodicæ in re aperta, nam intelligentiæ dantur uel memorię, quorum ſi alterutrum non ſit neceſſarium, ſuperuacaneę ſunt. Epilogi, & tranſitus quid actum, quid agendum, crebri interſeruntur, ut memoria dictorum ſubinde renouetur, & ad ea quæ ſequuntur, paret ſeſe auditor.

DE PARAPHRASIBVS.

HActenus de iis orationibus, quę explicandis rebus docẽt, nunc de iis, quæ explicatione uerborum, quarum aliæ orationem, quam ſuſceperunt, dilatant, aliæ contrahunt, aliæ uerba explanant eadem lingua, aliæ ex una in aliam transfundunt ſenſa. Primum genus, paraphraſis dicitur, alterum epitome, tertium cõmentarij, quartum uerſio ſiue interpretatio. Paraphraſis eſt, quũ ex una oratione alia dilatatur, breuiter intertextis, quæ lucem adferant, ac proinde adiuuent intelligentiam. Eſt enim tanquam uiam paulo latiorem ac planiorem reddere, eadem uerò tenere ſemper in ſenſis, in qua expoſitione interdum authoris perſona ſeruatur, aliàs paraphraſtes ipſe inducit ſuam, ut tertia perſona ſit authoris. Quandoq; uariat, prout locus uidetur poſcere, nam ſunt, quæ commodius authoris perſona exponuntur, ſunt quæ paraphraſtæ. Quod in iis orationibus potiſsimum contingit, quę habent dramata, uel concíones, aut dialogiſmos, denique uim aliquam & motum. Nam in deſcriptionibus aut præceptis artium una eſt inuariabilis totius ſermonis facies, nihil opus eſt ea mutatione loquentium. Digreſsiones aut nullæ erunt prorſum, aut perquàm raræ, & eæ breues admodũ. Idcirco enim paraphraſis nominatur, quòd à propoſita phraſi, hoc eſt oratione nõ diſcedat. Verùm utilitati eſt ſeruiendum, hoc eſt intelligentiæ rei. Quocirca locis difficilioribus immorandum eſt aliquanto diutius, uidelicet in cõplananda uia cœnoſa, & accliui plus eſt operæ ponendum. Cuius generis ſunt fabula, uel hiſtoria, non cuiuis expoſita, locus ex philoſophia reconditus, alluſio uel citatio authoris rari & incogniti. tametſi obſcura hæc & intricata non tam dilucidè explicantur in paraphraſi, quàm in aliis expoſitionum formis. Omnino inſtituti ſui debet paraphraſtes ubiq; meminiſſe. Dictio erit ad docendum appoſita, & quæ in ſubiecta oratione antiquarie dicentur, ea reducet ad uocabula ætatis receptæ. quod uno uerbo proprio quidem & apto, ſed nõ ſatis uſu cõmuni trito, id circumloquetur multis notioribus. quæ inuerſa, rediget in ordinem, quæ diſiuncta & ſeparata, coniunget. Metaphoræ ac figuræ, & conformationes omnes ad propriam ac naturalem ſimplicitatem reducentur, ut ſint ἀνεσχηματισμένα. Deniq; tectorio detracto omni, ut planior ac dilucidior reddatur oratio. Intelligentiæ enim quæſita eſt paraphraſis, ut

eam

eam ſubmoneat, quæq; opus ſint, uel oblitę, uel in promptu nõ habẽti, in mẽtẽ reducat.

EPITOME.

PAraphraſi contraria eſt epitome, quaſi reciſio eorũ, quę ad præſentis rei uel intellectũ, uel utilitatẽ non ſunt neceſſaria. Præſentẽ uoco, quã ſibi ſtatuit, qui reſcindit. In quo ſunt inſpiciendi auditores, quod eorũ ingeniũ, quæ eruditio circa eam ipſam rem: hinc enim facilior fit materiæ intellectus, aut difficilior, tũ cuiuſmodi eſt ea res, quã paramus abſcindere. nam quę eſt ad intelligentiã aliarum rerũ, uel ad ſuimet ipſius cognitionem accõmodata, ea ſi à reliquo amputeẽ corpore, non epitomen relinques, ſed detruncationem, quale eſt quod Paulus epiſcopus fecit in Feſto Pompeio. Porrò epitome duplex eſt, altera ex toto corpore uelut circũciſio & purgatio, quũ fuſa cohibentur, & amputantur, quæ in præſens redundant, in quo noua eſt oratio cõtrahentis. hæc poteſt appellari ſumma ſiue contractio. Talis eſt L. Flori de T. Liuio. Altera epitomes forma eſt, quũ de toto corpore pars una aut multæ amputãtur, quod uerò fit reliquũ, eiſdẽ uerbis ſubijcitur, quibus prius dicebatur, ſicut in centonibus iuris ciuilis. Hæc dicatur amputatio. Finis epitomes eſt memoriæ conſulere, ut facilius teneat, quę expediant, & breui illa quaſi admonitione ſubinde renouetur, atq; excolatur. tum ſtudioſorũ tẽpori, ne tam multa habeant legenda, cõtractis neceſſarijs in pauca. Conducit nonnunquã probitati, ut ſi quis noxia reijceret ex authoribus ſpurcis, uelut è Martiale, Ouidio Naſone, Catullo, & eius notæ. Amputatio non habet aliam dictionẽ, quàm priorem. in qua hoc ſolum eſt curandũ, ne turpiter hient interrupta. etſi non ubiq; adhiberi neceſſe eſt tranſitum, & quaſi glutinum. Nam multa ceu aceruo quodam cõgeruntur diſtincte, quod abſurdum nõ eſt in uarietate rerum. alioqui ubi unus eſt contextus ſenſorũ ac rei, præſtat connexum ſeruari aliquem. Contractationi ac ſummæ ſeruit breuitas, ut paraphraſi copia. Deniq; ſi nihil petit aliud cõtractio, quàm breuiter dicere, contrarijs inſiſtetuijs, ac de paraphraſi eſt oſtenſum, exceptis antiquarijs uocibus, atq; obſoletis.

ENARRATIONES ET COMMENTARII.

INterpretatio ſingulorũ uerborũ gloſſa eſt, ſeu gloſſema, nomẽ à lingua tractũ, quaſi lingua obſcurior dilucidiore declaretur, ut homo ferreus & prefractus, hoc eſt durus & inflexibilis. Aliquãto fuſius eſt ſcholiũ, ab exercitatione ſcholarũ deductũ, quod cõſtat oratione facili, & demiſſa, omni prorſum cultu atq; apparatu nuda. Cõmentarij à cõmentando nuncupantur, quod eſt differere. Hi ſunt duorũ generũ, uel ſimplices, uel in aliud. In aliud ſunt, quũ ſenſus authoris cuiuſpiam inquiritur, atq; explicatur, qui ſunt breues & cõtracti. Diffunduntur uerò, ſi de propoſita materia diſputatur, & quid adferre queat cõmentator experitur, quales ferè ſunt in Ariſtotelem, in Hippocratem, in Galenum, in Magiſtrum ſententiarũ, in iure etiam ciuili ad 12. tabulas, & ad edicta magiſtratuum omniũ. Huius notæ ſcriptores non tam alieni operis expoſitores dici debeãt, quàm authores proprij. Ideoq; ad 12. tabulas & ad edictum prætoris, uel ædilitiũ commentarios ſuos inſcribunt. In arctioribus cõmentarijs non perinde ſpectandũ eſt, quid ipſe ſentias, ut quid is, quem explanandum ſuſcepiſti. Si locus ſit obſcurus, repetendus uelut è fonte, unde eſt ab authore tuo deſumptus, ut in Plinio ab Ariſtotele, uel Theophraſto, aut alijs, quos ipſe nominat. in Timæo Platonis ab opere Timæi Pythagorici. quod nõ parum lucis adfert. Tum breuiter, uelut puncto attingendum, quid alij de ipſo loco ſenſerint, aut ſi qui tractarunt idem argumentum. Quod ſi non niſi multis uerbis explanari poſsit, quod citare inſtituiſti, ſatius eſt fontem, quod aiunt, indicaſſe digito, & unde ſit hauriendum patefacere, niſi fortè ſcriptor ſit uel rarus, uel aliena locutus lingua, quum è re tamen legentium putes eſſe ſententiam illius noſci. In commentarijs diffuſis cauendum ne alieno loco accurata fiat, & longa diſputatio. neu permiſceas diſciplinas, uelut ſi ſcribens in ſacras literas, ad anxias & uerboſas de alijs diſciplinis commentationes tranſeas, quemadmodum de uocibus, de memoria rerum geſtarum, de dialectica, de cognitione naturæ. ut ſi enarrans illud Euangelij diui Lucæ, Exijt edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur uniuerſus orbis, ex mentione Auguſti uelut occaſionem nactus, totum illius cum Marco Antonio bellum ciuile recenſeas: uel quia exponis, Fiat lux, infarcias de luce & umbris, quicquid à philoſophis

& perſpectiuis eſt collectũ. Modum omnino oportet adhiberi, & delibandæ ſunt aliæ diſciplinæ, aliquidq; ex eis in tuum uſum decerpendũ, non cõfundendæ, ut aliæ in aliarum fines irrumpant. Iam uerò quantumcũq; fuſos cõmentarios habeas in animo componere, memineris ſemper eſſe cõmentarios, nec adeò in eis licitum eſſe euagari, atq; in libero tuo opere, dum enim in alium ſcribis, illi eſt ubiq; ſubſeruiendum. Alioquí nõ in aliud, uel ad aliud erunt cõmentarij, ſed præter aliud. Stylus ſit ad dicendum appoſitus, qualem in præceptis artium requirimus. Alterum cõmentariorum genus eſſe diximus ſimplex, in quibus breuiter annotantur admonendæ memoriæ nonnulla. id fit uel à dicturis, uel à colligentibus, quæ mox digerant, & extendant, hoc quiſq; conficit, prout ualet memoria, atq; exercitio. Alij perbreues, & quaſi notis quibuſdam, alij pleniores, ut Caſsius Seuerus. In ijs non præcipua quæq; uel intima ſubnotandum, ſed quæ expeditiſsimè, & certiſsimè memoriam illò reducant, quò uolumus. Sunt nõnulli ad memoriam rerum geſtarum conſcripti magis alijs, quàm nobis ipſis, ut olim Cornel. Syllæ & L. Luculli, & M. Scauri, ſicut authores tradunt, & qui extant, C. Cæſaris. In his non conuenit eam eſſe aſtrictionem, & breuitatem ſenſorũ, intelligi ægrè ut poſsint, ſed ita conſignari dictorum & factorũ ſummas, ex quibus facilè per ſe reliqua coniiciat lector nõ imprudens, & dilatari poſsint ad eam hiſtorię ueritatem, quàm ſupra conſtituimus. Horum phraſis erit aſtricta, recta, nuda, quod de Cæſarianis ſcribit M. Tullius.

VERSIONES SEV INTERPRETATIONES.

Verſio eſt à lingua in linguam uerborum traductio ſenſu ſeruato. Harum in quibuſdam ſolus ſpectatur ſenſus, in alijs ſola phraſis, & dictio, ut ſi quis tentaret Demoſthenis, aut Mar. Tullij orationes, aut Homeri uel Maronis carmen in alias linguas transferre, facie illa & colore dicendi prorſum obſeruato. quod experiri, hominis eſſet parum intelligentis, quanta ſit in linguis diuerſitas. Nulla eſt enim adeò copioſa lingua & uaria, quæ poſsit per omnia reſpondere figuris & conformationibus etiam infantiſsimæ. Non omnia nos ducentes ex Græco ſequuntur, ait M. Fabius, ſicut nec illos quidem, quoties ſuos utiq; uerbis ſignare noſtra uoluerunt. Tertium genus eſt, ubi & res & uerba ponderantur, ſcilicet ubi uires & gratiam ſenſis adferunt uerba, eaq; uel ſingula uel cõiuncta, uel ipſa uniuerſa oratione. In quibus ſola habetur ſenſorum ratio, ea ſunt interpretando libera, & habetur uenia quædam uel omittenti, quæ ad ſenſum non faciunt, uel addenti, quæ ſenſum adiuuent. Nec ſunt figuræ & ſchemata linguæ unius in alteram exprimenda, multo minus quæ ſunt ex idiomate. Nec uideo quorſum pertineat ſolœciſmum aut barbariſmũ admittere, ut totidem uerbis ſenſa repræſentes. Quod fecerunt quidam in Ariſtotele, & in ſacris literis. Licebit duo uerba uno reddere, & unum duobus, & in quocunq; numero, ut nactus erit linguam. Quin & aliquid addere, & detrahere. Exempla horum promptum erit ſumere ex Cicerone in libello de Vniuerſitate, & Theod. Gaza optimo interprete. is enim in primo uolumine Ariſtotelis de Animalibus λύσωμα uertit æquamentum, & diſcrimen: tum σφυφὸν auſterum, & acerbum, unam uocem duabus: & in eodem libro, δοκεῖ δὲ ὁ σπόγγος ἔχειν τινὰ αἴσθησιν. σημεῖον δέ, ὅτι χαλεπώτερον ἀποσπᾶται, ἂν μὴ γένηται λαθραίως ἡ κίνησις, ὡς φασι, addit de ſuo, ut auulſores. Tum & illud, τὰ καλούμενα ὀλοθούρια ſic transfert, & quæ tota ſimplici mitioreq; teſta operta uertibula appellantur, & calli, aut tubera. Ad hæc, quæ Latinæ congruunt, ita exprimit, etiamſi Græcè paulo habeatur aliter, ut ὠτὸς δὲ μέρος, τὸ μὲν ἀνώμυμον, τὸ δὲ λοβός, uertit, auris pars exterior, cui eſt nomẽ auriculæ, parte conſtat exteriore pinna, inferiore fibra. Seneca lib. de Tranquillitate uitæ primo, εὐθυμίαν tranquillitatẽ uocat. Neq; enim, inquit, mutare ac transferre uerba ad illorũ formã neceſſe eſt, res ipſa de qua agit, aliquo ſignanda nomine eſt, quod appellationis Græcę uim debet habere, nõ faciẽ. Quamuis nõ facilè patiar quẽlibet interpretẽ tantũ ſibi ſumere, niſi certũ prius atq; exploratũ habeat nõ falli ſe, quiq; in arte, de qua tractat, iuſtam operã poſuerit. Interpretationes ſunt non tantum conducibiles, ſed etiam in primis neceſſariæ, cùm diſciplinis omnibus, atq; artibus, tum uniuerſæ uitæ ſingulis propè momentis, fideles ſint modò. Fiunt uerò falſæ uel linguarũ ignorantia, uel materiæ, qua de agitur. Verba enim finita ſunt, res infinitæ. Itaq; ſimilitudine uerborum, quæ dicitur ſynonymia, capiuntur multi. Verùm de

quibus

quibus agitur, interpretes ignari falluntur & fallũt eos, qui ipſis fidunt. tum in uocibus & dictione, uel arti illi, uel authori peculiaribus. Ita uideas quoſdã in Ariſtotele uertendo, aut Galeno, parum feliciter negotium adminiſtraſſe, parumq; ex dignitate operis, quòd in philoſophia & medicina non eſſent, quantum erat opus, uerſati. In quibus interpretationibus res & uerba appenduntur, tropi & figuræ, & reliqua orationis ornamenta cõſeruari debent, quoad eius fieri poſsit, eadem. Sin id minus queas commodè, ſimilia ui & decore, uidelicet qualia in poſteriori lingua congruunt. Hæq; eandem uel uim referunt uel gratiam, quę illa altera in lingua priore, in quo peccatum eſt transferendo Ariſtotele cum aliàs, tum in Elenchis, ſicuti alibi demonſtrauimus. Vtiliſsimũ eſſet linguis, ſi dexteri interpretes auderent nonnunquã peregrinam figurã, uel tropum donare ſua ciuitate, modò ne ab illius moribus & conſuetudine multum diſsideret. Quando q; etiam ad imitationem prioris linguæ & quaſi matris fingere ac formare aptè uerba aliqua, ut poſteriorẽ linguam, ac quaſi filiã locupletarent. Quod fecit Gaza Græcus homo de Latinis bene meritus. Hoc uerò non quiuis putet licere ſibi, & conſultius eſt hac in parte eſſe parcũ, ac meticuloſum, quàm audacem, profuſumq;. Sunt uerſiones quædam ſenſorum, in quibus exactiſsimè ſunt conſideranda etiam uerba, ut ea interim fieri ſi poſsit, adnumeres, uelut in locis difficillimis, & ad intelligendum perobſcuris, cuius ſunt generis Ariſtotelica cõplura. quæ relinquenda ſunt lectoris iudicio. tum in negotijs publicis aut priuatis magni momẽti, in myſterijs pietatis, quæ libris ſacris cõtinentur. In queis omnibus non debet iudiciũ ſuum interponere, qui uertit. Propria uel hominũ uel locorum nomina integra debent tranſire à lingua in linguã non ad uim ſignificationis mutata. Neq; enim Ariſtotelem uerteris Finem optimum, uel Platonem Latum, uel Iſraëlem Supplantatorem. Sic Barbara nomina Græci ac Romani reliquerunt in ſua origine ac natura. tantummodo flexerunt ad formam ſuæ linguæ. Ideoq; meritò (ut alios multos) ita & hiſtoricum illum deridet Lucianus, qui nomina Romana mutarit in Græca ut ex Saturnino fecit κρόνιορ, & alia eiuſmodi. Licet tantũ ex eis, ut dicebam, literã aut ſyllabã elidere uel addere, quò aptum linguę reddatur & congruens. uelut quod Latini dicunt Catulus Græcè κάτλος, Fabius Valens φάβιος βάλης, Quintus κόϊντος, Thyberim θύμβρορ, Tullium τύλλιορ, Caligulam ϲαλλιγόλαρ, λδύκιορ, Lucium. Itaq; ineptè meo iudicio faciunt, qui nomina Romana ex ſcriptura Græca ducũt ad nos, ut quum Rhomam uolunt aſpirari, quia Græci aſpirant, quę incipiunt in ρ. Sunt quædam nomina iam olim in linguis recepta. uario modò, utendum erit ea conſuetudine. Carthaginem uocat Romanus, Græcus καρχηδόνα. Agrigentum ἀκραγαϲ. Quæ propria nomina ad linguã alia quam tranſierunt per mediã, ex hac ſumuntur, non ex prima, ut barbara gentium illarũ orientis & meridiei ad Romanos peruenere Græcis monſtrantibus. Septentrionis autem atq; occidentis ad Græcos per Romanos. Ergo & Romani more Græco efferunt, quæ Græci docuerunt, & Græci Romano, quæ ab illis acceperũt, paulatim utriq; inflexis uocibus ad ſuam pronunciandi rationem, quod & in linguis noſtris uulgaribus eſt intelligere. Hiſpani enim & Itali, quia per Gallos de Germanis cognouere, Germanicas regiones atq; urbes, non ut Germani ipſi, ſed ut Galli proferunt. Qui ergo Latinum ſermonem cogunt Hebraica nomina ad Hebræorum conſuetudinem efferre, uidentur mihi uim facere naturæ rerum. Non recipit ſermo generoſus tam abſurdas torſiones patati, linguæ, oris totius, & quæ à Græcis ſumpſit, Græca retinet forma. Non eſt ab extremis facilis tranſitus in natura, ſed à uicinis, & conſimilibus. Sacras porrò literas Eccleſiæ Latinæ à Græcis ferè acceperunt, & uſus nominum inualuit ex uerſione ſeptuaginta. Isq; eſt congruens & conformis Græcæ linguæ, quæq; ex Græca orta eſt, Latinæ. Quid quòd Hebræi ipſi nationum nomina, non ut illæ eloquuntur, ſed proprio quodam more ac ſuo alieniſsimo à cæteris. Quod perſpicuum eſt legenti ea, quæ de Perſarum, & Medorum, & Ægyptiorum regibus ſcribunt, uel de orbis regionibus, & locis. Oratio uel ſequenda alterius, ſi in eo uertatur interpretationis uis aliqua. ut ſi quis Apuleij aſinum transferret ad exprimendam dictionem illam mire iocularem, & riſui mouendo aptiſsimam. Sin aliter, te ipſum ſequitor, & naturam tuam optimam cuiq; ducem, modò rectè inſtitutam. Si potes contende etiam cum tuo exemplari, & meliorem,

quàm acceperas orationem, reddito, hoc aptiorem & commodiorem rei atq; auditoribus. nam hoc demum melius, quod appositius, & conducibilius. non ut quidam praua animi uanitate inducti faciunt, qui rectam & nitidam, atq; honestam dictionem ita calamistris omniq; cultu onerant, ut ex facili & grata grauem ac molestam reddant. Quid illi qui elegantiam atq; splendorem prioris orationis fœdant uerbis, figurisq; obscuris, tractis, humilibus, immodica affectatione ostentandæ facundiæ sine ullo iudicio, quæ sit cuiusq; orationis natura & uis? putant enim hoc fore dictionẽ prestantiorem, si maxime rara, aut exquisita, aut antiquaria uocabula inferserint. Quò & gratiam orationis seruaris exactius, & propius fueris interpretatus ad uerbum, hoc uersio erit potior ac præstabilior, nempe exemplar suum uerius exprimẽs. qualis est libellus Ciceronis de Vniuersitate, pars Timæi Platonici, quem studiosis proposuerim optimum ad uertendum exemplar. Carmẽ omnino liberius est interpretatu, quàm oratio pedestris, propter necessitatem numeri. addi in eo & detrahi, & mutari permittitur, atq; hoc liberius, quum sententiæ summa, & quam nos potissimũ quærimus, manet integra. Cicero in libro de Gloria secundo, (ut exemplum unũ adferã pro plurimis) Homeri interpretatur uersum ex Iliad. γ. ὅν ποτ' ἀρισ τεύοντα κατέκτανε φαίδιμος ἕκτωρ, Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense. Omisit ἀρισ τεύοντα & φαίδιμος, quòd hæ uoces ad rem suam nihil attinerẽt.

Orationum genera quę ad persuasionis quæstiones pertinent, propè sunt infinita, siue materiã spectes, siue proposita dicentiũ. Nam his duobus discernuntur. Ea uerò sigillatim persequi, operis immẽsi foret, generalibus sunt à nobis cõprehensa formulis, quæ paucæ sunt, & certius ueriusq; artem docent, accedat modò attentio diligens, & exercitatio, sine qua nullæ omnino præceptiones sufficerent. Hæc habui, quæ de ratione sermonis dicerẽ præceptis uniuersalibus, ut facilius ac meliore fide tum teneri possint, tum in quemuis usum accõmodari, prætermissis ijs, quæ ad institutum hoc non sum arbitratus pertinere. Vestrum erit hoc tantum bonum humano generi dei munere concessum nõ detorquere ad prauos usus, uelut ad maledicentiam, & rabiem. Neq; in perniciem hominum conuertere, quod ad salutem eorum fuerat comparatum. Quid enim refert impetas quempiã ferro, an lingua? nisi quòd hoc est grauius sermone lædere, quo instrumenti natura magis ferebat, ut eo prodesses. Bestiæ, quas mutas nominamus, suo illo ritu genus quoddam habent sermonis inconditũ atq; imperfectum, qui affectibus earum seruit, noster aũt menti. Idcirco nec uerum habet sermonẽ, nisi quę etiam mentẽ. Quapropter induimus nos profectò brutorum ingenium ac mores, & planè trãsimus in bruta, quũ sermonem nostrũ rationis obsequio ad seruitium transferimus affectuũ.

De ratione dicendi finis. Brugis 1532.

IO. LODOVICI VIVIS
DE CONSVLTATIONE, AD LODOVICVM A FLANDRIA DOMINVM Pratensem.

DETIS, uir clarissime, ut de genere deliberatiuo separatim à reliquo artis Rhetoricæ corpore scribã. Opus mea quidẽ sententia difficile, tum quòd tam latissimè patet, quàm uaria & multiformis est humana uita, de qua tota, singulisq; portiunculis subinde in consilium itur, tum quòd in hoc genere sicut in iudiciali & demonstratiuo inuentio tota ex locis argumentorũ sumitur, qui mihi aut repetendi erunt hoc loco, aut certa quadam, & noua ratione proponendi, ut maxime congruet præsenti instituto. Verum singularis humanitas

humanitas tua atq; eruditio, ad hęc amor in me ſummus cogunt me, ut nihil mihi uidea tur difficile, dum deſideriſs tuis ſatisfaciam, præſertim quòd tibi & tui ſimilibus, qui fre quenter de rebus magnis cum principibus conſultatis, nihil eſt perinde neceſſarium, ut conſilij expediendi modus, & facultas. Sed in opere properato puta te tantum com mentarium lecturum ruditer delineatum, ne expectatione tua minor ſit hæc tracta tio. opus eſt tamen attentione, ne quæ leuiter à nobis attinguntur & quaſi punctim, præteruolent animum alibi occupatum ſine ullo ſenſu ſui. Hæc præfati ad rem acceda mus. In omni ſiue oratione, ſiue ſermone, quemcunque quis facturus eſt, tria ſunt ſpe ctanda: quibus de rebus eſt dicturus, quo quicq; loco, poſtremò quibus uerbis. quæ ſolent à Rhetoribus nominari inuentio, diſpoſitio, & elocutio. Ita nos primo loco de inuentione ſuaſoriarum diſſeremus, proximo de ordine partium & ratione, ultima e rit de uerbis cura. Ante omnia conſiderandum qui ſit cui conſulimus, tum qui nos, deinde qui alij conſultores, & quibus de rebus, quo loco, quo tempore, ac rerum ſta tu. Quæ ſic uolo eſſe à me poſita, ut non longis interuallis cogitanda ſint, ſed uelut uno oculorum aſpectu colligenda, conferendaq; inter ſeſe. In deliberāte, & nobis, & cæteris conſultoribus, denique in unaquaq; perſona hæc conſiderari debent, quæ ante ipſam, quæ cum ipſa, quæ poſt ipſam. Ante ipſam ſunt maiores eius, & ueteres omnes, hinc pa tria, tū quicquid actū, uel dictū eſt, quod ad ipſum poſsit quoquo modo pertinere, aut ad rem, de qua deliberatur, uelut exempla ex hiſtoria, ex fabulis, oracula, prædictiones, apophthegmata, ſentētiæ, dicta uulgaria, prouerbia. Cū ipſa, quæ in animo, quę in cor pore, quæq; extra. In animo eſt acumen ingenij, firmitas memoriæ, dotes naturę, docili tas, iudicij, & quæ induſtria atq; uſu comparantur diſciplinæ & artes omnes, ſiue quæ ingenio exercentur ſolo, ſiue quibus manus adhibentur, prudentia, mores, uirtutes, & horum omniū contraria, hebetudo, obliuioſitas, ruditas imprudētia, improbitas. Tum affectus, deſideria, cupiditates, ſpes, metus, dolores, ægritudines, lętitiæ, amor, amicitia, inimicitiæ, odium, iracundia, unde eſt maxima pars morū, qui ſunt admodum uarij, le nes, aſperi, conſtantes, inconſtantes, molles, & tractabiles, duri, ac intractabiles, ſeueri, remiſsi, aſtuti, ſimplices. Accedunt his ſtudia diuerſarū rerum, equorum, armorum, ue nationis, quæ omnia radices habent in parte animi inferiore fixas, & uel pullulant, uel comprimuntur, ut alimentum, & occaſio, & cōſuetudo. uel additur, uel detrahitur. nam illæ permotiones ſiue affectiones leues, quæ ſubitò euolant, nec à radice affectus profe ctæ ſunt, nec ueſtigium ſui ullum reliquerunt, obſcuræ ſunt ac momentaneæ, & rei pſa haud uehementer curandæ. quamuis ſumuntur haud rarò ab oratore in coniecturam maioris affectus animo latentis, cuius illæ ſint notæ. In corpore ſunt hæc, in cute for ma, in neruis robur, aut imbecillitas, in uitalibus ualetudo utraq;, in mole corporis ſtatu ra, in proportione pulchritudo aut deformitas, in toto homine ætas, & corporis ſenſus. nomen quoq;, ut Carolus, Hannibal, Ioannes, Scipio, Paulus, Stunica, Manricus, Vela ſcus, Columna, Vrſinus, & quæ ex iam dictis manant, celeritas, agilitas, gratia iuuentu tis, reuerētia, & eiuſmodi. Externa aut ſub nobis ſunt, diuitiæ, poſſeſsiones, cōditio, ars uitæ, uoluptates per omnes ſenſus, uxor, liberi, ſerui conſanguinei, quorum cura ad nos ſpectat, pupilli, clientes, ſubditi. Supra nos ſunt parentes, & maiores, cōſanguinei, uelut patrui, fratres natu grandiores, domini principes, reſpublica, magiſtri. Ex æquo ſunt, a mici, ſodales, patrueles, conſobrini, affines, uicini. Ex alijs penitus nobis contingunt, di gnitas, honores, potentia, gratia, exiſtimatio, gloria, quæ non ſunt in manu noſtra. Quū hæc percenſeo, uolo ſemper cōtraria intelligi, ueluti paupertatem, egeſtatem, inopiam, imbecillitatem, orbitatem, cruciatus, infamiam, obſcuritatem, inimicos, hoſtes. Nam iu xta Ariſtotelis ſententiam, ad eandem artem pertinet tractare de contrarijs. Circa nos ſunt locus, ut ciuitas, regio, & qualitates eius, montoſa, petroſa, paluſtris, plana, per uia, inuia, & partes eius, domus, forum, rus, inter amicos, inter inimicos. & loci po ſitus, hic, iſtic, propè, procul, inferne, ſuperne. Tempus uel naturale eſt, ut hora, dies, menſis, annus, ſeculum, hyems, æſtas, uer, autumnus. uel ex operibus hominum, fe ſtum, profeſtum, uindemia, meſsis, ſementis, belli, pacis, inducíarum. uel ex accidenti bus tempori, ubertatis, famis, peſtis, ſalubritatis, tempeſtatis, tranquillitatis. Iam tem

poris differentiæ,nunc,tunc,olim, pridem,heri, cras. uel priuatim ad aliquem, tempus diſcendi, petendi magiſtratus, gerendi,morbi,ualetudinis. Huius pars eſt occaſio ſiue opportunitas, ſummum tempus rerum agendarum. Sunt nonnulla iuxta nos & nobis proxima,ut quę corpus tegunt,habere à philoſophis dicuntur,unde habitus & cultus, tunicatus,armatus, togatus,ocreatus. Poſt ipſam perſonam ſoboles,cuncta poſteritas, fama.Et hæc omnia, quæ cum aliquo dicuntur eſſe, ad tempus referuntur præteritũ,futurũ,præſens.adde etiam poſsibile,quod eſt δυνατὸν.nam & ſpectatur quo ingenioſus fuit, aut creditur futurus, aut eſſe potuerit, qua eruditione, qua prudentia, quibus opibus, quibus amicis, quibus filijs, qua uxore, quibus cognatis, quid egit aut ei euenit, quid exiſtimatur acturus,quid euenturũ.Sic & in omnibus quę dixi, quę perfacile eſt ad hęc tempora conferre atq; accõmodare.Inueniuntur proportione quadam hæc in republica aut ciuitate,ſicut in unoquoq; hominum.Nam ante ipſam eſt uelut parens conditor, & maiores,qui eam ſtabilierunt,quiq; in ea præclarum quid uel animo egerunt,uel corpore,deniq; antiqui omnes.Cum ea ſunt intus leges &mores tanquã in animo,& uires ciuium uelut in corpore,& robur ipſius in muris & foſsis, & elegantia ac ſpecies tectorum,& amœnitas agri,aut cõmoditas.Externa ſunt ſub ipſa ciues,tanquam filij,& ſerui publici,& opes ærarij,& ſubditæ ciuitates,& ager ſubiectus.Supra ipſam princeps,aut alius populus.Cum ipſa amici,confœderati,inimici,hoſtes.poſt ſe nihil habet,nam ſem per ciuitatis æternitas cogitanda eſt, niſi deliberetur de diruenda. Conſequẽs eſt,ut inſpiciamus noſmetipſos,qui in nobis ipſis, ex eis quę dicta ſunt, qui erga deliberantem, tum qui ſunt in conſilio noti ne an ignoti, leuiter chari an arctè, & familiariter amici, aperte & indubiè, an ſuſpecti, an omnino inimici, pares,inferiores,ſuperiores. Et maior quidem aut minor aut par ex bonis ſolẽt cenſeri internis,ut maior,minor, par, ingenio, ſapientia,eruditione, probitate,corporis ætate,uiribus.Iis quæ ſunt extrà, natalibus,opibus, potentia, dignitate,gratia, exiſtimatione,conditione,arte uitæ.Iam in loco ſunt, celebritas,ſolitudo, profanus,ſacer, pudendus, non pudendus,publicus,priuatus,noſter,alienus,& ſi alienus,cuius nam,per omnes qualitates, quas perſonæ cõpetere memorauimus.Liberum,an aliqua neceſsitate conſtrictum,ut in carcere,in acie,in caſtris, in obſidione,quorum partim ad tempus pertinent.In tempore eſt qualitas,& ſtatus rerum,uel ad religionẽ,uel ad rempub.turbatio,ſeruitus, libertas, quies. uel ad perſonas, quo in ſtatu ſint res noſtræ,aut eius,qui deliberat, aut conſulentium.Sequuntur res,de quibus conſultatur. Deliberatio omnis ac electio de futuris eſt,non neceſſarijs, neq; impoſsibilibus,ſitis in manu deliberantis, ut agere ea poſsit,& non agere.Nemo enim deliberat,quid heri fuerit,aut ſuperiore anno,nec an ambulet,quum ambulat.nec an ſibi moriendum ſit,tametſi de manu ſibi inferenda nonnulli conſulunt,nec an ſol orietur cras,neu an uolabit.Nec ſeruus deliberat an fiet liber, quæ eſt nõ ipſius deliberatio,ſed domini. Nimis etiam difficilia pro impoſsibilibus habentur,quæ reijcimus tanquã deplorata,ut an capiet quis magnam urbem ui,comitatus decem modò aut duodecim militibus.Incidunt tamẽ hæ quæſtiones inter conſulendũ,poterit nec ne fieri,eſt ne facile, an fiet omnino:quæ coniecturarum ſunt relatè,ad primam ex tribus quæſtionibus latæ ad primam ex tribus quæſtionibus an ſit.Ergo de omnibus quæcunq; ſunt in noſtra poteſtate conſultamus,de operibus manuum,& actionibus animi.tractantur hæc perpenſa uoluntate & facultate, nam qui & poteſt, & uult,faciet, utiq; non facturus ſi alterum deſit.Voluntas,conſideratio,poſita eſt in cauſis,in ratione,in affectionibus: quæ cauſa ſit,cur uelit,quæ mens eius, quibus affectibus permouetur.Facultas eſt in uiribus ingenij,corporis, externorũ, quis comprehenduntur diuitiæ,ſeruitia,amici, opes,potentia, his adſunt impedimẽta,intrinſecus in mẽte rei obſcuritas,in corpore difficultas,in affectu imperium,authoritas legum,pij reuerentia & metus.Videndum quantũ ijs rebus ſi le tribuat, de cuius facultate quæritur. Externis uiribus corpori obſtatur, uel naturalibus,ut mari, montibus, fluminibus, paludibus.uel artis, ut uallis, muris, foſsis, aggeribus,armis, iaculis, tormentis. Porrò in his quæ in noſtra manu ſunt poſita, quoniam omnia ad uoluntatem deliberantis referuntur. illud enim modò quæritur, ut uelit, aut nolit, uoluntasq; in bonum ſemper fertur, aut re uera tale, aut quod exiſtimatur tale,

fit,ut

fit,ut omnis deliberatio ſit de bono,& hinc de contrario huius malo.Bonum appellamus,quod expetimus,ut profuturũ,malum quod fugimus,ut nociturum,ſeu ad hunc modum bonum eſt omne,quod prodeſt,malum quod obeſt,quæ ad iudicia noſtra referuntur magis,quàm ad ueritatem rerum.Prodeſt autem aliquid uel animo uel corpori.Animo prodeſt uirtus,eruditio,ingenium,prudentia.Corpori ualetudo,uires,uoluptas.Corpus ad animum refertur,& quæ ſunt in animo omnia,ad rectam uoluntatem, quæ uirtus dicitur,tãquam dominam & principem.Ita duo ſunt bona,unum per ſe expetendum,uirtus ſeu honeſtum,alterum propter aliud,quod utile uocatur.Propter uirtutem expetimus ingenium, & peritiam, propter hæc uitam & integritatem ſenſuum ac ualetudinis.Propter hęc uoluptates,diuitias,poſſeſsiones,ſeruos.Virtus nominatur bonum honeſtũ,quaſi meritò honorabile,reliqua ſunt utilia,quæ ad corpus pertinent. Sunt quæ à Cicerone media inter honeſtatem & utilitatem interjciuntur,uelut eruditio,amicitia,dignitas,potentia,gratia,authoritas,quę ab eodem applicantur honeſtati. Ea porrò uidentur mihi ex admiratione uirtutis à principio orta & uana eſſe,niſi cum uirtute ſint coniuncta,atq; ad multorum utilitatem referantur.Cæterùm nõ omnes honeſti partes ſunt ęquales,quemadmodum neq; utilitatis.In honeſto potiſsima eſſe conuenit,quæ ad Deum pertinent:huius generis ſunt pietas,ardor rerum ſupremarum,cognitio & adoratio illius omnipotentis naturæ,quã cognitionẽ Dominus in Euãgelio pronuntiat eſſe uitam æternam.Et indubie,ſiquis accuratius perpendat,reperiet cunctam humanam ſapientiam pietati noſtræ comparatam non modò cœnum,ſed meram eſſe inſaniam.Secundum locum obtinent quę ad homines,ut charitas in illos,quod eſt Chriſti præceptum.Tum iuſtitia,propulſatio iniuriæ,liberalitas,beneficentia,& quod ſuapte natura expetunt excellentia ingenia prodeſſe quàm plurimis,etiam gratuitò ſine cuiuſquam iniuria.Hinc quæ ad paucos aut ad unum aliquem,fortitudo,quæ non tam cenſetur aduerſus homines hoſtes animoſitate,quàm aduerſus fortunam & blanditias,& aſſultus,& illecebras uitiorum.Temperãtia,modeſtia,moderatio,pudor.Poſt hæc acumen ingenij,iudicium,eruditio,dignitas,honor,laus,gloria,gratia,authoritas, potentia,& per quam nonnulla ex his parantur,generis claritudo,quæ ſi ultro contigerint,& moderate utaris,in emolumẽtum aliorum pulchræ res ſunt,& magnificæ,ſin tu ambitioſe aut malis,uel ut eſt populus in iudicando peruerſus,ineptis & ridiculis artibus quæſieris,quemadmodum ſunt qui ſaltu,qui curſu,qui luſu pilæ,magnam ſibi ad multitudinem laudẽ & admirationem parant,aut in aliorum perniciem conuertas,inanes,noxię res ſunt et deteſtandę.Quocirca in his,quamplurimum intereſt,quomodo, & quam ob cauſam,& à quibus.In utilitate illa ſunt præcipua,quæ ad tuendam uitam ſunt reperta, nec in præſens modò comparantur,ſed in poſterum quoq; proſunt,ſicut agri,poſſeſsiones,firmum ædificium,pocula argentea,& aurea,quę ſubuenire poſſunt in neceſsitate poſsidenti.Denicq; fructuoſa omnia,& tuta,non nobis tantum, ſed iſs etiam,quos charos habemus,uel habituri ſumus,amicis,prolibus,poſteris.Hinc quę ad delitias,uoluptatesq; per omnes ſenſus,& quæ animo ſunt iucunda,de quibus eæ ſunt optimæ,quæ maxime honeſtę & diuturnæ, quodq; hinc ſequitur quæ minimum poſt ſe relinquunt pœnitentiæ.Sunt quæ fructui quoq; coniunctę ſunt,ut amœnitas hortorum,pratorum,paſcuorũ,pecorum,ſed ea unicuiq; gratiſsima,ad quæ fertur propẽſione naturæ.In hoc enim ut opiniones,ſic iudicia & ingenia ſunt uaria,alij alijs rebus capiuntur,& idem alijs alio tẽpore,quippe mutantur cupiditates & deſyderia,uel ætatibus,uel morbis,uel ſatietate,uel occulto quodam naturæ ſtimulo. Poſtrema ſunt ſpecioſa & magnifica,ut in publicis ædificijs, pretioſis ueſtibus,apparatis conuiuijs, ſpectaculis,largitionibus,munificẽtia,denicq; raris,nouis,ingentibus,admirabilibus, plauſibilibus ad uulgum,gratiæ & fauoris plenis.Ex quibus illa potiſsimum laudanda,quę multorum utilitatem complectuntur,ut in templis, ualetudinarijs, hoſpitalitate, redimendis captiuis,ſubleuanda egeſtate ac inopia,quæ iam ad honeſtatem uergunt.Hæc eſt materia,hoc ſeminarium uniuerſæ inuentionis,quod hîc à me expoſitum ſit pro ſedibus argumentorum.Nec ſingula fruſtulatim diſſecui,quæ fuiſſet res ut infinita,ſic minime neceſſaria,quãq; aſſequi non quiuiſſem,admonuiſſe de capitibus,et uelut fontes

indicasse contentus. Ex his, quæ in nobis sunt posita, satis ut puto intelligitur oportere eum, qui multis de rebus consilium daturus est, plurimum & cordis habere, & prudentiæ, callentissimum esse ingenij tam multiformis & uarij animantis hominis, tum consultissimum totius honestatis atq; utilitatis. Sed antequam ad usum accedam eorum, quę exposui, illud admonebo, neminem his locis argumentorum debere in consulendo uti hoc ordine, atq; ea ratione, qua à nobis digesti sunt, sed quemadmodum elementariæ literæ certo aliquo ordine traduntur, postea uario illarum positu singula uocabulorum constant, nec omnia, ac uix ullum eo literarum ordine scribimus, quo literas didicimus, sic loci, quo facilius teneantur, hoc modo sunt à nobis ostensi. Prudẽtia & ars collocabit unumquenq;, ubi maximam sit uim habiturus, haud secus, quàm acutus imperator singulos milites in acie, ubi putat optime quenq; pugnaturum, & momentum allaturũ ad uictoriã. Nec omnibus literis utimur in singulis nominibus, sic nec omnibus locis, in singulis orationibus, raroq; incidit causa, ad quam omnia rationum genera sint aduocanda, ac nescio num quid tale possit usu aliquando euenire. Sed de exercenda facultate iam dicamus. Duo sunt in consilijs potentissima ad persuadendum, opinio probitatis, & opinio prudentiæ. Hęc maximo pere in consilijs ualet, unde illud Hecubæ ad Vlyssem, Autoritas presuadebit tua: eadem enim à uarijs dicta, non idem efficiunt. Porrò prudentia detracta iustitia, nihil ualet ad faciendam fidem, ut inquit Plato, quippe quæ fraus, & astutia existimatur, prudẽtes enim nisi & probos esse arbitremur, uafros, callidos, ueteratores, fugiendos esse ducimus, nec est qui se illis credat, facilius bono imprudenti. Existimatio probitatis duabus potissimũ rebus uel paratur, uel confirmatur. Parabitur primum si honeste, & sancte uiuas, ac consulas, unde uetus illud, uitam maxime persuadere, nec est quod perinde auertat homines à persuasione, quàm si uitam dictis uideant dissentire. Caput est apud Quintilianum, in extremo libro, nõ posse oratorem nisi uirum bonum esse, quum alijs de causis, tum uerò quod non persuadebit, nisi credatur talis, quod si qua in parte ualet, præcipue in suadendo, adhortando, monendo. In locum probitatis succedit, ut amare illum credaris, cui consulis, ac nescio an istud fortius sit, quàm credi uirum bonum, adeò natura fert, ut amici nostri semper meliores nobis esse uideantur, quàm inimici. Ita totum consilium sic temperandum est ut commoda & rem illius, qui consulit, uidearis spectare, non tuam, uel alterius cuiusquam. Prudentiam modice nobis arrogabimus, eamq; paratam potius usu ac labore, quàm acumine ingenij, atq; ita, ut in ea re de qua deliberatur, aliquid nobis tribuamus. Quod si hoc consequitur inuidia, ad eam leniendam detrahamus in alijs rebus. Omnino uitanda est suspicio arrogantiæ, quam ne in maximis quidem uiris, & omnem laudem supergressis ferimus, & si commode possumus, id quod nobis sumimus, condiamus assensu ac beneuolẽtia, uel eius qui deliberat, uel consulentium, nos hęc scire, quæ quidem didicimus cum illis, uel ab illis, uel per illos, & eorum cura, aut beneficio, ut si eorũ ope aut opera, aut ab illis missi, ut qui legatus fuit, ut tu, principi suo potest dicere se experimentis illa didicisse, dum eius negotia gereret. Cicero quos pro sua sententia adducit de imperatore deligendo ad Quirites, eos prudentissimos ait esse factos honoribus, magistratibus, beneficijs Po. Ro. De sua quoq; autoritate dicit: Nũc quum & autoritatis in me tantum sit, quantum uos honoribus mandãdis esse uoluistis. Amorem licebit apertius ostentare, & iactare fusius propterea quod hic, ut est odio ac inuidiæ aduersarius, ita duo illa expellit, nec ulli potest uerti uitio, quod quẽ sese amare profiteatur, nisi indignus forte ille sit, quem diligas, quod de eo qui consulit, existimari nõ conuenit à consultoribus, qui omnes putantur esse illius amici, alioqui in consilium nõ accersendi. & is qui cõsulit lætis. animo audit amari se, quoniam id est iucundissimum & credit ita esse, propterea quod nullus tam parũ sibi fauet, aut tam exacte se nouit, quin censeat se multa habere, propter quæ amore sit dignissimus. Fides quæ ex amore nascitur, quo modo scuti & uirtus omnis iniurijs inuidiæ est obiecta, si iactetur, parcius erit proferenda, & in hoc aduocanda conscientia eius cui sumus fideles, aut si quod fidei tuę insigne præbuisti documẽtum, ita admonendum ne uidearis exprobrare, aut allegandа aliqua causa, cur uel deceat te fidelem esse, uel oporteat, nempe quod à talibus genitus,

tus, aut educatus, uel quod eſt gratius illi cui dices, quoniam affectus tu uel tui tantis ab eo beneficijs, ut omnium mortalium ingratiſs. & proinde ſceleſtiſs. futurus ſis, niſi memineris, & qua una re oſtendere te poſsis gratum, fideliter, quæ ad illum pertinent, adminiſtres. Hæc quidem certe ſi ſit opus. Nam ut ad alia omnia, ſic ad iſtud prudentia & iudicium eſt adhibendum, dux & rector & moderator omnium, ſine quo nihil eſt tota ars oratoria, imò uero nec uita ipſa. Amoris comes eſt cura & ſollicitudo rerum, amici maior interdum quàm noſtrarum, prodeſt: id quoq; ad opinionem prudentiæ, quando hoc eſt prudentis amici multum de rebus amicorum cogitare, & illis proſpicere. Conſularium eſt (inquit Cicero) uigilare, cogitare, adeſſe animo, ſemper aliquid pro republica aut facere, aut dicere. Et in eam rem, ſuper qua deliberatur, curam oſtentare non inconueniet. Nam ſæpenumero uiris cordatis & callidis, ut ſtulta uerba excidunt, ſic parum recta conſilia, quum ex tempore dicunt. Quocirca multi ueterum ſententias in ſenatu de ſcripto dicere conſueuerunt, ſicut de Fuſio Caleno ſcribit in Philippicis M. Tullius, ut uiderentur rem multum diuq; domi tractatam & meditatam afferre. Nam ut in genere cauſæ iudicialis ex tempore exiſtimari dicere magnum affert cauſæ robur, quoniam uidemur tantum fidere ueritati, non aſtutiæ uel ingenio, ſic in ſuaſorijs plus habet fidei meditata oratio, ſicuti uerbo uetere ſummonemur, nox conſilium. Quare non eſt hic affectanda laus ingenij omnium horarum aut extemporalis facundiæ. Ergo tota oratione danda opera eſt, ne quid dicas, quod opinionem uel probitatis, uel amicitiæ, uel prudentiæ imminuat, augeat potius quantum licebit. Qua de cauſa apud parum notum agendum circunſpectius, ne qua ſpecies emineat ſeu temeritatis, ſeu arrogantiæ, ſeu ſtulticiæ, ſeu impudentiæ, ſeu tuarum utilitatum, quorum uitiorum ſuſpicio malicijs mentium humanarum facilè ingerere ſe ſolet iudicijs nouis de homine incognito, & potiſsimum ijs hominibus, qui multos experti ſunt malos, uelut ſenibus, & qui in uarijs ciuitatibus, aut cum multis habuerant commercium. Apud maiorem modeſtius & reuerentius, principem præſertim, ſed ſic ut abſit aſſentatio, quę grata initio, poſt cognita omnẽ adimit fidem. Neq; uero huic ita conſulendũ, tanquam præcipias imperito, niſi puer ſit, & eius ætatem regas, ſin adultior, ueluti admoneas occupatum. Quippe ad principẽ ita loquendum tanquam præditus eo ſit, quod eſt maxime principis, magna prudẽtia, & iudicio de rebus ſano, hoc quum de negotijs regni tractatur, nam in alijs rebus facilius patiuntur illi doceri ſe & reprehendi, quemadmodum citharœdus ille reſpondit Alexandro, neſcio quid de pulſu fidium cauillanti, Abſit, ô Rex, ut tu melius hæc ſcias, quàm ego. Liberius eſt interdum dicere eos priuatæ rei affectu cæcutire. In negotio uero pietatis omnes ſumus pares, omnes ſerui eiuſdem domini, qui nos è ſeruitute diaboli aſſeruit ſuo ſanguine. De hoc habemus formulam diui Petri: Oportet nos magis obedire Deo, quàm hominibus: & Pauli, Si hominibus placere ſtuderem, Chriſti ſeruus non eſſem. Apud amicum familiarẽ apertius, apud inferiorem humane, nihil ex alto, nihil tanquam obiurgans, niſi res aſperitatem conſilij exigat, ut graues morbi, ſectiones ac uſtiones. Omnibus uerò dandum fidele conſilium, etiam inimicis, ſic enim eris uir bonus. et quia eris, credere: nulla eſt uia compẽdiofior ad bonam exiſtimationem. De huiuſmodi conſilio eſt dictum illud Platonis, rem eſſe ſacram, quod ſenſum habet altiorem, quàm prima fronte præ ſe gerat. Perſpiciendum & ingenium, & mores eius, cui conſulis, eisq; aptanda oratio, docto docta, ingenioſo acuta, hebeti craſsior, ac apertior, ſupercilioſo callida, humano liberior fiducia, ut oſtendas, ſumpta ex eis moribus, bonis recte oſtendẽda utilitas, malis obliquè ingerenda, ne illis ſua uideamur uitia exprobrare, niſi perſonæ ratio maiorem nobis libertatem præbeat, ut ſi filius ſit, ſi diſcipulus, conſanguineus, pupillus, miniſter, ſubditus, commiſſus noſtræ curæ. Attemperanda & conditioni eius qui dicit, non eadem autoritate aut grauitate iuuenis, qua ſenex, ineruditus, qua doctus, ſubnixus ſapientiæ opinioni, ac qui eam non eſt nactus, pauper qua diues, ignotus qua familiaris, peregrinus qua ciuis, miles qua dux. In quibuſdam ſufficit autoritas, alios uix res ipſa & ueritas tuetur. Poſt hęc uidendum, qui ſimul dent conſilium, qui in contrarium dixerint, uel dicturi ſint. Habenda ratio eorum, quæ in perſona uniuſcuiuſq; cõmemorauí occultius,

parcius:reuerentius dissentiendum à nobili quàm ignobili,ab eo,ad cuius maiores aut patriam res tẽdit,qua de agitur,ne illud audias,quid tibi in aliena rep.aliter à docto aut ingenioso,quàm indocto & crasso,probo quã improbo,suffulto diuitijs,seruitijs,amicitijs,clientelis,fauore principis,gratia,fama,quàm his destituto & nudo. Tum ne irritati et incẽsi à nobis, noceant multis,tum quod uulgo incauti uidetur,potẽtem lacessere,& parum probi à probo dissentire,et imprudẽtis sententiam ingenioſi,aut periti,aut prudentis nõ approbare.Olim,ut erant liberæ respublicę,licebat aperte inuehi in contradicentem,quod studio reipublicæ uidebantur eò impelli,& tamen præcipiebatur, ne maledicendo ijs,qui de uirtute bene audirent, animos consulentium à se abalienarent:quanto magis decet hoc nunc fieri ab homine Christiano? Neq; tamen omnibus idem habendus honor,nec ubique.In senatu ciuitatis,ubi omnes ferè sunt pares,& nemo alteri concedit gratia reipublicę,propterea quod hęc,uti ęquum est,omnes suos ciues de se bene sentientes tanquam mater filios æqualiter complectitur,maior libertas, quàm apud principem:sed ita,ut ne in rabiem aut conuitia res excedat,quum nihil magis deceat consulentes,quàm modestia & grauitas,quas duas uirtutes necesse est inter iurgantes & altercantes deteri.Porrò apud principem modestia tribuitur maiestati eius,& si quid tacuisti aut dissimulasti,ille sibi fert expensum, gaudetq; habitum esse respectum præsentiæ suæ.quod si non intelligat,potest uno aut altero uerbo summoneri leuiter,ne exprobrare uidearis.Et quemadmodum paratur fides probitate,amore,prudentia,ita extenuatur istis imminutis.Nemo est qui non malit sibi cætera omnia,quàm iudicium aut prudentiam detrahi,quando nullum maius est conuitium,quàm dementiæ:per hanc enim homines in brutorum naturam degenerant.Ita unusquisq; in se malit dicas,eum parum amare,quàm parum ualere mente,uolunt tamen uideri ægerrime ferre,si quis amorem ipsis adimat in eum,qui consulit,quoniam ille amare uidetur,qui in consilium aduocauit:nihil autem est tam ingratum,tamq; inhumanum,quàm nõ respondere in amore illi,à quo sis prouocatus,multo magis si sit potens,si princeps,cuius amicitia tantopere prodesse potest,& obesse odium,ita ut maiorem dent tolerantię significationem,si quis eos stultissimos dixerit,quàm si non satis principem diligere, ipso maxime audiente,aut aliquo per quem possit ad illius aures permanare.Ergo tam periculosum ulcus attingendum non est,nisi necessitate huc pertrahamur.Nec tollenda in uniuersum prudentia,sed quod minus urat,pars aliqua,& præsertim quæ ad prę-sens institutum pertineat,quum abunde in alijs concedatur,quid enim est consiliarius, si prudentiã adimas? tanquam si scribæ aut pictori manus amputes.Ita hoc modo summouebitur,non aduertit,non considerauit,non intellexit,alienato est animo et occupato,auocant eum aliæ curæ,non expendit,imparatus dixit.neutiquam dubitare te,quin si accuratius rem perpendat,aliter sit sensurus,nosse te eius prudentiam.Illa sunt duriora,desyderare te solitam prudentiam, desyderare te Ciceronem in Cicerone, mirari te quid illum mutarit,prudentem esse,sed nõ in hoc,neminem omnibus horis sapere.Interim ab eo conuertis orationem ad ipsam rem,hoc illi usum, nobis aliter,quæ ille dixit,ponantur ante oculos,& quę nos,utraq; expendantur,rebus te magis fidere,quàm autoritatibus.Illum quidem sic sentire,te qui non minus sis in ijs rebus uersatus aliter. Tum,si potes,alios ei oppone non minoris existimationis in re de qua consulitur.Cicero ad Po.Ro.At enim uir clarissimus reip.& uestris beneficijs amplis.affectus Q.Catulus.Itemq; summis ornamentis honoris,fortunę,uirtutis,ingenij præditus Q.Hortensius ab hac ratione dissentiunt,quorum ego authoritatem apud uos multis locis plurimum ualuisse & ualere oportere confiteor.Sed in hac causa tametsi cognoscitis autoritates contrarias fortissimorum uirorum & clarissimorum,tum omissis autoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus ueritatem.Et pòst:illis eisdem Q.Catulo,Q.Hortensio, autoritatem opponit P.Seruilij,C.Curionis, Cn.Lentuli & C.Cassij. Quòd si hebetes aut rudes,aut imprudentes sint dilutę,quę autoritatis,uel non satis ęquis auribus auditi,nec persuasisse uideantur,nihil necesse habebimus eorum confutare orationem, aut de illis omnino uerba facere.Sũt,in quos conueniet tum ad existimationem, tum ad publicam utilitatẽ,& tutelam honesti,quam unusquisq; bonus debet suscipere

toto

toto pectore etiam cum noſtro periculo inuehi,& compeſcere eorum ſiue impudentiam,ſiue flagitioſam & ſceleſtam uoluntatem,quales ſunt impij,ſcelerati,rapaces,expilatores populi,ſcurræ confidentes,paraſiti,aſſentatores pernicies principũ.Sequuntur quæſtiones rerum,ad quas oratio tota eſt dirigenda. Quærimus enim ſimpliciter, aut de duobus honeſtis utrum agendum,aut de pluribus quod ſumendum,ſic & inter utilia,& inter honeſtum atq; utile,utrum præferendum,& pro bono eſt minus malum, ut quum inquirimus,ex malis quod eligendum,aut quod minime nociturum,& inter ſpecies tum honeſti,tum utilis,uelut expediat ne magis hoc iucundum,quàm illud utile,hoc facile,quàm illud difficile,hoc tutum,quàm illud honorificum.Iam ex honeſti partibus,æquitate ſtandum,an legibus,clementer ignoſcere,an iuſte punire,fortiter facere,an tranquille & innoxie uiuere. Et inter honeſtum quidem ac utile, ſi modò Chriſtianos nos eſſe meminimus,nulla erit controuerſia.Olim Romanus populus ſæpenumero in deliberationibus illud uſurpabat,Vincat utilitas, quæ uox à ſapientiſſimis etiam gentis illius reprehenſa eſt,& ab ſchola philoſophiæ exploſa,& Romani faſſe ſummam honeſtatem putabant patriæ prodeſſe,de cuius commodis erat uox illa: nos uerò dicamus,Honeſtas uincat, ſeu potius,uincat religio.Ariſtoteli & Theophraſto dirigi totum hoc genus ad honeſtum placuit.Execrabatur illum Socrates,qui primus honeſtum & utile natura cohærentia opinione diſiunxiſſet:querebatur enim hoc eſſe malorum omnium caput.Itaq; ſi ſapientes eſſe uolumus,non modò uideri,omnia ad probitatem honeſtatemq; reuocabimus.Sunt & duplices quæſtiones, ex reſpectu uidelicet locorum, temporum, perſonarum, modi, quantitatis, cauſæ, an faciendum hoc tempore, hoc loco, & in hoc,& ſic, & in tantum, & propter hoc,ut an concedendum aliquid Turcæ,quod is bellum minetur,ni fiat. Interdum infinite conſulitur propoſito aliquo fine,quid agẽdum,quo modo perueniendum ad illum commode.Quintilianus deliberationem omnem comparatione conſtare cenſet,uel inter res ipſas ſolas, uel ad perſonam,locum,tempus collatas.Plane ita eſt,nam electio & deliberatio tollitur,unde & comparatio,ſicut in beluis. Præcipua bona ſunt in pietate, deinde quæ pluribus proſunt,ijſq; bonis præferenda illis,quæ paucioribus,& diuturna momentaneis,aut temporarijs, & ſolida ſpecioſis tantum,& pura bona,quàm ex bonis & malis temperata,& quod propter ſe expetitur melius eo,quod propter aliud,& quæ ſapientes iudicant bona,quàm quæ ſtulta multitudo.Hinc inter utilia parabile,quod nec minus prodeſt difficili præponendum,& quod bonis artibus quæritur, eo quod prauis, aut noxijs, & quod facilius ipſum per ſe ſufficit, aut tueri ac ſuſtinere ſeſe poteſt, eo quod multis eget adminiculis,& uelut tibicinibus,niſi in eo quæratur admiratio hominum,& inanis ſermo gloriæ ſimilis,quod difficultas uidetur propoſita rebus egregijs, ſic rara maioris pretij, quàm frequentia, etiamſi minoris fructus, & multarum rerum pretium procul ueniſſe. Ad hæc quo quis plus indiget, hoc ei tanto eſt melius,& quo in plures & maiores uſus eſt opus, tanto charius atq; optabilius, quemadmodum uiſus, quàm odoratus. Et quod maioris boni cauſa uel plurium, uel caput & origo, uel expeditiſsima ad bonum uia,contrarium antecellit.De malis cenſendum eſt ex bonis, ut quodq; enim malum optimæ rei contrarium eſt, ita eſt & peſsimum. Hæc quidem in ipſis rebus. Ad perſonas uerò relata bona maláue non eandem uim habent, ſcilicet aliud eſt bonum principis, quàm priuati, non idem reipublicæ,& ſingulorum ciuium, ut ſunt diuerſa hominum officia, ita honeſta atq; utilia non omnia eadem regula ſunt cenſenda,nobili honeſtum admonere liberè principem de republica, non item fabro uel rhedario,priuato utile parce uiuere,& rationem exactam habere rei familiaris,principi magis fugiendum nihil. Et quoniam ex animo æquales ſumus omnes,nec eſt diſcrimen inter maximum regem & abiectiſsimum mulionem,uel ſeruum mediaſtinum, ideo apud omnes ijdem ſunt gradus,eædem rationes bonorum,in ijs quæ animo ſolo conſtant.Primus ergo apud omnes & antiquiſsimus cultus Dei,quæ eſt religio,proxime uelle,cupere,optare benefactum omnibus, & ſi rebus non poſsis, uotis utiq; hominum genus adiuuare.In agendo uerò,quoniam huic opus eſt inſtrumento,diſpares ſumus,ut alius alio maiorem uel minorem, commodiorem uel incommodiorem na-

ctus est facultatem. Igitur in persona dicimus posse eum, aut nõ posse facere, licere non licere, decere nõ decere, cõuenire nõ conuenire, expedire non expedire, debere nõ debere: propter genus, patriã, ingeniũ, fortunã. & subijcimus uel omnia è quibus in persona sumuntur argumenta, uel magnam partem, aut eam certe quæ ad suadendum aut dissuadendum sufficit, res est fusa, quæ cogitanda potius unicuiq; est, quàm hic explicanda largius, nec possunt deesse exempla uel mediocri ingenio, sed nos studium accinduſtriam aliquot delibatis exemplis admonebimus: decet aut non decet propter genus. Nam quum sis nobilissimus, æquum est te non dedecori esse tuis maioribus, aut quum sis ignobilis, debes incipere nobilitatem à te ipso, aut quum male audiat uel genus tuum, uel patria de hoc uitio aut illo, par est te anniti, ne augeas opinionem hominum, potius uirtute tua deleas, & inuisam familiam reddas gratiosam: aut faciendum, quia oraculis responsum est id futurum, aut secus, uel sic uaticinabantur sancti, aut religiosissimus uir est adhortatus: poteris esse rhetor et philosophus tale ingenium nactus, & decet illud optimis artibus esse ornatum, non dehonestatum sordibus, non congruit tuis moribus, non poteris mansuetudine animi tui tantam crudelitatem perferre, non decet philosophum, non religiosum pugnare, aut his artibus rem quærere, aut par est fortiter eum dicere, quæ sentiat, præsertim honesti gratia, non conuenit homini coniugi, & incipienti constituere familiam profuse uiuere, conuenit parce, non expedit delicato in grauem se militiam conijcere, pulchrum est robustum sic ostentare uires suas. Nomen re ipsa leue quiddam magnum interdum apud quosdam argumenti pondus attulit: memineris quum Carolum audis, qui fuerit primus ille Carolus, quàm pius, quàm industrius, quàm generoso pectore. Quum Philippum, ueniat tibi in mentem illius Philippi, quo nihil Belgica uidet mansuetius, aut probius. Turpe est te fugere, quum sis Hannibal. oportet te ardere pietate, qui sis Paulus: ad eundem modum in cognomine. Pratten. Sotomaior. Aguilar, quod iam ad genus uergit, de quo diximus, fortasis hoc tibi utile, inutile coniugi, liberis, amicis, subditis, & tali coniugi, tali indole, filijs, tam fidis amicis, tam obsequentibus subditis, quos non minus debes amare, ac curare, quàm te ipsum, quid tu propter exiguum tuum commodum non dubitas illis nocere? non expedit nomini, uel augebitur gloria. Et in futuris, non expedit hoc futuris amicis, aut ditioni, quæ tibi obuentura est, uel inimicis proderit, hostes adiuuabit. Et in præterito, dissidet hoc à tuis actibus, à transacta uita, à superiore fortuna, qua uidendum, ne quid indignum facias, ne illud protinus in te iactetur, dedecori fortuna prior, et ad posteros res boni exempli aut mali: est enim optimi uiri posteritatem curare, pessimi negligere, cuius est execranda illa uox, me mortuo terra corripiatur igne, quam fertur Nero sæpe usurpasse. Vides quanta existat subitò, & quàm uber dicendi materia, si quis extendere singula atq; explicare uelit. Exempla & concitationem affectuum in hunc locum reseruaui, quòd hæc paulo sunt pluribus explicanda. Exempla à præterito sumuntur, & in futurum proficiunt, ut tanquam in speculo cernat quisq;, quos exitus quæq; actiones sortiuntur, & ex similibus actibus similes euentus expectet. tum ad exhortationem, ut agamus, quatenus minus uidetur difficile, quod scimus, iam antea esse factum ab alio, sed refert quæ quibus exempla proponamus. Apud Romanos minimum ualebant barbarorum exempla, aliquantum Græcorum, plurimum maiorum suorum. Apud nos præcipua debent esse non gentilium, sed Christianorum, nec quorumuis, sed eorum, quos recte ad Euangelicam puritatem arbitramur uitam direxisse. Sunt inter exempla fabulæ poetarum, & apologi, qui sæpenumero magnam uim ad persuadendum afferunt, ut ille de calsita, qui est apud Gellium, & quod Demosthenes dixit de lupis & pastoribus ad populum Atheniensem, & similes. Affectus non sunt in hoc genere, ut in alijs nonnullis concitandi & perturbandi, propterea quod alienum id uidetur à grauitate et probitate, quæ in consultationibus exigitur, uellicantur tamen nonnunquam, idq; uel ex rebus ipsis per amplificationem, si ostendantur esse grauiores, atrociores, maiores, meliores, honorificentiores, utiliores, iucundiores, tutiores, quàm primum intuenti uideantur, præsertim accommodatis his ad aliquem affectum, quo maxime teneatur, uel proximum ei, ut atro-

citas

citas atq; indignitas iracundo proponatur, iniuria uel contemptus superbo, alienum bonum inuido, honor ambitioso, diuitiæ auaro, ambiguum dictum suspicaci, periculum meticuloso, labor segni. Hic etiam est finis, quem sibi quisq; præstituit, ut si quis omnino decreuit peruenire ad magnas opes, nihil sacri aut profani contabitur uiolare, ac polluere, modò rem faciat, qui ad potentiam, uel per stragem cuncti generis humani eò nitetur peruadere. Verum sancti consultoris erit, non accendere hos affectus, sed sedare ac placare. Nec est tanti persuasio, ut uir malus esse ob eam uelis. Ergo contraria ratione tempestas illa conquiescit. Extenuatione res minor, leuior, minus utilis, minus iucunda, falli eum similitudine rerum, nõ esse eam magnanimitatem, sed crudelitatem, non gloriam sed uanitatem, non honorem sed inanem umbram, non magnificentiam sed uecordiam, non iustitiam sed iniuriam, non liberalitatem sed profusionem, temeritatem non fortitudinem, rixas non disputationem, captiones non eruditionem, escam pœnitentiæ non uoluptatem, nihil faciendum temere, concitate, ardenter, quàm multos pœnituit calidi consilij? quoties ipsum eundem non immeritò sapiens dicebat Plato, celeris consilij comes pœnitentia, eiusdem est etiam, ira & amor pessimi consultores. Nemo aquam bibit turbatam, ni prius sinat eam quiescendo fieri liquidam, sic nec animò utendum commoto. Vnicuique intuenti per affectus suos, ut qui per uitrum species rerum offerri maiores, quàm uero sint, ita falli unumquenque amore sui, unde sua cuique commoda uideri minima, & incommoda maxima. Opponendum perculsæ affectioni aliam affectionem apud ipsum non minorem, ut incitato ambitione iacturam rei familiaris, properanti ad ultionem uoluptates, otium, pœnitentiam, inquietudinem, cruciatum. Ardenti cupiditate periculum eius rei, cui maxime timet, ut opum, filiorum, coniugis, nisi sit tali ingenio, ut hoc magis erigatur, quo grauius periculum ostenditur, ut sunt nonnulli uel generositate animi tanta, uel ferocia, qui magis accenduntur difficultate, laboribus, ærumnis, discrimine. Adsunt hoc loco philosophorum tot uoluminibus contra affectus nostros & deprauatæ rerum iudicia explicatæ disputationes, ne admiremur uilia, neu minutissima pro maximis suspiciamus. Hęc pars ad dissuasionem potius pertinet, prior illa de mouendis affectibus ad suasionem, in qua animorum motus paulo concitatiores solent existere. In extremo quum addimus animum, & postquam argumentis collegimus esse agendum ad rem suscipiendam, cunctantem incitamus, uel etiam, ut est in prouerbio, currentem, idque ostensa occasione maximi in res omnes momenti, non esse prolatandum in agendo, iuxta sententiam ueterem, Vbi consulueris, mature opus est facto. sic Athenienses, sic Iulium Cæsarem creuisse, occupandas esse occasiones, quæ illius sunt, qui primus arripit. In dehortatione nihil agendum præcipitanter, forsan non satis deliberatum, Athenienses, quòd ea celeritate uterentur; non diu imperium tenuisse, & Cæsarem ruisse in mille facinora, diutius & maius cunctatores Lacedæmonios habuisse imperium, & apud Romanos elogium esse Marci Fabij: Vnus homo nobis cunctando restituit rem. Sunt & aliæ quæstiones, sicut diximus de persona, loco, tempore, modo, qualitate, causa. Dicitur in personam, aut pro persona, aut de persona, eadem illa sunt, quæ prius enumerauimus, agendum, non agendum propter genus, patriam, ingenium, mores, & reliqua, quæ commemorauimus. In tempore considerantur qualitas naturalis, æstas, hyems, autumnus, uer, sanitas, lues, penuria, abundantia, caritas, utilitas, uel hominum sacrum, festum, profestum, messis, sementis, uindemia, oliuitas. Ad eundem modum in loco. Modus aut ad personam, locum, tempus, in quo aliquid faciendum est, refertur, aut ad ipsum qui est acturus, percurrendum per ea, quæ de persona, loco, & tempore exposuimus, tantum aut non tantum, sic aut non sic, propter genus illius aut tuum, etiam propter æstum, aut rigorem, amœnitatem temporis, inamœnitatem, tempestates, tranquillitates, quia nondum facta sementis, aut iam facta, sectæ messes, aut nondum, facta uindemia, aut non facta, propter longinquitatem, aut propinquitatem loci, quia siccus, uel aquosus, planus, montosus, consecratus, profanus. In causa spectari prius debet, an illud faciendum simpliciter sine causa, hinc

quantum tribuendum illi causæ, ut an faciendum bellum Gallis, quòd ñ urbem alia quam iniuste occupant, an deceat, expediat, congruat bellum à nobis fieri, & Gallis fieri, deinde, an propter hoc. Expendetur quàm honesta causa, quàm utilis, quàm congruens ei, quod uolumus ob eam aggredi. Retorquetur interdum causa in principalem de liberationem, ut petit Cyprum Turca, illaturus alioqui bellum Europæ, imò non danda Cyprus, quia hoc dixit, ne assuescat minitando quicquid concupierit, extorquere, imò non danda, ut hoc quod dixit, faciat: quid enim Europæ optabilius, quàm conuerti principum eius arma in Asianos à bellis intestinis? Illa difficilis quæstio quum simpliciter proponitur, qua ratione assequamur hoc, nam agendum decretum est, & excultum agi posse, quæ est generis coniecturalis. In qua agendi instrumenta sedulò & dispicienda sunt, & perpendenda. Omnia porrò uel ingenio perficiuntur, uel corpore. Ingenium uel nostrum est, uel alienum. In ingenio sunt ratio, prouidentia, astus, eloquentia, artes, & quæ ingenio tantum exercentur, & quibus adhibentur manus, quæ secum sua instrumenta afferunt, ut fabrilis, textoria, architectoria. Corpus item aut nostrum est, aut alienum. In corpore sunt, quę suprà memorauí, et in primis ad opus uires. His accedunt instrumenta earum, quæ introrsum uergunt, firmitas, ualetudo. Externa sunt ea, quibus uel trahimus, uel impellimus, uel attollimus, uel deprimimus. Sub impulsu comprehenduntur, diruere, secare, cædere, & hæc ad efficiendum. Ad resistendum uerò sufficit, quo arceamus, sed additur etiam, quo propellamus, quod ad actionem magis tendit. Alienum corpus non modo homines, sed iumenta continet, denique omnes animantes. Contemplandum iam hæc omnia, ut quæri possint, ut conseruari, ut applicari rei. Ingenium nostrum, doctrina, diligentia, & meditatione ad quancunq; rem aptissimum redditur, corpus etiam exercitatione & usu flectitur. Alienum ingenium corpusq; uel allicitur, uel cogitur. Allicimus aut recta ratione ostensa, ut honesto, pio, legibus, aut affectu eius capto. Id fit partim rationis uiribus, partim dolo, qui illectamento aliquo tegitur, ut auarus pecunia capitur uelut esca, uoluptate delicioſus, honore ambitioſus, nonnunquam alio affectu, precibus, misericordia, ira, gratia. Animalium affectus ad similes rationes uenamur. At cogimus imperio seruos & subditos, authoritate eos, qui nos reuerentur, periculo etiam ac necessitate, ut inopes. Vbi non proficit ingenium, applicatur uis, quæ regenda est consilio, nam aliter mole ruet sua, ut Horatius inquit. Vis est in rebus corporeis, aut ut aperte rem inuadas, si ualentius esse putas, quo agis, quàm quod obsistit, uel duo illa maxima obserues, occasionem tibi commodiorem, & locum, qui te superiorem reddat. Si nihil agis impetu aut actu uno, sedulitate proficies: attigimus hoc etiam suprà, quum de facultate loqueremur. Et quemadmodum in medendo sunt, qui solis confisi experimentis, suscipiunt ægrorum curam, quos Græco uerbo ἐμπειρικοὺς nominant, alij habent canones uniuersales, quos ad singula rerum, quum locus poscit, deducunt. Atq; hi certius curant, ac fidelius. Ita in dandis consilijs quidam ex usu atq; experientia rerum consulunt, quidam uero in naturam negotij penitus penetrant usq; ad radicem, causamq;, & rationem illius generalem, quorum consilium firmius, atq; stabilius est, minusq; potest fallere, & persuadet celerius: nempe cum mente atq; ingenio nostro mirifice congruens, nec solum ei qui consilium petit in præsens confert, uerùm in omni deinceps deliberatione consimili. Sed elicere eiusmodi uniuersalia maximi est iudicij, uersati diligenter in usu uitæ, ac studijs sapientiæ, & puto eam facultatem multum posse, ex ijs quæ tractata sunt à nobis, adiuuari. Hactenus de inuentione, sub qua nonnullis in locis dispositionem quoq; sumus complexi, ut illo, quum admonuimus, non eodem ordine collocanda in oratione argumenta, quo locos digessissemus. Nunc de partibus orationis pauca restant. Eæ solent assignari quatuor, prooemium, narratio, confirmatio, conclusio. Prooemium inuentum est, ut in eo faciamus auditores beneuolos, dociles & attentos. Hæc omnia domo affert, qui deliberat, nam & beneuolus est quisq; ei, quē consulit, & attentus audit, quū de re sua sciat agi. et docilis, quoniā de quo consulat, nō ignorat, ideo nec narratio necessaria, præsertim in causis priuatis, nam in publicis multi sunt, qui de quo cōsultetur, ignorēt, nec satis amici sunt ei, qui dat cōsilium, non enim accersitur, sed ipse

ultro

ultro se offert,& quia non peculiariter ad ipsos pertinet,sed in uniuersum ad omnes, oscitanter audiunt.In priuatis quoq; causis,quandoq; qui consulit, aut propter ætatem,parum intelligit,de quo deliberat,aut propter socordiam et stuporem animi.Sunt etiam,qui dubios amicos consulunt,& eos quos non satis ualere existimant iudicio, aut ut percontentur sententiam illorum,aut moris magis,quàm uoluntatis gratia,quia per ambitionem aut alias artes irrepserunt in consilium illius, cuius generis sunt non pauci in comitatibus principum,digniores qui ararent,quàm ut sententiam dicerent de rebus humanis.Accidunt & hæc extrinsecus, quum pro re parum fauorabili, aut contra hominem nimis fauorabilem instituitur oratio.Illa omnia persuasioni officiunt, si uel non intelligat,uel non attendat,uel auersus & contrarius audiat.Ergo diligenter à primo prouidendum,quid persuasioni queat officere,idq; statim initio amouendum. Si docilitas obest,narrandum continuò,& docendus,qui audit.Sin attentio,uel ex re, quia indignam ducunt,in quam animum intendant, augenda,& ostendenda maior, magisq; necessaria, quàm putẽt.Vel ex eo,qui dicit,quòd nulla existimatione,aut etiã aduersa.Dicat de se moderate,et rationem reddat,cur dicat,curq; meritò ea de re possit dare consilium,quæ est ipsi non incognita, demonstretq; leuiter,in ijs se rebus ita esse uersatum,ut necesse sit ipsum ea non pessime nosse,non defore,qui suo labori ac industriæ inuideant,ab eis denigrari famam suam,se nõ dicturum de illis,sed rebus ipsis confutaturum calumnias eorum,audiant modò attente,et iudicent nõ modò de sententia sua,sed de suo ingenio,deq; inimicorum inuidentia.Fauor de esse solet nouis,aut incertis amicis,aut dicentibus cõtra rem aut hominem gratiosum.Hic statim declarandum quo sis animo in eos,qui consulunt,hoc te semper præ te tulisse,& si potes allegare experimentum aliquod,tantum ne odiose,te ignotum esse illi,sed non eum tibi,quem sic semper dilexeris,daturum te cõsilium tale,ut uel approbes,uel certe cautius & certius contradictione tua suscipiat negotium,quod si non licet contrà dicere,quo nobis deliberationem? Si tua sententia non placuerit,habere illum,quas sequatur,putenturq; tantum dicta exercendi ingenij gratia.Ignotum te esse,propterea curandum tibi atq; annitendum,ut talem sententiam dicas,propter quam si non de prudentia & usu rerum, certe de amore & fide dignus sis,qui illi innotescas,& contenturum te, ne omnino ingenium iudiciumq; tibi defuisse uideantur, quod ut alij uel bonitate naturæ acutum, uel eruditione præditum,usuq; & experientijs excultum habeant,tu tamen labore & diligentia exerces, nec finis obtorpescere.Contradicentes quomodo tractandi,superius declarauimus,qui si magnum momentum attulerunt ad persuasionem, ilico sunt à principio submouendi,sin minus,reseruabuntur in alium locum orationis,qum iam gratiosiores erimus apud deliberantem.Prorsum ante reliqua omnia tollendum,quod impedire persuasionẽ potest,sed id non semel,aut uno impetu,sed paulatim,ut quodq; factu erit facillimum,aut sine quo admitti non possumus in animum consulentis.Si nihil erit in causa,quale diximus,procœmio non erit opus,aliquam tamen rationem proponemus exordioli,ne ex abrupto exordiamur,nisi forte res subitę id efflagitent. Quę dixi de docilitate,applicari ad narrationem queunt,nam ex ea maxime pendet,sententia quidem mea,docilitas:neq; enim aliunde,qui audiunt,docentur,ecquid uersetur in controuersia, quid sit in causa.Ergo quibus locis opus erit docilitate, in eisdem etiam narrabimus. Adduntur in fine epilogi,quum nimis longa fuit oratio,aut putamus excidisse aliqua.Aperte nonnunquam & fusius, quandoq; si deliberans sit supercilliosior, & opinione sapientiæ uel morosus,uel uanus,figura aliqua ad hunc modum. Vides propter hanc & illam causam:aut mihi igitur his & illis de causis faciendum uidetur, aut non uidetur: & subijciantur breuiter rerum capita, uelut quædam admonitiunculæ. Postremò quod erat comitatis & ciuilis educationis, solebant ueteres addere, ego sic sentio, tu multo es me prudentior, statuêre poteris, quid sit factu optimum,quicquid decreueris,Deum uelim bene fortunare, aut tu quicquid faxis,Deum precor euenire ut sinat, & alijs clausulis ad similem modum , quod ad superiores aut pares decet,nam ad eos , qui plane sunt inferiores, nihil est necesse , imò potius confirmare eam esse nostram sententiam , hortari , & urgere , ut eam omnino

capessat,

capeſſat,modo res ſit tanti,et pro certo habemus,id eſſe factu optimum,quod nos ſuaſerimus,nam ut futura ſunt nobis incognita,difficile eſt euentum rei promittere,idcirco ſapientiſsimus quiſq; timide ac diffidenter hortatur,ad ea quorum exitus ſunt ambigui,qualia ſunt quę nominantur fortuita,nam in uirtute certa atq; explorata ſunt omnia.In neutris uerò ea eſt hominum ingratitudo,ut ſi conſilium bene cedat,obliuiſcantur,ſin ſecus,ſtatim accuſent conſultorem,quaſi euentum quoq; poſſit dare,qui & bonum conſilium. Eloquutio talis erit, quæ conſeruet authoritatem probi ac prudentis uiri,nec laſciua,nec ludibunda,nec mollis,fracta,effœminata,ſed nec contrà uafra,aſtuta,neue omnino incompta atq; impolita,ſed quę magis de ſententijs uideatur ſollicita, quàm de uerbis,quæ uerba nec enixe nitida,ſublimia, grandia exquiſiſſe, nec ſtrigoſa, horrida,putida,affectaſſe appareat.Sententiæ erunt crebriores & graues,ita fiet ut ſucco & colore maieſtatem ducat,quum res erunt illa uirtute & ſapientia dignæ,nec ſordidis uerbis,ſpurciſq; ſenſa iuquinabuntur,licebit,ſi affectus moueantur, aut in epiphonematis uti figuris ardẽtioribus, uelut emphaſi,amplificatione,interrogatione,ironia, & quæ uicem ſępenumero argumenti obtinet,metaphora, præſertim ſi apud multitudinem agitur,ubi opus eſt pleniore oratione,& capacitati turbæ accõmodatiore.Nam in priuata apud unum,uel per paucos ſi te extollas,haud aliter ridiculus fueris,quàm ſi uocifereris in conclaui,nec parum refert,quod initio poſui,quo loco dicas,quo tempore,non modo ad inuentionem,ſed ad elocutionem quoq;, ſcilicet non eadem uel decet,uel conuenit,uel etiam licet dicere in cubiculo,& in foro,in carcere,& in regia,in obſidione,& pace,in caſtris,& in urbe,nec ſub tyrannide,quæ in libertate, nec in acie, quæ in tentorijs.Aptantur his etiam breuitas orationis & longitudo,eſt locus qui breues orationes exigit,eſt itidem tempus,eſt quum longa uti non conueniat,eſt quũ breuiter dicere noceat.Quũ acies eſt in procinctu,quis diu cõcionet? ſic in rebus ſubitis, caſibus repentinis,in quibus ſub manum eſt conſiliũ ſumendum,& ilico pro re nata,faciendumq; quod gladiator,qui in arena capit conſilium.Eſt quum fuſe atq; aperte omnia non explicuiſſe lędit,ut in re longa magni momenti,in qua non eſt bis peccare,cuiuſmodi ſunt bella,coniugia,uitæ conſtitutiones,punitio alicuius capitalis.Attemperandum etiam ingenijs audientium,maxime eorum,qui conſilium poſtulant.Sunt qui ſtatim rem totam ex pauciſsimis uerbis animo complectantur.Hi indignantur,ſi te diffundas,tanquam non ſatis eorum fiſus ingenio.Sunt qui non intelligant, etiam ſi continuos tres dies uerba facias,& tamen quia uideri uolunt intellexiſſe,uerboſum appellant,& offenduntur,quòd explices,quæ non ceperunt. Alij & ingenioſi ſunt & capiunt,libenter tamen audiunt,uel natura ſua,uel ducti orationis eius,qui dicit, ſuauitate, uel rerum grauitate ac pondere,uel denicq; beneuolentia,optimo rerum omnium condimento.Nonnulli rudes,& corde torpidi agnoſcunt ſe,ideo non modo non ægre longiorem orationem ferunt,ſed cupiunt,& rogant edoceri ſe.Ergo his ingenijs & prolixitas aptanda eſt,et breuitas,tum obſcuritas,facilitas,perſpicuitas,nõ quòd orationem aliquo loco moleſtam aut obſcuram eſſe iubeam, cuius præcipua uirtus eſt perſpicuitas, ſed quod acutius dicta tardi, doctius dicta rudes non aſſequantur. Erudito licebit hiſtorias,fabulas,totam uetuſtatem,naturam quoq; ipſam rerum,ſi uſus ferat, explicare,modo illa oblata uideantur,nõn affectate conquiſita.Hactenus quę peculiariter exiſtimaui ad conſultationem pertinere,collegi tibi.Sunt & in alijs generibus ſparſim aliqua,& in tota arte, ſicut apud philoſophos prudentumq; monumenta de honeſto & utili,deq; ingenijs animorum haud ſane pauca,quæ in tempore uſui eſſe poſſunt conſilijs dandis,ſed ea uel generalibus præceptis ſunt à nobis comprehenſa, uel aliena ſunt, & non niſi inuita, ac renitentia in hunc commentarium eſſent pertracta, quippe inter omnes artes eſt affinitas quædam, & uelut concentus, ut nulla ſit, quæ non alijs magnum adiumentum adferat:uerùm tractationes tamen non confuſas, permiſtasq;,ſed ſeparatas eſſe conuenit.

Oxoniæ,1523.

FINIS.

Io. Lodouicus Viues Principi

illuſtriſsimo Fernando, Archiduci Auſtriæ.

DECLAMANDI exercitationem priſcorum hominum prudentia facilè intellexit, non ſolum ad omne ſtudiorum genus uehementer eſſe utilem, uerùm etiam ad adminiſtrationẽ reipublicę, ſiue quis in foro eſſet de cauſſa dicturus, ſiue de conſultatione rerum gerendarum in curia, uel ad multitudinem denicp uitæ uniuerſæ ad bene & ſentiendum, & dicendum. Excitatur enim ingenium illa diligentia, acuitur docta & prudenti concertatione, inſtruitur magnis rationibus ad actiones omnes uitæ, tum ſententijs & exemplis grauiſsimis ad uſum rerum, expeditur lingua, ut quæ mente ſis & cogitatione conſequutus, facilè poſsis alijs explicare, quibus ex rebus maximam parari & ſapientiam, & facundiam uidebant, & harum ope potentiam ingentem, atcp opes. Idcirco nihil apud illos æquè in uſu fuit, ac declamare. Quo magis miror, adeò raras, aut penè nullas ad nos ueniſſe ab illis temporibus declamationes, quum illi non dicerent modò, ſed ſcriberent quocp. An fortaſsis incuria temporum interciderunt, cum eo ipſo ſtudio: ut qui non declamarent, nec declamationibus ſe indigere arbitrarentur. Ego uerò intermiſſam iam olim, ſeu uerius intermortuam hanc ſtudiorum partem, priuatim ad meam utilitatem reuocaui. Nam per proſopopœias ſcripſi non pauca, alia aliàs: nuperrime uerò de Dictatura Lucij Syllæ, quod argumentum frequens inter Declamatores illius ęui fuiſſe, cùm Fabius Quintilianus ſignificat, tum uerſus illi Iuuenalis ſatis oſtendunt:

—Et nos
Conſilium dedimus Syllæ, priuatus ut altum
Dormiret.

Nos ergo primum perſona Quinti Fundani, diſſuaſimus Syllæ, ut dictaturam ne deponeret: tum ut deponeret, ſuaſimus perſona Marci Fonteij. Adiecimus tertiam, qua fecimus Syllam ipſum dictatura ſe pro concione abdicantem: et rationem reddentem eorum, quæ poſt bella ciuilia egiſſet. Hinc Marci Lepidi uerbis duas declamationes addidimus, contra Syllam. Traditum eſt enim memoriæ, Marcum Æmylium Lepidum, qui fauore & ſuffragatione Cnei Pompeij non modo Conſul, ſed prior & Conſul cum Quinto Catulo contra Syllæ uoluntatem erat creatus, ferociter non ſolum in Syllę iam mortui acta, uerum in ipſum etiam uiuum eſſe cõcionatum, cuius una etiam̃ concio ex libris Hiſtoriarum Salluſtij extat, breuis, aſtricta illa dicendi ratione, Salluſtio peculiari. Statueram aliquot alias ex inſecutis deinde rebus addere, ſed ueritus ſum faſtidium Lectoris, in eodem penè argumento, quum uel ipſius Ciceronis Verrinas pauci queant deuorare, tanto eloquentiæ condimento inuitantes. Verum cum Eraſmo Roterodamo, & compluribus amicorum maiorem in modum hę Declamationes probarentur, ijſcp autoribus proferre in publicum ſtatuiſſem, non erat animus cuiquã nominatim dedicare, ne pulcherrima & precioſiſsima merces ultronea oblatione puteret: illis duntaxat, qui literas, quas ignorãt, deſpiciunt ac derident: nec aliud eſſe libros cẽſent, quàm ſarcinas capſarũ graues. Sed quum mihi multa eſſent de ingenio, de ſtudio, de indole tua prędicata, magna uticp & admirabilia, mutata ſententia mittere ad te opus eſt uiſum, ad Principẽ de principibus, ad rectorũ populos & ciuitates, de rectoribus & regimine populorum, gentiũ orbis totius terrarũ, qui tum imperio populi Romani tenebaẽ. Siquidẽ leges hic primũ, quę cõmoda, quæ incõmoda ſint in principatu, quàm facilia, cp lęta, cp diuturna ſint imperia omnia moderata: nec iucũda ſolum ijs qui

parent,ſed iſs etiam qui imperant iucundiora.Deinde,quàm acerbum & calamitoſum ſit,inuitis ac repugnantibus præeſſe,ut prętſtet priuatum degere gratioſum,quàm inuidioſum in potentia: ut nulla res leuius regni pondus reddat, quàm bona ſubditorum gratia,eaq; firmum ac perpetuum imperium ſtabiliat,tum,ut metu hominum ora comprimantur,& coerceantur ſermones:ſi abſceſſerit tamen parumper metus,erumpere liberas uoces,& iudicia nõ ſimulata.Poſtremo,nihil debere Principem agere,quod non publica potius commoda,quàm ſua priuata reſpiciat:ipſumq; perſuaſiſſe ſibi,quo die principatum iniit,uota & uoluntates publicas induiſſe,exuiſſe priuatas.Hæc omnia in his Declamationibus adumbrantur:& quæ alibi præceptis traduntur, hic exemplis. Quæ tu in his rebus oſtendas boni Principis ſigna, ad ſpem omnium, ea in aliud tempus reſeruabimus, in quo iam tu plura laudibus & gloria digniſsima geſſeris,& nobis ocium maius ſuppetet.Interea Princeps optimæ ſpei, eorum regum principumq; exemplis utêre,qui per patriæ ac ſubditorum pietatem,per ueram ſanctamq; religionem ſolidam ſibi & immortalem gloriam parauerunt,has demum ſequêris,non ſtultas uoces,& inſana iudicia populorum:illud ſemper cum animo tuo reputans,oportere eum qui plurimos regit,ingenti eſſe prudentia & probitate inſtructũ. Vale.Louanij.1520.

DECLAMATIONVM
IOAN. LODOVICI VIVIS
PRIMARVM DVARVM
Argumentum.

LVcius Cornelius Sylla,patricius genere,quũ eſſet Quęſtor Caij Marij bello Iugurthino,Iugurtham Numidarum regem à Boccho Mauritaniæ rege,eius ſocero,per proditionem accepit,quem uinctum ad imperatorem ſuum Marium detulit:uictoriæq; illius gloriam totam ſibi adſcribens, uſus eſt deinceps annulo ſignatorio,in cuius gemma erat ſculptus Bocchus Iugurtham Syllę tradens,quę res initium ſimultatibus inter Marium & Syllam attulit:quas ipſi auxerũt bellis,Cymbrico & Sociali,multis utrinq; oſtenſis inimicitiæ ſignis.poſt bellum uerò Sociale,quum eſſet Lucius Sylla conſul cum Q.Pompeio creatus,eiq; prouincia Aſia,& bellum aduerſus Mithridatem regẽ Ponti ſorte contigiſſet,P.Sulpitius Tribunus plebis hortante Mario,& multa pollicente,rogationem ad populum tulit,ut bellum aduerſus Mithridatem C.Mario mandaretur:qui tum erat iam ſenex,functus ſex conſulatibus.Ea lege quum factione & potentia Marij eſſet perlata,legati ſunt à Mario ad exercitum Syllę,qui Nolę hybernabat, miſsi,ut eas copias in ſuam poteſtatem redigerent. Sylla clàm profectus ad exercitum, perfecit,ut legati interficerẽtur: eoq; facinore ſtimulatos milites,& ad omne ſcelus accenſos ac paratos,ad urbem duxit,conflixitq; intra mœnia ad Exquilias cum Mario,et iis qui pro eo ſtabant.Hoc fuit primũ ciuile prelium,quod iuſta acie cõmiſſum eſt.Sulpitius tribunus eſt interfectus:et Marius cum filio iuuene,multisq; earundem partium in exiliũ profugit,hoſtesq; à Senatu ij omnes iudicati ſunt,opera Syllę.Qui ad Mithridaticum bellum proficiſcens, Conſules in urbe reliquit, C.Cornelium Cinnam, & C. Octauium,eosq; coẽgit iurare, nihil ipſos ſe abſente innouaturos. Iurauit quidẽ illud Cinna:ſed Sylla Italiam egreſſo, ſtatim cœpit in Senatu & apud populum de exulibus reducendis agere,quod quum non impetraſſet,& ea cauſſa tumultus moueret, pulſus eſt ex urbe à collega Octauio,conſulatuq; abrogatus:ſuffecto in eius locum L.Cornelio Merula,flamine diali.Qua iniuria exaſperatus Cinna, ad opem ſui exercitus multis cum lachrymis ſordidatus & mœrens confugit: reuocatoq; præpropere C.Mario,legiones ad urbem crudeliter admouit, armatisq; ſeruis colonias aliquot & municipia deleuit,urbem & totam Italiam uaſtauit,& afflixit.Senatum coegit Syllam hoſtem iudicare,ſeq; ſine ullis ſuffragijs populi Conſulem ſecundum, cum C.Mario ſeptimum

creauit

creauit. Eo anno, menſe Ianuario, Marius è uita deceſsit. Sylla uerò compoſtis utcunq; rebus cum Mithridate, legiones in Italiam traduxit. In cuius belli apparatu, Cinna propter crudelitatem à ſuis militibus occiſus eſt, quum eos inuitos compelleret in naues aſcendere, ut aduerſus Syllam in Aſiam tranſmitterent. Bellũ ſuſceperunt pro eo Norbanus, Carbo, Scipio, Brutus, Sertorius, & C. Marius iuuenis, Marij ſenis filius: alijq; earundem partium duces, ad quindecim numero. Cum Sylla autem ſentiebant Cn. Pompeius, Marcus Craſſus, Luculli, Metelli, Seruilij, Catuli, Martij, Lepidi: denicq; tota nobilitas, cum pleriſq; ciuitatibus Italiæ, multisq; commiſsis prælijs, utrinq; ingenti ciuium & ſociorum multitudine confecta, Sylla euaſit ſuperior, factioneq; aduerſa debellata, ingreſſus eſt urbem cum legionibus: dictaturaq; illi ad centum & uiginti annos à trepido & perterrefacto populo mandata eſt. Erat dictatura ſummus magiſtratus Romæ, qui non ſolebat creari, niſi in difficillimis reip. caſibus: nec durabat ex legibus XII. Tabularum, niſi ſex menſes. Tum & lex à L. Valerio Flacco Interrege lata eſt, ut quicquid dictatori liberet, id eſſet ius & ratum. In eo magiſtratu Sylla, ut & ſe in ſuos inimicos ulciſceretur, & militum luxuriam atq; auaritiam expleret, propoſuit tabulam proſcriptionis, quæ erat incognita Po. Ro. Qui proſcribebatur, addictus erat morti: bona eius ad fiſcum uictoris recidebant qui proſcriptum interfeciſſet, partem bonorum accipiebat in præmium. Ibi infiniti ſunt proſcripti. alij quod pulchras domos, alij quod amœna prædia, alij quod numeroſam & lautam ſupellectilem haberent: homines innoxij, qui neutrarũ partium fuiſſent. Tum etiam, quos quiſq; uolebat, occidebat: pòſt curabat, eos à Sylla referendos inter proſcriptos, licentiaq; fuit illo tempore ſcelerum & facinorum incredibilis. Secundo anno dictaturæ, quum ſenex iam eſſet Sylla, & iuuentus intemperans corpus tradidiſſet ſenectuti morbis affectum, & putre, nec ſufficere poſſet negocijs tanti imperij gerendis, de deponenda dictatura cœpit cogitare: ut priuatus molliter & ſine cura degeret, quod ſupererat ætatis. Admonitus quoque ſomnio quodam, quo uiſus eſt ſibi uidere filium, quem ex Metella uxore ſuſceperat, qui cum matre fato iam conceſſerat, multis cum lachrymis orantem, ut explicitus et liberatus tanta negociorum mole, ſe & Metellam matrem ſuam ſequeretur. Hactenus res geſta eſt à nobis narrata. Hoc fundamento duos induxi ex amicis Syllæ, Q. Fundanum, & M. Fonteium, quorũ ille diſſuadeat, ne deponat dictaturam: hic ſuadeat, ut deponat.

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI AD L. CORNELIVM SYLLAM, NE DEPONAT DICTATVRAM, Declamatio, uerbis Q. Fundani.

EST QVIDEM res hæc, de qua deliberamus L. Sylla, uſque adeo ex ſeſe clara atq; perſpicua, ut mirer ſubijſſe unquam in prudentiſsimas tuas cogitationes, de illa uel conſulere, uel etiam ambigere. Atq; adeò, ut interdum et ipſe addubitare cogar, an tu per luſum & iocum, & exercendi noſtri cauſa, illam ad nos retuleris. Quis enim eſt, modo tuis in rebus non ſit omnino hoſpes, qui neſciat, minime omnium expedire tibi, abdicare te dictatura? Quod ſi tu ſeriò dicis, te quid hac in re ſis facturus nondum habere certum, profecto uel ex hodierna conſultatione ſatis intelligi poteſt, non imprudentia, non inſcitia, non errore, ſed fato quodam rerum humanarum, neminem eſſe præſenti ſuo ſtatu contẽtum, quod cum hominibus ipſis ortum, & educatum eſſe conſtat. Patiere me Dictator libere ſuadere quæ ſentio, & in maximis periculis fidum ſocium, cuius (ut ſpero) neq; operæ te unquam pœnituit, neq; conſiliorum: nunc

in ocio,nulla nos premẽte neceſsitate,rebus omnib.noſtra in manu tutò ac ſecurè ſitis, æquis pauliſper auribus audies.Quod te facturum,niſi male tot annis domi & militiæ, in publico,in priuato tecum uerſato,indiuiduo penè comiti,perſpectũ mihi atq; explo ratum tuum eſt ingeniũ,certò ſcio.Noui ego tuam manſuetudinẽ & lenitatem,tuamq; facilitatẽ morum:noui quàm nullius dictis offendaris,quàm bene monentibus acquie ſcas.Et quamuis conſcius ſim,animo tuo nihil fieri prudentius poſſe,quod uel ipſæ res geſtæ nõ modo nobis,qui te domeſticè nouimus,ſed ipſi toti mundo declarant: tamen nõ reformidabo,te tuis in rebus admonere.tum quòd à te iuſſus, tum etiã quòd nemo hominũ eſt,quem ſuę res aliquo affectu in hanc aut illam partẽ tranſuerſum non agant. Quod non magis mehercule uitium eſt,quàm eſſe hominem,quũ nullus ſine illo naſca tur,uti nec illud dixerim uitium,de quo loquebar modo,nulli mortalium ſuas res ſatis felices uideri,aliquid ſemper in eis querelę ſupereſſe,quod ut alia infinita exẽpla omit tamus,tua id ſatis ſuperq; indicabũt,hominis alioqui felicíſsimi.Non eras ante bella ci uilia dictator:nihil erat aliud noſtris in uotis,quàm ut eſſes.Perueniſti ad dictaturã.Di ctator es:iam te dictaturæ piget,tædetq;.Ita nemo eſt,qui ſuis rebus non malit uel addi aliquid,uel detrahi,uel mutari.Pertulimus grauem in Aſia & Græcia militiam,uicimus magna tua uirtute,felicibus tuis auſpicijs,& ductu,non illos modo exteros hoſtes,ſed hos etiam & ſocios,& ciuiles,è quorũ manibus fortiter rempub.recuperauimus,ut ip ſa in ſuam libertatẽ,priſtinũq; dignitatis ueſtigium reſtitueretur:atq; in ea tu,ut uirtute, ita opibus,copijs,potentia princeps eſſes.Quæ quum tot uigilijs,ſudoribus, ærumnis, tanto conſilio, tanta induſtria, tanta ui ac uirtute animorum & corporum, tanto deo rum & fortunę fauore ſint effecta & conſtituta, tu nunc tota repente uoluntate mũta ta,unius momenti conſilio uideri uis pœnitere omnium illorum, nolle facta.Obſecro te L.Sylla,conſidera etiam atq; etiã quid agas,quò ruas.Vide ne maior te poſtea pœni tentia teneat relicti magiſtratus,quàm nũc tenet ſatietas accepti,ne quod nunc dicis te nolle,mox diuerſam cantionẽ canens,nihil te malle dicas.Nam quod imperium in tua nunc eſt manu relinquere faſtiditũ,non erit in eadem recipere uehementer expetitum. Crede mihi Dictator,hęc beneficia uel populi,uel Senatus,ſi data retineas,tua ſunt,ſin illis cedas,ut aues,quas in aëra tollit pluma,aut feræ,quas in ſyluas rapit celeritas pedũ, ſolutæ,ac in ſuas ſedes regreſſę,ſui ſunt iuris,fruſtra tu duntaxat poſtmodũ clames,fru ſtra & curras,& plagas tẽdas,et ambias,et ſis omnibus ſupplex,ut ſi deſideres,recipias. Num te ſemel in ordinẽ redacto,patientur Lepidus,Pompeius,Craſſus,Luculli,Serui lius,Metelli:ut quem ſibi iam parẽ uiderint,ſint rurſus ſuum dictatorem,id eſt,planè re gem uiſuri?Si hi obſtẽt,ubi exercitus?quibus pugnemus aduerſus iſtos iuuenes,floren tes ętate,uiribus,rebus geſtis,animis,amicis,opibus: quorũ potentiã tua penè maiorẽ effeciſti.Quid hos nomino? cũ toto tibi mediusfidius Senatu, & populo Ro.res eſſet futura.Omnes enim te dictatore liberati,in ſeruitutẽ redigi ſe putarẽt,ſi rurſus eſſes dictator:homo,ut de Senatu taceam,plebeis certe et equitibus non admodum gratioſus, ut nec ipſi ſunt tibi. Quocirca diu multũq; cogitandũ,tractandũ,atq; uoluendũ animo eſt,quid hic ſtatuas,quid agas,in re,in qua nõ bis peccatur:et quũ peccatur,nõ ſine ma ximo id fit malo:ne præcipitatũ unius horulæ cõſiliũ,perpetuã tibi poſtmodũ adferat pœnitentiam.Non eſt dictatura indumentũ aliquod,quòd pro arbitrio & exuis,& in duis.Ponere quidẽ illam licebit tibi,quum libebit:at reſumere,quũ libebit, depoſitam, id non erit tuæ facultatis & arbitrij,ſed illius inſanæ multitudinis,cuius repulſas & con tumelias tanta cum ignominia toties expertus es.Quid tam feſtinas te poſt ſecundum annũ magiſtratu abdicare,ad annos centũ ac uiginti conceſſo & mandato? Videamus quęſo prius,quid hæc ferent tempora,in quibus cernis magnarũ rerum nouarũ ſemina eſſe à M.Lepido,M.Bruto,Q.Sertorio iacta.Nam ſi tu ob pietatem patriæ dictatura te uis abdicare,uide ne exitialẽ illi inferas cladẽ,dum non ſatis cõſiderate ſtudes prodeſſe. An ignoras,te unum in iſto magiſtratu grauiſsimis obſtare ciuilibus bellis? quæ te aut ſublato,aut priuato,ſine mora quàm tumultuoſiſsimè erumperẽt.Vixiſti ſatis,es hono rũ adeptus ſatis:ſatis tibi hæc quidẽ,patrię uerò nondũ ſatis.Vixeris ſanè tibi hactenus, geſſeris tibi magiſtratus,& fueris adeptus honores:Viue poſthac patrię,& q̃d ſupereſt

ætatis,

ætatis,age in dictatura,et id patriæ.Tuã huc aduoco Sylla memoriam,qua multũ uales: quid tu nobis,quũ perfuncti Græcis bellis ferias ad Alyssum agẽtes,corpora tot laboribus fessa & fatigata tantisper reficeremus,ualetudinẽq; affectã tu & nos omnes curaremus,quid inquã contigisse tibi ad Lauernæ inter cętera narrastis? Scis qua de re loquar? nempe prædictũ tibi à sapientissimis esse uatibus,te principatũ gerente,conquieturos calamitosos patriæ tumultus.Et mehercule omnibus Po.Ro.ętatibus ita usuuenisse scimus,ut una dictatura opem atq; salutẽ cęsis & afflictis huius imperij rebus attulerit.Initio enim partæ libertatis,molientibus bellũ in hanc ciuitatẽ Sabinis,totoq; nomine Latino,ducibus Octauio Manilio,& socero eius Tarquinio rege,cũ filijs,impigris iuuenibus et acerrimis bellatoribus,tanto metu concussa ciuitas,primũ dictatorẽ T.Largium creauit;sequentiq; anno A.Posthumiũ,cuius ductu & auspicijs uicti ad Regillũ lacum memorabili prælio Latini,huic imperio parêre coacti sunt,& ciuitas metu regio soluta est.Roma à Gallis capta,& direpta,dirutaq;,nõ priꝰ à Furio Camillo liberata est,quàm is creatus est dictator.Cui magistratui eadẽ respub.innixa,ex ruinis suis potentior pollentiorq; quàm antea fuerat surrexit.Bello Punico secũdo,Q.Fabij Maximi,M.q; Iunij dictaturę hoc imperiũ seruauerunt,ut taceã de Æmylio Mamerco Veienti bello,Papyrio Cursore Samnitico,atq; alijs deinceps plerisq;.Nemo enim ignorat,dictaturam esse ab hac repub. ad ferendã opẽ periculosis temporibus,& extremis suis casibus inuentã: quales isti fuerũt,in quibus tu dictaturã accepisti.qui cum nõdum sint finiti,ipse quasi nihil patriæ deberes,uniq; tibi natus esses,deponere properas eo tempore dictaturam, quo si nõ esses Dictator,foret maxime expetẽda.Huc accedit,quod ferendũ utcũq; esset,si te dictaturã ponente,nullus alius magistratũ in medio tãquam prædã relictum ac desertum inuaderet.At uides,quot nũc sint in repub.iuuenes ex tuis opibus potentes, uani,ambitiosi,factiosi,qui uix senserint te esse animo abdicãdi te magistratu,quum ad eum oculos,et totum animũ adijcient.Stolidissima multitudo,cui nec bellum prodest, nec ociũ placet,studiosa semper rerũ nouarum,ducẽ sui furoris sequetur:aut illi certe,si aliter nõ poterit,animis & studio fauebit.Iam enim eò magnitudinis progressa est hæc respublica,ut mole sua laborans,suis uiribus niti ac sustentari nequeat,& corruptissimi nostri mores, immodica flagitiosaq; dominãdi libido,duoq; contraria uitia(ut dicebat Cato)auaricia & luxuria effecerunt,ut hęc ciuitas nec sciat publico parêre cõsilio,si uelit:nec uelit,si sciat.Cuinam ergo quasi per manus tradis dictaturã?alicui ex istis iuuenibus?nempe maxime & ambitioso,& temerario,& facinoroso,qui comparato exercitu audeat cruentũ & luctuosum ciuile bellũ patriæ inferre?perq; magnas et miserandas illius clades eò tandẽ quò tu,perueniat,putans sibi licere eandẽ uoluntario ingredi uiam quam coactus,impulsus,reluctans,reclamans,ingẽti cum dolore ipse ingressus es,& faciat ille suo furore,quę tu,ut patriã periturã alio qui sub Marijs et Carbonibus seruares, fecisti.Tum tu quidẽ in tantis malis patriæ quamlibet & uelis & coneris,opem salutẽq; ut aliàs,afferre nõ poteris.Nam te ætate morbisq; defectũ,iuuenes illi in suis insanis & funestis bellis,nec assis faciẽt.Siccine per deos immortales tu patriam diligis?hãc eius curam geris?qui illam in tanta tempestate,tam horrendis periculis derelinquis?Iussisti ut dicerẽ,quæ sentirem,nõ assentabor,dicam meo more,qui mos tibi cognitus est,atq; exploratus:& tam libere monebo,quàm est mihi tua salus una rerũ omnium longe charissima,ob quam nihil tua maiestate deterritus,grande mihi committere uidear scelus, si quid prætermisero,quod ad te quouis pertinere modo credam.Qui quęso igitur desertor est patriæ,qui ex ea obsessa contra iusiurandum profugit?si tu non es desertor,si dignitatem exueris:ut qui eam planè patriam trades obsidendam illico,& hostiliter diripiendã?Quod si te,quod etiam dicere penè nefas est,maior priuatarũ rerum tuarum, quàm publicę utilitatis respectus tangit,uide ne uel una hora priuatus uiuere nequeas. Nam simul primũ resciet populus,te abisse magistratu,ita se componet unusquisq;,ut iam se tibi existimet parẽ,nec loco,nec uia cedet:& quodcunq; in tui fastidiũ et cõtemptum possit signum ostendere,nullã eiusce rei prætermittet occasionẽ,colloquio non dignabitur,nõ conuictu,non congressu,ac ne resalutatione quidẽ,solũ te aspernabitur & contemnet,in turba uerò nõ ut dictatoriũ,nõ ut consularẽ uirum,ac ne ut senatorem

quidem:ſed eodem tractabit modo,quo quemuis ex capitecenſis,ſic fore putans,ut odium in te conceptũ exatiet.Poteris Lepidi,poteris Cęſaris,poteris Bruti,Sertorijq;,ſi reuocãtur,(quod haud dubiè te priuato,& Lepido conſule,futurũ eſt)poteris inquam horum,poteris illorũ omnium,quorum cognatos,propinquos,affinesq; proſcripſiſti, uultũ,geſtꝰ,conuicia,faſtidiũ patiꝰhomo qui uincẽdo,et in magiſtratibus ſummis,honoribus,gloria,cõſenuiſtiꝰPoteris hęc ferre Princeps huius ciuitatis,uir incredibili ſpiritu,quæ ne abiectiſsimus quidẽ ferat plebeius:Stultus & bardus,ut aiunt,ſum,& nec de nomine L.Syllã noui,ſi animus iſte tuus,maior hoc toto (quantũcunq; eſt) imperio Ro.poſsit uel minimã iſtarũ cõtumeliarũ perpeti,quin protinus indignatione emoriatur.Tum demũ,ut te ex tanta humilitate attolleres,ex tanto te deſpectu uindicares,priſtinũ tuum requireres faſtigiũ,atq; hũc iſtũ ſplendoris & dignitatis gradũ.Tunc nõ unam repeteres dictaturã,ſed geminas,ſi tot ſimul poſſes obtinere.Nam ut ſaturo laudare ieiunia facile eſt,et aſpernari cibos,quos paulo pòſt famelicus requirat:ita & tibi Dictatori,in hac tãta gloria & claritate uitæ,obſcura & ignobilis ſuauior ac gratior uideꝫ, multo ſecus ſenſuro,ſi amarorẽ & acerbitatẽ ignobilitatis reguſtaris:cuiꝰ in animo tuo ſenſum tot perpetui ſucceſſus eluerũt.Sani & ualẽtes,pro nihilo bene ualere ducimus: quod quanti ſit,in ſolo morbo perpendimus.Ita profecto felicitatẽ ſuã principes,dum non intelligũt,priuatas opes ſuę dijs proximę potentię pręferũt,quę ipſorũ uita,quàm ſit iucũda,quàm dulcis,quàm una deniq; uera uita,nõ prius ſciunt,quàm alterius acerbiſsimã ſunt miſeriã experti.Mihi uerò ille demũ & ſapientiſsimus,& perinde feliciſsimus uidetur,qui ut maxime poteſt ad deorũ uitã uirtutesq; accedit.Atqui horũ bona felicitatis pars in potentia ſita eſt:cuius nullũ adhuc pœnituit,adeò nõ uidetur illis,male conuenire potentiæ cum ſumma tranquillitate et ſuauitate uitę.Homuli omniũ rerũ inſcij,cum ignorant quantũ ſuis in rebus ſit uel boni,uel mali,alienas experiri pergunt, putãtes illas eſſe meliores.Dij uero,qui nihil neſciũt,uſq; adeò iudicãt potentiã eſſe unam rerum omniũ optimã,ut nullum adhuc illorũ uideamus ſuo ſe honore libẽter abdicaſſe.quin potius traditũ memoriæ eſt,regẽ deum Iouem in Saturnũ patrẽ ob ſolum dominatũ arma mouiſſe.quem dominatũ,niſi princeps ille mũdi pulcherrimũ,& cum primis deo congruũ cenſuiſſet,nunquã dextram ſuam in patrẽ armaſſet.Nec dum uero uidemus,illum cuiquam ex tot filijs regno ceſsiſſe mundi,quin pro illo tam cruentum aduerſus Titanas ſuſcepiſſe bellũ,& cõcubitus adamatæ uitaſſe Thetidis.Immortalis ſi eſſes,optarẽ tibi,ut ad imperiũ mundi peruenires.Mortalis es natus:quid tibi uel pater, uel mater,qui te ſummè amarũt,quid nos omnes,quibus es nõ minus charꝰ quàm ipſe tibi,precemur?niſi quod ſibi quiſq; etiã ſui amãtiſsimus,ut princeps ſis Romę,hoc eſt, planè generis humani.Nec inſcitè mihi ſapiẽtiſsimi uiri ſimulacra hæc,quę in tẽplis cernimus,imagines quidẽ eſſe deorũ aiũt:ſed mutas,et mortuas:reges uerò atq; principes, ueras,uiuas,expreſſas.O cęcã noſtrã mortalitatẽ.Et poteſt aliquid eſſe pulchriꝰ,excellẽtius,beatius, diuinius,q; accedere tam proxime ad deos,quàm humano generi cõceſſum eſt? Aliã tu mihi quæris uitã,ſiue felicitatẽ,ſiue quietẽ,ſiue bona ſimul omnia ſpectes,quę eſt ſimillima illi deorũ?Arbitriũ eſt Ioui uitę noſtrę,necisq;,et tibi idẽ iuris eſt. Colitur,adoratur Iupiter:coleris et ipſe,atq; adoraris.Imperiũ illi eſt in reliquos diuos, & tibi in reliquos principes ac reges.Id ſolũ intereſt,quod dei rerũ uniuerſarũ ſciẽtiſsimi,norũt potẽtia pulchrius nihil eſſe:idcirco nullus eorũ ſe ultro in ordinẽ redigit,mẽs uero noſtra in denſiſsimis tenebris,in profunda nocte,cæca & errans,potentiã quanti ſit nec uidet,nec æſtimat.Per tuã,perq; tuorũ liberorũ ſalutẽ te obteſtor L.Sylla, quod eſt in humanitate noſtræ ſupremũ,imitare.Effinge,& repræſenta uita tua deos,ita demũ & tu quoq; feliciſsimus cũ illis futurus.Quis enim tam eſt cęcus atq; excors,quem non hic totius naturæ ordo admoneat,nihil eſſe non in rebus ſolũ humanis,ſed nec in toto mundo potentia pulchrius?Dominantur feris leones,nempe inter illas nobiliſsimi,& præſtantiſsimi,eadẽ ratione regina eſt auiũ aquila.Homines uerò principes ſunt rerum omniũ,quæ oriuntur,& occidũt:quippe inter illas optimi.Porrò dei nobis imperant,meliores ſcilicet.Et inter deos quidem optimus, maximus eſt ipſe Iupiter,cui cœli parent,& hic totus uniuerſus.Quocirca & ex hominibus ipſis,cuius uoluntati &

iuſsis

iuſsis reliqui mortales obtemperant, is demum eſt eorum primus, maximus, ſummus, proximusq; diuinæ uirtuti. Quid quod & ipſi dei, ut ſunt uniuerſitatis huius potentiſsimi, ita quos charos habent, magnos ad honores, ingentemq; potentiã euehunt: quo appareat, nihil eis eſſe melius uel auguſtius, quod largiantur, uelut Romulũ huius urbis parentem, Numam Pompiliũ eiuſdem regem, Iunium Brutum primum conſulem, tot Valerios, Æmylios, Manlios, Fabios, maiores tuos Cornelios, familias audis: nã ſingulos ipſos homines perſequi non uacat. Deniq; Romanã gentem, qua nullam magis ob uirtutem dilexere, ad principatũ orbis extulerunt. Quod ne ipſe quidẽ ignorat generis humani conſenſus, qui deorum ſatu genitos illos eſſe credit, qui ſucceſſuũ felicitate, rerum potiti ſunt, ſicut Alexandrũ in Græcia, & in hoc populo P. Corneliũ Africanum illum ſuperiorẽ. Num nõ ſanctiſsimi illi uiri, maiores noſtri, ſpretis ac repudiatis opibus luxu, uoluptatibus, pro imperio tamen & potentia, uelut re ſanctiſsima & optima cum uniuerſis gentibus decertarunt: Curius et Fabricius, quorũ eſt in hac ciuitate ſacroſancta memoria, uiri innocentiſsimi, et excelſi, diuitias omnes quum contempſiſſent, ſe tamen imperare diuitibus uelle profeſsi ſunt. Quis hodie tam in hac urbe peregrinatur, qui neſciat, cur à priſcis illis ueteribus, uiris omni laude et gloria cõcelebratis ac dignis, ex diſciplina illa caſtiſsima & integerrima Romana, tot ſint bella cũ omnibus Italię populis, cũ Pyrrho, cũ Carthaginenſibus, cũ Antiocho, cũ Macedonibus, nunc poſtremò te Imperatore cum Mithridate, magna cum uirtute et ſuſcepta, et geſta: niſi ut conſtituto hoc imperio, in ocio, in trãquillitate placidiſsima, & illi ipſi & nos eorum progenies æuũ agitaremus, ut intelligas non eſſe difficile, quod tu credis, in faſtigio principatus quiete frui. Nam illud audio te in hanc deponendę dictaturæ cogitationem adduxiſſe. Alioqui tota tibi antiquitas, uno erit uerbo imperitiæ atq; imprudentiæ rerũ damnanda: quæ quietem huic ciuitati parare ſtudens, ac relinquere putãs, moleſtiſsimũ potius tradiderit imperandi negotiũ, damnandi eiuſdẽ criminis & præſentes omnes, qui non primo quoq; tempore ſuas ſibi unaquaq; ciuitate iuſſa res & habere, & agere, curam repudient ac reijciant imperij, ſinantq; illud æternùm ualere. Do tibi tantũ prudentiæ L. Sylla, quantũ homo unus conſequi & tenere poteſt: nunquam tamen concedam, ut ſapiẽtior tu ſis tota hac ciuitate, & quę nũc eſt, & quæ poſt eandẽ conditã fuit, quin etiam cũcto genere humano, quod uniuerſum ſi roges, una tibi uoce, nihil ſibi uideri potẽtia atq; imperio uel pulchrius, uel beatius, reſpõdebit. Quod ſi ocio, quiete, uoluptatibus libet perfrui, an non hęc tam tibi domi tuæ principi licent, quàm priuato, cõſtituta foris tota repub. magiſtratib. ijs uiris traditis ac mãdatis, quorũ ſit tibi prudẽtia cognita, perſpecta fides: Non uideo cur intra domeſticos parietes, ſecurus publici negocij indulgere tibi, & obſequi prolixe animo nequeas. Quippe ijs omnibus, quæ ad uitæ oblectamenta ſpectãt, quis facilius uel abundare, uel uti poteſt, quàm dictator: tum propter opes, ac uelut unicũ inſtrumentum, quo hæc parãtur: tum quia quod in priuata uita ceu luxus arguitur, in principe ſplendor et magnificentia nuncupatur. Illud uerò te per proximos hoſce dies querentẽ ſubinde audio, non eſſe te parẽ tanto oneri: & audio id quidem non ſine maximo animi dolore. Non es par homo, qui ſalute tua barbariſsimo & infido regi credita, Iugurtham tuo cõſilio fregiſti: qui laboranti ueterano C. Marij exercitui, aduerſus infinitam ſemiferorũ hominum uim, auxiliũ opemq; tuliſti: Non es par poſt duos cõſulatus, duorumq; dictaturam annorũ, deuictis partibus, altiſsima toto in orbe pace: Non es inquam reip. adminiſtrationi par, qui fuiſti ſuperior tot millibus hominũ, totiſq; Mithridatis potẽtiſsimi regis copijs atq; opibus: Ingreſſo Italiam tibi res cum x v. Marianarũ partium imperatoribus, totidemq; exercitibus fuit, atq; adeò cum hac ipſa ciuitate. tot legionibus mirifice pręfuiſti, tot partis uictorijs in priſtinũ gradum ueſtigiumq; rempub. reſtituiſti: par fuiſti, ſuperior etiã tot ſimul rebus, quarum cuiuis maximi etiã animi ſuccubuiſſent: & nunc poſt tantum reip. gerendæ uſum, audiendum eſt nobis de te tam triſte carmẽ, Nõ ſum hiſce rebus par. Vſq; adeóne debilitauit & fregit animi tui neruos felicitas: uſq; adeò per pacem & ocium à priſtina illa uirtute degeneraſti: ut ueteranus gubernator, quam nauim in periculoſiſsima tempeſtate ſaluam in portum perduxiſti, nunc in portu ipſo, in tranquillitate certa cõfirmataq;, citra difficul-

tatem & moleſtiam,nec ſcias gubernare,nec ualeas? Nunc demum uocem illam Appij Claudij prudentiſsimã,quam & Scipionem Naſicam crebro uſurpaſſe de auo audiebã meo,nõ modo de uniuerſo po.Ro.ueram eſſe experior,ſed de ſingulis etiam Romanis hominibus:Melius illis negotiũ committi,quàm ocium.Si in principio iſtius magiſtratus,aut nondum omnino depugnatis partibus,aut nõ aſſuefactus iſti adminiſtrationi, iniquũ tibi hunc dixiſſes dictaturæ faſcem, omnes miſerati uices tuas, aliud tibi forſan conſilium dediſſemus.Nunc uero crede mihi L.Sylla,in tanto ciuitatis ocio,tam alta et compoſita quiete,poſt duos dictaturæ annos,quod tempus callum ſenſui curarũ magiſtratus & potuit & debuit obducere,nemo poterit uocem iſtam æquis auribus audire, boni cõſulere.Per horum ego te gemellorũ ſalutem obteſtor Sylla,ne quiſquã patrum conſcriptorũ iſtam audiat querelam.Quis enim erit,qui non protinus indignabundus quærat,Quid tibi hoc tempore intolerabilẽ uideatur reddere dictaturã? Oderũt enim omnes fractũ animũ inertis ſenis,& ad ſolas uoluptates abiectum:recuſantẽ, quæ ſunt propria ſenum munera,magiſtratus,conſilia,publ.curã ciuitatis.Quod ſi hac tua ratione uti ſingulis ſenum uel licet,uel libet,abdicet unuſquiſque publica negocia,et totum hoc imperium tradamus iuuenibus,atq; adeò pueris moderandũ,nos quoq; ſenes,turbam ignauã atq; ſegnẽ,tanquã bis pueros ipſi ſemel pueri regant.At inquis:Ita gero dictaturã,ut pondus mihi ſit non ferẽdum.Id iam non dictaturæ uitium eſt,ſed tuum,qui ita geras,ut curas tibi inutiles,reip.nõ neceſſarias arceſſas.Iam demũ,ſi antè non feciſti, diſce hæc publica munera leuia tibi reddere, inclinatis oneris partib.in plures,eoſdem bonos,& tibi fideles,quales non tibi modo ſunt experiendi,iam ſuæ fidei certa experimenta oſtenderũt.Nãq; ipſa dictatura quid facilius ſit,nõ uideo,quum liceat tibi ocioſo,inſummo magiſtratu ſpectare curſum totius reipub.admirabili ordine,pulcherrima & iucũdiſsima ratione ex ſeipſo progredientem.Conſilia publ.curant cõſules cum ſenatu:quæſtiones & iudicia exercẽt quæſtores,prætores,iudices iurati: minores cauſas Centumuiri:religiones,pontifices,& augures:bella ij,quos exercitibus præfeciſti, tibi uni omnes hi agunt,& inſeruiunt,fruenti placidiſsima ſi libet in quiete uniuerſorũ opera & cura.Nollem centumuir eſſes,aut prætor,aut conſul perpetuus:quorũ ſunt etiam perpetui labores,& cum ipſo ſole quotidie redeũtes curæ ac ſollicitudines.Dictaturã illi ego exoptarim,cui cum eximia dignitate eximium quoq; & gratiſsimũ dari ocium uelim.Quòd ſi ulla fuit poſt Romam conditã facilis dictatura,iſta tua eſt: cuius curſui nulla opponitur tribunitia moles,nulla iuſsis imperijſq; interceſsio.Quę certamina aliis dictatoribus,quàm continuæ & odioſæ cum Trib.pleb.contentiones? quorum munia dictatoris imperium & maieſtas non adimebat.Tibi omnia aperta,æqua,facilia,iucunda ſunt:etiam ſi uolueris,quod nec ſuadeo,et ipſe auerſaris,ad regnũ,cum magiſtratus ille,cuius unius uires dictatorijs opponebanť,ſit per te ſublatus.Sed perſiſtis in tua querela,etiam ſic moleſtias tibi in hac publica uita eſſe nonnullas ſubeundas.Quid tu non & plures & duriores in priuata eſſe uita putas? Vellem in memoriã reuocares,priuatæ tuæ uitæ tempus:nũ nõ fuerint ullæ in eo curæ? nulla tædia? Nunquid non potius multo,quàm nũc,crebriora? ac diuturniora? magis amara? Etenim ita à dijs immortalib. conſtitutum eſt,ut nulla hominũ uitæ pars laboribus,ſollicitudinibus,uarijs anxietatibus,omnino uacarepoſsit.Proinde mihi longe mehercule clarius ac præſtantius uidetur,quãdo hæc uita ſecura rerum omniũ nequaquam poteſt tranſigi,non in uoluptate, non leuium rerum,nullius q; momenti curis,quæ muliercularum & pecudũ ſunt,occupari,atq; æuum agere,ſed in illis,quæ magnos uiros et excelſos animos decent.Nõ finxit ipſa natura mulieres ad res graues,utique nec uiros ad luſus,ad iocos,ad nugas.Magno cum pudore iamdudũ de hiſce rebus Sylla loquor:quippe qui cogitẽ,apud quem dico,& quem moneo.ne me putes aperire tibi ſcholam aliquã ex Grę cis illis uelle,quę beneficio tuo nunc Athenis uiuunt, quæq; omnes ſunt tibi multo notiſsimæ. At metuis fortaſſe,ne magnam dictatura,& intolerabilem tibi concitet inuidiam:quanquam id difficile crediderim, qui perſpectum habeam,te tam eſſe à uano metu alienum.Hoc tamen ſi eſt uerendum, in ipſo magiſtratus exordio uerendum fuit, partibus nondum ſublatis,flagrantibus adhuc ciuilibus bellis:non nunc,poſt annos duos,aſſuefactis hominibus

minibus usu et consuetudine diutina, parêre tibi. Vbi nunc Marij, Carbones, Norbani, Domitij? quorum exercitibus inuidia in te populi poterat uti, ad se uindicandam: et per quos à te suorum proscriptorum pœnas expetijsset, Pompeij, Crassi, Catuli, Metelli, Luculli, Martij. Qui nunc florent, quid aliud futuri sunt, quàm Syllani, Sylla dictatore? Ad hæc quæ modo dicam, obsecro te per tuam salutẽ L. Sylla, animũ totũ, ipsamq; tuæ prudentiæ uim admoue. Potius tibi inuidia illa timẽda est, deposita dictatura, ne tũ demum tam late patẽs odiũ priuatis opibus ferre ac sustinere nequeas, & nõ mediocriter tibi officiat, quũ te tui nõ pluris faciẽt, quàm alium ex Senatu quẽlibet: nescio etiam an minoris. Et quoniã hic inter priuatos agimus parietes, nihil oportet dissimulari. In consilio qui assentatur, parasitus est, qui quod conuenit, prætermittit: si ignorãtia, stultus: si malitia, inimicus. Quæso te L. Sylla, excidit iam tibi, quot hominũ milia iusseris ante duos annos proscribi? nulli tandẽ illorũ putas aut parẽtes, aut liberos, fratres, propinquos, gẽtiles, cognatos, affines, necessarios restare? qui à te liberisq; tuis, ac tota domo, nobis deniq; omnibus tuis, unica tui magistratus reuerẽtia comprimãtur, & coerceantur, ne manus nobis uiolentas afferãt: facturi, simulac nihil supra ciuẽ esses. Superesse plerosq;, in quibus multi insunt Marij, ne tu quidẽ dissimulasti, tacitũq; habuisti: quibus ad omnem occasionẽ intentissimis, semper hamus pendet. non dico si deposueris magistratũ: sed si uel pedem extra urbẽ, aut certe extra Italiã posueris, maxima sint ciuilia excitaturi bella. Incredibilia loquor? Nõ tu id unquã expertus es? qui uictis aduersis partibus imperator, in cursu felicitatis & gloriæ, ingenti et inuicto exercitu uix Italiã compositis rebus reliqueras, quum ecce tibi perfidus Cinna, et è paludibus emersus exul Marius, urbem occupẽt, crudeliterq; diripiunt, & tam acre tibi suscitant bellũ, ut ad id propulsandũ nihil tibi & de uiribus tuis, & de amicorũ ope, et de prudentia consilioq; tuo tibi fuerit remittendum, quippe qui fueris propior periculo, quàm ipsi uicti. Et hæc quidẽ tibi contigerunt, quum nihil præter bellum tãto cum exercitu quæreres: grauior tibi bello esset ipsa pax: quũ nihil non annueret, non largiretur tuis conatibus fortuna. Nũc senex effœto corpore atq; animo, imparatus obijcies te tuosq; omnes periculo, & lacesses iã quiescentẽ fortunã tuam, fortasis inuidentẽ tuis successibus, tentantẽq; hac uia (quod dij omnes omen auertãt) multo te miseriorẽ facere, quàm fueris felix. Mater est fortuna, si fauente dexterè utaris: sæua nouerca, si nimis sæpe te in periculũ temere conijcias, & illã pergas experiri. Quid alienos facturos putas? quũ Pompeius ipse, quãlibet modestus, quamlibet Syllanus, documento esse possit, quanti sit momenti dictatura, cui quũ post deuictũ in Africa Domitiũ, successorẽ esses missurus, reclamante cuncto exercitu, & hortante ne edicto parêret, quo à te in urbẽ reuocabatur, suamq; ad extremos casus fidelissimam operã pollicente, et te secundo quoq; uerbo Tyrannũ appellãte: ille se sibi citius manum illaturum pro cõcione professus est, quàm non parêret, Syllæ minimè, sed dictatori po. Ro. Vsq; adeò Ro. auribus sacrosanctũ est dictatoris nomẽ, & eius edicta pro numine semper obseruata. Hoc mihi unũ recẽtissimæ memoriæ exemplũ satis fuerit, ut prætermittã uetera illa, L. Quintium exacta iam ætate ad compescendũ Sp. Melij erumpens regnum, dictatorẽ creatum. Corneliũ Cossum cõtra Manlij conatus, paulo post Romam captã: & Papyrium Cursorẽ, aliosq; permultos, de quibus te & audiuisse & legisse scio. Fuisses ter Sylla modo non dictator, bellũ tibi à Pompeio perquàm difficile fuisset illatũ, quod et tu futurũ timuisti, iuuene impigro, ut uides, strennuo, prudẽti, & (quod plurimũ omniũ in bellis ualet) fortunato: nugæ tibi tunc uisi fuissent Marij omnes, & Carbones, & Norbani, & Thelesini. adde his si libet, Græciã ipsam cum Asia, totoq; Mithridate. Quid? in hac te ciuitate incolumen fore priuatum putas, in qua plura q; centũ millia ciuiũ iussu tuo occisa sunt? Ego uero, ne si unus quidẽ ciuis mea opera. Non dico si priuatus fias, sed si te de magistratu relinquẽdo deliberare et cõsilia agitare senserint, stare mehercule nõ potes. Ac quẽadmodũ Q. Fabius ille Cunctator huius imperij afflicti perfugiũ et salus, in quo uno fuit autoritas et prudẽtia tãta, quãta in toto Senatu et po. Ro. qui eius tũ cura atq; opera regebatur: cũ de re aliqua parũ suo tẽpore ad Senatũ referretur, nullũ aliud dedisse fertur cõsiliũ, q; ut ea silẽtio obliteraret: sic et ego, tantũ abest ut autor tibi sim deponẽdæ dictaturæ, ut habitã de hac re mentionẽ omnes

alios latere uelim:idq; diligentissime ut curetur suadeam,ne extra hos parietes exeat:et ad inimicos uel extraneos,uel eos qui commissa & credita parum tacere atq; occultare sciant,permanet.ac si quid unquam sancte arcaneq; tectum occultumq; est,hoc maxime conuenire atq; oportere.Obsecro te L.Sylla,usq; adeò hic te relinquendi magistratum impetus occæcauit:usq; adeò ipse excidisti tibi:ut non memineris,non uideas,tot esse abs te homines læsos,ut nõ tu solus in pœnas deposcaris,sed liberi,sed nos omnes tui.Horret animus dicere:Dei immortales, uos quicquid est hic ominis, procul amouete.Sed uel si publico bello,uel priuata fraude atq; casu in potestatẽ cuiusquã ex tuis inimicis cum tota domo uenires, nõ tam immaniter M.Marium lacerauit & discerpsit Catilina,quàm te illi tuosq; omnes crudeliter cruciatos, per innumeras mortes enecarent,uideres cõcidi ante oculos tuos uiscera tuorũ filiorũ pater,uinctus ipse durissimis uinculis,attollerẽt ad te oculos,et puerili cũ eiulatu,multisq; lachrymis,et acerbo dolore tuã opem implorarent.Quis te hic deus à furore ac rabie uindicaret? Conareris toto impetu perfringere cathenas,et illas dẽtibus tẽtares lacerare,ut ad liberos tuos accurreres.Pythie Apollo, & tu Iupiter Capitoline, reginaq; Iuno,& Bellona,cæteriq; dei & deæ,uos hãc domum & familiã felicem faustamq; perpetuò seruate:uana sint hæc mea uerba.Sed si tu his tantis malis posses superesse,nec furore et rabie cõsumereris,per singulas particulas concisus,millies prius interires,quàm animam et uitam amitteres,abiectis deinde tui corporis,tuorumq; liberorum reliquijs,partim ad feras & uolucres,partim in Tyberim:disiectis statuis & monumentis rerum tuarum, euersis penatibus, genere,familia,nomine ipso extincto.Obtestor te Dictator,miserere tui,infelicioris,si fueris priuatus,quàm nunc sis in magistratu felix.miserere pater liberorũ, nũc faustorum, infaustissimorum uerò,si te in ordinem redegeris,miserere nostri,militum tuorum,charissime imperator,quos omnes aut conseruas maiestate tui magistratus, aut dictaturæ abdicatione in exitiũ tecum pertrahis.Quoties enim te homines uiuũ conspexerint,toties illis suorum clades in memoriam redibunt:si nihil obstiterit,haud dubie uindicaturis.tecum moriente etiam morietur inuidia illius proscriptionis, ita securiores erimus tutioresq; te mortuo,quàm te uiuo priuato.Quas omnes ob res,multas (ut uides) magnasq;,& cum primis graues,retinendam ego tibi L.Sylla dictaturam,id est,munimentum tuę,tuorum,& reipub.salutis censeo.sine qua nescio an hæc ciuitas stare possit:certe in ea ciuitate tu,filij,nos tui,salui esse non possumus. Cæterùm quicquid faxis, deos omneis fortunare uelim.

DECLAMATIONIS PRIMÆ FINIS.

IOANNIS LODOVICI VIVIS AD L. COR. SYLLAM, VT DEPONAT dictaturam,Declamatio,uerbis M.Fontei.

CVM ESSET mihi hesterno die L.Sylla,paulo antequam huc conueniremus,nunciatum,Q.Fundanũ sentẽtiam dicturum, existimabam senem illum tanta rerum cognitione atq; prudentia,ad ocium,quietem, popularitatem,charitatem,amorem reip.& libertatis huius imperij esse propensum,ac pro illis,ut ualet plurimum dicendo, & longa & copiosa et graui oratione dicturum.Ita sperabã fore,ut ipse hesterna consultatione,cum uerbis,tum uerò autoritate,qua et pollet,et eum pollere æquissimũ censeo,totã rem cõficeret & absolueret.Idcirco paratus ueneram, ut uel pedibus in sententiam eius tacitus irem,uel paucula quędam,si uideretur,quę pro eadẽ re facerent, adijcerẽ.Verũ me tota hęc mea spes ac cogitatio fefellit.Nã illi,ne fiat,quod ad incredibilẽ huius populi gratiam atq; fauorem emerendum, ad immortalem nominis tui gloriam

L.Sylla

L.Sylla excogitaras, diſſuadere uiſum eſt: & uſus eſt oratione tam uehementi, ut non te modo, quantum credo, uerùm nos etiam omnes ſupra fidem cõturbarit. Quis enim noſtrûm de tuis periculis ſecurus audire poteſt? At ille ita demonſtrauit pericula, ut interdũ non hic in domo tua, ſed in illis ſceleratis Marij ædibus mihi poſitus uiderer: non orationem haberi crederẽ, ſed rem agi. Hæc eſt cauſa, propter quam colligendi mei gratia diem unum poſtularim: ut ſi forte reputans cum animo meo, illius conſiliũ melius eſſe comperiſſem, non pigeret me ſententiam mutare, & uiro tam prudẽti meliorum monitori aſſentiri. ſin quid ſecus, non etiam dubitarem, quod eſſem ratione, argumentis, rerum experiẽtia, atq; uſu cõſecutus, huc afferre: nec uererer ſenator à ſenatore, more maiorũ, cum ſumma conſenſione uitæ & amicitiæ, oratione & cõſilio diſſentire. Quocirca et te Fundane rogo, ne me putes offenſione aliqua uel ſimultate à te diſſidere, uel quod te nõ putem ea eſſe autoritate, grauitate, ſapientia, æquitate, innocentia, quibus optimo iure magna debeatur fides, ſed quod tibi illa quæ heri dixiſti, magno cum ingenio atq; prudẽtia collecta ſunt: mihi uero hęc quę ſum modo dicturus, nõ maiore cum ingenio maiore prudẽtia (uix enim poteſt eſſe maior) ſed certe ſicut ſpero non minore diligẽtia & rerum uſu. Te quoq; L.Sylla oro, ut interim dum orationi Fundani reſpondeo, adſis animo, & me dicẽtem attentè audias. Efficiam profecto, ne pœniteat te tuę tam diuinæ cogitationis, propter quã huc conuenimus. Cui Fundanus, tametſi reiecta in fatum rerum humanarũ culpa, tamen inconſtantiæ notam inuſit. quaſi inconſtãtes dicendi ſint, quotquot inſtrumentũ relinquũt, quo iam non egent. Tu uero Fundane ægrè feras, ſi quis te in ſuſpicionem aliquam uocet inconſtãtiæ, quod iturus ad curiã latum clauum induas, domũ regreſſus exuas, meritò, mea quidẽ ſententia. Nam pro diuerſitate rerum atq; cauſarũ, diuerſis uti conſilijs, nõ leuis hominis atq; inconſtãtis, ſed ſummè eſſe ſapientis ſcimus omnes. Ægrotat amicorũ aliquis, uolo eum medicinis uti: conualuit, nolo iam eiſdem uti, hoc tu appellas inconſtantiã? Eſt hic cur de fatis, de natura noſtra, de ingenijs hominũ querare? Expetiuit L.Sylla dictaturã, ut tantis malis remediũ adhiberet, ut è Repub. peſtes illę, Marij, Carbones, Norbani tollerẽtur: res tota deorum beneficijs ac benignitate confecta eſt, nihil relictũ eſt, quod indigere dictatura uideatur. Hic ego te Fundane libenter rogẽ, quid nobis bello, quid magiſtratu hoc quærebatur? tute ipſe & ſapienter (ut alia permulta) dixiſti, nempe quo pacẽ ciuitas haberet: habet. cõſtituere tur: factum eſt. retineret priſtinum dignitatis & imperij gradum, atq; ſplendorem: & id dijs ac L.Syllæ gratia retinet. Fac nos nũc in hoc rerũ ſtatu ex Aſia uenire, cenſeres ne æquum accipi dictaturã? Cauſa nulla eſſet, quamobrẽ id fieret. Ergo tu, quod iniquũ eſſet uel peti, uel capi, id æquum putas eſſe captũ retinere? Quod ſi hæc dictatura accepta eſt, ut patria iamiã ruẽs fulciretur et ſeruaretur, uide ne hoc nemo agnoſcat, ſi non dictatura tunc deponatur, cum patriæ non eſt opus Dictatore. Vide quæſo Sylla, ne omnes tibi Dictatorem fuiſſe te credant, non patriæ: in quam introducis peſsimum tyrannidis exemplum. Res enim omnes in ciuitatibus & populis malæ, bonis exinitijs ortæ ſunt. Cõceditur alicui bono quippiam, quod ita fieri res poſtulet, id ſibi omnes nullo reſpectu ac ratione temporum negociorumq; licere putant. Maxime fuit huic reipub. neceſſarium, te fuiſſe Dictatorẽ, ut alios antehac complures. Si tu exemplum illud ueterum nõ ſequeris, qui finita re propter quam dictatores creabantur, etiam finiri dictaturã credebant: et cum magiſtratu moreris, quod uult Fũdanus: multi rẽ parem in cauſa diſpari ſequẽtur. Illud itaq; Quinte timendum non eſt, ne ſi hic uiuens reliquerit magiſtratum, ſint qui inuadant, qui pro eo uelut præda certent, magno reipub. malo. Potius eſt illud metuendum, ne ſi hic cũ dictatura ad mortẽ perueniat, iuuenes uani, ambitioſi, potentes, ſeditioſi, inſtitutũ putent ab eo eſſe factũ perpetuæ in hac ciuitate dictaturæ, hoc eſt regni: quam nõ tãquam populi uel ſenatus beneficiũ petãt, ſed tanquã belli ciuilis mercedẽ armati rapiãt, & quaſi de magiſtratu uicto triumphẽt. Vide igiẽ, quàm ego nõ eadẽ, quę tu, pertimeſcam, ut hoc uiuo neminẽ uerear, ne magiſtratũ corripiat: nec minus obſtaturũ ciuilibus putẽ bellis, ſua reuerentia & autoritate priuatũ, quàm ſi eſſet in honore. & ſperẽ, ſi uix erit aliquãdiu priuatus (quod Iupiter ipſe perquàm diuturnũ faxit) fore, ut reſpub. deſueſcat dictatorẽ pati: ac tũ poſt hũc mortuũ nec ullus ſit tã temerariè

ſceleratus,aut impudenter ambitioſus,qui Dictator uelis eſſe ſine cauſa:neq; homines tam uel turpiter ignaui, uel ſecorditer imprudentes,qui aliquem eſſe patiantur,ſi nõ ſit neceſſariũ.Multa enumerauit Fundanus,quæ obſtent,cur nõ ſit magiſtratus receptu facilis,ſi ſemel ponatur,an tu putas Quinte,ita eſſe deponendã dictaturam,ut caueas tibi uia,qua ad illã redire poſsis,ſi uelis?Non eſt hoc animo dandũ beneficiũ Fundane,non dico patriæ,ſed ne amico quidẽ. Simpliciter,& toto,quod dicitur,pectore amatur patria:ita eſt illi ſine fuco,ſine ſimulatione ulla benefaciendũ,ſi modo hoc tu uis eſſe illi beneficium,cur tu me caute,aſtute,callide,& quaſi ex inſidijs,non aperte & bene uelle & perinde benefacere patriæ? Nihil ſuſpicor mali,ne inijcias ſcrupulum.Illiberale genus dandi eſt,ſi cogites iam tum,quũ das,quemadmodũ recipias donum ſemel datũ abeo, cui dediſti,ſi ingratus exiſtat.Nõ probo uocẽ illã Scipionis moribũdi,uiri alioqui propè diuini:Ingrata patria.Auſim dicere,nunquam eſſe poſſe patriam ingratã,ſed ſi ingrata eſſe poteſt,malim illam talem experiri,quàm erga ipſam ita me gerere, tanquã talem ſuſpicer futurã. Quicquid ergo in eam conferã,gratiſsimæ conferre me putabo.At inquis,mores noſtri iam nõ patiuntur publicũ conſiliũ.Hic ego tuam requiro prudentiã Q.Fũdane,hominis tã diu in foro & curia,in negotijs,in honoribus uerſati:quid aliud iſta ſibi uerba uolũt,niſi quod magno cum metu & pudore dico,hanc ciuitatẽ iam indigere rege? Quaſi uero ſi conſilio publico parẽre nolit,dictatori paritura ſit? quæ ſciat ſe ſupra dictatorẽ eſſe,& non potius ſeditione,ut ſæpe aliàs, quicquid uelit conſequatur. Quid quod tu ex uno ciuili bello,de omnib.futuris ſæculis iã pronuncias? & tibi nunquã uidentur defuturi Marij,quia ſemel fuerũt.Ne rogo tã malè, Quinte,de hac repub. fueris ominatus:ne auferas illi etiã ſuũ Syllam,ſi das Mariũ,hoc eſt,ſi ſemper fore putas malũ uirum,qui bellũ ciuile excitet:crede etiã non defuturũ bonũ,qui excitatũ uirtute ſua ſedet ac componat.Quanto aliter ueteres illi prudentiſsimi iudicarũt,qui nõ ſi Sp. Melius,Sp.Caſsius,M.Manlius regnũ affectarunt,protinus quãplurimos affectaturos putauerũt:nec ſi aduerſus uires illorũ immodicas dicti ſunt dictatores,idcirco illorum dictatorũ aliquem,uel omnes in magiſtratu tanquam in ſtatione erectos,& ad omnem motũ atq; eiuſmodi occaſionẽ accinctos iuſſerũt eſſe.Semper de hac ipſi repub.melius ſperarũt.quod & omnibus faciendum eſt:nec tam deſperandũ de ualetudine corporis noſtræ ciuitatis,ut ſanari unum ulcus nequeat,quin extemplo aut aliud, aut etiã plura ſuboriantur.At inquies,fieri hæc poſſunt quæ dico:idcirco proſpiciendũ,antequã accidant.Nę tu miſerabilem prę ſcribis prudentiæ conditionẽ rectoribus rerũpublicarum, ſi nihil actũ extimarint,niſi occurrant periculis omnibus,quæ cõtingere nõ modo ſolent,ſed forte fortuna poſſunt,quis hoc unquã aſſequetur? quod ingeniũ,quæ uis,quæ rerũ prudentia? Infinitũ eſt hoc,& ſi quis perſequatur,non tam medebitur morbis,qui nunquam uel ſunt,uel erũt:quàm inani illa ſua cura & anxietate,urgentes iſtos alios,& quotidianos intactos præteribit.feſtinans aliò,intentus innumerabili multitudini.Sed uis Fũdane,ne te nõ bonũ coniectorẽ,id eſt,bonũ uatẽ (nã optimus eſt uates, optimus coniector)exiſtimemus:ægrè fers,te nõ putari multũ uidiſſe.Donemus ſanè (quod diſ procul hinc amoliãtur)futuros aliquãdo graues in ciuitate motus:et futurũ,ut indigeat dictatore,qui eis occurrat.Eccui rogo te putas po.Ro.uel tutius,uel libentiꝰ crediturũ illũ magiſtratũ,quàm ei,quẽ ſciat redditurũ,uelut depoſitũ,cũ ſit opus:id eſt, uſurũ eo quandiu fuerit neceſſe,relicturũ cum nõ ſit reipub.neceſſarius,atq; ei planè,quem ſciat geſturum dictaturã ciuitati,nõ ſibi.Quod ſi hic ſe nunc magiſtratu abdicat,& filiorum noſtrorũ temporibus ij caſus rempub.afflictent,quibus dictatura accurrendũ ſit,arbitraris fore aliquem,qui non illam ad hunc Fauſtũ deferat? nempe ad eum,quẽ homines ex ea eſſe familia natũ uideant,quæ acceptã dictaturã retinere cũ poſſet,patriæ ac publicę libertati reddiderit,ita non huic Fauſto ſe mandare putabũt,ſed Syllanæ familię,quę chariorem habeat patriã,quàm ſummũ magiſtratũ atq; honorem,imitatione illius Romanę ueteris uirtutis,quos ueteres Fũdane,cũ cõmemoraſti,uoluiſſem etiã addidiſſes, quanto ſemper Romani omnes glorioſius putarint,relinquere magiſtratum,quàm inire:geſsiſſe,quàm gerere,ita ut non minus etiam,quàm pro uictoria,pro re illa certamen eſſet, quis citiſsime perfunctus cauſsis mandandæ dictaturæ, ea ſe abdicaret.Illi enim

non

non certo illo et legitimo tempore finiri putabant dictaturã, sed negocio propter quod erat tradita. Ita uidemus fuisse multos, qui uicesimo, qui sextodecimo, qui decimo die accepta dictatura abierint, uelut Quintius Cincinnatus, Æmylius Mamercus, aliiq; penè omnes. Vix enim unus fuit aut alter in tãto seculorũ spacio & cursu, tam uariis rebus gestis, qui sex illos egerit in dictatura menses: nullus certe illos transgressus est, idcirco nemini libentius dictaturã illi ueteres, quàm uiris dictatoriis credebãt: qui & eam tradi tam accipere, & acceptã gerere, & gestam deponere, suis quicq; temporibus & ipsi scirent, & populus superioríb. edoctus exemplis eos scire nõ ignoraret. Hinc in suspicione regni Sp. Melij, in tanta trepidatione ciuitatis (ne quos alios nominẽ, quàm de quibus modo memini) Cincinnatus secundùm creatus est dictator, quod priorẽ dictaturã sextodecimo reliquerat die. Altera dictatura Mamercus, cũ censorię potestatis tẽpus uelut immodicũ minuisset, ut de se nõ minus quàm de quouis alio priuato iudicium & potestas censoribus esset, dictatura se cõtinuò abdicauit, ita ab illis eisdem iratis cẽsoribus, qui tum erant, magna cũ indignatione P. Ro. ærarius factus est, hic ærarius, & censoria adustus nota, quod tamẽ magistratũ, quo tanquã clypeo ac telo aduersus uim inimicorũ censorũ munitus esse poterat, se ultro exarmauit, non modo in curiã reductus, sed tertiũm etiã dictator creatus est. In quo magistratu maximis rebus gestis, sextodecimo sese die in ordinẽ redegit. Hic tu mihi quantũ uolueris Fundane, de diis ipsis, & potentia, & antiquis Romanis accurata oratione disseras, nihil tibi nõ concedã, modo tu mihi unũ illud nõ neges, quod omnes confitẽtur: semper huic populo, in quo uiuimus gratiorem, pulchriorem, glorioſiorem fuisse aut spretam, aut relictã potentiã, quàm uel quæsitã, uel retentã. Quanquam ne arbitrare Fundane, deesse mihi orationem, qua tuæ quamlibet acutæ respondeã, quod faciã equidem, ne fortè tu L. Sylla, tua & in deos & in patriã pietate, uel religione tactus, uel eo quem credas morem maiorũ, de sentẽtia & suscepto cõsilio moueare. Vsus est Fundanus consensu generis humani, existimantis nihil esse potentia specioſius, nihil beatius. Hic ego quærã, an' ne ullum Fundane ab hoc consensu & uelut cõspiratione excipis? Si nullũ, uide ne te hominẽ prudentissimũ maiores nostros non inter homines collocare credamus, sed aliquid supra mortalẽ sortem extimare: qui toties acceptos honores ante tempus reliquerint, oblatos ultro repudiarint, qua de re ipse paulo pòst loquar. Sin uerò aliquos hoc ex cumulo demis, quęso te, quos relinquis tandẽ? insanas turbas, imperitas plebes, populos in erroríb. in tenebris uagãtes? Hos ego omnes Fundane, nõ pluris facio, quàm ipsi sunt: quibus nihil inueniãs leuius, inconstantius, stolidius, usq; adeò, ut uel despicatissimo illorũ omniũ conuicĩũ feceris, si dixeris, eum cum turba, cum multitudine sapere et sentire. Adde, quod hic consensus, quantũ ego quidẽ arbitror, haud quaquã de nihilo ortus est. Fallũtur nanq; omnes specie quadã boni. nemo enim ab ipso manifesto errore unquã captus est. Antiquitatis uestigia in posteris relicta, male tamẽ intellecta, homines transuersos agũt. Olim nanq; cum primũ potentiæ, honores, magistratus parabantur, nec solebant hęc omnia nisi ad sapientissimos & optimos deferri uiros, & populi dicto illis erant audientes: ita res omnes obedientia multitudinis facilè administrabantur: & tã secundi populi imperia reddebãt iucundissima, refertaq; magnę cuiusdã felicitatis. Ac ipsi qui erant in potestate, nec sciẽtes peccare poterãt, quia boni: nec ignari, quia prudentes. Hic totius naturæ consensus, à diis sapientissimis & optimis, imperiũ reddit felicissimũ: nam cœli & elementa iussis uolitisq; Iouis Opt. Max. libentia & gaudẽtia parent: & nos ipsi omnes legib. illis sempiternis obtẽperamus. Boni, piiq;, mali, conscelerati, impij, suo singuli aguntur fato: quæ ipsius est omnipotẽtis uoluntas Iouis. Nec mouetur, agiturúe toto in mundo quicquã, quod non ex legibus & præscripto fiat regni mundani: quod apud se Deus ille rerum omnium parens conditorq;, quum rerũ naturam fingeret, præstituit. Hęc pontifices, hæc mores & instituta nostrorũ maiorum, hæc ceremonię, hęc religio, hæc sacra tot sæculis à ueteribus tradita & culta nos docent. Hæc igitur illa est oblectatio, hæc felicitas imperandi, cũ imperat uolẽtibus à bonis uiris. Quod cũ antiquissimis illis cõtingeret, nihil putarũt homines potẽtia neq; amplius esse, neq; beatius, quoniam imago quędã ibi esset diuini regni, in q̃ nec prędsunt nisi optimi & prudẽtissimi, & parẽt

ſubditi alacres ac libentes. Corruptis uero ſenſim hominum moribus, inualeſcente ambitione, & in faſtigium poteſtatis indigniſsimi ſunt permulti euecti, & homines natura liberi dedignati ſunt parêre peiori ſe. Atq; hac ratione principatus ex iucundiſsimo & dulciſsimo, malis ingenijs graue & amarum, bonis uero prorſus intolerabile factũ eſt. Ergo uetus illa in hominum animis atq; mentibus infixa opinio, de felicitate potentiæ, permanſit: cum res ipſa de qua fuerat cõcepta, multa ab hinc ſæcula iam perierit. Cuius ignorationis cauſa eſt, quòd priuati homines priuatorum negociorũ ſatagentes, quàm grauis ſit imperanti potentia, non conſiderant: traditam autem à uetuſtate opinionem, ultro ſequuntur. Ii demũ rem totam exactè intelligũt, qui quàm ſit moleſtum graueq;, inuitis ac nolentibus imperare, experiuntur: ſentiuntq; nullã inueniri poſſe crucem tali poteſtati parem. Quod ſi in aliquo populo plenum tædij ac intolerabiliũ moleſtiarum eſt, ſine bona uenia eorum qui ſubditi ſunt præeſſe: in hoc Romano non modo graue & aſperum, ſed etiam periculoſiſsimum eſt. Alij enim omnes ſeruire poſſunt, & tyrannos pati: hic unus ſeruitutis impatiens eſt. At ſeruire ſe putat, ſi uel impotẽs & ſuperbus rex, uel conſul inſolens & uiolentus, uel ſæuus atq; atrox Dictator, uel quis alius omnino magiſtratus ſit præter leges, inſtituta, moremq; maiorum. Quod intelligentes ſapientiſsimi illi ueteres noſtri, in uera illa Romana & diſciplina & libertate nati atq; educati, populare, & ad immortalem gloriam uidentes in hac ciuitate pertinere, non tam gerere honores, quàm iudicio populi dignos eſſe habitos, qui gererẽt: magiſtratus modice ac uerecunde petierunt, petitos atq; impetratos cum primum licuit depoſuerũt, oblatos à populo propter admirationem uirtutum & rerum geſtarum recuſaſſe & refugiſſe, magno cum plauſu, & incredibili totius ciuitatis laude, accepimus. An ſic meminerunt homines, & laudibus efferũt tres primos Quinti Fabij Maximi, illius ſenioris conſulatus, ut quartum, qui eſt ei nolenti ac repugnanti contra legem Annalem obtruſus? ut recuſationem etiam continuationis quarti, in quam hominum ſtudia inclinata comminatione duorum conſulum patriciorum dimouit? ut petitionem illam uacationis ſummi magiſtratus, qua cum populo ſumma cum autoritate & grauitate egit, ne filius ſuus conſul crearetur, ut ne maximum imperium tot annos penes eandem familiã perſeueraret? Quantæ uenerationis fuit illa M. Rutilij oratio? quantæ maieſtatis plena? quàm uere cenſoria reprehenſio, quod ſibi ſecundam cenſuram populus mandaſſet? cuius magiſtratus tanquam immodici & ualidiorum, quàm quę libertati uires expedirent, maiores illi tempus coarctandum cenſuiſſent. An amplioris gloriæ ſeptem Marij per ſummam ambitionem obtenti conſulatus, quàm poſterior ille Æmylij Pauli, quem coactus eſt uictoriæ Po. Ro. accipere, non ſibi? An maiorem Africanum, accepta cum perpetuo conſulatu perpetua dictatura, quæ poſt domitam Carthaginem ingentiaq; facta offerebatur, clariorem feciſſet, & huic ciuitati memoriã eius magis ſacroſanctam, quàm fecit eadem oblata dictatura, & reiecta? Vt ingenti cum inuidia ordinum omnium Appius Claudius, contra legem Æmyliam ſolus cẽſuram aliquandiu geſſit? quam fuiſſe unam ex cauſis eius temporis homines crediderunt, cur poſtea cæcus factus ſit. Hic audio neſcio quod exemplũ Manij Curij Dentati, ſanctiſsimi uiri, qui bello quod cum Pyrrho geſtum eſt, conſul fuit, quod ſenes noſtri non ad commendationem potentiæ, ſed ueteris illius Romanæ frugalitatis ac parſimoniæ afferre ſolent. Quale illud alterum eſt, eiſdem Samnitibus per idem temporis, à Fabricio Licinio ſimili in re dictum? Id uero quis negat, eſſe præſtãtius in paupertate imperare, quàm in ſummis opibus per deſidiam atq; ignauiam ſeruire? Et illi quidem, alijq; tum priores, tum etiam poſteriores, tot bellis tanta cum uirtute & felicitate conficiendis, non ſibi potentiam atq; imperium quærebant, quæ illos toties uidemus refugiſſe ac recuſaſſe: ſed huic ciuitati, patriæq; ſuæ, cuius illi potentiam ac gloriam maximam ſecundum deorum eſſe optabant, idque contendebant & connitebantur. Et ego te Sylla, ſi nunc per ætatem liceret, uehementer hortarer, ut eiſdem artibus inſiſteres, & pergeres, quibus in ſuperiore uita uſus es, gentibus populisq; huic imperio atq; huic reipub. ſubigendis: cui in primis cæteras, ipſam uero nulli ſuorũ ciuium ſubijci, pro uirtute huius populi decet, pro libertate oportet. At quando nec ætati tuę congruum iam eſt bella gerere, nec hoc tempore ſubmotis

procul hostibus necessarium, præsta & tibi & patriæ in hac tanta pace, quod ueteres illi per atrocia quærebant bella, nempe ocium & placidissimam quietem in libertate. Neq; enim ipsos tantis intemperijs atq; bellorũ furijs crediderim exagitatos & cõcitatos, nõ tam fuisse natura bellaces, ut si ad ociũ huius ciuitatis per ociũ peruenire potuissent, facessissent sibi toties grauissima & periculosissima bellorũ negocia: cõiectis sæpenumero in aleã extremi discriminis agris, domibus, fortunis omnibus, penatibus, liberis, coniugibus, patria uniuersa. sed quia uidebant armis & laboribus esse quærendũ, quod bona uenia nõ licebat impetrari. Quietem igitur, pacem, ocium illi omnes & sibi & nobis posteris suis spectabãt: propter quę opulentissimas etiam ciuitates, aut maxima ex parte contundi & affligi armis & ui illorũ contigit, aut excindi prorsus atq; extirpari. Propter nostrum ocium & securitatem, nulla est Capuæ forma ciuitatis, Corinthus deflagrauit, Numantia deleta, Carthago funditus euersa est. eaq; non à iuuenibus quibusdam furentibus, nec militari aliquo insano impetu, ac latrocinio: sed à senatu illo, qui è manibus Annibalis hanc ciuitatem & totam Italiã suis consilijs potius quàm armis extorserit: à Q. Fuluio, à Q. Fabio, à M. Catone, à Cor. Africano, à L. Mummio, quibus nulla hominũ memoria neq; prudentiores habuit uiros, neq; sanctiores. Ocium igitur istud securum & quietum, placidissima illa tranquillitas, ad quam semper & tota hæc ciuitas & unusquisq; ciuium eius suapte sponte propenderunt, cuius tu etiam L. Sylla amator quæsitorq; fuisti, uideamus quæ in magistratu, an in priuata melius, certius, dulcius, largius, continget uita. Ego equidem ocium illud semper existimaui uerum & purum, quod nullæ graues molestiæ interpellant: quod est coniunctum, cum securitate, quod diuturnũ. Quod enim potest esse ociũ, si semper animi pendeas? si aut cum uix sedere cœperis, irrumpat uel litigator, qui de iniuria queratur: uel senator, uel magistratus, qui de re difficili & odiosa consulat: uel nuncius, qui malè administrari prouincias adferat, exercitus sollicitari, rebelliones apparari, occulta bella ciuilia pullulascere? Quæ omnia quî potest, Fundane, dictator audire securus? quî potest nõ commoueri? at tu uis eum in honore hoc posse frui delicijs, obsequi animo, oblectare se, ocium agere. Magis miror te id dicere, qui aliquãdo quæstor fueris, & prætor, & es senator. Nam si nulla gessisses publica munera, non mirarer te falli in re, quam nunquam expertus esses. Non potes tu in curia de republica non sollicitus consuli: non potes prætor litigatorẽ, actorem, patronum, testem, sine aliqua tui animi cõmotione audire atq; spectare. & uis magistrũ populi Rom. uelut saxum quoddam obsurdescere, sine auribus esse, sine oculis: non pili facere tantam negociorum molem, quanta in tam latè patenti uersatur imperio? atq; eum quidem dictatorem qui nõ fauore populi in eo magistratu perdurat, sed quem tute intoleranda laborare inuidia confessus es. Poterit is inquam intrepidus audire hunc aut illum exercitum, cum suo imperatore deficere, & coniurare: hanc uel illam gentem adornare classem, cogere milites: hunc aut illum ciuem, neminem nominabo, siue consulem, siue prætorem, siue Senatorem rebus studere nouis, clandestina inire consilia, coquere cum alijs suis similibus bellum ciuile? nos hæc securi non audimus, propter Syllam: audiet ipse securus, quæ suum caput, suorumq; filiorũ, & totius familiæ salutem uitamq; tangunt, & comprehendunt? Nam illa quid sibi uelint, non intelligo: Potes & in magistratu non minus indulgere tibi, quàm priuatus. Næ tu Fundane perbellum dictatorem ageres. quanquam hæc omnia pro tempore & causa dicta esse à te puto. Vis tu dictatorem solidam dormire noctem? in medios dies cum amicis suauiter confabulari, & se oblectare: post meridiem inuitare somnũ? ad serum deambulationibus sese reficere amœnis? cœnam & confabulationes, iocos, reliquaq; quibus solis ista senilis recreatur ac repubescit ætas, in multam noctem producere? quãdo igitur dictator publicum negocium aget? quando is, quem tanta premit inuidia, prouidebit, ne quid innouetur, ne quid hæc inuidia per socordiã suam pariat magni mali? Non dico dictatori huius reip. & huic dictatori, sed ne pastori quidem, & custodi uiginti ouiũ, liceat hunc in modum uiuere. quod si faciat, facilè lupi perficiẽt, ut ne illas quidem uiginti oues breui habeat.

Detrahe à Sylla odium omne suorum ciuium. obsecro te, Fundane, & censes æquum, dictatorem Rom. quamlibet gratiosum, ita se gerere, ut nõ magis ad eum de sua repub.

pertinere uideatur, quàm ſi eſſet priuatus? At inquis, Conſtituta repub. nihil erit quod curet. Potes tu Fundane ita conſtituere remp. ut exiſtente in ea dictatore, nõ totum imperij pondus in ipſo tanquã cardine uertatur? Ad quid uerò uis hunc permanere in dictatura? ut inimici coërceantur: ut uis, ut iniuria, huic familiæ nõ inferatur. Dij ita faxint, quod & ſpero futurũ. Hic ego Fundane tuam illam perſpectam omnibus ſapientiam requiro. Vis tu hunc eſſe in magiſtratu, ſed cæcum ſurdumq; ? ut cum quid geratur, nec uideat, nec audiat, ignarus rerum omnium opprimatur. At referent ad eum magiſtratus de republica. Hic tu me iam iube eſſe ocioſum, cum ſingulis non horis modò, ſed etiam momentis audiendus mihi erit ſenator, conſul, prætor, quæſtor, legatus. hic de Italia, ille de Hiſpania, alius de Africa, de Sicilia, Græcia, Aſia referẽs: quod nec ſutor, ad quem tota res nihil ſpectat, poſsit ſine cura audire. In paruo pago rectoribus nullum eſt ocium: credis futurum in eo, qui auditurus & curaturus eſt de imperio, quo populi omnes, & uniuerſus penè orbis continetur? Vita eſt priuata capeſſenda, ſi uolumus ocium iſtud, quod quærimus. Nam in magiſtratu, quamuis paruo, nullum eſt. Repete quæſo L. Sylla in memoriã tempus illud, quo ad Alyſum agebas priuatus, ſolutus bellicis curis. num dulcedinẽ temporis illius cum acerbitate huius putas conferendã? aut illius requietem cum hac ſollicitudine? aut cum hac moleſtia, & uelut nodis, leuem illam ſolutionem? Tu libenter cum mimis, cum ſcenicis, in omni ludorum & uoluptatum oblectamento uerſaris. In priuata uita hæc omnia, an publica, meliora & decentiora? An tu Fũdane (nam ad te ſæpe mea ſe cõuertit oratio) an tu decere putas Dictatorẽ Romanũ, quem nec iocum unum dicere fas eſt, inter iocos, ludos, conuiuia, hiſtriones, ſcenicos, ætatem agere? Tu hanc uitam in magiſtratu hoc congruam, & conuenientem cum ſeueriſsimis legibus Cornelijs cenſes? quæ leges ad reuocationẽ ueterũ morũ, ad huius populi diſciplinæ grauitatẽ, ad antiquæ frugalitatis & parſimoniæ memoriã pertinent. Et hic quidẽ diſputo tecũ de eo quod decet. nam ita ipſum in dictatura uiuere, iam oſtendi non licere: nec fieri ullo modo poſſe, etiam ſi maxime cupiat. Oro etiam te L. Sylla, ut ſomnium illud, quo tuus tibi uiſus eſt filius, obſecrans ut hiſce curis exolutus, quietè quod ſupereſt tranſigas ætatis, ne putes ad uanitatẽ aliorũ uulgariũ ſpectare ſomniorũ. nunquã, non dico maiores noſtri, ſed ne Græci quidẽ, iam inde Troiano bello, ſomniũ principis contemnendum duxerunt: nunquã de nihilo crediderunt ortũ. ab Ioue ipſo, qui principibus præeſt, immitti putauerunt, ſemper aliquid ueri, certiq; afferre. Sed nolo ego ſolum ſomnio innixus & confiſus, quicquam noui conſtituas. res ipſas cum ſomnio conuenire uides. Quietem quæris? hæc eſt uia. ſecurus uis poſthac agere? nõ potes aliter. inuidia te uis liberare? hac ratione ſola potes. Hoc in loco diſſerendum mihi fuereſt, quemadmodum depoſita dictatura minorem inuidiam, domũ tutiorem L. Sylla habiturus ſis: quæ omnia mihi ſunt cum Fundano cõtrouerſa. Etenim negat ille aliquid eſſe, quod manus inimicorũ compeſcat, & à te arceat, præter unicam tui magiſtratus reuerentiã. Errat L. Sylla, quiſquis in populo Romano plus putat efficere poſſe magiſtratum, aut uim aliquam, quàm fauorem, beneuolentiam, gratiam. An ignorat populus, ſe nõ modò ſupra conſules & dictatores eſſe, ſed ſupra reges etiã? cui potentiſsimus & fortiſsimus rex Tullus Hoſtilius ceſſerit? Patitur ad tempus, & fert hæc ciuitas eos, quos habet odio: ſed conſumpta prorſus patientia, in furorem uertitur. L. Syllam cum tanto odio tam diu latum, putas (quod dij omnes omen obruant) tandem non excuſſurum? quæ aſſuefacta reges ferre, clariſsimũ regem ex rege ortum, cum tanta prole, etiam cum Romæ fas & mos eſſet regnare, tandem eiecit? quæ uiolentiam conſulum, & totius nobilitatis non tulit: quæ aduerſus publicũ conſilium toties arma cœpit, toties ſeceſsit? ne latores quidem earum rerum, quibus uiuimus, impune auferre paſſa eſt, quòd tertio ſe ipſi anno ſine comitijs ullis decẽuiros creaſſent. Quoties in Ianiculo, quoties in Auentino totum robur fuit huius populi, propter unam libertatẽ? qui maxime ſuæ libertati putat officere, aut nimis diuturna eſſe magna imperia, aut defenſoribus ſuis, id eſt tribunis remp. eſſe deſtitutam & deſertam. quæ utraq;, quando hic nemo nos audit, dicam liberè, hoc tempore contingunt. Quo magis repentina uis aliqua metuenda eſt, quæ non modò tuo capiti L. Sylla non parcat, ſed tanquã tempeſtatis procella gentem, familiam,

domum,

domum,nomen ipſum uno impetu à ſtirpe cõuellat. Nulli enim ignoratum eſſe credo, parum eſſe maieſtatẽ ſine uiribus tutam. Id forſitan nimis crebrò cõcitatus hic populus oſtendit, & domi togatus, & armatus in caſtris. Nolo toties antiquiſsima illa repetere, exemplis memoriæ noſtræ contentus ero. Collega tuus Q. Pompeius, ab exercitu Cn. Pompei Stabonis,quem inuitũ à ſuo imperatore abſtrahere uolebat, occiſus eſt. Simi lem ob cauſam L. Valerius Flaccus cõſul,à copijs C. Fimbriæ. C. Fabius in Africa præ tor,quòd inuitis imperaret, in ipſo prætorio exuſtus eſt. Iam exercitus tuus an â legatis manus abſtinuit? quos ut Mario legiones traderes, miſerat S. pop. q; Ro. An imperato rem,eundemq; conſulem potentiſsimum,& planè dominũ,L. Cinnam,à uiolentia exer citus ſui, maieſtas imperij & conſulatus tutata eſt? An tu Carboni & Mario conſulibus paruiſti? ne ſi uel ipſi quidẽ ambo dictatores fuiſſent, obtemperaturus. Quid enim in ter illos conſules,& non dictatores modò,ſed reges etiam interfuit? Non habet oculos ira,non furor,quibus ullos faſces & dictatores & magiſtratus cernat.nec uniuerſus po pulus aliquẽ habebit tuæ unius dictaturæ reſpectum, cum ipſe illius nullum habueris. Accendit enim magis indies ac magis animos ciuium, & aduerſus te irritat inuidioſiſsi mus iſte magiſtratus: & faſces iſti etiam duplicati,quorum imperio tot ciues cõcidere, proſcriptionis illius ſemper admonent. qui nõ tam inſignia ſunt tui magiſtratus, quàm fomentũ iſtius ſenſim gliſcentis ignis,qui profectò ſola dictaturæ abdicatione uelut fri gida quadam infuſa reſtinguí poteſt. Erit enim id omniũ animis tam gratum, ut hoc re cens beneficium,hæc in patriã pietas,hæc noua & inſueta popularitas,aut omnem iniu riarum memoriã,aut eius certe maximã deleat partẽ. Infixa erit perpetuò hæc tua mode ſtia,hæc animi tui moderatio,ſempiternę recordationi & laudi: tantumq; aberit ut tunc ſuas iniurias pop. perſequantur,ut nunquã ſis tutior futurus. nec putabunt tam præcla rum ob facinus ſe tibi unquã ſoluendo fore. Hic crede mihi L. Sylla,hic ſupereſt huius totius fabulæ actus, ad incredibilem plauſum ſumma & immortali cum gloria excitan dum. Quale enim illud futurum putas,quum & tuis monumentis legetur, & ſempiter no huius populi ſermone, ac totius orbis fama dicetur, eum hominem, cui pop. Ro. in centũ & uiginti annos mandaſſet dictaturã,poſt biennium in ordinẽ ſe ſua ſponte rede giſſe? Quibus id hominũ uocibus & prædicatione celebrabitur? quibus auribus & ani mis accipietur? quum illud, tum ut tuam tibi debitam gloriam reddant,tum ut alios in idem exemplum uocent,ſenes illi iunioribus dicent, fuiſſe tantam in te ciuilitatem,hu manitatem,animi moderationem,patriæ ac eius libertatis pietatem,ut qui princeps tot annis in hac ciuitate fueris,ultrò ſis uel minimis æquari paſſus. Quanquã te ne alij con temnant, non eſt uerendum. uereamur potius, ne plus quàm tibi utile, ſit à tuis ciuibus timeare.maiores nanq; erunt tuę opes,etiã priuati,quàm ut à quoquã uel deſpici,uel ut non ſuſpici poſsint. Quid quòd ſi cõtemnereris, tum demũ hæc gloria, de qua iam diu cogitas, amplior eſſet, ſincerior, diuturnior,quum fama loqueretur,te æquo animo tu liſſe contemni, qui potueris ad finem uſq; uitæ à tuis ciuibus adorari. Adde huc,muni tionem ac ſecuritatẽ maiorẽ, & certiorẽ. neq; enim inuidia ullas in eum habet uires,qui contemnitur: & abiectio illa omne ueſtigium odij tollit. uſq; adeò, ut potentiſsimus Sy racuſarum tyrannus Dionyſius,inferior odijs ſuorum ciuium,regno expulſus,flagran tem illam tyrannidis inuidiam deiectione & cõtemptu ſui extinxerit: atq; ita reuocatus ad tyrannidem ſit, ex ludo literario, quẽ Corinthi aperuerat, ut ſe ſuſtentaret. Sed nolo contemnaris, etiam ſiue timeamus, ſiue ſperemus, atq; expetamus: uolo tamẽ, te parem unicuiuis ex patribus geras. ſic enim te & propter perſonã, quã geſsiſti, uenerabuntur: & propter eandem per teipſum depoſitã, amabunt. Natura ſiquidem propenſi ſumus ad amandos eos, qui nobis ſuperiores eſſe nolunt, tametſi poſſunt. Hãc tu niſi tuis actis poſtremam addis manũ, maximopere anxius ſum, ne breui ſentias quicquid tanto tem pore, tot laboribus conſtruere adniſus es, collabi atq; interire. Nam quid per deos im mortales proderunt tantæ res geſtæ, quantas uix unus & alter in hac ciuitate geſsit, ſi has omnes odium tui obſcurarit? ſi populus tuus neq; eas audire propter inuidiam & illius proſcriptionis & perpetuæ dictaturæ, neq; tradere poſteritati uoluerit? Quòd ſi moreris in dictatura, tu unus tam peſsimo exẽplo longe plus huic imperio & libertati

noſtræ nocueris, quàm centum Marij ſimul, & totidem Cinnæ ac Carbones. nunquam ciuitas hæc bellis uacabit, petentium, quod à te inſtitutum eſt, perpetuũ regnum perpetuq; dictaturç. nullũ erit bellum, nullus paulo uiolentior dictator, quin protinus te, tuos manes, totam tuam familiã populus diris execrationibus inſectetur, qui author fueris inſtituti tam nefarij atq; impij. Sed procul nimis uentura cõmemoro. ad hæc ueniamus, quæ inſtant: quæ nemo non uidet, niſi cui ex rerum uſu atq; experientia firmis certiſsimisq; coniecturis nullus eſt proſpectus. Si per patientiã huius populi ad finem uſq; uitæ licuerit tibi cũ dictatura peruenire, tranſeo quanta in miſeria animi trahes id quod ſupereſt infelicis ſenectæ, ſine quiete aliqua, obrutus undiq; impendentibus curis atq; malis: tranſeo quod occupatiſsimus ſemper publico negocio nihil poteris agere priuatum, non rem familiarem componere, non de filijs cogitare. illa taceo, quæ iam adſunt. at in te mortuũ quanta putas eruptura hominũ odia? quę quanto arctius in uita tua fuerint cohibita & compreſſa, tanto ſoluta exilient, & ſeſe proruent uehementiora. ſæuient in tuum corpus, quod metuo, ne aut non ſepeliri ſinant, aut ſepultum eruant, & talione tecũ agant: ut idem illi in te faciant, quod tu in Mariũ. labem aſpergant gloriæ, tenebras & ſilentium nomini, ſtatuas euertant, in bona, filios, & familiam inuadant, non ſine ingenti pernicie. Quin & periculum eſt, ne nomen aboleant, & quicũq; gentiles ſunt tui, exulatum hinc facere cogantur: quod de Tarquinijs omnibus propter odium regis factum eſt. Illud neminem ſcio dubitaturum, ſi dictator moreris, nullum poſthac, cui Syllæ ſit nomẽ, ad ullos honores magiſtratusq; huius reipub. peruenturum. ſin dictaturam deponis, non minus fore nomen hoc poſteritati gratioſum & fauorabile, quàm Aemyliorum, Scipionum, Valeriorum, Fabiorum, Catonum, propter modeſtiam illorum ueterum, & amorem libertatis, ſuorumq; ciuium. Vis tu L. Sylla propter menſes aliquot dictaturæ, tantam imprimere tuo generi ac nomini notam? filios tuos nepotesq;, omnes poſteros, tanquam exules aut peregrinos in hac ciuitate relinquere, in qua tu ſummos geſſeris honores? Puta filios tibi, nepotesq; ſupplicare, ne propter tantillum temporis tui magiſtratus, præcludas ſibi aditum ad honores, & ad locum quò ipſe peruenisti. ne peiore ſe facias conditione, quàm qui ex infimis plebeis orti ſunt. illi enim aliqua ſua poſſunt commendari uirtute, ſe nulla ratione amaturos prementem inuidiam tuæ dictaturæ: quæ ſempiternæ hominum memoriæ infixa & hærens, toties renouabitur, quoties aliquem de tua gente conſpexerint, quoties Syllæ nomen audierint. Feſtines te abdicare magiſtratu, ne te id agentem, id molientem fortè mors opprimat, quæ nobis omnibus ſenibus, non minus morbis affectis quàm ætate, ſingulis penè horis imminet. Priuatus enim imagines, nobilitatem, opes, amicos, aditum ad honores relinquis: dictator uerò uihil præter odium æternum, quod nec eluere poterunt ullis geſtis, nec ſi poſſent, licebit ipſis. quoniam ad res gerendas non admittentur. Quas ob res ita cenſeo, ut primo quoq; tempore, cõmunicato prius cum amicis conſilio, hisq; cohortatis ut in fide permaneant, compoſitaq; quàm optimè fieri poterit republica nouo atq; inſperato gaudio pop. Rom. afficias, procedas ipſe in concionem, atq; ibi dictaturam deponas, non ſine ingenti admiratione, plauſu, laude totius æternitatis. Illius nanq; diei recordatio, tuarum omnium iniuriarũ obliuionem inducet: ſolam benefactorum memoriam relinquet: gratiam tibi omnium ordinum, ſingulorum etiam ciuium, totiusq; reipublicæ tanquam ſibi redditæ, non mediocrem pariet. & tu feliciſsimus ſenex, feliciſsimè quod ſupereſt ætatis uiues, filijsq; tuis gloriam tui nominis ampliſsimam relinques: & eius dici, multorumq; aliorum beneficia, uelut pignus obſtrictæ illis & obligatæ reipub. Hæc ipſe quidem cenſeo: Tu uerò, quam ſententiam optimam duxeris, deos omnes uelim approbare.

DECLAMATIONIS SECVNDÆ FINIS.

IO. LODOVICI VIVIS, VERBIS SYLLÆ DEPONENTIS DICTATVRAM, PRO concione Quiritium, Declamatio.

ARGVMENTVM.

PErsuasus L. Sylla à M. Fonteio, in concione po. Ro. reddit rationem omnium suorum actorum, nõ solum quæ in dictatura, sed etiam quæ antea egerat. excusatq; proscriptionem, quã necessariam fuisse dicit, culpamq; totius belli ciuilis in hostium importunam ambitionem & crudelitatẽ reiicit. Postremò ut putetur omnia legitimè fecisse, priuatum se profitetur in posterum uelle degere, ut si quis querelæ quicquam aduersum se habeat, id possit exequi in iudicio æquo. Ibiq; se dictatura abdicat, cum ingenti omnium admiratione.

QVAM bene egisset natura cum genere humano, Quirites, si tam nos fecisset omnes memores beneficij, quàm iniuriæ: si tam hæreret infixa mentibus atq; animis nostris acceptæ salutis recordatio, quàm est diuturnum odium eius, uel qui læsit, uel quem læsisse suspicamur. Ita enim uidemus esse uulgo comparatũ, ut nihil sit gratius medico in morbo: cui in nullam nostri corporis partem non damus, cum male ualemus, potestatẽ, ut liceat semel conualescere: secat, urit, æqui boni omnia consuluntur. at morbo liberati, nihil peius odimus illo. quoniã præsentem salutem negligimus: manum uel pedem abesse, id uerò male nos urget. Et dij immortales, quũ alijs permultis, qui beneficij & salutares fuerunt, bene consuluissent: tum uerò in primis mihi, si nõ magis properet odium alicuius mali, quod necessariò cõmittendum est, dum benefacis. si modò id malum est appellandum, quàm gratia meriti, & totius benefacti. Laborante tanta calamitate atq; peste hac repub. quũ nihil penè abesset, quominus parietes isti, muri, tecta & templa deũm corruerent, quæ & ipsorũ deorũ benignitatẽ, & mea uirtute (liceat hoc mihi gloriari Quirites) stant, atq; perdurant: nemo erat & uestrũm, & illorũ qui tum fuerunt, non ipse totus Senatus, non Equester ordo, non tota plebes, qui non mecũ, ut eam liberarem, nõ dico uitã malorum ciuium, aut certe malis conuinctorũ, qui interiere, sed aliquorum etiam ex bonis essent pacti, fuissentq; permulti optimi ciues cui libenti atq; alacri animo uitã suam, ut Decij illi, patriæ impendissent. Nunc uerò restitutã sibi rempublicam, inq; suum repositam esse pristinum dignitatis & imperij uestigium, pro nihilo ducitur: ciues qui obierunt, magno cum dolore desiderãtur. Vsq; adeò quod placet, breue est: quod displicet, æternũ. quamuis id, ut ego quidem existimo, apud imperitos & stultos homines. Nam prudentis & boni uiri officium est, nõ à præsenti affectu capi. & si quid suaserint uel ira, uel odiũ, uel uoluptas (mali consultores) nõ protinus ei assentiri: sed aduocata in consiliũ ratione atq; prudẽtia, superioribus rebus cum præsentibus collatis, iudicio singula æstimare, non priuato aliquo dolore benemerita omnia more ingratissimorũ hominum obliuisci. quod & spero, & confido uos facturum, quos sæpe audiui ingratitudines illas leuissimi po. Athenien. damnare & auersari: qui uel propter suspiciones nonnullas criminis, uel propter leuia quæpiam errata, Theseã, Solonẽ, Miltiadem, Aristidem, Themistoclem, Phocionem, Cimonem, Conona, maximos illius ciuitatis uiros, & fortissimos Imperatores, uel exilio uel morte mulctarũt, obliterata memoria tantorum in remp. meritorum. Vos uerò multò alia decent, qui consilio, uirtute, armis, totũ uobis subiecistis orbem. Nec putabitis pro totius reipub. atq; imperij salute nefas esse, paucorum salutem impendi: eorumq; non bonorũ ciuium, sed sceleratorũ, sed eorum qui ad lacerandam atq; euertendam hanc ciuitatem coniurarãt, nullius q; uitæ parcere constituerãt, quoad in tota Italia non supereſſent, nisi ij, qui & uellent & possent latrocinari. Non horum modò uitas, ut pereunti reip. subueniretur, perire utile fuit: cũ quibus illa si stetisset, diutius stare non posset: sed etiã bonorũ ac modestorũ ciuium,

benecp ac pie de patria cogitantiũ: necp unius aut alterius, ſed multorũ etiam. cum hoc imperium æternum eſſe debeat, uitæ noſtræ ſuis certis terminis naturæ reddendæ ſint. Quod ueteres illi noſtri diuina ſua prudentia intellexiſſe, & nos docuiſſe perſpicimus, qui non ſolũ alicui uni, propter ſuſpiciones neſcio quas, conſilio publico uitam ademerunt, uelut Sp. Melio, Sp. Caſsio, & M. Manlio, uiris cõſularibus, Decemcp uiris illis legum ferendarum: uerùm & in exercitus, quibus nitebatur tota huius ciuitatis ſalus, ſi in grauem illam & ſanctã peccaſſent militarem diſciplinã, ſeueriſsimè animaduerterunt. Hinc ſunt legionũ illæ decimationes, quibus malebant cõplures milites puniri, quàm militandi morem & diſciplinã, qua & ſteterat hæc reſp. & futura erat ſempiterna, bello Punico ſecundo, quum poſt Trebiam, & Traſimenũ, & Cannas, Annibal uenturus ad urbem expectaretur, deficiẽtibus ſocijs, exhauſto ærario, toto penè exercitu occidione occiſo, uacua propè urbe, ſenatus tamen ille octo illa millia, quæ Annibali ſe poſt Cannenſem cladem dediderant, in tanta militum penuria, ut ſerui ad militiã fuerint armandi: quòd nõ fortiter aut cum P. Tuditano erumpere, aut mori maluerunt, non redimendos publico cenſuit. deinde priuato redemptos ære in Sicilia exulare iuſsit, quoad nullus ſupereſſet hoſtis in Italia. Ita illi ſemper non præſens tẽpus, ſed æternitatẽ & ſuæ memorię, & huius imperij (quo ſaluo illa conſeruabatur) & ſuę poſteritatis, quę hic ſedem, penates, domos, ſacra fixa & fundata poſsidet, reſpexerunt. Memoria noſtra, Quirites, quum propter motus legum Agrariarũ, Tiberius & C. Gracchi cum M. Fuluio Flacco quietem huius ciuitatis interturbarent, Tiberius à Scipione Naſica Pontifice maximo, ſequente Senatu, in Capitolio interfectus eſt. C. & Fuluius, cum multis ſuæ factionis, à Conſule & armato Senatu occiſi ſunt. Necp in hac ciuitate locus ſepulturæ fuit Fuluio Flacco, homini conſulari: & filijs Sempronij Gracchi, nepotibus Africani. corpora eorum in Tyberim abiecta ſunt, ipſicp iure cæſi ſunt pronunciati: homines modeſtiſsimi ac nobiliſsimi, qui de utilitatibus populi plurimũ cogitantes, aliud nihil cõmiſerant, cp quod ea tentarent, quæ ſine motibus atcp turbationibus perfici nõ poſſe exiſtimabatur. Proh dij immortales, & ego cuiuſmodi hominũ genus cecidi? cum quibus bella geſsi pro patria? quorum bellorum merita, laus, ſplendor, nulla iam ſunt. inuidia ſola reliquis ſubmerſis extat. Iui ipſe obuiã hominibus, qui pro cõmodis populi laborantes atcp intenti, ſine armis & bello cõcitabant ordines quietos? ut faciebãt Gracchi. Iui obuiã ijs, qui alteram ciuitatis partem honoratiorẽ & potentiorem eſſe uolebant, alterã non tantas obtinere uires atcp opes? ut Gracchi iure cæſi. O tempora diuerſa, ô mores mutatos. Quis poterit poſthac in animũ inducere, ut reip. benefaciat? ſi hæc conſideret? nõ fuit è rep. tolli Marios, Carbones, Norbanos, Cinnas, Damaſippos, Fimbrias? Obſecro uos, Quirites, ut me de meis rebus loquentem, idcp nõ ſine ut ſummo ita iuſtiſsimo dolore, ſortemcp non minus meam, quàm cõmunem omnium mortalium miſerantẽ, per probitatem ac modeſtiam ueſtrã, & imperij huius æternitatẽ ac gloriam, ut adhuc feciſtis, benigne audiatis. Marius fuit, ſenex ille, tam huic reip. initio neceſſarius, quàm in fine pernicioſus & peſtilens. multa extabant eius in remp. merita: quæ ſi poſtremæ uitæ ſceleribus non obſcuraſſet, & deleuiſſet, nulli magis hæc ciuitas debuiſſet, nullus in ea maximo fuiſſet iure, necp clarior, necp potentior. Videtis quàm nec de inimico taceam, quæ ſentio? quàm illi ſuam laudem nõ detraham? necp eius ingentia facta malignis interpretationibus eleuem? Talis ero tota hac mea oratione, ut nullius uirtutes minuam, nullius uicia faciam dicendo ampliora. Quod etiam ſi tentarẽ, & ridiculus, & perquàm ſtultus eſſem. quippe quum adſitis in hac cõcione, qui me refellere & refutate mentientẽ poſſetis: ſi non uoce & clamoribus, certe quod nec minus turpe mihi, & longe periculoſius eſt, tacitis ueſtris cogitationibus. Fuit igitur Marius quatuor ſuis cõſulatibus ſummus in hac rep. atcp admirandus. quintum nõ tam accepit, quàm extorſit. Sed nihil in illo uiro propter recẽtia merita, & pulcherrima facinora turpe uidebatur. utinã homo nouus, Arpinas, tenuis, tot fuiſſet honoribus contentus, quot pauciſsimi in hoc populo in primis illuſtres & ſummis rebus geſtis adepti ſunt. Sextum cõſulatum incredibili ambitu, infinita per tribus ſparſa pecunia mercatus eſt: ut omnia ſibi licerent in magiſtratu à ſe empto. In quo ſuam tantã fortunã iam non ferens, alios animos, alios ſpiritus induit, de

increa-

incredibili atq; intolerabili potẽtia, de regno quodã cœpit cogitare. omniaq; ipsum ad hunc moliri finem, quis non intelligebat? Hanc fuisse causam, cur tam auide, tam fœdo ambitu, homo senex, tot magistratibus functus, tot honoribus usus, consulatũ offerri solitum emeret: quũ ipse antea emeretur à consulatu. Recordamini quæso difficillima illa & multo miserrima tempora, seditiones illas Apuleij Saturnini, & Glauciæ, qua tempestate multo omnibus infelicior hæc ciuitas iudicata est, quàm quum à Gallis capta teneretur. quũ Saturninus incitante Mario, interfecto A. Numio competitore suo, per uim creatus Tribunus pleb. exilium, carcerẽ, mortem toti Senatui minitaretur. Postremus & despicatissimus mortalium omniũ C. Glaucia, damna, egestatem, cædem populo pro tribunali illo suo ostenderet, nisi in pernitiosissimas iuraret leges. iusso exulare Metello Numidico, cui uiro nulla memoria Senatus unquã parem habuit: cuiq; Marius, quod ille ipsum ex sordibus & fece exemisset, ex tenebris ad lucẽ, splendorem, summosq; honores euexisset, ut bonam gratiam referret, aqua & igni interdixit. C. Memmius consularis candidatus, quod libertate & uirtute sua obuiam nefarijs illis rogationibus iturus putabatur, medio foro inspectãte, attonito uniuerso populo, interfectus est. quo per id temporis pop. Ro. quũ omnia tristia & acerba uidisset, nihil tamen uidit indignius. Secutum est bellum sociale. Hoc cõfecto declarati sumus Cos. ego & Q. Pompeius. agitur de prouincijs inter nos diuidundis, more maiorum. Cedo illi ego curã urbis atq; Italiæ, cedit ille mihi bello, quod uos & Senatus cũ Mithridate censueratis gerendũ. ea mihi prouincia & iussu uestro decernitur, & Senatus authoritate. Hic Marius nondũ infinitis illis honoribus expletus, nec bellis quæ tam multa gesserat cõtentus, exacta ætate non ad bellum modò & negocia, sed ad pacẽ atq; otia uix apta, petit sibi priuato, cõtra ius omne atq; æquum, prouinciam decerni meam. Quibus quæso affectibus septuagenarius ille, in campo cum adolescentibus sese exercens, spectatus est? quãto cum dolore & gemitu Senatus, qui rem intelligebat, id uidit? quanto cum risu multitudo? quæ quorsum tenderent, illa ignorabat: quum eum, qui uix ingredi poterat, uix consistere, currentẽ & luctantem aspicerent. Quæ, malũ, erat ista tanta illius belli cupiditas? an ut ipse se ac milites suos præda illa Asiatica expleret? an ut me de prouincia depelleret? an ut ex eo bello uires illas & potentiam colligeret, de quibus iam pridem cogitabat? repugnante toto populo cum ipso Senatu, reclamantibus legibus, moribus, cuncta repub. inuentus est unus Tribunus plebis Sulpitius, propter scelera egens, in potentia rapax, qui se totũ Mario uenditaret, & magna spe illius uenturæ prædæ. de quo homine nolo ego plura dicere: uos illum omnes noratis, Quirites, hominẽ periurijs & fallacijs instructum, libidinibus atq; flagitijs delibutum, auaricia propter infinitos illos suos sumptus flagrantem, obrutum ære alieno, temerarium, seditiosum, regno & tyrãnidi quàm huic reip. aptiorẽ, qui neq; deos neq; homines reueritus est, quo minus hic medio foro propositis mensis, remp. cum inquilinis, libertinis, seruis palàm nundinaretur. pudet dicere, inspectantibus uobis, & istis uirilibus dextris torpentibus, qui tria latronum millia ad sui corporis custodiam conduxerat. urbe oppressa, & capta, Antisenatum illos appellabat. quumq; lex esset, ne quis senatorij ordinis supra octingenties æris alieni conflare uellet: ipse moriens plus millies bis centies, quod uix fidem capit, debiti nomine reliquit, qua infinita pecunia emere ipse remp. conatus erat. Huius tribuni furore concitatis emptitijs hominibus, & igne illo concionum accensis, quum uos omnes à comitijs & foro arceremini, uis affertur nobis Consulibus. occiditur Q. Pompeij filius, gener meus: opprimitur Senatus: iusta suffragia iniri non permittuntur. uim & arma rogationes illæ spectabant. Cessi tempori, Quirites: & ne quod nasceretur ciuile bellum, à quo semper ingenium meum abhorruit, quod numquam nisi inuitus, & extrema necessitate coactus suscepi, legem perferri passus sum. Legatos Marij, hominis priuati, ad meum, qui tum essem Consul, exercitum mitti permisi. Quam iniuriam fortissimi illi milites non tulerunt armati, quam nos hic togati perferre cogebamur. Non reueriti sunt legatos scelerum & seditionum, legatis hominis priuati, & uenditi ac mancipati tribuni. Mihi suo Imperatori exercitus, ipsæ & Romanæ legiones, Romana signa, disciplina & sacramentum militare imperarant, ut consularis imperij tuerer dignitatem, Senatum

authoritati ſuæ redderem, bonis omnibus ſalutem & libertatem afferrẽ, hanc urbem & cõmunem patriam ſeruarem: ne ſinerem illam paucorum flagitioſis manibus lacerari, pedibus conculcari, armis excindi. ſed ad eam nauandam operam bono & fideli exercitu uterer. Ita armatus ad hanc ciuitatẽ liberandam acceſsi: fuitq; meus ille aduentus incruentus, proſperus, ſalutaris. nam leui conflictu fuſis fugatiſq; ope deûm aduerſarijs, remp. libertatem, imperium, dignitatẽ, patriam, uitam, ſalutemq; ueſtrûm omniũ, Quirites, recuperaui, & conſeruaui, creatiq; conſules Cn. Octauius & C. Cinna, ut Senatui promitterent ac iurarent iuſsi, me abſente nihil noui moliturum, nihil contra patriam, libertatemq;, contra ocium & quietem huius urbis atq; Italiæ moturũ. Hunc in modum compoſita repub. Conſulibus ac Senatui in primis credita & cõmendata, fideiq; & illorum & ueſtræ cõmiſſa, ad ulciſcendas Mithridatis in nos iniurias, ad abolendum imperij dedecus profectus ſum. cuius belli nondum quenquam ueſtrûm pœnitet. Credo meis in illa terra geſtis rebus, nihil de gloria huius imperij deceſsiſſe. Si permanſiſſet in fide Cinna, ſi non magis ſuam potentiam quàm patriam dilexiſſet, cõfeciſſem indubiè totum illud bellum. Athenas ſine ullius militis iactura cepiſſem, Mithridatem ipſum ante meum currum uictum uinctumq; ſpectaſſetis. deq; eo fuiſſet uobis poteſtas, cui aliquando de tot noſtris ciuibus fuerit. Verùm quod id non ſit à me perfectum, Cinnæ & Mariorum probitati pietatiq; acceptum referendum eſt. Concitat Cinna in bellum totam Italiam, reuocat ex Africa Marios, infert huic urbi & cõmuni patriæ infeſta ſigna, occidit medio foro collegam ſuum Conſulem pop. Ro. Cornelium uerò Merulam flaminem dialem ſanctiſsimum uirum, ſuffectum in locum ſuum, ad uoluntariam adigit mortem, quam erat alioqui pôſt paulum ſenſurus inuitus. fit impetus in hanc ciuitatẽ, cõtrucidantur omnia, affliguntur, diruuntur, incenduntur. Sequenti anno nullis populi ſuffragijs, nulla Senatus authoritate euerſis legibus, moribus, inſtitutis patriæ, Marius & Cinna ſe ipſi Conſules creant. Sed dicam de his alio loco. nunc enim alias ad res feſtinat oratio: quæ explicari non poſſent, niſi eò per hos gradus uenirem. Et quum mortuo Mario ſene, pro uno illo tot conſurgerent Carbones, Norbani, Sertorij, & ille ſæui lupi ſæuiſsimus catulus Marius iunior, proq; una ſica tot in remp. diſtringerentur, nec finis ullus fieret cædendi optimos quoſq;, obterẽdi & extirpandi libertatẽ omnẽ, & dignitatem huius reipub. cõfugientibus ad me bonis omnibus, quòd tum exercitũ haberem, qui aſſerere & uindicare patriam in priſtinam lucem atq; ſplendorẽ poſſet: uocante me alta & clara uoce patria ipſa, implorante cũ ingenti fletu ac gemitu opem meam: ſuſtinere non potui, ut tantum nefas, impiumq; ſcelus committerem, ut cum ipſe ab ea uitam, honores, exercitum, imperium accepiſſem, non illi in ſua maxima neceſsitate, in extremo diſcrimine opem ferrem, gratiam referrem, ſuas illi copias militesq; reſtituerem. Nam cuius demẽtiæ atq; inſaniæ fuiſſet, immò uerò cuius immanitatis & ferrei pectoris, de honore, gloria, imperio patriæ cum extremis gentibus decertare: ipſam patriã graui ſeruitio ſinere premi, crudeliter diuexari, atrociter euerti, maximos labores adire: ut honorati & potentes eſſent ciues, qui cõtinuò pôſt nulli erant futuri. conditionibus itaq; non inhoneſtis illis quidem nobis, ſed minime certe talibus, quales confeciſſem nulla neceſsitate preſſus, cum Mithridate tranſactis, ut patrio regno cõtentus cederet ijs regionibus quas occuparat, ſeptuaginta inſtructas naues daret, duo milia talenta pop. Ro. tributi nomine penderet, exercitu confeſtim in naues impoſito, Italiæ & huic urbi lucẽ quandam oſtendi, & ſpem afflictis ac propè occiſis oſtendi rebus. Ad primũ enim mei aduentus rumorẽ necari miſeros ciues deſitũ eſt: & apud quos charitas ciuiũ, amor patriæ nihil ualebat, eos timor aliquantũ repreſsit, ac retardauit. Ita erexi eos, qui deſponſis animis omnẽ ſpem abiecerãt futuræ ullius poſthac reip. ac libertatis. conſentientibusq; mecũ & adiuuantibus Metello, Pompeio, Craſſo, Hortenſio, Philippo, Catulo, Lucullis, Seruilijs, denicq; optimo quoq;, & ciuitatibus Italiæ permultis, recuperauimus patriã Quirites, imperiũ, libertatẽ, dignitatẽ: extorſimus ex manibus illorũ uitas bonorũ omnium, penates, tẽpla deûm, ſacra, fortunas noſtras, noſipſos, liberos noſtros, coniuges noſtras. quæ omnia erant iam illi inter ſeſe ad prædam, libidinẽ, auariciam, direptionẽ, ad omne flagitij, crudelitatis, ſceleris genus partiti. At de ijs tãtis rebus nemo

loqui-

loquitur. loquũtur omnes de neſcio quot nefarijs hoſtibus, qui uelut piaculares hoſtiæ diſs immortalibus pro ſalute huius imperij immolati ſunt: quis incolumibus hæc reſpub. incolumis eſſe non poterat. At dicet aliquis: Ciues illi erant. Ego uerò id nego, Quirites. At hîc erant nati. quaſi uerò referat, ubi ſit quiſq; natus, magis quàm quo animo ſe ac mente gerat. Ego potius ciues credam, Quirites, eos qui in extrema Scythia nati, bene de hac communi patria noſtra cogitant, quàm qui ad Carinas, aut ad Pila Horatia, aut in hoc iſto foro, uel ipſo Capitolio genitus & educatus, locum, libertatem, gloriam in qua natus eſt, per ſummũ ſcelus perdere & uelit & conetur. Ciues tu mihi putas eos, qui hanc ſuam eſſe ciuitatẽ ipſi non putãt? Cur igitur hoſtis Annibal? cur Pyrrhus? ſi ciues illi? an cum Annibale & Pyrrho de uita dimicauimus, & nõ de imperio? At cum iſtis nulla de imperio mentio, fortunas uitamq; omnium noſtrorum impetebant: direptio bonorum, fuga, exilium, cruor, cædes ciuium, caſus & ruina totius urbis erat futurum præmium uictoriæ illius. quod ne conſequuti ſint, amore ſingulari deûm erga uos, & mea uirtute, Quirites, effectum eſt. Verum illud male habet multos, quod quorundam fratres, filij, affines, neceſſarij occiderint. Vultis uos ergo filios fratresq; ueſtros impune latrocinari? uim & manus patriæ inferre? Quin igitur ſuccenſetis legibus? quæ de eiuſmodi ciuibus quæſtiones conſtituunt. quin iudicijs? in quibus exercentur quæſtiones. iudicibus? qui condemnant. miniſtris iudiciorum? qui rem iudicatam exequuntur. Quanquam non deſunt, qui his infeſti ſint. qui quum magis priuatis affectibus trahuntur, quàm publicis legibus: iuri, æquitati, iudicibus iraſcuntur, nullaq; eſſe cuperent. Quum ne ille quidem mali ciuis parens, aut frater, aut gentilis, aut amicus uiuat, & ſua tueri ac conſeruare poſsit, niſi permittat malum uirum ea pati, quæ leges iubent. Boni, inquis, fuere aliqui ex ijs, qui deſiderantur. Non negarim, & illos mediusfidius interijſſe dolet. Vtinam fieri potuiſſet, ut eſſent à malis ſegregati. magna mihi fuiſſet utilitas, magna laus illis ſeruandis. Sed ita erant coniuncti cum malis, & connexi, ut cum malorum caſu neceſſariò & illis fuerit cadendum. nec his ſaluis mali perire potuiſſent. Proinde ut tanta mali uis extirparetur, neceſſe fuit paucos aliquot bonos tolli. Conferte nunc lumina huius ciuitatis, quæ Marij, & Carbo, & Cinna, & Norbanus, & Damaſippus, & Fimbria extinxerunt: cum liceret illis cum bona uenia & gratia eſſe in hac republica ſaluis, etiam honoratis. Cõferte quæſo Quirites, cum ijs, quæ ego coactus feci, ne omnes uno interitu concideremus. Ac ne quis ea, quæ inimici peſsima dicunt, ego ſapientibus uiris pro republica facta eſſe uiſum iri certo ſcio, me diſsimulare uelle credat, prius de me ipſe dicam: ut quum de utriſq; audieritis, quumq; omnia fuerint uobis expoſita, clara, atq; perſpicua, tum demum cenſere & iudicare de ſingulis recte poſsitis. Nihil enim aliud præter res ipſas nudas uobis proponam. Fuit prior illa mea uictoria tam incruenta, ut perpauci in ea ceciderint, atq; ij omnes pugnantes. In ſecunda interiere aliquanto plures, non mea culpa, Quirites, ſed pertinacia inimicorum, qui cæcis & obſtinatis animis hanc urbem funditus euellere atq; extirpare pergebãt, mallebantq; contra patriam pugnantes mori, quàm ſalua atq; integra patria uitam agere. Nec mirum eſſe debet, aut quicquam dolendum, quum illi bonos omnes perdere niterentur, me paucos, ipſos peſsimos, ut infiniti boni ſeruarentur, perdidiſſe. An fortaſſe uolebatis, ut quum illi impetum feciſſent in Senatum, ciues omnes uelut pecora quotidie trucidarent: me contra ius omne atq; bonum, hoſtem patriæ meæ, pro qua bellum gerebam, & de qua eram tam bene meritus, pronunciaſſent: liberis meis, & uxori Metellæ, talis uiri filiæ, uix patuerit ex hac urbe ad mea caſtra effugium: aduerſus me in Italiam cum uictoria & gloria, cum magna bonorum multitudine redeuntem, tot legiones, tot exercitus fieri, & magna ex parte barbari, armarentur: uolebatis in his tantis malis, ut ego meipſum in primis, deinde alios omnes, qui meæ ſeſe commiſerant fidei, & crediderant, tacentes quietosq; iugulandos Mario, Carboni, Norbano, Scipioni tradidiſſem? hanc ipſe patriam gladiatoribus illis prodidiſſem? qui hoc occultis conſilijs agebant, ut exciſa hac urbe, deleto imperio, urbem ipſi inter ſe partirentur, figeretq; unuſquiſque ſedem regni ſui ubicunque uiſum eſſet: Marius Arpini & in Italia, Scipio in Gallia, Sertorius in Hiſpania, Carbo in Sicilia, Brutus in Africa, Norba-

nus Rhodi, & in illa Græcia. Quid quod ipse etiam cum tam sceleratis & uastis hominibus uiuere intra eadem mœnia non recusassem, modo id cum magna quidem meę dignitatis, sine ulla tamen patriæ iactura fieret. In potestate Senatus futurum me exercitumq; meum sum professus, ac spopondi: si tam multis bonis uiris, qui ad me uelut ad portum ex tam misera tempestate, ad unam salutis aram ex tot malis confugerant, sua ciuitas, ex qua iniurijs & iniquissima ui erant expulsi nõ restitueretur. At Marius, Carbo, Norbanus meos legatos, qui amorem, pacem, concordiam ciuium afferebant, tanquã nefarios latrones, tanquam sceleatos insidiatores uiolandos contra ius gentium censuerunt, & uiolarunt: quum in hac urbe etiam Gallorum & Pœnorũ legati, bellum denunciantes, fuerint semper sacrosancti. Hæc omnia paratus eram obliuisci, & gesto iam magna ex parte bello quũ Scipionem à me captum dimitterem, illum precatus sum, ut ad Norbanum collegam suum iret, eumq; hortaretur, ut uerbis potius legibusq; cum ciuibus decertaret, quàm armis. postularet æqua, & ferret qualem cũq; inter nos pacem omni bello esse potiorem. Hæc ipsi quidem omnia spreuerunt, ac repudiarũt: Dei uerò immortales, Quirites, iustæ ac piæ causæ fauerunt, & numine ac maiestate sua ostenderunt, quæ sibi partes plus placerẽt. quibus nihil placet, nisi optimum & æquissimũ. Magna est hanc meam præclarissimã uictoriam inuidia consecuta. sentio, & suprà quàm dici possit, dolet, Quirites. sed nunquam tantæ mihi impietatis consciũ me esse sustinuissem, ut non impijs & nefarijs illorum consilijs obuiam irem, quantam cũq; ingratorum ciuium inuidiam subiturus. Proinde lacerent me suis maledictis, insectentur odio, uocent in inuidiam: nunquam pœnitebit me ea fecisse, quæ feci. Dicam quanta maxima potero uocis cõtentione, ut quod uniuersus orbis fama & auditione cognouit, cæci & surdi & ingrati mei ciues exaudiant, me dicente: Ego uos omnes morti destinatos, ego hanc urbem igni atq; ruinæ attributã & designatam liberaui: ego patriam, ego imperiũ, ego quicquid hodie hic supereſt conseruaui. Eant nunc mei, & huius imperij inimici, hoc meum cum reliquis gestis, inuidia & maledictis decerpant uerbum. Maior est tanti beneficij uis, quàm ut ipsam possit ulla hominum inuidia, ullæ obtrectationes obscurare, aut infirmare. Pergam porrò, Quirites, ut instituí. Itaq; pugnandum mihi cum esset aduersus tot duces, tot exercitus, necessariò fuit faciendum id, sine quo pugna nunquam pugnatur. Varius fuit belli Mars, incerti casus, & fortuiti. utrinq; fuit ferrum, utrinq; uiri, utrinq; corpora humana. obierunt, quos sua sors ad id fati genus adigebat: & ex meis multi, & ex aduersis partibus multi. Ingressus urbem, eam non manifestis solum hostibus, sed occultis etiã liberaui. At proscriptio mihi magnũ odium conflat, magnam meorum ciuium inuidiam. O miseram prorsus conditionem, & perquàm acerbam, Quirites, & administrandæ & cõseruandæ reipub. cùm id quod agitur, omnes uident: consilia, rationem, finem, atq; exitum rei destinatum pauci considerant, pauci intelligunt. O quàm est, Quirites, facile de gubernãda rep. domi, in ocio, ad foculum, cum liberis, cum uxore, cum amiculis disserere? quàm placide omnia illic administrantur? quàm bene linguæ clauo etiam in maximis fluctibus & summa tempestate nauẽ gubernamus? At quanto aliud est, hic in publico manus admouere gubernaculis? Illi tam periti ac gnaui gubernatores in quiete, in umbra, si huc ad solem atq; harenam prodirent, quantis tenebris circunfunderentur? ut noua ipsis & insolita uiderentur omnia? ut concíderent animis? Vellem homines considerarent atq; expenderent, Quirites, quàm illa proscriptio fuit necessaria. primum, quia in ea non continebantur, nisi pestes & prodigia, quibus omnibus hæc ciuitas purgata & expiata est. Deinde, quod mihi etiam inuito, & repugnanti, ad militum fidem (qua una & huius imperij, & salus nostrorum omnium nitebatur) continendam & stabiliendam, expressa atq; extorta est. Voluissetis, ut ego illos ita exasperassem, omnia negando, ut aduocato ex illis nefarijs in Italiam ducibus, quod etiam dicere abominor, ut de suo corpore & numero creato, cum quo bona & fortunas omnium esset pactus, qui uobis omnibus atq; huic urbi direptionem, cladem, exitium animo agitaret, audacia minaretur, armis & impia manu ferret. bellumq; iam tum non cum ciuibus fuisset gerendum, sed cum Gallis: atq; ijs, qui nõ hanc urbem sedem hominum, sed spelæum aliquod ferarũ esse putauissent. Nam qui obiectant, Cur

impera-

imperatoria ſeueritate non coërcebam exercitum meum? næ hi ſunt homines feſtiuiter militares, & lepidi imperatores. Nullos ego audiui, Quirites, melius imperantes, quàm qui hic in foro de rebus omnibus diſſertant, & ſeditioſe aduerſus ueſtros imperatores uos exagitant. quaſi ullus imperator hac ætate ſeuerius tractauerit, & imperioſius ſuos milites, quàm ego. Viciſſem in Græcia? redijſſet unus ex militibus, quos hinc eduxi, ſi paulo indulgentius eos in caſtris habuiſſem? quid illic uicit, niſi ſeueritas diſciplinæ militaris? quum ne ſegnes ceſſarent, manuſq; ocio torperent, ea illos opera exercere imperaui, quibus aciem & prælium præferebãt. duratumq; illa patientia militẽ, promptumq; ad imperata exequenda eduxi ad pugnã, & docui tot milia hoſtium primũ non timere, deinde uincere, fundere, fugare. At hoc noſtro tempore diſciplina illa maiorum tetrica & dura, Quirites, magis cogitanda atq; optanda, quàm ſperãda eſt, duntaxat hic domi, & in Italia. quam diſciplinam totam conſenſus huius ciuitatis inuiolatam tuebatur ac conſeruabat, nunc in tot ciuilibus diſſenſionibus, quem putatis fore tam obedientem militem? qui, ſi à te durius hic tractetur, pareat imperatis: & non ſibi protinus aliũ quærat imperatorem, qui pro mercede oblati imperij militi permittat latrocinari, & quoduis flagitiũ ſcelusq; impune deſignare? Quum nondum eſſent nota bella ciuilia, & pietas patriæ charitate filiorum antiquior eſſet, tunc imperator tali milite utebatur, qualem ipſe finxiſſet. Nam ſi is à ſuo diſceſsiſſet imperatore, deſertor ſignorum & patrię, ad quẽ confugeret ciuem non habebat, apud quem non lueret ſceleris ſui pœnas. ad externos hoſtes magno cum periculo, & ſumma iactura eundum erat. Nunc uerò cum etiam aduerſus patriam ſerui à ciuibus concitentur, præmio eſt ſuum imperatorem deſeruiſſe. cumq; plures hic ſint imperatores qui militibus egeant, quàm milites qui imperatore, quam nõ mercedem paratus erit imperator ex his aliquis dare exercitui, ſi ad ſe transfugiat? Hic mihi aliquis, Quirites, tacita cogitatione obijciat, ego quid de militibus Scipionis & aliorũ fecerim, qui ad me confugerunt. Quid ergo is conſuluiſſet ſanctus inſtitutor diſciplinæ militaris? ut illis ad me uenientibus ita reſpondiſſem? Redite milites ad ueſtros imperatores: ne illos deſerite, neu ueſtra ſigna, & caſtra. ferte arma in me, in ciues ueſtros, in patriam. pergite in ſcelere ueſtro, quà cœpiſtis: date bonam & fidelem operam, ut ciues ueſtros cõtrucidetis, patriam euertatis. Hæc potius erant dicenda, & cum his uerbis erant ad ſuos imperatores remittendi uincti? An non uidetis milites illos pœnitentia ductos tam nefandi criminis, ad meliorem mentem redijſſe? & arma quæ contra patriam acceperant, in utilitatem illius conuertiſſe? ita ut amentia cum illis ſuis ducibus, & furore acti exierint: iudicio, ratione, meliore conſilio, dijs iam tum huic ciuitati benignioribus, ad me, qui ferrum pro patria ceperam, ad conſenſionem totius Italiæ, ad ſalutem patriæ reuertiſſe? Vtinam omnes exercitus ſine cuiuſquam ciuis iactura, ita potuiſſem ad pacem concordiamq; reuocare. non fuiſſem ueritus, quancunq; ignominiæ notam meis inimicis illi meo tam præclaro facto inurere libuiſſet, ſiue proditorem me, ſiue ſollicitatorem & corruptorem exercitus alieni appellaſſent, modò unica mea infamia tot ciues ſanaſſem & cõſeruaſſem. Videtis, Quirites, dandum fuiſſe aliquid neceſſariò ijs, quibus ſolis ſalus huius reip. continebatur, & fulciebatur. Accedit huc, quòd ij, omnes, quos interfici iuſsi, impuri atq; immanes latrones & patricidæ erant, homines flagitijs & facinoribus obruti: quibus, ſi non armis cecidiſſent meis, in iudicijs & foro (ſi modo leges ullæ & iura ualuiſſent) cadendum erat, tota uita, & omniũ præiudicijs damnatis, partim indiſſolubili ære alieno, partim rapinis, quibus ſeſe in perturbatione illa reipublicæ explerant, partim ſtupris & incœſtis, partim latrocinijs & cædibus, magnaq; capitalium ſcelerum ui ac multitudine. Ac expectaſſem quidem, Quirites, ut eſſent de illis quæſtiones legibus habitæ, niſi maior illa fuiſſet colluuies, quàm quæ tam turbulentis temporibus, & omnium animis concitatis ac commotis, in carcerem includi, in forum adduci, ſtare in iudicijs, iudices atq; ſententias reuereri potuiſſet. Ita ad opprimendum tam latè patens, & quotidie longius ſerpens graſſansq; malum, ut homines iudicio & conſenſu totius ciuitatis damnati, iudicium aliquod, qualecunq; tandem eſſet, non ſubterfugerent, nec illa corruptiſsimorũ ciuium peſtis, in uenis, & uiſceribus reipublicæ diutius hæreret: ad hos perterrefaciendos, Quirites, ut metu compri-

merentur, qui flecti patria charitate non poterant, de consilio nobilissimorũ hominũ & principũ huius ciuitatis ad cõsuetos duodecim fasces, alteros duodecim adieci. quemadmodum ad refrenanda scelera, ueteribus supplicijs noua & grauiora legibus statuuntur: ut seueriores sese leges præbeant, glisscente hominum impudentia, & licentia male faciendi. Itaq; priscis illis modestissimis uiris, Quirites, non duodecim modò, sed duo fasces suffecissent. imò nullis erat opus: quum probitate, uerecundia, casta educatione, generosa indole, puris & sanctis ciuitatis moribus continerentur. Vt neq; hoc tempore bonis uiris sumuntur illa in potestate terribilia, qui legibus, nõ metu aut necessitate parent, sed moderatione, ciuilitate, indole, moribus. quia sic ageret, sic uiueret, etiamsi nulle essent late leges. malis tantum ostenduntur: quibus, ut nunc sunt tempora, & hominũ corrupti mores, nondum satis terroris centũ afferunt fasces. Inuitus eloquar, & euulgabo magnũ imperij mysterium: quid non expedit cognitum esse omnibus. non dubito enim quin adsint in hac cõcione, propter quos eam rem oporteat celari. sed huc me adigunt iniqua de meis actis iudicia: & iniusta atq; importuna inuidia, quæ felicitatẽ & potentiã indiuiduè comitatur. Quæso uos, uos Quirites, quid est XII. addi fasces? an imperium ideo fit durius? an grauius? quasi uerò punire illos possit dictator XXIIII. lictoribus comitatus, quos XII. non posset. aut non omnes ciues pro satellitibus & lictoribus sint magistratui, quum ad uindicanda aut reprimenda facinora XII. illi, aut sex etiã moribus constituti, nõ sufficiunt. Quo mense consul fasces non habet, accensus eum sequitur. num ideo minus potens? aut si praui & facinorosi ciues coërcẽdi ab eo & puniendi sint, deerunt ei lictores? & non potius id munus subibunt, quotquot occurrent? quotquot ipse implorarit? Quocirca nec potestati quicquam insignibus accedit: nec ea bonos grauãt, nec sapientes terrefaciũt. Tantum pauor ad malos crescit: quo solo audacia cohibetur, & effundenti se impudentiæ habenæ contrahuntur. Illud uerò ad ciuitatem propugnandã ualidius, quod lege sancitum est. Nam uir clarissimus & summis uestris beneficijs affectus, suisq; maioribus dignus Lucius Valerius Flaccus interrex legẽ tulit, ut dictatori liceret, quem uellet ciuium, indicta causa occidere. omnia quæcunq; fecisset, essent rata. Reuera lex in illos lata est, qui magnis uniuersi populi præiudicijs conuicti iam & cõdemnati erant. Quos quid attinebat causam dicere, quam nemo ignorabat? quũ eis omnibus essent ipsorum crimina cõperta, ac manifesta, qui illos uel de nomine solo norant. In ipsos, inquam, lex lata est. Sed ne tergiuersatione iuuarentur, inualescente in hac republica indies illa sentina flagitiorum & scelerum, cum proiectissima impudentia, sine legum, siue imperiorum uerecundia, diuturna impunitate confirmata, infinitè dictum est, Quem uellet ciuium. ne simul lex modum aliquem fecisset, nullus faceret. Neq; enim ullum ea includere tunc uisa fuisset, & moderatè nimis dicta perinde esset, ac nõ lata. Quanquam nec ea quidem noua lex est, sed antiquissima. Ita enim uidemus moribus tot seculorum in hac republica receptum, usu confirmatum, ac comprobatum, ut Dictator regius sit magistratus, in difficillimis reipublicæ creatus temporibus. sine prouocatione: quodcunq; iusserit, ius ratumq; sit. Quare non hæc noua reperta lex est, sed uetus consuetudo renouata. aut potius, quod prius more & instituto maiorũ erat traditum, iusta nunc & scripta lege comprehensum & sancitum est. Quorsum spectabat tolli prouocationem, si non quicquid statuisset, ratum erat futurũ? Ergo hinc aliò prouocaretur? nec alia potestas esset dictatoris, quàm cõsulis, nomine mutato. Quum Cincinnatus dictator Seruilio Halæ magistro equitũ imperasset, ut suis uerbis Sp. Melium ad se uenire iuberet, isq; Melium dictatoris iussa detrectare cerneret, hasta illum (quam in manibus fortè habebat) trãsfodit & confecit, ciuem Rom. gratiosissimũ populo, cui aliud non obijciebatur crimen, nisi quòd nimis à plebe diligeretur. Seruiliusq; quum dictatori, quæ acta essent, renunciasset, ab eo pro concione laudatus est, satisq; populo id fuit, eam necẽ à dictatore approbari, & pronunciari esse pro repub. nec suo iniussu patratam. Ac ego Hercules, perditissimos istos ciues, qui obierunt, ita inuitus iussi necari, ut ne unum quidem fuerim interempturus, si scelera, si facinora, si turpitudinem, si uitam illorum ulla uel mediocriter incolumis respub. ferre sustinuisset, nam me ad seruandos non dico solum ciues meos, sed exteros quoq; esse propensum, docu-

dõcumento eſſe poſſunt Athenæ ipſæ: quæ quum multis laboribus oppreſſæ & oppugnatæ à me imperito non armis ſolum, ſed conuitijs etiã uirulentis, & intolerandis contumelijs, tandem uirtute mea ac militum expugnatæ eſſent, eam ciuitatẽ quum iure potuiſſem diripiendam & incendendam militibus tradere, omnesq; ciues illius captiuos uendere, peperci tamẽ ei. Quòd ſi hominibus eiuſce urbis in qua expugnanda tam multa eramus ego & exercitus meus perpeſsi, moleſta ſanè & dictu aſpera: tamen propter literarum neſcio quod ſtudium, & ueterem ſapientiæ exiſtimationem, ignoſci imperaui: quanto magis, ſi commode fieri potuiſſet, ſeruaſſem ciues meos quamlibet turpes ac facinoroſos, & meruiſſem libenter alteram ſiue obſidionalem ſiue ciuicam coronam, memor dulcedinis illius laudis & gloriæ, quam cepi, quum me legatum Marſico bello ſeruatus à me & liberatus exercitus obſidionali corona ad Nolam donauit? Verùm aliter à me liberari, & conſeruari patria non potuit. Doceat aliquis, potuiſſe melius ac mitius fieri: & de me ſumatur quod cunq; uiſum fuerit ſupplicij. nullum recuſo. At Lucretij Aſellæ mors mihi ab inimicis obijcitur: quẽ ego à L. Bellieno interemptum declaraui, meo iuſſu cæſum eſſe, hominem populare, & ſuis ciuibus gratum. Obſecro uos per maieſtatem huius imperij, Quirites, nolite de tota re ex ipſo quem uidetis euentu iudicium ferre. perpendite cauſas, conſiderate rationes, æſtimate conſilia. Non poterit ulla eſſe tanta inuidię procella, quę me ita de hac mente deturbet, ut pœniteat me patriam ſeruaſſe. Non quæram excuſationes, ut ſatisfiat omnibus, etiam inimicis & perditis ciuibus. Satisfactum bonis abunde puto. hoc mihi ſufficere poteſt, & debet. Non utar longa oratione ad minuendum crimen, ad mitigandam inuidiam. Nullum eſt ſcelus, inuidia ſit tanta, quantam uoluerint inimici. Parum laboro, quoniã aliter fieri in manu mea non eſt, rem ſolam, nullo munitam colore, accipite: Dico, Quirites, Lucretium Aſellam & meo iuſſu cæſum eſſe, & iure cæſum eſſe. qui niſi fuiſſet turbator quietis, molitor rerum nouarum, nunquam eum interfici imperaſſem. Deſinant per deos immortales inimici inſultare noſtris doloribus, ac damnis. Ecquis omniũ mortalium, Quirites, maiorem accepit ex morte illius iacturam, quàm ego? qui uſus eram eo milite, & forti, & ſtrenuo, multisq; in periculis fideli: quẽ unum ad magnos & difficiles caſus ſolatium mihi, atq; ſubſidium deſtinabam. Peſsime profectò ſentiunt de L. Sylla, quotquot eum putant in tantam ueſaniam furoremq; ueniſſe, ut talia ſalutis ſuæ præſidia, ſine maximis & neceſſarijs cauſis, ſublatum eat. Fuit Aſella, Quirites, uir manu promptus atq; ſtrenuus, ſed qui ſuam fortunam ferre iam non poſſet. Quòd ſe uſus bono & fideli amico multis in negocijs eſſem, idcirco putabat ſe non ſolum legibus & iure non teneri, ſed etiam eſſe ſupra leges omnes & iura. Legem tuleram, ut ſcitis: ſeu potius ex XII. reuocaram ueterem: Ne quis niſi per honorum gradus ad conſulatum poſſe euehi, neue eundem magiſtratum niſi decem intereſſent anni quis caperet. Legem antiquam iam inde à Decemuiris latam, quis ueſtrũm non laudauit? Nec magis legem recepiſtis, quàm ueſtrorum maiorum prudentiam ſuffragijs ueſtris & conſenſu comprobaſtis. Legem eandem nunc denuò paratus ſum rogare, & ueſtram ſententiam iudicium q; datis ſuffragijs expectare, ſponſione cum quouis homine facta, ſi ulla tribus ex XXXV. abrogarit, nõ illam ſolum, ſed aliquam ex Cornelijs de ſumptibus, de ſicarijs, de ueneficijs, de religionibus, de iudicijs, de prouincijs. Petebat Aſella, eques Romanus, conſulatum ante præturam, ante quæſturam. admonui nõ ſemel hominem, atq; hortatus ſum, ne ipſe primus populi legibus & decretis contrà iret: ne non tam ille, quàm ego contemnere ac perfringere leges, quas ipſe tuliſſem, uiderer. ea enim quæ ipſe faceret, fretum potentia mea omnes facere credituros. Ille inſolentior mea familiaritate factus, & me & uos, Quirites, & ueſtras leges, moremq; maiorum pro nihilo duxit. Hominem qui id crimen commiſiſſet, habita priuatim inter communes amicos quæſtione, puniui: nolens quenquam eſſe in hac ciuitate potentiorem, quàm leges, quàm ueſtra ſcita & iuſſa, maluiq; orbari & carere amico, & periculorũ ſocio, quàm quiete ciuitatis, quæ cuſtodiendis legibus continetur. Quocirca miror inimicos meos tam eſſe inuidia ac furore occæcatos, ut mihi pro crimine obiectent, quod inter cætera mea acta facit ad laudem & gloriam meam non mediocrẽ, quòd uidelicet libertas & dignitas ueſtra potior mihi atq;

antiquior clariſsima amicitia fuerit. Atq; hæc quidem ſunt, Quirites, quæ, ipſe egi. Au dite obſecro iam eorum, quibus cum pro patria bellum geſsi, egregia facinora, & de quibus paulo antè ſumma quadam attigi perpauca: tantum ut ordine ipſo ad mea peruenirem. nunc aliquanto explicatius quàm antea de illis ediſſeram, ut conferre poſsitis hæc, quæ modò audietis, cum ijs ob quæ in tantam ipſe inuidiam uocor. Neq; uerò nouí aliquid dicam: ſed ea quæ omnes uel uidiſtis, uel audiuiſtis, mecũ recognoſcetis. Pleraq; tamen præteribo. quippe quum nec omnia perſequí ſit animus: nec poſsim quidẽ, ſi uelim maximè. tum propter infinitam multitudinem, tum etiam quod non omnibus ipſe interfui, nec ad me ſingula perferri potuerunt. Vnuſquiſq; dum breuiter, quę noui, percurro, omiſſa per me, quibus & ipſe interfuit, cũ animo ſuo repetere ac reputare poterit. Ac primum quidem totam illam luctuoſam & calamitatis plenam Saturnini Glaucíæq; tempeſtatem à C. Mario excitatam prætermitto. Dixi iam de importuna petitione imperij, cum priuatus per nundinatum illum Tribunum plebis, Conſules pop. Ro. dignitate, imperio, prouincia, cõtra ius omne fasq; ſpoliabat. quo tempore ſatis habuimus ego & collega meus, iniuriam à nobis depellere, ipſo in uoluntarium exilium euadere permiſſo. Proficiſcens ad Mithridaticum bellum, nihil aliud à Cinna ſum deprecatus & pactus, quàm ne quietẽ pacemq; huius ciuitatis turbaret: ne Italiam interſe committeret, bellum grauiſsimũ ſuſcitaret. Ille oblitus ſuæ dignitatis, oblitus ſuorum ciuiũ, oblitus deorum, qui fidei & fœderibus præſunt, inuidens ſuæ patriæ ocium & tranquillitatem, quam ego pepererã, hanc urbem primum diuexauit: à qua uirtute ſui collegæ expulſus, Italiam totam in ſeditionem & bellum concitauit, reuocato ex Africa Mario. qui efferatus exilio, conuocatiſq; turpiſsime ac crudeliſsime ad bellũ contra ciues ſuos ſeruitijs, libera corpora barbaræ ſeruorum rabiei, fœuæ libidini, atq; ſtupris obiecit. Hoſtiam primum immaniter diripuit: dehinc Antium, Ariciam, Lauiniũ, colonias noſtras lacerauit, & populatus eſt. poſtremò hanc urbem hoſtiliter cepit: & de ea, in quam nullum crudelitatis genus prætermiſerat, uelut de Cymbrorum aut Iugurthæ patria triumphauit. Reducite quęſo, ſi abſq; intolerabili dolore & animi cruciatu poteſtis, in memoriam, qui fuerit Marij animus: quę mens: qui uultus: qui etiam in lætitiam mœrorem, in miſericordia minas & atrocitatem prę ſe ferebat: quum is tacens, toruumq; intuens, magnamq; huic ciuitati machinans perniciem clademq;, tribunali Cinnæ aſsideret. rogatusq; à Patribus Conſcriptis, ut fœderibus ſubſcriberet, urbemq; ingrederetur, riſu ma ligno & ordine ampliſsimo & tota patria ludibrio habita, neutrum exulibus licere reſpondit. O fatalẽ huic urbi ſenem. quũ tantam in ciues ſuos animo & cogitatione crudelitatem uolutaret, leges & iura, & morẽ ciuitatis, & modeſtiam animi, & ciuilitatẽ memorabat: ſeq; bonum ac frugi, & legibus obtemperantẽ ciuem ſimulabat. non quo talis eſſe crederetur: ſed ut iura, leges maiorum, mores, inſtituta, libertatem, publicum conſilium, ordines, uniuerſam patriam derideret, omnibusq; exitium & interitũ unus cõminaretur. Conuocatus eſt raptim per Tribunum plebis populus, ut comitijs centuriatis de reditu Marij lex ferretur. O felicem hanc rempub. ſi ſuarum cladium non meminit: impiam, ſi meminit, & ſuæ liberationis beneficium non agnoſcit. In multitudinem inermem Marius & Cinna, geminum in fœuitia par, impetum à militibus fieri iubent: & nõ ſecus mactari, dilaniari populum, quàm ſi manus luporum in pecorum gregem inuaſiſſet. Rogo uos, num fœminis reſpectus ſexus, num pueris miſericordia imbecillitatis, num ſenibus ætatis reuerentia, num ſacerdotibus religio ulla profuit? Nunquid plebẽ ſua libertas, nunquid ſua Equites uirtus, nunquid Senatũ ipſum authoritas tutata eſt? An fuit ulla uerecundia patriæ? an ulla maiorum noſtrorũ legumq; memoria? Obtruncatur media in urbe conſul pop. Rom. collega Cinnæ ab ipſo Cinna, illis ipſis inſignibus ornatus, quæ noſtri maiores non tantum ueneranda, ſed ſacroſancta quoq; eſſe uoluerunt: illis ipſis inſignibus, quæ extremi populi barbariſsimæq; gentes reuerítæ ſunt, quæ reges ipſi adorarunt. Bellum aduerſus me Conſul geſsit Scipio: quem ego quum uiciſſem, ac penes me haberem, quòd eum aliquam ſpeciem conſulatus uidebam præferre, non ſuſtinui necare, non in carcerem ducere, non apud me ad afflictionem & contumeliam ſeruare, non ire in exilium iuſsi: ſed ipſum cum filio ſuo liberũ quoquò uel-

let abi-

let abire permiſi. Hæc animis omnium iam exciderunt. & nefarius ſum, quòd non potius meum illi iugulum latusq; nudaui. Certe Cinna in ipſa urbe collegam ſuum, non ſe commouentem, contempta & calcata maieſtate ſummi imperij occidit. ego in caſtris Conſulem contra me gerentẽ arma ſeruaui. Sed quid de Octauio loquor? in quem po terat aliquod uideri iuſtum Cinnæ odium, quamuis reuera eſſet iniquiſſimũ. nam quic quid egerat, Senatui ſemper & ueſtris decretis obtemperarat. Quęro tamen: Cornelius Merula quid commeruerat, homo innocentiſsimus, atq; ſanctiſsimus conſul, latroni illi ſcelerato, libero ciuitatis cõſenſu ſuffectus Flamen dialis, quẽ uel uerbo uiolare grande nefas eſt? At iſte quietiſsimus & optimus uir, uenas ſibi incidere cõpulſus eſt. Cuius tanta fuit prudentia & pietas, ut quum non liceret religione moreq; maiorum Flaminẽ dialem, apice illo & flãmeo opertũ, uitam finire, mœroriſq; tenebris obruta penè mens eius eſſet: imò tam uicina morte profligata, & cum ſanguinis effluxu eiecta: extremum tamen ſenſum religioni reſeruauit, caputq; ut ualuit detexit. Dij immortales, ne ueſtris quidem ſacerdotibus atq; aris parſum eſt. Iupiter urbis huius & imperij ſtator, in cella tua Flaminis tui moribundi cruore reſperſus es. Miſerum me, qui importunis quorundam calumnijs hæc funera ciuitatis maximo cum ueſtro meoq; dolore & cruciatu animi referre, & acerba illa uulnera renouare cogor. Occiſi ſunt duo fratres C. & L. Iulij Cæſares, occiſus Attilius Seranus, P. Lentulus, L. Craſſus, M. Antonius, conſulares omnes. quæ lumina ciuitatis? quæ columina Senatus? quod præſidium? ex quibus conſtitutũ Senatũ, uere dixiſſet Cyneas ille Pyrrhi legatus, ex regibus conſtare. Tum illud de L. Catulo, dij immortales, quale fuit? quàm acerbũ patriæ, quàm graue bonis omnibus, quàm funeſtum authoritati Senatus? quũ totus penè ille ordo Marium obſecràret ſupplex, ut eum uirum ſaluum eſſe uellet, qui ipſius aliquando fuiſſet collega, cum quo maximas res geſsiſſet, ſine quo triumphare noluiſſet: quem iam mortuum, fieri ſi poſſet, deberet ad uitam reuocare, & patriæ reddere. ille inſita pertinacia & obſtinatione animi aſpernatus totum Senatũ, ſpreta & contempta dignitate clariſsimi uiri, moriendum eſſe reſponddit. qua uoce nulla poſſent excogitari ſatis digna ſupplicia, cum qua ſpiritum illum teterrimum, & immaniſsimam animam efflare debuiſſet. Tum ille uir, quo meliorem non uidit hæc ciuitas, ignominiæ & ſuperbis Marij contumelijs ſe ſubſtrahens, accenſis ſe carbonibus ſuffocauit. Cui uacauerit enumerare Senatores omnes, equites, plebeios, qui à Mario interempti ſunt? quum ille militibus ſuis ſignũ dediſſet, ut quencunq; uel non ſalutaſſet, uel ſalutantẽ non reſalutaſſet, extemplò cõfoderent. O ue re ſignum hominis, cuius nõ referret, qui ſui ciues occiderentur, modò ſe illorũ cruore ſatiaret, & totã huius ciuitatis uitam extingueret. hoc ſigno interierũt innumeri, inter quos Senator pop. Ro. C. Arcarius etiam, Marij amicus. O tempora illa funeſta, ô infelices matres, quæ in id tempus pepererũt: miſeros ſenes, male uſq; in illam ſeruatos diem. Circumcurſabatur tota urbe, Quirites, iuſsis & occidi & occidere. erat amariſsima & luctuoſiſsima ſpecies illorum fugientiũ, latitantium, ſpelunculam aliquam & latibulum quæritantium: horum inſectantium, trahentium, raptantium, cædentium, obtruncantium. Ciuilis cruor uicis omnibus profluebat. iacebant ubiq; corpora cæſorum, & calcabantur. quæ etiam lapides ipſos in ſui miſerationem excitare potuiſſent. eadem mox in Tyberim abiecta, fluminis curſum atq; impetum auerterunt. Senatores Bebium & Numitorium, unco carnificum per medium forum tractos, uidiſtis. & Bebius ſine ferro, ferarum ritu, inter manus carnificum laceratus & diſcerptus eſt: ut tam barbara in Senatorem immanitas, ciues aliquot adegerit, ad Marianis in ſuo Bebio gratiam referendam. Sequitur nouus annus, Cinna & Marius ſine ſuffragijs populi, ſine authoritate Senatus cũ incredibili omniũ ordinum gemitu & planctu, confecta ſenio & luctu tota ciuitate, conſules ſe ipſi creant: obtritis & oppreſsis legibus, ſenatu, populo, libertate. Marius quo die magiſtratum inijt, ut eodem omine auſpicaretur dignitatem, quo ſibi pararat, Sex. Licinium ſenatorem pop. Rom. de ſaxo deturbari iuſsit. ut illi deo ſacra faceret, qui hoſtijs humanis & cruore Romano propitiatus, conſulatum ipſi ſeptimum tribuerat: quòd tam multa ciuium millia interfeciſſet. Illumq; magiſtratum, quem maiores noſtri ad conſeruandos ciues inuenerant, ipſe à ciuium pernicie auſpicatus eſt: &

quo die ne conuicium quidem fugitiuo fieri moris esset, ipse Romanum senatorem innocentem contumelia morteq; affecit. Atq; his quidem tantis, tam nepharijs sceleribus obrutus & contaminatus Marius, paucis post diebus tandem moritur: magno cum dolore, ut ferunt. quòd non licuisset ipsi, eos quoq; qui ad me confugerant, delere. Releuati, & recreati omnes ciues erant: Vrbs ipsa tanquam ingenti & letifero liberata morbo, respirare, & lucem intueri uidebatur. Ego qui iam reditum ad liberandam patriam parabam, sperabam fonte illo mali sublato, reliquos ciues animos mentesq; ciuiũ acceptu-rum. Ac pro uno Mario (cuius etsi magna erãt flagitia, senex tamen in hanc urbem memoria beneficiorum ita occæcabat homines, ut nondum tanta mala cõmeruisse uideretur, quanta bene demeruisset) exurgunt repente Norbanus, Carbo, Scipio, Brutus, Sertorius, Perpenna, Fimbria, & Marius iunior, sæui leonis sæuissimus catulus, homines iuuenes, feroces, audaces, seditiosi, temerarij, crudeles, importunissimi huius ciuitatis & Italiæ totius hostes, quorũ tam impura & impia fuere facinora, ut Marius senex mansuetissimus atq; lenissimus existimatus, & desideratus sit. Quemadmodum de Siciliæ tyrannis narrãt, in quibus sequentium importuna & intolerabilis crudelitas efficiebat, ut superiores, & optimi uiderentur uiri, & desiderarentur. Euertebat Marius senex patriam, sed quam seruarat: & quos à Cymbris trucidari prohibuerat, trucidabat ipse. Hi uerò alij res suas à pernicie patriæ incipiebant: & quũ nemini salutem attulissent, omnibus cædem, exilium, cladem, pestem afferebant, plebem irridebant, Equites habebant ludibrio, Senatum opprimebant ac fugabant. Fit ad me in extremis terris pro hac republica belligerantem, principum & bonorum omnium concursus. Senatus quidam esse iam meis in castris uidebatur. si qui in Italia remanebant, unica mei aduentus spe reficiebantur, ac refouebantur. ea recreati perdurabant. quandiu illa superesset, nondum relinquendã sibi esse uitã arbitrabãtur. Me infelicẽ, quod hoc scelus me coëgit fortuna committere, quòd non posthabitis rebus omnibus, opem continuò, ac salutem patriæ tuli. Quid enim attinebat pro hac repub. bellum gerere? quæ breui tempore nulla futura esset. Verùm mihi id, Quirites, integrum nõ fuit. Nam si quod tum agebam, reliquissem, nec patriæ subuenissem, & Mithridates abire me libere nõ siuisset. Veni igitur, simulac potui, simulac licuit: expectatus quidem, & tardus, sed nõ omnino serus. Hæc enim omnia quæ uidetis, meo reditu conseruata sunt: quæ iam nulla prorsus essent. Neq; enim illi ciues solum suos internetione perdere coniurarant, ne quis esset, qui suis regnis, quæ inter se partiti erant, contrà ueniret, & obstaret: sed his muris, parietibus, templis, delubris, aris, bellum intulerant, incendium & ruinam minabantur. Prouidebant enim fieri non posse, ut stante ullo ciuitatis huius uestigio, regnare sibi qua in parte, & orbem diuidere uacaret. Carbo à Capitolio, pulcherrimo totius imperij opere, incendij initium fecit. quod templum iam inde ab Regibus extructũ, à primis illis Consulibus dedicatum: quod summa semper religione, per quadringentos annos ueneratũ cultumq; est: quod ne capta quidem hac urbe à Gallis est uiolatum: quod reliquias huius imperij fideliter tutatum est, nobisq; conseruauit: nunc impiorũ flammis conflagrauit. à Consule ignis subiectus est: qui ignem suo sanguine, si alia re non posset, restinguere debuisset. Vt intelligatis, Quirites, non modò contra uos suscepisse nefarios illos bellum & arma: sed contra parietes etiam, & tecta, contra templa, & Gigantum more contra Deos ipsos. Cum XV ducibus, huius communis patriæ capitalibus hostibus, magnisq; & numerosis illorum copijs bellum gessi. non credo illos ope aliqua, uiribusq; humanis potuisse uinci: deorum uirtute & ope, quibus illi bellum indixerant, uicti, mactatiq; sunt. Neq; uerò tantum ipse arrogauerim, & sumpserim mihi, Quirites, ut opera, consilijs, uirtute mea solum, tam multos & acres hostes uictos existimarim: dij omnipotentes, illos potestate & numine suo prostrarunt, atq; afflixerunt. Iupiter Opt. Max. sacrilegos illos & impios duces, sui templi incensores, fugauit, & insectatus est. cui pro tam impijs maleficijs continuas pœnas, & quandiu uixerunt dederunt, & nunc apud inferos sempiternas dabunt. Non inquam mihi tantum, Quirites, sumo, ut mea ope ac consilijs tam multa, tam uaria, tam difficilia bella confecta esse profitear. Pleroscq; uestrûm audisse non dubito, certe multi interfuerunt, quum me priore bello Mariano Posthumius

aruspex

ſpex omnibus notus, inimicos armis perſequi hortatus eſt. id Iouem extis declarare, ac iubere. Lucium Titium nouiſtis omnes. is mihi in Aſia de Mithridatici belli euentu ſollicito & anxio, uerbis Iouis uictoriam, quæ in illius manu ac poteſtate eſt, denunciauit, & promiſit. Idem, miles quidam ueteranus, ſanctus & innocens uir, ex legione ſexta retulit. addiditq́, recuperaturum me ex inimicorum manibus, multo illorum ſanguine, patriam, remq́ pub. inſtauraturũ. Imago numinis eadem utriq́ apparuit Tarenti, quum de bello deliberabundus ſacra facerem, Iupiter uitulino iecore, eodem Poſthumio interprete, magno me eſſe & pergere animo imperauit. Illius ductu atq́ auſpicijs, Quirites, non meis, libertatem recepimus, remq́ publicam. Ego manus tantum accommodaui, deorum & Iouis in primis ea laus eſt, ea gloria, qui ruens imperium hoc conſulcijt, ac ſtitit. ideo Stator eſt à Romulo maxima ſapientia, nec minore præſagio nuncupatus. Mihi ſi quid debetur, id non maius eſt, quàm quod legato ſolet, aut operis alicuius adminiſtro tribui. Fuit etiam mea dux ipſa Bellona: cui ſedem in arce meritò noſtri maiores attribuerunt, quod ipſa, deusq́ Mars, parens conditoris huius urbis, præſides bellorum, hunc populum imperiumq́ ſemper fortunarunt. Quæ eadem Bellona, Quirites, multis audientibus nunciari ſuis uerbis per quendam è familia L. Pontij, uiri fortiſſimi, iuſsit, ſe meorum itinerum ducem atq́ adiutricem futurum. properarem ad urbem uenire, ut à flamma & incendio pulcherrimũ orbis terrarum templum liberarem, quod ad pridie nonas Quintileis eſſet deflagraturũ. idq́ ita, ut uidiſtis, factũ eſt. Copiæ erant meæ, fortes illæ quidẽ & exercitatæ: ſed ſi cum tot exercitibus, quot in patriæ excidium coniurarant, conferantur, exiguæ atq́ imbecilles. Vicimus ergo quoniam pugnabant nobiſcum, & pro nobis, patria, bonorum ciuium uota, pietas, religio, libertas, innocentia, pudicitia, fides, æquitas, bona mens, honeſtas, quicquid eſt uirtutum, deniq́ Dij ipſi immortales. pro illis uerò, & cum illis parricidis, petulantia, libido, furor, fraudatio, immanitas, cædes ciuium, caſus, & ruina huius urbis, impietas, quicquid deniq́ eſt uiciorum & ſcelerum. ita ut illa tanta bona ſine exercitu & armis, hæc iſta mala totumq́ exercitum amentium & impiorum hominũ ſuperaſſent, profligaſſent, oppreſsiſſent: & ipſi dij immortales maieſtatem ſuam lęſam inultam eſſe non fuiſſent paſsi. Non abutar, Quirites, humanitate ueſtra, qua me tam patienter de huius reip. cladibus narrantem tamdiu auditis. Non enumerabo mala, quæ Carbones illi, & Norbani, & Marij, huic ciuitati & patriæ ſuæ intulerunt, propè infinita: quæ & uos audire, & me recenſere, impediret dolor. Non uulnerabo animos noſtros illorum temporum cõmemoratione. Sileatur igitur, quod Marius ſenex, & Cinna, in unũ ſeſe annum cõſules, ſine ſuffragijs populi, ſine authoritate Senatus crearunt: Cinna & Papyrius Carbo, in duos. qui Cinna diutius ſi uixiſſet, uos Quirites ius creandorum ſuffragijs ueſtris conſulum amiſiſſetis. morem ille induxiſſet, ut ſe ij crearent, qui plurimum poſſent. Mortuo Cinna, Norbanus & Carbo, Marium iuuenem, contra leges omnes ueteres & nouas imperitum & furioſum adoleſcentem, uix annos uiginti natum, per uim conſulem fecerunt, cum ſumma omnium ordinum inuidia, ingenti mœrore & planctu recordantium, cuius patris eſſet filius, quos animos tam funeſtos huic reipublicæ gereret, quantum anhelaret ſcelus, quam minitaretur peſtem. atq́ omnes furioſus ille iuuenis fefellit. Nam quamuis nullus eſſet, qui non illum perniciem & extremam huic reip. calamitatem allaturum timeret, ipſe tamen expectationem cunctorum uicit, ac breue intra tempus multo euaſit immanior atq́ intolerabilior, quàm omnes ipſum fore pertimuerant. Nã paulo antequàm ad Sacriportũ armis eſſet mecũ decertaturus, uoluit eiſdem dijs ſacra facere, quibus pater ſuus: illis nempe, quos dixi gaudere & placari ſanguine & hoſtijs humanis, corporibusq́ ciuium Rom. tum ne nihil omnino deſignaret eorum facinorũ, quæ animo iam diu cogitabat & deſtinabat, L. Damaſippo prætori, ſatelliti & adminiſtro furoris ſui imperat, ut per ſpeciem cõſulendi coacto Senatu, totam nobilitatẽ intra temporis punctũ contrucidatam tollat. Exequutus eſt bonus miles imperatoris iuſſa ſui: nullus q́ fuit in urbe nobilis, qui nõ eadem hora nephandiſsimis illis armis occideret. O Valerij, ô Cornelij, Horatij, Æmylij, Mutij, Claudij, Catuli, Fabij, Manlij, qui hanc nobis tam florentem rempublicã tradidiſtis, quam ueſtris laboribus, ſanguine, uita auxiſtis & firmaſtis:

in qua ſedes ueſtræ memoriæ, domicilium eſſet ueſtræ poſteritatis: ut ueſtra beneficia multum poſteris ueſtris opum, honoris, gloriæ, dignitatis pararent. En uobis in ea ciuitate, quam toties ueſtris conſilijs atq; armis liberaſtis & conſeruaſtis: En uobis, puer unus Arpinas, furore amens, cædē, incendia ſpirans & anhelans, nepotes omnes ueſtros non tanquam uiliſsima mancipia, à quorum cæde humanitas nō ſolet deterrere, ſed tanquam uictimas in ſolenni publico ſacrificio uno ſuo uerbulo mactat, progenies ueſtras nominaq; delet. Obtruncatus eſt ſanctiſsimus conſularis, Q. Scæuola Pontifex maximus, in ueſtibulo tuo Veſta mater: tuiq; ſanctiſsimi & ſempiterni ignes cruore Pontificis tui penè reſtincti ſunt. reſtincti fuiſſent, ſi ex tam ſenili & exhauſto corpuſculo ſatis ſanguinis effundi potuiſſet. Maiores noſtri Cn. Tremelio tribuno plebis mulctam dixere, quoniam illi neſcio quod uerbum parum honorificum in M. Æmylium Pontificem maximum exciderat. Scæuolæ autem, Quirites, nec reuerentia profuit illius auguſtiſsimi pontificatus, nec extrema ætas, nec conſulatus & ſummi geſti honores, nec uſu tantarum rerum collecta ſapientia, nec multa magnaq; in hanc ciuitatem beneficia, nec reſpectus ullus ſacrorum & religionis, nec locus ipſe ad quem uelut ad ſalutis portū confugerat, nec memoria in Marios ſenem atq; iuuenem meritorum. Scæuola enim, Quirites, ut Marium ſenem hoſtem ſua ſententia cenſeret, adduci nunquam à Senatu potuit. Iuuenem uerò Carbonē, me, nos omnes, & eos qui interierunt, per compoſitionē conſeruare uniuerſos uolebat & conabatur. Hæc eſt gratitudo patris? hæc filij? hanc illi Metellis, Catulis, Murijs optime de ſe meritis, hanc Senatui, hanc pop. Ro. pro tot collatis conſulatibus homini nouo atq; obſcuro, hanc inquā gratiam referūt? Mēne tantum ſcelus, tam inexpiabile nephas admittere, ut quum arma tenerē à patria data, tantas patriæ iniurias propter ullam futuram ingratorum ciuium inuidiam non perſequerer & ulciſcerer? teterrimo latrocinio non releuarem, & iam ruinæ proximam non fulcirem, & in priſtino ueſtigio & gradu reponerem, è manibus & faucibus latronum non eriperem? ſubiectum toti urbi atq; Italiæ ignem non extinguerem? nō dico cum tali exercitu hæc me fuiſſe facturum. Sed ſolus ipſe adiuuantibus dijs immortalibus, quicquid etiam uſquam eſt ſancti, æqui, pij, copias illas nefarias fudiſſem, & profligaſſem. aut certe illis reſiſtere, & meum unicum pectus opponere tentaſſem, ut Coclitem illum initio libertatis feciſſe perhibent. Sed dij immortales melius, qui & mihi meoq; exercitui talem animum ac uires, & Metellis, Pompeio, Craſſo, Lucullis, Philippo, Seruilio, Catulo, populisq; omnibus Italiæ talem dedit mentem, ut mecum ad dignitatem huius imperij, ad ſalutem huius urbis & reipub. conſentirent & conſpirarent: illasq; impias ſicariorum & latronum manus, uiribus, occidione, fuga, aut è uita, aut (quod proximum erat) ex Italia pellerēt. Ingreſſus urbem maius mihi ſubitò exoritur malum, quum hic ante Collinam portam, ſpectantibus uobis omnibus, adiuuantibus etiam & ſatagitantibus, de publica ſalute ſollicitis, conferre cum Teleſino & Samnitibus ſigna neceſſe fuit. in qua pugna non iam cum ciuibus mihi erat contentio, nō de principatu bonorum in hac repub. aut malorum certabatur: ſed Samnitium ne, an hæc urbs princeps eſſet Italiæ & orbis terrarum: hicne eſſet imperium mundi, an his diſturbatis & dirutis tectis, aris, focis, penatibus, templis, delubris, hac urbe funditus exciſa, deleto nomine Rom. imperium in Samnium transferretur. Quodq; ad Caudinas furcas miſsis ſub iugum Romanis legionibus propter ciuitatis huius concordiam perfectum non eſt, nunc per diſcordiæ ciuilis occaſionem perficeretur ante urbem ipſam. Et erat Teleſino fiducia huiuſce rei maior, quàm Herennio Pontio illi ſeni: qui carpento eſt in filij imperatoris delatus caſtra. non quòd tanta Teleſino eſſet prudentia, aut rerū uſus, ac Herennio: uel uires Claudio Pontio Herennij filio pares: ſed quòd tunc inuenti ſunt conſules, qui ſe pro patriæ ſalute ad exoluendam religione ciuitatem pro fœderibus ultro & dedi uoluere, & ut dederentur populum hortati ſunt. Nunc cōſules ipſi, ne pilus potentiæ ſuæ detraheretur, tollere imperium patriæ, ciues uniuerſos iugulare, hanc urbem & Italiam totam exteris ferisq; nationibus diripiendam & uaſtandam tradere parati erant. & ſic inſtituerant. Repuli ergo à uobis Quirites, ueſtris coniugibus, liberis, fortunis omnibus, furentes Teleſini & Samnitium mentes: facem illam in huius urbis incendium accenſam, in eorū domos & capita

capita conuerti.recuperaui remp. liberaui ciues meos, seruaui hoc imperiũ, patriam ex faucibus fati eripui. At horum omniũ memoria deleta iam est.usq; adeò sumus omnes in timore benigni, post timorem ingrati. Illud recordantur, quòd occidi eos iusserim, qui in uisceribus & uenis ciuitatis sanguinem absorbentes nostrum hærebant residui hostes:uti eadem opera præmium tam bene meritis legionibus persolueretur, & perditissimis ciuibus sentinaq; scelerum respub.perpurgaretur.quo sine metu & sollicitudine libera deinceps agere,& sibi restituta posset.O mors à dijs ipsis non in malum,quod multi credunt,sed in maximum sæpe bonum hominibus donata,quàm multa tecum affers meritò optanda, Marij,Cinna,Carbo, Norbanus,Telesinus,qui Ro.nomen extinguere conabantur:qui eiusce rei,quam cogitarant,maxima & horrenda iecerant fundamenta: quòd diem suum obierunt, inuidia carent, nihil putantur fecisse. ego, qui illos compressi, & repuli: qui ista omnia, quæ stare nunc uidemus, constitui & conseruaui, quiq; eos malos à quibus boni mactabantur sustuli: quod nonnullos sceleratos homines perdidi,ut boni omnes salui essent, quoniam uiuo,& in oculis meorũ ciuiũ uersor, habeor intolerabili odio,premor inuidia iniquissima.Poteram & ego in Marij regno uiuere honoratus. quippe meus consensus, & tacita comprobatio stabilimentum fuisset illius.Voluissetis,ut me uidente ac tacente,breui tempore urbem totamq; Italiam desertã illi ac desolata reddidissent.quum alios necarent,alij ultrò sibi mortem arcesserent, alij exulatum irent,ac suapte sponte solum uerterent,tanta mala fugientes.Nequicquam ego Quirites, tot præsentibus periculis, tot ærumnis, nulla salutis meæ habita ratione, tanta pro patria gessissem, quæ apud æquius iudicãtes inuidia sublata nulla obscurabit ætas,inuidiam fama & gloria sempiterna consequetur: si in grauissimo eius casu & extremo discrimine illi defuissem. An hoc postulabant & reposcebant beneficia erga me uestra,ut ego qui aliquid tum possem,causam ipse publicam desererẽ? Quis ergo susceperet? Inops aliquis de postrema plebe?an ratio meorum factorum,quæ ipse patriq; tanquam pignus meę in se pietatis dedi? Iugurtham post tam uaria bella nondum fractum, & ingens bellum reparantem,uinctum ego in castra Rom.perduxi,obiecto capiti meo multis periculis bello Cymbrico.Quis obsessum Mariũ liberarit, quis optima curatione & singulari prouidentia cõmeatuum exercitus nostri ne fame perirẽt effecerit, quis fuerit totum penè illius uictoriæ momentum,scitis omnes:non modò qui in illis castris fuistis, sed qui certos rumores nunciosq; domi audiuistis. Domui, ac imperio uestro magnam partem subieci earum gentium, quæ alpes & illam feritatem incolũt, quæ Italiæ & possessionibus uestris quotidie imminebat. In Asia quibus prælijs Gordium uicerim, quemadmodum Ariobarzanem regem uobis amicum uestro iussu in regnum restituerim, quo animo, quanta uirtute & strenuitate, dicerem fusius Quirites, si & de mea tanta gloria non sine suspicione iactantiæ dicendum non esset,& aliquem uestrũm ignorare existimarẽ. Tum & illud,quod ad me primum uestrum imperatorẽ legati uenere Parthorum,uestraq; signa & legiones mea opera adorauerũt. Bello sociali, quum Samnites consularem exercitum fudissent, Nolam coloniam nostram interempto L. Posthumio prætore in suam potestatem redegissent, Esserniam itidem coloniam occiso M.Marcello expugnassent,atq; occupassent,ego illam mihi depoposci gentem,cum qua decertarem, reipublicæq; iniurias ulciscens uirtutem meam declararem, ueram & perpetuam gloriam nancisserer, & boni ciuis officium patriæ approbarem. Samnites igitur primo prælio ita uici,ut bina eorum castra expugnarim. multis deinde conflictibus populũ illum retudi ac compressi, coronaq; obsidionali ab exercitu nostro per me liberato donatus & decoratus sum.Hirpinos domui, hosq; duos populos,aliosq; permultos imperio uestro,Quirites,restitui.Consul hinc ingenti comitiorum,propter hęc tam egregia facinora, consensione factus, nunquam persuaderi mihi potuisset, ut Marium senem ita in hanc rempublicam furere & debacchari paterer. Victoriæ deinde totius Græciæ,& pugnæ illæ cum Archelao,& cum Dorilao, præfectis Mithridatis, cum illo ad Cheroneam, cum hoc ad Orchomenum, in quarum priore cum centum millibus peditum Barbarorum,decem millibus equitum,signa contuli:ex quibus uniuersis decem millia solum fuga tutata est:quũ ex nostris(mirabile Quirites dictu) quatuorde-

cim duntaxat deſiderati ſint. ex quibus etiã, quum aduesperaſceret, duo in caſtra rediérunt, qui ardore pugnæ acti, longius hoſtem erant perſecuti. In poſteriore pugna cum Dorilao contra octoginta millia delectiſsima ex toto Mithridatis regno ſum congreſſus aſpero & difficili ſupra modum prælio Quirites. in quo noſtri ordines turbati, ac loco moti, fugæ ſeſe, fortiſsimæ alioqui legiones mandare incipiebant: quoad reuocati per me inter primos uerſantem, militesq; obiurgantem, quòd ſuum imperatorem deſererent. Nam mihi, Quirites, conſilium erat, ſi non uiciſſem, fortiter illic occumbere. milites uerecundia illa & ingenuo Rom. pudore gradum magno animo ſtiterunt. maiore etiam in pugnam regreſſi, auerterunt hoſtem, fugaruntq;, nec alia res cædendi finem fecit, quàm laſſitudo. Tropæum à me utroq; loco ueſtrarum (ac ſi hoc mihi, ut reliquis Imperatoribus permittitur) mearum quoq; uictoriarum inſigne omnibus futurum ſeculis, clariſsimumq; monumentum Marti, Victoriæ, Veneri erectum eſt. Hæc inquam, uictoriæ animum mihi incredibili ardore accendebant, ne eam ciuitatem, pro qua tam nobiliſsimas ego res geſsiſſem, in qua futurũ eſſet meæ tantæ gloriæ, mei nominis, meæ gentis & poſteritatis æternum domicilĩũ, manibus latronum & gladiatorũ Cinnæ, Marij, Carbonis, Norbani, Theleſini, reuelli ac penitus extingui ferrẽ. Non ſum Quirites, adeò mei negligens. honorumq; contemptor, nõ ita meticuloſus, ut memoriam tantarum rerum ignauia aliqua & ſocordia idem ipſe delerem, ut quum ea geſsiſſem, quę magna cũ mea gloria poſteritas tota eſſet celebratura, metu aliquo uel uitæ meæ, uel inuidiæ, uel ne uiolarem ciues meos, qui ſuam ipſi patriam euertebant, tenebras & obliuionem meis geſtis offudiſſem. Neq; enim id erat lædere patriã, ab inteſtinis eam hoſtibus liberare: fuiſſet potius ipſam perdere, peſtẽ illam, quæ cotidie & maior & ualidior graſſabatur, ſinere tantas uires acquirere, quãtas uoluiſſet, quantæ certe ſuffeciſſent ad hæc omnia diſturbanda & excindenda. Vita uerò mea Quirites, & uniuſcuiuſq; ueſtrũm, certis à natura terminis concluſa & diffinita eſt: quam etiam ſi nulla uis ingruat, ipſa tamen illa natura ſuo tẽpore tanquam creditor debitum exiget. Quid ergo pulchrius excogitari poteſt? quid beatius? quàm quum ſit omnibus, & forti uiro & ignauo moriendum: ipſam uitam ad ſempiternam gloriæ famam fœnerari? & id quod eſt naturæ debitum, cum ſumma utilitate patriæ, cum ſumma noſtra laude & gloria naturæ reddere? Quod cùm eſt omnibus cogitandum præſtandumq;, quantũ fieri poteſt, Quirites, tum in primis per id tẽporis erat mihi optandum, & quærendum, quo quum talia egiſſem, ut nihil mihi amplius eſſet ſperandum in uita: nihil felicius contingere poterat, quàm ſi patriæ, cui omnia tribueram, uitam quoq; ipſam, quæ ſola ſupererat, elargirer. At uerò inuidia erat metuẽda, quæ ex tanta mea uirtute, & in patriã charitate, orta eſt. Ego Quirites, certò ſcio, etiam ſi uos gratiam non habeatis, iſtos tamen ipſos parietes & muros, ipſa deorũ templa, hæc omnia loca, à quibus ruinam & flammã arcui: ipſam urbem, quę meo beneficio in ſuo ueſtigio perdurat: hæc inquam muta, gratiam ſempiternam habiturum. mors etiam ipſa, quę inuidiam auferet, iudicia hominibus æquiora afferet. Tunc enim poſteri merita, quæ nonnulli præſentes non cognoſcunt, intelligent: me conſeruatorem huius reipublicæ, hos ingratiſsimos homines pronunciabunt. Ipſi quoq; Dij immortales, quorum delubra & ſedes tum ſeruaui, tum etiam incenſas reſtitui ac reparaui: quorum ego conſilijs & nutu, ſingulariq; in hanc rempublicã amore, ipſam eandem rempublicam in ſuam reddidi & repoſui dignitatem ac libertatem: piorum ad hæc manes, quos iniuria cæſos de ſceleſtiſsimis carnificibus uindicaui: Quirinus ipſe, & maiores noſtri, quorum urbem, ciues, progenies, monumenta, ab incendio, cæde, caſu, rapinis eripui: gratiam mihi pro tantis benefactis referent. Quod ſi me aliquod, meis præclaris conſilijs atq; geſtis indignum fatum manet, id ego Quirites non recuſo: æquo animo quodcũq; fuerit, accipio. Conſcientia enim meorum benefactorum magnum mihi & in uita monimentum erit, & in morte ſolatium. Hæc enim conſcientia, quę bene actę uitæ teſtis eſt, hominem miſerum eſſe nunquam ſinit: ſicut nec ſcelerum arbitra, felicem. Præſertim quum eò ſit progreſſa mea uirtus, ut eius memoria nullis limitibus terminata & comprehenſa, interire ſimul cum corpore nulla ui queat. Ita eripere inimici uitam poſſunt, non poſſunt famam, non poſſunt æternum nomen, immortalem gloriam.

riam.non poſſunt animum, quo ego ſemper me ſeruaſſe patriam gaudebo. non poſſunt hanc ipſam patriam, quæ per me erecta & confirmata, quamdiu fuerit(erit autem, ut ſpero,æterna)beneficium in ſe meum ſentiet,& recordabitur.Neq; uerò quantum in me fuerit, occaſionẽ ullam dabo iuſtæ inuidiæ, nec locũ ullum aperiã obtrectatoribus, nemo cauſabitur me, quum illa omnia egerim, quum patriã grauiſsima tyrannide liberarim,non patriam in ſua certa & clara libertate relinquere,meipſum tyrannos expuliſſe,ut in locum illorum ipſe ſuccederem.Dictatura Quirites, ſi ueſtræ libertati obſtaret, non eſſet magiſtratus à maioribus ueſtris ad difficillima huius reipub.tempora,aſperrimos & extremos caſus paratus & conſtitutus. quale tempus,ſi ullum poſt hanc urbem conditam fuit,iſtud fuit,quo mihi is magiſtratus mandatus à uobis eſt.quem ego geſsi, ne ea ciuitas interiret,à qua eſſet inuẽtus.Nam me libertate ſupra mortaleis omnes gaudere,omnia mea acta indicio ſunt.Proferat aliquis liberum cuiuſquã uel dictum in mea dictatura, uel factũ,quod fraudi fuerit,& paratus ſum quancunq; pœnam ſtatueritis,ſubire. Recenti uictoria Nonius cognatus meus,& Seruius propinquus,prætorij candidati,repulſam à uobis tulere.Quæſo uos, quid publice me de ueſtro facto ſentire teſtatus ſum? niſi gaudere me,quòd poſt tam uiolentos dominos, ſpeciem non adumbratæ, ſed ſolidæ expreſſæq; libertatis uideretis,fructũ perciperetis. Quàm multi ſunt, qui de me male ſentiunt,mihi male cupiunt?& nocerẽt,ſi liceret. Et ſic eos eſſe affectos explo ratum eſt mihi,& cognitum.at hi uiuunt: & per me uiuant, licebit. Quod malum mea inſania eſſet,ſi quum pro libertate patrię pugnaſſem meę,illam non eſſe liberam per me unum ſtaret.Ego Quirites,huius communis patriæ ſum ciuis, hic Romæ in ipſa libertate natus, educatus,inſtitutus: maioribus nobiliſsimis, nempe gente Cornelia,quæ pro libertate ueſtra geſsit res maximas.libertatem,dignitatem,ſalutem,imperium,gloriam, huius æternæ reipublicæ unicè diligo:legibus maiorum noſtrorum, iudicijs, moribus, inſtitutis,uiuere & ſtare uolo.iuxta quæ omnia, dico me totam uitam duxiſſe. Hæc qui mecum conſeruare uolet, hunc ego opibus, amicis, meipſo adiuuabo. qui plus poſſe uoluerit,quàm leges & iura:qui imperare Senatui,dominari populo,qui bellum ciuile mouerit: eſtote bono & ſecuro animo Quirites, huius amentia & furor quemadmodum reprimatur & coërceatur, prouiſum mihi atq; proſpectum eſt. Quamobrem,ut primus ipſe uiam quam muniui ingrediar, ut appareat nihil plus quàm libertatem, leges,æquum bonumq; in hac ualere ciuitate: ex hoc loco & tempore facio unicuiq; poteſtatem requirendi, & repetendi à me, ſiue pecuniam ablatam, ſiue agros abiudicatos,ſiue cognatum uel neceſſarium interfectum, ſiue quid aliud eſt quod me iniuria feciſſet dicat. omnium paratus ſum legibus & iudicijs rationem reddere. Quod ut liberius & commodius fiat, neue ullus inuidiæ & detractionibus pateat à me datus locus, neue meus obſtet magiſtratus, dictatura me Quirites, abdico. Soluite lictores faſces iſtos,frangite ſecures.priuatus ſum.

DECLAMATIONIS TERTIÆ. FINIS.

IO. LODOVICI VIVIS, DECLAMATIO, VERBIS M. ÆMYLII LEPIDI CONSVLIS, IN Syllam iam priuatum.

ARGVMENTVM.

AVCIS diebus antequàm Sylla deponeret dictaturam, comitia conſularia habita ſunt:conſulatusq; petitor inter reliquos erat Marcus Aemylius Lepidus, homo patricius,ex nobiliſsima gente Aemylia,miræ libertatis & audaciæ. cui cum eſſet inuiſa atq; odioſa tyrannis Syllæ, eum Sylla creari conſu-

lem non patiebatur. Pompeius uerò iuuenis, toti ſenatui populoq; gratioſiſsimus, qui iam de Africa domita triumpharat, eques Romanus, antequàm eſſet ſenator, pro Æmylio ita conniſus eſt, ut eum conſulem effecerit, & quidem priorem collega Q. Luctatio Catulo, maxima cum indignatione Syllæ. Æmylius & æquum & è dignitate maieſtateq; pop. Rom. cenſens, ut Sylla tantorum ſcelerum pœnas lueret, accuſat eum apud populum omnium criminum, quæ commiſit & ante dictaturam, & in ipſa dictatura. Sperans etiam fore, ut ſupplicio de Sylla ſumpto, exules qui Syllæ arma fugerant, reducerentur: bonaq; & poſſeſsiones, quas amiſerant, recuperarent. nam id ipſe maximè cupiebat. Verùm Sylla tametſi priuatus, tum ſuis, tum etiam Pompeij, Catuli, Craſsi, Luculli, & aliorum nobilium opibus, & priſtina maieſtate, facilè ſeipſum à conſulis inimicitijs & conatibus tutatus eſt. Nec ſolum nihil eſt ob malefacta paſſus, ſed etiam potens ſemper uſq; ad mortẽ uixit, obijtq;, ut ipſe ſemper prædixerat, felix. ſi modò felix quis eſſe poteſt, tantis flagitijs, ſceleribusq; ſuſceptis: tot millibus ciuium ſociorumq; & in bello, & in pace contrucidatis. Verùm felicem ſe ille futurum exiſtimabat, ſi tam innumera facinora impunita commiſiſſet. quum minus reuera fuiſſet miſer, ſi aliquas pœnas ſuorum ſcelerum dediſſet.

DII deæq; omnes, & ipſe urbis huius parens Romulus, Quirites, merito me mactarent letho, familiamq; meam affligerent infortunio, ſi homo natus in Aemylia gente, qui quotidie tot fortiſsimorum & clariſsimorum uirorum imagines domi uideo, patris, aui, proaui, reliquorumq; maiorum, qui & me uobis uelut pignus deuinciunt, & uos mihi perpetuò commendant, non dicerem fortiter, quæ de rep. ſentio: non ueſtram dignitatem, gloriam, libertatẽ, ſi uerbis & iure non poſſem, manu certe atq; armis defenderem. Sic doctus, ſic inſtitutus à puero in ætatem ſum, Quirites, ut omne præſidium mearum opum in libertate huius populi, in magnitudine huius imperij, in gloria & honore meæ patriæ ſitum patarem: benefacta maiorum meorum dignitati & gloriæ mihi tum demum futura, ſi eadem ipſe uia ingrederer huic reip. benefacere, qua illi. Si enim degenerarem ab illa uirtute, non modò Aemylius & Lepidus non eſſem, ſed ne ciuis quidem: qui ortus talibus maioribus, non plus præſtarẽ, quàm quiuis de plebe. quũ etiam plebei homines, parẽtes ſuos uirtute & gloria rerum geſtarũ uincere, eosq; nobilitare conẽtur. Quocirca Quirites, cum genus meum me ſemper & admoneat, & penè cogat, ut de ueſtris cõmodis cogitem, nunc addito cõſulatu, & à uobis tanto beneficio accepto, quali me eſſe erga remp. animo neceſſe ſit, facilè ex ſeſe unuſquiſq; iudicet. Illo ipſo die, Quirites, quo primũ ad remp. acceſsi, meq; ipſum & familiam noſtrã reputare cœpi, cognoui mihi fore turpiſsimũ, niſi meritis & nobilitati illorum reſponderẽ. Illa uerò hora, qua comitijs centuriatis prior conſul renunciatus ſum, tum demũ certum mihi fuit, nullam neq; opum, neq; honorum, nec ſanguinis, nec uitæ rationem habere: modò libertatem ueſtram, quam iniuria & uiolentia L. Syllæ oppreſſam uidetis, aſſererẽ. Hoc opus non cuiuslibet hominis uidebam eſſe, ſed Conſulis: & eius Cõſulis, quem ad hæc inuitarent, atq; propellerẽt domeſtica exempla. & eius Conſulis nobilis, qui cum ſumma poteſtate, egregiam uoluntatẽ, fortem animum, prouidum conſilium, non infirmas omnino opes afferret. Quocirca in hunc prodij locum, Quirites, ut quũ edocti fueritis, cui uiro antea ſeruiuiſtis, & quæ miſerè per uim eſtis paſsi, quãuis hæc neminẽ credam ignorare, tum uos ad curam ueſtræ libertatis, & reipub. mecũ ſuſcipiendam adhorter. Habetis Conſulem, qui & conſulere, & in ea quæ conſuerit, non ſegnem operam fidelemq; adhibere, obuiamq; conatibus perditorum ac impiorũ ciuium ire, mortẽ denicq; pro patria & ueſtra libertate occumbere paratus ſit. Adeſte magno animo Quirites, & oſtendite uos uiros. nam uidebitis, dijs omnibus bene iuuantibus, tam liberã me cõſule remp. & unquã eam maiores noſtri uiderunt. Prouiſa ſunt mihi iam omnia, in ſummo ſum magiſtratu, animus in remp. eſt ingens, & mira in patriã charitate ardens, qui non patietur uos diutius L. Syllæ tyrãnidi turpiter & miſerè ſeruire: neq; illius in hanc remp. ſceleratas iniurias, & nepharias contumelias inultas dimittere. ut cognoſcant gentes

omnes

omnes ac populi, qui huic imperio parent, nõ seruienti populo, neq; iam Romano, sed uere Romano, hoc est liberrimo, & ei qui uirtute sua orbẽ totũ uicerit, se subditos esse. Ego enim nõ intelligo Quirites, quî possint æquo animo reliquæ nationes nobis subij ci ac parêre, quum nos uideant neq; iuris, neq; mancipij nostri esse. Quî fieri possit, ut se rant, se liberas seruientibus obtemperare, & quod omnium indignissimum est, seruien tibus uiolentissimo domino, impurissimo latroni, scelestissimo parricidæ? Prò sancte Iuppiter, qui hanc urbem toties tutatus, toties seruasti, quum acerui corporum cæsorũ medio iacerent foro, quum nouum & inauditum crudelitatis genus in liberum popu lum exercuit, neminem in eo fuisse, qui liberi hominis uocem sit ausus emittere? quum non desint in seruorũ grege, qui irato domino liberrimè obloquantur. Sed hic nos nec ut seruos, ac ne ut homines quidem tractat. Nam quis unquam ita ludibrio habuit ser uos, ut quum eorum parentes, liberos, fratres necasset, iactaret se illorum bono id feci sse? Si homines putaret, non essent ei in delicijs capita & corpora cæsorum: non tam lu deret de uita sanguineq; nostro. Et nos torpemus, omniaq; patienter ferimus. usq; adeò in hac ciuitate mos maiorum, & libertas illa in desuetudinẽ uenit. Quæso uos, quid at tulit L. Sylla ad hanc remp. ut non dico illi talia facere, sed etiam liceret cogitare? Nemi ni uerò etiam licere possunt, nec in emptos quidem seruos: quamuis ille nos non pluris faciat. Sed ut liceret illi aliquãto plus, quàm cuiuis ex plebe. nam libertas in hac rep. om nibus pariter quæsita est. Si enim Camillus ille, uel Scipiones, prior aut posterior in hac ciuitate plusquã alij permulti potuissent, fortasis pauci fuissent admirati, quòd uiri no bilissimi ingentia pro hac repub. gessissent. ille hanc urbem ex igne & ruinis Gallorum recuperauerat: hi Pœnos huic imperio infensissimos atq; imminentes repulerant, uice rant, edomuerant. At L. Syllam hic dominari, & latam esse (si dijs placet) legem, ut quic quid illi collìberet, ius ratumq; esset. Nónne horrendum monstrum, & prodigium inex piabile est? nónne hoc est, expugnatam & captam hanc remp. fuisse? Tributum est hoc, credo, generi eius & maioribus? quorum qui alicuius sit nominis, est Ruffinus ille, ex ignominia magis quàm uirtute nobilitatus est. Nam Syllam illum, qui captus est flamẽ Quirinalis, & alios omnes Syllas quis nouit? Sed uult forsan L. Sylla de maioribus suis taceri, de se loqui. Percurramus queso curriculum uitę istius, gradusq;, per quos ad tam calamitosam & huic populo funestam licentiam peruenit. Prima quidem ætate inqui linus, nouercæ charior quàm par erat, pusio & illius, & Nicopolis famosi scorti hæredi tates noctibus cõsecutus est. hinc confectus cõuiuijs, lustris, libidinibus, stupris, & quę ipse passus prius fuerat, & quæ deinde intulerat, delibutus unguentis, cibo & uino ob rutus, per forum totamq; urbem uolitabat. Scitis hæc à me non fingi. Vidistis multi ue strũm, grandia illum fusta, & teterrimum fœtidissimumq; uinum uomentem crebrò, media luce, medio foro. & iuuenis amare ac amari doctissimus, ita se gerebat, ut unum illud corruptorum morum satis esset in quouis magnum argumentum, quod amicus & familiaris esset L. Syllæ. nullus erat in hac ciuitate ganeo, nullus nepos, nullus siue corruptor iuuenum, siue corruptus ipse, nulli mimi, nulli scurræ, nulla scorta, nulli adul teri, nulli nequissimi atq; impurissimi, quin huic essent charissimi & intimi. cũ eiusmo di hominum generibus sua illa conuiuia diurna, suas libidines & turpitudines noctur nas exercebat. Proferat mihi aliquis uel bonum & frugi ciuem, huic amicum: uel ma lum & perditum, ab hoc alienum. Mentiar, nisi eius senecta, qualis iuuenta fuerit, testa tur. Aspicite corpus mille per singulos articulos cõtusum & profligatũ morbis. facilè intelligetis, ex quibus radicibus hi modò rami & fructus effunduntur. Empto deinde tum forma, tum & pecunia nescio quorum hominũ fauore, irrepsit ad quæsturam. Sci tis quàm indigne tulerit C. Marius, quod sibi homini seuero, & in tetrica illa Scipionis castrensi disciplina educato atq; exercitato, periculosissimum & difficillimum bellum gerenti, quæstor esset datus, luxuria cum primis mollis, nequitia perditissimus. Profe ctus tamen est in Africam, Regem dolis & fraude cepit. omnia istius sunt talia. Nor banus non inscite magis se metuere uulpem Syllæ, quàm leonem dicebat. Maiores nostri Pyrrhum, potentissimum regem, gerentem in Italia bellum, imperio huius ciui tatis inhiantem, ut uenenũ caueret monuerũt. Seruilium Cepionem, quòd fraude Vi-

riatum latronẽ uicisset, mulctarunt. Iste pulchrum sibi & glorioſum adhuc ducit, regem inermẽ, & proditum à rege ſocero, uinctum accepisse. quasi id nõ à quouis uel latrone, uel ſeruo ignauiſsimo fieri potuerit. Quæ est enim laus, uinctum tibi traditum, quò uelis perducere? Et tamen hoc est ſignum illius funesti annuli, qui tantum bellum excitauit, tot cædes fecit, tot ciuium bona diripuit. Huius turpitudinis imaginem cogimur in Capitolio aſpicere auream, quæ apud multas gentes, quantum nobis peperit ignominiæ, nolo dicere: quum uos iam non aperto Marte, & bellica uirtute, ut maiores uestri, ſed per fraudem & proditionẽ uincere obiectant. Hæc illa est magnifica Syllæ uictoria, ex qua tam diues ad nos rediit. ut non iniuria dixerit L. Manlius, eum non posse uirum esse bonum, qui tenuis relictus à patre, in tantas ſubitò ueniſſet opes. Quibus ipse opibus ædilitatem primum cum repulſa præturæ, deinde præturam ipſam emit, ambitu & largitione non ſolum Senatui odioſa, & intolerabili, ſed etiam iuuenibus ipſis ad deriſum & iocos expoſita. Nam iſte quum identidem præturam ſuam nominaret, C. Cæſar L. F. iure præturam ab eo uocari ſuam dixit, quã bona & bene numerata pecunia emiſſet. Profectus in Cappadociam, & lubrice uerſatus illic est, & prouinciam ſociumq; regem quemadmodum ſpoliarit, nõ attinet commemorare. legatos illarum gentium ipſi audiuiſtis. Quòd ſi P. Cenſorinus, qua fide accuſationem repetundarum ſuſceperat, eadem peregiſſet, Sylla ſuis meritis digno iudicio iacuiſſet, nos nunc noſtram rempub. liberam & florentem haberemus. Sed quum Cenſorinus ad diem non ueniſſet, ille ex reis exemptus est maximo totius Italiæ malo emiſſus ad conſulatum, ad bella ciuilia, ad hanc urbem euertendam. Bello ſociali, audientibus uobis, multum ſe ſociorum ſanguinem effudiſſe gloriatus est. In quo bello quum communis fuerit Italiæ calamitas, illi ſoli imperatores laudantur, qui clementer ac ſumma cum prudentia & bellum geſſere, & uictoria uſi ſunt. ut appareret eos aliud non egiſſe, quàm offenſos ſociorũ animos mitigare, atq; huic reip. placare, & reconciliare, neq; enim ſocij noſtrum ſanguinem, noſtras uitas petebãt: nec ut eriperent nobis noſtrã ciuitatẽ, ſed ut in eam reciperentur, contendebant. Veniamus nunc ad eius præclarum conſulatum, in quo primum ſuas acies, ſuaq; ſigna inter ſeſe concurrentia Roma, luctuoſum ſpectaculum, uidit. eaq; nota & labes illi anno æternis ſeculis inuſta permanebit, diceturq; cum totius poſteritatis gemitu ac dolore, cum huius temporis execratione, L. Sylla & Q. Pompeio Coſs. incœpiſſe bella ciuilia, exemplumq; ſequentibus datum inter ſe armatas manus cõmiſcendi. Cuius belli inuidiam Sylla reiicit in Marium. quaſi non ipſe furore & inſania ſua, obtrectationibus tam iniquis atq; aſperis gloriæ Marij, hunc irritarit non ad bellum ciuile, ſed ad ſpoliandum eum gloria prouinciæ illius & belli. Quumq; perlata eſſet lex, nónne iuſsis populi te Sylla (nam tecum libet pauliſper loqui) num non parêre oportebat, potius quàm tam impio exemplo gerere primũ ciuile bellum? At malus erat Tribunus plebis, & lex iniqua, inquis. Quàm malus ille fuerit, qui ferebat, ad rem nihil pertinebat. tribunus erat plebis. Iniquam uerò legem cur uoces, non uideo: quum iuſſa ſit à populo. niſi forte quicquid tibi utile non est, protinus iniquum putas? An non cenſes in potestate populi eſſe, quem uelit imperatorẽ ſuis exercitibus præficere, & ad ſua bella mittere? Credo te id non putare. nam alioqui nunquã tua lege id ius ei ademiſſes. At quæſo te, quẽ deligebat? hominẽ fortaſsis imperitum bellandi? Marium, qui in caſtris Scipionis ad Numantiam magnis ſuæ uirtutis editis documentis ita probatus fuerat, ut Scipio ipſe rogatus quẽm nam reſpub. eſſet habitura talem Imperatorẽ, ſi aliquid ipſi acciditſſet, Marium deſignarit: deinde in aliorum caſtris, maxima etiam ex parte in ſuis uincendo conſenuerat. hominem infelicem in bellis? Marium, qui non ſolum nullo bello, ſed ne ullo quidem prælio uictus erat, quum multa geſsiſſet, multa commiſiſſet: in cuius ſinum, fidem, fortunam, felicitatem reſpub. extremo ſuo periculo confugerat: qui niſi imperator bello Cymbrico fuiſſet, hæc quæ modò noſtra ſunt, Cymbrorum & Teutonorum eſſent. quamuis ne nunc quidem uult Sylla noſtra eſſe. Sed certe nos hic non eſſemus: Cymbri & Teutoni hæc incolerent. At ſenex erat, inquis. quaſi in Imperatore, ſicut in milite, ætas & uires deſiderentur: ac non conſilium potius, imperatoriæq; artes. Iuuenes uidelicet erant illi priſci: L. Quint. Cincinnatus, quum creatus est aduerſus.

Sp. Me-

Sp. Melium dictator. Iuuenis M. Valerius Coruinus, quinto & sexto consulatu penè septuagenario maior. Iuuenis Q. Fabius Maximus, quum dictator, ut opem rebus perditis afferret, Annibali oppositus est. Tibi uerò Marius, cui inuideres, quem haberes odio, non modò in sexto consulatu, sed etiam iam in secundo, senex seruscp uidebatur. Qui tantus in omni genere belli uir, quũ omnia penè sui temporis bella cõfeciſſet, præficereturcp à populo rogante tribuno plebis: qua mente tu illi, ac potius patriæ, nisi sceleratissima, bellum intuleris, dubitari non potest. Cuius manifesta dedisti documenta, quum legatos à po. Rom. missos, lapidibus obrui iussisti: tanquam Pœnus, aut Gallus, legiones ad urbem admouisti. ut perniciem patriæ afferrent, quæ in tutelam ac gloriam patriæ erant conscriptæ. Et quidem eadem uia uenisti, qua Annibal. Et quasi parũ fuisset legatos occidisse, prætores ad te missos uiolasti: unumcp illud defuit ad extremam ignominiam, quod occisi non sunt. Pacificatoriam legationem, totamcp Senatus ciuitatiscp authoritatem contempsisti, & irrisisti. urbem crudelius, quàm Galli, cepisti. Quod tibi unum fulmen, quæ una satis fuisset pestis eo tempore, quum tu facem ardentẽ præferens, urbem te incensurũ minatus es, nisi ciues, qui pro muris utcunq; poterant, suam libertatẽ salutemcp à tuis latronibus, tuacp uiolenta & effrenata temeritate tuebantur, te urbem diripere, & cædibus replere permisissent. Tibi Sylla hoc in mentem unquam uenisse, te hoc uerbũ dixisse, & adhuc uiuere, tanta mehercule culpa & ignauia nostra est, ut uita digni nõ simus, quod tulimus: minus adhuc digni, si diutius tulerimus. quod quidem uerbum nec Bruti illi, nec Fabij, nec Camilli, nec Scipiones, qui unice patriam dilexerunt, à Tarquinio aliquo, uel Gallo, uel Pœno dictum impune narrassent. Quirites, quàm pudet me, atcp adeò pœnitet nostri, ausum esse L. Syllam, flagitiosum & consceleratum latronem, dicere, se urbem incensurum: & permissum esse postea, hic Romę uigere, florere. Florere dico? imò uerò regnare: & quod tum minatus fuerat, efficere. Tu parricida, & omnis humani & diuini iuris corruptor & conculcator, quum istud uerbum dixeris, audes te Cornelium nominare? in qua gente sunt duo illi Scipiones, P. & Cn. qui ne Asdrubal in Italiam ad fratrem transiret, suis corporibus obstructo itinere, in uestigio pro patria conciderũt. Tu Cornelius, urbem incensurus, in qua gente sunt duo Africani, duo lumina imperij Rom. quorum alter, ne sibi patriæ libertas cederet, ipse patriæ libertati cessit: & in exiliũ ultrò profectus est, ne hinc ulla in re libertas exularet. Tu ergo urbem incendisses, in qua erat domicilium, si non tuum, (nam tu domicilium nunquam habuisti, quod iure posses uocare tuum) certe familiæ Corneliorum, ex qua uis genitus uideri. in qua urbe penates, & sacra publica, tua priuatacp erãt. urbem, cuius tu eras ciuis: patriã tuam. quam si combussisses, prius tamen ipse fuisses cõbustus, quæro cuius ciuitatis ciuis fuisses? an cinerum illorum? Tu illam urbem incensurus? quæ à Deo dei filio æternis auspicijs condita & firmata, tanta uirtute, tanto deorũ in nos amore ad fastigium rerum humanarum euecta est. Tu hanc tuam incensurus patriam Sylla? quam ne uastare quidem uoluit infensissimus hostis Annibal. Sed tu unus multis Annibalibus fuisti nobis pernicioſior & atrocior. O acerbam uocem ijs, qui audierunt: turpem nobis, si tuleris impune: miseram, ut spero, tibi. Nam si hic concesseris fatis, felix, ut putas, & iactas: pœnas tamen apud inferos, tam nefariorum scelerum, & dijs immortalibus, & patriæ, & illis quos cecidisti dabis. Sed audite reliqua. Quum uideret Marius hunc tam hostili & amenti animo patriam impetere, ne eam quam toties seruarat, desereret: armat & ipse, quos pro tempore potuit, amicos suos, resistitcp huius furori. Exercitus Romanos medio foro confligentes uidistis. & cum miser senex imparatus oppressus esset, iste Senatum captiuum ac perterrefactum cogit, Marios hostes iudicare, patrẽ & filium, cum Cethego, alijscp clarissimis uiris: occiso prius uestro tribuno plebis: quem mirum non est ab hoc esse occisum, sacrosanctum magistratum, qui totam ipsam dignitatem in patrocinium & præsidium populi à maioribus paratam euertit, ac sustulit. de quo uulnere reipublicæ paulo pòst loquar. Ita nec huic sanctitas tribunitiæ potestatis, nec Mario cõseruata bis Italia profuit, neq; idem iste gladiator seruatus profuit Mario. Et hic mihi Marium ingratitudinis, aduersus Metellum, insimulat. O noster grate quid facis? Te uno quid genuit rerum natura ingratius? Quæstor fueras C.

Marij, more maiorum: is tibi erat parentis loco, Marius te arma Sulpitij fugientem do-
mo ſua receperat, & texerat. qui ſi te inimicum Sulpitio amico prodere uoluiſſet, non ui
diſſemus in repub. tanta mala. Te ſolo deorum omnis in nos ira fuiſſet expiata. Si quid
peccauit C. Marius, propter quod à dijs iratis exilium, carcerem, catenas, ſqualorẽ paſ-
ſus eſt. id unum fuit, quòd te peſtem clademq; patriæ conſeruauit, uel potius in nos im-
miſit. Expulſus eſt itaq; exul & egenus Marius ex ea terra, unde immaniſsimos ipſe ho-
ſtes expulerat. qui niſi fuiſſet, nec ipſe Sylla, nec hæc iſta urbs nunc foret. Eiectus eſt
cum illo innocentiſsimus filius. nihil enim unquam mali fecerat, quem tu importuniſsi
ma crudelitate tua exaſperaſti. Iuiſti tandem ad aurum iſtud, & prædas Aſiaticas, qui-
bus tamdiu inhiaras, ut te atque exercitum tuum repleres. Ibi uſus tuis artibus. Arche-
laum ad inuadendum regnum quum ſollicitaſſes, & ad prodendum exercitum magno
præmio ac ſpe quum perduxiſſes, occidiſti copias Mithridatis, proditas & deſertas à du
ce. Redit interea Marius, reuocatus à Cinna. & is quanta mala fecerit, nihil opus eſt cõ-
memorare: cuius rei culpam, recte qui ratiocinari uolet, non tam in Marium ipſum,
quàm in Syllam conferet. Hic enim primus & pugnare cum ciuibus, & inimicos ciues
ferro perſequi docuerat: & acrem ſenis animum indigniſsimo exilio in iram ac furorem
concitarat. quum illum ita omni ope atq; auxilio humano ſpoliaſſet ac priuaſſet, ut ope
ſingulari Deorum ad uitam ſalutemq; conſeruandam indiguerit. Etenim dij immorta
les illi pro meritis gratiam referebant, quum iſte uictor armis & immanitate ſua ſic to-
tius Italiæ mentes auertiſſet, ut beneficium partim nõ agnoſcerent, partim diſſimula-
rent. Hæc nos hic patiebamur. ille cum noſtro exercitu ad Alyſſum, & reliqua Græciæ
amœna loca conuocatis Græculis, conuocato ex toto exercitu turpiſsimo & perditiſsi
mo quoq;, quos iſte comites ſuis libidinibus appoſitiſsimos delegerat, more illo quo
adoleſcentiam & iuuentam egerat, conuiuia & libidines dies & noctes exercebat. pota
batur Græco more cum ingentibus clamoribus atq; conuicijs. balneabatur, ludebatur
alea. aderant ſcorta, aderant mimi mimæq;. aderant nobiles aliquot matronæ, ab admi-
niſtris luxuriæ iſtius conquiſitæ. nullum turpitudinis & flagitij genus ab iſto, ſocijſq;
eius prætermittebatur. erat rerum omnium impuriſsimarũ ſolutiſsima licentia adeò ut
Græculi cõfiterentur, ſe ut armis, ita flagitijs atq; nequitia à noſtris hominibus eſſe ſupe
ratos ac uictos. In nulla unquam ganea talia ſunt uiſa, qualia in prætorio noſtri ſeueri ac
ſancti Imperatoris. Mirabantur Græci pudorem, parſimoniam, frugalitatem Roma-
nam à cęteris nationibus populisq; cõmendari: cum ipſi nunquam excogitaſſent, nun-
quam à Syracuſanis uel Sybaritis uel Tarentinis, de luxu prouerbijs celebratis, facta
audiſſent aut legiſſent, quæ illic à noſtris hominibus fieri conſpicerent. Quumq; iam,
quæ uellet, cum Mithridate tranſegiſſet, Archelao præmium proditionis perſoluiſſet,
Regem in Aſiam liberum ſolutum & gaudentem abire permiſiſſet, plenus gazæ illius
Mithridaticæ redit ad renouanda bella ciuilia, & uulnera huius ciuitatis. Quid agis Syl
la? dicebat optimus quiſq;. Quid arma contra Mithridatem ſumpta in uiſcera ciuium
tuorum conuertis? Cur abire ſinis inultum Regem? qui iniuſtiſsime, & per indigniſsi-
mum facinus, plura quàm octoginta millia ciuium Ro. uno die obtruncauit, occiſo no-
ſtro legato, uiro conſulari. Cur non uindicas tantam iniuriam patriæ? quod erat è digni-
tate & cõmodo huius imperij, è ſecuritate & tutela ciuium, qui in prouincijs negocian-
tur. Cur illum, de quo noua excogitata ſupplicia (nam uetera non erant ſatis) fuerant ſu-
menda, frendente & fremente tuo exercitu incolumem abire omnes uident? expletum
ſanguine Romano, deridentem hanc rempublicam, noſtroſq; ciues? Cur fractum duo-
bus ingentibus prælijs non debellas? & in triumphum ante tuum adducis currum? Vt
ſubuenirem (inquit) patriæ, properaui, pacem utcunq; cum illo compoſui. Tu, quum
Marius & Cinna hanc urbem diuexant, & diruunt, helluaris in Græcia, teq; omni flagi-
tio & ſpurcitia contaminas & obruis, nunc quum mortuus eſt Marius, mortuus Cinna,
ſedatis bellis, rep. conſtituta, renouas memoriam bellorum, excitas iam quieſcentes, re-
ſcindis in ipſa curatione fauciæ reip. uulnera, ſi quid ſupererat ſanguinis in afflicto ciui-
tatis corpore exhauſtum omnino properas. Relicto hoſte, ad quem eras miſſus, ad
nos uenis, nec finis aliquantum rempublicam ſe reficere ac releuare. Si nullus eſſet, un-
de ue-

de uenis, hoſtis: quærendus erat tamen, ne patriam tuam, totamq; Italiam grauiſsimo bello concuteres, ardentem, populatam, uaſtatam uideres. Quam eandem ob cauſam ſatius fuerat, te in illa terra expectaſſe bellum, quod tibi dicebas inferri, quàm in Italiam aduolare. An non tibi utilius cenſebas, te in illis regionibus exercitum ducere, quarum eras peritior, quàm tui ciues inimici? deinde damna quæ neceſſariò conſequuntur bellum, illis nationibus relinquere, quàm patriæ tuæ? Tribus annis hic in Italia belligeratum eſt, Quirites, quo tempore capi tota potuit Aſia. Quid aliud hoſtes noſtri optent, quàm uires noſtras in ſeſe uerſas, ab alijs gentibus inuictas, à ſeſe conſumi & extinguí? Omitto uaſtitatem & ruinam huius terræ. Pugnatum eſt ad Cannuſium, ad Sacriportum, ad Fidennas, ad urbem, ad alios pleroſq; locos: ceciderunt in his conflictibus plures ciues, quàm nunc Romæ ſuperſint: quot non interierunt capta à Gallis Roma, quot non bellis omnibus Punicis, quibus maiora non uidit hæc ciuitas. Non ſatur, neque expletus tanto ſanguine ciuili, capis urbem, ſitientior cruoris noſtri quàm antea. ut de ijs dicunt, qui aquã patiuntur inter cutẽ: quibus eo ualidius ſitis exardeſcit, quo largius biberunt. Hæc ſunt præclara Syllæ facinora, Quirites, ante dictaturam. his meritis ſummum Romæ magiſtratum atq; imperium adeptus eſt. Lataq; eſt lex à noſtro interrege, quem uellet ciuium impune poſſet occidere. quum de capite ciuis Romani maiores noſtri neminem, niſi totum populum uoluerint cognoſcere: idq; magnis comitijs, quæ dicuntur Centuriata. Et quanquam uidetis in ijs, quæ dixi, ſcelera, quæ mille mortibus elui atq; expiari non poſſent: uolo tamen ignoſcamus ei, & omnia iſta condonemus, quandoquidem in ijs qui uicti ſunt, fuit aliqua ratio & cauſa iſtorum bellorum. & quibuſdam hæc uictoria non uſq; iniuſta uiſa eſt. Verùm quæ ſequuntur, quæ ſunt tota ex mente & animo Syllæ profecta, tam horrenda, atrocia, immania ſunt, ut luſus quidam & nugæ priora illa uideantur cum his alijs collata. Quid primum dicam Quirites? aut quod initium dicendi faciam? aut quid omnino dicam? quum tam multa occurrãt, ut ne ſciam, quid potiſsimum dicam: & uereor, ne feſtinatione mea plura & atrociora prætermittam, quàm dixero. Expectatis forſan, ut quod patres mei & reliqui maiores ueſtri nec dicere ſine horrore, nec audire ſine ſumma indignatione poterant, hic recenſeam: contra leges, Horatiam, & Valerias, & Portiam, & Sempronias, pulſatum aliquem ciuem Romanum contra libertatem noſtram, hoc querar & deplorem. expectatis, ut quod maximum nefas putatum eſt, dicam, ciuem eſſe interfectum? Quatuor ciuium legiones, Quirites, inermes, pacem & pactum fœdus repoſcentes & reflagitantes, Iouis & reliquorum Deorum, ciuium & libertatis Romanæ fidem implorantes atq; obteſtantes, ſcitis eſſe ad ouilia trucidatas. Me miſerũ, quòd & uerba me deficiunt, & dolor impedit, & ueſtra nimia patientia mihi formidoloſa eſt. Stant quatuor legiones ciuium noſtrorum in armis, in acie, in procinctu intentæ, claſsicum ſpectantes. aggreditur eas arte ſua L. Sylla, ut circumueniat, ut calliditate & aſtu capiat. dicit eſſe quamlibet pacem inter ciues quouis bello potiorem. admonet illos & ſe ciuem eſſe, & eos in ſolo eſſe Rom. in conſpectu penatum, coniugum, liberorũ. monet atq; hortatur, ut ſeruent ſe, ſi non patriæ, ſuis ſaltem liberis. Quid multa? uenit miſeris illis in mentem, ſe contra ciues ſtare, cladem aut accepturos, aut daturos, ante mœnia & templa patriæ. ſtatuunt eſſe potius, quoquomodo ad concordiam uenire, quàm confligere. Paciſcuntur uitam cum Sylla. concedit, & arma continuò deponi iubet. ratæ legiones illæ, pacis illud & ignoſcentiæ ſignum eſſe: quod noſtri maiores non cum ciuibus (nam tali furore nunquã agitati ſunt) ſed cum hoſtibus expugnatis, & captis ſiue caſtris ſiue urbibus obſeruarunt, fide Syllæ abijciunt arma: & complexus cognatorum, gentilium, affiniũ, amicorum, ciuium, cum gaudio expectant atq; expetũt. Imperat ducibus Sylla, ut dum ipſe in Senatu concionaretur, illos omnes curarent interficiendos. Exequuntur imperata diligenter duces. beſtias non tam immiſericorditer, quæ ciuitati multum nocuiſſent, trucidaſſent: quàm illi ciues ſuos innoxios. Et dum alij ſe conantur defendere, alij elabi tentant, alij feriuntur, & in medio mortis tenentur cruciatu, plangor & quiritatus ad aures miſeræ ciuitatis peruenit. Quis tum non arſit intolerando dolore? quem non tum pœnituit uiuere? Senatus trepidus, quum ſe ad idem ſupplicium in curiam

incluſum crederet, auertebat animos & cogitationes ab orante Sylla: ad ſe quiſq; ad domum ſuam, ad fortunas, ad coniuges, ad filios conuertebat. Ego in ea re maxime miror, non proſiluiſſe omnes amentes tanto metu, nõ deſeruiſſe omnes illum parricidam, dicentem, non ad ſua quenq; uelut in incendio & communi periculo ſuppetiatum accurriſſe? Nam illum ferum & ferreum latronem minus miror, potuiſſe perſtare in cœpto ſuo orationis tenore: quippe quem uideam ad perdendos ciues à natura genitum, uſu iam confirmatum|percalluiſſe. Audite Quirites, hominis uocem, & audete negare ueſtra maxima ignauia, hunc tam diu uſuram uitæ cepiſſe. Quieſcite (inquit) Patres. nam pauci ſunt flagitioſi, quos corripi iuſsi. Iupiter, & tu eam uocem ſecurus accepiſti? Quæ nam igitur te mouent? Immanis, & nefandiſsime Sylla, IIII legiones appellas paucos? Dilaniari, iugulari, uocas corripi? hæc tu tibi rerum noua inueniſti nomina? Quos igitur uocas multos? quid atrociter interfici, ac dilaniari? Et tu portentum ac prodigium, cum maiores noſtri in dimicatione capitis unius ciuis totam ciuitatem ſollicitam eſſe uoluerint, ſummum conſilium in nece tot millium ciuium ſecurum eſſe iubes? Non es, impudentiſsime latro, neq; locum illum inauguratum, in quo ſedebas, & delubra deorum immortalium reueritus, neq; ora ampliſsimi ordinis, neq; fidem illam tuam perfidiſsimam datam, quo minus & uitæ illorum ciuium & timori Patrum illuderes, uerbaq; quæreres, quibus totum hoc imperium, uitasq; omniũ noſtrũm, fidem, fœdera, deosq; omnes flocci nõ facere te oſtenderes. Si quatuor legionibus hoſtium datam fidem ita fregiſſes, quibus ſupplicijs poſſes tantum ſcelus expiare? At ciues, quos etiam nulla data fide ſeruatos oportebat, quum necaris, quòd ſuperſit ullus, qui Sylla uocetur, digni mediusfidius ſumus, qui moriamur omnes. Negata ſunt rogo & ſepulturæ corpora cæſorum, uncis ſunt ab iiſdem carnificibus tracta, & in Tyberim ignominiæ gratia abiecta. Scitis, quanta fuerit illis diebus inundatio fluminis. non quia eſſet aquis auctus: ſed quia obice, & mole cadauerum, ueluti cataracta, curſus aquę erat impeditus. Quum in mare tandem tantus mortuorum numerus ſimul cum aqua cruentata eſſet eluctatus, delata ſunt ea corpora in diuerſa littora. quo tempore & in Sicilia, & in Gallia, & in Africa, quum & ex filo ac ſpecie corporis, & ex ratione ueſtitus Italos eſſe cognoſcerent, crediderunt Italiam totam, ira deorum immortalium, eſſe exciſam, atq; ſubuerſam. Quum de his dixerim ciuibus, hic natis, ſcelere ante oculos ciuitatis & deorum huius urbis penatum cõmiſſo: quid attinebit de Præneſtinis loqui? ex qua urbe educta quinq; millia inermium, ac fide per Cethegum data, trucidari, & diſpergi per agros iuſsit. Ingreſſus deinde ciuitatem, rabie quadam Præneſtinos omnes delet. Quo crimine tot millia ciuium Romanorum? ſatis eſt, mori potuiſſe. Et hic mihi, quo uos maiore haberet ludibrio, gloriatur ſe à cruore hominum abhorrere, ac temperantem eſſe. exemplumq; de Athenis à ſe captis attulit. O noſter miſericors, cur portionem aliquam tui mitiſsimi ingenij ciues tui experti non ſunt? quanquam Athenis quid uolebas plus feciſſe? Omitto locos alios, cruore & cadaueribus redundantes: inter Diphilum certe & Ceramium, quæ loca nõ exiguo ſane interuallo diſiuncta ſunt, omnia corporibus cæſorum erant referta. Quid te igitur doles non feciſſe? Quid iactas feciſſe? An quòd aliquem illic reliqueris ad ſemen, quod aiunt: & quod non funditus eam gentem deleueris? ut Anthenodenſes, Laryenſes, Alæenſes deleſti, ut uix nomina ipſa reſtent. Sed quid ego Græcorum clades refero? Hic hic in Italia quid feceris quæro. Præneſte nõ habebas urbem & arcem ante oculos, à nullo reuocabatur impetus crudelitatis tuę. hic ad urbem ipſe patriæ conſpectus non potuit te lenire, & mitigare: non potuit te ciuibus ſuis placare. Auditis Quirites, urbem illam cum ſuis noſtriſq; deletam ciuibus. auditis IIII legiones ciuium ante oculos ueſtros conciſas: idq; utrobiq; data fide, quam uel hoſti non integram ſeruaſſe deteſtabile nephas eſt. & nõ protinus ira & furore perciti, me concionantẽ relinquitis, ad eius accurritis domum, ſtatuas, & monumenta deijcitis, domum penatesq; diſturbatis, nefariam familiam extinguitis: ab ipſo pœnas, ſi nõ condignas (neq; enim poſſunt ullæ eſſe condignæ) quas ſaltem poteſtis, accipitis? Quid igitur excitabit uos? Mors ipſa ueſtra? (quod dij omnes auertant) & actus per iugulum & latera ueſtra impius enſis? Sed expectatis, credo: me ducem & Conſulem, pro modeſtia

ſtia ueſtra, fructum illius gloriæ primum uultis capere. Laudo uos, Quirites: non deero generi & magiſtratui meo, non deero uirtuti ueſtræ. modò uos qui ſitis, & quibus maioribus orti, recordemini. Volo tamen inſtitutum ſermonem abſoluere, ut intelligatis tetriorem, uaſtiorem, ſceleratiorem hominem poſt natos homines neminem fuiſſe. nec excogitari potuiſſe à multis ea mala, quæ iſte ſolus nobis intulit. Hæc enim omnia, quæ dixi, facta eſſe ab armato uidebantur: quamuis contra ius omne, contra leges, contra æquum & bonum, contra religionem, contra fidem, & deos omnes. Sed nec iſte deos timet, nec pluris eos facit, quàm homines, quos deſpicit ac irridet. Capitolium, quod Carbonis conſulis opera incenſum mentitus eſt, quot ſunt in hac ciuitate, qui ſciunt iuſſu & cura ipſius Syllæ arſiſſe? Nam de prædis illorum in Aſia & Græcia templorum aſylorumq́, quid attinet loqui? Oraculum illud Delphicũ, nobiliſsimum toto orbe, ſacrilegus iſte ſpoliauit. quumq́ uox eſſet citharæ Apollinis in penetralibus audita, non aliter quàm Dionyſius ille Siciliæ tyrannus, iocis in religionem luſit, & numen ipſius dei cauillo deriſit. Fanum Epidaurium, à quo in maxima peſtilentiæ ui hæc ciuitas ſalutem, opem, & diuinum auxilium ex Sibyllinis fatis implorauit, iſte & omnibus donarijs ornamentisq́ nudauit. Nec ipſum deorum omnium & hominum patrem Iouem reueritus eſt, cuius Olympium templum, quod maxima totius Græciæ ueneratione colitur, & celebribus illis quinquennalibus frequentatur ludis, plenũ & opulentiſsimũ compilauit & exinaniuit. nec ſolum quæ Græci & reliquæ gentes ſumma cum religione obtulerãt, per nefandum ſcelus rapaciſsime furatus eſt: uerùm ea etiam, & quæ nos hinc frequenter miſimus, & quæ noſtri imperatores ſanctiſsimi & continentiſsimi uiri dederunt. uelut Flaminius, Attilius, L. Paulus, & alij. Sed hæc ſpero deos immortales ſeuere uindicaturum. nos noſtras iniurias perſequamur, & negocium tum noſtrum agemus, tum etiam deorum, ſi cruentum & impium parricidam atq́ ſacrilegum impunitum non dimiſerimus. Hæc igitur omnia externa. uenio ad res urbanas. Pacata ciuitate, cùm nullus ſupereſſet hoſtis, præter eum ipſum Syllam, qui huic ciuitati atq́ imperio nouus Annibal bellum ſemper habuit indictũ: aſcendit hæc ipſa roſtra, quæ noſtri maiores gloria & rebus geſtis decorarant, ille ſanguine nobiliſsimorum ciuium fœdauit. quumq́ de ſuis rebus ferociter multa diſſeruiſſet, ut ad ſeruos de lapide emptos, non ad populum gentium uictorem & dominum orationem eum habere crederes, iubet per præconem nomina quadraginta ſenatorum, equitum mille & ſexcentorũ citari: quos omnes interfici imperauit trepidante tanta cõcione, & funus ciuitatis lugente. Dixit uerba illa, ut lachrymas reipublicæ abſtergeret, dolorẽ populi Romani conſolaretur: ſe, quorum in preſentia teneret nomina, proſcripſiſſe: breui tamen alios in memoriam uenturũ, quos ſimili uellet affici ſupplicio. Addit perendino die ſenatores quinquaginta (nam quadraginta priores paruus cumulus erat uiſus) inter quos fuere prætorij & conſulares multi. tum ex equeſtri ordine, & de plebe ad quatuor millia: ex quibus plericq́ ne uiui ſaltem ignominia afficerentur, quam mortui effugere nullo pacto poterant, manus ſibi intra domeſticos parietes ante ipſos penates attulerunt. Quid faciebant inuictæ ueſtræ dextræ, Quirites? quum cædem ciuium immanis illa bellua iuberet fieri, cùm hoc buſtum reipublicæ interitum ciuitatis denunciaret? An quòd exercitum habebat? Bene eſt, iam non habet. Sed cur legiones ipſæ iniurias patriæ non uindicabant? homines fortes, armati, exercitus uictor? Nempe quod milites ipſi ſine ſuis ducibus parum poſſunt. At duces erant ab eo corrupti, & ipſe miniſtros ſuorum ſcelerum & flagitiorum eiſdem facinoribus initiatos, ordinibus præficiebat: homines aſſuefactos rapinis, latrocinijs, periurijs, fraudibus, libidinibus, ſtupris, crudelitati, ſanguini, ciuili. Niſi enim tali ſatellitio & miniſterio ſeptus & fretus fuiſſet L. Sylla, nunquam ſperaſſet poſſe ſe in ſuos ciues tanta cum ſæuitia debacchari, quam in exercitum Cymbrorum uictum & captiuum uix cogitare ſuſtinuiſſet. Verùm uos Quirites, cum bona ueſtra uenia reſpondete, cur & ipſi exercitum non armabatis? fortaſsis erat ille potentior. An non ueniebat uobis in mentem, uos eſſe Romanos, gentium uictores? quo populo nullus fuit poſt hominum memoriam fortior. Cur non malebatis mori per uirtutem, quàm uitam cum indigna ſeruitute retinere? & meminiſſe, uos in ea ciuitate ui-

uere, in qua quũ fas esset regnare, fuere tamen ex uestris maioribus, qui nõ dico regem, sed ne regnum quidem paulo impotentius tulerint. Et expulit quidem inermis ciuitas regem armatum, cum exercitu potenti, quanquã exercitus liberatores ipse suos protinus secutus est. quod feciſſet iste, si uos uiri, ut illi maiores, esse uoluissetis. Quid enim toti exercitui, exceptis paucis, aliud quàm tyrannus quæsitus est? An pauca quædam montium, paludum, harenarũ iugera, præmium sunt ereptæ libertatis? nam merces ingentis proscriptionis penes paucos impuros & commaculatos remanet. Non eratigitur dubitandum, quin legiones consensum sui populi & spem libertatis certissimam, suamq; ciuitatem ducem secutæ essent, ut & nunc sequentur. Vergínius & Icílius, & pauci quidam alij centuriones, aduersus Decemuiros, nobilissimos homines, summa potestate fretos, ingentium exercituum Imperatores, cum urbana multitudine ad recuperandam libertatem conspirarunt. qui rumor simul in castra perlatus est, relictis & desertis illis suis Imperatoribus, ad populi & ciuitatis suæ consensionem exercitus continuò transiuit. Quòd si in principio uiriles animos ostendissetis, non tantam cladem respublica accepisset: non uidissetis humana omnia & diuina polluta, non fratres à fratribus occidi, filios in complexu parentum lacerari, parentes obtruncari à liberis ipsis. Hoc enim Quirites scitote, L. Syllam eo esse ingenio, quo ferunt crudeles, sed timidas, bestias esse: ut in humiles, & prostratos, & cedentes ferociter sæuiant, resistentes & repugnantes meticulose fugiant. Quandiu timueritis, peiora indies uidebitis, & feretis, ubi primum uos esse uiros reminiscemini, & illis ortos maioribus, qui libertatem & summum imperium huic urbi parauerunt, impetus frangetur Syllæ. & ille uobis, quod par est, quod factum oportuit, dicto audiens erit: non uos, quod factum pudet, illi.

Primo ciuili bello, quum ipse uictor urbem cepisset, recentiore tamen libertatis memoria, indignatione tam impudentis & sceleste dominationis, quidam cognati eius ab eo uobis commendati, repulsam uestris suffragijs tulerunt. Cesit ille uobis, Quirites, quòd uos etiamnum Romanos uidebat esse. ac dissimulatione (qua plurimũ, quum ipsi expedit, ualet) boni se id consulere professus est: & quod libertatem esse in republica cognosceretis, gaudere. Si timere uos sensisset miseræ centuriæ, quanto sanguine luissetis repulsam illam? Nam minores multo iniurias in metu uestro quemadmodum ultus sit, sensistis. At sunt quidam, qui propter pacem reipublicę pertulisse illa se dicant. Cedò, quo bello eratis peiora passuri? Ciues illi, qui ad Trasimenum & ad Cannas sunt ab Annibale capti, an atrociora atq; intolerabiliora sunt passi, quàm nos hic sumus, & à ciuibus nostris? Exijssemus armati ad conflígendum contra ipsum, uicisset patria suos hostes, mactassent dij immortales expilatores suorum templorum: uirtutes omnes, sanctitas, fides, innocentia, superassent illorum facinora, flagitia, impuritates, scelera nefanda. Sed fac nos esse uictos, moriendum nobis erat, sed semel, nostro sanguine bene ulto, in armis, in acie, cum decore, cum gloria. hic mortui sumus centies, intra muros patriæ, inglorij, ignobiles, inulti, per summum dedecus cæsi & confecti sumus, in metu, inermes, tanquam pecus ignauum. An non intelligitis, quantum inter pacem & seruitutem interſit? non est hæc pax, quum nec data fide statur, nec fœdera seruantur, & in corpora libera etiã post pacem factam, & positis armis peius quàm in armatos sæuitur. plus est hoc quàm seruitus: cum domini emptis seruis tanquam pecuniæ suæ parcant, nos propter nostram pecuniam & à maioribus relicta bona iugulamur. plus est quàm seruitus, quum exteri uicti belli iure uictoris sint: nos uictores per ignauiam nostram illius simus, qui nihil non sibi in nos statuit licere, quod suæ libidini & crudelitati collibuerit. Quanquam ego non existimo, Quirites, tantam ignauiam atq; inertiam in uobis aliquando fuisse, ut quæ nulli unquam serui tulissent, uos passi unquam fuissetis, si modò dux aliquis non adfuisset. Verùm & plebeij atque equites perculsi & perterrefacti cunctabantur, bona pars nobilitatis illi adhærebat, ducti specie nescio qua uindicandæ per illum suæ dignitatis. Esto sanè, ualuerit opinio illa, quamdiu bellabatur, quamdiu in castris atq; armis utræq; partes stabant, quamdiu in Italia cum exercitibus erant Marij, Norbani, Carbones. fuerint tunc assecłæ & satellites Syllæ. At in urbe ipsa sublatis partibus, cur illi ancillantur, & communem li-

berta-

bertatem ſecum illi addixerunt, præmiumq; armorum & alienarum poſſeſsionum ui raptarum faciunt regnum illius, ne ſeruis quidem tolerandum? Quanto fuerat ſatius uos, Luctatiorum, Licíniorum, Claudiorum, Cæciliorum progenies, libertatem & dignitatem imperij huius à maioribus partam tueri: quàm feſtinare cum illo contaminatiſsimo latrone, cum illa procella & tempeſtate patriæ totam hanc rempublicam euertere? Quanto fuerat pulchrius uobis, uobis etiam Valerij, Seruilij, Martij, & ueſtram & pop. Rom. libertatem defendere, quàm abiecte & fœde illi ſeruire? Tui quoq; Pompei, me miſeret, pigetq;. Nam mihi amiciſsimus es, & cui ego plurimũ me debere profiteor, ac præ me fero. Dolet itaq; mihi, te in curſu clariſsimarũ rerum inchoato reſiſtere: nec conniti, ut te quotidie uincas, ut addas indies cœptis illis, quæ à te expectantur, ſperanturq;. Quàm decuerat res tuas in iſta tanta iuuentute geſtas, triumphum etiam illum inſignem, quem primus Rom. eques poſt hanc urbem conditam reportaſti, non pati tyrannũ hunc & acerbam peſtem diutius in uiſceribus & uitalibus reipublicæ hærere graſſariq;. Tuorum mihi crede operũ erat, tam ſtrenue, tantaq; cum uirtute & ſempiterna laude de repub. mereri. Aperte tecum loquar, ut inter amicos decet. erraſtis, fefelliſti nos omnes opinione, quam de te conceperamus. Ecquando tibi iuſtior offerri poterat occaſio uindicandi per æquiſsima arma remp. & facis illius in patriam accenſæ extinguendæ: quàm quum ille tibi defuncto grauiſsimo bello, tyrannica inuidia priuato in Italiã ut uenires imperauit? Noueramus animũ tuum ad res pulcherrimas factum, compoſitum, natum. habebas uictorẽ exercitum non ſolum ſequentem, ſed etiam hortantem, ut te atq; rempub. teterrimo oppreſſam latrocinio, aſſereres in libertatem. ualebas uiribus, ingenio, animo, felicitate. Quid te magnificum & præſtans non aggredi, quid nõ præſtare & perficere poſſe, ac uelle ſperaſſemus? Erat ſenatus, erat populus, erat cuncta Italia in ſpem tui aduentus erecta. Faciebamus uota, lumen neſcio quod tenebris iſtis uidebatur ex Africa affulſiſſe, ut quum olim ad Cymbricum bellum ex ea C. Marius accerſitus & deſideratus uenit. Tu contrà, ut oſtenderes potius quàm dediti illi & mancipati eſſetis omnes, interfecturum te citius minatus es, quàm in Syllam arma ferres: hoc eſt, quàm ſæuientem in remp. tyrannum tolleres, mœſtam & lugentem conſolareris, tuos ciues cruciatibus & neci addictos cõſeruares, tempeſtatem, qua reſpub. concuſſa & agitata naufragium faciebat, cõſedares, & ſeruituti patriam adimeres. Vos tamen omnes uideritis, qua ratione & cum illo uiuatis, & ſatis ſalui tutiq; eſſe in poſterũ poſsitis. Pro te ac tua uita, ſaluteq;, mihi crede Cn. Pompei, anxius & ſollicitus ſum, ob amorem noſtrum mutuum, & ſtudium in me tuum ſingulare, magnamq; reipub. de indole tua ſpem. Ego enim non uideo, quo pacto illius furentis belluæ proiectam & effrenatam rabiem effugere poſsitis, ſi ueſtram & cõmunem libertatem nõ magis reſpexeritis, quàm nunc facitis. Nam peſsima duo mala, quæ ingeniũ eius cõflictant, uos diu incolumes eſſe non ſinent, crudelitas & inuidia. Quos enim non metuet, contemptu, & ingenita crudelitate, etiam ſi cauſa nulla adſit, necabit: homo, cui ab infante & cunis, pro delicijs ſemper crudelitas fuit. quos uero paulum creſcere conſpiciet, & metum iam facere poſſe, inuidia tollet. Quod & intellexit: nec diſsimulauit fortiſsimus iuuenis, & dignus maioribus ſuis, C. Metellus. Is enim unus eſt, Quirites, qui in tantis malis reipub. liberam emiſit uocem. Nam cùm uideret cædendi, rapiendi, polluendi iura omnia diuina atq; humana, modum non fieri, Syllam in Senatu cõpellare ſuſtinuit: Ecquis tandem Sylla malorum erit finis? quo tandem limite arcebitur gladius tam latè uagans? quando condes nudatos enſes? ut ſciamus nos certò ſaluos eſſe, quos tu ſeruatos uoluiſti. Quæſo uos Quirites, hominem ſenem à iuuene admonitum, ut afflictę patrię miſereretur, audiente toto Senatu, & uultu atq; geſtu ſupplicij deprecante, ne reliquias miſeræ & afflictæ ciuitatis abſumptum iret: quid putatis reſpondiſſe? Flectit rigidum, leniuit immitem animum: Finis eſto, dixit. Non eſt id à Sylla ſperandum, Quirites: ſemper eſt ſui ſimilis. incendium iſtud tam diu duraturum eſt, quandiu quod incendatur erit. Nondum (inquit) ſtatui, qui ſint futuri ſalui, qui perdendi. Bona tua uenia, ampliſsime ordo, ſummum conſilium, Patres non conſcripti, ſed circunſcripti, & proſcripti: ignauiſsimi ſumus omnes, digni ſeruitute, digni ergaſtulo. Hanc uocem ille di-

xit: & ſaluus ab ijs, quos erat continuò perditurus, euaſit? Neminem fuiſſe in tanta multitudine, qui illi manus afferret? qui illum interficeret? qui totam penè Italiam interfecerat. Saltem ne ipſe, qui tyrannum occidiſſet, interiret. aut unus certe pro omnibus piacularis interiret. & id in eo Senatu in quo inuenti ſunt, qui armatum Porſennam in ſuis caſtris, ſinguli unico gladio armati, perfodere tentarint. Sed egreſſus eſt maximo noſtro malo, qui illum non tam dimiſimus, quàm in noſtra capita & totam hanc emiſimus ciuitatem. Extemplò enim proſcribit non pauciores, quàm antea: eoſq; in primis, qui ſe omni iam exemptos periculo non dubitabant. refertq; numerum omnium in tabulas publicas, ut illa huius imperij nota, illud labis atq; ignominiæ monumentum poſteris noſtris & gentibus uniuerſis ſemper notum & clarum eſſet. quas tabellas ego, ſi quid conſulatus, ſi quid iuſtum & ſanctum ualet, nõ ſinam diutius cum gemitu & mœrore omnium legi. nõ patiar tropæum à Sylla de uita & ſubacta republica defixum extare. Quid enim aliud eſt illa tabula? Proponebatur præmium occiſori ingens. Si quis proſcriptum occultaſſet, capitali fraudi erat: etiam ſi frater fratrem, ſi parens filium, ſi uxor maritũ charitate quadam naturali celare ac protegere tentaſſet. nullus erat locus ſacroſanctus, non domus & ſancti penates, non templa deûm immortalium atq; arę, non ipſa Iouis Opt. max. cella, non ſacrarium Bonæ deæ, non Veſtæ penetralia: non Aſylum iam uſq; à Romulo conditum & conſecratum, omnia polluta & fœdata ſunt. in complexu patrum obtruncati ſunt filij, matres ſua corpora pro liberis obiecere: utrique properante carnifice necati ſunt. per filiorum latera confoſsi ſunt parentes. Multi etiam non proſcripti, ut ſe præſentibus ſubtraherent malis, aut intra domeſticos parietes ſibi attulere manus, aut inuoluto capite ſe in Tyberim præcipitarunt. alij ad buſta & ſepulchra confugerunt, ut deliberari non poſſet, uiui adhuc eſſent, an iam mortui. credo, ne ſaltem poſt mortem inſepulti abijcerentur. Illuc uſque permanauit huius buſtuarij gladiatoris furor: omnia adijt, penetrauit, eruit, & maiorum noſtrorum ſancti manes ciuili ſanguine inquietati ſunt. Vis uideri ingratam ciuitatem, niſi maximi beneficij loco ducat, expulſos eſſe Marios, & Norbanos, tanta clade, tanta internitione ciuium, occaſu propè reipublicæ. Agamus ſanè gratias tibi, quòd tanta opera poſt acerbos concurſus ciuilium copiarum occiderunt illi uiri, certe mitiores & meliores te. At in pace quid facit tanta ciuium multitudo, indicta cauſa tam miſere & tam horrendis fletibus contrucidata? Tulerunt aduerſus te arma. at iam poſuerant. Qui tulerunt arma, proſcribuntur? Quid ergo faciunt occiſi ſenes? occiſi pueri? qui non poterant militare? An mulieres, quas proſcripſiſti, acie quoq; contra te erant cõgreſſæ? Quid quod homines à te ſunt interfecti, qui nec te norant: nec ipſe qua eſſent facie ſciebas. ſatis magna arma & tibi, & libidinum ac ſcelerũ tuorum miniſtris tuliſſe uidebantur, ſi domos, agros, poſſeſsiones, peculium haberent, quæ raperetis. illa erant arma, illa crimina commiſerant, quòd bona haberent. in quæ tu & tui impudentiſsimos oculos ſpe ac mente defixeratis, ut nullo in loco uerius dici aut aptius potuerit, diuitias eſſe iniuriæ pignora. De nece Roſcij Amerini audiſtis omnes, cuius filij Sexti dictioni cauſæ frequentes adfuiſtis. quem nemo protinus contra Erutium auſus eſt defendere. dixit pro eo adoleſcens quidam è municipio Arpinati. Quemadmodum ſit occiſus Q. Aurelius, nemo ueſtrûm Quirites, ignorat: quum homo quietiſsimus in forum deſcendiſſet, ſecuruſq; funeſtam illam legeret proſcriptionis tabulam, ſe inter alios ſcriptum uidit: Me miſerum, inquit, Albanum meum me proſcripſit. uix ſe conuerterat, quum repentè claua ictus, cecidit ipſe exanimis, bona eius direpta ſunt. Lances etiam è centenis argenti libris quos proſcripſerint, pueri ipſi ſciunt & cantant. Ite nunc, cõſtituite lege quæſtionem de eo, qui ciuem pulſarit, qui uirgis liberũ corpus uerberarit. Si quis ciuem interfecit, maximo tumultu comitijs centuriatis ſeuere uindicate. Tum faciat ad noxam, ſi intra penates, ſi in uia publica, ſi in luco, ſi in fano, ſi in delubris deorum immortalium, ſi priuatum, ſi magiſtratum. Viuat, uiuat Sylla: immò regnet, qui ciuium Romanorum plura millia inaudita, indemnata, in pace, quouis bello acerbiore & atrociore occidit, quàm nunc ſuperſint, nullo reſpectu neq; loci, neq; temporis, neq; dignitatis. Niſi forte lex, de eo, qui unũ parricidiũ fecit, lata eſt: de eo, qui tam innumera, nihil dicit. q; numerus

merus ille, quem nec tota hæc ciuitas, nec Prænestina, nec campus, nec fluuius, nec tota Italia, nec ipsum capiebat mare, angustis legis limitibus capi & definiri non queat. Et quo maiore nos omnes habeat ludibrio, publicè eum dicentẽ audiuistis: Accersat me quiuis, cuiuscũq; uoluerit criminis. quũ nullum sit criminis & sceleris genus, quod iste sæpissime non commiserit. Sed de hoc paulo pòst. Verùm ut ueniam ad alia, ne semper in uno genere nefarij facinoris uerser, quamuis pro indignitate rei, nulla satis sufficiat oratio. Sed finis est tamen aliquis dicendi faciendus. Præteream necesse est proscriptiones in omnibus Italiæ oppidis, ipsa etiam integra municipia exitio damnata: uelut Sulmo, antiquum municipium, & fidele semper huic ciuitati. alia sunt illis uendita & mancipata, quibus noster sanguis prædæ fuit: uelut Florentia & Interamna. Taceo etiam quæ hic in urbe, medio foro, media luce, ante ora totius populi quisquis uoluit occidit: prout odio, uel inimicitijs, uel expectatione hæreditatis, uel spe rapinarum agebatur, etiam non proscribente Sylla. quæ multitudo maior est, quàm illa, quam in tabulas relatam uidetis. Sylla enim semel omnibus omnium maleficiorum licentiam concesserat: & si cui negocium facessebatur, quod indemnatum ciuem obtruncasset, is continuò curabat, ut ille quem occidisset, inter proscriptos à Sylla referretur. Accusate, nihil proficiebatis. leges & iudicia erant penes unum. Nominare possum inter cæteros hominem quendam nobilem, & notum, qui posteaquam fratrem interfecerat, petijt à Sylla, ut illum proscriberet: idq; extemplò impetrauit. nihil enim cuiquam negare poterat clemens & benignus uictor. Atq; hæc quidem sunt, quæ Sylla in eos, qui tum uiuebant, nefanda & pluſquam beluina immanitate exercuit, generatim quidem & uniuerse à me dicta. nam sigillatim nemo unquam persequi ualeret. Antequàm ad ea, quæ in eos, qui iam mortui erant, fecit, quæq; in pòst futuros excogitauit, uenio: respondebo tacitis multorum cogitationibus, quærentium quam potissimum ob causam crudelitas illa non in totum quidem ablata est, sed certe resedit, & intercessasse iam uidetur. Nam Syllam efferaciorem atque immitiorem quotidie fieri certum est. qui sua scelera impunita fore non putat, nisi alijs additis sceleribus, magis fœdis tetrisq; ita illi spes omnis in crudelitate & perfidia sita est. Sunt qui multas causas eiusce rei adducãt, quarum præcipuam metum esse existiment: quo uno, ut dixi, non fit ille melior quidem. etenim metus malus est magister probitatis. sed immanitas profectò eius & sæuitia aliquantum comprimitur, & retardatur. Qui mihi fortasse multum fauent, uel quia sum ex Æmylia gente, beneficijs in hanc rempublicam clarissima: uel quia Consul, uel quia ita sum animatus, ut breui seruitium & tyrannidem uestris è ceruicibus depellam. Dicunt illum simul ac me consulem designatum audiuit, intellexisse non modò non impune meo anno facere posse, quæ antea: sed nec ea quæ fecerat, me consule futura impunita. Itaq; cedere statuit mutationi temporum, & minus crudeliter in hanc ciuitatem grassari. latrocinia & relíqua scelera paulo occultius exercere: ita illi solutæ belluæ meum consulatum, taquam frenos furoris, iniectum esse. Vtinam Quirites, dijs immortalibus & uobis bene iuuantibus dignus sim ista gloria, cui profiteor me pro uiríli non defuturum. sed nihil adhuc mihi arrogo. Quæ uerò intra Syllæ domesticos parietes, ubi consilia de uita, de fortunis publicis priuatisq; coquuntur, cognoui acta, hic uobis exponam. Dictator iste uester, Quirites, qui illum magistratum non ad salutem aliquam reipublicæ inuaserat, sed ut per potestatem eius à maioribus constitutam posset impune in suos ciues sæuire, hanc ciuitatem excindere, & perdere: quum iam hic in foro quos occidi uellet, constituisset, & declarasset: bonaq; illorum, quibus esset uisum, attribuisset: tum se, diligens & seuerus magister populi,, in domesticã illam suam tenebricosam ganeam abdebat (neq; enim poterat ab illa iuuentutis nequitiæ disciplina discedere) in qua ganea cum mimis, & lenonibus, & scortis, & omni libidinum ac flagitiorum genere, ut & nunc facit, perpotabat, atq; helluabatur. Magnis cum clamoribus conuitijsq; omnia illic aguntur. neq; eò admittitur quisquam, qui non sit in omni turpitudine singulariter exercitatus. & ut quisque impudentissimus & flagitiorum ac turpitudinum callentissimus est, ita in primis honore ibi ac præmijs afficitur. honestum aliquod uerbum audiri, modestum & pudicum factum uideri, sacra illorum

luſtrorum polluit. Huc igitur, in hanc libidinis, intemperantiæ, flagitiorum, ſcelerum, crudelitatis officinam, capita occiſorum intrò ferebantur. ut quando ab eſu noſtrorum uiſcerum & cruoris potu ſpectantium natura atq; horrore retrahebatur, intuendo ſaltem ſe ſatiaret. Humanas carnes & ſanguinẽ noſtrum, quod ſciamus, ore non edit: at naribus, oculis, auribus, reliquis totius corporis meatibus affatim uorauit, ijsq; paſtus eſt. Recordamini illius execrabilis uultus: quid aliud ſpirat, quàm cruorem? quid aliud eſt, quàm lutum cruore maceratum? quàm pellis ſanguine miſerorum ciuium & ſociorum infarcta? Quum igitur inter epulas capita illa à morte recentia, lingua & labijs etiamnum palpitantibus, cruorem calidum adhuc liquidumq; rorantia, contaminabant & mappam, & mantilia, & diſcos & pocula, & cibos omnes ac potum: tum demum ille ſe ſuauiſsimè conuiuari iactabat. Alij obſcœni & polluti gregales, tametſi erant facinoroſi, & ſui imperatoris ſimillimi, tamen rem tam inhumanam horrebant & auerſabantur. Fuit ex aſſentatoribus quidam, qui quum diutius ferre ac ſuſtinere non poſſet cibum inter mortua humana capita ſumere, excogitauit rationem, qua illum à tanta cæde poſſet utcũq; reuocare. quumq; eſſent omnes paulo hilariores, poſt multas ſolito more aſſentationes, quum adferrentur capita occiſorum: Macte eſto uirtute Dictator, inquit, qui ſic malos iſtos pergas tollere, ſed quæſo te, nullo ne es relicturus: ſaltem quibus imperes? nec aliquid ſupererit iſti Fauſtulo, quod agat? Fauſtule, inquit, & tu quid facis in ſchola fili? Reſpondet uerecundus & modeſtus puer: Se quoq; ſocios & condiſcipulos ſuos proſcribere. ſed ſibi nõ obtemperari. Tace, inquit, ille. nam quũ fueris maior etiam & tui præſcripti non diu uiuent. Fauſtus eſt, Quirites, paruus Syllę filius: qui erit tam fauſtus huic urbi, quàm Sylla eſt felix nobis omnibus. Is à uirtute patris, bonus, & bene educatus atq; inſtitutus filius, non degenerat. nam quod publice facere patrem cernit, ipſe priuatim meditatur: & exemplum è domo in ſcholam transfert. Sperate bene, Quirites. nam Sylla filium uobis relinquet, germanum geminum ſibi, qui fauſte perficiat, quod ipſe pater feliciter incœpit. Sedebam paulo antequàm deſignarer conſul in ueſtibulo domus meæ, conſpicio infauſtum iſtum Fauſtum prætereuntem cum pædagogo. plorabat puer, frendens & ringens: ac neſcio quæ de cæde, de incendijs de proſcriptione minabatur. Cõſolabatur eum pædagogus, iubeo utrunq; ad me accerſiri. Quid eſt, inquam, huic puero? cur plorat? Refert mihi pædagogus, puerum in ſchola patris proſcriptionem impenſius probaſſe, minatumq;, ſe quum primum per ætatem liceret, eadem facturum. C. q; Caſsium, Q. filium, colaphum illi impegiſſe. ita Fauſtum Caſsio mortem, domui eius flammam & ruinam, bonis & familiæ proſcriptionem minari. O miſerum, inquam, populum Romanum, qualis hic ipſi alitur leo fœuior quanto, quàm ille, quem Amilcar Carthaginenſis ſe alere dicebat, quum de Annibale filio loqueretur. Sed redeo ad conuiuia illa, & intemperantiſsimas perpotationes, quæ perdito luxu ex bonis & uiſceribus pop. Ro. agitantur. Sylla igitur, quum iam uideret adeò eſſe exinanitam urbem, atq; Italiam, ut ſi pergeret proſcribere, ſolus ipſe cum ſua illa commaculatorum ſatellitum, compranſorum, & colluſorũ manu eſſet remanſurus: ceſſare tantiſper cladem iuſsit, dum reſtibilis huius ciuitatis ager funderet, quod iterum demeteretur. Et quandoquidem uiui, in quos rabiem ſuam exerceret, nulli penè ſupererant, in mortuos & poſteritatem ipſam crudelitatis ſuæ exempla cõquiſiuit. Prætermitto iocos impios, quos in manes & capita cæſorum nefariè iecit. Tranſeo contumelias, quibus proſcriptorum cadauera lacerauit. Marij ſepties conſulis ſepulchrum euertit, oſſa conſeruatoris Italiæ in Anienem proiecit, quieſcentes iam & bene compoſitos manes exagitauit, crudelitatemq; ſuam etiam inferos coẽgit experiri. Quid iam poterant Marij oſſa huic reipub. obeſſe? an proderit, illa eſſe abiecta inſepulta? & tamen ingratiſsimũ eſt, memoriam Italiæ conſeruatæ uelle delere: & monumentum clariſsimi belli, glorioſiſsimæ uictoriæ extinguere. Iam Bebium Marianum, mitis & manſuetus Sylla inter militum manus iuſsit abſq; ferro diſcerpi. Lupi aut leones non ſic ouiculam dilaceraſſent. Diuulſa & ſparſa ſunt membra honeſtiſsimi Senatoris, Quirites. Audite cauſam: quod Bebius Syllanus caſu quodam ſic interiſſet. Intelligitis tandem, uos illi ſeruiuiſſe, qui pro delicijs habebat ſanguinem, noſtra capita, immò acerbiſsimos cruciatus

ludere

ludere. Si ergo læsus es à Marco aliquo, aut Publio, Marcos omnes & Publios oderis? imò perdas? seu magis, si quid in unum Marcum amicum tuum peccatum est, in omnes ulciscere? Quid si qui Marcum offendêre, Marci non sunt? ut nec illi Bebij, qui Bebium interemerant. O inauditum, & noui exempli immanitatem: ut nomen alicuius læsi, cognomini officiat. In lædente minus esset mirum, quod spero futurum in Syllis. ut quia ipse damnum accepi, accipiat etiam, qui est eodem nomine. Hoc uerò quid est aliud, quàm uasta quædam inhumanitas, tanquam fulmen omnia prosternens ac delens? At inaudita & singularis in M. Marium Gratidianum crudelitas, incredibilis inhumanitas ac rabies, fuit in uiuum, an in mortuum ostensa, an in totam hanc ciuitatem, ad exemplum atrocitatis sempiternum? Quis uestrum Quirites, non fleuit atq; ingemuit? quis spectaculum illud acerbissimum, & fœdissimum, quale nunquam fando erat auditum, spectare sustinuit? quis non oculos auertit? Cuius animus non exhorruit tam prodigiosam & effrenatam crudelitatem? Cæsus est primum uirgis per totam urbem, Quirites, homo prætorius & tribunitius, qui in tribunatu suo legem de pecunijs tam salutarem tulerat, tam populo iure gratam & plausibilem, innocens, insons, nobis omnibus propter suam probitatem, animumq; in rempublicam singularem usq; adeò charus, ut bis omnium non centuriarum modò, sed hominum suffragio prætor renunciatus sit. actus est deinde ad Catuli tumulum, ibi sunt illi miserrimo eruti oculi, excisa lingua, nasus & labia amputata, abscisse manus, traiecta crura, atq; ita deformatus & mortuus iam per omnes corporis partes, inuitis & reluctantibus fatis, quæ nondum illi uitæ finẽ statuerant, capite truncatus est: caputq; ipsum, animæ ac spiritus plenum, ab Ianiculo per mediam urbem, ultra portam Carmentalem, ad Apollinis ædem delatum est, Syllæq; ostensum. Quis quæso fuit uester animus, Quirites, in tanto clarissimi & innocentissimi ciuis casu? in tam indigna morte? quis non incensus est indignatione & ira? quid tum de se unusquisq; uestrũm cogitabat? quid satis erat ad salutem tutandam? quum illum nec ciuitas, nec amplissimus ordo, ex quo erat, nec libertas huius populi, nec gesti summa cũ laude honores, potestas sacrosancta, & duplex prætura, nec salutares latæ leges, nec tota uita innocentissime & sanctissime acta, à tam indigna & insolitæ atq; inauditæ crudelitatis morte uindicaret? O plangor, illo die liber, pop. Rom. confitentis seruitutem suam. O animum Syllæ ab omni humanitate alienum atq; abhorrentem, qui illa fieri imperarit. O uocem Tyranni, cui certum erat nos omnes per exquisitos cruciatus perdere. Audistis plerique, quid ille responderit, quum in ipsius conspectum M. Marij esset caput allatum: Quis est? non cognosco. Quid hic me dicturum, quid facturum expectatis, Quirites? Omnes me lachrymæ, omnia uerba defecerunt. Vulgaria illa consumpsi, & hæc inaudita facinora priscis illis uerbis minus recte nominari possunt: quandoquidem omnia maioribus audita scelera superant. O uocem bonis ciuibus acerbissimam, calamitosam tibi Sylla, fax & furia reipublicæ si se hic populus Romanum esse meminerit, & uindicem suæ libertatis, ultorem suarum iniuriarum uoluerit sequi. Vidit Mar. Petorius prætor hanc senatoris lacerationem, Quirites, quam nec passus fuisset, si in leones & tigres reliquasq; incidisset bestias, feras, iritatas. conspexit homo mansuetus ac misericors, illum omni ex parte confossum, & sanguine manantem: & acerbitate supplicij amici sui, horroreq; deformati totius corporis, tantiq; cruoris effluxu constitit aliquantisper perturbatus. hoc illi, Quirites, capitale fuit: quod teterrimam inhumanitatem & dilaniationem, à suo mitissimo alienam ingenio, non potuit sine animi commotione spectare. Iussus est à Sylla crudeliter interfici, quia misericors fuerat. Hoc est ipsi dissimillimus. Quid in exemplum crudelitatum uetera adducimus exempla? Lyci omnes, & Lycurgi, & Orphei, & Atrei, & Medeę, & Terei, & Aiaces, & quæcunq; in Tragœdijs terribilia auditis, fabulæ sunt, & res fictæ, atq; adumbratæ. hæ sunt ueræ, expressæ, solidæ. Hinc hinc ad tragœdias immanissimæ atrocitatis sumenda sunt poëtis argumenta. Hic tragœdia repræsentatur manifestò. Nam sæua illa in scenis, & crudelia, ab oculis spectantium remouentur. parcitur conspectui, per nuncium significantur. Barbaricam & feram immanitatem media luce, medio foro, immò in circo, in theatro, in compitis, & uijs omnibus, singulis momentis coacti fuistis specta-

re & perferre. O nos Quirites, malignitate fatorum ad acerbiſsima tempora reſeruatos, quum etiam miſericordia capite multatur. & iam bellum non ciuibus tantum, ſed naturæ quoq; & humanitati indictum eſt. O filios & poſteros noſtros futuros adhuc infeliciores, ſi hæc inaudita, & fidem ſuperantia crudelitatis exempla, ab hoc ciuiũ ſepulchro inſtituta, nos inulta reliquerimus. Verùm de ciuiũ cædibus ac dilaniationibus ſit ſatis, Quirites. Nam præ magnitudine & uehementia doloris, ſeu mœroris potius, nec ego plura loqui poſſum, nec uos audire. Iam ea, quæ nouus iſte Tarquinius, & in pòſt futuros, & in æternitatem libertatis huius imperij commentus eſt, paucis accipite. Poſtea quam bona ciuium miſerorum innocentium, tanquam hoſtilem prædam medio foro inſpectantibus uobis uendidit, ne quid ad ſummam contumeliam deeſſet, liberos illorum & nepotes patrimonij per indigniſsimam & ſingularem iniuriam ſpoliauit: honoribus fungi uetuit. Quo iure? An & iſti quoq; arma ciuilia tractarãt? quibus tu ante omne crimen pœnam impoſuiſti: ita ut certius illis ſupplicium ſit, quàm uita. Neq; hac re contentus, præſidium populi, columen ac firmamentum libertatis, tribunitiam poteſtatem fregit atq; euertit: ut præcluſa eſſet in perpetuum populo, ratio & uia ad recuperandam libertatem, ſi quãdo eius deſiderio & recordatione dulcedinis teneretur. De quis rebus aliud mihi reſeruo dicendi tempus. Et hic, Quirites, audientibus uobis omnibus dicere non erubuit: Accerſat me quiuis, cuiuſcunq; criminis uoluerit. O Quirites, quàm pudet me, Syllam manſuetudine & lenitate noſtra tam eſſe abuſum: patientiam tentaſſe, expertum eſſe quantum ſeruitutis ferre & perpeti poſſemus. Quid enim ad extremam & ignominioſam ſeruitutem relictum eſt? O Sylla Sylla, quantam gratiam debes diis immortalibus? quàm meritò fœlix es, quod hic natus, & hoc tempore. Nam ſi alibi natus, uel hic etiam temporibus noſtrorũ maiorum fuiſſes, minimumq; iſtorum ſcelerum (quæ ratione & numero comprehendi nequeunt) ſuſcepiſſes, uita tibi per infinitos cruciatus fuiſſet amittenda. At nunc non ſolum uiuis, & uiuis magno cum dedecore noſtro, ſed dictator etiam in præmium impiorum facinorum fuiſti. Et in concionem prodire audes, & os iſtud probroſum atq; inceſtum pop. Roman. oſtendere. Non te pudet, auribus huius ciuitatis, animisq; illudere? Accuſet me qui uoluerit, inquis, alicuius criminis. Tu potius turbo & procella patriæ, labes & lues reipublicæ. tu da genus flagitij, facinoris, ſceleris, crudelitatis, impietatis, quod non commiſeris, in quo te per totam ætatem non exercueris. da aliquam ex legibus ſiue ex ueteribus illis, ſiue ex nouis, & iſtis tuis præclaris, in quam non millies peccaris, quin & nouæ aliæ quàm plurimæ ad tua ſcelera uindicanda rogandæ atq; ferendæ eſſent. Legem Portiam, & leges Sempronias paruarum tu uirium eſſe putas: illis enim, ne cæderetur uirgis liberum Romani hominis corpus, cauebatur. Cedò, lex illa de parricidis tua, & de ſicarijs, quem damnat, ſi te liberum relinquit? Caput eſt in tua primum, Qui hominem occiderit. Prò deûm atq; ueſtram fidem, Quirites: Sylla ſua lege audet dicere, Qui hominem occiderit: quum ipſe ciuium Rom. centum millia ſquiſsimè conſumpſerit. Dein de alterum Caput, Cuius dolo malo incendium ſit factum: Capitolium eſt à te incenſum. Sed & Sulmo antiquiſsimum & fideliſsimum municipium, quare tuo iuſſu deflagrauit? Tum tertium, Qui ue hominis occidendi, furti ue faciendi cauſa cum telo ambulauerit. Fabricium aliquem, aut Curium, aut Maximum loqui credas: & non eum, qui latrocinijs ſuis, non modò furtis, Italiam totam diripuerit, & exhauſerit: cuiusq; armis Senatus & concio pop. Rom. ingenti cum terrore circundata & conſtricta eſt. ut tu innocentiſsimum, ſed opulentiſsimũ quenq; ad mortem & prædam ſeligeres. Tua ergo lex, in latorem ſuum clemens & grata, non te punit. Sed quæ tandem eſt huiuſce legis pœna? Liberis exilium. At libentius extra Romam agit Sylla, quàm Romæ, quam odit. Iubete exulare hominem, qui ultrò contentus erat in exilium ire, quum ſe patriam incenſurum minaretur. At lex illa de ui, te ſcilicet non capit: qui non uni aut alteri ciui, ſed huic reip. & communi patriæ uim attuleris. Iam maieſtatẽ tu nullam læſiſti: deformaſti Senatum cæde tot clariſsimorum ciuium: equeſtrem ordinẽ totum penè deleuiſti: plebeij quota portio reliqua eſt? Hoc non eſt maieſtatem tangere? Legati ſunt à te contra ius gentium occiſi, prætores nudati, & mulctati, conſules reliquiq; magiſtratus interfecti,

ſi ubi eſt maieſtas, ſi hic non eſt? Quod igitur tandem eſt illud crimen, cuius te accuſari non expaueſcas? quæ eſt iſta tua tam ſtupida & nihil ſentiens conſcientia, quæ ſtimulis tantorum ſcelerum non uexetur, non exagitetur? non perculſa & infirmata iaceat? Quanquam iacet profecto. ſed expertus ipſe eſt, audaciam hoc tempore & ferocitatẽ, plus quàm innocentiam ualere. Et prætermitto minores illas leges, quibus tua flagitia & libidines uindicantur. Sumptuariam, quam ipſe tuliſti: De furtis, quę eſt peruetuſta: Calphurniam, de pecuniis repetundis: Scatiniam, in quam quid quotidie admittas, Fuſidius ſentit: & alias complures nouæ, de ſacrilegijs, de alea, de adulterijs, eſſent propter te referendæ. Nam ex illis antiquis, quæ uel ante XII. uel poſt fuere, tu unam proferre non potes, in quam infinita tua maleficia non extent. niſi forte in illam ſacratam, quæ lata eſt in principio libertatis, Vetuſio & Verginio Coſs. quæ eſt de tribunitia poteſtate, tu nihil cõmiſiſti. aut in illam Horatiam & Valeriã, quę caput eius, qui tribunum plebis uel pulſarit, uel alioqui uiolarit, Ioui ſacrat, familiã ad Cereris ædem liberos liberasq; uænum ire iubet. Quæ lex aliquid ſi ualuiſſet, tu non uiueres: reſpublica tam multos bonos ciues, quibus eſt orbata, retineret. Tu enim in odium huius plebis inexpiabile non contentus tribunos ipſius necaſſe: etiam poteſtatem illam, qua una continetur populi libertas atq; ſalus, in totum reuellere & extirpare conniſus es. O ignauam plebem Romanã & ſeruitute dignam, ſi odium quod iſte in eam profitetur, quod ſemper præ ſe oſtendit, quod nec ſermonibus unquam nec factis diſſimulat, nõ uindicarit.

Quid de regno loquar? leges ſunt antiquæ, quæ uindicant ſeuerè eos, non dico qui regnum Romæ inuaſerint (nam his nulla pœna ſatis digna inueniri poteſt) nõ dico, qui appetierint, & affectarint (ſub quo crimine clariſsimi aliquot uiri etiam conſulares ceciderunt) ſed qui conſilia de regno inierint. At hic ſi rex non eſt, & ſæuus tyrannus, nõ uideo cur Dionyſij illi, & Phalaris, tyranni fuerint. Multa quidem illi in ſuos populos tyrannica excogitarunt, multa exercuerunt crudeliter atq; impotenter. nunquam tamen eis in mentem uenit, ſic inimicos ſuos uexare, cruciare, perdere: ut iſte ciues ſuos uexauit, cruciauit, perdidit. atq; id in ea ciuitate, quã (ſi quid reliqui eſſet pudoris, Quirites, aut mentis, aut animi) uel nõ appellaremus liberam, uel talem eſſe oſtenderemus: mallemusq; honeſte mori, quàm turpiter & per grauem mortem libertatem à maioribus relictam amittere. At quæſo uos, quam ob rem lata eſt lex illa? Propter odium grauis regni, ſuperbi regis. Reputate quæſo, & repetite memoria, num fuerit peior rex ille, regis filius, eo tempore quo Romæ licebat regnare: hoc nouo Tarquinio, quem poſt confirmatam tot annis libertatem patimur? Nunquam Tarquinius ille ciuitates aut bona, uel ſociorum uel ciuium uendidit: at huius haſtam in foro uidiſtis omnes. Ciuitatem ille ditauit atq; ornauit, ſpoliauit iſte ac deformauit. Supplicia & cædes in ciues Romanos pauciſsima Tarquinij accepimus: at hic quot occiderit, pudet iam & piget toties commemorare. Nollem hic aliquis exterus adeſſet, ne ſi fieri poſſet, ad exteras nationes & prouincias ueſtra ſtanta noſtra ignominia permanaret. Sed fieri non poteſt. nulli in toto orbe ſunt, qui quæ paſsi per hoſce annos ſimus, ignorent. Et ut ſe nouus iſte Tarquinius multo aſperiorem, quàm uetus ille fuerit, futurum oſtenderet, ac profiteretur, primo dictaturæ die cum faſcibus quatuor & uiginti in publicũ proceſsit. quũ ille regio more XII. ſolummodo habuerit: quot habuere Dictatores, quot Conſules omnes, qui poſt conditam hanc urbem fuerant. Id tamen ille fecit, ut declararet, ſe hoc populo tanquam uictis ac captiuis mancipijs imperaturum. In rebus leuiſsimis quãtas tragœdias excitatis? in grauiſsimis & atrociſsimis quàm torpetis? Eſt minus honorifice appellatus legatulus aliquis: excepit ciuitas aliqua miſeros & afflictos cognatos ſuos, hoſtes ueſtros, à uobis fugientes: ſuſpicio eſt, populum aliquem delectus habere, cõtra quos tamen, ignoratur. iſta, iſta uindicantur bello, armis, ſanguine, uita, propter hæc diruuntur antiquæ urbes, & euertũtur potentiſsimæ nationes. Hæc fuit ruina Numantię, hæc Carthaginis, hæc Corinthi. Eſt ſociorum aliquis uiolatus, aut agellus quiſpiam excurſione aliqua uaſtatus, aut affectus leuiſsima iniuria mercator aliquis, uel nauicula-tor: hæc dant arma, hæc afferunt bella, propter iſta ciuitas hæc cunctaq; Italia in aleam extremi periculi conijciuntur. Has enim ob cauſas geſta ſunt duo bella Punica, geſta

cum Samnitibus, cum Tarentinis, cum Pyrrho, cum Antiocho, Ætolis, Philippo, cum alijs pleriſq;. Hæc hæc ſunt bellis & uindicatione digna. Viuat Sylla: immò præmijs, honoribus, magiſtratibus decoretur: immò regnet, qui ea ſcelera ſolus & nefaria facinora aduerſus hanc rempublicã ſociosq; omnes ſuſcepit, quę omnes ſimul huius imperij hoſtes nunquam optarunt, nunquam cogitarunt. Sunt qui exiſtiment, illum incolumẽ fuiſſe reuerentia & maieſtate dictaturæ. O præclarum & memorabilem magiſtrũ populi, qui tria peſtifera uicia, luxuriam, auariciam, crudelitatem, iuuenes noſtros edocuit. Primum non dico dictatorem, ſed ne ciuem quidem patiebantur eum eſſe leges & æquitas. Exul erat, quamuis hic habitaret, ſceleribus tam inauditis oppletus & obrutus. Deinde quàm bono iure factus dictator ab Interrege, non diſputo: quum more maiorum à Conſule ſoleat dici. Certe lex uetus eſt ex XII. ne dictator ultra ſex menſes imperium gerat. quid erat dare perpetuum regnum, ſi hoc nõ erat? creare in centum & uiginti annos dictatorem, cui liceret quicquid collibuiſſet? Quis tam ſtupidus illo fuit tempore, quem dolus & ludibrium, quo tota hæc reſpublica tunc habebatur, lateret? Quid enim inter regem & dictatorem intereſt, cui quicquid libeat, id ius faſq; habendum ſit. O ſanctum, & patriæ libertatisq; amantiſsimũ interregem, dignumq; maioribus illis Valerijs, qui reges eiecerunt. Quid tu igitur Flacce putas eſſe ſeruire? ſi hoc eſt liberum eſſe. Quantum inter hanc tuam legem, & illas maiorum tuorum intereſt? Illæ reges, tyrannos, impotentes & nimios magiſtratus tollebant: libertatem populi ſtabiliebant: tua libertatem aufert, regem & tyrannum infert, & confirmat. Nec tibi ueniebat in mentem illarum legum, Valeriæ & Duilliæ, eodem anno latarum, eodem etiam tempore, quo duodecim tabulæ ſcriptæ ſunt? Qui magiſtratum ſine prouocatione creaſſet, tergo ac capite puniatur. quarum Valeriam legem qui tulit, imaginem tu eius quotidie domi uides. Poſtremò, ſi uos omnes, Quirites, eum dictatorem reuerebamini, qui unus uos, omnem totamq; hanc patriam deosq; immortales deſpiciebat, & ludificabatur, quum non dico ſupra dictatorem, ſed ſupra reges ipſos pop. Rom. ſit, & ſemper fuerit. At pudeat nos, illum priuatum incolumem ad domum ſuam peruenisſe, non eſſe manibus alicuius uiris fortis diſcerptum: qui gloriam illam interfecti à ſe crudeliſsimi & ſceleratiſsimi tyranni, ſtatuamq; qualẽ L. ille Brutus habet, affectaſſet. At nunc, etiam ſi reliqui omnes cunctentur, non eſt conſilium Quirites, in hoc magiſtratu patrię deeſſe. Non expecto iudicia, quæ iſtæ contemnit. non requiro leges, quibus iſte omnibus conuictus, & damnatus eſt. non exempla maiorum, quum malos ciues maiores noſtri etiam propter ſuſpiciones criminum indicta cauſa interfecerint: non ſolum in magiſtratibus, uelut olim Seruilius Hala magiſter equitum, & nuper L. Opimius conſul: ſed etiã priuati, ſicut Naſica. qui omnes ſunt ab optimis quibuſq; laudati: & ij, quos interfecere, pronunciati ſunt iure cæſi. Hæc omnia abunde ſuppetunt. & mihi ſatis eſt, me conſulem eſſe, qui patriæ, qui ciuibus meis conſulere debeo. Hoc à me ſummus magiſtratus, hoc ſeueritas huius imperij, hoc reſpublica petit, poſtulat, requirit, flagitat. Non ſinam ſtatuas & monumenta publici hoſtis patriæ, in hac urbe diutius cum ſuſpirijs, gemitibus, mœrore conſpici: non magis, quàm ſi ullæ Pyrrho eſſent poſitæ, uel Annibali. non illum uocari fœlicem, quòd hactenus impunè tantum noſtri hauſit ſanguinis, tantum uiſcerum uorauit. quòd bona ciuium diripuit, & dilapidauit: Italiam uexauit, & perpopulatus eſt: libertatem noſtram obtriuit, & conculcauit: non familiam incolumem, & ex malis noſtrũm omnium potentem. non aliquem, qui Sylla nominetur: quod nomen huic urbi pernicioſius eſt, inuidioſius eſſe debet quàm Tarquiniorum. Niſi forte ſperatis, P. Syllam rediturum aliquando ad meliorem frugem, calumniatorem ciuium, ſectorem prædæ ciuilis, in qua natus & educatus eſt: authorem furtorum. aut Fauſtulum Syllam à proſcriptionibus paternis, & fæuitia degeneraturum: qui iam in ſcholis non ſcribere diſcit, ſed proſcribere. Scio mihi, Quirites, ingentes & capitales inimicitias ex hoc loco cum L. Sylla eſſe ſuſceptas. ſed quoniam pro republica ſuſceptæ ſunt, etiam ita contigiſſe iuuat: & eas non minore animo atq; conſilio, pro ſalute communi exequar. Neſcio quid ille ſua oratione minari uiſus eſt, ſi quiſquam libertatis, in qua natus eſt, memor, ſeruitij, quod toleratis, uos commonefaceret. Sed

ego

ego Quirites, eius opes (quæ fragiles & corruptæ sunt: quas uos timendo effecistis, ut aliquid posse uiderentur) contemnere me reipublicæ causa ex hoc loco, unde me omnes exaudire atq; intelligere possint, profiteor. Non deerit reipublicę exercitus, qui me duce, uobis authoribus atq; adiutoribus, libertatem, uitam, fortunas, sacra, publica omnia & priuata uestra defendat, & tueatur. qui non patiatur uos cuiquam seruire. qui uobis dignitatem cum imperio, & libertatem cum opibus & gloria restituat. Adeste diis bene iuuantibus, Quirites. & qui rempublicã, qui libertatẽ saluam, uitas q; uestras, fortunas, & salutem communem conseruatã: qui iniurias publicas & priuatas ultas uultis: qui pulchrius ducitis honeste imperare, quàm turpiter & infeliciter seruire: contra uim & latrocinia, pro decore, pace, ac quiete uos hortanti adeste, Consuli uestro. sequimini non priuatum quemlibet, quod etiam in hoc glorioso facinore dedecens nõ esset. sed Consulem uestrum, M. Æmylium Lepidum. Nam de conscelerato illo & nephario parricida, impio templorum expilatore, qui uestram libertatem oppressit, sanguinem hausit, fortunas diripuit, uniuersam remp. afflixit, ac penè sustulit, hic in cõspectu & concione uestra constituto, sententijs uestris meritum supplicium sumetis: & uos, quod sæpe maiores uestri fecerũt, strennue per uirtutem uos ipsos non in libertatem modò, sed in uitam & communem hanc lucem asseretis.

DECLAMATIONIS QVARTÆ FINIS.

IO. LODOVICI VIVIS, ADVERSVS ACTA SYLLÆ IAM MORTVI, DECLAMATIO, uerbis M. Aemylij Lepidi Consulis.

ARGVMENTVM.

SYLLA consumptus fœdo pediculari morbo, quẽ Græci φθειριασιν appellant, non sufficientibus balneis atq; pannis, nec hominibus, qui sibi inuicem succedentes dies noctesq;, pediculos è tabe purgabant, quũ & cibum & potum uermes illi polluerent, affectus incredibili uitæ tædio, quum aduersus Puteolanũ quendã excanduisset, & plus nimio clamasset, ruptis imbecillibus corporis compagibus, tandẽ Puteolis (quæ ciuitas est in Campania) sceleratam animã efflauit. Quod ubi resciuit M. Lepidus consul, impedire conatus est, ne publice cum pompa aliqua efferretur. quod non perfecit. Nam alter consul Catulus, & Cn. Pompeius, in cõtrarium conniſi peruicere, ut aurea lectica cũ ingenti pompa in campo Martio sepeliretur. quo in loco reges humari cõsueuerant. Hic ego Lepidũ induco concionantẽ aduersus acta Syllæ: ea uidelicet, quæ in iniuriam ciuium aut ordinum erant à Sylla statuta. Tulerat enim leges Sylla permultas, in odium tum plebis, tum eorũ quos proscripserat. In odium plebis & equitum, ut quod solum ex Senatu eligerentur iudices: ad hoc, ne tribunis plebis esset potestas legũ ferendarũ: & qui fuisset tribunus, alios honores petere nõ posset. quod aliud non erat, quàm debilitare & frangere tribunitiam potestatem, quæ erat ad plebis tutelam inuenta, cuius plebis Sylla erat capitalis inimicus. Aduersus suos proscriptos, ut filij eorum bonis paternis priuarentur: ac, ut ne possent honores Romæ petere, ac gerere. quod pop. Rom. indignissimũ uisum est: quum essent iuuenes illi & pueri innocentes. Ita Lepidus cõtendebat, iudicia facere communia plebi & equestri ordini & senatui, Tribunitiam potestatem ad pristinum ius reducere: exules reuocare, eisq; suas possessiones reddere, precio ijs soluto, qui à Sylla emissent: proscriptorum liberos in patrimonijs suis collocare. Hæc adnitebatur Lepidus efficere: & haud dubiè æquum postulabat. Verùm hæc eo tempore iniquissima Senatus censuit, q; uiderentur tanquã rescindi in ipsa curatione uulnera reip. Ideo rem alioqui iniquam cõmodius iudicarunt non tangere, tantisper dum ægra respub. conualesceret, & confirmaretur. Hanc ob rem

infensus Lepidus collegæ suo Catulo, & magnæ parti Senatus, finito consulatu in ulteriorem Galliam, quam sortitus erat prouinciã, proconsul abijt: bellumq; ibi cœpit Syllanis parare, exercitumq; ad urbem duxit. contra quem Catulus & Pompeius egressi, tumultuario milite collecto, armis decertarũt. uictusq; est Lepidus ad pontem Miluiũ, & in Sardiniam profugit. uictores moderate in urbem regressi sunt. Tum Roma & Italia à bellis & uastatione tantisper quieuerunt. nec inter bella hoc ponitur, sed tumultus tantum nominatur.

DECLAMATIO QVINTA.

HESTERNO die, Quirites, nunciatum est nobis, L. Syllam Puteolis obijsse. de cuius hominis morte nõ tam lætatus sum, quàm dolui. Lætor enim, euersorẽ uestrę libertatis, parricidam suorum ciuium, prædonem possessionum & bonorum nostrorum, cõtemptorem & hostem deorum & huius reipub. maximo ipsorum deorum in nos beneficio esse sublatum. Doleo tamen, illum suo potius naturali fato, quàm merito supplicio à uobis de ipso accepto, è uita decessisse. Etenim mors qualiscunq; ipsa tamen corporis natura accersita, non scelerum pœna est, sed imbecillitatis finis. Atuerò cõgruebat eum, qui totum hunc populum affligere, uexare, tollere esset conatus, maximaq; ex parte sustulisset, ab hoc eodẽ populo, memore suæ libertatis atq; uirtutis, in exemplum posteritatis capite ac bonis mulctari. ne mali in posterum ciues magistrum haberent, à quo edocti essent, impune in hanc ciuitatem latrocinari, hunc populum & cunctam Italiam per immanem crudelitatẽ populari, uastare, dilacerare, euertere, extinguere: bona miserorum innocentiumq; ciuium, sociorum, exterarumq; nationũ & gentium, per turpissimã libidinem atq; auariciam diripere, ac prædæ habere. Nunc enim timendum est, ne multo plures sint, qui quod Sylla in uos fecerit, spectare atq; imitari malint, quàm quod uos in Syllam. Verùm quando in Syllæ uitã nullam iam habemus potestatem, illum iusticiæ ac iudicio deorum immortalium relinquamus, quorũ maiestatem toties nefariè impieq; uiolauit, ac lęsit. Nos autem ostendamus prudentiam, consilium, uirtutem nostram aduersus ea, quæ possumus. ut ægra & labans respub. nostro aliquo remedio sanetur, ac fulciatur: miseris atq; afflictis ciuibus opem, auxilium, spem in perculsis eorum rebus afferamus: denicq; abiectæ & lugenti patrię lachrymas abstergamus, atq; luctum: quantam poterimus lucem, dignitatem, læticiam reddamus. Nam quo minus hæc fiant, nullus iam obstat hostis, nullus tyrãnus. nisi qui fortè noui repẽte ex intermortuis Syllæ reliquijs suboriantur, qui uestigijs illius ingressi eadem appetãt, quæ ipse consecutus est, eadem moliantur. Si qui tales sunt, uehementer consulo, ac moneo, ne aggrediantur, ne se perfecturos sperẽt, quæ tam scelerate concupiscũt. pop. Ro. esse iam multo alia mente, alia uoluntate, alio animo: conspirasse & consensisse bonos omneis, ut citius sibi filijsq; & cõiugibus suis uitam amittendam ducant, quàm ea perpeti, quæ aliquando contigisse, nunquam poterit sine magna huius imperij macula atq; ignominia narrari. non dico homines, & liberos homines, atq; eosdẽ Romanos, ea non passuros: sed ne ferę quidem, nec isti parietes & muri toleraturi sunt. Propterea magnopere bonos laudo, quòd eos aliquando tandem recordatio aliqua tetigit dulcedinis intermissę, atq; adeò amissę libertatis: malos uerò (si quidem omnes ad meliorem mentem sanitatemq; reuocari studeo) ex hoc loco ipse Consul, nomine pop. Rom. etiam atq; etiam exhortor, rogoq; desistant male huic urbi & reip. cogitare. ne sperent futura posthac talia scelerum præmia, qualia cum infinito mœrore & luctu his annis uidimus. consentiant nobiscum, & adiungãt se studio & uoluntati populi, authoritati Senatus. Hinc certi & ueri honores, hinc fructus altissimi laborum, hinc ingentes copię, & opes firmę perpetuęq; nascentur. Polliceor enim & spondeo nomine eiusdem pop. Rom. illos demum futuros prætores, consules, imperatores, qui libertatem communem tueri maluerint, quàm cuiusquam regnum atq; tyrannidem. Huiusmodi nanq; hominibus, qui in tam perdita & impia sententia fuerint, denuncio fore, ut libertatem, uirtutem, potentiam,

tiam, magnanimitatem, constantiam populi Romani, prudentiam, authoritatem, grauitatem Senatus, seueritatem & religionem iudicum, uim sententiarum sentiant & experiantur. intelligantq; hunc populum iam non illum esse, qui & Syllæ & paucis commaculatis ac scelerũ libidinumq; eius satellitibus & administris seruierit: sed eum, qui libertate sua reges expulit, qui tribunos plebis sibi per arma comparauit, qui uirtute sua totum sibi orbem subegit. Quiescant igitur mali, & qui se liberos iam uolunt, audiãt qui sapientissimis ac fortissimis uiris, & de cõmodis ac libertate huius ciuitatis dies ac noctes cogitantibus, ad constituendam seu restituendam uerius rempublicam faciundum uideatur. Censemus Quirites, acta Syllæ rescindenda, non omnia, sed ea quæ in damnum reipublicæ, in diminutionem uestræ libertatis & quietis, in iacturam nostrarum fortunarum, in perniciem ciuium, scelus illud & portentum statuit, ac egit. Multæ sunt leges Corneliæ, Quirites, multa Syllæ acta de sicariis, de sumptibus & cibis, de prouinciis, hinc de tribunitia potestate, de iudiciis, de proscriptis. Pauca loquar de illis primis: deinde ad hæc postrema ueniam, de quibus mihi hodierna die pro repub. cum summa libertate, ingentiq; respectu utilitatũ uestrũm, totiusq; Italiæ, Consule digna oratio habenda est. mihi quidem memori magistratus, memori à quo beneficium hoc accepi, memori Æmylij generis: quod & me uobis indissolubili obligatione deuincit, & sua merita uelut pignus quoddã mihi uobisq; tradidit mutui inter nos amoris, ut nec Æmylius non amare patriã, nec patria Æmylium odisse possit. Quocirca Quirites, ab Ioue Opt. Max. Statore illo huius urbis atq; imperij, à participe connubij socia regni regina Iunone, ab armipotentibus Pallade, Marte, Quirino huius urbis sacro parente, cæterisq; diis deabusq; immortalibus, quorũ ope & singulari in nos amore, hæc respublica afflicta quidem & perculsa, sed qualiscunq; tamen adhuc perstat, nec Syllana uiolentia & tempestate reuulsa, Oceano illo sæuiente absorpta est, pacem ac ueniam peto, precorq;, ut diem hunc ad sistendam cadentem rempub. ad subueniendum miseris & perditis ciuibus illuxisse uelint. Vos deinde Quirites oro, ut me consulem uestrum de uestris cõmodis, de libertate, laude, gloria, quiete omnium uestrũm dicentem benigne, ut adhuc fecistis, audiatis: & si ea quæ uobis attulero, è rep. è dignitate huius imperij, è salute ciuium, pace, amore, concordia uidebuntur, fortiter, sine ullis metus reliquijs, liberas sententias & uoluntates suffragijs uestris declaretis. Illas igitur de sumptibus & sicarijs Cornelias leges, Quirites, non adeò reprehendo. faciunt enim utcunq; ad mores ciuitatis. atq; utinam omnia fuissent talia. Indigne tamen fero, authori eiusmodi legũ tam uilem fuisse suum populum, tanto contemptui & ludibrio habitum, ut non modo aduersum ueteres & sanctissimas leges, sed in suas quoq; peccare, ac infinita crimina committere pro nihilo duceret. Quod uos omnes pro seruis haberet, quum etiam frugi seruos domini moderatiores reuereantur. Maiores nostri, Quirites, acrius & seuerius animaduerterunt in eos, qui in suas leges cõmisissent, quàm qui in alienas. Licinium Stolonem memoriæ est traditum, suæ legis ui, quæ erat de modo agrorum, sententijs populi esse concisum. Iudicium Q. Vari tribuni plebis omnes, ut opinor, uidimus. At Sylla, sanctus & grauis magister nostrorum morum, legem de sumptibus frugalissimè & temperantissimè seruauit. Quum ferebat legem, putasses Fabricium aliquem, aut Coruncanum, aut etiã Curium, siue Pisonem loqui. Quantos creditis risus in illa interiore Syllana popina, inter illos sordidissimos cõspurcatosq; cõpransores & compotores esse excitatos? quum doctorẽ & authorem totius luxuriæ, de frugalitate, de temperantia uerba facere audiebant? quũ præclarus legislator bona omnia po. Ro. partim conuiuijs abligurisset & deuorasset, partim immanib. largitionibus dissipasset & absumpsisset. Quid attinet commemorare ea, quæ secretò egerit? quum sint talia, quæ omnes publicè uidistis. Epulum illud Herculeanum, Quirites, transeo. quod tametsi contra legem sumptuariam fuit, tamen quia ad religionem immortalis Dei pertinere existimabatur, poterat excusatio aliqua in tanta profusione apparatus inueniri. Meministis enim, quanta obsoniorum & ferculorum uis, quantus uini numerus in Tyberim profusus sit? Prodegisse L. Syllam omnia illa non curarem, si modò non propter sumptus illos tam immodicos innumera ciuium multitudo perijsset, eorum filij fame atque egestate consume-

rentur. Neq; uerò crediderim deorum aliquem, Quirites, tam esse infestum atq; inimicum generi humano, ut propitiari atq; placari tanta hominum iactura & calamitate uelit. sunt enim dij omnes benefici & salutares, nostriq; generis peramici. Abiecisset in flumen L. Sylla se ipse cum tota domo ac familia sua, flocci non facerem, gauderem etiã, modò de fortunis, sanguine, uisceribus, uita miserorum ciuium tam prodigus non fuisset. Ceu uerò parum esset, dilapidari patrimonia ciuium, & iniquis ea possessoribus dilargiri: etiam partem illius prædæ fluuium & mare accipere uoluit. An putatis Quirites, polluceri rite potuisse, quum Hercules ipse iuuandis mortalibus immortalitatem consecutus sit: hic de damnis nostris pollucibilem ei cœnam apparariť Deus ille nihil magis quum in terris uiueret, laborauit, quàm ut sua cuiq; à prædonibus tuta essent: hic de latrocinijs & impijs rapinis Herculeanam partem deciderit, quũ illi Deo nulli magis odio fuerint, quàm latrones, quàm alienarum fortunarum raptores. Sed fuerit sanè conuiuium illud sacrũ. De funebribus porrò impensis Caput est in eadem Cornelia lege. Quæso uos Quirites, quis modus factus est in funere Metellæ etiam repudiatæ? Iam & de priuatis cœnis est etiam Caput. Nego unquã uel Sardanapalum, uel Xerxem, uel aliquem ex illis Asiæ regibus, aut ex Sybaritis, uel Siculis, luxu perditissimis, tanti in conuiuio publico cœnasse, quanti iste priuatim semper cœnat. idq; totum de rapinis & spolijs bonorum ciuium, tanquã de Cymbrorũ uel Mithridatis præda. At lex est bona, inquiunt. Esto, sed hoc tamen indignius, quòd ille & bonam legem, & suam, adeò impudenter ac turpiter cõtempsit, & irrisit. Quanquam eam legem, quantum ad sumptus pertinet, quid attinebat ferri? cùm essent sumptuarię latę tam multæ, partim ueteres, partim etiam recentis memorię. Si de numero conuiuarum quæritis, lex est Orchia, P. Cornelio Lentulo, M. Bebio Pamphilo Cos. accepta: si de eodem, & sumptibus, lex est Fannia, xx. annis post Orchiam lata. Est & Didia, aliquanto recentior, quæ non ciues modò, sed socios quoq; comprehendit: quæq; ijs etiam, qui cœnis prandijs'ue supra modum legemq; sumptuosis interfuerint, pœnam ac mulctam irrogat. Est ad hæc Licinia, satis recens, quam Licinius Crassus diues tulit, de calendis, nonis, nundinis, alijsq; & festis & profestis diebus, de genere etiam ciborum, quam propter ingentem utilitatem, prudentissimamq; descriptionem frugalitatis, ordo noster non expectato trinundino, S.C. comprobauit. Hæ igitur cùm essent leges cibarię, quid sibi nouus iste uolebat Numa, cum sua noua lege? nisi ut ostenderet, se leges omnes, ritus, maiorumq; mores, exempla, instituta nihili facere, deridere, eludere omnia, contemnere, proculcare: bonas ueteres leges reuocare: ut indignius uiolaret, atque conspurcaret. Et est quidem bona Cornelia lex, ubi ea repetit, quæ sunt à maioribus de sumptibus constituta. reliqua, quę ad precia ciborum spectant, nõ uideo quid boni afferant, quid fructus? aut quid non potius morum corruptelæ? quę connumeratis edulijs, condimentis, obsonijs, piscibus, offulis exquisitissimis, ijs denicq; quæ antè ciuitas hæc nequaquam norat, quę cœnum illud ex Græcia atq; illa Asia in hanc urbem inuexit, nõ tam gulam uidentur cõprimere, quàm excitare: traditis adeò multis uarijsq; gulæ atq; luxuriæ irritamentis, ut non lex frugalitatis & parsimoniæ, sed admonitio luxuriæ, & disciplina popinæ dicenda sit. Longe aliam ego cibariam legem breui tempore feram Quirites, quæ omnibus futura sit non minus grata, quàm utilis: quamq; uos uniuersi & commodam, necessariamq; ad constituendos mores, & iucundam facilemq; ad eam obseruandam censeatis. At de sicarijs promulgatam esse à Sylla legem, Quirites, id uerò ridendum potius, an indignandum huic uiuitati est? Legem tulit, ne quis alium interficeret: is, cuius uidetis tabellam illam funestam proscriptionis, qui tot millia ciuiũ Romanorum non citata, non accusata, inaudita, indemnata occidit. Lege cauet, ne quis ferrum ad necem alterius gestet: credo, ne quis posset se de illo ulcisci. O magister noster Sylla, homo quietus, & cui non mediocriter displicet ferrum, atq; uis: cùm aduersus hunc populum tuorum satellitum & carnificum manus armari iusseras, id quoq; lege ipse tua faciebas? Quod si mea illa, Quirites, oratio Sylla uiuo aliquid, ut par erat, ualuisset, & populus Romanus suam dignitatẽ ingenti cum laude recuperasset, & prodigio illi ac bustuario gladiatori tam incredibilia scelera impune non abissent. Tum de

prouin-

prouincijs lex quid aliud agit, quàm ne in ueſtra manu & poteſtate ſint ueſtræ prouinciæ, ueſtra imperia? Solitæ ſunt à uobis Quirites, curiatis comitijs mandari prouinciæ, dedit interim Senatus, id cõceſſum eſt patribus reuerentię cauſa. & quia cùm omnes fere, qui ad prouincias mittuntur, ex noſtro ſint ordine, melius à nobis cognoſci poterãt, quàm à multitudine. At ius imperij dandi, & exercitus committendi, totum eſt populi. quoniam imperatorem eſſe decet neminem, niſi quem populus elegerit, & comprobarit, qui eſt ſub eo militaturus. ad hæc, quoniam ex ſummo rerum omnium imperio, quod eſt penes populum, hæc priuata rerum gerendarũ imperia proficiſcuntur. poſtremo, quòd auſpicatis comitijs imperator ſolenni & maiorũ more eligendus eſt. Sylla uerò S.C. ſatis uult eſſe ad obtinendam prouinciam, ad imperium quoq; ſine ullis uel centuriatis, uel curiatis comitijs. Sed hoc quando quidem ſine magno ueſtræ libertatis detrimento manere poteſt, ſit ſanè ratum, quocunq; cum bona ordinũ uenia aliter decernatur. Nolo enim in præſentia turbari aliquo modo ciuitatem, ſed ſolum miſeris & perculſis ciuibus, ex cõſenſu & ſententia optimorum ſuccurrere: ueſtramq; libertatem inſtaurare, rempublicam ſtabilire. Idcirco illa de tribunitia poteſtate, de iudicijs, de proſcriptis nunquam Coſ. pop. Rom. hærere diutius in republica patiar. nunquã uos, Quirites, id eſt bonorum fortiſſimorumq; ciuium unanimis conſpiratio & conſenſio, feretis. Primum de noſtris inimicis aueo, Quirites, audire, quo iure tribunorum plebis ius poteſtasq; minuitur? cur unicũ libertatis huius populi præſidiũ de arce ſua deijcitur, unica cuſtodia frãgitur, excinditur? An æquum eſſe quiſquã cenſet, populũ hunc liberum eſſe, certiſſimam uerò libertatis tutelam, firmiſſimum columen tolli? Si nõ uerbo tantum, ſed re etiam liber eſt hic populus, cur ipſi is magiſtratus eripitur, ante quem tantum libertas ipſa naſci non potuit? Decimoſexto poſt exactos reges anno Tribunitia poteſtas inuẽta eſt, A. Verginio Tricoſto, T. Vetuſio Ceturino Coſ. tum demũ cœpit populus liber eſſe. nam antea ſub Conſulibus non tam data erat populo libertas, quàm oſtenſa. Quæ fuit igitur cauſa L. Syllæ, frangendæ contra leges omnes huius columnæ, qua innitebatur tota communis libertatis ſtructura? Videbat homo in maleficijs & ſceleribus acutiſsimus, ad opprimendum hunc populum, ad diripienda omniũ bona, occupandas poſſeſsiones, ad expilandum patrimonium publicum & priuatum reipublicæ à natura genitus, & expreſſus, ut quæri non potuerat huic populo libertas ſine tribunis, ita nec auferri & extorqueri poſſe illis exiſtentibus. cumq; omni immanitate hanc ciuitatem, cunctamq; Italiam diuexare, diripere, lacerare, ſuisq; è ſedibus funditus extirpare atq; eijcere ſtatuiſſet, neq; id fieri poſſet, quamdiu libera aliqua tribuni uox ſupereſſet: ipſum libertatis caput, ipſam arcem primum impetijt, atq; oppugnare adorſus eſt. ut nudatam præſidijs tutamentisq; noſtram libertatem ipſe extinguere, nosq; omnes deſertos, inermes, ſine muro ullo, ſine uallo, aggrederetur ſecure ac ociose: excruciatos perdere pro libito poſſet. Atqui tribunos plebis uidemus. hoc miſerabilius multo & amarius eſt, Quirites. Nam ſi tribunos ueſtros nullos uideretis, deſiderio quidem permagno teneremini. ſed nequaquam toties cõmoueremini, nec animi ueſtri recordatione ſuperiorum temporum exulcerarentur. Nunc uerò, quoties occurrũt, quoties deformatam illam poteſtatem inſpicitis: perculſam, proſtratam, deletam libertatem ueſtram ingemiſcitis. Tribunos quidem plebis habetis, Quirites, ſed qui Cornelia lege nullum poſtea magiſtratũ poſsint gerere. Quem ergo bonum fortemq; tribunũ inuenietis? quis uolet poteſtatem illam attingere? quę cum ſacroſancta ipſa ſit, pollutos tamen & impios ad ſacra aliorum honorum reddit eos, quos attingit. Tribunos plebis habetis, Quirites, ſed quibus ademptum eſt ius omne legum ferendarum. hoc quid aliud eſt, quàm reliquiſſe tribunos ad perpetuum ueſtrum cruciatum? ut quoties eos uideretis, memoria præteritæ libertatis uulneraremini. Si legẽ ferre non poteſt tribunus plebis, quid ergo poterit? ſi rogare, ſi admonere pop. ſuorum commodorum non audet, non licet, quam ergo liberi hominis uocem dignamq; illo magiſtratu emittere uel poterit, uel audebit? Quid erit hæc poteſtas? uanum & ridiculum nomen abſque ulla re. Intelligitis iam Quirites, quanto ſitis ludibrio à Sylla habiti? ut uos impuriſsimum illud & nefarium cœnum oderit, contempſerit, irriſerit? Ego uerò Conſul ueſter, Qui-

rites, hodierno die perficiam, ne istàc abeant tanta scelera, tam impiæ fraudes, tam nefandi, quibus capti estis, doli. Si illam uolumus maiorum nostrorum reddi nobis lucem & iucunditatem, non adumbratæ, sed solidæ atque expressæ libertatis, innitatur hæc libertas eisdem, quibus tunc, fundamentis: illustretur & dirigatur eodem sidere: reddantur nobis tales Tribuni, quales illi habuerunt, præsides & custodes non fictæ & simulatæ, cuiusmodi est hæc præsens, sed ueræ atq; germanæ libertatis. Quod si cum bona gratia impetrari non licet, eadem à nobis erit uia repetundum, qua ab illis paratum primum, deinde receptum: armis scilicet. Quanquam spero deos immortales daturum omnibus ciuibus eas mentes, patriam non modò reuera esse ut liberam, sed eius ueram certamq; libertatem præsidijs & munimentis confirmari atque stabiliri uelint. Iam de iudicijs audite, Quirites: effectum esse per L. Syllam, ut soli pauci quidam Senatores in hac republica dominentur, regnumq; ac tyrannidem obtineant. Tiberius Gracchus, qui multum de utilitatibus dignitateq; uestra Quirites, cogitauit, legem tulit, ut Equites iudicarent. Iudicarunt annos uiginti summa cum integritate & laude, ingenti cum admiratione omnium ciuium & sociorum, sine querela cuiusquam. uisa est ista nimia unius ordinis in republica potentia, quæsita est alia lex, & quidem per Tribunos plebis, Senatu cum nobilitate totoq; populo authore atque adiutore, ut suffragijs populi ex singulis tribubus quini deni quotannis crearentur, qui eo anno iudicarent. Ad hunc modum & Senatoribus & Equitibus & plebi communicata iudicia sunt, æquissima lege, ut de rebus communibus totus populus, non una ciuitatis pars, sententiam atq; iudicium ferret. Lata est lex à Marco Plaucio Syllano tribuno plebis, Gn. Pompeio Sexti filio, L. Portio Catone Cos. secundo anno Italici belli. Vsq; ad uictoriam istam Syllæ, luctuosam & cruentissimam tota ciuitas de tota ciuitate sanctissime & seueriss imè iudicauit: non pars de tota. Nunc quorsum pertinet nouum istud iudicatus regnum, quod Senatui per Syllam, hostem uestrum, partum est? Ego Quirites, ex eo sum ordine, omnesq; maiores mei ex eodem fuerunt: sed libertas uestra charior mihi atq; antiquior est. hæc una superat ordines omnes, quoniam ipsa continetur reipublicæ salus. Non placuit iudicare solos Equites, quum sit tamen ordo ille honestissimus, inter Senatum & plebem medius atq; interiectus, & in quo multi ex Senatorijs familijs sunt, multi ex plebeijs, pleroscp; ipsi habent in Senatu gentiles, pleroscp; in plebe: plures quàm uel plebs in amplissimo ordine, uel hic ordo in plebe. iudicarunt itaq; uniuersi de omnibus. Ecquem uestrûm illorum iudiciorum pœnitet? Nunquid ullas ciuium querelas audiuimus, ullas sociorum? Quis tum in prouincijs, de nostris iudicijs questus est? At per hosce annos quanta cum turpitudine & infamia, quàm fœdè, quàm corrupte iudicatum est? Quis fuit & uestrûm omnium, & cæterarum gentium sensus? quis animus? quale de ordine nostro iudicium? qualis tacita cogitatio? quales aperti & manifesti sermones de audacia impudentiaq; iudicum intolerabili, diuturna impunitate confirmata? Quid igitur fieri placet? quæret aliquis. Mihi uerò Quirites, id quod ipsa docet atque præscribit rerum natura. Si soli Equites in iudicium adducerentur, fortasis censerem æquum esse, solos Equites de se cognoscere: si soli Senatores, solos uellem esse iudices Senatores. Idem censeo de plebe. ne parum congruere nostræ libertati uideretur, aut Equites de Senatu, aut plebem de Equitibus, aut Senatum de plebe, uel ediuerso sententias & iudicia proferre. Quum uerò & Senatores & Equites & plebeij criminum arcessantur, & in forum uocentur: nónne æquum est, & communi libertati cum primis conueniens, non Senatores solos, nõ Equites uel plebeios solos, foro atq; iudicijs præsidere: inq; eis uelut in regno impotẽter dominari, ac sæuire? sed ex Senatu, ex Equitibus, ex plebe iudices religiosissimos & integerrimos quosq; elegi: quod iam antehac factum est, summo & unanimi non omnium modò ordinũ, sed etiam hominũ consensu. Venio nunc ad proscriptionem L. Syllæ, in qua iam non querar & lamentabor, Quirites, crudelem & immanissimã trucidationem nostrorum ciuium, acerbissimũ & miserrimũ spectaculum tot cædium, tantæ profusionis Romani sanguinis. uestra enim cunctatione, quę uobis tot mala per hosce proximos annos peperit, effectũ est, ut ille meritas uobis pœnas ante mortẽ nõ dederit. sed

harum

harum querelarum & deplorationũ nimis fortaſſe iam ſerum tempus eſt. Nunc de adhibenda ſaucíæ & magno uulnere percitæ reipublícę medela aliqua agimus. Dícam igitur primum de præda & direptione bonorum & fortunarũ ciuilium, hinc de exulibus, poſtremò de filijs proſcriptorum. Ponite quæſo ante oculos ueſtros, Quirites, aſperam illam, & fletus luctusq; pleniſsimam ſpeciem concionantis Syllæ poſt uictoriam de ciuibus, quum circumſepti illius armis, trepidi & conſternati expectaretis, ſuſpenſi atq; ſollíciti quid eſſet dicturus, quid facturus, quò tandem tam ferox eius de ſuis geſtis iactatio eſſet euaſura. Ipſe poſtrema ſuæ orationis parte proſcríbere ſe dixit tot míllia ciuium, partim ex Senatorio ordine, partim ex Equeſtri, partim ex plebeio. O dura fata populi Romani, quàm íratis díjs omnibus execrandus dies ílle huic reipublícæ & toti Italiæ ílluxit. ílluxit autem, immò diuturnas tenebras & propè æternam noctem adduxit. O diem maiore de cauſa nefaſtum, quàm Cremericũ, quàm Cannenſem. Miſerum me, quid íſtud uerbi eſt? quid ſibi uult proſcribere? nemo erat in tanta concione, qui uocem ílam tot planctus excitaturam intelligeret. Res deinde ipſa quid uox ſignificaret, edocuit. Erat Quirites, ut uidiſtis, & uidiſtis tanto cum mœrore & gemitu, tanto malo omnium noſtrûm: erat inquam proſcríbere, atroci morti adiudícatum eſſe corpus ciuis Romani, bona attributa eſſe ſatelliti alicui & miníſtro ſcelerum atq; libidinũ Syllæ. Interfecerunt Marij, Cinnæ, Carbones, multos ciues: finem tamen ſæuiendi mors faciebat. bona intacta, integra, liberis hæredibusq; relinquebantur. Et illi quidem ex diuerſa ſolum factione eos qui reparare bellum, & aliquid moliri poterant, primo impetu ardoreq; belli occidebant. hic noſter uictor non contentus tot míllia ciuium, quæ arma tulerant, fide tamen data iugulaſſe: etiam in pace, neutrius factionis infinitos necari iuſſit, in eorumq; bona & poſſeſsiones inuaſit. Nimirum quoniam illi Marij & Cinnæ nihil aliud petebant, quàm in patriam reſtitui: hic etiam fomenta ſuæ luxuriæ, & quod exhaurire poſſet uorago & gurges ílle non ſolum ipſius imperatoris, ſed etiam cohortis prætoriæ contaminatorum hominum & impuriſsimorum quærebat, ut non occiderentur, quia bellũ geſſerant (quietiſsimi enim homines interimebantur) ſed quia haberent, quod rapi & prodigi ab inſatiabili illorum luxuria poſſet. Haſtam aſpexiſtis medio foro, media luce ante ora omnium poſitam, & auctionem ex bonis innocentiũ ciuium fieri. qua lege? quo iure? qua æquitate? quid auctioni prætendebatur? Prædam, inquit, meam uendo. O Iupiter, ô maiores noſtri, de præſentibus nihil dico. Serui enim ſumus omnes. Sed hæc ô maiores noſtri, & tu Iupiter Stator, cuſtosq; urbis huius, hæc ante ueſtros oculos impunè tentata & tranſacta ſunt? Ex ciuibus indemnatis, inſontibus, quæ poteſt eſſe præda ſalua hac urbe? nulla mehercule, ſi modò nos hanc urbem Romam eſſe meminiſſemus: & maiores noſtros, Brutos, Valerios, Scipiones, Æmylios, Luctatios, Claudios, Cæcilios, Calphurnios, Licinios, Seruilios, Catones fuiſſe. quorũ cuilibet, ſi quis diuinans prædixiſſet, hæc quæ nos uidimus futura, quid eum fuiſſe reſponſurum cenſetis? níſi illud uetus dictum: Fieri hæc non poſſe, ſaluis bonis & arce. Sed boni nulli penè erant, & arx conflagrarat. Atq; hict andem tantus proſcriptorũ numerus, in publicas tabulas relatus eſt. Scilicet quia aliter ſcire poſteri non poterãt, fuiſſe his temporibus in hac rep. indigniſsimã ſeruitutem, tantam, quantã ne fugitiui quidem in ergaſtulis uincti ferre unquam patienter potuiſſent. Quid faciunt in tabulis publicis proſcriptorum nomina? an non intelligitis, notam illam ad æternam non ſolum libertatis noſtræ, ſed huius etiam ciuitatis labem, ad monumentum & memoriam dedecoris ſempiternam remanere? At uerò additur iuſtum elogium, quòd tulerunt arma contra patriam. Primum quæro à cruenta iſta bellua, quid ſit arma contra patriam ferre? ſi hoc eſt pugnare contra ciues ſuos, Syllani igitur quid fecerunt? Sin eſt, Senatus & populi conſenſioni bellum facere, quæro cuius tandẽ Senatus? cuius populi? eíus ne, qui eſt in urbe? Cuius erant ergo legati illi, cuius prætores, quos tu uiolaſti? cuius faſces, quos fregiſti? Bis tu impia furia, bis bellum in patriam geſsiſti cruentum, ac pernicioſiſsimum, & antequam in Aſiam proficiſcerere, & quum rediſti. Sed inquiet: Bellum inferre patriæ eſt, contra bonos ciues in acie congredi. quaſi melior ipſe Sylla ſit, homo non bipedum modò, ſed quadrupedum etiam omnium nequiſsimus & ſcele-

ſtiſsimus: quàm Marius fuit, uel Norbanus, uel Scipio: aut ſocij & milites horum tetriores aut impuriores, manu illa exoletorum, ancillarum, ſeruorum, hiſtrionum, ſcurrarum Syllæ? Quid tandem igitur iſtud eſt, bellum patriæ inferre? An id eſt bellum Syllæ inferre communi & deorum & patriæ & totius generis humani & humanitatis ipſius hoſti? Quaſi uerò inter utraſq; partes aliud multo interſit, quàm quod Marianis defuit ſucceſſus. Quanquam ſi ex ijs quæ ſecuta ſunt, ratiocinari, & coniectura certiſſima colligere uolumus, quis aduerſum patriã arma induit: illud iſto ſole clarius eſt, Syllam huic ciuitati bellum intuliſſe, non Marios. Hi enim patriam ſaluam uolebant, ſed in ea ſe principes: Sylla patriam ac Italiam uniuerſam delere ac extinguere conatus eſt, & in reliquias, tanquam in ſentinam, collectam ex orbe toto perditiſsimorum hominum fecem atq; colluuiẽ deducere. Sed de cauſa nihil amplius diſputabo, quum illud conſtet, paucisſimos eſſe inter proſcriptos illos, qui arma toto illo lachrymoſo bello uel induerint, uel uiderint, præter ea, quæ tu ad perniciem reipublicæ huc inuexiſti. Quid quod infiniti ſunt, qui quum ſuos quiſq; inimicos morte affeciſſent: aut non etiam inimicos, ſed eos quibus amplas poſſeſsiones aut ædes aut lances argenteas inuiderent, easq; optarent: à Sylla petebat, ut ij inter proſcriptos referrentur. idq; impetrabat. Omnibus enim, quantum uellent ſcelerum & facinorum edere, nemini modeſtia atq; innocentia uti permittebatur. An iſti quoq; occiſi, arma aduerſus patriam ſumpſerãt? Quid mulieres, ſenes, pueri qui uel per ſexum, uel per ætatem tractare arma non ualebant, quos occidiſti, etiam cum patria geſſerant bellum? cum pro tua profectò auaritia & rapacitate bona illorum omnium præliabantur. Sed agat, finxerit improbiſsimo illo ore, & impudentia proiectiſsima, bellum illos omnes cum patria geſsiſſe: quo pacto tu more maiorum, & conſtitutis à pop. Rom. de capite ciuium iudicijs eos damnas? Ter ſunt à magiſtratu ciues accuſandi, antequã mulcta irrogetur. etiamſi ſe foro quis & iudicio non ſiſtat, tamen ante ædes eius nomenclator magna & clara uoce illum ad iudicem accerſit. Tu nec citas, nec accuſas, nec illorũ ſcis nomina: nec albi ſint, an atri, noſti. Qua igitur ratione hominem ciuem, cuius nec mores tibi, nec genus, nec uita, nec facies, nec aliquid præter poſſeſsiones & fortunas eſt cognitũ, capitis damnas, & ilico occidi iubes? Quarta debet eſſe accuſatio trinundinum: tua proſcriptio multo expeditior, uix trium horarum, intra quas condemnatur ciuis, mactatur, bona eius diripiuntur. Tum ſequuntur comitia, & libera populi ſuffragia: ipſeq; populus in ſalute ciuis exorabilis & facilis: multaq; alia reis conceſſa ad miſericordiam, & populum placandum. Sed iſta omnia quę uel ad miſericordiam faciunt, uel ad ius populi ſpectant, ridicula eſſe ſenum deliramenta Sylla putat. una miſericordia eſt, ſi nihil quod rapi poſsit, habeas. ſi uacuus ſis, Syllanum percuſſorem, tanquam latronem in ſaltu, ſecurus & cantans potes expectare. ſin quid habeas, id contra te acerrimè cauſam agit, abſoluí nõ potes. ita ſi nihil habeas, uiuas miſere: ſi quid habeas, periculoſe. At Caput eſt in ratione iudiciorum, idq; primum, Vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur. Quid facimus? reciſa ſunt omnia, Quirites. multo ſecus inſtituit hic rex, qui neminem damnauit rei capitalis, niſi à quo pecuniã ſe erepturum ſperaret, cuius bona ſpoliatis filijs ipſe deliberaturus eſſet. Quando eſt iſtud factum? quando auditum? ubi uiſum? ubi lectum? Damnati ſunt multi in hac ciuitate, ob nefaria & indigniſsima crimina. affecti ſunt ipſi extremo ſupplicio: domus eorum euerſæ, uelut Melij, Caſsij, Vacci, Manlij, poſtremo huius Fuluij Flacci, collegæ mei ſoceri, qui cum Caio Graccho faciebat. bona tamen ſi non omnia, maxima certe parte liberis ſeruata ſunt, ſi habuerunt: ſi nullos habuerunt, fratribus reliquisq; iure hæredibus ſunt conceſſa. Quod ſi quibus bona ſunt adempta, uelut Decemuiris, & paucis quibuſdam alijs: ea non ſunt alicui attributa, ſed publicata, uel dijs immortalibus ſacrata ſunt, uel ad ærarium, totiusq; populi patrimonium redierunt. Quis unquam Conſul, quis dictator, quis tribunus plebis, quis imperator dixit damnatorum bona ſua eſſe? Quid antiquiſsima municipia, Interamna, Spoletum, Florentia, Præneſte, Sulmo, etiam ne illius carnificis fuerunt? Magnum illi quacunque rerum naturæ parte eſt, malum cruciatum, peſsimam familiæ eius peſtem. Cuius eſſe municipia poſſunt? niſi populi Romani. quis ea poteſt uendere? niſi populus Romanus

manus

manus. idq; certis de cauſis. & pecunia, quæ ex iſs conficitur, cuius eſſe poteſt, niſi uel deorum, uel publica Quirites ueſtra? At hic municipia alia incendit, alia uendidit: confectamq; pecuniam ipſe accepit, & prodegit, uidelicet quoniam ipſi ea municipia reliquerat pater egenus ſicarius, aut nouerca uenefica feſtiua. Sed de municipijs nunc non loquar, Quirites. Nam miſeri ciues me urgent, & ad ſe reuocant. nec me patitur charitas patriæ in alijs nunc uerſari rebus, de alijs negocijs apud uos dicere. Diſcrucior enim mehercule, tantam ciuium multitudinem ex opulenta & beatiſsima ſubitò, nulla ſua culpa, unius hominis importuniſsima crudelitate, egenam & infeliciſsimam concidiſſe. At bona iſta, quibus obſecro data ſunt? pauculis quibuſdam contaminatiſsimis prædonibus, ſatellitibus omni parricidiorum & ſacrilegiorum genere delibutis, perditiſsimis ciuibus, nequiſsimis ſeruis. Iſtis, Quirites, largitus eſt Sylla domos, fortunas, uillas, agros, prædia, bona miſerorum & innocentium ciuium. Præmium enim armorum ciuilium edixit fore, ut expulſa maneret ſuis agris plebs. Neq; enim aliter conſtitui rempublicam poſſe dictitabat, niſi uos omnes patrijs & auitis, maiorumq; ueſtrorum fundis & poſſeſsionibus deiecti, ſolum uerteretis, eaq; in mercedem bellorum darentur. Quibus? Tarullæ, ac Scyrrho, nequiſsimis & conſpurciſsimis omnium ſeruorum. Nam pudet, tædetq; exercitui oſtenſa eſſe præmia armorum. Deinde illi non minus, quàm nobis omnibus, illuſum eſſe. Quis igitur emit ex illa auctione quantum uoluit, & quanti uoluit? Quis uerius rapuit ex ea, neq; aliquid ſoluit, ipſo Sylla maleficijs omnibus conniuente? Ego uobis nonnullos edam, illuſtres ſanè uiros. Vectius Picens, obrutus ære alieno, inexplebili in rapiendo auaricia, perditiſsima in luxu prodigalitate. deinde P. Cornelius, ſcriba propinqui ſui. qui in auctione omnia quæ concupiuit, arbitrio & libidine ſua ſcripſit: calumniator innoxiorum ciuium, ſector bonorum proſcriptorum. Quis occupauit honores fortiſsimis debitos, & negatos militibus? Fuſidius, turpis ancilla, dehoneſtamentum ipſorum bonorum. Quænam igitur ſtrenuo exercitui pro uictoria ſunt data? ſteriles arenæ, duriſsima ſaxeta, paludes, & ſyluæ peſtilentes: in quibus excolendis & mitigandis, durior ſit, quàm in ipſa militia, labor. Hæc uolunt iſti non tangi, ne milites concitentur. At quis militum eſt, qui non omnia præter ſolam uictoriam mutata malit? Non timeo, Quirites tumultum aliquem militarem, ſi ueteribus poſſeſſoribus ſua reddantur, milites ipſi meliores in agros & fructuoſiores deducantur. Timeo potius, ne non diutius fortiſsimi milites tam inſignem, tam fœdam iniuriã patiantur. Quin & mihi permagna ex ipſo exercitu fiducia naſcitur, quem uideo cum ſua republica & patria, cum libertate conſpiraturũ. Quid enim per deos immortales aliud exercitus ille, per tot labores & uulnera, quàm tyrannum & euerſorem ſuæ libertatis nactus eſt? Quem illorum non putatis pœnitere, quòd in hunc tam infelicem triſtemq; euentum tantam operam nauarit? ut L. Sylla, occupata & oppreſſa uiribus atque opibus ipſorum patria, cædibus ciuium totam ciuitatem deformaret, tribunitiam poteſtatem contunderet, & confringeret: quam fortiſsimi illi maiores noſtri per arma & quæſierant, & recuperarant. Ecquem, Quirites, ex illis, qui manu prompti, uita innocentes, ſanctiq; ſunt, uidetis auctum & locupletatum? Omnia ſunt data ſocijs furoris, ſatellitibus, ſicarijs, carnificibus, miniſtris flagitiorum, adiutoribus libidinum, colluſoribus, compranſoribus, laternarijs, aduerſitoribus, mimis, hiſtrionibus, ſcurris: ijs denique, qui & pati & agere quicquid alijs collibitum eſſet, data mercede, nihil penſi haberent. An ex comœdiarum actione tantas opes collegit Roſcius? an ex ſuis mimis Sorex, ſaltator muliebris? an Bacchanaliorum cantibus Macrobius, homo leuiſsimus atq; nequiſsimus? & non potius ex illo gurgite, ex uoragine L. Syllæ? qui bona totius huius populi, quæ ſunt infinita, unus potuit uniuerſa exhaurire, unus euomere ac effundere. cui nihil, nec ad rapinas nimis, nec ad largitiones ſatis eſſe poterat. Quem neque poſſeſsiones & fortunæ totius Italiæ neq; patrimonium publicum priuatumq; cuncti populi Romani ſatiare & explere, neque cædes tot ciuium placare & mitigare potuerunt. nec mirum, quum illa inſatiabilis Charybdis, alios propter ſe haberet Oceanos, qui uno momento imperium hoc totum, quod quàm latiſſime patet, abſorberent: & adhuc anhelantes, famelicique, alium etiam (ſi uſquam eſſet)

mundum expetentes, omnia rapinarum gratia confunderent, tumultibus miſcerent, affligerent. Propter iſtos exulat tanta multitudo ciuium Romanorum, quæ niſi extur bata patrijs, auitis, & antiquiſsimis ſuis poſſeſsionibus ac ſedibus, miſere inops, egens, extorris peregrinaretur, negabat Sylla rempub. componi poſſe: id eſt, ciuitatem ſtare, & diutius incolumẽ eſſe, niſi ipſa ſuis ipſius ſedibus & domicilio funditus reuulſa, aliũ in orbem perculſa & proſtrata eijceretur. Hæc tẽpla deũm, hæc tecta, hanc curiã, hoc fo rum, hos muros incolerent fugitiui, ex media Aſia & Græcia deducti: & perpauci ci ues, homines commaculati & contaminati, ſimiles per omnia ipſius Syllæ. quos nomi nari ciues, ingens eſt ipſius ciuitatis dedecus. Quæ omnia ædificia mihi mediusfidius Quirites, gemere & lamentari uidentur, præ deſiderio eorum, à quorũ maioribus fun data & condita ſunt. Nunquid non eiulare uobis, & plangere hæ domus uidentur, cùm ueros illos germanos dominos, intra ſe natos, quàm longiſsime exterminatos errare: impuriſsimos uerò ſectores, impios parricidas, teterrimos ſicarios & gladiatores, per ditiſsimorum hominum manum adeſſe conſpiciunt? Num non putatis, lapides etiam ipſos inanimes eiulare & plangere? cum pro uetere illa Romana ſanctiſsimè uiuendi diſciplina, pro frugalitate, innocentia religione, quas ſoliti ſunt intueri: nunc intra ſe la trocinia, parricidia ciuium, nefarias de uita & fortunis uniuſcuiuſq; noſtrum negocia tiones & nundinationes fieri contuentur. exerceri omne genus luxuriæ atq; libidinis, pollui ſacra & prophana, nihil eſſe illorum ſpurcitijs & immanitati ſatis mundum, ſa tisq; ſanctum. Quò igitur Sylla iuſsit habitatum ire pop. Romanum? quam in colo niam hoc ipſum penè totum imperium deduxit? Exulate, inquit. Miſeros nos, alibi uis eſſe Romam, quàm in Italia, quàm Latio? quę eſt igitur terra, quę capere & ſuſtinere ſtir pem illorum poterit, qui cunctas gentes nationesq; ſua uirtute deuicerũt? Hæc eſt mer ces, quam illis noſtris maioribus turbo iſte, & procella patrię reddit: pro incredibili con ſilio atq; uirtute, quibus duobus hæc quæ nunc uidemus, ex tam paruis ingentia fece runt. Hæc eſt inquam merces, ut eorum proles exutæ dignitate, libertatæ, bene partis patrimonijs, toto orbe ſine ullius miſericordia diſperſæ errent, egenæ, mœrentes, opis alienæ indigæ, oppreſſa patria, occupatis ſuis poſſeſsionibus ab hoſtibus nominis Ro mani? Me Conſulem Romanum tam indignam iniuriam populi Romani pati? Men' tam iratis dijs omnibus natum eſſe, ut quum beneficio ueſtro Conſul ſim, Quirites, non uos ſeruientes ad libertatem reuocem & reducam? Vos iniquiſsime in barbariſsi mas feriſsimasq; gentes propulſos, quibus gentibus ueſtra bona Sylla dilargitus eſt, in ueſtra domicilia, in ueſtras ſedes, ubi uos, ubi maiores omnes ueſtri nati & aliti ſunt, non reſtituam? Solus eſſe, & Conſul à meis ciuibus, ſi ignauiſsimi fuerint, deſeri poſ ſum: uitam tamen, ut Decij quondam, pater & filius, pro patria, pro populo meo deuo uebo, dedamq;. Marius & Cinna ſi uicerunt, in eos qui armati aduerſum ſe ſteterant, in ſultarunt: & quum ab iratis militibus, diſtrictis ſemel gladijs, temperamentum & mo dus ſeruari non poſſet, interfecti etiam ſunt inſontes nonnulli. At cuius bona in illa uic toria uænere? quis eſt auctionatus? cuius ſeſtertius datus? quis proſcriptus? Non erant illi tam impudentes latrones: non didicerant tantum nefas, quantum Sylla ex Græ cis, ex Aſianis, ex barbariſsimis & ab omni humanitate alieniſsimis edoctus eſt magi ſtris, ut & ipſe, quod ne in feras quidem fieret: hic in ſuos ciues, pudet dicere in popu lum Romanum, exerceret: & ſanctus ſeuerusq;, atq; adeò ſæuus magiſter populi, præ ſentes poſteros q; edoceret. Tria enim ſunt in urbe in primis peſtifera uicia, & capitalia ſcelera, Quirites: quæ ſola ruinam atq; interitum (omnem amoliatur Iupiter) huic urbi minitantur, & afferre poſſunt: luxuria, auaritia, crudelitas. Hæc tria, Quirites, antea no bis inſolita propè incognita, ac inaudita, Sylla ſecum ex Aſia in hanc ciuitatem impor tauit: & uelut apertis ſcholis publice omnes iuuenes, ſenes, uiros, mulieres inſtituit. in quorum alimentum mirandum non eſt, ſi neceſſe fuerit tot Romanos ciues interfici, tot relegari, tot bona eripi, & diripi. Iam de filijs proſcriptorum. An unquam quæſo uos Quirites, fando auditum eſt? an ulla ætate cogitatum? ut filij non dico bonorum parentum, iniquiſsime tamen damnatorum, ſed ne ſceleratorum quidem pœnas darẽt, quum miſelli nihil peccaſſent ipſi? Quid de bonis loquor ciuibus? fac etiam paren-

tes

tes ipſos aliquid criminis admiſiſſe. Cur unius crimen, nõ unius uita & pœna clauditur? Cur quod commiſit unus, tam multi luunt, duntaxat innocentes? Filij ſunt infantes, aut pueri, Quirites: quibus, ſi egeni eſſent, communi tamen ære eſſet ſubueniendum. Cur infelices, & peſsimis geniti fatis, per crudele latrocinium bonis nudantur, & priuantur? unde igitur alentur? unde educabuntur? unde peruenient eò, ubi reipublicæ uſui eſſe poſsint? Quid reſtat, niſi ut uel in illa tenera atq; imbecilla ætate, ſine ope cuiuſquam atq; alimento, conſumantur & extinguantur? Aut ſi beneficio aliquo deorum ad firmiorem ætatem peruenerint, coniurationibus, ſeditionibus, furtis, parricidijs tumultibus, hic in urbe omnia conturbent, extra urbem uerò mari terraq; latrocinentur? Quę quidem parentibus longe ſunt mille mortibus acerbiora. Adducite per deos immortaleis uobis in mentes, Quirites, filios ueſtros: an non millies malletis interire, quàm liberos omni ope defectos & deſtitutos delinquere? Propter quid igitur gerimus bella? quo uerbo ſolent nos Imperatores in acie cõmouere, & animos noſtros ad incredibilem uirtutem excitare? niſi illo, Memores eſtote milites liberorum ueſtrorum. At Sylla iſte, ſurda & immiſericors furia, quanto nos ſecius admonuit? Obliuiſcimini (inquit) Quirites, liberorum ueſtrorum. Illorum enim non aliam mentionem fieri uult, quàm ſi nati aut naſcituri omnino non eſſent. O uocem omni proſcriptione grauiorem. Patres enim aduerſos caſus ferre fortiter poſſunt: filios uerò ferre, id demum pati & ſuſtinere non poſſunt. Num tibi Sylla, quum tantam in alienos filios inhumanitatem exerceres, tuorum nõ ueniebat in mentem? Nec te illa cogitatio ad miſericordiam reuocabat, fortunam, calamitates, humanos caſus eſſe communes? talem te in liberos tuos inuenire aliquem poſſe, qualis eſſes in alienos? Nam quorum ætati etiam à uictore hoſte parcitur, eos tu Sylla ciues punis, nec illos modò, qui quum pueri ſint, malefacere & in aliqua culpa eſſe per ætatem nõ poterant: ſed eos quoq;, qui nondum nati ſunt. Quod iſtud eſt nouum & inauditum crudelitatis genus? Non ſunt adhuc geniti, & iam illis eſt pœna conſtituta, ut quum adhuc uita ſit incerta, ſupplicium tamen iam ſit certum. Hoc non eſt, niſi quædam modum & fidem ſuperans effrenata Syllæ rabies, & inexpiabile aduerſus hunc populum odium. Non enim ſatiatus erat morte, quæ eſt naturæ & malorum finis: non cruciamentis, quæ iracundia ſuadet: etiam in naſcituros mala & miſerias excogitauit. quis omnibus crudelitas & rabies eius non lenita & placata, ſed acerbius irritata & accenſa eſt. Careant patrimonijs. Durum, ſed neq; hoc tamen ſatis. Ne petant honores ciues Romani, ingenui, parentibus, auis, proauis, abauis, atauis, omnibus maioribus ciuibus Romanis & honoratis orti. Qui nam ergo tandem petent? Latrones & parricidę, Fuſidius, Tarulla, Scyrrhus, ex ultima barbaria deducti, ut magiſtratus eſſent, qui nunquam fuerant ciues: ut opes poſsiderẽt regias, quorum terga flagris adhuc ſciſſa ſunt, & uibicibus liuent. Niſi forte aliud hoc non eſt, quàm honorum commutatio, ut iuriſdictionem urbanam prætor peregrinus obtineat. Nullos ne petierũt honores, nullos geſſerunt filij Appij Claudij Decemuiri, & M. Cornelij Maluginenſis, & Q. Fabij Vibulani, reliquorumq; Decemuirorum? Nullos filij aliorum, qui damnati ſunt, non quòd arma cepiſſent, ſed quòd regnum atq; tyrannidem in libera appetiſſent ciuitate? Memoria noſtra, quum illi Mariani uictores quàm poſſent atrociſsimè ſe de inimicis uindicare ſtatuiſſent, à quo unquam eſt facta mentio, ut filij exturbarentur patrimonijs, exterminarẽtur ſedibus, honores uel petere, uel datos liberis populis ſuffragijs gerere non poſſent? Sed nimirũ erant ruſtici atq; imperiti illi, nec Græcè ſciebant. Quanto doctior Sylla, & acutior? qui perſpexit, quo pacto etiam poſteri uictoriæ & dominatus ſui uires ſentire poſſent. Ne petant honores (inquit) innoxij, modeſtiſsimi, optimi ciues Romani. petant Thraces, Myſij, Phryges, Cares. ditentur, & dominentur iſti in urbe à ſe capta. petant, quos odio huius populi Sylla, ex inimiciſsimis huic imperio gentibus, furentes & armatos, in ciues inermes immiſit, ciuitate donauit: quiq; cum ſuo Imperatore ſanguinem & uiſcera reipublicæ helluati ſunt. Hic ex me quærat aliquis, quid tibi igitur in remedium tantorum malorum uidetur faciendum? Mihi uerò, Quirites, & optimo ac fortiſsimo cuiq;, hæc uidentur facienda. Primum ut ara & præſidium communis libertatis, tribunitia poteſtas deiecta & confracta erigatur, reficiatur, reparetur.

deinde iudicia de tota ciuitate, toti ciuitati ut communicentur. tum exules tam iniquè expulsi, in suas sedes reducantur. agri possessionesq́, quantũ fieri poterit, iustis & antiquis possessoribus uti reddantur. militibus aliunde prouideatur. labes illa reipublicæ proscriptorum tabella monumentum dedecoris, tropæum Syllę de hoc populo uicto, igni atq́ (utinam fieri hoc posset) obliuioni tradatur. ut damnatorum à Sylla filij iure suis ac ueris possessionibus receptis, honores & petere possint & gerere. Neq́ hic ego rogabo uos, ut liceant ista, Quirites, nunquam enim desierunt licere. Leges nanque Syllæ, cõtra rempublicam per crudelem uim latæ (latas dico, quum nec fuerint rogatæ. neq́ enim ille uel hortatus est, uel consuluit populum) nihil habere uirium nec debent, nec possunt. Ad quem enim ille quum ea ageret, de republica referebat? quos in consilium adhibebat? Eos uultures, qui quum sanguinem nostrum exorbuissent, uisceribus, uita, bonis nostris se saturare cupiebant. Hoc est leges, quibus salus & uita ciuium ac sociorum omnium continetur, ferre? Hoc exemplum introduci in liberam ciuitatem patiemini? ut uictor solus cũ uno aut altero ex seruis suis domi suæ, quas uelit leges de capite, de fortunis ciuium, in æs incidendas curet, latas dicat, firmas ratasq́ esse iubeat. Quocirca solum rogo, Quirites, ut fiant hæc quæ dixi. Quæ cùm optimis ciuibus mirifice placeant, sunt tamen qui obuiam eunt, sed ij soli, qui in tenebris illis Syllanis, & penè perpetua reipublicæ nocte, tantum agrorum bonorumq́ occuparunt, quantum uel concupijsse impudentissimum esset. Et magnos oriturũ motus minantur. Per deos omnes immortales, per salutem uitamq́ huius imperij, liberorũ coniugumq́ omnium uestrum, Quirites, obsecro & obtestor, diligenter cũ animis uestris reputate, quæ illi, quæ ego dicam. & quod maxime salutare est huic imperio, quod remedium aliquod morbis affectæ ciuitatis affert, id demũ cõprobate, & accipite. Cedò quid isti dicunt? Forent existãt motus in rep. Nihil minus, quũ alijs omnibus tẽporibus, tum pręcipue hoc isto expedit: quo ciuitas uel minima turbatione agitata, periculum est ne imbecillitate sua corruat. Quo magis considerare operæprecium est, an si fiant ea, quæ ego suadeo, an quæ isti uolunt, motus isti excitentur. Principio tribunitię potestatis desideriũ, quis censet aut urbanas tribus hic in urbe, aut rusticas in agris, aut milites in suo illo miserando carcere diutius ferre posse? ac suæ libertatis obliuisci? quæ tota uigore illius magistratus constat, & continetur. quo infirmato & obtrito, necesse est non aliter communem seu libertatem habere. Securi hic sumus omnes? nemo scilicet ueretur, ne si cunctemur populo custodes suos reddere, populus ipse caueat: & consulat sibi eadem, qua sui maiores, uia. Deinde iudicia, quis est iam in ciuitate quocunq́ ex ordine, pati qui possit? præter illos, qui nullo cum respectu religionis, & iuris iurandi, proiectissima cum audacia atq́ impudentia domos suas, per turpissimas corruptelas locupletẽt. Adeó ne surdi sunt, ut uoces & querimonias ciuium sociorumq́ non exaudiant? Tum exules quum sint tam multi honestissimi uiri, ciues Romani, ipsi uel coactis aliunde copijs, uel etiam soli (nam iustus conflari ex eis potest exercitus) num non patriam & bona, qua ui perdiderunt, eadem recuperabunt? nisi quod iustioribus armis redibunt, quàm pulsi fuerant. fortunas idcirco illis, & possessiones bona cum uenia reddendas censeo: & eos in integrum restitui. quę omnia alioqui bello repetent, armisq́ breui tempore extorquebunt. Sed hic uideo hærere cursum orationis, etiam uoluntatis atq́ alacritatis meæ, quo cursu ad opem ferendã patriæ, ad subueniendum innocentibus ciuibus festino. Multi putantur contrà censuri, & contrà uenturi: ij uidelicet, qui aduersum leges omnes, non ueteres modò, sed etiam Cornelias infinitum agrorum spacium, exclusis & exturbatis iustis dominis, non tam colunt, quàm occupant. Quo iure? Emerunt. Et ego profectò, Quirites, emi. quia aliter in crudelissima illa tyrannide tutus saluusq́ esse non poteram: nec ad meliora me tempora reseruare. Emi igitur: quoniam nisi emissem, suspectus Syllæ fuissem, tanquam parum probarem eius latrocinia. Et nisi emissem, mea statim uendita fuissent: ipse occidissem. Sed nunc precio recepto, ueris, iureq́ dominis omnia restituã. Ita ij omnes, qui emerunt, exemplum secuti meum faciant. Verumenimuerò, illis demum hoc magis dolet, illos urget, qui agros aut dolo occuparũt, aut ui inuaserunt, aut pro mercede flagitiorum & scelerum acceperunt. Qui nam sint isti, & quales,

quales ſtatim perficiam ne ignoretis. Porrò exercitui conſuli ex tam multis toto terrarum orbe publicis agris, aut qui publica pecunia emi poſſunt, commodius, utilius, iucundius, & illis & nobis eſt, Quirites. non expelletur datis agris uictor exercitus, ſed in malignam ſterilitatem, in ſaxa, in peſtilentiam, tanquam in carcerem & uincula crudeliter compulſum & detruſum, ex ea miſeria ſoluemus ac educemus: & in agros fortiſsimis manibus dignos mittemus, fertiles, amœnos, gratos, benignos. ubi ſenectutẽ condignam tam laborioſa iuuenta, quiete, & ſumma cum uoluptate agant. qui profectò ſi ex ergaſtulis illis, conſilijs & ope noſtra non eximuntur & liberantur, ipſi illa perfringent: quæq; nos dare noluerimus, uirtute ſua capient, occupabuntq; mercedem tantarum militiarum. Non eſt igitur meis cogitationibus metuendus exercitus, Quirites: ſed conatibus illorum, qui iniquiſsimam & inhumaniſsimam illam rerum omnium diſtributionem à Sylla factam manere uolunt, id laborant, & arte doliſq; multis cõnituntur. Qui ſint iſti, cognoſcite iam Quirites. Anteſignanus omnium P. Sylla L. Syllæ propinquus, & in ſceleribus germanus: qui ſe iactat ſatis pecuniæ ad emendam dictaturam collegiſſe, ſatis agrorum ad alendam coniurationem inuaſiſſe. qui quotidie mane in forum proditurus, domi prius cum uxorcula & colluſoribus computabat, quantum ad ſe ex illius diei eſſet auctione rediturum. Et L. Cornelius ſcriba Syllæ, qui ſic ſcripſit, ut poſſet iam fieri ex ſcriptore proſcriptor. hocq; prodigium accedat ad tam multa, quæ per hoſce annos uidimus. P. deinde Antronius, ex Antronia puto Magneſiæ ciuitate: quæ locum dedit Græco prouerbio, quo ingentes aſini & ſtolidiſsimi homines denotantur. neq; enim alius eſt iſte præco bonorum laterum, quem ex antro ludi gladiatorij Sylla produxit: quod, ut ferunt, primo ictu petere uitalia, & hominem confi cere probe calleat. Eſt & L. Catilina, quo homine nullus fuit poſt natos homines furioſior. qui non contentus Q. Cælium, M. Volumnium, L. Tantaſium crudeliter necaſſe, M Marium innoxium ciuem, & optime de populo Rom. meritum uobis ſpectantibus dilaniaſſe: ſororis quoq; ſuæ uirum Catullum, lectiſsimum & quietiſsimum ciuem, interfecit: deinde à Sylla petijt, ut inter proſcriptos referretur. cui Sylla nihil negare poterat, quoniam ipſe Catilina nunquam aliquid cuiquam denegarat, modò non eſſet honeſtum, & pudicum. Tum etiam bono carnificum Gallorum duci aliquid erat dandum. quanquam hic non tam habet quod relinquat, quàm quærit quod prædetur & rapiat. Huius enim unius luxuriæ tota hæc ciuitas, cum ſuo (ut dicunt) uictu & ueſtitu non ſuffecerit. Vectius Picens (immò Piceus. eſt enim atrior quauis pice) notus eſt omnibus. qui petijt à uobis, Quirites, præturam: quam quum nõ impetraſſet, factus eſt à Sylla decempedator ad forum Cornelij. in quo munere, cùm propter ſordes & rapacitatem manus eſſent ei à ueteranis allatæ, ſpectaretq; res ad extremum diſcrimen, abiecta decempeda, intempeſta nocte confugit ad Syllæ ganeam: eius deſiderium negabat diutius ſe poſſe perferre. Hic intus ſibi omnia decempedauit. quæ ſi uolueritis metiri uulgari iſta ueſtra decempeda, pœnitebit uos tam bonum authorem menſurarum ædilem non creaſſe. Q. Fuſidius, cognomento Fides, bene notus, ad Ianum medium iurat, ſe ne pedem quidem relicturum illius ſui uaſtiſsimi agri, quem ſe pro mercede laborum in prætura accepiſſe dicit. in quo magiſtratu ſatis bonam nauauit & cautam operam, ut tabellæ iudicum corrumperentur, iudicibus etiam non admodum inuitis: quoniam gratuitò nihil erat faciendum. niſi fortè hic negare audet, quod omnibus manifeſtum eſt, ſibi pro ſtupri mercede tanquam pro dote agros eſſe illos aſsignatos, ex quorum fructibus exire alieno ære quum potuiſſet homo frugi, & fidei liberalis, maluit fidem fluere quàm pecuniam. fidem dedit, pecuniam retinuit. Non poſſum tacere de Tarulla, ne inuidiſſe uidear honori Syllę. hunc enim quòd Græcis conuiuijs præfuiſſet, nequitiamq; Græculam bibendo ſuperaſſet, magiſtrum equitum uoluit Sylla dicere: ne equites meliorem multo haberẽt magiſtrum, quàm populus. & feciſſet, ſi potuiſſet eum ſoluere legibus, quem nullę unquam leges tenuiſſent. Hic pro magiſterio equitum contentum ſe eſſe dixit quinq; millibus iugerum agri Venafrani, Campani, Setmi, immunibus. Nec eſt prætermittendus Q. Fundanus, conſiliarius L. Syllæ, qui conſcius ſibi ſuorum tantorum ſcelerum, quo die Sylla dictaturam depoſuit, ſuſpendere ſe uoluit.

quumq; ab amicis impediretur, hac conditione se seruauit, ut in primum tumultum pa
rata esset ad hostiam nauis. Neq; enim dubitabat, ut ratio ipsa & æquũ postulabãt, quin
Sylla priuato pop. Ro. & de Sylla ipso, & de omnibus illius pestis & furiæ socijs pœnas
repeteret. nunc recreatus ferocitate, se agros quos tenet defensurũ minatur: quandoqui
dem pop. Ro. tam mansuetus est, seu meticulosus potius. Est & L. quidam Luscius,
laternarius Syllæ, ante uictoriam inops & egens sicarius, post uictoriã opulentus Cen
turio. amplius enim quàm centies possidet, hirudo illa cruoris & bonorum ciuilium.
Istum præfecit Sylla gregibus exoletorũ & scortorum. sed ea lege, ne illos ita desereret
ac proderet, ut Turpilius auunculus eius, præsidium nostrorum militum Vaccæ. Ipse
curaturum se commissa, ac seruaturum recepit, bona (ut dicit) fide: modò non offeratur
tanta pecunia, quantam T. Turpilius in Numidia à Iugurtha acceperat. Hic occupat la
tissimum agrum, stipendium ducatus & præfecturæ suæ, non contentus bonus pastor
usufructu sui gregis, communi cum Sylla dominio, præmium etiam non ferendæ teme
ritatis & audaciæ, quod hic medio foro, luce & palàm, ut proscriptos à Sylla mactaret,
impetum in globum ciuium faceret nõ dubitauit. Et sauciatis aliquot ciuibus innocen
tibus, non proscriptis, illos alios ad mortem uulneratos, ueruntamen adhuc spirantes,
tractos per pedes in Tyberim præcipitauit. Propinquus eius M. Fonteius, ciuis non
usq; adeò malus, solet illum admonere: L. noster, bona uenia, cõtra leges omnes possi
des tantum agri, etiam contra legem tui domini. Si contra legem, inquit, Corneliam: nõ
contra legem Luscia m. Oro uos, Quirites, prodeat huc iste Luscius, si modò aperire
oculos, & ex tenebricosa illa popina lucem splendoremq; intueri sustinet: doceatq; nos
omnes, quæ nam sit ista Luscia lex, de agris & bonis ciuium tam liberalis. Scyrrhum
non noui, gladiatorem (ut aiunt) multarum palmarum. quem in Thessalia ferunt fuisse
cauponatorem, postea Ephesi & Trallis retiarium sæpe depugnasse. quos habet agros
equitum Romanorũ fortissimorum uirorum, omnes nouimus. Sequitur grex histri
cus: Roscius Comœdus, quem Sylla equitem Rom. fecit, quòd egregiè in conuiuio sal
tasset. qui postquam egisset comœdias, libenter quoq; accommodabat personam suam
tragœdijs. Sorex, festiuus mimorum actor: quem Sylla, quum esset ebrius, capitibus ci
uium & possessionibus donabat. Est inter eos Macrobius nescio quis, qui non minus
peritus esse dicitur Aphrodisiorum, quàm Bacchanaliorum. Puto me aliquem præte
rijsse. Sed isti sunt principes possessorum. En cum qua manu, cum quo genere ho
minũ nobis & populo Romano res erit: negocium certe asperum atq; difficile, & perti
mescendum bellum, si ullum excitetur. quod Consuli & bonis omnibus, cum perfi
diosis, cum stolidis, uanis, sumptuosis, seruis ebrijs, histrionibus nequã, ijsq; omnibus
duodecim, aut ad summum quatuordecim gerendum est. quibus ego nõ dico acies &
signa populi Romani, sed unum alicuius boni & fortis prætoris edictum si ostende
ro, uniuersi mehercule concident. Nam ex nobilitate non credo aliquem tam uæcor
dem, tam insana esse mente, qui se iusto populi Romani dolori obijcere atq; oppone
re, qui commoda patriæ oppugnare aut tentet, aut uelit. præsertim quum uideant, me
nobilissima familia ortum, causam pop. atq; adeò totius reipublicæ susce pisse, ac defen
dere. tum etiam, quod nobilitas his nostris actis dignitatem retineat, libertatem recu
peret. Collegam meum aiunt paulum esse animo uel turbato, uel offenso. Forsan ue
nit ei in mentem fratris sui, & M. Marij, & totius illius tragœdiæ. Si potero, placabo eum
reipublicæ: sin minus, iratum mihi contemnam, infensum libertati atq; utilitati publicæ
cohercebo: ne obesse possit, si prodesse noluerit. Cn. Pompeij uoluntas, Quirites, mihi
cognita atque perspecta est, semper ad commoda uestra erecta atque excitata, & ad
meam dignitatem totiusq; huius imperij, fide beneuolentia singulari. qui quum ita na
tus atq; educatus sit, quũ id specimen suæ uirtutis dederit, dubitare nec potestis, nec de
betis, qualis erga curam libertatemq; reipublicæ futurus sit. Id nunc maxime, quum si
qua illi erat cum Sylla necessitudo, nõ solum ea morte Syllæ dissoluta est, sed etiam ini
quissimo & turpissimo Syllæ facta & conuulsa testamento. Fuit testamentum, Quiri
tes, L. Syllæ simile totius uitæ, & omnium actorum, inimicis blandum & adulatorium,
amicis seuerum, acre, asperum, immite, reliquit multa ijs, à quibus pessimo habeba
tur

tur odio. Pompeium clariſsimum iuuenem, modeſtiſsimum atq; integerrimum, & cui ſalus ſua non minus quàm reipublicæ ſemper innixa eſt, impudentiſsimè atq; ingratiſsimè præterijt. Nec mirum. quippe ſi uiuere diutius inuidioſiſsimæ illi furiæ licuiſſet, iuuenẽ optimè de republica meritum, ſi non gloria rerum geſtarũ (neq; enim hac poterat) dignitate certe, & omnibus opibus ſpoliaſſet, uita denique ipſa priuauiſſet. Neq; enim erant occulta, quæ fax illa, & peſtis patriæ, in optimi cuiuſq; perniciem animo & cogitatione deſtinarat. quorum maximam partem perfectam uidemus. De Pompeio igitur bonum habete animum, Quirites. pro illo nanq; auſim reipublicæ bonisq; omnibus ſpondere. Atq; hæc quidem de exulibus, deq; illorum agris. De liberis proſcriptorũ eadem à me putate eſſe, Quirites, dicta. ab illis enim pueris ac iuuenibus, quot exiſtimatis quotidie naſcituros in ciuitate motus? quot tumultus iri excitatum? niſi reſtituantur eis à maioribus ſuis relictæ hæreditates, ſua patrimonia ac bona, quibus ſe alere & ſuſtentare poſsint. & ſimul cũ bonis relicta quoq; ab ijſdem maioribus, à Sylla iniquiſiſſime & per inauditam iniuriam erepta ipſis honorum ſpes & ratio comitiorũ. Iam quæro ex illis, Quirites, unde metuenda pericula? unde timendi motus ſunt? ex eâ ne parte, ubi ſunt quinq; aut ſex magnarum ſeditionum & armorum ciuilium ſemina: an ex ea, ubi omnia ſunt æqua, iuſta, manſueta, benigna, plena amoris atq; concordiæ: ubi reſtinguitur omnis armorum incenſa fax? ſedatur animorum omnis concitatio? omnisq; bellorum tempeſtas & procella? Attendite quæſo, & reputate ſingula, Quirites. nolo enim cuncta ſimul, etiam quæ minus placeant, propter unum aliquod aut alterum quod placeat, accipere cogamini. Maneat ſemper uis illa Cæciliæ & Didiæ legis integra. nullus eſt, qui tam ueſtram libertatem quærat & curet, quàm ego. Conſulari erga uos animo, fide, charitate, omnia hæc dico. Non reſtituitur tribunitia poteſtas. hæc una iam olim apud quietiſsimos & ſanctiſsimos maiores noſtros, cauſa bis induendi contra ciues arma fuit. Sermones exaudiuntur ad arma, ad ſeditionem, ad bellum ſpectantes, & concientes, multorum minantium, ſi non detur æquum, ſe iniquum etiam ablaturos: pro tribunitia poteſtate, aliud ſe maius & fortius creaturos, quod frangi & diſturbari non à quouis uictore tyranno facilè queat. Reſtituo, quod iure poſtulatur, & repetitur. An nõ hoc facto animos illos iratos & tumidos reſidere facio? ora claudo? iratos reipublicæ placo? & ſpeciem illam ueteris libertatis populi Romani reddo? Non communicantur iudicia, frendet ciuitas, res eſt per ſe iniqua, deinde indigna: quia tam fœde per hoſce annos iudicatum eſt. Turbas & ſeditionem cogitant & ſpirant, cõmunico. An non hanc ſeditionem tollo? Non reducuntur exules: hoc uelut claſsicum eſt belli ciuilis. molientur enim illi, & conabuntur armis in patriam reſtitui, qui armis eiecti ſunt. Reduco. Num non ſpiritum & uocem hanc tubæ comprimo? An non hanc uim debilito? & arma ex eorum manibus demo ac detraho? Nónne præſtat ultro dare, quod ui alioqui exprimendum ſit? & efficere, ut qui accepit, in beneficij loco numeret, quod erat tibi inuito erepturus, atq; extorturus? Non redduntur agri, de agris contentio neceſſariò eſt ad manus uentura. Reddo ſine iniuria cuiuſquam. An non acerbam iſtam cõtentionem mitigo? & omnem belli occaſionem aufero? Non permittitur liberis proſcriptorũ honores petere, non redduntur bona, partim pueri iam ſunt, partim adoleſcentes, creſcent: & quod dicere reformidat animus, uehemens in ciuitate incendium ſuſcitabunt. omnia enim armatis dantur, quum negantur iuſta. Permitto petere, reddo bona. Vt de agris dixi, nónne flammam hanc iuſtiſsima & mitiſsima aqua reſtinguo? Hæc igitur mea, Quirites, an illorum uoluntas & ſententia pacem, quietem, ocium, libertatem, ſalutem reipublicę affert? Videtis hæc quę uobis ſuadeo, quàm iuſta, quàm æqua, benigna, ſalutaria, quàm neceſſaria ſint. Videtis hoc unum eſſe remediũ, propè deſperatę ac comploratæ reipublicæ: & præter hoc nullum. Quod igitur felix, fauſtum, proſperumq; ſit mihi & collegæ meo, uobis Quirites, totiq; reipublicæ: Senatus populiq; Romani Quiritium, uelitis Quirites iubeatis, primum tribunitiam poteſtatem in uetere dignitatis & iuris gradu reponi: idemq; facultatis, potentiæ, iuris, poteſtatis, libertatis habere, quod habuit antè L. Syllam & Q. Pompeium Coſs. deinde iudicia omnibus ordinibus eſſe communia, ut ſuffragijs ueſtris liberis, comitijs centuriatis ex toto populo deligan

tur iudices, ex singulis tribubus quini deni, qui illo anno de rebus, litibus, cõtrouersijs, criminibus, quæstionibus ciuium, sociorum, stipendiariorum, exterarum gentium & nationum, quæ ad iudices deferri ac spectare solent, cognoscant, iudicent, ut lege Plautia iudiciaria cauetur. Tum quos L. Sylla exulare iussit, restitui: illisq; suas pristinas possessiones, precio ijs qui emerunt soluto, reddi. Postremò filios proscriptorum in suis honis, fortunis, patrimonijs collocari: rationemq; illorũ in comitijs haberi. Per cuius uim, dolúmue, fraudémue steterit, quo minus hæc postquam à populo scita, rata, accepta, iussa fuerint, fiant: eius hominis caput, quocunq; sexu, quacunq; ætate, quacunq; condi tione fuerit, liber, seruus, magistratus, priuatus, sacrum sit Ioui: bona & familia, liberi, liberæq;, in arbitrio ac potestate sint pop. Rom. Quiritium.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI
Syllanarum declamationum finis.

M. FABII QVINTILIANI DECLAMATIO, PARIES PALmatus inscripta.

ARGVMENTVM.

QVIDAM, cui erat filius cæcus, quem hæredem instituerat, induxit illi nouercam, iuuenemq; in secreta domus parte sepositi. Is noctu, dum in cubiculo cum uxore iaceret, occisus est. inuentusq; postero die, habens gladium filij defixũ in uulnere, pariete ab ipsius ad filij cubiculum uestigijs palmæ cruentato. Accusant se inuicem cæcus & nouerca.

PRO CÆCO CONTRA NOVERCAM.

SI IVVENIS innocentissimus, Iudices, uti uellet ambitu tristissimæ calamitatis, poterat allegare uobis amissam cũ oculis cogitationum omnium temeritatẽ. sed cùm ostendere innocentiam suam moribus malit, quàm aduersis, neq; pietatis, neq; conscientiæ suæ grauẽ ferre contumeliam potest, ut parricidium nõ fecisse uideatur beneficio cæcitatis. Quare igitur non petit, ut illum miserum putetis, nisi & innocens fuerit. nõ petit, ut afflictum alleuetis, nisi & probauerit sese infeliciorem, quòd patrem amisit, quàm quòd oculos. Æstimate iuuenẽ ijs moribus, quibus uidentem æstimaretis: uita, pudore, pietate. Quæ si omnia sibi, ut erunt promissa, constiterint, nullo terrebitur crimine. Nec quod scelleratissima fœminarum calamitatẽ nostram cruentato pariete imitata est, expauescimus. Quo diligentior, quo solicitior fuit, ne deprehenderet: hoc magis indicauit, sibi oculos non defuisse. Gratias agimus, quòd nimiũ auide suspiciones in nostram trãstulit partẽ. Non esse cæci scelus, difficilius probaretur, nisi omnia sic acta essent, ut fecisse cæcus uideret. Quare igitur, Iudices, nõ improbè sperauerim futurũ, ut suspecta sint uobis, quæ tam inconsiderate ficta sunt contra miseram cæcitatem? Primum, quod spaciũ illud ingens domus, quod in medio fuit, ita digesto cruore satiatũ est, usq; ad cubiculum miserimi iuuenis, tanquam planè timuerit parricida, ne nõ deprehenderetur. Deinde, sceleri nox potissimũ electa, quo tẽpore inueniri maritus sine uxore nõ posset. Tum in cæde, in qua nemo utitur ferro, nisi alieno, gladius adolescentis, ne argumentũ deesset nouercæ, relictus est. Postremò peractũ uulnere uno scelus, quod obijceretur manibus erran tis. Et tamen contra tam multa incredibilia, solum aduocat nouerca testamentũ: uultq; illud esse preciũ parricidij, ut rerũ intellectu in diuersum coacto, occisum eo probet patrem,

trem, quo meruerit nõ occidi. Nos uerò iſtud (ſi crimen putatis) agnoſcimus. Iuuenis hic patris ſui hæres ſolus eſt. Hoc teſtamentũ, ſi uiuente adhuc miſerrimo ſene notũ eſſe in domo potuit, ſcitis, quis illi debuerit iraſci. Nã quod inuiſum fuiſſe filiũ patri iactat, crimen nouercæ erat, ſi cõfiteremur. Idq; probari ex hoc putat, quod nõ ſecretum filius accipit à patre, ſed cæcitas. Quo loco diſsimulare ſatis callide conatur inuidiã ſuam. Pater qui filium cæcum in ſemota penatium parte ſepoſuit, eripuit nouercæ oculis uoluptatem. Nanq; iſta cùm inuaſiſſe uacuos penates uideretur, cùm pater filium cæcũ hoc eſſe crederet, quod orbitatẽ, excogitauit indulgentiſsimus ſenex, quemadmodum hic miſer patri ſuo in eadẽ domo eſſet, nouercæ in alia. accepit ſecretum, quod erat petiturus. Quo ſit animo ſenis factũ, poteſtis interrogare teſtamentũ. Neq; ego gratiſsimũ patrem ſuprema ſua iuueni iactaſſe crediderim, ut hæredẽ filium ſcriberet. non eſt res quæ imputetur. Iſtã magis oportet uel aliquo indicio, uel ſuſpicione muliebri arcana mariti deprehendiſſe, & ſtatim omnibus nuptiarũ renunciaſſe pignoribus. Nam cùm propter pecuniam ames, idem amoris & ſpei finis eſt. Habuerat adoleſcens gladiũ in cubiculo ſuo ſemper, ſiue antequã in hanc fortunam incideret paratũ: ſiue quia cæcitatis miſerę ſolatium eſt, habere rem uidentiũ. Certe nunquã illum pater timuerat, nunquam nouerca obiecerat. Palàm poſitũ eſt ſub oculis omnium, tota domo notiſsimũ fertum. Scitis quanto negligentius cuſtodiat ferrũ bona conſcientia, quàm etiam extra ſuſpicionẽ ſit res ſine uſu. Innocentia facit, ut ferrũ ſubtrahi poſsit etiã uidenti. Siue igitur aliquis ex ſeruulis corruptus eſt, præſertim etiam facili occaſione: ſiue ipſi nouercæ non defuit audacia ad auferendum, quod facere poterat etiam præſente priuigno, utiq; (quod dubitari nõ poteſt) quod facit certum ſceleris authorẽ, mauult in cæde alieno uti q̃ ſuo gladio quiſquis illũ relicturus eſt. Reliqua Iudices ſi fieri poſſunt, facta exiſtimate. Dicitur cæcus ſine rectore, ſine duce, ex illa penatium parte ſecreta, & penè ex alia domo, per inane longum, per tot offenſa limina, per excubãtes ſeruulos erraſſe cum ferro. cubiculum patris deinde ingreſſum, in neutram deflexiſſe partẽ, ſed recto gradu, ſicut ducere oculi ſolent, ad lectulum acceſsiſſe leuiter, non in thorũ incidiſſe, non antè peruenisſe quàm crederet. Vos, Iudices, criminum tumultum ex rerum fide ducite. Dormiens ſenex, quẽ cæcus percuſſor quęreret, excitatus antè eſſet quàm inueniretur. Iungũt his multò increbiliora, ut occiderit patrem, pepercerit nouercæ. parricidium aũt uno ictu explicuerit: quod ferè uix etiam ijs cõtingere ſolet, qui oculos manu ſequuntur. Nulla ergo lumi num uirtus, ſed homo ferrũ miſſurus in caſum ſatis felix, ſi percuſsiſſet quancunq; partẽ corporis, in ipſam protinus animã incidit: & an morti ſatisfeciſſet, intellexit. Officiũ, Iudices, oculorũ eſt, renunciare manibus quid actum ſit. cęci percuſſoris una ſecuritas fuerat, ſæpius ferire. Negat præterea quicq; ſe ex his nouerca ſenſiſſe, cùm iuxtà iaceret: nec explicat unde illud acciderit, maximæ ſignũ trepidationis. Si & pater uno ictu perierat, neq; iſta uigilabat, nunquã gladium reliquit percuſſor ſecurus. Reliqua, Iudices, nimiũ ſuſpecta, improbè aſsimulata. Spacioſus paries, & longiſsimũ domus latus habuit notas ſanguinis, quas reliquiſſe uideretur manus reuertentis. O quàm bene quicquid uolunt, imitantur oculi. Stupeo (ſi qua eſt fides) omnia priuignũ illa nocte feciſſe. Dicitur ad uotũ nouercæ gladiũ in uulnere reliquiſſe, quẽ ſuum negare non poſſet. Deinde per totum parietẽ quid aliud inſcripſiſſe, quàm ſe parricidam: ſanguinẽ patris uſq; ad cubiculum ſuũ perduxiſſe, & uiam ſequentibus reliquiſſe? Hoc fecit aliquis negaturus? Gratulor tibi adoleſcens, ſi nõ potuiſti parricidium illud admittere, niſi ut relinqueres argumentũ cæcitatis. habuiſti innocentiæ neceſsitatẽ. Cauſam igitur miſerrimi adoleſcentis ſic apud uos agere propoſui, ut primũ ipſum defendã, quaſi reus tantũ ſit. deinde cũ eſſe ſecurus de huius innocentia cœpero, tunc ingrediar nouercæ accuſationẽ. Spectabitis utrunq; ſuis moribus, ſuis cauſis, eritq; facilior uia ueſtræ religionis. Quanq; duos iudicia cõplexa ſint, uos tamẽ tanq; de ſingulis cognoueritis. Et primũ ſic agã, tanq; iuuenis habeat oculos, tanq; impetus eius nulla corporis debilitate frãgat. Interrogabo quid antè perdite, quid flagitioſe, quid impie fecerit, per quæ ſe parricidã ſcelera promiſerit. Innocẽtia per gradus certos ab homine diſcedit: & ne in maximis trepidet audacia, diu uires in minoribꝰ colligit. Nemo inde cœpit, quo incredibile eſt peruenisſe. Dicas neceſ-

ſe eſt,quæ huic cum patria odia fuerunt, quàm uiolenta diſſenſio inter ſacrorum infini-
ta nominum pignora. Crede mulier, etiam tua cauſa. Nam ſi facile eſt filio occidere pa-
trem,facilius uxori maritum. Loquar nunc de infirmitate cæcitatis, miſeræ cæcitatis.
Temeritas omnis animorum, calamitate corporum frangitur: & frigeſcunt impetus
mentium, quos non explicant miniſteria membrorum, ad ſolum ſe alligant deſtituta
mœrorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus, non concipit nefas, ad
quod ducibus oculis peruenitur. Cogitat ſemper errare & offendere, cogitat eundi
redeundiq; difficultatem. Magna innocenti neceſsitas eſt, neminẽ facilius poſſe depre-
hendi. Semper ſe cuſtodiunt miſeri, ne eſſe miſerabiles deſinant. & quiſquis amiſit ocu
los, laborat ne meritò perdiderit. Quid aliud cæcitas diſcit, quàm rogare, blandiri? O-
dium omne adiuuant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accen-
dunt. nec leuis animis accedit inſania, quoties quem execreris aſpicias. Cęcus miſerior
eſt, quàm ut inuiſus ſit: timidior eſt, quàm ut oderit. Præterea nocentibus liberis fre-
quentiſsimas ad parricidium cauſas ſuggeſsit illud, quod uidebant. Vitijs enim noſtris
in animum per oculos uia eſt. Alijs tradidit in parentum ſanguinẽ luxuria ferrum: luxu
ria uidentium crimen. Alijs meretriculæ amor immodica poſcentis: amor, cui renun-
ciant oculi. Cæcus infelix patrem occidit, deinde cui manum porriget ſecurior? cuius
humeris leuior incumbet? quis cõtumelias ſeruorum caſtigabit ſeueriùs? quis calamita
tem tam obnoxiã maiore reuerentia proteget? Inter felices alius eſt ordo uotorum. Cæ
cus filius optat ſuperſtitem patrem. Volo nunc ſcire, quemadmodum dicat explici-
tum tam difficile facinus. Cæcus parricidium cogitauit, cum quo? cuius ſe commiſit o-
culis, iturus per totam domum? quem ducem elegit ille, qui erat in cubiculo ſuo ſolus?
Secum (opinor) ſecum deliberat. Sufficit ſibi, cum homine expeditiſsimo loquitur.
Cur enim ſocium conſcientiæ quærat? omnia poteſt ſcire. Primum, nox quando ſit.
deinde proſpicere ſolicite, an omnis familia dormiat, gradu ſuſpenſo ponere certa ue-
ſtigia, & in omnem timoris ſui partem ſollicite circumagere uultum. O quàm parum
eſt in metu, ipſos etiam oculos habere. Ita non iſte ſibi dixit? Occidere quidem patrem
uolo, ſed quem ſequentur hæ manus? nocte ſolus egrediar, ſed quando perueniam? pu-
tas nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrem, filiumq; media. quantum erro-
ris, quantum moræ ſpacium? ingens, & uix metiendum. Cæcitas inconſulta quid agis?
nox antè deficiet. Quid ſi deinde uterq; uigilauerit? quid ſi nouerca? Age, limen inue-
niam, cardinem ſine ſtrepitu mouebo, dormientis cubiculum intrabo, quieſcentem
feriam patrem, ſemel ſatis erit, nec nouerca uigilabit. Securus egrediar, ſciente nullo re-
uertar. Vota ſunt iſta: ſed oculorum. Cæcus deſperaret, etiam ſi tam multa nox pollice-
retur. Hoc loco quæram neceſſe eſt, quæ ratio fuerit, ut iuuenis ad parricidium ſuo po-
tiſsimum gladio uteretur. Nimirum illud in mentem uenit, quia erat relicturus. Nam ſi
alienum & ignotum in uulnere patris gladium reliquiſſet, potuerat de percuſſore du
bitari. Hic attulit ſuum, ut etiam ſi euaſiſſet, tamen ferro ſuo teneretur. Cur ergo, inquis,
gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram ſemper: quia uſurus illo non eram.
Ferrum ego parricidio me tot antè annos præparaui: & ſecundum illum quem mina-
bar patri, tamdiu innocens fui. Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes,
antè gladium illum familiarem oculis tuis feci, antè omnibus ſeruulis notum. Pependit
in cubiculo tanquam teſtis conſcientiæ meæ, palàm in medio, negligenter, ſic ut ſub-
trahi poſſet. Non illum conſcientia trepida uelauit: tam notus in cubiculo fuit, quàm cæ
citas domini. Quiſquis ferrum præparat ſceleri, ſic illud habet, ut poſsit ſuum negare.
ponite nunc ante oculos actum parricidij, deprehendetis difficultatem. Dono illud,
dum à ſuo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre ſeruulos fallit. ecce cubicu-
lum ſenis inuenit aliquando, ecce paries ille defecit, & percuſſoris manus ſubitò deſti-
tuit, ceſſere fores ſine ſtrepitu. Quid poſtea agit? Vtrum ipſum cubiculi parietem cir-
cuit, an ſe committit in medium, & per ſpacia tenebrarum armatam manum iactat? Ec-
ce patris lectulum tenet, etiam dormientium anhelitus imminens audit. unde ſciet, quo
dirigat ferrum, quem potius feriat ex duobus? Tentauit ergo uultus & pectus obie-
ctum, breuiſsimam perituræ animæ uiam quærit. & quantus erit ſopor, qui iſta non ſen-
tiat?

tiat? Dices, Neq; ego ſenſi. Ideo intelligis, quàm malam cauſam habeas, cuius & una & incredibilis defenſio eſt. Ita feritur in ſinu tuo marítus, & tu nihil ſentis? Ad latus tuum fata hominis peraguntur, tu taces, tanquam priuignus te occiderit priorem? Ita non ille percuſſus eſt homo, quem cæcus occidit? Te uerò (ſi nihil aliud) calens ille cruor denicq; ſuſcitaſſet. Sed quàm manifeſta eſt conſcientia, quæ te compellit ad hanc neceſsitatem? ut cùm occiſum à priuigno tuo patrem uideri uelis, cogaris dicere nihil ſenſiſſe? Sufficit, uicimus, innocentes ſumus. Cùm in eodem lectulo fueris, cùm amplexa ſis forſitan illum, qui occiſus eſt, tam incredibilem profiteris ſoporem? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus ſanguinẽ tuum fortuna ſubtraxit? Certe dormiebas, certe nihil ſenſeras. Ita priuignus te reliquit, qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem, & nouercæ pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori ſceleri ſtatim par non fuit? Omnia humana ſacra confudit. uiolare non eſt auſus pectus odiorum? Incredibile eſt, ſine fide eſt, non occidere nouercam, cui imputes quòd patrem occiderit. Quid ais adoleſcens? tú ne circa illum ſanguinem defeciſti? illa te blandius rogauit anima? Perdidiſti ergo illud, quod nihil ſenſerat, quod nox, quod ſilentium, quod tempus ſupererat ſceleris alterius? Tu ſi facere parricidium poſſes, ideo patrem tantum occidiſſes, ut tibi & nouercam liceret occidere. Non uideo cur uideri uelint relictam mulierem. Ideo tantum, ut uideretur illud nefas illa feciſſe, cal lide ſatis. Sed hoc alio protinus argumento ſubuerteretur. Non eſt eiuſdem conſilij nouercæ parcere, ut ſubſtituat ream: & gladium relinquere, quo ipſe deprehendatur. Sæpius uti neceſſe habeo argumento cæcitatis, & hoc etiam loco, quo de illo uulnere diſputandum eſt. Mehercule ſi percuſſor intraſſet, qui uideret, qui lumen præ ſe tuliſſet, non tamen tam feliciter liberaſſet ictum. quem etiam ſi nullæ fallerent tenebræ, metus & conſcientia incertum, magni ſceleris triſtem moræ feciſſent. Rarò contingit ſemel ferire carnifici, quamuis componat ipſe ceruicem, & exercitata manus homicidiũ nouiſsime, uelut quoddam genus artis exerceat. Si ergo librauit manum Cæcus, ut ipſam protinus feriret animam: ego mehercule etiam illud admiror, quod cùm patrem uellet, non nouercam percuſsit. Præter animum nihil uirium habet parricida. Primus ictus ille trepidat, ille cogitat, ille erubeſcit, ille eſt ab innocentia proximus: præſtat hoc ſolum, ut ſequens fortius feriat. Interrogare nunc uolo, quæ iuueni cauſa fuerit, ut reliquerit gladium. Scilicet noluit nouercam ſuam infamari. Abſtulit ſibi omnem defenſionem, & ſe parricidam confeſſus eſt, ferrum in uulnere reliquit. Si nondum occiderat, iterum feriret. Si iam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifeſtiſsimam colligo? Si uultis ſcire Iudices, à quo ſit relictus gladius, cogitate, cui expedierit ut inueniretur. Sed paries uſq; ad cubiculum priuigni, ueſtigio manus cruentatus eſt. Cogitate Iudices ante omnia, non eſſe incallidum hominem, neq; conſilij iacentis, qui cæcus explicare conetur facinus, & oculis difficile. Ille ergo non æſtimat, cùm manum cruentam parieti applicat, ueſtigium à ſe parricidij ſui relinqui? cùm dexteram, qua duce utebatur, ueſte tergere, atque ita abire ſine ueſtigio poſſet, totum parietem cruentabant, & ubiq; aliquid de patre miſero relinquebat. Quid futurum eſſet poſtero die? quantam expectaret inuidiam? Lucem non cogitabat, ſed diſponebat indicium certum, indubitatum, ſine errore, quod nouerca ſequeretur uſq; ad cubiculum ſuum, uſq; ad limen ipſum. O admirabilem caſum, nec cruor antè defecit. Vtar hoc loco natura ipſius rei. Palmatus ſanguine paries inuentus ſic eſt, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expreſsit. Totum ergo ſanguinem conſumeret inter prima ueſtigia. Pone enim manum cruentam, atque adeò (ut iſtis etiam blandiar) madentem, pone menſuram itineris, ſpacium parietis (diu enim in ſecretam domus partem reuertendum eſt) debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum ſanguinis, ſequens minimum, ultima nihil. Nam cruor quoties admotus eſt, tranſit, aut in manu tarde reptantis areſcit. Hoc quid eſſe dicamus, quod circa cubiculum utrunque ſanguinis iſtius ueſtigium quaſi incipit? hinc eſt paries palmatus, & illinc? Quomodo pertulit manus, quod relinquebat? Nouerca iſtud, nouerca ſecuris compoſuit oculis, illa miſerum dextera ſanguinem tulit, & manum ſubin-

de renouauit. Palmatus eſt paries, habet diſtantiam, uacat aliquid loci, integrum ubique ueſtigium eſt. Cæcus manus traxiſſet. Quæro nunc, unde tantum ſanguinis in manu? Tunc enim ex omni uulnere cruor profluit & effunditur, cùm ferri rectam uiam ſequitur. At quoties eodem, quo factum eſt cluditur telo, latet tota mortis inuidia. Præterea cùm manus ex parte, qua palmare ueſtigium poteſt, plicetur in capulo, & ſe dum telum occupat claudat, neceſſe eſt exteriore ut parte reſperſa ſit. Tuus aũt qui palmatus eſt paries, ueſtigium eius partis oſtendit, ad quam cruor peruenire non potuit. Veſtrum eſt, nunc omnia iſta comparare: perpendere, cur prudentior ſit iudex in deprehendendo ſcelere, quàm reus admittendo. Hoc eſſe in cauſa puto, quòd alter tantum pro ſe cogitat, alter pro parte utraq; . Tuitus ſum adoleſcentis miſerrimi cauſam. nunc inſpicere uolo, quanto certioribus argumentis nouerca teneatur. Transeo illum uulgarem & omnibus notum de comparatione perſonarum locum. Alius diceret, maritum & uxorem niſi liberis initiarentur, non fortiſsimis corporum uinculis inhærere. Ego illud potius dicam: Decepta eſt mulier expectatio tua. Veneras quaſi in uacuam domum, & ſine hærede. Expectaueras, ut infelix iſte iuuenis, ab ipſis protinus nuptiarum tuarũ expelleretur auſpicijs, extorrem & inopem ſummoueret pater blando corruptus amplexu. & omnino ſummam calamitatem corporis occurrere delicatis uxoris oculis deuetaret. Inueniſti pium & deuotum unico ſenem, & de omnibus coniugis tui deſperaſti ob id affectibus. Miſerrimus eſt maritus, quiſquis inducit filio nouercam, quod uxori non uidetur utrunque poſſe amare. Quæro igitur ante omnia, ubi occiſus eſt maritus? In cubiculo ſuo. hoc paulo antè priuigno defendendum non fuit. Occiſus eſt in cubiculo ſenex. Ita ille percurſor non timuit uxorem? Audeo ſecretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli ſolitudinem occiſurus intrare? Quem quæram? ubi relinquitur maritus ab uxore innocens? Noctem autem ad ſcelus quis elegit? Nox tuum tempus eſt. Quid ſi accedit huic etiam ſceleris occaſio? Non uenire debes à ſecreta domus parte, nec tota tibi penatium ſacra peragranda ſunt. tu non cogitas, quemadmodum ſuſpenſa manu ſonantem blande cardinem flectas. Iaces ſecundum occaſionem, & expeditum tibi in proximo facinus eſt. Non times, ne quis deprehendat. Ipſi quoq; ſeruuli longius quieſcunt, & præſtatur grande ſecretum genio loci. Tibi quoq; ferire cùm uelis, ſcire an dormiat, licet. Nox, & ferrum, & ſecurus maritus. quid nam iſto delicatius ſcelere? Occiſum eſſe miſerum ſenem, cùm tu uolueris, ſcimus. Quo modo tamen, inquit, gladius peruenit in meam poteſtatem, qui priuigni fuit? Hæremus, hic difficilis expugnandus eſt locus. Quis credet mihi, ſi dixero? Gladium perdidit Cæcus ille, perpetua nocte clauſæ genæ non cuſtodierunt. Fingere nimirum ad tempus uidebor, & rem nimium manifeſtam impudenter complorare. Sci licet ſemper iſti appoſita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquam callido glorieris ingenio, non decepiſti trucem horridumq; latronem, noſtri tibi occaſionem præbuere mores. Nam quòd uno ictu occiſus eſt ſenex, ad te ſuſpicio magis reſpicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum uideris amplecti. Tu blanda manu prætentare pectus, ubi aſſiduo uiſceris pulſu non quieſcat anima, ubi ſtatim mors ſit, ubi de ſpiritu ſanguinis ictum explorare antè & cognoſcere licet. Poteſt & uno ictu mulier occidere. Venio nunc ad ueſtigia parietis cruentati, quibus te ſatis abundeq; preſsimus, dum adoleſcentem defendimus. Hæc ſunt tamen, quæ contra te reſeruata ſunt. Cùm maritus tuus in cubiculo occideretur, ſciebas nullum tibi relictum patrocinium, niſi aliquid cæcitati ſimile feciſſes. Ideoq; ſanguinem in illam partem induxiſti, in quam quæri uolebas, ut poſtero die omnis inuidia, ſanguinis notas & ueſtigia præparata ſequeretur. Infamas Cæcum. conſilium ex calamitate ſumpſiſti. Sciebas illum non aliter ſi dux defeciſſet ingredi poſſe, quàm ſi ueſtigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulaſti itaque cæcitatem: & ne quid ſceleri impio deeſſet, mariti tui cruore luſiſti. Omnia tibi compoſita atque ſimulata ſunt per ocium & ſecuritatem, tanquam ſcelus transferretur ingenio. Nunc enim nocens, quia priuigni gladius in uulnere, quia paries cruentatus, hoc ſufficere utrunque iudicio putabas? quàm facili momento cauſæ fata uertuntur, quod feciſſe etiam is ſcelus frequenter inuenius eſt, qui obijciebat. Sed

cauſas

cauſas inquit parricidij iſte habuit, quem iratus pater in ſecretam domus partem relegauerat. Mulier illa forſitan ignominia felicioris uideretur eſſe priuigni. Cæcitatis beneficium eſt, cùm illi ſecretum datur. O præclarũ ſenis optimi, ſingularemq; pietatem, quàm blande ille ſepoſuit miſerũ ſuum, quàm diligenter uxoris gaudẽtis eluſit oculos, quàm multo Cæcum pudore donauit? Si felicior eſſes, inquit pater, ego tibi potius cederem domo tota. nunc miſer illam occupa partem, in qua te nemo uideat, in quam ſolus ego ueniam. ſint circa te ſeruuli fideles, non gemitus tuos audiat quiſquam, non flebili mœrore paſcatur. nihil eſt quòd te ſollicitet conuerſatio noſtri. ſecretum quod cæcitati præſtatur, ideo præſtatur, ut minus oculi deſiderentur. Aliquis odit filium cæcũ, & hac tantum ultione contentus eſt, ut illi aſsignet quietam & ſepoſitam & meliorem partem domus. Ita ego, ſic intelligebam, quaſi abdicaret, quaſi expelleret. Iratus ergo ſenex, tenet iuuenem ſuum uelut interiore complexu, & à limine obſtat. Rogo, quod duos ſepa ret media domo, te integram, ſanam: illum infelicem cæcum, contumeliæq; opportunum, iniuriæ facilem: utrum filio iraſcitur, an uxori? Nolo, inquit, iuuenis utaris amœna domus parte: nec quæ nitidioribus tectis elaborata ſunt, pertineant ad oculos tuos. Quis tam ſtulte iraſcitur cæco, ut putet illius intereſſe, ubi habitare iubeatur? Te potius ille ſummouet. tuis inuidiam facit oculis. tibi dicit, Sufficiat, ſatis eſt, habeas maiorem domus partem, abſentem putes, miſero in paternis ædibus aliquem angulum relinque. Pater qui filio ſub nouerca aſsignat ſecretam domus partem, confitetur uxori, ſe abdicare non poſſe. Tranſit ad aliud genus defenſionis: Sibi cauſam cædis non fuiſſe, cùm hic hæres inuentus ſit omnium bonorũ. Quis enim alius eſſe debeat, ut huic properandum fuerit ad hæreditatem? Filius ſcriptus non timet pœnitentiã teſtamenti. Omnium bonorum hæres relictus eſt. Non ergo iraſcebatur pater, cùm daret ſecretam domus partem. Non poſſunt tibi diuerſa prodeſſe. Eadem obijceres reo, ſi exhæredatus eſſet. Elige utrum uoles. Si ſciuit ſe eſſe hæredem, amare magis patrem debuit: ſi ignorauit, nõ habuit, quod ſperaret ex patris morte. Reliquum eſt ut intueamur, ille qui perijt, ab utro magis ueſtrũm deſideretur. Te opinor hic grauius afficit dolor, impatientius hic luctus exanimat, tuq; obſoletam protinus nubem, & tempori accommodata lugubria flammeo reuertente mutabis. Hic uerò iuuenis, qui ſi fortunæ ſuæ mala cũ præteritis comparet, cæcus cœpit eſſe nunc primum, quid non miſer in hoc ſene perdidit? uiuebat illi magna pietas, aderant quocunq; iuſſerat de facie patris oculi, non illudere infelicibus tenebris contumaces ſeruuli poterant, nec (quod extremum contumeliarũ genus eſt) ut dominũ ageret, rogabat. Nunc quanta dij boni ludibria ſunt ineunda? Iunxere ſe pariter cæcitas & ſolitudo. Quid tibi nunc miſerrime adoleſcens hæreditas prodeſt, quam tantum audis? quid enim circa te pecunia poteſt? quæ fruendi uoluptates? quid aliud quàm ſpoliorum facilis occaſio? Quàm bene iſta omnia paterni oculi cuſtodiebant? quàm facile decipi, quàm facile denudari, quàm ſine labore falli potes? quàm citò inops fieri? Morte patris exhæredatus es. Quid nunc tibi niſi perpetuus imminet mœror, & execratio uitæ? Miſer poſt omnia & lachrymas perdidit, nec dolentem adiuuant oculi. Incipit apud te gladius habere, quod agat. Quærit ecce, quærit miſer ferrum. Nunc, inquit, huc reddite illud, innocẽs donec habuit meas manus tantum. Si mori neceſſe eſt, illi potiſsimum incumbam. Hoc illa iam olim grauis & infelix anima querebatur: Vbi nunc meæ uires? ubi impetus? ubi dextra tam fortis? uno ictu puto ne me quidem ipſum mihi contingat occidere.

DECLAMATIONIS FABIANÆ FINIS.

Io. Lodouici Viuis in Declama-

TIONEM, QVA QVINTILIANO respondet, Præfatio.

NVLLA uel prior quæstio Lectoris animo, uel iustior occurret, illa, qua ipse fiducia Quintiliani Declamationi audeam respondere, & congredi, homo ingenio tenui, eruditione minima, facūdia impeditissima, seu potius nulla: cum uiro, cuius & ingenium & doctrinam, & orationis siue elegantiam, siue maiestatem omnia secula, iam inde ex quo scripsit meritissime admirata sunt. ut nunquam meticulosus aliquis & imbecillus mirmillo, cum fortissimo Thrace iniquius comparatus sit. Profectò quàm magnæ sunt amicitiæ uires ac uiolentę, tam æquum est huic ausui meo ueniam dari. Nam operā hanc suscipiendo, amicitiæ parui: nec cuiusuis amici, sed Thomæ Mori. quem ego existimo ad sancte ardenterq; colendas amicitias esse à natura fictum atq; compositum. Neq; enim is amare contentus, quod amicitiæ satis esse putant multi (& nimirum est hoc in rebus humanis maximum, & unde amicitia nomen inuenit) etiam ueriſsimo atque integerrimo amori consilia, operam, opes addit, quum amicis est opus. In consilijs nihil fieri posse prudentius sentias, aut efficacius: in opera nihil fidelius, nihil diligentius: in opibus nihil benignius. & hæc omnia sic habet exposita atq; obuia, ut iustis precibus non acquiescat modò, sed occurrat etiam, immò & eas præueniat. Is tantus amicus, cuius ego beneuolentiæ tot fructus percepi, ut metuam ne cui credar amicitiam colere mercenariam, nisi quòd illa mea sententia maxima laus est, eum esse, quem Morus non indignum censeat, cui tam peculiariter bene & uelit, & faciat. Hic igitur, quum filiolo suo Ioanni Moro, & filiabus Margaritæ, Elizabetæ, ac Cæciliæ, dignæ illo patre soboli, Declamationem enarrasset Fabij Quintiliani primam, quo ad studia sapientiæ per eloquentiam facilius duceret: hortatus est me aliquot epistolis, ut illi Declamationi ipse responderem, ut apertius ex contradictione & quasi conflictu ostenderetur ars. Multa sum in hoc iussu miratus. Primum me potissimum delectum, qui hoc agerem. Deinde & in Quintilianum, qui arte & facundia sua ex inferiore causa, ut illi dicebant, superiorem posset reddere. Tum etiam, infirmiores controuersiæ partes mihi assignari. nam potiores sibi Quintilianus sumpserat pro Cæco. Postremò, quod præcipuum est non ipsum potius Morum respondere, illo ingenio, illo iudicio, & usu rerum, illa eloquentia, qui quanto me id ualeret & dexterius & fœlicius præstare, ut credo neminem esse, qui ignoret, qui quidem mea uiderit (nam illius, quis docti uel studiosi meretur nomen, qui non legerit?) ita abunde magnum esse potest argumentum Declamatio, qua Tyrannicidæ Luciani respondet: ut alia eius opera taceam. Itaque munus in præsentia recusaui. Cæterùm quum legatus à Rege suo idem à me Brugis contenderet, ostendens occupationes suas, hoc nouo munere custodiæ regiæ pecuniæ ad illud prius consulendi regi addito (tantam enim uiri prudentiam Rex prudentissimus negocijs potius reipublicæ exerceri mauult, quàm ociosis studijs literarum, quamuis & præsentibus & posteritati plurimum profuturis) suscepi opus, tantum ut uelut argumenta signarem ceu in commentario, quibus posse Quintiliano responderi crederem. ut acutissimi adolescētes, & planè patris similes, indicatis locis cętera ipsi per se ingenio & industria sua eruerent. Hęc igitur fiducia operis est, ut inquit Plinius, hęc indicatura. Nunc de dictionis ratione paucis expediam. Republica pop. Rom. in unius ius ac potestatem redacta, eloquētia quoq; ueterē libertatem cum populo amisit. Itaq; arctari se breuiores in limites cœpit, & ceu uincula induere. nec parua sane pars in scholas abijt, ut nō iam uera argumenta & in forū proferenda declamarent, quēadmodū Ciceronis

ætate

ætate: ſed ficta, & quæ ſcirent contingere nunquam ſolere. Ibi nõ uictoria quærebatur, ſed plauſus: nec perſuaſio cauſæ, ſed eruditionis. Ad id captandum, excogitatæ preſsiores quidem, ſed acutiores ſententiolæ: & loci communes crebriores, & ex philoſophia arcaniſq; literarum petiti, interim fuſius ad oſtentationẽ eruditionis tractati. orationis corpus numeroſius alacriusq;, & in iucunditatem compoſitum, ut etiam multa poëtico nitore ac cultu deſcripta ſint, uelut apud hunc eundem Quintilianũ in Mathematico de prouidentia, atq; homiuum uita, & in apibus pauperis de apum ingenio, & alios temporis eiuſdẽ declamatores Oceani natura: ut Seneca refert. Hinc uidebatur ad gratiã facere breuitas, & ne quid ocioſum deprehenderent, annotantes ſingula: tum quod inter alios etiam dicturos dicebatur, & ut declamabãt in conuentu eruditorum, omnia erant erudita, nullum periculum ab obſcuritate, ex qua etiam, nonnulli laudem ingenij aucupabantur. Artificium adeò non occultabant, ut etiam proferrent, atq; oſtentarent: quòd hinc peteretur prima commendatio. Tales ſunt iſtæ Quintiliani declamationes. Quam dicendi rationem quum Quintilianus ipſe in Inſtitutionibus ſuis reprobet, non defuerunt, qui illius hoc opus negarent eſſe. Sed cùm ueteres librorum tituli, & docti alij permulti refragantur: tum uerò diligens Quintiliani lector Laurentius Valla & Rodolphus Agricola, uiri magno & exacto iudicio: nec uideo quid in illis indignum ſit ſiue ingenio Quintiliani, ſiue eloquentia. Sed hac de re in præſentia non diſputo: cuiuſcunq; ſint, non dubium quin alicuius ex illo Quintiliani ſeculo, nam hoc dictio arguit, certe homo is fuit acutiſsimus, & facundiſsimus. Nam ſi de iſtis ſentit Philelphus, quum dicit ſapere barbariem, nimirum palatum eius erat infectum ineptia. Ego uerò ne uerboſitate imperitiæ meæ addita, dicens contra talem uirum, & breuem declamationem, hoc eſſem tanto moleſtior: in pauca, quę uellem, conieci, ut pleriſque locis non multum ab altercatione, et quemadmodum ſum teſtatus, à commentario abeſſem, dun taxat longiuſculo, quali uſum eſſe Caſsium Seuerum accepimus. Nam immenſa fuiſſet declamatio, ſi argumenta extendere inſtituiſſem. Et ſtylum ad ſcholaſticam illam declamandi formulam accommodaui, ne aduerſarius, cùm multis magniſq; me ſuperat rebus, gratia illius florentis ac feſtiuæ phraſis, ad meam collatæ, longe frigidiorem faceret & inconditiorem meam orationem, ſi genus illud dicendi forenſe pro captu ac uiribus meis tenuiſſem. Malui ergo ea ſectari, quibus illi ſcholę placebam, apud ſcholaſticos et ipſe iudices, ac de ſcholaſtico dicturus argumento. Et ut penes me nullam eſſe uolo gratiam, ſi quid ſum aſſecutus: ita nec culpam, ſi non ſum aſſecutus, utrunq; penes Morum eſto, qui me coegit.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI DECLAMATIO, QVA QVINTILIANO RESPONDET PRO NOuerca contra Cæcum.

SENTIT, Iudices, miſerrima fœminarum, quàm multis undiq; difficultatibus prematur, uidet in geniali lecto, & prope in ſinu ac cõplexu ſuo, chariſs. ſibi maritũ interfectum, nec audet apud uos queri, niſi et crudeliſsimus reus impia ſuſpicione ipſam reſpergat, cui parũ uidetur luctu, lachrymis, tenebris, eiulatu, orbitate, perpetuo mœrore eam obruiſſe: quibus malis proſtrata miſera et cõcuſſa, ne hiſcere quidẽ in publico ſuſtinuiſſet, niſi doloris impatientia cuncta ſuperaſſet, et captat parricida de cæcitate nõ miſericordiam modo, ſed ius quoq; noſtro melius. Quàm facile eſt

perſuadere miſeriam,quæ uidetur: & communis ſortis etiam per ſilentium admonere illos,qui ſe idem pati poſſe conſiderant. Viduę quàm ſint miſeræ,nec uiri poſſumus experiri, & ſemper alijs narrantibus diſcimus: credimusq; quantum uel narrator uerbis explicare poteſt,uel nobis ipſis libet. Illi demum ueriſsime cenſent, æſtimantq;, quantum doloris redeat ad uiduas, qui reputantes omnes omnium charitates uxori eſſe in uiro ſitas,mariti mortem unici ac dulciſsimi filij morti comparant. Quod quum uulgo non expendatur,nec miſera creditur uidua,ope ac patrocinio priuata,deformata orbitate,dolore,luctu. Creditur cæcus, oculis carens. In qua comparatione,Iudices, quum cernens agere conſpiciatur in cæcum, neceſſe eſt oculos in ſui miſerationem animum trahere:ac iniquè ſuſpicari illos eſſe cõpoſitos,quòd facile ſit uidẽtem cæco imponere, ita quum extrinſecus conſiderantibus uidens credatur potentior,is quoq; facere iniuriam,etiam ſi accipiat,putatur. Quin & illud infelix uidua intelligit,nouercæ uel ſolum nomen, quàm ſit inuidiæ plenum: quod aduerſarium ſubinde uſurpantem audiuiſtis. Quanquam profecto rectè exiſtimantibus,non minus eſt in priuigno aduerſus nouercam odij:niſi quod plerunq; minus priuignis licet,tum quod timent patres,tum quod ita cauetur à patribus. Verum nouercæ perſona minimum habet ad hanc cauſam in utramlibet partem momenti,nam et fratres,et parentes detuliſſet,acerbitate doloris perculſa & concitata,ſi ad illos aliquid huius criminis putaſſet pertinere: nec deterrebitur uel ſuis malis,uel alienis,dum chariſsimi coniugis indignam necem ulciſcatur. Confiſa ergo huc uenit, primum conſcientia ſua, deinde facti ipſius ueritate, quæ ſeipſa etiam uniuerſis tacentibus proferet, poſtremo prudentia & ſanctitate ueſtra, quæ non miſeriis cuiuſquam,non nominibus (quæ ad uulgum inuidiam, uel fauorem præ ſe ferunt) magis mouebitur,quàm rebus ipſis. Vidua maritũ uult uindicare:nec ſibi uel ſexum, uel orbitatem,uel luctum petit prodeſſe agenti, dum nefario parricidę non proſit cęcitas:quæ non obfuit,quo minus facinus perageret. Et quãtum ad ipſam quidem ſpectat Iudices,quum et pro illa dixerimus,et in illum,ſuo ſibi uidebitur ultionis officio defuncta. Reliquum ad ueſtram religionem pertinebit, qui iurati ſententiam dicturi ſedetis. Pertinebit quoq; ad ciuitatem,et memoriam poſterorum exemplum,quomodocunq; fuerit per uos iudicatum. Sed antequam de ſcelere rei loquar,dicam paucis de ſuſpicione,quam à ſe in uiduam conatus eſt priuignus auertere: ita ut neſciam, utrum ſit indignius factum, occiſum eſſe à filio patrem, an à parricida ipſo culpari innocentem, ad quam ſolam nihil niſi lachrymæ,dolor,ſolitudo ex ea nece peruenerũt. Et purgari quidem innocentiſsimam uiduam facile erit,utinam reum conuincere ſit tam facile. Quæſo,Iudices,ualeat hic prudentiſsimum illud Caſſij prætoris dictum,CVI BONO FVIT? Inſpiciamus,quæ cauſa uxorem potuiſſet impellere in cædem mariti:quæ iuuenem impulit. Sed de hoc pòſt paulum,de illo prius. Ingreſſa eſt mariti domum, uiri (ſicut nec ipſi negant)indulgentiſsimi uxoris,puellæ(ut cernitis)teneræ,delicatæ. Is filium cęcum ſcripſerat hæredem,& occiſus eſt ab uxore, quod inimici criminantur. Qua mercede? nihil ad eam redit de bonis. Vidua,orbata,mœſta exit domum,in quam nuper nubens ac læta erat adducta. Si ex mariti morte uel ſeſtertio nummo futura erat ditior,potuiſſet illud tanti ſceleris præmium uideri. Nunc hæc uxor iura omnia humana & diuina uiolat,polluit,ſe ipſam facinore alligat nefandiſsimo:parat ſibi luctum,tenebras, ſuſpiciones apud Iudices,tanti criminis,& capitis periculum. Et hæc omnia gratuito? Quis credat? præſertim de fœmina,cui uos acumen ingenij tribuitis,etiam uſque ad uafriciem? Vbi hoc unquam uiſum? ubi actum? quem unquam mortalium tantæ intemperiæ, tantæ furiæ ſic exagitarunt,ut non modo gratis, ſed etiam, cum certiſsimo fortunarum & exiſtimationis damno cum paratiſs. ſalutis uitæq; diſcrimine uellet eſſe malus? Hoc ne ſocijs quidem illis Catilinæ perſuadeatur,qui etiam, quum nulla eſſet male faciendi occaſio,tamen male faciebant. Quanquam non illi Hercules gratis,ſed ea mercede,ne manus per ocium torpeſcerent,& artem dediſcerent. Ad te uenit hæreditas tota:& putabas te,qui tantum me oderas,tãtum à me amari,ut interficerem uirum,quo maturius bonis tibi liceret frui,mihi præter extrema mala nihil relinqueretur. Videamus per deos,Iudices,quomodo miſera etiam à facũdiſsimo uiro accuſetur. Falſa es expectatione

mulier,

mulier, quòd illicò ab ingreſſu putares fore, ut expelleretur iuuenis. Intelligitis, Iudices, ut eſt difficile in mala cauſa argumenta inuenire bona, uel exercitatiſsima oratoribus. Putate hanc hiſce uerbis illi reſpondere: Primum cur expectaſſem unici filij charitatem excidere patri ſubitò poſſe? Non ſum tam inſcia paternorum affectuum, ut totum patris in filium amorem ſemel ſperem poſſe extorqueri. At erat cęcus. Multo minus. Non minuit filij cæcitas parentũ amorem, ac nec ullus alius morbus, ſed auget. Creſcit enim ualidior amor ex miſericordia. Sed fac expectaſſe, fac cogitaſſe. Sentio fruſtra fuiſſe meam expectationem: ſaltem fruar marito, ſi teſtamento non licet, fruar illius bonis cum illo, ſi non licet ſine illo, & malam nupta uiuere in opulentia, extra contumelias & calumnias priuigni: quàm uidua, in paupertate, obnoxia priuigni odio. Dediſſem ſaltem operam, ut ex illo grauida, in fœtum meum totum patris deriuaſſem amorem, teſtamentumq; à priuigno in filium blanditijs conuertiſſem. Si hoc fortè erat nimis longum, certe obſequijs expreſsiſſem, ne fores ſolus hæres ex aſſe. in partem aliquam bonorum admiſſa eſſem & ipſa: & ſolatium uiduitatis fuiſſet id, quod fortunis accreuiſſet. Iam illæ quæſtiunculæ nõ ſunt minus imbecilles: Vbi occiſus maritus? quando? quemadmodũ occiſus? & quę ſunt conſecuta. In cubiculo occiſus eſt maritus, & per noctem. Hoc tibi mirabile uidetur in alio, quàm uxore? Mirum ni occidi à cæco oportuit hic in foro, media luce. Difficile eſt occiſuro tantum ſpacij in ampliſsimis ædibus peragere, altero tanto difficilius eſt ei, qui iam occidit, urgente patrati facinoris conſcientia, ire ad cæci limen, & redire. Quaſi non tantum uiduæ fuerit ſpacij conficiendum, quantum cæco, ſi à cubiculo ſuo ad priuigni receſſum iuit, rurſus lectum repetijt, & quidem nefario ſcelere peracto. Eidem illi, quos tu uis fuiſſe cæcum prodituros, ſtrepitus, et fœminam prodidiſſent. Gladio res eſt peracta, non eget mulier, quæ uult maritum occidere, ferro: non alieno, non ſuo: hæc arma uirorum ſunt, non fœminarum. Inexercitatæ iſtis ſunt: magis illis impeditę, quàm armatę. Neſcit tantum gladium fœmina, puella tenera, regere, & per noctem. Ac etiam ſi quà lætale infigitur ferrum, prætentet: ad exequendum tamen quod deſtinarat, rudis ac inualida eſt. Alia ſunt paratiora fœminis tela: ueneno ſi res eſſet tranſacta, ſi præfocatione, ſi etiam cultello, multum noſtræ fœminæ timuiſſem. Graui gladio non utuntur, niſi qui regere poſſunt, qui aſſuerunt. Hercules, non dico hominem ferro ipſa conficere, ſed ne leuiter quidem ab alio ſauciatum tam tenera & meticuloſa puella intueri ſuſtineret. Paries inuentus eſt palmatus. Hoc ad cæcum pertinere poſſe negas. Quid ad fœminam? An aliquid poteſt in tenebris facere uidens, quod cæcus non queat? Semota luce nullus eſt uſus oculorum. Areſcit breui ſanguis, inquit, & ueſtigia ubiq; ſunt integra. Si affingere cuiq; licebit cauſę, quęcunq; ipſi conducent, dicimus compertum eſſe cæcum, redeuntem cruentis manibus. Exclamabis, Hoc quî conſtat? quis teſtificatus eſt? Et iſtud tuum, Veſtigia eſſe ubiq; integra, quis teſtium dixit? Recita dicta teſtium.

ARGVMENTVM DECLAMATIONIS.

AVditis, Iudices, hoc illum adieciſſe de ſuo. Sed uidete, ut cauſæ bonę facilè patronus fidat? Damus hoc etiam, quod negare poteramus, ut cognoſcatis, quæ meditata domi cauſæ addit, quo faciat ſuum ius melius, quàm ſint infirma: ut de reliquis, uel ex hoc uno, facilis ſit uobis coniectura. Quid tu dicis? Veſtigia ubiq; ſunt integra? num ad madefaciendam cruore manum repetijt identidẽ cubiculum fœmina? num ſanguis ita geſtari manu poteſt, ut panis? quin uel defluat, uel areſcat? Nec minus erat in manu cæci ſanguinis, quàm fuiſſet in fœminę: nam qui ex tactu quærebat teſtimonium, quod à uiſu ſolet peti, totam manum in uulnus demerſit, quo immittere ſolemus obtutum. Quid quod ſanguis humor fluidus eſt, tenuis illi rimula ſufficit ad influxũ, quales multæ ſunt inter digitos. At ueſte, inquis, deterſiſſet manum. Defendam ego te nunc iuuenis, pro patrono tuo. Non eras tam ſtultus, non eras iudicij tam dementis, ut in tua ueſte uelut ſyngrapham manu tua inſcriberes, te patrem occidiſſe. parietem omnibus noras eſſe communem, etiam alienis, domum ingreſsis: ueſtem tuam unius ſciebas eſſe, ad te indicium pertinere: uel ad ſummum, ad cuſtodẽ tuum. facilius ad te peruenireturq

per quæſtionem illius. Non traxit, inquis, manus: ſed integre impreſsit. Quàm uos meliores maioresq; coniecturæ deficiunt, quum ad minutulas iſtas confugitis? ſi traxiſſet cæcus, traxiſſet et uidens, nam in tenebris uterq; ducem habet parietem, quum illi inniteudo ingreditur. Verùm cæcus ne ſtridat tracta manus timet, ideo leuiter premit, ueſtigiumq; remanet integrum. Et maius timet futurum indicium, ſi manum trahat, nam quum non grauiter premit, nihil ſuſpicatur ſanguinis hæſurum. Ita dum non crebras imprimit palmas, cruoris fuit uſq; ad limen ſatis. Quod ſi uxori tantum uacauit, ut palmare parietem, ad quod uoluit cubiculum licuerit: quę dementia erat, non aliquem potius inſimulare ſeruulorum, quàm priuignum? an ueriſimilius futurum erat, à filio cæco occiſum patrem, quàm à ſeruo uidente? num facilius uel conuinceretur homo liber ſine tormentis, uel condemnaretur defenſus, quàm ſeruus tortus, & ſine patrocinio? Verùm nec ipſa facinus fecit: nec priuignum erat accuſatura, niſi illum ſolum indicia arguerent manifeſtiſsima. Nam nec ex damnis priuigni magis capiet ſiue uoluptatis, ſiue commodi, quàm ex damnis ſeruorum. Quippe cui non plus profuit necari maritum à priuigno, quàm à ſeruo: utroq; modo futura erat miſerrima, nec poſt tantum caſum uiſura iucundum aliquid in uita. Et quanquam confido miſerrimam uiduarum ſatis eſſe uobis purgatam, tamen efficiam, Iudices, ut innocentior adhuc appareat, dum oſtendero à filio patrem eſſe interfectum. Quam rem ab hocce iuuene fieri non potuiſſe, Marcus Fabius defendit. Ego non illum modo potuiſſe facere, ſed uoluiſſe quoque planum faciã. Quî potuit, inquis, cæcus ſine rectore, ſine duce, ex illa penatiũ parte ſecreta, & penè ex aliena domo, per inane longũ, per tot inoffenſa limina, per excubantes ſeruulos erraſſe cum ferro? cubiculũ patris deinde ingreſſum in neutrã deflexiſſe partẽ, ſed recto gradu, ſicut ducere oculi ſolent, ad lectulũ acceſsiſſe leuiter, nõ inthorum inciſſe? ante peruenisſe, quàm crederet? Hic eſt aceruus tuorũ argumẽtorũ. Hinc de uno ictu peracta nece, deq; relicta fœmina iuxta maritum dormiente, mire tibi uideris uincere ac triumphare. Vis inuadam ſingulas coniecturarum? uis uniuerſas? uis unico uerbulo minutarum rerum diruam ſtructuram? Potuit hęc facere uxor in tenebris, ergo & cæcus. Quoties iam repeto, nihil inter cæcum uidentemq;, ubi lux non ſit, intereſſe? ut intelligas, ſi cæcus peragere illa omnia non potuit, nec fœmina illud utiq; horæ. Quid quòd Cęcus perpetuò ſolitus tenebris uti, tum etiam auditu acutiore facilius ſeſe in nocte regit, quàm uidens luci aſſuetus. Hinc uidemus maxima & ambagioſiſsima ſpacia, ſine ulla offenſione peragi à cæcis, quæ uidentes ſi uel oculos claudant, uel lux auferatur, detineant implicatos. Itaq; cæcus non modo, qui aliquando uidit, ut iſte, ſed qui ſine luminibus natus eſt, domum, ubi & ortus & alitus ſemper eſt, melius in nocte perambulabit, quàm ſerui, qui ibi diu egerunt: quanto melius quàm fœmina, quæ nuper eò immigrarat? Ergo ubi offendiſſet ac cecidiſſet uidens, ſine lumine, ibi cęcum nihil offendit, nihil remoratur, paſſus habet in numerato cæcus: ſi conſiſtat uſquam, ſcit quantum promouerit, quantum reſtet. uidens, in tenebris quà ſit progrediendũ neſcit, quid ſit confectum ignorat. Iam diſpiciamus ſingula. Cæcus ſine rectore, ſine duce. minus eget cæcus rectore aut duce, quà ſemel iuit, quàm uidens. Per inane longum, inquis: de domo, quam toties circuiuit, toties totam pererrauit, quis miretur? qui uideat multa paſſuum millia ab eis confici ſolis? quis in itinere faciendo non eſt cæcos ſine ducibus conſpicatus, alios ad urbem uenientes, alios aliquò proficiſcentes ab urbe? Addis, inoffenſa limina, in quę magis multo, quàm cęci ſolent, uidentes impingere: nempe aſſuefacti negligere ueſtigium ubi ponant, oculis confiſi. Illud de excubantibus ſeruulis eſſe à te adiunctum miror. Excubantes ſeruuli deprehendiſſent errantem cæcum, non deprehendiſſent errantem fœminam? ſcilicet hunc habuiſſent oculis honorem? Verùm illa ſunt admirabilia, ingreſſum iuuenem luminibus captum patris cubiculum, in neutram deflexiſſe partem, ſed recto gradu (ſicut ducere oculi ſolent) ad lectulum acceſsiſſe leuiter. Quid rogo hic facit mentio oculorũ? quaſi proficias in obſcuro, ſi oculos multum aperias, ſi inconniuenter, ſi attentius inſpectes. Mirandum non eſt, hæc ita facta eſſe à cæco, in eo loci multum uerſato, quæ fiunt quotidie à furibus, nunquam antea, ubi ea faciunt ingreſsis. Ducuntur & uidentes, & cæci, per tenebras, à manibus:

bus: quas hoc conſideratius & dexterius mouent cæci, quo & loco familiariores, & eiuſce uſus exercitatiores ſunt. Porrò uno ictu peractum eſſe parricidium, ſi incredibile eſt in cæco, incredibile utique erit in uidente, etiam medio die. neque enim per articulum nodúmque reſecare ceruicem, hoc eſt oculorum: ſed uel artis, uel exercitationis, uel audaciæ, uel caſus. Cæcus, qui facturus erat parricidium, in ſe prius tentabat, ubi plaga totum ſemel hominem extingueret, ita manum ibi impreſſit, quò duci identidem erat conſueta, certiúsque infixit, quàm uidens, cui ſiniſtræ tactus erat pro oculis, & demiſit ferrum altiſsimè, quantum nec fœmineæ ſeu puellares potius & infirmę uires ſufficerent: nec uidentes ſolent, ſed cæci tantum, qui quum plagam quam faciunt, non uideant, facturos ſe non putant, niſi grauem manum impreſſerint, incertámque plagam impetu ac uiribus confirmaturos ſe ſperant, ut pene in prouerbium uenerit, Prægrandes ictus cæcorum nominari. Nec illa quærenda puto, Quomodo ſcire potuit, quando nox eſſet? num familia dormiret? Prius illud oculis cognoſcunt uidentes, cæci quiete, iudicio, curſu & ratione temporum. Denique ſi ſibi diffidunt, rogare poſſunt. At familiæ ſomnum quietémque acutius ſolertiúsque deprehendunt cæci, quàm uidentes, quoniam natura illis quantum oculis ademit, tantum acuminis ſagacitatiſq; reliquis addidit ſenſibus: adeò ut ingredientes ipſi audiant, quos auerſi non ſentiunt uidentes: agnoſcant, qui taciti accedunt: quis hoc uidens facit in tenebris? Ita leuem illum ſonitum ac ſuſurrum, quem anhelus in ſopore ſpiritus reddit, acutius excipit, qui oculos non habet, quàm qui habet. Vxorem eſſe relictam, neſcio in argumentum magis pro te adducas, quàm doleas. Atq; utinam fuiſſem, inquit, cum marito ſublata, non tam undique inſultantibus calamitatibus afflicta proſternerer. Et quanto tibi iuuenis fuiſſet ſatius? non haberes, quæ te perageret reum, quam tu forſan reſeruaſti, ut eſſet quam ipſe potius ream diceres. Eſt ergo à te in inuidiam ſeruata? an potius deſperaſti, poſſe à te tacite occidi, quæ in ulteriore ſponda cubaret? ad quam te peruenturum, remq; totam quiete confecturum diffidiſti, an, quod ego magis credo, defuit tibi animus, fractus iam & debilitatus tanti ſceleris conſcientia? quæ te & palmare parietem, & obliuiſci cùm gladij, tum uerò tui ipſius coëgit. Feſſus iam ſum tot leuibus argumentis confutandis, tranſeundum mihi eſt ad accuſationem. Sed antequàm id facio, dicenda ſunt nonnulla de coniugum quiete: quorum neuter dum tam immane impiúmque ſcelus patratur, excitatus eſt. Et ſenex quidem oppreſſus antè eſt, quàm ſe opprimi ſentiret. Cubabat in ſponda anteriore, facilis aditus ad eum, ſine coniugis ſenſu. Cognitus erat filio totus ille locus, & ex ipſo lecti poſitu, quem manibus poterat cæcus explorare, intellexit ubi caput eſſet, ubi collum, ubi id, quod impetendum. ut uocem omnem, clamoremq;, adde etiam maiorem ſtrepitum, gladio in uulnere obruerit. Iacebat in altera ſponda mulier, ex conſcientia ſecura, in profundum ſoporem demerſa. Cur non altum etiam ſterteret? cur ſuſpenſa eſſet, ſi quid audiret? ſi quid ſentiret? quam nulli pungebant excitabántque ſtimuli conſcientiæ. An uigilias in caſtris obibat? non ſemper ſe coniuges complectuntur, non ſemper ſe tangunt, auerſi forſan, ut fit, cubabant: & in iugulo uulnus aduerſam in partem cruorem eiecit, corpus ipſum miſeri ſenis, obex ſanguini ſuo fuit, quominus ad amantiſsimam ſui coniugem, cum tanti luctus ac mœroris ſenſu permanaret. Videtis Iudices, non minus potuiſſe à cæco ſcelus per noctem fieri, quàm à uidente. Supereſt ſolum, ut uoluiſſe illum oſtendam. Vos ſi me, ut iamdudum facitis, attente adhuc audieritis, præſtabo, ut & religioni ueſtræ iuríque iurando conſulere, & legibus ſatisfacere, & ueſtrum munus gnauiter ſanctéque exequi poſsitis. Facite in mentem reuocetis, Iudices, id quod neminem ueſtrûm arbitror ignorare: morbos omnes ac debilitates membrorum, animum mentémque afficere ac debilitare magis multo, ſi ſenſuum ſint eæ affectiones, quòd ij ianuæ ſint animi, ſeu nuncij potius. At omnium maxime, ſi uiſus abſit: cui eſt cum animo arctiſsima coniunctio, & incredibilis à natura conciliata amicitia. Qui enim quæ agantur, non uidet, neceſſe eſt hunc non parua ſanè animi, mentis, iudicij parte orbari, ita cæcos om-

ries cernere est tam ægris ferè semper animis, quàm corporibus. Hinc difficultas illa, hinc morositas, hinc fastidium omnium obsequiorum, & perpetuæ querelæ. Miseri enim, si supra miseriam miserabiles non sint, indignam se accipere iniuram extimant, & in odium accenduntur ardentius cæci, qui cæcitati suæ illudi ab omnibus suspicati, rapiuntur in perturbationes omnes uehementius, quàm uidentes. Propterea quod non rebus ipsis metiuntur affectus, sed opinione: ex qua, tanquam ex fonte, citius uberiusq; quàm ex rebus ipsis affectus manant, & augentur, adeò sæpenumero non ex rebus illos accipimus, sed ipsi facimus. Quocirca hoc promptiores illos atque effrænatiores uidemus insurgere, quo sensus & intelligentia rerum minor est. Pueri leuissimis de causis animo commouentur, imò sine causis ullis ipsi sibi lætitiam, metum, cupiditatem, mœrorem, sollicitudinem, gaudia subinde confingunt. Grandiores natu, imprudentissimus ut quisque est, & ueri ignorantissimus, sic effusissimis affectibus se abripiendum permittit. Sapientes uerò illi & dicuntur & sunt, qui affectus habent in manu sua, qui seipsos in sua potestate. Non ergo affectus dant oculi, sed intus nascuntur. Ausim dicere, adimere citius: quòd res ipsas, qui intuentur, de illis incorruptius iudicant. Felix cæcitas, si odium humanis animis excutit. Nemo igitur odit illos, quos auditione tantum cognouit? & Appius ille Cæcus inimicos omnes cum oculis amisit. Cæcitas optandum malum, si uitijs ad animum alia non est, quàm per oculos uia. Vis audire quem affectum oculi adimunt? uerecundiam, cuius fores ad animum sunt oculi, atque ideò illos uel claudunt, uel operiunt, quos pudet: ut pueri, natura monstrante. Nunquam ne peruulgatum prouerbium audiuistis? In oculis pudor. Minus est pudoris in tenebris & nocte, nempe cæca. Miror uerò sententiolam illam ab homine ingenioso profectam, Cæcus miserior est, quàm ut inuisus sit: timidior est, quàm ut oderit? Non disputo de priore illa parte, posteriorem certe Tyranni magno emerent, esse ueram: ut simul terrerent, & amarentur. Qui magis, per deos, oderunt, quàm qui timent? Nullus odij nec certior parens, nec fœcundior, quàm metus. Hoc qui ignorat, quid nouit in uita? Tali igitur animo præditus Cæcus noster, Iudices, cogitabat se unicum cœlibis patris esse filium, ad se totam domum fortunásque omnes post patrem uenturas, in se unico futura omnia patris oblectamenta, omnes delicias. Qua opinione, imbecillo atque impotenti animo concepta, quum nouercam in domum adductam cognouit, auerti à se amorem patris ratus, cœpit & nouercam odijsse & parentem. Iamq; infirmo animo, in quo dominæ perturbationes ęquiunt, & tyrannidem exercent, quo modo explerent odium reputabat, quum interim intelligit, patrem nouum maritum cum noua nupta, ut fit, se oblectare, illi dare se cunctum, iubeturq; ipse in remotam domus partem secedere, iam non adhiberi ad conuiuia, iam rariores patris congressus, & breuiora colloquia, ministrantium turbam circa ipsum minus frequentem. Cogitate, Iudices, tenerum illum & debilem animum hæ scintillæ, ut in omne facinus inflammabant? Vnde tantum odij conceperat, quantum ne uidens quidem et sanus ferre potuisset. Hinc iam nihil mite aut placidum, sed atrocia omnia, inhumana, cædes, strages, uolutare mente ac cogitatione. Quæris Quintiliane, per quos gradus ad odium ac facinus peruenerit Cæcus uester? Quęro & ipse, per quos uidua? Ceu uerò nullius primum ausum fuerit horrendum? Non inquiro in uitam atque acta Cæci, mihi unum hoc crimen satis est. Id quum possim planum efficere, cæterorum illi facio gratiam. Sed pauci ne tibi uidentur isti, aut parui gradus? Quid restat, quominus qui hos conscenderit, peruenerit iam cupiditate ac toto animo ad fastigium sceleris? Solus animus uirtutum uiciorúmque sedes est: & bonorum malorumq; exercitatio manibus non eget, sine corporibus constat. Immanium facinorum meditatio intus in animo incubat. Illic concepta, illic tractata, & concocta, matura inde nascuntur, etiam prima, et in originibus suis adulta. Iaciemus tamen tibi unum gradum, atq; alterum, ad absolutum opus. Resciuit ex patre, siue ex seruulorum aliquo. Neque enim id difficile scitu fuit, se unicum hæredem à patre institutum. et odio ardentissimo additi sunt duo sine ullis pudoris frenis, pessimi consultores, spes

ac

ac metus: qui ipsum extra omnem iuris, religionis, pietatis uiam transuersum rapuere. Timuit, si uiueret diutius pater, pareretque ex eo noua coniunx, fore, ut communis illorum filius mutato testamento fieret hæres, tum matris artibus, tum (ut credibile est) patre in id propensiore. Vir enim, qui misero filio inducit nouercam, hoc agit, ut feliciores, si possit, liberos gignat: & qui cæcum hæredem habet, uidentem mallet. Sin illa non pareret, saltem officijs eius atque obsequijs aliqua hereditatis pars in eam decideretur. Quo metu iuuenis solui non poterat nouercæ morte: ideo nec illi perniciem parabat, ut patri, nam ea fato functa, alteram duxisset pater: hac mortua, tertiam, eodem semper instituto senem instigante post elatas, quod ad illarum nuptias induxerat. Accedebat magna spes, quæ impotentem animum præcipitem agebat: si tunc moreretur pater, fore ut solus ipse fortunis omnibus potiretur, abiturum ad suos uiduam, se rediturum ad ædes, futurum se cunctarum rerum dominum, sibi uni uacaturos omnes, sibi ministraturos, se, suos nutus, sua iussa intentos omnes obseruaturos. Quæ cogitatio nescio an uehementius eum ad facinus maturandum impulerit, quàm uel odium, uel timor. Nam imbecillissimus ut quisque est, ita & alienæ indigentissimus opis, maximáque sibi quærit præsidia, quæ censu & ministrorum frequentia se obtenturum sperat. Siue igitur nouit se hæredem, siue nullum, impellitur spe: sin alium uerò, desperatione. Et meliorum loco est, peioribus liberari. Abibit nouerca, quam odit: morietur pater, quem de nuptijs iniquum putat, de testamento crudelem. Satius ducunt multi, patre carere, quàm habere parum paterne affectum. Sed profectò audiuit de patre, se esse hæredem, dum ille filij cæcitatem inter initia noui matrimonij consolatur: dum ad fortiter ferendam miseriam adhortans, hoc fore solatium calamitatis pollicetur: & ne fracto animo sit, quòd nouercam induxerit, se illum denunciat scripsisse hæredem. Quid expectatis aliud ad facinus? manu propemodum id prehendistis. Qua igitur nocte uisum est Cæco? quum opportuna facinori putat esse omnia, arrepto gladio egreditur, alia se agere simulaturus, si deprehensus foret: non deprehensus, rem ut audiuistis, peregit. Gladius Cæci est, neque alieno uti poterat, nemo enim non potest alieno gladio scelus facere, nisi cæcus, qui neque ipse sumere potest, nec petere audet sine ingente maximi mali suspicione. Quisquis alius ad senem occidendum gladio erat usurus, cuiusuis alterius ferro citius uteretur, quàm filij, quàm cæci: in quem unum difficilius ualet suspicio patris interfecti. Nouerca hunc gladium apud priuignum non animaduertit: etiam si animaduertit, quî potuit suspicari, cæcum & filium occisurum patrem? Vel ex hoc cognoscatis licet, Iudices, innocentiam fœminæ, conscientiámque quietissimam: quod non antè obiecit apud patrem filio gladium, quòd non antè sparsit semina suspicionum, ad ea quæ moliebatur: quòd metiens reliqua de sua conscientia, secura putabat esse omnia, etiam apud uidentes. Nam ipsa illum capere quî potuisset, præsentibus semper cæci ministris? nunquam enim solus ille relinquebatur. Si uerò aliquis illorum est corruptus, facilius fuit nouum emere per seruum corruptum. Verùm nec alius usus fuisset gladio filij ad occidendum patrem, nec filius uti poterat alieno. Miraris tu gladium esse in uulnere relictum. Ego uerò magis miror, non se eódem loci & Cæcum reliquisse. Furiæ, quæ parricidas accensis facibus persequuntur, sensu illos, iudicio, ratione, consilio spoliant: semper exagitant, de mente ac sanitate deturbant. Nec tamen dubitabat, quin reportaturus ferrum esset, quum iret. sed confecto tanto scelere fractus & perturbatus, nec gladij meminit, nec sui. Siue igitur uires ad ferrum uulnere extrahendum, siue animus, siue mens, siue hæc simul uniuersa furijs occisi patris perterrefacto defuerunt, reliquit trepidus gladium, & redijt ad cubiculum innitens pariete, quem forsitan ne attigerat quidem, dum iret. Cui enim uacabat palmis cruentatis notare parietem? suspicionem eo citius attulisset, ubi plus esset fidei habitura. Comparate iam per deos, Iudices, inter se utrunque, & ponite ante oculos, utri causa fuerit occidendi senis maior. Vxor totis ædibus libera, Cæcus segregatus, uxor fruens & marito, & fortunis omnibus: Cæcus nuper omnium dominus, iam rarior ad col-

loquia, rarior ad conuiuia, uno aut altero ſeruulorum comitatus, uxor ne teruntio quidem futura ditior, ſi tunc moriatur maritus. Cæcus futurus omnium hæres, omnium dominus: magna in uxore ſpes, ſiue concepto fœtu fore, ut is ſit hæres: ſiue procedente tempore mutaturum ſenem teſtamentum: in cæco magnus metus, ne hæc contingerent. Quem ab atrociſsimi facinoris pœna, ſi ſola eum eximit cæcitas, quæ à parricidio non abduxit, uidete ne in ciuitatem tale inducatis exemplum, ut ſceleroſi homines maxima non dubitent committere crimina, ſi ea ſint ſpe, quòd iudicibus oſtentare ſuam miſeriam poterunt. Ita nemo condemnabitur, niſi qui digito indicare nequibit, cur uideri debeat miſer. Nam quantum ad uiduam attinet, Iudices, nec abſolutio percuſſoris mariti ſui faciet eam miſeriorem: nec magnum afferet ſolatium, ſi chariſsimi coniugis filius damnetur, adeò hanc illa ipſa mariti plaga magis confodit, quàm eum qui mortuus eſt. Atque utinam, inquit, perijſſem & ipſa, miſerrima omnium uiduarum, ablato marito indulgentiſsimo. In quam unam tota luctus fletuſq; moles quum ſit conuerſa, ne ullus ſit malorum uel finis uel modus, accuſatione quoque premor: tanquam non ſatis ſordium eſſet in luctu, non ſatis anxietatis in tam feſtinata uiduitate. Miſerrima omnium, quæ unquam amiſerunt maritos, cui ſit in complexu coniunx ereptus, quis me conſolabitur? quis ſe mihi adiunget? quis non fugiet ſiue ſuſpicionem, ſiue omen tam infauſtum? Neſcio an te ſceleſtiſsimum Cæcum accuſem potius, quòd me per ſingula interficis momenta: quàm quòd coniugem interfeciſti ſemel. Redeamus ad feralem illam noctem, ego in me occidenda manus tuas adiuuabo. O te feliciſsimum iuuenem, ſi euadis hoc iudicium, necaſti patrem impune, nactus es hæreditatem, feciſti miſeram nouercam. O crudeliſsimum iuuenem, non tam quia patrem occidiſti, quem multis eripuiſti miſerijs uitæ: quàm quia me reſeruaſti ad tenebras, ad ſolitudinem, ad mœrorem ſempiternum, ad uitam quauis aſperiorẽ morte.

DECLAMATIONIS. IOAN. LODOVICI Viuis, pro nouerca contra Cæcum, FINIS.

Brugis, Anno. 1521.

Lodouicus Viues Carolo Carendoleto, Potelis domino, uiro nobiliſsimo & prudentiſsimo. S. D.

QVerelam Cnei Pompeij Magni è Pharſalico prælio fugientis, quæ proxime eſt à me conſcripta, dum me tãti uiri caſus tenet miſeratio, tibi potiſsimum dicare conſtitui, uir clariſsime ac prudentiſsime: quòd tu mecum ſæpe in contemptum rerum humanarum inuidiamq; fortunę multa ſoles diſſerere, et exemplis priſcorum uirorum, et præceptis Chriſtianę pietatis. Quibus etiam Croium Cardinalem, cuius tu es pædonomus, ego inſtitutor, ad ardorem diuinorum, ſpretis, contẽptisq; his mundi reculis, iugi ſtudio conaris erigere. Tum etiam quòd ego iam pridem undiq; occaſiones capto oſtendendi tibi, quàm me cœperint tuæ iſtæ tam hęroicæ uirtutes, quàm ſim admirator probitatis, grauitatis, cõſtantiæ tuæ, nunc mihi opportunitatem nactus uideor offerendi, quod utcunque animum meum tui ſummopere uenerabundum teſtetur. Credo opus hoc tibi atq; utriuſq; fortunæ hominibus utile futurum. Afflictis profectò non erit ingratum, multũmque afferet conſolationis, quum ipſi ad afflictiores fuerint collati, & intellexerint has rerum amaras triſtesque mutationes non ſolum alijs temporibus extitiſſe, ſed etiam maiores fuiſſe, quàm ullæ forſan poſteris ſæculis erunt. Quem enim tantum caſum aliqua uidit ætas, quantus fuit Pompeij Magni? Cuius magnitudo complexa & complicata cum ipſo imperio Populi Romani, quæq; omnes terras & omnia maria fulgore ſuo occuparat, ruere ſine imperij ruina non potuit. Porrò proſperi non parum accipient uoluptatis: quum uelut in tabella maximas poſt natos homines fortunæ uices depictas uiderint, diſcentq; nulli credere, quamlibet arridenti & blandę fortunæ, quę, ut ſapienter ait Mimus ille, quum blanditur, captatum uenit. Sed ita ſeſe parabunt in uita, ut quatenus leges rerum humanarum plenæ ſunt inconſtantiæ, quicquid acciderit, nõ ſolum æquo, uerùm magno atq; excelſo animo ferant. Nec triſtem modò & ſęuam fortunam, ſed etiam lætam atque adulantem, quam interdũ difficilius eſt bene ferre, quàm alteram illam.

Vale.

Louanij, Menſe Aprili, Anno M. D. XIX.

IOANNIS LO. DOVICI VIVIS VALENTINI POMPEIVS FVGIENS.

SVMME RERVM DOMINATOR, O TOTIVS Naturæ parens, O mens illa Optimi Maximi Dei, quæ nutu & consilijs tuis res humanas atque uniuersum orbem torques. Quantis in tenebris mentes hominum locas? Quàm uaria, quàm contraria fata dispensas? ut maiore ex luctu quàm risu, mœrore quàm lætitia uitas hominum temperasti? Quàm celeriter diffugiunt læta, quàm diu immorantur, quàm acriter urgent mœsta? O male conscia futuræ suæ sortis humana mens, & aduersorum tamen paulò antequam accidant, ex metu præscia. O tu ratio mensque diuina, cui imbecillam nostram mortalitatem parêre par est. Quid tu ita nostrum genus tam absona uicissitudine ludis? ut mihi mearum rerum consideranti uices, non tam lachrymæ fletúsque occurrant, ob tantam mutationem ac ruinam, quàm risus de ineptissimo ludo, qualem etiam dedita opera nemo mihi effingere posse uidetur. Orientem me Populus Romanus tanquam nouum serenanti cœlo solem adorauit. Non metu, ut Lucium Syllam, non generis commendatione, ut alios plerosque. Quid enim magis oderant omnes, licet iniuria, quàm optimum & fortissimum uirum parentem meum, sed indolem & nascentes uirtutes meas admiratus, ingenti me charitate complexus, prosecutúsque est? Quis unquam indulgentissimus pater tam suum amauit filium? Quis pientissimus filius tam coluit parentem, quàm me plebs, Equites, Patres Romani, me quotquot unquam aut uidere, aut fama, & auditione cognouere, amarunt, ducti modestia & singulari ac propè diuina probitate mea, quam adeò multæ magnæque secundæ res, quæ uirtutes omnes frangere solent, nulla unquam in parte debilitarunt? Cui maiora unquam bella mandata? quis ea celerius feliciúsque confecit? de quo ampliora unquam senatusconsulta facta? non ui aut uerecundia expressa. Sed incredibili amore perspicuis meis oblata uirtutibus: ut eques Romanus ineunte ferè adolescentia bellum gererem. Imperator essem antequam miles: non alienis præceptis, sed meis imperijs disciplinam discerem militarem: triumpharem bis antequam essem Senator. Arma & consilia mea non semel, sed iterum ac sæpius turbatam Italiam sedarunt, Siciliam recuperauere, domuere Africam, & in ditionem redegerunt, Hispanias pacarunt, totúmque Occidentem, finem ciuilibus bellis imposuere, Gabinia lege imperio mihi uasti maris in homines omnes maritimos, in reges etiam sine prouocatione dato: mare obsessum, intra quinquagesimum diem postquam à Brundusio solui, liberaui, apertúmque nauigantibus reddidi, nulla naui, nullo milite amisso, ex crudelissimis pyratis receptum, imperio restitui Romano, solutus deinde legibus, consul antè factus sum quàm mihi ullum alium magistra-

magiſtratum per leges capere licuiſſet, Manilia lege ad bellum Aſiaticum imperator profectus, Mithridatem antiquum hoſtem meæ ciuitati ſolita felicitate fregi. Plures ego regiones ſubegi, quàm in pace alij peragrarunt, plura bella geſsi, quàm alij pene legerunt, nullum genus eſt belli, in quo mea non ſit ætas exercitata, lætiſsimis cum uictorijs Populi Romani, ſumma cum laude & gloria patriæ meæ, more uincentium ſacris certaminibus, monumenta rerum mearum, quoſcunque terrarum orbis terminos ſpectes, ibi finem accipiunt, ubi populi gentium uictoris imperium, de tribus mundi partibus Africa, Europa, Aſia, tres in patriam clariſsimos reportaui triumphos: ita ut ſi multorum nominum ambitioſus fuiſſem, Europicus, Aſiaticus, Africanus: ideſt uno uerbo mundanicus potuiſſem appellari. me M. Cato Romanæ uirtutis oraculum conſulem ſolum ſuffragio creauit, cunctúsque Senatus mirifice aſſenſus eſt. Feſta pax, qua Populus Romanus gaudebat, uni mihi accepta referebatur, denique meum nomen menſura erat rerum à me geſtarum, Reſp. ſe mihi totam fluctuantem maximis in periculis commendauit, in me uno nitebatur ipſum totum uaſti imperij pondus. Et nunc ego tantus dudum imperator tam clarus toti orbi, quàm hic ipſe ſol, erro egens, inops, exul, pauens, incerti laris, ſupplex ijs, quos aliquando ad pedes meos deuolutos è ſolo ſubleuaui. Quid agis immenſe rerum conditor, ludis ne nos? an non hæc ſine maximis cauſis uadunt, ſed nobis ignotis? quale hoc eſſe dicam, maxime mundi rector, ut ab ijs modò non recipiar, qui ſecum putaſſent optime actum ſi ad ipſos uel unum ex ſeruis miſiſſem meis? O princeps orbis huius, & hoc tibi dignum uidetur? quod eſt meum tantum flagitium? ut quum Amiclæ etiam domus ſit, quam poſsit appellare ſuam in qua penates ei ſint, & uxor cum liberis, Pompeio ne tuguriolum quidem ſit, quod ſuum poſsit nominare. O paſſerculi, ô luſciniolæ, ô formiculæ, & uobis certe nidi ſtipulis intertexti, uobis ſubterraneæ domus tutæ, quietæque ſunt, plenæ iucunditatis, cum paruis prolibus, cum rebus uſibus ueſtris neceſſarijs, Pompeio paulo antè orbis domino, nunc nec caſula eſt, ad quam triſtem uxorem mittere poſsit. O mea Cornelia probiſsima, caſtiſsimáque coniunx, & quid tu de dijs ipſis male merita es? ut huius tantæ calamitatis fieres particeps. Nata in gente ac familia Scipionum, matrimonio in opulentiſsimam Craſsi domum adducta: nunc patria, domo, penatibus, tuorum maiorum ſepulchris procul relictis, exul exulem, profuga profugum, miſera miſerum ſequi cogere. Quæ te iniqua & inuida ſors, quis tam improbus falláxque Genius Pompeio magno adulatoria & fallaci ſpecie honoris coniunxit? Quis non tibi gratulabatur coniunctam eſſe te matrimonio illi uiro, cui neque oriens neque occidens ſol parem uidebat? Miſerum me quàm immutata ſunt omnia? nunc præſtaret aut te Craſsi uiduam ſemper manſiſſe, aut uxorem eſſe alicui ex turba equitum Romanorum. Heu me, Cornelia mea, quanto me maior tui ſollicitudo urget, quàm mei. Vir enim ego ſum, in quem aduerſi caſus non tam ualent, tu fœmina & talis fœmina, genere clariſsimo, caſta, uerecunda, pudica, pulcherrima, non modo iniuriæ obnoxia, ſed oblata, quæ quum ſis eiuſmodi moribus, etiam minima iniuria tibi grauiſsima erit. Hei quàm uerum illud eſt, quo fuiſti propior ignem, eo citius uehementiúsque accenſa es. Gregarij cuiuſquam ex meis militibus coniunx ſi fuiſſes, nemo turæ pudicitiæ illudere ſibi fas exiſtimaſſet. Nunc imperatoris uictarum partium quum ſis uxor, quis ſibi non iure licere credat quicquid ſibi in te collibitum fuerit? Et ut totus exercitus tibi, tuo generi, tuis magnis uirtutibus parcat, ipſe certe Cæſar huius totius belli inter cæteras prædas tuum corpus non poſtremam exiſtimabit, ille matronarum omnium, ne quid aliud dicam, tam impurus fœdúsque adulter, bellum ſi cum Mario geſsiſſem, aut Sylla, in capita duntaxat uirorum graſſatus fuiſſet uictoris furor, geſsi cum Cæſare, qui ſe non minus fœminas, quàm uiros uiciſſe putat. O quis hæc mandata impium ad uictorem perferret? Viciſti Pompeium Cæſar, contra ius omne, fásque, ut qui bellum patriæ intuliſti, ego propulſabam, ne uelis obſecro plus tibi licere, quàm Syllæ, Mario, & Cinnæ. Proſcribe, occide uiros, imbelli ſexui parce, ſæui in eos, qui in te tuósque ferrum ſtrinxere, illis parce, quæ cum in te nihil

peccarint, orbatæ sunt tamen per te affinibus, cognatis, fratribus, parentibus, filijs, maritis, cæterisq; suæ uitæ charissimis pignoribus. Quod si arma tua unum Pompeium petebant, quòd te Romæ, ut melior, ita superior erat: en caput meum, hoc te precor, satiet istam belli sitim, ne serpat, seu potius irrumpat latius tanta cædes: moriatur Pompeius una pro toto imperio hostia. Me petis? conde igitur tot nudatos gladios, unus huic uni iugulo sufficit. Huc ipse ueni, aut designa mihi locum, solus ibo inermis aperto iugulo, pectore, lateribus: exue humanitatem omnem, & sustine ferire uitalia mariti tuæ Iuliæ, sustine cædere parentem nepotum tuorum, spem generis tui, unus in me tuus uibretur mucro. Maneat respub. integra, stet per te libera patria tua, quæ te liberũ libera genuit. Noli tibi seruiat illa, cui te parêre omnium hominum, omniumq; deorum leges iubent, & ut etiã ab inimico sanum accipias consilium, noli tam esse temerarius, ut uiuere uelis inter Catones, Scipiones, Seruilios, Brutos, Cassios, Domitios seruientes, qui non modo per tua, sed per paterna etiam uiscera libertatem recuperarent. Dic quæso, ut non semper gladijs pilisq; rem agamus, sed ut ciues inter ciues decet, aliquando uerbis. Quo tu iure, qua lege, quo animo bellum infers ijs, per quorum parentes effectum est, ut tu in pace uiueres? quo iure uis eos tibi seruire, quorum maiorum uirtute tu factus es liber? qua mente, qua ratione, tuas legiones armasti, ut reliqua taceam, contra patriam? pro cuius salute erant conscriptæ: & quæ tibi tua uita charior esse debet, pro qua te ipsum mori, si res postularet, omnia diuina atq; humana iura cogunt. Quia uoluistis me, inquis, Romam sine exercitu uenire. Quis uoluit? Senatus. Quis tibi exercitum accõmodarat? Senatus. Quæ est igitur ista tanta iniuria, quam tu subinde obiectas, si quis à te id repetat, quod accommodauit? An tibi exercitum dono datum, & non potius in tempus traditum atque accommodatum existimabas? tantum profectò tempus, quantum libêret ei, qui tradiderat. Quid est igitur quòd querare? si repetit, cum uult à te, quũ ea cõditione ab illo acceperis, ut redderes, cum uellet. Quid quòd ne iubebat quidem Senatus, ut tu exercitum redderes, sed ut more maiorum sine illo uenires togatus ad petendum inter togatos togatum magistratum, ne armis tuis pacatam terreres ciuitatem, tumultumq; quieti nostræ afferres, ut libera essent populi suffragia. Ne unus tu tãquam tyrannus ferrum haberes inter inermes, aut consulatum non peteres, quoad esses præsens defunctus iam prouincia. Num nefas est unũ aliquid uni ab omnibus negari? cum tu unus omnib⁹ plura negare fas duxeris? Sed finge tibi omnia iusta, Senatui uerò iniusta. An ignoras quid à dijs ipsis immortalibus præceptum, à sapientissimis hominibus traditum, sentẽtia, consensu totius generis humani comprobatum confirmatumq; est? Cum patria, & parentibus non esse contendendum, etiã in bona causam tua, mala illorum. Quamuis illorum nescio an possit ulla esse mala causa aduersus eos, quos genuerunt. Quî tu mortẽ occumberes pro patria, ut Decij illi lustrales animæ bellis, ut Iunius Brutus, ut Curtius, qui bellũ infers ipsi, quòd iusserit te in proximũ annum expectare ad gerendum consulatum? Quo tu animo repulsas ferres? qui perparuulam desyderij tui iustis etiam de causis moram, omni crudelitatis genere uindicandam ducis. Lælio ne tu sapientior? quem patres nostri appellarunt sapientem. Melior hoc Catone, deo sub imagine latente nostra? At ille unum consulatum cum repulsa gessit, hic nondum factus est consul, cùm iam petierit, et præturam cum repulsa adeptus est. in qua, in repulsa Vatinium sibi prælatum hominem indignissimum æquo animo tulit. Fortior, nobilior tu Æmylio Paulo Macedonico? qui consulatum non antè obtinuit, quàm tres repulsas sit passus. Nę tu regnum, crede mihi, regnum tu iam inde à puero tibi formasti, quod illa sua magna multarum rerum experiẽtia Sylla prędixit senex. Cuius umbram nefaria cum perditissimis et facinorosissimis ciuibus coniuratione facta in ædilitate ostendisti. Expressam imaginem uidimus in consulatu, quum obsesso domi suæ tuo collega, uix intra domesticos parietes tuto consule Po. Ro. tu solus cuncta pro libidine tua administrabas, contra mores, contra omne ius, omnemq; æquitatem. Nunc ad regnum tuum, idq; tyrannicũ, quid deest præter pannulum aliquem ex quo diadema fiat? Quod non dubito quin breui sis tua solita temeritate correpturus. Quem posthac mortalem iuuabit uiuere, tam mutatis, tam corruptis omnium hominum moribus? Olim nihil erat

patria

patria charius, nihil libertate, nihil publica salute sanctius. Nũc uel minimum priuatum commodum toti ciuitati, imò toti orbi anteponitur. Genitius Cippus Romanus prætor egressus, quum portendi sibi patriæ regnum cognouisset, reuertere in eam noluit, ne quam liberam in suo discessu reliquerat, seruientem sibi regrediens uideret. Q. Ælius prætor Picum morsu interemit, cuius Pici uita statum suę domus felicissimum promittebat, reipublicæ non ita felicem, mors uerò felicitatem patriæ, infelicitatem sibi. Hausit uenenum Themistocles Atheniensis, ne bellum exul ingratę patriæ inferret. Thebanus Epaminundas strenuus imperator suorũ in se ciuiũ iniurias facilè pertulit, ne illas cum aliquo patriæ incommodo uindicaret. Hæc quidem illi, Cæsar uerò ut prædonum suorum, ut Gallorum, ut Germanorum inexplebili cupiditati largiatur patriam, per omne scelus, ac nefas pessundat, ut populo epulum præbeat, populi patrimonium peculatur, libertatẽ extinguit, Rempublicam funditus reuellit, & euertit. Credite mihi quotquot ex illo uenenato epulo uescemini, carius stabit uobis, quàm creditis cibus amarus ille, quem Cæsar pecunia uestra emet, libertate uestra uendet uobis, dabitur uobis quidem uisceratio, sed ex uisceribus uestris. An non tibi Iuli pulchrius multo uidebatur in integra illa et florenti Roma unum consulatum gerere, quàm inter barbaras gentes excelsa illa Repub. deleta regnum æternum? Quid istud tuum fulmen facit Iupiter? Quid torpet? an tu etiam mortales times? Lepores, pauidasq; damas, horrendo territas fragore, fugasq;, arbores, & inanima saxa feris. Consceleratum & audacissimum Cæsarem prætermittis, facem generis humani: qui tam nefarius ignis tuo isto sacro igne erat restinguendus. Aesculapium quòd beneficus in genus humanum, mortuos ad uitam reuocabat, fulmine tu uitæ authorem interfecisti. Cæsarem orbis pestem uiuere sinis, nullum? ne tibi erat fulmen, quo illum ante transitum Rubiconis ad inferos deijceres? ut similis esset aut Romuli Syluij, de cuius se ortum gente inaniter iactat, aut Tulli Hostilij, cuius dignitatem ambit. Sed me miserum, quid loquor? Cui tot uerba nequicquam fundo? Interij ego, ruit & interijt mecum, quod me magis cruciat, admirabilis illa, et pulcherrima libertas populi Romani, quæ bellis ciuilibus Marianis, & Cinnanis labefactari cœpta, meis deinde humeris innixa mecum fracta concidit, & consumpta est. O M. Cato numen de cœlo delapsum. O M. Tulli, incredibilis prudentię uiri, men' uestris consilijs non paruisse? men' Domitio potius Affranio, & Petreio credidisse? men' tibi nõ audijsse Serui Sulpitii hortanti, ne ipsum totum po. Ro. inimicitijs cum Cæsare acceptis, in fortunę discrimen conijcerem? Me miserum cedere decuit prudentiorem homini furenti. Oportuit meis artibus pacis, quas longus me togæ docuerat usus, gladiatorias Cæsaris insanias temperare. Sed quid ago dij immortales? non ego Cæsari bellũ intuli, sed illatũ ab eo patriæ propulsare conatus sum. O me stultum, me, me insanũ, & his etiam quę patior pejora meritũ, ubi meus tum erat sensus, ubi mea mens, quum ego Cæsaris potentiæ tam contra omne ius, omnes leges, omnẽq; rationem, contra bonũ atq; æquum omne fauens, manifestam illi ad regnũ uiam aperiebã. Quæ nos cæcitas tenebat M. Crasse, quum ad Lucam usq; ad ipsum progressi Domitiũ deturbauimus consulatu? Cęsari in quinq; annos imperiũ prorogauimus, ut tãtas uires illo quinquennio colligeret, quantę satis essent ad remp. totumq; orbẽ uastandũ et euertendũ. O quanto felicius, quanto pulchrius cecidisti apud Carrhas M. Crasse? anteq; collapsam tuã patriã uideres, quàm ego turpiter moriar superstes Romanę libertati? O male memores monitorũ prudentissimi magistri Syllæ. Quoties nos ille male cinctũ puerũ cauere præmonuit? Quã ego re ipsa comperio me lupi catulũ enutrijsse, nõ in meã solius perniciem, sed totius orbis terrarũ. Miserum me, quis unquam ueritus fuisset ne Cęsar eam remp. perditã uellet, à qua tot honoribus erat affectus, tot magistratib⁹ ornatus? Proh dominator orbis, quocũq; tandẽ te nomine compellare fas iusq; est, hanc tam sanctã, tam honestã causam uinci te siuisse? Quid dicã, quid de te loquar, quẽ iustissimũ scio, quẽ nihil sine magnis causis & admirabilibus cõsilijs administrare? Casum certe tam pulcherrimi imperij nequeo nõ lugere. Et in hoc tamẽ summo mœrore meo una rerũ mearũ testis conscięntia, me consolatur. Libertatẽ in qua natus sum nõ uerbis modò, iure, legibus, institutis, et more maiorũ, sed gladijs quoq;, quando aliter nõ potui, tutari ac propugnare conniſus sum: defuit

non animo & consilijs meis sanctissima causa, sed factis meis successus. Quòd si hominibus rationẽ huius belli aliquam probari necesse est, ego, ut totum sanctũ transeã Senatũ, pro me Catonẽ adduco, qui partes secutus meas argumẽto erit toti posteritati, has fuisse meliores. O M. Cato humanæ exemplar probitatis: ô dijs proxime uirtute, quẽ, si humana consortia dij non aspernantur, in cœtus deorũ uenturũ certũ est. Tete, inquam participẽ consiliorũ omnium meorũ, participẽ huius sęuę calamitatis per incredibilem tuã uirtutẽ precor, ut receptus in deorũ conciliũ, deus iam factus, & ostendas dijs ipsis me immerentẽ esse uictum: & patrię charissimę tuę salutaris propitiusq; semper sis deus. Simul domũ meam, si ea una cum imperio Po. Ro. stare potest, misere iam collapsam in pristinum uestigium gradumq; restituas, sin ipsa salua esse non potest cum patria, at ea sola pœnas luat: patria recta, inuiolata, integra, florẽs, felix perpetuò stet. Quid hoc est se dicam alme rerũ omniũ parens, utrũ inuidiã credã esse fortunæ, an fata rerũ humanarum? Vt Rom. imperiũ, quo nullum maius fortiusq; ullæ uiderũt ętates, in quo tanto, quantũ modo erat, constituẽdo, atq; firmando uirtus fortunaq; simul cõtendisse uidentur, unico Pharsalico prælio simul refringatur, & ruat cum Pompeio. O miserandos hominum labores, hoccine Brutus ille agebat, ne charissimis quidẽ pignoribus, pro libertate parcens? Hoccine Horatius Cocles pontem solus à toto exercitu defendens? Hoc Mutius admota igni dextra, ut pœnas sui penderet erroris? Hoccine Chlœlia Tyberim tranans opus etiam fortissimis uiris formidandũ? Hócne inquam hi omnes agebant, ut hæc ciuitas impurissimo tandẽ Cęsari seruiret? O si est ullus nostrarũ rerũ apud inferos sensus? Quã dolẽt Decij duo, qui pro felicitate huius imperij capita sua deuouerunt, et eius non libertatẽ, sed duo prælia duabus suis sanctissimis uitis emerunt. O quàm mœrent, quàm lamentãtur Curij, Fabricij, Serrani, Coruncani, Dẽtati pauperes, ut hãc rẽp. locupletarẽt, nunc totũ patrimoniũ Po. Ro. à nefandissimo prædone expilari, ac diripi. Quis tibi est Africane sensus, quũ audis totũ orbẽ ab insanissimo uexari & turbari homine, qui solũ ultrò uertisti, ut tui ciues quieti essent? Quid tu dicis Æmyli Paule? Quid facis? si dilapidari, dilargiriq; conscleratis hominibus Macedonicũ illũ thesaurum uides, quẽ tu pauper intactũ præclaro tuo triumpho in ærarium inuexisti? O Luci Opimi, si nunc uiueres, ô P. Scipio Nasica, quales uobis ostenderẽ uindicãdos, nõ Gracchos, quietis interpellatores, sed Cęsarẽ pestẽ totius orbis? Quã uictimã uterq; uestrũ Ioui et generi humano mactaret? O Seruili Hala cur in hãc te ætatẽ dij nõ reseruabãt? Occideres nõ Sp. Meliũ affectati regni suspectũ, sed Cæsarẽ ipsum, iam regẽ. O si reuiuisceres Papyri Cursor illo & animo & corporis inuicto robore, indigeres exercitu ad scelus hoc uindicandũ? Et nõ tu potius te totũ impio perfundere cruore uelles? O Manli Torquate, hic tibi Gallus supererat interimẽdus, de quo cæso cognomem aliud reportares. Quid tu etiam facies? quũ senatũ Gallorũ plenũ uidebis, qui te quemcũq; in eo Latinũ inuenisses, occisurũ minatus es? Quis nunc tibi est Camille sensus, quũ Cæsarẽ bellum patriæ intulisse nulla lacessitũ iniuria uides, quã tu etiam in exiliũ iniquissimũ expulsus liberandã per te censuisti? O prisce Cato qui nec Africanũ ferre potuisti imperatorem, nec totam Romanã nobilitatẽ, ferres nefariũ hũc semimarẽ Romæ regnantẽ? O spectaculũ miserandũ. Seruiet ne igitur Po. ille Ro. gentiũ uictor, cuius se olim reges libertos esse profitebantur? Seruiet Senatus ille, quẽ qui ex regibus constare dixit, is demũ uerissimã Senatus speciẽ cœpit? Seruient rerum domini barbaris seruis impurissimis ac perditiss. hominibus omni facinorum et flagitiorũ genere delibutis? Accipient leges à Cæsaris incõstantia, iniquitate, furore? ab Antonij temulentia atq; libidine? à Lepidi leuitate? à seditione & uiolentia Dolobellę? qui sanctissimas leges toti orbi dedere. Quæ tibi esse potest oblectatio, rerum omnium parẽs, deformata tam speciosissima rep. deiecto tã excelso imperio? Maxime mũdi rector, et miser esse nõ potest Pompeius salua rep. O M. Cato hoc à dijs ipsis, quibus es proximus, te nõ impetrare, ut Po. Ro. ueterẽ obtineat dignitatẽ, pristino stet in uestigio? ô Cnee Põpei ubinã est tua illa solita in bellis felicitas? ubi exercitus illi Europę, Africę, Asię uictores, ubi militaris disciplina, ubi ualidissima cõsilia et stratagemata illa, quib. omnes terras et maria domuisti? O socij uestris tã uarijs cõsilijs atq; sentẽtijs q̃ me miserũ perturbastis? q̃ totũ orbẽ perdidistis? ô mei milites, ô

Senatus

Senatus & reges meæ calamitatis comites, cũ prælio tam importuno tẽpore flagitabatis, ut ſenſi me falli à diis quonã modo? tacitus intellexi parari mihi cunctoq; Ro. imperio maximos ab illis dolos? quàm triſte omen fuit me natũ educatũq; inter arma, qui tot bella geſsi, & prelijs à me cõmiſsis interfui, toties hoſtẽ pugnãdo manu mea cecidi, explicatas illo die horruiſſe legiones. O cũ utrecq; acies in procinctu antecq; cõcurrerẽt, attonitę ſtarẽt, cq; ſperabam fore ut generis humani dij miſererẽtur. O te Cai Craſtine, qui primũ pilũ in nos ieciſti, tete & Syſiphi & Tantali, & Promethei & Ixionis & Sulmonei, & omniũ omnes apud inferos æternũ crucient pœnæ, cuius manus tantę cędis autor fuit, dij inmortales ſi nondũ tenet uos tædiũ & ſatietas generis humani, miſeremini Ro. gẽtis, ne uno prelio in ſeruitutẽ tota redigatur, miſeremini mei, qui Italiã reliqui, ne patriã meã bellis uexari, populationibus euaſtari, incendijs ardere uiderẽ, quæ omnia procul ab illa mecũ eduxi, qui exceſſu meo ex hac tetra & funeſta pugna tot hominum millibus cõſului, quibus ſalutẽ uitãq; meo diſceſſu attuli, qui omnes ſi mãſiſſem, mecũ cõcidiſſent. Miſeremini mei, qui orbe incolumi & felici, ſolus ſum contẽtus eſſe miſer, qui nolui meã ruinã cũ orbis ruina cõiungere, ſi modeſtia mea, uerecũdia, fides q; uobis totique orbi ſunt notiſsimæ: ſi patriã ſemper ſummè dilexi, ſi Senatui, ſi legibus ſemper parui, uos huic imperio primũ tã afflicto, rebus deinde meis numen aliquod oſtendite, opẽ ſalutarẽ afferte, ſi ſemper ad togã poſt armà redij, ſi bene monẽtes beneq; cõſulẽtes nunquã ſum aſpernatus, ſi libere in me atq; adeò licentioſe loquẽtes facilè pertuli, ſi dignitatẽ meã procaci maledicentia à Cn. Piſone, Lẽtulo, Mãtia, Diphilo, Fauonio leſam & laceratã uindicare nolui, uos quoq;, ſi quid eſt meũ peccatũ, nolite id tã atrociter uindicare atq; punire, ſi domi meæ nunc̃q; uiguit niſi pudicitia, parſimonia, frugalitas, mos antiquus patriæ, ſi nunc̃q; animũ ad regnũ adieci, quod occupare mihi erat in procliui, ſi tis mihi obſecro propitij, ſi iuſticia, ſi uirtutib⁹ flectimini, mei obſecro, qui ſemper illas colui, miſeremini. Nã ſi qua erat meæ tam cõtinuatæ felicitatis inuidẽtia, ut homines loquũtur, fortunæ, ſit iam ipſa placata, ſit mitior, quippe cũ me, quẽ paulo antè orbis ipſe comitabatur, ſolũ uiderit inornatũ, incõpoſitũ, habitu adeò humili, & ſordido, ut notis ipſiſq; meis familiaribus ignotus fuerim, ſit cõtẽta, quę me ſpectarit, cui reges olim miniſtrarũt, pronũ manu haurientẽ cœnoſam aquam, ut intolerabilẽ ſitim utcũq; leuarẽ, quęrẽtẽ in fame cibariũ panẽ, qui cõſiliis meis Ro. totãq; Italiã breui alioqui in magnũ diſcrimẽ uenturã optima olim annona ſaturaui. Ecquẽ fortuna quæſo maiorẽ, ne parẽ quidẽ unc̃q; attuliſti caſum? Taceant priora ſecula, quicquid hiſtoriæ retulere, quicquid ad hominum oblectamẽta mentiti ſunt poetæ, quicquid famę uetuſtas fabulis adiecit, ſub hac taceat cõparatione. Alios enim uitæ turpitudo perdidit, alios iniquè uel accepta uel geſta abſumpſere bella, alios ſuorum odia ciuiũ oppreſſere. Põpeiũ in tanta uitę pudicitia, atq; probitate pro ſanctiſsima patria bellantẽ inuito et reluctãte penè cuncto genere humano, acerbitas fortunę proſtrauit. Cælites cuius legibus ſtat mũdus uniuerſus, ſi piget uos generis humani, ſi placet uno lapſu ſecula deleri: quid opus eſt Romã poſt miſerã interire ſeruitutẽ? An nulla eſt alia uia? Soluite oceanũ ipſum, prorũpat maris effrena libertas, incẽde Iupiter tuis fulminibus orbẽ. Sed hęc tamẽ animus uel cogitare horret. Dij benigniſsimi noſtriq; generis amici, excidit' ne iã uobis alumn⁹ ueſter? me' ne iã nõ agnoſcitis? Ego ſum, ego miſer Põpeius ille, quẽ uos tã multis magnisq; rebus ornaſtis, ut credere homines cogeretis, me ueſtro ex genere ortũ eſſe. Ego ſum Põpeius ille, quẽ unũ uos in terris ueſtri ſecundũ eſſe uoluiſtis. Ego ſum Põpeius magnũ exẽplũ caſuũ humanorũ, exẽplũ incõſtantię, blandiſsimę fortunę. An infelicitas, an uultus pallor & ſordes ueneratæ canicici capitisq; orbe toto adorati meã ſpeciẽ adeò immutarũt, ut iã à uobis, in quorũ tutela & patrocinio ſemper fui, nõ agnoſcar, quũ uos tamẽ nõ corpus ſpectare ſoleatis, ſed animũ? An uos, quod credere impiũ eſt, malorũ poetarũ ſimiles eſtis? Qui primos actus egregie cũ peregerint, in poſtremo tandẽ turpiter deficiũt, et pro plauſu exibilationes deriſusq; ſui ineptiſsimi excitãt. An potius finis atque extremus meę uitę actus, ſed nõ intellectus febris illa Neopolitana erat, qua fui pene extinctus? O fœdã infauſtãq; meã uiuacitatẽ. O prouidã naturã, quę me in ipſo rerũ faſtigio ante mutationẽ fortunę extinguere maturabas, cũ mihi erat optimũ & felicisſi-

mũ mori. O tot maligna publica priuataq; pro mea ſalute ſuſcepta uota. O quãto fuiſſet tũ ſatius, me integrũ tãto in honore, quantũ ipſa mortalitas capere poteſt, naturæ cõcedere, q; nũc in dedecore, in fuga fractum, abiectũ, perditis liberis cũ tota domo? O felix mors, quę tũc uenis, quũ maxime iuuat uiuere. Felix mors, quę ante uenis, q; opteris. O maturrima mors, quę tũc demũ aufers, cũ nihil maius meliusq; expectãdũ eſt. Quid me tot amici plus nimio de me ſollíciti facere diutius uolebatis in uita? expectabatis ne forſan, ut nouus crearet mũdus, noua rerũ natura, in qua meæ ciuitati ſubigẽda noua eſſet glorię meę materia? Aequauerã rebus geſtis Alexãdri Magni, cui me perſimilẽ uulgo ferebant, æquauerã Herculis, et Liberi patris rerũ fulgorẽ, effecerã ut ab ortu ſolis ad occaſum Senatui, populoq; Ro. uniuerſa parerẽt. Quid erã amplius facturus in uita? Nõne ſatis diu ſteterat fortuna magnitudinis meæ? Volebatis, q̃d ſecutũ eſt, ut nimia mea uiuacitate nouercã fortunã experirer, quę mihi ſemper fuerat mater? quãuis mei nemo ſit, qui credat me magnã tenere curã, & ſollicitudinẽ, angit excruciatq; animũ tãti impery ruina, tãtę libertatis ereptio. Vinci ne uno pręlio ſeruiturã totã poſteritatẽ? O poſteri Romani, ſi ulli eritis, quàm uos meritò de noſtra ignauia cõqueri poteritis, qui libertatẽ à parẽtibus noſtris acceptã tueri ac cõſeruare, uobisq; tradere nequiuerim⁹. At te Cęſar tãti mali autorẽ dij immortales, ſi qua illos tãgit adhuc noſtri cura, pro meritis plectant, mecũ uerò ad eũ agãt modũ, quo ego cũ rep. totoq; genere humano agere ſemp uolui, ſumq; conatus. Ac me quidẽ in tãtis meis malis unica conſciẽtia teſtis animi mei, cõſilij, mentis, rationis, iudicij, ſentẽtię, cauſę, uolũtatis meę, in hoc triſti & miſerabili bello, me cõſolatur, fidentẽq; ac magno animo ad mortẽ hortatur ire. Etſi, ut ueritas ratioq; præſcribit, nihil aliud eſt pręſtandũ à nobis in uita, pręter culpã, nihil aliud exigitur à bono uiro, q; integra et ſancta uolũtas, quàm cõſiliũ uirtutis atq; officij, quoad fieri poteſt, plenũ, q; ne ipſe pro ſua uirili honeſto deſit. Quid in me reprehẽdere quiſquam poſsit, nõ uideo. Ego quicquid in mortalitate mea fuit, effeci. Vſus ſum indulgentiſsima fortuna ad fructũ atq; utilitatẽ patriæ, ad modeſtiã, ad uirtutes omnes, ad opẽ bonorũ. Nullũ in me inſolẽtię ſignũ extitit. Felicitas mea in hoc ſemp laborauit, ut Roma mea in ocio, in pace domina eſſet orbis: ne ſeruiret Cęſari, bellũ ciuile geſsi, uertit ſe more ſuo fortuna. Quid ſum facturus? Nũ ſucceſſus q̃q; ipſe præſtare poſſum, qui animũ uiresq;, quãtæcũq; in me fuerũt, præſtiti? Atq; hoc quidẽ me attonitũ, ſtupefactũq; tenet, ſine ratione factũ eſſe nõ credo, ſed illã ego miníme capio. Siuiſſe mũdi huius uniuerſi moderatorẽ ſapiẽtiſsimũ, q̃uiſsimũ, optimũ, meliorẽ cauſam uinci à peiore? Cur ita factũ ſit, de⁹ ipſe uiderit. Ego cõſcius mihi, meę aduerſus patriã pietatis, cõſcius labores omnes meos pro libertate & ſalute generis humani eſſe ſuſceptos, quocũq; tandẽ loco fata me depo nere uitã iubẽt, ad eũ nõ inuit⁹, nõ reluctãs eo, introq; mare hoc ſolus, fugat⁹, abiectus, quod olim ingẽti claſſe ſumma uictorię felicitate, totius uaſti æquoris imperator, incredibili cũ gloria nauigaui, & ex infeſtiſsimo pacatũ admirabili reddidi celeritate. Et q̃quã ex hoc meo caſu ſentiet tot⁹ orbis iacturã, diſcẽt tamẽ homines exẽplo mei, ſecũdis reb⁹ nõ fidere. O cęli, ô maris, ô mũdi princeps, ad cui⁹ ęternas leges uitã ego ſemp meã direxi. Adſum Põpeius, ſi opes iã, ſi potẽtiã ſpectes, paruus, ſin uerò animũ, & anteactę uitę cõſciũ, & facere quicquid æquũ uirtusq; iuſſerit, paratũ: certe magnus, certe ingẽs, certe nõ minor copijs meis profligatis, quàm cũ tres triũphos in patriã reportaui. Neq; tũ tamẽ maior, q; nũc in tãta mea publicaq; calamitate. Adſum inquam cęcus, circunfuſus tenebris errãs, inſcius uiæ, incertus quò fugã dirigã. Nõ à te iã uictorias triũphosq; ex domitis diuerſis gentibus, nõ magiſtratuũ imperiorũq; nouos & inauditos honores peto. hęc tu mihi, hęc olim ultrò dabas, nõ peto in morte planctus illos, & eiulatus Po. Ro. nõ ut me ad rogũ ſuis humeris ſenat⁹ portet, reliquiasq; meas tunicatus, diſcinctus nudis colligat pedibus flens, non ut exercitus totus inermis, militares mihi cũ mœrore nænias canat, nõ ut me lugeãt matronę omnes, nõ ut ſol iſte genus humanũ in luctu uideat propter me uita functum. Nõ peto pompam illam funebrem tribus conſulatibus, totidem triumphis futuram inſignem, nõ laudes illas pleriſq; locis longis orationibus explicatas, nõ ſepulchrũ in quo tituli tot bellorũ & uictoriarũ legãtur. Hæc omnia mihi cõtigiſſent, ſi me ſors mea libera in patria ſiuiſſet mori. Nũc uerò duc me queſo pater,

ſi non

ſi non ad uitam anteactæ ſimilem, ad mortẽ ſaltẽ uitæ meæ cõgruã & conuenientem. Et ſi adhuc Pompeij preces, quę nihil à te nõ impetrare ſolitæ erant, aliquid apud te ualẽt, at ſanctiſsimã coniugẽ, cuius probitas, cuius tam pię lachrymę te mihi iratũ flectere potuerũt, liberos ſpem tanti generis, miſerandã domũ tibi clemẽtiſsime rerũ omnium parens commendo. Me uerò, quodcũq; me tandẽ mortis genus manet, oro et obſecro, tam magno fac animo mori, quàm uixi.

Io. Lodouicus Viues Antonio Bergenſi iuueni nobiliſsimo S. D.

SI uacat, nobiliſsime Antoni, nugari aliquãdo: en tibi duo opuſcula mea in quibus id agas. Neq; enim aliud melius habeo munus, quo amorem erga te meũ oſtendã: qui quantus ſit, de tuo fac coniecturã. Exiſtimo enim (ni fallaṫ magiſter ille ſapiẽtiæ Plato in iudicio de Xenocratis erga ſe pietate) & te mihi in amore reſpondere. Habebis igitur aliquid meũ, qui tã deſideras, & faſtidítus iſto nõ requires poſtea rẽ maiorẽ, ſi modo faſtidíri quiſquam poteſt rebus amici, quantũuis ineptis. Erit itaq; prior libellus Fabula de homine, ideſt de mũdana ſcena, in qua ſuã unaquæq; rerũ perſonã agit, primęq; ſunt partes ipſius hominis. Argumentũ eſt antiquũ, quod cũ nugis habet permulta ſeria: etenim illud nobis, ſi paulo altius animũ ipſum cogitatione erigere uolumꝰ, oſtẽdere uilitatẽ iſtarũ rerũ, quas ingenti cũ labore anxij ſolicitiq;, cæci atq; demẽtes quęrimus, & ſubinde admonere meliorũ poteſt. Omnia enim quę ſunt in humana uita prẽter uirtutẽ tanq; pueriles quidã luſus ridicula ſunt, ac ſubitò utpote inania euaneſcũt. Hanc ipſam rẽ mihi in animo eſt aliàs, ſi liberius ſuppetierit ociũ, opere iuſto exequi, nũc tãquã monogrammã delineaui. Poſterior libellus eſt prælectio in Georgica Vergilij. Neq; enim abſurdũ prorſus eſt philoſophũ ex tetrica illa diſciplina ad blandiores muſas animi gratia interdũ deſcẽdere, ꝙd eo facio & ſæpius & audacius, quoniã ſum ex ea philoſophia, cuiꝰ princeps de Poetica ſcripſit arte, et Alexãdro Regi diſcipulo ſuo Homerũ interpretatus eſt. Quẽ poetã ego Vergiliũ Græcũ appellare, ſicut hũc Romanũ Homerũ ſoleo. Tu uerò mi Antoni enitere, ut iſtã tuã tã egregiã indolẽ ad ſummã uirtutẽ perducas, cãueasq; ne imbecilla ętas inter tot aulica mala corrũpatur. Spero tuo ingenio tamẽ monitore opus nõ fore. Vale, & me ut amare cœpiſti, perge. Louanij. Anno M. D. XVIII.

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI FABVLA DE HOMINE.

LIbet mihi à ludis fabulisq; auſpicari hãc meam de homine diſſertionẽ, ꝙniã et homo ipſe ludꝰ ac fabula eſt. Ferũt poſt epulũ quoddã magnificũ & adipale, quo deos omnes natali ſuo excepit Iuno regina, diuos curis ſolutos & calefactos nectare, interrogaſſe Iunonẽ, paraſſet ne ludos aliqs, quos poſt conuiuiũ ſpectarẽt, ut nihil tã ſolenni deeſſet dieí, quo minus undiq; eſſet lętitia diuorũ abſolutus. Ipſam, ut in hoc quoq; diſs immortalibus gratificaret, precata eſt enixe fratrẽ maritũq; Iouẽ, ut quãdo omnipotens eſſet, ex tẽpore amphitheatrũ faceret, nouasq; induceret perſonas ad ſpeciẽ iuſtorũ ludorũ, ne ea ex parte dies, quam ipſa honoratiſsimũ uolebat, mancus deorũ opinione uideretur. Tũ ſubito nutu omnipotẽtis Iouis, quo uno agũtur omnia, extitit mundus hic uniuerſus, tã magnus, tã ornatus, tam uarius, ac ſubinde pulcher, uti eũ cernitis. Hoc fuit amphitheatrũ, in cuius ſupremo, utpote cœlis, fori ſedesq; ſunt deorũ ſpectãtiũ. In infimo, quod nõnulli mediũ uocãt, terra: hoc eſt ſcena locata in quã prodirẽt perſonæ agetes, uniuerſa, ſcilicet animalia resq;

aliæ omnes. Paratis omnibus & in conuiuio ſublatis menſis : adeſſe iam in ſcena perſonatos hiſtriones nunciat Mercurius Braubeta. læti exeunt ſpectatores, & pro dignitate deſignatus cuiq; locus. Ludis præerat dictator Iupiter maximus, qui ubi adeſſe deos omnes uidit, ſignum dedit, quod omnia cùm faceret omnibus, ut noſſent mõſtrauit, iuſſitq;. Ac ne quis aliter, quàm ſibi placeret, ageret, ordinem feriemq; ludorum omnium hiſtrico gregi præſcripſit, à qua ne digitum quidem, ut aiunt, tranſuerſum abſcederent. Simul igitur ac primum uocem ſignumq; que ſummi Iouis, qui erant in ſcena ſenſerunt, prodierunt ordine ſuo in proſcenium, et illic tam ſcite, tam compoſite, tam Roſcie tragœdias, comœdias, ſatyras, Mimos, atellanas, aliaq; que eiuſmodi egerunt, ut iurarint dij, ſe pulchrius, ac iucundius quicquam nunquam ſpectaſſe, deorum oblectatione, uoluptateq; lætiſsima: et pene exiliens ipſa Iuno, ſingulos identidẽ eorũ rogabat, quàm ludi placerent? Omnes eadem perſtabant ſententia, nihil unquam admirabilius, nihil ſpectatu, nihil Iunone ipſa dignius, atq; eo natali, quem celebrabant die. Nequibat loco conſiſtere ſummi dei ſumma dea coniunx: ſed exultans alacrisq; perambulans immortalium ſubſellia deorum, inter alia ſubinde ab unoquoq; illorum quærebat, quem maxime hiſtrionem probarent ex omnibus. Sapientiſsimi deorũ nihil eſſe homine admirabilius reſponderunt, quibus & ipſe deorum pater nutu aſſenſus eſt. Nam cùm geſtus, uerba, omnes deniq; eius perſonæ actus, attentius ſpectabãt, maiore ac maiore ſtupore defigebantur. Placebat ipſe ſibi Iupiter, uidens tantopere admirari laudariq; hominem fœturam ſuam ab omnibus dijs. Qui aſſidebant Ioui, cùm in humano Archimimo tam ſibi eum placere uiderent, facilè intellexerunt, illam ab ipſo perſonam eſſe factam, quin et intentius perſpicientes, multã Iouis effigiem in homine ipſo agnouerunt, qua uel hebetiſsimus deorum iudicaſſet natũ eum eſſe à Ioue. Homo ipſe, qui ſub perſona latet, ſed emicans crebrò, atq; exiliens penè foras, & multis ſe in rebus clare oſtendens, plane diuinus Ioueusq; eſt, immortalitatis ipſius Iouis particeps, ſapientiæ prudẽtiæ, memoriæ, uirtutum ita cõſors, ut hæc maxima munera de ſuo theſauro, atq; adeò de ſeipſo impertitum illi eſſe Iouem facilè cognoſcatur. Deinde ut ipſe deorum maximus uirtute ſua omnia complectitur, omnia eſt, ſic et hunc ipſius Pantomimũ eſſe uidebant. nanq; is nonnunq; ita ſeſe transformabat, ut ſub perſona plantæ prodiret, agens unam uitam abſq; ullo ſenſu. Paulũ cùm ſe abdidiſſet, in ſcenam regrediebatur Ethologus & Ethopœus, deformatus in mille ſpecies belluarum: leonẽ diceres iratum et furentẽ, rapacem uoracẽq; lupum, ſœuum aprum, aſtutulã uulpeculã, uoluptuoſam ſordidamq; ſuẽ, timidum leporem, inuidũ canem, ſtolidũ aſinum. Poſtquam hoc egerat, ſemotus parũper à cõſpectu, uelo diducto redibat mox prudens, iuſtus, ſocius, humanus, benignus, comes, homo, frequentabat cum alijs ciuitates, uiciſsim imperabat & parebat imperio.

Quæ ad publicos attinebant uſus atq; utilitates ipſe cum alijs curabat. Deniq; nullus non erat ciuilis ſociusq;. Non expectabant dij eum pluribus uiſum iri formis, cùm ecce adeſt repentè in eorũ ſpeciẽ reformatus, ſupra hominis ingeniũ, totus innixus ſapiẽtiſſimæ menti: ſumme Iupiter quantũ illis ſpectaculũ? primũ ſtupeſcere ſe in ſcenã etiam introductos expreſſosq; ab hoc tã Ethico mimo, quẽ plericq; multiformẽ illũ Protheum Oceani filiũ eſſe affirmabant. Deinde ſublato incredibili plauſu iam nõ agere ſinebant hunc ſummũ hiſtrionẽ, ſed à Iunone poſcebant, ut depoſita perſona in ſubſellia cũ reliquis dijs reciperetur, fieretq; potius ſpectator, q̃ actor. Iã illa hoc geſtiebat à marito impetrare, cũ eodẽ momento exit homo ferens ſuſtinensq; ipſum deorũ optimũ Max. Iouẽ, miris & inenarrabilibus geſtibus patris effigiẽ reddens, ipſas etiã minorũ ſupergreſſus naturas deorũ, ad inacceſsibilẽ illã penetrans lucẽ caligine uallatã, quã inhabitat Iupiter Regũ et deorũ Rex. Hũc ſimulac dij conſpicati ſunt, primũ animo commoti atq; turbati dominũ putarunt patrẽq; ſuũ in ſcenã deſcendiſſe: pòſt uerò ſedata mente oculos identidẽ ad Iouis ſellã tollebant, ut uiderent, ſederet ne illic ipſe, an perſonatus prodijſſet aliquid acturus, quẽ cũ illic eſſe uiderẽt, oculosq; conuerterẽt ad hominẽ, referebant itidẽ intutũ ad Iouẽ. Tã ſcite enim tãq; decẽter is Iouẽ actu exprimebat ſuo, ut iam deorſum in ſcenã, iã ſurſum in Iouis ſellã oculos ſubinde iactarẽt, ne fallerent ab effigie, et hiſtrionis tã ſimili imitatione. fuere ex alijs hiſtrionibus qui iurarint non illũ hominẽ, ſed eũdẽ ipſum Iouẽ eſſe, qui tamẽ pro tanto errore acerbas pœnas luerũt. Verũ dij uniuerſi

uersi ueneratione imaginis parentis omniũ deorũ, diuinos homini et suffragijs suis decreuerũt honores, atq; à Ioue impetratũ est, ipsa supplicãte Iunone, ut is homo, q deorũ & Iouis personas tã apte egisset, persona deposita inter deos sederet. Concessit Iupiter dijs, quod ipse ultrò multo antea suo homini deferendũ statuerat, ita euocatus à scena homo, ubi in deorũ sedes à Mercurio introductus est, uictor declaratus ibi nõ uocibus ullis, sed admirabili quodã exceptus silentio, detectus totus homo ostendit immortalibus dijs naturã suã illis germanã, quę natura persona corporeq; intecta, animal reddit tã uariũ, tã desultoriũ, tam uersipellẽ, polypũ & cameleonta, q̃ in scena uiderant. Ipse tum Iupiter agnitus declaratusq; non deorũ modo, sed hominũ etiam pater suis utrisq; filijs placido benignoq; uultu aggaudebat, & parens ab utrisq; consalutatus atq; adoratus, augustũ utrunq; nomen libens accepit. Qua etiã nunc appellatione grata utentes, deorum illum, & hominũ patrem nuncupamus. Verũ prior quũ Mercurius in diuas sedes introijsset, brachijs personales gestans exuuias, illas maximo cum ardore dij circunspexerunt, quas postquam diu ac multũ sunt cõtemplati, Iouis sapientiã & artem admirati sunt, atq; adorarũt. Ipse enim eas fecerat nõ minus actibus omnibus decoras, quàm utiles. Celsum caput diuinæ mẽtis arcem, & aulam. In eo sensoria quinq; ornatè, utiliterq; & digesta et sita. Auriculæ secundũ tempora non molli pelle dependulæ, nec osse duro, immobiles firmatæ, sed sinuosa cartilagine in orbem coactæ, duæ, ut utrinq; uenientes excipiant sonos, & puluerẽ, stipulas, floccos, culices temere uolitantes, ne interiora capitis penetrent, suis in ambagibus detineant. Pari numero oculi etiam duo excelsi, tanquam rerum omnium speculatores, tenui ciliorũ, palpebrarũq; uallo muniti aduersus easdem stipulas, floccos, puluerem, & minutissimas bestiolas: indices animi, humaniq; uultus maxima pars. Ipsa deniq; uestis personę, seu persona potius, tota usq; adeò decẽs diducta in brachia, & crura, quæ oblonga in digitos desinebant, tã speciosos, tam commodos omni operi. Nõ uacat persequi singula, quæ alij plurimis uerbis exequuti sunt. Illam unam clausulam addam. Omnia ita congruentia & inter sese apta esse, ut ipsis aliquid si uel detrahatur, uel mutetur, uel etiã addatur, tota illa conuenientia et pulchritudo, tota usus facultas extẽplò amittatur. Nullo enim ingenio inueniri potest appositior homini persona, nisi quis fortè, quæ fieri non potuerunt, desyderet. At hominem simul ac uiderunt dij, amplexi fratrẽ ipsi suum, indignum iudicarunt qui in scenã unquã prodijsset, ludicramq; exercuisset artem infamem, & suã atq; patris similitudinẽ nõ poterant satis exosculari. Perscrutabantur singula, perlustrabãt tam multos hominis recessus, delectabantur ea potius re, quam ludorum omnium spectaculis

Nec uidisse semel satis est, iuuat usq; morari.

Illic enim mens quædã tanti capax consilij, tantę prudentiæ, sapientię, rationis, tã fœcũda, ut uel ex se sola incredibiles ædat partus. Inuẽta sunt eius, urbes, domus, animalium, herbarũ, lapidum, metallorũ usus, cunctarum rerũ appellationes & nomina, quod multi sapientissimi inter reliqua eius inuenta imprimis demirati sunt, deinde quod neq; minus est, paucis quibusdã literis cõprehensio illius immensę uarietatis sonorũ uocis humanæ, ex quibus conscriptæ & traditæ disciplinæ tot, quib. etiã ipsa religio continetur, Iouis patris cognitio & cultus, ac reliquorũ deorum fratrũ. Quę una res, quum in nullo sit animaliũ, nisi in isto, ostendit agnationẽ illã quã habet cum dijs. Ad hęc parũ illa omnia profuisset inuenisse, nisi & accessisset quasi thesaurus rerũ omniũ, qui opes has diuinas recõditas seruaret, memoria, promptuariũ uniuersorũ, quę diximus. Ex quib. duobus quasi conflatur prouidẽtia, et futurorũ coniectura, scintilla plane illius diuinæ atq; immensę scientię, quę perspicit omnia futura tanq; extantia. Hæc atq; alia dij cõtuentes quum nõ teneret eos satietas, haud secus ac qui in speculo suã intuent formosam imaginem, delectantur ea, nec grauate diutius immorantur. Sic illi, quum & se & patrẽ ipsum Iouẽ in homine tã expressos uiderẽt, iuuabat eos quæ iã sæpe uiderant, sæpius cõspicere. Et alia ex alijs quęrẽtes, quonam modo plãtas herbasq;, quonam modo belluas, hominẽ, deos, deum regẽ Iouẽ in proscenio egisset: sciscitabãtur, qua arte, quo gestu. Quę omnia placide ac diserte quum exposuisset homo, iussum est, à Ioue ex conuiuij partibus ambrosiam nectarq; illi apponi, libenter neglectis spectaculis, merendam fecerunt cum eo multi diuorũ: usq; adeò fraterno delectabantur hospite, seu ciue potius, qui po-

ſteaquã ex labore illo ludorũ,cœleſtib⁹ cibis refectus,prętextaq́ purpurea indutus,ut cæteri díj,coronatus proceſsit ad ſpectãdũ:ei plurimi aſſurrexere diuorũ,plurimi perli bẽter loco cedebãt,quin & diuerſi per ueſtẽ trahebãt,greſſumq́ morabãtur,ut apud ſe eſſet,quoad ſummus Iupiter Mercurio eũ ducenti nuit,ut inter primores deorũ recipe retur in orcheſtra,qui pro maximo id acceperũt beneficio,tãtũ abeſt ut díj ex ampliſsimo ordine faſtidierint hominẽ paulo antea hiſtrionẽ.Acceptus ab illis honorifice et ad primas ſedes inuitatus ſedit immiſtus eorũ cateruę,inde ludos ſpectauit,qui ſuo ſemp tenore perſecuti ſunt,quoad ſubducẽs ipſe Apollo lucẽ,Iunonis precibus (nã architriclini et reliqui miniſtri ſubmoniti à coquis nũciabãt plus ſatis cœnã eſſe paratã)noctem inuexit.Ita accẽſis funalib.faſcib.cereis,lychnuchis,lucernis,quæ aſtra ferebãt,eadẽ põpa cœnę epulo recepti ſunt,q̃ prãdíj.Hominẽ etiã ipſa inuitauit Iuno,pateręq́ Iupiter

Annuit,& nutu totum tremefecit Olympum.

Et ut inter principes deos ſpectauerat,ita inter eos accubuit in cõuiuio,recepta quã tãti ſper poſuerat,perſona.Nanq́ is ipſi perſonæ habitus eſt honos,ut,quoniã hominis uſibus ſeſe tam bene accõmodarat,deorũ menſa lautiſsimoq́ cõuiuio digna iudicaretur, ſenſuq́ rerũ illi cõmunicato frueretur æterna epuli lætitia.

Præfatio in Virgilij Georgica, ex autoris archetypo hîc ſubnectẽda erat: quã ne cãdid⁹ lector regreret, in fine huiustomi cũ Præfatione in Bucolica cõiunximus.

IO. LODOVICVS VIVES IOANNI FORTI SVO S. D.

Vũ exiſtimarẽ futurũ breui,mi Fortis,ut te Parrhiſijs uidere, quò ire quotidie cõſtituebã, credebã etiã me hęc eadẽ tecũ coràm acturũ,quę (quoniã per occupationes meas nõ licet mihi Louanio egredi, neq́ ſat ſcio, quãdo iſtuc ibo) literis ſum modo neceſſariò cõmiſſurus. Neq́ enim duxi diutius differẽdũ, quo minus redderẽ te certiorẽ, quid iampridem expoſtulant mecũ homines doctiſsimi,et amantiſsimi mei. Quibus cũ familiariter dũ cõmentor,incidimus q́ in mẽtio nẽ renaſcẽtiũ literarũ, & ſimul cũ illis, hoc eſt cũ ſuo ſeminario, diſciplinarũ omniũ meliorũ.Id enim ferè agimus, ut gratulemur noſtro ſęculo.maxime queri illi ſolẽt Parrhiſijs, unde lux totius erũditionis manare deberet, mordic⁹ homines quoſdã fœdã amplecti barbariẽ,& cũ ea monſtra quędã diſciplinarũ,uelut ſophiſmata,ut ipſi uocãt,quibus nihil neq́ uanius eſt,neq́ ſtultius. Quæ cũ exactius homines nõnulli ingenioſi cõſectantur,tũ ſua bona ingenia perditũ eũt,tũ tanq́ fertiles agri,ſed inculti,magnã inutiliũ herbarũ procreãt copiã.Somniãt & cõfingũt ſibi ineptias ac nouã quandã linguã quã ipſi ſoli intelligãt.Pars maxima doctorũ hominũ totã huiuſce rei culpam in Hiſpanos, qui iſtic ſunt reijcit,qui ut ſunt homines inuicti,ita fortiter tuẽtur arcẽ ignorãtię, & optima ingenia,ubi intẽdunt,ualẽt, tradũt ſeſe his deliramẽtis, fiũt in illis ſummi, ſiquidẽ in re infima et deſpicatiſsima quiſquam ſummus eſſe poteſt.Ita eos peſſime mereri aiũt de toto ſtudio Parrhiſienſi,ut qui illud infame apud gẽtes omnes reddãt.Quod enim eſt tãtũ hominũ ſermone prouerbiũ,q́ illud Parrhiſijs doceri iuuentutẽ nihil ſcire,atq́ adeò inſane & loquaciſsime delirare? reliquis omnibus in ſtudijs,etſi ſunt uana et futilia nõnulla,eſſe tamẽ ſolida multa.In unis Parrhiſijs uix eſſe niſi nugaciſsimas nugas, debere Hiſpanos eiuſmodi ſimul cũ alijs omnibus qui eos ſectãtur,aut cogi, ut alijs melioribus ſeſe dederẽt diſciplinis,aut edicto publico expelli,tãq́ corruptores et morũ et eruditionis.Nã per Gallos nõ ſtare,quominus finis aliquãdo tãdẽ fiat deſipiẽdi.Ita et me quoq́ increpãt,qui pro mea parte uos q iſtic eſtis,meliorũ nõ admoneo.Parũ putas mi Fortis me plerũq́ hiſce uerbis cõmotũ? Non q́ eos falſa dicere credere (q̃s enim rẽ ipſam ita ſe habere nõ uidet? quã ipſe tacita tua cogitatione ſatis agnoſcis,nõ eſt opus ut quenq́ nominẽ) ſed q́ ad eũ modũ de ciuib⁹ deq́ cõterraneis meis exiſtimarẽt,de quib.omnibus patria quadã charitate nollẽ niſi q́ optime ab omnib⁹ et ſentiri et prędicari.Tũ etiã q̃d ad me quoq́ partẽ illius uituperationis attinere exiſtimarẽ,qui aliquãdo ex iſto numero

ro fui, nec ſunt mihi adhuc aſini omnes, & portentoſa illa uocabula tantũ, alter, alius, uterq́, incipit, deſinit, immediate, obliterata, quę una eſt atq́ ea præcipua cauſa, quare de hac iſta re loqui audeo. Nã ſi hęc quib. homines inepti glorianť, nota mihi nõ eſſent, ne hiſcere quidẽ in his auderẽ. Noui enim quid cõfeſtim ſolita ſua inſolẽtia iactãt, damnat quia nõ intelligit. Verũ tu es ipſe teſtis, ſunt et alij cõdiſcipuli mei, me nõ deguſtaſſe ſolum has inſanias, ſed etiam intima pene illarũ penetraſſe, modo intimũ eſſe poſsit in re, quæ utpote uiciũ, in immẽſum protenditur periculũ, ſi quis nõ credit. Nõ hæc gloriãdi gratia dico, neq́ enim gloriæ materiã ullã uideo: Vtinã nõ tã in illis promouiſſem, quę quoniã tenero adhuc animo accepi, ſummoq́ cũ ſtudio, ideo tã tenaciter hærẽt, ut elui nulla à me arte queant & mihi uel inuito occurrãt, obuerſenturq́ præſenti in cogitatione. Sentio quãto ſint plerunq́ impedimento, quũ ad res meliores pergo. Cogũt me interdũ in grauiſsimis ludere, atq́ ineptire. Et ſi quẽ admodũ magiſtri ſunt, qui illa docẽt, ita eſſent qui dedocerẽt, ut Timotheus ille muſicus faciebat, ad hos ego me q̃ primum magna cũ mercede conferrẽ. Et ſum modo in ea cõditone, in qua olim princeps Græcię Themiſtocles, qui Simonidi artẽ memorię tradenti reſpõdiſſe fertur, malle ſe obliuiſci quàm recordari, ita & ſunt mihi nõnulla quę tãti facerẽ dediſcere, quanti alia addiſcere permulta. Vtinã ut pecuniã, ueſtes, libros, merces, & alia huiuſmodi, ita et hęc cõmutare donareue liceret. Sunt qui magno emunt hæc ſcire, ego magno emẽrẽ, ut his me illi exonerarẽt, ut ſibi acciperẽt. Ita facerẽt, ut ipſis quidẽ uideretur triplex emolumẽtum, & pecunię quã daturi eſſent, et quã acciperẽt, & iſtius inerauditę eruditionis. Quę quid habeat dignũ propter quod, non dico ut amplexari debeat, ſed ut ne reiici ab omnibus publice tanq́ peſtis aliqua & ingeniorũ corruptela debeat, quæſo ipſi uos perpendite, & intra ſeſe unuſquiſq́ ferat ſententiã. Ego, & in epiſtola, & quæ ad te tã prudentẽ uirũ ſcribitur, prolixus eſſe nõ poſſum, ac neq́ debeo, ſolũ rei ſummas & capita colligã. Te & alios, ſi qui ſunt, qui hæc legent, precor, ne uos perturbatione aliqua rapi ſinatis, ſed aduocata in conſiliũ ratione, hęc omnia æquis auribus & animo accipiatis: iudiciũ, ſententiãq́ nec uoce nec tacita cogitatione ad finẽ uſq́ feratis. Hoc igitur primũ docemus in dialectica puerũ, eſſe hanc uiã ad reliquas diſciplinas, at qua in diſciplina utitur quiſquam ſana mente iſtis tã inſuauibus & fatuis ineptijs. Tantũ cuiuſlibet hominis præter Sortẽ quilibet nõ aſinus c. et alterũ c, ipſiusmet hominis nigrũ contingẽter incipit eſſe. Deſinit angelus nõ a quodlibet a, & b, angelus nõ eſſe. Ne in illis quidẽ uocabulis quę quidã pro his ſubſtituũt. Tãtũ cuiuslibet presbyteri et alius alterius presbyteri quodlibet ſacerdotiũ nõ curatũ præter q̃ canonicatus neceſſariò nõ eſt. Tum dialecticã quis nõ uidet ſcientiã eſſe de ſermone? q̃d oſtẽdit ipſa Græca nominis ratio διαλεκτικὴ ὁ λογικὴ, uti eſt rhetorice, uti et grãmatice. Iã de quo quęſo ſermone eſt iſta ueſtra dialectica? De Gallico'ne an de Hiſpano? an de Gotthico? an de Vãdalico? Nã de Latino certe nõ eſt. Dialecticus enim ijs uti debet uerbis, ijs enũciationibus, quas nemo nõ intelligat, qui ſciat linguã illam, qua is loquitur. uelut Latinã, ſi Latine ſe dialecticus profitetur diſſere re, Græcam, ſi Græce. At iſti non dico non intelligũtur à doctiſsimis latine, cùm ſe latine dicant loqui. Sed interdũ ne ab hominibus quidem eiuſdem farinę ſeu eiuſdẽ potius furfuris. Sunt enim pleraq́, quę noſſe nemo poteſt, niſi is qui confinxit, multa, quę tanquam Apollinis oraculo mire contecta & conuoluta, explicatore aliquo & interprete diuinæ mentis egent. Tunc omnia fere, quæ in ſyllogiſmis, in oppoſitionibus, in coniunctionibus, diſiunctionibus, explicationibusq́ enũciationum tractantur, aliud nõ ſunt, niſi quæſtiones illæ diuinandi, quas ſibi inuicẽ pueri & mulierculæ inter luſus proponũt. Quæ res eſt, quæ ex alto decidẽs nõ rumpitur, in aquã ſi ceciderit, diſſoluit. Simile prorſus eſt illud, quod iſti ſemp habẽt in ore, Da caſum. Quid enim aliud id ſibi uult, niſi, dic mihi, quæ res eſt, quę eſt hominis quilibet aſinus, nõ tamẽ eſt quilibet aſinus hominis. Quod ſi tu diuinaris, q̃d illud ſit, q̃d ſub illis uerborũ inuolucris cõtectũ latet, q̃d alter mutire poſsit, nõ habet, ut ille, q cũ propoſuiſſet, quid eſſet terrigena, tardigrada, domiporta, ſanguine caſſa? dictũq́ ei fuiſſet eſſe cochleã, obticuit. Neq́ enim aliquid illi erat, quod adijcere ſuæ quæſtioni ualeret. Quare præclare agitur cũ iſtis hominibus, quod diſputant, licet corruptiſsimè, licet peſſime, aliqua tamẽ ſpecie ſermo-

nis Latini. Nam si à uulgo tales dementię intelligerentur, tota opificũ turba illos è ciui-
tate suppleret, sibilis, clamoribus, strepituq; suorũ instrumẽtorũ eijceret, tanquã stu-
pidos quosdã homines, & carẽtes sensu cõmuni, quales sunt omnes ferè, qui istis in re-
bus uersantur. An putat quispiã Aristotelẽ suã dialecticã ad sermonẽ, quẽ ipse sibi con-
finxerat, & nõ potius ad uulgarẽ illum Grȩcũ, quẽ totus populus loquebatur, accõmo-
dasse? Mira profectò istorũ dialectica, cuius sermonẽ, quẽ ipsi Latinũ esse uolũt, Cice-
ro, si nunc resurgeret, nõ intelligeret, quod nõ minus profecto uicium in dialectica est,
quàm si in grãmatica, si in rhetorica sermone quisquã utatur, quẽ ipse sit cõmentus, nõ
quo cæteri homines utãtur. Sunt enim hę tres artes de sermone, quẽ à populo accipiũt,
non ipsæ tradũt. Nam prius fuit sermo latinus, prius grȩcus, deinde in his formulę grã-
maticæ, formulæ rhetoricę, formulę dialectices obseruatæ sunt, nec ad illas detortus est
sermo, sed illæ potius sermonẽ sunt secutæ, & ad eũ sese accommodarũt. Neq; enim lo-
quimur ad hũc modũ latine, quia grãmatica latina ita iubet loqui, quin potius è contra
rio, ita iubet grammatica loqui, quoniã sic Latini loquũtur. Res eodẽ modo se habet in
rhetorice et dialectice, quarũ utraq; in eodẽ sermone uersatur, quo grãmatica. Vnde est
illud uerũ & falsum præsupponere congruũ. Dialectica itaq; in hoc uulgari, & qui est
omniũ in ore sermo, uerũ, falsum, probabilitatẽ inuenit. Rhetorice uerò ornatũ, splẽdo
rem, gratiã. Quæ qui ignorat, is profecto imperitissimus est, & in portu impingit, ac ue
lut Cãtherius ille Sulpitij Galbę longũ ingressus iter, in porta cadit, quumq; in exordio
sue disciplinę fallat, necesse est ab illa eo lõgius aberret, quo magis promouerit. Quod
si quisquã fuerit, qui hæc pertinaciter & uerbis & animo pernegarit, huic ego consulo,
quisquis tandẽ fuerit, ut ne horulã ac ne momentũ quidẽ moretur, quo minus quãpri-
mũ nauim cõscendat, et ad cerebrũ elleboro ab insania liberandũ, recta nauiget Antícy
ras. Quãuis miror aliquẽ esse, qui hæc ignorare possit, modò paululũ cogitationi de ha
rum artiũ ratione uelit intendere. Nam ut in grãmatica, nõ idcirco hęc est latina oratio,
homo est albus, quòd illa sic præcipit, nec in rhetorica schemata illa eloquutioni nitorẽ
et cultũ afferũt, quòd rhetorica iubet, sed potius quòd illã orationẽ populus Romanus,
qui uere latine loquutus est, latinã iudicauit. Ideo grãmaticus nõ iubet eã esse latinã, sed
docet, & quia pulchra illustriaq; uidebãtur illa schemata loquẽtibus, idcirco rhetorica
diligentia ea obseruata tradidit, ad eundẽ modũ in dialectica usu uenit. Non enim quia
prȩcipit ipsa enũciationẽ eã esse uerã uel falsam, quę est de indicatiuo, eã nõ esse, quę est
de alijs modis, cõtinuo ita est, nec quia uult hãc esse coniunctionẽ siue coniunctiuã, ho
mo est animal, et animal est corpus, aut hãc esse disiunctiuã, Tu es albus, uel tu es niger,
protin⁹ et ita res habet. Nã anteq; ulla dialectica inueniret, ea erãt, ut dialecticus esse do
cet, quæ idcirco docet, quoniã loquentiũ siue Latine siue Græce consensus approbat,
quapropter præcepta dialectices non minus, q; grãmatices atq; rhetorices ad usum lo
quẽdi cõmunẽ aptãda sunt. Verũ isti qui sophistæ nominãt, quoniã ingeniũ eis deerat,
& eruditio, qua quiduis auditori & cõtrà disputanti uerisimiliter probare possent, idq;
uulgaribus notisq; uocabulis atq; orationibus, quibus unusquisq; uti debet tanq; nu-
mis, quib. publica forma est, quod erat uerũ dialectici mun⁹, cõfinxerũt ipsi sibi nescio
quos uocabulorũ significatus, cõtra omnẽ hominũ cõsuetudinẽ & usum, ut tũc uicisse
udeãtur, cũ nõ intelligunt. Nã cũ intelligũtur, tũc plane nihil frigidi⁹, nihil demẽtius fie
ri posse omnes uidẽt. Ita turbato eo qui cũ certãt, mira et inusitata uocabuloũ forma at-
que ratione, miris suppositionib. miris ampliationibus, restrictionib. appellationibus.
Ipsi tũc sibi ipsis nullo publico cõsilio atq; sentẽtia decernũt triũphũ de hoste nouis uer
borũ prestigijs turbato, nõ uicto. Etenim quis Cato, Lęlius, Cicero, Cęsar, Salustius, Li
uius, Quintilianus, Plinius, et qui primus de dialectica scripsisse latine fertur, M. Varro
nõ hæreat? Si quis istorũ cũ sit ebrius, Iouẽ lapideũ iuret se uinũ nõ bibisse, quia uinum
q̃d est in India, nõ biberit. Si cũ uideat regẽ Galliæ maxima famulorũ manu stipatũ, al-
ter aiat, Regẽ hũc famulos nõ habere, q; nõ eius sint illi, qui Regi Hispaniæ famulãtur.
Tũ etiã si asserat, Varronẽ cũ sit homo, hominẽ tamẽ nõ esse, quia Cicero nõ ipse sit Var
ro. Caput nullũ hominẽ habere, cũ tamẽ null⁹ homo capite careat. Plures esse nõ Ro. q;
Ro. in hac aula, in qua sunt Romani mille, Hispani duo. Omnesq; homines, q sunt in or

be

be esse nõ uidentes, quia sunt cęci nonnulli. Cuiusuis hominis asinum & animal nõ esse, & non esse animal, ne asinum quidẽ, quum adhuc nullus sit uisus asinus, qui nõ sit & animal & asinus. Si dicat quoq; meretricẽ in lupanari multis prostratã annis, uirginẽ fore, et è diuerso uirginem castissimã iamdiu prostrasse, et scorteum scortum fuisse. Et non uendi piper Parrhisijs & Romæ, quũ nec Parrhisijs, nec Romæ piper gratis quisquam accipiat, sed bona bene numerata & bene appensa pecunia emat. Socratẽ quoq; in carcere clausum, unumq; aliquod sydus uidentem, uidere omne sydus, quum nõ omne sydus uideat. Et hoc axioma, siue ut Cicero transfert pronũciatũ esse uerũ, Omnis homo qui filiũ habet, est pater, quũ hoc sit falsum, Omnis homo est pater, qui filiũ habet. Socratẽ et hũc asinũ esse fratres. Duas enunciationes contradictorias, etiã in sensu cõtradictorio ueras esse. Ita ut nemo sit tam imperterritus & confidens, qui quũ uideat hæc monstra, nõ ilico Herculis illius monstrorũ depulsoris opẽ cogatur implorare. Trãseo illa, quæ magis ad risum faciunt ex sua tanta fatuitate, Antichristus & Chimæra sunt fratres. Nihil & nemo mordẽt se in sacco. Asinus Antichristi est filius Chimæræ. Atq; hæc quidẽ uiderẽt utcũq; Latine esse dicta. Illa uerò ausim deierare in toto Latio & antiquo & nouo, neminẽ unquã fuisse, qui Latina esse putasset. Omnes duo apostoli Dei, & alij duo apostoli Dei sunt duodecim. Omnes omnes apostoli Dei sunt in hac aula. Nõ nõ homo nõ possibiliter nõ currit, negationibus alijs super alias in pronũciato inculcatis et infartis, tãquã in cophino caricis aut uuis passis. Tũ accedũt hęc non minus egregia, Quodlibet qualelibet de quolibet tali scit ipsum esse tale, quale ipsum est. Ipsiusmet hominis quilibet asinus, nõ asinus et nõ asinus est. Ipsemet homo est quilibet homo. Tãtũ homo et alter ali⁹ homo sunt g. Ipsiusmet hominis & a. quilibet asinus hominis est. Sortis et alterius f. materia ipsiusmet f. et quilibet homo sunt. Quilibet homo nõ pręter nõ Sortẽ nõ currit, Sortes nõ inquantũ nõ homo nõ est animal. Quid illa, c. hominis quasi quilibet asinus est b. nõ animal, a. homo & quilibet qualislibet non Sortes uterq; alter homo &. d. p. necessariò sunt, ut a. b. c. d. faciãt illas suppositiones cõfusas determinatas, & ex his mistas. Adde etiã cõmistiones maiores, cũ ull⁹ unquã pharmacopola facit, e. f. g. h. i. k. ita ut nõnulli ad decimã usq; literã secũdi alphabeti iã recurrerint, mira suppositionũ genera somniãtes & cõfundẽtes. Inuiderũt scilicet isti homines mathematicis, q̃d illi soli literis uti uiderẽtur. Ideo & ipsi quoq; totũ alphabetũ suos in usus transtulerũt, ut nemo sit cũ hęc uideat, qui possit negare eiusmodi homines esse literatissimos. Verũ cùm ad mathematica pergũt, si hoc unquam deus illi tribuit, offendũtur nõnihil, quòd quid sibi elemẽta illa uelint, parũ sciunt. Audio quendã ex his, cũ sese geometriæ studio dedisset, putasse lineã, quæ signabatur per b. positã determinate, quæ uerò per a. eodem modo se habere, quo ipse, uidelicet confuse tantum. Nam a. et b. tantarũ sunt uiriũ, ut totum confusum & indiscretũ ordinẽ, aut infernorum aut illius antiqui chaus unicum b. præpositũ possit reddere discretũ et determinatum. Et econtrario, rectissimũ cœlorum ordinẽ solum a. possit inuertere atq; confundere. Verùm hæc ipsi quũ audiunt, ilico dicunt: Ego sic mente concipio. Hoc est plane, quod in reliquis quoq; faciunt, lutũ luto purgare. Primum, quis, nisi eorum stultitia et peruersitas, iubet eos ad eum modum intelligere cõtra omnẽ usum rationẽq; loquendi? Deinde quamuis ita concipiãt, insolenter, atq; adeò parum humane agunt, si sermone sibi solis noto proferant, & nõ aliorum more. Tum etiã, quis non uidet artes, quæ de sermone sunt, nõ ea tractare, neq; curare, quæ unusquisq; uel delirans, uel ineptiens sibi cõfinxit, sed ea quibus homines omnes utũtur, qui sermonem illũ loquũtur? An si ignarus aliquis, per pronunciatũ hoc, Tu es flauus, intellexerit hominem esse leonem: protinus illud falsum erit, & non potius uerum, quia ex suo uero significatu ita significat quemadmodum est in ipsa re? Nam sicut præclare in libro de Legibus primo inquit Cicero: Vera & falsa & consequentia & contraria, sua sponte, non aliena dicantur. Id ni ita esset, quid supereſt, nisi ut sunt isti Latinæ linguæ imperitissimi, si quis ursum intelligat per aprum, & per galerum nauem, uelint quoque uocabula ad eum modum significare, quo ille praue intelligit? Mihi, inquit, ita notat, tibi uerò, quia ignarus, at alij docto, & ex sua uera significatione secus. Quæstio est de uerbis inquiunt. Et uere de uerbis, quæ quia non capiunt, corrumpere uolunt,

nos defendimus. Quòd si legẽ unusquisque de uerbis ferret, ut apud se significant, quid attinet, nõ dico Latinã linguam, sed ne ullam prorsus addiscere, quum illud facilius sit, uerba id demũ significare, quod unicuilibet uisum fuerit, & quot erũt mente concipiẽtes, tam uarios habebunt significatus. Ita tandem, ut nemo alterũ intelligat, quum unusquisq; uerbis suo more utatur, non communi. Tunc quoq; si quis conqueratur, de uerbis erit quæstio, quam uos grauissimi philosophi, quũ de dialectica disputetis, contemnere uos dicitis, perinde ac dialectica naturalis uel moralis esset philosophia, quæ modo rem, & sensa teneat, neglígit uerba, & non potius sit ars, quæ nõ de rebus alijs quàm de uerbis disputat: quasi uerò tota uestra Sophistica illa disciplina aliud quicquam sit, quàm captiones ex deprauatis uerborum significationibus. Quòd si de his uos curare negatis, nõ uidetis totã uestrã Sophismatũ nebulam, uno uerbo discussam esse? Verùm hoc ipsi nõ iactant, quousq; uerborum corruptiones quas ex sua ignorantia faciũt, aliquis deprehendit. Adde quòd si hæc quam ita concipiunt, uolunt dialecticen docere, imponant etiã eandẽ legem grammaticæ, & rhetoricæ. Ac sua stulte excogitata in has quoq; artes transfundãt, iubeant grammaticũ more suo loqui, ut ea quę dicũt, latinitati congrua esse uideantur. Nam alioqui nõ uideo quî possint ea defendere dialectica, uera, uel falsa, cum hoc isti in principio suæ artis affirment, uerũ & falsum congruũ sermonem exigere, id est, plane sine solœcismis, ut de barbarismis taceã. Quid? si concipiunt eum, qui sit uino inebriatus, uinũ quod est in India nõ bibisse, cur nõ proferunt simplicius, & ad hominum sensum accommodatius? hic homo uinũ quod est in India nõ bibit, aut sic, uinũ aliquod est, quod hic homo non bibit, aut hic homo non omne uinum bibit, siue nonnullum uinum non bibit. Similiter cur non dicunt? Tu nonnullus homo non es, aut non es omnis homo, potius quã tu homo nõ es: per quam nemo est, qui non intelligat, eum nõ esse hominẽ, de quo id dicitur. Tum si uolunt dicere esse hominẽ omnem animal, non tamen hoc unum animal aut illud, sed singulos homines esse singula animalia, quid attinet litterulas exquirere, animal est omnis homo, potius quàm sic rectius efferre, omnis homo est animal. Quid? quęrunt ne meliorẽ panẽ quàm triticeum? Scio, quid dicent: non esse in illo simplici, genuino, uero ac recto loquendi modo locũ cauillo, qui ab ipsis in primis quæritur. Ita ne? Vos ergo ut cauillum inueniatis, totã sermonis rationem parati estis diruere, ut illi qui ut murem unum pressi obsidione inuenirent, magnã muri partẽ demoliebantur. Sed attendite, quàm id prudenter à uobis fiat. Quę nam quæso potest patere occasio cauillationi in uerbis, quę tu tibi arbitratu confinxisti tuo? Si enim hominem aliquẽ appellares, & ea uox asinum tibi significaret, putas illum iniuria affectum iri? Cauilli, ioci, scõmata, dicteria, contumeliæ, iniuriæ, si uerbis fiant, non dico ab eo qui dicit confictis nemini notis. Nam hoc stultissimũ est. sed si obscuris iactentur uerbis, frigida & insulsa sunt, nihil plane ualent. Daphyta, Euthydemus, Dionysodorus, & reliqui olim qui cauillabantur, uocabulis orationibus, quibus utebantur omnes, subdola quadam & latenti ratione ludentes fallebant uersabantq; respondentẽ. Aristoteles ipse, quum duobus elenchorum uoluminibus sophisticas præstigias tractet, uiamq; illarũ uitandarum aperiat, non earũ modo, quæ iam antea fuerãt, sed etiam quę inueniri postea poterant, ut fuit uir ille diuino ingenio, indefesso et singulari, redactis omnibus more suo in præcepta, formãq; artis, nullius tamẽ unquam adeò ridiculi seu potius impudentis sophistici elenchi meminit, qui nouis inusitatisq; uocabulis excogitatis, aut ueterum uerborum significatione mutata eludere ac fallere tentaret. Et hoc loco subinde illud detortis nutibus magno cum fastidio obiectant: Nomina significant ad placitum. Sane ita est: sed uidendum est tamẽ ex quorũ placito & uoluntate nomina significent. Non enim arbitrio Parthorũ aut Indorum significant nomina Romana, nece cõtrario pro Romanorũ líbito significãt Parthica uel Indica, sed pro arbitrio Romanorũ Romana, pro arbitrio Parthorũ Parthica. Si ego dialecticam Viuicam, tu Forticã, ille Laxeã, alius Dullardiam profitemur, certe ut nobis collíbitum fuerit, uocabula significabunt. Sin uerò Latinam dialecticã pollicemur omnes, ex instituto moreq; Latinorũ significabunt uoces, non ex nostro: indignumq; & stultũ est, in dialectica Latina nominibus uti Geticis aut Sarmaticis, ac ne ijs quidem, sed uerbis nullarum

rum gentium à nobis exomniatis Nam ex iſtis ipſe peruellem audire, ſi dialecticam uel Hiſpane uel Gallice eſſent traditurí, quod tã fieri poteſt, quàm Latine, aut Græce. Num regulas ſuo ipſorum arbitratu, & non potius ex ipſius ſermonis ratione formarent? An quẽadmodũ in Latina lingua duæ negationes unã affirmationẽ reddunt, ita et eſſe uel lent in hiſpana, in gallica, in græca, apud quas, uti & apud reliquas ferè omnes, negatio geminata maiorem habet negandi uim, quàm ſimplex? Quod ſi in dialectica aliis linguis tradenda, leges acciperent ab ipſo uſitato ſermone, non ferrent: cur in lingua liberrimi populi Romani hanc uolunt exercere tyrannidem, ut cogant ipſam à ſe hominibus infantiſsimis & barbariſsimis loquendi leges accipere? Huc pertinet illud quod paſsim iactant, de rigore, ut quòd hæc enunciatio, Tu homo nõ es, ad bonum quidem ſenſum ſit falſa, ad rigorem autẽ uera: idcirco ab eis conceditur, quia carẽt bono ſenſu, & cum ſolo rigore loquuntur, quauis glacie frigidiore. Ac uolunt quidẽ rigorem hunc à ſolis dialecticis & intelligi, & peti. Et quamlibet nihil magis habeant in ore quàm rigorem, moriar tamen, ſi ullus illorum ſcit, quid eſt hic rigor, & ubi ſitus eſt. Sed ut intelligant, quod ipſi omnes ignorant, prudentiusq; poſthac & aptius uti poſsint ipſo rigore, docebo eos quid ſibi uelit rigor hic, quem toties in ore habent. Eſt in unaquaq; lingua ſua loquendi proprietas, quod à græcis ἰδίωμα dicitur. Sunt & uocibus ſua ſignificata, ſuæ uires, quibus nonnunquam indoctior ipſa multitudo abutitur, doctiores indulgent utcunq; plebi in ſermonis uſu, ipſi inter ſeſe & aliter ſentiunt, & loquuntur, quamuis hæc nõ uſq; adeò multa, & ferè in philoſophicis abditisq; ſint rebꝰ, quas ipſe populus non ita exacte callet, ut à philoſophis intelliguntur. Dabo unum ex Cicerone exemplum, quo ipſa tota res intelligatur, qui in libro de Fato ad hũc loquitur modum: Communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur, quum ita dicimus, uelle aliquid quempiam, aut nolle ſine cauſa, ut dicamus ſine externa & antecedente cauſa, non ſine aliqua, ut cùm uas inane dicitur, non ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe nihil placet, ſed ita ut uerbi cauſa ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus. hęc ille. Quibus ex uerbis apparet in rigore, id eſt in uero ac germano ſermonis ſenſu hoc pronunciatum falſum eſſe, hæc amphora eſt uacua: ſimiliter & hoc, tu aliquid uis ſine cauſa, ſed ad ſenſum uulgarem uera illa nõnunquam eſſe. eſt ergo hic rigor ipſa exacta & inflexa loquendi norma. Nam tanquam res dura infracta, & ſemper recta, appellatus eſt rigor, quàm bene, illi uiderint, qui primi ſic appellarunt. Eſt ergo ut apertius eloquar, ipſa proprietas, ipſa expreſſa, natiua ac germana uis, ipſe rectus uerusq; ſenſus orationum latinarum. At hunc abs quibus autoribus petunt homines ignari? Non à Cicerone, non à Quintiliano, non etiam à Boetio, hominibus latinis, quibus credi latinis in rebus oportet, ſed à Petro Hiſpano, ſeu ſi quis fuit alius ante ipſum. Nam de hoc parum uideo conſtare, qui confinxit eis ſuppoſitiones, ampliationes, reſtrictiones, appellationes, exponibilia. Ex quibus rebus, tanquam ex equo Troiano, totius ſermonis & omnium bonarum artium incendium atq; ruina exorta ſunt. O miſerum Ciceronem, miſerum Quintilianum, miſerum Boetium, miſerum Capellã, ſi uim ſermonis latini melius nouit Petrus Hiſpanus, quàm ipſi omnes. Quis quæſo eſt iſte rigor, quo hæc enunciatio eſt uera, Tu homo non es, hæc falſa, Animal eſt omnis homo, hæc uera, Antichriſtus qui fuit, erit, falſa hęc, Antichriſtus erit, qui fuit, iſta falſa, Aſtrum uidens eſt omnis homo, quum ſit illa uera, Omnis homo uidet aſtrũ, ut alia taceam his peiora? Quis unquam eiuſmodi rigorem tradidit, qui latine ſcierit? An quia Petrus Hiſpanus, qui latine inſcientiſsimus fuit, ſomniauit, idcirco & uerus erit? perinde ac poſſet aliquis διάλεκτον alicuius ſermonis, unde dicta eſt διαλεκτικὴ, docere, qui ſermonem illum ignoret? Iam & de Incipit ac Deſinit pudet loqui. Quis hunc tradidit tam ſubtilem rigorem? tam ſubtilia inſtantia, tam obtuſa nugamenta, qua in lingua hæc excogitata ſunt? an in græca? an in latina? an in hiſpana? an in gallica? Quis unquam negauit puerum una hora poſteaquam ad ſcholas ductus eſt, incipere diſcere, at iſti negant, quia multa pręterfluxerunt inſtantia, poſt primum illud quo diſcere incœpit. Tum & hanc falſam eſſe aiunt, fons iſte nunc incipit apparere, duabus tribũsue horis, poſteaquam aqua primum manare cœpit. Neq; hanc concedunt. Hæc arbor deſinit florere, paulo antequam finem omnino faciat flores

emittendi,& fons desinit fluere,una semihorula anteq; exiccetur. Atq; ita in angustum illorum uerborum incipit & desinit significationes contraxerunt,ut iam nullus eorum possit usus esse,credamq; ad istorũ legem de nulla prorsum re dici posse,quod aut incipiat aut desinat quicquam uel esse uel agere. Hæc omnia propter aduerbium illud immediate, quod ex media barbarie productũ, nõ est minus admirabilium uirium,quàm illa in quibus cõclusum ipsum esse uolunt.Nónne hoc est expulcherrima lingua latina facere sermonem tam alienum ab omni ratione et sensu humano,quàm illi ipsi sunt,qui hæc faciunt? Tantúmne barbaris istis licere in alieno sermone? Et protinus atq; identidem (si dijs placet) illud obiectant,loquamur in rigore:loquãtur potius in frigore et in ipsa etiam glacie,quæ una satis esset ad maximas illas thermas Neronianas frigefaciendas. Quasi uel scirent ipsi quid sit rigor,uel ipsorum esset,etiã si scirẽt,diffinire rigorem, & ueram germanãq; uim illius linguæ cuius sunt prorsus inscij. Cedo isti uniuersi cum suo toto ferreo & gelidissimo rigore,qui latinis hominibus prescribere uolũt leges loquendi,intelligãt mihi folium unum uel Ciceronis,uel Quintiliani,uel Plinij,uel Liuij, uel cuiusquam alterius Latini scriptoris,ne suorum quidem Theologorũ,Hieronymi, Ambrosii,Hilarij,Augustini,Cypriani. Verùm obsecro uos omnes,quotquot estis huius notæ homines. Dicat Cicero per enuntiationem hanc,Socrates homo nõ est,significari Socratem nullum penitus hominẽ esse: dicat siue Petrus Hispanus,siue quis alius ex sophistis eo quoq; indoctior,significari esse aliquem hominem qui Socrates nõ sit, utri potius fidẽ haberi par est? An est aliquis tã effrictę frontis,tam perditę impudentię, qui dicere audeat credi magis debere Petro Hispano in ui sermonis Latini,quàm principi totius eloquentiæ Romanæ? Ergo rigor hic ab hoc petẽdus est,non à Petro Hispano,atq; alijs sophistis. Quod si hi Ciceroni cõtraueniunt,quibus sit potius assentiendũ in sensu uerborum Latinorum,quis non uidet? Quod quum semper faciant, nusquam enim non inuertunt ac deprauant omnia,illi profecto frigide cum sua insania deserẽdi, deridendiq; sunt. Ciceroni uerò & alijs Latinis authoribus parendum. Etenim si non à peritissimis Latinæ linguæ petitur hic rigor,sed passim confingere indoctissimo cuilibet licet,nec ullus erit rigor,& quilibet suo arbitratu atq; adeò libidine logicam nobis afferret. Quod & satis isti faciunt,quũ sensa uerborũ diuersi diuerse explicãt,unusquisque pro suo ignaro captu. Nam hi hoc genus suppositionũ asserunt, alij negant. Hi sic explicant implicitas enunciationes,quas exponibiles uocant,alij nõ item,sed cõtrario modo. Quippe cùm res pro insciorũ hominũ libito et intemperijs iactetur,unusquisq; sua uult inuenta ostentare,alieni sq; præferre. In quo quæ ars esse potest? quũ unus quiuis,quod inter potandum aut balneandum ipsi in mẽtem uenit,extemplò asseuerat,& chartis illinit atris,uultq; pro lege haberi,atq; pro eo digladiatur,tanquã pro aris & focis,citius hominem interficias,quàm prauam opinionẽ ab eo auertas. Et quia dixi inter potandum et balneandum,ne quis putet id à me per lusum per iocumq; dici,librum ostendere possum syllogismorum,cuius authorẽ tu optime nosti,quorum secundi ordinis tertia forma,quę Festino uulgo nuncupatur,inter pocula,in thermis sancti Martini, me,Arnoldo,& Rocca præsentibus ac de industria cantillãtibus,ut autori perstrepere mus,ut ex nomine rem sortiretur uere festino, fœda scribiligine exarata, & intempesti ue,tanquã abortus fœtus,postridie ante lucem eiecta est. Quid ni hæc & peiora faciant celeriusq;? quorũ est tota ars,nulla uti arte. Sed sibi unumquenq; pro libito uiam facere,qua ingrediatur. Ac tum demum se rem assequutũ præclarã existimare,quum ab omnibus per omnia longe discrepat,nihilq; sic tradit, ut ab aliquo alio est antea traditũ. Et ego nimirum,aliqua excogitata uanissima regula,dicam has orationes,Animal est homo,corpus est iste lapis,quamuis in bono sensu tanquam ueræ recipiantur,in rigore tamen falsas esse,daboq; hanc regulam: Omnem enunciationem esse falsam, in qua prædicetur inferius de suo superiore,ut illi in gymnasio Montis acuti,quo nostra importuna fugerent argumenta,formulam sibi commẽti sunt: Omne pronunciatum,in quo esset alter alius esse impossibile de forma acceptionis terminorum. Consuluerunt bene sibi. Nam & impune id eis facere licebat. Quis enim rem,quę pro libidine ab unoquouis quamlibet inscio uulgo fingitur, refutasset? Alia etiam stultiora ego comminiscar,

repro-

reprobare certe nulla ratione poterunt, quin eadem omnia ipſorũ excogitata commi-
nuantur. Et uideamus cur mihi homini, qui utcunq; latinè ſcio, minus habebitur fidei,
quàm conterraneo noſtro Petro Hiſpano, qui ne umbram quidem Latini ſermonis ui-
derat. At fortaſsis inquient: Tu non habes authoritatẽ faciendi regulas, ut habebat Pe.
Hiſpanus. Ridiculum profecto reſponſum, & uere hominum ineptiſsimè delirantiũ:
perinde quaſi homini in extrema Scythia nato & educato, autoritas eſſe poſſet traden-
darum in ſermone uel Gallico, uel Hiſpano formularũ, quem ille nunquam audiuerit.
Quis quæſo autoritatẽ hãc dedit Petro Hiſpano, ut nouas ferret leges in lingua, quã ne
de facie quidem norat, cuius etiam ſi nonnulla uocabula pronunciabat, uim tamen cu-
iuſquam uerbi nõ magis ſciuit, quàm ille de quo modo loquebar Scytha uim ſermonis
Hiſpani, cuius nec uerbum uel ſcriptum legit, uel prolatum à quoquam audiuit. Quod
ego ſane hominis non dico fuiſſe uicium, ſed illorum temporum. Modeſtiam tamẽ ip-
ſius, ut aliorum permultorum, requiro, qui ſua placita, ſua pluſquàm puerìliter ſomnia-
ta, uolebãt ilico pro lege eſſe in lingua ipſis ignotiſsima. Ac uoluiſſem iuxta uetus pre-
ceptum, ut ſeſe nouiſſent, nec pelliculam exceſsiſſent ſuam, ne in eos protinus iactatum
eſſet illud ex triuio, quod iam fit paſsim, Ne ſutor ultra crepidam. Verùm ego à Petro
iſto Hiſpa. quamlibet noſtrati, ſeu ab eo qui nobis hanc tam elegantem dialecticam pe
perit: (nam ſunt qui putent hæc primum in Britannia aut Hybernia orta, deinde Parrhi
ſijs alita atq; aucta) ab illo igitur quiſquis tandẽ fuit, peruelim audire, cur cùm ipſe ſup-
poſitiones, & expoſitiones illarũ enunciationum, atq; horum ſimilia, quæ traduntur in
parum logicalibus, nunquam à Boetio acceperit, Ariſtoteles ipſe nõ præcipiat, tam im-
pudenter illa confinxerit: & præſcripſerit ſenſus enunciationũ cõtra rationem omnem
ſermonis latini? quem nec primis, ut dicunt, labris guſtarat, nec ſummis olfecerat nari-
bus. Cuius profecto leges ueræ ſi ſunt, in Cicerone, Varrone, Quintiliano, Plinio, Boe
tio, & alijs Latinis, latinę orationes innumeręin Ariſtotele, Platone, Theophraſto, Car
neade, Chryſippo, & cæteris Græcis græcæ, non ex ipſius rei, ſed ex iſtarum ſuppoſitio
num, ampliationum, expoſitionũ ignoratione falſæ inueniẽtur. Nec ſolum in Ariſtote-
lis uel morali, uel naturali philoſophia, ſed in ipſa quoq; dialectica. Quid quòd nec Pe.
quidem ipſe Hiſ. ad eas quas tulit normas locutus eſt? Nec eſt aliquis, nõ dico doctorũ
hominum, ſed ne iſtorum quidem Pſeudodialecticorum, qui ita circunſpecte poſsit lo
qui, ut in ſuas uaniſsimas leges formas q; paſsim non peccet. Nec mirum. quippe ſunt
contra omnem loquendi conſuetudinem et rationem ab iſtis ſomniatæ. Atqui Ariſt. ne
minimã quidem regulam diffiniuit in tota ſua dialectica, quę non congrueret cum ipſo
ſermonis græci ſenſu, quo docti homines, quo pueri, mulierculæ, plebs denic; uniuer-
ſa utebaẽ. Neq; enim dialecticus nouã facit traditq; uim linguæ: ſed ex uetere & uſita-
tiſsima regulas obſeruatas docet, quẽadmodũ antea diſſerui. Cuius porrò philoſophi
logica breuibus preceptis tota conſtat: Dictionum uidelicet natura, quæ docetur in li
bris Categoriarum, Enunciationum uiribus quæ in Perihermenias: tum formulis col-
lectionum, quæ in prioribus Analyticis. Adiectis & quæ demonſtrãt in poſterioribus,
& quæ probabili ſuadent ratione, quęq; ad inuentionem faciũt, in topicis, & quę aſtutè
cauillantur in elenchis. Quo inſtrumento adiutum iuuenẽ mox ad reliquas artes ſcien-
tiasq; tranſmittit Nam ea quæ aliarum rerum gratia diſcuntur, de quorum numero eſt
dialectica, non diu occupare ſtudia debent, ſed eatenus illis opera danda eſt, quatenus
in ijs egemus artibus, quarũ cauſa reliqua comparantur. Neq; intricat et detinet Ariſto.
ſuum diſcipulũ frigidiſsimis & ſtultiſsimis ſuppoſitionibus, ampliationibus, reſtrictio-
nibus, literulis. Quæ ſi ad logicum inſtrumẽtum attinere uidiſſet, quis credat uirum &
ingenio, et ſtudio tanto, inuẽtorem illarum formarum, ſyllogiſmorum, atq; adeò totius
dialecticæ fuiſſe prætermiſſurum? Verùm ipſe non cenſuit illa tradẽda præter omnem
rationẽ artis dialecticæ, utpote quibus cõmunis hominũ & ſenſus, & ſermo nõ modo
non utatur, ſed etiam refragetur. Quòd ſi literulis uti uoluiſſet, eo modo quo iſti, quid
attinebat dicere uniuerſalẽ enunciationem in particularẽ conuerti: ut, omnis uoluptas
eſt bonum: ſic, aliquod bonũ eſt uoluptas. Cur nõ ſic expeditius uertebat Ariſtoteles: a
bonũ eſt omnis uoluptas. Tum cũ dicis particularẽ negatiuã in ſe non recurrere, quòd

non bene colligat quispiam, si dixerit, aliquod animal nõ est homo, ergo aliquis homo non est animal, quid facis? En doctissimi isti quos tu prius docuisti, nũc quasi ἀντιπλαγ γοῦντες uicissim te docẽt sic conuertere: Omnis homo b animal nõ est: aut etiam sine literis in pronunciatũ eiusdem quantitatis, Aliquis homo animal nõ est. At multi ex istis non dissimulant futilia esse hęc omnia, uerũ illa discenda uolunt, quòd puerorũ acuant ingenia. Scilicet est hæc Arithmetica illa, qua Pythagoras & probabat, & exercebat, & excitabat suorum ingenia adolescentiũ? Porrò si puerorũ ingenia dicit reb⁹ hisce acui, cur senes senibus in Theologia hæc traditis? ut ludibrio potius habere uideamini grauiss. et sanctiss. disciplinam, quàm docere, et facitis quidẽ more uestro, nusquam nõ etiã in maxime seriis rebus ludentes, magnamq; ubiq; deludentes audientiũ spem. Vt transeam quæ quidã etiam praua consuetudine inducti, in medicam artem ex hac iuuenili stultitia inferunt, maximo cũ dispendio ualetudinis corporum humanorũ. At illud non tacebo, quanta cum iactura et animarum et totius religionis hæc à monachis discuntur docenturq;, quos nõ pudet homines, ut ipsi uocant religiosos, & quibus disciplinis secularibus nonnunquam interdicitur, has ingeniorum corruptelas amplecti, & arctius frequenter ipsis profanis hominibus. Quin & sunt nõnulli ex istis atq; ex eorum numero qui theologi nominantur, qui nihil putãt acute posse dici, nisi sit hoc amarissimo cõdimento conditũ, horrida atq; inculta barbarie concinnatũ, istis sophismatum ineptissimis differtum tricis. Fuit ipsorũ quidam, qui cùm fama et sermone hominum accepisset diuum Augustinũ magnum fuisse dialecticũ, incidissetq; in manus ei⁹ libellus quidam illius, auidus legit, ut aliquem inde casum, aliquam instantiã arriperet. Miratum ferunt ipsum in homine tam logico, ne uerbum quidẽ esse de asinis, et alter alius, nõ de instantijs, non de casibus, non de reduplicatiuis, de exclusiuis, nec de aliqua ex ijs rebus, quæ traduntur in parũ seu paruis logicalibus. Quin quòd homo subtilissimus acerq; disputator, quum de trinitate differeret, nullã fecerit mentionẽ de distributione completa & incompleta, de particularizatione, de singularizatione completa & incõpleta, de suppositis mediatis, & immediatis, quibus syllogismi illi diuini fiunt, quis sine iã olim hęretici totam nostrã de trinitate sanctissimã fidem fuissent demoliti. Ex quibus etiam manant illa nostra nõ tam uera & pia, quàm illa erant Stoicorũ, sed certe admirabiliora Paradoxa. Filius dei deus non est, Spiritus sanctus essentia diuina non est, Omnis filius est pater, & omnis filius non est pater, Deus non est pater, Essentia diuina generat filiũ, & essentia diuina nihil generat. Spiritus sanctus, spiritus sanctus nõ est, Vnus est pater Deus, ille est suus filius, & nõ est suus filius. Et quamuis symbolum Nycenum totiusq; cõsensus ecclesiæ neget, plures esse deos, plures increatos, omnipotentes, creatores, æternos, immensos, isti tamẽ inuictis suis concertationibus tres deos, tres increatos, totidẽ omnipotentes, creatores, æternos, immensos esse strenue defendũt, reclamantibus uniuersis patribus, repugnante pietate Christiana, inuitis angelis omnibus cum ipso deo, dæmonibus etiam confidentissimam istorũ mirantibus temeritatẽ. Quin & parturiunt iam nobis eodem ex semine & satu tres trinitates, totidem diuinas usias. Profectò enim quisquis admiserit, tres deos esse, uelit nolit, tres etiã trinitates, essentias diuinas tres cõcedat necesse est. Quomodocũq; tandem uocabulorũ deprauationibus luserit, quodcunq; in latus illa tanquam tesseras conuerterit. Sed ad meum Augustinianũ lectorem redeo. Tum illud pariter mirabatur, quòd cùm de baptismo tractaret, nõ disputarit de illis uere theologicis enunciationib⁹, et in primis necessarijs fidei nostrę: Aqua requiritur ad baptizandũ, et ad baptizandũ requiritur aqua. An detur minima aqua, quę exigitur, minima, quæ nõ exigitur, maxima quæ requiritur, maxima quę non requiritur, maxima quæ sufficit non requiritur, maxima quæ nec sufficit, nec requiritur, minima quæ sufficit, nec requiritur, minima quæ nec sufficit nec requiritur, & alia eiusmodi penè diuina, sine quibus nostra pietas destrui non potest, construi dicere cogitabã, semper hic erro. Nam reliqua destruunt, hæc hæc sola ędificant. Ita ut dubium adhuc esset, cùm in sacro baptisterio deest aqua, quot & q; magnis guttis aquæ posset presbyter infantem baptizare, nisi illa doctores scripsissent, quæ quamuis sacerdos ignoret, nihilominus tamen baptizat, idq; in fide doctorum, qui illa tradiderunt, & ea ut sunt super sententias

scripta

ſcripta,fulciunt cùm baptiſmum,tum etiam totã fidem,breui alioquí ruiturã,quæ à nemine nec tractari nec proferri poſſunt,niſi ſit doctor,quàm doctus,ad rem non facit,doctorẽ eſſe oportet. Verùm ille qui ea ſe in Auguſtino haud quaq; inueniſſe miratus eſt, protinus deſijt mirari,& cauſam cur illa Auguſtinus nõ tradidiſſet, bonis & admodum certis coniecturis deprehendit,quòd ille latine ſcripſerit,hęc uerò niſi pingui atq; adeò barbaro modo tradi nõ poſſunt. Nam hic ſermo barbariſmis et ſoloecíſmis ſcatens ſolus eſt,quo res theologicæ magiſtraliter diffiniri poſſunt. Atq; in hãc ſtultiſsimã & peſtiferam opinionẽ plericq; adducti ſunt,ut philoſophiã,ut theologiã,ut reliquas artes incorrupto ſermone tradi non poſſe credant. Si quid paulo cultius ſcriptũ eſt,quodcunq; ſit eius argumentũ,illud(tam inſcij & ſtupidi ſunt)nõ philoſophiam,nõ theologiam,non ius,nõ medicinã,ſed grammaticã uocant. Ciceronis uel Officia,uel Paradoxa,uel Tuſculanas quæſtiones,uel Academicas,grammaticã eſſe dicũt. Solũ id quod ipſi faciunt, quia regulis grammaticis ſubditũ nõ eſt,omnibus ſermonis ſordibus mire redundans, grammatica nõ eſt,quod ego plane ita eſſe fateor: etenim illud nec grãmatica,nec aliud eſt. Scotus,Ocham,Paulus Venetus,Hentiſber,Gregorius Ariminenſis,Suiſethus,Adam Godam,Bockin Kam,nõ grãmatici,ſed philoſophi & theologi ab ipſis intelligũtur. Cicero, Plinius,Hieronymus,Ambroſius,grãmatici extra ſcholã ſunt,à grãmaticis intelligantur? Quî enim,inquiunt,fieri poteſt ut terſo illo atque eleganti ſtylo,ne latine quidem,nec ulla propria germana,& nõ deprauata,nec immunda lingua,philoſophia, theologia, cęteræq; artes perhibeantur? Quo quid poteſt inſanius dici? quẽ errorẽ ego, ſi decẽ annos ualetudine nõ prorſus aduerſa dei beneficio uixero,è mentibus illorũ nõ argumẽtis,ſed ipſa re delebo. Cęterùm ut eôdẽ redeã unde ſum egreſſus,re falſa,re ſtulta,re inepta,friuola,inſana,credã ego acui ingeniũ cuiuſq;? Solidis ueriſq; rebus paſcitur noſtra mens,& firmũ alimentũ ſumit,inanibus uerò etiam tumet,prętertq; ſpeciem quandã bonę ualetudinis,ut tumentia in corpore membra,quũ alioqui et hęc affectiſſima ſint,& illa inſaniſsima. Atq; his ita credo exacui diſcentiũ ingenia ut cùm ad alia,q̃libet parua debiliaq; ſcindenda et penetranda accõmodãtur,tota ipſorũ extẽplò rũpatur acies,fiatq; piſtillo retuſior. Tum etiã tantũ putant nobis iſti homines ſupereſſe ocij & tẽporis ad meliora diſcenda: ut iacturã nullã fieri exiſtimẽt,eius tẽporis quod huiuſmodi in rebus inſumitur? O ſtultũ hominẽ Theophraſtum,quem Græcia diuinũ appellauit,qui breuitatẽ uitæ humanæ querebaris,in qua tẽpus nõ ſuppeteret ad ueras diſciplinas,quæ ad ſapientiã,ad bene beateq; uiuendũ perducerent,addiſcendas. Ita ut tum moriamur,cũ ſapere aliquid incipimus. En tibi homines tam redundãtes tẽpore,ut etiã uacet eis multos bonos annos pluſquàm anilib⁹ delirijs impertiri: nec ſolum nihil agere & feriari,ſed id multo labore, moleſtiſsimo & aſsiduo negocio cõſtruere,quod poſt modũ nõ minore deſtruendũ ſit. Verũ ſi ueteres morbi ſanari repẽtè nõ poſſunt,nec aſſueta res uno impetu conuelli,detur ſane aliquid conſuetudini,peſsimę licet,diſcantur hæc ab ijs,qui ea tam ſcire auent,pauculis tamẽ menſibus,ut intelligant,quanta ſit inſania. Ac uideãt ij,qui id fecerint,ne praua loquẽdi cõſuetudine, fœda barbarie ac inuerſis uerborũ ſenſis,in meliorũ diſciplinarũ fructu capiendo impediant, nolimq; illos ita tenacis eſſe memoriæ,ut eluere facilè nequeant hæc,ſemel ſi adhæſerint. Illorũ tamẽ ego in primis uices doleo,qui decẽ,qui ſedecim,qui uiginti annos,totã etiã interdũ ętatem huic impendũt rei. Miſera atq; ſterilia ingenia,et mea ſententia,ad paleam,ſiliquas, ariſtas,nõ ad frugẽ nata. Atq; his tã pulchris rebus occupatis,nũquam uacat uel Theophraſtum,uel Platonẽ,uel Plinium,uel aliquẽ bonorũ ſcriptorũ legere. Quid hæc dico? proferant mihi duas ex vij. illis artibus liberalibus,quas ipſi uniuerſas ambitioſa ſui magiſterij appellatione profitent,quas ipſi didicerint. Nec ipſum certe Ariſtotelẽ,nõ dico in naturali uel morali philoſophia,ſed ne in dialectica quidẽ uel de facie cognitũ habẽt, quã ſeſe tradere inuerecũde profitẽtur,quũ eam ipſi nũquam uiderint. Neq; eſt eorum aliquis,qui definire ſciat, quæ pars dialectices ſit de inuẽtione: quæ de iudicio,& quo modo duobus his uti debeamus. Quid quod tametſi in ipſa bona ueráque dialectica uerſarentur,nõ tamẽ deberent tanto in ea tẽpore deſidere. Ars enim eſt dialectica,quæ nõ ſua cauſa addiſcitur,ſed ut reliquis artibus adminiculũ præſtet, & quaſi famuletur.

Iccirco nō eſt in ea plus operę inſumendū, quàm ſatis eſt ad cęterarū artium miniſterīū, quod dialectica exercet. Nam qui multā diem in dialectica conterit, nec ad alias ſcientias ſe confert, nō ſecus facit, quàm qui comparato cribro quo farinā excernat, panesq; cōficiat, in eo aptando componendoq; plus æquo immoratur. Inſtrumentū comparari celeriter debet, & aliud in eo non curandum, quàm ut ſit operi faciundo accōmodum. Inepte profecto facit, quiſquis in eo anxie componendo longum laborem adit, & non protinus illi operi, propter quod inſtrumentū paratū eſt, ſeſe accingit, modo inſtrumētum illud operam morari atq; impedire ſuo aliquo uicio nō poſſit. Nam alioqui curandum hoc in primis eſſet. Itaq; tanta eſt dialecticæ artis accipienda cognitio, quantū ſat eſt ad efficiendum, ne illius ignoratio in reliquis artibus nobis officere queat. Iam eum qui perpetuò intra fines illius ſe continet, ferre quis poſsit? Quis ferat pictorem in componendo penicillo, in terendis coloribus: ſutorē in acubus, in ſubulis, ſimilijs, cæteriſq; cultris acuendis, in torquendo incerandoq; filo, in ſetis illi addendis totā ætatem conſumere? Quod ſi hæc etiā in bona dialectica ferenda non ſunt, quę eſt equidem ars neutiquam aſpernanda, quantum erunt in illa omniū artium corruptrice garrulitate ferenda? Si meum iudicium requiris: Ego profecto ſic ſentio, quemadmodū quod opus nō eſt, emptum aſſe eſt carum, ut prudentiſſimus ille ſenex dicebat Cato: ita in hac inutili & uaniſsima dialectica uel unam conſumptā ſemihoram eſſe nimis. quam quidem nō eſſe artem, uel illo argumēto manifeſtum eſt, quòd diſciplina omnis, omnisq; ars in aliquem uſum eſt inuenta & comparata. Hęc quidem, ut agamus, tranſeatq; in operas eruditio, cuiuſmodi ſunt Rhetorice, Muſice, Medicina, Iuris facultas, & reliquæ permultę. Illa uerò ſolum, ut ſciamus, uelut Aſtronomia, uelut illa pars Theologiæ, quæ contemplatione diuinæ illius maieſtatis, ut Magdalena illa contenta eſt. At iſta tam recondita dialectice, quid quęſo docet? non profecto aliquid agere. Nam nemo eſt tā expers omnis ſenſus, tam à mente omni atq; iudicio alienus, ut prodigijs illis enunciationum uelit ullo in ſermone uti, quibus tanquā re inauſpicata & infauſta audientes omnes terreret & fugaret, niſi cùm apud diobolarios ſuos diſcipulos eiuſmodi mōſtris aſſuefactos, angulo quopiam pediculari fœtoris, & ſqualloris pleno dementit deliratq;. Quo clare quiuis uel ſtupidiſsimus perſpiciat, quū dialectica eo inuenta ſit, ut eius uſus alias ad diſciplinas accōmodetur. Hæc quā iſti docēt, ad reliquas diſciplinas aduehi, aptariq; non poſsit, fieri ut ea neutiq; dialectica ſit. At ſciētiā ex hac dialectica expectari ne ipſius quidem pręceptores, quālibet ſint faſtuoſi, quālibet oſtentatores uani, et iactabūdi iubent: ſatis etiā indicat nullam in iſtis eſſe ſcientiā, quòd nec in eis habitus eſt ullꝰ. Neq; enim hęc more cæterarū artium atq; ſciētiarū ſui firmum ueſtigiū, quē habitum nominamus, poſt ſe relinquūt. Simul enim ac primū ſcholas exis, niſi tenaciſsima es memoria, totus ille fumus minima quaq; aura diſcuſſus euaneſcit. Atq; hæc ipſa eſt cauſa, cur iſti, qui tota ętate eiuſmodi reb. dediti fuerūt, quū ſenuere, ſcholaſticasq; illas umbratiles pugnas, & cōtentioſas altercationes ſunt egreſsi, ubiq; frigidiſsime & ſtultiſſime tacent. Tunc

Rarus ſermo illis, & magna libido tacendi.

Tunc ingenti ſupercilio ſuæ ignorantiæ ſapientiæ ſilentium prætexunt. Quid facerent miſeri? Scholaſtica illa omnia ſimul cum ſcholis relicta ſunt. Alia nulla habent quæ loquantur. Neceſſe eſt, ut qui prius à nullis picis, à nullis mulierculis garrulitate uincebātur, ipſo etiam Stentore Grecorum apud Troiam præcone uocaliores, tunc ſilentio piſces quoq; uincant, & ex noſtratibus ranis fiant acanthiæ. Illi quidē etiā in ipſo ſcholarū feruore, ubi nihil poteſt ipſis clamoſius fieri, nihil loquacius, quos citius uita deficiat q; uox, cùm ad conuentū prudētiorū hominū ex ſcholaſtico tecto educunt, ita ſtupent, ac ſi eſſent in ſyluis educati. Mira ibi & inſueta illis facies omniū rerū. In aliū quendā orbē perductos eos eſſe credas, ita uſum uitę & cōmunē ſenſum ignorant. Ita impeditos, ita implicitos eos uideas, ſiue quid agant, ſiue loquant, ut illos nō eſſe homines iures, adeò ſicut ſermo, ita & mores & actus omnes ab homine abhorrēt, ut nihil illis cum cæteris hominibus cōmune præter formā iudices. Hinc quoq; fit, ut negocijs gerendis, legationibus obeundis, adminiſtrandis rebus aut publicis aut priuatis, tractandis populorum animis ineptiſsimi ſint, nō plus in eiuſmodi rebus ualeant, quàm homines fœnei. Neq;

enim

enim ijs ſeſe artibus tradunt, quibus hęc omnia percipiuntur, quęq; & animũ, & uitam humanã inſtituũt, cuiuſmodi eſt philoſophia moralis, quæ mores mentẽq; ornat, hiſtoria, quæ mater eſt rerum cognitionis & uſus, id eſt prudentiæ. Oratoria, quæ uitam ſenſumq; comunẽ & docet & moderatur. Politica facultas, & Oeconomica, quib. ciuitatũ rerũq; familiariũ ſtatus & regimen conſtat. Eos non dico latine ſi alloquaris, cũ ſe unos uim & rigorẽ Latini ſermonis tenere iactent, ſed ſi hiſpane, ſi gallice, ſi uernacula & patria quenq; lingua, uix te intelligent, nouitatẽ ſermonis horrebũt, quia ſignis, literis, relatiuis, aſinis, nõ eſt refert⁹. Nã latine nihil eſt tã inaffectate, tã inelaborate, tã cõtẽptim, tam familiariter ſcriptũ, quod iſti capiãt: quã etiã cauſam fore ſuſpicor, cur hãc meã epiſtolã, tanquam rem nimis ſacrã atq; reconditã nõ multi ex ipſis attingent, cũ tamẽ nihil à me clarius, nihil apertius ſcribi latine potuerit. Suũ uerò patriũ ſermonẽ, et quẽ à nutrice cũ lacte ſuxerunt, cùm ſint ex iſtis plerique, qui dedicerint, cuí mirũ eſt eos latinũ non tenere, quẽ nunq; acceperũt, quẽ etiã ſi optime accepiſſent, nihil tamẽ eſt quod nõ corrupiſſet illa omniũ bonarũ rerũ ſophiſtica corruptela. Sunt enim hęc & ſimilia huius artis cõmoda, ut tẽpus, operã, linguã, mores, ſenſum humanũ amittas, dum iſta ſequeris. Hæc tam præpoſtera portenta, has animorũ gangrænas & peſtes, atq; ingeniorũ lues, adduci nõ poſſum, ut credã diu duraturas. Iam ſatis ſuperq; quingentos ferè per annos multa mala mentibus hominũ inuexerunt. Tempus eſt, ut ſimul cum lingua Latina, id eſt cum ſuo ſeminario, reliquæ quoq; artes tam diu ſopitæ excitentur. Hęc opinionum commenta, ut inquit Cicero, delebit dies, naturæ iudicia cõfirmabit. Non ſemper cum hominibus male agetur. Tempus ipſum praua conuellet, recta ueraq; ſecũ inferet. Itaq; non egent hæc tam inania multis magnisq; oppugnatoribus, ut pereant ipſa, ut ſunt ficta, ut adumbrata, ut nihil habent ſolidi, nihil firmi, ita paulatim per ſe decident diſſoluenturq;. Et memoria rerum iſtarũ ſimul ac in ſcholis homines paulo ſapere melius cœperint, tota prorſus cõticeſcet, ac interibit. Neq; enim fieri poteſt, ut cæci ſemper mortales errent. Aperientur ſenſim ingenia, & humanæ mentes ex tenebris in lucẽ profectæ, reiectis tam prauis pernicioſisq; nugis, ſuas amplexabuntur ueras diſciplinas. Neq; id procul abeſſe crediderim, quum iam eo magnitudinis hæ umbræ, caligines, inſaniæq; uenerint, ut mole laborent ſua, ſintq; & aliis & ſibiipſæ intolerabiles. Ferebant olim uncunq; humana ingenia gerras, & deliramenta hæc, ſed non tam adulta, nunc grauiora ſunt, quàm ut ab animis noſtris ad meliora ſua ſponte tendentibus ferri poſsint. Ita ruitura breui, quum ad faſtigium dementiæ iam peruenerint, & crepitura quàm primum, cùm magis intumeſcere nequeant, ſimúlque cum illo ſonitu perituram memoriam eorum quis non uidet? Ego ſane ſic à parentibus, ſic à prudentiſsimis uiris accepi, ſic rerum uſu ac experientijs didici compluribus, prauas conſuetudines non facilè in melius uiribus cuiuſquam commutari, niſi cùm ipſi in tantam prauitatem peruenerint, ut omnibus fiant intolerabiles. Ita hominum natura tam fœdam rem auerſante, breui tota illa quamlibet radicata aſſuefactio reuellitur, & antiquatur. Vnde eſt illud uulgare hominum ſermone prouerbium, Naſci optimum ordinem ex peruerſiſsimo, bonasq; leges ex malis moribus procreari. Nam mediocriter malos mores, res mediocriter turpes noſtra ingenia utcunque ferunt. At uicij uehementem nimietatem refugiunt, pati nequeunt. Paratum eſt in latina lingua exemplum, quæ quandiu mediocriter fuit deprauata, perſtitit, neque uindicem ſui habuit ullum. At tum demum reſtituta ſuo ſplendori eſt, cùm offuſcari corrumpíque magis non poterat. Ita & hos homines neſcio an fuerit ſatius precari, ut ſuas inſanias alias ſuper alias accumulantes, ita celeriter adaugeant, ut primo quoque tempore, non modo præclaris ingenijs, ſed etiam infimis ſint utilitate ſua faſtidio, & ab omnibus conſpiretur in perniciem iſtius amentiæ. Quod iam ego quaſi ex alto fieri ſtrenue uideo. Erigunt enim ſeſe apud nationes omnes clara, excellentia, líberaque ingenia, impatientia ſeruitutis, & iugum hoc ſtultiſsimæ ac uiolentiſsimæ tyrannidis ex ceruicibus ſuis animoſe depellunt, ciuésque ſuos ad libertatem uocant, uindicabúntque totam prorſus literariam ciuitatem in libertatem longe ſuauiſsimam, qua tot ſæculis caruerunt, parebúntque non his furentibus & uiolentis dominis, ſed benigniſsimis & ſanctiſsimis illis magiſtris ueris artibus atque ſcientijs.

Ita futurum ante annos uiginti ſpero, ut opera iſta, quæ tam inani ſtolidaq; loquacitate iſti ad oſtentationẽ gloriamq; congeſſerunt, aut in obſcuro æternam noctem ſilentiũq; agant, aut ſi qua fortè extiterint, ad ignominiã potius, magnumq; ſuorum autorũ dedecus uideant. Atq; ego quidem, mi Fortis, gratias & habeo, & ago permagnas deo, quòd aliquando è Parrhiſijs quaſi ex Cimmerijs tenebris in lucem egreſſus ſum, uidiq;, quę eſſent illæ diſciplinæ, quę homine dignę, ac ſubinde humanę dicunt. Neq; enim tam ſum demens, tã de me ipſo male meritus, ut ſi hæc meliora magno & exacto iudicio nõ cenſuiſſem, clareq; cõſpexiſſem, fuiſſem uetera pro nouis, adepta pro nõdum adeptis, certa pro incertis commutaturus. Neq; enim aliquis eſt, qui libẽs reſciat, quæ magno labore nactus eſt friuola, et nugas eſſe meras, & tam diuturnã moleſtamq; operam tot dierum, tot inſomniũ noctium luſiſſe. Ita & mihi in principio id tam odioſum erat, ut ſępe à melioribus rebus cogitationẽ ad uetera mea auerterẽ, ne mihi perſuaderi poſſet me Parrhiſijs tot annis nihil egiſſe. Nec dubito etiã, quin nuncius hic futur⁹ ſit plurimis odioſiſſimus: uerùm eos illud conſyderare oportet, credendũ eſſe expertis. Et qui eſſe nequeũt ex illo optimorũ maximéque perfectorum hominũ genere, per ſeſe qui omnia norũt, ſint ſaltem ex illo bonorum, parent qui recta monenti, ne ex ordine peſsimorũ fiãt, qui nec ipſi norunt, nec melius monentibus auſcultãt. Quod ſi mihi credere nolunt, at ſenibus ipſi ſuisq; pręceptoribus fidem habeãt, quos ſi rogẽt, audient damnantes furorem illum mẽtis, deplorãtes id tempus, quod in his gerris uaniſsimis inutiliter contriuerũt. Dullardum ego & Gaſparem Laxem pręceptores olim meos, quos honoris gratia nomino, querentes ſępe ſummo cum dolore audiui, ſe tã multos annos rei tam futili, atq; inani impendiſſe. Id ſi ita eſt, quæ (malum) inſania eſt, nolle parere ſenibus bene monẽtibus? Atq; illud me in hac epiſtola (quam nõ dubito iuuenes imperitos, & quibuſuis Citerijs loquaciores, pugnaciores quibuſuis gallinaceis, uituperaturos) conſolatur, quòd ſenes bene de his, quæ nunc dico, ſentient, atq; ea laudabunt. Et quę ipſi modò iuuenes temerarij inſipientes cõtemnunt, ea cùm per ætatẽ ſapient (ſi deus id eis dederit) et probabunt, & amplexabuntur, & quę ego nunc eis conſulo, ipſi fortè miſerti ſequentiũ minoribus conſulent ſeniores. Te uerò mi chariſsime Fortis, per amicitiã noſtrã, per tuum pręſtãtiſsimũ animũ ingeniumq; precor, ut quoniam tua ętas iam te admonet meliorũ, uidesq; aliud illa non eſſe, quàm hominũ corruptelas, quę ſi nõ optima memoria fueris, confeſtim excident, ſin uerò optima, impedimẽto erunt in rebus melioribus, erũtq; dediſcenda nõ minori negocio, q̃ fuerint parta. Vides digna nõ eſſe, in quibus uel temporis inſumat punctũ, quin potius ut ambabus manibus, omnibus machinis procul reijci antur, ne ingenio officiãt. Vides ætatem breuem multo ſatius eſſe ueris artibus tradere. Vides breui illa qui habuerint, fore omnibus deſpectui atq; ludibrio. Hortor itaq; te et rogo, tempeſtiue pedem ab illis dementijs ut referas, canas receptui, conferas te ad ea, quæ ſunt homine, quę ſunt ingenio tuo digna. Quod, quoniã prudentiã animũq; tuum ad optima quęq; propenſum noui, nõ dubito te facturum. Satisq; magnum fecero hac tam uerboſa epiſtola fructum, ſi te talẽ amicum adduxero, quò uides à nobili atq; egregia iſtius mentis tuę natura uocari. Scripſi quoq; ad te eã ob cauſam, quoniã ſcio me nõ cantaturũ ſurdis, tum etiã quòd cùm in te profecero, proficiã pariter in iſta multitudine iuuenũ, quę te ſectat, quos omnes cùm patria quadã charitate cõplexurus ſis, et optima quæq; inſtituturus, parũ ſatisfacies muneri tuo, quin ut aperte loquar magnũ ſcelus flagitiũq; cõmittes, ſi illos uaniſsimis ſtultiſsimisq; imbueris artibus. Etenim ego huiuſce rei culpã in pręceptores reijcere ſoleo, qui hæc tradũt. Nam ignari rerũ omniũ pueri, ad eos tanq; ad tempeſtatẽ quandã caſu delati, prius circunueniunt, prius inficiũtur, prius hoc in mari ſubmerguntur, q̃ liceat eis quid rectũ, quid prauum ſit dijudicare. Quamuis non tam culpem ipſos pręceptores, qui magna ex parte pueri ſunt, et uix ſciunt utra manus ſit ſua dextra, nunc primum ex ouo in ſcholas producti, qui potius ipſi præceptore, & inſtitutore ac pædagogo ferulaq; egent, quàm ut boni eſſe queãt inſtitutores & magiſtri, atq; iſti (ſi dijs placet) ſuum nomen quum ignorent, philoſophi appellationem iam receperunt. Non ergo tam hos reprehenderim, quàm ipſos gymnaſiarchas, quos ætate, quos longo rerum uſu edoctos oportuit, qualia ſint iſta, quæ ſuis in ſcholis maxi

mo

mò cũ detrimento & damno totius iuuentutis tradi nõ ſinunt modò, ſed iubẽt quoq;. Credo quòd non arbitrantur alioqui ſe quęſtũ facturos, quod tamen quàm poſsint ſine magno crimine facere, uiderint ipſi, homines theologi. Mihi profecto ab his maxime tantę iacturę tam boni temporis et animorũ iuuentutis, quę illorũ curę tradita eſt, deus poſtulaturus acerbeq; rationẽ exacturus uidetur. Quis enim nõ credat manere graues cruciatus eum, qui innocenti, et inſcio puero propter ſolam pecuniã impoſuerit: et hos qui puerorũ tempus, qui uitam, qui animũ perdunt, immunes fore? Et quo uideas hanc rem ad ſummã ſuæ impudentiæ ueniſſe, ut iam grauis atq; intolerabilis, & deo, & hominibus ſit, quo religioſiores, quo ſanctiores uolunt Gymnaſiarchę uideri, eo magis ſcholas ſuas his furoris inſaniæq; clamoribus perſtrepere iubent. Illaq; maiore exercent ſupercilio, quàm unq; Zeno fecit rigidiſsima ſua uirtute tradẽda. Teipſum mi Fortis atq; alium quemuis, neq; enim recuſo, quenquam iudicem facio, num non tibi Parrhiſiẽſis ſchola tanquã anus quædam poſt octingenteſimũ ſuæ ætatis annum cum tanto ſenio ſumme delirare uidetur? Num non eam cenſes niſi arte aliqua, id eſt beneficio bonarũ diſciplinarũ repubeſcat, quod deus ipſe omen auertat, horret animus dicere, breui interituram? Ego enim id auſim perſanctè deierare, fore neminem tam hebetem & craſſum hominẽ, qui liberos ſuos ad eam eruditionis gratia deduceret, ſi intelligeret, quæ in ipſa docẽtur. Cedò, quotuſquiſq; ex doctis hominibus ſuos filios uel iſtuc, uel ad hos ſophiſtas mittit? Nemo tam cæcus eſt, nemo tam inſanit, nemo tam filios uel negligit uel odit. Si quis ex ijs iſtuc mittit, non ad ſophiſtas mittit, ſed ad nõnullos, qui melius inter tot deſipientes ſapiunt. Si quis me cum ſtomacho loqui putat, is recte ſentit. Neq; enim deeare ſummo ſine dolore loqui poſſum, quæ tã multas bonas horas me tam male collocare coegit. Nolo in pręceptores culpã reijcere, ne dũ iuſto meo indulgeo dolori, alicui parũ fortaſsis prudẽti minus eſſe gratus uidear: nec dubito quin hęc epiſtola ſi in manus iſtorum hominũ uenerit, ac poterint ſibi imperare ut perlegant, fuerit q; ab eis intellecta, quod maxime cupio, ſit pleroſq; ipſorũ offenſura. Ab unoquoq; tamen eorũ qui offendentur, hoc me impetrare ęquum eſt, ut credat me non eſſe peculiariter de ſe locutum, neue ipſum uerba moueant, rem potius perpendat, & animum meũ. Quod ſi hæc illi omnia parũ probantur, ego æqui boniq; facio, & quod ſit ei fauſtum & felix, hæreat in cõplexu ſuorum perquàm ſuauiũ aſinorum, ſuęq; lepidæ dialecticæ. Ego neminem cogo, ac neq; ſi uellẽ, poſſem quidẽ. Moneo atq; hortor, et ut philoſophũ decet, libere quę ſentio, dico. Quæ tamen ipſi aliquando probabunt, & me bene monuiſſe tunc ſentient, cùm nihil eis ita ſentire profuerit, cumq; ipſi ſerò ſapuerint, iunioribus tamẽ conſulent, ut maturius ſapiant. Quãquam teſtor conſcientiam meam, & Deum Optimum Maximum, qui hæc omnia uidet auditq;, mirari me, quenquam fore, qui hæc modò intelligat, damnet. Neq; enim arbitror aliquem eſſe in toto orbe, ſiue doctum ſiue inſciũ, ſiue ingenioſum, ſiue hebetem, ſtupidumq;, cui hæc non probentur, ſi ita dicantur, ut ipſe intelligat. Verùm noſtris hominibus parum hæc modo placent: at ego non eorum iudicium, quod nullius momenti eſt, ſed doctorum illud, non numeroſum quidem, cæterum ampliſsimum atq; grauiſsimum ſpecto, illiq; placere ſtudeo. Neq; enim numerare ſententias ſoleo, ſed appendere. Non placeo iuuenibus, quibus nullum eſt conſilium, nullum iudiciũ, nulla mens. At ſenibus placebo, cùm illis ætas melioris iudicij nõnihil attulerit. Noſtros tamen Hiſpanos non tam moneo, et hortor, quàm per quicquid eſt ſacrorum obteſtor obſecróque, ut finem iam faciant ineptiendi, ac delirandi, & pulcherrima ingenia ſtudio dedant rerum pulcherrimarum, ut quemadmodum multis dotibus ſumus cæteris gentibus ſuperiores, ita & ſimus eruditione, quę ſi aliqua ingenia decet, noſtra profecto decet. Verùm huiuſce rei argumẽtum latiſsimũ eſt. Idcirco polixior opinione mea fuit epiſtola, et niſi me retinuiſſem, labebar ducẽte oratione multo longius. Sed finẽ aliquando tãdẽ epiſtolę fieri neceſſe eſt. Nec omnia ſemel effundã, ut ſi ſæpius decertandũ ſit, quod futurũ non dubito, nouus ſemper ueniã. quã facultatẽ magnitudo iſtius ſtultitiæ tot iã annos molliter atq; indulgenter enutritę & auctæ mihi largitur. Illud tamẽ anteq; finiã nõ admonere rurſus lectorẽ nõ poſſum, ſi modò quiſq; erit huis rei, præter te lector, ut has ipſe literas, non à perturbatione aliqua ſui animi in

contrarium perſuaſus & raptus legat,ſed rationis examine cuncta perpendat.Si ipſi be ne ſuadere uidebor,conſilium ſequatur meum, ſin uerò ſecus,animum prodeſſe cupi entem laudet,uerba uerò conſulat boni.Atque ego quo animo ab alijs admonitionem hanc meam accipi uellem,eodem etiam aliorum,ſiue tuam,ſiue quis alius me admone re uoluerit,capiam.Ita ſi quis eſt,cui hæc quę dico minus probantur,eius ego perliben ter ſententiam audiero.Sin uerò quippiam ex ijs,quæ diximus,aliquis ambigit, ſi quo loco hæret,ſi quid eum remoratur,ſi aliquis etiamnum urget ſcrupus,ei quoq; publici commodi gratia,opera mea parata eſt,modò id non litigandi,ſed inquirendæ ueritatis cauſa fiat. Nam alioqui nunquam finis contentionum inueniretur. Quòd ſi tantus illi fuerit pugnandi ardor,ego etiam,ut per omnia meis iſtis amicis obſequar,uel cum for tiſsimo eorum Thrace comparatus,arenam & campum non refugiã.Hęc tibi cùm ſcri pſiſſem,uenerunt ad me Petrus Gratianus Lalous noſter,& Touſſanus Hocedius,Ni colausq; Votonius nunc mei,breui quoq;,ut ſpero,tui.Mire enim te etſi nunquam a ſe uiſum diligunt,ducti ijs rebus,quas illis ego de uirtute retuli tua,omnes iuſſerunt ſalu tem hic tibi nomine ſuo adſcribi.Lalous quidem,ut iampridẽ communis amicus,Ho cedius uerò, & Votonius, ut breui futuri.Nicolao Valdauræ conſanguineo meo S. quem tibi,quod et ſępe aliàs feci,quàm poſſum maxime commendo.Eſt enim mihi,ut ſcis,non minus charus,quàm frater.Daualum quoq; pro me ſaluta. Vale mi ſuauiſsi me Fortis.Louanij,Idibus Februarijs, M. D. XIX.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN LEGES CICERONIS PRÆLECTIO.

CRedo ego uos omnes mirari, quid ſit,quòd philoſophus ipſe coram tot iureconſultis leges Ciceronis enarrem.Et enim hanc prouinciam,ut quamuis etiam aliam,in qua de legibus diſſeritur,nõ philoſophi,ſed iureconſulti eſſe nul lus ferè non exiſtimat,longeq; aliud eſſe philoſophum,& peritum legum atq; iuris. Pauca tamen uerba me facien tem attentis & auribus et animis ſi audieritis, intelligetis, ut ſpero,quid hac in re philoſophum deceat.An eius ſit le ges enarrare,an eius,de legibus diſputare,an ne liceat qui dem ipſi, quod multi putant,leges uel nominare. In quo loco à diuiſione mihi eſt incipiẽdum.Principio quidem iura legésue,alia eſſe naturalia, alia diuina,quædam gentilia ciuilia q;,militaria etiam nõnulla neutiquam ignoratis.Ius naturale finitur ab Ariſtotele libro de Rep.primo,quod habet eãdem uim ubiq;,illudq; eſt,quod habẽt omnes ſcriptũ in cordibus ſuis,eduxeruntq; ſecũ ex matris utero.Idem enim immutabile prorſus habent omnes nationes,ſentiũt de illo uno eodemq; modo: nec eſt quiſquam gentis ullius qui huic iuri ſua ſponte non aſſentiatur.nec mirũ, quo niam eadem eſt inuariabilisq; in omnibus hominibus natura,qua ſola dictãte in corde ſuo unuſquiſq; leges uarietatẽ non admittentes deſcripſit.neq; uerò quia ſic uni homi ni uidetur,nec quia ſic uni ſenatui,uni reip.nec quia ſic regno,non deniq; quia ſic orbi, ſunt leges illæ ratę atq; acceptæ: ſed quia ſic nobiſcum ortę,nobiſcũ adoleuerunt, non ſeneſcentes.Ingeſsit enim ipſa natura,cuius ſunt ſubtiliſsimę et imperſcrutabiles uires, unicuiq; primum naſcenti,deorũ ueneratiõẽ & cultum,ingeſsit congreſſus,ac humanæ communicationis appetitum, quem ne ſolitudinũ quidem amantiſsimus, nec ipſe μισάνθρωπος Timon queat à ſe penitus reijcere,ingeſsit etiam delictorũ nonnullã erube ſcentiã,& male actæ uitæ conſcientiã,furias,ut poetæ dixerunt,exagitantẽ,quę impios & conſceleratos homines uexant atq; perterrẽt.Indidit & ſuperiorũ,aut prudentiũ,aut ſenum,

ſenum,aut principum reuerentiã,quam à ſe quiſquam niſi cum homine deponere non poſsit.Subticebo nũc de uiri & fœminæ coniunctione,de ſuſceptæ prolis educatione, & id genus cæteris,quæ omnia pertinent ad ius naturale.Hęc igitur quum ita ſint,nullum opinor ueſtrũ dubitare,quin leges diuinę,gentiles,ciuiles,ac militares ab ipſa lege naturæ profectæ ſint.Quanq́ mihi nullum uidetur eſſe ius naturale,quod non ſit idem etiam gẽtium.Ius enim omne atq́ æquitas inter ſolos homines eſt.Nam in ipſis belluis uerius umbram & tanquam ueſtigium quoddam, ut reliquarum uirtutum, ita & iuris quoq́ eſſe dixerimus,quàm ius ipſum.Verùm ſicut dicere incœperã, ex illo ingenito dei cultu uniuerſali,particulares dei deorumq́ religiones ſunt ſubortæ.Nam etſi unuſquiſq́ duce natura & eſſe deum aliquem,& exhibendam illi reuerentiã et pietatem ſciat,neſcit tamẽ utrum is deus ſit homo aliquis,an animal aliud,herbáue ſit,uel lapis. an res quæpiam, quę uel non ſentiat prorſus, uel non ſentiatur,neſcit etiam qualem opus eſt in eum ipſum deũ ſeruare pietatẽ,quales obſeruantias, quales ritus, cæremonias q́. In ciuitate quoq́ conſtituẽda, quanquam à natura illud accepit habendam eſſe ciuium rationem,colendam iuſticiam inter eos & pacem,ignorat tamem,quib⁹ præceptis qua ratione,ac arte id quàm facillime aſſequetur,nec abſurdũ eſt certo fine incerta eſſe media.Ideo nanq́ uidemus de lege naturæ, utpote uenerãdo deo,tuendaq́ hominũ ſocietate,neminem aut conſulere aut eligere,ſed de mediis aptioribus atq́ facilioribus,quibus illuc perueniatur.de fine enim,ut Ariſtoteles inquit,rebusq́ certis nulla eſt neque electio,neq́ deliberatio,neq́ conſilium.Iam hoc naturali iure, nam legem & ius nunc conuerto, propoſito tanquam ſigno ſagittariorum,quiſquis expeditiſsimam ad illud collineandum ſemitam,normam,rationemq́ inueniet,is nimirum uocabitur meritò legiſlator,is audiendus eſt,huic parendum, huic attribuendum negocium de hac re hominum generi utiliſsima diſſerendi.Nam quid maioris fructus atq́ utilitatis, quàm hominem ad finem in quem natus eſt ducere? quem finem ſi prius quid ſit uiderimus, perſcrutabimur tum facilè,ad quem pertinet ipſius cognitio atq́ ſcientia,ex quo efficitur,ut arbitror, clarum quis maxime hominum leges populis,ciuitatibus, & gentibus dabit. Omnes qui philoſophiam tractauerunt,aut quorum ſupra uulgare iſtud nonnihil altius ingenium fuit,diſſeruerunt q́ de ipſa mortalium in hac uita beatitudine,in cęteris mire diſsidentes, in illam unam ſententiam conuenerũt, unumquenq́ hominum ad uirtutem felicitatem q́,quantã mortalis noſtra exiguitas capit,ſóla natura duce poſſe peruenire, quippe quum uiuere ſecundum naturam hominis bonum ultimum,abſolutum,& perfectũ illud dicerent quod τέλος appellatur,eſſet q́ eadem hæc indifferẽs in cunctis,in re aperta nequibant tergiuerſari, quo minus profiterẽtur genus humanũ neminem complecti ad beatitudinem ineptũ,illum nanq́ creaſſet deus fruſtra,uideretur q́ ipſi permagnã iniuriam feciſſe.Tum quòd nihil alicuius ſpeciei uni ſingulari poteſt conuenire,quod alijs congruere nequeat. Quapropter ea,quæ fortunæ temeritati uel improborum hominum ueſanæ ſubiacent poteſtati, nihil ad ipſius beatitatis rationem & ſummam faſsi ſunt attinere, decorare plerique ſunt opinati.Nam quũ hęc ipſa extra noſtram uoluntatem poſita eſſent,aliorũ potentiæ ſubdita,fieri poſſet,uti nos beatos reddere aliquando in manu noſtra nõ foret,quod nõ ſecus natura nõ ſuſtinet quàm quod aliquem creet, cui poteſtatẽ adimat bene uiuẽdi.Hoc ex principio optimo certe & ueriſsimo ueſtigando complures ſunt falſi,quum uiam quærunt uiuendi iuxta naturam,& dum hæc his alia uidetur & ab alijs petenda,quàm illis. Alius eſt etiam illorum uiuendi modus,alia ratio quàm horũ. Epicurus enim in beſtijs ipſis uim naturæ requirens,quas uidet nil niſi uoluptatẽ curare,uoluptatem ſibi præfigit ſtatum uitæ felicem. Fuit prius eiuſdem ſententiæ Ariſtippus Cyrenaicus,qui ab indole illa & moribus Socraticis degenerauit, quam Eudoxus Gnidius plurimum confirmauit,quòd homo eſſet frugi,minimeq́ uoluptuoſus.Hieronymus Rhodius,quòd uideret moleſtiſsimum omnibus eſſe dolorem, indolentiam felicitatem eſſe putauit hominis: complexus eſt utrunq́ Lucretius Carus poeta Epicuræus his uerbis:

O miſeras hominum mentes,ô pectora cæca,
Qualibus in tenebris uitæ,quantiſq́ periclis

Degitur hoc æui, quodcunq; eſt: nónne uidetis
Nil aliud ſibi naturam latrare: niſi utq;
Corpore ſeiunctus dolor abſit, mente fruatur
Iucundo ſenſu, cura ſemota metuq;:

Calipho uerò Polæmon & Diodorus noluerunt in beluis naturam inquirere, ſed in hominibus opinantes nõ eodem modo illam ſeſe in utriſq; habere, ad hoc quod in beluis fortè degeneraret. Ita quum perſpicerẽt hominis naturam integram, bene affectam, minimeq; prauis rebus & opinionibus infectã atq; corruptam, ad uirtutẽ eſſe multo propenſiſsimam, à uitio uerò non minus rectam atq; ſynceram naturam abhorrere, quàm à peſte aliqua animorum omnium atq; mentiũ. Natura enim nos, ut eſt præclare à Marco Fabio ſcriptum, ad mentem optimam genuit, adeóque diſcere meliora uolentibus promptum eſt, ut uere intuenti mirum ſit illud magis, malos eſſe tam multos. Nam ut aqua piſcibus, ut ſicca terrenis, circunfuſus nobis ſpiritus uolucribus conuenit, ita certe facilius eſſe oportebat, ſecundum naturam, quàm contra eam uiuere. Quocirca uirtutem ipſam neceſſariam in primis humanæ perfectioni, illiq; in bonis ultimum eſſe uoluerunt, addentes autem partim doloris uacuitatem, partim uoluptatem. Zeno uerò, Zenonisq; inuentorum æmuli, qui ſunt de ſcholæ nomine, Stoici uocati, nudam ipſam uirtutem & honeſtatem nullis aliis comitatam rebus, ſe ſola contentam, beatitudinem eſſe cenſuerunt. Opes uerò & quæ dicuntur corporis bona, ſi detur optio, eſſe eligenda, ac ſi adueniant recipienda, minime appetenda ſi ab ſint. At Ariſtoteles longius acutiusq; cæteris omnibus naturã introſpiciens, cùm eam uideret in brutis utpote ad ſenſum uentremq; uiuentibus, quibus ut nulla eſt mens, ita nec mentis ſancti honeſtiq; ulla cura, non eſſe inquirendam, nec in hominibus puram, expreſſam, atq; natiuam poſſe inueniri. Simul quòd mutantur paſsim hominum ſententiæ, proinde ut cuiq; uaria die uariũ uidetur, ſimul quòd eſt propter immiſta ſcelera nefandasq; uulgi opiniones, ipſa natura in hominibus deprauata, & ad multos errores detorta, repetenda altius, ubi omni peccato labeq; uacaret integra, ſyncera, clara, munda, genuina perſiſteret, intellexit. Ideoq; quod præcipuum in diis eſſet, quaq; re ducerent maxime uitam illam ſuam beatam, id in hominibus finem quem inquirimus, affirmauit eſſe. Parenteis uerò, patriã incolumem, amicos, genus, cognatos, diuitias, ornare quidẽ felicitatẽ uoluit, quæ qui uti ſcit (ut inquit Terẽtius) ei bona ſunt, ei qui nõ recte utitur, mala. Ariſtonis uerò Pyrrhonis, & Herilli, qui ſelectum in rebus nullum ponebant, iampridẽ exploſa ſententia eſt. Videtis, naturalis hominum finis ſpeculationem et ſcientiã, cùm ſit de natura cognitio, philoſophicas eſſe partes: eiuſdem igitur erit de aiis, quæ ad finem attinent præcipere. Is enim demum inuenit, qui ueſtigat, atque inquirit, & is etiam tanquam optimus ciuis huius uniuerſæ ciuitatis, quæ totum genus humanũ capit, inuenta ſua publicos in uſus in medium reponit. Quam obrem cùm ſint omnes leges ad bene beateq; uiuendũ inuentæ, & latæ, bene beateq; uiuere philoſophus doceat, quidni etiam leges ipſas, quaſi quædam media et expeditas ad finem humanum uias ipſe ferat? Quo modo enim ad finem is legiſlator ducet, cui eſt & uirtus & uirtutis finis, quæ felicitas dicitur, incognita? Accommodabit profectò fini tum cõuenientiora, tum commodiora, cui eſt totus ipſe finis intus, ut ait ille, & in cute notus, atq; exploratus. Ad hæc bonæ legis qualitates, totamq; rationem tres philoſophiæ partes ſibi diuidunt inueſtigãdas. Perquirit ſiquidem naturalium cognitor rerum, ſitne lex ſecundum naturam, an loco, temporiq;, an etiam uniuerſis, quib⁹ fertur, ſatis cõgruat, cõmodaq; ſit: an uni ſolum parti bona, reliquis uerò iniqua ſit: an obtineri poſsit, quod iubet, quod uetat, quàm utilis, quàm neceſſaria, quàm rebus præſentibus, quàm futuris apta atq; conueniens. Ad hæc, nemo perueſtigabit, niſi qui hominum, qui temporum, qui locorum ingenia naturasq; ſit contemplatus. Diſſeret moralis, an iuſta ſit, & honeſta: uirtutibus quàm conſentiens, quàm à uitiis diſsidens? At uerò, ſitne in ea aliqua cauillationibus, controuerſiis, litibus, id eſt peſti ſalutis quietisq; ciuitatis, ex ipſis uerbis materia & occaſio perſcrutatur dialectica, quã qui ab hoc quieto iuris diſputandi genere putant abhorrere, audiant quid de Seruio Sulpitio peritiſsimo ætatum omnium iuriſconſulto dicat Cicero in libro quẽ de claris

Oratoribus

Oratoribus ad Brutum ſcripſit: Sic enim inquam Brute exiſtimo, iuris ciuilis magnum uſum & apud Scæuolam, & apud multos fuiſſe: artem in hoc uno. quod nunquam eſſe ciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea uidiſſet artem, quæ doceret rem uniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam, qua uera & falſa iudicarentur, & quæ quibus propoſitis eſſent, quæq; non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quaſi lucem, ad ea quæ confuſe ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte inquam intelligis. Hæc Cicero. Quæ ideo induxi, ut qui rationalem philoſophiã, quam appellãt logicen, à legum notitia credunt eſſe alienam, ei quàm utiliſsimam, & cum primis neceſſariam eſſe cognoſcant. Tu es igitur uitæ philoſophia dux, tu uirtutum indagatrix, expultrixq; uitiorum. Quid enim nõ modò nos, ſed omnino uita hominum ſine te eſſe potuiſſet? Tu urbes peperiſti, tu diſsipatos homines in ſocietatem uitę conuocaſti, tu eos inter ſe domiciliis primo, deinde coniugiis, tu literarum & uocum cõmunione iunxiſti, tu inuentrix legum, tu magiſtra morum & diſciplinæ fuiſti. Audebo igitur iure meo de legibus philoſophus ipſe diſſerere, cùm etiam Cicero non tanquam iuris peritus, ſed tanquam philoſophus libros hos de legibus ediderit. Platonem philoſophũ in illis duodecim libris æmulatus, ut in libris de Republica fecit, & ſæpius alibi. Quanquam hoc intereſt, ut Macrobius docet, inter huius atq; illius libros: quòd Plato rempublicam ordinauit, Cicero retulit. Ille qualis eſſe deberet, hic qualis eſſet à maioribus inſtituta, diſſeruit: tametſi Cicero ipſe perſona Q. fratris paulum ait allatum eſſe ſuis legibus noui. Ac re uera reſpublica illa Romana, quæ fuit uſq; ad ciuiles diſſenſiones, aut erat optima, aut ad optimam quàm proximè accedebat, paucisq; commutatis ſpecimen fuiſſet optimæ. Verùm ut ad philoſophos redeam, priſcas urbes atq; reſpublicas qui inſtituebãt, & philoſophi erãt, & habebantur. Philoſophus certe Mercurius Triſmegiſtus, Ægyptiarũ legum lator. Quintus ille Mercurius, qui Argum interemit, ob eamq; cauſam Ægypto præfuit, atq; Ægyptiis leges & literas tradidit: quẽ Ægyptij, ut Cicero tertio de Natura deorum libro ſcribit, Theut appellãt, eodemq; nomine anni primus menſis apud eos uocatur. Philoſophus etiam Lycurgus Lacedæmoniarũ. Philoſophi Draco, & Solon Athenienſis, Locrenſium Seleucus, Tyriarũ Charondas, Gnidiarum Eudoxus, ex Pythagorica diſciplina. Qui etiã Pythagoras pleriſq; magnæ Græciæ ciuitatibus leges dedit, Syracuſanarum expulſo Dionyſio. Plato, quem à Thebanis & Arcadibus, ut ſuis ciuitatibus leges ferret, oratum tradũt. Ordinauit ſuos Stagyritas Ariſtoteles, ut Pyræos ſcribunt Meledinum. Venio nunc ad Ciceronẽ, cuius eſt in hoc opere tripartita diſputatio. Primum docet quid ſit ius ingenitum unicuiq;, quod naturale dicitur: deinde quæ ſit deorum immortalium religio. Poſtremò qualia imperia, & magiſtratus eſſe conueniat in felici republica, & optima ciuitate. Princeps enim eſt ius naturæ. Secundum eſt ius diuinum, è quibus tanquam è fontibus ius gentium atq; ciuile oritur, quorum utilitatem breuibus explicabo. Multi fuerunt philoſophi, qui reiecta rei familiaris, & publicæ cura, adeò rerum ſpeculationi, contemplationiq; ſeſe dediderunt, ut ſecedentes in ſolitudinem ab hominum congreſſu ſemoti, noctes inſomnes ducentes, dies totos ſine nutrimento, oblíti ſui, quaſi meri ſpiritus in corpore corpori non commixti, uelut hic exiſtentes, aliam uitam uiuẽtes, indefeſſo ſtudio rerum naturas inueſtigare conati ſunt. Ne illa præſtantiſsima quidem res eſt meo iudicio, & hac noſtra immortali anima digna, ſed non tam aliis quàm ſibiipſi utilis. Socratem uerò tanti faciunt omnes, quòd philoſophiam in cœlis ac elementis uerſantem ad communem hominum uitam adduxerit. Vidit enim acutus hic uir, & (ut dixit Apollo) ſapientiſsimus, ſe non ſibi ſoli natum eſſe, quod ad Architam ſcripſit poſtea diſcipulus Plato, ſed ortus ſui partem patriam, partem amicos, partem totum genus hominum uendicare, cõſuluit ſibi ſuoq; diuino ingenio in rerũ inquiſitione, cõſuluit humano generi, de quo eſt perbene meritus, præceptis bene beateq; uiuendi tradendis. hac re nullã habeo utiliorem, nullam commodiorem, maioriſq; fructus, nullam in qua magis quiſquã homines cunctos poſsit demereri. Qui enim Parrhiſiis Louanium eunti certam & expeditiſsimam

indicat uiam, nónne is in uiatorem maximum beneficium confert? Nónne is, quasi de suo lumine lumen accendit? qui uelut aperit uiatori iter, quo facillimè finem pertingat ad quem tendit? At quid de illo nos existimare par est, qui non iter ad unam urbem, nõ iter ad unam rempublicam ostendit, sed uiam regiam, ad ipsum finem totius humanæ uitæ, ad id quo uoluit hominẽ Deus optimus maximus creari? Quare quum ex his tribus Ciceronis libris, primus insitam unicuiq; æqui honesti uim & rationem doceat, ex qua nascuntur omnia iura. Secundus cultum deorũ, in quo mutatis nominibus Iupiter, Iuno, & similibus, in Christum, Mariã uirginẽ, & id genus nostrę religionis, à Christianissimo uiro dicta uidebũtur. Tertius leges magistratuũ, militum, & ciuiũ omniũ doceat, nullos libros gentilium duntaxat digniores censeo, qui legantur, qui relegãtur, qui in manibus semper habeãtur, Ciceronis sex de Republica. Libros tres Officiorum, & consolationẽ de morte filiæ, C. Plinius in præfatione historiæ mundi, uersandos noctu & interdiu esse admonet, ediscendos etiam, non modò in manibus quotidie habendos. Loquar de libris Officiorum, qui soli extãt, quos qui uidit, & aliter sentit, sceleratissimus, & cùm alijs omnibus, tum etiam sibi pernicioſissimus mihi uidetur. Ego uerò nõ inficias eo plura in libris Officiorum esse (utpote maioribus) scripta, quàm in his libris de Legibus, ea tamen quæ in his sunt, nihilo haud dubie dictis illorum cedunt: sunt utraq; sanctissima præcepta, est utrobiq; toti uitæ perquã salutaris doctrina, fatebor quæ mihi sæpenumero contigerint. Nam cùm summo studio uolumina Ciceronis omnia lectitarem, inspiceremq; in his tribus libris de Legibus & illis tribus Officiorũ, ea quæ in intimis monumentis nostræ religionis sancti illi patres nobis suis posteris tradiderunt, ea quę locutus est paracletus per prophetas, ea deniq;, quę noster IESVS & fecit & docuit, addubitabã essent'ne monumenta è Ciceroniana officina, an à uiro quopiam Christiano scripta, & Ciceronis nomini suppositа, ut quatuor illi libri Rhetoricorũ qui sunt ad C. Herennium inscripti, ab hac hæsitatione, formula dicendi & ipsum totum orationis filum planè Ciceronianum, citatiq; loci ex ipsis operibus quàm plurimi à uiris nostra religione antiquioribus, me retraxerunt & liberarũt. Atq; in hanc ipse opinionem adductus sum, ut credam nullam humanam sapientiã uiribus suis absq; peculiari Dei beneficio & munere ea quæ in his legum atq; officiorum libris scribuntur, consequi potuisse. Iam uerò illam partẽ uideo meæ præfationi ueterum interpretum instituto deesse, qua de authore ipso nonnulla dicũtur, quam addã equidem ex more magis quàm necessitate. Quæ nanq; mea uel cuiusquam oratione, potest lux claritasq; nomini Ciceronis afferri? An fortè Cicero unus quiuis est è uulgo ignobilis, obscurus, quẽ illustrare magis sermones hominum & fama possit? Quis uirum illum uel in extrema Scythia ultimaq; & barbarie & solitudine ignorat? Quis nescit qualis fuerit, quantusq;? de quo uelut uenturo sunt illi non ueri minus quàm elegantes Silij Italici uersus:

Ille super Gangen, super exauditus & Indos
Implebit terras uoce, & furialia bella
Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquij cuiquam sperare nepotum.

Verùm quoniam iniuria magnis uiris fieri uidetur, nisi unusquisq; & ad illorum decorandam uirtutem, & ad excitandos posteros quo possit cunq; modo, eorũ præclara referat gesta: dicam & ipse de Cicerone paucula quædam ex multis, sed ea quæ non sint uulgatis scriptis omnibus cognita atq; protrita, idq; paulo quàm hactenus sum usus lætiore stylo. Æquũ est enim ut stylus noster alacer ac penè exultãs de parente suo loquatur. Hic est profectò Marcus ille Tullius Arpini III. Nonas Ianuarias natus, Q. Seruilio Cepione, M. Attilio Sarrano Cos. qui ortus, nõ ex progenie regum Volscorum, ut noster Silius dicit poëticè magis quàm historicè, sed Arpinati, obscuro tenuiq; genere, magna ui uirtuteq; animi, Portium Catonẽ & Æmylium Scaurum simili fortuna natos æmulandos sibi proposuit. Nactusq; ingenium tale, quale Plato fingit liberalium omnium artium capacissimum, ad nullum literarum genus ineptum, poëſi, philosophiæ, dicendiq; arti, qui erat tunc in urbe ad summos honores gradus, totum sese tradidit, in quibus quantum ingenium illud profecerit, argumento erit, quòd duobus Aristoteli

& Pla-

& Platoni par additur Cicero. qui niſi de philoſophia ſcripſiſſet, neſcio an ea tota ſolis adhuc græcis literis contineretur. Quòd cum Demoſthene de gloria dicendi ita certat, ut illi ſi palmam non eripit, certe nec concedat. Maximos authores habeo, qui Ciceronem à prouidentia gentium aiant, ut in eo totas uirtutes ſuas experiretur eloquentia. Nam in Poëtica arte miror eſſe quoſdam, qui illum parum ualuiſſe dicant, moti fortè, ut credo, uerſiculo illo, Cedant arma togæ, quẽ luuenalis non ita ridet, ut ipſius reliqua omnia poëmata ridicula dicat. quî enim id poſſet? Vtinam extarent multa eius carmine cõſcripta, de quibus ipſe cùm in epiſtolis aliis q; uariis in locis, tum etiã in primis huius noſtri De legibus libri uerbis meminit, poſſemus certius iudiciũ facere. Sed ſi leonẽ, ut aiunt, ex unguibus licet æſtimare, ex fragmento certe Arati, quod ab eo uerſum extat, ex aliis pleriſq; ipſius uerſibus, quos in Tuſculanis quæſt. inq; libris De diuinatione adducit, manifeſtò liquet Ennium, Lucilium, Lucretium, cæteros q; ſuperiores poëtas, minores quoq; uniuerſos præter unum Vergilium, & elegantia ab ipſo ſuperatos, & carminis ſuauitate. Verùm conuerſa ad reip. curam ingens illa Tulliana lux, ſuas tenebras illuſtrauit. Defendit annos treis & uiginti natus Roſcium Amerinum parricidij reum, auſus inter initia ſuæ adoleſcentiæ libertate tyrocinij ſui Syllanam potentiam prouocare, profeſſus q; ipſe Cicero maxima familiarium frequentia, diſſuadentium ne nomen illud Ciceronis, quamuis antiquum familiæ retineret, effecturum ſe non minus id ſplendidum & celebre, quàm Scaurorum eſſet ac Catulorum, omni labore, ſumma diligẽtia, ambitione etiam non ignaua & ſegni, qualis nobilium erat fretorũ uirtute generis, ſed ſolertia atq; induſtria comitata ad ampliſsimos contendit honores, ad quos tanta ui penetrauit, ſeu irrupit potius, ut illius uirtus certaſſe cum ipſa fortuna uideatur. Factus eſt ædilis uir tenuis, renitentibus magna contentione profuſis largitionibus, & manifeſtis corruptionibus ſuffragiorũ, C. Verre per id tempus à Cicerone repetundarum poſtulato, homine opulento. Q. & M. Metellis fratribus, quorum hic erat deſignatus prætor, ille deſignatus conſul, ſimul cum Q. Hortenſio collega patrono Verris, clariſsimis in republica uiris. Irrupit ad conſulatum filius equitis Ro. homo nouus, inuidioſus toti nobilitati, cõpetitoribus P. Sulpitio Galba, L. Sergio Catilina patricijs. C. Antonio Oratoris. F. L. Caſsio Longino, ex Senatorijs & honoratis familijs, Q. Cornificio, C. Licinio Sacerdote, uiris gratioſis, refragantibus acerrimè ac potentiſsimè C. Cæſare & M. Craſſo cum totis ſuis factionibus. Ipſe etiam Cicero quo minorem petitioni poſſet operam dare, domeſtico ictus eſt luctu, morte patris quem in ipſa petitione amiſit: & his tamen circunſeptus difficultatibus, atq; impedimentis nõ conſul modo, ſed prior quoq; conſul declaratus eſt. uſq; adeò erat cognita, atq; percepta innocentia, ſanctitas, & fides illius. Neq; enim illo anno, ut multis antea, traditus eſt ei conſulatus tanquam profuſiſsimo ſuffragiorum emptori, aut potentiſsimo, aut maximè gratioſo, aut ei qui callidiſsimè ambiuerat, ſed in illis procellis & tempeſtate reipublicæ electus eſt ipſe, non uir nobiliſsimus aut ditiſsimus, cæterùm prudentiſsimus, & optimus gubernator, cui clauus cõmendaretur, in cuius fidem tota reſpub. cõfugeret, ut non magis conſulatus Ciceroni uideatur datus, quàm Cicero cõſulatui. Quo in magiſtratu conſilijs & ſagacitate ſua detecta, & mox extincta coniuratione Catilinæ, tantam eſt laudem gloriam q; conſecutus, ut primus ipſe in libera ciuitate, à libero ſenatu Pater patriæ ſit conſalutatus. Primo ipſi togato ſupplicatio decreta. Nec defuerint in ſenatu, qui ſua ſententia cenſuerint inſigniendum illum coronis ciuica & obſidionali. Cn. quoq; Pompeius ex Syria decedẽs gratias illi egerit, quòd beneficio ipſius patriam eſſet uiſurus. In eodem conſulatu mentionem legis Agrariæ à Seruilio Rullo tribuno plebis pertumultuoſe excitatam, nunquam ſine maximis agitatam motibus, iam inde à uiceſimo anno poſt expulſos Reges, ſolis ſuis orationibus compeſcuit ſedauitq;, ipſis etiã tribubus legem abrogantibus, ad quas illius legis emolumentum ſpectabat. Profectus deinde in Aſiam admirabili æquitate & cõtinentia prouinciæ præfuit, nec infelicius bellum adminiſtrauit, quàm togam. Non fuiſſe illum ad bellum natum, id eſt, aptiorẽ fuiſſe quieti pacis, quàm ſtrepitui militari & bellico fateor, timidum ignauumq; fuiſſe nego: meruit enim ſub imperatore L. Sylla bello ſociali. In prouincia ſua pugnauit non cum quolibet hoſte, ſed cum Parthis,

euaſit uictor, oppreſsit plerũq; celeritate & aliis imperatoriis artibus hoſtes: oppida & caſtella complura obſedit, ui cœpit, Eleuchencilicos & Tebaranos, feras atq; indomitas gentes bello fatigatas prius domuit. Qui uerò timidum ipſum leuemq; appellant, ij rationes temporum uitæq; Ciceronis non conſiderant, & maligni rerum omnium interpretes, Ciceronis prudentiam ſcientiamq; utendi foro, & ſeſe tempori accõmodandi leuitatem uocant: rigidam illam Catonis grauitatem, inflexibilem in propoſito perſeuerantiã, uocaturi cæcam & obſtinatam pertinaciam. At uerò eas ob res à Cicerone in prouincia geſtas, ſupplicatione in urbe illius nomine atq; honore facta, imperatorq; appellatus triumphi petitionem iniquitate temporum omiſit. Rediens enim ex Aſia urbem ciuili diſcordia laborantem offendit, plenamq; tumultus accingentium ſeſe utriſq; ex partibus ad bellum, in qua diſſenſione tam prudenter ſe geſsit, ut Pompeianus Cæſaris gratiam non amiſerit. Hinc quum reſpublica unius imperiis, uoluntatiq; parêret, ad ſtudia illa adoleſcentiæ tamdiu intermiſſa regreſſus, ea conſcripſit, quæ uitam hominum omni uirtutis numero inſtruere ornareq; poſſunt. Atq; ea quidem plura quàm tota uita ſummo in ocio alij fecerunt, recepta poſtea republica tantum authoritate atq; induſtria ualuit, ut M. Antonium conſulem, atq; ex Cæſaris amicitia potentem, dominatus molitorẽ, ſententiis ſuis ex urbe eijcere, hoſtem & proſcriptum facere, armare contra ipſum duos conſulares exercitus, & cum his ueteranas Cæſaris legiones potuerit. Hic eſt curſus uitæ illius ſapientiſsimi, & diuini uiri. Quum ſenex ipſe ſuis omnibus amicis, quibus cum familiariter ſuauiq; in conſuetudine ſemper uixerat, uiris ſanctiſsimis atq; optimis orbatus, Pompeio Magno, M. Catone, Seruio Sulpitio, M. Marcello, Q. Hortenſio, P. Seruilio, L. Catulo, P. Lentulo, L. Affranio, M. Bibulo, L. Domitio, Appio Claudio, P. Scipione, priuaretur potius morte, quàm uiueret, nefariis Antonij gladiis, quibus multi ſunt alij abſumpti optimi ciues, apud Formianũ ſuum extinctus eſt, poſtrema illa emiſſa uoce, Moriar in patria ſæpe ſeruata. Fuit hoc, ut ipſe idem Cicero de L. Craſsi interitu ſcribit, luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus, ſed ij tamen Rempublicam caſus ſequuti ſunt, ut non illi uita erepta, ſed donata mors eſſe uideatur, non uidit uictos interemptosq; ſuos Brutos, non C. Caſsium, non Sex. Pompeium, non rempublicam illam ſeruientem, cuius adeò fuit libertatis quietisq; amator, ut exulare maluerit, quàm in ipſa ferro decertare. Quumq; poſt Cæſaris mortem, imperium, dictaturam, monarchiamq; eſſet ipſi facilè occupare, noluit maior eſſe, quàm ante Cæſarem fuerat. Nihilq; magis laborauit, quàm ut ſuo in antiquo libertatis ueſtigio patria perduraret: propter id enim acerbiſsimas cum furioſis hominibus acceperat inimicitias, cum Catilina primum, deinde cum Clodio, poſtremò cum Antonio, quas inimicitias magno animo & conſtantiſsimè perſecutus eſt. Priuatas enim ſimultates ipſe interdum ponendas putauit, publicas nunquam. Ita enim ſe geſsit cum Antonio, ut potuerit illi ſeruire reſpublica, non potuerit Cicero. Potuerit quidem ipſe in mortem cogi, in preces non potuerit. Hæc agentem molientemq; uirum illum natum ad reipublicæ ſalutem, ut ipſa morbis & peſtibus Antonij liberaretur, elapſa de manibus eius diu defenſa & adminiſtrata republica, climatericus annus tertius & ſexageſimus abſtulit.

Cuius memoriam poſteri excipientes anni ſemper ampliorem illuſtrioremq;
ſequentibus tradiderunt, & tradent, nec illam alia delebit dies,
quàm quæ finem quoq; toti humano ge-
neri dabit.

FINIS.

Io. Lo-

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI PRAELECTIO IN CONVIVIA FR. PHILELPHI.

NESCII non eſtis, optimi uiri, quàm ſit unumquenq; ſibiipſi ſatisfacere facilè, omnibus uerò difficillimũ. Primùm cùm ſeſe natura diligit quiſq; : unde apud ſe quæq; agat aut dicat, habet probata : ſunt enim amanti perbella quæcunq; ab amante fiant. Deinde quòd hominum & mores diuerſi ſint, & ingenia nunquam ferè idem ſentientia : ob quam rem, nec eadem cunctis ſimul probantur. hi nanq; pulcherrimum bello præſtare putãt, quod alijs quàm ſceleratiſsimum uidetur, & hominum perditorum : qui literis antecellere diuinum quiddam eſſe iudicant. Alij præter uoluptatẽ, ſummi boni nihil habẽt: ut Epicurei, quam Socrates, Stoici omnes, ac Plato, eximiam corporũ omnium & mentiũ aſſerunt peſtem eſſe. philoſophorũ opinationes tam uariæ ac inter ſeſe pugnantes ſunt exortę, quòd alijs demonſtratio non perſuadeat, & è diuerſo. Eſt enim (inquit in Phædro Socrates) contentioſis incredibilis demonſtratio. Ad quid tam multa de humano ſenſu? Nempe ut intelligatis priore interpretatione, cùm non arbitrarer mercedẽ quam pollicebantur auditores, meo labori, ac arti illi quã profitebar, reſpondere : duxiſſe me ſatius lectionis filum rumpere, quàm exiguitate mercedis perterritum, nihil quod illis placeret, nihil quod illis foret oblectamento in medium afferre: quapropter multis forſitan non ſatisfeci : mihi ipſe ſatisfeci, cordatis quidem uiris, ut ſpero. quis enim non uidet præſtare nequaquam interpretari, quàm quæ dicat profeſſor, nulla ſpe fretus, ea proferat longè frigidiſſima? neminem ſtudeat mouere, ne ſeipſum quidem, quod in primis neceſſe eſt: ubi uobis, uiri optimi, alterius lectionis & huius cauſas expoſui, antequam de materia conuiuiorum Philelphi diſſerere incipio : patefaciam uobis quem uoluerit cum primis ipſe æmulari, & quonam modo. quod ut facilius multo peragam, utar tantiſper ueſtra beniuolentia: quæ efficiet, ut mihi animos detis attentiores. Aulus Gellius per ſeipſum probatiſsimus, cùm uellet tum ſuæ memoriæ conſulere, tum oblectari, tum uel filijs (ut ipſe ait) & alijs quantum poſſet prodeſſe, omnium ſcientiarum primitias quaſdam & quaſi libamenta cõtulit in opus unum : nonnunquam ex intimis diſciplinis enodauit quæſtiones, cuius ſtylum & penè uerba noſtris temporibus Petrus Crinitus uir planè doctus, eſt ſecutus: cui libro titulũ fecit de Honeſta diſciplina. Angelus itidem Politianus: nam & ob hoc Miſcellaneum codicem appellauit. Gellium non multo pòſt, Aurelius Macrobius æmulatus, optimæ cuiuſq; diſciplinæ quæſtiones expoſuit, quas cùm percapere confutauero, quodam modo ut Gellius diſtinguere noluiſſet, Saturnalium cõuiuiorum libris ſeptem diſtinxit, ubi ea feſta inter amicos quoſdam finxit eſſe celebrata : tractatam quoq; materiã inter epulas eum authorem (arbitror) Philelphum in primis imitatum, ut uariam ſuam eruditionem indicaret poſteritati. Platonis uerò ſympoſium, id eſt, cõuiuiũ, quod uti Marſilius Ficinus narrat, Laurẽtius Medices Leonis x. pont. opt. max. ſub quo uiuimus, pacem inſtaurauit : ideo præteriui. quin totum uniforme eſt, & ſibi ſemper ſimile, totum in eadem re, utpotè amore uerſatur. Eiuſdem quoq; Platonis Timæus, etſi præludium habeat conuiuiorum, nihil tamen appoſitum menſæ narratur: non finguntur diſcumbentes : inducitur Timæus Platonis magiſter roganti Socrati de ſuperioris & inferioris mundi natura, deq; rerum omnium principio diſſerens: oſtendit multis uerbis Timæus rerum originem, quam Moſes in libro Geneſis breui ſermone depinxit: tranſtulit in eum librum Plato plurimum antiquorum philoſophiæ : tranſtulit multo plus Hebraicæ theologiæ, ac Ægyptiæ. O felix Plato, qui utriuſq; philoſophiæ tantam lectionẽ habuiſti. Redeo nunc ad Franciſcũ Philelphum, quem (ut dixi)

Macrobium in Saturnalibus æmulatum, exponã, quam in hoc libro materiam tractet. Apes animalia uatibus multum cantata, in diuersos hortos uolantes, ex uario florũ genere imitabilem hominibus (ut inquit Fabius Quintilianus) laborem conficiunt dulcissimum: planè ut norunt omnes eas, nobis imitandas (quo & nos dulcissimum opus efficiamus) boni authores complures proponunt: uolant (nec dubiũ) per plurimos hortos, qui plurimis ornati scientijs multos uariarum arborũ flores degustarunt: unde quæ faciunt opera, tanto sunt apum melle dulciora, quanto spiritalis dulcedo corporea præstat. Cùm uoluisset igitur (quem aggredimur) Philelphus mellifica uideri apis, delectatus lectionũ distinctione, librum hunc omni eloquentia ædidit: in eo sunt ex intima naturali philosophia ac morali expeditę quæstiones, astrologiæ multa cognitio. Quãta in eo (dij boni) antiquitatis notitia, quanta & inuentorũ & disciplinarum cõseruatos histo rias: unde opus hoc de quarundam ortu & incremento disciplinarum nõ ineptè plures inscribi putârunt. Hæc habui me de conuiuijs nostris dicere: facturus finem, ni occurret mihi dicendum quæ heri cum familiari quodã meo agebam, cùm schedulas quæ lectionem nostram indicabant, legisset: cœpit impendiò ridere: ego uerò quòd sic cachinaretur, stomachari, quæsiuiq; quid habuisset: ipse tum compresso paululum risu: Li omnes (inquit) qui has legunt schedulas, arbitrabuntur te aliquid uel in philosophia naturali, uel in astrologia profiteri, cùm solam grammaticã in eo libro interpreteris. Ad hæc uerba ego cœpi illum directius intueri, ad uultumq; illius gestire: Et putas (inquam) uir bone, naturalem totã philosophiam in Suisethicis quisquilijs, in perditissimis quibusdam cauillationibus de intensione ac remissione qualitatũ, de motu uniformi, de motu uniformiter difformi & difformiter difformi, & benè profectò res, ut tu difformiter difformis, consistere, non eo inficias rem esse à summis ingenijs proditam: sed indignam sanè in qua plurimum temporis consumatur, cùm ille aliam meliorem philosophiam esse assereret: subdidi meipsum eo deceptum opinari, quòd quæ in hoc opere complectuntur, eloquẽtia filóue oratorio sunt scripta. sed in hoc ualde aberrare. Quis enim Platonem summa eloquentia suam scripsisse philosophiam nescit: cuius sermonẽ Iupiter ipse uellet, si loqueretur humanum. quis & Aristotelem præstantissimũ oratorem fuisse ignorat: aureoq; orationis flumine (ut inquit Cicero) omnia opera composuisse: cui nõ dictus Theophrastus, quasi deorum eloquentia: cui nõ Xenophon, Atticę Musę: quid de Latinis: subtilissimè in naturali philosophia disputat Cicero in Academicis quæstionibus, immẽsam philosophiã moralẽ in Legibus, in Officijs, in Finibus bonorũ, in Tusculanis quæstionibus tractat: diuinam philosophiam, id est deorum religionẽ tres libri continent de Natura deorum dicti: accedunt duo de Diuinatione, & unus de Fato. De astrorum scientia Scipio minor differit in sexto de Republica: omnia tanta eloquentia, ut uerè Ciceroniana opera esse affirmes. Hoc uerò ultimũ tanta ui orationis, tanta maiestate dicendi, ut æquari credas orationem cum astris ipsis de quibus loquitur. Quanta Boëthius in omni disciplina scripsit: in quibus nulla barbaries, nullus est horror orationis, cuncta sermone polito ac dulci. Taceo barbatum Hieronymum, Ambrosium, & Aurelium Augustinum, qui diuinam philosophiam ingenti eloquentia ornare uoluerunt. Sed uideo prælectionem nostram longius iusto protendi, quare quid philosophus dicat, uideamus.

FINIS.

Io. Lo-

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI, IN QVARTVM RHETHORICORVM AD HERENNIVM Prælectio.

ELVAS, quas philoſophi uocarunt irrationabiles, concipere mente pleraque ut homines, nemo unquam ſani ſenſus dubitauit: ea uerò alijs nota facere, nullis uerbis queunt: ſignificare nonnullis ſignis in quibuſdam, ijſq; perpaucis, difficulter quidem ſatis uidemus. Hinc apud Græcos ſunt ἄφωνα, id eſt nõ uocalia dicta, quòd ſolis hominibus, utpote utentibus ratione, datum ſit loqui: cætera animantia ſunt expertia uoce. Magna profectò hominis præſtantia & perfectio, quòd quicquid uelit hominibus alijs expeditiſsimè poteſt uocibus patefacere. Hoc certe uocamus loqui. Hinc & Theologi ſpiritus illos Angelos appellatos, ſibi inuicem loqui concedunt: cùm unus alteri quid ſibi ſit in animo manifeſtat. Affectus igitur noſtros, & nos alijs cognitos reddere ſermone nitimur, & mouere illorum ſimiles deſideramus: incompta ac horrida ſanè uerborum congeries, non modò quod propoſuit nunquam efficiet, ſed in contrarium, audientes torquebit. Vir tamen hic noſter quem uolumus, qui apte ornateq; de ſingulis rebus diſſeret, tanquam in hortos, per manus ducens, hominũ mentes in omnes affectus inducet: animorum quorumlibet ac uoluntatum imperium habebit, & ſine repugnantia quaquam uerbis illius ac orationi parentes. Quòd Marcus Cicero Romæ ſenatum quouis uertebat dicendo, rex eſt à compluribus uocitatus, quaſi illius oratio omnia regeret imperioſè: penes Demoſthenem, ob eloquentiam, Athenienſium ac Philippi ſæpius bellum atq; pax fuit. Non optat magnus ille Græcorum ductator Agamemnon decem Achilles aut decem Aiaces, ſed Neſtores annoſiſsimos decem, qui tertiam hominum ætatem uiuebant. Ex cuius ore apud Homerum dulcior melle fluebat oratio, tanquã uiri homines maximo precio eloquentes, uiri ſemper ſunt habiti: apud Romanos in ſummos uiros quamplurimos euectos, eloquentia ſola fuiſſe traditum eſt memoriæ. Ad Titum Liuium lacteo eloquentiæ fonte manantem (inquit Hieronymus) ab ultimis Hiſpaniæ Galliarumq; finibus quoſdã ueniſſe nobiles legimus. Apud Hebræos magnus eſt Eſaiæ codex, quippe qui miram in ſe continet eloquentiam. Grande tuum eloquentiæ ſacramentum, quæ plurimũ ſemper ualuiſti, & uales. Quis enim tam rudis ac incultus, qui compoſiti ſermonis dulcedine non capiatur? qui uiros eloquentes non uereatur? qui non ultrò pareat orationi? cuius uis eadem præcipua eſt in hominum affectibus ſedatis concitandis, concitatis ſedandis, aut comprimendis. Complures, immò ferè omnes noſtræ tempeſtatis literatores, qui uolunt oratores uideri, uerborũ floſculos & tinnitum orationis duntaxat affectant, quos ego rhetoriſtas, & oratorum ſimiles, ſolitus ſum appellare, quando eſt ſermo in oratore, quem capiunt omnes, purus atq; uulgaris, ciuis Romanus, nõ ciuitate donatus. Apud Quintilianum de hac ipſa re diſputantem, anus illa Theophraſtum hoſpitem appellauit, quòd nimis Atticè loqueretur: ea uerò re noſter orator quàm maximè excellit, qua dignoſcit quo artificio in graui negocio, quo in medio, quo itidem in demiſſo ac infimo ſit dicendum, quibus etiam uerbis, & qua ratione animus erit in ſpecie excitandus aut deijciendus, ob errorẽ ad iram uel inuidiam concitandus, & id genus cætera. Quamobrem huiuſce rei faciundæ, ut per tot librorum maria diſcurrentes, nunquam q; inuenientes ubi ſit quieſcendum, iam tandem in portũ nos accipiamus: quoad eius fieri poterit, artem nos tradere aggrediemur: opus arduũ certè, & intentatũ prorſus, cuius maximã uiam immixtæ declamationes nobis aperiẽt. Nõ deerit uoluntati noſtræ aſsiduus labor (ut ſpero) & multa (quod imprimis requiriſ)

bonorũ authorũ lectio. perficiet inuentũ noſtrũ optimi cuiuſcunq; incœpti perfector. Quẽ nũc iam in exordio noſtro cuiuſq; ſanctiſsimã uirginẽ atq; parentẽ oro & obſecro, ne noſtrum hoc opus quod nunc incipimus, negocium in cuiuſq; hominis perniciem poſtea conuerti ſinant: ſiquidem eloquentia profecerimus ad exornandam ueritatem, ad perſuadenda bona, diſſuadenda ſceleſta, ipſi faciant, dedicetur. Vos quoq; optimi uiri plurimum deprecor, ſi eloquentiæ quippiam fueritis conſequuti, ne iſto Optimi Maximi Dei dono abutamini. honeſta monete, ac ædibus uictuq; ferino homines deterrete: quo nunc ſuprà quàm dici poteſt indigemus: ſemper moderatrix omnium præſtò ſit ſapientia rex: qua ab eloquentia ſeparata (ut ait Cicero) nunquam eloquẽtia profuit. Ne uerò orationis pigmentis exornationibus ue (quas neſcio qui decrepiti nominis ſignificatione Rhetorum colores uocauêre) careamus, quæ multum augere dicta uidentur. Quartũ Rhetoricorum ad Herennium celeri lectione interpretabimur: quẽ ubi primùm finierimus, eam quam in principio profeſsi ſumus, præſtantiſsimam omnium iudicio affectuum artem trademus.

FINIS.

Io. Lodouici Viuis Valentini in ſuum ſapientem prælectio, quam procœmium fore opuſculi iubet.

VNCTI qui de corruptis hominum moribus ſcribunt, quiq; illos quoquo modo notant, eo fine illorum habent rationem, ut ab iis qui ſunt, emendentur, uitentur à iunioribus. Sanctus eſt hic zelus uirtutis, & ſeueris hominibus conceſſus in primis: hinc lingua philoſophis olim libera, & ipſi habiti grauiores atque ſeueri, quaſi uerum ſequentes. Quare mihi de humana uita multo plus benè meriti Satyrici uidentur, quàm Panegyrici: ut illi apud Catonem Ciceronianum inimici, quàm ij amici qui dulces uideantur. Illi enim ſæpe uera dicunt, hi nunquam. Ad hoc, qui hominum uitia quouis modo ſubticent, nihil ad ſe de humano genere putant: ipſi forſitan rectius cùm perſpiciant nihilum ualere ueritatem, uoluptatem poſſe plurimũ, animum eſſe nullum. Si quis ſapientiam quærat uel mentem, inueniat potius ſenſus torporem, & partus intellectus abortiuos atq; monſtroſos. Nihilo ſecius tamen inſurgendum erat ualidius in has labes, ne ſerperent fortiores: cumq; à beluino uictu deteriti mortales eſſent ingenio ſtudentes, relicto ſenſu aditus pateret ad eam (qua nihil eſt in Deo pulchrius) ſapientia, quæ uel ſoli comparata inuenitur prior. Sapiẽtia prima eſt (inquit Horatius) ſtultitia caruiſſe. Quid putamus fuerit in cauſa ut Athenis tot ſapientes, ut fuerint tot Romæ, ut tot in Chriſtiana religione, ut hac tempeſtate tam pauci uel nullus? nempe quòd licebat in liberis ciuitatibus liberas eſſe linguas, quæ praua quaſi diſcerperent ac dilaniarent. Licebat in exordio creſcentis Eccleſiæ ſedulò peccantes increpare, & quos timor Dei non reddebat meliores, uerecundia mundi (quantulumcunq; id eſſet) retrahebat. Atqui habet noſtra ætas palpones & gnatones egregios, qui blandis adulationibus facinora fouent: quis hæc non increpat? ſed quis non facit? idq; adeò ut ſint primi qui deberent Lucilij genuinum experiri. Accedit huc, quòd qui magiſtri ueritatis & ſapientiæ erant, alijs tanquam exemplar quoddam ac lucerna propoſiti mendacia, nugas, mera deliramenta ſequuti, immenſas tenebras induxerunt: quo factum eſt, ut umbras fore uera corpora crediderint, & ſi quis ſe ſolidum uidiſſe corpus aſſeruerit, habitus fuerit deriſui. Quamobrem nunc eos ludentes attingamus, experiamurq; in utram id referent partem. Nam ſi & boni conſuluerunt, & uitam dementijs reddiderint terſiorem, monitore me non indigebunt, nec talem me ipſe haud requiſitus obferam: ſin parum hiſce pauculis nos ſenſerimus profeciſſe aperiemus omnem

nem eorum uitam: faciemus omnibus omnium uanitates longiore ſermone perquàm notas: quando etiamnum ab hoc munere minimè conſtitui deſiſtere quoad uel uicero, uel oppetiero. Vale.

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI, VIRI PHILOSOPHI, VRBANVS PARITER AC GRAVIS DIALOGVS, QVI SAPIENS INSCRIBITUR: in quo ſapientem per omnes diſciplinas diſquirens, profeſſorum earum mores notat, deniq; ueram ſapientiam breui ſermone depingit.

NICOLAVS BERALDVS, GASPAR Lax, Viues.

AVDIVI ſæpius Lodouicum Viuem Hiſpanum, de uiro ſapiente (ut eſt rei philoſophicæ & ſummus quidem admirator) grauiter multa diſſerentem: adíjcereq;, malle ſe uel medio quodammodo fieri ſapientem, quàm mortalium omnium longè ditiſsimum. Felix homo, mea ſententia, ſi perſiſtit in eo appetitu, & dignus qui tum σοφὸς cùm πλούσιος fiat. Sed eccum huc ad nos uenientem: illum ego iam interrogabo, inuenerit'ne ſapientem. Lodouice mi, ſalue. VIVES. Et tu Beralde, ſis ſaluus. BERAL. Accepi, te ſapientem inueniſſe, eundem conſummatiſsimum. VIV. Quàm uel tu mecũ uis tantiſper iocari, uel tibi ſi quis dixit, mihi illudere, non ſecus ac ſi gelidos ignes, aut beluas uerſas in homines aſſeruiſſet. Rari ſunt, mi Beralde: rari, uel nulli, quod magis credo. BERAL. Atqui facile fuit in tanto bonarum literarum gymnaſio complures inuenire, ſi quæſiſſes: nam & ſunt cyclicis diſciplinis abſoluti, in quibus ſophiæ theſaurus eſt abſtruſus. VI. Si tu eum mihi digito indicares, qui Cyclopædiam abſoluiſſet, non diffiterer inuenturum me uirum, qualem ſemper optaui. BERAL. Vis, quando ſumus feriati, per hæc ipſa gymnaſia diſquirentes tuum hominem ueſtigemus: & tertius nobis Gaſpar Lax aderit: quẽ auſim (niſi uereor ne me amore moueri dicas) ad hanc ſapientiam accedere plurimũ affirmare: quis enim eo (ut cætera taceam) æquius fert caſus humanos, quẽ uideo eodem uultu in proſperis & aduerſis rebus perſtare? Verùm aduentantem ſalutemus. BERAL. VI. Salue noſter Gaſpar. GASP. Et uos auete: quid tractatis, & quò tenditis? BERAL. Scis quantoperè hic Viues deſideret ſapientẽ, quem ſe habiturum arbitratur, ſi uir extet qui diſciplinarũ circulum quàm optimè calleat, eum nos inueſtigaturi uadimus: remq; nobis gratiſsimam (ſpero) feceris, ſi te noſtri ducẽ exhibueris, utpote uir quouis honore dignus. LAX. Vos minimè ducã, ſed comitabor: quare uerbis relictis, eamus placet: primũ hunc Grammaticũ interrogemus: nam non abs re docti uiri plerique nomine hoc cõtenti uixêre. VI. Ne à nobis quicquã hinc queras, quin potius quẽlibet examinato. LAX. Saluus ſis, uir bone, grauis, & omniſcie, & dignus qui à cæteris omnibus colare. GRAM. χαῖρε ὦ ἀνθρωπε. VI. Quid, mi Beralde, dixit? nam & magnis titulis & inuidioſis eſt eũ noſter Gaſpar aggreſſus: nouit enim hominũ ingenium facilè captantiũ præfationes ſublimes. BE. Atqui ille, Aue homo, reſpõdit. VI. Vide, qua Stoica ſeueritate? GASP. De rebus tuis literarijs, inquã, paululũ corã nobis precamur agas, nobilis magiſter: ſi uacat, & ſi uis. GR. Vacat

certè: cæterùm petitis rem arduam, quam etiam non recuſabo pro me amitti, natura facilis: non enim ſum ut uos philoſophi inexorabiles. Dic puer, in quo anni menſe Vergilius mortuus eſt? PVER. In Septembri, mi magiſter. GRAM. Vbi terrarũ? PVER. Brunduſij. GRAM. Quoto Septembris die? PVER. Nono calendis. GRAM. Tu me (nugator) coram his bonis uiris dedecorum reddis? ferulam tu mihi affer, tunicam ſuſtine, extende palmam peſsime: tu Nono calendis, pro decimo, & coram me dicis? Reſponde tu mihi ſequens. Audite (obſecro) uiri, ſcitulum adoleſcentulum. Saluſtius in principio Catilinæ cõiurationis, Omneis homines, an Omnes homines, ſcripto reliquit? PVER. Sunt in hac ſententia cuncti, ut Omneis dixerit: ego uerò Omnes fortè ſcripſiſſe cenſeo, ac Omneis cõtra morem chalcographorum, per ei, non i ſolum, exarandum eſſe. GRAM. Quis uocabatur Remi frater, & quàm erat barbatus? PVER. Alij dicunt, mi magiſter, eum uocatum Romulum, alij Romũ, inde Roma: ſed blandimenti gratia, Romulum diminutiuè poſtea appellatum: in bello uerò, barbam nullam habebat: in toga, prolixam habebat: ſic enim pingitur in Titis Liuijs Venetijs impreſsis. GRAM. Quomodo ſurrexit Alexander cùm primùm in terrã Aſiam cecidit? PVER. Manibus innixus, & elato capite. GASP. Quid hoc literatore ſtultius? hîc Viues, ſapientiã ne expecta: diſpereas nebulo, qui ſic tenellos dedoceas. Verùm hunc Poëtã uideamus: fuit nanq; ut tradũt Horatius & Strabo, poëſis prima olim ſapiẽtia. POETA. Venus & Mars ex Diomede bello Troiano grauiter ſaucij fuêre, adiuuante Pallade, qui poſtea in adulterio à claudo Vulcano comprehenſi colligati fuêre. Venus cum Proſerpina ad Iouis iudiciũ uenêre, utri Adonis concederetur: quibus data iudex Calliope, dimidiatum annum cenſuit frui illo Venerem, dimidiatum Proſerpinam. Lycaon cùm Iouis potentiã uult experiri, in lupum cõuertitur: Arcade poſtea inter ſtellas translato & uocato Arctophylace. Hæc eſt Poëtarum ſacra theologia: ob quam rectè nos Ennius ſanctos apud Ciceronem appellauit. GASP. Quid hoc poëta uanius? & uidetis quàm ſedulò palpebras agitet? animi mobilitate (credo) laborat: uocemus eum poëtum, non poëtam: atq; utinam hæc fabularum ſtudia minuerentur, ne tam ualida peſtis tantum (ut uidetis) ſerperet, ubi nihil inuenies ueri: omnia prophana, humana diuinis cõmixta. Quoniam ad id, ob quod poëſis hominibus data eſt, eam conuertimus, ad Deũ ſcilicet, deiq; opera efferenda, ad illa quo plus homines allicĩatur quàm dulciſsimè canẽda: quomodo hominẽ quẽ quæris, inuenies? Valeat igitur hic dæmonis conſanguineus, qui loqui neſcit, ni metiatur: noſtros iam dialecticos audiamus. nam quòd uera diſcernant à falſis, in eis hominẽ σοφὸν ſuſpicor inuenies. DIALEC. Sint aſini duo, homines duo, & angeli tres: ex unius aſini medietate, cum alterius aſini mediate, tertius aſinus fiat. duo angeli cum homine uno, binariũ unum illorum aſinorum poſsideant: utpote primum cum tertio copulatim, & copulatiuè alteri angeli duo cum altero homine, ſecundum binarium aſinorum: tunc tibi copulatiuam probabo poſsibilem, & impoſsibilem de forma, & de forma acceptionis terminorum. GASP. Hui, qui niſi mathematicus uel Chaldæus ea ſciuiſſet, ut ſunt coaceruata? quare ego mihi logica uideor ſcripſiſſe, hi tractant diuinationem. O ſtolida capita, & eo magis quòd cùm eam rem tanquam futilem prorſus omnes uerbis aſpernentur, omnes eam complectuntur. Vidi eo tempore meo diſſerentes ferè cunctos de uera dialectica, enunciationibus perquàm breuibus utentes, & quibus facilè reſpondentem (ni eſſet impenſè doctus) capiebant: nunc bonam logicam obliteratam haud quaquam intelligibiles enunciationes in exercitamentis uolitare artem diuinandi quæri: idcirco illius æui laureatos in artes magiſtros appello: huius uerò magiſtros inertes. At conferamus nos (ſi lubet) ad phyſicos. Saluete rerum naturæ indagatores: ſciſcitatos uelim uos (ſi minus diſplicet) quónam modo & adipiſcatur & augeatur ſapientia. PHYS. Eſt qui ſapientiam acquiri dicat per additamenta graduum ad gradus, præcedentibus ſubſiſtentibus ſemper: eſt qui dicat in quouis puncto acquiſitionis nouã generari, deſtrui priores omnes: eſt qui dicat per minorẽ, cum contrario admixtionem: eſt qui per maiorem radicationem in ſubiecto. VI. Gaudeo ſummoperè, & credo inuenimus tum omniſciũ hominem, tum ſapientem: uerùm hæc doctiſsime philoſophe, exemplis (obſecro) expone. PHI. Cùm de calore uel albedine declarauero, breui de ſapientia intelliges: accipiamus

igitur

ſgitur pedalem materiã,quam uolo diuiſam in partes proportionales,proportione multiplici ſeſquitertia.prima pars proportionalis,ſit aliquantum calida uel alba: ſecunda in octuplo,uel albior uel calidior:tertia in millecuplo: quarta in ſeſquialtero: & aliæ omnes in proportione,ad primã ſuper quadripartiẽti.Hîc iam cõſiderare operępreciũ eſt, quàm calida ſit ea tota materia.VI.Monſtra hæc ſunt,nõ diſciplinæ,nec ſapientia:eò dementiæ iam ſapientiæ philoſophia mater uenit:ſperabam me ab hoc philoſophaſtro aliquid ſophię reportaturũ:ſed nihil(ut uideo)niſi calorem ingentem,ſi permanſero,& æſtum:ad hæc, ſi uertit manum, gelu rigidiſsimum, quis ſapientiam & bonas ſcientias à tanto calore,à tanto albore, à tantis partibus proportionabilibus petet:ſed qui fratrem habeo ſubnigrum,de albore ſaltem ne diſcedam,hinc uacuus ſciſcitabor. Heus tu Philoſophe,quónam modo albedo inducitur?PHI. Ab agente, per additionem gradus ad gradũ.VI.A quo porrò agente?PHI.Ab agente naturali,quid ſcio? ab a,uel b,uoca ut uolueris.VI.Aaa,abecedarium me docet:ac ſi ego neſcirem, pro albedine dat mihi literas: àbeat in malam rem,& his gerris ſuos congerrones participes faciat, nõ me. Ah uerùm id eſſe nunc experior,quod amicis dictitare ſolebam, Parrhiſienſeis philoſophos omnem philoſophiam inter dentes,labra,& linguam habere,in mente uerò nullam.GASP. Eſt iam illic Rhetoriſtes quidam, qui quartum Rhetoricorum ad Herennium, & affectuum artem tradit,eum nos oratorẽ conueniamus.VI. Nõ eſt qualem Cicero & Quintilianus oratorem uolunt, qui ſi eſſet, mirabili quadam ornaretur ſapientia: ipſam uerò eius prouinciam, ego quandoq; (ut ſcitis) aſſumpſeram, profitebarq; me daturum illis breui artem omnium affectuum mouendorũ, quam opinabar me perbellè habere: ſed Deus bone, quàm eram falſus? aiebam, me illos docturum, uti ſibi gratiam & beneuolentiam compararent, quam ab illis nequiui unquam adipiſci. Meorum enim laborum cùm mercedem poſtularem,ac ſi telo illos cęcidiſſem,omnes fugerunt:ſed quid obſtat, ne hunc audiamus?RHE.Docebam in quodam gymnaſio adoleſcentes pleroſq; auditorio publico hanc artem: erat & mecum idiota quidam nugator, & prorſus inſcius, perſuaſit illis mox ſe eſſe exactiſsimum Rhetorem: ego uerò me aliquantulum doctum eſſe nunquam potui perſuadere,itaq; nihil illic lucrifeci: uos uerò ubi uidetis doctrinam meam, bonis ſtipendijs me donate. GASP. Ha ha, adoleſcentibus quos uocat dementes, amentior ſe eſſe doctum non potuit perſuadere, in quo minimè quæq; apparentiæ ſufficiunt: & perſuadebit, uti ſibi pecunias hi pauperculi dent: à diuitibus & opulentis hominibus quanto labore uix unus accipit, qui certè abundant, & nonnunquam manticularium agere oportet?& ab iſtis egenis extorquebit?Nam diuites & numatos adoleſcentes(uidete quàm benè monet)non potuit in ſua lectione detinere:ſciat prius igitur affectus ciere,poſtea doceat: propterea in iſto qui ſe non noſcit, deſideranda eſſe ſapientiam, minus cenſeo. Verùm illic aſtrorum eſt peritus quidam, quem alloquamur.Salue prognoſticator ueraciſsime. ASTRO. Veracior certè illis quas fingunt hi poëtæ, Sibyllis & reſponſis deorũ:& uobis ſit Capricornus cum Ioue in aſcendente, princeps uiarum:quid uultis?GASP.In cœlis tuis, uir ſcientiſsime,inueniſtin'ſapientiã? habemus hic quendã Viuẽ,qui (mirabile dictu eſt) cùm tam parũ de illa guſtarit, quàm eius dulcore teneatur,atq; ita ut exſatiari nulla poſsit. ASTRO. Mercuriũ plures antiqui ſapientẽ tradiderunt:Solẽ itidem,quẽ ideo animũ mentemq; mundi appellarũt: ſed illa lego,nõ ſpeculabor.At dabo uobis ſignũ in quo facillimè nanciſci ſapientiã queatis.VI. O beatũ qui id ſcias.nõ iniuria uos fœlices Vergilius & Ouidius appellarunt. ASTRO. Cùm Luna & caput draconis Ioui coniungitur, quidlibet petas licet à Deo,conſequere,petas diuitias,petas ſapientiam,petas celebres nuptias.GASP.Si dedecorũ mihi non eſſet, quantę nunc domi tuæ cederẽ multis? hæc populo mendacia audes uenditare,ut uel teruncium habeas?cur illa hora non precare fieri locupletior ne toties mentiri te cogat egeſtas?VI. Mathematicos uiſamus(ſi tibi eſt cordi, Gaſpar, mi magiſter)eos certe qui Geometriam,qui Arithmeticẽ,qui Muſicen, qui Aſtronomiam, qui perſpectiuam callent.GASP.Mathematici(mi fili)pro nemine Parrhiſijs uerificantur.VI.In tanto ſtudio tam bonę ſcientiæ non ſunt cognitę,in quibus cum primis uerſari deberent?GASP. Deberẽt quidem,ſed nec omnia faciunt quæ debent:tenentur illas uniuerſitatis prece-

pto audire,ſed nouus abuſus antiquum uſum expulit:qui niſi antiquetur,nõ uideo cur iure docti uiri Parrhiſienſes nominari poſsint:ſatis tamen legi facere putant,ubi de punctis,lineis,ſuperficiebus cauillatorie diſputãt:ſint ne hęc diuiſibilia an indiuiſibilia.Sed de iuriſconſultis quid?BERAL.Sunt olim ſanè ſapientes & uocati & habiti,nunc uerò uerſutiſsimi & fraudulentiſsimi,quorum calliditate nulla lex non eſt corrupta. Quotæ cuiuſq; legis(Deus bone)integer extat ſenſus?VI.Atqui medicos accepi priſcis temporibus iudicatos ſapientes.GASP.Nunc uerò illos nihilo à carnifice differre aiũt,quibus impune occidere,& ſtipem cùm necauerit recipere,& licere & oportere:ſed ne ſpera cùm illis poſſe diſſerere,qui tot negocijs implicíti,uix ſibi unquã ſufficiunt. Reliquũ eſt ut grauẽ quendam theologum in cliuo illo Eremitæ,id eſt ſolitarij uitam ducentem adeamus.Cuſtos ſit tui omnipotẽs,grauis pater,& cùm in tentationẽ fueris adductus, ſit ipſe tecum,ne decidas.THEO.Et pedes ueſtros,filij mei,deducat angelus bonus domini per uias quæ placent altiſsimo: dominus mihi uobiſcum uidetur uenire tribus in nomine illius,ſicut ſpero,congregatis.GASP.Quid de ſapientia ſentias,obteſtamur bone pater nobis aperias,ut gratia paracleti replearis.THEO.Nónne recte ego uos dixi in nomine Domini congregatos?qui ſapientiam,id eſt,Dei filium quæritis:de qua,ſiquidem nox appetit,hæc breuiter ſentio.Eſt ea,ſi quis quoquam modo illam attingere poteſt,omni theſauro,omnibus alijs bonis præſtantior,quam non emit crumena nummis referta,nec uendit mollis & blanda illa eloquentia,ſed timor Domini,& mens ſibi recti conſcia:initium ſapientiæ (inquiunt ſapientiſsimi pater & filius)eſt timor Domini.Cæterùm magnum dat illi incrementum Dei & hominum uera charitas:quę illam fouet in perfectionẽ,quam certe tum adipiſcimur,cùm ueram ſapientiam Dei filium intuemur & cognoſcimus,ut cogniti ſumus:non eſt itaq; in cura & cremento rei familiaris,ut plerique credunt,ſita,ſed in animorum prima compoſitione. Ideoq; & Apollo cùm interrogaretur quis eſſet ſapiens,non diues reſpondit,ſed Socrates cui erat exigua ſupellex. Animus uerò ingens & ornatiſsimus,quin potius cùm in lucri & cæterarum rerum cupiditates incidimus,curis cordis edacibus & furijs agitati dementes reddimur ac furioſi.Anima enim quieſcens (ait Ariſtoteles) id eſt affectuum turbinibus uacans,non corpus ſedens ſapientior fit atq; prudentior,uſqueadeò ut nullam circa res mundi credam eſſe ſapientiã: ſed eam mundi ſapientiam quæ corrumpitur,quã perdet Deus cum eius ſapientibus,quæq; ad Deum ſtultitia eſt. animos uerò in quibus & circa quos uerſatur ſapientia,res quaſdam ultra mundanas cum illo Socrate appello.VI. Affectus autem mi pater quàm habes moderatos?THEO. Deum in primis hic ſecedens agentium frequentia etiam inglorius timeo,quem qui timet,quomodo mala potes imaginari faciet? nulli iraſcor,nulli inuideo,opes non quæro,cui olus & aqua ſufficit,& cùm parciſsimo utar cibo,in luxuriam non exardeſco,non inaniter lætor,quem Dei timor complexus eſt:gaudeo uerò in Dei timore,neminem odio proſequor,qui Deum & homines omnes diligo,in quo augetur mihi ſapientia. Hanc idcirco uitam agens,intinxiſſe in ſapientia intellectũ mihi uideor,habereq; quaſi embamma quoddã: nam furor eſt perfectam optare quam nulli mortaliũ datam contigiſſe credo. Hæc habui quæ de ſapientia breuibus nunc dicerem,diſſerturus plura ſi me ſæpius uiſeritis. Vos autem interim moneo ut dimiſsis mundi reculis momẽtaneis,& uoce quadam inſtabiliſsimę plebeculæ,hanc ſequi toto animo conemini: quod ſi facere ſtuduerítis,hominibus Deoq; optimo maximo eritis perquàm chari.

Valete.

Io.Lo-

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI AEDES LEGVM. AD MARTIVM PONTIVM IVRIS consultum.

QVVM in humanam ſocietatem ueniſſem à Deo noſtro imperatore: (ſumus etenim homines hominum cauſa creati, neq; nobis nati ſolis, ut aiebat Plato) pedetẽtim in locum munitiſsimum pariter & amœniſsimũ quendam me contuli, quo nihil in terris affirmabant illi principi Deo gratius atq; iucundius. Ciuitatem eam appellabant, ubi cõſilia, cœtusq; hominũ iure ſociati, ubi iuſtitia & pax, ubi humanitas, fides, hoſpitalitas, & alię quę in hominibus homi num cauſa ſunt uirtutes. In medio quodam eiuſce ciuitatis loco natura uallatiſsimo atq; ſeptiſsimo, unde tutari ciuitas tota facilè poterat, arx quædam aſpectu quàm iucundiſsima eminebat, ad quam me primum propipio, ut ædificium ingens, factumq; faberrime cõtemplarer. Deinde ingreſſus ſpectaculis armisq; uiſum paſcerem, & ſi quid forſan noui eſſet, eius formam in noſtram Valentiam mox transferendam curarem. Vt ergo propius acceſsi, turrim conſpicor à fundamentis ad faſtigium amuſsi perpendiculoq; rectiſsimo exædificatam, totam ſibi cõcolorem, & conſonantem, quæ modo mihi ex molliſsimo topho, modò ex duriſsimo uidebatur conſtare marmore. Illic enim marmorum genera penè omnia, diuino potius, quàm humano conſtructa ingenio aſpexi. Parium, Cararienſe, Luculleum & uiride, quod Laconicum uocãt, Porphyriten, quod diſpunctum, leucoſticton, orphiten, uerſicolorium baſaltem, onychtiton, alabaſtriten. Et quum tot tamq; diuerſæ marmorum eſſent formæ, in unaquaq; tamen aliarum omnium cernebantur ſpecies, atq; ita multum ut unumquoduis marmorũ cunctorum in ſe facies, imagines q; habuiſſe credidiſſes, & cuicunq; alteri retuliſſes marmori concolorium illi eſſe dixiſſes. Cumq; eſſet domus tam culta, tam ſpecioſa, erat etiam, ut uidebatur recta, quod aiunt, nec blanda uſquequaq; & arridens, ſed aſpera nonnullis in locis, atq; cruenta, alias terrens, alias inuitans & rogans, nulla ex parte ſaltus, deſerta, montes, ſolitudines, undiq; ciuitatem, homines q; ipſos ſpectabat. Culmen ex quo tota rectiſsima ad ſolum deducebatur, Lex illa erat æterna diuina, quæ uniuerſum mundum regit, imperandi prohibendiq; ſapientia, quæ eſt mens omnia ratione, aut cogentis, aut uetantis Dei, illaq; non modo ſenior eſt, quàm ætas populorum & ciuitatum, ſed æqualis illius cœlum tuentis ac regentis Dei. Miratus ego hanc rei adeò feſtiuam lepidamq; nouitatem, cum ingredi, altiusq; omnia rimari uellem, atrienſem annoſiſsimũ quendam offendi, qui cum multis cõtendens hominibus, eos ab aditu prohibebat. Hic antiquus uenerandæ maieſtatis, ſed nonnulla in ſe habens, quæ rancida uidebantur, quæq; putidum quiddam olebant. Ad eum ego, Parens optime, quis hic habet? Ille porrecta fronte & depoſito ſupercilio, cõtuitus me intentius, uelut noſcitaret. Tu, inquit, filie ſi aues audibis. Nam ex noſtris mihi uideris congerronibus, nosq; amare, neq; uernaliter arfor. Hæc, inquam, dicis, quæ tua eſt humanitas, congerro uerò tuus ne ſim, parum ſcio, gerro certe, & magnus quidem ſum. Sed profectò quis hic inhabitet, ſcire maxime aueo. Tum ille, O quàm filie feritinnio copi cupedia, ut quemadmodum elatas iam tot hornos taxim redandruantes tango ſimitu cum gloſſa gentis curinalis ſapientiam reliquasq; arteis, & ſcientias pertertas. Ita & mi, antequã diuidua & tortis ſuperbus fuam, eſſet tangere ocquiniſcentẽ incurſim umbram mendaciſsimam, apludam canicas atq; adeò rudus & foriam nomorum, & ueras duonas ollas caſtas ſignatas, quæ omnes hoſtimento quodam naturali pactæ ſunt æreæ, cùm ſplendore ſis in caſcam dignitatũ redoſtire, quod frigutio ne nunquã ſuat, & reliquæ artes aliquãdo recententur, priuumq;

numen februatæ accepſant, meliores æneæ ſemper uerminẽtur, atq; in totum frientur, & fracceſſant, quibus olim demagis putum quid fuit? Atq; id quoniam Manliana iuſſa ætate in eas acerba infabrè agunt cerriti quippiam inuncatores mencipes, & cõuaſatores dignitatis ollarũ, qui aliud quàm ſubleſtas ſtlites, ſed euerriculũ totius orbis uſiq; quo decalauticant, fellantq; uniuerſa, non expectant. Velut foculator omnium cimmeriarum furnitatum Accorſios. Deinde durior ille & ſtupidior ſaxo & ferro, ex quo fuit, & huius mali corui malum & bardum ouum, & nuncius quidam ex Aretio, & Immolanos, quos mi cunctos unoſe immolatos & exdorſuatos, atq; inſublime gabalum dierectos maxumus tangere diuit Æſar antequã porrigines, gangrẽnas & illas conſcribellaſſent nomorum. Sunt & alij. Nam multeſima hæc eſt colluuio, aſſæ totius ſcallæ acalienæ feritatis, & omnium fallarum, atq; iniuriarum com omni proluuio collutulantes, obuaruãtes, atq; exfundantes cunctum ius. Poſtremò uniuerſa ſpeciei porcentes & tetrantes, quorũ nomenclaturæ mi atq; orbi toti ſunt tam querqueræ obſcenæq;, ut externer, ollos nominari quum audio, quos autumo ad boſtum quietis humonum eſſe à uiro Dædalaq; maga in hoc medium uniuerſi elementum immiſſos. Et quod mehe magis deartuat & corporat. In iudicijs iniquantes homones triconũ principes, & optumi perperones, tam aurigãtur, ut uoluntas ſeu adſit, ſeu faceſſat, obliteratis ollis caſcis hoſtientiſsimis nomothetis, nomophylacibus, conſultoribus, paſsim muſtimuſiones iſti com ſuis ſomnorinis hauriendi ſint. Olli nunc Veſpillones pax opuliſcunt, flauiſſas habeſſunt, olli adipati luca ueſtimenta tunicantur, olli præter omnem bonum oiſum, rationemq; homanam dapalibus fruniſcuntur, boni & frugi macelli petilliq; cùm ſis gramia & eſurigine atq; aporia uegrandi glutas gigeritas, quid hæc bohillas atroces atq; utinã heluela & myctirim aliquam, cùm apiſci queũt, ſuffetes eſſe reentur ſehe, peniculamento diloricato amicti, & fiunt uix hectæ. Vtinam à tehe tisq; alijs ſimilibus ſociennis, qui ueteres ollas & ueras ſophias calendari atq; exterebrare commalaxatis, proſferarẽ, uti huc innuberetis, & ædituaremini, neq; tudicularet prognariter impancrare has allodapas & atroces copias faſtidilitas, ut eas de optima theſmorum ærearumq; poſſeſsione luxaretis, euallaretis, abiugaretis, aueruncaſſeretis prorſus, dapaticum eſſet opus, & creprera res nõ eſt, ſed mana, quin Tutanus & Tutilina inibi adeſſent, tum & etiam neutiq; furum, quin uerum iuſtumq; nihil pigrarent, nihil protollerent, & uobis paulum licitante & anitante ſehe ipſe ſumma com fugia aſſererent. Hui, tum inquã, quid iſte mihi ſermonis tam diu à me auſcultatus loquitur? Quæſo pater putás ne te loqui cum matre Euandri, aut cum aliquo ex uatibus, Faunis uel Aboriginibus? Si uis te intelligã, recentiore utere ſermone, nanq; ego non ſum natus Ænea Lauinium condente, neq; fui Salius frater, aut ſodalis Titius, qui tam obſoletam intelligerẽ linguam. Quid? inquit ille. Sum ne arfatus te ſuper ſeptuoſe? Quid inquam, ſuper ſepta quæris? ne hoc quidem intelligo. Papę, congerro, inquit ille, non agnoſcis hæc caſtrenſia uerba? quibus nugari ſolemus, ut alij circum nos aperto ſtent ore admirabundi, uenerabundi etiam. Vis igitur ut tuatim loquar, quando meatim loquutum nõ intellexti, & ueſcum dixti ſermonem, ad quem uultuabaris? Quum tamen nullus perſcrutari domum hanc legum rite poſsit, qui plenè ueram terſamq; latinitatem & antiquariam hanc modice ſaltem non imbiberit: an non uides tot ante fores σωφρονες ἐρισὰς obuerſantes, nec introëuntes, quippe qui à me inſtitui aſpernantur, qui ſum in id ſolum hic cõſtitutus, ut ad huius ædis ingreſſum uiros huc aduentãtes idoneos reddam. Nanq; ſunt tantæ, ut inquit Cicero, antiquitatũ effigies, & uerborum priſca uetuſtas, actionũ genera maiorum conſuetudinẽ uitamq; declarãtia in ueſtibulo, atrio, xiſtis, porticibus, aulis, cœnaculis, cœnationibus, diætis, areis, conclauibus, adytis, cubiculis, cameris, horreis, ut qui ad illa ſine antiquitatum cognitione tentet ire, fruſtratus uoto, πρὸς λύχου ὄνον, in rei progreſſu ſeſe inueniat neceſſum eſt. Sed his finem demus, interrogationi tuæ paucis reſpondebo. Habitant hic, ut de hominibus taceam, iuſtitia, prudentia, temperantia, fortitudo, ſalus, amor, pax, concordia, uictoria, fides, bonis ſolatium, & quale optant ocium, malis & cõſceleratis hominibus terror, damna, uincula, ignominię, uerbera, exilia, mors parata, ſalua, inter improbos innocẽtia, & horum retardata compreſſaq; audacia, ciuitatis incolumitas, uita hominum

quieta

quieta & beata. Hic itidem religio habitat, ſanctitas, laus, honor bonis & gloria, caſtitas & pudicitia ſecuræ, orphanorum & uiduarum conſolata orbitas, proborum locupletatur paupertas. Hic artes illæ, hic ſcientiæ, hic illæ antiquorum tres gratiæ, hic nouem muſæ, hic uirtuti, modo aliud præter ſeipſam deſideret, ſuum eſt certũ paratumq; præmium. Suſpice, ſuſpice, & in ſupero limine perlege uerſus:

Creſcite uirtutes, fœcundaq; floreat ætas:
Ingenijs patuit campus, certusq; merenti
Stat fauor, ornatur propríjs induſtria donis.
Surgite ſopitæ, quas obruit ambitus artes,
Nil licet inuidiæ, domus hæc dum præſidet orbi.

Illa enim omnia uigentibus legibus uigent, quibus debilitatis atque proſtratis ne punctum quidem temporis extant. Idcirco magnus ille ac prudentiſsimus Ariſtoteles ciuilem ſcientiam architectonicam dominatricemq; appellat. Hæc enim, inquit, & quas diſciplinas in ciuitatibus eſſe, & quales quenq; addiſcere, & quouſque oporteat, diſponit, quid quenque agere, & à quo abſtinere ipſa conſtituit. Idq; ſe audacius dicere ait Cicero, præpotens & glorioſa philoſophia hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, quæ in iure ciuili & legibus continentur. Ex his enim, quum dignitatem maxime expetendam eſſe uidemus, tum uerò & iuſtus ac honeſtus labor honorí-bus, præmijs, ſplendore decoratur, cui ſententiæ perſonam L. Craſſi aſſignando iudicium ſuum cum illius authoritate coniunxit, atque equidem ne nos ipſa fallant uocabula, quum dicolegem, eodem authore Cicerone, totius eloquentiæ Romanæ principe, à me dici nihil aliud intelligi uolo, quàm imperium ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terræq;, & hominum uita iuſsis ſupremæ legis obtemperat. Hic ego obſecro, inquam, optime pater, quando introëundi mihi auiditatem ad auxiſti, & iam multo notiore loqueris ſermone. Age, fare, poteró ne & ego iſtius ædis uiſere penetralia, ſacra ſacraria, myſteria omnia & ſacramenta conſpicere? Quid prohibet, inquit ille? tu certe quàm illiterati illi multo rectius, uerius, clarius. Tum ego: Ante uerò quàm introducor, ſummopere uelim te percunctari, qui fit ut tam nobile, conſpicuum, & ut uidetur forte eſſet ædificium, non ualidius ſit quàm aranei tela? Nam id unus ex ſeptem Græciæ ſapientibus Solon, idem quoque legum ſanctiſsimarum prudentiſsimus lator prædicare conſueuerat. Quod & Catonis illius ſenioris, id eſt, Romanæ grauitatis, ſententia confirmare uiſa eſt. Minutulæ, dicebant ipſi, beſtiolæ, uelut muſcæ, culices, formicæ, & id genus alia irretita caſsibus illis detinentur. At maiora, ut canes, feles, oues, equi, & ſimilia, tenui rupta ſtructura indemnia euadunt. Atrienſis uerò nihil his commotus uerbis, leni ſermone reſpondit: Leges quarum eſt germana iuſticia, recte, ſicut ædificio hoc contueris, æquabilesq; omni ſui ſunt parte. Hæ uerò per ſe mutæ ſunt atque ſurdæ, nihil ipſæ nec loquuntur, nec audiunt. Ad hæc nec uident ipſæ quicquam. At uiri quidem his adhibentur, quibus loquentibus ipſæ loquantur, quibus uidentibus ac audientibus uideant ipſæ, atque audiant. Hos iudices appellare ſoliti ſumus, quos ἀρχὰς δίκης δικαστὰς Græcia nominauit, qui & loquentes leges dicuntur, quemadmodum etiam leges mutos iudices meritò quis appellarit. Hi ſi præſidenti iuſtitiæ ſeſe uoluerint conformare, cuius imaginem Chryſippus Stoicus philoſophus optime depinxit, exhibebunt ſeſe graueis, ſanctos, incorruptos, ſeueros, inadulabiles, caſtos, temperatos, prudentes, quos nec gratia flectet, nec timor deterrebit humanus, odio, amicitia, ira uacabunt, atque miſericordia, non patientur unquam argentaginam, nec argenteis haſtis oppugnabuntur. Vides ut neque cliuium huius noſtræ arcis, aſinus, quemadmodum Philippus Macedo dicebat, auro onuſtus, cui ſunt omnia ferè peruia, poſsit conſcendere. Quod ſi aliqui iudices inueniantur, ut eſſe quamplurimos haud dubito, modo ij iudices iure ſint appellandi, qui bouem, ut aiunt, in lingua facilè ferant, qui numorum miſsilibus conniueant, immò & oculos claudant, aut minis ſummatum

ualde turbentur, atque commoueantur: hi ſunt qui beſtiolis imbecillibus acres ſunt & ſeuerí, maiores uerò minimo quoque eorum motu expaueſcunt, iudicia, iura, leges, iuſticiam deſerunt. Eæ ſunt aranei telulæ, quæ minutula irretiunt animalia, maioribus cedunt, neque uerò ijs ſolis, ſed leuibus quoque quum maioribus libet. Quamobrem non iura neque leges, ſed nebulones quídam, & iudices níhili ſunt araneæ, qui neque iudices uere ſunt, id eſt, ius iudicentes, neque dicaſtæ, quaſi iure ſacerdotes, neque leges loquentes. Non enim in huiuſmodi perditorum hominum uocibus leges conſtitutæ ſunt, ſed naturæ norma, ad quas iudicia ſua qui accommodat, is ſolus ἀδέκαστος, Ægyptius iudex, is Bocchyris ille ſtachane quoque, ut Dores aiunt, æquior. Is demum iudex, is demum iuſticiæ antíſtes cenſendus eſt. Cæteri uerò non pluris faciendi, quàm in ſcenis aut in picturis iudices, quí iudicis nomen tantummodo habent, re omnino carent. Quapropter ſui dicti, ſiue Solon Salamínius, ſiue Scythes Anacharſis, ſiue ut tu etiam dixiſti, Tuſculanus Cato rationem uiderit, quum ego neque iudices, neque leges aranei telas eſſe uideam. Hæc quum dixiſſet, conſtitit pauliſper. Et ego: Mirum quàm tuus iſte me ſermo pater oblectarit. Sed quæſo dic mihi, ut ſi unquam hanc in ædem penetraro, quamuis nunc non ſit animus, quanam uia tam multi uarijq; receſſus, quos hinc ex limine cerno, luſtrandi ſunt. Non credo, inquit, ædis huius philoſophum illum Stagyritem ignarum fuiſſe, ut qui quæ hic ſunt, moralibus ſuis & de republica libris tam optime expreſſerit. Quo inquam modo? Nam ultra hanc, inquit, quam conſpicis ædem, forum quoddam eſt perſtrepens ingenti hominum ſycophantarum clamore uſque ad rauim: etenim in lite iudices ſunt cum actoribus, hi cum reis, rei cum patronis, & aduocatis. Hi rurſus cum illis alijs, & ſinguli quique cum omnibus unius pecuniæ cauſa. Illuc ij euadunt, qui per hanc latam non admiſsi ianuam, totam ipſam ædem extrinſecus ambientes per poſticulum tandem ſeſe conijciunt arbitrantes fore, ut in hoc uerum legum, iuris, æquitatis domicilium illac ingreſsi perueniant, quin & ſunt nonnulli, qui admiſsi quidem ad ſacram hanc uiſendam interdum quoque inhabitandam ædem, quum altius conſcenderunt, ſemitas quaſdam inueniunt, quæ tametſi alijs conformes principiò eſſe uideantur, perducunt tamen læuorſum in hoc, quod modo dixi forum, tanquam in fœtidiſsimam ſentinam, nec facilè ipſam in Ædem reducunt. Nam eis putris illa & corrupta pecunia amaracinum olet, atque balſamum, & lucri ſuauiſsimum odorem eſſe putant ex re qualibet, uel ex lotio, ut Veſpaſianus imperator, qui ex urina uectigal commentus eſt. Hac iſti errore ſemitarum falſi iter arripiunt, atque illuc deferuntur. Hanc uiam plerunque, & quum conuiuaremur recta, & inter fabulandum cum ſenioribus feſtis diebus Vacunæ accepi uocari ſummi iuris, cui uerbo quídam confeſtim uaria ſubdebant prouerbia, alij ſummam eſſe malitiam, alij ſummam iniuriam, alij ſummam crucem. Eam uiam procul abeſſe dicebant ab æquo & bono, idcirco non in ueram legum ædem remittere ſemel per ipſam ingreſſum, ſed in forum eijcere litigioſum. Tum nonnulli animum leuantes rogabant me, quidnam de hac Æde, deq; illo foro ſentirem, & ut aliquid dicerem comiter prouocabat. Ego uideri mihi reſpondi litem & amicitiam noſtrorum poëtarum, ſeu ſi mallent Empedoclis, quem philoſophum, quem poëtam appellarent, ut liberet: ita hoc noſtrum contubernium ſacram amicitiam eſſe. Illos uerò clamores carnificinam litigij. Hic ſubridens adiecit quídam, Et dixiſſes potius, Atrienſis pater, argentificinam, quàm carnificinam. Memini hic indignari pleroſq;, quòd forum illud nullus ingredi poſſet, quamlibet indutus & ornatus, quin tanquam ſi in prædones incidiſſet, abiret nudus, eſſeq; iam illud tritum hominum ſermone prouerbium, Oculis præſentiorem nullam eſſe medicinam, quàm ſi aduocatum cauſidicumq; nullum unquam uideas, eos piſcatores iam uulgo uocari, quòd callidiſsimè mille fraudibus uerſutijsq; omne hominum genus expiſcentur, atque ita deſquamatos domum remittant leniores, glabrioresq; quibuſuis anguillis, atque murænis, ita exdorſuatos, ut non ſit magis conger quum eſtur. Verùm quòd cum primis miſerabile eſt, id eis interdum nondum ſatis eſſe uidetur, integros ipſos homines cum ſuo uictu & ueſtitu deglu-

bunt.

bunt. Itaque prima consultatione de occludenda illa, quæ ad lites ducit uia, obsepiendo etiam postico conscelerato, demoliendoq́, si fieri potest, foro ipso toto, & in perpetuum tollendo, se deliberare uelle aiebant. Nondum proximũ illud consilium habitum est: magno id ego desiderio expecto: quàm uereor ne nunquam habeatur. Hic ego melius inquam pater sperandum est. Nam mihi humana ingenia magis indies magisq́ relictas à patribus tenebras excutere uidentur, & ad lucem illam auorum aspirare. Sed quid istud est, quod de æquo bonoq́ modò dixisti? Nam apud Aristotelem, uoce licet Græca, simile tamen quiddam mihi legisse uideor. Est, inquit ille, iuris legumq́ regula & uia. Et quæ tandem ista, inquam, est? Tum ille ausculta, inquit, senem illum Celsum in atrio ipso exerte clamantem, contubernales suos, iudicesq́ omnes magna uoce admonentem, uideant, prouideant, suspiciant, despiciant, circunspiciant, introspiciant, custodiant semper, ne delirent, ne aberrent à iuris uia, atque adeò ab ipsa legis lege, quod est bonum & æquum. Quid, inquã, hic audio? Nónne ego bene suspicatus sum, te de Aristotelis epijcia loqui? Et quàm multa ex illo nostro Peripatetico sene, de hoc æquo & bono tecum disserere uellem, quàm multa etiam ex monumentis eorum, qui humani diuiniq́ iuris consultissimi fuere, nisi uererer, ne ego qui à foribus solum, ut uides, leges salutaui, alieno decore conspicuus existam, ac

Ne si forte suas repetitum uenerit olim
Grex auium pulmas, moueat cornicula risum,
Furtiuis nudata coloribus.

Itaq́ intra pelliculam meam me continebo, & paucis uerbis quid Aristoteles de hoc bono & æquo in uolumine Ethicorum quinto sentiat, disseram: quamlibet faciam ineptè, quin γλαῦκας εἰς Ἀθήνας, sed dicam tamen, nisi quid forsan tu aliud es acturus. Ego inquit ille, ubi à rabulis & importunis illis quiritatoribus me explicui, nihil quod aliud nunc agam, habeo. Nam feriæ hodie sunt, ac nescio etsi haberem quidem, an aliud agerem libentius. Tum ego, ἐπιείκεια hoc æquum & bonum unico Aristoteles appellat uocabulo, quam dicit non id ius esse, aut eam legem, quæ sit scripta & expressa, sed legis emendationem atq́ interpretationem. Sunt enim multa de quibus legislator præcipere non potest, ea iudex qui legum personam gerit atq́ sustinet, uiderit flectatq́ legem ut exigit rei de qua agitur, natura, quemadmodum & Lesbij fabri suã illam plumbeam normam, quæ siquidem est ex flectilis metalli lamina, ad cuiusuis structuræ rationem facilè aptatur. Neq́ uelit semper ius summum sequi, quæ sæpissime summa iniuria est. Sed ipsi naturæ normæ, ad quam, ut dixisti, leges omnes conditæ directæ, ac formatæ sunt, sese accommodet, uideat quid ipse legislator diceret, si adesset. Neque uerò aut parum rectam aut iniquam fore protinus legem credat, quippe nec peccatum in illa, nec in suo conditore, sed in ipsius rei natura erit, quæ tam uaria, tam multiformis est, tam latè patens, ut certis limitibus concludi ac definiri tota nequeat. Idcirco recte iuris normam æquum bonumq́ esse dictum est. Hoc enim in cuiuscunq́ modi legibus cõstituendis prudentes legum latores sibi caput ac mentem esse uolunt. Sunt enim innumerarum litium incitamenta & fomites, non solum orationatim ac dictionatim, sed syllabatim etiam literatimq́, ut quidam faciunt, persequi ac mordicus tenere leges uelle, & non potius ad ipsam legum uitam, normam, rationem, legem, mentem, sensum, spiritum, animum, uiam quamprimum recurrere, quod est æquum & bonum. Quocirca mihi Seruium Sulpitium Cicero summè illis uerbis laudare uidetur, quibus eum in legatione uita functum commendant. Nec uerò silebitur inquit, admirabilis quædam & incredibilis & penè diuina in legibus interpretandis æquitate explicandis scientia. Omnes enim qui ex omni ætate hac in ciuitate intelligentiam iuris habuerunt, si in unum locum conferantur, cum Seruio Sulpitio non sunt comparandi. Neque enim ille magis iuris consultus, quàm iustitiæ fuit. Itaque quæ proficiscebantur à legibus & à iure ciuili, semper ad facilitatem æquitatemq́ referebat. Neq́ constituere litium actiones mallebat, quàm controuersias tollere. Hæc in nona aduersus M. Antonium actione Cicero. Quo sermone, mea quidem sententia, Sulpitius impense lauda-

tur, cùm non niſi magnorum maximeq; præſtantium ingeniorum ſit, illam iuris æquitatem inueniri. Et haud ſcio an minoris ſit, quàm legem condere. Ego ſanè prudentiæ maioris exiſtimarem omnia iuxtà loca, tempora, perſonas, res denique ipſas perpendere ac metiri, & non ſemel, ut legum conditores fecere, ſed quotidie nouas leges mira æquitate inuenire ac ferre. Atque hoc quidem eſt quod Ariſtoteles in libris de Republica ſentit, cùm gubernari felicius ciuitatem ait ab optimo uiro, quàm ab optima lege. Hæc quum dixiſſem, rogauit me Atrienſis, ingredi ne uellem. Abnui per id temporis: promiſi tamen, breui me ſimul liberatiorem morbo, ſimul maiore cum ocio rediturum, ut totam ipſam ex antiſtitum uoluntate perluſtrem Ædem, eosq; omnes noſcam, qui illam inhabitant, quod eſt opus ſanè non unius aut alterius horulæ. Ille uale facto intrò ſe recepit, foresq; ambobus peſſulis occluſit, ne quis ſe inſcio Ædem intret.

ÆDIS LEGVM FINIS.

Io. Lodouicus Viues Thomæ Cardinali, & Legato Angliæ illuſtri, S.

VETVS quæſtio eſt, quæ uariè tum multorum ingenia exercuit, tum rerumpublicarum ſtatus mutauit, atq; adminiſtrationes: Vtrum præſtet, conſultiusq; ſit, populum ſuarum rerum eſſe arbitrum ac dominum, an unius cura & prouidentia teneri regimen ciuitatis. Multa in utranque partem dicuntur & ingenioſe & uerè, cùm ab alijs, tum uerò ab Iſocrate Athenienſi duabus orationibus: quarum una eſt de populari poteſtate, altera eſt de monarchia. Quis melius aut ſapientius poſſet ſententia ſua certamen illud finire, quàm tu? primum tali ingenio ac memoria, deinde eruditione: quorum ego nonnunquam inter colloquendum ac diſſertandum non exiguum aut obſcurum ſpecimen cepi. hinc tanto uſu atq; exercitatione gerendæ reipub. & regni adminiſtrandi: nam es Angliæ Cancellarius, quæ functio publica eſt, & tanquam popularis magiſtratus. tum regia negocia concredidit & commendauit tibi Princeps optimus. Ergo tibi exactiſsimo cenſori harum rerum, mitto duas illas orationes. non quòd iudicium animi tui ignorem, ſalutarem eſſe omnem gubernationẽ, in qua publica commoda priuatis anteponuntur: pernicioſam, quum contrà. & ſi adſit prudentia, & omne genus uirtutis, reſpectusq; communis boni, præſtare imperium atq; adminiſtrationem unius, exemplo mundani regni, in quo uniuerſa ab uno temperantur, ſed eo iuſtiſsimo, ſapientiſsimo, optimo: & qui omnia non ad ſuas utilitates referat, ſed ad ſalutem eorum, quibus præeſt. Scio hanc eſſe tuam ſententiam. Verùm ut olim adiri uacuis manibus numina religio fuit, ſic uenire ad te ſine munuſculo grati animi indice, nefas exiſtimaui. primum, quòd pro numinibus ſunt magni Principes, præſentes ac benefici: deinde, quod tu me id docuiſti. à quo nunquam diſceſſi indonatus, ea eſt tua in ſtudioſos omnes incredibilis beneuolentia & benignitas. Acute Publius Syrus: Beneficium ſæpe dare, docere eſt reddere. Non potui eodem muneris genere gratiam referre. nam quantulus ſum ego, qui auro, uel argento tecum certem? Sed nec eruditione ſum par: animo tamen & uoluntate non uincor. Ergo chartulas iſtas haud aliter interpretabere, quàm certiſsimum pectoris mei ſignum, tot ac tantorum beneficiorum non immemoris. & accipies tanquam arrabonem daturi aliquando iuſtum opus, & meum. Nam hoc tempore diſtricto tot laboribus curisq;, & potiſsimum publica Oxoniæ profeſsione, quam mihi impoſuiſti, nec meum aliquid licuit párere, nec concinnare alienum, quod eſſet

eſſet longum. Tantum duas haſce Iſocratis orationes uerti. quod opus quemadmodum non poteſt omnino meum dici, ita nec ſit penitus alienum. Docui enim Latine loqui: & præceptores parentum locum diſcipulis occupant. Docui quidem, non quatenus linguæ Latinæ facundia, ſed certe quatenus mea infantia Attici Rhetoris eloquentiam conſequi potuit. & ſi nō alijs in rebus, in hoc ſaltem Atticiſmum eius ſum æmulatus, quod nō redundanti oratione reddidi, quæ ille breui atq; aſtricta dixerat: nec Aſianè, quæ ille Atticè. Tametſi non numerauí uerba, quod eſt miſeræ atq; ineptæ diligentiæ: tantum ſententias bona fide lectori reddidi. Non eſt opus magnitudine tua indignum, ſi reliqua omnia ſpectes, præter me, ſiue Iſocratem ipſum, ſiue facundiam, ſiue argumentum de Athenis, Areopago, & Nicocle rege. Fuit Iſocrates, Athenienſis Rhetor, temporibus Platonis: ex cuius ſchola, tanquam ex Troiano equo, prodijt numeroſa illa cohors eorum, qui & dicendo & Repub. adminiſtranda plurimum in Græcia uaIuerunt. Eloquentiam teſtantur diſcipuli, & monumenta ingenij: in quibus eſt mira ſermonis dulcedo, & aptiſsima compoſitio, numeris ad ornatum adſtricta. Cicero fatetur, ex illius opibus ornatiorem ſe ac locupletiorem fieri. Itaq; maximo precio atq; honore eſt per gēteis omneis habitus: nactus q; eſt ſine foro, intra domeſticos parietes, eam gloriam, qualem rari ex ijs, qui in ſolem certamenq; prodierunt, ſunt conſequuti. Conſtat perbreues ſæpe orationes ab eo cōſcriptas, ingenti auri pondere à principibus uiris repenſas eſſe: ut ab Arthemiſia regina Cariæ, & à Nicocle rege Salaminæ. Tantus patriæ amator, ut fractis à Philippo Rege Athenienſium rebus ad Cheronæam, ut primum ea de re nuncius eſt Athenas perlatus, mœrore expirauerit, grandis admodum natu. Iam populum Athenienſem nō ignoras, ut in Græcia, ſic toto terrarum orbe clariſsimum ſapientia & rebus geſtis fuiſſe: tanta nobilitate atq; antiquitate originis, ut genus ſuum ad nullos niſi ad ſeipſos referrent. ideo Græco uerbo Autochthones nominati ſunt, quaſi Aborigenes. cuiuſmodi in Latio fuerunt uetuſtiſsimi, & aliquot fuiſſe in Britannia gentes Cæſar tradit. Ab initio Athenienſes ſub Regibus uixerunt, uſq; ad Codrum. Huic à Peloponneſiacis hoſtibus, ipſo ſe ultrò pro patria offerente, ſublato, ſucceſſere ex eius poſteris Archontes, hoc eſt Principes, qui decennalem dignitatem tenuerunt. Manſit genus hoc principatus annos ducentos ac uiginti, nempe uſq; ad Erixiam. poſt quē uniuerſum ciuitatis ius atq; imperium ad populum conceſsit. Tulerat iam eis leges Draco, ſanguine ſcriptas, ut eſt in prouerbio. Sed tempore hoc Solon, unus ex ſeptem illis celebratiſsimis Græciæ ſapientibus, nouas alias dedit, correctis illis Draconis. & Areopagum ſummum conſilium inſtituit, extructa eò loci curia, quo de Martis capite iudicium fuerat latum, quū is apud ueteres illos eſſet Athenienſes accuſatus, quòd Alirrhotion Neptuni filiū obtruncaſſet. ideo Areopagus dictus eſt, ceu Martis collis. eſt enim Athenis cliuus quidam. Erat hic perpetuus Senatus, non conſtitutus ad tēpus, ut conſilium illud, quod uel quingentorum ſenum dicebatur, uel Theſmothetarū nouem. Cognoſcebant de cædibus, incendijs, ueneficijs. eamq; ob cauſam ſunt, qui Areopagum nominatum eſſe autument, quòd cædibus Mars præeſſe credebatur. Areopagitarum mores quales fuerint, exponit oratione hac Iſocrates, & declarant priſca illa uerba: Sanctior Areopagita, Grauior Areopagita, Integrior Areopagita. Quin uel ipſum ſolū nomē Areopagita, prouerbij uice uſurpatur, de incorrupto iudice. Nemo enim in conſilium illud cooptatus eſt, cuius mores ſpectatiſsimi non fuerint, & qui non probitatis ſuæ multa ediderit documenta. Nec ullus ex omni memoria (dictu mirabile) repertus eſt, qui ſi quid ingeniti haberet uicij, non illud ſimul in Areopagum lectus eſſet, abijceret. tanta aliorum erat uirtus, ut nemo uſq; adeò uicium aliquod perditè amplecteretur, quin eum puderet inter tantam puritatē ſolum apparere maculoſum. Præco apud hos, quoties orator ad dicendā cauſam accedebat, uetabat, ne affectus moueret. Cognoſcebant idcirco noctu, & in tenebris, ne aſpectus uel agētis uel rei affectū aliquem excitaret, unde poſſet illorū aliquis à rectitudine iuſtitiæ deflectere. Porrò Nicocles Rex fuit Salaminę inſulę, Græci maris, nobilis pugna illa qua Themiſtocles Athenieñ. opes maritimas contudit Xerxis regis Perſarū. Scripſit ad hunc eundem Nicoclem Iſocrates

orationem alteram, de administrando regno. Ergo eunt ad te Areopagitam Areopagiticus sermo, & Nicocles rex, ad regni administratorem: & ad facundissimũ, Isocrates: & ad patronum, Viues cliens. Faxit Christus, ut cogitatus atq; actus tui, patriæ tuæ & Christiano orbi prosperi ac salutares sint. Oxoniæ, XV. Decembris. 1523.

ISOCRATIS AREOPAGITICA ORATIO, SIVE DE VETERE ATHENIENSIVM REPVblica, Ioan. Lodouico Viue interprete.

DELEROSQVE uestrûm miraturos credo, quónam consilio de salute publica dicturus in hunc locum uenerim, tanquam ciuitate in periculum coniecta, uel rebus eius in lubrico constitutis. Ceu uerò non triremes possideat suprà ducentas, & quieta domi, maris principatum obtineat. Quin & socios habet permultos, adfuturos nobis ilicò, si res poscat. Stipendiarios longe plures, quiq; imperata exequuntur. Quibus nos rebus fretos, meritò quiuis bono esse animo iubeat, uelut procul omni positos discrimine. hostibus uerò nostris timendum magis censeat, & de salute sua consultandum. Quocirca non dubito, quin ista cum animis uestris reputantes, meum ad uos accessum pro nihilo ducatis: magnaq; spe sitis totam uos Græciam istis opibus occupaturos. Ego uerò contrà de istis ipsis rebus uehementer metuo. Siquidem uideo ciuitates eas, quæ se felicissimè putant agere, pessime de rebus suis statuere: & quæ maxime fiducia sui innituntur, in grauia pericula deuolui. Cuius rei hæc profectò est causa, quòd neq; prospera unquam, neq; aduersa sola hominibus contingunt: semper aliquis assectatur uelut comes. Opes ac potentiam sequuntur stultitia, luxus: indigentiam uerò atq; humilitarem, modestia & moderatio. ut decerni uix possit, utrum sit satius filijs relinqui opulentiám ne, an inopiam. Quippe uidere est ex hac, quæ existimatur peior, meliorem ut plurimum uitæ rationem nasci: ex illa autem, quæ est in speciem melior, in peius mores relabi. & horum esse ad manũ exempla priuatorum quidem plurima: uidelicet apud quos creberrimæ sunt eiusmodi rerũ uices. Maius tamẽ audientibus, atq; illustrius ex nostris & Lacedæmoniorum euentus fuerit. Nos enim post dirutã à Barbaris hanc urbẽ, exacuente metu diligentiã curamq; nostram, ad principatum Græciæ totius peruenimus. At ubi insuperabilem esse nostrã potentiam rati sumus, quantulum, quin caperemur, abfuit? Lacedæmonij olim ex uilibus & pusillis ciuitatibus egredi ausi, frugalitate & disciplina militari Peloponnesum sibi subegerũt. Post hæc uerò successoribus insolentiores facti, terræ marisq; adepti dominatum, in eadem, quæ nos, pericula deuenerũt. Quis ergo nisi demens, eiusmodi mutationibus cognitis, & tam repentè maximas potentias sublatas reputans, præsenti rerũ fortunę cõfiderit? Atqui & nostra Respub. multo nunc inopior est, quàm illis temporibus, partim Græcorũ odio aduersum nos, partim inimicitijs Regis Persarũ nobiscũ renouatis: quę olim causæ urbẽ hanc afflixerunt. Quocirca nescire uos, quanta ciuitati nostrę procella immineat, equidem statuere neutram in partem possum: an fiat, quòd Respub. curæ uobis non est: an quòd curæ quidẽ, sed rerum sensus amissus. Non intelligitis uos

tis uos eos esse, qui & urbes Thraciæ deleuistis? quicp mille amplius talentis frustra in exercitum peregrinum consumpsistis, per hæc Græcorum odio & Persico bello conflato? ad hæc Thebanos inimicos coacti estis seruare, uestris ipsorum socijs sublatis? & propter hæc acta, si dijs placet, tanquam nuncijs de Republica bene gesta acceptis, bis iam circum deorum templa supplicatum est. Quid quod segnius super illis consultamus, qui optime de Republica merentur? Idcirco hæc omnia meritò & facimus & patimur. Nam quid recte geri potest ab ijs, qui praue de summa rerum statuerunt? Quippe ui partim negociorum, si quid erratum, uel fauore fortunæ, uel alicuius hominis uirtute emendatur, nihilominus tamen in easdem rursum difficultates relabuntur. facile hoc erit unicuiuis intellígere ex ijs, quæ nobis acciderunt. Subdita nobis tum post naualem Cononis pugnam, tum post bellum ab Timotheo gestum, uniuersa Græcia, ne momento quidem temporis partam felicitatem conseruare potuimus, quominus statim nobis imprudentibus elaberetur ac dissolueretur. Quidni? cùm rationem administrandæ ciuitatis, qua uti rebus, sicut oportet, possimus, nec habeamus: nec ut habeamus, curæ sit? Ecquis omnium ignorat fœlicitatem neque magnificis murorum structuris, neque ciuium numerosa multitudine uel quæri uel contineri, sed sapientibus ac moderatis Reipublicæ gubernatoribus? Est enim anima ciuitatis nihil aliud, quàm administratio illius: quæ non minores in eo habet uires, quàm in corpore prudentia. Videlicet hæc est, quæ de omnibus consulit: simul conseruans profutura, simul nocitura deuitans. Huic oportet & leges, & oratores, & priuatos homines esse similes: & sic unumquenq; agere, prout illam sit nactus. hac deprauata, nos nihil habemus pensi: nec sollicíti sumus, quemadmodum redintegretur. Accusamus quidem Iudices, & nunquam sub populari regimine grauius uexatam esse Rempublicam conquerimur, in negocijs uerò, & suis quisque cogitationibus, prudentiam nostram prudentiæ nostrorum maiorum anteponimus: de qua quidem dicturus huc prodij. Equidem ita compertum habeo, auerti posse pericula impendentia, & mala præsentia depelli, si reuocare sit animus popularem illam ciuitatis constitutionem à Solone, homine omnium maxime populari, traditam: à Clisthene uerò, qui tyrannos exegit, ac populum reduxit, restitutam. qua nullam excogitarit quis unquam uel popularem magis, uel huic utiliorem ciuitati. Sit hoc unum uel maximum argumentum, quòd qui in ea uixerunt, pulcherrima ediderunt facinora, magnaq; per genteis omneis gloria fuerunt, ad illosq; ultrò uniuersæ Græciæ consensu delatum imperium est. At quibus præsens rerum status cordi est, inuisi omnibus, & frequenter grauia perpessi, quantulum abfuit, quin ad ultimam necessitatem detrusi sint? Iam quis eam administrandi rationẽ uel laudarit, uel amarit, quæ & antehac tot nobis mala peperit, & nunc annis singulis in peius fertur? An non metuendum est, ne res eò progrediatur, ubi inter aspera aliqua & difficilia oppressi negocia, republica penitus ac ciuitate spoliemur? Sed ut non uniuersæ tantum, uerùm particulatim quoque singula audientes, censere atque eligere si quid utile uobis uideatur, positis: uestrum munus erit, uosipsos præbere ijs, quæ dicam, attentos. meum uerò, uti breuitate, quanta maxime potero. Qui olim rempublicam nostram tenuere, constituerunt genus quoddam administrationis non solo uerbo commune & mitissimum, re autem uera longe aliud illis uisum, qui in eo uersabantur. Neq; ad hunc modum ciues suos formabant, ut intemperantiam crederent esse popularitatem: non obtemperare legibus, libertatem: procacitatem linguæ effrænem, æqualitatem legum: & horum omnium flagitiorum impunitam licentiam, fœlicitatem esse arbitrarentur. uerùm modus & ordinatio reipublicæ ita rem temperabat, ut eiusmodi delicta pœnis coërceret, prosequeretur odio, ciuesq; suos bonos ac moderatos facilè redderet. Inter cætera maximum illis aderat ad optime regendam ciuitatem adiumentum, quod quum duæ sint æqualitatum species, altera quæ omnes in ciuitate discrimine omni sublato exæquat, altera quæ singulorum dignitatem expendit: illi haud ignari hanc utiliorem esse, illam uel iniquam repudiarunt, quæ probos iuxtà & improbos eisdem rebus dignos censent. retinuerunt eam, in qua merita tum præ-

mijs æſtimantur, tum pœnis. Hancq́ in urbem ſuam inuexerunt, ut magiſtratibus non paſsim quoslibet admouerent citra delectum, ſed ſingulis publicorum munerum optimos, & imprimis idoneos præficerent. quippe non dubitabant, ciues omnes tales futuros, cuiuſmodi forent rectores ipſi. Deinde in eligendis Magiſtratibus cum primis è republica duxerunt eſſe, non hoc ſorti committere. Nam ſæpenumero ita fert caſus, ut ijs adminiſtratio ciuitatis obueniat, qui rerum nouarum ſtudioſi ſunt, opesq́ populi translatas ad paucorum dominatum cupiant. Quocirca in deligendis moderatiſsimis, æquum eſt ſummam poteſtatem eſſe penes populum: ut eos ſibi præficiat, quibus exploratum habeat & percognitum, communẽ potentiam charam eſſe. Cauſa uerò, cur magnus erat in ciuitate conſenſus, nec de honoribus certabatur, hæc eſt: quòd unuſquiſque operi ac parſimoniæ intentus ageret: nec ullus ſuis neglectis, inſidiabatur alienis: néue ex publicis fortunis aliquid in priuatas utilitates deriuabant. contrà potius, ex ſuis quiſque rempublicam adiuuabat, quum poſcebat uſus. nec accuratius norat quis, quantum ſibi rediturum eſſet ex publica functione, quàm quid ex priuatis poſſeſsionibus. Atque adeò à publica pecunia manus continebant, ut difficilius illa ætate fuerit reperire, qui Magiſtratus cuperent, quàm hac, qui non rogent. Nimirum non apud ſeipſos ſtatuerant, quæſtuariam negociationem eſſe publicum munus gerere, ſed miniſterium. Neque ſtatim ab inito magiſtratu olfactabant, ſi qua eſſet ab anteceſſoribus relicta quæſtus occaſio: ſed ſi quid negligentius curatum à feſtinantibus, deponere dignitatem. Denique ſumma ut dicam, illud erat animis omnium perſuaſiſſimum, debere populum præeſſe, tanquam dominum, ipſis magiſtratibus: & delinquentes punire, & de cõtrouerſijs diſceptare ac ſtatuere. Eos uerò ciues, quibus ocium ex abundantia diuitiarum ſuppeteret, publicis non ſecus quàm domeſticis intentos agere. qui iuſte egiſſent, eos laudibus honeſtari, & huic precio acquieſcere. Illis, qui prae rempublicam geſsiſſent, nullam tanti criminis gratiam fieri, ſed mulctis damnisq́ affici. Quid hac poſſet republica ſtabilius aut æquius inueneri? quæ potentiſsimè gubernandos commendabat ciues, ſed dominum illis populum imponebat. Et conſtitutio quidem ciuitatis hæc illis erat, ex qua intelligi promptum eſt, quotidianam uitam recte & legitime eſſe ab eis traductam. Quippe neceſſe eſt, ut quibus ſic erat rerum ſumma fundata & compoſita, ad eundem modum uti partes conſentirent. Principio quidem, quæ ad deos immortales ſpectabant (hinc enim exordiri fas eſt) non incertè, neq́ inordinate, neu per furorem aut temeritatem, nec ſi quando collibuiſſet, tercentum boues in unum ſacrificium mactabant, nec à traditis antiquitus ſacrificijs unquam diſcedebant: nec feſta, in quibus epulandum eſſet, nimio concelebrabant apparatu. ſed in ſanctiſsimis templis, de collecta inter ſocios pecunia ſacrificabatur, illud ſedulo cuſtodientes, ne quid uel ex patrijs ritibus diſſoluerent, uel adderent ad morem maiorum. Neque enim in magnis ſumptibus ſitam eſſe ducebant pietatem, ſed ſi nihil ex illis demutarent, quæ à maioribus uelut tradita per manus accepiſſent. Ita quæ ad religionem, feriasq́ pertinebant, nec temere illis, nec perturbate in aliena tempora incidebant: ſed commodiſsima opportunitate, tum ad regionis quæſtum, tum ad fruges condendas. Similia dictis ſunt, quomodo ipſi inter ſe ævum agitabant. Non enim circa publica modo erat hæc conſenſio, ſed in priuata quoque uita tantum alij erga alios oſtendebant prudentiæ, quantum par eſt, tum recte ſentientes, tum patriam habentes communem. Tantumq́ aberat, ut locupletibus tenuiores inuiderent, ut his non ſecus magnæ domus curæ eſſent, ac ſuæ ipſorum, rati felicitatem illarum bono ſibi eſſe. Opulenti non deſpiciebant pauperes, ſed reputantes pudendam ſibi eſſe ciuium ſuorum indigentiam, neceſsitatibus illorum ſubueniebant: quum his quidem agros exigua mercede colendos traderent, alios ad negocia procuratores dimitterent, alijs alias occaſiones præberent lucri. Neque uerò metuebant, ne in alteram duarum incommoditatum inciderent, aut omnibus, aut certe parte aliqua fortunarum exui. immò uerò non confidebant minus, ijs quæ erant elargiti, quàm quę domi aſſeruarant. Nouerant iudicijs profectos non æquo ac bono ſolere abuti, ſed legibus parêre. nec

ex alie-

ex alienis certaminibus facultatem ſibi quærere iniuriæ faciundæ: magis in contrarium ſuccenſere conſueſſe iſs, qui per quas fecerant iniurias, bona amiſiſſent. haud ignari, contractus malæ fidei plus ſolitos pauperibus nocere, quàm diuitibus. Hi enim ſi ceſſent acquirere, damnum erit paucorum prouentuum. at illos ſi in difficultates uictus adducantur, ad ſummam inopiam redigi neceſſe eſt. Hæc quum eſſet communis uniuerſorum opinio ac ſententia, nemo inueniebatur, qui opes occultaret: nemo, qui recuſaret mutuare. Si quidem non triſtior erat illis creditoris aſpectus, quàm debitoris. Ita quæ duo cordatiſsimus quiſq; expetit, ea illi aſſequebantur: ut ſimul prodeſſent ciuibus, ſimul firmas conſtitutasq; haberent fortunas: denicq; ciues inter ſe commodiſsime uerſarentur. Nam poſſeſsiones tutę erant, quibuſcunq; iure contigiſſent: & hæ communes, paratæq; indigentibus. Reprehenderit fortaſsis orationem hanc meam aliquis, quòd acta illorum temporum laudibus in cœlum tollo. Cauſas uerò non ſubiiciam, cur tam probe tum inter ſeſe agebant, tum ſuam rempublicam gubernabant. Ego uerò tale quiddam eſſe à me dictum exiſtimo. ſed conabor copioſius atq; apertius explicare. Maiores noſtri non multos puerilium ſuarum educationum habebant magiſtros. & poſtquam inter uiros numerari cœperant, licebat, quod uellent, facere. ſed in adoleſcentia maioribus curis tenebantur, quàm pueri. Sic enim aui noſtri moderationis ſtudioſi erant, ut conſilium Areopagi curam agere decori modeſticq; iuſſerint. In quod conſilium legi nemo poterat, niſi qui ingenue natus, magna uirtutis ac modeſtiæ ſuæ documenta præbuiſſet. qua de cauſa reliquis Græciæ conſiliis hoc noſtrum ſine controuerſia antefertur. Indicijs poterit quiuis uti, & de ſuperioribus & de noſtris temporibus, quandoquidem in ea adhuc laude atque inſtituto uitæ perſiſtitur. Videas quoſdam cætera intolerandos, ſimul in Areopagum cooptati ſunt, ueluti oblíti naturæ ſuæ, legibus potius loci illius morem gerere, quàm moribus conſuetudine confirmatis. tantum uel metum malis incuſſerunt, uel monumentum reliquerunt modeſtiæ ſuæ. Hunc ergo, ut dicebam, ordinem uelut propriũ ſtatuerunt moribus formandis. At uerò quiſquis exiſtimat idcirco hic optimos uiros fieri, quòd leges de uirtute accuratiſsime latæ ſunt, longè is mea ſententia fallitur. Nam ita ſi eſſet, quid prohiberet, quominus ſimiles continuo Græci omnes exiſterent? propterea quod nihil facilius, quàm tabulas legum inter ipſos communicari. Sed non protinus cum hoc munere mitteretur una uirtus. quippe qui ex quotidianis exercitamentis naſcitur. Ita neceſſe eſt, ut ij demum ſint inter ſe moribus conſimiles, qui eandem educationem aſſuefactionemq; uitæ habuerunt. Quid quod in ciuitate magna eſt legum copia, & accurata diligentia ſancita argumentum ſumitur, prauo ciues eſſe ingenio, praua educatione. uidelicet coguntur magiſtratus alias ſuper alias accumulare leges, dum uicijs multifariam erumpentibus, leges quaſi obices opponunt. Oportet recte proſpicientes reipublicæ non porticus legum tabulis replere, ſed in hominum mentibus æquitatem defigere. quippe non decretis, ſed bonis moribus ciuitas optimè gubernatur. Malè enim educatis atque edoctis nulla eſt legum quamlibet exacte perſcriptarum reuerentia. contrà uerò, probè inſtitutis, recepta bonis moribus ſufficiunt. Hæc illis intelligentibus, non ea fuit curarum prima, quibus pœnis male uiuentes afficerent: ſed potius, quibus tandem aſſequi rebus poſſent, ne quid ciues pœna dignum uellent patrare. Id demum cenſebant eſſe munus ſuum, maximeq; moderatores ciuitatum decens. Nam de pœnis cogitare, hoc eſt hoſtem agere, non ciuem. Ergo illis ciues omnes erant curæ, ſed imprimis iuuenes, in quibus uidebant plurimum dominari affectuum tempeſtates, multisq; cupiditatibus eorum animos deuinciri. proinde maxime eſſe opus illis recta inſtitutione, ut omnia ſua oblectamenta in honeſtis pulchriſq; expetendis laboribus ſita eſſe putẽt: hæc ſunt ſtudia ſequẽtis ætatis illorũ, qui ingenue educati, appetere res altas decoraſq; conſueuerũt. Sed ad eaſdẽ exercitationes omnes deduci nõ poſſunt, quũ ſit tanta in iſs, quæ ad uitã pertinent, differentia. Quocirca ex facultatibus cuiuſq; definierũt unicuiq; uiuendi rationẽ ac modũ. tenuiores ad agriculturã, mercaturamq; relegarũt: nõ ignari, ex ſegnicie oriri indigentiã, ex indigẽtia cõplura uicia. Sublato igitur uiciorũ capite, ea etiã uicia tolli intelligebãt, quę illinc proficiſcerent. Ii uerò, quibus facultates ſupererãt,

equeſtrem diſciplinam, certamina, uenationem, Philoſophiam cogebantur exercere. edocti enim experimentis erant, hiſce occupationibus alios præſtantes uiros euadere, alios à uicijs quàm plurimis diuerti. Atq; hæc quidem non ita gerebant ut paulopòſt, quàm leges de his tulerant, negligerent. Sed ciuitate in tribus diuiſa, agro uerò in populos, uniuſcuiuſq; uitam facilè erat eis perſpicere. turpiter degentes, ad conſilium publicum arceſſebant: quod conſilium alios meliorum admonebat, alijs minabatur, alios afficiebat pœnis, ut uidebat opus eſſe. Nec præteribat eos, duas eſſe rationes, quibus uel incitamur ad flagitia, uel ab eis deterremur. Nam apud quos nec obſeruatio delictorum eſt, nec pœna, nec iudicia ſeuere exercentur, in his ingenia etiam ſua ſponte proba, uti deprauentur neceſſe eſt. At ubi nec facilè eſt delinquentibus fallere, nec manifeſtis ſpes ulla eſt ueniæ, ibi praui mores haud ſæpe inualeſcũt. Quod ille reputantes, duabus rebus hinc & inde ciues ſuos cohibebãt, diligentia ſua, & pœna propoſita. Tantum ſiquidẽ aberat, ut eos fugeret, ſi quis mali quid perpetraſſet, ut uel eos quoq; præſentiſcerẽt, qui de peccando cogitaſſent. Ergo nõ in foro aleatorio iuuentus deſidebat, non apud tibicinas, non in eiuſmodi conuenticulis, in quibus nunc dies traducunt: ſed in præſcriptis exercitationibus, admirãtes uerſantesq; cùm ijs, qui in eo genere diſcipli næ eſſent ſpectatiſsimi. Forũ uerò ſic uitabant, ut ſi quando neceſſe eſſet illos eò uenire, rubore perfunderentur: magnamq; ibi modeſtiam præ ſe oſtenderent. contradicere uerò, aut conuiciũ ſeniori facere, grauius tunc habebatur, quàm nunc parẽtes lædere. Porrò in cauponã ingredi, uel potare, ne ſeruus quidem paulo frugalior auſus fuiſſet. ad grauitatem ſe omnes, ad decus, ad moderationem componebant. nemo dignabatur ſcurrari. Facetos & dicaces, quos hac tẽpeſtate ingenioſos nuncupamus, illi miſeros uilesq; nominabant. Neq; uerò credat me quiſquã de hominibus ſeculi huius penitus malè ſentire. non enim eos eſſe cauſam eorũ, quæ fiunt, cenſeo. Complures noui, qui dolent tantam, etiã ſibijpſis, per publicos ciuitatis mores conceſſam eſſe luxuriæ licentiã. Quis ſanus iſtos reprehendat? Illi illi arguendi ſunt, qui paulo ante noſtram memoriam ciuitatem rexerunt. Hi præbuere initium negligentiæ ueterum morum, hi potentiam publici conſilij labefactarũt. quo uigente, nec ſupplicíorum, nec criminũ, nec tributorũ, nec inopiæ, neq; bellorum tanta erat in ciuitate uis. ſed domi inter ſe quietè uerſabatur, foris uerò undiq; erat feſta pax: ut qui præſtabant ſe ipſos Græcis amabiles, Barbaris formidandos. illos nanq; conſeruarant, ab his pœnas tantas ſumpſerant, ut redire cum illis in gratiam facilè poſſent, modo nihil eſſent aliud incommodi accepturi. Iſtis de cauſis tam uiuebant tuti, ut rura cum ſuo inſtrumento elegantiora, atque elaboratiora eſſent, quàm ædes urbanæ. Multiq; ciuium ne feſtis quidem in urbem commearent, præferentes in priuatis ſe poſſeſsionibus continere, quàm communibus bonis in urbe frui. At quæ ad ludos ſpectarent, quorũ cauſa nõnulli ueniebant, non per laſciuiam, aut inſolentiam, ſed compoſite & ſapienter tranſigebantur: nec in pompis aut contentione chori ductandi, aut inanibus huiuſmodi oſtentationibus poſitam eſſe felicitatem arbitrabantur, ſed in ratione uitæ proba & moderata: néue quem utilitatibus ſuis defraudarent. Ex quibus oportet colligere, illos tum uerè ac germane uixiſſe bene, tum placide Rempublicam adminiſtraſſe. Hoc autem tempore, quis cordatus non indoleat, ſi uiderit nonnullos ciuium ſiue neceſſaria uictui habeant, ſiue non, admiſcentes ſe ſortionibus iudiciorum, poſtulantes, ut liceat ſibi Græcarum nauium nautas ac ſocios nauales alere? per æſtatem choræas ducentes, idq; in aureis palliſs: hybernantes uerò ubi, pudet ac piget dicere. & alia hunc in modum abſurde pugnantia in hac Republica uſu uenire, quæ uehementer pudenda ciuitati ſunt. Quorum nihil fiebat ſub ueteri Areopago. quippe qui arcebat à pauperibus inopiam, per uarios quæſtus commodaq;, quæ à locupletibus proueniebant: & à iuuenibus luxum, per exercitationes, ſuamq; ipſorum de illis curam: & à moderantibus rempub. auaritiam, per pœnas: & à prauis uicia, per id quòd latêre ſe poſſe non ſperabant: & à ſenioribus torporẽ, per publicas functiones, curamq; iuniorũ. Quæ nam inueniri poſſet reſpub. excellentior hac, quæ ſic undiq; negocia omnia tanta cùm prudentia diſpoſuerat? Et priſcam quidem illam rempub. reor eſſe à nobis maxima ex parte declaratam. quę uerò omiſimus, ea facilè eſt intelligere ijs, quę dicta

dicta ſunt ſimilia fuiſſe. Sed hactenus aliqui auditis quæ expoſui, non dubito quin & me laudent magnopere, & maiores noſtros feliciſsimos fuiſſe cenſeant, qui in tali ciuitate uitam traduxerint. tametſi non autument, eiſdem uobis quoq; utendum moribus: conſultiusq; eſſe, uos in cõſtitutis iam rebus cum incommodo uiuere, quàm exactiorẽ Rempublicam deſiderare, in qua melius ſitis acturi. quin & ſunt, qui confirmarint mihi eſſe periculum, ne dum optima ſuadeo, odiſſe populum credar: & quærere, quemadmodum ciuitatem ad paucorum opes redigam. Ego uerò ſi de incognitis rebus aut nouis diſſererem, & ſecundum eas iuſsiſſem uos uel ſenatum legere, ad eos quos ſoletis cum ſumma dignitate ſententijs de rebus dicendis creare, per quos potentia populi diſſolueretur, meritò eſſem criminis huius ſuſpectus. Porrò hucuſq; nihil dixi tale tantum de rebus loquutus ſum nulli ueſtrûm occultis, quasq; omnes iam pridem percognitas habetis: nempe antiquas & patrias, quæ ciuitati noſtræ & cunctæ Græciæ opem ac ſalutem ſæpius attulerunt. adde his, à talibus uiris excogitatas & conſtabilitas, quos uniuerſorum conſenſus facilè profitebitur, omnium qui unquam extiterunt, maxime fuiſſe populares. Quocirca uni mihi poſt natos homines res indigniſsima accideret, ſi adminiſtrationis illius explicatione, cupidus eſſe exiſtimarer rerum nouarum. Quid quod uel eo ſenſu animi mei perſpici poteſt, quod in ijs omnibus, quæ hactenus dixi, aperte paucorum potentiam & cupiditatem inſectatus ſum. nec quaslibet tamen æqualitates, aut populi imperia comprobaui, ſed recte conſtituta, nec temere & ſine delectu, uerùm prudenter & caute. Memineram, maiores noſtros eiuſmodi rerum ſtatui plurimum inter ſtatus omnes tribuiſſe: & hac de cauſa Lacedæmonios optimè in ciuitate ſua geſsiſſe ſe, quòd impenſe populares fuerint. Nam & in eligendis magiſtratibus, & in quotidianis actibus, denique in omni eorum uita æqualitates paritatesq; plus apud eos quàm alios ullos mortales ualuerunt. quas res ut paucorum imperium repellit, ſic germanè populares arctiſsimè complectuntur. Aliarum uerò ciuitatum clariſsimum & potentiſsimum quibuſque, ſi quis grauiter expenderit, comperiet popularem potius, quàm paucorum potentiam eſſe utilem. Et in noſtra ciuitate adminiſtrationem hanc, quam omnes reprehendunt, ſi quis non dico illi quam expoſitam à me uidetis, ſed ei quæ ſub triginta fuit conferat, profectò cœlitus exiſtimabit eſſe demiſſam. Et quanquã præter inſtitutum hoc eſſe nonnulli dixerint, tamen facere non poſſum, quin aperiam, quantum inter ſe utræq; diſtent. Ne quis arbitretur, me populi delicta exacte nimis inquirere: ſi quid uerò prudenter ſit atq; honeſte actum, id præterire. Erit certe hac de re ſermo, ut non longus: ſic ijs, qui audiunt, nequaquam inutilis. Poſteaquàm naues in Helleſponto perdidimus, & caſibus illis ciuitas perculſa eſt, quis non uidit ex ſenibus ut quiſq; erat popularis potentiæ ſtudioſiſsimus, ita promptiſsimum ad qualemcunq; fortunam perferendam: antequam pacis conditiones, quas Lacedæmonij ferebant, acciperentur: indigniſsimumq; ducebat eſſe, ſi quis ciuitatem paulo antea Græciæ principem ſeruientem aſpiceret. Et hos quidem à ſocietate fœderum excluſos uidimus. qui uerò dominatui paucorum fauebant, alacriter tum diruentes muros, tum perferentes ſeruitutem. At quum populus erat rerum dominus, etiam alienas arces tutabamur. Sed ubi regimen triginta acceperunt, continuò noſtra omnia in poteſtatem hoſtium uenere: nobisq; Lacedæmonij dominati ſunt. Cæterùm ubi reuerſi exules arma pro libertate induere ſunt auſi, uicitq; bello nauali Conon, miſsi ſunt ad illum legati qui ciuitati noſtrę maris imperium deferrent. Quis hæc nõ æqualium noſtrorum meminit? Ergo potentia populi ciuitatem hanc ſacris & ceremonijs ornauit: ut etiam nunc peregrini dignam illam cenſeant, non Græciæ tantum, ſed gentium omnium principatu. At triginta his omnibus pro nihilo habitis, plurimos ſpoliarunt. maritimi exercitus ſtationes tribus talentis abiecerunt, quibus non extruendis non minus quàm mille talenta ciuitas impenderat. Quid ergo? laudabuntur de manſuetudine? quid conuenit minus? Laudabitur populus, quum imperaret. Illi enim publico decreto accepta ciuitatis cura, mille & quingentos ciues indicta cauſa contrucidauerunt, in Pirenæum confugere plures quinque millibus compulerunt. Populares uerò reuerſi, ac patria per arma recuperata, ipſa quidem præcipua mali capita ſuſtulere: reliquos uerò

ad eum modum accepere adeò manſuete ac ciuiliter, ut nõ peiore eſſent cõditione, qui eiecerãt, quàm eiecti. Illud quoq; uel maximũ ſignum æquí ac moderati popularis ímperíj. quũ íj, qui in urbe reſtiterãt, centum à Lacedæmoníjs talenta in obſidionẽ eorum, qui Piræum occuparant, eſſent mutuati, conſilio pro concione populi de ſolutione captato, cenſentibus nonnullis æquũ eſſe, ut íj mutuũ Lacedæmoníjs díſſoluerent, qui poſtulauerãt, non obſeſsi: populus tamen iuſsit, ut in cõmune ab omnibus cõtríbueretur. quod populi ſcitũ uſq; adeò mutuam ciuium concordiã cõglutinauit, auxitq; publicas uires, ut Lacedæmoníj, qui ſingulis propè diebus fautores potentiæ paucorum nobis præficiebant, huc à populo noſtro ímploratum opem uenerint, ſupplicantes ne ſe aſpernaremur, euerſos à Thebanis. Summa comparationis hæc eſt. Triginta uiri & alíj per id tẽpus potentes ea erant mente, ut uellẽt ciuibus ímperare, parêre hoſtibus: alíj populares reliquis dominari quidem, cum ciuibus æquo iure uiuere. Quæ duabus de cauſis recenſui: una, ut me oſtenderem, non ímperíj paucorum aut auariciæ ſtudioſum eſſe, ſed Reipublicæ honeſtæ ac æquæ: altera, ut docerem populare regímen etiam ſi imprudenter praueq; conſtitutum, haud nimis tamen magnas calamitates ímportare: & quod recte adminiſtratur, præſtare cæteris ciuitatibus tum iuſtitia, tum iucunda ciuium uita. Mirabitur fortaſſe quis, quid mihi uelim, qui pro hoc ciuitatis ſtatu, ex quo tanta & tam multa extiterint præclarè facta, alterum uos adhorter ſuſcipere: quá ue nunc ratione tam magnifice popularitatem extollam, alias, quũ in mentem uenit, tota ſubitò ſententia mutata, accuſem, reprehendamq; eius authores. Ego uerò priuatos homines, quorum malefacta pluríma exiſtunt, benefacta uerò perpauca, uehementer obiurgo: putoq; eſſe multo peiores, quàm ciuilitas patiatur. proxime his illos caſtígo, qui magnis atq; egregíjs maiorum geſtis à parentibus ſuis tanto uirtutum ínteruallo anteceduntur. Nec multum ab íjs abſunt, quibus ad perditiſsimam & improbiſsimam uitam nihil factum eſt reliqui. His ego ſuadere ac conſulere decreui, ut ſui diſsimiles eſſe uelint. Hæc eſt animi mei ſententia, hæc mens, non debere nos ſpiritus tollere: néue id nobis ſufficere, ſi miſeris aut inſanis hominibus potiores ſimus: imò ſuccenſere, ac ferre grauiter, ſi à maioribus noſtris laude ac decore tantopere uincamur. Etenim illorum diſciplinam & mores, nõ triginta uirorum ſcelera, propoſita nobis ad imitationem eſſe decet. Præſertim quũ optimos eſſe nos mortalium omniũ oporteat. quod ego non hoc primũ dixi loco, ſed ſæpe iam, & apud multos. Nempe recogito naturã rerũ ita ſanxiſſe, ut alíj loci, alíjs rebus præſtantiſsimi ſint. Sunt qui frugibus, ſunt qui arboribus, ſunt qui pecore. Noſtrã uerò regionẽ uiros proferre atq; alere, nõ ſolum ad artes & negocia induſtrios ac nauos, ſed fortitudine & reliquis uirtutibus pariter ac ſumme egregios, documento ſunt uetera cum Amazonibus, cum Thracibus, cum uniuerſis Peloponnenſibus certamina: tum diſcrimina Perſicarum tempeſtatum. in quibus partim ſoli, partim cum Peloponnenſibus terra mariq; deuictis Barbaris, uberem fortitudinis laudem tulerunt. utiq; nihil effecturi, niſi naturam nacti præ cæteris excellentem. Nec uerò putarit quis, decus hoc ad eos quoq; pertinere, quorũ in manibus nunc eſt Reſpublica. multo ſe res habent ſecus. Spectat enim oratio hæc ad commendationem quidem illorum, qui gloriæ progenitorum non deſunt: ad obiurgationem uerò illorum, qui ignauia & uicíjs ſuis dedecus nobilitati ſuæ adferunt. In qua nos ipſi culpa ſumus, ſi uerum ingenue fateri uolumus. quippe quum talem loci huius genium habeamus, non tamen eo utimur: ſed inuoluimus nos recti ignorãtia, perturbatione, prauis cupiditatibus. Quod ſi congruenter ad noſtrorum maiorum laudes ſeculi huius uicia inſectari aggrediar, uehementer timeo, ne longe mihi ab inſtituto argumento excurrendum ſit. Cæterùm hiſce de rebus & eſt à nobis dictum aliàs, & dicetur poſthac: niſi forte, ut meliores aliquando mores ſumatis, in animum uobis induxerimus. Cæterùm ſi paucula quædam íjs, quæ initiò dicere ſtatueram, adiecero, finem dicendi faciam: cedamq; uolentibus ſuper eiſdem rebus ſententiam dicere. Nos quidem, ſi ſic pergamus ciuitatem, ut cœpimus, regere, non uideo quorſum pertineat cõſultare. Bellũ geremus, & ſuperabimur: & fermè omnia patiemur, agemusq;, quæcunq; & iam accidunt, & ſuperioribus annis accidêre. Sin uerò commutauerimus Rempublicam, nempe ſecundum eandem rationem,

nem,quæ apud maiores noſtros fuit,ad eundem nobis modum res prouenient, quo & illis.Nimirum ex eadem adminiſtrandi ratione fieri aliter nequit, quin negocia ſimilia, multoq; proxima procedant. Operæprecium fuerit, maxima illorum & præclara facinora cum noſtris conferentes deliberare, utra nos optare præſtiterit.Facite recordemini primum ut Græci,hinc ut Barbari erga ciuitatẽ illam priſcam affecti fuerint:ut in noſtram hanc afficiantur. Græci omnes talem de illis noſtris antiquis opinionem animis induerant,ut eorũ plurimi ultrò ſeſe in eorũ fidem tradiderint.Barbari uerò adeò nõ interponebant ſe in Græciæ negocia,ut neq; magnis nauibus Phaſelidem Pamphyliç adnauigarent, nec pedeſtri exercitu Alym amnem tranſirent. ita quieti erga noſtra agitabant.Nunc uerò in eo ſunt nobis ſtatu res poſitæ, ut Græci nos oderint, Barbari cõtemnant.De Græcorum odio duces ipſos audiuiſtis.Quo uerò ſit in nos animo Rex Perſarum,epiſtolis,quas ad nos miſit,abunde declarauit.His omnibus accedit,quod olim recta inſtitutione ſic ad uirtutem ciues cõformabantur, ut inter ſe mutuo quieti,ſi qui regionem hoſtes inuaſerant, facilè congreſsi ſuperarẽt. Quanto nos contrà? nulla illuceſſit dies, quin inter nos alij alijs iniuriam damnumq; afferamus. Rem autem militarem ſic deſeruimus, ut ne ad explorandũ quidem egredi animus ſuperet, niſi mercede conductis.Et quod potiſsimũ omnium eſt,illis temporibus nullus erat ciuium,cui neceſſaria deeſſent:nec ab obuijs quibuſq; mendicans, dedecori ciuibus erat. Nunc uerò inopes plures ſunt,quàm habentes rem. quibus æquiſsimum eſt ignoſci,ſi Rempublicam alienam eſſe rati,& nihil ad ſe pertinentem,in id ſolum incumbunt,quomodo miſeram animam in diem ſuſtentent.Hæc ergo cauſa eſt,quamobrem orationem hanc apud uos habui,quod exiſtimo futuros nos haud ſolum huic ciuitati, uerùm & toti Græciæ ſaluti,ſi noſtrorũ maiorum facta fuerimus æmulati. Vos uerò hiſce omnibus ſedulò expenſis,ſtatuite quod ciuitati utiliſsimum fore exiſtimetis.

ISOCRATIS AREOPAGITICÆ ORATIONIS
Io.Lod.Viue interprete, finis.

ISOCRATIS NICOCLES, SIVE AVXILIARIS, IOANNE LODOVICO VIVE interprete.

REX NICOCLES LOQVITVR.

DICENDI artem qui improbent, & ſapientiæ aſſectatores probris infectẽtur, nõ deſunt:prætexentes,illos haud eiuſmodi deditos eſſe ſtudijs, uirtutis cauſa,ſed quæſtus. Equidem eos, qui ſic ſentiunt, perlibens interrogarim, quamobrẽ illis maledicant,qui ſtudent bene dicere: quũ adeò cõmendent eos,qui conantur recte agere. Nam ſi quæſtu pecuniæ offenduntur, maiores certe quæſtus ex actionibus factos, quàm ex dictionibus,literisq;,comperimus.Tum & illud abſurdum eſt, ſi ignorãt, nos neq; in hunc finem uel deos colere,uel iuſtitiã exercere,uel aliarum ſtudijs uirtutũ occupari, ut inopiores quàm cæteri, imò uerò quo in maiore bonorum copia uiuamus. quocirca non ea ſunt opera culpanda,quibus aliquis uirtute ſocia locupletior euadit: ſed homines, qui eiuſmodi agendis peccant,ij demũ reprehendendi ſunt. Veluti qui oratione fallunt:nec ea,ſicuti cõuenit, utuntur.Ego uerò profiteor me mirari,ſi nõ & ij,qui in illa ſunt ſententia, & diuitijs, & robori,& fortitudini conuitium faciant. Nam ſi propter falſos mendaceſq; eloquentiæ

ſunt infenſi, par eſt eos cætera quoq; bona condemnare. Quoniam per hæc & deliquiſſe complures conſtat, & nocuiſſe permultis. Sed profectò æquum non eſt, ut propterea uires accuſent, quod quis obuium pulſarit: aut fortitudinẽ, quod occiderit. Deniq; hominũ delicta rebus ipſis imputanda non ſunt. ipſi potius homines arguendi, qui quidẽ bonis abutuntur, quiq; ciues ſuos ijs rebus pergũt lædere, quibus poſſent magnopere cõmodare. Verùm non ſic agitur. Nam iſti hoc è rebus diſcrimine ſublato, in omne diſciplinarum genus, ſermonisq;, pectus ulceratum geſtant: tantumq; eſt illorum peccatũ, quanta ignoratio, ipſos illi eſſe rei inimicos quæ ex omnibus, quæ ſunt in humana uita, plurimorum eſt bonorum author. Nihil enim cæteris naturæ dotibus à brutis animantibus ſeparamur. Quid quòd & robore & celeritate inferiores ſumus, alijsq; cõmoditatibus permultis? Verùm inſita nobis ui quadam inuicẽ perſuadendi, explicãdiq;, quæcunq; uiſum fuerit, ſimul beluinã uitam exuimus, ſimul cõgregati ciuitates cõdidimus, & leges inuenimus, & artes excudimus: ut ſemel finiam, in omnibus penè, quæ à nobis ſunt excogitata, ſermone ſumus uſi adminiſtro præcipuo. Hic enim de iuſtis, deq; iniuſtis, de turpibus atq; honeſtis leges ſanxit, quibus nõ conſtitutis, haud poſſet cõmunio conſtare hominum inter ſe. Sermone reprehendimus malos, & eodem laudamus bonos, per eum inſtituimus rudes, ac de cordatis experimentum ſumimus. quippe dicere, ut oportet, maximum nobis argumentum ſolidi iudicij præbet. Quin etiam ſermo uerus, legitimus, æquus, bonę mentis & ſincerę fidei ſimulachrum eſt. per hunc & de controuerſijs diſceptamus, & de incognitis conſultamus. Quippe argumentis, quibus fidem alijs dicentibus habeamus: eiſdem ipſis utimur, quum rogati reſpondemus. Et oratores quidem nominamus, idoneos ad multitudinem dicere. Prudentes uerò exiſtimamus, qui inter ſe de negocijs optimè diſſerunt. Quod ſi aliquid de ſermonis uirtute in uniuerſum pronunciandum eſt, nihil de ſapienter excogitatis citra ſermonis operam extitit. Etenim operum cogitationumq; omnium dux ille eſt. & cordatiſſimus ut quiſq; eſt, ita ſermone plurimũ atq; appoſitiſſimè utitur. Quocirca ij, qui conuicium in eruditos ac ſapientiæ ſtudioſos nõ reformidant iacere, haud aliter odio ſeſe dignos exhibent, quàm qui deorum imagines contemerant. Equidem tantum abſum ab illorum mente, ut etiam eos ſermones complectar, qui uel tenuiſſimam nobis utilitatem adferunt. Sed illos pulcherrimos eſſe duco regeq; digniſſimos, ac imprimis meipſo, qui ad priuatas pertinent publicasq; functiones. Et ex ijs maxime illos ſuſpicio, qui tum principes monent, quemadmodum ſubditis utantur: tum ſubditos quo pacto ſeſe debeant in principes gerere. quoniam ab ijs uideo ciuitates tum ampliſſimas, tum fortunatiſſimas, fieri. Cæterùm præceptiones illas, quemadmodum regnum adminiſtrandum ſit, audiſtis ab Iſocrate. has alteras, quid facto ſit opus ijs, qui ſub regno degunt, ipſe in præſentia conabor exprimere, non hac fiducia, ut dicendo Iſocratem uincam: ſed quia maximè me decet, hiſce de rebus apud uos uerba facere. Nam ſi mente ac uoluntate mea uobis non declarata, uos contra ſententiam animi mei quicquam committeretis, æquum non eſſet me uobis ſuccenſere. at uerò ubi præmonuero, quid uos agere conueniat: tum optima cauſa de eo, qui non paruerit, licebit mihi conqueri. Exiſtimo eam eſſe expeditiſſimam ad uos exhortandos uiam, & qua non modo memineritis, quæ dicta fuerint, ſed etiam ijs obtemperetis, ſi non ſuaſero ſolum: atque ita præceptis uelut enumeratis, uos dimiſero: uerùm expoſuero quoq; quàm æquum ſit, ut præſentem ciuitatis ſtatum diligatis, non tantum ob neceſsitatem, nec quia perpetuò eſt nobis illo uiuendum: ſed alijs etiam de cauſis. Principiò, quoniam cætera regimina antecellit: tum quod ego principatum obtineo non illegitimum, non alienum, ſed iure ſancteq;, cùm ex maioribus meis, tum uerò ex patre meo, & ex meipſo. Hæc ſi quis conſiderarit, haud dubium, quin ipſe ſe permagni damnaturus ſit criminis, ſi monitis ac iuſsis meis non auſcultauerit. Et quantum ad Reſpublicas, in quibus ſumma eſt populi poteſtas, attinet (hinc enim exordiendum cenſeo) graue mea ſententia omnibus illud uidebitur, nullam fieri inter probos atq; improbos diſtinctionem dignitatum. At æquiſſimũ atq; humaniſſimũ, iſtos diſcerni, nec diſsimiles accipere ſimilia: ſed cum unoquoq; ſic agi, ut dignus eſt. Porrò principatus ſiue paucorũ, ſiue populi, omniũ exæquationes quæ-

runt

runt eorum, qui in Republica uersantur. idq; maximo pere ipsis probatur, si sic res uniuersæ constitutæ sint, ut nullus excellere alterum uel honore queat, uel dignitate. Id uerò nullis utilius est, quàm malis. At regnum, & unius principatus, ad hunc modum singula dispensat, ut plurimum ferat optimus: proximus huic merito, sit etiam proximus præmio: tertius, tertio loco: & in cæteris, prout demeritus quisq; est. Fortasis nõ in omni Repub. sic res habent, sed certè hoc est reipublicæ institutũ & finis. Quocirca nemo est acutus rerum æstimator, qui expensis hominum actionibus atq; ingenijs, non Reipublicæ regnum anteponat. Enimuero quis homo prudens, particeps eiusce Reipublicæ uelit esse, in qua eum sua probitas non plus extollat, quàm quemuis è uulgo: nempe quum sit quantumlibet bonus, ignotus tamen. Regnũ igitur tanto censendum est præcellentior & iustior Principatus, quanto promptius est unius sententiæ morem gerere, quàm tot ac tam uarijs ingenijs iudicijsq; satisfacere. Puto apertum ex his fieri, quantum unius imperiũ iustitia, cõmoditate, facilitate, præstantius sit. Iam ut superet quoq;, siue consultandum est quid, siue agendum, ex ijs, quæ conducunt, licebit perspicere, si maxima & præcipua opera inter se collata perpenderimus. In populari ciuitate, qui suo anno magistratum suscipiunt, ad Rempub. admouentur ignari prorsus, quemadmodum ea moderanda sit. At Reges quum in eadem dignitate perseuerẽt, etiam si qui sint ingenio tardiore, experimentis tamẽ fiunt prudentissimi. Adde, quòd magistratus in Repub. multum hominum curam non gerunt: uidelicet eorum quos nec minori putant esse dignitate, nec potentia, quàm ipsi ijdem sint. rex uerò nihil prætermittit, quum sciat ad se unum curam omnium pertinere. Adhæc qui in Rebuspublicis uersantur, sæpenumero propter cõtentiones honorum, publicas utilitates corrumpunt. Reges quũ nullas habeant de Principatu æmulationes, unumquodq;, quàm optime possunt, administrant. Præterea communes magistratus multa reipublicæ negocia prætermittunt. primum, quòd optimam temporis partem priuatis rebus impartiuntur: tum, ubi in consilium uentum est, frequentius eos uidere est dissentientes, quàm consulentes in cõmune. At reges neq; cõsilia habent definita, nec designata tempora: sed noctes & dies licet eis de publicis rebus cõsultare ac statuere. ne qua elabatur occasiuncula faciendi quod sit in rem subditorũ. Accedit his, quod populi magistratus pessime sunt inter se animati: uelletq; eorum quisq; perniciose ciuitatem, & ab ijs magistratibus qui præcesserunt, & ab ijs qui succedent gubernari, quo maior ipsis per aliena flagitia gloria quæreretur. Reges uerò tota uita domini, eundem affectum continenter habent. Et quod omniũ caput & potissimum est, populares moderatores alij in Reipublicæ curam intenti sunt, ut alienæ: alij quod sperent inde rem suam priuatam auctum iri. & selecto ex uniuersa multitudine audacissimo quoq;, hunc sibi in consilium adhibent. At Reges spectatissimis sapientia consiliarijs utuntur, magnisq; illos afficiunt honoribus: tum eos qui pollent facundia, tum negocijs obeundis aptissimos. Neq; uerò in rebus, quę domi, quæq; in pace aguntur, tantum antecedit regnum cõmunes administrationes: sed in bello omnia sunt regi, quàm Reipublicæ cõmodiora. uidelicet copias parare, ijsq; uti, ut occultes omnia, quum uelis: & simul collibitum sit, proferas: ut alij ultro imperata faciant, alij quum usus poscat cogantur: & ab his emas necessaria, alijs curanda loces. Si quis non habet uerbis fidem, at rebus habeat. Quis est, qui quantum sit Persarum imperium, ignoret? at illud non ad eam magnitudinem sapientia uirorum prouectum est, sed consensu parentium uni regi. Præterea Dionysius Syracusanus, quum reliquam quidem Siciliam uexatam uastatamq; suscepisset, patriam uerò etiam obsessam, ipse non modo Syracusas præsentibus periculis exemit, sed supra cunctas Græcas urbes euexit. Accedit huc, quod Carthaginẽses & Lacedæmonij, qui habere dicũtur Respublicas optime inter Græcos omnes institutas, domi quidem paucorum gubernatione degunt: at militię Rex unus imperat. Licebit & ex ciuitate Athenienſi argumentum sumere: quæ una super cæteras uehementissimè nomini regio aspera atq; infensa est. Hæc uerò quoties in bellum multos imperatores mittit, res eius infeliciter cedũt: quũ aũt ab uno bellum administratur, superiora errata corrigunt. Quî poterit apertius, quàm per ista exempla demõstrari, quantũ monarchia sit Reip. prę ferenda? Videtis sub perpetuo regno maximã

potentiam: & apud eos, qui aptissime per paucorum administrationẽ reguntur, quum militatũ proditur, uni omnes parêre, uel imperatori uel regi. & quibus regnũ atroci est odio, quum multos ad bellum pari potestate mittunt, magna detrimenta accipi. Quòd si licet aliquid ex uetustate repetere, traditũ est, deos immortales regno Iouis subditos esse. id si uerum est, apparet illos regium imperium potius censere, quàm populare, idq; si antea fuerat dubitatũ, fiat iam planum testibus atq; authoribus dijs: qui Iouí dicto audientes, profitentur præstare unum omnibus imperare, quàm multos. Sed quot sint Rerumpublicarum species rationesq;, nec inuentu facile est, nec explicatu. & quæ de illis sunt à nobis in præsens dicta sufficiunt. Nos uerò quàm congruenter principatum obtineamus, dicendum iam est tum breuius, quàm cætera recensuimus: tum etiam uerissime, queq; sint omnibus in confesso. Ecquis uel fando non audiuit Teucrum authorem nobilitatis nostræ adiunctis secum maioribus aliorum ciuium huc nauigasse: ipsisq; & posuisse ciuitatem, & regionem distribuisse? patremq; meum Euagoram alijs principibus uarijs casibus absumptis, post superata pericula principatum recepisse? quod ita in posterum firmauit, ut ne unquã amplius post id temporis Phœnicibus seruierimus: sed ad eam familiam rediret regnum, quæ huic insulæ imperare cõsueuisset. Reliquum est, ut de meipso, quemadmodum promisi, nõnulla loquar: uerecundè quidem, sed tamen uere, fiducia sumpta de conscientia. ut intelligatis talem uobis esse regem, qui non modo ex progenitoribus, sed ex seipso & hac dignitate, & (si licet dicere) aliquanto maiore haud quaquã sit indignus. Equidem sic existimo iustitiam & moderationẽ primum inter uirtutes locum, sententia omniũ, obtinere. Siquidem illæ non per se tantum sunt nobis utiles, sed si naturas rerũ ac uires ususq; negociorũ dispexeris, inuenies, quæ procul ab his absunt uirtutibus, grauissima damna hominibus afferre. quæ uerò his sint temperata atq; cõdita, dici non posse quantũ iuuent humanã uitam. Quod si aliquos ex maioribus nostris de hisce uirtutibus admiramur, opinor & ab hac laude non oportere me alienum censeri. Iustitiã meam quidem hinc potissimũ æstimetis uelim. Nam quũ obuenisset mihi regnum primũ pecunia exhaustum, regijs opibus penitus consumptis: deinde perturbatis negocijs, ut his maxima cura & custodia esset opus: quũq; intellexissem alios in eiusmodi temporibus quauis ratione ac uia suis priuatis cõmodis solitos consulere, adactosq; multa contra suum ipsorum ingenium admittere, nulla me tamen istarũ rerum corrupit, quominus sancte ac legitime singula regis munera obierim. nihilq; ex his prætermiserim, quæ ad incrementa ciuitatis & felicitatẽ pertinerent. In ciueis autem tali sum usus mansuetudine, ut neq; exilia, neq; cædes, fortunarum neq; direptiones, neq; aliam calamitatem ullam sub principatu meo quisquam uiderit. cumq; nobis esset ob bellum, quod tunc inciderat, clausa Græcia, & nos undiq; expilaremur: ego tamen plurima ex his damnis resarsi: alijs tantundem largitus, quantum amiserant: alijs bonam partem ab alijs rapta precibus recepi: cum alijs, sicut potui, in gratiam redij. Præter hæc omnia, quum incolæ insulæ huius grauiter essent erga nos animati, & Rex Persarũ sub amicitiæ specie male aduersum nos cogitaret: utrunq; incommodum sustuli, & Regi obsequentem me, & subditis iustum præbendo. tantumq; absum à cupiditate alienæ ditionis, quantum alij si uicinos habeant paulo imbecilliores, subigendi illorum occasiones quæritãt. Ego uerò dedentem sese mihi regionem recusaui, satius ratus, solam meam per iusticiam possidere, quàm per iniuriam multo ampliorẽ. Sed nihil uideo necesse esse circa singula immorari, præsertim quum generatim atq; uniuersè liceat mihi dicere. Et quidem quum nullum mortalium iniuria affecerim, plures tamẽ & meorum ciuium & cæterorum Græcorum beneficijs ac maioribus congiarijs donisq; prosequutus sum, quàm reges alij, qui ante me fuerũt. Decet enim eos qui de iusticia gloriantur, quiq; pecuniæ uideri contemptores cupiunt, habere magnifica hæc, queq; de seipsis, quũ res postulet, possint prædicare. Cæterùm de temperantia illud amplius his, queq; audiuistis, referam: quod quũ intellexissem homines omnes liberos, & uxores maximi facere, grauissimeq; inflammari, si qua his sit allata uis aut iniuria, eamq; sæpenumero magnorum malorum esse originem, ac permultos tum priuatorũ tum etiam principum ea de causa pessum iuisse: sic semper tanti mali seminarium deuitaui, ut ex quo regnum adeptus

ptus ſum,fœminam nullam,præter uxorem meam attigerim. haud ignarus,illos ab om nibus comprobari,qui alienis rebus minime iniurij,ex priuatis ſibi legitimas parant uo luptates. Itaq; illa omni tempore laboraui, ſimul ut quàm longiſsime recederẽ ab eiuſ modi ſuſpicionibus, ſimul ut mores meos uelut exemplum proponerem ciuibus meis ad imitandum: edoctus in ea ſtudia multitudinem propenſam ruere, quæ uident ſuis principibus placere. Tum & congruere arbitratus ſum,hoc debere reges priuatis homi nibus eſſe meliores,quanto & præcellunt dignitate:remq; illos facere indignã,qui ſub ditos ſuos quũ cogant honeſte uiuere, ipſi tamen non præbent ſe illis moderatiores. Po ſtremo, cætera quidem aſpera & dura facilè quum uiderem,pleroſq; hominũ æquabi liter tolerare:affectus uerò erga liberos & uxores etiam in uiris optimis ualidiſsimos ac impotentes eſſe, ut illis obſiſtere nõ queant, ſtudui in iſtis me temperantem oſtendere. in quibus nõ ſolum uulgum ſuperare contendi,ſed uiros quoq; inclytos uirtute. Dam naui præter hæc omnia flagicioſam illorum prauitatem,qui quum uxores duxiſſent,in uitæ totius cõmunionem:non iſs contenti,quę cœlibes patrauerant,etiam propriis ſuis uoluptatibus uxores mœrore afficerẽt. à quibus uxoribus ſi quid illis ſubaſperum con tingeret,grauiter indignarentur. Quumq; in reliqua uitæ cõmunione perquàm cõmo dos ſe exhiberent,in uxores tamen eſſent perincommodi,in quas tanto conuenit uiros eſſe leniores & tractabiliores,quod illæ in ſecretiſsimis uitæ noſtræ nobiſcũ agunt,plu rium & potiorum rerum noſtrarum participes. Ita fit,ut frequenter in ipſis intimis aulis ſeditiones ignari alant,& diſſenſiones poſt ſe relinquant. Decet eos qui regnum re cte adminiſtrant,non modo ciuitates,quibus præſunt, in concordia continere: ſed ſin gulas quoq; domos, deniq; loca omnia, quæ incoluntur. Hæc enim uniuerſa iuſtitiæ ſunt & moderationis opera. Circa liberos uerò nec in eadem ſententia ſum, qua ple riq; omneis Reges: nec conuenire mihi cenſeo, alios ex humilioribus fœminis tollere, alios ex generoſioribus,ut hos quidem relinquam nothos, illos uerò legitimos. Id ma gis nauabo operam,ut pari ſint mihi omnes nobilitate, & paterna & materna, referẽtes genus ex mortalibus quidem in Euagoram parentem meum: ex Heroibus,in Æacidas: ex diis immortalibus, in Iouem. nec ullus ex me genitus, quantum à me præſtari pote rit,hoc carebit ſanguinis decore. Et quum alia permulta adhortantur me, ut in cœptis uirtutum ſtudiis inſiſtam:tum nihil ualidius, quàm quod cerno & fortitudinẽ & fortu nam,& alia in uulgus probata,multis quoq; malorum hominum contingere. Iuſtitiam uerò,ſapientiam,animi moderationem à ſolis bonis atq; excellentibus uiris poſſideri. Quocirca pulcherrimum duxi eſſe,ſi quis uel cæteris neglectis rebus,has tamen uirtu tes nanciſcatur,non habiturus eas cum improbis hominibus communes. quum ſint ta men præclariſsimæ, firmiſsimæ, maximæ, ſummis & ſingularibus præconiis multo digniſsimæ. Hæc conſiderans accuratius continentiam & iuſtitiam exercui, quàm reli qua omnia. hasq; antepoſui uoluptatibus nõ illis modo, quæ ex operibus nullius preci ueniunt:uerùm etiam iis, quæ ex gloria per ſtrenuitatẽ parta proficiſcuntur. Experi menta uerò uirtutum nõ ſunt ex ipſarum tantummodo naturis ſumenda,ſed ſic potius. In difficultate rei familiaris exploramus iuſtitiam, in potentia moderationem, in iuuen ta robur. In his ego omnibus occaſionibus ingenij mei documenta dedi. Siquidem reli ctus à patre pecuniæ indigus, eam iuſtitiam præſtiti, ut nemini nocuerim ciuium. Inito principatu ex ſumma rerum omnium licentia continentiorem me, quàm priuatos ex perti eſtis. & utrunq; horum feci ea ætate, quæ in plurimis hominum circa res uitæ pa rum inſtructa eſſe, aut uti conſilio ſolet. Verùm hæc ipſe ſuperſediſſem dicere, ſi apud alios uerba facerem:non quod laudem fugiam, ſed quod dicta forſitan fidem non inue niſſent. Vos uerò eorum, quæ dixi, teſtes habeo. Quapropter quum eos, qui à natu ra ſunt ad uirtutem compoſiti, laudari atq; admirationi eſſe par eſt: tum uel præcipuè illos, qui uirtutem ex inſtituto & propoſito capeſſunt. Nam qui caſu, & non con ſulto, bene agunt, caſu etiam à uirtute diſcedunt. qui uerò adulti iam illud obfirmant atq; infigunt animis, maximum bonorum omnium eſſe uirtutem, indubie per totam uitam in eo propoſito perſiſtunt. Idcirco tam diffuſe & de meipſo, & de aliis ſicuti audiuiſtis,permultis locutus ſum: ne quis reliquus fiat prætextus,quominus oporteat

uos libentes alacresq; quæ ego præscripsero, quæq; suasero, exequi.

ERGO præcipio, ut unusquisq; quod sibi munus obuenerit, id diligenter ac fideliter obeat. quorum si alterutrum desit, negocia ut praue gerantur necesse erit. Nihil ergo ex his, quæ dixero, prætermittatis. Est enim unumquodq; uelut cuiusdam corporis pars, quod sine ea constare non potest. Itaq; tanta est singulis cura adhibenda, quantum illud ipsum totum curatum uobis expedit.

Et mea ipsius non alio habete loco, quàm uestro. Neq; exiguum censueritis bonum, honorem: qui ad illos redit, qui res nostras bona fide administrant.

Ab alienis manum continete, ut uestras ipsorum fortunas tutius possideatis.

Tales oportet uos aliis exhibere, qualem me cupitis erga uos.

Ne laboretis ditescere potius, quàm bonam uobis æstimationem parare: haud ignari, & apud Græcos, & apud Barbaros, illos qui optime de uirtutibus audiunt, ingentibus bonis præfici.

Emolumenta, quæ per iniuriam quæruntur, ne diuitias credatis esse, sed pericula.

Nequaquã existimandum est, accipere esse lucrũ, & damnũ expendere. nam utrunq; horum ex uirtute æstimandum est, non ex seipso.

Nihil ex iussis meis graue sit uobis. quotquot enim utilissimos se mihi præbent, ij quoq; ex ea re uberrimos capiunt fructus.

Nemo uestrûm existimet, uel cõscientiam suam clam esse. nam etsi corpore uestris actibus absum, animo tamen putate me semper præsentem esse. Quæ cogitatio si apud animos uestros ualeat, sapientius uos & moderatius geretis.

Nihil celaueritis, seu possidetis quid, seu facitis, seu meditamini: scientes, metum semper earum rerum, quas occultare concupiscitis, comitem esse.

Ne uafrè, aut rectè uersemini inter ciues. sed ita simpliciter atq; aperte, ut nemini facile sit uos calumniari, licet maxime affectet.

Singulas actionum perpendite. & illas existimate reprobas, quas uelletis me celare: illas autem probas, quæ si ad meas aures peruenerint, meliores uos de illis ipsis iudicauero.

Ne reticeatis, si quos cognoueritis male erga principatum meum affectos: sed hos obiurgate. atque arbitramini eodem teneri crimine & peccantes, & eos à quibus occultantur.

Felices iudicate non eos, qui si quid peccauerint, non deprehenduntur: sed eos, qui nihil peccant. Et hos dignos esse, pro meritis præmio: illos uerò pro delictis supplicio.

Cœtus & congregationes, citra meam approbationem, nullas celebrate. tales enim conuentus, ut non sint in Rebus publicis inutiles, certè in regnis periculosi sunt.

Non solum à peccatis est uobis abstinendum, sed ab ijs etiam exercitamẽtis, quibus necesse est suspiciunculam aliquam subesse.

Amicitiam meam tutissimam, & maxime stabilem existimate. colite q; præsentem rerum statum, nec rebus nouis studeatis: nõ ignorantes, per eiusmodi rerum mutationes interire ciuitates, & priuatas domus funditus concidere.

Nemo uestrûm putet, Reges aut commodos aut incommodos ex sua ipsorum natura magis fieri, quàm ex subditorum moribus. multi enim propter subditorum uicia, coacti sunt asperius regnum administrare, quàm suum ingenium ferebat.

Fidite non tam meæ mansuetudini, quàm uestræ uirtuti. & me tutum agere, hoc demum uestrum esse munimentum ducitote. Vt enim res meæ sese habuerint, sic habebunt & uestræ.

Imperio meo morigeros atq; obsequentes uos præbete, ac ferte animis æquis regios mores, legesq; à me datas custodite.

In publicis ciuitatis functionibus, ijsq;, quæ à me fuerint constituta, pro magnificis atq; splendidis facite.

Iuuenes ad uirtutem exhortamini, non monitis tantum, sed exemplis uestrarum actionum: monstrantes, cuiusmodi deceat esse uiros bonos.

Docete liberos uestros modeste sub regno uiuere, atq; illos huic rei assuefacite. Nam si parẽ-

ſi parêre prius didicerint imperio, multo dexterius poterũt deinceps imperare. Quũq; euaſerint æqui ac fideles, participes erunt noſtræ fortunæ. ſin uerò euadant mali, de ſua quoq; in periculum uenient.

Maximam & ſtabiliſsimam hæreditatem putate uos filijs tradituros, ſi illis meam beneuolentiam reliqueritis.

Infortunatiſsimos ac miſerrimos cenſete illos, qui fidentibus fidem non ſeruant. Oportet enim eiuſmodi homines deiectis animis perpetuam uiam agere, non amicis magis, quàm inimicis confiſos, ad omnia ſemper pauidos.

Æmulamini nõ locupletes, ſed eos, qui nullius maleficij ſunt ſibi ipſis conſcij. Nam hæc demum eſt uita iucundiſsima, quæ per tranquilliſsimos affectus traducitur.

Ne crediderítis poſſe uos plus à malicia, quàm à uirtute adiuuari. ac reputate, non de nihilo eſſe nomina rebus indita: taleq; eſſe quicq;, quale nomen ſortitum eſt.

Ne inuideatis ijs, quos ego ad ſumma euexi loca: ſed labore ac diligentia cõtendite, ut illis exæquemini. Conuenit uos & illos amare, quos ego amo: ut eadem à me conſequamini, quæ & illi.

Talia me abſente cogitate, qualia dicitis præſenti.

Beneuolentiam erga me operibus magis declarate, quàm uerbis.

Ne alijs ea feceritis, quæ ſi uobis fierent, ægrè ferretis.

Quæ in ſermonibus reprehenditis, hæc operibus ne exequimini.

Expectate talia uobis euentura, qualia de nobis cogitatis.

Ne ſufficiat uobis, bonos laudaſſe: imitamini quoq;.

Sermones meos legem eſſe exiſtimatote, quã ut cuſtodiatis, annitendum uobis eſt, ac ſcitote, ijs qui fecerint, quæ ego uolo, facultatem affore uiuendi, ut ipſi uolent.

Summa dictorum omnium hęc eſto: cuiuſmodi cenſeretis debere in uos eſſe ueſtros ſubditos, tales decet uos ipſos præbere erga meum principatum.

Quæ ſi feceritis, quid opus eſt, multis uerbis explicem, quanti fructus cõſequentur? Nam ſi ego talis eſſe pergam, qualem hactenus ſenſiſtis: & uos ſic in poſterum audientes dictis ſitis, quemadmodũ hucuſq;: uidebitis profectò breui tempore & auctas fortunas ueſtras, & principatum meum condecoratum, & felicem uniuerſam ciuitatem.

Et quum talium bonorum gratia nullus labor recuſandus eſſet, nullum periculum deberet uideri formidandum: tamen uobis licet citra moleſtiam omnem, iuſtitia ſola & fide, cuncta, quæ diximus, pleniſsimè præſtare.

ISOCRATIS NICOCLIS IOAN. LODOVICO VIVE interprete, finis.

Io. Lodouicus Viues Ioanni tertio

Luſitaniæ & Algarbiorum Regi inclyto, Domino Guineæ, &c. S. D.

MAIORVM præclara facinora ut nobilitatem poſteris ſuis adferunt, ita etiam neceſsitatem ingentẽ, ne ab illis degenerent. Nec aliud uidentur eſſe quàm notæ quædam generoſi ſeminij, ut ſciant omnes, quid ab illis debeant expectare, ac quaſi repoſcere ſuo iure: quod in mutis animantibus & ſtirpibus uidemus paſtores atq; agricolas facere, ut uel oues uel arbores egregias inſigniant: fœtumq; earum pro certo habeant peculiaris cuiuſdam & excellentis præter cæteros uirtutis futuros. Equidem cũ in tuorum maiorum res geſtas intueor, quæ omnes in te unum ſunt collatæ atq; impoſitæ, magno atq; acerrimo iudicio, diligenti uigilantia, & cura opus tibi fore uideo, ut illas non

ſuſtineas modò, ſed quod ab ſpecimine tuæ uirtutis paſsim requiritur, auctiores ad poſteros tuos & ſplendidiores trãſmittas. Auſi ſunt progenitores tui Luſitania egreſsi noua maria, nouas terras, noua atq; incognita ſidera ſcrutari: primũ litus Atlantici maris deiectis inde Agarenis occuparunt. Euecti longius ultra uiam ſolis penetrarunt ad orbem nobis aduerſum, permenſi mare notionale ſub Æthiopia: hinc ad mare rubrum, adq; fauces Perſici ſinus munierũt ſibi arces. Tranſgreſsiq; ſupra oſtium Indi fluminis, in feraciſsima & beatiſsima Indiæ totius ora ius ſibi & ditionem quæſiuerunt. Oſtenderunt nobis uias cœli ac pelagi nunquam antea ne fando quidem auditas: populos nationesq; ut ritu ac barbariẽ admirabiles, ita etiam ijs opibus, quas tantopere affectus noſtri ſuſpiciũt: planè generi humano ſuus eſt orbis patefactus: ut ueterũ peregrinationes, quas fama in cœlum euehit, nemo ſit adeò ignarus rerum, qui cum his cenſeat comparandas, ſiue magnitudine uiarum, ſiue difficultate itinerum, ſiue prolatione rerum inauditarum, quę tam uehementer facie, conſuetudine, more à noſtris abhorrerent. Sed hæc omnia longe antecellit propagata longe & late pietas noſtra tanta cum gloria Chriſtiani nóminis, tanta cum utilitate eorum, quos ſubegiſtis, ut meliore ſint illi conditione, quia uicti à uobis, quàm uos, quia illos uiciſtis: nam uobis quid aliud his uictorijs partũ eſt, quàm ut in quærendo, ita in conſeruando ſtudium, & labor, & difficultas negotij? Grande propoſitum eſt Chriſtianis principibus exemplar, quod æmulentur, hęc demũ eſſe induenda arma: huiuſmodi quærendas uictorias, in quibus uictores ſibi uincãt & Deo, uicti perpetuò ſe eſſe ſuperatos lætantur: quandoquidem ex uictoria ſui tam ampla ad eos ipſos emolumenta reuertuntur, & in illa Aſia uel Africa non de agello quopiam uel ciuitatula ingenti uirium apparatu & mole dimicare, ſed de latiſsimis prouincijs & regnis: ut maxima orbis totius pars præmium eſſet fortunæ belli. Maioribus quidem tuis qui hæc tanta ex tam paruis initijs fecerunt gratulandum eſt iam ampliſsimã tot laborũ & tam indefeſſæ uirtutis mercedem conſecutis: tibi uerò prima huiuſce curſus ſpatia ineunti nõ tam eſt gratulandũ, quàm cohortandus es, ut quod reſtat, alacriter decurras, eiſdemq; ueſtigijs ad pulcherrima facinora inſiſtas, quibus illi ipſi, quorũ intra domeſticos parietes habes exemplum. Conſeruanda ſunt tibi, quæ accepiſti, eiſdem artibus, quibus illi parauerunt, diligentia, induſtria, manſuetudine, magnanimitate, magnificentia, conſtantia, fide: ut quemadmodum nos ad uirtutem te progenitorum tuorum excitamus, ita minores tuos poſteri ad te imitandum erigãt, & exhortentur: quod futurum ſperamus de quibuſdam tuis actis, quæ iam iſta ætate uelut experimentum tui ædidiſti, cùm aliarum rerum quæ dignæ ſunt uiro principe, tum uerò ſanctæ ac incorruptæ iuſtitiæ, & cũ opus eſt, ſeueræ quoq;, & inflexibilis: qua perfeciſti, non iam quod multis in locis ſolet fieri, hominibus ſeruiant leges, & iura: ſed ut legibus & æquitati homines obtemperent, ac ſeruiant, quo ſint liberrimi. Hic ipſe ingenij tui guſtus, ne tibi admodum placeas, quaſi pignus eſt ad omnes tuos, quo magna deinceps & pulcherrima opera tanquã debitum à te repetent, moleſti appellatores futuri, niſi in tempore, quæ debes, repræſentes: fauor etiam iſte tuus erga literatos, & literas, quemadmodũ in ſapientiam & cultũ ingenij ſis affectus, teſtatur. Neq; uerò nuda eſt iſtæc beneuolentia, & ſterilis, quemadmodũ apud pleroſq; principũ, qui ſatis abundeq; ſeſe rentur feciſſe, ſi laudent, aut ſe bene cupere fateantur. Adiungis benignitatem, atq; adeò pro regijs opibus magnificentiã. Teſtis eſt Lutetia atq; alię Academiæ, in quibus tot ſcholaſticorum agmina de tuo aluntur. Nimirũ faues tui ſimilibus, faues futuris tibi magno uſui. Iuſtiſsima de cauſa iactatũ eſt illud per Hiſpaniã, nullũ eſſe patrem familiâs Emanuele parente tuo prudentiorẽ, qui neminẽ in familia ſua uacare officio uoluit, filioſq; ſuos torpere otio non eſt paſſus: omnes, quod principes decebat, & rei militari aſſuefecit & ſtudijs literarum. Tum intelligis quanta ſit inter principes & eruditos homines munerum conſenſio: ut non ſint duo hominum genera, quæ amica inter ſe magis & cõiuncta eſſe conueniat: ut alterũ ab altero fulciatur, & quaſi mutuum inter ſe auxiliũ præbeant. Sunt utriq; ciuitatibus & populis à Deo tributi, ut bene illis cõſulant, eruditi præceptis, principes edictis & iuſſu, ambo exemplo ſui. Eruditio quiete indiget, quã præſtat regia poteſtas: hæc uerò conſilio ad molem tantarum rerum tractandam, quod præſtant docti

pruden-

prudentia ex disciplinis collecta: ut appareat si alterutris alteri desint, exequi eos munus suum ac tueri non posse. Talis tui & eorum, quos enutris, erit consociatio officiorum, ut tu illorum peritiam, illi tuam potentiam adiuuent, & sustentent: quod erit libertatis tuæ pretium amplissimum. Nam quos audias alios rectius, aut quorum uel accuratioribus uel fidelioribus utêris consilijs, quàm illorum, qui beneficio tuo tales euaserunt, ut adesse tibi maximis de rebus deliberāti meritò possent? Hæc tua summa adeò & singularis in literas & literatos uoluntas adduxit me, ut libros, quos nuper de disciplinis conscripseram, nuncupare tibi non dubitarem, hoc est, de rebus, quas tibi multo esse gratissimas omnes scimus: ut si placere opus tractatione non possit, inscriptione saltem placeat. Vale Brugis, Men. Iulio. anno M. D. XXXI.

PRIMA PARTE CONTINENTVR SEPTEM Libri de Corruptis artibus.

Primo Libro, de Corruptis artibus in uniuersum.
Secundo, de Corrupta Grammatica.
Tertio, de Corrupta Dialectica.
Quarto, de Corrupta Rhetorica.
Quinto, de Corrupta Philosophia naturæ.
Sexto, de Corrupta Philosophia morum.
Septimo, de Corrupto Iure ciuili.

SECVNDA PARTE LIBRI DE TRADENDIS Disciplinis, siue de Doctrina Christiana, quinq;.

TERTIA PARTE DE ARTIBVS Libri octo.

De Prima Philosophia, Libri tres.
De Explanatione essentiarum, unus.
De Censura ueri, duo.
De Instrumento probabilitatis, unus.
De Disputatione, unus.

Io. Lodouici Viuis Valentini in libros de Diſciplinis, Præfatio.

OGITANTI mihi nihil eſſe in uita uel pulchrius uel præſtabilius cultu ingeniorum, quæ diſciplinæ nominantur, qui nos à ferarum ritu & more ſeparat, humanitati reſtituit, & ad Deum extollit ipſum, uiſum eſt de illis, quantum ipſe quidem aſſequerer, literis mandare: idq; alia, niſi fallor, ratione, quàm pleriq; maiorum noſtrorum fecere: primum ita aperte ac dilucide, ut percipi facilè, ac teneri poſſent, quæ dicerem. Tum ad naturam rerum, quoad præſtare potui, congruenter: ut libeat ingenio cum delectatione aliqua illas cognoſcere. Fructus quoq; redeat ad diſcentes amplior, nam uſui accommodaui illas, quo ad huiuſmodi ſtudia generoſa inuitarentur ingenia: nitorem præterea ſermonis addidi aliquem, & quòd non expediret res pulcherrimas ſordide ac ſpurce ueſtiri, & ut ſtudioſi elegantiarum literarum non perpetuò in uocum, & ſermonis cognitione adhæreſcerent: quod hactenus ferè accidit, tædio nimirum infrugiferæ ac horridæ moleſtiæ, quæ in percipiendis artibus diutiſsime erat deuorãda. Itaq; uenietur paulatim ad utilitatem doctarum linguarum, quas ideo tanta diligentia paramus, uel quia diſciplinas continent, uel quia ſunt illis cõtinendis idoneæ. Conatus ſum etiam artes ab impijs ſcrupulis repurgare, atq; à gentilitijs tenebris ad lucem traducere pietatis noſtrę: ut quod olim ueteres illos ſcriptores fefellit, non id factum humani ingenij uitio, ſicut nonnulli arbitrantur, ſed illorum oſtendam. Ideoq; rationes attuli petitas ex natura, non è diuinis oraculis: ne ex philoſophia in Theologiam tranſilirẽ. Quod ſi quadantenus patefecero, profectò laboris mei fructum capiam uberrimũ. Nam quid excogitari utilius poteſt, quàm homines à tenebris ad eius lucis intuitũ trãsferre, quam intueri adeò refert omnium, ut ſine illa perpetuò futuri ſimus miſerrimi? & ſi qui maligne ſe illam ſuſpicanbatur uidere, planius & apertius conſpiciant: atq; illo modo, quo ſe clariſsime putent cernere. Nec inter prima ſtudia gentilitijs erroribus imbuti mox religionem illis contaminemus: ſed ab exordio ſtatim rectis ſanisq; perſuaſionibus aſſuescamus, quæ paulatim nobiſcum adoleſcant. Verùm quòd antiquorum hominũ in tradendis artibus confirmata eſſet authoritas, ne illa uel præcipienti mihi officeret, uel ſtudioſis, qui ſeſe libenter ac facilè duci alicui receptæ fidei cõmittunt, declarandum mihi fuit, quibus in rebus lapſos eſſe illos cenſerem: ſic rectius cõmodiusq; exiſtimaui poſſe me de artibus diſſerere. In quo opere multa fuerunt mihi contra priſcos authores diſputanda, nõ omnes quidem, nam id infinitũ atq; inutile fuiſſet, ſed receptos ſolum & diutino conſenſu approbatos. Hic meipſum, ſi qua eſt fides, ſuſcepti huius mei ſæpenumero puduit, & confidentiã ipſe meam damno, qui ſcriptoribus æuo conſecratis audeam repugnare. Ariſtoteli in primis, cuius ego in humanis artibus ingeniũ, induſtriam, diligentiam, iudicium, unice præter cæteros & admiror & ſuſpicio. Sed rogo, ne quis me idcirco uel ingratitudinis, uel temeritatis damnet. Nam & habendam ego illis maximam gratiam ſemper duxi, qui quod & ſolertia potuerunt exculpere, non inuiderunt nobis ſuis poſteris, & ſi quo lapſi ſunt loco, ignoſcendum humanæ infirmitati in culpa cõmuni. Porrò de ſcriptis magnorũ authorum extimare multo eſt literis conducibilius, quàm authoritate ſola acquieſcere, & fide ſemper aliena accipere omnia: abſint modo iudicandi & pronunciandi peſtes, liuor, acerbitas, præcipitatio, impudentia, & dicacitas ſcurrilis. Neq; enim effœta eſt iam uel exhauſta natura, ut nihil prioribus annis ſimile pariat: eadem eſt ſemper ſui ſimilis: nec rarò tanquam collectis uiribus pollentior, ac potentior: qualem nunc eſſe credi par eſt robore adiutam & confirmatam, quod ſenſim per tot ſecula accreuit. Quantum enim ad diſciplinas percipiendas omnes aditum nobis inuenta ſuperiorum ſeculorum aperiunt, & experientia tam diuturna: ut appareat poſſe nos, ſi modo applicaremus eodem animum, melius in uniuerſum pronunciare de rebus uitæ ac naturæ, quàm Ariſtotelem, Platonem, aut quenquam antiquo-

antiquorum: uidelicet poſt tam longam maximarum & abditarum rerum obſeruationem, quę nouę illis ac recentes admirationem magis pariebant, ſui quàm cognitionem adferebant. Quid Ariſtoteles ipſe, an non ſuperiorum omniũ placita conuellere eſt auſus? nobis examinare ſaltem ac cenſere nefas erit? præſertim quòd, ut Seneca ſapienter dicit, qui ante nos iſta mouerunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt. Patet omnibus ueritas, nondum eſt occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum eſt. Neque uerò ipſe ęquari me antiquis illis poſtulo, ſed rationes eorum comparari cum meis: ut tãtum mihi habeatur fidei, quantum ratio mea euicerit, ubi paria fuerint argumentorũ momenta, impudentiæ foret recuſare, quominus priſci illi mihi & cuiuis recentiorum ſcriptorum anteponantur, id eſt, tam longo experimento comprobati nouis & incognitis adhuc. Equidem ut de me uno loquar, nolim quenquam ſe mihi addicere: nec autor unquam ſectæ, nec ſuaſor ero, etiam ſi in mea uerba iurandum ſit. Si quid uobis, ô amici, recte uidebor admonere, tuemini illud, quia uerũ, non quia meum: id & uobis & in commune ſtudijs omnibus conducet. Nam pro me digladiari nec proderit mihi, & oberit uobis ob diſſenſiones & partes: ueritatis ſectatores ubicunq; eam eſſe putabitis, ab illa ſtate: me uerò ſeu uiuentem adhuc, ſeu fato iam defunctum relinquite meo iudici, cui uni conſcientia mea ſatis factura eſt. Nec dubito, quin ipſe ſim in his quæ attuli, ſæpenumero falſus, uidelicet qui lapſos eſſe illos contendo, cum quibus ego nec ingenio nec ſtudio, neque uſu & cognitione rerum ulla ex parte ſum comparandus. Sed quemadmodum Ariſtoteles pro inuentis à ſe repoſcebat gratiam, ueniam uerò pro omiſsis: ita ego uoluntatem meam oro, conſulatis boni, erratis autem in nouo duntaxat inuento faciles benigníque ignoſcatis. Nulla ars ſimul & inuenta eſt, & abſoluta. Si quis hæc mea et expolire dignabitur rudia, et explere defecta, fortaſſe efficietur id, quod cum fructu aliquo iuuet cognoſci.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS CORRVPTARVM ARTIVM LIBER PRIMVS, QVI EST DE artibus in uniuerſum.

ANIMANTES omnes naturę benignitate, ac magiſterio ſatis eſſe ad tuendam uitam inſtructas uidemus. Quippe integumenta corporum naturæ munere accipiunt, & cibo ueſcuntur parato, & ubiq; obuio. Homo uerò prodit in lucem hanc multarum rerum indigus, ut appareat crimine aliquo detracta illi eſſe naturę beneficia, nullis reliquorum animantium denegata. Non habet quo ſe à ui frigoris, ab ęſtu, ab imbre tueatur, niſi quęſita multo labore: nec ei alimenta terra fundit niſi rogata, imò coacta longa & moleſta cura. Illa tamen in re, indulgenter homo eſt à principe, & autore ſuo habitus, quòd cum ipſe neceſsitates ſibi ſua culpa tam uarias accerſierit, Deus tamen inſtrumentum ei reliquit ad eas quoquo modo propulſandas, ingenij acumen uiuax, & ſua ſponte actuoſum. Hinc ſunt nata inuẽta hominum omnia utilia, noxia, proba, improba.

Prima rerum inuentio neceſsitatibus ſuccurrit: hæc enim ingenia mirifice exacuit ad ea excudenda, quis obſeſſor adeò grauis arceatur, ne qua expugnare ualeat, quod ab eo tanta diligentia diu noctuq; oppugnatur. Initio ſibi quiſq; pro re nata conſilium captabat, ut rebus oppreſsis afflictisq; ſubueniret. Tum ſi quid relaxamenti concederetur, uſu & meditatione excogitabat, quod proficeret in poſterum: hæc ab eodem

uno per uaria experimenta collecta, uel collata cum alienis præcepta efficiebant, quæ etiam alios in re ſimili iuuarent: multa uerò ſimul coniuncta, quæ ad unum aliquem ſimilésue uitæ uſus ſpectarent, uocarunt artem. Hæc iam olim ſunt à maximis uiris ſcitè animaduerſa, Ariſtotele philoſopho in libris primæ philoſophiæ, Virgilio & Manilio uatibus, quorum hic inquit:

Et labor ingenium miſeris dedit, & ſua quenq;
Aduigilare ſibi iuſsit fortuna premendo. Et idem:
Per uarios uſus artem experientia fecit.

Tum Virgilius connumeratis commoditatibus quas Iupiter hominum generi ademiſſet, uidelicet umbram quãdam aſſecutus dicti illius, Execrabilis terra opere tuo, ut alia quædam ueræ pietatis, coactos eſſe homines canit pulſo ueterno operi incumbere:

Tum uariæ, inquit, uenere artes.
Labor omnia uincit
Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas. Et poſt:
Vt uarias uſus meditando extunderet artes.

Et quemadmodum uidemus in uita contingere, ut homines perfuncti domeſticis & neceſſarijs negotijs applicent animum ad aliquid altius ac liberalius cognoſcendum, ita artibus, quæ præſenti atque urgenti neceſsitati opem ferrent ritè inuentis ac conſtitutis, uiſum eſt humano ingenio ſenſim ad pulchriora ſeſe attollere. Neſcit animi noſtri uigor quieſcere: opere, ut inquit ille, paſcitur. Tum Mathematice & philoſophia naturalis quæſita, & ciuitates conſtitutæ, & leges datæ, quæ tametſi uitæ magnopere proſunt, tamen non illis neceſsitatibus conſulunt, quibus terræ foſsio, aratio, repaſtinatio, & alia quę operibus ruſticis exercentur: neu uellenda lana, & nenda, & texenda, aut ædificia coſtruenda, quîs ſine uita ne diem quidem unum poſſet propagari. Et quo quęque artes altiores res, minusq; præſenti, & diurno corporis uſui neceſſarias ſpectabant, hoc præſtantiores habebantur, eorumq; profeſſores digniores ſapientię nomine: uidelicet hominum conſenſu id declarante, excellentiora eſſe quæcunq; ad animum pertinerent, quàm quæ ad corpus: & hoc naturali quadam informatione in humanis pectoribus inędificatum expreſſumq;. Et corpus quidem pecudis more præſentibus acquieſcit, oblitum pręterita, ſecurum futuri. Animus uerò utpote diuinus, recordatur tranſacta, & ea in uſum futurorum reuocat. Vnde uetus ſententia, Prouidentiam memoriæ filiam eſſe atq; uſus: magnus rerum actarum theſaurus eſt memoria, quæ quòd fluxa in pleriſq; & infirma eſſet, uiſum eſt adiuuari eam reminiſcẽtia, ut quibuſdam uelut ſignis rediret in recordationem eorum, quæ quæreret: hæ literę fuerunt. Apud alios imagines animantium, quibus Æthiopes uulgo utebantur, & poſt eos Ægyptij. Sed hi tantum in ſacris atq; in arcanis rebus, quæ idcirco ſunt ἱερογλυφικὰ nominata: quorum crebra mentio apud ueteres. Mira res eſt, quiſquis ille fuit tanti autor inuenti, quatuor et uigin ti notulis plus minus potuiſſe tantam humanarum uocum ſonorumq; uarietatem com prehendere. Sunt qui inuentionem hanc perſtrinxerint, ut ille in Phædro Platonis, qui Theuto Ægyptio de repertis literis glorianti, tanquam memoriæ adiumento reſponderit, illum non memoriam adiuuiſſe, ſed reminiſcentiam. Et Pythagoræ Samio, hanc ferunt cauſam cur non ſcriberet, quòd diceret nolle ſe ſcribendis ſenſis animi ſui diſcipulos deſidiæ aſſuefacere, quippe qui monimentis literarum confiſi, minus memorię excolendæ ſtuderent. Eadem propemodum fuit Druydarum Galliæ Sacerdotum mens: idcirco multa illa uerſuum millia, quibus ſacra, & ceremoniæ eorum continentur, alij alijs uelut per manus tradebant ſine ſcriptione ulla. Sed certe neceſſariæ ſunt literæ ad æternitatem memorię. Infidelis eſt enim illa per manus traditio, quod is, qui accipit, uel non ſatis accurate auſcultauit, uel obliuiſcitur, aut quod negligenter recoluit, aut morbi alicuius, aut certe ętatis ipſius iniuria, quam non temere dicunt auferre omnia: interdum quoq; moritur, antequã tradat accepta. Pythagorę ipſius, ut uidemus, quàm pauca extant? & hæc ope literarum exempta noxæ æui: nec illa aurea, ut uocant, uerba legeremus, niſi Philolaus àliquid auſus eſſet contra magiſtri præcepta, condiſcipulis frementibus, & uehementer reclamantibus. Druydarum nihil eſt reliqui. Eſdras quoque

ſcriba

ſcriba gentis Iudææ, quum cerneret populum ſuum toties capi, ac ſedes mutare, tum cædibus & exilijs abſumi, ſtatuit quæ de lege Domini inter ipſos uelut ſucceſsionibus, atq; hæreditatibus tradebantur, literis conſignare atq; mandare. Hiſce literis artes omnes, & neceſsitates, & ſapientiæ, tum res geſtæ, & omnis antiquitatis memoria ceu theſauro quodam conſeruantur, ne unquam intercidant. Sed de artibus corporis alius erit mihi dicendi locus. Nunc de ijs artibus, quæ inquiſitione mentis conſtant, erit ſermo: quæ fuerint apud ueteres, quemadmodum adultæ uiguerint, quemadmodum poſtea marcuerint, & illarum quædam ſenſim deciderint, ac penè extinctæ ſint. Sententiam uerò de artibus meam, hoc opere non aperiam, tantum qua ratione, quibus cauſis corruptas eſſe exiſtimem, indicaſſe contentus. Nam adijciam huic operi, Chriſto propitio, libros alios, quibus perſequar quid ipſe de artibus, deq; diſciplinis, de ſcholis, de inſtitutoribus ſentiam.

Galenus medicus hac utitur ſectione artium, ut alias dicat contemptibiles uilesq;, quæ corporis laboribus & manibus exercentur, quas Græci χειρουργικὰς uocarunt. Alias honeſtas & homine libero dignas, de quo genere primam facit Medicinam: hoc condonandum amori profeſsionis, & tanquam pietati in nutricem bene meritam. Addit Rhetoricam, Muſicam, Geometriam, Aſtronomiã, Arithmeticam, Dialecticam, Grammaticam, Legum prudentiam. Nec repugnat, ſi quis uelit huic numero adſcribere eas, queis fingimus pingimusq;. Quòd hæ tametſi citra manuum operam non obeantur, tamen non uidentur egere robore illo & lacertis iuuenilibus. Seneca uerò nõ adducitur ut in numerum liberalium artium pictorem recipiat, non magis quàm ſtatuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ miniſtros. Æquè luctatores, & totum oleo ac luto conſtãtem ſcientiam expellit: quod ei conuenit cum Galeno. Nec liberalia ſtudia ſunt, ſententia Senecæ, exercitationes rei militaris. Venatiõnem quoq; à liberalibus Salluſtius excludit. Poſsidonius Stoicus artes hunc in modum partiebatur, ut alias uulgares & ſordidas nominaret, quæ manu conſtarent, & eſſent ad inſtruendam uitam occupatæ, expertes decori atq; honeſti: Alias ludicras, quæ ad uoluptatem tenderẽt oculorum atq; aurium. Pueriles ſunt, & aliquid habentes liberalibus ſimiles, quas ἐλευθερίας Græci uocant, quæ non perducunt animum ad uirtutem, ſed expediunt. Liberales uerò, imò, ut inquit, ſolę liberę ſunt, quibus eſt curæ uirtus. Recepta opinio eſt, ſeptem eſſe liberales artes: Tres de ſermone, Grammaticam, Dialecticam, quę eadem eſt Logica, Rhetoricam: Quatuor de quantitate, Geometriam, Arithmeticam, Muſicam, Aſtronomiam, quas mathematicas nuncupant Græci, ceu quis dicat diſciplinales. Has ingenuas cognominarunt, quaſi has ſolas ingenui diſcerent, ac exercerent. Nemo enim ferè in liberis ciuitatib⁹ ingenuus manuarijs artibus operam accommodabat. Sed puer hiſce erat artibus deditus, iuuenis uerò militiæ, campo, gymnaſio, aut publicis negotijs, adminiſtranda republica, cauſis actitandis, & eiuſmodi exercitamentis, quæ ſola cenſebant illi digna homine libero. Vnde illud in comœdia, Fac periculum in literis, fac in paleſtra, in muſicis, quæ liberum ſcire ęquum eſt. Illę enim artes maximè exiſtimabantur ingenuis hominibus ad uitæ cultum, & ad rempublicam gerendam congruere, ut ſermo eſſet emendatus & purus: tum ratio differendi cum facundia eſſet in promptu, quîs in foro, quîs in ſenatu, & cum populo agerent. Tum ad priuata negotia, Arithmetica: ad agriculturam & nauigationem Aſtrologia: ad menſuras agrorum Geometria. Poſtremò ad honeſta oblectamenta Muſica, quæ apud Græcos maximo in precio fuit. Romani non perinde eam coluerunt, homines magis militares & ruſticanę ſimplicitatis. Diſcebant quoq; pueri ſimul cum literis natare: quod Græco prouerbio declaratur, quod in imperitum penitus iaci eſt ſolitum, Nec literas eum noſſe, nec natare: idem eſt & Romæ factitatum. Sed miror prætermiſſas ab illis Architecturam & perſpectiuam ad multa utilem, niſi has ſub ambitu Geometriæ concluſerunt, aut quod Architectura manus exerceret, quamuis rara omnino ars, & quã pauciſsimi tenerent in Græcia, ſicut Plato quodam in loco teſtatur. Porrò nemo miretur nullã eſſe de morali philoſophia mẽtionem, tam quòd illorum iudicio quærenda pecunia primũ eſt, & protinus ad cenſum, de moribus ultima fiet quæſtio: quàm quod, ut rectè Poſsidonius apud Senecam diffiniuit:

Artes hæ quæ liberales nuncupantur, pueriles sunt, rudimenta nostra, non opera. In nostris scholis hæc quoque fundamenta sunt trium ædificiorum Medicinæ, Theologiæ, & peritiæ Iuris, quas supremas artes disciplinásque nominamus, & usui quotidiano cum primis seruiunt. Philosophiam moralem adiunximis, quæ multum Theologiæ adminiculatur, & ex qua ius esse ortum existimant sacrum & prophanum. Tum cognitionem naturæ rerum, sine qua medicina manca est prorsum: nec ritè aut percipi potest, aut teneri. Atque hæc uelut collegijs sunt distincta, ut unum esset septem illarum liberalium artium, quibus annumeratur Philosophia, quæ est de moribus, quæ'que de natuta: alterum Medicinæ, tertium Ciuilis iuris, quartum Pontificij, quintum & supremum Theologiæ. In his militiæ quædam, & ascensus ad fastigium dignitatis per certos honorum gradus.

Harum omnium artium materia, uires, utilitates in natura sunt ab opifice Deo positæ ac constitutæ. Sed ad eas humanum ingenium ægrè penetrat à luce ac uiribus destitutum: quòd si non stimulis quibusdam urgeretur, ac excitaretur, nihil fieri possit illo squalidius aut horridius. Primum necessitas acutissimum calcar addidit, seu pugionem uerius ad uigilandum: quippe si in ea paulisper obdormisceret, in discrimen ueniret, ne unquam euigilaret postea. Nec solum in sua quisque necessitate solicitus fategit eorum, quæ essent opus, uerùm auxilium implorauit eorum, à quibus sa aliquid subsidij consequi posse speraret. Inuitati sunt complures quos multitudo plurimum ualere ingenio arbitrabatur, & allecti maximis præmijs, ut artibus in commune necessarijs darent operam: laboris præmia fuerunt, pecunia, honor, decus, gratia & priuata & publica. Ea de causa Ægyptij sacerdotes multã in mathematicis posuerunt operam, quòd uehementer Geometria Ægyptus tota indigeret, confusis per annos agrorum limitibus ab inundante Nilo. Adduxit ad tractandas atque excolendas artes magnitudo rei, & opus unum excellentia mentis nostræ longe dignissimum cupiditas ueri inueniendi, qua nihil est præclarius, nec quod magis deceat hominem: sicut ignorari, falli, decipi, turpe ac miserum iudicamus: quæ ut euitarent, philosophatos esse priscos illos, nec alia causa, aut in alium usum, Aristoteles perhibet grauis imprimis autor. Admiratio huius tanti operis ingentes illos animos ad studium & inquisitionem causarum compulit. Hinc si quid se putarent nouum & alijs inauditum inuenisse, incredibilis sequebatur delectatio, tanquam parta uictoria, & tantis difficultatibus superatis: ea delectatio detinebat eos in cura & labore: quam illi delectationem opibus, dignitatibus & alijs omnibus uitæ commodis præponebant. Ergo expedierunt se uaria hominum ingenia, ut in uerum hoc quasi defodiendum ac eruendum prorsum incumberent: alia spe præmij inducta, alia ut fruerentur ijs oblectamentis, quæ ex spectatione theatri huius naturæ maxime capiuntur, uariæ subinde ac diuturnæ. Præstantia ingenia ex sublimi illa & generosa nota huc uenerunt, quod cum se tanta pectoris luce illo uigore mentis præditos reputarent, ac instructos, nulla in re alia consumi tanta bona oportere censuerunt, quam ut rem pulcherrimam scrutarentur ac complecterentur, & quatenus liceret, quàm plurimis prodessent. Omnes ergo mira alacritate contenderunt adiuti luce quadam uelut duce uiæ, qua insisterent ad quærendum, tum quærendi dexteritate & industria, postremo diligentia atque studio, quibus uires omnes explicabantur ingenij atque animi. Lux erat uis mentis & acumen, quo prospicerent quò eundum esset, & quà: dexteritas erat illis ceu scientia explicandi se è locis arctis & difficilibus, ut ex facilioribus quid facto in difficilioribus esset opus, colligerent: diligentia erat, ut promouerent, & propius accederent, quò intenderant. Sic enim imagine quadam sunt hæc ob oculos ponenda. In diligentia sunt animi intentio, & quasi uigilia quædam, nam contrarium, remissio est somnus: cura, sedulitas, labor. Inuentor artium & disciplinarum omnium est ingenium acumine & solertia præditum ac instructum, sed diligentia atque usu uehementer adiuuatur, nam per diligentiam & procedit longius, & plura ei se aperiunt, quæ prius erant abdita & occulta, non aliter quàm nauigantibus: ita & acies mentis expolitur atq; exacuitur, & dexteritas ac solertia fit promptior. Quemadmodum de Cleanthe Stoico

memoriæ

memoriæ eſt proditum, qui hebetudinem ingenij ad ſtudium & uigilantiam tanquam ad cotem acuebat. Acre ingeniũ & uſui aptum, naturæ ſunt munera: diligentia uel neceſsitate urgetur, uel delectatione allicitur, uel admiratione magnitudinis & pulchritudinis rei capitur: quamuis in hoc quoq; tacita ineſt delectatio, poſtquam aſſecutus es cauſam tantæ rei. Deinde cupiditate aliqua excitatur decoris aut pecuniæ. Poſtremò perficiendi ſpe alitur & detinetur. Ergo ut in quibuſq; gentibus hæc uiguerunt, ita ibi artes uel inuentæ ſunt, uel auctę excultæq;. Græcia parens fuit diſciplinarum omnium, ingenijs fœcunda acutis, ſubtilibus, uiuidis. In Ægypto permagnus mathematicarum uſus, quas præmijs & honore afficiebat neceſsitas. Acutiſsime illud in hominum moribus ac natura deprehendit, qui dixit honore alí artes. Excellere enim quiſque cupit, & honore affici: quare, ut id conſequatur, ei ſe tradit ſtudio, quod in pretio eſſe uidet. Ita fit, quàm recte, non diſputo: nec ſolum in magnis ciuitatibus ac populis, ſed in quocũq; cœtu, in quacunq; conſuetudine & familiaritate hominum, uirorum, fœminarum, ſenum, iuuenum. Sic eloquentia maxime in liberis ciuitatibus floruit, uelut Athenis & Romæ, quòd is certiſsimus eſſet gradus ad maximos honores, ac potentiam. In Academijs publicis pleriq; alliciuntur illis honorum nominibus, tum ijs quę magno æſtimantur. Vnde Lutetiæ tanta Theologorum copia, Aureliæ iuriſconſultorum: apud Nitiobriges, quem nũc montem Peſſulanum uocãt, medicorum. Et ſub principibus, ut quiſque eſt arte aliqua delectatus, ita ea in eius regno tractata eſt et exculta. Sub Alexandro militabant plurimi: Sub Auguſto nemo non cudebat carmen: Neronis tempore multi per urbem cantores, hiſtriones, phonaſci, multi magi. Adrianus omnes faciebat obſeruatores ueterum ſcriptorum. Romæ Leone Pontifice omnia perſtrepebant cantibus, Iulio armis. Phœnices nauticas artes multum exercuerunt ad ſuum quęſtum: et hoc magis hiſce inflammabantur rebus ad cognoſcendi cupiditatem, quo ſpes oſtenderetur amplior perueniendi quò intendiſſent: ut Chaldęi et Ægyptij, qui propter locorum opportunitates, quòd planicies in illis locis eſſent, & cœlum ſerenum, cognitioni ſe aſtrorum dediderunt. Ex ijs ergo initijs ortę ſunt artes, his fulcimentis ſuſtentatæ, his alimentis auctæ ac confirmatæ. Non quòd ars ulla uel ad abſolutionem aliquam ſit perducta, uel ita exterſa ac expolita, ut nihil haberet admiſtum inutile ac reijciendum. Non eæ ſunt humani ingenij uires, clauſi mole hac corporis & tenebris, ut aliquid excudat perfectum atq; abſolutum, cui non deſint plurima ad cumulum perfectionis, & quaſi ad faſtigium illud naturæ cuiuſque rei. Nec poteſt quicquam à multis contrectari, cui non aliquid adhæreat uitij, tanquam ex contagio. Nunquam ergo uel perfectæ fuerunt artes uel puræ, ne in ſua quidẽ origine: ea eſt ſuperbiſsimi animi cęcitas atq; imbecillitas. Sed certè beneficio magnorũ ingeniorum uſu ac ſtudio adiutorum erectæ ſunt, atque ex paruis admodum initijs ad magnitudinem quandam perductę: ut non fuit perinde difficile augere inuenta, atq; omnino inuenire: tum correcta multa quę parum rectè fuerant in originibus obſeruata, & exornata quę ruditer, & illuſtrata quę obſcure. Hęc omnia quaſi brachiorum ui aliquò uſq; progreſſa tanquam aduerſo flumine, ubi primum cœperunt brachia remitti, relapſa ſunt, alia ſenſim, alia magno impetu ceu moles per præceps præruptum. Non abs re Virgilius exclamat:

Sic omnia fatis in peius ruere, & retro ſublapſa referri.

Nec mihi ſolum quomodo ceciderint, ac corruptæ ſint uideo dicendum, ſed etiam quomodo in ipſis originibus, et quaſi inter ipſas formantium manus detortę ſint ac deprauatę. Sic enim apertius corruptelæ omnes patefient, non tantũ recentiorum hominum, ſed ueterum quoq;, quibus tamen artium exordia debemus: non quòd autor ſim cuiquam, ut ingratus ſit illis, quibus acceptum ferimus ingeniorum cultum, & humanitatem omnem: uerùm agendi gratias alius erit locus: nec pro beneficio nõ habebimus gratias, & quidem ſemper, etiam cum illorum indicabimus peccata: nam q; falſi, quòd lapſi ſunt, ignoſcemus communi ſorti, ac naturæ. Lapſus tamen ad noſtram cautionem detegemus, quantum quidem fuerit uirium noſtrarum. Quanto ij, qui ſunt in artibus uerſati, et ingenio, ac dexteritate plus ualuerunt, et ſtudio ac diligentia in eam rem contenderunt, tanto artes ex eorum manibus & adultiores exierunt, et terſiores. Sic contrà

acies illa mentis retusa & tanquam lux quædam offuscata, tum dexteritas impedita, postremo socordia ac desidia artes afflixerunt omnes, ut uel magnitudini detraherent, uel corrumperent puritatem: & quum hæc in prima inuentione cõtigerunt, limo & cœno fontem inficerent, ut nunquam puri ac liquidi riui defluxerint. Ingenio tenebrę offunduntur, primum naturali quadã hebetudine, atq; obscuritate, uel in uniuersum ad omnia, uel ad eam ipsam rem atq; artem, ad quam se applicat. Nemo expendit uires ingenij sui, quid possit ferre, quid recusset: unusquisq; satis sibi fidit: nec est ullus tam infelicis ingenij, qui ferre desperet se quiduis posse assequi, quòd acumine deficiatur, sed quòd uoluntate, ita ad ea se adiungit ac tradit, quibus tam est aptus, q̃ uulpes arato. Nec mirum est amorem sui in unoquoq; esse cæcum, uulgus patrum non acutius cernit in uitijs in indole filiorum, nihil sibi non spondent de sua sobole, si non iudicio, certe desiderio ac uoto: ut proximus est spei amor, ita ad artes eos deducunt ab ingenijs illorum alienissimas. Magistri restant: hos oportebat esse oculatos in admittẽdis discipulis, qualẽ fuisse Alabadensem illum Apollonium dicendi magistrũ, de quo Cicero in libris de Oratore scribit, quòd cùm mercede doceret, non tamẽ patiebatur eos quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud se perdere: dimittebatq;, & ad quam quenq; artem putabat esse idoneum, ad eam impellere atq; hortari solebat. Verùm ille unus ex omni memoria. Cæteros qui quidem mercede docẽt, pretij cupiditas exoculat, sine delectu ullo recipiunt ad se discipulos, & quo frequentius habuerint auditorium, hoc se rati maiora facturos operæpretia: non solum oblatos auide amplectuntur, sed quærunt, ambiunt, pelliciunt, trahunt ad se quoscunq; possunt quacunq; ratione, ac uia: satis esse existimantes si sint homines, modo habeant quod numerent. Et ubi inualuit ambitio, si cõtemnitur pretium, certe numerus quæritur ob uanam nominis opinionem, quòd celebre habeat auditorium. Eruditio, & artes quę compressę & uelut coactæ talibus fuerint ingenijs, necesse est eadem facie & natura prodeant, qua sunt ipsa ingenia, scilicet praua, detorta, uitiosa. Neq; enim aliter eruditio ab ingenio unde manat uel formã accipit, quàm caseus à fiscella: uel uaturam resipit ac uinum è dolio, uel utre: quare necesse est ut male tradant, quæ male acceperunt. Iam affectus omnes animi si non retundunt mentis aciẽ, certe impediunt, ac retardant, & quasi rubigine obducunt: quocunq; illi inuaserunt, lucem offuscant animi, & dispicientiam ueri perturbant, non secus ac densæ nebulæ ante oculos offusæ. Supremam & celsissimam illam mentis lucem, superbia perstringit, & à recto itinere abducit transuersam. hęc est eminendi atq; excellendi cupiditas, ut uideatur habere quæ nullus alius, aut quæ pauci, nempe altissima ac præstantissima, rara, noua plurima, aut omnia. Ergo ingenia quæ apte ac feliciter essent in mediocribus rebus uel ex natura sua, uel ex institutione uersata, supra uires se erexerunt, ut ea crederentur scire ac tenere, quę omnes iudicarẽt esse celsissima. Vt natus ad Grammaticen, ad enarrandos Poëtas atq; historicos, aut qui hisce tãtum in rebus esset exercitatus, uoluit pro philosopho, pro Theologo haberi, quum eas artes ne de nomine quidem nosset. Alij quod paucissimorum esset, aut nullius potius futura prædicere, abdita et recondita detegere, maximas opes temporis momento inuenire, Astrologiam, Physiognomiã, chalciniam, magiã & cæteras diuinandi ac maleficij artes sunt professi, nec solum inter gentiles, in quibus latissime patebat regnum Sathanæ, sed etiam inter Christianos, à quibus fortior Sathana Christus, iugum tyrannidis illius excussit, & armatum illum exarmauit: scilicet quòd non minus et superbia atq; ambitio, & pecuniæ ac uoluptatum cupiditas in nos dominantur, quàm in Gentiles: atq; utinam non magis. Harum artium studium uitiauit tanquam afflatu quodam uicinas quasdam artes, et illas, quarum ope utendum esset in illis maleficijs: nempe diuinatrix astrologia certiorẽ illam et castam astronomiã: Physiognomia de uenturis, de opibus, de liberis, de felicitate, illam, quæ est simplicior ac uerior de signis constitutionis corporis, et animi: Magica dęmonũ ueneno quodam infecit scientiam naturæ rerum. Iam quod in disciplinis omnibus atq; artibus præcipua est penes inuentores gloria, multi quoq; noui placiti uoluerunt esse autores, miserrimũ ducentes alienis demum uestigijs insistere. In literas inuenta sua miserunt, ut ubiq; legerentur, ut ducerentur nouum aliquid super cæteros attulisse, qui morbus mirifice Grę-

corum

eorum ingenia uexauit. Vnde in hiſtoria tot r ndacia, quum arbitrarentur occupata eſſe à prioribus uera, & ſibi ſcribendi materiam reptam, ſeq; nullo in pretio futuros, ſi eadē recenſerent cognita iam et peruulgata. It . quo magis legerentur, et placerent, & admirabiliores forēt in uulgus, fortiter ſunt de Ægyptijs, de Aſſyrijs, de Perſis, de Grę- cis, de omnibus nationibus mentiti. Tum Philoſophi cupidine proferendi nominis, ni- hil ueriti ſunt abſona cōmentari, & à receptis opinionibus longiſsime recedere. Soda- lem habui Lutetiæ, qui ſe citius quàm ut nihil adduceret noui dogmatis, affirmaturum aiebat, quæ pro comperto haberet, eſſe falſiſsima. fuerunt qui uellent uideri nihil omni no ignorare, ut illi in Græcia Gorgias, & Protagoras, Hippias, Prodichus, Eutydemus, Dionyſodorus, & alij, qui in cœtu ac frequentia hominum, quęſtionem quacunque de re poſcebant, paratos ſe ad omnia ex tempore reſpondere, tanquam non modo ſcirent omnia, ſed ad manum & in numerato haberent. At illos tanti inſtituti promiſſores ma- giſtros optime tum loquendi, tum etiam ſentiendi. Socrates qui nihil ſciret, in leuiſsi- mis ſæpe rebus paucisſimis & facillimis quæſtionibus irretitos, deridendos ſuo ipſorū auditorio relinquebat. Vtinam intra Græciæ fines uitium hoc conſtitiſſet, & non alias quoque inuaſiſſet nationes, ut grande exiſtimetur dedecus cunctari, tempus poſcere. Cęca eſt arrogantia, & quocunq; intendit per confidentiam, atq; impudentiam temere graſſatur: ergo nihil dubitat quiduis ſubitò intrepide aſſeuerare, etiam de arcanis rebus & maxime reconditis. In ſuperbia hac alij magna illa & admirabilia tenere ipſi ſibi per- ſuadent, uel prauæ naturæ uitio, uel quod quū id uident eſſe ſpectatoribus perſuaſum, ipſi iudicio illorum de ſe acquieſcunt. Alij non tam ſcire ſe arbitrātur (neq; enim ſe non norunt) quàm id alijs creditum eſſe, ac certum cupiunt. Priores incredibili ſe progreſſu in diſciplinis fraudant, quum contendere ſuperſedent, quò ſe iam peruenisſe arbitran- tur: de quibus grauiſsime Seneca, Puto, inquit, multos ad ſapientiam potuiſſe peruenī- re, niſi ſe iam crederent peruenisſe. Poſteriores quacunq; uia et ratione queūt oſtentare opes ſuas, augere in maius ac melius, fucum denicq; oculis intuentium facere laborant, nihil tacito conſcientiæ teſtimonio tribuere. Quę ipſi ſciunt, omnium prima & potiſsi- ma uolunt credi. Quæ alij infima, ſæpe etiam euitanda, atq; auerſanda: nullus eſt cuiuſ- quam artis adeò mediocris, aut humilis quoq; ac uilis profeſſor, qui ſi ſit ſuperbus, non illam aut præcipuam omnium cenſeat, aut non certe exiſtimari petat, ac contendat: il- ludq; adeò moribus eſt receptum, ut efferre quēq; artem ſuam, & laudibus cœlo ęqua- re, etiam alijs omnibus anteponere licere, ac pium eſſe arbitrentur: Grammaticus ſe unū putat ſapere, deſipere reliquos: Philoſophus reliquos miſeratur ut pecudes: Iuriſconſul tus alios omnes deridet: Theologus deſpicit: non quòd ſe cæteras artes ignorare dicāt, aut præ ſe ferant: imò nihil cunctantur confirmare ſua illa una diſciplina reliquas uni- uerſas præſtantius claudi ac contineri, quàm in libris eorum, qui de illis nominatim tra diderunt. L. Craſſus apud Ciceronē omne diſciplinarum atq; artium genus, cognitio- ne iuris contineri aſſeuerat, & quidem, ſi dijs placet, libello XII. tabularum. Hoc idem noſtri iuriſconſulti habent perſuaſiſsimum. Grammaticus totam philoſophiam, quàm late ſe diffundit, hiſtoricorum & poëtarum libris contineri autumat, quos quum habe- at in manibus, nihil ſit, quod Ariſtotele aut Platone indigeat: uidelicet hoc eſt ſuperbiæ ingenium, quantū ualeat ſibi arrogare, atq; ad eum ſe modū componere, ut nulla uidea tur re carere, quæ quidem pulchra eſſe, ac magnifacienda uideatur. Quā artē rite perci- pient ac tradent, qui eam alieniſsimis in locis habitare cenſent, et illinc eſſe petendā, ubi uix illius ſit ueſtigiū ullū inuenire? Idcirco uideas falſiſsima atq; abſurdiſsima in omni- bus artibus aſſeuerari ab ijs, qui illas uiolentè exprimunt ab autoribus, qui aliquid earū obiter et quaſi aliud agentes attigerunt, non ad exactam illam cenſuram, ſed ad eam, ad quam opus ſuum aptabant. Noui qui etiam ſcriptis libris affirmaret terram eſſe maio- rem ſole, & in nocte umbra terræ totum cœlum obſcurari, quòd Virgilius dixerit:

Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Quot abſurda in philoſophia dogmata ab Homero traxerunt originem, quum multi ueterum non illum ut ingenioſum Poëtam legerent, ſed ut philoſophum doctiſ- ſimum ac grauiſsimum? Iuriſconſulti, ſi quid ſit à ſuis proditum in hiſtoria, certius

putãt quàm ſi à Tito Liuio: ut de XII. tabulis, quòd eburneæ fuerint, quia id Pomponius dixerit: idem in quacunque alia diſciplina. Iam quæ non poterant ullo modo oſtentare, ea tenuiſſe ſe aliquando aiunt, ſed uel oblitos tanquam puerilia, & ſe indigna: uel abiecíſſe tanquam periculoſa & noxia, & è numero artium expellenda, etiam ſi ſint ex iis artibus, quas illi ampliſsimæ ſuæ profeſsionis titulo comprehendunt. Rogatur Philoſophus, aut Theologus, aut Medicus, aut Iuriſconſultus de ſingulis, ſciat ne grammaticã, poëticam, rhetoricam: exibilat eum, qui id quęrat, magno uultus faſtidio, ſæpe etiam cachinno, & ad pueros remittit. Teneat linguas Latinam & Græcam, ſeminariũ uocat hæreſum, tenuiſſe in tenera ætate, ſed eſſe dedita opera oblitum. Quid Rhetoricam? ridet moto capite: de geometria, ita planè de punctis & lineis ridicula quędam. De Arithmetica, iocatur, bene numeraturum ſe, adſit modò pecunia. Cæterùm de proportionibus uidiſſe quædam perfunctorie in commentariis ad tertium Phyſicorum Ariſtotelis. In Aſtronomia partẽ ſphæræ Ioannis à Sacro buſco aliquando audiuit adoleſcens in ſchola. Muſicam cantores ſcire in templis. Cedo quid de perſpectiua, et Coſmographia? nec nomina audiuit unquam: curioſa, inquit, ſunt hæc, & periculi plena, nefas eſt attingere. At moralem philoſophiã certe ſcies, aliquot dicta ex Ethicis Ariſtotelis: ad œconomicam reſpondet ſe non alere familiam: ad politicam, nec regere ciuitatẽ. Quid ergo noſti uir maxime, & de eruditione admirande? omnia, ſed horum nihil. Et hæc pronuntiarũt homines maximæ autoritatis, qui eſſent morum, & totius eruditionis cenſura, ac uelut norma quædam. Tantum autoritatis pondus in teneras artes cadens mirandum nõ eſt, ſi eas confregit. Delicati ſunt floſculi, leni ac dulci fauoris aura proferũt ſe ac uigent: inſectatione ac uituperatione ilico tãquam faſcino aliquo contrahuntur, ac marceſcunt. Deteſtabilis ſuperbiæ rabies: non ſolum ipſi fraudarunt ſe utilitate doctrinæ, ſed alijs quoq; fide autoritatis ſuæ præcluſerunt uiam ad bonam mentem, parati tam multa bona ingenia perdere, ne pilũ de præcepta exiſtimatione amitterent. Pronuntiarũt temere de ſingulis non animaduerſis, et ſępe omnino incognitis: damnarunt alia maxime probanda, cõmendarunt alia noxia, & ingenijs ac uitæ obfutura. Et cenſuiſſent ipſi hoc idẽ haud dubie multo rectius, ſi animo potuiſſent moderari, et non maximum eſſent dedecus interpretati, uel cunctantius res tantas expendere, uel uideri pulchrũ aliquid ignorare. Nam de illorum numero, qui eas diſciplinas, quas ſodales damnarẽt, uel leuiſsime deguſtaſſet, is non accedebat aliorum ſententiæ. Sæpe qui quæ neſcirent, dãnarant, ingreſsi primos illarum artium aditus, mutata ſubitò opinione, ac ſententia damnata approbauerunt. Quo apparet non de ſuis artibus ſententiam iam illos dicere, ſed de exiſtimatione ſui. ut quemadmodum circulatores nodos quoſdam faciles, aliter tamen et inuoluunt, & euoluunt, quàm in cõmuni uſu conſueuimus, quo res uideatur difficilior, ac proinde admirabilior: ita quidam quæ facilia, quæ prompta, aperta, dilucida ſunt in diſciplinis, quas norunt, inuoluunt, & intricant, ne res ſcilicet uel uilleſcat facilitate, uel etiam fiat uulgaris, multis ſpe ſucceſſus ad eam capeſſendam inuitatis. Sic Iuriſperiti artem ſuam, quæ & natura facilis eſt, et quam eſſe facilem è re eſt generis humani, quibuſcunq; rebus potuerunt, intricarunt, & exaſperarunt, ut ardua uideretur eſſe ac lamoſa, nec cuilibet penetrabilis. Philoſophi quidam metaphoris & ambagibus obſcurarunt, quæ dilucide potuiſſent dicere: alij ſcrupulos, ubi nulli ſunt, quærunt, & nodum, quod aiunt, in ſcirpo, quo uideantur altius rimari, & ſubtilius omnia examinare. Nec ſolum ignaris inuiderunt ſuam peritiam, ſed eiuſdem artis ſtudioſis ac peritis. Ideo ne ea crederentur illi ſcire, quæ planè ſciebant, ipſi quæſtiunculas excitarunt, ut eſt id facile etiã in rebus liquidiſsimis, ut ſi ſcientię opinionẽ alijs detraxiſſent, id totũ in ſe deriuaretur, quod alijs decederet. Verùm non mouere quæſtionẽ, ſed bene profligare, hoc demum acuti eſt hominis & docti. Fuere qui quo magis premant alios, et pondus eleuent, eorũ quæ dicũtur rationẽ in omnib. euidentẽ poſtulant, contemnentes ſi nõ adferatur, quod impij in rebus pietatis faciunt. Quaſi uerò id ubiq; pręſtari poſsit, aut ulla ſit res, quę cõtrouerſa nõ queat reddi nimiũ inquirẽdo, nõ ueritatis uitio, ſed noſtrorũ ingeniorũ: ſicut lux alia uidebitur, quàm ſit, ſi nimiũ oculorũ aciem in eam intẽderis, nõ lucis culpa, ſed oculorũ, qui tam leui de cauſa hallucinentur. Illud perridiculũ, quod quidam falſas

ſuas

ſuas opinationes nulla ratione munitas ac fultas, ſatis ſe conſtabiliſſe rentur, ſi ueriſimiles in contrarium rationes utcunq; diſſoluerint, non animaduertentes haud quaquam idem eſſe inimici domum deſtruere, & conſtruere tuam. Sed illud mirandum maxime, fuiſſe præceptores, qui diſcipulis eruditionem inuiderint, ne illi gloriam ſuam æquarent. Vt de quibuſdam Græciæ ſophiſtis traditur, propter quos Socrates pollicebatur communicaturum ſe ſua candide, & ſine inuidia. Alexander Deiuillanus in præfatione operis ſui ſignificat fuiſſe Maximianum quendam, cuius nugas ueteres ſocijs nolebant pandere charis: ſic enim ſcribit. Memoria patrum & noſtra plurimos nouimus, qui bonam inſtitutionem adoleſcentibus ſuis inuidiſſent. Maximos profectus hæc ſuperbia impediuit, dũ alij ab alijs nolunt diſcere, uel quia ſe docere potius credunt poſſe, quàm debere diſcere: uel quia dedignantur, aut pudet, ne ſe inferiores fateantur, aut alij credant. Quibus de cauſis & rationibus ſapientiſsimus Bion philoſophus ſuperbiam dicebat eſſe impedimentum profectus. Puduit à ſuperioribus doceri, qui nullos uolebant fateri ſuperiores ſe, qui poſtulabant credi abſoluti in omni ſapientiæ genere. Puduit à paribus, multo magis ab inferioribus, et uulgo hominum, à quo tamen quæ ad opificia et encyclopędiam pertinent fuerant roganda. Iam Plinius ea de cauſa conqueritur, quę eſſent τῆς ἐγκυκλοπαιδείας ignota, aut incerta eſſe ingenijs facta. Quanto nunc magis ipſe idem Plinius, Varro, Columella, Vitruuius, & alij ignorantur, quod turpe atq; erubeſcendum ducimus ab agricola, uel fabro aliquid percontari. Quod ſi quem id non pudeat, & omnia ſciendi ſtudio poſthabeat, eum profectò alij ſubſannabũt, & explodent. Quocirca iam pridem nihil à doctis hominibus ſcribitur de ijs, quæ quotidie noua inuenit uita: et melius tenemus uſum illorum temporum ab hinc annos plus mille, quum ueteres illi ſcriberent, quorum diligentia nihil non annotatum præteribat, quàm uſum memoriæ auorum aut patrum. Si ea ſuperbus erubeſcit doceri, quæ erant uel à doctis, uel à plebe audienda, qualia oportet exire, quę is de rebus huiuſmodi pariat, quàm prauа, manca, cõfuſa, perturbata, quàm monſtroſa, ut magis legentium mentes perturbent ac confundant, quàm inſtituant & illuſtrent? At ſaltem bona ſpes eſt, dicet aliquis, mutaturum eum ſententiam, & deprehenſo errore, rediturum in uiam, admiſſurum meliora, & traditurum. Admonitioni cuicunq; ferocem ſe ſuperbus præbet, & contra bene monentem conſurgit, ut rabioſus canis: uel quia inferri ſibi aliunde lucem poſſe non putat, uel quia ſi illata credatur, ignominiam eſſe cenſet: cõtradici ſibi, iniuriæ loco deputat. Quem ergo errorẽ ipſe utcunq; mutaret abs ſe deprehenſum? ſi alius indicet, magis infigitur, & pertinacius: quicquid ſemel animo collibitum eſt, defendit, ne diſcedere à ſententia exiſtimetur. Quod ſi ipſe errorem ſuum quandoq; deprehendit, ita corrigit, ut maiorem habeat rationem exiſtimationis ſuæ, quàm ueritatis: non omnino ſe prius falſum, nec prorſum eſſe in alia opinione: bene ſe antea ſenſiſſe, nũc melius, et terſius. Prętexit ętatem ſuam, aut occupationẽ, aut tempus, ne culpa uideatur fuiſſe in ingenio, cuius unius laudem ambit, ſed in opportunitate ad bene ſtatuendũ. Vnus Aurelius Auguſtinus, uir tantus Retractationum libros reliquit, ſimpliciter ac bona fide, quem nullus eſt ad hoc tempus imitatus: uidelicet manſueto uir ingenio, & modice de ſe ipſe ſentienti. Iſti noſtri faſtu, & ſuperbia turgidi, inuerti ac corrumpi malunt, quod non ignorant uerum eſſe, quàm uideri erraſſe, aut fuiſſe à quo monſtrari illis aliquid potuerit: & tanto admonitionem ferunt acerbius, ſi quæ dixerint, literis conſignata euulgarint. In quo maximam artes plagam accipiunt, nam non ſatis eſt pertinacem, & obſtinatam ſuperbiam eſſe, eſt etiam præceps, ut quicquid in mẽtem ueniat, fortiſsime aſſeueret. Fortaſsis minus eſſet iacturæ ſi ea pertinaciter tuerentur, quæ prius multum, & diu perpenſa atq; examinata adferrent: nihil tale, imò quoniã ſolus honor ſpectatur tanquam ſcopus, quem ſe adepturos ſcribendo arbitrantur, ſtatim ad ſcribendum ſe accingunt adoleſcentes rudes, atq; inexpertes eorum quæ tractant, ut non immeritò hęc tanta prurigo, ſatyricis ſit ſalibus defricata:

Scribimus indocti, doctiq; poẽmata paſsim, inquit ille. Et alius:

Tenet inſanabile multos ſcribendi cacoẽthes.

Prætereo quæ ex hac pertinacia & ſtudio non cedendi, naſcantur uenena Chri-

ſtianæ charitatis, rixæ, contentiones: & quemadmodum à Paulo Apoſtolo ſcribitur, inuidiæ, conuitia, ſuſpiciones ſiniſtræ, conflictationes hominum mente corruptorum, interdum quoq; pugnæ, & cædes: odia inter hæc creantur, quæ nunquam deponuntur, niſi cum anima: ut citius reges in gratiã poſt mutuas ingentes clades redeant, quàm ipſi moderati philoſophi poſt ſimultates de literis ſuſceptas. Quid aliud teſtificantur hæc, niſi nos in philoſophia animos gerere gladiatorios, ſuperbiæ inſtinctu ſtudere, nõ amore bonitatis, aut ueri cognoſcendi? Inter tam offenſos atq; iritatos animos, quomodo expurgari poteſt uerum, ut liquidum exiſtat, quod à ſola mentium noſtrarum luce perpurgatur, quę lux maximis eſt perturbationum nebulis oppreſſa, atq; offuſcata: Minor fortaſſe eſt in quibuſdam, ſed tamen mentium nebula, pecuniæ, opum, dignitatis, uoluptatum cupido, in nonnullis pectoribus maior, quæ etiam peſtis diſciplinas inuaſit. Nam ut multi humanitatis artes ſunt tanquam honorum inſtrumentum ſecuti, ita non pauci illas propter ea, quæ modò recenſui, expetierunt. Vulgo in eam opinionem eſt iam uentum, ut eruditio uelut diurna quædam ſit opera, cui ad ueſperam honor aut utilitas ueluti laboris merces neceſſariò ſint parata. Sic perſuaſa eſt ſtulta multitudo nõ alium in fructũ quæri literas, non in alium quærendas eſſe, quàm ob diuitias, atq; opes, aut popularem quandam de ſapientię nomine uenerationem. Hic per manus error traditur. Patres filiorũ teneros animos eo imbuũt, propinqui, neceſſarij, nutrices, nutricij, pædagogi infigũt, ut quũ in eam ętatẽ uentũ eſt, in qua rerũ acceſsit intelligentia, & iudiciũ, reuelli nullo penitus modo queat: hac mẽte ad ſcholas à patre puer deducitur, ac ipſe puer ingreditur, quæ pariter cũ ætate adoleſcit. Ergo ea ſola diſcit, quæ ad finẽ hũc perducant, ſæpe noxia, et legibus uetita, qualis eſt magia et incantatio legibus XII. tabularum prohibita. Quod ſi homines tenues, ac famelici ex ijs artibus alimenta inſtituerint ſumere, quibus non ſatis ualent, fames cogit eos pertinaciter tueri quicquid ſemel ſuſceperint, ne indoctiores habeantur ſi melius dicenti ceſſerint, animo præſertim ſtimulante, male de imperitia ſibi conſcio. Tum ſimulant aliorum contemptum, & eos mordent, ac perſtringunt acriter, quos ſuo quæſtui officere ſuſpicantur: compellunt artes ſeruire, et ad uoluntatem eorum torquent, qui dare poſſunt. Videas quoſdam qui opulenti prius liberi ac modeſti erant in ſentiendo, ac iudicando, poſtea in egeſtatem delapſi, & aſſentatores ſunt facti diuitum, & immodeſti, aſperi, rabioſi in eos omnes, à quibus noceri aliqua ſibi ſuſpicentur. Multum etiam extrinſecus eſt illatum tenebrarum in animos ab ipſis autoribus, quibus in hac uia, & inquiſitione tanquam ducibus uſi ſumus: ſiue quòd eos non intelleximus bene admonentes, ſiue quòd inuiderunt nobis ductum ſuum, ſiue quòd ipſi falſi nos etiam, qui nos illis credebamus, fefellerunt. Principio, quemadmodum eſt in ſacris hiſtorijs proditum, in permiſtione illa & confuſione linguarum, quæ facta eſt in Aſſyria, rege Nembroto, imperia nec dari potuerunt, nec accipi, quum mutuo non intelligerent: ita ignoratis magnorum ſcriptorum linguis, quid nobis præciperent, quà eundum, & quò ſuaderent, non intelleximus: ueterum autorum cognitionem, qui Græca aut Latina lingua monimenta ingeniorum ſuorum conſignaſſent, ac poſteris tradidiſſent, ademit prorſum nobis ignoratio harum linguarum, quæ tanta bellorum continuatione propè exoleuerunt, quum gentes illæ quæ Septentrionem incolunt, in Italiam ſeſe & totum Occidentem effuderunt, Gotthi, Alani, Vandali, Sueui, Turuli, Hunni, Langobardi, & poſtremi omnium ab Oriente, Agareni. Nam cùm bellum literas ſimul cum bonis artibus, ac pietate opprimit, quòd inter bellicos furores non eſt uirtuti nec honos ullus, nec locus. Pellitur è medio ſapientia: ui geritur res, inquit Ennius. Tum gentes illæ natura feræ, & ab omni penitus ingenij cultu alienæ, primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, conflagrarunt illis incendijs urbes, & regna, & ſcelerato illo atque impio igne, magnorum quoque ingeniorum opera exuſta ſunt, quibus autores male præſagi, uitam atque immortalitatem fuerant pollicíti. Victores enim, ut de gallo eſt in fabulis, margaritum quod non intelligebant, contempſerunt. Simul irriſæ ſunt ab eis linguæ, ac ſtudia omnia, nec ſolum eis detractum eſt pretium, ſed contumelia addita, ſeu quòd nollent quenq; in uictis plus ſapere, quàm uictorem: & ut quiſque

eſſet

eſſet doctiſsimus, ita craſsis illis hominibus imprimis erat ſuſpectus tanquam uafer, & ad fraudes ac dolos maxime appoſitus: ſeu quòd emolliri per hæc uirûm uirtutem opinarentur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia illi tum tribuebãt laudem, gloriam, decus: ex bello uno uerum, germanumq; etiam ſempiternum oriri rati. Græca lingua diuulſa ab Occidente, Græcia imperio & commercio exceſsit Italia, Gallia, Hiſpania, Germania. Hoſtes uerò imperij Romani nec linguam quoq; Romanam potuerunt ferre, quam & ipſi tum ignorarent, tum etiam odiſſent. Cogitaſſe ferunt regem quendam Gotthorum ut Romam dirutam inſtauraret, et nominaret Gotthicam. Qui ſeruiebant, & quidem dominis ſuperbiſsimis ac crudeliſsimis, eum ſermonẽ admiſerunt, inq; eo ſe exercuerunt, quo uti apud dominos poſſent. Ita ſermoni uere Latino ac pure, ſucceſsit miſtus quidã ex Latino & peregrino. His linguis Latina et Græca uel amiſsis, uel magna ex parte tenebris obrutis, neceſſe fuit, ut eadẽ quoq; nox artes illas et diſciplinas opprimeret, quæ eſſent linguis illis traditæ: occultatæ ſignificationes ſingulorũ uerborũ, incognitæ loquendi formulæ: & tamen qui hæc neſciebãt, uolebant uideri eos ſcriptores, & quidẽ luculentè intelligere, qui Latini ſermonis fuerunt obſeruantiſsimi. Quaſi uerò aliud ſint libri quàm uoces, & loquendi rationes ac formulæ, quæ qui intelligit, is demum aſſequitur ſcriptoris ſententiam, non alius. An librum de philoſophia Hiſpane ſcriptum probe intelliget Italus ſermonis noſtri ignarus, quamlibet uicinæ ſint hæ duæ linguæ? Leges duodecim tabularum probe capiebat populus ille, qui tum uiuebat, quum ferrentur: Cicero negat ſe totas intelligere. Quid ita? non hic doctior, quàm uulgus illud rude? multò. Sed uoces quædam ita ex uſu abierant, ut ſignificatus intercidiſſent. Nicolaus Leonicenus, Thomas Linacer, & alij queruntur ignoratione Græcitatis multa eſſe à Plinio perperam à Græcis ad nos traducta. Idem Diuus Hieronymus de Septuaginta interpretibus ex Hebræo in Græcum. Quid opus eſt exemplis ueterum? Iſti ipſi qui negant ſe de uerbis eſſe ſolicitos, quot locis hallucinantur ignoratione uerborum? quoties eſt eis hariolandum, quàm multum ſe torquent? Quàm plauſibiliter dixit Bartholus, De uerbibus non curat Iuriſconſultus? De quibus ergo rebus mouent tam multas quæſtiones, niſi de uerbis legis? quæ ſi intellexiſſent, nõ ita paſsim deprauaſſent leges ſtultiſsimis ſenſiculis. Dicat exempli gratia iuriſconſultus, Cẽteſimis calẽdis dari utiliter ſtipulamur, nõ intelligas tu quid ſit uſura centeſima, ego intelligã, an nõ melius ſenſum ego iuriſconſulti tenebo, quàm tu? Si res in colloquium inferrẽtur, faterer eum, qui res cognoſceret melius intellecturum quibus de rebus ageretur. Sed quum uerba ſola uſurpentur, neceſſe eſt uerborum ſignificatus, ac ſenſus optime teneat, qui exacte dicit intelligere ſe, de quo diſſeratur. Fortaſsis non tam id eſſet neceſſarium in Geometria, Arithmetica, Muſica, Pictura, quia lineolis & notis quibuſdam utuntur, oculos in rem præſentem ducunt. In alijs fieri nequit, quo minus uerba intelligi ſit neceſſe. Quocirca quum uerba magnorum ſcriptorum non intelligerentur, nec percipi ſenſa potuerunt: unde omnia apud eos inuerſa, et illa eorũ dictis ſenſa attributa, non quę quiſq; ex uerbis colligeret, ſed quę pro libito cõminiſceretur. Reuertũtur tam longo poſtliminio Græca & Latina lingua, ſeu renaſcuntur uerius. Et tanto ex bono non exiguum cœpit malum artibus naſci, unde tota erat ſalus ſperanda. Quod homines utriuſque linguæ peritia et cognitione inſtructi, quum ad legendos artium ac rerum ſcriptores accedũt, Platonem puta, aut Ariſtotelem, aut Plinium, aut Hippocratem, aut Galenum, aut Pandectas iuris, aut nouum, aut uetus Inſtrumentum pietatis, et ex linguæ imperitia lapſos nonnunquam uident illis interpretes, qui multum in artibus operę poſuerunt, quoniam ipſi peccatum deprehendunt linguarum ope, ac beneficio, ilico ſe peritiores eſſe in illis artibus opinantur, quàm illi ipſi fuerint poſt tantam et tam diuturnam exercitationem: ergo illos contemnunt præ ſe, & uix primis guſtatis rudimentis ad ſcribendum de illis artibus prouolant, rem ſe facturos ratiutiliorem, quàm illi ueteres artis profeſſores fecerint, ſi aliquot locis hallucinatos interpretes indicarint. Aditus quidem ſunt linguæ ad artes omnes, quoniam illis ſunt traditæ. Sed aditus tantum, non item artes: hoſtia, non ædes. Inuiderunt nobis ueteres beneficium ſuæ inſtitutionis, dum ea quæ inueniſſent non apertè ac ſimpliciter nobis communicarunt: ſed tot inuolucris contecta,

ut facilius esset illa ipsa ex natura rerum eruere, quàm ex eorum libris. Scitè Socrates Heraclíti Ephesij librum Delio urinatore dixit indigere. Sunt in quibus facilè des obscuritati ueniam, quòd ea non ex scriptore nascatur, sed ex rebus: ut in Pythagoricis & Platonicis numeris, quibus constare illis placet hominis animam. Alij arcere uoluerũt profanum uulgus à cognitione rerum, quas traderent, contaminaturum nõ intellecturum. Fuerit sanè causa aliqua in rebus sacris, quam prætexere uidetur Plato in epistola quadam ad Dionysium: at in profanis quid causæ possunt dicere? ut quum Heraclítus disputat de rerum natura, Pythagoras de numeris, Aristoteles de causis, & hisce rebus quæ inter nos uersantur, denique de his, quas nos scire, nec ullum erat periculum, & uehementer hominum generi conducebat. Sed de alijs minus fortasse fuerit quàm de Aristotele quærendum. Reliquorum enim, ut quæ scripserunt parum sunt apposite dicta ad discendum, ac percipiendum, ætas paulatim deleuit scripta, uix ut uel ipsa nomina existant autorum. Ruditer enim, impolite, et confuse sua congesserãt, artis penitus expertes. Aristoteles uerò quæcunque suscepit tractanda, siue de moribus, siue de natura, siue de sermone ac differendo, in artis formam ac faciem redegit, ut nec poëticam quidem omiserit, & alia minoris notæ, quæ ad nos non peruenerunt: quo nomine haud facile quis dixerit, quantum ei studia & disciplinæ omnes, quantum studiosi ipsi debeant. Sparsa enim collegit, congesta digessit, confusa distinxit, obscuris attulit lumen, omnia ita reddidit concinna & apta, ut percipi facile ac teneri queant magno cum fructu eorum, qui artium fructum aliquem sequuntur. Fuit uir ille mea quidem sententia, ingenij acumine, iudicio, dexteritate, prudentia, diligentia, atque studio omnium cuiuscunque ætatis scriptorum facile præstantissimus, edoctus diutissime à magistro non dicendi modo, sed etiam sapiendi Græciæ totius principe. Quantam hic potuisset adferre utilitatem omnibus disciplinis? quantam lucem? si quæ uel ab alijs accepisset, uel inuenisset ipse, aut reconcinnasset, aperte ac dilucide uoluisset prodere? Sed tum ipse obscurauit consultò sua, tum fortuitę aliæ obscuritates accesserunt, quæ aquam fontis huius in fistulas perturbatam mitterent. Primum ut scriptores omnes qui ante ipsum fuissent, carpserat, callido, & uafro uir ingenio, talionem ueritus, sententijs est usus ambiguis, et in utrunque latus flexibilibus, ne quis etiam existeret, qui ipsius dicta laceraret: ita cauit sibi semper uia, qua elabi deprehensus posset, ne teneretur, ut quicquid dixisse uideretur, integrum esset ei qui illum tuendum suscepisset, negare eam fuisse illius mentem: ut etiam in reddendis causis naturæ, ubi paulo erat apertius loquendum, operis titulo ademerit reprehensionis ansam, inscripto opere Problemata, ut iudicium uideretur relinquere lectori liberum, admonitum modo ab scriptore. Themistius quodam loco furori simile esse dicit, si quis speret se ex Aristotelis scriptis sententiam eius penitus assecuturum. Idem ipse Aristoteles ad Alexandrum scripsit neminem commentarios illos, quos rex doleret in uulgum missos, intellecturum, nisi qui ab se domi audiuisset. Nec solum obscuritas fuit in rebꝰ sensorum, sed etiam in uerbis: affectauit enim quoddam dicendi genus pressum, & astrictum, Attico etiam breuius & cõtractius, ut interdum nõ tam eloqui uideatur, quàm res indicare: tum id usum est aptissimum ad occultandas sententias animis: tum quòd in tradendis artibus non existimauit multis uerbis onerandum esse discipulum, ita ut plerunque non tam sint eius uerba intelligenda, quàm nutus interpretandi. Et hic tam in sua illa naturali lingua obscurus, & reconditus, in alienas linguas est ad philosophiæ atque artium omnium cognitionem transfusus, in Latinam, Arabicam, Chaldæam, non ab aliquo & linguæ ex qua uerteret, & in quam uerteret peritissimõ, qui sententias commodè annumeraret, non uerba, sed uel à pueris, uel à superstitiosis, uel ab imperitis, qui uerbum uerbo reddiderunt: tum phrases, & schemata, & figuras omnes quæ erant in Græco sermone elegantissimæ atque aptissimæ, ad Latinum, aut Arabicum inuitas ac repugnantes pertraxerunt, ut nemo esset qui linguã suam patriam sic inuolutam ac peruersam agnosceret aut intelligeret: tum multa non assecuti pro captu suo transtulere, ut non iam cognoscendam haberent Aristotelis mentem, sed interpretis: & clamores, tumultus, tragœdiæ, quæ de intelligentia dicti cuiusquam Aristotelis excitarentur, non de illius essent, sed interpretis sensu. Neque uerò ab

illis

illis ineptiſsimis ad transferendũ uerſus, ſed ab eruditis etiam: qualis olim fuit Boëthus priore ſeculo, & patrum memoria Hermolaus Barbarus, Argyropylus, Trapezũtius, & paulò antea Leonardus. Taceo de Gaza propter libros animalium, qui ſunt explicatiores. Sed in his libris, in quibus de artibus præcipit, non potuit uires illas ſuæ linguæ cõſeruare, ut plerunq; non quiuerit ad nos pertrahi uerbulum aliquod, aut dicendi ratio & phraſis, in qua ſitum eſſet uniuerſum robur ſententiæ. Quo fit ut melius uel à mediocriter Græce docto in lingua illa ſua intelligatur, quàm à Latiniſsimo in Latina. Ad conſultam illam obſcuritatem acceſsit alia fortuita, quòd Ariſtotelis libri cũ tota Theophraſti bibliotheca, ſicut Strabo, Plutarchus & Diogenes perhibent, ad Nelium quendam Scepſium hæreditate peruenit, hominẽ literarum penitus ignarum: hinc ad Appelliconẽ Teium deuoluta, exeſis codicibus locis aliquot, & confuſis: de Appellicone dictator Sylla emit, & Tirannionẽ adhibuit grammaticũ, qui uolumina in ordinẽ redigeret: hic, ut par eſt, in multis ſecutus eſt iudicium ſuum, interdum non aſſequutus, Andronicus Rhodius euulgauit libros. De multis eorum librorũ, uenit in cõtrouerſiam, eſſent'ne Ariſtotelis: ut de Prædicamẽtis, de quibus Boëthus diſputat. De Analyticis quadraginta uolumina ſcribit Ioãnes Philoponus reperta eſſe in uetuſtis bibliothecis: ex ſtilo & diſſerendi acumine hæc quatuor Ariſtoteli eſſe adiudicata, quæ nunc ſunt in manibus. Quis poſſet bene ſequi ducem tam obſcure admonẽtem? Nec ſolum inuiderunt nobis lucem ſuam, ſed etiam alienam, uel non admonendo ubi poſſent iuuare, & quaſi perferendo ad nos uoces, quas priores duces ædiderant: ſed quæ quum ad nos peruenirent, nimis iam eſſent tenues atq; exiles, uel obruendo, umbris atq; obſcuritate diſsimularunt multa aliorum inuenta, ut ſua in illorum locum reponerent: quum potuiſſent, ſi quid habebãt difficultatis, faciliora ad poſteros atq; explicatiora tradere. Nã non aliter quàm qui uoces è proximo audiunt, promptius eas intelligunt, quã qui procul: ita proximi inuentoribus, aut alioqui ſcriptoribus quibuſcunq; melius capiũt, quæ dicunt: ſiue quòd res illa ætate ſunt cognitæ, & uerba & loquendi tota ratio, figuræ, alluſiones, prouerbia, ſententiolæ: ſiue quòd concipiendi & explicandi ratio ferè ſua eſt cuiq; ætati, & ijs omnibus qui in ea uiuunt, cõmunis: quotuſquiſq;, ut de alijs taceam, intelligit orationes & epiſtolas Ciceronis, præſertim ad Atticũ? equidem haud ſcio an omnino ullus, quas omnes belle intelligeremus, ſi eas Aſconius aliquis eſſet interpretatus, aut quiſpiam æui illius homo eruditus. Sic philoſophorum doctrinas, & placita diſcipuli, aut certe illorum ætatibus uicini dilucida ad nos tranſmiſiſſent ſi uoluiſſent, ſed multo aliter animum induxerunt: nam fuere qui ſilentio pręterirent, quod utiq; uiſum eſt modeſtiſsimum præ eo, quod alij fecerunt, qui perſtrinxerunt, carpſerunt, inuerterunt prorſus. Stoici Peripatetica, Peripatetici Platonica & Pythagorica, Epicurei Stoica. Ita ſectæ inuicem momorderũt, ac dilacerarũt, inter quas cõtentiones & pugnas de gloriola, periit lectori fructus magnorum inuentorũ, quæ potuiſſent cũ utilitate poſterorum relinquere, ſi nõ maluiſſent ea frãgere quàm inflectere: nam fortaſſis leniter detorquendo ad ueritatẽ deduxiſſent. Sed illorum monimenta tempus conſumpſit edax rerum. Ariſtoteles noſter utinam in gloria expetẽda fuiſſet paulo moderatior, quæ illi haud dubiè contigiſſet ampliſsima: qui inuentorũ diligẽtia, & acumine priores omnes longe antecedebat, potuiſſet nobis relinquere multa à priſcis ſapientiæ ſtudioſis acutè ac prudenter excogitata. Sed ille ut indefeſſo illo ſuo ſtudio omnes quotquot ante ſe aliquid ſcripſerant, euoluerat, legerat, excuſſerat: ita neminem prætermiſit, quem nõ carperet, ratus tantũ in ſe deriuaturũ gloriæ, quantũ alijs omnibus ademiſſet, tanquã ſublimior eſſet cæteris, acutiusq; ac longius proſpiceret. Carpit quidem plerunq; meritò, in quo ingentem meretur laudem, quòd falſas aliorũ opinationes tanquã periculoſa loca indicarit. Sed nonnunquam affectatè, interdũ non citra calumniam, in quo eum multi inceſſerunt. Nam ueteres cùm uiderent rerum uocabula, quæ in promiſcuo eſſent uſu, parum congruere ad ea quæ ipſi accuratiore naturæ inquiſitione eruiſſent, uel ipſi ſua ſibi finxerunt uerba, uel in communibus uſi ſunt longiſsimis ac recõditiſsimis alluſionibus ac metaphoris: nonnunquã id conſulto faciebant, quemadmodũ dixi, ut cognitione rerum maximarum indignos prohiberent: Ariſtoteles ad eorum ſententiam in

alieniſsimam opinionem detorquendam uulgari eſt abuſus ſignificatione, ut eos conſenſu populi premeret, & quaſi publico præiudicio condemnaret: ut de Ideis, & motu animæ contra Platonem, de unitate entium contra Parmenidem. Ea res non ſolũ ueras antiquorum ſentẽtias nobis ademit, quæ fortaſſis iactura fuiſſet tolerabilis, uerũ quod eſt grauius, Ariſtotelem nobis timidiorẽ effecit ad eloquendum quæ ſentiret, reputantem ſcilicet quod eſt in mimo: Ab alio expectes, alteri quod feceris. Quid quod priores, quibus nos ducendos penitus commiſimus, ipſi ſunt ſæpenumero falſi, ut falli nos quoq; , qui ſequeremur, fuerit neceſſe. Primum non pauci eorum fuerunt ingenio haud ſatis acuto ad inſpiciendas res tot inuolucris contectas: alij res nouas, & quaſi tum primum naſcentes contemplari potuerunt magis quàm cenſere: ita ut in pleriſq; iudicandi facultatem longa admiratio conſumpſerit, ſicut in ſpectaculo magno, raro, admirabili, uſu uenit, ut antea ſubducat, quàm ſpectatores potuerint aſſequi, & ſtatuere quid rei fuerit, aut cuiuſmodi. Adde quod rationes quædam, & argumenta, quæ ſequebantur alijs mediocria, & utcunq; probabilia ad perſuaſionẽ rerum maximarũ atq; abſtruſarum ſuffecerũt: alijs indigna ſunt uiſa, à quibus mouerentur, ut alij plus ualuerint ingenio, & inſtructiores fuerunt à dialectica uel naturæ uel artis, atq; ſtudij beneficio accepta, neq; enim dici poteſt, quos errores in ſe admiſerint ueteres philoſophi ductileuiſsimis argumentis, quòd rationem atq; artem colligẽdi ignorarent. Cuiuſmodi ſunt ea, propter quæ Epicurus aſſeruit uoluptatem eſſe ſummum bonum. Anaxagoras omnia eſſe in omnibus, & alia quæ paſsim ſunt obuia ijs, qui antiquorum legunt placita. Acutum ingenium niſi dexteritate quadam regatur, & acrimonia iudicij in colligẽdo, non aliud eſt quàm ſagax quidam canis, ſed uenationi parum aſſuetus, qui hac & illac temere ingreditur, & feram quà minime oportet, perſequit. Damnem ego illos quòd aliquoties lapſi fuerint? Equidem non magis, q; ſi quis maximo labore uel fontes inuenerit uulgo neceſſarios, uel metalla multa eruerit, non tamen repurgarit. Non poſſunt multa ſimul proferri & expoliri: non poteſt unum aliquod diu quæſitum ab eodem inueniri, & excoli: non ſufficit tot rebus uita: non humani ingenij uis breuis & infirma. Beatus ille, inquit Plato, cui uel in ſenectute datũ eſt, ut ueras de rebus habeat opiniones. Quòd ſi tam ſera ætas ad aliquid eſt rectius ſapiendũ expectanda, fœtus hi ſenibus iam naſcuntur patribus, ut educare eos atq; inſtituere non queant. Ego quum Ariſtotelem tam multa in lucem protuliſſe uideo, nonnulla uerò parũ exculta atq; expurgata, non aliter eum admiror quàm diligentẽ aliquem auri atq; argenti effoſſorem, qui maſſas ingẽtes magna ui brachiorum eruerit è uenis terræ. Ignoſco autẽ quòd homo unus non omnia tam multa, tam uaria, tam difficilia, quæ eruerat, coxerit, ac repurgarit: non poteſt obire unus, quæ uix centum præſtiterint. Multo minus miror Ariſtotelem contraria interdũ ſentire: ut de uidendi ratiõe, qui in libris de Anima intrò nos dicat admittere, in Problematis foras mittere. De cõmiſtione prædicamentorũ miſta eſſe in Categorijs fatetur, in Topicis negat. Dialecticam alibi ait materiam habere propriam, alibi nullam. Mireris tu in tanta uarietate rerum aliquid eſſe uiſum uno tempore, quod non alio? Quis eſt cui non id quotidie contingat in plurimis? Vlyſſes apud Homerum mutari ait hominum animos quotidie cum ſole. Cicero ſe in diem ait uiuere, & quicquid aliquo tempore animũ probabilitate percuſſerit, id affirmare. Itaq; negat ſecum oportere agi tabulis obſignatis. Dominus noſter autor noſtrorum animorum non ſolum in dies mutari nos dicit, ſed etiã in horas: nónne, inquit, duodecim horæ ſunt in die? Quæ ſunt à me dicta ne quis putet uel me male de Ariſtotelis ingenio & doctrina ſentire propter lapſus aliquot: quum labi ſit ferè proprium mortalitatis noſtræ, uel autorem eſſe cuiquam ut tantæ magnitudini inuentorum, tantæ utilitati ac beneficio artium ac diſciplinarum omnium, ſit ingratus, propter aliqua minus accurate ab illo, ut puto, expenſa, aut fortaſſe à nobiſipſis: quod idem uelim exiſtimari eſſe à me dictum de quocunq; magnæ notæ ſcriptore. Iam multos, qui acie ingeniorum ſatis erant inſtructi, piguit in fulgorem ueritatis intente aſpicere, eos qui dicebantur aſpexiſſe ſunt ſecuti. Inde errores priorum traditi ad poſteros & confirmati, dum tantis de rebus malunt alijs poſteriores credere, quàm ipſi iudicare. Quod uitium nõ ſolum eſt in nuperrimis, ſed

in anti-

in antiquis etiã, Plinio, Cicerone, Aristotele ipso: hæc enim est non exigua causa, cur interdum acutissimus scriptor affirmat pugnantia, secutus uidelicet uariorũ opiniones: nam quæ usu semel sunt recepta & confirmata, ita fiunt sancta & fixa, ut nefas existimetur ab eis discedere: autoritatem illis penè inuiolabilem consuetudo tribuit: ut multi in præceptis artium perhibendis, nõ in ipsam ueritatis faciem direxerint obtutum, sed usui se tanquam optimo duci & peritissimo magistro commiserint: etiam in ijs, quorum usus non est dominus: eum si explicuissent, & in canones redegissent, bellissime se perfunctos opinabantur præcipiendi munere: quod Aristoteli in arte Rhetorica contigit, & poëtica. Quas artes non uidetur mihi tantus artifex ad examen illud iudicij & rationis exemplis relictis accommodasse, ad quod alia erat solitus: sed usu, & recepta cõsuetudine adductũ illam exposuisse pro formulis artis. In eodem poëticæ argumento Horatius, quæ recepta essent, præscribit. Hieronymus Vidas nostræ ætatis scripsit carmen excultum sanè, & mire Virgilianum de Poëtica, in quo satis habuit Homeri ac Virgilij uirtutes percensuisse, ac declarasse, easq; pro absolutis artis præceptionibus tradidisse. Cicero leges & rempublicam instituens, ciuitatem Romanam pro exemplari proposuit, ad quod se populi omnes fingerent ac formarent. Nec saltem in re tanta & tam præclara cogitare uoluit, quod ipse idem se in perquirenda optimæ ac præstantissimæ eloquentiæ ratione fecisse testatur: ut non eam qualis aliquãdo in eloquentissimo fuisset homine quæreret, sed qualẽ esse oporteret, quæ fortassis in nullo unquã mortalium fuisset: ut non in alicuius hominis intueretur eloquentiam, dum de illa scriberet, sed in speciem perfectæ eloquentiæ, quam Plato Ideam appellat. Quod si hoc faciendũ censuit in eloquentia, & uerbis quæ ab usu peti solent, quanto erat magis elaborandum in legibus, & republica, quę usu deprauari solent, nõ adiuuari? Ea credulitas receptorum, quum in priscis illis fuerit, quantam in recẽtioribus esse oportet, qui sibijpsi diffisi grande sunt rati nefas à maiorum placitis deflectere uel latum unguem? Itaq; quum non minus naturæ benignitas mente illos, ingenio, iudicio donasset, ipsi tamen amiserunt iudicandi de uiribus ductorum facultatem, partim à rebus ipsis sublatam, partim ab ipsis eisdem iniqua sui damnatiõe abiectam, celerrima desperatione sui, quum quantũ possent ac ualerent, nunquam periculum fecissent. Itaq; uideas Theologos omnes scholæ Thomam, Scotũ, Occhamum, Holcotum, Gregoriũ, Ariminensem, Petrum Haliacensem, & alios, quũ quid de lumine naturę quęrũt, Aristotelis adducentes placita pro culmine, ad quod peruenire potest homo naturæ luce adiutus: quasi altius nullũ ingeniũ nulla in re possit ascendere, cẽq; quò ille peruenit. Ad hæc tot sese nobis obtulerunt duces, tot sunt nos ut sequeremur se unos adhortati, & alios ut omnes uitaremus tãquam in perniciem ducturos, & quidem probabili pro sua parte ratione ostensa. Vt proficiscẽtis animus inter tot Mercurios ac uiarum indices tam uarios, atq; inter se discordes constitutus hæserit, cui parêret potissimũ ignarus: & inter tot uoces in diuersa trahentium, qui iudicare uel nescit, uel non uult, sequitur aut suauissimam, nempe captus eloquentia: aut eam quæ ad cõgruentem cupiditati suæ finem promittit se ducturam: uel quæ est ingenio suo cõuenientissima. Infinita est scribentium turba, ingens, immensus librorum numerus: nescio cui me applicem, cui adiungã, præsertim quum nemo se audeat arbitrum offerre tantæ controuersiæ, ut legendos à non legendis iudicio & sententia sua secernat, quin huic maxima sit inuidia, & penè publicum odium subeundũ: nèq; enim est ullus tam malus liber, qui alicui non placeat, tacita quadam congruentia ingeniorum, ac cogitationum. Quũq; tot esset notis ad distinctionẽ opus, nos tamẽ ita illorum uestigijs adhærere atq; insistere decreuimus, ut nefas existimemus ab illis uel pilum unum deflectere: siue damnatione nostrorum ingeniorum, siue odio quærendi: quum & illi fuerint homines, ut nos, quorum est proprium falli & fallere: primiq; illi inuentores uelut rudes modò quasdam massas atq; informes, sicut dicebam, tradiderint posteris suis expurgandas & formãdas. Quid quòd illi qui in nos paterna fuerint beneuolentia, & charitate, noluissent nos ita despondere animos, ut nihil supra se quæreremus. Et qui ex illis fuerunt boni uiri, haud dubie manum quoq; illis porrexerunt, quos altius uidebãt ascẽsuros, quã quò ipsi peruenissent: hoc enim iudicabant è re esse

generis humani,ut indies artibus,disciplinis,uirtute,ac probitate proficeret. Nos uerò homines esse nosipsos arbitramur,aut etiam minus,illos plus quã homines,heroẽs scilicet aut semideos. Non quin illi multa & magna nobis præstiterint, sed & nos non parum nostris minoribus possemus præstare,si anniteremur,aut plus etiam quàm illi,adiuti illorum inuentis,adhibito nostro iudicio. Falsa est enim atq; inepta illa quorũdam similitudo,quã multi tanquam acutissimam,atq; appositissimã excipiunt,nos ad priores collatos esse,ut nanos in humeris gigantũ:non est ita, neq; nos sumus nani, nec illi homines gigantes,sed omnes eiusdem staturæ,& quidem nos altius euecti illorum beneficio:maneat modo in nobis,quod in illis studium,attẽtio animi, uigilantia, & amor ueri:quæ si absint,iam non nani sumus,nec in gigãtum humeris sedemus, sed homines iustæ magnitudinis humi prostrati. Ergo diffisi nobis,& clausis oculis nos alicui commisimus,quem belle atq; acute cernere crederemus,nõ optimo duci quem elegimus, sed primo ad quem nos applicauit sors. Id cupiũt ductores praui,gloriæ suę magis auidi quàm ueritatis,ut res in studia & sectas scindatur,ut quod impetrare non possunt bonis artibus,extorqueant dissensione ac uelut ciuili bello. Nullum est tam incorruptum disciplinæ genus in quo non sint partes ac factiones,etiam in ipsa theologia,ubi minime congruebat. In disciplinis omnibus passim scribunt, & docent periti, imperiti, boni, mali. Vnusquisq; constantissime defendit sua, nec est ulla adeò absurda atq; infelix secta,quæ nõ suos inuenerit adiuratos. Deducitur ad scholam filius ab indocto patre: quantæ felicitatis est non incidere in malum ac imperitum doctorem, quum eiusmodi sint plena omnia? Quid aliud est tum patri faciendum,quàm suscipere uota pro institutione sui filij? Venit eò adolescẽs nouus,rudis omnium,imbuitur statim sectæ placitis: recipit,assentitur,afficitur priusquam possit iudicare:audit dici omnia cõstantissime à præceptore ingenti asseueratione uultus, supercilij, sententiæ, uidet recipi omnia magno consensu atq; admiratione à condiscipulis,credit esse mera oracula, ita haurit tanquam certissima & indubitata,tanquã illa quæ prima principia nominantur. Quare de motu,de tempore,de his quæ sunt in anima,de constitutione corporum,denicq; de rebus incompertissimis,omnia ingenti asseueratione confirmantur:ut si quis uel ambigat, non secus putent contra hunc non esse disputandum, quàm si negauerit unumquenq; esse,aut non esse. Non solum ita se his addicit,& mancipat, ut ea modo censeat esse uerissima,sed ut alia cuiuscunq; modi habeat suspecta:adeò iudicio se spoliat præcipuo,non solum in tractãdis artibus bono,sed in tota uita facultate inquirendæ ueritatis aptissima. Multi eorum ne possunt quidem à receptis semel discedere, quum alia penitus nec legerint nec audierint,ignari sint'ne aliqua suis uel meliora, uel peiora,ut qui nõ credunt aliam esse dialecticã,aliam theologiam, quàm cui ipsi suntediti:quod mihi Lutetiæ,& alijs pleriscq; meis condiscipulis contigisse memini. Qui uerò legunt quæ aliena sunt à suis,alij decursa iam ætate nequeunt discere, & pudet quæ iuuenes didicere senes perdenda fateri,ut inquit Poëta, alij quum sint penitus in iure ac mancipio contrariæ opinionis,tanquam uana,absona,stulta respuũt,atq; aspernantur. Sin scriptoris nomen autoritatem tuetur,omnia ad sua dogmata detorquent,ut sua uideatur dicere,etiam cũ diuersissima loquitur,& tanquã in ciuili discordia, utraq; pars trahit quæcunq; quacunq; potest ratione ad fauorem sectæ,ad lædendum aduersarium. In quo ardentissima fuit Græcorum leuitas,sed nos illis hac in parte grauiores nõ sumus. Quæcunq; à receptis discrepãt,explosa,exibilata sunt,uelut insaniæ & furoris plena,nec cognita,nec audita,tantum ex suspicione,quòd cum suis nõ consentirent. Nunc quęcũq; ab scholæ placitis dissident,scholastico theologo sunt hæretica, quod crimen ita uulgatum est,ut rebus quoq; leuissimis impingatur,quum sit ipsum per se atrocissimum. Idem inter se facerẽt Thomæ addictus de Scotico,hic uicissim de illo,nisi quòd scholæ assuefactio,in qua personant uariæ scholasticorũ sententiæ,audiendi sensum mitigasse, ac emolliuisse animum uidetur. Nam qui sua non sunt cœnobia egressi,planè isti quicquid non est ex præceptis sectæ,refugiũt tanquam uenena,& ilico errorẽ clamant. Nec tam pertinaciter principes opinionũ quamlibet obstinati pro suis inuentis depugnassent,quàm isti pro placito alieno. Sed fortassis in quibusdam foret tolerabile,si non in

progressu

progreſſu corruptiora eſſent, quàm in prima origine. Verùm exercitatio ingeniorũ, & ſemper in eiſdem iam ab initio lapſis, & corruptis, longiſsime rem à recta uia abduxit, quum ipſi monitis melioribus ingreſſus omnes præcluſiſſent. Ah quanto ſe fructu diſciplinarum fraudant, quòd ſemper alijs credunt, nunquam ad ſe ipſi reuertuntur, nec ſe uocant in conſiliũ, ut examinent cuiuſmodi ſint quę tanta cura addiſcunt. Et eorum qui ſeſe ac ingenia ſua certis ſcriptorum generibus, ceu in ſeruitutem tradidere, alij ita ſunt recẽtes, ut ueteres omnes ne de nomine quidem norint, partim non intellecturi ſi eos adirent, partim quod exactiora omnia apud nouos eſſe credant, partim quòd occupatis incredibili nouorum longitudine nunquã ad priores illos caput uacet attollere. Alij nouitatẽ omnem aſpernati ita ueteribus adhærent, ut ſi neotericum attingant, metus ſit ne contaminentur. Verùm permultũ refert quos ueteres, quos nouos eſſe arbitrere. Si illi qui artes diſciplinasq; & inuenerunt, & auxerũt ſunt antiqui, noui uerò qui uel corruperunt artes, uel corrumpentibus accõmodarunt ſuas manus, planè uel umbilicos illorum antiquorũ malim, quàm uerboſiſsima recentium monimenta. Sin tu ad faſtos redis, & uirtutem æſtimas annis, quemadmodum ille dicit, ut quanto ſit quiſq; uetuſtior, hoc apud te ſit nominis ac fidei potioris. Quid, an non Ariſtoteles Anaxagorã poſterior, & Cicero M. Catone, & Demoſthenes Pericle, & Vergilius Ennio? At poſteriores iſtos antiquarij homines prioribus illis longe anteponũt. Hi quoq; non exiguã ſanè eruditioni ſuæ incrementa detrahunt, & iudicium debilitant ac frangunt. Primum ita addicti & mancipati ſunt ueteribus, ut quicquid non putent uetus eſſe, continuò damnent inauditum, incognitum, etiam ſi maxime ſit uetus, modo recens credant, ut recentia, ſi exiſtiment eſſe uetera, adorent: neq; enim iudicio adducuntur, ſed ſolo nomine. Vidi qui uerſiculos hominis uiuentis quod in peruetere bibliotheca reperti eſſent puluere obſiti, ac iam ferè exeſi tineis, aperto capite ueneratus ſit, tanquam Virgilianos, aut alicuius æui illius: & aliũs Ciceronis epiſtolam, cui cõſulto nomen erat præpoſitum Gallicum, magno faſtidio aſpernatus eſt, addito etiam cõuitio barbariæ tranſalpinæ. At inquiunt, progreſſæ ſunt aliquouſq; artes, indè deciderũt, eos qui in faſtigio artium ſcripſerunt, ſolos terimus manibus. Quî poſſunt de hoc cenſere, quum alios nefas eſſe putent attingere? Equidem haud abnuerim magnum in priſcis illis hominibus ingenium fuiſſe, multũ uſum, ac diligentiã circa res eruendas, & tradendas illuſtriores poſteris. Sed male de natura cenſet, quicũq; uno illam aut altero partu effœtam eſſe arbitratur. Cur ſe non putent aliquid excuſſuros, ſi annitantur? quum nulla ſit tam facilis atq; humilis ars, in qua non infinita occulantur, quæ poſsint multa ingenia diutiſsime exercere. Et recentiores haud ſanè pauca excuderunt, nonnunquam acutius, ſæpe etiam uerius: quod illi uarietate rerum diſtracti, aliquas parum exacte curarunt cognoſcere, uſus docuit aliter eſſe, quod Hippocrati, Ariſtoteli, Plinio, & alijs eius notæ uſu uenit. Videre eſt in Ariſtotele, ut de illuſtriſsimo ac certiſsimo ſcriptore potiſsimum loquar, in eo inquam ſunt quædam dogmata in multis quidem certa, ſed ſæpe parum ſolida & catholica: ut quum dicit, ſi eſt aliqua propria animæ operatio ſiue phantaſia, contingit eam ſeparari à corpore, ſi non eſt, non contingit. Ceu quis dicat, ſi clauſus in hoc cubiculo poteſt aliter quàm per uitream feneſtram lumen aſpicere, poteſt è cubiculo exire: Si non poteſt, nec è cubiculo exire: aut quod principia rerum naturaliũ ſint contraria. Non nego quin dogmata eius omnia poſsint à pertinace defendi, uel centum cuneolis infarctis ut fulciantur, inuerſis, detortis, mutatis multis mille interpretatiuncu-lis. Sed certe contradictioni ſunt expoſita, quæ ingenia torquet, non inſtituit. Et certe quod eſt mirabilius, ex his tam incertis, & male firmis dogmatibus impugnat ſuos aduerſarios, ut Parmenidem, & Meliſſum, ex ſua ſectione prædicamentorum, ex ſuo ente ſimplici, & ambiguo. Nec eſt quòd cuiquam abſurdum uideatur, priſcos illos parum interdum firma pronuntiata uniuerſalia adferre. Vniuerſale enim pronuntiatũ ex multis ſingularibus oportet naſci bene obſeruatis. An uerò mirandum eſt, ſi quæ erant tam uaria in natura rerum, quæ mutarentur regionibus, quæ temporibus, ipſi uniuerſaliter affirmando noua, & tum primum ab eis animaduerſa ſint falſi? ut quod Ariſtoteles dicit in primo de Animalibus, cui crura ſint gracilia & brachia eſſe gracilia, cuius contra-

rium uidemus in hac Belgica, in qua homines multi uix habẽt ſuras, brachia tamẽ ſucc plena, & bene habita. Quæ de Italia aut Græcia præcipiunt, parũ congruunt alijs locis ac regionibus, nec ipſis etiã eiſdem in quibus ſcripſerunt, uidelicet uel ratione uitæ mutata, uel ingenio loci. Quis iam ad Vitruuij normã ædificat? Quis ex præſcripto Galeni cœnat? Quis ex Varronis aut Columellæ præceptis arat? multa illo tradũtur ſeculo, quorum contraria nunc experimur in cœlo, in terra, in elementis: ut de habitatione ſub zona torrida, de ortu Nili, de Antipodibus: tũ in ſtirpibus, in animantibus, in frugibus. Perſica poma ſcribit Plinius, quæ Romæ naſcerẽtur eſſe noxia, nunc ſunt in delitijs: ubi ſunt oues illæ Bethicæ tinctæ, ut Martialis inquit, colore natiuo? Ita iſtis, qui uetera modo perſequũtur, uſu uenit, ut quo ſeculo & inter quos uiuant homines, ignorent, adeò in priſcis familiariter uerſantur, ut domi, quod dicitur, & inter ſuos peregrini ſint. Ignorant mores atq; eruditionem ſuorum temporum, & oderunt. Quãquam idem iſti antiquarij ſua uellent eſſe in pretio, & legi, & manibus teri quantumlibet annicula. Et affectus in re omni tantopere dominantur, ut etiam gentes ac nationes ſpectent: non probo hunc, quia non huius aut illius regionis: quaſi ingenia poma ſint, aut uina, quæ ſolo & regionibus cenſeri ſolent. Vbiq; bona naſcuntur ingenia, excolantur modo, alibi fortaſsis frequentiora, ſed ubiq; nonnulla. Verùm iſti ne ſuis quidem terris ac ciuitatibus parcunt, quo appareat non tam eos iudicare, q̃ inuidere, putant maledicendo & contemptus ſpecie aſſecuturos ſe, ut illis, quos deſpexerint, anteponantur. Sed nõ idem eſt maledicere & uincere, deſpicere, & antecellere: nõ modo qui incorruptè æſtimant, intelligunt quorſum calumnia pertineat, ſed qui eodem quoq; morbi genere tentantur, non æque aliorũ malæ cauſæ fauẽt, ut ſuæ malæ: uidelicet q; ſuperbus aut inuidus, non perinde in alienis eſt cæcus, ut in ſuis: quin potius uitia quæ in ſe non cernit, acutiſsimè in alijs intuetur, & carpit. Sed eſto ſequamur maiores noſtros per omnia, & in illorũ ueſtigijs nos quoq; pedes noſtros figamus, ut pueri faciunt per luſum. Qui tamen ſint hi maiores noſtri, aut quæ illorum uoces ignoramus. Primum amiſſa eſt grammaticorum eriſis, & quaſi publica poteſtas de libris cenſendi. Olim enim grammatici magna & late patenti eruditione per omnia ſcriptorum genera diligenter uerſati, non dicta ſolum, uerum etiam integros libros, ut eſt apud Quintilianum, cenſebãt, eſſent ne cuius inſcriberentur autoris: aut ſi eius non eſſent, ex phraſi & filo orationis, ex diſſerendi ratione cui aſsignandi eſſent, iudicabant. Nũc uerò quia & grammatici ſe in tenebras quaſdam priſtini abdiderunt, & grammaticam profeſſores maiorũ artium contubernio ſuo expulerunt, tanquam in cornices columbam, ut eſt in fabula: idcirco non modo dicta, & ſenſa inepta ac ſtulta, ſed ſordidiſsima quoq;, & abiectiſsima opera genti ac familiæ clariſsimorum autorum ſupponuntur: adſcripta ſunt Ariſtoteli, Platoni, Origeni, Cypriano, Hieronymo, Auguſtino, Boëtho, Ciceroni, Senecæ, quæ ipſis nunquã ne per quietem quidem in mentem uenerant, indigna non ſolum tantis ingenijs atq; illa eruditione, ſed etiam eorum ſeruis, ſi quos Scythas habuerũt, aut Seres. Fuere qui ad conciliandam libro autoritatem, nomen magni autoris adſcriberent: alij, quum multi olim libri anonymi æderentur, leuiſsima aliqua adducti cõiectura, huic aut illi adiudicabant: alij, ſi tituli nomen non agnoſcebant, nihil dubitarunt mutare, & ad quemcũq; eſſet uiſum transferre: fuere deſcriptores, qui quod nomen primum menti occurreret, id præponerent pro titulo. Horum omnium exempla ſunt non pauca in ijs autoribus quos modo nominaui: & hæc omnia ſine diſcrimine recepta, & autoritas eis ac fides non minor, q̃ ueris illis & germanis præbita. Iam uerò & codices ad nos uenerunt mendoſiſsimi, ut quæ illorum fuerit mens, quæ ſententia de rebus, non liqueat. Aliâs corrupti ſunt codices caſu aliquo, ut ferunt ſacros libros, qui à ſeptuaginta uerſi ſunt in Græcum, pugione fuiſſe perfoſſos, ut quædam uerba legi nullo modo potuerint. Et libri Ariſtotelis, ac Theophraſti, ut dudum dixi, tineis, & blattis exeſi reperti ſunt: & erãt quidem illa tum autographa, ex quibus alij codices dimanabant. In alijs ſitu & puluere quædã ſunt obſcurata, in alijs literæ uetuſtate exoleuerunt. Sed enimuerò in deſcribentibus maxima hæſit culpa: fuerunt ſemper librarij homines ferè imperiti, qui libris tranſcribendis tenuitatem ſuam ſuſtentarent: non raro etiam mulieres & ſacræ uirgines. Qui ſi uel minimum

mum cogitationem aliò diuertissent, mendũ inducebãt unum atq; alterũ, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices trãsfundebant, qui ex codice illo excribebantur uelut ab exẽplari, quod nunc crebrius fit in libris ære impressis, in quibus nullum est mendũ, quod non in mille codicibus insidere sit necesse. Interdum qui scribebant nesciebant legere, confundebant omnia, ut cõpositio esset literarum, & uerborum contextus coniecturis inuestigandus. Quæ uerò semel mendę irrepserant, religio erat attingere, ac demutare, uelut in mysticis libris inductus fuerat à librario illiteratissimo error, ad eum corrigendum putabant opus esse cõsilio totius ecclesiæ, quantumlibet lapsus esset dilucidus, & uel pueris perspicuus. In alijs scriptoribus nõ solum librarij errata persequebantur semidocti, sed etiam probe scripta, quæ ipsi non caperent. Itaq; deprauarunt rectos sensus, & pro errato uno, quod conabantur expungere, aspergebant quatuor. Videmus ut quisq; ueterum scriptorum his quingẽtis annis in studiosorum manibus uersatus est, ita ad nos uenisse corruptissimum, ut Plinium, Senecam, Hieronymum, Augustinum, Aristotelem: puriores sunt atq; integriores, qui in uetustis bibliothecis situ & puluere latuerunt obsessi, & apud barbaros atq; imperitas gentes, quàm ubi uiguerunt studia: quòd ut illos non attigerũt homines imperiti prorsum, ac rudes, ita datum est eis sciolorum audaciam ope suarum latebrarum subterfugere, qui, sicut est apud Quintilianum, dum librariorũ insectantur insciti am, produnt suam. Iam ætate sua Cicero conqueritur Græcos quàm Latinos libros esse emendatiores, quippe quòd indocti homines magis in Latinis uersarẽtur, quàm Græcis. At uerò qui in locum mendosum incidit, non hæret, nihil cunctatur, sed somnium aliquod commi niscitur, quod affirmet scriptoris esse sensum purum putum. Vnde mire in enarrationibus scriptorum ineptiæ, & hæ tempore ac ætate auctæ, quæ moles somniorum ac umbrarum, admota qua locus illustraretur lucerna quamlibet tenui, protinus euanesceret. Quid quod nec audiunt eos quos se dicunt habere duces, quid dicant, aut quomodo? & quum multos habeant, quos quibus anteponi oporteat, nesciunt, & qua de causa, ut qui se ueteres profitentur sequi, nec qui sint ueteres norint, nec qua quisq; autoritate & fide. Nam primum inscij temporũ & rerum gestarum, non considerant quæ sunt in quoq; scriptore potissimũ considerandа, quibus temporibus uixerit, cuius opinionis de rebus, cuius sectæ, qua autoritate, quomodo scripserit, qua dicendi sit usus ratione, qua lingua, sentiat omnia quę scribit, ita esse, an uarias inducat personas, & qua potissimum significet mẽtem animi sui, quo loco dicat, quo tempore, apud quos, ioco an serio: nam sunt hæc omnia spectãda, ut eliciatur quæ sit cuiusq; mens. Isti uerò nihil animaduertunt horum. Scriptores omnes uel æquales censent, uel etiam posteriores fecerunt priores, ut Boëthũ Hieronymo, Hieronymum Aristotele, Iureconsultos Pandectarum Cicerone ac Aristotele. Quicquid à Terentio, aut alijs comicis uel tragicis, quicquid à Platone, à Cicerone & ab alijs, qui dialogos scripserunt, literis est mandatum, eam putauerunt esse autoris sententiam quacunq; inducta persona: nec saltem admoniti sunt non ea Iob sentire, quæ loquebantur socij, nec Solomonem aut Dauidem, quæ persona stultorum ac impiorum dicunt. Eiusdem momenti sunt istis, quæ Cicero in foro dicit, tempori seruiẽs ac causæ, ut quę in Officijs & cæteris libris philosophicis, ubi ueritas non ad populares sensus atq; affectiones, sed ad exactum rationis iudicium elimatur. Iocans multa dicit Socrates εἴρωνι in sophistas: omnia ab istis accipiuntur serio. Si quid exempli causa dicitur, id iudicant ab autore affirmari, quod frequẽtissime in Aristotele faciunt. Quas dominus noster ad facilem mẽtis suæ explicationẽ parabolas usurpat, isti pro lege uitæ accipiunt, sic debere nos agere, quia sit in Euangelio. Noui qui diceret de bello an sit iustum disputari non oportere, quòd dominus in Euangelio bellum approbarit. Quærenti quo loco respõderit, in parabola de rege, qui bellum illaturus reputat quibus copijs possit rem gerere. Item in illa de forti armato custodiente atrium suum. Quid non peruertant huiusmodi iudicia? His Paulus scripsit ad Romanos Romane, ad Ephesios Hebraice. Ioannes Euangelium suum Hebraice. Hieronymus Græce, & uersus est ab Erasmo. Matthæus Latine, & si quis tentet corrigere, id uerò nihil sit aliud, quàm profiteri se magistrum spiritus sancti: quàm tragicis uerbis

puerilia: parem tribuerunt fidem omnibus. Dicat unuſquiſlibet de rebus Romanis aliquid, puta Vincentius, uel Antonius, uel qui confinxit geſta Romanorum moralizata, tantũ apud iſtos nactus eſt fidei, quantũ Liuius aut Suetonius: dicat de Coſmographia, quantum Strabo aut Mela: de Iure, quantũ Vlpianus aut Papinianus: ſatis eſt eſſe ſcriptum, à quo, non putãt referre: alba linea ſunt omnes in albo ſaxo. In Hiſpania puer audiebam in fidem dicti alicuius citari librum impreſſum: hoc locupletiſsimũ erat teſtimonium. De moribus, de probitate, de religione locuturi tam graues autores eſſe gentiles rentur, quàm Chriſtianos. Paria ſunt quæ Cicero aut quæ Hieronymus uel Chryſoſtomus dixerit. Examinaturi dictum hominis Peripatetici, ſententiam hominis Stoici adferunt: aut de Stoico, Epicuræi, non ut rationes cõferant, ſed ut placita. Ibi ſudor & anhelitus in redigendis ad concordiam diſcordiſsimis. Dementes non intelligũt eum, qui tam multos & tam diuerſos ſequatur, nullum ſequi? Non deſunt qui uelint de iſs qui ſequendi ſint iudicare, ſed omnia ex primo guſtu: ut ſi in limine in unũ aliquod prae dictũ offenderint, reiſciant protinus & aſpernentur propter illud omnia: aut ſi quod bene dictum uiderint, omnia illius cauſa amplectantur, & teneant, non aliter q̃ pueri, qui ſi ex ſcutella aliqua cibum aliquando ſuauem ederint, omnia in illa ſcutella putant futura talia: ſin inſuauem, omnia inſuauia: nec aliter de domo, de manu porrigentis ſtatuunt, ex uno aliquo iritatur uel cupiditas ad omnia, uel odium atq̃ auerſio. Quidam adeò ſunt in alios ſeueri, ſeu ſæui potius, ut omnia in unoquoq̃ requirant exactiſsima, ne patiantur aliquando Homerũ dormitare, ut eſt in prouerbio. Non ſatis eſt bene eſſe opus ac docte ſcriptum de philoſophia, pie de religione ac ſobrie, hiſtoriolam, ſi qua fortè admiſta eſt, expendunt, uoculas & ſyllabas ad examen reuocant. Nõ tuetur librũ ampla rerum cognitio, ſi in re leuiſsima ſcriptor fuerit negligentior, totum protinus opus reiſciũt, & religio eſt attingere, ne contaminentur. In quo & de ſe ipſi peſsime mentur, qui uberrimo ſe fraudant doctrinæ fructu, & de artibus, quas præiudicio ſuo inquiſsimo illis orbant doctiſsimis ſcriptoribus, & tam bona peritiæ parte. Diſputationes quoq̃ non leuiter exocularunt iudicium: fuerunt quidem olim, ſed inter iuuenes inſtitutæ diſputationes, quo excitaretur uigor ille animi ſæpe torpens, & alacriores eſſent ad ſtudia, uel ut uincerent, uel ne uincerentur, tum ut altius infigerentur, quæ à magiſtris accepiſſent. Inter uiros aut natu grandiores fuit quædam opinionum ac rationum collatio, nõ ad uictoriam intenta, ſed ad enucleandum uerum. Nomen ipſum teſtatur dici diſputationes, quòd per eas ueritas ceu putaretur ac purgaretur. Poſtea uero quã ab auditoribus profecta eſt laus & pretiũ ad eum qui optime uideretur ſenſiſſe, & ex laude ſæpenumero diuitiæ, ac opes, praua uel honoris, uel pecuniæ cupiditas animos diſputantium inuaſit: ut tanquam in pugna ſola ſpectaretur uictoria, non elucidatio ueritatis: ut & ipſi quicquid ſemel dixiſſent, ſtrenue tuerentur, & aduerſarium proſternerent, ac conculcarent. Humilibus & ſordidis ingenijs, quiq̃ deiecto capite hæc ſola intuerentur, leuia & momentanea, parum eſt uiſum magnũ pretiũ ab ſtudijs probitas, aut ueri intelligentia: quæ duo illi q̃ non ſatis acute cernerent, nec quantæ eſſent æſtimationis aſſequebantur, præſentem mercedem quæſierunt pecuniæ, uel auræ popularis. Ideo quo maius eſſet operæpretium, populũ ad ſua certamina admiſerũt, tãquam ſpectatores fabulæ in theatrum productæ: tum quod fieri ad cõceſſum par erat, philoſophus depoſita illa tam graui & ueneranda perſona, hiſtricam induit, ut commodius ſaltaret: factus eſt populus ſpectator, arbiter, iudex, & quod nõ facit aulœdus in ſcena, fecit philoſophus in ſchola, ut tibias non ſibi & muſis aptaret, quod monet uerus magiſter, ſed omnino coronæ, ac multitudini, à quo rediturus erat ad actores honor & quæſtus. Nihil opus fuit uera & ſolida doctrina nõ intellecturis, ſed fucus & puluis ob oculos multitudinis obiectus. Ergo indagandi ueri una & ſimplex uia eſt relicta, faciendi fuci apertæ ſexcentæ, qua quiſque ut cõmodum ſibi eſſet graſſaretur, præſertim cũ nihil ſit tam deforme, quin amatorem inueniat. Nec ſolum in hanc opinionem populus cucurrit finem diſcendi eſſe diſputare, ut militiæ conflictum, uerum publicus conſenſus permultos ueteranos & quaſi triarios ſcholaſticæ militiæ rapuit, ſed qui ingenio & iudicio non plus ualent quàm plebs infima: ut ſuperuacaneũ eſſe ac ſtultum cenſeant,

ſi quis

ſi quis ad mentem,& mores,& quietum illud inquirẽdi genus philoſophiam reuocet, nullum eſſe alium ſtudiorum fructum, quàm præſenti animo non cedere aduerſario, intrepide eum uel aggredi,uel ſuſtinere,& callere quo robore,qua arte,qua ſupplantatione ſit ſubuertendus.Ergo in re pulcherrima,& omnium præſtantiſsima conſultum fuit ſtatim aſſuefacere puerum,& eum perpetuo exercere,altercandi ſtatim natis initium,finis nullus niſi cum morte.Puer ad ſcholam deductus primo confeſtim die iubetur diſputare,& docetur iam rixari, qui fari nondum poteſt.Idem in grãmatica,in poëtis,in hiſtoricis,in dialectica,in rhetorica,in omni prorſum diſciplina.Miretur aliquis, quî poſsint in rebus apertiſsimis,ſimpliciſsimis,primis?Nihil eſt tam liquidũ,tam clarum,quod quæſtiuncula aliqua uelut uento excitato non perturbent. Inertiſsimæ datur torpedini,nihil inuenire,etiam fulgore ſolis, quod obſcures in rebus explicatiſsimis,quod inuoluas in duriſsimis,ac inflexibilibus,quod plices & replices. Dicas uel hoc ſolum:ſcribe mihi,hic quæſtio:ſi non ex grammatica,at ex dialectica:ſi non ex dialectica,at ex phyſicis, qui motus ſit ſcribere:ex metaphyſicis,ſubſtans an inhærens.Atqui pueri iſti nunc audiunt prima dialecticæ rudimẽta,heri,aut nudiuſtertius in ludum admiſsi.Sic ſunt tyrones iſti aſſuefaciendi, nũquam tacere,fortiter aſſeuerare quicquid in buccam uenerit,ne quando uideãtur ceſsiſſe.Nec una diſputatio uno ſufficit die,aut gemina,ſicut refectio.Sub prandiũ altercãtur,pranſi altercantur,ſub cœnã altercantur, cœnati altercantur.Agunt hæc,ut diſcant, an ut cõcoquant? Domi altercãtur, foris altercantur.In conuiuio,in balneo,in uaporario,templo,urbe,agro,in publico,in priuato,omni loco,omni tempore altercantur:non toties ſub lenone rixantur meretriculæ, aut ſub laniſta dimicant gladiatores appetente munere, quoties iſti ſub magiſtro philoſophiæ.Populus nõ ille moderatus & grauis,ſed leuis,barbarus,bellax,hac uelut pugnæ ſpecie mirifice delectatur.Ita ut ſint imperitiſsimi homines permulti, & omnis literaturæ penitus expertes, qui hãc ſpectaculi huius uoluptatem reliquis omnibus anteponant:& quo magis pugnam referant, dimicatione quadam utuntur agili,ac uelocí,& quaſi punctim feriunt,quo citius hoſtem ſuum conficiant:nec perpetua oratione aggrediuntur aduerſarium,nec longiorem eius ſermonem poſſunt pati. Si quid paulò pluribus uerbis dicat ſui explicandi gratia,clamant ilico ad rem,ad rem,categorice reſpondeto. In quo oſtendũt,quàm inquietis ſint animis,ac leuib.qui ferre uerba aliquot non poſſunt.Quî ferrent quatuor,aut quinq; horas perpetuas dicentem, interdum ſeptem,ut olim in Græcia,& Romæ?In quo facilè quiuis cognoſcat patientiã & grauitatem illorum hominum,& noſtrorũ leuitatem.Quanta naſcitur hinc corruptela & moribus,& diſciplinis, inflammatis animis, & ad pertinaciam obfirmatis? Clamores primum ad rauim,hinc improbitas,ſannæ,minæ,cõuitia,dum luctantur,& uterq; alterum tentat proſternere:conſumptis uerbis uenitur ad pugnos, ad ueram luctam ex ficta & ſimulata.Quinetiam quæ contingunt in palæſtra,illic non deſunt,colaphi, alapæ,conſputio,calces,morſus,etiam quæ iam ſupra leges palæſtræ, fuſtes, ferrum, ſaucij multi, nonnunquã occiſi. Eſt ne hæc exercitatio ſapientiæ? eſt hæc profeſsio uenerandæ diſciplinæ? egreſsi illinc,quæ ſcripta,maledicta,inuectiuæ mutuæ, & odium inextinguibile? Victoris gloria & arrogantia,tanquam in cruento bello,& uicti pudor atq; inuidẽtia. Victor non ſe imperitum aliquem, & mucoſum uiciſſe reputat, ſed cunctam ſcholam:reliquos omnes tanquam è curru quodam triumphi deſpicit,uel maximos illos artium parentes,atq; educatores ſi reuiuiſcant,non auſuros ſecũ congredi arbitretur,aut indubie uictum iri,ſi congrederentur.Et quoniam omnia ad pugnam hanc referebant, nihil cogitarunt quàm uera eſſent,quę aſſeuerarent,ſed quàm ipſi ea poſſent retinere ac tueri,quæcunq; ſemel ſuſcepiſſent:aut ſi qua premerẽtur,poſſent elabi quacunq; peruicacia,improbe pernegando,& cæcè proſternẽdo omnia,quæ obſtent, etiamſi rationis lux ultro ſe in illorum oculos ingerat:ita ut pro ſolutione fortiſsimorum argumentorum,& quæ adigerent eos ad res abſurdiſsimas,ſatis haberent reſpondere, admitto. nam ſequit ex cõcluſione mea:unde eſt illud:ego nego, proba tu, defendã cõſequẽter. Nam qui cõſequẽter, ut ipſi dicũt, defenderit,quamlibet abſonis admiſſis & cõceſsis, pro erudito habetur,& diſputatiõi,hoc eſt,apici ſciẽtiæ totius aptiſsimi. Quippe luctæ

huius uniuersa ars in hoc est sita, si tueatur quisq; quemcũq; errorem susceperit sine cõ tradictione suiipsius. Ceu uerò difficile hoc sit factu ex eorũ arte obiurgatoria permissis omnibus quę cõsequuntur, qualiacunq; sint, sublatis quæ aduersantur uel liquidissimo ueris atq; indubitatis. At uerò qui error est in disputatione ita defensus, ut nõ tum potuerit conuelli propugnatori tanquam fœtus suus, & multis spectantium tanquam nouum inuentum arridet: ita primum ex errore fit controuersia, ex controuersia opinio. Et quòd unusquisq; suis fauet immodice, odit cõtraria, fit acerrimus propugnator opinionis suæ, impugnator alienæ. Vnde extiterunt initia sectarum, quæ pertinacissime sunt & à sectatoribus propugnatę, & ab inimicis oppugnatæ: quia ut nos uelut per rimulam quãdam uerum procul positũ aspicimus magis, quàm discernimus: si & propugnator ut suam opinionem tueatur, & oppugnator ut alienam opinionẽ expugnet, omnes ingenij uires intendant ad rimulam hanc oblimandã, existimantes in hoc uerti magnum decus, sed uterq; ingeniosus credatur aduersus ueritatẽ, facile est intelligere, quanto rimula eiusmodi fiet angustior, & malignius cernetur uerum. Toties, tamdiu altercari, omnia reuocare in dubiũ, & adstultas quasdam subtilitates, ac minutias: hoc uerò nõ est ueritatem purgari, sed primum interteri, hinc deteri, postremo interire: non putant isti, sed scarificant, & scalpunt, & dulcedine scalpendi acti sanguinem quoq; eliciunt: & hæc quidem non pro uero, sed contra uerum, ut susceptum illis esse dicas bellum in ueritatem: nam pro ea dicere, cuiuslibet esse arbitrantur, contra uerum autem ingeniosissimi & peritissimi, quod nõ magni est ingenij, sed praui. Quid autem proficient dementes? ueritas in tuto se collocauit, nihil aduersus eam possunt fuci, fraudes, calliditates nostrorum ingeniorũ: ingenia cum ingenijs confligunt, & inter se certant puluerẽ ac tenebras mutuò offundere. Quid non inueniant homines contra homines, si in hoc penitus, & semper incumbant, si nihil relinquant intentatum, dum imponãt, & fallant, præsertim cùm uitio nostrorum oculorum quædam aliter multo uidentur, quàm sunt: & ut Aristoteles ait, falsa quædam maiorẽ habent similitudinem ueri, quàm uera ipsa: ergo aliquas præstigias excogitat, quæ positæ ob aciem nostræ mentis, illam ad ueri lucem non sinunt penetrare. Quumq; minus multo potest dare operam ut an tenebræ ac præstigię sint, dijudicet intenta & occupata, uel dum alium ferit, uel dum se tuetur: non uacat in se redire, & lucem ingenij ac iudicij offusis nebulis quiete admouere, plus nimio occupatæ quæstiunculis ad disputationem armandis, atq; exarmandis: semper in agitatione uoluũtur ac motu, nunquam sinunt aquam fieri liquidam, quam sint bibituri. Quo fit ut moderata quadã collatione studiorũ enitescat ueritas, tãquam attritu: nimium autem altercando amittatur, ut Publius Mimographus dixit, tanto sapientius poẽta in scena, quàm philosophus in schola. Age uerò, quemadmodum se parant huic pugnæ primum graues omnes autores, & qui parum essent altercationes adiuturi, ex schola eiecerunt, tanquam senes, & imbellem multitudinem è castris, aut urbe obsessa, Platonem dico, Ciceronem, Senecam, Plinium, Hieronymũ, Ambrosium: retenti sunt modò, qui tela conflictatiunculis illis possent suggerere, Aristoteles, Augustinus, & similes: ex quibus ea tantum decerpserunt, & quidem praue intellecta ac detorta, quæ in aciẽ uenirent non eruditã illam, & dignam inquisitione magnorum ingeniorum, sed circulatoriam, & diuinatricem, quam quiuis facilè obeat sine libris, sine cognitione rerum. Imò hæc inutilia sunt isti pugnæ, cui satis sit unum quenq; cogitasse, ac se munijsse, quemadmodũ absurdissimum inuentum possit retinere, ueritati autem pediçam & cauillum obijcere. Quòcirca nemo istorũ libros Augustini, & Aristotelis attingit, quibus opus sit animi attentiõe, ac studio ad res cura & cognitione dignas: nõ libros de Ciuitate Dei, non de doctrina Christiana, non Aristotelis Problemata, aut de Animalibus, politica, œconomica, non eiusdẽ rhetotica, nec huius quidem artis nouerunt nomen: quòd hæc magnum studium, uariam rerum notitiam, perpetuam orationem, exactum iudiciũ requireret: mathematicas quoq; artes deseruerũt penitus, quoniam radio & puluere contentæ, non didicerunt histrionicam: quòd si res ante oculos non ponas, frustra in eis multa uerba temere funditaris: quædam tamen ex illis surripuerunt uocabula, punctum, lineam, superficiem, corpus, triãgulum, quadrangulum,

circu-

circulum,cẽtrum,hæc quoq; ad clamores ac rixas pertracta,si quando horum mentio in libris Aristotelis incidebat:cætera quæ studium & tacitam cogitationem postulant, uerecunde sunt relicta. Iam si quid ex solidis attingerent scriptoribus, non alia mente percurrebant, quàm gallus Æsopi scalpebat fimum, ut aliquid quod ederet inueniret:sic isti ut telum aliquod uel acciperent iam paratum atq; expositum, uel sibi concinnarent,hasta & ferro illic repertis,cætera omnia suspensis legerunt animis,& ad curam certaminis properantibus. Quocirca quum disputandum esset, quum loquendum,& quidem promptissime(nam illis nihil turpius quàm tacere, aut cunctari)& loquendum ijs esset,qui eò uenerãt ab omni lectione, ab omni cognitione inopes,ac deserti:quid fuit reliquum,nisi excogitare sibi nouas artes, noua dogmata, nouam rerum naturam,quam ut impudẽter assererent,disputationis ardor initio suasit:hinc quum uiderent se defendere cõsequenter posse,tanquam uera receperunt:res enim & ab imperitis,& inter imperitos agebatur,id est, inter eos,qui irridere & refellere stulta inuenta nescirent.Somniarunt mira dogmata,tanquam formulas totius ueritatis,talia, ut nulla sit plerunq; ueritas certior, quàm quæ ad eiusmodi canones minime congruit: qualia sunt in dialectica,in physicis,in ijs omnibus,in quibus multum & diu regnauit disputatio:& tamen ad has regulas cẽseri ueritatem uolunt,ad quas quum ueniat illa inuita & repugnans,seu uerius nunquam ueniat,mirum nõ est largissimam altercationibus materiam suppetere, dum ea uia insistitur ad inueniendum uerum,quâ nunquam perueníias.Ita nihil tam uidetur certum & statutũ, & ueritati aptum,quod non illico diuersissimum esse à uero appareat:unde contendendi & rixandi copia benignissima. Quid dicitis Aristotelem uos disputando uicturos?Ne iuretis ipsi,ego id pro uobis deierabo, & quidem persancte:nam quas artes uos modò exsomniastis,quas nugas,& quidẽ ex illius,ut putatis,dogmatib⁹,ipse si reuiuisceret, nõ intelligeret, ac ne suos quidẽ libros, ut uos explicatis:nec solum hoc Aristoteli contingeret,sed Platoni,& acumini illi tam celebrato Chrysippi,aut Carneadis,prudẽtem,grauem senẽ si ad lusiones suas & cauilla pueri pertrahant,haud ægrè uincent. Et si ciuitatem legibus atq; institutis ciuis alicuius bene constitutam ac ordinatam peruertas,is si redeat qui illam instituerat, nimirum peregrinus erit in sua republica. Si uestra ista est dialectica, dialecticam Aristoteles ignorauit.Si philosophia,philosophiã.Si ius ciuile,rudis est iuris Vlpianus.Si medicina,nescíuit medicinã Galenus.Iam nec Cicero quidem scit Latine,si Latine locutus est Scotus, aut Thomas. Nec Titus Liuius bonus auctor rerum Romanarum,si uera sunt gesta Romanorum moralizata. Quæ spes est mutaturos istos suas glandes bonis frugibus,si illas cuiuis siligini anteponunt? Vos quidẽ Aristotelem uinceretis,si uestra somniata dogmata admitterentur,sed illis sepositis, & ex communi hominum intelligentia & natura,uel uetulæ uobis fucum facerent, & istam uestram inuictam loquacitatem constringerent,ac cogerẽt obmutescere. Quanquã hæc non tam senes iactant, quàm iuuenes præferuidi,& pugnaces:qui ut homines militares ingentem se ex bellicis facinoribus & multis uictorijs gloriam relaturos cõfidunt. Nam senes errorẽ suum taciti agnoscunt,sed partim piget cõfiteri,quia seram esse pœnitentiam credunt,quum nulla sit sera ad discendum ætas, ut Augustinus inquit.Fatum est enim quòd nesciant, flagitium,quòd nolint scire: partim pudet, quòd præcepta gloria spoliari iniquo animo capiant: atq; hoc interdum impedimento est quo minus iuuentutem suam admoneant,ut quæ ipsis defuerunt,illi quærant.Sed antequam de disputationibus finem dicendi facio,adijciam illud quod ostendit,quàm isti homines eruditionem & cognitionem ueri parui fecerint,quàm se penitus cõflictui dediderũt,& eum quibuscũq; potuerunt rebus aluere:etiam inter illa ipsa inepta,absurda, stulta dogmata, si quod esset unde copiosum aliquod & fertile oriri posset disputationi seminarium,tametsi falsum esse existimarent,inferebant nihilo minus in scholam, & statuebãt tanquam positum & fixum,ne materia deesset rixãdi:uidelicet q̃ ex illo quod uerum esse non dubitarant pauciora existerent,q̃ ex falso argumenta. Exempli gratia:Secta illa scholastica,quæ à Guilielmo Occhamo defluxit,& nominalium se appellauit, ridet quę Ioannes Scotus,& ij qui reales dicũtur,de punctis,de momẽtis,de interuallis,de indiuisibilibus affirmãt,&

tamen illi ipſi diſputaturi, uel in logicis de incipit, & deſinit, uel in phyſicis de motu, & tempore opinionem Scoti tanquam ueram ſubijciũt, ut ſit dimicatio diuturnior. Sed quamuis illi altercandi nec finem nec modũ ullum nouerunt, nobis tamen aliquis eſt faciendus finis, & tranſeundũ ad reliquas corrumpendi artium cauſas, tametſi non minor ſuppetit nobis materia inſectandi rixas illas, quàm illis clamãdi, dum rixantur. Sed nemo nõ uidet quanta & moribus, & iudicijs, ac proinde diſciplinis quoq; inter haſce pugnas plaga eſt inflicta. Diximus de ingeniorum tenebris, dicendũ nunc eſt quãtum negligẽtia nocuerit, per quã etiam tenebræ ſunt in noſtris pectoribus denſatæ, & quaſi per deſidiam ſquallor & rubigo menti obductus. Olim ueteres, qui ſe ad ſtudium ueritatis ac ſapiẽtiæ contuliſſent, omne perire tẽpus ſunt rati, quod literis, quod cognitioni non impenderetur. Nota eſt Plinij Secũdi diligentia, quam Cęcilius ſororis eius filius, in literas retulit: & idem ipſe in præfatiõe naturalis hiſtoriæ ſatis indicat de ſomno ſe, & rebus ualetudini neceſſarijs detrahere ſolitum, quod impenderet ſtudijs: nimirũ quòd tum demum ſe uiuere cenſeret, dum illa cõmentaretur, uſuſq; eſt Marci Varronis teſtimonio, quod uita eſſet uigilia. Ariſtotelẽ quoq; ſcribunt ita ſtudere conſueuiſſe, ut globum æneũ teneret in manu ſubiectis peluibus, in quos decideret ſi dormitaſſet, & excitaretur ſonitu. Longum erit ſi exordiar hiſtoriam diligẽtiæ antiquæ, ſi peregrinationes literarum gratia, ſi ampliſsima patrimonia, opes, dignitates ſtudijs poſthabitas: facilia ſunt cognitu, ſi quis philoſophorum acta uelit inſpicere. Habebant etiam proceres Romani in illis imperij occupationib. lectores, quos Græca uoce ἀναγνώστας nominabant, qui epulantibus, qui dormitãtibus, lauantibus, deambulantibus, iter facientibus legerent. Refrixit mirum in modum ardor ille in hominũ animis, uel quia non liberet operam dare, uel quia non liceret: non libuit propter ſocordiam, aut deſidiam, quod graue cor hominis, & ad terram nutu ac pondere ſuo uergens, nullis ad diligentiam ſtimulis pungeretur: uel quod non putarent opus eſſe in publicum ſua diligentia, quum crederent ſatis multos in eam rem incubuiſſe, atq; incumbere, & ueritatem quantum in commune ſufficeret productã eſſe. Nec ipſi ſe arbitrati ſunt indigere, quòd ſatis cognitione rerum uiderẽtur inſtructi ad uitam: honorem autem uel opes, aut tenues, aut profecto contemnendas ex literis atq; ingenio prouenire, aut illis ita abũdarent ipſi, ut ex literis non haberent quærendas: poſtremo eas non tanti facerent, ut propterea laborem ſtudiorum ſuſciperent ſcribendi uel expoliendi, quæ inueniſſent, homines pigri & impatientes curæ ac laboris: quales fuere Lucilius poëta: ut Horatius eum taxat, & Galba: multiq; oratorum, de quibus in Bruto M. Tullius. Fuere qui deſperarent ſe tam multa poſſe legere, quot erant legenda ei, qui mediocrem in ſtudijs operam uellet ponere. Pars diffidit ſe intellecturos aliquot ingenij ſui uitio, etſi hi rari: ſed plerique conſcientia imperitiæ earum rerum, quæ eſſent ad intelligẽtiam neceſſariæ, ut puta linguarum, aut philoſophiæ, aut ueræ alicuius eruditionis ac ſolidæ, quibus non tam diligẽtia deerat, quàm facultas. Queritur Iuſt. Cæſar tot milia uerſuum eſſe in libris ueterum Iuriſconſultorum, quos etiam maiores altero tanto iuuiſſet cognoſcere, piguit illos legere, piget etiam centones illorum in Pandectis rite ſcrutari, non piget ſcrutari ac rimari Bartholos, Baldos, Albericos, Iaſones, quos qui uideat, exclamet protinus illud è ſatyra: Quis leget hæc? Qui plures habent & longiores uerſus, quàm non dico ſex & triginta integri iuris ſcriptores, tot enim ſunt in Pandectis eorũ nomina, ſed etiam ſexcẽti tales. Qui à Liuio abhorret, ut diffuſo, non dubitat ſe credere pelago Vincentij hiſtorialis, Vallam qui non legit, leget Catholicum. Nuper cauſabatur quidam uitæ breuitatem, quæ non ſufficeret euoluendis Hieronymis, Auguſtinis, Ambroſiis, Chryſoſtomis, & is tamen ad umbilicos percurrerat nõ paucos ex ijs, qui ſummas aut commentarios in ſententias Theologicas conſcripſerunt, quibus omnibus legendis tres ætates hominum non ſufficerent quamlibet longæ. Ariſtotelem grauamur inſpicere, non Paulum Venetum, aut Auerroëm, bone Chriſte, quantam moleſtiam: uidetur mihi iſtis contingere quod noſtri homines prouerbio dicunt, farinam ſpargere, cinerem colligere. Vt diuites male profuſi denarium pauperi datum deflent, ſcurræ mille numos datos gloriantur. Sic iſti in rebus bonis præparci ſunt temporis: in malis largi & liberales. Non

ſunt

ſunt uiſæ illis obſcuræ tricæ,& exſomniationes recẽtium in omni diſciplina, in Dialectica,in Phyſicis,iure ciuili,medicina,Theologia, quoniam illis aſſueuerunt, ut uitioſi oculi tenebris : uiſa ſunt eis obſcuriſſima, & impenetrabilia, quæ dilucidè erant ab antiquis prodita,quoniam inſueta:ita malunt ea qualiacunq; ex interpretibus ſui ſimilibus,hoc eſt,ex cœnoſis lacunis haurire,quàm ex ipſo puro fonte.At quod grauiſſimum eſt,negligentia hęc indies creſcit,nam & indies magis aſſueſcunt commentis recentium, minus ueteres curant agnoſcere, quos omnino uellent perditos, niſi conſeruaret eos maieſtas nominis, & reuerentia uetuſtatis, nunquam tamen nec uidentur nec audiuntur,tantum ſententiolæ quædam illorum ſunt uulgares,quas paſſim iactant & ubique inculcant quantumcunq; ſint iis de quibus loquuntur alienæ. Quædam etiam à principibus ſuæ ſectæ citata traduntur per manus, cum eo intellectu & interpretamento, ad quod torſit illa, qui ad placiti ſtabilimentum inducebat, quo nihil putant eſſe certius ac exploratius.Et iſtis quidem non libet, aliis non licet, non eſt commodum,non uacat, quòd longe diuerſis rebus ſunt intenti atq; occupati:ut qui uel parandis opibus dediti,aut uenandis uoluptatibus,aut mala potentiæ atque opum ambitione inflammantur,ea in illorum animis cura ſtudium literarũ blandum & manſuetum facile expellit, imò has eſſe nugas arbitratur, præ ſuis uoluptatibus ac pecunia.Sunt qui eruditionem ſuſcipiunt,tanquam facultatem quandam numi aut honoris quærendi, iſti ad adipiſcendum præſtitutum animo finem intenti,id ſolum de ſtudiis deſumunt,per quę breuiſſime,quò intendunt,perueniant.Nam qui propter mercedem operam ſumunt,mallent ſi fieri poſſet mercedem citra operã omnem conſequi: quod in iſtis eſt agnoſcere, qui qua uia ad honorem aut opes perueniant penſi nihil habent,perueniant modo.Quo fit ut illa conſectentur ſola, quæ ad deſtinatum animo finem compendio perducunt,reliqua tanquam ſuperuacanea ſinunt ualere:atq; adeo, ut quiſquilias reijciunt, & purgamenta. Sic medici quas practicas nominant ſolas legunt,illi quidem qui quęſtus gratia ſtudent.Juris ſtudioſi rubricas, formulas, & actiones, & conſtitutiones litium, reliqua ſiue philoſophiæ arcana,ſiue ex iure pulchra quidem illa,uera,ſolida,et cognitu digniſſima,ne attingunt quidem: nihil eſt enim eis dulce,niſi quod præſentem adfert mercedem,in quam ſolam inconniuentes habent oculos. Quippe non ſecus philoſophia & labor ſtudiis impenſus grauis iſtis moleſtusq; eſt,atq; agricolæ foſſio uel aratio,ueredario curſus, ſutori ſuere,textori texere.Seruile eſt enim mercenarium quodcunq;,angitq; animum properantem ad præmium:& ſicuti Horatius inquit,ſpe finis dura ferentem.Ita nullum eſt eis tempus breue,ut animo cupienti nihil ſatis feſtinat.Olim ſeptem anni liberalibus artibus impendebantur, reciſi fuerunt ad quinq; : & hoc nimis longum, ad tres cum dimidio ſunt redacti:ferunt utcunq; ſeruitutem hanc nonnulli eorum, & ſicut ille in Comœdia amator, macerant ſe tantiſper, nam quidam de hoc ipſo detruncant. Qui illorum animus apertiſſime ſeſe ſubinde profert.In illis enim quas uocãt relaxationes ſtudiorũ,& recreationes animi, in quos ſe luſus, & quantã ſeſe licentiam effundunt, etiam grandiores natu, nã de pueris minus mirandũ. Quo gaudio ex ſcholis tanquã è caueis euolant:quàm inuiti eodẽ reuerunturut uidẽtur ſerui ex cõpedibus ſoluti, intolerabili quadã miſeria ad tẽpus leuari,magno metu,ac mœrore,cum ad eandẽ redeundũ eſt in ergaſtulũ.Simul per licentiã illã ea deſignãt flagitia,ea ſcelera,ut credas nihil eos in ſcholis diſcere aliud,q; malefacere.An nõ ſatis clamant ſe in opera detineri,cætera odioſiſsima niſi propter mercedẽ:Nã qui generoſiori ſunt pectore,& dignitate ſcientię ipſius,inducunt ad philoſophiã animũ,iis uel ex ipſa philoſophia crebra adſunt alia ex aliis oblectamenta,aut ita ex bibliothecis exeunt,ut ſolius ualetudinis habere rationẽ uideãtur,rei uehementer ſtudioſo labori neceſſariq. Quocirca moderatiſſimis ſe ad ſtudia,uel deambulationibus,uel luſionibus reficiũt,ac reparãt. Verũ illi nec quęrũt niſi mercedi aptiſsima,et eã cõſecuti finẽ labori imponũt:nã quorſum attinet amplius defatigare, & ulterius progredi, ubi ad metã peruenieris.Itaq; undecũq; maluntraptim defungi rerũ ſummis,quàm rationibus detineri,et cauſis cuiuſq; cognoſcendis,q demũ uere eſt ſcire.Inuẽti ſunt in omni ſtudiorũ genere,qui deſidię

cõſulerent,collectis ex lectione ueterũ quibuſdã ceu floſculis,ne priſcos illos poſteri haberẽt perlegendos,homines plus ſatis nugis occupati et diſtenti,& hi fugitãtes laboris præſertim moleſtiſsimi,quod ſcilicet ęgre illos intelligerent:cẽtones eiuſmodi pro ſolidis magni nominis autoribus cõplexi ſunt.Ita nũc Hieronymus,Aug.Chryſoſt.& priſci illi ac primi religionis noſtræ ſcriptores nõ ex ſuiſipſorũ monimẽtis cognoſcuntur,ſed ex collectaneis ſententiarumPetri Lombardi,ex Cathena aurea diui Thomę,& alijs rhapſodijs eius notæ.Nacti ſunt & medici ſuos decerptores floſculorũ ex libris Galeni, Hippocratis,Auicennæ:cõſuit centones iuriſcõſultorũ Tribonianus.Detruncatus eſt Lutetiæ Ariſtoteles & traditus uix dimidiatus,ne ſic quidẽ breuiaria hęc lectores inueniunt:longũ exiſtimatur ea percurrere,ſit ſatis indices aut rubricas inſpexiſſe.Qui poſſunt autorũ ſenſus percipi,deſerti & deſtituti ſuis uelut fulcimentis,nẽpe ijs quæ antecedunt,quæq; ſubſequuntur:utraq; enim maximã lucem adferunt interiectis,quæ nuda hodie ac orbata proponũtur.An non iſtud paſſim uſu uenit,ut quod per ſe parum intelligitur,ex collatione priorũ ac poſteriorũ fiat manifeſtum?Et iſti floſculis,& ſummarijs,&,ut uocant,margaritis contenti,feſtinantes ad finem animo optatum,ea tanquam ſuperuacanea contẽnunt, unde nõ modo uera eruditio,ſed nec illa ipſa conſtare poteſt ficta &adumbrata,quã ipſi affectant.Nã cum ex paruis naſcantur & componantur magna, neceſſe eſt ut paruis ſuoipſorum iudicio cõtemnendis aditum quoq; ſibi obſtruxerint rerum maximarũ.Primum nihil fuerunt ſolliciti quẽadmodum ſcriberent,quum tantũ intereſſet probus dicerent,an probrus:cędo,an cedo:hominis,an ominis:Chriſte,an Criſte.Atqui MeſſalaCoruinus et C.Cæſar tanto ingenio,eruditione,opibus,dignitate uiri,nõ duxerunt ſe indignũ deſingulis literarum præcipere.Si enim literæ ſunt uocũ elementa,quibus artes omnes ac diſciplinæ cõſtant, quomodo non cõpoſita negliguntur, ſi ſimplicia contemnantur:an tu pharmacũ ullum recte cõfeceris,cuius uel herbas uel radices conculces prius,ac conſpurces?Iam & uerba diſſimulabant ſe curare,quum maximè laborarent facundiſſimè dicere.Sed quia non ſuccedebat,uolebant alijs perſuadere non ſequutos ſe,quod aſſequi nõ quiuiſſent.Ergo nomina omnia uetera eorũ,quibus poſtea mutatæ ſunt appellationes funditus penè amiſimus,herbarũ,ſtirpium,animantium,urbiũ, regnorum,fluuiorum,montium:herbas pro ſaxis,urbes pro fluuijs,homines pro nauibus uſurpamus.Interciderunt quod proximum fuit,phraſes,& loquendi formulę, tum hiſtoria,mores populorum ac gentium,& tota cognitio uetuſtatis.Negabãt ſua intereſſe,fuerit ne Annibal Pœnorũ dux an Scipio.Vicerit Cæſar Pompeium,an cõtra Cæſarẽ Pompeius. Sit in Aſſyria Babylon, an in Meſopotamia. Hiſpania ſit ne ad Occidentem,an ad Meridiem.Scolopendra herba ne ſit,an auis.Sint in duodecim tabulis Romanæ leges an Scythicæ. Hæc ſi dicunt futuri cerdones aut coqui, nihil repugno.Sin eruditi homines de cathedra uitæ duces,& profeſſi ſe ingenijs lumen adferre,quis nõ indigneturʔquocirca priſci homines, qui orbes illos diſciplinarũ cõfecerunt,uideas quicquid libris ſuis admiſcent, adeo eſſe purum atq; exactum, ut unũ illud ſtuduiſſe ac egiſſe ſemper dicas in uita. Diſſerit Cicero,Seneca,Ariſtoteles, Plato,Hierony.Ambroſius,Galen. Vlpianus,Scæuola,aut illorũ aliquis de rebus morũ, attingit obiter hiſtoriã,fabulam,deſcriptionẽ regionis,naturã herbæ, animantis ingenium ac mores tã accurate, tam uere ac prope quàm qui illis de rebus profitentur ſe tradere.Scribit noſtrorum hominum quiſpiã de philoſophia, de iure, de Theologia, de re medica , admiſcet hiſtoriã ineptiſſimè narratã & falſo,negat hoc ſuũ eſſe inſtitutum:attingit aliquid de Coſmographia inſcite,negat eſſe ſuũ inſtitutũ:loquitur de uiuerbi imperite,negat eſſe ſuum inſtitutũ:de arbore,de animãte indocte,negat eſſe ſuũ inſtitutũ.Quod eſt ergo tandẽ tuũ inſtitutum?nihil ſtatuiſſe rectè dicere?Quã eſſe putamus eiuſce rei cauſam,niſi q; ueteres & euoluebãt omne librorũ genus,& intelligebãt:iſti nec inſpiciunt,& fruſtra inſpicerẽt egeni lucis illius, quæ nos ad intelligentiã artium quaſi manu ducit,quæ in iſtis nulla eſt prorſum,in antiquis magna erat,& dilucida.Iſtos miſeros facit & inopes negligẽtia omniũ , illos faciebat diuites omniũ diligẽtia & cura. Nimirũ acute illi apud ſe cogitabãt, nullã eſſe artẽ aut peritiã adeò ab

alia

alia remotam & diſiunctam, quæ non illi lucẽ ſæpe aliquam adferat: ideo diſciplinas omnes ut uirtutes, cõmunionẽ inter ſe quandã et nexum habere docuerũt, quod non ab uno autore, aut uno loco eſt proditũ. Teſtãtur id Plato, Cicero, Fabius, Vitruuius, & alij permulti, unde natus eſt ille, ut Cicero inquit, cõcentus doctrinarũ omnium, & cõſenſus: & ut Quintilianus, orbis diſciplinarũ, quẽ Greco uerbo ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Defuit multis ad inquiſitionem artium, & ad præcepta illarũ dexteritas, ut teme re ſine arte, ſine ſagacitate quacunq; ſe uia aliqua oſtẽdiſſet, illac inſiſterent ad inue= ſtigationem ueritatis: nõ penetrarunt ex affectis ad cauſas primas, nõ ex cõpoſitis ad elementa & initia, non ex ſingulis collegerunt uniuerſum, non ex uniuerſo præcepe= runt de ſingulis, & quaſi fluuium, quà opus eſſet corriuarunt. In quibus reliquos om nes nõ ſecus antecelluit Ariſtoteles, quàm ſydera uniuerſa ſol. Proximus eſt ei Gale= nus Pergamenſis ſi non eſſet tã redundans, nempe Aſianus. Sed & iſti nõ raro ad rem præſentem accõmodarunt quæ inquirerent: ut Ariſtoteles, quemadmodũ etiã alij in rhetoricis, & poëmatis ſparſe, & temere profuderunt, quæ inueniſſent, non aliquo fi= ne propoſito, media alia ex alijs naſcentia tanquã in ſcalis gradus ſuffulcierunt: non ex re atq; uniuerſitate naturæ ad præſens inſtitutum atq; opus deduxerunt, quod eſt artis, ſed aliam ex alia ſimilitudine quadã collegerunt: aut quæſita eſt eis præſens uti= litas, nõ ut finem tenerent artis, ſed ut ſuum. Hæc antiqui: recentiores uero qua tandẽ dexteritate tractabunt artes, cum neſciãt quæ cuiuſq; artis ſit materia, qui finis, & qua ſi ſcopus, quid agat, quò ſpectet, in quem uſum diſcatur. Modo artes ex ſimilitudine cõiungunt & faciunt unã ex duabus diuerſiſsimis. Rhetoricam uocarunt Grammati cam, quod utraq; eſſet de loquendo. Poëtam dicunt Rhetorem, Rhetorem Poëtam, ob concinnã & modulatam orationem: Dialecticen de locis argumentorũ Rhetori= cen appellant, quia Rhetorica quoq; inuentionẽ argumentorũ traderet. Modo ex ar= tificibus diſtinxerunt. Si quis bene loquatur Latine, quia hoc in ludo literario puta= tur didiciſſe, Grammatica eſt quicquid loquatur, & de quacunq; re. Diſſerant duo de re eadem philoſophica, Latine unus, alter uitioſe ac barbare, quæ Latinus dixerit, erit Grammatica: quæ uero imperitus philoſophia. Quæ Lyranus aut Hugo ſcribunt in Nouum Teſtamentum, Theologia eſt: quæ Eraſmus, Grammatica. Idem de Hierony mo, Ambroſio, Auguſtino, Hilario dicturi, niſi nomen obſtaret, tametſi hic etiam ne= ſcio quid muſſant. Quòd ſi Ioannes Picus Apologiam ſuam corrupto illo non ſcrip= ſiſſet ſermone, haud quaq; haberetur Theologus, ſed Grãmaticus. Alciatus, Zaſius, Cantiuncula, Grammatici ſunt cum de iure diſputãt. Accurſius eſt iuriſconſultus uel cum interpretatur, que, id eſt, &: ait, id eſt, dixit: ſeu, id eſt, aut. Diligens & accuratus hiſtoricus, uel quum de origine XII. tabularum lepidam fabellam comminiſcitur, aut de adoptione Germanici Cæſaris. Quicquid ciuilis homo in republica de ciuitate ad miniſtrãda, de moribus, de re familiari loquitur, eſt Rhetorica: quicquid dialecticus, eſt dialectica. Quicquid tractat iuriſconſultus, peritia iuris, etiam ſi de uocabulis in= quirat, & in medio Grammatici iure ac poſſeſſione uerſetur. Quicquid phyſicus, phy ſica, etiam de punctis, & lineis, & ſuperficie, & numeris. Quicquid ergo facit ſutor, ſunt calcei: quicquid carpentarius, carpentum, etiam quum intritum parat ad cœnã. Et hæc uulgus rude ſi diceret, rideremus: at dici ab ipſis ſapientiæ luminibus, quis nõ indigniſsime accipiat, qui fines & modos, & materiam earum artium, quas honore profeſſionis ſuæ oſtentant, penitus ignorant. Non deſunt, qui nec ſimilitudinẽ ullam ſequantur, nec artifices, ſed quod primum in buccam: oratoriam nolunt grãmaticam uocare, poeticam dicunt, hanc rhetoricen: homines delicatuli bellum exiſtimant pue rorum more res alias pro alijs in loquendo uſurpare, quod in pueris ridemus utiq;, amplectimur, oſculamur, in illis ſenib⁹ reliquorũ magiſtris flagitioſum eſt, & animad uerſione dignũ, nõ aliter ac ſi uelint ipſi ad pueriles ineptias redire decurſa iã ætate. Homines qui tã praue & à magiſtris ſuis artes acceperũt, & in animis ſuis excolunt, quõ ſunt eas niſi prauiſsime quoq; tradituri. Si ex olido utre in olidũ utrẽ uinũ tranſ- uaſetur, quale tandẽ proferetur ex hoc ſecũdo: nõ ſolũ corruptas eas diſciplinas atq; eruditionẽ neceſſe eſt illos tradere, ſed multo iã corruptiores quàm acceperãt: nã ipſi

male atq; imperite uerſando, in peius deformarũt: et res ſemel à uia in auium delapſa, quo longius progreditur, eo magis à recto aberrat, & lõgius ab eo diſcedit, quò erat eundũ. Iam ut libros non attingebant, quos nec intellexiſſent, illos dico ueterũ, unde tanquã ex fonte eruditio omnis dimanat, erat tamẽ neceſſe aliquid dicere: tranſtulerunt omnia ad cõmentitias quaſdã formulas, ad ridicula quædã & ludicra, ad quæ nihil eſſet opus lectione ueterũ, aut omnino libris ullis, quãdo facilius & expeditius uideretur abſurdũ aliquid inuenire & cogitare, quẽadmodum tueri poſſes: quod ſi per feciſſes breui tempore, labore exiguo autor prodibas noui inſtituti, & alieno labore magnã partam gloriã uerbis in te tranſmouebat, ut inquit ille. Et quemadmodũ autori nihil erat libris opus, ita nec impugnatori, & ei qui demoliri cõtendebat, quæ alter extruxiſſet: quumq; hęc rerũ natura eſſet eis ignorata, ipſi aliã ſomniarũt, quę eſſet ad ludendum, ad altercandũ, ad rixandũ aptiſsima, & ad pullatã coronã accõmodatior, quę illa admiraret, quæ nullo modo caperet, & acumẽ illorum ſuſpiceret, qui ea quæ nuſq; eſſent tã acute eſſent intuiti. Ipſi uerò nouæ & cõfictæ rerum naturæ aſſueti, cũ ad hanc noſtrã tranſeunt, omnia offendunt noua, omnia ſunt eis paradoxa, omnia admirantur, quaſi in ſyluis & ſolitudine educati, in urbẽ tunc primũ adducẽtur. At quũ ſe aliquãdo ad lectionẽ magnorum autorũ traducunt, uehemẽtiſsime demirantur illa nõ cõgruere cum ſuis, nam ad illos ſuos fictitios canones, ſentẽtias autorũ uolũt censeri, quæ quum uideãt inter ſe repugnare, primum imperitiæ aſcribũt ueterum, rati ſe exacte loqui, illos ruditer, & quod dicunt Minerua craſſa: deinde impulſi autoritate nominis, tum magnitudine eorum quæ illic ſcribuntur, hærent inter illa ſenſa, & ſuas formulas, incerti quorſum ſe applicent, ſed uincit in multis inueterata cõſuetudo, & autores aiunt ad bonũ ſenſum loqui, ſe uero ad perfectã quandã rationem & regulã, id eſt, ad rigorem, ſic enim ſuum frigus uocant appoſitiſsimè. Age uero quõ autores ipſos uel intelligunt uel enarrãt. Primum nihil penſi habẽt, quis ſit autor, cuius inſtituti, quo fuerit tẽpore, qua uſus ſcribendi ratione. Epicureum, Stoicum, Academicum torquent ad placita Peripatetici, omnia deniq; ad ea, quæ ſola norunt. Magnos autores nolunt quicquã habere cõmune cum populo, quaſi uero non illi ſermonem à populo acceperint, ſed ipſis domi naſceretur. Quo remotius ab omni cõmuni ſenſu ſcriptoris ſenſum abduxerint, eo putant acutius ſe dixiſſe, & propius ad illius mentem accesſiſſe. Quicquid eſſet ex cõmuni intelligentia, tanq; indignum ſcriptoris ſententia reiecerunt, & ab hac diſceſſerunt rerum natura, ne quid ſibi eſſet cõmune cum populo: quippe naturã hanc imperitorum ducebãt eſſe, alteram illam ſuam doctorum. Ad examen quod ſibiipſi cõfinxerãt, reuocarunt ſyllabas, literas, literarum apices. Vnuſquiſq; uoluit ad ingenij ſui modum alios omnes ſcripſiſſe. Aridus & ieiunus lector nihil cenſuit explicandi cauſa eſſe dictum, nõ animaduertit copioſum ſcriptorem ſæpe numero contentum nõ eſſe rem unam ſemel bene dixiſſe, alia repetere infigẽdi & inculcandi gratia, quia ſic expedit argumento, alia ut magis intelligatur quod dicitur, alia natura copioſi ingenij atq; interdũ redundantis. Cõtrà laxus & fuſus multo uult dici, tanq; corticẽ, quæ poſsis tollere ſine periculo, ita ieiunus in copia Ciceronis tanquã in undis iactat. Copioſus in Ariſtotele parſimonia, tanquã in anguſtijs premitur: cum Cicero pleriſq; locis ornatũ ſpectarit fuſus & plenus, Ariſtoteles aũt aſtrictus & ſibi inſtans, res ſolas, parciſsimus uerborũ. Quę aũt uel exẽpli cauſa, uel ſimilitudinis, uel cõfirmandæ, aut declarãdæ ſententię ſuæ ab autore ex alijs diſciplinis attingũtur, qui nõ confidit ſe poſſe explicare, præterit penitus, & negat eſſe ſuſcepti inſtituti, nihil pertinere ad ſe: alij qui turpe exiſtimant penitus tacere, ſic exponunt, ut prętitiſſet tacuiſſe. Nam quum ſibi doctiſsime uidentur locuti, dicunt in genere, Galilæa nomẽ eſt regionis: ſtruthiocamelus nomen eſt animantis: colloquintis nomen eſt fructus: Cyrus nomen eſt uiri: quærat lector quid & quale ſit quicquã. Alij qui ſibi magis fidunt, nacti ſuo iudicio campum in quem excurrãt, unius uerbuli tenuiſsima arrepta occaſione de re dicunt paucisſima, præter rem infinita: alieniſsimis locis infarciunt, quæcunq; eſt collibitum: nimirum quòd quum finem & uſum artium ignorent, omnia ubique ſatis apte & congruenter dici poſſe arbitrantur. Loquitur obiter Ariſtoteles

ſtoteles aliquo loco de pũctis, ipſi totam geometriã eodem effundunt, dico eam quam norunt, quæ eſt à Geometria alieniſsima. Loquitur de Helena, totũ bellum Troianum ab ouo gemino, ſed nouum penitus, & uel ipſi Homero aut etiam Vlyſsi inauditum. In ſacris literis fit orientis mentio, non autumant alienum de toto ortu & occaſu ſignorum differere, de ſolis curſu, de lunæ uicibus: ut poſtquam perorauerint, poſsit tanta lo quacitate tortus auditor queri. Bella hæc quidem, ſed quorſum hæc tam bella? Iam qui nihil uideretur falſum dixiſſe, etiam ſi nihil congruens cum ſenſu autoris, ſatis ſe bene putabat ſuo munere perfunctũ, uidelicet Ariſtotelica fretus regula, Omne uerũ omni uero conſonat: atqui hæc parum inter ſe cohærent: Dionyſius fuit Syracuſis tyrannus, & ſol mouetur in zodiaco: non conferebant priora cum ſequentibus, ſed detruncatam ſententiam ſumebant exponendam, nec expendebant an ſatis recte diceretur, ſi is eſſet ſenſus. Hieronymus Platonis peregrinationes recenſens in epiſtola ad Paulinum inter cætera ſcribit, captus à piratis & uenundatus tyranno crudeliſsimo paruit, ſed quia philoſophus maior emente ſe fuit: hic interpretati ſunt maiore ſe fuit mente, id eſt, fortiorẽ ſumpſit animũ: nec conſiderarunt poſſet ne Latine dici maiore ſe fuit mente: & tamen acutum ſe quiddam credebat inueniſſe Brito, aut ſi quis fuit alius inuẽtor. Sodalis quidam noſter Lutetiæ quoties diſputaret tot ſolœciſmis, tot barbariſmis, ut intelligi à nemine poſſet, ſuppoſita inquiebat congruitate. Sed in ſacris literis & in Ariſtotele plurima ſunt detorta hac de cauſa, quòd ſententiolam aliquis decerptam ad diſputationem adfert, quam alter ex tempore interpretetur, nec prioribus nec poſterioribus expenſis, quę nec recordaretur, ac ne uidiſſet quidẽ unquam. Suſcepit Iſrael puerum ſuum, uolunt eum qui ſuſceperit puerũ eſſe Iſraelem, quaſi in eum poſsit competere quod additur, recordatus miſericordiæ ſuæ: ſed horum exempla non poſſunt numero cõprehendi. At quicquid ſemel affirmaſſent præſertim multis audientibus, nefas fuit recantare, aut ab eo diſcedere tanquã à uoto quod dicũt ſolenni. Subiectoq; abſurdiſſimo aliquo ſenſiculo tanquam fundamẽto, ſurgebat ilico incredibilis moles ædificij, quæ hoc erat inanior quo altius erigebatur. Sed fortaſsis non adeò nocuiſſet imperitia, ni fuiſſet cum arrogantia & impudentia cõiuncta: nam ceſsiſſent indocti melioribus, aut uerecunde utiq; tradidiſſent, quæ ſentiebant. At uerò arrogantia audaciam & impudentiam cõfir mauit. Ita nihil dubitarunt, ut quæcq; in mẽtem ueniebant, ea continuò ingenti cum ſupercilio aſſeuerare: deformoſiſsima portenta ſunt illata in ius ciuile, in theologiam, in Poëtas, in Oratores: & ea erat ſiue confidentia, ſiue ſocordia, nunquam ut crederent futurum ullum qui ea refelleret, quia refelli in præſens nõ poterant. Qualia uerò ſint quæ in reconditis & non omnibus notis rebus pro ueris aſſeuerant, ex iſtis promptioribus & nulli non obuijs licet coniecturam ſumere: in expoſitionibus uocum, in hiſtorijs, in ijs quæ etiã pueris ſunt nota, magno ſupercilio, magna totius uultus aſſeueratione ac faſtidio falſiſsima confirmant: peſsimũ cæcitatis genus eſt neſcire ſe eſſe cæcum: clamant & indignantur, & iniuriã ſibi teſtificantur fieri, ſi quis ad ſanitatẽ tentet reducere, quod eſt phreneticorum proprium. Sed ut Ariſtotelis obſcuritas multum nocuit artibus, ſic horum in Ariſtotelem interpretationes, artes omnes peruerterunt. Non potuerunt recte Ariſtotelem exponere, & hæc ipſa difficultas temeritatẽ atq; impudentiam exacue bat, ut tanto magis auderet quiſq; pro interpretamento adferre, quicquid in mentẽ ueniſſet, quo minus refelli ac cõfutari poſſet inter tantas tenebras. Et quemadmodum uulgò dicunt, perturbatus amnis quæſtui erat piſcantibus. Dixi quanta eſt eius & ex ſentẽtijs, ex uerbis, ex tota dictione in Græca quoq; lingua obſcuritas: cui alia acceſsit fortuitaq;. Verſus eſt male ab imperitis, qui dum in Latinũ transferunt, nec Latinum fecerunt, nec reliquerũt Græcum: & ut difficile eſt interpretari quæ nõ capias, nec à doctis quidẽ potuit recte uerti: q; multis in locis nõ ſatis quid ille ſibi uellet, intelligerẽt. Tum etiam abundat ille ac planè paſsim ſcatet hiſtorijs, fabulis, alluſionibus ad Homerũ, Sophoclem, Euripidem, Alcæum, Heſiodum, omnes deniq; Poëtas, oratores, hiſtoricos, ad prouerbia, & ſententias uulgò receptas. Quid poterant in his dicere homines omniũ ignari, præterquã eorum quæ ipſi ſibi finxerunt? neceſſe erat eos, quod in alijs fecerant, hic quoq; cõminiſci aliquid & fingere: & tamen hac difficultate ipſi abuſi ſunt ad

ſuum cõmodum, ut minus deprehendi poſſent quæ praue cõtorſiſſent: unde magnus acceſsit unicuiq; ſcholæ ac ſectæ fauor, tanquã ab ſe Ariſtoteles ſtaret, tractus ab expoſitore, quò nunquam ſe Ariſtoteles uenturum potuit ſuſpicari. Vt iam etiam uulgò inter eos non omnino, ut ſolent, inſcite Ariſtoteles dicatur habere naſum cereum, quem quilibet quò uelit, flectat pro libito. Nam cũ eo tempore ſublatis linguis clauſa cognitione uetuſtatis, extincta luce omni, qua declarandi eſſent autores, quum facillimos & apertiſsimos nemo intelligeret, & unicuiq; liceret in eo quicquid uideretur tutò fingere, quantam putamus ex Ariſtotelis obſcuritate licentiã ad quodcunq; animo eſſet collibitum uel affirmandum uel negandũ acceptam? Tyrannio Grãmaticus & Andronicus Liuius qui libros illius, ut dixi, diſtinxerunt, & euulgarunt, tum Alexãder primus Ariſtotelis interpres, Themiſtius, Boëthus, Ioannes Grãmaticus, & alia multa ſe in Ariſtotele non aſſequi uerecunde ſunt profeſsi, homines Græci & Græce peritiſsimi, diutiſsime in illius philoſophi libris cum magna diligentia atq; ſtudio uerſati. Iſti uerò nec Latini nec Græci primo Ariſtotelis intuitu fortiter aſſeuerãt eum eſſe illius ſenſum, qui illis primus in mentem uenerit, imò uero in buccam: nuſquã cunctantur, nuſquam hærent, omnia ſunt illis ſole clariora: nimirũ iuxta ſuum illorum dictum, Qui nihil ſcit, nihil dubitat. Et hunc non minus quàm alios detorſerunt ad ſuas illas formulas: tantoq; hunc accuratius quãto exactius in omnibus exiſtimabatur ſcripſiſſe. Quapropter obſcuratis artibus, remotis à ſenſu communi, cõuerſis ad ludicra quædam ſpinoſa & inamœna ſine ullo penitus emolumento ac fructu ad uitam, præclara ingenia & ſolida, & cum magno cùm ſuo, tum publico fructu ſtudijs uacatura, ab ſchola refugerunt. Nam ubi paulum modo ad illas ſe literas artesq; applicuiſſent, ceu ſpecimine quodã & exẽplo capto, reſiluerunt protinus non à peritia, quã illa ingenia unice expetebãt, ſed à carnificina animorum inutili, ſeu potius damnoſiſsima: uidebant enim ſub tot corticibus tam duris nihil occultari nuclei, inanem ſumi laborem, ubi nihil ſperaretur fructus, tum ſe à rectis & naturalibus ſenſibus ſtudio illarũ artium ad detortiſsimas ac deprauatiſsimas traduci artes ac diſciplinas, illas iuſſerunt ualere, & earum poſſeſsione ceſſerũt ingenijs cum artibus congruentibus, ut ſimiles haberent labra lactucas. Itaq; uacuam & derelictam poſſeſsionem artium obſcuri homines & abiecta ingenia occupauerũt, delata illuc tanquam ex naufragio ad ſcopulum & ſubſidium neceſsitatum ac rei familiaris: nonnulli quod laudem aliquam & gloriolam quandam hinc ſeſe apud homines aliquos paraturos ſperarint. At quum populus maximos habuerit olim honores artibus, propter eas utilitates, quæ ab illis in cõmune naſcerentur, adempta utilitate omni ab artibus, honorem quoq; eis ſuum detraxit, quẽ nec tueri profeſſores ipſi poſſent. Hinc factum eſt ut ignorati fines artium quò ſpectarent, quò tenderent, ignoratus uſus, ignorata utendi ratio ac uia effecerint, ne iam artes eam utilitatẽ in publicum aut priuatum præſtarent, ob quam & inuentæ fuerant & excultæ. Tum acceptæ & tractatæ propter opes, aut honorem quærendũ finem tantis inſtrumentis indignum, quum præſtantius eſſet, quo quærerent, quàm quod quærerent: nõ potuerunt animos diſcentium aut docentium ad humanitatem & uirtutẽ excolere atq; informare. Quocirca non ſolũ artes, ſed profeſſorum quoq; mores ſunt corrupti. Vetus eſt hac de re inſectatio illorum, qui aduerſabanꝰ philoſophiæ, & querela eorũ, qui fauerẽt. Rhetores, Poëtæ, Comici, & Satyrici philoſophos mordent & lacerãt, quòd homines ſapientiæ præceptis inſtructi, leues ſe præbeant, ineptos, aſſentatores, mendaces, adminiſtros ſceleris cuiuslibet, ac facinoris, interdum etiam duces: præcipiebãt de prudentia, nihil erat illis imprudentius: de legibus & iuſtitia, nihil iniquius: de temperantia, erant ad uoluptates omnes proiectiſsimi: de contemnendis opibus, indigniſsima faciebãt & patiebãtur unius numi gratia: de ueritate, nunquam uerum dicebãt: de libertate, nihil erat abiectius: de modeſtia, nihil arrogantius: homines, inquit Paccuuius, ignaua opera, philoſophica ſententia. Ariſtophanes Comicus quoties eos perſtrinxit? Ariſtides & Lucianus Sophiſtæ, & Timon, qui Syllos compoſuit, dentem illis infixerũt. Iuuenalis Satyram unam in illorum maledictis conſumpſit: & erat materia Satyræ aptiſsima, atq; uberrima. Prætereo ueteres poëtas Atticos, Philoſophiæ ſtudium profeſsi meliores uiri, quàm uulgus philoſophorum,

phorum, ut Plato, Cicero, Seneca dolẽt propter illos in totũ uituperari philoſophiam, diſciplinam ſanctam, & ampliſsimum Dei munus. Nec querelæ huiuſmodi priſcis ſunt ſeculis conſumptæ, ad nos uſq; redundarunt. Quippe noſtro tempore qui artium doctrinam profitẽtur, nec ea exhibẽt, quæ ſint cuiquam uſui, nec ſe meliores uiros, quàm illi de quibus modo dixi. Cuius mali eadem eſt cauſa, nempe illa ipſa, quæ quibuſcũq; ſeſe rebus admiſceat, magnam & præſentem perniciem adfert rebus publicis, priuatis, ſacris, profanis, auiditas pecuniæ. Nam in ſcholis quo in maiore numero lautior eſſet docentis conditio, nullus eſt ingeniorũ habitus delectus, admiſſi omnes promiſcue: & qui cum fructu aliquo uerſaretur in literis, & qui uel operam luderet & impenſam, uel magno eſſet ſuo atq; aliorum malo literis abuſurus: nec ſolum tales in cœtus ſunt ſcholarũ recepti, ut eſſent diſcipuli, uerumetiam in numerum eorum qui alios eſſent docturi. Excogitati ſunt in publicis Academijs quidam uelut honorũ gradus, non malo utiq; ſententia mea conſilio. Nam ut Romæ ſub Cęſaribus non licebat cuiuis de iure reſpondere, ſed cui hoc eſſet à principe conceſſum, ita rectoribus ſcholarum uiſum eſt arcere à profeſsione artium imperitos. Eos uerò quos ad hoc magno adhibito iudicio & ſeuero examine dignos cenſuiſſent, gradu aliquo honoris inſignirent batalarios dixerunt, uocabulo uetere lingua Gallica uſurpato in tyrocinio militiæ de ijs, qui iam prælio interfuiſſent, ideo longe alio quàm uulgò creditur, etymo: ſed nõ hoc agimus: hinc licentiatos quaſi facta copia quandocunq; uelint magiſtros fieri, poſtremò magiſtros & doctores. Verùm quod ſcholæ nõnunquam opus eſſet pecunia ad ſumptus ineuitabiles, uelut alendis miniſtris publicis, gymnaſio conſeruando, ſarto tecto, impoſita eſt ſumma pecuniæ ijs, qui honores inirent: à primo modica, quæq; neceſſarijs impenderetur uſibus. Expetijt eum dignitatis locum indignus aliquis, & quod eruditione atq; ingenio præſtare non poterat, tentauit ijs, per quos ageretur, corrumpendis: alius adorſus eſt illos gratia, alius promiſsis, alius præſenti pecunia: ubi ſemel ſancti prius atq; incorrupti homines lucri dulcedinem guſtauerunt. Is ſenſus reliquos omnes ſemel extinxit: certas ſtatuerunt ſummas, quas illi penderent, qui admitterentur ad honores: quarum pars ſcholæ & miniſtris eius cederet, pars magiſtris & rectoribus ſcholarum: nec prouiderunt quantam literis, artibus, diſciplinis, orbi toti, qui ab ijs regitur, ac diſponitur, cladem & ruinam adferrent, promiſcue quibuslibet admittendis: ſed potentior fuit reſpectus exigui commodi, quàm tanti publici in uniuerſam hominũ gentem. Igitur quæſtuoſa res cœpit eſſe ſcholarum regimen, & emptum eſt non ſecus ac mercimonium promercale, ut reuenderet, qui erat mercatus: quæſitum eſt pretio, ambitu, & ne quid deeſſet dedecori ac indignitati, armis quoq;. Qui erat adept⁹ agebat ꝓpter quod quęſierat: nullus locus, nullus honor, nulla dignitas denegata eſt ei, qui numeraret. Sed ut ſciretur quãti ordinarie emeretur dignitas, ſtatuta eſt certa ſumma pecuniæ, qua minorem nefas eſt accipere, de maiore fas eſt liceri: definitum etiam tempus, & aſsignati qui examinarent. Nominent mihi uel unum ijs ducentis annis reiectum, qui uerſatus præſcripto tempore in ſcholis, certam illam pecuniam dependerit, quacunq; ætate, cõditione, ingenio, peritia, moribus. Si quis nõ credit, inſpiciat tot per Galliam cerdones, fartores, coquos, rhedarios, nautas, fabros, & peiores ijs graſſatores, latroneſq; artium uel magiſtros, uel batalarios: nec deſunt in Germania, nec in Italia. Si quis alibi non inuenit, Romæ quærat. De licentiatis iuris nihil ſcilicet poſſum dicere: ſed hoc fortaſsis riſu magis dignum, quærunt ubiq; lites, quas nutricent, puériliter cauillando, & homines in odio illo detinent, moleſti & clientibus, & aduerſarijs, & iudicibus. Illud dolendum magis, quòd annis omnibus tot batalarij, licentiati, magiſtri medicæ artis ex Academijs in uicos atq; urbes, tanquam carnificũ manus emittuntur. Iſti ergo quando nihil in ſcholis egerunt aliud, quàm macerando ſe expectare finem ſtati temporis, ut honoribus donarentur, adepti quod concupierant omni renuntiant labori, & ſi eruditioni non queant, certe nomine ſe autoritatem ſuam tuituros confidunt. Quum uerò ex ſchola exeunt inſignes nomine, magnæ ad populum autoritatis, ac uenerationis, quid aliud poſſunt docere, cẽq; quæ negligẽter & imperite didicerunt? Ab his ignorantia per Europam omnẽ uelut feminatur, ac propagatur. Videas in eis pueros iam magiſtros,

qui pædagogo adhuc indigeant, & quos Aristoteles tanquam inidoneos auditores de schola expellit moralis disciplinæ, tum hanc tum alias omnes non præstant quidē, profitentur tamē. Quid aliud oportet hos facere tam immaturato honore onustos, & pressos, quàm disciplinarum labori cedere, & arrogantia, inuidentia, cæterisq; uitijs repletos intolerabiles fieri, quum magistri nominētur earum artium, quarum uix prima rudimenta posuerūt? An putamus insolentiores quosquam esse ijs, qui quum sapientiam nullam habeant, pro sapientibus tamen ad turbam sese uenditant: nihil est medium: sapientia optimos facit, simulatio sapiētiæ pessimos: propterea quod quę tenere bonis artibus nequeūt, fraude & flagitijs tuentur. Sunt ex magistris nonnulli, qui uel nulla peritus peritia, uel minore audacia non applicant se ad exercitiū disciplinarum: in familiam se locupletum dant hominū, nec nomen tamen deponunt, & indigna honore illo ministeria obeūt, adulantur, assentātur ut serui dominis: quod etiam peritiores faciūt ad diuites scribentes, quum illucet spes lucri aliqua: & quia istis inter scholasticas illas concertationes & pugnas nullus fuit locus uel historiæ cognoscendæ, uel præceptis morum, uel eloquentiæ, uel institutis ciuitatum, & rationi reipublicæ administrādæ, tantum in fictis illis quisquilijs molesti & rixosi corruptū ad negocia siue priuata siue publica iudiciū traducunt. Quocirca nemo semel operā illorū expertus magnis denuò rebus adhibet: in cœtu hominum supercilioſi, in conuiuio morosi, & tristes, in concionibus loquaces, & inepti: in consilijs importunè cauillatores, omnia tentant carpere, & conuellere ex fictis illis suis normis: in magistratu rapaces: in potestate impotentes, in colloquio spinosi, & ab omni humano sensu alieni. Vt quemadmodū de philosophis sui tēporis ait Socrates in Apologia Platonis, melius multo de rebus iudicaret uulgus hominum, quàm illi totius sapientiæ consulti. Semota utilitate ab artibus, & à professoribus remotis animis sua eruditione dignis, honor omnis & ab artibus, & à magistris est excussus: quippe quum nec ullis prodessent artes, nec suisipsis professoribus, uel ad bene uiuendum essent utiles, uel ad bene sentiendū. Tum ex multis iudicium est factum de omnibus, ut tales putarentur uniuersi, quales se non pauci exhiberent. Inuisi fuerunt Athenis philosophi, & ipsa adeò philosophia, etiam tum, quum maxime in illa ciuitate studium illud floreret: hinc populus etiam Romanus. Indignabantur enim eos, quos rerum & sapiētiæ cognitio meliores debuisset facere, peiores esse hominibus omnino imperitis. Et erat quodcūq; uitium in illis notabilius, qui formationē morum, & scientiam omnium uirtutum promitterent. Itaq; Athenis & Romæ, quisquis uituperare uoluit uel philosophos, uel ipsam philosophiam, secundo admodū populo est usus. Neq; nunc uerò repugnantem haberet multitudinem, quanquā populus noster multo se habuit quàm ille priscus moderatius: nam quū huius ętatis philosophi, & utilitatis minus adferant, siue ad loquendū, siue ad sentiēdum, quàm illi Athenis aut Romæ, nec probitate aut compositione morum antecellant, tamen populus seruauit adhuc non parum ueneratiōnis ijs, qui artes profiterētur, etsi nullā præstarent. Nescio an ea sit causa quod Athenienſis & Romanus populus quæ à philosophis dicerentur, intelligebat, ideo facilius poterat de illorum ingenio, ac eruditione censere: noster non intelligit, ideo nec iudicat, & admiratur. Honore artibus detracto artes iacuerunt: illæ solæ sunt excultæ, quæ essent in pretio, ut oratoria propter forū & curiam, & ius ciuile ad constitutiones formularū, & litium: reliquam eruditionem, qui magni & honesti cupiebant esse in populo, uel negligebant prorsus, uel si quā didicissent, occultabant ne se proferret: & tam solicite literas tegebant, quàm erant discendæ. Marcus Antonius orator apud Ciceronem hoc probabiliorem orationem suam populo fore existimabat, si omnino didicisse nunquam putaretur. Scire se dissimulabant, multo minus uolebāt uideri docere. id munus ad seruos est delegatum, si quos haberent literatos: aut Græcis & Asianis hominibus mandatum liberis quidem, cæterū non multo meliore conditione quàm erant Libertini, de qua indignitate meritò queritur Seneca: Ante Blandum, inquit rhetorem, qui eques Romanus Romæ docuit inter Libertinos præceptores, pulcherrima disciplina cōtinebatur, & minime probabili more turpe erat docere, quod honestū erat discere. Quo factum est ut literas scire indignum sit habitū uiris principibus: docere uerò

ſordidum prorſum & abiectum. Agrippina Neronis mater Senecæ uiro integerrimo profeſſoriam linguam tanquam probrum obiecit, & quæ non obiiciebat adulteris adulteria, militi crudelitatem, ſenatori auaritiam, iudici rapacitatem & ſordes, uiro innocentiſsimo & optimo quod alios meliores redderet, exprobrabat. Ea perſuaſio ad noſtram uſq; ætatem peruenit, ut potiorem ac præſtantiorem eſſe uulgus exiſtimet diſcipulum magiſtro: uel cerdo aut rhedarius præceptorem filij ſui iuuenem bono loco natum, quòd præceptor ſit, peiorẽ filio ſuo cenſet. Idem iudicium impie eſt ad res ſacras, & ſanctiſsimas translatum: ut ſacerdotem uiliorem exiſtiment profano, tantũ neſcio quid exhibent honoris propter receptum morem. Quid dicemus eſſe cauſæ, an quod natura mercenarius omnis ſordet? an quod ita ſuaſit peccatum in nobis regnans, & peccati autor & altor diabolus, ut pro uiliſsimis habeamus quę ſint optima: deſidere, nihil neq; ſcire neq; agere, nihil à beſtia differre, pulcherrimum ſit & præſtantiſsimum. Quocirca excellentia ingenia, quæ ſe contemptui uident futurum, ſi doceant, munus tam fructuoſum, tam dignum illo acumine, illa ingenij luce, illo iudicio, ac peritia refugiunt, & auerſantur: deſerunt ſcholas, in quibus totius humani generis linguæ, animi, mentes ad optima aut peſsima informantur: tradunt has contaminandas, & conſpurcandas tardiſsimis ingenijs, rudiſsimis, prauis, ſeruilibus, quæ uel nihil cunctantur ſpe tenuiſsimi præmij in ſcholas ſe tanquam in piſtrinum detrudere: uel aut de ſcholas arripiunt tanquam gloriolę alicuius meſſem. Atqui huiuſmodi ingenia docent uel peſsima, quia non norunt alia, uel corrupta ab animo ad pecuniam, uel famam cæco impetu currente.

LIBRI PRIMI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS CORRVPTARVM ARTIVM LIBER SECVNDVS, QVI EST De Grammatica.

QVÆ proximo ſunt à nobis libro dicta, ſemina ſunt uniuerſarum artium corruptarum, nam illa cunctas pariter læſerunt, tanquam fatum nõ in unam aut alteram eruditionis aut literarum partẽ, ſed in cunctas ſimul ad perniciem corporis totius incubuerit. Nunc ſigillatim de unaquaq; differendum eſt. Veterum ſcriptorum cõſenſio tres artes de ſermone poſuit, Grammaticam, quæ quid, & qua ratione diceretur, indicaret: Rhetoricam, quæ ornatum & cultum: Dialecticã, quæ argumẽta & probabilitatem. Vt in Grammatica ſit illud quod ipſi uolunt docere, in Dialectica probare, in Rhetorica mouere. Sed de his poſtmodum uidero. Nunc de Grãmatica: ea Græco nomine de literis dicitur, idcirco à Quintiliano literatura transfertur in Latinam uocem, aptam quidem illam, ſed non perinde receptam. Infantia eius circa literas, ſyllabas, & ſingulas uocũ eſt uerſata, ut quiſq; apte & ſcriberetur & pronunciaretur: hiſq; finibus fuit contenta. Qui hæc præſtabat, γραμματιστὴς à Græcis dicebatur, à nobis (Varrone autore) literator: cuius artem Martianus Capella γραμματιστικὴν uocat uerbo apud Græcos, quod equidem meminerim, rariſsimo, ſed uſurpauit illorum in fingendo licentiam. Viſum eſt paulò altius puerum ducere, ut quæ in lingua, quã diſceret, ſcripta eſſent, intelligeret. Expoſiti ſunt ei Poetę, hiſtorici, & alia ſcriptorum genera: hoc quoq; uoluerunt Grammatici eſſe munus, quem literatum nominarunt: artificis hoc eſt magis quàm artis. Sed fuit hoc illorum pruden-

prudentiſsimum conſilium. Nam quum linguæ arbitrium ſit penes populum domi-
num ſermonis ſui, mutatur ſubinde ſermo, uſq; adeo ut centeſimo quoq; anno prope
iam ſit omnino alius, nec qui tunc uiuunt, eorũ linguam intelligant, qui ante centum
annos fuere. Ergo ne intelligentia ueterum ſcriptorum penitus interiret, prouiſum
eſt ut eſſent profeſſores, ad quos ea cura ſpectaret, tenere uerborum omnium uires
ac ſignificationes, & eſſe uelut theſauri illius cuſtodes, atq; ærarij tribunos. Ius ſermo
nis, ſicut Horatius inquit, populi eſt rectè ne, ac uere quicquid ſit dictum, uel ſingu-
larum artium, uel iudicij ac prudẽtiæ. At quid quicq; ſignificet, quem ſenſum reddat,
hoc demum grammatici: qui ſi locus incidat in Virgilio:

—Eſt uia ſecta per ambas,
Obliquus qua ſe ſignorum uerteret ordo,

Explicet quid ibi Poëta ſenſerit, & ſatisfecerit ſuo muneri. Vlterior inquiſitio re-
ctè ne dixerit, hoc iam aſtronomi erit. Quòd ſi idem ipſe grammaticus nõ leuiter om
ni genere artium imbutus ſit, hoc copioſius & ſplendidius explicabit quos enarran-
dos ſuſceperit: non id exigit ars grammatica, ſed diſciplinæ nexu quodam mutuo ſe
continent, & iuuant. Ergo grammatici officium eſt os pueri, & manum formare, hinc
intelligentiam, ut ad cæteras artes remittatur maximis adiumentis fultus eorum ſcri-
ptorum, quos ſub grammatico uiderit. Artem hanc locupletauit, atq; illuſtrauit dili-
gentia, ſed obſcurauit nimia, funditus perdidit minima. Quidam inuẽtis ex analogia
artis formulis, in eas uelut indociles uaſtiſsimum uſus flumen deriuare tentarũt, cum
ex uſu obſeruata, & nata ſit grammatice, ſicut dialectica, ſicut rhetorica, non ex ijs u-
ſus. Ergo ſermonem ad miſerum formularum præſcriptum redactum non ſolum de-
bilitarunt, ac fregerunt, ſed corruperunt etiam multis uitijs, quum aliter loquerentur
quàm oporteret, bene ad canones, non bene ad conſuetudinem, quæ eſt domina &
magiſtra ſermonis. Ita uideas permultos exactiſsimos præceptores artis fœdis in ora-
tione mendis ac flagitijs, dum artem ſequuntur, quæ totum uſum non potuit compre
hendere: propterea quod & uarius eſt, nec analogiam ſequitur: itaq; nequiuerunt rite
omnia annotari. Adde quod paſsim mutatur arbitrio eius multitudinis, in cuius ma-
nu eſt lingua illa. At nunc, quum populum Græci aut Latini ſermonis habemus nul-
lum, ſed ab autoribus ſumendum eſt ius uerborum: ſunt qui quoties aliquid non re-
cordantur ſe legiſſe, damnant ilico, & tanquam lege Mutia Lucinia ex ciuitate eijci-
unt. Alij ita ſunt uni aut alteri ſcriptorum addicti, ut quod non apud eos ſit, etiam ſi
millies apud alios, uelut parum Latinum reprobent. Nec deſunt, qui ex uno aut alte-
ro loco generalem formam conficiunt. Atqui in his omnibus multipliciter peccatur.
Nam nec grammaticus legit omnia, & ſæpe de his pronuntiat, qui ſolas legit familia-
res Ciceronis epiſtolas, aut Terentium: & ut legerit, non attentus om nia, non omnia
obſeruauit, expendit, excuſſit: & ut fecerit, non omnia annotauit: nec memoria tantæ
rerum ac uerborum uarietati una ſufficit, quę & multitudine intricatur, & ętate fit in-
ualida, quæ aufert omnia. Deniq; nihil eſt in homine fluxius, atq; infirmius: ergo plus
tertia parte bonorum uocabulorum ex ærario linguæ Latinæ reiecimus, tanquam a-
dulterinos numos, & in tanta egeſtate faſtidioſi, pauperiores indies ſimus, dum unuſ
quiſq; quo diligentior uideatur ærarij præfectus, aliquid repudiat, nemo infert. Ideo
ſermonis inopia quotidie laboramus. Quidam (ſi dijs placet) nõ uerba modo, ſed ſen
tentias multorum uerborum, quas ſe non legiſſe recordantur, expellunt, & in peregri
nitatem redigunt: quod ſi ita eſt, nec licebit dicere, Petrum diligo, aut rem mihi gra-
tam uos tres feceritis: nuſquam enim hæc ſunt apud autores Latinæ linguæ. Sed neq;
ſcriptores omnia ſcripſerunt, & eorum multi amiſſi ſunt. Et quædam uel uerba uel lo-
quendi formulæ apud aliquem unũ tantum leguntur, qui ſi periſſet, nos illa, quę ſunt
germanè Romana, ex ciuitate pelleremus. Itaque in ijs quæ dicenda ſunt noua, ut ex
ipſis ueteribus & receptiſsimis oportet analogiam non parum ualere, de qua deſti-
natus eſt mihi alijs libris locus. Iam autores ut dem eos, qui ętate Ciceronis uixerunt,
optimos eſſe in Latina lingua. Terentius tamen qui antea fuit non malus, nec Titus
Liuius, Seneca, Plinius, Quintilianus, Tacitus, & alij qui pòſt uixerunt uſq; ad Adria
num

num Cæſarem: in hoc Laurentius Valla eſt nimis uehemens, & acer, tanta in Ciceronem, & Fabium Quintilianum admiratione, atq; obſeruantia. Idem eſt in alijs omnibus, ut de cenſendis uocabulis, & quicquid non recordatur ſe legiſſe damnando ceu minus probo, tum de uniuerſalibus formulis ex uno loco, aut altero obſeruato. Fortaſſis hæc tam immodica religio ipſius erat tẽpore perneceſſaria. Nam quum omnia peſſum iuiſſent in negligentiã, acri aliqua & exacta erant cura reuocãda: ſed eam rem, quum iam nihil uideretur neceſſarium, auxit inſequentium grammaticorum ſuperſtitio, partim ut ipſis quoq; benemeritis de Latina lingua cognomen attingeret, partim miro ardore inſectandi ac reprehendendi. Quis audeat facile pronuntiare Latinũ non eſſe uerbum aliquod aut dictum, cum in eo Quintilianus et Cicero ſint falſi, duo totius Latinæ linguæ & lumina & columina? Ille cum negat Romane dici germanus frater, Cicero piſſimus, & facere contumeliam. Sunt qui contaminari ſe uerentur, ſi quid aliter Latine dicant, quàm Cicero, ridicula religione, ne dicam ſuperſtitione ſtulta. Primum quomodo loquentur de ijs, quæ apud Ciceronem nulla ſunt, de ſtructura, de ſutrina, de textrina, de agro colendo, niſi forte omnia ſint mutuaturi ex paucis illius uerbis in Catone maiore, & aliquot ad fratrem, & ad Atticum epiſtolis: neceſſe erit eos obmuteſcere in reliquis, ne quid dicant parum Ciceroniane, uidelicet ſatius erit tacere quàm male loqui. Quid in Poëmate, quid in hiſtoria facient, quæ ille non ſcripſit. Quid quod quædam dixit, quæ eadem nec minus acute, nec minus feſtiue, nec minus, uel ad declarandum, uel ad perſuadendum, apte ab alijs dicũtur. Imò ſunt apud eum nonnulla, quæ ſi aſtrictius, & preſsius cogerentur, haberent plus neruorum, & efficaciæ. Sed de Ciceronis imitatione alibi. Habemus etiam ſignificatus uocum, & differentias, Græce Ammonij, & interpretum Poëtarum, Latine Nonij, Gellij, Donati, Acronis, Seruij, ut interdum de induſtria uideantur ea præcipere, quorum penitus contraria magno autorum conſenſu liceat deprehendere: ut non aliter rectius utare, quàm ſi contrà, atq; iſti monſtrauerint. Aiunt diſtare, quæ ſunt Synonyma, aut aliter differunt, quàm ipſi præſcribunt. At uero obſeruatio, & cura hiſtoriarum, ac fabularum interdum quum ad minutias illas ineptas, & ſcitu indignas uentum eſt, confundit ingenia, iudicium, & alia magis neceſſaria obtundit, & memoriam occupat, ne ſit locus melioribus. Tum dulcedine illa nominis diligentiæ euehuntur longius. Et tanta cura huiuſmodi rimantur, ac perquirunt, ut uideatur in eo agi imperij totius ſalus: tanta gloria, ſi quis quid eruerit: tanta ignominia ſi ignorarit, ut coniuraſſe contra rempublicam exiſtimetur: hinc rixæ, & maledicta & conuitia atrociſsima. Iſtis impenditur tempus, & obruitur ingenium cum maiore fructu alijs uacaturum, nam hæc in infinitum recedunt, & caſſæ cuiuſdam ſunt ſolicitudinis. Audiãt de ea re Quintilianum: Nam qui omnes, inquit, etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam poteſt, atqui pleni ſunt huiuſmodi impedimentis grammaticorum commentarij, uix ipſis qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Didymo quoq;, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut quum hiſtoriæ cuidam tanquam uanę repugnaret, illius proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit præcipue in fabuloſis uſq; ad ridicula quædam, etiam pudenda: unde improbiſsimo cuiq; pleraq; fingendi licentia eſt, adeo ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tuto: quia inueniri, qui nunquam fuerunt, non poſſunt: nã in notioribus frequentiſsimè deprehenduntur à curioſis, ex quo mihi inter uirtutes grammatici habebitur aliqua neſcire. Hactenus Quintilianus. Iam uerò ſunt qui omnino formulas negligunt: nam quũ conſuetudo ſit magiſtra orationis, & huic ars cedat, quid aiunt, opus eſt canonibus & præceptis, ex quibus non raro uidemus multa in ſermone uitia contrahi. Nec mihi ſanè nimia illa præceptorum obſeruatio, ut expoſui, placet: & ſi populum haberemus uel Latine loquentem, uel Græcę, mallem cum eo annum unum ad linguam illam percipiendam uerſari, quàm ſub eruditiſsimis ludimagiſtris annos decem. Nunc uero cum ciuitatem nullam habeamus uel Græcę linguæ uel Latinæ, uel Hebraicæ, quorum tandem uſu diſcemus linguas has? Ex autoribus inquiunt: quum ergo non ſuccurret animo, quemadmodum apud illos legerimus,

hærendum

hærendum erit,atq; etiam obmutescendum,aut solœcismis fœdanda oratio,quod nos uidemus accidere, qui formulas in totum respuunt, ut modo Ciceroues sint, modo solœcistæ. Quid quod isti etiam normas quasdam sibi ex usu colligunt,quis regantur in loquendo. Atqui hæc est ars. An nõ præstat collecta à maximis & doctissimis uiris accipere labore exiguo,quàm tanto & tam infelici ipsum sibi parare? & quæ tu sigillatim consectaris,habere generatim annotata magna cura & iudicio? Profecto mediocris artis cognitio,& pueros ad cognitionem linguæ manu ducit, & prouectis sæpenumero adiumento est,quum à memoria nihil suppeditatur lectum,quod sit ei,quod eloqui conantur,simile. Quid quod nec analogiæ normas singulorum uerborum & compositionis negligebant,etiam eo tempore,quum à populo peti poterat usus certissimus magister sermonis, ut Quintiliani tempore, etiam Tullij, & usus praue loquentium plerunq; analogia refellebatur. In scriptoribus quoq; nonnulla deprauata corrigũtur ex artis formulis,& canonibus. Sed hæc à me planius fusiusq; explicabuntur in libris de Ratione linguarum. Nũc solas artium corruptelas demonstramus. At uero ueterum grammaticorum mores artem apud nonnullos in contemptum adduxerunt: sed ea tamen res non tam artem, quàm professores læsit: magis nocuit illud, quòd nonnulli,qui uiriles admodum uiros existimari se cupiunt,grammaticam contemnunt,quod pueris tradi sit solita. Ceu uero non & optima conueniat ætate illa exhiberi,quis fundamẽta & tenues origines despiciat,sine quibus res maximæ nõ constant? Non dubitandum est quin utilitatem artis acutissimè Romani proceres perspexerunt, de quibus hæc sunt in libro Suetonij Tranquilli de illustribus Grammaticis: Post Lælium Stilonem qui uixit Sylla dictatore,cura grammaticę artis increuit,ut ne clarissimi quidẽ uiri abstinuerint,quo minus & ipsi aliquid de ea scriberent,utq; temporibus quibusdam super uiginti celebres scholæ fuisse in urbe tradantur,pretia,mercedesq; grammaticorum ingentes: & hæc quidem ea ætate, qua uidebantur ad eum sermonem quem suxerant cum lacte, non admodum arte hac indigere. Sed illi nihil negligebant,quod posset aliquando prouectis utilitatem aliquam adferre. Idcirco de singulis literis Iulius Cæsar dictator, & Coruinus Messala non solum oratorum æui sui, sed ciuitatis quoq; principes singulos libros conscripsere. Ergo illi minima consectando ingentem peritiæ omnis aceruum confecerunt: nos contraria ratione diruimus,ac penitus dissipauimus, minima non modo negligendo, sed etiam contemptu prosequendo,atq; odio. Nam quidam ætate hac oderunt magis hanc disciplinã,quia ignotam sibi,quàm contemnunt tanquam uilem aut se indignam. Sed ne odisse existimentur, contemptum aut negligentiam præ se ostendunt, tanquam eam pro nihilo ducant cura rerum præstantiorũ occupati,req; huc est paulatim deducta,ut grammatici nomen iam obiciatur pro conuitio. Ego uero,ut de hoc quoq; loquar, non uideo quid sit,uel in nomine,uel in professione, uel in dignitate grammaticorum despicabile & contemnendum: quæ omnia isti quibus grammaticus maledicti loco est,ignorant,sed nos paucis explicabimus. Primum grammaticus literatus est: atqui hoc nomen honestissimum, quo literis præditus ornatusq; denotatur. Literatos inquit Suetonius ex autoritate Cornelij Nepotis uulgo appellari, qui aliquid diligenter & acute,scienterq; possint aut dicere,aut scribere. Quanta est in istis inscientia? Si quis literatos appellaret, tanquam honorificam nuncupationem amplecterentur, & pro beneficio haberent gratiam: si quis grammaticos, iniuriarum dicam scriberent: non aliter ac quidam canonici nomen libenter audiunt, regularis aspernarentur. Diaconos dici uolunt,ministros se dici contumeliam clamarent. Ignoscendum quidem est insciticæ linguarum, indocta tamen arrogantia castiganda. Porrò quid grammaticus profitetur? non solum literarum & uocum peritiam,quanquam neq; hoc omnino parum, sed intelligentiam uerborum & sermonis totius, cognitionem antiquitatis,historiarum,fabularum,carminum: denicq; ueterum omnium scriptorum interpretationem. Quid potest hoc maius uel amplius in studijs dici? Qua de causa illis, ut iam dignitatem attingam,permissum est de scriptoribus cuiusq; generis iudicium,quo sicut Quintilianus refert, ita sunt seuere usi ueteres grammatici, ut non uersus modo censoria

ſoria quadam uirgula notare, & libros qui falſo uiderentur inſcripti tanquam ſubditiios ſubmouere familia permiſerunt ſibi, ſed autores ipſos in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Tales inter cæteros fuerunt Ariſtophanes, non autor ueteris comœdiæ, ſed grammaticus Bizantius genere, & Zenodotus, & Ariſtarchus, qui cognominatus eſt cenſor autorum, & alij permulti. Cui tandem uel philoſophorum, uel eorum qui maximis titulis ampliſsimas diſciplinas, quasq; nemo non ſuſpicit & profeſsi ſunt, & præſtiterunt, tantum eſt permiſſum? nedum iſtis fumoſis, qui contemnendo omnia uideri uolunt omnium callentiſsimi. Ergo grammaticorum nomen priſci affectarunt complures. Nec ætate noſtra defuerunt doctiſsimi, qui ornari ſe appellatione eiuſmodi arbitrati ſunt, inter quos Angelus Politianus, & Hiſpanus noſter Antonius Nebriſſenſis, qui pro uaria, & late patenti eruditione, quum eſſet diligenter in omni ſcriptorum genere uerſatus, potuiſſet quodcunq; nomen uſurpare, non ſolum cum bona profeſſorum eiuſce artis uenia, ſed cum magna etiam lætitia, quod non parum gloriæ profeſsioni ſuæ acceſſurum ex huiuſmodi hominis ſplendore, & nominis celebritate exiſtimaſſent: nihil tamen dici & haberi maluit quàm grammaticus. Nec Pius Pontifex urbis Romæ nomen eiuſmodi abhorruit. At nihil ſcilicet præſtiterunt grammatici in omni genere doctrinarum? Ioannes Philoponus illuſtres ac celebratos ſcripſit in Ariſtotelem commentarios: huius nomen nec ſcholæ ignorant, Ioannes grammaticus nominatur. Erotianus grammaticos enumerat, qui accuratos doctosq; in Hippocratem libros compoſuerint. Xenocritus Hippocratis ciuis, Ariſtocles, & Ariſteas Rhodij, Didymus ac Antigonus Alexandrini. Vtinam aliquid tale præſtitiſſent uniuerſi iſti grammaticę contemptores. Quòd ſi grammatici horum temporum hæc uel non faciunt, uel non poſſunt, culpa eſt hominũ, non artis, uel profeſsionis. Profecto nimium fauemus nobis. Pulchra uolumus tantum credi, & haberi quæ poſsidemus, cætera uilia & aſpernanda. Si grammaticam haberemus, celebraretur ea à nobis, & cohoneſtaretur, eſſet ex præcipuis & maximè neceſſarijs artibus. Argumento eſt, quòd non quæuis grammatica à nobis improbatur. Quis enim iſtorum grammaticæ oſorum non cædit ſuum puerum, ſi dicat, ego ſequor tibi: at permittit dicere, ego ſequor abs te: quia illud ſcit Latinum non eſſe, hoc neſcit. Eodem modo Latinam linguam contemnunt: at qui clamores quod in uulgares linguas quædã de Latino uertebantur: non id in totum probo, ſed tantum malitiam iſtorum retego: nam quia hanc non habemus, ne hac parte exiſtimemur manci, nec uelle quidem nos habere ſimulamus. Olim ita ſunt uitioſo ſermone uſi quidam ac ſpurco, ut eã uideantur conſulto affectaſſe, tametſi non multo poterant terſius loqui, ſed quędam certè minus ſordide potuiſſent dicere. Nam ſimul ignorari cœperunt linguę, continuo quod intellectũ nõ eſt, deſijt in pretio eſſe, & poſt paulùm ignominię ac dedecori duci apud eos, quos pudebat & neſcire & ab alijs doceri: pigebat tamen in curam ſe & laborem dare: quocirca operam ea in re noluerũt ponere, quæ cum deſuetudine facta eſſet obſcura & perdifficilis: tum nihil utilitatis allatura uideretur præſenti exercitamento artium, imò uero cum probro & deriſu omnium diſceretur. Nam quãdo de linguis deſperauerant, tum auditores ſuos, ad omnia quæ traderentur ſequaces, tum populum minimè repugnantem in eam opinionem adduxerũt, ut cultu illo atq; ornatu ſermonis, magnę atque excellentes artes tradi non poſſe haberent perſuaſum, quicquid ſic diceretur eſſe grammaticam, quicquid ſuo illo more fœde ac ſordide, id demum eſſe ex diſciplinis altiſſimis, ac præcellentibus. Quoties illud mihi Ioannes Dullardus ingeſſit: quanto eris melior grammaticus, tanto peior dialecticus, & Theologus: quaſi uero non ſit Latinus & Græcus ſermo, multo quàm ipſorum balbiſſima barbaries facundior & copioſior, & non maximi uiri de artibus omnibus, quanto quàm nunc accuratius, & rectius puriſſimo ſcripſerint ſermone? Sed haud dubie noua prodigia quidificatio, realitas, identificatio, quiditatiue, ecceitas, & ſimilia uetere elegantia explicari nequeunt: non capit res tã immundas pannus cãdidiſſimus. Sed nec illi omnino indubie mentiebantur: nam illæ artes, quas ipſi ſomniarant, ut à rerum natura, ſic etiam ab omni uſu ſermonis abhorrebant: noua rerum natura fuit illis quærenda, no-

uus ſermo. Ergo ſi quid ex ueteribus diſputationum gratia attingebant, partim animo ſemper in quæſtiones uel armandas, uel exarmandas intento, non uacabat quicquam de ſermonis uſu annotare: tum quod uiderent non facere ad eam ſpem laudis, quam ipſi captabant, ut ingenioſi eſſe ac docti crederẽtur. Nam qui paulùm ab ſcholaſticis illis exercitamentis abſceſſerant, ſecretorum ſtudiorum fructu atque oblectamentis contenti, diligentiſſime cultum orationis affectarunt: ut Beda, ut Bernardus, Hugo S. Victoris, Ricardus item S. Victoris, Robertus Tuicenſis, Gerſon, Cuſanus, Simon Caſſianus, Alcuinus, Rabanus, id genus alij, non tamen plus aſſecuti uitio ſeculi: quippe adeò ſunt procedente tempore obſcurata omnia, ut iam quum uel maxime cuperent, neſcirent tamen quid in tantis tenebris ſequerentur. Ita putantes ligonem ſumere, arripiebant penicillũ, & ciſtam pro arca: ut nec hi recentiores qui à Laurentio Valla ad hanc ætatem fuerunt, quum ſumma ſint in reuocanda Latina lingua uſi diligentia, nondum tamen diſtinguere potuerint uerba, quæ urbana, quæ ruſtica, quæ germane Romana, quæ peregrina, quæ per iocum detorta. Neque urbanus eſt ſermo, quicquid in Bucolicis Vergilij: de quibus eſt illud, Noſtri ſic rure loquuntur. Nec quæ apud Theocritum, qui magis etiam quàm Virgilius paſtoricã ruditatem in loquendo expreſſit. Nec omnia ſic à ſeruis, quos Plautus inducit, dicta, ut ſenatores loquebantur. Riſus cauſa, multa inuerſa. Sed tantæ in linguas & tam denſæ incubuerunt tenebræ, ut deprehendi iſta nondum potuerint. Ad hæc quomodo potuit uel ab ipſis artis profeſſoribus ſedulo, & pro dignitate grammatica tractari, quum illi quoque ipſi probro ducerent grammaticos uocari ſe. An poteſt recte munus aliquod adminiſtrari, niſi ab eo qui illo & delectatur & gloriatur, tanquam ſibi decori futuro? Amiſſis uocabulorũ ueris ac genuinis ſignificatibus, tum etiam ratione coniunctionum, atq; idiomatis linguę, neceſſe fuit primum iudicium funditus tolli: illud dico iudicium à grammaticis uſurpari, & eis omnium ſententia merito concedi ſolitum. Hinc exegeticen grammaticã amiſimus: methodicen uerò clauſis Donato, Priſciano, Capro, Phoca, Diomede, & reliquis ueteribus inuaſerũt: qui quum de ſermone Latino præciperent, eas ipſas præceptiones barbare tradebant, ut Alexander Gallus: & quia expoſitionem uocabulorum qualemcunque, aliquam certe oportebat ſcholis perhiberi, Donato, Seruio, Acroni, Porphyrioni, Feſto, Varroni, Marcello, & huius notæ ſucceſſerunt Hugutio, Papias, Catholicon, Brachylogus, Græciſmus, Ioannes de Garlandia, & alia ridicula nomina, quæ docerent ſuam quiſque patriã barbariam, non Latinam linguam. Nec ſatis illis fuit hæc ignoraſſe, & ab eorum cognitione arcuiſſe alios pro uirili parte ſua, etiam infamarunt teterrimi criminis, ne quis uellet propius accedere metu contagij. Aiunt linguas, errorum eſſe quoddam uelut ſeminarium. Primum non puto eos id ſentire de linguis omnibus: nam & ipſi ijdem, qui hęc dicunt, tametſi ſpurcam, obſcœnam, diſtortam, balbam, uitioſiſſimã linguam tamen habent aliquam, fontes totius ſapientiæ & mundi oracula. At linguæ excultæ aiunt atque elegantes. At ipſi admirantur, ac ſuſpiciunt concionatorem in patria ſua lingua facundum & exercitatum. Latina, inquiunt, & Græca, quid meruerunt miſeræ: ſed hoc quî cõſtat, quum ipſi uidere uelint Latine loqui ſe, & quidem accuratius Latina intellígere, quàm illi, quos ipſi uocant linguarum profeſſores, ut Hieronymũ, Ambroſium, Hilarium, Auguſtinum, & ueteres iuriſconſultos, qui omnes Latiniſſimè ſcripſerunt. Quid ergo ſi intelligas linguas: non potes eſſe hæreticus? eris, ſi loquare? ceu uerò in ſermone ſita ſit hæreſis, & non in intelligentia: an ideo erit fons culpandus, ſi liquidior fluat & purior? Deindè cur potius uera & exacta Latina hæreſes adferet, quàm corrupta & neglecta? quaſi non omnes penè hæreſes è prauo ſanctarum literarum intellectu naſcantur: quod neceſſe eſt ijs contingere, qui linguas eas ignorant, quibus ſcripturæ ſunt proditæ. Mirum ni Baſilius, & Gregorius Nazianzenus & Chryſoſtomus, quanto Ario eloquentiores fuerunt, tanto hæreticiores exiſtimentur: tum Hieronymus hæreticus ſit, qui Latinos, Græcos, Hebræos, Chaldæos ſcriptores plures euoluit, accuratius excuſſit, quàm eorum qui poſt eum quiſquã: nempe homo ſumma induſtria præditus, indefatigabili ſtudio & longa uita uſus. Vigilã-

tius

tius uero, Iouianianus, Ruffinus catholici, qui minus Græce ac Latine, quàm ille nouerant, & quos Hieronymus uelut linguarum imperitos insectatur, tanquam errores ex ignorantia hauserint: & re uera ita erat: nam ut de alijs taceam, Vigilantius si sciuisset qui uocarentur Hebraice fratres, & uim illarum uocum nouisset Primogenitus, & Antequam, nõ illa aduersus puritatem sacrę uirginis deblateraſſet. At docti sunt Græci ac Latini sermonis Lutherani, & Lutherus ipse quos Pontifex Romanus, & Academiarum consensus damnauit. Auditis dialecticorum acumẽ? Quid, num non etiã Lutherus dialecticus, & sophista, & theologus scholasticus, & quidem magis quàm Latinus? nam Græce nihil penitus nouerat, quum ad scribẽdum accesſit, Latine parum admodum: & quæ tuenda suſceperat, dialectica, & argumentatiunculis tutatus est, non linguis. Sed fac habere linguas. An quicquid uir malus habet, protinus malum est? nec unde uenenum quidem sumit: nam uiperæ & serpentes eisdem herbis uictitant, quibus oues: eæ tamen in bonum & salutarem succum conuertunt escam: illæ in uirus malum & mortiferum. Panis salubris est sano, ægro noxius. An aliunde hæreses suas cœperunt hæretici, quàm ex dictis mysticorum librorum, sed quæ insciția & arrogantia sua deprauarunt, dum malunt illa ad suam opinionem detorquere, quàm mentem suam illis accommodare? Cur quum damnati sunt Vicleuus, & Ioannes Hus, non etiam damnarunt sophisticam, cuius illi erant callentissimi? uidelicet hanc omnes norant, linguas non norant. Sed quid in re nulli ignorata immoramur? Lutherani sunt Pomeranus, & Lambertus, an non magis Latini rex Angliæ, Roffensis, Ruseus, Latomus, Clichtoueus: & in eadem Germania Mosellanus, Ioannes Faber, Capito, Eccius? Contra Lutherum Erasmus & Longolius scripserunt, & contra Erasmum Lutherus. An non his Lutherani omnes in oratione concedunt? Tam abest ab omni hæresi Budæus, quàm dulce ab amaro. Viuit ne quisquam hodie utriusque linguę callentior? Quid huc adferam Alexandrum Tonstalum, Morum, Sadoletum, Bembum, Lascarem, Brixium, tot philosophos, tot theologos linguarum peritos, quîs omnibus atrocissima fit iniuria, si cognitio puriorum linguarum seminarium hæreseôn existimetur. Quid illi ipsi, qui linguas insectantur, quàm iactarent eas passim, quàm ostentarent, si uel intra mediocritatem haberẽt: quantopere affectant, & non solum eleganter uolunt dicere: sed si uocabulum unum sunt nacti paulò tersius, illud tanquam gemmam in pileo, in digito ubique monstrant atque ingerunt oculis: ergo quod habere tantopere concupiscunt, quia non habent, damnant. Si haberent, uehementer de eo gloriarentur. Cedo uerò, est in studio uocum hæresis, an studio rerum? utrum est in uoce hæresis, an in re? Stultum est in uoce dicere: est ergo in sensu & re. Atqui res & sensa nõ sunt linguæ. Dicet aliquis, est in ijs sensis quæ linguis sunt tradita. Age, quorum autorum, Gentilium, an Christianorum, an hæreticorum? Gentiles si ansam dant hæreseos, peius faciunt qui Aristotelem, qui Porphyrium, qui Aberroem tanto studio euoluunt, quàm qui Ciceronem, Liuium, Quintilianum, Virgilium, & eiusmodi. Quæso unde paratior errorum materia, utrum ex disputatione de anima Aristotelis, Aberroris, Alexandri Aphrodisei, an ex uniuersis poetis, & oratoribus? ne quid dicam, quàm est in Ethicis, in Politicis Aristoteles impius. A Christianis uerò nefas est dicere instillari hæreses, siue Latini sint, seu Græci, quorum omnium scripta, & sententias, quomodo possunt, conãtur cognoscere linguarum inimici. At hæreticorum libri nulli sunt, & si qui sunt, eos studiosi linguarum magis Theologis legendos concedunt, quàm ipsi attingũt: mauult enim Latino aut Græco sermoni deditus, quid Cicero aut Demosthenes dicat, & quemadmodum scrutari, quàm quid Ioannes Vicleuus, cuius libros ne inspiciat quidem, etiam magno pretio inuitatus. Quid? nolunt legi proceres artium, & disciplinarum omnium, philosophię Platonem & Aristotelem: medicinæ Hippocratem, & Galenum. Iuris illos ueteres Pandectarum, aut Cæsarum rescripta. Theologiæ, Cyprianum, Basilium, Chrysostomum, Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Hilarium. Atqui omnes hi sine linguarum ope intelligi nullo modo possunt. Cur damnãt linguas? quur ijs, quibus bene eos oportet cupere, tantũ bo-

num inuident? Si quando aliquem ex ijs ſcriptoribus, quos modò nominaui, legunt, quòd fit raro, & ſero: ſed quum fit tamen, tum deprehendunt quanta luce ad intelligentiam autorum careãt, qui à linguis ſunt deſtituti ac inopes. Profecto oportet eos eſſe prauiſſimos ac impios, qui quod ipſi ſint cæci, nec alios communi hac luce patiantur frui. Enimuero non tam ego de illis male ſentio, quamlibet ſint imperiti, & ex ijs nonnulli ſtupidi, ut credam hæc ipſos non aſſequi. Sed hoc eorum animos uritaeriter, quod uident aduentu linguarum non parum dignitati & gloriæ eorum detrahi, qui tam neceſſaria eruditionis parte carent. Ideo linguas rem inuiſam ſibi conantur cum hæreſibus coniungere, re omnibus meritiſſimò inuiſa, quum natura & re ſint diſiunctiſſimæ, quod uel pueri ipſi non ignorant. Nec ipſi ſanè Latinæ linguæ calumniatores parum ei debent. Nam quum alia permulta, tum hæc ipſa, quæ de linguis latrant, ſi uulgari aliquo ſermone dicerent, exploderentur à populo, & eijcerentur: quia tamen facie aliqua Latini ſermonis balbutiunt, non feruntur modo, ſed etiam adorantur à multitudine', quæ credit non aliud Latina lingua contineri, quàm mera myſteria. Iam uero mirum ſi altercationes & rixæ hanc ſtudiorum partem quietam reliquerunt: minime gentium. Sed quæſtiunculæ illæ uerè grammaticæ de cognitione antiquitatum, de fabula, de hiſtoriola, de loco alicuius ſcriptoris, de uoce, de proprietate ſermonis, de ratione carminis, parum ſunt uiſæ aptæ ad ſuppeditandam altercationi contentioſam materiã. Nam ſi quæras quis confecerit primum Punicum bellum, aut quò primum appulerit Æneas poſt tempeſtates, aut quid ſit uitilitigator apud Plinium & Catonem: ſi recte ille reſponderit, ad aliam quæſtionem eſt tibi tranſeundum: ſin ſecus, adducta boni ſcriptoris ſententia & autoritate corrigendus. At iſti in eadem quæſtione uolunt diu litigari: cedere melius dicenti, aut ad aliud diſſerendi argumentum tranſire turpe, tanquam torpidi & rudis ſit ingenij non inuenire quod in eodem cauilleris: ſtatim conclamant, ad rem, imò uero in rem, & præter rem. Ergo ex alijs artibus pertracta ſunt in grammaticam prolixioris rixæ, & incitamenta & fomenta, quod non facile modo fuit factu philoſophis, & Theologis, qui occuparunt ludos literarios, ut ex ſuis concertationibus aliquid in prima hæc rudimenta deriuarent, ſed etiam neceſſarium ijs, qui alia omnia præter rixoſa hæc, neſcirent. Ex dialectica ſumpſerunt diffinitionum & diuiſionum rationes, argumentationes, maiorem, minorem, concluſionem, conſequentias. Vnde ſunt quæſtiones ſuper Donatũ, & gloſa notabilis cum argumentis, & manulis, & alia iucundiora dictu, quàm lectu. Tum ex metaphyſicis realitates, formalitates, entitates, de modo ſignificandi uocum: de quo ſcripſerunt Scotus, & Albertus Saxo: & libellus Boethi, tam illius, quàm cui titulus eſt de ſcholarium diſciplina: qua re nullam ego in uniuerſa artium omnium corruptela ineptiorẽ aut ſtultam magis, excogitatam unquam eſſe arbitror. Vt quæratur cur nomen hoc maſculinum ſit, illud neutrum', hoc uerbum actiuum, illud deponens. Ceu uerò non idem nomen apud Græcos maſculinum ſit, apud Latinos fœminínum aut neutrum. Idem uerbum Græcis actiuum, Latinis deponens aut neutrum: & diuerſæ uoces eiuſdem ſignificatus in eadem lingua genera & inflexiones habeant diuerſas, & alia penè infinita. Scilicet neceſſariæ erant amœnæ aliquæ digreſſiones aſſecutis penitus, quicquid de grammatica arte, & Latino ſermone poterat diſci: ingenia bonorum autorum lectione defeſſa reparanda erant iucundis diuerticulis. Sed quum iam Latina lingua propè tota interiiſſet, uiderentq; plauſibile, & uenerandum, magniq; ad opinionem ingentis eruditionis momenti horrenda barbarie, & ſoloeciſmis orationem conſpurcare, unuſquiſque ad exprimendum quod uolebat, uerbum de ſermone uernaculo mutuabatur, aliàs quòd decorum crederetur, ſi quàm peſſimè Latine loqueretur: aliàs quòd expeditius: interdum quoque quòd meliore quidem uoce non carebat quidem, ſed non eſſet intellecta. Itaque malebant aliqui iuxta uetus dictum imperitius loqui, modo apertius: nata eſt hinc barbaries non una, ſicut una erat Latina lingua, uerum ſua cuiq; nationi & genti. Aliam ex ſuo uernaculo inuexit Hiſpanus, aliam Italus, aliam Gallus, aliam Germanus, aliam Britannus, nec hi mutuo intelligebant. Cognitioni grammatices

adiuncta

adiuncta est poetarum, & historicorum enarratio, atque interpretatio. Poesis oratio est certæ cuidam legi numerorum astricta, in qua non solum est pedum alligatio, sed etiam rythmus, & concentus quidam harmonicus, quo audientium aures capiuntur, & demulcentur animi. Apparet quæsitum esse delinimentũ hoc, ut si quid uellent altius in auditorum pectus demitti, & tenacius affigi memoriæ, hoc lenocinio delectationis facile consequerentur. Nam & libentius in animos admittimus quæ sic delectant, & numeris deuincta, atque alligata magis recordamur. Itaque primis & uetustis carminibus laudes sunt decantatæ Dei immortalis à Mose & Dauide, Rege Israelis: & apud gentiles deorum responsa carminibus sunt ædita, quorum oporteret quàm diutissime recordari. Quocirca condimentum hoc rebus profuturis tantopere conducibile, quum ad res minime est profuturas translatum, apparet ex suo loco in alienum admodum inuitum, ac coactum demigrasse: hoc asperserunt res leues, ac noxias, & tanquam melle uenenum intinxerunt. Primi illi gentilium poetæ Amphion, Orpheus, Linus, Musæus, Thamyras, & eos sequuti Phemius, Homerus, Hesiodus carminibus, & cantu dulcissimo genealogias & acta persecuti sunt perditorum hominum, regulorum, pastorum, denique illorum omnium, quibus rudis uetustas uel ob inuentionem falcis, aut rotulæ, aras & templa erigebat, & honores tribuebat uni Deo immortali debitos. Hinc eorum peregrinationes, nuptias, conuiuia, uenationes, nauigationes, quæ omnia quum narrant, mireris uel eorum patientiam, qui tam diu sustinere potuerint de rebus usque adeo leuiculis cogitare, uel auditorum lectorúmue quos longæ adeo fabulæ de re nihili tædium non cœperit. Huccine cantus illi musici erant quæsiti? ut homines libenter audirent cœnatos nescio quos, aut uenatos aprum, quem prima ferierit puella uenatrix, aut Herculem duos occidisse tauros, ex quibus sibi & comitibus cœnam struxerit. Iam pergunt in gestis illorum quos populus pro dijs habet, colitq; narrant eorum bella, parricidia, adulteria, expulsiones parentum, fraudes, impietates, scelera capitalia & nefanda. At de quibus hæc? nempe de ijs quos imitari nos quatenus liceat, fas iusq; sit, ita ut nullum in ciuitate admitti uel flagitium possit, uel malum facinus, cuius non homines deum aliquem habeant autorem, & exemplum quo non modo se tueantur, uerum etiam ad illud incitentur atque inflammentur: an non in theatro gentilium, & quibus erat deûm atque hominum pater Iupiter, audet histrio persona adolescentis magno cum plausu dicere: Deum sese in hominem conuertisse, atque per alienas tegulas uenisse clanculum, per impluuium fucum factum mulieri. At quem deum? qui templa summa sonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? ego uero illud ita feci ac lubens. Respondeat totum theatrum pro suo Ioue, purget deum, damnet hominem: quomodo id faciat non inueniet. Si inter eos sedebat Lælius aliquis, aut Galba, aut Gracchus, aut quisquam illius æui orator surgat, dicat colorem aliquem pro suo deorum rege. Quocirca grauissimus philosophus Plato non poesin ex illa ciuitate exegit quam condebat hominum bonorum, sed eiusmodi poemata & poetas. Quid, de deorum prouidentia, de pręmijs bonorum, de malorum supplicijs ea dicunt, quæ exposita sint irrisioni omnium. Lucianus Sophista ex placitis Epicurææ suæ sectæ, omnes gentilium deos, eorum facinora, actiones, sacra & religionem naso suspendit: nihil facit magnum: uel uetula quæuis delira tales deos irrideat, ac contemnat. Trahunt quidam illorum fabulas ad interpretationẽ quandam naturalem, ut Stoici. Alij ad moralem, sed ita quemadmodum omnes Græcæ, Romanæ, Barbaræ historiæ possent torqueri. Eò deducunt eorum dicta, quò ipsi pertinere nunquam sunt suspicati: non aliter quàm quod Donatus grammaticus facit in explicatione consiliorum Terentij. Sunt scilicet hæc poetarum figmenta sensus spiritus diuini, qui unus capit omnes quotquot uenire uniuersis hominibus in mentem possunt. Landinus adeo Virgilij Poesin ad mores & naturæ causas trahit, ut non solum absolutum eum philosophum, uerum etiam Christianum fuisse contendat. Homerum Græci non philosophum tantum, sed omnium quoque sectarum & initia omnibus dedisse Ionicis, Italicis, Platonicis, Peripateticis, Stoicis, Epicuræis

Academicis. Scite Seneca: apparet nihil horum esse in illo, quia insunt omnia. Plato sententiam suam aperte ponit in Phædro, & quidem Socratis personæ assignatam. Si quis, inquit, fabulis poeticis non habens fidem ad conuenientem sensum uelit traducere, tanquam rusticana quapiam fretus sapientia, otio nimirum magnopere indigebit. Sed Stoici & quidam ueterum philosophorum prudentissime ad altiores sensus traduxerunt Homeri dicta, ut freta ad uulgum tanta autoritate, ac fide, minus læderent. Quanto sapientius quàm nostri, qui ea, quibus uident multum à plerisque tribui fidei, malunt premere, quàm leniter ad se deflectere. Sed istud aliorsum, & altius pertinet, de quo dicemus aliquando. Descendunt iam à diis ad homines. Quid aliud sunt de hominibus dicturi, quàm dixerant de diis? nefas est meliores homines facere quàm deos. Bella & sæuitias deorum, & amores, & diuitias, & fraudes, & uersutias cecinerant. Tales effinxerũt homines maxima laude dignos, quales deos sum mos: acutissimè istuc quidem. Quæ nam enim inueniri poterat laus amplior, quàm esse diis immortalibus longe simillimum? Ego uerò homuncio id non facerem? ego uero id feci, ac lubens. Canuntur & concelebrantur ab eis ultiones, bella, & exempla omnia crudelitatis. Homero imago optimi principis expressa est in Achille, quo nullus fuit truculentior, aut inhumanior. Imago sapientis in Vlysse, quo nullus fuit fraudulentior, aut mendacior. Admirantur potentiam, regnum, opes, adulantur eis, pares faciunt deo, qui his sunt præditi. Quid illi qui uel suos, uel alienos sunt amores persecuti? quanta peste pueritiæ atque adolescentiæ animos consauciarunt? Quid enim aliud sunt cordi adolescentis amatoriæ narrationes, quàm flamma stupis proxima: ipsæ per se attrahunt, atque incendunt, de quibus Menander sentit, cuius uersiculum Paulus Apostolus ore suo consecrauit: Corrumpunt mores probos colloquutiones improbæ. Atqui omnia de libidine, de seuitie, de inani gloria, de fraudibus, non dicta sunt ruditer, atque impolite, sed exculta, exornata, ut etiam absque omni rei ipsius illectamento uerba ipsa per se arriderent, atque abblandirentur. Quid uero in illis rebus, quas ultro malitia nostra expetit? quas audire, quas uidere gestit, quas omnibus sensibus usurpare, ad quas toto impetu fertur? Res sine uerbis inuitassent, & attraxissent: uerba sine rebus ad se pellexissent: dulci ueneno dulce additum est condimentum. In quo gemina accepta est calamitas, & quod abiecerunt occasionem tantarum utilitatum, si illa numerorum suauitate, atque elegantia orationis res optimas audientium mentibus instituissent commendare, & quod teneros animos, & in quiduis flexibiles rebus pessimis infecerunt. Istis ne tandem rebus parati sunt numeri tantæ melodiæ, ut melius humanis animis mala commendentur? Istis canendis assecuti sunt poetæ, ut diuini uates nominarentur, ut sancti, ut pij, ut audeat dicere ille Ouidius Naso:

Est deus in nobis, agitante calescimus illo,
Sedibus æthereis spiritus ille uenit:
Est deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Quæso te Publi Naso, quando? quum docès quomodo puella sit expugnanda, an quum epinicion cantas de expugnata? An ne quia finxit hæc Homerus & transtulit ad deos hominum ineptias, leuitates, malitiã, scelera, dictus est ingeniorum parens? quanto ille aptius, qui nugarum parentem nominauit: & Eratosthenes, qui poesin anile nugamentum nuncupabat? Et tamen consuetudo hæc legendi ac scribendi, in eam opinionem homines adduxit, ut iam non existimetur poema, nisi de uitijs canat. Ita in poesin tanquam in sentinam quandam uitia omnia confluxerunt, ac recepta sunt. Lex carminum hæc est à Catullo lata: Solonem aut Lycurgum dicas, aut si quis fuit istis sanctior:

Nam castum esse decet pium poetam
Ipsum, uersiculos nihil necesse est:
Qui tum denique habent salem, & lepôrem,
Si sunt molliculi, & parum pudici.

Quasi uero castus poeta esse possit, quum in libidinem est immersus, de libidine cogitat

gitat,libidinem meditatur, ſcribit, cantillat. Plato in Phædone,poetam ait oportere fingere, ſi ſit futurus poeta: idem Plutarchus. Ariſtoteles etiam de rebus magnis & ſerijs ſcriptorem, non poetam nominari perhibet: ſed aliud quiddam, ut Empedoclem. Eſt ne magis quiddam quàm de Deo canere? atqui poetarum eſt hymnos componere. Cur orationis ſuauitate uel nugas condierit poeta, uel res malas,magnas autem & præſtantes non poterit quas uolet memoriæ quàm diutiſſimè mandari? Iam uero cur uera non canet poeta ut falſa? An non ſatius eſt dulcedinem ueritati,quàm mendacio ineſſe? Canit Virgilius res commentitias de Ænea, canit res ueras de Romanis in VI. & VIII. Cur minus hic quàm alibi poeta? An non in Georgicis poeta, & quidem melior, quàm in Bucolicis? At uero quoties in illo opere ad fabellam digreditur, ſtatim adeſt Seruius, qui ſummoneat nos Vergilium non obliuiſci ſe eſſe poetam, hoc eſt nugatorem. Quàm uera Anneus Lucanus canat, ſcriptum eſt de illo diſtichon:

Sunt quidam qui me credunt non eſſe poetam,
Sed qui me uendit bibliopola putat.

Quaſi uero materia diſtinguatur ab alijs poeta, & non oratione. Quod ſi omnino poeta is demum eſt, qui mendacia uerſu concelebrat, ualeat poeſis. Quid mihi mendacium, & uitia, ad quæ feror procliuis, etiam ſuauitate & blanditijs carminis inſtillas, ut medullis uel non ſentienti affigãtur? Quid me in Syrenes præcipitas, quæ cantus dulcedine deceptum interficiant? male profecto iſti mirentur de arte poetica, quam tantis laudibus in cœlũ tollunt, ſi unicum illi opus tribuunt nugari. Hactenus quidem rerum corruptela. Iam uerborum, quæ per recẽtiores contigit. Nam ut craſſi illi uictores, qui ſe, ut tempeſtas quædam à Septentrione in Occidentem effuderunt, non magis harmoniam, & concentum illum Græci, ac Romani metri capiebant, quàm aſinus lyram, aut Midas Apollinis melodiam, ut eſt in fabulis, ad permulcendas aſininas illas aures, omiſſo rythmo, & proportione longorum, ac breuium ſimiliter cadentibus & deſinentibus fuit opus, alioqui non magis metrum cenſuras, quàm orationem numeris ſolutam. Nam diſcrimen omne breuium, & longarum ſyllabarum prorſum amiſerant, quod acuta illa Romani, aut Græci populi auris facile dijudicabat. Hinc uulgares omnes per Europam linguæ non aliud habent metri genus: translatum hoc eſt ad Latinum ſermonem, & diuerſi excogitati concentus, ut fines ſimiliter deſinerẽt, ut media cum finibus, ut media inter ſe, fines inter ſe, quorum ſingulis ſunt ſua nomina, caudati, leonini, & alia quæ ſatius erit non commemorari. Sed belle in ſua barbarie luſerunt deploratis illis melioribus, tanquam ita eſſet de rebus humanis actum, ut nullius felicioris, quod ad literas pertinet, ſeculi ſpes ulla foret reliqua.

Venit in ſcenam poeſis populo ad ſpectandum congregato, & ibi ſicut pictor tabulam proponit multitudini ſpectandam, ita poeta imaginem quandam uitæ: ut merito Plutarchus de his dixerit, poema eſſe picturam loquentem, & picturam poema tacens, ita magiſter eſt populi, & pictor, & poeta. Corrupta eſt hæc ars quod ab inſectatione flagitiorum & ſcelerum tranſijt ad obſequium prauę affectionis, ut quẽcunque odiſſet poeta, in eum linguæ, ac ſtyli intemperantia abuteretur. Cui iniuriæ atque inſolentiæ itum eſt obuiam, primum à diuitibus potentia ſua, & opibus: hinc legibus, quibus cauebatur, ne quis in alium noxium carmen pangeret. Tum inuolucris cœpit tegi fabula: paulatim res tota ad ludicra, & in uulgum plauſibilia eſt tradu&ta ad amores, ad fraudes meretricum, ad periuria lenonis, ad militis ferociam & glorias: quæ quum dicerentur cuneis refertis puerorum, puellarum, mulierum, turba opificum hominum, & rudium, mirum quàm uitiabantur mores ciuitatis, admonitione illa, & quaſi incitatione ad flagitia: præſertim quum comici ſemper cataſtrophen lætam adderent amoribus, & impudicitiæ. Nam ſi quando addidiſſent triſtes exitus, deterruiſſent ab ijs actibus ſpectatores, quibus euentus eſſet paratus acerbiſſimus. In quo ſapientior fuit, qui noſtra lingua ſcripſit Celeſtinam tragicomœdiam. Nam progreſſui amorum, & illis gaudijs uoluptatis exitum annexuit amariſſimum, nempe amatorum, lenæ, lenonum, caſus & neces uiolentas. Neque uero ignorarunt

olim fabularum ſcriptores turpia eſſe quę ſcriberent,& moribus iuuentutis damnoſa. Plautus Captiuos ſuam fabulam ſic commendat:

Profecto expediet fabulæ huic dare operam.
Non pertractate facta eſt,neque item ut cæteræ,
Nec ſpurcidi inſunt uerſus immemorabiles,
Hic neque periurus leno eſt,nec meretrix mala,
Neque miles glorioſus.

Hanc eo commendas nomine, cur non & alias eundem ad modum componis? Sed ſtatuerant omnino populo ſe uendicare, & ab illo captabant plauſum,

Poeta quum primum animum ad ſcribendum appulit,
Id ſibi negotij credidit ſolum dari
Populo ut placerent quas feciſſet fabulas.

Erat ille populus & ignorantia numinis, & magnitudine opum ac imperij in omne deliciarum ac uoluptatum genus profuſus, & proiectus: nec aliud ingenti fauore excepturus, niſi ea quæ animo ſic imbuto atque inſtituto obſecundarent. Recentiores in linguis uernaculis multo mea quidem ſententia,excellunt ueteres in argumento deligendo. Nullæ ferè exhibentur nunc publicæ fabulæ, quæ non delectationem utilitate coniungant: quemadmodum ijdem recentiores arte ſuperantur à priſcis poetis, tametſi nec illi ubique fuerunt artis obſeruantes, Ariſtophanem dico, Plautum, Ennium,&, qui omnes dicitur arte uiciſſe, Terentium. Nam decori ſæpe obliuiſcuntur. Sic agunt fabulas, ut uideantur agere, quod eſt indecorum: nam fabula non refert ſeipſam,ſed rem geſtam,aut quæ geſta fingitur, ut rem pictura,non ſe. Sume tibi uerbenas ex ara, inquit Dauus apud Terentium: at res Athenis acta exprimebatur,nõ in ſcena:neque enim in ſcena pepererat Glyceriũ, ut eius infantulus inuoluendus eſſet uerbenis aræ Apollinis,aut Bacchi,quæ duæ in ſcena erigebantur, ut Donatus exponit:Nónne tu dixti mihi eſſe inimicitias inter eos? ait Simo. Atqui ſcenæ ita erant occupatæ, ut nullus exiſtat locus in quo id potuerit Dauus dicere Simoni. In Moſtellaria Plauti nominatur de improuiſo quidam, cuius nomen paulò antea dicebat ſe ignorare, qui nominat. Et in Pœnulo loquitur Hanno Pœnus. At ut ſcias nunc dehinc Latine iam loquar: quum reſ fingatur Athenis contigiſſe: nec ſeruaſſet decorum, ſi dixiſſet, Græce loquar, ſed ſic: lingua qua tu me intelligas, atque hic iuuenis. Tum in media actione, inducit dicentem agi fabulam. Donatus illo Terentij loco, Vtinam inuenirem unde me præcipitem darem: ait, Non poſſe ferrum nominari in comœdia, ne tranſeat in tragœdiam. Quod ſi uerum eſt, non ſemel ex ſocco in cothurnum tranſcendit Plautus. Nam in Pſeudolo ferrum nominatur:& in Ciſtellaria adoleſcens quidam uult ſibi manum adferre gladio armatam. Sed fortaſſis dictum illud Donati eſt ex nimijs illius ſubtilitatibus.

Hiſtoria ſequitur, in qua diffinienda parum ei iuſtos limites circundederunt. Alij enim ſequuti etymon,hiſtoriam dictam uolunt ab ἱσορᾶν, quod eſt uidere, quaſi uiderit quis quæ ſcribat. Alij, ut Cicero, hiſtoriam finiunt eſſe geſtam rem ab ætatis noſtræ memoriæ remotam. Quæ duę expoſitiones inter ſe pugnant, ita ut quæ Liuius de bellis Punicis ſcribit,non ſint prioribus hiſtoria: quæ uerò de ſua ætate,non ſit Ciceroni. Ceu uero non queat hiſtoricus res perſequi, quibus ipſe interfuerit. Quid quod ipſe Cicero, quum de hiſtoria ſcribenda deliberaret,primo de Legibus,ſic diſputat. Q. à quibus temporibus ſcribendi capiatur exordiũ. Ego enim ab ultimis cenſeo,quoniam illa ſic ſcripta ſunt,ut ne legantur quidem, ipſe autem ætatis ſuę memoriam depoſcit,ut ea cõplectatur,quibus ipſe interfuit. A. Ego uero huic potius aſſentior: ſunt enim maximę res in hac memoria, atque ætate noſtra: tum autem hominis amiciſſimi Cnei Pompeij laudes illuſtrabit: incurret etiam in illum memorabilẽ annum ſuũ,quem ab iſto malo prædicari,quàm,ut aiunt,de Romulo & Remo. Sic Cicero: qui quid ſit hiſtoria quãto uerius ac dilucidius in libro ſecũdo de Oratore,uide licet opere maioris eruditionis,ac iudicij. Hiſtoria eſt,inquit,teſtis tẽporum, lux ueritatis,uita memoriæ,magiſtra uitę,nũtia uetuſtatis:nam quod ab ἱσορῶ deducitur,hoc

uales

ualet, ut hiſtoria res ſit uiſa, atque ſpectata, quaſi quis dicat geſta. Quum contrà fabula ſit quam nemo uiderit, quemadmodum Lucianus ait Creſiam quendam Cnidium de rebus Indicis ſcripſiſſe ea, quæ nec ipſe uiderit, nec de alio narrante audierit. Ergo quum teſtis ſit temporum, & lux ueritatis, prima eius deprauatio fuit admiſceri rebus geſtis mendacia. Initio à poetis, qui quòd ſolam captarent audiẽtium uoluptatem, & aurium quandam titillationem, ea ſola conſectati ſunt, quæ delectarent: quod quum efficere ſe interdum germana rerum ueritati non confiderent, & ueris miſcuerunt falſa, & ipſa eadem uera aliò detorſerunt, ubi plus putarent habitura uel gratiæ uel admirationis. Abuſi ſunt ad eam rem loquendi figuris, metaphoris, allegoriis, amphibologiis, ſimilitudinibus rerum, aut nominum: ut hominem cui eſſet nomen Tauro, taurum bouem eſſe proderent: nauem cui aries inſigne, arietem: uellus fuluum, uel aurea ſcobe inſperſum, aureum: excelſum montem cœlum: partem ſublimem terræ, ſuperos: deuexam, inferos. Si quis ſuo periculo alterum è morte liberaſſet, pro illo dicebant mortem oppetiſſe: ſphæram aſtrologiæ dixerunt cœlum: montes teretes, columnas quibus fulciretur cœlum: longam haſtam, cœlum tangere: grandem clypeum, turrim. Fuerunt poetæ ſcriptores antiquiſſimi: tradebant illa rudiſſimis hominibus elegantiſſima, ut illo ſeculo, orationem: tenebant ingenioſos, capiebant tardos: paulatim error traditus per manus, & confirmatus, effecit, ut tam occulta ueritas, & tot inuolucris operta, retegi iam & proferri à ſequentibus non poſſet. Phurnutus, & alij non pauci tentarunt ueritatem ceu nucleum ex poeticis nucibus elicere, ſed parum feliciter, & mira inter ſe diuerſitate. Acceſſerunt confuſiones nominum: multi enim eodem uocati ſunt nomine, ut Hercules, Ioues, Saturni, Apollines, Iunones: & à poetis, ſimilitudine morum aut formæ aptata nomina: ut quemadmodum Romæ multis principibus indita ſunt ſordidorum hominum propter ſimilitudinẽ nomina, ut patri Pompeij Magni Menogenis coqui: Cornelio Scipioni Serapionis: Lentulo Spintheris. Sic poetæ reges uocarunt Ioues, ut Plautus inquit. Viros robuſtos Hercules: Reginas Iunones: ſapientes uirgines Mineruas. Quo factum eſt, ut quæ alius geſſiſſet, alij attribuerentur: ſicut omnia Herculum geſta, qui ſex eſſe produntur, uni Herculi Thebano: omnia Iouis, qui fuerunt Ciceroni tres, Ioui Cretenſi. Et quum nihil magis faciat ad hiſtoriæ lucem, quàm digeſtio temporum per notas quaſdam inſignes, ante Olympiades omnia prodita ſunt perturbata & obſcura, quòd nulla fuit temporum ratio atque annotatio communibus quibuſdam ſignis tanquam luminibus diſtincta & impreſſa: quemadmodũ Varro Terentius ſcribit autor imprimis diligens & doctus: alij enim Ægyptijs regibus ſignabant æuum, alij Atticis, alij Sicyonijs: ita ut quid quoque tempore ſit actũ confundantur: haud aliter quàm priſcæ menſurarũ & ponderum rationes propter tantam uarietatem ægre ad has noſtras poſſunt conferri: ac ne præſentes quidem inter ſe eadem ipſa de cauſa: nec ſolum in poſitione ætatũ, ſed in numero etiam annorum uſque ad deriſus eſt in mendacijs progreſſum. Vbi ſexaginta annos hi numerant, illi ſexaginta millia: ubi centum, alia ducenta millia, ut in annis Ægyptijs & Chaldæis, in quibus gentes illæ ſine fronte mentiebantur. Annum hi habebant menſtruum, illi bimeſtrem, hi trimeſtrem, illi quadrimeſtrem, ſemeſtrem, decem menſium, duodecim menſium: alijs unaquæq; ſyderis conuerſio erat annus, ut nobis Solis. Et fuit illis nationibus tanta cupiditas patriam ſuam extollendi, præſertim ad exteras nationes, ut uaniſſima commenta non dubitarint impudentiſſime aſſeuerare. Ita quòd Cicero & Quintilianus & Iuuenalis hiſtoriam Græcã, mendaciorum damnãt. Commune eſt illis omnibus ad orientem & meridiem nationibus. Quid enim leuius in mentiendo quàm Ægyptij uentoſa regio, ut inquit Hadrianus, & ad omnem impulſum mobilis. Sed Græcos multæ res ad mentiendum in hiſtoria pellexerunt. Primum idem ille patriæ amor, quam putarunt ſe uehementer celebraturos ſi magnitudine mendaciorum extollerent, & ſe de illa optime mereri. Præter hæc in Græcia ingens fuit excellentium ingeniorum copia, tum dicendi facultas prompta & abundans: quæ ſi ſe intra ueritatis limites cohibuiſſet, nõ ualuiſſet ſeipſam ferre tantis uiribus

bus luctantem ſecum & erumpere nitentem: ita quam materiam ex rebus non poterant nanciſci, ipſi finxerunt ſibi inuſitatam, raram, immenſam, admirabilem, ſtupendam, in qua ſe uis illa ingenij ac orationis facile exerceret. Sic etiam iudicabant ſe magis lectori placituros, quàm illos qui nudam eſſent & ſimplicem ueritatem perſecuti: præſertim quod uiderent ſuperiores occupaſſe laudem ueræ narrationis, ſe ſi eadem dicerent fore contemptui, nec lectorem inuenturos. Quid quod uidebãt illa grandia, & tragica, & fabuloſa magis otioſo lectori arridere, magnamq; ſibi paraſſe gloriam qui illa ſcripſiſſent, ut Homerum, Heſiodum, Muſæum, Orpheum, & alios priſcos poetas. Iam quo minus poſſent redargui, nõ auſi ſunt de rebus Græcorũ mentiri, quandoquidem facile poſſent domi à multis cõfutari, longe petierunt hiſtoriam in qua tutius mentirentur: res Perſicas, res Ægyptias, res Chaldæas deſumpſerunt ſibi, ut Herodotus, quem uerius mendaciorum patrem dixeris, quàm quomodo illum uocant nonnulli, parentem hiſtoriæ: & Diodorus Siculus, quem neſcio cur Plinius dicat deſiſſe primum apud Græcos nugari, quum nihil ſit eo nugacius. An defendit eum titulus, quòd libros ſuos non illecebroſa aliqua nũcupatione inuidioſos fecerit, ut priores, ſed bibliothecæ hiſtoriam inſcripſerit. Alij ad mendacia prolabuntur imprudentes: quod ueritatẽ rei non petũt unde oportet: ſed colligũt ex ijs, in quibus raro eſt eam inuenire, nempe ex diſſipatis rumoribus, ex epiſtolis, quę dũ res geruntur ſunt ſcriptæ, in quibus certiorẽ amicus amicum reddit nõ de his quæ ſunt geſta, ſed quę ipſe audierit: quale eſt quod Cicero ſcribit ad Atticũ in Britannia nec ſcrupulum quidẽ eſſe auri, id ſcilicet fama uulgarat primo Cæſaris ad eã traiectu. In laudationibus uel uiuentium uel mortuorum multa affinguntur, quo maior & præſtabilior appareat, qui laudatur. Liuius oſtendit nonnunquam quoſdam hiſtoricos ſecutos funebres orationes falſa quædam pro ueris prodidiſſe. Explicatius Cicero in claris oratoribus loquens de epitaphijs: Quanquam, inquit, his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt: falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & ad plebem tranſitiones, quum homines humiliores in alienum eiuſdem nominis infunderentur genus: ut ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerem, qui patritius cum Seruio Sulpitio conſul anno x. poſt exactos reges fuit. Sic ille. Addunt inter uirtutes hiſtoriæ eſſe illã magiſtram uitæ: atqui non raro de leuibus rebus ſcribitur, in quibus nihil ſit omnino utilitatis aut fructus: ut de conuiuio, de uenatione aliqua. Sæpe de rebus noxijs, ut de amoribus, ad quorum uel ſolam commemorationem humanus animus inflammatur non aliter audiendo, quàm uidendo. Item de ultione eius, qui læſit prior: quod ut libentiſſimè facimus, etenim uerſiculo quodam Græco fertur eſſe dulciſſimum, ita etiam cum uoluptate quadam audimus & approbamus. Iam de bellis cum admiratione & commendatione, ut legentis animus ad cupiditatem eius rei ultro delabatur, quam audit tantopere celebrari, ac extolli. Nec pauci principes ad arma & bellum uenerunt haud alia de cauſa, quàm extimulati gloria eorum, qui aliquando uicere. Miltiadis tropæa Themiſtoclem exuſcitabant. Achillis nomen Alexandrum accendit. Alexander Cæſarem, Cæſar permultos. Occidit Cæſar uarijs prælijs C, XCII. M. hominum ſine bellis ciuilibus. Hæccine aliquis in laudibus eius ponat, tantam, ut ſapienter inquit Plinius, iniuriam generis humani: ſoluantur diaboli, plures occident. laudabitur uerò Iulius Cæſar, quòd tot hominum milia neci dederit, quum ne uni quidem potuerit uitam dare. Non eſt auſus computare ſanguinem ciuilem. At ſi quis acute inſpiciat, quid aliud ſunt omnia inter homines bella, quã ciuilia? Non minore coniunctione deuinctus eſt Indus Romano, quàm Romanus Romano: non raro etiã maiore: hoc docet natura, hoc iubet naturæ autor & magiſter Chriſtus. Additur hiſtoriã eſſe imaginẽ ueritatis. Imago ea eſt abſolutiſſima, quæ rem neque maiorem reddit, nec minorem, non ut umbræ in ortu & occaſu ſolis longiſſimæ, in meridie prope nullæ. Quidam & ſua laudibus in maius auxerunt, & aliena inimica inſectatione quantum ipſis licuit depreſſerunt: quorum neutrum eſt hiſtorici, ſed ſingula ſuæ magnitudini ac naturæ relinquere. Inuenias apud ſcriptores rerum Græcarum ex

rum ex culice, quod aiunt, factum elephantum Indicum: proponunt nobis tanquam egregium & clariſſimum aliquem ducem, qui ſemel tantum ſit cum hoſtibus congreſſus. Si cogites quibus eum ornent laudibus, aliquem te lecturum ſperes Alexandro, aut Cæſare, aut Pompeio præſtantiorem: prodit aliquis Iphicrates Athenienſis, aut Agis Lacedæmonius, aut Philæpomenes Megapolitanus: non hos uitupero, ſed tot laudibus dico impares: quod Salluſtius perſtringit, dicens: Athenienſium res geſtas ſua quidem ſententia ſatis amplas fuiſſe ac magnificas, uerum aliquãto minores, quàm fama feruntur: ſed quia prouenêre ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecêre, uirtus tanta habetur, quantum uerbis potuêre extollere præclara ingenia. Ea uerò Græcorum iactantia rerum ſuarum magis aucta eſt & impudentius, poſtquam magnitudo rerum Populi Romani claritatem Græcorum cœpit obſcurare, & quaſi officere luminibus. Tũ Græci ne Romanis ſubſtructionibus ſua ædificia opprimerentur, cœperunt & ipſi altius tecta ſua erigere, & granditate uerborum, & quum rebus deficiebantur, mendaciis quoq; Scripſit Plutarchus ingens quoddam opus de uiris illuſtrium Græcorum, & Romanorum per collationem, & alterum breuius de ſimilitudine rerum Græcarum & Romanarum, quod inſcripſit paralella. In priore quàm iniquę comparationes? Producit Romanus Marcum Catonem uel Claudium Marcellum: opponit Græcus Ariſtidem, aut Pelopidam. Producit Romanus Brutium, producit Græcus Dionem: Mirmilliones cum Thracibus comparantur. At in collatione qui labor, quæ anxietas docti hominis, nec infacundi, ut in pari magnitudine ſi miles oſtendat, uel diſſimiles. Quàm trahit breue corium dentibus, ut ſutor. Iam in Paralellis loca quæ ſuſceperat replenda, quando de re ipſa nõ poteſt, de ſuo implet, ne quid turpiter hians & inane uel lectorem offendat, uel minorem faciat exiſtimationem rerum Græcarum. Hæc quidem ueteres. At uero recentiores homines hanc partem memoriæ, hoc adiumentum prudentiæ penè totum amiſerunt. Si narrant priſca, ut Græca illa aut Romana, aut barbara, ibi mira imperitia hominum, locorum, temporum, & ſine fronte, ſine pudore, mendacia fortiter aſſeuerata de iis, quæ prorſum ignorabant. Cuiuſmodi ſunt crebra in hiſtoricis libris linguarũ uulgarium. Sed in eis quoque quæ Latinæ exiſtimantur, qualis eſt liber de Vitis philoſophorum, qualis de geſtis Romanorum moralizatis: quid erat opus tantis mendaciis? ceu uero moralizationem quam quærebat, non potuiſſet inuenire in ueris Romanorum geſtis. Sed fortaſſis hæc, quamuis grauia, tolerabilia fuerint. Quale eſt in res ſacras hanc quoque licentiam mentiendi irrepſiſſe, ſeu potius aperte eſſe inuectam: ut quæ traduntur de lepra Conſtantini, & balneo ſanguinis puerilis, de lepra Veſpaſiani, de Gamaliele, de Beronice, de actis Chriſti, & diuæ uirginis: clamamus & latramus ad minora, conniuemus ad hæc, quæ ſi in manus impiorum hominum ueniant, ſanctiſſimam & grauiſſimam noſtram pietatem ridiculam illis, & exibilandam reddiderint. Nec in rebus propinquioris memoriæ tradendis ſumus religioſiores. Scribunt Galli Gallica, Itali Italica, Hiſpani Hiſpanica, Germani Germanica, Britanni Britannica, aut alij in gratiam gentis cuiuſpiam: putat rerum autor id ſe tantum munus ſuſcepiſſe, ut quantum poſſit, gentem illam euehat: non oculum ad ueritatem adijcit, ſed ad decus illius nationis: hoc ratus eſſe hiſtoriam ſcribere, ſi quid gens illa præclarum egerit, prodere, dilatare, exornare, extollere: ſi quid turpiter, aut ignominioſe, tegere, eleuare, extenuare, defendere, excuſare. Stulti non intelligunt hoc non eſſe hiſtoriam ſcribere, ſed cauſam illius gentis agere, quod patroni eſt, non hiſtorici. Nec in actis ſanctorum ſcribendis maior eſt ueritatis cuſtodia, in quibus omnia oportebat eſſe exacta, & abſoluta, unuſquiſque eorum acta ſcribebat, ut in quenque erat affectus: ita ut animus hiſtoriam dictaret, non ueritas. Quàm indigna eſt diuis & hominibus Chriſtianis illa ſanctorum hiſtoria, quæ Legenda aurea nominatur, quam neſcio cur auream appellent, quum ſcripta ſit ab homine ferrei oris, plumbei cordis. Quid fœdius dici poteſt illo libro? ô quàm pudendum eſt nobis Chriſtianis, non eſſe præſtantiſſimos noſtrorum diuorum actus, uerius & accuratius

curatius memoriæ mandatos, ſiue ad cognitionem, ſiue ad imitationem tantæ uirtutis, quũ de ſuis ducibus, de philoſophis, & ſapientibus hominibus tanta cura Græci & Romani autores perſcripſerint. Sed ſunt aliqui paulò digniores hiſtorici nomine, ut Froſardus Gallus, aut Monſtreletus, aut Philippus Comminius, aut Valera Hiſpanus. At iſti omittunt ſæpe præcipua, & quæ ad exempla, quæ ad rerum uſum conducerent: dicunt de nugis, de rebus leuiſſimis: ut in caritate annonæ quanti Abbas quidam triticum uendiderit, aut quomodo prouentus monaſterij auxerit: ut in prælio, quomodo miles aliquis gladium amiſerit, aut in pedes deſcenderit, aut in equum aſcenderit celeriter: quemadmodum Lucianus inſectatur hiſtoricum quendam ſui temporis, qui in narratione conflictus ad Europum Syriæ, relicto prælio longam fabulam exordítur de Maſaccha quodam Mauro milite, qui præ ſiti aberrauerit, & inciderit in quoſdam agricolas, à quibus prandio eſt exceptus, quorum unus aliquando fuerit in Mauritania, & alia inepta. Iam prudentiæ nihil poſſis illinc haurire: non conciones admiſcent, quas iuuet legere, nõ ſententiam ſuam acute interponunt, non prudenter admonent. Sunt in illis, quos modo nominaui, quidam dialogiſmi & ſermones, & admonitiones loquaciſſimæ, & frigidiſſimæ, ut mirer eſſe tam patientẽ ullum ſtomachum, qui illa poſſit deuorare, dũtaxat quod res inſulſæ, nullo condimento concinnantur, non eruditionis, non acuminis, aut iudicij, non eloquentiæ, & ornatus orationis. Equidem haud ignoro ſatis eſſe hiſtoriæ, ſi ſit uera, quæ ut reliqua habeat omnia, ſi ueritatem non habet, obtinere nomen ſuum non poteſt. Sed tamen iucunditas orationis detinet lectorem, ut res illas geſtas uelit cognoſcere, neque id ſemel. Cui lectio una ſufficit uel Liuij, uel Taciti, uel Thucydidis? Quis non autores illos ſæpius ſumit in manus, ſæpius perlegit? At noſtri in illo ſuo Latino ſermone, ſtilo ſunt ſordidiſſimo, ac ſpurciſſimo, ſeu nullo potius: neque enim eſt ſtilus incondita illa barbariſmorum & ſoloeciſmorum congeries. Si uernaculis ſcribunt linguis, unus eſt totius orationis color fuſcus, & dilutus, unus habitus, ſine ſale, ſine ulla gratia & cultu, tenere ut lectorem dimidium horæ uix poſſit. Idcirco nec eos, niſi homo curioſus, legit, & cognoſcendi temporum cupidus. Qui uero relegant, non inueniunt, ut ſatius ducant libros legere aperte mendaces, & meris nugis refertos, propter aliquod ſtili lenocinium, ut Amadiſum, & Floriſandum Hiſpanos, Lancilotum, & menſam rotundam Gallicam, Rolandum Italicum: qui libri ab hominibus ſunt otioſis confícti, pleni eo mendaciorum genere, quod nec ad ſciendum quicquam conferat, nec ad bene uel ſentiendum de rebus, uel uiuendum, tantum ad inanem quandam, & præſentem titillationem uoluptatis: quos legunt tamen homines corruptis ingenijs, ab otio atque indulgentia quadam ſui: non aliter quàm delicati quidam ſtomachi, & quibus plurimum eſt indultum, ſaccareis modò & melleis quibuſdam condituris ſuſtentantur, cibum omnem ſolidum reſpuentes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS CORRVPTARVM ARTIVM LIBER TERTIVS, QVI EST De Dialectica corrupta.

VNC de dialectica diſſeramus. Nam ea eſt cui ſtatim à grammatica puer committitur: de qua mihi fuſius eſt, & cum cura diſputandum. Quoniam, ut eſt à pleriſque ſordide contrectata, ſeu conculcata uerius, multũ contraxit ſqualloris, ac ſordium, quam tamen conueniebat longe eſſe puriſsimam, atq; integerrimam: nempe aditum, atq; inſtrumentum aliorum ſtudiorum, et artium: ex qua deprauata non parum aliæ quoque, ut philoſophia, medica ars, & Theologia ſunt cõtaminatæ. In has enim artes plurimum quiſq; ex illa puerili inſtitutione transfert. Itaq; contigit ei, quod de codicibus dixi primo libro. Nam qui eorum multum fuerunt in manibus hominũ imperitorũ, hi mendoſiores ad nos uenerũt, quàm qui in bibliotheca aliqua intacti iacuerũt, ſitu & puluere operti. Danda eſt ergo maior opera, & accuratior, quo repurgẽ exactius, præſertim inſtrumentum cęterarum. Nec ſolum noui eius profeſſores, ſed ueteres quoq; in locandis finibus, in aſſignando eius officio, ſunt falſi. Nã dialectica inter initia ſua, & continuo in ipſis originibus res delicata & tenera, ab imperite tractantibus iniuriam accepit: quo magis neſcio culpandi ſint recentiores, qui priorum errorem non animaduerterunt, an danda iſs uenia, quũ de acumine, iudicio, diligentia, uſu rerum, ac peritia magna conſpiratione de ſe deſperantes ueteribus conceſſerint, tanquam effœta iam natura, nec ulla meliore in poſterum ingeniorũ, aut ſtudiorum ſpe. Sed de antiquis prius loquar: poſtea de recentioribus, in quibus omnibus tantum attingam rerum fundamenta, & cauſas corruptelæ, more ac inſtituto meo: atq; ex iſs ea, quæ ſunt omnibus confeſſa: nam opiniones ſunt, præſertim apud Neotericos, infinitæ, & quas nemo uel percenſere ualeat. Ergo duas reliquas artes poſuerũt de ſermone. Dialecticam, quam artem diſſerendi uocat Cicero, Ariſtoteles logicam: & Rhetoricam, quam artem dicendi: quarum illa argumentum paucis & breuibus quaſi punctulis colligat: hæc uerò dilatet, & accõmodet cauſis, iudiciali, deliberatiuæ, demonſtratiuæ. Idcirco Zeno Dialecticã manui dicebat eſſe ſimilem contractæ in pugnum. Rhetoricen uero eidem manui expanſæ in palmam: ut in hoc uelut ſermonis ædificio grammatica cædat ligna, & lapides: Dialectica domum erigat: Rhetor condat ciuitatem. Grammatica uſque ad uerborum coniunctionem progrediatur: Dialectica uſque ad argumentationem: Rhetorica uſque ad ſermonem, & quod exactius eſt, orationem. Ariſtoteles in libro Topicorum primo de utilitate artis, quam tradit, uidelicet de Dialectica diſſerens, ſic inquit: Illud uero iam ſequitur, ut ad quot, & quæ præſens ſit utile inſtitutum oſtendamus. Eſt enim ad tria: ad exercitationes, ad congreſſus, & ad cognitionem philoſophiæ. Quòd exercitamentis, per ſe res indicat: quippe facultatem nacti, facile, quodcunque in manus detur, tractabimus. Ad congreſſus uero: nam eorum quibus cum agimus, in promptu habentes ſententias, non ex alienis cum illis diſſeremus, ſed ex familiaribus ipſorum opinionibus reprehendentes, quæ parum uidebuntur nobis recte dixiſſe. Ad notitiam porrò philoſophiæ: nam qui poſſunt in utrumlibet dubitare, iſs neutiquam fuerit difficile, quid in quaque re uerum ſit perſpicere, quid falſum. Conducit etiam ad origines initiorum uniuſcuiuſque diſciplinæ. Quippe ex cuiuſque artis primis initiis impoſsibile eſt de iſs ipſis aliquid dicere, uidelicet quum illa ſint omnium prima. Atqui ex cuiuſq; probabilibus neceſſum eſt de quoque inueſtigare. Hoc uerò proprium, & maxime pe-

culiare eſt dialecticæ: quippe quum inquiſitiua ſit, uiam & rationem habet, qua ad omnium artium origines pertingat. Hęc Ariſtoteles, bona (ut puto) fide à me uerſus, quæ ſunt ei ex Platonis ſententia deſumpta, ut iuſtior ſit excuſatio culpæ cum tanto uiro coniunctæ: & ignoſcendum ſit eiuſmodi ducem, & præceptorem ſecuto. Principio ſi ita eſt, iam non ſolum eſt de ſermone dialectica, ſed de rebus, & quidem omnibus. Deinde uidetur Ariſtoteles ſentire Dialecticā nō habere modo ueriſimilium inſtrumentum, ſed copiam domi eorum quandam, & uelut theſaurum: quod quis nō uidet nullius artis aut facultatis eſſe, & ſi cuiuſquam eſt, id potius altiori cuidam, quæ metaphyſice uocetur eſſe deferendum. Nec illud ſanè reſponſum procederet habere eam inſtrumentum probabilium per locos argumentorum: nam quid ex illis diſputabit dialecticus de pronuntiato hoc: nota eſt quæ partes habet nullas. Cicero explicatius quidem, ſed neſcio an plura in artem hanc, quàm Ariſtoteles, conĩciat. Nam in Bruto ad hunc modum ait de Seruio Sulpitio loquens: Sic enim Brute exiſtimo Iuris Ciuilis magnum uſum, & apud Scæuolam, & apud multos fuiſſe: artē in hoc uno, quod nunquam effeciſſet ipſius Iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ docet rem uniuerſam tribuere in partes, latētem explicare diffiniendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua uera, & falſa iudicarentur, & quæ quibus propoſitis eſſent, quæ non eſſent conſequentia. Dialecticam mihi uideris dicere. Ita planè. Hactenus Cicero. In quo id, quod dialecticæ erat præcipuum tradere inſtrumentum inueniendi, omiſit: credo Stoicos ſequutus, qui intra iudicandi fines dialecticam concludunt, & eam finiunt ſcientiam ueri, & falſi, & neutrius: at hoc ſecuti diffinire, diuidere, obſcuram rem explanare, omnis ſunt artis, non alicuius unius. An enim dialecticus dicet uerum ne an falſum ſit, melius ciuitatem ab uno regi, quàm à multis. Vel hoc: angulum obtuſum æqualem duobus eſſe, recto & acuto. Sed nec inſtrumentum habet dialectica, &, ut Cicero uocat, regulam. Quænam ars habet regulam, quæ mihi dicat, an uerum ſit, duos angulos acutos conficere unum rectum, præter geometriam? Neque uerò Cicero hoc non uidet, ſed, ut eſt ſolutus ac liber, & probabilia tanquam aues conſectatur, nuſquam conſiſtit. In Academicis enim quæſtionibus ſic loquitur: Dialecticam inuentam eſſe dicitis ueri, & falſi quaſi diſceptatricem & iudicem. Cuius ueri & falſi, & in quā re? In Geometriá ne quid ſit uerum aut falſum dialecticus iudicabit? An in literis, an in muſicis? At ea non nouit. In philoſophia igitur ſol quantus ſit: quid ad illum? quod ſit ſummum bonum, quid habet, ut queat iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ coniunctio, quæ diſiunctio uera ſit, quid ambiguè dictum ſit, quid ſequatur quanque rem, quid repugnet. Tantum Cicero. Nec diffiniendi, aut diuidendi norma huius eſt artis, ſed alterius, quę magis in cognitione rerum uerſetur. Ideo rectè illi, qui (ſicut Boethus inquit) cenſuerunt non eſſe hanc partem philoſophiæ, ſed uelut ferramentum, ac ſupellectilem aliarum artium: nec illud Petrus Hiſpanus indoctè diſsimiliter ac ſolet: Dialectica eſt ars artium non excellens inter omnes artes, quod imperiti dicunt, ſed ſicut miniſtra: ideo addit, ad omnium methodorum principia uiam habens, quod eſt ab Ariſtotele deſumptum in Topicis. Quocirca Plato quum nihil uellet dialecticæ ex ijs, quæ iam attributa, & quaſi uſu, & diutina poſſeſsione uindicata fuerant, detrahere: uideretq; illa, quæ poſui maxima ex parte iuris eſſe primæ philoſophiæ, dialecticā dixit eſſe ſpeciem quandam, & uelut propaginem metaphyſicæ. Nec Ariſtoteles diſsimulauit, metaphyſicæ eſſe, quæ ad Logicam transferentur, quum in elenchis, ut dixi, tum quod ſtatim ingreſſum dialecticæ fecit categorias, & quaſi fundamentum artis ex prima eſt philoſophia mutuatus. Quocirca parum eſt dialecticæ pro dignitate locus aſsignatus, ut ad eam ilico à grammatica puer mitteretur. Quid inueniet, quid dicet de probabilibus, & principijs aliarum artium atque diſciplinarum, cætera præterquam uerborum, aut ad ſummum hiſtoriarum, & carminum planè rudis: atque utinam horum iſtorum non prorſum inſcius. Hinc uidemus tam multa in artem hanc eſſe nugaciſſima commenta infarcta, quod aliquid erat loquendum puero rerum omnium ſcitu

dignarum

dignarum experti. Sed antequã ad hæc uenio, pergam de priſcis artis autoribus dicere, quorum primum, ut in omni artium humanarum genere, Ariſtotelem merito poſuerim. Nam Platonis etſi magna ſunt in illius operibus artium omnium ac diſciplinarum ſparſa ſemina, & dialecticę tota ratio, atque exercitatio in eius dialogis eluceat, præceptum tamen nullum ferè diſertis extat uerbis, præter litigioſa quædam in Eutydemo: multo minus Zenonis, Eleatis & Parmenidis: ad quos refertur artis inuentio. Sed indubie Ariſtoteles eam in artis faciem reduxit, ut & rhetoricam. Cæterum, quod liceat cum bona uenia dicere, præterquam quod more ſuo obſcurè, & prolixè, etiam parum aptè ad uſum uel inueniendi argumenta, uel iudicandi argumentationes. Nemo eſt enim, qui quantumlibet diligenter lecta, & excuſſa uniuerſa Ariſtotelis Logica, ſentiat ſe inſtrumentum habere, quo in aliqua ad diſſerendum materia argumenta in promptu excogitet. Eius primus liber, quem ſtatim obiectum ingredientibus uoluit, eſt categoriarum, hoc eſt, prædicamentorum, quæ Quintilianus transfert elementa, Capella prædicationes: cuius cognitio ac tractatio, ut dixi, altioris eſt facultatis, nempe primæ philoſophiæ: ſcilicet non ignarus iuuenem nihil poſſe de aliarum artium principijs dicere, aut inuenire, quæ eſſent probabilia, niſi eorum notitia imbutus, quæ γν̀ τῆς μετὰ τὰ φυσικὰ traderentur: idcirco eadem ipſa eiſdem penè uerbis in eo repetit opere. Decem facit rerum genera, in qua diſtributione ſiue ipſe autor illius fuerit, ſiue quis alius Pythagoricus, aut Megarenſis, quid ſecutus ſit, equidem non facile dixerim. Neque enim ordinem eſſentiæ ipſarum rerum, quem nemo percipere, & tenere poteſt, quum ſint rerum eſſentiæ, uel ipſo Ariſtotele teſte, obſcuriſſimæ, & procul à cognitione mentis humanæ remotæ. Adhuc enim inter eos, qui operam aliquam in ſtudijs philoſophiæ ponunt, ambigitur, quæ uera ſint inhærentia à ſubſtantijs illis, quibus adhærent, non mente, & cogitatione, ſed re uera diſtincta, tametſi non ſede, aut loco, quæ contrà. Senſuum uero, & cognitionis noſtræ ordinem, non eſt ſecutus: alioqui primas obtinuiſſent partes inhærentia, & alia eſſent diſiuncta, quæ connexuit: alia copulaſſet, quæ diſgregauit, nempe quæ ſub eundem ſenſum caderent, aut diuerſos, tam internos quàm externos. At uero in natura prima, ſunt cauſæ, principia, elementa ſimplicia, tum agere & pati: poſtrema omnium, compoſita: nec ſimul ſunt quantitas numeri, & quãtitas molis, quum ex hac naſcatur illa: & prior qualitas, quàm ad aliquid: nec ad aliquid naturæ eſt, ſed artis, ut habitus. Adde quod ſicut ipſe idem Ariſtoteles in prima philoſophia ſapienter dicit, mens noſtra non aliter ſe ad naturæ manifeſtiſſima habet, quàm noctuæ oculus ad lumen ſolis. Nec numerum quæſtionum de prima ſubſtantia reſpexit, quum multa quærantur, quæ non ſunt hìc connumerata. Vt ſi quis roget, quomodo ſit Socrates ſublatus, Veneno inquiunt: cum quo diſputat, cum Protagora. Iam heri & hodie de prima ſubſtantia non dicuntur: tẽpus uero de illis dicitur, ut genus de ſpeciebus, & in ea diuiditur ut partes. Quid quod quæſtiones confunduntur. Et in confeſſo eſt alia & ex his, & præter hæc potuiſſe dari genera, tum aliqua poſſe alijs concludi, & cõprehendi. Nam permiſta & confuſa eſſe ſua prædicamenta Ariſtoteles nõ diſſimulauit, quũ aliqua ex his quę eſſent πρός τι, in qualitate poſuiſſet, & poſitionem, γν̀ τοῖς πρός τι: qui ſi categorias tantum collegit magis quàm digeſſit, & oſtendit magis quàm numerauit, tolerabile eſt eſſe confuſas: quod & nos fecimus in his, quæ indicatione tantum egent, ut in ijs ipſis, & argumentorũ locis. Et habent genera hæc tantam difficultatem, ut non ſolum adoleſcentulo in manus poſita, et rudi, ſed etiam grandiuſculo, et maiore rerum cognitione inſtructo negotium faceſſant: ut nemo facile dixerit, quæ in his decem rerum generibus collocentur, egreſſus quotidiana illa, quæ crebro audit, niſi multum, & ſæpe pertractarit: quod idem ipſe autor fatetur in calce capitis πρὸς τι: imò uero neſciet, niſi unumquodque norit diffinire, quod eſt infinitum. Sæpe etiam aſſignantur loca pro libito, aut ex leui aliqua coniectura, uel ſuſpiciuncula, traditis ab eo omnibus tam implicate, ut opus ſit paſſim multis ad ſingula interpretatiunculis, imò interdum quoq; diuinatiunculis, tanquam cuneolis, & commiſſuris, reſciſſuris, & reconcin-

nationibus, quibus nihil est tam alienum, ac abhorrens, quod non eo quò instituëris, pertrahas: ut si quis quærat, quorum hæc sint prædicamentorum, gloria, fama, effectus, iusiurandum, ætas, testimonium, cuiusue liber? substantiæ ne? quum constet forma, an qualitatis ex quarto ordine? si huius, cur magis quàm arbor? Tum similitudo, & paternitas: nam ad aliquid non sunt, neque enim est paternitas filiationis paternitas. Atqui si sit patris paternitas: sic erũt omnia ex genere qualitatis πρός τι quanquam satis multa ponat, ut scientiam, uirtutem, uitium, adducens non incontenire genus & speciem esse diuersarum categoriarum, quum id tamen disertis uerbis neget in quarto Topicorum. Scio posse ad hæc responderi: Quid enim in contrarium adfertur tam apertum, ac dilucidum, cui responderi non possit, præsertim à contentioso? sed illud ab inquisitore ueritatis est tacite spectandum, quàm apte, quàm congruenter, quàm bene. Iam hæc genera nihil ad diffiniendum iuuant, non ad diffinitiones essentiales, quum præter unam aut alteram ordinationem prædicamentalem, reliquæ propè sint ignoratæ propter differentiarum obscuritatem & penuriam: de qua Aristoteles ipse conqueritur: Nec accidentales causarum, inhærentium, partium: nam hæc in hisce elementis non explicantur. Succedit Categoriis liber περὶ ἑρμηνείας, id est, de interpretatione, quod, ut nomen ipsum sonat, magna ex parte grammatici est potius, quàm dialectici officij: nam cuius est dicere, quid nomen sit, quid uerbum, quid pronuntiatum, quid uniuersale, quid singulare, nisi grammatici? Quod si ars grammatica tradita iam ante Aristotelem fuisset, supersedisset profecto philosophus acutissimus illis de rebus in dialectica præcipere. Sed quia uidebat non oportere illa à dialectico ignorari, quum nullus de ijs mentionem fecisset, non iudicauit esse prætermittenda. Pronuntiata illa, quibus additur modus, non habent dialecticam, sed grammaticam quæstionem: uidelicet de significantia illarum uocum, ἀναγκαῖον, δυνατὸν, ἀδύνατον, ἐνδεχόμενον: qua uoce mirè est Aristoteles delectatus, pro eo, quod potest & contingere, & non contingere: quum sit potius, quod solet fieri, quod usu uenit, quod est probabile, quod in nobis, inq; nostra facultate est situm: quod uerbo eius ostenditur ἐνδέχεται. In hisce autem modalibus, seu affectis uel res spectauit: quomodo aduerbia omnia modi sunt, & modales enuntiationes reddunt, quod Boëthus subsignificat, ut Socrates celeriter currit, benè, malè. Tum uerba, usu uenit, solet, congruit. Nam in hisce omnibus, & infinitis harum similibus, haud secus quàm in illis de necessario, & impossibili, ambiguum esse potest, quid modi uel aientes significent, uel negantes, quæ quibus respondeant, & cum quibus recurrant aut non recurrant. Sin in pronuntiata ipsa est intuitus, ut eas modales nominaret, quæ temperatæ, & affectæ essent modo quodam, qui ipsi pronuntiationi competeret, ut necessario, quasi necessaria enuntiatio, impossibile impossibilis: non uidetur causa cur quatuor illos ita recensuerit, quasi non essent alij. Eius enim sunt facultatis, & officij, uerum, falsum, scitũ, opinatũ, quę Ioannes Buridanus, & alij quidam scholastici in modos referunt, credibile, probabile, opinabile, certum, incertum. Nisi fortè Aristoteles pronuntiata spectauit ex rebus, non ex nobis. Sed certè in his non plus erat quod esset ex dialectica petendum, quàm in alijs, quibus aduerbia inserũtur. Adduntur uolumini πρὸ τῆς ἑρμηνείας duo libri priorum analyticorum, utiles quidem illi, & magni, atq; excellentis ingenij. Sed utilitas hæc obruta est primum multis superuacaneis adiectis, ut de modalibus, quę ad rem non magis faciunt, quàm cætera aduerbia. Nam de illis statuendum est ex negatione, affirmatione, uniuersalitate, particularitate. Impossibile non aliud est hoc loco, quàm nunquam, necessario quàm semper, possibile quàm aliquando. Tum de reductionibus syllogismorũ, de ijs quę uera ex falsis nascũtur, quod est cuiuis ita promptum, ut uix sit credibile Stoicos acutos homines, & in dialectica multum uersatos negasse id posse fieri. Omnia uero tanta subtilitate dissecat, ut laborioſius sit instrumentum intelligere, quàm usum: ita pulcherrimum organum, & superuacaneis oneratum, & in tantas minutias fractum, & concisum parum habile utentibus reddidit. Sequuntur posteriora analytica, doctum sanè opus, acutum, & bonarum rerum plenissimum

ſimum. Sed quorſum hæc tam bona? quid ad dialecticum de opinione, de errore, de ignorantia: non huius ſunt loci, ſed diſputationis de anima. Demonſtratio uero non uidetur ad dialecticum pertinere, quum hic probabilia tantum ſpeculetur, & quæ contradictionem patiuntur ex Ariſtotelis ipſius ſententia: Demonſtratio uero incertis, & indubitatis uerſetur, ut magis id uideatur primæ philoſophiæ, quàm dialecticæ. Quæ uero de demonſtratione, præterquàm quod ſunt inuoluta & mirè intricata, nulli ſunt uſui. Demonſtrationem uult eſſe ex primis, & neceſſarijs, ex proximis, ex cauſis. Cedo reſpicis nos, & captum noſtrum, an rerum naturam? Themiſtius Euphrade Hermolao interprete ſic ait: Nec demonſtratio ad naturam ſe ingenij noſtri ſubmittit, ſed rectam tenet ad ueritatem uiam, nec quid ipſi poſſumus attendit, ſed in ſolam rei naturam incumbit, illam ueſtigat, illam explorat, etiam ſi nobis ignota, inconſpectaq; ſit. Id ſi ita eſt, quid mihi tua iſta longa, & accurata de demonſtratione confert diſſertio? neq; enim ego pro captu naturæ intelligo, ac ne tu quidem, ſed pro meo. Nos ſumus homines, id eſt, ingenijs errori obnoxijs, & infirmis: natura habet intelligentiam non errantem. Qui ſcio ego quæ ſint prima, quæ ſine medio, quæ tu uocas ἄμεσα, quæ neceſſaria naturæ. Quæ ſint mihi talia uix ſcio, nedum ut illa norim naturæ intima, ad cuius manifeſtiſſima, ut tu ipſe fateris, caligamus. Inanis eſt ergo tota de demonſtratione traditio, & ſine uſu. Sed nec omnino uideris oculos in naturam coniecisſe, nam immediatas propoſitiones ad nos refers, in quibus nihil ſit opus quenquam edoceri. Quod ſi homines doces, non erit tibi una, & perpetua demonſtratio: alijs enim alia ſunt immediata, & prima: alij ueriſimilibus tantum capiuntur: alij nec euidentiſſimis, & de quibus ſenſus teſtificantur ſatis fidunt, ut Academici: Alij omnia credunt ſenſibus, ut Epicuræi: Alijs ſufficit autoritas dicentis: Alij res ſenſibus expoſitas requirunt. Erit ergo demonſtratio quaſi Lesbia norma, quæ ſe ædificio accommodat, non ſibi ædificium. Iam neceſſaria requiris, id eſt, quæ impoſſibile eſt aliter habere: iſtuc uero quãdo erit notum? quũ omnia uniuerſalia ex ſingularibus ſint nobis collecta, quæ ſingularia quũ ſint infinita, perſequi omnia non potuimus: at ſi unum deeſt indiuiduũ, non conſtat uniuerſale. Et uniuerſalia longo uſu cõprobata, erant nobis in cœlo, in elementis, quæ uel tempora, uel loci prodiderunt non poſſe in uniuerſum affirmari. Iam cauſas requiris: & hic quæ nobis tenebræ? quæ quorum ſint cauſæ, qui effectus neſcimus. Quid agis, ludis ne nos, haud aliter demonſtrationem conſtare uis, niſi ex tam raris, tam procul petendis, tam penè impoſſibilibus? facis perinde ut qui ad morbum grauiſſimum & deploratum medicinam promittunt confectam ex tribus aut quatuor ſimplicibus, quorum unum eſt in India inuenire, alterum apud Seres, tertium in Ryphæis montibus, quartum in nido phœnicis ex cineribus prioris naſcentis. Quæſo te, profer demonſtrationem unam, uerbi cauſa, tanquam ad alias exemplum, quæ conſtet ex ueris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, cauſisq; concluſionis: erit ne uero illa, quæ eſt in ore totius ſcholæ? omne animal rationale eſt riſibile, omnis homo eſt animal rationale, ergo & riſibilis. Non tam homo eſt per hunc ſyllogiſmum riſibilis, quàm ipſa demonſtratio ridicula: ceu uero in propoſitione inſint illa magnifica, uera, neceſſaria, immediata, notiora, priora, cauſæ concluſionis. Cedo uero, quid hic agunt cauſæ? an non etiam effectus demonſtrant eas, & quidem certius, atque efficacius utique nobis: num non alia etiam demonſtrant in duabus illis quæſtionibus, ſit ne, & quid ſit? quas duas ſolum cur poſuerit, neſcio, quum ſint aliæ de quibus poſſit & quæri, & diſputari, & quatenus licet, demonſtrari etiam, ut de omnibus categorijs. Poſt utraque analytica ſequuntur octo libri de locis argumentorum, quę dicuntur τοπικὰ: locos uocant, & ceu theſauros argumentorum, quum ipſi argumentorum nihil habeant: neque enim hi loci ſunt pixides, quibus continentur pharmaca, ſed pixidum indices. Opus Ariſtotelis eſt longum, uarium: multa ſunt in eo præclara, ſed ita tamen diſſerit, tanquam qui colligit ſparſa, non qui formulas, & præceptiones artis tradit ad uſum aliquem conducibiles. Qua de re iam antea iure queſtus eſt Rodolphus Agricola. Neque enim ex operis illius ſatis iuſti, lectione

quamlibet diligenti, & ſedula, facultatem ſe ullus ſentiet nactum unius argumenti inueniendi. Sunt inquiſitiones quæ ſint genera, quæ differẽtiæ, quæ propria, quæ accidentia, quæ diffinitiones loquaces, inuolutæ, moleſtæ: & quod liceat cum bona tanti uiri gratia dicere, nonnunquam etiam ſubineptæ, ſed infrugiferę prorſum. Neque enim quærit unquam aliquis quid cuius ſit aut genus, aut ſpecies, aut accidens. Admiſcet quæ ſunt alieniſſima, ut de eligendo, & fugiendo: in quo uidetur philoſophus ſyluam quandam ad communes locos congeſſiſſe, ut ſuos in theſibus exerceret, & quæſtionibus indefinitis, ſed ad inueniendi rationem parum commode. Ex his libris Topicorum ſumpſit Porphyrius quæ de quinque uocibus compoſuit, opus, ut mea utique ſententia, utiliſſimum, ita longe ab utilitate traditum. Prætereo ταυτολογίαν, & moleſtiam orationis: de re loquar. Primum in eo locum obtinent quæſtiones, quarum nec numerus eſt ullus, nec ordo certus. Alij alia quærunt, alij prius, alij poſterius, prout eſt cuiuſque ingenium, & mentis intelligentia: nos enim reſpiciunt, & noſtrum captum, non naturam. Iam unde ſumuntur quęſtiones hæ, quid eſt, quale eſt, & ea, quæ hiſce reſpondentur, nónne ex uulgo? quod Ariſtoteles fatetur primo Topicorum libro. Atqui ad multa quæſita per quid eſt, qualitatis reſponſum adiungímus: ut quid uides? hominem album armatum, patrem tuum: ut apud Poëtam:

Dic mihi quid feci, niſi non ſapienter amaui.

Et in Propheta: Quid uides Amos? trullam cementarij. Et ad quale ποῖον Græci ſubſtantiam ſæpe reddunt: Latini quoq; ut qualis res eſt homo? animal ratione prędítum: nam & qualitatem compoſitum naturale uocant quidam, ut Cicero in Academicis: ſicut Stoici ποιότητα. Iam uero quid dicunt eſſe prædicari in quid? Ea inquit Porphyrius prædicari in quid, quęcunque conuenit eum, qui interrogatus eſt, quid eſt aliquid, reddere. Atqui ad huiuſce rei intellectũ neceſſe eſt euoluiſſe totam philoſophiã, quæ eſt de natura. Neque enim Ariſtoteles ipſe in libris Topicis tot uerbis tam altè, tam anxiè repetitis, explicare ualuit, quid genus eſſet, quid ſpecies, quæ dicantur per quid: & accidens, ac propriũ, quæ per quale. De genere locuturus Porphyrius patrem, & patriam dicit eſſe genus: in qua lingua? In Phœnicia credo. Et mihi genus ab Ioue ſummo eſt, inquit ille. Et genus qui ducis Olympo, quod & ipſe oſtendit Porphyrius ſuo exemplo: Siue à parente, inquit, ſiue à patria. Sic enim Oreſtem à Tantulo dicimus habere genus: Hylum ab Hercule. Rurſus Pindarum genere Thebanum eſſe: Platonem uero Athenienſem. Eſt enim patria principium cuiuſque generationis, ut pater. Non dixit Tantulum eſſe Oreſtis genus, aut Thebas Pindari. Differentiam Porphyrius finis, qua abundat ſpecies ſupra genus, quaſi non & abundet riſibili homo ſupra animal, quemadmodum & rationali. Quod ſi dicatur non eatenus eſſe ſpeciem ſupra genus, reſponſioni huic aqua hærebit, quod aiunt, petetur principium, & uitioſiſſima erit diffinitio, nempe perplexa: & id quod accuratius eſſet explicandum, & declarandum, pro luce inferetur minus etiam obſcuri: quum enim ex acceſſione differentiæ ad genus conſtituatur ſpecies, quomodo tu in diffinitione differentiæ de ſpecie meminiſti, tanquam iam nota & explicata? Cedo, quas differentias adfers: miram earum penuriam dicit eſſe Ariſtoteles, nec ullis nos rebus quum magis indigeamus, magis carere. Rationale eſt hominis differentia: uix aliam proferunt ſimplicem, nec ea ipſa eſt hominis ex ſententia philoſophorum, nam & angeli ſunt rationales, quos illi uocant deos, & quidem animalia rationalia. Quid quod ſi in adiectiuo illo, rationale animal pro ſubſtantiuo intelligas, potius erit iuſta diffinitio, quàm differentia. Sed rationale dicunt differentiam, capacem diſciplinæ dicunt proprium. Quid hoc plus habet, aut minus, quàm illud. Quæſo bipes, & quadrupes, & uolatile, & aquatile, quæ ab Ariſtotele & Porphyrio, pro diffentijs ponuntur, implent rationem illam differentiarum, quæ eſſentiam dicant, & formæ rationem, & diffinitionis eſſentialibus ſint aptæ, quum accidens deſignent. Quòd ſi hæ ſint differentiæ, quid Ariſtoteles differentiarum inopiam deflet? Quomodo hæc congruunt cum hoc Porphyrij dicto:

Interius

Interius autem perſcrutantes, non quodlibet eorum, quæ ſub eodem genere ſunt diuidentium eſſe differentiam, ſed quod ad eſſe conducit, & quod quid erat eſſe, & eius rei partes. Ergo bipes, aut uolatile, non ſunt differentiæ. Verum enimuero quis hoc dictum intelligat, quis ullam aſsignet differentiam, tam arctis limitibus concluſam. Non immerito Ariſtoteles ait nos differentiarum uexari paupertate, ſi differentiæ omnes ad tam exactam cenſuram æſtimantur. Quis uero ſcit an mortale ad eſſe hominis conducat: quaſi uero non poſsint homines eſſe immortales, ex Dei munere, ut anima: corporeum uero & incorporeum non formam attingunt, ſed materiam, quę pro differentijs ponunt in ordinatione. Quid quòd Quintilianus mortale et immortale ſpecies dicit eſſe animalis generis. Sed rhetoris dictum parum exactè ad philoſophiæ formulas dicent eſſe tornatum: quale illud eſt Ciceronis, & Ciceronem ſecutorum Senecæ, Victorini, & Capellæ, Romanum, & Troianum ſpecies eſſe hominis, quum non ſint hominis, ſed nationis: neque enim ad eſſentiam hominis pertinent, ſed ad accidens: & de ſuis indiuiduis non in quid prædicantur, ſed in cuias. Nam quod dicitur humanum genus, & de genere hominum alios Romanos eſſe, alios Troianos, genus eo loci pro gente ſumitur, aut natione, aut forma: & ratione, & modo: ut genus uini, genus cibi, genus dicendi, genus belli. Sed hęc omnia ita ſunt perplexè, & obſcurè diffinita, ut mirum non ſit labi in eis magnos uiros, & contraria inter ſe dicere. Bipedem Ariſtoteles differentiam facit, & Ariſtotelem ſequutus Quintilianus. Porphyrius dicit eſſe proprium. Martianus etiam ſic finit differentiam: eſt ſufficiens ad id quod ſuſceperis diſcretio. Et alio loco: differentia eſt ſufficiens quæſtioni diſcretio, ut ſi quæratur inter hominem leonémque quid interſit: reſpondeatur quòd homo mitis, leo ferus ſit: quod quidem nec hominem à mitibus cæteris, nec leonem à feris alijs diſtinguit animalibus. Sic ille: quæ omnia Porphyrius, & ſchola reijceret, tanquam imperita. Sed de proprio quid dicunt? Porphyrius proprium in quatuor ſignificatus diuidit, quod ſoli, quod omni, quod ſoli & omni, quod ſoli omni & ſemper. Quintilianus etiam proprium dicit, aut quod ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus: aut quod utique accidit, ſed non ſoli, ut igni calefacere. Quomodo poteſt proprium uocari, quod ſit alij commune, non ſecus, quàm ſi bonum dicas malum, album nigrum, calidum frigidum: idq; Ariſtoteles uetat fieri: nam bipes non proprium eſt homini, ſed generale, & amplius. Nec quod aliquo tempore, ineſt ſoli, niſi etiam proprium dicas eſſe homini bipedem eſſe, quum ſolus ſedet domi, cum cane, & equo aut à dextris eſſe, quod Ariſtoteles admittit, quo nihil uideo abſurdius. Adde quàm ineptum eſt tertiæ rationis proprij exemplum Porphyrij, caneſcere in ſenectute: atqui ſi hoc omni homini accidit, ſemper accidit, nempe in ſenectute caneſcere: neq; enim Porphyrius caneſcere pro exemplo dedit, & explicuit in ſenectute, ſed totum hoc eſt pro exemplo datum caneſcere in ſenectute: Græce enim ſic legitur: κὰι τὸ μόνῳ κὰι παντὶ κὰι ποτὲ, ὡς ἀνθρώπῳ παντὶ τὸ ἐν γήρᾳ πολιᾶσθαι. Sed de uerbis ne ſimus nimium ſolliciti, conniueamus ad hæc minuta. Aiunt differentiam, & proprium non accipere magis & minus. Ego uero non uideo cur unus homo non ſit altero & diſciplinæ capacior, & ad nauigandum aptior, aut ad artem medicam. Nam ſi eſſentia capacitatis aut facultatis ad diſciplinas, ad nauigandum conſideretur, nihil magis recipit aut minus: tam enim alba eſt hæc charta, quàm ille gypſus in eſſentia rei albæ. Et hæc adeo obſcura, inuoluta, difficilia, traduntur pueris paulo ante è ludo triuiali egreſsis, quæ non intelligunt grandes natu in philoſophia detriti ac penè conſumpti. Poſtremus eſt liber de ſophiſticis redargutionibus, haud ſanè inutilis diſputantibus, in quo nihil conuellemus, ne quidam nos arbitrentur anxie in Ariſtotelis operibus ſcrutari, quæ carpamus. Totius Logici inſtrumenti hæc eſt clauſula: Reliquum erit ueſtrum omnium, uel eorum, ad quos hæc peruenerint, ut uenia ijs detur, quæ uidebuntur ad inſtitutionem prætermiſſa, gratia autem habeatur pro inuentis, hoc uero eſt mea ſententia æquiſsimum. Nam nulla ars ſimul & inuenta eſt, & abſoluta. nec ille tam multa potuit unus, & primus inuenire, ac iudicare: multa ex ijs, quæ inueniebat noua, admirabatur,

inſpiciebat propius: necdum tamen ſatis ſibi fecerat familiaria, cenſere ac æſtimare ut poſſet, quod omnibus contingit inuentoribus. Nec dubito, quin idem mihi in iis, quæ ipſe pario. Itaque de Ariſtotele non dicam plura, quem ego ueneror, uti par eſt, & ab eo uerecunde diſſentio. Ariſtotelis enarratores Græci Alexander, Themiſtius, Simplicius, Pſellus, Philoponus, & alij, multum habent uerborum: ſententiarum non aliud, quàm ipſe Ariſtoteles. Latini noſtri priſci illi Apuleius, Capella, Auguſtinus, Boëthus dialecticam ſuam deprauarunt, & uim attulerunt Romano ſermoni, quod illum in iis, quæ ad linguæ proprietatem ſpectarent, præceptis Græcitatis obtemperare coëgerunt inuitum, ac repugnantẽ. Quæ enim ſunt ex ratione linguæ, ea in unaquaque lingua ſunt ſua libera, & popularis poteſtatis: ut nec princeps quidem quicquam habeat in ea iuris, quamlibet in alia potens ac ſæuus: nec qui donare homines ciuitate poteſt, uerba poteſt. At Latini dialectici per omnia Ariſtotelis ueſtigiis inſtiterunt in præcipienda, & tradenda dialectica: ut quæ ille de uerbis, de nominibus, de enuntiationibus, non malè Græce tradiderat, noſtri ad Latinum ſermonem malè detorquerẽt. Cuiuſmodi ſunt de nomine, & uerbo infinito, de enuntiatione infinita, ſeu incerta, & alijs: quæ ex grãmatica, & loquendi uſu cenſenda ſunt, non ex formula dialecticæ, & quidem, ſi diis placet, Græcanicæ. Neque enim ſubſtantiæ nomen infinitari poſſe credo, niſi perraro: ut apud Ciceronem in primo Academicarum: Nec uero aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, poſſe eſſe nõ corpus. Quod uerſum eſt ad uerbũ de Græco Zenonis. Græcis enim facilius erat uti infinitis, quibus illud intelligeretur οὐχ ἡ ὄψ, πᾶς ὁκ ἄνθρωπος, ὁκ οὐχ ἄνθρωπος. Latine uero quis ſic loquitur, nõ homo diſputat, ut intelligi uelit, aliquid diſputat, quod nõ eſt homo: uel non Socrates uenenum bibit, id eſt, quod non eſt Socrates. Egeo nõ pane ſed pecunia: an aliqua re quæ nõ eſt panis? Cicero pro Cluẽtio: Non Archimedes potuiſſet melius deſcribere. Et pro Rabirio Poſthumo: Nõ amicus mihi, nõ Pompeius fuit: an aliquis, aut ut ipſi uolũt aliquid quod nõ eſt Archimedes, quod non eſt Põpeius? ut apud Quintilianũ: Raro inuenies iudicialẽ, in cuius non parte aliquid eorũ, quæ ſupra diximus, reperiatur: an in eo quod nõ eſt pars, ſicut apud eundem: hoc feciſti, nõ hoc feci. Et Portius Latro: nulli nõ oculi ſenatorũ teſtatim conſignarũt ingredientẽ: & alia innumera. Latini enim circumloquuntur, quod non eſt hoc, aut illud. Cicero conuerſione illa per finita, & infinita extrema: de qua eſt apud Ariſtotelẽ in libro περὶ ἑρμηνείας: ut omnis homo eſt animal, nullũ non animal eſt homo. Sic utiẽ in rhetoricis: Si conſtitutio & ipſa pars conſtitutionis quælibet intẽtionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec cõſtitutio eſt, nec pars cõſtitutionis. Quare illa apud Ariſtotelẽ πᾶς ὁκ ἄνθρωπος ὅτι δίκαιος, ſic erant uertẽda, Quicquid nõ eſt homo, eſt iuſtum: nec Græci nomina hæc infinita obſeruãt, ac nec ipſe idem præceptor Ariſtoteles, ut in quarto Topicorum, εἴτις ἡδονὴ μὴ ἀγαθὸν, ſi qua uoluptas non eſt bona. Quid quod ubi hærere poſsit negatio, ex uſu cenſendum eſt, non ex canone. Vt Martialis:

Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

Quo loco negatur uerbum, non infinitatur illa uox totum. Apud Ouidium:

Etſi nullus erit puluis, tamen excute nullum.

Quid illud eſt ex formula? an non potius ex intelligentia communi & conſuetudine, illum ipſum qui uidebiẽ ineſſe, aut eum quem finxeris. Nam infinitari uerbum adiectiuum, illud penitus eſt non ſolum in Latino ſermone, ſed etiam in Græco alieniſsimum, & intelligentiæ repugnans: ut apud Ciceronem: Quum ingreſſus iter ſit pedibus, in equum omnino aſcendere non uult. Quis ſit ſenſus, uult aliquid, quod non eſt aſcendere. Non minus peccatum eſt in quantitatibus, ut uocant, enuntiationum. Aliquis concionatur, & quidam concionatur, particulares ſunt. Atqui non magis hæc, quidam concionatur particularis eſt, quàm hęc, Socrates concionatur: ſi qui audit, Socratem non norit, nam dicenti quidem concionatur, ſubiectum ſingulare eſt: audienti uerò, ſi Socratem non agnoſcat, non minus eſt uerbum illud Socrates confuſum, & uniuerſale hominis, quàm illud quidam. Iam hæc omnia, omnis homo

eſt

eſt animal, animal eſt omnis homo:omnia bonum appetunt, & bonum omnia appetunt: aliquis concionatur,aliquis non concionatur,non aliquis concionatur:uulgaris ſunt conſuetudinis,penes quam eſt iſtorum omnium lex,& arbitrium. Terentius hic ſolus neſcit omnia: intelligi poteſt, uel non omnia ab eo ſciri,uel nihil. Cur non bono uiro ſtipem dediſti? aliâs hoc eſt, non eſſe datam bono, aliâs eſſe datam ei,qui bonus non ſit. Cicero pro Seſtio: Omitto gratulationes, epulas,partitionem ærarij, beneficia ſpe promiſſa, prædam, lætitiam paucorum, luctum omnium: hic omnium quaſi plurimorum, aut reliquorum omnium. Ideo Ariſtoteles ſenſus,oppoſitiones, leges uniuerſalium, & particulariũ poſuit. Quæ uerò eſſent uniuerſales, hoc eſt,quibus uerbis, & ſignis,qua conſtitutione, quo ordine fierent, non attigit. Videlicet ſciebat de illis non poſſe in uniuerſum præcipi,quæ eſſent uſus uarij,& mutabilis. Idcirco etſi dixit,qualia ſoleret uocare uſus uniuerſalia,qualia negatiua, aut affirmatiua,non tamen uniuerſalibus regulis definiuit. In indefinita magis eſt adhuc peccatum, quæ pro intelligentia fit, uel uniuerſalis, uel indefinita, uel ſingularis. Romani hanc urbem condiderunt. Romanus homo hæc ſcripſit: non omnes, ſed aliqui,aut aliquis. Ecce tibi equus,quidam,certus: beata uita uirtute conſtat:omnis beata uita,uides ad omnia eam genera tranſire,id circo infinitam ſeu incertam uocari,quod ambiguæ ſit naturæ & mutabilis. Iam in aſſignando ſubiecto,& prædicato, rem ſpectant non uerba: ut cum dico Socrates eſt albus,uel Socrates eſt homo,ſemper Socrates ſit ſubiectum quocunque uertatur,quia in eo fundatur ratio prædicati, nempe iuſtus uel homo. Sed non conſiderant ſpectãda etiã eſſe nomina,& uoces:ut quũ dico homo eſt animal,aliquod animal eſt homo,nõ omne animal eſt homo. Videndum enim non quid res ſit,ſed quid ego ſignificẽ,quod nec ipſi poſſunt negare: nam dicunt in cõuerſione ex ſubiecto fieri prædicatũ,& contrà. Itẽ in cõcluſione indirecta:ut aliquod animal eſt homo. In Baralipton:omne riſibile eſt animal,& omnis homo eſt riſibilis. Ex duabus particularibus negatiua,et affirmãte. Martianus Capella,et Boëthus ſubalternam oppoſitionẽ conſtituunt. Quę oppoſitio eſt,ſi quis dicat: Omnis homo diſputat,Socrates diſputat. Quid habent contrarium inter ſe homo & Socrates. Nec ſubcontrariæ ſunt oppoſitæ,non magis quàm ſi quis dicat: Socrates diſputat,Plato nõ diſputat. An repugnat ſibi,qui dicit: Aliqui ſenatorum ſunt aſſenſi,aliqui non ſunt aſſenſi. Ariſtoteles ait oppoſitionem eſſe affirmationem,& negationem eiuſdem de eodem,& non æquiuocè. Qui dicunt aliquis etiam, aliquis non, nec de eodem loquuntur & ferè æquiuocè. Eandem Latinæ linguæ proprietatem oportebat ſeruatam eſſe in alijs locis dialecticæ. In Elenchis multæ captiones, quæ in uerborum ambiguitate ſitæ ſunt, ac conſtitutæ, in Latinum uerſæ, nec gratiam, nec intelligentiam obtinent: quoniam proprietas Græca non eſt mutata: ut diſcentes ſunt ſcientes, μανθάνειν enim illis eſt intelligere utentem ſcientia, & accipere ſcientiam. Quæ expediunt,bona ſunt: λέων expediens eſt, & neceſſarium: cuiuſmodi ſæpe mala ſunt neceſſaria. Quod ais eſſe,hoc tu es,propter infinitiuum,qui apud Aticos nominatiuo iungitur, καὶ ἄρα ὁ σύφης ἐστίν, τοῦτο σύφης ἐστίν: & putas eſt ſilentia dicere, propter Græcum accuſatiuum σιγῶντα, qui eſt ſingularis maſculinus, & pluralis neuter. Iam quum ad coniunctam orationem & confectionem eſt uentum,in qua ſunt duo, argumentum, quod eſt inuentum probabile, & argumentatio, quæ eſt confectio ex probabili, & eo quod probatur. Vt Medæam eſſe matrem eſt argumẽtum, cui ſi addas, ergo amat filios,argumentatio eſt. Cicero & Quintilianus & eos deinceps ſecuti confundũt hæc. Nam Cicero locum facit in Topicis à conſequentibus,antecedentibus,& repugnãtibus,cum hæ ſint rationes argumentationũ hypotheticarum,non argumentorũ unius certi loci. Quippe ex omnibus licet talem formulam conficere,quod idem Cicero oſtendit exemplis ſuis: Si pecunia ſignata argẽtum eſt,legata eſt mulieri: eſt autem pecunia ſignata argentum,legata igitur: & ſic de alijs, quæ ipſe uocat ſemper Loca dialectica: niſi forte aliam eſſe rhetoricam inuentionem putet,aliam dialecticam: quum ſit una tantum,ea que magis Dialectici iuris quàm Rhetorici. An dialectico ſolam relinquit argumentationem, quæ eſt de iudicando

dicando, errore Stoicorum adductus, de quo ſum in principio locutus. In eundem errorem lapſus eſt Quintilianus, item Boëthus, cui (ut Agricola cenſet) minor eſt tribuenda uenia, qui accuratius hæc ſuſcepit tractanda, quàm magnis illis uiris licuit Ciceroni, & Fabio Quintiliano: quos diuerſa ab iſtis ſtudiorum ratio tuetur. Quintilianus uero inter ſyllogiſmum & epicherema hoc eſſe, inquit, diſcrimen, quòd ſyllogiſmus conſtet neceſſarijs, epicherema probabilibus: atqui hoc non eſt diſcrimen argumentationis, ſed materiæ. Sicut quum enthymema aliud ducit ex pugnantibus, aliud ex conſequentibus, quæ pertinent ad locos argumentorum. Iam argumentum facit à diſſimili, ceu uero diſſimile aliquid probaret: nam qui dicit:

Non tamen ille, fatum quo te mentiris Achille,
Talis in hoſte fuit Priamo.

Similitudine ſeu exemplo ualet. Pater tuus non fecit, ergo nec tu debes facere. Tum cauſa ſeu origine, ille nõ fecit: ergo ſi tu feceris, ab illo degenerabis, nec uerum erit tibi ab illo genus. Comparatione quoq; Ille in hoſte nõdum uicto fuit clemens, tu ergo debes eſſe in hoſte iam uicto. Sicut in facto Fabij apud Liuium uerbis Mar. Camilli: Vos in pace uultis urbem deſerere, ille nec ſacra deſeruit obſeſſus. Cicero locum ponit à differentia, quem Quintilianus diſſimilitudinis dixit. Non ſi uxori uir legauit omne argentum quod ſuum eſſet, idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt in arca ne ſit poſitum argentũ, an in tabulis debeatur: hoc uero nihil probat, tantum quod antea probatum erat diſſicit, & diſſoluit: non hæc eſt collectio, ſed diſſipatio collectionis. Nam quod alius confecit legatum eſſe, hic per differentiam deſtruit. Sin uero hic idem perſuadere uelit non eſſe legatum, aliunde erit ei petendum argumentum. Sed Ciceroni non tam facienda eſt harum rerum, ac permagna habenda gratia, qui ipſe tum primum prope inuentor excudit nobis partem dialecticæ utiliſsimam de inuentione: quod opus inutiliter ab Ariſtotele congeſtum, Cicero ad utilitatem ingentem aptauit. Boëthus in tradendis differentijs Topicis, quod opus ex Cicerone, & Ariſtotele, & Themiſtio concinnauit, uno aut altero Ariſtotelis dicto inductus eſt ad maximas ſingulis locis aſsignandas. Ariſtoteles enim, in ſecundo Topicorum de coniugatis tractans, inquit: Manifeſtum eſt quòd ſi oſtenderit quis de coniugatorum aliquo bono uel laudabili, & alia erunt oſtẽſa eſſe talia. Vt ſi ex laudabilibus eſt iuſtitia, & iuſtum, & iuſtus, & iuſte. Item de contrarijs loquens. Cuius generatio, inquit, bona, & ipſum bonum: & uice uerſa. Item de corruptione, & generantibus & corrumpentibus, ex ijs quæ à philoſopho erant exempli cauſa dicta, Boëthus maximas collegit ſingulis locorum: quod aliud non fuit, quàm infinitam poſſeſsionem locorum contrahere in magnas anguſtias: & latiſsime patentem uſum effecit, ut nullus pene eſſet. Quis enim uti poſsit locis ad illas maximas redactis: quaſi uero non aliter uſus ſit locorum, niſi per illas: hæc omnia argumenta, ut exemplum aliquod adferam, ſunt à cauſa efficiente: Bonus, quia boni filius. Vir magnus, quia Scipionis nepos. Calidum, quia admotum igni. Decet te hoc facere, quia filius es Syllæ: & non decet, quia filius Quinti Fabij. Opus ſeruandum, quia magni autoris: & non ſeruandum, quia hoſtis. Quæ dabitur in his omnibus maxima? Sed uenio iam ad amicos meos recentes, ut ipſi uocant, ſophiſtas, in quos tanquam in nauis ſentinam omnia huius artis uitia confluxerunt, & Ariſtotelis & priorum, & longe plura, & fœtidiora, quæ ipſi de ſuo adiecerunt. Itaq; quæ in antiquis reprobaui, ea ſuperſedebo hic recenſere: tantum ea conſectabor, quæ ſunt recentiorum propria. Irrumpit ad tradendam dialecticam iuuenis ignarus Latini, & Græci ſermonis, ignarus earum rerum, atque artium, quæ his duabus linguis ſunt proditæ. Primum omnium quorſum pertineat dialectica ignorat, quæ ſua, quæ aliena. Itaq; & ſua alijs ceſſerunt, & ipſi inuaſerunt aliena. Nam totã eam partem, quę eſt de argumentis inueniendis, occuparunt rhetores dialectico non inuito. Primum quod quum Ariſtotelem partis huius uel inuentorẽ, ut inquit Cicero, uel certe præcipuum præceptorẽ uideret illa adeo obſcure ædidiſſe, ut uerti in uſum aliquem non queant, Ciceronem uero accommodaſſe operi, & eius traditionem Boëthum eſſe amplexa-

amplexatum audito Ciceronis nomine,tanquam aliena nota inſpecta,uerecundi homines manum continuerunt. Videbant etiam rhetores apertius de illis præcipere & aptius ad exercitationem. Tum etiam libenter ceſſerunt poſſeſſione ſumptuoſa,ad quam tuendam magnis eſſet diuitijs opus:legenda,tenenda, cognoſcenda multa,ſine quibus inuentio tueri ſe & nomen ſuum nequit:nam quid de piſce,de lapide,de republica,de re familiari inueniet,qui ne nomen quidem unquam antea audierat.& adeo peritiæ huius uſum amiſerunt,ut quod eſt inuentionis argumenti ad iudicium argumentationis transferant. Nam quẽadmodum argumentatio bene cenſetur per figuras,& modos ſyllogiſmorum,ita ipſi dicunt per locum à genere,per locum à cauſis,per locum à coniugatis,à maiori:quaſi in hoc ſint parati loci,ut cenſuræ ſint argumentationum,& non indices argumentorũ: ipſi eam retinuere ſolam quæ eſt de inuentione,more ſpinoſorum Stoicorum,ad quam nec linguæ opes,nec multa rerum ſupellex magnopere uidetur eis neceſſaria,ſed tantum garrula quædam imperitia, & loquacitas inuicta:& pro illa uetere diuiſione Logicam eſſe aliam de inuentione, aliam de iudicio,nouam ipſi diuiſionem adduxerunt,eſſe logicam ueterem,& logicam nouam. Cur ita nominetur,non magis ſcias dicere,quàm cur digeſtum nouum, & digeſtum uetus. Logicam appellant ueterem,in qua de ſimplicibus agitur terminis,uel pronuntiatis,prædicabilia,categoriæ,& de interpretatione. Logicam nouam priora,poſteriora, topica. Tum huic addunt ſeptimum tractatum, quem recentes adiecerunt pomœrio ueterum imperio longius prolato. Ipſi tanquam uento quodã tranſuerſi acti in metaphyſica impetum fecerunt:non illinc modice repetunt,quæ uidebatur ad logicam pertinere,ut Ariſtoteles fecerat,ſed penitus ſe,& pueros ſuos immergunt in arcana illa naturæ,quæ conſtare,& intelligi nullo penitus modo poſſunt,niſi guſtatis his exterioribus:nam ordo noſtræ cognitionis hinc eſt ad illa,nec eò penetrari à nobis poteſt,niſi per hæc, quæ ſunt foris. Ad incognita enim itur per cognita, & ad mentis iudicium per ſenſuum functiones. Iſti contrà rudem puerum, & à grammatico recentem ſtatim prædicabilibus,& prædicamentis, & ſex principiis proluunt: ut olim Germani pueros ſuos recens natos rapido & gelido flumine. Sunt qui perpetuo ibi detinent,ut qui maximè ſunt reales, quaſi uero ad nugandum in illis commentis inuenta ſit dialectica,& non ad rectè diſſerendum. Ibi naſcuntur mira monſtra quæſtionũ,de natura communi,qua miror nõ interdum eos terreri inſomnijs,aut de illa in tenebris audere uerba facere,adeo res eſt mõſtroſa. Antiſthenes (ut puto)primus uniuerſalia quędã finxit in rerum natura à ſingularibus ſeiuncta. Plato Ideas poſuit. Porphyrius cum hęc aliena eſſe à ſuo inſtituto uideret,conſulto ſe uitaturum hanc,& ſimiles quæſtiones eſt præfatus: iſti non abſtinent,quanquam ipſa & abſurditate ſui & argumentis nominalium iam eſt eò deducta, ut ſi apertius uelintq; uti eloqui, appareat eos idem ſentire. Hinc de compoſitione generis,& differentiæ,ad conſtitutionem ſpeciei. Quomodo ſudatur cum uelint genus eſſe pro materia,differentiam pro forma:ideo ponunt compoſitionem phyſicam, & metaphyſicam, ut hæc conflata ſit ex quiditate generis, & quiditate differentiæ: & alia quæ ſiquis legat uir cordatus,& opinionibus antea, partibusq; non infectus , facile exclamet, ô nugas accuratas,ô eruditionem imperitam . Iam in prædicamenta infarciunt quicquid tractari uel ſolet, uel debet in prima philoſophia,de omni rerum genere. Attigerat quidẽ nonnulla ex his Ariſtoteles,ſed leuiter. Gilbertus Porretanus longius mouit ſex principijs cõſcriptis. Albertus Grotus & deinceps alij,nauẽ in altum deduxerũt,ut nullæ iam terræ appareant,cœlum undiq;,& undiq; pontus. Prætereo quæſtiones illas ridiculas,utrum res ponantur in prædicamento,an nomina? quum diſertis uerbis Ariſtoteles de uocibus loquatur:quaſi uero res poſſint prædicari,aut nomina prædicentur,niſi res aliquas ſignificẽt. An Deus collocetur in prædicamento,timent ſcilicet pij homines,ne infinitus finito concludat loco. Tum aſcendunt ſupra prædicamẽta,& faciunt ſex tranſcẽdentia ex Sophiſta Platonis male intellecto, ens,res,unum,bonum,uerum,aliquid. Sic poſſent addi ſexcẽta,exiſtens,idem, utile. Vero,et bono quis utitur,pro tranſcendentibus:non nego quin aliquo in ſenſu omni

ni rei conueniãt,ut uerum ad eſſentiam pertineat, bonum ad finem:illud intellectus, hoc uoluntatis,ſed utrunq; in Deo:nã nos fallimur fere,& in iudicando,& in eligendo:nec minus eſſet tranſcendens utile aut cõmodum,quàm bonum eadem ratione. Nec naturalia paſſi ſunt quieta eſſe,libros Ariſtotelis de anima,in poſteriora effuderunt. Ad diuina tranſgreſſi puero in ſchola ludenti ac nuganti de ſyllogiſmis diuinis in manus dederũt,rem arduam,& periculoſam. Ibi tam confidenter diſtribuunt,ſingularizant,particularizant,complete,incomplete,quàm ſi de pomo aliquo eſſet ſermo:&dum uolunt rem humana ingenia ſuperãtem in pueriles formulas redigere,in multa incidũt abſurda,et impia,quę tamen conſuetudo inter illos effecit leuia:ut tres eſſe deos,tres eſſentias diuinas, filium eſſe patrem & non eſſe patrem,& alia quæ aures abhorrent audire. Loquuntur ipſi de rebus offenſiuis piarũ aurium,quę poſſunt eſſe magis? Sed his quia ſoliti audire non offenduntur,ijs demum permouentur,quibus non aſſueuere. Et quum nihil ſit apud ipſos abiectius,aut deſpicatius grammatici nomine,ipſi plura diſſerunt,quæ pene ſunt ex triuiali ſchola, quàm ipſi grammatici. Sed omnia abſurdiſſime conuerſis uocabulorum ſignificatibus,quò illis collibitum eſt,ut nihil reliquerint integrũ,facile hoc ſibi uindicantes,quum corrupta grammatica & lingua tanquam ſenſu amiſſo,nemo eſſet,qui iniuriam ſentiret,aut doleret, aut per iniuriã occupata repeteret. Nam quæ in libris de interpretatione tractantur, an nõ literarij ſunt ludi? oſtendi de nomine,de uerbo,de negatione,affirmatione,de ſignis,de quantitatibus pronuntiatorum:in quibus nuperrimi dialectici nõ contenti corruptela ſignificationum,quam à maioribus acceperant,quãdo quidem illa iam uulgata & protrita uidebantur, ipſi nouam penitus linguam inuexerunt: cuiuslibet hominis quilibet aſinus,& aſinus præter ab aſinus,& aſinus poſsibiliter non ſunt:alter alius homo eſt ipſemet: cuiuslibet alterius hominis alius aſinus eſt ens. Quis hæc ulla in lingua intelligat? adiectis literis quandoquidẽ uerba deerant,& ad melius diuinandũ. In terminis, quos primos obijciunt pueris ſuam ſcholam ingreſſis,quid aliud loquuntur,quàm de ſignificatione,de complexione,de incomplexione,de communi,&proprio,quæ ſunt puerilis in Grãmatica inſtituti. Sed de his quomodo præcipiunt? Terminos Ariſtoteles uocat in Topicis, quaſi extrema enuntiati τὰ ἄκρα: & Boethus eodẽ ſenſu nomina & uerba quæ in ſimplici propoſitione prædicantur:ut in eo quod eſt,Socrates diſputat,Socrates & diſputat,termini ſunt. Iſti quum terminorum notitiam tradant pueris tanquam rerum ſimplicium,ex quibus conficiuntur enuntiationes dialecticæ, integra pronuntiata, & longas orationes faciũt terminos: & Homeri totam quam longa eſt Iliadem aut Odyſſæam:imò Iliadem & Odyſſæam. Si quis inter utranque adſcribat τὸ καὶ,uocem omnem uolunt ſignificare ſe, & ſuum prolatorem, & prolatori ſimilem,quin etiam ſcriptorem,& tabellarium,& pennam, & manum,& Latinam literam,& Romanos,& Carmentam inuentricem,& alia ridicula. Quod ſi circulus œnopolij ſit hederaceus,ſignificabit Virgilium,quoniam hedera coronabantur poetæ:ueteres item ac ruinoſos parietes,qui hedera ſolent ueſtiri:& feſtina lente ſignificabit Auguſtum Cæſarem,quod is dicto illo ſoleret delectari:& laurus populum Carthaginenſem,quod de illo triumphans Africanus lauro eſt coronatus:tum locus omnis eum,quem aliquando in eo loco uel uidimus,uel audiuimus fuiſſe:& alia ridicula abſque numero. Non eſt hoc ſignificare, ſed admonere, & alicui aliud ex alio uenire in mentẽ. Nec minus illa iocularia:ſi ex eodem atramento,quo ſcribitur hæc uox homo,ſcribatur illa buf,an buf ſignificabit? Nam iſti non contenti rebus naturalibus,ad ea quę ſupra naturam ſunt,imò contra naturam,ſe extollunt,etiam inter pueros:ut atramentũ poni in duobus locis: omnes terminos creabiles creari:horam diuidi per partes proportionales minoribus huc uel illuc terminatis in qualibet parte:diuidi hoc corpus in duas partes,rurſum coniungi,ſed contra rijs copulis quàm antea:uel in partibus paribus Socratem eſſe album, in imparibus nigrũ: creari aliquod infinitũ,& alia eiuſmodi. Quaſi ullus ſit horũ uſus in dialectica, & communi uita, nec illorum quidem quæ nunquam contingunt, antecedens eſſe Romæ,conſequens Lutetiæ:uel antecedẽs proferri nunc, conſequens cras. Quorſum

ſum hæc? Si aſſecuti peritiã neceſſariam in his animi gratia,tãquam teſſeris luderent, fortaſsis eſſent ferẽdi,ſed homines imperitos relictis ueris,ſolidis & ſeriis,huc ſe conferre quis ferat? hoccine eſt inſtrumentũ ſeriarum diſciplinarũ pluſquam pueriles luſiones? Sed de ſignificãdo,quis melius poteſt,aut debet præcipere,q̃ grammaticus, aut certè populus,quem penes arbitriũ eſt,& ius, & norma loquẽdi. Iam in terminis cõnotatiuis albũ ſignificat rem & alborẽ: certè nõ magis q̃ homo animã uel animal, uel rationale: neq; enim q̃d aliquid ſit in alterius diffinitione,ab eo ſignificatur: & de hoc termini genere,dant regulam: Quando terminus ſumitur pro aliqua re,& deſinit ſumi pro illa,ſi non eſt propter defectum rei,hoc eſt,propter defectum connotationis. Quid ergo riſibile,quid rationale? At inquient non recurrit formula: atqui oportebat eam recurrere,quæ traderetur pueris,ne fallerentur: tum quod ad cognitionem connotatiuorum parabatur. Sed eſto ita. Quid nomina propria,quæ omnia poſſunt tolli, & imponi alia. Nec ſatis eſt quod Paulus Venetus dicit, Socrates dupliciter accipi pro illo homine, aut pro hoc compoſito uocatus Socrates,hoc mutari poſſe, illud non poſſe. Idem dicat de uocibus mundi omnibus: loquor de ſcriptis,& quæ proferuntur: nam in mente imagines ſunt rerum ſine nominibus. Et tamen ex iis quę ſunt illic,de termino complexo,& incomplexo definiunt,quod eſt imperitum: nam mens noſtra compoſitas uoces ſimpliciter ſæpe intelligit, & ſimplices compoſitè, ut audita hac, Troianorum acerbus terror Achillem ſolum nonnunquam intelligit, interdum quum Achillem audit, de terrore, & Troianis & ſæuitia iuuenis cogitat. Quid quod quæ uox eſt in una lingua ſimplex, in altera eſt compoſita, ut Latine paterfamiliâs, Græce οἰκοδεσπότης. Latinè tribunus militum, Græcè χιλίαρχος. Latinè tribunus plebis, Græcè δήμαρχος. Et in eadem ſæpe lingua: ut idem ſunt dictator,& magiſter populi: idem Cenſor, & magiſter morum. Quid quod Gregorius Ariminenſis nullam categoricam pronuntiationem compoſitam uult eſſe in mente. Vtiq; non facilè dictu eſt, quid cogitatus noſter ſimpliciter ſibi fingat, quid coniunctim, & complexè, adeo eſt liber, etſi hic ad hunc modum intelligit, ille multò ſecus, ut præcipi hac de re ex mente, & intelligentia nullo modo poſsit. ex iſtis conficiunt dialecticas enuntiationes,quæ conſtant ſubiecto & prædicato,ſed eo ordine,ut non ſit periculoſius hunc uniuerſi ordinem perturbare. Subiectum neceſſe eſt eſſe prius prædicato: omnis homo eſt animal recte, animal omnis eſt homo, perturbata omnia, & confuſa. An non hic eſt in prima forma ſyllogiſmus: omne animal eſt corporeum, animal eſt homo omnis,ergo omnis homo eſt corporeus: ergo animal tam prædicatur in aſſumptione, quàm in propoſitione ſubijcitur. Animal omnis homo eſt, τὸ omnis non eſt pars prædicati, animal eſt omnis homo, pars eſt, uerificari ut de nullo poſsit: neque enim inuenietur de quo uerè dicatur, hoc eſt omnis homo. Quæ ego quid communi uſu & ſcriptoribus Latinæ linguæ omnibus reprobem? ipſo Ariſtotele confutabuntur. Is enim in libro Perihermenias iſtis pronuntiatis utitur, eſt iuſtus homo, non eſt iuſtus homo: an non ibi iuſtus de homine prædicatur, atqui hoc ipſe dicit diſertis uerbis,ut in hac eiuſdem,eſt homo. Quid homo, prædicatur ne? Iam ubi ait ualet omnis homo,non ualet omnis homo,eſt ne omnis pars prædicati? Sed iſti nec Ariſtotelem quem tantũ habent in ore,nec ullum bonum,& magnum autorẽ legunt,uel intelligũt: nec eſt opus autoribus,aut libris ad ea,quę agunt. Verba omnia adiectiua uolunt reſolui in ſubſtantiuum uerbum, & participium: ut, ambulat,eſt ambulans,alioqui non eſſe ſatis perfectam,& ſatis explicatã enunciationem. Ariſtoteles,inquit,idẽ eſſe ſi quis dicat,Socrates diſputat,& Socrates eſt diſputans: an quia nihil ſenſu diſtãt,protinus quicquid eſt in una prædicatum,erit etiam in altera? neque enim hæc differunt, homo diſputat, & animal rationale diſputat: non tamen idem eſt ſubiectum. Quid, quod ad reſoluendum non tantam habemus participiorum copiam, quantam Græci, qui habent participia præteriti,& aoriſtorum in uoce actiua,& præſentis,ac futurorum in paſsiua: ut hæc difficile poſsit à Latinis explicari,Socrates diligitur aut laudatur,à Græcis facillime. Quid,quod non ſemper idem reddit participium quod uerbum, præſertim in iis uerbis quæ non præſentem

actionem, ſed conſuetudinem ſignificant. Longe ſunt diuerſa, pingit, & eſt pingens: amat, docet, & eſt amans, eſt docens, quæ de dormiente bene dicantur in uerbo ad hunc modum: hic docte pingit, hic amat illam, hic docet filios meos: non item in participio, quod præſentem actionem notat. Adde quod multæ ſunt propriæ locutiones per uerbum, quæ nõ ſunt per participium, ut Socrates confidit, & eſt confidens: ruber, et eſt rubens: pallet, et eſt pallens: pluit, et eſt pluens: licet, et eſt licens. Sed in hoc non immorabor: nam inter ipſos ſophiſtas parum conuenit aliis dicentibus uerba adiectiua eſſe incomplexa, cuius eſt ſententiæ Petrus Mantuanus, in qua uidetur Ariſtotelem & Boëthum habere autores, aliis aſſerentibus ea eſſe complexa, nec dici uerba dialectica. Sed ea diſputatio & controuerſia nec rebus, nec rationi loquendi officit. Illud magis & ſermonem, & intelligentiam omnium lædit, quòd prædicatum uolunt aſtringere ſubiectum in his, ac eiuſmodi: homo eſt pictus, homo eſt mortuus, in quibus de analogo prædicatur ſignificatio ignobilior: ut hæc ſit uera propoſitio, quod abſit, omnis homo eſt mortuus: & hæc, omnis homo eſt pictus. fortaſſe illis qui ſedebant in ſpecu Platonis omnis homo erat umbra, nobis non item, niſi forte iidem iſti, qui hæc ſomniant. Quid quum ſubiectum reſtringit prædicatũ, ut in hac, Socrates albus: ut hæc ſit uera, tantum Socrates eſt albus: nam uolunt eſſe ſenſum, ſolus Socrates eſt Socrates albus. Quod à Paulo Veneto allatum, cæteri magno applauſu exceperunt, tãquam illic Socrates ſubſtantiuum ſit illius adiectiui albi, & nõ potius homo. Quod ſi ita ſit, nulla harum non erit uera, tantum Socrates eſt philoſophus, ſolus Socrates eſt Athenienſis, ſolus Socrates habet patrẽ. Eadem lege factæ ſunt hæ ueræ: Socrates uidet omne aſtrum, quum unum tantum uidet. Socrates poſſidet omnem aſinum, qui unum habet. Si ſic lubet explicare, dicam & hanc eſſe ueram, homo eſt aſinus: nam ſic interpretabor, homo eſt aſini poſſeſſor. Reſpondebunt mihi neminem ſic uti illo pronuntiato. At oſtendant ipſi quis ad eum modum utatur illo ſuo prẽter ipſos? Sed de hoc poſt paululum, nunc pergam alias addere. Nec in minores anguſtias deducta ſunt illa de forma, & forma acceptionis terminorum. A ueteribus perplexe ſunt prodita, ſicut à Petro Mantuano, & ab Strodo, cuius diffinitionẽ conſequentiæ formalis tres expoſitores Sermoneta, Ferabrich, & Thienenſis nequiuerunt ſatis declarare. Recentiores formã ſic conſtituunt, ut ſit eadem qualitas enuntiatorum, eadem quantitas, ſynonymitas terminorum, ſimilis acceptio terminorum, ut nullus ſit iam ſyllogiſmus bonus de forma, nulla oppoſitio, nulla concluſio, ni in anguſtias ſermonis illorum & in illas loquendi abſurditates redacta. Cicero ſic colligit: Omne gaudere bonis animi beatum eſt, omnis ſapiens iis bonis animi gaudet, omnes ergo ſapientes beati. Inſtari enim poteſt ſic: omne gaudere bonis animi beatum eſt, omnis ſtultus ſuauibus bonis animi gaudet, ſuauibus poſito pro iis. Neque hic eſſet bonus: omnis homo legit, Socrates eſt unus ex hominibus, ergo legit: nam in aſſumptione, hæc eſt inſtantia, bucephalus eſt aſinus hominis. Et Quintilianus libro ſecundo: Omnis ars habet aliquam materiam, Rhetorica nullam habet propriam materiam, nõ ergo eſt ars. Inſtatur: omnis homo habet equum aliquem. Socrates nõ habet equum album, nõ ergo homo. In omni re ſunt nimij: interdũ uolũt referri omnia ad animũ, & modum concipiendi: cogitatione interdum in nudis uocibus ſiſtunt ſine intelligẽtia. Spectandũ eſt in uerbis omnibus quid mens ſoleat cõmuniter intelligere. Iã quales cõſequutiones faciunt: homo eſt aſinus, ergo baculus ſtat in angulo: Socrates ambulat, ergo deus eſt bonus: ad impoſſibile ſequitur quodlibet, ſicut neceſſariũ ad quodlibet: quaſi uero nõ ratio cõnexionis potiſſimũ ſpectari debeat, ut in diſiunctis, ego curro uel deus eſt. In modalibus alias faciũt de ſenſu cõpoſito, alias de ſenſu diuiſo: nõ tã improbo rem, q̃ eorũ in uerbis definitionẽ: ut quũ in medio eſt modus eſſe de ſenſu diuiſo: Socrates neceſſario currit: quũ initio uel fine, de ſenſu cõpoſito: Socratẽ currere eſt neceſſe. Ariſtoteles has duas ponit eodẽ loco, & ſenſu: quod eſt eſſe quũ eſt, et quod nõ eſt nõ eſſe, quũ non eſt, neceſſum eſt: & hanc, omne quod eſt, neceſſario eſt quũ eſt: nã τὸ ἀναγκαῖον in priore illa poſtponitur, in poſteriore ponitur in medio. Et in primo elenchorũ hanc uocat amphibolã: τὸ διὰ τὸ καθήμενον βαδίζειν poſſe ſedentẽ ambulare, et ait poſſe eſſe ſenſus diuiſi, et cõpoſiti.

Quid

Quid quod fecerũt alias modales,nẽpe uerũ,falſũ,ſcitũ,tũ opinatũ:ut Buridanus & alij:in quibus etiã de ſenſu diuiſo,& cõpoſito:quod quomodo poſſit fieri nulla mẽs capit,ut Socratẽ ſcitũ eſt diſputare. Cõiunctæ categoricæ,quas hypotheticas uulgo nominãt,quũ ſint innumeræ,nẽpe quot cõiunctiones,quot etiã aduerbiorũ,nõ pauca reduxerũt antiq inter eos ad tres ſpecies:alij paulo plures addiderũt.Paulus Venetus,quẽ Dullardus,et uulgo eorũ ſcholæ in hoc,ſicut in multis,alijs,ſequit,hãc fecit diſtinctionẽ,ut quę coniũctiones cõiungũt enũtiationes perſe intelligibiles,hoc eſt de indicatiuo,efficiãt hypotheticas:quæ uero de alijs modis,nõ itẽ.Ideo has cõiunctiones,licet,q̃uis,etſi,quanquã,non facere hypotheticas.Quia recte dicit,licet Socrates currat,Socrates tamẽ nõ mouetur:non recte autẽ,nec latine,licet Socrates currit.An nõ hęc ſunt ad riſum mouẽdũ aptiſſima:primũ has,&ſimiles,ſi aſinus uolaret,aſinus haberet alas,nõ negãt eſſe hypotheticas:deinde quid prohibet,q̃ minus bene & latine dicatur,licet Socrates currit,etſi quãquã Socrates currit.Iſti ſunt q in formulã redigũt latinũ ſermonẽ,cuius umbrã nũquã uiderũt:ſicut Mãtuanus,q ait ab hypotetica tẽporali ad qtãlibet ſui partem ualere cõſequentiã,ut à cõiunctiua:ut hęc ſit bona concluſio:Tu moueris,cũ curris,ergo tu curris,& tu moueris.Tũ hęc:æſtas eſt cũ ſol eſt in cancro,ergo æſtas eſt,& ſol eſt in Cancro.Sunt enũtiationes quædã categoricę de cõdicionato extremo, ut uocant:Socrates ſi eſt homo currit:do tibi lapidem ſi eſt auis,et do tibi auẽ,ſi eſt lapis,ut hęc ſit uera:do tibi animal,ſi eſt homo,cũ do adamantẽ:quę ſuntprofecto aptiora ad ludẽdũ,q̃ ad loquendũ:qualia ſunt,quũ in libris eorũ alijs infinita:nã quis poſſet percẽſere omnia,nõ facilius q̃ harenas Lybię:tũ potiſſimũ in ijs,quæ uocãt parua logicalia,omnia ex linguę ignoratione excogitata:de q̃ pauca prius loquar,nõ tam diſputandi,aut cõuincendi gratia,q̃ docẽdi:nã ea eſt res,quæ ſi expoſita fuerit,nec ipſos eoſdẽ arbitror repugnaturos,q ſunt commẽti.Quippe eius rei adhuc retinẽt ſemina quędã,ſed degenerantia.Itaq; ſi uera,& meliora oſtendãtur, facile agnoſcẽt & accedẽt.In hac rerũ natura artes ſunt ab hominibus cura,labore,meditatione, induſtria obſeruatæ,ac excuſæ:nulla earũ ſibi facit nouã materiã,ſed in facta iam,& parata operatur:et aliæ circa res uerſantur,alię circa uerba,quę ſunt grãmatica,dialectica,rhetorica:nulli iſtorũ uel mutare populi ſermonẽ,uel nouũ licet fingere,ſed in recepto quæ ſui ſunt muneris,defungi:Grammaticus rationẽ,& uerborum ſimplicium,& aptę cõpoſitionis inquirit.Dialecticus quæ faciunt ſenſus ueros,quæ falſos:loquor ex recepta opinione quæ cõſequãtur,quę repugnẽt.Rhetor quæ pulchra,ornata,inſignia,quę cũ dulcedine in animos blãde inſtillent,quę aſpera et dura, Si grãmaticus nouum aliquod, & inuſitatũ afferat uocabulũ,aut doceat pueros ſuos aliter loqui,q̃ populus loquat,nimirũ explodetur ut barbarus.Si rhetor dicturus nouas ſibi fingat ſchemata,& nõ illa ſumat de medio,ſtultitiã & abſurditatẽ hominis omnes explodẽt.Quid ſi dialecticus uerũ et falſum ſcrutat,fictis ſuo arbitratu ſenſis uerborũ,relictis illis uulgaribus et receptis,planè dicẽt omnes,quib⁹ lingua erit nota,nõ noſtri ſermonis uerũ inquiris, ſed tuorũ ſomniorũ.Si tu in his uerbis & hoc cõmuni ſenſu aliqua obſeruas,audiã te docẽtẽ:ſin fingis tibi linguã,ac uoces,tibi,et tuis paras dialecticẽ,cuius nullus ſit uſus,cũ nemo ſic loquat,ac ne tu quidẽ,et tui:hoc adeo uerũ eſt,ut nec Ariſtoteles,nec Boëthus,nec ipſi idẽ,quibus hæc neſcio quis deus miſit in mentem:ad præſcriptũ ſuorũ canonũ poſſint uera loqui.Ariſto.ac ueteres omnes Græci uſum Græcæ linguæ ſunt ſecuti:Cicero,& Latini Latinę.Infinita ſunt quæ ex cõmuni uſu affirmat Ariſtot.in prædicamẽtis,in metaphyſicis,in topicis,denicq; ubicunq; de ſenſu uerborũ agit.Et recẽtiores iſti nõ ignorãt dialecticã ſuã præcepta eſſe in communi lingua obſeruata:ideo enim multa probãt per cõmunem modum intelligendi,& ad tuendas eas enũtiationes quæ uulgo habẽtur pro ueris:tot regulas illis prioribus interfarſerunt,ut de ſuppoſitione accõmoda,& perſonali,de tempore pertranſacto,de diſtributione,pro ſingulis generũ,pro generibus ſingulorũ,et eiuſmodi haud penitus ignari obſeruationẽ eſſe linguæ dialecticã. Quod ſi meliorẽ nouiſſent linguã, utiq; ad eam accõmodaſſent canones,ſed de ea loquebant, quã illi nõ ſolum optimã eſſe autumabant, ſed ſolã,cum aliã ne de facie quidẽ unq; uidiſſent.Nã quod dicunt quidẽ,ego ſic mẽte concipio:hoc uero nihil ad dialecticã quę eſt de ſermone:

neq; enim cũ dico homo est ceruleus, spectare debeo qd intelligat indoctus, qui cẽ-ruleũ capiat pro cereo, sed quid in Latina lingua signet. Vera, & falsa, & contraria, & cõsequẽtia, inquit Cicero, sua spõte nõ aliena iudicãtur: de quo fuse disputaui in epistola ad Ioãnẽ Fortẽ. Putabã olim, quũ inciperent hęc mihi displicere, magnũ me negotium habiturum istis cõfutandis cõtra homines pertinaces, distinctionibus armatos, disputando inuictos, & qui numero ualerẽt. Sed hoc tẽpore renato sermone Latino, & uel pueris iam proprietatẽ linguæ Latinæ intelligẽtibus, facilior erit eorũ cõfutatio, quæ ex praue cognita lingua fuerũt corrupta: dicunt usum populo concedẽtes scientiã nobis reseruamus: & duos faciunt sensus, bonũ, & rigorẽ. Quid est rigor aliud ad eorum sensum, & exacta quædam loquendi ratio. At eam ex quibus petemus, nisi ex ijs qui exactissime quãq; linguã tenẽt, nõ ex ijs qui sunt eius insciẽtissimi. In latina ex Cicerone, Plinio, Seneca, Varrõe, nõ Petro Hispano, aut Gulielmo Hẽtisbari, Boethus, Apuleius, Capella, in suis dialecticis dicta Ciceronis adducũt pro testimonio, nempe Latini homines hominis Latinissimi quicq; absolute linguã illam norat, & rigorem hũc poterat adiuuare. Græci Demosthenis, Isocratis, Homeri, Euripidis, Sophoclis: de quo alio loco à me differetur: nos etiã magnorũ autorum utemur dictis: nã unde nisi ab illis, requirẽda est linguæ proprietas? Ex illa imperitia sermonis natæ sunt nobis suppositiones, ascẽsus, descẽsus, ampliationes, restrictiones, appellationes, exponibilia, ad quę si lingua esset aptãda, nõ solum obmutescendum esset, sed aliquid esset uerũ in scriptoribus: ut interdũ mirer, quo hæc eis uenerũt in mẽtem, tã ab omni ratione, & loquẽdi, & sentiendi abhorrẽtia. In suppositione sunt discreta, determinata, cõfusa, distributiua: sunt termini certi, qui illas faciunt, certo loco, & ordine: omnis homo est animal, uera est, & animal cõfuse supponit: animal est quiuis homo falsa, determinate eẽ: caput omnis homo habet falsa, omnis homo habet caput uera: equus requiritur ad equitandũ falsa: ad equitandũ equus requiritur itẽ falsa: ad equitandũ requiritur equus uera. Cicero dicit in Oratore, acumẽ dialecticorũ requirendũ est, & in Finibus, qm aliquid omnes. Quid Lucius? & Quintilianus: est aliquid in omni materia naturaliter primũ. Et in sacris literis, Pauperes semper habebitis uobiscũ: sũt hę falsę? quis aliter loquit? nec ipsi ijdẽ, etiã cũ de his præcipiũt. Iã usum negationis, q uarius est apud Grę cos, et Latinos, & unãquãq; linguã, & patet latissime, si quis conet ad cæteras formas redigere, peribit sermonis uniuersa uis, & gratia. Nemo est ex aliqua parte nõ felix. Quid istud est, ex nulla parte? & dicũt qd mobilitat immobilitatũ, immobilitat immobilitatũ, ut se negationes impediãt: & negatio cadẽs super signũ uniuersale. In omni lingua duæ negationes fortius negãt, præterquã in latina. Demosthenes quatuor posuit pro una. In nostra etiã sępenumero nõ plus efficiũt duę & una: ut, nõ possũ ne dormire quidẽ. Cicero: Nolo ne hęc quidẽ humana ignoret. Idẽ sunt: nõ reueretur neq; deos, neq; homines, neq; deos, neq; homines reueretur: non ueretur homines, nõ deos: nõ timet homines aut deos, nõ metuit homines ue deos: ne scribere quidẽ nouit, nõ nouit ne scribere quidẽ. Aristot. expresse ait nõ esse hanc uniuersalẽ: non est homo pulcher: nec idẽ esse, nõ est homo pulcher, et nullus homo est pulcher. In ascẽsu magna cõtrouersia in ponẽdo cõstantia. Quidã recentiorũ repudiato uetere more, ita eã ponunt, ut ipsa enũtiatio, ad quã ascẽditur, luce sit clarior prę cõstãtia. Sed quomodocũq; ponat, nullus est eius usus, neq; unquã aliquis sic colligit, ne ludẽs quidẽ: multo aliter utebat Socrates suis ἐπαγωγαῖς. Iam descendẽt mihi sub hac, quę est apud Cic. in Academicis quæst. Iudiciũ Protagorę est, qui putat id cuiq; uerum esse, quod cuiq; uideatur: uel illa in ij. Philip. Ita cuiq; eueniat, ut de republica quisq; mereat: an erit, ita Antonio eueniat, ita Fabio, ut de repub. quisq; mereatur quid absurdius? In ampliationibus & restrictionibus illa sunt prodigiosa: meretrix erit uirgo: artocreę deuoratę & egestę sunt edendæ: puer anniculus fuit centũ annorũ: in appellationib. nõ uidi papã, & papã uidi: cõsulẽ cæcidi, & nõ cæcidi cõsulẽ. Ergo omnes istæ ad eorũ normã sunt falsæ. L. Cęsar genuit Cęsarẽ dictatorẽ. Iesse genuit Dauid regem ex ea quę fuit Uriæ. Caieta nutrijt regem Lauinij: hæc mulier nupsit magno illi pictori Apelli, ante q; ad summum peruenisset artis, nupserat. Hoc opus scriptũ à est patre Catonis, si scripsisset antequam Catonem gigneret, & alia quæ sunt in ore omnium infinita. Exponibilia fecerunt, tãtum, præter, inquantũ, immediate, incipit, desinit, Tum cõparatiua, totus, semper

ſemper,ab æterno,infinitũ.Cur nõ plura?quaſi uero nõ pene uerba omnia,& aduerbia poſſent etiam cum cauillis exponi aptis diſputantiũ circulis:ut currit,quis motus neceſſarius ſit ad currẽdum: cãtat,quã alta uox ad cãtandum: plorat,quis animi motus,quæ uox,q geſtus ad plorãdũ:ridet,quis oris rictus ad riſum:ſolet,cõſueuit,quot actus ad habitũ,aut ad cõſuetudinẽ,quanta intermiſſio:et ſicut incipit, ac deſinit,cur nõ etiã aggreditur,expedit ſe,delaſſatur,ceſſat.Iam cũ addũtur aduerbia,celeriter,bene,male,tarde,pene,fere,quaſi,etſi.Quaſi iã exponũt maior pars,ut ſi ſint hic Romani mille quingẽti, & unus diſceſſerit,uerũ ſit quaſi nemo Romanus hic remãſit. putant agi de numero ſentẽtiarum in foro aut curia.Sed uideamus ea,quæ tradunt: tantum animal eſt homo:tantũ coloratum eſt albũ: ſola animalia ſunt homines.Quis hęc intelligat?bene additur inferiori excluſo.Quippe eſt excluſio uelut quædã reſtrictio, quæ fit à minore atq; ampliore,ad ſummũ ęquo,ſed ſic,ut pro maiori poſitum appareat:tantũ homo ridet.Soli Romani ſunt liberi:ſuperiori additũ nullũ facit ſenſum; & propẽ contrarium ſolet intelligi,ut tantum liberi ſunt Romani,quaſi ſoli Romani ſint liberi: & tantum animal eſt homo, quaſi ſolus homo ſit animal. Plinius libro vij. Præter fœminã pauca animalia nouerunt coitum poſt cõceptum. Quomodo hic fit exceptio?horum uerborũ,incipit,& deſinit,ſi loquẽdum ſit ad canones iſtorum,nullus eſſe poteſt uſus.Quis poterit tenere minutias illorum inſtãtium: quum in prãdio ſumo ſecundã buccã,aut etiã quũ primã habeo inter dẽtes,nõ poſſum dicere incipio prãdere,q̃d infinita uis inſtãtium præterfluxerit:nec quũ mãdo poſtremã,deſino prãdere.Quum libri ſecundã literam ſcribo,non incipio librũ ſcribere,quum antepenultimã,nõ deſino.Quid ergo poteſt incipere aut deſinere?Plinius,apud Græcos inquit, deſiit nugari Diodorus:nõ poſſunt inueniri exponẽtes: reiiciẽda eſt tãquã parũ dialectica.Quæro cur homines nominales, qui negãt eſſe in rerũ natura,inſtãtia,Scotũ, & reales ſint in hoc ſecuti de inſtãtibus exponẽtes immediate,incipit & deſinit? An nõ uidetis cauilla queri,& materiã luſui aptiorẽ?Cõparatiua,& ſuperlatiua dicũt diſtribuere terminos ſequẽtes,ut nõ idẽ ſit,Socrates eſt Troianis doctior, & omnibus Troianis doctior? quia ſunt duo ſigna mobilitantia. Socrates eſt Græcorũ doctiſſimus,& omniũ Græcorũ doctiſſimus.Quid ego his & ſimilibus refellẽdis nugis ludã operã,quam illi ipſi uſurpãdis,quę ſunt pueris ad deriſum cognita?Illud acutũ,q̃d ex huius exponentibus, Socrates eſt Græcorũ ſapiẽtiſſimus,unã faciunt quidã,omnes Græci ſunt ſapiẽtes.Cur nõ has exponunt multo doctior,paulo,aliquãto,nõ multo, nõ paulo,quę magis expoſitione egẽt?Socrates à Græcis differt uera,differt à Græcis falſa,quia diſtribuitur.Et quẽadmodũ hanc,uterq; homo diſputat,explicãt aliquorũ duorum hominũ quilibet:ita hãc alter homo diſputat,omniũ duorum aliquis. Quis unquã talẽ excogitaſſet ſenſum,qui Latinã linguã audiuiſſet. Tum ſignum collectiuum cum ſuo termino facere terminũ communẽ,& propoſitionẽ indefinitã,& poſſe uniuerſalizari,& fieri collectiuã.Capiamus ergo hãc:omnes apoſtoli dei poſſibiliter ſunt duodecim:fiat rurſus collectiua omnes omnes Apoſtoli Dei, rurſum diſtributiua omnes omnes omnes Apoſtoli Dei:quo quid eſt abſurdius? Et hanc concedũt,omnes duo Apoſtoli Dei ſunt duodecim.Similiter omnes Apoſtoli Chriſti non ſunt boni,uel ſunt nõ boni,ueram eſſe uolũt, quia Iudas fuerit malus:cui Ariſtoteles refragatur diſertis uerbis in lib.Elẽchorũ,negãs poſſe dici nõ bona ea,quorũ aliquod unum nõ ſit bonũ.Addunt obligationes,quas alij theſes uocant:quaſi uero hæ eſſent formularũ artis,& nõ potius exercitatio,& uſus artis,quo quiſq; nihil cõcedat repugnãs,aut neget quod cõſequatur.Tum etiã inſolubilia,quum in ſe reflectuntur enũtiatiões:hæc propoſitio eſt falſa,omnis propoſitio uniuerſalis ſignificat aliter eſſe q̃ eſt:omnis conſequẽtia in Darij eſt mala,hęc eſt cõſequentia in Darij,mala ergo.Sed illas omnes,& ſimiles de alijs oportet loqui,nõ de ſe.Si quis dicat ego mẽtior,continuo rogabunt omnes quid dixerit,in quo ſit mẽtitus,hęc pronuntiatio eſt falſa:quę rẽt quænã,ſi pergat dicere hæc ipſa,reſpõdebunt id nec uerũ eſſe,nec falſum:idcirco nõ defuerũt inter eos quidã,ut Petrus Mãtuanꝰ,& Andreas Limoſus popularis meꝰ, qui negarẽt propoſitionẽ poſſe oſtẽdere ſeipſam,multũ alijs fremẽtibus,quod tanta materia diſputationibus detraheretur.Itaq; calũnia eos impetiuerũt,quo id dicerent

ſubterfugiẽtes argumentorũ laqueos,& pugnã ignauè detrectãtes.Sed ſit finis, quũ illi finẽ nullũ faciãt,nam in infinitũ ſunt egreſſi,quũ in omni dialectica, tũ potiſſimũ in his paruis logicalibus,quẽ ſeptimũ tractatum nominãt extra logicã utrancp,nouã & ueterẽ,quod nihil eſſet de his traditũ à prioribus:quæ res in cauſa fuit tãtopere corrumpẽdi hanc partẽ,quod ipſi nulli melius ſentiẽti innixi,toti eſſent ſui:cõfinxerunt omnia pro captu illo ſuo,et linguę,et bonarũ rerũ omniũ experti.Atcp hoc loco,incp reliqua omni dialectica quum ignorarent quænã eſſent ſua,quæ aliena,& in omnes ferè artes impetũ indocte feciſſent,detinuerunt auditorẽ diutiſſimè,tradendis tã multis præter rem naturalib.ſupernaturalibus,diuinis,grãmaticis:quæ ut erãt perplexa, & confuſa omnia,ita fuerunt per maiores ambages circũducẽda.Mirandũ eſt cũ dialecticã fateantur eſſe inſtrumẽtum aliarũ artiũ:huic Lutetiæ duos annos impẽdi,cæteræ autẽ philoſophiæ,& de natura,& de moribus,& primę philoſophię,uix annum. Quid quod quidã etiã de hoc anno aliquid dialecticæ decidũt.Multi tota uita etiam lõgiſſima nihil ſunt aliud quã dialectici.Ea mora plurima ſua ſit inducere alieniſſima à re,& deprauatiſſima.Idcp uſu uenit eis,quod eſt apud Ciceronẽ de philoſophiæ ſtudijs,perſona L.Craſſi in tertio de Oratore:Iſta diſcũtur,inquit,facile,ſi & tantũ ſumas quantũ opus ſit,& habeas q docere fideliter poſſit,& ſcias etiã ipſe diſcere:ſed ſi tota uita nihil uelis aliud agere,ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid,qd cum deſidioſa delectatione ueſtiges:ita fit ut agitatione rerum ſit infinita cognitio:facilis uſus doctrinã confirmet,mediocris opera tribuat memoria ſtudiũcp permaneat: libet aũt ſemper diſcere,ut ſi uelim ego talis optime ludere,aut pilę ſtudio tenear,etiam fortaſſe ſi aſſequi nõ poſſim.At alij quia præclarè faciunt,uehemẽtius cp cauſa poſtulat,delectãtur,ut Titius pila,Brulla talis.Quare nihil eſt qd quiſquã magnitudine artiũ,ex eo cp ſenes diſcũt,pertimeſcat:nancp aut ſenes ad eas acceſſerunt,aut uſcp ad ſenectutẽ in ſtudijs detinent,aut ſunt tardiſſimi.Res quidẽ ſic ſe mea ſentẽtia habet, ut niſi quod quiſcp cito potuerit,nuncp omnino poſſit perdiſcere.Sic Cicero.Et quia ſtatim altercãdũ erat,& ſemper altercãdũ,quæſita ſunt ſpinoſa quędã apta diſputationib.quę materiã ſuppeditarẽt rixis,et diutiſſimè proferrẽt altercationẽ,etiã in tradẽdis præceptis artis:nihil ſemel dicũt,ne adimãt ſibi argumẽtãdi & in cõtrariũ dicẽdi occaſionem.Sed ſi quã diffinitionẽ aut formulã tradunt,primum cõfuſe & ruditer proponunt,poſtea paulatim,uelut cogentib.ad id argumẽtatiunculis,expoliunt,& crebris tibicinibus fulciunt,ut denicp per lõgiſſimos uerborũ circũactus ſit perfecta:& querunt poſtea de prolixitate eorũ,qui excultius ſcribũt,cũ ipſi dum undicp anſas argumentorũ uenãtur,id multis paginis uix explicẽt,quod exponi pauciſſimis uerbis potuiſſet.Iã uero ne deeſſet uelut bello huic cõmeatus,de omnib.inquiſierũt etiã recõditis,& alienis,& puerilibus,& abſurdis,et de ijs quę capere nõ poteſt humana mẽs: quum tamen Ariſtotelis ſit in primo Topicorũ ſententia,neminẽ ſanæ mẽtis propoſiturũ,quod ab omnibus uel reprobatũ ſit uel cõprobatum,uel etiã plurimis:hęc enim dubitationẽ nullã habent:nã quæſtio dialectica,eſt quæſtio probabilis,nõ paradoxa: nec cõtenti ijs,quæ natura ingenij humani aſſequi & definire poterat,ad uiuũ uoluerũt omnia reſecare,adducti dulcedine diſputãdi.Et quẽadmodũ qui prurit⁹ titillationẽ acti nimiũ ſcabẽtes ſanguinẽ eliciunt,& dolor ſuccedit in locũ ſuauitatis:& mali chirurgi dum morbidũ nimis reſecant,ſanũ quocp attingũt:ita iſti dũ nimiũ ſcalpunt ueritatẽ amittũt,& in falſum incidunt,qd⁹ profert ſe maiore aliqua ueriſimilitudine, cp uerũ ipſum:ut interdũ aurichalcũ magis exprimit colorẽ auri,cp aurũ ipſum:& q ſimulat,cp qui agit ſimpliciter,propi⁹ ad imaginẽ ueri accedit,etſi lõgius à uero ipſo. Hinc eſt acut⁹ ille Mimi uerſicul⁹:Nimiũ altercãdo ueritas amittitur:ad populũ uerò ſpectatorẽ,et interdũ etiã,ſi dijs placet,altercationũ arbitrũ quęſita ludicra tanquã in fabula,ac ipſo ſono grãdia,et uaſta,ut pullata turba admiraretur,quę nõ caperet,ipſicp magni eſſent uulgi exiſtimatiõe.Inde arrogãtia qd⁹ aliquid ſibi eſſe uiderẽtur,quia populo ſtulto iudici uidebãtur:nam bellaces homines pulcherrimũ cẽſebant eſſe titulũ inuicti ut principes:hinc ſophiſtæ nomẽ ſunt amplexi,cũ alioqui ſophiſtã diffinirent nõ exiſtẽtẽ,ſed apparentẽ.Quidã ſe horribilẽ ſophiſtã cognominabat Lutetię,nõ minorẽ eã appellationẽ rat⁹,cp Africani aut Aſiatici:intrauit palã,et magno agmine oſtẽtatio:atcp ex ea pertinacia nõ cedẽdi melius dicẽti,ne uictus hoc coactus cp ui argumẽtiuideatur facere: & ex pertinacia tuẽdi quicqd ſuſcepiſſent cõuicti,& proſtrati,ad rẽ

maxime

xime abſurdã cõfugiebãt, quę illos in preſens periculo eximeret: mox liberati honorẽ illi habebãt, tanquã ſeruatrici, & dignitatẽ attribuebãt placiti, ita ex euaſione trãſibat in dogma. Accẽdebãtur leues homines glorię cupidine, cũ ſe quiſq; autorẽ haberi uellet noui inuenti, quę cõfirmauit cõſenſus ſequaciũ, qđ erat factu facillimũ, cũ ad eã rẽ nec literis, nec libris eſſet opus, tantũ inuicta cõtentione, ſi ſibi in reſpõdẽdo conſtaret, nec admitteret repugnãtia: uere erãt placita, nã pro ratione nihil afferebatur aliud, niſi ſic placet, ſic uidẽt: impugna ipſe, ego cõſequẽter tuebor. Nã cũ Ariſtot. quinq; metarũ genera poſuerit, in quibus ſiſtit diſputatio, ubi ad aliquid illarũ eſt peruẽtum, iſti nihil eſt tam nugax aut inopinabile aut cõtrariũ magnis uiris aut abſurdũ et anile, quod metã cenſeant: ſola cõtradictio eſt meta, et ea una efficit ut reiſciatur dogma ad alia quãtumcunq; abſona, & ſtulta: unicũ dant reſpõſum, cõcedo, nã ſequitur ex mea cõcluſione: imò ipſi iſdẽ poſito dogmate ſtatim ultro inferebãt paradoxa quædã, ad quæ omnia illa erat clauſula: hęc omnia ſunt concedenda, quæ ſequũtur ex opinione mea. Ita dialectica fuit quicquid cuiuis aliquãdo, quomodocũq; ueniſſet in mentem. Qualia uero eſſent illa placita præter ea quæ attigi, quę tamẽ ſola attigi maxime inter eos uulgaria, & receptiſſima: de peculiarib. quorũ nullus eſt modus. Hinc poteſt intelligi, qđ ad ea aſſerẽda, ueniebãt pueri ſine lingua, ſine libris, ſine eruditione, inſtructi caſibus tanq; quęſtionib. hariolãdi, quas pueri unius noctis meditatione ſexcẽtas citius excogitãt, q; uiri graues ſexcẽtis annis unã. Omne a poſſibiliter eſt b, & tamen nullũ b poſſibiliter eſt a: & eiuſmodi. Hinc infinita dogmata, & totidẽ dialectícę. Hęc Pauli, illa Hentisbari, alia Mãtuani, Scoti, Thomæ, Alberti, Ochami, Pardi, Dullardi: parcã hominib. uiuentiũ, & id quidẽ nõ in ea parte, quæ eſt de inueniẽda probabilitate, aut de iudicio argumẽtationis qđ eſſet ferendũ, ſed in intelligẽtia, & explicatione, ac uſu ſermonis Latini, qui unus ſemp eſt, & ſimplex. Et tamẽ cũ talia ſint eorũ inuenta, mirant nõ intelligi ab aliis, quę ipſi ſomniarint: quaſi omnes ſint Ioſephi, aut Danieles, q poſſint illa interpretari: egreſſiq; illã ſuã rerũ naturã quã incolunt, mirantur ſe & ſua ab aliis nõ agnoſci, & ad huiuſmodi formulas exigũt dicta omniũ, quæ quũ non cõgruunt, indoctos eos eſſe iudicãt, & aſinos pronuntiãt, gaudentq; ſe nõ intelligi, ut circulatores quo dobtuitũ ſpectantiũ fruſtrent: maximorũ quoq; ſcriptorũ dicta examinãt, quę nõ cõgruere ad ſuos canones initio nõ tã admirant, q; uelut indoctos, & ſe inferiores aſpernantur. Poſtea tuente illos uetuſta autoritate, et cõſenſu generis humani, ipſi etiã diſtinctionẽ habeant in gratiã illorũ inuentã. Verũ dicũt iſti in ſenſu, in quo fiũt propoſitiões, nõ in ſenſu, quẽ faciũt. Quo quid poteſt dici inſanius? quaſi melius ſciãt pueri que ſenſum faciũt uerba, & ſentẽtiæ Latinę, quàm Cicero, Varro, Plinius, Seneca, Hieronymus, Ambroſius, Auguſtinus: aut Gręcæ, q; Demoſthenes, Plato, Ariſtot. Iſocrates, Gregorius, Baſilius, Chryſoſtomus, Origenes. Adducti ſunt quidam in eã opinionẽ, ut dicãt hęc quidẽ hactenus eſſe alij artibus utilia, q; acuant ingenia diſcentiũ, & ſi quis hęc intelligat, facile etiã alia aſſequetur minus difficilia, quorũ neutrũ eſt uerũ. Vidẽtur eſſe illa ingenioſa, partim q; nõ intelligũtur: nam quidã ea ſola habẽt in pretio, quę nõ capiũt: alij ſubtiliſſimã oportere rem eſſe arbitrãtur, quã ipſi nõ cernãt. Multis perinde uidentur arguta, ut luſus pueriles feſtiui, & argutuli. Nam ænigmate hęc nõ ex ingenio eruditione multa exercitato et ſubacto, ſed ex ignorãtia meliorũ ſunt nata, tanq; herbæ inutiles in ſolo inculto, neceſſe erat eos aliquid agere. Hæc eſt enim natura humanorũ ingeniorũ, ut quoniã igneũ eſt, etiã hebetiſſimũ, ſed ad aliquid agendũ applicet. Itaq; nõ acuunt hęc ingeniũ, ſed cogũt ſylueſcere, contẽtioſum reddũt ſpinę iſtæ, & moroſum, nõ uiuidũ, & actuoſum: in pulchris acuũt quidẽ, & dedolãt, ſed ita ut nihil ſuperſit ſolidi: extenuãt, minuunt, deprimũt, & in his ſemel fractũ haud facile ad res præclaras ſinũt attollere: præſertim cũ hęc nõ modo aliena ſint à ueris artibus, ſed etiã cõtraria, ut tendẽtibus ad altiores, ac ueras diſciplinas, tãta ſint hęc cura dediſcẽda, ne profectũ impediant, quãta fuerãt accepta: cũ tamẽ inſtrumentũ aliarũ ſit artiũ, ad qđ deprauatũ torquent alia, et poſt tã diuturnos clamores in ſcholis adeo ſe pugnãdo exercitatos eſſe rent, ut iactẽt ſe argumẽtis poſſe uertere cãdida in nigrũ, & ex homine facere aſinũ, qđ lõgiſſime abeſt à uero. Nã iſtorũ lingua aut intelligit, aut nõ. Si intelligit, laniſta in laniſtã dimicat & pirata in piratã, nihil eſt iacturæ, etiã ſi antiſophiſta mediocriter ſit inſtitutus, tanta eſt opinionũ inter illos etiã probatarũ uarietas, ut hac cõcluſus euadere poſſit illac: ideo ad obſtruendos exi-

tus,et ſuffugia,multa cõſueuerunt,ut ipſi uocãt,ſupponere.Qui nõ intelligit quæ lo-quuntur,quomodo capietur? coget eos apertius loqui,& cõmuni lingua:in ea uero tam nihil ualẽt,ut nulla ſit uetula,aut cerdo de uulgi fece,qui nõ illis uertat nigrum in candida:nec ulla tam imbecillis ratiõ ſumpta de uita,& de medio,quæ nõ eos pertur bet,nẽpe res ipſis noua atq; inuſitata.Laurentius Vallã aggreſſus eſt recõcinnationẽ facere Dialecticæ,in qua diſſentit ab Ariſtotele,& Peripateticis ueteribus,ac nouis. Monet in quibuſdã neutiquã praue,etſi ea ſunt perpauca,in pleriſq; labitur,ut fuit uir ille uehemens,& ad faciendũ iudiciũ præcipitatus.Nec ſolũ in re dialectica falſus eſt, ſed in philoſophia,nam hãc quoq; attingit,& quod magis mirẽre in præceptis Latinæ linguæ.Sed nõ minus illic improbãdo aberrauit,q; in elegãtijs,& inuectiuis.Cæterũ dialecticæ illius errores,qui ſunt ſanè multi,nos uel omittemus prorſum,uel in aliud tẽpus,ſi uidebitur,reſeruabimus:nã ſuſcipere cum eo diſputationẽ, res eſſet nimium prolixa,minimeq; in præſens neceſſaria,quòd illius argumẽta nec magnis rationibus nituntur,nec proinde ſunt ab ullo recepta,tanquam dogmata artis huius.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE CAVSIS CORRVPTARVM ARTIVM
LIBER IIII. QVI EST DE CORRVPTA RHETORICA.

HVMANÆ omnes ſocietates duabus potiſſimũ rebus uin ciuntur ac cõtinentur:iuſtitia,et ſermone:quarũ ſi alteru tra deſit,difficile ſit cœtum,& cõgregationẽ ullã ſiue pu blicã,ſiue priuatã diutius cõſiſtere,ac cõſeruari:neq; eñ uel cum iniquo poſſit quis habitare,& contrahere uitæ cõmercia,ſiue ſit ipſe optimus,ſiue iniquiſſimus,uel cũ eo uelit uiuere,quẽ nõ intelligit.Itaq; duo ſunt uelut cla ui,quîs cõuentus hominũ reguntur,iuſtitia et ſermo:ſed iuſtitia tacitas habet uires,& lẽtas:ſermo uero præſentio res,& magis celeres:q; altera rationis & conſilij uim ad-monet,alter animi motus excitat.Ergo quẽ iuſtũ eſſe ar-bitrãtur,ab eo ſe homines facile patiũtur regi:qui uero plurimũ poteſt ſermone,eſtq; ad dicẽdum inſtructiſſimus,hũc uolunt ducẽ & rectorẽ eſſe ſui,& huic ſe totos per-mittũt,rati eandẽ eſſe uim in animo dicẽtis,quã experiuntur eſſe in animi fluuio ſer-mone.Sed nõ omnes congregationes quicquid uolunt,efficiunt. Nam in alijs unus adminiſtrat omnia,uel certe pauci cõſenſu, & cõſpiratione inter ſe quadã uelut for-nicati,magnisq; uiribus & potẽtia ſuffulti,ſi quis imperio repugnet.Multitudo nec ad decernendũ,exequẽdúmue quæ ſtatuerit habet uires,ſed ne ad cœtus quidem,& conuẽtus celebrãdos,quibus nihil eſt formidabilius paucorũ potẽtię.Sunt alię con-gregationes,quæ liberę nominantur,penes quas ſupremũ eſt imperãdi ius,& quod-cunq; imperauerint ad id exequẽdum uires.In illis prioribus ſi quis plurimũ dicen-do polleat,uel nõ auditur:neq; eñ ſinitur publice loqui:uel etiã ſi dicat,et perſuadeat multitudini,ea tamen & uoluntatẽ habet metu præpeditã,& manus allígatas.In po-pulari imperio,quoniã quicquid multitudini eſt uiſum,id protinus habetur ratum, plurimũ ualet ad omnia uis dicẽdi.In iſtis ergo quãdo homines procliuitate naturæ ad honores feruntur,ad opes, ad fortunas,dignitatẽ,potentiã, permulti ſtuduerunt, ut optime ad cõciones ciuium dicerẽt:quod qui faciebãt, oratores nominati ſunt,& eorum ars oratoria:Græce rhetores,et rhetorica. Hoc quidẽ dicendi principium,Sed ornatius dicẽdi,& acutius imueniẽdi ex neceſſitate fluxit.Cuius originẽ Ariſtot. Si-culis tributo acuto hominum generi,et ſuapte natura faceto,atq; ad dicẽdum parato. Apud hos eñ cum crebra tyrãnorum mutatione quorũ nulla fuit regio feracior,poſ-ſeſſiones,& bona adempta alijs eſſent,alijs donata,poſtea uerò tyranno uel pulſo,qui exulabãt,patrimonijs erãt deuoluti,legib.& iudicijs,& æquitatẽ iuris ſua repeterent, inſtituerũt excultius quoddã,& politius dicẽdi genus in forum adducere,tum acrius

& argu-

& argumẽtoſius idoneũ ad perſuadendũ permouendũq; iudicum mentes,& totius coronę. Hinc extitere artis huius pręceptores antiquiſſimi, Empedocles Pythagoricus qui mouiſſe aliqua circa rhetoricen ſcribitur, ut ait Fabius: tũ Corax et Tyſias, qui ex uſu & dicẽdi cõſuetudine obſeruata quædã prȩcepta tradidere: hoc ſecutus eſt iã cultus & elimatus magis homo inſulæ eiuſdẽ Leontinus Gorgias, à quo multi ſunt Athenis docti. Exneceſſitate hac recuperãdi ſua, ad alia quoq; expetẽda translatũ eſt inſtrumentũ: ut quẽadmodũ mouerãt iudices, mouerent etiã animos in cõcione populi, ſenatus in curia, deniq; eorũ omniũ, qui plurimũ poſſent in republica, & in quorum manu atq; arbitrio fortuna eſſet omnis poſita ciuitatis: idq; tanto erat efficacius, quãto is qui diceret, populũ eſſet nactus acutũ, calidũ, intemperantẽ, concitabilẽ, qui facile dicentis oratione tanquam aura quadam permoueretur, & agitaretur. Nam in bene cõſtitutis ciuitatib. quieto et moderato, atq; etiã paulo hebetiore populo etiam ſi libero, nõ tamẽ magnus relictus eſt locus facũdię ad ſe iactandũ, quẽadmodũ Cretæ, uel Lacedæmone. Athenis autem prȩferuida ciuitate ac mobili, & in Aſię Græcis coloniis, qui penè fuerũt Athenis in ea loca deductæ, Rhodi quoq;, & in Sicilia, poſtremo Romæ dominatus eſt orator, ubi eloquentia inuenit turbas acumine ingenij prȩditas, inquietas, ambitioſas, & libertatis quadam aura tumefactas. Itaq; Zeno ille Stoicus, qui rhetoricen palmæ eſſe ſimilẽ pronuntiauit, dialecticen pugno, & aptius dixiſſet, dialecticen ad ſubtilẽ doctorũ examinationẽ argumentũ colligere, rhetoren uero ad populare ſenſum applicare: nã breuius nõ raro colligit orator q; dialecticus: ut cum enũtiationẽ unã pro tota argumẽtatione ponit interdũ bene lõga, quẽadmodum in inſtrumẽto probabilitatis eſt à nobis oſtẽſum. Ergo ut erat exercitũ hoc gradus ad ingentẽ potentiã, expetiuerũt hãc artẽ homines honorũ cupidi, opulenti, occupati negotijs: cũq; ad actionẽ & deſtinatũ uſum conuerterẽt quicquid uel didiciſſent à præceptorib, uel ipſi experimẽtis deprehẽdiſſent, uel inueniſſent cogitationib. et incitatione mẽtis, nõ curarũt ingrere quid eſſet ea ars, quę eius materia, qui limites q; late pateret, quis ſcopus: uidelicet nõ eã ad ſcientiã aliquã excolebãt, ſed ut locum dignitatis in ciuitate amplißima obtinerẽt, opibus, & honore cumularent, & quandã uelut tyrannidẽ exercerẽt dicẽdi uiribus tanq; ſatellitio circũſepti, quo et opẽ amicis ferrẽt, & inimicos fatigarent. Ergo illa omnia temere ſunt ab eis definita, nẽpe ab occupatis & aliò intentis. Videbãt uſu quotidie uenire ut de republica dicerẽt, de pace, de bello, de iuſtitia, de magnanimitate, fortitudine, opib. fortuna, de nauigatione, de uentis, de imbribus, de natura Oceani, de cœlis, diſs, hominibus, de affectibus, & opinionib. de ſalubritate, de peſte, de cibis: putauerũt omnia eſſe artis huius, quoniã nihil erat de quo nõ aliquãdo eſſet dicendũ. Clamat Quintilianus, & indignabũdus uelut res ſuas repetit, amputata eſſe de rhetorica per homines deſidioſos, quę ad naturæ cõtemplationẽ, quæq; ad cõponẽdos mores attinerẽt, & ex uno ſtudio facta multa, tanquã mẽbris uno ex corpore diuulſis ac diſſipatis: fuere qui tãto ambitu gauderent profeſſionẽ ſuã extẽdi, ne rẽ leuẽ et cuiuis facilẽ aut obuiã uiderẽtur prȩſtare. Alij qui opes erãt, et potentiam eloquẽtiæ adiumẽto cõſecuti, difficiliorẽ aditũ & arduũ magis aſcenſum oſtẽderũt, ne alij ſecũ æquarẽtur dignitate, neu curarẽt eadẽ ingredi difficultate perueniendi deterriti. Ariſtoteles rhetoricen diffiniuit uim ſeu facultatem uidendi quid in quoq; ſit probabile: nec facit, inquit, rhetorice probabilia, ſed uidet: ſicut nec facit medicus ſalubria, ſed uidet. Ita ne uero tã eſt de iuſtitia rhetoris dicere, q; medici de pharmacis, de herbis: omnes igitur artes ſunt rhetoricæ, ſicut pharmaca omnia medicinę, imò hæc ipſa medicina rhetoricæ pars erit, & muta illa corporũ, & linearũ, & numerorũ inſpectio, & tota ars puluere & radio contenta rhetoricæ fuerit pars. Quid facitis? immẽſum onus imponitis humeris tã teneræ puellæ, ac delicatæ? Idem imponetis dialecticæ. An rhetoricen cõferruminationẽ quandã facitis artiũ & diſciplinarũ omniũ? Quis nõ uidet nõ eſſe rhetoris de cœlo, deq; elemẽtis dicere, de angulis, de pyramide? Quòd ſi illius ſunt hęc omnia, cur de eis nõ prȩcipit? Quis unquã tam ambitioſus fuit rhetor, q hæc ad curã ſuæ artis reuocaret? ne Græculi quidẽ, qui omnia tentarũt, & quorũ innumerabilia ex tãta tractationis huius præcepta. At qui hæc callẽt, omnia dicũt melius: ceu uero nõ unaquęq; ars alia quauis adiuuetur, nec protinus pars eſt illius. Adminiculo eſt naturæ contemplationi, cognitio ueteris

memorię,

memoriæ,num ideo hiſtoria pars eſt philoſophiæ de natura:architectus melior,ſi ſit philoſophus:quid,ergo philoſophia pars eſt architecturæ?Nõ poteſt eſſe hiſtoricus qui nõ ſit coſmographus,nõ aſtronomus,qui nõ arithmeticus,nõ medicus,qui non etiã phyſicus:artes tamẽ ſunt ſeparatę,& diſtinctę.Hęc quũ reputarẽt magni artis huius patroni,ſatis intellexerũt nõ poſſe omnia illa tam uaria,tã immẽſa,tam late fuſa ac patẽtia rhetorẽ unũ capere ac ſuſtinere:ideo alij geminã fecerũt rhetoricen:unã uniuerſalẽ,quę res omnes cõplecteret,de quibus aliquando dici poſſit:alterã particularem,& uſui ciuili appoſitã,quæ ſolũ in rebus ciuilibus uerſat.Ideo quædã de philoſophia morũ excerpta documẽta in hanc artẽ inuexerũt,ſed ut in alieno loco leuiter,& defungẽdi ſolũ gratia.Nec Ariſtoteles diſſimulat parũ exacte tradi ſibi in rhetoricis, quę de rebus mortalibus diſſerit,ſed ad captũ populare, cui uni debet orator ſeruire turbis & cõcionibus natus.Cur Quintilianus qui philoſophos furti arceſsit tãquam iniquos poſſeſſores moralis diſciplinæ,ipſe nihil penè de ea re tradit:ſi remittũt adoleſcentẽ ſuũ ad philoſophũ ut inde repetat,cur ipſi præcipiũt tã negligenter,& craſſa quadam Minerua:ut appareat eos in alieno uerſari opere,& ad ſe nihil attinẽte? Cur tantã & tã pręclarã ſuę artis partẽ occupatã indigne ab iniquis poſſeſſoribus, & imperitia illorũ contaminatã nõ repurgãt,& ſuo ſplẽdori reſtituũt? Sed certe nõ magis de moribus,aut de re alia quauis dicere fuerit rhetoris materia,cẽ ſi quis ſcribẽdi profiteatur artẽ,materia huic fuerit pannus aut charta:bene ille quidẽ hæc ſcindet,ſi dentur, ſed ipſe nõ adferet quatenus ſciſſor,ac ne ſi ſit quidẽ inuoluta,aut dura,& parum ſciſſioni apta ipſe ut ſciſſor euoluet,et molliet,& ſciſſioni accõmodabit,ſed iã ut alius artifex id faciet,ſi quid fecerit tale.Nõ defuerũt qui pręceptis morũ in media rhetorica tradẽdis magis delicijs & deſidiæ cõſuluerint diſcentiũ,cẽ quod putarẽt eſſe artis: ut quãdoquidẽ rhetoricã ſolã petebãt ij qui in curia,et foro,et oculis multitudinis uolebãt uerſari,reliquas omnes artes uel nõ uacaret attingere,uel omnino ut ignobiles obſcurascę aſpernarentur,haberẽt in opere tituli rhetorices omnia uelut delibata,de quibus eſſet eis aliquando in ciuitate diſputandũ:uolebãt omnes benedicere,& cito uolebãt,de qua feſtinãtia Cicero,et M.Fabius cõquerunt:ita illa ipſa quę erãt ab arte aliena nõ diſcerent,niſi uelamẽto quodã rhetorices obtecta,ut quũ abſynthiũ pueris datur illitũ melle.Ergo multis non licuit de arte pręcipere,ſed de hoc artifice,& utili dolo ingeſſerũt,quæ ſimpliciter & aperte tradita reſpuiſſent.Sed hac de re ſatis.Prætereo innumeras rhetorum opiniones,ac ſententias:alijs augẽtibus materiã,alijs minuẽtibus.Cicero uarius eſt,& lubricus,& incõſtans,ut ferè in reb.philoſophicis.Vellet omnia ſubijcere oratori L.Craſſus,M.Antonius nõ ſinit,quorum apud Ciceronẽ diſputationes notiſſimę ſunt.Nam Antonio is orator ſufficit,qui uerbis ad audiendũ iucũdis,& ſentẽtijs ad probandũ accõmodatis uti poſsit in cauſis forẽſibus atcę communibus,quicę ſit prætereа inſtructus uoce,& actione,& lepõre.Tales profecto fuerunt qui Athenis,& in Aſia,& Romę pro oratoribus habẽtur,celebrãturcę,decẽ illi Athenis.Tum Romę duo illi,quos modo nominaui,& Cato,Gracchi,Galba,Sulpitius,Cotta,Hortẽſius,qui nõ inſtructi ac parati fuerũt à cognitione plurimarũ artiũ, ſed ingenij acumine & ſolertia,uſu,prudẽtia cõmuni,& in ſermone elegãtia,& cultu quodã.Iam quid ſit ipſa Rhetorice,ars ne,an ſciẽtia,an uirtus,an uis,an inſtrumentũ, & ut Græci dicũt ὄργανον.Nã alij eã ita ſuſtulerũt prælaris nũcupationibus,ut aliorũ inuidię obiecerint,qui illã etiã prauitatẽ quandã artis nominarũt,greco uerbo κακοτεχνίαν. Socrates in Gorgia Platonis adulatoriã, & ſimulatricẽ particulæ ciuilis facultatis.Alij uim,alij uſum dixerũt,alij artẽ à ſciẽtia & uirtute diſiunctã.Quidã uero ſcientiã.Stoici eloquentiã dicũt uirtutẽ,et ſapientiã,& talẽ eſſe Rhetoricen:quẽadmodum Quintilianus colligit,nec oratorẽ quidem eſſe poſſe niſi uirum bonum.Quod Cato uelut ex oraculo protulerit oratorem eſſe uirum bonum dicendi peritũ.In quo ita laborat & ſudat, dum contendit planum facere Ciceronem ac Demoſthenem, qui inter oratores primi habeantur, bonos fuiſſe uiros:ut me grauiſſimi uiri miſereat,qui res tam diuerſas natura uoluerit coniungere,et ex duabus inuitis & reluctantibus unam facere. Obſcure quidem Cicero, ſed aliquanto uerius tamen in tertio de Oratore libro, De oratoria enim loquens ſic inquit: Quo maior eſt uis, hoc eſt

magis

magis probitate iungenda summaq; prudentia, quarũ uirtutũ expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Sic ille, quanquam redit paulo post ad priorẽ ambitionem, & oratoriam facit esse sapientiã, nempe cogitãdi pronunciandiq; rationẽ, uimq; dicẽdi: & confundit quæ sunt discretissima: atq; eiusdem esse artis retur bene sentire, & bene dicere, utiliter sanè: atq; utinã id hominibus persuaderet, sed non perinde uere, quippe quæ finibus, materijs, & toto usu separantur. Nam quod Cato uirũ bonum dicendi peritum oratorem esse pronuntiarit, miror communem atq; usitatam loquendi rationem aliorsum esse ab hominibus doctis detortã. Vulgari enim linguarũ omnium consuetudine uiri boni & nominantur, & habentur, qui nullo sunt probro infames. Neq; enim uir bonus est in proposito censendus, ad Socratis & Stoicorum formulam, & ad illam, iuxta quam de sponsione boni uiri sententiã noluit ferre Caius Fimbria consularis, ut est apud Marcum Tullium. Sed eo ipso modo, quo Cato idem initio libri sui de Re rustica: Et uirum bonum maiores nostri quum laudabant, ita laudabant, Bonum agricolam, bonumq; colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. An hic etiam Stoicum, illum bonum uirum quærent. Iam quòd exercitationis huius fructus peteretur, sine noxijs ciuibus in foro postulandis, aut tuendis innocentibus, siue in curia de eo quo de consolaretur, aut publice in concione sententiam dicendo, duo fecerunt genera causarum, iudiciale, & suasorium. Quod uero frequentes haberentur in Græciæ conuentibus panegyrici, tum dicerentur funebres laudationes eorum, qui pro patria occubuissent, quos illi uocant ἐπιτα-φίους. Romæ quoq; mos fuit uiros primum fato functos, hinc fœminas quoq; publice in funere laudari, additum est tertium, quod laudatiuum nuncupatur, & demonstratiuum, id est ἐπιδεικτικόν. Ita numerus uisus est satis plenus, ut causarum tria essent genera, quæ modo memorauí. Hanc diuisionem Aristoteles in literas retulit, cæteri magno consensu tantum ducem sunt secuti. In quo si cut in alijs ferè artis huius non tam in rei naturam Aristoteles est intuitus, & uel consuetudinẽ explicuit, uel ea pro magistra usus est. Siquidẽ facultas dicendi tanquã uniuersale quoddã instrumentum per omnia de quibus dicimus fusa est, nõ aliter & Grãmatica, & Dialectica. Nec Cicero & Quintilianus tacuerũt plura esse de quibus diceret, genera, etiã Quintilianus multa explicuit. Sed ex illorum trium præceptis putauerunt, quæ ad alia esset opus posse deriuari. Atqui diuersissimam habent inueniẽdi, disponendi, ornandi rationẽ. Quis non uidet ad agendas gratias, ad gratulationes, ad consolationes, ad historiam, ad descriptionẽ, ad præceptiones longe esse alia, & inuentione, & elocutione opus, quàm ad iudicia, & consultationes, & demonstrationes? Atqui illa non raro materiã suppeditant dicendi: ideo & de quibusdam horum separatim aggressus est quędam tradere Dionysius ab Halicarnasso. Marco Fabio satis uidebatur ratio in contrariũ euincere, ut plura statuerentur genera: sed tutissimũ censuit autores plures sequi, præsertim quũ in eis haberet Ciceronẽ suũ. Adde quod ex illis tribus, quæstus nasceba-tur in ciuitate uberrimus, quo factũ est ut reliqua contemnerentur, tanquam sterilia, & homines in illis primis exercitati facile si quid esset de alijs dicendũ, ex suo usu expediebant, quæ possent in uulgus cum fauore & plausu recipi, ut est in facultate hac exercitatio potior, quã ars. Iam quinq; fecerunt partes artis, Inuenire, disponere, eloqui, meminisse, pronuntiare: alij alia addidere, ut quidam iudicium. Principio meminisse naturæ est, quæ si arte adiuuat non protinus est rhetoricę, sed peritiæ cuiusdam, quam memoriam appellabant ueteres, nunc uulgo memoratiuam, cuius inuentorẽ fuisse tradunt Simonidẽ uatem. Sed isti quemadmodũ initio dicebam, quibus uiderent indigere oratorem, ea omnia in artem hanc inuexerunt, tanquã artis partem. An non reliquæ artes omnes egent memoria Grammatica, Dialectica, Arithmetica, Iuris professio? Quid ergo uniuscuiusq; artis memoria est pars? Quod si quis artifex uendicare sibi memoriæ tractationem ceu iure suo posset, is nimirũ esset iurisconsultus, qui maxime indiget, propter multitudinem & uarietatẽ legum atque interpretationum. Ideo Cicero necessariũ esse oratori dicit acumen dialecticorũ, memoriã iurisconsultorũ. Pronuntiare uerò, ornamentum est artis, non pars. Scribendo enim tueri ora-

tor

tor poteſt ſuum munus, & maximus eſſe orator ſine geſtu, tametſi non eam habebit uenuſtatem, gratiam, uim, ut magiſtratus ſordide aut neglectim ueſtitus. Porro in uoce, ſi quæ ſit eius natura ſpectatur, philoſophi eſt officiū: ſi quemadmodū exercenda, phonaſci: ſi quomodo ea utendū pro locis, pro tēporibus, pro rebus, ciuilis eſt educationis, ut tota geſtuum & cultus ratio. Si hoc poſtremū uult ſibi orator uendicare, ſit, ſanè, quando nemo erit qui aſſerat. Quid inuenire, an huius eſſe artis, aut omnino ullius dicemus, de cœlis, de homine, de tota natura, de moribus, de publica re, de priuata, quæ ſis dicturus excogitare, atque inuenire? Quod ſi ita ſit, quin huic nos uni cunctos tradimus, aliis omnibus ualere iuſſis, tanquā ſuperuacaneis. Sed hoc certe ſingularum eſt artium in ſua materia: in uita uero eſt iudicij, conſilij, & quæ ex his naſcitur, prudentiæ, quæ nulla comprehendi poteſt arte: ingenio, iudicio, uſu rerum, memoria paratur. Nam quid, quo loco, quo tempore, apud quos, quatenus ſis dicturus, aut etiā non dicturus, hæccine ſunt Rhetoricę partes? profecto non magis quàm officia uitæ omnia, & publice, & priuatim, quibus tradendis nulla diſciplina, nulla artis præcepta ſuffecerint: prudentia ubique præſto ſit oportet, tanquam conſultrix, & rectrix omnium. An etiam audiendus erit nobis Cæcilius Plinius, qui ait didiciſſe ſe oratoris eſſe non magis loqui, quàm tacere quum eſt opus. Nunquid tacere quoque docet hæc ars? Quis iam nō uidet hos omnes prudentiæ furripuiſſe unde domū ſuam locupletarent. Itaque cumulus ille rerum, qui quum à Latinis, tum uero à Græcis ſcriptoribus anxie congeritur, quid dicendum in procœmio, in narratione, argumentando, concitando animos, aut ſedando, in epilogis, in ſuſpicionibus immittendis, augendis, animaduertendis, tollendis, non ſunt huius artis, ac ne ullius quidem uſus ſunt, qui in immenſum abit: ut mirandum ſit Græcos homines, qui in eiuſmodi mirifice ſolent ſibi indulgere, non etiam plura de his reliquiſſe uolumina, & quæ nulla poſſent lectione percurri. Quàm inepti in his ſunt, qui collegerunt ratiunculas aliquot, quibus diſcipuli in ſingulis uel cauſarum generibus, uel orationis partibus uterentur, & dicta aliquot ex Demoſthene, aut Iſocrate deſumpta: nam in hoc plures ſunt Hermogenes, & alij Græci, quàm Latini, pro formula nobis obijciunt dicendi. Poſtea uero quàm multum ſe, ac diu iactarunt, ſeę ac lectorem torſerunt, nihil progreſsi hærent circa initia, & pueriliter ſapere ac loqui iuuenem ſuum docent. Scilicet corriuare in Tyberis aut Iliſsi alueum conabantur ipſum oceanum. Quid prodeſt illa coaceruare, quorū rarus, aut quod potius puto, nullus eſt unquam uſus futurus. Ego abs te in arte uniuerſales canones, & dogmata ad omnem dicendi rationem apta è natura ipſa obſeruata ac deducta expectabam, ac requirebam: nam ea demum artem efficiunt. Poſt hæc ſi tibi uiſum eſſet, adieciſſes exempla primæ exercitationis, acciperem, ferrem, etiam ſi minuta & puerilia: pro formulis uero tradere exempla ipſa non eſt artificis, ſed experti tantum. Verum hæc quemadmodum dixi, etenim dicendum eſt ſæpius, nequis fallatur præſertim in re tanta, rhetoricæ nō ſunt, ſed iudicij, ac uſus. Idcirco exemplorum huiuſmodi & plura, & accuratiora, & magis commoda docebit me dies unus cōſuetudinis in foro, in curia, & cum prudentibus, quàm multi menſes ſub tali dicendi magiſtro conſumpti. Sed ratio inquirendi argumenta dialectici eſt. Ideo Ariſtoteles octo libros Topicos inter logicos poſuit: de ea re quam tenuiter agit in rhetoricis, quàm penè nihil. Et quum amplificatio, quæ fit per res, ex locis argumentorum petatur, ipſi de ea ſeorſum præcipiunt, ut dicas eos congerere potius dicendi documēta, quàm in artem quandam digerere audienti ad diſcendum utilem: nimirum neque artem potuiſſent efficere ignari quid tradendum eſſet, & quatenus, quum de materia & finibus praue ab initio iudicaſſent. Elocutio magis artis huius eſt propria: hanc uero perplexam & infinitam reddidit immodica Græcorum ſubtilitas, & otioſa diligentia, quæ omnes loquendi formulas ſiue à loquentium conſuetudine alienas, atq; abhorrentes, ſiue protritas cum primis & uulgares, tanquam ſchemata & orationis lumina adnotauit. Stylum ſiue characterem fecerunt triplicem, imum, ſummum, & inter duos illos interiectum mediocrem, idq; multis uerbis & exemplis, etiam uſq; ab heroibus uelut repetita origine, ut ampliſsi-

mus

mus ſit Vlyſſes,Menelaus infimus,medius Neſtor,nec ſatis uere, nec ſatis ad docendum accommodate. Populorũ quidem facile fuerit in tres ordines diſtribuere, quia diſtinctio una ex re ſumitur,nempe ex cenſu.Quòd ſi ex omnibus ſumatur internis, corporeis,fortuitis,multo plures exiſtent ordines.Eundem ad modũ in oratione uirtutes aliæ ſpectantur ex electione uerborum,aliæ ex contextu & numeris,aliæ ex figuris & ſchematis,aliæ ex argumentorum uiribus & acumine, aliæ ex copia, aliæ ex tractatione animorum,aliæ & grauitate ſententiarum:ita non tria eſſe modo poſſunt genera,ſed plurima,quando in unoquoque horum ſunt etiam plura quàm tria.Cicero in Oratore, hęc genera diſtinguit,ſed ita ut non facile dixeris,quid ſit ſecutus in ſecando,uerba,an compoſitionem,an ſententias,an argumenta.Iam nec ad docendum hæc conducibiliter ſunt excogitata:neque enim negant quin multa ſint genera media,atque interiecta inter illa tria:atqui ea non minus oportebat explicari, quàm colorum genera,quæ natura inter atrum & candidum poſuit: aut ſaporum inter dulce atque amarum,qui quidem uehementer ab extremis diſtant, nec facile eſt per extrema cognoſci:aliam formam orationis infimæ epiſtola,aliud res ruſtica , aliud libri de philoſophia poſtulant:non eodem mediocri ad uirtutem, & ad profectionem hortamur:nec ſimiliter inuidiam & miſericordiam mouemus. Fecerunt orationem uelut hominem quendam,in qua eſſent caro, ſanguis,ſuccus,oſſa,nerui,cutis,color, ſtatura,habitudo,proportio partium, tum interna,ingenium, iudicium,uigor animi,affectus,educatio & mores:quarum rerum partes eiſdem ſignãt, quîs in homine,ſed obſcuriſſime ac perturbatiſſime:nihil diffiniunt, ac declarant: non ſtatuunt quid oſſa, quid ſanguinem uocent,quid ſuccum, quid mores: idcirco mirifica eſt inter eos diſſenſio de his:ut de eadem oratione non modo diuerſa pronuntient,ſed aduerſa quoque:uidelicet quum non conſtaret quid quicque appellaretur, ſed temere ac ritu populari nuncuparent ſingula,unuſquiſque hęc pro libito & captu ſuo uſurpauit.Illud uehementer admiror,quòd tanta atrocitate uerborum uerſum in ſoluta oratione uetuerint fieri,fœdiſſimum id,turpiſſimumq; appellãtes, nec partem quidem uerſus inferri ſunt paſſi duntaxat maiuſculam. Cuius placiti ſæpenumero profitcor me rationem quæſiſſe,necdum inueniſſe ullam. Siquidem uniuerſaliter prohibent,nec auditorem reſpiciũt,nec dicẽtem,nec rem de qua dicitur,nec ob quem finem dicitur,nec genus aliquod uerſus ſignant & diſtinguunt. Aiunt oportere cælari artem,quæ prodit ſe, ſi fiat uerſus,& oſtendit in concentu & uerbis occupatum eſſe oratorem, non in re:idcirco nec quod habeat uerſus numerum paſſi ſunt inferri, etiamſi non ſit uerſus:ut,munera dare parenti.Tum ad grauitatem & opinionem ueritatis, cuius ſermo ut matrona quæpiam uel puella honeſtiſſima non deſyderat anxium cultum, & exquiſita ornamenta.Audio,Sed multa in hoc dicto occultantur,quæ facile ſit conuellere.Primũ nihil poſſumus ſupra quatuor ſyllabas dicere,quod non in aliquam uerſus rationẽ cadat, quod oſtendunt tam innumera uerſuum genera. At inquiũt genus noti carminis. Atqui permultæ ſunt pedeſtres orationes modulatiores longe quàm iambici uerſus comœdiarum Plauti & Terentij,quàm uel heroici illi, qui continuo feruntur curſu abſq; cęſuris,ut apud Horatium,Perſius hic permagna negotia dives: uel cum cæſura eſt obſcura, Neſcio quid meditans nugarum totus in illis. An non melos eſt in Salluſtij proœmijs,in orationibus,in concionibus T.Liuij maius ac notabilius? Videre eſt pro lege Oppia quam nominaui, potiſſimum quòd ea Catonis, & conſulis,& per ſe grauiſſimi uiri perſonæ attribuitur.Quid,hoc quod fuit Græciæ iudicium,Platonis & Democriti,locutionem tametſi à uerſu abſit:tamen quod incitatius feratur,& clariſſimorum uerborum luminibus illuſtrata,poema putãdum magis,quàm comicorum poetarum, apud quos niſi quod uerſiculi ſint, nihil aliud eſſe quotidiani diſſimile ſermonis. Nam quòd cælari uolunt artem , utique tot uerſuum genera in calore ſcribendi deuitaſſe,maioris eſt artis mea ſententia, quàm in aliquod illorum,uel imprudentem incidiſſe,uel prudentem deueniſſe. Quis enim omnia illa tam multa,tam uaria,quibus undiq; circumſidemur,effugiat:eo minus, quum in curam ſit rei potius quàm uerborum intentus:ut de M.Bruto refert Fabius,non aliter

ac gubernatoris ſit peritiſſimi atq; exercitatiſſimi nauẽ inter Cyclades inoffenſo curſu ducere. Itaq; homo eruditus, & dicẽdi peritiam callẽs, citius artem & diligentiam in eo deprehendat, qui in lõga oratione genus carminum nullum admiſcuerit, quàm qui in aliquod impegerit nonnunquam: hunc ſciet de rebus fuiſſe naturaliter ſolicitum, illum de uocibus, & dictione. Adde his, quòd qui non ſunt iam uerſus, obſeruatione, iteratione, uſu poſſunt fieri. Sic facti ſunt uerſus ab Ariſtophane, ab Hipponacte, & alijs poetis, qui antea non habebantur. Sed profecto adhibeat quantamcunq; operam & diligentiam quis uolet, attentiſſime ſe obſeruet ipſe cuſtos ſui, non poterit tamen uerſum effugere. Si quis maximorum autorum orationes excutiat, ex uerſibus, aut magna illorũ parte uidebit omnia conflata, etiam notis, etiam ſonoris magis quàm ſunt trimetri iambici familiares fabulis. Cicero in ſexto de repub. qui reliquos cõplectitur omnes, quatuor pedes ſunt heroici: pro Milone, dicere incipientem timere, trochaicus eſt, ſi iambicus in tertia ſede par ſit trochæo, ut idem ipſe docet. Quum cõtrà Titus Annius ipſe magis, de quinq;, pedes heroici: de lege Manilia, quanquam mihi ſemper frequens, dimeter Iambicus. In Acade. quæſt. Quæ cum eſſent dicta in conſpectu cõſedimus omnes: uerſus eſt heroicus, ſi unam ſyllabam demas, ut ſi dicas ſedimus. Seneca epiſtola nonageſima ſecũda, originis ſuę memor, dimeter iambicus, & quidem totus è iambis. Liuius præfatione, noſtra per tot annos uidit ætas, trochaicus eſt. Quid quòd multa ſunt uerba ſimplicia quę uerſum efficiunt adonicum, ſuſpiciebant, accipiebant, impoſuiſſet, archimagirus. Satis hæc uidit Martianus Capella, ſed fulgore tantæ autoritatis præſtrictus eſt: eius hæc ſunt uerba: Néue in notiſſimos uerſus, & maxime heroicos ſtructura fundatur, iambicoſq; uerſus, quamuis eos Cicero non euitet, quũ dicit: Senatus hęc intelligit, conſul uidet: & heroici uerſus finem uel initium non declinet, quum dicit, O miſerum cui peccare licebat. Et in Academicis, latent iſta omnia. Varro, magnis obſcurata & circumfuſa tenebris. Et in Verrinis plenum uerſum una quidem ſyllaba mutilum fudit, quum dicit: Quum loquerer tanti fletus genitusq; fiebant: nec finem uitauit elegi, ſicut ait: Oderat ille bonos. Incurrit etiam in hendecaſyllabi phaleucij petulãtiam, dum dicit: Succeſſit tibi Liuius Metellus. Sic ille. Ariſtoteles in arte poetica, iambũ ait familiari ſermoni peculiarem eſſe, ideo in illo multa nos effundere iambæa, non item heroica. An non apud Ciceronem Craſſus oratorem illum ait admirabilem eſſe & inſignem, qui in oratione ipſa quaſi quendam numerum uerſumq; conficit: & mox, uerſus enim ueteres illi in hac ſoluta oratione propémodum, hoc eſt numeros quoſdã nobis eſſe adhibendos putauerunt. Quid eſt iſtud quaſi & propemodum? cedo quãtum progrediar, ubi ſiſtam: pueriles ſunt iſtæ determinationes: populus cõcentum intelligit, numeri cenſuram non intelligit: ſi uerſum aſpernatur propter concentum, ubicũq; ſit concentus eadem erit aſperuatio, & concentus iſte ac numerus, qui nunc non eſt uerſus, adhibe iterationem, & uſum, & iam fiet uerſus. Quæro etiam ſi uerſum alienum licet citare in oratione, cur non liceat ſuum facere? eadem eſt harmonia, & cõcinnitas in alieno & proprio. Hæc quidem de ipſo uerſu, nũc de autoribus. Po. Ro. bellaci & ruſticitatis oſtentatori ſuſpecta erat ars omnis, & literæ, cuius ſenſum Craſſus Ciceronianus, ut quiſq; optime ſciret Græce, ita eſſe nequiſſimum, ut in Syris uenalibus. Tum ſi geſtui addidiſſet orator uerſum, populus non eſſet ſibi uiſus grauis oratoris orationem audire, ſed ſaltantem hiſtrionẽ ſpectare. Græco non item, cui etiam hiſtriones honeſti erãt. Cicero memor ingenij coronæ ſuæ, pauciſſimos in orationibus ac penè nullos citat uerſus: Demoſthenes & Æſchines plures, & liberius. Cicero defendẽs Archiam, quòd de ſtudijs humanitatis loqueretur, nouo ſe dicendi genere uſum eſſe ait: & pro Murena præfatur ueniam: & ad C. Cæſarem uerſus Homeri admiſcens, nouum epiſtolę genus nominat. Atqui Æſchines Solonẽ laudans maximo hominum conuentu in accuſatione Cteſiphontis inter illius decora, poeticę ſtudium atq; exercitationẽ numerat. Ad hęc aures ſunt uariæ, ſunt quibus Ciceronis cõcentus ſit effœminatus & mollis, ſunt quibus durus: malunt Quintiliani declamationẽ. Alij alios pedes amplectuntur: Ariſto-

teles

teles pæonem, Cicero dichoræum, nec ipſe ſecum in deligendo ſatis conſentiens, ut Martianus annotauit. Pedes, inquit ille, quadam permiſta confuſione Cicero perturbat, dum dicit modo ditrochæo ionicum concludendum, modo pæonem primum probat incipientibus, modo finientibus, modo dochimum, qui conſtat breui, duabus longis, breui & longa, cuius exemplum poſuit, amicos tenes. Itē amphimacrum pedem, & rurſus dactylicum numerum laudat, nec tamen certa ſcientia eſt. Ego tamen compendioſiora percurram, ut in hac ſylua quibuſdam uidear præire tramitibus. Sic ille. At neque his grauiores aut meliores dat formulas, ſed leues, & pueriles admodum. Hæc quidem ex ingenijs naſcuntur, quæ non omnia delectant eadem: alij alijs capiuntur, ut in ſenſibus uarij ſoni allubeſcūt uarijs auribus, colores oculis, ſapores palatis. Ad hæc mutatum eſt ſeculis iudicium aurium: aſpera, & dura compoſitio placuit Catoni & Gracchis, & ea uirilis eſt uiſa. Concinniores fuerunt Antonius & Craſſus: multo his & reliquis omnibus numeroſior Cicero: mollis & delicioſa & fracta compoſitio corrupto magis ſeculo ſub Veſpaſianis & Traiano uiguit, ita ut orationes, quod Cornelius Tacitus queritur, ad lyram, non aliter quàm poetarum carmina, canerentur. In dicente etiam magnum diſcrimen: non decet orationis illa modulatio & numeroſitas frigidam ſenectam, certe ardentem iuuentam decebit. At cælanda eſt ars, nam id ſæpe inculcant, ne effluat. Quorſum? ut facilius perſuadeas. Quid ſi non ut perſuadeam ſcribo, ſed ut narrem, uel ut delectem? Poetis ad delectationem licuit tot generibus carminum abuti, mihi non licebit quibus uolam, qui tantum delectationem peto? quam fuiſſe cauſam Cicero ſcribit cur numeros in orationem inuexerit Iſocrates, qui inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem delectationis atque aurium cauſa, quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates, numeris aſtrinxit. Verum enimuero priſci illi oratores quocunque iſtis de rebus modo diſputarent, ac ſtatuerent, maximas tamen dicendi opes collegerunt magnitudine ingeniorum, ſtudij, uſus, exercitationis: quippe omnia hæc acuebat atq; ſtimulabat ingens eloquentiæ propoſitum præmium, dignitas, opes, potētia in ciuitate, quod præmium ſimul primum ſublatum eſt, eloquentia quoque eſt collapſa: nam quum oratorum licentiam nimium ſeſe uiderent effundere, multis eſſe innocentibus periculo, nocentibus præſidio: ut qui hoc quoque arroganter profiterentur & iactarent de inferiore cauſa ſuperiorem ſe poſſe, & de ſuperiore, inferiorem facere: cohibendam uelut clauſtris impoſitis duxerunt. Athenis uetiti ſunt affectus mouere, quod uiſum eſt philoſophis longe æquiſſimum, ne iudicis animus nempe norma qua eſſet iudicandum à recto ullam omnino in partem inflecteretur. Romæ Pompeius magnus tertio ſuo conſulatu legem tulit, ut actori duæ aſſignarentur ad dicendum horæ, patrono tres, & peroraretur eodem die. De quo Cice. queritur in Bruto, inquit enim: Et perterritum armis hoc ſtudium noſtrum conticuit ſubito, & obmutuit lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis. Et Tacitus impoſitos dicit eſſe uelut frenos eloquentiæ. Cæterum in ius & poteſtatem unius redactis omnibus, is non paſſus eſt uel tam crebro populum coire, uel tam frequentem, uel quenquam libere in publico loqui, quod ut erat, ita periculoſum eſſe exiſtimatum eſt potentiæ unius. Quocirca excluſa eſt à concionibus eloquentia, id eſt, à theatro, & nutrice ſua, quemadmodum in libro de Oratore ſecūdo, docet his uerbis Cice. Fit autem ut quia maxima quaſi oratori ſcena uideatur concio, natura ipſa ad ornatus dicendi genus excitetur: habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen ſine tibijs canere, ſic orator niſi multitudine audiente, eloquens eſſe non poterit. Principes raro ipſi loquebantur ad populum, & pauca, plerunque per edicta, haud aliter quàm ad ſeruos: in ſenatu ſententiæ dicebantur, non libere ut antea, ſed in adulationem potentiæ compoſitæ, erantq; magis encomia principum, quàm deliberationes de publicis utilitatibus. In foro ſi princeps cognoſceret, pudor uetabat eum detinere, quoniam & ipſe interdum geſtu teſtabatur properare ſe: conuerſis omnibus ad delicias relicta cura reipubl. nec ipſi iudices, qui eſſent imperiti & delicati, longas ferebant orationes, ſed breues, atque eaſdem amœnas: & quod in perſona iudicis eſt flagitioſum, male-

bant aliquid, quod delectaret, audire, quàm quod doceret de cauſa: aptatæ ſunt huiuſmodi affectibus orationes, & in forum allatum, quod ſcenæ magis congrueret. Ita genus dicendi penitus mutatum, ex ſano, & ſobrio, & ſeuero ad luxum, & delicias, tanquam ſi uirili ueſte poſita muliebrem ſumpſiſſet. Ipſe populus in forum & iudicia coibat, non ſicut antea inſpecturus quid ageretur, & qua fide, tanquam dominus & rector omnium, ſed uelut in theatrum ad oblectationem omiſſa libertate, & cura reipub. ſegnis atque otioſus: & quia illud publice placebat, in ſcholas inuectum eſt ad exercitationes: tales ſunt declamationes illorum temporum inuentæ, non ad uictoriam, ſed ad uoluptatem: neque enim pugnabant, ſed uentilabant: poeticas quoque amœnitates per egreſſus petierunt: quod oſtendunt Quintiliani declamationes, & quæ ex declamatoribus ſui temporis citãtur à Seneca. Digreditur quidem Cicero, & deſcribit, ſed ſeuere, grauiter, & ad rem: paulò quidem fuſius, nempe in orationibus infinitis, ſed dignitate & dicentis, & audientium, & rei ipſius conſeruata. Contrà illos ad citharam dicas aliquid animi cauſa canere, non rem grauiſſimam meditari: quod indigne ferunt Tacitus, Quintilianus, Seneca: ita ut quum illæ declamationes quæ Quintiliani circumferuntur nomine, tam alienæ ſint ab eius ipſius præceptis, & tales ut contra eas potiſſimum inuehi uideatur, non defuerint qui illius eſſe negent: & declamabant quidem ueteres, ut Cicero, ſed ueras cauſas, & eas, quas mox eſſent in uero certamine acturi, qualiq; ex puluere & umbra in ſolem & militiam translaturi. Recentiores uero declamabant fictas, & omnino inutiles, quarum nulla in foro aut ſenatu poſſet contingere: nam eas quærebant, in quibus maxime poſſent ſe iactare, & otioſos auditorum cœtus permulcere. Ad poſtremũ, quum legibus iam à principibus conſtitutis iudicia exercerentur, uiſum eſt adhiberi potius ad examinandam cauſam, iuris & legum peritum quàm oratorem. Ita creuit potentia interpretum iuris, etiam in coniecturis: & ſtudium artis oratoriæ prorſum ſublatum circiter Antoninorum tempora: quum iuriſconſulti, qui plurimum ualebant gratia apud principes, decreuiſſent ipſi ſoli totum occupare: & fortaſſis ita uiſum eſt Marco Antonio philoſopho, qui non cenſuit expedire, ut iuſtum atque iniuſtum dicendo confunderetur: ſublato corpore & imago periit. Declamare quoque eſt deſitum, & artem cognoſci, quæ nihil erat ſine exercitio profutura. Inane uerò cenſuerunt laborem aliquem fructu omni adempto ſuſcipi. Paulatim ſtudium excolendæ linguæ ceſſauit, quum nullus eſſet eius operæpretium. Quapropter ex bonis ſtudijs maturrime omnium eloquentia eſt tanquam flos quidam delicatus flante Borea decuſſus: id eſt remota illa populari aura eloquentiæ ſaluberrima, deſerto linguæ cultu, & lingua ipſa ſine uindice relicta, iniuriæ cuiuſuis incurſui expoſita, & obnoxia aduentu barbarorum, uelut accepta plaga intercidit. Recepta Chriſtiana pietate paſſi ſunt principes, quod uniuerſis in commune conduceret, ut presbyteri ad populum de rebus ſacris loquerentur: ita ſacri concionatores priſcis illis oratoribus ſucceſſere, ſed diſſimillimo ſucceſſu: nam quanto illos ſuperamus rebus, tanto partibus omnibus eloquentiæ, tota ui perſuadendi, ſententijs, argumentis, diſpoſitione, uerbis, genere orationis, actione inferiores ſumus. Cuius rei culpa diuiſa eſt inter dicentem, & audientem. Olim qui dicebant, erant callentiſſimi uſus, & totius prudentiæ communis, tractandorum animorum peritiſſimi artifices. Qui nunc dicunt, quàm diſpares, imperiti, ignari uitæ, imò etiam communis ſenſus: qui ſint affectus, aut quemadmodum uel impellendi, uel reuocandi omnino neſcij. Nec cui rei quæ uerba, quod genus orationis ſit adhibẽdum norunt, omnia bene conuenire omnibus rati. Sententias habent plumbeas, frigidas, iacentes, ſegnes, quæ animos deijciant citius, quàm excitent: argumentatiunculas colligunt ab illo exercitio ſcholaſtico, quæ uentilant quidem, & titillant interdum, nunquam feriunt aut cædunt. Diſpoſitio fuſa & diſſipata: nihil dicunt ſuo loco: actio immoderata: nihil pro re aut tempore: non in uoce, non in oculis & ore, non in manu & digitis, non in geſtu & ſtatu corporis uniuerſi: quæ illi ita habent cognita, ut nulla eſſe arbitrentur, nec intereſſe ſaltitent dicentes, an ſedeant. Iam auditores habebant illi olim acutos, attentos

pleroſque

pleroſque eruditos, nunc ſocordes, ſegnes, peregrinantes animo, rudes atque imperitos, ut eadem habeant ſæpe repetenda, qui dicunt, non ſolum quo infigantur & hæreant memoriæ, ſed quo uel intelligantur, ſi quid ſit acutius, niſi explicet & explanet, in quo amittitur gratia & uis orationis, fruſtra clamarit, ſurdo fiunt uerba: ſi quid obliquum, niſi recte & ſimpliciter exponat, perdiderit dictum: nec minus ſanè perdit, quum uenuſtatem atque ſpeciem dehoneſtat, & frangit neruos. Memoria patrum & auorum cœptum eſt in Italia reuocari ſtudium linguarum per diſcipulos Petri Rauennatis Latini, & Emanuelis Chryſoloræ Græci: inter quos maximi nominis fuere Leonardus Aretinus, Fran. Philelphus, Lau. Valla, Varinus Veronenſis, Perotus Nicolaus. Secuti ſunt eos Ioannes Picus, Hermolaus Barbarus, Angelus Politianus, & alij quos hic recenſere nihil attinet. Hos uero, & quotquot doctius Latine loquerentur, quàm cæteri, oratores uocauerũt. Sed ij qui uim nominis parum intelligerent: exercitium enim artis oratoriæ nondum eſt reductum, ſed tantum in linguis funditus deiectis ac peſſundatis inſtaurandis atque erigendis cunctum illorum ſtudium conſumptum eſt. Quippe artis huius præcepta exercitio remoto nihil iuuant. Hactenus nemo declamauit utique in materia argumẽtoſa, & quaſi in certamine & palæſtra: tametſi multi delectarunt ſe oratiũculis, quæ aduerſarium non haberent: ut laudationibus artium, uirtutum, principum hominum: uel rabioſe ſe exercuerunt canina facundia, inuectiuis, quibus lacerarent inuicem, id eſt conuitijs, & maledictis in unumc ongeſtis quotquot poſſent, quis aduerſarium proſcinderent, naſo ſuſpenderent, irridendum & contemnendum omnibus exhiberent, de cauſa nihil dicerent, aut perparum: ſi qua tamen alia erat cauſa, quàm ſuſceptas leui aliqua de cauſa inimicitias atrociter perſequi. Nec de phraſi, & genere dicendi uideo illos fuiſſe ualde ſolitos, in electione modo uerborum occupatos. Et quemadmodum ante centum annos qui Ciceronem ut Latinos alios legebant ſcriptores, ſenſa ſpectantes ſola, uerba non animaduerterunt: ita iſti qui in uerba ſola eſſent intenti, dictionem præterierunt inanimaduerſam. Ergo uideas eos eadem dictione conſcripſiſſe res magnas, paruas, lætas, triſtes, humiles, ſublimes, epiſtolas, orationes, ruſtica, phyſica, moralia, forenſia. Nimirum accommodatio ſtili ad genera argumentorum & audientium, atque adeo inuentio ipſa argumentorum cauſis & locis apta res eſt, lõga, uaria, intricata: de qua Plinius Cæcilius, Vndeuiceſimo, inquit, ætatis anno dicere in foro cœpi; & nunc demum quid præſtare debeat orator, adhuc tamen per caliginem uideo. At illorum plerique nullam, aut perexiguam huic rei operam impenderunt, alioqui per ſe difficilimæ: quo magis miror quorundam impudentiam, dixero an ne temeritatem, an utrunq; qui de cultu, & colore, & habitu orationis, denique de toto ſtilo ac phraſi intrepide iudicent inexercitati, & quidem ex breui aliqua, & tumultuaria pagellæ unius aut alterius lectione, de quo merito, & grauiter Gulielmus Budæus conqueritur, quum ueteres in tanto ſtudio, diligentia, uſu non potuerint ubique recte cenſere. Quid quod ea nomina, quæ phraſi induunt, explicare uix ſcirent, ſi rogarentur. Partim huius artis magni illius præceptores fecerunt imitationem, quod primum eſt in omni ſermone, quippe quem imitando diſcimus, ut artes ac diſciplinas quaſcunque à natura non accepimus. Sed imitatio rerum diuinarum nunquam poteſt exemplari par eſſe, nec mortalem artificem æquari ſempiterno: in humanis poteſt ita proficere, ut homo hominem conſequatur, & antecedat. Quocirca quæ initio eſt imitatio, paulatim eò debet progredi, ubi iam incipiat eſſe certamen non ſolum æquandi, ſed etiam, ſi qua detur, uincendi. Imitatio nunquam eò pertingit, quod ſibi pro exemplari propoſuit. At uerò in certamine etiam à tergo poſſis eum relinquere cum quo certas. Itaque ueteres ſic initio imitabantur, ut mox æmularentur, ad poſtremum quoque certarent, & contenderent non raro utique felici ſucceſſu: nam præuertebant illis, quos prius pro ducibus, ac magiſtris habuiſſent: ut Cicero Craſſo, & Antonio: Plato Cratylo, & Architæ: Ariſtoteles Platoni: Vergilius Ennio, Lucretio, Heſiodo. Noſtra ætate quidam ridicule ſeſe alligant imitationi tantum, nec in uerbis ſolum Latini ſermonis & Græci, quod neceſſarium

eſt,propterea quòd eæ linguæ amiſſæ in uulgus, monimentis ueterũ autorum continentur ac conſeruantur, ſed in phraſi, quod minimè eſt neceſſarium: quippe collectis è lectione uocabulis,& loquendi formulis,tanquam lignis & lapidibus, ſic unuſquiſq; extruere orationem poteſt,ut maxime uel ingenio ſuo congruat, uel exigat materia,uel tempus aut locus poſcant. Verum quod magis mirẽre,in materia & argumento tractando nunquam non imitantur,ut imperiti ſutores qui nullum calceum uel ſcindere poſſunt, uel ſuere,niſi forma adhibita: aſtringunt uires & libertatem ingenij ad certum quoddam præſcriptum: ut non immerito ſeruum pecus imitatores nominet Flaccus Horatius. An uerò eſt ulla ſeruitus maior, & quidem uoluntate ſuſcepta, quàm non audere ducis ſui præſcripta, & tanquam ſæua dominorum imperia egredi,etiam ſi aliò res uocet? ſi tempus, ſi auditores, ſi generoſa ingenij natura inuitet,pertrahat? Quomodo poterunt hi currere,ſi ſit opus,imò quomodo ingredi, quibus eſt ſemper in alieno demum ueſtigio pes figendus,non aliter quàm pueri faciunt luſitantes in puluere. Quid dicam? imitari ſemper eos, nec ſcire quid ſit imitari. Nam ſuppilare putant eſſe imitari, nempe uel uerborum ac rationis uel rerum & argumentorum particulas ſumere, ex quibus uelut centonibus opus ſuum conſuant. Perinde ac ſi pictor diceretur imitari,qui aut pratum effingens flores illinc decerptos tabulæ ſuæ annecteret, aut hominem reddens partẽ togæ illius aſſueret picturæ,aut etiam, ſi diſs placet, naſum quem exprimere non poſſet, uellet homini amputatum picturæ ſuæ addi,quo eſſet perfecta. Si quis rem acutius intueatur,talis eſt iſtorum imitatio:decerpunt,ſurripiunt,imò palàm compilant. Et ut furti crimen ſuffugiant,imitari uocant,ut fures furari dicunt amouere,tollere, conuaſare. Age porrò unde colligunt hæc panis fruſtula, has aquæ guttulas, quibus mendicitatem ſuam ſuſtentent:non ex uarijs,& optimo quoque,ut puellæ,quæ in hortulis colligunt floſculos ad faſciculos & coronamenta,ſed uni alicui hoſtio affixi miſere ſe alũt:unicuipiã ſunt addicti:& ubi ingenij tarditas cœpit male ęmulari,quicquid deinceps dicãt aut faciãt,illius credunt eſſe ſimile,quẽ ſibi ꝓ exẽplari præfixerunt:ut qui geſticulatione una tam ſe multos credũt exprimere, cꝫ quiuis pantomimus arte ſua:& qui eodẽ digitorũ pulſu quoduis carmẽ ſonare. Qualis eſt Apollinaris Sydonius,q contẽpto M. Tullij epiſtolari ſtilo,ut dicit, C. Plinij diſciplinã,maturitatemq; ueſtigijs præſumptuoſis inſequit: Omitto ridicula hæc ueſtigia præſumptuoſa, tũ diſciplinã,& maturitatẽ Pli. Quaſi maturitas ſit aliqua in epiſtolis Plinij, & non potius uiror & flores:aut ſi qua eſt, nõ maior & mitior ſit in M. Tullio:nã quã tandẽ uocet diſciplinã nec ipſe arbitror Sydonius declararit,q ſcripſit. Sed quęro in q ſe putet Plinij ſimilẽ,à quo tam diſtat,cꝫ graccus à philomela,niſi forte ſimilis uideri poſtulet,ꝙ adſcribat ſemp ſuo,ut Plinius. Si ſequi ſe dixiſſet Apuleiũ,& Caſsiodorũ,haberet fortaſsis plures, qui crederẽt. Verũ hoc tẽpore,in quo noui quidã morbi prioribus ſeculis inauditi ſunt exorti,& iſte eſt natus quorundã alligãdi ſui ad imitationẽ Cic. ad eã inquã decerptionẽ,quã illi imitationis ornãt nomine. De qua nõnihil attigit Politianus in epiſtola ad Corteſiũ,etſi in omnem imitationẽ potius,cꝫ in hãc unã, quemadmodũ & Fabius Quintilianus. Budæus in hãc ipſam eſt per occaſionẽ inuectus digreſſione quadã in cõmentarijs Græcę linguę. Eraſmus librũ iuſtũ de eo ipſo ſcripſit iniquitate iudiciorũ ꝓmotus,in quo multa cõgeſſit acute cõquiſita,qui etſi nõnunq; argutaẽ magis,quàm argumẽtatur,& ludit potius cꝫ pugnat,nẽpe ex ſcripti illius ratione:nã dialogo rẽ pſequitur, habet tamẽ,quantũ ad hoc attinet, iuſtã & piã querelã indignationis,multisq; bonis ac fortib. argumẽtis preliatur: quę quia nota ſunt omnibus,etenim liber eſt in manibus,nos in præſens prętermittemus,ſolũ dicemus more noſtro pauca quædã,quot ſuſcepto inſtituto uidebũtur ſufficere. Principio quod prudẽter ait Corteſius etiã Ciceroni addictus,quæ ſtultitia eſt,ut quũ tã uaria ſint hominũ ingenia,tã multiplices naturæ,tã diuerſę inter ſe uoluntates,eas uelle unius ingenij anguſtijs aſtringi,& tanꝫ præfiniri. Iã dicant mihi,quid imitantur,nã multa habet Cicero optima,& effectione digniſsima. Linguã inquiunt. Cur nõ etiã argumenta,& philoſophiam, & cognitionem ueteris memoriæ, & uariarum rerum uſum ac peritiam. Nam ſi propterea linguam admirantur, quòd in omni populo & ſenatu Roma-

Romano tantas dicendo eſt uires opesq; conſecutus, ideoq; eam imitatione cẽſent dignã, imitentur potius rerũ præſentiũ & præteritarũ cognitionẽ, ſcrutationẽ ſectatorũ ſapiẽtiæ, tractationẽ humani animi, colligẽdi acumẽ, quib. potius uirtutib. omnia ſenatui & populo & iudicib. perſuaſerit, q; facultate uerborũ & dictionis. Puritatẽ linguę arbitror equidẽ maiorẽ & caſtiorẽ fuiſſe in C. Cæſare, in M. Bruto, & alijs Romanis principibus, quã in M. Tullio. Nec phraſis eius omnib. placuit, etiã quũ de ea poterat cenſeri, nõ Bruto nec Caluo, nec ipſi Põponio Attico amiciſsimis: at cuiuſmodi cẽſoribus? Quare nõ quod ornatius quã cæteri diceret, quãquã dicebat ornatiſsimè, ſed quia acutius colligebat, & fortius pugnabat armatus tot tãtarũq; rerũ notitia. Eius uerò q; deceret & inſpector acerrimus, & executor dexter imprimis ac diligẽs, uincebat aduerſarios, audiẽtes ducebat in ſuã ſentẽtiam. Id uero facile eſt cognoſcere, q; in eadẽ cauſa, ſi quis illius argumẽtis quacũq; lingua & actiõe utatur, plurimũ certe habebit momẽti, ac roboris. Ea igitur animi indoles, & tã uaria eruditio, & tractãdæ cuiuſq; rei ratio eſſet iſtis exprimẽda, qui Ciceroniani uideri affectãt, potius q; ſtilus ac uerba, etſi hæc quoq;, ſed ea poſtremo ſequerẽtur. Magis certe Homerũ exprimit Virg. q; Enniũ, & ſi huic lingua eſt uicinior, & prope idẽ. Similior patri filius qui mores reddit, q; qui lineamẽta oris. Cur tãtũ uirũ nõ totũ imitãtur, & potiſsimũ animũ, quo prẽſtat corpori: qd recte præcipit Paul. Corteſius, qui aliã multo uiã imitãdi oſtẽdit, quã iſti ſequũtur, eãq; merito deplorat ab hominib. noſtris aut neglectã eſſe, aut mutatã: neq; enim uult nos Ciceronis ſimiles, ut ſimias, ſed ut filios parẽtum: ſimiq; externa ſolũ repręſentãt, filij etiã interna: nec ſimiæ aliud q; lineamenta & deformitates quaſdã geſtus, filij uultũ, inceſſum, ſtatũ, motũ, uocẽ. Et tamẽ habent, inquit, in hac ſimilitudine aliquid ſuũ, aliquid naturale, aliquid diuerſum, ita ut cum cõparẽtur, diſſimiles inter ſe eſſe uideãtur. Eadẽ eſt ſentẽtia hominis omniũ Ciceronianiſſimi Chriſtoph. Longolij. Sed demus iam Ciceronis uerba eſſe puriſſima, nam aut eſſe credo, aut nõ multũ abeſſe, tũ ſtilũ optimũ, dico ex ijs qui fuerunt, nã ab eo, q; fieri poteſt neminẽ eſſe arbitror adeo admiratione Ciceronis excæcatũ, quin uideat lõge diſcedere. Sed quid in ijs faciemus, de quibus nõ eſt locus? ut de ædificijs, de agro colẽdo, de ruſtico, aut urbano, aut bellico inſtrumẽto: num tacẽdũ erit? num non potius Vitruuiũ, & Varronẽ, & Plinium, & Columellã, & Cęſarẽ, aut Liuiũ cõſulemus, ac ſequemur duces, quã M. Tullium? quos ego (dicã id nõ quo detrahã aliquid gloriæ Ciceronis. Quid enim poteſt aut debet detrahi nomini clariſsimi & prẽſtãtiſſimi uiri?) eos inquam callentiores fuiſſe arbitror nominũ Romanorũ, in illis utiq; de quibus agebãt rebus, q; M. Tullius: quod & uidemus inter nos quotidie uſu uenire, ut eloquẽtiſſimi in quaq; lingua uiri in curijs & foris & regijs comitatib. educati uincantur à plebeijs hominibus in appellãdis opificũ inſtrumẽtis, atq; actionib. Iam nec in ſermone iſto cõmuni atq; urbano dixit omnia: & eorũ quæ dixit, alia perierunt, alia uenerunt ad nos ab imperitis corrupta. Quid loquẽtur de noſtro foro, de noſtris legibus, inſtitutis, moribus, de pietate noſtra? omnia Ciceroniani? Res oẽs, ſicut præclare Eraſmus colligit, ſunt mutatæ, ut apte loqui de reb. præſentibus nequeat, q à Cicerone latũ linguẽ deflectere nõ audet. Iã ut dictio ſit omniũ optima, nõ omnib. poteſt cõgruere in tãta diuerſitate, atq; adeo aduerſitate ingeniorũ. Idcirco nec eũ imitati ſunt maxime Ciceroni addicti atq; adiurati, q prõptiſſime & facillime poterãt, Seneca, Quint. Plinius, Cæcilius, Cor. Tacitus, uidelicet ut nec ipſe, q; impẽſiſſime admirabat. Demoſthenẽ Gręcũ, Craſsũ & Antoniũ Latinos: oculos enim habebat, ut par erat, intẽtos, nõ in eos q alios antecelluiſſẽt ſed in id q; natura oſtẽderet eſſe optimũ: hoc demũ debet eſſe exẽplar adulto iã & magno uiro. Cedo uero quomodo hũc tam adamatũ ſtilũ imitãtur? quẽadmodũ exagitat in Albutio Scęuola apud Lucilium,

Quàm lepide lexies compoſtæ ut teſſerulæ omnes
Arte pauimento atq; emblemate uermiculato.

Sumunt hinc inde uerba, & commata, & ſententiolas, & compingunt ut exiſtat opus: quod taxat Longolius in Nauagerio, cui integrę Ciceronis nõ modo ſententię, ſed multi ſimul interdum uerſus excíderent, atq; efluerent. Tum de alijs dicit, Dirigendam quidem eſſe nobis & formandam ſcribendi rationem putaui ad illius dicen

di genus, ſed ita, ut uirtutes eius oratione noſtra exprimere conemur, non item ut paſſim omnia ab eo mutuemur, aut quod multos iam facere uideas, quaſi centones quoſdam ex Ciceronis uerbis conſuamus. Dicit hæc quidem Longolius, ſed non ipſe tam recte obſeruat, quàm admonet. Alij cautius ſuffurantur unum aut duo, aut tria ad ſummum uerba ex hoc loco, ex alio autem procul totidem, & alio quatuor aut quinque, ſupra hæc manifeſtum eſt furtum. Nam quin totidem uerbis, inquit Longolius, ex M. Tullio Cicerone tibi tam multa ſumere non liceat: ne tu quidem ipſe puto negas. Ea uerò lex eſt centonũ Auſonij: ergo iſti, quod Longolius uere dixit, centones conſarciunt, & Muſiuum opus faciunt, non imitantur. Dixi uobis falli iſtos in capite totius rei, & ſtatim in ipſo limine impingere, ut rectà nunquam poſſint ingredi: quandoquidem initio ipſo itineris in diuerſum quàm oportebat, aberrarunt: quomodo poterunt recte imitari, qui quid ſit imitari, & qua ratione imitandum ſit penitus ignorant? non imitari eſt iſtuc quod uos facitis ô boni, ſed compilare, & conſuere, & colligere, & conferruminare. Vergilius quum dicit,

Si duo præterea tales Idea tuliſſet
Terra uiros, ultrò Inachias ueniſſet ad urbes
Dardanus: & uerſis lugeret Græcia fatis:

Homerum imitatur, apud quem Agamemnon optat ſibi decẽ conſiliarios, qualis eſſet Neſtor: nec dubitat, ſi haberet, quin breui Troiam eſſet euerſurus. At quum dicit:

Vt ſceptrum hoc, dextra ſceptrum nam fortè gerebat.

Et quæ ſequuntur in duodecimo. Homerum de Græco ad nos transfert illo loco:

Ναὶ μὰ τόδ' ε σκῆπτρον μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους.

Et reliqua in Iliad. α. Quum uerò

Fixit leges pretio atque refixit, ex Vario ſumpſit. At

Tum gelidus toto manabat corpore ſudor,

Ex Ennio eſt mutuatus, qui dicit:

Tunc timido manat ex omni corpore ſudor.

Quæ Macrobius perſequitur in Saturnalibus. Sed ad inſtitutum reuertamur. Quanta crux eſt, quæ ingeniorum compedes intra tam arctos limites comprimi, ac cohiberi, dilatare ut te nullo pacto ualeas, & dum in hoc unum es intentus ne præfinitos terminos excedas, quanta auerſio à rebus clariſſimis, & quæ occaſio de manibus elabitur maximas & fructuoſiſſimas diſciplinas nanciſcendi? At uerò in hoc ipſo tam longo, & diuturno, & miſero, & miſerabili labore, qualem ne hoſtibus quidem imprecer, nedum ut amicis ſuadeam, quis tandem proponitur eluctatis atque ex naufragio ſeruatis fructus? quæ utilitas? quod pretium operæ? amplum eſſe oportet & tantæ curæ, tot uigilijs conueniens, fieri poſt tot annos non Ciceronianæ dictionis æmulos, ſed conflatores orationis ex uerbis Ciceronis, & commatis, & colis. Ego uerò tanti non emerim, non dico Ciceroniane uerba cõiungere, atque adeo Ciceronem eſſe tota phraſi, ſed quod eſt multo præclarius & optabilius, philoſophiam omnem callere, quæcunque prodita eſt de rerum natura. Imitatores hi, qui' que alij cultui ſe linguarum iam pridem intermiſſo tradiderunt, ita nauarunt operam uerbis eligendis, & dictioni exornãdæ, ut alia quæ eſſent dè cognitione naturæ, de publicis priuatiſq; moribus grauiter & copioſe perſcripta ne aſpicerent quidem: partim quòd non uacauit quibuſdam plus nimio in uerborum nota ac natura dictionis cultu occupatis, ut ad alia penitus reſpicere non poſſent: partim quòd metus fuit, ne ſi incultos ſcriptores tangerent, aliquid fortè ex contagio traherent, quo ſermonis forma poſſet fœdari. Ita ubique in linguarum obſeruatione ſubſtiterunt, conſumpta uniuerſa diligentia circa uoces aut ſingulas, aut coniunctas. Hi uerò qui alia non haberent quàm inſtrumenta, quid potuerunt efficere? quum maximam dicendo uerborum turbam, quaſi in acie ordinaſſent, aſpectu quidem formoſam, ſed inutilem tamen atque inefficacem, nihil re ipſa, nihil auditorum mentibus dignum attulere: magno ſanè artis dedecore, quæ ex illis cenſebatur, tanquam primis ac præſtantiſſimis, tum ſua, tum aliorum ſententia profeſſoribus. Quanto uerius dici orator deberet, qui res

magnas,

magnas,& argumento ſuo pares quocunque ſermone exponit. Nam ſi dicere, genus quoddam eſt pugnæ,& ad perſuaſionem quaſi uictoriam pertinet, quis nõ malit animoſum militem tectum corio,& gladio ferreo armatum, quàm imbellem atque effœminatum aureis armis ac gladio fulgentem. Iam Rhetoricam aiunt, quum de rebus alijs omnibus, tum potiſſimum de publicis, ac ciuilibus dicturam. Quid iſti dicent, qui eas ipſas res nec per ſomnium quidem uiderunt, nec ſciunt in quo orbe, in qua ciuitate uiuant: & dum ueterem illam Romam ſemper meditantur, peregrini ſunt in hac ætatis noſtræ. Nec eloquentes dici poſſunt, qui quum omnia conantur aliena lingua dicere, ipſi muti euadunt, nec illa erudita & expolita lingua uerba poſſunt aptare. Eloqui, eſt inquit Marcus Fabius, omnia quæ mente conceperis promere, atque ad audientes perferre, ſine quo ſuperuacanea ſunt priora,& ſimilia gladio condito, atque intra uaginam ſuam hærenti: non refert quo ſermone, nam & in Scythico,& Gallico,& Germanico,& Hiſpano multi ſunt eloquentes. Nec quod Latinus & Græcus ſermo eruditi ſint & copioſi, continuo nullus erit in alio ſermone eloquens. Nam & hi ipſi Parthis ac Mœdis barbariſmi ſunt. Liuius ſermone illo, quem Pollio Patauinitatem dixit ſapere, eloquentior fuit multis Romę natis,& fortaſſis illo ipſo Pollione. De Latrone Portio dixit idem Aſinius lingua ſua diſertum eſſe, nempe Hiſpanienſis illius æui. Quanto diſertior ac eloquentior Anacharſis quàm multi Atheniẽſes, ſiue dum Scythice de natura, & moribus diſputaret, ſiue dum Græce ſoloeciſſans ſeu ſcythiſſans uerius. Equidem ſordes,& uitia ſermonis nemo uel amare debet uel probare, unde maxima pars cladis tum artium, tum iudiciorum eſt accepta. Sed certi ſi detur optio, quis non malit multo immũdum, ſpurcumq; magnis de rebus atque excellentibus ſermonem, quàm de nugis comptiſſimum atque ornatiſſimum?

LIBRI QVARTI FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS DE PHILOSOPHIA NATVRÆ, MEDICINA ET ARTIBVS MATHEMATICIS CORRVptis, liber quintus.

MVNDI autor, qui omnia ad hominis uſum condidiſſet, haud dubie ſcientiã illi erat elargitus utendi, alioqui fruſtra uideretur illi paraſſe, quæ ipſe neſciſſet unquam ad uſum ſuũ applicare. Sed homo à lumine diſcedens, in tenebras eſt prolapſus. In quibus tamen urſit atque extimulauit eum neceſſitas perpetuo premens, ut quęreret, quæ immitteret in corpus ad ſe fulciendum, ac ſuſtentandum, à quibus manum contineret, quæ quibus temporibus & locis terrę mãdaret ad ſpem prouentus, quo modo perciperet, ac reconderet. Tum alia de indumentis, de habitatione, de conuehendo paulatim ſunt inueſtigata. Vbi uerò retuſus eſt ille neceſſitatis uelut ſtimulus, ſolicitudine illa paulliſper depoſita commoditas eſt ſpectata. Dehinc delectatio eſt pulcherrimæ cognitionis,& ex admiratione tanti operis cupiditas cognoſcendi exorta. Ita multi uel neceſſitate impellente, uel adducente admiratione, uel inuitante uoluptate, ad contemplationem naturæ ſeſe contulerunt. Subrepſit his oſtentatio, quæ ſe per omnia tacite inſinuauit. Ergo homini particula illius amiſſæ peritiæ, quam ex copioſiſſimo fonte ampliſsimam hauſerat, pergrauem fuit laborem extundenda. Eruit perpauxillum quidem, aliquid tamen,& lumine illo ingenij, quod factum erat reliqui,& ſtudio incitato atq; ardenti adiutus. Quæ duo ubi defuere, ignorantia & hallucinatio animis ſe pro peritia

& cognitione offuderunt. Nam uel obſcuratione luminis, id eſt, tarditate mentis & ſtupore cordis alia uia inſtiterunt hæc quærere quàm oportebat, uel ſegnitie ac ſocordia, recta quidem, uerum defeſſi remiſerunt curam, & non peruenerunt quò intenderant. Principio, ſicut alibi à nobis eſt declaratum, nemo uires ſuorum humerorum eſt menſus, quid ſuſtinere poſſent, quid non: homines retuſiſſima mentis acie, ſeu potius nulla, res abſtruſiſſimas aggreſſi ſunt inquirere, & intima penetrare, qua inſiſterent pauciſſimi prouiderunt. Alij ſenſum ſecuti ſunt per omnia, huic arbitrium permiſerunt rerum omnium. Quicquid ille ſtatuiſſet, pro uero ac indubitato haberetur: ut Epicurus, qui ideo ſolem eſſe pedalem confirmauit. Alij omnino detraxerunt fidem ſenſibus, quòd aliquando fefelliſſent, ut Academici, & aſſenſum à rebus, ne temere incertis pro certis accederent. Mediam aliqui uiam tenuerunt, ut nec omnia ſenſibus crederent, nec nihil, ſed illis cenſuram adhiberent mentis, ut Platonici, & Peripatetici. Iam in ſerie illa & nexu rerum qui fit à mente, his ſufficit ratio quædam læuis, & tenuem quandam ſimilitudinem oſtendens ueri ad definiendum de reconditiſſimis rebus, quemadmodum Anaxagorę quod omnia ſint in omnibus, quoniam ex omnibus fiunt omnia, id eſt, ad omnia migrat materia. Illi in coniungendo parum dexteri, quæ ſunt diſſoluta ac diſſipata, ſatis eſſe rentur apta & colligata, ut ignari dialecticæ. Sic Epicurus uoluptatem aſſeruit ſummum eſſe bonorum, quod eam unam beſtiæ expeterent ac ſequerentur. Sunt quibus nulla ſufficit ratio, hominibus moroſis ac ſuſpicacibus. Illis ex uarietate atque inconſtantia, quæ uno die ſufficit, alio ſatis non facit. Cuiuſmodi erant qui in diem uiuerent: de quorum numero fatetur ſe unum fuiſſe M. Tullius: & quicquid animum probabilitate percuſſiſſet, id aſſeuerarent. Sunt qui autoritatem requirunt, nempe philoſophi alicuius primi nominis. Vt qui de immortalitate animæ nec tot rationibus, nec ſacra pietate & oraculis diuinis acquieſcunt, ſed ſcrutantur anxie quid Ariſtoteles de eo ſenſerit, quid Plato, & ſi Deo placet, etiam Abenrois Arabs. Alij Poetæ uerſiculum deſiderant, ut olim in Græcia, de quibus Ariſtoteles in libris primæ philoſophiæ. Hi ex uarietate ſententiarum atque opinionum magnam in animùm quoque uarietatem atq; inconſtantiam trahunt, ut aliâs alia ſentiant, atq; adeo cõtraria. Cuius rei exempla ſunt, quum apud Ariſtotelem nonnulla, tum uero apud Plinium frequentiora. Quid quod in tanta uarietate naturæ, quæ locis, temporibus, ætatibus, conſtitutionibus, eſt diſſimillima, quidem ex uno, aut altero, aut ſanè etiam experimentis multis, uniuerſaliter de cunctis pronuntiant? inter quos eſt Ariſtoteles, quod genus illud eſt in uolumine, eius de Animalibus, primo: Imum uentrem & faciem eſſe ſimiles corpulentia uel gracilitate, item crura & lacertos. Cuius rei multa ſunt documenta in contrarium. Vel hic in Flandria plurimi uix habent ſuras, brachia tamen muſculoſa, & ſucci plena, quod de multis principibus memoriæ eſt proditum, ut olim de Germanico Cæſare, & hodie uidemus in Franciſco rege Galliarum. Iam multi belliſſime ſibi placent, in alios difficillimi, atque inexorabiles, ſui mirum in modum indulgentes, ut ab alijs exigant in quibuſcunque demonſtrationem & energiam concluſionis, ipſi ſua uel tenuiter fulta, pro firmiſſimis poſtulent accipi. Ariſtoteli nulla ueterum philoſophorum ratio ad ſuaipſorum confirmanda ſufficit: ipſi ad quælibet, uel ad illos confutandos. Et hic tantus demonſtrationum flagitator ille eſt, qui in prima philoſophia dicit aciem mentis noſtræ ad manifeſtiſſima naturæ, non ſecus quàm noctuæ oculum ad lumen ſolis caligare. At quum in tantis uerſarentur tenebris, quum duce omni carerent, inter eas difficultates credat aliquis illos conſcios ſuæ egeſtatis ac imbecillitatis contentos fuiſſe humi repere, & circa ea occupari quæ tenere facile ac tueri poſſent: hoc certe decebat. Sed illi ignari ſui, ea quæſierunt & ſcrutati ſunt, quæ humanum omnem captum excederent, & in his quæ aſſequi non poterant, arrogantiſſime definierunt plurima, non cunctantius, quàm ſi manibus attrectaſſent, ut de cœlis, de elementis, de rerum eſſentijs ac facultatibus: ſed potiſſimum Plato & Ariſtoteles, de autore mundi, de materia, de opificio uniuerſorum, de regimine illius, & prouidentia, de immortalitate animæ, de pietate, de præmijs bonorum ac malorum.

malorum. Quibus de cauſis & rationibus philoſophos uideas hõmines à duobus uitijs longiſſime impulſos, imperitia, & quam imperitia gignebat ſuperbia, ea inuexiſſe placita in cognitione naturæ, ad quæ nec uetulæ, nec pueri riſum teneant: qualia ſparſim recenſet Ariſtoteles, ſed Plutarchus quatuor uoluminibus in id dicatis. Quam & abſurditatem & diuerſitatem opinionum cauſam fuiſſe Socrati, ſcribit in commentarijs Xenophon, quamobrem ab inquiſitione naturæ rerum in totum abſtinuerit, tametſi cauſa non ſatis iuſta, quæ aliquem à contemplatione naturæ abduceret. Nam nec minor eſt de fine bonorum diſſenſio, de adminiſtratione domus, aut ciuitatis: de quibus tamen & quærere & diſputare Socrates pulchrum in primis, uti erat, exiſtimabat, & conducibile hominum uitæ. Illud modo erat in ſcrutatione naturæ uitium, quòd & ea rimarentur, quæ natura ingenijs occultaſſet, & quæ ſcire nullum eſſet operæpretium. Sed ad hæc ſuperuacanea eruenda acti ſunt non pauci gloriæ cupiditate, quæ ſeſe in illorum pectora inſinuauerat. Idcirco nouum aliquid & præter cæteros admirabile uoluerunt proferre, ad quod quum à ueris aut uerisimilibus eſſent deſtituti, abſurdiſſima arripuerunt, ut niuem eſſe atram, ignem gelidum, ſtare cœlum in ueſtigio, agitari terram, & alia quæ ſtultitiæ citius quis tribuat, quàm arrogantiæ. Secuta eſt arrogantiam, & famæ ſitim pertinacia tuendi quicquid ſemel affirmaſſent, perinde ac ingenio cederet, quiſquis ſententia. Vnde exortæ ſectæ, & in hoc inuigilatum ab eis acriter, quomodo uel ſua praue dicta defenderent, uel aliena bene dicta impugnarent. Inter quas rixas & odia, ueritas nobis utique magnum ſubibat diſcrimen, ſiue falſi tutator uinceret, ſiue oppugnator ueri. Eadem oſtentandi libido, tum etiam dulcedo altius ſcrutandi ſuaſerunt illis ut neceſſaria, quæque alicuius eſſent uſus, uel corpori, uel bonitati animi relinquerent, & ſtudia ſua omnia ad uoluptatem, aut admirationẽ, & plauſum ſpectantium conferrent. Quod malum ex deprauato hominum ingenio cum ipſis artibus exortum, inſecutis deinde ætatibus eò eſt amplificatum, quò ſuperbia increuit, & rerum peritia diminuta eſt. Noſtra, & patrum, & auorum memoria ea tãtum ſunt in naturæ cognitione quæ ſita, quæ offuſa ob oculos caligine plauſum mouerent, non aliter quàm ubi circulator intuentium omnium oculos præſtigijs eſt fruſtratus. Itaque excluſerunt ſcholis priſcos illos Timæum, Platonem, Plotinum, Plinium, Theophraſtum, Ciceronem, Senecã, & reliquos huius generis, qui maximum adferre adiumentũ poterant ad naturæ contemplationem, de cœlis, de elementis, de animantibus, de ſtirpibus. Ariſtotelem retinuerunt ſolum, quòd is unus ex illa antiquitate rixantiũ circulis eſſet aptus. Equidem in inſpectione naturæ haud uideo, quem poſſem illi comparare. Sed huius placita atq; opiniones de natura rerum noſtri homines eiuſmodi rentur eſſe, nihil ut humanum ingenium exactius uel certius poſſit exculpere, communi hac quidem naturæ luce adiutũ, & rectum: de cuius ſententiæ imperitia, atq; impudentia, atq; etiam interdum impietate non poteſt ſatis pro dignitate dici. Et quia res magna & craſſa ignorantia uidetur mihi claudi, idcirco longius paulo ac ſubtilius de ea diſſerã. Nam ſi quid dicerent, omnino intelligerent, arbitror eos facile à ſententia diſceſſuros. Dedit natura homini ſenſus in corpore, in animo uerò acumen, quo cernat, ſpeculetur, intelligat, apprehendat. Tum iudicium, quo ſparſa & diſſipata uelut in dagine quadam colligat, ad nanciſcendum uerum: quod quum ſe putat aſſecutum, acquieſcit ei, quod uerum iudicat, contrarium reijcit: quæ ſunt aſſenſio, & diſſenſio. Hinc ad iuuatur experimentis ac uſu rerum, intentione animi, ſtudio, ſedulitate, memoria, exercitatione: quæ quando ſua cuique non ſufficiunt, accedunt aliena per doctrinam homini ab homine traditam. Hęc ſunt cunctis mortalibus in cõmune propoſita, quæ quoniam nos naturæ beneficio habemus, idcirco naturale lumen nuncupamus: & quæ per hæc aſſequimur, naturæ lumine dicimur aſſequuti: quæ uerò præter hæc, alio quopiam lumine: nempe diuino, uel angelico, uel nonnunquam etiam doctrina dæmonis: ut intelligamus eſſe lumen naturę ea naturæ munera, quæ communiter rationibus ſunt omnibus expoſita ad intuendum uerum: ſicut lumen naturæ ſunt in oculo ea omnia, quę hoc naturæ opificio parata ſunt ut oculus poſſit cernere: in ipſo

oculo

oculo cõſtitutio corporis,unde oritur acies,exterius aptum medium,lux diffuſa,obiecti conueniens interſtitium.Iam in his quæ cognoſcuntur, alia pertinent ad ſenſus, ut ſenſilia,& ſenſata:alia ad acumen,quæ eſt intelligentia rerũ à ſenſibus remotarum, ſiue cõcretionem habeant aliquam,ſiue nullam: alia ad inueſtigationem rationis per cauſas, per effecta,& eiuſmodi,quæ ſunt ex inquiſitione ueri: ad quam illico cenſura ſequitur & aſſenſus ac diſſenſio apparentis ueri aut falſi: quorum nõnullis continuo ab intelligentia conſentimus,alijs opus eſt indagatione. Quæro igitur, quæ tandẽ in Ariſtotele ſuprema naturæ uocent?an ea quæ ad aſſenſum ueritatis pertinent, ut ueritates habeat quibus nihil poſſit eſſe ueriusHabet indubie permultas,quis enim non habet?non modo ex philoſophis, ſed ex uulgo?Sed non ſunt tamẽ uera omnia quæ confirmauit.Philoſophi aliarum ſectarum,nonnunquam etiam Peripateticæ, Galenus & medicorum cõplures,hiſtorici naturæ, priſci religionis noſtræ ſcriptores,multa in eo magnis argumentis & euitabili experimento conuellunt.Quàm multa oſtendit tempus falſa eſſe, & locorum uarietas?Quid idem ipſe, an non in quibuſdam ſecum pugnat?ut neceſſe ſit ex duobus contrarijs alterutrum eſſe falſum?Num non in hiſce omnibus nubecula eſt naturæ lumini obiecta?Quod ſi in aſſerendo obſcurata eſt ei naturæ lux,quanto magis in eo quod difficilius eſt, & prius intelligendo, indagando,colligendo uero?Sunt tamen & ex philoſophis & ex theologis,qui nõ ſolum quò Ariſtoteles peruenit,extremum eſſe aiunt naturæ,ſed quà peruenit,eam rectiſſimam eſſe omnium & certiſſimam in natura uiam:ut non aliter credant ſe poſſe euincere illud eſſe ſummum atque abſolutiſſimum,quàm Ariſtotelicis ſyllogiſmis: quod uero illis non congruat, alienum eſſe à naturæ face ac ſplendore. Si uel natura rerum eſſet unica,ſimplex,breuis,aperta noſtris ingenijs,uel humanæ mẽtis uis in omnibus uniuſmodi,fortaſſe definire aliquis poſſet, quid ſupremum eſſet, quò in natura ingenium humanum poſſet pertingere. Sed iſti non reputant ſecum, infinite uariam eſſe naturam rerũ,ſiue in his,quæ monſtrantur ſenſibus, ſiue in effectis & cauſis, cur quicque agitur. Quàm late patet in herbis,in animantibus,in homine,in mentibus,in cœlis?Ipſe Deus & res ſpiritales quanto ſupra hominum captum aſſurgunt ?uaria ſunt hæc & latitudinis uaſtiſſimæ, abſtruſa, admirabilia magis quàm perſcrutabilia.Iam hominum mentes quanta mole ſunt obrutæ? quibus inuolutæ tenebris ? qua nocte prope excæcatæ?Quantum proficiunt ætate,cura,diligentia,uſu, doctrina?eſt ingeniorum uarietas infinita,non unum aliquod uniuerſa ſortitum eſt munera, habet unumquodq;, ſicut multorum fert opinio, & res ipſa docet,peculiare munus ſuum ac proprium. Quis inter hæc pronuntiare poterit quouſque progredi humano ingenio liceat? niſi ſolus Deus, qui & naturæ terminos, & ingenij noſtri nouit, autor utriuſque.Equidem haud negauerim quin olim ſapientiæ ſtudioſi multum conſecuti ſint diligentia,cura,diuturnitate diſciplinæ,intentione animi:quę res illos euexerunt longius, quàm quò nos potuimus peruenire ſocordia & ſegnitie impediti ac retardati. Sed cui tandem tanta diligentia,uſus,ſtudium,inſtitutio,ætas,acumen ſuppetijt,longius ut nemo poſſet progredi, uel alius quiſpiam,uel idem ipſe, quàm quò iam peruaſiſſet,in naturæ itinere,tam longo,tam lato,tam multiplici, & propter noſtras tenebras impedito?IpſeAriſtoteles an nõ plura aſſecutus eſt ſenex quàm iuuenis?Quàm multa reliquit ſibijpſi ambigua?quoties ſeipſum correxit?nonnulla etiam addiderũt noſtri,caſu puto,nam ſibi diffidebant. Sed addiderunt tamẽ.Ergo ea uel ſi diutius datum eſſet uiuere, uel ſi in eorum aliquod unum incubuiſſet liberius, uel ſi ampliore doctrina eſſet adiutus,puriora certe & exactiora reliquiſſet.Sunt quidem magna hęc, adde etiam ſumma illius quidem ætatis ac ſtudij,non illius hominis,nedum aliorum omnium.Profecto Ariſtoteles ipſe,ſi nunc uiueret,etiam ſi fuiſſet inſolentiſſimus,cuiuſmodi non fuit (nam multa modeſtiæ eius ſigna impreſſa ſunt in illius libris) ſed ſi arrogantiſſimus fuiſſet,iſtorum tamen ſtultitiam irrideret,ac caſtigaret. Quæ noſtrorum hominum perſuaſio effecit,ut multa reciperemus in philoſophiam pro compertis atque exploratis,quæ minime eſſent talia:uidelicet,Ariſtoteles dixerat. Quid erat opus defatigari nos inquirendo,quandoquidem fixum illud erat & confirmatũ,certius

tius inueniri nihil posse: unde nata est incredibilis in hominum pectoribus socordia atq; inertia: quæ latissime diffusa pro dulcissimo habuit alienis oculis omnia intueri, aliena fide omnia credere: nihil ipsam quærere, nihil scrutari. Itaq; illud mihi admirari subit, homines qui in paruis iudicare non sustinent, quomodo rem tantam pronuntiant, quam perceptam habere non possent, etiam si acutissime iudicarent? Quo uerò ducantur iudicio, quum alia sint argumento, tum illud, quòd eandem ingenij atque inuentorum felicitatem alijs communicarunt: ut etiam quod Plato, quod Seneca, quod Cicero dixissent, naturæ lux & norma credatur esse: atqui inter se dissident, & quisque secum, et dubitant, & hærent, & se ueri similia consectari profitentur: & hallucinari se intelligunt, & falsos se esse sentiunt, nec dissimulant. Sed nobis perpetuo circum carceres hærentibus, mirandum non est eos, qui paulùm in stadio sunt progressi, uideri iam metam pertigisse: & in amicorum meorum gratiam transeo eam stultitiam, quæ uel pueris aut uetulis uideretur incredibilis, non deesse magnos in scholis magistros, qui quicquid fecerint, statuerint, dixerint uel populi gentiles, uel singuli hominũ illorum, tanquam uerum, rectum, bonum accipiunt in luce naturæ: & de eo disputant, & tali: quod esse insanissimum nemo non uidet, nisi qui ipse insanit: uerum in rebus humanis tolerabilis forsan esset indocta hęc censura. At omnium est grauissimum in ijs, quæ pietatis sunt. Scinditur ilico uelut regnum luminis: hoc uerum in lumine naturæ, illud in lumine fidei: comprimite linguas blasphemiæ imperitas. Hæc dicitis ex ignorantia eorum, quæ loquimini. Nam quemadmodũ in oculo, & unoquoq; sensuum uis quædam ac potestas, quę fertur ad conuenientiam & uelut amicitiam cum suo obiecto: ita in mente est uis, & uigor, & iudiciũ, & facultas ad obiectum suum: quod uerum esse, non falsum, nemo ignorat: ad quod uerum intelligendum & assequendum non aliter semina sunt naturaliter menti nostræ indita, quàm oculo uis illa ad aspiciẽdum colorem. Quocirca Aristotelis de autore omnium, de mundi origine, de regno naturæ, de anima, de moribus, de pietate, lapsus atq; errores non sunt naturæ lumini imputandi: nec ea sunt quæ nobis natura ostẽdit, quæ si essent, indubie uera essent: nam uerorum sunt nobis naturaliter ingenitæ informationes atq; anticipationes, non falsorum: & uerum est omnibus ad cognoscendum expositum, non falsum, nempe à uero et uerorum opifice. Quapropter quę uera assequimur, ad ea naturæ face deducimur, quæ non assequimur, in ijs naturæ destituimur lumine, quæ porrò falsa pro ueris colligimus ratione aliqua probabili, in ijs fallimur densitate tenebrarum, aut fallaci aliqua luce simili ueræ: unde etiam ueri similia nominantur. Falsæ ergo Aristotelis opiniones non ad lucem sunt naturæ sumptæ, quæ neminem decipit, sed ad tenebras & imaginem aliquam lucis captiosam: quemadmodum quæ oculus uere cernit, ex naturæ luce cernit: quæ non cernit, ex imbecillitate sua non cernit: quæ uero ficta & simulata, pro solidis & ueris cernit, ea ex fraude ac deceptione quadam cernit: quæ fit quidem in naturæ luce, non tamen ex ea ipsa luce, sed ex rebus interiectis luci. Dic mihi quum remum integrum uideor mihi uidere in aqua fractum, est ne ea uisio ex luce naturæ? non inquis, sed ex deceptione oculi propter medium geminum, quod est contra lucem naturæ: eamq; deceptionem corrigit animus. Sic quũ Aristoteles argumento aliquo fallitur, non eum decipit naturalis splendor, sed imbecillitas ingenij, quæ à plagis argumenti extricare se in prẽsens nõ ualet, extricabitur ubi propius erit admota naturę lux maiore studio, attentione, die ipsa, monitu cuiusquam, aut doctrina: nõ ergo lucis naturæ copia quẽ quam fallit, sed inopia. Non abnuo quin in rebus pietatis cognoscendis adiuuemur diuina quadam illustratione singulari, sed certe pleraq; nos etiã natura de illis docet. Neq; enim est quicquam tam recõditum in Christiana pietate, nullum adeo sublime ac excelsum mysterium, cuius non magnas & admirabiles rationes ingenium humanum inueniat, nauet modo operam sobrie, diligẽter, industrie: clarius quidẽ atq; apertius uidemus omnia ope fulgoris diuini, sed profecto licet obscura, nec satis liquida, multa tamen exculperemus magna atque admiranda, unde facile cuiuis esset perspicuum, & illorum non leuia aut tenuia semina in animis nostris esse ingenita,

& naturæ lumen eò nos comitari ac deducere, quò nos peruenturos, si recta insisteremus sedulo. Sed redeo iam ad ea quę de Aristotelis operibus cœperam dicere. Vicit ille quidem superiores omnes atque etiam posteros, est autem in definiendo uafer & occultus, adeo ut pleraque sint idcirco in eius philosophia incerta & perplexa, parum etiam uera, dum magis curat, quem in modum reprehensionem excludat, quàm ut asserat uerum. Alexander Aphrodisæus propterea se Aristotelis sententiam de mundi æternitate unam ex omnibus ait delegisse, quam teneret, non quod esset omnium uerissima, sed quod contradictioni minime obnoxia. Quid quod ex philosopi huius libris, qui sunt sane multi, acute perscripti & docte, non uti lissimos sibi sumpserunt, sed intricatissimos & rixosissimos, quicq; minimũ haberent bonę frugis, nõ de animalibus, qui multũ utilitatis adferunt ad uitam, & quorũ ingẽs fuit apud ueteres pretiũ, nõ problemata, sed physicos, & ut quicq; physicis sunt proximi obscuritate & argutijs, uidelicet de prima philosophia, de cœlo, de generatione, nã libros Meteororũ ita tractant, ut aliud uideãtur agere: atq; adeo mirũ est receptos eos esse inter libros scholasticos, puto casu magis quàm cõsilio cõtigisse. Sunt enim earum rerum inexperti prorsus, & huius naturæ, quã melius agricolæ & fabri norunt quàm ipsi tanti philosophi: qui naturæ huic quã ignorarẽt, irati, aliam sibi confinxerunt, nempe subtilitatum nugas de ijs rebus, quas nunquam Deus condidisset, nempe formalitates, ecceitates, realitates, relationes, Platonis idæas, & monstra, quæ nec illi quidem capiant ipsi, qui pepererunt, quæ quando aliud non possunt certe dignitate cohonestant nominis, metaphysicam appellantes, Et si quis ingenium habeat naturæ huius imperitum, aut ab eo abhorrens, ad commenta, ad somnia quædam insanissima propensum, hunc dicunt ingenium habere metaphysicum: ut de Scoto, in quo fortassis à callidis & acutis hominibus ambiguitate nominis deludimur, ut ingenium esse metaphysicum sentiant, quasi extra hanc naturam in alia quadam noua, & inusitata. Rident nominales metaphysica illa realium tanquam figmenta, & aniles fabulas: & tamen quia conuellere non possunt, nec intercedunt, quominus metaphysica dicantur ingenia præpostera & deridicula. Sed enimuero neque hæc ipsa Aristotelis uolumina potuerunt intelligere, primum propter locutionem astrictam, & ex breuitate obscuram, hinc propter intricatas & obliquas sententias, tum etiam ob immodicas subtilitates, quibus Aristoteles plerunque non exacuit ingenia, sed perturbat, & frangit, tenebrasq; & hallucinationem inducit acie mentis, dum conatur minutias quasdam tenuissimas ostendere, & inutiles per se, & quæ intentionem obtutus ingenij subterfugiant, ac frustrentur: non aliter quàm si fila monstrare quis uellet rudentum illius nauis, quam Myrmecides fabricatus est apicula contectam: uel dispũctiunculas Iliados, quæ nuce capiebatur. Tales sunt illius libri Græce quidem ut ab eo sunt perscripti, nam Latinos ita legimus, ut ænigmata audire te credas, non planum sermonem, atq; explicatum, qualem inter se homines consueuerunt usurpare. Dicet aliquis graue incommodum, sed ideo tolerabile, quod adiuuamur bonis interpretibus ac explicatoribus ex Arabia usque accitis: quibus tandem uersione Arabica, & commentarijs Abenrois, quem philosophi de nostra schola, qui post eum scripsere, ita sunt amplexati, ut penè autoritate Aristotelí adæquarint, nec solum qui longo post interuallo uixerunt, sed qui illius quoque ætate: quod factum est & ignorantia meliorum, & admiratione mercimonij lingua & sensis peregrini: ut gratiam ei conciliaret apud primos nouitas, apud posteros uetustas: nomen est commentatoris nactus, homo qui in Aristotele enarrando nihil minus explicat, quàm eum ipsum, quem suscepit declarandum. Sed nec potuisset explicare etiam si diuino fuisset ingenio, quum esset humano, & quidem intra mediocritatem. Nam quid tandem adferebat, quo in Aristotele enarrando posset esse probe instructus? Non cognitionem ueteris memoriæ, non scientiam placitorum priscæ disciplinæ, & intelligentiam sectarum, quibus Aristoteles passim scatet. Itaque uideas eum pessime philosophos omneis antiquos citare, ut qui nullum unquam legerit, ignarus Græcitatis ac Latinitatis, pro polo Ptolemæum

lemæum ponit, pro Prothagora Pythagoram, pro Cratylo Democritum, libros Platonis titulis ridiculis inscribit: & ita de ijs loquitur, ut uel cæco perspicuũ sit literam eum in illis legisse nullam. At quàm confidenter audet pronuntiare hoc aut illud ab eis dici, & quod impudentius est, non dici: quum solos uiderit Alexandrum, Themistium & Nicolaum Damascenum: & hos ut apparet, uersos in Arabicum peruersissime ac corruptissime. Citat enim eos nõnunquã, & contradicit, & cum eis rixatur, ut nec ipse quidẽ qui scripsit, intelligat. Aristotelẽ uero quomodo legit, nõ in sua origine purum & integrum, non in lacunam Latinam deriuatum, non enim potuit linguarum expers, sed de Latino in Arabicũ transuasatum. In qua transfusione ex Græcis bonis facta sunt Latina non bona, ut ille dicit, ex Latinis uero malis Arabica pessima. Sed ut liquido ostendã qualis sit Arabica interpretatio & expositio commentatoris, locum unum pro sexcentis milibus adferam: nam alia permulta facile quisque per se inuenerit, quæ ego supersedebo attingere, ne sim iusto prolixior in re præsertim, quæ patefactis linguis & cognitione totius antiquitatis, apertior post hac erit plerisq;. Libro ergo metaphysices primo textu, sicut ipsi loquũtur, commenti quinti Aristotelis, opiniones priorum de principijs naturæ examinantis, hæc sunt uerba: Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ πλάτωνος ἐγγίζει πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς πυθαγορείοις τόποις ἀκολουθοῦσα. τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν, ἐκ νέου τε γὰρ συνήγαγόμενος πρώτην κρατύλῳ καὶ ταῖς ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, καὶ περὶ αὐτῶν ὄντων τοιούτων, ταῦτα μὲν ὕστερον ὑπέλαβον σωκράτους δὲ περὶ τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ ὅλης φύσεως οὐδενός. Quorum hic est Latinè sensus: Post iam enumeratas de philosophia sententias secuta est Platonis speculatio, in pleriſque Pythagoricis accedens, sed quædam habẽs propria præter Italicam disciplinam. Nam à puero primum Cratylo dedit operam, & placitis Heraclitj, quę à sensilibus quòd in perpetuo essent fluxu, scientiam tollebant, cuius ad postremum quoq; fuit opinionis. Cum Socrates circa moralia uersaretur, de natura autẽ uniuersitatis nihil diceret. Sic nos. Audiamus nunc interpretem Arabicum: Et post hoc quod dictũ fuit, de modis philosophiæ, inuenta fuit philosophia Platonis, et sequebatur illos in multitudine, in unitatibus autẽ erat opinionis Italorũ: & primus qui contigit post Democritũ, fuit opinio Herculeorũ, scilicet q; omnia entia sunt semper in fluxu: & q; nulla est in eis scientia. Istas igitur opiniones secundũ hos accepimus in postremo. Socrates autẽ loquutus fuit in moralibus, & nihil dixit de natura. Sic ille. Quæso te, quis sanæ mentis eadem dicat esse hæc & illa? Aristoteles si reuiuiſceret, intelligeret hæc? aut posset uel coniecturis castigare? O homines ualentissimis stomachis, qui hæc deuorare potuerunt & concoquere? & in hæc tam ab Aristotelis sentẽtia ac mente abhorrentia auscultare quę Abenrois commentator comminiscitur: fauete linguis uiro tanti nominis, et alteri Aristoteli. Dicit, Et postquam inuenti fuerunt isti modi philosophiæ, scilicet Pythagoricorum, & uniuersaliter qui ponebãt mathematica principia entiũ naturaliũ, scilicet Anaxagorę, & Empedoclis, & Democriti, inuenta fuit philosophia Platonis. Quid ais? Anaxagoras, & Empedocles, & Democritus, mathematica entia faciebant principia rerum naturæ? atqui Anaxagoras adfert sua ὁμοιομερῆ, Empedocles quatuor elementa, Democritus corpuscula insecabilia, & inane: quod si non aliunde, si non ex Græcis, aut Latinis, quos nusquã uidisti, certe ex Aristotele ipso quantũlibet deprauato didicisses in physicis, & in hoc eodem opere, & alijs multis. Perge porrò: & dicit, quod sequebatur istam in multitudine, id est quòd Plato consectabatur in pluribus suis opinionibus opinionẽ Pythagoricorũ, & in paucioribus opinionẽ Italorũ: quid potest dici uel aptius intelligentiæ Aristotelis, uel eruditius de historia philosophię, ac hæresibus? Pythagoricos distinguit à philosophis Italicis, quasi alij fuerint Italici, quàm Pythagorici? quod nec pueri nostri ignorant: addit, & fuerunt primi naturales in Italia, scilicet Anaxagoras, Empedocles, Democritus: atqui priores fuerũt Ionici philosophi à Thalete, quàm Italici à Pythagora: sed cur iungis uulpes ouibus? Cur Anaxagoram ex Ionia transfers in Italiam? deinde dicit quòd Plato sequebatur in maiore parte philosophiæ suæ, eos qui ponebant mathematica causas rerum sen

ſibilium. Quis hoc dicit? nam Ariſtoteles nihil minus dicit quàm quod tu ſomnias: adiungit, quia Plato dicebat formas eſſe, & opinabatur naturam formarum, & numeri eſſe eandem. Quid opus eſt nobis alio interprete aut expoſitore Platonicorum numerorum? iam poſteaquam Abenrois ſcripſit, ceſſet dictum uetus, difficilius q̃ numeri Platonis: & opinabatur, quod quatuor elementa ſunt compoſita ex ſuperficiebus æqualium laterum, & angulorum: nihil ergo loci relinquitur triangulo? nihil pyramidi? apparet hunc hominem diligentiſſime eſſe in Platonis Timæo uerſatum: tam multa tu quidem dices de Platone, utqui nunquam legerunt Platonem & Ariſtotelem, credant te non minus eſſe Academicum, quàm Peripateticum. Deinde dicit: & primum quod contigit poſt Democritum, fuit opinio Herculeorũ: quid ego hæc refellam, quæ apud Ariſtotelem nulla ſunt, & ſumam operam ſuperuacaneam: quum hæc ſint cuilibet ad exibilationem atque exploſionem obiecta. Vbi eſt mentio Democriti? ubi Herculeorum? quid malum ſunt iſti Herculei? an quia Herculeſ Græce ἡρακλῆς dicitur, ideo heraclitici erunt herculei? qui faciebãt dubitare omnes dantes ſe ad philoſophiam in illo tempore: quos omnes præterquam ſeipſos? ſed nec dubitabant, qui ſciebant neſciri ſenſibilia: an putas Academicos fuiſſe, qui in omnibus aſſenſum cohiberent? & dicebant quod nulla eſt ſcientia. Quid tu nulla cenſes illos entia poſuiſſe præter ſenſilia? O doctum interpretem ueterum. A ſenſibus, quæ uere non eſſent, ſcientiam illi auferebant: in ijs quæ mente aſſequeremur, quæ ſola uere ſunt, relinquebant, ut in deo, & rebus illis cœleſtibus. Scientia enim neceſſaria eſt: quis ſic loquitur? ſcientiam eſſe de neceſſarijs dicimus, non ipſam neceſſariam: ſed faciamus gratiam uerbi homini infacundiſſimo: & nihil eſt in his, de quo pendeat ſcientia, niſi ſenſibilia, quæ ſemper ſunt in tranſmutatione. Hæc ſunt tua? an Herculeorum? ut tu uocas, ſint enim heraclíti herculei, certe illorũ non ſunt, qui ueram ſcientiam in cognitione ſtatuebant eorum, quæ uere eſſent: tua ſunt, qui adeo es impius, ut impietates inſerere, uel tuo uel alieno nomine ſemper gaudeas. D. d. & iſtas opiniones & cætera, id eſt, iſtæ igitur opiniones prædictæ peruenerunt ad nos de conſyderãtibus in philoſophia uſque nunc, uidete quàm hoc cõgruat cum eo quod Ariſtoteles dicit, hæc fuit poſtmodum Platonis ſententia. Atqui hic eſt Abenrois quem aliquorum dementia Ariſtoteli parem fecit, ſuperiorẽ diuo Thoma. Rogo te Abenrois quid habebas, quo caperes hominum mentes, ſeu uerius dementares? cœperunt nonnulli multos ſermonis gratia & orationis lenocinio, te nihil eſt horridius, incultius, obſcœnius, infantius. Alij tenuerunt quoſdam cognitione ueteris memoriæ, tu nec quo tempore uixeris, nec qua ætate natus ſis, nouiſti, non magis præteritorũ conſultus, quàm in ſyluis & ſolitudine natus ac educatus. Sunt quos libenter legimus propter experimenta, & obſeruationes uariarum rerum in natura, ut Albertum Grotum: tu uelut in alia natura genitus & uerſatus de hac nihil loqueris, utiq; in Ariſtotelẽ ſcribens: nam libros tuos medicos non legi. Admiratione atq; omnium laude digni ſunt habiti, qui animos formauerunt, qui præcepta tradiderunt bene uiuendi: te nihil eſt ſceleratius, aut irreligioſius: impius fiat neceſſe eſt, & atheos quiſquis tuis monimentis uehementer ſit deditus. Equidẽ coniecturas omnes conſumpſi. Iã dic ipſe qua potiſſimũ re quibuſdã placuiſti: audio, teneo, nõ tua culpa eſt, ſed noſtra: nõ tu adferebas, quo placeres, ſed nos adferebamus, quo non diſpliceres: nõ approbauit te tua doctrina, ſed aliorũ imperitia, et torpor: ſuauia erãt obſcuris obſcura, inanibus inania, & quibuſdã pulchra ſunt uiſa atq; ad fucũ faciendũ aptiſſima, quæ nec ipſi intelligerent, nec alij eſſent intellecturi, nam exiſtimationẽ ſcientiæ quærebant, nõ ſcientiã: multi te nõ legerãt, alienum iudiciũ ſunt ſecuti: aliquibus propter impietates fuiſti gratus: nam & Abenrois doctrina, & metaphyſica Auicennæ, denique omnia illa Arabica uidentur mihi reſipere deliramenta Alcorani, & blaſphemas Mahumetis inſanias, nihil fieri poteſt illis indoctius, inſulſius, frigidius. Verum enim uero quod ex Ariſtotelis libris aſſequebantur, quod erat ſanè perexiguum, quia eſſet iam diſputationibus plus nimio tritum, agitatum, uexatũ, ut genus illud pugnæ etiã tyronibus uideretur eſſe notiſſimũ, noua eſt quęſita belli gerendi ratio, & noua pugnis

gnis materia. Inuectæ sunt cauillationes stultarũ subtilitatum, quas ipsi calculationes uocant, quibus maximum dedit incrementũ Rugerus Suicetus Anglus: quas circo Io. Picus quisquilias Suiceticas solitus erat aptissimo nomine nuncupare, quæ nihil penitus uel ad sciendum conferunt, uel ad usum aliquẽ. De usu neminem uideo dubitare, ne ipsos quidem maximos earum professores, & quorum existimatio in una illarũ cognitione est posita. Porrò scientia quæ potest esse in rebus à deo, à sensu & mente omni remotis ac segregatis? & de quibus ex inani aliquo fundamento uastum ædificium assertionum, ac dissidentiũ sententiarum consurgit: ut de intensione & remissione, de raro ac denso, de motu uniformi, de difformi, uniformiter difformi, difformiter difformi. Quid quod in his quæ nunquã contingunt, ac ne possint quidem in natura, multi sunt atq; immodici: ut de infinite raris aut dẽsis, de hora secta in partes proportionales hoc aut illo proportionis genere, in unaquaq; ut aliqua sit motus ratio uel alterationis, uel rarefactionis. Et quasi explorata iam & percognita haberent naturæ arcana, perfuncti iam ijs, quę sunt, quę erunt, quæ fuerunt, ad ea quæ fieri uix possunt, curam suam conuertunt: ignorant quę iacent ante pedes, scrutantur quæ nusquã sunt. Transeunt ad supernaturalia, & ex dogmatis qualibuscũq; in hac natura utcunq; obseruatis, de miraculis, de ijs quæ naturã omnem excedunt, disputãt. Quid essent si hęc aut illa Deus conderet qualia non condidit, puta aliud hominum genus, aliud belluarum, & elementorum: demens ex legibus huius naturæ, atque ijs parum à te exploratis, de conditione alius naturæ inquiris? Prætereo subtilitates immensæ difficultatis, uidelicet à quibus humani ingenij natura abhorret. Sed difficultas & labor recusandus fortassis nõ esset, proposita utilitate: atqui in his labor est irritus, sine usu, sine scientia. Quid merentur exercitati in his tam diu, tam diligenter? nimirũ idem munus quo Alexander donauit illum, qui grana ciceris iacta acu excipere. Inuenta sunt hæc ab otiosis hominibus aliarum rerum omnium inscientibus, ad exercendum in scholis guttur, ne tacendo obduceretur situ. Recepta sunt ab ijs, qui omnis cognitionis & peritiæ rerum nudi, facile otiosa hæc quadam mentis agitatione tuebantur. Scilicet hoc solo prouiso ne sibi repugnarent: aucta sunt disputationibus & spe uictoriæ: tum cogitationibus uelut in ludicrum solutis, ad quas nec iudicio, nec libris, nec rerum notitia esset opus: planè quales cupiebant homines ab ijs omnibus uacui, & quibus maximam diei partem erat altercandum, adeo ut etiam quę falsa esse non dubitarẽt, arripienda tamen illis fuerint, nec statuenda aliter quàm ueriſſima, ne materia deesset rixis, & contentionibus subinde reuertentibus. Nihil olim amœnius habebatur contemplatione horti huius naturæ, ut neque est ullum pulchrius, aut iucundius spectaculum, quàm theatri huius. At isti pro floscułis & arboribus placidissimis crucem ingenijs fixerunt, ut nec ibi tanta se amœnitate possent delectare, & fracta ac debilitata attollere se, ad meliorum rerum cognitionem non ualerẽt. Ita ex hoc philosophiæ genere ad medicinã & naturæ inspectionem trãseunt prępostęri, absurdi, spinosi, in omnibus inepte cauillatores, ut quę simpliciter accepta intelligerentur ac prodessent, ipsi uellicando, perstringendo, detorquendo frangant ac corrumpant.

DE MEDICINA.

TOCVS hic admonet, ut quam etiam cladẽ medicina acceperit, commemorem. Nam hæc quæ hominum morbis remedium adfert, immunis à communi peste non permansit. Constitutionem hanc nostri corporis imbecillam & fragilem, multa & interne oppugnant & externe. Quotidianis necessitatibus & periclitanti illi discordium humorum concordiæ epulæ subueniunt: congruentiæ uerò iam disturbatæ, uel id ne accidat medica ars: quæ primum experimentorũ audacia nata est, dum necessitas ad desperationẽ adigeret, ut auderent tentare: quando quidẽ nec quietis & cautis meliore loco res erant futuræ. Annotata sunt experimenta uel in memo-

ria eorum, qui essent adiuti propinquorũ, necessariorũ, deniq; omnium qui cum admiratione ea animaduertissent, uel in templo eius dei, qui imploratus salutem uidere tur attulisse. Collecta sunt paulatim quæ profuissent remedia: unde prima origo artis: quod fecisse Hippocratem Coum Plinius prodidit ex M. Varrone. Sed experientiæ, quemadmodum Hippocrates idem inquit, fallaces sunt, mutantur ætate, sexu, constitutione corporis, loco, tempore. Ideo iudicium fuit cum cura adhibendum, ut singula in remedijs obseruarentur, quæ, quando, ubi, quibus. Prima quidem fuerunt experimenta, & ea in admirationem traxerunt præstantia ingenia, ut singulorum naturas & causas eruerent. Sed mox eadem illa ingenia generales quosdam canones exculpserunt, quis remedia censerentur, ne uaga errarent ac incerta, concluſa iam & alligata præscripto artis. Nam ubi dogmata, & cognitio scholæ philosophicæ & excultum ab ea iudicium experimenta non regit, casus est & temeritas medicina, non ars. Quando ergo ab experimentis, sed acri iudicio adhibito, nata est hæc ars & aucta, prima illius corruptela, & fœuissima est, ubicunque uel deest experientia, & usus rerum, uel iudicium philosophicum. Multi solis experimentis uel suis, uel sæpe etiam alienis confidunt, iudicij & obseruationis huius uniuersalis inopes ac inermes, experimenta ubiq; ualere idem arbitrantur: quum ea prosint in morbo aliquo fœminæ, quæ uiro noceant: nec idem puero & seni conueniat bilioso, & pituitoso in hyeme, & æstate in Hispania, & in Scythia. Alij contrà philosophiæ præceptis instructi, ignari usus, expertes rerum, manum curationibus admouent: quum artis ea sit præcipua pars, non quæ scripta sunt probe intelligere ac tenere, sed applicationi assueuisse, quæ quando in effectione posita est ac opere, non scientis est, sed experti. Verum ut cuique salus & sanitas sua est commendatissima, cui ex immodico amore supra quam dici possit & indulgemus, & metuimus, amor hic timore temperatus iudicium omni utilium & noxiorum adimit: quo fit ut nemo hominum omnium aliquid se ad sanitatem nostram faciens profiteatur dicturum, cui non adhibeamus aurem, & eo promptius, quum urit morbus, & faces doloris subdit acerbissimas, ut capti & falsi nõ semel, eodem tamen reuertamur priorum immemores: nisi quis forte ex fraudibus sui & aliorum in odium professionis sit adductus, maius periculũ ab arte metuens: aut ex desperatione in apertum de uita discrimen uenire malit, quàm se arti committere infeliciter ab se, uel alij tentatæ. Cuiusmodi homines sunt utique perpauci. Illi alteri pleriq; omnes, qui omnia profitenti sanationẽ morbi credant, & confidant. Quocirca quæstuosissima facta est ars. Quid nõ largiatur homo liberatori suo? An uerò sit ullus tam insanus, qui in uitę periculo pecuniæ parcat? Cui ergo tempori numi reseruat usum ilico periturus? Pellem pro pelle, sicut Iob inquit, & omnia quæ possidet homo dabit pro anima sua. Festiue Philippus Alexandri pater, quum à claui cula luxata laboraret, & subinde aliquid pecunię medicus poscoret, accipe iam (inquit) omnia quæ uoles, quando habes clauem. Sed olim quæstuosior fuit quàm hac ętate, credo, quod alia prestarent illi maiora, & magis admiranda. Sed neque nunc desunt medicis sua præmia: alet & sustentabit se medicus in frigidis oppidulis, in uicis, in solitudine, ubi aliarum artium ne nomen quidem est auditum: is tam paratus quęstus multos allexit, ut perditis ac desperatis rebus alijs omnibus, ad hanc unam, ceu extremam & sacram anchoram confugerent, & uelut arenam in naufragio. At qui lucri gratia studebant, ea demum ex arte ac studijs omnibus collegerunt, quæ ad parandam pecuniam essent aptissima, nempe historiam remediorum cum leui, aut nulla etiam interdum cognitione philosophiæ, & iudicij illius, quem in adhibendis medicamentis clauum esse diximus. Nam errata illius impune sunt, imò etiam mercede compensantur: nec deest, quod flagitio suo prætexant: ægre inobedientiam, uim morbi maiorem, q̃ cui posset subuenire humana ars: facetijs nonnunquam & dictis iustas querimonias eludunt: cui unquam est dies medico de cæde dicta? Admiscuit se, ut in re omni, cupiditas gloriæ, quam alij ob augendum quæstum expetiuerunt, ut eo ampliora mererent operæpretia, quo eorum nomen esset illustrius: alij ob ipsum solum nomen & auram quandam popularem. Vnde nata sunt dogma

ta &

ta & placita medicãdi cum his pugnantia, quę in arte omni eſſent receptiſsima: qualia fuiſſe dicunt Theſſali illius, qui ſe ἰατρονικὸν appellauit, in quẽ ſunt tam multa à Galeno ſcripta, tum etiam aliorum, de quibus meminit Plinius in hiſtoria naturæ. Cæterùm linguarum caſus & obſcuratio huic arti, quemadmodum reliquis omnibus, atrociſsimã attulit cladem. Amiſſa ſunt omnia, quæ neceſſaria erant ad intelligentiam eorum quæ fuerant à ueteribus obſeruata, & tradita poſteris: id eſt ad notitiam fontium, atque eorum ſcriptorum, quorum fide poſteriores artem exercerent, ut nomina partium humani corporis intus & foris, herbarum, animantium, lapidum, ponderum, menſurarum. Tum temporum & hiſtoriarum, qui morbi, quas aliquando regiones, quibus temporibus, quod genus ſiue hominum ſiue beſtiarum inuaſiſſet atque infeſtaſſet, quomodo ſedati ac depulſi: adde huc quòd nec phraſin Græci aut Latini ſermonis intelligunt, quæ ſoliti ſunt priſci medici remedia præſcribere. Libri magnorum autorum ut Hippocratis, Galeni, Dioſcoridis uerſi primum imperite, deinde confuſiſſime & obſcuriſsime: ut nec intelligi potuiſſent etiã ſi uerſi fuiſſent doctiſsimè: unde multi errores extiterunt, Auicẽnæ, Raſis, & aliorum Arabum: ut in Ariſtotele enarrando eadem de cauſa multi ſicut oſtendi, Abenrois. Iam tot eorum opera nunquam in alienas uerſa, unde plurimum fuerat eruditionis hauriendum. Cuiuſmodi eſt uidere uel nuper ad nos translata, uel necdũ etiam Hippocratis, Galeni, Pauli Æginetæ. Quæ omnia Nicolaus Leonicenus, Hermolaus Barbarus, Thomas Linacer, Gulielmus Copus, Laurentius Laurentianus, Manardus, Ruellius patefecerunt, ſiue redarguendis falſis, ſiue afferendis ueris: quæ incipiunt iam eſſe paſsim nota, idcirco ſuperfluum eſſet ea hic recenſeri, à me præſertim, qui medicinæ non plus attigi, quàm quantum illa ſpeculationi naturæ rerum & alijs humanis diſciplinis coniungitur, tum ex uſu nonnihil, & communi uita. Medicis rerum ueterum ignaris, & earum quę potiſsimum ad ſalutem humani corporis conducerent, aliquid tamen fuit agendum ex ſcholaſtica illa phyſicæ exercitatione. Ingentem & copioſiſsimam diſputandi materiam in hanc quoque artem tanquam plauſtris inuexerunt, de intenſione & remiſsione formarum, de raritate & denſitate, de partibus proportionalibus, de inſtantibus, ea quæ nec ſunt, nec unquam euenient, uentilantes ſua ſomnia, deſerta pugna cũ morbis interea loci prementibus atq; occidentibus. Ea res fœcunda & infinita, nõ aliter quàm hydra quędam, diutiſsimè remorata eſt ingenia cum fructu alijs uacatura. Videre eſt cauillationes, & tricas Iacobi Forliuiẽſis, nec minus ſpinoſas, nec minus inutiles, quã Suiceticas, nec prolixitate & moleſtia cedentes, quæ nobis Ioannes Dullardus non rarò ſolebat citare in exercitatione phyſica. Poterant hæc coli ſine literis, faciebant ad oſtentationem diſputationum: nam altercationes non minus artem hanc, quàm reliquas omnes, uexauerunt: euehebant ad honorum gradus in ſcholis, qui gradus (de immaturis loquor) grauem inflixerunt plagam arti, ac proinde uitæ. Nam iuuenes atq; adoleſcentes inſtructi ſpinis illis, & captiunculis, nulla peritia herbarum, animantium, elementorũ, deniq; naturæ huius nullis experimentis, & cognitione rerum adiuti, nulla fulti prudentia, iudicio & conſilio perquàm imbecillo admittuntur ad honores, & continuò emittuntur ex Academia in proxima oppida, & uicos, ad ponenda rudimenta artis, tanquam manus immitium carnificum: nec uniuerſales nouerunt canones, nec deductionem artis uiderunt ad uſum, nec ipſi ad opus mouerunt manum: iuuenes calidi et confidentes omnia temeritati caſuum commendant. Admoneri ſe non ferunt tyrones à ueteranis, quibus ſe adæquatos uident honore nominis. Quòd ſi illi moleſti eſſe pergant, aggrediuntur eos rixis, & tendiculis ſcholaſticis: hinc clamore, & peruicacia aſſeuerationis, conuitijs, maledicentia cogunt ſibi cedere ſenes moderatos, & pugnis huiuſmodi deſuetos, uictos effronti confidentia, importunitate, odio. Ad hæc faſtidiuit oſtentatio ueterem & uulgatam medendi uiam: nouam, inſolitam quę fiuit, quæ admirationem excitaret. Alij, uelut aſtra haberent in conſilio, quicquid agerent dies, & horas, & momenta obſeruarunt, ceu nihil niſi de conſilio ſyderum aggrederentur: alij medium unguẽ ſyderibus oſtenderunt, & ſe curaturos profeſſi ſunt

inuitis astris, quum astra nec omnia in corporibus nostris faciant, nam elementorum temperatio multum proficit, nec omnino nihil, & quæ efficiunt nec sciuntur omnia, nec nihil, etsi pauca admodum & maligne: quæstus & laudis auiditas ad ea impulerunt, quis hæc duo pararent ostentationem ac iactantiam sui: tum aliorum, qui rebus expetitis uiderentur posse officere acerbam insectationem, ac mordacitatem, ut malint uel corrumpi remedia, quàm præberi aliena manu. Quum eorum aliqui de morbo quopiam in commune consulunt, qua malignitate, quo liuore id faciunt, quanto fastidio & uultuositate accipiunt alienam sententiam, qua autoritate atq; asseueratione proferunt suam, qua pertinacia tuetur quisq; quod semel confirmauit, aut etiam est elapsum, ne cessisse uideatur: idq; eo faciunt obstinatius, quo sunt imperitiores: uidelicet nõ tam spectantium de se iudicium ueriti si quid concedant, quàm suæ ipsorum conscientiæ, cui satisfacere se non putant, nisi si omnino uictoriam aliis fecerint dubiam, aut uictores se, aut certe non aperte uictos: nam cedere appellant uinci. Vnde illa nata est nobilis inscriptio sepulchri, periisse se medicorum turba. Quę omnia utinam, ut in aliis, artem concupissent solam, non item uitam. Sed necesse est arte hac corrupta, maxima incommoda in uitam inportari, quæ se momentis singulis arti huic credit, ac committit.

DE MATHEMATICIS.

TAS artes quæ circa quantitatem uersarentur, Græci μαθηματικὰς quasi disciplinatas nominarunt: quantitatẽ uero, hoc est ποσότητα, fecerunt duplicem: modi seu molis, & numeri. De quanto modi una est disciplina simplex, quam geometriam dixere, de terræ dimensu, de numero. Vna itidem quæ Arithmetica, cuius etymon materiã testatur. Geometria ad res cœlestes translata effecit Astronomiã: numerus ad harmoniam effecit musicam. Magnitudines ad uim cernendi traductæ eam partem mathematicæ dederunt nobis, quæ ὀπτικὴ nominatur, à nobis perspectiua. Itaq; harũ duę sunt artes simplices seu uniuersales, tres uero siue cõpositæ, siue speciales tãquam ex generalitate deriuatæ. Non sunt repertæ plures, qui nõ applicuerunt animũ ad quærendum, uel quia non potuerunt extudere, ut auditiuã quemadmodũ perspectiuam: de qua etsi aliud gentes quidã nõnulla uelut digito monstrarunt, ut quemadmodum se sonus per aëra porrigat, quomodo fiat echo, de ijs quę procul & propè audiuntur, de cauo sonante & pleno, tum alia quæpiã: de quibus Aristoteles inquirit in undecima sectione problematũ. Disciplinas has certissimas esse Aristoteles merito affirmauit: ex eis et ipsa et Plato ad philosophiã omnem, siue de natura disputent, siue de moribus, euidentissima sumunt argumenta, quæ uocantur demonstrationes, similitudines, exempla, itidẽ atq; imprimis apposita, quòd ætate illa tam ea erant inter ipsos nota, q̃ inter nos de uictu, quo utimur quotidie, & uestitu, & habitatione. Qua de causa & Platonem in fronte Academiæ ferunt titulũ ac uelut edictum inscripsisse, quo uetaret eo ingredi harum artium imperitos. Abstrahũt mathematici formas, & figuras, & numeros à materia, in quas abstractiones non incurrit mendaciũ: nam neq; componunt affirmãdo, neq; negando diuidunt: simplices res cõsyderant, nõ coniunctas. Neq; enim punctũ esse aiunt aliquid in rerum natura, cuius pars sit nulla: aut lineam aliquid quod longũ sit & illatabile, sed quod sic cõsideretur, nulla habita ratione partium uocetur punctum, ut sol in cœlo, in terra, in mũdo, quod uero ratione longi & non lati linea, ut quas sol conficit diurno suo cursu. Quem abstrahendi modum qui non cõsyderarunt, alij disciplinas has parum sunt certas arbitrati, ut Epicurus et Protagoras, quibus Laurentius Valla imperite est assensus: alij adducti autoritate uerissimarum ac certissimarum artium res tales esse in natura existimarũt, quales ipsi cogitatione sua imaginarentur, ut qui in scholis reales nominantur, non facturi, si priscos ullos philosophos legissent: aperte enim Stoici lineam & superficiem aiunt esse corpora, hanc sine altitudine, illam sine latitudine. Ciceronem & Senecam miror

illum

illum in Academicis quæſtionibus ſic loqui: Geometræ prouideant, qui ſe profitentur non perſuadere, ſed cogere, & qui omnia quæ nobis deſcribunt, & probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorũ, quibus non conceſſis digitum progredi non poſſunt. Punctum eſſe, quod nullam magnitudinem habeat. Extremitatem, & quaſi libramentum in qua nulla craſſitudo ſit, liniamento ſiue ulla craſſitudine carentem. Hæc Cicero. Senecam uero ſic: Mathematicus uſu quodam & exercitatione procedit, impetranda illi quædam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui iuris, cui precarium fundamentum eſt. Habet Geometria, quemadmodum uidere eſt apud Euclidem, tria principiorum genera: diffinitiones, anticipationes, poſtulata: hæc ſi eam non probare, precaria eſt habere principia, nulla ars non habet precaria, nulla enim probat, ſed ſtatuit tantum & ponit. Quid autem tu uocas mihi precarium. Num id quod duriſſimę ſis frontis, imò præpoſterus & naturæ contrarius: niſi concedas, precarium tu appellas, quod poſſim meo iure ſumere ac uindicare? diffinitiones tales ſunt: ſi non placent, de uerbo ſit controuerſia, non de re. Quod nullius magnitudinis cogitatione ab animo capitur, ego punctum uoco: non libet, adfer nomen aliud, illo utar. Anticipationes quæ ſint, dicat idem Cicero: anteceptæ animo rei quædam informationes, ſine quibus nec intelligi quicquam, nec quæri, nec diſputari poteſt: quale eſt ſi æqualibus æqualia adiiciantur, omnia fient æqualia: hoccine uocet aliquis precarium? Si ergo diſputaturus tecum poſuero omnia eſſe aut non eſſe, tu ſi admittas, gratiam pro beneficio repoſces, & me munere tuo dices procedere? Quaſi uero ſi id ego abs te non impetrem, natura nõ ſit uolenti nolenti extortura. Iam poſtulant aliqua, ut ab omni ſigno in ſignum rectam lineam poſſe duci, omni centro & interuallo circulum poſſe deſcribi: doce tu aliter poſſe fieri, & uiceris hoc eſſe precarium. Hæc omnia certa atque indubitata ſunt, & in cuiuſuis animo & cogitatione à natura ipſa ingenita. Sed artes hæ quando ad uſum pertinent, uerſæ ad contemplationem uſu remoto longiſſime, ſunt ad ea euectæ, quorum nullus eſſet fructus, ſed tantum ſterilis quædam contemplatio, & inquiſitio infinita: quoniam alia ex aliis ſine modo ullo naſcuntur: & ſicut huiuſmodi diſciplinarum initia, & legitimi quidam progreſſus iuuant animos, acuunt, oblectant, ſic magna & aſſidua exercitia, carnificinæ ſunt generoſarum mentium, & publico bono conditarũ. Aſtronomicæ adiuncta eſt diuinatio, quæ aſtrologia dicitur, nata penitus ex oſtentatione, ac impoſturis: non quin aſtra multum habere uirium credam in hæc corpora. Sed nec quantas illis uideri uolunt, nec quas habent poteſt quis aſſequi, niſi prætenuiter: ac ne dæmones quidem norunt, quamuis ſe multis uendicent, tanquam illarum conſultiſſimos. Si diuinatio ars eſſet aliqua corrupta, multis hic argumentis facerem planum id quod modo dixi: ſed quum ars non ſit, ſed fraus, prætereunda ſunt nobis in præſentia. Neque eſt ex mathematicis, quum tamen diuinaculi à multis mathematici nominentur, alieniſſimo nomine ab illorum profeſſione. Neque enim cœleſtes magnitudines contemplatur aſtrologus, ac ne ſimulat quidem, ſed uires tantum & efficientiã. Cæterum ueteres mathematicæ peritiæ integriores ad noſtrã ætatem peruenere quàm reliquæ diſciplinæ, nimirũ ab indoctis intactę, ac proinde incontaminatę. Has enim turba imperita radio contentas, & puluere, quæq; nõ facerent ad circulos, ad ſcenam, ad theatrum diſputantiũ, tanquam rem ſacram nõ attigit. Ita integræ ſeruatæ ſunt ac incorruptę. Nam ut quicq; his ſuperioribus ſeculis minus tritum fuit ſtudentiũ manibus, ita purius ad nos peruenit, ut libri in antiquiſſimis bibliothecis puluere & ſitu operti: quo fit ut in Germania ſyncériores ſint libri, quàm in Italia. In illa ſiquidẽ iacebãt omnia, in hac doctulorum audacia excuſſa, quæ omnia ſcrutabatur, & ad ſuum captum detorquebat. Quid quod mathematicæ hæ requirebant cognitionem, ſtudium, diligentiam, aduertentiã, & ſuper hæc omnia ſilentiũ, quod erat illis mortis inſtar. Recte Cicero: Non eſt philoſophia ſimilis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit: quid in muſicis, aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur: hæc uero quæ ſunt in philoſophia ingenijs eruuntur ad id, quod in quoq; ueriſimile eſt eliciendum acutis atque acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur.

Seruatas

Seruatas uerò dico artes,id eſt, minus uitiatas,plurimum tamen illis perijt: quando quidem & autores interciderunt iniuria temporum plurimi, & ea quæ uſu continebantur, aut peſſum ierunt, aut in deterius ſunt relapſa. Vt ratio ædificandi, quæ ex his manabat, ratio metiendi moles, & expedita uel ſublatio, uel impulſio. Quando Archimedes Siculus mathematicus inter primos nobilis aiebat: ſi alter foret terræ globus, ſe illum ad hunc tracturum, uel hunc ad illum impulſurum, ὑπερβολικῶς quidem, ſed ea erat artis exercitatio & fiducia, quæ tandiu obſidionem Marcelli diſtulit, & muros patriæ eſt tutata. Tum proportioni picturarum ex opticæ inſcientia multum deceſſit. Muſicam etiam ferunt uehementer mutatam,propterea quod uictores inuaſerunt Europam,qui harmoniam quam non intelligerent,aſpernabantur: ita intelligentiam carminum uidemus periſſe, niſi in paucis quibuſdam notiſſimi concentus, & genera proportionum, quæ apertè teſtantur obeſiorem eſſe nobis, & tardiorem aurem, quàm illis priſcis.Et hac de cauſa admirabiles effectus illi muſicæ, uel ad ſanitatem corporum, uel ad motus animorum excitandos ſedandósue, de quibus magni autores prodiderunt, iam olim nulli ſunt: uidelicet ſubtiliſſimæ atque abſolutiſſimæ illi animæ noſtræ harmoniæ minus congruit exterior hic noſtrorum temporum craſſus concentus ac rudis, quàm ille ueterum eruditus ac ſubtilis, ideo minus habet nunc uirium ad aliquid efficiendum in nobis, quod tum ex ſimilitudine obtinebat & conuenientia. Nec inſtrumenta retinemus, ac ne nomina quidem ſunt nota, quæ à Polluce, Athenæo, Diuo Hieronymo,& alijs recenſentur.Sed ne in totum noſtri in ſcholis homines mathematicas uiderentur ignorare, quaſdam ex illis uoces ſunt ſuffurati, quas ubique & in omne latus iactarent, ut aleam, idq; in Phyſicis Ariſtotelis, & prima philoſophia:in Ethicis quoque & locis alieniſſimis, quæ ſunt illis leuiſſime,& à limine (quod dicunt) ſalutata:punctum, linea, ſuperficies,corpus,triangulum,quadrangulum,circulus,centrum,proportio, ulterius uerò non ſunt auſi progredi, tanquam ab altiſſimo pelago deterriti. De illis uerò per ingentes clamores rixati pro mathematicis ſe uulgo uenditãt,quòd eadem quæ mathematici nomina uſurpent.

LIBRI QVINTI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS CORRVPTARVM ARTIVM LIBER SEXTVS, QVI EST DE PHILOSOPHIA MORALI CORRUPTA.

SENTENTIA illa uetus,noſce te,tanti momenti uiſa eſt priſcis illis hominibus ad uitam omnem & ſapientiam, ut quum à ſapiente uiro ſit profecta,maius eſſe illius robur ac momentũ ſunt rati,quàm ut eam ſuſtinere poſſet autoritas humana:Deo attribuerunt,& ei Deo,cui reliqui omnes de ſapientia conceſſiſſent.Nimirũ ſuperuacaneam eſſe ac præpoſterã iudicarunt cognitionem cœlorũ,elementorũ,rerum deniq; omnium ijs,qui ſe ignorarent.Scilicet norit homo quid quicque ſit,quę eius efficiens cauſa,qui finis,quæ uis,de ſeipſo hæc ignorabit? Socrates ergo cum ita eſſet in omni philoſophia eruditus,ut tãquam acutus nimium inquiſitor,à uetere comœdia inceſſatur,tranſtulit tamen curam et contemplationem omnem ab alijs rebus ad ſe primum,ut ſe intueretur,& perſpectum atq; exploratum meliorem efficeret compoſitione animi: eamq; medicinæ ac ſanationis rationem in publicum

publicum bonum foràs protulit, siue ad uitam priuatam, siue ad communem & publicam. Quæ disciplina nominata est Ethica, quasi moralis, qua mores hominũ componerentur. Ideoq; dictus est philosophiam in cœlis & elementis sublimem peregrinantem illinc in domos & ciuitates abduxisse: quo opere nullũ potuit cogitari præstabilius, nec alio ullo magis sibi humanum genus demereri. In qua contemplatione & disciplina inuenienda, reuocauit se ille à populi sensu atq; opinionibus introrsum ad seipsum. Populum habuit semper suspectũ, quem ille magnũ erroris magistrum nominare consueuerat, & peruersum interpretem ueri, quòd uideret ferè pessima placere pluribus. Itaq; illo acumine ingenij sui philosophiam hanc inquisiuit, credens se non receptę in uulgum deceptioni, non somnijs & insanijs illarum religionum, quas dementati homines cõfinxerant, & receperat error multitudinis, sed deo potius magistro, hoc est, lucernulæ illi naturali mentis suæ. Siquidem nemo est tam tardo ingenio, cui non lux aliqua in animo fulgeat ex Dei munere, quę rectis exercitijs illustratur, atq; augetur: ei si incorruptę ac publica ignorantia non contaminatæ se committeret, intelligebat se Deum ducem sequi, à quo illam accepisset, non hominum prauitatem, quos quum uideret cæcos esse, & à recto delirare, solum Deum sapientem & esse, & dici posse, ueram formationem arbitratus est imitationem numinis: si tales fierent homines, quoad eius fieri posset, qualem esse Deum ratio doceret. Iam quod homines hominibus nõ magnam haberent fidẽ, nempe cæci cæcis, stulti stultis, scientiã sequendi numinis ad significationem & monitus numinis retulit, quod ille amicum se habere et familiare commentus est: quemadmodũ legumlatores quosdam ad deorum doctrinam leges ac instituta sua retulisse memoriæ est proditum, ut Minoem, & Lycurgum. Deinde quæ adiutus communi Dei beneficio excudisset, ea sic studuit tradere, non ut doceret solum, sed ut impelleret atque afficeret. Vt qui audirent, & quid faciendum esset scirent, & uellent facere oratione apta ad persuadendum & efficaci, cuius sermones à discipulis eius sunt grauiter & copiosè perscripti Platone & Xenophonte. Hæc est uera uia, tum ad inquirendam rationem componendi animorum, tum ad tradendam: à qua qui abscedunt, longissime in auium se & errores conijciunt. Socrates maluit Deo credere, hoc est, naturali præceptioni excussæ, quantum fieri potuit, ac purgatæ, communi dementia: & alijs persuasit sibi credere, quod inuenta, & institutionem suam non sibi, sed Deo cuidam duci ac magistro acceptam ferret: à quo sibi pleraque omnia innuerentur, ac significarentur. At nos hominibus malumus credere, quàm Deo. Nam philosophiam eam, quam ab uno Deo doctore conuenit accipi, à Platone, ab Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho, Xenophonte requirimus & postulamus, non tam ad scisciandam illorum sententiam, quàm ad autoritatem summã dogmatum, uitæq; instituendæ: quum habeamus iam non solam illam naturæ lucernã maligniſſimam, non fictum Deum signis quibusdã innutentem, sed uerum Deum aperte loquentẽ nobis, & solem ipsum, qui in hoc illuxit mundo, ut non amplius de uia incerti uagaremur, & fluctuaremus inter humanas opiniones, sed uiam sciremus exploratam, rectam, infallibilem per ipsum, & in ipso, quam ipse posset solus demonstrare, ut uel gentiles ipsi intellexerunt. Heu quantam facimus soli iniuriam, quum ad illius iuuandum lumen clariſſimum & sereniſſimum lucernulas admouemus? Illi suas religiones contempserunt, quæ essent ab hominibus confictæ: ingenijs suis audierunt, nempe ijs quæ putarent cœlesti menti esse conformia. Nos illis credimus luscioſis & lippis, doctrinam aperte cœlestem negligimus: quum præsertim, si omni remota autoritate ad examen reuocẽtur totius rationis & ingenij, tantum hæc nostra uincent illa gentilitia, quantum lux tenebras, & stultitiam sapientia. Quod si, ut par est, pluris facimus diuinam nostram philosophiã, quam esse à Deo nobis collatã pro certo habemus, quorsum attinet de uirtutibus, et uitijs ex illorũ hallucinationibus, statuere? Ex quib. fuere, qui res morũ obscuritate sermonis inuoluerũt, ut hariolandũ esset, quid sentirẽt, sicut Stoici: unde inter illos tot sunt natæ dissentiones de placitis sectę, dum argutijs & cauillis, & captionib. uberrimã suppeditabat materiam interpretatio nominum uolũtaria. Alij ex suo affectu statuerũt de uirtute, quale

quale eſt quod Theophraſtus in luctu Calliſthenis dixit, Vitam regit fortuna, non ſapientia. Dionyſius Metathemenus quum eſſet Stoicus, uoluptatem poſuit finem bonorum, nam quum ex oculis laboraſſet, noluit dolorem in iſs collocare quæ ipſi ἀδιάφορα nominabant. Alij populo ſunt magiſtro uſi, ut in pleriſq; Ariſtoteles. Epicurus etiam pecoribus: tametſi nec id acute ſatis aut recte, quemadmodum eſt ab Stoicis reprehenſus: neq; enim uoluptatem primum expetunt beluæ, ſed ſui conſeruationem, hinc uoluptatem uelut conſeruationi conſentaneam. Fuerunt qui de cauillis, de rhetoricis ſchematis ac luſibus regulas uirtutis acciperẽt, ut bene crederẽt dici, quod belle uel argutule. Admiſcuit ſe his tenebris denſa impèritię caligo, quæ nõ paſſa eſt nos de illorũ ſententijs & ductu iudicare, ut ſaltem inter uocantes in diuerſa, cui potiſſimum auſcultandum eſſet, dijudicaremus. Quanta ſe inſcitia hęc prodit undiq;, de uirtutibus & uitijs, de fine bonorum & malorum: ad eandem rem utimur & Platone duce Academico, & Ariſtotele Peripatetico, & Seneca Stoico, & Cicerone Deſultorio, modo huius, modo illius factionis, & miramur diſſidere. Tum magno labore & conatu in concordiam redigere ſtudemus, lepidi pacificatores, non ex eorum libris aut cognitione antiquitatis, ſed ex noſtris ineptis coniecturulis. Iam ex omnibus gentibus Ariſtotelem ſelegimus, quem ſequeremur, ſiue quia is ſolus remanſerat in ſchola dialecticæ & philoſophiæ, ſiue quia apte præceperat ad diſcendum, & ad diſputationes diſtributis uirtutibus & uitijs in genera & ſpecies. Itaq; de alijs philoſophis tacebo, loquar de hoc uno. Tametſi Diuus Auguſtinus Platonem, & Platonicos delegit, cum quibus de religione Chriſtiana diſputaret, tanquam philoſophorum omnium uel maxime ſanos, uel facillime ſanabiles. Et Hieronymus ſectam Stoicam ſimillimam dicit fuiſſe Chriſtianæ religioni. Ariſtotelem uerò tranſeo, ut Chriſtiani inſectentur, Origenes, Nazianzenus, Nyſſenus, Ambroſius, et alij, certe gentiles ipſi habent pro impio, quod ex erroribus populi philoſophiam fingẽdi animos collegerit, & à ſanctiſſimis Platonis magiſtri inſtitutionibus receſſerit ſtudio cõtradicendi. Paucula quędam ex eo deſumpta uelut guſtus gratia exhibebo, ut cognoſcatur qualis ſit tota maſſa. Principio Socrates apud Platonem non uno loco clauſulas ſuarum diſputationum huc deduxerat, non eſſe in uita hac expectandam felicitatem hominis, ſed in altera. Hoc agit in Philebo, hoc in Conuiuio, idem & moriens in Phedone. Ariſtoteles in uita hac quærit beatitudinem, alteri nihil relinquit. Nec ſolum finem bonorum hic ſtatuit, ſed etiam ſapientiam: & Simonidem ut poetam deridet, qui dixerit ſolum Deum eſſe ſapientẽ: quod uidelicet inuideret Deus hominibus, ſi nollet eos aſſequi ſapientiam, bonum tantopere ab eis expetitum. Vbi eſt ergo illa uox modeſtiæ plena: mentem noſtram caligare ad manifeſtiſſima naturæ? Quanto rectius & religioſius Plato: humana ſapiẽtia aut nihil, aut perparum eſt, ſolus Deus ſapiens eſt. Addit aliud argumentum: Quid eſſet homine infortunatius, ſi iſta quæreret & concupiſceret, quæ nunquam aſſequeretur. Eodem utitur telo ad euincendum hic eſſe homines felices, uidelicet, quia quod omnes homines expetunt, naturale eſt. At naturalia fruſtra eſſe non queunt: expetunt porrò beatitatem omnes: qui appetitus inanis eſſet, ſi nullus eam nanciſceretur, nec fieret uoti compos. O argumentator Ariſtoteles ingrede alià, & peruenies ad uerum: conuerte ſic argumẽtum: Beatitudinem omnes expetunt, naturalis ergo appetitus, non ergo uanus. Atqui hic nulli aſſequuntur, ut res docet, alibi ergo eſt quærenda. Hæc uia Socratem & magiſtrum tuum Platonem ad uerum adduxit, qui in amore & cõiunctione illius pulchri, quo nihil fieri poteſt pulchrius, nec intermiſſiones ſentit pulchritudinis aut uices, nec finem illius habiturus eſt, extremum bonorum omnium & faſtigium ſtatuit. Qua ſententia nihil dici admirabilius aut diuinius poteſt. Ariſtoteles tria beatitudinis facit genera: unum impurum, & quaſi de fece uulgi, quod eſt ſecundũ obſcœnas uoluptates, & hoc prorſum abijcit, tanquam pecudi magis, quàm homini congruens: alterũ, ciuile: tertium contẽplationis, quæ duo probat. Quid opus eſt diſtinctione finiũ? quaſi uero de artium finibus quæratur, & non humanæ naturæ: quæ una atq; eadem eſt in omnibus: alioqui cur non etiam addit finem opificum? quin hæc quoque ipſa minutius diſcindit,

nempe

nempe felicitatem politici in democratia, politici in oligarchia, in monarchia: tum œconomici, hinc fabri, & sutoris: quis sic de humana beatitudine inquirit? quæ cùm una sit, unus eius finis bonorum. Tum addit tria bonorum genera ex sensu uulgari: animi, corporis, ac uitæ, his indigere utrũq; beatum, sed magis ciuilem, contemplantem uero minus, indigere tamen, tum diuturnitate uitæ ad felicitatem esse opus. Sitam quidem esse felicitatem ciuilis in uirtute, contemplantis autem in contemplatione, hoc est, actione mentis celsissimæ. Sed utranque prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, diminui interdum etiam tolli. Hanc eius opinionem maximis argumentis Stoici exagitarunt, & quòd bona nominaret, quæ non essent talia, & quòd externa momenti aliquid adferrent ad beatitudinem, præsertim quum ipse perfectionem illius in animo collocasset. Quòd si illic est perfecta, non res externæ poterunt eam mutare, quæ ad animum non pertingent, sed ipse animus prout de externis rebus statuerit: quæ opinionis inconstantia notata est etiam in eius discipulo Theophrasto. Sed Aristotelicam felicitatem contrariam esse pietati nostræ, atque ideo rectæ rationi, neminem puto dubitare: nam pietas non in uita hac breui, & imbecillo corpore casibus & calamitatibus obiecto ponit felicitatem, nec tam male agit nobiscũ: sed in illo immortali corpore nostro iniuriæ omnis experti ad immutabilem firmitatem refecto: hoc est, munus amplissimum, & plane dignum Deo sempiterno ac præpotenti. Dicunt locutum eum de felicitate æui huius. Sed nec ad eam formam quisquam est beatus. Non illi quos uulgus pro beatis habuit Metellus, Curiones, Augustus, Alexander, Agathonius. Non quos pronuntiarunt diij beatos, Phedius, & Aglaus. Non quos philosophi exactiori iudicio beatos dixerunt, Regulus, Rutilius, Cato, Socrates, Zeno. Iam redit prima difficultas, appetitum nostrum in cassum optare, quod nunquam assequetur. Iam quæ est uerior uitæ beatitudo, quàm quæ inchoat illam sempiternam, de qua dicit Psalmista: Beati immaculati in uia qui ambulant in lege domini. Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. Dominus noster octo beatitudines uitæ huius recenset, multum ab Aristotelicis diuersas, imò aduersas. Cedo utras tu diuitias nominaris, sutoriam, aut rhedariam artem, quæ semper maligníssime ac sordidissime possessorem suum sustentant? an oratoriam, ius ciuile, rationem reipublicæ administrandæ discere atque exercere, quæ facultates in præsens quum discuntur, nihil adferunt: cognitæ uerò ac perceptæ, ad honores ingentes opesq; sustollunt? At locutus est, inquiunt, ut gentilis & in lumine naturæ: minime uero istuc quidem. Nam non esse illud naturæ lumen, ostenditur, quod alij rectius ingressi sunt naturæ lumine adiuti & ducti, ut Platonici ac Stoici. Sed quid istuc tamen est, sumus'ne satis sani? habemus lucem, scimus quę sit uera beatitas, quà ad illam eundum: & disputamus adhuc de Aristotelica beatitudine. An duas facimus beatitudines, unam Christi, alteram Aristotelis? Ecce iterum blasphema de beatitudine dissectio, ut dudum de lumine. Si Aristotelica beatitudo expetenda hic est, Christi beatitudo non est hic expetenda: neque enim contraria possunt eodem loci & temporis ad idem & loci & temporis concupiscí. Si Aristotelica beatitudo commentitia est, quid laboramus quomodo eam tueamur? Quin eadem ratione omnes omnium philosophorum de summo bono insanias in scholam adducimus, & eas consuescimus propugnare? An uerò ludimus in sententia de beatitudine, id est, de summa totius uitæ. Periculosum est contra ueritatem pro falso stare. Quanto periculosius in re tanti momenti, de religione, de cardine, in quo uita uniuersa uoluitur. Si ficta est Aristotelis beatitudo, ualeat, etiam gentilibus ipsis parum sana, & pia. Nos uera discamus & scire, & tueri. Sed pergamus ad reliqua. Virtutem finit habitum, id est, ἕξιν, quasi non sit quoq; ἐνέργεια, & quidem ueriùs: non aliter quàm salubris potio, & potestate est talis, & quũ operatur ac uires exerit. Tum uirtutem uult esse in mediocritate, nempe inter duo extrema, & cum utroq; pugnare: ut forti & timidus contrarius sit, & temerarius: & eiusdem uirtutis sint actus extremis his cõtrarij, ut fortitudinis & aggredi hostes, cum est opus, & cũ itidẽ opus est, cedere, ac se subducere: in quo nonnihil ei conuenit cum Platone. Sed in eo

merito eſt reprehenſus à Laurentio Valla in tertio uolumine de uoluptate. Neque enim ſi cedam, aut etiam fugiam, ero fortis: nec, ſi permiſſis fruar uoluptatibus, temperatus: ſed alia ſunt earum rerum nomina: nec unum duobus contrarium eſt, ſed unum uni, duobus duo. Qui à uoluptatibus impermiſſis non abſtinet, incontinens: qui abſtinet, continens, & moderatus. Qui fruitur licitis, uel humanus eſt, uel (ut Valla dicit) hilaris: tametſi hæc uirtus non eſt, contrà quàm Valla ſentit: qui non fruitur, non intemperans, ſed rigidus. Ad eundem modum in periculis, & pecuniæ diſtributione. Qui honeſta fugit pericula, aut eis ſuccumbit, timidus: qui reſiſtit, fortis. Qui uitat, non neceſſaria præſertim, cautus: qui non uitat, temerarius. Qui dat quum res poſtulat, liberalis: qui non dat in loco, auarus, durus. Qui temere profundit, profuſus, prodigus: qui nihil dat cum tempus non poſcit, parcus, frugalis. Iam fortitudinem eſſe dicit circa terribilia, non quæuis: neque enim in tolerantia infamiæ, paupertatis, ἀοχλίας mortis, in morbo, aut mari uerſari fortitudinem, ſed in periculis bellorum: quo nihil dici poteſt, ſiue in religione noſtra, ſiue in gentilitate peruerſius. De religione: Quis non uidet nullos fuiſſe unquam fortiores noſtris martyribus, & iis qui illa omnia patienter ferunt in ſpem gratiæ Chriſti. In gentilitate autem non fortis Socrates in carcere, & hauſtu cicutæ? non Miltiades in uinculis? non Themiſtocles & Rutilius, & Metellus in exilio? non Regulus in tormentis? non Cato in arenis & Syrtibus? Ira fortitudinem accendi, & ſicut loquuntur Academici exacui tanquam cote: id quidem ſatis exploſum atque irriſum eſt à Cicerone, & Seneca, & Stoicis. Magnificentiam uirtutem eſſe definit ſitam in magnis ſumptibus, ut templis & theatris extruendis, ludis publicis ædendis. Et ſententiam illam nimis uulgarem ponit, impoſſibile aut certe difficile eſſe τὰ καλὰ πρακτικὸν ἀχορήγητον ὄντα. Quid uocat τὰ καλὰ, bona ne an pulchra? quæ uideo in linguis omnibus commiſceri, & alterum pro altero ſumi, uel alterum alteri ad rem magis explicandam iungi: ut καλὸς ἀγαθὸς, & καλοκἀγαθία. An tu pulchrum uocas, quod ſenſus iudicant, ut plebecula? an quod mens, ut ſapientes? quæ plebes ab externis recta ſenſibus pulchra nominat, non difficile, ſed omnino impoſſibile eſt pauperem præſtare, niſi aliunde opes ſumat: ſin quod ſapientes, quid pulchrius aut præſtabilius quàm ingentia opera uirtutum, quæ melius ac ſæpius exequuntur excelſi animi ſine diuitiis, quàm in ampliſſima fortuna? Quid enim pulchrius quàm quod faciebat Socrates ſua negligens, ut ſe & alios meliores redderet. An uerò καλλίοντι præſtabat ſcopas? aut Xerxes pulchriora faciebat, quàm Ariſtides ille δίκαιος? uel aliquis ex ditiſſimis Romanis, quàm Fabritius, & Curius in re tenuiſſima? Et loquor non magis de contemplatiuo illo, quàm de eo qui in mediis ciuitatibus uiuit ac populis. Magnanimitatem eſſe ait, cupiditatem magnorum honorum. Rectius & prudentius Stoici, magnanimitas eſt ſcientia quæ habitum facit excelſiorem omnibus quæ contingere poſſint exæquo bonorum ac malorum. Plato uerò, Cicero, Seneca & alij magnanimitatem eſſe diffiniunt in honoribus contemnendis magis quàm expetendis. Expetere cuiuſuis eſt, etiam uiri perditiſſimi, & fœminæ ſtultiſſimæ. Contemnere, maximi eſt animi atque ampliſſimi & fortunæ altioris. Ideo tanta Catonis admiratio, repulſis tanquam indeptis honoribus gaudentis, ut inquit Plinius. Tantum Publij Africani decus, Quintij, Verginij, Fabij: qui quum poſſent honores uel aſſequi, uel retinere, contempſerunt. At non has fortaſſe dignitates, honores uocas, ſed laudem ac reuerentiam ob uirtutem, in qua ambienda, ſpeciem quandam uirtutis collocas, & ſi ἀνώνυμον. Tu ergo philoſophum quem inſtituendum ſuſcepiſti, ad ambitum auræ huius excitabis? hoccine ais uirtutis eſſe ἆθλον, quaſi præmium uictoriæ? Cicero eadem ſententia, quamuis non in ſchola philoſophica, ſed in cœtu, ut dicit, hominũ doctiſſimorũ & humaniſſimorũ, gloria eſt fructus ueræ uirtutis honeſtiſſimus. Quàm piſcamini aureo hamo rei tam excellentis, & qua nulla eſt dijs propinquior, præmiũ ſtatuitis honorem, temerariã rem ac uanam, nempe à uano ac temerario populo profectã. Sed non uolunt fortaſſis à quolibet honorẽ expectari, uerum à bonis, quemadmodũ Ariſtoteles dicit καὶ παῖς ἂν τὸν παρὰ τῶν φαύλων. Vt ſit quod ille apud Nęuium Hector, gau-

dere

dere ait ſe laudari à laudato uiro. Ideo gloriam Cicero dicit iuſtam, quę ab eo non ſenatore iam ſed philoſopho ita finitur, Eſt ſolida quædam res & expreſſa, non adumbrata: ea eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute: ea uirtuti reſonat tanquã imago gloriæ. Tu uerò quî ſcies illum bonum uirum & recte iudicantem de te iudicare? Nam quo ſunt grauiores ac prudentiores uiri, eo magis aſſenſum cohibent, & iudicij ſui obſcuriora ædunt ſigna. Deinde quî poteris habere exploratum, illum acute & ſapienter iudicium facturum de te, quum de ſeipſo uix poſſit: nihil eſt enim difficilius, quanto minus de alterius animo tot involucris clauſo, & occultato? Sed fac illum bene & exacte iudicare fac te ſcire. Non credo expectabis dum cedatur tibi uia, dum deducare & reducare, dum tibi aſſurgatur, nudetur caput, magnifice compelleris. Iſta enim & ridet uir ſapiens, & fugit, tantum abeſt ut eis capiatur: acquieſces ergo tacitis iudicijs. Quid ergo, alterius conſcientia eris contentus, non eris tua? præſertim quum ipſe ſis nec uir peior, nec minus ſapiens, & illa melius multo te norit, quàm alius quicunque. Ea uero gratia tantam operam in dura poſuimus uirtute, ut aliquis nobis prætereuntibus apud ſe muſſitet: ô uirum ſapientem aut bonum. Iam autem quum honor in honorati manu nõ ſit, ſed honorantis, ſicut ipſe doces, fiet ut uirtus ſuo præmio & fructu nõ raro fraudetur: & quia ſine mercede & fructu à uiro bono laboratũ eſt, ne quicquam ſit & infructuoſe ab eo laboratum. Siquidẽ merces operæ nulla reſtat. Quanto melius Claudianus poeta docet, quàm philoſophus & ſenator:

Ipſa quidem uirtus pretium ſibi, ſolaq; late
Fortunæ ſecura nitet, nec faſcibus ullis
Erigitur, plauſuue petit clareſcere uulgi,
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis,
Diuitijs animoſa ſuis.

Quòd ſi uirtutis præmium eſt honor, & κατ' ἀλήθειαν, ὥς φησ, ὁ ἀγαθὸς μόνῳ τιμητέῳ: cur fructum & pretium uirtutis cum ijs communicas, quæ bona non ſunt? Ais enim qui uirtutem habent cum opibus, magis eſſe honorabiles. Et uis magnanimum, & quem uis hominem probum iudicaturũ ſe, quo honore ſit dignus. Quid audio? Tú ne iudicium cuiquam homini permittes de ſe, ut ſtatuat quantũ honoris mereatur, præſertim qui alios non norit, & plericq; honorum in comparatione ſint poſiti. Vín'tu quenquam de uirtute ſua æquum eſſe arbitratorẽ, quum eo uir ſit melior, quanto de ſe moderatius ſentit, quantumcunq; ſe habeat probe perſpectum: neque enim idem eſt ſe noſſe & ſe cenſere: multo diuerſum explorare ſe, & cũ eo conferre, quem non explorarit. Quàm alienũ hoc eſt à uero iudicio, & proinde à noſtra pietate, in qua audimus: Poſtquã hæc omnia feceritis, dícite, Serui inutiles ſumus. Noli altũ ſapere, ſed time. Beatus qui ſemetipſum non iudicat, in eo quod probat. Et alia ad arrogantiam minuendã innumera. Quid quod illud, unde in religione ac ueritate omni & meritum cuiuſque & decus cenſetur, nõ ſolum de altero occultum eſt, ſed cuique de ſeipſo: grande arcanum uni diuinæ ſapientiæ reſeruatum. Sunt iuſti & ſapientes, inquit Solomõ, & opera eorum in manu Domini: & neſcit homo amórene an odio dignus ſit, ſed omnia in futurum ſeruantur incerta. Quo ſenſu & Paulus inquit, Nihil mihi conſcius ſum, ſed nec in hoc iuſtificatus ſum. An etiam ſicut paulò antea, duas beatitates, ita nunc quoq; duas uirtutes fingimus, & duas fortitudines, & duas magnanimitates, unam Chriſtianam, alteram gentilitiam, ſeu Ariſtotelicam potius? Pudeat uerò Chriſtianos ſic loqui, niſi fortè non aliud ſit nobis Ariſtotelica, quàm picta, ficta, mortua: pro umbris uerò & mortuis quid attinet dimicare? Non poſſumus Chriſto ſeruire et Ariſtoteli contraria præcipientibus: illi attollenti nos ad cœlum, ad Deum patrem ſuum, & per contemptum uitæ huius ad curam illius ſempiternæ: huic prementi animum noſtrum ut arctius complectatur hoc corpus, curas & cogitationes ſuas omnes in hac æui breuitate conſumat. Quantum hoc obfuit multis in pietate, dum obliti præceptorũ Chriſti, ſatis ſe recte ac ſancte ex præceptis Ariſtotelis putant uiuere, & ad ea tanquam uitæ formulam, opera & actiones humanas examinant, atque in

flagitijs ac ſceleribus ſibijpſi & alijs indulgent, impoſito pulcherrimarum uirtutum nomine ex doctrina Ariſtotelica: ut in ira, in ambitione, & honoribus affectandis, in luxu & profuſis ſumptibus, in ultione. Nam & hanc quoque in ordinem uirtutum Ariſtoteles admittit. Sed non poſſum ſingula excutere, neque eſt hoc loco neceſſarium: quod alibi etiam inſtituta eſt mihi peculiaris diſputatio, pro pietate noſtra contra omnem humanam ſapientiam. Verum Ariſtotelem hunc, quem confertis & preſſis manibus, atque adeo mordicus retinent, uideamus quemadmodum intelligant. Primum mentem illius difficile eſt eruere propter ambiguitatem, atque obſcuritatem uerborum & ſententiarum, qua ſemper eſt ille delectatus. Vbique eſt ſui ſimilis: ut de felicitate, quanto aliter in primo Ethicorum loquitur, quàm in decimo: quanto in hoc libro diſſimiliter atq; in ſeptimo Politicorum. Et iſti parum animaduertunt duplicem ab eo poni felicitatem, contemplantis unam, alteram ciuilis, ambas confundunt: nec conſiderant in primo Ethicorum illum uelut inquirere, & craſſe de omnibus loqui, ad ſenſum magis uulgi, quàm ſuum: in decimo uerò exactius. At hi noſtri de felicitate Ariſtotelica dicturi, ex primo hauriunt potius, quàm ex decimo. Quid uerò facias ijs, qui fortaſſis ad decimũ hunc nondum peruenerunt? Sed nec in decimo ſatis eſt apertus, aut ſibi conſtans. Hinc de felicitate priuata, et hominis rerum altiſſimarũ inſpectoris dicturus, de uirtutibus prius diſſerit, ſed de uirtutibus Politici toto opere: quod iſti non intelligentes, permiſcent ac inuertunt omnia: quamuis mirandum non ſit confundi ab eis, quæ ab Ariſtotele ipſo ita ſunt confuſe edita, ut ſecerni ac diſtingui ſit operoſiſſimum. Tranſeo quàm hactenus lectus eſt à Latinis hominib. imperite uerſus, ut facile miretur quiuis potuiſſe ad illius mentem, uel coniecturis, & diuinatione peruenirí: uerba uirtutum multarum & uitiorum Græce relicta, quorum eſſent in Latino ſermone aptiſſima & maxime propria: figurę & phraſes Græcę ſeruatę in latinis uerbis multa praue ab interprete intellecta, praue etiam ad Latinos traducta. Sed nec in melioribus interpretibus eſt illum intelligere, niſi à peritiſſimis, & ſcriptorum ueterum, & linguæ illius. Quale eſt illud quod dicit, δοκεῖ γὰρ τιμὴ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι, ἢ ἐν ᾧ(ῷ) τιμῶνται: uidetur honor magis eſſe in honorantibus, quàm in honorato. Ex quo dicto ſuſpicantur plerique ſentire Ariſtotelem in eo ſitum eſſe honorem, qui exhibet, non qui recipit, eaq; eſt uulgi opinio: uerùm illud ἐν τοῖς, in poteſtatem magis ſignificat, & quaſi manum, quàm in loco: declarat id, quod ſequitur, τ' ἀγαθὸν δὲ οἰκεῖόν τι καὶ ἀφαίρετον εἶναι μαντεύονται, oraculum eſt ipſum bonum proprium eſſe, nec adimi poſſe. Iam Ariſtoteles, ut eſt poetarum, oratorum, hiſtoriarum, & totius antiquitatis conſultiſſimus, ad illorum dicta paſſim alludit, quæ tum erant ualde nota, & potiſſimum in ſcholis. Sæpenumero in ea alluſione, uis eſt ſententiæ totius. Quis hæc intelliget, niſi earum rerum peritus? quas res ne per ſomnium quidem uident noſtri ſcholaſtici. Pergam de Ethicis dicere, ſicut cœpi. In ſecundo, monet cauendum eſſe à uoluptate, ne illa ſe inſinuet: & debemus, inquit, circa illam non aliter affici, quàm affecti fuerunt Troiani ſenes circa Helenã: ô quæ hic commenta? qui ſenes Troiani heri nati? atqui ſenſus petendus eſt ex Iliados γ. Tum in octauo, quum de utilitate amicitiæ loquitur, admiſcet ex abrupto, σὺν δύ' ὁρχομένω, duobus unà euntibus: alluſit ad dictum Diomedis de ſe & Vlyſſe, Iliados κ. Et paulò pòſt, figulos dicunt eſſe omnes tales inter ſe, ad dictum Heſiodi de inuidia: ὁμοτέχνῳ κὰι ὁρᾳμὺς ὁρᾳμῆ κότει. Tranſeunda ſunt innumera. Sed neque hæc quæ attuli, aliò pertinent, quàm ad id quod dicebam, uelut exemplo declarandũ. Et quia Politica & Rhetorica magis eiuſmodi ſcatent hiſtorijs, fabulis, cognitione antiquitatis, ſententijs priſcorum, quàm Ethica, ideo Ethica retinuerunt. Politica & Rhetorica rati ſunt ad ſe non pertinere: ad hæc quòd Politica non multũ conferrent ad indoctas rixas: & illis maiore ui ingenij, iudicij, rerum uſus erat opus. Tametſi non defuere, qui etiam Politicis auderent manus admoliri, & in ea ſcribere commentaria, ſed qualia in reliquos omnes ſcriptores, quæſtiones & argumenta ad altercandum. Huc enim tendunt uniuerſa. Quid malũ futura tandem eſt infinita hæc diſputandi rabies? Verterunt ad altercationes diſciplinam morum, quæ ad agendum eſſet

eſſet parata: & ſic tractarunt, nō ut meliores uel fierent, uel facerēt, nec ut recte ſtatue rent de uirtutibus & uita, ſed ut cauillarentur. Et quo indignitati nihil fiat reliqui, etiam Suiceti ſpinas, & aculeata ſophiſmata huc inuexerunt, de intentione & remiſſione uitiorum & uirtutum. Dialecticam quoq; non illam paulò ſaniorem, ſed commenta paruorum logicalium, de aſcenſu, deſcenſu, ſuppoſitionibus, ampliationibus, reſtrictionibus, appellationibus. Quid facerent miſeri? exercebant ea, quæ ſola didicerant: præſtarēt meliora ſi haberēt. Atqui diſputationes minime ſunt idoneæ, uel ad perſuadendum, uel ad reddendos meliores homines. Nam qui contra diſputat, aut qui quæſtionem audit, tanquā claſſicum, parat ſe continuo ad pugnam, et munit undique ut reſiſtat, ne capiatur, aut uincatur: ita ægre admittit in animū ſuum eum, qui dicit, ut ſententiam eius quamlibet recte monentis, tranſeat. Etenim cauet ſibi ab illo non ſecus, quàm ab hoſte. Quo circa morali perſuaſioni, quæ non adeo docere uult ut hortari & incitare ad opus, nihil eſt ita inimicū, atque altercationes, aut contrariū exiſtimari dicentem audienti. Et hoc eſt incommodius, quòd hic non ut in naturæ diſciplinis, adduci poſſint argumenta ex cognitione ac iudicio ſenſuum petita, ſed omnia in ueriſimilitudine rationum ſunt ſita, quæ à peruicaci ac repugnanti aut eludi poſſunt, aut certè negligi. Quàm elegantes & acutæ, & ad perſuaſionem aptæ, ac concinnæ ſunt Platonis, & Ciceronis, & Senecæ, rationes: quàm facile omnibus perſuadent. At Lactantio minime perſuadebant, quòd infenſus legeret. Idem ipſe Ariſtoteles prudentiſſime admonet ad ciendos ſedandòsue animorum motus dialecticam non eſſe adhibendam: quanto minus philoſophia morum proficiet, utique quomodo in ſcholis tractatur. Ideo iuuenes inter morales illas altercationes, & tot ſtrepitus de omni genere uirtutum ac bonorū morum, nihil probitatis trahunt. Non in illo exercitio colorantur, quod in aliis ſolet contingere, contrà citius multis inquinantur uitijs: quòd ſcilicet illa omnia ſic dicuntur, ut nec commendari excellentia poſſit animis, nec uitiorum fœditas eſſe odio. Quanto & ad perferendam iratam fortunam fortior, & ad proſperam regendam ſapientior, denique ad uitam omnem commodior compoſitis animi tumultibus & tempeſtatibus, ex una Senecæ, aut Plutarchi pagina recedat lector, quàm ex uniuerſis commentarijs Almeini, & Martini Magiſtri, quantumuis & moralia, & de fortitudine, ac tēperantia inſcribantur. Quid quòd ex illa conſuetudine recipiendi in animos res præſtantiſſimas ſine ulla dignatione ducitur callus, ne ulla deinceps ad uirtutem exhortatio poſſit in pectus induratum penetrare: nec aliter non prodeſt animis hæc medicina animorum, quàm nec corpora iuuare poteſt pharmacum aut potio, cui citra neceſſitatem & per luſum aſſueuimus.

LIBRI SEXTI FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS CORRVPTARVM ARTIVM LIBER SEPTIMVS, QVI EST DE IVRE Ciuili corrupto.

OMINEM res ipſa teſtatur cõditum eſſe à Deo ad ſocietatem, & in uita hac mortali, & in altera illa ſempiterna. Idcirco & glutinum ei ſocietatis addidit animum ad beneuolentiam mirifice appoſitum: quæ beneuolentia ex interno ardore foras ebulliens ac reſpectans, refrigerato ardore illo intrò ſe recepit ad ſeipſam, ut quiſque tenerrime ſe unum amet, in alios rigidus, atque aſper. Quæ eſſet maximorum in uita tumultuũ cauſa, quãdo ad ſe ac ſuas utilitates, quãtum quiſq; uel ingenio ualeret, uel uiribus pertraheret, niſi in locum mutuæ beneuolentiæ iuſtitia ſucceſſiſſet, quæ auidas manus comprimeret, atq; ab hominum conuictu iniuriã omnem arceret. Sed iuſtitia hæc quum cæca ignorantia obruitur, tum uerò affectu, ne ſe proferat, ne exiſtat quum oportet. Et quoniam ſine hac menſurę æquitate nõ poteſt ſocietas hominũ conſeruari, neceſſe idcirco fuit, ut quam ex cuiuſq; animis pellebat uel tarditas cordis, uel praua affectio, cõfirmaret uis ac poteſtas maior. Ergo quod ex uſu erat omnium ad quiete & iucunde uiuendũ, permiſſum cõmuni conſenſu iſs, quos cenſebant ſapientiſſimos eſſe homines magni iudicij, & quietis affectibus, ut ipſi quam æquitatẽ mentis ſuæ lumine eſſent intuiti ad publicas utilitates æderent, eam ſi uideretur acciperet hominum cœtus, confirmaretq;, & conſtabiliret magna poteſtate, pœnis, metu. Alij id ſibi negotij ultrò ſumpſerunt, ut ſi ſe approbaſſent, firmæ ac ſtabiles ſancirẽtur ſuæ leges. Magni iſti uiri, quibus hoc negotij uel erat ab alijs datum, uel à ſe ſumptum, libenter ſi potuiſſent æquitatem ipſam poſuiſſent populis ob oculos, quo nihil fuiſſet cõducibilius congregationibus ac ſocietatibus hominum: ſed fontem illum uberrimũ non quiuerũt totum in tam anguſti aluei limites corriuare. Ex eo in ciuitatem deduxerunt, quantũ quidem uidebatur illi congregationi opus eſſe, easq; leges nominarũt. Æquitas, uniuerſalitas eſt quædam: lex, deductio & ſpecies. Sed iſs riuis, & quaſi incilibus, aquã continenter ex illo æquitatis fonte ſuppeditare oportet, ſine qua inciles continuo areſcerent. Etenim æquitas, legum anima, uis, uigor, qua ſublata concidũt, neceſſe eſt leges emortuæ. Nihil eſt enim iniquius quàm leges, quę per æquum & bonum nõ ſpirant, ac reguntur. Lex, de omnibus cauere non poteſt. Æquitas, omnibus præſto eſt. Idcirco ſtatim initio iuris ciuilis. Ius finitur ars boni & æqui. Prima ergo legum perturbatio in ipſis deriuatoribus fuit, ceu aquæ in tubulis: quòd qui leges ſanxerunt, ſiue imperitia atq; ignorantia tenerentur, ſiue prauis animi cupiditatibus ac concitationibus uexarentur, & obederent. Ignorantia fuit, ſub qua incõſyderantia clauditur, quòd ingenio regionis, & ſuorum hominũ haud ſatis animaduerſo leges ferunt, aut quieti noxias, aut grauiores flagitijs quàm par eſt, aut ad diſtributionẽ ac cõmutationem parum æquas. Affectibus qui urgentur, ut affectus ipſi perquã uarij ſunt. Alij adducti ſunt amore quodã ſuiipſorũ: ut qui ad ſuas utilitates retulerunt leges: ſicut Tyranni, qui ſtatuerunt leges ſibi utiliſſimas, inutiles alijs. Aut qui leges utiles ſuæ ciuitati, noxias exteris: qui ita odio aliquorũ uitiorũ exarſerunt, ut illis iuſto maiorẽ pœnam imponerent. Quod Draconem Atheniẽſem feciſſe tradunt: quẽ Solon dicit leges ſanguine ſcripſiſſe: nam omnibus uitijs pœnam capitalẽ adiecit: quas leges poſtea Solon mitigauit. Frederieus tertius furtis ſuſpendium addidit, qua pœna nunc per Europam utimur. Eſt gens in qua furari habetur feſtiuum factum, ut pueris olim Lacedæmone, & in Ægypto. Eſt in qua adulteria ſunt impunita, ut ante potentiam Cæſarum Romæ. Poſtea pœna eſt dicta

dicta lege Iulia. Ducuntur legislatores aut populi studijs, aut neceſſitatibus. Apud nos pleræque leges fauent bello. In noua India aduerſantur bello. Lacedæmoniæ leges erant omnino bellicæ, quo nomine à philoſophis merito reprehenduntur. Quæ regiones ſine mercatura tutari ſe uix poſſunt, ut Belgica in ijs leges impenſe fauẽt negotiationi. Valuit in quibuſdam odium hominum, uel ordinum, ut quæ Romæ cõtra plebem ſunt à patritijs decreta, uel quę à plebe contra patritios ſcita. Quæ à L. Sylla contra tribunos plebis. Alios rexit ſpes, ut qui cupiditate pecuniæ fixit leges pretio atque refixit, ſicut inquit Poeta ille. Quoſdam coegit metus, ut qui leges per adulationem tulerunt, atq; acceperunt de immodica principum potentia. A principio enim coalita hominum congregatione, quum uelut moles quædam rectore indigeret, eligebatur ex eo corpore aliquis prudentia & probitate inſignis, ſpectatus, cui parerent omnes: ut ille fultus conſenſu uniuerſorum, quæ ampliſſimæ ſunt opes ac potentia, tueretur bonos, coerceret malos, ius diceret, & illius probitate unuſquiſque quod ſuum eſſet obtineret. Cuius decreta ac iuſſa eſſent, ius ratum, ac leges dicerentur. Porrò quando talem eligebant, nefas exiſtimarunt tam prudentem & probum uirum legibus alligari, quibus cæteros, qui nec male eſſet acturus uolens, quia probus: nec ignorans, quia prudens: nec coactus, quia conſtans, fortis, & tanta potentia ſubnixus. Itaque mos hinc manauit, & quaſi abijt in ius & legem, principem legibus non teneri, ſed quæcunque decerneret ac iuberet, legem eſſe. Procedente tempore, quum ſemper humanum genus in peius proficeret, ſucceſſerunt alij principes, partim hereditate, partim electione, aut conſenſu populi inſanientis, & uel ira, uel cupiditate, uel metu, uel gratia, uel falſa aliqua exiſtimatione corrupti: qui principes nec bonitate nec prudentia eſſent cum ſuperioribus comparandi. Et iſti uoluerunt licere non minus ſibi quàm quod bonis & prudentibus, non magis multitudinis quàm naturæ beneficio ac munere fuerat tributũ. Hinc quod licuit, liberius sunt quàm boni illi executi, qui parciſſime utebantur eo, quod prolixiſſime licebat. Ita ut non ſolum in prouerbium abierit, Principem eſſe ſolutum legibus: ſed quod peius eſt, principi licere quicquid libeat. Quem non terreat tanta uis ac licentia in uno homine poſita, & plerunq; gladius datus in manum furentis? Licentiam talem ſeueriſſime illi exercebant, tum quia mali, tum quia metuebant ne in periculum uenirent, in periculum oſtentarent: ut L. Sylla dictator, de quo quum Valerius Flaccus interrex legem tuliſſet, ut quicquid dictatori liberet, id eſſet ratum, ipſa eam legem crudeliſſime exercuit: quòd occupata per uim potentia, per uim erat retinenda. Deinde Romani Cæſares uel in nouo imperio, & nondum populo ſeruire aſſueto, uel ipſi noui homines, qui imperium difficile tuebantur male partum. Ad hæc plerique omnes mali, male tutam dignitatem diligentiſſime atque exactiſſime ſtuduerunt conſeruare. Maieſtatis lex ſeueriſſime obſeruata et uindicata, quum non ſolum facta, ſed dicta, uerba, nutus quoque, & leuiſſimæ ſuſpiciunculæ ac coniecturulæ in crimen uocarentur, quæ omnia ſunt crudeliſſime punita: quando principes in id unum operam omnem & cogitationes conferrent, quemadmodum ſiſterent ſe eò loci, in quo ægre adhærebant. At uero iritatis ſemel ad inhumanitatem animis & proximorum ſanguine delibutis, maleficia maleficijs fuerunt tuenda. Territus populus, territi magnates, etiam maxime familiares & amici, tanquam à fulmine ſubinde iaculato, quęcunq; poterant, effundebant in principem ad beneuolentiæ ſignificationem: ut ea ſaltem parte eſſent tuti delinito ſæuiſſimo principis corde, atque eblandito adulatione illa, eiſdem ſignis, quæ ſolent à uero amore naſci, aut etiam maioribus: ut ſolertior eſt ad amoris oſtenſionem adulatio, quàm uerus amor. Leges aliæ ſuper alias, de capite, de dignitate, de maieſtate principis exquiſita uerborum nouitate, & inauditis pœnis ac minis ſancitæ uſque ad communicationem diuinitatis. Cœlum ei dediſſent, ſi in eorum fuiſſet manu, nedum urbem, & libertatem, & leges. Et dederunt cœlum, qua ipſis licuit, cõſecratione principum mortuorum in ſucceſſoris gratiam. Auguſto uiuenti aræ & templa ſunt poſita. Quum Domitianus formalẽ epiſtolam procuratorum dictans nomine ſic eſſet exorſus: Hęc iubet dominus & deus noſter,

Cautum eſt ut deinceps non aliter,ne ſcripto quidem ac ſermone cuiuſquam appellaretur.Quid facerent inter hæc iuriſconſulti, niſi ut tum eodem metu perculſi, tum adducti ſpe aliqua,quæ leges eſſent in fauorem principis conſtitutæ, eas ampliſſime dilatare: quæ non eſſent, ad fauorem principis detorquere: quæ pro libertate populi, extenuare,ac opprimere.Ita quum princeps eſſet lectus à populo,ut ipſos,tanquam pater filios regeret,tueretur, quòd pater patriæ & eſſet, & nominaretur, ipſe longe aliter pro hoſte ſe gerebat: quæ multitudini expedirent perfunctorie,& per alios obiens,quæ ſibi,accuratiſſime.Sic ſe atq; alios tractando perfecit,ut ius maieſtatis ac potentiæ ſuæ in immenſum auctum tutelam omnem patriæ exorberet,libertatem premeret,honeſtum otium & quietem(quę boni expetunt) funditus extirparet; ut permulti principes imago illa rectoris mundi magis à deo uideãtur creati ad perniciem ſubditorum,& tanquam carnifices regni ſui,quàm æqui moderatores, ac diſceptatores ſuæ ditionis.Non ſe eos præbebant,per quos quiſq; ius ſuum obtineret, ſed per quos nemo eſſet ab iniuria immunis:quod ſæpenumero propter populi ſcelera contingere ſacra oracula teſtãtur.Traianus Cæſar ſapientiſſime fiſcum principis ſpleni aſſimulauit,qui quo magis increſcit, hoc magis reliquum corpus diminuitur, ac extenuatur.Hęc potentia principum & moribus accepta & conſignata literis,tantas uires diuturnitate temporis eſt nacta, ut nunc poſt longam ſucceſſionem regni, quum Rex ab ultima origine deductus nec competitorem timet,nec populum,ut ſe aſſerat in libertatem tandiu aſſuetum agere ſub illius attauis:tamen ita ſe conatur extollere ſupra caput patrię,tam graui pondere in eam incumbere,ut eum putet eſſe fidiſſimũ ſibi,quiſquis de miſero populo detrahit,quod addat principis dignitati,quæ iam quo creſcat,non habet:et in ſeditioſis habeatur,quiſquis de commodis publicis, de libertate populi, de quiete eius audeat uel meminiſſe. Et loquor de his legitimis ac iuſtis: nam ciuitati nihil eſt æque pernicioſum, ut uulgi libertas effrenata, ex qua naſcitur ſeditio extremum malorum publicorum.Quapropter leges quas ex æquitate omnibus pari atq; utili oportebat elici,ex cupiditatibus ſunt principum deductæ,quæ quoniam æquæ in commune non ſunt,nec iuſtæ, haud aliter leges debent nominari,quàm auena hordeum,aut mulus equus, aut acetum uinum, aut adulterinus numus pecunia, denicq; quicquid à meliore degenerat illius appellatione.Sicut præclare à Socrate apud Platonem diſputatur in Politicis, & à Cicerone in libro de Legibus primo.Sed quoniam in hoc repertæ ſunt leges, ut homines inter ſe quiete & æquali quodam iure uiuant,primum legum munus eſſe debet,ut animũ conſtituant ac forment fontem actionum omnium:dentq; operam, nõ ut puniant malos, ſed ne qui uelint eſſe mali.Eam eſſe primã eorum curam cõgruit, qui leges ſanciunt:quẽ admodum ſapienter docent philoſophi; ut pueri aſſueſcant bonis rebus delectari, triſtari malis. Nam hoc ſi ſit perfectum,non multum ſanè negotij ſupererit legibus ad iubendum aut uetandũ,ad delictorum pœnas,ad præmia recte factorum.Ex hac aſſuefactione morum,etiam ſine legibus bene uiuitur.Sine illa uero,ne cum legibus quidem uel plurimis,uel accuratiſſime perſcriptis ac ſanctis.Horatius prudenter:

Quid leges ſine moribus uanæ proficiunt?

Iſocrates docet in Areopagitico,non beneficio legum bonos uiros Athenis fieri, ſed quod mores haberent honeſta educatione ad rectum compoſitos:amorem uirtutis & æquitatis pectoribus impreſſum,& infixum. Oportet,inquit,recte proſpicientes reipublicæ non porticus legum tabulis replere,ſed in hominum mentibus æquitatem defigere.Quippe non decretis,ſed bonis moribus ciuitas optime gubernatur. Male enim educatis atq; edoctis,nulla eſt legum,& ſi exacte perſcriptarũ,reuerentia. Contrà uero probe inſtitutis,recepta bonis moribus ſufficiunt. Hæc illis intelligentibus non ea fuit curarum prima, quibus pœnis male uiuentes afficerent:ſed potius quibus tandem rebus aſſequi poſſent, ne quid ciues pœna dignum uellent patrare. Id demum cenſebãt eſſe munus ſuum,maximeq; moderatores ciuitatis decẽs.Nam de pœnis cogitare, hoc eſt hoſtem agere,non ciuem.Hactenus Iſocrates.At Romanæ leges omnes, ſunt de conſtituendis litibus, de ijs quæ ad pecuniam pertinent, ut ſua

ut ſua unicuique manerent tuta: nullum eſt in eis caput de morum compoſitione, de animo ad uirtutem formando, quum tam multa ſint ea de re in legibus Lycurgi & Solonis, unde ſumptæ fuerunt duodecim tabulæ. Credo quòd Romani libertatem illam ſuam tam iactatam, eam demum exiſtimabant, quàm peſſime quiſq; ut uellet, uiuere, modo ſine alterius iniuria: quod tamen nunquam ſunt illis ſuis litigiorum atque actionum formulis conſecuti, conſecturi forſitan, ſi ſtuduiſſent ſuos meliores facere. Iam uerò quando lex eſt uelut quædam regula, ad quam unuſquiſque actiones omnes ſuas debet accommodare, par eſt ut leges ſint & apertæ, ac faciles, & paucæ, ut ſciat quiſque quomodo ſibi ſit uiuendum: nec id propter obſcuritatem legum ignoret, nec propter illarum multitudinem ei excidat. At ij in quorum manu eſt conſultatio & reſponſio de iure, ne rem exiguam, & cuiuis obuiam uideantur præſtare populo, curant ut obſcurentur leges, ne promptum ſit cuiuis qui ſit ſenſus perſpicere, adeundum uerò ad ſe habeant tanquam ad oraculum: qua in re merito iureconſultos inceſſit Cicero pro Murena. Quid quòd ea etiam, quæ ſi proponerentur, eſſent omnibus plana & obuia, reconderunt: ut faſtos dies & nefaſtos, quibus diebus poſſet agi iure, quibus non: donec inuentus eſt Romæ Flauius quidam ſcriba, qui faſtos euulgaret, maxima nobilitatis indignatione, in cuius manu erant, ſeu uerius tyranníde. Ergo quæ ſunt ex ſe facilia & liquida, immiſſis interpretatiunculis, ita ſunt reddita turbulenta, ut aqua ex agitatione uel cœno, aut puluere iniecto: & quæ recta erant, icta & percuſſa gloſſulis, deflexa ſunt ad iniquitatem. Iam paucas conuenit leges eſſe. Nam ſi multæ ſunt, euitari non magis poteſt crimen, quàm caſus, ſi multis locis tendantur retia ambulantibus. Inſidiæ ſunt tot leges, non conditio uiuendi. Quum non bene eſſent populi inſtituti, nec ſua ſponte uellent bene agere, ſed metus legum exprimeret, quod non ualebat probitas, aliæ leges ſuper alias ferebantur ad coercendos morbos animi ſubinde erumpentes: non ſecus quàm in morbido & ulceroſo corpore nullus eſt medicamentorum finis. Nam quum ulcus unum lata lege tanquam ceromate erat compreſſum, erumpebat ílico alterum, cui erat ſuccurrendum, hinc aliud ſubinde atque aliud: & prima uulnera, quum exiccata erant ceromata, id eſt, ſilentio & antiquitate ferè abrogata, rurſum erumpenti putri humore reſcindebatur, cui iam uideretur cicatrix obducta: ferenda tum erat noua lex de re uetere, quæq; iam antea legibus eſſet ſancita. Ita nullus modus, nullus finis fuit legum, & de eadem re multarum; & de diuerſis. Tum per homines uafros ad obſequium ſuarum cupiditatum atque animorum facta eſt fraus legi, & detortum unum uerbulum, aut diſpunctiuncula, aut proprietas loquendi, quo animus praue affectus imperaret: quæſita eſt interpretatio iuriſconſulti: alijs hoc eſt uiſum iudicio, alijs hoc placuit ex affectu. Et hæc omnia literis ſunt mandata, ut nullus eſſet iam legum & interpretationum numerus: quæ res uel per tempora T. Liuij uix erat ferenda, ut ipſe libro tertio hiſtoriarũ ſignificat. Quid dicturus, ſi uidiſſet eos, qui poſt eum ſcripſerunt? Nam Labeones, & Papiniani, & Vlpiani, & Herennij, & Caij, & Modeſtini, deniq; illi quorum aliquid extat in Pandectis, omnes poſt Liuium fuerunt: niſi quis Sceuolam & Aquilium exceperit. Aquilij nomen nõ recordor legiſſe me prepoſitum legis capiti, ut cæterorum. Sceuolã, cuius extent aliqua in Pandectis, poſt Ciceronis ætatem Valla reiecit, idq; ex dictione ſatis apparet, atque eius meminit in Heliogabalo Lampridius. Quid uerò ſi noſtros Baldos & Bartholos uidiſſet, atque alios huius notæ, quibus legendis decem iuſtæ uitæ non ſufficiunt? Et quum tot ſint leges, etiam obſcuratæ ſunt: & ipſi iuriſconſulti ægerrime ferunt leges dici faciles, aut eas, quæ uulgo poſſint intelligi. Quæ eſt ergo æquitas, ignorantia iuris neminem excuſari, & tamen leges eſſe & tam longas & tam difficiles, ut nemo eas tenere omnes ualeat? Vos ergo ſcribendis legibus, non mitem quandam oſtenditis, & benignam degendæ uitæ rationem, ſed inſidias ſtruitis ſimplicitati populari. Sed pergam de illis loqui, quos dixi poſt Liuium uixiſſe. Qui tamen non Legumlatores fuerunt, ſed Iuriſconſulti, contrà quàm aliqui opinantur, eorum libros prolixos exiſtimarunt eſſe Iuriſperiti illi, quos habuit in conſilio Iuſtinianus Auguſtus. Ideo, ne

tam multa

tam multa ſtudioſi diſciplinæ huius haberent legenda, ſtatuerunt ſumere centones quoſdam ex illis ſex & triginta ſcriptoribus, tot enim nominantur, ex quibus libros conſuerent legum, ſelectis optimis quibuſq;, & legi digniſſimis. Illæ non erant per ſe leges, ſed interpretationes tantũ legum. Verum accedente iuſſu & autoritate principis factæ ſunt leges: quando is iuſſit, cuius iuſſa ſunt leges: fuit quidem conſilium illud prudentiſſimum. Vellem tamen reliquiſſent nobis origines illas, & quaſi fontes, unde ipſi illa deſumpſerant, nempe libros illorum ueterum, non futuros ſanè legum loco, certe uel interpretationes, uel iucundam quandam lectionem ex uarietate rerum & cognitione uetuſtatis. Quanquam non puto abolitos libros illos iuſſu principis, aut conſilio, & cura iuriſperitorum, ſed malignitate temporis, atq; hominum deſidia, ut alia multa: quum ſtudioſi, qui compendium quærerent, non deſcriberent codices, ex quîs quæ uſui ad diſciplinam forent, iam eſſent decerpta. Cæterum in facto hoc aliquot inſunt incommoda, quod plerunq; rectus ſenſus, & germana dictorum intelligentia ex collatione præcedentium ſequentiumq; elicitur. At quum detruncatus eſt locus, difficulter poteſt diuinari, quid autor ſenſerit. Tum quòd ut non erat unus Tribonianus, qui colligebat, ſed Theophylus & Dorotheus: Tribonianus collegit hoc aut illud ita eſſe ex Herennio: Theophylus nõ eſſe ex Papiniano aut Celſo, ut diuerſa inter ſe ſentiebant, et nonnunquã idem ſecum ipſe diſſentiebat. Erant enim priſci illi homines occupati negotijs, nec abſoluta eruditione ac ſapientia, tum etiam animi commotionibus impulſi. Sæpe reſponderunt & ſcripſerunt diſtricti negotijs, ſuſpenſo atq; alienato animo, ſæpe obſequentes amico, aut alicui affectioni, aut tangebantur ſtudio contradicendi ei, quicum non bene conueniret, uel oſtentandi ſui noua & inuſitata tractatione Iuris, non rati futurum ut pro lege acciperetur, quod dixiſſent: ſed in præſens ſeruitum eſt ab illis tempori: & uoluerunt cum libertate iudicandi ſua recipi, nec contradicenti ſuccenſuiſſent. Interdum hoc uiſum eſt uno tempore, aliud alio, ut mutantur hominum iudicia, quum cæteris in rebus, tum potiſſimum in ijs quæ ad mores, & uitæ officia pertinent, in quibus non poſſunt afferri demonſtrationes, ſed ueriſimilitudine quadam coniecturarum ducimur. Nec ſanè temporum illorum cõditio multum ipſorum ingenijs profuit, concuſſa & mutata toties ciuitate nouis principatibus hominum ſceleroſorum Commodi, Seueri, Caracallæ, Heliogabali, Maximini, qui non tam armatos hoſtes perſequerentur bello, quàm ſenatum, quàm doctiſſimum & prudentiſſimũ quenq; odio, exilijs, cædibus: inter quæ nemo erat tam conſtans, imò durus, qui animo poſſet conſiſtere, & artes ingeniorum pro debita tranquillitate exercere. Frangitur mentis ſolertia in publico timore ac tumultu, conuerſis omnium animis ad cogitationem unam mali impendentis. Quibus de cauſis conueniebat exactius perpendi ea, atq; examinari, quæ illi ut reſponſa ædiderunt, nõ ut leges: nam ſi deuitabant ab æquitate, iniquę leges erant: deuiaſſe autem interdum argumento eſt, quòd inter ſe quandoq; ſunt contrarij. Nam quod dicunt Tribonianum fuiſſe magnũ & eruditione, & prudentia, & iudicio uirum, non dubito, ſed hominem: nec optimum, & quem Suidas ait cõſueſſe leges uendere pretio, & tales figere, ac refigere, quales congruerent ijs, qui plurimum numerarent. Sed nec unus collegit, nec ab uno. Iuſtinianus ſeu Tribonianus potius negat ullas eſſe in iure ciuili contrarias leges, Codice de uetere iure enucleando, capite ſecundo. Antinomias quaſdam adfert Budæus ſuas et Vallę, in quibus nonnullę ſunt, quarum altera aperte dicit etiam, altera non. Sudant ſatis & ueteres & recentes Zaſius & Cantiuncula in concordia magis, q; qui receperunt ſe Platonẽ & Ariſtotelẽ in conſenſionẽ redacturos, & quaſi repoſituros in gratiã. Sed nihil eſt ita dilucide ac diſerte repugnãs, quin ſi permittatur tibi quocũq; libuerit flectere, & torquere, uideatur eſſe conſonũ: præſertim cum Accurſius & quidã ueterum impudenter ſibi ſumant quocunque uiſum eſt modo interpretari quamlibet abſurde: mutire in cõtrarium, eſt nefas: ne uidelicet contra fauorẽ ſacroſanctarũ legũ aliquid dicatur: ceu uerò pugna legum ea etiã ſit ex legibus. At dicunt recentiorũ Cæſarum & Iuſtiniani reſcriptis multa eſſe ex Pandectis in Codice & Authẽticis correcta. Ceu uerò minus ſit libidinum & corruptorum

affectuum

affectuum in principum reſcriptis, quàm in prudentum reſponſis. Principes plura concedunt temporibus, amicitijs, inimicitijs, impotentiæ motuum, ac perturbationum animi, quàm priuati: quòd altius à fortuna euecti, & maiores animos ſumpſerunt, & plus ſibi iudicãt licere oportere. Et in plura extendit ſe cura ac ratio illorum, quibus neceſſario habent obſequi: alia perſuadẽt, alia ducũt, alia trahunt, impellunt, cogunt: quibus priuati homines liberi ac ſoluti integrius poſſunt iudicium ſuum conſeruare. Sed omiſſa diſputatione hac, loquamur ſanè de his ipſis centonibus ita conſarcinatis. Maximam illis obſcuritatem ſequentibus ſeculis attulit ruditas duarum linguarum, quibus erant ſcripti. Ignorata ſunt uerba Græca, quorum frequens eſt mentio, quum in toto corpore iuris ciuilis, tum potiſſimum in Codice, & extribus poſtremis. Multa citata ex Homero, & Demoſthene, & alijs Græcis penitus omiſſa, in quibus erat uis ſententiæ legis: pro quorũ expoſitione unum illud dictum arbitrabantur ſufficere: Non poteſt legi, quia Græcum: quaſi in perpetuum deſperarent de eo, quod in præſens non aſſequerentur. Quanquam interdum ſine fronte ponunt, quod primum in buccam: ut de contrahen. emptio. l. j. Sed hi uerſus permutationem ſignificare uidentur: gloſ. quia in prædictis uerſibus non erat emere, ſed comparare. Accurſius: non pudet iſtos quum uerſus non legerint, ea dicere: nec eſt in eis comparare, ſed διαίζουρ. q. unum quærebant. Iam leges permultæ ſunt Græce ſcriptæ, & praue in Latinum uerſæ ab interprete imperito. Idcirco & pleraq; omnia uerba ſimplicia Græca quæ in iure ſunt ciuili relicta, confuſa ad nos uenerunt ac deprauata. Inſcientiæ Græcitatis acceſſit imperitia Latini ſermonis, & eorum omnium, quorum eſt crebra mentio in iure ciuili, ueſtium, ſupellectilis, inſtrumenti ruſtici, tum rerum ac conſuetudinum fori, ac totius ciuitatis Romanæ, in quibus ſita eſt mens legum & ſententia. Ad hæc hiſtoriam & temporum rationem obliuio oppreſſit. Quibus ex cauſis pro cœlo expoſuerunt cucurbitam, & hiſtorias confinxerunt, quum ueras ignorarent. Quorum omnium fuſe adferrem exempla, niſi ea nota eſſent iam uel mediocriter doctis facta, ex libris eorum, qui peritiam iuris aggreſſi ſunt illuſtrare, adiuti linguis & cognitione antiquitatis, Budæi, Alciati, Zaſij, Salomonij, Nebriſſenſis. Detracta tanta parte iuris ciuilis, operta ignorantiæ tenebris, quantulum erat quod ad intelligentiam eorum fiebat reliqui? nempe quæ ſemper habita ſunt facillima, & maxime expoſita. Atqui & in his uerſabantur hallucinanter, ac diuinabunde, ut non ex uerbis ſenſa deprehenderent, ſed ex ſenſu uerba. Nec aliter nõ raro diuinarunt illi ueteres ſignificationẽ alicuius nominis reconditi, quòd uiderent ex ſenſu non poſſe aliud intelligi, quàm uidemus quotidie fieri in ijs, qui mediocriter linguam aliquam nouerunt in abſtruſis eius uerbis. Et ut fuerunt illi indocti, tum libri legum frequentiſſimi illis in manibus, ut ſi qui alij, deprauarunt, quæ non intelligebant: & librariorum inſectando inſcitiam, quemadmodum Quintilianus ait, prodiderunt ſuam. Ergo libros illos mendoſiſſimos habemus, adeo ut plerunq; nullus omnino nec à doctiſſimis atq; ingenioſiſſ. elici poſſit ſenſus. Huic malo dicitur ſeruatum remedium in quadam bibliotheca Florentina, in qua ſeruantur antiquiſſimi quidam libri legum correctiſſimi, qui propter uetuſtatem ἀρχέτυποι nominantur, & uulgo libri Piſani, unde ſunt Florentiam cum opibus illius urbis trãſuecti. Sed nũquam prodit illud remedium: quòd ſi prodiret, quod uir doctus multis annis quærens, et ſe defatigans uix inuenit, id una hora patefieret: ſi modo tales ſunt, quales prædicantur. Iam quum Iuſtinianus prolixitatis pertæſus detruncarit ſcripta iuriſperitorum, ut labori ſtudioſorum conſuleret, uetuerit etiam, ne res eodem relaberetur, gloſſas fieri. Iſti nihil legẽ illam pendentes, cum tamen ſacroſanctas leges nominent, gloſſas addiderũt, ſiue ut explicarent quę obſcura ſibi & alijs eſſent per ignorantiam facta, ſiue ad oſtentationem peritiæ, ac nomen proferendum. Et tamen quos non piget legere tam longos Bartholos, Baldos, Iaſones, Albericos, piget legere corpus ipſum iuris. Age uerò qui ius ciuile profitẽtur, quid ſe & profiteri, & præſtare oportere arbitrãtur. Vlpianus hãc profeſſionẽ paucis eſt his uerbis complexus. Ius eſt ars æqui & boni: cuius merito quis nos ſacerdotes appellet. Iuſtitiam nanque colimus, boni

& æqui

& æqui notitiam profitemur,æquum ab iniquo ſeparantes,licitum ab illicito diſcernentes. At iſti obliti ſe iuris eſſe & iuſtitiæ interpretes, atque ideo ſacerdotes uocari æqui & boni,relicta pulcherrima omnium profeſſione explicandæ æquitatis, exiſtimarunt ſe ſacerdotes eſſe Romani iuris:& ex illa naturæ omniũ gentium tẽporumq; latitudine in has ſe unius populi,& unius temporis anguſtias compulerunt,fortaſſis conſcientia imbecillitatis ſuæ,tacito naturæ ſenſu. Nam ad cognitionẽ atq; interpretationem æquitatis,quatuor maximis rebus eſt opus,ingenio,iudicio,eruditione,uariarum rerum uſu atq; experientia. Neq; enim oculos facile immittet in arcanũ illud & ſanctum naturę lumen,niſi homo ingenioſiſſimus:nec qui uiderit diſcernet,et cenſebit,niſi maximi & acerrimi iudicij:tum in utroq; opus eſt uſu atq; experimentis,ne quamuis egregium atq; excellens ingenium nouitate rei fallatur:deniq; ad ea,quę ab aliis ſunt obſeruata,& ad lucem omnino maiorem opus eſt uaria notitia antiquitatis, quæ prudentia adiuuatur,res una in negotijs uitæ omnibus incomparabiliter neceſſaria. His rebus maximis fulti,priſci illi ueteres de iure audebant reſpondere:ad quos olim,& in foro ambulantes,& in ſolio ſedentes domi ſic adibatur,quod eſt à Cicerone memoriæ proditum,ut non ſolum de iure ciuili ad eos,uerum etiam de filia collocanda,de fundo emendo,de agro colendo,de omni deniq; aut negotio aut officio referretur,de diuinis & humanis rebus uniuerſis. Idem & in ſenatu & apud populum, & in cauſis amicorum,& domi & militiæ cõſilium ſuum fidemq; præſtabant. Illi demum uere erant Iuriſconſulti,ſeu uerius(ut idem Cicero de Seruio Sulpitio dicit)iuſtitiæ conſulti,& æquitatis ſacerdotes,atq; antiſtites. Hoc erat pulcherrimũ in ciuitate munus,& utiliſſimum ſuis ciuibus præſtare. Illi uerò hoc tanto merito ſuo prudentię nomine decorati ſunt. Prudentes enim & habiti ſunt ſemper iuriſconſulti,& nominati,eaq; ipſa diſciplina iuris prudentia, & reſponſa prudentum:quippe eam profeſſionem nõ ſunt rati abſq; prudẽtia tueri ſe,ac pręſtare ſuę ciuitati poſſe. Nam quis æquitatẽ rerum uideat,aut definiat ſine magna prudentia? Nunc uero quid cauſę dicemus eſſe,quod multi ſimul ſint imprudẽtiſſimi,& iuris peritiſſimi:& quod mirere magis, ſtultiſſimi exiſtimantur etiam ab ijs ipſis,à quibus & Iuris callentiſſimi. Videlicet facile eſt homini quamlibet tardo & ignaro rerum omnium memoriter leges illas complecti,& tanquã indicem ubi quicq; habeatur,oſtendere. Nam ego hos homines,qui leges alias ſuper alias accumulant, nulla addita ratione æquitatis, quæ ex ingenio,& multarum rerum experimentis ac ſcientia excuditur, non iuriſconſultos ſoleo nuncupare,ſed elenchos,aut indices legum. Miſelli quid facient ubi nullus eſt legũ Romanarum uſus,ut apud Turcas, apud Chriſtianos etiam ferè omnes? in quibus unaquæq; gens,alia mores ſibi obſeruauit,ſecundũ quos uiueret:alia leges inuenit commodiores ſibi, cũ eſſent Romanæ illæ. Nec iniuria, quippe quæ Romanis olim congruebant,non omnibus iam congruunt:mutata eſt ratio uiuendi,ſtatus rerum mutatus. Dialecticus ubiq; eſt dialecticus. Medicus ubiq; eſt medicus. Philoſophus ubiq; eſt philoſophus,peritus æquitatis ubiq; eſt peritus æquitatis:multũ omni loco apud omne hominum genus pollet,ac poteſt. Iſti iuriſconſulti nõ ubiq; ſunt iuriſconſulti, imò iam penè nuſquam. Triplex,quadruplex eſt eis diſcendum ius ciuile,prout mutant locum:pro quibus omnibus una æquitatis ſcientia ſufficeret,addita leui cognitione conſuetudinũ & morum eius populi,in quo uiuerent. Acutius tum reſponderent de iure et melius,atque incorruptius. Iam quomodo citant has leges? non aliter utiq; quàm indices. Veteres illi antiſtites æquitatis adducebant quidem interdũ placitum aliquod maiorum ſuorum, qui ſcientia iuris ualuiſſent: ſed raro, ſed leuiter:& ratione magis acquieſcebant,quàm alterius ſententia atq; opinione. Leges uero multo rarius:nam de illis cõſtabat,de interpretatione erat quæſtio. Iſti nullum faciunt finem leges alias ſuper alias congerendi,quod eſt plures leges tenere,non plures intelligere. Et ſubinde occinunt nobis illud:erubeſcimus ſine lege loqui. Quid eſt ſine lege? ſi abſq; citatione capitis alicuius legis,quid poteſt dici imperitius, quid ineptius, quàm non eſſe ſine eiuſmodi loquendum lege? Sin uero,quod magis puto,ſine lege eſt,ſine ratione ac modo, erubeſcant qui ſine ratione ac modo ſemper loquuntur, &

ſine

ſine lege ſuas leges profundunt: quod eſt utique oſtentatio magis memoriæ, quàm legum & iuris explanatio. Dixi uobis elenchos eſſe iſtos iuris, non conſultos. Ceu uero ſit puer aliquis, uel muliercula tam rudis, qui ſi leges edidicerit, non poſſit, ubi de hoc aut de illo negotio aliquid legerit dicere, & multas leges coaceruare: duntaxat quomodo iſti leges ad negotia applicant: in quo non paruam, & imperitiæ, & torporis ſui partẽ produnt. Nam ut non legerunt leges ipſas, ſed epitomas quaſdam & ſummaria, quas uocant rubricas, atque utinam eas ōmnes: Rubricæ autem colligunt ſæpe priorem legis partem, poſteriorem relinquũt. Iſti ex rubrica citant legem, cuius prior pars utcunque uidetur pro eis facere, poſterior eſt omnino contraria: ita ut ſuo metipſi gladio crebro ſe iugulent. Alij proponunt longum ſermonem ex decem aut duodecim ſententijs conflatum, in fine uero adijciunt, et ad hoc faciunt illa et illa lex; cum eæ tantum ad ultimã ſententiã, & quidem leuiter, faciant: in qua tamen ſententia non erat cardo negotij. Alij quum dicunt longam aliquam ſententiam, legem adferunt, in qua ſunt duo uel tria poſtrema uerba illius ſententiæ. Sunt qui etiam omnino falſo citent, & alias ſuper alias impudenter, et confidenter: nam adeo multas ſimul aggerant, ut nemo ſit tam ferreus & patiens, qui eas ſigillatim ſuſtineat excutere. At quod male ab uno citatum eſt, fide illius citatur ab alijs plurimis peius. Neque uero in colligendis ex legibus argumentis ſunt feliciores, ſiue ex ignoratione ueræ dialecticæ, ſiue ex iudicio abſurdo, ſiue ex ambobus: ex facto alicuius quod refertur in lege, trahunt exemplum ad alia. Verbi cauſa, ut ex eo quod Flauius ſcriba uulgarit faſtos, & ideo factus eſt tribunus plebis. ff. de origine iuris, ſic annotat Accurſius, aliquem ex dolo ſuo præmium conſequi, & facit infrà ad munici. l. Titio, & infra de ſuis & legit. l. inteſtato. §. is plane. Arguitur contrà C. de fur. & ſer. corrup. l. ſi quis ſeruo. uel dic quod hoc fecit populus ignorans, ſic ille: Miſer quid te torques? nec dolus fuit, nec populus ignorauit, nec leges, quas ſtultiſſime allegas, faciũt ad rem. Iam de rerum diuiſione. l. in tantum. §. cenotaphium quoque: magis placet eſſe locum religioſum, ſicut teſtis eſt in ea re Virgilius, ſed diui fratres contra reſcripſerunt. Glo. in uerbo Virgilius. Sed falſus teſtis eſt, ut inf. lege proxima: & de religione. l. is qui. Et eſt argumentum, quòd autoritates poetarum ſunt in cauſa allegandæ, ut ſuprà de ſtatu homi. l. ſeptima: & de ſolut. ſi pater. Sed in leg. proxima eſt argumentum contrà, quod ſint reprobandæ. Quis Chryſippus, aut Carneades potuiſſet tam acutum argumentum excogitare? Iuris conſulti alicuius opinio allegatur in iure, & reprobatur: iuris conſulti ergo autoritas alleganda quidem in cauſis, ſed reprobãda. Quid quod Virgilius non dicit debere eſſe honoraria ſepulchra ſacra, ſed Troianis temporibus, aut certe Andromachæ fuiſſe. Iſtis uero hæc dici, eſt ſurdis cani carmẽ. Lex, is qui, nihil loquitur de poetis. l. ſeptima: autore utitur Hippocrate ad fœtus naturã, l. ſi pater, Ariſtotele ad numerum fœtus. An hi etiam poetæ? nihil eſt frontis in hiſce hominibus, non pudet tantæ & tam craſſæ ignorantiæ? Iam quorſum pertinet allegari ea, quæ ſint reprobanda? Scilicet Martianus, qui pro ſe adducebat Virgiliũ, iudicabat illius autoritate ſtari non oportere: talia ſunt iſtorum omnia. Et quemadmodum uiderunt altercantes dialecticos, & philoſophos in ſchola, ipſos quoque inceſſit libido ſui oſtentandi. Altercationes inuexerunt, id eſt, uelitationes & luctas. Hinc, quod proximum erat, placita & ſectas ex pertinacia. Hæc opinio huius, iſta illius, aut illius. Nempe de iure reſpondere, quum ratio ex æquitate non depromitur, facillimum eſt, ut inquit Ccero pro Murena: multo adhuc facilius ſi adſit impudentia, ut idem in L. Valerium iocatur: Cur hoc tibi iuriſconſulti nomen non gratificer neſcio, præſertim quum his temporibus audacia pro ſapientia liceat uti: & quo uberior eſſet diſputandi materia, excogitarunt caſus, non illos quotidianos, & crebro ſolitos uſu euenire, quorumq; eſſet mentio in legibus, aut de quibus eſſent latę leges, ſed inuſitatos, admirabiles, quiq; nunquam contingerẽt, ac proinde nec eſſent uſui illi unquã futuri. Quæ res infinita eſt, quemadmodũ Ariſtoteles docet in Ethicis. Quippe cauſarum & negotiorum innumera eſt uis ac multitudo, ut quæ leuiſſimis uarietur momentis, & ijs adiectionibus quas Græci προσθήκας nominant, Quin-

tilianus circunſtantias,quæ poſitæ ſunt in aliqua additione perſonarũ,locorum,temporum,cauſarum,modorum,caſuum,factorum, inſtrumentorũ,ſcriptorum, & non ſcriptorum: quarum rerum congregationem,negotium Valgius appellat. Quocirca ea perſequi operis eſſet nunquam finiendi: in quo declarant,quàm ſint artis imperiti,qui curam & præceptiones ſuas circa ſingularia conſumunt: quæ quoniam ſunt innumera,ad curam artis pertinere non poſſunt, ſed certe neque ulla ars ad iſtorum curam pertinet: & dum illis occupantur, quotidiana & neceſſaria prætermittimus. Sicut philoſophi,qui dum rerum naturã nouam excogitant amittunt iſtam. Res eſt alio qui nullius neceſſitatis,aut fructus. In medicina fortaſſe expediret præuiſa habere remedia ante morbos, ne hi quum derepente exiſterent,tum quærendum habere mus remedium, nec facile in anxietate & trepidatione inueniremus: morbuſq; inualeſcens ac urgens,abſumeret prius hominem,quàm medicina poſſit parari. In legibus multo eſt ſecus,nam quũ morbus apparet,id eſt ubi quis peccauit,ſatis tum mature de remedio & medicina conſultatur:neque enim adeo eſt feſtinandum ut puniatur qui peccat,quàm ut ſanetur qui ægrotat. Satisq; in tempore conſultatur de pœna & exemplo,ubi morbus totum ſe explicuit. Adde quòd in medicina, morborum remedia præuiſa non iritant morbos. In ciuitate leges latæ ante ſcelera, non raro ſcelera ipſa mortua & conſepulta exuſcitant, ſicut ille apud Paulum conqueritur in epiſtola ad Romanos. Quam fuiſſe cauſam perhibent, cur Solon de parricidijs nullam tulerit legem,ne admonere uideretur de eo,quod antea factũ non eſſet. Nec Lycurgus de adulterijs quicquam cauit,quod id facinus incognitum adhuc ſua ætate eſſet Lacedæmone. Quocirca mature ſatis poſt ſcelera rogantur leges. Nec immerito dicitur illud,omnes bonas leges ex malis moribus eſſe ortas. Quid quod ſicut medicinæ non deſunt dogmata,atquæ uniuerſales canones,qui nouis & repentinis morbis facile ſubueniant,ita neq; cognitioni æquitatis remedia,quis ſcelera & flagitia cohibeat: quæ remedia excolenda æquitate ſtatim ſe oſtendunt,ac proferunt. Scrutatione uero ſcriptarum legum abdunt ſe magis & occultant. Natura igitur æquitatis examinanda iſtis erat, atque illuſtranda ad omne negotiorum & cauſarum genus,non torquenda ingenia,dum omnia quæ poſſunt contingere ad has leges ſcriptas (quæ comparatione negotiorum pauciſſimæ ſunt) inuita pertrahuntur. Præter hæc omnia, ut homines ſemper fuerunt attenti ad rem, extincta charitate mutua,& reſpectu Dei amoto,creuerũt lites et rixæ. Nulla fuit ciuitas adeo quieta, in qua unum forum ſufficeret: iudicia ſine modo alia ſuper alia: patronorum & aduocatorum magnum in ampliſſimo quæſtu decus:qui ubi iuſſi ſunt conticeſſere, & in reſponſa prudentum conceſſerunt omnia, ad Iuriſconſultos idem honor, & quæſtus deuolutus eſt. Quæ res permultos impulit, ut eam profeſſionem arriperent, in qua eſſet paratum lucrum,plenum dignitatis. In Academijs multi ad illos honorum gradus admiſſi, quibus quoniam non eſt fame pereundum, lites quærunt, ſemina earum ubique ſpargunt, mouent, augent detorquendis legibus, & controuerſias malunt conſtituere, quàm tollere: id quę eo eſt factu promptius, quòd legum obſcuritas anſam prauis hominibus præbet inflectendi eas, quò uelint. Et differunt lites in longiſſimam diem, ut mali medici curas morborum,ſicunde uberior lucrandi ſpes affulgeat. Ita breui tempore, quæ erant facilia & liquida, inuoluta redduntur omnia, & perplexa. Et quod Quintus Cicero dicit:Sufficere uni familię unum oratorem. Iuſtius dici poſſet de hoc hominum genere,uni familię,imò uni ciuitati Iureconſultũ unũ ſufficere. In Pannonia, quemadmodum accepi, uiuebant olim ſine iuris interpretibus, non tamen ſine iure. Nam ſimpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibuſdam legibus res iudicabant, imò diſſenſiones ſuorum ciuium facile componebant. Et quemadmodum de Seruio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuerſias malebant, quàm conſtituere. In Comitatu Beatricis Fernandi regis Neapolitani filiæ, quæ illinc fuit miſſa nuptum Matthiæ regi, uenerunt Iureconſulti aliquot, qui barbarum (ut ipſi dicebant) morem,magno uultus & ſuperciliorum faſtidio aſpernati homines,quos princeps & comites haberent pro ſapientibus,facile perfecerunt,

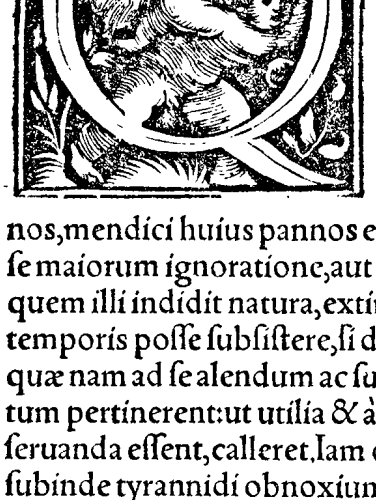
runt, ut homines rudes ac ſimplices illorum ſe ſapientiæ concrederent. Cœperunt illi formulas præſcribere, quibus eſſet petendum, quibus reſpondendum atque excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid aſſignare quod diceret, ne muta eſſet perſona. Breui tempore, ubi nullæ prius erant lites, omnia uidiſſes feruere litibus, controuerſiis, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procraſtinationibus. Erat prorſus fabula, niſi quòd damnoſiſſima, cætera feſtiua in primis, & ad riſum mouendum apta hominibus utique otioſis, & quibus nihil eſſet controuerſiæ. Quod malum tantum, & tam ſubitum, quodq; late inuaſiſſet plurimos, quum animaduertiſſent homines prudentiores, ad Regem res eſt delata, qui re percognita iureconſultos illos continuo regni finibus iuſſit excedere, & omnia in priſtinum morem reuocari. Sedata eſt ſtatim tempeſtas illa, tanquam ſi uenti poſuiſſent. Scilicet utiliores ſunt leges populo quo ſimpliciores, ne cui imperitia fraudi ſit, ut uafricies lucro, quæ æquitate ſua rudibus, & circumſcriptioni expoſitis ſubueniunt: impoſturæ uerò atque aſtutiæ aditum præſtruunt, quæ ſe facilius inſinuat, quo exactius atq; accuratius omnia uolumus præſcribere: ut in contractibus, atq; inſtrumentis tot ſententiolæ, quæ ad cauillum excludendum conſtipantur, nihil ſunt aliud quàm anſulæ cauillorum. Propterea quòd ubi omnia explicare uolumus, nec æquitatis ſyncerę interpretationi locum relinquimus, iniquitatem introducimus: ut tantum quiſque conſequatur, quantum in uertendis atque detorquendis uocibus ualeat. Nos ipſi peſſime utique in nos conſulimus, qui non æquam, & bonæ fidei interpretationẽ prodeſſe nobis uolumus, ſed quantum uerbis poſſimus exponere. Atqui nemo eſt tam circũſpectus, qui omnia cauilla præuideat: nec tam diſertus, qui quæ prouidit, aptis uerbis poſſit eloqui omnia, ac munire, ne qua ſe calliditas inſinuet.

PRIMÆ PARTIS QVÆ CONTINET libros de Corruptis artibus, finis.

Secunda pars.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE TRADENDIS DISCIPLINIS, SEV DE INSTITVTIONE CHRISTIANA,

Liber primus.

QVVM ingenti Dei munere mentẽ & uim inquirendi homo esset nactus, qua ui non solum quæ adessent, aspiceret, sed oculos in futura & præterita mitteret, proprium tanti instrumenti opus esse duxit intueri omnia, colligere, componere inter se, & uniuersam hãc naturam quasi possessionẽ suam peragrare: tametsi euagatus est magis extra uiam, quàm in uia progressus. Sed quæ spacia confecerit, & quousq; peruenerit, mirabile admodũ fuerit, si quis per se contẽpletur. Sin uerò ad ea conferat, quę non est consequutus, uix eum existimet pedem extra limen posuisse: adeo quæ possidet, pauca sunt & obscura. Verũ nos, mendici huius pannos exponemus, quando amplissimæ uidentur nobis opes ẽ se maiorum ignoratione, aut utique incogitantia. Primum omnium amor tuendi sui, quem illi indidit natura, extimulauit eum, ut animaduerteret se nec pũctum quidem temporis posse subsistere, si desint corpori alimenta: ergo animaduertit ante omnia quæ nam ad se alendum ac sustentandum sumeret: nempe quæ ad esum, quæq; ad potum pertinerent: ut utilia & à noxijs distingueret, & quemadmodum paranda & conseruanda essent, calleret. Iam quando corpus multis esset morbis tanquam renascenti subinde tyrannidi obnoxium, quæsiuit quibus & se muniret aduersus morbum, ne inuaderet, & posteaquam inuasisset, propelleret. Tum considerauit corpus sibi contigisse tenerum, iniuriæ cœli ac soli expositum, inuenit qua ratione aduersus uim frigoris atq; æstus, contra hyemẽ & tempestates munitus ageret, principio integumenta corpori admota: hinc quum parum in his esset aduersus uim maiorem præsidij, aggessit lapides, lutum, saxa, ligna, res duras, quibus se tegeret, iniurijs illis impenetrabiles. Quoniam uerò parum erant à noxijs feris tuti, ne in se ab illis fieret impetus uel inopinantes ac securos, uel somno oppressos, ea quęsita sunt quibus se clauderent, ut tutior esset securitas. Iam uerò quia in tanta imbecillitate & necessitate tot tamq; uariarum rerum nemo unus sufficiebat sibi, de primo aliquã multi eadem se clauserunt spelunca, hinc arctante se charitate, uir & uxor secesserunt cum liberis: & egressi ex speluncis casas & tabernacula è paucis lignis erexerunt, iniectis arborum ramalibus pro tecto. Cæterum hæ casæ sparsim initio extructæ, & in lato campo, quibusdam uelut maculis, non aliter quàm nunc sunt urbes & oppida: mox & hortante charitate ne longius abscederent, qui inter se bene cuperent, & urgente mutuæ opis indigentia, quidam contulere proprius casas in speciem uici. Verum in animali iniuriæ obiecto & suspicaci, quantacunq; uigeret apud eos simplicitas, querelæ tamen aliquæ existebant: has natura deferebant omnes ad antiquissimũ, haud aliter quàm filij ad patrem: qui natura minus etiã num apud eos corrupta imperium obtinebat in reliquos, quia præcederet ætate, & ea de causa usu, prudentiaq; præter cæteros ualere credebatur. Quum uerò experti essent non deesse aliquos, quibus cani & rugæ non multum attulissent bonæ mentis ac cordis, alios quibus ętate esset aucta malitia, prudẽtissimum aliquem & optimum quæsiuerunt. In hoc quoque erratum est: nam de prudente iudicium non potest facere nisi prudens: illi se summiserunt, quemcunq; aliqua ratione maxime reuererentur: nempe illa, quæ ipsis uideretur in rebus hominũ potissima:

his fuit

his fuit pecunia, illis pulchritudo, alijs robur corporis & animi, alijs eloquentia, alijs genus, alijs cognitio disciplinarum, alijs perspecta iustitia. Sed quum essent plurimi, qui eum honoris gradum ambirent, nec peiores melioribus cederent, quòd superbia unicuiq; persuasisset eum esse optimũ, scissaq; in factiones multitudine, non iam res iudicio sed concitatis affectionibus ageretur, ad componendas discordias consensu omnium electus est unus, qui iudicaret: aut certe post certamina necessario admissus victor. Priscis illis satis erat sic denuntiari, non debere fieri: uerbũ illud & manus, & uoluntates cohibebat: tantum apud illos ualebat iuris atque æquitatis respectus. Creuit contumacia: tum leges latæ, pœneq; legibus additæ: quum iam non satis esset prohiberi: et coercio pro potestate fuit denuntianda ad terrorem omnium, ne se effunderet impudentia. Verũ enimuero uoluntas male faciendi non unum aliquem aut alterum inuasit, sed manus hominum, & integros populos: ut publicum odium publica se expeteret clade satiare: ad quos repentinos cohibendos impetus, qui eadem communione rerum essent deuincti, cinxerũt se muris, & tela quæsierunt, quis propulsarẽt hostiles aggressus. Sed hęc occasionibus temporum parata: illa quotidiana contrahere, & uersari inter homines indiuisibili perpetua societate, quam arctissime deuincit sermo: cuius adiumento aperiunt sese animi tantis corporum inuolucris obtecti, atq; occultati: obseruata sunt uerba singula, tum phrases ac loquẽdi modi, ut apti essent usui, hoc est, ut consensu essent publico notati: quod est uelut communis monetæ signum. Maxime enim expedit communem esse sermonem, qui quasi uinculum paratum est societati hominum: nam si peculiares sint apud aliquos loquendi rationes, tanquam aliena utentes lingua parum sese intelligent: quo nihil est odiosius ijs, qui multum conuersantur, magnamq; inter se habent uitæ consuetudinem. At in societate hominum, quorum est proprium modo ac ratione uti, par fuit ut non temere, nec uiolente, nec ferarum ritu ac more res unusquisq; usurparet, sed modeste ac moderate, quãtum ratio suaderet bene ac ciuiliter instituta: unde prudentia omnis est nata uelut clauus quidam regendæ nauis, cuius multo maximus est in uniuersa uita usus, in uictu, uestitu, habitatione, erga seipsum unicuiq;, erga uxorem, liberos, familiam, erga ciues pares, priuato erga magistratum, & principem, aduersus inferiores ciues, si ipse sit magistratus, aut princeps. In quo est tota uitæ ratio constituta, priuata, & publica, & cuius nulla ætatis pars debet uacare, ac neq; potest, siquidem humano more uiuendum sit: quæ omnia sub genere quodam prudentię sunt posita: ex quo nascuntur illa, quæ à Græcis ethica, œconomica, & politica nominantur. Hęc sunt quæ necessario humanum ingenium, & uniuersa hominis natura stimulis quibusdã ab autore suo excitata inuenit, & cõstituit: quibus semotis partim homo nullo modo uiueret, partim non humanam uitam, sed ferinã et agrestẽ. His partis riteq; constitutis, transiit humana mens à necessitatibus ad commoditates, ut inuentis illis haberet non solum quo se à tanta et tam continua uiolentia tueretur, sed iucundũ quid dam, quo etiam post depulsam necessitatẽ iuuaretur. Interea quidẽ dum totus homo tanta ui & terrore premeretur necessitatis, omnia erant in hostẽ conuersa: nec de alia re in homine, cõq; de soluenda obsidione cogitabatur. At ubi omnia uisa sunt quieta & pacata, ex corpore uoluptas, ex animo superbia extiterunt: quæ sibi maximã humani imperij portionem repeterent ac quasi uendicarent. Seruitum est uoluptati, excogitata sunt ad delicias plurima: seruitum superbiæ, multa ad inane quoddã decus reperta, & ad parandam excellentiæ opinionem. Tum quæ aduersus necessitatem fuerant quæsita, quibusq; aliquid cõmoditatis accesserat, ferè uel ad delicias sunt traducta, uel ad superbiæ acerbissimã tyrannidẽ pertracta, ut uel corpus oblectarent, uel oculis intuentiũ tanquã in scena saltarent fabulam. Necessitati satisfactum paucis est & parabilibus, commoditas plura adiunxit, uoluptas & superbia sese complexæ, nullum modũ, nullum finem inuenerũt. Nam animus cura illa præsentia necessitatis solutus ac liber cœpit respirare, & otiosior uelut theatrum hoc cõtemplari, in quo esset à Deo positus: scrutari singula quæ in cœlo, quæ in elemẽtis, terra, aqua: nempe syderа, animantes, stirpes, gẽmas, metalla, saxa, quæq; in eodẽ ipso animo inessent. Proue-

xit eum curioſitas, & ſi quid uideretur ſibi exculpſiſſe, ingens gaudium tanquam ex uictoria: ea uoluptas identidem augebatur, dum alia ex aliis uiderentur inuentionẽ ſequi, uelut filí initio arrepto: quũ ſæpiſſime alterius longe diuerſi globi filum tenerent, quàm arbitrarentur. Tum oſtendendis inuentis ſuis, quaſi liberis à ſe progenitis, et aliis communicandis, non exigua item delectatio naſcebatur: tum ex aliorum de ſe admiratione initio quidem grande gaudium: hinc ubi oculos in ſe reflexiſſent, opinio excellentiæ, atq; huic cognata ſuperbia: quin ad maiorem admirationem ſui excitandã aucta eſt oſtentandi cupido importuna. Adeo ut quidam uniuerſa uitæ officia deſeruerint, ut huic ſe ſcrutationi cũctos dederent, ac uelut manciparent: unde ſi quis cõtradiceret, rixæ, & factiones, & ſectæ. Prouexit alios curioſitas cognoſcendi, quæ nemo alius: ut uentura, aut magnis tenebris obruta, & recondita. Fuere qui uel pecuniæ auiditate, uel potiũdi quas expetiſſent uoluptates, à dęmone, quod eſt maximum nefas, docere ſuſtinuerint, quæ nõ poterant à mortali. Iam erat longiſſime euecta infrenis auiditas ſciendi, quũ in medio tamẽ curriculo cœpit per excellentiſſima quędam ingenia retineri mentis ille impetus, ut parumper diſpiceret, quę tandẽ eſſet futura tam anxíj atq; effuſi curſus meta, quod prędmiũ tam perpetui laboris. Quæſtio in primis digna humani generis cura. Nam quid prodeſt defatigare ſe hac ſolicitudine, ſi uotis nihil paratur aliud, quàm uota: ſi cupiditatis unius finis ſequentis eſt gradus, ſi agitamur perpetuo, nec ullus eſt finis aut requies. Quid miſerius quã præſtantiſſimum hoc animal? ſi ea modo quærit ac concupiſcit, quæ ſenſibus ſunt expoſita, quæq; omnino poſſunt in uita contingere: quæ non requiem aut delectationem ullam pariunt, non gaudium afferunt purum, ſolidum, diuturnum. Pulcherrima (uti dicebam) quęſtio, & ingenio noſtro multo dignior, congruẽtiorq;, quàm de modo uel materia cœlorum, de uiribus ſtirpium aut lapidum: ſed grauis tamen explicatu, & quæ ſuti difficultate maxima quoque ingenia exercuit, uerius quàm edocuit: uidelicet quod illius extremi finis notitiam humana mens lucernula ſua inſtructa non poteſt aſſequi, niſi à fine ipſo illuceſcat: quemadmodum ijs euenit, qui ingrediuntur in locis obſcuris. Itaque Deo fuit opus, qui nos nõ modo edoceret ad ſe uenire, ſed tanquam manu duceret imbecillum & ſubinde caſurũ. Hęc eſt religio, quam à Deo ipſo accepimus, à luce radium, uires ab omnipotentia. Hæc ſola reducit nos ad originem à qua egreſſi ſumus, & ad quam tendimus: nec eſt alia hominum perfectio: quandoquidem hoc demum eſt perfici unumquodq; finem cui conditum eſt, nanciſci. Nam hominum non uictui & cultui & habitationi cõditum, non arduæ cuinam, & reconditæ, & moleſtæ cognitioni, ſeu uerius cupiditati cognoſcendi, ſed participationi æternitatis, & diuinæ illius naturæ, quis non liquido perſpicit, qui conſideret uim & celſitudinem mentis, intelligentiam rerum præclariſſimarum? tum ex intelligentia amorem, & ex amore coniungendi ſe cum illis expetentiam? Quocirca quũ ea demum ſit cuiuſque rei perfectio, ſuiſq; omnibus partibus abſolutio aſſequi finem, cui eſt condita: ſola utique pietas uia eſt perficiendi hominis: quare hæc una eſt rerum omnium neceſſaria: ſine cæteris expleri poteſt homo, & numeris ſuis omnibus conſummari, ſine hac non poteſt: etiam cibo & quotidiano uictu poteſt carere, pietate nullo pacto poteſt, niſi ſit futurus miſerrimus. Hoc eſt quod Dominus Marthæ dixit, ſolicitæ non utiq; de ſuperuacaneis, ſed de quotidiano alimento, turbari eam circa plurima, unicum eſt neceſſariũ, quod elegerit Maria, ſedere ad pedes Domini, & uerbum illius audire. Quocirca reliquæ artes ac diſciplinæ omnes, religione exceptа, pueriles ſunt luſus. Nam quẽadmodum quas nos ſiue taxillorum, ſiue foliorum, ſiue acierũ, ſiue ſphæræ luſiones appellamus, inuenit, atq; exercet humanus animus, ſiue dum in rem aliquam uigor ille igneus conatur eſſe intentus, melius tamen quod agat neſcit, aut nõ habet: uel deſidioſus eſt & piger, nec bonarũ artium laborem perfert: uel ut intentionẽ remittat à rebus grauioribus, quo recreatus laxatione illa refectusq; redeat ad ſua ſeria. Ita hominum mens in artibus ſe & ſcrutatione uariarũ rerum exercuit, partim religionis ignorantia, partim quòd nec pondere præpedita ad illam ualet aſcendere, nec pigritia conatur: in aliis ut reparet corpus huius neceſſi-

tatis,

tatis, cui ipſa affixa eſt, uel ſe ad nouos religionis conatus & actiones intermiſſionibus reparet. Et ſicut inter nos qui luſus non callent, modo uſum uitæ & prudentiam norint, non uituperatur: imò contrà turpis & probroſus qui luſionum gnarus, prudentiam ignorat: ſic qui artes omnino nullas tenet, cognitam tamen habet peritiam uirtutis, ad cuius normam animum formauit, ac compoſuit, tantum abeſt ut uituperetur, ut ſummis etiam euehatur laudibus: contrà ille ignominiæ eſt dignus & dedecore, qui humanis artibus edoctus ac inſtructus, inanis eſt à uirtute. Hoc uerò multis ſuis diſputationibus Socrates planum fecit homo gentilis, & eum gentiles alij ſecuti. Idcirco filij Lamech, id eſt, primi ſpurij, prophanas diſciplinas dicuntur inueniſſe, ac conſignaſſe monimentis literarum, quaſi filij huius ſeculi, quemadmodum eſt in ſacro Euangelio, filijs lucis prudentiores in generatione ſua. Sed noſtra omnis cognitio uelut inſpectio eſt quædam: quæ uel ibi ſiſtit in contemplatione cuiuſque rei, ut dum oculus uarietatem colorum intuetur, et animus memoriam rerum geſtarum: uel in finem aliquem reſpicit, ac ſcrutatur, ad quem ſi uniuerſales aliquas normas collegit, uocatur ars: cuius inueniendæ hæc ferè fuit ratio atq; obſeruatio. Initio una atq; altera experientia ex admiratione nouitatis annotabatur ad uſum uitæ: ex ſingularibus aliquot experimentis colligebat mens uniuerſalitatem: quæ compluribus deinceps experimentis adiuta & confirmata, pro certa exploratáq; haberetur: tradebatur tum poſteris: addebant alij, quæ ad eundem uſum finemq; pertinerent: hæc collecta per magni ac præcellentis ingenij uiros diſciplinas ſiue artes effecerunt: nam hoc erit generali utendum uocabulo. Quicquid nunc eſt in artibus, in natura prius fuit, non aliter quàm uniones in concha, aut gemmæ in harena: ſed quod hebetes multorum oculi non animaduerſum præteribant, ab acutioribus indicatum eſt: illiq; inuentores dicti, non quaſi rem, quæ non eſſet, feciſſent ipſi, ſed detexiſſent, quæ lateret. Itaque primi illi obſeruatores experimentorum, quiq; aliquid ſperarunt moueri in quaque arte poſſe, primi ſunt inuentores artium. Plurimum, inquit Seneca, ad inuentionem attulit, quiſquis ſperauit poſſe inueniri. Tum qui de experimentis collegerunt dogmata, hos eodem dignitatis nomine proſequimur: uelut Hippocratem, qui ſicut traditum eſt à M. Varrone, annotata medicamentorum collegit, quæ eſſent templo Æſculapij adſcripta, unde formulas cõfecit, & imaginem quandam artis. Sed & qui ſparſa congregãt, & degerunt confuſa, & inuoluta explicãt, & obſcuris lucem claritatemq; adferunt, idem ſunt inuentionis nomen conſecuti: ut Ariſtoteles in dialectica. Ergo experientia quemadmodum Manilius canit, per uarios uſus artem fecit. Cæterum experientiæ temerariæ ſunt ac incertæ, niſi à ratione regantur: quæ adhibenda eſt illis tanquam clauus aut gubernator in naui: alioqui ferentur temere, & fortuita erit ars omnis, non certa. Quod eſt in ijs cernere, qui ſolis experimentis ducuntur, de quorum natura & ingenio iudicium non cenſet rem, locum, tempus, & reliquas circumſtantias inter ſe conferens: fieri enim conuenit quod in Gorgia dicit Plato, ut experientia artem pariat, ars experientiam regat. Et quemadmodum uis quædam indita eſt terræ ad producendas herbas omnis generis: ita animæ noſtræ uelut poteſtate quadam omnium artium ac diſciplinarum ſunt inditæ ſemina, & ad prima illa ac ſimpliciſſima pronitas quædam, quò nutu ſuo fertur: ut ad manifeſtiſſima bona uoluntas, ad manifeſtiſſimas ueritates mentis acies: quemadmodum acies oculorum ad uiride, & auris ad concentus. Quem nutũ Ariſtoteles uocarit fortaſſe poteſtatem, Plato ſemina, nihil ſanè repugno: alij προλήψεις, quaſi dicat quis anticipationes, & monitiones animis noſtris à natura impreſſas ac infixas. Ea eſt cauſa cur puer euidentiſſimæ ueritati ſtatim conſentit nunquã antea uiſæ, non ſecus quàm agnus fugit lupum, nondum antea conſpectum: hæc ſemina inertia, & ſocordia opprimit, extinguitq;: educit uerò in ſtirpem ac fructus exercitatio per uſum rerum: excolit iudicium, & temperat: ſicut multæ in natura fruges manibus atq; hominum cura meliores redduntur. Quocirca ſi iudicium uel nullum eſt, uel aperte fallitur, in fraudes & mendacia degenerant: haud multo diſſimiliter atq; acceſſit tota maſſa ex acido frumento uel coagulo. Neq; artium aut cognitionis merentur nomen falſæ quædam impoſturæ, quales

ſunt dæmonum,aut diuinationũ præſtigię:earum enim dogmata non iudicium moderatur,ſed libido:ut de pyromantia, de necromantia, de lineis manuum, de uiribus ſyderum,quæ prodita ſunt,ut quibuſdã uenit in mentem diuerſę ab Ægyptijs,quàm Chaldæis:nec eodem modo à Græcis & Arabibus. Vtiq; non magis,quàm inſpectio dicatur,ſi quis baculum in aqua fractũ aiat uidere,cum ſit integer:aut multos in iride colores,ubi nulli ſunt. Ego uerò cognitionem eam demum uoco,quę ſenſibus bene affectis & in apto medio accipimus:tum quò nos uel euidens producit ratio, & uel cum natura ingenij noſtri ita cõiuncta, ut nemo eam nõ admittat, uel ſimilis ueri experientijs ſiue noſtris,ſiue alienis deducta,confirmata autem à iudicio probabilitate coniecturarum impulſo:quarum illa ſcientia nominatur firma atq; indubitata: poſterior autem,perſuaſio quædã & opinio. Sed nec cognitio quæcunq; eſt ars, uerum ea ſola,quæ effectus cuiuſpiã ſit regula:quippe quę temere & caſu contingunt,arte non fiunt:ut impacta per indignationem à pictore ſpongia expreſſam eſſe equi ſpumam: ars enim certi ac deſtinati finis eſt facultas: nam unaquæq; ars primũ omnium finem habet,quò ſpectet,quò ſua omnia qua recte,qua oblique,mittat tanquã in ſcopũ iacula. Tum in materia uerſatur,ex qua exiſtit finis:nec aliud eſt eam in materia uerſari, quàm de illa tradere præcepta,quę exercentem quoad fieri poſſit,ad finem artis perducant. Finis quidem quemadmodũ in unoquoq; opere,ſic in artibus primus eſt cogitatione,executione ultimus. Sed nõ item in inuentione cuiuſq; artis. Nam ſunt artes in quibus propter finẽ quæſita eſt materia,ut in agricultura,in qua omnia ſunt ad uitam ſuſtentandã comparata. In alijs propter materiã deſideratur finis,ut in contemplatione naturæ,quando pulcherrimũ hoc opus in admirationẽ ſui intuentes rapuit: & intuitus rerũ atq; intelligentia tanti opificij expetita eſt,ad quod materia homines allicefecit. In alijs caſu quodam ars prodijt, ut cum artis illius opus exiſtit,præter deſtinatum artificis:ſicut in multis pigmentis,in intritis menſarum,& nuper in bombarda. Cognitionum finis eſt in alijs ipſa cognitio,quæ artes inſpectiuæ nominantur:ſicuti naturæ contemplatio,& molium,quæ eſt geometria. Aliarum eſt actio:uelut in muſica,quum poſt actionem nihil relinquitur,quæ actiuæ dicuntur:aliarum opus aliquod & effectio præter actionem,ut ædificatoriæ,& medicinę,quæ effectiuæ nuncupantur. Sunt quædam inſtrumenta tantum aliarum,uelut grammatica,& dialectica: quæ à Græcis ea de cauſa ὄργανα nominantur. Quæ uerò in regulas ac præcepta non coguntur,minime ſunt artes,ſed generali nuncupatione cognitiones & peritiæ quædam:uelut rerum geſtarum notitia,conſideratio diuinitatis:quare diffiniatur nobis ars collectio uniuerſalium præceptorum parata ad cognoſcẽdum, agendũm,uel operandum,in certa aliqua finis latitudine. Quamuis relicta ſunt ſæpenumero quædam in arte parum uniuerſaliter obſeruata: ut in contemplatione naturæ. Ideoq; ars interim pro generaliore à nobis ponetur, nempe obſeruatione,uel etiam interdum cognitione quapiam,ubi nihil erit pericli. Sed admonendi certi fuimus. Materia uerò artium,non unius eſt rationis ac notæ. Eſt in alijs una & ſimplex, ut in Theologia Deus:in alijs una,ſed miſta ex uarijs:ut in ſtatuaria quo poteſt fingi ſtatua,metallum, ſaxum, lutum, argilla. Quædam materia eſt prorſum naturalis, ut in agricultura:nonnulla artificialis penitus,ut œconomicæ,ac politicæ:eſt alia materia naturalis quidem, ſed à nobis in uſum concinnata,tanquam pictura & ſtructura,& oratio. Artis exercitatio nihil eſt aliud, ac præceptorum eius executio: ea uerò artificis eſt, eoq; & eiuſdem ſunt potius inſtrumenta,quàm artis ipſius. Artificis finis,præceptorum eſt actio. Artis finis ſemper præſtantiſſimum eſt opus,ſcilicet quod ex illa actione exiſteret, ſi nihil prohiberet: ut medicinæ finis eſt ſanitas, medici uerò applicatio pharmacorum iuxta documenta artis. Ita quod medium eſt arti, præcepta ſcilicet, finis eſt artifici: qua de cauſa neuter unquam poteſt fraudari fine ſuo. Ars enim ſingula rerum non ſpectat, ſed omnes in commune, quæ ea ratione ſunt deuinctæ, de qua ipſa præcipit: nam id quod operatur nempe artifex, circa diductas uerſatur res ac ſingulares:ars nihil operatur, tantum docet. Quocirca non huius aut illius ſanitatem curat medicina,ſed in uniuerſum illam conſiderat,quam neceſſe eſt ex præ-

ceptis

ceptis atque inſtitutione ſua conſequi, quæ poſtea ab artifice in ſingulos hominum tanquam ex fonte deducitur. Quocirca ſi artis documenta, quum nihil foris impediat, ſanitatem adferre nequeunt, nondum perfecte eſt ars exculpta: ſin ſanitatem euenire eſt neceſſe, profecto plena eſt & ſuis numeris abſoluta: eaq; ad certum aliquem finem adiícit oculum, quem nunquam non adipiſcitur: quandoquidem appoſitiſſima ad illum uia intendit. Itaque non de arte eſt hic nobis ſermo, quæ inter homines uerſatur, ſed de illa cuius perfectio & in naturæ rerum ſita eſt poteſtate, & in hominum ingenijs: nam ea quam nos tarditate noſtra inuenimus, aſſequimur, exercemus, plerunque non ars eſt, ſed uel artis ſimulachrum, uel tenuis aliqua artis portio. Similiter ſit mihi dictum de artifice, qui dolet quidem in hoc aut illo minime ſuccedere, ſine culpa tamen artis, quæ actionum impedimenta præſtare nec debet neq; poteſt: ſine culpa etiam ſua, qui executionem modo et applicationem præceptorum ad finem habet pro ſcopo & profitetur: ut rhetoricæ eſt perſuadere: rhetoris accommode ad perſuadendum dicere. Quocirca ut appetitus & uiæ omnes ſine ſeparantur, ac inſigniuntur, ita artes omnes ſine diſtinguuntur, non materia: nam eiuſdem materiæ eſſe diuerſæ artes poſſunt, tanquam ferri & faber, & cuſor: ligni tignarius, rhedarius, ſtatuarius: artifices porrò actionis modo, materia, inſtrumentis inter ſe diſcriminantur. Præter artis & artificis finem, eſt finis hominis: finis uero omnis boni uelamento tegitur: quippe finis tanquam ultimum quiddam expetitur, expeti porrò nihil poteſt niſi quod credatur bonum. Bonum eſſe homines iudicant quod proſit, malum quod noceat. Iuuari autem ſeſe ducunt in animo, & in corpore: & propter hęc duo, externa multa in utilitates ſunt repoſita: unde factum eſt, ut quum iudicia hominum ſint diuerſa, & ex iudicijs appetitus uarij, alij alios ſibi artium fines ſtatuerint. In his multum ualuit pecuniæ reſpectus, omnia huc referunt. Illi nomen & gloriam malunt, illi dignitatem, alij potentiam. Sunt qui artes quæſierunt ad commoda quædam corporis, ſunt qui ad uoluptates & delicias. Alij prudentiam uenantur, & uſum rerum. Alij pietatis cultum, atque incrementa deſiderant: nonnulli horum ſingula, alij multa, alij pleraque. Sunt qui uolunt hæc parare, ſunt qui conſeruare parta: alij, ſibi unis: alij ijs, quos habent charos, ut liberis: quemadmodum Zenobia Græce ſtuduit, ut doceret filios: & Ariſtoteles operam dicitur dediſſe arti medicę, ut amicis opem ferret: ſic reipublicę quidam laborant, complures poſteris, quos filiorum habent loco. Malum uitandum boni loco ducitur: nam effugere malum, inter utilia recipitur: ut nanciſci bonum. Et quemadmodum ſtudent multi, ut ijs proſint, quibus bene cupiunt: ita non pauci, ut quos oderunt, in his lædant rebus, quibus bonorum nuncupatio imponitur. Illud quoq; in nobis arbitror animaduertendum, à quibus, & quemadmodum diſcimus: tum exitus diſciplinæ. Nam & Deus docet, & quos Deus miſit, Prophetæ olim, hinc Apoſtoli, & uiri ſancti: deinceps per ſcholas alij, quibus id muneris eſt mandatum: interdum angeli quoq; docent, hæretici docent, uiri flagitioſi ac probroſi docent, diaboli docent, patres, matres, ſenes, iuuenes, pueri, mulieres, uiri periti, imperiti: docent etiam nos muta animantia: ut clyſterem Ibis Ægyptia: ſectionem uenæ hippopotamus: ædificationem hirundines: & aliæ quarundam herbarum uſum. Iam alij ita diſcunt, nihil ut relinquant temporis ciuium rebus, amicorum, propinquorum, familiæ, parentum, liberorum, omnia prolixe impendant ſtudijs. Alij ut etiam de tempore, quod natura exigit, decidant, & de ualetudine ac mente ueniant in periculum. Non deſunt, quod grande eſt nefas, qui nihil reliqui faciant pietati, aut minus quàm oportet, cætera facile exequuntur. Sunt quibus omnia prudenter diſpenſantur, quiq; ſuum cuique tempus attribuunt. Plerique tamen deſidioſi tanquam id unum ſolum mandatum habeant negotium otiari, omnia ſucciſiuis obeunt horis, & negligenter. Exitum diſciplinæ uoco id quod ea in diſcipulo ſuo exercet, uel in alijs diſcipulus per eam: nempe ut animo fiat melior, peior, prudentior, ſtultior: in corpore ualidior, infirmior, pulchrior, deformior: aliquod denique

ex tribus

ex tribus illis commodorum aut incommodorum generibus uel ſibi paret, uel alijs. Nunc illud eſt à nobis demonſtrandũ, quæ artes, & quatenus noxię ſunt homini, quę contrà utiles. Homo uerò ut unaquęque res, ex fine eſt cenſendus: uanus eſt enim ac miſerrimus, ſi non aſſequatur finem: perfectiſſimus uero ac proinde feliciſſimus, ſi conſequatur. Finis hominis, quem alium poſſumus ſtatuere, quàm Deum ipſum: aut ubi poteſt homo beatius acquieſcere, quàm in Deo uelut abſorptus & in illum conuerſus. Eadem uia redeundum eſt nobis ad illum, qua egreſſi ſumus: amor cauſa fuit condendi noſtri: nam ut ſe nobis tanta illa communicaret felicitas, nos creauit, quo nullum eſſe euidentius amoris ſignum poteſt: amore ab illo nos ſeiunximus, nempe noſtri ipſorum: amore reuocati ſumus & erecti, nempe Chriſti erga nos: amore reuertendum eſt nobis ad noſtram originem, quæ eſt eadem finis noſter, nempe noſtra in Deum charitate: ſpiritalia enim nulla res alia cõglutinare, nulla ex multis unum ualet facere, niſi amor. Amorem uerò neceſſe eſt cognitio antecedat. Deus nos antequam nobis naſceremur, iam diligebat, quia iam nouerat, iam illi geniti eramus: nos nati & cognoſcendi uim atque uſum adepti amamus. Quæ autem amanda ſint fides monſtrabit, traditis unicuiq; primis & ſimpliciſſimis elementis pietatis de Deo patre omnium, & filio eius Ieſu Chriſto, qui ad redemptionem noſtræ carnis peccati, carnem eandem noſtram induit, ſed ſine peccato. Deinde hæc eadem explicatius quomodo ſint & cognoſcenda, & amanda, non ulla hominum inuenta, ſed diuina declarant oracula, quæ ſatis ſunt literis per ſpiritum ſanctum prodita: in quibus literis, abſoluta eſt intelligentia diuini cultus, quæ pietas & eadem religio nuncupatur, licet eius uis magis actione continetur quàm peritia. Prima illa elementa non adeo ſunt ſimplicia, quin ad agendum ſufficiant: ea neminem prorſus oportet ignorare. Perfectio uerò pietatis illorum eſt, qui altius ſeſe attollunt per charitatem, quæ ut ignea eſt, ita ignis modo ſublimes quos poſſidet rapit: hæc ſunt eius cui cõmiſſus eſt grex, qui & à Domino audiuit, Diligis me plus quàm hi? hũc conuenit eſſe doctrina ſana potẽtem, & eis qui contradicant, reſiſtere: ſicut Paulus Apoſtolus admonet. Hęc intelligentia diuini cultus per ſeipſa ſuis uiribus nititur, & cõſiſtit: nec ullis omnino eget adminiculis, imò in illa una cuncti theſauri claudũtur ſcientiæ ac ſapientiæ, omniaq; quæcunq; ab alijs ſunt gentibus uel diuerſis de rebus prodita, uel quadantenus de eiſdem, puerile ſunt balbuties, ac inſcitiæ meræ, ſi cum illa conferantur ſancta et admirabili ſapientia. Hanc oportet eſſe reliquarum inſtitutionum canonem, ſicut Deum ſpirituum, & hominem animantium: ut tales quæq; cenſeantur diſciplinæ, quatenus huic materia, fine ſuo uel noſtro, præceptoribus, diſcendi ratione, & exitu congruunt, aut non congruunt. Pietati nulla eſt ex ſe materies contraria, nulla cognitio. Contrarium appello, quod cum fide & charitate pugnat, nempe quod has uirtutes uel tollit funditus, uel certè minuit, importatis in animum ſceleribus & flagitijs. Materiæ nanq; ex rebus ſumuntur, quas omnes cõdidit bonus Deus, ideo bonas: nec ulli bono aduerſatur pietas, quum ipſa boni totius ſit caput: nec ſit quicquam in nobis bonum, ſine illa: nec quicquam poteſt ei eſſe inimicum, cuius autor ſit ille idem, cuius ipſa cultum & religionem profitetur, & patefacit uoluntatem. Res uerò omnes quo exactius cognoſcuntur, eo magis fores ad ingreſſum intelligendi numinis aperiunt, nempe cauſam ſupremam ex effectis, quod eſt cognoſcendi genus captui mentis noſtrę accommodatiſſimũ. Sic peruenisſe Abraamum ad inueſtigationẽ Dei, ſcribit Philo Iudæus. Nam ex cœlis atq; elementis, ex ſempiternis motibus, ex ordine inuariabili, ex ſtata ratione annorum & temporum aſſecutus eſt profecto eſſe ſapientiam aliquam, à qua iſta omnia tam certa & conſtantia regerẽtur: ergo illam ipſam quæſiuit & coluit, abiectis ſpretiſq; deorũ inſanijs, quos ipſe ſibi homo erat fabricatus, ut opus ſuũ adoraret ipſe autor. Baſilius Magnus Moſen tradit à cognitione Ægyptiarũ diſciplinarum ita mentẽ exercuiſſe, ut perueniret ad contẽplationẽ τῦ ὄντος. Hac de cauſa ſanctus uates canit, cœlos enarrare gloriã dei, & opera manuũ eius annuntiare firmamentũ. Et Paulus inuiſibilia dei per uiſibilia intelligi. Prætereo quæ de naturali magia ſcribit Ioãnes Picus,

Picus, quod utilis ſit, ut manifeſto deprehendatur miracula ſeruatoris noſtri, naturæ uim & facultatem omnem exceſſiſſe. Equidem inimiciorem cenſeo pietati ſuperbam ignorantiam, quàm modeſtam peritiam: idq; uidemus paſſim uſu euenire, ubi ſit inſcitia, ibi non admodum uigere ueram ſynceramq; pietatem. Cognitionem autem ueram uoco, aut uero quantum liceat confinem ac ſimilem. Nam rudes falſęq; coniecturæ pro fundamentis cognitionis poſitæ pietatẽ poſſent lædere: quod genus ſunt Epicuri de uoluptate placita, quòd hominis ſummum ſit bonum: tum de anima noſtra, & de diſs, quæ ab eodem & aliis, ſunt ut impie, ita etiam dementer affirmata. Ad hæc impoſturæ dæmonum, quę omnia ex cognitionum numero paulò antea demoui. Nocet pietati cognitionis ſcopus, ut in artibus, quæ ad lædendos homines ſunt paratæ: de quo genere ſunt philtra, incantationes, & diſciplinæ militaris ea pars, quæ ad uim hominibus & cladem inferendam pertinet: & tota confectio machinarum belli: reliquæ etiam artes malæ, quia maleficæ. Iam fines noſtri impij ſunt, quum ea gratia diſcimus, ut lædamus. Nec uirtutem non diminuunt, quæ oſtentationi quærimus: cuiuſmodi eſſe quidem poſſunt artes omnes, ſed neceſſario ſophiſticæ, quæ aliorſum quàm ad uanam quandam iactationem ac libidinem non poſſunt referri. Curioſa etiam delectatio ſcrutãdi nihil ad pietatem facit, quæ quidem nulli eſſe ualeat deinceps uſui ad uitam. Magiſter gentium Paulus non patitur nos curioſis ſcientijs abduci: & in actis Apoſtolorum multi eorum qui artes erant ſectati, non malas, inquit, aut impias, ſed curioſas tantummodo, eiuſdem apoſtoli doctrina adducti publice libros ſuos exuſſerunt, quorum pretium ſummam reddebat haud contemnendam. Huius ſunt generis præſtigiationes, chalchymia ſiue metallificium, diuinationes, & aliæ impoſturæ. Quæ uerò fœdas corpori uoluptates conciliant per ſenſus omnes quãtam pietati plagam infligunt? ſiquidem uniuerſam mentis uim immergunt in corpus, coguntq; obruteſcere, ut attollere ſe, ac de Deo cogitare principio ægre poſſit, mox neſciat quidem. Periculoſum eſt, ſi quis ab eo diſcat, cuius uerba et conſuetudo peiores nos dimittant, quàm acceperant, & eo magis quum naturæ noſtræ uitiatio conciliat autoritatem doctrinæ. A dæmone autem aliquid diſcere impium, cum quo nullam omnino uult nobis eſſe Dominus cõmunionem: quippe aſtus eius ac uafricies, quæ ſunt plurimæ ac multifariæ, ad nos fallendos ſunt inſtructæ omnes, auertendosq; à bono illo, cui ſumus conditi. Huiuſcemodi ſunt artes, quarum dęmon & magiſter & inuentor fuit: quaſiq; fœdus habent cum eo uel apertum, uel occultum, non defuturum ipſum exercentibus, ut in μαντείαις pleriſq;, ſortilegijs, uaticinijs, quibus homines facile humano imponunt ingenio auido ſe in abſtruſa aut uentura immittere. In diſcendi ratione, atque exercendi ualde illud improbari debet, deſeri propter humanas artes pietatem uel in totum, uel magna ex parte: nec tãtum ei impendi, quantum opus eſt nobis ad iter hoc conficiundum beatæ immortalitatis. Quum uitę etiam officia deſeruntur neceſſaria uel publice, uel priuatim, ſi in morbum incurrimus, quem inſtantem iam atque impendentem facile prouiderimus. Tum enim non ſolum ſunt diſciplinarum exercitia ſeponẽda, ſed uitę inexcuſabiles quoq; domi atq; in ciuitate functiones. Præter hæc omnia euẽtus non debet prætermitti. Quippe in multis artes atq; eruditio religionem ſolet deterere, ac peioris conditionis facere: uelut inquiſitio rerum naturæ, rerum reconditarum, quæ uel locis ſecretis occultantur, uel temporibus uenturis inuoluuntur, quas Dominus ſibi uni reſeruauit: ut nec apoſtolis digna tus ſit cõmunicare, uetans illos tempora, & articulos temporũ rimari, quos pater poſuiſſet in ſua poteſtate: conſueuerunt enim hæc à fiducia Dei traducere ad fiduciã rei conditæ. Sunt quæ augent ferè uitia, & plurimum de uirtutibus detrahunt, tanquam libri altercatorij, rixoſi, contentioſi: in quibus contra ueritatem ſe armat ingenium: & impia laudis affectatione malit ueritatẽ obſcurari, quàm ipſe cedere. Eodẽ pertinent libri de uitiorum laudibus, nempe crudelitatis, belli, pecuniæ, tyrannidis, fraudum. Sed de rebus potiſſimum laſciuis, quales ſunt Mileſiæ fabulæ: quibus nihil eſt neq; inſulſius, neq; impurius: tum multa in poetis, pleraq; omnia in cantiunculis ac libris uulgaribus linguis conſcriptis. Quę omnia prout cuiuſq; eſt ingeniũ, cenſentur: nam

alia aliis

alia aliis ingeniis conueniunt, ut palatis, & uentriculis. Neque est enim ulla adeò bona cognitio, quam nos nõ possimus corrumpere: ut nullus tam salubris cibus, qui pestilentia correpto non fiat pestilens. Sed quamuis nulla eruditio & peritia pietati non seruiat ex se, non hoc tamen est consyderandum unum, sed quid nobis conducit: quandoquidem artes ac disciplinas non propter ipsas discimus, sed propter nos. Quemadmodum omnia sunt in hoc mundo à Deo condita, ideo etiam bona & pulchra: bona uero hęc non omnia ubiq; ab omnibus sumenda: bona quidem illa sunt in se ubiq;, non tamen nobis. Ita in disciplinis & cognitione omni statuẽdum est. At uero ut sit quisq; affectus, quomodo contemplandus, ut cui rei sit idoneus, iudicetur, à qua illi abstinendum, sicut de corporibus dicet peritus medicus post usum cum illis aliquem, ita de animis uir prudens excellentia ingenij, iudicij, doctrinæ, ad tantum munus ascitus: quibus tantis ad arbitrandum facultatibus consuetudinem adiunget aliquam. Cui nos rei nonnihil adiumenti afferemus explicatione ingeniorũ, sed hoc post paulùm. Nunc autem quæ artes Christianis congruant salua pietatis suæ custodia, ostendamus. Nam hæc, quod sæpe diximus, sæpe est enim dicendum, prima semper debet oculos obuersari: nec ab illa mentis intentionem dimouendum. Si cui uel in prima sui origine, quũ à natura fingitur, uel deinde munere aliquo dei amplissimo ac prosperrimo tanta esset tributa mentis præstantia, ut ad illud se fastigiũ diuinę sublimitatis attollens, in eo tanquam in iucundissimo & naturali sibi quodam domicilio conquiesceret, & humanis omnibus despectis fastiditisq;, ceu incola quispiam fieret illius inaccessibilis lucis, quam incolit sancta illa & præpotẽs natura, næ iste maiorem humana sortem nactus, uitam quandã in hoc corpore degeret angelicæ propiorem, quàm humanæ: huic nullis esset artibus, nulla alia cognitione opus, nulla huic necessitas minaretur, nulla terreret altiorem casibus & necessitate omni. Ad hanc uitæ excellentiam quadãtenus uidentur accessisse illi, qui in solitudine & locis remotissimis ætatem transegerunt separatam ab humanis commerciis, conditam & condulcoratam angelica cõsuetudine atq; colloquiis, Pauli illi, & Antonij, et Hilariones uel corporis sui negligentes, nedum externarum rerum, affixi perpetuo et hærentes illi, cum quo beatissime erant infinita æternitate uicturi. Sed hi perpauci fuerunt, & ex quadam celsissima, ac planè diuina nota grãdi beneficio dei selecti. At reliqui quibus ad tantam aspirare felicitatem non est datum, quum uelut oculos à sublimi illo intuitu demittunt, nõ debent sese abdere in torporem quendam otij, ut penitus nihil agant. Dominus in mundi primordio labori addixit filios Adæ: ex qua sententia, illud scriptum est à Paulo ad ecclesiam Thessalonicensium, Si quis non operatur, nec comedat. Solomon formicæ exemplo segnes ad opus extimulat: & Dauid beatum esse ait illum, qui panem edat labore manuum suarum quæsitum. Dominus noster in Euangelio suo nõ laborem tollit, sed anxiam solicitudinem de successu, quod est μεριμνᾶν. Itaq; non decet quenquam in ecclesia otiosum & inertem uiuere. Nam etiam sancti illi eremitæ, quum se ardor ille contemplationis interdũ remiserat, exercebant se uariis operibus, pars manuum, quidam ingenij. Artes uero ac peritiæ quæ nam erunt? quæ nam aliæ, nisi quæ ad finẽ pertineant uel huic uitæ, uel sempiternę necessarium? nempe quæ uel pietatem excolant, uel uitæ necessitatibus succurrant: uel certe utilitatibus, quæ à necessitate non multum discedũt: pietatem porrò uel nostram ipsorum dico uel alienam, quemadmodum etiam necessitates. Tanta est temporis unicuique assignati breuitas, & in breuitate hac tanta fugacitas uitæ. Tum ea quibus indigemus ad animi cultum, aut corporis sustẽtationem nostri, uel aliorum adeo multa & uaria, ut ad superflua de tanta temporis penuria aliquid succidere, manifestæ sit dementiæ: ad utilia non satis est temporis, & uacat alicui redundãtia consectari? Necessitatibus corporis subuenitur alimentis, medicina, indumentis, habitatione, peritia: est in his quemadmodum parentur, & conseruentur, quis sit usus. Excolitur & purgatur animus iis, quæ illi uel lucem adferũt, ut noscat, uel ardorem, ut quæ amanda sunt, prosequatur, fugienda uitet: ad hæc partim aliunde tradita accipienda, partim excogitanda per nos ipsos atque exercenda, facultatem unam dedit nobis Deus mentem in

animo:

animo:inſtrumentũ unum manuum in corpore:quîs duobus reliqua omnia animantia longe anteimus: quantum enim inter animos mens excellit,tantum inter corporum inſtrumenta humana manus. Sed de ijs quæ hominum manus efficiunt, alibi erit dicendi locus: nunc de ingenij exercitamentis loquamur. In mente duo inſunt potiſſimum, uis intuendi, quæ dicitur mentis obtutus, ſeu acumen: & eorum quæ mens aſpexerit,uis quædam iudicandi, ac ſtatuendi:quorũ illud prius ad ſpectationem ſolum pertinet,poſterius ad ea quæ ſunt homini agenda. Animus humanus uagatur per cœlos,per elementa,per lapides,metalla,ſtirpes,animantes,per hominem: non ſimpliciter, nam & eius corpus & animum ſcrutatur: & quæ utriſque accidunt uel perpetuo, uel intermiſſionibus temporum:hinc tranſit ad humana inuenta, quæ contemplatio patet latiſſime: hinc per ſpiritus ad Deum ſummum & præpotentem. Quæ omnia prout uires ferunt, accepta tradit iudicio: hoc uerò alia alijs confert, & inter ſe, & ſecum ipſa: tum oſtendit, quæ utilia, quæ noxia,quæ neutra ſint corpori in uictu, ueſtitu, ſanitate, habitatione,ad neceſſitates, ad commoditates, ad copias: quemadmodum hæc paranda, conſeruanda,ſumenda in uſum. Similiter proſpicit animo, quæ proſint, quæq; obſint ad cultum, & lucem mentis, unde is melior euadat,uel deterior,eadem ratione qua prius diximus, ut parentur,ut conſeruentur,ut utamur. Verumenimuero homines nati ad ſocietatem ſumus,nec uiuere penitus abſque illa poſſumus: hoc enim ſapienter eſt curatum à natura,tum ut arrogantia ſuperbiſſimi animalis retundatur, poſtquã ſe tam multorum indigum circunſpexit, tum ad conciliationem amoris mutui, qui uſu & conuerſatione coaleſcit, tanto & facilius,& tenacius,quanto minus ſe admiſcet arrogantia,diſſolutio totius glutini humanæ concordiæ. Societatis uinculum eſt bonitas,rector iudicium,in quo ſita eſt prudentia,& moderatio uitæ uniuerſæ. Prudentiam uerò auget uſus à memoria conſeruatus: parum quippe magnarum & multarum rerum proficeret cognitio atque experimentũ,niſi eſſet ubi hæc conſeruarentur,ne effluerent,& quum opus eſt,præſto adeſſent:uſus uel noſter eſt ipſorum,uel alienus ad nos commonefaciendos, nobis relictus exemplis rerum geſtarum,uel tanquam geſtarum,quibus hiſtoria omnis continetur,& fabulæ,& apologi,& parabolæ:denique omnis memoria eorum, quæ dicta eſſe aut facta uel pro certo traditur,uel ad homines inſtituẽdos apta ſunt & conficta. Eodem referuntur prouerbia,& ſententiæ:omnia denique quę ex quorundam animaduerſione annotata,in populo remanſerunt tanquam publicæ opes in ærario communi. Ad exercitium ſocietatis ſermo eſt hominibus tributus: quando enim tecti ſunt noſtri animi tam denſo corpore, quæ nam eſſet ſocietas? quàm emortua & torpens, ſi tota eſſet in oculorum aſpectu collocata? ſi tam uarios noſtros cogitatus mutis ſolum nutibus promeremus? quod nec eſſet promere,ſed magis accendere cupiditatem cognoſcendi in alijs: ſicut uidemus ijs contingere, qui inter ſe non intelligunt. Sermonis uicem literæ obtinent inter abſentes, ſiue locorum intercapedine, ſiue temporum ſeparentur, grande ſubſidium memoriæ, & teſtimoniũ fidele rerum actarũ. In ſermone duæ ſunt artes,neceſſitatis altera,ut ſit emendatus, quod non tam ad cultum quendam,& nitorem ualet,quàm ad intelligentiam:altera,commoditatis aut delectationis, in qua eſt omnis elegantia, cultus, ac ſplendor dictionis:huic adiungitur accommodatio ſermonis rebus, locis, temporibus,perſonis, quæ naſcitur ex prudentia, eaq; rhetorica nominatur. Sed quia effrenati animi nõ raro ad alienam iniuriam proruebant, leges ſunt natæ: & iuris limitatio promulgata, id eſt carceres obiecti libidini, quam non cohibebat ratio tam uicina. Quæſita ſunt quædã ceu feramenta,quîs facilius ac commodius in hiſce uerſaremur:ad moles & magnitudines uel explorandas, uel mouendas loco,uel conſtituendas ac figendas ubi eſſet opus, ars excogitata,quæ dicitur geometria:ad cõputationẽ qua nulla uitæ pars poteſt carere, arithmetica. In perſcrutanda ueritate quæ nobis ita occultatur,adiuuatur iudicium inuẽtione probabilitatis:in cenſendis ijs,quæ ad coniecturã aſſumpſit,inſtrumẽto utitur dialectico,quę cenſura ueri nũcupatur. Acceſſit his omnibus laxamentũ & recreatio animi per harmoniã ſonorum, quæ eſt muſica:ſub quã poeſis omnis uenit,

quæ concentu numerorum conſtat:tametſi numeros quoq; ſuos habet oratio pedeſtris, non tamẽ lege definita & perpetua,ſicut poema.Hæc quidem excogitauit animus ſua induſtria,accepta munere huius opificij Dei,quod natura dicitur.Lõge omnia ſuperat peculiare illud Dei beneficium,quod unum uice uniuerſorũ,quocũq; dignatur accedere. Nobis tamẽ quibus propter magnitudinẽ flagitiorum non dignatur Deus illud ad ſingula præſtare, adhibenda eſt diligentia,ut quę conducant eruamus,prælucẽte lucerna,quam ille humano generi reliquit. Ergo hæ ſunt materiæ ac fines cognitionũ earum quæ cum pietate non diſſident, imò uerò & proſunt corpori,& earum multæ excolẽdo animo uehementer pietati deſeruiũt.Artes hæ,ſiue quis cognitiones malit nominare,pluribus rationibus ac modis limitari poſſunt,quàm explicari queat,ut cuiq; fines ac metas uiſum erit defigere:nam & coniungi inter ſe ſeparatæ quædam poſſunt,& coniunctę ſeparari:ut ſi quis de natura unam artẽ,& cognitionis rationem faciat,quæ in animantiũ & ſtirpium contemplationem poteſt tribui:& de ſtirpibus in herbas, in frutices,in arbores.Sed nos ad diſcentium,niſi fallimur,commoditatem hunc in modum partiemur:ut quæ ad cognoſcẽdum ſeu contemplandum pertinẽt,ſint primum aſpectus quidam faciei naturæ:qui plane eſt ſenſuum,uelut intuitus quidã picturæ:non aliter quàm quum urbes,populi,gentes, nationes, montes,fluuij in tabella proponuntur oculis:hæc nominentur aſpectus ſiue contemplatio:qui uerò huius eſt peritus,aſpector ſiue contemplator. Deſcendet altius mentis acies ad intimum naturę opificium,quod in penetralibus uerſatur cuiuſque rei,quò animo eſt magis aditus,quàm oculo, & ſi per oculũ tamen:is eſt primus philoſophus,ſeu intimus:ſcientia autem prima philoſophia,uel intimum naturæ opificium.Ex utriſque exteriores cauſas ſcrutatur uir ſapiens,quæ oculis uiciniores ſunt & reliquis ſenſuum: quæ peritia ſcrutatio nominetur, ſeu inueſtigatio: peritus autem,ſcrutator,uel inueſtigator.Poſt quæ ad ea tranſcendet, quæ omnem penitus ſenſum effugiunt, cogitatione ſola inueſtigantur,eas res ſpiritales nominare conſueuimus,quarum diſciplina ſit ſpiritalitas:profeſſores ipſi,ſpiritales.Ex quibus omnibus colligitur rerum narratio fuſa iam & copioſa, & quæ non effecta ſolum, uerum cauſas quoque complectatur explicando potius quàm inquirendo,quæ eſt hiſtoria naturæ: & qui in ea uerſatur, hiſtoricus illius.Accedat ad uſum contemplatio: præſcribet, quæ nam admittenda in menſas, quę à Gręcis diæta dicitur: uocemus illum & nos dięticùm,aut ſi quis alijs uocabulis delectatur,ueſcum, eſualem:tribuat his quiſque quantum uolet, modo res maneant.Tum ad ſalutem uel conſeruandam, uel inſtaurandam medicina.Cuius partem Hippocrates eſualem facit:atque huius inuentionem ad medicos refert.Satis proſpectum eſt corpori, tranſeundum eſt ad animũ, & conſuetudinem hominum inter ſe. Sunt præcepta, quemadmodũ quiſque compoſitum & conſtitutum debet animum habere: quę ars de moribus ethice nominatur,& qui eam profitetur ethicus,ſeu moralis.Sunt præcepta,quę docent quomodo quis ſeſe geret priuatim domi, quomodo publice in ciuitate: illa ſunt œconomicæ, hæc politicę, unde œconomici dicuntur,& politici: uerba Græca ſunt Latinis auribus non inaudita.In ſermone ſunt regulę, quę ad emendatam elocutionem faciunt, quę eſt grammatica.Sunt quę ad aptationem conſentaneę orationis rebus,perſonis, locis,temporibus,quæ eſt Rhetorice. Scrutatio illa & rerum,& uerborum, & autorum ueteris memoriæ, obſeruatio atque annotatio eorum diligens, quæ grammaticæ eſt coniuncta, philologia nominatur: & qui eam præſtat, philologus. Vſus uitæ, exempla maiorum, cognitio præſentium facit eum, qui Græca uoce polyhiſtor dicitur,quaſi multiſcius:nobis ſit ſanè honeſtiore nuncupatione prudens:& eius tractatio prudentia.Sequuntur aliarum inſtrumenta,Geometria,Arithmetica:quarum callentes ſunt geometræ,& arithmetici.Tum de inuentione probabilitatis,inuentor:de cenſura inuentorum,cenſor.Muſicus uerſatur in muſica: in poeſi,poeta.In rebus diuinis & ſacris uel conſideramus, quantũ licet mortali,ſanctam illam naturam,uel ea, quę nos ad illam adducunt, nempe eius præcepta,& uiam, qui circa priora uerſatur Theologus:qui circa ſecunda,theonomus appelletur.De his duobus aliàs, nunc de

prioribus differamus, quemadmodum tradenda singula, atque excipienda existimemus. Cognoscenda sunt ex libris omnia: nam sine libris quis speret se magnarum rerum scientiam consecuturũ? Siquidem dei afflatus perpaucos docet, & quos docet, ijs solum ea perhibet, quę maxime sunt ad sempiternam illam felicitatem necessaria. Videlicet tanta numinis indulgentia perquàm rari præbent se dignos, hoc est idoneos: nec fas est ut diuini magistri doctrina ad exhibẽda hęc humilia sese demittat. Itaq; studioso homini uel libris est utendum, uel qui locum librorum expleant magistris, aut restat utique, ut arioletur. Sed sicut in unaquaq; re obseruationes infinitæ sunt, neque est enim res ulla tam exposita sensibus, quæ satis non sit ad multa ingenia diutissime exercenda: ita libri ad immensum numerum excreuerunt, singulis quę uel ipsi animaduertissent, annotantibus, uel quæ essent ab alijs prodita, compilantibus: ut iam nõ dico de multis artibus ac scientijs, sed nec de una aliqua, quæ scripta sunt monimenta, ijs legendis uita suffecerit, nedum intelligendis. Seneca autor est negare Ciceronem, si sibi uita duplicetur, sufficturam eam percurrendis Lyricorum uatum carminibus. Quod si illa omnia, quæ à priscis illis philosophis, historicis, oratoribus, poetis, medicis, theologis sunt ædita, peruenissent ad hanc ætatem, nihil esset nobis aliud habendum domi quàm libri: in libris fuisset sedendum, libri fuissent calcandi, incurrere in aliud non possent oculi, quàm in libros. Etiam ut nunc quidem est, non paucis terror incutitur, & odium studij, quum offeruntur eis in quaque disciplina inexhausti laboris uolumina. Despondent actutum animos, qui ea intuentur: & miseri intra se queruntur, quis leget hæc? Quibus de causis in unaquaque arte ac peritia libri debent assignari, qui enarrandi sunt in scholis, qui secreto studio legendi ac euoluendi: ne æuum adeo breue ac fugax in superuacaneis, & non raro noxijs quoque consumeretur: & prius auolaret quàm ad frugifera ueniretur. Hoc qui faceret, magna scientiarum notitia & acrimonia iudicij fretus, næ is mea sententia ingens in uniuersum hominum genus beneficium conferret. Nec contentus esset libros nota quadam insignisse, sed ex libris loca etiam indicaret unde singula essent petenda. Quod nos quadam ex parte facere aggrediemur: quo successu, non multum laboro, certe optima uoluntate, & qua multorũ ingenia excitabimus, eorum præsertim qui beneficium hoc prolixius & cumulatius præstare poterunt nationi studiosorũ, siue maiore mentis ui instincti, siue cognitione rerum uberiore instructi. Equidem neq; hoc, neque ullum aliud bonum inuidebo generi humano, à quocunque proficiscatur: & me in postremum aut etiam in nullum reijci locum iucundissimum mihi erit intuenti profectus humanæ sapientiæ: qua sapientia si quo alio tempore, certe hoc isto plus quàm credibile est, mortalitas nostra indiget, collapsa in altum flagitiorum ac scelerum. Persecuturum me scriptores omnes legi dignos nõ est fiducia, ac ne possem quidem impeditus non tam eorũ turba, quàm uel ignorantia uel obliuione mea. Libertatem hanc consuletis boni, memores rem esse studijs maximopere conducibilem, duntaxat quòd non tanti oportet æstimari meam censuram, ut ea satis sit ad mouendum ordine scriptorẽ ullum infimę classis, tantum abest ut primæ. Itaq; de singulis artium uerba faciemus, & quemadmodum uideantur nobis tradendæ, & quid in quaque earum bene ac utiliter existimemus ab scriptoribus proditum. Ante omnia quandoquidem necessitates sunt in uita uariæ, crebræ, & per momenta singula aliæ ex alijs succrescentes, ut nobis recte expẽdentibus nullum superfit tempus ad ludendum, referendæ sunt artes non ad inanẽ aliquam delectationculam, sed ad usum. Recte Galenus artes illas nuncupari non patitur, quę utilitatis nihil adferant uitę. Quare tametsi nonnullarum artium finis est, sicut ostendi, contemplatio, ea tamen sui ipsius finis esse non debet, sed ulterius in usum aliquem progredi. Quòd si arti alius nõ est propositus scopus, certe alium esse conuenit artificis. Contẽplatio naturæ immensa infinita est, cuius alto si quis se credat, nec quò cupit perueniet, & amittet uitæ fructum omnem, nisi quæ studio erit consecutus uel ad uitæ commoda, uel ad suspectũ atq; admirationẽ autoris traducat. Quin etiam in uita hac contemplatio Dei, qua mirabilius dici nihil potest, nihil amplius, aut præstantius, ad usum est tamen aliquem

conuertenda,ut accendamur, ut rapiamur,ut coniungamur illi. Admonebimus itidem nunc uelut in ueſtibulo, quoniamquidem conſuetudinem ſcelerum ſupra modum adoleuit humana malitia,multum inualuerunt prauæ animi affectiones,ut purius tradantur artes,ſimplicius,minus infectæ, ac imbutæ uafricie atque impoſturis, ut quod eius fieri ualeat, ueræ illi ac germanæ ſimplicitati Chriſtianus populus reddatur:& pauciores habeant diſciplinæ omnes ſcintillas,quibus ſuccendantur animi, uſque eo ad grandia per ſeipſos & ſæua incendia parati. Elimata eſt nimium malitia, & ad cotem prauitatis iudicium exacutum,nihil opus eſt maiore acrimonia,ſed potius tanquam retuſione quadam:non quo imprudentes fiant homines, ſed ut ſynceri magis ac ſimplices,atque ea de cauſa prudentiores, non aſtutiores:eo enim futura eſt uita noſtra beatior,quo minus contaminata fraudibus & captionibus,ſimilis priſcorum hominum,quos animorũ rectitudo,& ſimplicitas diuinis colloquijs dignos reddebat. Adde quod diſciplinæ breuiter ac puræ oſtenſæ acumen, iudicium, prudentiam,communiũ rerum uſum adiuuant:longa earum tractatio retundit uim mentis,& moleſtiſſima eſt:de qua in concione uiri ſapientiſſimi ſcribitur:In multa ſapientia,multa eſt indignatio:& qui addit ſcientiã,addit et laborẽ.Hoc loco iuſtiſſima quæſtio occurrit de libris prophanorũ hominũ,nempe gentilium,Agarenorũ,Iudæorũ, legendos eos cenſeam,an ne reijci in totum oporteat: quippe in quibus eſt multum malitiæ ac fraudum,ad omnesq; animi motus inconſultos ac facinoroſos plurimum ueneni. Grauior quæſtio,& cura dignior,quàm quiuis facile arbitretur: de qua nihil poſſit ſemel in uniuerſum dici.Poſitum eſt à nobis paulò antea nullam cognitionem rerum obeſſe pietati.Gentilium opera bene lecta nihil prorſum nocuerunt ex Græcis Origeni,Iuſtino,Baſilio,Nazianzeno,Chryſoſtomo:ex noſtris Tertulliano, Cypriano, Lactantio, Hieronymo, Ambroſio, Hilario, Auguſtino,Gregorio,Iſidoro, Thomæ: quibuſdam etiam uehementer profuerunt, ut Auguſtino Ciceronis Hortenſius.Nocuerunt multis ueluti Luciano,Iuliano Cæſari,Pomponio Læto, Domitio Calderino, Codro Vrceo. Multi in ſe experiuntur pietatem ſuam ab illiuſmodi literis aliâs uegetari,aliâs hebeſcere.Quapropter neceſſe eſt libros illos ceu latũ quẽdam eſſe agrum, in quo herbæ proueniant partim utiles, partim noxiæ, partim ad delicias paratæ,uel ornamenta, ut floſculi quidam. Habent utilia contemplationem atque inueſtigationem naturæ rerum ad dapes,ad ualetudinem,ad totam uitam: habent mathematicas diſciplinas ad multa conducibiles.Habent antiquitatis & omnis memoriæ cognitionem, exempla tot dictorum & factorum, acute,grauiter,feſtiue, ſancte:quibus excolitur prudentia atque adiuuatur:totam denique illam,quæ encyclopædia dicitur maximæ commoditatis ad uitam:in qua quæ obſeruaſſent, atque animaduertiſſent,diligenter conſignata poſteritati reliquerunt. Quo fit ut homines quamlibet ingenioſi non tam in multa uigore mentis poſſint peruadere,ſi ſint indocti,quàm qui mediocri ſint ingenio & doctrina præditi:his enim uelut ſubſidio ſunt multi:illi uerò ut maximi ſint ingenij, certe ſinguli ſunt,& ſoli.His accedunt quæ ad eandem faciunt prudentiam,ueri & inueniendi & iudicandi inſtrumenta.Adferunt inſuper acutas & magni momenti inſectationes uitiorum,uirtutum laudes, quibus uti nobis licet ad rem noſtram,& contra noſtros uitioſos. Habent præterea dogmata & ſententias maiore quadam incitatione naturalis boni excuſas, quæ in uſum noſtrum traducta ingentia præbent nobis ad res multas adiumenta. Habent poſtremo ornatum omnem,cultum,elegantiam,ſplendorẽ ſermonis.Admiſcent tamen his tam ſalutaribus pernicioſa non pauca,et quaſi uenenũ melle aut ſuauiſſimo uino temperant.Scrupulos,et ſuſpiciones de rebus pietatis,quodq; eſt prçter cętera peſtilẽtiſſimum,deriſum etiam apertũ,& nonnunquã inſectationẽ quoq; : quum luſcioſi ac infirmi oculi intendere in tantũ fulgorem,nõ ſuſtinerent.Tum multorũ uitiorũ laudes, ut ſuperbiæ,iræ,crudelitatis:admirationẽ atq; adorationẽ potentiæ, opum,uoluptatum:enarrationẽ eorũ uitiorũ quæ cõmemoratione ſola audiẽtes cõtaminant:ut libidinis,ultionis,uani decoris.Aperiũt ſcholas uerſutię,fraudũ,impoſturę.Vnde neceſſe eſt animo,uelit,nolit,multũ doli & captionũ adhærere,quas in occaſione exerceat.

Nam

Nam ut eorum curæ ac cogitatus ad ambitionem referebantur, uel quæſtum, ea ſe-
quebantur modo, per quæ uel pecunia parari uel honor poſſet. Ei qui ſcit eſſe dam-
noſa hæc, quiq; ea cognoſcit, fortaſſis nihil foret periculi per hæc ingredi, & quæ ui-
derẽtur, decerpere: quin ſapientes uiri haud ſecus noxijs utuntur interim contra no-
xia, ac periti medici uenenis contra uenena. Sic illi conferunt hæc cum noſtris ad de-
monſtrandam & illorum impuritatem, et excellentiam noſtrorum: ut collatione te-
nebrarum illuſtrior appareat noſtra lux. Denique omnibus bene utuntur uel pro ſe,
uel contra illos: ut qui noſtrates aduerſum gentes ſcripſerunt iugulantes eos ſuo ip-
ſorum gladio: quorũ catalogum Hieronymus exponit Magno oratori reſpondens,
quem Calphurnius Lanarius ſubornarat. Idcirco Iulianus apoſtata, quũ maxime per
ſequeretur Chriſtianos, artes eos liberales uetuit docere: ne ſcilicet de aquila pen-
nas euellerent, quibus aquilam configerent: qua imagine uſum eſſe illum aiunt, quũ
ſe ſuis artibus imperitum deprehendiſſet. Periculoſa ſunt hæc curioſis: quales illi
ſunt, qui non dubitant cicutam guſtare, & experiri cuius ſit ſaporis, id quod homi-
nem extinguit. Item imperitis, incautis, qui dextere uti neſciunt. Eſſet omnino conſul
tiſſimum propter infirmitatem & tenebras noſtri ingenij, hæc eſſe repurgata, ut nul-
la ocaſio nocumenti foret reliqua: uel ut in ijs demum campis uerſaremur, in qui-
bus ſolæ herbæ utilitatis cuiuſquam, aut honeſtæ uoluptatis creſcerent à probo &
prudẽti agricola illic ſatæ, ex tutis uiridarijs ſanctæ religionis deſumptæ, aut quę con
uenirent, ex periculoſis agris huc tranſlatæ, tanquam theſauri Ægyptiorum ad orna-
tum templi conuerſi. Quanto et fructuoſius & iucundius hic in noſtris pratis ſpacia
mur, ubi nullas nec ab herbis, nec à ſerpentibus inſidias metuimus, quàm in illa Aſia
aut Africa inter ſuſpecta et periculoſa. Sanctus Ambroſius ſapienter ac pie, opus Ci-
ceronis de Officijs, quod plenum eſſet bonarum rerum ac uitę cõducentium, ad pie
tatem noſtram tranſtulit, tutius iudicans hauriri illa de Chriſtiano pectore manantia
quàm de gentilitio. Intelligentia ac peritia mali paucis prodeſt, præſertim ſi quemad
modum malo illo uti poſſimus, oſtendatur cum aliqua noſtra uel oblectatione, uel
(ut uulgo ſolemus loqui) utilitate. Hac de cauſa infirmitatem noſtram reputans Do-
minus, tum occultas & fraudulentas dæmonis inſidias, uetuit nequid penitus no-
bis eſſet cum illo commercij: fortaſſis aliquibus poſſet eſſe citra damnum, ſed com-
mune periculum in commune prohibetur. Itaque nemini bono uiro arbitror in du-
bium uenturum, quin præſtet uel à Chriſtianis accipi doctrinam Chriſtianam Chri-
ſtiane traditam, uel ex monimentis impiorum, reſectis ijs quæ integritati bonorum
morũ poſſent officere. Quod perfici ſi nõ poteſt, ſaltem præeat uiam uir aliquis non
ſolum eruditione prædítus, ſed probitate etiam ac prudentia, cui nos credamus tan-
quam duci: qui à periculis dimoueat uel tacite extra ſignificationẽ periculi, ne curio-
ſorum cupiditatem iritet, uel quibus conueniet, aperte demonſtret, quod malum
deliteſcat: & percognitis eorum quos ducit ingenijs, tantum cuique
permittat, quantum cenſebit expedire. Hunc in modum ac-
cipietur in connubiũ gentilis fœmina reſectis un-
guibus & capillis, iuxta ritum filiorum
Iſraëlis, ſicut Diuus Hiero-
nymus interpre-
tatur.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE TRADENDIS DISCIPLINIS, LIBER SECVNDVS.

SEQVITVR iam ut dicamus, quæ, quomodo, quatenus, à quibus, quo loco ſint tradenda ſingula. In omnibus illud potiſſimum ſpectandum, ut ſyncere exhibeatur inſtitutio, ne probi mores uel corrumpantur, uel utiq; retardentur & hebeſcant. Primum omniũ de loco uideo dicendum, nam is in conſtituenda ſchola primus etiam ſolet proſpici. In quo hęc conſyderari conuenit, cœlum ut ſit ſalubre, ne ſubinde profugiendum ſit ſcholaſticis luis metu perculſis. Alexinum philoſophum Elienſem quod in loco doceret inſalubri, tum in rerum multarũ, quæ uſui erant neceſſariæ, penuria, diſcipuli deſeruerunt omnes: & quidem quum uehementer probaretur, ac placeret. Sed nec minus uernantem, aut amœnum elegerim, qui ſcholaſticos ad prodeundum ſæpe ſolicitet, niſi forte delicioſis diſciplinis ſit danda opera: ut poëticæ, muſicæ, hiſtoriæ: hanc cœli grauitatem arbitror electam fuiſſe à Platone in Academia ſuburbano Attico. Nam ſi omnino inſalubritatem eſt ſecutus, parum ipſe cõſilium mihi ſuum probarit. Sanos enim neceſſe eſt eos uiuere, qui bonam & diligentem operam nauaturi ſunt ſtudijs doctrinarum. Spectatur de hinc, ut ſuppetat alimentorum & copia & utilitas: ne felicia ingenia in tenuitate fortunarum cogantur renuntiare literis, quibus uacarent magno & ſuo, & multorum bono: præſertim quũ diſciplinas ſæpius iuuenes ſectentur in re modica, quàm opulenti, quos uanitas fortunæ ad longe diuerſa ſtudia traducit, uenationis, equorũ, belli, luſionum, libidinis, & uoluptatum omnium, ad quas adipiſcendas arbitrantur ſe in diuitijs aptiſſimam habere facultatẽ. Sit item locus ſeparatus à frequentia, & potiſſimum opificum, qui ſtrepitum & magnos ędunt ſonos in opere: quales ſunt fabri, & lapidicidę, omnes deniq; qui malleo utuntur, quiq; rota & torno, & pectine textorio: nec ſit tamen omnino infrequens, ne teſtibus ac uelut ſpectatoribus careant flagitiorũ, ſi quibus ſint dediti: idcirco graues eſſe incolas atq; incorruptos uelim, quos ſcholaſtici reuereantur: non caupones, non malignos, qui ad prauas artes impellant: non ſordidos, & exigui lucri captatores: illiberales enim reddunt ſtudioſos ac ſordidos, & quales ſunt qui Græco uerbo μικρολόγοι nominantur, quo nihil eſt ſapientiæ inimicius. Procul etiam à comitatu regio, & puellarum uicinia: alteri otio ac malis artibus inuitant rudes animos, & pertrahunt facile teneros, ac in quiduis flectiles: alterę forma alliciunt ætatem blando illi malo obnoxiam. Conſultius eſſet extra urbem conſtitui gymnaſium, præſertim ſi uel ea ſit maritima, uel mercimonijs dediti incolæ: modo ne locus caperetur, quo ex urbe conſueſſent otioſi deambulare animi gratia. Nec publico itineri adiaceat, ne animi ſcholaſticorum nouitate commeantium auocentur ab opere inſtituto. Non in regionis limitibus, qui ſolent bello infeſtari: ne is metus non ſinat quietos in ſtudia intendere. Statuatur in unaquaq; prouincia Academia communis illius: prouinciam definio, non limitibus naturæ, nempe montibus, uel amnibus, uel mari, ſed ditione ac principatu. Ne iuuenes ſi limites claudantur uicino bello, uel cum ſuo periculo & ſuorum cura, atque anxietate in alieno regno ſtudeant, uel cogantur bene cœpta ſtudia magno cum diſpendio intermittere. Nemo ſit admiratus ea cura locum quæri, ubi naſcatur & adoleſcat ſapientia, quum tam anxie locũ prouideamus apibus daturis mel, pretij quanto infra ſapientiã? Sed maxime omnium ad locum faciũt homines: ideo magiſtri nõ modo ſint ea doctrina, ut poſſint bene inſtituere,

ne inſtituere,ſed habeant tradendi facultatem ac dexteritatem.Mores ſint in eis puri,prima eſt ea cura, nihil ut dicant,aut faciant, unde in auditorem malum poſſit exemplum transfundi:neu aliquid,quod tutum non ſit imitari.Si quid uitij habent,uel laborent omnino ſeponere ac tollere,uel quod ſecundum eſt, licet grandi interualſtri exemplum componere. Nec probatis tantum erit moribus, ſed prudens quoq; tum ingenium habeat accommodum ei,quam profitetur arti:atque ei generi auditorum, quos in diſciplinam recepit,quo melius tum ipſe tradat,tum illi percipiant: ut grammaticus ne ſit rabioſus:non pertinax medicus,quiq; melius dicenti nolit cedere,non moralis philoſophus arrogans,& flagitiorum manifeſtus.Prudentia uitæ totius rectrix maximas ualidiſſimasq; habet uires & ad recte artes tradendas,& ad uitia emendanda, & ad reprehenſionem, & caſtigationem,quum eſt opus, & quatenus:multum enim efficiunt hæc ſuo loco, ſuo tempore,ſuo modo adhibita: intempeſtiua autem omnia odioſa atque inefficacia ſunt. Bonus ſit magiſter, & literarum amans: nam quia ſtudioſus libenter docebit,ut ſe exerceat: quia bonus, ut alijs proſit. In diſcipulos affectu erit patrio, ut illi ſint ei filiorum loco, nec quantum ab illis aut à profeſſione redeat, ſpectabit. Nunquam bene traditur diſciplina, quæ uendi-tur:quod in primis uitauiſſe Socratem Xenophon eſt autor in Commentarijs. Duo ſunt uitia ab omni eruditione,atque eruditis longiſſime pellenda:Auaritia,& honoris cupiditas:quæ ſimul artes corrumpunt,ſimul literatos ac literas adducunt in contemptũ.Adigunt enim doctos homines ad indigniſſima,nempe ut ſubſcribant ſententiæ abſurde,atque imperite ſentientis:ut in diſciplinam atque ad honores doctrinæ admittant dehoneſtamenta artium,ut pertinaciter ſtent pro falſo:malintq; inueri ac perire omnia,quàm fateri ſeſe uictos, aut aliquid ignoraſſe: ut ea deniq; faciant, dicant,quærant,uenentur,non quæ doctrinam adiuuent, ac mores,ſed per quæ pecunia uel gloria comparetur.Hinc fraudes,rixæ,periuria,odia,poſtremo ſectæ impotenter defenſæ: quomodo diſcipulos reget, qui laudem ab ijs uel pecuniam ſperat? Ergo omnis quæſtus occaſio reuellatur ab ſcholis. Accipiant doctores ſalarium de publico quale cupiat uir bonus, faſtidiat malus:ne ſi amplum ſit,imperiti & mali eò ſe inſinuent lucri cupiditate:probi ac eruditi qui ambire uel neſciunt,uel nolunt,excludantur.Nihil à ſcholaſticis accipiant,ne illos captent, neue propter ſpem mollius ac indulgentius habeant. Nec alimenta ſua diſcipuli à magiſtris emant: ſed hebdomadatim eligatur unus ex ſodalibus, qui ſit uelut architriclinus, is curet diebus ſingulis emendas epulas,exacta uero hebdomade,ſubducta ratione, conferant ſymbola,addito quod præbeatur miniſtris pro opera. Cibus ſit parabilis, purus,concoctu facilis:præſtant hęc & ſanum corpus,et ingenium uegetum. Omnis item iactantiæ,arrogantiæ, oſtentationis occaſio tollatur.Idcirco raræ ſint diſputationes publicæ,in quibus non eruitur ueritas: nam nemo uerius dicenti aſſentitur,quæritur modo laus ingenij, uel peritiæ:in qua contentione laudis creſcunt rixæ, & conuitia, & ſimultates, quodq; ſceleratius eſt, ingenium cõtra ueritatem ſumit arma: & ad eam ſubuertendam cuniculos omnes agit,& machinas,quaſcunque poteſt,admotet, ut uelit ueritatẽ ab ſe ſuperari,ac proſterni,non ſe ueritati ſummittere:quæ pugna adeo nefaria ac impia bonos uiros non decet,minus Chriſtianos,quorum affectus juriſſimos eſſe conuenit, & obſequentes ueritati, qui eſt Chriſtus ipſe. Poſtremo ex illis diſputationibus cauilloſiores ac peruicaciores diſcedũt multi,doctior utiq; aut melior nemo.Gradus honorum in academia an erit ſatius nullos eſſe omnino:iuxa uerbum Domini:Nolite uocari rabbi, unus eſt magiſter ueſter:ut ſit potius tẽporium quoddam docendi munus,quàm perpetua dignitas: an præſtabit eſſe aliquos ad diſcrimen imperitorum hominũ,ne hi omnes metiantur eadem uel approbationis uel reprobationis decempeda. Nam illud Chriſti dictum,ad cœleſtẽ pertinet doctrinã, cuius ille eſt magiſter unicus.Ita nõ quod in abuſus abijt,uidetur prorſum tollendũ, ſed corrigẽdum ac ſanandũ.Nullæ ſunt ſatis bonæ leges,ſi eas malitia hominum uelit ad obſequiũ ſuarum cupiditatũ detorquere.Sanciendæ nihilominus ſunt quantũ

quidē fieri possit, optimę. At uerò ad eos honores pauci admittantur: ne res amplissimi pretij uulgando uilescat: tum quia multorum crescit arrogantia, qui specie dignitatis turgidi recusant à doctioribus discere. Ideo consulit Diuus Iacobus, ne uelint multi magistri fieri. Detineantur omnes in quaque disciplina certo quodam tempore ac legitimo, ne leuiter quis degustata eruditione, sese pro absoluto instituto uendicet, quię periodum confecerit, ut aiunt in Græcis certaminibus. Addatur aliquid temporis tardiusculis, non enim unum esse omniū tempus expedit: nihil esset æqualitate illa inæqualius. Qui discunt, nuncupabuntur studiosi uel discentes. Tum post certum tempus, capto experimento fient professores. Profitebuntur aliquandiu apud auditorium frequens, cui & illi nonnunquam intererunt, qui iudicium de eo ferre possint, quod dicatur. Quod si approbentur, desinent professores esse, fient doctores, uel magistri. Ex his, qui commode poterunt, docebunt: quos appellabimus magistros professores, quibus præcipuus habebitur per uniuersam Academiam honor. Quod si quis uel imperitia uel flagitiosa uita ac probrosa doctoratui erit dedecus, abrogabitur ei publice dignitas haud aliter, quàm solēt magistratus ciuitatis in ordinem redigi. Qui ad magisteria euehentur, censeantur non ex doctrina modo, sed etiam moribus: doctrina enim cui non respondet uita, res est perniciosa & turpis. Vita autem sine doctrina multum quidem meretur laudis, sed ad docēdum non ascisciturr. Itaq; non est hic ei locus, alibi habet maximum & honestissimum: qui designātur, aut honorem ineunt, nihil soluant omnino. Nec cœnam faciant, ne ulla penitus cupidine solicitent animos eorum, qui ad honorem admissuri sunt. De symbolis cōuiuentur si uelint, ad hilaritatis testificationem. Sed ita exhilarescant, ne se sapientię studiosos esse obliuiscantur. Faciant eos professores aut magistros, qui eruditione, iudicio, moribus, & docere alios, & in uulgus approbari possint. Non erunt huiusmodi uiri dedecori disciplinis, non eis peruerse abutentur, nec aliorum interturbabūt quietem, nec tanti lucrum ullum æstimabunt, ut ea gratia publicas utilitates affligant dandis uiarum ducibus ijs, qui sequentes in præceps deturbent. Misereantur generis humani cæci ac inter tot discrimina destituti: meminerint dominum ac magistrum cœlestem ad illos clamare, Vos estis sal terræ, uos estis lux mūdi: quod si obscuretur lumē, quis contuebitur? si infatuetur sal, quid salietur? Ergo professores ac magistri ipsi inter se quæstu neglecto, ostentatione semota, boni, docti, prudentes concorditer uitam degent, scientes se Dei negotium gerere, ut mutuo opitulentur. Neq; enim qui fratrem pro ueritate laborantem iuuat, hominē iuuat, sed ueritatem: & Dei se ministrum præbet, à quo omnis ueritas, seu potius qui est ueritas ipsa summa, pura, absoluta. Procul aberunt à sectis & rixis, qui sciant pleraq; omnia in disciplinis obscura esse ac incerta: furiosumq; esse odisse fratrem, propter id quod non magis compertum est tibi, quàm illi: tantum nescio quæ ueri similitudinis lux alijs plus paulò, quàm alijs affulget. Professores eligentur non ab scholasticis, in quo permultum ualet ambitus uel gratiæ, uel pecuniæ: nec ab illis utilissimi præponuntur, sed gratiosissimi: & maxime populares, ac blandi, aut qui plurimum uel dederunt, uel promiserunt: aut à quibus licentiam sperant. Quanto minus probo, quod in nonnullis fieri Academijs intelligo, ut eadem hora duo de eodem argumento doceant, quos illi uocant Concurrentes: quo uerbo nullum audiui unquam apposititius: nam concurrunt planè, & congrediuntur, & pugnant conuitijs, amarulentia, rabie: seruitur auditorio tanquam scenæ: cui non placet uir melior, sed histrio melior. Neq; enim iudicare auditores de eo possunt, quod ignorant: hinc conflgitur magno auditorum applausu, quibus est pugna illa ad spectandum iucundissima: perit respectus omnis & reuerentia præceptoris, atque hinc philosophandi tranquillitas, & studiorum profectus: assuescunt tam magistri quàm discipuli impudentiæ, iracundiæ, uirulentiæ linguæ, impotentiæ factorum ac dictorum: & alijs uitijs bono uiro uehementer indecoris: unde ad rempublican, ad rem priuatam, ad consilia, denique ad omnem uitæ functionem & ignari ueniunt, & inepti, ob affectus perpetuo tanquam in fera bestia iritatos. Quapropter deigantur professores, et approbentur, non turbæ imperitæ ac inconditæ suffragijs, sed

gijs, ſed à paucis ex Academia de eruditione ac uita ſpectatis. Iam uero quum ad ſcholam deducetur puer à patre, oſtendatur patri non literas debere quæri uelut inſtrumentum, quo paretur otioſus uictus: indignum eſſe id præmium labore tam præſtanti: quam ſententiam ſi ipſi re ac uita expreſſerint, facile credent alij ueram eſſe. Nam contrà, quam tandem habebit pater de prudentia et ſanctitate filij ſui ſpem, qui magiſtrum, id eſt, exemplar filij uel imprudentem uiderit, uel malum? Declaretur ei literarum finem eſſe, ut ſapientior fiat iuuenis, ac inde melior. Maneat puer in pædagogio unum aut alterum menſem, ut ingenium illius exploretur. Quater per annos ſingulos in locum aliquē ſecretum magiſtri conueniant, ubi inter ſe de ingenijs ſuorum ſermocinentur, ac conſultent: et ei quenque applicent arti, cui quenq; idoneum uidebunt. Apollonius Alabadēſis dicendi magiſter, ut ſcriptum eſt à Cicerone, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non poſſe Oratores euadere, operam apud ſe perdere, dimittebatq;, & ad quamcunq; artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat. Faciant idem gratuiti doctores, quod mercenarius: quod rhetor, philoſophi, ac Theologi: quod gentilis, Chriſtiani: ne ſinant illum tempus apud ſe ac pecuniam perdere: nihilq; aliud quæri literis, quàm ignominiam, & ſeminarium errorum, & tanquam beſtiam laceſſitam immitti in ciuitatem. Hæc ſi fiant, non aliter uenerabuntur indocti doctos, quàm diuos è cœlo delapſos, & eorum academias, ut ſancta loca, & ſacri horroris plena, quæ numine inhabitentur, ut quondam Heliconas et Parnaſſos. Quàm indignum reputanti uideatur, nos propter noſtros mores ac noſtras ineptias rideri ab imperitis, ac contemni? idq; quod grauiſſimum eſt, non iniuria nobis accidere? Enimuero ferendum non eſt moderatioribus eſſe plerunque affectibus agricolas, & ſutores, & carpentarios, & homines de ima plebe, quàm eruditos complures. Ad eiuſmodi ſcholam non ſolum deducerentur pueri, ſed ipſi etiam ſenes tanquam ad portum ſe reciperent fluctuati in magna ignorantiæ ac uitiorum tempeſtate: omnes denique attraherent maieſtate & autoritate quadam: plusq; apud auditores proficerent fide, ac ueneratione ſui, quàm plagis, ac minis. Acutiſſimus erit ſtimulus ad ſtudia, & ad parendum præceptoribus graue pondus, admiratio ingenij ac morum. Hæc eſt uera academia, ſcilicet conuentus, & conſenſus hominum doctorum pariter & bonorum congregatorum, ad tales reddendos eos, qui illuc diſciplinæ gratia uenerint. Neque enim ſatis eſt unum aut alterum in ea eſſe bonum, ſi ſint mali multi: numero & conſpiratione & audacia mali ſuperabunt bonum, quemadmodum uidemus paſſim contingere: atq; ad eum tranſibunt diſcipuli, quiſquis plurimum indulſerit ſuis. Quæſitum eſt ubi melius doceantur pueri, domi ne an foris? Si qua talis eſſet Academia, qualem depinxi, utique multo eſſet utiliſſimum illic inſtitui, etiam exemplo à lacte, ubi optimos mores ſtatim imbiberet, mali autem mores eſſent ei noui, ac deteſtabiles: ut ille qui apud Platonem educatus, quum iratum uideret patrem, admiratus uehementer ac offenſus, nihil ſe uidiſſe apud Platonem tale affirmauit. Sed ut nunc ſunt Academiæ, maior eſt deliberatio, quàm quis credat. Poteſt enim conſultari de domo, de patria, & extra patriā. Ante omnia aſſuefaciendi ſunt pueri bonis rebus delectari, atque eas amare, triſtari malis, ac eas odiſſe: accommodentur tamen opiniones illorum captui: nam non ſtatim ſumma illa & abſoluta apprehendunt. Res eſt conſuetudo dulciſſima, & opiniones illa ætate acceptæ, diutiſſime nos in reliquum uitę proſequuntur, atq; eo magis, ſi procedente ætate rationibus affigantur, & confirmentur. Ad hæc ſunt pueri naturaliter ſimij, imitantur omnia & ſemper, eos præcipue quos propter autoritatem & quam illis habent fidem dignos imitatione iudicant, ut parentes, nutricios, magiſtros, pædagogos. Itaq; multorum indolem corruptam ab alijs accepimus, à quibus correctam oportuerat, nempe ab iſtis eiſdē quos modo nominaui. Magnam eſſe patri curam de filij moribus conuenit, tanto maiorem quàm de hęreditate, quāto pluris ſunt mores: & ſiue hæreditatē relicturus eſt aliquam, ſiue nullā, prima eſt habēda probitatis ratio, imò nihil eſt hæreditate opus, ſed uirtute: nam fortunas celeriter & parabit bonus, & diſſipabit malus. Dominū quoq; rationem de liberorum educatione à parētibus re-

poſcere

poſcere,quum natura ipſa per ſe loquitur,tum nos myſticæ literę exemplis ac præceptis docent. Ergo ſi non alia de cauſa, certè ob hanc quæ eſt maxima, de filio noſcat ſe pater,& domum,ac familiam totam,præſertim quum de filij inſtitutione deliberat, etiamſi omni alio tempore ignoret. Si uiderit eſſe, qui pueri cereum ingenium fingant in peius,amoueat,ſi poteſt commode:ſin ſecus aut nec ipſi eſt,nec in familia habet cuius mores poſſit puer cum laude exprimere, foras illum ad eam rem mandet. Sic Romani olim filios ſuos ad ſenem aliquem mittebant principem uirum,grauiſſimum,& ſanctiſſimum, diſciplinæ gratia. Quemadmodũ Cicero deductus eſt ad Q. Scæuolam tanto maiorem ac præſtantiorẽ genere,dignitate,opibus. Nam ſenes non aſpernabantur eam curam,quam uidebant utiliſſimam eſſe ac cum primis neceſſariam ſuæ reipublicæ: quæ reſpublica non alia eſſet poſt ipſos futura, quàm quales ipſi pueros illos aut adoleſcentes reliquiſſent. Nunc ut paucos ac propè nullos tangit cogitatio communis boni,ita munus hoc omnes faſtidiunt minime profecto faſtidiendum,ſed uehementer in primis pro patriæ pietate appetendum & complectendum, quæ hoc tempore quid ſit, apud pleraſq; nationes ne intelligitur quidem, adeo ſibi quiſq; uni uiuit,& ualet. Ergo pater ſi poteſt,pædagogũ aſciſcat filio ſanctum uirum & incorruptum:ab eo doceatur,ſi is ſit,qui docere poſſit,modo ne ſolus:minus enim proficiet,ut Quintilianus oſtendit. Si parare omnino non ualet,aut non talem,à quo poſſit bonam inſtitutionẽ accipere,aut ſi condiſcipulos non habet,mittat ad gymnaſium ciuitatis publicũ:et deligat ſibi propinquũ,aut affinem,aut neceſſariũ aliquem, ad quem ſubinde puerum mittat:à quo ille ſtudiorũ rationẽ exigat,et mores formet. Sed in gymnaſio eos habitare minime placet: non enim illic adeo aluntur ſalubriter, nec tam inſtituuntur liberaliter, ac domi: ſi modo non animo parentes ſint deſpicabiles homines, & ſordidi, ac flagitioſæ uitæ: uel qui filiorum indolem proiectiſſima indulgentia corrumpant. Nam qui ob educationem comem, officioſam, ingenuam, pueros ſuos ad pedagogia quædã mittunt,uehementer ſunt animo falſi:quippe magiſtri ferè in illis ſunt auari,ſordidi,ſpurci,tum moroſi,difficiles,iracũdi,ſenſu peruerſiſſimo, interdum etiam, ſi deo placet, mulierculæ:pueri uerò inter ſe,quoniam non omnibus quæ agunt, præeſſe poteſt magiſter, alij alijs autores & exemplo ſunt ad obſcœnitates, & prauas quaſdam opiniones de rebus: ergo exeunt illinc adoleſcentes,quales nec intueri quiſquam in conuictu poſſit abſq; nauſea, nec perferre ſine odio. Mitti uerò ad publicam Academiam,ut nũc quidem ſunt hominum mores,non paſſim expedit. Principio explorandum eſt in patria ab amicis, qui noſſe id queant, ingenium ſit ne eruditioni ſatis idoneum. Ipſe de ſe multa quotidie præbebit indicia. Hinc an eruditione probe uſurus. Nam nihil eſt peius, quàm abuſus bonarũ rerum: & eruditio inſtrumẽtum rerum maximarũ,cõuerteretur ad ſcelera ingentia in animo prauo poſita. Merito Quintil. potiorem ſibi cauſam uideri ait uiuendi honeſtè,quàm uel optime diſcendi. Ex malis atq; ineptis rari in bonum uertuntur:contrà potius naturæ degeneratione multi ex bonis mali fiunt. Mutantur enim homines à ſodalibus, quos habẽt chariſſimos affrictu quodã uelut contagie,dum nihil ſuſtinent illis refragari. Mutantur guſtu uoluptatũ, mutãtur denicq; quòd corpus ſemper in animum incumbit,atq; eum pondere ſuo deprimit, niſi magnis præceptorũ & recte exercitationis tibicinibus fulciatur. Qua de cauſa dictum eſt à Solomone,incertum eſſe curſum adoleſcentis. In academijs publicis ipſa ætas ad uitia procliuis impellitur,uel à ſodalibus & amicis perditis, uel praua quapiam animi libidine: atque ubi ſemel cœperit ruere,quicquid fit obuium,protrudunt,ac ſecum luctantur deuoluere. Si præceptores habeant aut pædagogos acres,ac in officio ſedulos & uigilantes,obdurãt ad uerba, & uerbera: quæ iam ex conſuetudine ducunt pro nihilo: ad quæ perferenda uel ſtimulantur à ſodalibus,uel à dulcedine uoluptatis. Hinc odium pędagogi tanquam obicis uotorum: & ubi ſe paulò ſolutiorem conſpicit, aſperum ſe præbet monitoribus, ut inquit Horatius. Tenetur non in officio, ſed in officij quadam ſimulatione: in qua manere eum cogit metus, peſſimus officij cuſtos: qui ubi in animo inualuit, reddit illum mancipium nequam: nam pulchritudine uirtutis adductus, nihil agit,

aut quod

aut quod ſecundum eſt, licet non proximum, ſpe laudis. Ergo non ponit operam in literis, nec id quod agere uidetur, agit: ſed præſente corpore animus ad deſideria ſua peregrinatur: qui etiam corpus ſecum eodem rapit, ſi paulùm modo metus abſcedat. Nec ſecus quàm nouus pullus perpetuo conatur excutere & frenum, & ſtratum, & ſeſſorem. Quòd ſi qua ratione pædagogum aut inſtitutorẽ queat à ſe dimouiſſe, præclaram uidetur ſibi nactus uictoriam, & liberatus graui ſeruitute: quod gaudium ipſius? quæ gratulationes, & applauſus ſodalium perditorum? tum uagatur, tum errat ſolutus in licẽtia omnium flagitiorum: & impingit ad omnes ſcopulos uoluptatum, non aliter ac nauis in ſumma fluctuum tempeſtate fracto clauo & gubernatore ſummerſo. Grandiuſculi adoleſcentes non cohibentur in academijs à præceptoribus, & magiſtris ludorum: ſcilicet non audent hi, ne mutent gymnaſium, & aliò transferant uilem quæſtum: quanto minus ſi ſint diuites? prædam enim ſuam plericq; doctorum ſpectant, non inſtitutionem diſcipuli. Quibus ex rebus præter corruptum adoleſcentis animum, & mancipatum flagitijs, quod eſt grande ac præcipuum malorum, hæc etiam ſequuntur non exigua. Iactura rei familiaris pauperis patris, & cui fortaſſe alij ſunt ſudore ſuo liberi nutriendi. In hunc enim de ſua tenuitate largus eſt pater, quem alit blande, ac fouet tanquam ſenectutis ſuæ baculum, & familiæ totius columen: & magno olim cum fœnore compenſatum iri fratribus ab iſto ſperat, quod in præſens illis detrahat, ad faciendum huic uni otium ſtudiorum: ita longo pòſt tempore, & conſumptis pecunijs, apparet ratio, ac ſpes omnis ſenis parentis inanis & caſſa. Iactu ræ numorum accedit iactura temporis irreparabilis: elabuntur optimi uitæ anni, & inſtitutioni aptiſſimi ſine fructu: creſcit ipſe, & cum eo ignorantia atq; odium diſcendi. Nec qui aliquando fuit ſcholaſticus, id eſt dominus, & liber, demitti ſe patitur ad artem aliquam ſellulariam, aut quæ manuum opera conſtet. Redit domum agreſtis fera atq; incondita, ſtipatus inſcitia, arrogantia, inciuilitate, ineducatione, ſordibus, animo ad libidines & flagitia proiectiſſimo, interim quoque ex uita illa in obſcœnitatem omnem ſolutiſſima morbis confectus. Excuſſerat prius quàm è ſchola egrederetur, pudorem omnem ac uerecundiam præceptorum primùm, mox parentum, & neceſſariorum, & patriæ totius, tum propter diutinum uſum peccandi, qui ex pectore ſibi addicto omnem uirtutis reſpectum eijcit, tum quod ex patria à ſuis omnibus amantiſſimas ac reuerentiſſimas ſæpe literas accepit, quæ ad eum tanquam ad uirum præſtantem eruditione ſcribebantur. Quòd ſi admoneantur meliorum, reluctantur, & ſpernunt alios tanquam rudes atque imperitos: nec ferunt ſe ab his moneri, qui ſe toties ſint faſſi inferiores ipſo, rerum peritia ac prudentia. Et quo ſolutius agant nulli ſubditi, emunt gradum aliquem honoris ſcholaſtici, id eſt, effrenem ac liberam arrogantiam, ſæpe applaudente & læto patre, qui quid agatur uidet, quorſum pertineat ignarus. Ibi uerò ſuis omnibus numeris perficitur inſolentia: fugiunt patriam, & parentes, quos quia ſui dedecoris conſcios metuunt, oderunt quoq;: inimici ſunt doctis, quibus uident ſe adæquatos aut prælatos etiam dignitate, non doctrina: & iſtorum lux illorum tenebras manifeſtat clarius, & quaſi coarguit: eſt peſſimum hominum genus, quia indoctum, & ſuperbum. Omnia ſunt meliore conditione in patria, ſalubrius nutriuntur tenera corpora, & ad ualetudinem, ac naſcentes uires confirmandas utilius: educantur liberalius, ac purius inter ſenes, & prudentes: præter hæc etiam minoris. Quotidiana cum parentibus conſuetudo non patietur pietatem erga illos exoleſcere: facile enim conſeruabit pater, ac tuebitur ſui reuerentiam in filio, quem quotidie uidet, cui aliquid quotidie pro patria poteſtate imperat. Renouatur ſingulis diebus ius illud uelut uſurpatione poſſeſſionis. Augetur etiã charitas, ſi uel filius ſit natura bonus, uel in parente ſigna aliqua conſpicit probitatis, ac ſapientiæ. Pietas eadem ex parentibus in eos ſe diffundit, qui cum illis iuncti ſunt ſanguine. Ergo ſi malum eſt ingenium, metu eſt opus, quis maior quàm parentum, & propinquorum hauſtus cum lacte, & ætate confirmatus? Sin generoſum eſt ingenium, amore ducetur, quis maior quàm aduerſus parentes & conſanguineos? Quid quòd plericq; non alia de cauſa ad bene agendum adducuntur, quàm parentum reſpectu, ut aliquod

ut aliquod illis de se gaudium præbeant. Sicut de Martio Coriolano scribit Plutarchus: et horum recordatio etiam in remotissimis regionibus maximum est multis incitamentum, ut se ex illorum gerant sententia. Poterit pueri ingenium à propinquis & necessarijs explorari, cui sit rei potissimum idoneum: & ipse quotidie puer multa sui ædet signa. Si literis non sit aptus, nec ludet in ludo rem, & quod re est pretiosius, tempus: transferetur mature ad id cui iudicabitur appositus, in quo cum ingenti fructu uersabitur: & erit ex illis, quos quasi absolute edoctos παιδομαθεῖς consueuerunt Græci nominare: occurretur pullulantibus ac teneris etiamnum uitijs: tum flectilis animus ad recta formabitur. Reuerentiam illorum in præceptores, facile in patria parentes, consanguinei, & paterni amici autoritate sua conseruant. Æquales minus habent ad corrumpendum uirium: nam & ille & sodales ipsi, si quò eant, incident passim in eos, quibus sint curæ, & à quibus retrahantur, priusquam ruant. Quod si labi cœperint, injiciet eis blandam manum amor suorum: hic si non sufficiat, reuerentia & metus succurrent, quem de prima infantia imbibitum usus confirmarit, & à quo spes non sit solui ut possint, sæpe ne uoluntas quidem. Ita enim naturæ impulsu ac lege addictus est filius patri, ut amet, & reuereatur: nec fas esse existimet cupere, non reuereri. Quæ si fiant, disciplinæ uirga perpetuo ante oculos pueri, & circum dorsum uersabitur: quod præcipuum illius ætatis bonum atque in primis salutare à Solomone sapiente ponitur. Simul ex uitæ consuetudine flagrantius in illius corde & parentum & patriæ pietas ardebit, cui ut rei iucundissimæ ac charissimæ optime cupiet consultum, eiq; quacunq; dabitur, bene faciet. Quibus de causis et rationibus sic faciendum censeo. Constituatur in quaq; ciuitate ludus literarius, eo ascisçantur præceptores, uiri explorata doctrina, probitate, prudentia. Salarium repræsentetur eis de publico. Pueri atque adolescentes ab his addiscant eas artes, quas poterunt pro ætate atq; ingenio capere: mores uero patrios & totam educationem uitæ ciuilis à prudentibus senibus, quemadmodum olim Romæ. Antiquitas enim, ut à Plutarcho in Problematis traditur, honorificum existimauit propinquos & amicos erudire: qui propter acumen ingenij & bonitatem, apti erunt literis: hi post flexum ætatis, confirmato iam & rectis opinionibus de rebus parato & munito animo, mittantur bonis auibus ad academiam. Quòd si quis antea mittitur, quia domi non putatur posse commode doceri, eat cum pædagogo, quem ille reuereatur ut patrem: pædagogus uicissim & uenerabilem se præstet prudentia ac dexteritate, & bonitate amabilem: videatq; in primis, quãtum efficere poterit, ne se in odium alumni adducat. Sed iam de institutione ipsa pergamus dicere. Quum deducetur ad scholas puer, sciat pater, quem tandem existimare debet fructum laboris studiosi: uidelicet non honorem aut pecuniam, sed animi culturam, rem eximij atq; incomparabilis pretij: ut doctior fiat iuuenis, & per sanam doctrinam uirtute melior. Itaque etiamsi uiliorem illam cogitationem ad scholam adferebat, ita persuasus reuertatur, ut altiora iam & ampliora de filio suo speret. Suscipietur ea lege puer, ut eis capiatur experimentum ad aliquot menses: quod cum fiat de assecl̃is & famulis lances aut scutellas mensæ illaturis, quàm absurdum est de illo non fieri, qui tanto maiore & suo & aliorum dispendio euadere posset doctus. In unoquoque ad tradendam ei eruditionem, spectandum est ingenium: cuius contemplatio ad inquisitionem pertinet de anima; nos illinc non nulla præsenti instituto delibauimus. Ingenij partes sunt acies ad intuendum, capacitas ad comprehendendum, collatio ad iudicium. Ingenio nihil est similius quàm oculus: hic est corporis lux, illud animi: in oculo uis est ea contuendi omnia, quæ colore sunt obducta, eaq; acies nuncupatur. Sunt tamen qui in singulis separatis diductisq; cernendis ualent plurimum, multa pariter non capiunt: aut si capiunt ad breue quoddam punctum, non tamen continent. Sæpe etiam qui intuentur, qui capiunt, & continent, non conferunt illa inter se: nec quale quicque sit, ex aliorum comparatione iudicant. Eundem in modum res se habet in ingenijs. Nam quidam acuti sunt, & perspicaciter singula intuentur, coniuncta uero uel non capiunt, uel non tenent: quorum captus est angustus, aut memoria breuis, ac fluxa: alij capiunt,

non tamen

nõ tamẽ cogitationẽ reflectũt ad ea, quę ſunt intuiti, ut cuius rationis ac modi quicq; ſit cenſeãt, ac dijudicent: & ſicut ſunt oculi uel cęci, uel uitijs recurrẽtibus affecti, ita ingenia partim ſtupeſcũt demẽtia & torpore perpetuo, partim interuallis quibuſdã male ſana ſunt: niſi quòd cæcitatẽ & uitiũ oculorũ qui patitur agnoſcit, ingenij morbos ægrotus nec intelligit, nec ſi oſtendãtur, credit: quoniã in morbo corporis mens quæ de illo iudicatura eſt, nõ ægrotat: in morbo mentis ipſa eadẽ male affecta cẽſere de ſe ipſa nõ poteſt. Ingeniũ non eſt uel malis rebus, uel paruis ac puerilibus explorandum. Sed & oculus non continuo acutè cernit, q; aliqua ad ſerũ uel in tenebris acute cernit. Ita nec ingenium habẽdum eſt pro acuto, quod in rebus paruis aut leuibus multum pollet: uerum quod in luce & magnis rebus. Neque enim dubitandum eſt, minus nos nunc ualere ingenio, quàm ante primum illud ſcelus: at nunc aſtutiores ſumus in flagitijs, & ſicut Dominus inquit, Filij huius ſeculi, filijs lucis ſapientiores in generatione ſua ſunt. Itaq; egregia ingenia nihil ſunt plerunq; in nugis, ut oculi perſpicaces in tenebris, & in luſionibus uiri prudentes. In ingenio ſpectabuntur actio & materia, tum ſeparatim, tum coniuncta. Hinc affectus, ſiue mores. In actione ſunt duo, intentio & extenſio, id eſt, quàm magna aut parua, quàm breuis aut diutnr na, cita aut lenta. Sunt qui in res intente contuentur, ac ſedulo, quicq; ſe alligari gaudent operi. Sunt qui remiſſe ac uelut aliud agẽtes, nec aſtringi uolunt ſoluti ac liberi: ut Ouidius & Lucillius, teſte Horatio. Hi ſunt aereę conſtitutionis, aut qui calore immodico reſoluuntur, qui' ue oppreſſi carne & graui ſarcina corporis, laborem attentionis refugiunt, aut non ferunt. Obſcurius cernunt alij, alij perſpicacius: itaq; hi penetrant, unde acumen dicitur: illi in ſumma rerum facie ſubſiſtunt, unde hebetudo, ac retuſitas. Sunt qui primos ingreſſus habent faciles, mox cõfunduntur: quibus in labore offunditur mentis aſpectui quædam uelut caligo, quæ quũ recentes & noui ad opus accederent, non erat: alij urgentes ac ualentes perſiſtunt feliciſſimi: quidam ea quæ uiderunt, coniuncta ſumunt: nonnulli ſeparant & diminuunt ad ſcrutationem ſingulorum, quæ nominatur ſubtilitas. In tempore ſunt qui intuitu ſuo uelut punctim feriunt per multa uolitãtes, nec uſquã conquieſcunt: alij ſiſtunt, & quaſi figunt ueſtigia. Soluti ac liberi ſunt, qui celeriter quæ uolunt aſſequuntur: ut homines bonę cõtemperationis: quorũ aliqui eo uigore ingeniorũ ſunt prędĩti, ut omnia quę opus eſt, uno uelut contuitu diſpiciant, & tanquam ad manum habeant parata: de quo genere Vinicius ille fuiſſe memoratur, quem Auguſtinus dixit in numerato habere ingenium: quicq; extemporali facultate plurimum præſtant, interdũ plus quàm ſcribendo, & à cura: ſicut Caſſius Seuerus, & Sulpitius Galba. Quod contingere hominibus non tam ſtudioſis, quàm ingenioſis, Cicero & Seneca teſtantur: multa enim ante oculos ſubijcit ingenium calore excitatum, quæ idem ipſum refrigeratum abſcondit. Sunt qui tarde ac lente uadunt, ſed perueniunt tamen quò deſtinarunt: & de his nonnulli lento ſuo gradu peruadunt longius, quàm priores illi curſu. Actionis duratio in alijs perbreuis eſt, quibus eſt cõquieſcẽdũ ſtatim: ut calidis & exſiccis, quales ſunt Ægyptij & Perſæ: in alijs diuturnior, ac pertinacior, uelut in pictore illo, qui neſciebat manum de tabula: & in Didymo grammatico, qui cognominatus eſt χαλκέντερος. Sunt quorum uices otij & negotij ſunt breues, ſed crebræ. Sunt quorum longę ac uehemẽtes: quemadmodũ de Latrone Portio ſcribit Seneca: qui & accẽſi ardẽt pertinaciter, ut ignis in uiſcoſa materia, reſtricti autẽ diu frigent. Recipiunt hæc mutationes uel crebras & quotidianas ex cibo & potione, ex habitu cœli & loci, ex affectionibus corporum. Illum qui ſui ſemper eſſet ſimilis, uocarunt olim uirũ omniũ horarum. Recipiunt etiã ex uarietate naturæ uniuſcuiuſq; quòd ea eſt corporis conſtitutio & temperatura, ut modo magni & acuti ſint, modo ſui diſſimiles. Sunt & aliæ mutationes longę, nempe ex ætatibus. Quidam enim meliores redduntur annis, ut Scipio & Polæmon, & illi quorum Valerius meminit: peiores alij, ut Hermogenes rhetor temporibus Antonini Auguſti, qui ex puero facundiſſimo infantiſſimus factus eſt iuuenis. Mutantur in deterius præcocia ingenia, in quorum pueritia fuit moderatus calor, poſtmodũ ſi uel crapula uel corpulẽtia obruitur,

obſtupeſcunt:ſin uerò acuitur & augetur præſertim circum cerebrum,inſaniunt. In melius uerò quibus eſt de principio feruor immodicus, isq; ſenſim temperatur, ac tepeſcit: aut quibus corpus nimijs ac noxijs humoribus redundans mox purgatur. Expedit ijs,qui tenuiſsimos habẽt ac lucidiſſimos ſpiritus incraſſari:ut ingenijs preacutis, ne quò non oportet euolent, nec contineri in præſenti poſſint opere: quam fuiſſe cauſam autumo, cur Plato craſſum academiæ aerem delegerit ingenijs Atticis ſubtilibus ac leuibus conducibilem: ſcilicet inijciendæ illis erant uelut compedes. Non mutantur quibus conſtitutio corporis ſingulis ætatis partibus cõgruit.Iam ex materia,quidam in rebus quæ obeuntur manibus, quas Græci χειρουργικὰς nominãt, ualde probantur:quos uideas pueros ſemper pingere, extruere,texere, & hæc omnia decenter, & cum tanta gratia ut diu ea didiciſſe credas.Alij rebus ſublimioribus iudicij,ac rationis ſunt dediti,maiore atque altiore mentis impulſu incitati,qui à pueris manuaria illa inepte faciunt,aſſequuntur tamen, quæ dicantur, promptiſsime & acriter rationem colligunt:perpauci in utraque re ſunt boni: quamuis qui ſint eiuſmodi,non deſunt.Appoſiti ſunt quidam ad certum aliquod diſciplinę genus,ut Poetæ ſoluta oratione impediti ſſimi:uidi qui feſtiuiſsimè narraret, abſurde ratiocinaretur: ex rara quadam nota ſunt,qui in omni pariter ingenij materia, non illa quidem chirurgica,ſed ea quæ mentis agitatione conſtant,ac indagine probari poſsint: quale Plutarchus Ciceronis ingenium fuiſſe perhibet.Spectantur rurſum ingenia in materia atque actione. Aliqui in nugis & rebus paruis ſunt miri, captioſi, cauillatores, argutuli:in magnis,& ſolidis nihil efficiunt:ut qui in iocis dicaculi ſunt, & promptæ dexteritatis,in ſerijs alios iam eſſe dicas: quod genus ſunt poetæ quidam epigrammatarij, & ſcurriles homines: de quibus uetus fertur dictum,Facilius ſcurram futurum diuitem, quàm bonum patrem familiæ. De hoc numero ſunt, quorum ingenium uolat per ſumma rerum,& minutias quaſdam diſpicit, quæ alios effugiunt: ad intima uerò & tanquam rei nucleum non penetrat: ſunt acuti quidem, ſed illorum acies acui eſt perſimilis, quæ capillum unum latum in quatuor aut quinque fibras diſcriminet, non ut acies gladij, quæ ſolidam rem & duram diſcindat: gladij uerò ſunt ſimiles,qui in iocis & leuiculis rebus nihil præſtant,in ſerijs & ſolidis magni,ue lut Demoſthenes. Cicero in utroque genere fuit admirabilis. Sunt qui perferre nequeunt res graues,non adeo ex natura, uti ex delicijs: ſicut Mileſii,& Sybaritæ. Sic in artibus ac diſciplinis ad alias facti ſunt quidam, & appoſiti, ad alias minimè idonei.Sequuntur quidam docentem expedite, ut ingenioſi, & modeſte de ſe ſentientes.Alij præcurrunt,& ex his ineptè nonnulli,tanquam qui coniecturis ducuntur futilibus,quas ipſi habent pro firmiſſimis: nonnulli dextere ac feliciter, ut cõiectores optimi: qualem fuiſſe ferunt Chryſippum, qui à præceptore nihil requirebat aliud, quàm dogmata,inuenturum ſe aiebat rationes quibus illa fulciret. Alienis inuentis bene utuntur quidam,ipſi nihil pariunt:quales ſunt dediti imitationi,quę uitioſa eſt, quum ibi ſiſtit: quanquam in pueris,ingenij ſignum eſſe Quintiliano credamus,utique quum bona exprimunt.Aliqui melius inueniunt ſua, quàm utuntur alienis: ut acuti quidem homines,cæterum qui intelligendis atque ſcrutandis alienis nolunt animum adiungere.Non deſunt, qui utrunque quum eſt opus,efficiunt, quos in primo bonorum genere Heſiodus poeta collocat: hi ſunt acuti homines, quiq; aliena ſtudioſe animaduertunt: in pleriſque horum exempla poſſumus ad intelligendum ex oculorum intuitu ſumere. Nam quemadmodum initiò admonui, nihil eſt quod perinde ingenij rationem ac uim repræſentet nobis,ut oculus.Mores quoq; uariant ingenia,multum enim in uim mentis conſtitutiones corporis efficiunt,ex quibus affectus naſcuntur.Sed morum duplex eſt ratio, nam uel à natura accipiũtur corporis, uel à conſuetudine.Affectiones animorum alij habent irritabiles, alij magis ſedatas: & in his omnes quaſi per uices dominantur,ac ſæuiunt,in illis aliquę tantum,in quibuſdam ad bonum procliues,in quibuſdam ad malum.Sunt, in quibus affectus aliqui uniuerſi animi regnum uſque eo occupant, ut ad ſe pertrahant,quicquid in animum ſubit:ſicut ſtomachus uitiatus,quęcunque ingeras,in noxium humorem conuertit:

uertit: ita iſti uel ad ſuperbiam atque arrogantiam atque oſtentationem detorquent, quos ſub arbitris pudet diſcere. Sapienter Bion elationem aiebat eſſe impedimentum ad res magnas: uel reflectunt ad libidines & obſcœnam cupidinem, uel ad ſuſpiciones prauas, & ſiniſtras interpretationes. Nonnulli rectum habent ingenium aliquatenus, ſed de repente conſurgit ex tranſuerſo affectus, qui illi uelut manum iniiciat, & cogat de inſtituta uia flectere. Sunt quidam ſimplices, integri, recti: ſunt uafri, obliqui: ſunt qui perpetuo ſe occulunt, ſunt qui obiecta materia continuò ſeſe produnt. Apud quædam metus ſolus proficit, apud alia beneuolentia. Sunt ſana, ſobria, temperata. Sunt inſana, furioſa, & hæc uel habitu perpetuo, uel interuallis: ſunt mitia, ſunt acria & uehementia, nonnulla etiam impotentis naturę. Aliqua magnis & iuſtis de cauſis ſuſcipiunt animorum motus, qui nominantur uiriles: ſunt quæ exiguis aut nullis, ſed tenui aurula mutantur, pueriles homines ac leues. O admirandum autorem tantæ uarietatis: tu qui ſolus hæc finxiſti, ſolus noſti cauſas. Sunt quidem aliæ ingeniorũ differentiæ. Sed hæc in preſens ſufficiunt. Puero adhibenda eſt materia, ut ſe ingenium motu, atq; actione proferat. Nihil enim cuiuſmodi ſit naturę, iudicari quieſcens poteſt. Arithmeticam obiiciebat Pythagoras, quæ acumen exploraret: nihil æque mentis aciem patefacit, ut expedita computandi ratio: & ingenij tarditas, tarditate computationis arguitur, ut in noſtris fatuis uidemus: & ſocordiſſimam Scytharum gentem ſupra quatuor numerum reflectere. Ariſtoteles eſt autor, ut nos ſupra decem. Idcirco inter Græcos ſapientiæ ſectatores fuere, qui hominem ea cauſa uocatum eſſe λογικὸν ζῶον exiſtimarunt, quòd ſolus ſciret computare. Nam ut apud Latinos, ſic in Græco ſermone λόγος & ratio eſt, & computatio. Memoriam ſignum ingenij Quintilianus ponit: quæ duabus conſtat partibus, facile percipere, & fideliter continere: prius indubitatum eſt acuminis indicium, alterum capacitatis: ſequetur poſtea paulatim iudicium: itaq; iubebitur ediſcere, tum imitari, de quo ſupra dixi. Exercebuntur luſionibus, id etiam acumen retegit, & mores naturæ potiſsimum inter æquales & ſui ſimiles, ubi nihil finget, ſed omnia exibunt naturalia: quippe concertatio omnis ingenium educit, ac oſtendit, haud ſecus quàm excalfactio herbæ, aut radicis, aut fructus odorem, uel uim naturæ. Mandabitur ei per luſum munus regendi, ac imperandi. Magiſtratus, ut inquit Bias, uirum oſtẽdet. Hiſpani haud abſurde dignitatem & luſum coticulas eſſe animorum, prouerbio dicunt. Alternis menſibus aut tertio quoque congregati magiſtri de ſuorum ingenijs deliberent, ac decernant, paterno affectu, & ſeuero iudicio: & unumquenq; eò mittant, ad quod aptus uidebitur. Incredibilis per totum hominum genus utilitas ſequetur, ſi id fiat. Nihil tum tractabitur praue ac ſiniſtre à coactis, & repugnantibus, de quibus conſilium eſt prudentis poetæ:

Tu nihil inuita dices facies ue Minerua.

Omnia uerò optimè, & admirabili felicitate exequuntur ij, qui ad ea nati ſunt, ac appoſiti. Nam quia ad opera minime congruentia inuita ingenia detrudimus, ſiniſtra ac detorta uidemus exire pleraque omnia. Non oportet oculum ad frequentiam ſcholarum adijcere: quanto præſtat parum habere ſalis ſapidi, quàm multum inſulſi? Quot philoſophi contenti fuerunt exiguo auditorio, & apud hoc de magnis & præclariſsimis rebus acutiſsime ac ſapiẽtiſſime diſſerebant? Dominus noſter quum Dei ſapientiam & ſalutem mundo traderet, duodecim uirorum cohorte acquieuit. Sed nimirum tolle ſuperbiam & quæſtum, quantumcunq; auditorium ſufficiet doctori: non nego quin ad dicendum frequentia incitetur animus: ſed aliud eſt dicere & docere: & in dicẽdo neſcio quibus nos à gloria uideo ſtimulis pungi. Verũ de ingenio dubio aut etiã malo nõ eſt ilico deſperãdũ, nec nimis tamẽ fidendũ bono. Mutationis ingeniorũ ac morũ multa ſunt exẽpla & in ciuitate & in ſchola: ſed uitio uoluntatis noſtræ crebriores ſunt in deterius. Nec idẽ eſt ingeniũ non eſſe ſatis aptũ, & eſſe deploratũ. Sunt etiã nonnulla ingenia, quæ reiecta ad frugẽ aliquãdo poſt ſe recipiunt. Principio ex multis filijs deſtinet literis pater non unũquemlibet, ut ouũ captũ de cumulo ad aſſandũ, aut frigendũ: ſed ſua & amicorũ ſentẽtia maxime factũ ad

literas & eruditionem. Quidam quo nihil est magis ridiculum, ineptos mercaturæ, aut militiæ, aut alijs ciuilibus munijs ad scholas mittunt, atq; initiari iubent: quodq; est grande nefas. Deo sacrant fœtum despicatissimũ atq; inutilissimum: & putant ad res tantas satis habiturum iudicij ac mentis, qui ad minimas & leuissimas non habet. Destinato iam literis puero, ut pater de filio spem debet optimam concipere, ita præceptor de discipulo. Sed hoc erit discrimen, quod patris amor plerunq; est luscioſus, atq; etiam cæcus: præceptoris charitatẽ acutissimos habere oculos conuenit. Deductus ubi fuerit ad scholam, nullus erit deploratus adeo, ut eueſtigio expelli oporteat, quo minus conentur illum refingere in melius, si non ad literas, saltẽ ad mores. Omnibus initio statim fundamenta sunt tradenda pietatis nostræ, ut noscat se, quàm est infirmus, et pronitate naturę malus: ut nihil nec sit, nec possit, nec ualet, nisi ope Dei: illum implorandum crebro & bona fide: nec speret se quicquam omnino assecuturum absq; eius auxilio. Quanta sit cæcitas & fraus in animis uulgi iudicantis de bonis ac rerum æstimatione. Integræ opiniones in uacuum pectus instillandæ. Nos inimicos Dei reconciliatos illi esse per crucem filij eius. Deum ut potentem metuat, ut conscium uereatur, ut datorem ac beneficum amet. Nos ad hæc exponenda libellum conscripsimus, cui titulum fecimus de Introductione ad sapientiam: & præceptori facile erit eiusmodi floſculos ex philoſophis & sacris autoribus tanquam è pratis uernantissimis in usum discipuli decerpere: faciat ut sæpenumero recordetur bellum esse hanc uitam perpetuum, sæuum, irrecõciliabile: affectus animi contra rationem accinctos semper ac paratos in acie stare, qui si uincant, acerbissima sequetur in homine pernicies: itaq; multa sunt subinde aduersus eos dicenda, multa facienda, ne cogant uires. Dici nõ potest, quot prauas affectiones pueri imprudẽtes hauriant, nihil existimantes inesse flagitij: at eas quum notiores iam conantur depellere, difficile admodum suscipiunt negotium: egerunt enim radices, & crebro suppullulant. Et quandoquidem assueta omnia sunt iucunda, quæ uecordia est, & quàm perdita dementia non assuescere optimis? præsertim pari in bonis & malis labore, sæpe etiam minore in rebus bonis: qui etsi sit maior, certè tanti est honestatis pretium, quæ petitur: & per assuefactionem benefacere ex usu in naturam uertit. Sciant pueri Deum esse præmium omnium rectefactorum, eiq; mentes & cogitatus nostros esse perspicuos: ut quantum per ætatem dabitur, consuescant nihil propter humanam mercedem agere, sed propter diuinam illam sempiternã. Post hæc uideatur, qui apti sint eruditioni, qui secus. Inepta sunt ingenia, hebetissima, absurda, præpostera. Mira dictu res, atq; adeo etiam misera ingenia humana in uilioribus artibus & abiectis, facilius ad frugem bonã euadere, quàm in liberalibus & præclaris. Nam in mercatura, in fabrili exercitio, uel textorio: denicq; in chirurgicis & sellularijs artibus pauciores uidemus operã ludere, quàm in studijs doctrinæ. Quid dicemus esse causæ? an quòd in humilioribus curis ingeniũ non tantopere infestatur ab affectu, qui grandibus, & pulchris demũ studijs repugnat, an quòd nõ perinde in leuibus & expositis laborat mens, atq; in recõditis ac excelsis: ut in illis per decliue uideatur deuolui, in his ardua scãdere. Quòd si percipiẽdæ eruditionis curã excusserit, tanquã soluta & uaga cõtinuo degenerat in uoluptates, & alios animi motus indecoros. Nec idonei sunt, qui uitijs naturæ tẽtantur: ut furiosus, aut demens: hi sui experimentũ haud ægre dabũt, mittendi ubi coerceantur metu & plagis. Corruptæ indolis puer, aut corruptor corrigendus antequam admiſceatur puerorum consortio. Ingenia uel acie nimis delicata & tenui, sed non solida, uel captus angusti, meliora sunt non fatigata & obruta literis: sicut non est adhibendum scalpellum scindendo ligno, nec debilis oculus intento aspectu fatigandus. Sunt qui uno tempore literis non sunt apti, alio sunt, & uice uersa. Vafro atq; impostori aut omnia ad suspicionem prauitatis inuertenti satius est non commendari peritiam, quæ in illo foret instrumentum multorum scelerum. Quem natura pudet discere, non semper est ineptus, sed parum discet: hic sæpe est de ignorantia conuincendus, & pudefaciendus, ut uelit doceri. Si ne sic quidem

dem retundatur arrogantia, mittendus est ad artes, quarum ignorantiam non queat occultare, & sit ei necessum uolenti nolenti discere: hoc audiente, superbia est crebro uelut res stultissima confutanda, & castiganda. Contemptores magistrorum procacissimi sunt, aptiores aratro, quàm libris, & agro ac syluis, quàm cœtui hominum. Quem tandem reuerebitur, qui magistrum non ueretur animi, uelut alterum parentem? Ludibundus puer reuocandus, non expellendus. Et cæteris ingeniorum modis & quasi formis alia aliis sunt disciplinis congruentia, uti pòst demonstrabimus, nullũ certe erit quod inutile sit saltẽ linguis discendis. Hucusq; uelut parabatur puer sacris atq; initiationi literarum. Iam admittitur ad mysteria. Magistri erga discipulum affectus erit patris, amabit uere atq; ex animo tanquam suam fœturam: an uerò plus in homine gignit, qui corpus, quàm qui animum gignit? Tanto scilicet præceptor est parens uerior, quanto uerius ex homine est animus, quàm corpus: non enim ex corpore homines sumus, quod cum brutis habemus commune, sed ex mente angelis, & Deo simillima. Ea de causa Alexander Macedo plus se Aristoteli debere profitebatur, quàm Philippo: ab hoc se habere corpus, ab illo mẽtem. Apostolus Paulus quos ad pietatem adduxisset, genuisse se ait in Domino. Sed erit paternus hic amor non cæcus, uerum uidens, & quidẽ acute: ut omnia quę sunt in discipulo uel confirmanda, uel mutanda atq; emendanda circunspiciat. Pueri persuasum habeant, quæ sunt in scholis accepturi, cultum esse animi, id est patris nostri melioris ac immortalis: eum cultum à Deo esse humano generi maximo munere ac patria indulgentia traditum, nec ab alio dari potuisse, nempe rationem ac uiam, qua Deo placeant, & ad illum perueniant, in quo est extrema beatitudo: sic fiet ut eiusmodi cultum & ut sibi necessarium ament, & ut sacrum ac cœlitus missum reuerean tur, ac adorent, tum in scholas tanquam in templa uenerabundi introeant. Quocirca quantum præstari poterit, dabunt magistri operam, ne gymnasia sua uel uilescere sinant lusibus, uel contaminari flagitijs. Magistros non aliter amabunt, colent, suspicient, ac ministros munerum Dei, & genitores animorum. Amorem facile magistri conciliabunt commoditate morum, reuerentiam uerò utilitate præceptorum, & uita incorrupta. Credibile non est quantopere affectus hi institutoris ac discipuli ad rectè tum tradendam, tum percipiendam eruditionem ualeant. In præceptione artium multa experimenta colligemus, multorum usum obseruabimus, ut ex illis uniuersales fiant regulæ. De quibus experimentis si sint quæ cum norma non congruant, signanda est causa, cur id fiat: sin ea nesciatur, & pauca sint, quæ non quadrent, annotanda sunt: sin plura sint, quàm quæ congruant, aut pari numero non statuendum de eo dogma, sed id transmittendum admirationi posterorum, ut ex admiratione, sicut fieri consueuit, philosophia nascatur. Artes omnes, quæ ad aliquid uel agendum uel faciendum pertinent, optime ex illorum actionibus atque operibus colliguntur, qui natura, studio, usu fuerunt instructissimi, ex quibus natas esse artes declarauimus: qui egerunt quidem sine arte, sed maiore quadam naturæ ui instructi, aut diligentia & usu adiuti. Sic ex Marci Ciceronis usu ac Demosthenis præcepta rhetorices petuntur, ex Homero & Virgilio poesis. Sed ei qui de quaque arte commentatur, & præcepta format, subinde est oculus ab experimentis & usu ad naturam ipsam reuocandus, ut exactissima tradat magis quàm consueta: quod idem Cicero in optimo oratore instruendo facturum se prefatur. Exemplar enim absolutum est in natura, quod tantum quisque exprimit, quantum ualet ingenio, aut diligentia: alij plus alijs, nemo plene ac perfecte. In præceptis artium, ordo est res ad docendum efficacissima, ut facilius auditores tum percipiant, tum retineant: ducuntur scilicet rebus ita dispositis, & dum posteriora quasi ex prioribus uidentur nasci, accipiuntur omnia pro certissimis. Sed quis sit ordo, & qua utendum in artibus oratione, in libris de dicendo exposuimus. At quando pietas est, quò referuntur omnia, meminerit magister, quicquid exhibeat, Christianum se esse, ut quod bonæ menti sit contrarium, auertat, tegat, & subinde aliquid dicat moribus conducibile. Poetæ medio opere fabulantur, etiam quum de seriis agunt, sicut Virgilius & Lucanus: ne

lectori excidat poetas esse illos: nobis uerò num nõ subinde succurret nos esse Christo adiuratos? Auctoritas sanctarum literarum magna cum maiestate in auditorum pectora imprimatur, ut quum ex eis aliquid audient, Deum ipsum præpotentem audire sese arbitrentur: illinc nonnulla delibabit magister, tanquam ad morbos remedia, quantum quidem uidebitur sufficere: in quo opus est iudicio, ne parum adhibeat conuenientia, néue illa quæ intelligentiam illius ætatis excedant. Quod si Plato, Aristoteles, Xenophon, Cicero, & alij philosophi ad cõfirmationem suæ sententiæ ex Homero & cæteris uatibus testimonia desumunt, quanto congruentius est nos ab oraculis Dei non testimonium solum, sed supremam autoritatem repetere, in qua falli non poterimus, quum ab infallibili sint sapientia profecta? Sed quamuis in tradenda arte perfectissima semper atq; absolutissima sint proponenda, in docendo tamen ea sunt ex arte præbenda auditoribus, quæ illorum ingenijs competant: artifex enim summa contemplari debet, & ea in canones deducere, contendat unusquisque assequi: præceptor uerò in schola auditorium suum debet spectare, non ut ab arte deflectat, aut falsa tradat pro ueris, sed ut congruentissima captui suorum: utrunque diuinum illum artificem ac magistrum præstitisse sacra Euangelij historia declarat.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE TRADENDIS DISCIPLINIS,
liber tertius.

PRIMA in homine peritia est loquendi: quæ statim ex ratione ac mente, tanquam ex fonte profluit. Idcirco bestiæ omnes sicut mente ita & sermone carent: est etiam sermo societatis humanæ instrumentum, neque enim aliter retegi posset animus tot inuolucris & tanta densitate corporis occultus. Ac quemadmodum mentem munere habemus Dei, sic etiam loqui naturale est nobis, hanc uerò linguam aut illam artis. Itaq; & domi à parentibus, & in schola à præceptore dãda est opera, ut patriam linguam pueri bene sonent, quantumq; ætas illa patitur, sint facundi. In quo magno erũt parẽtes adiumento, si ipsi uel in filiorum gratiam curent, ut sensa animi sui castis uerbis & integra atq; apta oratione expromant, hinc ut idẽ nutrices, & nutricij faciant, & ij inter quos agũt, ne perplexe, absurde, barbare loquantur: ne uitia oris habeant, quæ facile teneræ ætati adhęrescunt. Chrysippus ea de causa etiã doctas uolebat nutrices eligi. Magni interesse ait Cicero, quos quisq; audiat quotidie domi, quibuscũ loquatur à puero, quẽadmodũ patres, pædagogi, matres loquãtur. Non leue est hoc momẽtum ad eas linguas discẽdas, quæ parãtur arte: tum ad facile cogitatus animorum, & percipiẽdos alienos, & exponẽdos nostros. Sacrariũ est eruditionis lingua, & siue quid recondendũ est, siue promendũ uelut proma quædam conda. Et quando ærariũ est eruditionis, ac instrumentũ societatis hominũ, è re esset generis humani unã esse linguã, qua omnes nationes cõmuniter uterẽtur: si perfici hoc nõ posset, saltẽ qua gẽtes ac nationes plurimæ, certè qua nos Christiani initiati eisdẽ sacris, & ad cõmercia, & ad peritiã rerũ propagandã. Peccati enim pœna est, tot esse linguas: eam uerò ipsam linguam oporteret esse quum suauẽ, tum etiã doctam & facundã. Suauitas est in sono siue simpliciũ uerborũ ac separatorũ, siue coniunctorũ. Doctrina est in apta proprietate appellãdarũ rerum. Facundia, in uerborũ & formularum uarietate ac copia:

quæ

quæ omnia efficerẽt ut libẽter ea loquerẽtur homines, & aptiſsime poſſent explicare, quæ ſentirẽt: multumq; per eam accreſceret iudicij. Talis uidetur mihi Latina lingua ex ijs certè, quas homines uſurpãt, quæq; nobis ſunt cognita. Nã illa perfectiſsima eſſet omniũ, quorũ uerba rerũ naturas explanarẽt: qualẽ credibile eſt fuiſſe illam, qua Adã ſingulis rerũ nomina impoſuit, hæc enim ueræ ſunt rerũ appellationes, de quibus in ſacro carmine legitur: Qui numerat multitudinẽ ſtellarũ, & omnib, illis nomina uocat, magnus Dominus, & magna uirtus eius, & ſapiẽtiæ eius nõ eſt finis. Ad hãc ſententiã pertinẽt Cratylus Platonis, quẽ Ariſtoteles tamen aliorſum detorquet in lib. de interpretatione: & hoc demũ inuentũ Pythagoras præter cętera eximie admiratur. Sed ad Latinã linguã reuertamur: ea quoniã diffuſa eſt iam per cõplures nationes hominũ, tum artes penè omnes illius ſunt literis mãdatæ, eſt etiã copioſa, quia exculta, & aucta multis ſcriptorũ ingenijs, ſono inſuper ſuaui, tũ grauitatis cuiuſdam nõ ferinæ & agreſtis, ut in alijs nõnullis, ſed fortis & prudẽtis uiri in ciuitate bene inſtituta nati ac educati, nefas eſſet nõ coli eam, & cõſeruari. Quæ ſi amitteretur, & magna confuſio ſequeretur diſciplinarũ omniũ, & magnũ inter homines diſſidium atq; auerſio propter linguarũ ignorantiã. Quoniã quidem ut D. Auguſtinus inquit, malè quiſque cum cane ſuo uerſari, quàm cum homine ignotæ linguæ. Ad dilatandam etiam pietatem utiliſsimum eſt homines mutuo intelligere. Vtinam Agareni & nos communem aliquam haberemus linguam: ſperarem futurum breui, ut multi ſeſe illorum ad nos reciperent. Hæc eadem fuit cauſa, cur Dominus Apoſtolis ſuis donum linguarum contulerit: fides enim (ut dicit Paulus) per auditũ, cui lingua inſeruit. Quocirca uehementer cuperem ut in pleriſq; noſtris ciuitatibus gymnaſia inſtituerẽtur linguarũ, non ſolum illarum trium, ſed Arabicę, ſed earum etiam, quę eſſent Agarenis populis uernaculæ, quas addiſcerent non otioſi homines, ad gloriam inde captandam & plauſum, ſed ardentiſsimi zelo pietatis, parati uitam pro Chriſto impendere: ut eis inſtructi Chriſtum illis gentibus annuntiarent, quæ pauciſsima ac nihil penè de illo audiuerunt. Expedit præterea linguam eſſe aliquam doctorum ſacram, qua res arcanæ conſignentur, quas à quibuſuis non conuenit contrectari, ac polluí: & haud ſcio an conduceret ſecretiorẽ eſſe hanc ab illa communi. Quanquam in communi illa receſſus ſunt quidam per metaphoras, alluſiones, ænigmata, & eiuſmodi cõfirmationes dicẽdi imperitis aut tardis hominibus inacceſsi. Quibus de cauſis & rationibus addiſcendus eſt Latinus ſermo, & quidem exacte, ne corrumpatur. Nam corruptus continuo deſinet unus eſſe, ſingulæ regiones habebunt ſuum: quo fiet ut homines nec mutuo intelligant, neq; artes illas, quæ Latino ſermone cõtinentur: quod cõtigiſſe ipſi uidimus. Huic linguæ dabit operã puer, dum alijs percipiendis rerum diſciplinis non eſt per infirmitatem ingenij ſatis idoneus: nempe ab anno ſeptimo ad quintumdecimum: ſed id præceptor ex cuiuſq; ingenio, & progreſsibus melius ſtatuet. Si quis Latinę linguæ Græcam adiunxerit, ex ambabus multa reliquarum artium ſemina accipiet, ut iam à linguis illis ad nullam artium rudis prorſum & nouus ueniat: quippe ab ijs autoribus ſermonem hauriet, in quibus non ſola erunt uerba, ſed nec eſſe poſſunt: multa enim ineſſe ex alijs diſciplinis conſperſa, eſt neceſſum: & eadem opera Græcam Latinam q; linguã cognoſcet. Adde quòd Greca eſt erudita admodũ, & locuples: & quemadmodũ Latina lingua alias poteſt copia ſua inſtruere, ac iuuare, ſic Græca tũ Latinã ipſam, tum alias quoq; auget, & adornat: eſtq; perfectioni Latinitatis neceſſaria, non ſecus quàm Latina Italicæ, aut Hiſpanæ: nec ullus abſolutè fuit Latini ſermonis peritus, niſi & Greco imbutus: ex ſermone enim Græco Latinus, ex Latino Italus, Hiſpanus, Gallus manarũt: quibus olim nationibus Latina lingua erat uernacula. Itaque uſu deprehendimus Latinam linguã fœcundiorem ac facundiorem ex Græca fieri, ex Latina reliquas Europę, ſed potiſsimum tres illas, quas modo nominaui: quas maxime expediret Latino ſermoni aſſuefcere, tum ut eum ipſum & per eum artes omnes probe intelligerent, tum ut ſermonem ſuum patriũ ex illo uelut aqua copioſius ex fonte deriuata puriorẽ atq; opulentiorẽ redderẽt. Quid q; multa ſunt Grecis literis memoriæ mãdata in hiſtoria, natura

rerum, moribus priuatis & publicis, medicina, pietate, quæ de ipsis fontibus & facilius hauriuntur, & purius. Si quis propter uetus Testamentum Hebræam uelit cum his coniungere, nihil impedio, his legibus: Si satis putat fore temporis ad omnia, si se incorrupte eam accepturum confidit: nam audio multa esse à Iudæis in suis codicibus deprauata, partim consulto Christi odio, partim inertia, dum toties mutant sedes, nec uacat iustam operam in literis ponere. Certe si duos Hebræos de eodem loco consulas, raro consentient. Et Latinam linguam exacte uelim pernosci, hoc enim ad conuictum & ad artes omnes expedit. In Græca magni sunt labyrinthi, & uastissimi recessus, non solum in dialectis uarijs, sed in unaquaq; illarum. Attica & Atticæ proxima communis maxime sunt necessariæ, propterea quod & sunt facundissimæ atq; excultissimę, & quicquid Græci habent legi ac cognosci dignum, istis dialectis est consignatum: reliquis utuntur autores carminum, quos non tanti est intelligi, præsertim quum non in dialectis modo, sed in appellandis rebus & colore loquendi tantum sit inter orationem numeris solutam & astrictam discrimínis, ut non uideatur esse eadem lingua: nec immerito Antonius Ciceronianus poetas ait, non ausum se attingere, tanquam aliena locutos lingua: tametsi ex Poetis quoq; optimi, & quos operæprecium sit legere, Attici sunt Euripides, Sophocles, Aristophanes, & quod Menandri est reliquum. Si quis tamen ingenio ac memoria sit præditus, adiutus ætate ac otio, instructus diligentia ac studio, huic nihil uelim negatum: imò hunc tam feliciter paratum ad capessendum linguarum & artiũ omnium laborem impendiò exhortor. Si ad literas aliquis uel serior uenerit, uel occupatior, uel ingenio aut memoria defectus, huic Latinus sermo suffecerit. Nihil est enim ostentationi dandũ, quæ præclaros uirtutis fructus tanquã pestilenti afflatu corrũpit, sed usus ac necessitati. Nec mihi exemplũ quis adduxerit M. Catonis Censorij, quẽ ad Græcas literas natu iam grandem ueniſſe tradunt: utiq; non ad elemẽta & prima exordia sermonis, sed ad lectionẽ autorũ: declarant hoc ea, quibus Cicero facit illum loquentem in dialogo de Senectute. Nam quum ex præcipuis Græcię scriptoribus sententias quasdam desumptas attulisset, quæ intelligere nõ poterat, nisi sermonis illius bene gnarus, subiungit: Græce studeo, ut his utar, quibus uidetis me nunc uti. In sermone qui ore totius populi teritur, nihil necessum est artem aut regulas formari, ex populo ipso promptius ac melius discetur: quanquam sunt nonnulla à doctioribus ex analogia obseruata, ut in Populo Romano, etiã tum quũ illi rerũ domino sermo hic Latinus uulgaris esset ac patrius. Sed in quocunq; alio ascititio qui iã nullius est gentis, omnino formulę sunt opus ne fallaris, neu loquaris uitiose. Nam quum sermo in hoc sit paratus à natura, ut intelligare, & uicissim intelligas, grammatica hoc præstabit, ut ea deuites uitia, per quę efficitur, ut nec te alij intelligãt, nec tu alios. Qui enim probe loquuntur Latine aut Græce, probe inter se intelligunt, contrà autem qui perperàm: ut barbarissans Hispanus barbarus est barbarissanti Germano, & hic uicissim illi. Ars grammatica ex notioribus, ut aliæ omnes, tradenda. Principio ostendenda uocalium simplicitas. Tum compositio consonantium, quæ ex uocali fit, & sono quodam incondito ac imperfecto, hinc syllabæ, postea consuefaciendus est puer expedite, ac suauiter appellare literas, atq; eas coniungere. Iam rudiˊter ex analogia significationũ monstrabis, quæ dicantur nomina propria, cõmunia, substantiæ, adiacẽtis: hinc uerba, participia, pronomina. His addetur confusa aliqua aduerbiorũ ratio, itidem aliarum partium orationis ex significationibus ut prius. Hic inflectat nomina, pòst uerbum unum, deinde alia uerba. Tum incipiet substantiuum & adiectiuum compingere, nomen & uerbum. Succedent inflexionum regulæ, postea generis, inde cõiugationum uerborũ. His omnibus rite perceptis, dabitur ei in manus libellus aliquis Latinus solutæ orationis, iucundus, facilis, sermonis tersi: cõdiscet intio illius ordinare uoces, ut uocatiuus sit primus, tum nominatiuus, hinc uerbum & alia, qui ordo nominatur: est enim is maximè naturalis, & simplex, quiq; præstat, ut confuse ac permiste enuntiata, facilius possint capi ad eum ordinem redacta: quod etsi minus puerilitei quàm magistri ludorũ triuialiũ, faciunt tamẽ Donatus, Seruius, & alij

& alij Græcorum ac Latinorum expoſitores. Poſt hæc quaſi delineamenta à capite rurſus danda exactius omnia & accuratius: in quo multum artis expreſſit Theodorus Gaza, Ariſtotelicam quandam præcipiendi rationem ſecutus. Itaq; plenius de octo orationis partibus dicetur: hinc exponetur ſyntaxis, adiungetur Latinus aliquis autor paulò difficilior, & ſolidior, qui linguam uberiorem poſſit atq; excultiorem reddere, nõ in ſingulis modo uerbis, ſed in coniunctione & compoſitione: poſtrema ſuccedet tractatio de proſodia, cui adiungetur enarratio poetæ alicuius. Cognitionem hanc artis doctam uolo eſſe, magis quàm anxiam & moleſtam: nocet enim ut regulas negligere, ita illis nimium inhærere, atq; affigi: tametſi tolerabilius eſt malum nimiæ diligentiæ. Studium Græcitatis Quintilianus iubet Latinis literis præponi: ſed in pueris, quorum ſermo naturalis eſſet Latinus. At quando is iam nobis paratur doctrina, e contrario eſt agendum, ut cum Græcitatis rudimẽtis exactior Latinæ linguæ diſciplina procedat: ut ſi quis attentius inſpiciat, ſimiles prorſum comperiat eſſe meam & Quintiliani inſtituendi rationes. Nam pueris olim, quum primum ad ſcholam uenirent, multa erant iam in ſermone Latino domi cognita. Poſt hæc, grauiores Latinæ linguæ autores, annotatis tropis, ac ſchematis exponantur, & maiora iam pueri exercitia loquendo atq; ſcribendo obeant. Quibus incipiat aperiri philologia, id eſt cognitio aliqua rerum: nempe temporum, locorum, hiſtoriæ, fabulæ, prouerbiorum, ſententiarum, apophthegmatum, rei domeſticæ, rei ruſticæ: guſtus etiam quidam ciuilis ac publicæ, quæ omnia maximam illorum ingenijs lucem inferent. Latina uolui prius imbibi, ut magis hæreant, quorũ magis indigemus: & ſonus ac ſermo uniuerſus, plane Latinus ſit, nõ græciſſans. Quod ſi hoc de lingua Græca dico Latinæ tantopere uicina, imò uerius matre, apparet profectò, quid exiſtimari uelim de Hebræa, quæ horrore illo ſoni, tum phraſi tota tam diſſona eſt ab harum utraq;. Circa hæc quæ grãmatici munus eſſe dixi diligentiã uelim adhiberi: deſidia enim artes omnes perdidit: dum modo ne ſtudium ſit immodicum, ut ingenia nugis obruat, melius alijs rebus & cum maiore fructu uacatura: quod uideo etiã Fabio Quintiliano probari. Sed habeatur in ſtudio delectus, ut prima cura ſit circa uerborum ſignificatus, & loquendi formulas, proxima circa intelligentiam autorũ non tam in rebus, quàm in ſententia dicti: ut aſſueſcat puer illorum ſenſa eruere, quæ obſcure dicuntur ac perplexe: in quo exacuitur iudicium. Tertia, circa ſententias ſumptas de uita, quæ γνῶμαι dicuntur Græce: tũ dicta præclara, & prouerbia: quarta circa hiſtorias: poſtrema & leuiſſima circa fabulas. Ludi literarij magiſter ab ijs uitijs erit alienus, quæ adferre ſecum ſolet artis Grammaticę lõgum exercitium. Nam quod in ludo inter pueros deſident ad ineptias & puerilitates, tanquam contagio pertrahuntur, grauitatem ac moderationem omnem amittunt. Et dum in uitia puerorũ coguntur animaduertere, quæ ſunt innumera, & ſubinde renaſcentia, nec ea ſtomachus uirilis poteſt cõcoquere, coguntur prope fæuire, atq; efferari: & in illud ceu piſtrinum detruſi cõmuni ſenſu multũ minuũtur: unde magna in illorum uita & conſuetudine exiſtit difficultas morum atq; incommoditas. Feſtiue qui dixit, mirandum non eſſe Grammaticos ijs eſſe moribus, quos à primo ſtatim Homeri uerſu trahant, μῆνιν ἄειδε θεά. Iam ut nemo in ſchola contradicit præceptori, induunt ſupercilium atq; arrogantiam, & iniquiſsime ferunt repugnare ſibi quenquam: itaq; in ſententia pertinaciſſime perſeuerant, ne quid decedat autoritati, ſi ceſſerint: nam corona, quæ fere conſtat ex pueris, non pro bona cauſa pronuntiat, ſed pro inuicto. Quid, quòd ſe magnos ſperant fore laceſſendo, atq; mordendo omne hominum genus: uidelicet agitur res puerorum iudicio, aut certe uirorum puerilium, quibus ſatisfacere magiſter laborat, ut retineat frequentiam: at qui puerili ſunt ingenio, antiſophiſtam maledictis obrutum derident, & contemnunt, & inſequuntur ut canem fugientem reliqui: quaſi ea in illum cadant conuitia, in quemcunq; effunduntur. Ad hæc; ex regno illo & fæuitia puerili minas illas & terricula, & maledicta ſcurrilia in colloquia & ſcripta transferunt: nebulo, tenebrio, ſceleroſus, error fuſte eluendus, monſtrum maioribus hoſtijs expiandum, cerebrum in Anticyram mittendum: qui tanti & tam

atro-

atroces tumultus de ſyllabula praue ſcripta excitantur, aut de hiſtoriola aut fabella non uſquequaque narrata exacte, ut non immerito Auſonius dicat felicem grammaticum nec eſſe ullum, nec unquã fuiſſe. A quibus omnibus magno & accurato ſtudio prudens magiſter abſtinebit: aſſueſcet comitati, atq; humanitati: intererit colloquijs & congreſſibus hominum moderate ac commode: & quantum poterit à pedore illo ſeſe uendicabit, non diſceſſu corporis, ſed morum cultura diligenti. Præſtabit ſe incorruptum & ſanctum, affabilem diſcipulis ut patrem, non diſſolutum ut ſodalem. Eruditio eius erit ampla, accurata, diligẽs: pura in ijs, quæ diximus: modo eodem ordine, ut primas partes obtineant ſermonis uocabula, ſecundas intelligentia autorum, & ita deinceps: memoria uerborum ac rerum fœcunda & felix, quam uegetabit cura, & aſsiduitate ediſcendi. Magnam breui tẽpore in animos audientium eruditionem inſtillat præceptor, qui in illa uaſtitate ſcriptorum tanquam domi ſuæ uerſatur, non ut peregrinus ſingula magno labore ſcrutans, quo aliquid unũ inueniat, ſed ut dominus, qui quo quidq; loco ſit repoſitum nouit, paratumq; & ad manum habet, quum reſpoſcit: qua potiſsimum facultate Rhemnius Palæmon princeps grammaticorũ eſt habitus, & uehementiſſime ætati ſuæ placuit, quum alioqui multis eſſet flagitijs intolerabilis. Non tam nefas eſſe ducet aliquid ignorare in fabulis ac nugis, quod nõ modo in rerum naturam peccatũ non eſt, ſed nec in artẽ: cuius generis ſunt, quænam fuerit Æneæ mater uera? quæ Anchiſæ nutrix? quænam Penelope, ex qua Mercurius Panem procreauit? quod Achilli inter puellas nomen? & alia quibus Tiberius Cæſar grammaticos exercere erat ſolitus: de quibus otioſus ille Didymus in immenſo illo uoluminum ſuorum aceruo diſputauit. Imò uero ſicut in ciuitate aut domo bene conſtituta flagitium admittit magiſtratus uel paterfamiliâs, qui locum malo & inutili homini relinquit, quẽ poſſet occupare bonus: Sic delictum eſt, ſi in ingenio ineptijs illis locus tribuatur, in quo reponi poſſent alia profutura: male agitur cum literis, & peracerba crux ſtudioſo labori figitur, ſi hęc quoq; ex eruditione eſſe exiſtimentur: profectò miſeri ſunt grammatici, qui hęc exquirunt. Vrbane Virgilius, qui quum rogaretur, quid ſibi uellent illa ex tertia Ecloga:

Dic quibus in terris & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli ſpacium non amplius ulnas.

Crucem ſe eo loci grammaticis defixiſſe reſpondit. Vernaculam puerorum linguam exacte cognoſcet, ut commodius per hanc & facilius eruditas illas tradat. Quòd niſi in lingua patria aptis & propriſs ad eam rem de qua loquitur, utatur uerbis, fallet ſubinde pueros: isq; error adultos iam & grandes pertinaciter comitabitur. Quid quòd pueri nec ſuam ipſorum linguam ſatis intelligunt, niſi explicatiſsime ſingula dicantur. Teneat memoriam omnem uetuſtatis linguæ patriæ, & cognitionem non uerborum modo recentium, ſed priſcorum quoq;, & quæ iam exoleuerunt: ſitq; uelut præfectus quidam ærarij linguæ ſuæ: nam ni ita fiat, quum unaquæq; lingua mutationes crebras recipiat, libri ante centũ annos ſcripti non intelligerentur à poſteris. Qua de cauſa multa in duodecim tabulis M. Ciceronem, & magnos iuriſcõſultos fugiebant: multa etiam quotidie in linguis uulgaribus fiunt ignota. Habebit amplam & copioſam uerborum Latinorum ſupellectilem, ſed uere Latinorum, ut ab eo poſſint pueri tãquam ex fonte incorrupto haurire: ne cogat eos per ambages quæ uelint eloqui, aut quod eſt turpius atq; incommodius, digito indicare. Hæc quidem earum rerũ, quæ ſub ſenſus ueniunt, appellatio neceſſaria eſt inter ponendũ prima rudimenta: illud tamen prouectioribus utilius, ut aſſueſcant abſtruſos animi cogitatus ſcite expromere, in quo uno ſita eſt uniuerſa eloquentiæ uis. Enarratio habeat multum facilitatis & lucis. Initio uerbis uulgaribus, hinc paulatim Latinis, diſtincta pronuntiatione, & geſtu intelligentiam adiuuante, dummodo ne ad hiſtrionicum deueniat. Quæ loca ex autoribus uel ad exemplũ uel ad dicti ſui corroborationem adducet, curabit quantũ fieri poterit, ne ſola habeãt uerba, ſed & ſentẽtiolã quoq; aut rem aliquã ingenio uel uitę cõducibilẽ. Verborũ quũ ſignificatio exponet, adferet de probatis autoribus dictũ: in quo potiſsimũ ſpectabit, ut uim uocis apertiſsime auditoribus

ribus declaret,tum ſi licuerit,ut aliquid habeat cognitione dignũ:quę ſi nõ inueniat, utetur,quibus dabitur:ipſe nõnunquã,ut melius ob oculos rem ſubiiciat, exẽplum de ſuo finget,quod deformatum erit in ſpeciem uel ſententiolæ,uel fabellę,aut hiſtoriæ,aut prouerbij ſuccincte comprehenſi. Hiſtoriam aut fabulã inter prælegendum non ordietur à capite, ſed quantum auditoribus ad præſentis loci intelligentiam erit ſatis: quod ſi prius illam audierint,paucis ſummonere ſuffecerit:quærũtur tamen interdum amœna & dicenti,& audienti diuerticula,ut hiſtoria,uel fabula leuandi tę dij gratia fuſius explicetur:quam in partem malim grammaticum peccare, quàm ieiunitate quadam: dum Stoico quodam more punctim res indicaſſe ſatis eſſe putat. Nomen uiri,ſi quod incidit,ex illis quos fama celebrauit,nẽpe uel bellicis laudibus, uel ſapientia,& cognitione rerũ clari,uel etiã nobilitati fœdis facinoribus, oſtẽdetur unde is natus,quibus parẽtibus,& aliqua ex eius laudibus attingentur præcipua,uel ea certè,quæ maxime ad propoſitum faciant: eodem modo de probro atq; ignominia. Tempora exhibuerit iam inſignibus notis diſtincta, ut mox dicã: tum facile cui notæ uicinior fuerit, de quo loquitur, indicabit:urbs,mons, fluuius, fons,quo loco ſitus,quantum à notabili loco diſtet,nempe ab Alpibus,à Pyrenæis, ab urbe Roma, Athenis,Rhodo,Hieroſolymis,Nilo,Rheno,Euripo,ſupero mari,aut infero:quẽ uirum inſignem ædiderit,quid potiſsimum pariat:tum ſi quid ad memoriam notabile in eo contigerit. Animans,aut planta,aut lapis breuiter deſcribendus, & aliquid de illius natura & uiribus ſummũ & ad cognoſcendum pulcherrimum,annotandum ſi rarum ſit,aut regioni noſtræ ignotum,docendum ubi proueniat. Sententia quæ γνώμη dicitur,exemplo aliquo adiuuanda, aut alia ſententia uel clariore illuſtranda, uel maioris autoritatis fulcienda. Si quid ſit in ea prauum,ad normã pietatis noſtræ corrigendum. Prouerbij origo,& ſenſus germanus quantum fieri poterit, eruẽdus:tum quis uſus,ſimul dictum alicuius allegandum,qui appoſitiſſime uideatur attuliſſe,& maximè in loco. De re altioris diſciplinæ facilia quædã delibabit,& captui ſuorum adoleſcentiũ conſentanea,tantũ ut autori ſuo quomodocunq; ſatisfaciat:reliqua difficiliora,aut altiore repetenda principio ad ipſarum diſciplinarum traditionem remittet. Cõſilium autoris exponet, quod Donatus facit, licet in eo nimius:tum obſcura ſcriptoris dicta per alia eiuſdem ſimilia, ſed paulò lucidiora declarabit:quòd ſi eiuſdem non habet,certè alterius eiuſdẽ ætatis,aut proximæ: ut oſtẽdat eam fuiſſe uel autoris ſui,uel illius ſeculi rationem loquendi, aut ſentiendi. Ad quæ omnia exemplũ, meo quidem iudicio, ex Seruio Honorato poteſt ſumi: non diſputo de ueritate dictorum eius, exponendi artem & uiam in primis probo: eamq; pro lege inſtituèndi propoſitam uelim eſſe ludimagiſtro: tametſi copioſiorem hunc eſſe & prolixiorem in enarrando conuenit,quàm fuit in ſcribendo Seruius: minutiora quoq; in auditorio cõſectanda, quàm in libro cõponendo. Meminerit aptiſſimæ imaginis,quam de puerili ingenio Quintilianus expreſsit,eſſe ea uelut uaſcula anguſti oris,quæ ſuperfuſam humoris copiã reſpuant,ſenſim inſtillatã recipiant. Itaq; initio pauca & facilia obijciet,mox conſuefaciet pluribus,maioribus,ſolidis. Inter exordia ſubinde interroget, & eorum quæ audierint rationem repoſcat. Nam magnopere expedit ea memoriæ affigi. Audiet puer attentus,& intueatur in præceptorem, niſi quum inſpiciendus erit liber,aut ſcribendũ. Norit ſenſum diſciplinæ eſſe auditũ,quæ animantes eo careãt,diſciplinæ capaces nõ eſſe:nihil eſſe uel promptius quàm multa audire,uel fructuoſius. Quæcunq; à doctore acceperit,credat eſſe mera oracula: & quia omnibus ſuis numeris exiſtimabit eſſe conſummata & plena, uelit ſe multo huiuſmodi artificis eſſe ſimillimũ. Platonis diſcipuli curuũ eius dorſum referebant, Ariſtotelis balbutiem:quòd ea etiã pulchra & imitãda ducerent,quia magiſtrorum. Equidem imitationem uitiorum non probo. Sed malo ut uel uitia exprimant, modo cum uirtutibus,quàm ut ne uirtutes quidẽ. Diſcet rectè ſcribere, & celeriter: recte ſcriptionis iaciuntur fundamenta,quum docẽtur legere:ut quæ literæ,quæ ſyllabæ, quas uoces ſiue ſeparatæ,ſiue cõiunctæ reddant, probe atq; ad manum teneãt:& perſuadeãt ſibi quod reuera eſt,nihil ad ampliſsimam eruditionem perinde conferre, ut & multa & mul-

multum ſcríbere, multum atramenti,& chartæ perdere.Itaque unuſquiſque puerorum habebit librum chartæ uacuum in partes aliquot diuiſum ad ea accipiẽda, quæ ex ore præceptoris cadent,utiq; nõ uiliora,quàm gẽmæ. In parte una reponet uerba ſeparata,& ſingula.In altera proprietates loquendi atq; idiomata ſermonis, uel uſus quotidiani,uel rara,uel non omnibus nota,atque expoſita. In alia parte hiſtorias. In alia fabulas. In alia dicta,& ſententias graues. In alia falſas & argutas.In alia prouerbia. In alia uiros famoſos ac nobiles.In alia urbes inſignes.In alia animantes, ſtirpes, gẽmas peregrinas.In alia locos autorum difficiles explicatos. In alia, dubia nondum ſoluta.Hæc initio ſimplicia ac uelut nuda,aliquãto pòſt cõueſtiet ac ornabit:habebit maiorẽ codicẽ, eodẽ referet tum quæ à præceptore acceperit copioſius dicta & fuſius,tum quæ ipſe ſua opera apud magnos ſcriptores legerit, uel ex aliis dicta obſeruarit:& quẽadmodũ in hoc ſuo ueluti calendario ſedes & nidos habet quoſdam, ita ſi uelit ſingulorum nidorum notas pinget ſibi, quibus ea diſtinguet in ſcriptoribus, quæ in quenq; eſt locum relaturus.Prima ætate exerceatur memoria, quæ excolendo augetur:multa ei cõmendentur cum cura,& ſæpe.Nam illa ætas laborẽ non ſentit, quia non expendit:ita extra laborẽ omnem ac negotiũ dilatatur memoria,& fit capacíſſima: tum rudimentis imbuuntur tenera ingenia, quæ rudimenta quũ ſint faſtidij pleniſsima,retineri tamẽ è re eſt,& imprimi animis: ergo quod uiris operę cẽſoribus eſſet ſubacerbum, pueríli ætati eſt etiã ſæpenumero ſuaue: quare tunc ſunt tradenda,à quibus uiri abhorrerent. Memoria duabus conſtat partibus, celeriter comprehendere,& fideliter cõtinere:celeriter comprehendimus,quæ intelligimus:continemus,quę attente & crebro memoriæ mandauimus. Vtrunq; ordine adiuuatur,etiam ad ea quæ elapſa iam ſunt reuocanda: in quo eſt illa recordatio, qua beluæ dicuntur carere. Quæ fuerint memoriæ credenda, in ſilentio alieno mandentur, noſtro nihil eſt neceſſe:nam non rarò tenacius infiguntur,quæ altius legimus:quemadmodũ audita de aliis melius retinemus,quàm à nobiſmetipſis lecta:& in altiore lectione duobus ſenſibus patefacimus ingreſſum ad animum, intuitu & auditu. Quòd ſi cogitatio incipit digredi paruo murmure & reuocanda eſt prior,& quæ interpellat, excludẽda.Ac quemadmodũ cibus paulò ante ſumptus magis grauat ſtomachum, quàm auget uires, donec concoctus in uenas & corpus digeritur: ita lectio cõtinuo poſtquam eſt audita,parũ prodeſt quoad incipiat quaſi in uentriculo cõfici. Quę ſub ſonum ediſces,ea tibi de mane repręſentabũtur à memoria lõge promptius,quàm alio tempore: dum ne cubitum concedas uel crapula obrutus & nimio cibo grauis, uel inedia abſumptus & exhauſtus. Vtiliſsimum eſt quæ memoria contineri cupimus, ea ſcribere,neq; enim aliter infiguntur ſtilo in pectus,quàm in chartam: uidelicet attentio in eo,quod ipſi ſcribimus, diutius immoratur. Itaque magis ſuppetit tempus, ut illud adhæreſcat. Quæ pueri de præceptore audiuerint, reddent primum uel condiſcipulorum alicui prouectiori,uel hypodidaſcalo,poſtmodum præceptori ipſi:ne magiſtri uerecundia rudes ac infirmos confundat. Et à primo ſatis erit ad uerbũ reddere:aliquanto pòſt cõferent ſimilia nominibus & uerbis,quæ didicerint. Iubebuntur proferre, quid putent ſe ex præceptoris dictis annotaſſe, quod in uſum ſuum uertant. Tum idem aliis uerbis mutabunt,& adferre paria tentabunt. Doctiores condiſcipuli eadem quę à præceptore ſint audita,indoctioribus repetẽt, ac familiarius explanabũt,ut & exerceãtur doctiores,& indoctiores excitentur: facilius uidelicet attollunt ſe pueri ad intelligentiam æqualium,quàm magiſtri: quippe parua & tenera citius apprehendunt,quo inuitantur:proxima, quàm excelſa: quod in arboribus uidemus contingere. Loquentur primum ſua lingua, quæ illis domi eſt nata, in qua ſi quid peccent, emendabit præceptor: dehinc paulatim Latine: admiſcebunt ea quæ de præceptore hauſerint, uel ipſi legerint: ut inter primordia miſtus ſit ſermo in ſchola ex patrio & Latino: foris patrium loquentur, ne omnino conſueſcant linguas commiſcere,ac perturbare.Curabit inſtitutor, quantum præſtare poterit, ut pura ſint uerba,& ſermonis Latini propria.In hoc ut omni alio exercitio admonendi ſunt tyrones,ut fidant magis canonibus,quàm uſui uel iudicio ſuo,quę duo rudibus

ſunt

ſunt infirma,& facile imponunt.Senſim accreſcet eruditio,tum erunt prorſum Latini. Conabuntur ſenſa animi Latinis uerbis expromere:nihil eſt enim quod æque ad percipiendam linguam ualet,ut uſus. Quòd ſi quis loqui erubeſcat, huic linguæ eſt facundia deſperanda. Qui poſt annum quàm inceperit inſtituti, Latine recuſabit loqui,multetur pro ætatis ac conditionis ratione. Lapſus in re difficili,corrigatur,data uenia,modo proficiat emendatio,in re autem facili puniatur.Nauabit operam,ut effingat uerbis ac ſermone tum præceptorẽ ipſum,tum autores eruditos,quos ei præceptor indicabit. Viros quoq; doctos eiuſdem magiſtri approbatione.Nam cum iſs qui corrupte loquuntur,conſultius eſt ea lingua ſermocinari,ad quam nõ poſſit tranſire contagium.Et quandoquidem ſermo eſt, hominibus ut mutuo inter ſeſe intelligant tributus,facilem eſſe eum ac dilucidum conuenit,ne interprete ſit opus:claritas uero ex ſermone ipſo conſiderabitur, non ex audiente:qui ſi ſit linguæ ignarus,neq; nos dicentes aſſequatur,non protinus obſcure erimus locuti: imò uero aperte ac facile, ſi & uerba uſurpemus uſu bene loquentium trita, & compoſitio ſit dilucida,id eſt,naturali quodã ordine diſpoſita. Quocirca uitanda penitus uerba uetuſtate deſueta,dure tranſlata,& longe,nouiter conficta,poetica,potiſsimum in Græcis,tranſpoſita, & traducta quò non oportet, ſeriem in longum dilatam. In ſermone Græco, quandoquidem eum ſumimus tantum ad cognoſcendos autores, non perinde erimus de loquendo ſolliciti,ut de intelligendo. Si cui uerò tantum uacat, & per ingenium licet,aſſueſcat eloquendi etiam facultati.Animaduertenda ſunt in pueris oris uitia, ut corrigantur: uelut quum uox eſt nimium gracilis, & tenuis literæ explicatio: quo uitio qui ſunt affecti, ἰσχνοθέται nominantur:contrarium huic πλατασμὸς, quum pinguis eſt ſonus,& appellatio literarum craſſior: quod in Sulpitio & Cotta Lucius Craſſus apud Ciceronem notauit.Si uerba ex gutture tanquã recondita depromant, ut Arabes & Hebræi,dicuntur λαρυγγίζειν:quum in receſſu oris uox auditur,eſt cœloſtomia. Ariſtoteles tria facit uitioſe loquentium genera: ἰσχνοφώνους, qui literam aliquam certam exprimere non ualent, quos Latinus ſermo blæſos nominat. ψελλοὺς, qui in pronuntiando literam prætereũt,ſeu ſyllabam,quos balbos,quibus Cicero diſertos opponit ad Papyrium Pętum.τραυλοὺς,qui hæſitantes appellantur.ὀρθοέπεια eſt recta oratio,& uitijs carens pronuntiatio.Lãbdaciſmus fit & Iotaciſmus, quum literæ illæ ultra iuſtum decorem exprimuntur. Sunt literæ quibuſdam nationibus peculiares. Vt p literam Erethrienſes crebro inculcabant, & Germani ſibilum ſigmatis. Quæ uitia ſunt ex conſuetudine,tolli queunt:quæ ex natura,corrigi poſſunt,tolli nõ poſſunt.Sed certè licet uſq; eo caute occultare,ne fœde exiſtant. Videndum ne pueri ſpiritum per raritatem dentiũ non recipiant,ſed reſorbeant,neu præcipitanter conſueſcant loqui: neq; inſtitutor ipſe exemplo illis ſit ad celeritatem ſermonis rapidã, ac uolubilem. Sunt enim ludimagiſtri quidam,qui ſe pro abſolutis grammaticis habitum iri ſperent, ſi curſu quodam citatiſſimo uerba non proferant, ſed effundant: quæ res magnam imprudentiam parit in uita, & plerunque ſummum dedecus: non enim poteſt mens uolanti linguæ ſenſorum copiam neceſſariam ſuggerere,ita cogitur uel tacere turpiter,uel abſurda & ſtulta effutire:quòd ſi hæreat,nihil eſt deformius,quàm in curſu illo mora,& difficultas ei,cui omnia uidebantur eſſe plana, ſeu prona potius. Satius eſt ut tarditate, quàm celeritate in loquendo peccetur: in tarditate licet ſæpe,quæ dicturus es præmeditari,in celeritate uix raro. Eſt tamẽ quiddam inter ea medium,quod conſultiſſimum fuerit tenere: & expeditam quidem uolubilẽq; loquendi rationem,etiam interim inconſideratam,ut non improbarim in puero tanquam uirorem ætatis,ita quum incipiet adoleſcere,mitigabo, & reprimam, ne incogitata uerba & in labris naſcentia conſueſcat funditare. Scribendi exercitatio plurimum confert:ſtilus inquit Cicero,magiſter & effector dicendi optimus. Ergo poſtquam ſyntaxin didicerint,reddent uulgares orationes in Latinum,& has uiciſſim in uulgarem ſermonem:ſed eas perbreues, quibus addetur aliquid quotidie. Idem fiet in Græco: quanquam in his malim ut ex Græcis ad nos diſcant, quàm à nobis illuc traducere.Ad uertendum probe,uim linguæ utriuſq; neceſſe eſt ut interpres teneat:

exercitatiorem tamen esse in ea oportet, ad quam transfundit. Sed nec integre uerba possunt transferri, quorum omnino ignoretur sensus: parum conuenienter Aristotelis uolumina, qui philosophus non sit interpretabitur, nec Galeni qui non medicus. Exercebuntur itidem sententijs magnorum autorũ difficilibus explanandis, intentione ad eam rem uehementer est opus, ideoq; excitatur, atque acuitur ingenium, & iudicium fit uegetius. Mira dictu res, esse nonnullos qui quod loqui sciant, idem ipsum scriptum si legant, non intelligent: quod accidit, uti ego quidem autumo, quia uagus animus ac sparsus satis habet ad loquendum intentionis, non satis ad intelligendum scripta: seipsum enim recollígere & quasi cogere non sustinet. Accedet exercitamentis collatio scriptorum cum formulis, in quibus congruant, in quibus dissideant: nam uastus usus non potuit in regularum alueum cunctos corriuare. Scribent epistolam facilem, aut fabellam: dilatabunt exemplum, apophthegma, sententiolam, prouerbium: soluent & diffundent carmen numeris astrictum, atque eadem efferent absque numeris: qua in re exercitauisse nonnunquam seipsum Crassus apud Ciceronem testatur: idq; Laurẽtius Valla & Raphaël Volaterranus fecerunt, Homerum uertendo. Quod tanquã pueríle tyrocinium probo, tanquam interpretationem iustam tanti autoris non probo: prẽsertim quòd eo traductionis genere, maxima gratiæ pars præclarissimo operi detrahitur. Scribet in principijs pauca, accurate tamen, deinceps plura: compositio enim ab anxio labore non uenit, sed usu potius atque exercitatione attenta & diligenti, ne initio subtilia nos effugiant, quæq; ad rem maxime faciant, quum non credamus. Conseruabunt quæ prioribus mensibus scripserint, ut sequentibus comparent, & profectum deprehendant, eaq; insistant, qua se profecisse intelligent. Non est statim puero ad scholam deducto disputandum: nam quid tandem dicet rudis omnium? sed tacitus rationem scholæ consideret, seduloq; contempletur singula: postmodum incipiet aliquid ab alijs condiscipulis scíscitari magis, quàm altercari, aut inquirere: hoc Pythagoras Samius reputans, annos aliquot iubebat puerum suum tacere, ne leuibus se quæstiunculis iactare consueíscerent. Concertatiunculæ postquam fuerint concessæ, erunt initio crebriores, & de ijs quæ audierint. Æmulatio enim illa commouet pueriles animos, nec sinit otio obtorpescere. Idcirco Dominus tanquam pueros Iudæos prouocat, ut de regno cœlesti cum gentibus contendant, sicut est in epistola Pauli ad Romanos. Ergo pueri laude & præmiolis, quæ illa ætas capit, tum reprehensione, & obiectu æqualis melius dicentis sunt extimulandi: prouidebitur tamen, ne res longe in odia & rixas abeat: certabunt contente, sed citra acerbitatem: paulatim hi conflictus in studiorum collationem uertentur, & motus illi puerilium animorum sensim ponẽt. Quandoquidem consultius est adolescentes nihil scire, quàm ambitionis & superbiæ mancipia fieri. Nemo nisi expertus, credat facile, qui & quàm sæui ac importuni affectus ab adolescentibus alantur inscijs, tanquam uipera in sinu. Et pueríli quidem ætati præmiola, laudesq; tanquam lusus permittuntur, quæ adolescentibus nugas esse pueriles demonstretur, haud secus quàm nuces, aut equos arundineos, uel ligneos, ut erubescant ipsi eadem expetere, qui iam pueritiæ nomen exuerunt. Præceptoris sententia atq; usus multum proficient, ut illa uelint contemnere: nam quum ipse in ea inuehetur sæpe dictis grauibus, & ostendet esse ridicula, tum uero uita sua, quæ dixerit confirmabit. Quæ porrò inter se conferent grandiusculi, hæc erunt ferè. Quàm conueniat canonibus cum usu, de autorum obscure ac intricate dictis, de explanatione sententiæ, prouerbij, apophthegmatis, fabulæ, historiæ, parabolæ: quę origo illorum, quæ mens, quæ accommodatio: de nomine uiri, urbis, montis, fluuij, fontis, prouinciæ, animantis, stirpis, lapidis, metalli: de ui uocabuli, & eius originatione: de prosodia eius, & orthographia, de loquendi formula, de structura, de lege carminis: omnia hæc quantum ætas illa feret, & studiorum ratio. Et quando homo à natura nihil est edoctus, omnia ei sunt doctrina, labore, usu, diligentia excudẽda: fallitur sæpe, & in diuersum abit, quàm oportet: itaque correctio est omni tempore, omni ætate necessaria: nec debemus sinere, ut aliquid adhęreat uitij, atque inua-

que inualeſcat. Sunt tamen nonnulla, quæ nondum capiet, ea in aliud tempus n[illegible] giſter differat, præmonitis tamen diſcipulis, non ideo approbari, quæ faciant, quo[illegible] non reprehendantur, id enim condonari illorum infirmitati. Venturũ tempus, quo opportunius patefaciat, cur diſpliceant. Nec deſunt quæ ad præſens in pueris probemus, in uiris iam & confirmatis reprobãda. Sed in percipienda eruditione aliquid forte expediat diſſimulari, nec cenſeat culpam eis omnem præſtandam, mores certè omni uitio immunes eſſe conuenit: non ut in ætate illa omnibus ſuis numeris abſoluti ſint, ſed ne praui certè, atque ſtatim initio corrupti. Meminerit prudens inſtitutor, quantum inter exordientem, procedentem, & abſolutũ interſit: non id eſſe à puero incipiente requirendum, quod à iuuene longe in diſciplinis, & formatione morũ progreſſo: nihil adeo eſſe præpoſterum, ut fructum iam tum maturũ exigere, quum arbores germinare primo uere incipiunt: ne iraſcatur, & ſuccenſeat pueris, ſi non eadem præſtent, quæ iuuenes diu inſtituti, atque etiam interdũ, ſi Deo placet, idem ipſe: quo quum nihil ſit aliud dementius, non deſunt tamen præceptores, qui id atrocibus minis, qui plagis & uerberibus à puerulis efflagitent, ipſi uerberari digniores. Seruet in cenſura modum, ne uel ſe demittat, uel illos efferat: non franget acerbitate uerborum animos, nec ſeueritate confundet. Inter operis alicuius exordia, puta quũ aliquid incipient Latine effari: aut ſtylum mouere, conniuendum eſt ad errata quædam, quæ ſpes ſit paulatim poſſe emendari: etiam laudibus atque approbatione tanquam ſubdito calcari excitandi ad curſum, ne ſi noui ſtatim ac teneri irriſione præceptoris, aut ſodalium pudefiant, deſpondeant animos, priuſquàm periclitentur uires: nihil enim audebũt aggredi retardati eo metu, ne aliis riſum de ſe præbeant. Proiectiores nonnunquam de eo laudandi, quod inſtitutor præfertur, fore, ut quandoque diſpliceat. Atque id temperamentum in emendando ac corrigendo ſeruabit, ut etiam ſi nonnulla parum exacta tranſmittat tacitus, nihil tamen affirmet ita eſſe, quæ à diſcipulis ipſis ſecus habere poſſit deprehendi: magnopere id autoritatis pondus eleuat. At uero quoniam hominis ingenium ab incitatis animi morbis ad peiora deprimitur, coercendus eſt inconſultus ille motus, & compeſcendus reprehendendo, caſtigando uerbis, & quum opus eſt, uerberibus: ut beluarum more reuocet eum dolor, cui ratio non eſt ſatis: tametſi liberalem hanc caſtigationem, quantum fieri poſſit, eſſe malim, non aſperam, aut ſeruilem: niſi eiuſmodi ſit ingenium, ut officij ſui plagis ſit tanquam mancipium admonendum. Pueris, & ijs qui puerili ſunt natura, non admodum ſeſe magiſter familiarem præbebit: de quibus illud eſt in comœdia: Nimia familiaritas contemptum parit. Erit ergo grauis ſine acerbitate, & mitis ſine diſſolutione: non minabitur, niſi quum res flagitabit: nec conuitia ingeret in pueros, unde illis prompta ad maledicendum facultas atque exercitatio: poſt minas, niſi puer obtemperarit, uapulet, ſic tamen ut tenerum adhuc corpuſculum acriter in preſens doleat, nihil deinceps ſentiat incommodi. Nullo modo ita ſe gerat, ut aſſuefaciat pueros minas aut reprehenſiones ſuas contemnere: quas uelim ne extra tempus conſumat, reſeruet ſemper opportunitati, quæ rebus omnibus gratiam & pretium conciliat. Tum ne uelut callum obducant uerberibus. Grandiuſculi coërcendi quidem rarius plagis, interdum tamen. Plerunque uerò metu ac reuerentia præceptoris, & grauium uirorum de Academia, qui uelut teſtes adſunt, atque ſpectatores uirtutis aut uitiorum uniuſcuiuſque. Hinc reſpectu patris & propinquorum. Indicandum quanta ſit in ſtudijs dulcedo, quæ uoluptates, quàm ſolidæ, quàm perpetuæ, quàm diuturnæ, quibus nullæ omnino ualeant comparari: præterfluere reliquas omneis, & eſſe dilutiſſimas præ his: quod ſit etiam uiaticum ſenectutis rerum peritia: quantum ad uniuerſam uitam præſidium, ſiue ornamentum quæratur rebus lætis, ſiue ſolatium afflictis: contrà quæ tenebræ, & quę mala tam pernicioſa ex ignorantia naſcuntur: quas omnes ad res non poterit cuilibet non ampliſſima ſuppetere exemplorum copia. Subinde admonendi, ut quæ de moribus audiunt, ne ita accipiant, ut hiſtoriolam quampiam, quam ſatis eſt audiuiſſe: hunc eſſe animorũ pa-

ſtum ſaluberrimum, concoqui & digeri oportere, & in animi ſubſtantiam conuerti: quod ni fiat, ut cibum in corpore, ita res morales animo officere. Veniat illis crebrò in mentem præſidentis mundo Dei, nos omnes uenturos per mortem ad eius tribunal, cui nemo excipitur: mortem ex æquo inſtare omnibus, minari omnibus, ubique præſto eſſe, ac impendere: eodẽ momento adoleſcentes & ſenes efferri. Habebit præceptor communes aliquot locos breues, & maximè efficaces aduerſus ſingula uitia, quîs illa ætas infeſtatur, quam inſtituendam ac formandam recepit, ut adducat uitiũ uel in odium, uel in contemptum. Sed quatenus & animorum & corporum noſtrorum uires non ſolum finitæ ſunt, uerum imbecillæ admodum ac tenues, concedẽdæ ſunt illis quædam refectiones ac reparationes, ut diutius labori ſufficiant: alioqui exiguo tempore exhauſtę, nihil deinceps ualerent. Exercitamẽta corporum crebra ſint in pueris, nã ætas illa incrementis indiget, ac confirmatione roboris, idcirco nec premendi ſunt nimium, nec ad opus urgendi, ſed permittenda laxamenta intentionis, ne ſtudia odiſſe incipiat, priuſquam amare: ſic tamen ut ne ad ſpurcas uoluptates delabatur, unde ſtudia ipſa infeſtius oderit. Mirę libertatis eſt humanũ ingeniũ: exerceri ſe patitur, cogi non patitur: multa ab eo facile impetres, pauca & infeliciter extorqueas. Luſus ſint, qui honeſtatem habeant cum iucunditate coniuncta, quales ſunt pila, globus, curſus. Si Cicero ciui ſuo honeſtos ac moderatos luſus pręſcribit, quanto magis philoſopho à nobis præſcribi par eſt: omnia fiant ſub oculis ſeniorum aliquot, qui illis ſint uenerabiles. His luſionibus hoc fini dabitur opera, ut corpus uegetetur, non ut ferociat. Valetudinis ratio uniuerſa eò pertineat, ut ualeat mens, & ſit, quod ille potiſſimum à diis precabatur, mẽs ſana in corpore ſano: tum ut reficiatur, & recreetur animus, quo ferendo ſit oneri quotidiani negotij. Latine inter ludendum loquentur, ſtatuta illi pœna ex ratiõe ludi, qui patrio ſermone erit uſus. Latine facile loquentur, ac proinde libẽtius, ſi omnino quæ ludendo ſint dicẽda, explicata habeant à pręceptore bonis & propriis uerbis: inuiti enim eloquimur, quæ nos impropriè aut ineptè dicturos metuimus. At quum tempus exercere corpus non ſinet, aut quibus uel nõ licebit, uel non libebit, magno oblectamẽto erunt ſermocinationes feſtiuę & ſuaues: cuiuſmodi ſint fabellæ, aut hiſtoriolæ, aut eiuſmodi narrationes iucundę, lepidę, argutæ, facetæ: eodem referuntur dicta uel fuſe urbana, uel breuiter ſalſa & ridicula. Permittendus interdum quoq; luſus foliorum longiuſculus, qui ingenium & iudicium, & memoriam exerceat, quemadmodum etiam latrunculorũ, & acierum. Habebunt porticus uel laxa atria, quibus ſe reficiant pluuio tempore. Prima ratio erit ingenij ac memorię, quæ nimia curatiõe corporis opprimitur. Sapiẽter quiſquis dixit, Magna cura corporis, magna eſt animi incuria. Sic tamen ne corpus neglectum, ſqualore obducatur, ac ſordibus, quo nihil ſit ualetudini atq; ingenio inimicius. Victus ratio & ad mentis acumen, & uigorem memoriæ plurimum in omnem partem cõfert, ut moderata ſit, ut idoneis temporibus, ut congruens temperandæ cuiuſq; inſtitutioni, ne noxius aliquis humor radices agat in corpore: exucci humectantibus utantur, pituitioſi calidis & arefacientibus: melancholici contrarijs naturæ illi, quę extenuent ſpiritus ac hilariores reddant, quibus uinum paulò concedatur largius, quemadmodum Sapiens Hebræus conſulit, dandum uinum mœſtis: bilioſi refrigerabuntur, & tenuiſsimis ſpiritibus erunt craſſiuſcula tum ad ualetudinem ſalutaria, tum etiam ad cohibendam iudicij uim, ne ſubitò in præceps feratur: quo uitio multum infeſtantur ſubtilia nimium ingenia. Adoleſcentes ne ſubducant ſe, nam uel potabunt, uel magnas ſponſiones ludent, uel ſcortabuntur, ut cuiuſq; erit ingenij procliuitas. Hactenus linguarũ inſtitutio. Arbitror iam à me expectari, ut quibus ex fontibus hauriendam eruditionem hãc exiſtimem, aperiam: faciam equidem pro uirili portione mea. Sed de autoribus tamen in uniuerſum quædam ſunt mihi præfanda. Scriptores non ſunt omnes eadem metiendi regula. Sunt, qui in tradẽdis ſuis ordinem quendã ſunt ſecuti, & methodũ breuem ac dilucidam, atq; ad percipiendum facilem: hi ſunt non modo relegendi, ſed ediſcendi quoq; ad uerbum. Alij exacte quidem perſecuti ſunt

ſuſceptum

ſuſceptum argumentum, ſed uel fuſius tamen, uel perplexius quàm expediat addiſcenti: hic relegendus eſt quidem, non tamẽ perinde ut prior uerſandus, & terendus manibus. Alios ſuffecerit legiſſe. Sunt quos nihil neceſſe ſit legi, ſed in bibliotheca tantum ſeruari ad conſilium, quum uſus poſcat. Ante omnia arcendus puer ab autore, qui uitium poteſt fouere, ac nutrire, quo is laboret: ut libidinoſus ab Ouidio: ſcurrilis à Martiale: maledicus & ſubſannator à Luciano. Pronus ad impietatem à Lucretio, & pleriſque philoſophorum, Epicureis potiſſimum. Glorioſulo non multum conferet Cicero, niſi oſtendas, uel quo pacto poſſit quis ſemetipſum citra odium laudare, uel quemadmodum ne in maximis quidem uiris & omni penè laude maioribus gloriationem feramus. Veniat iam ad lectionem gentilium, tanquam in agros uenenis infames præmunitus antidoto, per pietatem homines iungi Deo: eam eſſe à Deo traditam, quæ homines excogitarint, plena eſſe erroribus: quæ contra pietatem ſint, ex uanitate hominum orta eſſe & impoſturis diaboli hoſtis uaferrimi: hoc ſufficiet in genere abſque explicatione. Meminerit ſe per gentiles iter facere, id eſt, inter ſpinas, inter toxica, aconita, & peſtes præſentiſſimas, ut ex eis ſola ſumat utilia, reiiciat cætera, quæ nec ipſe anxie ſcrutetur, nec præceptor laboret explanando. Bene Laurentius Valla de uerbo quodam obſcœno, ignorari malo, quàm me docente ſciri: itaque auertat potius, quantum poterit longiſsime, & ad ſenſum magis ſyncerum traducat. Hæc præfati, ad autores accedamus linguæ utriuſq; In quibus ſunt, qui oratione ſcribunt numeris aſtricta, alij ſoluta, quam proſam uocant, & pedeſtrem: priores poetæ nominantur, quorum concentus artis eſt muſicæ, materiam nullam habent certam, ſicut reliqua, quæ à Græcis ὄργανα nuncupantur, ut grammatica, dialectica, & ars dicendi. Magnum eſt in ea leuamentum animorum ex harmonia & concentu. Sed propter ea, quæ ſibi priſci poetę deſumpſerunt canenda, multis in ſuſpicionem ars uenit corruptelæ, quibuſdam in odium quoque apertum ac profeſſum: de qua quæſtione tametſi longa diſputatio eſt, & uaria, tamen ſententiam noſtram aperiemus paucis. Equidem quod ad uerſum attinet, dulces illos eſſe cenſeo propter eam congruentiam, quæ eſt melodiæ cum animo humano, de qua dicebam modo. Sunt in uerbis ſiue propriis, ſiue translatis grandes, ſublimes, ſplendidi, habent ingentium uirium argumenta, habent affectuum admirabilem expoſitionem, quæ energia dicitur: afflant magno quodam & excelſo ſpiritu, ſicut & afflantur ipſi, ut uel ſupra ingenij, ac naturæ ſuæ captum uideantur aſſurgere. Sed his tantis, & tam ſuſpiciendis uirtutibus admiſta ſunt uitia non parum exitialia, partim picta atque expreſſa, partim etiam commendata: quæ ſunt huius generis, uehementer poſſunt nocere, ſi quis habeat fidem dicenti, & neſcio quo pacto impetrant fidem ſuauitate uerſus in pectora audientium blande illapſi. Picta uerò alia ſunt animi, alia corporis. Animi non perinde nocent, niſi ſi addatur facientis autoritas, ac exemplum: quam ob cauſam pulſus fuit Homerus è Platonis republica, & Pythagoras uidiſſe ſe apud inferos illius animam retulit de arbore ſuſpenſam, & circundatam colubris, ob ea quæ de diis finxiſſet, multo ſanè incommodius acceptam, quàm Sillius Italicus, conſpectam à Scipione Africano fabulatur: etſi potuit hoc quidem olim nocere, nunc non adeo poteſt, quum ſciamus ſceleroſos ac facinoroſos homines deos illos fuiſſe, calamitatem meritos non cœlum: poſſunt tamen lædere ſi addatur operępretium, quod illo ex flagitio conſecutus eſt quis, uelut imperium per fraudem, aut hominum cædem. Corporis uitia uel cõmemoratione ipſa mentes corrumpunt. Quæra ali-quis quomodo igitur legendum? quomodo colligendæ ſalutares herbæ inter tot noxias? qua cautione inter ſpinas incedendum? An potius ſpernendi atque abiciendi in totum? Plutarchus Cheronæus librum ſcripſit de lectione poetarum, in quo nihil agit aliud, quàm concinnare ac condire uenenum, quo minus ſit ſumentibus peſtilens, ut quum periculoſum boletum antidoto emendatur. Quid opus eſt? an non eſt conſultius uenenum nullo modo attingi? & fortaſſis hoc in illis poetis præſtiterit, atque eo magis quòd exiguum certè adferunt adiumentum ſiue acartes, ſiue ad uitam, nec ad linguam quidem magnum. Docte quidem præcipit Plutr-

chus, adde etiam prudenter, ut ſolet, quo ſi quis attigerit, minus lædatur: quanquam ſunt non pauca, quę antidotum afferunt infirmum, ut quum iubet admoneri pueros poeſin eſſe picturam: quid tum? & illa ipſa pictura quam cernimus, ſi ſit obſcœna, præſertim ſubtiliter & artificioſe expreſſa, num non animos cõtaminat? nec immerito eiuſcemodi & pictores & picturas ſapientes homines de ciuitate uolebant eiici. Tum addit, poetas ipſos in rebus turpibus ſubſignificare neutiquam probare ſe illa: at non omnes, imò quidam aperte comprobant, ut Ouidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Martialis, & eius notæ: alij obſcuriſſime carpunt, ac improbant, & per nutus, quos intelligant perpauci. Iam uerò ſententijs turpibus opponendas præcipit honeſtas aliorum ſententias, tum alios alijs derogare ait fidem. Quid porrò facias, ſi bonæ ſententiæ non ſint ad manum? Quid quòd malæ ſententiæ procliuitatem pro ſe habent naturæ noſtræ ad malitiam? ut efficaciores ſint, quàm bonæ. Eo denique deducit rem, ut confiteatur nocere lectionem poetarum, niſi cautiſſime utaris. Id ſi ita eſt, non uidetur attingenda puero, quem illic Plutarchus inſtituit, ſed iam grandiori natu, & ſanis opinionibus imbuto. Quibus de cauſis ac rationibus ſic uideri poſſet faciendum. Quoniam quidem in eis & dulcia, & pulchra, & magna, atque admirabilia inſunt multa, non tolli oportere, ſed repurgari: non amputari affectum membrum, ſed medicamento adhibito curari. Obſcœna in totum reſcindãtur, tanquam emortua, & pertractura in cõtagiem quæ tetigerint. Scilicet intolerabilem faciet humanum genus iacturam, ſi ex ſpurco poeta partem abſcindas noxiam? & id facias in libello, quod in tuo ipſius corpore facere non dubites, ſi res exigat. Detruncauit Iuſtinianus Cæſar tot iuriconſultos, & nefas erit ex Ouidio detrahi eos uerſus, quis adoleſcens fit nequior? Imò uerò amiſſa ſunt tot philoſophorum & ſacrorum autorum monimenta, & graue erit, ac non ferendum facinus, ſi Tibullus pereat, aut ars amandi Naſonis? Vtique non de præſentibus modo, ac poſteris præclare merebitur, ſed de poetica arte, ac poetis ipſis, quiſquis eam repurgationem erit aggreſſus: haud aliter quàm de hortis, qui uenenis illinc eruncatis, ſolas reliquerit herbas ſalutares. Ita & ignominia erit poetis detracta, & malum uirus legentibus. Cætera autem quum pingent, ſciant, qui legunt, picturas eſſe & hominum ſæpenumero peſſimorum: quum deos audient, cogitent hos eſſe reges: quum heroas, proceres: quum homines, plebem. Interdum deos putent accipi pro illa ui quę illis attribuitur: ut Iuppiter Regni ſit maieſtas, Minerua ſapientia, & conſilium, Mars belli impetus, Mercurius interpretatio, Apollo dulcis quædam peritia, & lux mentis. Ipſis quoq; poetis fides eleuanda, multum quidẽ ualuiſſe eos natura, ac ſpiritu, ſed homines tamen fuiſſe mediocri iudicio, doctrina uerò & uſu rerum ſæpe nullo, aut certè perquàm exiguo: tum animi perturbationibus obnoxios ac ſeruientes, uitijs inquinatos. Succurret fortaſſe alicui demirari, unde igitur tanta illorum autoritas nõ in uulgum ſolum, ſed ad ſcholas etiam ſectatorum ſapientiæ. Cuius rei hæ ſunt cauſæ: fuerunt primi & antiquiſſimi ſcriptores, ideoq; poetæ dicti: multum uero ab omnibus defertur uetuſtati. Suauitas dictionis conciliauit fidem, quandoquidem facilius credimus, quę libenter audimus. Quumq; homines uiderent ſemina diſciplinarum omnium in illorum libris eſſe ſparſa, crediderunt abſolutos eos eſſe in illis omnibus. Nullum eſt enim humanum ingenium, quamlibet ſocors, & ab inſtitutione humanitatis remotum, quod non ſemina artium omnium quædam à natura acceperit: ſiue re ipſa illinc ſint ea, ſiue poteſtate, de quo non diſputo. Id uerò ſi imperitis & tardis hominibus contingit, quanto illis magis, qui ingeniorum eſſent præditi acumine atque acrimonia. Idq; in noſtris poetis experimur, qui carmina uernaculis linguis componunt, quos quum ſciamus eſſe homines imperitiſſimos, tamen ea ſuis carminibus uidemus illos inſerere, quæ etiam ipſi admiremur, qui illos nouimus: & quibus indoctis aut ignotis facile perſuadeant ſe in omnium artium genere magnã & diuturnan operam collocaſſe. Aratum accepimus aſtrologiæ imperitum, & Nicandrum Colophonium hominem ab agro remotiſſimũ, carmina illis de rebus ornatiſſima cõſcripſiſſe. Accedebat afflatus diuini numinis, quo credebantur inſtigari: ideo illorum

dicta

dicta non accipiebantur aliter, quàm Dei per hominem ceu per fistulam loquentis. Philosophi uerò recepta autoritate abusi sunt, ad persuadendum populo, quod uellent. Et quia inflammabatur illorum animus, lōgeq; ardore illo exerebat sese natura, quæ ex illis deprompsissent, putabant se tanquam naturæ doctrina comprobare. Sed dicamus iam de singulis nominatim. Ad formulas primorum rudimentorum habet institutor ex ueteribus Donatum, nouos autem Nicolaum Perottum, Sulpitium Verulanum, Antonium Nebrissensem, Aldum Manutium, Philippum Melanchthonem, sumet quem uolet, pares esse in tradendo uideo. De constructura indigemus exactiore aliquo opere, & deuincto numeris, quo melius commendaretur puerorum memoriæ. Nam quæ nunc quidem extant certè, uel exempla sunt solum absq; canonibus, uel canones à quibus excipiuntur plura, quàm ipsi comprehendant: opus esset ei, qui id uellet præstare lectione atq; obseruatione longa & diligenti autorum Latinæ linguæ: sed plurimum arbitror adiuuari posse sex libris Thomæ Linacri de emendata structura, item Mancinelli thesauro, & libris de non uulgari literatura Lanciloti Passij. Interea tamen utentur pueri præceptis Antonij Nebrissensis, uel Philippi Melanchthonis: adiungent libellum de constructione octo partium, qui nomine Erasmi circumfertur, quem Gulielmus Lilius peperit, Erasmus concinnauit. Latina lingua ut alia quæcunque, ex populi usu solebat olim disci, ea postquam in ciuitate est corrupta, ex autoribus peti est cœpta, ijs scilicet, qui à Catone Censorio ad tempora Adriani Cæsaris scripserunt: ut primus eius autor sit is ipse M. Cato, postremus Suetonius Tranquillus: hic est illius tanquam uitæ cursus: puerítia fuit sub Catone, senectus sub Traiano & Adriano, ętas optima & uis uigorq; illius circiter seculum M. Tullij: non quin & cæteri qui secuti deinceps sunt scriptores multa habeant apta, speciosa, exculta, atque exornata, quum propríjs in uerbis, tum in translatis, & quibusdam ceu formulis dicendi. Sed nescio quo pacto maxime uidentur propria & naturalia quæ sunt æui Ciceronis, in eo ipso, in Marco Varrone, C. Cæsare, Sallustio, Tito Liuio, Vitruuio: post quos Latinus sermo ad luxum est & delicias cum moribus ciuitatis conuersus, ut fucata sint magis & adumbrata, quàm priora illa: & delectare potius uoluisse eos appareat, quàm dicere, aut animi sensa loquendo exprimere. Itaque quantum fieri poterit, dabitur opera ut illius sint seculi uerba, & phrases: non tamen in hac egestate & difficultatibus Latinæ linguæ repudianda sunt, quæ posteriores attulerunt, Seneca, Quintilianus, Plinius, Tacitus, & eorum æquales: nisi forte stet sententia obmutescere in tanta multitudine ac uarietate rerum, de quibus est singulis horis loquendum in artibus & tota uita. Qui autores sunt Latinæ linguæ probi, hi non omnes idonei sunt grammatico: quippe qui de omni rerum ac disciplinarum genere differunt, quò grammaticæ uel studiosus, uel esse professor non aspirat: neq; enim cognitione artium omnium professor unius obruendus est. Qui uerò in cōtemplatione eiuscemodi rerum uersantur, ij grammatici illinc annotent, & excerpant, quæ ad illius inquisitionem pertineant. Ex quibus uniuersis confletur dictionariū Latinæ linguę, quod nullum est plenum satis & iustum. Istudq; sit duplex, alterum enumeratione tantū uocabulorum breui interpretatione adiecta, alterum copiosius dictis autorum intermistis: quod faciet, non solum ut securus sit lector, & expositione acquiescat, uerum ut sciat quoq; quemadmodū usurus sit, quod fortè eum sine exemplo lateret. Expediet in quaq; etiā uulgari lingua geminum pueris tradi, unū quo Latina uerba reddantur uulgaribus, alterū quo uice uersa uulgaria Latinis: quod in nostro sermone Antonius Nebrissensis fecit, opus non satis exactū, tyronibus magis quàm prouectioribus utile. Ex dictionario absoluto & tāquam suis omnibus partibus cōfecto iam & pleno decerpet magister, quæ quotidiano sint usui necessaria: ut appositas uoces ijs, quę pueri uelint eloqui, colligat, quorum primordia erunt à leuibus, quæq; ætas illa facile sustineat, utpote à lusionibus: sensim ad maiora procedetur de domo, & tota supellectili, de uestimentis, de cibis, de tēpore, de equo & naui, de templis, de cœlis, animantibus, stirpibus, de ciuitate & republica: cōdient hæc iocis salsis, fabellis scitis ac lepidis, exemplis atque historiolis iucundis, parœ-

mĳs,parabolis,apophthegmatis,ſententiolis acutis, argutis nonnunquam & grauſ-
bus: ut ſic libentius hauriantur,& magno cum fructu non linguæ tantum, ſed etiam
prudentiæ atque uſus uitæ. Sunt tamen quædam artium propria, ea non curabit at-
tingere:ut de cauſis rerum naturç,de medicamentis,de legibus,&iure ciuili,de quan
titatibus mathematicis: relinquet hæc, atque eiuſmodi ſuis quæque artificibus, ma-
gis uerſabitur in ĳs,quæ ſunt uitæ communia,quibus nulla ætas,nulla conditio,nul-
la profeſſio eximitur: qualia ſunt ferè quæ modo connumerabam.Interea uerò dum
dictionarium eius generis non habemus,inſtitutor ipſe ex ſua lectione hæc,ut pote-
rit, ad utilitatem diſcipulorum annotabit.Tum exhibebit faciles autores captui ſuo-
rum aptos,ut apologos, quibus delectatur ætas illa, & rebus ſolidioribus paratur.
Verſiculos caſtos & ſimplices,ut Catonis, qui ſunt elegantes & cordatiſſimi,Mi-
chaelis etiam Varini,philoſophorum item ſententiolas, quæ omnia ediſcent.Se-
quentur epiſtolæ Plinĳ Cecilĳ, quę floſculos modo dicendi habent, & conueniunt
illi comitati ſcholaſticę, ĳſq; omnino rebus de quibus ſtudioſi homines & colloqui
inter ſe conſueuerunt,&ſcribere:ita ut ſint qui ea gratia multas earum ad uerbum e-
diſcant, quidam etiam eiuſmodi dulcedine ac uerborum delicĳs capti Ciceronianis
prætulerint, quod penè eſt nefas.Sunt & epiſtolæ quędam Ægidĳ Calentĳ mire feſ-
tiuæ,quibus pueri ualde oblectarentur.Ad uarietatem & copiam uerborum expo-
net librum Eraſmi de copia priorem. Tum de recta pronuntiatione in genere, tradi-
tis ſumma quadam uniuerſalibus normis. Hinc de figuris ex Quintiliano, aut Dio-
mede, aut Mancinello,aut Ioanne Deſpauterio:quem in uſum tabulam quandã Pe-
trus Moſellanus confecit,quę parieti affigi poſſit,ut deambulanti ſtudioſo occurrãt,
& quaſi ingerant ſe oculis. Incipiet his ſtilum mouere, ita ut alienus ſit prorſum,&
magnam habeat licentiam ex alienis non uerba tantum,ſed longas quoq; ſenten-
tias, & periodos excerpendi: in quo ſpectabitur quàm apte ſuis interſerat. Sequi-
tur alter liber de copia rerum Eraſmi. Tradetur hic ſummatim cognitio rerum ge-
ſtarum temporibus per notas quaſdam diſtinctis,& conſignatis,ſicut in uĳs ſolet fie
ri: ut ab Adam ad eluuionem, ab hac ad Abraam, inde ad Moſen. Tum ad bellum
Troianum,ab hoc bello ad Romam conditam,hinc ad expulſos reges, inde ad Ro-
mam à Gallis captam. Tum ad Alexandrum Macedonem, deinde ad primum bel-
lum Punicum,ad ſecundum, ad tertium. Iam ad Syllam & Marium, poſtea ad Chri-
ſtum natum, à Domino noſtro ad Conſtantinum, ad Gothos deinde, tum ad Hun-
nos,ad Carolum magnum,ad electionem imperatorum,ad Gotifridum Byllonium,
ad tranſitum Turcarum in Europam,ad captum Byzantium, ad recuperatam Gra-
natam, poſtremo ad imperium Caroli quinti, ſub quo agimus: generatim in ſingu-
lis ſpacĳs exponet,quæ bella inſignia ſint geſta,quæ memorabiles ſint urbes conſtru
ctæ, qui homines clari uixerunt. Addet his etiam breuem deſcriptionem orbis pri-
mum uniuerſi,& maximarum partium,tum prouinciarum, & quid in quaque com-
mendatum famæ:utilis ad hoc Pomponius Mela. Iam hic accedet ad puriores illos
ſcriptores,& imitatione digniſsimos: diu enim ſequendi ſunt ĳ qui ſequentem non
fallant, donec aſſuefacti horum ductui ſine periculo poſſimus & alios audire. Cæſar
quotidiano ſermoni egregie utiliſſimus, cui Cicero laudem tribuit puri & incorru-
pti ſermonis Latini, & Quintilianus elegantiæ, cui proprie ſtuduiſſe illum teſta-
tur: tum Cæſari adiunctæ Ciceronis ipſius epiſtolæ familiares: ſimpliciores ſunt ta-
men, & uſui magis congruentes, quas ad T. Atticum ſcripſit, niſi quod ſunt in eis
quædam obſcuriſſima,partim ſic ſcripta ab ipſo Cicerone de induſtria, partim uitio
atque ignorantia temporum ita deprauata, ut reſtitui iam non queant. Terentĳ fa-
bellæ propter elegantiam ſermonis ſcribi putabantur uel à Scipione Æmyliano, uel
ab eius amico C.Lęlio,is qui ſapiẽs uſurpatur.C. Cęſar Terentiũ puri ſermonis ama
torẽ uocat:minus multo eſt puritatis in Plauto, antiquarius eſt enim, & licẽtioſe in-
dulget ſibi perſonis ſeruorũ,cũ riſus, & exhilarationẽ theatri, atq; hinc multitudinis
applauſum peruerſitate etiã loquẽdi captat:ſed neq; in ſenſus eſt ſyncerior:ex utroq;
cuperẽ reſecta, quæ pueriles animos ĳs uitĳs poſſent polluere, ad quæ naturæ quaſi

nutu

nutu quodam uergimus. Poetarum lectio magis ad uegetãdum ingenium pertinet, & ad ſtellas illinc quaſdam & uelut inſignia orationis petenda, quàm ad alendum corpus ſermonis. Comici uerò propinquiores ſunt pedeſtri orationi, quàm uerſui. Tragici inter eos ſunt medij, multa habent grandia, turgidiora etiam quàm expediat communi ſermocinationi: plurima tamen, quæ apte ad uſum queant applicari. Latinæ linguæ ſolus remanſit Seneca tragicus: credo priſcos non conſeruatos, quod rudes eos atque impolitos eſſe exiſtimarent, nec tanti eſſe illos deſcribere. Simul cum poetis diſcet totam rationem proſodiæ, & quantitatis ſyllabarum exactius iam & ſubtilius. Audiet Virgilij Bucolica: in quo opere eſt illud animaduertendum, quod in omnibus dramaticis, id eſt, in quibus loquentes perſonæ inducuntur, eſſe quædam uerba, & dicendi formas, potius ex decoro perſonæ, quàm ex ſynceritate linguæ, ut autores aliter dicerent, ſi ſua, non aliena perſona uterentur: quod magis uſu euenit comicis, & ijs qui delectationi ſeruiunt lectoris, quàm ſerijs autoribus: idq; uidemus quotidie in linguis uulgaribus fieri. Quocirca non ſemper ex Plauto argumenta ſumenda ſunt ad comprobationem Latinitatis, ſed neque ex Terentio, quamuis hic eſt in eo parcior, néue ex Theocrito ad Doricam dialecton, aut ex Virgilio in Eclogis, de quibus iactatum eſt à quibuſdam, qui urbani uideri affectabant:

Dic mihi Dameta, cuium pecus? an ne Latinum?
Non, uerùm Ægonis: noſtri ſic rure loquuntur.

Ignari uel diſſimulantes captaſſe Virgilium gratiam ruſticitatis, quod & Theocritus fecerat indulgentius. Hinc Odas Horatij explicabit aliquot. Adiunget Poetas Chriſtianos antiquum Prudentium, & qui ætate hac ſcripſit Baptiſtam Mantuanum, magis copioſum & facilem, quàm terſum, aut ſublimitati argumentorum reſpondentem: etſi in Prudentij carmine, ſunt etiam quæ deſyderes. Poſt hæc, ſequentur Georgica Virgilij, & Politiani Ruſticus. Hic incipiet ipſe carmen pangere. Enarrabit inſtitutor ad cognitionem fabularum Metamorphoſin Ouidij, & ſex libros Faſtorum, non enim uenerunt ad nos plures: ſeligentur Epigrammata Martialis nonnulla: addet Perſium, quem digniſsimum legi antiquitas cenſuit, ut Quintilianus, Martialis, & Diuus Hieronymus teſtantur. His ſuccedet Æneis Virgilij grande opus, & plenum grauitatis ac rerum bonarum, & quod Iliadi non concedat. Lucani carmen plurimum habet uirium, ut etiam bellicis ſint propè pares, nec prælia uideatur canere, ſed committere, & intonare claſſicum, eodemq; ardore arma ſcribere, quo Cæſar tractauit: ita ut illum quorundam aures tanquam ſonum uaſtum ac immodicum non ferant. Illud tamen non ignorandum poëſi operis ſucciſiuis ſtudendum, ſumendamq; eam, non ut alimentum, ſed ut condimentum. Ingenium uerò Poeticæ appoſitum illud cenſemus, quod ingentes habet impetus, quibus interim ſupra ſolitum & ordinarium naturæ ſuæ modum aſſurgit, celſosq;, ac penè cœleſtes ſpiritus, elatione illa concipit: ut non grandes tantummodo, uiuidasq; ſententias mentis acies intueatur, & colligat, ſed in numerum conſtringat, harmoniam ex animo ſuo hauriens ſupra corpus concitato. Ex hiſtoria, libros aliquot deguſtabit Liuij: prælegetur item ei Valerius Maximus, qui ad orationis picturam multa ornamenta adferre uerborum ac ſententiarum poterit, quas habet initio & fine cuiuſque capitis, fortaſſis cõcinniores quàm interdum deceret grauitatem exemplorum. Poſtremum locum obtinebunt Orationes Ciceronis, in quibus ſunt ornamenta, lumina, & uirtutes omnes dicendi: è quibus deliget magiſter, quas uelit ſuis enarrare, neque enim perſequi omnes conuenit. Ex his quæ poſui, ediſcet ea diſcipulus, quæ inſtitutor præſcripſerit: ſed quicunque autores enarrabuntur, ſemel atq; iterum per hebdomades ſingulas de moribus audient nonnulla, quæ uitijs auditorum medeantur, uel ut pellantur, uel ut ne inuadant atq; inualeſcant. Hæc quidem magiſter enarrabit: ipſe per ſe diſcipulus poſt prima illa rudimenta, ubi clarius aliquid cœperit in literis cernere, priuato ſuo ſtudio hos leget: in arte grammatica Thomam Linacrum, à quo multa ſunt Latinæ linguæ myſteria oſtenſa, ac ſine impietate prodita. Tum duos Antonios, Nebriſſenſem, & Mancinellum. Ad elegantiam uocabulorum

primum

primum omnium Laurẽ. Vallam. Superſtitioſus eſt ille quidẽ certe in quibuſdam, ſed diſcentibus perutilis: quum aliquid negat in autoribus haberi, ſuſtinendum iudicium in præſentia, nec utendum eo quoad apud ſcriptorem indubitatæ fidei legeris: addet huic aliquos ex ijs, qui autores illos interpretantur, quos magiſter enarrabit, ut Seruium Honoratum, aut ſimiles. Hadrianus Cardinalis collectione illa exemplorum non parum proderit: & ſi eſt in docendo parcior, quàm oportebat: ſatis feciſſe ſe dictis autorum congerendis ratus, ab enarratione difficilium caute manum continuit. Gulielmus Budæus utroque opere in Pandectas, & quinque libris de Aſſe, plurimum opitulatus eſt rei Latinæ, elaborata illa ſcrutatione rerum ac uerborum linguæ utriuſque. Autores Romani ſermonis diligenter euoluendi: nam ſi id fieri iubebant priſci illi, quibus ſermo hic, quem nos arte conſectamur, hauſtus erat cum lacte, ut ex illorum lectione excoleretur lingua, & copia atque ubertas proueniret, quid nobis cenſes faciendum? quibus eſt aſcititius, quicp illum guttatim colligimus. In hiſtoria leget Liuium, eum certe, qui reſiduus eſt, integrum: cuius Patauinitatem, quam guſtabat Pollio Aſinius nos non guſtamus: ſcilicet nõ habemus iam palatum uſqp adeo eruditum, ut certe moroſum. Hinc Cornelĩ Tacitum qui habet quædam duriuſcula & imitatu periculoſa, ſed eſt grandis, audax, multumcp ineſt in eo ſpiritus. Hic Salluſtium, qui multa eſt ab antiquis mutuatus, quemadmodum uulgato epigrammate inceſſitur: & Atteius philologus admonebat Pollionem, ut obſcuritatem uitaret Salluſtij: quo magis miror illum à quibuſdam tradi pueris: eſt tamen ijs qui intelligunt, iucundiſſimus, et cuius lectio minime exſatiet. Ad poetarum fabularumcp cognitionem, & ſi plurima ex Ouidio, atque ijs autoribus, quos recenſui, deſumpſerit, habet tamen Ioannem Bocatium, qui deorum genealogias in corpus unum redegit, felicius quàm illo erat ſeculo ſperandum: tametſi in interpretandis fabulis ſæpe eſt nimius, & frigidus. In Latinis uerbis quos ſequatur uelut duces, deliget Catonem, Varronem, Columellam, Palladium de rebus ruſticis, Vitruuium de architectura: in quibus permagna eſt ad res plurimas appellandas nominum puriſſimorum atque aptiſſimorum copia: antiquarius eſt Cato, ſed ea in illo reperias, quæ nuſquam alibi: durus Varro, et opificibus accommodatus. Columella elegantior, et terſior, item Palladius, niſi quod interdum habet uocabula & idiomata Latina utique, uerum ſui temporis, ſcripſit enim ſub Hadriano. Vitruuius græciſſat ſæpe, et eſt ad intelligendũ cum primis difficilis, ne cum picturis quidem lucundi Veronenſis: propterea quod ędificandi uetus illa ratio ex uſu abijt: ut non iniuria de illo Budæus dicat, Non cuiuſuis eſſe hominis Corinthum adire. His adiunget Grapaldũ de domo, non ad phraſin, ſed ad explicationem uocabulorum: qui plus habet conatus quàm rei, huic omnia ferè ex illis ſunt, & Plinio deſumpta. In quibuſdam incertus ipſe, incertum dimittit lectorem. Tum orationes omnes Ciceronis, declamationes Quintiliani. Sunt inter recentes nonnulli, qui momenti aliquid adferre ad ſermonem poſſunt. Longolius, ſimiolus eſt Ciceronis, & Iouinianus Pontanus: hic tamen minus obtinet Tullianæ uetuſtatis, quàm Longolius. Angelus Politianus magnas habet argutias. Eraſmus admirabilem facilitatem ac lucem: & eſt quum uiuat potius recentioribus applicari, tanquam ſimilioribus, ac magis paribus, quàm priſcis illis tam à nobis & moribus & ratione quadam intelligentiæ ſemotis. Quos uerò in bibliotheca ad conſulendum collocabit, hi erunt: Varronis de lingua Latina libri tres, intricati, ex illo dicẽdi more ipſi peculiari, atcp ea de cauſa mẽdis à librarijs inductis maculoſi, ac deformes. Feſti Pompeij decurtatio. Nonius Marcellus. Ex recentioribus Nicolai Perotti Cornucopiæ: quod ſi uacet legere, non pœnitebit collocatæ in eo operæ. Neſtor haud ſatis eruditus. Tortellius, ad orthographiam diligens. Ex quibus dictionarium ſuum Ambroſius Calepinus congeſſit, homo congerendis quidem illis idoneus, explendis uerò quæ deerant, non idoneus. Hic quidem Latinitatis curſus: cui aliquanto poſt initium æquari debet etiam Græcitatis, ſicut dixi, ut ambo conficiantur pariter. Ad prima rudimenta adhibebit tabellas aliquas Græcas. Aleandri puta, aut eiuſmodi, quo ſonos & uires literarum ſyllabarumcp pernoſcat. Hinc ad declinanda nomina & uerba

primum

primum librum Theodori Gazę,quem Eraſmus uertit.Tum interpretabitur Æſopi fabellas,propterea quod & uerbis ſunt faciles,& ſenſu ad ætatem illam apto:Græcorum quoque prouerbium de rudibus ſatis indicat,ſolitus illos ab Æſopo auſpicari. His addetur liber ſecundus Gazæ,in quo illuſtrat coloribus,quæ primo libro adumbrarat ſolum, ac deliniauerat,Ariſtotelem ſecutus,& naturam rerum.Tum oratio aliqua puri ſcriptoris et facilis in manus dabitur.Iſocratis ſcilicet aut Luciani,quod quidem ſit certe ſine corruptela:aut etiam Ioannis Chryſoſt.qui eſt terſus, & eximie dilucidiſſimus. Syntaxis parum eſt accurate à Græcis conſcripta, quòd populum habuerunt diutius bene loquentem, quàm Latini, ut minus fuerit opus obſeruatione ac regulis:& alioqui Græca ſtructura fuſiſſima eſt,ut ægre in alueũ poſſit cogi.Theodorus aliquid attigit in quarto uolumine.Ioannes Laſcaris canones ad imitationem Latinorum eſt commentus: parum hic uere,Gaza autem parum ad docendum apoſite.Illud eſſet potiſſimum annotandum,quibus in rebus Græca & Latina inter ſe ſtructura diſſiderent.Iam hic transferre ad nos aliqua puer incipiet,propter noſcendam linguæ utriuſq; proprietatem,et copiam uerborum parandam,tum ut ornamenta illa & cultum Græci ſermonis in Latinum elíciat. Diſcet proſodiam & orthographiam,quæ apud Græcos ut in quibuſdam ſunt apertiſſimæ atque indubitatæ, ſic in multis uſum modo ſequuntur,uel quod uni alicui placuit:eas ad res facit tertius Gazæ.Græca lingua diutius eſt ſyncera & purius conſeruata quàm noſtra,quòd illa barbararum nationum incurſus minus ſenſit quàm Occidens.Sed uigor tamen eius & quaſi inuenta tum fuit,quum maxime Athenienſium opes,imò Græciæ totius florerent:nempe à tyrannide Piſiſtrati ad exitum Demoſthenis.Ante Piſiſtratum atq; etiam Periclem nihil ſcriptum eſt legi dignum:poſt Demoſthenẽ plurima quidem,cæterum integritate ſermonis cum ætate illa minime comparãda.Itaq; enarrabit præceptor epiſtolas aliquas Demoſthenis, Platonis,Ariſtotelis.Orationẽ aliquam Demoſthenis,& cuiuſquã ex illis decem rhetoribus, quos eodem ſeculo Athenæ tulerunt. Lexicon Græcę linguę cõponendũ,quale de Latina diximus copioſum,& plenum. Antequam attingat poetas,præcipiendũ nonnihil de dialectis: qua de re extat opuſculum Ioannis Philoponi, & alterum Corinthi. Tum audiet rhapſodias aliquot parentis poetarum omnium Homeri.Hinc Ariſtophanis primam & alteram fabulam, Euripidis aliquot:qui autores elegantes ſanè ſunt,& inter paucos Attici.Ariſtophanes feſtiuus, Euripides grauitate ſententiarum etiam maximis philoſophis par, ut Quintilianus ait.Ad ſententias boni ſunt Theognis Doricus,nempe Siculus,& Phocilides Ionicus.Poſt hos reliquus Homerus cõſequetur:qui attente ac diligenter eſt à diſcipulo & audiendus de præceptore,& ſeparatim relegendus,multis in locis edíſcendus quoq;.Magnæ ſunt huius uiri uirtutes,quas perſequi longum ſanè atq; operoſum eſſet.Primũ quæ ſcripſit,non dicere uidetur,ſed ante oculos ſiſtere,ea eſt quaſi depingendi uis & efficacia:qua uirtute poſteros omnes adhuc ſine controuerſia ſuperat:nec corpora expreſſit modo,ſed animorum recõditos illos motus,qui ſub ſenſus non ueniunt:ut nihil uideatur eſſe aliud eius poẽma,quàm imago uitæ humanæ. Communis ſenſus adeo eſt callens,& ita ſunt rerum naturæ conformia,quæ dicit,ut poſt tot ſecula mutatis uſque eo moribus,inſtitutis,tota uiuendi ratione,tamen ætati etiã num noſtræ & cuicunq; alij uerba,ſententię,collocutiones,orationes illius conſentaneæ ſint:quibus de rebus facile tam longam diuturnitatẽ ſuſtinuit,& per tot ſecula non ſolum autoritatem uetuſtatis,ſed nouitatis gratiam cõſeruauit, cum recens in unoquoq; uideretur.Sunt tamen ſua & illi uitia,quę nos ut uitentur,indicabimus, ſicut de uirtutibus fecimus ad imitandũ,ſi cui modo tantum eſt facultatis ac roboris. Hieronymus Vidas tanquàm ſuperuacaneum & redundantem Homerum inceſſit, luxuriantem in narrando,& admiſcentem ſuperflua:nec dubitat Virgilium illi,& cæteros Latinorum anteferre,uelut aſtrictiores & ſanctiores,quum Græci omnes uitio illi ſint obnoxij,ut Homerum ſecuti nimij ſint,atque etiam nonnunquam ſubputidi. Nec placent ei deſcriptiones medio prælio curruũ,& in iurgio Therſitæ:quanquam hoc poſterius ad uim poteſt referri,& exemplũ,ut uideat lector,cuiuſmodi uir,heroi

bus tacen-

bus tacẽtibus, regi maledixerit. Damnat etiam humiles similitudines, ac sordidas interdum: ut milites muscis assimulari in mulctra, Aiacem asino, qui nescit è pastu discedere abactus fustibus. Virgil. decentius, qui formicis & apibus exercitus facit similes, tanto honestioribus, quàm muscæ sint, rebus. Ad hæc parum conuenit tam otiose Diomedem & Glaucũ media pugna esse collocutos. Repetitiones possunt uideri illius æui, sicut in sacris literis. Sed epitheta non decet esse ubiq; eadem: tam nominat Paris Menelaum ἀρηϊφίλον, quàm Græci: & ἐυκνήμιδας ἀχαιὸς persona Troianorum: & in media monomachia persona Menelai δῖον ἀλέξανδρον, quum eum dicat maleficum, & uiolatorem hospitij bene meriti: ut solum uideantur epitheta ad commissuram numeri quæsita, non ad uim aut gratiam. A quibus uitijs excusare cum possit æditio operis, non enim integrum illud dedit in apertum, ut omnia exacto iudicio perpenderet atq; elimaret: sed separatim singulas rhapsodias ad cantus & delectationem popularem: quæ omnia longo pòst tempore collecta sunt, & digesta per grammaticos, iussu & procuratione Pisistrati Athenien sis: quæ etiam fuit causa cur nec patris, ac ne patriæ quidem usquam meminerit. Iam uero illius duo sunt opera, alterum calidum, alterum callidum: multa non satis probi exempli continent: & quæ de natura rerum, & humanis attingit moribus, torquentur, quocunq; est uisum ijs, qui uatisa uent immodice. Cęterum de Homero satis, addentur huic reliqua, si uidebitur, Aristophanis, & Euripidis: tum ἔργα καὶ ἡμέρας Hesiodi, & Græca aliquot epigrammata, quę argutias & salem habeant non spurcum. Postremo Pindarum obscurum in primis, & reconditorum uocabulorum usurpatorem: quem tamen Academicus Archesilas idoneum in primis dicebat uocem implere, & uerborum magnam præbere copiam. Theocriti pastoricia multum habent Venerum in illa dialecto Dorica, sed quo intelligantur melius, explicandæ sunt allegoriæ, sicut in Bucolicis Virgilij, alioqui frigent pleraque omnia. Ad historiam pręleget Herodianum, ut cum uersione conferat Angeli Politiani: est autor ille cãdidus ex se ac facilis, sed ea gratia Politianus transtulit, ut non ab homine Græco uideatur genitus, sed à Latino. Tum Xenophontis ἑλληνικά, quo nihil est purius, & inaffectatius. Thucydidis libros aliquot imperabimus, difficilis licet scriptoris, duri ac planè ferrei. Ipse uerò studio per se suo hos leget. In arte grammatica Oecolompadij dragmata. Ad inflexiones uerborum & nominũ Adrianum Amerotium: ad poëtarum & linguarum cognitionem Vrbanum. Interpretes eorum poëtarum, quos modo nominaui, multa ex linguæ arcanis patefaciẽt: quorum poëtarum nullus est qui non aliquem habeat ἄθλιον. Homerus principem omnium est nactus Eustathium Constantinopolitanum. Addet Thomam Magistrũ de Atticismis. Ad res ciuiles commentarios Græcæ linguæ Gulielmus Budæus nuper conscripsit paris diligentię, cuius sunt Latina eiusdem: multa eruit abstrusa, compluribus tenebricosis locis atq; obscurissimis lucem inuexit. Autores linguę euoluet Isocratem, quo simplicius ac purius cogitari nihil potest: Xenophontem, & decem Rhetores. Luciani uerba satis sunt tersa, & phrasis dilucida. Asianus est uerborum apparatu instructus ac tumens, rerum inanis prorsum: adiunget his Thucydidem Atticum, & faciliorem hoc Herodotum, licet Ionicum. Ad uarietatem rerũ habet libros Aristotelis de animalibus, & Theophrasti de plantis: quos ita Latinos fecit Gaza, ut utrisque legendis magnæ possint in linguis illis opes comparari: sic porrò leget ut magis de uerbis ac sermone sit quàm de sensis solicitus. In Demosthene, quem crebro habebit in manibus, absoluta est linguæ illius uis, ac gratia, non aliter quàm de Ciceronis orationibus diximus. In bibliotheca tanquam ad consulendum reponet hos, Lexicon Græcolatinum geminum, ex Græco in Latinum, & ex hoc in Gręcũ. Hesychium ad intelligentiam poetarum, Homeri potissimum. Iulius Pollux uarietatem & copiam uerborum suggeret, lectore tamẽ indiget doctissimo: nam innuit magis peritis, quàm docet imperitos. Sunt in his duabus linguis autores quidam misti, qui simul & historias & fabulas, & uocum significatus, & oratoria, & philosophica attingunt: quorũ appellatio uera est & maxime propria philologi: huiusmodi sunt in Gręca Suidas, & Athenęus: in ambabus Aulus Gellius, homo rhapsodus planè, congestor

geſtor potius,quàm digeſtor,& oſtentator,quàm peritus, loquaculus ſine eruditione:in uerbis ac ſentẽtijs putidulus,quæ de ſignificatu uocũ differit,ſunt friuola & plerunq; imperita,ac falſa:legendus eſt quidem, ſed ita,ut te rem leuem ſcias inſpicere: ſanior eſt æmulus eius Petrus Crinitus.Ad philologiã etiam pertinet opus Auguſtini de Ciuitate Dei,Eraſmi adagia:quod opus aſſuefacere poteſt lectioni magnorum autorũ,ut ad eos adoleſcens nõ omnino ueniat rudis ac nouus.Huius ferè notæ ſunt Budæi annotationes,& aſſis,de quibus ſum locutus.Cęlij lectiones antiquæ,quę interdũ uetuſtate horrent,non tam rerum,q̃ uerborũ.Macrobij Saturnalia multum habent bonarũ ac uariarum rerum.Petrus Textor leuidenſam texuit:licebit tamen officinam eius nonnunquã conſulere,quamuis perturbatã, nec ſemper certam:ut erat autor literarũ Græcarum prorſum ignarus,nec in Latinis magnæ dexteritatis:meruit tamen laudẽ diligentiæ aliquam.Raphael Volaterranus uariæ uir eruditionis ac late patentis inter alios eſt mihi reddendus.In hunc numerum neſcio an patientur grammatici Iſidorum Hiſpalenſem interferciri. Adfert nonnulla ex antiquis hauſta haud prorſum aſpernanda,præſertim quòd fontes illi non peruenerunt ad hanc ætatẽ.Reſtant ſcriptores alij linguæ utriuſq;, quos partim in alijs diſciplinis propter rei argumentum neceſſe erit cognoſcere,partim leget alio tempore,uel in hac ipſa profeſſione remanens, uel quum in altioribus animi reficiẽdi gratia ad hæc uacabit reſpicere. Hic eſt curſus octo aut nouem annorum à ſeptimo ad quintumdecimum annum,uel etiam ſextumdecimũ,ut cuiuſque ingenium & progreſſus fuerint.Sentio me diu eſſe in hac de linguis præceptione immoratum,quòd eo feci quia multi praue ſunt à pueritia inſtituti,quum tanti referat,quemadmodum in exordio hæc tradantur,unde reliquæ deinceps artes omnes ac diſciplinę dimanant. Hactenus linguarum inſtitutio uel ijs qui ad diſciplinas alias parantur, & quaſi formantur,uel quibus ea ſola per ingenium aut delectationem ſufficit,ut in earum rerum ſola cognitione uelint ſubſiſtere.Qui ingenio erunt uel tardo admodum,abſurdoq;, & inepte coniectante,uel ſuſpicaci inique,& in peiorem partem reijciẽte,quę audiat,his latinam linguam utcunq; didiciſſe ſuffecerit,& portiunculam Græcę aliquam, arcebitur lectione autorum. Sermonem uero ad commercium humani generis didicerit:niſi forte furioſus omni no ſit & uęcors,quem præſtabit à lingua doctorum ſummouere:ne quæ ſub illa ſunt abdita & concluſa,magno tum ſuo,tum alieno malo intelligat.Qui ſaniore ingenio ac iudicio nolet tamen,aut non commode poterit altius conſcendere,hic erit linguarum & autorum cognitione contentus. Huius porrò ad uitam uſus fuerit,ut ſit ſcriba ciuitatis publicus,capeſſat minores magiſtratus,fungatur legationibus.Habebũt & hi,& ſuperiores illi ſermonum peritiam,qua ſenectutis graue tædium autorum lectione leuent, quum iam alteris licebit,alteros ætas meliora docuerit, quodq; in eis adhuc erat acerbum mitificarit. Hi ſunt philologi,& eorum exercitatio philologia. Ex his delegentur, qui alios inſtituant:quos nolumus ijs tantum limitibus,quos deſcripſimus circumſepiri,ſed alia etiam omnia ſcrutari,& pernoſſe,quæ ad philologiam pertineant,abſtineant modo ab anxia atque inutili Græcorum ſubtilitate, quam in omni tractatione de ſermone ſunt perſecuti, ſeu commenti uerius,uelut in carminibus,& tota poetica,in contextu orationis,in ſchematis,ac figuris. Credat M.Fabij grauiſſimi præceptoris ſententiæ, ac conſilio inter uirtutes grãmatici poni illam,aliquid neſcire. Quos uerò ſcriptores ceu conſiliarios alijs reliquimus, huic tradimus legendos,ut pro ratione ſuſcepti officij unus ille multorũ laborẽ ſuſtineat.Itaq; in arte Grãmatica reſtant huic Priſcianus, Diomedes, Aſper,Phocas,Caper,Capella:parum quidẽ ad docendũ idonei,ſed qui moneant multa,quæ præceptor in ſuum & diſcipulorum uſum facile depromet.Terentianus item de proſodia & carminibus. Ex uicinioribus huic ætati Perottus,Sulpitius Verulanus,Curius Lancilotus,Aldus,Ioannes Deſpauterius,qui ſunt multo quàm illi commodiores.In Græcis uerò Herodianus, Tryphonius, & qui patrum memoria Græcas literas in Italiam inuexit Chryſoloras, & Ioannes Laſcaris. Autores Latini & Græci ſermonis, ſi qui habent argumentum ex recõditis quæſtionibus altioris diſciplinæ,uidelicet primæ philoſophiæ,

aut ſcrutationis cauſarum naturæ,medicinæ,Iuris Ciuilis,Theologiæ,ſi relinquendi ſunt penitus ſuis profeſſoribus:ſin de facilioribus diſſerunt,nempe aſtronomia, coſmographia,philoſophia morum,prudentia,deſcriptione naturæ, aut in illis quidem prioribus,ſed expoſite tamẽ ac dilucide,non uideo,quo minus ſint philologo attingendi.Quòd ſi quis in illis locus altius ſe aperit,contentus,quæ ſui ſunt muneris,inſpexiſſe,ad alia trãſibit,examinationem illius modeſte ijs concedens,qui in eiuſmodi artibus operã ex profeſſo ponũt:ut ſuus cuiq; profeſſioni honor,ac dignitas conſtet,ne termini confundantur, & aliæ in aliarum ius ac poſſeſſionẽ temere inuadant. Itaque Senecam licebit euoluere,à quo multum adiuuabitur uerborum & propriorum,& tranſlatorum ui,tum copia & uarietate:ut rem eandem crebro ac ſine faſtidio poſſit expromere:multumq; alere poteſt facundiam Latinam metaphoris potiſſimũ præ cæteris ſcriptoribus dextere accommodatis.De M.Tullio quantum proderit,ſu peruacaneum eſt dicere, parente copiæ Romani ſermonis, ut eum Caius Cæſar appellauit.Ciceroni Quintilianum adiunxit Laurentius Valla,tanquam comitem aut uerius ſocium, paremq;: non omnino iniuria, quum uerborũ mundicie, tum tranſlationum & totius dictionis acumine.Quintus Curtius candidus eſt,ſed criticorum quidam eiuſdẽ illum eſſe coloris cauſificantur:non perinde eſt nitidus Iuſtinus.Poſt hinc periculoſa ſunt omnia,Gellius duriſſimarum elegantiarũ affectator. Apuleius in aſino planè rudit.In alijs ſonat hominem,niſi quod florida ſunt ridicula,ſed excuſat ea inſcriptio.Macrobius melior eſt his,atque explanatior,habet quæ nõ tam uulgari ſermoni ſint utilia,quàm philoſophiæ explicandæ.Tertullianus perturbatiſſime loquitur,ut Afer.Cyprianus & Arnobius eiuſdem gentis clarius,ſed & ipſi nonnunquam Afre.Auguſtinus multum habet Africitatis in contextu dictionis,non perinde in uerbis,præſertim in libris de Ciuitate Dei,quod unum ex eius operibus legendum cẽſeo philologo:id enim bona ex parte in media philologia uerſatur,quemadmodũ ſuperius admonui.Ambroſius nõ adeo Latinus eſt,ut ſuauis:Latinior Hieronymus,niſi quod nonnunquã ſacrum ſe autorem eſſe meminit,de re ſolicitus magis quàm de uerbis. Chriſtianorum omnium facundiſſimus eſt Lactantius, ſonum habet plane Ciceronianum:præterquam in paucis,imitandus cætera.Poſtremus Boëthus cuilibet noſtrorum ſuperiorum comparandus.In Symmacho,Sydonio Apollinare,Paulino parcam philologo,& eam illi operam remittam. Hinc longo interuallo eſt deſcendendum ad proxima noſtræ ætatis.Franciſcus Petrarcha ab hinc annos paulò plures, ducenteis bibliothecas tamdiu clauſas reſerauit primus,& puluerem ſitumq; è monimentis maximorum authorum excuſſit: quo nomine plurimum ei Latinus ſermo debet:non eſt omnino impurus,ſed ſquallorem ſui ſeculi non ualuit prorſum detergere. Ioannes Boccatius eius diſcipulus nulla ex parte eſt cum magiſtro conferẽdus.Rurſum linguarum ſilentium uſque ad memoriam auorum.In qua Leonardus Brunus ab Aretio ſatis fuit emẽdatus,ſimplex,naturalis,& nõnunquam in hiſtoria ſcribenda neſcio quem ex Liuio colorem ducit. Laurentius Valla egregiam præ ſe fert indolem,& uerbis quum puris, tum etiam propriis utitur: qui ante Elegantias ſcripſit,ut de uoluptate minus ſunt accurata,quàm quæ poſt eas. Itaque meliora ſunt quæ de Græco uertit iam ſenex Thucydides, ac Herodotus.In Franciſci Philelphi uerbis planè nihil deſyderes: eius tamen lectio eſt moleſta,quòd motu omni & quaſi uita caret:& fortaſſe is eſt genus,quem in quoque libro uicturo Martialis requirit.Theodorus Gaza plurimum locupletare poteſt noſtram linguam uertendis ad nos Græcis:minus eſt felix Georgius Trapezuntius, & uerboſior,minore etiam uerborum delectu. Iouiniani Pontani uerba ex Cicerone ſunt deſumpta, & phraſis tota. Pomponius Lætus exiguæ eruditionis,tota illa eius celebris diligentia circa uerba,& hiſtorias aliquot,tum ſaxa eruta,& monimenta diruta conſumpta eſt. Campanus feſtiuus, & facilis,à rebus eſt inops. Hermolaus durus, ſtili genus quoddam affectauit ſubmoroſum ex uetuſtiſſimis & nuperrime inuentis uocabulis conflatum, ut Ennium, & Plautum Apuleio, Capellaq; uideatur miſcuiſſe. Politianus elaboratus, uerba eius bona, & uſui communi apta, officioſis duntaxat: nam gra-

uitatis

uitatis minus habet,quàm uellem:& dum ſelectas quaſdam uel uoculas,uel dicendi formulas,quaſi gemmas auet oſtentare,longius circunducit lectorem,pluribus tum uerbis,tum ſenſis orationem onerans,quàm erat opus.Grauior Ioannes Picus,& ſatis caſtigatus,niſi quo loco altercatur cum Theologis.Antonius Sabellicus fluit qui dem plenus, ſed lutulentus quandoq́, ſimilis ei autori,ex quo res deſumit:ut colorem uideatur mutare cum ſolo,per quod omnino tanquã fluuius decurrit:quod nõ raro uſu uenit ſolicitis de re magis, quàm de uerbis.Memoriæ noſtræ ſunt Eraſmus, Budæus,Melanchthon,Sadoletus,Bembus,Franciſcus Picus,And. Alciatus,ut alij multi uel iam magni uel aliquando futuri,de quibus quoniam uiuunt, nihil dicam: dicent ſequentes,quum erit iudicare liberius.In Græcis autoribus leget Platonis pleraque omnia,quem Iouis ſermõnem Græci aiunt ſonare.Ariſtoteles Ethica, & Politica,in quo eſt admirabilis loquendi proprietas.Plutarchi moralia,et uitas illuſtrium uirorum.Galeni quædam,ut de tuẽda ualetudine,uerſione Linacri addita.Fuſus eſt Galenus,& plenus uerborum,nempe Aſianus,ſed bonorum atque elegantium.Philoſtratus floridus ac picturatus:dilucidus magis & ſimplex Libanius.Ex noſtris Syneſius elaboratus & tranſlationibus paulò obſcurioribus frequens.Baſilius& Gregorius cultu,Chryſoſtomus apertior & redundantior,in præfationibus Iſocrati ſimilis,in elocutione Luciano & Galeno.Et hi quidẽ proſæ orationis autores.Quis omnibus ſi Plinium Secundum uoluerit adiungere,non iam autor unus aliquis acceſſerit,ſed bibliotheca integra ac planè iuſta,tantis rerum ac uerborum diuitijs. Quis ſe illo præterito philologum audebit profiteri?Poetæ reſtant,ad quos tanquam antidotum librum adhibebit Plutarchi de poetarum lectione, & alterum Baſilij Magni de legendis ethnicis,breuiorem quidem illum ſed pietatis refertũ.Ars Ariſtotelis poetica non multum habet bonæ frugis,tota in obſeruatione antiquorũ poematum occupata,& in ijs ſubtilitatibus, in quibus moleſtiſſimi ſunt Græci, quodq́ cum bona illorum uenia dixerim,inepti quoq́.Palęphatus uetus autor poetarũ fabulas ad congruentem quandam hiſtoriæ ac ueritatis applicationem traducere eſt conatus, non omnino ſiniſtre,niſi quod in nonnullis aliâs deficiunt eum coniecturæ, aliâs fallunt. Horatius numeroſus,feſtiuus,trãſlationibus,ut Quintilianus inquit,feliciter audax. Ouidij de illo teſtimoniũ eſt canere eum Romana lyra culta carmina:heroico carmine eſt planipes,nec obtinere poterit ſonum & maieſtatem illius.Catullus duriuſculus,ut ait Plinius,& probe ſarriendus:non minus etiam Tibullus,ac Propertius dulces, & Ouidius miræ facilitatis, quem Seneca ſeculum ſuum amatorijs non tantum artibus,ſed ſententijs impleſſe merito queritur.Manilij Aſtronomicon graue eſt,ſed διδασκαλικὸν, & ſine motu, quemadmodum de Arato Quintilianus inquit: etſi hic noſter aſſurgit nonnunquam, & ardentius ſpirat.Sillius Italicus diligens, plus artis quàm naturæ habet, quod Plinio eſt uiſum. Valerium Flaccum, ut Apolloniũ Rhodium,non uideo quid attineat legi,quaſi nihil ſit,in quod tempus conſumatur potius: nõ tam illorum uel carmen uel dictionem improbo,quàm argumenti leuitatem. Iuuenalis multis in locis aſper eſt ac durus,materiæ ſuæ conueniens,mollis & ſuauis Statius.Ex Martiale reiſcienda obſcœna, in reliquo cuiuſmodi ſit teſtimonio Plinij Cælij credamus. Longe eſt his poſterior Auſonius Gallus ubique argutus,& excitans,nec lectorẽ ſinit dormitare.Claudianus melior,& ingenij ac ſpiritus planè poetici.Iuuencus,Sedulius,Proſper,Paulinus lutulentæ & perturbatæ ſunt aquæ, ſalubres tamen,ut de quibuſdam fluminibus ferunt. Apollinaris minus in carmine deprehenditur orationis moleſtia,quàm in proſa:numerus enim illam uel operit,uel ſuſtinet. Ioannes Hantuillenſis, qui Architrenium propter materiam inſcripſit, non omnino malus,certe melior,quàm pro ſeculo.Longo interſtitio ſubſequuntur Franciſcus Petrarcha,in quo ſi non tantum fuiſſet naturę iuxtà & ſtudij,ætas illa orationẽ eius facile contaminaſſet.Franciſcus Philelmus profuſor carminum,ut pręcoces partus ſubinde agnoſcas. Elaboratior & dignus magis legi eſt Iouianus Pontantus.Politiani muſæ plurimum ſuauitatis habent,multo ſale,argutijs, Veneribus cõditæ:ſed ex eius Epigrammatis extirpanda ſunt fœda illa gentili nedum Chriſtiano indigna:

Marullus obſcurior eſt & gratia impari. Struſæ duo, pater ac filius ſatis exculti. Hieronymus Vidas, Actius Sannazarius Virgilianæ imitationi tanquam ſacratis legibus alligati. Acutus Thomas Morus, & plenus aculeis, ac ingenij. Eraſmus Horatio ſimilis, qualem ſe eſſe uoluit. Græci poetæ, præter eos de quibus meminimus, ſunt Quintius Calaber, qui παραλιπόμενα poemati Homerico aſſuit, ut Auguſtinus Vegius Æneidos decimumtertiũ. Genealogia deorum Heſiodi, ad intelligentiam Poetarum utilis, cætera futiliſſima. Sophoclis tragœdię, cuius non leue fuit ſemper pretium, etſi huic Euripides præfertur. Arati phænomena, quæ M. Cicero & Germanicus Cæſar ad Latinos uerterunt. Ioannis Laſcaris extant Latini & Græci luſus, ex argutijs breuibus & uelut punctis ſubobſcuri. Præcipui interpretum ſunt Valerius Probus, cuius perpauca ſuperſunt adhuc in Bucolica, & Georgica Vergilij Ælius Donatus, qui circa conſilij explicationem in Terentio & Vergilio eſt multus: ſed in Terentio magis ſe interpretem Latinorum uerborum recordatur eſſe, etſi in his non raro infeliciter aſſignandis præſertim differentijs, ſicut in conſilijs comminiſcitur plurima, quæ nunquam ſcriptoribus in mentem uenerant. Seruius Honoratus philologus eſt, ut facile credat quiuis, diligens, ſed multa affirmat incõperta: notas in eum aliquot Philippus Beroaldus compoſuit, homo nõ multo quàm Seruius ipſe accuratior: cæterũ ſunt in Seruio complura, quæ promptius ſit dicere eſſe falſa, quàm aperta ratione cõfutare. Acron & Porphyrion Horatij expoſitores pleriſque recentiorum longe ſunt impares, dormitant crebro, atque adeo ſtertunt quoq;. Meliores ſunt Beroaldus & Sabellicus in Suetonium: breuis Sabellicus, alter fuſior, ſed negligentior, qualis etiã eſt ad Aſinũ Apulei. Mancinellus ſuper Vergilij Bucolica & Georgica probe grammatici fungitur munere. Landinus in eundẽ poetam nimis philoſophatur, ut Petrus Marſus in officia Ciceronis, loquacitate pene intolerabilis. Parrhaſius ad raptũ Proſerpinæ Claudiani, & Nicolaus Beraldus ad Politiani ruſticum, & Frãciſcus Syluius ad Gryphum Auſonij, multum habent ex philologia bonarum rerum accurate depromptarum. Aſconius Pædianus utinam & integer ad nos perueniſſet, & ſyncerus, potuiſſet magnopere intelligentiã Ciceronis linguamq; adiuuare. Sunt enim in Cicerone haud ſane pauca perobſcura, & ijs tenebris obſita, quæ diſcuti iam nulla poterunt luce, propter ignorantiam actorum illius temporis. Multa in autoribus enucleant Hermolaus Barbarus Plinium ac Melam annotans. Angelus Politianus in Centurijs. Budæus, Alciatus, Sabellicus, Beroaldus, Ægnatius opere cui titulũ fecerunt annotationes autorum. Tum Ludouicus Cęlius, Antonius Nebriſſenſis in quinquagenis. Ioannes Pierius Valerianus Vergilium collatis uarijs codicibus emendauit, labore profectò ad lectionẽ præcipui uatis perutili. De Baptiſta Pio, & Cornelio Vitellio piget loqui. Cenſeant de præſentibus poſteri.

LIBRI TERTII FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE TRADENDIS DISCIPLINIS, SIVE DE INSTITVTIONE Christiana, Liber quartus.

ACTENVS cognitioni linguarum uacauimus, quę fores sunt disciplinarũ omnium atq; artium, earum certè, quæ monimẽtis magnorum ingeniorum sunt proditæ: itaq; ignoratio linguæ cuiusq; uelut hostium disciplinæ illius claudit, quę ea ipsa lingua est comprehensa & consignata. Sed meminerint homines studiosi, si nihil adiecerint linguis, ad fores tantum peruenisse eos artium, et ante illas aut certè in uestibulo uersari: nec plus esse Latine & Græce scire, quàm Gallice & Hispane, usu dempto, qui ex linguis eruditis potest accedere: nec linguas omnes labore illo propter seipsas dignas esse, hoc est, si aliud nihil quæratur: quippe propter exteriorem utilitatem tantummodo parantur, ut ad ea penetremus, quæ linguis illis includuntur uelut thesauris quibusdã pulchra atq; admiranda. Studio sermonis finitima est ratio examinandi instrumentũ ueri & falsi per enuntiata simplicia & composita: quæ censura ueri nuncupatur. Adolescens ab studio linguarum huc traductus facile quæ proponentur, capiet: neque uerò quicquam oberit, quo minus ante finem peritiæ sermonis censuram hanc auspicetur: ut pariter & illud consummet studium, et in hoc decurrat. In hac siue arte, siue artium ferramento atq; organo primum ea uocabula explicabuntur, quę huius tractationis sunt propria. Hinc de simplicibus effatis, tum de compositis, postremo loco de argumentationum formulis: eaq; dialectica κριτικὴ nominatur, id est, de iudicio argumẽtationis: ad hanc libelli quidam extant hominum recentiũ non omnino inutiles, ut Georgij Trapezuntij, Georgij Vallę, Philippi Melanchthonis: ij poterũt enarrari principio. Tum Aristotelis περὶ ἑρμηνείας, omissa disputatione futurorum cõtingentium, quæ & per se intricatissima est, & altioris contemplationis. Libri priorum multa eiusdem generis continent, & obscura, & mea quidem sententia parum necessaria: desumet illinc instituto, quæ uidebuntur ingenijs suorũ, & arti quam tradit, conuenire. Exercitatio erit in his nõ rixosa: nam talis est hæc ipsa ars suopte ingenio, quòd si rixis addantur rixæ, quid aliud fuerit quàm oleum incendio aspergi? ut aiunt. Erit cõsultius, ut conferant sua studia per interrogationes, q; per argumentorũ conflictum, neq; enim habebunt adhuc de quo argumentẽtur. Parabũtur iam nũc disputationibus aliarũ artium, propositis thesibus, ut ex regulis obseruationis huius condiscant nihil repugnans admittere, nihil cõsentiens reijcere: quã exercitationẽ obligationes nostri uocant, quę neq; ars sunt ulla, neq; pars artis, sed tantum præceptorum executio, & applicatio ad opus. In his duo sunt solum uitanda, quæ modo attigi, nõ recipere pugnans positis, non respuere congruens posito. Socraticæ interrogatiunculę non modo per inductionem, sed eliciendo paulatim, uelut actis cuniculis aduersarij sensu, diuisionibus ac diffinitionibus, uehementer sunt ad multa conducibiles, ad uerũ expiimendũ, ad exacuendum ingenium, et ad reuincendũ eum, qui contrà tendit. Leget ipse per se adolescens tacito studio Boethum, Capellam, Apuleium, Augustinum: etsi hi Græcissant. Politianus flosculos quosdam decerpit ad ostẽtationem, quam unam ferè uenatur: utilis est tamen suppeditare quædam artis uocabula. Cognoscet uniuersam Aristotelis dialecticam attentus. Aristotelis quidem libri multo aliter distinguuntur, citantur à ueteribus Tullio Cicerone, Laertio Diogene, Seruio Honorato et alijs, quàm à iunioribus: sed nos, quibus prisca illa sunt ignorata, acquiescemus ijs, quæ accepimus. Græci in Aristotelem interpretes Psellus, Mangenetus, Ammonius obruunt lectorem uerbis

inanibus, qui propè est mos enarratorũ illius gentis. Iacobus Faber tum in Aristotelem scripsit, tum Dialecticam ipse composuit: multaq; ex receptis suo æuo opinionibus tanquã ex cœno trahit. Sequitur rerum naturæ cognitio, eam facilius adolescens quàm res prudentiæ intelliget, quippe naturalia sensu & acumine assequitur. Res autem prudentiæ usu uitæ, & multarum rerum peritia, ac memoria. Quæ de natura exculpsimus uel sensibus sunt parta, uel phantasia, quibus iudicium mentis accessit rector sensuum, quocirca pauca & maligne sumus cõsecuti propter eas tenebras, quæ densissime animos humanos obsident, ac premunt: quocirca uerisimília consectãur magis quàm assequimur, quæ pro comperto habeamus uera. Sunt quidã duri adeo ac difficiles, ut in omnibus rationem exigãt uel sensibus expositam, uel menti inuincibilẽ: ut Aristoteles, & C. Plinius: hi fiunt alienis inuentis increduli, & in rebus pijs impij: quum ipsi alijs tantopere inexorabiles in ijs tamẽ quæ probant, sęperationi assentiantẽ leui, atq; infirmę: uel unicę autoritati eius, cui sunt adiurati. Idcirco ab studio hoc summouẽdi suspicaces, quiq; omnia uertũt in deterius. Nec quicquã disciplinæ huius tradendũ parum firmis in sancta persuasione, nisi etiã addãtur exactę cause primæ philosophiæ, quæ ad diuinitatis cognitionẽ pertingunt. In naturæ contemplatione ac uentilatione primum sit pręceptũ, ut quando quidẽ scientiã ex his parare nullam possumus, ne nimiũ indulgeamus nobis ijs scrutandis & exquirẽdis, ad quæ nõ quimus peruenire: sed studia nostra omnia ad uitæ necessitates, ad usum aliquẽ corporis aut animi, ad cultum & incremẽta pietatis conferamus: siquidẽ intenta & accurata diligentia nihil assequimur aliud, quàm (ut Solomon sapienter dicit) afflictionem. Nec uacat sic occupato districto; q; cogitare de Deo: quod si tentet facere, ilico obuersatur ei ante oculos ea scrutatio, in qua est totus. Quare contemplatio rerum naturæ nisi artibus uitæ seruiat, aut ex notitia operũ sustollat nos in autoris notitiam, admirationem, amorem, superflua est, ac plerunq; noxia. Quapropter illa abijcienda sunt penitus, quæ ad curiositatẽ quandam solum pertinent, ne illis distentus animus meliora scrutari postmittat, & quę scire muneris est ueri ac germani philosophi. Magis sunt illa spernenda, quæ ad inanem ostentationem conficta, nihil in se continens solidi, & profuturi: de quo genere sunt Suicetica, quæ detinẽt obducuntq; à cura meliorum: quodq; est grauius, reddunt eis ineptos. Neq; enim est philosophus qui de instantibus & de motu enormi aut cõformi nugatur subtiliter, sed qui generationes & naturas nouit plantarum atq; animantium, qui causas cur quicque fiat, & quomodo. Nec attingenda Arabica indocta, insulsa, impia. Sed nec ueterum Gręcorum, Latinorũmue quãlibet doctorum hominũ rimandæ opiniones omnes, ac placita. Nam quorsum attinet scire, non defuisse, qui niuem atram esse contenderent, ignem frigidum? Scire quidem fortasse nihil interdum obesset, occupari autem dum id uel propugnas, uel labefactas, id uero est nimis liberaliter abuti tempore. Itaq; & in Aristotele molestas illas disputationes, seu rixas uerius, contra antiquos philosophos prætereundas censeo. Adde quòd nec Aristoteles ubiq; narrat fideliter, nam inuertit illorum uel sensa uel uerba, nec satis ualide confutat, & ex suis ipsius principijs illos refellit: deniq; non tanti est illa nosse. In omni philosophia quæ est de natura, illud prædicetur iuueni ea illum modo auditurũ, quem imaginem habeant ueri, quantum quidem ingenio, iudicio, usu, & diligentia potuerunt assequi, quibus curæ fuit illa indagare: nam quod nos uerum esse pro certo possimus confirmare, rarum est. Initio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis peruia. Hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus. Ideo primum inter hæc obtinebit locum expositio quædam, & uelut naturæ totius pictura, cœlorum, elementorũ, & earum rerum quæ sunt in cœlis, quæq; in elementis, igne, aẽre, aqua, terra: ut non aliter summa quadam sit comprehensa delineatio atque orbis uniuersi descriptio in tabula. Aristoteles eam ad rem libellum conscripsit de mundo, siue ille est eius autor, siue alius quispiam: phrasis quidem iucundior est, quàm pro Aristotelica seueritate: tum perspicua magis, quàm solitus est Aristoteles de natura disputare: sed illi opusculum hoc asserunt Iustinus martyr, & Ioannes Picus: certè ex Peripatetica schola prodijt. Apuleius illud pro suo uertit,

& inscri-

& inſcripſit coſmographiam: quædam ſunt tamẽ fuſius ac accuratius explananda: ut de cœlis enarrabitur ei ſphæra Ioannis Sacrobuſchij, tum Theorica planetarum Georgij Purbachij: liber etiam Plinij ſecũdus. De geographia uerò et hydrographia Pomponius Mela, & libri quatuor Plinij uſq; ad ſeptimum. Nihil eſt hic opus diſputationibus, ſed contemplatione naturę tacita. Quærent interim & rogabunt uerius, quàm altercabuntur, aut diſputabunt. Sunt nonnulli haud ſatis altiori cauſarũ inquiſitioni idonei, qui ingenio ſint prędĭti tardo, & uelut capite demiſſo, quod uel non aſſurgat, uel in ſplendorem intueri non ſuſtineat, ut oculi luſcioſi, utiq; uel non libeat, aut non ſit per uitæ rationes integrum: his eſt hoc ſiſtendũ loco. Tum extra auditorium leget ipſe per ſe Arati phænomena & Iulij Higinij cœleſtem hiſtoriam. Manilij aſtronomicon multa habet de Chaldaica ſuperſtitione ac uanitate inſperſa: adeundum tamen non ſine iudicio & duce, qui quæ deuitãda ſint, ſubmoneat. Strabonem item euoluet deſcriptorem orbis & ſcriptorem rerum geſtarum: contemplabitur Ptolemæi picturas, ſi quas nactus ſit bene emendatas. Addet quæ noſtrorum nauigationibus in confinio ſunt Orientis & Occidẽtis reperta. Ariſtotelis item uolumina de animalibus, & diſcipuli eius Theophraſti de ſtirpibus, & Dioſcoridis de herbis, cum annotationibus Marcelli Vergilij, qui tranſtulit, et Corollarijs Hermolai Barbari: tum ad ruſticas res M. Catonem, Varronem Terẽtium, Iunium Columellam, Palladium, non iam ad uerba, ut antea, ſed ad res intuendas. Petrus Criſcentianas ſtilo & uerbis male cultus, non male agrum & uillam colit. Piſces utcunq; deſcribit Oppianus Dioſcoridis popularis: hanc naturę partem uehementer ignoramus, quòd & in ædendis piſcibus incredibile dictu quantũ ſibi natura indulſerit, & in nominandis conſuetudo: ut in maris regionibus, atq; oris diuerſis, diuerſi ſint ac perquàm diſſimiles, etiã qui eiuſdem ſunt generis atq; ſpeciei, uariæ ſint in uarijs plagis figuræ ac formæ: nec ſolum in eis appellandis linguæ inter ſe diſſentiunt, ſed urbes & oppida: atq; adeo uici eiuſdem linguę. De gemmis, metallis, & pigmentis Plinius ſcripſit, qui ea ipſa omnia eſt complexus, quæ modo recenſui: quod & Iulius Solinus fecit, Plinij ſimiolus, uel uerius ſuppilator: nec minus contemplationem hanc iuuare Raphael Volaterranus poteſt tertia ſuorum commentariorum parte quam philologiam inſcripſit, autor magnam ſanè diligentiæ laudem meritus. Hæc quidem ei qui hac in parte ſtudiorũ uolet permanere legenda ſunt hoc loco, & perſcrutãda diligenter: ei uerò qui porrò pergit ad ſequentia, poſt cauſas naturæ exteriores perquiſitas, in hoc erit uelut amœno diuerſorio conquieſcendum: ſtudioſum ſpectationis huius ut ſedulum ac diligentem requirimus, ita minime pertinacem, arrogantem, contentioſum, Nihil hic iam opus eſt altercationibus et rixis, ſed aſpectu quodam: itaq; contemplabitur rerum naturam in cœlo & nubilo & ſereno, in agris, in montibus, in ſyluis: tum ex ijs quæret, ac ſciſcitabitur multa, qui in locis illis ſunt frequentes: quod genus ſunt hortulani, agricolę, paſtores, uenatores: quod Plinius & alij harum rerum magni autores indubie fecerunt: neq; enim unus aliquis poteſt omnia hæc adeo tum multa, tum uaria intuendo obire. Ipſe etiam ſiue contempletur quid, ſiue narrantem audiat, non oculos modo intentos habeat uel aures, ſed animum quoq;: magna enim et accurata animaduerſione eſt opus in omni natura contuenda, obſeruatione hac temporũ, & ingenij ac uirium cuiuſq; rei. Magnam hi adferent utilitatẽ agro colendo, percipiendis & condendis frugibus, eſculentis, & poculentis, medelis ac fomentis in affecta ualetudine. Erit ſenum locupletum ingens delectatio, tum refectio animorũ ijs, qui uel priuata negotia, uel rempublicã gerunt. Quando non facile alia reperietur uoluptas ſenſuũ, quę comparari huic uel magnitudine uel diuturnitate ualeat: quippe quæ ſciẽdi deſiderium exhilaret, quod in omni humana mente ardentiſsimũ eſt. Quocirca dum contẽplationi huic datur opera, nõ eſt aliũde recreatio petenda, nec cibo huic cõdimentũ: deambulatio ipſa, atq; otioſa illa contẽplatio & ſchola eſt & magiſter: ut quæ aliquid ſemper quod cũ admiratione ſpeculeris oſtendit, unde eruditio increſcat. Sed reuertamur ad ſcholam & doctorem. Qui pergẽt ulterius diſcere, ijs poſt deſcriptionẽ illam rerum breuem ac facilẽ artificiũ naturæ occultum declarabitur, quæ eſt prima philoſophia,

ſcrutatio uidelicet & cõcretionis corporũ,& actionum omnium,quæ ex intimis rei cuiuſq; naturaliter oriũtur,unde ad ipſas cauſas exteriores egredimur,tanquã opera intimarum,& ad Deum uſque conſcendimus parentem cauſamq; uniuerſorũ,ſi modo recta inſiſtamus uia. Nam inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt oculis mentis ſeſe offerũt,ſempiterna quoq; illius uirtus & maieſtas. Quod ſi oblique incedamus,errabimus tota uia in diuerſum. Quapropter philoſophia hęc nõ temere,nec quomodocunque eſt tractanda,in qua tam grande paratum eſt periculum errori. Itaq; non eſt natura ad gentilitiã lucernam ſcrutanda obſcuræ lucis malignæq;,ſed ad ſecem hanc ſolarẽ,quam Chriſtus mundi tenebris inuexit:eam ad rem nos tentauimus opus ſcribere,ne haberemus gentilitia conſectari tanto detrimento religionis,aut certè diſcrimine. Adde quod ſi non exactius, apertius certe ſunt omnia à nobis prodita. Nam Ariſtotelis prima philoſophia,quæ μετὰ τὰ φυσικὰ dicuntur,& libri de auditu phyſico octo,quæ ad idem argumentũ pertinent,euoluenda ſunt hoc loco:multum enim tum eruditionis habent,ut illius omnia,tum ingenij,ſed obſcuritatis quoq; plurimũ: quin illæ Ariſtotelicæ ſubtilitates,atq; adeo non raro quoq; prætenues minutæ,frangunt ingenij aciem,ac retundunt. Præbuit etiam nonnullis anſam,ut quæ nuſquã eſſent inquirerent, & ex diligentia atq; attentione quærendi immodica, aliquid ſe inueniſſe crederẽt,& uidere ſibi uiderẽtur,quæ non uiderent,ac ne eſſent quidem:non aliter quàm qui ſudo ac ſereno cœlo de medio die quærunt aſtra, ex hallucinatione putant ſe aliqua cernere. Octo libri Phyſicorum prælegentur iuueni,& quidem cum cura,ſiue ij ab Ariſtotele ipſo ſunt præſcripti, ſiue(ut quidam putant)dicente illo excepti,à Nicomacho autem filio qui Theophraſtum audiuit, collecti, & æditi:ideoq; περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcribi. Nec minus tradentur accurate ſex prima uolumina primæ philoſophiæ:nam reliquos ſeu duodecim ſunt, ſiue ut nonnullis placet,quatuordecim,ipſe per ſe leget,ſelectis ſentẽtijs ac dogmatibus memoria dignis,reliqua difficultatis ſunt ut ingentis,ita etiam ſterilis:quæ tamen diligentius ac penitius magiſter ſcrutabitur,ut aliqua illinc et ſibi,& auditoribus utilia eruat. In quinto libro categoriæ explicantur:adiungendum opus Porphyrij de quinq; uocibus ex Ariſtotele decerptum,tum diffiniendi ac diuidendi ratio Boethi, quæ eſt eſſentiarum explicatio. Libellus circumfertur Speuſippi de diffinitionibus Platonis, unde ad omnia diffinitionum genera licebit exempla petere. In hac tanta inueſtigatione magiſtrum uolumus diligentẽ,moderatum, minime arrogantem, aut in ſtatuendo præcipitem: nec aliter cunctabundũ atque ſuſtinentem ſeſe,quàm qui ſe in tenebris & per lubricum intelligit uadere. Deſiderat diſciplina hæc auditorẽ ingenij attollentis ſe,ac erigentis ſupra ſenſus ad cauſas rerũ ac primordia,ad collectionem uniuerſalis ex ſingulis. In quibus generalibus eſt doctrina,ſicut in ſingularibus delectatio:illud enim eſt mentis,hoc ſenſus. Ideoq; magis delectat Plinius,Ariſtoteles magis docet. Alienum eſt ab inſtituto hoc ingenium nugax,inepte coniectans,item contentioſum,ut rationem ad omnia euidentem atq; inuincibilem efflagitet,quæ non poteſt ubiq; exhiberi par: ſed conuenit unumquenq; contẽtum eſſe ea ueriſimilitudine,qua humanum ingenium integrum,hoc eſt,non affectione ac partibus imbutum,non contentionis, ſed ueritatis auidum,facile acquieſcat. Inſtitutor & hæc & omnẽ de natura cõmentationem ad mores excolendos referat,ut animos ad uirtutem fingat,pietatis reſpectũ, & curam inſtillet pectoribus:quarum rerum magnam occaſionem, & uberrimã copiam naturæ contemplatio omnis præbebit:ſic uidentur uoluiſſe ſua tradere Seneca, & Plutarchus,interim etiam Plinius Secundus. In præceptis primæ philoſophiæ ambages ſunt quædam obeundæ, progrediendum aliquo uſq;, inde eodem reuertendum,unde ueneras:ab a ad b,rurſum à b ad a:propterea quod in hiſce rebus indagandis non ducimus mentem noſtram uia rerum,ſed uia ſenſuum,quæ hos habet Meandros. Itaque elaborãdum ſemper,ut priora ſint ſimpliciora,& magis rudia,id eſt,ſenſui magis expoſita,& cognita:ea uero expolientur paulatim, & ad cenſuram mentis uenietur,poſtquam ſenſũ uſus fueris,quantum oportet. Vocabula non ſunt in natura ſatis apta,quandoquidem populus à quo manat ſermonis copia,rerum eſſentiam,

naturam

naturam,uim non capit, unde uera & maxime propria appellationum ratio deberet proficiſci:ſed tamen à uulgi conſuetudine recedere nos in totũ non conuenit,aut cer tè ſi quid exactius tentamus eloqui,receptus eſt uſus declarandus,ne alios fallamus. Diſputationes hic,& ſtudiorum quieta collatio potius,quàm altercatio, non iam ad uictoriam pertinebunt & gloriam,quod permittebatur pueris,ſed ad uerum intuendum, quod eſt pretium operæ ampliſsimum:ut ſit quædam quaſi militia ad eam aſſerendam:ergo aſſerta,continuo ſunt ponenda arma,& ubi illa procul emicuerit,haſtæ ſunt imperatrici ſummittendæ.Noli contra uerum ingenioſus aut doctus exiſtimari, non tu illi tenebras offundes,ſed luſcioſo ac infirmo humano ingenio,ſæpe alieno,ſæpe etiam tuo ipſius,non ueritatis uitio,ſed noſtro.Itaq; rectam ſemper uiam in his tenete,quantũ quiſq; iudicio integro aſſequetur: quæ uobis ſic incedentibus tranſuerſa ſeſe obtulerint,id eſt,quæ dubia ex ipſa re naſcentur,diſſoluite:nolite autem latam & regiam uiam egredi,ac in deuijs tramitibus impedimenta atq; offendicula quærere,quæ in media uia opponatis,hoc eſt,aciem mentis per totam naturã peregrinatum mittere,ut undecunq; conuerrat,quo ueritatis lucem & uobis & alijs obſtruatis.Se uocet quandoq; philoſophus ſeipſum à condiſcipulorum colloquijs,ut ſolus ipſe,ac quietus,quæ audierit,quæq; legerit,recognoſcat,& contempletur:clarius tum uidebit ſingula,& iudicabit acrius:plurimũ ea res tum intelligentiæ,tum iudicio confert. Chryſippus Stoicus ſolitus erat dicere,ſi inter plurimos me exercerẽ,nunquam philoſopharer.Exercitationes corporis aliquanto robuſtiores concedentur, nempe robuſtioribus iam & magis cõfirmatis,deambulationes intentiores,aut longiores,curſus,ſaltus,iactus,lucta,modo ſcholaſticè,non militariter,nempe ad reparationem uirium,ut ualetudo ſit in iuuenili corpore firmior,& ipſi alacriores,ne ingenium grauitate ualetudinis opprimatur. Eget etiam diſciplina hæc crebris animorum refectionibus,quæ ſubtilitate,ac difficultate ſui uehementer ingenia defatigat: ſed eiuſmodi recreationes præter eas,quæ de corporũ relaxationibus obueniunt, ex ſuperioribus repetentur ſtudijs,lectione poetarum, coſmographorum,hiſtoricorum ſiue naturæ, ſiue rerum geſtarum.Poſt expoſitã naturæ picturam,&intimum eius artificium,tum eſſentias rerum,ſtudium ſequetur inſtrumenti probabilitatis ſeu de ratione inuenien di argumenta,continuo mox de ratione dicendi: ſic enim optime hæc intelligentur: nec antea poſſent propter inſcitiam earum rerum,quæ in eiuſmodi obſeruationibus tractari eſt neceſſe,quæ quum ex alijs artibus,tum ex medio uitæ uſu depromuntur: ſed neq; debent diutius differri, quoniã alia maxima & perfectiſsima ſtudia hiſce inſtrumentis adiuuantur.Argumentorum inuentio pars eſt dialecticę una ex duabus, altera eſt enim,quam ſuprà de iudicio poſuimus,ſeu ueri cẽſura.Separauimus tamen tradendi loco,quoniam ſic intereſt diſcentium.Vtraq; ars & dialectia & rhetorica rixoſa ex ſe eſt,ad contentionem ac peruicaciam procliuis, ideo rixoſo & contentioſo ingenio neganda:item ſuſpicaci in peius,omnia enim illuc detorquebit: affert etiam utraq; ars malitiæ plurimum,idcirco nec malitioſum ingenium,& ad fraudem facien dam paratum inſtrui illis conueniet:ſed nec malo uiro tradendæ,nempe ſeditioſo,uenali,iracũdo,ultionis auido:fierent huic gladius in manu furentis,ſicut eſt in prouerbio.Quinetiam cuicunq; credentur,modice ſunt & exiguo tempore deguſtandę potius,quàm ebibendæ:reddũt enim ſpinoſos,rixoſos,fraudulentos.Nam quod dicunt uitio id euenire male utentiũ,ſit ſanè ita, ſed multi oblata occaſione in uitium labuntur.Facundiſsimum hic præceptorem requirimus,& quod magis exigitur,acuto ingenio,iudicio integro,& ſano,uerſatum in omni genere diſciplinarum atq; eruditionis,quiq; uitiorũ animaduerſor ſit ſubtilis et acer:quod Ciceroni uehemẽter profuiſſe teſtatur ipſe idem in Bruto,quum ait ſe Miloni Rhodio operam dediſſe,homini in notandis animaduertendisq; uitijs,& in inſtituendo docendoq; prudẽtiſsimo.Nihil eſt ſcilicet perinde difficile,ut orationis lapſus & flagitia animaduertere primũ, hinc uelut indicare digito,tum exprimere,poſtremo corrigere:deeſt interim aliquid,& te deſiderare intelligis,nec promptũ ſit tamẽ explicare,quid illud ſit:ut de L. Gellio, & alijs quibuſdã oratoribus Cicero ſcribit. Ad inueſtigationẽ probabilitatis enarrabit

doctor

doctor Ciceronis topica additis commentarijs Boethi, aut quod malim, Rodolphi Agricolæ dialecticã uoluminibus tribus facundiſsime & ingenioſiſsime expoſitam. Ciceronem uero & Boethum diſcipulus per ſe non ſemel leget, cui M. Tullio totam penè artem hanc debemus, quæ ab Ariſtotele quidem reperta rudis adhuc eſt oſtenſa, nec utẽtibus ſatis habilis. Leget item per ſe Quintiliani librum quintum, necnon Ciceronis duo de Inuentione uolumina, quod opus excidiſſe ſibi dicit iuueni: adiunget Victorini commentarios. Ariſtotelis octo libros topicos attente, ut omnia illius philoſophi, iterum atq; iterum euoluet, non tam ad expoliendum aptandumq; inſtrumentum hoc credibilium, quàm ut ſententias & præcepta uariarum rerum, quæ in opus illud ſunt cõgeſta, annotet, & ad manum habeat, ubi res poſcet. Magiſter uelut diligens apicula per omnia diſciplinarum uiridaria circumuolitans undiq; decerpet diſcipulo ſuo, & colliget obſeruationis huius exempla: ſed in rebus uitæ magnam copiam oratores ſuggerent, & poetæ tragici, qui ſunt omnis generis argumentis refertiſsimi. Tractatio erit primum, ut ea quæ audierunt, magiſtro repoſcente, reddant, additis uel eiſdem, uel nonnunquam alijs pro ipſorum captu exemplis. Hinc examinatio quemàdmodum magni & præſtantes ingenio uiri credibilia ſua inuenerũt, quis ſit horum locorum in illis uſus, & quàm conueniens. Tum propoſitis ſimplicibus rebus, quæ in illis ſit argumentorum in omnem partem materia & quaſi farrago per ſedes rationum: ut homine ſignato, aut philoſopho, aut principe, aut republica, idem in comparatione fiet duorum, aut plurium: ut ſi quis philoſophum & uxorem conferat inter ſe. Hæc ubi diligenter trita erunt & percognita, ſumpto iuſto & quaſi legitimo themate, ad partem utranq; excogitabuntur argumenta, quorum momenta uel ſeparatim expendentur, uel ex collatione. Huic dicendi ſuccedit ratio, quam à bonis & ſapientibus uiris repudiari aut negligi minime conuenit: quãdoquidem efficaciſsima eſt ac potentiſsima & in omnes uitæ partes neceſſaria. Nam in homine ius, ac imperium ſummũ eſt penes uoluntatem, ratio & iudicium uelut conſultores ſunt illi attributi, affectus autẽ ut faces: atqui et affectus animi ſermonis ſcintillis accenduntur, & ratio incitatur, ac mouetur: quo fit, ut ſermo in toto hominis regno ingẽtes uires obtineat, ac ſubinde oſtendat: nec immerito Euripides τυραννικόν τι uocat facundiam: & per ſermonem ampliſsimas opes, potẽtiam, regnum quoq; aſſecutos eſſe nonnullos conſtat, ut Piſiſtratum, & Periclen. At dicunt, prolapſi ſunt mores in deterius, idcirco non ſunt hominibus ea committenda, quibus in perniciem aliorum uterentur. Equidem quibus ingenijs credendam eſſe facultatem hanc cenſerem, paulò antea expoſui, & quantum mihi de ea ſumendũ uideretur. Sed certè quo ſunt corruptiores animi hominũ, eo ars hæc accuratius deberet à prudentibus & probis uiris ſuſcipi, quæ in animos noſtros dominatur tantopere, ut illos à flagitijs & ſceleribus ad curam aliquam uirtutis traducerent. Neceſsitas uel ex eo oſtenditur, quòd nulla omnino uitæ ratio atq; actio carere poteſt ſermone, publica, priuata, domi, foris, cũ amico, cum inimico, cum hoſte, cum maiore, cum minore, cum pari: is eſt maximorum, & bonorum, & malorum cauſa: quantum ergo eſt uti ſermone decenti et conſentaneo perſonis, rebus, locis, tẽporibus? ne quid exeat peruerſe, pueriliter, indecore. Neq; enim aliò eſt tota hæc tractatio conuertenda, non ad inane uerborum ſtudium, ut ea compta ſint atq; ſplendida, ut concinna ſuauiq; ſtructura coagmentata: ſed neq; dicamus putide, inepte, ac ut minime dici conueniat: ut appareat artem hanc potiſsimam eſſe prudentiæ portionem. Quapropter ſic meo quidem iudicio tradetur ut primum omniũ qui ſit orationis finis procul ſpectemus: tum ad ea perueniendum quæ inſtrumenta, quæ uia: exempli gratia, finis eſt docere, perſuadere, mouere. Inſtrumenta ſunt uerba ſimplicia, compoſita, & eorum ſenſa, quæ omnia per ſingulas ipſorum qualitates aperienda ſunt, & examinanda. Tum quemadmodum operi applicanda ſint inſtrumenta uidebimus, id eſt, quæ cui fini, & quemadmodũ. Hinc ſpeciatim de docendo, & eius partibus, de perſuadendo, de mouendo & eorũ formis. Habebitur ratio dicentis, audientis, loci, temporis, negotij. Iam quæ inſtrumenta quibus rebus ſunt apta, ad hunc finem, hoc loco, hoc tempore, hoc dicente, hoc audiente. De quibus niſi ego fallor,

perturbate

perturbate,confuſeq; eſt olim à maioribus noſtris præceptũ,minimeq; ad uſum congruenter.Poſſunt tamen à ſedulo inſtitutore multa ex illis colligi, nempe ex Ciceronis libris Rhetoricis,Quintiliani inſtitutionibus oratoriis,ex Hermogene, libro potiſsimum quinto,qui eſt de dictionum formis,& Hermogenis penè interprete Georgio Trapezuntio:de formis item multa præcipit Demetrius Phaleræus in libro περὶ ἑρμηνείας,& Ariſtides περὶ πολιτικοῦ λόγου.Nam eſt eiuſdẽ ars rhetorica de ſermone ſimplici,ut Apſinis Cadaræi.Dionyſius Halicarnaſſæus præcepta quædam aggreſſus eſt tradere de orationum,ſiue argumentorũ generibus,ut de panegyricis, epithalamiis, epitaphiis, & eiuſmodi.Tum Latinos ſumet in manus Martiani Capellæ librũ quintum, Rutilij Lupi de figuris, quod opus è Gorgia uertiſſe ferunt,non Leontino illo, ſed alio quodam.Iulius Ruffinianus,& Rhomanus Aquila de eodem argumento libros reliquerunt poſteris. Sulpitius Victor præcepta quædam artis conſcripſit. Ex his omnibus decerpet tanquam floſculos,uel unde ipſe faſciculum,quem inuenibus ſuis exhibeat,concinnet,uel quos ſparſim tradat, dum aliquos artis huius præceptores enarrat.Enarrabit uero ſi quos uelit,primum facile aliquot ac breue artis compendium,quale eſt Martiani Capellæ,aut Philippi Melanchthonis,uel quatuor Rhetoricorum libros ad Herennium:quos qui Ciceroni aſsignarunt,equidẽ quid ſecuti ſint, haud uideo:ex Quintiliano uidetur poſſe colligi,à Cornificio eſſe compoſitos.Tum Quintiliani libros quinq;,nempe tertium,quartum,octauum,nonum,decimum.Oratorem Ciceronis,et Ariſtotelis Rhetorica ad Theodecten,opus magni quidem ingenij ac artis,quod in hoc autore eſt perpetuum, ſed ingentis quoq; utilitatis ad ſenſum & prudentiam uitæ communis.Leget ipſe iuuenis priuato ſuo ſtudio Quintiliani reliquum.Ciceronis partitiones ad filium,de oratore,et Brutum.Ariſtotelis uel cuiuſcunque alterius ad Alexandrum Rhetorica.Georgium Trapezuntium. Cæterum quando non habemus iam populum uel Latine loquentem,uel Græce,operoſum eſſet noua in elocutione illarum linguarum præcepta excogitare:uetera ſufficient, additis nonnullis ex natura ipſa catholicis, quæ in omnes linguas poſſint competere. Adiungetur ratio linguarum,quo pacto inuentæ, adultæ, perditæ, quemadmodum cuiuſq; eenſeatur uis,natura,copia,elegantia,grauitas,cultus,& aliæ ſermonis qualitates.Præceptis rhetoricæ non nimium adhærendum eſſe Ciceroni placet,uel ob hoc unum,quòd nullus ferè artis magiſter ipſe eloquens fuerit:quod mihi de inſtrumento omni dicendum uidetur,in quo adornando non perinde elegantia requirenda eſt, & accurata compoſitio,quàm ut apte uſui deſeruiat. Sed neq; exercitationes in arte dicendi diligentes admodum & crebras probarim:ne anceps inſtrumentum lædendi uoluntatem titillet, occaſione oblata: tum procliuitatem ad fraudem & malitiam pariat:tametſi initio frequentiores eſſe uelim, quàm quum de uario & multiplici argumento dicent. Primum faciliora quædam & ſimpliciora uerſabunt, quæ ſtyli nec κίνωσιν,nec compoſitionẽ magnopere deſiderant.Fabellis hiſtoriolis,dilatione contractæ rationis,contractione dilatæ ac fuſæ:quæ ſunt in ſcriptoribus percrebra.Tum in aliis docẽdi ac delectandi formis.Hinc in iis quæ controuerſiam, & quæſtionem, & aduerſarium habent. Nouiſsime in motu & concitatione affectionum animi. In quæſtionibus primo loco tractabuntur eæ, quæ ſunt abſque negotio indefinitæ, de locis communibus & ſententiis(quemadmodũ Seneca inquit)tranſlatitiis,quæ nihil habent cum ipſa controuerſia implicitũ,ſed ſatis apte,& ei applicantur,& alio tranſferuntur,tanquam quæ de fortuna,de crudelitate,de ſeculo dicũtur:quod genus ſententias Portius Latro ſupellectilem uocabat. Fuere olim qui in uſum hunc communes locos cõſcripſerint:ut Q.Hortenſius,Protagoras,Prodicus,Traſymachus Chalcedonius:multis exemplis exercẽdi ſunt iuuenes, in ſuis & alienis, ut ſua explicent, aliena intelligant.Sequẽtur deinde quæſtiones cum circumſtãtiis,quę definitæ nuncupantur.Nunquã contra ueritatem aſſueſcent dicere,nec pro ea materia,quam rhetores infamem nominant: ut contra Socratem pro Buſyride , pro uoluptate, contra æquũ,& pium,ne ſi id quandoq; loco fecerint,faciãt aliquãdo ſerio,quũ praua animi libido illuc rapiet:ſtet tanquã in acie facũdia omnis pro bono & pio contra flagitium

& nefas,

& nefas. Verba, quibus nullus ſubeſt ſenſus, caſſa prorſum ſunt, & uana quadam ſpè cie turgida: imprudẽtes ſenſiculos deridemus, atque aſpernamur: prudentia ſemota probitate malitia eſt, & pernicioſa fraus: itaq; uera & germana rhetorica diſerta eſt ſa pientia, quæ à iuſto, & pio ſeparari nullo pacto poteſt. Neq; uerò imitanda ſunt no- bis, quę fuerũt gentilitati recepta, maledicere, conuitiari, prauiſſimas ſuſpiciones inji- cere, recta inuertere, ex bona cauſa malam facere, ex mala bonam: ſatius eſt cauſæ de- trimentum pati, quàm uirtutis: nec in profanis ſolum, ſed nec in ullo penitus quam- libet ſancto, & inculpato uiro imitabimur, quę per ſe ſunt mala. Iudiciali genere nihil omnino indigemus, in quo multum ineſſe malitiæ uel Ariſtoteles eſt autor, præter- quam quòd res ipſa id ſatis loquitur. Litigare, nõ ſatis decet Chriſtianum, quanto mi nus ea uerſutia, impoſturis, inſidijs, fraude, quę in illis actionibus imprudentibus, atq; etiam inuitis ſurrepunt. Nam quod Quintilianus ait, quid ſi impetrari aliter æquum, atq; obtineri non poſſit? Quid ſi togam, niſi ferro, aut ueneno, recuperare non poſſis, utrum fuerit cõſultius, carere toga, an ſic recipere? uitam ſit ſatius perdere, nedum to- gam, quàm ſic cõſeruare. Declamẽt iuuenes apud magiſtros de ijs argumentis, quo- rum aliquis ſit deinceps uſus in uita: nõ quemadmodũ priſco illo ſeculo de ijs rebus dicebant in ſchola, quæ nunquam in uita contingerent: de quo merito Quintilianus conqueritur. Ad meditandas ſcribẽdasq; orationes in quietum locum ſecedant, un- de uox nulla, nullus ſtrepitus exaudiri queat, tum etiam ſubobſcurum, ne quid ocu- los uel aures percutiens, animi cogitatus interpellet: quod Demoſthenem facere con ſueſſe perhibent. Legent ipſi declamationes & ſuaſorias, quas ex oratoribus ſui tem- poris Seneca collegit, mendoſas quidem illas, & truncas, nam deſunt Græca nõ pau- ca, & Latina ſunt deprauatiſſima, ſed erunt nõnunquam adiumento dicentibus: nam plurima in illis ſunt & inuenta ſubtiliter acuteq;, & lepide ac uenuſte expreſſa: mul- tæq; uerborum ac ſententiarum conformationes & quaſi lumina. Sopatris ſophiſtæ διαιρέσεις ζητημάτων extant prolixę admodũ, eas inſtitutor ipſe ſcrutabitur, & ad ſcho- lam, quę illinc uidebuntur, deferet. Pronuntiationis habenda ratio, nec in poſtremis: quam in dicendo pollere plurimũ Demoſthenes ſenſit. Ideo iuuenes dicturi conſer- uent uocem diæta, & exercitatione, ſed naturalem uocem, nõ ſimulatam & fictam, ut phonaſco ſit opus. Singulis hebdomadibus declamationẽ unam apud cunctum au- ditorium inſtitutor corriget: conſyderabit primum, qua de re dicatur: hinc quis, quo tempore, ad quos fingatur dicere: tum examinabit uerba ſimplicia, & coniuncta, ſen- tentias, argumenta, ordinẽ: uniuſcuiuſq; horum omniũ per ſe qualitatem, hinc quàm commode rei de qua dicitur, congruant illo tempore, & loco, & auditore, & dicente, qui ponuntur: nec attendet adeo, ut omnia ſint exacta, ut argumenta ualida & inuin- cibilia, quàm ne inepta: quoniã quidem nihil eſt in arte hac indecoro turpius, nec im- merito dicitur caput eſſe, decere quod facias. Videtis quo ingenio, quo uſu, quanta prudentia, & attentione ad corrigendum ſit opus: quare difficillimum hoc eſt magi- ſtri munus, ſed & ipſi tantum & ſcholæ longe fructuoſiſsimum. Nam ex correctione una plus eruditionis & iudicij refert auditor, quàm ex prælectionibus atq; enarratio- nibus permultis: ergo eam ad rem & frequentes & intentis animis interſint, nec ſine pugillaribus, ut capita & ſummas rerum excipiant, quas actutũ in cubiculis ſuis dif- fuſius exponant, literisq; & memorię imprimant, ac inſculpant, ut monſtratum ſemel periculum in perpetuum uitetur. Sciantq; iuuenes propter copiam et uarietatem ma lorum, quibus undique & ſubinde infeſtamur, maioris eſſe iudicij ac operæ deuitare mala, quàm tenere bona. Verum enimuero quando loqui naturale eſt, ſermo autem quicunq; artis, ſine qua naſcimur, & finxit alioqui hominem natura mire inimicum, quoniam rudem prorſum, & artium omnium expertem, imitationis indigemus. Imi- tatio porrò effictio eſt rei alicuius ad exemplar propoſitum: quocirca proponenda ſunt, quæ iuuet expreſsiſſe, optima ſcilicet, non ſimpliciter, ſed iuxta præſentes uires: ſapienterq; à Marco Fabio præcipitur, ne initio pueri ad magiſtri æmulationem co- nentur aſſurgere, ne deſtituantur uiribus: ſed quod illis erit facilius, ac promptius, ali- quem de condiſcipulis doctiorem exprimant, quo inniſi paulatim ſe ad magiſtrum

exprimendum

exprimendum erigant: quod consilium agricolas in maritandis uitibus uidemus sequi. Et quemadmodũ in homine, sic in oratione quoq; imitatio ut similitudo quædam è corpore atq; animo spectatur. In oratione uerba & compositio sunt pro corpore, sententiæ uerò, argumẽta, dispositio, atq; illa ceu œconomia pro spiritu ac mente. Filius non tam dicitur patri similis, si lineamenta, si figurã & formam referat, quàm si mores, ingenium, sermonem, incessum, motum, & illam quasi uitã, quæ ex interiore animæ sede foras, per actiones emicat, & se nobis ostendit. Si inuenire posset aliquis, qui unus omnia haberet optima, Deo simillimus ac proximus, uel potius Deus ipse, is esset sanè imitandus solus, sed nullus est ab omni parte tam felix: quapropter recte Seneca, non est unus quamuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator autori: hęc natura est rei semper citra ueritatẽ, et minor est similitudo: & quo plura exempla ostensa sunt, hoc plus eloquentia proficitur. Eadẽ est Quintiliani sententia, qui non qui maxime imitandum, eum solum imitandum censet. Sunt qui ex omnibus Ciceronem unum deligant, quem effingant solum: habet quidem optima Cicero, sed nec omnia, nec solus: quum delectat, quum docet, admirabilis est præter cęteros: in colligendis argumentis acutus, in deuinciendis & iacendis non perinde dexter & ualidus: deficitur interdum uiribus propter fusum illud & Asianum dicendi genus, quod est in eo à quibusdam magnis ingenijs notatum Cęlio, Bruto, Attico, Tacito, Quintiliano, qui eum põdere ait pugnare, ut Demosthenem uiribus. Quanquam isti noui imitatores non tam animum orationis ad exprimendum cõtemplantur, quàm exteriorem uerborum ac stili faciem. Sed neq; ad hanc imitandam quiuis est factus: nam eo, qui ad imitationem hanc caloris & uirium non satis affert, nihil est frigidius: iacet enim tota oratio, motu & uita caret: qualis est Iouiani Pontani. Vtilis est imitatio uerborum Ciceronis, & tuta, dictionis uerò non item: hanc enim si quis non assequatur, in sermonem quendam degenerabit redundantem, eneruem, uulgarem ac plebeium, cui nicinus admodum est M. Tullius: à qua tamen uilitate uindicat ipse se & asserit admirabili dignitate orationi addita ex scientia & cognitione multarum & maximarum rerum, tum concinnis & uenustis numeris, aptissimis & naturalibus metaphoris, contrapositis, periodis gratia quadam inexplicabili, ac propè inimitabili. Sed certè non si Cicero optimus est atq; eminentissimus, alij protinus mali, aut spernendi. Non est unus eloquentiæ uultus, inquit Tacitus, nec statim deterius est, quod diuersum est. Cicero ipse in Bruto multos oratores in diuersissimo dicendi genere, summos tamẽ ponit: cuius rei si nõ alij, Cicero utiq; & Demosthenes exemplo esse possunt. Quamobrem acute inspici oportet, quibus tandẽ rebus appositum sit iuuenis ingenium, quod in omni uitæ institutione faciendum esse sapientes consulunt, ut eo se quisq; applicet, quò naturæ nutu quodã fertur, si modo in finitimum uirtuti uitium non propendit: ut ad Ciceronem, si copiam diligit: ad Demosthenem & Atticos, si parsimoniam uerborum: ad Sallustium, si astrictam breuitatem, & penè Laconismum: qua breuitate, ut Quintilianus testatur, nihil apud aures uacuas atque eruditas potest esse perfectius: ita fiet ut in ea re si non summus, certè neutiquam euadat cõtemnendus: nam in omnibus, aut etiam pluribus fastigium, uel proxima fastigio tenere loca, optandũ est magis, quàm sperandũ. Porrò quibus quisq; sit rebus appositus, cognoscetur ex delectatione, quæ de conformitate & congruentia quadam oritur obiecti & facultatis: faciet etiam sui periculum, quod in annis quidem rudibus magister spectabit, & arbitrabitur: postea uerò cẽ magis profecerit, idem ipse. Quod si ingenium ad uitium uergat: ut copia ad exuberantẽ redundantiã, parsimonia ad aridꝰtatẽ, nerui ad maciem deformẽ, tum uerò diuersi generis imitatione ad rectum & sanum habitũ deflectitur. Prudenter Quintilianus institutoris munus uult esse adiuuare, quæ in quoq; discipulorũ inuenerit bona, & quantum fieri potest, adijcere quę desunt, & emendare quędam, & mutare. Idẽ magister qui sint in quaq; uirtute præcipui, signabit: ut ad sermonẽ familiarem Cæsar primas partes feret, & Ciceronis Epistolæ: nõ quin Cicero cuius sit electione uerborum, ne quid aliud dicã, par, sed fusa illa phrasis quotidiano sermoni, nõ satis cõuenit. Cõmẽtarij ab Hirtio additi

uel Oppió,planè ſunt alíj quàm Cæſaris, minus & puritatis & maieſtatis habent: ut Cæſarianos à principe ſcriptos appareat, alteros à priuato. Ad comitatem Plinius Cæcilius,& Politianus. Ad hiſtoriam fuſam Liuius. Ad conſilia explicanda Tacitus. Ad commentarium hiſtoriæ Suetonius,& Florus. Ad præcepta artiũ in rebus, in ordine ac cuncta methodo Ariſtoteles. In uerbis & dictione Quintilianus, & Rodolphus Agricola. Ad paraphraſes Themiſtius,& Eraſmus. Ad carmen heroicum Homerus & Virgilius. Ad lyricum Pindarus,Horatius. Ad Tragœdiam Euripides, & Seneca. Ad comœdiam Ariſtophanes,& Terentius. Ad uertendum proprie Theodorus Gaza. Politianus opus facit ſuum: nec Eraſmus caret gratia etiam ad uerbum transferens. Sed exemplũ uertendi fuerit Ciceronis de uniuerſitate liber,quę eſt pars Timæi Platonici. Ad gratiã dialogorũ Plato, & Cicero. Ad aſtutam rationẽ capiendi aduerſarij Socraticæ inductiones,modo aſtrictiores ſint,quàm ut eas Plato perſequitur. Ad efficacem rationem argumentandi Ariſtoteles. Ad ciuilẽ,Ciceronis dialogi,& Lactantius. Adhortari ad mores probos,bonus Cicero: dehortari ab improbis Seneca: habet idem ſententias concinnas,argutas,breues, quas iaculatur tanquã ſpicula amentata. Ad præcipiendum de moribus breuiter & commentarij uice Plutarchus. Ad conciones in populo non perinde erudito Cicero. Ad ſcholam,Quintiliani declamationes,ſiue cuiuſcunq; ſint, illius certe ſeculi. Ad attentam aut eruditam coronam Demoſthenis orationes: itẽ Liuij,quæ ſparſæ ſunt in hiſtoria. Ad ſuauitatem & numeros Iſocrates: nam altiores habet Plato, quem inter proſam & uerſum fluere Ariſtoteles ait. Dicæarchus autem Peripateticus totum ſcribendi genus tanquam graue & moleſtum reprehendit. Ex his omnibus quod operi ſuo cõducat decerpet: & rationem ſequetur pictorũ, qui ex agrorum & campi aſpectu amœniſsima quæq; in opus ſuum transferunt. Nec immerito à Cicerone ipſo Zeuxis Heracleotes laudatur,qui Crotoniatis Helenam picturus ex multis mulieribus formoſiſsimis delegit,quod in quaq; uidiſſet pulcherrimum. Initio eſt ad bene imitandum opus acuto,& iudicio acri: adde etiã naturali quadam & occulta dexteritate. Itaq; recta bonarum rerum imitatio bonitatẽ ingenij arguit. Nam quidam ea ſunt uel tarditate iudicij,uel his in rebus abſurditate naturæ, ut eodem orationis ſtilo omnem ſe ſtilum referre arbitrentur: ſicut uno aliquo ſuo geſtu, quemcunq; alium: & eodem digitorum pulſu concentũ omnẽ. Sunt qui iuxta ſententiam Senecę: uitia ſua & intelligãt, & ament: tantus eſt in omnibus ſtudijs error, maxime in eloquentia, cuius regula incerta eſt. Inſtitutor id animaduertet: quòd ſi iuuenis inepte,quæ imitãda ſibi propoſuit,effingat,ab imitatione eum ad ſuam ipſius naturam ſequendam traducet, ut ſit ſuus,qui alienus non poteſt. Initio quidem,ſicut antea monui,facillima exprimet, atq; adeo concedam illi,ut quę reddere non poterit,ab exemplari ipſo in ſuum opus transferat, modo ne illum fugiat non id eſſe imitari, ſed ſuppilare: in quo errore plurimi uerſantur: paulatim autem uere imitabitur,id eſt,ad exemplar effinget,quæ uolet: non de exemplari centones ſurripiet, quos in opere ſuo conſuat. Propoſitio autem ante oculos exemplari attentiſsime æmulator contempletur, ac conſyderet, qua tandem arte ac ratione ab autore id putet confectum, ut ſimili artificio & ipſe quod animo deſtinarit, perficiat. Ars enim & opificium, quantum fieri quidem poſſit, idem præſtandum eſt,& quodammodo ſurripiendum, non materia eadem, uel opus idem. Velut ſi quis exempli cauſa gratias alicui acturus eadem dicat, quæ Cicero Senatui,quæ populo Romano,uel quæ Auſonius Gratiano Auguſto, furari hoc quidem certè eſſet. Imitari autem fuerit,ſi conſyderet, quid autor in orationis exordio uelit efficere,quid ſecunda parte,quid tertia,& ſic deinceps: quæ primo dicit loco,quæ alijs ſequentibus,quibus ſententijs in quaq; re utatur,quibus argumentis,& quibus ex locis petitis,quomodo colligatis, & cõnexis, quas ſimilitudines inducat,quæ uſurpet exempla,quos animi affectus attingat,ubi,quomodo,quibus auctoritatibus ſua fulciat,& quorũ: non quo nos utamur eorundem,ſed ut eorũ, qui nobis loco eodem ſunt, quo illi erant autori noſtro: qua cõmiſſura priora poſterioribus cõpingat,quæ uerba ſingulis partibus accõmodet, quam uerborũ ſtructurã, hoc tu

artificium idem effingito,nõ eadem uel uerba uel ſenſa:ſubijciamus uerbi gratia breue aliquod exemplum.In oratore ſuo refert Cicero Carbonem tribunum plebis hæc in concione quadam dixiſſe,in qua Cicero ipſe ſtaret: O M. Druſe, patrem appello: tu dicere ſolebas ſacram eſſe rempublicam,quicunq; eam uiolauiſſent,pœnas eſſe ei ab omnibus perſolutas: patris dictum ſapiens, temeritas filij comprobauit:quo dicto admirabilem ſequutum eſſe concionis uniuerſæ clamorem & plauſum. Si quis ita effingat.O diue Paule,Tharſenſem appello: tu dicere ſolebas ſacrã eſſe charitatẽ, quicunq; eam uiolauiſſent,pœnas eſſe ei ab omnibus perſolutas. Apoſtoli dictũ ſapiens ſcelerũ temeritas cõprobauit:nõ tam erit imitari,cẽ ſi quis dicat:O diue Paule, Tharſenſem appello,tu ſemp prædicare cõſueuiſti magnas eſſe uires charitatis, quicunq; ſecundũ eam non uiuerẽt,nec pertinere ad regnũ Chriſti. Apoſtoli ſentẽtiam piã conſuetudo ſcelerum abdicauit. In hac imitatione omnia illa ſunt quæ in uenuſtate prioris dicti,inciſa,membra,& dichoreus clauſulæ. Eorum quę imitationi ſunt propoſita,quædã nunquã poſsis ad perfectum referre, quod genus ſunt homini naturalia:ea uerò ſemper ſunt ſequenda,quoniã æquare non eſt conceſſum: furoris eſt enim hoc ſperare.Alia uerò poſſis,ut pleraq; omnia humana: quę effingi eadẽ ſpecie queant,uel genere,uelut orationis copia,breuitate,ſplendore,grauitate,gratia,argumentis,diſpoſitione,ac eiuſmodi.Sunt tamẽ ex humanis inuẽtis nõnulla, quorũ uel ars omnino periit,uel uſus,hęc ægre perfeceris,qualia ij,qui tum uixerunt,quum ars aut uſus uigeret:quẽadmodũ in linguis Latina & Græca, quarũ quoniã populum amiſimus,mutuãda ſunt ſemper ex ueteribus uocabula,nec nos ulla,aut certe perpauca poſſumus nouare.Stilus non perinde eſt ab illis ſumẽdus,nã parta undecunq; materia artifex eã tractabit ad arbitrium:tametſi contendere,ut dictionis ornatu ac cultu antiquitatem ſuperemus, aut æquemus ſaltem,non tam malum & uituperandum eſt,quàm periculoſum,ne linquamur uiribus,& in abſurditates incidamus: uel certè difficile deſuefactis iam auribus à cenſura ſoni illius. Promptius eſſet ea de cauſa in linguis uernaculis,quibus eſt populus magnus ſermonis ſui autor,magiſter, iudex. Puerũ imitari,liberale eſt ac laudabile.Senẽ imitari,ſeruile ac turpe.Cõuenit enim ut puer magiſtrum & ducẽ habeat, quem ſequatur,non itẽ ut ſenex. Quocirca ubi ſatis te in imitationis hoc (ut ſic dicam) ſtadio exercueris, æmulari incipe,& te cum duce tuo conferre,qua parte accedas propius,qua longe à tergo relinquare:uirtutes illius & uitia æquus & diligens cenſor examina,quid in illo deceat,quid habeat uitãdum: quam uirtutẽ redditu facilem,quam gratiã penè propriam,& alijs inconceſſam: hæc comparabis cum tuis,& ex eorũ uel recte dictis,uel ſecus,ipſe corriges tua,ſiue dum uitium deuitas, ſiue dum te cõponis ad pulchra. Conare ut magnas uirtutes æques, mox etiã ut uincas:plenã hoc quidẽ negotij, & profecto arduum,magnaq; eſt opus induſtria,ſed in ſublimi ſita ex cuiuſq; rei præſtantia: & iuxta uerbum uetus,pulchra difficilia. Nec ſolum tua opera ad opera ductoris tui tãquam ad amuſſim arbitrabeˉris,ſed tua ipſius priora cum poſterioribus conferes, ut ex comparatione deprehendas profectum. Cuicunq; dicendi generi diu aſſueueris, quamlibet id accuratum ſit & excultum,pro naturali habebitur: quod de Euripide Ariſtoteles tradit. Nam conſuetudo in naturæ conditionem tranſit:quapropter manifeſtę dementiæ eſt, non facili,dilucido,puro,eleganti ſermoni aſſueſcere,potiuſquã portentis uerborũ,aut horrori orationis,uel ſordibus:quoniã quidem pari labore conſtant omnia, non raro etiam minora bona. Hę artes organa ſunt,ideo per ſe nihil efficiunt:admouendæ ſunt operi,hoc eſt alijs diſciplinis,quibus formant, & parant ingenia diſcentium. Inſtrumentum hoc ſi uſui atq; experimentis rerum publicæ ac priuatæ applicetur, rectorum eſt ciuitatum, imò conditorum etiam, & principum, & eorum qui ius dicunt, uel de iure reſpondent. Sin theologiæ, concionatorum,& illorum, qui homines ad rectum formant,ac meliores efficiunt. Quippe ſapientem uirũ decet non ipſum per ſe ſolum ſapere,ſed alios quoq; fingere ad uirtutem:idcirco non uita illum modo recta eſſe atq; inculpata par eſt,ſed oratione quoq; efficaci: efficax quidẽ eſt ſermo ueritatis,efficaciſsimus Dei ſermo (ut Paulus inquit) Apoſtolis quidẽ hoc ſatis abun-

deq; erat: nam fortiſsimorum argumentorum locum obtinebant prodigia, & ea, quę ſupra naturæ uires oſtendebant: tum uita innocens & in qua uel calumniator ſuſpicionem non inueniret criminis, quam nõ iniuria plurimum perſuadere aiunt: ad hęc peculiare Dei ſubſidium, quod ille clariſsimis ſibi ſubmittebat, quoties eſſet opus. Sed ut nunc ſunt & dicentium & audientium mores, præclare agitur cum ueritate, ſi facundiæ uiribus inſtructa & fulta fidem impetret: non quin malim multo etiam ad faciendã fidem res nudas ſermone, quàm ſermonem à rebus inopem ac deſtitutum. Sed certè res ipſæ conueſtitæ ac ornatæ oratione ſobrio utiq; cultu & moderato, altius deſcendunt in pectora audientium, quæ in aure ſtatim non offendunt tanquam in limine. Ideoq; ſancti uiri caſtam & puram eloquentiam nunquam ſunt aſpernati, niſi qui aſſequi non quiuerunt. Et Lactantius facundiam Ciceronianæ ſimilẽ optabat ſibi, quo ueritatem fortius propugnaret, & hominibus perſuaderet facilius. Anxia illa, & accurata, & picturis inſignis eloquentia, tum ſplendore, atq; apparatu omni illuſtris, ac præfulgens, fortaſſe res ſanctas minime decuerit: certe multo minus ſermo ſpurcus, & uitijs inquinatus: cãdidis & mundis linteis attrectari ſacra conuenit, non byſſinis aut ſericis, ſed neq; canabaceis aut lineis maculoſis. Cæterum de ſermone ſatis. Traducetur hinc iuuenis ad ſtudium mathematicarũ artium, ut loquacibus ſuccedant mutæ, & imponatur ſilentiũ linguæ tamdiu agitatæ: quare ab aurium munere ad oculorũ tranſibitur. Mathematicæ circa quantum uerſantur molis, & numeri: hæc Arithmetica, illa Geometria nominatur: quę ſunt primæ in illo genere, ac ſimpliciſsimę. Geometria in cœlũ ſublata Aſtronomiã efficit, uiſibilibus addita ὀπτικὴν, ſiue perſpectiuam. Arithmetica ſonis admiſta dedit Muſicam: & horum ſingulæ bifariæ ſunt, alteræ quæ intra contemplationem ſubſiſtunt, ſpeculatiuæ appellantur: alteræ in opus exeunt, quæ actuoſę ſiue effectrices. Ex prioribus poſteriores exiſtunt, quod eſt eis cum actione omni, atq; exercitio cõmune: mentis enim cogitatio actiones omnes humanas, & manuum opera antecedit, tãquam generans genitum. Sunt tamen qui ſtudia ſua ad altera ſeorſum adiungant, ut uel contemplentur modo citra executionem, uel exequantur inſpectione omiſſa. Sed nos ut hactenus fecimus, de contemplatiuis potiſsimum loquemur. De effectiuis quoq; interdum ſummonebimus. A diſciplinis hiſce uehementer leuia & inquieta abhorrent ingenia, quæ ſibi impenſe indulgent, nec laborem ſuſtinent aſſiduę intentionis. Aſtringunt enim hęc ingenia, & cogunt hoc agere, nec peregrinari patiuntur. Non ſunt etiam idonei obliuioſi, quandoquidem ſciri, ac teneri centeſima non poſſunt ſi exciderint prima, ea eſt in dictis illis ſeries, & confirmationum perpetuus nexus. Suntq; ea de cauſa magnopere labiles, niſi exerceantur crebro, atq; infulciantur animo. Sæpe alijs diſciplinis amœnioribus nõ ſatis appoſiti iſtis ſunt aptiſsimi ſeueris, ac tetricis. Cæterũ cognitiones hæ atq; obſeruationes, ſi quis progrediendo ſibi indulgeat, in infinitum abeunt: & ſolicita horum inquiſitio à rebus uitæ abducit, cõmuniſq; ſenſus reddit expertes. Sapienter Socrates, ut alia, qui quum tantus eſſet mathematicus, ut Euclidem Megarenſem quantus fuit, effecerit, & ut minus hiſce rebus addictum Ariſtophanes ridet in fabula, eatenus tamen impẽdendã geometriæ operam cenſebat, quoad quis & dare, & accipere terram ad æquam menſuram poſſet: ſignificans referenda eſſe ad mores omnia, & uitæ uſum, non ad inanem ac infructuoſam quandam ſpeculationẽ anxiam, & moleſtiſsimam, quam parit diuturna in Mathematicis attentio. Primordia uerò, & progreſſus aliquos alijs maiores, alijs minores, ut cuiuſq; erit ingenium, & diligentia conducere ad res uitæ complures, & ad cognitionem philoſophiæ. Plato ex auditorio ſuo expellebat eos, qui illuc uenirent à Mathematicis deſerti, ac inopes. Apud eum ipſum, & Ariſtotelem, & reliquos priſcos philoſophos exempla ſunt de Mathematicis plurima, tum quòd aptiſſima ſunt & certiſsima: tum quòd illis temporibus longe eſſent notiſsima. Primo loco tradetur arithmetica, quippe quæ eſt ſimpliciſsima, ac ideo prima. Exercitium quoq; illius, & numerorũ tractatio non ſolum explorat ingeniũ, ſed exacuit, & alacrius reddit. Nec ulla uitę pars carere poteſt numeris, multa etiã naturę, ac rerum diuinarum myſteria numeris eſſe comprehenſa, & no-

notata ſacri & prophani ſcriptores docent. Craſſi quidam nobiles pulchrũ ſi deo placet, ac generoſum eſſe arbitrantur, neſcire omnino computare. Reſtat ergo ut generoſum habeatur non eſſe hominem, ſed leonem aliquem, aut urſum, aut aprum ex illis ſuis inſignibus. Nam animantes omnes brutæ, computationis ſunt ignaræ, ſolus computat homo. Non quòd pecuniæ contemptũ in principibus uiris inceſſam, aut à magnificentia opulentos deterream: ſed uirtutes omnes ex ſcientia boni uenire uelim, non ex ignorantia mali. Initia numerorum, & nomina & figuras agnoſcent iuuenes, hinc aſſueſcent coniungere inter ſe ad eliciendas ſummas: tum diuidere coniuncta, & ſubtrahere, & quid reliquum ſit oſtendere. At quum multæ ſint numerandi formæ per literas Alphabeti, per Latinas etiam figuras, expeditiſsimus uidetur mihi, qui de nomine inuentoris, ut quorundam eſt opinio, Algoriſmus nuncupatur. Arabicum eſſe inuentum credo. Tum addentur numerorum nomina, quę qualitatem, atq; adeo naturam indicant: ut de numero pari, impari, pariter pari, pariter impari, primo compoſito, de dimenſu, & proportionibus inter ſe numerorum, & tota illa tractatione Arithmetices initima. In Geometria exhibebũtur primũ explicationes omnium rerum nominũ, de quibus ea in arte fit mentio. Tum dogmata illa, quæ cum natura mentis noſtræ uidentur coniunctiſsima, eorumq; habere nos uelut impreſſas animo anticipationes. Hinc Theoremata, & eorum probationes, quæ principijs, ut oportet poſitis, non perſuadent, ſed cogunt, & uim adferunt. Ex ea Optice, ſiue perſpectiua, & architectura naſcuntur: quarum omnium multę ſunt in communi uita adtuendum corpora utilitates: nempe ex Geometria ad omnem menſuram, proportionem, motũ, & ſitum molium, ſiue mouẽdæ ſint, ſiue ſpectandæ fixæ in ueſtigio, & immobiles: quemadmodum in dimenſu agrorũ, montium, turrium, ædificiorum. Architectura quantas ad habitandum cõmoditates adfert? quam perſpectiua adiuuat, ſicut in picturis. Perſpectiuæ ſpecularia ſunt annexa: utinã auditua eſſet reperta. In Muſica multum degeneramus à prioribus, ob crãſsitiem auris; quæ ſubtiliũ ſonorum iudiciũ omne funditus amiſit, ut nec longa iam, nec breuia in cõmuni ſermone dijudicemus: ideoq; & genera aliquot proportionũ amiſimus, & magnas illas uires atq; admirabiles, quas de priſca harmonia memoriæ traditur. Hanc iuuenes & Theoreticen accipiẽt, nonnihil etiã practices, modo ſobriæ, & caſtæ: quę feſſos ſtudẽtium animos Pythagoricorũ ritu demulceat, reparet, ac ſibi reſtituat: tũ efferatos, atq; aſperos ad lenitatẽ, mãſuetudinemq; traducat: q; à uetuſtate per integumẽta fabularũ dictum eſt mouere ſaxa, & feras pellicere, ut de Orpheo, atq; Amphione fama fertur. Aſtronomia de numero, magnitudine, motu cœlorũ, ac ſyderum, & de ſingulis quibuſq; ſeparatim, & inter ſe cõparatis: non referetur ad diuinationem uenturarum uel abditarum rerũ, quæ ingenti uanitate humanos animos detinet, & ad impietatẽ ſenſim allicefacit. Sed referetur ad deſcriptiones ac determinationes temporum, ſine quibus ruſtica opera, quibus uita omnis continetur, exerceri non poſſent, tũ ad poſitus locorũ, quæ ſit cuiuſq; lõgitudo, quæ latitudo, qui abſceſſus: quod multum quidem Coſmographiæ cõducit, ſed uniuerſæ nauigandi rationi maximopere neceſſaria eſt, quæ citra cognitionem hanc incerta, inter maxima & grauiſsima diſcrimina erraret: ad altitudines, aut depreſſiones ſyderũ, ad receſſus eorũ, atq; acceſſus uel nobis, uel inter ſe. Adhibebitur aſtrolabium ſiue quadrans, quale olim fuit Ptolemæi, ſiue orbiculare, ut nunc eſt noſtrum. De Arithmetica exercitij, atq; ſpeculationis, Iacobus Faber ſatis accommodate ſcribit, ut in ſchola tradatur diſcipulis, & ex ſeipſo, & Iordano Nemorario, & Boetho Seuerino, quemadmodum ex hoc eodem de Muſica. Nec minus de Geometria præcipit: quin ſphęrã quoq; cõſcripſit ad eam, quæ extat Ioannis à Sacrobuſco, quam itẽ enarrari auditoribus cõueniet, niſi quis eam malit, quæ edita eſt à Proclo Diadocho. Theorica item Planetarũ idem Faber cõpoſuit, quæ diſcipulus eius Iodocus Clichtoueus elucidauit commentarijs, argumentum & fundamẽtum totius operis ex Georgio Purbachio eſt ſumptum. De uſu uerò aſtrolabij Proclus pauciſſima quædã reliquit, ſed ſcholarũ exercitationibus aptior eſt Ioannes Poblatio meus: quibus magiſter ex Ioanne Stoflerino Iuſtingẽſi, & Ptolemæo non-

nulla adiunget. Nec eſt ad ponenda harum artium rudimenta inutile; quod eſt in Margarita philoſophica de mathematicis traditũ: quæ ſi quis grauetur ſuis prælegere, ſaltem conſulat, ut ipſi per ſe inſpiciant. Introductionem ad geometriam & perſpectiuam Carolus Bouillus concinnauit: ſed & perſpectiua extat Ioannis cuiuſdam Cantuarienſis. Quæ omnia poſtquam fuerint cognita, tum ad Euclidem uenietur: hunc uelim accurate explicari, nam in eo magnarum rerum ſpeculationis huius exactior eſt, quàm in alio quouis tractatio: in eius libris de geometria, de Arithmetica, de ſpecularibus, perſpectiua, & phænomenis acutiſsime diſputatur. Studioſus ipſe leget per ſe Capellã de mathematicis, hinc Raphaelis Volaterrani Geographiæ initium, & uigeſimum quintum de philologia uolumen. Cenſorinus multa de muſicis diſſerit. In ſphæram Ioannis Sacrobuſcĳ Petrus Ciruelus cõmentarios reliquit. Item Franciſcus Capuanus in eandem & Theorica planetarum Purbachĳ. Erit in magiſtro ac diſcipulo harum diſciplinarum ingenium quietum, & quodam modo ſtatarium, ſedulum, attentum, incumbens atq; inſtans operi. Diſputationibus nihil eſt opus, interrogatiunculæ ſufficient, & reſponſiones breues, aut operis oſtenſio, & collationes ad picturam: radio enim ſunt & puluere uel abaco contentæ. Recolendæ ſunt ſubinde ac retractandæ ijs: qui memorię uolunt illas infigere, ſunt enim alioqui fugaciſſimæ. Qui diſciplinas alias Minerua aut fortuna auerſante non poterunt conſequi, hic ſiſtent: & ad uitam ea præſtabunt adiumenta, quæ modo commemoraui, ſi ſpeculationem in exercitium atque opus deduxerint. Tum etiam docebunt alios. Hi uerò autores eos cognoſcent, quibus nihil neceſſe eſt illos diſtineri, qui alĳs artibus parantur: uelut in Arithmetica Cudbertum Tonſtalum, Ioannẽ Síliceum, Thomæ Brauardini geometrica: in Aſtronomia Ptolemæum, Georgĳ Vallæ mathematica. Archimedis opera non dubito quin ſint in genere illo abſolutiſsima, quæ ipſe non uidi: legiſſe ſe in Hiſpania, atq; adeo maxima cura & uigilĳs de codice ſurreptitio deſcripſiſſe Ioannes Vargara meus mihi retulit. Hoc eſt adoleſcentię curriculum ad quintum & uiceſimum annum, aut eo circiter. Iam uir ætate, ingenio, rerum cognitione atq; experimentis inſtructior, ac maturior paulò conſyderare uitam humanam attentius incipiet, & hominum artes ac inuenta: in ijs, quæ ad eſum pertinent, quæ ad ueſtitum, quæ ad habitandum: in quibus ab ſcriptoribus agricolationũ adiuuabitur, tum ijs qui herbarum, qui animantium naturas & uires perſequuntur: ab ijs item, qui architectonicam tractarunt Vitruuio, & Leone Alberto. Hinc quæ ad conuehendum, in quo eſt equus, mulus, bos & omne genus uehiculi, cui nauigatio eſt finitima, nempe etiam uectio: hæc omnia perſequetur qua ratione ac modo ſint inuenta, quęſita, aucta, conſeruata, applicata uſui, & emolumentis noſtris. Iam quæ ad oblectamenta ſunt per ſenſus omnes reperta, quæ ſit ſocietas domi priuata uiri, uxoris, liberorum, conſanguineorum, affinium, aſſeclarum, ſeruorum, quę in ciuitate publica, quę ad eam per hominum ingenia excogitata, & inuenta, quę per ſtultitiam conficta nomine atque opinione ſine re omnino ulla. Quę ſunt omnia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας: de quibus carptim attigêre Plinius, Athenęus, Ælianus, Macrobius, meliusq; diſſerunt de his ſenes in circulis ſuis, & exedris, ſicut Cicero inquit, quàm homines eruditiſsimi in gymnaſijs, quod Plinius in pręfatione ſua conqueritur. Ideo nihil eſt hic opus ſchola, ſed auiditate audiendi & cognoſcendi: ut non erubeſcat etiam in tabernas & officinas uenire, & ab opificibus de ſuis operibus ſciſcitari, ac edoceri: quod quia dedignati ſunt iam olim docti homines facere, idcirco hęc quę teneri ac ſciri tantopere referebat uitę, incognita illis penitus relicta ſunt, ac prętermiſſa: eaq; ignorantia in ſequẽtibus adhuc ſeculis increuit, nihilq; his annis quàm pluribus annotatum eſt de moribus, ac ratione uitę: ut melius ętatẽ Ciceronis aut Plinĳ nouerimus, quàm noſtrorũ auorum, quis tum uictus, ueſtitus, cultus, habitatio. Vellem ut docti aliqui delectarẽtur eo more, quẽ fuiſſe Caroli cuiuſdã Viruli narrari audiebam Louanĳ, hominis nõ perinde literati, ut boni: nec illi ingenium aut diligentia defuit, ſed locus & tempora: is Louanĳ gymnaſio Liliano pręerat, & quia ſub cura ſua pueros habebat cõplures, ad uiſendos uel filios uel propinquos quũ uenirent

uarĳ

uarij generis homines, colloqui illos cũ eo erat neceſſe, & ut eſt conſuetudo regionis cõuiuari etiam: inquirebat horas aliquot ante cõuiuij tempus, quibus in rebus plurimum & dextre eſſet conuiua ſuus uerſatus: erat alius nauta, alius miles, alius agricola, alius faber, alius ſutor, alius piſtor: de eodem ipſe artificio aliquid interea legebat, & meditabatur: tum ueniebat ad menſam paratus, ut & oblectaret conuiuam ſermone de rebus ipſi notis, & ab illo ita prouocato intima & ſecretiſsima artis facile cognoſceret: audiretq; breuiſsima hora, quæ ille uſu multorum annorum uix eſſet aſſecutus: ita diſcedebat de colloquio & conuiua lætior, & conuiuator prudentior, ac peritior: quantam prudentiæ humanæ opem ferrent, qui hæc mandarent literis, ut ab exercitatiſsimis in quaque arte accepiſſent? Erit hæc animorum leuatio ac refectio in diſciplinarum ſeueriorum ſtudijs, & in curis negotiorum: eſt enim occupatio honeſtiſsima, & planè uiro ciue digna, qua in omnes uitæ partes prudentia ſupra quàm credi poteſt, augetur: quibus hoc licebit, obſeruabunt, & tradent in uſum poſterorum, qui nobis filiorum loco eſſe debent: adiungent cenſuram ſuam uirtute approbanda, & rectis moribus, uitijs autem inſectandis breuiter & acute, quo facilius in animos legentium illos uelut aculeos infigant. Reuertamur iam ad ſcholam & auditoria. De rebus ſpiritalibus multa ſunt à ueteribus falſe conſcripta, ut ab Apuleio & Plutarcho in deo Socratis, à Porphyrio, Iamblicho, Michaele Pſello: propterea quòd dæmones plurima de ſe deq; angelis ſunt mentiti, partim inſtigati ſua ipſorum ſuperbia, partim cupidine fallendi homines: & quod diabolus (quemadmodum inquit ſpiritus ſanctus) mendax eſt, & pater mendacij: quum uera loquitur, ex alieno ſenſu loquitur, at quum mendacia, de ſuo ipſius proprio. Itaq; de angelis & dæmonibus ex noſtra pietate colligentur pauca, & ſobrie: nam accurata illorum cognitio neceſſaria nobis non eſt, imò ſæpenumero noxia, atq; ea ipſa de cauſa, incerta. Contrà uero ſpeculatio de hominis anima, maxima diſciplinis omnibus adfert adiumenta, propterea quòd ex animæ intelligentia & captu de omnibus ferè ſtatuimus, non ex rebus ipſis. Eius tractatio cum naturæ ipſius ordine pariter procedet, ut primum de uita diſputetur in genere, hinc de uegetatione, tum de ſenſu, de affectionibus, de mente: in qua de intelligentia, de memoria, de ratione, de iudicio. Hæc doctor potiſſimum decerpet ex ſacris autoribus, tum Ariſtotele, Alexandro Aphrodiſæo, Themiſtio, Platone, Timæo, ac Plotino. Quod ſi uelit Ariſtotelem, ut moris eſt, enarrare, habet eius libros de Anima, tres: omittat primũ, exhibeat alteros: de ſenſu ac ſenſili, de recordatione, de ſomno & uigilia, de iuuentute & ſenectute, de inſomnijs, de diuinatione per ſomnum: præmoneat gentilitatis, & pericula ut uitentur, indicet, opponatq; uenenis illis paria antidota. Ipſi per ſe Alexandrum, Themiſtium, & Platonis Timæum legent: item Timæum ipſum Locrenſem, Platonicos numeros Proclus, Chalcidius, & Marſilius Ficinus exponent. Plotinum etiam obſcurũ & intricatum Marſilius idem elucidat. Scindit ſe hic uelut in uias duas ſtudium, ut alteram hi teneant, qui corpora curaturi ſunt medici: alteram ij, qui animos: his rerũ hiſtoria tradetur hoc loco craſſior, minusq; ad ſubtilitates illas inquiſitionis cauſarum diducta: prioribus uerò differẽda eſt parumper, quoad cauſas naturę curioſius fuerint rimati: eas dico, quæ ſenſibus ſunt magis expoſitæ, de quo in uniuerſum, & ordine ad docẽdum apto nullũ eſt opus à quo quam cõſcriptũ, ſed ſparſim ab Ariſtotele octo libris Phyſicis, de quibus diximus, quatuor de cœlo, duobus de generatione, quatuor meteororum, ſectionibus problematum. Ab Alexandro in problematis: à Platone, & Timæo, quos paulò antè memoraui. Apuleio in dogmate Platonis. Alcinoo de doctrina Platonis. M. Cicerone in libris de natura deorũ, de diuinatiõe, de quæſtionib. Academicis: de uniuerſitate autẽ pars eſt Timęi Platonici ab eo uerſa: etſi M. Tullius magis aliorũ opiniones recenſet, & oſtẽdit ſuã. Senecę quęſtiones naturales ex Peripatetica & Stoica diſciplina cõmiſtę. Plutarchus multa habet naturalia in cõuiuijs, in quęſtionib. Platonicis, & alijs eius opuſculis: de placitis philoſophorũ quatuor eius uolumina, item Diogenis de philoſophorũ uitis, hactenus proderunt, ut cognitis tam uarijs, tã abſurdis de natura philoſophorũ ſententijs, ſtudioſi intelligãt illos etiã

fuiſſe homines,& falſos ſæpe in rebus apertiſsimis: ut rationi potius aſſuescant consentire,quàm humanæ autoritati: nec mirentur eos in reconditis rebus de Deo scilicet,de pietate,ac eiuſmodi lapſos,qui in facillimis uidentes ac prudentes ceſpitabãt: quas ſine offẽſione uel cęci præteriſſent,modo ne inſani,quales illi erãt,& in trãſuersum acti ab impotentia animorum.Cenſorinus libellum reliquit de die natali,in quo inſunt quædam naturalia:plura in Macrobio, plurima in Galeno: ex recentioribus autem Alberto Groto non pauca,etſi audet quædã aſſeuerare periculoſiſsima. Hos omnes magiſtro huius contemplationis & tanquam à ſecretis naturæ euoluendos tradimus:ex quîs concinnabit ipſe ſuis auditoribus opus de naturæ cauſis,ea perſpicuitate,breuitate,ordine, ut intelligi & teneri ab auditoribus queat:primum de quatuor principibus inhærentibus,tum de ijs omnibus quæ ueniunt ſub ſenſus: hinc de elementis ſimplicibus,de miſtis imperfectis & ijs quæ in aere gignuntur, quæ Græci μετέωρα nuncupant: de lapidibus, de ijs quæ uiuunt,& de uita: de metallis & cunctis foſſitijs,de herbis,fruticibus, arboribus, de animalibus quadrupedibus, de auibus, de piſcibus, de inſectis, de humano corpore: quæ non narrando perſequetur, quod opus eſſet infinitum,ſed inueſtigandis cauſis,unde conflantur, quomodo exiſtunt,adoleſcunt,manẽt,agunt,& ſuis muneribus funguntur,quæ proferant, & uice uerſa minuũtur,cadunt,intereunt,diſſoluuntur. Nihil habebit neceſſe uarias ſcribentium opiniones arceſſere:nec onerabit tanto pondere & doctrinam ſuam,& ingenia diſcẽtium,quæ ipſi certiſsima uidebuntur, & ualidiſsima fulta ratione tradidiſſe contentus. Quòd ſi colligere hæc uel non uacabit per otiũ,uel non adeo ſibi fidet,ut credat poſſe,explicet ſolum Ariſtotelica: nam aliorũ non ſunt perinde auditoribus utilia.In Platone multum eſt eruditionis,ſed recõditæ,ut quum ars occultatur in opere, eoq; diſcentibus non ſatis cõgruens:doctis uerò melior, etſi in natura arbitrãda non eſt cum Ariſtotele comparandus,ut in præceptis morum excellat: reliquos ſcriptorum auditores ipſi priuato ſuo ſtudio euoluent. Inſtitutorẽ deſiderant hæc acri quidem ingenio,cæterum in definiendo ac ſtatuendo cunctabundum. Iuuenes exercebunt ſe in his crebris diſputationibus,uerum quæ non luxurient in nugas,& cauilla. Condientur moderatione ſine arrogantia,atq; odio:haud igniari ſcientiam perraram eſſe,aut nullam potius,opinionibus ſtari:ut non ſit,cur quiſquã uel de peritia ſibi placeat,uel diuerſum ſentienti,aut tuenti ſuccenſeat. Qui ad artem Medicam trãſiturus eſt,uel cõmigraturus uerius,huic ſunt exactiſsime uires naturaq; pernoſcendæ foſſilium omniũ,quę ſunt uariorũ generũ,pigmentorum,lapidum,gemmarum,ſtirpium, animantiũ,humani corporis:unde obſeruationes duæ proficiſcuntur, eſualis & medicina: quas nõ duas eſſe, ſicuti ſuperius admonebam, ſed unã ex duobus membris concretam principi medicorũ placuit Hippocrati. Rerũ enim cognitis facultatibus naturisq;, & cum natura & conſtitutione animati corporis, & humani potiſsimum collatis,deprehenditur,quid fortius ſit,quàm ut ſuperari ab interna animantis potentia,& cõfici ualeat:quid tenuius atq; imbecillius, quàm ut uegetare ac ſuſtẽtare corpus queat:quid alienam atq; inimicam corpori qualitatem adferat, ut ſumptũ & uel affligat,labores doloresq; importet grauiſsimos,uel etiã interimat:quid contrà congruentẽ amicãq; corporis uitæ,ſenſibus,animo,menti,ut cõſeruentur, ut uigeant, ut corroborentur, ut iucundo quodam ſenſu perfundantur. In quo primũ uniuerſum humanum genus conſideratur,quid ei communiter conueniat, hinc per partes contemplamur corporaturam, temperationem qualitatum illarum principum, ætatem, locum,tempus, actiones, mores, atq; aſſuefactionem: eadem in rebus quæ ſumuntur adhibetur cenſura.Hactenus terminos ſuos eſualis prorogat,ſine qua, ut præclare docet Hippocrates, uita eſſet non agreſtis modo & ferina, ſed exiſterent ſingulis penè momentis labores & cruciatus repentini, tum ſubitæ atq; inopinatæ neces plurimorum: quin hebetarentur ſenſus, & animi ſtupeſcerent, aut in furores atq; inſanias miſerabiliter incurrerent. Difficilior inuentu exiſtimatur hæc à plurimis,quàm medicina, imò uero demirantur potuiſſe inueniri. Sed indubie prima inuentio diuinæ fuit opis, non in homine minus quàm in mutis animantibus.Periſſet profecto

maxi-

maxima humani generis pars, priusquã ad explorationẽ peruenisset huius obseruationis. At uero quum aliquid accessit corpori, quod constitutionẽ illam primã suam & solitam perturbat, affligitq́, unde dolores consequuntur, impedimẽtum functionum huius constitutionis, hoc loco, hoc tempore, hac ætate, his moribus, affecta uocatur ualetudo, & ægrotans corpus: ex eadem illa consideratione rerum admouentur, quæ affectionẽ illam cohibeant, ne se effundat, neue inualescat: quæq́ deinceps tollant, tum quibus interea ita perculsus sustentetur, & uitam producat: hæc medicina nuncupatur. Itaq́ coniunctæ sunt artes istæ, & germanæ, ut medicina sit nonnunquam quæ esualis existimatur, aut uice uersa. Cæterũ esualis simplicior est, & in functione generalis magis: quippe quæ genera & formas tantum considerat, quum medicus ad singula, rem deducat, non præceptis, sed actione: nam circa singula quę sunt innumerabilia, nulla uersatur ars: pręter hæc medicina tẽporaria est, & quorundam, esualis omniũ, ac perpetua. Sed loquamur iam de medicina. Cui arti in hominũ corpora uitæ ac necis potestas, & ius summũ est permissum, nec ulli unquã uel imperatori, uel regi tãtum in homines licuit: quocirca & medicum ipsum nauare diligẽtem operã omnes diui atq́ homines postulãt, clamãt, requirunt, ut prudentissime atq́ amantissime quę suę sint & fidei, & potestati cõmissa, tractet: quãta & quàm pręsenta nea pestis est, si huic potentię adiungatur inscitia? quid si inscitiæ, q́ ferè fit, arrogãtia, & ex hac rabies oriatur, & pertinacia non cedendi? Itaq́ propter tã paratũ discrimen maximis artis huius autoribus placuit non uideri dignũ eum medici professione ac nomine, cui hęc nõ adessent omnia. Natura, ingeniũ, institutio lõga & diuturna, probitas morũ, sedulitas, usus. Ingenio est opus diligenti, attento, cõiectori optimo, prudẽti, moderato, non ambitioso, neq́ ostentatore, non pertinaci, quodq́ in sententiã nolit trãsire melius dicẽtis. Erit huiusmodi, si habuerit persuasum nihil sibi debere esse prius, aut charius uita & salute hominis, ut nec existimationẽ sui aut quæstũ anteponat ei, q ad illius manũ atq́ operã tanquã ad asylũ quoddã ex grauissimo periculo cõfugit. Id uerò est boni uiri & Christiani: nã si quẽ per ignorantiã aut peruicaciã inflexibilẽ occiderit, quomodo deinceps id dãni sarciet? quantã & q́ exactam est deo redditurus rationẽ? si quid ab uno Theologo erratũ sit, ab alio corrigitur: si à iure cõsulto, succurritur æquitate iudicis, restitutione in integrũ, deniq́ fit pecuniæ iactura, quod uerò à medico, quis corriget? homini extincto quis adferet remediũ? ut magis mirer inueniri tam multos, qui adeo periculosum munus susc ipere ac profiteri nõ dubitent: sed nimirũ pleriq́ eorum prius in professionem inciderunt, quàm intelligerẽt quantum id esset quod susciperent. Id uerò tantum est, ut quidã ad reliquas boni medici uirtutes etiam felicitatem adiungendam ducerent, & uota esse facienda censerent, ut postquam rite artis præceptis esset medicus perfunctus, res cederet prospere: ea est in natura nostra imbecillitas, in morbis impetus & peruicacia, in medicamentis infirmum ac lentum subsidium, in ingeniis hominum ignorantia: cõtra quos hostes armatos semper, ac in perniciem supra caput incumbentes, quibus existimamus esse uiribus pugnandum: ne nos opprimant? Magister principio enarrabit facillima & breuia, quæ auditores ediscant, aphorismos puta Hippocratis, aut Galeni artem. Habent autores hos principes Hippocratem quasi fontem & parentẽ omnium: hinc interpretem eius Galenum, Paulum Æginetam, Largum Scribonianũ, Celsum, Serenum, Psellum, Nicandrum: tum Arabes Auicennam, Rasin, Abenroen, Mesuen. Ex priscis scriptoribus artem ueterinariã nuperrime Ioãnes Ruellius composuit, & Latinam fecit. De hoc professorum ordine nihil equidem pronuntiabo, quod non sunt à me ea cura atq́ attentione lecti, nec ita in medicorũ illa uelut adyta penetrauí, iudicium de eis facere ut possim: hoc uerò illorum esto, qui feliciter sunt in ea disciplina uersati. Ratio tamen tradendæ artis medicæ, quantum quidẽ ipse assequor, hęc est, ut primum expositæ sint nobis ac perspectæ partes omnes humani corporis, quę cuiq́ uires, quæ cuique natura, quæ inter eas proportio, & quasi harmonia. Hinc de ijs morbis, qui uniuersum hominem infestant: de ijs, qui certam unam sedem non habent: de ijs, qui certam: quæ cuiusq́ illorũ origo, sedes, auctus, progressus, effectio,

opus

opus,reliquiq;,ueſtigia. Cuiuſmodi qualitatis,ac uiriũ res aduerſus morbũ illum ac-
fecto corpori prodeſſet,quę cohiberet,ne inualeſceret,quæ penitus depelleret: tum
diſquirendum,quæ nam ſit ea res in natura:ſi non ſit talẽ inuenire,quærenda eſt pro-
xima:& quod in ea deeſt,alia ſupplendũ eius facultatis,qua prior caret. In his conſi-
derantur uires formæ uniuerſæ, tum ſi quid à locis uel temporibus acceſſit facultati
agendi,aut deceſſit:ut herbæ in Italia,uel in Flãdria natæ,in æſtate aut uere,loco me-
diterraneo,maritimo,arido,uliginoſo:& declarandũ quo pacto applicabitur, ubi e-
rit opus. Quòd ſi multis & uariis ex rebus medicamentum,ut ſæpe fit,componatur,
oſtendenda eſt cuiuſq; uis & cauſa cõtemperationis:cur hoc illi adiungitur, atq; ad-
miſcetur:quid in eo uel iuuat,& ſupplet,uel corrigit,uel cohibet,uel excitat. Diſpu-
tationes erunt,quomodo uniuerſales canones in experimentum ſingulorũ operum
deriuentur:ne curent mihi ſcrutari ea,de quibus dubiũ eſt etiamnum,an ſint:illa con
templentur potius,quæ eſſe conſtat,quæ ſunt permulta, & uel longiſsimum poſſent
æuum occupare: ne diſtineantur inani quadã inueſtigatione ad nugas, & altercan-
tium cauilla,inter quæ magna fit tẽporis iactura optimis & neceſſariis in rebus con-
ſumendi. Exercitia huius artis erunt trifaria: primum in agnitione eorum omniũ uer
ſabitur quę pro medicamentis cõſueuerunt uſurpari, foſsitiorum,pigmentorũ,lapi-
dum,gemmarũ,ſtirpiũ,animantium,& eorum,quę ſunt in eis:quia uerò præcipuę ad
medicamenta omnia uires inſunt in ſtirpibus, eos cõtemplabitur nõ ſemel aut ſim-
pliciter,ſed ex uarietate temporis ac loci,uere, æſtate,autumno, hyeme, oriente ſole,
occidente,meridie,cœlo nubilo,turbato,ſudo,ſicco,ſereno,in agris, in hortis, in ſyl-
uis,in mõtibus,locis mediterraneis,maritimis,aridis,humidis:magnas enim uarieta-
tes ex his omnibus ſtirpes recipiunt,radice,foliis,floribus uel cõtractis, uel expãſis,
uel alio atq; alio colore infectis,ut iam nõ eoſdẽ dicas autumno,qui ſint hyeme, non
ſicco,& ſereno cœlo,qui humido, & in aliis ad eundẽ modũ: nec ſolũ uarietates hæ
faciẽ mutant,ſed uires quoq; & ingeniũ:quin ipſam eandem herbã & naſcentem, ac
pullulantem cõſiderari cõuenit,& grandeſcentẽ,& adultam,& feneſcentem:nec mi
nus quę ex his apud pharmacopolia cõflantur,ſpectabit. Sectionem humani corpo-
ris quam ἀνατομίαν uocant,frequentes attentiq; diſpicient,unde uenæ,nerui,oſſa na-
ſcantur,quò pertineant,& quà:quæ ſit eorum magnitudo, quis uſus in uiuente, qui
inter illa concentus. Secundũ exercitium erit, ut ægros cum ueterano aliquo medi-
co adeant,& obſeruent diligenter,quemadmodũ is præcepta artis operi accommo-
dat. Tertiũ uerò,quum ĩdem ipſum ſoli manum iam admouebunt operi,quod bene
uertat. Et ſicut in frugibus quaſdam non cõſumimus, ſed reſeruamus ad ſemẽ, ita in
medicis erunt pleriq; omnes:quos in executione profeſsionis,& in curandis corpo-
ribus ponere,quod reliquum eſt ætatis,cõueniet:erunt autẽ nonnulli, qui operatio-
ne aliis relicta,ipſi in artis contemplatione & tanquam illius myſteriis ſubſiſtent. Hi
erunt homines qui uel ſuopte ingenio à commerciis abhorrebunt hominum,uel qui
ſuſtinere nõ poterunt faſtidia morborũ,aut qui impares erunt labori cõcurſandi,aut
tenerioris frontis, quàm ut perferri poſsint tam multa quæ medicis uidẽdo ſunt atq;
audiendo deuoranda:deniq; quibus natura medicę artis deerit, quam primũ in me-
dico deſiderari ſuperius oſtendi. Sed hi tamẽ erunt, quibus ad eam naturæ conditio-
nem acumen ingenij & iudicij uigor ſit adiunctus, uaria quoq; & late diffuſa doctri
na,ex qua impenſus quidam erga ſtudia amor naſcitur, ut non facile ab inſpiciendis
ſeſe rebus emolumentis ullis ſinant auocari. Hi uelut antiſtites quidã artis in ipſis a-
dytis & myſteriis uerſabuntur perpetuo:docebunt alios,ſcribent,conſulentur,reſpi-
cient ſubinde ad linguas,ad philoſophiã,ad omne genus ſcriptorũ liberius. Nam il-
los qui artẽ in uſum generis humani conuertunt,ubi primũ ſeſe publicis utilitatibus
dedicarunt,& quaſi cõſecrarunt,nolim amplius ad alias ullas diſciplinas,aut artes di
uertere,eſt enim in hac una ſatis ſuperq;,quod agãt uel uita uniuerſa,quamlibet diu-
turna, ac longa. Itaq; non ferãt eum, qui ad opem hominibus ferendam accerſitur,
Ciceronem,aut Demoſthenem,Vergiliũ aut Homerũ lectitare: multo minus auto-
res aſpicere artis grãmaticæ:ſed nec hiſtoricos aut etiam philoſophos,niſi ſi qui adiu

menti

menti aliquid adferre poſſint iſs, qui ſalutẽ ſuã ipſius curæ cõmiſerunt. Didiciſſe hæc oportet prius certè hic nõ addiſcere: diſciplinis omnibus atq; exercitijs literarum, æternũ uale dicet, in hanc unã intentus & incumbens prorſus. Facilius tulero cuiuſuis artis profeſſorẽ diuerſis nonnunquam occupari, quàm huius: quę adeo longa, uaria, obſcura eſt, ut ægre quamlibet felix ingenium cunctũ ſit ei percipiẽdæ, aut rite exercendę par: quanto minus ingenij portio aliqua. Hi tamẽ experimenta ſua monimentis literarum ad uſum poſteritatis conſignabunt. Sciatq; medicus, quicquid temporis huius unius ſtudio ſubtraxerit, tantum furripere ac furari ſanitati ſuorum ægrotantium. Aggreſſis bonis auibus experimenta artis, nihil potius habebit aut charius, quàm humanũ corpus. Quocirca experimenta prima, quæ ſunt pleniſsima periculi, non ſumet in humano corpore: nec in dolio figlinam auſpicabitur, quod eſt in prouerbio, ſed in re uili, nempe in mutis animãtibus: quod ſi neceſſe eſt in homine fieri, ne ſint ſaltẽ tenera, & delicata corpora, quæ iniurias medicamentorum non ſuſtinẽt: ſed ea, quæ uiolentia fomenti afficit fortaſſis, ac cõmouet, non extinguit: ut ſit, quod ueteres ſoliti erant dicere, periculũ in Care. Iam uerò ingreſſus ad ægrũ uiſendũ medicus, quo habitu erit, quo cultu, qua diligẽtia, & ſermone utetur, præſcripta ſunt omnia, quum ab alijs medicis, tum ab Hippocrate Coo breuiter ac prudenter comprehenſa. Sed ego tamen nonnulla more meo explicatius ponã. Primũ eſt omniũ, ut curet ſe medicus, ne graui ſit ipſe ualetudine, neu pallens, & ore ipſo morbũ ſuum oculis obijciens obuiorum: ne illud protinus de ſacro Euangelio audiat. Medice cura te ipſe. Quã ſpem de eo medico æger concipet, cuius artem in illo ipſo uidet nihil proficere? Tum ob ægrotorũ faſtidia ueſtiatur nitide magis, quàm ſplẽdide. In ipſo ęgro ſtatim primo aſpectu cõſiderabit habitũ, & cõſtitutionẽ corporis, ætatẽ, animũ: quæret de ualetudine ſuperioris tẽporis, de moribus & conſuetudine illius: hæc omnia humane, atq; affabiliter: tum audiet patienter, nec hariolandi gloriã captabit, ut diuinet quæcunq; circa illum contigerunt: graues patiuntur caſus, qui ita ſe huic inaniſsimæ aurulæ concredunt, & ualetudines languentiũ affligunt, ipſos etiã nõ raro perimunt, dum medẽdi arte nõ contẽti, diuinationẽ quoq; geſtiunt oſtentare. Neq; uero quæcunq; ab aſsidẽtibus mulierculis audierit, pro exploratis cõpertisq; accipiet, ipſe iudicium ſuum uelut cõdimentũ aſperget. Admoneri ſe boni conſulet, imò habebit etiã gratiam: ęquitatem animi obtineat in cenſendo, ne quo ſe ſinat affectu abripi: præclare ſecum actũ ſentiet, ſi in illa ipſa moderatione ſui nanciſcatur quod cupit, nedum ut cõmotus ac perturbatus neceſſaria poſsit rite exequi. Cogitet bonus, & ſapiens medicus, ſe uelut ſalutare quoddã numẽ in terris uerſari: ut diuos imitetur integritate morum, & opum cõtemptu: caſtas manus, caſtos oculos ab omni impudicitia conſeruet: ſed nec quantum ex opera rediturum eſt in loculos, curioſe repetet. Equidem uehementer admiror eſſe permultos medicos ad lucrũ attentos, quum nulli magis intelligant, & experiãtur quotidie, quãta ſit uitę breuitas, q̃ fugax, quàm incerta, quàm leues cauſæ ualentiſsimos homines abſumãt, ac proinde quàm parum profint diuitiæ, quarũ exiguus eſt adeo uſus, & breuis. Quid ergo de illis dicã, qui auiditate lucri morbos differũt, quo nihil cogitari poteſt inhumanius. Non priuatim uidẽtur iſti admonẽdi, ſed publica ſeueritate puniendi, haud aliter quàm conuicti facinorum capitaliũ. Cur in eum animaduertitur, qui hominẽ liberũ cecidit? iſtis uerò impune eſt morbos cũ certo ualetudinis exitio proferre? Si uel morbi ratio, uel infirmi ingeniũ ab alloquio abhorret, paucis uerbis rem tranſiget, & maxime ſobrijs: ſin ferant ſermonẽ, facunde aliquid narrabit, lepide, accõmodate ad captũ audientiũ, ad ægrum, & eos qui adſunt ſine ſcurrilitate exhilarandos. Tentabit initio, an poterit ægrum ſuum curare uictus ratione, hoc eſt dięta: ſin res poſcat, addet medicamẽta, ſed ſimplicia: ſin maior ſit morbi uis & uaria, ad commiſtionem tranſibit. Si res exigat, ut ad capiendum conſilium, alij ſint acciendi medici, proponet ſibi ante oculos non exiſtimationem ſui, non quæſtum: quæ duo quanti ſunt, ſi cum hominis ſalute conferantur? ſed id quod ei expedit, qui ad fidem ſuã confugit: ut in eum patrio quodam eſſe affectu neceſſe ſit, ſi uiri boni officio uelit defungi. An eſt aliquid, quod magis

nos

nos ad beneuolentiam & benefaciendum adducat, quàm fiducia noſtri? Quapropter eo ueniet animo ad deliberationem, ut in ſententiam melius monentis paratus ſit concedere: audiente ipſo, de quo agitur, non diſſerent, nec alijs præſentibus contendent: in illa enim diſſentione opinionum, qui iudicare ipſi neſciunt, nec poſſunt ſtatuere, cui ſe parti potiſsimum applicent: inde naſcitur deſperatio quædam ſui, & artis totius odium, quam habent pro incerta.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE TRADENDIS DISCIPLINIS,
SIVE DE DOCTRINA CHRISTIANA,
liber quintus & ultimus.

CONFECTA eſt nobis ea uia quę rerũ naturã contẽplatur, quęq́ hominũ corporibus uel alimẽta demõſtrãt, uel antidota aduerſus morbos impendentes, aut cõtra iam incũbẽtes remedia. Nunc alterã illã aggredimur, qua tũ excoluntur animi, tũ ſanãtur, ut in hac quoq́ ſit mẽtis illuſtratio, ne morbi inuadãt, atq́ ubi inuaſerint, per rationis imperiũ depulſio ac reſtitutio ſanitatis. In uitę negotijs prudẽtia præſto eſt nobis atq́ auxilio: in rebus diuinis pietas, quę qui ſit Deus docet, & quẽadmodũ nos aduerſus illũ decet gerere: eamq́ unã uere ac maxime proprie ſapientiã nominarunt: de qua non eſt hic dicẽdi locus, curã ſibi peculiarẽ tãta res poſtulat. Prudentia uerò peritia eſt accõmodandi omnia, quîs in uita utimur, locis, tẽporibus, pſonis, negotijs: hęc eſt moderatrix & clauus in affectionũ tempeſtate, ne hi ſua uiolẽtia nauẽ totius hominis in breuia aut ſcopulos impingãt, uel obruãt magnitudine fluctuũ. Duabus autẽ ex rebus prudẽtia naſcitur, iudicio atq́ uſu rerũ. Iudiciũ opus eſt ſanũ & ſolidũ, interdum quoq́ uiuidũ & perſpicax: experimenta rerũ uel noſtra ipſorũ ſunt, quę nos agendo cepimus, uel aliena cõſpecta à nobis, lecta, audita. Alterutrũ cui deſit, prudẽs eſſe nõ poteſt. Nã quę ad uſum referuntur aliquẽ, ea niſi aliquando ipſe obeas, quantũcunq́ expoſita habeas, & percepta, nunquã tamẽ rectè exequeris: quippe quum manũ admouebis operi, non multũ aberit, quin tam uenias nouus, quàm qui nihil prius de eo ipſo cognouerat: haud aliter quàm ad pingendum, texendum, ſuendum, rudis penitus uidetur accedere, q inſtructus quidẽ uenit præceptis, ſed inexercitatus penitus. Iam exercitatio per ſe ac uſus, niſi regatur à iudicio, proficiet quidem nonnihil, ſed manca erit prudentia hæc, & ſæpenumero in occaſione rerum agendarum infirma & inutilis. Multi enim uariarum rerum habent experimenta, & complurium cognouerunt mores nationum ac gentium, ſed quia ſegni, & præpedito iudicio, ſeu nullo potius, parũ admodũ prudẽtiæ ac interdũ nihil omnino collegerunt. Quocirca nec adoleſcẽtes aut iuuenes prudẽtes eſſe queunt, q experimẽtis carẽt: nec tardi ſenes & iudicio de rebus uel hebeti uel prauo. Quapropter facultatis huius tractatio magna de cauſa eſt à nobis poſt artes omnes perceptas collocata. Cæterum prudentiæ finis & tanquam ſcopus biceps eſt: una pars eò ſpectat, quum prudentia ad corporis & affectuum libidinem confert omnia, ut quicquid ſiue iudicij parauit, ſiue uſus rerum ad uoluptates, honores, opes, potentiam ſolerter conuertat: quæ eſt uafricies, & aſtutia: ſacris autoribus carnis prudentia nuncupatur, quod ijs ſit intenta, quæ caro concupiſcit: altera pars eſt, quæ ad mentem & ſuam & aliorum iuuandam actiones ſuas omnes, & cogitationes refert, hoc eſt, ut ſe & alios meliores reddat: & quoniam prior illa (quemadmodũ Paulus inquit) ſtultitia eſt, de hac altera loquemur. Cui non ſunt idonei natura ſtupidi, aut ſtolidi, nec inepti, & pueriles coniectores: quando qui-

doquidem prudentię pars optima, in coniecturis ſita eſt, quas de rebus ſequẽtibus, è coniunctis & tranſactis ſumimus: ut genus ſit quoddã diuinationis prudẽtia, quem admodum priſca ſententia declaratur: Bene qui coniecerit, hunc uatem perhibeto optimum. Sed neque leuia ingenia, & ſibi indulgentia: non enim per ſummas eſt rerum facies uolitandum, ſed penetranda intima diligentia & aſſiduitate, quam ſibi indicere non ſuſtinent ingenia delicata. Minus multo ſunt apti ſcurræ, impoſtores, diçaculi, ioculares, qui res maximi momenti feſtiuitate & argutijs eludunt, magnamq; de rebus grauiſſimis cõſulentiũ ſpem ioculari licentia fruſtrãtur, et in ſerijs ineptiunt nuganturq;: ut ſapienter ſit illud à ueteribus animaduerſum, Facilius ſcurrã futurum diuitẽ, quam bonum patremfamiliãs. Pertinaces item & contẽtioſi hinc arcendi, uti mox oſtendam. Qui eiuſmodi ſunt ingenijs tanquam ad prudentiam, id eſt, regendi artem nõ facti & appoſiti, ipſi alios non regent, regẽtur ab ijs, quos natura ad prudẽtiam finxit. Iudicium porrò, ut quòd eſt in prudentia naturale, doceri non poteſt, elimari, & excoli poteſt: primum lectione eorũ autorum, qui plurimum bono illo ualuerunt, Platonis, Ariſtotelis, Demoſthenis, Ciceronis, Senecæ, Quintiliani, Plutarchi: ex noſtris autem Origenis, Chryſoſtomi, Hieronymi, Lactantij. Hinc inſtrumento ueri inueniẽdi, quo patefit, quid in quaq; re uel uerum ſit, uel eius ſimile, qua ex obſeruatione plurimum lucis accedit animis. Dicendi etiam ars recte percepta magnũ adferre iudicio adiumentum poteſt: uſus etiam, quod eſt alterũ prudentiæ membrũ, plurimum confert cenſendi facultati, ut manus manui. Experimenta noſtra accedunt ætate, & rerum actibus: aliena ex cognitione prioris memoriæ diſcũtur, quæ hiſtoria nuncupatur. Eaq; efficit, ut præteritis nõ minus uideamus interfuiſſe, quàm præſentibus, illisq; perinde uti poſſe ac noſtris. Merito ſacerdos ille Ægyptius Solonem & Græcos, qui recordationẽ priſcæ memoriæ non tenerẽt, pueros appellauit. Hiſtoria ſi adſit, ex pueris facit ſenes: ſin abſit, ex ſenibus pueros: quippe quæ teſtis eſt temporum, & lux ueritatis, ſicut à prudẽtiſſimis eſt uiris diffinita. Cuius præterquã quòd eſt iucundiſſima, incredibilis eſt non ad uitam modo, ſed ad artes quoq; omnes utilitas. Quãtopere humanos animos delectet & reficiat, indicio ſunt aniles fabulę, quas etiam cum ſumma uoluptate audimus attentiſſime, ob id ſolũ, quòd faciem hiſtoriæ aliquã prę ſe gerunt. Quis uero non aures illico et animum erigit, ſi narrari audiat inſolitũ aliquid, grãde, admirandũ, pulchrum, forte, libere factum, dictúmue, ex ijs quorũ hiſtoriæ refertiſſimæ ſunt. Videre eſt quoſdã, dum legunt, uel audiunt narrationẽ rerum quampiam etiam ſæpe falſam, immori cupiditati pernoſcendi, cibũ, et potum, et ſomnũ obliuiſci, earumq; rerum cupiditates naturales uincere, dum ad exitum perueniant. Vtilitas uero, imò etiam neceſſitas quotidie deprehẽditur in uita, nemo patrem, nemo maiores ſuos noſſet, nemo ius ſuum aut alienum uel ſcire poſſet, uel obtinere, nemo quam regionem incolat, quomodo illuc peruenerit, nemini ſua poſſeſſio certa eſſet & rata, niſi hiſtoriæ munere. Quid dicam, ad capeſſendã rempublicã & populi negotia adminiſtrãda quantum adferat momentũ? L. Lucullum Cicero ſcribit, profectum Roma rei militaris penè rudem, quum totum iter & nauigationem conſumpſiſſet partim in percontando à peritis, partim in rebus geſtis legendis, in Aſiam ueniſſe factum Imperatorem tantum, ut Mithridates rex poſt Alexandrũ maximus, hunc à ſe maiorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum quos legiſſet aut uidiſſet, cõfiteretur. Alexander Seuerus, quod legitur apud Lampridium, in rebus dubijs hiſtoriæ gnaros ſolitus erat conſulere: Zenobiam reginã ſupra muliebrem prudentiam hiſtoriæ peritia extulit, quam etiam ſcriptitaſſe ferunt. Quid cauſæ eſſe credimus, cur philoſophi noſtri regẽdis ciuitatibus & populis iam pridem idonei non fuerint? niſi quòd hiſtoria carerent prudentiæ nutrice. Sunt tamen qui ueteris memoriæ cognitionem inutilem eſſe ſibi perſuadeant, quod mutata ſit uniuerſa ratio uictus, cultus, habitandi, gerendi bella, adminiſtrandi populos, & ciuitates: quæ opinio quoniam aduerſatur ſapientum hominum ſententiæ, magnum ſit argumentum, & rationi eſſe contrariam: nimirum negare nemo poteſt, omnia illa eſſe mutata, & mutari quotidie, nempe quæ ſunt uoluntatis noſtræ atque induſtriæ. Sed illa tamen

nunquam mutantur,quę natura continentur,nempe cauſæ affectuum animi,eorũq; actiones et effecta,quod eſt longe conducibilius cognoſcere,quàm quomodo olim uel ædificabãt,uel ueſtiebant homines antiqui.Quæ enim maior eſt prudẽtia,quàm ſcire,quibus ex rebus qui hominum affectus uel concitantur, uel ſedantur:affectus porrò illi quę adferant momẽta in republica,quos motus,quemadmodũ cõtinendi, ſanandi, tollẽdi,aut cõtrà exagitãdi,& cõfouendi ſiue in alijs,ſiue in nobiſipſis:quid magis uel rectori ciuitatis,uel cuiuis ciuium noſſe expedit:et quidem iucundiſſimę, & genere prudentiæ feliciſſimo : quanto nanque felicius eſt alienis malis admonitũ ſapere,quàm proprijs:ut ſit hiſtoria uelut exemplum eorum,quę ſequaris,quęq; deuites.Quid illa ipſa quę mutata eſſe conſtat,quãta emolumẽta ſuppeditant:uel ut ali quid in tuum uſum reuoces, uel ut cauſam intelligas,cur quicquã tum ſic agebatur, quo eandẽ ipſam aut ſimilem rationem ad actiones tuas quum res feret,applices:nihil eſt enim ueterum adeo deſuetum et abolitum,quod noſtris uiuendi moribus accommodari quadamtenus non queat:nam etſi forma iam alia,uſus tamen idem manet,quod eunti per ſingula facile erit deprehendere.Iam artes ipſæ ne conſtare quidem poſſint,ſi hiſtoriã ſuſtuleris.Hippocrates,Galenus,& alij medici quàm ſæpe hiſtoricos aguntꝫdum experimenti ſucceſſum narrant.Ipſa adeo medicina ex hiſtoria collecta eſt,ſicut Plinius ex M.Varrone perhibet.Quot morborum genera, quomodo,& ubi orta,aucta,compreſſa,ſedata,ſublata memoria uetus prodit:ſine quorũ notitia manca eſt medicina, & potiſſima ſui parte orba:quã ex tot undiq; experimentis neceſſe eſt colligi ceu aquas pluuias ſtillatim . In morali philoſophia plus exempla proficiunt,q; præcepta:ſcilicet libentius ac promptius imitatur quiſq;,quod admiratur . Quis nõ citius adducitur ad fidem uel cum præſentiſſimo periculo ſeruandam, quod M.Attilius tam conſtanter, & magno eam animo ſaluam præſtiterit,quàm uiginti de eadem ipſa re documentis:tum ad fortiter omnia pro Chriſti gloria patiendum magis accẽdimur martyrum exemplis, quàm Theologorũ monitis : magisq; à ſceleribus deterremur triſti ſceleroſorum exitu, quàm deteſtatione philoſophorum de uitijs.Mitto ſentẽtias tot,prouerbia,apophthegmata, quibus componẽdi mores impenſiſſime adiuuantur,quæ omnia è media hiſtoria petuntur. Ius totum ex hiſtoria manat, quod oſtendit caput illud Caij iuriſconſulti de Origine iuris . In eo enim ſitum eſt ius Quiritum,quid Quirites ſciuerint,ſtatuerint,egerint, quid Senatus decreuerit,magiſtratus pro poteſtate edixerint,principes iuſſerint,atqui ea omnia unde ſunt:an non ex hiſtoria:ut ius uel Romanum uel cuiuſuis alterius gentis nihil ſit aliud,quàm ea hiſtoriæ pars,quæ mores alicuius populi perſequitur,eos,quibus uitæ cõmunicatio comprehenſa eſt, quo pacto inter ſe agant, quo cum exteris. Quid uerò theologiæ quanta pars eſt narratio geſtorum populi Iſraelitici,Chriſti,apoſtolorum,martyrum,deniq; ſanctorum omnium & totius eccleſiæ,quæ nos & docent, & ualidiſſime ad bene agẽdum inflammant.Equidem nolim in grauiſſimas diſcipli nas contumelioſius aliquid dixiſſe,ſed neſcio quo pacto hiſtoria uideri poſſet præſtare omnibus,quę una tot artes uel pariat,uel enutriat,augeat,excolat,idq; nõ per amara & moleſta præcepta,atq; exercitamenta,ſed per animorum delectationẽ:ut ſimul pulcherrima ac fructuoſiſſima haurias,ſimul animum recrees,ac reficias. Verum hiſtoria,cognita eſt iam nobis quadamtenus in puerili inſtitutione,ſed illa modo ad rationem temporum,& nomina præclarorum hominum noſcenda:nũc uerò exactius eſt ac plenius uerſanda,quoniã melius ab adultis iam cõfirmatisq; poſt rerum uſum aliquem intelligitur,ut in uitæ emolumenta conuertatur,iudicio adhibito:tanquam ſuccus naturali calore diffuſus per corpus,unde alatur homo,& uita producatur.At uerò in cognitione hiſtoriæ minime cõuenit nos circa friuola & moleſta detineri,in quibus laboris eſt,& curę multum,fructus omnino nihil:preſertim quum bonarum & utiliũ rerum tanta ſuppetat copia:audiendus eſt prudens magiſter M.Fabius,qui in Inſtitutionibus,ſic inquit de futuro utiq; oratore,ſed nos ad prudentem uirum accommodabimus.His accedit enarratio hiſtoriarum,diligens quidem illa,nõ tamen uſq; ad ſuperuacuũ laborem occupata:nam receptas,aut certè claris oratoribus memoratas

moratas expoſuiſſe,ſatis eſt, perſequi autẽ quod quiſq; unquã uel contemptiſſimus hominũ dixerit,aut nimiæ miſeriæ,aut inanis iactantiæ eſt:& detinet, atq; obruit ingenia melius alijs uacatura.Nam qui omnes etiã indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoq; fabulis accõmodare operã poteſt.Sic ille.Ergo tenẽda ſunt ex hiſtoria primum ratio tẽporum,hinc facta & dicta,quę exẽplum poſſint aliquod adferre, ſiue ut bonum imitemur,ſiue ut malũ deuitemus.Bella & prelia non accurati perſequenda,quæ tantũ inſtruunt animos ad nocendũ,et uias oſtẽdunt,quis inuicem poſſimus lædere.Notãda ſunt duntaxat,& leuiter qui arma ceperint, qui utrinq; duces, ubi cõgreſſum,qui uicti,quid illis actum:nec aliter dicenda uel legẽda hæc,quàm latrocinia, cuiuſmodi reuera ſunt pleraq; horũ omnia,niſi quę forte aduerſus latrones ſunt ſuſcepta,quod inter Chriſtianos utinã nõ tam raro uſu eueniret.Satius igitur & fructuoſius fuerit dare operã togatis rebus,quæ in uirtute præclare ac ſapienter ſunt acta,quę in ſceleribus atrociter,fœde:qui exitus,quàm lęti benefactorũ,quàm triſtes atq; infelices malorum facinorũ.Tum dicta & reſponſa hominũ prædítorũ ingenio, ſapientia,uſu rerum,ea potiſſimũ quæ Græco uerbo ἀποφθέγματα dicuntur:conſilia etiam,cur quicquid ſuſceptum,factum,dictũ eorum potiſſimũ,qui probitate,ſapientia,ſtudijs bonarum artiũ reliquis antecelluerunt,quales ſunt philoſophi,& præſtantiſſimi omniũ diui noſtræ pietatis: ut non ſolum quæ ab animi incitatis motibus ſint ædita cognoſcamus,ſed quę à ui mentis & iudicij:indignum profectò eſt affectionũ noſtrarum opera mandari memoriæ,non item conſilij ac rationis. Hiſtoriæ neceſſaria eſt imprimis locorũ notitia,ſine qua intelligi illa nõ poteſt,ſed ea eſt iam nobis alibi oſtenſa.Autores rerum geſtarum uetuſtiſſimi alij ab alijs celebrantur.Ægyptij ſacerdotes ſuos nobis ingerũt.Græci Cadmum Agenoris filium.Sed Abraamũ Vrenſem priorem illis omnibus hiſtoriã reliquiſſe multo eſt certius, ex qua ſunt origines cœli & terræ apud Moſen, atq; eam ipſam hiſtoriã Abraamus ex filijs Sethi accepit, quos Ioſephus ait duabus columnis lateritia & ſaxea conſignaſſe literis mundi exordia,& ſemina maximarũ artiũ:quo apparet hiſtorię uſum cum ipſis penè hominibus cœpiſſe, nimirum ſic expediebat humano generi.Curſum hiſtorię à primo uel mundi uel gentis alicuius initio continuatum,ad poſtremum uſq; præſtat inſpicere:idq; ſi fiat,rectius percipiuntur,ac tenẽtur omnia,quàm per partes interruptas,non aliter quàm ſi in deſcriptione orbis uniuerſitas terræ ac maris uno aſpectu ob oculos ponatur,facilius erit mundi faciẽ,& ſingulorũ ordinẽ ſitumq; intelligere.Polybius Megalopolitanus totius humani generis hiſtoriã ſimilem animãti facit integro,particulares uero narrationes diſiunctas eidẽ membratim diſcerpto,cuius figuram,pulchritudinẽ,uires nemo ex partibus ita laceris colliget.Quapropter & nos hiſtoriæ membra ſic copulabimus,ut unum exiſtimemur coagmentaſſe ex multis,ſi non ut animal unũ,ut ſtructurã utiq; unã cõpoſitione aptam,ſeruata,quantũ quidem per diuerſitatem ſcriptorũ licebit,ratione temporũ,quo nihil eſt hiſtoriæ aptius aut cõgruentius. Principio legẽdus aliquis qui ab ultimis tẽporibus ad noſtram memoriã,aut ei proxima hiſtoriam, tenore uno cõtexat,ut ſumma quadam proponantur omnia:is ſit ſanè uel Nauclerus, uel hoc copioſior & purior,& diligentior,adde etiam doctior,Antonius Sabellicus. Paulus Oroſius ab orbe condito ad ſua tempora ſummas rerum apte perſequitur. Hinc partes ſunt iam hiſtoriæ cõpingendæ per opera autorum integra,quod erit commodius,quàm per partes illorum.Mundi origines Moſes tradit libro,qui ea de cauſa Geneſis inſcribitur.Libellus circumfertur Beroſi Babylonij titulo de eadem re,ſed commentum eſt:quod indoctis & otioſis hominibus mire allubeſcit,cuiuſmodi ſunt Xenophontis æquiuoca, tũ Archilochi,Catonis Semproníj, & Fabij Pictoris fragmenta,quæ eodẽ ſunt libro ab Annio Viterbienſi conferrumiñata,cõmentisq; reddita magis ridicula:nõ quin inſint quædã in illis uera,nam alioqui frontẽ nõ haberet narratio,ſed ipſum hiſtoriæ corpus commentitiũ eſt,nec illius cuius titulũ mentitur.Mãthon Ægyptius,& Metaſthenes Perſa ex Euſebio ſunt deſumpti.Sequũtur Exodus,Numeri,Ioſue,Iudices Iſraelis.Philo Alexãdrinus ab Adamo ad necem Saulis regis hiſtoriã ſummatim deducit.Diodorus Siculus ab inundà

tione quæ ſub Ogyge fuit rege Beotiæ, ad ſua tempora, id eſt, ad C. Cæſarem Dictatorem: quem Plinius neſcio qua cauſa dicat primũ apud Græcos deſijſſe nugari, quũ nihil eo ſit nugacius, niſi forſan ꝙ nullum operi ſuo illecebroſum aut magnificũ titulum indiderit, ſed inſcripſerit tantũ βιβλιοθήκας. Græca hiſtoria fabuloſiſſima eſt uſq; ad Olympiades, nec quiſquã uera à falſis diſcreuerit: ſed nec quæ deinceps ſequitur mẽdacijs caret, licet paulo uerecũdior: ad eam nõ nihil adiumenti Homerus adfert in utroq; poemate, etſi cõueſtiũtur in eo fabulis penè omnia. Dares Phrygius & Dictys Cretẽſis figmenta ſunt eorũ, qui de bello famoſiſſimo uoluerunt ludere. Dion Pruſienſis Troiã nõ fuiſſe captã argutatur. Philoſtratus in Hiſtoricis magna Homeri mendacia maioribus mẽdacijs corrigit. Iliada Homeri compleuit Q. Calaber. Accedunt iam libri Regũ, & τ παραλειπομένων, Eſter, Thobias, Iudith, apocryphi. Eſdras, cuius in quatuor libros diuiſi priores duo ab Hebrẽis agnoſcũtur in canone, poſteriores apocryphi ſunt. Romanorũ origines obſcuræ ac tenues uenerunt ad poſteros, ꝙ ante urbem à Gallis captã rarus eſſet literarũ uſus, ut inquit Liuius. Eſt Ioſephi de antiquis aduerſus Appionẽ diſputatio, de qua D. Hieronymus miratur in homine Iudæo tãtam peritiã Græcitatis. Herodotus pater nominatur Hiſtoriæ, quod primus ad rerũ narrationẽ elegantiã & nitorẽ orationis adiunxit, habet fabuloſa permulta, ſed operis titulo excuſatur, inſcripſit enim Muſas: ꝙ ſignificauit quẽdã dici licẽtius, id enim Muſis permittitur, ut audiẽtiũ animos ſuauius detineãt, quod interdũ ſeueritate narrationis nõ aſſequerentur. Religioſior Thucydides Atticus memoriã ſuã cõplectitur de bellis Pelopõ. Sequit Xenophontis hiſtoria, παιδείας, Lycurgi leges, Cyri iunioris ἀνάβασις. Nã Cyri maioris παιδεία informatio eſt principis, nõ hiſtoria. Æmylius Probus de ducibus exteris ad Atticũ, nullũ enim Romanũ attigit. Res Alexãdri Macedonis cõſcripſerũt Latine Curtius, Græce Arrianus. Iã latiſſime patet pelagus Plutarchi de uitis Græcorũ à Theſeo ad Philopemenẽ: plenus eſt autor ille rerũ, plenus monitorum ad uirtutẽ. Trogus xl. libros de toto penè orbe ædiderat, eius extat modo cõpẽdium, in quod Iuſtinus illum redegit. Pauſanias de gẽtibus Græcis multum cõfert notitiæ uetuſtatis illius nationis. Plutarchus idẽ uitas decẽ rhetorum ſcribit, multaq; in eo inſunt opere de ciuitate Athenienſi, ut plericq; eorũ rem adminiſtrarũt publicã. Diogenes Laërtius philoſophorum uitas ad fœminã quandã cõpoſuit, magna eſt in eo opere rerum cognitio, multoq; eſt legi digniſſimũ. Ælianum uidere mihi nõ cõtigit, citatur à nouis ſcriptoribus. Res Po. Rom. ut ſcite à L. Floro traditur, nõ minus gentis hiſtoriã cõplectuntur, ſed orbis uniuerſi, & totius generis humani: conducet ad eam intelligendã de magiſtratibus & ſacerdotijs illius ciuitatis cognoſcere, de quo libellus legitur Feneſtellæ nomine, ſiue illius eſt, ſeu cuiuſcũq; alterius, & Põponij Læti ex eodẽ deſumptus: tum de urbis regionibus breuiter ſcripſit Fauſtus Victor nuda perſecutus nomina. Acta illius gẽtis à primordio urbis orſus eſt Liuius & ad ſua tẽpora cõtexuit, nempe ad principatum Auguſti, ſed multo maxima pars interciderit. Tres iam pridẽ ferebãtur decades è xiij. Acceſſerunt nuper libri duo: quũ hæc ædiderem, v. alij ex quinta decade in antiqua bibliotheca ſunt reperti. Diligẽtiſſimus ſcriptor ad bene tum loquendũ, tum ſentiẽdum in negotijs quum primis utilis. Sunt qui eius opus nolint in decades partiri, ſed præfationes decimo quoq; libro ita fuiſſe ab autore diſtinctũ teſtãtur. Eius Epitomẽ L. Florus contraxit, quam habemus, & alterum Flori eiuſdem opuſculũ de Romana hiſtoria, quo nihil poteſt fingi in illo genere uel acutius, uel lepidius. Dionyſ. Halicarnaſeus Græce de Ro. initijs et primis urbis tẽporibus, tradidit à M. Varrone hero ſuo accepta. In Polybio nõ minorẽ, quàm in Liuio iacturam fecimus, ex xl. eius hiſtoriarum libris quinq; tãtum reſiduis. Libri Macabeorum tres ſunt, quorum duos habemus uerſos inter ſacros, tertius Græce nõ legitur, incertum quis illorũ autor fuerit: quidã Ioſepho aſſignãt, & Græce ab illo genitos, ꝙ phraſis nõ uidetur aliunde transfuſa. Salluſtius de bello Iugurthino, hinc de cõiuratione Catilinæ: tum Cæſaris cõmentarij. Bellũ ciuile Pompeianũ Lucanus cecinit hiſtoricis magis admirãdus, & poetis. Corn. Nepos, quẽ Catullus ait Rom. æuum tribus chartis explicaſſe. Iulius obſequẽs de prodigijs ad notationẽ ualet tẽporũ. Appianus Alexãdrinus & externa & ciuilia Ro. bella memoriæ mãdauit Græcus autor.

Paterculus

Paterculus Velleius. Plutarchi uitæ Romanorum à Romulo ad Othonem: eiusdem paralella. Valer. Maximus sparsim attingit historias multarũ gentium, dum exempla generatim colligit. Sanctum Christi Euangelium à iiij. scriptoribus expositum, liber uitæ, & historia humani generis instaurati adoranda: quæ tanta felicitas in principatus collata est Augusti, & Tiberij. Actus Apostolorum memoriæ consignauit Lucas idem, qui & Euangeliũ. Suetonius Tranquillus Græcorum & Latinorũ scriptorum diligentissimus atq; incorruptissimus, res xij. Cæsarũ uidetur mihi integerrime exponere, qui optimis principibus nec uitia, nec suspiciones uitiorũ tacet: in pessimis uerò etiam colores uirtutum non dissimultat. Pari fide ac diligẽtia Laërtius Diogenes philosophorum uitas composuit. Eiusdẽ Suetonij extat de grammaticis opusculũ. Cornel. Tacitus grauis ad consilia, ideoq; prudentiæ multum conferens, tum etiam quia domi magis uersatur quàm militiæ. Est & Taciti liber de Germanorũ moribus. Flauij Iosephi antiquitates, & bellum Iudaicũ, quod Vespasiani confecerunt: de quo & Ægesippus paulo post scripsit, Latinus factus ab Ambrosio Mediolanensi antistite. Dion Cassius Cocceius sub Alexandro Seuero Ro. historiam lib. lxxx. Græcis literis composuit: gesta itidẽ Traiani & Arriani uitã, ut testatur Suidas: historia eius non extat integra, Iulius Frontinus de aquæ ductibus, & ad locorũ urbis Romæ noticiam ualet, & ad notationẽ fastorum, meminit enim complurium consulum. Philostrati sophistæ inter quos sunt nonnulli philosophi & oratores, ab Eudoxo Cnidio, qui Platonem comitatus est in Ægyptũ, ad Aspasium, qui Romę sub Antoninis uixit. Eiusdẽ Philostrati Apollonius penè totus figmentũ est rabiosum ac blasphemũ hominis in fingendo non inexercitati, quiq; historias cõminiscetur de ijs quæ nemo unquã uel uidisset, uel audisset. Herodianus à Commodo ad Gordianum, Ælius Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Volcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flauius Vopiscus ab Adriano ad Carinũ. Ammiani Marcellini quod supereſt, opus nec oratoris omnino, nec historici. Pompon. Lętus à Balbino & Pupieno ad Heraclium. Paulus Orosius, si quis eum antea nõ legerat, hoc loco euoluet. Eutropiũ itẽ, qui epitomen cõfecit rerum Romanarũ à Iano ad Iouianum Cæsarẽ. Sextum item Aureliũ ab Augusto ad Theodosium. Flauius Blõdus libris decem Romã triumphantẽ depinxit, & alio opere instauratã Italiam. Petrus Crinitus poetas Latinos quinq; libris expressit à Liuio Andronico Salinatoris liberto ad Sidoniũ Apollinarẽ. Paulus Varnefridus Langobardus, qui Diaconus cognominat. Cæsares à Valentiniano ad Leonem. Procopius et Agathias res Iustiniani transmiserũt ad posteros: ex eisdẽ Leonardus Brunus Aretinus bellum Gotthicũ composuit: ab his ipsis bellis ad suam memoriam, id est ad Pium secundũ, pontificẽ Romanorum decades scripsit Blondus, quas ab inclinatione imperij nominauit. Res ecclesiasticas à Christo domino ad Cõstantinum Cęsarẽ Eusebius nouẽ libris explicuit, quę historia ecclesiastica dicitur, decimũ atq; undecimum uolumen Ruffinus addidit priorum interpres ad principatum Arcadij, & Honorij. Historiam alteram ecclesiasticã legimus trium uirorum, quæ ideo tripartita nuncupatur, in Epitomẽ per Cassidiorum coarctatam à Crispo & Constantino consulibus ac Cæsaribus ad decimumseptimum Theodosij Augusti. D. Hieronymus scriptores ecclesiasticos recensuit à Petro ad seipsum Theodosio imperante. Gennadius eodẽ tẽpore suos addidit à Iacobo Episcopo Nesibenæ Persiæ, qui martyr sub Maximino fuit, ad Honoratum episcopũ Massilienſem. Beda presbyter Anglus narrationem ecclesiæ suæ literis mandauit. Habemus etiam acta conciliorũ, quę Ioannes Gerson collecta esse autumat ab Isidoro Hispalẽsi: alij post alia addiderunt, ut Pius Basiliẽse, cui ipse interfuit. Dissecto ac diuulso imperio Romano, unaquæq; gens suis nixa uiribus res sibi suas domi & foris gessit, inde sunt peculiares gentium historiæ. Eginhardus scriba Caroli magni uitã & acta illius commẽdauit posteris, de eodem Turpinus, & nuper Donatus Accioalus breuiter ac nitide. Gaguinus res Frãcorum ad sua tẽpora deduxit, id est ad Lodouicũ undecimũ, admistis, ut fama est, affectibus: meliore fide Paulus Æmilius nẽpe de rebus priscis, id est à primis Frãcorũ regibus post excussam Rom. dominationẽ ad Philippũ et Carolum fratres, Lodoui-

ci filios. Res Gotthicas posteris prodidit Iordanes Castalio. Hispanas Rodericus Toletanus præsul, Saxonicas Albertus Crãtus. Venetas Sabellicus. Aragonẽses Maria Siculus. Scothicas Hector Boethius. Pius Pontifex Bohemicas. Beatus Rhenanus Germaniæ origines, situm, mores. Saxo Grammaticus de Danis ea scribit, quæ fabulositatẽ resipiunt, ut in admirationẽ aliarũ gentiũ conficta credas. Sed mireris quoq; in illo seculo atq; illa regione uerba et elegãtiã dictionis. Fabulosa sunt magis quę de Britãniæ originibus quidã est cõmentus à Bruto illos Troiano deducẽs, qui nullus unquã fuit. De gentibus ad Orientẽ & potissimũ Tartaris Agythõ quidã Pręmostatensis librũ reliquit, qui in illis regionibus aliquãdiu egit ab hinc annos ferè ducẽtos. Platinæ Romanorũ pontificum uitas legimus à Petro ad Xystum quartum. Ioannes Tritemius Abbas Spanhemẽsis uitas Scriptorũ ecclesiasticorũ congessit, orsus à Clemente Ro. episcopo ad hæc tẽpora; multorũ enim meminit, qui adhuc uiuũt. Memoriæ mandauit sua tempora Leonardus Aretinus. Bellũ Neapolitanũ Alphõsi Pontanus. Michael Ritius reges aliquot Christianos collegit, in quo opere multa sunt locorum, hominũ, & familiarũ corrupta nomina, uitio credo describentium. Baptista Ægnatius Cæsares breuissime recẽsuit ad Maximilianum. Nauigationes Oceani & orbẽ nouum repertum suo tempore Petrus Martyr Mediolanensis monimentis literarũ consignauit. Sed postea sunt res ampliores consecutæ, & quæ fabulosæ uidebuntur ad posteros, quum sint tamen multo ueríssimæ. Sigillatim quorundam uitas ædiderunt uarij, ut Tacitus Agricolæ soceri. Seuerus D. Martini. Paulinus Ambrosij. Pontius Cypriani, Hieronymus Paulæ, Hilarionis, Malchi. Nuper Laurẽtius Valla Fernandi regis Aragonum. Antonius Panormita acta & dicta Alphonsi Fernãdi huius filij. Cãpanus Brachij. Raphael Volateranus & in anthropologia, & in geographia multa de rebus gestis congerit, quæ illius opera uehemẽter historiæ proderũt. Sunt alij permulti, qui memoriam rerum iuuare poterũt, & si nõ ex professo historici. Velut Cicero, Seneca, Gellius, Macrobius. Lõge plus Polydorus Virgilius in libris de rerum inuentoribus, & Augustinus in ciuitate Dei. C. quoq; Plinius, & Plinij furunculus Solinus, Strabo itẽ et Pius Secũdus geographi. Ex Grẽcis Plato et Plutarchus in moralibus opusculis. Suidas, Athenæus, & poetarũ interpretes, si non tam omnia confunderẽt. His omnibus iam percursis quædã uelut admonitoria habemius in bibliotheca, nõ quæ explicẽt fuse, sed quę uelut digitio indicẽt, & in memoriã reducãt: ea erit breuis annotatio temporũ, quale est supplementũ chronicorũ Episcopi Bergomatis parũ sępe accuratũ: meliores sunt Ottho Phrysingẽsis, et Rhegino. Eusebius Cæsariensis, plurimũ adiuuare partem hãc possit, si non tam mẽdosus ueniſſet ad posteros negligẽtia atq; inertia describentiũ. Producuntur illius tẽpora à Hieronymo per annos quinquaginta, hinc à Prospero Aquitanico per annos sexaginta, tũ à Matthæo Palmerio Florẽtino usq; ad annũ domini 1449. inde à Matthia Palmerio Pisano per annos xxx. adduntur his quædã Sigiberti Monachi Gemblacensis. Similis est Eusebiano labor Bedæ presbyteri, sed aliquãto explicatior: cui Hermanus Contractus succeſſit usq; ad annum 1066. De rebus Cæsarum et Pontificum Romanorum, si cui uacat plura legere, addat licet Antonium Florentiæ Archiepiscopum. Hi sunt propemodũ Græci & Latini rerum gestarum autores, qui quidem ad nostrã notitiã peruenerint. Nam qui desiderãtur sunt penè innumeri, Grẽci potissimũ, quorũ quos Plutarchus unus citat, iniri numerus nõ potest: idem ait Marathonũ bellum à tercentum scriptoribus mãdatum fuisse literis. Nec attigi, qui de exigua aliqua gente, uel de una quapiã ciuitate quædam cõscripserunt, uelut de Frãdria, de Leodio, de Traiecto: nec q linguis uulgaribus prodiderũt sua, ut Valerã Hispanũ, Frosardũ, Monstreletũ, Philippũ Cominiũ: quorum multi sunt, legi et cognosci nõ minus digni, cũ pleriq; de Grẽcis uel Latinis. Sed mentio hæc rerũ à magnis uiris actarũ in mentẽ reuocat mihi eum dolorẽ, quẽ sæpenumero cepi animo maximũ, dum ipse mecũ reputo, cũ diligẽter, quanta cura Alexãdri, Annibalis, Scipionis, Pompeij, Cæsaris, & aliorũ ducũ, Socratis, Platonis, Aristotelis, & aliorũ philosophorum acta perscripta sunt, & sempiternæ memoriæ infixa, ut periculũ non sit, ne unquam excidãt: acta uero Apostolorum,

martyrum

martyrum, denicp diuorũ noſtræ religionis, & ipſius ſiue creſcentis eccleſiæ, ſiue iam adultæ operta maximis tenebris fere ignorari, tanto ſiue ad cognoſcendũ, ſiue ad imitandum, quàm ducum aut philoſophorum fructuoſiora. Nam quæ de iſs ſunt ſcripta præter pauca quædã multis ſunt cõmentis fœdata, dum qui ſcribit affectui ſuo indulget, & nõ quæ egit diuus, ſed quę ille egiſſe eum uellet, exponit: ut uitã dictet animus ſcribentis, nõ ueritas. Fuere qui magnę pietatis loco ducerẽt mendacioſa pro religione confingere: quod & periculoſum eſt, ne ueris adimatur fides propter falſa, & minime neceſſaria: quomodo pro pietate noſtra tam multa ſunt uera ut falſa, tanquã igna ui milites atcp inutiles oneri ſint magis quàm auxilio. Hiſtoriæ accedat fabularum cognitio, ſed eruditarũ, quæcp ad uſum uitæ, quũ res poſcit, accõmodari queant: quales ſunt poeticæ, tum apologi Æſopici, prouerbiorũ & ſentẽtiarum, quibus ſenſus communis addiſcitur. Exclamet hic aliquis, ecquando tandẽ omnia hæc legentur? à uiris confirmata iam ætate tum etiã ſenibus eo tempore, quo uel ludendũ eſſet, uel nugandum. Nam ſi quis quantũ in luſionibus, quantũ in colloquijs inanibus ſæpe etiã noxijs, quantũ in torpenti otio cõſumatur tẽporis expẽdat, cõperiet planè his omnibus quæ dixi percurrendis, atcp alijs multo pluribus affatim ſupereſſe. Abundamus tẽpore, ſi prudẽter diſpenſetur, quod male impendendo fit arctiſsimũ. Quod ſi idem non poſsit per ſe legere omnia, habeat, ut moris olim Romanis fuit, lectorẽ, quẽ diſtincte, docte, expedite recitantẽ auſcultet. Cum hiſtoria cõiuncta & cõplicata erunt uitę publice ac priuatim inſtituendæ præcepta. Quæ uniuerſa inſtitutio eò pertinere debet, ut rectus quidã ordo cõſeruetur, & ſua cuicp maneant debita officia: ne quod natura & recta ratio inferius eſſe iubet, fiat ſuperius: hoc autẽ quod autoritate prędituin eſſe conuenit, uileſcat, nec ipſius imperia audiãtur: quodcp inſtructum eſſe prudentia par eſt, ſtultitiam in ſe dominari ſinat. Ego natura corporis atcp animi explicata, nemo eſt uſcp eo à ſenſu omnia ac iudicio alienus, cui nõ ilico manifeſtum fiat & certũ, corpus debere obſequi animo, in animo uero motus rationis expertes rationi ipſi dominę ac imperatrici, uidelicet unde homines ſumus: & ex iſs rebus inter quas uerſamur, ſimillimæ cõiunctiſsimæcp diuinæ illi naturę, quę regit omnia. Nec dubitandũ eſt, quin ea ordinatio in homine fuerit, quum ille primum è manibus artificis exiret ſibi relictus: quippe opus quod cũcp ita eſt pleniſsimũ ac perfectiſsimũ, ut eſt eius opifex peritiſsimus atcp optimus. Sed enimuero omnia ſunt per ſcelus inuerſa, ut ſuperiores partes depoſcat ſibi inferius, affectiones cõtendant pro ratione audiri, ratio uicta & oppreſſa obmuteſcat, & ſeruiat affectuũ temeritati: hæc eſt æterna in homine militia, ſeu pugna ueriusque eo eſt perpetuo laborandũ, & cõnitendũ, ne dominã ſuperet ancilla, in quã tyrannidẽ exerceret acerbiſsimã, et ab homine degenerare cogeret in belluam. Ad ſuppetias ferendũ rationi cuncta moralis philoſophiæ præcepta ſunt cõparata uelut exercitus quidã. Quare noſcendus eſt homo totus intus & foris: intus uero in animo affectus & mens, affectus quib. incitãtur rebus, uel augeſcũt, quib. cõtrà cohibentur, ſedãtur, tollũtur: hoc demũ eſt hominẽ ſeipſum noſſe, quod ueteri ſapiẽtiæ monitu iubemur facere. Sed hęc oſtẽſa eſſe iam oportet in diſputatione de anima. Quemadmodũ uero affectiones animi ſubdentur rationis autoritati & cõſilio, huius obſeruationis: mens autẽ noſtra ea tenebrarũ denſitate obducit, ut id nõ diſpiciat: affectus eñ peccato incitati ingentẽ atcp obſcuriſsimã caliginẽ ob oculos rationis offunderũt. Opus eſt ratione quapiã liquida et minime perturbata, ea uero quænã eſſe uel poteſt alia, uel debet, cp diuina: multis, & maximis de cauſis: ſiue quia illa eſt omniũ ſapientiſsima, ſiue quia noſtrę cõditrix, atcp ideo canon illius & regula, ut ad nullã poſsit rectius dirigi: ſiue cp uiã, qua ad Deũ ueniatur, qui eſt hominis creandi finis, qui melius aut certius quã deus ipſe indicarit? Ergo ex Dei doctrina præcepta diſciplinæ huius erũt nobis hauriẽda. Deũ nemo uidit unquã, dei interpretẽ, atcp internunciũ habemus Chriſtũ Ieſum nõ eiuſdẽ cõditionis, cuius reliquos oẽs, ſed filiũ et quidẽ unicũ, quicp ſemp eſt in ſinu patris: filij interpretes ſunt eius diſcipuli, tũ diſcipulorũ auditores & alij deinceps ſancti uiri: tãetſi hoc riuus iſte eſt purior, quo propinquior ſuo fonti. Ex horũ doctrina et dictis uelut remedia colligent morbis animi, ut ſub rationis manũ et

poteſtatẽ affectiones ſubdantur:ordinatione hac cõſtituta, & quoad licebit fundata, probe ſeſe homo geret ſecũ ipſe,& cum deo,& cum homine ſuperiore,inferiore,pari,ſiue priuatim,ſiue in familia,ſiue in re cõmuni omniũ & publica,ſiue foris cum exteris.De inſtitutione hac conſcribetur liber aliquis breuis,perſpicuus,Chriſtianę pietati per omnia conſentiens,quẽ magiſter enarrabit.Scriptores humanæ ſapientiæ tractationem hãc de moribus quatuor in partes ſecuerunt:in eam quę priuatim cuiuſq; animum ac mores informaret,quam Ethicen: in eam quę familiã componeret,quam œconomicen:& quæ cœtus congregationesq; populorũ regeret,quam politicen nominarunt.Addita eſt portio illius quædam de uitæ officijs mediis,quæ nõ tam in formatione illa naturali cõtinetur,q; poſita ſunt in more & educatione cuiuſq; regionis & populi.Quæ ab eis ſunt his de rebus monimentis literarũ poſteritati relicta,ea per ſe quiſq; priuato ſuo ſtudio euoluat.Sciat modo ſe inter ſpinas per loca obſcura ingredi,ut ſuſpenſo ueſtigio incedat,nec uſquã pedem ſecurus figat, niſi ubi lucẽ noſtram admouerit,eaq; oſtenderit tutum eſſe illic ſubſiſtere. Neq; enim plus illis tribuemus quamuis maximis et acutiſsimis ingenijs,quàm quantum illi cum Chriſtianitate conſentiunt,hoc eſt homo cum deo.Extant de Ethicis decẽ Ariſtotelis ad Nicomachum filium uolumina,quę quibuſdã non ad Nicomachum placet eſſe ſcripta,ſed à Nicomacho:quod Cicero in lib.de finib.v. ſubſignificat.Laertius in uita Eudoxi autor eſt Nicomachũ Ariſtotelis filium dicere Eudoxo,uoluptatẽ fuiſſe ſummũ bonum,quæ ſententia eſt in Ethicis.Suidas ſex illum Ethicorum libros ait reliquiſſe:in quo ambigi poſſet ſint ne hi decẽ,qui Ariſtotelis inſcribuntur,an duo illa magnorũ moralium, an viij.ad Eudemum.Sed cuiuſcunq; ſint autoris, certe Ariſtotelis nomine xx.habemus libros de moribus,quæ magis ad ſciendum et differendũ faciunt,quàm ut moueantur,qui audiũt, aut uelint ita uiuere.Simile eſt huic opus D.Thomæ Aquinatis ſecundæ partis ſummę,quod duos in tomos diuiditur,ſcriptoris de ſchola omnium faniſsimi ac miníme inepti:hi libri cõcinnati ſunt partim ex ſacris,partim ex prophanis ſcriptoribus,tum receptis uulgo opinionibus: multis in locis facile intelligas ſecutũ illum eſſe alienum iudicium,ſuum non adhibuiſſe,quod fuit ei cõmune cum ſcholaſticis.Magis ad mouendum cõferunt Platonica,quæ ſunt de moribus.Xenophontis cõmentarij de rebus Socraticis.Plutarchi,quę ſunt item de argumento morũ,Ciceronis de finibus.Tuſculanę quæſtiones.Lælius,& Cato maior.Senecæ de beneficijs,de clementia, de conſolatione ad Martiam,& ad Albinã matrem,de uita beata,de tranquillitate animi,de breuitate uitæ,de ira,Epiſtolæ ad Lucilliũ:quę in hoc fuerunt ſcriptę,nõ tam ut mitterentur,quàm ut in unaquaq; quæſtio aliqua tractaretur de uita & moribus formandis. Boëthus de conſolatione philoſophiæ.Petrarcha de utraq; fortuna. Præceptor in his erit ſanctus, incorruptus, qui nihil det oſtentationi:tum prudens non modo in multis diſciplinarũ generibus,ſed in uita etiam communi.Tradet ſic bene uiuendi præcepta,ut nõ ſciant ſolũ,ſed incitentur,& uelint bene agere,nempe erudito ſermone atq; efficaci multis tum ſentẽtijs grauibus, tum actorũ exemplis fulto ac munito.Nec habebit ſatis indicaſſe hoc eſſe bonũ,malum illud.Sed rationem addet,cur quicq; ſit tale,cur ab hoc fugiendum,perſequẽdũ illud. Vitia nihil habebit neceſſe curioſius,ac ſubtilius explanare:utinã malum ne ſciremus quidẽ.Sed quando in ciuitate & cœtu hominum alij alijs magiſtri ſunt ad flagitia,& malum quamlibet à pręceptoribus celetur,ignorari tamen ab hominibus nõ poteſt,obuiũ ubiq; aſpectui & auditui.Idcirco rationẽ hanc in eo uelim teneri,ut quũ duæ ſint uitiorũ formę,altera earum quæ animo continentur,utilitatis ac uoluptatis cuiuſq; expertia,altera quæ in corpus cum delectatione ſenſuum aliqua manant.Illa quæ ſunt animorũ,explicentur,& retegantur fuſe,tanto ſcilicet apertius eorum fœditas ob oculos ponetur:ut in ſuperbia,ira,odio,liuore,quę animos hominum uexant,& cruciant:nec emolumenti quicquam adferunt,ut non iniuria furiæ nuncupentur:ea uero quæ uel delectant,uel hominum utiq; iudicijs proſunt,etiã ſi omni carent pulchritudine,tamen quia uoluptatem præ ſe oſtendunt,hoc eſt dulcem pernicie,& ſimulachrũ quoddam naturalis deſyderij, malim obſcure & tectius tradantur, inſectando grauiter,atque oſtendendo,quàm

do,q̃ tetram & in præſens turpitudinẽ adferant,& in poſterũ pœnitentiã relinquant: in quo exẽplorum deeſſe nobis copia nequaquã poteſt,nõ ueterum tantũmodo, ſed quæ quiſq; uiderit etiã homo perquã adoleſcens.Nec uelim periclitãdo eſſe cognita, trahent enim ſæpe eum,qui ſemel de ſe guſtarit:& in his eſt uiolẽta conſuetudinis dõminatio:facilius erit à nunquam guſtatis abſtinere. Ac quẽadmodum Lacedæmonij ſeruos ebrios liberis ſuis offerebãt,ut hi aſpecta in temulẽtis fœditate oris,abſurditate dictorum factorumq; ab ebrietate abhorrerẽt.Sic fuerit operæpretium monſtrare iuueni triſteis exitus,quos uoluptates plurimis attulere.Eundem in modum ſit mihi dictum de ijs uitijs,quę cum populari utilitate ſunt coniuncta:quod genus habentur auaritia,aſtutia,fraus,ultio,quæ praua illa imitatione utilitatis nõ paucis allubeſcunt. Illa uero ſunt omnium pernicioſiſsima,quibus laus etiam atque approbatio accedit: nam quum id, quod uirtuti eſt proprium, tranſfertur ad uitia, qui ſpei ſit reliquum miſero hominum generi et ad flagitia procliui:niſi ut dempta abominatione,qua deterrebat à ſcelere,ruãt omnes in capitalia facinora,de quibus etiã palàm perinde glorientur,ut de uirtute:huius notę ſcelera ſunt cędes hominum,& crudelitas belli,& apud quoſdã honeſtiſsimarum matronarũ conſtupratio.In hęc uitia ex ipſa hominum natura ſumenda eſt oratio,& iudiciorũ deceptio patefacienda.Diſputationes ſint in his graues de quæſtionibus uitiorũ & uirtutũ.Licebit hic plus paulò altercari,quàm in œconomicis aut politicis: ſed de ijs potius quæ ad diffinitionẽ ſpectent naturæ affectuum,quàm ubi definitum iam & cõſtitutum fuerit,quẽadmodum ſit uiuendum. Vitæ officia ex prudentibus & bene educatis in populo diſcuntur.Sunt enim ſingulis nationibus ſua.Sed à prudentibus in quoq; populo eſſet curandum,ut ex ijs ciuitatibus,quas ipſi adijſſent,ea deſumerent ad uſum ſuorum, quæ rectis eſſent iudicijs conſentanea,quæq; peruerſos ſuorum mores corrigerent,prouiſo ne ingenio ſuæ regionis aduerſarentur.Nam ſunt quædã Germano congruentiſsima parum apta Hiſpano.In his uero locorum,tẽporum,hominum diſtinctionibus moderatrix eſt prudentia,quã ubiq; præſto adeſſe conuenit.Greci olim de officijs ſcripſerunt Panætius & Hecaton. Sed nunc ſola habemus M.Tullij: quæ ad Chriſtianiſmum diuus Ambroſius tranſtulit. Sunt & à Iouiano Pontano nonnulla de magnificentia, de conuiuentia,atq; huiuſmodi tractata,non adeo, ut res tanta poſcebat, plena.Rei familiaris cura non ad quærendas aut conſeruandas opes referenda eſt, ut ferè gentilitas putauit, ſed ad quietem & tranquillitatem familiæ:ut commode tranſigamus uitam,ſitq; domus ſua unicuiq; uelut portus quidã moleſtiarum & curarum.Itaq; aſsignandum eſt cuiq; in ea ſuum munus maxime aptum,ne quiſquã ſit in ea otioſus,neue alienum officiũ inuadat labori aut cõmodis ſuis conſulens. Tum ut bene ac ſalubriter paſcantur,utiliter ueſtiantur,cõmode habitent,bene uelint inter ſe,domũ ipſam non minus quàm patriã diligant,nutricemq; quandã eſſe exiſtiment,ſeu matrẽ uerius.Dominus ſit prefectus & exactor omniũ,quẽ ut patrẽ ament omnes,reuereantur ut dominum: illiq; uni ſupremum ſit ius in cunctã rem familiarẽ.Hæc eſt familiæ inſtitutio, de qua præcepta ædet philoſophiæ moralis pars illa,quæ à Grecis οἰκονομικὴ nominat.Scripſerũt de illa Xenophon Atticus,qui reliquis plurimorũ iudicio anteponitur.Ariſtotelis opus nõ extat integrũ.Multa hac de re ſparſim à Platone & Plutarcho dicuntur, qui etiã præcepta connubialia cõpoſuit,ut Eraſmus librum de matrimonio,& Franciſcus Barbarus de re uxoria multis in locis inanẽ.Nihil eſt opus auditorio uel præceptore,non diſputationibus,ſed colloquijs cum patribusfamiliâs prudentibus,quale eſt Socratis cum Iſomacho apud Xenophontẽ.Reſpublica ad quietũ,pacatũq; conuictum pertinet,ut ciues mutuo iuuent,& libenter,& beneuole.Charitas cõmunicatione utilitatum extenditur, quies ab eadẽ charitate cõſeruatur.Verum ubi charitas abeſt,iuſtitiæ officium in eius locum ſuccedit,nõ illius blandę ac inermis,ſed armatę poteſtate ac uiribus,quæ frenos cõcitationi animorũ inijciat.Et quãdo ſæpenumero nõ poteſt unus iuſtitię adminiſter omnia obire,quæ in ciuitate iuſtitię opẽ implorãt, electi ſunt alij poteſtate uel pari uel impari,qui magiſtratus & iudices nũcupant.Hęc ergo eſt forma reip.hęc philoſophię politicę conſyderatio & cura,quos affectus eſſe

conueniat

cõueniat ciuium inter ſe,ſubditorũ erga principes & magiſtratus,magiſtratuum inter ſe,& aduerſum ſubditos,quę ex his affectibus actiones,& opera naſcãtur.Quum uero dicitur,quod ius cuiq; in rem aut homines,iam leges inferũtur:nam politica diſciplina ſolos informat animos,& mores ciuitatis:quanquam attingunt non raro hęc mutuo,ut leges multæ ex politica ſint,& ecõtrario.Neq; hic magiſtrum requirimus, neq; diſputationes,ſed eam animaduerſionẽ, quam initio diximus de affectionibus animi ac moribus.Hinc uſum rerum in foro,& curia.Senes nonnunquam de rep.inter ſe diſſerant ſeniliter,admiſsis eò iuuenibus,ut ab eis & rerum peritiam,& morum grauitatem accipiãt:quam grauitatem,quemadmodum præclare ait Cicero,miníme contentiones decent. Quocirca cauillatores & pertinaces publicis conſilijs nequaquam ſunt idonei:quoniam nihil eſt in uita & moribus hominũ quod detorqueri ac inflecti à recto cauillando nõ poſsit.Solicitum uero magis eſſe de uictoria, quàm de ueritate prudẽtiam corrumpit,ut idem inquit Cicero.Adminiſtrationi reip.opus eſt iudicio ſano,integro,ſolido magis quàm arguto,aut acuto:ingenio frigido,& tardiuſculo potius,quàm feruido ac præceleri:ut ſimpliciter quæ ſint dicta in concilio,accipiat,multumq; de eo apud ſe cogitet priuſquam iudicium mentis ſuæ proferat:facile uero in ſententiam recte cenſentis tranſeat ſine cõtentione & ſpinoſis ſubtilitatibus, anxius magis de communi bono,quàm de exiſtimatione ſui.Ideoq; ad regendos populos Romanus quàm Græcus melior, & gentes ad ſeptentrionem quàm ad meridiem.Populari enim & carbonaria trutina appendendus eſt plerunq; populus, non exacta illa aurificis ſtatera.Rector conuentus hominũ haud ignorabit ſeſe uelut ædificij totius architectũ eſſe,quemadmodũ ſcite Ariſtot.docet,ut iubeat,ut uetet,quid in ciuitate fieri oporteat,aut ſecus:quare cõuenit eum ſi nõ ſigillatim exacte,generatim certe & ſumma quadam ſcire,quorſum diſciplinę & artes omnes pertineant,quę illarũ origines,fines,materiæ,actiones,& earum quæ manibus exercentur,& quę ſolo conſtant ingenio:ut norit,quid,quatenus,quo modo ſit in ciuitate admittendum, aut ab ea propellendũ.De repub.ſcripſerunt olim Plato primus:ſecũdum cuius inſtitutionẽ tum demum uiuent homines,quũ aliqua exiſtet ciuitas ſolis ſapientibus habitata.Idem Vtopiæ continget Thomæ Mori.Legenda tamen & Platonis reſpub.& eiuſdẽ leges,atq; hęc ipſa Vtopia,ex quibus nõ pauca annotabuntur regimini ciuitatum perquàm utilia.Ariſtotelis viij.libri politici,plus habent quę hominũ et ingenijs & uſu cõfirmatis iam moribus congruãt,ut fuit uir ille prudentiſsimus & callentiſsimus ſenſus cõmunis:Ciceronis libri de legibus iij.lectu ſunt periucũdi,nec fructu carent.Sed eiuſdẽ de repub. uolumina deſyderamus.Iſocrates Nicocli regi dat præcepta,tum ſubditis in συμμαχικῷ qui in tractatione locorũ cõmuniũ eſt cũctus,ut ſolet. Xenophontis Cyri educatio,quamuis à Cicerone & alijs ueterũ apprime laudata,nimis tamẽ uidetur mihi militaris.Agapetus ad Iuſtinianũ Auguſtũ documẽta quædã cõpoſuit de rege.Chriſtiani Principis inſtitutionẽ Eraſmus ſcripſit.Franciſci Patricij de republ.& regno, duo legimus opera iuſtæ magnitudinis, in quibus dicta & facta multorum congeſsit,de ſuo penè adiecit nihil,otioſus multis in locis,ac ſegnis,q; ſine delectu aggregauit,& ſine cenſura,quæ duo in adducendis exẽplis potiſsimũ requirunt.Hæc eſt ars principũ,cõſiliariorũ,iudicũ,deniq; eorũ qui ciuitates et gentes moderãtur.Formæ ciuitatis adnexæ ſunt leges,quarũ origo & proceſſus ad hũc ferè modum habẽt.Hominũ ciuitates ac cõuentus omnes,æquitate ſunt uelut glutino deuincti,quippe quæ eſt cõſeruatrix & anima cuiuſuis humanæ ſocietatis.Quæ ſit uera æquitas,inueniet ratio,nõ [illegible] et,ſed pura & magna ui naturæ incitata,uel illuſtrata monitis ſapiẽtię.Nam [illegible] uel perturbant affectibus,uel iudicijs ſunt torpẽtibus,nec ullis philoſophiæ præceptis erigũtur,ægerrime ad æquitatẽ intuendã peruenĩũt.Superiores illi,qui ſunt de rara in populis nota,æquitatis illũ ceu fontẽ in riuos deducũt pro locis,pro tẽporibus,pro ingenijs hominũ,ut præſentis ſocietatis uſui conducat, quę lex dicitur:qui uerò legi parẽre alios cum poteſtate cogit,iudex,ſiue lex loquẽs. Quocirca manifeſtũ ſit philoſophi eſſe de æqtate tractarẽ,& ex ea deriuare leges:nec ullius artis alterius eſſe poteſt: quiq; olim populis leges ſanxerũt, philoſophos fuiſſe conſtat.

conſtat,Draconem,Solonem,Lycurgum,quiq; de repub.& ciuitatibus cõponendis documenta tradiderũt.Qui uero leges has latas iam & receptas tenent, atq; interpretantur,iuriſconſulti ſunt dicti,quòd ab eis quid ſit ius in quaq; re ſancitum,rogamus. Si quis ſatis putat ſe munere iuriſconſulti facturum legibus his ediſcendis,ut eas non aliter quàm index quidam teneat,is nimirum nihil aliarum facultatum indiget, ac ne ingenio quidem ullo uel iudicio.Sin uero id demum eſt ueri & perfecti iuriſconſulti munus,ac profeſſio,ut legum ſenſa & mẽtem explicet,ut quæ ſit in quaq; lege æquitas,id eſt qui uigor,quę uita,quas cõſeruari quoq; tempore expediat,quas antiquari, nimirum philoſophia huic homini eſt opus,mediocriter quidem naturali,ſed morali plene ac abſolute:tum uero non ſacerdos ac profeſſor fuerit Romanarum aut Hiſpanarum legum,ſed(quod Celſo,& Vlpiano placuit)boni & ęqui.Cuius artem per magna aliqua excogitari ingenia equidem percuperem,quàm futuri iuriſconſulti addiſcerent,quæ ars iuſtitiæ uocaretur:ne tot ſubinde in unaquaq; ciuitate accumulandę atq; exaggerãdæ forent leges aliæ ſuper alias ſine fine & ſine affectu.Cicero perſona L.Craſsi cogitaſſe aliquando ſe ſcribit,ut ius ciuile in artem redigeret,generibus primum aſsignatis hinc formis,quę à generibus penderent.Sed id breuiter percurrit,& per tranſennam oſtendit,ut illic alia.Ariſtoteles initia ſignauit quædam,ſed more ſuo intricate per geometricas & arithmeticas proportiones. Poſſet tamen aptius id fieri declarandis primum naturalibus, id eſt quæ eſſent uniuerſorum hominum ſenſui ac iudicijs conſentanea:hinc quę uarietatem opinionum recipiunt,de quibus alia rectis iudicijs in pleriſq; congruunt, alia in more tantum & conſuetudine ſunt poſita, mutanturq; temporibus,locis,perſonis: habent tamen qui inter ſe diſſentiunt,probabilem quiſq; opinionis ſuæ rationẽ:hæc poſtrema ad iudicium hominum in quaq; ciuitate prudentiũ eſſent releganda. In duobus alteris cõtemplandũ quæ magiſtratus ſit erga priuatũ cura,quod iuſſum,quod imperiũ,quatenus liceat & fas ſit: quæ priuati erga magiſtratũ obedientia,qui honor,quę dignitas.Magiſtratus inter ſe qui quibus potiores,quorum partes in repub.magis neceſſariæ uel honeſtæ.Priuati inter ſe quo modo ſe gerent emendo,uendẽdo,locando,conducẽdo,permutando,donãdo,accipiendo,promittẽdo, ijs quæ proſint ſibi,parãdis,& conſeruãdis,ijs uero quæ obſint, auertẽdis:quæ præmia & honores ijs,q cœtui profuiſſent,quę pœnæ & ſupplicia ijs, qui leſiſſent:quę litiũ ratio,ſiue quid ultũ uelis,ſiue tuum repetas,quę tuendi,quę excipiendi,aut negandi. Ad quã ſingula iſtorũ accõmodari normam natura & recta doceat ratio ſiue in uniuerſum, ſeu pro ingenijs generatim locorum,temporũ,hominũ. Ante omnia leges ſint notæ omnibus. Quis enim libenter ſe uel duci uel cuſtodi incognito cõmittit?Quæ uerò eſt iniquitas ignorantia legis crimen nõ defendi,quum leges tamẽ ignorentur:itaq; leges ignotas ſtatuere,decipulas eſt tendere,nõ regulam uitæ tradere. Minus eſt cauillo & inſidijs occaſio in re omnibus perſpecta:quippe in obſcuris & occultis locis inſidiæ fiunt,nõ luci,aut in frequẽtia,ſub tot oculis,teſtibus atq; arbitris eorũ,quæ gerãtur.Notæ erunt,ſi breui ſint,ac dilucido ſermone conſcriptæ.Quales ſunt leges optimi ac ſapientiſsimi legũ latoris Dei,& diſcipulorũ eius.Si paucis & maxime propriis uerbis res exponatur,tantum erit ad notationem æquitatis dictum,quantum fuerit ſatis: cætera benigne interpretationi relinquentur, ut uallidiſsimus ubiq; ſit reſpectus æqui & boni. Quòd ſi longa & accurata oratione rem perſequamur, omnia uidebimur uoluiſſe explicare,nec aliquid ſanis interpretationibus reliquiſſe. Ita nec magis ualebit lex, quàm quantum eloqui conſtitutor eius potuerit:quumq; nulla ſit tanta facundia,quæ uaſtiſsimum illud æquitatis pelagus poſſit cõcludere,fiet profecto ut excluſa ęqui bonique moderatione in locum illius cauilla,doli,fraudes,inſidiæ ſuccedant,quod euenire quotidie uidemus in ijs legibus atq; inſtrumentis,quæ perſequi minutim uolũt ſingula:ut nihil ſit aliud hoc facere,quàm feneſtras aperire fraudi cq; plurimas.Vulgari prodãtur ſermone & cumprimis aperto ac perſpicuo,qui ſi procedente tempore,ut fit,obſcurior reddatur,declaretur,aut innouetur uocabulis ſeculi præſentis.Vidit hoc priſcorũ hominũ & prouidentia,& æquitatis ſimplicitas,qui leges xij. tabularum pueris in ludo ediſcendas dabant,etiam

ætate

ætate Ciceronis,id eſt,poſt annum penè quadringenteſimũ: per quod & facilitas ſermonis oſtenditur, & quòd uitæ degendæ rationem unicuiq; familiarem eſſe uellent. Sint leges imbecillis blandæ,robuſtis robuſtę,pertinacibus feroces,quod eſt optimi rectoris ingenium,ſicut eleganti uerſiculo ſapiens expreſsit poëta:

Parcere ſubiectis,& debellare ſuperbos.

Publicã quietem alant,& foueant,aſpere interturbatoribus illius,cuiuſmodi ſunt delatores,calumniatores,quiq; multo libentiſsime & facillima quaq; de cauſa lites ſuſcipiunt:ut quemadmodum Iſocrates admonet, damnoſum homines ſentiant litigare, contrà non litigare fructuoſum.Nec ſolum dabunt operã ut ciuium cõſeruetur inter ſe concordia,ſed cum toto hominũ genere,quos regeneratio myſtica tam iubet haberi pro ciuibus,quàm generatio intra limites eoſdẽ.Nec quicquam hoc perinde effecerit,ac ſi ad Chriſtianum unicum præceptum ſint accõmodatæ charitatem hominum cunctorum mutuã:quam ob rem nec ſanciendæ leges indigenis utiles,exteris noxię. Et quãdo in bonis ciuitatis moribus paucę ac propè nullæ leges ſunt ſatis,contrà uerò in malis moribus quantocunq; numero non ſufficiunt, non ſolum in reipublicæ conſtitutione, ſed legum iuſſu,cui propter potentiam plurimum homines tribuunt, curandũ eſt,ut caſta atq; incorrupta ſit puerilis educatio: tum in uiris & ciuitate uniuerſa honeſti,& ſobrij,& uerecundi mores,propoſitis ad hoc pręmijs ac pœnis.Prudenter in Cyri educatione inquit Xenophon:Pleræq; ciuitatum nihil omnino ſolicitæ,quemadmodum puerilia inſtituatur ſuorum ciuium,nihil ad hæc pręcipientes de grandiorum moribus,iubent illis tum non furari,non rapere, non uim domui cuiuſquam inferre,non cædere,quem non eſt æquum,non adulterari,non contumacem ſe præbere magiſtratui,& alia his conſimilia.Quòd ſi quis contrà fecerit,pœna eſt illico parata.At leges Perſarum facinora ſuorum antecapiunt.Siquidem à primo ſtatim cunæ illis eſt,ne quod prauum,ac fœdum facinus uelint ædere.Sic Xenophon.Philoſophus etiam ille non minus ſapienter,qui rogatus,quomodo quis bonos haberet libe ros,reſpõdit,ſi eos in ciuitate bene inſtituta tolleret.Et leges quidem antequam fixæ ſint et ſanctæ,rogari cõuenit,hoc eſt,deliberari cum multitudine an approbari oporteat:in qua conſultatione tempus conſideratur potiſsimũ, in quo præſens rerum ſtatus continetur:& feruntur uel infinite,uel ad certum aliquod tempus, & deſcriptum locum,uel etiã de uno aliquo homine aut municipio,quod priuilegium nominatur. Si lex placeat,proponatur publice dies aliquot:quod trinundino fiebat Romæ, utſi quid cuiquam parum uideretur æquũ,de eo magiſtratus admoneret:poſt id tempus firmæ ſunto leges & ratæ.Perſcribãtur accurate diſtincteq;:ſeruentur in tabulario populi loco maxime tuto,minime ruinæ obnoxio,uel quod eſt magis cauendum,incendio.Extent earum codices duo,in altero contineantur leges nudæ,cuius ſubinde fiat populo non legendi modo,ſed deſcribendi etiam,ſi uelint, copia. In altero leges ſint cum earum rationibus & cauſis, ut ex eis prudentes uiri extiment, ſit ne è republica abrogari legum illarum quampiã,uel aliquid in ea innouari.Nam ratio dux eſt legis: ea ſublata & legem tolli par erit,quæ propter eam rationem eſt accepta. Adde quòd ratio efficiet,ut melius intelligatur lex.Sed in noſtris ingenijs ea eſt hebetudo ac rudi tas,& in uerbis infantia,ut nihil ualeamus adeo dilucide explicare,quin multis id fiat implicatum,& obſcurum:quare interpretibus eſt opus.Et quoniã Ius ciuile ſpectare ad ciuium cõcordiam debet,ideo qui illud interpretaturi ſunt,& quaſi de eo ædituri oracula,quibus rebus ea concordia ſarta tecta conſeruetur,ediſcent,cognitis tum humani generis communi natura,tum multarũ gentium animis,& moribus,ſed potiſſimum ſuæ ciuitatis:quod fiet multa uidendo,audiendo,obſeruando:geſtis quoq; rebus maiorum legendis,et temporum mutationũq;,quę aliquando inciderunt in rem publicam uarietatibus.Quibus uelut cõdimento opus eſt magno & uegeto iudicio ad adnotanda & cenſenda ſingula.Nec iniuria prudentiæ nomen peculiare huic hominum generi olim fuit,& profeſsio ipſa iuriſprudẽtia nuncupata.Multi artem hanc teneãt,profiteantur pauci,illi uidelicet quibus à Senatu aut principe erit permiſſum, ut Romæ fiebat ſub Cæſaribus.Interpretentur hi leges ſcripto quidẽ rogati à iudice, uoce con-

uoce conſulti à litigatore. Interpretationes mandent literis, ſi uelint, ſed lingua ſecretiore & tantum doctis nota, non ex ſuis uel alienis opinionibus ac placitis, ſed ratione adhibita, ut non plus habeant uirium, quàm ratio ipſa impetrarit. Nihil ſcribatur aliud: neq; excogitẽtur caſus, quæ res ut infinita eſt, & perplexa, ita etiam inutilis. Docendi & diſcendi hæc erit uia. Grauiſſimis uiris pateant libri illi legum & rationũ de quibus dicebam modo. Ipſi ſtatis anni diebus quod commodo illorum fiat, placide ac moderate conueniant, deq; illis legibus ſermocinentur. Rationes conferant, quas leges ex uſu ſit antiquare, quas renouare, & quaſi reparare exoleſcẽtes: deq; eo principẽ, aut magiſtratus, aut Senatũ edoceãt: huiuſmodi erãt Athenis Theſmothetæ, dũ illa reſpublica ſtaret. Ad hos ſenes, quũ licebit, ſtudioſi iuris uentitabũt, quod eſt memoriæ proditũ de Q. Scæuola: audiẽt eum reſpondentẽ conſultoribus de iure. Seorſum uero exponet eis cauſas, & uelut fontes legum, uel quas ipſi ĩdem dedere, qui tulerunt, uel ſuas, uel priorum interpretũ iuris. Ipſi inter ſe moderatis, ac grauibus colloquijs diſputabũt, quàm congruant leges rationi, ac uelut uitæ ſuæ æquitati: an cauſæ & tempora imponendi legum præterierint: id fiet non in cœtu & corona oſtentatione titillante ac ſolicitante: periculoſum eſt hoc enim & dicẽtibus propter arrogantiam, & audientibus, quòd eorũ animi minus obſequentes legi fient, quam intellexerint fortem habere contra ſe rationem, cui uni humanũ ingenium ſuapte ſponte obſequitur. Ad hæc altercationes multas anſas torquendi leges oſtendunt, tum etiam lites excitandi, alendi, producendi, unde concordia uehemẽter affligitur præcipuum ſocietatis bonum. Inter ſcriptas leges, quas quidẽ nouimus, Romanæ uidẽtur excellere. Sunt enim ad humanũ conuictũ aptiſſimæ, nempe ad contrahendũ: tum ad quietem, ut homines à facinoribus deterreant, neu quis audeat cum altero conſociare iniuriam. Sunt præterea docte & grauiter perſcriptæ, uerbis puris, propriſs, euidẽtibus, ſplendidis: tum à collectoribus ordine quodam cõſtructæ ſatis ad diſcendum appoſito. Niſi quòd interdũ correctio illa priorũ per poſteriores aliquid obſcuritatis gignit, & inſcitia ſuperiorum ætatum multa, quæ nõ intellexit deprauauit. Sed corrigi poſſunt ex Codice, qui Piſis Florentiã dicitur eſſe trãſlatus, quẽ autographũ eſſe quidã ſuſpicãtur, ſed eſt ſanè peruetuſtus, & alijs emendatior. Addantur enarratiunculæ breues ac perſpicuæ: quamuis iam locis aliquot factu eſſet propè impoſſibile, ſiue ob intricatum ſermonis contextum, ſiue ob ſignificatus quorundã uerborum, qui exoluerũt penitus. Exercitatio earum ſit, in reddẽda earum ex bono & æquo ratione, cur quæq; cõſtituta ſit, & ſancita, quod ut eſt magnorum ingeniorum, ita ad ſummã prudentiam cumprimis expedit, tum ut in alijs quoq; negotijs dux ſit nobis ratio, cuius ope ad cognitionẽ ueniamus perfectæ æquitatis. Non ſunt in ſingulis artium ij legendi ſoli, quos præſcripſimus, nam fugiſſe nos aliquos cognoſci digniſſimos non dubitamus: & exiſtet poſt nos alij uel pares maioribus, uel ſuperiores etiam. Magiſtrorum fuerit ea cura, ut ipſi deguſtent omnia, & ſuis demonſtrent, quæ ediſcenda, quæ legẽda, quæ habenda in bibliotheca ad conſilium quum res ferat, interdum quoq; ad ornamentum modo loci, atq; explendos forulos. Qui maiore ui mẽtis inſtinctus diuinitus non humilibus detineri curis poterit, ſed ad commercia ſeſe cœlitum eriget, fœlix ille & ſuperis charus, is ad Theoſophiam & Theologiam aſcendet. De hoc beato atq; admirabili, non eſt nobis dicendum cum alijs, & iam de curſu tanto feſſis, propriam curam exigunt hęc. Dicemus aliquando ſi Deus dederit, per otium, renouato animo, & maiore Muſarum ardore incitato. Nam ea res amplior atq; auguſtior, quàm homines opinantur.

DE VITA ET MORIBVS ERVDITI.

Confecto curriculo artium humanitatis, declaremus iam, quid nobis uideatur faciẽdum docto uiro, quomodo reliquum ætatis transigendum ſiue ſeparatim ſecum, ſiue cum alijs: In uſu atq; exercitio ſuarũ artium: In traditione earum, quomodo inter profeſſos artem ac diſciplinam eandem: ut ille ſe erga illos geret, eorumq; de ſe opiniones accipiet, & cẽſuras: Quo pacto ſua conſignabit literis, & tranſmittet ad poſteros. Non eo quo ſingula perſecuti ſumus ordine percurret, ut ad poſterius ſtudium tranſgreſſus, nefas eſſe exiſtimet prius reſpicere: miſcebit ſtudia, & prima in tertijs repetet, tertia in ſextis. Nam connexionem inter ſe habent omnia hęc & affinitatem quandam: alia in manus reſumet, quia neceſſaria præſenti uſui, alia qui leuamenta præſentis laboris. Erit ſciendi ſtudioſus. Nec ſe unquam ad faſtigium eruditionis peruenisſe arbitrabitur. Sententia Senecæ eſt animaduerſa acutiſſime, potuiſſe multos ad ſapientiam peruenire, niſi ſe iam peruenisſe crederent. Idem ad Lucillium eſt autor. Tam diu diſcendum, quamdiu neſcias, & ſi prouerbio credimus, quamdiu uiuas: quandoquidem nihil eſt in uniuerſa natura tam promptum & facile, quod non totam hominis ætatem poſſit diſtinere. Non erubeſcet homo ſciendi cupidus à quocunque diſcere, qui docere quid poſſit. Cur hominẽ ab homine pudeat diſcere, quũ humanũ genus multa à beluis diſcere non puduerit? Ita uero ſtudendum, ut non obruatur ingenium mole operis. Valetudinis habenda in primis ratio, & deorum, qui noſtræ ſunt curæ commiſſi. Docti homines quum intelligunt ſe ingenio, conſilio, cognitione rerum præſtare cæteris, aut certè ſic alios exiſtimare, ingentes attollunt ſpiritus, tãquam ipſi homines inter pecudes uiuant: unde incredibile eſt dictu, quanto pere arrogantia inualeſcat. Sancte illud à Paulo Apoſtolo dicitur inflari homines ſcientia, charitate ædificari. Sed reflectet in ſe oculos ſapientiæ ſectator, nec plus aliorũ de teſtimonijs, quàm ſua ipſius acquieſcet cõſcientia. Reputabit quàm multa ſibi eſt conſcius ſe ignorare, quæ alij eum ſcire non dubitãt: quoties hallucinatur, labitur, fallitur, & à uero quàm longiſſime diſcedit, ut nõ ſine grauiſſima ratione & cauſa Socrates, quem Græciæ conſenſus ſapientiſſimũ nũcupauit, profeſſus ſit nihil neq; ſe neq; alium quenquã ſcire: quod placitum ingens deinde philoſophorũ manus conſtantiſſime tenuit: & profecto ſi quis rite expendat & reputet ſingula, comperiet nihil certius à nobis quàm pietatẽ noſci. Theophraſti etiam ſententia iure laudatur, quæ cuncti ſciant, minimã eſſe eorum quæ ignorent portionem: quod diffuſius perſequi non eſt inſtituti huius. Quid ſi excutiat ſingula, & ad ſubtile examen reuocet, næ illi tam magnifici tituli ſordere incipient. Linguæ quid aliud ſunt quàm uoces? aut quid intereſt ſemotis diſciplinis, Latine & Græce noris, an Hiſpane & Gallice? Dialectica & rhetorica inſtrumenta ſunt artium non artes, meliusq; à natura traduntur, quàm à magiſtro: philoſophia opinionibus tota & coniecturis ueriſimilitudinis eſt nixa: ſed neque hæc ſigillatim exponere eſt huius loci. Age uero donemus te aliquid ſcire certum atque exploratum, an hoc ignoras alieni te habere beneficij? Cur tibi accommodata ueſtis facit animos? Si quid habes boni, alienum eſt: ſi quid mali, id uero eſt tuũ unius. Vides te eruditum, munus Dei eſt, cui diſplices, niſi quam inde gloriam nanci ſceris, in illum refers. Equidem haud repugno, quo minus uir doctus talem ſe eſſe intelligat & alijs ſapientiorem, ſed neq; eſſet doctus aut ſapiens, niſi id facile perſpiceret. Volo tamẽ agnoſcat, cuius ſit ea ſapientia, illiq; uni referat acceptam, à quo uelut fiduciariã poſſidet: quũ ſe admonitioni eſſe cõſpicit, ne ſiſtat in ſe, quod eſt periculoſiſſimũ, nec oculos deijciat in terrã, ut honore illo ab hominibus tributo ſibi applaudat ipſe, tanquã opera & merito ſuo cõſecutus, quod eſt manũ ſuam ipſius oſculari, iniquitas maxima, quẽadmodum Iobus ait, & negatio cõtra Deũ altiſſimũ. Quatuor rebus cõſtat eruditio, ingenio, iudicio, memoria, ſtudio: tria prima, cedo unde habes? nunquid non ex Deo? Si qua eſt docti laus, de poſtremo petitur, quæ res infima eſt omniũ, & leuiſſima: quid quòd ad eã ipſam adiutus es cõſtitutione corporis nõ grauí, nec

ui, nec torpida, tum etiã ualetudine, quæ Dei ſunt dona. Quid ergo docti ſupereſt pro prium, quo gloriari poſſit: an quòd uoluit: at quàm multi uellẽt, ſi tam eis per Dei be nignitatem liceret, quàm tibi. Itaque inter laudationes ſui erigat ſe uir ſapiens ad con templationẽ ſanctæ illius & diuinæ ſapiẽtię, ad cuius infimũ, ut Paulus inquit, huma na omnis ſapiẽtia cõparata, mera eſt dementia. Veniat illi in mentẽ, ſi homines unius aſpectu guttulæ tantopere cõmouentur, quid facerẽt, ſi copioſiſſimũ illum & æternũ fontem daretur intueri, unde manãt uniuerſa? Tum adoret demiſſo animo autorem bonorũ omniũ, & agat gratias, quòd munera ſua copioſius dignatus eſt ſibi, quã alijs impartiri: quodq; uoluerit ſe eſſe inſtrumẽtum alicuius partis conſilij atq; operis ſui. Nã nos omnes inſtrumẽta ſumus uolũtatis illius. Quocirca nullus ſit tãta eruditione uir, & rerũ peritia præditus, ut putet Deũ indigere ipſo ad effectũ conſilij ſui. Primũ quòd ſolutiſſimę eſt arrogãtiæ exiſtimare te aliquid poſſe pręſtare, quod nullus alius poſſit, ſi eodem applicet animum. Deinde quòd nõ magis inſtrumẽtis ullis deus ad agendũ indiget, quã luto ad aperiendos cæci oculos: ex lapidibus ſuſcitare poteſt fi lios Abrahę: & infirma elegit mundi, ut cõfunderet fortia. Quòd ſi tu uir ſapiẽtia præ ſtantiſſimus & inclytus beneficio Dei tãtus euaſiſti, utiq; in quemcunq; ille fauorem tranſtulerit ſimilem, fiet ſimilis. Quapropter rogandus ille eſt, qui omnia largitur, & per nos operatur, quæ ipſi eſt uiſum, ut nobis potiſſimũ eruditio noſtra proſit: ne nos inſtrumentum faciat in bonum aliorũ, pernicieẽ noſtrã: ne idem accidat nobis, quod uel malis medicis, qui alios curant, ſe non curant: uel tubicinibus qui alios ad prælĩ adhortantur, ipſi non pugnãt: uel candelis, quæ alijs quidẽ lucẽt, ſeipſas conſumunt. Itaq; quoties ad ſtudiũ accedimus, ab oratione auſpicandũ eſt, quod feciſſe Thomam Aquinatẽ, & alios permultos ſanctos uiros memoriæ eſt proditũ: idq; eſt orandũ, ut ſana ſint noſtra ſtudia, ut nemini noxia, ut nobis & omnibus in commune ſalutifera. Cæterũ ſi omnibus uitæ actionibus propoſitus eſſe debet finis aliquis, quãto magis ſtudijs: ut conſtitutũ ſit nobis, quò pertineat labor noſter. Neq; enim ſtudẽdũ eſt ſem per, ut ſtudeamus ſolũ, nec ut ſe animus inani quadã contemplatione ac cognitione rerũ exlex & immunis oblectet. Negat Socrates uacare ſibi ad interpretationẽ fabu larum poeticarũ, quoniã nondum norit ſe: & ridiculũ ſit eum, qui ſe non norit, aliena ſcrutari. Multo minus ſtudiorũ fructus pecunia æſtimãdus eſt: quẽ unum eſſe arbitrã tur homines ingenijs abiectis, quiq; plurimũ à uera ſtudiorũ ratione abſunt: nihil eſt enim tam diuerſum literis, q; pecuniæ uel cupiditas uel cura: ut quocunq; hæc incu buerit, protinus ſtudiũ rerum cognoſcendarũ expellat: quod ſe bona fide niſi liberis ac morbo illo ſolutis pectoribus nõ cõmittit. Ditandũ inquiunt, poſtea philoſophan dum miníme gentiũ: imò cõtrà philoſophandũ prius, poſtea ditandũ. Nã ſi prius di tẽre, philoſophari mox noles, & de opibus ſolicitus, & in mille raptus uitia uſum di uitiarũ ignorãs philoſophiæ neſcius. Quòd ſi ſemel philoſophẽre, expeditũ tibi erit poſtea ditari, quantũ ſat erit. Nullã allegare cauſam quis poteſt, quo minus in philo ſophia ponat operã, quin ea ipſa ad ſtudiũ ſapientiæ illum impellat: philoſophandũ eſt pauperi, quia nõ habet, ut leuior ei fiat paupertas: philoſophandũ eſt diuiti, quia habet, ut rectius opes adminiſtret: philoſophabitur felix, ut felicitatem probe regat: philoſophabitur infelix, ut infelicitatẽ lenius ferat. At uero ex artibus ut quæq; cum maiore hominũ malo uẽduntur, ita miníme oportet ob quæſtũ exerceri, ut ius, medi cinam, theologiã. Non ingeret ſe uir doctus ad capeſſendã rempublicam, etſi optare debet, prodeſſe quàmplurimis, nam arbitrari ſe uni ſibi natum, quod priſcus philoſo phus Platonem admonuit, unde eſt illud Apoſtoli: qui epiſcopatũ expetat, bonum opus expetere: tum ut occupet bonus eum locum, quẽ occuparet malus. Sed non ha bet idẽ & gratiæ & uirium ingeſtus quod aſcitus. Si accerſatur, contẽpletur diligen ter prius animos ſuorũ ciuiũ, ſani ne ſint, an ſanabiles: ut ſi qua parte prodeſſe queat, nõ recuſet laborẽ: ſin uero inanẽ atq; iritã ſumpturus eſt operam, omnino abſtineat: quod feciſſe Platonẽ perhibẽt, quia populi ſui mẽtes adduci ad ſanitatẽ aliquã poſſe deſperaret. Corda uero plerunq; principũ adeo ſunt corrupta, & magnitudine illa fortunæ ebria, ut nulla arte refingi queãt in melius, medẽtibus aſpera atq; infenſa. Si

rebus utriq; iucundiſsimis: non tamẽ quotieſcunq; Idiaqueus obuerſatur animo, de ędibus illis cogito, notabilior eſt ſcilicet animo meo Idiaquei recordatio, quàm illarũ ædiũ. Eundẽ in modũ de ſonis, de ſapore, de odore. Puer quũ Valẽtiæ febri laborarẽ, & deprauato guſtu ceraſa ediſſem, multis poſt annis quoties id pomũ guſtabã, toties non ſolum de febri meminerã, ſed habere mihi illã uidebar. Quapropter nuda eſſe oportet ea loca, quæ memoriæ mouendę aſsignãtur, ne ſi quid habeãt inſigne, aut illuſtre, hoc eſt nobis notabile, obruãt quod eis fuerit cõmendatũ: non aliter recordatione inſigne illud rapiẽte, atq; in eo occupata, reliquorũ oblita, cũq; uentriculo de multis cibis eo qui naturæ ſuæ maxime eſt congruens, alijs neglectis. Et quoniã ſimilitudo ex multis uelut unũ reddit, facilis eſt & uſitatus, nõ memoriæ ſolum, ſed cogitationis quoque error, ut à ſimili tranſeat ad ſimile. pro Gregorio ſumimus Georgium, pro enthymema problema, Píndarus pro Pandarus: quæ ſimilitudo eſt in uerbis ex medio, principio, fine. tum in rebus, ex eo quod in illis attentio conſideratur: ut Xenocratẽ pro Ariſtotele, in philoſophia & diſciplina Platonis: Scipionẽ pro Q. Fabio, in bellis Punicis: Irum pro Codro, in paupertate: Demoſthenẽ pro Cicerone, in eloquentia: Narciſſum pro Adoníde, in pulchritudine: alliũ pro cepis, in odore. Eodẽ modo de loco, tempore, de actionibus aut qualitatibus, quorũ exempla patent latiſsime. Similitudo perturbat memoriã, ut oculos corporis, ne iudicium poſsit recte ſtatuere de eo, quod eſt ad ſe delatum confuſe. Hoc uitiũ uel in prima attentione naſcitur, quod intelligentia non ſatis animaduertit, quæ offeruntur, ut integra ea diſtinctaq; poſſet memoriæ commendare: quo in genere ſunt aliud agentes, uel in ipſa memoria, quæ parũ ſyncera fide cuſtodijt: uel in ſecunda cõſideratione, quæ eſt attentio, quum perperã ea, quæ integra erant in memoria repoſita, depromit: quod aliàs negligẽtia uel ſocordia quadam accidit, aliàs cõmotione animi, ut in ebrijs, iratis, metuentibus, amantibus, inuidentibus, exultantibus, & huiuſmodi. Sicuti quum depoſitũ non tale redditur, quale traditur, in uitio eſt aut accipiens, aut cuſtodiens, aut repræſentans. Perturbatur item conſideratio, quũ iuſſæ aliquid quærere, aut depromere, obijcitur extrinſecus diuerſum quid, uel alienũ. Salutauit me heri in foro Petrus Toletanus, nec ſatis animaduerti, nec ſatis memini. ſi quis ex me quærat, quis te in foro heri ſalutauit? ſi nihil addat, facilius reſpõdero, quàm ſi dicat, Io. Manricus ne, an Lod. Abylenſis? Si quæratur, quis fuit Socratis pater? citius occurret memoriæ, cũq; ſi addatur, Num nõ Democritus? magis intricat adhuc conſiderationẽ, quum res eſt in uicio ſimilitudinis poſita. Dum eĩm conſideratio aliquid ſcrutatur, unicũ munus arripit, in ǫd ſolũ incumbit. quũ uerò aliud eſt obiectũ, additur occupatio refellendi eius. ita labor fit duplex: prior, reijciendi quod nõ conuenit: alter, eius quod conuenit, reponendi. Diſtinctio temporũ reminiſcentiæ, eſt neceſſaria, alioqui cõfunderentur imagines: ut in tabula, ſi aliæ ſuper alias abſq; interuallo depingãtur. Quæ uacuo animo & tranquillo accepimus, facilius hærent in mente, ſuiq; ueſtigiũ imprimũt diuturnius ac expreſsius, ſi modò attente animũ applicamus. qua de cauſa quæ prima ætate uidimus atq; audiuimus, ea diutius recordamur, & integrius. eſt enim tunc ſoluta curis & cogitationibus mens, tum etiã attendimus diligenter: quippe ætate illa admiramur omnia, tanq; noua. at quæ admiratione nobis mouent, ea ſollicite ſpectamus, alteq; in animũ deſcendunt: itaq; & expreſsius ſunt in memoria depicta, facileq; occurrũt recordationi, & diſtincte depromuntur. Senes præterquàm q uitio ætatis difficilius capiunt ac retinẽt, (ſpiſſantur enim eorũ ſpiritus, nec facile imagines recipiunt) occupatio quoq;, & in res uarias intentio tumultuatur intus, ut nec quietè quicq; admittat, nec quum quæritur, ſinat inueniri. Deterunt quoq; imagines in memoria inſculptæ, unde recordatio exiſtit manca, & quæ aliquid ſemper uideatur requirere. exciderunt enim circũſtantię loci, temporis, perſonarũ, quod eſt primũ memoriæ per ætatẽ labaſcentis uitiũ. Conſideratio eſt, quæ ſcrutatur ea, quæ ſunt in memoria recõdita. Imagines rerum, quas memoria conſeruat, in lucido ſpiritu ſunt impreſſæ: qui ut eſt calidus & agilis, nunquam conquieſcit. quã uerò illius partẽ attingit acies conſiderationis, hoc eſt ſpiritus ſeruiens conſiderationi, eam intuetur, eoq; non ſemper omnia recordamur, nec ea quidẽ ipſa quę uoluntas imperat. nam ſæpe quærimus, quę non inuenimus, quæq; poſtmodum

ſeſe

pijs uictor prædicatur, aut Apellis pictura, quam cum admiratione contemplamur. Quid ad Ciceronem uel Aristotelem redit ex tanto nomine? quid ad alios uel literis illustres uel bello? Sed in ipsa eadem uita quid sentiet absens de gloria? quid dormiens? In præsentia uerò necesse erit, uel eos qui te in os laudant, esse uanos, uel te, qui illa coràm dicta libenter audias. Cedo autem, quid tandem dicent? ô doctum, ô facundum hominem, imò uerò ô leuem & uanum hominẽ, si tam leuem aurulam præmiũ tibi literati laboris proponis. Quòd si tu neglectis humanis laudibus, cõscientiæ tuę uolueris seruire, & per illam deo, quanto solidior tibi & diuturnior gloria cõtinget? si te laudarit Deus uiuens uiuentem, præsens præsentem, immortalis immortalẽ: qui te semper intuetur, qui de te non ex falso pronuntiabit iudicio, sed ex tuo ipsius testimonio: non qui seipsum commendat, is probatus est, inquit Paulus, sed quem Deus commendat. Viro docto cogitandum est frequẽter de migratione ex hoc æuo, deq; uita illa sempiterna, & ita meditandũ sæpe ac multum, ut familiarem sibi cogitationẽ mortis faciat, ne ad illius mentionem terreatur. Tum ueniet illi in mentem iudicis illius & remuneratoris singularum actionum, ad quem breui ueniendum ipsi est, finita scena, & hypocrisi uitę: cui se approbari unicum erit illius studium. Nam cui se uendicare cupiat uel reus uel patronus, si sapiat, nisi suo iudici? cui athleta, cui pugil, cui omnis qui aliquid agit sub iudice? Poetæ olim Græco poema suum recitanti, quem omnes deseruerant, Plato instar fuit totius populi Atheniensis, non erit nobis Christus Dei sapientia? Magnum est, inquit uetus prouerbium, Athletam placuisse Herculi: quantum ergo nos Deo? à quo toties laudabere, quoties aliquid egeris illi gratum. Porrò illi nihil esse potest gratius, quàm ut eruditionem, & quæcunq; sua munera in utilitates hominum proferamus, hoc est filiorum suorum, quibus ille ingẽtia impartitus est commoda, ut mutuo prosint in commune: & uult nos gratuito distribuere, quæ gratuito à se accepimus, quanquã ipse pro eisdem, quæ nobis est largitus, copiosissime refert gratiam, admirabilem Dei benignitatẽ: quæ ipse gratis nobis dedit, hæc eadem si ipsi reddamus, amplissime remuneratur. Hic est ergo studiorum omnium fructus, hic scopus, ut quæsitis artibus uitæ profuturis, eas in bonum publicũ exerceamus, unde merces immortalis consequitur: non ad pecuniam, non ad præsentem gratiam aut delicias, quæ fluxæ & momentaneæ sunt. An uerò pecuniæ causa recte uiuimus, recte monemus, & tam amplum Dei munus tam uili & contemnendo pretio commutamus? an propter gloriam? miser si illam tam auide cõsector, quæ per tot labores & curas ægre retinetur, incerta, fugax, ut nulla sit seruitus cum hac comparanda: miserior si populi uoculas re tam præstanti & sacra mercor, & laudari à mortalibus malo, quàm ab immortali: ab stultis, quàm ab ipsa sapientia: ô quàm aureo piscamur hamo, & quidem anguillas putres? bona ergo fide exercẽdæ sunt disciplinæ in eum ipsum usum, ad quem sunt à Deo collatæ. Neq; enim discendum est semper, nec ad uitam transferenda doctrina. Infinitum quidem ex se est studium quodcũq;, sed aliqua tamen eius parte incipere debemus illud ad aliorum cõmoditates ac emolumenta deducere: in quo prudentia est opus, quia exercitium circa singula & separata uersatur, quæ regit prudentia circumstantiarum omnium æstimatrix & arbitra. Proditurus ad hominum occursus & conspectum uir doctus meditatus & paratus exeat tanquam ad pugnam, ne qua à praua aliqua affectione capiatur, à quibus oppugnamur undiq;, atq; incessimur, & qui toties ab alijs auscultatur, auscultet ipse aliquã do se. Confirmet domi animum magnis & ualidis cogitatibus ad despicientiam honorum & dignitatũ: meminerit eius uocis quam à Domino audiuit, salem se esse terræ, lucem mundi: nihil conuenire minus, quam uel fatuum salem fieri, uel lucem tenebrosam, cuiusmodi illa existimamus fore, quæ hoc sale condientur, uel illustrabũtur hac luce. Exeat ergo rationibus munitus ac armatus, quibus resistere oppugnãtis assultui ualeat. Præstet reuera salem & lucem cõpositione animi, & moderatione perturbationũ, uerbis sapientissimis atq; opportunis, ne sit importuna sapientia, ac proinde putida & odiosa: sed quæ quoties se proferet, uelut salus quędã appareat ijs qui adsunt. Gestũ ipsius & corpus uniuersum modestia & moderatio decorabunt, dicta

uero et facta grauitas ac conſtantia:ut aliis ad ſimilẽ uitæ rationẽ exemplo eſſe poſſit. Multũ quidẽ perſuadebit oratione,ſed plurimũ uitæ innocẽtia.Et quo ab illo accuratiora prodeant ac puriora omnia,illud animo eius perpetuo ſuccurrat,nihil ab eo uel dici uel fieri,quod autoritatẽ non habeat,& in exemplũ à beneuolis ſumatur,putant enim eam eſſe legẽ uitę:à maleuolis autẽ & inuidis ad examẽ & cenſurã ſiniſtram.Idcirco erit & in agẽdo cautior, & in pronuntiando cunctatior,& omnino in loquẽdo circumſpectior.Propter hunc bene audiẽt literæ atq; artes,multiq; eius æmulatione ſtudiis ſeſe diſciplinarũ dedent,quarum fructũ tam pulchrum,atq; admirabilem cernunt.Quàm eſt pudendũ uiris doctis,homines ſæpe imperitos moderatiores habere animi motus,quã illos ſapientiæ prẽceptis conſtipatos:qua de cauſa literis frequenter grande fit à pleriſq; conuitiũ:multis q; in odium uenerunt, qui ſeſe prudentiores fore arbitrantur,ſi illarũ nihil prorſum attigerint.Cæterũ ea bona quę uiri docti aſpectui exhibebũt hominũ,uerius re ipſa prẽſtẽt,q; oſtentatione.Prodit ſe tãdẽ male ſimulatus animus,atq; eo fit magis inuiſus ac deteſtabilis,q; diutius grauiusq; impoſuit.Veritatis porrò ingentes & ſolidæ ſunt radices:& lux quantũcũq; occultetur ſplẽdorem ſuũ foras emittit.Sapienter Epictetus:oues nõ iactãt apud paſtorẽ,quantum quoq; die comederint,ſed id re teſtificãtur,lacte,lana, fœtu.Turba ſtudioſorũ ſeculũ uocat felix,in q; multa ſit eruditio: non eſt uerò id felix ſeculũ,ſed illud quum homines docti re ipſa præſtant,q; d legerunt,quod profitentur,quod aliis prẽſcribunt: quũ qui audiũt,& uident,coguntur exclamare:hi ſunt q loquuntur,ut uiuũt:& uiuunt ut loquũtur, quod philoſophos illos de Origene Adamãtio dixiſſe Euſebius eſt autor. Ne erubeſcas parum recte facere,quæ non potes melius : erubeſce male facere quæ potes bene.Præbebunt ſe docti mites,affabiles,moderatos,prauis cupiditatib⁹ inuictos,& oſtendent,quantũ in hominis corde efficere poſſit ſapientia,ſi regnet: quãq; longo interſtitio ſapiẽs ab inſipiẽte diſtet.In rebus magnis & præclaris ualere ac polere ſit eis ſatis:ne cupiant in quibuſlibet haberi magni,non in armis,equis, uenatione,piſcatione,ſaltationibus,luſibus,dicacitate procaci aut triuiali:hoc ardelionũ eſt, non ſapientum:& fiunt eruditi ridiculi,qui de illis non minus uolunt,quàm de ſapientia iudicare.Nam quemadmodũ à luce nihil in obſcuro cernimus,nec ab obſcuro in luce:ita mirãdum non eſt ſapientes hallucinari ad nugas tranſlatos,utiq; & nugatores in ſapientia cęci ſunt.Eſt eruditi hominis opus eã ipſam eruditionẽ in alios transfundere,& quaſi de ſuo lumine lumẽ in aliorum mentibus accendere:ideoq; in uiſione Danielis dicitur,eos,qui ad iuſtitiã erudierint multos,fulgere ſicut ſtellas in perpetuas æternitates:& Dominus noſter magnũ illum uocatum iri ait in regno cœlorum,q iuſtitiæ præcepta & ipſe fecerit,& alios edocuerit.In docẽdo quẽ potius magiſtrũ imitabimur quàm illũ ipſum Chriſtũ, quẽ pater ad erudiendũ humanũ genus cœlitus demiſit:poſt hunc magno interuallo eos,qui Chriſtũ ſunt ſecuti.Is uero quũ eſſet diuina ſapiẽtia,illa tamẽ protulit ſola,quæ audiẽtibus eſſent profutura,non quę quãtus ipſe eſſet,declararent:nam ſi gloriã ſuam affectaſſet,aut ſeſe patefacere expetiſſet,quæ eſſent ab illo,& quàm admirabilia patefacta,ſed quæ captum omnem exceſſiſſent,etiam angelorũ.At uero nobis ſeruiebat omnis illius oratio,non oſtẽtationi ſui.Sed nec deliciæ quærendæ ſunt,uel oblectatio.Plinius peculiarẽ in ſtudijs ſentit cauſam illorum eſſe,qui difficultatibus inuicti utilitatẽ iuuãdi prætulerunt gratiæ placendi.Paucitate diſcipulorũ contẽtus fuit dominus,quum Dei ſapientiã & uiam æternę ſalutis monſtraret mundo.Quis poteſt de diſcipulorũ numero cõqueri, quũ autor humani generis duodecim hominũ ſchola acquieuerit:frequẽti auditorio ambitio magis ſeruit,q; ſe ueritas inſtitutionis. Cæterũ de ſchola oracula hæc habentur ueterũ,docendũ ſine inuidia,abſq; rubore diſcendũ,gratię ſemper habẽdę docenti, aliena inuẽta ſibi nõ uſurpãda.Cogitabit uir ſapiẽs mundũ hunc eſſe uelut ciuitatem quandã: cuius ipſe ſit ciuis,aut magnam quandam domum,cuius ipſe ſit de familia: non referre à quo bene aliquid dicatur,dicatur modo:hic parari opes illas,hic ad publicas relinqui commoditates:parentur,& communicẽtur,à quo autem,nihil intereſſe:quare & ipſe ſua pro uirili parte cõferet,& alios ut cõferant,benigne adiuuabit, & quatenus ſe ac ſuã imbecillitatẽ cognitã habet,& perſpectam,alioqui nec ſapiens

dici

dici posset,nec doctus:reputet cũ animo suo,quantã humano generi inferret iniuriã, si neminẽ se uel meliorẽ esse,uel doctiorẽ uellet.Porro de cursu institutionis Socratis sentẽtiam ex Platone adducit Cicero,quẽ solitũ dicere scribit,perfectũ sibi opus tum esse,si quis satis esset cohortatione sua cõcitatus ad studiũ percipiendę cognoscẽdęq; ueritatis.Sed nos similitudine utemur notiore:tamdiu esse cuiq; opus duce,quandiu uiã ignoret,eam ubi per sese possit peragere,animo indigere magis, q; magistro.Docti inter se concorditer ac humane cõuersentur.Enimuero turpissimum est nobis,latrones ac lenones maiore inter se cõsensione uiuere,quàm eruditos.Sed nec eruditis unanimitas ac beneuolẽtia deerit, si disciplinas integre ac sancte coluerint,nõ ad gloriam, uel quæstũ:nam ubi harum rerum cupiditas inualuit, difficile est sanctã seruare societatẽ.In studiorũ collationibus qui alteri melius dicenti cõcedit,ne uictus nominetur:alienissimũ est ab hac re nomẽ illud,neq; enim pugna est hęc,uel qui differunt, aduersarij:acerbissima atq; inimicissima appellatio in suauissimã rẽ,& beneuolentiæ natura ipsa plenã est trãslata.Nam quæ potest maior inueniri cõiunctio uel arctior,q; animi,& eius,qui illum ad prudentiã aut uirtutẽ excolit:nõ alia utiq; quã arui,& agricolæ,ut nõ immerito parẽtes sint animorũ,qui docẽt:& quẽadmodum in oculorum ita in mentis aspectu qui nõ satis cernit perspicue,acutis cernentis cedat iudicio,sine indignatione:oculos ille acutiores uel saniores est nactus,hic ingeniũ uel natura perspicacius,uel usu,ętate,diligentia expolitius:quid q; interdũ animaduertentię magis laus est,quã ingenij:casus nonnunquã,sicuti quũ elapsus numus à multis quærit.Sed ut nuncupet sanè,quãdo ita inueterauit,cõgressus,& lucta,& pugna,et uictoria:quæso expendat quisq; secũ,quantũ sit beneficiũ liberari à tyrãnide ignorãtiæ:quæ seruitus est omniũ grauissima et teterrima.Sapienter Plato,tãto pręstat disputatione uinci quàm uincere,quãto est melius magno malo liberari,q; liberare:quid enim exitialius homini potest contingere,quã falsa opinio?Vt sit hoc fortasse liberatori glorioſius apud nõnullos,liberato certe utilius est.Verũ huic tãto ignorãtię malo libẽtius eximemur omnes,si disputationes minus essent scenicę,nec tãtum tribueret coronæ,quę colluctantes cingit:esset q; amica potius sermocinatio,quã pugna inimica:quod cum in genere omni disciplinę fieri decet,tum potissimum in theologia,ubi cõtra sacram ueritatẽ impie cõfligitur,& scrupuli gignũtur in animis audientiũ de rebus,quas certas,fixas,incõcussas haberi fas est:exasperat porro sparsos scrupulos dæmon hostis, atq; auget:accõmodant etiã homines suas manus,dum unusquisq; de ingenij gloria laborat magis,quàm de ueritate asserenda.Cedendũ ueritati omni nõ pię modo et sacræ,sed prophanæ quoq;:& præcepto sapiẽtis obtemperandũ,quo iubemur nõ contradicere uerbo ueritatis ullo modo.Candidæ ac prudẽtes censurę uehementer sunt studijs omnibus utiles,si animi iudiciũ citra damnum affectus profertur,ut inquit Tacitus:nec quicquã est in his damnosius,q; iudiciorum cõfundi signa,sicut in uita uoluntatũ:ut nesciatur quid quisq; aut probet,aut improbet:quod usu uenit hoc tẽpore,quũ periculosissimũ est de quoquã loqui,tam iritati sunt omniũ animi,& parati ad pugnãdum,ut uel attingere quamlibet leuiter nõ sit tutum,etiã si aliò spectes: tenera atq; infirma conscientia ilico sese peti suspicatur,haud aliter q; ulcerosi equi actutum cõcitantur,strigile audito.Quãquam uitio huic incitamẽta atq; incremẽta præbuere quamplurimi,qui acerbissime alios perstrinxerũt,nõ ut ueritatẽ exprimerẽt,sed ut sugillarent,ac infamarẽt nomẽ alienũ,uel odio impulsi,uel falsæ gloriæ spe adacti,existimantes tam se habitũ iri pulchros,& præstantes,quàm alios tetros esse ac uiles ostendissent:sed illis multo secus, atq; sperauerãt accidit:nam candoris etiam ineruditi sua est apud omnes laus,malignitatis uel eruditissimæ uituperatio certa.Quid,inter hæc odia quantum accipiunt plagam disciplinæ?detrahitur autoritas tam odiose rixantibus,& tam capitaliter inimicis:despondẽt animos excellentia ingenia,quum pertęsa rem adeo amaram nempe digladiationes perpetuas ab studijs resiliũt,ac abhorrent; profectus inter hæc studiorũ amittitur,atq; obscuratur ueritas, dum malunt quidam corrumpi literas,quam instaurari per suos inimicos.Quãtum scelus est eloquẽtiam, ingeniũ,& alia magna atq; admiranda Dei munera, hominibus à Deo ad utilitatem

hominum conceſſa in eorum perniciem conuertere:per bona malefacere, hoc uerò iam nec ferarum quidem eſt, nedum hominũ. Quanto religioſius Quintilianus ethnicus, quàm nos Chriſtiani: mutos naſci & egere omni ratione ſatius fuiſſet, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere: quid refert quomodo impetas alium, ferro an ſtilo, ubi uoluntas eſt eadem, & plerũq; lingua plus lædis, aut ſtilo, quàm gladio: quippe ferro corpus modò conſaucias, lingua uerò etiam animum. Artes humanitatis nominantur, reddant nos humanos: à Deo optimo ſunt traditæ, reddant bonos. Nam qui alteri inuidet, quod eſt ei Deus largitus, quid aliud quàm ſanctum Dei iudicium improbat, & diſtributionem munerum illius cõdemnat: tametſi quid eſt quòd queri quiſquam poſſit de Deo? an nõ tecum ille egit prolixe? aliquos ſupra te uides, at quanto plures infra te? Erit uir doctus in definiendo lentus, in aſſeuerando minime pertinax: quæ reprobaturus eſt, etiam atq; etiam leget, uerſabit, excutiet, ne quid ab eo temerè in damnando affirmetur: minus circunſpectũ eſſe uelim in laudando. Caueat ne non ſatis intelligat, quæ damnat: ne cui notam inuſturus eſt, maiorem pro ſe rationem habeat, quàm ipſe contra eum: conſultius fuerit nihil pronuntiare, quàm ut cõdemnatio in iudicem ipſum recidat. Quòd ſi hanc ſiue prudentiam, ſiue benignitatem animi in homine docto requiro, quid me ſentire par eſt de illis qui bene dicta inuertunt & deprauant, quo cauſatius exiſtimẽt conuellere: nam ſi flectere in melius & pium & utiliſſimum eſt multis, profectò magnum erit ſcelus in peius detorquere. Ego Adrianum Florentinũ illum, qui poſtea factus eſt ſummus pontifex, quum adhuc eſſet decanus Louanienſis, in publicis ſæpe diſputationibus quæcũq; autorum dicta à diſputãtibus citarentur, interpretantem pro ſe audiui, nunquam aſpernantem, etiam ſi ex ijs eſſent, qui adhuc uiuunt, nempe Iacobi Fabri, aut Eraſmi Roter. De uiuis cenſendum cautius: de mortuis reuerentius, qui ſunt iam inuidiæ exempti, & redditi ſuo iudici: eamq; ſubierunt cenſuram, quæ omnes manet, idq; potiſſimũ de illorum uita & moribus: nam de eruditione paulò licebit liberius. Eos per quos profecerit quis, citet benignè, nec uelit (ut ait Plinius) in furto deprehẽdi potius, quàm mutuũ reddere, præſertim quum ſors fiat ex uſura. Olim adeò erant in ſuum cuiq; tribuẽdo æqui ac liberales, ut ne uerbũ quidem unũ autori ſuo ſurriperent: declarãt id Plato, Ariſtoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, & alij: nũc & uerba & ſenſa & argumẽta etiam integra, non nũquam inuẽta & opera ſubtrahũtur: quod ſeruile eſt admodum, magnarumq; ſimultatũ in ſtudijs origo: cui enim non ſit graue ſeruos ſibi ſuos abduci, nedum filios. Vtinã & de hoc plagio aliquid cautum eſſet lege Fannia: nec ulla ſpectari cõuenit diſcrimina uel patriæ ſcriptoris, uel ſectæ uel ætatis: quemadmodũ ſtultus ille populus, qui ut prudenter ab Horatio carpitur, redit ad faſtos, & uirtutẽ æſtimat annis. Non quin par ſit, ut libri plus autoritatis mereantur, qui iam tot ſeculis placuerunt, illisq; tot ingeniorũ conſenſus approbationis ſuę calculũ adiecit: de quibus omnibus una illa de ſcriptoribꝫ ſentẽtia proferẽda iudicatur. Quid quod nouitas omnis iudiciũ præpedit, uidelicet nõdum bene cognita. Qui in uerbo uno aut altero, aut multis etiam quempiã correxerit, ne cõtinuo uideri poſtulet ſe illo eſſe doctiorem, aut magis ad rem attuliſſe, quod multi ſibijpſi ſtulte perſuadent: ut ſi quid in magnis autoribus corrigãt, illis ſe protinus anteponi oportere autumẽt: uelut quũ memoria ſeu incogitantia magnus uir labitur, nã Horatio uel Homerus ipſe dormitare nonnunq; uidetur: aut quum linguæ ignorãtia fallitur, quæ errata Græce ac Latine ſemidocti captant, magna ſanè iniquitate, qui à nobis eam cognitionẽ Latini aut Græci ſermonis exigunt alieni atq; inſititij, quæ in Cicerone aut Demoſthene uix fuit, uel in quopiam ex illis, qui linguã ſuxerunt cum lacte, quiq; populo uniuerſo uti quotidie poterãt magiſtro, & de quibus dubitarent, à cerdone uicino aut fabro admoneri. Quòd ſi iſti tam acres cenſores ſubituri eſſent eandem conditionẽ iudicij, mitiores credo ſe præberent ſuis reis. Haud pauca iniquiſſimæ huius ſeueritatis habemus exẽpla, nõ tam priſca q; ſeculi huius finitimi, Vallæ, Politiani, Beroaldi, Mancinelli, nõ pauciora ætas noſtra tulit: ut prætereã in hoc genere calumnias, de quibus quum de corrupta grãmatica dicerem, ſum locutus. Equidẽ haud negauerim, quin

notari

notari magnos ſcriptores interſit eruditionis. Sed non protinus plus aut idem adfert qui notas & qui opus compoſuit. In autore alicuius diſciplinæ, boni conſuletis erro res alterius: ut in theologo hiſtoriæ, in hiſtorico primæ philoſophiæ, modò muneri ſuo ſatisfaciat: multo benignius linguæ peccata condonabitis: bonam ſententiã Gallice aut Hiſpane dictã amplecteremur, nõ accipiemus uitioſe Latine? ego uerò cum M. ipſo Tullio indiſertam malim ſapientiã, quàm ſtultam loquacitatem. Auguſtinus recte, qui eo magis ait ſolœciſmis & barbariſmis offendi homines, quo infirmiores ſunt: & eo eſſe infirmiores, quo doctiores uideri uelint, non rerum ſcientia, quę ædificat, ſed ſignorum, qua non inflari difficile eſt, quum & ipſa rerum ſcientia ſæpe cerui cem erigat, niſi dominico reprimatur iugo. Nolim tamẽ hoc ſibi nomine imperiti & ſordidi ſcriptores plaudant, tanquam res habeant, quia uerbis carent: imò duplici crimine ſunt iſti damnãdi, quòd quum rerum eſſent uacui, nitorem omnem atq; elegantiam uerborum abiecerunt: nam ſi res eſſent penes illos, indocti profectò atq; iniqui eſſet, de uocibus mouere illis controuerſiam ullam, aut querelam omnino aliquam: quo apparet multa eſſe uerba nequicquã Ioanni Pico profuſa in illa ad Hermolaum epiſtola nobili: non enim res ſunt apud Auenroem & Scotum, quod ipſe ſibi ſumit, qui à nobis non tam ut ſpurci, quàm ut inanes culpantur, in ſcholis & tota uita quantumcunq; ob ingenium, iudicium, ſtudium, eruditionem multiplicem, cognitionem uariarum rerum late patentem laudetur quis, de uirtute certe ac pietate laudari corã non oportet, ne leui illa extollatur aurula, & id ipſum bonum, de quo laudatur, dum laudatur, amittat: nec abſentem niſi parce, & de operibus quæ uidemus. Paulus non uult quenquam de ipſo iudicare, aut ſentire, ſupra id quod uideat in eo, uel audiat: & Sapiẽs neſciri ait ab homine, odio ne an amore dignus ſit: uidelicet finis eſt expectandus in unoquoq; hominũ, animali ad mutationem promptiſſimo. Viri docti eo inter ſe debent eſſe affectu, ut iuxta Pauli ſententiã, nec inuicẽ iudicẽt, nec iudicati ęgre ferant: ſed utriq; expectent patiẽter tribunal & forum illud Domini ſanctũ & iuſtum: iudicãs demẽter ac flagitioſe agit, qui de conſeruo ſuo cõmuni domino præiudicat: iudicatus autem tractet animo id, quo ſe Paulus cõſolabatur. Ego uerò nihili facio à uobis iudicari, uel ab humano die: Dominus eſt, qui uere & iuſte eſt de me ſententiã laturus: illius cognitionẽ reformido, illi quantũ poſſum, me ipſe paro. Non deerunt magnæ eruditioni, qui inuideant: res altas & pulcherrimas morſu appetit liuor, fœda & iacentia prætermittit illæſa. Themiſtocles Atheniẽſis homo, quod res eius docuerunt, acutiſſimus, rogatus à quodã, an præclara iam ſibi uideretur agere: nondum inquit, nam inuidos nõ habeo. Quòd ſi ea eſt lex, quam ſibi humana malitia impoſuit, ferat uir ſapiens cõmunem ſortem, nec indignetur ſibi accidere, quod omnib. Nec à deo contẽdat impetrare, quod ab eo patre filius non impetrauit unicus, chariſſimus, ut in ſuo mundo deeſſent ſibi calũniatores & maleuoli, qui diuina illius opera in partem peſſimam raperent. Vult ergo lege hac ſeruus nequam domi alienæ ſoluí, qua filias domi ſuæ tenebatur: Sed nec eſt tamen à benefaciẽdo propter inuidos & malefi cos ceſſandũ. Accipite Socratis orationẽ, quæ eſt à Platone in eius Apologia perſcripta. Si mihi uiri Atheniẽſes in præſentia cõcedatis uitã hac cõditione, ut ne poſt hac in ſapiẽtiæ inquiſitione uerſer, diligo quidem uos: ſed Deo certum eſt parére potius q̃ uobis, ac quãdiu uiuam & ualebo, philoſophari, atq; unũquẽq; ueſtrum exhortari ad uirtutem non deſiſtã. Et quando is qui eruditionẽ eſt nactus non præſentibus tantũmodo, nec ijs quibus cum uiuit, prodeſſe uolet, uerũ abſentibus quoq; & poſteris, ſenſa animi ſui monimẽtis literarũ ad diuturnitatẽ conſignabit. Principio noſcat ſe & uires ſuas expẽdat, quib. polleat reb. quib. ſit ſcribẽdis idoneus: aptiſſimi omniũ ſunt ad monimẽta ingenij tradẽda poſteris, qui iudicio prędíti uegeto et acri, ad cõiectandum ſunt dexterrimi. Qui uerò diligẽtia ſolum ualent, ingenio non item, ea ſibi deſumant, in quib. diligentia ſit opus, non acumine: abſtinebunt ab orationib. ab hiſtoria, cui conciones ſint admiſtæ, à prima philoſophia, à præceptis morum: tractabunt obſeruationes, collectanea, nudos annales, emendationes autorum, collatis codicibus, quod fecit Val. Probus, non addita ſua coniectura: nam hoc munus eſt iudicij. Non eiuſdem eſt & multa colligere, & de illis omnibus exactam ſententiã & iudiciũ promere.

Tertia pars.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE PRIMA PHILOSOPHIA, SIVE DE INTIMO NATVRÆ OPIFICIO,

Liber primus.

DE intimo naturæ opificio, hoc eſt quibus ex cauſis, qua ratione atq; actione oriantur ſingula, creſcant, exiſtant, intereant, diſſerendũ eſt nobis hoc opere. In quibus omnibus ſcrutandis, tametſi magnis tenebris premitur noſtra mens, tamen alium in hac uita haberi eorũ quæ ſenſuri aut dicturi ſumus ducem, nec poſſumus nec debemus, quàm quod illa et ui ſua naturali, & uſu ac meditatione conſequitur. Nec dum ea comminiſcimus quę ratione nulla demonſtrantur, in abſurda figmenta incidamus, & ſomnia ſequamur pro doctrina ſapientiæ. Cui quidem rationis noſtræ præceptioni ac monitis non ſolum auſcultabimus in ſpeculatione naturæ, ſed in rebus etiã diuinis cum omni cultu ac reuerentia uel ſpectandis, uel (ut dabitur nobis) exponendis. Habitat enim Deus lucem inacceſsibilẽ nobis, circumſeptã caligine, ita ut nos corpore hoc peccati obſeſsi lucem non ualeamus intrare, nec perrumpere caliginem: & qui proxime ad deum accedunt, offundi ſe uicina caligine ſentiant, & non aſſequi ſeſe atteſtentur, quemadmodum uir ille cœlitus etiam illuſtratus fatetur: ego, inquit, nondũ arbitror me cõprehẽdiſſe: tamẽ in illis ipſis quæ indicibili interuallo captum noſtrũ omnẽ antecellunt, & uerbis ac humano loquendum eſt more, & ut ratio & iudicium noſtrum aſſequitur, ſentiendũ. Ne ſi hunc ſpernamus ducem, in errores multos uagi atq; incerti prolabamur: furor eſt hominem relictis quæ homo capit, ea quæ nõ capit, affirmare, niſi quem cõſtet magiſtro edoctum humanitate omni maiore ac potiore, quod paucis admodũ tribuitur. Neq; uero uſq; adeo mẽtis noſtræ acies retuſa eſt, quin catenus ueritates proſpiciat, quatenus hominum generi conducit: hoc enim beneficium eſt ingens hominum generi à deo tributum. Et humana quidem iudicia ſunt quædam naturalia, ſunt alia ſiue artificialia, ſiue arbitraria libeat appellare, ſiue etiam conſulta. Naturaliter dicuntur iudicari, quæ ab omnibus eodem modo & ſemper: ut quæ uſurpantur à ſenſibus. Item quæ à parte maxima, & ab ijs quorum ingenium integrum eſt, ac rectum, id eſt planè humanũ, non deprauatum uel ſtupore, uel educatione quadã ferina, non ſtudijs ac perſuaſionibus infectum, & detortũ. Artis ſiue arbitrij, ſiue conſilij ſunt, quę ab alijs aliter & aliàs cenſentur. Quod naturale eſt, non poteſt eſſe ex falſo. Neq; enim falſas de rebus opiniones humanis ingenijs deus indidit: nec poteſt certius eſſe ueri argumentũ, quàm omnes naturaliter ſic ſentire. Nam ſi magni alicuius & ſapiẽtiſsimi uiri autoritas iure habet momenti plurimum, quanto habebit maius autoritas generis humani, & quidem à natura ueriſsimo, ac certiſsimo doctore inſtituti? Quid ignorat deus, aut quid eſt, in quo uelit nos falſos? uult ille nos opus ſuũ ueras de ſe ac rebus omnibus habere ſententias, nec inſcitia noſtra illi poteſt ulla ex parte prodeſſe. Auſpicate de hoc tanto ac tam admirabili opificio dicturi, ab illo exordium cepimus, à quo ſunt rerum uniuerſarum origines, in quo media, ad quem exitus, quemadmodũ à ſancto Apoſtolo eſt traditum. Apparet ergo à natura eſſe nobis inditum deum eſſe, quando nulla eſt tam barbara, atq; immanis natio, cuius non animum intelligẽtia atq; informatio imbuerit Dei. Quiſquis oculos in ſublime ad tantã tamq; admirabilem ſpeciem attollens conſyderat ordinem & conſtantiã cœlorum ac temporũ, profecto dubitare nullo modo poteſt,

plus credam aſſecutum ſenem eſſe quàm iuuenem: iners profecto ac miſerrimum eſt ingenium, cui non plus poſterior dies, quàm prior adfert. ſi libri ſint dogmatici ſparſi iam & euulgati admodum, conſultiſsimum erit librum correctionum exemplo diui Auguſtini componere: aut ſi quid erit addendum, ſecundam æditionem ſeorſim dare, ut feciſſe uidemus Boethum Seuerinum. Sin opus uel non continet dogmata, uel non adeo eſt diffuſum, licebit, quod eſt apud poetam, male tornatos incudi reddere uerſus, & opus reconcinnare, atq; etiam ſi res ita ferat, retexere de integro. Quod ſi ab aliquo corrigatur, agnoſcat beneficium, & palàm agat gratias. Veritas enim pro qua nos in acie conuenit ſtare, nullius eſt propria, ſed communis omnium: quòd ſi ille in eam inciderit, iraſci te non oportet, illi potius gratulare felicitatem, quam & tibi licet eſſe cum illo communem. Sed proculdubio ita res habet, qui pro ueritate certant, ſic ſunt animati, ut eam à quocunq; inuentam complectantur: qui autem pro ſuis inuentis, id eſt pro ſuo nomine ac gloria, tanquam aras & focos, quicquid ab eis prodierit, tueãtur: cuiuſmodi ſunt in omni quidem diſciplina complures, ſed in iſs potiſsimum artibus, quę circa ſermonem occupatæ ſunt, grammatica, poetica, rhetorica, & ea, quę cum his eſt coniuncta, philologia: primum quòd peritia uerborum, ut recte eſt ab Auguſtino ſcriptum, ualde inflat: deinde quòd horum opera magis uidẽtur eſſe illorum fœtus, quàm quæ philoſophi aut theologi conſcribunt: orationem enim orator peperit, poeta carmen: ueritatẽ non peperit philoſophus, aut theologus, ſed natura: ideoq; uerax philoſophus contradictionem opinionis ſuæ, naturæ potius interpretatur eſſe iniuriam, quàm ſui. At qui falſum comminiſcitur, ægrius fert repugnari ſibi: quàm qui aſſerit uerum: nam uerum nemo gignit, falſum ex mendace ipſo naſcitur: itaq; qui uerum affirmat, propugnationem ſui dicti naturæ, tempori, Deo committit, qui falſum, ipſe ſibi illius tutelam ſumit. Accedit his, quòd uerba uelut facies & forma quædam ſunt exterior, ſenſa autem interiora illa referunt, ceu ualetudinẽ et mentem: indignius uerò formoſi accipiunt cutem & lineamenta ſua perſtringi, quàm boni ſuã uirtutem: citiusq; uir probus malum ſe appellari æqui boni faciet, quàm ſpecioſus deformem.

Quæ ad mores non pertinent, ea graue eſt ad alienum nos ſtomachum ut iudicium formare. In iſs uerò, quibus homines uel meliores fieri uel peiores poſſunt, publicos præfectos eſſe aliquos examinandis libris expedit, uiros iudicio, doctrina, probitate in toto populo præcipuos ac ſpectatos.

PARTIS SECVNDÆ, QVÆ CONTINET
Libros de Tradendis Diſciplinis, ſiue
de Doctrina Chriſtiana,
finis.

alio pergere,dum hãc uitam agit,apparet eum aliò tendere ac ſpectare.Nec quicquã homine eſſet uel uanius,uel miſerius,ſi huc tantum omnes illius actiones cogitationesq; referrentur:quũ eum palàm ſit nunquã quieſcere,ſemper in ſolicitudine,et cura futurorum iactari,nunquã potiri uotis, quibus in totũ acquieſcat:optare ſemper, quorum nunquam fiat compos:qua de re alibi erat copioſius differendi locus.Qua propter aliorſum dubio procul, quàm ad uitam hãc pertinet,nempe ad alterã quam aſſequetur his uinculis corporis & peccati ſolutus.Vt quemadmodum in locis maternis tantis cõtectus inuolucris, per nouẽ menſes huic luci formatur, ſic in hoc corpore illi alteri paretur: quod tantum myſterium intellectum eſſe à L. Seneca magnũ eſt indicium,quantopere ad ueritatem omnẽ mentes noſtræ ſint à natura conformatæ,quæ ſi uelint ſtudioſe nauare operam,ad ea peruenient quæ impijs atq; imperitis incredibilia uidentur.Sed reuertamur ad id,quod cœpimus.Quemadmodũ ergo in utero ſenſim robur accipit,& condiſcit hanc lucem,atque aẽrem poſſe ferre,ſic nunc exercet ſe per uirtutem, ut tantæ illius lucis aſpectũ ſuſtineat,in qua eſt finis eius,ad quem eſt conditus.Nam in eo poſitus nihil requiret amplius,plenus gaudiorum & ſecurus.Sed hic eum contemplari eſt uelut præfectum huic orbi,religionis capacem ac Dei cognoſcendi.Et quia cognoſcit tantum bonum,etiam amat:nam uoluntas in bonum fertur,prona nutu ſuo,ut mentis acies in uerum. Porrò quod amatur expetitur,quid enim amatur niſi pulchrum, & ideo expetibile? Amor enim uinculum eſt unicum rerum ſpiritalium. Siquidẽ non alio glutino poſſunt illæ copulari.At quòd homo natura id expetit,euidens ſignum eſt poſſe aſſequi:quãdo ad impoſſibilia naturales cupiditates non accepimus.Ad hoc quidem habent omnes inſitam à natura expetitionem,quam reprimunt tamen nonnulli tanquam improbum uotum,& impoſſibile deſyderium,quum ſe tam puſillos reputant,illum uero tantum,ſicut in humanæ quoque fortunæ magnitudinibus uſu uenit: idcirco opus fuit medio aliquo, quod complexum in ſe ſublimis & infimi naturam deſperationem adimeret,fiduciã augeret,ut ab humili ad excelſum per illum aſcenderetur.Sed hominẽ hunc ſiue iam tantarum rerum dominum,ſiue tantis bonis deſtinatum inſtructum fuiſſe præclariſſimis à Deo ad tanta munera facultatibus credi par eſt: nam qui ſapientiſsimus iuſſit finem peti,idem optimis facultatẽ & inſtrumenta finis conſequendi uoluit attribui: potentiſſimus tribuit,fuit igitur ornatus & quaſi armatus uiribus,& firmitate corporis,ut ipſe mancipiorum ſuorum dotes excellẽtius poſſideret:celeritate intelligentiq; qua mũdana et diuina facile percurreret,quum uellet,quum eſſet opus:tum luce iudicij,& cõſilij, ut quid & cuius quidq; eſſet pretij momentiq; cenſeret,in ijs quorum erat dominus factus: æquitate etiam uoluntatis,ut quæ conformia eſſent ſummo illi & ſoli bono,cui erat uni pariturus,ſequeretur,quæ contrà deuitaret:ut hoc denique obſequio et amore coniungeretur ei,quo nihil habuit charius,& proinde neq; optatius.Nunc uero quũ & corpore hominẽ cernamus morbidum,& ſeruũ eorum,quæ illi Deus ſubiecit,tum intelligentia tardũ,& cõſilij tenebroſi:& uoluntatis prauæ,indubie degeneraſſe apparet ab illo homine,qui quum huic mundo erat à Deo præfectus,tum ad tanta bona conditus ac deſtinatus:nos peccatũ ſcimus eſſe cauſam,quo deſciuit à principe & imperatore ſuo Deo.Quidam philoſophorũ naturæ progreſſu eò peruenerunt,ut dicerent animas hominũ in iſtis corporibus,tanquã in ergaſtulis uinctas magnorum ſcelerum pœnas dare. Sed de imperio rerum & fine deſtinato utrum retinuerit, utrum amiſerit, ex relictis ac perditis facultatibus eſt intelligere. Ademptæ ſunt uires et celeritas cognoſcendi:hinc ad regendum potentia,tum obedientia ſubditorum,ergo & regnum cuius hæc erant inſtrumenta: & in eius corpore uelut nota quædam cenſoria inuſta eſt rebellionis primæ,ut menti nec corpus nec affectiones obtemperet,magna quidem & deploranda iactura, ſed huic maximam adfert conſolationem ſpes finis, quæ ſumitur ex facultate ad eum conſequendum relicta. Nam in delicto illo quum homo quantum in ipſo erat,ius ſibi omne præcideret ad finem, Deus tamen illius miſertus caſtigauit filium, non abdicauit.In illo utique ſcelere dominatum amiſit orbis, non tamen, quod magis expetendum eſt,

penitus

poteſt, quin à præſtãti aliqua ſapientia hæc adminiſtrentẽ. Tum quę ſunt naturalia, in iſs apertiſſime ſe produnt, quæ repentina conſilium omne excludunt. Atqui in lætis aut triſtibus ſubitis, ſæpe etiam in admirandis, quum affectus arte non poſſunt regi, oculos ſurſum omnes dirigunt, & opem illinc poſcunt, aut gratulantur aut uenerantur, ac adorant: quod eſt clariſſimum ſignum, exiſtimare eos illic habitare potentiſſimum autorem ac rectorem omnim. Nam quòd ſurſum oculos erigunt, quum princeps naturæ ſit ubiq; hoc ſignificant, digniſſimum eſſe locum illum, quæ ſedes dicatur, & quaſi regia principis omnium. Tum illius et uis & ſapientia, potiſſimum cœlo declaratur, ſicut à diuino uate dictum eſt, Cœlos enarrare gloriam Dei. Verum quiſquis Deum nominarit, indubie rem putat ſe nominare ſapientiſſimã, potentiſſimam, optimã: magnumq; ducit nefas eſſe, ſi quis contrà de Deo ſentiat. Quid enim ſapientius, quàm qui hæc regit, quæ uel ſola contẽplatione ſtupefaciunt omnium mentes? Quid potentius, quàm cui hæc ultro parent? quid melius, quàm qui hæc cõdidit omnia tam pulchra, tam grandia nullius rei indigus? quiq; tãtas cõmoditates rebus omnibus conditis ad ſe conſeruãdas progenerat? qui tam lentus eſt ad ſe de iſs ulciſcendum, à quibus numen ſuũ nefandis facinoribus uiolatur: neq; enim inter hominũ ſcelera adeo tum crebra, tum etiam grauia, & abominanda momentũ temporis perſeueraret mũdus, niſi ille qui hæc regit, eſſet optimus, & proinde longanimus. Ergo quia ſapientiſſimus eſt, omnia in finem aliquem cõſtituit, & quia optimus in finem bonũ. Non enim ſapiens temere aliquid aggreditur, nullo præpoſito ſibi fine, quẽ ſpectet. Nec bonus aliud ſpectat, quàm bonum. Et quia potẽtiſſimus, facile quæ ſapientia ad finem illum eſſe congruentia iudicarit, exequutus eſt. Nobis quidem propter tarditatem ingeniorũ, & maximarum rerum inſcitiam, ortus, progreſſus, exitus, & cauſæ ſingularum ignorãtiæ ſunt. Fieri tamẽ non poteſt, quin ille maximas habeat, & in minimis rebus cauſas, alioqui nõ eſſet qualem natura ipſa docet, ſed neq; aliũ uel mens ipſa poteſt ſibi cogitatione fingere. Verum illius ſanctæ & reconditæ uoluntatis rationes ac conſilia occulta ſunt nobis. Itaq; uæcordis eſt earum rerũ cauſas inquirere, quæ cauſæ non ſunt ab illo foras proditæ, ſed in conſilio ipſius reſeruãtur. De quo eſt in ſacris literis: Quis cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit? Tales ſunt cauſæ eorum, quibus illa ſapientia pro inſtrumẽtis utitur ſui finis, nam hæc ſunt uoluntatis eius, ſicut artificis in paritate ſimilium inſtrumẽtorũ hæc ſumere ad opus magis quàm illud: omnia enim Deo ſunt ad quoduis opus paria, nec minus commode alijs poſſet uti ad eundem finem, quàm illis quæ ſumit: ut ignem eſſe calidum, glaciem frigidam, hominem ſic eſſe compoſitum, ſic ali, ſic uiuere, tot cœlos, tot ſtellas, non pauciores, nec plures. Hæc naturæ, id eſt, huic opificio ſunt prima, nobis poſtrema, ut nec nos, nec illa ulterius progrediamur. Illa quæ ubi incipit, nos qui ibi ſiſtimus. Deo uerò media ſunt, ac inſtrumẽta uoluntatis. Quippe non aliud ſunt rerum naturæ, quàm illius inſtrumenta. Quærere cur non plura aſtra, cur non pauciora, cur non aliter diſpoſita. Item de elementis, de formis animantium, deniq; de numero, magnitudine, diſpoſitione, uiribus earum rerum, quibus conſtat hæc tanta uniuerſi molitio, hoc uerò eſt uetita ſepta tranſcendere, & impudenter ingerere ſe in arcana diuinitatis. Illa enim omnia uoluntatis ſunt illius, cuius conſilium neſcio an communicatum ſit angelis, certe nobis occultũ eſt. Quæ uerò his poſitis, ſequuntur, naturæ ſunt. Et naturæ legibus ſancitis, ut ignis lignum exurit, non ſaxum: ſtomachus humanus panem & carnes concoquit, nõ ſtupas. Luna plena deficit, ſilens uerò ſolem abſcondit. Longiores eſſe dies in æſtate, quàm in hyeme. In quibus cõiecturas quaſdam inuenit hominum inquiſitio: nam ſcientiam non meremur, & peccato contaminati, & proinde graui mole corporis oppreſſi: ſed neq; eſt nobis neceſſaria. Nã uidemus omnium quæ in hoc ſublunari ſunt mundo principem eſſe, ac præſidem hominem conſtitutum. Quando non beluis ſunt hęc parata, quę uti neſciunt: finem uerò quum alicuius etiam in minimis ac uiliſſimis eſſe rebus ſit cõpertum. Nec mirum, quando (uti diximus) à Deo nihil eſt temere aut fruſtra conditum, nempe à ſapientiſſimo. Hominis autem tam excellentis naturæ nullum hic uidemus, imò eum anxie & irrequietẽ

non ex uno aut altero experimento, & quia tempus res mutabat, uetuſtatem conſu-luimus, cui proſpexerunt maiores prodendis ijs, quæ ipſi uſu ſuo obſeruaſſent. Tum ne locorum uarijs naturis falleremur, quod operis quoque loco natura exerceret, & quaſi miraculum oſtenderet, ſumus ſcrutati. Sic emendicauimus aliquid, quo hanc egeſtatem ſuſtentaremus. Nam nihil eſt minus uerum, quàm quod prouerbio iacta-tur, quorundam ore trito, Inter omnes ſciri omnia. Melius illud, quę cuncti ſciunt, mi-nimam eſſe portionem eorum, quæ ignorant. Et quandoquidem tam multi ad ſuſten-tandam hanc inopiam contulerunt, nemo enim eſt, qui non aliquid in ſuum uel alie-num uſum inquirat: nam ad diſciplinas nobis utiles exculpendas uires & naturalem quandam induſtriam unuſquiſque habet. Ideo diligenter ſunt animaduertenda uer-ba, quibus quiſque obſeruata ſua communicauit, ut intelligamus quid ſit id, quod perhibetur. Prouide Diſcorides Cilix, quum herbarum hiſtoriam ſcriberet, ſingula-rum nomina multis linguis expreſſit, ne ignoraretur, de qua herba diceret, quod tan-topere conduceret cognoſci. Ad hoc uis prope omnis ſciendi atque intelligendi in uerbis eſt ſita: nam uerbis ſenſa conſignantur, & quæ quiſque mente ac cogitatione aſſequitur, uerbis exprimit, ijſq; quantum facere poteſt coniunctis cum explicatio-ne naturæ rei cuiuſq; Itaque diligenter communis uerborum uſus eſt animaduerten-dus: ex quo plurimæ in omnibus diſciplinis & exiſtunt quæſtiones, & profligãtur. Quod eſt uidere apud Ariſtotelem, Platonem, & alios. Quanquã quid Philoſopho tribuendum ſit conſenſui loquentium, aliâs dicemus, ut ſpero. Teneat philoſophus ſenſum communem in uerbis, ſed de illo diſſerendo adſit modus, ne non tam in re-bus uideatur eſſe occupatus, quàm in uocibus, quod alienum eſt ab eius profeſſio-ne. Tum ipſe, ut quiuis alius, quæ dicat, ea quoad eius facere poterit, lingua & uerbis de uulgo ſumptis eloquatur. Quocirca communis ſermo exacte cognoſcendus eſt is, qui ex collatione minutorum aſſium, aliquas diuitias corrogat qualeſcunq;, id eſt, aquã ex ſtillicidijs. Ideo diſciplina hęc, quę à nobis in præſentia inſtituitur, accommo-da eſt principijs omniũ artium. Nam cauſas & origines rerum, quæ aliæ tanquã prin-cipia inexplorata accipiunt, principio enim nihil eſt prius, hæc contemplatur, & ex-plorat. Tum uerba communis uſus enucleat, quæ cæteræ uelut tecta cortice accipi-unt bona fide, nihil metuentes fraudis: hęc enim fraudem, ſi qua deliteſcebat, retegit, quæ ſingula ſcrutatur. Ita aliæ hinc mutuantur illa prima, & quaſi fundamenta ſui ędi-ficij. Eſt etiam ad uſum uitæ apta, & ad bene ſentiendum iudicandumq; intellectis ijs, quæ uerſantur in uſu communi hominum. Poſtremo ad uniuerſales ſtatuendas re-gulas animaduerſo quantum fieri poſſit, naturæ artificio, & ad experimenta adiun-cto pro norma, quæ omnia de natura rerum uolo intelligi. Ingredimur ad cognitio-nem rerum ianuis ſenſuum, nec alias habemus clauſi hoc corpore: ut qui in cubi-culo tantum habent ſpeculare unum, qua lux admittitur, & qua foras proſpiciunt, nihil cernunt, niſi quantum ſpeculare illud ſinit: ita nec nos uidemus, niſi quan-tum licet per ſenſus, tametſi foras promicamus, & aliquid ulterius colligit mens, quàm ſenſus oſtenderunt. Sed quatenus per eos conceditur. Aſſurgit quidem ſu-pra illos, uerum illis innixa: illi ei aperiunt uiam, nec alia egreditur: alia quidem eſſe iudicat, non tamen alia intuetur. Ergo nos quæ dicimus eſſe, aut non eſſe, hæc aut illa, talia non talia ex ſententia animi noſtri cenſemus, non ex rebus ipſis: illæ e-nim non ſunt nobis ſui menſura, ſed mens noſtra. Nam quum dicimus bona, mala, utilia, inutilia, non re dicimus, ſed nobis. Et ſenſus interdum adeo ſequimur duces, ut quomodo illis uideantur, ita etiam pronuntiemus uulgo, quamlibet mens contra-rium ſtatuat: ut non eſſe dicat ea Cicero, quæ tangi aut cerni non queant, animo ta-men atque intelligentia comprehendantur. Quocirca cenſendæ ſunt nobis res non ſua ipſarum nota, ſed noſtra æſtimatione ac iudicio: nec protinus ſententiæ accedi-mus Protagoræ Abderitæ, qui talia eſſe dicebat quæque, qualia à quoque iudi-carentur: de quo à Platone & Ariſtotele iure reprehenditur. Neque enim qui di-cimus, ex iudicio nos noſtro de rebus ſtatuere, ijdem & ueritatem rerum ad no-ſtrum iudicium detorquemus. Nos ergo cognitionem, ſeu iudicium habemus

ſenſuum

penitus eum reiecit Deus à fine:idcirco nec inſtrumenta & ueluti uiaticum ſuſtulit, quo ad eum perueniret:tantumq; ei reliquit luminis,quantum ſat eſſet ad ingrediendum illa uia,quæ rectà ad felicitatem deduceret. Nunquã eo lumine ſuſtinuit Deus orbari prorſus hominem,quod ei de ſuo lumine quotidie accendit.Nunquam enim fuit ulla uel tam ſtupida & ſoçors natio, uel tam cæca ætas & caligine oppreſſa, in quã homines ignorarint illa,quorũ ſcientia ad felicitatem eos perduxiſſet,ſi eſſent ex equuti.Ideo de filio Dei,quæ eſt diuina lux & ſapientia dicitur,quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum:perdidimus ergo res & imperium,ſed nobis uera bona diuino beneficio, ſeu uerius indulgentia relicta ſunt.Ad cognitionem quoq; rerum naturæ id reliquit facultatis,quo aſſequeremur,quod uitæ huic tuendæ ſatis eſſet,ſed labore tamen, cura,intentione magna animi:non quod eruendæ ſint res è tenebris,ſed quòd tardius eſt factum noſtrum ingenium,& debilior mentis uis caſu illo flagitij & diſceſſu à lumine. Neque enim tenebris ſunt res coopertæ, ſed noſtrę mentes:nonnulli tamẽ quæ ſunt in nobis uitia,in naturam transferunt:uerum neque hac ignoratione quicquam accepimus iacturæ ad eam perfectionẽ, quæ ſita eſt in adeptione finis.Nam amplior cauſarum cognitio pulchra quidem eſt,et uoluptatem habet permagnã intuitu ſpecioſiſſimi ſpectaculi,ut Virgilius felicem eum uocet, qui potuit rerum cognoſcere cauſas. Sed tamen hactenus modo neceſſaria, quantum ſat eſt ad parandam & conſeruandã uel uitam uel uirtutem, & uitam propter uirtutẽ:quò uidetur etiam Virgilius eam ipſam deducere felicitatem intelligentiæ cauſarum,

Atque metus omnis,& inexorabile fatum
Subiecit pedibus,ſtrepitumq; Acherontis auari.

Atqui iſtud relictum eſt humano generi ex tanta opum iactura. Anxia uero illa cognitio adeo nõ eſt ad parandum quod petimus,neceſſaria,ut non raro etiã illinc abducat.Multi enim acti dulcedine ſcrutandi cur quicq; fiat,et quomodo,à cœleſtium rerum cura & cogitatione auocãtur,& à cultu uirtutis,dum illis ſuis ſtudijs tanquã à Sirenis occupatis nec regere uacat populos,nec domos,nec ſuos ipſorũ mores componere,per quæ ad felicitatẽ illã cõtenditur,nec aliter licet:maximasq; & præcipuas uitæ utilitates deſerũt,dum illis ſuis uoluptatibus immodice indulgent:non aliter q; qui ludendi aut libidinis delectatione,ſubtrahũt ſe à negotijs ſerijs. Atqui dicat aliquis,ut Ariſtoteles, naturale eſt hoc hominibus ſciendi deſyderium, & cognoſcendi rerum primordia,progreſſus,exitus,quid ergo inane penitus euadet?minime uero:imò quia nequit in totum fruſtrari,expleri autem in uita hac uidemus non poſſe, colligendum tanto philoſopho fuerat aliquid poſt uitam hanc reſtare ubi expleretur. Breuis eſt homini hæc uita conceſſa, ut in ea ſe ad alterius felicitatem exerceat per uirtutem,& paret,in hoc unum intentus,non impeditus alijs curis:ſi hoc rite fecerit,conſecuturus quæ concupiſcit.Nam quum illi erimus coniuncti, & quaſi unum per amorem facti Diuinæ ſapientiæ,in qua ſunt theſauri omnes ſcientiæ & cognitionis,dimota,qua nũc occultatur caligine,ibi permittetur nobis omnia ex pleno & puro haurire, ut animus noſcẽdi auidus facile ſe expleat, ſitimq; illam exſatiet,quod in Phædone Platonis docet Socrates, & Cicero ex Platone. Nos tamen interea dum hãc uitam degimus, ſiue quis eam peregrinationem,ſiue exilium nominet,quædam annotauimus huic itineri conducẽtia:earum cauſas inquirere & utile eſt in præſens, & quia nobis utile, ideo ſe in hoc nobis natura magis indulgentem præbet, quæ paratiora ſemper tribuit,quæ proſunt.Ex ſingulis enim aut quæ uiderunt oculi,uel audierunt aures,& alij ſenſus in ſua quiſque functione cognouerunt,mens noſtra præcepta effecit uniuerſalia,poſtquam illa inter ſe contuliſſet, nec quicquam ſimile obſeruaret in contrarium. Incerta quidem hæc ſæpe, nam res & temporibus mutantur, & locis,& falſa deprehenduntur,quæ erant inter eruditos longo tempore receptiſſima.Sed qualiacunque è re hominum fuit conſignari, & tradi per manus.nam ſatius eſt rara negligi, quàm non annotari,& tradi frequentia. Multi in unum contulerunt quiſque ſua, & ſimul præſentes, ne in colligendo fallemur, ne fieret uniuerſalis ca-

damentum aliorum munerum:omnia enim quæ Deus condidit,esse ab illo acceperunt:ut esse possit quodammodo sic crasse declarari,quòd Deus dat primũ omnibus quæ creat.Nam ut nihil est supra esse,omnia sunt sub eo,aut certè nihil est eo ulterius; ita mens nostra facilius nomen intelligit,quàm exprimit rem:imò illi alia omnia per ipsum uel additionẽ ipsius declarantur.Ab essentiæ nomine ens est deriuatũ.Rei nomen tritius est Latinis auribus.Ideo ex illa generali significatione in alias permultas distribuitur:ut significet modò statũ,sicut respublica,priuata,familiaris: & pecuniã, ut facis rem:& ut sit aliud à personis,quemadmodũ in causis forẽsibus:& aliud à uerbis,ut, Verbaq́ prouisam rem non inuita sequentur.

Et aliud à futuris,ut de re dicas,non de spe:& aliud à præteritis de re morbi differere, non de causa:& pro commercio & negotio quocunq́,ut res est tibi cum duro homine:etiam pro rebus gestis,siue actis,ut res Apostolorum scripsit Lucas:& pro commodo atque utilitate,ut in rem esse:est & quiddam generalius,quàm ut possis uerbo uno exprimere,uelut de re uxoria,de re rustica,de re bellica & nauali:quæ Laurẽtius Valla obseruauit:nec solum in Latino sermone,uerumetiam in alijs linguis,quod illi rem uocãt,in tam multa diffundunt.Sed certè ens modò sit receptum appositius,exprimit uim sui significatus,quale est Græcis τὸ ὄν,quod Seneca queritur se uno Latino uerbo non posse exprimere.Sed potest usu tritum fieri:quam Latinorum morosi tatem iure Quintilianus accusat.Pergamus porrò entis formas,modosq́ declarare. Id quod sensili est tectum & quasi conuestitum, quod appellemus sanè sensatum,ut ab armis armatum.In eo est sensile,& moles illa exterior,quã sensile operit:tum quiddam intimum esse necessum est,quod nec oculis,nec ulli sensui est peruiũ,à quo manant actiones & opera,ut in homine cõsilia,& ratio:in arbore frondes,flores,fructus: in cane latrare,& leporem persequi.Quòd si intereat sensatum illud, & aliud pro eo succedat,ut quum homo perit,& existit cadauer,quũ arescit arbor,& remanet lignũ emortuum,tum ex ligno fiunt cineres:restant quidem multa ex sensilibus,manet moles,aut coniuncta,ut prius,atq́ eiusdem tenoris,ut in cadauere:aut sparsa,ut in cinere & fumo,actiones tamen amplius non sunt eædem:idcirco nec fons & quasi caput actionũ est idem,nempe uis illa intus latens.Nam in cadauere eadem est moles,& tota exterior facies,non tamen sensus,nec mens,nec actiones,quæ prius. Vis omnis ex actionibus deprehenditur, ut facultas artificis,& ciuilis potentia:neq́ enim uim aut facultatem,aut potentiam ipsam cernimus,nec sensu ullo usurpamus,quæ in penetralibus sita est cuiusq́ rei,quò non penetrant sensus nostri hebetes.Et quàm est generosa,& actuosa uis hæc,tã moles illa in qua residet abiecta & torpida:ideo nec actione ulla uel opere potest cognosci,quam non habet iners,& perpetuum segnis.Tegitur quidem sensilibus,quæ illam utcunq́ spectandam præbent:sicut dicimus intueri nos hominem,cuius uestimenta solum intuemur:idcirco species illius iure dici possunt,& forma,quòd informem forment,& facies,quòd quasi faciant esse,sine quibus infecta esse uideatur ac rudis.Cæterum torpens illa & qualiscunq́ eius natura melius capitur, quum res priores cadunt,posteriores surgunt:ut quum bos perit aut ligna comburuntur.Nam quod uiribus alijs discedentibus,alijs subeuntibus quasi hospitium illud temporarium præstat,moles hæc est,quæ materies nominatur.Ea est uelut ingens quædam massa,& sicut Græci dicunt, ὕλη,quasi sylua,per totum mundum diffusa: ex qua portiunculas assumens autor omnium,addit uim illam,& existit unumquodq́ ex ijs,quæ tam pulchra & uaria in mundo disponuntur homines,animantes, stirpes,lapides,metalla;uires illas præstantiores Deus condidit,quarum unicuiq́ aliquid de sua potentia & sapientia est impartitus, alijs plus, alijs minus,prout quodq́ fecit suorum munerum capax.Nos autem in tanta re imago aliqua ad intelligentiam diriget.Quemadmodum pinsuri panem massę addunt fermentũ,& coacturi caseum lacti indunt coagulum,& ut uolunt,per panem uel caseum conficere:ita multum aut parum fermẽti & coaguli admiscent.In pastillis quoq́ odoriferis stymmati,quod est corpus & materia succus infunditur,quod est ex olei generibus,quę nominantur hedesmata,unde uaria fiunt pastillorum genera pro ratione succi. Et sicut multa habemus sigilla,

ſenſuum,phantaſiæ;mentis.Sunt quæ uiſus cognoſcit,ut colorata,& lucida:ſunt quę auditus,ut ſoni:ſunt quæ tactus,ut calida, frigida,ſicca,humentia, aſpera,leuia,dura, mollia,grauia,lenia,dēſa,ſubtilia : ſunt quæ guſtus,ſapores:ſunt quæ odoratus,quod nomen ipſum adfert odores. Sunt etiam communia quibuſdam ſenſibus,ut magnitudo,numerus,ſub quibus coniunctū,et ſeparatū,& hinc quadamtenus totum,pars: ad copulationem quidem,non ad unitatem,quies,motus,figura,ſub qua ſtatus,& diſpoſitio partium,ut ſedere,iacere:& quæ ſunt contraria tenebræ,ſilentium:& quæ aſſimulata ut colores Iridis,& palumbis in collo;quæ ſenſibilia dici poſſunt.Phantaſia ex coniunctione ſenſiliū aliquid colligit,quæ ferè ſunt hæc.Ex ſenſilibus ſine alia ratiocinatione,id in quo ſolent eſſe nempe ſubiectum illorum,ut ex colore,forma,ſtatu,figura,hominem,leonem,capram : ideo fallitur ſimilitudine accidentium,ut aues quæ ad pictas uuas occurrerunt: & ille,qui pictum uelum dimouebat tanquam uerum.Ita omnia compoſita naturalia huius ſunt notitiæ:tum colligit ex ſenſili exterio re actionem,ut ouis aut canis de forma maleficium:uel ex memoria, uel cæco ſtimulo naturæ neceſſario ſibi.Tum ex actione agēs cognoſcit,uelut ex calore ignē:quod poſſet ad primū referri:Quæ omnia uocentur ſanè phantaſtica: hæc homo cum brutis habet communia, atque ideo toties in illis decipitur.Cæterum ex ijs, quæ ſenſus attulerunt, quæq; commiſcuit & commenta eſt Phantaſia, quædam facile adhibito iudicio deprehendit recta & breui argumentatione:cuiuſmodi ſunt ex cauſa effectus,ex effectu cauſa,ex actione finis,ex inſtrumento actio,omnia denique quæ per inſtrumentum inueniendi ueri ſolent exculpi,adhibita cuiuſq; artis materia,idq; in rebus quæ omnino exterioris huius naturæ conſtant opere:quæ à nobis dicātur deprehenſa.Sunt quæ mens ardua quadā aſſurrectione ſupra ſenſus,& magna indagine inueſtigauit,nō ſolū recte,ſed oblique et ambagioſe,nō tātū quia aliquid eſſet,aliquid eſſe,ſed quia aliquid eſſet,aliquid non eſſe,aut contrà:huius generis ſunt Deus, angeli,dæmones,mentes,immortalitas,uirtus,uitium,ſcientia,prudentia,felicitas,& omnia quæ ſub ſenſus non cadunt:quæ dicantur indagata ſiue inquiſita.Et hæc quidem naturalia ſunt,id eſt,quæ natura ſua conſtant,non intelligentijs noſtris,aut operibus.Nam nos imitati ſumus naturā aliquid etiā agendo.Excogitauit mens noſtra, quod ageret ob finē aliquem,quæſiuit apta inſtrumenta,operata eſt,& partim ſubſtitit in effectione,partim opus ex ea peperit:omnia hæc ſint excogitata,in quibus continentur artes omnes ac diſciplinæ,prudētia tota,adminiſtratio rei priuatæ,& publicæ,geometrica,& arithmetica, & muſica,non quæ naturali conſtant effectione, ſed quæ humanis ingenijs, quæ perfectius intelliguntur à nobis,quo mens magis excolitur uſu rerum.Sunt quidē hæc in natura,ſed à nobis manarunt, & ſine nobis inania ſunt,nulliusq; efficaciæ,quatenus quidē talia.Sunt quæ penitus confinximus, ſed in rebus,ut honorem,calamitatem,iniuriam,contumeliam : quæ ceſſante quadā noſtra perſuaſione,nulla eſſent:hæc nominentur conficta. Illa uero quæ commenti ſumus ſed extra res,ut chimæras,& centauros,nullo ſint nobis loco,nullo ordine. Quæ uero hactenus diximus,pertinent ad ea,quæ ſunt:nam & in futurū, & in præteritū quū ſe acies noſtra tendit,& alterutra contemplatur,memoria utitur in actis,proſpicientia in his,quæ deinceps ſequuntur:appellemus hæc proſpecta,illa reſpecta.In præſentia ita expoſuiſſe uniuerſalitatē rerum ſuffecerit.Nam qui in obſcuris uerſantur locis,nō quid ſint res audent definire ac affirmare,ſed quid ipſis uideantur:utilis eſt hæc annotatio ad cognoſcendi exercitationem.Proſpecta dicimus fore,reſpecta dicimus fuiſſe,cætera dicuntur eſſe:quoniā ſicut poſui,ad cenſuram noſtræ intelligentiæ de eſſentia cuiuſq; rei loquimur,ſed quæ,& cuiuſmodi ſint ſingula procedenti opere ſubtilius explicabimus.Neq; enim omnia poſſunt ſimul tradi:paulatim ſunt rudiora elimāda, & ad ſuperiora eſt per inferiora aſcendēdū,ut figura quadā tradantur prima, hinc exactius reliqua,non tam ut ſe habent ipſa, quàm ut intelligi à nobis poſſunt.Quem admodū uera bona omnia ſunt in Deo,in rebus uero ab illo genitis imagine tantum quadā ad illam ueritatē efficta,ita eſſe uerum in Deo eſt,ab illo communicatur rebus alijs omnibus:& hoc eſt primū munus,quod à Deo datur rei conditæ,& tanquā fun

esse:alij omnia distinxerunt,& interminabili adhærentiũ numero obruerunt naturam,in quam illis nullum erat ius,sed ingenia discentium:alij quædam separarunt, ut colores,sapores:quædam unierunt,ut motum & figuram:difficili profecto discretione,in qua ægre dixeris quid sequantur.Ita res in uarias sectas est discissa & agitata affectibus,non scientia,quę in ea re nulla esse potest.Nam substantia & adhærens adeo sunt complicata,ut non modo sensu explicari non queant,sed nec cogitatione,ut imago utriusq; capi separata possit ab animo nostro tanto artifice imaginum. Quippe mens nostra clausa hoc corpore subsistentiæ imaginẽ non assequitur nudam adiectis.Nobis tamen omnia ea sunt,quæcunq; iudicamus esse uel res naturæ,uel earum modos,& adiũcta,siue in substãtia aliud ab ea,siue rationem quandã & affectionem illius hoc modo habentis.Quanquam ut solus Deus uere est,& omnia ab eo condita,si cum illo comparentur,non sunt:ita subsistentia inter res cõditas,sola est,& recte οὐσία nominatur.Adhęrentia tenuem quandam habent essentiæ participationẽ,quam debent substantiæ,siue aliud sint à substantia,siue non:nam quomodocunq; res censeantur nostri instituti,nihil interest. Neq; aliter substantiæ & inhærenti ens attribuitur,quàm hominis nuncupatio tibi & tuæ imagini in tabella pictæ.Ex substantijs materia proxima est nihilo, quemadmodum Augustinus inquit, quòd alieno prorsum munere faciem & cognitionem accipiat,nempe beneficio illius uis,de qua diximus: talem esse congruebat,quæ posset quascunq; uires receptare uiles, medias, præstantes:non aliter quàm oculus omni colore liber est,ut omnes recipiat:& auris omni sono externo,ne quem excludat. Nam si potestates infectæ sint energia aliqua,illa se & circa minorem præbebit ferocem,& circa maiorem contumacem: nihil ergo oportebat esse, quod erat futurum potestate omnia per uires quæ ex actionibus sunt inducendæ:idcirco materies nuncupatur. Nam materia est in quam unaquæq; operatio exercetur.Quicquid agit, circa aliquid uersatur,& in eo uult efficere, quod destinauit.Sic fabro ferrario ferrum est materia,& lignario ligni,& medico humanũ corpus, dicenti res & uerba:laudis materia est fortitudo,uituperationis ignauia,uel sordes:et materia libri dicitur,in qua scriptor elaborauit. Clodius materia gloriæ Miloni, Veientes Romanis.Ex materia omni addita cõgruenti actione ad aliquid,nascitur illud cuius materia est pars una,& id quod ex actione accedit altera.Nam illa Clodius materia glorię Milonis,& fortitudo laudis,sic habent:Quippe ex Clodio & actione hominum,scilicet ijs quæ homines de illo sentiunt, ac loquuntur, existit Miloni gloria, ex uirtute & hominũ de ea existimatione laus.Atqui nec Clodius illuc intrat nec uirtus:intrant utiq;,nõ aliter quàm sunt materia:neq; enim ipsæ res sunt materia uel laudis,uel gloriæ,sed in hominum mentibus:metaphora tamen illæ res dicuntur,ut imagines nomina eorũ accipiunt,quę referunt:ueluti dicimus,Scipio semper erat in ore. Cæterum quæ sine metaphora rem cõficiunt, proprie sunt materiæ huius propositi, nempe naturales,ex quibus aliquid constat adueniente eo,quod per actionem accersitur,& in eas est operatio agentis,ut in ferrum & ligna:alterę illæ potius sunt obiecta quædam,in quæ actio dirigitur:usus tamen quæ essent similia, eadem fecit, ut in alijs multis:eaq; diligenter sunt discenti animaduertenda,ne iudicium perturbetur.Idem usus unde aliquid proficisceretur materiã uocauit, sic diuitias materiam dixit ruinæ, Helenam belli. Quod ex actione Dei accrescit materiæ,geminum est,internũ & externum:exterius facies est,ut dixi,interius uis & facultas ad agendum.Sed ea non simplex.Nam quędam est prȩcipua et uelut artifex,altera artificis instrumentum:omnia enim quæ agunt,instrumentis egent præter Deum : ut in animante anima artifex est omnium functionum uitæ,quas tamen obit per calorẽ,per humorem in organis corporis,nempe stomacho & iecinore: hæc instrumenta adfert secum artifex in corpus: ut pictor penicillum,faber ferram & scalprum.Præcipuam illam uim & opificem recte Cicero effectionem nuncupauit.Aristoteles actum,id est,energiam:nõ quòd per eam quod erat potestate hoc,fiat actu hoc:neque enim fit unquam actu homo quod prius erat potestate homo,nempe materia concinnata & apta,quamuis de tali minus forsitan esset absurdum: sed certè quod erat potestate ad hoc, fit reipsa in hoc.Philo-

sophorum

mus ſigilla,quę eidem cerę imprimimus,ita Deus maſſa hac utitur,ut lacte,ut corpore ſtymmatum,ut maſſa farinę:fermenta autem,coagula,ſuccos habet uarios,quaſi in pixides diſtributos: ſumit partem maſſæ,adiungit particulam fermenti,uel coagulii quibus maſſæ partibus ex eadem fermenti pixide applicat,hæ ſunt earũdem uirium: ut duo homines,duo equi,duæ arbores,quibus ex diuerſis,diuerſarum:ſicut homo & canis:illa dicuntur eiuſdem naturæ & rationis,hæc uariarum.Ergo diuerſitas hęc ex fermentis naſcitur,non ex maſſa: fermenta enim ſunt multa,maſſa uniuſmodi:nec eſt ulla,quę non quālibet uim poſſit recipere:ſubacta certè & parata recipit.Omnes ſunt ęque torpidę & ſegnes,ſedes tantum uirium:quarum quidem experimur quotidie caſus,interitus,ortus nouos.Materies quantumcunq; diſſipetur,manet tamen,& facilem ſe his mutationibus præbet:ut de eodem appareat eſſe fonte,quæ eiuſdẽ ſunt ingenij.In ſublunari mũdo facile id poteſt intelligi:de cœleſti materia dubitarit quis, ut quæ nõ uidetur eſſe eiuſdem naturæ ac nationis,cuius hæc noſtra:nec enim fluida eſt,ſed firma & conſtans.An id ex forma ei uenit,nõ ſuopte ingenio ac nutu;Sed hoc certe nullus mortalium definierit,qui in cœlis nunquam eſt uerſatus:adducor tamen uerbis diuini philoſophi,& quem illa ſapientia edocuerit opifex rerum,ut exiſtimem diuerſæ eſſe naturæ.Moſes enim librum originum mundi,ſic exordítur:In principio creauit Deus cœlum & terram:ut hoc dicto,duæ materiarum rationes ac notæ uideantur deſignatę,non duæ corporum eſſentię:addit terram fuiſſe uaſtam,atq; incompoſitam,& opertam tenebris.Quid potuit ſignificãtius dici de hac noſtra materia eorum,quæ generationes ac interitus accipiũt:ea eſt fluctuans,inculta,& tenebris obſita cerni ut non queat:addítur ei facies,formatur,& excolitur ſigillo impreſſo,uel fermento adiecto.Hæc ſunt duo fruſta ex quibus ſenſata omnia conglutinat,ſeu uerius commiſcet Deus.Idcirco primordia dicuntur ſenſatorum:neq; uerò neceſſariam eſſe uideo priuationẽ illam Ariſtotelicam,utiq; non magis,quàm noctem ad diem:ſed Ariſtoteles,ne in totum diſſentiret ab opinione ueterum,quæ pugnãtia fecerant principia miſtorum naturæ,priuationem,id eſt,uim diſcedentẽ pro principio addidit materiæ ac ui ſequẽti.Atqui non timide ſolet à priſcorum ſententijs diſcedere.Sed profecto non poteſt eſſe principiũ rei cui aduerſatur,& quam impedit.Nec aliter ex priuatione fit ſequens uis,quàm ex ludis Olympijs Gymnici,dies ex nocte,& omne poſterius ex priore:quod ipſe idem fatetur generationem non eſſe.Iam cur potius compoſita naturę,ex contrarijs ſunt conflanda,quàm ex conſentientibus:quòd ſi contraria exiguntur,hoc eſt,diuerſa,tam ſunt diuerſa materia & uis,quàm duæ uires. Cæterum quando materies una eſt omnium,nõ poteſt rerum diſcrimen ex illa ſumi ut ſint hæc,uel talia.Ex uiribus uarietates exiſtunt in rebus & inde in nomina. Porrò in nominibus rerum,alia eſſentiam rei ſignificant,alia affectionem modum quẽdam quo res ſe habet:qui modi adferunt enti nomẽ aliud,quàm quod ex eſſentia ſua ſortitum eſt,ut materiæ huic ſi uis nutriẽdi & emittendi frõdes,flores,fructus indatur,fit arbor, quod nomẽ eſt eſſentiæ illius:ſin humilis ſit,aut ruffa,aut uiridis,lenis,aſpera,hæc nomina modum quendã rei dicent,& proceritas,& color aliud ei nomẽ quàm pro eſſentiæ ſuæ ratione dabunt:hi eſſentiarũ modi atq; affectiones à Gręcis apto nomine συμβεβηκότα nominãtur,quod eſſentiæ contingãt,à nobis uulgo accidentia:poſſunt etiam uocari accedẽtia,adiuncta,addita adhærẽtia,ſeu inhærẽtia.Sed hæc eſſentiã non mutant rei,cui adhęrẽt.Et cui hæc adiuncta innituntur tanquã fundamẽto primo ſubſtãtia nũcupatur.Ea & recipit adhærẽtia,& mutat illa,aut certè liceret ſine caſu ſuo: nec ipſa cuiquã adhæret: addita uero cui ſubſtãtiæ ſemel affigũtur in ea manẽt perpetuo, nec migrare poſſunt,ſed inueſtigio interire.Quin ipſa inter ſe alia alijs prębẽt fundamentũ,ut olor cãdori,candor extẽſioni,& dẽſitati:fundamẽtũ tamẽ primũ,& omniũ eſt ſubſtãtia,ideo ſic appellata,quòd alijs ſubſiſtat:Gręce ὑπόστασις ut uideat aliud reſpicere,nẽpe accidẽs,ſicut & hoc ſubſtãtiã.Duo enim hæc ita ſunt inter ſe cõplexa,ut nec accidẽs inueniri poſſit ſeiunctũ à ſubſtãtia,utiq; in hac naturę inſtitutiõe,nec ſubſtãtia nuda adhęrentibus,id eſt,ſine modo aliquo,& ratione qua ſe habeat.Quocirca à pleriſq; omnibus quæſitũ eſt,eſſent ne ſubſtãtia & accidens diſtincta,ſi nõ loco certè eſſentijs:ut in pãno madido aliud pãnũ dicimus,aliud humorẽ. Quidã negarũt duo

habeamus ſimilẽ,quo recte poſsit exprimi. Sed quadamtenus eſt ſimile ſucco in paſtillo,& aquæ in maſſa farinæ:neq; hęret actus in materia,ut accidens:nam hoc magis dicitur adhęrere,effectio inhęrere,ſeu uerius ineſſe,quę in intimis eius eſt,quamcũq; partem ſpectes:adhęrentia ſuperficiei applicantur,etiam illa quæ in occultiſsimis uidentur affixa:ſi enim retegeretur,quod eſt tectum,ut calor in uiſceribus,in extima ſuperficie deprehẽderetur adiunctum,haud aliter quàm literæ in libro clauſo,uel aqua in ſpongia,ſeu panno.Et quemadmodum effectiones per ſe carent materie, ita ſunt à Deo eſſentiæ quædam conditæ etiam minus ſenſus noſtros ferentes,& propinquiores diuinæ naturæ.Nam effectiones ferè extendi uidẽtur per corpus:quod declarant ſtirpes,& quædam repentia in modum annulorum compacta,quæ ſi patiaris,fruſtra per ſe uiuent:porrò illæ alteræ eſſentię extendi nõ queunt,nec in materia ulla poſſunt diffundi:refugiunt enim molem omnem,quæ ſpiritus à nobis nominantur,quoniam inter ea corpora,quæ nos ſenſibus uſurpamus, nullum eſt ſpiritu tenuius: ideo illuc quoq; id nomen tranſtulimus,ad ea notanda,quę nihil haberẽt craſſum,nihil expanſum:hac partes ſimiles Deo,qui omni prorſum caret corpore,ac commiſtione.Nam ſi ſancta illa et immortalis natura corpus aliquod haberet,ut homo,iam non per ſe uiueret,ſed per aliud,uidelicet per animum,& aliquid in eo eſſet imperfectũ,quod uirtutem atq; abſolutionem aliunde mutuaretur, nempe corpus ex animo: & ſicut homo nõ ex materia hoc eſt,ſed ex animo,ita & deus nomen ſuum ab animo acciperet: aliquidq; in eo inueniretur non deus,imò conflaretur ex ijs,quæ non ſunt dij,quemadmodum homo ex ijs,quæ non ſunt homines.Si aliud haberet genus concretionis et corporis,ex minutis dijs conſtitueretur ille maximus deus,non aliter ac tota aqua, ex aquis particularibus.At uero humanum ingenium paulùm modo ſi ſe conetur erigere,ducente naturę luce,facile aſſequetur eſſe ſpiritus à deo conditos,diuerſę multo conditionis,quàm ſunt hæc corpora,quæ ſub ſenſus ueniunt.Omitto quod ad mundi magnificum ornatum pertinet eſſe ſubſtantias aliquas molis,quas ſenſus capiant, aliquas omnino molis expertes,quas ſola mens.Sed quemadmodum ſunt aliquę res conditæ multum deo diſsimiles,ut quas uidemus et tangimus,ita par eſt aliquas eſſe naturæ ſimplicitate ſimiles.Et ſicut deus quũ ſit uniuſmodi atq; impermiſtus, tamen quadamtenus uidetur coniunctus mundo,quum illum moderatur: quadãtenus diſiunctus,quum conſideramus per ſe ſine mundo: tum etiam contemplari eſt illum & mundum temperantem,ſalutemq; illi præſentia ſua conferentem,æqualem mundo, & ſine mundi adminiſtratione priorem mundo.Ita conuenit duo eſſe genera ſpirituum, alterum corpori admiſtum, quod regat corpus,& uitam illi ac ſalutem præſtet, ęquale corpori.Alterum corpori non admiſtũ prius omni corpore.Et ſicut deus in illa ſimplicitate res uniuerſas mente atq; intelligentia continet, ſic eſſe conuenit res ab eo creatas,quæ omnia certe quadam ratione captu intelligentiæ ſuæ poſsint complecti.Iam in hoc ordine operum dei quum ea,quæ intuemur,tam ſint autori diſsimilia, par eſt non deeſſe ſimiliora aliqua:unde etiam mens, ut plena ſint omnia,eam quoq; ſimilitudinem requirit, quæ unum faciat, quod iam opus dici non poſsit, ſed idem ipſe:uidemus tam remota ab illo,neceſſe eſt eſſe proxima,neceſſe eſt eſſe coniunctiſsimum aliquid.Nec fas eſt locum aliquem eſſe in hoc ſpatio & quaſi ordine rerum à deo progenitarum uacuum,quo natura abhorret,nec patitur autoris ſapientia & potentia: uacuum dico,non rebus, ſed rerum cum parente ſuo ſimilitudine, ac conformitate.Atqui mens à deo ad meram et nudam materiẽ progrediens in maximum locum inanem ſibi incideret rerum ſpiritalium. Quid quòd cognitioni & iudicio ſenſuum,eſſet factum abunde,iudicio mentis nõ ſatis.Senſus haberent ſua propria,quæ caperent:mens non haberet,quo ſine ſenſibus ſe attolleret. Volo autem poſt hæc dici mihi,quantum quidem humanum ingenium poteſt aſſequi,quæ tandem condendi mundi cauſa:qui finis tantæ molitionis? ſiue conditus fuit aliquo temporis initio, ſiue æternus eſt:nam de hoc mox uidero.Pythagorici & Plato bonitatem dei dicunt eſſe cauſam, quod quum bonus eſſet, boni autem natura ſit nulli inuidere, uoluit beatitudine ſua, non ſe ſolum frui, ſed alia procreauit, quibus ſe communicaret,

communicare

ſophorum recentium ſchola & effectionem, & faciem, & inſtrumẽta, & omnia propè adhærentia formas uocat, recepto illis uocabulo: ſed de uerbis in diſciplina hac non conuenit nos litigare, intelligantur modo quæ uſurpentur. Illi enim formam diffiniunt, quæ adferat eſſe rei: & eam in illo conſeruet. Iam omnia penè accidentia aliquam rationem eſſentiæ adferunt rei, ſiue ſubſtantiæ, ſiue accidenti. Nam quemadmodum per effectionẽ rationalem homo eſt homo, ita per uirorem pannus eſt uiridis, per calorem aqua eſt calida, per paternitatem homo eſt pater. Et quemadmodum ſunt fermenta eſſentialium rerum, ita etiam adiunctorum, ut quæ ex eodem habent uiroris aut caloris fermento, eiuſdem ſint eatenus ingenij, naturæ, rationis, & (uti Philoſophi loqui conſueuerunt) ſpeciei, ac formæ: quanquam effectio & actus eſſentialis magis eſt ſimilis fermento, coagulo, ſucco: adhærens uerò, ſigillo impreſſo. Habet quidem effectio ad materiam imaginem quandam eorum, quæ de adiunctis diximus: nam uidetur illi hærere, nec ſeparari: quæ enim ſeparetur poſtmodum oſtendemus: addè quòd materia mutat effectiones. Verum ſubſtãtia eſt effectio magis & uerius, quàm materia: nam ſi per quod accidentalia ſunt, eſt accidens, per quod ſubſtantialia ſunt, non ne erit ſubſtantia? per uirorem res eſt uiridis, per animam rationabilem res eſt homo. Si calor, exempli gratia, aut frigus eſt hæc effectio, non dicetur homo homo, ſed calidus aut frigidus: & peribunt appellationes, ſubſtantiæ, quæ ex effectione naſcuntur, nõ ex materia per quam nihil eſt hoc aut illud, uel huius aut illius modi. Iam materia bruta nũquam tantos effectus æderet, uti neq; inhærens eſſentiæ tenuiſsimæ & proximæ nihilo: reſtat ut quod operatur, ſit aliquid à materia diſtinctum, & ab inhærentibus, quæ non habet uires ad tanta ædenda opera: ſubſtantia igitur. Adhærentia enim res ſunt leues, opera hæc magna, ſolida, maiora multo quàm ipſa accidentia: at quod efficitur, maius non eſt aut præſtantius ſua præcipua cauſa. Nec accidentia ipſa artifices ſunt, ſed artificibus ſe præbent: quibus porrò artificibus? non materiæ, quę iners & ad actiones nõ ſolum inepta eſt, ſed obturbans, & impediens torpore ſuo ac ſegnitie. Nec ſi quis adamantis inhærentia in ligno collocet, protinus lignum fiet adamas, et eaſdem habebit uires. Quotidie experimur diuerſa entia eiſdem adiunctis diuerſos effectus ædere, & multo diſsimillimos, non ſolum quæ inhærentia habent eadam torpida, & quaſi emortua, ſed illa etiam uiuida, quæ prima nuncupantur, humiditatem dico, ariditatem, calorem, frigus, unde tanquam ex parentibus oriuntur reliqua. Quid quòd entia naturalia ſubinde mutant adiuncta, & quidem in intimis, non modo in externis, non ideo tamen eſſentia uariatur: ut animantes omnes ætatibus, regionibus, uictu, morbis uehementer mutantur, in eadem tamen ipſa effectione: quid aqua quum feruefit, deſinit ne eſſe aqua? Neq; uero ſi quis equi ſimulachro cereo caloris atque humoris & reliquorum adiunctorum tantum addat, quantum eſt in uero equo, continuo equus exiſtet. Velim dicant mihi, quãtum caloris et humoris ſufficit conficiendo aſino? quantum equo, uulpi, cani, leoni? quę ſunt omnia eiuſmodi, ut ab ipſis repudientur ſenſibus: nec aliter faciũt quàm qui inſtrumentis attribuunt totum opus, ſi artificem non uideant. Scite ab Empedocle Ariſtoteles quærit, quid illud ſit quod in materia tam uaria & diſſidentia inter ſe adiuncta contineat, & coerceat? niſi ſit uis illa effectionis: alioqui ipſa per ſe non conſiſterent, quoniam conatu ſuo unumquodque ab alio ſepararetur, & diſſiliret, præſertim quum inuita uideantur cohærere. Ergo miſtum naturale aliquid eſt, non per materiam penè nihil, nec per accidens, quod etiam minus eſt, ſed per affectionem, quæ inter inferiora hæc maxime eſt, & reliqua omnia perficit, quibus adiungitur. Quapropter & ſubſtantia eſt effectio, & per eam ſolam ſunt nomina ſubſtantiæ, per quæcunque alia ſunt accidentalia etiam per partes, ut frondoſus, lacertoſus, pinguis, materiatus: & per actiones quamlibet intimas affectioni, ut uiuens & intelligens, ſiquidem actionem dicunt non paratam ad id facultutem. Quas ob res haud recte illud dicunt uulgo, plantam non ſentire propter denſitatem materiæ, nam effectionum eſſentię non naſcuntur ex affectione materiæ: imò nulla eſt herba, quæ non ſit rarior quouis humano corpore: in materia, eſt effectio eo connexionis modo, ut nullum

habeamus

ſpiritibus:nos autem de his eadem figura pergamus loqui,qua cœpimus. Quęſitum quot ſint mẽtes illæ,quos nos angelos nuncupamus? Ariſtoteles quinq; & quinquaginta poſuit,uano Eudoxi commento adductus de orbium numero.Sed multo plures eſſe cõgruit, ſiue adminiſtratio ſpectetur tanti & tam multiformis regni,ſiue tanti principis maieſtas,ſiue communicatio felicitatis diuinæ,ac ſempiternæ,quæ fuit condendi mundi cauſa.Quanto ille uerius numerum accepit Daniel,qui uidit Deum in ſolio ſedẽtem regni ſui.Millia inquit,millium miniſtrabant ei,& myriades myriadum aſsiſtebant ei.Chriſtus hominum atq; angelorum dominus decem angelorum legiones paratas ſibi eſſe dicit à patre,ſi poſcat,ut pudeat homulum ei reſiſtere,cuius imperata obediẽter faciunt tanti exercitus,quorum cuilibet militi uel ſapientia,uel robore non ualet quicquid eſt hominũ comparari.Entia omnia ſiue ſubſiſtentiæ,ſiue adiuncta alia ueniunt paulatim ad eſſentiã,alia ſtatim totam ſimul eſſentiam nanciſcuntur: homo & animantia omnia,& ſtirpes,& lapides, & metalla, denicq; quæcunq; molem aliquam habent paulatim fiunt,atq; adoleſcunt:ea itidem hærentia , quæ ſenſibus intelliguntur,& alia ad eundem modum,ut artes,& prudentiæ,& uirtutes,& uitia.Accipiunt ſimul totum eſſe ſuum,quæ mole carent:ut angeli, mentes noſtræ,& quæ inhærentia partes non habent,nec creſcere dicuntur,nec minui.Et eorum quę ſunt,alia ſimul eodem momenti habent partes ſui omnes, ut ſaxum,homo,uiriditas:alia fluxu quodam feruntur,ut motus,& tempus,quæ nec unquam ſunt tota, & in quacũq; ſui parte dicuntur eſſe,ut hora,& annus.In his uerò quæ paulatim uelut in lucẽ hanc naturæ emergunt,ſunt quæ habent naturæ terminum ,ſunt quæ noſtrum:homini enim, & rebus quæ natura conſtant,natura ipſa terminum ſtatuit,ad quem,quum peruenerint,recipiant eſſentiæ illius nomen:nempe hominis,quod prius erat embryo:aut cadaueris,quod prius homo:aut cineris,quod prius lignũ : & fructus, quod prius flos: atq; in his ſunt certi termini,& tanquam puncta,ante quæ nondum eſt hoc,ſed ſimul primum attigit metam illam,iam eſt hoc omni loco,omni tempore,quæ à nobis ignorantur.Nos uero limites ijs poſuimus,quæ ſunt multa,pauca,magna,parua,lõga,breuia,lata,anguſta,denicq; quæ numero & magnitudine cõſtant,hæc enim noſtris iudicijs metimur:ſicut illa per nos conficta,clarus, obſcurus,diues,pauper, quæ etiam ad priora referuntur,menſuræ, molis,aut numeri : omnis porrò menſura non rei eſt,ſed metientis animi.Quocirca hæc certum nullum habent terminũ,quandoquidem nos craſsius res determinauimus,quàm natura,alia alijs uidentur:nec quicquam ſtatuere potuimus:quod omnes reciperent propter uarietatẽ ſententiarum in humano genere.Itaq; difficile dictu eſt,quo termino indituiſibili aliquid dicatur magnum,quo pauper,quo diues,quo aceruus,quo populus,exercitus,ſeges,fluuius, ita ut uel ſupra illum iam non amplius,uel infra illum nondũ ſit hoc:denicq; in omnibus,quæ illis conſtant,quæ dixi,multo,pauco,magno,paruo,& huiuſce rationis,quæ in noſtra ęſtimatione ſunt poſita. Qua de re non una eſt uelut meta inſectilis in nobis figenda, quod eſt naturæ:ſed latus eſt limes,in quo illud ſit hoc,& uel ſupra uel ſubter non ſit: uelut in aceruo tritici non per grana procedendum, quod faciebant Stoicorum & Academicorum cauilla ſpinoſa, nec in populo per hominũ ſingulos , ſed in illo per menſuras aliquas, in hoc per quinquagenos aut centenos:ita enim craſſo iudicio craſſa ſunt obijcienda,quæ cenſeat:tum in latitudine illa tanta uarietas iudiciorum & ſententiarum comprehendatur.Quæcunq; res ſemel eſt ad terminum illum eſſentiæ ſuæ progreſſa ſiue naturę,ſiue noſtrũ eſt illud, quod nanciſcitur ex eſſentia nomen:ut homo, ſaxum,prudens,bonus,diues,aceruus,populus,albor,uiriditas:& eſſe hoc nec in ipſo recipit magis,aut minus,ut uno tempore magis ſit hoc , quàm alio:nec ad aliud relatum ſimile:neq; enim duorum hominum,aut duorum uirorum alter magis eſt homo uel uiror,aut minus. In accidentibus uero , quæ recipiunt maius & minus , id eſt quæ creſcere et minui diximus,ad ſubſtantiam comparatis magis eſt ac minus : ut in albo & uiridi.Appoſita ſubſtantiæ ad accidẽtia pertinent, ſicut humanus quaſi manſuetus:marmoreus,quaſi habẽs in ſe marmor:uti album,habens alborẽ,unum eſt magis altero , Si quis tamen ſpectet eſſentiæ rationem in albo aut iuſto,magis quàm in-

hærentiam

hærentiam ſubiecto, nullum iuſtum magis eſt alio iuſtum, aut minus. Sed ex ſubiecto cui hæret iuſtitia huic plus, illi minus. Quum uero magis & minus ſumuntur pro potius, aut ſimilius, aut propinquius, uel nomina ſubſtantiæ pro accidentalibus, poſſunt tum quidem illa aduerbia eſſentiæ adiungi. Græci magis ſunt homines, quàm Scythæ, non pro eſſentia humanitatis, ſed pro actionibus illius: ceu quis dicat humaniores ſunt, plus ualent ingenio & ratione, et iſs quibus cenſentur homines. Sic uiror hic magis eſt uiror quàm ille, id eſt plus habet præſtantiæ, nitoris, & actionis, nempe exhilarandi oculorum intuitum, & alia huius notę. Amazones magis ſunt uiri, quàm Phryges, magis exhibent actiones & opera uirorum: magis ciuis qui natus, quàm qui aſcitus: quaſi præſtantior, & plus exiſtimatur agere ea, quę ſunt ciuis. Crocodilus magis eſt ſerpens, quàm piſcis, id eſt ſimilior: & laterculus bene coctus magis petra, quàm crudus: hæc omnia ad accidens referuntur, nempe ad actionem, quæ ſe profert, aut inhærens aliquod occultum: quanquam uicinitate primi ac ueri entis ſunt quæ dici poſſint magis aut minus entia, ſicuti poſtea demonſtrabitur. Quas uires & facultates Deus uel ſpiritibus, uel effectionibus attribuit, uel adhærentibus, uel ſenſatis, deniq; omnibus ad agendum in alia, uel ut aliorum in ſe actiones recipiant, naturæ nominantur. Ita nihil eſt aliud natura, quàm uis indita unicuique rei à deo ad agendum, aut patiendum: ut natura ignis eſt calefacere, & ſtupæ accendi facile, ferri non tam celeriter. Et quoniam à deo hæ ſunt uires ingenitæ, uoluntatis illius ſunt, cuius cauſæ à nobis neſciuntur, quum ſint tamen maximæ, ſapientiſſimæ, æquiſſimæ. Sunt naturæ quædam minores, ſeu priuatæ, aliæ maiores, & publicæ. In unoquoque eſt ſua natura in effectione poſita: eſt uis quædam in cœlis, eſt uis ſparſa per orbẽ totum, leges uidelicet in origine à Deo ſancitæ: hæc eſt communis, quæ proprias connectit, & cõplectitur, ut unum tanquã corpus ex illis ceu membris coaleſcat mirifica cõnexione: easq; maioribus ſuis uiribus fouet, adiuuat, ut bonus princeps ſubditos, aut ut filios pater, quantũ ei licet & quatenus ſe minores illi accõmodant, & præbent faciles: unde incredibilis naſcitur cuiq; charitas erga illã, tantopere, ut ſeipſas deſerãt, ſi ita naturæ publicæ expediat: neq; enim aſcẽdet aer, nec deſcẽdet aqua, ne ſit uacuũ quod abhorret generalis natura: & membra noſtrorũ corporum modo integra, pro toto corpore naturaliter ſeſe periculo offerunt, non leui hominũ documento unicuique ſalutẽ publicam priuata debere eſſe antiquiorem, quando quidẽ & in communi propria continetur, ſicut in iſs, qui eandẽ uehuntur naui. Nam hoc etiam indidit omnibus natura, nihil priuatũ ſaluum fore, ſi male ſit reipublicæ. Sed imagine quadam cuiuſmodi ſit natura commodius exponatur. Non aliter conſyderandum eſt naturã omnem eſſe à deo paratam ac inſtructam, quàm uidemus machinam aliquam automatam, horologium puta aut ſimiles ab artifice cõponi, ac per momenta ſui intendi, ut illa deinceps ultro moueatur, & aliquid efficiat: tale quiddam eſt in prima conſtitutione naturę: hoc modo eſt diſcrimen, quòd artifex homo à machina ſua abſcedit, & ſinit eam per ſe opus exequi. Deus adeſt ſemper ſuæ naturæ, inſtructionem illam præſentię ſuæ ope continẽs: quam opem ſemper ei infundit, non ſecus quàm ab anima corporis harmonia conſeruatur: itaque aptior fuerit & propior imago, ſi uelut neuroſpaſtam quendam conſyderemus Deum. Cæterum de conditione mundi ingens fuit inter Philoſophos controuerſia, quos uel affectus agitabant ſtandi pro receptis inter ſe atque adiuratis opinionibus, uel ignorantia potiorum: quorum ſentẽtias alienum uideri poſſet huc adferri. Ego uero facile confido me oſtenſurum, tum eſſe à deo conditum, tum aliquo temporis principio non ab æternitate. Herbam exempli cauſa aliquam ſumo, quæro, quis eam procreauit? dicunt terram ui ſua: quis hanc uim terræ indidit? cœli: quis cœlis, & ſyderibus eam potẽtiam? ex ſe ſunt nacti, inquiunt. At uero qui id dixerit, rem adferet, quàm nec intelligere quidẽ poſſunt hominum ingenia: quod Philoſopho quum de natura diſſerit, faciẽdum nõ eſt. Et profecto nihil ſeipſum feciſſe, maximo eſt argumento ab aliquo uno eſſe facta omnia. Ad quam ego rem facile aduocabo generis humani teſtimonium: omnes enim eum, qui præſit mundo autorem uniuerſorum nuncupant. Nec aliud poſſunt ſibi cogita-

cogitatione comminiſci. Quod ſi cœli conditores ſunt huius orbis, quæro certa ne ac neceſſaria lege, an ne libera uolũtaria? Si certa, quis impoſuit? Quæ enim res aſtrin git ſe ad aliquid quæ poſſit eſſe libera? tum quo cõſilio in æternitatẽ diſpoſiti ſunt tot & tam uarij effectus: certa cõſilij fuit primũ & ſapientiæ tam multa, tam uaria in tantã temporis longinquitatẽ perpetua ſerie ordinare, conſiliũ autẽ & ſapientia neceſſita tem excludit actionũ. Nam quod dicũt, agunt ita nec aliter poſſunt, quoniã ſic mun do expedit. Quàm innumera ſunt, quæ non minus mundo conduceret aliter fieri? an etiam tot habere me pilos nec pauciores, nec plures, tot eſſe herbarũ genera ad ſalu tem mundi pertinet, accepturi maxima detrimenta, ſi diuerſum accideret? At uero ſi libertate quadam, quur in tanta æternitate nullæ extiterũt aut pauciſſimę rerum ſpe cies? imò uero quur nõ alius orbis? quũ uis eadem ſit nunc, quę prius. Iam interrogo iſtos utrum cœli tanquã machinæ quædam per ſe agitentur, nec ullum habeant con ſilium, an habeant? Quid dici poſſet inſanius, quàm ſine mente, ſine conſilio agitari res ordinis & pulchritudinis admirandę? ſin habent, à quibus agantur & regãtur, ue lim ſcire, quæ ſit cauſa tot, & tam uariorum affectuũ, quot ſe nobis oſtendunt per an ni uices: reſpondent motum cœlorum: ergo illæ primæ & potiſſimę erunt cauſę, quę cœlos mouent. Nam ſi librario halterũ efficit, ut ad certas dimenſiones pulſentur ho ræ, nimirum magis erit horum pulſuum cauſa, qui halteres cõpoſuit, & librauit: & ſi torni conuerſio effecit toreuma, uerius id effecit toreutes: de his uero qui regunt cœ leſtes illos globos, ille erit ſummus ac præſtantiſſimus, qui reliquos torquet, ac regit: quem ſanè deum appellent licet. Video quibuſdam aquam hęrere, quod aiunt, in ma teria, ut eam exiſtiment non eſſe à deo cõditam, ſed in ea uerſari, atq; exerceri dei opi ficium: ideo illum opificem, atq; artificem, & inſtructorem, & diſpenſatorem, & fabri catorem mundi nominant magis q̃ autorem: quod eſt oppidò quàm ſtultum. Placet illis effectiones omnes à deo condi. An non plus eſt effectiones tantæ excellentiæ cõ dere, quàm materiam brutam & torpentem? omnes creati & finiti artifices in materia operantur, & ſe exercent: ſi ille incõditus atq; infinitus ad eundem modum in mate rie uerſatur, quid plus præſtat, quàm alij, aut ubi eſt immenſa illa ad efficiendũ poten tia? Mundũ uero æternum non fuiſſe demonſtrant rerũ noua inuenta: quotidie enim aliquid prodit ueteribus inauditum, incognitũ, tanquã proficiente mundo: quot ge nera morborum, artium, regionũ uidit noſtra ætas, maioribus prorſum ne de nomi ne quidem nota: tum uetera inuenta nõ longe à ſuis initijs progreſſa, ut appareat no ua eſſe omnia. Dicunt mutari uices rerum, & eaſdem infinities reuerti. Cur ergo illo rum non meminerunt priora ſecula? Nam nec eluuies, nec exuſtio terrarum ulla uni uerſum orbẽ ſemel corripit: certe quæ alicui regioni perierint uel ipſa, uel earum reli quiæ, uel mentio ſaltẽ aliqua apud integras remanſerit, ſi non hominũ recordatione, at beneficio literarum, ſiquidem æternus eſt eius uſus, qualem eſſe in æterno mundo neceſſariũ eſt. Quòd ſi eluuioni uel incendio ullus eſt reliquus, is ad poſteros de cla de ſuorum uelut per manus tradiderit. Sin nemo, ſed noui illuc migrant aquis exicca tis, aut conflagratione reſtincta, at iſti ſaltem aliquid de origine, antiquaq; ſua patria poſterorũ memorię cõmendarint. Quid cauſę eſt quòd nemo unquã huius nouæ In diæ, alterius huius orbis meminit? Hiſtoria Gentiliũ nulla de ijs, quæ ante tria anno rum millia cõtigerunt, ac ne literæ quidẽ ullæ, ut ante hoc ſeculũ nulli ænei typi. Nã quãuis Ægyptia & Chaldæa uanitas annos pro libito ſuo ſibi fingat, nõ tamẽ poſſet dicere aliquid geſtũ. Adde huc, quòd illorũ quę habent antiquiſsima de Iſide & Pho ronęo recẽtia ſunt apud Græcos, q minus ſibi permiſerũt in annorũ cõputatione mẽ tiri. Pertinet uero dei magnitudinẽ mundũ eſſe ab eo factũ, ut ſciremus quid, & quan tum eſſet, q̃d poſſet facere. Nemo enim potentiã illius intelligeret in ęternitate mũdi, quantum cũq; diceretur autor illius: ex nihilo uero procreaſſe omnia, hoc demum eſt immẽſę facultatis. Nã in ęternitate uires autoris abſcõditur. Quid, quantũ, quatenus, quomodo fecerit, latẽt illic omnia uaſtiſſima altitudine dimerſa. Nec quãtus ipſe per ſe eſſet ſolus, ſatis iudicari poſſet in ęternitate operis. Pertinet ad dei bonitatẽ exiſti mari conditũ, ut intelligamus quẽadmodũ uoluerit ſe cõmunicare. Nã ſub ęternitate

neceſſitas

neceſsitas quędam occultatur, quæ pretium bonitati detrahit. Quis enim bonum eſſe cenſeat, aut ei habeat gratiam, quem quæ agat, aliter non poſſe agere arbitretur. Tum ut nos ſciremus, qua nobis eſſet cum illo beatitudine perfruẽdum, nempe non ea, quæ eſt in conuerſione cœleſtium ſphærarum: aut rebus condendis, ſed quam in ſe habebat ſolus ſibi ſufficiens, ante mundum procreatum.

PRIMI LIBRI FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE INTIMO NATVRÆ OPIFICIO, SIVE DE PRIMA PHILOSOPHIA, Liber ſecundus.

DE natura & materia pergamus dicere. De quibus ita eſt ſentiendum, ut ſit uelut artifex quidam Natura, ſed conditus, edoctus, atq; inſtructus à Deo: cui Deus materiam aſsignauit, ut in ea uires & facultates illas exerceret, quas ab ipſo accepiſſet. Quocirca nõ eſt quidem æterna materia, ſemel tamen cuncta eſt producta: nam quantumcunq; inter hæc naturæ actiones cadant, uel oriantur effectiones, & adhærẽtia, nihil materiæ perit: diſcinditur quidem et diſsipatur, et aliunde transfertur alió, nec uſquam ſubſiſtit, nunquam tamẽ conſumitur, neq; partẽ ullam amittit ſui. Alioqui in tanta continuatione ac ſerie eorum quæ generantur, & intereunt, iam eſſet tota penè conſumpta: & conſtringi oporteret cœlum, ac terræ admoueri. Agens uerò eſt natura, & in hanc materiam: porrò agentis non eſt conficere ſibi materiam, ſed in aliunde acceptã operari: ita qui materiam opificio naturæ ſuppeditauit, prior eſt natura: ut prior qui cædit ſyluam, quàm qui nauem fabricatur. Quòd ſi crearet materiam natura, certe creando aliquid ageret: atqui actio naturæ omnis eſt in aliquo, et in aliquid. Cedo quid ſubſtitueretur actioni parandæ nouæ materiæ? Quæ porrò eſſent actionis inſtrumenta? utiq; ex illis aliquid hæreret materiæ, quod eſſet illi cõgenitum, & proinde naturale. Ergo parens & effector materię ille eſt, qui nec inſtrumentis eget ad agendũ, nec in aliquo aut in aliquid operatur: ſed per ſe in nihilo, cuiuſmodi nulla eſt natura condita, ſed ſolus Deus. Materia hęc nullam omnino habet uim, idcirco nec naturã præter hanc nullam habere uim, nullam naturam, ut omnium ſit capax: niſi quis forte hanc uocet ad patiendum facultatem & naturam. Ergo quum uis illa ſit uelut artifex, ſiue ad actionem, ſiue ad paſsionẽ, nam paſsio quodammodo eſt actio, et artificio eſt opus ad commode ferendum, ne momento temporis actio paſſum abſumat, indiget uis illa ad utrunq; inſtrumẽtis: nam per ſe ſolus diuinus artifex operatur, cęterę res omnes inſtrumenta adhibent: nec quælibet inſtrumenta ſufficiunt, ſed certa, & ei quod efficiendũ eſt conſentanea: ſicut nõ quocunq; lignulo pictor propenicillo utitur pingendo, nec ſcriba pro calamo ſcribendo. At quum omnia, quæ ſunt in actione, ſeruiãt fini, artifex ſuo opere intentus tota actione nihil conatur aliud, niſi parare uiam & facultatẽ fini, ut his ille, ſi ſit uis aliqua, utatur, quæ parata inuenit ad actionem ſuam exercendam, uel ferendam paſsionem: aut ſi nihil ſit aliud quàm forma, ut in artificialibus, habeat promptam materiem ſibi idoneam, in qua quieſcat: ut quodam modo uideatur pater filio theſaurizans naturæ inſtinctu, ſicut Paulus inquit. Sic natura in bulga matris organa fabricatur, uenturæ animæ congrua. Tum effectio illa, ingreſſa ea inſtrumenta,

quæ ipſi prior elaborauit facultas, elimat, aptat & reddit ſibi, quoad eius præſtare tra
let, appoſitiſſima: uelut anima membra corporis calore fouet, auget, corroborat: niſi
forte hæc quoque aptatio beneficij eſt prioris naturæ. Et non ſecus quàm artifex di-
uerſis inſtrumentis diuerſa, ac ſæpe contraria operatur: eiusq; opus commoditate in-
ſtrumenti adiuuatur, incommoditate impeditur, aut fit deterius, ita in natura eadem
facultas diuerſis inſtrumentis tum uaria, & pugnantia efficit: uidelicet eadem anima
in oculo intuetur, in aure audit, in appetitu quem ducit Phantaſiæ iudicium uult: in
uoluntate, quã ducit ratio, nõ uult. Tum expeditius fit opus, uel impeditius: ut uiſio
per oculum, operatio per manum quinque digitorum, aut trium. Nam effectrix uti-
que eadem eſt, ſicut idem ſcriba, uel faber. Quocirca bene parata materia à natura pri
ore inducitur natura poſterior, tanquam hoſpes in hoſpitium: eadem inſtrumenta
& paratio quum deteritur ac minuitur, & ad agendum facultas fit tardior, & ad pati-
endum imbecillior: unde ſequitur facile à contrario corruptio. Non ergo generatio-
nes & corruptiones ſunt à materiæ pronitate & natura, quæ nulla eſt, nec magis ad
effectionẽ aut faciem hanc uergit, quàm ad illam: neque mutationes deſyderat, neu-
tra eſt enim ad quamcunq; effectionẽ, & formam: ſed ab hac materię adornatione, et
quaſi inſtrumentis facultatũ ac naturarum ortus ac interitus exiſtunt, quoniam effe-
ctiones quæ ſunt actuoſæ ex ſe ac uiuidæ, quum deſtituuntur agendi facultate, con-
tabeſcunt, & extinguunt. Accedit huc quòd perpetuæ ſunt aliarum naturarũ in alias
actiones, & quaſi pugnæ, quũ nihil ſit quod contrariũ non habeat, uel ex ipſo natum
quando aliunde deeſt: per inſtrumẽta alia fortius agunt, alia infirmius reſiſtũt: quę na
tura infirmius reſiſtit, & quaſi deſpõdit animũ, facultatẽ inimicę præbet ualidius agẽ
di in ſe: at quæ agit fortius, facultatẽ reſiſtendi conſtringit in altera: ita una generat, q
uult altera diſcedit uicta, & perit: ut corruptioni adiũcta ſit ſemper generatio, & huic
illa. Prima præparatio materiæ eſt uelut pinſio quędam conficiendis panibus, ut iam
temperata ſit, quaſiq; mollita & ſubacta uſibus naturæ corporibus generandis, indu
cendis effectionibus, & uiribus exercendis: ſimul peculiaribus ſenſatis proſpexit
Deus, ſimul uniuerſitati orbis, ut materia non informis iaceret, atque indigeſta, ſed
concinnata recipiendis uiribus, & conducens ornatui atque uſibus mundi huius.
Nõ eſt indurata multa ſubactione, & effectionibus inductis, quæ multis & fortibus
inſtrumentis armatæ, negotium faceſſent naturæ operanti, nec facile concederẽt: ſed
leuiter adiunctæ ſunt effectiones paucis inſtrumentis, & tanquam infirmis ſatellitiſ-
bus munitæ, quæ non ſolum loco cederent naturæ manum operoſiori actioni admo
uenti, ſed illi etiam inſtrumentis ſuis quæ in materia relinquunt, auxilio eſſent. Prin-
cipio quod non eſt uiſum autori uniuerſorum res omnes iacere torpidas, & quaſi
emortuas. Nec in inuicem expediebat agi & concitari omnia, idcirco ignem actuo-
ſum, uigentem, celerem condidit: quod uel aſpectu ipſo intelligitur ui & agilitate
perpetua. Terram uerò firmam, atque ſtabilem: quod indicat denſitas, & frigus pi-
grum, & quies ſempiterna, & mundi locus medius, unde nihil neceſſe haberet alijs
cedere, quò feruntur omnia quæ ſtabilitatem habent, & unde leuia diſcedunt. Ita-
que alter irrequietus ſemper ſurſum contendit, altera continuò ſidit, nec ſe poſtmo-
dum ultrò commouet: erant etiam hæc idonea humanis ſenſibus, quod tamen eſt po
ſterius, nempe ignis aſpectui, terra tactui. Verum duo hæc, quum tantum inter ſe
natura ſua diſtent, iungi non poterant, ſine medio. At qui eſt apud Timæum Pytha-
goricum, & Platonem uinculorum, id eſt aptiſsimum, atque pulcherrimum, quod
ex ſe atq; ijs quæ aſtringit, quàm maximè unum efficit: id optime aſſequitur ea, quæ
Græce dicitur analogia, Latine comparatio, proportio' ue dici poteſt: quod aptè
uiſum eſt poſſe fieri non tam uno uinculo, quàm duobus, nempe aera & aqua: ut aer
uicinus eſſet igni, aqua terræ. Aqua, denſitate & frigore conciliaretur terræ. Aer
igni, raritate & liquore & lubricitate ſua, morigerum ſe illi præbens. Aqua hu-
more ſuo friabilem terram, ne diſgregetur, contineret, cohiberétque. Simul hu-
mido rigore uelut frenos igni iniecit, ne omnia prærapidus abſumat. Aer igni ſup-
peditat leue alimentum ſeipſum, & quæ ſublata ex aqua, ipſe agitationibus ſuis
extenuat,

extenuat,& prope in naturam ſuam conuertit,ne ignis ſpiſſum ac ſolidum nactus a-
limentũ,ita in eo inualeſceret,ut periclitaretur orbis iſte.Adde quòd ab igne ſuper-
ne concitatum,non ſinit aquam,& terram,& media corpora torpeſcere.Ad hæc inſi-
nuatus per loca omnia tenuitate & lubricitate ſua, facile ſine incommodo ſcindẽtis
diſsipatur:ſimul etiam auget corpora hac inſinuatione,dum aperit præcedens, & nu
trimenti receptacula aperta continet,donec ſolidiori nutrimento cedat,unde uiuen
tia ſuſtentantur,& creſcunt:denique quaſcunque impreſsiones aliunde inuectas fa-
cile in ſe admittit, quoniam ſic eſt uſu naturæ, ut qui ſit medius, & per inferiora hæc
omnia diffuſus .Iunguntur ergo & tanquam commiſcentur ſubtiliſsimum inferius
cum ſuperiore craſsiſsimo:& ita aqua aẽri applicatur, ut ſenſim uideatur in aẽrem ra
reſcere:ita aẽr aquæ,ut ſenſim in aquam incraſſari, non aliter quàm uidemus in anno
fieri uel in hominum ætatibus,aut in habitu partium diei,fallente atque indeprehẽ-
ſibili tranſitu,niſi poſtquam tranſierũt.Corpora hæc ignis,terra,aqua,& aẽr primum
his inhærẽtibus,& quaſi uinculis ſunt inter ſe connexa & temperata calore,frigore,
humore,ſicco, ut humor aſtringat aridităẽ,ne diſſoluatur: aridĭtas frenũ ſit humori,
ne uniuerſa inundet:frigus calori moderet,calor frigus tẽperet:calor humore fiat tar
dior,aridĭtate acrior. Hæc eſt prima illius rudis materiæ pinſio ſpecioſa mundo & na
turæ, ſiue in præſens,ſiue ſi quid maius molit, utilis. Sunt enim quatuor hæc ad agen
dũ, & ad patiendũ cõducibilia naturæ, & proinde generãdis ac corrũpendis rebus:
quæ ita à nobis ſumant, non ut ſint corpora ſic affecta,ſed ut affectiones corporũ,&
adiuncta:unde ſtatim alia ex horum actionibus naſcũtur,uidelicet calor:ut eſt actuo-
ſus & ſubtilis,inferiorem locum refugit,qui eſt quietis,et torporis,ſuperiora appetit,
in quo diffundat ſe, & dilatet, & agat & uigeat proximus illis cœleſtibus motioni-
bus,quibus nullum eſt otium.Ideo multi locum aſsignant igni naturalem cõcauum
globi lunæ,ſicut terræ medium mundi,de quo eſt alibi diſputandum:ſed certe locus
ille eſt calidiſsimus omniũ,& ignitus. Calor humido paſcitur:idcirco omnia, in quæ
inuadit, quantum eſt uirium ſuarum,exiccat: quo fit ut in humido ſegnior ſit calor:
frenum eſt illi humor, non minus quàm paſtus:& calor occupatus intus in humore
conſumendo foras exit lentior,in ſicco acerrimus eſt: quum omnia ſint intus uicta,
foras erumpit ſeu famelicus,& rapax,& uorax,ut ſtomachus in eſurie. Qua de cauſa
difficile uideri poſſet multis temperationem qualitatum naturalium aẽris,aut ullius
omnino elemẽti ex calido et humido miſceri,quippe quæ uiolẽte cohabitant.Quod
ſi naturaliter & pacatè poſſent in eodem conſidere, ea ſola commiſtura uitã anima-
tis efficeret,atq; ad immortalitatem fulciret animam in corpore alimento ſemoto. Se-
neca uerò, & alij Stoici aẽrem opinati ſunt non calidum eſſe, ſed frigidum : argu-
mento eſſe illius medium, ubi maxime purus & naturalis eſt, nam utrinq; ex uicinia
inficitur.Pythagorici quoque æthera frigidum uocant aẽrem.Sed profecto magis ui
detur aer alienarum qualitatum capax, quàm ſuam ullam propriam ſortitus:ut à ſu-
periore corpore accendatur,atque exiccetur: ab inferiore autem humectetur:in me-
dio uerò quòd ſit frigidus, non naturam ipſius demonſtrat, ſed quòd ex cœlo & ter
rarum uapore ſolis tepefacto radijs utrinque ad medium rigor pellitur, ubi cogit ſe,
ac corroborat actione cohibitionis,quam Ariſtoteles ἀντιπερίστασιν uocat:ita ut exiſti
mari poſsit inter ignem & terram unicum eſſe medium, aquam ſcilicet:eamq; ex na-
turæ commodo ſubtiliſsime extenuatam ſuperne aẽre nuncupari,principibus quali
tatibus in tanta materiæ tenuitate aut eliſis prorſum,aut leuiter admodũ hærentibus.
Sed redeo ad qualitatũ opera. Frigus tardum eſt & pigrum, ideo ſubſidit,& is puta-
tur locus frigidorum,nempe imus:indicio eſt leuius eſſe ferrũ ignitum rigenti,& ho-
minem uiuũ quàm cadauer.Reliqua ita fiunt grauia & leuia,prout hoc aut illud par-
ticipant.Glutinum rerum eſt humor:qui ſi abeſſet,omnia friarentur in puluerẽ,ſicut
fit in aridiſsimis arenis:& quoniam caloris eſt paſtus,eum calor quum inuadit, diſra-
rat,ut in aẽreum liquorem cõuertat,quo facilius & in ſeipſum:ſicuti cibus conficitur
in corpore,ut paulatim quàmſimillimus reddatur corpori,et à ſimilitudine fiat idem.
Itaq; calor humida reſoluit,extenuat,rariora facit,hoc ut minus ſit materiæ in æquali

loco,aut tantundem in maiore. Nam rarum & denſum ſicut paruum & magnum relatione dicũtur inter ſe: extenuato humore,& abſumpto in uaporem & auras,quod ſiccius ſupereſt abſcendente calore contrahitur. Quòd ſi omnino glutinum ſit abſumptum,ſit multo minus quàm antea:ut cernere eſt in cineribus,qui tanto minores ſunt quàm lignum: & in corio,& alijs, quæ poſtquam affectæ ſunt ui caloris integra manent,minora reſtant,inſtat enim,& extendit humidum excalfactum. Ita membra animantiũ tument in exercitio,& in æſtate:frigefacta uerò longè ſunt minora, quàm prius:nam reſolutus eſt humor,quem calor exuxit. Neq; uerò ita calor depaſcitur humorem ut corrumpat penitus: nihil enim materiæ perit in natura, ſed igne extincto, ilico in auras abit:quod humore eſt uelut illitum, fit leue ut coriũ,cutis iuuenum: is humor ſi abſit,& ariditas extremas partes occupet, fit aſperũ, inæquale,& rugoſum: quod uidemus contingere in corio igni admoto, in quo primũ omnium humor ille abſumitur ſuperne fuſus. Neq; enim ex inęqualitate ſola eſt aſperitas,niſi accedat ſiccitati:quid enim aqua leuius etiam in tempeſtate,& altiſsimis fluctibus? Et quum frigus ad centrum ſe cogat,calor uerò ad extima prouolet,fit, ut humori additus calor, ampla reddat extrema,humori additum frigus minora,denſiora tamen, uelut in glacie,& in hominum manibus ac pedibus, quæ membra ampliora ſunt in uiris, quàm in fœminis. Si quod eſt glutinum in corpore uel denſum diſraratur,uel abſtruſum foras elicitur,fit molle:ut in cera igni admota,in haſtis,in cornu,in ferro. Quod uerò denſius habet glutinum & plus ſicci, durius eſt. Durum eſt enim cuius partes tactui non cedunt,molle contrà:ita ſecundum comparationem hæc dicuntur ad actionem tangentis. Neq; uerò idem eſſe quis putet denſum,& durum: nec idem graue & durum,quippe plumbũ mollius eſt ligno,quũ ſit denſius,ac grauius,ſed in eo liquor eſt maior.quod humorẽ habet glutinoſum,ut partes denſę tenacius inter ſe compingantur,eſt lentum,tanquam corium,radices aliquæ,ut raphani multi,& napi:quod uero humorem habet aqueum,huius partes leuiter compinguntur,fit tenerum, quandoquidẽ partes infirmæ connectuntur,facile ſeparãtur. Sed hæc iam ſecundæ ſunt philoſophiæ,ſicut illa de coagulo,fractione,cõminutione,ſciſſione,impreſſione,& eiuſmodi: quæ Ariſtoteles pro ſolita ſua diligentia perſequitur in libro μετεωρολογικῶν poſtremo. Hæc ergo terra,ignis,aqua,aer,elementa ſunt mundi huius inferioris, & tanquam materia naturæ ad agendum apta:non ipſa ſunt materia,ſed ne illa rudis atque incondita iaceret,hiſce qualitatibus eſt ornata,quæ naturę operãti facile ſubſeruirẽt. idcirco elementa hæc fuſa ſunt per hoc totum quod cernimus,ut prompta ſit huic artifici materies,& ad manum in qua ſe exerceat,& unde opera ſua proferat: ut ſi quis domum alicuius opificis ingreſſus, aliquam conſpiciat materiam paſsim iacentem, nihil dubitet,quin ea ſit materia illius opificij. Sed de eo inter ſapientes diſputatur,an illa quatuor inſint in unoquoq; cõpoſito conſtante ex maſſa illa, de qua diximus,& ſpecie ſubſtantiali. Vetus quæſtio,& explicatu difficilis. In hac tamen noſtrarũ mentium cæcitate utendum eſt ſenſibus manuductoribus, ut mens iudicet ex ijs, quæ illi nuntiant,quæq; ipſi percipiunt uel in rebus ipſis, uel in earũ actionibus, uel in ijs, quæ ſimilitudinem habent cum natura,nempe artibus. Sed de artibus nihil nobis in præſentia illæ adferunt,quæ cõpoſitionibus non utuntur,ſed ſolitarijs rebus,ac ſimplicibus detrahendo aut formando:compoſitionum uerò quędam ijs rebus cõſtant, quæ inter ſe non pugnant,cuius naturæ ſunt gemma cum auro, lana cum ſerico, ſtannum cum plumbo: aliæ ex ijs quidem quæ poſſunt, ſed non commiſcentur, tantum applicantur:ut quum fiunt imagunculę ex ſaccaro,zinzibere,cynamomo,pipere integris:aliæ ex comminutis & commiſtis fiunt,non tamen copula,additur,qua uniantur,ut quum eadem illa contrita permiſcẽtur:deeſt enim humor,quod eſt glutinum: aliæ cõpoſitiones habent omnia,ſed proportione actionis,& paſſionis tam inæquali,ut celerrima ſit actio,ac prope momentanea:ſicuti quum paucæ guttæ aquæ in amphoram uini ſunt infuſæ. Quærendus eſt ergo opifex aliquis propoſito noſtro conformior,qui partes non ſolum applicet,ſed commiſceat,& mutuo inſinuet, confundatq;,& inter ſe pugnãtia cõmittat:quæ uires ad diuturnitatẽ pugnæ adferant,& glu

tino

tino compingantur ac coadunentur: tales miſtiones apud coquos & pharmacopolas eſt uidere, qui in hoc quoq; ſtudent, ut quemadmodum natura animantium corpora ſuis cõpoſitionibus finxit, ita ipſi ſuis conſeruent ac reparent naturalibus, quantum efficere poſſunt, ſimilibus. Sed de pharmacopolis dicamus, quorum temperationes uelut imagines quędam ſunt naturalium. Itaq; de pharmacis, quæ illi conficiunt, in alijs ſimplicia manent integra, ut in cataplaſmatis, quę uulneribus adhiberi conſueuerunt: ſic elemẽta integra uidemus in pruna ignis: in alijs ſunt penitus extrita, uires ſolæ & agendi aut patiendi facultates, quæ in illis prius erant, exiſtũt apertæ & promptæ, ut in theriaca uteri: quod cernimus in corporibus animantium omnium. In alijs uires quidem ſunt reliquæ, ſed conſopitæ excitantur calore, nempe agitatu, uel igne admoto, ut in theriaca noua: ſic animaduertere eſt in uino, aceto, herbis multis: interdum reſolutione, ut ſi in aquam immittatur ſaccarũ, manifeſto cernentur partes quędam ſidere, nempe terreæ, aliæ ſuperiora petere, nẽpe aereæ uel igneæ: hoc deprehendunt quotidie qui reſoluunt miſta, & ſubſtantias ſegregant. In alijs unum aliquid exiſtit, uires aliorum in eo ſunt abſorptæ, ut nuſquam compareãt: ſicut in uno diluto. Ita in coagmentatis naturæ. Sunt in quibus ex manifeſtis qualitatibus omnia dicas terram, minimum reliquorum, quæ torpida ſunt & ſtabilia, ut metalla & ſaxa. Sunt quæ plurimum habent aquæ, torpida, fluida, mollia, tenera: non ſolum illa compoſita, quę inchoata nominantur, nix, grando, ros, pruina, ſed caro oſtreorum, & marinæ ſtellæ: ubicunque uerò manifeſtus eſt ignis in compoſito, manifeſta ſunt reliqua elementa. Nam ignis nunquã deſcendet ad terram ſine primis illis naturæ medijs: etiam in pruna quæ ardet, in flamma ipſa aliquid eſt humidiuſculi, quod ſimul primum abſumptũ eſt, ignis extinguitur, tum etiam terreni & aerei: contra aſcenſus à terra ad ignem, non eſt adeo cuidens, & fortaſſis ſaxum nihil ignis habet, aut certe ſi quid habet, exiguum eſt admodum, quodq; ſenſum effugiat: an quia pauculum ignis, ut actuoſi & præſtantiſſimi ſufficit magnę portioni terræ, in qua occultetur, uix ut deprehendi queat: ſicut coagulum in caſeo, fermẽtum in maſſa. Nec uiſum eſt autori naturæ effectiones cum materia coniungere ſine illis principijs elemẽtorum inhærentibus, quæ ut obſcura ſunt in his, quæ ſenſu & uita carent, ſic in uiuentibus ſunt notabiles. Quæcunq; enim aluntur, neceſſe eſt habeant uim igneã: nihil enim uiuit ſine calore: ut intelligatur nec uicturos nos uitam alteram æternam ſine charitate: uis ignis in uiuente rapit, retinet, conficit, conuertit, expellit: hæc omnia animaduertimus in culinis noſtris ab igne fieri. Porrò ſi ignem habent uiuentia, ergo & humorem alimentum ignis, & humorem prius aqueum, hinc aëreum: tum ſolidum aliquid, in quod alimentum & recipiatur, & conuertatur ad incrementa, ad cõſeruationemq; illius igneæ rapacitatis, tanquam iniectis clauſtris: alioqui breuiſsimæ omnes eſſent uitæ, ac prærapidæ, nec ulla ſuffice rent alimenta. Quocirca effectiones has igneas dicamus, quoniam ſine igne non tuentur ſeſe: & ignis quodam modo eſt quiddam uiuens: alitur enim & abſumit: idq; in uiuentibus promptum eſt, quæ quo plus habent caloris naturalis, hoc plus cibi & appetunt & conficiunt. Animales effectiones quoniam præter uiuendi munus ſentiunt quoq;, declarant & aliquid habere ſe ſupra ſtirpes: his ergo ineſt quiddam naturas horum elementorum excedens: quas ſanè dicamus animas cœleſtes: nam & eas animaduertimus mirifice ad habitus cœli ſuos uariare. Humanæ animæ mẽte ac ratione ſunt prædítæ, quod eſt plus quàm cœleſte, nempe diuinum, quo Deum & nouerunt & diligunt: ideo in deſcenſu omnia ſecum trahunt. Ergo prima & ſimpliciſsima initia, atque elementa rerum conditarum ſunt poteſtas & actus, ſiue materies & uis: in ſenſatis prima illa rudis atque ignobilis materia & effectio, quæ opificio naturæ inditur: ubi uerò eſt adhærens, ſubſtantia eſt ei pro materia, adhęrens illi pro ui & natura quadam. In ſpiritalibus ipſi ſpiritus modo quodam materię ſunt ſuis adiunctis: accedunt primę materię, quæ uulgo nominantur elementa, tanquam initia rerum, ſed ſecunda, ut panis primum eſt farina & aqua, hinc maſſa iam piſta: elemẽta uerò ſunt ſimplicia, ex quibus conſtãt compoſita, ut uerbum ex literis, ciuitas ex hominibus: partes etiam ſenſati initia ſunt, non tam ſubſtantiæ quàm molis, aut numeri. Et entium ſingula

uires habent uel ex ſe,uel ex alio.Ex ſe dico habere ea,quibus munere Dei contigerunt,per illa quæ intus poſſident,utpote per effectionem ſubſtantiæ,aut formas inhærentes:unicuiq; maſſulæ fermenti,ut in priore ſimilitudine perſiſtamus,certas aliquas uires tribuit Deus,quas ſecum in maſſam illam materiæ inducunt,ut animabus aſinorum,animabus leonum,effectionibus adamãtium,uitium,oliuarum:has uires omnes participant res,quæ fermẽtatæ ſunt illo uelut fermento,quas eſſe eiuſdem ſpeciei ſeu formæ ſuperius eſt poſitum.Similiter etiam inhærentibus,nam ex calore,frigore,uirore,denſo,graui, certæ quædam uires naſcuntur:itẽ in ſpiritalibus: hęc quidem entibus ex unoquoque. Aliæ uires extrinſecus accedunt ex aliqua ratione ſoli, cœli,ſeminis,inſitionis,medicationis, nutrimenti, & eiuſcemodi, quæ applicantur, uel inſeruntur, ut Perſica poma in Perſia lethalia, hic ſalubria. In his ſunt uires effectionum non per ſpecies,ſed per rerum ſingula,quæ indiuidua nominantur, quæ ex priore ui & adiunctione huius peculiaris conflantur:ut illa ſpeciei ſimplex ſit & elementũ huius cõpoſitæ: quanquam & compoſitio huius peculiaris ſit ex duarũ, aut plurium effectionum compoſitione,nempe alimenti, aut ſoli huius additi effectioni uitis,aut Perſici pomi, aut hominis: ut ex ſpecierum uiribus conſpirantibus fiat ſingulare quiddam: qua ex temperatione prior uis uel adiuuatur,uel impeditur,uel tollitur,uel aliò flectitur,uel noui aliquid accipit manẽs integra. Itaq; munera Dei ſunt hæc omnia,& uoluntatis eius: nec ſecus quàm ſi quis alteram libram in æquilibrio tangat,ea continuò uerget deorſum,ita omnia parata ſunt ad eas propenſiones,quas Deus in eis faciet,ea illis erit natura. Sed interiora illa per externas actiones aut paſſiones proferunt ſe ac oſtendunt: nam ad agendum uel patiendum datæ ſunt uires & facultas, quod hunc in modum facile erit cognoſcere: Lapis ſemper eſt idem, ac ſui ſimilis,intus ergo nihil habet,niſi uniuſmodi eſſentiã. Planta ſuis tẽporibus ædit folia,flores,fructum,creſcit,decreſcit, aliquid obtinet ſupra eſſentiam: animans non ſolum creſcit,& minuitur,ſed ſentit,& cognoſcit,aliquid affert ſupra plãtam. Homo pręſtat omnia,& pręterea intelligit,ratiocinatur,iudicat,aliquid ineſt huic ſupra brutum. Hæc ſunt Dei opera,quæ ille per uoluntatem deſtinat,per ſapientiam cõſtituit, per potentiam exequitur:quas agendi ac perficiẽdi facultates impartitus eſt iſs mentibus,quas ſui ſimiles condidit.Loquamur de homine,de quo quum dictum fuerit, facile de angelo etiam intelligetur.Habet ergo homo ad Dei quandam imaginẽ uoluntatem,conſilium ſiue rationem,& uires:ut conſilium ſuadeat, aut diſſuadeat uoluntati,quæ eſt imperatura:uoluntas imperet uiribus,ut ſe exerant ad opus:uires capeſſant iuſſa. Voluntas ergo domina eſt,ratio conſultrix,uires mancipium. Facultates hæ quidem naturales ſunt à Deo inditæ homini,quum naturam ſtatueret, & hæc naturale habent aliquid,quò nutu ferantur ſuo,uel à quo abhorreant,ac diſcedãt:dico uoluntatem,& conſilium:nam uires ut mancipium,nec ad iubendũ admittuntur, nec ad conſulendum, ſed tanquã corpus ſunt brutum,parens ſemper imperio, nunquam imperans. Vergit ergo ratio in uerum,auerſatur falſum: fertur uoluntas in bonum,malum deuitat:utiq; quod tale cenſuerit ratio,an fallatur,nihil intereſt, bonum certè,aut uerum exiſtimari ſufficit. Ratio hæc & iudiciũ quum ſe ad aliquid uel in ſe uel extra ſe uult applicare,habet ſępe,& finem quem petat ſibi propoſitum, & uiam & rationẽ prouiſam,qua ad illum perueniat:hęc ratio uocatur induſtria,& ars,quęq; ab arte dicitur ſolertia: quæ eſt ratio ſeu facultas aliquid agendi,aut patiendi in ſe uel in aliis ingenio,aut ſtudio quæſita:ut loqui naturę eſt,Romanę,aut Gręce artis.Deũ colere,humanis eſt mentibus informatum:ſed hoc aut illo modo,ex humanis perſuaſionibus.Non enim nos ſolum arte aliquid agimus,ſed beſtię quoq; à nobis edoctę: ut per funem el ephantum ingredi, & canem ſic uenari, & equum gyros complicare,& explicare:quæ ipſi ſua ſpõte faciunt,naturalia ſunt.At quũ uel finis non eſt pręſtitutus,uel ratio,& uia hæc non eſt prouiſa, ſed temere aggredimur,quòd exit caſus eſt:ut fodiendo theſaurum reperiri: hoc enim propoſitum non erat:aut tegula de tecto lapſa,occiſum eſſe hominem.Quumq; noſtras extructiones imitari uolunt pueri; congerunt temere lapides & ligna: & exit ſæpenumero id in quo doctum ingenium

nium elaborasset, priusquam exprimeret: temeritas hæc est, uel quum nullus finis est præpositus, uel quum ad eum nihil omnino prospectum aut minus, aut aliter quàm oportet. Ideo in actiones hominum, qui tarditate cordis uel ad iudicandum impediuntur, uel rapida animi perturbatione impelluntur, multum ualet casus. Sapientes minimum casui relinquunt in ijs, in quibus casus solet interuenire, uelut in rebus & negotijs uitæ: nam in illis quæ non sunt in manu nostra, nempe naturalibus effectis, aut incertis euentibus plurimum Deo committunt, seu uerius omnia: quo fit ut casus interdum in artem uertatur, quum obseruatū est, quomodo illud extitit. Sic multa sunt in artibus inuenta. In artificialibus, quæ sola ars facit, dicuntur talia, nam alia naturæ sunt quæ potestatem sequuntur: ut homini persuaderi indignitatem artis est, ex persuasione indignitatis inflammari ad iram, iratum diruere ædes, naturæ: in lyra sonus naturalis est, concentus artis: qui si fiat sine arte naturalis erit, ut si cadat testudo: aut quum casu spongiæ fit pictura: compositio horologij artis, hinc cursus ille per definita quædam momenta naturæ est: hæc uel illa compositio pharmaci artis est, operatio in animante naturalis. Ars est naturæ æmulatio, eaq; quantum facere potest, conatur naturam exprimere: quod nunquam assequitur. Natura enim intima rerum penetrat, ars circa exteriora & supremas facies uersatur: id quoq; uidetur naturale, ut imitatio omnis circa exemplar substistat: cum qua bene agitur, si quam proxime accesserit. Et quemadmodū natura à rudissimis exorditur, postea paulatim educit ad perfectum, ita & ars sensim expolit: natura inditionibus, & ingignēdo in intimis, ars uero addendo exterioribus, detrahendo, mutando: ut in cusorijs, nempe mutatione exteris figuræ. Veluti quum æs funditur, & ex statua fit lebes: tum applicatione & quasi contactu, ut quum pannus inficitur. Quæ non solum in ijs animaduertuntur, quæ manu constant, & χειροργικὰ nominantur, uerum in illis etiam quæ penitus sunt in animo, disciplinæ, prudentiæ, uirtutes, addendis quæ uidentur necessaria, resecandis superfluis, corrigēdis, & castigandis inuersis nascuntur, & incrementa sumunt. Tum sicut naturę proposito illi tacito à Deo indito primum omnium occurrit opus perfectum, in actione uero simplicia primum quæruntur ad compositionem perfecti, ita humano artifici opus ipsum est primum cogitatione, primordia autem operis, & elementa prius exequitur. Quocirca animus in intelligendo iter sequitur, non actionis naturę, sed propositi illius: prius enim mista intelligit, et sensui obiecta, hinc magis simplicia, & recondita. Et quemadmodum se habet homo ad artificium naturæ, ita iners homo ad artificium hominis periti. Nam homini prius notum est opus absolutum naturæ quàm eius elementa: & imperito notius compositum artificiale, quàm eius partes. Nec aliter miratur homo ex illis initijs tanta opera posse à natura ædi, quàm imperitus hoc præstare artificem ex tam rudi materia tanquam aliena, ab eo quod per artem uidet æditum. Et sicut informi, & rudi materiæ accedens forma naturalis fit res naturalis, ferrum puta, homo, arbor, ita naturali accedens ars fit artificialis, nempe gladius, scamnum, grammaticus. Natura conatur ad optimum prouehere effectum suum, quantum cuique speciei concessum est, uidelicet ad imaginem, & participatum proximum uirtutis dei: ars ad absolutionem naturæ. Sed nec natura potest deum contingere, nec ars naturam, quòd utraque imitatio est: uis in unoquoque inclusa, siue naturæ, siue artis, quum se exerit atque explicat, fit actio, uel passio, modo ne quid obstet. Actio est explicatio potentiæ in aliud minus: passio, explicatio potentiæ ad aliud maius: minus uoce infirmius & inualidius. Itaque in actionibus naturalibus actio & passio terminis differunt, non re: ut uia inter Louanium & Lutetiam: actio enim est ab a in b: passio à b ad a: ex actione hac sequitur effectus. Sed hac lege, ut aliquid sit quod agat, & non temere, uerum propter finem: neq; enim temere suscipitur ulla actio: etiam pueri fines aliquos statuunt suis actionibus, non refert an assequantur: sed neq; uiri, nec natura semper assequitur: certè quidē fines habent, sed ad finem spectare ac tendere quum sit in his quoq;, quæ omni intelligendi facultate uidemus orba, apparet ab eo regi, qui ea facultate nō caret. Quæ enim nō intelligētia tanquā intelligentia operantur, ab intelligente necesse est moueri: quomodo cæcus ea quæ

oculis

oculis cognoſcuntur,cenſebit,niſi à uidente admonitus:Et hæ duæ ueræ ac propriæ ſunt cauſæ,agens,& finis:nempe à qua,uel propter quam aliquid fit:ut in motu,principium & meta.Nam materiam & formam,quia partes ſunt,cauſas nominari inuſita tũ eſt:magis initia & elemẽta nominaueris,ſicut cauſas principia & origines.Si quis tamen & has quoq; in cauſis uelit recipere,in uerbo erit ſita controuerſia. Efficiens cauſa actionem præcedit,finalis & actionẽ & effectũ ſuum ſequitur,hoc eſt id,quod propter illam fit:ut ędificãs,domus,habitatio.In eo qui agit,neceſſaria eſt facultas ad agendum quæ eſt uel interior,uel exterior,ut demonſtrauimus.Et aliæ res celeres ad agendum uires oſtendunt,ac proinde motus incitatos,ut calor:aliæ tardas,ut frigus. Contrà in patiendo calor exiguas habet uires,quum eſt inimico inualidior:frigus uerò ad ferendum multas. Idcirco citiſſime ignis penetrat, tarde rigor: expellitur uero calor leuiſſime,frigus lente:aut febres acutæ celerius uel extinguuntur ipſæ,uel extinguunt corpus:morbi frigidi pertinaciores ſunt:opium in theriace tardiſſime omnium cedit.Ex naturalibus facultatibus hæ ſunt neceſſariæ,ut mutari non queant,ſicut igni exurere:illæ uoluntariæ,ut quæ ab hominis uoluntate proficiſcuntur,tanquam comedere,bibere,currere.Ventriculum concoquere,naturale eſt,& alia quæ in hominis manu ſita non ſunt.Naturale eſt in unoquoq;,ad quod agendum uel patiendum potentiam à natura accepit.Iſtud uerò non uno modo,nec ſimiliter in omnibus dicitur.Nam uel ea uis eſt effectioni indita, ut ſemper agat,quoties in quod agat,admouetur:ut igni cõburere,iracundo iraſci: uel ut ſemper agat, quoties libeat,ut homini ratiocinari:uel eſt uis toti indita,ut homini ambulare:uel uis inhærẽti indita, ut aquã feruefactam calfacere:hoc uerò inhærens uel ex ingenio compoſiti eſt attributum,ut lapidi grauitas & duricies:uel ui intruſum,uelut in aquam feruor:uel caſu cõtigit, ut uenenum fungo,quod ex terra uenenata adhæſit:uel arte partum,ut pennæ ſcribẽdi commoditas,& gladio ſcindendi.Dicitur etiam naturale ad quod accepimus potentiam,& ad eius omnino contrarium non habemus:ut homini errare, falli,mori:non enim poteſt nunquam errare,aut permanere immortalis: quicquid enim origine inditum eſt,aut circa originem,naturale nuncupatur,ſicut cæcitas,& ſurditas in quibuſdam:& ſermo in unoquoq;,quem primũ didicit. Naturale etiã eſt,quicquid non eſt contra naturã:ita & artificialia omnia & uoluntaria, naturalia dici poſſunt. Nam etſi ad omnia,quæ ingenio atq; uſu exculpimus,potẽtiam à natura accepimus nobis innatam:tamen quod exercitatione,ſtudio, induſtria paramus,artis dicuntur,non naturæ,quum induſtriam noſtram ſpectamus: at quum potentiam,naturæ ſunt:ut homini naturale eſt poſſe pingere, non equo:& artificialia uel tota ſunt artis,ut ſcriptio: uel ratio quædam & modus,ut ſic ambulare,ſedere,comedere, loqui. Voluntarium quod à uoluntate libera proficiſcitur ut hominis,uel angeli:hoc aut eſt elicitum à uolũtate,ut uelle:aut iuſſum,ut ingredi.Naturale in ſpecie fit,uoluntarium in particulari,ut ambulare nunc.Sunt quædam præter naturam,ad quod illa non dedit potentiam:ſicut arborem in bruma flores fundere,ac fructus,ſaxum ab aqua excauari.Supra naturam,quum plus præſtatur, quàm illa conceſſerit:ut puerũ mouere grandem molarem.Alia contra naturam,quum contrarium fit, quàm illa dederit potentiã:ut glaciem ardere,ignem frigefacere,lapidem per ſe ſurſum ferri:nam iactum uiolentũ quidem eſt,ſed non contra naturam,imò ſecundum eam:extra illam ſunt hæc omnia.Verum hæ diſtinctiones à uulgari ſermone confunduntur:utile tamen uidetur in philoſophia obſeruari ad percipiendam diſciplinam. His accedunt poſtremo diuina opera,ut omnia quæ egrediuntur naturæ limites:cuiuſmodi Chriſti miracula, & quæ ille nos edocuit de arcanis ſuis.Sunt multa in natura quę ad euẽtum referuntur, ut ſpecies naturæ ſit,ſingulare autem euentus: ſicut aquã defluere,naturæ eſt,hac uero aut illac euentus:uſus & aſſuefactio etiam ſi artium ſit,& rerum induſtria quæſitarũ, ἕξιν efficiunt,hoc eſt habitum,qui in partẽ naturæ concedit.Nam maximas,& pene naturales profert uires utiq; in iis quæ ἕξιν recipiũt.Neq; enim omnibus de aſſuefactione ueſtigiũ relinquitur.Habitus eſt pronitas ad eadẽ, cui res aſſueuit:ſiue ſit agere,ut in digitis ad pulſandũ:ſiue pati,ut incendi febre,uel iracundia:ſiue negatio,ſeu priuatio

potius

potius alterutrius,ut tacere,non ridere,non latrare.Nec aliud conſiderandum eſt eſſe habitum,quàm ſigillum in materia impreſſum.Et quemadmodũ in rebus,quas contrectamus uſu uenit,ut ſignum nõ imprimatur,niſi in re molli:ita in tota natura ex aſſuefactione ueſtigium dũtaxat adhæret rei molli.Poſſumus etiam ad explicationem figurare nobis res molles fluere in morẽ amnis, quòd ſi quà decurſus detur, & quaſi aperiatur alueus, illac defluunt,ut in fluuijs,in humoribus animantiũ.Ergo conſuefactionẽ recipiunt corpora animantiũ & ſtirpium,animi etiã nõ ex ſe,uerum ex corpore cui ſunt uelut alligati,& quo tãquam inſtrumẽto utuntur,quandiu eo ſunt incluſi. At in quibus multum eſt humoris,citius adhæret impreſsio,quàm quibus parum:ut pueris celerius quàm ſenibus: ſanguineis quàm cholericis: ſiccis non hæret ſignum, ut ſaxo uel ferro:nec in admodum fluidis conſeruatur,ut in aqua aut aëre:cuiuſmodi ſunt hominum quidam leues & mutabiles.Quòd ſi mollia admiſſo habitu indurent, tenacius eum retinent:ut in cera,quum durescit:in ferro & argento,quod emollitum recepit notam aliquam,ſimiliter quę à teneris animis imbibuntur diutiſsime perſeuerant,quòd corpus ſolidius fit quotidie ac firmius. Quæ ſunt ex natura totius ſpeciei, aut contra eam,habitum non recipiunt:uelut igni ardere, ſaxo ferri ſurſum. Eſt & in habitu delectatio in ijs,quę alioqui dura ſunt factu,& difficilia:nam in facilibus mutatio reficit: ſed habitus delectatio eſt in illis, quia minus ſentitur moleſtia actionis: promptius enim ac ideo facilius fit,quod ſæpe eſt factum:quippe itur aduerſo flumine in nouis,prono uero in ſolitis: nec leue adfert momentum delectatio ad id quod agendum,aut patiendum eſt:quod'ue aut nõ agendum, aut non patiendum.Et quoniam habitus naturam reſipit, fit ut quantumcũq; artis habeat actio,ſi ei diu & perpetuo aſſueuimus, naturalis uideatur:ſicut accuratus & elegans ſermo in Euripide, cauilla & ſales in Plauto,et bonis benefacere ex uſu in naturã uertit:ars enim in uſum,et proinde in naturam uidetur ceſsiſſe:nam quicquid artem non præ ſe fert,naturale nominatur:quemadmodum et ſimplex,ut in omnibus actionibus,quum nihil eſt ſimulatum,ac fictum:& naturale à ficto diſtinguitur, ut flores naturales ac ficti:& quemadmodum fluuius per datum alueum decurrit, qui illi crebro agendo aperitur, ita ſi ceſſes,oblimatur:& primum maligne aqua defluit, hinc omnino auertit aliò iter: ſic habitus,qui agendo altius imprimuntur,ac confirmantur,deſidia exoleſcunt.Naturali proximum eſt neceſſarium ac poſsibile:ei uero quod cõtra naturam eſt impoſsibile.Neceſſarium eſt,quod aliter non poteſt eſſe,quàm quomodo eſt:idq; uel ſimpliciter,ut Deum eſſe:uel collatum alicui,ut hominem reſpirare ſi ſit uicturus: & ſtudere, ſi ſit futurus ſapiens:& anima neceſſaria eſt corpori ad uitam.Hoc neceſſarium uarie ſpectatur,Deo,naturæ,homini,huic homini,illi,hoc tempore, hoc loco,hoc ſtatu rerum:& aliud magis alio,ut magis neceſſaria reſpiratio ad hominis uitã, quàm epulæ: magis neceſſaria anima,quàm reſpiratio quòd diutius liceat uitam prorogare ſine alimento,quàm ſine reſpiratione:& ſine reſpiratione,quàm ſine anima.Verum neceſsitas hæc non certi eſt momenti,ſed alicuius lati temporis. In appellationem uenit neceſſarij,quod eſt conducibile:ſicut homini ueſtis & tectum:quæ etiam à Græcis ἀναγκαῖα. Similiter quæ oportet fieri, ut poſita in æquitate,lege,more,officio, inſtituto: & hoc neceſſarium eſt in re, ex re uero in pronuntiatis, ut Deus eſt omnipotens, & quod uiuit habet animã.Impoſsibile cõtrarium eſt neceſſario in pronuntiatione,non in re,nam in re nihil eſt poſsibile,ſed in dicto,quum eſſe non poteſt,quemadmodum aſſeritur, aut negatur,ut hominẽ ſine reſpiratione diu uiuere.Sed in re tamen impoſsibile contrarium eſt utili, & commodo, ut ſine tecto & ueſtitu uitam degere impoſsibile.Poſsibile, ſeu quod tritius eſt Græcis δυνατὸν: nam nos Latino hoc rarius utimur,ac ferè nũquam:& ſi non uideo cur ſit reijciendum in philoſophia, præſertim quum ueteres non dubitarint aliquando impoſsibile dicere: ſed certè eius ſignificatio ad neceſſarium ſe habet, ut aliquando ad ſemper: ad impoſsibile uero,ut ad nunquam. Interdum poſſibile ijs quidem qui uſurpant, pro facili ſumitur: ſicut impoſsibile pro arduo & difficili, & in hoc aliud magis eſt alio,prout eſt facilitati uicinius, ſicut expeditum, & promptum: ut tres, & quatuor, & quot quiſque uoluerit gradus, poſsit ſtatuere. Ex ijs quæ aliunde ueniunt, quædam ſunt contra naturam

formæ

formæ uiolentia quadam externa inuecta:ut calor in aquam. Sunt quæ cogi & uerti non possunt,ut ignem hoc naturæ cursu frigefacere. Quæ contra naturã fiunt,sic cognoscuntur:effectus uelut inuitus extorquetur:& ipsa quum primum licet,sensim se in conditionem suam restituunt. Idcirco eiusmodi actiones postquam impetum cogentis euaserunt, debiliores sunt quàm antea:est enim aliquis in uiolentia terminus, quo transacto lentescit, & flaccescit actio. Verum nec uniuersa uis cogentis repente se explicat,sed paulatim inualescit,donec consumatur amplitudo potentię. Quocirca lapis sursum iactus minimũ habet uirium uno digito à manu,ad medium ferè plurimum, in fine perquàm parum. Contrà in descensu plus habet uirium iuxta terram quàm in medio aëre:hic est naturalis motus: unde apertũ fit ex nihilo omnia hæc inter quæ uersamur,esse à Deo cõdita, & tanquam ab ipso ui quadam iacta aliquo usq; ferri:tum sensim eadem reduci ad nihilum etiam maiore impetu ac nisu,quàm ascenderant,nempe ad naturam suam. Quòd si hæc est conditio singulorum,etiam mundi ipsius esse credi conuenit, quantum quidem ad uires istas motuum ortus & occasus pertinet. Efficiens sicut priusquam agat,finem aliquem sibi destinat,ita fine proposito instrumenta,seu media prouidet ad finem pertingendum. Instrumentum est, quo quis uel extra se,uel certè alio à se ad aliquid uel agendum uel patiendum utitur: ferrum instrumentum est hominis,itidem manus:ratio uero instrumentum animi, quæ facultas quædam intelligitur esse animi, & tanquam eius pars:quæ quamuis essentia nõ differat, differt uel facultate sua ac potentia,uel certè nostra intelligentia,quod ad sic definiendum nobis sufficit:& quoniam instrumenta omnia ad aptationem materiæ applicantur,aptatio materiæ opus est instrumentorũ:quod uero ex apta iam materia existit opus,artificis dicitur:ut serræ findere,ascię dolare,arca uero huius operarij,quatenus talis:nam hominis per se non est,neq; Socratis. In hunc locum uenit etiam exemplar,quod quis in agendo cõtemplatur,ut simile effingat: quod genus sunt apud pictores plurima. Platonis ideæ, quæ nullæ sunt apud Deum, extra illum quidem,aut aliud ab illo: nam maior & pollentior est illa sapiẽtia,quàm ut externis adiumentis indigeat:nimisq; Diuina illa magnitudo ad angustias nostrę mentis à sapientissimo philosopho contrahitur. Instrumẽtorum alia sunt animata,alia inanimata: ex animatis hoc rationis compos,illud impos. Tum alia libera,alia serua:quorum exempla sunt amici,clientes,assecłæ,serui,filij,opes,arma,autoritas,potentia. Instrumẽtum si se contra naturæ suæ rationem accommodat agenti,inuitum est & coactum:ut lapidem ferri sursum, & auem occidere:aut moueri asciam, & fieri mensam:sin secus,naturale est:ut lapidẽ demissum ab aliquo ferire eum,qui est subtus. Quæ secundũ naturam uniuscuiusq; instrumẽti facimus,nullis egent uiribus,ut lapidẽ demitti:quæ contra naturam,egent:naturalia sunt,ut in medicina. Iis quæ manibus exercentur,adhibetur uis,unde difficultas,& ex hac labor,& ex labore lassitudo. Spectantur in difficultate instrumentum, & qua agendum, & in quid:ut scribere penna plumbea, & per chartam asperam:aut grauem gladium per aduersum flumen trahere ad scindendum nodum ligni. Vires enim requirit instrumentum:tum alias per se medium,& alias id, in quod operatur,prout actioni ipsi repugnat,uel actioni, quæ hoc instrumento exercetur:uelut securi rubiginosa lignum scindi. Quare quum uires naturales uniuscuiusq; rei nihil sint aliud,quàm quas deus in eo ingenuit, neq; enim quicquam sibi fecit uires,necesse est,ut omnia se præbeant deo ad agendum naturaliter:& tam ignem frigefacere sit deo secũdum naturam,quum uult,quàm nunc contra naturam, quum non uult,id est,cõtra ipsum eundem. Neq; est aliud in unoquoq; natura,quàm quod ipse uult,quodq; ipse dat. Ergo quemadmodum lunæ lumen solis est lumen,quia ab ipso uenit,& cõseruatur:aut quod ex chalybe soli opposito in parietẽ reflectitur:ita uires naturales,Dei uires sunt, & adhuc propius ac uerius, quàm hæc ipsa: & eis ille utitur ad agendum minime necessarijs. Nõ enim qui per alium facit, continuo per seipsum non posset:ut magister quum iubet discipulum à condiscipulo cædi: quumq; ille omnia condiderit è nihilo,egit certè aliquãdo solus,quæ nunc per causas naturæ: ut hominem gigni,uel herbam ex semine:quòd si fit huius agentis naturalis opere ac

ui,eam

ui,eam uero uim totam largitus eſt ille,profecto eundē ipſe effectū potuit ſolus æde re,qui præbet quicquid agens facultatis poſſidet,&potentiæ ad agendum illud.Imò uero ſi quis naturales cauſas conſideret, quæ ſe deo ad aliquid efficiendum adminiſtras exhibent, inueniet nihil in eis ex ſe eſſe uiriū ad id uel perficiendū,uel quadantenus adiuuandū,ſed eſſe omnia uoluntatis dei:quod ipſe idē ſatis oſtendit,quū luto aperuit oculos cæci.Quid lutū ad aperiendos oculos conferebat?imò potius ad obturandos uidebatur ualiturū: cæterū demonſtrare uoluit,ſe ad hunc iſtum modū uti ſecundis cauſis ex uoluntate ſua,nō ex neceſſitate.Quocirca quum omnia deo utenti naturalia ſint,agit deus ſine labore,ſine moleſtia,ſine reſiſtētia.Nam ſi quid reſiſtentiæ eſſet,contra naturam operaretur: ſiquidem eſt reſiſtentia ex appetitu ſui conſeruandi,ideo reſiſtet ei, qui corruptionem intentat, aliquid contra nutum naturæ ſuæ agendo.Nec conuenit potentiæ dei,quicquam illi poſſe reſiſtere.Nam quæ tandem poſſet eſſe proportio inter uires dei condentis,& rei conditæ?ut uel momentū temporis ualeat ſubſiſtere inuito illo.Quare quum uoluntas eius ſit natura cuiuſque,uoluntate ſola operatur, nempe indita natura:nam ſi uelit lapidem aſcendere,eam facit eſſe eius naturam:nec aliter tum aſcendat,quàm nunc in hac eius uoluntate deſcēdit.Ex cauſis,ſi actio ſpectetur,aliæ ſunt certæ,quæ ſemper ita agunt,ut ignem calfacere:aliæ incertę,quæ non ſemper ad eundē modum,ut lapidem iactum auem ferire. Sunt ſine quibus non fit aliquid,etſi efficiendi hoc quidem naturam nullam habent: ut lucem non illuſtrare cubiculū,niſi aperiatur feneſtra:quæ latiſſime patent.Nam ex eis nonnullæ ſunt quietæ penitus, ac torpidæ,& ut Cicero uocat, ſtolidæ: quæ nihil prorſus in eo quod ſubiectū eſt,ipſæ exequuntur:ut pecunia iurgij,& latrocinij:aliæ quædā per ſe adferunt adiumenta,ut aſpectus & collocutio beneuolentiæ. Sunt qui in genere hoc ferramenta& inſtrumenta omnia concludāt.Ad idem genus pertinēt, quæ remotione ſua inducunt effectum ei contrarium,quod admotione ſua ſolent:ut abſceſſu ſolis terrā frigefieri, quæ calfit acceſſu.Sin effectus ſpectetur & in eo locus, uel tempus :Sunt in loco & tēpore proximæ,ut ignis caloris in manu admota: Sunt remotæ,ut ignis caloris in manu,quæ incaluit tactu aquæ feruefactæ:& in his alias licet alijs remotiores dicere.Eſt enim ordo in cauſis,ut hæ ſint primæ, ſecundæ illæ,tū tertiæ,& quartę. Sed neq; in infinitū tamen recta diſceditur,nec in cauſis reipſa exiſtentibus eodem tempore,nec in ijs quarū alię alijs tempore ſuccedunt. Quippe infinitę non ſunt res,nec tempus fuit infinitum.Sed quæ numero diſtant uel ordine,nō protinus loco diſtant,aut tempore,aut actione.Sol lunam illuminat,luna ſpeculum, ſpeculum cubile:ſimul exiſtunt hęc omnia eodē puncto temporis.Referūtur quoq; cauſæ ad cognitionem noſtram,ut aliæ ſint cognitæ,aliæ incognitæ:in aduentu pleræq; omnes ſunt ignotę,in receſſu multę cognoſcuntur.Finis eſt cuius cauſa aliquid fit:is mouet uim & potentiā ad agendum,quare ea eſt potiſſimum cauſa:nam & cauſa ponitur in eius diffinitione:& principiū omnis actionis ab eo exordimur: & in eo tota conquieſcit actio:inq; illo eſt ratio quædam etiam efficientis:itaq; dicimus ſanitas deambulationes has facit,& potentiā laborum,qui ſuſcipiuntur propter eam.Finis omnis à cupiditate naſcitur,uel ut adſit aliquid,quod abeſt:uel ut maneat, quod adeſt.Sic in negatiuis,ut abſit quod adeſt, uel auertatur quod aderit.In præteritū nō eſt finis,neq; in præſens,ſemper in futurum:illuc enim actiones,&deſtinata dirigūtur,quò ſpes & cupiditates.Iam uero finis eſt ſemper cuiq;,quod ipſi uidetur profuturum:ideo quicquid obtinet locum finis,ſemper eſt ſpecie quadā boni contectum, etiam ſi bonum reuera nō ſit,certè tale eſſe exiſtimatur:nec poteſt pro fine proponi, de quo quis deſperat:nam alioqui nunquam deſtinaret ſibi,quod aſſequi ſe non poſſe haberet compertum.Media ſunt ceu inſtrumenta quædam,quis finem licebit conſequi.Finem oportet eſſe omnium precioſiſſimum,media uiliora ſunt.Quippe finis, quòd ultimus eſt,quò appetitus tendit,per ſe amatur,amoris huius nulla eſt mēſura, ipſe alia omnia metitur:ut unumquodq; ex mediis tanti à nobis fiat, quantum eſt ad nanciſcendū finem idoneum.nemo quod pluris ęſtimat pretiū uilioris facit:nam etiam qui aureo hamo piſcatur, ut eſt in prouerbio, chariorē habet uel oblectationem

ſtiam,uel oſtentationẽ, quàm aurũ ipſum:nõ quidem piſcem quàm aurum,ſed aliud, quod ipſe facit finẽ piſcationis:nec qui tonſor nouacula argẽtea radit barbam,numu lum,quem mercedis loco accipit,finem ſtatũ argẽti:ſed aliud,nempe diteſcere,quum à pluribus,& plus cẽ alij collecturus ſit.Et ſicut uniuerſus nutus uoluntatis ad potiẽ dum fine propendet,ita uehemẽtius fertur in ea media,ſine quibus cõſequi illum nul lo modo poſſet, quàm cum quibus poſſet quidẽ,ſed nõ perinde ex ſententia,ut cum illis.Quapropter ea ſola res finem ſibi præſtituit,quæ uolũtatis & cupiditatis eſt com pos:cætera quæ ſunt harũ expertia,ex eo pẽdẽt,quod habet uelle:quodcẽ cum uolun tate illis præeſt:atcẽ eò uergunt,quò ille iubet: ut res brutæ à deo,& ij nutus ſunt illis naturales quædã cupiditates.Nec aliquid eſt qd agat ſine fine:nã is ſemper excitat ui res ad agendũ,uti modo dicebamus. Nõ quòd omnis ex actione effectus deſtinatus ſit illi,ſed quod nihil agit,niſi quod ſibi deſtinarit.Necẽ enim aliter eligerẽtur ad cer tas actiones certa inſtrumẽta:ſed ad quaſcũcẽ ſine diſcretione arriperentur quælibet, eſſentcẽ actiones omnes uagæ & incertę.Atqui cõtrà experimur in omnibus uenire uſu,& hominẽ parata habere inſtrumenta uaria,& deũ rebus dediſſe diuerſa ingenia ac facultates:ut ſi his utantur,fiãt hæc:ſin illis,illa:& alienis inſtrumentis nunquam ad exitus ueniri proprios,& eiſdẽ inſtrumentis eoſdem euentus ſequi,magnũ hoc argu mentũ eſt aliquid eſſe in agẽdo præſtitũ ac pręfixũ,pro ratione cuius deligãtur inſtru menta.Quòd ſi inſtrumenta finẽ arguũt, quid cauſæ eſt,quin intelligẽtia hominis,& uis mutuæ charitatis,& religio,ac Dei cultus ob oculos nobis ponãt,cui fini ſumus cõditi:necẽ enim tantis et talibus inſtrumẽtis erat opus ad edendũ,bibendũ,ueſtien dũ,habitandũ.Præter hæc multũ abeſt temeritas à ratione:quæ temeritas in Deo pro fectò eſſet,et in homine,ſi in ſua actione nullũ ſcopũ proſpiceret,ſed expectarent ca ſum.Nã quid dicitur fieri temere,niſi quod ſine cõſilio,ſine iudicio,ſine ratione:quæ omnia ſcopũ ſemper proſpiciũt,euentui creditur incerto.Quapropter homini non ſola tributa eſt uoluntas,ut quid uelit agere,ſed mens & ratio,quę conſultãt agendũ ne ſit,& quomodo quod cupit,conſequetur. Similiter Deo attribuimus ſapientem & prouidam uoluntatẽ,quę ſunt propter finẽ:quippe prouidentia finẽ ſpectat,adeo ut cẽ quiſcẽ ſit prouidẽtiſſimus,tam intueatur fines lõgiores.Iam in homine & rebus omnibus cõditis duntaxat quæ inter nos uerſantur,nõ eſt actio ſine difficultate & la bore,nẽpe conatu perueniẽdi ad finẽ.Atqui nemo laborẽ ſuſcipit nullo fine propo ſito,quũ dulcius & pretioſius ſit quieſcere,& moleſtia uacare. Mediũ uero nunquã eſt eo pretioſius,propter quod ſuſcipitur:nec ſolũ hoc comperimus in uoluntate ho minis & ratione,ſed in uolũtatibus naturalibus.Nec homo perſiſteret in actione,ſed ſimul primũ eſſet defeſſus,ad aliud trãſiret: qd pueri & leues homines factitant,quos non multũ tenet deſideriũ finis:quãto teneret minus,ſi nullũ omnino defixiſſent.Iã uoluntas ſemel quieſcẽs nunquã moueretur:nam à ſe nõ mouetur,nunquã enim de ſineret moueri:& ſi quid eã impelleret ac moueret,ut ad ſe ferretur, is eius eſſet finis. Nec uideremus eam cõquieſcere finẽ aſſecutã,nẽpe ubi peruenit,quò uolebat:ceſſat enim motus ſublata cauſa.Nec ſemel mota unquã quieſceret,quũ eadẽ ſemper eſſet motus cauſa,quę prius:nempe ſemper nulla,ſed caſus et temeritas.Quòd ſi omnia in ſtrumẽta ſunt illi principi opifici,& ab ipſo regũtur,ac mouentur omnia,nihil mouetur ſine cauſa & fine, quũ caſus & temeritas lõgiſſime abſint ab illa infinita prouidentia: necẽ em fas eſt de deo dicere,quod de ſapiẽte uiro eſſet,nefas ipſum quidẽ agere,cur uero agat,neſcire.Et ſi in regno mũdi maiora ſunt ordinata,finẽ habẽt aliquẽ: etſi nul lum minus agitur niſi per maiora,& hæc minora fine utiẽ nõ carẽt.Nec eſt ſapientię eius nõ uidere quid poſt actionẽ ſequet,nec cõſilij ſi uidet,nõ magis in aliquẽ certũ ſcopũ dirigere,quàm temere iacere:& ſi omnia cõdit,quia uult,erit temeraria uolun tas eius,quæ ſine cauſa impelletur:quod eſt furioſum atcẽ impiũ cogitare:& fines il lius ad nos referũtur,nõ ad illũ,id eſt,ad noſtra bona,nõ ad bona ipſius.Ille enim om ni bono, quod expeti poteſt, cumulatus eſt:nam ni ita eſſet,peiore eſſet cõditione cẽ nos:quib.ſi qua deſint bona, ab ipſo poſſunt deſumi:illi quæ deforẽt,à nullo:ita ſem per quo careret,requireret, nec poſſet adipiſci:nam quid tãdẽ maius aut melius eſſet

illo,quod

illo,quod ei de bono ſuo impartiretur? quũ bona omnia à deo & alia quæcunq; tanquam ex perenni quodam fonte continenter dimanent,nec aliunde poſſint. Quòd ſi ſufficiens eſt ſibi,eſt deus,nõ creauit res ſibi,ſed rebus:ſi bonus,non creauit malo,ſed bono.Itaq; uidemus in his naturis,quæ quantum poſſunt,parentem omnium imitantur,ut priores ac generantes non laborent agendo ſibi, ſed operi ſuo ac ſequenti naturæ. At quod in myſticis literis ſcribitur,Omnia propter ſemetipſum creauit Dominus,impium quoq; ad diem malam:oſtendit, cui fini omnia ſint parata: nempe quæ rationem ſortita non ſunt propter hominẽ ratione præditum:hic uero ad deum refertur,ut cum eo ſit beatus:ſed ex hominibus qui à deo abſceſſerint,his calamitoſus manet dies. Non eſt autem homo propter angelũ conditus, ſicut eſt equus propter hominẽ:ſcilicet homine angelus non indiget,utiq; nec ulla re corporea:homo eſt qui illis indiget,ac utitur:etiam angelo ad ductum cæcitatis ſuæ,& cuſtodiã infirmitatis:niſi illi unus deus uelit eſſe pro omnibus:quocirca melior eſt homo cunctis rebus corporis:uidelicet finis quàm media potior. Propterea etiam ad efficientẽ cauſam nonnunquam pertinet,ut Dominus mundũ hunc non produxerit propter aliquẽ,quòd aliquis hoc meruerit,ſed propter ſe,quòd ſit ipſe optimus. At uerò finis,ut dixi, propoſito primus eſt,executione poſtremus. Sunt alij fines propter alios,ut ſcribere propter opes,hæ propter iucundã uitam. Ideo finis in hoc medius, eſt in illo extremus: ut nauem perficere,finis eſt fabro,nautæ medium:huic in portum deducere poſt nauigationẽ negotiatori medium,finis quæſtus. Sæpe etiam in eodẽ,ut finis huius hominis fabri menſam efficere, patrisfamiliâs uti:egeni pecunia mutare. Proprius cuiuſq; operãtis finis eſt is,quem ubi aſſequutus eſt,deſinit ſic operari,aut quatenus talis:quum nauigat nauta hoc agit,ut nauta:quum bibit,aut comedit, ut animal:quum pecuniam recipit,ut auarus,uel uſurus:quum Apelles pingit tabulam,agit ut pictor, et picta tabula quieſcit pictor:quũ de pretio,agit ut negotiator,ubi conuenit de pretio quieſcit negotiator, redit ad alia:hæc ſunt propria & per ſe, quum alijs applicantur, per aliud dicuntur,ut pictor negotiatur,& finis huius hominis tabulã perficere. Ergo quo finis poſterior eſt, hoc magis reſipit naturam finis:& tanto eſt prior, & antiquior propoſito,adde etiam maior,& potior. Tum quo quiſq; prudentior,hoc magis poſtremos fines cogitatione ſpectat:nam in ultimũ illud intendit aciẽ mentis, & eò dirigit ſua omnia. Contrà pecora id ſolũ intuẽtur,quod adeſt,quodq; præſens eſt, et huc modo tendunt. Sed in finibus ab uno ad aliũ in infinitũ non tenditur in rectũ, neq; in reflexũ:ut alij ſint aliorũ fines numero interminabili. Nam ſi eſſent innumerabiles,quomodo finis gratia quicquã fieret,quod ab agẽte infinitis abeſſet gradibus? Neq; uerò finem huiuſmodi uel incitatione mentis poſſemus conſequi:media enim diſtinctione infinita,non eſt in tempore finito à definita celeritate pertranſire. Nec aliquid eſſet finis extremus,quoniam in innumeris nihil eſt ultimum: at quum de fine extremo cenſeantur reliqua,nulla reſtaret interiectorum finium cenſura,neque pretium:ideo nec optimum quicquam:ſiquidem optimum eſt,cuius gratia reliqua omnia facimus. Hanc ergo inutilitatẽ & confuſionem finium merito natura abhorruit, quæ quum ordinatiſſima eſt, tum ſemper ad utilitatem aliquam relata:itaque ſingula rerum naturalium metam aliquam habere certam uidemus,quam cuique fixit conditor prouidentiſſimus,in qua ſiſteret,inq; ea uidemus ſiſtere:nec mens noſtra infinita ſeparata ſimul capit,idcirco ad innumerabilia ſe non extendit:quamuis fertur non nunquã in unum aliquid, quod eſt infinitum cõtinuum,ut eſt appetitus infiniti:qualis fuit in ijs,qui æqualitatem dei expetiuerunt. Sed fortaſſis in hominibus non eſt ille unus appetitus cuncti immenſi, ſed per partes: ut hoc aſſecutus ad illud tranſeat, inde in aliud,ex quo rurſum in aliud,nec uſpiam ſiſtat. At uerò in reflexum aut circulare infinitorũ eſt noſter appetitus non unus,uerum ut dicebam modo,multi:quemadmodum ſi uelit quis opes ob honorẽ,hunc propter famam, at famam rurſum propter opes,ut nõ ſingularia uideantur ſumi,ſed formæ & rationes:nec tamen miſerius eſt quicquã quàm aliud ex alio fieri finem,nec unquã ſiſtere,ſemper pendere. Idcirco nihil miſerius hac uita,in qua nulla quies eſt,ſed uana omnia. Vanũ enim eſt quod

intus nihil habet utile,quod proferat, ſicut uanæ bullæ,& uanis eluſit auenis,& homines uani uel de inani mente,uel de uerbis,quæ quum uideantur plena,uacua ſunt. Sic actio rerum contemptibilium uana,uelut in puerili luſu. Vanum eſt etiam quod finem nunquam aſſequitur:uel quod aſſequitur quidē,ſed minor eſt,& reipſa uilior nauata opera: aut ex eo eſt genere in quo nō acquieſcimus,ſed alium expetimus ex alio: quod arguit leuitatem & uilitatem exitus, ut in ſe non detineat, ſed tanquā nihil ſit actum,ad alia excitat protinus,tanquā priorū ſemper pœniteat. Quo ſenſu Paulus dicit uanitati creaturam omnē eſſe ſubditam. Quando quidē nulla uidetur eſſe poſtrema actionum meta in qua acquieſcāt, ſed ex aliis in alios irrequiete tranſitur: aut utique uilis eſt ac deſpicabilis, ut operæ in eo curſu poſitæ nos pigeat: cuius generis ſunt curæ omnes in uita dempta uirtute. In cauſis tā efficientibus, quàm finalibus cognoſcēdis,uehementer aberramus ignorantia,& tenebris,& infirmitate noſtri ingenij. Iam autor omnium plurimarū notitiam ſibi reſeruauit uni,ut ne angelis quidem, & beatis illis mentibus communicarit. Sunt omnia quidem expoſita,ſed mētes non tantum adferunt lucis,ut peruideant:nec tantū capacitatis,ut poſſint complecti. Nos uero quoniam experimentis ſenſuum omnia collegimus,experimenta uero ſunt effectus et actionis,fit,ut hinc ad cauſas peruenerimus:tum uiciſſim retro à cauſis ad effectus commeamus. Ex calore intelleximus ignem calfacere:iam ubi ignē uidemus, calfacturum eum ſcimus:quòd hominē aliquem leo deuorarit,animaduertimus eam eſſe in eo naturam:itaq; quum leonem conſpeximus,deuoraturū, ſi quem ſit nactus, non ambigimus, atq; ea de cauſa metuimus,ac fugimus. Pluere ſæpenumero à meridie comperimus, quum in ortu ſolis rubicundum ſumus cœlum intuiti:iam ubi rubet cœlum,pluuiam prænuntiamus. In quo tamē frequenter fallimur:putamus enim aliquā eſſe cauſam,quia ſolet euenire,ut ſi quis decies aut duodecies ineat uiam plenilunio,putet forſan aliquis plenilunium eſſe illius itineris cauſam. Iam quum duo ſint pariter oculis expoſita,multi utram alterius dicāt eſſe cauſam,ambigunt:ut cum Romuli exceſſu ſol defecit:alij defectū ſideris cauſam dicunt fuiſſe mortis regis, alij contrà:quum non raro neutra ſit alterius cauſa,ut in hoc exemplo. Fines quoq; ignoratiſſimi ſunt,propterea quod nec nos eadē ingredimur in cognoſcendo,qua natura in operando,nec tam procul progredimur,idcirco eodē non pertingimus: itaq; uel citra conſiſtimus,uel abimus in diuerſum. Quicquid cauſa eſt prioris,exiſtimatur etiam eſſe cauſa poſterioris: ut perſuaſio uoluntatis,uoluntas operis, ergo & perſuaſio operis: ſic autor & conſultor cauſa operis, & principiū eius & caput. Ergo deus cauſa eſt prima,origo,fons,principiū,caput omnium cauſarū. Et ut nihil gignit ſe,ſed ſæpe ſimile,ita nihil eſt cauſa ſui ipſius,ſed ſimilis:ut calor motus,& motus caloris:non eiuſdē tamen caloris,ſed alterius,nēpe aucti aut diminuti:ut edacitas morbi,& morbus edacitatis,non idem uerò morbus aut eiuſdē edacitatis:conſulatum expeto propter honorem,& honorem propter conſulatū, non eundem tamen conſulatū, ſed in ſpeciem. Iam ergo & efficientē cauſam habemus inſtructā facultate, & finem qui ad ſe mouet,ſequitur ut ſit,quando & ubi fiat actio:neq; enim ſine loco & tēpore exercentur noſtræ actiones,nec earū rerum omnium quæ mole conſtāt. Nam quicquid ſub aliquem ſenſum uenit,extenſum eſt,& in quocunq; eſt ea ſiue extenſio ſiue quātitas eſt moles,quæ materiē illam primam & effectionem complectitur, eaq; ſi ſecetur,prodit numerus. Ita numerus poteſtate in extenſione includitur. Extenſio uel ſpectatur per exteriora molis,uel per intima:in exterioribus ſunt longū,& latum:in intimis altum,quod idem profundū. Geometra extenſiones has ſeparat à mole,id eſt à corporibus materiæ ad tradendā artis ſuæ præcepta:ut quod nulla expanſione conſideratur,ſit punctū:uelut ſol in cœlo,terra in mundo. Quod una tantū alicunde aliquo,longum uocat,non latū,neq; imum,lineā ſcilicet:ut quas ſol ſuo curſu deſcribit lineas imaginantur duci lapſu notæ:ut ſole cōficiente ambitus illos ſuos. quod uero duas habet extenſiones in eodē plano,nempe in rectum,& tranſuerſum,ſuperficiem uolunt eſſe,quaſi ſuperiorē faciē:eamq; diffundi imaginantur ex tranſuerſo fluxu lineæ,quod uerò in profundū deſcendit,corpus eſt:quod conſiderant fieri,ſi ſidat ſuperficies.

perficies.Quod una tantum productione ſpectatur,id longum eſt,ſiue in rectum ante nos iaceat,ſiue in obliquum,ut linea:quod duabus,ex iſs altera nempe maior,longitudo eſt:minor,latitudo.Sin æquales ſint,quod in rectum,eſt longũ:quod in transuerſum,latum.quare longum & latũ ex ſpectantibus cenſebitur:ut in quadrato,aut circulo:idq; in iſs quæ ſimiles habent partes:nam quibus ſunt diſſimiles aliquid naturaliter eſt longũ,aliud latum:ſicut aliud inferius,aliud ſuperius, initiũ, medium, finis, quorũ omnium in nobis ſunt exempla,& in quocunq; animante: in homine à capite ad pedes longũ protenditur,inter brachia ſeu latera eſt latum : in ſtirpibus initium à principio uitę ſumitur,nempe à radice,ſicut libri exordiũ eſt initium ſiue apud nos,ſiue apud Hebræos,quamuis diuerſa ſcribendi ratione.Molis atq; extẽſionis nulla eſt adeo exigua,quæ ex partibus non concreſcat,etſi ſenſum fruſtrentur:neque enim ex impartibilibus coagmentatur:quod Ariſtoteles acute colligit in ſexto libro de phyſico auditu : ut magis mirer Epicurũ poſt illius argumenta opinione eſſe complexum de atomis.Sed forſan Ariſtotelica non legerat,ut contemnebat omnia præ ſuis.itaq; diuidundæ magnitudinis nullus eſt modus in re,tametſi aliquis eſt in noſtra facultate:nam tenuiſſimæ quædam minuties non ſolum manus & inſtrumenta noſtra effugiunt, ſed aciem quoq; ſenſuum fruſtrantur.Quæſitum eſt tamen, ſint ne inſecabilia in mole aliqua,etiam ſi non ſint partes eius,punctum dico, lineam illatabilem & ſuperficiem ſine denſo: explicatu quidem haud facile, ſed certe non uidetur : nam qui adducti Geometrarum autoritate id cenſuerunt, falſi ſunt ignoratione principiorum illius artis.Non enim ulla dicunt illi eſſe talia,ſogitatione ſolum à materia ſeiungunt.ideo Ariſtoteles ait eos non mentiri,quoniã non ſic ponunt eſſe,ſed ſic ſe imaginari,in quod mendaciũ non poteſt incurrere. Puncta lineã finiunt,non conſtituũt, lineæ ſuperficiẽ,hæ corpus.Ergo quiſquis ſecat lineã,quum ex duobus finibus quatuor faciat, etiam duo noua addit pũcta,id eſt profert terminos duarum linearũ,quæ prius erat una:qui termini antea latebant:non quòd naſcantur,ſed quòd exeant,& ſe oſtendant,quiſquis ſuperficiẽ partitur,quatuor ædit lineas:quiſquis corpus,ſuperficies plures.Et ſicut nihil eſt inſectile in extẽſione,ita nihil immenſum ſiue infinitum, ut finem omnino nullũ habeat.Infinitũ duobus modis intelligitur,aut quod nullum penitus habet exitum, aut quod nullum certum, ut linea in circum reflexa: quomodo infinitum imperium in magiſtratibus dicimus nullum omnino habet terminum corpus partiendo,quod eſt infinitum,non re ipſa,ſed poteſtate, quæ nunquam ſiſteret:nec perfici actione ulla poſſet,particulatim tantum carpitur:neque enim infinitũ eſt re ipſa in natura,non extenſione,non numero:ſed neque in alijs dici poteſt infinitum, niſi in quanto molis, uel numeri, aut in iſs quæ habent ſe ut talia. mundum ipſum uidemus finitum,quotcunque libeat aſtrologis cœlos conuolui:unumquodq; enim eorum proportionem habet ad terram aliquam.Quod uerò proportionem habet ad finitum,eſſe infinitum nequit.Solus deus eſt infinitus illa uelut magnitudine uirium ac durationis,tum etiam aliarum rerum,quas ex operibus illi attribuimus:de quo poſt diſputabimus.Sunt quædam quę ſine materia & mole expanſionis habent quandam ſimilitudinem & proportionem magnitudinis extenſionisq;,nempe tempus,& motus.Tempus quid ſit, magnis uiſum eſt autoribus difficillimum dicere, ut Ciceroni & Auguſtino:nec Ariſtoteles ſatis explicauit, menſura motus & quietis, quamuis congruenter ſatis.nos uerò imagine quadam exprimamus,menſuram eſſe durationis & perſeuerantiæ eſſentiæ cuiuſq; rei:quod magis figura quadam adumbratum ſit nobis,quàm declaratione eſſentiæ temporis.Æternitas eſt quæ tota ſimul & ſemper ei adeſt qui in illa eſt tanquam menſura ſui,cuiuſmodi ſolus eſt deus,unde æternus nominatur.reliqua enim quæ æterna non ſunt,in tempore dicũtur eſſe,non in æternitate:quæ tametſi comprehendit omnia,non tamen menſura eſt,cui accommodari quicquam poſſit non æternum.In tempore eſt quidem momentũ nunc præſens,ſed quod fluit continenter,& tanquã labitur:eſt præteritum,quod iam effluxit, & abijt in nihilum:eſt futurum,quod appropinquat,quod appetit,quod inſtat atque urget præſens,ut ſibi cedat:hæ ſunt tres partes temporis.In æternitate eſt nũc unum

quod ſemper ſiſtit,fixũ atq; immobile,quod hodie exiſtimatur à Pſalmiſta dici:Ego hodie genui te.Sed nos hoc non aſſequimur.noſtra uerò tempora ex captu & comparatione noſtrarum rerum Deo accõmodamus:ut quod crearit,quod creet,quod creabit,quod fuit hoc aut illud agens,quod erit,quod eſt:quum nullum præteritum, nec futurum illi cõgruat:ac ne noſtrum quidem præſens, & nunc,ut Plato ſapienter ſenſit:nam quum nec dum futurum ſit, nec iam præteritum, nec noſtri quidem præſentis ſcias ſtatuere quid ſit:alij præſens latius capiũt,quàm alij,prout ſunt mente ampla. Deus quidem totam æternitatem:inter nos autem,alij magis,alij minus. beſtiæ exiguum admodum.ſed de noſtro,quum ex partibus conſtet,quantũcunq; ſit minutum,quoniã certe extenſum eſt,nemo facile dixerit,quæ pars reuera ſit,quippe illius aliqua iam præterijt, alia nondum eſt. quocirca nec hoc quidem noſtrum nunc ſatis competit Deo.Nec aliud uere eſſe dicitur,nam nos non ſumus, & ex natura noſtra, cui ſemper admiſta eſt mors,& ex tempore,in quo uelut torrente quodam rapimur, quod nunquã eſt,cuius etiam præſentis aliud iam abierit,aliud nondum uenerit.huius eſt naturæ tempus omne fluxum,& caducum,quantumcunq; prorogetur,etiam ſi in infinitum,quod in mentibus fit nũquam perituris, quæ quidem perpetuæ ſunt, æternæ non ſunt,quoniam illis prius eſt,& poſterius,quod ab ęternitate eſt alienum. ſempiternæ utiq; dicuntur,atq; etiam quadãtenus ęternæ,quod parte quadam fruantur æternitatis in illa felicitate deinceps ſequutura.ſed intelligantur modo,quæ dicimus,uerbis unuſquiſq; utetur arbitratu ſuo.Ergo tempus noſtrum de æternitate expreſſum eſt,& noſtrũ ſectile de illo inſectili,ſed ut fex è puro,& eam ob cauſam tam diſſimile,non propter id unde exprimitur,ſed propter id,in quod recipitur,quod ſtatim deprauat,& corrumpit illud puriſsimũ quod in ſe accipit,applicant ſe tamen inſectili illi æternitati partes noſtri temporis per illam fixam tranſeuntis, non diſſimiliter,atq; ad terrã partes cœli circumacti,quo ſenſu fuiſſe & fore accõmodamus Deo. Sed in noſtro tempore eſt quiddam,quod in infinitum dilatatur,ut ratio huius menſuræ triplex ſit,immenſæ antè ac pòſt,immenſæ in ſequens modo,definitæ utrinque. quarta porrò eſt nulla,nam quod exordium nunquam habuit,nec habere poteſt exitum.quænam enim exiſtere poteſt noua interitus cauſa,quæ in infinito tempore nulla fuerit?Et quoniam rectum menſura eſt optima ſui & prauí,ordinatum inordinati, neq; aliter prauum atq; inordinatũ deprehendetur,quàm ex collatione ordinati ac recti,idcirco noſtra omnia tempora ad motus cœlorum referimus,qui ordinem admirabilem obtinent.Temporis partes aliæ ſunt eſſentiales,ut futurum,præteritũ,momentum,punctum,hora,dies,pro ſpacio quo ſol circumagitur,menſis,annus.Nunc uerò & tunc noſtræ ſunt indicationis.Accedentiũ ſunt uel ex rebus quæ in tempore naturaliter dies,nox,hyems,æſtas,pueritia,iuuentas,ſeculum.Illa autem pluuioſum, ſerenum,non ſunt iam partes temporis, ſed habitus illius quidam. Noſtra tempora ſunt quæ ad actiones atq; opera hominum pertinent,feſtus dies,profeſtus,ſementis, uindemia,in quo eſt occaſio rerum agẽdarum,id eſt in quo ſolet aut poteſt commode aut debet aut oportet aliquid fieri uel non fieri,ſicut loqui,tacere,mouere ſe,aut quieſcere.occaſio eſt enim aptiſsimum ad aliquid agendum tempus.Actionis ceſſatio ſub actione ſit nobis in propoſito concluſa,ut tacere & quieſcere,quæ referuntur ad priuationẽ huius actionis,magis quàm ad negationem uniuerſalem,nam in negatione non eſt ſimpliciter occaſio,quippe infinite patet,& plurimarum rerum genera includit.Occaſio etiã tempus nominatur,ut à Græcis καιρὸς. occaſio ad nos ſpectat, & ex ratione rerum ſumitur,nam idem tempus huic eſt occaſio,illi non eſt.Et quem admodum res ſunt in tẽpore,ita etiam in loco.In alio eſſe dicimus,quod ab eo comprehẽditur.modus enim imaginationis noſtræ eſt,ut maius & capacius uideatur eſſe,in quo quid eſt,quàm idipſum quod ineſt in alio,tametſi reuera nõ ſit,quippe cerebro uel par eſt,uel etiam maius.Quibus modis eſſe dicatur aliquid in alio,infinitum eſſet perſequi,non ſolum in uarietate linguarũ,quarũ cuiq; eſt ſua loquendi proprietas,ſed uel in una quapiã propter tropicas dicẽdi formulas.Sed nos ex lingua latina & græca quædã cõſignabimus ad intelligẽtiã philoſophię ac uitæ. Eſt aliquid in alio

quaſi

quaſi intra illud,ut uinum in dolio,cor & renes in corpore:unde reliquæ oriuntur ra tiones eorũ,quæ ineſſe dicuntur.Sic condita omnia inſunt in tempore:quod tempus imaginamur uelut extenſum ſupra mundũ uniuerſum,nõ aliter q̃ cœlum:nam quo modo reuera ſimus in tẽpore,nemo facile eloquetur. Eſt aliud in aliquo quaſi illi applicitum, ſiue adhærens,ut homines in area, in terra,in naui,in lecto modo quodam fulcimẽti.Eſt aliquid in alio cuius maxima pars ab eo tegitur,aut potiſsima:ut homo in pallio,uel thorace:in quo ualde indulſit ſibi mos loquẽdi communis,ut etiam homo dicatur eſſe in pallio,quum ſolum tegitur dorſum & caput:in pileolo,quo uix operitur ſummus uertex:in ijs etiam quæ cingunt aut redimiunt,ut corpus in zona:& caput in diademate,ac ſertis. Sunt aliqua in alijs,quum eorum eſſentia eſt in illis,uelut inhærens in ſubſtãtia,anima in corpore,deus pater in deo filio,& hic in illo.Eſt in alio cuius producendi poteſtas eſt in illo,ſicut fruges & arbores in ſeminibus, in patre filius,atq; etiam nepos:quemadmodum Paulus dicit in lumbis Abrahæ fuiſſe Leui,quum ei occurreret Melchiſedec rex Salem:hoc modo in pictore eſt pictura nondum æditа:in deo mundus eſt,& omne opus in autore,priuſquam proferatur. Similitudo quæ reddit ferè idem,etiã efficit ut ſimilia inter ſe alia in alijs cenſeantur eſſe:ut pater in filio,amicus in amico.Nam etiã eadẽ ineſſe mutuo cenſent: ut puer in uiro, & conſul prior in poſteriore,& ciuitas quæ fuit ab hinc mille annos in hac quæ nunc eſt ſucceſsione,ſunt hæc eadem ut oſtendemus.Eſt in alio,quod ab eo tanquã genera li comprehenditur,ut homo in animali,brachium in corpore.Generale etiam per diſtributionem in ijs eſt,quæ comprehendit,uniuerſale in ſingulis,totum in cunctis,ut animal in homine,homo in ſocietate, corpus in ſuis membris uniuerſis. Transfertur aliquid ad ſuas uires,tunc in eo eſſe dicitur, in quo ſuæ uires tanquam regnum in rege.In,etiam pro potentia ſumitur,ut hoc eodem loco, & quum ſic effamur,nõ eſſe in honorato honorem,ſed in honorante, quod ex Græcitate ducitur. Transfertur animans ad animi cogitatum,atq; intentionem, quo modo dicitur eſſe in eo,quod agit, & in quod intentus eſt:ſicut ſapiens magiſtratus in cõſtitutione reipublicæ.Theologus in contemplatione pietatis.Finis huc pertinet,in quo ſita ſunt cuiq; media,& inſtrumenta:ut auaro omnia ſunt in pecunia,Sapienti autem in ſe ipſo collocata. Intra quod quicq; cõtinetur locus eſt illius,ut cubiculũ hoc locus meus, & domus in qua eſt cubiculum:& hæc urbs,& aër,& cœlum,quo cuncta continentur.Sed citimus cuiuſq; rei,ac proprius locus,qui circundat illud proxime,nõ aliud:quod mathematice eſt intelligendum conſideratione corporis tanquam ſuperficiei, q̃ denſe uolet quis, modo ſub ratione ſolum lati atq; ambientis:moueturq; id comprehẽdens admotum comprehenſi,non aliter:quod à nobis additur in gratiã communis ſermonis,qui mutatum non dicit locum,etiã ſi reuera corpus circum ſepiens mutetur:ut ædes hæ non protinus mutantur,quòd ſubinde circa eas nouus aër ſuccedat,qui cum uento diffla tur.Quocirca locus nõ tam rationem habet corporis,quàm comprehenſionis,quod quidem ad motũ attinet,relatæ ad fixum aliquod:ut ſi exempli cauſa ea comprehenſio eodem ſitu eſt ad immotum parietem,quo erat prius,locus non cenſeatur mutatus.Poteſt nonnunquam conſiderari ſubſtantia corporis continentis,ut corpus:tunc uero non mutata comprehẽſionis collatione ad immobile mutatus dicetur locus:ut quum uinum eodẽ poſitu in apotheca de dolio in ſeriam tranſuaſatũ eſt. in quo nec deeſſent,qui mutatũ quidem uas dicerent,locum non dicerent:uas enim corporis habet rationẽ,locus ſuperficiei.Aſsignauit natura unicuiq; rei locum ingenio ipſius aptum,& proinde conſeruationi:ut nobis aërem,aquã piſcibus, aquæ ſuperficiẽ terræ, aëri ſupra terrã & aquã,grauibus mũdi mediũ,leuibus extremũ.qui loci quod à natura diſtributi ſunt,naturales nominant.Locus ille in ciuili ſermone pro ſtatu rerũ,non eſt huius inſtituti,neq; pro exiſtimatione, & uice,ut loco fratris. In loco quædã ſunt partes,quædã poſitus,alia inhærẽtia.Partes ſunt,quæ naturæ cõſtant ordine ſurſum, deorſum,ante,et ponè:poſitus uerò,quæ relatione ad aliqd poſitũ,ut dextrũ,ſiniſtrũ, hic,iſtic,illic,quę ad collationẽ noſtrã pertinẽt.In rotũdo locus medius eſt ſemper infimus, circuitus eſt ſuperior:ſic in mũdo cœlũ ſub nobis ſuperius eſt terra,licet nobis

uideatur esse inferius. fiunt sæpe ex partibus positiones, ut loci quarundã rerum consideratione ac respectu anteriores reddantur posteriores, inferni superni, sicut dextri ac sinistri. Inhærentium numero reponuntur nomina partium loci, quæ ex corporibus ambiẽtibus sumuntur, cœlum, aer, aqua, terra. Hinc terræ partes Italia, Hispania, Gallia, tum aquæ, hoc fretum, pelagus, portus. accipiunt & aër & cœlum terræ nuncupationes, ut hæc auis uolat in Hispania, hesperus lucet in Italia, duo soles apparuerunt in Græcia. Remotiora sunt ab loci essentia adiũcta illa, locus latus, angustus, planus, montosus, saluber, maritimus. Ex nobis sunt desertus, celeber, honestus, pudendus, sacer, prophanus, forum, templum, quæ nos facimus. Ergo in quibus ante & & retro in eisdem prius ac posterius, nempe in tempore, & loco. In tempore alia ordine ipso temporis, ut uetustiora sunt priora, alia nostro ordine, nam interdum propinquiora nobis dicimus priora, & uetustiora propinquiora, quemadmodum antiquiora uocantur ultima. Naturæ sunt priora tẽpore, quæ illius cursu alia antecedunt: ut Deus primus: & simplicia priora cõpositis, & partes toto, & cor cęteris membris, & genitis gignentia, & causæ effectis: deniq; unde quid nascitur, & sine quo aliud nõ possit esse, quũ illud esse possit sine eo. In loco prius positionis ordine, ut omne principium prius medio, & caput prius pedibus: prius nostro ordine, ut honoratius in honorato est prius: & locus medius apud alios primus, apud alios nõ item. ad hunc modum dignissima sunt cæteris priora, ut prior consul quàm prætor, & hic quàm quæstor: prior homo quàm bellua, effectio quàm materies. ideo etiam antiquiora nominantur meliora translatione à loco ad tempus, & quos habemus charissimos uel coniũctos sanguine, aut aliqua necessitudine, priores sunt alijs, ut patri filius prior quàm frater, loco scilicet & ordinatione affectus. Est etiã prius loco naturæ ordine, ut quod illa posuit principium in quaq; re: uelut in homine caput, radix in arbore: & quod est ei charius, ut quisquis sibi, & propria quàm aliena. eiusdem rationis ac modi quod illi præstantius, ut Deus, quàm res conditæ, & finis quàm instrumenta, & res uera quàm simulata, & totum parte, & cœlestia terrestribus, & ut uerbo uno concludam, ea quæ sunt mundo potiora. Sed res spiritales in quo sint loco, & quemadmodũ, non est explanare promptum. Illę uero nec nusquam sunt, quare necesse est esse alicubi, sed non ita sunt in loco, quemadmodum corpora, ut superficies aut corpus essentiã earum circumsepiat: quodq; intra huiusmodi corpus relinquitur, illæ impleant, futurum alioqui uacuũ. Nec possum aptius declarare qua ratione spiritus sint in loco, quàm si eos ita esse in eo dixerim, ut nos in tempore. Est ergo spiritus essentia in loco, nam non ubiq;: limites uero loci illius operatio eius exterior determinabit, quæ q̃q lata se porrigat, tam præsens esse angeli essentia iudicetur. quocirca quum mens nostra corpore quanto inclusa quanta solũ possit imagine animi concipere, de loco operationis spirituum utcunq; possumus dicere, de loco præsentiæ nullo modo. Sed quid dicemus de immensitate dei, quæ capit & quod est, & quod non est: pauca utiq;, magis ut testemur nos nõ capere, quàm ut cõfidamus posse definire: sicut ex æternitate defluit tempus impurum ex impuro, diuisibile ex indiuisibili, ita ex immensitate locus: immensitas enim est præsentia tota ubiq; simul. & non aliter quàm ex infirmitate nostri iudicij Deus dicitur esse in tempore, ita etiam in loco: similiter enim se habent ad Deum locus & tempus. quocirca quæ de æternitate sunt nobis ad tempus dicta, immensitati ad locũ possunt aptari: æternitas mensura est immensurabilis, infinita infiniti: immensitas locus est immensi, & illud hic unum est atq; idem per quicquid est in mundo, & extra mundum, quod nos non capimus, nempe mundani. Deus tamen non minus illic est extra mundum, quàm extra nostrum tempus. et applicat se hic noster locus per partes immenso illi sine partibus: quomodo deum dicimus esse in hoc aut illo loco, haud multum aliter quàm humanam animam in toto corpore, & in quacunque eius parte. sed assensus iste arduus admodum est humanis ingenijs: quare ad alia transeundum. In disputatione de loco percõmode quæsitum est à philosophis, sit ne uacuum alicubi in mundo. De uacuo uarie homines loquũtur. Vulgus uacuũ appellat in quo nihil est solidi, ut mediũ hoc, quod idcirco inane nominant, ex qua loquendi ratione

Epicuræi

Epicuræi ſunt falſi, alio modo quum non ineſt quo debet, aut ſolet impleri, ut uacuum caput, in quo nihil prudentiæ: & uacuum pectus, in quo non eſt cor: crumena ſine numis uacua: urbs uacua, in qua non ſunt homines, & ſi crebræ pecudes: uacuus folliculus, quum non tumet uento. eſt uacuum locus in quo nihil eſt omnino: qua intelligentia loquuntur philoſophi, ut nullum ſit in hac rerum natura uacuum: quid ſit extra cœlum, norunt cœlites. In hac certe cuncta finxit deus conferta corporibus nihil inane aut uacans: ut hic mundus ſimilis eſſet autori ſuo, in quo plena ſunt omnia, nihil otioſum aut uacuum. Nam quod maxime uideri poſſet uacuum, medium hoc expletum cernimus aëre: aërem uero ſubſtantiæ lubricæ eſſe uoluit, & ſubtilem, ut facile quæuis penetraret, ac repleret: alijſq; diſcedentibus corporibus, ipſe ſuccederet. Et uniuerſitatis naturam uacuum abhorrere argumento ſunt peculiares naturæ, quæ illi communi ſeruiunt. Atqui in contrarium feruntur hæ ſuijpſarum, contra nutus ſuos agunt, atq; ingenia, ne uel temporis momẽtum aliquid exiſtat uacuum: ſic aquam uidere licet calamo aut fiſtula attractam ſurſum aſcendere: & cucurbitam irroratoriam quæ ſubtus eſt multiforatilis, continere aquam ſuperiore foramine obſtruſo: nec dolium quum perterebratur, uinum effundere, niſi aperiatur prius aliquod aëris ſpiraculum, magno documento hominum ut priuata commoda publicis poſtponant. Plana etiam ſe contingẽtia ui diuelluntur, donec aër ſubeat, ne ſit uacuum. Lucretius Epicuræus argumenta quędam colligit, quibus concludere ſe autumat eſſe uacuum, ſcilicet, quòd niſi id eſſet, nihil uel moueri poſſet in pleno, uel ali atq; augeri, refertis & cõſtipatis meatibus: imò ob ea ipſa nihil eſt uacuum: nam nec ullus eſſet motus in uacuo, ſed ſubita & momentanea à loco in locum migratio: nec alimentũ reciperetur ſenſim in uenas, ſed puncto temporis cuncta peruaderet: quod nutrimento & auctibus eſſet inimiciſsimum, omitto alia eiuſdem magis q̃ hæc ſunt ridicula. Quid quòd omnis naturæ mutatio per occultos fit & fallẽtes tranſitus ab hyeme in uer, ab hoc in æſtatem, tum in autumnũ, rurſum in hyemem: à die in ueſperũ, à ueſpero in noctẽ, ab hac in auroram, & diem: idem eſt curſus in hominũ ætatibus, ut nihil lacunoſum, uel hians relinquatur: quæ aperte plena eſſe omnia loquuntur. Priuſquàm de motu diſſero, addam quæ de quantitate reſtant dicenda, quæ etiam ad actionis cognitionẽ facient. Ea in quibus eſt quantitas habẽt partẽ & totum: pars eſt, quæ cum alio uel alijs facit aliud. pars omnis in ijs eſt, in quibus ſunt multa & pauca: & quamuis in mole continua ſint partes, nihilo ſecius tamẽ partis nomen magis ad quantitatem numeri uergit: nam quum partes in corpore ſignantur, congregatio efficitur, id eſt numerus. Sed partes neceſſe eſt congruenti quodam ſpatio eſſe coniunctas, coniunctæ nõ poſſunt nimis eſſe: nam quid tandẽ excogitari poteſt materia & effectione coniunctius? diſiungi uero uſq; eo poſſunt ut amplius nõ dicãtur partes: uelut ſi populus ciuitatis ſit ualde diſperſus. prima cõiunctio eſt materiæ, & effectionis, proxima inhærẽtis: nam effectio inſinuata eſt per materiæ intima: inhærens autẽ extima potius materiæ uidetur attingere, quàm penitiora: quemadmodũ eſt à nobis paulò antè declaratum. Sed certe eius eſt ſecunda coniunctio: hæ dicuntur partes eſſentiæ huius uel talis: quæ ſequuntur etſi eſſentiã rei conſtruunt, tamẽ partes uocantur quantitatis: nam magis ex congregatione rerum iam abſolutarũ inter ſe, aut extenſione uniuſcuiuſq; rei ſumuntur, quàm ex illa cõplicatione materię, ac ſpeciei, unde rei eſſentia cõflatur. Itaq; tertia coniunctio eſt eorum, quæ iam quidẽ ex materia conſtant & effectione uel forma, ita ſunt tamẽ uel apta inter ſe uel connexa, ut nõ coniuncta uideantur, ſed res unius tenoris: & tanquam alia uideatur ex alia naſci, quæ uulgo continua nominantur, nos unita nominemus: hæc non eſt ſimplex: nam alia nõ eſt connexa omnino ſed aptata, ut quæ nullo penitus medio, ſed per ſe ipſas cõgruentia unius ad alterum ita committuntur, ut unus ſit tenor nõ ſolum rei, uerum & nominum quoq;: ſic aqua, aër, os, neruus, & cætera huiuſmodi habent partes, quæ à Græcis ὁμογενῆς nuncupantur, quaſi eiuſdem naturæ cognatæ germanæ: nam unaquæq; pars extenſionis aquę eſt aqua, non autem eſſentiæ: neq; enim materia eſt aqua. Aliæ diſtant inter ſe & formis inhærẽtium, & facie ac figura: ideo nominibus quoq;, ut caput, brachium, manus: tum inter ſe caro, os

neruí,

nerui,cortex,rami,folia,flores,fructus,idcirco indigẽt copula,quæ talis eſt in eis,qualis in mundo:quæ ex ijs quæ compingit,& ſe ipſa unum faciat, naturam utriuſq; retinens,non formæ appellatione,ſed ingenio rei:ut cartilago quæ à carne eſt caro ;& fit ſenſim os,uſque ad os:ab hoc incipiens eſt os,& paulatim in carnem deſinit. Omnia uiuentia & artificialia penè habẽt huius generis partes,quas Græci uocant ἑτεροιονεῖς, quaſi diſſimilares : quæ uocentur à nobis membra: ipſa uero quæ priores partes habent,dicantur ὁμοιομερῆ,quæ poſteriores,ἑτεροιομερῆ,quaſi unipartia & uaripartia. In ijs inhærentibus,quæ creſcunt,quæq; minuuntur,auctus illi & diminutiones tanquam eorũ partes à nobis conſiderantur:ita enim parua eſt ira,quæ quaſi paucas & exiguas partes:magna quę contrà.& ſunt ὁμοιομερῆ ad hunc modum nigritia,prudentia.Sunt quædam artificialia, quæ habent partes diſſimilares, ut grammatica:non enim unaquæq; grammaticæ pars eſt grammatica. Quarta coniunctio eorum quæ attingunt ſe tantum,quæ ſunt uel applicita, ut cum tabulæ compinguntur, quæ commiſſa nominantur : uel connexa,ut in funę,in textura,in nodatione.in hoc reponũtur genere, quæ coniunguntur quidem,ſed glutino,quod non reſipit utriuſq; naturam:quę omnia uocantur contigua: ſic domus habet partes contiguas, & liber folia.Fit tamen ut illud glutinum procedente tempore in naturam eorum,quę conuincit,uertatur:ſicut calx in lapidem:tum ex contiguis fit corpus unitatis.Huius ſunt generis quæ miſcentur,aqua & uinum,tum pharmaca quouſq; fiant unum.Quinta cõiunctio eſt eorum, quæ certis quibuſdam interuallis congregata quiddam efficiunt, ut grana aceruum, ligna ſtruem,homines populum & ciuitatem,niſi quis ciuitatẽ cenſeat non tam conuentu intra eadem mœnia,quàm eodẽ iure,officio,magiſtratu, ut in bello ciuili Pompeiano,de quo nõ laboro,uerba et ſermo in hoc genus cadit:neq; enim quantũcunq; ſeparata grana facient aceruum,nec homines populum,nec literę uerbum,nec uerba orationẽ,nec domus ciuitatem,nec milites exercitum.hoc modo omnia quæ ſunt in mundo,efficiũt mundum.Sed numerus interdum eſt naturæ ac rei,interdum noſtræ cogitationis.Sic quatuor reges quantũcunq; ſeparati,coniunguntur à nobis mente, quum reges computamus,& numerũ reddunt. Eſt & alia coniunctio ſpirituũ,maior multo quàm quæuis corporum, etiam eorum quæ unita ſunt : quum ſcilicet ſpiritus nexu ſuo deuinciuntur,qui eſt amor:ſicut duorum amicorum animi cohærent, & unum fiunt. Quod conſtat ex partibus, totum eſt. Sed nec ſimpliciter totum dicitur, nam totum uel refertur ad minora,uel ad ſe,uel ad maius:ad minora nempe ad partes totum eſt, quicquid conficit pars cum alio, id eſt quicquid partem illam capit:ut ad manum & homo eſt totum,& brachium. Sin ad ſe,totum eſt quod conſtat ex omnibus ſuis partibus,ex quibus pro natura ſpeciei ſolet cõſtare:& hoc uocatur integrũ. Cui opponitur diminutum,ſeu truncatum:quum aliquid deeſt formæ illi à natura tributum,quæ mutilatio non eſt ſita in paruo & magno,ſed in congregatione partium, quas illa ſpecies naturæ munere accepit:quare in membris eſt mutilatio,non in partibus germanis:non enim diminuta eſt manus,ſi ſit parua,aut brachium exiguum, cæterũ ſi deſit unus ex quinq; digitis : nec ciuitas eſt imminuta, ſi unus aliquis priuatus moriatur : neq; ſinguli homines partes ſunt ciuitati à natura tributæ, id eſt rationi & eſſentiæ ciuitatis.Sed ſi non ſint magiſtratus,aut publicum concilium,aut plebes.Et quanquam omnis detruncatio ſingulorum eſt, quandoquidem detruncari, ac diminui formæ non ſolent, tamen eſt alia diminutio huius in nomine ſpeciei, & alia in re ſingulari.Manus hæc ſi pars minuſculi digiti decidatur, non eſt manus diminuta, eſt tamen hæc manus diminuta:ut non ſit iam quæ prius.Eſt quũ totum refertur ad maius,ita totum eſt,quod alterius pars non eſt:difficile inuentu,quod non ſit pars alicuius.Nam ad ſummum unaquæq; res eſt pars mundi.Sed ut conſideramus, ita exprimimus:uelut ſi quis de ciuitate nihil cogitet, unum hominem dicet totum:ſin cogitet,huius erit pars.Ergo totum quod de partibus ſumitur aut eſt ex complexu,aut ex unitate,aut commiſsione,aut connexione, aut innodatione, aut copula, aut miſtione, aut congregatione,omnes ferè eiuſmodi habet corpus animantis, nempe materiam ſimpliciſsimam, effectionem, inhærentia, caput,& truncum,nodos in ſpina,& annulos

annulos in collo, connexionem inteſtinorum, colligationem neruorum atque oſſium, ſanguinem, miſtionem humorum, & quaſi congeriem partium. Ex partibus ſunt quædam ad ſolam quantitatem ſpectantia omni ſecluſa mole: ut quæ ſunt mathematica, angulus, palmus, ulna, hæc enim extra materiam omnem intelligimus, alia inter ſe collationem dicunt quantitatis: ut quæ ſub comparationem eunt maioris ac minoris, ſimplum, duplum, dimidium, ſeſquialterum: quarum hæ ad numerum magis ſe applicant, illæ ad extenſionem. Et quędam rei partes eam habent in toto dignitatem, ut ſine illis totum non queat conſeruari: quale eſt in homine caput: & in omni animante cor, aut quod eſt cordis uice. Alię ſunt inferioris dignitatis, quibus remotis, etſi id totum quod erat antea, non maneret quod reſtaret, tamen nomen obtineret prioris eſſentiæ ac formæ, ut ſi homini abſcinderetur digitus, homo remaneret: & ciuitas unoquolibet priuato moriente. Ventilata eſt quęſtio inter captiones diſputantium, an partes aliquę animati eodem cenſeantur nomine, quo totum: ut brachium hominis animal ſit, & homo: nam in quo dicunt ineſſe animam, & quidem rationabilem, id uero ius eſſe aiunt & animal & hominem uocari. Sed enimuero quæ partes animalis, ſi eſſent ab aliis reſectæ, animal conficerent, eis liceat nomen idem competere: ut reliquum corpus digito aut manu dempta: in cæteras appellatio totius non competat: ſicut in brachium, uel crus: neque uero corpora ſunt animata, id eſt, animam habentia, ceu effectionem, etſi uim animę ſentiant: nam animatum id demum placet eſſe, in quo anima eſt effectio. Sit ſanè in hominis brachio rationalis anima, ut præſens, non tamen ut forma ſeu effectio, & tanquam artifex: uidelicet quod alicubi apta inſtrumenta non habet, id in eo artifex eſſe & effectio non poteſt: quocirca corpus neceſſariis inſtrumentis ornatum, quod organicum dicitur, id ſolum eſt corpus animæ, id eſt, in quo animæ licet actionibus ſuis fungi: nec aliud uere animari dicitur, non magis quàm ſi in ſaxo poneretur hominis anima. Neque enim præſentia eſt animatio, ſed exercitium operationum. Reuertamur iam ad compoſitū quod ex partibus diximus coagmentari. Simplex et unicum eſt ens, quod partes habet omnino nullas, tanquam angelus: & quo quicque pauciores habet partes, minuſq; inter ſe diſſimiles, hoc eſt ſimplicius, & magis uniuſmodi: uelut aqua uel charta quàm homo, & arbor. Simplex etiam eſt, cui nihil eſt additum aliud à ratione ſuæ eſſentiæ, quomodo ſolus Deus eſt ſimplex: nam quicquid in eo conſideratur eſſe, de natura eſt ac ratione diuinitatis: qua mente ne angeli quidem ſunt ſimplices: nam eis bonitatem & intellectus plurimarum rerum addimus, quæ de natura ipſorum non ſunt: accedunt, recedunt, minuuntur, creſcunt. Sed nos Deum uocemus ſimpliciſsimum & uniuſmodi, angelos & mentes noſtras ſimplices ac immiſtas. Verum unaquæque res ſicut ſimilitudine quadam Dei eſt, ita ſimilitudine illius intra ſe eſt reducta: ut ſubſtantiam ſuam, & eſſentiam in ſe complectatur, ac contineat ab aliis ſecluſa: nec alienas eſſentias in ſuam admittat: alienas uoco, quæcunque ad illius abſolutionem non pertinent, ut ea ſit uel hoc, uel tale. Idcirco unaquæque quamlibet miſceatur ex uariis, unum eſt ens, quemadmodum Deus unum eſt: nam etſi unum non ſit ſimplicitate eſſentiæ, ut angelus, nec complexu partium eſſentialium ut corpus & anima, nec unione ut charta, uel ſtirps, nec connectione ut pannus, nec conglutinatione ut paries, inueniet nihilominus formam unius aliquam qua ſe unitati uendicet: nempe in modum uel acerui, uel ſtruis, uel cœtus. Et quę ſunt rationes partiū ac totius, eædem ſunt unius etiã: quocirca ſicut unaquæque res eſt una, & autor rerum unus, ita opus illius quod capit uniuerſa unum eſt: unus mũdus, & unum in eo humanum genus, & unus Dei filius Chriſtus, unius humani generis collapſi magiſter, inſtaurator, ſeruator. Sequitur ut dicamus de motu, quẽ Ariſtoteles facit quadruplicẽ, à loco in locum oppoſitum: ab ortu ad interitum, uel contrà: ab adiuncto ad adiunctum maius, minus, aduerſum: uel à remotione adiuncti ad adiunctum, aut uice uerſa: à magnitudine maiore ad minorem, aut ab hac ad illam. Primus eſt translatio: ſecundus generatio, ſi ad hanc tendit, uel corruptio ſi ad eam: tertius uariatio, quam ille ἑτεροίωσιν nominat, uulgo alterationem uertunt: quartus incrementum, ſi ad maius itur, diminutio

ſi ad minus:

ſi ad minus: ut motum in genere diffiniri liceat tranſitum, ſiue mutationem ab hoc in illud: ita omnis actio atq; operatio erit motus, tanquam tranſitus ab eo unde proficiſcitur actio, ad id quò intendit. Sic angeli dicantur moueri, quum quid agunt: & animi noſtri non ſolum in illis tumultibus & tempeſtatibus affectionum, ſed in cognitione etiam & placida intelligentia, ſicut Platoni uiſum eſt: de quo à nobis alibi diſputabitur. Ita motus eſt trãſitus entis ad id conſequendũ re, quod habet poteſtate: quocirca Deus non mouetur, quando nihil ei nouum poteſt accedere. Quies abſentia eſt ſeu priuatio motus, quemadmodum tenebræ lucis, ſilentium ſoni: ita quot modis dicitur motus, totidem quies. Iam quæ mouentur, alia mouentur per ſe, alia ad motum alterius, alia utroq; motu. Per ſe mouetur homo, quũ ingreditur: ad motum alterius, quum geſtatur: ambobus modis, quũ in naui ſatagit per tempeſtatẽ. Motus in rebus ſpiritalibus qua fiat, nemo facile dixerit. In molibus uero per medium eſt ab extremo ad extremum, id eſt à principio ad finem illius: nec unquam ſimul eſt in toto, alioqui momẽto temporis idem eſſet in duobus locis, nempe in exordio & termino. Ad hoc ſi in medio nactũ eſſet finem, ibi ſiſteret: itaq; foret finis motus in medio: nec iam id eſſet medium, ſed extremum: quod in infinitum reſtringeretur, ut quæcunq; eſſent media, fierẽt metæ. Neq; actiones mentium noſtrarum aut angelorum expertes ſunt temporis: omnes enim rerum conditarũ actiones tempus metitur, ſicut diuinas æternitas: quare tantum intelligitur eſſe de motu & actione in præſens, quantum de tempore: & quando tempus menſura eſt motus, ideo celeritatẽ quoq; motus tempus definit, ut quod plus ſpatij confecerit in pari tẽpore, & ſic proportione temporis ad ſpatium peractum, celerius exiſtimetur motum: & in ſpiritalibus quod parem actionem uel opus actionis minore tẽpore abſoluerit, citius dicatur moueri, quapropter admirabiles ſunt rerum ſpiritalium concitationes, ac celeritates: cõferuntur inter ſe, ut alia ingenia alijs dicantur magis cita, & actuoſa, nempe quæ idem uelocius aſſequuntur, aut maiora pari tẽpore. In angelis magis dixerimus rapidiſsimos eſſe impetus, quàm motus: expeditiſsime enim quicquid inſtituerunt, perficiunt. Motus ad eundem conſideratur modum, quo lineæ: quarum aliæ ſunt directæ à puncto in punctum breuiſsimæ: aliæ ambagioſæ uel incuruæ: quæ quum ita ſe in ſeipſas reflectunt, ut punctum extremum attingat primum, fiunt circuli: & ſicut linea curua una eſt, linea fracta non eſt una, ita curuus aut orbicularis motus unus eſt: ſin rumpatur, fiunt multi, rumpitur motus morula atq; interſtitio, quòd ſi progrediatur ulterius ſemper ad oram ei cõtrariam, unde primum exiuit, motus ſunt recti: ſin uerſus eandem reuertatur unde uenerat, reflexi, ſeu reciproci: ſiue id per eandẽ lineam directam fiat, aut per aliam curuam ad idem punctum, ſiue per aliam omnino lineam ad aliud punctum in eandem regionem uergens, altius, depreſsius, par: ut ab a ad b, à b in a, uel in c, in his figuris quinq; quæ nõ ſolum contingunt in translatione molis, quum ea locum mutat, ſed in omni actione ſpiritus, ac corporis.

Porrò quod inter eos tranſitus intercedat ceſſatio aliqua, quum docet ratio, tum ſenſu in pleriſq; percipimus. Nam res omnis uel mouetur naturaliter, uel ui: ſi naturaliter, nacta igitur finem ſuum quieſcet: ſin ui, ergo inter finem uiolentiæ, & initium pronitatis naturę aliquam ponet intercapedinem, dum uiolentia flacceſcat, et natura ſe exerat: quemadmodum in lapide ſurſum iacto. Neq; ex motu uiolento & naturali unus motus fiet eodem tenore unitus: etiam in quibus uis altera ſubito excipit, ac retorquet, aliquid eſt interſtitij, etſi minus ad deprehendendum expoſiti, quo prior uis delaſſata, poſteriori nouæ, ac uigenti concedit: in quo eſt pugna, & contentio, quæ in momento tẽporis indiuiduo non tranſigitur, tẽpore aliquo eſt opus breuiſſimo quidem ad actionem celerrimã, ſed diuiduo tamen. Sunt in quibus ſenſu ipſo quietẽ annotamus,

notamus,ut in ſagitta ſurſum iacta, quæ ſe in momento quo deorſum retroagit, ceſſat pauliſper,ac nouum motum exordiatur:idem in actionibus, & paſsionibus principum qualitatum corporis, idem in omni incremento ac decremento naturæ licet deprehendere:ut in tempore,in æſtu Oceani,in animantibus: idē in ipſis naturis ſpiritalibus,uidelicet in cogitatibus noſtri animi.Motus rectus nō poteſt eſſe infinitus, unus,cōtinuus:quoniā infinito eſſet opus ſpatio, in quo ſe extēderet, quale nullum eſt uſquam:circularis infinitus eſſe poteſt,quoniam in eodem ſpatio poſſet cōtinuari quamlibet anguſto,modo à ui aliqua,& potentia indefatigabili ſuſtineretur.Idcirco motus eiuſmodi attributus eſt cœlo,ut diuturnus eſſe poſſit:nec pauſam ullam interponit unquam,quoniam ita eſt ex uſu naturæ.Et ſicut magnitudinibus quoſdam affingimus limites,in corpore ſuperficies,in his lineamēta,in lineamentis notas, ſeu puncta,& hos omnes ratione quadam inſectili quatenus ſunt termini:ſic in tempore quædam conſideramus puncta, quæ ab Ariſtotele uocantur τὰ νῦν, eaq; uelut initia ſunt & fines,non partes temporis,eius dico quod nos partimur, nam ipſum in natura unum eſt perpetuum, nec interſiſtit. In motu etiam quædam interualla & quaſi puncta imaginamur,quibus non aliter motum diſſecamus,quàm tempus: eaq; Ariſtoteles appellat κινήματα, mutata uulgo nominantur. Et quum actio omnis motus ſit ab aliquo in aliud,opus eſt ad eam mouente ad initium, & mouēte ad exitum: ad initium mouet finis deſtinatus,ab initio uerò ad calcem ducit efficiens:finis eſt in uoluntate,efficiens in uiribus: hac temperatione atq; harmonia, connexuit Deus omnia:nam & utrunq; tam finis,quàm efficiens in exordio,& medio operantur:efficiēs explicatione uirium,finis incitatione atque ſtimulatione: deſiderium enim finis,detinet agens in opere: ſcite Horatius,Animum, ſpe finis dura ferentem. Nam in quibus delectatio detinet, ea ipſa delectatio eſt finis. Quocirca duo ſunt in actionem neceſſaria,uelle & poſſe: hoc eſt uirium,illud finis: Voluntas in iſs,quæ mente, iudicio,conſilio ſunt prædita,libera eſt: nanque hac gratia attributi ſunt ei illi uelut conſultores, ut quid factu uideatur optimum, cum eis conſultet, ac deliberet: reliqua tantum habent inſtigationem quandam, & tacitum naturæ calcar, quo ſine deliberatione agitantur,atque impelluntur:nec poſſunt retrouertere, niſi cum ui maiore repelluntur,ut quum ignis feruor circumfuſo frigore impeditur: & auiditas cibi in cane metu fuſtis retardatur:in quo naturæ uires diuerſæ inter ſe pugnant: tam enim fertur brutum naturæ impulſu,quàm res in anima: itaq; conſilio non eſt opus, ubi non conſultatur:ſtimulo eſt opus intimo,& ſalutari illi,in quo eſt. In potētia ſeu facultate ſunt agentis uires,quæ conſiderantur aliæ ex dantis munere: hæ ſunt effectioni, aut cuicunq; formæ ingenitæ,uel aliunde inditę: pars ſunt acquiſitæ,ut artes hominum. Sunt uiolēte obtruſę,atq; impreſſæ,ſicut calor in aqua feruefacta.In partem uiriū uenit inſtrumentū, quod uires adiuuat: ut manus,uel gladius. Quòd ſi inſtrumentum accommodum non ſit, impedimentum eſt, non inſtrumentum: ut inualidum puerum graui & inhabili enſe armari.Cenſentur uires uel ex loco, & tanquam ſede, uel ex opere.Ex loco,nam alię ſunt ſpiritales in ſpiritibus,ut in animis noſtris uis ingenij ac memoriæ: alię corporales in corporibus: ex quibus nonnullæ ſunt in inſenſibilibus,aliæ in animantibus, quædam in nobis, uel extra nos,uel intra nos. Accedit his ex loco & tempore commoditas,quæ duo uiribus modo proſunt,modo obſunt:plura & maiora facimus illo aut illo,paruo, magno loco,& tempore.Adde his adiuncta tempori & loco,ut comedere, concoquere, ſtudere, laborare, ſalubri loco, die ſudo,& ſuffrigido.Ex opere autem:nam ſunt quibus utimur ultroneis,hoc eſt,ex pronitate naturæ, & tanquam libentibus: ut igne ad urendum, uentriculi calore ad coquendum.Sunt quibus repugnantibus, & coactis,ut gladio ad ſcindendum: ſeruo, qui ad officium pertrahitur: aliis precario, ut principe ad fauorem: alia tanquam ex officio præſto ſunt,ut leges,& boni magiſtratus, quorundam eſt eblandienda opera ſicut uulgi amicorum: ingenia etiam noſtra plerūq; ſunt allicefacienda.Sunt quibus autoritate ac iubendo utimur.Quibus rebus adiuuamur pro nobis,eiſdem lædimur atq; impedimur cōtra nos. Quantò facultas agentis eſt maior, hoc minore ac minus

appoſito tũ inſtrumẽto indiget,tum cõmoditate loci ac temporis: ualidius enim minus eget ope externa,alioqui non eſſet ualidius in ſe,nec quicquã à potentiore diſtaret infirmius. Quocirca magni artifices in cõmodioribus inſtrumẽtis exactiora perficiunt opera, & mediocres idonea inſtrumẽta nacti: ut Apelles carbone de foco rapto melius expreſſit,à quo eſſet ad Ptolemæũ inuitatus, quàm alius feciſſet apto penicillo. Quod ſi præſtantiſsima eſt Dei uirtus ac poteſtas,utiq; inſtrumento nullo indiget:quippe inſtrumentũ imbecillitatis eſt,ut quod per ſe nõ poteſt, aſſequatur per aliud. Condita omnis uis ac potẽtia certis limitibus clauditur,non modo ad cõtinuationem actionis,ſed ad impreſſionẽ & magnitudinẽ effectus. Hinc naſcitur agendi, & patiendi inæqualis quædam libratio,quæ proportio ſeu cõparatio nominatur:nihilq; eſt adeo facile, q à creato agẽte non agatur cum difficultate propter finitã eius uim,& repugnantiã patientis. Angelos uero ſicut in eſſentię incorruptibilitate,ita in expedita actione adiuuari arbitror à Deo,ne quid ſubeãt moleſtiæ. Quocirca in quibus uiriũ agentis & patientis libratio,& quaſi contentio, conatu opus eſt, quo uiriũ ſuarũ tantũ colligat agẽs,quantũ ſufficere iudicet,idq; effundat deſiderio finis: opus eſt item tẽpore,in quo exerceat conatũ perueniẽdi ad finẽ. Nulla eſt ergo inter Deũ & eius opus cõparatio: alioqui tempore indigeret ad perfectionem operis inſtituti, nec in minore poſſet efficere:indiget etiã conatu,in quo à nemine poſſet adiuuari,ut ipſe iuuat alia. Iſtud uerò nullã rem illi, quæ habeat cõtuliſſe infinitã eius potentiam apertè loquitur. Nam ſi finitus eſt ac limitatus,uelim ſcire, quis ei limites præfixit? In conditis rebus facile hoc quiuis expedierit,in illo quis dicat? quis poſsit uel cogitando fingere? quum nec eo quicquã fuerit prius, nec in eo aliud ſit quàm Deus unus, merus,purus,ſimpliciſsimus. Quod ſi nemo uires illi eſt largitus,ſed ipſe ſibi ſumpſit, nec aliunde,ſed ex ſeſe,dubitari profectò non poteſt,quin ſumpſerit infinitas. Quis ſibi bonũ ſumit,niſi plurimũ,certè quantũ poteſt? Quid ergo ſecundũ finitã aliquam menſuram acceperit,nec accipere plus poterat? Quis illius manus conſtrinxit? Quæ res modũ ei potuit imponere? Cedo autẽ,num non id cõſtat Deũ eſſe,quo nihil maius cogitari poteſt,imò maius eſſe omni,q; cogitari poteſt,& ut ſapienter addit Ioannes Picus,infinite maius:at ſi infinitus non eſt, minus certè eſt, quàm concipere poſſit noſtra mens:nullũ eſt enim finitũ, ſupra q illa nõ ualeat ſe erigere. Adde quod nõ poteſt ea ſupra primũ ſui autorẽ cogitatione ſe attollere: ſicut nec eſt aliquid, quod ultra ſuam originẽ queat regredi: atqui quocunq; limitato amplius aliquid illa concipit,maior eſt ergo conditor omniũ. Quorſum attinet,impietates comminiſci,quas nec ingeniũ noſtrũ capiat,quum interdũ id in pietate ipſa uix ferant nonnulli. Conſtituant iam iſti philoſophi,utrum malint factũ aliquãdo mundũ, an æternũ: ſi æternus eſt,infinita Dei uirtus declaratur conſeruatione per tempus infinitũ ſine laſſitudine:ſin aliquo temporis principio eſt exortus,infinita uirtus oſtẽditur productione de nihilo:omnis enim finita uirtus in aliquo ſe,& ex aliquo exercet. Quod autẽ ex nihilo aliquid educit,infinitũ ſit neceſſe eſt, nempe quod tantã habeat proportionem uirium ſupra opus,quantã aliquid ſupra nihil:quæ planè eſt infinita. Itaq; Dei opera quantus ſit opifex,teſtantur. Quæro autem quid egerit, ſiue in numero, ſiue in magnitudine,ſiue in modo,quo nõ poſsit aliter,& maius,& præſtabilius efficere? Quid tandem eſt in operibus Dei poſtremum, ſupra quod nihil eſſe poſſit? an in ſingulis rerum aliquid? an in formis,& quas ſpecies nominant? An non plures poteſt arbores cõdere? plures equos? plures homines? plures cœlos, ac ſtellas? & ut homo pomis alitur ac pane,ita lignis,& ſaxis: & ut cœlũ ab hoc Oriẽtis pũcto ad iſtud Occidẽtis conuertitur,contrario motu uolui. Ariſtoteles fieri aliter poſſe non putat,quoniã quemadmodũ factũ ſit,bonũ ſit mũdo:addas etiam licet optimũ,ſed ita ut melius fieri non poſſit,nõ autẽ ut hoc melius ſit,quàm quicquid ille poteſt facere:iſtuc enim optimum non in puncto infectili eſt poſitum,late patet:ſi diuerſum feciſſet,id quoq; optimũ fuiſſet mundo. Sed Ariſtoteles perinde facit, ac ſi quis quod architectũ commodã ędificaſſet domũ uiderit,exiſtimet nec aliã,nec aliter poſſe eum extruere ęque aptã uſibus. Quod ſi de architecto homine cogitare demẽtiæ ſit,quale erit de architecto

tecto immensæ sapientiæ ac potestatis? Cœli Aristotelis seculo octo esse putabãtur. Apud illos contenta his erat rerum natura: imò non credebatur plures posse capere: nonus est à sequentibus astronomis adiectus: postea decimus. Stellæ quid agunt in mundo? Ad ornatum uult eas esse Aristoteles sparsas. Quęso te, una addita uel dempta uariaret hunc ornatum? Quòd si non plura esse possunt astra, neq; pauciora, nec ampliore numero esse homines poterũt, nec minore: quum magis hominũ genus ad mundi salutem pertineat quàm astra: quoniam semoto homine nullus est conditurę huius usus. Quòd si rerũ singula & plura & pauciora potest condere, quin etiam de formis idem existimamus? præsertim quum iam de adulto mundo non paucæ sanè extiterint nouæ rerũ species ex ueterum cõmistione, non minus inter ea quæ sensus sunt expertia, quàm inter animantia & stirpes quædam perierint. Quid quòd multa arte nostra fiunt meliora, quàm quomodo sunt à natura ipsa initio producta, ut triticum, & uuæ: nos ergo Dei opera poterimus (ut sic dicã) meliora facere, id est, aptiora nobis, ipse non poterit? imò aliquid poterit plus arte nostra adiutus, quàm solus, quæ uel cogitare, furoris est. Ad hæc interuallum excellentiæ formarum inter se alicuius est latitudinis, in quo noua species posset interijci: ab ultima etiam & illi proxima specie ad eum spatium est non modo magnum, uerũ infinitum quoq;: & esset infinitum etiam si centuplo præstantior aliqua species conderetur: ut appareat relinqui locum infinitis formis, antequã expleatur quod inter Deum autorem & quodcunque eius opus immensa intercapedine se porrigit. Meritoq; est à Platonicis reprehensus Aristoteles, qui illa uelut distributione publicorum munium uniuersitatis quum septem inferiores orbes assignasset mentibus, octauum Deo attribuit, iniqua proportione: etenim magis præstat Deus mentes omnes pariter, quàm octauus orbis septimum. Itaq; non habet princeps mundi peculiare opus, quoniã illius sunt cuncta, & ipse est supra omnia tãto interuallo, quanto immẽsus supra definita. Quid ergo, nam id requirat aliquis, si infinitus est Deus num omnia infinite exequetur? ad actionem quidẽ infinite, ad opus finite: ex nihilo procreare singula, infinitę est actionis, opera tamen quæ existunt, finita sunt. Non enim accõmodat Deus res potentiæ suæ, sed nostris usibus, ac cõmoditatibus: nõ spectat quid ipse possit facere, sed quid mundo conducat: ut quum nobis loquitur, non utitur infinita sua facundia & sapientia, quæ mentes omnes obrueret, ac confunderet, sed ea quę congruat cum nostra infirmitate. Si omnia fuissent infinita, nullus cõstitisset ordo: essent prærapida, immoderata, actiones subitæ, & momento temporis: interitus atq; ortus singulorum uel certè rigor perpetuus sine motu in eodem uestigio, atq; æternus torpor, nec iste ornatus, ordo, uices, distinctio ratæ, & constantes. Et quanquam ille in natura sua nec numerum habet, nec pondus, nec mensuram, omnia tamen perfecit his tribus consistentia, quemadmodum à nostro sapiente dictum est: quoniam ita est illi usum, non quia aliter facere nec debuit, nec potuit. Nam si ad hunc modum necessario ageret, actio illius foret naturalis, nec esset actionum suarum compos & dominus: & quantumcunque delectaretur opere, non tamen aliter in eo uersaretur, quàm plãtæ, aut bruta, aut corpus nostrum, nõ ut mens. Sed libertas profecto nostrarum functionum, & libertas spirituum omnium dico in agẽdis, extrorsus declarat, quo res sunt illi uiciniores, eo maiore esse libertate prędita: idcirco in eo esse fontem libertatis purum, quemadmodum essentiæ, unde communicetur reliquis. Quid minus conuenit quàm existimare nos esse actionum nostrarum dominos, illum non esse? Quòd si naturaliter ageret, omnia secundum absolutam suam atq; extremam uim produceret, ut in ijs uidemus, quæ naturaliter quid agunt: itaq; omnia ab eo exirent infinita, nempe ab infinita ui ac potẽtia totam sese in opus explicante. Nam quæ agunt naturaliter, nullum delectum habent uirium, nec partim explicant, partim reseruant sibi: sed quascunq; possunt, simul effundunt: id licet in nobis animaduertere in actione uoluntatis & actione mentis: quarum hæc naturalis est, illa libera. Tametsi nec natura sua Deus caret, & hac de causa neq; naturali actione: ex qua quod nascitur, quemadmodũ è potentia est infinita, sic illud sit etiam infinitum necesse est: & quia naturaliter gignitur,

ſimillimum ſit parentis ſui: huc enim naturaliſsimæ omnes actiones intendunt. Et quando Deum nihil habere poteſtate docuimus, ſed actum eſſe purum, fit ut otiari illum aliquando ſit nefas: quocirca ab actione nunquã ceſſauit, & ueriſimilius eſt ab actione naturali nõ ceſſare, quàm à libera: quemadmodum etiã ex nobiſipſis licet cernere, in quibus interquieſcit uoluntas aliquando, mens nunquam. Colligimus ergo deum aliquid produxiſſe naturaliter, infinitum, ſimillimũ ſibi, æternum: quod quia ex parte mentis uenire magis intelligimus, quàm uoluntatis, quoniam illuc ſe applicat natura, huc libertas, ſapientiam nuncupari, fas iuſq; eſt: hoc philoſophus quo nomine ſanè uoluerit, inſigniat: Chriſtiana ſapiẽtia, filiũ patris appellat: uerum hæc perſequi exactius altioris eſt cõtemplationis. Habet Ariſtoteles deum actum purũ, nec unquam ceſſantem, & aliquid naturaliter producentẽ: non tamẽ inſultamus tibi, tanquam aliquid nos eruerimus, quod te latuerit: nec iſta nos adeo plenè aſſequeremur, niſi ab eadem ipſa dei ſapiẽtia edocti: cui agimus gratias de ineffabili ſuo dono, non ingenijs noſtris, aut diligentiæ ſtudiorum. Redeamus iam ad finitas uires, quæ indigent ad actiones ſuas tempore, quum infinita non indigeant. Nam ſi finita eſt potẽtia, aliquatenus licebit illi: ſit hoc a b c: illud ergo conſumetur in tempore itidẽ a b c: partes igitur in partibus, nempe a in a tempore, b in b, c in c: nec ulla pars uirium eſt inſectilis, non ergo ſe explicat in tempore inſectili. Præter hæc ſi actio omnis eſt tranſitus, nec tranſitus eſt abſq; medio, non poterit fieri niſi in tempore ab ea quidem potentia, quæ ſimul nequit eſſe in ambobus terminis, nempe limitata. Et ſi in quacunq; actione ineſt conatus perueniendi ad calcem, certè aliquid diſtat initium ab exitu, in qua intercapedine conatus exercetur, alioqui non erit opus illo. In ijs quæ contra naturam aguntur patientis, ſemper eſt lucta initio, medio exitu: nunquam enim nõ pugnant agentis uiolentia, & patientis natura. In ijs uerò quę ſecundum naturam, nulla eſt motus initio contentio: nam is motus à natura excitatur, quæ eſt in unoquoque, quæ ſecum non pugnat, niſi forte admiſtum habeat impediens, ut animum ad ſpecu landum conſurgere, deprimitur enim mole corporis. Sed quantumcunq; uis ſit naturalis, ubi eſt actionem ingreſſa conflígit in quod agit cum agente: propterea quod agens nẽpe mouens, nititur penetrare ad finẽ: mediã uerò quantumcunq; molle penetrationi renititur: ſiquidẽ eſt penetratio omnis uelut diuiſio, diuiſio autem corruptionis initium, non aliter ac coniunctio conſeruationis adminiculũ. Et quo durius eſt mediũ, hoc habet partes conſtipatiores, & proinde auctiores uires: itaq; ualidius reluctatur: ideo motus in aqua difficilior eſt quàm in aere, & in luto, quàm in aqua liquida. Traducuntur hæc ad res ſpiritales, ut aciem dicamus ingenij, iudicij, ſenſum quaſi penetret interius: tum dura ſunt quę difficilia, atq; abſtruſa, ceu multa contecta cortice, & denſa, uel procul poſita, ut per longiorem motum eò ſit ueniendũ, & per aliorum gradus atq; adminicula. In hoc actionis medio materia cõponitur, & adornatur, inductioni eius ſpeciei, quam agens inſtituit, ſiue artis, ſiue naturæ, eſſentialis, aut inhærentis. Extrema ſunt, à quo ad quod res tranſit, medium eſt inter hæc. Tranſit uerò res ab uno loco in diuerſum, tranſit ab adiuncto ad adiunctum, tranſit materies ab effectione ad effectionem. A loco in locũ res tranſmittitur, uel quod nouũ habet locũ relicto priore, nõ mutata ſua magnitudine, aut mutata, ſi prius motus eſt loci: ſin mutata, uel dilatata, uel contracta: ſi dilatata, creuit: ſin contracta, diminuta eſt. Medium in motu locali eſt translatio, quæ fit uel ab ipſo moto, qualis eſt in animalibus ingredi, nare, uolare, ſerpere: uel extrinſecus expelli, attrahi, attolli, deprimi, uehi, uolui, ſeu cõuerti. Mediũ in incremento eſt additio extenſionis, in decremẽto eſt detractio. Ab inhærente ad inhærẽs uariatio eſt, ſeu ut uulgo loquuntur alteratio: quæ fit quum nouum inhærens quæritur, ſiue prius amittatur nullum, ſiue aliquod. Sed ſi orbationes, & quaſi ſpoliationes accedentium in accedẽtia reponamus, ut tenebræ, quies, ſilentiũ: erit ab accedẽte ad accedens, uel à toto accedente ad totũ, qui eſt ceu motus quidam loci à termino ad terminũ: uel à maiore ad minus, uel cõtrà: quæ ſunt incrementũ & decremẽtum. Ex inhærentibus alia ſenſim ſubeunt: ut quæ ſunt in extenſione, & in quibus ſunt cõſuetudines, quẽadmodũ uirtus ac uitiũ: alia repente, ut pater-

paternitas,filiatio: tum quædã alia accedens habet contrariũ ſeu aduerſum: cõtraria enim ſunt inhærentia,quæ rationẽ actionũ,& effectũ ſignificant ſub eodẽ genere diuerſiſſimorũ,ita ut magis diuerſa aut remota non ſint alia,eiuſdẽ quidem generis: ut quorũ colorum hic maxime cogit obtutum, ille diſſipat: hic plurimũ exhilarat oculos,ille cõtriſtat:ex ſaporibus qui gratiſsimus eſt palato,& qui ingratiſsimus: ex principibus qualitatibus,quæ uehementiſſime agit, & quæ remiſſiſſime, quæ ſurſum attollit,& quæ deorſum deprimit: nec incõuenit ſub una generis latitudine multa eſſe extrema,multa aduerſa:ut quum genus eſt amplũ, ſicut in tactili:aut quum uarie pugnarum naturæ ſpectantur.Sunt quæ aduerſum habent nullũ,ſed abſentiæ illorũ nomen inditur, quæ eſt orbitas quædã(ut dixi) ſeu nuditas,ſeu priuatio,ut ſi abſit uiſus animanti,in eo eſt cæcitas:quo in loco non eſt lux,ſunt tenebræ:ubi non eſt ſonus,ibi ſilẽtium:ubi nõ eſt motus,ibi quies:quæ orbationes in uariis linguis uarie exprimuntur,ſunt quæ pauciores habent,ſunt quæ plures,prout ſunt linguæ copioſæ.Atq; hæ certis nonnunquam,& impoſitis nominibus aſſignantur:nõ raro tamẽ ea notãtur nõminũ cõpoſitione,qua expers ſignificatur,aut ſine. Apud Græcos eſt τὸ ἄλφα: quod illis eſt promptiſsimũ,ideo plurimarũ habẽt aptiora nomina, quã Latini,apud quos eſt in,& quandoq; ex:tametſi ex his nõnulla cõtraria magis ſunt, quàm orbantia: ut iuſtus,iniuſtus.Iam quæ uidẽtur,pro ijs cõſueuimus ducere,quæ ſunt: ita oliuam dicimus & hominẽ exoſſem,quod in eis parũ ſit oſſis,& ideo nihil uideatur,lignũ inſecabile,quia difficile ſecatur,materiã immortalẽ,quia poſt longũ tẽpus perit.Sed quę uera ſunt priuãtia eſſentiã habent nullã,cõtraria habẽt. Nõn enim ſola abſentia caloris eſt frigor,nec frigoris calor,neq; ſanitatis morbus,aut morbi ſanitas.Nam eſt,quę facit ſanitatẽ harmonia illa humorũ,eſt qui facit morbũ humor aliquis excreſcens,ni ſi fortè nõ ex illo humore redũdanti morbus naſcitur, ſed ex perturbatione concentus.At uerò quũ nõ ſola alterius abſentia facit alterũ,ſed cauſæ ſunt utriq; certæ,non dicũtur priuãtia:& ſi hoc facilius dictu eſt in genere,quàm explicare in ſingulis,quia pleræq; cauſæ ſunt incognitæ,præſertim inter quæ nõ inuenitur mediũ. Quippe ſunt quæ in ſubſtantia idonea ſi alterutrũ non inſit,neceſſe ſit ineſſe alterũ,ut in quocunq; homine ſtato qudã tẽpore naturæ dentatũ eſſe,aut edentatũ,uidens aut cęcũ, neq; enim uidẽs eſt lapis,aut cæcus,nec caniculus ante certã diẽ. Ægrũ & ſanũ mediũ non habere Ariſtoteles affirmat:in quo eſt illi controuerſia cũ medicis. In ijs quæ ſenſim fiunt, motus eſt per adiectũ uel detractũ adhærentis uſq; ad terminũ maioris aut minoris,uel certè uſq; ad aliud,ut quum ex albo fit candidũ,aut fuſcum, uel ex albo ceruleum:ex cęco uidens,ex uidente cęcũ.In priuationibus fiunt omnia, per ea quæ aliquid adferunt,quę ſunt poſitiones,ſiue habitus, Græce ἕξεις: ab illis plerunq; orbationes nomina ſua accipiunt,diffinitiones autẽ ſemper,atq; adeo hæc eſt priuationis præcipua nota, quod per poſitionẽ ſuã tanquã abſentẽ declaratur, nec aliter poteſt. Neq; uerò quiſquã ſit admiratus me à cæco ad uidens reuertiſſe, quandoquidẽ non uideo ubi locũ habeat,quod dicitur,à priuatione in habitũ non poſſe regreſſum fieri: etenim à ſilentio, à quiete,à tenebris fit: à cæcitate quotidie experimur, à morte ipſa etiã gentiles produnt.In ijs accedentibus quæ ſubito exiſtunt,nõ eſt in ea ipſa actio, ſed in illa,per quæ exiſtunt:ut in paternitate gigni filiũ, in conſulatu declarari conſulem:in quibus tamẽ moribus necdum uel paternitas eſt,uel cõſulatus.Ab effectione in effectionẽ,migrat materies per expulſionẽ & tanquã reuulſionẽ prioris,nam radicata eſt omnis effectio in materia: & quo radicatior, hoc illam euellere operoſius. Quanto agens eſt potentius,tãto celerius,& facilius,& aptius quantumcunq; ſumit materiã,ei operi,quod deſtinauit,parat,ac proinde prõptius opus abſoluit, Deo obſequentiſsima eſt quæcunq; materia,nobis multæ reluctantur.Aliæ pertrahi nõ poſſunt,quò uolumus,ut ex aere ſimulachrũ à nobis fieri, quod angelus faceret. Quare iſta omnia uires,repugnantia,& eiuſmodi relatione dicuntur,non per ſe,ac ſimpliciter: ut magnũ,paruũ,robuſtũ,imbecillũ. Et quia in actione omni reſiſtentia eſt ex eo quod patitur,agens ad eam uincendã colligit uires:tum minores,quum minus uidet obſiſtere,& lentius, ac remiſſius agit:tum maiores, quum ualidius putat patiens ob-

niti,ac repugnare.Idem uicissim patiens facit aduersum agens, quæ collectio uirium conatus appellatur,etiam si nihil sit opus,satis est tamen agens iudicare esse opus: unde est dictum illud, magno conatu magnas nugas agere, in eos, qui uel ingenij uigorem,uel eloquentiam in rebus nullius pretij consumunt. Ex conatu oritur labor, tanquam actio & passio ex potentia: nam magni conatus executio est labor, nempe actio in id,quod existimatur multum reluctari: uel passio in id,quod existimatur uà lide agere:quo potentior creditur contentio, maior est labor.Ideo uiri magis uidentur sibi laborare,quàm pueri: quoniam magis expendunt actiones: pueri autem, ut qui sine consideratione ac reputatione se exercent,tametsi plus agant,tamen non uidentur sibi perinde laborare. Laborem sequitur defatigatio, quæ est debilitatio potentiæ,ut reddatur infirmior.Quocirca ij qui laborem respiciũt, ac facile metiuntur, quum se magis laborasse credant,remittunt uires:& defatigatos se esse sibijpsi persuadent,multo prius quàm ad metam uirium sit peruentum:qui laborem nõ respiciunt, nec perpendunt,ut quæ naturaliter operantur sine expensione actionis, cuiusmodi sunt beluæ,& pueri,non prius defatigationem sentiunt,quàm exhaustæ omnino sint uires. Quapropter tunc demum assuefaciendus est labori homo, quum laborem non sentit.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE PRIMA PHILOSOPHIA, SEV DE intimo naturæ opificio, Liber tertius.

VBI PERVENTVM est ad finẽ actionis naturalis, nulla est amplius resistentia,sed opus est perfectũ,& cõquiescit agẽs, uidelicet si etiã nũ supereſſet contentio in illo opere ac reluctatio,agẽs nõ quiesceret, quo ad eã sustulisset:quippe perfectũ nondũ esset opus,quod agẽs cupit. Nam q defessum otiatur, antequã opus perficiat, non cõsummat nec operis nec sui finis actionẽ,sed suarum uiriũ. Itaq parata materia, sequitur ex natura ipsa parationis effectio,uel forma adiuncti citra omnẽ penitus laborem,non secus atq in operatione naturali,tanquã ornata domo inducitur dominus, uel quæsitis instrumẽtis artifex.Neq ars nostra ulterius progreditur,quàm quoad materies sit apta & cõcinna:ut pingendo aut struendo. Sed nos quemadmodũ perficiatur opus artis perspicimus,quoniã ars nostra:quemadmodũ opus naturæ nõ perspicimus,quoniã illa est dei,nos cõiunctione,& cõmistione,& detractione utimur extrorsus,natura in intimis uersatur: idcirco naturales ortus, auctus, cursus, diminutiones tacita sunt,& occulta omnia:nec prius intelliguntur,quàm sunt progressa:ut in cœlorũ agitatione, in mutationibus temporũ,ætatum,incremẽtis & damnis animantiũ, quæ fieri nemo potest deprehendere,facta intelligimus. Tum inter naturã & artẽ, hoc est discrimen quod natura perfecta actione, effectiones indit, quas habet munere dei ac lege, quã quum orbẽ conderet, sanxit:ars eis caret, quas si haberet,tam naturalia essent artis opera,nec minus suis partibus expleta,quàm naturæ:nunc uerò inchoatio nostri operis se prodit, quod illi deest effectio,id est, postrema illa absolutio & tanquam colophon,quod perspici potest in theriace,quam nos compositione inchoamus, natura uerò perficit operatione uirium suarum,quas uires commistis rebus indidit.Sed paratio materię non una est,& simplex:ut quum triticum in terra occatũ putrescit,hinc germinat,adolescit,inodatur geniculis, profert spicã,qui in medijs aptationibus uersantur,non dicuntur principes opifices,sed qui in postrema,quũ ultima manus additur,& opus relinquitur perfectũ:nam qui in officina pictoris colores terunt,& tabel

las

las leuigãt,& carbone imaginẽ delineãt monogrammã,nõ dicũtur pictores, ſed qui cõlores inducunt,qui adumbrant,& quendã uelut motũ,uigoremq; ac ſpiritũ addũt picturæ,quæ eſt ceu effectionis ſimilitudo quædã & imago. Eſt actio quæ relinquit poſt ſe effectũ aliquid,ut cuius finis nõ eſt eadẽ ipſa actio,ſicut in extructura ędium: eſt alia quę ſuimet eſt finis,ut cantus in cicada:nam in homine delectatio uidetur pe ti,& in delectatione refectio uiriũ corporis uel animi. Effecta ſunt nõnulla cauſis ſimilia,ut homo hominis,calor caloris,quę paria uel ſimilia nominãtur, uel etiam germana,& cognomina,& cõformia:alia diſſimilia, ut ex igne cõpreſſo in luto, collatio in cera,quæ uocentur diſparia,diſſona,abſimilia,difformia.Alia effecta ſimul naſcuntur cum ſuis cauſis,ut lux cum ſole,calor cũ igne:alia poſt,ut homo poſt hominẽ.Alia nõ diutius exiſtunt quàm cauſa eſt pręſens,ut lux ſolis,imago in ſpeculo:de quorum numero ſunt res omnes conditæ, quas Deus ſalutari ſua præſentia à caſu in nihilũ defendit.Sunt quæ remanẽt quidẽ,ſed amota cauſa cõtinuo flacceſcunt:ſicut calor quem ignis reliquit, & motus rotæ digreſſo uertente: alij ex cauſa non pendent, ut animantia,ab animãtibus genita.Sed iam de operibus naturę cõcretis loquamur, nempe quæ ex materie illa rudi, & effectione intelligũtur cõflari.Eſt inter hęc quod ubi cõditũ eſt ſiſtit,ut lapides,gẽmæ:quæ ſunt ſanè rara. Nam creſcunt pleraq; omnia,quippe quæ ex paruis admodum initijs uidemus adoleſcere: quocirca elementa prona ſunt ad mutuam migrationẽ,labuntur,tranſeunt,permutantur facilè, quo ſuppetat rebus omnibus alimentorum copia: & quod relictum eſt ab uno, in alterius ius ac naturam concedat:quoniam noua materies mundo non accedit,ex uetere omnia pinſuntur,non tamen pari aluntur modo,alia quandiu ſunt aluntur,creſcunt,decreſcunt:quædã non ſemper:priora ſunt plantæ,& animalia: poſteriora ſunt metalla, ſaxa,alumen,ſulphur,lignum uel ab arbore deciſum, uel à terra euulſum, aut os animali demptum.Quæ aluntur,uel additione ad prius totum dilatantur, ut metalla, & calculi:uel ſubitu atq; inſinuatione materiæ occulta,ut animantes,& ſtirpes.Quocirca hęc cõuenit meatus tum plures habere,tum ampliores etiam,per quos nutrimentum commeet:ſed nec ita apertos tamen ac directos, ut quod inditum ſit, continuo tranſcurrat. Alendi uis ac facultas paulatim demutat eſcam in ſimilitudinem corporis naturæ ſuæ,quo ex gradu breuis eſt ad corpus ipſum tranſitus, nempe inter conformia:ideo dicitur uiuentia ex eiſdem fieri & ali:niſi enim ita cõuertatur cibus,non aletur uiuens, ut in quibus affecta eſt uis illa & debilitata. Hinc adoleſcunt uiuentia uſq; ad certã quãdam metam:poſtquã recurrunt,& diminuuntur. Sed alimẽta quantum efficere poſſunt per uim nutricem,farciunt,ac reparant, quod detrimenti eſt acceptum.Semper quidem uiuenti corpori detrahitur aliquid à calore naturaliter inſito,ſed minus tamen,uſq; ad illum creſcendi limitem,quàm ſit additum,ſi modo non deſit paſtus cõueniens.At uerò quemadmodũ rite cõpoſito ac librato horologo automato,uis illi & poteſtas eſt ab artifice inſtructa certo aliquo temporis ſpatio horas pulſandi,aut ſignandi:quæ uis ſtatis dimenſiſq; interuallis ſe explicans profert, atq; oſtendit:haud aliter unaquæq; res uictura in prima conſtitutione originis ſuæ facultatem à natura accipit ad certos uiriũ,uigoris,incremẽti numeros,quos ratis tẽporibus per gradus ſuos explicat:uelut quum porrigit mẽbra,quum amplificat robur:ut in minutiſſimo corpore magnũ illud quod deinceps intuemur,latuiſſe credas: uelut fruges,poma,ingentes arbores,homines,elephantos, in tam exiguis ſeminibus præceſſiſſe,quę omnia nõ temere ſunt iacta & caſui ad indefinitum atq; incertũ aliquid quaſi cõmendata,ſed eorũ omniũ dimenſus in ſemine atq; ipſa origine à natura ſunt præſcripti: ut quibus curæ fuit hæc animaduertere inſpecto ſemine aut animante recens orto,facile prædicant,quos deinceps auctus,quas uires,quam ualetudinẽ habiturum ſit.Hoc tamen artifex & natura diſtant,quod ille horologiũ inſtructum relinquit,natura opus ſuũ nunquã deſerit,ſemper comitatur,ſeu uerius ducit:tantum initio fundamenta iacit operis deinceps futuri,& quaſi in exiguo ſpatio delineat cuiuſmodi uelit illud euadere.Res omnes ad ſtatum naturæ ſuæ faſtigium progreſſæ inſiſtunt aliquantiſper,prius quàm retro abeant.Muta enim inter duos cõtrarios motus

intercedit à nihilo ad certum aliquid, & ab hoc retro in nihilū, in quo interstitio pugnat natura cum uiolentia, seu potius duæ naturæ inter se euectrix ad aliquid, & deductrix ad nihilum, prior enim quæ ascensum promouit, laborat conseruare, in quo statuit loco, at quæ descensum molitus, laborat reducere ad locū unde res est desumpta: sed hæc uincit, nempe naturalior, quoniam ex origine profecta cōsistentia eo est diuturnior, quo cōtentio est maior: uincēte autē natura nihili res deorsum reuoluuntur, partim æquis gradibus, quib. ascēderāt, partim lentioribus, partim pleniorib. prout ualida est natura alicuius. Sed quum nō procul uentū est ab exitu, uehemēter fracto atq; extenuato fulcimento prioris naturę, inualescit natura nihili, quę est originis cuiusq; rei: & citatissime rapit effectionē ad idē nihilū, unde erat desumpta. Nec singulę modo rerū, sed species quoq; crescendi ac minuēdi habēt terminos ratos definitosq; à natura. Neq; enim in mole ac incremento eorū quæ dilatantur in infinitū est abire, nec cohiberi ad minimum, sub quo nihil sit amplius: ergo meta est aliqua posita, & à certo ac prouido opifice certa ac definita. Siquidem equi effectio nec tam ingentem ualet occupare molem, quàm sunt Pyrenæi aut alpes: nec tam parua coerceri, ac constringi, quàm pulex. Nam in omni coniunctione effectionis cū materia adhiberi solent quædā inhærentia, quibus ceu instrumentis effectio ad exercendas suas uires utatur: ab effectione est astrictio, ab inhærētibus dilatatio. Potest enim & asini & equi effectio in leuissima poni minutie: potest & anima rationalis in puncto insectili: sed inhærentia per quæ uitę functiones obit, materiam exigunt extensam: cōtrà uerò inhærentia prorogari ac diffundi latissimè possunt, nempe adiunctione similium: effectio uerò quæ potentiæ est terminatæ dilatare se tantopere, ac uires suas per tantum spatium porrigere non potest. Ex quibus licet deprehendere, quàm diuersæ res sint effectio opifex, & effectioni instrumenta adiuncta. Nec solum magnitudinem aliquam materiæ inhærentium exercitatio postulat, sed densitatem quoq;, & constipationem certam, in qua tantum ualeat cogi uirium, quod agendum aut patiendū sufficiat. Itaq; non in quantumcunq; rara materie fungetur suis muneribus equi uel leonis anima, nec quantumcunq; pressa & densa: quippe in extenuata parū erit uirium ad agendum, in densa ad patiendum: quæ duo necessaria sunt ijs, quæ aluntur, & augentur. Quanto uires, & facultates corporales subtiliores sunt, & magis quasi spiritales, minus indigent materie ad sui exercitationem, & efficiendum aliquid: cuius est generis uis ignis, & eorum omnium quæ respiunt illius naturam, atque ingenium, ut uenena calida, & gemmæ: non quin in maiori materia & spissiore potentiores sint, sed quod in exigua & prętenui id uigoris obtineant, ut facilè se ostendant, & cognoscatur illa inesse: cæterùm in tam minuta ramēta gemmam contriueris, aut uenenum tenueris, uel in tam rara materia ignem accenderis, ut insensibile uestigium relinquatur efficaciæ. Nam uires illæ sicut insectiles non sunt, ita detrahendo, uel tenuiter extendendo ad eam imbecillitatem possunt redigi, ut consopiantur penitus tanquam emortuæ: quod uidemus aquæ contingere, cuius humectatio non percipitur uel in gutta minutissima, uel in euaporatione ualde rarefacta. Non sunt ijdem formarū omnium limites, nec eiusdem ultro & citro certi, nobis utiq;: nec fortasis à natura in indiuiduo quodam puncto collocati, sed latitudinem habent. Et sicut substantiæ crescunt, ita etiam adiuncta illarum: in quibus uel extensio consideratur, uel intentio, & quædam altitudo, ac quasi infectionis saturitas: in extensionem metam non habent sursum, deorsum habent, in profundo uerò utrinque: quoniam in extensione augescunt applicando, quod est infinitum: in intensione uiribus, quæ sunt finitæ. etenim adiungendę materiæ nullus est modus, detrahendæ est aliquis, ut illud possit hærere: profundum uerò per incrementum fit uirium, quibus aliquid esse extremum est necesse: ita uidemus candorem aliquem quo nihil fieri posset candidius, dulcorē, quo nihil dulcius. in altero uerò extremo si uehementer diluatur color, aut quodcunque aliud inhærens flaccescat, perdit formæ illius nomen: citius quidem censuræ nostræ, quàm naturæ rerū, sed ipsi quoq; aliquando. Eæ res, quibus nihil est alieni admistum, puræ nominantur: quę etiam simplices, & interdū merę, ut medicina simplex, aurum

purum,

purum,odor muſci merus. Alienum eſt quod naturæ cuiuſq; compoſitionis non eſt neceſſarium,nec refert, etiam ſi ſemper inueniatur coniunctum: ſatis eſt non eſſe de ratione illius temperamenti ac eſſentiæ:rationẽ eam dico, quam natura in ſpecie conſtituit: qua mente dicere conſueuimus nuſquam inueniri aquam, uel terram puram aut quid ſimile:& medici tertianam febrem aut quartanã puram aliam uocant,quandam non puram. Tranſit hic loquendi mos ad artes hominum, ut pura ſint, quibus nihil eſt additum,quod artis ratio addi non iubeat: ſicut theriacam puram aut nõ puram,cui abſynthiũ ſit admiſtum,uel menta:hoc enim adijci ars nõ præcipit. Miſtum non uno modo dicitur,nam eſt & quod de multis cõflatur,ut homo,ut pharmacum, & cui purũ eſt cõtrariũ,de quo loquebar modo:ſic mythridaticum aliâs purũ ac ſimplex nominatur,aliâs miſtum. Quod ſi adiunctum ſit peius,reddit ens corruptum ſiue deprauatũ. Quum uerò in procreatione ſimilium,quod genitum eſt gignente apparet peius,degeneratio nominatur: quod in adhærente potiſsimum,ſed in eſſentia quoq; non raro accidit:uelut in frugibus,in ſemínio animãtium,in hominibus:idq; ſit uel ex eodem ipſo generante prius deprauato,ut quum ex ualente cane imbecillus naſcitur in morbo parentum progenitus:quum ex ouo aquilæ accipiter,ex ouo accipitris coccyx aut miluus:phaſellum ſi in hoc ſolo ſeueris,uicias colliges.uel ex praua qualitate accedente,dum fingitur & naſcitur:uelut quum optimum frumentũ ab immodicis humoribus in auenam mutatur.uel poſt natum à qualitate ſoli,cœli, uictus,à moribus & conſuefactione:ut capræ illæ interioris Aſiæ,ex quibus fit caprinum ſericum undis pictum,ſi in citeriorem Aſiam,aut in Ægades inſulas tranſportentur,bonitatem pili perdunt:earum autem ſoboles aliis indigenis omnino eſt ſimilis,canes ſi aſſueſcant domi iacere,& de aulicocijs uel menſæ analectis paſci,licet parentibus uenatoribus nati ingenium mutãt:quod in illis duobus canibus Lycurgus Spartanis monſtrauit.Res uniuerſæ deſumptæ ſunt è nihilo,& pleræq; illarum exeçrationi ſubditæ propter noxam hominis earum domini, ita non ſolum uergunt ad nihilum,ſed etiam quia deprauatæ,celerius eò feruntur,impellente deteriore illo admiſto. Quare ſi nulla adhibeatur cura & diligẽtia,hoc eſt,ſi quieſcant,& torpeant,occaſionem præbent,ut peius illud ad corruptionem inualeſcat. Ita aquæ immotæ cœnum contrahunt,terræ ſqualorem ac ſitum,aurũ obducitur ſcoria, frumenta acerres infeſtant,& his nocentior gurgulio:humanum corpus uexatur morbis,& animo noſtro multum ſeſe beſtiæ,ac bruti inſinuat,nempe ingenio torpenti ignorãtia,inertia, ſtupor:rationi & iudicio imprudentia ac impetus:quod fit quum in otio iacuit ratio diu languens ac diſſoluta,affectib.uerò impulſorib.geſta ſunt omnia,quo quid aliud eſt eſſe belluam? Artes etiam deprauãtur deſidia. Exercitijs purgãtur omnia,& uireſcunt:ignis,aqua,terræ,frumẽta,libri,ueſtes,ædes. Idcirco Anneus Seneca prouidentiam ait,& diſpoſitorem mundi Deum aera dediſſe uentis agitandũ,illosq; ab omni parte ſuſtiſſe ſpirare,ne quid remaneret ſitu ſqualidum & torpens. Euentilatio uegetat ſtirpes,euannatio mundat,conſeruatq; fruges. Exercitatio purgat aurum,argentum,ferrum. Exercitatio corroborat animantium corpora. Exercitatio animos noſtros ad humanitatem,omnemq; ſapiẽtiam excolit:& inhumanæ ſunt nationes illæ, quæ ſub cœli cardinibus torpentes ſocordiam ipſæ ſuam deſidendo augent. Sapienter in Theæteto Plato,motus inquit,facit uideri gigni rem,& eſſe:quies autem non eſſe,atq; interire. Agitatio enim & confrictio foris quidem noxia & damnoſa,quæ ſe extrinſecus continenter rei applicant,excutit,nec ſinit affigi,intus uerò quæ illuc ſeſe inſinuarant, concutit,ac reuellit: calorem autem ſalutarem tum deterſis ſordibus & tanquam exteriore quodam frigore purgat, ac proinde acuit,tum abditum elicit, & conſopitũ exuſcitat:quí inuadens in inimica abſumit illa,& tanto facilius,quòd ea iam ex cõcuſſu luxata minus adhęrebãt rei. quies uerò per ceſſationẽ caloris ſinit frigus inualeſcere:quod nõ repugnãs cõtrarijs præbet multis corrũpentibus occaſionẽ & locum,unde res perimitur:magno & mirabili documẽto uiuificari per calorẽ corpora,mentes uerò per charitatẽ:frigore autẽ cõtabeſcere,ac interire. Quęcũq; natura hoc agit fine,ut effectionẽ,ſeu formã importet,obiter priorẽ tollit,cum qua manere nequit,

nequit, quam uult inducere. Quocirca agentia naturalia non directe corrumpunt, tanquam is sit eorum finis, sed oblique, quod aliter nõ queunt quod destinarũt perficere: effectioni quidẽ nihil est pugnãs, sed ijs qualitatibus formisq;, quæ materiam ut effectioni apta fiat temperant, & quasi pinsunt, & sine quibus durare nequit effectio in materie, sicut homo in domicilio supellectili denudato. Nã quæ sunt in natura inimicitiæ hostiles, ut uulpi & cygno, tum amicitiæ, ut palumbi & perdici, quas historici naturæ persequuntur, etsi inter effectiones uidẽtur exerceri in cuncta specie, reuera inter illas sunt solum contemperationes materiæ, haud secus quàm inter homines ignotos primo occursu, & inter uenenũ, & animal: scilicet qualitates petit uenenum, nẽpe calorẽ frigus, humorẽ ariditas, et has uitiat, unde sequitur uiuẽtis mors: nam necesse est effectionem instrumentis & cuncto ornatu destitutã loco cedere. Non abnuo quin interdũ agens uoluntarium malitia sua tantummodo spectet interitũ rei: sed nos de naturalibus loquimur. Omnis actio contra rem uel incumbit extrinsecus, ut opprimens, ac comburens: uel intrinsecus quidem adoritur: insinuat se tamen ad penitiora, ut cibus, & uenenum, & caries, denicq; sua in quaque re uitia: aut intus est suborta, quoniam compositio rei ex contrarijs miscetur, foris uenienti quod plus habet roboris non ad agendum, sed renitendum, magis obsistit, ac proinde diuturnius sese conseruat, cuiusmodi sunt frigus, & ariditas. quod uerò irrepit ac se insinuat, si pugnam intus reperit, alterutri se adiungit parti, nempe conformiori suo ingenio, atque ita prægrauat alteram: unde temperatura illa damnum accipit. Temperatura enim ut harmonia, in rata quadam libratione partium est sita. Libratione disturbata, & temperaturam disturbari est necesse. Quapropter subueniẽdum semper est laboranti, quod uelimus conseruatum. Nam ut actioni ac passioni omni difficultas est adiuncta, & ea de causa labor, continuatione illa agendi aut patiendi deteruntur ac delassantur uires: quas uel augeri conuenit, uel conseruari, uel saltem reparari. Augentur ijs rebus auctis & cõfirmatis, in quibus sedes est uirium: ut in animali neruis, qui torpescunt humore nimio, frigore contrahuntur, excitantur, & dilatãtur calore moderato: ideo exercitatio multum cõfert ad uires, tum propter calorem, tum etiã propter assuefactionẽ, qua succus & spiritus uigoris eliciuntur ad neruos, tanquã alueo aperto, quo diximus omnia defluere, in animatis potissimum. Conseruantur uires si à contrario, & corrumpente uendicantur. Reparantur, atq; instaurantur, si quantum amissum sit, resarcitur: quod fit uel foris uel medicinis, & unctionibus, & fomentis, & alimento iniecto: aut intus sublato obice, ut cruditate, si ea oberat, & sumministrato salutari succo, ut brachijs fossoris, cruribus cursoris, cerebro studiosi. Internũ fomentum est quies post laborem, sicuti Poeta ille dicit:

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat uires, fessaq; membra nouat.

Quanquam hoc non præstat quies, qua est laboris cessatio: neque priuatione sola fit refectio, quę priuatio ex se nihil est, sed adiectu & positu, nempe diffusione succi per concoctionẽ, & collectione eius in otio, in quo uires quod circa inimicũ pellendum non sunt occupatæ, uacare possunt accersendis undiq;, quibus coadunatione atq; auxilio stabiliãtur: ratione hac stomachi uires studio debilitatæ recreãtur, ac reficiuntur quiete: eadem in laborante ingenio, in agro, in arcu: in quo tenso neruus & lignũ continenter laborant, dum uterq; in alterum tanquam uiolentum contrà nititur. Quòd si crebro iaculeris, atteruntur agitatione, & disgregantur partes: sin remittas, cogũtur, et coadunantur. Verũ in rebus omnibus postquã ad metam illam, quo cursu & alacritate sua progredi uis naturæ potest, peruentum est, consumpto in unoquoq; uigore potentiæ, remanet nihilo secius inimicus, & pugna interitum minans: quo loco uires tanopere defessæ & afflictæ, nunquam usq; possunt aliunde fulciri, atq; adiuuari, quin plus semper sit quod perit, quàm quod restituitur. Nam hostis semper est recẽs, uires autẽ de cõtentione fatigatę. Ita sensim ad casum nutãt, magnãq; corruptioni fenestrã aperiũt. Hic firmitatis defectus, quũ nõ subita ui aliqua & prærapida, sed sensim, & tanquã naturaliter post peractũ uigoris iter irrepit, senium nominatur: quod

iter

iter alijs breuius datum eſt,alijs longius. quę diſtinctio etiam ijs contingit,quę ſunt eiuſdem formæ,ut hominibus,equis, prunis, ceraſis,mentis,petroſelinis: nonnulla etiam habent breuius,quàm ferebat ratio primarum uirium,aç ualentiæ à natura ingenitarum,quoniã aliquid illis accidit,quod eas affligeret,ac debilitaret, ut citeriore termino defatigatæ conſiſtendũ haberent; quod euenit morbis corporis,ægritudine animi,immodicis laboribus,uſu Veneris:denicp omnia quę ad ualetudinis rationem faciunt,ad ſenium quocp. Quæ res pugnam in ſe elementorum maiorem habent,magis ſunt & mutationibus & caſui obnoxia:ut omnia uiuentia,& de uiuẽtibus animalia:in hiſcp manifeſtius eſt ſenũ,in quibus uarietates & permutationes uidemus crebriores,magiſcp ad admirationem notabiles. Et quando animi humani uiſum,quæ phantaſia nominatur à corpore tam uariabili regitur,uiſum autem iudiciũ mentis agitat,fit ut magnas ſubinde uarietates ac mutationes in hominum ſententijs ac uoluntatibus animaduertamus, ac proinde in humanis operibus,quæ ab illis oriuntur. In quibus non tantus eſt conflictus aduerſorum ſicut in inanimis,uariatio quidem longe minor,ac rarior,ſed ferè eſt aliqua:ubi autem pugnãtium minor eſt temperatio,ibi firmitas ac ſtabilitas diuturnior:tanquam in ſaxis,auro,argento,ferro,gemmis. Quæ res fini eſt uicina uelut naturali quodam impulſu in præceps à natura datur,quę tum hoc rapit ad nihilum,tum materiam concinnauit iam,atque aptauit nouo enti,quod ilico exiſtet. Cæterũ cũ naturali actione effectio expellitur,& iamiam abit,ad poſtremam luctam,& uelut dimicationẽ de ſumma rerum uires omnes ſuas reliquas foras euocat,quæ antea in intimis erant recondítæ & affixæ,unde corroborari appareat,et quaſi reuiuiſcere: quod in igne uidemus contingere,& morbis animãtium,ſed eo impetu à fortiore ui compreſſo,ac cohibito,ſtatim effectio exarmata penitus excedit. Inhærentium alia ſunt natiua,quę ſimul cum re naſcuntur,ut in igne calor,partim uel ex facultate rei accedunt,ut in homine ſcire aliquid,prouidere,ſcribere,uel cauſa quapiam externa. Tum alia paulatim prodeunt,& augentur,ſicuti prudentia,uitium,uirtus,& ſenſilia:nõnulla ſubito & tanquam temporis momento,ſicut paternitas. Sunt quædam ſempiterna,ut natiua,quæ uim non admittunt: frigus tolli poteſt ex aqua, ex niue non poteſt,quemadmodũ necp ex igne calor,& omnes effectionis uires. Singula adiuncta nulla ſunt perpetua,ut hic calor,hoc frigus. in ſpecie poſſunt eſſe talia, ut calor frigus in igne & niue. ſunt multa non natiua perpetua,multa diuturna. in utrocp genere infecturę,& conſuetudines animi reponũtur,quędam breuis ſunt temporis,ut calor aquæ igne amoto. quædam momẽtanea,ut rubor ex pudore,pallor ex terrore uano. Ad eundem modum alia accidentia tolluntur ſubito,ut paternitas. alia paulatim recedunt,ſicut uenerant,ſiue contrarijs de cauſis,candor cõtractus frigore, calore eluitur,ſiue priuatione atcp abſentia cauſę,uelut calor prędentia ignis genitus, ſeparatione paulatim reſtinguitur. ſic animi aſſuefactiones deſuetudine exoleſcunt primum,tandem abolentur,quaſi obſtructione elicis,per quam humor ſolebat decurrere. Quędam ſola mora euaneſcunt,ut plerique animorum motus. quędam diuerſas habent cauſas,uelut proferendi,ac ſubducendi ſui,quas perſequi nemo poſſet. Perpetua niſi ſubiecto pereunte,non pereunt. ſubiecto enim ablato,non ſolum perpetua,ſed quęcunch inhęrentia extinguntur. Diligenter tamen intuẽdum quodnam ſit cuiuſque inhęrentis uerum & germanum ſubiectum,in quo ſitum ſit,ne fallamur. Quando quidem alia in effectione ſola ſunt affixa,quomodo in homine intelligere,in gemmis,in herbis,ac ſtirpibus,in animantibus uires illę multas ad res utiles. quę licet non exercentur ſine mole,non ſunt illius tamen, ſed effectionis, quę ſunt talia,ilicò cum effectione penitus fugiunt. alia ſunt in materie per effectionem, ut in igne calor. hęc ſublata effectione reſtant aliquantiſper,ſenſim tamen uaneſcunt, ut calor animantis,haud aliter quàm rota eo ceſſante,qui conuertit. Quòd ſi ſequens effectio non reſpuit eius formę adiuncta, conſeruantur ea in materie,dum prior effectio aboletur,& effectionis nouę aduentu confirmantur, cuiuſmodi ſunt omnia penè ſenſilia. Hęrent nonnulla in copulatione materię, ac effectionis,ſeu formę, quod genus ſunt ſenſiones; quæ quum illa duo diſſoluuntur, & ipſa intereunt:

quędam

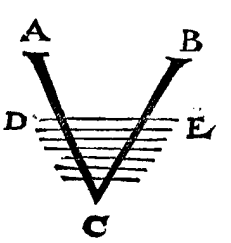
quædam materiæ ſunt infixa,ſed per quantitatem,ut omnia quæ ad figuram & formam pertinent:quæ pereunt uariata quantitate, ut triangulus,quadrangulus,rectũ, obliquũ,ſonus,quæ eſt uelut forma quædam aëri impreſſa,ita diſſipato aëre uel conquieſcit ſonus,uel notam aliam recipit: cuius rei exemplo ſunt uoces in uento. Sunt quæ in effectionem tranſeunt,ſed per materiem,& à materie,ut uiolenta agitatio,hęc quamuis effectio intereat,manent tamen,ut quũ homo in fluctibus ſuffocatur. Quæ adiuncta originem habent foris,utpote quæ per collationem dicũtur, poſſunt extrinſecus perire, manente fundamento: ut paternitas filio mortuo. poſſunt quidem alijs multis de cauſis naſci & corrumpi adhærentia,ſed nos de eorum modo cum ſuis ſubiectis interitu uerba fecimus. Habet quicquid agit finem aliquem, quem ſibi quaſi ſcopum propoſuit:ad eum ubi peruenit,opus eſt, ei perfectum:tum ceſſat, aut ſe aliò conuertit,uidelicet ad aliud genus operis,aut in eodem ipſo opere ad aliud genus actionis: ut poſtquàm factus eſt homo, expletum eſt hoc opus naturæ in eſſentia:ad ornamẽta eius & incrementa ſeſe transfert,curat ut fiat maior,ut facultates quas ipſa eſt elargita,in uſum aliquem proferat:huc enim à natura inducitur,& occulto ſtimulo inſtigatur. Quo res fini poſtremò propius accedit,hoc eſt perfectior,ut in pictura, in colore,in ſapientia,in uirtute,in homine,quando corporatur in utero. Sed diuerſarum rerum diuerſi ſunt fines:ſunt noſtri,ſunt naturæ,id eſt,cauſarum naturaliũ,& huiuſce uis per uniuerſum extẽtæ diffuſæq;. Sunt dei. Arbor deo,ac naturæ opus eſt abſolutum,non ſtatuario,uel nauiculatori,homo qui unimanus naſcitur,uel ſedigitus imperfectus eſt naturæ, ſicuti eidem fœmina imperfectus eſt uir, quippe natura ad optimum in unaquaq; ſpecie intendit,idcirco & in humana ad uirum:nec fœminam niſi defecta uiribus gignit. Eſt quidem perfecta fœmina,non tamen perfectus homo, itaq; abſolutum & perfectum ad comparationem dicitur,ut perfectum enthymema, imperfectus ſyllogiſmus:abſolutus uir polyticus,inchoatus philoſophus. Dei,ut eſt in ſacris literis,perfecta ſunt opera:huic omnia ſunt cõſummata,& ſuis omnibus partibus expleta,atq; hac ipſa de cauſa,bona etiam:uidelicet bonum eſt cuiq; quod ipſe uult aut tanquam finem,aut tanquam ad finem. Neq; enim uoluntas & appetitus omnis aliò fertur,quàm ad boni rationem ac ſpeciem:itaq; finis,& quæ ad finem ſpectãt boni ſemper faciem ac formam obtinent. Idcirco in ſacra hiſtoria dicitur, Vidit Deus cuncta quæ fecerat,& erant ualde bona:quod Plato in Timæo ſecutus dicit opificem naturæ,quum cõtemplatus eſſet abſolutum,perfuſum eſſe lætitia,illudq; approbaſſe: uidelicet rebus omnibus adhæſit aliquid ex ingenio cauſæ eius, qua mũdus eſt procreatus,nempe bonitatis Dei,quæ illum ad nouam hanc molitionem adduxit. Nobis ut diuerſi ſunt fines,ita & diuerſæ perfectiones ac bonitates,tum alię alio tempore. Hominem Deus in hoc mundo collocauit,inſtruxitq;,quibus opus eſſet ad nanciſcendam felicitatẽ immortalem. Ergo perfectus homo eſt Deo,qui ad hunc modum eſt adornatus: perfectus uerò ſibi,qui iam æternitate perfruitur, & quo illi propior, hoc perfectior: perfectus eſt nemo,quamdiu æuum hoc degit. Sed uir bonus qui in ſtadio ſeſe exercet pietatis, magis indies perficitur, donec per fidem & agnitionem filij Dei occurrat in uirum perfectum,in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti: & uniatur imperfectum perfectioni uel quæ cogitari poteſt,ſummæ. Perfectio non raro pro excellentia & præſtantia uſurpatur,de qua eſt nonnihil dicendum. In præſtantijs oportet eſſe normam aliquam, qua cenſeantur: nam aliter quę quibus præſtent,dici non poterit. Ac quemadmodum rectum menſura eſt & ſui & obliqui,non econtrario obliquum recti aut ſui,ſiquidem rectum unum eſt,ſimplex,& ſui ſimile:obliquũ uarium,diſſimile, multiplex:ita excellens minus excellentis erit menſura,non uerſa uice. Quippe non aliter iudicatur imperfectum,quàm per diſtantiam à perfecto. Imperfectum ergo reflexim eſt interdum abſoluti norma:ut præſtans & ſui,& utilioris norma eſt recte,ac ſimpliciter. Quumq; alia alijs præſtent,neceſſe eſt aliquid eſſe omnium excelſiſsimum,unde reliqua & excellentias ſuas mutuentur,& excellentiarum menſuram. At quando excellentię nihil ſunt aliud,quàm bona quędam cuiuſq; naturæ attributa munera,illic eſſe oportet excellentiarum fontem,unde in reliqua quic-

quid eſt

quid eſt boni, dimanat, nempe in optimo, qui aliis rebus omnibus largitur bona, non de alieno, ſed de ſuo: qui eſt ipſa etiam bonitas, quã ex ſe poſſidet, non ex alio, aut per aliud: Adeo ut uel ipſius umbram & ſimulachrũ quoddam aſſequi bonum efficiat. quòd ſi uel ſola eius ſimilitudo bona reddit entia, multisq; excellẽtijs cumulata, quã tam exiſtimari excellentiam illam par eſt? Infinita eſt nimirum eiuſmodi præſtantia, multisq; rationibus ab ingenijs noſtris enumerata, ut complures eſſe uideantur. Sed quæ cum rebus conditis cõmunicatæ ſunt, eæ cõſiderantur, quas habet ut conditor, nempe ut cauſa operis, uidelicet & quæ creauit, & propter quã eſt creatũ. De tantis arcanis, & tam ſanis myſterijs modice loquendũ eſt, ac reuerenter, ne alicubi uel per prauitatẽ ſenſus, quod ille auertat, labamur, uel per imperitiã uerborum. Cauſa condendi mundi efficiens fuit eius bonitas, finis beatitas: nam quòd felicíſſimum ſe uidebat eſſe, et quòd bonus eſſet, uoluit alia etiam procreare, quibus beatitatẽ ſuam impartiretur. Eſt ille per ſe felicíſſimus, nec felicitatem ſuam aliunde accipit: nec uices ullas ſentit felicitatis, ut uel loco aliquo, uel tempore quicquam felicitati accedat, aut decedat: una eſſentia, una beatitudo, ſimplex & ſui ſemper ſimilis, neque enim ſumma eſſet felicitas, quæ augeri poſſet: nec in ea ſumma lætitia, quę uices reciperet incrementi ac decrementi. Nec certe eſt aliquid unde poſſit mutari, de quo in ſanctis oraculis legitur: Ego Deus, & non mutor. Apoſtolus Iacobus docet, apud Deum non eſſe tui ciſſitudinis obumbrationem: & Plato æternã illam pulchritudinem nullas uices ait recipere: nec in illa puriſſima bonitate cupido eſt nocendi ulla: qui enim lædítur, à ſe ipſo lædítur, non à Deo. nam ſi ad illum accedit, iuuatur, nempe à uicino bono: ſin ab eo recedit, lædítur, nempe à uicino malo. Communicat uerò ſe, quantum quicq; pro modo ſuo poſſet capere: paratusq; eſt cuicunq; quantum id uelit & poſſit: atq; ut declaret communicare ſe & uelit, & poſſit, ſi quis modo capiat, gignit ſimilem ſibi per omnia: & cum eo nexu utriq; per omnia ſimili ſe coniungit: in quo magna præbetur nobis fiducia, cuiuſmodi futuri ſumus cum illo in immortalitate. Scilicet filij et patris connexio, exemplar eſt, quo cognoſcamus cuiuſmodi noſtra futura ſit: quod Chriſtus ipſe declarauit, quũ à patre ſuo petit, ut ſint unum quemadmodum nos ſumus. nec bonus eſſet, nec felicitatem ſuam cognoſceret, niſi uim haberet cognoſcendi, & intelligendi: neq; aliter uellet ſe communicare, neu iucunda eſſet nobis illius cõmunicatio, ſi brutum eſſet, aut torpens. ad hæc ſapientẽ eſſe neceſſe eſt, tum ad uiam communicationis inueniendã, tum quòd nõ eſſet abſoluta beatitudo ex cõiunctione inſipientis. Nec ullum poteſt eſſe bonum in re mortua, nec ſolida felicitas cum mortuo uerſari: uiuit ergo, et quidem nunquam ſeneſcens: quum nec intus habeat, unde poſſit affici, qui ſit omnino Deus: nec exterius queat exiſtere, quum extra illum nihil ſit niſi ab eo cõditum, & quod eius ſola uoluntate perſeueret. Immortalis igitur eſt, nec unquã beatitudo noſtra deficiet: nec beatitudo eſſet timentibus illius caſum: idcirco illi una terræ ac cœlorum uoce acclamatur, Tu autem idem ipſe es, & anni tui nõ deficient. Eſt uis infinita, ut qui illo uno confidunt, quiq; illius ſunt participes, certi ſint, habituros ſe quicquid cupiant: nec aliquid poſſe interuenire, quod illorum gaudiũ perturbet: quum infinita uis eos tueatur. Merito Timæus & Plato inducũt autorem diuorum pollicentem diuis immortales illos futuros, non quidem natura ipſorum, ſed conſilio ſuo: quod potentius ſit, quacunq; fraude ac damno: & Dominus noſter confirmat eos qui ad ſe uenerint, neminem erepturum de manu ſua. Quippe uis illius uoluntati eſt par: imò uis & facultas nihil eſt aliud, quàm uoluntas: de quo ſcriptũ eſt, Ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit & creata ſunt. Et facultas hæc tanta nullo eſt otio alternata, ſed actus eſt merus, nunquam interquieſcens. Nam ſi eſſet magis, tum oporteret nos qui illi eſſemus coniũcti, interdum ceſſare: ita beatitudo noſtra ut quæ uices reciperet, non eſſet perpetua. Agit etiam expedite omnia, nulla eum difficultas attingit, nullus labor: nihil enim aut laborans, aut impeditum, aut in difficultates coniectum, felix eſt: nec qui illius eſt particeps beatus, qualis eſſet noſtra beatitudo delaſſata: ſed nec unde defatigetur habet, quãdo omnia quod ille uult, agunt naturaliter, ut oſtendi. Quòd ſi actus eſt purus, nihil admiſcetur ei poteſtatis, & tanquã materiæ:

quo fit,ut quoniam ſine poteſtate cognoſcit, ſumme cognoſcat:impedit nanq; cognitionem poteſtas.Idcirco de illo ſcriptum eſt,omnia eſſe nuda & aperta coram oculis illius.Quapropter uenire nobis in mentem non poteſt,quo minus ſumme ſit ſapiens:quippe cuius intelligentiam nihil uel retardat,uel interturbat: quocirca nulla res eum poteſt fallere.Poſtremo quod fundamentum eſt omnium,uere ac abſolute eſt,à quo,& per quem reliqua ſunt:ergo à capite omnia generatim colligentes excellentiæ in eo hæ connumerantur, bonitas,beatitudo, immutabilitas,communicatio ſui, generatio,cognitio,ſapientia,uiuere,nec unquam ſeneſcere,immortalitas, uis,actus purus,actio expedita,eſſentia.Cui hæc adſunt tanta & tam admiranda bona, quibus nihil uel fingi poteſt maius,pulchrius,præſtabilius,eum neceſſe eſt ſeipſo eſſe cõtentum, ſuóque ſtatu acquieſcere, ac proinde infinite eſſe beatius,quàm nos explicare poſſumus,uel etiam cogitare:quin & nos etiam futuros beatiſſimos ſi in conſortium admittamur uel tenuiſſimæ particulæ tantæ beatitudinis,Sed non ſentiẽdum eſt præſtantias has uel re,uel ſpecie ac ratione aliqua,diſtingui in deo:una eſt modo quæ capit omnes,& ea eſt unaquęque illarum.Scilicet bonitas eſt omnes,& immutabilitas eſt omnes,& generatio eſt omnes,& actus purus omnes,atq; ad eundem in modum de reliquis:non per confuſionem aut permiſtionem,ſed per ſimplicitatem,& unitatem ſanctæ illius eſſentiæ:nos uero ad noſtram intelligentiam,& loquendi commoditatem ſeparamus.Quæ nos de diuino illo & omnipotẽti numine cum omni uenerationeſentire fas iusq; eſt,& ratio preſcribit.Gradus inter has excellentias hoc modo eſt conſiderare,ut quando omnis excellentia in eo ſita eſt,cum illa excellentia immenſa coniungi,unde naſcitur beatitudo immarceſſibilis,id demum ſit excellentiſſimum,quod cum eo nos deuincit,atq; unum facit,quod eſt amor illius:nam amor rerum ſpiritalium eſt copula:ex amore naſcitur fiducia in eo ſolo,ut eum amemus,et illi uni fidamus,quãdoquidem uidemus nos & bonum & potentiſſimum amare:hæc appellatur bonitas,non illa,quæ à Deo generaliter per omnia,quæ condidit,eſt fuſa, ſed qua mens in ſimilitudinẽ quandam transformatur diuinę naturæ, quæ omnibus prodeſſe uult, nocere nemini, eiuſcemodi bonitas multas in partes diſtribuitur,de quo non eſt hic dicẽdi locus.Proxima eſt communicatio ſui,ſi quid habet utile.nam hoc maxime eſt cum bonitate coniunctum,nemini inuidere,ſua bona aliis impartiri. Hinc ſapientia conſequitur. Nam proximus gradus ad bene agere,eſt bene ſentire, ac ſapere de rebus.Neque ad ſapientiam niſi per intelligentiam uenitur:nec ad intelligentiam niſi per cognitionem tum animi internam,tum exteriorem ſenſuum,in iis quidem certe,quæ ſenſus habent,ſicut in unoquoque noſtrum eſt uidere. Vita uero & uigor quidam initium eſt tanquam motus ad cognitionem.Generationis naturalis eſt cupiditas etiam ſine ſenſu,quæ eſt æmulatio generationis diuinę.Charitas uero fœtus altius ſpectat,nec eſt ſine ſenſu,qua imitamur nodum illum amoris,quo pater & filius connectuntur. Tum immortalitas uel certe diuturnitas uitæ eſt adiunctum. Sicut perſeuerantia eiuſdem ſtatus ac modi & immutabilitas ſine ſenio.Nam in his,quæ excellentiæ alias comprehendunt,ſuperiores ſunt, ut quæ plures habeant præſtantias: quæ ſine aliis eſſe poſſunt,inferiores ducuntur,ut quæ pauciores dudant. Sequitur iam uis & actio quæ ſine uita eſſe poteſt, quemadmodum & actio longa, expedita, minus delaſſabilis. Eſſentia, infimum eſt omnium quæ ſine aliis omnibus poteſt ſubſiſtere, ſine ipſa reliquorum nihil.Communicantur hæc creaturis, quantum ipſæ capiunt, larga quidem manu, quod eſt in Deo, ſed non amplius, quàm quod ualent recipere,& quo pacto ualent,quoniam excellẽtia Dei quum ad creaturam pertingit, ita fit in ea deprauata, & turbida, ut non ex fonte illo uideatur hauſta, ſed ex alio cœnoſo:ſicut aqua de liquidiſſimo fonte ſumpta,quum uitio amphoræ perturbatur, ex limo uidetur deprompta, non ex puro fonte. Quocirca perfectiones quæ ſunt in Deo, communicantur rebus conditis: & ex illis ſunt perfectiones,ſed imperfectę,ſi cum eiſdem conferantur in Deo exiſtentibus.Et in unaquaque excellentia degeneratio facile oſtenditur, uel ex collatione maioris in conditis rebus:ut cognitio bruti quàm degeneret,indicabitur, ſi quis admoueat humanam

nam conditionẽ: illa enim ultra uiſum, ſeu phantaſiam non progreditur: hæc uerò ſupra uiſum ſe attollit, humanæ quoq; uitium ex angelica erit intelligere: nam noſtra uaga, incerta eſt, operæ, ac negotij plena. Angelicam etiam facile degenerantem deprehenderimus, ſi paululum nos ſuſtulerimus ad contemplationem diuinę. Deus lucem habet in ſe, & ex ſe, angelus à Deo mutuatur. Sed nos rem tantã figura aliqua ob oculos ponamus: imaginemur annulum aliquem, cuius ſignum imprimatur chartæ multiplici, expreſſiora ſunt ſingula in prima charta, quã in ſecunda, & in hac, quàm in tertia, & ad hunc modum in cæteris, quouſq; uentum ſit ad poſtremas: in quibus imago quidem erit totius ſigilli, ſed confuſa adeo, & perturbata, ut in genere potius dicas huius ſigilli eſſe, quàm ut quicquam peculiare poſſis annotare, quin erit aliqua de poſtremis uel poſtrema ipſa, quæ potius habere imaginẽ ſigilli alicuius dicetur, quàm huius aut illius, ſed certe ſigilli: nulla erit tamen, quę non aliquid retineat impreſſum: nam quæ nihil prorſum retinet, non eſt huius numeri. ſimile eſt huic ſi quis conſideret circulos, quos in aqua efficit lapis immiſſus. Tales ſunt perfectiones à Deo in creaturis conſignatæ & impreſſæ, quantum ad earum diſtantiam attinet: quarum quæ propinquiores ſunt Deo, expreſſius illius ſigillum referũt: propinquiores uoco non loco, ſed ſimilitudine naturæ. quocirca alteram ſimilitudinẽ ſumamus fortaſſis aptiorem, non iam ex loco ſed natura: obijciamus ſoli multa corpora uarie perſpicua, nempe aquam puram & pellucidam, uitrum cryſtallum, laminam corneam, linteum, pannum lineum, ebur, lignum, ſaxum, ferrũ. Hic licebit intueri, quàm uario lumen tranſmittet: uidelicet per unumquodq;, ut eſt eius perſpicuitas: eodem modo lux illa diuinæ excellentiæ uniuſcuiuſq; ſeſe naturæ cõmunicat, quomodo ea eſt capax, & in alijs tranſlucet radius, alia adumbrant: & umbra hæc denſior eſt in minus perſpicuis, & in ſolidiſsimis denſiſsima, ſicut quam lignum facit, uel ſaxum.

Poterimus fingere ad figuram aliquam angulum acutum, cuius lineę in infinitum abeant, hunc eſſe deum: creaturas in eo angulo aliquouſq; progredi, ut exempli gratia ſint lineæ a b, angulus c: infima ſit in contactu, ſuperiores latius ſe extendant, aliæ ſuper alias, uſq; ad d e. Quapropter excellentiarum menſura in nobis, ac norma gemina eſt, altera recta, altera reflexa: recta & uera cuiuſq; rei, ut perfectius metiatur id, quod eſt minus perfectum, hæc eſt in præſentia non proportio uel acceſſus ad diuinam excellentiam, citra quam infinito interuallo cuncta ſubſiſtunt, quo fieret ut paria eſſent omnia, quippe finita ab infinito intercapedine parí ſeparata. Sed ſimilitudo quædam, imitatio, effectio, imago excellentiæ diuinæ, quam utiq; mentes noſtræ capiunt, in his rebus, quas diximus, ut quæ propius nobis referant & expreſſius diuinam imaginem, quam concepimus animo, ſublimiora cenſeamus, hinc quæ obſcurius pro humilioribus habeantur. In quo ordine primi erunt angeli, ſecundi ſunt homines, hinc rationis expertia, in quibus ueſtigiũ citius dicas adhæſiſſe quàm imaginem. Ita ut ſi quis cogitatione ſibi pingat deum condentem mundum per opus ſuum tranſiſſe, iacentia ſtatuet omnia præter hominẽ & angelum, hos rectos, ut in his aliqua ſimilitudo imaginis dei adhæſerit, in illis ſolum ueſtigia. Eſt altera cẽſura reflexa, qua nos ſæpenumero propter imbecillitatẽ noſtrorum iudiciorũ cõmodius, q̃ recta illa utimur: ita diſceſſus à deſpicatiſſimo erit formula, ut quo quiq; diſceſſerit ab infimo, hoc exiſtimetur excellẽtius. Quæ attingũt altiores excellentias, excellẽtiora ſunt: itidem quę eaſdẽ, ſed copioſius & expreſſius ad exẽplar. Quòd ſi in ignobilioríb. excellẽtię ſunt quædã, quæ non in ſuperioríb. eæ perfectionẽ maiorem nõ arguunt: quia ſuperiora ſortita ſunt plura, aut plus, aut meliora, & potiora: ut in animante generare, quod non eſt in angelo: in quo id eſſet creare, quoniã ex nihilo produceret: animans autem ex materia progignit, quæ nulla eſt in angelo, & lapis in eſſentia diuturna atq; immutabili præſtat animans: & animaliũ complura homini in ſentiendo præferuntur. In unaquaq; ſpecie facultates excellentiæ ſunt per ſingula rerum partes, nõ tamẽ actus: propterea quod facultas illa impeditur nonnunquã ac retardatur, ut per totum genus hominũ poſſe bonitatẽ aſſequi, etiã ſi bonus ſit nullus:

modo ne sit bonitatis facultas sublata,ut in dæmone:in quo scelus tanquã impactus aries uehementer retroegit præstantiã nobilissimæ naturæ etiam usq; ad imum,quoniam longissime à fiducia & amore in deum abest,quem nullum habet: ideo is solus in sacris libris malus dicitur,multarũ quoq; rerum præclaras facultates peccatum homini detraxit.Longe est aliud in comparatione singulorum, aut aliquam multorum sicut populi, & nationis.Nationes nanq;,& populi, & quidem unumquodlibet entium aliquod nactum creditur peculiare à deo munus:quæ persequi ad nullam scientiam pertinet:nõ enim posset,quæ sunt infinita,&magis necessaria turbaret:ut si quis in medicina propriam cuiusq; herbæ,uel ægroti naturam insisteret perscrutari:generatim hæc aut speciatim sunt ab artibus tractanda, non sigillatim.Sunt in actibus tamen qui ex facultatibus nascuntur,limites quidã in unaquaq; specie stati, quos nullum eius singulare trãsgreditur:nempe quod est summũ in facultate formæ.Equi gestare non queunt pondus quodcunq;: nec in artibus abitur in immensum,quantum cunq; additio per alios fiat. Videlicet neq; additio proficit,quæ sit in re, si in ingenio nostro redundat, atq; effluit.Describere formarũ ordines,& tanquã in classes ad sensum uocare,hoc est,quæ species quibus præstant,& ordinare eas in speculatione nostra,quemadmodum ordinatæ sunt in natura,hoc uero solus ille potest, qui cõdidit. Nam nobis proprietates rerum,uires,excellentiæ ignorantur:nisi forte in genere,ut angeli sint primi propter bonitatem & felicitatẽ,quam copiosissime possident:hinc homines propter facultatem ad bona similia.Tum animantes integræ,quæ perfectæ nominãtur,nempe sensu & cognitione præditæ:tum inchoatæ,quæ sensu carent aliquo:stirpes dehinc,quia uiuũt:& ex his frugiferi infrugiferis,quorum censura est ex generatione ac uiribus:gemmę admirabiles facultates ad ordinẽ suum adferunt.Sequuntur metalla,quæ nõ omnino sunt inertia,uel torpida,hinc lapides & glarea,postrema in substantijs est materies,& proxima nõ enti: nam adiuncta uelut entia sunt picta,sicuti aliâs est expositum.Sed inter hæc prima sunt,quæ in mentibus sedem obtinẽt,hinc quę in animis & sensibus.Tum ex corporalibus sunt illa elementorũ quatuor propter uires agendi,ac patiendi:dehinc quę ex ijs nascuntur,quę ad tactũ pertinẽt.Inde quę ad reliquos sensus,post interiora,& quę minus esse deprehenduntur: sequuntur hęc priuationes: ultima iam & sine censu ac classe sunt inania,excogitata, cõficta.Scisciteturaliquis, unde nata sit rerũ distinctio:quãdoquidẽ autor est unus, simplex,ubiq; sui similis:graues & recõditas quæstiones subinde attingimus:uerendumq; est,ne nos multa temere ac inconsiderate iactemus:sed de hac timide,nec sine ueniæ præfatione paucis est dicendum: uidentur rerum differentiæ ex cõmunicatione desumptæ excellentiæ diuinæ, ut ea si uarie in uarijs eluceret, facilius à mente rationabili posset intelligi,quæ uni cõmunicata minus esset ad cognoscendũ æstimandumq; prompta. Tum uero ut maiores agnoscerent,quanto plus ipsis tribuit deus, quàm minoribus.Ornatus quoq; stupendus,& decor ineffabilis ex difformibus,ac dissentientibus est quæsitus.Adde quòd ad usum potiorũ rerum uiliores deus progenuit.Disposuit præterea ad similitudinẽ sui,ut alia faceret esse,alia uiuere,alia intelligere:& qui unus potest omnia,ita temperauit singula, ut ea imitatione quadam sui possent aliquid:quiq; unus quodã modo est omnia,uoluit ut singula essent aliquid, non aliter quàm doctus quispiam,qui artes omnes pernouit,alium librum de Grammatica scribit, alium de Dialectica,alium de Philosophia naturæ.Libri uero simulachrum quoddam sunt illius mentis,qui quemadmodum ea intus habita sit,loquuntur.Postremo quòd infinitus protulerit finita,unus multa,testatum esse uoluit,se ad hæc condenda uoluntate adductum, non necessitate ulla.Sed nos iam tenebris incipimus offundi,itaq; referamus pedem.Si quis philosophari cupiat,quantam hic deprehendet Philosophiæ partẽ hominibus ignotam:de ordine excellentiarum inter species,de similitudine,aut uestigijs entium creatorum ad Deum,quũ nihil sit in rebus conditis,quod nõ efformatũ,atq; effictum sit ad expressionẽ alicuius perfectionis Dei.nam cui procrearet similia nisi exemplari,quod est intuitus,nempe sibijpsi: quẽ unum nosci,& per se quæ sunt,quæq; non sunt,omnia tanquã essent,& reuera sunt illi.

ſunt illi. Itaq; hominem habere binas manus, quinos digitos, & ungues in ſingulis, leonem piloſum eſſe, murenam glabram, uirum barbatum, fœminam imberbem, laurum ſemper uirere, ceraſum rotundum, ac rubens, prunum oblongum, lupum uoracem, leporem timidum, uulpem aſtutam, ouem manſuetam, apiculam prouidam, omnia ad illius imaginem aliquam ſunt effecta. Quis hic non cogatur exclamare: O altitudo diuitiarum ſapientia & ſcientia Dei? Species inter ſe non ſunt ſicut numeri diſcretæ, ſed ſicut ſeries in magnitudine, in qua alia alijs copulantur: nec quicquam eſt proprius quàm uelut annulos eſſe in torque, nihil ut remaneat inane, nec tamen ut momentis, & uelut punctis inſectilibus diſtinguantur: conferta quidem ſunt ſpatia, ſed tamen interſeri aliquid poteſt inter proximas communicatione ambarum: uelut inter equum & aſinum mulus: quod innumeris contingere non poſſet: nihil enim inter quatuor et quinq; interieceris. Atqui nouas ſpecies ex commiſtione aliarum uidemus naſci. Ergo inferior excellentia aliquid attingit altioris, ſed erigit ſe quantum ualet, ut multum ſe in illius præſtantiam inſerat, plurimumq; de illa communicet: quod ſi aſſequat, alijs eiuſdem notæ fit præſtantior: ut lapis ſi uitam agat ſtirpis, ſtirps ſi aliquid de ſenſu animantis referat, mutum de intelligentia & ſenſu hominis, homo de ſapientia angeli, angelus de bonitate et fœlicitate Dei. Nam ſimilitudo harum excellentiarum excellentiæ dicuntur, ſi cum ijs conferantur, quæ ueſtigium earum nullum habent: ut in ape & formica illa uelut in futurum prouidentia, in cane ſagacitas, in uulpe cautio. Quocirca ſuperius eſt ſemper norma & cẽſura deiectoris. Deus omnium, angelus hominis, homo animalium, hę ſtirpium, ſtirpes metallorum, metalla ſaxorum: dico in eo, in quo excellit: nam in ſentiendo extrinſecus non eſt homo cenſura aliorum animantium. Itaq; elephas mutorum eſt præſtantiſsimus, quia proximus intelligentiæ rationabili. Quòd ſi hominis forma formarum eſt inter animantes pulcherrima, excellentior erit ſimiæ facies quàm equi: id niſi recipiatur, nulla erit regula præſtantiarum, nec iudicium firmum. Sed in ſimia offendit nos diſſimilitudo formoſæ faciei, nempe color teter, pili, ſimitas, perpetua geſticulatio: quæ etiam in Æthiope homine eſſent odioſa. Vnumquodq; entiũ ea ratione agit, qua habet excellentiã, qua uero imperfectionem, & defectũ à ſimilitudine ſummi, patitur. Loquor de paſſione perpellente ad interitum, non de adornante ad aliquid conſequendum melius. Hæc quidem eſt rerum præſtantia, ſed præſtans ſumitur nõnunquam pro bono, quo ſenſu ea ſunt præſtantiora nobis, quæ aptiora noſtris deſtinatis: appetitus enim, uti demonſtraui, de fine eſt, hic de bono: ita in rebus cõmoditates appellamus præſtantias, ut præſtat aurum argento, caro ueruecis carni lupi aut piſcis, & philomela gracu lo: quæ ad nos referuntur. Quòd ſi omnia hæc à deo ſunt parata homini, utiq; reuera, & ſimpliciter præſtantiæ dici poſſunt: nam quo illi maiorem uſum adferent, excellentiora dicentur. Perfectum eſt etiam quod undiq; abſolutũ, expletumq; per ſeipſum ſufficiens ſibi alienæ opis non indiget, quomodo nec homines, neq; angeli, nec cœli perfecti ſunt: ſed deus ſolus omnipotens, infinitus, æternus. Naturalis cuiuſq; rei cupiditas eſt, ut ad optimum illud, atq; excellentiſsimum ſpeciei ſuæ pertingat, quantũ conſequi per facultatem ualeat: hoc ubi eſt nacta, conquieſcit, & ſtudet ſe in eo cõſeruare. Homo uerò quum ſemper ulterius appetat, & uiuat in futurũ nixus, nec unquã in eo quod adeſt, uelit fixus perſiſtere, ſemper autem alia ex alijs concupiſcat, & quidem diuerſi generis, colligitur profecto eum in æuo hoc ſummum illud & perfectiſſimum nõ habere, nec poſſe felicẽ hic fieri. Reliqui appetitus ex deſiderio perfectionis oriuntur, nempe tuendi ſui, & obſiſtendi inimico: nam niſi ſit quicq;, non poteſt perfectum illud aſſequi. Habet homo talem quoq; naturalem appetitum conſeruationis ſui ipſius, uerum ut non naturæ informatione iudicat, ſed ſua perſuaſione in errores incidit turbulentos, ignarus quid ſit ipſe, quæ ſui cõſeruatio. Itaq; alij ſe uocant ſuũ corpus, alij ſuã potẽtiam, alij ſuas diuitias, alij exiſtimationẽ ſui: qua mente diuus Paulus homines illos dicit amantes ſui. Ex conſeruatione ſui, ſtatim naſcitur cõtrario corrumpẽti repugnare, & coadiuuari cum eo, à quo aliquid poſsit uiriũ accedere ad ſe defendendum, nempe cum ſuo ſimili: ea cõiunctio, et quaſi cõſpiratio συμπνοίσεως

dicitur uerbo Græco ab Aristotele, & Theophrasto: cohibitio à nobis uel coercio: quæ ijs potissimũ contingit, quæ lubrica sunt, ac proinde facile ad se mutuo trãscurrunt: quod genus sunt liquida omnia, aer, aqua, & quę sunt naturę horũ, oleũ, uinum, sæuum, sanguis, ac eiuscemodi. Cuius rei plurima sunt in natura rerũ, & quotidiana experimenta. In aridis non æque hæc deprehendũtur. Est in bestijs quoq; hæc ad mutuũ auxiliũ conspiratio. Nec hominibus deest is qui syncretissmus de uetere Cretensium more nominatur: de quo est illud, Cõiungunt homines mala. Nihil est felicius, quàm fieri uoti compotem: nihil acerbius aut miserius, quàm frustrari. Quapropter orandus est pater cœlestis, autor & rex naturæ, ut & animum præbeat, quo uelimus, & uires augeat, quis possimus ad summam ueri ac naturalis boni peruenire.

BRVGIS, ANNO M. D. XXXI.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE EXPLANATIONE CVIVSQVE ESSENTIÆ.

EX hac materie per uniuersum diffusa, sumit semper natura uelut ex sylua, & addit suum artificium quasi massę fermentum, uti aliàs dixi: quibus de eodem fermento indit, ea sunt eiusdem seu speciei, seu formæ: nam fermentum illud est pro effectione aut forma: sic utcunq; sit hoc nobis, imagine hac declaratum: sed pergemus tamẽ etiam aliter explicare, ut res fiat dilucidior: nam nõ hæc quàm dicantur exactè quærimus, sed quàm aptè ad intelligentiam. Quemadmodum pharmacopolæ & unguentarij dispositas domi habent capsulas, & narthecia, quorum alia piper continent, alia myrobalanos, sunt quæ theriacam, sunt quæ potiunculas, & cætera quæ ad eos artifices pertinẽt, & nomẽ superscribunt, quid in quoq; insit: ita natura omnia in suas uelut pixides distribuit, & cuique adscripsit nomen, illis quę cõtinerentur, cõmune homo, equus, adamas, pyrus, albor, nigror, uirtus, uitium. Rursus quemadmodum una est ciuitas, & in ea familiæ multæ Scipionum, Lentulorum, Ciceronũ, Fabiorum, una quæq; ab uno aliquo pro autore sanguinis deducta: sic in mundo familiæ hæc hominũ, illa equorum, pyrorum, auri, argenti. Itaq; non loco sunt distincta hæc, sed ut in ciuitate Scipiones alij habitant in Saburra, alij in exquilijs, alij in palatio, sunt tamẽ omnes eiusdẽ familiæ: non aliter in natura similitudo, & cõformitas cõiũgit hæc nõ locus. Porrò similitudo hæc ad essentiã semper refertur, non ad hærentiũ rationẽ: quod est acutè ac subtiliter attẽdendũ: nam etiam inter inhærẽtia est cõmunicatio hæc & cõformitas, ut inter duo alba, inter duo nigra, sed ea tamen ad nigri & albi essentiã pertinent: est inter Æthiopem & coruum in nigricie, non tamẽ qua sunt hæc animalia, sed qua sunt colore hoc tincti: itaq; communio hæc similitudo est essentialis in multis: quod in schola uniuersale nominatur. Essentiã uero cuiusq; rei nõ per seipsam cognoscimus, sed per ea, quæ de illa sensibus usurpamus, nempe actiones et passiones cuiusq;: nihil enim agens, ut inquit Cicero, ne cogitari quidẽ potest qualis sit: & in actionibus uel passionibus, nõ eas cõtemplamur, quæ ex constitutione sola materiæ nascuntur, quales sunt uiri & fœminæ in animantibus, & quibusdã plantis: nec temporarias & additicias, sed quæ maxime ex intimis ueniũt: ubi est effectio & essentiæ cuiusq; fons, quę actiones, passiones ue perpetuæ sunt: nõ quòd semper sint in actu, sed quòd semper sit ad agendũ facultas parata: nanque has demũ uidẽ habere ex natura: atque hanc sequimur similitudinis uiã etiã in ijs rebus, quæ materiæ sunt expertes: cuiusmodi sunt omnia inhærentia, & angeli: ut ex

ut ex intimis & perpetuis actionibus quæ ſimilia ſint dicamus, quæ diſſimilia: neque enim uideo quid cauſæ ſit, quo minus aliquot angeli in ſimilitudine una ingenij ac naturæ congruant, ut animæ hominum, & multa inhærentium. Nam materies non efficit unum individuum, ſed effectionem aut formam ad multa indifferẽtem aſtringit ad hoc unum: pergamus autem de ijs loqui, quæ ſub ſenſus cadunt: uidelicet quę habent materiẽ hanc, quæ ipſa ſe oculis intuentium oſtendũt, & formã ſui exteriorem prębẽt cognoſcendã ſenſibus: ex qua ferè de interiore habitu licet iudicare, et ex qua primum nomen formæ, & ſpeciei eſt ortũ. Quippe imago illa & forma, & facies, & ſpecies in omnibus hominibus effecit, ut eiuſdem dicerentur formę atq; ſpeciei: in omnibus armatis ſedentibus, nigris, albis. Cæterũ ex actionibus difficile eſt iudiciũ, propterea quòd unde naſcãtur, & quales ſint nõ ſatis perſpectũ habere, atq; explora tum poſsimus: ſepe ex ſimilibus ſiue affectionib. ſiue formis diuerſæ naſcũtur actiones, nonnũquã contrà: ſed uel ipſas ueras & germanas tenemus, quod eſt ſanè quàm rarũ: uel quantũ poſſumus, finitimas, et proximas: ratio enim diſtinctionis formarum ex his actionibus petitur: ideo hę ſunt, quę & cuicq; ſpeciei ſunt propriç, et alię ab alijs ſpecies per has ſeparãtur. Itaq; & propria dicãtur ſuarũ formarũ, & aliarũ differentia: quarũ differentiarũ nos ingẽti laborare penuria merito Ariſtoteles eſt cõqueſtus. At uero ſicut in ciuitate gens una in multas diſcedit familias, & harũ unaquęq; adhuc in alias: ut de Cornelijs ſunt quidã Lentuli, quidã Scipiones, & Scipionũ partim ſunt Africani, partim Naſicæ, partim Aſiatici: ſic in rerũ natura ſunt latiores quædã ſimilitudines, quæ alias arctiores capiũt: ſunt arctæ, quæ ſecari ac ſeparari iam inter ſe ulterius nõ queunt: ut omnia animalia ſimilitudine quadã tenentur effectionis uiuentis & ſentientis: ſed homines inter ſe nõ ſolum effectionis uiuentis ſentientisq;, uerũ intelligentis quoq; & ratione prædituę: colorata omnia hoc ipſo ſunt ſimilia, quòd colorem habent ſuperfuſum: alba uero hoc eodẽ ipſo, & quòd colorẽ diſgregantẽ uiſum. Iam ergo imponamus nomina, quo facilior ſit deinceps rei intelligentia. Similitudo hæc uocetur natura, ſeu cõditio, ſeu ratio, ſeu forma, ſeu nota: uſitatius eſt in latioribus genus, in anguſtioribus ſpecies: ea capit multa in uno aliquo cõformia, id eſt, de multis dicitur: quatenus in uno aliquo ſunt ſimilia, aut cõmunicant, quod unũ eſt de illorũ eſſentiæ ratione, id eſt, quatenus ſunt hæc aut illa: ſed ampliores ſimilitudines collatæ ad ſuas arctiores dicuntur genera: quæ capiunt multas ſpecies, quatenus in uno aliquo eſſentiali cõmunicant: totũ & partes nuncupantur: ſed generis nomine pro ratione, & modo, & forma, & nota quadã abutimur, ut genus belli, cibi, dicendi: et pro natione aut gente, genus humanũ, Troianũ. Et generis uinculũ, ut ſpeciei cum uniuſcuiuſq; eſſentia eſt aptũ & connexũ: & eſſentia pereat ſi tollatur. Ergo genus & plures ſpecies cõplectitur, & de unaquaq; affirmatione dicitur: tum cuicunq; poteſt illa cõgruere, & genus: quin & omni dicitur tempore, nec poteſt nõ dici. Cæterùm eædẽ ipſæ latæ ſi ad alias cõferantur latiores, fiunt ſpecies. Itaq; ſunt latiſsime nonnullæ, quæ latiores ſupra ſe nõ habent: uelut ultra quas nihil eſt, ſicut res: iſta dicũtur genera generum, ſeu ſuprema, prima, antiquiſsima: ex quibus cæteræ ſpecies ſuſpenſæ ſunt, ut inquit Seneca: infimas nominemus meras, & arctiſſimas, & imas, ſub quibus nihil eſt commune aliquibus, ſed rerum ſingula, ut homo, equus. Nam Troianus & Romanus, ſi qua ratione ſunt conformes in humanitate conſiderentur, una eſt ſimilitudo: ſin patria, ſegregantur, quæ ad hominem non pertinet diſtinctio, ſed ad locum, uel nationem: neque enim ſub humanitate comprehenditur ea difformitas, ſicut rudere & hinnire ſub uita. Videlicet idem homo eſſet Marcus Cato, etiam ſi alibi natus, quàm Romæ: non idem animal Bucephalus, ſi non hinniret. Species omnia quæ ſunt naturæ ac eſſentiæ generis, cõtinet: addit inſuper ex ſe aliquid, quod eſt ſuæ eſſentiæ, non inhærẽtis, aut materię: ut homo ei quod eſt animalis, nempe uitæ & ſenſui, rationem adiungit: & album colorato ſparſionem intuitus. Troianus nihil eſſentiale adfert homini, ac ne uir quidem, aut fœmina, materie nanq; eſt ſexus non effectionis. Ideo mutaſſe quoſdã ſexũ minus eſt mirandum, quoniam nõ migrabãt ab effectione eſſentiali in diuerſam. Itaq; multo eſt aliud ſuperius in Dialectica, & ſpecies uel ge-

uel genus in hac ſpeculatione: ſiquidem illud nuncupationem modo capaciorem ſpectat, hoc eſſentiam latiorem: utrobique nomina ſunt nobis propoſita, ſed illic nomina affirmanter dicta: hic res nominibus comprehenſæ, & conſignatæ: quandoquidem genus hoc aut ſpecies non modo in nominibus uel noſtris intelligentijs eſt ſitum, ſed in natura rerum eſt ea ſimilitudo, ac communio, etiam extra nomina atque intelligentias noſtras: eſt enim in ipſis rebus, ſeu potius res ipſæ ſimiles conformesq́, tum in facultate naturæ mundi lege ad productionem ſimilium, ut in ea ſit ui quadam, in rebus autem expreſſione: nos tamen ſimilitudines conferimus, & nomina alia à ſingularibus imponimus, quum res non ſit alia. Sunt quædam ſimilitudines mediæ, quæ ſubalternæ uiciſſitudinariæ dicantur: ut nec latiſſimæ ſint, nec arctiſſimæ, quibus aliquid eſt antiquius: hæ & genera, & ſpecies dicuntur: mediæ, ſiue interiectæ. Quod unicum eſt in ſe contractum, & à ſimilitudine capitur, nec ipſum capit alia, Græci ἄτομον uocant, à nobis dici poteſt ſingulare: uel rerum ſingula, unum, unicũ, ex Græco uertentibus inſectile, uel indiuiduum: & quia etiam ὑπόστασις Græcè, ſuppoſitum à nonnullis appellatur. Seneca ſpeciales homines uocat Ciceronem & Catonem, generalẽ uerò, qui ſub oculos non uenit, unaquæq́ res mundi tam ſubſtantiarum, quàm accedentium una eſt, & ſingularis imagine autoris ſui: neq́ eſt ulla tanta inter res duas ſimilitudo, quæ unum ex duobus poſsit reddere, niſi quum figura aliqua & loquendi ratione tale quiddã dicimus: ut ex duobus animis amoris uinculo unũ fieri, & duo candida eodem colore eſſe infecta, quia ſimili: quomodo ſingulare nominamus, quod par aut ſimile nõ habet, ut ſingularis Chriſti erga nos charitas. Verùm in ſe contracta eſt unaquæq́ res, ut non ſolum ſui abſimilis,, ſed nec ea ſit, quæ ſibi eſt ſimillima: & quemadmodum in ſubſtãtijs inſectile eſt unum, ac ſingulare, quod per ſe totum ſubſiſtit: ita in adiũctis, quod in uno inhæret, ſingulare eſt: prouidendum tamen ne nos fallant res in nominibus: nam ſunt quædam res, quæ ſolæ quidẽ & ſingulares ſunt, nomina tamẽ indiuidui nõ habent: ut ſol, luna: in quo ratio ſignificationis nominũ eſt attendẽda: uideamus, quomodo uel ſit impoſitũ, uel à nobis uſurpet̃: utrũ ut hoc unum ſolũ ſignificet, nec aliud quicq́, ut Socrates: an ut hoc, & quicquid huic fiat eſſentia ſimile: ſi hoc, ſpecies eſt: ſin illud, indiuiduũ: ergo ſol ſpecies eſt, Saturnus, aut Venus indiuiduũ. Ille uerò gradus quo à genere in ſpeciem deſcendit̃, uidelicet illa actionis facultas uel paſsionis propria unicuiq́ ſpeciei, & qua abundat ſpecies ſupra genus, ſpeciei ſuę propriũ eſt, aliorũ differẽtia. Proprium cuique eſt, & quod eſt diuturnũ, ac perpetuũ: ut diuorum propriæ ſunt uoluptates, ait ille in comœdia: & proprium quod cum alio nõ eſt commune, ut proprius Pauli mos: ita quod quiſq́ habet ſolus, eſt illi propriũ. Sic differentia eſt, qua inter ſe res differũt, uelut Plato & Socrates nobilitate, forma, ætate: in quo differentia tria diſtinctorũ genera cõplectitur, diuerſa, uaria, ſeparata: ut diuerſitas ad eſſentiã referat̃, uarietas ad inhærentia, ſeparatio ad cõpagem, aut coniunctionem: ut duæ partes candidæ huius chartæ integræ diuerſæ ſint: ſi altera nigro imbuat̃, ſint uariæ, ſi diſcindatur, ſeparatæ. Sed in propoſito nos eſſentiæ rationẽ ſpectamus, ut ea facultas & uis quæ cuiq́ formæ eſt attributa Dei munere per naturam conſtituto, nec ulli alij, proprium ſit illius, differentia aliorũ: ſi aſſequimur, bene habet: ſin minus, conſectamur quantum poſſumus, proxima. Quæ arte & uſu ſunt quæſita, non dicunt̃ naturę, neq́ illa quæ aliunde extrinſecus acceſſerũt: ut medicamine aliquo, aut à ſoli uel cœli proprietate peculiari: quippe quæ nõ ſunt muneris à natura conſtituti, & aſsignati illi formæ ſimpliciter, ſed ex addito: ut Perſico occidere in Perſia, non hic. Proprium ergo eſt, quo reſtringitur genus ad aliquã ſpeciem: differẽtia qua ab alijs formis ſiue ſui, ſiue alieni generis ſegregat̃, ſed proprior eſt & germana magis, quàm ſui. Cicero conſulit filio, ut ſi propriũ non inueniat, cõmunium frequentia utatur loco proprij: nec ullius rei maiore laboramus inopia, quàm differentiarũ: quocirca perdifficile eſt aſsignare genera & ſpecies, ſiue deſcendendũ ſit à ſuperioribus ad inferiora coarctãdo, ſiue laxando aſcendendum: tum ut rerũ intelligẽtia, ita etiam nominib. deficimur, quæ nõ ex rebus nobis naſcunt̃, ſed ex captu ingenij noſtri aptant̃ rebus: & quia toties inhærẽtis meminimus,

dicamus

dicamus & de illo nonnihil.Inhærens eſt, quicquid eſſentiæ accedit,id eſt quòd non eſt de eſſentiæ ratione ac ingenio : ut albor in homine,& in olore.Sunt inter hęrentia alia momentanea,quę ex ſubito aliquo affectu naſcuntur:ut rubor,in eo qui uerecundatur:hęc etiam ſubito trãſeunt:alia diuturniora,uelut candor in charta:alia ſunt perpetua,ſed quæ mutari poſſent, ut nigricies corui : nam poſſunt corui naſci medicatis ouis:alia quæ mutare nulla ui aut arte quæunt,ut calor in igne : his utiq; naturæ legibus.Similitudo accidentalis eſt, quum in eo res congruunt, quod non eſt de eorum eſſentia:ut Æthiops & coruus,germanus & olor,ſi quis tamen duo nigra dicat,ſimilitudo eſt eſſentialis:nigricies enim de eſſentia eſt nigri, nempe forma eius.Itaq; Socrates & Plato ſedentes ſimilitudinem habent adiuncti:ſi quis autẽ dicat duo ſedentes,quatenus ſunt ſedentes ſimilitudinẽ habent eſſentię:& ſedens ſpecies eſt illorum ſingularium:ita accedens uniuerſale non eſt,quoniã non in eſſentia ſuperius. Nominum alia ſumuntur ab eſſentia, ſiue effectione, aut facultate illius naturali:ut homo, uel rationabile:hæc dicuntur eſſentialia:item albor,nigricies:nam adhęrentia eſſentiam quandam habent ſuo modo:quod uero de inhærentibus ſignificatione trahit, id eſt accidentale:tanquam album,nigrum:in quibus ſunt,& quæ materiam notant corpulentus:& quæ partem ſuccoſus:& quę inhærens dicunt,uel exterioris ſenſus:ut albor,ridere:uel interioris, ut intelligens , ridere aptus,bonus:in quo ſunt uires rerum, ut herbarum,lapidum:uel quæ ex collatione,pater,filius: uel quæ applicita,ut herbidus,coronatus,ueſtitus,armatus:quæq; in loco & tempore,aut contrà,id eſt quæ capiunt,aut capiuntur:ut uinũ doliare,& dolium uinariũ : & quæ res admiſtas ſignant, & magis interiores,limoſus,lapidoſa uia,piſcoſus lacus:& quæ ſeparata ſunt,ut omnia quæ poſsidẽtur,uel poſsident,ut dines,uxorius,paulinus:uel ab ea uel in eã procedens,ut actio,& paſsio:quibus& ſi exempli gratia à nobis poſitis omnẽ tamen rerum diſtinctionẽ fermè cõcluſimus,quãuis res naturæ in certas uelut ſedes tribuere fortaſſe impoſsibile non fuerit:uerba autem quis poterit,tam ſparſa,tam diffuſa,tranſlata,impropria,in tanta licentia ſermonis,& tanta uarietate linguarum? Ex ijs conformitatibus naſcitur idẽ & diuerſum,ſeu aliud.Nam quæ uehementer ſunt conformia, idẽ ſolemus nominare,aliud uel diuerſum pro diſsimili uſurpamus, ſimilitudo enim facit tanquã idem,quemadmodum de amico dicitur,quòd ſit alter ipſe,propter conformitatẽ animorum, tum ſenſuum & phantaſiæ iudicium ſequimur, cui multitudo plurimũ in appellãdis rebus tribuit, at hoc ex ſimilibus unum apud ſe efficit.Sed ex eiſdem alia eadẽ ſunt,ſiue idem ſpecie quaſi ſimilia ſpecie,ſeu ſub eadem ſpeciei congregatione,& uelut familia,ut duo homines:alia idem ſunt genere,ut hic homo,& ille equus,id eſt ſub eadem gente animalis,aliqua idem ſunt indiuiduo, hoc eſt unum ſunt ἄτομον,una res ſingularis,quum dicimus hæc duo,aut tria idem ſunt indiuiduo, uel duo nomina oſtendimus,ut Socrates & Sophroniſci filius, uel rem eiuſdẽ nominis diuerſis temporibus aut locis,ut Socratem heri & hodie,Tyberim Romę & propter Hoſtiã,aut quaſi diuerſę res oſtenduntur, ut Ariſtoteles ſedens & deambulans, ſiue eodem tempore et loco,ſiue diuerſis.Res eędem aut idem ſunt indiuiduo uarijs locis aut temporibus,quę mutatę non ſunt:quę uero mutatę ſunt, diuerſę indiuiduo dicuntur.At mutatio hæc uel ſpectatur ex ipſa re & natura,uel ex noſtris iudicijs.Ex ipſa re ſolus deus eſt immutabilis,quippe quæ idem omni loco,omni tẽpore.Socrates alius eſt hodie quàm heri,multa in eo uariantur.Sed mutatio uel ad ea pertinet ex quibus cõſtat rei eſſentia,ut materiã & formã,ſiue effectionẽ.Et hæc mutata faciunt aliud ens , nẽpe ſi quid ſit materiæ ademptũ,ſi quid additũ.Quocirca anima cuiuſq; noſtrũ,unuſquiſq; angelus,ſaxum in mari nõ eſt aliud ens quàm fuit ſuperiore anno, homo eſt aliud hodie quàm heri, in uiuentibus enim fluit ſemper materies propter alimenta,inhærentia uero faciunt aliud tale,hoc modo angeli & animæ mutantur,& idem ſunt Barcherus cãdidus et fuſcus.Sed iudicijs noſtris nõ eſt certa nec perpetua regula, ut quiſq; cõſiderat,ita & ſentit & eloquit , alia alius animaduertit, quæ cuiq; mutata nõ uidentur,eadẽ illi dicũtur,ut fluuij perennis aqua heri et hodie,quæ autẽ uidentur mutata,in ſimilẽ tamen locũ et ordinẽ ſucceſſerũt,apud pleroſq; nõ amittunt

eiuſdem

eiuſdem appellationẽ:ut eadem ſit nauis totos decem annos ſæpius reſarta,quemadmodũ de naui Theſei Athenienſes cauillabantur.In ijs quæ creſcunt,quęq; minuunt, pleriq; uocant idẽ,ut in homine puero & uiro,in albore,in iuſtitia,in prudentia.Sunt qui aliud:illi ita uocant unum,tanquam explicuerit ſe,quod erat cõtractum in auctu: uel cõtraxerit,quod erat expanſum in damno.Hi uero tanquã aliquid ſit detractum, aut de nouo acceſſerit.Non deſunt,qui etiam de mutatione accidentiũ aliud ens uocent:ut alium hominem,alium equum,alium Socratem:in quo hi ſpectant faciem,illi mores,ingenium,fortunam,actiones. Adeo ut alium etiam deum quidam inconſiderate dicant,ex diuerſitate actionũ diuerſum facientes agens. Ex deſcenſu à genere ad ſpeciẽ diuiſio & diffinitio naſcitur, duæ res omnibus artibus maxime neceſſariæ. Diuiſio,nihil eſt aliud q̃ ſeparatio coniunctorum.Diffinitio,eſt cuiuſq; rei limitatio: coniuncta ſunt partes in mole continua,& partes in numero, quæ congregatæ ſunt, quum partes continui ſecantur,partitio eſt:quum partes numeri,diſtributio,ſegregatio,ſeparatio,& alijs nominibus hunc in modum:ſed ſunt quædam partes congregatæ in cumulo uno conformitatis ac ſimilitudinis,ut indiuidua in ſpecie,ſpecies in genere,ideo & genus totum dicitur,& ſpecies partes:nam ita genus ex ſuis formis conſtat,ut corpus ex ſuis omnibus partibus:niſi quòd in alijs totis partes nomẽ ſui totius non obtinent,ſpecies habent:unuſquiſq; enim hominum eſt animal,non quæuis hominis pars homo.At unaquæq; pars aquæ eſt aqua,ſed non ea aqua,cuius eſt pars:unuſquiſq; uero homo eſt animal,non aliud animal,quod ipſe eſt,aliud cuius eſt pars: nam conformitatis illius ratio fuſa eſt æquabiliter per omnia,quæ eiuſmodi conformitate, & quaſi cognatione tenentur: ut in familia & gente unuſquiſque eſt Scipio, & Cornelius.Itaq; eadem etiam ſimilitudo efficit, ut unaquæq; pars ſanguinis,pars quidem molis ſit ſanguis, non is ſanguis, cuius eſt pars, nec quatenus eſt ſanguinis pars, ſed quatenus illa ratione & natura eſt ſimilis. Quæ uero ambiguitate nominis clauduntur,ea non ſeparantur, ſed declarantur: ut taurus mons,& animal:nam ſi aliqua ſimilitudine colligantur, eatenus nomen ſimilitudinis genus eſt illorum.ut ſi canis ſit animal hac forma & figura,marinus,& terreſtris ſunt ſub eo:& ſi Socrates ſignificet,quicquid ſic uocatur,ſpecies eſt ad omnes ita nuncupatos. Sin nulla tenẽtur ſimilitudine,nõ eſt genus,ſed ambiguum nominatur:ut taurus mons & animal,aquila auis & ſydus:quæ translationibus dicuntur, ad hanc de qua loquimur, ſimilitudinem non pertinent:ut ignis, qui ardet & amor:item quæ per imaginem nomen recipiunt,ut homo pictus,& uerus:nam pictus non ſimpliciter homo dicitur,ſed abuſione quadã uulgaris ſermonis,qui à ſenſibus regitur: ut ipſum uulgus ſermonis dominus.Separatio ergo partium quæ ſub toto genere clauduntur, diuiſio à philoſophis nominatur.Sed quatenus incommodum eſt in diuidendo multa perſequi,ideo in locum formarum ſuccedunt differentiæ,quæ in pauciores poſſunt contrahi,quàm ſpecies:ut ſi quis ſingulas ciuitates ad rationem adminiſtrationis perſequi inſtiterit, longum nimis fiet:ita comprehendet breuiter, Eſſe ciuitates alias quæ ab uno regantur, quæ eſt monarchia:alias à paucis regi,quæ oligarchia:alias à multitudine,quę democratia. Videndum ut quæ diuidunt,exhauriãt totum diuiſum:ideo non eſt proba diuiſio,animalium hoc bipes,illud quadrupes:nam ſunt apoda.tum ne plura comprehendant partes,quàm totum:ideo neq; hæc eſt proba,de animalibus hæc quidem uere,illa eſſe extincta,quippe mortua non ſunt animalia.tertio ne unum membrũ de alio poſſit affirmatiue dici,quare neq; ſic recte diſtribueris,animalium quoddã quadrupes,quoddam bipes,quoddam repens,quando ſunt etiam quadrupeda,quæ repunt. Quapropter danda opera,ut membra quo inter ſe non congruant, ſint uel oppoſita uel diſpoſita,quæ dicuntur diſparata : ex uirtutibus hæc quidem eſt pietas in deum.illa uerò iuſtitia erga homines,in metallis aurum,argentũ, æs,ſtannum,plumbum,cuprum,argentũ uiuum.In oppoſitis ſunt contraria ſeu aduerſa,ut quæ ſub eodem genere remotiſſimas habent uires,album nigrum,dulce amarũ,calidum frigidũ; motus ſurſum & motus deorſum,hæc habent certa à natura & definita fundamẽta, neq; enim lapis bonus eſt,aut malis moribus,nec æger aut ſanus,& in fundamentis

tempus

tempus à natura conſtitutum:nec infans bonus eſt nec malus: & alijs aduerſis medium interponitur,qualia ſunt propè omnia,album ac nigrũ ambiunt ceruleum & uiride.Sunt quæ carent medio,ut ſanum & ægrũ,ex Ariſtotelis ſententia.Sunt alia oppoſita,quæ dicuntur priuantia,quorum unum nihil aliud uidetur quàm priuatio ac denudatio alterius:tanquam lux & tenebræ,uidens cæcum.Quædam ſunt cõtradicentia:etiam,non:hoc,non hoc:relatiua nonnulla, de quibus alibi eſt à nobis dictum: ex his omnibus ſit bona diſtributio:uidelicet aduerſis inter quæ nõ eſt medium,animalium partim ſunt ſana,partim ægra:ſi habeant medium minus commode.Sed uidendum ne quid omittatur, niſi fortè exempli gratia fiat diuiſio magis ad intelligentiam alterius rei, quàm ad eius ipſius accuratam expoſitionem: ut ſapores ſunt dulce,amarum, auſterum, acidum, & eiuſmodi: quod ſæpenumero ſolet fieri præcipue in aſſignandis artium exemplis, ut nos interim fecimus:per priuantia hoc modo: locorum alij lucidi, alij obſcuri: hominum alij uidentes, alij cæci. per contradictoria fit quum uel differentię nomen ignoratur,uel adeo multa ſunt & uaria,ut non commode queant comprehendi: pars uolucrum eſt rapax, pars non eſt rapax. Relatiua locum habent prȩcipuum in rebus politicis:ciues omnes aut priuati ſunt,aut magiſtratus.Hęc ratio diuidẽdi ſpectat & ad diffinitiones aſsignandas:nam ſuperiore poſito,& membro uno ſectionis illi applicato, rectęq; ab alijs omnibus ſeiuncto, exiſtit diffinitio. Nam ut rerum natura in certas formarũ ſimilitudines cuncta diſpoſuit, ita ſingula ab alijs omnib.ſecluſit,quæ illa ſimilitudine nõ tenerẽtur. Quare diuiſio cõducibilis eſt ad explicationẽ eorũ,quę ſub illa cõformitate cõprehenduntur:diffinitio uero ad ſegregationẽ à diſformibus atq; abſimilibus, ut ea ſimilitudo tota intra ſe cogat, nec aliud admittat,quod nõ ſit eiuſdẽ ingenij,ac naturę:idcirco finitio ſeu diffinitio nominatur à Græcis ὅρος,quaſi terminus,& deſignatio limitũ:ne uel res ipſa ad alienos egrediatur, uel alienũ aliquid intra illos ſe inſinuet: alioqui magna ſequeretur & in loquẽdo & ſentiẽdo perturbatio:qualẽ uidemus accidere,quũ de rebus agitur,quarũ ignoratur diffinitio.Idcirco ſapienter Plato prȩcepit,ut diſputatio omnis & diſſertio à diffinitione ſumat exordiũ. Ergo finitio ſit nobis intellecta breuis explanatio ſimilitudinis & diſsimilitudinis,communionis & proprietatis,illud in genere, hoc in proprio. Hæc quidẽ germana eſt diffinitio,quę eſſentialis nominatur:ſed quatenus rerũ eſſentiæ per ſe ſunt nobis ignotæ,quęſita ſunt per quæ illę nobis innoteſcerent,nempe adiuncta:quippe ut intelligẽtię noſtrę ex ſenſionibus naſcuntur,ita eſſentiarũ cognitio, quæ eſt mentis,ex adhȩrentium cognitione,quę eſt ſenſus:nec ſolum in eſſentia ſubſtantiarũ hoc uſu uenit,ſed in eſſentia quoq; inhærentiũ.Cęterum explanationes iſtę per adiuncta magis declarationes,aut expoſitiones,aut explicationes dici debẽt, aut (ut uocant nõnulli)deſcriptiones,q̃ finitiones:quia uero non ſolum per illas eſſentię quædã monſtratur ratio,ſed etiam quadãtenus terminatur,ac intra certos fines redigitur, diffinitio uidetur poſſe nominari, modo quæ ſit inter eas diſcretio ſciamus,uidelicet ut illa diffiniat, hęc declaret,& quo penitius rei eſſentiã diffinitio attingit,hoc ſit uerior quidem,ſed tamen obſcurior, quo fit ut eſſentiæ diffinitiones parum nos doceant,minimeq; ſint nobis utiles,ac ea de cauſa,ut puto, rarę.At uero eſſentiæ finitione ſola diffinitur ſpecies, qua eſt ſpecies, quæ & genus habet ad communionem, & ad ſegregationem propriam differentiam.Genus uero genere nõ capitur, niſi qua ratione eſt ſpecies.Sed neq; ſingulare habet propriam ſibi diſtinctionem eſſentię,accidentibus figuratur, ut qui ſit M. Cato, qui Bucephalus, quæ Portia, aut Lucretia. Dicamus ergo diffinitionem breuiter ac proprie comprehenſam rei naturam,per ea quæ ſunt illi intima:declarationem autem expoſitionem cognobilium inhærentium illi proprie congruentem,quod declarat,utroq; autem modo diffinitio eſt breuis atque apta rei limitatio ſeu circumſcriptio. Sed multis modis explicatur,declaratur'ue quæq; res. Aut enim ignorantia uocis clauditur:ut tuburcinari,id eſt, celeriter comedere:antigerio,id eſt,ualde: ἄνθρωπος, id eſt, homo: quod fit ab una lingua in aliam, uel in eadem:nihil ad hunc locum, interpretatio eſt hæc, non definitio.Proxima eſt huic etymologia,ut fides quaſi fiat quod dicitur,quæ ex ſe non habet ſatis uirium ad

hoc quod

hoc quod quærimus,& uariatur apud uarias gentes,& robur,atq; autoritatem ſumit ab iſs,qui uel ſic appellant, uel ſic exponunt originem. Sunt tamen quædam etyma, quæ ex natura rei acute ac ſubtiliter deducta,diffinitionis habere locũ poſſunt: qualia ſunt uera nomina:& quæ ob eam cauſam naturaliter ſignificare dixit Plato in Cratylo:ſicut uipera,quòd uiuum pariat:in omni enim lingua ſic diffiniretur:hæ ſunt explanationes uocum, magis quàm rerum, ſicut in diuiſionibus. Philoſophi alij de inuẽtoribus ſumunt appellationem,alij de ſchola,ſunt qui de placitis ſectæ,quidam de uita. Tertia expoſitio fit per metaphorã:uer, anni eſt pueritia:homo, paruus mũdus: coitus, breuis morbus comitialis. Luſus ſunt hęc,etſi declarant interdum rem,ac circunſcribunt:ut affectus eſt ignis animi, cuius ardor cælari ægre poteſt. Huc pertinet ſimilitudo omnis,ſeu proportio,quę Græce ἀναλογία dicitur:mẽs eſt in homine,quod in mundo deus. Quarta eſt remouendis iſs,quæ cognoſcimus,ut ſciamus,quod non cognoſcimus,nihil eſſe illorum: animus eſt,quod ſolum ex homine nõ apparet, ædit tamen hæc opera tam admiranda. Interdum ſublatis iſs ſigillatim,quę nouimus,ſubiungitur aliquid aliud. Angeli ſunt nõ deus,non homines: ſed medij quidam ſpiritus inter illos. Sunt nonnulla,quæ aliqua rei nota inſigniuntur,ut cognoſcantur,tanquã oues ſignatæ aut merces. Paulus eſt,quem perſequentẽ eccleſiam Chriſtus ad ſe conuertit. Cæſtius eſt,qui dicebat Ciceronem neſcire literas:licet interdum haud ſcias ſtatuere,utrum potius alterius ſit nota. Cæſtius ſui dicti,an dictum illud Cæſtij. Sed non eſt iuſtus & tanquam legitimus terminus, niſi res quadranter ſit comprehenſa, ut ea concludatur ſola,& quicquid ipſa amplectitur:aliæ res omnes quæ eiuſdem nõ ſunt rationis ac naturæ,ſint excluſæ. Quapropter recte diffiniendũ,ſumendum eſt de principio nõ tam genus,quàm ſuperius quiddam accommodatũ exprimendæ rei,ſiue id eſſentiæ ſit,ſiue adhærentis,ſiue etiam metaphoræ:tum concinnandum,& coarctandum adiunctione inferiorum,dum illud totum quadret,ac fiat proprium:quod ex dividendi ratione cõmode poſſe fieri Boëthus Seuerinus docet,ut diuidatur quicquid additur,& examinetur,num membrum uni rei propoſitæ congruat, alterum non,an utrunq; : ſi alterum non competit,aſtringendũ adhuc preſsius:ſin uero utrunq;, proprium eſt,ſiſtẽdum ibi,quoniam expleta eſt ſuis omnibus partibus diffinitio. Itaque hic non perinde propria & differentiæ ſunt eſſentiæ diligendæ, quàm declarationis. Superius uerò de quo dixi,id etiam debet eſſe,quoad eius fieri poterit,declarans, & remanente oculos ſubijciens: hoc ferè eſt proximi loci ſuperius. Nam quod recedit longius,propter amplitudinem minus eſt aptum. Exemplum inquirendæ diffinitionis eſt apud Platonem de Sophiſta,licet non ſatis ad docẽdum idoneum, magis erit, quod Rodolphus habet de iure,cuius hęc ſunt uerba:Sumamus,inquit,exemplo nobis ius diffiniendum:inueniemus primum ius uim quandam in ſe habere cogendi,& iuſſum,unde nomen uidetur traxiſſe: itaq; erit ius nobis uel placitum, uel decretum quoddam. ueruntamen non omne decretum ius erit:nam & domini ſeruis, & patres filijs,& philoſophi diſcipulis decreta ædunt, quę tamen ius nõ uocamus,cogitemus aliquid,quo iſta excludamus:uidemus poteſtatem quandam eſſe iſtis,ſed minorem, quàm ut iura facere poſsint:addamus ergo eſſe placitũ maioris poteſtatis,hoc eſt uel populi,uel in quem populus poteſtatem ſuam trãſtulit,ut ſenatus,ut principis: quid ergo? quicquid iuſſerit princeps,ſi ſeruis ut lectũ inſternant,ius erit? non uidetur: ſed quod ciuitati iuſſum eſt,idq; quod ad ſtatum eius tuendum pertinet,ſed neq; id quidem ius erit, ſi uel partem aliquam ciuitatis grauius premat,uel finitimos contra fas naturæ,gentium ue lædat:æquum ergo eſſe oportebit. Circumferamus diligenter oculos,uideamusq;,ecquid intra complexum diffinitionis poſsit uenire, quod nomine diffiniti nõ contineatur? ſed & contrà quoq;,cõtineatur ne aliquid diffinito,quod diffinitio non admittat:quæ ſi non uidebuntur,colligamus iam à capite omnia,dicamusq;:Ius eſt decretũ maioris poteſtatis ad tuendum ciuitatis ſtatum ex æquo & bono inſtitutum. Hæc Rodolphus. Verumenimuero ei,qui recte diffiniturus, aut diuiſurus eſt rem eſſe perſpectam penitus,& cognitam oportet,intus,foris,ut in numerato atq; ad manum ea habeat omnia, quæ ad illam pertinent: quæ nos ad artem tantæ

utilitatis

utilitatis adiuuandam hunc in modum tribuamus,ut alia de ipsa sint rei essentia,uelut genus,forma,differentiæ,singularia,pars,totum:omnia hæc inter se in directa serie siue ascendendo,siue descẽdendo ad essentiam mutuam spectant,cuiusmodi sunt animal,homo,ratione præditus,Aristoteles,corpus,caput. Alia essentiæ sunt applicita & hærentia,ut quæ sensu comprehẽduntur,quæq; cogitatione ac mente,usq; adeo affixa rei,ut manere iam amplius sine illa non queant.Hinc sunt actio & passio. Tum causæ nempe efficiens,& finis,media etiam & effecta.Postea quæ rem capiunt arma, indumenta,locus,tempus,in quibus ordo,& in ordine prius ac posterius:contrà etiã quæ res ipsa complectitur,ut quæ in loco,quæ in tempore,quæ in corpore,quę in uestitu,denicq; quacunq; ratione existẽtiæ in alio.Iam quæ referuntur ad rem,in quibus sunt quatuor oppositionũ genera,pugnantia,orbantia,contradicentia,relata. est quũ ad dissita & separata egredimur,ea sunt duæ res diuersæ aut plures nullo comparationis uinculo inter se collatę:comparationem uoco quatuor illas oppositionũ formas. Sunt etiam addita quomodocũq; & applicita,ut cruor in ueste,lutum in facie,geometria addita rhetorice in eodem animo. Sunt à nobis attributa,ut conficta in uita,possessiones,& ij qui possident, facultates,opes,honor,dignitas,nobilitas,magistratus. His subiunguntur quæ sunt ante rem,quæ illam quomodocunq; censentur antecessisse,maiores,prędictiones,oracula,somnia.Postremò quę illi quocunq; pacto succedunt,ut fama,posteri,exẽplum.Hæc ferè in libris primæ philosophiæ explanauimus subtiliter,& quum de probabilitate differemus,persequemur fusius.Ex his omnibus diffinitiones ac diuisiones depromuntur,quod uidere est in scriptoribus cuiusq; notæ,& cuncto uitæ usu.Speusippi circunfertur de Platonis diffinitionibus libellus,in quo multa eorum quæ diximus licet exempla animaduertere.Sed nos sigillatim de unoquoq; genere subiungemus,eodem quo posuimus ordine.A genere in formam sic partimur:Ciuitatis regimen aut democratia est,aut oligarchia,aut monarchia. Simiæ sunt simij,cercopytheci,cynocephali,cæpi,sphinges,callitriches,satyri,cynopsopi,manticoræ,crocutæ:ad differentes,ex animalibus hoc ratione præditum,illud orbum:ad singulas res,Christiani orbis reges Carolus,Fernandus,Frãciscus,Henricus, Ioannes,Iacobus.A toto ad partes diuisio est huiusmodi: literæ aliæ pinguntur atramento,aliæ minio,aliæ creta,aliæ carbone:hæ sunt enim literarum partes,nempe materies.Ex adhærentibus,partim hominum sunt naso simo, quidam extante, quidam aquilo,nonnulli repando,aliqui retorto,multi recto:quæ aliorsum pertinent,nempe ad adiuncta:contrà uero à partibus in totum,à minoribus ad capaciora non est diuidere.finitiones inferiorum per superiora fiunt,sicut est declaratum:nonnunquã retrorsum uenitur,ut per inferiora finiatur superius,& maius,quum eo loci positũ est superius,ut ultra se nihil admittat,quo explicetur, aut certe non possit apte:ita magistrum arctioribus tanquam exemplo quodam ostenditur,q; diffinitur:ut ens est quod est substantia,quódue substantiæ accedens:in quo quando ascendere non datur,descendimus. Huius notæ sunt diffinitiones illæ,qualitas est per quam quales esse dicimur, ut Aristoteles inquit : inhærens est, per quod res habet aliud nomen, quàm pro essentiæ suæ ratione. Assignatur etiam diffinitio à partibus totius, ut apud Ciceronem:ius ciuile est quod in legibus,senatusco̅sultis,rebus iudicatis,iuris peritorum autoritate,edictis magistratuum, more,æquitate,cõsistit:& Papinianus,ius ciuile est quod ex legibus,plebiscitis,senatusco̅sultis,decretis principũ uenit:homo est quod constat anima rationabili & corpore ita formato:corpus cõponitur ex capite & trunco.Domus ex fundamento,parietibus,tecto:ciuitas ex senatu,equestri ordine,ac plebe:quæ utiq; diffinitio tum demum assignatur,quum notiores sunt partes quàm totum.contrà ex toto fit partis diffinitio, materies est ex qua constant quæ generantur quæq; corrumpuntur omnia: quod genus diffinitionis difficile est aptum & simplex reddere,nisi aliquid sit admistum ex alio desumptum loco:uelut caput est in omni animante primum,ad ordinem refertur:facies est,ex qua homo cognoscitur, ac censetur,ad actionem,nam pars de se non satis potest totum explicare.Sequuntur inhærentia,quæ campum diuidentibus & diffinientibus aperiunt latissimum : oculi sunt

quidam nigri, quidam glauci, partim uirides, partim cerulei: animaliũ ſunt alia ſimplícia, alia cauta, alia ſtolida: diffinitio hinc accipiẽ, homo eſt animal rectũ, lato pectore, expanſum in brachia, diductis manibus in digitos, leui cute, ad prudentiã & bonitatem appoſitum, et factum, pietatis capax: bouis deſcriptio eſt apud Varronem, equi apud Virgilium. ſed quid perſequor ſingula? Animantes omnes, ſtirpes, lapides, metalla, gemmę, hoc ferè modo declarantur, utpote ſenſibus congruentiſsima. In actione diuiſio eſt: animalia uel ingredi, uel ſerpere, uel natare, uel uolare: diffinitio, Delphinus eſt piſcis celerrime omnium natans, & ſolus inter eos ſaliens: amor eſt condimentum, quo res omnes etiam amariſsimæ dulcorantur. Ex paſsione: eorum qui bene uiuunt, ꝝ multa ſentiunt incommoda in uita, nempe qui agunt inter malos: illi honore afficiuntur, qui inter bonos. Iracundus diffinitur, qui ad iram leuiſsimis de cauſis celerrime rapitur. Accedunt his cauſæ: calor omnis aut eſt à ſole ac cœlis, aut ab igne. diffinitio, dies eſt lux per hemiſphærium noſtrum à ſole diffuſa. Homo eſt animal peculiari dei opere conditum. In numerum cauſarum ueniunt inſtrumenta: eruditio paratur uſu, paratur ſtudio, paratur doctrina: perſuaſio omnis fit rebus, aut uerbis: triticum aliud molitur mola aquaria, aliud uentaria, pars aſinaria, pars truſatilis: oleum eſt liquor ex oliua trapetibus expreſſus. Altera cauſa eſt finis: eruditio ab alijs ad uſum corporis quæritur, ab alijs ad uſum animi, à quibuſdam uero ad uanitatem oſtentationis. diffinitur hoc loco homo, animal à Deo ad æternam beatitudinem genitum. Ius ciuile eſt æquitas cõſtituta ijs qui eiuſdẽ ciuitatis ſunt ad res ſuas obtinendas. Media ſub inſtrumentorũ ratione ferè cõcluduntur. Sunt cauſæ ſine quibus effectus non ſequitur: fames contigit aliàs ſterilitate agrorũ, aliàs uaſtatione: bellũ Troianum eſt quod Græci cum Troianis geſſerũt propter raptã Helenã. Eſt in cauſis ignotis fortuna: ut alijs hominibus ceſſantibus perueniunt omnia, alijs nihil nec uigilantibus, ac ſtrennue laborãtibus, alijs tenuiter, ac maligne. diffinitio, honor popularis eſt locus dignitatis, quo cæca ſors ſine delectu euehit. quos ipſa nõ uidet. Caſus eſt in ijs, quæ accidunt præter deſtinationẽ: duo hi foderunt, hic theſaurũ reperit, ille laqueũ. Theſauros partim beſtiæ prodiderunt, partim homines terram uertendo, pars ruina extitit ædificiorum uel montiũ. diffinitio, orichalcum eſt æs auro ſimile, quod Orius metallarius produxit, dum ſtudet ex ære aurum facere: bombarda eſt tormentum bellicum, quod metallario aliud agenti inopinato extitit. E cauſis naſcuntur effecta. Eſt ira quæ alijs cogit manus afferre, eſt quæ ſibimet ipſi. Diffinitio: Vipera eſt quæ ſola ex ſerpentibus uiuum parit. Quæ rem capiunt uarij ſunt generis, ſicut in prima philoſophia patefecimus: ex omnibus & diuiſiones eliciuntur, & diffinitiones: quorum exempla ferè ſic habent. In eo quod capit: homines hi ueſtiuntur panno, hi linteis, illi byſsinis, aut ſericis, ſunt qui contextis frondibus, aut plumis: uinum aliud ſeria, aliud dolio, aliud utre ſeruatur. Ex loco animalium alia in terra uiuunt, alia in aqua, partim in aëre, quædam ſunt amphibia: herbæ ſunt agreſtes nonnullæ, ſunt aliæ hortenſes. Crocodilus piſcis eſt ſerpentinus in Nilo uiuens. Balſamum liquor eſt odoratiſsimus in ſola Iudæa proueniens. Valentia urbs eſt in Hiſpania ulteriore miliari uno à mari reducta. Concio eſt oratio, quæ in loco publico ad multitudinem habetur. Tria rij ſunt milites fortiſsimi in poſtrema acie collocati. In tempore: Flores naſcũtur quidam primo uere, quidam adulto, quidam ſeneſcente, alij ætate ipſa, atq; etiam autumno. Amygdalus eſt arbor, quæ prima omniũ floret. Pyrus ſylueſtris, quæ tardiſsime. Vegetatio eſt uis animæ, quæ prima ſe in homine profert: ratio quæ poſtrema. Cupiditas gloriæ eſt quæ ultima præſtantibus uiris exuitur. Quæ ſunt uelut inhærentia in ſubſtantia: intelligendi uis in hominibus eſt ſita, uel in angelis, uel dæmonibus. Angina eſt morbus faucibus affixa, & podagra articulis pedum. Partes in toto: Digiti & manui & pedi ſunt communes: folia tum arbores, tum frutices, tum herbæ habent. Intercalaris eſt dies, quẽ ſolus habet quartus quiſq; annus. Quæ in alijs ſunt poteſtate: fruges aliæ ſunt in herba, alię in ſemine: picturę ſunt quędã delineatę iã, aliæ adhuc in animo pictoris. Quæ in alijs ui, & potentia: Regnũ uel in uno eſt, uel in multis, uel in paucis, in optimatibus, aut plebe. Diffinitiones, quæ aliquid declarent nõ facile eſt

in his

in his generibus inuenire:propterea quòd quæ in alio ſunt poteſtate uel potentia,ita latent ut ea ſint potius per alia explicanda,quàm ut alia explicent.Sed de his ſatis:nã ſingulorum adferre exempla,quę in prima philoſophia perſecuti ſumus,quum eſſet longum,tum uerò minime neceſſarium: & uerendum eſſet,ne ſubtilis illa rerum minutarum concíſio faſtidium lectori adferret.Quę ab alijs capiuntur,eadẽ prope ſunt in his,quę modo ſunt dicta.In utre aut mel ſeruatur,aut aqua, aut oleum,aut uinum. In bulga mulieris uel puer naſcitur, uel mola,uel beſtia. Semina ſunt quæ continent in ſe arborem,ſunt quæ frutícem,ſunt quæ herbam. Regum hi habent in ſe regnũ in uniuerſum,hi bonam partẽ,alij exiguam.Diffinitiones ſunt:Humana mens eſt ſedes intelligentiæ,rationis conſilij:ciuitas ſine iuſtitia eſt receptaculum latronum. Maieſtas reipublicę eſt in qua cõtinetur dignitas & amplitudo ciuitatis.Annus eſt in quo duodecim menſes cõprehendũtur:pes eſt extrema atq; infima hominis pars: aurora principiũ diei:bonus princeps eſt,qui non in cogitatione ſuorum commodorũ, ſed publicorum eſt cunctus.Iam quæ referunt,per ſe quidem inhærẽtia ſunt, ſed inter ſe comparata ad hunc locum pertinent,in quem diuiſio non cadit:nam hęc ſi per ſuperíus patiuntur aliorſum ſpectant:ut colorum hic niger,hic albus:quæ ſunt generis & formarũ.hominũ hi uident,illi cęci ſunt,alij patres,alij autẽ filij:in adiunctis reponuntur. Sin unũ in aliud tentes diuidere,nihil proficies.Diffinitiones in his ſunt:

Virtus eſt uitium fugere,& ſapientia prima,
Stultitia caruiſſe.

Sed propius & exactius,album eſt color,cui ex cõtrario maxime repugnat nigrum: cæcitas eſt uiſus orbitas quæ etiã eſt eſſentialis.Nã priuationis eſſentia,eſt poſitionis abſentia:ut tenebræ luminis.Hæ eſſentiales ſunt quoq;:pater eſt,qui habet filium:dominus,qui ſeruũ: ſeruus,qui dominum.Idcirco minus quàm alijs ex locis notæ.Contradictoria & ſeparata per omnia diuidẽdi genera ſunt fuſa: deq; earũ diffinitione iã eſt dictũ.In additis diuiſio eſt:dicendi ars in quibuſdã eſt ſola,in alijs eſt cum philoſophiæ cognitione cõiuncta.diffinitio:Paraſitus eſt comes indiuiduus ſtultorũ ac profuſorũ diuitũ:magiſter equitũ eſt dux,quem ſibi adiũgit dictator.Attributa:inter homines inuenias diuites & pauperes:inuenias nobiles ac ignobiles:tum honeſtos, ac uiles. Pauper eſt, cuius cenſus non ualet quinquaginta nũmis aureis. Eques eſt ciuis Romanus,cuius cenſus eſt quingenta millia.Contrà ſic:poſſeſſiones alię ſunt paupe rum,aliæ locupletũ,aliæ nobiliũ,aliæ plebeiorũ. Nobilitas eſt dignitas,quę antiquitate diuitiarũ cenſetur.Ante rem:Qui naſcũtur,alij patre uiuo:alij mortuo: ex ijs qui uiuunt,alij ſunt patrimi,alij matrimi,alij utrunq;,alij neutrũ.Poſthumus eſt,qui naſcitur patre mortuo.Opiter,qui patrẽ quum nõ habeat,habet auum.Paris eſt Priami filius,de quo parentes ſomniarunt futurũ eum Troię facẽ.Poſt rem: alij obſcuri moriuntur,alij claritatem poſt ſe relinquũt:felix mors boni ciuis eſt,quę cõtingit in limine calamitatis patrię.Miſcentur ex diuerſis locis diffinitiones,quas uel nominemus miſtas,uel de loco cenſeantur pręcipuo,uel certè ab eo, quẽ quiſq; potiſsimùm ſpectarit:quod ut in diffiniendo nõ eſt uitiũ,ita in diuidendo eſſet turpe: in quo eſt cauendum, ne rationes diuidẽdi in eadẽ diuiſione confundamus: ut animalium alia terreſtria,alia aquatilia,quædam aërea, nonnulla rapacia:herbæ ſunt aruenſes, hortenſes, ſalubres,multifoliæ,paucifolię: incurrũt enim in ſe membra, quod uitandũ eſſe ſuperius admonuimus. Verùm ſi ad uarias diuiſiones pertinẽt, nõ miſcẽtur:homines colore ſunt cãdido,fuſco,atro:naſo aquilo,ſimo,repãdo:oculis nigris,glaucis,ceruleis: auium aliæ gregales ſunt,aliæ ſolitariæ,aliæ ferę,quędã manſuetæ: alijs paſtus eſt carnes,alijs fruges,nõnullis utrũq;.Difficile dictu,unde diffinitio elicitur, niſi ei qui prius uniuerſam rei eſſentiã rationemq; interius ac exterius pernorit: quin & illi etiam qui exploratũ hoc habẽt,non perinde prõptũ ſtatuêre,unde petitur diffinitio, quàm diffinire.Leges diffinitionis ſunt,ut diffinitio ſit æqualis diffinito,nõ minor,neu maior. Tum ut rem explicet:idcirco parũ apta eſt,quũ in ea diffinitũ ponitur,niſi in relatis,quę ſunt πρός τι.quod aliter nequit fieri.Mihi uerò cõtinere ſuperuacaneũ uel redundans,id eſt,quod abſcindi citra iacturã totius poſsit,non uideo neceſſariũ exiſti-

mari:neq; enim ingenijs omnibus breues ſufficiunt,ſed nec longas eſſe cõuenit,quę expeditæ intelligentiæ rei parantur.Et quando explanare ad ingenia audientiũ refertur,proſpiciendum diligenter,qui audiant,ut quantum res patiatur,diffinitio eorum captui applicetur.Quocirca Cicero & Quintilianus ita diffiniendum cenſent,ut maximè prçſenti negotio cõgruat:aliterq; gloriam finit Cicero agens Cęſari gratias pro Marcello reſtituto,nempe ad populum populariter, quàm in Tuſculanis quæſtionibus Philoſophice differens apud paucos.Et Ariſtoteles de iucundo loquens in Rhetoricis ad Thodectem,oportere ait exiſtimari diffinitiones eas eſſe ſufficientes, quæ neq; exactæ ſint, neq; tamen obſcuræ: quod dictum ad res morum ac uitæ pertinet. At uerô hæc quæ à nobis poſita ſunt,omnia percipere ac tenere,quum ſit diuiſuro & diffinituro neceſſarium, apparet profecto quàm ſit diffiniendi hoc munus magni uiri & excellentis: quiq; nõ uniuerſam modo eiuſce rei, quam diffiniturus eſt naturam explorarit,ſed alia plurima non ignoret:neq; enim aliter poterit eam rem,quam limitandam ſuſcepit,& in maiore includere,& in minora diducere,& à uicinis circumfuſisq; ſecernere,ac ſeparare.Neq; ulla nota alia æque doctum ab indocto,acrem à tardo diſtinxeris,ut peritia diffiniẽdi. Nam quibus multa ſunt per ruditatem aut torpedinem confuſa,ij diſcernere ea neſciunt, ita rebus finitimis & ſimilibus falluntur, ut fraus omnis ex conformitate naſcitur.Error autem quamlibet in diffiniẽdo exiguus, breui fit ingẽs,quippe procedẽte ſcrutatione ac diſſertatione rei amplificatur.Quod ſi rite ſit ab exordio diffinitum,omnia certiora exiſtunt,& multa facillima.

DE EXPLANATIONE CVIVSQVE eſſentiæ,finis.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE CENSVRA VERI LIBER I.

INSTRVMENTVM examinandæ ueritatis ſingulis diſciplinarum atq; artium idem accommodatur. Nec ullam habet certam materiam rerum,in qua uerſetur:ſicut nec illud alterum de quærenda probabilitate: adhibetur enim à quoq; artifice,dum in materia ſua inquirit, quàm apte enuntiatum ſit ad ueritatem expromendam: aut quàm rectè ueritatem per probabilia inueſtigarit. Itaq; duo hic examinantur,ſimplicia effata, quæ nondum in argumentationem coguntur, & argumentationũ complexio.De quibus priuſquã dicemus, aliquid eſt de eorum partibus loquendum. Quarum partium aliæ ſunt minimæ ac ſimpliciſsimæ,aliæ compoſitæ: minutiſsimæ ac tenuiſſimæ ſunt in grammatica literæ,in cenſura hac uoces integræ, quæ ad aliquid ſignificandum ſunt inſtitutæ.Eſt autem ſignificare,ſignum facere, indicare aliquid alicui. Sic homo homini aliquid ſignificat literis,nutu,manu,geſticulatione:ipſa quoq; eadem ſigna nonnihil ſignificant per quæ aliquid declaratur,aut oſtenditur,uelut manus mota, index, nutatio,in uijs regijs mercurioli,& quæ tenduntur ante cauponas,& tabernas,& officinas omnis generis,quibus admonetur populus,aduentores recipi, aut hoc uel illud cudi,aut uẽdi.Ex hoc genere ſunt uoces prolatæ,& ſcriptæ:utraſq; aliâs uoces, aliâs uerba nominabo.Ergo ſignificat animo id omne, quo animus quomodocunq; admonitus intelligit.Sed in hac intelligentia duo ſunt, cognitio ſigni, & ſignificati: ut uocis huius homo, & hominum: prior illa cognitio eſt imperfecta, atque inchoata, poſterior plena & abſoluta,illius quidem ſigni. Significare uerò non ſimpliciter ſumendum

mendum eſt,aut uniuerſaliter,ſed ſemper reſpectu & ratione alicuius,ſunt enim uoces quæ equis aliquid ſignificant,uelut clogmi,& poppyſmi:ſunt quæ canibus,ut iubilatus,aliæ Græcis hominibus,aliæ Latinis,aliq; Hiſpanis. Celebris illa apud Sophiſtas uox bux Latinis auribus nihil eſt, Catalano flatum deſignat: ut hæc Ægyptio uox erat incognita, Phrygi panem præcipuum edulium denotabat. Sunt uoces peculiariter paucis quibuſdam notæ ipſorum uel conuentu uel tacito conſenſu, ut inter cæcos in Hiſpania lingua eſt quædam propria,quam uulgus non capit, etiam inter lenones: ſic in negotijs principum ne deprehenſæ literæ prodant arcana, & inter priuatos,ut Ciceronem & Atticum,unde fit, ut minus illæ epiſtolæ poſſint intelligi. Quocirca uoces quæ nihil ſignificant in ea lingua qua loquimur,etiam ſi in alijs ſexcentis ſignificent,nihil ſignificare eas dicemus. Præter interiectiones reliquę omnes uoces ſignificant,ut Ariſtoteles dicit κατὰ συνθήκην,hoc eſt ex compacto,ex conuentione,& quadam loquentium conſpiratione ac conſenſu, nullæ naturaliter ſignificant,niſi interiectiones,nec eæ omnes: nam quædam Romani aut Græci ſunt magis ſermonis,quàm affectus,ſicut euax,euge. Niſi quòd fortaſſe is motus corporis, & ea adhibebatur pronũtiatio,ut illinc potius,quemadmodum affectus eſſet animus,poſſet intelligi,quàm ex uerbo ipſo. Neq; uerò perturbat nos,quod Quintilianus naturalem ſignificationem à translatione diſtinguit:ut uolare natura ſua ſit auium, tranſlatione animorum,alia mente ille eſt locutus ac nos,ut in libris de dicendi ratione oſtẽdemus. Sic ergo diffiniamus uocem ſignificãtem,ut ſit communis nota, qua inter ſe aliqui alijs notiones ſuas explicant,id eſt quæ mente concipiunt. Itaq; uſus eſt dominus ſignificatuũ,Bouinari,& leſum,& Latina illa nomina,quæ (ut inquit Ennius) fauni,uatesq; canebant,aliquid illo priſco ſeculo ſignificabant, ætate Ciceronis nihil. Quid opus eſt craſſis argutijs in ijs, quæ pueri prope adferunt ex ludo illo ſuo? Quocirca uocum ſignificatio, hoc eſt notatio animum ſpectat, non res. Nam Hector,chimæra, bellum Punicum,& cætera,quorum res nuſquam ſunt, aliquid tamẽ ſignificant,id eſt animo ſunt alicuius rei nota: quæ res etſi ex natura ſit ſublata, animo tamen ſupereſt etiamnum, & tanquam uiuit, dum intelligentia comprehenditur. Quare alia dicẽtur ſignificare aliquid, quod in ſolo ſit animo: alia aliquid, quod in natura rerum. Quanquam ex ijs quæ ſignificant,ſunt quæ animo ſignificant aliquid,uel aliqua,ut homo,capra,herba,albus,niger,Hector,chimæra: deniq; omnes partes declinabiles,præter pauca quædam,per quæ animus concipit uel rei alicuius imaginem,uel aliam eius generis ac modi,cuius ſunt res:ut per Hectorem hominem quendam,ſicut per me,aut te:per chimæram animal quoddam uarium, ſed certe animal,uel animalium partes. Alia non inſigniuntur,atq; imprimuntur animo tanquam rei quædam imago,ſed tanquam modus rebus inuiſus:ut omnis,aliquis,quidam:& omnes partes orationis,quæ non inflectuntur:licet inter aduerbia ſint quędam,quæ aliquid ſignificant,ut mane:quemadmodum quum dicit Perſius,

Iam clarum mane feneſtras intrat.

Et, multo mane. Reliqua omnia per ſe nihil ſunt,niſi alijs applicentur: quæ tamen modum quendam & rationem illis adferunt, non aliter quàm inhærentia non ſubſiſtunt ſine ſubiectis,faciem autem quandam,rationemq; illis addunt. Priora illa ſignificatiua, hæc poſteriora conſignificatiua nominantur, ab Hammonio σημαινόμενα καὶ συσσημαινόμενα, ab alijs categorematica,hoc eſt prædicatiua,& ſyncategorematica,id eſt cõprædicatiua,quo etymo mox declarabitur:illa primigenia poſſunt nuncupari,hęc poſteriora ſeu ſecundaria. nam nec eſſentiam ullam habent ſine illis,ſicut de inhærentibus diximus:nec inueniri niſi illis inuentis potuerunt: ut prior fuit ſubſtantia quàm inhærens. Mirumq; eſt,potuiſſe illa conſignificatiua declarari:nam de ſignificatiuis etſi magnum fuit,non tamen adeò admirabile. Itaque ueteres illæ & rudes linguæ,ut ſermo puerilis,minus illis ſyncategorematis abundant,quàm recentiores excultæ iam uſu atque expolitæ:& quo quiſque eſt in quaq; lingua facundiſſimus,ita uſum horum exactiſſimè callet:contrà rudes aut tardi facilius rerum nomina aſſequentur,quàm hæc ſecundaria. Ex uocibus aliæ binæ aut ternæ aut quocunq;

alio numero idem inter ſe comparatæ ſignificant, aliæ diuerſum. Idem quæ ſignificant non uno modo: quippe aliæ idem ſunt penitus, ut Socrates Socrates, equus equus: aliæ ſignificatione incomplexa idem notant, ut ualde, multum: bellum, duellum: aliæ explicatione, ut Socrates Sophroniſci filius. Scipio domitor Africæ. Homo animal ratione præditum. Illæ primæ eædem nominẽtur, poſtremæ pares, ſiue æquales, mediæ ſynonymæ. Reliquæ ſunt diuerſæ aut uariæ quæ non omnino idem ſignificant. Quærat aliquis an uoces in diuerſis linguis idem ſignificantes, ut homo & ἄνθρωπος, ſynonymæ ſint dicendæ? Non uidetur, nam non idem utriq; genti ſignificant: niſi forte apud quam in uſum ſunt receptæ ambæ, ſicut Zephyrus & Fauonius: phlegma & pituita: Pallas & Minerua. Diximus enim ſignificare non ſimpliciter dici, ſed ſecundum reſpectum. Ex iis uocibus, quæ diuerſum ſignificant, id eſt quarum aliquis unius ambitu ſignificatus clauditur, quod non alterius, aliæ ſuperiores ſunt aliis, quæ & illas, & aliquid ultra includunt: inferiores ſunt incluſæ animal homo, coloratum album, homo hic homo, album hoc album, homo Troianus, fœmina Troiana. Aliæ nihil inter ſe habent commune, ut homo aſinus, album nigrum: quæ dicantur diuerſæ, ſeu diſtinctæ: inter quas aliæ ſunt aduerſæ, aliæ negantes, aliæ priuantes, aliæ collatæ, aliæ auerſæ ac ſegregatæ. Aduerſæ ſunt, quæ ſub genere uno aliquo adiunctorum extrema obtinent, ut album & nigrum ſub colore, frigidum calidum ſub tactili. Negãtes ſunt duæ eædem, quarum alteri negatio additur, bonum nõ bonum: hęc propemodum in appoſitis contingunt, ſicut priora, aut in iis, quæ uim & naturam habent talium. Priuantes ſunt, quarum altera priuationem tantum dicit alterius in ſubiecto iam apto poſitionem recipere, ut uidens, & cæcum. Collatæ ſunt, quæ relationem ad aliquid habent, ſine quo non intelliguntur, ut pater filius, duplum dimidium: neq; enim eſſentiæ ſuę rationem per ſe tuentur: ab Ariſtotele dicuntur πρός τι, à Cicerone ea, quæ cum aliquo cõferuntur, uulgo relatiua, nõ eo modo, quo quædam pronominum à grammatico uocãtur relatiua. cętera omnia nominantur auerſa, & ſegregata, ſeu ut uſus obtinuit, diſparata. Ex categorematicis aliæ rem ſimplicẽ & unã ſignificant ſine adiecto, ut quæ cuiuſq; eſſentiam denotant, homo, capra, lapis, aurũ, cuiuſmodi ſunt pleraq; nomina ſubſtantiua unius generis: quæ Quintilianus uocat rerũ nomina, philoſophorũ uſus abſoluta. Alia cum adiecto ſignificãt, ut quę dicuntur adiectiua, quę idẽ Quintilianus appoſita nũcupat: itẽ nomina cõmunia, & unius generis nõnulla, quæ aliquid affingunt ſubſtantiæ, uelut magiſter, dominus, pater, diues, pauper, conſul, iudex, appellationes nominãtur. Subſtantia uniuſcuiuſq; eorum uocatur cõcretũ, uelut in patre homo, in albo res ipſa, cui albor eſt affixus, quod non eſt ex ſe tale: neq; enim homo eſt ex ſe cõſul, id eſt, ex hominis eſſentia: nec charta ex chartæ eſſentiæ candida. Abſtractũ eſt, unde fit tale, ut conſul ex illo magiſtratu, candidus ex candore. Idcirco negant candorem dici candidum, & uirorem uiridẽ: quod ſanè ita eſt, niſi cũ magnitudo qualitatis ſignificatur: ut uiridiſſimus eſt in ſmaragdo uiror, & hic uiror uiridior, aut minus uiridis, quàm ille. Ex uocibus ſiue ſignificatiuæ ſint, ſiue conſignificatiuæ, aliæ res ſignificant, alię rerum ſunt uocabula: hoc eſt, alię ſunt rerum nomina, aliæ nominum nomina. Nihil quidem eſt quod nõ ſit res, ſed hic ego rem à uocibus diſtinguo, ſicut apud Horatium,

Verbaq; prouiſam rem non inuita ſequentur.

Nec ſolum quæ aliquid uel aliquas res deſignant, ſed quæ modum dicunt rebus innitentem, rem ſignificare dico in præſentia, quemadmodum inhærens uoco rem. Vocum nomina ſunt quæ nihil aliud quàm uoces ſignificant, non quatenus ſunt uoces tantum aut ſcripturæ, ſed quatenus illæ aliquid ſignificant: huius ſunt generis ea, quę in tribus de ſermone artibus tractantur, nomen, uerbum, inflexio, longa ſyllaba, breuis ſyllaba, tropus, ſchema, metaphora, enuntiatio, ſyllogiſmus, enthymema. Illa quę rem notant, appellantur primę rationis, ſiue intentionis, ſiue (ut Capella & Boethus loquuntur) impoſitionis, uel poſitionis: hęc altera ſecundæ. Sunt uoces quæ unum tantum ſignificant, uel plura ut unum: unum ſignificat Socrates, hic filius Sophroniſci: plura ſignificat populus: plura quidem homo, animal, ſed ut unum: quod

fit du-

fit dupliciter, ut illa omnia unum efficiant tanquam corpus coniunctione, aut congregatione, ut in aceruo & ciuitate: uel unum, ut una sit impositio, unus intellectus, & ratio omnium in illa congruentia, & quasi similitudine. Sic homo Socratẽ, & Platonem eadem hominis ratione, quoniam uterq; est animal rationabile: animal bouẽ & equum, quæ unum sunt in una ratione animalis, nempe in substantia sentiẽte: hæc uocant uniuoca, siue certa, siue definita. Aliæ significant plura diuersis rationibus, causis, impositionibus, quę dicuntur æquiuoca, siue pluriuoca, & ambigua: ut taurus bouem marem & montem, diuersissima ratione. Asina fœmina asini, & illum ex gente Cornelia. Sunt qui ambigua hæc à casu dicant appellari, quod ea uelut casus quidam traduxit ad illam alteram significationem, non prima & naturalis nominis impositio, atq; attributio significationis: ut taurus Romæ bouem significabat primum, postea montem illum Asiæ: fortasse postquàm L. Scipio Romana arma illuc tulit. Asina prius significabat asinum fœminam, Cornelium uerò illum, non priusquàm is asinam duxit in forum ære onustam pro dote filiæ. Quæ nota aliqua distinguuntur, æquiuoca non sunt, ut prolatione, scriptione, genere, numero. Sunt quæ gradu aliquo transeunt ad res etiam alias signandas, ideo metaphora nominatur, siue translatio: in qua semper inesse oportet aliquid trãsitum præbens, nempe rerum quandã inter se conformitatem, aut proportionem, quæ Græce analogia uocatur: ideo & hoc analogum appellemus, quasi proportionale: ut ferreus de eo dicitur, quod ferro constat, sed propter duritiam de quibusdã animis. caro & os de animali: at illa similitudo quædam ad oliuam, & prunum, & cerasum traduxit. Quòd si marinus canis propterea sic uocatur, quòd similitudinem habeat huius nostri, analogum erit, nõ pluriuocum: nihilo secius utrunq; est ambiguum. Tenenda est hæc regula, quod in proposito nõ est ambiguum, non est habendũ pro ambiguo. ut si quis quærat, ex quibus elementis constat mundus, aut quomodo periturus sit: nihil attinet adferre aliquid de mundo muliebri, aut de Duce illo Iustiniani Augusti: uel de elementis literarũ. Voces simplices sunt octo orationis partes, aut quæ pro una aliqua sumuntur, ut paterfamiliâs οἰκοδεσπότης, magister populi, dictator, linguæ inopia, non solũ in nostra, sed in Græca etiam, quibus magis & diutius licuit fingere. Compositæ siue cõplexæ uoces sunt duæ, aut tres, aut plures orationis partes, uel uinculo colligatæ, ut Valdaura & Maluẽda: ego cum Ioannio: affectus est tempestas: uel cõgruentia adiunctę & applicatæ, ut substantiuum & appositum, uel duo substantiua in eodem casu appositiue, uel diuersis, ratione quadã grammaticæ structuræ, uelut possessionis, aut eiusmodi: nomen & uerbum, aduerbium, & nomen uel uerbũ, uel participium, interiectio: & id quo affectus tẽdit, ut ô factũ bene. Nam ista, Socrates per & cum, nihil sunt, nec simplices uoces, nec compositæ. Hæc crassius sint à nobis proposita, magis ut intelligantur tanquam fundamenta rudium, quàm ut subtiliter examinentur: sed nec sunt accurate exigenda, quæ ferè sunt primæ institutionis, & quorum dominus est usus populi.

DE ENVNTIATIONE.

EX compositis uocibus aliæ imperfectum reddunt sensum & quasi suspensum, in quo desideretur aliquid: ut homo in campo, Socrates & Ioannes, hominem amare. Aliæ perfectũ, & acquiescit qui audit: ut Petre lege: quæ orationes nominantur, & si non omnes orationes expletum habent sensum: ut si ueneris: an tu disputas? Ex perfectis atque absolutis quæ sunt de indicatiuo modo, id est quæ significant aliquid esse, fuisse, fore, ad hoc nostrum institutum pertinẽt: in eis enim est hoc, quod quærimus, uerum uel falsum: ideo indicatiuus modus, & demonstratiuus, & narratiuus nũcupatur, à Græcis uerò ὁριστικὸς, quasi definitiuus, & à Quintil. fatẽdi modus, q aliquid dicat, ac demõstrat, quẽadmodũ sit, erit, aut fuit: hę oratiões multis nominib. signanť: ab Aristotele ἀποφάνσεις, id est, pnuntiationes siue, pnuntiata siue, ploquia, ab

alijs ἐπαγγέλμαϛα, quasi enuntiationes: est enim ἐπαγγέλλειν, declarare, enuntiare, aperire: ab Stoicis ἀξιώματα, quod Cicero effata uertit. Sunt nonnullæ enuntiationes, in quibus etiã si sit alius modus quàm indicatiuus, tamen is intelligitur, ut uellem prandere, hoc est uolo: & modum subiunctiuum pro indicatiuo poni, & tempora illius pro temporibus huius, id uerò ludi est grammatici. Impediuntur interdum hæ pronuntiationes, quæ sunt indicatiui, aliqua adiectione, quæ sententiã suspendit: quemadmodum de orationibus diximus: ut quum tu hæc dices? & interrogationes ferquamuis sunt in eis quędam, quæ perfectum sensum obtinent, ut apud oratores, quũ non tam rogandi causa fiunt quàm urgendi: an est aliquis seditioso sceleratior? quis est homo qui uult uitam, diligit uidere dies bonos? Sunt enũtiationum quædam genera implicita, & clausa, quæ ex priorum sensu patefiunt: ut superbia inuidiam parit, & contrà: ego semel huc ueni, atq; iterum: de quibus non aliter censendum, quàm si essent explicatæ. Quæ unum uerbũ habent indicatiui nominantur categoricæ, quasi prædicatiuæ: nam κατηγορεῖν dicunt Græci, aliquid de aliquo enuntiari, seu dici, à nobis enuntiatiuæ nominẽtur, seu simplices: quæ uerò duo uel plura habent uerba uel indicatiui, uel subiunctiui aliquo uinculo connexa, uocentur compositę, seu coniunctæ. In categorica duo sunt termini, quæ Aristoteles ἄκρα uocat, hoc est extrema: id quod de aliquo dicitur, seu enunciatur, & id de quo enuntiatur: hoc nũcupatur subiectum, illud prædicatum: prædicatum dicitur, quoniam sicuti modò admonui, prædicare appellant Græci κατηγορεῖν. subiectum uerò est, quod alteri subiacet, cui alterum superponitur. nam id est subiectum in enuntiatione, cui ratio significatus prædicati innititur, aut attribuitur per affirmationem uel negationem: ut iudex sedet, non sedet: diligitur, non diligitur. Ita subiectum ceu materia est, & fundamentum prædicati uelut accedentis. Quicquid reliquum fit in enuntiatione dempto subiecto, prædicatum esse magnis artis huius autoribus placuit: ut Socrates disputat bene mane in Academia deambulans, præter Socratem reliquum totum esse prædicatum. Sed sunt effata quædam, in quibus idem semper est subiectum, quomodocunq; uertantur, ut uoluptas est pernicioſa: aliæ, in quibus uariari potest situ, ut titillatio est uitiũ: non omnis homo est animal, non omne animal est homo. Simplicius fuerit, & huic proposito aptius subiectum diffinire, cui aliquid tribui aut tolli significatur, quod à nobis obiectum nominetur: prædicatum uerò, quod alicui applicatur, aut tollitur. quod sit sanè dictum. Neque enim minus non esse animal dicitur de lapide, quàm esse animal de homine. At interdum idem dicitur de eodem: Socrates est Socrates, gladius est ensis: nonnunquam par de pari, ut homo est animal rationabile: aliâs superius de inferiore, ut homo est uiuens: aliâs contrà, ut animal aliquod est homo, non omne animal est homo: uel inhærens de subiecto. Socrates est fuscus, parsimonia est utilissima: uel diuersum de diuerso. Socrates est Plato, homo est equus. Omnis uox quæ uergit ad dictum, pars est dicti, quæ ad obiectum, obiecti: ut lusus & magistratus sunt coticulæ: sunt uoces, quæ alijs adhęrent, non coniũctione aut nodo, sed quadratione & congruentia, sicut obliquus recto, appositum substãtiuo, aduerbium alij parti: quæ determinationes nominantur, siue affectiones, quasi limitationes quædam, & moderationes eorum, quibus adiunguntur: quæ uires suas uarie exercent. Nam aliæ astringunt, ut liber Platonis, aliquis equus hic equus. Aliæ laxant, omnis homo semper disputat, possibile, & eiusmodi. Aliæ auertunt à perfectione naturæ ad diuersum, hic homo uiuit uitam stirpis: partim ferè mutant, militaris clementia: sunt quæ explicant nomen, canis cœlestis: sunt quæ rem, hoc est rei essentiam, rationabilis homo, mortalis homo: quædam inhærentia declarant, male suada fames, & turpis egestas. Nonnulla tollunt penitus, uelut homo depictus in tabula: quæ affectio dicitur distrahẽs, uita saxi, ferè omnis, nõ enim est omnis. In partem dicti accedit uerbũ, in quo sunt duo, coniũgendi uis, & tempus: in priore sunt affirmatio & negatio, quę ad modũ & connexionẽ uerbi pertinent, & sunt uelut nexio & dissolutio: quę adesse aliquid significat, affirmat: quæ aufert, negat: hæc appellatur enuntiatio negatiua, illa affirmatiua. Boëthus affirmationẽ & negationẽ nũcupat. Cicero enũtiationẽ aiẽtem

& negan-

tatem:ſicut odium minuit, atq; extinguit. Quemadmodum in fabulis narratur, Medeam Colchicam, cùm accepiſſet relictam ſe eſſe ab Iaſone Theſſalo, ducta in ſuum locum alia, ea iniuria exaſperatam, & acerbo quodam in uirum odio inſtinctam, communes liberos cõtrucidaſſe. Et Domitius Ænobarbus filium Neronem, qui poſtea imperauit, quòd ſibi ex Agrippina natus eſſet, abominatus eſt, muliere feroci atque impotenti. Viciſsim quoq; charitas erga ſobolẽ, amorem mutuũ coniugũ corroborat, dum uterq; alterum diligit, & quia parem ſuũ, et quia eorum quos habet chariſsimos parentem, à quo uidet non ſecus illos diligi quàm à ſe: ut amor geminus ſit, tum rectus inter ipſos tum reflexus à liberis. amamus enim eos qui charos noſtros amãt. Ergo patres bene erga certam ſobolem affecti ſuſcipiunt, alunt pro facultatib. inſtruunt, arcent à uitijs, cohibent & comprimunt affectus, eliciunt rationis & iudicij uim, ut ea potiſsimũ utatur, cætera huic ceu reginæ pareant. Inſtructos non deſerunt, non abijciunt, aut ab eis diſcedunt, ut cæteræ animantes: ſed tuentur, complectuntur, quibuſcunq; poſſunt reb. ornant, fouent, adiuuant. Nec in eis ſubſiſtit ea beneuolentia: tranſit ad nurus, generos, affines, propinquos: unde maximæ ſæpe amicitiæ ac cõciliationes ſunt natæ, & fundatæ ciuitates. Deſcendit ad nepotes ac pronepotes, curamq; poſteritatis, in ea natura quæ capax & particeps immortalitatis æternitatem, quæ poſt ſe futura eſt, intueretur: unde domus & patrimonia & familiæ conſtitutæ, ac generis manſurum nomen, & ceu cuiuſdam quaſi gregis nota. Quæ uticq; ſicut cùm ad ocium uel ſuperbiã ſunt parata, aliud non eſt eiuſmodi familia, quàm flagitiorũ & ſcelerũ ſeminariũ, ut quãdiu ea maneat, nunquam defuturus ſit aliquis uel perditus & nequã, uel ferox & inquietus, atq; alienæ libertatis uiolentus oppreſſor, dum ſolo nomine turgidus, alijs omnib. quamlibet bonis artib. confiſis, poſtulat antecellere: ſic cõtrà pulcherrima res eſt, cùm eò ſpectat, ut paratam in ea domo minores habeant certã aliquã diſciplinã, artemq; uitæ honeſtæ & per uerã laudem traducendæ. quam artẽ parentes liberis tradendã curant, ſeu melius ueluti per manus cũ hæreditate gentis ac nominis tradunt ipſi, optimarũ quoq; actionũ in domeſtico exẽplo ad imitationẽ memoriã. His ex reb. omnib. quis explicare queat, quãtas ſumus cõmoditates ad degẽdã uitã diuino munere cõſecuti? multumq; à brutorũ cõditione rituq; diſceſsimus: & humanitas ſe ipſa exeruit, ſpecioſiſsimamq; oſtendit ordine, legibus, diſciplina, quę à uicijs nos abduceret, et in limine ſiſteret totius uirtutis. Data eſt una Eua uni Adam, ſicut una Eccleſia uni Chriſto: quẽadmodum ſanctus Apoſtolus interpretatur, maximũ illud fuiſſe myſteriũ, quod ad Chriſtũ & Eccleſiã pertineret. Et unum debere unius eſſe, cùm natura ipſa clamat, tum diuina lex natura melior, & illius interpres atq; explicatrix, ut ueriſsima, ita certiſsima nos edocet. primùm opificio ipſo corporũ, & ratione generãdi, quæ ex duorũ cõplexu corporũ perficitur: ſed occultiore quodã myſterio, quòd duorũ inter ſe amor optimus eſt, ſine æmulatione: duorum uerò aut plurium ad unũ, æmulatione nõ caret. Quippe difficile eſt, ut unus æquè & amet duos, & colat, & ſe amare præ ſe ferat. Porrò ex duob. q ſe magis quàm alterũ redamari à tertio illo, in quẽ amor fertur, exiſtimabit, inſoleſcet tanq; parta in certamine uictoria: qui autẽ minus, dolore uretur, ceu uictus: & inuidebit riuali id quod uel ſolus cuperet poſsidere, uel certè potior eſſe in poſſeſsione. unde odium, & rixæ, & moleſtiæ in re familiari. quæ uel ferocia uirilis magno aliquo tumultu & perturbatione rerum decerneret: uel animi muliebris impotentia querelis atq; importunitate, nempe armis ſuis, augeret ac infeſtaret, penitusq; intolerabilẽ redderet uitã, nõ ſolũ ſubinde expoſtulans cũ riuali, nõ aliter quàm cũ pellice, ſed etiã cũ marito. Non id expedit quieti & iucundæ trãquillitati, quam eſſe in re familiari cõuenit, ad quam ſe unuſquiſq; uelut in portum recipit, defeſſus ac defatigatus cura rei publicæ aut priuatæ, ſed externæ. Quòd ſi domi tã diuexetur quies, & omnia ſint odijs perturbata, ubi tandem uirilis animus negocijs, curisq;, hoc eſt tempeſtatib. iactatus acquieſcet? Profectò in litib. fori, in undis illis & procellis concionum hærere, in peregrinationibus morari mallet, quàm ſe ad penates & intra domeſticos parietes recipere, ad uitam uſque adeò inſuauem & acerbam. Nam in amicitia quamlibet plu-

rium,

abutimur. Cicero pro Sextio: lętitiam paucorum, luctum omnium. Particulares ſunt aliquis homo diſputat, non diſputat. Nam quidam homo diſputat, ſi quis uelit in ſingularibus reponere, cum hoc nō admodum contendam. Infinitæ ſunt quæ ex ſe nullam notam attributæ ſunt alicui generi, homo diſputat, Athenienſes pugnant, Romani hanc urbē condiderūt: quæ ex ſenſu tranſire uel ad uniuerſales poſſunt, uirtus eſt bonum: uel ad ſingulares, homo adeſt, de aliquo prius locutus: uel ad particulares, Achiui hîc occultantur, homines habitant ſub ęquinoctiali, dolus latet ſub hoc uerbo. In quibus uerò uniuerſalitas & ſingularitas inſunt, uel qua alia, miſtæ nominantur, utiq; ex ſe, nā aliįs ſic ſpectantibus uniuerſales fiunt: aliįs ſecus ſingulares, aut ſpeciales: ut ſi quis dicat, Socrates ſemper deambulat in academia: alius Socratem modò conſiderabit, huic fiet certa, & dicet cur ſingulariter ais hoc de Socrate? & non item de Glauco, uel Hippia? alius illud ſemper, & reſpondebit uniuerſaliter, iſtuc quidem ne dixeris, an nunquam ſedet? ad eundem modum in his: hic homo poſſidet aſinū, Socrates habet aliquot diſcipulos. Compoſita enuntiatio eſt plures ſimplices uel aliquo uinculo, uel per ſeipſas aptè connexæ: ut fortuna & dominos facit inſolentes, & ſeruos meticuloſos. Interdum ratio coniunctionis in proprietate linguæ poſtulat aliū modū à narratiuo, nec tamen non continuo eſt cōiuncta, ſiue compoſita. Nam in his ſola ſpectatur connexionis ratio, ut ſi equus haberet alas, uolaret: tu es adeò eruditus, ut Ariſtotelem ſuperes, nam indocti dicunt quod Ariſtotelem ſuperas: idem tamen quod nos, intelligunt & nos, quod illi, ſed hoc noſtrum eſt ſecundum linguæ proprietatem. Multa etiam per indicatiuum Græci efferunt, quæ nos per ſubiunctiuum, & illi per infinitiuum, quæ nos per ſubiunctiuum, aut imperatiuum. Omnia coniunctionum genera, quæ à Grammaticis δυνάμεις earum nominantur, his ſunt apta: coniunctiuæ, diſiunctiuæ, illatiuæ, aduerſatiuæ, approbatiuæ, & cauſales, quæ ex ludo ſunt literario. Tum quædam aduerbiorum formæ, ut temporis, quum, quando. Loci, ubi. Similitudinis, ita, adeo, ſicut. Comparationis, hoc quo, quanto, tanto, tam, quàm, & in ablatiuis abſolutis, quæ ferè tempus ſignificant, Stulto regnante ſapiētes affliguntur: & per quàm, ut magis currit quàm deambulat. Adde his relatiuum quis, ſine copula ſunt aptè applicata, bona ingenia pudor debilitat, mala confirmat audacia: optare quæ libeat, potes: conſequi quæ libeat, non potes: pauperi deſunt multa, auaro omnia: quibus uetuſtatis gratia uinculum demitur. In his non aliter quàm in ſimplicibus, negatio in nodum incumbit, id eſt in copulam, non in partes: non &, non uel, non ſi, uel certè ſignificatur incumbere. Cicero poſt nodum tranſtulit primo de Diuinatione, ſi non ſignificant, nullas dant uias: pro, non ſignificant, nullas dant uias. Omittitur interdum conſequens per figuram Græcam, & potiſsimum Atticam: ut apud Thucydidem & alios: quod noſtri quoque ſunt imitati, ut Cicero in tertio de Oratore. Negatio & affirmatio pugnant inter ſe, ſed ex ratione quantitatis, ut uniuerſalitas cum uniuerſalitate, omnis homo legit, nullus homo legit: uel uniuerſalitas cum particularitate aut ſingularitate, omnis homo legit, aliquis non legit, Socrates non legit: & ſingulares, Socrates diſputat, non diſputat. Et inter ſe miſtæ, Socrates ſemper diſputat, nunquam diſputat, aliquando non diſputat, nunc non diſputat. Quum ſingulares ſunt, aut quicquid in una erat uniuerſalitas, fit in altera particularitas, uel ſingularitas: aut econtrario, uocatur contradictio: & ſi has quoque contrarias appellat Cicero in libello de Fato: ſed nos aptius ad artem diſtinximus. Quum uerò uniuerſalitas in utraque remanet, contrarietas, ſeu aduerſitas. In compoſitis pronunciatis affirmatio & negatio ad deuinctionem ſpectat, non ad uerba, unde cenſetur eis oppoſitio. Coniunctiuæ uniuerſalitatem quandam uidentur præ ſe ferre, diſiunctiuæ particularitatem: iuſtitia eſt uirtus, & fraus eſt ſcelus, non eſt uirtus iuſtitia, uel nulla fraus eſt ſcelus contradictoriæ: ſi remanet coniunctio &, fiunt aduerſæ, ut iuſtitia eſt uirtus, & fraus ſcelus: non eſt uirtus iuſtitia, neq; ulla fraus eſt ſcelus, quæcunq; ad rationem coniunctiuarum ſe applicant, uniuerſalitatē participant, quæ diſiunctiuarum particularitatē. Regula eſt generalis in Latina lingua, contradictiones in omni genere enuntiationum proprias ac germa-

nas

ges aliæ ſuper alias latę atq; ſancitæ,& poſtremæ quęq; atrociores prioríb.tot minę, tot errores, carcer, carnífex, Gemoníæ, ſecures,crux,culeus, & per ſingulos articulos acerbiſsimæ mortes,ad arcendũ à flagitijs nõ ſuffecerunt:horũ maioríb.ſatis fuerat edixiſſe,Ne quis uelit Quirites.In tantũ cętera inualídi, aduerſus modeſtiã & pudorem fortes atq; inuicti ſumus: níhilq; animoſius facímus, quàm uirtutẽ cõtemnere.Símul cũ nullũ ſit animãs,cui magis in ſuo genere cõcordía ac beneuolẽtia quàm homíni cõducat,& ſit neceſſaría cõciliãdis amicitijs,& charitatí hominũ inter ſe latè diffundẽdæ:proſpectũ eſt,uti præclarè M. Tullius & D. Auguſtínus ſcriptís prodiderunt,ut uíri alíunde ſibi uxores quærerẽt,filiæ in alíenas domos migrarẽt, magnã ſecũ amoris cõciliationẽ traducẽtes, ut ijs affinitatis uínculis multi ſibi optimè cuperẽt,qui ex ijs uíderẽt cõſanguinitates,propinquitates, gẽtilitates naſci:omnía deniq; humana & diuína iura,& tanq; nodos ac coniunctionẽ pietatis. Ita factũ eſt,ut charitas ílla,quã parẽs natura per totũ humanũ genus cũ ſímilitudine ſui ſparſerat, ad paucos adfectuũ uício & ſcelere cõtracta, rurſum ſe per cõnubía nõ modò in unũ aut alterum proferret ac díffunderet,uerũ in domos,in ciuitates,gentesq;, quæ multis ſæpe,nonnunquã uno matrimonio ex acerbíſsimis ſunt diſſenſionib,in dulcíſsimã cõcordiam reuocatæ.Sed quatenus líceat aut nõ líceat in his progredí, quæ ſunt & Romanorũ legib. & Pontificũ decretis ſancita,nõ eſt loci huius díſputare. dícẽtur aliqñ à nobís,cùm ſecũdo Chriſto,de repub.cõmẽtabímur.Cùm uerò,poſt tãtas & in animis hominũ tenebras,& in uoluntatib.flagitía,& in natura auctã malorũ cõtinuatione corruptelã,uíſũ eſt díuino cõſilio,opus ſuũ inſtaurare:míſit íllũ eũdẽ filiũ ſuũ, per quẽ orbẽ cõdíderat,ut & eũ ad patrẽ haberemus recõciliatorẽ tãti díſsidíj, ad nos íluſtratorẽ tenebrarũ,& uitæ actionib.exẽplar.Ille humí abiectũ & cœno obrutũ humanũ genus,uelut porrecta manu ad intuendũ cœlũ,ad luminis uſurã,ad captũ díuinitatis erexit:& quaſi claſsicũ cecíniſſet, ita quotquot cœleſtẽ íllã uocẽ nõ repugnãtibus animis audierũt,cęteris relictis curís,ac pro níhilo habitís,tãtę ſibi ac reliquís parandæ beatitudini ſe accinxerunt. Videbãt quícquid mũdí artes ac ſapiẽtia pulchrũ atq; expetendũ uel armis peterẽt, uel opíb. oſtẽtarẽt,uel philoſophię pręceptis ſcholiſq; loquerẽtur, ac promitterẽt, id omne purius ac germanius incredíbili cõpendío offerrí,ac penè in manus iam nunc darí.Excitatus eſt incredíbilis ſequendí ardor, ut eiſdem ueſtigijs, eódẽ quò dux anteſignanus Chriſtus, peruenírет. feruente adhuc eíus cruore,& accẽdente eorũ pectora,quoſcunq; attigíſſet,ut ſtupore defigerentur omnes,penes quos erat imperiũ populorũ& gentiũ,ſiue reges ac imperatores,& magnorũ exercituũ dñi:ſiue uſu rerũ & prudẽtia callidí, ad quorũ conſíliũ ac ſententias de maximis deq; minimis referebatur:ſiue profeſſores ſapientiæ, qui ceu in faſtigío humanitatis collocati,& díjs proximi,reliquos omnes ſub ſe deſpectabãt,omnía cernebãt ab iſtis magno curſus impetu eſſe ſuperata.Nemo erat qui nõ admíraretur, unde tãta uis,qua tot míllíũ corda ingenti cõſpiratione idẽ peterẽt,idẽ profiterẽtur, idẽ ſonarent,idẽ aſſequerẽtur.Non íllis pecuniæ,nõ uitæ cura:nõ magiſtratus ambiebãt aut ullã potentiã:domib.famílijs,parẽtib. propinquitatib. líberis,ipſis quoq; renunciarant uxorib,ne quid expeditos, currentesq; moraretur: ne quid impediret certamen,& retardaret uictoriã de uitijs,& hinc inauditũ íllud uirtutis præmiũ. Nõ erant de ſarcinis & impedimẽtis ſollícití,qui ex uictoría ſe tam immẽſa adepturos bona níhil dubitarẽt. Nõ uacabat in tãta æui celeritate, alijs cogitationib.dare operã,ab hac adeò immenſa & ſublimi raptis penitus atq; occupatis.Sed habet hoc tamẽ ardor ílle pietatis noſtræ,quod in eũ à Chriſto manauit, tanquam ex auguſto quodam fonte,ut tam aliorũ ſit ſollícitus, quàm ſecurus ſui.prædituſq; eſt ingenti prudentia:ſed quo magis incenditur is ardor, hoc magis prudentía foras prominet: & oblita ſui alijs proſpicit, ſi quid modò eſſe poteſt in tanta effuſa & flagranti charitate alienum. ſed certè ſe in tuto collocauit, & fiduciæ plenus exclamat, Quis nos ſeiunget à charitate Dei? Ergo pro alijs iam laborat, non pro ſe: uiuit ipſe, iam non ipſe, uiuit autem in eo Chriſtus.Itaque uiuentis in ſe Chriſti iuſſa exequitur,uoluntati paret,ut illis, quacunque poſsit, bene conſulat, quibus optimè conſultum eſſe uult Chriſtus:

utemur diſiunctiua conſimilis ingenij. Sed eſt animaduertendum inueniri in particularitate acceptiones duas, hanc certam, illam incertam: certa eſt, quum ſub nulla delitescit, nec ad aliam refertur, ut alicui uni certo poſſit congruere, quod eſt effatum: ut orator aliquis hæc ſcripſit. Incerta eſt, quum ſub alio delitescit, nec de uno aliquo eſt ſenſus, nempe quum ſub uniuerſalitate ſignificabatur claudi: ut ad ſingula illius uniuerſalitatis referatur, non ad totam, hæc iunioribus ſuppoſitio confuſa nuncupatur, quæ ſic eſt Ciceroni expoſita in libro quinto de finibus bonorũ ac malorum: Quum dicimus, omnibus animalibus extremum eſſe ſecundum naturam uiuere: non ita accipiendum eſt, quaſi dicamus, unum eſſe omnium extremum: ſed ut omnium artium recte dici poteſt commune eſſe, ut in aliqua ſcientia uerſentur, ſcientiam autem ſuam cuiuſq; artis eſſe: ſic animalium commune ſecũdum naturam uiuere, ſed naturas eſſe diuerſas, ut aliud equo ſit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis. Sic ille. Fit etiam incerta, ut hic pane eſt opus ad edendum: neq; enim hoc aut illo, ſi modò opus eſſe id dicitur, ſine quo nequit fieri. Solus homo nouit religionem, non ſolus hic aut ille: ſed hæc perinde eſt, ac ſi dicas, quicquid nouit religionem eſt homo, ſicut in illa quiſquis edit, panem edit. Tum Romæ ac Spartæ conſiliũ publicum eſt ſenatus: & in peruulgato exemplo, Pariſiis & Romæ uenditur piper: quia ☞ & uniuerſalitas quædam eſt, ſicut ☞ utrobiq;. Hęc uerò ſiue incerta, ſiue confuſa, attingenda non eſt, quoad collatio illa uniuerſalitatis in ſingularitatem aut particularitatem ſit reſoluta. Tertia formula. Singulare unum probat ſuum commune particulare, non contrà: particulare inferius probat ſuum ſuperius item particulare, ſed retrorſus non idem ualet. Vniuerſale ſuperius probat ſingulare, & inferius tam particulare quàm uniuerſale. Quantum ad copulam in pronuntiato ſimplici attinet. Tria ſunt tempora, præſens, pręteritum, futurum, quæ ſunt naturæ tempora, & in hęc reducuntur artis tempora, ſiue Latinæ linguæ ſeu Græcę: præteritum imperfectum ſignificat non fuiſſe aliquid abſolutum, quum aliud fieret, aut eſſet factum: præteritum pluſquàm perfectum ſignificat fuiſſe abſolutũ. Sunt & duo futura perfectum, atq; imperfectum, legam, legero. Sunt quædam tẽpora uel conſuetudinis ac frequentię, uel conditionis, ut aliás admonui: iſte pingit, iſte docet pueros huius urbis, iſte ius dicit, Roſa eſt flos ſuauis odoris. Alia non ad tempus quod prę ſe oſtendunt, referuntur, ſed ad quod intelliguntur: ut ſi quis dicat, Cicero eſt infans, uerum ego mentior: quę eiuſdem temporis in uoce, diuerſi in re eſſe docuimus: tum etiam hiſtorici quum narrant, Scipio uincit Annibalem, Pompeius naſcitur, Brugæ conduntur, intelligendum hoc tempore de quo ſcribo. Iſtis quoq; adduntur limitationes, quæ idem efficiunt, ut hic bene pulſat fides. Iſte ſemper garrit: in quo eſt uel frequẽtia, uel cõtinuatio longi temporis. Poſſibile quatenus pro non repugnanti ſumitur, amplius eſt tribus tẽporibus, ut quicquid fit, erit, fuit, ſit poſſibile: & quod nunquam erit, modo ne repugnet naturæ rei. Cogitabile, intelligibile, opinabile, & alia de quibus poteſt humanus animus comminiſci, etiam latiora ſunt, quàm quæ fieri poſſunt: nam animus noſter humanæ naturæ terminos excedit, unde apparet longinquiorem eſſe eius originem. Tempus præſens non eandem habet apud omnes latitudinem. Deo tota ęternitas eſt pręſens, & quo quis eſt propinquior illi naturæ, hoc eius animus capacior eſt temporis. Aliæ res fluunt, aliæ manent: quæ fluunt non aliter ſunt, quàm quum fiunt: quæ uerò manent, & fiunt paulatim, quum fiunt, nondum ſunt: illæ autem in quacunque ſui parte ſunt: hæ non niſi quum partes omnes habent abſolutas & coniunctas. Enuntiationes de futuro & de præterito interdum ſignificant ſimpliciter aliquid fuiſſe in præterito tempore, aut futurum in uenturo: nonnũquam etiam ex loquendi ratione denotant, iam non eſſe, aut nondum eſſe: ut fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens gloria Dardanidum, & campos ubi Troia fuit. Et quod Cicero de occiſis coniuratis dixit, fuerunt. In prioribus datur formula, de futuro uera eſt enunciatio, ſi aliquando uerum erit in pręſenti, ſin aliter falſa. In poſterioribus non ſolum idem requiritur, ſed negatio etiam huius pręſentis: tales ſolent eſſe de rebus fluxis, ut hęc hora fuit, ille annus erit: de quibus ſi ſint, ſolemus reſpondere, fuit uerò: imò eſt: erit uerò: imò eſt, quæ ſunt de præte-

rito

rito pluſquàm perfecto,& imperfecto,ad præſens reducuntur,cum collatione alterius temporis explicato & ſignato,quo ad exiſtentiam reducto,reducitur poſterius: quum ego ueni,tu legebas: in a tempore ueni,in a tempore legebas:nam in a uera erat,tu legis,quum ueniebã tu legebas:in a ueniebam,in a legebas:quum ueniebam, tu legeras,in a ueniebã,& ante a legiſti.In narrationibus utimur crebrò præteritis imperfectis,propterea quòd omnia uelut in curſu quodam oſtendimus,& tanquàm fierent nondum cõſummata:quippe ad illud tempus referuntur,de quo uerba facimus. Futurum perfectum reducitur ad præteritum eius temporis,quod ſignatur,quum uenies,iam cœnauero,in a ueniés:in eo iam hæc erit uera,ego ſum cœnatus:de poſſibili, ut ſi ponatur ineſſe,nihil ſequatur repugnans ei,cui eſt poſſibile,nempe deo,naturæ, homini,& eiuſmodi:de intelligibili,humanam mentem ſic concipere. Sed prouidendum,ne in explicando tempore fallamur, ut quod confuſum eſt tempus,ante uniuerſalitatem diſſolutam explicetur.Omnes Cæſares fuerunt Romæ:nõ enim ſic ad præſens reducetur,Omnes Cæſares ſunt Romæ: ſicut in hac,Auguſtus & Veſpaſianus fuerunt boni principes: nam coniunctionem Et,uniuerſalitatem quandam diximus cõprehendere,eodem modo pluratiua quæ ∴ & includunt:Catones fuerunt uiri ſapientes.Sunt in quibus uaria (ſicut dixi) includuntur tempora,quod eſt animaduertendum:nam quum ſic effamur,heri emi ædes meas,heri ſcribebam hoc opus,hic uictor aliquando erit uictus,duo ſunt tempora,præſens in eo hic uictor,aut certè anterius:futurum aut poſterius in illo erit:ita ergo redigetur,qui aliquando uicit nunc eſt uictus,ut quum futurum illud poſterius ſit præſens,iam præterierit illud prius. Eundem in modum quando enuntiamus,album poſſibile eſt eſſe nigrum,duo ſunt tempora:& iſte dux eſt ſapientior Pyrrho,quàm Pyrrhus fuit:ex qua pendent hęc atq; huius notæ.Scipio fuit omnium,quos unquam Romæ genuit,continentiſſimus imperator.Sic in alijs,de quibus communis ſenſus nos docebit.Sunt quæ facilius cenſentur ſine reductione,quàm reductæ,ut illæ de præterito imperfecto,& pluſquàm perfecto,& futuro abſoluto:tum etiam quum quid additur,iſte aliquando ſtudebat,bene pingebat,olim erat doctus,ſtatim ueniet,diu fuit in magiſtratu:ſed tamen ut reducantur ſpectandum tempus,quo quicq; refertur:conſiderandum hoc ex iudicio cuiuſq;,ut ſtatim ueniet.Sumamus dimidiũ horæ intrà quod hæc ſit uera,uenit,diu fuit conſul: in toto hoc tempore eſt conſul. Affectiõ neceſſe eſt apte hæreat affecto:nec eſt iam affectum expendendum ſimpliciter,ſed ſic habens:omnis miniſter tyranni eſt crudelis:ferè omnes ſic uiuunt. Connotatũ connotatiuo adiunctum abſtracta coniungit,uel ipſa,uel quæ ad ea pertinent,non cõnotatiua:bonus pictor,non bonus homo deſignatur,ſed bonitas pingendi, ſi modo hærere poſſint,aut ex uſu ſoleant:nam alioqui diſſiliunt & aliò tranſeunt,ut ſutor cocles.Sunt ſchemata,quæ efficiunt ut interim ad utrunq; res pertineat,mœſtus poeta,& qui mœſtus eſt,& qui mœſta canit: orator inflatus,orator bene paſtus,talis oratione aut corpore,cecidi prætorẽ,uel hũc hominem,uel præturæ dignitatem atq; autoritatem:pictor uxorius,uel homo uxori deditus,aut qui ſemper uxorẽ pingit,aut qui omnes mulieres ſimiles uxori ſuæ,qualem nouimus quendam. In uerbis cognoſcẽdi idem euenire, autor eſt Ariſtoteles,ut cognoſco uenientem,cognoſco conſulem,uideo pontificem:eſt,quum cohærent,eſt quum non.Cæterũ nos uſum obſeruamus,non facimus:nouit ne illum noſtrum conſulem:fieri poteſt,ut non coniungantur cognitio & conſulatus, ſicut uidiſti pontificem.In compoſitis enuntiationibus intuendum in coniunctionem,in quam tota ueritas enuntiati compoſiti incumbit,aut contrà falſum:nam de ſimplicibus iam eſt dictum. Ad ueritatem coniunctionis & diſiunctionis eadem ſunt,quæ ad uniuerſalitatem & particularitatem neceſſaria:cõiunctionis ueritas omnes partes exigit ueras, falſo ſatis eſt unam eſſe falſam:quale eſt illud quod apud Quintilianum mater inquit, Manifeſtum eſt de duobus non dixiſſe uerum,quos de altero conſtat eſſe mentitos. diſiunctioni ſufficit uera una,ad corroborãdum,ad debilitandum uerò omnes oportet eſſe falſas.Diſiunctiua ſenſus cõmunis ſic ferè utitur,ut non putet ſe utrunq; confirmare,quemadmodum ponit,ſed alterum tantum ex dubitatione amborum:quem

uideo aut frater meus eſt,aut præceptor:nemo ſic loqueretur,ſi alterum ſciret uerum eſſe,aut utrunq;,niſi forte per iocum.Ideo Stoici,quos ſecutus eſt Cicero in Topicis, Ciceronem Latinorum conſenſus, aiunt in diſiunctione plus uno uerum eſſe non poſſe: dicentis quidem ea eſt mens, nam quum medici ſic præcipiunt, ad febrim proficere hanc herbam, aut illam, aut fomentum, aut pillulas, aut eclegma, aut potionem hanc, proſunt quidem omnia, ſed non ſentiunt adhibenda eſſe omnia, nec ſimul aliqua: uerum ut dicentis ignorantia poteſt partes diſiunctionis omnes falſas efficere, propterea quòd non omnia ita complectitur, ut nihil ſit reliqui, ſub quo uerum excludatur: ſic etiam poteſt ueras partes facere, quod non ita diſtinguit,quin inter ſe in ueritate congruant, uel ex ſua imperitia, uel quod interdum quoq; omnia uult confirmare, ſed ſeparatim, & diſiunctim.ita Stoici non ex re ipſa de ueritate diſiunctionis ſtatuerunt, ſed ex quorundam loquentium ſenſu. Vergilius in ſecundo Æneidos libro:

Aut hoc incluſi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos,uenturaq; deſuper urbi,
Aut aliquis latet error.

Omnia in re erant:ut quum dicimus,hic lepus aut ſibi timet,aut ſoboli: milites ſemper ſunt aut de ſuis, aut de hoſtium periculis ſoliciti. Proculus iuriſconſultus duo facit diſiunctiuarum genera,nempe diſiunctiuarum & ſubdiſiunctiuarum: atque has rurſus in ſpecies duas partitur, primum genus ponit, quum neceſſe eſt unum uerum eſſe,alterum falſum:ut dies eſt, aut nox:ſecundum, quum poteſt eſſe utrunq; falſum, non utrunq; uerum:ut homo ſedet,uel deambulat:tertium,quum utrunq; uerum,nõ utrunq; falſum: ut omne animal agit, aut patitur: quæ ſunt in libro quinquageſimo Pandectarum iuris Romani. Ad conditionalem exigitur,ut poſita conditione ponatur id, quod ex conditione ſequitur.Nam in hac, ſi uis uerum dicere, hoc uinum eſt generoſum, perinde eſt ac ſi quis enuntiet, ſi uis uerum dicere, fateberis hoc uinum eſſe generoſum, aut aliquid eiuſmodi. Ad rationalem, ut quod ſequitur, tanquam ex ratione uideatur inferri à propoſito. Cauſalis,non eſt unius generis & ſimplex:ſiquidem & omnia genera cauſarum continet, & effectus, & ſigna, denicq; fuſa eſt per omnia genera argumentorum. Temporales,ad tempus: locales, ad locum explicatum referũtur.Relatiua ſunt duplicia,aſtricta,& ſimplicia,ſiue in genere:aſtricta ſunt quæ referunt antecedẽs cum eo,quod de illo eſt dictum: ut aliquis homo eſt mutus, qui nouit literas, nempe ille idem, qui eſt mutus. Relatiua in genere ſeu ſimpliciter, ad antecedens pertinẽt ſolutum non aſtrictum limitationibus.Romanus uincit, qui ſe ſolum putat gubernandi peritiſsimum:non ille idem qui uincit,ſed Romani.Sunt quædam obiecta & dicta, quæ naturam reſipiunt complexorũ:fames & mora bilem ciunt:ceruiſa uel uinũ inebriat:habes pecuniam & famem,pecuniã,uel famẽ.Sumuntur hæc uel complexe, uel ſeparate: aut ſic,cunctim & ſigillatim:ſigillatim,ut unumquodq; ſeparatim & per ſe:crapula & meridiatio nocet ualetudini, hæc nocet, & illa nocet: quòd ſi numerus ſit pluralis,qui ad illos refertur in ſingularitatẽ cum illis diſſoluitur:mare & meretrix ſunt magnæ uoragines:eſt magna uorago,& eſt magna uorago. Si complexim, non reſoluuntur, ſed pro uno conuenit termino accipi, atque ita explorantur, an recte congruat obiectum cum dicto. Anima rationabilis & caro, unus eſt homo. Lac & piſces ſunt uenenum. Examinatur ueritas æquipollentia pronuntiatorum: omnis uniuerſalitas par eſt uniuerſalitati:omnis particularitas particularitati,certa certæ,incerta incertæ,quantumcunq; cõuertantur pronuntiata,modo ijdem maneant termini,eadem ſignificatio,& qualitas:itaque hæc recurrunt, nullum concretum ex elementis eſt immortale, nullum immortale eſt concretum ex elementis: aliqua uirtus eſt ſempiterna, aliquod ſempiternum eſt uirtus. Sunt aliæ æquiualentiæ peculiares linguis,ut in Latina plerunq; duæ negationes affirmant,nunquam non, id eſt ſemper: nonnunquam, aliquando:quantum eſt hominum,pro omnibus. Sicut in rogando, nónne pro etiam? num,pro non: ſed hæc linguæ ſunt pro-

pria,

pria. Oppoſitione etiam exploratur ueritas, ut contrarium contrario, album nigro. Lex eſt, contradictorias nec ueras eſſe poſſe, nec falſas. nam ſi omne a eſt b, fieri non poterit ut aliquod a non ſit b: & ſi fiat ut aliquod a non ſit b, iam fieri non poterit ut omne a ſit b: quum hoc a non ſit b. eodem modo neceſſe eſt Socratẽ eſſe uel nõ eſſe: & aliter eſſe uſque eo eſt impoſsibile, ut nec humanus animus capaciſsimus capiat, & in fingendo ſatis liber poſsit fingere. Idcirco hæc lex eſt præcipua, & notiſſima in omnibus artibus, in diſciplinis, & in tota uita. Eſtq; fundamentũ, & regula omnium. Altera lex aduerſas, ſeu contrarias falſas eſſe poſſe, nunquã ueras: nemo enim eſſe poteſt ubiq;, & nuſquam: poteſt tamen nec ubiq; eſſe, nec nuſquam.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE ARGVMENTATIONE LIBER posterior.

ARGVMENTATIO eſt cõnexio enuntiationum, ut prius ex poſteriori ſequi & quodam modo naſci uideatur, & cum eo quaſi neceſſario cohærere: homo aliquis diſputat, ergo rationem exercet. Prius uocatur antecedens, ratio, argumentum, propoſitum: poſterius, ſequẽs, conſequens, intentio, illatio, totum uerò Ciceroni eſt, concluſio, uulgo conſequentiam dicunt. Prius & poſterius uoco non poſitione, ſed ſenſu: id quod alterum inferre intelligitur, prius eſt: id quod infertur, poſterius: ſicut quum dico eſſe connexionẽ, ut prius ex poſteriore ſequatur, ad nos refero, non ad rem: neq; enim minus erit argumentatio, etiamſi non conſequatur, ut dies eſt, ergo aurora ſplendet: ſed tamen connexio eſt, ut conſequi exiſtimetur, id eſt quum ita connectimus, ut uideamus uelle gigni, ac inferri. In hoc confectionis genere ea eſt conditio, ut argumenti ueritas neceſſario intentionẽ reddat ueram, adhibebitur illa certiſſima regula de contradictorijs, ut contradictorium ſequentis repugnet præcedenti: aut exiſtant duo contradicentia ſimul uera uel falſa. Sed connexio hæc rectè fit uel ex ſignificatione uocum, uel ex ſtructura pronuntiationum: illa ſi bona eſt, priuatim in ſe bona eſt, non perpetuò in ſimili: hæc uerò altera, quæ ex conſtructione naſcitur, uniuerſalis eſt, ubiq; idem ualet, dummodo ſimilis conſtructio ſiue compoſitio ſeruetur, id eſt ſimilis ſit nodus, & ratio colligãdi: quod fit, ut ſicut in una ſe habent inter ſe primum, ſecundum & tertiũ, ſic in altera. Si quis ita coniungat, omne c poſſidetur ab a, b eſt c, ergo & b poſſidetur ab a: ſimiles ſunt hæ, b eſt de numero c, b eſt unum ex c, ergo a poſſidet c, & a habet c: non tamẽ ſi quis inferat, ergo c conculcatur ab a: nihil enim habent commune poſſidere & conculcare. Cuiuſmodi illud eſt apud Ciceronem: iſ qui in morbo ſunt, ſani nõ ſunt, omnium inſipientium animi in morbo ſunt, omnes inſipientes igitur inſaniunt: proba eſt concluſio, & generalis: quando non aliud ſunt inſipiẽtium animi, quàm inſipientes: nec inſanire, quàm ſanos nõ eſſe. itaq; nõ rectè occurreret, qui ſic cauillaretur: qui in morbo ſunt, ſani non ſunt: omnium ſapientum mancipia in morbo ſunt, omnes ſapientes igitur inſaniunt. Vniuerſales argumentationes tribus conſtant terminis, ut mox dicetur, inter ſe aptè collatis. Priuatæ autem ſeu peculiares duobus, aut tribus, aut pluribus pronuntiatis, ſed non ita aptè connexis. Et in particularibus ſunt quædã temporariæ, aliæ perpetuæ. Temporariæ, quod ſic uſu uenit illo tempore: ut puerum doceo, nam filium tuum doceo: hic ſuſcepit inimicitias cum Cæſare Octauiano, ergo morietur: ante conſtitutam monarchiam ita erat, poſtea non item. Sunt aliæ perpetuæ uel conditione, uel cauſa, uel rationali copula coniunctæ. Conditionalium aliæ

ſunt,in quibus ex cõditione ſequitur aliud pro ſtatu præſenti rerum,non pro natura perpetua:ut ſi ueneris,colloquemur:ſi uis adferre pecuniam,potes,inuenies me domi:ſi filius ueniſſet,ſalutaſſet patrem.Ex natura ſunt, quum quod inferri ſignificatur, naturaliter ad alterum denotatur ſequi,ac uelut naſci:in quibus pro ſi, poſſet poni ergo:ut ſi homo currit,animal currit:homo currit,ergo animal currit.iſtę ſunt cõplexiones, de quibus hic loquimur. Interdum rogatione ad urgendũ,quod eſt oratorum, & poetarum:ut apud Sillium,Cur uni patriam ſi affligere fas eſt,uni ſit ſeruare nefas? Complexio hęc uel de rebus ſumit uires,uel de noſtra intelligẽdi ratione,quę nihilominus fundata eſt in rebus.Inter res ſunt,quæ alias uelut pariunt,ut cauſæ ex quibus aliæ ſimul ſunt cum effectis rebus, ueluti ſol & ſplendor:aliæ præcedunt,ut pater filium.Tum effecta ſine cauſis eſſe quædam non poſſunt,alia poſſunt:de quibus in prima philoſophia diſſeruimus.alię ſunt res quæ alias ſtatim ſubſequũtur,aut præcedũt: ut prognoſtica,quæ etiam naſcuntur ex cauſis, & ordo rerum à natura ſtatutus.nonnulla nõ queunt,aut non debent,aut non ſolent eſſe ſine aliis,unde oriuntur cõiecturæ prudentum,quorũ eſt ex iis quæ anteceſſerunt,de uenturis dicere:in quibus ſunt exempla, & comparationes.In his omnibus bonæ concluſiones componuntur ſeruata utriuſq; rei natura,ac ratione:ut ignis ardet,ergo fumus eſt: cœlum rubet ueſpere, cras ergo erit ſerenum:aurora eſt,ante horam erit dies.Sol lucet,dies eſt igitur.eſt homo,ergo habet caput, & cor, & uiuit.Catilina uir factioſus & nobilis propter egeſtatem ſumpſit arma contra rempublicam,ergo & hic egenus nobilis,inquieti animi ſumet.Naſica priuatus occidit Gracchum ſeditioſum, decet ergo Ciceronem cõſulem occidere Catilinam coniuratorem. In iis quæ mens noſtra è rebus accipit,ſunt ſigna rerum,nempe uoces,quæ inter ſe collatæ aut pares ſunt,aut impares,aut oppoſitæ:in quibus aduerſæ,priuantes,negantes,collatæ,auerſæ:in iſtis hoc modo inferimus par, & aſtruit par aſtructum,& tollit ſublatũ:eſt iuſtum,ergo æquum:non eſt iuſtũ,nec æquum. Superius diſtributũ aſſerit inferius aſſertũ,& deſtruit deſtructũ: nulla uirtus, ergo nec iuſtitia:omnis uirtus,omnis ergo iuſtitia.Inferius aſſertũ ponit ſuperius non diſtributum,ſublatum tollit etiã non diſtributum.homo ergo animal: nullus homo, ergo aliquod animal non.Quid ſi nullus ſit homo? dicet aliquis, iam nõ eſt animal ſupra hominem qui nullus eſt:ſicut homo ſuperius non dicetur Troianis, quũ nullus eſt Troianus:neq; enim hic omnia conijcimus in intelligentiam, ſicuti quum de ſignificando ageremus, ſed ad res maxima ex parte. Hinc accipiunt uires concluſiones illæ,quæ à reſtricto exeunt ad laxius,ut à uoce affecta ad ſimplicem:eſt homo albus,ergo homo:eſt canis Socratis,ergo canis, nam moderatum anguſtius eſt ſoluto, niſi ſit affectio ex earum ordine,quæ auertunt,aut tollunt:ut uita ſaxi, ergo uita: homo pictus,ergo homo: ferè omnia, ergo omnia. Sic à uerbo ſubſtantiuo cui aliquid additur,ad diem ſimplex uenitur:ut eſt miſer, ergo eſt: quin etiam ab omni alio uerbo:nam eſt, omnia capit,præter ea, quæ non tam in rerum natura eſſe intelliguntur, quàm in poteſtate,aut in animo & cogitatione noſtra:ut ſignificat,denotat: quod genus eſt illud Ariſtotelis, Homerus uiuit ut poeta: & Ariſtoteles diſſentit à Platone. Philo platonizat,& Plato philonizat.Aliud eſt chimęra,quam Antichriſtus:ad mentem enim ſpectant hæc,non ad exiſtentiam rerum.Relata uox in eo,quo refertur, & ſublata tollit relatam,& poſita ponit:pater eſt, ergo filius eſt:non eſt pater, ergo nec filius.non tamen ſic,uideo patrem & filium igitur:in eſſentia enim relata ſunt,non in uidendo.Sic uerò rectè,ſi lædo hunc confœderatum, lædo & illum alterum: nam in hoc ſunt confœderati. Aduerſa,& auerſa,& priuantia magis ſe tollunt poſita, quàm uel ponunt poſita, uel tollunt ſublata: eſt album, eſt uidens,eſt homo, non ergo nigrum,nec cæcum, nec equus. Non tamen ſi non eſt album, eſt nigrum: multa enim ſunt media. non eſt cæcus,uidens igitur:nam catulus ante nonum diem non eſt cæcus:ſed nec uidens.Lapis itidem neutrum eſt. Si tamen ſint pugnantia abſq; medio, ut ſanum,ægrũ,quod dicit Ariſtoteles, & in ſuppoſito iam apto, & congruente,alterum confirmatũ interimit pugnãs,ac uice uerſa:nõ eſt hic homo cæcus,uidẽs ergo:

non

non æger, ſanus igitur. Ex iſtis complexionibus priores illæ quæ de rebus omnino ſumuntur, nullius ſunt artis certæ, ſed cuiuſq; in ſua: uidelicet de hac iudicabit medicus, acceſſio eſt febris, cor ergo palpitat plus iuſto: de hac nautæ, ludunt in ſicco fulicæ, ergo inſtat tempeſtas. Iſtæ poſteriores magis ſunt dialectici, ſed ita, ut id inſtrumentum unuſquiſque uſurpet in ſua arte, neque enim dialecticus de hac cognoſcet, triangulus omnis habet duos angulos rectis pares, ergo iſoſcheles, niſi illam quoque cognoſcat, & iſoſcheles eſt triangulus, quod docet geometria. Diſtinctæ ſunt hæ connexiones, & uaria acceperunt nomina, enthymemata, epicheremata, aſcenſus, deſcenſus, comparationes, exempla, epagogas, gradationem, ſoritas, dilemmata, antiſtrephontes. Enthymema quid ſit, non ſatis conuenit: ſed inter plures conſtat eſſe imperfectum ſyllogiſmum, id eſt omnia argumentationum genera quæ propoſuimus. Nam Rhetores quidam argumentationem ex contrarijs uocauerunt, propterea quòd quæ ex illis fieret, eſſet acutiſsima: ita nomen commune ceſsit in ius unius tanquam proprium: quemadmodum Poetam Græci Homerũ uocant, Latini Virgilium. ἐπιχείρημα aggreſsionem ſonat: non eſt genus argumentationis, ut uidetur, ſed ad ordinem pertinet, ut in acie primani: eſt enim intentio, qua aggredimur propoſitum thema. Aſcenſus eſt à ſingularibus ad uniuerſale, deſcenſus contrà: ſed in priore coniunctiue aſcenditur ad uniuerſale diſtributum, diſiunctiue ad non diſtributum: ſic etiam deſcenditur: de quo antea memini. Exemplũ eſt, quo aliquid perſimile probatur. Scipio maluit exulare, quàm libertatẽ patriæ imminuere: ergo idem eſt cuiuis bono faciendum. Nam illa quæ per negationem enuntiantur, ſimilitudinis ſunt, ille non fecit, tu facies: quaſi tibi non eſt faciendũ. Comparatio in quam frequens exemplũ incurrit, fit in tertio. Marcellus non ademit uictis libertatẽ in bello, tu adimes in pace: aut à maiore, aut à minore, aut à pari: non feretis uos exiguas contumelias propter Chriſtum, cuius gratia martyres profuderunt ſanguinẽ & uitam: multi ſola prudentia fulti affectiones ſuas habuerunt in ſua poteſtate, nõ habebit uir ſapientiæ aſſectator? Socrates philoſophus iniurias diſſimulauit, idem te decet facere philoſophum. Epagoge ſiue inductio, & aſcenſum & exempla capit. Socrates eſt in ea multus, tum artes omnes ſunt ſic inuentæ, ex ſingularibus experimẽtis, quę ſenſus oſtenderunt, collecta artis regula mentis artificio: & ſi nõ raro etiã ſingularia illa ad ſolum animũ pertinent. Socrates ad aliquid probandũ multa ſimilia cõferebat, ut quum in illis eſſet datũ, puderet non dare in eo, de quo agebatur, quum uerſaretur illud in cõtrouerſia. Rodolphus Agricola aſcenſum enumerationẽ, ἐπαγωγὴν inductionẽ uocat: quia ex aliquot inducitur auditor ad credendũ. Itaq; epagoge, eſt ſimiliũ enumeratio partiũ, quæ per collationẽ eo peruenit, quò intendit. Gradatio quum multa ſic ſumuntur, ut ex primo inferatur ſecundũ, ex ſecundo tertium, atq; ita quocunq; alio numero: quod Diophantus uult, mater uult: quod mater, Themiſtocles, populus Athenienſis, ergo & puer Diophantus, & populus Atheniẽſis. Cicero primo de Legibus: quibus ratio à natura data eſt, eiſdem & recta ratio data eſt: ergo lex, quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando: ſi lex, ius quoq;: at omnibus ratio, ius igitur datum eſt omnibus: cuius norma ex Ariſtotele deducitur in categorijs. Quando alterum de altero prædicatur, ut de ſubiecto, quæcunq; de eo quod prædicatur dicuntur, omnia etiam de ſubiecto dicuntur: ut homo de homine hoc aut illo prædicatur, animal uerò de homine, ergo & de hoc homine: is enim & homo eſt, & animal eſt. Itaq; ſi duco genus à Cæſare, & ab Ænea: ſi ab hoc, & ab Anchiſa: quoniam Cæſar ab Ænea Anchiſæ filio. Item quicquid ſequitur ad illationem bonæ concluſionis, ſequitur etiam ad propoſitum eiuſdem. Coaceruatio eſt, quum adddendo uel detrahendo cumulo nuſquam ſiſto, ſed probo nec confici unquam, nec deſtrui: ut de cauda equi apud Horatium, & de populo, & de aceruo tritici: quem ſi unum granum nõ efficit, quid duo? ſi nec duo: nec tria, nec in quantocunq; numero. Græci ſoron uel ſoritas nominant. Dilemma eſt argumentum cornutum, in quo duobus propoſitis quodcunque eligas, capiere: ſi ducis formoſam, habebis communem: ſin deformem, moleſtiam: ſi dues erit, ferenda: ſi pauper, alenda. eiuſmodi colligendi ratione uidetur ſignificare

Cicero Hortenſium permultum uti conſueuiſſe: nam in diuinatione aduerſus Verrem ſic inquit: Te uerò Cæcili quemadmodum ſit eluſurus, quàm omni ratione iactaturus, uidere iam uideor: quoties ille tibi poteſtatem, optionemq; facturus ſit, ut eligas utrum uelis, factum eſſe, nec ne: uerum eſſe, an falſum: utrum dixeris, id contra te futurum. Antiſtrephon, quod à Cicerone nominatur conuerſio, diſſolutio eſt dilemmatis: ſi ducis formoſam, habebis uoluptatem: at ſi deformem, non communem: ſi diuitem, alet te: ſin pauperem, nihil exprobrabit.

DE SYLLOGISMO.

SEQVITVR uera, & germana, & perfecta argumentatio, quæ à Græcis ſyllogiſmus dicitur, id eſt collectio, à Cicerone ratiocinatio: nos de nomine non erimus ſoliciti, ueteribus utemur uocabulis: ea non ſolum in iſs uerbis, & ea ſignificatione efficax eſt, ſed ſepoſita omni ſignificatione, & in aliis eadem facie ac forma, id eſt nodi ratione, & congruentia partium inter ſe: quemadmodum docuimus: ideo proprie ad dialecticum pertinet, & huius unius eſt artis. Diffiniatur autem nobis ſic: ratiocinatio, eſt collectio trium enuntiationum, in quibus tertia quæ inferri ſignificatur, ex duarum connexione naturaliter elicitur: naturaliter dico, ut aliud nihil ſit extrinſecus neceſſarium, ſed natura ſua ex eis naſcatur ſine ſupplemento intelligentiæ: nam qui eo indiget, perfectus ſyllogiſmus non eſt. uel ſic: Syllogiſmus eſt comparatio duorum ad tertium, ex qua naſcitur illorum duorum habitus inter ſe, ut uel nectantur, uel diſſoluantur. Huius hæc eſt in natura ratio: quoniam quæcunq; uni tertio congruunt, inter ſe congruunt: & quæ inter ſe congruunt, eodem modo congruunt tertio: ut ſi iſoſcheles ſit par duobus angulis rectis, & ſchaleron ſit item par duobus angulis rectis, iſoſcheles & ſchaleron pares ſunt. Et contrà: non tamen conſequitur, ut ſi tertio alicui non ſunt apta, nec inter ſe ſint: neq; enim iſoſcheles & ſchaleron congruunt circulo. Ideo ex mere negatiuis nihil infertur. Et quæ una in parte congruunt illius tertij: non neceſſe eſt congruere inter ſe: ut iſoſcheles & quadratum congruunt cum ſchaleronte, hoc in angulo recto, illud in acuto, nec tamen ullo modo congruunt inter ſe: ac ne ſi totum quidem, ut angulus acutus totus conuenit cum parte iſoſcheli, & rectus cum parte quadrati, illa tamen inter ſe ſunt omnino diuerſa: ideo nec aliquid efficitur, quum medium eſt in utraque particulare: de ſingularibus aliâs dicemus. Videndum etiam, ne quod in parte dictum eſt prius, in toto concludatur: quocirca haud rite ex non diſtributo diſtributum colligitur. Sed quatenus quum unum congruit, alterum non congruit, illa duo non neceſſe eſt omnino uel congruere, uel non congruere, ideo ex negatiua & affirmatiua negatiua elicitur: ex uniuerſalitate & particularitate particularitas, ſemper enim minus eſt ac deterius quod exprimitur. Tota uis ſyllogiſmorum in eo eſt ſita, ut ex uniuerſalitate inferatur uniuerſalitas, uel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio. Videndum ut integre ſumatur medium, & quicquid in præmiſſis non eſt medium, nec pares medij, conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahendo, quod quidem ſenſum uariet, & ſeruata eadem ſignificatione uerborum, ne fiat æquiuocatio uel amphibologia. Ergo ſumuntur hæc omnino congruere, & partim congruere: nam ex non congruere, per ſe nihil efficitur. Quocirca ſint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in utroq; decẽ fiunt collationes ſeu connexiones, quas cõbinationes noſtri nominant: medium ſit a, extrema b c. Mediũ ut menſura eſt duorum, ideo poſtquàm perfunctum eſt metiendi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorum duorum cõſideratur, hoc enim quærebatur per menſuram: quare in id quod efficere & comparare uolumus, mediũ non intrat. Terminus qui in prima ſumitur cũ medio, dicitur maior terminus: qui in ſecũda, minor: pronuntiationes ipſæ prima nominatur uulgo maior, minor altera, præmiſſæ ambæ.

Capella primam assumptionem,alteram propositionem,alteram propositionem,tertiam illationem:in quo sicut arbitror, commutatæ sunt uoces.Nam Cicero quem ille sequitur, contrà:item Quintilianus qui maiorem enuntiationem uocant propositionem,minorem assumptionem:alij maius & minus assumptum, siue sumptiones. Tum directe concludere,ut maius extremum dicatur de minore: indirecte contrà. Capella directum inferre, ac reflexim.Explanemus hæc per exempla apte ad usum. Comparationes sunt istæ:Si aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totum capietur ab a:ut si tres trianguli pingantur, quorum unus b sit maximus, & capiet alterũ a, tertius sit minimus intra a,qui sit c: ita dicimus si omne b est a, & omne c est b, omne c est a.Adhibeatur regula, quam diximus esse canonem artium omnium, & uitæ totius: si manente proposito, illatum infirmetur, duo contradicentia concedentur,uidelicet aliquod c non est a, & idem est a: nam si non omne c est a,sit sanè illud c,d:tum si omne c est b,etiam d erit b: & si omne b est a, etiam d erit a : alioqui non omne b erit a , nempe d:ita hoc d erit a:atqui idem ipsum non erit a.In ijs quæ concludunt directe ex contradictorio consequentis cum minore,infertur contradictorium assumptionis:hæc est uia ad facilius inueniendam rationem examinandæ bonæ connexionis. Verum capiamus, quo res fiat distinctior, & explanatior, non literas iam,sed uoces significantes:omnis uirtus est bonum,iustitia omnis est uirtus,omnis igitur iustitia est bonum:non quin sine significatione res sit ex sola structura ualida, sed minus perturbatur ingenium in significantibus, quàm in literis propter minutiam earum. Quòd si concluditur,omnem iustitiam esse bonum,inferetur etiam aliquam iustitiam esse bonam:scilicet ad omne sequitur aliquot: etsi aliquam iustitiam esse bonam,etiam aliquod bonum esse iustitiam:nam hic tantum transponuntur uerba,sensus restat idem. Quocirca de ijs quæ adæquantur, aut se subsequuntur, rarius loquar:putabo enim dictum de alteris, ubi de alteris præcepero.

Sequuntur octodecim formæ.

Itaque prima hæc forma uocetur à nobis,ut uulgo,Barbara:ne in eo, quod nihil refert,affectate uideamur discedere à trita & uulgari uia:in quo satis liquet ex uniuersalitate confici uniuersalitatem,ex particularitate non nisi particularitatem: quum b quod erat particulare in ratione,tale est in iudicio illationis.Licebit omnes formulas regulare per normam illam , quam posuimus de congruentia duorum ad tertium. Sed ut apertius & compendiosius præcipiamus, omittetur deinceps:satis fuerit de principio attigisse,unusquisque per se examinet:nam hæc seorsum melius intelligun tur,quàm in tumultu.

Secunda coniunctio : si omnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia est uirtus, utique iustitia aliqua est bona:nam detur oppositum,nulla iustitia est bona:ergo neque hæc iustitia,quæ est uirtus per assumptum:ergo aliqua uirtus non est bona,& tamen omnis uirtus est bona:hæc dicitur Darij: ex particularitatibus collecta est particularitas,id est quæ in præcedentibus fuerant particularitates,manent in consequente.

Tertia,si nulla uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus,nulla uirtus est bonũ: detur diuersum,aliqua iustitia est bona, & eadem est uirtus,aliqua ergo uirtus est bona:sit Celarent.

Quarta,si nulla uirtus est bona, & aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona:sumatur oppositum,omnis iustitia est bonum:ergo hæc iustitia est bona, indico illam,quæ per secundam est uirtus:ergo hæc uirtus est bona, & tamen nulla uirtus est bona:sit Ferio.

Quinta,si omnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia non est uirtus, nihil efficitur: collatio est ut uocant inutilis:quippe proceditur à non distributo ad distributum:bonum sit maius uirtute, & iustitia æqualis,aut minor bono:omnis homo est animal, aliqua substantia sensibilis non est animal:nisi quis sic colligat, ergo aliqua substãtia sensibilis,aliquod animal non est:ut animal nõ distribuatur.Sed nemo sic loquitur.

Ideo Petrus Mantuanus,& alij ſophiſtæ has uocant de inconſueto modo loquẽdi.

Sexta,omnis uirtus eſt bonum,nulla iuſtitia eſt uirtus,non poteſt hæc naſci, nulla iuſtitia eſt uirtus,nec aliqua iuſtitia non eſt uirtus: nam bonum quod non erat prius uniuerſalitas,nunc fit.Inſtaretur,ſi bonum ſuperius eſſet ad iuſtitiã:animal,lapis, homo.Sed ſic indirecte,aliquod bonum non eſt iuſtitia,tunc omnia remanent, ut oportet,cedo repugnans,omne bonum eſt iuſtitia:hoc igitur bonum, quod etiam eſt uirtus,ſecundum priorem aſſumptionem:quare hæc iuſtitia eſt uirtus, quod eſt contrarium ſecundæ:Fapeſmo uocatur.

Iam ueniamus ad ſextam,ſi omnis uirtus eſt bonum,& omnis uirtus eſt iuſtitia,aliqua iuſtitia eſt bona: detur aliud nulla iuſtitia eſt bonum,ergo neq; hæc iuſtitia:oſtenſa illa,quæ ſit uirtus per minorem:itaq; hæc uirtus non eſt bona, & tamen omnis uirtus eſt bona: uniuerſalis non poteſt inferri,omnis iuſtitia eſt bonum,ſumamus uirtutem minorẽ bono, & iuſtitiam maiorem bono. Sic omnis homo eſt animal, omnis homo eſt corpus:nec contrà:nam item contrà ſumam.Sit hęc Darapti.

Septima,omnis uirtus eſt bonũ,aliqua uirtus eſt iuſtitia, aliqua iuſtitia eſt bona:repugnans enim eſt, nulla iuſtitia eſt bonum, ergo nec illa iuſtitia quæ eſt uirtus,iuxta ſecundam: quare nonnulla uirtus non eſt bona: & tamen omnis uirtus eſt bona. Sit Datiſi.

Octaua,omnis uirtus eſt bonũ, nulla uirtus eſt iuſtitia, ergo aliquod bonum non eſt iuſtitia:reducitur ad Fapeſmo cõuerſione minoris,Nulla iuſtitia eſt uirtus: & tũc facile probatur ad regulã,ut factũ eſt.ideo huic nomen ne imponamus, quandoquidem omnino pendet ex alio:ſi quis tamen nomen requirit,uocet ſanè Fapello.

Nona,omnis uirtus eſt bonum,aliqua uirtus non eſt iuſtitia,non producunt hanc, aliqua iuſtitia non eſt bona,ſi iuſtitia ſit minor bono:omnis homo eſt animal,aliquis homo non eſt Hiſpanus,ergo Hiſpanus non eſt animal: à non diſtributo ad diſtributum cõcluditur.ſed uel illa naſcetur de inconſueto loquendi more, aliqua iuſtitia bona non eſt:uel hæc indirecte,bonum non eſt iuſtitia.nam ſi quis non acquieſcit,tranſeat ad aduerſum,omne bonum eſt iuſtitia,atqui uirtus omnis eſt bonum,quare omnis uirtus eſt iuſtitia:quod eſt contradictorium aſſumpti, ſed accipit uires à Barbara, ideo etiam relinquatur:ſit tamen,ſi quis uelit,Barboco.

Decima, nulla uirtus eſt bonum, omnis uirtus eſt iuſtitia, non poteſt inferri uniuerſaliter,nulla iuſtitia eſt bonum,ſi iuſtitia ſit ſuperior bono: nullus lapis eſt homo, omnis lapis eſt ſubſtantia, ergo nulla ſubſtantia eſt homo: ſed ſic,aliqua iuſtitia non eſt bonum:detur oppoſitum,omnis iuſtitia eſt bonum,ergo et illa iuſtitia,quę eſt uirtus:itaq; aliqua uirtus eſt bonum,& nulla uirtus eſt bonum.Felapton dicitur.

Vndecima,nulla uirtus eſt bonum, aliqua uirtus eſt iuſtitia, aliqua iuſtitia non eſt bona:detur diuerſum,omnis iuſtitia eſt bonum,ergo & hæc, oſtenſa illa quæ eſt uirtus:& tamen nulla uirtus eſt bonum:dicitur Feriſon.

Duodecima,aliqua uirtus eſt bona,omnis uirtus eſt iuſtitia,ergo aliqua iuſtitia eſt bona:cedo oppoſitum,nulla iuſtitia eſt bona, ergo nec illa, quæ eſt uirtus: quocirca aliqua uirtus non eſt bona,& tamen omnis uirtus eſt bona:dicitur Diſamis.

Tertiadecima, aliqua uirtus eſt bona, nulla uirtus eſt iuſtitia, non infert, aliqua iuſtitia non eſt bona: nam aſcenditur à non diſtributo ad diſtributum:fit apertum,ſi uirtus ſit amplior quàm iuſtitia: aliquis lapis eſt ſubſtantia, nullus lapis eſt animal: ſed ſic indirecte concluditur,aliquod bonum non eſt iuſtitia: detur aliud,omne bonum eſt iuſtitia, ergo & illud bonum quod eſt uirtus: itaque uirtus eſt iuſtitia, & tamen nulla uirtus eſt iuſtitia:uocetur Feriſco,nã ad Ferio pertinet, ſi quis aſſumptionem conuertat,& de maiore fiat minor.

Quartadecima,aliqua uirtus eſt non bona,omnis uirtus eſt iuſtitia,ergo aliqua iuſtitia nõ eſt bona:concedatur oppoſitum, omnis iuſtitia eſt bonum, & omnis uirtus eſt iuſtitia, ergo omnis iuſtitia eſt bonum: quod contradictorium propoſitionis ex Barbara ſumit uires,ſed forma per ſe ſolet poni,Bocardo dicta.

Quintadecima, omne bonum eſt uirtus, omnis iuſtitia eſt uirtus, nihil efficitur ob me-

ob mediĳ particularitatẽ in utraq;.Et,omne bonũ eſt uirtus, nulla iuſtitia uirtus,nulla iuſtitia bonum:nam ponatur, aliqua iuſtitia eſt bonum, ergo aliquod bonum eſt iuſtitia: oſtendo illud bonum, quod eſt uirtus, per priorem,ergo aliquod bonum eſt uirtus, quod eſt oppoſitum ſecundi aſſumpti:uocatur Cameſtres.

Sextadecima,omne bonũ eſt uirtus, aliqua iuſtitia nõ eſt uirtus,aliqua iuſtitia nõ eſt bona: nam ſi omnis iuſtitia eſt bonum,ergo & iſta iuſtitia,illam indico quæ non eſt uirtus:itaq; & hæc iuſtitia eſt bona,quæ non eſt uirtus,aliquod igitur bonum nõ eſt uirtus,quod eſt contradictorium maioris: dicitur Baroco.

Decimaſeptima, nullum bonum eſt uirtus,omnis iuſtitia eſt uirtus,ergo nulla iuſtitia eſt bonum:nam ſi non acquieſcis,ſit ergo aliqua iuſtitia bona, & omnis iuſtitia eſt uirtus:ſumo hanc iuſtitiam,quæ eſt bonum,eadem eſt uirtus, ergo aliqua uirtus eſt bona,quod eſt contradictorium propoſitionis:uocatur Ceſare.

Decimaoctaua,nullũ bonum eſt uirtus, aliqua iuſtitia eſt uirtus,aliqua iuſtitia nõ eſt bona:repugnat intentioni,omnis iuſtitia eſt bonum: indico ergo illam iuſtitiam, quæ eſt uirtus, aliqua ergo uirtus eſt bona, quod contradictorium aſſumpti prioris: Feſtino dicitur.

Sunt aliæ collationes,quæ tantum ab ĳs quæ modò poſitæ ſunt, tranſmutatione ſumptionum diſtant:ut quum dicimus,omnis uirtus eſt bonum,& omnis iuſtitia eſt uirtus,ſi dicatur,omnis iuſtitia eſt uirtus,& omnis iuſtitia eſt bonum. In iſtis eodem modo cõcludeẽ,quo in alĳs,ſed indirecte:ut apud illũ,omne peccatũ eſt actio,omnis actio uoluntaria,ergo omne peccatum uoluntariũ: & apud Ciceronẽ,quod eſt bonum omne,laudabile eſt:quod laudabile eſt omne, honeſtum eſt: bonũ igitur quod eſt,honeſtum eſt.Si quis tamẽ uelit directe concludere,hoc tantum deuitet, ne à particularitate ad uniuerſalitatem tranſeat:omnis iuſtitia eſt uirtus,omnis uirtus eſt bonum,ergo aliquod bonum eſt iuſtitia. Quapropter collectiones ſunt ſeptemdecim: quas licebit in tres ordines diſtribuere:ut quum medium in altera eſt obiectum,in altera dictum exiſtat primus ordo:quum in utraque dictum,ſecundus:quum in utraque obiectum,tertius. In primo ordine ſunt hæ formæ,ac uelut gradus,Barbara,Darĳ,Celarent,Ferio,Fapeſmo.In ſecundo,Cameſtres,Baroco,Ceſare, Feſtino. In tertio,Darapti,Datiſi,Barboco,Felapton,Feriſon,Diſamis,Feriſco, Bocardo. Neque hîc ſpectauimus quæ effata poſſent inferri,ſed quæ ſunt comparationes,quæ aliquid inferant.Reliquæ omnes ſiue collationes,ſiue combinationes,aut ſunt ex particularitatibus,aut ex negantĳs,aut uniuerſale ex particulari concludunt,aut detortam aliquam intentionem ad inconſuetum loquendi morem. Nec comparationes attigi, quæ non ſunt in communi uſu:omnis uirtus eſt omne bonum,iuſtitia eſt omnis uirtus:nihil ſunt hæc,niſi ad hoc reducantur,omnis uirtus eſt iuſtitia:ut fiat ſecundi ordinis. & illa,omnis uirtus eſt omne bonum,par eſt huic, unaquæq; uirtus eſt quodcunque bonum:nec à ſingulari differt,neque aliter poteſt eſſe uera:nam ſi duæ ſint uirtutes, & duo bona,non poteſt ullo pacto uera eſſe.Cæterum formæ illæ primi ordinis efficaciſſimæ ſunt,propterea quòd paratam oſtẽdunt refutationem,ſi quis non aſſentiatur, & maxime congruunt naturæ:uidemus enim rudes atque imperitos homines plurimum illis uti, & acquieſcere:idcirco alios etiam ordines ad illum uolunt reduci poſſe,hoc eſt illos per hunc examinari,probariq́ue:quod fit uel ſumptis pronuntiatis paribus, ſeruatis eiſdem terminis,uel minoribus, quæ à maioribus deducuntur conuerſis uel commutatis propoſitis rationis, uel ſumpto contradictorio illationis per aliquem illorum modorum , cum altera aſſumptionum inferre contradicentem enuntiationem alterius. Et unaquæque forma reducitur ad formam cum qua communem habet literam principalem ſic, ut quam uocalem ſequitur s, effati eius ſumatur æquiualens:ubi p,ſumatur quæ aſtrictior elicitur:ubi m,commutentur ſumpta: ubi c , ad contradictorium deducitur : uelut Ceſare , nullum animal eſt lapis,omne ſaxum eſt lapis,ergo nullum ſaxum animal : primæ æquipollens, quæ idem retrorſum ualet , eſt hæc, nullus lapis eſt animal; fit in Celarent, nullus la-

pis

pis eſt animal,omne ſaxum eſt lapis, ergo nullum ſaxum animal. In Baroco ſic,omnis homo eſt animal,aliquod candidum non eſt animal,ergo aliquod candidum non eſt homo. Sic, omnis homo eſt animal, omne candidum eſt homo, ergo omne candidum eſt animal,in Barbara. Ratio horum omniũ eſt, quòd ad paria idem ſequitur: ut quod ad bonum & iuſtitiam,idem ad iuſtitiam & bonũ:& quod ex minori exprimitur, multo facilius è maiori:tum à contradictorio illati recurritur ad contradictorium propoſiti,tanquam coticula probæ collectionis. Et quod diximus de illis ſubiectis & dictis diſtributis, idem dicendum & ſentiendum in omni particularitate, & uniuerſalitate: ut,cuiuſcp docti libri ſunt accuratè perſcripti, Budæus eſt unus è doctis, illius ergo libri bene & diligenter ſunt perſcripti: nullus ſuperbus placet Deo, nonnulli hominum animi grati ſunt Deo,aliqui ergo illorum non ſunt ſuperbi.Nullum æquum iudicem uideo,Morus eſt æquus iudex,illum igitur non uideo:ad eundem modum in cæteris.Si quis ſumat ſemper,nunquam,aliquando etiam, aliquãdo non,omnia illa genera ſyllogiſmorum effinget, quæ prius: obſeruabuntur,quæ modò diximus,ut omnia ſint paria.Claymondus ſemper aliquid meditatur de literis,heri conueniſti Claymondum,ergo heri conueniſti aliquid meditantem de literis. Eodem modo ubi uniuerſalitas intelligitur:uirtus eſt bonum, iuſtitia eſt uirtus,ergo bona.Seneca:Ebrio nemo committit ſecretum ſermonem,atqui bono uiro committit, ergo bonus uir non eſt ebrius:in Felapton,nam & ebrius uniuerſaliter capitur,& bonus uir.Quod de affectis quæritur poſsibile,impoſſibile,neceſſarium,per regulas eſt cenſendum.Poſſibile particulare eſt,particularius quàm quodlibet tẽpus uerbi: impoſsibile uniuerſale eſt negans: neceſſario uniuerſale aiens:meminerimus, quid ſuperius de uniuerſalitate & particularitate admonuimus. Sũt quędam uerba,quæ inuoluta rationem ſyllogiſmi perturbant,euoluta autem ſunt facillima. Tota uoluptas eſt in ſenſu,totus ſenſus in parte animæ brutali, tota ergo uoluptas in brutali animæ portione:nam illud totum ſignificat quicquid eſt eius.Similiter nullum animal præter hominem eſt capax religionis, elephas non eſt homo, quum ſit animal,ergo non eſt religionis capax:ſic enim explicatur,nullum animal,quod nõ eſt homo,habet religionem,nullus elephas habet religionem:nam ſolus uniuerſalitatem ad alterũ extremum iacit:ut ſit,omnes habentes religionem ſunt homines,elephas non habet & cętera.Sunt qui ualent in certis uocibus,in alijs nõ: ut pauci homines ſunt in hoc cãpo, exercitus nõ eſt pauci homines,ergo non eſt in hoc campo:nihil concludes, ſi dicas, albi homines ſunt in hoc campo, Æthiopes non ſunt albi,ergo non ſunt in hoc campo,in quo ſint ipſi & Germani.Singularitas perinde eſt, ac ſi eſſet quædam uniuerſalitas: ideoq; in ea probos ſyllogiſmos contexueris, & quidem in tribus ordinibus. In primo ex aientibus:Ioannius legit,Gaſparis filius eſt Ioannius,ergo Gaſparis filius legit.Si maior ſit negans: Socrates non diſputat,Sophroniſci filius eſt Socrates,ergo non diſputat: non ualet in minore,Socrates eſt philoſophus, Plato non eſt Socrates, ergo non eſt philoſophus:nã arguitur à non diſtributo ad diſtributum:niſi dicatur,ut antea,aliquis philoſophus nõ eſt.In ſecunda ex affirmantibus:Orator eſt Cicero,philoſophus eſt Cicero, orator ergo aliquis philoſophus eſt:ex negatiua, aliquis Theologus non eſt Vergara,aliquis Theologus eſt Vergara, nõ conficitur Theologũ non eſſe Theologum, ſed Theologum aliquem nonnullum Theologũ non eſſe.Et ex minore negatiua ad eundem modum. In tertio : Ariſtoteles eſt doctus, & idem eſt maritus,aliquis igitur maritus doctus:& ex negatiuis:Socrates nõ fuit auri cupidus,Socrates fuit philoſophus, aliquis ergo philoſophus auri cupiditate caruit: at minore negatiua, Socrates eſt homo, & nõ eſt Troianus, non ſequitur aliquem Troianum non eſſe hominem:ſed ſicut dictum eſt, aliquem Troianum aliquem hominem non eſſe. Sunt quidam ſyllogiſmi multiplices, qualis erat ille Socraticus: amicorum omnia ſunt communia, dij & homines boni ſunt amici, deorum ſunt omnia, ergo & bonorum hominum: gradationem quidam uocant: ego ut ſic non appellem, facit, quòd non ſemper poſterius ſequitur ex priore, ſed eſt geminus ſyllogiſmus,

ad hunc

ad hunc modum: quorumcunq; amicorum omnia ſunt communia, [illegible]
nes ſunt amici, ergo eorum omnia communia: rurſum, quæcunq; ſunt [illegible]
bonorũ hominũ, omnia quæ ſunt, deorum ſunt, igitur & bonorum hon[illegible]num.
uelit gradationem nominare, nihil impedio. Syllogiſmi qui fiunt in comparatiſ.
ſuperlatiuis habent peculiarem quandam rationem: ut quiſquis animũ excolit,
lior eſt eo, qui negligit, ſtudioſo ſapientiæ nihil eſt melius, & eſt, animum ergo exco-
lit: quod optimum eſt, deeſſe beato non poteſt, ſapiẽtia & uirtute nihil melius, his igi
tur uir beatus non caret: & apud Ciceronem ſecũdo de Legibus: Quum omnia, quæ
rationem habent, præſtent iſs, quæ ſunt rationis expertia, nefasq; ſit dicere ullam rem
præſtare naturæ omnium rerum, rationem ineſſe in ea confitendum eſt. In relatiuis
quæ referunt exacte, ſumendũ eſt antecedens cum relatiuo, aliter nihil proficit con-
cluſio: omnis homo qui ſe ſummittit, extolletur: uir ſapiens eſt homo qui ſe ſummit-
tit, ergo extolletur: non tamẽ ſic, uir ſapiens eſt homo, ergo uir ſapiens qui ſe ſummit-
tit extolleẽ: nam in ſimili obiicitur, uir ſtultus ac deploratus eſt homo, ergo uir eiuſ-
modi, qui ſe ſummittit, extolletur: quum nullus ſit talis. In iſs quæ referunt genus, ſa-
tis eſt ſumere antecedens: ut omnis ſophiſta eſt rixoſus, qui & cauillatur, Lucianus
eſt Sophiſta, ergo rixoſus, qui & cauillatur. Similiter omnis iuſtitia & fortitudo. Ca-
to uel Cicero pro ſimplicibus ſunt: coniunctio naturæ eſt uniuerſalitatis, ac proinde
utrunque neceſſe eſt eſſe uerum: quocirca ab illa ad utranque eius partem rite co-li-
gimus, non autem retroagimus. Obediendum eſt & Deo & homini in poteſtate, er-
go homini in poteſtate. A negatione partis contradictorium totius concluditur: nul-
la eſt in diſsidio reſpublica, ergo non & in diſsidio eſt reſpublica, & magiſtratus aua-
ri recte adminiſtrant: quæ eſt diſiunctio, à qua ad nullam partem ualet complexio, ſed
à parte ad illam. Similiter à diſiunctiua, ſi quis tollat unam partẽ, ponet alteram: Theo
logus uel curat animum ſuum, uel alienum, non curat ſuum, ergo alienum: non reſle-
ctitur, nam poteſt utrunque facere. Sed qui diſiunctionis alteram partem ueram uo-
lunt, alteram falſam, bene putant argui à poſitione unius partis ad ſublationem alte-
rius: uel ſedet, uel edit: ſedet, non ergo edit. Sic Cicero pro Cluentio: Vnum quidem
certe nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptum
illud eſſe iudicium, aut ab habito, aut ab Opianico eſſe corruptum. Si doceo non
ab habito, uinco ab Opianico. Si oſtendo ab Opianico, purgo habitum: non uide-
tur in genere bene colligi, nam potuit corrumpi ab utroque: etſi non in illis, certe in
aliis: quemadmodum ſuprà demonſtraui, poſſe partes omnes diſiunctionis ueræ uc
ras eſſe. Iam à conditionali. Qui ponit conditionem, ponit ſequens, qui tollit ſequẽs,
& conditionem, non uice uerſa. Si eſt uirtus, eſt bonum: eſt uirtus, ergo bonum.
non eſt bonum, ergo nec uirtus. ſi eſt uirtus, non eſt bonum: eſt uirtus, ergo non bo-
num: eſt bonum, ergo non uirtus. ſi non eſt uirtus, eſt bonum: non eſt uirtus, ergo
bonum: non eſt bonum, ergo uirtus. ſi non eſt uirtus, nec bonum: non eſt uirtus, er-
go nec bonum: eſt bonum, ergo uirtus. Hi quidem ſyllogiſmi, quæ eſt menſura & re-
gula, qua alias argumentationes cenſemus. Nam enthymema fiet uniuerſaliter bo-
num, ſi ad eum reducatur. Sed enthymema eſt bifarium, aliud quod ex ſignificationi
bus uerborum ualet, ut homo currit, ergo animal mouetur: aliud quod quadãtenus
ex uerbis, ut quod habet aliquid in utroque pronunciato idem, obiectum uidelicet
aut dictum: ſicut Socrates uere philoſophatur, Socrates ergo cõtemnit opes & glo-
riam, Socrates nihil habet arrogantiæ, ergo philoſophus aliquis nihil habet arrogan-
tiæ: & hoc ſolum reducitur ad unum ſyllogiſmum: illud prius ad multa. quod fiet pri-
mum medij inuentione, propoſito themate, quod uelis probare, aut improbare: ut
homo eſt albus, non eſt homo albus. Videndum primũ quid ſuperius, quid inferius,
quid oppoſitũ, aut alienum ab iſs terminis, qui in argumẽtatione ſunt poſiti: ut quum
ſumo homo & album, homini ſuperius eſt animal, corpus, ſubſtantia: inferius Troia-
nus, Romanus: nihil eſt aduerſum: auerſa aut ſeparata ſunt ea omnia, quæ non ſunt
homo, puta leo, lapis, odor, ſapor: albor, coloratum ſuperius, hoc album infe-
rius: candidum par, nigrum contrarium: ſeparatum, uiride, lætitia, odor, ſapor.

Ad

Ad concludendum affirmanter aliquid, oportet id pro medio ſumere, quod utrique terminorum competat. Ad concludendum neganter, non quod ab utroq; diſcrepet, neq; enim ex negantijs quicquam conficitur, ſed quod uni conueniat, alteri non. Ad uniuerſalem affirmatiuã medium oportet eſſe maius, aut par eo quod diſtribuitur: minus eo quod non diſtribuitur: ſi utriq; ſit æquale, omnia erunt in confecto æqualia: ut omne riſibile eſt corpus: medium erit homo, uel animal, ad hũc modum: omne animal eſt corpus, omne riſibile animal, itaq; & corpus: colligitur ſolum in primo ordine, ideo in altera oportet diſtribui, tunc erit minus aut par. Ad particularem annuentem nihil impedit medium minus eſſe utroq;: omnis homo eſt animal, omnis homo eſt ſubſtãtia, aliqua ſubſtantia eſt animal: hæc infertur in primo & tertio ordine: in primo ſic, omnis homo eſt ſubſtantia, aliquod animal eſt homo, ergo & ſubſtantia. Ad uniuerſalem abnuentem medium uni nullo modo cõgruat, atq; in hoc incumbat negatio: altero erit maius, aut par, & hoc affirmabitur. iuſtitia, uoluptas, bonum, iſtud erit medium, nullum bonum eſt uoluptas, omnis iuſtitia eſt bonum. nulla ergo uoluptas bona. hæc infertur in primo & ſecundo ordine. ideo in uniuerſali non diſtribuitur affirmatiua, tunc erit maius aut par, nam ea eſt aſſumptio. Ad particularem negantiæ, ut medium ab eo, in quod incumbit negatio, tollatur, uel totum à toto, uel totum à parte, alteri congruat quomodocunq;, fit in tribus ordinibus. ſi totum omnino à toto tollitur, fit in Ferio, Feſtino, Felapton, Feriſco, Fapello, in quibus prior eſt uniuerſalis abnuens. ſi à parte fit in Baroco, & Bocardo, & Barboco, in quibus altera eſt particularis negantia. Proprius iam de enthymemate. In omni enthymemate, aut eſt maior cum illatione, aut minor cum illatione. hic deeſt maior, illic minor. Sermo communis, & oratores, qui ſermoni communi ſe accõmodant, enthymematis ad perſuadendum magis utuntur, quàm expreſſis ac perfectis ſyllogiſmis. & omittunt eam potiſſimum partem argumentationis, quæ adeò eſt facilis ex ſe, & cuiuis expoſita, ut ſorderet, ſi explicaretur, ac generaret faſtidium, tanquam diffideret auditori, qui dicit, eodem modo in epagogis duo aut tria exempla pro omnibus putant ſufficere. Solent reduci enthymemata ad primum aut tertium ordinem: ad ſecundum uerò perraro. quum obiectum eſt idem, nõ poteſt reduci ad tertium ordinem. nam medium ingrederetur cõfectionem, reducitur ad primum. ſi dictum eſt idem, poteſt ad utranq;. nam ſi eius quod illi additur pro ſupplemento, obiectum congruit obiecto, exiſtit in tertio. ſi obiectum dicto, in primo. quando dictum dicto, in ſecundo. Quando uerò deſit propoſitio, quando aſſumptio, hoc eſt eius cognoſcere, qui uiderit, quid deſideretur ad perfectam probationem. Reliqua enthymemata, quæ nihil habent commune, ad plures ſyllogiſmos reducuntur. homo currit, ergo animal mouetur. infertur hæc ſic, homo currit, omnis homo eſt animal, ergo animal currit. tum ſic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal mouetur. Ad explorationem ſiue ſyllogiſmi, ſiue cuiuſcunq; conſecutionis nulla eſt certior coticula, quàm ut ſæpe admonuimus, contradictorium intentionis repugnare uel toti rationi, uel cum una parte eius repugnare alteri, & rem deduci ad conceſſionem duarum contradictoriarum, qua examinatione nulla eſt euidentior in natura. Hinc ſequitur hoc dogma. Conſequens ſemper meliore eſt conditione quàm antecedens, aut certè pari. Nam ſi quid boni habet ratio, intentioni communicat, non contrà. Si quid uerò habet incommodi conſequens, in argumentum refundit. ſemper liquidius eſt & purius, quod exprimitur. Si propoſitum uerum, & intentio. ſi propoſitum neceſſarium, & intentio: alioqui poterit dari uerum antecedens illati falſi. ſi poſſibile eſt antecedens. & quod conficitur. ſi quid congruit cum ſumptione, & cum intentione, non econtrario. quippe antecedẽs poteſt eſſe falſum, conſequente uerò, ut ſtudia ſunt bona, ergo ab omnibus expetuntur. Si quid ſequitur ad illationem, ſequitur ad præcedens, nam quod ad poſterius, & ad prius, unde poſterius. quum ſemper prius ſit potentius, quippe ex his omnis homo eſt albus, & omne rationabile eſt homo, ſequitur hæc, aliquod rationabile eſt album. ad quam non ſequitur omne rationabile eſt album, quod tamen ex prioribus naſcitur. Si quid repugnat ſequenti & præcedenti, non uerò inuicem quandoquidem

dem cum antecedente illo priori pugnat hæc, aliquod rationabile non eſt album: non tamen cum intentione conſequenti. Similiter in nobis ex rebus, ſi argumẽtum eſt ſcitum, eſt intellectum, eſt concedendum, & illatio: quum hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam in hac collectione, omnem binarium ſcis eſſe parem, ergo & hunc, quem tego ueſte: deeſt minor, & hic eſt binarius. Quòd ſi quis de conſequente probæ concluſionis incipiat ambigere, ea dubitatio ad antecedens ſe porrigit, de quo fortaſſe nihil prius ambigebat: ut quæ duo ſunt in tertio paria, ſunt ipſa inter ſe paria: a & b ſunt paria c, ergo & ipſa inter ſe, quum c in deprehenſibili diſcrimine excedit a, & excedítur à b: b uerò perceptibili ipſum a. propoſitionem putat ſe ſcire, aſſumptionem credit ſe oculis cernere, in confecto intelligit ſe captum: refert pedem, & recurrit ad priora, ut fraudem inueſtiget. Reſtant captiones pſeudomenorum, quæ à recentioribus reflexa nominantur, propterea quod de ſe loquantur, & in ſeipſas reflectant ueritatem aut mendacium, ſed hoc crebrius: ideo à Græcis dicta ſunt ψευδόμενα: ut hæc enuntiatio eſt falſa, demonſtrata ipſa eadem: omnis uniuerſalis ſignificat aliter eſſe quàm eſt. Epimenides dicit, omnes Cretenſes eſſe mendaces, & ipſe eſt Cretenſis, ergo & ipſe mendax: ſi mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenſes eſſe mendaces, ergo non credendum: ſunt igitur ueraces, & illis credendum: at hic Cretenſis, ergo ei credendum. quale eſt etiam quod Pſalmiſta inquit: Ego dixi in exceſſu meo, Omnis homo mendax. Apud Lactantium quidam admonitus eſt per quietem, ne haberet fidem ſomnijs: quæro habebit'ne illi fidem, an nõ? ſi credit illi, credit ſomnijs: ſi non credit ſomnijs, credit illi. Et crocodilinæ: utrũ reddã tibi filium an non reddam? dic uerum, alioqui non recipies: ſi dicis redditurũ, retinebo quia es mentitus: ſi non redditurum, retinebo, ut ſit uerum: nam ſi redderem, eſſet falſum, & ita eſſem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophiſta Abderitano, & Euathlo eius diſcipulo, notum eſt illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idem Protagoras dicebat, omnes omniũ opiniones eſſe ueras, Socrates Platonicus refellit eum ſic, at multi opinantur hoc eſſe falſum, ergo ita eſt: falſum ergo opiniones omnes eſſe ueras. Idem Socrates dicebat ſe nihil ſcire, & hoc erat aliquid, non ergo nihil ſciebat. Pſeudomenorum meminit Marcus Cicero quarto Academicarum quæſtionum, & in libello de Fato: à quibus dicit uehementer fuiſſe Stoicos perturbatos, qui ea inexplicabilia nominarunt, aculeos & tortuoſum genus diſputandi: quæ colligauit magis Chryſippus, quàm diſſoluit: ita ut hæc à regula illa exceperint, omne effatum uerum eſſe aut falſum: idcirco etiam & à noſtris hominibus inſolubilia nominantur. Sed harũ omniũ quæſtionũ una eſt profligatio: quoniã uerba, ſicut inſtrumẽta alijs rebus accõmodant, nõ ſibi: neq; enim cultellus ſibi ſcindẽdo eſt repertus, aut malleus ſibi tundẽdo, ſed alijs rebus: ſic in uerbis ſemper alia ſunt cenſenda, per id quod dicitur, non idem ipſum. niſi forte in quibuſdã iocoſis & puerilibus: ut hæc ſcripta ſunt minio: nam ſerio quum loquimur, hæc ſcripſi tibi ad Calẽdas Octobres, de ſuperioribus ſignificatur, aut ſequẽtibus, non de eo ipſo: ut ſæpe Cicero ad Atticum, & alibi: Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hæc tibi dictabam templum poſt putre Vacunæ.

Similiter quũ dicimus, omnis homo mendax, alij omnes, & ego, ſed non in hoc. Iam minime credendũ ſomnijs, alijs utiq; omnes Cretenſes mendaces præter illum, & ille. ſed non in eo ipſo, quod dicit. Quum uicero primam litem, reddam tibi mercedẽ, ſed non de hac iſta re. Crocodilinæ interrogationi nihil poteſt reſponderi: proponat alia, quæ in ſe non retorqueantur: nam ad illam nihil poteſt aliter uerius dicere, aut aptius, quàm ſe neſcire: aut aliquid argutum ridiculum. Tum omnes omniũ opinionum eſſe ueras alijs de rebus. Quidam dixerunt ſe nihil ſcire, ne hoc quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates ignorabat ſe eſſe, & hanc Xantippem eſſe uxorem ſuam, & hunc eſſe Platonem diſcipulum ſuum, cæterum ad perfectam quandam ſcientiam dictum illius pertinebat. Quidam minime neceſſariam exceptionem addiderunt, Socrates nihil ſciebat præter id unum, ut Varro in Academicis quæſtionibus Ciceronis.

IO. LVDOVICI VIVIS DE INSTRVMENTO PROBABILITATIS LIBER.

MENS humana, quæ est facultas ueri cognoscendi, naturalem quandam habet cognationem atq; amicitiã cum ueris illis primis, & tanquam seminibus, unde reliqua uera nascuntur, quæ anticipationes atq; informationes nominantur, à Græcis προλήψεις. Hinc Platonis est orta opinio recordari nos, non addiscere: & animas hominum magnarum multarumq; rerum habuisse cognitionem, priusquam in corpus mergerentur: sed profecto non magis, quàm habent oculi notitias colorum, priusquam ex matris utero in hanc lucem prodeant: potestas ea est ad ista, nõ actus. Ex principibus illis ueris, paulatim alia uera colligit, sicut ex seminibus stirpes crescunt. Sed nouitas omnis admirationẽ parit, quæ postquam aliquandiu in ea subsitit mentis acies, stimulat ad quærendum, atque inuestigandum. Ea prouincia iudicio mandatur: unde assensio sequitur eius, quod iudicatum est uerum, & quasi accessio: dissentio autem & auersatio ab eo quod falsum, est medium quiddam, quum neutrum horum agit: quod contigit uel ambiguitate distracto iudicio argumentorum momentis in uarias partes, qui est motus & nutatio iudicij: uel quiescente iudicio, quum à quo impellatur, non habet: & assensio unius, est oppositi dissensio, ac uice uersa. Assentitur simpliciter, hoc est, hoc non est: assentitur, sed pedetentim, & caute, nonnihil addubitans, arbitror, opinor, credo: quum animus, quò argumentum impulit, ita adhæresc it, ut tamen securus non sit, & fieri aliter posse putet: infirmius etiamnum adhæret, quum illa exeunt, suspicor, coniecto, ni fallor, uidetur: & per negationem, non credo, non arbitror, non suspicor, non memini. Assentitur firme, & secure, & omni semoto dubio, quum dicit, scio, compertum, exploratum habeo. Aut per negationem, nempe assensum firmum contrarij: res est impossibilis, incredibilis, fabula, commentum: quis credat? tu id credis? quæ interdum habent dubitationem, & admirationem magis quàm assensum contrarij confirmatum. Ironia pro dissensione est, sanctus & diligens prætor Verres: homo infans et stultus Cicero. Ex admiratione nascitur quærendi cupiditas: in qua primus aggressus uocatur quæstio, qua uolumus scrutari de essentia aut inhærente alicuius rei, siue foras exeat ad alium, siue intra seipsum subsistat, qui quærit. Quæstionum aliæ simplex quoddam responsum postulant affirmationis aut negationis sine argumento: ut, Dic mihi Dameta cuium pecus? quæ interrogationes nominãtur: aliæ rationẽ & argumentum requirunt, aut certè fusiorem explicationem, quæ propriæ quæstiones. Græci ἐρώτημα interrogationem, πῦσμα quæstionẽ dicunt: quamuis hæc interdũ in linguis confunduntur. Rogat quisq; uel de re, quid sit, aut cuiusmodi, quemadmodum affecta, quæ sunt infinita: nisi quis fortè redigere ad ea loca argumentorũ uelit, de quibus statim loquemur: ut totidem ex rebus quæstio existat, ex quot argumẽta, per quæ satisfit quæstioni. Rogat item de assensu aliorum: quid tu sentis? quid populus? quid senatus? quid Aristoteles aut Cicero? Interdum seipsum, ego ne id credam? mane: expendamus acrius. Tum uenit ad inquisitionem eorum, per quæ uel probando uel improbãdo acquiescat: cuius hæc est uia: Mens nostra in extrema rerum facie sensuũ cognitionẽ, atq; arbitriũ uelut ducẽ sequit, sed quẽ ipsa interdũ deflexũ de uia iudicio suo reuocat: tum ex ijs, quæ à sensib. didicit, attollit se altius ac penitius se cõdit in rerũ intima: aliaq; assequitur, & eruit occulta atq; abstrusa: sic tamẽ ut aditus ab incognita, sint prius cognita: ad incerta uerò sint certa: credibilia quoq; ac uerisimilia ad ea de quibus ambigit. Necesse est enim ut in assensu gradus attollat gradum, &

sequentium

ſequentium adminiculum ſint, quæ præceſſere. Neque fieri poteſt ut in curſu ad metam perueniat, qui medium prius non attigit: nec in tenebris ſpectari quid poteſt, niſi lucem admoueris: ita neque dubia & tenebris obſcurata cerni unquam poterunt, ſi nõ lux aliqua affulgeat ex ijs, quæ nos uelut ſpectata iam habemus ac certa. Eundem ad modum in menſuris, in ponderibus res ipſa nos docet, ut quę ſunt iam nobis comperta & explorata, quæ probabilia & ueriſimilia reddant ea, quibus pro cenſura admouerentur talia, ſiue quòd conſentanea ſibi ſint, ſiue quòd diſſideant. Incredibile memoratu eſt, quot, & quàm uarias ad ueri inueſtigationẽ rationes humanũ ingeniũ ineat, ac tentet, haud aliter quàm qui rem magnopere abditã in tenebris inquirunt. Confirmant dubia ita eſſe aut non eſſe duorũ modorũ altero, aut quia aliquid ſit, aut quia non ſit: ut, an charus quis deo? charus, quia pacis & concordiæ amicus, & quia fluxas res non amat: non charus, nam concordiam habet inuiſam, & amat immodice ſuum corpus. Ergo eſt argumentum id, quod iam creditum ad fidem rei nondum creditæ ſumitur. Ordo uerò eorum quæ creduntur, hic eſt: Primam fidem arbitramur eſſe ſenſuum, hanc uulgus certiſſimam eſſe ducit, nec falli ſe ab illa poſſe: unde ſunt illa, & uocem his auribus hauſi: ego hiſce oculis uidi. Et Dominus in Euangelio, Quæ uidimus, inquit, teſtamur: apud Plautum quidam pluris facit oculatũ teſtem unum, quàm auritos decem. ſed falli nonnunquam oculorũ obtutum & aliorum ſenſuum aciem res eſt quotidiana, uitio ſuo, aut medij, aut obiecti, aut communis ſenſus, qui niſi aduertat, nihil percipietur recte. Ideo in antiquis Romę teſtimonijs illud ſemper etiam rebus manifeſtiſſimis addebatur, ut credo. Verum hæc cauſa non erat, cur Academia in totum abrogaret fidem ſenſibus: quaſi nihil recte poſſit deinceps agere, qui ſemel egerit praue. Sed quod uno tempore erratũ eſt à ſenſibus, alio corrigit: quod ab uno homine, ſarcitur ab alio. Sunt paucula quædam in quibus neceſſario ſenſus labuntur, non culpa ſua, ſed rerum: his ſubuenit mens, cuius eſt certius iudicium atq; exactius, quæq; deprehenſo ſemel ſenſuũ errore, certius deinceps iudicat. Secundus fidei locus eſt, quod ſuus cuiq; affectus ſuaſit: qui quandiu dominatur animo, omnia ſui iuris facit, & quamlibet falſa exploratiſſima creduntur: nam acumen ingenij & acrimoniã iudicij nebula quadam obducit, ne quid ualeat inſpicere, niſi per eam ipſam. Interdum quoque tanta eſt cæcitas, ut qui perturbationibus tenentur, uidere ſe uel audire negent, quæ uident, atq; audiunt: quandoque reuera alienato mentis iudicio ſenſibus defungi non queunt: aliâs obſtinatione quadam non ferunt affectioni quicquam obſiſtere. Hinc amanti pulchra omnia, etiam deformiſſima, & in odio atque inuidentia nihil ſatis bene. Quanquam ſunt in affectu proni quidam ad deſperationem, ij nihil credũt, quod quidem optent eueniſſe: alij ſpem habent cum uoto ad credulitatem propenſiores, ad hos etiam quæ uana eſſe non ignorantur, tamen ſi affectum moueant, nonnihil impetrant fidei, ut fabulæ quæ delectationem afferunt: ita enim iudicij uim uoluptas occupat, ut nihil ſinat agere, nec expendere, cuiuſmodi ſint quæ dicantur, uacet: quippe anteceſſit affectio cenſuram, et excluſit. Dehinc ſunt argumentorũ, & rationis uires. Tum autoritas dicentis: ſed in ijs non omnes ad eundem ſeſe modum habent: ſunt qui omnia argumentis tribuant, non tam neceſſarijs, quàm ueriſimilib. alij neceſſaria requirunt, hi ſunt, qui plurimum ingenio ſuo fidunt. Nam apud eos qui non tam ſibi placent, maluntq; alienũ dictũ ſequi, quàm ſuũ ipſorum, maximi ponderis eſt autoritas: ſed autoritates tamen non omnes æqui ſunt momenti, de quib. erit peculiaris dicendi locus. At ſi quid eſt alicui perſuadendũ, id cui ille aſſentitur, ex probabiliũ eſt numero: & uti Quintilianus ait, ſi quid inter utranq; partẽ conuenit, & cuicunq; non cõtradicit aduerſarius. Hoc in opere omiſſis alijs fidei generibus ac formis, de argumẽtis atq; autoritate diſſerendũ eſt nobis. Nam ſenſus à natura ſunt, qui non docentur: eos homines & cæteræ animantes communiter poſſident ex beneficio naturę. Affectus rapiuntur impetu, antequã rationẽ audiant: quibus de cauſis excitentur, aut reſidant, non eſt inſtituti huius dicere, ſed de anima. Ergo quicunq; obſcuras atq; incertas res ex certioribꝰ & clarioribꝰ inueſtigãt, eiſdem argumentorum inſtrumentis, ac uelut armis in diuerſiſſimo materiarũ genere utun-

tur. Quippe & iuriſconſultus, & medicus, & geometres, & rhetor aliquid in ſua peritia atq; arte quæſiturus, eſſentiam ſcrutatur, inhærentia, cauſas, effecta: ut eodem pencillo & in tabula pictor Cæſarem pingit, & in cruſta Alexandrum, & in linteo bouem, & in charta piſcem. Hæc omnia magnis quidem atq; exercitatis uſu & prudentia ingenijs in promptu ſunt: artis uice eſt illis acumen & celeritas mentis: uerum tardioribus fuit cõſulendum, ipſis quoq; felicíſsimis ſubeunt ſæpenumero obliuiones, aut difficultates in rebus maxime neceſſarijs, ut ſunt humana omnia infirma: optimũ factu eſt uiſum eam ipſam inquirendi rationem, & colligendi probabilia, quam omnes communiter uſurparent, obſeruare, annotare, in præcepta redigere, & artem conficere, quam de inueniendo nominarunt. Ne quoties aliquid eſſet ueſtigandũ, peregrinandum haberet ingenium humanum mole corporis uelut tricis retardatum per tantam immenſitatem naturæ: & obtuſo illi res eſſent denſæ penetrandæ, & obſcuræ perſcrutandæ in tenebris. Ergo digeſta ſunt ſingula, & tanquam in domunculas & ſedes redacta, quos locos dixerunt oppoſito nomine, quodq; Ariſtoteli placuit inuentori, ſi Ciceroni credimus, facultatis huius. Eſt enim locus nomen inſtrumenti, quo ratione probabilẽ rimamur: ſunt horum nomina tanquã lemmata narthecíorũ apud pharmacopolas et unguentarios, quîs illi admonentur, quid in quoq; inſit narthecio aut capſula, ne omnia euoluere ſit neceſſe, quum uno aliquo eſt opus. Verum illud initio ſtatim ignorari non oportet, confuſum hoc tempore & permiſtam quandã inſtrumentorum ſyluam à nobis tradi: quorum examinatio & iudicium, quid unumquodq; operi conducat, & quantũ, alterius ſit contemplationis: ut ſciat quiſq;, quantum in præſentia à nobis expectaturus ſit: ne fortè maiora aut plura animo præſumens, quàm quod dabitur ſatisfactũ ſibi non eſſe, indignetur ſua magis culpa quàm noſtra. Quæcunq; ergo res in dubitationem uenerit, eam oportet penitus inſpici interne, externe, ſurſum, deorſum, ante, retro, cogitatione & mente omnia perluſtrare: ut uerum iſtud, ad iudicium utiq; noſtrum tam multis coopertum et occultatũ inuolucris, detegatur, atq; in apertum ſe proferat: nam quum obiecto dictum additur, niſi quæ utrobique latent, expromantur ac conferantur mutuo, non facile utique ſcietur, quemadmodum illa inter ſe congruant. Quocirca multum ars hæc à prima philoſophia adiuuatur. Spectanda ſunt illa etiam quæ de diffiniendo & diuidendo diſſeruimus: ea enim hunc in modum habent: prò loco eſt rei eſſentia, hinc inhærentia, tum actiones, paſsiones, cauſæ ipſius, & ea quorum illa ipſa eſt cauſa, quæ rem illam capiunt, ſiue in quibus eſt & ea quæ res ipſa capit, quæ ad ipſam referunt, quę ante eam ſunt, quæ poſt addita, attributa, quæ humanis ingenijs excogitata, & in argumentum ſunt aſſumpta. Eſſentiã rei patefaciunt, & explicant diffinitiones: in quibus hæc inſunt omnia, genera, ſpecies, differentiæ, ſeu propria. Tum ea quibus quæq; res conſtituitur, & coagmentatur. Superius illud quod eſt generis uice, eſſentiam inferioris utcunq; demonſtrat, in quo non tam eſt ſumendum exactum illud genus, quàm ſuperius quiddã, ut de diffinitione diximus ✣ eſſe, ſuperius eſt ad omnia, eoq; Cicero primo Tuſculanarum Quęſtionum probat mortuos non eſſe miſeros, quia non ſint. Athenienſes iuuenes gymnaſiis ſe exercent: nam id eſt Græcis omnibus commune. Sic oſtẽdit Cicero, ſi acta Cæſaris cõfirmentur, potiſsimũ leges Cęſaris debere defendi ac confirmari: quoniã nihil eſt magis in actis, quàm leges. quære inquit, acta Gracchi, leges Sempronię proferẽtur: quęre Syllę, Corneliæ: ita enim leges ſunt inter acta, ut homines inter animalia: et recurritur ab inferiore ad ſuperius, hoc eſt ab indiuiduo ad formam, ab hac ad genus. Quî potes malum negare, quem mendacem uides? & quem tu bonum uocas, non uideo quem locum probitatis teneat. Ex proprietate & differentia. Nihil magis eſt hominis quàm iudicium, moderatio, conſilium, ingeniũ, peritia, diſciplina, quũ ſit animal rationabile, & diſciplinę capax: quid minus eſt eius, quàm furor, præcipitatio cõſilij, affectu rapi, rationi nõ obtemperare, præcipitẽ ruere in quodcunq; animo fuerit collibitũ? Mitio Terentij arguit ſe patrẽ eſſe, Demeã non eſſe, quòd hoc patriũ ſit potius cõſuefacere filium ſua ſponte recte facere, quàm alieno metu: Hoc pater, inquit, & dominus intereſt: hoc qui nequit, fateatur ſe neſcire imperare

perare liberis. At res ex partibus ſuis conſtant: nec aliud eſt pars, quàm ex quo cum alio uel alijs quicquam conſtruitur: quarum aliæ ſunt eſſentiales & ſimplices, ut materies & effectio: aliæ compoſitæ, ut quæ ad quantitatem uidẽtur referri. Ex materie deprehenderunt phyſici animantes omnes mortales eſſe: propterea quòd hæc inſtabilis eſſet & fluxa, facileq; mutationibus præberet locum. et Iuppiter apud Ouidium ex materia domus fatorum concludit ea eſſe immutabilia:

—Tu ſola inſuperabile fatum
Nata mouere putas? Intres licet ipſa ſororum
Tecta trium.

Et quæ ſequuntur. Cicero uilitatem funeris Clodij arguit, quòd tam multæ deeſſent partes, imagines, laudatio, & eiuſmodi. Ex hominis effectione intelligitur hominem nõ poſſe terrenis & caducis expleri, cuius animus cœleſtis immortalisq; ſit. L. Craſſus orator non eſſe mirandum dixit, ſi Domitius uocaretur Æno barbus, cui eſſet os ferreum, & cor plumbeum. Ariſtoteles colligit piſces reſpirare, quia habeant pulmonem, & apes non reſpirare, quia non habeant: nec ſuſcipere diſciplinam, quòd inaudi tæ ſint. Ad partem dixerim pertinere ſexum, marem, fœminam. Coniuncta ſunt cum eſſentia ea, quæ ſolo caſu & uocis mutatione diſtant. quæ à Cicerone coniugata nominantur: ut ſapiens, ſapienter, ſapere, ſapientia: homo, humanus, humaniter. Terentius: Homo ſum, humani nihil à me alienum puto. in quibus duę ſunt cõcludendi formulæ: nam uel ad idem pertinent, uel ad duo: ſingula ad ſingula: prius eſt, ſi eloquens eſt admirabilis, eloquentia eſt admiranda: alterum, diuitiæ ſunt beatitudo, diuites ergo ſunt beati. Si cõiugata coniugatis referãtur ſine adiectione ulla, ualida exiſtũt pleruncq; argumẽta: ut ſapere, eſt recte uiuere: ergo ſapiẽtia, recta uita: ſapiẽs, recte uiuẽs. Sin quid addatur, pinguia & perquàm infirma, nec illa ipſa ſuperiora ſatis in toto genere cõſtant: homo eſt pulcher, ergo humanitas pulchritudo. Philoſophi ſunt mali, ergo philoſophia eſt mala: hæc eſt bona, ergo illi boni. Sed hic inuentionẽ tradimus, nõ iudiciũ. Diffinitio poſtrema eſt huius loci. Perſequitur C. Caſsius Dolabellã: qua lege? Cicero diffinitione legis oſtẽdit optima & maxima lege. Sic enim inquit in Antoniana, undecima: Quid C. Caſsius pari magnitudine & animi, & conſilij prædítus, nónne eo ex Italia cõſilio profectus eſt, ut prohiberet Syria Dolabellã? qua lege? quo iure? eo, quod Iuppiter ipſe ſanxit: ut omnia quæ reipublicæ ſalutaria eſſent, legitima et iuſta haberent. Eſt enim lex nihil aliud, niſi recta & à numine deorũ tracta ratio, imperans honeſta, prohibens cõtraria: huic igitur legi paruit Caſſius. Nec refert diffinitio, ne ſit eſſentialis, an quæ deſcriptiones nominãtur: nam plerunq; rei eſſentia non aliter, quàm ex adiunctis cognoſcitur. Hinc ſumũtur plurimę cõtrouerſię quid hoc, quid illud nominetur: quid ſit ſacrilegiũ, quid telũ, quid poſtliminiũ. Alter locus capit inhærentia ampliſsimo argumentorũ receptu. Primũ ex ijs, quæ ſenſibus ſunt obuia, & ei ſenſui, qui cõmunis nominatur, hinc occulta deprehenduntur. Terræ ac ſtirpium uires ex colore, ſapore, tactu, odore: ut apud Vergilium de iudicio ſoli:

Et ſapor indicium faciet manifeſtus & ora
Triſtia tentatum ſenſu torquebit amaror.

Animantum naturæ ex facie, quod eſt phyſiognomorum, medicorum quoq;: ut qui morbos etiam ex uoce deprehendunt: architecti locorum & ædificiorum rationem & commoditatem ex reſonantia: & muſici chordarum ex ſono. Dicunt fuiſſe, qui de facie iudiciũ ferret ex uoce, credo de buccis & naſo, nam ea ſunt uocis organa. Tum ex odore anhelitus de ualetudine medici pronuntiant: ex oculorum & uultus habitu cognoſcitur, quemadmodũ quiſq; ſit affectus. Alius eſt enim faciei habitus iratis, quàm placidis, lætis quàm triſtibus, metuentibus quàm ſpei & fiduciæ plenis. Seneca in ludo negat Claudium debere deum fieri, quòd non eſſet corpore diuinæ maieſtatis capaci. Et barbari formoſiſsimos quoſq; homines principes faciebant, quòd exiſtimarent in eiuſmodi corporibus habitare animos non diſsimiles. Hinc illa: pulchros pulchra decẽt: nõ bene olet, qui bene ſemper olet. Et Dominus apud Prophetam exprobrat Iudææ genti impudentiam: Frons, inquit, mulieris meretricis tibi fa-

cta eſt:facies enim pudoris eſt ſedes,& potiſsimum oculi, qui iudices ſunt,quemadmodum animo affecti ſimus. Pythagoras ex magnitudine pedis Herculis, ut Plutarchus refert,aſſecutus eſt, quantus ille eſſet,quantumq; homines reliquos amplitudine corporis antecederet.Hinc prouerbiũ,Ex unguibus leonem:quę habent etiam nonnihil cõparationis. Ideo ad ea quoq; pertinent,quæ ſunt ad rem. Ouidius hominem oſtendit eſſe animaliũ præſtantiſsimũ,quòd prona quum ſpectent animalia cætera terram, & cætera. Non ueniunt in hunc locum, quæ quis dixit, ſed uocis ſonus: nec illa ego uidi, ego audiui,autoritatis enim ſunt hæc. Præterea externa inhærentia externorum ſunt ſigna:ut ignis celeritas calorem arguit,& aſpectus glaciei rigentem eſſe aquam teſtatur.Sunt alia adiuncta,quæ capiũtur animo,huc uenitur per externa: ſed alia tamen fiunt ueriſimilia per illa:uelut à leone magis quàm à cane diſcerptũ hominem,quòd ea eſt feræ ſæuitia:toxico potius aliquem ſubito extinctũ, quàm bubula.Medici ex rerum uiribus,ac naturis quas ædit quis, ſi in morbum incidat, cenſent quid maxime ualetudini obfuerit. Huius nationis ſunt illa,furenti gladiũ non tradendum:puero, aut impotenti,ac uiolento animo publicam functionẽ non credendum. utiq; nec ouem lupo.Actio ſequitur,quæ ut ex interiore quadã ui & ingenio cuiuſque rei proficiſcitur,ita eam ipſam uim hominibus oſtendit,& declarat,ut naturã fontis uel putei,quam inde hauſeris aquam: eodem quaſi contubernio paſsionem colloco: quòd complicatæ ita ſunt, ut actio eſſe non poſsit, ubi non & paſsio, & contrà:tum multa actionis creduntur eſſe,quæ ad paſsionem alij referunt:ut ſenſus omnes Ariſtoteles audire,uidere,olfacere,tangere,guſtare. Hinc promuntur quæcunq; quis fecit,dixit,uoluit,cogitauit:nec ſolum in tranſacto iam tempore,ſed in præſenti, & uenturo.Sedes ſignorum confertiſsima:conſcius ſceleris, nam expalluit, fugit,titubauit,odit.nam torſit os,minatus eſt,indignatus eſt,torue aſpexit. Cicero arguit Clodium inſidias Miloni feciſſe,quòd dixiſſet triduo illum moriturum:qualis uir,inquit uetus uerbum,talis oratio:& Dominus in Euangelio, A fructibus eorum cognoſcetis eos.Ex ijs quæ quis egit,qualia aget:uidelicet ſumpto naturæ illius rei uelut guſtu quodam:unde collecta ſunt experimenta naturæ rerum,& efficaciæ eorum,quæ utilia nobis eſſent,quæ noxia. Ex actibus non ſolum interiora inhærentia,uires,potentiæ,imbecillitas,generoſitas,degeneratio:perfectus adamas,nam ferro nõ ceſsit:ignauus canis,qui lupum metuit:bonus magnes,chalybem traxit. Sed exteriora eliciũtur quoq;:dulce hoc uinum,quod calfecit:& inter hæc numerantur, quæ quis non fecit, tanquam in quiete ſit ratio aliqua actionis:conſcius,tacuit enim:robur animi in Tito Annio Milone,quòd in iudicio capitali non perturbetur animo,non illachrymetur, non deprecetur iudices.Eadem ſunt,ſed φιλοσοφικώτερα in Publio Rutilio, & Socrate Platonis:adde etiam,ut puto, ueriora & accommodatiora ad formulam exactæ uirtutis,quæ ille perſequitur in apologia eius,item Xenophon.Solemus item dicere,ne diruas,quæ ipſe non extruxiſti nõ uis prodeſſe, ſaltem ne obſis:quaſi qui illa non facit, par ſit eum,nec altera facere.in quo eſt ceu uis quædã autoritatis debiti officij,de quo mox uerba faciemus.Agamemnon apud Homerum uetat Achillem animi & corporis uiribus efferri: Dij,inquit, huic illa dedêre: ceu dicat,ne ſuperbias ijs rebus, quas ipſe nõ paraſti tibi,ſed habes alieno beneficio. explicatius apud Paulum apoſtolum, & piè magis:Quid habes quod non accepiſti:ſin autem accepiſti,quid gloriaris quaſi non acceperis? Actio quoq; actionem excludit: ne occidat,quando quidẽ expoliauit.Modus actionis hic expẽditur, quomodo quicq; ſit actum.Tum pro paſsione eſt qui patitur,nempe perſonæ,aut rei patientis qualitas: ut læſum hominẽ,& amicũ læſum,ac bene merentem magiſtratum,patrem:ſicut in Propheta,Virga percutient maxillam iudicis Iſrael.& Demoſthenes inuidiam conflat Midiæ,quòd in facie ab eo cæſus eſſet,& quidam coronatus. Coniunctiſsimæ ſunt cauſæ actioni:nam cauſa eſt in propoſito à qua fit aliquid,aut propter quam fit:illa efficiens nominatur,hæc finis poterat efficiens cauſa ad ea uideri, quæ ante rem ſunt ſpectare: ut finis atque effectum poſt rem. Sed conſultius fuit hæc ſeparare,quòd nonnullæ cauſæ ſunt ſimul cum effectis rebus,tum percipient facilius hæc:nec eſt quicquã periculi,uti poſtea oſtendam,

ſi eadem

ſi eadem pluribus interdum ſint locis comprehẽſa. Cauſarum alia naturalis eſt, cuius actionis principium ac uis eſt in ipſius effectionis natura: ut igni calfacere, aquæ frigefacere: aliæ quibus fit uis, ut aquæ ab igne feruefactę calfacere: lapidi excuſſo aſcendere: ſed hæc non diuturna ſunt, remoto eo quod uim affert, unumquodq; ad naturam ſuam actutum recurrit: unde eſt illud, Violenta non diuturna. Dionyſius quum matri ſuæ uetulæ diſſuaderet cõiugium, quod ipſa uehementer expetebat, Leges, inquit, humanas cogere poſſumus, naturę non poſſumus: nam ſunt quædam naturalia, quibus non fit uis, ut in curſu uitæ. Naturali cauſæ alia quadam ratione oppoſita eſt fortuita cauſa: in quam & caſus & inconſtantia incurrit. Hic malus uerſus non eſt Homeri, nam ille eſt optimus uates: ita eſt: ſed aliquando poëtæ doctiſsimi uerſus ædunt non doctiſsimos: quandoq; bonus dormitat Homerus, ut inquit Horat. Eſt & cauſa quędam propinquior, alia remotior, in quo multa ſunt interualla & tanquam gradus, uidelicet ut quęq; propius ad effectum accedit, aut longius. In homine primi ſunt parentes, hinc aui, proaui, et patria in quo eſt natus proprior, quàm patria parentum, aut illa, in quam eſt receptus & aſcitus. Nam duplicẽ facit patriam Cicero, ciuitatis & naturæ: ut ipſi ciuitatis patria ſit Roma, naturæ Arpinum: eſt etiam patria antiqua quæ parentes uel auos ædidit, ut Regillum antiqua patria Claudiorum apud Liuium. Patria quidem quatenus genuit, atq; educauit, in his reponitur: nam ſi locus ſit tantum, in ijs eſt, quæ rem capiunt: ex omnibus trahuntur argumenta: bonum ex bonis prognatum, malum ex malis: unde originem habuit nobilitas. Dominus in Euãgelio: Si filij Abraæ eſtis, opera Abraæ facite: uidelicet non decet filium boni uiri, malum eſſe. Apud Liuium Publius Sempronius Tribunus plebis connumeratis Appiæ gentis fœdis facinoribus, oſtendit, nihil mirandũ, ſi talis ſit Appius ille, qui contra leges cenſuram retinebat. Et Cicero ſecunda Antoniana docet, nihil fuiſſe opus Brutis & Caſſio cohortatione ſua ad occidendum Cæſarem, quum illis eſſent maioribus progeniti. In patria Pœnum perfidum, auarum Romanum: et comparationem habent cauſæ: non tam ſimilis nepos auo, quàm patri filius. Non ita mores induimus ciuitatis qua donati ſumus, ut in qua nati, & alti: at patrię noſtrę magis quàm parentum uel auorũ, non tamen eius in qua educati, ut in qua nati ſolum. Neq; genitores aut patria in ſolis excutiuntur hominibus, ſed multo magis in cæteris animãtibus, atq; inanimis rebus, quia in illis plus ualet natura, quæ uoluntate & electione non ducuntur. Leo Europæ animoſior quàm Africæ, hic autem ferocior. Adamas in Arabia repertus præſtantior Cyprio. Vua melior Sagũtina quàm Pariſienſis: melior hæc quàm Louaniẽſis: canes, oues, boues, ex hoc aut illo ſeminio optimi, aut peſsimi. Et quemadmodũ in hominibus, ita in cæteris rebus autor conciliat pretium operi, uel detrahit: uerſus peſsimus, quia Chærili, aut Meuij. Oratio optima, nempe Ciceronis: acutum inuentum, quia Ariſtotelis: ut ſint qui damnare metuant, quæ non probant ueneratione tantum autoris: ut quidam uerſus Vergilij aut Homeri, phraſim in Cicerone, argumenta Ariſtotelis, picturam Apellis: hæc enim qui non admiraretur, rudis haberetur ſpectator. Hinc illud, Malo cum Platone errare, quàm cum alijs bene dicere. In remotioribus cauſis, & in quibus eſt tranſitus, error ſolet ſæpe interuenire in gradibus, per quos rem deducimus: ut rixa cauſa cædis, nam ex rixa iurgia, ex his odium, hinc pugna, ex hac uulnera, unde cædes: nec ſemper hæc ſeſe ut poſita ſunt, conſequuntur. Ideo etiã cauſæ incertæ nominantur: nam aliæ certæ ſunt, ex quîs ſemper illud efficitur, quod ſub eis ſubiectum eſt: aliæ incertæ, quæ uarietatem recipiunt, ut

Non ſemper feriet, quodcunq; minabitur arcus.

Non omnes moriuntur, quibus mors eſt denuntiata: ex quibus hæ raro, illæ ſæpe, aliæ plerunq; officiunt. Eſt cauſa inuoluntaria, quæ ui naturæ ſine uoluntate & delectu agit: uelut ignis ardere et calfacere: primi impetus affectuum ſine ratione aliquò rapi: idcirco diminuitur illis culpa, ſicuti neq; animantes criminamur, ſi quid egerint ad quod inſtinctu naturæ ſuæ uidentur impulſæ. & minus culpamus ſtultos, quàm ſapientes, quia minus eligunt: & leges multũ ignoſcũt primis animi cõcitationibus. Aliæ ſunt uoluntariæ, in quibus uoluntas & electio habet regnum: ut in homine, in

coniecturis quum factum ne ſit, aut fiet, quæritur, prima ſolet uoluntas conſiderari, an uoluerit, an uolet. Cauſæ adiungitur facultas, quaſi dynamis & potentia rei faciundæ. Ergo res pro facta habetur, ſi uolũtas & facultas eidem adſint: quòd ſi alterutrum deſit, nihil fiet. Cicero de Cæſare: Nihil habet fortuna tua maius, quàm ut poſsis, nec natura tua melius, quàm ut uelis cõſeruare quàmplurimos. Plinius Tito Veſpaſiano, Nec quicquã mutauit in te fortunæ amplitudo in his, niſi ut tantundẽ prodeſſe poſſes, ut uelles: Thyeſtes in Tragœdia, omnia ſe ait timere, quòd Atreus frater tantũ, inquit, poteſt, quantum odit. Contradicimus, quod eſt apud Ciceronem: non proderit, quia nolet: nec oberit, quia non poterit, aut neſciet: & de populo Romano eiuſdẽ ad Atticum, quum uideas uoluntatem ciuitatis ſolutam, uirtutem alligatam. In facultate ſunt ars, peritia, exercitatio, uſus. Idcirco ex anteacta uita coniecturã oratores faciunt de præſenti, aut uentura: ut Quintilianus de milite Mariano, Cicero de Marco Cælio, & Lucio Antonio, qui locus eſt apud eos frequẽtiſsimus. Et Plato non ſe quempiam ait reprehendere, quòd luderet, ſed quòd aſſuefactionem ſibi generaret, quæ poſtea uel inutitũ eodem protruderet. Eſt etiam in facultate inſtrumentum: ueriſimilius Remũ uomere occiſum, quàm gladio: quippe ruſticis illis uomer magis ad manum: & fœminam ueneno intercepiſſe hominem, gladiatorem ferro. Eſt cauſa quæ ſine qua nõ dicitur, ut apud Quintilianũ in apibus pauperis: In ſumma, iudices, quis dubitat, quin ei ſit damnum imputandũ, ſine quo non accidiſſet? Hæc quidem de autore ſiue efficiente cauſa, nunc de fine: etenim quicquid agit, finem aliquẽ ſpectat, cuius gratia aliqua parata, & quæſita ſunt, quæ media dici ſolent: ex fine de mediis cenſentur, & de eo ipſo ex mediis, quod & finẽ ſibi illum ſtatuit, & media propter finem ſumpſit. Ergo de uolũtate & facto quum dubitatur, ex fine promũtur argumenta, unde eſt illud Caſsij prætoris, qui quum feciſſet, ne quis, an nõ feciſſet, inquireret, rogare illum ſolitum ferunt, cui bono fuit? quid emolumẽti relaturus erat, ſi feciſſet? quid incommodi, ſi non feciſſet? exiſtimabat enim homo acutus neminem gratis eſſe bonum, aut malum. Voluit Clodius Milonem occidere: quòd eo ſublato uerſaturũ ſe rempublicam pro libito ſperabat: & alia quæ ſibi præſtituiſſe, ac cõcepiſſe animo explicat in ea oratione Cicero. Non eſt credibile Ligarium bello uoluiſſe ſe implicare, qui domum ſpectaret, qui redire ad ſuos cuperet: hæc uerò per bellum cõſequi non poterat. Credibile eſt Cæſarẽ ultro ueniſſe ad bellũ ciuile, qui ſibi ſpem regni à puero feciſſet, & cupiditatem tot uictoriis auxiſſet. Et qualitas rei arguitur ex deſtinatis, non modo eſſentia. Sanctum lucrum, quod in eleemoſynis conſumetur: pia patientia, quæ pro cœleſtibus ac immortali felicitate ſuſcipitur, etiam de qualitate eius, qui finem ſibi propoſuerat: uir bonus, nam hæc omnia pauperibus recipiendis extruxerat. Cauſæ & effecta mutuam ſibi cõfirmationẽ præbent. Nam ut cauſę effectas res arguunt, ita contrà effectæ res cauſas: bona cauſa, bonum effectum, & ecõtrario: eadem cauſa, ſimilia effecta, & hæc eandem cauſam: ignis calorẽ & calor ignem. quæ quum cauſis reſpondeant, ad eundẽ poſſunt modũ diſtribui, quo de cauſis eſt dictum. Sunt effecta naturalia, ut calor ignis: Sunt uiolenta, quibus adhibetur uis: ut apud Virgilium de opere, diligentia, labore aſsiduo, qui obeũdus eſt, ut terra aliquid fundat. Sic in multis hominum ingeniis ut aliquid diſcant, aut recte faciant.

Vidi lecta diu, inquit ille, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen: ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret.

Et illud Terentij, Redis ad ingenium, quaſi tu non malis multo narrare hoc mihi, quàm ego audire. Fortuitum effectũ in quo eſt caſus, ex inconſtantia deprehenditur, quod ſemper ſic nõ euenit. Cicero de Antonio: Quis dubitet hunc caſu benefeciſſe, natura ſcelus eſſe. hic ſunt euentus: melior dux Scipio Annibale, quia illũ uicit: in quibus uariat ſors: nam ſæpe meliorẽ uincit peior, ut Menandrum Philemon in certamine comœdiæ. Sic apud Ciceronem: Adde caſus, adde incertos exitus pugnarũ, Martemq; communem, qui ſæpe ſpoliantem iam & exultantẽ euertit, & perculit ab abiecto. Non eſt ueriſimile tantum uniuerſi, & tam conſtantem ordinem caſu uel factum eſſe

eſſe,uel regi:quis credat tam elegantem tabulam caſu pictam non arte? Eſt effectum proximum & remotum: ut uxorem nolle Pamphilum, quia Dauus timet, ne detur. Quoniam quidē maximus eorum amor præſtat eis idem nolle,& idem uelle. Hinc timere Dauum planum facit,timere etiam Pamphilum. Si timet, non uult, eſt certus. Hercules probatur,uera Iouis proles ex facinoribus. Dominus noſter in Euangelio Ioannis,ex operibus colligit cuius ſint filij Iudæi,nempe diaboli, & non Dei, uel Abraæ. Cicero Antoniana decimatertia:Hæc ſi cogitas M.Lepide, M.Lepidi pontificis maximi fueris pronepos. Sic Germani olim liberos ſuos naſcentes Rheno explorabant:& aquila pullum ad ſolis radium. Cicero in Salluſtiū: Prætereo patrē tuum, qui ſi nunquam in uita ſua peccauit, tamē maiorem iniuriam Reipublicæ facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit. Incertum effectum:ut hunc occiſum ab illo,cum quo ſimultates exercebat,aut ex prandio largiore:punitur,ergo peccauit. Eſt uoluntarium,& inuoluntarium. Tantum & tam diuturnū flagitium meditatum eſt, et à malitia profectum,non ab effectu rapido. Facit etiam opus fidem facultatis:oportet,qui hæc pinxit,optimum eſſe pictorem: & qui ſic orat,hominem indiſertum: Tu niſi fingeres,non ſic ageres,inquit Cicero. Inſtrumentum quoque iudicatur ex re facta:ut pro Milone,uulnus in latere,quod acu punctum uideretur,pro ictu gladiatoris putari. Et quemadmodum ab effectis ad cauſas reuertimur, ita ab alijs quæ ſunt propter finem, aut ab eo qui deſtinauit,ad finem ipſum. Tanta materia naualis non eſt collecta niſi ad bellum,quæ fuit tertij belli Punici cauſa:& tanta uis telorum in domo Corn. Cethegi ſuſpicionem auxit ciuilis belli & coniurationis. Iam ab eo qui deſtinat. Magna cæditur materia naualis, ſed non ad bellum Romanū: nam Maſſiniſſæ cæditur nobis amiciſsimo. Non lucratur auarus homo, ut diſtribuat, ſed ut cuſtodiat. Sequitur id in quo eſt res, ſeu quod rem capit. Primum coniunctiſsima ſunt inhærens & ſubiectum:quorum illud eſt in hoc.& quemadmodum per ſenſus ab inhærente ad ſubiectum progredimur,ita indagine quadam mentis ab hoc in illud: ut nō poſſe niuem eſſe calidam,quòd eliquabili ſit materia, quæ calori admota in aquā reſoluitur:non poſſe animum affectibus obnoxium ſapientem eſſe,quòd affectus iudicium omne,ac ſapientiā perturbāt. Cicero quinto Tuſcul. ex ſubiecto colligit felicitatem eſſe in mente. Etenim inquit,quæ pars optatiſsima eſt in homine,in ea ſitū eſſe neceſſe eſt illud,quod quæris optimum. Capit etiam rem,quod eſt uelut indumentū, & ueſtitus quidam:ut in metallis ſcoria,in truncis cortex,in fructibus putamen & lanugo:quis ſæpe probitas,improbitas,ſeminium,uires,patria iudicatur: in auibus pluma,in animantibus uilli,ſetæ,uellera,& robur leonis atq; urſi ex ſetis,item apri. In homine cutis & pili. Iuuenalis:

—Et duræ per brachia ſetæ
Promittunt atrocem animum.

Niſi quis hæc partem malit dicere. Sed homo eſt in ueſtitu,armatura,& quicquid corpori circundatur:ex quo Turnus Virgilianus conuitium ignauiæ Phrygum fecit,

Et tunicæ manicas,& habent redimicula mitræ.

Et Lentulus apud Lucanum de Parthis: Illic & laxas ueſtes,& fluxa uirorum
Velamenta uides. Cæſar ex cinctu iudicabat mollis & effœminatus:hinc iocus Ciceronis interrogati,quomodo erraſſet in electione partium,præcinctura me decepit,& diſſolutū Quintij animū: declarat idem Cicero ex amictu,& illa uſq; ad talos demiſſa purpura,pro habito:& apud Ouidium frigus Scytharum,

Pellibus,& laxis arcent mala frigora braccis,
Oraq; de toto corpore ſola uides.

Continentur etiam omnia loco & tempore. De loco:hoc uinum fuit in utre,ergo ſapiet picem. Verſatus eſt hic uir Carthagini,ergo didicit fallere:Athenis,loqui:Lutetiæ, altercari. à ſeptentrione ſpirat uentus, ergo frigidus. Cicero pro Scauro,ex templis circa forū Romanū ſuppeditari ſibi ait,quod pro Scauro dicat. Tempus:hic infans poteſt iam ridere,nam plures quadraginta dies natus. Adiecta & loco et tempori partim naturalia ſunt,partim ex humanis rebus atq; operibus ſumpta. Locus latus,

anguſtus

anguſtus,montoſus,planus,maritimus,ad ſeptentrionem, ſub hoc cœlo,iuxta aquã, prope ſyluam:non pugnandum cum equite hoc loco, quia eſt planus. Dicitur enim equum in planiciem uocare,contrahendus in anguſtias,de quo eſt illud,caue ne canterium in foſſam. Tum ſordidus,nitidus, ſplendidus:non eſt ueriſimile regem hic diuerſatum in tam humili & ſordido tugurioló. Ariſtoteles deo attribuit cœlũ pro ſede,ob loci excellentiam,in libro de mundo,uel quiſquis eſt eius autor.Indignitatem mortis Herculeæ oſtendunt illi in tragœdia, quod non ſolus eſſet futurus in Charontis cymba. Lucanus cupidinem dominandi Cæſaris & Pompeij non poteſt manifeſtiorem facere, quàm quod tantum imperium duobus eſſet anguſtum. Idem Scythæ Alexandro apud Curtium exprobrant. Iam locus publicus, priuatus, ſacer, prophanus,noſter,alienus,frequẽs,deſertus:tũ quibus frequẽs, amicis,inimicis, armatis,inermibus,in caſtris,rure,in urbe,in agro,in uia publica,quæq; ſunt in loco omnia, conſecturas hinc natas ſuggerunt: ut in oratione Camilli de templis Romanis, & ſacris apud Liuium:alia alios locos decent. Non in templo rixandum,non philoſophandũ in ganea. Aiax Ouidianus indignum factu ait eſſe, quòd quum cauſa agatur ante rates, conferatur ſecum Vlyſſes:quippe Vlyſſes perſequentibus Troianis naues deſeruerat, ipſe ſeruarat. Cicero timere ſe dicit, quamuis dicat pro fortiſsimo uiro, quòd inſolita fori facies diſpoſitis ubiq; armatis à Pompeio animos terreret:et in eadem oratione, inuidia cædis Clodianæ, quòd occiſus eſſet in uia Appia monimento ſuorũ maiorum:& in Antonium,quid faceres domi tuæ,quum alienæ tam ſis inſolẽs. Hinc illud Laconis ad Mileſium delicate nimis ſeſe gerentem,domi non hic Mileſia. Seneca in ludo ridet Claudium,quòd quum Romæ fuiſſet audaciſsimus, in cœlo non auderet hiſcere: gallum, inquit, in ſuo ſterquilinio plurimum poſſe. Tempus naturale eſt primum modi,ſeu quantitatis:ut prudens,quia diu uixit:quid potuit uno die fieri? unde ſunt excuſationes illæ ſcribentium, quòd exiguum ſit tempus ad componendum relictum:et tempus numeri quod re ipſa à modo non diſtat,ſed tantum noſtro uel loquẽdi,uel cogitandi more. Iudæi Domino noſtro obijciunt, quum nondũ eſſet quinquaginta annos natus, qui potuerit Abraam uidere, iam olim uita functũ: hic eſt ætas:hæc ætas aliam uitam, alios mores poſtulat: faciat, quia non eſt facturus diu:ut apud Ioannem in reuelatione:Tempus breue eſt, qui ſordet, ſordeat adhuc:& in comœdia,prope eſt pater quum alieno arbitrio uiuendum eſt mihi. Dicitur etiam cõtrà:quid iuuat cõgerere,quę ſis breui relicturus:ut Paulus, De cætero fratres tempus breue eſt,itaq; qui habent uxores,ſint tanquam non habentes. Apud eundẽ multa ſunt extempore deducta argumenta:ut Hortamur uos, ne in caſſum gratiã Deiré cipiatis. Ait enim,Tempore accepto exaudiui te, & in die ſalutis audiui te. Et alibi, Scientes, quia tempus eſt iam nos de ſomno ſurgere: tametſi hoc illud pertinet,ut quando tempus eſt breue,illis nos paremus rebus, quæ poſt hoc tempus ſequentur. Sed à tempore ductum eſt argumẽtum. Cicero ſecundo de officijs libro,L. Craſſum ait magnam laudem ex accuſatione Carbonis eſſe adeptum, quòd ea ætate oſtendit: id ſe in foro optime iam præmeditatum facere,quod etiã tum poterat domi cum laude meditari: & diſciplina atq; induſtria militaris Pompeij demonſtratur,quòd tantũ bellum,tam diuturnum,tam longe lateq; diſperſum,quo bello omnes nationes gentesq; premebantur,extrema hyeme apparuit,ineunte uere ſuſcepit,media æſtate confecit:hoc enim non ex qualitate tẽporis,ſed ex menſura pendet:qualitates enim ſunt naturales,æſtas,hyems,uer,autumnus,rigor,tepor,meridies,ueſper. Alia alijs temporibus decent & conueniunt:mane conſilium, ut decebat Socrates, ueſperi conuiuiũ. Hinc illa execratio Solomonis: Væ tibi terræ, cuius rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt,hoc eſt tum epulantur, quum de conſilio erat cogitandum, non de uoluptate. Et Horatius de rebus intempeſtiuis:

Penula ſolſtitio,campeſtre niualibus auris.

Tum ex nobis:ſementis,meſsis,uindemiæ. Non uexandi nunc agricolæ,quia uindemiæ,quia meſsis. Nundinæ,mercatus,feſtum,profeſtum, tempus pacis,tempus belli,tyrannidis,libertatis. Nam ſtatus rerum tempora ſolent appellari:ut difficilia,periculoſa.

culoſa,facilia tempora. Sunt quædam quæ occultius uel tempus ſignificant, uel locum:gaudendum,quia uenit maritus,quia bellum finitum,tempus eſt:quoniam amicus adeſt,locus.Iam quæ ſunt in alio,uel fuerunt,argumentum de eo adferunt:miran dum non eſt uinum in hoc dolio aceſcere,in quo fuit acetum: & omnes eſſe Oratores, ubi Cicero uixerit. Ab alijs quoque rationibus ac modis, quibus eſſe in aliquo res dicitur,argumenta deducũtur: ut quod dominus Philippo reſpondit,roganti de patre, Qui uidet me, uidet & patrẽ meum:nam ego in patre, & pater in me eſt. Tum ſimile eſt in ſimili:uelut quũ prætori, aut ſenatui aliquid interdixiſſe eum uel ſtatuiſſe dicimus,quod præceſſores fecerint:& honorem Hepheſtioni habitũ pro ſuo Alexander duxit:nam et hic eſt inquit,Alexander.Qui corrupit ſemina,corrupit anni alimenta, quæ ſunt in ſeminibus. Oratio hæc eſt acerba, & rabioſa, apparet ergo animum unde eſt profecta, non fuiſſe tum æquum & liquidum. Regnum praue ac perturbate regi,indicio eſt,Regem aut conſiliarios uel imprudentes eſſe,uel malos.Rex hoc cõceſsit,non ergo regnum refragabitur:nam in quo alio eſt regnum? Seges hæc uitiata,degenerans prodit,ſemen ergo fuit corruptum.Ad rem dico in præſentia differri ſeparata, non ſolum ea quæ ſunt ad aliquid, inter quæ ſunt æqualia,ut amici,inimici,ſodales,ſocij,uicini.Cicero oſtendit Catilinam eſſe ſentinam urbis, quòd nemo tota Italia fuerit nefarius homo & ſceleroſus,quin ſe cum Catilina familiariſsimè uixiſſe fatereſ:oportet te eſſe malum uirũ,qui ſis optimo uiro inimicus.Cicero pro Cælio: negat uelle ſibi eſſe inimicitias cum Clodia, quam omnes amicã potius omniũ, quàm cuiuſquam inimicam putauerũt:ex ſuſceptis inimicitijs cum magno,arguitur uel magnitudo animi,uel temeritas:quanta ſit furia Alecto declarat Virgilius, quòd nec Pluto,nec ſorores ſint illi amicæ:

Odit & ipſe pater Pluton,odere ſorores Tartareæ.

Et urbanus ille improbitatem atq; importunitatẽ Tyberij Cæſaris explicuit: breuiter uis omnia dicam,diſpereã,ſi te mater amare poteſt. Sodales: Cum ſancto ſanctus eris:quales ſocij,talis ipſe.Demoſthenes qualis Philippus eſſet oſtẽdit, ex ijs quibus cum uiuat,& quibus delectetur.Eſt enim uel cõformitas in hoc uel cõtagies. Vicini, ut Cyrenaici ſunt ſuperſtitionib. dediti, uidelicet Ægyptijs cõfines. Sunt ad aliquid Maiora,ut Deus,patria, quæ & locus eſt & cauſa,atq; origo: quædã etiam relatio,ut parentes ad cauſas pertinẽt, & ad hunc cœtũ, diuerſa tamẽ ratione,illic ut genitores, hic ut maiores,& quibus ſubditos eſſe liberos par eſt. Dominus,princeps,magiſtratus,marítus,tutor,patruus,magiſter. Itaq; illa omnia Dei perfecta ſunt opera,nempe tanti artificis,& nihil temere fieri à tali præſide,ſed omnia iuſtiſsimè:& quod eſt apud Ciceronẽ de Demetrio Phaleræo,ut Theophraſti diſcipulũ poſsis agnoſcere,et in comœdia,philoſophos habet domi, & mali corui malum ouum.Cauſæ ſunt,non ſecus ac ſi quis dicat,calidus,quia ad ignem acceſsit,illa uerò ſunt nationis huius Non decet ſic uiuere,cui deus præeſt,et adeſt.Nunc Brutus amaret uiuere ſub regno tali,ſuc cumberet aulæ Fabricius,cuperent ipſi ſeruire Catones.Minora,quæ ad maiora referũtur,ciuis,ſubditus,priuatus, ſeruus, filius,uxor,diſcipulus: ex familiariũ moribus, quales ſint ipſi domini conijcimus: ex populo bene aut ſecus morato atque inſtituto,quales ij qui reipublicæ præſunt,& ad quos pertinet morum cura. Terentius:apparet ſeruum hunc eſſe domini pauperis,miſeriq;:quanquam hæc ad exemplar poſſunt pertinere,quod in cauſis numeratur. Sed illud Craſsi ad Philippum proprium magis eſt loci huius:non es meus Conſul,cui ego non ſum Senator. Alia ſunt relata natura,ut ſimilia,pater ac filius:alia uoluntate, amicus,inimicus:alia fortuna ſeu ſorte,magiſtratus priuatus,dominus ſeruus:nõ uideo cur docere ſit turpe,quum diſcere ſit pulcherrimũ.Inter hæc ſunt temporis locíq; differentię,ſeu poſitus,prius,poſterius,ante,retro,ſurſum,deorſum:non decet te loqui primum,quum ſis poſtremus:loquere maior natu, decet enim te: non cõuenit te hoc agere,qui ſis princeps:nam hic ordo eſt loci.In quibus uidendũ ne fallaẽ quis. Nam poſterius cõcludit prius,ſi unicum ſit prius poſteriori illi,ſin ſecus, non cõcludit. Euntibus hinc in Hiſpaniã prior eſt Lutetia,quàm Aurelia,poſſum tamẽ alià peruenisſe Aureliam.In tempore non ita

res

res habet,in quo est uelut unica, simplex linea:ut necesse est autumnum æstati succedere,annum triceſimũ,uigeſimo:unde iocus ille Ciceronis fieri non potest, ut quum declamaret,natus non esset.Hic liber non est Cypriani, in quo fit Pipini mentio,neq; hic Augustini,qui de Regibus Francorum loquitur,qui tanto pòst fuerunt. At uerò prius non euincit fuisse posterius,uel fore,uel esse:ut in procinctu stabant duæ acies, & priusquam cõcurrerent,facta est pax: non sequitur,cõcurrisse:ut in Euangelio de diua uirgine dicitur, antequam conuenirent, repertam gerere uterum:hoc uerò non significat conuenisse.Attributa quoq; ad fidem accersuntur,quæ ab externis sumuntur rebus:ut dives à pecunia, uel agris: glorioſus à prædicatione aliorum de uirtute: nobilis à progenitoribus: honestus ab honore,quem ei alij exhibent: & ijs contraria pauper,ignominioſus,ignobilis: maritus ab uxore: discipulus à magistro, quum non effectum aliquid aut efficientia illius coniunctionis significatur, sed aliud quiddam:nam si dicitur efficientia causa est. Seruus à domino, quum inter se non conferuntur, sed ad alia:ut nõ potest docere, quia est pater:non debet militare,quia nouus maritus,perinde est,ac si dicatur, est quod agat domi:nõ hoc intelligitur attributiue, sed relatiue. Huius uelut domicilij sunt fortunæ ac possessiones,& quæ habent,& habentur ciuili more & consuetudine:tum omnia adiecta extrinsecus; præclarum bellum,utilis triumphus,magnum argumentum multitudini ad res quàmplurimas.

Exulibus'ne datur ducenda Lauinia coniunx?
O genitor,nec te miseret,nataq;,tuiq;.

Comparata habent & comparationem,quę est duorum uel plurium collatio in uno, similitudinem duorum in duobus,aut plurium in totidem. Exemplum coniunctum est cum superioribus,& species illorum,nisi quòd hoc tantum est factum uel dictum cuiusquam ad imitationẽ pertinens, ut decet nos superioribus parere, sicut Christus patri suo:& rudiorum atq; infirmiorum imbecillitati se accõmodare,quod Christus fecit in discipulis.Nulla debent esse ad nos exempla efficaciora,quàm Christi. Exempla ad exhortandum proficiunt plurimum,ut quia se ille ita gesit,par est te idem facere:non tam probant esse quid,aut nõ esse,quàm suadent faciendum,uel contrà:itaque argumenta sunt æqui,honesti, utilis, decori, & aliorũ:quæ sunt in deliberatione posita.Parabolæ seu similitudines alia ad declarandam rem assumuntur,quæ sunt ex ratione dicendi,non huius tractationis:aliæ ad fidem faciẽdam, ita esse quid,aut non esse, quoniam nihil est in natura, quod non cum aliquo alio similitudinis nodo uinciatur.porrò quæ similia sunt,eandem habẽt ea ex parte naturam: alioqui non essent similia,at quibus eadem est natura,eadem illis conueniunt, quatenus quidem natura est illis una.Itaq; similitudo est par ratio,cur dictum hoc tam congruat huic obiecto,quàm illud illi.Petuntur exempla ex ijs quæ cõtigerũt, ut historijs:aut contingerunt,ut rebus naturæ:uel quæ uideri uolumus cõtingere,aut contigisse,quod genus sunt fabulæ,& apologi.Sciendumq; est,ut quemadmodum sol unus omnibus sufficit,ita uox una præceptoris cunctis discipulis. Comparata sunt à maiori ad minus, ab hoc in illud,& à pari ad par:ut nono Æneidos,

—An non uiderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes? Lucanus,
Vis tu magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma iacet? & quod Iphicrates Aristophonti dixit:Tu id nõ fecisses, ego facerem? A minori ad maius: An tenor habet sedes,Æneas Iouis proles non habebit? Si Christi fimbria tam efficax,quanto magis mater? si fœmur Abrahæ sanctũ propter Christum,sanctior mater Christi.Cæsar apud Lucanum,

An ne fugam magni tanta cum classe sequentur
Hesperiæ gentes?

Et alia.Vtrunq; permiscetur:ut in primo Æneidos,

Pallás ne exurere classem
Argiuũm?

minor est Pallas quàm Iuno:et plus exurere quàm auertere.Comparatio alios quoq;

inter

inter ſe locos commiſcet: mirandum non eſt iuuenem imperitum à ſene ueterano ac ueteratore circunſcriptum. Demoſthenes in Olynthia, Mirari non oportet nos cunctabundos, & rem ſuffragijs decernẽtes, ſuperatos à Philippo eſſe belligerante, præſente omnibus, nec occaſionem ullam è manibus dimittente. In diuerſis ſunt contraria, contradicentia, priuantia, diſtantia: adde huc τὰ πρόσι. Hæc enim ex ijs ſunt etiam quæ referuntur ad rem. Nam niſi collata nihil hic agunt: nigrum uel album per ſe inter inhærentia numerantur, mutuo uero commiſſa huc pertinent. Non faciet quia eſt ſeruus illius: non relatiuum, ſed attributum. Eſt nigrum, non ergo album: aliquis poteſt eſſe ſanus, ergo & æger: inimicus te fecit ægrum, amicus faciet ſanũ: iniuſtitia malum, ergo iuſtitia bonum. Si oportet addiſcentem credere, oportet eum minime repugnare. & à negantibus apud Liuium: ſimul quod non oportet puduerit, quod oportet non pudebit: quàm multa bona naſcantur ex pace, oſtendunt mala, quæ naſcuntur ex bello: cæcus, non ergo uidet: nunquam profuiſti, neq; nunc proderis. In relatiuis uidendum ut negantia eodem quo affirmantia pertineat: eſt pater, ergo non filius, intelligendum eiuſdem: eſt duplum, non igitur eiuſdem ſimplum. Cauendum, ne in quibuſdam fallamur, quum relatiuum reddimus: ut in ijs quæ eodem nomine reflectunt. Simile ſimilis ſimile: quod eſt ad hunc intelligendũ modum: eſt ſimile, nõ ergo ſuũ ſimile: niſi quid ſit ſui ſimile, ut dici uulgo ſolet. quod magis ad tropũ pertinet, quàm ad exactã normã philoſophiæ: ſicut magiſter ſuijpſius, & diſcipulus: quod de ſe Auguſtinus dicit, et Gulielmus Budęus: quanquã in his ſunt uelut duo, ut alter officio præceptoris fungatur, alter diſcentis. Sunt probationes quædam per contrarij propoſitionem: ſi non eſſet nox, ſtuderemus: ſed eſt nox, non igitur ſtudendum. cui argumento alio argumento eſt opus, nam per ſe imbecillum eſt, & ornat magis quàm probat: quamuis interdum quibuſdam ſufficit, ἀντίθετον ab Hermogene uocatur: ſed propoſitio alio eſt argumento fulcienda: uidelicet nocet oculis lucubratio ad candelam, nocet capiti humor nocturnus, & eiuſmodi. In adiectis incertiores ſunt probationes, ſed uel negatiuis utimur, uel contrarijs rebus. Si quem delectat magiſtratus, hic dolet, quum in ordinem redigitur. Atqui eidem pater & filius ſunt grati: & albus & niger color: ſed habent magnam ueriſimilitudinem in pleriſq;. Lux dulcis, cæcitas ergo acerba: æſtas amœna, triſtis igitur hyems. Quintilianus in geminis languẽtibus: Quantum facinus ſit filiũ occidere, nemo magis fatetur, quàm qui uult uideri ſe illud feciſſe pro filio: hoc enim ualet, ſeruare filium tantum eſt bonum, ut atrox ſit pro eo facinus committendum, quantum ergo malum eſt filium occidere? Dicimus utroq; modo: hoc equi et bruta animantia faciunt, non ergo decet hominẽ: tum contrario quanto magis homo faciet: prius eſt huius naturæ, alterum comparatorum. Ante rem ſunt, quæ illam quoquo modo præceſſerunt, & ad eius argumentũ quoddam propter aliquam ſimilitudinem atq; affinitatem inducuntur. Cauſæ uiderentur poſſe hoc loco comprehendi, uerum eis ſedem, ac domicilium aliud aſſignauimus, quòd eæ latiſsime paterent. Sed ſi quis per cauſas argumentum aliquod non eruit, quod obſcurius ſit eſſe illã eiuſce rei cauſam, ſanè ex hoc loco eruat, nihil erit periculi, ut poſtea docebo. Nec ipſe dubitabo exempla aliqua hic ponere, eorum quæ cauſæ uideri poſſunt, ſed abdite. Signa quæ uocãtur plurima ſunt in hoc loco & proximo, ut occidit, quia rixatus, minatus, trepidauit, niſi quis ad actiones potius referat, in quo non repugno. Quippe ſigna ſparſa ſunt per multa locorum genera, eſt hic illud M. Fabij, quis dubitet mathematicum uera de futuris dixiſſe, quum de præteritis appareat eum non eſſe mentitum? Sunt hoc loco ſigna temporũ, prænuntiationes & prædictiones. Serenũ poſtridie, quia ueſper rubet, appetere uernum tempus, quia

Candida uenit auis longis inuiſa colubris.

Inter quæ ſunt, quæ haberi pro cauſis poſſent, ſed latentibus, ut,

Ventus erit, uento ſemper rubet aurea phœbe.

Sunt quæ neceſſario alia antecedunt, tanquam aurora diem, ueſper noctem. Sunt quæ ex conditione, ſi res procedat, iuuentus ſenectutem. Alia ſolent ſemper, ſed non neceſſario: ut feriæ D. Stephani poſt natalem Chriſti, in bellis Romanorum triarij

poſt principes:in ædibus atrium poſt ueſtibulum. Sunt quæ plerunque,ut æſtus poſt Maium,tepor poſt aduentum hirundinum. Alia nonnunquã ex coniecturis:ut principem ciuitatis futurum Periclem, quòd Piſiſtratus ad eundem modum oraret Dionyſium fore malum,quando quidẽ omnes qui arcem Syracuſis occuparũt, mali fuerint. Si quid antea factum uel dictum ad imitationem producitur, exempli eſt:ſin ad argumentũ aliud,huius eſt ordinis. Ergo rationũ uires perinde erunt, ac illa fuerint, quæ antecedunt. Poſt rem ſunt,quę quoquo modo illam ſequũtur:nec intereſt poſt rem ſint omnino,an poſt tempus præſens: id quod uelim quoq; in ijs,quæ ſunt ante rem intelligi. Hic ſunt poſteri, fama, iudicia hominum, exempla, quæ quum ex alijs ſumuntur,loci ſunt exemplorum:quum ipſa ad alia applicantur,et argumentum præbent in futurum,huius ſunt notæ: non arripiendum à Sylla dictaturam, ne poſteri idem ſibi putent licere:et Pallas Telemacho apud Homerum,ſis ſtrenuus,ut bene de te poſterorum quiſpiam loquatur:& apud eundem Neſtor diſſuadet Agamemnoni & Achilli diſſenſionem propter ſermones,qui erunt de ipſis in Græcia:& quod genera antecedentium poſuimus, totidem in conſequentibus exiſtimari conuenit. In argumentum ſumitur alicuius ſententia eam ad rem,qua de agitur pertinens:hæc autoritas & teſtimonium à Cicerone nuncupatur. Itaque non ſolum dicta comprehenduntur hoc loco,ſed nutus,ſed facta,non facta,deniq; ea omnia, quîs ſententia declaratur:ut legatos eſſe inuiolatos gentium iure,quia nemo eis nocet:& Seneca Troadibus:Quis iſte mos eſt,quando inferias homo eſt impenſus homini? Quocirca & exempla autoritate etiam cenſentur,ut mox aperiam: huius generis ſunt ſymbola,& apophthegmata,& reſponſa. In autoritatis uim,rationemq; illa ueniunt. Rumor popularis,fama autore incerto,præiudicia,quòd antea de ſimili cauſa uel in eadem,aut rebus ad eãdem pertinentibus ante legitimum atq; ultimum iudicium pronuntiatum eſt. Teſtes,tabulæ, tormenta, qui communes loci à rhetoribus nominantur, quòd in utranque partem magnam ueriſimilitudinẽ habeant. Autoritas fide æſtimatur. Non omnis perſona eiuſdem eſt autoritatis. Nam eadem,ſicut Euripides inquit,à diuerſis dicta non idem ualent:fides paratur, ſi is, qui quid dicit, credatur id ſcire: tum non mentiri ſcire eos putamus,qui ualent uel natura, quemadmodum ingenioſos homines,& animo ac cogitatione celeres acresq;:uel peritia, ut artifices expertos, eos qui rei uſum habent,atque experientiam: tum diligentes,ſtudioſos. Non creditur fallere,qui neſcit,aut non uult:non uult fallere,cui hoc non eſt futurum utile,cui non eſt fallendi cauſa:nemo enim gratis eſt malus. unde illa uehemens interrogatio,cur ego fallerem? & illud Grecorum,τί πλέον ἐξω ἀπατῶν; Tum uir bonus aut amicus,qui optimè cupit non decipiet: neſcit fallere puer, demens, uinolentus, quorum motus ceu naturales uidẽtur eſſe. Ergo autoritas prima eſt Dei,& earum rerum,quas non dubitamus à Deo profectas. Nam hunc & noſſe omnia, & nolle quenquam in fraudem cõijcere,omnes ſcimus. Neq; enim eſt cauſa quamobrem id uelit:huius uoluntas ac ſententia potiſſimum declarata eſt nobis ab unigenito eius filio, qui ſemper eſt in eius ſinu: hinc reſponſis, quæ patres acceperunt & ante Chriſtum natum, & poſt: ex quibus myſtici libri ſunt compoſiti. his accedunt ſomnia, & ſigna ea, quæ pro certo habemus à deo mitti:uaticinia hominum diuino numine inſtinctorum. Habebant gentiles ſua prodigia,oſtẽta,auguria,exta,omina:hinc uidetur poſſe colligi eum non habere fidem Euangelio,quiſquis non ex eius præceptis uitam inſtituit. Secundo loco eſt conſenſus generis humani:in quo ſunt naturales quædam animorum informationes,atq; inde exiſtunt æquitas,& debita humanitatis officia omnium pectoribus ingenita. Ex genere humano præcipui, & grauiſſimi ad fidem ponderis ſunt ſapientes,ac probiſſimi homines: uelut philoſophi, quiq; humanum genus paterna quadam charitate complectuntur: tales interpretamur eſſe rectores patriæ, legum latores,et eos à quibus populi,atque ciuitates formantur ad uirtutem et recti cuſtodiam. Nam hos quum prudentes eſſe,tum procul à fallẽdi cupititate abeſſe ducimus,quòd beneuoli ſint erga eos, quibus bene conſultum eſſe cupiant. Amicis enim multum tribuimus,dummodo bene de eorũ ingenio ac peritia ſentiamus,à quibus nunquam

falli

falli nos ſuſpicamur.Sic magnopere fidimus ijs,quę parentes dixerunt,quę nutrices, nutricij,conſanguinei,præceptores.In eundem locum cadunt,quæ magni & ſapientes uiri ijs præceperunt, quos chariſſimos habebant:ut Cato & Cicero filijs:& in uniuerſum poſteris,quib. nemo ferè male uult,niſi ſit uir peſſimus:ut qui dixit,me mortuo ardeat terra: uel qui aliquid ad utilitatem ſuam uelit eis perſuaſum,ut qui captarunt diuinitatis opinionem.Poſtremo uinolentis,et pueris,& mente captis multa credimus:facere fraudem neſciunt:tantum obſtat,ut ſcire eos quæ dicant,ſuſpicemur:teſtantur hoc prouerbia,In uino ineſſe uerum,& Puerum ac fatuum uere fateri. Quocirca populus plurimum tribuit dictis hominum diuitum: quod eos ſapientiſſimos eſſe cenſet,qui rem quoquo modo auxerunt:eam eſſe unicam ſapientiam opes parare.Suffragia quoq; numerat,nõ appendit:quod plures cenſent,id pro ueriſſimo accipit:unde eſt morum,conſuetudinum,officiorum ciuilium, ſiue priuatim ſeu publice cuſtodia:prouerbiorum & dictorum, quæ uulgo feruntur,fides:exiſtimat enim plures minus poſſe decipi, quàm paucos: & minus eſſe cur tam multi uno conſenſu uelint alijs imponere.Sed ex ijs ſententijs,quæ ſunt receptę aliæ prudentiſſime ſunt animaduerſæ, aliæ ab ſtultitia populari manarunt. Et apud alias nationes, atque adeo alios homines alij habentur pro ſapientibus, & bonis:ubi eſt exemplorum efficacia. Græci barbarorum ſenſibus nihil tribuunt. Romani Græcorum exempla rident, ut Scipio apud Titum Liuium.Solos maiores ſuos graues homines, magno ingenio, iudicio,uirtute,probitate eſſe arbitrantur.Nos Chriſtianos non debent gentilium exempla ad æmulandum adducere: nec quorumuis Chriſtianorum, ſed eorum, qui pure ac germane Chriſtum exprimunt,potiſſimum Chriſti ipſius, qui ad hoc nos inuitat,Exemplum do uobis,ut quemadmodũ ego facio,uos faciatis: ideo Paulus ait, Imitatores mei eſtote,ſicut & ego Chriſti.Si quid uerò eſt inter gentiles probe,mite, pie,ſancte actum,tanto nos excellentius præſtare conuenit, quanto excelſior eſt noſtra conditio,qui baptizati ſumus,luſtratiq; ſanguine illius,quem pater dedit inſtauratorem priſcæ perfectionis,qua non longe ab angelis diſcedimus. Eleuatur autoritas primum,quòd qui dicit,neſciat, atque ignoret de quibus loquitur: uel natura, ut ſunt mẽtecapti, pueri,tardi homines:uel imperitia, ut qui nullum huiuſce rei habent uſum,etſi artem teneant:hanc ſcilicet parum proficere citra aſſuefactionem: aut qui hanc quidem ſunt nacti,non poſſe tamen abſque arte bene cenſere: quòd ars in uniuerſum ſit de omnibus, experimenta de ſingularibus. Contradicere ſibi quempiam fortiſſimum eſt argumentum eum id neſcire,quod affirmet:& detrahit alijs ipſius dictis fidem: tum oſtenſum eſſe aliquid eum aſſeruiſſe falſum, graue præiudicium eſt poſſe decipi,& eſſe hominem,& nonnunquam aſſerere,quæ non habeat comperta. Aut ſtudium et diligentia defuit,ut qui non animaduerterunt,qui leuiter attigerunt, aliud agentes,homines uani,qui quicquid in buccam.Sic ſolemus dicere,doctus,ſed non in hoc.Iudex quidem ſanctus,& incorruptus, ſed male edoctus de cauſa: quod in præiudicijs affertur:ad quam defenſionis rationem mea quidem ſententia potuiſſet Cicero deducere præiudicium cenſorum pro Cluentio, conſeruata illorum gratia & maieſtatis autoritate:ut diceret ſolere eos uti teſtimonijs inimicorum,quos ignorent eſſe tales: ſimul propter multitudinem rerum, quas uno eos eodemq; tempore obire neceſſe eſt,non perinde omnia examinare,ac expendere, ut iudices decet facere,qui ad eam unam rem uacant:adde his in ciuitate,in qua tot ſunt inimicitię:ita ut culpa ab eis in rem & mores hominum deriuetur. Nam ut ipſe defendit, cenſores de leuitate ſuggillat.In ſcriptoribus ſi quid culpatur,ſic excuſare cõſueuimus,exempli gratia poſuit,non quòd expenderit,an ita eſſet: aut quòd ſic ſentiret: dixit aliena fide:& contra rumorem, quòd eſt credula multitudo, nec examinat,quæ confirmat. Loca,tempora,perſonæ,exacuunt diligentiam, & circunſpectionem,aut remittunt: in quo non tam autoritas conſideratur dicentis,quàm dicti:dixit inter pocula,in cubiculo,uni amicorum,inter nugandum, diſcinctus ad focum: contrà uerò in ſenatu, apud populum,die paraſceues,quum eſſet conſul. Spectatur modus: ioco dixit, ridens,dormitãs,detorto nutu, moto capite,motis manibus, ſerio,iuratus:quæ omnia

ſolent eſſe ſigna, quemadmodum quis ſentiat. Negligentiam Erucij inuaſit Cicero ad oſtendendum falſam illius accuſationem in Roſcium Amerinum. Præter hæc autoritati detrahitur pondus, ſi exiſtimatur uoluiſſe fallere. Ad id homines nunquam gratis inducuntur, niſi ſint praua quædam ingenia, quæ iam uſum mentiendi in naturam penè uerterint, ut ubi nihil intereſt ſic eos, aut contrà affirmare, ad mendacium deflectant. Idcirco quem aliquoties in mendacio deprehendimus, huic fidem neutiquam habemus, etiam quum uera dicit: quod Ariſtoteles feſtiue, & ſapienter reſpondit, eſſe lucrum mendacio. Sed ferè utilitatem aliquam ſuam ſectatur qui mentitur, hoc eſt, quod ſibi putat conducere. Quo fit ut his diſtinctis & ſeparatis prudentia & probitate, plus habeat uirium ad fidem probitas, quàm ſcientia: peritos enim & malos non ſapientes nominamus, ſed callidos, aſtutos, uerſutos, uafros: nec quiſquam ſe illis credit, niſi ſint amici: ſed ſi amici ſint, iam boni uiri eſſe exiſtimantur. Neque enim hic quæritur qualis ſit quiſque, ſed qualis credatur. Nec fruſtra illud dicitur, uita maxime perſuadet. Quæritur à mentiente utilitas pecuniæ. Hanc ſolam imperitum uulgus utilitatem nominat: ideo magnopere fidem abrogat tenui ac pauperi homini, arrogat diuiti: quòd huic putat eſſe ſatis, eoq; non facile adduci ad mentiendum ſpe lucri: pauperem nihil non dicturum & facturum exigui quæſtus gratia, quum contrà maior ſit ferè habendi ſitis in his, qui plus hauſerunt, & pauperes ſæpe præſentibus & qualibuſcunque acquieſcant. Si quis diuitem aut potentem laudet, ſuſpecta eſt laudatio, quòd numo uidetur tributa, non ueritati. Captatur etiam honor: multa & aſſentari, & mentiri coguntur, quos exagitat gloriæ cupido: cuius poſſeſſio non minus eſt, quàm diuitiarum moleſta & laboriosa. Præterea in corpore eſt utilitas: mentietur quis, ut præſentibus doloribus eximatur, aut ne grauiores perferat, uel neci detur: quod in tormentis contingit: pro quibus neſcio quid poſſit dici, quum uel præſens dolor in imbecillis, uel ſequentis pœnæ metus in robuſtis, ueritatis uocem penitus intercludat: unde natum eſt illud, Tormenta & qui perferre, & qui non perferre poterit, mentietur. uoluptates item: plurima cogunt mentiri puellæ adamatæ, lenæ adminiſtris: quo in genere mentientium continentur paraſiti. Ex his omnibus declaratur maxima autoritas dictorum Chriſti, & eorum qui illum ſunt ſecuti, quòd non ſolum commoda uel pecuniæ, uel honorum, uel corporis nulla ſpectabant: ſed cum ingenti omnium harum rerum incommodo, ueritati parebant cœlitus patefactæ & oſtenſæ. Iam affectus ad mentiendum impellunt, uel ſui cuique, uel alicui, ſi inſeruire illis ſtet ſententia. Sunt qui ueritate parum ſe oblectaturos aliorum animos rentur, mendacia admiſcent: ut Homerus, & ferè Poetæ. Alij gaudent grandia, atrocia, tragica narrare, ut alios uel terreant, uel defigant ſtupore: & ſe fore admirabiles arbitrantur, ſi ſua dicta admirabilia ſint: itaq; his narrandis delectantur. In utilitatum noſtrarum numerum recipiuntur, quæ commoda ſunt, quibus bene uolumus, quæ incommoda, quibus male, amanti non credendum: amicus pro amico mentietur, ut mater pro filio, uxor pro marito, & in illũ quoque, quum eſt irata, ut inimicus contra inimicũ: hinc amici contra amicum, & inimici pro inimico inuincibile teſtimoniũ. Animo irato, inquit Mimus, nihil oportet credere. Dicta quum in cõtrouerſiam uocantur, iam autoritati eius quem dixiſſe nõ ignoramus, non eſt locus. Sed ſæpe autoritate ſalua, negamus hoc eum ſenſiſſe, quod aduerſarius ait: aut confirmamus ſenſiſſe, quod ipſi uolumus, de quo prius eſt dictum: tum hoc non pertinere ad noſtram rem, aut pertinere. Locus & tempus mutant uim dicti uel facti: uere dixit, recte fecit, ſed illo loco & tempore. hoc uero uel poſt illa, nõ ita eſt, non expedit: notæ ſunt hæ quæſtiones. Nec uerò exiſtimo quenquam admonendum, ſi Cicero referat Ariſtotelem dicere mundũ eſſe æternum, autoritatẽ huius ſententiæ Ariſtotelis eſſe, Ciceronis uerò Ariſtotelem hoc dicere. Rei appellationẽ in hunc locum reieci, quòd magna ex parte autoritatis ſit: ut cõſilium publicum non debere ex iuuenibus conſtare, ſed ſenibus, quod ſenatus nuncupetur: quæritur à quibus ſenatus nominetur: à Romanis: de eorũ autoritate agitur: à Lacedæmonijs: quanta ijs fides debeatur? Omnia etiam etyma, quas Cicero notationes uocauit, & ad uerbum

bum uerilo quia, tanquã teſtimonia ſunt eorũ, qui ea utuntur lingua: uocabula enim alia in aliis linguis habẽt etyma. Ita Cicero melius dicit & cõmodius à Latinis conuiuium dici, quàm quemadmodũ à Grẽcis συμπόσιον, id eſt cõpotationẽ: uel σύνδειπνον, id eſt concœnationẽ: & in paradoxis requirere ſe ait maiorũ ſuorũ prudentiã, qui hęc fluxa & contẽptibilia fortunę munera bona appellarint. In hunc ordinẽ uenit omnis appellatio ſiue nominis, ſiue prænominis, ſiue cognominis, ſiue tituli, et quod Grẽce ἐπίθετον dicitur, inſcriptionis, lemmatis. Ariſtoteles libro de Mundo, ex nomine ipſo τὸ κόσμου, docet nihil eo eſſe pulchrius, aut ordinatius. Nam κεκοσμῆσθαι dicũtur cætera, quæ fiũt pulchre, atq; ordine: nõ iniuria appellatũ Draconẽ, qui tale uirus efflarit legum. Non decere eum affectib. perturbari, et concuti, qui uocetur ſereniſsimus: eum qui beatiſsimus nõ debere belli miſeriis implicari: non fœda & nefaria facinora deſignare, qui ſit ſanctiſsimus. Demoſthenes in Midiã, eum qui Theſmothetã læſerit, ciuitatẽ læſiſſe cõtendit: quod θεσμοθέτης nõ alicuius hominis nomẽ ſit, ſed ciuitatis ipſius. Tranſitur ab una lingua in aliam. Cicero Philipp. Lyſidicus ipſe in uerbo Græco: & Plautus, nolo des mihi damnũ in Epidamno. Sumitur argumentũ ex æquiuoco: ut ni propius huic picturæ aſſederis, nam eſt leo, uel ſcorpius, & amphibologia, ut

Quis neget Æneæ magni de ſtirpe Neronem,
Suſtulit hic matrem, ſuſtulit ille patrem.

Quod eſt ſophiſtis aptum et dicacibus. Tranſfertur ad tropum, & in eo manemus, in quo ineſt ſæpenumero feſtiuus ludus. Noli in æſtate incendi: homo frigidus ne huc accedas in bruma: qui poteſt Maurus eſſe pectoris cãdidi? quomodo hæc percurres æger pedibus? domus opulenta & benefica, multos enim alit, de referta muribus. In nominibus quæ deſtinato & conſulto imponuntur, examinatur quantum momenti habet illorum autoritas, qui indiderunt: prudentem hominem eſſe Marcum Portiũ, quòd Cato cognominetur: quæritur uero à quibus? quantum illis tribuẽdum? ex iis quæ de autoritate diximus repetenda hæc ſunt. In quo ſæpenumero eſt multitudo à philoſophis reprehenſa, quum in alio omni genere ſcientiæ atq; intelligẽtiæ, tum potiſsimum in iis, quæ ad mores uirtutesq; dicuntur pertinere. In quibus uerò appellationibus non eſt conſilium, ſed recepta cõſuetudo nominandi, & uelut caſus quidã, ludere licet: argumenta colligere non licet, niſi diluta admodum: & hactenus, ut ex euentu oſtendamus conſilij potius fuiſſe nuncupationem, quàm caſus. Primus ille Iunius qui dictus eſt Brutus, primus qui Beſtia, qui Aſina, & ſimilia, reliquerunt has cognominationes poſteris ſuis: in illis primis cauſa cur ſic dicerentur fuit aliqua, in poſterioribus nulla præter morem familiæ, quo Romæ cognomines ſunt filij parentibus, non item Athenis & in Aſia. Hæc eſt immenſa illa, atq; adeo infinita argumentorum ſylua, quæ uariam & latiſsimam rerum naturam includit, non ſolum ad dicendum utilis, ſed ad uſum uitæ, & ſentiendum, & uiuendum. Puto me locum nullum præteriſſe, ſpecies non ſum omnes perſecutus, ſed neq; poteram. Sufficit genera conſignaſſe: citius periculum ſit, ne eadem diuerſis locis uideantur repetita, ut argumentum idem ex uariis locis credatur depromi poſſe. Equidem non adeo cõfudi locos, ut fortaſsis illis uideri poſſet, qui harum rerum cognitionem diſtinctionemq; non ſatis accuratam & exactam perceperũt. Sed longe præſtat deſumi ex multis locis idem argumentum poſſe, quàm ex nullo, aut ægre ex aliquo. Non intereſt, quibus nominibus inſtrumenta nominentur, modo ſint apta uſui: & cõmodiſsimũ eſt artifici multa eſſe inſtrumẽta, quorũ unoquoq; ſi libeat, idem opus abſoluat. Eſt qui parũ dextre aliquibus utitur inſtrumentis: huic ſi ad idem perficiendum opus, aliis inſtrumentis ſuccurratur, ingens proculdubio adferetur utilitas. Ita quæri ac elici idem argumentum è uariis argumentorũ ſedibus poſſe, fuerit ad inueniendũ longe conducibilius, quàm ſingula ſingulis tantum claudi: quippe quod quærenti hac uia non occurret, alia præſtò erit. Deinde nec in ferramentis cõtemplatur quis, quàm ſint expolita aut elegantia, ſed quàm ad utendum idonea. Verum ut exempla omnium magis ſint in promptu, ducamus hominem per locos argumentorũ: tum quia uariũ animal, & materia uberrima ad dicendum, tum quia de illo cognitio maxime neceſſaria eſt, nempe

quotidianæ tractationis. In ſubſtantia hominis eſt animal, & rationabile, unde conflatur eius diffinitio: hinc humanus, & humane coniugata: Tum partes eſſentię, materia ſumpta de medio communis cum materia eorum omnium, quæ fiunt, et corrumpuntur: animus autem generoſiſſima res omnium, quæ ſub cœlo ſunt: partes item molis externæ caput, os, pectus, brachia, dorſum, crura, pedes: et internæ lingua, guttur, pulmones, cor, nerui, uenæ, caro, ſanguis, os, ſpiritus: tum cutis, pili, barba, næuus, uerruca. Inhærentia ſunt in corpore color, forma, figura, filum corporis, macula aliqua, cicatrix, rectum, curuum, proportio membrorum, celſum caput, brachia expanſa, manus diducta, corde ad ſiniſtram, inceſſus, uox, uires, robur, imbecillitas, firmitudo, infirmitas, ſanitas, morbus: in animo, affectus: in mente acumen, hebetudo, memoria, obliuioſitas, eruditio, tot artes, & experimenta, prudentia, fatuitas, callidítas, uafricies, atque uſus rerum, uirtutes, & uitia. Actionum ſunt quæ dixit, fecit, uoluit, tentauit, innuit, pertulit, paſſus eſt: cauſæ eius ſunt efficientes quidem Deus, & parentes, & quodammodo ſolum natale: finis naturalis, quem Deus ei deſtinauit, æterna felicitas: ipſe ſibi ignorantia, & obedientia affectuum multos alios præſtituit uanos, & noxios ſibi, opes, honores, nomen, uoluptates: effecta eius ſunt magna profectò & admirabilia, cultura agrorum, ciuitates, leges, literæ, tot diſciplinæ, atq; artes, quarum aliæ corpore, aliæ ingenio exercentur, partim utroque: inſtrumentis utitur ingenio, memoria, artibus, ſermone, manibus, pedibus, & quæ extrinſecus ſibi parat, ut ſunt pennæ, calami, atramentum, penicillus, pecunia, culter, haſta, & alia quorum iniri numerus non poteſt. Ipſe idem homo eſt finis cæterorum animantium, & omnium quæ ſub luna ſunt condita. Eſt in tempore, in hyeme, menſe Ianuario, prídie calend. Februar. Principe Carolo quinto: ſereno, ſalubri tempore, in libertate, in republica, Brugis, in cubiculo, in armario, ueſtitus, armatus ſplendide, ſordide. Ad hominem referuntur Deus, princeps, & rector eius pater, mater, tutor, patruus, magiſtratus, Rex, patria, leges, dominus, maritus, filius, pupillus, filius fratris, filius ſororis, priuatus, ſubditus, ſeruus, uxor, amicus, inimicus, ſodalis, ſocius, commilito, uicinus, ciuis. Tum diuitiæ, poſſeſſiones, honores, fama, gloria, fauor, gratia, nobilitas: & his contraria paupertas, ignominia, obſcuritas, inuidia, odium, ignobilitas. Conferuntur inter ſe pater, filius, ſeruus, dominus. Denique ea quæ ſuperiora, inferiora, paria diximus: homini nihil eſt contrarium: contradictio eſt homo, non eſt homo. Diſſitum eſt quicquid non eſt homo, equus, lupus, color, magnitudo, liber. Pro argumentis adducantur maiores, exempla priorum, hiſtoriæ, fabulæ, prouerbia. Si quid prædictum de illo, aut præmonſtratum, quid dixit, aut ſignificauit quis: nomen, cognomen, appellatio. Ex his apparet non ſolum ad arguendum ualere hanc copiam, ſed ad dicendum de quacunque re uelis: ut non abſurde uideatur Agricola Rodolphus exiſtimare Gorgiam, Hippiam, Protagoram, Prodicum, & alios Græcos ſophiſtas qui in conuentu hominum paratos ſe eſſe profitebantur ad dicendum, de quacunq; re quis uellet audire, ex his fontibus ubertatem illam & redundantiam eorum, quæ dicturi eſſent, haurire, ut nunquam dicendi materia deficerentur. Duo reſtant conſideranda, quomodo in aliis loci deprehendantur, hinc nobis quemadmodum iis utendum. Prius quidem, ut nos utamur, ſicut magni autores ſunt uſi: Tum ut cognita ratione argumenti, quod aduerſarius attulerit intelligamus, quantas habeat uires, fitq; facilius infirmari, ac diſſolui, ſi ſit opus. Eſt uerò locos argumentorũ ex aliis operoſius eruere, quàm nobiſipſis inuenire. Nam nõ habet quotidianus uſus rectũ illũ cõnectendæ argumentationis ductũ, in quo promptũ eſt cognoſcere, quid petat, quid uelit efficere, & quo modo: ad hanc autem obliquitatem & infuſcationem cõmunis ſermonis oratores, & omne ſcriptorũ genus addunt alias tenebras orationis, partim ne ars appareat, & manifeſtæ fiant inſidiæ, partim quòd maius robur accedit probationi: ſicut punctim ferire uel ex tranſuerſo, grauius interdũ eſt & letalius. Ita ad inuolucra, quæ res ſua ſponte ac natura habẽt, alia ipſi ſuperiecerunt artis & ingenij ſui, ergo interdũ uno uerbo cluditur tota argumentatio: ut cõſulatum petebat ſcurra. Nonnunquam totidem ſunt argumẽta, quot uerba. Cicero in Anton. Tu iſtis faucibus, iſta gladiato-

ria

ria totius corporis firmitate: quod in amplificationem cadit. Iam multis uerbis unica eſt argumentatio: uidelicet quum unum uerbum, in quo uis ineſt aliqua, uarie tractatur, atq; explicatur: an non erat reſiſtendum inſidiatori? Scilicet præbendum erat iugulum ei, qui uitam petebat? patiendum, quod latro cupiebat? Eſt quum pro tota argumentatione una pars attingitur: non occidet, nam quæ mater occidit filium? deeſt enim, & hæc eſt mater. Inuertunt ſæpe argumentationis ordinem: ut Quintilianus libro tertio: Partes ſuadendi quidam putauerũt honeſtum, utile, neceſſarium: ego non inuenio huic tertiæ locum: quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe erit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur: quæ ſic reducitur, omnis deliberatio eſt de faciendo, nulla ergo deliberatio de neceſsitate: & paulò pòſt, Itaq; mihi ne conſilium quidem uidetur, ubi neceſsitas eſt: non magis quàm ubi conſtat quid fieri non poſſe. Omnis enim deliberatio de dubijs eſt: hæc ſic, omnis deliberatio de dubijs, nulla neceſsitas de dubijs, ergo nulla deliberatio de neceſsitate: hic aſſumptionem ubique poſuit propoſitionis loco. Nonnunquam tranſiliũt relictis medijs. Brutos ego impellerem? ait Cicero, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie uideret, alter etiam Halæ. Hic omiſſa ſunt illa de genere, de facinoribus generis, expulſione regum, & Sp. Melio occiſo. Sic etiam à loco ad locum: Homo ſapiens, quia magno corde: fortis, quia amplo pectore: partẽ ſumpſerant, ſed ad partis accidens tranſierunt. Quandoque ſolum, quod ab aduerſario dici poſſet, præoccupatione quadam notant leuiter: non occidet hæc filium: nam hoc ſola fecit Medæa. occultant etiam figuris, & ſchematis,, ut interrogatione enuntient, quod narratiue poterant. Sed feriunt fortius. Et uno ut uerbo finiam, ipſi idem maximi autores rationem ſui argumenti, unde prompſerint, quemadmodum concinnarint, aptarint, torſerint, interrogati neſciãt ſæpe explanare. Videndũ tamẽ quid efficere ſtatuerint, quorſum ſpectet argumentum, quid intendant. Ad id neceſſarium eſt cognoſcere, in quo uerſetur controuerſia, aut quæ ſit quæſtio, non ſolum illa generalis totius cauſæ, uel operis: ſed particularis, ad quam argumentum illud pertinet: eam ubi erimus nacti, uidendum multa ne ſint, quæ probent, an unum tantum. Si multa, utrum ſit aliud alius argumentum, an ad diuerſa tendant per ſe ſingula. Sumendum unum quodque illorum, eiq; aptandum, quod probatur: quoniam ex habitu & congruentia eorum probabilitas naſcitur, ac proinde inſtrumentum probabilitatis, & eius appellatio. Sunt in quis facile iudices, cui parti conueniat, quod pro argumento accipitur: nam quæ conſtant uno uerbo, expoſita ſunt cognitioni, ut quiuis dicat, cum qua parte quadrent pronuntiati, de quo eſt controuerſia: quæ uerò integra enuntiatione ſimplici aut compoſita, obſcuriora ſunt. uno uerbo conſtant, quum uis probationis uno in uerbo eſt ſita: pronuntiatio autem, quum per illud totum diffuſa: ut Socrates non ducet uxorem, quia philoſophus. Socrati hoc competit: uidendum quæ ſit eius proportionis ratio inter Socratem, & philoſophum, quod nomen: non ducet, quia eſt animal moroſum & querulum mulier uxori. Quæro an homo ſit equus, ſi colligo non eſſe, quia homo eſt rationabilis, ad hominem hoc pertinet. Sin uerò quia equus non eſt rationabilis, ad equum. Sin utrunque coniungo, duo ſunt loci: ut in hoc, Omnis homo eſt rationabilis, nullus equus eſt rationabilis, nullus ergo homo, à proprietate & à diſsitis rationem duxi. Quum in argumento duo aut plura ſunt uerba, & unum quodque ſuam habet proportionem & locum, conſideranda ſunt ſingula ſeparata. Plato non ducet uxorem, quia philoſophus, Socratis diſcipulus, ut neque Thales duxit: in philoſopho eſt inhærens, in altero cauſa, in tertio exemplum: non mouebit affectus in iudice, quia uir bonus, & Athenienſis, & perinde faceret, ut ſi normam, qua menſurus quid eſſet, prius inflecteret: primum eſt ex inhærente, ſecundum ex attributis, in tertio uis eſt ſimilitudinis, quam habet canonis inflexio ad motum animi. Sunt abſtruſiores loci alij, ad quos exercendo penetrabimus, ab his quæ diximus, uelut manu ducti, tametſi non perinde laborandum eſt eruere ex alijs locos, quàm nobiſipſis ad rem noſtram inueſtigare. Eſt enim res hæc, quæ uſu potiſsimum conſtat: ut nihil omnino ars tota, ſine diligenti & ſedula

tractatione profutura sit: hæc uerò etiam citra artem multas habet uires & ualidas: quippe maximi fuerunt oratores & disputatores acutissimi, antequam ars ulla esset inuenta, & ex quorum usu ac operibus ars est obseruata. Omnia illa quæ supra sunt à nobis posita tenẽda in promptu, ut literarum elementa, non eodem utique ordine inueniendum, sicut nec eodem scribendũ ordine, quo literas didicimus: tametsi præstabit initio eo ordine exerceri, ad excudenda è locis argumenta. Nec omnia omnibus congruunt, sicut nec literas omnes in unumquodque uerbum infarcimus. Ac ut quæ literæ quibus uerbis necessariæ sint, non queunt tradi regulæ, communis usus docet: ita in hac obseruatione contingit, ut qui quibus causis loci cõgruant, præscribi non possit: uidendum tamen quid uelimus efficere. Cognoscenda exactissime causa, & omnia quæ uersantur in quæstione animo & cogitatione complectenda: quocirca oportet eum, qui inuenturus est, uersatum esse diligenter in præsenti quæstione, & tenere saltem generalia in ea arte, de qua sumitur materia dicendi. Si non sit ex arte ulla, certè sensum communem uitæ, quid probabile sit ijs, apud quos est dicturus, quid absonum: ad quæ prudentia adiuuamur. Ergo proposita quæstione, uestigandum per sedes has, quid sub utroq; termino claudatur, deinde conferenda singula cum singulis, et cum omnibus: assuefactio præstabit, ut uno quasi intuitu peruidea mus necessaria, sicut in coniungendis literis. An Clodius iure sit cæsus, ex Clodio, ab inhærentibus, quia seditiosus: an omnis seditiosus iure occidi possit: si non omnis, an talis: hoc tempore: hoc loco: à tali uiro? Tum quia insidiatorem: an omnem insidiatorem fas sit occidere? an hunc? hoc tempore? Nec aliter atq; in syllabis & dictionibus in infinitum ferè tenditur, sic in locis. Sunt loci locorum: ut an Milo dignus exilio? non, quia uir fortis: an fortis dignus exilio? per omnia quæ sunt fortis & exilij, quum Roma semper gerat bella, ij qui nullum reformidant periculum honestatis gratia retinendi. Iam an Romæ retinendi tales: & id quidem ascendendo ad generaliora: nam in singularibus est status. An homini conueniat studium? etiam, quia est animal ratione præditum: an ratione præditis conueniat studium? Iam loci quærendi in rationabili. An philosopho conueniat belligerari? non: quia est homo deditus literis, amicus hominum: per locos hominis, per locos eruditi denicp eorum omnium, quæ ponuntur in probatione: si sint in quæsito plura, loci inter se omnes committendi, & comparandi. An omni generi scriptorum commode possit historia admisceri, & ratione scriptorum. Nam Theologiæ potest, & Philosophiæ, & Medicinæ. Iam ab ijs quæ ex re, omni illi sermoni qui quid docet: tum ex historia, omni generi scriptorum admiscetur cognitio rerum præteritarum: iam commode: nam uenuste, nam delectabiliter, nam ad probabilitatem, atque intelligentiam apposite.

DE INSTRVMENTO PROBABILITATIS FINIS.

IOANNNIS

IO. LVDOVICI VIVIS DE DISPVTATIONE LIBER VNVS.

VERITATEM non plene aut aperte acies mentis noſtræ intuetur, multa & denſa obſcuritate corporis oppreſſa, atq; hebetata. Sed nos obſcuritatem hanc à nobis in res ipſas traducimus, ut eas altiſsimis ac cæcis admodum tenebris dicamus obrui, & inextricabilibus inuolucris occultari. Quo ſenſu pronuntiauit Democritus, ueritatem in altiſsimo puteo demerſam latere. Ad purgandos autẽ hoſce cortices, ut nucleus prodeat purus: ingenium humanum examinandæ ueritatis facultatem à Deo accepit: cuius functio, diſputatio nominatur. Nam quemadmodũ uires, nuces, ferrum, aurum putantur, reiectis inutilibus: ita in examine illo & inquiſitione ueritatis remotis uel falſis, uel ambiguis ac incertis ad ea ueniatur, quæ dubio procul ſint uera. Lux hæc eſt, quæ ingenio noſtro infertur, ut per ea quę in confeſſo recipiuntur pro ueris, illa de quibus dubitatur, explanentur, aut ea refutentur, quæ nobis ſub ſpecie ſe inſinuabant uerí. Sit ergo nobis diffinita diſputatio, argumentorũ ad aliquid probandũ aut improbandũ cõparatio. Nam ubi pro alterutra parte nullũ eſt argumentum, nec diſputatio poteſt ulla exiſtere. Duces animi noſtri ſunt uires illi à Deo ad cognoſcendum, & de cognitis iudicandũ attributæ. Ioannes Philoponus ex republica Platonis quinq; nos habere animi functiones ſcribit, Mentẽ, Dianœam, Opinionem, Phantaſiam, Senſum: horũ iſtæ ſunt uires & opera. Senſus lentior eſt, quàm ut ſyllogiſmo diſcurrat, & aliquid colligat. Mens celerior, q̃ ut ſyllogiſmũ expectet. Opinio aſſenſus eſt. Phantaſia ſeu uiſum apprehenſio. Dianœa, quã ſanè cogitationẽ dicamus, eſt motus: itaq; hæc ratiocinat, & ſyllogiſmo utitur. Hæc quidẽ contẽplationis ſunt de anima: ſed de his nõ plura in præſentia dicã, nec accuratius, quàm quod inſtituto noſtro erit ſatis. Ratiocinat ergo cogitatio uel ex ijs, quæ mens illi ſuggerit, uel quæ opinio, uel quę uiſum. Nam ſenſus uiſo ſeruiunt: ideo ſub ἐπαγωγὰς à Platone comprehenduntur. Mens ad cogitationem, quantũ aſſequi poteſt, ueriſſima & perfectiſsima adfert, uelut axiomata, naturales informationes, & in omniũ animis impreſſas inſculptasq; notiones, ex quibus aptiſsimę ac firmiſſimæ rationis nectuntur ſyllogiſmi: in quibus eſt ſcientia, ſi alibi uſquã. Opinio ſuppeditat credibilia aliâs uera, aliâs falſa: unde exiſtunt ſyllogiſmi ueriſimiles, qui ſecum nonnullam dubitationem important. Viſum ſumminiſtrat uanas imagines, ſomnia, hallucinationes, impoſturas: ducitur enim phantaſia ſimilitudine, quã ex ignorãtia, atq; incogitantia coniungit temere, et commiſcet, ut unum ex duobus aut ex multis cõfundat: unde error naſcitur ambiguitate uel uocis, uel ſententię: ut quum uox plura ſignificat, quæ cõmiſcentur, et redduntur tanquã unum, nempe uerbi ancipitis, uel orationis amphibolæ: tum ex ſcripto quod non diſtinguitur accentu, aſpiratione, ſcriptione recta. in ſenſu autem quum ab una ſignificatus ratione ad aliam latenter ſubitur: nempe ab eſſentiali ad inhærẽs, uel contrà: uelut quum ſic cõiungimus, homo eſt animal, animal autem eſt genus: mel eſt dulce, dulce uerò aliud alio magis. adde huc, quum praua concluſio pro uera recipitur, quòd aliquam illius præ ſe imaginem oſtentet: de quibus uitijs ſuperius admonuimus. Nam phantaſia, ut leuiter ab uno in aliud mutatur, ita etiam leuiter aſſentitur: ut in quodcunque inciderit, ob ſegnitiem ulterius ſcrutandi ſubſiſtat illico, & acquieſcat: itaque uehementer fallitur, quoniam neque ambigua diſtinguit, nec partes inter ſe confert, ut quemadmodum compoſitæ ſint, & colligatæ animad uertat. Iudicium animi inter hæc tam diuerſa uelut diſceptator quidam ſedens incipit eorũ

omnium

omnium uires,& uelut cauſam expendere,quę reprobat,omnino reſpuit,et damnat: quæ approbat,alia ſecure admittit,alia incertus. Sunt inter quæ anceps & animi dubius pendet,quòd ſimilitudo aliqua & uerí apparet,& falſi. Hi iudicij motus è tribus argumentorum generibus excitantur. In quibus & res debent ſpectari,& connexio. Argumenta omnia uel ex certis exploratis,neceſſarijs depromũtur rebus,uel ex probabilibus,& quæ de coniecturis pendent:non ſunt hæc rerum ipſarum nomina,ſed quæ cuique uidentur:alijs enim alia ſunt certa, & indubitata: eadem etiam non omnibus talia. Quæ eliciuntur ex certis, nexuq; iunguntur euidenti ac perſpicuo cum ijs quæ confirmant,iudicium ad ſe pelliciunt ſecurum:argumentatio huiuſmodi nominatur certa atq; euidens.quæ uerò uel probabilia ſunt,uel non manifeſta complexione cum eo cohærent,cui probando adhibentur,iudicium ad ſe inuitant nutans,et ſuſpectum: nec planè ſibi fidens ipſi:hæc argumentatio probabilis nuncupetur,ſiue credibilis:ab Ariſtotele dialectica. Ambiguum eſt iudiciũ,& quaſi ſeipſum ſuſtinet, quum pares ſunt argumentorũ uires pro utraq; parte in re cõtrouerſa,ac uelut paria in lancibus pondera. Quæ argumentatio iudicium fallit, ea uel de materia decipit,ex qua conflatur,uel de artificio,nempe forma,& colligatione partium:cognitio materiæ ad ſingulas artium pertinet:ut quum dicitur, omnis unius principatus optimus, Tyrannus eſt principatus unius,ergo optimus,forma,uerò & compoſitio huius ſunt loci: omnis uirtus ſuauis, & uoluptas ſuauis, uirtus igitur:hic proprie paralogiſmus appellatur: nam prior ille tametſi ex falſis,tamen bonus eſſe ſyllogiſmus poteſt,qualis eſt ille idem. Materiæ argumentorum generatim quidem ſic itur obuiam:Certa & neceſſaria oſtendũtur non eſſe eiuſmodi,ſi declaretur aliud ſimillimum neceſſarium non eſſe:interdum quoq; ex eodem illo argumento contrarium cõcludi. Si opponatur autoritas:fuiſſe,quibus non ſit uiſum tale,quorum ingenium & iudicium alijs in rebus pro ualido ſit habitum. Probabile eſt,quod cuiq; uidetur ita eſſe,non certa & euidenti ratione,ſed ueriſimiliore, quàm ſit contraria: ſumitur aliquando probabile pro cõperto & explorato,ſed de illo priore nunc loquimur. Probabilia uel infirmantur,uel tolluntur penitus:infirmantur,ſi planum fiat minus eſſe in eis robur,quàm putabatur. ſolere contrariũ plerunq; euenire. Tolluntur obiectione eorum quæ illi ſint uel neceſſaria uel magis credibilia:& patefactione circunſtantiarũ,cur in hoc loco,in hoc tempore,in his rebus illud non procedat. Probabiliora ſunt quæ efficaciora pro ſe habent argumenta,quæ ue pariter efficacia,ſed plura tamen ſunt, quibus quiſq; fidem habet, quo maiorẽ hoc ſunt magis efficacia. In coniecturis non ſatis labefactat, qui non neceſſarias oſtendit,aut non fortes, ſed qui non bonas:quod fit exponendo in pleriſq; uſu uenire contrarium,non ſimilibus tantum,ſed in hoc eodem loco,tempore, hominibus, rebus: ut erubeſcere hunc, & trepidare, & titubare, & perturbari pro ſigno conſcientiæ accipitur:atqui ſic ſolet in omni congreſſu,etiam apud amiciſſimos,tutis & ſecuris rebus, ut Cicero de quacunq; cauſa dicturus. Iam uerò argumẽtationẽ aptam & confectã uel repellimus,uel diſſoluimus,uel eludimus,uel retundimus. Repellitur,quum negatur bene colligi:diſſoluit,quum profert captio,quę quia ferè fit ex ambiguo et ſimili,idcirco uocatur diſtinguere:in quo tanquam re duas aut plures in partes diſciſſa,membrũ unũ ipſi nobis ſumimus,alterũ uel reliqua aduerſario cõcedimus:eluditur,quum adfertur abſurdũ,quod ſequeretur,ſi ita eſſet. Retunditur,& quaſi opprimitur, quum fortius contra id argumentũ opponitur. Qui uerò negat aliquid in argumento ita habere,nihil ad argumentationẽ dicit,ſed ad examen partium illius,de quo iam ſumus locuti. Eluſio à retuſione non multum diſtat:utraq; ab Ariſtotele appellatur ὑπόστασις, Latinè ad uerbum inſtantia,ſed appoſitum rei uocabulum eſt obiectio,uel obex:qui uelut currenti argumento obijcitur,ut fit in fluminibus:quod eſt non cõnexionem argumenti diſſoluere,aut diſcindere,ſed uenienti oc currere,& quaſi curſum impedire. Idq; cogitationi noſtræ nõ rarò accidit. Nam quũ ex intentione argumẽtationis res ſequitur perabſurda,tum animus uelut iniecta manu ſiſtit primũ, hinc quum ſe non bene progreſſum fuiſſe deprehẽdit, unde cœperat reuertitur:& quamuis neſciat dicere,quónam ſit falſus loco,ubi ſit erroris cauſa,erro

rem

rem tamẽ ineſſe non dubitat: Opponitur obex argumentationi ex eodem, ex ſimili, ex contrario, ex autoritate. Ex eodem: ſi quis dicat amor bonum quia dulce: occurritur, imò malum, quia indigentia. Ex contrario: bonus uir amicis nocebit, quòd ab eis læſus, à quibus minime oportebat: nequaquã, quòd nec malus amicis noceat, etiam ab eis læſus. Ex ſimili: hic homo maleficio eſt ſemel affectus, ſemper igitur oderit: quî hoc? quum beneficio affecti non ſemper ament. Ex authoritate: ignoſcendũ his, quia ſunt pueri: obijcitur: imò Solomon iubet, ut uirga ne diſcedat à puero. In quo ſunt exempla dictorũ, & factorum. Parcendum huic, quia filius. Atqui Torquatus, & Brutus etiam occiderunt ſuos: & maluerunt orbi uitam agere, quàm habere improbos. In quibus non diſſoluitur uinculum prioris cum poſteriore, ſed fluxum atque inuali dum oſtẽditur. Quanquam in multis elici poteſt, quod diſſoluat, ſed longiore ambage: ut quum dicimus, bonum uirum non læſurum amicos læſum ab eis, quòd malus non referat amicis maleficij gratiam: ſic ſoluitur prior probabilitas ex ſecunda, quòd læſio non debet eſſe cauſa ultionis in bono, quando quidẽ non eſt in malo: quod eſt argumentum à comparatione minoris. Tum maleficio ſemel affectus ſemper oderit, ex obiectione efficitur, amorem non eſſe perpetuũ, itaq; nec eſſe naturæ affectuũ, ut ſint perpetui: quare quum odium ſit affectus, mutabitur tempore. Dicẽdum iam eſt de ſingulis argumentationũ generibus. Et ſyllogiſmi quidẽ quæ ſit ratio, quæ deuinctio propoſiti cum intentione, alibi demonſtrauimus. Exempli uis eſt in ſimilitudine: nam ſimilibus cauſis ſimiles attribuit natura effectus, ſimilibus principijs ſimiles progreſſus atq; exitus: ſimilibus qualitatibus, atq; affectionibus ſimiles facultates, & eiuſmodi. Idcirco ad perſuadendũ non repugnanti, atq; ei, qui ultro ſequitur, aptiſſima eſt hæc probandi uia: ut quæ docet & oſtendit, magis quàm cogit: confirmatur ſimilitudine, diſſimilitudine infirmatur: quam difficile non eſt in omni ſimili inuenire. Neq; enim ſunt ulla tam conformia, quæ non aliqua in re diſcrepent: quin etiam ſi re pugnans eam differentiam non inueniat, haud in re culpam eſſe ſuſpicatur, ſed in ſe, qui uel non bene inquiſierit, uel non facile inueniat: examinandum eſt tamen an diſformitas ſit in eo, quo de agitur: ut Cato ſe occidit, ne Cæſari ſeruiret, ergo tu occide te, ne ſeruias tyranno: reſpondebitur non eſſe ſimile: nam Catoni ſummum erat malorum ſeruire, & illis prophanis: at initiatis Chriſtiana pietate non item: adijcitur, imò ſummũ malorum eſt ſeruire eum quem Chriſtus liberũ fecit. Ita eſt, non quidem homini ſeruire, ſed peccato & diabolo. Demoſthenes tantus euaſit Orator ſtudio, cur non & tu quoq;? Quia in illo ſtudium ardẽtius, ingenium uiuidius, iudicium acrius, ſermo patrius hauſtus cum lacte. In libello Ciceronis de Senectute, quũ Cato exemplo ſui docuiſſet nõ debere ætatem eſſe ſenibus, excipit Lælius: fortaſſe dixerit quiſpiam, tibi propter opus, & copias, & dignitatem tuam tolerabiliorem ſenectutem uideri: id autem non poſſe multis cõtingere. ſubijcit Cato: non dignitatibus, aut diuitijs fieri ætatem leuem, aut moleſtam, ſed ſapientia uel ſtultitia: nec ſolum triumphalibus uiris iucundam eſſe ſenectutem, ſed ijs etiam, qui pure ac eleganter ætatem tranſegerunt. Si diſſimilitudo non ſit præſto, conſilium erit ſequendum M. Fabij, ut dubia liceat dicere fabuloſa: quales ſunt apologi, poeticę narrationes, Mileſię fabulæ, res multæ Chaldæorum, Perſarum, Ægyptiorum: ſin uera & certa eſſe cõſtet, tentandum, an obtineri poterit, ne illa quidẽ rectè eſſe facta. Tum autoritas eius excutitur qui quid dixit, nõ dixit, fecit, non fecit, quanti oporteat eſſe momẽti apud nos: confirmat autoritas ad corroborandũ argumentum, eleuat ad debilitandũ: de quo in inquiſitione ueritatis diximus. Enumeratione deprehenſæ ſunt artes omnes, nempe ex multis experimentis collecta formula. Si hæc herba nocuit huic homini, profuit illi aſino, & huic & illi, ergo omni homini nocet, omni aſino prodeſt: ſi in aliquo inſtatur, ruit totum. Sed omnes ſingulares percenſere impoſsibile. Aliquas pro omnibus ſumimus, ad poſtremum uero adijcimus, quod ſit pro alijs: ut ſic in cæteris, uel non uidetur aliquid eſſe in contrarium, uel non eſt in contrarium obſeruatum. Infirmantem dare aliquid ad oppoſitum eſt neceſſe: tunc uel deſtruit, uel concutit. Scrupulum etiam inijcit addubitatione: fortaſſe non ſic eſſe in omnibus, rem eſſe nouam, necdum

ſatis

ſatis exploratam:ut de ligno hebeno,& multis rebus,quæ hac primum ætate in notitiam uenerunt:uel quod paucis eſt id deprehenſum. licebit tum ex iſs adferre aliqua, quæ quum crederentur eſſe certiſsima, tempus docuit non eſſe talia: quæ exempla non rara ſunt & in natura rerum,et in uita hominum. Alter uero uel oſtendet,quid ſit uitij in eo,quod ille obijcit,cur ab aliorum natura degeneret:ut ſi radix arboris ſit medicata uel ſaltem impetret in pleriſque:pro re noua, multa ſunt experimenta: pro uetere multos quæſiſſe,neminem inueniſſe in contrarium. Saltem ueriſimile eſſe,quandoquidem aduerſum nemo comperit toties ueſtigatum. Inductio Socratica argumentatio eſt conformis naturæ:quum in aliis ita ſit,quæ ſunt ſimilia,ita debere eſſe in hoc. Qui depellit,reddat cauſam differentiæ, quemadmodum in exemplo. Sed maiorem hic eſſe ac fortiorem conuenit, ubi tot ſunt exempla allata pro uno aliquo:uelut cui credas nauem in periculo,eligis non amiciorem, ſed peritiorem:cui rempublicã, cui equum domandum,ergo cui pecuniam:ex aduerſo occurritur, nõ eſt ita:nam in illis opus eſt arte,hic fide. Tum faciendum eſt planum & illic eſſe opus fide,& hic arte: quoniamquidem ſi inimicus ſit, prodet conſulto: & hic ſi imprudens, perdet neſciens: nam eandem illam adferre pro inſtantia de qua eſt controuerſia,perabſurdum eſt. Vtebatur etiam Epagogis Socrates, quòd aptiſſimæ ſunt ad capiendum: quum enim ſingularum rerum interrogatiunculæ proponuntur, minus apparet fraus: quæ profert ſe uelut acie explicata: minusq; circunſpicit is, qui reſpondet, quid ſequatur ad poſita ſibi, ac conceſſa, quid repugnet. In comparatione uis late eſt ſparſa: nec ad certam formulam poteſt redigi, quæ ad inuentionem argumentorum magis pertinet. Paria, aut maius, & minus inter ſe, in aliquo, uel aliquibus conferuntur. Intuendum an in eo ipſo ſint paria, uel maius & minus: priuatus homo gignit tot liberos,non gignet rex:non ſunt in hoc maius & minus. priuatus concionabaris,ergo & conſul: non ſunt maius & minus in concionando: quæ ſæpenumero præbent urbanitatis materiam. Quin ego uno uerbo cedam,cui cedunt in omnibus triginta legiones? inquit Phauorinus. In eo quod fit, quid maius ſit aut minus dicere eſt eius,qui uires rerum nouit:ut hoc efficit illa herba,ergo & illa alia:in eo autem quod decet,prudentis. A minori aptum eſt argumentum confirmationi. A maiori informationi. A pari utriq;. Similiter de relatiuis dicit Ariſtoteles,quòd poſito uno,ponitur & alterum:ſublato,tollitur. Sed hoc recte eſt intelligendum:ſi aliquis eſt pater,aliquis eſt filius:ſi nullus eſt pater,nec filius:& hoc quidẽ certè in eſſentia.nã in alijs non ſunt relatiua:nullum patrem uideo,ergo nec filium:nullus filius docet, ergo nec pater. Videndum ut rite aſſignetur relatiuum:eſt ſeruus,ergo ſerui ſeruus,nõ bene,ſed heri ſeruus:nam ut alibi eſt declaratum, ſunt quædam paria: amicus inimicus,ſimile diſſimile. Alia imparia:pater filius,herus ſeruus. neque uero proba eſt hæc collectio:eſt ſeruus, ergo comitatur herum: ſed ſic,ergo eſt ſub hero: ſicut eſt herus, ergo poſſidet ſeruum, quando in hoc eſt ſeruus, ut ſit ſub heri poteſtate, & herus, ut poſſideat ſeruum. Iſte non eſt pater,ergo nec filius,inualida eſt. non enim dictum eſt tollere mutuo in ſingulis,quod dictum eſt in uniuerſali,in ſingulis autem imparibus contrà ualent, ut reſpectu eiuſdem poſito uno, tollatur alterum, hic eſt diſcipulus huius, ergo non magiſter huius, nec ſolum comparatione eiuſdem relatiui, ſed eiuſdem rei,in qua committuntur, nam poteſt eſſe ſimul & diſcipulus, & magiſter in diuerſis rebus. In aduerſis,& priuantibus, & diſſitis ad infirmandum: cernamus prius, an illa habeat medium,an ſit tempus et ſubiectũ à natura definitũ,iſtuc uero aliunde petetur. Obſeruandum etiam in quo ſint talia:do cœnam hominibus,nõ ergo equis: non ſunt in hoc diſſita. hic homo habet ſeruos albatos,non igitur atratos: haud ſunt utiq; in hoc aduerſa. ſi quem delectat uiſus,huic eſt cæcitas inimica:in hoc priuantia: quippe quam delectationem poteſt afferre uiſus, hanc cæcitate neceſſe eſt amitti. In gradatione uis eſt,ut quod ſequitur ad minus,nempe ad illatum, ſequatur ad maius, nempe ad rationem. Cauenda eſt hic,ut in omni genere argumentationis, ambiguitas:ſtudioſi amant otium,qui amant otium,ſunt deſides: aliud eſt otium ſtudioſorũ, aliud deſidum. Quod hic puer uult,mater uult:quod mater,uult pater: quod pater,

populus

populus:puer uult pila ludere,ergo & populus.aliud eſt, quod puer uult matrẽ uel-
le,aliud quod mater patrem,aliud quod pater populũ. Tranſitus eſt obſeruandus, in
quo ſæpe dolus deliteſcit: qui bene potat,bene dormit:qui bene dormit, nihil facit:
tranſitur ad aliud tempus:nam non in eodem tempore potatur & dormitur. Qui no
uit Laurentiũ Vallã,nouit & Theodorũ Gazã:qui hunc,et Politianũ:qui Politianũ,
Eraſmum:ergo qui Vallam, Eraſmũ quoq;. Sed in hoc uniuerſalitas tuetur comple-
xionem:neq; enim uerũ eſt illorũ aliquod in uniuerſali. In Soritis multi erant Stoici
& Academici noui illi ab Archeſila et Carneade in deprehendendo quę ſunt multa,
pauca,magna,parua,longa,breuia,lata,anguſta:omnia deniq;,quę dimẽſu quodam
animi ſunt per partes conſtituta,de quibus Cicero quarto Academicarũ quæſtionũ
meminit. Res ualde eſt ſpinoſa & inuoluta,propterea quòd terminos qui conſiſtunt
in diuiſibili,ipſi in inſectili puncto collocari poſtulant:nec aceruus cõſummatur ſin
gulis granorũ,nec deſtruit:ut nec pilis cauda equi,aut nũmatim eſt diuitias definire,
ſed multis ſimul:ita adijciẽdo per indiuidua mirũ nõ eſt,nunquã attingi,quod quæ-
ritur. Adde quòd nec per diuiſibilia & quidem lata, qualia ſunt quæ mens noſtra in
illis capit:itaque per modios tritici eſt agendum,per crines centenos, per ſeſtertia,&
huiuſmodi. Dilemma aptũ eſt ad perturbandũ, quũ animus uelut indagine undiq;
circumſeptus,non ſtatim proſpicit exitũ:aperitur effugiũ, ſi quid ſit mediũ, ut ſi du-
xeris diuitẽ,erit ferendũ:ſi inopem,alendũ:mediũ eſt aliquid,uel reflectitur antiſtre-
phonte. Si diuitem, lautius uiuam:ſin pauperem,quietius. Sed hoc non tam eſt refel
lere dictum,quàm regerere. Sunt aliæ probationes concluſionis,quæ reflexæ nomi-
nantur,quum negata illatione ſumitur eius oppoſitum, ex quo ſolo, uel eo cum una
parte propoſiti res ad id quod eſt maximum,& grauiſſimum deducitur,duo contra-
dictoria oſtendi ſimul uera:illi priores ductus ſunt recti ad docendum & dicendum
apti,iſte ad refellendum:quemadmodum ſyllogiſmi,qui affirmatiue concludunt,ua
lent ad probandum:qui negatiue,ad improbandũ. at uerò in probationibus & qua-
ſi putatione hac tam diu progrediendum, quoad ueniatur uel ad eam, quæ neceſſa-
ria ſit, & omnibus cognita: uel ad probabilem, cui ſine abſurditate magna refragari
non liceat: probabile dicetur,quod cuiq; eſt receptum. Hucuſq; poſtquã peruene-
ris,ſi pergas ulterius,periculum erit nimirũ,ne (ſicut eſt in prouerbio) nimium ſcal-
pendo ſanguinem elicias:& uiuum reſcindas, dum ſuperuacanea immodice conſe-
ctaris putando. Illud in primis animaduerti conuenit,non omnia rerum genera,quę
poſita ſunt in dubitatione, paribus conſtabiliri argumentis poſſe. Quæ res ſub ſen-
ſuum notitiam cadunt,aptiora argumenta admittunt,& ſenſui magis expoſita:cuius
notæ ſunt effecta naturalium cauſarum. quæ uerò mente, ea informationibus, quas
hominum mentibus natura inſculpſit,fulciuntur:ut multa in mathematicis,et prima
philoſophia. porrò quæ mentis indagine quaſi eruuntur abdita & abſtruſa,credibili
bus ſunt quibuſdam contenta,uel ſenſibus uel menti magis accommodatis. At quæ
prudentia, & uſu uitæ, ea expoſcunt, ad quæ plura ſequuntur publice aut priuatim
commoda, uel certe potiora, & ampliora, uel pauciora & leuiora damna,ſiue in fu-
turum,ſiue in præſens. Multum ualet in his autoritas illorum,qui ſapientia & probi
tate præſtantes eſſe homines exiſtimantur: de quo numero ſunt ſtudioſi ſapientiæ,
ſenes,negotiorum callidi,legumlatores,magiſtratus, ſenatores, populi, ac ciuitates,
quas accepimus bene inſtitutas. In ijs quæ docentur cœlitus, quæq; ſenſum omnem
captumq; humani animi exuperant,& à ſolo Deo cognoſci poſſunt & tradi,potiſſi-
mas partes ferunt Dei ipſius autoritas,tum eorũ,quos à Deo illuſtratos & edoctos
eſſe euidentia nobis ſigna oſtendũt:ut argumenta quibus dicta ſua cõfirmant,dictis
ipſis ſint ſimilia,nempe diuina,& naturam excedentia. At quemadmodũ probabilia
ſunt ad probationẽ ambigui admota,ita abſurda ingeruntur ad reuincendũ contra-
dictorium eius,quod nos intẽdimus:ut pietas eſt ſummum bonorũ:nam ni eſſet,ce
do quid aliquid in eius locum reponeres:id ne quod ſitum eſſet in animo:an quod
in corpore:quæ in corpore,cõmunia ſunt nobis cum belluis:quæ in animo,cum dæ
monibus,dempta pietate:ſummi ergo hominũ boni uel belluæ participes erunt,uel

dæmones,quod eſt nefas.Abſurda eodẽ prope modo cenſentur,quo probabilia.Ha ctenus de tacita & uera cuiuſq; ſecum diſputatione. Nam in cõmiſſa illa & cõparata quæ eſt duorũ,non perinde poteſt uerũ cerni,ac excudi,ut in illa interiore.Conflictu enim externo mentis acies turbatur,uel affectionibus ſuſcitatis, uel attentione ad ea quę ſunt foris.Adde quòd quemadmodũ prudenter inquit Ariſtoteles,duorũ diſſer tio,& ſermocinatio per orationem fit: in qua multæ occultantur fraudes, & latenter irrepunt:quæ uerò diſputatio eſt unius ſecũ,fit per res,quę omnia liquidius ante ocu los ſtatuũt,ac apertius. Itaq; etiam in ea,quæ unius eſt diſputatio,ſi per orationẽ exer ceatur, multas ſe inſinuare in animum fraudes eſt neceſſum. Quippe fraus omnis ex ſimilitudine oritur uel ueri uel boni, at ſimilitudo anceps maior promptiorq; eſt in intelligentia dictionũ,quàm rerũ. Sed de hac nobis aliquorũ ſiue diſceptatione ſiue altercatione paucula quædã uideo dicenda:ne hæc ſcholæ exercitatio deſiderari tan quam prætermiſſa à nobis poſsit:tametſi de ea multa & in libris topicis,et in elenchis Ariſtoteles præcepta tradidit. Nos uerò breuiter more noſtro ac dilucide ſummas cõtrahemus earum rerũ,quæ nobis ad hoc inſtitutum uidebũtur facere. Caput eſt in altercatione omni,ut ſciatur quid poſitũ ſit in cõtrouerſia,& de quo diſputantes con tendunt: alioqui enim temere ac ridicule multa ultro citroq; iactabũt: quod paſsim uidemus in diſceptationibus cõtingere, ut alter aiat cœlũ agitari, alter conetur euin cere terram in mundi medio quieſcere.proximũ eſt,ut reſpondẽs perſpectã illorum omniũ habeat naturã,de quibus agitur: ut ea nõ ſolum à diuerſis atq; abſimilibus co gitatione ac animi iudicio ſeiungat,ſed à cõformibus etiam,quęq; ex ſimilitudine fu cum poſſent facere ad fraudẽ:ex hac ſeparatione naſcetur,ut et diſtinguere ambigua, & diuidere,& diffinire recte ualeat. quorũ trium ignorantia magnos in diſputãdo & turbulentos errores affert,clamoresq; abſonos,plenos cõtentionis, quum uelut an dabatæ,qui pedem cõtulerunt,oculis clauſis dimicent.& plerunq; uſu uenit, ut quæ quis ignorat,tueatur pertinacius,ſiue oppugnet, ſeu propugnet, ratus uera ſeſe aſſe uerare:quum contrà qui à falſo ſe ſtare non neſcit,lentius agit,ac remiſsius ex cõſcien tia uidelicet, non ignarus captare ſe tantum. Quapropter ut hæc uterq; clarius perui deat, conſeruandũ eſt iudiciũ integrum, minime perturbatũ tempeſtate aliqua affe ctionum:quæ omnes incitatæ & accenſæ uelut fumũ quendã rationi & facultati iudi candi offundunt,quo ueri perſpicientia impeditur.utiliſsimũ eſt altercando nõ com moueri animo, Idcirco biliosi,feruidi,iritabiles,captatores inanis gloriolæ non ſunt i donei altercationi,præſertim aduerſus ſophiſtam uafrum. Incenduntur enim facile, & cenſuræ tanq; deiciuntur de gradu eorũ,quæ dicunt,ut quid uel antiſophiſta obij ciat,uel ipſi reſpondeant,non attendant. Tum ſtudioſus glorię adeo eſt obſeruandis omniũ uultibus,geſtibus,nutibus occupatus,ut ea quæ dicuntur, nõ poſsit animad uertere.Confine intelligentiæ rerũ earũ,quæ in cõtentione uerſantur illud eſt,ut ad uerſarij uerba probe intelligat, quo ſenſu ab illo ſoleant dici, quo ab auditoribus acci pi.Sophiſta eſt,qui nõ ueritatẽ ſequitur rei, ſed opinionẽ auditorum uenatur de ſe:in qua finem ſibi ſtatuit uel quæſtum,uel gloriã,uel irriſionẽ aduerſarij,aut aliquid affe ctus prauí. Quare argumentis laborat efficere, ut quæ antiſophiſta cõfirmarit, labefa cta ab ſe alij credant,& oſtendiſſe falſa eſſe,illum pro ueris cõplexatum:falſum id eſſe duorum modorũ alterro cõuincitur, uel quũ idem ipſe qui affirmarat, uictus ratione & argumentis cõfitetur ſe falſum ſenſiſſe,quæ eſt repugnãtia:uel quum id,quo argu mentorum uiribus protruditur,contrariũ eſt opinioni eorũ,quibus fides iure debea tur,nempe ſenſui omniũ,uel opinioni ac ſententiæ eorũ,qui adſunt,uel receptis uul go opinionibus,uel eorũ, qui pro ſapientibus habentur cenſuræ ac iudicio:quæ pro falſis manifeſto exibilantur,aut pro abſurdis atq; abſonis reprobantur,aut nõ admit tuntur tanquã paradoxa. Sed maxime omniũ cupit ſophiſta ab ipſo eodem aduerſa rio confeſsionẽ contrarij extorquere. Non enim perinde & glorioſum ſibi ducit, & diuerſam tuenti partem turpe, ſi ille falſum aliquod ultro admittat, quàm ſi quid pa radoxum ac dubium pugnans cum eo,quod poſuerat,altercando cogatur recipere, molẽ & uim rationũ nõ ſuſtinens. Sed nos tamen momentaneã illã gloriã tantopere affectanti

affectanti cõcedamus facile:modo ipſi ueritatis fructum teneamus:ut ſi aberraſſe ſen tiamus nos,reuertamur in uiam ſiue ultro,ſiue ab alio admoniti.quippe ſatius & fructuoſius eſt rectà ingredi,quò intendimus,quàm aduerſario non cõcedere de uictoria,& pertinaciter tueri falſum:inuicti quidem perſiſteremus, ſed cõtrà uerum:à quo uinci longè præſtat,quàm omninò cõtra illud tendere.uinci ab homine contrà diſputante leue eſt ac breuiſsimũ dedecus:falli autem & decipi malum ac miſerũ:nec rarò uinci te ab altercante perpuſillum honorẽ illi parit, tibi uerò emolumentũ grande:diſcedit ille inflatus uictoria,tu liberatus ignorantia tanto ac tam fœdo malo. Vitanda ſunt tamẽ in ſophiſta tria potiſsimũ captionum genera. Ambiguitas omnis ſeu uerbi unius,ſeu multorum,propoſitio falſorum dogmatũ pro ueris,nempe uniuerſaliter dictorum,quæ tantum in parte ualent,& colligandæ argumẽtationis nexus fraudulentus.Nec eius inter diſputandũ doli nos lateant.Nam ille in quibus ſitus eſt negotij totius cardo,agere ſe cõtemptim ſimulat,quo id negligẽtius à reſpõdente expendatur. Tum quæ perperàm ſunt admiſſa,uel cõceſſa,uel negata,blandis uerbis approbat,ac extollit,ut in eo cõfirmetur reſpondẽs,quod cum aſſenſu & laude uidet accipi. Itaq; ſuſpectus ſit nobis ſiue negligentiã præ ſe ferens,ſiue approbationẽ. Proponit etiam quæſtiones uarias:ut ex reſpõſionibus in eam demum inuadat, quam ſe ex animi ſui ſententia tractaturum confidat. Quocirca unam aliquam iubebimus eum deligere, quam uelit uentilari. Quòd ſi cœperit ex noſtro campo digredi, ſenſimq; & doloſe aliorſum pellicere, cogendus eſt,ut de ſtatu quæſtionis diſputet, deq; eo in quo uerſabitur cõtrouerſia,idq; impenſe urgendum:ne imprudẽtes eò delabamur,de quo diceremus imparati.Quapropter ſi diſceptatio certa ſit ac finita,expediet in reſpondendo paulò plurib.explicare rem:ne ambiguitate obſcureſcat,& ignorantia claudat,unde breuiſsimo gradu dolus inuadat tanquã ex inſidijs:ad quem patefaciendũ,ſi poſt longam altercationẽ reuertamur,credat aliquis nõ ſponte noſtra huc nos ueniſſe, ſed deuolutos ſophiſtæ impulſibus:ſin autem diſputatio incerta ſit atque infinita,de eo, quodcunq; poterit ex uerbis noſtris ſophiſta arripere,cõſultiſsimũ fuerit breuiſsima reſponſa interrogationibus reddere,& maximè ad rem. Sed ſophiſta interim ſinit ſe rogari,ut oſtendat, quàm facile nos eludet,ac fruſtrabitur: itaq; reſponſiones ædit ancipites,ut ſemper ſibi caueat effugiũ:operæpretiũ fuerit exigere ut apertius loquatur,& rem diffinitione ac diuiſione planiorẽ faciat,ut omnia circunſtantibus reddantur apertiora,ne & nos illi uideamur cauillando ſimiles. Itaq; dabimus nos operam ne ludere atq; argutari in uerbis exiſtimemur, ſed iſs utemur naturaliter eò ipſo ſenſu,quo ab ſpectantibus cõſueuerunt ſumi. Sunt interrogationes nonnullæ multiplices,quarum ſimplex & categorica reſpõſio ambiguitatẽ ex quęſito trahit:feciſti ſacrilegium? non feci:dubium eſt, quorſum ea reſponſio pertineat:utrum quòd nihil omnino ſurripuerit,an quòd non ſacrum,uel non de ſacro: hoc ſi ſophiſta recuſat exponere,ut captantẽ deludat,nos ipſi ſimplicius quærẽdo explicabimus:ſurripuiſti hoc, an non? ſi negat,id eſt euincendũ.Sin fatetur,at hoc ſacrum,itidem ſi abnuit,probandum:ſin annuit,an de ſacro. Idem accidit in quouis argumento multicipitẽ,ut ſi quis perſuadere uelit imperium unius eſſe optimum,quòd Romani in maximis quibuſq; reipublicæ periculis ad creandũ dictatorem ſoliti eſſent cõfugere. Sophiſta hic inueniet,quo & Romanos perſtringat,non fuiſſe illam bene conſtitutã ciuitatem:& de dictatoribus cauilletur,uertiſſe illos ciuilem & legitimã potentiam in tyrannidẽ,ut Syllam,& Cæſarem,& quòd nõ ſemper id ſit factum:ut in cæde Clodiana, & aliàs nonnunquã: itaq; adhærebit,cui erit cõmodiſsimũ,uel ex uno in aliud tranſiliet:nos uerò in eo ut ſiſtat,poſtulabimus,in quo ſit caput cõtrouerſiæ. Sed ille tamen,quum de re non habet iam amplius quod dicat,ad auertendam ab argumentis audientiũ intentionem,uel dicit de aduerſario,uel ad res alias egreditur:quæ iam ad diſputationem non pertinent,& ueri inquiſitionẽ,ſed ad rixam,aut inanem quandam uelitationem: in quibuſdam uerò interim ad præſentem neceſsitatem elabendi.

IO. LVDOVICI VIVIS IN ALLEGORIAS BVCOLICORVM VERGILII RRÆFATIO.

OETÆ olim Græci maiore in precio ac honore fuerũt apud gentis illius homines, ſtudijs literarum deditos, & Latini apud Latinos, adeò ut etiam ingenia Græcorum præclariſsima commentarios in Homerum compoſuerint, uelut philoſophorum plerique: inter quos fuit & Ariſtoteles, princeps mea ſententia, omnium. Noſtri uerò (taceo illos, qui ea fuerũt ætate, quum poeticæ ſtudium nihil dum haberet precij, homines qui nunquam de manibus ponerent uel aratrum uel haſtam: ſed qui proximis his ſeculis philoſophiã ſtudiaq; ſunt grauiora conſectati) adeò à Muſis manſuetioribus fuerũt alieni, ut nefas eſſe ducerent eas attingere: tanquam ſe de faſtigio illo ſapientiæ deuoluerẽt, ſi ad hæc blandiora ſemel reſpexiſſent. Fraudarunt ſe illi profectò haud ſanè exiguo ingeniorum oblectamento, magnaq; exhilaratione mentis, dum ad ſuauitatem illam poëtarum aures occludunt. Huius rei culpam partim ingenia illa praua & abſurda ſuſtinent, partim tempora, & receptæ opiniones. Ego uerò quum Ariſtotelẽ habeam tantæ rei authorem, non dubitabo ſeueritati meorum ſtudiorum remiſsiones has animi periucundas admiſcere, & aliquid in feſtiuiores Muſas cõmentari: ſicut nuper in Vergilium, in cuius Bucolica ſenſa annotaui ſublimiora, quàm exiſtimet uulgus Grammaticorum. Neq; enim ſi nihil ſubeſſet magis reconditum, quàm quod uerba præ ſe ferunt, opus illi fuiſſet triennali expolitione, mutuanti præſertim pleraque omnia à Theocrito Siculo. Adde quòd maximis Romanorum ingenijs illa elaborabat: Cor. Gallo, Aſinio Pollioni, Varo, Tucæ, ipſi quoq; principi Auguſto, qui leuiculis rebus & paſtoricijs ſine altiore aliqua ſententia, haud facilè fuiſſent capti, aſſueti Græcis Latinisq; grauiſsimarum materiarum ſcriptoribus. Quum uerò aditum gratiæ apud illos captaret Vergilius, & faceret ſibi hoc opuſculo, credibile eſt paſtoralis carminis luſu multa de illorum laudibus, deq; rebus cognoſci dignis obtexiſſe, quæ deprehenſa plurimum adficerent lectores, ut elegantes & artificioſæ imagines ſub Silenorum ſpecie latentes. Accedit huc, quòd res ipſæ pleriſq; in locis ſatis teſtantur, non ſimpliciter dici, ſed figuratè, quo magis miror, Seruium Honoratũ nullas allegorias admittere, niſi de agris deperditis: quæ alijs multis de rebus manifeſtiſsimę ſunt. Viſum itaque eſt mihi teſtari, ut haſce allegorias in uſum eorum exculperẽ, qui Vergiliana lectione delectant (quis autem nõ delectetur?) ut habeãt præſtãtiora ingenia, uelut paſtum quendam ſibi cõgruentem, altiusq; aſcendant, quàm pro ſenſis uerborum ſimplicibus. Poetæ etiam reddemus mentis ſuæ ſcopum, & oſtendemus non in rebus leuiculis cõſumptos illi eſſe tot uerſus: & quæ paſtoricio ſenſu Theocritus rudiori ſeculo cantaſſet, ea ipſum ad Romanos tranſtuliſſe, & quaſi feciſſe ſua, cum intelligẽtia eruditis auribus digna. Non dubito quin allegoriã aliquibus uerſibus aptauerim, de qua poeta ne cogitarit quidem: ut alias permultas, ad quas proculdubio reſpexerit, quum ſcriberet, ſed id nec ingratum erit Lectori, nec inutile. Fecerunt idem hoc iam ante nos in Homero explicando Græci ſcriptores, & in literis noſtris Donatus, Terentij & poetæ huius aperiens conſilia.

P. VERGILII MARONIS BVCOLICA.

ECLOGA PRIMA. TITYRVS.

Meliboeus, Tityrus.

TITYRE tu patulæ recubans ſub tegmine fagi,
Sylueſtrem tenui muſam meditaris auena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua.
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in umbra
Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas.
Ti. O Meliboee, Deus nobis hæc otia fecit.
Nanque erit ille mihi ſemper Deus, illius aram
Sæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, ut cernis, & ipſum
Ludere quæ uellem, calamo permiſit agreſti.
Me. Non equidem inuideo, miror magis, undiq; totis
Vſq; adeò turbatur agris. en ipſe capellas
Protinus æger ago: hanc etiam uix Tityre duco:
Hîc inter denſas corylos modò nanque gemellos,
Spem gregis, ah ſilice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, ſi mens non læua fuiſſet,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
Sed tamen, iſte Deus qui ſit, da Tityre nobis.
Ti. Vrbem, quam dicunt Romam, Meliboee putaui
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quò ſæpe ſolemus
Paſtores ouium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Noram, ſic paruis componere magna ſolebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter uiburna cupreſſi.
Me. Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa uidendi?
Ti. Libertas, quæ ſera tamen reſpexit inertem,
Candidior poſtquàm tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo pòſt tempore uenit,
Poſtquàm nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Nanq; (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamuis multa meis exiret uictima ſeptis,
Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi,
Non unquam grauis ære domum mihi dextra redibat.
Me. Mirabar quid mœſta deos Amaryllí uocares,
Cui pendere ſua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. ipſe te Tityre pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta uocabant.
Ti. Quid facerem? neq; ſeruitio me exire licebat,
Nec tam præſentes alibi cognoſcere diuos.
Hîc illum uidi iuuenem Meliboee, quotannis
Bis ſenos, cui noſtra dies altaria fumant.
Hîc mihi reſponſum primus dedit ille petenti:
Paſcite, ut antè, boues pueri, ſummittite tauros.
Me. Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt,

Et tibi magna satis, quamuis lapis omnia nudus,
Limosoq; palus obducat pascua iunco.
Non insueta graueis tentabunt pabula fœtas,
Nec mala uicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hîc inter flumina nota,
Et fontes sacros frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper uicino ab limite sepes
Hybleis apibus florem depasta salicti,
Sæpe leui somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.

Ti. Antè leues ergo pascentur in æthere cerui,
Et freta destituent nudos in littore pisces,
Antè, pererratis amborum finibus exul,
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrym,
Quàm nostro illius labatur pectore uultus.

Me. At nos hinc alij sitientes ibimus Afros,
Pars Scythiam & rapidum Cretæ ueniemus Oaxem,
Et penitus toto diuisos orbe Britannos.
En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot mea regna uidens, mirabor aristas?
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quò discordia ciues
Perduxit miseros? en quis conseuimus agros?
Insere nunc Meliboee piros, pone ordine uites.
Ite meæ, quondam fœlix pecus, ite capellæ:
Non ego uos posthac uiridi proiectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe uidebo.
Carmina nulla canam. non me pascente capellæ
Florentem cythisum, & salices carpetis amaras.

Ti. Hîc tamen hac mecum poteras requiescere nocte,
Fronde super uiridi. sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & pressi copia lactis:
Et iam summa procul uillarum culmina fumant,
Maioresq; cadunt altis de montibus umbræ.

IOAN. LVDOVICI VIVIS BVCOLICORVM VERGILII INTERPRETATIO potissimùm Allegorica.

ECLOGA PRIMA.

TITYRE tu patulæ recubans.] Hac ecloga gratitudinem suam testatur Poëta aduersus Cæsarem Octauianũ. A primo fœlicitatem commemorat. est enim genus gratitudinis, agnoscere bene secũ agi: hinc perfecta gratitudo, à quo. Sed ubi fœlicitatẽ tuam recordaris, breuis est illius gradus ad benefactorem. Eam uerò inducta narrat persona, in quo uitatur species iactantiæ. nam quòd addit ipse deinceps alia, ex prouocatione facit, maleuoli & ingrati significationem præbiturus, si uel tacuisset omnino, uel leuiter esset assensus. Fœlicitas aũt hæc est, quod in omniũ trepidatione sit quietus ipse ac securus, in periculo tutus, quod recubãdi uerbũ ostẽdit. Locus ipse nõ solũ animi tranquillitatẽ notat,

notat,ſed delectationẽ,ſub tegmine,ſub umbra patulæ ac latè diffuſæ arboris, & quidem grandiferæ,unde olim gentib. cibus.ſimul attingit rem geſtam,de qua in Mœri:

Certe equidem audieram,quà ſe ſummittere colles

Incipiunt. Oblectamenti eſt ſignũ euidentiſsimũ, cantiones, nõ gemebundæ,aut querulæ,ſed de ſuis amoribus: quũ cæteri uelut relegati,aliam quærãt patriã, naturali atq; antiqua relicta.Tityrus autem in altiſsimo ocio requieſcit ſub umbra.

Dulcia arua.] Ad miſerationem maiorem facit.ut illic,

Et moriens dulces reminiſcitur agros.

Amaryllida.] Hæc Roma eſt:uel Octauianus,quẽ ipſe tenui auena canebat, hoc eſt bucolico carmine.

O Melibœe Deus nobis,&c.] Nondum quidẽ pro deo habebatur,colebaturq; Octauianus,quum hæc Vergilius caneret:propterea dicit Mihi.nam ſi iam tum fuiſſet,ſuperflueret pronomen illud emphaticon.quod poſitũ alioqui eſt magna de cauſa.Deus eſt homo homini à quo iuuatur,inquit Plinius:& antiquitas,deos ex beneficijs finxit,etiam brutas animãtes,ut Ægyptij feles,canes,boues,ibes. Græci uerò,inuentores rerum utilium,Mineruam oleæ,Bacchum uini,Æſculapium medicinæ.

Deus nobis.] Gratitudinem patefecit:ſimul inuidiam omnem ſubmouet à fœlicitate,licet propria.nam ſi Deus fecit,habenda illi gratia:non inuidendum Vergilio, ſed gratulandum potius.Quis enim uel Dei damnet iudicium,uel inuideat:aut oderit eos,quibus faueant dijs?

Sæpe tener noſtris.] Non ſolũ animo & gratitudine erit mihi Octauianus deus, ſed cultu,& cæremonijs. Gentilitia ſunt hæc, nec Chriſtianis imitãda. quod quidam noſtræ profeſſionis impiè faciunt, qui in cõmunicabilem Dei appellationẽ, ac penè cultum,miſeris ac infirmiſsimis mortalibus communicant.

Ille meas.] Redit ad narrationẽ beneficiorum.quid ille nõ mihi reddidit,cui omnia erant belli turbine excuſſa? reddidit fortunas,nempe agros & boues,tum libertatem:nam permiſit boues errare,quò uellent:cultũ animi,nempe Muſas ipſas, ut cantem:non quæ ille præſcribit de ingentibus à ſe rebus geſtis,ſed pro arbitratu meo carmen paſtoriciũ,& agreſte.tu hæc cernis omnia,nihil neceſſe habeo multis explicare.

Non equidẽ inuideo.] Suſpicioni occurrit,ne inuidere uideatur fœlicitati, in tanta omniũ miſeria:ſed mirari ſe teſtatẽ, quòd ille cõmunẽ calamitatẽ potuerit effugere.

En ipſe capellas.] Ego uerò non ſolum turbor,ſed exturbor, & expellor cum tenui re ac familia.et ad miſerationem maiorem oſtendit ſe abire,impeditum atq; onuſtum filia, & uxore recens enixa geminos,ſpem propagandi generis.Nam ſi uſquam eſt quies neceſſaria,maximè eſt puerperis,& teneris infantibus. Ad affectum autem paternum facit,quòd pueri illi ſint ſpes generis, quo grauius laturus ſit iacturam eorum:ideoq; periculum transferendi & migrandi laborioſius ſit,ac moleſtius.Hęc tanta amplificatio miſeriæ auget Vergilij fœlicitatem,ac proinde laudes Octauiani,ut ſe plurimum debere Auguſto manifeſtius conteſtetur, & per hoc gratitudinem ſuam declaret,quo ille maximi fieri ſuum beneficium gaudeat,optimeq; cenſeat eſſe collocatum,allicianturq; ad benefaciendũ homini tam grato.Ad dandum enim inuitat, qui ſe accepiſſe profitetur.

Sæpe malum.] Auertit inuidiam crudelitatis huius à Cæſare, in fata & deorũ uoluntatem:quam prænunciatam ſibi ait oſtento,ſi animum uoluiſſet aduertere.

Si mens non læua fuiſſet.] Culpa mea eſt, qui potuiſſem obuiare huic malo,ſi uoluiſſem parêre cœleſtibus monitis,ſed obſurdeſcebam ad manifeſtas deorum uoces.

De cœlo tactas.] Effugere licuiſſet tantam calamitatem,ſi quum primũ uiderunt fulgure ictas quercus, hoc eſt Brutos, Caſsium, & alios Cæſaris percuſſores proſcriptos uictosq;, in quorũ partibus Cremonẽſes erant,longius diſceſsiſſent à contagio uiciniæ,tanquam à peſtilentia,aut uictorem conciliaſſent ſibi aliqua oratione.

Vrbem quam dicunt Ro.] Reſponſio paſtoralis. Rogatus de Cæſare, de Roma reſpondet,longis ambagibus,ſed acutè tamen & callidè.magnitudinem enim Octauiani effert deſcribenda Roma,quæ illius imperio regatur.

Quam dicunt Rõmam.] Et hoc ruſticè, tanquam illis non admodum ſit nota Roma, ſed ex leui quadã auditione: ut agricolis omnibus paululũ longinqua, quantũuis ampla & illuſtria, ignota ſunt. nõ enim curioſi ſunt, nec auidi cognoſcẽdi res exteras.

Huic noſtræ ſimilẽ] Vt ẽm rudes ſunt atq; inexperti, omnia metiunt ex ſuis rebus.

Quo ſæpe ſolemus.] Vrbem plenam nobilitatis, ducum, heroum, ſedem Imperij, ſtultus exiſtimabat ſimilem paſtoriciæ urbis, & planè ouilis cuiuſdam: ut ingeniũ, eloquentiã, humanitatẽ, educationẽ Romani populi, Mantuani arbitraretẽ eſſe ſimilẽ.

Et quæ tanta fuit.] Ruſtica locutio, & interrogatio congruens paſtoriciæ admirationi. paſtores enim & agricolæ facile quiduis mirantur, quia cauſas ignorant.

Libertas.] Specioſus titulus, & qui facile uel in paſtorũ pectora penetret. nec magis poterat Octauiano blandiri, quàm quod per eũ fateatur ſe eſſe libertatẽ aſſecutũ, qui ſuſpectus eſſet, tanquam ademiſſet eam omnibus. Libertatem & opes auctas ſibi declarat, Auguſti beneficio: ſed libertatem, uti par eſt, anteponit.

Reſpexit inertem.] Meritò inertem. nam libertatem ipſe per ſe nunquam eſſet conſecutus, Auguſti eſt nactus beneficio.

Candidior poſtquàm.] Bucolica ſcripſit Vergilius iuuenis, nempe ante annum triceſimũ. Natus eſt enim Pompeio & Craſſo primũ Coſſ. à quo anno uſq; ad triumuiratum ſunt anni uiginti quatuor. Porrò triumuiratus decem annos durauit. Itaq; hyperbole eſt ex affectu Vergilij, qui tamdiu ſine libertate & peculio uixiſſet, ut ſibi in ea ſeruitute cõſenuiſſe uideretur. Sed referri tamen Candidior, poteſt ad libertatem: quaſi pulchra, & ſpecioſa, & benigna: quod quibuſdam magis placet.

Nanq; (fatebor enim).] Mantuæ nec liber eſſe poteram, nec diues, quamuis non paucas ederem ingenij ſignificationes & eruditionis, haud utiq; pauciores quàm Romæ: ſed nullum erat precium uirtuti, & bonis artibus inter eos, qui illas ut non intelligerent, ita nec curarent.

Mirabar quid mœſta deos.] Senſus difficilis. ſed peculiaris ſignificatur Romanorum fauor erga Vergilium. Mirabar quid tantæ eſſet rei, cur Roma uniuerſa pro te deos inuocaret, ut eſſent tibi propitij, Auguſtum ſcilicet & proceres: & cui iuberet ſalua eſſe ſua poma in arbore, ne quis quid de bonis Vergilij raperet.

Tityrus hinc aberat.] Atqui quũ hinc es profectus Romã, magnũ tui deſiderium omnibus reliquiſti, ſummis, infimis, mediocribus: ut cauſa non fuerit, cur hinc diſcederes. uel Hinc, id eſt Roma: ut nõ referat ad locũ in quo ſunt, ſed de quo loquuntur.

Quid facerem?] Hoc ad illud uidetur pertinere, quod Vergilius Mantuæ eſſet omnibus chariſſimus: nec opus illi fuiſſet Romam proficiſci. ideo reſpondet, quid facerem, quo minus irem Romam? quid agerem potius, aut commodius? neq; enim libertatem eſſem unquã nactus, nec deos nouiſſem, hoc eſt Romanos proceres, adeò propitios & fauentes ingenijs.

Hîc illum uidi.] Tanti profectò fuit Romam adiſſe. Nam illum uidi magnum iuuenem, Octauianum, pro cuius ſalute duodenos dies annis ſingulis uota ſuſcipio. Iuuenis erat tum Cæſar Octauianus, nempe quinque & uiginti annorum plus minus, adoleſcentes etiamnum, qui eius eſſent ætatis nominabantur.

Hic mihi reſponſum primus.] Ipſe ultrò & primus, non rogatus ab ullo ex Romanis magnatibus.

Paſcite ut antè.] Pergite in ſtudijs cœptis, & augete illa, me authore.

Fortunate ſenex.] Tali authore & tutore, ingenij tui monimenta ſemper manebunt. uel ſimpliciter de agris intelligendum, in laudem Cæſaris. Senex dicitur ad decorum perſonæ. nam inducuntur ſenes paſtores. quò pertinere & illud poteſt,

Candidior poſtquàm tondenti barba cadebat.

Vel ſenex nomen eſt dignitatis paſtoralis, ſicut præcipuus, uel maximus, uel dominus, uel pater.

Quamuis lapis.] Simpliciter & ſine figura intelligendum, agros quidem Vergilij eſſe ſeptos undique, hinc monte, illinc palude, ſed ſuffecturos ipſi et gregi eius: nec futurũ opus, ut aliud foris quærat, ad ſe & pecus ſuũ alendũ. tũ addit ex ea munitione

ingentem

ingentem commoditatem, quod damna uiciniæ non peruenient ad ea animalia, quæ ſolent errare, cuiuſmodi ſunt pecudes, & apes.

Non inſueta graues.] Vallatus his patronis, quantumlibet agri alijs tuis uicinis adimatur, eris ipſe incolumis: nec exiſtimationi ingenij erit quod timeas, fauentibus tibi columinibus totius eruditionis.

Fortunate ſenex.] Deſcriptio eſt ruſticarum uoluptatũ, quæ oculis, auribus, ſomno, & refrigeratione capiuntur, tum fructu paſtionum.

Hic inter flumina nota.] Facit hoc ad fœlicitatem, conſeneſcere in patria, uel ubi diu aſſueueris, ut eſt apud Claudianum:

Fœlix qui patrijs æuum tranſegit in aruis.

Ante leues ergo.] Huc pertinent ſuperiora, ad teſtificationem gratitudinis erga Octauianum.

Quam noſt. ill. lab. pe. uul.] Ille uultus, quo mihi & fortunas reſtituit, & libertatem dedit, & animum auxit.

At nos hinc alij.] Poſt gratitudinẽ ſequit affectus commiſerationis de alijs, ſi quo modo poſſit animũ Cæſaris inflectere, & alijs ſuis municipib. propitiorem reddere.

Diuiſos orbe Britannos.] Orbem uocabant olim terram continentẽ, quæ Oceano alluitur. inſulæ Oceani extra orbem dicuntur eſſe, non item inſulæ maris mediterranei, ut Sicilia, & Sardinia, & Cyclades, & eiuſmodi. Magna calamitas, quæ propinqua migratione reparari non quibat: quærẽdæ erant Romanis ciuibus ſedes extra orbem Romanum.

En unquam patrios.] Affectus naturalis exulum & profugorum, ut ſpem quandam uſurpent reuiſendi aliquando quæ relinquunt: & quũ reuiſunt, admirantur, atq; exhilareſcunt. idem contingit poſt longas peregrinationes.

Poſt aliquot mea regna.] Ruſtica annorum annotatio, non ex olympiadibus, ut apud Græcos: neque ex Conſulibus, ut apud Romanos: ſed ex temporum annuis qualitatibus. ſicuti Claudianus inquit:

Frugibus alternis, non Conſule computat annum.

Impius has ſegetes.] Magnæ indignationis eſt, quæ ciuis elaborarit, ea poſſidere barbarum, & quidem impium.

En quo diſcordia ciues.] Bella ciuilia non ſolum Romæ publica, & in ſumma imperij: ſed etiã inteſtina, in ſingulis municipijs. Et eſt ſentẽtia indignationi conueniẽs.

En quis conſeuimus agros?] Ita euenit in pleriſque humanis rebus, ut ij fruantur noſtris laboribus, qui ſunt indigniſſimi, aut quos minimè omnium uellemus: de quo Solomon conqueritur in Concionatore.

Inſere nunc.] Omnia hæc ſunt pathetica, plena commiſerationis. mouent enim miſericordiam mala, quæ nos urgent: & bona, quæ amittimus. Oſtendit uices rerum humanarum, & ignorantiam futuri, En quis conſeuimus agros? Hoc quum commune ſit omnibus, unicuique pro ſtatu & conditione ſua, maxime miſericordiam elicit. facile enim mouemur ijs malis, quæ ad nos peruenire poſſe exiſtimamus.

Ite meæ quondam.] Diſceſſus à rebus charis, etiam audientibus uel ſpectantibus miſerabilis eſt.

Non ego uos poſthac.] Tam erat graue paſtori illi, conſueta oblectamenta & uitam, cui à puero aſſueuerat, relinquere, quàm Cæſari ſuum imperiũ. hæc omnia ita canit Vergilius, propter eam cauſam, quam modo attigimus, ut Auguſtum ad miſericordiam erga municipes ſuos Mantuanos adduceret.

Hic tamen hac mecum.] Benignitas, & hoſpitalitas ruſtica, & inuitatio ad dapes, quas ſuppeditat rus ipſum. Probitatem ſuam oſtẽdit erga miſerum, & Octauianum allicit ad miſerandum exemplo ſuo. Noctem dixit impendêre, ideo quieſcendũ: per quod innuit non procul abeſſe finem turbationis illius, & malorum.

ECLOGA II. ALEXIS.

FOrmoſum paſtor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini,nec quid ſperaret,habebat:
Tantum inter denſas,umbroſa cacumina,fagos
Aſſiduè ueniebat:ibi hæc incondita ſolus
Montibus,& ſyluis ſtudio iactabat inani.
O crudelis Alexi,nihil mea carmina curas,
Nil noſtri miſerere,mori me denique cogis.
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant,
Nunc uirides etiam occultant ſpineta lacertos,
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu
Allia,ſerpillumque,herbas contundit olentes.
At mecum raucis,tua dum ueſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nónne fuit ſatius triſteis Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia?nónne Menalcam?
Quamuis ille niger,quamuis tu candidus eſſes,
O formoſe puer,nimium ne crede colori.
Alba liguſtra cadunt,uaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum,nec quis ſim,quæris Alexi,
Quàm diues pecoris niuei,quàm lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate nouum,non frigore defit.
Canto quæ ſolitus,ſi quando armenta uocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeò informis:nuper me littore uidi,
Quum placidum uentis ſtaret mare,non ego Daphnim
Iudice te metuam,ſi nunquam fallit imago.
O tantum libeat mecum tibi ſordida rura,
Atque humiles habitare caſas,& figere ceruos,
Hœdorumque gregem uiridi compellere hibiſco,
Mecum una in ſyluis imitabere Pana canendo,
Pan primus calamos cera coniungere plures
Inſtituit:Pan curat oues,ouiumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum:
Hæc eadem ut ſciret,quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula,Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens:te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas:inuidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo,nec tuta mihi ualle reperti
Capreoli ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die ſiccant ouis ubera:quos tibi ſeruo:
Iam pridem à me illos abducere Theſtylis orat,
Et faciet,quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades,ô formoſe puer:tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis tibi candida Nais
Pallentes uiolas,& ſumma papauera carpens,
Narciſſum,& florem iungit bene olentis anethi.
Tum caſia,atque alijs intexens ſuauibus herbis,
Mollia luteola pingit uaccinia caltha.
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneasque nuces,mea quas Amaryllis amabat:

Addam

Addam cerea pruna,& honos erit huic quoq; pomo.
Et uos ô lauri carpam,& te proxima myrte:
Sic positæ quoniam suaueis miscetis odores.
Rusticus & Corydon,nec munera curat Alexis:
Nec si muneribus certes,concedat Iolas.
Eheu quid uolui misero mihi?floribus austrum
Perditus,& liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis ah demens:habitarunt dij quoq; syluas;
Dardanius q; Paris.Pallas quas condidit arces,
Ipsa colat,nobis placeant ante omnia syluæ.
Torua leæna lupum sequitur,lupus ipse capellam,
Florentem cythisum sequitur lasciua capella:
Te Corydon ô Alexi,trahit sua quenq; uoluptas.
Aspice aratra iugo referunt suspensa iuuenci,
Et sol crescenteis decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor:quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon,Corydon,quæ te dementia cœpit?
Semiputata tibi frondosa uitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potius,quorum indiget usus,
Viminibus,molliq; paras detexere iunco?
Inuenies alium,si te hic fastidit Alexis.

IN ECLOGAM II. ALLEGORIA.

COrnelius Gallus poëta fuit illa ætate insignis,quem Augustus Cæsar administrationi reipub.& bellis gerendis admouit. Huius familiaritatẽ ambibat Vergilius,ut qui maximè.de quo est illud:

Gallo,cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum uere nouo uiridis se subjcit alnus.

Sed impediebatur negocijs ab Augusto iunctis,& familiaritate ipsius principis, qui illum se cum quocunq; proficisceretur,abducebat: tum aliquo fortasse contemptu Galli de Vergilio,quem poëta locis quibusdam significat, ut erat Gallus prouincijs atque exercitibus præfectus, Vergilius autem rusticus & poëta, quæ ars apud maiores nullo in precio fuerat,temporibus Augusti honorẽ cœperat nancisci,quod ea delectaretur princeps:ut in Hispania carmen uernaculum sub Ioanne secundo rege Castellæ. De his amoribus ac desiderijs,quibus frui nõ potest,composuit hanc eclogam queribundam. initium hoc est amicitiarum,& inuitatio.nam etsi Gallus Cornelius amicissimus aliquando fuerit Vergilij,à primo tamen nondum tanto ingenio percognito,credibile est,principi uiro & eruditissimo sordidisse rusticum municipalem,leui tantum poetæ titulo commendatum.

Formosum.] Quid formosius,quàm animi lineamenta,ut dicunt Soici:et amico, suus amicus?& doctus docto, candido utique? aliter enim inuideret figulus figulo, iuxta uetus Hesiodi dictum.

Delicias domini.] Dominus apud pastores est is, cuius est pecus:sicut in conuiuio, qui præbet illud. Itaq; pastoricio more principem Octauianũ dominum appellauit:non quidem ex eius uoluntate, qui uetuit se & ioco & serio dominum nuncupari, sed ex rustica consuetudine. Charus admodũ fuit Gallus Cornelius Augusto, sed postea reiectus est ab amicitia,ut Ecloga decima dicetur.

Nec quid speraret.] Nam aberat in negocijs Octauij bellis & reipub.administratione occupatissimus.

Tantum inter densas.] Sæpe requirebat eum longis itineribus,profectione Romam,& alias ad ciuitates, tum prouocatione carminũ rusticorũ: sed surdis canebat.

O crudelis Alexi.] Et auertebant Gallum negocia principis sui, nec ipse magni faciebat beneuolentiam poetæ.

Nunc

Nunc et pecudes.] In tãta pace Italię, in tãta quiete omniũ, et ſecuritate Octauiani uirtute parta, ego ſolus inquietus ago, cupidus fruẽdi tui. geris & procul cum alijs bella, in quib. uideor mihi militare: & geris mecũ, non reſpondẽs amori meo erga te.

Non'ne fuit ſatius.] Mihi quidem ad fructum familiaritatis, ſatius fuiſſet aliquem amaſſe inferioris notæ amicum, qui cum potuiſſem uerſari, miſcere ſermones, oblectare me ex animi mei ſententia. nihil enim iucundius, quàm pares amici.

Triſtes Amaryllidis iras.] Indignatio eſt, affectus ex amoris impatientia. Melius (inquit) fuiſſet, etiam moroſos & iracundos & difficiles diligere, modò datum eſſet non torqueri deſiderio, & conſpectu, atq; alloquio charo frui. ſciſſem enim accommodare me illorum moribus, illi autem humilitatem meam non deſpexiſſent.

Quamuis ille niger.] Quamuis ille imperitus, et ruſticus, et pauper: tu contrà eruditus, urbanus, locuples, potens.

O formoſe puer.] Ne nimium fidas fortunæ dotibus, ex quibus quæ ingentes ſunt, ſæpenumero concidunt, mediocres aut paruæ conſeruantur. Tum amicitiæ magnorum ſæpè diſſoluuntur, coluntur autem inter mediocres. quis enim appetat amicitiam eius, quo frui per magnitudinem nunquam liceat? Æqualitatem eſſe in amicitia oportet, ut alter altero ex animi ſui ſententia fruatur.

Deſpectus tibi ſum, &c.] Fortaſſe ingenio meo nõ perinde delectaris, at quæras ab ijs, qui hac de re iudicium ferre poſsint, qua ſim eruditione, quàm prædítus omni cultu animi, omnibus diſciplinis. Haſce animi dotes atq; opes, paſtoricijs opibus explicat, ut decet titulum ſuſcepti argumenti.

Canto quæ ſolitus.] Nec ſolũ artes humanitatis teneo, ſed pango etiam carmen antiquorum ſimile ac par, ita ut idem uideri poſsit. Viuentibus enim ſatis magna uidetur gloria, æquari poſſe cum ſuperioribus, quum non rarò ſuperent.

Nec ſum adeò informis.] Etſi ruſticis parentibus, non tamen moribus uel ruſticanis, uel aſpernandis: tum nec corpore pudendo. hoc eſt cultu corporis & formatione, ut pudere te poſsit, ſi inter Romanos proceres familiarius tecum uerſer.

Nuper me in littore uidi.] Nam & uerſatus ſum cum Octauiano, Mecœnate, Pollione, Tucca, Varo: & cepi experimentum mei ex illorum iudicio.

Quum placidum uentis ſtaret mare.] Proxima pace, quum in armorũ quiete omnes ſe domũ recepiſſent, poſitis armis, & ſummotis tumultibus: ut appareat, eos per ocium potuiſſe de me iudicare. Nam quemadmodum quieta aqua imginem recipit, & reddit, ita mens in quiete recte ſtatuit: non item in motu & agitatione. Apte uocauit Italiam, mare: & uentos, bellorum turbines.

Non ego Daphnim.] Aliquem alium poëtam, excultũ & expolitũ uſu urbano,

Iudice te metuã.] Si modò uelis uacare ad carmina utriuſq; noſtrũ cognoſcenda.

Si nunquam fallit imago.] Si mihi non imponunt iudicia illorum.

O tantum libeat.] Nihil reſtat, niſi ut non reſpuat ingenium ruri natum altumq;: carmen quoq; de re paſtoricia. Sunt enim & in hac materia, atq; hoc uitæ genere ſuæ uoluptates, in dicendo grege & uenatu: ſumat ſolum experimentum conuerſationis huius mediocrium amicorum, uidebit quantum in ea inſit dulcedinis.

Pana canendo.] Nec deſunt nobis dij: ut hominem non pudeat, quòd Deus iudicauit ſe non indignum, illumq; habemus nos & authorem, atq; inſtitutorem uitæ huius, & tutorem, & ſocium.

Nec te pœniteat.] Apertè oſtendit, hunc eſſe Corn. Gallum, qui carmen paſtoricium cõpoſuit. Expertus quidem erat Gallus carmẽ ruſticũ, ſed nõ uitam ruſticanã.

Hæc eadem ut ſciret.] Poëta aliquis non parui nominis, nec ingenij, qui paſtoricium carmen affectabat, nec poterat tamen aſſequi.

Eſt mihi.] Magna in hoc genere facultas, non unus calamus aut fiſtula, ſed ſeptẽ coniunctæ & compactæ, & quidem diſpares: quas inflare ad cõcentum maximæ eſt artis. nam ſi in una peritia eſt laudabilis, quid in ſeptem pariter, & diſparibus?

Damœtas dono mihi.] Theocritus eſt hic Damœtas, uel ſi quis fuit Vergilij hac in re peritiſsimus magiſter, & præcipuus.

Dixit

Dixit Damœtas.] Non cuiuslibet iudicio ſecundus iudicatus eſt Virgilius, ſed illius ipſius, qui eſſet primus.

Inuidit ſtultus Amyntas.] Huic ſucceſsioni principatus inuidit Amyntas, meritò ſtultus, qui id affectaret, quod eſſet ſibi à natura uel à negligẽtia negatum: & inuideret, quibus eſſet conceſſum, uel qui ipſi paraſſent ſibi induſtria.

Præterea duo, nec tuta.] Duo poemata, Bucolicum & Georgicum, magna cura & difficultate excuſa; quæ ſtatuerat dicare Gallo Cornelio, quo munere quum ille non uideretur magnopere capi, dicit tranſlaturum ſe inſcriptionem ad Pollionẽ, aut Mecœnatem, à quibus rogatur.

Bina die ſiccant.] Elaborationem ſignificat operum: quaſi exhauriunt geminum ſtudium parentis, diurnum & nocturnum.

Huc ades ô formoſe puer.] Maximas ruris delicias oſtentat, ut eum teneat cupido ruſticãdi. Carminis ruſtici ſuauitates ſignificat, & uitæ agreſtis: quę quoniã naturales ſunt, maiores ſunt, ac diuturniores, quàm urbicæ, quæ conſtant artificio humano, imò urbanæ ipſæ ab iſs petuntur, quæ ruri & in agris naſcuntur.

Pallentes uiolas.] Delectatio eſt in colore atq; odore florum: fructus autẽ in malis, caſtaneis, prunis, & huiuſmodi. flores ad paſtoricum poema pertinent, fructus ad georgicum.

Ruſticus es Corydon.] Faſtidit Gallus Cornelius hominem ruſticum urbanus, humilem potens, locuples munera ſordida & humilia. & maiorem habet animi concitationem conuerſio ſermonis ad ſe, tanquam ad alteram perſonam.

Nec ſi muneribus certes.] Quid tu tãdem adferes ad alliciendum Alexim, quòd ille non copioſius & præſtantius Romæ inueniat, etiam in ipſo Cæſare? uel ſi bella ſint canenda, & magnorum heroum res geſtæ? Auguſtus enim poemata conſcripſit, inter quæ etiam tragœdiam Aiacem: de qua eſt illud; In ſpongiam decubuiſſe Aiacem ſuum, apud Tranquillum.

Eheu quid uolui.] Inanem operam ſumo, fundo carmina, ubi non eſt auris: ſpargo flores ſpiranti auſtro, quos rapiat, inutiliter perdo tempus, & corrumpo mihi aliarum amicitiarum pulcherrimas occaſiones, dum huic uni ſtudeo.

Quem fugis ah demens.] Dementem ruſtico more uocat, incõſideratum. uel reuera demens eſt, qui ſe potiorẽ eſſe retur quàm deos. fugis & hominem ruſticum, & carmẽ ruſticũ: atqui his duobus delectati ſunt aliquãdo magni principes, & heroes.

Dardaniuſq; Paris.] Heros propemodum æqualis diis, filius tanti regis & formoſiſsimus, cuius iudicium tres deæ ſubierunt, ſi exemplum deorum imitari non potes, moueat te exemplum hominis.

Pallas quas condidit arces.] Canant alij ſanè res bellicas grandi carmine, uel iactent ſe rebus bello geſtis, ſuis aut maiorum ſuorum: nobis nec origo, nec uita ruſtica uidetur pœnitenda: nec conſilij noſtri piget, qui paſtoricia & agreſtia cantamus hoc uti maneat propoſitum, optat ſibi, ſicut illic:

Rura mihi & rigui placeant in uallibus amnes,
Flumina amnem, ſyluasq; inglorius.

Torua leæna lupum, &c.] Sententia generalis, collecta ab exemplis, quæ dicitur dialecticis inductio: & addita gradatione fit concinnior. Senſus eſt, Age tu mecum Corneli Galle, ut tibi libuerit, fugias, aſperneris me: ego tamen neſcio quo animi mei nutu, ad tui beneuolentiã feror: nec eam deponã, qualemcunq; te experiar aduerſum me. rapior enim naturę meę tractu, ut leæna ad lupum, lupus ad capellã, capella ad cythiſum: quiſq; ad id, quod naturæ ſuę ſentit eſſe congruum & expediens.

Trahit ſua quenq; uoluptas.] Voluptas propoſita, tãquam finis, trahit animum. finis enim eſt impulſor actionis, propoſito primus, executione poſtremus: in eo nanque ſiſtitur.

Aſpice aratra iugo.] Omnia quietem recipiũt, animata inanimata, etiam cœlum ipſum: ſenſu paſtoricio, qui exiſtimant illud humano more per noctem conquieſcere. ſolum amoris deſiderium quietem non nouit, donec re chara perfruatur. Talis eſt

hominum uita,quoad iungatur & unum fiat cum Deo.

Ah Corydon,Corydon,&c.] Magnitudinẽ amoris,demẽtiam nominauit,quòd sui sit oblitus,& extra se positus:& à philosophis furor nũcupatur. Colligit autẽ dementiã,quòd opera relinquat inchoata,& prætermittat occasiones perficiẽdi,sectetur inutilia:quo tempore posset ea parare,quæ paulò pòst futura essent usui.

Semiputata tibi.] Verte te ad opera tua cœpta,ex his pete huic desiderio solaciũ: absolue Georgica,& Æneidem,quæ opera pendent tibi inchoata.

Quin tu aliquid.] Aut leuioris operæ collige materiam,aut eorum quæ scis hoc tempore precium habere ac gratiam.

Inuenies alium,si te hic fastidit Alexis.] Tu quidem amabis Gallum,quia illuc te rapit pronitas animi tui: sed illis operibus absolutis,si ab hoc non redamare,inuenies alium cui sis charus.

ECLOGA TERTIA. PALÆMON.

Menalcas, Damœtas, Palæmon.

Me. Dic mihi Damœta:cuium pecus? an Meliboei?
Da. Non:uerùm Ægonis,nuper mihi tradidit Ægon.
Me. Infœlix ô semper ouis pecus,ipse Neæram
Dum fouet,ac,ne me sibi præferat illa,ueretur.
Hic alienus oueis custos bis mulget in hora,
Et succus pecori,& lac subducitur agnis.
Da. Parcius ista uiris tamen obijcienda memento.
Nouimus & quite,transuersa tuentibus hircis,
Et quo,sed faciles nymphæ risere,sacello.
Me. Tum credo, quum me arbustum uidere Myconis,
Atque mala uites incidere falce nouellas.
Da. Aut hîc ad ueteres fagos,quum Daphnidis arcum
Fregisti,& calamos,quæ tu peruerse Menalca,
Et quum uidisti puero donata,dolebas:
Et si non aliqua nocuisses,mortuus esses.
Me. Quid domini facient,audent quum talia fures?
Non ego te uidi Damonis pessime caprum
Excipere insidijs,multum latrante Lyciscа?
Et quum clamarem,quò nunc se proripit ille?
Tityre coge pecus:tu post carecta latebas.
Da. An mihi cantando uictus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipse fatebatur,sed reddere posse negabat.
Me. Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera
Iuncta fuit? non tu in triuijs indocte solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?
Da. Vis ergo,inter nos,quid possit uterq; uicissim
Experiamur? ego hanc uitulam,ne forte recuses,
Bis uenit ad mulctram,binos alit ubere fœtus,
Depono:tu dic mecum quo pignore certes.
Me. De grege non ausim quicquam deponere tecum:
Est mihi namq; domi pater,est iniusta nouerca,
Bisq; die numerant ambo pecus,alter & hœdos.
Verùm id,quod multo tute ipse fatebere maius,
(Insanire libet quoniam) tibi pocula ponam
Fagina,cælatum diuini opus Alcimedontis:

Lenta

Lenta quibus torno facili ſuperaddita uitis,
Diffuſos hedera ueſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon: &, quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem:
Tempora quæ meſſor, quæ curuus arator haberet.
Nec dum illis labra admoui, ſed condita ſeruo.
Da. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circûm eſt anſas amplexus acantho,
Orpheaq; in medio poſuit, ſyluasq; ſequentes.
Nec dum illis labra admoui, ſed condita ſeruo.
Si ad uitulam ſpectes, nihil eſt quod pocula laudes.
Me. Nunquam hodie effugies: ueniam quocunque uocaris:
Audiat hæc tantum uel qui uenit ecce Palæmon.
Efficiam poſthac ne quenquam uoce laceſſas.
Da. Quin age, ſi quid habes, in me mora non erit ulla,
Nec quenquam fugio, tantum uicine Palæmon,
Senſibus hæc imis (res eſt non parua) reponas.
Pa. Dicite: quandoquidem in molli conſedimus herba,
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent ſyluæ, nunc formoſiſsimus annus.
Incipe Damæta, tu deinde ſequere Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.
Da. Ab Ioue principium muſæ: Iouis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
Me. Et me Phœbus amat: Phœbo ſua ſemper apud me
Munera ſunt lauri, & ſuaue rubens hyacinthus.
Da. Malo me Galatea petit laſciua puella,
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit antè uideri.
Me. At mihi ſeſe offert ultrò meus ignis, Amyntas,
Notior ut iam ſit canibus non Delia noſtris.
Da. Parta meæ Veneri ſunt munera: nanq; notaui
Ipſe locum, aëriæ quò congeſſere palumbes.
Me. Quod potui, puero ſylueſtri ex arbore lecta.
Aurea mala decem miſi, cras altera mittam.
Da. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt:
Partem aliquam uenti diuûm referatis ad aures.
Me. Quid prodeſt, quòd me ipſe animo non ſpernis Amyntha,
Si dum tu ſectaris apros, ego retia ſeruo?
Da. Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis Iola:
Quum faciam uitula pro frugibus, ipſe uenito.
Me. Phyllida amo ante alias: nam me diſcedere fleuit,
Et longum formoſe, uale uale, inquit Iola.
Da. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres
Arboribus uenti, nobis Amaryllidis iræ.
Me. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori, mihi ſolus Amyntas.
Da. Pollio amat noſtram, quamuis ſit ruſtica, muſam,
Pierides uitulam lectori paſcite ueſtro.
Me. Pollio & ipſe facit noua carmina, paſcite taurum,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
Da. Qui te Pollio amat, ueniat, quò te quoq; gaudet:
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomum.
Me. Qui Bauium non odit, amet tua carmina Meui,

Atq; idem iungat uulpes,& mulgeat hircos.
Da. Qui legitis flores,& humi naſcentia fraga,
Frigidus,ô pueri,fugite hinc,latet anguis in herba.
Me. Parcite oues nimium procedere:non bene ripæ
Creditur,ipſe aries etiam nunc uellera ſiccat.
Da. Tityre paſcentes à flumine reĳce capellas:
Ipſe,ubi tempus erit,omnes in fonte lauabo.
Me. Cogite oueis pueri,ſi lac præceperit æſtus,
Vt nuper,fruſtrà preſſabimus ubera palmis,
Da. Eheu quàm pingui macer eſt mihi taurus in aruo:
Idem amor exitium eſt pecori,pecoriſq; magiſtro.
Me. His certe neque amor cauſa eſt,uix oſsibus hærent:
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
Da. Dic,quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Treis pateat cœli ſpacium non amplius ulnas.
Me. Dic quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores,& Phyllida ſolus habeto.
Pa. Non noſtrum,inter uos tantas componere lites.
Et uitula tu dignus,& hic,& quiſquis amores
Aut metuet dulceis aut experietur amaros.
Claudite iam riuos pueri,ſat prata biberunt.

IN ECLOGAM III. ALLEGORIA.

NACTVS Vergilius gratiã Auguſti,Pollionis,Mecœnatis,Galli,& aliorum procerum,multos habuit doctos,qui ſibi eum fauorem inuiderent. Ecloga hæc eſt contentio ac iurgium Vergilĳ ſub Damœtæ nomine,& poëtæ alicuius ex eius inuidis ſub Menalcæ nomine,qui illius apud Romanos principes authoritatẽ gratiamq; eleuaret,anteferret autem ſuam.

Dic mihi Damœta.] Imitatio eſt Theocriti, ita ut eiſdem quoque utatur uerbis. Initium ſumitur ab inimica inſectatione, & quaſi contemptu: ut Menalcas Damœtam oſtendat non dominum eſſe gregis,ſed mercede conductum. Cuius eſt (inquit) carmen hoc paſtoricium? an Meliboei? poetæ alicuius ignobilis:Meuĳ puta, uel Bauĳ. Non,inquit, ſed Ægonis: per quem ſignificat inſignem aliquem poetam, nempe Gallum,aut Cinnam.

Infœlix ô ſemper ouis pecus.] Miſerum ſemper carmen paſtoricium, quod in manus indignas deuenit. dum enim Cinna & Pollio & Gallus,& alĳ qui eo multum ualent,ſuntq; eius quaſi domini, de gratia & authoritate principis populiq; contendunt mecum,alienus hîc inuenit locum, ut ſe Muſarum ſtudio ingerat: & canit carmen paſtoricium,ſine ſucco & gratia:& tanquam fur detrahit huic arti ſuam uenuſtatem,effutiens ex tempore qualeſcunq; uerſus.

Parcius iſta uiris.] Vir nomen eſt ſæpe dignitatis,refertur enim ad uirtutẽ,uimq; animi aut corporis,ut Cicero II. Philip. Virum illa cauſa deſiderabat, itaque ſe uirum dicit:quaſi alter homo ſit nequam & uilis,non uir.

Obĳcienda memento.] Memineris,quæ de te poſſint dici,ne in maledicentia ſis adeò intemperans.

Nouimus & qui te.] Nam & carmẽ tuum uidimus ineptum,ac ridiculum, quod populus contemnens ac indignans legit,proceres autem faciles & generoſi riſerunt. Mirè expreſsit modum intuendi in contemptu aut indignatione, nempe limis oculis: quo modo tradit Plinius,leones aſpiciſe non ferre.

Tum credo,quum me.] Credo,per ſe poſitum,ironiam plerunq; ſignificat,quod apud Ciceronem & alios eſt frequens. Itaq; quod hic Menalcas dicit, non de ſe uult intelligi,ſed de Damœta inimico. Obĳcis (inquit) mihi carmen incompoſitum, & incommodum:quid faceres, ſi ego nouã & bonam materiã imperito uerſu cãtaſſem,

atq;

atq; infœlici, ut tu? Mycon de arboribus ſcripſit: itaque res agreſtes perſequebatur Vergilius, ut quidem eſt inimici ſenſus, malo & indocto carmine: tum etiam nouas uites, hoc eſt res Auguſti & populi Romani.

Aut hîc ad ueteres fagos.] Recriminatur Damœtas Menalcam, quaſi poëtam aliquem bonum calumniatus ſit, & fauori ac muneribus illi collatis inuiderit, læſeritq; eum quácunq; potuerit, magna rabie odij atq; inuidentiæ.

Quid domini facient, audent quum talia fures?] Dominus ad ſeruum refertur, & inter paſtores ad alienum & conductitium; hîc ad augendum atrocitatem iurgij, dominis opponit fures: quod indignius eſt quàm mercenarij. quid non audeant dicere ac facere domini, quum fures & nebulones perditiſsimi audeant iſta? quod eſt multò acrius, quàm ſi dixiſſet per propria relatiua.

Non ego te uidi.] Arguit eum eſſe furem, & compilatorem Græcorum ac Latinorum, reclamantibus aliis poetis, furtumq; exprobrantibus.

Quò nunc ſe proripit ille?] Bene expreſſit morem loquendi ruſticum, & habet indignationis uim pronomen, ille.

Tu poſt carecta latebas.] Obtegebas te, & furtum tuũ obtentu aliquo tenui ueſtuum abs te uel miniſtrorum alienis, uel immutatorum. Ita enim latebas, ut non omnino falleres. nam poſt carecta, quæ ſunt nec alta, nec denſa, ut occultare poſſint.

An mihi cantando.] Omittit poeta reijcere crimẽ in aduerſarium, & ad odioſam furti obiectionem reſpondet, idq; paſtoricio more per interrogationem: ſe non eſſe inferiorem priſcis poetis, uictosq; eſſe illorum pleroſq; omnes ab ſe cantãdo: ſeq; artis præmium ac decus ab illis extorſiſſe, elegantia ſuorum carminum.

Si neſcis meus ille caper.] Decus hoc poematis, quòd tu ſurripuiſſe me crimineris, ne ſis inſcius, meũ eſt, meo ingenio partũ: nec alij uates id negant, ſed tribuere hoc mihi uel authoritate uetuſtatis præpediunt, uel recepta in uulgus opinione. populus enim nouis ſcriptoribus non multũ tribuit, peritiã æſtimat annis, ut inquit Horatius.

Cantando tu illum?] Subticentia ex indignatione: nunquam tu eam habuiſti eruditionis facultatem, nec maioribus aſſueuiſti fiſtulis: ſed uulgari ac triuiali peritia cantandi præditus, apud uilem plebeculam Mantuæ, aliiſq; in municipijs frigidis, profundebas miſeras cantiunculas. Operæprecium eſt annotare uerba ſingula, quæ habent magnam acrimoniam conuicij. Solebas tu homo indocte non canere, ſed diſperdere carmen miſerum, uile, ac miſerandũ: uel miſerum, quod in tuas manus inciderit, non inter eos qui poſſent iudicare, ſed in triuijs, quò cõuenit turba mulierum, puerorum, opificum: idq; non fiſtula, uel canna, in quo eſt aliquid ſolertiæ, ſed ſtipula: & ea non ſuauiter, aut leuiter recinenti, ſed ſtridenti.

Vis ergo inter nos.] Nullus eſſet finis iurgij, & conuiciorum: ſponſione eſt certandum de eruditione.

Ego hanc uitulam.] Ego, quem tu alienum appellauiſti, & mercede conductum, depono hanc uitulam, ut ſcias me habere peculium: tu dic, quid depones?

De grege non auſim.] Vergilius ait ſe pecude ſponſurum, hoc eſt de præſtantia argumẽti, ac materia carminis. Menalcas negat ſibi licere ea de re certare, ſed certaturum libenter pro poculis affabre tornatis: id eſt, de nitore & artificio, & nouitate gratiæ. Necdum illis (inquit) labra admoui, ſed condita ſeruo.

Deſcripſit radio.] Bene radio. nam mathematici formas ſuas in puluere delineabant radio.

Et nobis idem Alcimedon.] Nec elegantiã, facetumq; dicendi genus deeſſe ſibi ait, & recentem expolitionem ac uenuſtatem, nec recuſaturum ſuper ea re certamen: ſed nihil hoc eſſe, ſi cum ſolida atq; utili materia conferatur. ſplendor enim & ornatus uerborum, quaſi flores ſunt quidam: ſenſus autem, fruges.

Audiat hæc tantum uel qui.] Modò ne ſine iudice, ne inficieris poſtea: & tergiuerſeris, poſtquàm te uicero. ſit quilibet iudex: uel hîc Palæmõ imperitus, ſi alius deſit: tanta eſt fiducia.

Dicite quandoquidem.] Aptiſsimũ tempus canẽdis uerſibus deſcripſit, nempe

uer:& animi non tranquillitatem modò, ſed etiam alacritatem.

Ab Ioue principium Muſæ.] Vetuſto more, ab Ioue enim exordiebantur orationes omnes, ut apud multos legimus, ſic in decimo Æneidos:

Præfatus diuos ſolio rex inſit ab alto.

Hoc eſt ſolenne carmen, præfari olim ſolitum, de quo in antiquis memorijs legimus. Quanto illi ſapientius auſpicabantur ab imploratione ſui ficti numinis, quàm qui inter nos uerum numen ne nominare quidem ſuſtinent? A quo iuſtius capiant Muſæ principium, quàm ab authore ac parente ſuo Ioue, à quo ingenia humana, à Deo illorum conditore ac tutore.

Iouis omnia plena.] Ex Arato. Iupiter implet omnia munere ac beneficio ſuo, alioqui nõ pdurarẽt, quoniã ergô beneficij illius ſunt omnia, à q̃ potius exordiamur?

Ille colit terras.] Illius nutu ac conceſſione excoluntur terræ.

Illi mea carmina curæ.] Scio illum ad curam ſuam peculiarem recepiſſe mea carmina, ab illo ſunt enim ſublimes quidam raptus ingenij mei, dum carmen compono: unde poema meum curæ illi eſſe ſentio.

Et me Phœbus amat.] Ex contentione carminis Amœbęi, Iouí opponit Phœbũ, patri filiũ, ſummo deorũ deum quidẽ minorẽ, ſed qui peculiarius paſtoribus præſit, ut qui fuerit paſtor, unde νόμιος dictus: & cantantibus, eſt enim dux Muſarũ. Ad Auguſtũ alludit, qui iuuenis rebus magnis geſtis creditus eſt Apollinis filius, ſequẽti uerò ætate Apollo eſt dictus, Suetonius.

Phœbo ſua ſemper apud me.] Hinc colligit ſe eſſe charum Phœbo, quòd illum gratis muneribus colat, nempe lauro & hyacintho, adamatis ipſi gratiſunt Deo, qui illum ritè colunt accepto ſacrificio, nempe puris animis.

Malo me Galatea petit.] Luſus & delicias ſuas cum Auguſto ſubſignificat, malo eſt ab eo impetitus, quod eſt magnæ atq; arctę familiaritatis: & ſubduxit ſe ad ſalices, & tamẽ uult uideri quò abierit, ut is ſequatur. omnia ſunt familiarium colludẽtium. Multa & magna fauoris ſigna prębuit Vergilio Cæſar Octauianus, ſed occultauit ea interdum: oſtendit tamẽ, qua poſsit ille repetere, & ad ſe redire. quod eſt principum, quum in magnam gratiæ partem aliquem ſtatuerunt ſenſim recipere.

At mihi ſeſe offert.] Amoribus amores opponit alicuius ex nobilibus Romanis, quem ſignificat ſibi eſſe familiariſſimum: adeò ut uel ipſis canibus ſit notior, quàm luna dea uenationum.

Parata meæ Veneri.] Nõ ſolũ ſe diligi oſtẽdit, uerũ ſe muneríb. colere amicos, delectãq; ſibi materiã, qua fauorẽ Auguſti erga ſe magis & magis ꝓmereatur quotidie.

Quod potui puero.] Et ſe quoque miſiſſe agreſtia munera, carmen ſcilicet ruſticum, breuiterq; miſſurum aliud. Per aurea mala decem, ſunt qui decem Eclogas intelligant: nos id in medio relinquimus.

O quoties, & quę.] Secreta Auguſti colloquia ſignificat, plena beneuolẽtiæ, quæ cuperet nota fieri Romanis procerib. ut ab illis fieret pluris, q tã gratus eſſet principi.

Quid prodeſt?] Eleuatio eſt, et irriſio iactantię fauoris Auguſti: quid iuuat quòd Auguſtus tibi ex animo bene uult, ſi nõ admouet magnis ac præclaris rebus, ſed ſinit te in ignobilitate & obſcuritate ſtudiorum conſeneſcere?

Phyllida mitte mihi, &c.] Sine me Auguſte, inuitare ad has meas epulas natalitias, hoc eſt ad conuiuiũ ruſticũ, Pollionẽ, ut ei opus hoc paſtoriciũ dicem. Tu uerò inuitaberis, quũ uitula ſacrificabo pro frugibus: hoc eſt, carmine maiore cantaberis.

Phyllida amo ante alias.] Significat ſibi quoq; eſſe charum Pollionem, & quum digrederẽtur, grauiter tuliſſe, & præ mœrore eſſe collachrymatum, longamq; ſalutationẽ dixiſſe, ut ſolet inter amicos fieri. Lachrymæ, & geminatio ſalutationis, & prolatatio, & epitheton formoſi, charitatis ſunt ſigna indubitata.

Triſte lupus ſtabulis.] Non ſolum ſe amare Mecœnatem aut Pollionem, ſed uenerari: nihilq; ſibi eſſe triſtius, quàm illius animum alienatum ab ſe.

Dulce ſatis humor.] Sibi uerò nihil eſſe illorũ & alloquijs & cõſpectu iucundius.

Pollio amat noſtram.] Iam apertè ſine figura Pollionem nominat, & grata eſſe illi ſua car-

ſua carmina ruſtica. O Muſæ, Pollioni, qui tam libenter ueſtra legit, iſq; delectatur, alite uitulam, ſuppeditate ueneres, ſiue carmine ſiue proſa.

Pollio & ipſe facit noua carmina.] Non delectatur ruſtico poëmate, ſed facit ipſe carmẽ noui generis, nouiq; argumenti, quo profligabit inimicos ſuos: & inuidos impetet cornu, uerſuum acumine: & ſparget pedibus arenam, ad terrorem æmulorum puluerem excitabit, ut tantam ferociam indocti metuãt, & puluis eis obiiciatur ante oculos. Fuit Aſinius Pollio uir ualde doctus, & acris iudicij, ſed moroſi, ac difficilis: Ciceronis æmulus, imitator ueteris elocutionis. ſcripſit orationes multas, & tragœdias. Liuium dixit Patauinitatem ſapere, & Porcium Latronem ſua lingua diſertum eſſe. de hoc multa in Declamationibus Seneca.

Qui te Pollio amat.] Vt ſe bene cupere oſtendat Pollioni, bene precatur eius amicis, fœlicitatem aurei ſeculi, quum omnia bona ubiq; prouenirent.

Qui Bauium non odit.] Iam ex rabie quia toties Vergilius amicitiã Pollionis iactarat, hominis ingenioſiſsimi, meminit Bauij & Meuij infœlicium poëtarũ: quaſi horum ſit Vergilius ſimilis. Et tacite etiam Pollionẽ prẽſtringit. nam hoc eſt naturale, ut amicos inimicorũ hac ſola de cauſa oderimus, alioqui bonos & amabiles. Et obiicit poetas inimicos, quò magis urat eum. Et quemadmodũ Damœtas erat copiã rerum ſuauiũ precatus, ita hic imprecatur rem inanẽ, & ridiculã: ut qui uerſibus ineptorum poetarum capitur, is iungat uulpes aratro, & mulgeat hircos. in Vergilium & Pollionem, quorum alter alterius probabat ingeniũ: quaſi mutuum muli ſcaberent.

Qui legiſtis flores.] Qui formoſis artibus datis operam, fugite hunc poetam uenenoſum.

Parcite oues.] Arrius Centurio collocatus erat in agris Vergilio adẽptis: ubi autem ex urbe Vergilius reuertiſſet cũ edicto Cæſaris, quo Arrius iubebatur agris cedere, Centurio militari iracundia percitus, diſtricto gladio impetum fecit in Vergilium. qui fugiens, quum alter non faceret inſequendi finem, coniecit ſe in Mincium amnem, & nando ad ulteriorem ripam peruenit.

Tityre paſcentes.] Monet uel mercenariũ ſuum, uel Mantuanos omnes, ut caute agant, & deuitẽt periculũ. ad tempus ſe reperturũ occaſionẽ, quo apud Cęſarẽ ipſum efficacem reſtitutionem agrorum omnium impetret. nec eſſe opus tribunorum aut legatorum fauore, ſed illum ab ipſo fonte petiturum.

Cogite oues pueri.] Deſinite grandia uobis promittere, & ſperare quæ ſunt inania. tutius erit, ut cogatis oues, & quæ uobis reliqua ſunt, conſeruetis diligenter: ne ſi turbo aliquis belli rurſum ingruat, ut nuper, uniuerſus fructus peculij pereat.

Eheu quàm pingui.] Non credo ſignificari à poeta, res ſuas eſſe difficiles in tanto fauore Auguſti: imò ſatis ſibi ſuas res placare oſtendit. Itaq; inſectatio eſt aduerſarij: Miror te in tanta gratia procerum, in tanta eruditione & applauſu omnium, tam macrum pecus paſcere, tam habere rem tenuem. Amor ſcilicet, hoc eſt nimia de ſe fiducia, & ſibi plus ſatis placere, nocet poetæ, & rebus eius. uel ſic: Miror te in tanta ingenij ubertate, tam tenuẽ atq; exile carmen pangere. certè uel immodico tui metipſius amore dementatus es, uel captus alterius amore deliras: ut idem amor & ingenium tibi perturbet, & carmen deprauet.

His certè neque amor.] Demonſtrat Menalcas, Vergilij pecus. atqui his, inquit, quæ non ſunt admodum pinguia & curata, amor non obeſt. neque enim te in eo pecore eſt credibile, de quo me reprehendis. quid ergo eſt? faſcinum eſſe in cauſa dicit, per deriſum: ut quam cauſam Vergilius attulerit, in alterum quoq; poſſe competere, ne obiiciat maledictum commune.

Dic quibus in terris.] Satis iurgiorũ, nec ullus eſſet finis. proponit ergo quęſtionem more uulgari, inſolubilem, ad perturbandum aduerſariũ, ut ea cõfixus decedat.

Dic, quibus in terris.] Iſte ex fabulis proponit, tanquam imperito. quod paſtores faciunt, ſi quid ab urbanis audiuerunt, parum inter ſe tritum.

Et eris mihi magnus Apollo.] Vterque in alterum acerbe. Menalcas nihil affectabat magis, quàm ingenij gloriam. ideo Damœtas dicit, aſſequere quod optas

tantopere,eris mihi Apollo ipse. Vergilius autem gratiam & beneuolẽtiam Romanorum captabat.ideo Menalcas:& solus fruere tua Phyllide(quem alibi uocat Amaryllida) sine ulla contradictione,nam ipse tibi cedam.

Aut metuet dulces.] Grande præmium meretur, quisquis fauores principum & auram populi sapienter metuerit,uel despectum odiumq; pertulerit fortiter.

ECLOGA QVARTA. POLLIO.

SIcelides Musæ,paulò maiora canamus.
Non omnes arbusta iuuant,humilesq; myricæ,
Si canimus syluas,syluæ sint Consule dignæ.
Vltima Cumæi uenit iam carminis ætas,
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Iam redit & uirgo,redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò nascenti puero,quo ferrea primùm
Desinet,ac toto surget gens aurea mundo,
Casta faue Lucina,tuus iam regnat Apollo.
Teq; adeò decus hoc æui,te Consule inibit
Pollio,& incipient magni procedere menses.
Te duce,si qua manent sceleris uestigia nostri,
Irrita perpetua soluent formidine terras.
Ille deũm uitam accipiet,diuisq; uidebit
Permistos heroas,& ipse uidebitur illis,
Pacatumque reget patrijs uirtutibus orbem.
At tibi prima puer nullo munuscula cultu,
Erranteis hederas passim cum baccare tellus,
Mistáque ridenti colocasia fundet acantho:
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Vbera,nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores,
Occidet & serpens,& fallax herba ueneni
Occidet: Assyrium uulgò nascetur amomum.
At simul heroum laudes,& facta parentis
Iam legere,& quæ sit poteris cognoscere uirtus.
Molli paulatim flauescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uua,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella:
Pauca tamen suberunt priscæ uestigia fraudis,
Quæ tentare Tethin ratibus,quæ cingere muris
Oppida,quæ iubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys,& altera quæ uehat Argo
Delectos heroas:erunt etiam altera bella,
Atq; iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi iam firmata uirum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari uector,nec nautica pinus
Mutabit merces,omnis feret omnia tellus:
Non rastros patietur humus,non uinea falcem
Robustus quoq; iam tauris iuga soluet arator,
Nec uarios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
Murice,iam croceo mutabit uellera luto:
Sponte sua sandyx pascentes uestiet agnos.
Talia secla suis dixerunt currite fusis,

Con-

Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit iam tempus) honores
Chara deûm ſoboles.magnum Iouis incrementum.
Aſpice conuexo nutantem pondere mundum,
Terrasq́;,tractusq́; maris,cœlumq́; profundum
Aſpice,uenturo lætentur ut omnia ſeclo.
O mihi tam longè maneat pars ultima uitæ,
Spiritus &,quantum ſat erit tua dicere facta:
Non me carminibus uincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus:huic mater quamuis atq́; huic pater adſit,
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan etiam Arcadia mecum ſi iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicet ſe iudice uictum.
Incipe parue puer,riſu cognoſcere matrem,
Matri longa decem tulerint faſtidia menſes.
Incipe parue puer,cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſa,dea nec dignata cubili eſt.

IN III. ECLOGAM ALLEGORIA. POLLIO, ſeu de ſeculi noui interpretatione.

SICELIDES Muſæ. Aſinius Pollio bellum geſsit cum Illyrijs. quo uerò tempore cepit Salonas illorum urbẽ, natus eſt ei filius, quem ideo Saloninum appellauit. Vergilius quum in uerſibus Sibyllinis legiſſet, naſciturum per illa tempora admirabilem quendam puerum, qui orbem renouaret, uaticinium accommodauit puero. nam ex alijs gentibus non arbitrabatur futurum,propter magnitudinem imperij Romani,ſed puer in tenera ætate mortuus eſt.Alterum enim Aſinius habuit filium, hæredem familiæ:qui dictus eſt Aſinius Gallus. Itaq́; omnia ſunt de Chriſto, de quo & nos interpretabimur,& uendicabimus ſuo domino poſſeſsionem. Taceant impij. nam uel ſimplici uerborum ſenſu,abſq́; ullis omnino allegorijs,de nullo prorſus alio poteſt intelligi quod hic dicitur,quàm de Chriſto.

Sicelides Muſæ.] Propter Theocritum Siculum, quem in hoc carmine potiſsimùm æmulatur,Muſas Sicelienſes appellat carmen ruſticum.

Paulò maiora canamus.] Non enim omnes paſtoricia materia delectantur, hoc eſt humili.

Si canimus Syluas.] Quod grandem materiam ſylueſtri muſa canimus, mirandum non eſt.nam & ipſe ſyluæ prouincia ſunt ſæpenumero conſularis, dignæ quæ à conſule Romano curentur:ut Suetonius ſcribit, C. Iulio Cæſari prouinciam in conſulatu datam,ſyluas & colles.

Vltima Cumæi.] De Sibyllis diximus fuſè in Auguſtinum.Aduẽtus Domini noſtri tanta res fuit,ut prænunciari conuenerit Iudæis & Gentibus, ut priores expectarent,præſentes recíperent,poſteri crederent.Ideo ſicut apud Iudæos fuerũt prophetæ,ita apud Gentiles Sibyllæ,dictæ quaſi conſciæ diuini conſilij. Vaticinij autem aduentare tempus colligebat Vergilius,quod Sibyllarum multa carmina ita erant compoſita,ut primis uerſuum literis,aut poſtremis,perſonam uel tempus deſignarent:ut Cicero in libris de Diuinatione,docet.Et apud Euſebium eſt uaticinium Sibyllæ, de iudicio Chriſti poſtremo,ad eundem modum,quod Auguſtinus citat in libro de Ciuitate Dei, XVIII.

Iam redit & uirgo.] Dixerat aliquid forſan Sibylla de diua Virgine, id poẽta ad uirginem iuſtitiã transfert,aut forſan de ingenti iuſtitia Chriſti,& aureo ſeculo:quod etiam deſcribit Eſaias propheta,cap. IX. Erit in nouiſsimis diebus: & quę ſequũtur.

Saturnia regna.] In quibus magna cum quiete & pace uiuebatur, in æqualitate omnium, ſine ſuperbia,iracundia,& inuidia,qualis eſſet indubiè populus,qui Dei iuſsis parèret.

Iam

Iam noua progenies.] Non potuit ab homine Christiano disertioribus uerbis explicari, descensus filij Dei ad nos.

Tuus regnat iam Apollo.] Lucina Diana est, à ferenda luce nascentibus. Apollo est eius frater, orat Dianam, ut faueat puero nascenti, libens ac propitia: nempe in regno fratris sui Apollinis. Augustus existimatus est Apollinis filius, postmodũ etiam Apollo nominatus.

Te cõsule inibit.] Pollo Asinius cõsul fuit cum Cneo Domitio Caluino, in triumuiratu, anno Vrbis conditæ DCCXIIII. ante Christum natum XXXVII.

Te duce.] Peccatum originis delebitur uirtute Christi, ut in baptismo per fiduciam erga illum. Bene expressit uestigia sceleris, nam originis scelus, uestigium est, à parentibus transmissum in posteros.

Soluent formidine.] Fiducia enim erga illum, qui est Deus, omnem excludet timorem supplicij ob culpam, siue propriam, siue hæreditariam.

Perpetua.] Quam bene: nunquã enim intermittebatur, quin nos uexaret. & hos uersus ad eundem modum interpretatur D. Augustinus in Ciuitate Dei.

Ille deũm uitam.] Puer diuinam uitam uiuet, & uidebit heroas, & semideos suos, quos ille cõstituet: & ipse ab eis nõ corporeis modò oculis uidebit, sed (quod potius ac beatius est) mentis. de quibus est, Beati oculi qui uident quæ uos uidetis.

Pacatumq; reget.] Data omnia filio in manus à patre, frequens est in sacris carminibus, & alijs libris mysticis: &, patrem subijcere omnia filio.

At tibi prima puer.] Describit cursum ecclesię Christi, hoc est regni Christi in terris. Regnum enim Dei in Euãgelio inter cætera Ecclesiam quoq; significat. In nascente ecclesia, nullo cultu, sed opere spiritus Dei, nata sunt dona dulcissimi & suauissimi odoris, tot Apostoli, discipuli, martyres: bonus odor Domino in omni loco.

Ipsæ lacte domum.] Fructuosissimi fuerunt, nunquam prodibant, quin domum reuerterent cum magno prouentu Domino.

Nec magnos metuent.] Neq; grex Christi metuet principes & monarchas, minantes & frementes, inter ipsos autem incredibilis erat concordia, pax, nullum inuidiæ aut superbiæ uenenum.

Iam simul heroum.] Sequẽti ętate, instituta doctrina Dei, exemplis Christi, disciplina Apostolorum, extendet se pietas latissimè: non iam ad munuscula, & res minutas, sed ad colligendã messem, uindemiã, mel. Ingredietur ludęi, & magna multitudo gentiliũ. flauescet paulatim arista gentilis tenera, & in spinis humanæ cõtumaciæ colligetur uua suauis, & in dura ignorantia nascetur dulcedo mellis.

Pauca tamen suberunt.] Non ita poterit induci Christianismus in animos hominum, quin multa etiamnum remaneant uestigia ueterum errorum, diffidentiæ, auaritiæ, inimicitiarum, belli, crudelitatis, ambitionis, arrogantiæ. hinc nascetur studium nauigandi, & commutandi merces ad quæstum: hinc mœnia urbibus, ex simultatibus & diffidentia: hinc agricultura sollicita. hæc enim per se non mala sunt, sed prauus noster affectus est in illis.

Alter erit.] Redibunt priscina incommoda nauigationum & bellorum, unde mala tam multa in genere humano.

Hinc ubi iam firmata uirũ.] Vel de cœlesti beatitudine, uel de perfectis Christianis id dicitur à Sibylla: in quorum animis est tranquillitas incredibilis, & ætas aurea. Nec ad cupiditates exercebũt res naturales, sed ad necessitates ineuitabiles: quẽadmodũ Paulus scenas faciebat, & patres in Ægypto exercebant humũ. nec erũt de ijs rebus uilibus solliciti: sed eorum conuersatio erit in cœlis: contenti ad usum rebus qualibuscunque obuijs, facileq; parabilibus. quo fiet, ut copia sit rerum omniũ, unoquoq; ad suos usus sumente, non trahente ad improbas cupiditates.

Talia secla suis.] Vel hoc dixerunt fata ex uotis hominũ, ut talia essent secula: uel ipsa id iusserunt, regnum enim Christi, regnum omnium seculorum, nec unquam sumet finem. fatum enim uoluntas est & iussum Dei.

Concordes stabili.] Fortasse nimium curiosum uideri posset, si per hasce Parcas concor-

concordes numine & uoluntate fatorum, intelligi Sibyllam uoluiſſe diceremus, tres perſonas in diuinitate. ſed hæc ne attingamus, ne obtundamur uel impiorum uel morosorum uociferatione ac quiritatione.

Aggredere ô magnos.] Optat initium tantorum operũ, & dicit inſtare tempus: ſiue tempus hoc eſt prænotatum à Sibylla, ſiue occaſio rerum gerendarum, quæ ex qualitate negociorum naſcitur.

Chara deûm ſoboles.] Nihil apertius de Chriſto, chara ſoboles Dei, & Patris incrementum. De quo enim mortali dici poteſt, quòd ſit incrementum Iouis? quis poteſt Deo dare incrementum? at Chriſtus Deus, Dei filius, gloria eſt Patris, quia ſapientia & uirtus illius.

Aſpice.] Tempus eſt remedij, quando ruunt iam omnia, & inſtat diſcrimen extremum, quod erat in genere humano planè proſtrato & afflicto: hoc eſt tempus, de quo loquebar modò.

Aſpice uenturo.] Vt non ſolùm homines, ſed angeli, & ipſę res mutę exhilarẽtur aduentu Chriſti. Nam ipſa uniuerſitas mundi, ut inquit Paulus, liberabitur à ſeruitute corruptionis.

O mihi tam longæ.] Infinita ſunt acta Chriſti, & ineffabilia: longiſsima uita opus eſſet, ad ea explicanda. Vtinam tam diu uiuam, dum tua facta cecinerim. uel optat ſibi longam uitam, ut talem poſsit materiam ſcribere. at ea eſt de ingenio tuo confidentia, reſpondet.

Non me carminibus.] Eiuſmodi materiam cantantem nec uincet Orpheus, nec Linus, nec Pan. quid enim ſunt, quæ illi canunt, præ his ipſis? fiducia eſt ergo in materia, non in ingenio.

Huic mater.] Etiamſi adiuuentur, Orpheus à Calliope, matre Muſa: Linus à Phœbo, deo carminum.

Pan etiam Arcadia.] Non oblitus eſt decori. paſtori enim maior & præſtãtior eſt Pan, quàm Calliope & Phœbus. Ita iam ad ſummum peruenit, non uidetur ei plus poſſe addi, poſtquàm paſtorum deum nominauit.

Arcadia.] Vbi natus, ubi educatus, ubi colitur, ita ut uel ſub iniquo ſibi iudice, & alteri fauente uicturum ſe confidat. magnum eſt, inimico iudici ſe approbare poſſe: ut inquit Plinius.

Incipe parue puer.] Illa quidem olim futura certa, & indubitata. nunc uerò incipe exhilarare matrem riſu tuo, ne des ei faſtidiũ tua triſtitia. ſatis ſit faſtidiorũ exhauſtum decẽ menſibus, quibus te utero geſtauit. Menſes hi lunares ſunt, non ciuiles.

Tulerint faſtidia.] Permiſſiuum eſt, cõcedentis præteritũ, ut retineat futurũ. uelut apud Ciceronem: Quæ malum ſeruitus hæc eſt uoluntaria, fuerit aliqua neceſſaria. & Salluſt. Egeris oro te Cicero, perfeceris quidlibet, ſatis eſt perpeſſos eſſe nos.

Qui non riſere.] Grammatici de his uerſibus ſatis multa diſſerunt, & nos in Auguſtinum. ſed breuiter, mea ſententia, per deum intelligi conuenit genium, cui menſa parabatur: unde Genio indulgere. & per deam, Iunonem, cui ſternebatur lectus, quum ablactabatur infans. ſignificat periculum eſſe uitæ in puerili triſtitia, quòd iis dij infantium tutelares non faueant. Quod ita accidit. nam & puerulus hic celeriter eſt extinctus, nec paſſus eſt Deus illum uiuere, in quem Poeta magnæ authoritatis tranſtuliſſet, quæ prophetiſſa dixerat de filio Dei. Atq; hos uerſus poſtremos ſuſpicor à Vergilio additos, poſt pueri mortem.

ECLOGA V. DAPHNIS.

Menalcas, Mopſus.

Me. CVr non Mopſe, boni quoniam conuenimus ambo,
Tu calamos inflare leuis, ego dicere uerſus:
Hîc corylis mixtas inter conſedimus ulmos?
Mo. Tu maior: tibi me eſt æquum parêre Menalca,
Siue ſub incertas Zephyris motantibus umbras,

Siue

Siue antro potius ſuccedimus: aſpice ut antrum
Sylueſtris raris ſparſit labruſca racemis.
Me. Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.
Mo. Quid, ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?
Me. Incipe Mopſe prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri.
Incipe: paſcentes ſeruabit Tityrus hœdos.
Mo. Immo hæc, uiridi nuper quæ cortice fagi
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notaui,
Experiar: tu deinde iubeto certet Amyntas.
Me. Lenta ſalix quantum pallenti cedit oliuæ,
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Iudicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
Mo. Sed tu deſine plura puer: ſucceſſimus antro.
Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: uos coryli teſtes, & flumina nymphis:
Cum complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque deos atque aſtra uocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida Daphni boues ad flumina: nulla neque amnem
Libauit quadrupes: nec graminis attigit herbam.
Daphni tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, montesq; feri, ſyluæq; loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres
Inſtituit: Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et folijs lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut uitibus uuæ,
Vt gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus aruis,
Tu decus omne tuis. poſtquàm te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atq; ipſe reliquit Apollo.
Granda ſæpe quibus mandauimus ordea ſulcis,
Infœlix lolium, & ſteriles dominantur auenæ.
Pro molli uiola, pro purpureo narciſſo,
Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum folijs, inducite fontibus umbras
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite: & tumulo ſuperaddite carmen.
Dapnis ego in ſyluis hinc uſq; ad ſidera notus,
Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.
Me. Tale tuum carmen nobis diuine poëta,
Quale ſopor feſsis in gramine, quale per æſtum.
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere riuo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed uoce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunq; modo tibi noſtra uiciſsim
Dicemus: Daphninq; tuum tollemus ad aſtra,
Daphnin ad aſtra feremus, amauit nos quoq; Daphnis.
Mo. An quicquam nobis tali ſit munere maius?
Et puer ipſe fuit cantari dignus, & iſta
Iam pridem Stimicon laudauit carmina nobis.
Me. Candidus inſuetum miratur limen Olympi:
Sub pedibusq; uidet nubes, & ſidera Daphnis.
Ergo alacreis ſyluas, & cætera rura uoluptas,

Panaq́;,paſtoresq́; tenet,Dryadasq́; puellas,
Nec lupus inſidias pecori,nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur:amat bonus ocia Daphnis.
Ipſi lætitia uoces ad ſidera iactant
Intonſi montes:ipſæ iam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta,Deus Deus ille Menalca.
Sis bonus ô felixq́; tuis:en quatuor aras,
Ecce duas tibi Daphni,duoq́; altaria Phœbo,
Pocula bina nouo ſpumantia lacte quotannis,
Crateraſq́; duos ſtatuam tibi pinguis oliui:
Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
Ante focum,ſi frigus erit:ſi meſsis,in umbra,
Vina nouum fundam calathis aruiſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas,& Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt,& quum ſolennia uota
Reddemus nymphis,& quum luſtrabimus agros.
Dum iuga montis aper,fluuios dum piſcis amabit:
Dumq́; thymo paſcentur apes,dum rore cicadæ:
Semper honos,nomenq́; tuum,laudesq́; manebunt.
Vt Baccho,Cereriq́;,tibi ſic uota quotannis
Agricolæ facient:damnabis tu quoq́; uotis.
Mo. Quæ tibi,quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neq́; me tantum uenientis ſibilus auſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora:nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina ualles.
Me. Hac te nos fragili donabimus antè cicuta.
Hæc nos formoſum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit:cuium pecus,an Melibœi?
Mo. At tu ſume pedum,quod me quum ſæpe rogaret,
Non tulit Antigenes,& erat tum dignus amari,
Formoſum paribus nodis atq́; ære,Menalca.

IN ECLOGAM V. ALLEGORIA.

VT ſuperiore Ecloga de ortu Seruatoris cecinit ex uerſibus Sibyllinis,quos Saloníno applicauit male cohærentes:ita hîc de nece atq́; aſcenſu eiuſdẽ Domini & Dei,ex alijs Sibyllæ carminibus,quæ C.Iulio Cæſari attribuit,tametſi ſub Daphnidis nomine.Sunt qui aiant, defleri à poëta fratris ſui mortem, ſed uaticinia ſunt Sibyllæ ab illis uerſibus:

Extinctum nymphæ. Et poſt,
Candidus inſuetum miratur limen Olympi.

Admiſcet poëta de ſuo nõnulla,ex ignorantia ueri ſenſus:ut quadraret uaticinium, quò applicabatur.

Montibus in noſtris ſol.] Quoniam Mopſus dixerat,potius eſſe ut ſub antro cantarent,iocatur Menalcas ſenior cum iuniore,dicens non auſurum ſe id facere.Mopſũ enim inuictũ eſſe in illis montibus cantando:nec quenquã inter paſtores illius regionis inueniri, qui cum eo certet in montibus, præter Amyntam, is erat adoleſcens æqualis Mopſo,& æmulus.

Quid ſi idem.] Commotus eſt Mopſus ad mentionem æmuli,tam importunam: ſed reſpondet comiter,ut ſeni non magna eſt laus certare,ſed uincere.quemuis poſſe cum Hercule congredi,ſed non ſuperare.

Incipe Mopſe prior.] Seriò iam loquitur ſenior,& oſtendit materias cantatu dignas,ſiue de amorum impatientia,ſiue de artis præſtantia,ſeu de pietate patriæ.

Tu deinde iubeto.] Cum ſtomacho. hæc ego poſteaquàm cecinero, uidebis eſſe talia, ut pudeat te de Amynta facere mentionem. Habet indignationem uox illa Deinde, ſicut Græcè ἔπειτα.

Lenta ſalix quantum.] Senſit offenſum eſſe Mopſum, idcirco oſtendit, ioco ſe illud dixiſſe, & præfert eum Amyntæ.

Iudicio noſtro.] Quod rem non uniuerſaliter pronunciat, ſed ita ſibi uideri argumentum eſt manifeſtius, non ſubeſſe adulationem, ſed bona fide illum loqui. Mopſum autem par eſt acquieſcere illius iudicio, de quo ſe læſum eſſe arbitrabatur.

Extinctum nymphę.] Daphnidis nomen inducit, ſiue quòd Daphnis fuit quidã Mercurio genitus adoleſcens formoſiſsimus: ſiue quòd uir Siculus, agris & pecore locuples, ad quem paſtoricij carminis inuentionem nonnulli referunt. Ait ergo, uniuerſam rerum naturam condoluiſſe Chriſto morienti: primùm nymphas ipſas, id eſt cœleſtes illas mentes.

Vos coryli teſtes.] Cœlũ & res inferiores, motu ac perturbatione ſua teſtatæ ſunt, quemadmodum ſuperiora eſſent affecta.

Quum complexa ſui.] Poſt deos ſtatim ſubijcit Romam, matrem dijs proximã.

Atq; deos atq; aſtra.] Hoc more Gentilitio, nobis abominando. Illi enim Iouem ſuum, quum non concederet res ex uoto, & ferum et crudelem nuncupabant. noſter uerò, hoc eſt uerus, attingit à fine uſq; ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter.

Non ulli paſtos.] Conſternatio paſtorum, hoc eſt Apoſtolorum Chriſti, & ceſſatio doctrinæ Euangelicæ in Chriſti morte: ut nec fuerint, qui docerent: nec ipſi auditores uoluerint audire, alienatis omnium mentibus à ſalute.

Daphni tuum Pœnos.] Vel leones, hoc eſt beſtiæ immaniſsimæ, & à ſenſu humanitatis abhorrentes, indoluerunt neci Chriſti. multi uidelicet Iudæorũ & gentiliũ, ut Centurio, & Pilatus, & qui reuertebantur Hieroſolymas, percutientes ſua pectora.

Montesq; feri.] Nam leonum mugitibus montes reſonabant, & ſyluæ, ut procul exaudiri poſſent ab hominibus. Coryli & flumina de luctu nympharum teſtata ſunt: quoniam aliter ſcire nequiuiſſemus, nõ enim inter illas uerſamur. montes & ſyluæ de leonibus, nam illi uſum & ſocietatem noſtram fugiunt. Fortaſsis & alluſio eſt ad ruptionem petrarum, & apertionem monumentorum, & terræ motum.

Daphnis & Armenias.] Chriſtus nouæ & ſempiternæ religionis fuit author, indomita & ferociſsima tigrium colla cicurauit, & aſſuefecit iugum ferre.

Thyaſos inducere Baccho.] Ad hiſtoriam hoc pertinere dicit Seruius, quòd Cæſar primus ſacra Liberi patris Romæ inſtituit. Non memini legere me hoc apud aliũ quenquam, nec eſt ueriſimile. nam ante Cæſarem ſacra erant Bacchi Romæ: ſed nos propoſitam interpretandi rationem ſequemur. De Bacchi ſacris potiſsimùm meminit, quòd has antiqui ad animorũ purgationem pertinere crediderunt: & ideo Liberum appellatum, quòd curis & moleſtijs liberaret animos.

Vitis ut arboribus.] Chriſtus caput eſt mundi, & decus uniuerſarum mentium.

Poſtquàm te fata tul.] Non hoc eſt ita intelligendum, ut poſt Chriſti mortẽ ſint deſerta omnia: nam ſtatim ſubiungitur, Spargite humum folijs. ſed quod in ipſo Chriſti ſupplicio ceſſarit cœleſtis doctrina, & informatio ad pietatem, quaſiq; Apoſtolorum mentes exaruerint, & ſuccreuerit in illis pro fiducia metus, & deſertio, & fuga à uita & ſalute ſua, de quibus eſt quod ſequitur.

Grandia ſæpe quibus.] Apoſtoli, quibus primis doctrina atq; inſtitutione Chriſti excultis, mandata & concredita fuerant ſemina æternæ felicitatis, quum ipſis percipiendæ, tum tranſmittendæ in alios ac diuulgandæ, flores emiſerunt primùm, & à ſemine degenerantes, & à fructibus mox inſecutis.

Spargite humum folijs.] Poſt Chriſti autem reſurrectionẽ ſequitur rerum uniuerſarum innouatio ac reparatio, & noua lætitia paſtoribus oſtenſa: nempe Apoſtolis, quos Dominus gregi ſuo paſtores dedit.

Et tumulum facite.] Memoriam ſempiternam mortis Chriſti, quam eccleſia ſemper habet præ oculis, quid enim aliud eſt tumulus, quàm monimentum mortis?

Et

Et tumulo ſuperaddite carmen,&c.] Hæc erit mortis Chriſti ſuperſcriptio, hoc elogium.

Daphnis ego in ſyluis.] Ne adſcribatis ut reliquis mortuis: hîc ſitus eſt ille. Iſte enim uiuit, non ſolùm in terris, ſed etiam inter ſidera notus, & charus hominibus atque angelis.

Hinc uſq; ad ſidera.] Filius Dei de cœlo deſcendit, ut homo fieret: rurſus factus homo, è terra aſcendit in cœlũ. Chriſtus ergo homo, à terris cœpit eſſe notus, & peruenit uſque ad cœlum.

Formoſi pecoris cuſtos.] Ipſe formoſiſsimus, puriſsimus, optimus, nõ niſi formoſos, puros, bonos, ad paſcua & regnũ ſuum admittit. ipſe tales eos facit, qui ſe illi reformandos prorſum ac refingendos cõcredunt. De hoc eſt uerſus in Pſal. xv. quo Dominus ipſe loquitur: Sors hæreditatis meæ cecidit mihi in præclara, etenim hęreditas mea præclara eſt mihi. Sortitus eſt Chriſtus angelos, & ſanctos homines. iſti ſunt pecus paſtoris, ſpecioſiſsima forma præ filijs hominum, in cuius labijs gratia eſt diffuſa.

Tale tuum carmen.] Si carmen de nece Cæſariana, acerba alioqui amicis Octauiani, & quæ multis nocuit, nemini profuit, tam gratum fuit paſtori: quid erit nobis cõmemoratio ſupplicij Chriſti, à quo in genus humanũ redũdauit ſalus ſempiterna.

Nec calamis ſolùm æquiparas.] Quia Mopſus indignabundus æmuli mentionẽ dixerat, Tu deinde iubeto certet Amyntas: nunc Menalcas ſpreto æmulo, parẽ illum magiſtro pronunciat. & hęc laus gratior eſt Mopſo. prior enim illa, Lenta ſalix quantum, &c. ad leniendum iritatum animũ uideri poterat prolata, & appoſita: nunc ſumpto carminis experimento, uerior eſt, & certioris iudicij, ex re nata, non ex tempore.

Fortunate puer.] Exclamatio, nõ ex approbatione ſolùm cantus, ſed admiratione quoque.

Nos tamen hæc quocunque modo.] Adeò Mopſi carmen probat, ut ſe paria facturum neget, ſed quocunq; modo uicem ſuum cantandi expleturum.

Daphninq; tuum.] Quia abs te prius cõmemoratum, & laudatum: uel quia tu illius hæredi Octauiano es familiarior.

Amauit nos quoque Daphnis.] Non poteſt hoc de Vergilio intelligi, quem credo Cæſari nunquam eſſe cognitum, ac ne uiſum quidem: erat enim Vergilius puer adhuc, quum Cæſar eſt occiſus. nec Cicero quicquam uidit uel audiuit Vergilij, qui uix duobus annis ſuperſtes fuit Cæſari. Commentitium porrò eſt illud, quod ſcribit neſcio quis in Vergilij uita, ut alia illic permulta, hauſta de uulgi ſermonibus et fabellis: exclamaſſe Ciceronem, Magnæ ſpes altera Romæ. Itaque ſub perſona dicuntur Menalcæ, ſenioris Vergilio: dubium tamen, uter eſt Vergilius. Meritò autem laudes illius celebrat, à quo fuerit dilectus. Quid non debet, qui diligitur? qui non fortunas amantis reſpicit, ſed amantem ipſum?

An quicquam nobis.] Reſponſio mollis, iuxta Sapientis ſententiã, frangit iram. Iam placatior Mopſus, et blandior, reſpondet ad id quod dixerat quocunque modo. Imò non dubito, inquit, quin cantio tua futura ſit optima, & quòd de tam fœcũda materia, & quòd iampridem laudata mihi ab Stimicone, quem ego exiſtimo poſſe ea de re cenſere. itaque magni muneris loco erit mihi, eam audire.

Candidus inſuetum.] Prius decantauit Sibylla mortẽ, hic aſcenſum ad cœlos, & æternitatem regni. Humanitas Chriſti in cœlum ſublata, gaudet ſpectare ſubiecta ſibi eſſe omnia: quod ex ſacris oraculis diſcimus.

Nubes & ſidera.] Cœleſtia omnia & terreſtria.

Ergo alacris ſyluas.] Ex aſcenſu Chriſti in cœlum maxima dimanauit lætitia, in Apoſtolos primùm miſſo ſacroſancto ſpiritu, inde in homines omnes: Aſcendens, inquit, in altum, captiuam duxit noſtram captiuitatem, dedit dona hominibus.

Nec lupus inſidias pecori, nec retia.] Pax Chriſti, quæ exuperat omnẽ ſenſum ſuperiorum cum inferioribus, ferocium cum manſuetis, aſtutorum cum ſimplicibus, exæquante omnia charitate, & reddente tuta omnia & ſecura.

Amat bonus ocia Daphnis.] Charitas enim peculiare præceptum eſt Chriſti, & pax, & hæreditas.

Ipſi lętitia.] Spiritus ſanctus diffuſus eſt in cordibus noſtris,per Ieſum Chriſtum, inquit Paulus. hac lætitia repleti, agnoſcimus qui ſit Chriſtus Ieſus, & profitemur Deum eſſe.Nemo enim dicit Domine Ieſu,niſi in ſpiritu ſancto.& in Euãgelio:Beatus es Simon Bariona,quia caro & ſanguis non reuelauit tibi,ſed pater meus, qui eſt in cœlis.Montes uerò,id eſt proceres Eccleſiæ, & doctiſsimi quiq; : rupes,id eſt mediocres:& arbuſta,hoc eſt plebs infima : omnes Chriſti diuinitatem aperte profitentur,& adorant.

Menalca.] Ad afflictum, & lugentem mortem Chriſti dicitur : quid tu fles? quin lætiſsimo es animo? Deus enim eſt ille.Quid quæris? uiuentem inter mortuos? Deus eſt, uiuens in æternum. Vnde & lætitia redit cordibus, & ſpes optima beatitudinis, quod & proximo precatur uerſu,ut omen confirmet,uelitq; ratum eſſe,quod nos de illo nobis pollicemur ex ipſius præceptis ac iuſſu.

Sis bonus ô felixq; tuis.] Bene tuis,qui tibi fidunt, qui ſe tibi quoad poſſunt adiugunt,& in tuum patrocinium confugiunt tanquam in aſylum:& fac planè tuos,illos omnes qui te implorant.

En quatuor aras.] Hoc fortaſſe Vergilius de ſuo addit, more gentilitio. Et multus eſt in mentione Apollinis,uel propter carmen paſtoricium, uel quia poetarũ omnium eſt Deus,uel propter Cæſarem Auguſtũ. Quòd ſi hoc quoq; eſt ex Sibylla, ſignificatur adoratio humanitatis Chriſti in Daphnide,et diuinitatis in Apolline.Idcirco de Daphnide aras dixerit,de Apolline altaria.hæc enim dicuntur eſſe deorum ſupremorum,ſicut aræ illorum qui ex mortalibus ſunt facti dij. Quin & Chriſtus ipſe Phœbus eſt,hoc eſt ſol iuſtitiæ,ac ueritatis.

Et multo in primis.] Sacra Chriſti,non ut mortui cum mœrore celebrãtur, cum ſilentio & luctu : ſed cum lætitia & hilaritate, ut uiuentis, & regnantis, & interpretis ſempiterni pacis noſtræ,& gratiæ apud Patrem.

Hæc tibi ſemper erunt.] Sacrificium Chriſti, & cultus eius in Eccleſia, non accipiet finem,niſi cum humano genere,& uicibus naturę rerum.Hic eſt,inquit,calix noui & æterni teſtamenti.Paulus:Quoties panem illum edetis,& de calice bibetis,mortem Domini annunciabitis,donec ueniat.

Vt Baccho Cereriq;.] Vt dijs maximè neceſſarijs in uita, & ſine quibus homines propagare nõ poſſunt æuum,ita & tibi fient uota.Nec tu minus quàm illi potes,nam quemadmodum illi annuunt optatis,ita & tu facies.

Hęc nos formoſum.] Hinc colligi aliquibus poſſet, Menalcam eſſe Vergilium: ſed non uidetur,nam non ſolet Vergilius eam perſonam,quam ſumit,anteferre alteri.

Tu maior,tibi me eſt æquum parêre Menalca.

Et laus illa,

Nec calamis ſolùm æquiparas,ſed uoce magiſtrum.

In Vergilium potius competit. Fortaſſe duo ſunt paſtores alij, prætermiſſa Vergilij perſona.

ECLOGA VI. SILENVS.

PRima Syracuſio dignata eſt ludere uerſu
Noſtra,nec erubuit ſyluas habitare Thalia.
Quum canerem reges,& prælia,Cynthius aurem
Vellit,& admonuit.paſtorem Tityre,pingues
Paſcere oportet oues:deductum dicere carmen.
Nunc ego (nanq; ſuper tibi erunt,qui dicere laudes
Vare tuas cupiant, & triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine muſam.
Non iniuſſa cano:ſi quis tamen hæc quoq;,ſi quis
Captus amore leget,te noſtræ Vare myricæ,
Te nemus omne canet:nec Phœbo gratior ulla eſt,
Quàm ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite Pierides. Chromis & Mnaſylus in antro

Silenum

Sílenum pueri ſomno uídere iacentem,
Inflatum heſterno uenas, ut ſemper, Iaccho:
Serta procul tantùm capiti delapſa iacebant:
Et grauis attrita pendebat cantharus anſa.
Aggreſsi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambos
Luſerat) iniíciunt ipſis ex uincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidisq; ſuperuenit Ægle,
Ægle Naiadum pulcherrima, iamq; uidenti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quò uincula nectitis? inquit.
Soluite me pueri: ſatis eſt potuiſſe uideri.
Carmina, quæ uultis, cognoſcite, carmina uobis,
Huic aliud mercedis erit, ſimul incipit ipſe.
Tum uerò in numerum, Faunoſq;, ferasq; uideres
Ludere: tum rigidas motare cacumina quercus.
Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno.
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnaſia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Iſmarus Orphea,
Namq; canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumq;, animæq;, maris q; fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreuerit orbis.
Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto
Cœperit: & rerum paulatim ſumere formas.
Iamq; nouum terræ ſtupeant lucеſcere ſolem:
Altius atq; cadant ſummotis nubibus imbres.
Incipiant ſyluæ quum primùm ſurgere, quumq;
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ iactos, Saturnia regna,
Caucaſeasq; refert uolucres: furtumq; Promethei.
His adiungit Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent: ut littus Hyla Hyla omne ſonaret.
Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaën niuei ſolatur amore iuuenci.
Ah uirgo infœlix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſecuta eſt
Concubitus: quamuis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in læui quæſiſſet cornua fronte.
Ah uirgo infœlix, tu nunc in montibus erras:
Ille latus niueum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas:
Aut aliquam in magno ſequitur grege. claudite nymphæ
Dictææ, nymphæ nemorum iam claudite ſaltus.
Si qua fortè ferant oculis ſeſe obuia noſtris
Errabunda bouis ueſtigia, forſitan illum
Aut herba captum uiridi, aut armenta ſecutum
Perducant aliquæ ſtabula ad Cortynia uaccæ.
Tum canit heſperidum miratam mala puellam,
Tum Phaëthontiadas muſco circundat amaræ
Corticis, atq; ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum,
Aonas in montes, ut duxerit una ſororum,

Vtq; uiro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis,
Vt Linus hæc illi diuino carmine paſtor,
Floribus,atq; apio crines ornatus amaro,
Direxit:hos tibi dant calamos(en accipe)Muſæ
Aſcræo quos ante ſeni,quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos,
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus,quo ſe plus iactet Apollo.
Quid loquar?aut Scyllam Niſi,quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
Dulichias uexaſſe rates,& gurgite in alto:
Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis:
Aut ut mutatos Terei narrauerit artus.
Quas illi Philomela dapes,quæ dona pararit:
Quo curſu deſerta petiuerit,& quibus antè
Infœlix ſua tecta ſuperuolitauerit alis:
Omnia,quæ Phœbo quondam meditante beatus
Audijt Eurotas,iuſſitq; ediſcere lauros,
Ille canit,pulſæ referunt ad ſidera ualles.
Cogere donec oues ſtabulis,numerumq; referre
Iuſſit,& inuito proceſſit Veſper Olympo.

IN ECLOGAM VI. ALLEGORIA.

ECloga hęc de reconditis rebus,nempe de primordijs rerum,& theologia gentilitia. Virtus Muſarũ denotatur,quæ norunt omnia:celebrant deos,& heroës,& magnos uiros,ut Gallũ & Varũ: tum in intima naturæ penetrant, idcirco dictæ ſunt ἀπὸ τοῦ μωσᾶσθαι,quod eſt perquirere & cognoſcere.omniũ enim rerũ habent ſciẽtiam, Nam ridicula eſt indoctorũ ſententia,qui Muſas ad carmina & cantiunculas ſolũ pertinere exiſtimãt. quippe peritia rerum diuinarum atq; humanarũ eſt Muſa, quod & Vergilius declarat ſecundo Geòrgicôn:

Me uerò primum dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra gero,ingenti perculſus amore,
Accipiant,cœliq; uias & ſidera monſtrent.

Porrò Silenos duos fuiſſe accepimus:alterum uetuſtiſsimum,Bacchi pędagogum & inſtitutorem:alterum multò poſteriorem illo ſapientem, Cyri temporibus, cuius illa fuit ad Crœſum Lydorum regem ſententia:Optimum non naſci,proximùm citò mori. Bacchus deus eſt poetarum, ut Apollo:& Parnaſſus, mons Muſarum,duos habebat uertices,alterum Phœbo ſacrum,alterum Baccho.ad hæc tam foliis lauri, quæ arbor erat Phœbi, quàm hederæ, quæ Bacchi, uates coronabantur. Itaq; per Silenum, Bacchi magiſtrum,Muſam ipſam intelligi par eſt,à qua doctus ſit deus poetarũ Bacchus.Idcirco & Eclogam hanc excedere aiunt materiam paſtoralem.

Prima Syracuſio dignata.] Hos uerſus ego quidẽ ſic intelligo:noſtra Thalia, hoc eſt Muſa quæ agris præeſt,primùm dignata eſt ludere uerſu Theocriticio,et ad res agreſtes canendas ſe conferre. Noſtram uocat, uel propter hoc carmen, uel quia ipſe paſtor tum origine,tum operis ſui argumento.

Vare tuas cupiat.] Quintilius Varus,dux exercitus,qui magnos ſæpe Germanorum exercitus fudit,ad poſtremum ab Arminio Germano ingenti clade eſt affectus, in qua ipſe mortem ſibi conſciuit,non ſuſtinens poſt tantam ignominiã uiuere,quod tamen quum accidit,iam Vergilius erat mortuus.

Captus amore leget.] Quàm modeſtè Vergilius de ſeipſo:non quòd hæc lectorem,inquit,mereantur:niſi huc ueniat,beneuolentia mei adductus.

Te noſtræ Vare myricæ.] Celebraberis, dum carmen hoc noſtrum Bucolicum à quopiam legetur.

Nec

Nec Phœbo gratior ulla eſt.] Nulli carmini tam fauorem ſuum & gratiam & uenuſtatem Phœbus inſpirat, quàm ei quod de Varo cantatur.

Chromis & Mnaſylus, &c.] Adoleſcẽtes duo, qui dormientes ſopitasq; æuo ſuo excitant Muſas.

Inflatum heſterno.] Sic decebat comitem & pædagogum Bacchi, tum magnum poetam, de quo eſt in Satyra Horatij:

Laudibus arguitur uini uinoſus Homerus.

Tum Ennius, & alij. & prouerbium, Aquam bibens, bonum carmen non facies.

Heſterno.] Heſterno fœtẽre mero (inquit Martialis) qui putat Acerram,
Fallitur, in lucem ſemper Acerra bibit.

Serta procul tantum.] Seculum negligens poetici decoris, & humanitatis: nec quiſquam coronari cupiebat, Senſus huius uerſus eſt, nihil fuiſſe iuxta illum, niſi ſerta, quæ capiti delapſa procul iacebant. Iſtud uerò ad illud pertinet, quod poſtea dicit: Inijciunt ipſis ex uincula ſertis. quoniã aliud ad manũ nõ habebãt, quo ligarẽt ſenem.

Nam ſæpe ſenex ſpe.] Non eſt ceſſandum in paranda peritia: ſi primus conatus non ſuccedat, alij tentandi. Labor omnia uincit Improbus.

Inijciunt ipſis ex uincula ſertis.] Honeſtas ipſa eruditionis generoſa cepit ingenia, ut uellent detinere apud ſe Muſas, atque eas expergefacerent: alij gloriæ cupiditate, alij præſtantiores cupiditate ſciendi. Serta enim ad honorem doctrinę pertinent, ſiue ea ſit pulchritudo cognitionis, ſiue excellendi deſiderium.

Addit ſe ſociã.] Virilibus illis animis admiſcent ſe molles ac fœminei, qui in quærendis diſciplinis quæſtum, aut aliquid ſimile ſpectent.

Timidisq; ſuperuenit Ægle.] Anxijs et ſollicitis, ne ſe Silenus exolueret, et abiret.

Sanguineis frontem moris.] Pueri ligant & detinent Silenum, ſed puella illudit, & deridendum præbet. Nobilia ingenia, cura & labore excolunt ac detinent apud ſe Muſas: uiles homines, & animis abiectis, deformant ac dehoneſtant, atq; ita tractant, ut ad uulgum irridendas exponant.

Iamq; uidenti.] Pueri excitant, ut canat: puella iam excitato illudit. Eruditionem, quã excellentes animi excudunt, degeneres ad uoluptates & pecuniam conuertunt.

Ille dolum ridens.] Cauſantur multi fugacem eſſe doctrinam, nec poſſe retineri facilè. culpa eſt in nobis, qui exerceri nolumus: non in rebus, quæ paratæ ſunt ſemper nobis, ac expoſitæ.

Satis eſt potuiſſe uideri.] Satis eſt Muſas eſſe à uobis ſemel inuentas: non fugient poſthac, ſed faciles ſe nobis ac libentes dabunt.

Carmina quæ uultis.] Vos uiri accipietis eruditionẽ, quam eligetis: hoc erit precium laboris ueſtri. animo autem fœmineo, pecunia erit curæ ſuæ precium.

Tum uerò in numerum.] Omnes exhilarat facunda eruditio, quod de Orphei lyra eſt traditum. & huic inuentionem ciuitatum aſsignat M. Cicero.

Faunosq; ferasq; uideres.] Cicurantur enim, & manſueſcunt ferocia ingenia ab eruditione.

Tum rigidas mot. cac. quer.] Alluſio ad ea, quæ de Orpheo dicuntur. Cic. pro Arch. Syluæ & ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atque ſubſiſtunt.

Nec tantum Phœbo.] Phœbus quidẽ & Orpheus ſuauius cantant, ſed plus ineſt eruditionis & cognitionis rerum in cantu Sileni, ideo maior ex eo delectatio.

Nanque canebat uti.] Rerum initia, & origines ultimas ex reconditiſsimis philoſophiæ. Nulla eſt hic opus allegoria, ipſa per ſe ſunt ſatis magna, & cantari digna.

Diſcludere Nerea ponto.] Mari ſeparare Nereum à terra.

Hinc lapides Pyrrhę iactos.] Poſt mundum conditum, perſequitur curſum uitæ deorum, heroũ, hominũ. non diſſonant hæc à principio, ſed ſequuntur & cohærent.

Et fortunatam ſi nunquam armẽta fuiſſent.] Senſus obſcurus fortaſsis hic eſt. Inducit Paſiphaën, ſolantem ſe amore iuuenci. ita ut quæ ſequuntur uerba, ſint ipſius Paſiphaës, Ah uirgo infelix: quibus ſeipſam de abſentia tauri conſolatur, & furorem

reprehendit. in ſecunda autem perſona, ex affectu: ut,

Ah Corydon Corydon, quæ te dementia cepit?

Mox ſequitur prima perſona,

Si qua forte ferant oculis ſeſe obuia noſtris.

Id eſt, ſi huc tentet uenire, ſi ad me iter conuertat. Claudite (inquit) ſaltus, ne ueniat. Forſan enim ueniet: & uel quærēs herbā uiridē, uel ſequēs uaccā aliquā: ideo arcete illū intra nemora, ut furor hîc tam fœdi amoris, abſentia ſaltē ſedeſ, neu iriteſ aſpectu.

Tum canit errantem.] Nihil eſt in hoc opere toto dictū uenuſtius, aut grandiore Muſarum afflatu decantatum. Magna laus Cornelij Galli, qui item poeta fuit: de quo in Alexi, & poſtea in Gallo.

Errantē.] Verſantē in ſtudijs ſapientiæ, uagantē ingenio per loca Muſis ſacrata.

Aonas in montes ut duxerat.] Studium diſciplinæ unius, paulatim ducit ad aliarum cognitionem.

Vtq; uiro Phœbi.] Ingeniū admiratæ ſunt Muſæ ipſæ, ſtatim uiſum cognitumq; cœperunt amare, ſeq; illi faciles, benignas, amiciſsimas præbuerunt.

Vt Linus hæc illi diuino carmine paſtor.] Diuinum carmen, quaſi excellens: uel quia heros ipſe Calliopes filius: uel diuinans, ut ait Seruius.

His tibi Grynæi nemoris dicatur origo.] Grynæū nemus eſt in Ionia, Phœbo ſacrum. De hoc nemore, & geſtis in eo, nempe de diuinatione Mopſi et Calchātis, tum de deo ipſo Apolline, ſcripſit poema Euphorion Chalcidiēſis. hoc è Græco magna felicitate Latinū fecit Gallus, magis argumentū & figuram tractationis ſecutus, quàm uerba: ut tam ſuū fecerit, quàm Vergilius Æneida uel Bucolica, in quibus Theocritum & Homerū æmulatus eſt. Teneamus hoc quod nobis proderit Ecloga decima. Ideo dicit, hiſce fiſtulis acceptis dicatur tibi origo laudū Grynæi nemoris, ut tu ſis author potius & inuentor illarum, quàm Euphorion: quo fiat, te cantante ac celebrante nemus illud, ut quum multa habeat Phœbus templa alia & nemora, nullo tamen glorietur magis, & ſibi placeat, quàm illo, ſic abs te commendato.

Omnia quæ Phœb. quondam.] Dubium eſt an hæc eadem quæ cecinit, ſint ex illis cantilenis Phœbi: ut cōcluſio ſit deniq; illum hæc et reliqua omnia ceciniſſe, quæ Phœbus modulari ſit ſolitus. an ſeparatim præter iam dicta cantauerit Silenus omnia, quæ Phœbus cecinerit, quum paſtor Admeti greges paſceret. Magis hoc placet.

Beatus Eurotas.] Qui tali uoce fruebatur.

ECLOGA VII. MELIBŒVS.

Corydon, Thyrſis.

FOrte ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantq; greges Corydon & Thyrſis in unum,
Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas,
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerrauerat: atq; ego Daphnin
Aſpicio, ille ubi me contrà uidet, ocyus inquit:
Huc ades, ô Meliboee (caper tibi ſaluus, & hœdi)
Et ſi quid ceſſare potes, requieſce ſub umbra.
Huc ipſi potum uenient per prata iuuenci.
Hîc uiridi tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eq; ſacra reſonant examina quercu.
Quid facerem? neq; ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos.
Et certamen erat, Corydon, cum Thyrſide magnum,
Poſthabuit tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere uerſibus ambo

Cœpere:

Cœpêre:alternos Muſæ meminiſſe uolebant.
Hos Corydon,illos referebat in ordine Thyrſis.
Co. Nymphæ,noſter amor,Libethrides,aut mihi carmen;
Quale meo Codro,concedite (proxima Phœbi
Verſibus ille facit) aut ſi non poſſumus omnes,
Hîc arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.
Th. Paſtores hedera creſcentem ornate poetam
Arcades,inuidia rumpantur ut illa Codro:
Aut ſi ultra placitum laudarit,baccare frontem
Cingite,ne uati noceat mala lingua futuro.
Co. Setoſi caput hoc apri tibi Delia paruus,
Et ramoſa Mycon uiuacis cornua ceruí:
Si proprium hoc fuerit,læui de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras euincta cothurno.
Th. Sinum lactis,& hæc te liba Priape quotannis
Expectare ſat eſt:cuſtos es pauperis horti:
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus:at tu
Si fœtura gregem ſuppleuerit,aureus eſto.
Co. Nerine Galatea thymo mihi dulcior hyblæ,
Candidior cycnis,hedera formoſior alba,
Quum primùm paſti repetent præſepia tauri:
Si qua tui Corydonis habet te cura,uenito.
Th. Immo ego Sardois uidear tibi amarior herbis,
Horridior ruſco,proiecta uilior alga,
Si mihi non hæc lux toto iam longior anno eſt:
Ite domum paſti,ſi quis pudor,ite iuuenci.
Co. Muſcoſi fontes,& ſomno mollior herba,
Et quæ uos rara uiridis tegit arbutus umbra,
Solſtitium pecori defendite:iam uenit æſtas
Torrida:iam læto turgent in palmite gemmæ.
Th. Hîc focus,& tedæ pingues:hîc plurimus ignis
Semper,& aſsidua poſtes fuligine nigri:
Hîc tantum Boreæ curamus frigora,quantum
Aut numerum lupus,aut torrentia flumina ripas.
Co. Stant & iuniperi,& caſtaneæ hirſutæ:
Strata iacent paſsim ſua quæq; ſub arbore poma:
Omnia nunc rident:at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat,uideas & flumina ſicca.
Th. Aret ager,uitio moriens ſitit aëris herba:
Liber pampineas inuidit collibus umbras:
Phyllidis aduentu noſtræ nemus omne uirebit:
Iuppiter & læto deſcendet plurimus imbri.
Co. Populus Alcidæ gratiſsima,uitis Iaccho:
Formoſæ myrtus Veneri:ſua laurea Phœbo:
Phyllis amat corylos:illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus uincet corylos,nec laurea Phœbi.
Th. Fraxinus in ſyluis pulcherrima,pinus in hortis,
Pópulus in fluuiis,abies in montibus altis:
Sæpius at ſi me Lycida formoſe reuiſas,
Fraxinus in ſyluis cedet tibi,pinus in hortis.
Me. Hæc memini,& uictum fruſtrà contendere Thyrſim:
Ex illo Corydon,Corydon eſt tempore nobis.

IN ECLOGAM VII. ALLEGORIA.

QVum eſſet Romæ,poetarum duorum certamini fingit ſe interfuiſſe Vergilius: ex quibus credibile eſt alterũ fuiſſe ſibi charum,Gallum puta, uel Varum, aut Aſinium:quem laudatione ſua euehit,ut alterum deprimat,fortaſſe ex æmulis.

Hîc mihi dum teneras.] Dum deditus ſum ſtudijs Muſarum manſuetiorum,ami ſi præcipuam partem patrimonij.ea cauſa Romam ueneram.

Atq; ego Daphnim aſpicio.] Aliquem ex eruditis amicis Cæſaris uult intelligi, qui illum bono eſſe iuſsit animo de amiſsis agris,itaq; ad ſecure ociosq; cantantium certamen audiendum atq; arbitrandum inuitat.

Caper tibi ſaluus.] Non ſolùm quod perdidiſti,ſed id quod adhuc poſsides,omnia tibi ſalua,& plura his.

Et ſi quid ceſſare potes.] Si domo potes aliquandiu abeſſe,nec habes illic negocium, quod eò te neceſſariè reuocet, quieſce pauliſper ſub umbra: Romæ inter nos, in ocio & tranquillitate animi,procul à litibus & iurgijs.

Huc ipſi potũ.] Omnia negocia ultrò huc confluent,ut decidant. hîc aderit princeps ipſe,& ductores omnes copiarũ:ipſe quoq; Arius Centurio,expulſor tuus:omnia hîc reperies,& conficies ex ſententia.

Mincius.] Ad tegendam allegoriam,nominatus eſt Mantuæ fluuius.

Quid facerem?] Ambiguitas et perplexitas: nõ equidẽ domi habebam,qui rem meam familiarem cuſtodiret.

Et certamen erat.] Et alioqui certamẽ erat uatibus ſpectatu dignum,& præ quo meritò eſſet cura domus negligẽda: ita ut illa potius exiſtimarem ſeria,pectus autem meum nugas, nec ſine cauſa:plus enim poterat prodeſſe Vergilio attẽtio ad illa,quæ inter potentes illos Romanos inciderant de ingenio & eruditione certamina,quàm omnis circa ruſticum cenſum diligentia.

Nymphæ.] Poeticus ſpiritus cœleſtis eſt,ideo ſemper diuos aut Muſas inuocãt.

Noſter amor.] Vt,Ingenti perculſus amore,unde naſcit diuinus furor,qui euehit animũ ſupra naturę ſuę uires. de quo Plato in Ione,q eſt de poetico furore dialogus.

Aut mihi carmen quale meo Codro.] Componit ſe ad imitationem maximi alicuius & probatiſsimi uatis.

Proxima Phœbi uerſibus ille facit.] Deus eſt Muſarũ Phœbus. Moderatius paſtor,quàm illi per hyperbolen.de Homero Sillius:

Et cantu Muſas,& Phœbum æquauit honore.

Et de Vergilio Propertius:

Tale facis carmen docta teſtudine,quale
Cynthius impoſitis temperat articulis.

Aut ſi non poſſumus.] Si non eſt cœlitùs datum. Etenim ut uulgatum eſt,naſcuntur poetæ,non fiunt. Certa quadam ingenij qualitate opus eſt ad hanc facultatem,ita ut maximi ſint ſæpenumero poetæ,alijs in rebus omnibus ineptiſsimi. Ergo ſtudiũ & diligentia non proſunt,niſi ad hoc ſis à natura fictus & appoſitus.

Paſtores hedera.] Corydon opem diuinam implorat,Thyrſis à maledicentia exorditur,& inuidum ſuum inceſsit.

Setoſi caput hoc apri.] Quanto Corydon rectius, ſimplicius,& ex agreſti pietate,rurſum pergit deos colere? longè iſte melius ac commodius quàm alter.

Suras euincta cothurno.] Quia uenatrix,& quæ in ſyluis inter ſpinoſa & lutoſa loca uerſaretur.

Nerine Galatea mihi.] Poſt deos,ad ſuos amores de Auguſto,quem optat Romam primo quoquè tempore redire,quum primum finem bello impoſuerit, & exercitum deduxerit in agros.

Si qua tui Corydonis habet.] Si nos præcipuos amicorum tuorum amas.

Immo ego Sardois.] Ait ſe non ſolùm optare reditum Auguſti, ut Corydonem, ſed abſentiam non poſſe diutius perferre.

Hæc

Hæc lux toto.] Hic dies abſentiæ tuæ optat noctem quietis à bello & negocijs, ut frui liceat Cæſaris alloquijs & fauore.

Ite domum paſti.] Ruſticis non per horas diſtinguuntur tempora, ſed per ſigna illis familiaria, per æſtates, per meſſes: meridies per quietem pecoris, ueſperus per reditum pecoris domum. uellet igitur pecus ipſum domum ſe referre, ut ſciret noctem appetere: ruſtico planè more, quaſi rerum ſigna ſint etiam cauſæ.

Si quis pudor.] Conſuetudo ruſtica. alloquuntur enim illi equos, boues, canes familiares, ſimiliter ut ſi eſſent homines: & admonent, & laudant, & reprehendunt, & mittunt, & reuocant.

Muſcoſi fontes.] Ab amoribus ad pecus ſuum, quod defendi optat ab amicis Octauiani, in feruore diſtributionis agrorum, & irarum militarium.

Hic focus & tedæ pingues.] Ille defendi ſe poſtulat ab æſtu, hic ſe à frigore ait eſſe tutum: ſibi eſſe opes & amicitiam potentum, nec metuere calamitatem ullam, aut aduerſos caſus: imò negligere, ac pro nihilo habere.

Stant & iuniperi.] Præſentia Aſinij Pollionis omnia ſunt tuta, quieta, florentia, iucunda, in Inſubria, & Padana regione, cui ille præfuit. at ſi is diſcedat, areſcent uel ipſi fluuij. Stant, inquit, iuniperi. Arboribus pax: nec inuenitur, qui uel fructus ſponte ſua de arboribus delapſos audeat ſurripere. ſi abeat Pollio, confeſtim ſequetur ruina & triſtitia.

Aret ager.] Ille de præſentia ad abſentiam, à lætis ad mœſta: hic uiceuerſa, de aduentu Auguſti Cæſaris. quaſi non præſentia Pollionis exhilareſcant campi, & ſint pacata omnia, ſed Octauiani, quem per Phyllida uult intelligi.

Populus Alcidæ.] Alij dij alijs rebus delectantur, aut fauent: unde ijs ipſis rebus honos ac preciũ, ſed interea dum Octauiano placuerit poeſis, plus in ea erit decoris, quàm in reliquis artibus. Aut ſic de Pollione: uarij uarijs carminum generibus capiuntur, ſed dum Pollio amabit ruſticum, nullum ei anteponetur, quantumuis à magnis diuis probatum.

Fraxinus in ſyluis.] Contemptum arborum præ ſe fert, quoniam aduerſarius arbores laudarat. & malle ſignificat honorem potentum, à quibus colatur ac uiſitetur.

Hæc memini & uictum.] Corydon deos ueneratur, Thyrſis inimicum inceſsit, exorditur Corydon à pietate, Thyrſis à rabie. inuocat deam caſtam Corydon, Thyrſis deum obſcœnũ. Corydon canit res lætas, alter triſtes. ille optat, hic ſe deuouet. merito igitur uictoria eſt penes Corydonem.

ECLOGA VIII. PHARMACEVTRIA.

Damon, Alpheſibœus.

PAſtorum Muſam Damonis & Alpheſibœi:
Immemor herbarum, quos eſt mirata iuuenca
Certanteis, quorum ſtupefactæ carmine lynces:
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus:
Damonis Muſam dicemus, & Alpheſibœi.
Tu mihi ſeu magni ſuperas iam ſaxa Timaui,
Siue oram Illyrici legis æquoris, en erit unquam
Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem,
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.
A te principium, tibi deſinet: accipe iuſsis
Carmina cœpta tuis, atq; hanc ſine tempora circum
Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros.
Frigida uix cœlo noctis deceſſerat umbra,
Quum ros in tenera pecori gratiſsimus herba eſt,
Incumbens tereti Damon, ſic cœpit, oliuæ:
Da. Naſcere, præq; diem ueniens age Lucifer almum:

Coniugis,

Coniugis indigno Niſæ deceptus amore
Dum queror,& diuos (quanquam nil teſtibus illis
Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
Mænalus argutumq; nemus,pinosq; loquentes
Semper habet:ſemper paſtorum ille audit amores,
Panaq;,qui primus calamos non paſſus inertes.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
Mopſo Niſa datur:quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes equis,æuoq; ſequenti
Cum canibus timidi uenient ad pocula damæ.
Mopſe nouas incide faces:tibi ducitur uxor.
Sparge marite nuces,tibi deſerit Heſperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
O digno coniuncta uiro,dum deſpicis omnes:
Dumq; tibi eſt odio mea fiſtula,dumq; capellæ,
Hirſutumq; ſupercilium,promiſſaq; barba:
Nec curare Deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
Sepibus in noſtris paruam te roſcida malâ
(Dux ego ueſter eram) uidi cum matre legentem,
Alter ab undecimo tum me iam cœperat annus:
Iam fragiles poteram à terra contingere ramos,
Vt uidi,ut perij,ut me malus abſtulit error.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
Nunc ſcio,quid ſit amor, duris in cotibus illum
Iſmarus,aut Rhodope,aut extremi Garamantes,
Nec noſtri generis puerum,nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus:crudelis tu quoq; mater,
Crudelis mater magis,an puer improbus ille?
Improbus ille puer,crudelis tu quoq; mater.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
Nunc & oues ultrò fugiat lupus,aurea duræ
Mala ferant quercus,narciſſo floreat alnus,
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.
Certent & cycnis ululæ,ſit Tityrus Orpheus:
Orpheus in ſyluis,inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
Omnia uel medium fiant mare:uiuite ſyluæ.
Præceps aërij ſpecula de montis in undas
Deferar:extremum hoc munus morientis habeto.
Deſine Mænalios,iam deſine tibia uerſus.
Hæc Damon.uos,quæ reſponderit Alpheſibœus,
Dicite Pierides:non omnia poſſumus omnes.
Al. Effer aquam,& molli cinge hæc altaria uitta,
Verbenasq; adole pingues,& maſcula thura,
Coniugis ut magicis ſanos auertere ſacris
Experiar ſenſus,nihil hîc niſi carmina deſunt:
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Carmina uel cœlo poſſunt deducere lunam,
Carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſſi.

Frigidus

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore
Licia circumdo,terq; hæc altaria circum
Effigiem duco:numero Deus impare gaudet.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Necte tribus nodis trinos Amarylli colores,
Necte Amarylli modò:& Veneris,dic,uincula necto.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Limus ut hic durescit,& hæc ut cera liquescit,
Vno eodemq; igni:sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam:& fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit:ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim:qualis cum fessa iuuencum
Per nemora,atq; altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ riuum uiridi procumbit in ulna
Perdita,nec seræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat,nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara sui,quæ nunc ego limine in ipso
Terra ubi mando:debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Has herbas,atque hæc Ponto mihi lecta uenena,
Ipse dedit Mœris,nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, & se condere syluis
Mœrim,sæpe animas imis excire sepulchris,
Atque satas alió uidi traducere messes.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Fer cineres Amarylli foras,riuoq; fluenti,
Transq; caput iace,ne respexeris:his ego Daphnim
Aggrediar:nihil ille deos,nil carmina curat.
Ducite ab Vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Aspice,corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua,dum ferre moror,cinis ipse.bonum sit:
Nescio quid certè est:& Hylax in limine latrat.
Credimus.an qui amant,ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite,ab Vrbe uenit,iam parcite carmina,Daphnis.

IN ECLOGAM VIII. ALLEGORIA.

PAstores duo cantant. alter indignatur, quòd laus & honor & præmia Musarum ad indignos atq; immerẽtes deferantur,dignis posthabitis. alter quoniã quidem fauorẽ & decus simpliciter ac bonis artibus consequi se non posse animaduerrit,technis,calliditate atq; astu quærit.in utroq; suam causam agit Vergilius.nam & malos poëtas insectatur,& crassum sæpenumero nobilitatis iudicium reprehendit.

Immemor herbarum.] Tale carmen ut Orphico par,muta & bruta moueat. querulum tamen est,nec uota sua consequitur.

Certantes.] Non ad contrariam contentionem & inimicam,sicut in proxima Ecloga:sed ad manifestationem suæ querimoniæ.

Tu mihi seu magni.] Ad Pollionem,qui res gessit in Illyrico,quò iter est per Venetam regionem à Gallia Padana,unde est ad illud bellum missus. Versus sunt lepidissimi,& supra nitorem rusticum.

Sola Sophocleo.] Non ſolum res tuas in bello geſtas celebrare, ſed ingenium & Muſas: nam ſcripſit Pollio tragœdias.

A te principium, tibi.] Principium mei carminis, huius uidelicet paſtoricij, abs te iuſſum, deſinet, quum libuerit tibi. Vel ſic: principium carminum meorum, abs te iuſſum, finis de te.

Atq; hanc ſine.] Hanc gloriam Muſarum patere inter triumphos tuos connumerari, & laudari te tanquam ducem inuictum, & tanquam poëtam excellentem.

Naſcere præq; diem.] Inuocat lucē aduerſus tantas tenebras iudiciorū. & quòd auroram eſſe dicit, ſignificat initium eſſe mutandi iudiciorum.

Et diuos.] Proceres, purpuratos, craſſæ Mineruæ.

Extrema moriens.] Deſperatio ex indignitate, unde & impatientia.

Incipe Mænalios.] Mænalus mons eſt Arcadiæ, ubi poëtæ plurimi & optimi: & Pan præſes paſtorum, ac paſtoricij carminis inſtitutor.

Quid non ſperemus amantes?] Quis non quiduis ſe conſecuturū ſperet? quando enim Mopſo paſtori ex nota infima datur nympha elegantiſsima: id eſt decus erudítionis, & fauor, ingenio craſſo atq; imperito: quid erit quod non quiuis conſequatur ſiue uiribus, ſiue meritis, contendat modò?

O digno coniuncta uiro dum deſpicis omnes.] O famam & laudem, & aurā popularem temerariam, meritò cadis in indigniſsimos, quoniam deſpicis dignos, & faſtidioſiſsima es aduerſus omnes: nihil enim publica laude moroſius, nihil abſurdius aut ineptius.

Dum tibi eſt odio.] Tranſit populus ad peſsimos, hoc eſt ſui ſimillimos, dum bonos odit diſsimiles: ut pop. Romanus à Catone ad Vatinium, in prætura mandanda.

Dumq; capellæ.] Dum ſunt odio tibi ſimplicia, uera, ſolida, profutura: falſa autē, & ſpecioſa ſolum conſectaris.

Nec curare Deum credis.] Ita iudicas, ita agis, ut nullū numē cœleſte uidearis reuereri: adeò ut multi ex tuis operibus colligāt, nullā eſſe prouidentiā deorū, quòd tu ad malos transfers bonorū præmia, & innocentiā calumnijs, pœnis, ſupplicijs afficis. Atqui oſtendit ſe deorū prouidentia, quòd tali marito nubis, qualem mereris: quòd propter tuam ſtoliditatem in damna incidis innumera, & imprudens à dijs puniris.

Sepibus in noſtris.] Primus amor ſtudiorum & gloriæ.

Alter ab undecimo.] Duodecimus, quaſi ſequens undecimum: ut, Tu nunc eris alter ab illo. & alter ac uiceſimus: quaſi uiginti unus. pro Milone, Centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodij, & ut puto altera: id eſt centeſima prima.

Iam fragiles poteram.] Iam aliquid poteram in literis commentari.

Nunc ſcio quid ſit amor.] Amorem nominamus omnem animi cupiditatē, ſiue auri, ſiue decoris, gloriæ, magiſtratus, ueneris. Et quū illa inualuit animi carnificina, multa ſunt agenda & patienda fœda, crudelia, ſeruilia, ut quod cupis aſſequare: cupiditas uelut ſæuus tyrannus uexat, & torquet animum.

Nec noſtri generis.] Non eſt humanitatis hominum, ſed immanitatis belluarum.

Omnia uel medium fiant mare.] Ex indignitate deſperatio et odium in res humanas, ut Timonis, qui dictus eſt μισανθρωπος.

ECLOGA IX. MŒRIS.

Lycidas. Mœris.

Ly. QVò te Mœri pedes? an, quò uia ducit in Vrbem?
Mœ. O Lycida, uiui peruenimus, aduena noſtri,
Quod nunquam ueriti ſumus, ut poſſeſſor agelli
Diceret, hæc mea ſunt, ueteres migrate coloni.
Nunc uicti triſtes: quoniam ſors omnia uerſat:
Hos illi (quod nec bene uertat) mittimus hœdos.
Ly. Certe equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, mollíq; iugum demittere cliuo,

Vſq;

Vſq; ad aquam & ueteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus ueſtrum ſeruaſſe Menalcam.
Mœ. Audieras,& fama fuit:ſed carmina tantum
Noſtra ualent Lycida tela inter Martia,quantum
Chaonias dicunt aquila ueniente columbas.
Quòd niſi me quacunq; nouas incidere lites
Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris,nec uiueret ipſe Menalcas.
Ly. Heu cadit in quenquam tantum ſcelus,heu tua nobis herbis
Penè ſimul tecum ſolatia rapta Menalca.
Quis caneret nymphas,quis humum florentibus
Spargeret? aut uiridi fontes induceret umbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida noſtras.
Tityre dum redeo (breuis eſt uia) paſce capellas,
Et potum paſtas age Tityre,& inter agendum
Occurſare capro (cornu ferit ille) caueto.
Mœ. Immo hæc,quæ Varo necdum perfecta canebat.
Vare tuum nomen (ſuperet modò Mantua nobis:
Mantua uæ miſeræ nimium uicina Cremonæ)
Cantantes ſublimè ferent ad ſidera cycni.
Ly. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:
Sic cythiſo paſtæ diſtentent ubera uaccæ.
Incipe ſi quid habes,& me fecere poëtam
Pierides.ſunt & mihi carmina,me quoq; dicunt
Vatem paſtores,ſed non ego credulus illis.
Nam neq; adhuc Varo uideor,nec dicere Cinna
Digna.ſed argutos interſtrepere anſer olores.
Mœ. Id quidem ago,& tacitus Lycida mecum ipſe uoluto,
Si ualeam meminiſſe:neq; eſt ignobile carmen.
Huc ades ô Galatea:quis eſt nam ludus in undis?
Hîc uer purpureum, uarios hîc flumina circum
Fundit humus flores:hîc candida populus antro
Imminet,& lentæ texunt umbracula uites.
Huc ades:inſani feriant ſine littora fluctus.
Ly. Quid? quæ te pura ſolum ſub nocte canentem
Audieram? numeros memini,ſi uerba tenerem.
Mœ. Daphni,quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
Ecce Dionæi proceſsit Cæſaris aſtrum,
Aſtrum,quo ſegetes gauderent frugibus,& quo
Duceret apricis in collibus uua colorem.
Inſere Daphni piros,carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas,animum quoq;:ſæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles,
Nunc oblita mihi tot carmina:uox quoq; Mœrin
Iam fugit ipſa:lupi Mœrin uidere priores.
Sed tamen iſta ſatis,referet tibi ſæpe Menalcas.
Ly. Cauſando noſtros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor,& omnes
(Aſpice) uentoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media eſt nobis uia:nanq; ſepulchrum
Incipit apparere Bianoris:hîc,ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes,hîc Mœri canamus,

Hîc hœdos depone,tamen ueniemus in Vrbem:
Aut ſi nox pluuiam ne colligat antè,ueremur,
Cantantes licet uſq; (minus uia lædet) eamus.
Cantantes ut eamus,ego hoc te faſce leuabo.
Mœ. Deſine plura puer,& quod nunc inſtat,agamus:
Carmina tum melius,quum uenerit ipſe,canemus.

IN ECLOGAM IX. ALLEGORIA.

ECloga hæc eſt de eo tempore,quo Vergilius procurabat ſibi agros reſtitui. tota eſt allegorica,& manifeſta eſt allegoria.

Certè equidem audierã.] Deſcriptio eſt agrorum poëtę,qualis eſt prima Ecloga.

Superet modò,&c.] Salua ſit nobis Mantua.ſicut in tertio Æneidos,

Quid puer Aſcanius? ſuperat ne & ueſcitur aura
Ætherea?

Et me fecere poe.Pierid.] Sentio in me poëticos ſpiritus, nõ tam ex inſtitutione, quàm diuino afflatu.

Nam neq; adhuc Varo.] Non iudico me poëtam,& ſi uulgus id afferat, quoniam nondum uideor mihi canere, quæ Varus & Cinna poſsint approbare. Cinna poëta fuit,qui ſcripſit Smyrnam,poëma triginta annis preſſum,ut Quintilianus ait.Sed uidetur admodum illo ſeculo placuiſſe.nam multi grammatici nobiles in illud ſcripſerunt commentarios,quos omnes uicit Cato Grammaticus,ut refert Suetonius Tranquillus in Grammaticis,nũc tanti operis nihil extat,præter uerſiculos duos, quos in primo Georgicorum citat Seruius.

Ignobile carmen.] Indignum quod noſcatur,quaſi incognobile.

Huc ades ô Galatea.] Verſus ſunt Cyclopis ad Galateam, ſumpti ex Theocrito. Allegoria eſt ad Auguſtum,precantis ut ex bello maritimo redeat in Italiam.nam ſæpe Galateam pro Auguſto uſurpauit:ut in tertia Ecloga,

O quoties,& quæ nobis Galatea locuta eſt?

Daphni quid antiquos.] Nihil opus eſt ad arandum,ſerendum, metendum, obſeruare poſthac ueteres illos & conſuetos ortus atq; obitus ſiderum,ut arietis, uergiliarum,coronæ,caniculæ: ſufficit pro illis omnibus una ſtella Iulij Cæſaris.nec opus eſt ut alia imploremus numina,præter numen fauſtum & propitiũ Auguſti, ſub quo procedent nobis omnia felicisimè.Et quia de ortu et obitu ſignorum loquitur,rectè præpoſuit de nocte illum ceciniſſe, & ſerena nocte. tum enim optimè curſus aſtrorũ obſeruantur,ut fecerunt Aſſyrij & Ægyptij.

Proceſſ.Cæſ.aſtrum.] Ortum eſt iam pridem,& in curſu ſuo procedit.

Et nunc omne ſtratum] Hortatur ut canat,ut dedat ſe ſtudijs Muſarum, in pace Italiæ.nam bello Actiaco,quod Octauianus geſsit aduerſus M.Antoniũ, tametſi ciuili,tamen Italia quieta erat in partibus Cęſarianis.Quanquam non erant bella impedimento poëtæ noſtro,ſed agrorum ademptio.

Hinc adeò media eſt nobis.] Arbitror hoc ad ueram deſcriptionem pertinere,ut ſepulchrum Bianoris media fuerit uia inter agros Vergilij & Mantuam.

Deſine plura puer, &c.] Vrgentibus negocijs familiaribus, omittamus cantilenas.tum canemus commodius,quum Vergilius recuperatis agris domũ redierit:uel poſtquàm redierit in Italiam Auguſtus, reddetur nobis cum illo ſtudium Muſarum.

ECLOGA X. GALLVS.

EXtremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo,ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda:neget quis carmina Gallo?
Sic tibi,quum fluctus ſubter labêre Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe,ſollicitè Galli dicamus amores,

Dum

Dum tenera attondent ſimę uirgulta capellæ.
Non canimus ſurdis,reſpondent omnia ſyluæ,
Quæ nemora,aut quí uos ſaltus habuêre puellæ
Naiades? indigno quum Gallus amore periret?
Nam neq; Parnaſſí uobis ſuga,nam neq; Pindi
Vlla moram fecêre,neq; Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri,etiam fleuêre myricæ:
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe iacentem
Mænalus,& gelidi fleuerunt ſaxa Lycæi,
Stant & oues circùm,noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris,díuine poëta.
Et formoſus oues ad flumina pauit Adonis:
Venít & upilío,tardí uenêre bubulcí:
Vuidus hyberna uenít de glande Menalcas.
Omnes,unde amor íſte,rogant,tíbí uenit Apollo:
Galle quid inſanis? inquit,tua cura Lycoris
Perq; niues alíum,perq; horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit & agreſti capitis Syluanus honore,
Florentes ferulas,& grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiæ uenít,quem uídimus ípſí
Sanguíneis ebulí baccis,minioq; rubentem,
Et quís erit modus,inquit? amor non talia curat:
Nec lachrymís crudelis amor,nec gramina riuís,
Nec cythíſo ſaturantur apes,nec fronde capellæ,
Tríſtis at ille tamen,Cantábitis Arcades,inquit,
Montíbus hæc ueſtris:ſoli cantare periti
Arcades:ô mihí tum quàm molliter oſſa quieſcant,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores.
Atq; utinam ex uobis unus,ueſtriq; fuiſſem
Aut cuſtos gregis,aut maturæ uinitor uuæ.
Certè ſiue mihí Phyllis,ſiue eſſet Amyntas,
Seu quicunq; furor(quid tum,ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ uiolę ſunt,& uaccinia nigra)
Mecum inter ſalices lenta ſub uite iaceret,
Serta mihí Phyllís legeret,cantaret Amyntas.
Hîc gelidí fontes,hîc mollia prata Lycorí,
Hîc nemus,hîc ipſo tecum conſumerer æuo.
Nunc inſanus amor,durí me Martis in armís
Tela inter media,atq; aduerſos detinet hoſtes.
Tu procul à patría:nec ſit mihí credere tantûm,
Alpínas ah dura niues,& frigora Rheni
Me ſine ſola uides,ah te ne frigora lædant:
Ah tibí ne teneras glacies ſecet aſpera plantas.
Ibo,& Chalcídico quæ ſunt mihí condita uerſu
Carmina,paſtoris Siculí modulabor auena.
Certum eſt,in ſyluís,inter ſpelæa ferarum
Malle patí,tenerísq; meos incídere amores
Arboribus,creſcent illæ,creſcetis amores:
Interea míſtis luſtrabo Mænala nymphis:
Aut acres uenabor apros:non me ulla uetabunt
Frigora,Parthenios canibus circundare ſaltus.
Iam mihí per rupes uídeor lucosq; ſonanteis
Ire:líbet Partho torquere Cydonia cornu

Spicula:tanquam hæc ſit noſtri medicina furoris:
Aut Deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Iam neq; Hamadryades rurſus,nec carmina nobis
Ipſa placent:ipſæ rurſus concedite ſyluæ,
Non illum ueſtri poſſunt mutare labores.
Nec ſi frigoribus mediis,Hebrumq; bibamus,
Sythoniasq; niues hyemis ſubeamus aquoſæ:
Nec ſi,quum moriens alta liberaret in ulmo:
Æthiopum uerſemus oues ſub ſidere Cancri.
Omnia uincit amor,& nos cedamus amori.
Hæc ſat erit diuæ ueſtrum cecíniſſe poëtam,
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides:uos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo,cuius amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum uere nouo uiridis ſe ſubiicit alnus.
Surgamus:ſolet eſſe grauis cantantibus umbra,
Iuniperi grauis umbra:nocent & frugibus umbræ.
Ite domum ſaturæ,uenit heſperus,ite capellæ.

IN ECLOGAM X. ALLEGORIA.

COrnelius Gallus magni fuit ingenij ac dexterrimi,poeta inſignis:cõciliatus Auguſto,euectus eſt ad Ægypti præfecturã, in qua quũ eſſet accuſatus,quòd moliri diceretur quędam contra Auguſti uoluntatẽ,ipſe ſe interfecit.Mortem hanc Vergilius deflet,ſub titulo amorum.

Sed quæ legat ipſa Lycoris.] Ipſe Auguſtus,tantopere Gallo charus.

Neget quis carmina Gallo?] Vel tali uiro,uel tali amico,uel tanto poetæ.

Quę nemora, aut qui.] Vbi erat Galli ſtudium erga poeticen,quòd ſi in eo perſe ueraſſet, nec ſe dediſſet tantoperè amicitijs potentum, nec aſcendiſſet ad ea negocia, quæ illi necem attulerunt.

Habuere puellæ.] Detinuere,ne accurreretis ad morientem,opem laturæ.

Nam neque Parnaſi.] Omnia enim Greca ſtudia peruia ſibi fecerat Gallus. Non ergo fuit impedimento cognitio literarum,& poetarum Græcię,quo minus perſeueraret in cœptis tam fœliciter ſtudijs.

Illum lauri, & fleuêre myricæ.] Omnes doluerunt mortem Galli. Lauri,hoc eſt poëtæ ac ſtudioſi: myricæ,plebes: ſaxa, id eſt infimi in uulgo,& imperitiſsimi ac rudiſsimi.

Stant & oues circum.] Carmen bucolicum,quod ille cecinit.

Noſtri nec pœnitet.] Nec illud carmẽ ita eſt à nobis tractatum, ut pœniteat illud in noſtras manus incidiſſe.

Nec te pœniteat.] Non pœniteat illud noſtri, nec te pudeat illius, licet tantus in poetica ſis,& tam admirabilis,ut diuinus poſsis exiſtimari.

Venit & upilio.] Deſcribit omnium & plebis & procerum admirationem,quam ob cauſam periret Gallus, nam incredibile uidebatur, aliquid eum cogitaſſe contra uoluntatem Auguſti,tantus uir,tam prudens, & tam Auguſto amicus: aut Auguſtũ tali amico nocere uoluiſſe.

Galle quid inſanis.] Apollinis erat arcanum detegere,qui eſſet uaticinio prædi-tus. is iubet Gallum magno animo caſum omnem expectare: Auguſtum Cæſarem eſſe ab eo abalienatum,opera eorũ,qui Gallo ipſi malè uellent,hoc eſt quod dicit,ſecutum eſſe alios in rebus inimicis atq; hoſtilibus,aduerſus Gallum.

Ecquis erit modus?] Quis erit finis anxietudinis et mœroris huius? Amor dominandi in principe cæcus eſt: contra quem ſi quis fingatur aliquid tentaſſe, implacabilis eſt offenſio,nulla ſatisfactio ſufficit.

Nec graminari uis,nec cyth.] Similitudo eſt prioris dicti.Senſus eſt: quem admodum

dum nec gramina ſaturantur riuis,ita nec amor lachrymis.

Triſtis at ille tamen.] Mœſtus de amiſſis, amico & uita: & iam mori certus commendat ſtudioſis memoriam ſui,quando ea ſola reſtat ex tanta fortuna.

Atque utinam ex uobis.] Vtinam manſiſſem in ſtudijs literarum, & uita priuata, fuiſſem uel eruditus:uel,ſi hoc conſequi non eſſet datum,ſtudioſorum aſſecla.

Certe ſiue mihi phyllis,ſiue eſſet,&c.] Non defuiſſent in uita illa oblectamenta,ſi non tam ſpecioſa,ut in hoc ſplendore dignitatis:at non minus ſuauia.

Serta mihi phyllis legeret.] Duo adeſſent ſerta,id eſt honor ingenij:cantus,id eſt delectationes.

Hic gelidi fontes.] Et cantarem hæc, nempe celebrarem res Auguſti: Veni Auguſte ad delectamenta Italiæ tuæ,ueni ad triumphos,& fructũ tuarum uictoriarum.

Nunc inſanus amor.] Sic ego in tanta pace & quiete uixiſſem: nunc ex amicitia Auguſti, uiuo inter hoſtes capitales, qui mihi conflarunt hanc calamitatem: & inter media arma,quæ caput & uitam meam impetunt.

Tu procul à patria.] Tu mutatus erga me procul à ſolita tua humanitate & benignitate,à ciuilitate Romana.

Nec ſit mihi credere tantum.] Nec ſit mihi fas credere tantum flagitium: ſed ſic narrant.

Alpinas ah dura.] Mutatus in duriciem barbaricam,non contra alios, erga quos clemẽtiſſimus es,ſed cõtra me unũ.De Auguſti clemẽtia, Seneca libro de Clemẽtia.

Ah te ne frigora lædant.] Iam de me non ſum ſolicitus, ſed de te: ne immutato ingenio iſto tuo clementiſſimo & manſuetiſſimo, ex chariſſimo fias inuiſus.

Ibo & chalcidico.] Scribam Auguſto, me rediturum ad uitam priuatam, acturum procul ab urbibus & congreſſu populorum,inter literas & ſyluas.

Inter ſpel. fer.malle pati.] Solari deſideriũ, quod me ſemper de Cęſare ſequetur, quócunque me recepero.

Teneriſq; meos in cid.] Poematis mãdare amores meos, qui creſcent ſimul cum ipſis carminibus.

Non me ulla uetab.frigora.] Venena detractionum & inſimulationum, non impedient meas delectationes.

Tanquam hæc ſit noſtri medicina furoris.] Ironia eſt:quaſi uerò ſic poſſem mederi huic meo caſui,aut amori meo erga Auguſtum.

Iam neq; Hamadryades.] Inconſtantia tumultuantis affectus,ut aſpernetur concupita,& concupiſcat paulò antè damnata.

Non illum noſtri poſ.] Cupidinem dominandi & zelum,ne quis attingat principatum,aut lædat,aut imminuat eius dignitatem,& authoritatem:hanc inquam cupiditatem nulla res poterit mitigare.

Dum ſedet.] Dum agit in ocio literarum,ut illic,

Studijs florentem ignobilis oci.

Et gracili.] Exercet ſtylum tenuem ac demiſſum,nempe de paſtoricia materia.

Hæc facietis maxima Gallo.] Sunt hæc quidem ex ſe parua: ſed ſi uos aſpiratis operi,& additis Genitũ,quem liber uicturus debet habere,fient maxima in laudem Galli. Vel parua hæc,uobis fauentibus uidebuntur Gallo maxima, optanti,ut fiſtula poetarum canat amoret ſuos.

Gallo cuius amor.] Vergilius amicus uerus & conſtans,quem uiuum dilexerat, non diſsimulat ſe mortuum diligere: & quod plus eſt,augeri ſibi illius deſiderium, non in dies modò,ſed etiam in horas.

Subijcit.] Vel ſurſum iacit,hoc eſt profert: à ſubſum,quaſi ſurſum,more priſco. uel Subijcit,hoc eſt ſubtus iacit. Nam arbores tantum ferunt ſub terra extendere radices,quantum ramos ſupra terram.

IO. LVDOVICI VIVIS
IN GEORGICA P. V. MARONIS
PRÆLECTIO AD ANTONIVM BERGENSEM.

NOLO præfari multa quæ forsan essent præter rem, contentus quatenus ad expositorem attinet, tria dixisse: de authore ipso, de opere, de eius materia: et quæ delectẽt, & quæ breuitate sua fastidium non moueãt. Author est P. Vergilius Maro, is quem Latini homines unica Poetæ appellatione agnoscũt: nec minus ei tribuunt, quàm Græci Homero suo, cui secundũ Vergilium omnes addunt, propriorẽ tamen, ut Domitius Apher dicebat primo quàm tertio. Admirationem et tantam gloriam non ei tempora atq; antiquitatem peperisse, ut alijs plerisq;, sed summũ ingenium, immensam eruditionẽ, admirabilia & prope singularia opera, uel ex hoc certũ est, quòd suo tempore miraculo fuerit in urbe Roma, quæ tum erat domiciliũ imperij orbis, parensq; bonarũ literarũ: neq; hoc faciebat solùm ipsa plebs, sed equites, sed senatores, Pollio, Varus, Mecœnas, Tuca, Cornelius Gallus, atq; adeò princeps ipse Octauius Augustus: quod idem Vergilius carmine quodam Bucolico id significat, licet allegoria quadam occulta, cuiusmodi totum illud opus est plenum, inquiens:

Tityrus hinc aberat, ipsæ te Tityre pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta uocabant.

Si libet post eum tempora inquirere, nullam ætatẽ usq; ad hanc nostrã inueniemus, in qua Vergilius non fuerit maxima in ueneratione. Caius Iulius Higinius cõterraneus meus commentaria in eum scripsit, qui fuit eius penè æqualis. Asconius Pædianus nonnulla in ipsum ædidit, qui non multo post Vergilium uixit. Tum Ouidius, Propertius, Seneca, Liuius, Persius, Quintilianus, Columella, quàm frequentẽ, quàm honorificam eius faciunt mentionẽ, quàm pari & candido consensu de illo loquuntur? Caligula quamuis hostis eius, uersibus tamen illius tanquam gemmis sententiarum interim utebatur, uelut in expeditione Germanica ad socios:

Durate, & uosmet rebus seruate secundis.

Quanquam belluam illam Vergilianç inuidisse gloriæ mirandũ non est, quæ uniuersis hominib. uiuentibus, mortuis, dijs quoq; ipsis inuidit. Commẽtaria noctiũ Atticarum Auli Gellij satis indicãt, nihil eius temporibus, quæ fuerũt Principibus Neruis et Antoninis, tam in manibus atq; studijs omnium fuisse, quàm Vergilium. Æmulus Gellij Macrobius, quid aliud est q̃ præco laudũ Vergilianarũ? Et quamuis breuitati studẽs multorũ de Vergilio præclara testimonia silentio transeã, illud tamẽ Propertij suauissimũ carmen, q̃d est de ipso Verg. in quadã eius libri secũdi Elegia, quo minus adducã, nequeo mihi temperare: faciamq; id fortasis non magis ego affectatè, quàm ipse idẽ Propertius fecit, qui leui ex occasione in laudes excurrit Vergilij: canit itaq;,

Actia Vergilium custodis littora Phœbi
Cæsaris, & fortes dicere posse rates,
Qui nunc Æneæ Troiani suscitat arma,
Iactaq; Lauinis mœnia littoribus.
Cedite Romani scriptores, cedite Graij,
Nescio quid maius nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsin, & attritis Daphnin arundinibus,
Vtq; decem possint corrumpere mala puellam,
Missus & in pressis hœdus ab uberibus:

Felix

Felix qui uiles pomis mercaris amores,
Huic licet ingratæ Tityrus ipse canat:
Felix intactum Corydon qui tentat Alexin
Agricolæ domini carpere delicias,
Quamuis ille suas lassus requiescat auena,
Laudatur facileis inter Amadryadas:
Tu canis Ascræi ueteris præcepta poetæ,
Quo seges in campo, quo uiret uua iugo.
Tale facis carmen docta testudine, quale
Cynthius impositis temperat articulis.

Propertius quidem hæc. Quid quòd per omnes ferè ætates, sortes etiam ex Vergilianis uersibus petebantur. Sors exijt Ælio Hadriano:

Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaq; menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra,
Missus in imperium magnum.

Alexandro Mameę filio, in templo Vestæ Prænestinæ duo illa hemistichia extiterũt pro sortibus:

Si qua fata aspera rumpas, Tu Marcellus eris.

Et quum de artibus uitæ sollicitaretur, fuit sors:

Excudent alij spirantia mollius æra,
Credo equidem, uiuos ducent de marmore uultus,
Orabunt causas melius, cœliq; meatus,
Describent radio, & surgentia sydera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem,
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Ipsa etiam deorum oracula Vergilianis uersibus reddebantur, ut Aurelio Claudio in Apennino de filijs consulenti, responsum est uersu illo:

His ego nec metas rerum, nec tempora pono.

De fratre uerò Quintilio:

Ostendent terris hunc tantùm fata.

Clodio Albino Baianus Apollo respondit:

Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallumq; rebellem.

Principum cantiones, apophthegmata, peculiaria dicta, uersus erant Vergiliani. Augustus uisam pro concione pullatorum turbam, indignabundus illo uersu reprehendit: En, inquiens,

Romanos rerum dominos gentemq; togatam.

Hadrianus de Ælio Vero canere solitus erat:

Ostendent terris hunc tantùm fata, neq; ultrà
Esse sinent. Addens,
—Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamq; nepotis,
His saltem accumulem donis, & fungar inani Munere.

Prima illa Gordianus senex de filio cantitabat:

Ostendent terris hunc tantùm fata, neq; ultrà
Esse sinent: nimium uobis Romana propago
Visa potens superi, propria hæc si dona fuissent.

Antonius Diadumenus Opilio Macrino patri coniuratis parcenti, illa scripsit:

Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem,

Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iuli
Reſpice, cui regnum Italiæ Romanaq; tellus Debetur.

Clodius Albinus, & in ſchola puer admodum, & iam maturior æuo, in principatu illum uerſiculum frequentem in ore habuit,

Arma amens capio, nec ſat rationis in armis,
Repetens. Arma amens capio.

Tetricus ab exercitu qui in Gallia merebat factus imperator inuitus Aureliano Auguſto, hemiſtichium illud ſcripſit:

Eripe me his inuicte malis.

Sed longum eſſet omnia ſigillatim perſequi, quibus imperatores ex Vergil. uſi ſunt, idcirco plura huius loci prætermittam. At uerò Seuerus Alexander tanquam Deum Vergilium coluit, quem poëtarum Platonem nominabat, eiusq; imaginem in ſecundo lararío collocauit cum imaginibus Ciceronis, & Achillis, qui erant ipſi prodijs. Videte iam qui uiri fecêre cõmentaria in eum, quorum quidem aliquid extet, Donatus, Seruius, et ante hos Probus Valerius, principes omniũ grammaticorũ Latinę linguæ. Tranſeo Aſperũ, quem Hieronymus in Vergiliũ & Saluſtium cõmentarios ædidiſſe tradit. Nam nihil eorum ad nos peruenit, niſi perpaucula quædã, & ea citante Seruio grammatico. Placèt ne accedere ad ſcriptores noſtræ religionis, et ad hanc noſtram tempeſtatẽ, & planè litterarũ fecem. Quàm affectatè Hieronymus utitur Vergilio, ita ut intermiſcendorũ aliquorum uerſuũ eius captet undiq; occaſiones, quàm putat ornari ſuam orationẽ, quantũ decoris exiſtimat accedere dictis illius? Auguſtinus idem facit, qui & teſtis eſt, à pueris propterea ſolere addiſci, ut teneris imbibibitus annis præclariſſimus atque optimus poeta, obliuioni nequeat dari. Iam politiſſimus author quem noſtra uidit ætas, Angelus Politianus, deliciæ muſarũ Latinarum, nõ modò in eum præfationẽ illam carmine elegantiſſimo ſcripſit, quæ dicit Ruſticus, atq; in hoc ipſum opus, quod nobis in manib. eſt, Georgicorũ, ſed publico interpretatus eſt auditorio, reliquos omnes penè innumeros placet ſilentio præterire, quippe quum tot animo occurrãt meo, ut illorum nomina expedire quî poſsim, non uideã. Sed quid eſt, quòd tot uiri, tot ingenia, tot ætatib. omnes tam admirati, tam uenerati ſunt, tam coluerũt noſtrum poetã? Ego ſanè quid aliud eſſe crediderim, quàm uerſibus eius admirabilem ineſſe uim docendi, delectãdi, ac mouendi. Nam hæ ſunt uirtutes ſummi ac abſoluti oratoris: quibus ipſe audientes omnes, quocunq; collibitum fuerit, non modò libenter hilariterq; ſequentes ducit, ſed inuitos atq; repugnantes, aut trahit aut impellit. Vergilius quum narrat, perinde ducit nos in rem præſentem, ac ſi eam oculis contueremur. Verbis enim aptiſsimis id facit, quæ ſi uel paululum commutes, non idem habeant uirium, non illam energiã. Liceat mihi à Quintiliano mutuare, quod ipſe de Græco Homero dixit, noſtroq; accõmodare Homero Romano. Hunc nemo in magnis rebus ſublimitate, in paruis proprietate ſuperauit. Idem lætus & depreſſus, iucundus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis, nec poetica modò, ſed oratoria uirtute eminẽtiſsimus. Quid de mouendis affectibus loquar? quibus ipſe interim concitatur, ardet, rapitur illo poetarum furore, fulminat, tonat, ut de Pericle dicebat ille. Potèſt ne quicquam affectuoſius dici, ut reliquos omittam libros, ipſo quarto Æneidos? in cuius nõnullis locis teſtatur diuus Auguſtinus ſeſe nequiuiſſe lachrymas cohibere, ut illic,

Diſsimulare etiam ſperaſti perfide tantum
Poſſe nephas, tacitũsq; mea decedere terra?

Et aliquanto pòſt:

Dulces exuuiæ, dum fata Deusq; ſinebant,
Accipite hanc animam, meq; his exoluite curis.

Quòd ſi delectatio quæritur, quid potèſt ne effingi quidẽ hoc ipſo Georgicorũ opere delectabiliùs? In quo aggredior ſecundã partem noſtræ diuiſionis. Atq; equidem inter maximos authores, ſic ferè uideo conſtare, quũ tribus ſuis operibus, Bucolicis, Georgicis, & Æneide, tres ſibi propoſuerit maximos Græciæ poetas, quos imitare-

tur,

tur,quos uerius æmularetur, & cum quibus certaret. In Bucolicis aſſequi nequiuit Theocriti gratiam,tametſi nõ longè abfuit.In Æneide multis uiribus luctat cum Homero, modò ſuccũbit eius maieſtati & uirtuti, modò pari cõtendit robore, & æquat Græca illius ſuis Latinis,interim ſuperat illũ,aut Romana grauitate uincens ueneres Græcas,aut recẽtiore inuẽtione rudiuſculã uetuſtatẽ. At in Georgicis Heſiodũ ſine cõtrouerſia ſuperauit,et in curſu multis ſtadijs poſt ſe reliquit. Opus eſt in primis tam uariũ,q̃ eſt ipſa natura in frugib.in pecore,in apibus,plenũ multæ magnæq̃ eruditionis. Taceo fabulas poeticas,quãta ineſt cœli,ſyderumq̃ notitia, uentorũ,tempeſtatũ, tranquillitatũ,ſerenitatis,nubiũ,pluuiæ,q̃ certæ prænotiones, q̃ uaria cognitio hiſtoriæ,quanta antiquę religionis,quãta ruſtici iuris morumq̃,q̃ ampla ſecretorũ naturę cognitio,q̃ admirabilia rerũ ingenia. Fuit enim uir ille nõ Latinè ſolùm doctiſsimus, quod ad poetã ſatis hodie putãt eſſe indocti,uerùm ſummus medicus,ſummus aſtrologus,ſummè omnib.philoſophiæ numeris abſolutus:cuius rei,ſi quod q̃ eius monumentum eſſe poteſt argumento, hoc certè Georgicum eſt. Videat ne quis grammaticulus accedat ad eius enarrationem ſine multa notitia antiquitatis,ſine aſtrorum peritia,ſine ſcientia hiſtoriæ, & quod in primis neceſſum eſt,ſine magna cognitione linguæ Latinę,& Romani populi legibus,morib. ac inſtitutis.Sed fruſtra præcipimus, nihil eſt tam grande, quod nõ audeat cõtingere,nihil tam ſanctũ, quod nõ polluat & prophanet audacia grammatiſtica. Verùm nos rem noſtrã agemus. Tum igitur ſciat etiam tria eſſe apud oratores dicẽdi genera,quas nõnulli ex eis figuras appellãt,ſublime,mediũ,& humile,qualia in tribus ex heroibus qui ad Troiam pugnarunt, fuiſſe traduntur:ut in Menelao,acuta humilitas,et Laconica pauciloquẽtia:in Neſtore,mediocritas melle dulcior:in Vlyſſe,ſublimitas illa cõcitatior,rapacior torrẽtibus,ardens affectibus,& nihil nõ efficiẽs aſtutiſsima illa eloquẽtia copioſa & Aſiatica. Hæc tria genera Vergilius tribus effinxit operibus. Bucolico nihil humilius : quid concitatius, quid excelſius Æneide? Georgica noſtra medium ſeruãt:in quibus ego cum pleriſq̃ doctiſsimis uiris ſemper exiſtimaui multo eum eſſe præſtantiorem q̃ in Bucolicis & Æneide,pro ſuo quodq̃ genere accipiamus:ſublimior eſt Æneis,at forſitã non illius ſublimitatis culmẽ aſſecuta. Media ſunt Georgica,at mediocritatis faſtigiũ tenẽt. Cuius rei cauſas ego has eſſe arbitror: tum quòd maxima opus hoc ſcripſerit cura, multum polierit,multũ elaborauerit. Quotidie nanq̃ cum è lecto ſurgẽs,traditũ eſt enim memoriæ,nõnullos uerſus dictaſſet,eos deinde per diem totũ retractando ad pauciſſimos cæterùm optimos redigebat. Idcirco ſe more urſæ fœtus ſuos informes dicebat parere,ac poſtea lambẽdo formare atq̃ perficere. Deinde quòd emẽdauit Georgica ſimul cum Bucolicis:Æneidẽ uerò ah nõ,emẽdaturus ſi licuiſſet erat.Indicio eſt in calce Georgicorũ titulus appoſitus,licet more illorũ Græcorũ artificum pendens, ſed tanquam teſtimonium authoris ſua penè approbantis opera.Verſus ſunt hi:

Hæc ſuper aruorum cultu pecorumq̃ canebam,
Et ſuper arboribus,Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello,uictorq̃ uolenteis
Per populos dat iura,uiamq̃ affectat Olympo,
Illo Vergilium me tempore dulcis alebat
Parthenope,ſtudijs florentem ignobilis oci,
Carmina qui luſi paſtorum,audaxq̃ iuuenta
Tytire te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

Denicq̃ quum Vergilius colonus in agris natus, ruri educatus,atq̃ inibi multũ uerſatus fuerit,melius de agris,de pecoribus,tanquã de peculio ſuo præcipere ac diſſerere optimus paterfamilias potuit,quàm de alia quauis re,& quamuis alia bene,hoc tamen optimè,hoc ſumma felicitate exequutus eſt. Abſoluam breuiſsimè tertiam partem de operis materia,ea eſt rerũ ruſticarũ & planè totius humanę felicitatis,quam uitam illi ipſi maiores quos ſolos feliciſsimos iudicamus egere,tum quum nondũ urbanę delicię inuẽtę erãt.Hoc eſt planè carnificina uitę,quumq̃,ut Germanicus inquit,

Nondum ueſanos rabies nudauerat enſes,

Nec

Nec conſanguineis fuerat diſcordia nota.

Iuſtitia cum hominibus uerſabatur,& aureum erat ſæculũ illud celebratiſsimũ.Vbi uerò primùm agros deſiimus inhabitare cõcluſi urbium ſæptis iuſtitiam excluſimus, inuexímus non tam miram quàm miſerã uiciorum malorumq; ſegetẽ: ibi inuidia,dolus,frausq;,aliud ore promptũ, aliud pectore clauſum gerere: ibi quæſtus flagitioſi, periuria,homicidia,et reliqua humanę uitę tragœdia,quũ nulla eſſet ut ſanctior,ita felicior,ſimplicitas agreſti,nec melior quæſtus. Vultis recipere Catonis illius ſenioris, id eſt,planè ipſius Romanæ grauitatis teſtimoniũ,quẽ unũ optimũ Oratorẽ,optimũ ſenatorẽ,optimumq; imperatorẽ ſuo tempore homines appellarũt.Is in lib.de Re ruſtica ad filiũ,ſic inquit: Et uirũ bonũ maiores noſtri quũ laudabãt,ita laudabãt,Bonũ agricolam bonumq; colonum:ampliſsimè laudari exiſtimabaẽ,qui ita laudabaẽ. Mercatorem aũt ſtrenuũ ſtudioſumq; rei quærẽdæ exiſtimo,uerùm,ut ſuprà dixi,periculoſum et calamitoſum.At ex agricolis et uiri fortiſsimi,et milites ſtrenuiſsimi gignuntur,maximeq; pius quæſtus ſtabiliſsimusq; conſequitur,minimeq; inuidioſus,minimeq; malè cogitantes ſunt,qui in eo ſtudio occupati ſunt. Hæc ille prudẽtiſsimus ſenex,qui de ruſticis rebus primus ſermone Romano tradidit. Ac ne ſim ego in uita ruſtica laudanda iuſto prolixior,né ue prætermittã quæ in fine ſecundi libri Georgicorum,de illius fructu,oblectamentis,felicitate ſumus dicturi,quem locũ mira cum gratia Vergilius tractauit,uno argumẽto claudam hunc meũ ſermonẽ, quo ſolo ſatis ſuperq; cõſtare poteſt,nullum uitæ genus delectabilius,nullũ honeſtius,nullũ felicius eſſe.Maximi enim principes tædio negociorum affecti,nihil aptius duxerũt, quo illam moleſtiã animi leuarẽt,quàm in rus ſecedere:hinc illa Romanorũ quũ orbi præeſſent,tam frequẽs ruſticatio.Nolo in teſtimoniũ aliquot adducere,ne cogar omnes. quis enim non ruſticatus eſt,dum tædiũ,illamq; animi miſeriam,quam in Vrbe acceperat,leuabat, ac deponebat? Quin & Diocletianus Romanus imperator,niſi quòd pietatẽ noſtram odit,cætera inter egregios principes numerandus,tanti principatus onere magno affectus tædio,nõ in rus ſeceſsit tẽporariũ, ſed poſitâ purpurâ,quũ conſuluiſſet uiros prudẽtiſsimos,quę nam eſſet feliciſsima tranquilliſsimaq; uita,eorum conſilio Salonis ruri iucundiſsimo in ocio priuatus & cõſenuit, & placidiſsimè mortuus eſt, reuocatusq; ſæpe per literas à collega ad reip.curam imperiũ totũ cum ſuo ſplendore & gloria ignobili orto poſthabuit. Non placuit Cyro, minori regnũ Aſiæ relinquere,at maximã diei partem agricolationi impartiebat,ipſe ſuis manibus repaſtinans terram,arboresq; multo artificio ſerens. Nec erubeſcebat quòd ea quiſquam ſciret,quin ipſe potius cultiſsimus alioqui ac ſplendidiſsimus rex ea ſe facere gloriabatur,& opera ſua exterarum gentiũ legatis oſtentabat. Laertem Vlyſsis patrẽ Homerus in Odyſſæa,nõ epulis,non talis, nõ ludis alijs lenientẽ filij deſideriũ ſcribit,ſed agro colendo et ſtercorãdo.Attalus minoris Aſiæ opulẽtiſsimus rex populo Romano regni hærede inſtituto,ipſe ruri totus ſe continebat,quin & de ea re pleraq; conſcripſit,quod etiam maximi principes ac duces fecêre, Hiero Syracuſanus,Philometor,& Archelaus Reges,Xenophon,& Mago Carthaginẽſis Duces,ut intelligamus ea re pręcipuè oblectatos.Non ſcripſit Deiotarus de illa,uerùm ſcribenda ſibi multa à Diophane curauit ex libris Magonis Carthaginenſis, & Caſsij Dionyſii Vticenſis. Prætereo claros ſapientia philoſophos,qui de hac re monumẽta reliquere, quos M. Teren.Varro prolixo catalogo enumerat in principio ſui de Re ruſtica operis,quod nobis etiam dabit obiter ſatis apertum argumentum.Nam cum M.Varro plura ſcripſerit quàm quiſquam Latinorum,nullum ex eius operibus ad nos peruenit prætèrquàm de Etymologia et Lingua Latina,mancum ac media plus parte truncum.id uerò de agricolatione perductum eſt, aut natura ſanctiſsimam ſuam artem conſeruante, aut hominũ diligentia, qui tantum huic utiliſsimæ exercitationi tribuebant,ut alia facilè ſinerent perire,hoc colerent,frequenterq; tranſcriberent. An nondum hæc omnia argumenta ſatis probant,nihil oblectabilius, nihil ſanctius, nihil felicius eſſe ruſtica uita? Quod maximi principes, quod ſapientiſsimi uiri, quod prudentiſsimus & fortiſsimus populus dominus orbis terrarum Romanus,hanc unam uitam

& maximè

& maximè probarint,& egerint,quòd primæ ille naſcentis primùm,deinde teneri & creſcentis orbis ætates hanc uitam agentes ipſi tranquilliſsimè ac ſanctiſsimè æuum tranſegerint,& nobis poſteris ſuis in urbium corruptelis & perpetuis tormentis cruciatis admirationi ſint. Indiciũ hoc magnũ eſt,duce natura, quæ rudibus illis primis hominib. fuit uiuendi magiſtra:neq; enim alium potuerũt habere doctorẽ:ſciẽtes ruſticationẽ,hominis uerum eſſe exercitamentũ,quo bene beateq; (quatenus hæc mortalitas capit)uiui poſsit: ſiquidẽ nihil eſt aliud uiuere beatè,q; naturã ſapientiſsimam uitę noſtrę ducẽ,ſequi. Non diſsimulauit hoc Apollo ille,qui à Gyge Lydorũ potentiſsimo rege interrogatus quis nam eſſet beatiſſimus,Aglaum reſpõdit Prophodium agricolam quendam ſenem,qui aliam præter ruſticam expertus non erat uitam,ſuiq; agelli nunquam exceſſerat fines. Verſus neſcio quot de hac re ex Politiano iuuat addere,quibus profiteor me uix unquam legiſſe politius,uix grauius quicquam:iſ ſunt in eius Ruſtico ad hunc modum,

Felix ille animi diuiſq; ſimillimus ipſis,
Quem non mendaci reſplendens gloria fuco
Sollicitat,non faſtuoſi mala gaudia luxus
Sed tacitos ſinit ire dies,& paupere cultu
Exigit innocuæ tranquilla ſilentia uitæ,
Vrbe procul,uoti exiguus,ſortemq; benignus
Ipſe ſuam fouet,ac modico contentus aceruo,
Non ſpes corde auidas,non curam paſcit inanem,
Securus quò ſceptra cadant,cui dira minentur
Aſtra,& ſanguinei iubar exitiale cometæ,
Non illum fragilis fauor,indociliſq; potenti
Plebs ſeruare fidem,euectum popularibus auris
Caſuro imponit ſolio,nec ducit hiantem
Huc illuc uanos oſtentans purpura faſces,
Non mentem pauet ipſe ſuam,nec conſcius omneis
Exhorret ſtrepitus,nec edaci pectora culpa
Carpitur occultè.

Hæc atq; alia eodem pertinentia Politianus in Ruſtico. Hactenus de oblectamentis & tranquillitate ruſticæ uitæ ſum locutus. Expectatis ut de utilitate eius aliquid etiam loquar. Atqui locus hic immenſus eſt,& à quo uix me hodie queam explicare, & uidetis iam me plura quàm forſan æquum eſt,præfatũ. Verùm unum hoc pro tam multis eſto ſatis,uitam hominum ſine ludicris,ſine ſellularijs artibus, ſine dialectica, ſine rhetorica, ſine grammatica,ſine geometria,ſine litibus,& controuerſiis iuris,ſine reliquis ferè omnibus artibus agi cõmodè poſſe: ſine agricolatione et ruſticis artibus, nullo mdo poſſe. Hæc igitur eſt noſtri operis materia,ut intelligatis, quàm ſit utilis, quamq; dulcis,ac humanis uſibus neceſſaria,quàm etiam uerſibus ſuis dulciorẽ multo Vergilius reddidit. Neq; uerò ſolum tanti authoris carmine fructũ cum uoluptate accipietis,uerùm etiam ipſa carminis materia,uel tenui,humillimaq; dicẽdi forma ſcripta,omne faſtidiũ lectionis leuaret:ita ut mirari ego plerunq; ſoleam,res infimas abiectiſsimo cõſcriptas ſtilo,uenerandam ſimul & admirabilem præ ſe ferre maieſtatem. Quis character dicendi demiſsior Catone,Varrone, Columella,Palladio? De foſsione diſſerũt,de raſtris,de aratris,trahis, uindemijs,de inoccatione, repaſtinatione,ſemente,meſſe,de fimo,ac ſtercoratione ipſa,& nihil exiſtimes dici poſſe ſuauius, nihil ſcribi ſanctius,nihil præcipi grauius atq; ſublimius. Idem in locis illis Iuri ciuilis uſu uenit,de fundo inſtructo,de ſeruitutibus prædiorum ruſticorũ,finium regundorum,de aqua quotidiana & æſtiua,de fonte & riuis,& alijs pleriſque, quos tamen quis intelligat, niſi qui ruſticæ artis norit uocabula, quæ nobis omnia in hoc opere explananda ſunt,& ex certiſsimo Romani ſermonis fonte haurienda. Aggrediamur igitur,Deo bene fauente,ſummi Latinæ linguæ Poetæ elaboratiſsimum opus, de re, quæ uitæ mortalium & dulciſsima,& fuctuoſiſsima,& optima eſt.

IO. LVDO.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI IN SVETONIVM QVÆDAM.

AD HIERONYMVM RVFFALDVM.

SVETONIVM esse acephalum, ut Curtium, ut aliquot orationes Ciceronis, ut nuper etiam Tacitum, duobus potissimum argumentis colligitur. Tum quòd non solet gentis ac familiæ prætermittere Cæsaris eius, cuius uitam exorditur: de Iulia nulla mentio, quum sit maxime illustris, & memoratu digna. Tum quòd in uetustis exemplaribus hoc habetur initiũ, Annũ agẽs sextumdecimũ: prętermisso Cæsaris nomine: ut appareat prius fuisse de illo locutum. Nos igitur quandoquidem spes non est, quod desyderatur, fore ut aliquando existat, ex ueterum scriptorum lectione, quantum industria ac studio consequi potuimus, eum locum studiosæ iuuentuti expleuimus. Si quando id ipsum in lucem prodierit, quod Suetonius scripsit, facilis erit tantuli mei laboris iactura. Suetonij phrasim æmulatus sum, & obseruationis diligẽtiam. Cui non satisfecero, næ is haud magnum acceperit damnum exiguæ chartulæ, & breuissimi temporis, quod perdiderit, nostris legendis. Si cui placuero, is satis hoc ipso nobis præstiterit: sin displicuero, ab hoc ueniam petimus audaciæ. Dicamus tibi Hieronyme Ruffalde, auditorum meorum probissimo, ac proinde charissimo. Vale. Louanij, anno M. D. XXII.

IN VITA C. IVLII CÆSARIS.

DE GENTE IVLIA.

GEntem Iuliam pro indubitato creditur ab Iulo Æneę filio manasse, qui Lauinio relicto, Albam longam condidit, in qua & regnauit: eo mortuo, quum ad Ascanium Lauiniæ atq; Æneæ filium Latinum rediisset regnum, cura sacrorum cæremoniarumq; Latinę ac Troianæ gentis penes sobolem Iuli mansit, ex qua sunt Iulij: hos cum alijs quibusdam nobilissimis Latijs familijs Tullus Hostilius Romanus Rex postquàm Albam diruisset, Romam transtulit, ac in patres cooptauit. Serò ad magistratus ac honores emerserunt, nempe inter patritios maiorum gentium ferè postremi, anno Vrbis centesimo altero, & trecentesimo Cn. Iulio decemuiro legibus scribendis priore eiusce magistratus lectione: omnis dehinc generis honores & dignitates nacta, mansit in patriatu & ordine Senatorio, mediocribus opibus, nullo insigniter præstanti uiro, factisq; præclaris illustrior.

CÆSARVM FAMILIA.

IN Iulia gente, familia fuit Cæsarum: qua ratione cognominis, haud liquet, nec cui primùm contigerit. Nam ante Cæsarem dictatorem patremq; eius & auum, Iulij Cæsares fuerunt: ut illi qui Punico bello secundo, à Senatu ad Crispinum consulem de dictatore dicendo missus est. Cæsares uerò consueuit Romanus sermo cognominare eos, qui uel cæso matris utero, uel cum cæsarie nascerentur, uel oculis essent cæsiis. Addunt quidã de elephanto in Africa occiso, quem indigenæ cæsarem uocent, eamq;

eamq; ob cauſam cognomen hoc primùm auo dictatoris contigiſſe: ſed qui hæc tradunt, infimæ ſunt authoritatis, nempe Spartianus & Seruius: neque enim ſola illius progenies ex Iulijs hoc cognomen habuit: ſed alij, & ante eum multi, & cum eo gentiles illius pleriq;. Conſules ante dictatorem fuerũt, Sextus Iulius Cæſar cum L. Martio Philippo, initio belli ſocialis: ſequenti anno L. Cæſar cum Rutilio Lupo. nec ante hos clarus quiſquam fuit Cæſarum, aut ſummo magiſtratu Romæ functus. Multis pòſt annis conſulatũ ex eadem familia adeptus eſt L. Cæſar, Sexti filius, frater patruelis L. Iulij Cæſaris, qui dictatorem progenuit. Hic ad præturam tantùm peruenit. Piſis dum mane calciaretur extinctus, nullo manifeſto morbo.

ORTVS CÆSARIS ET EDVCATIO.

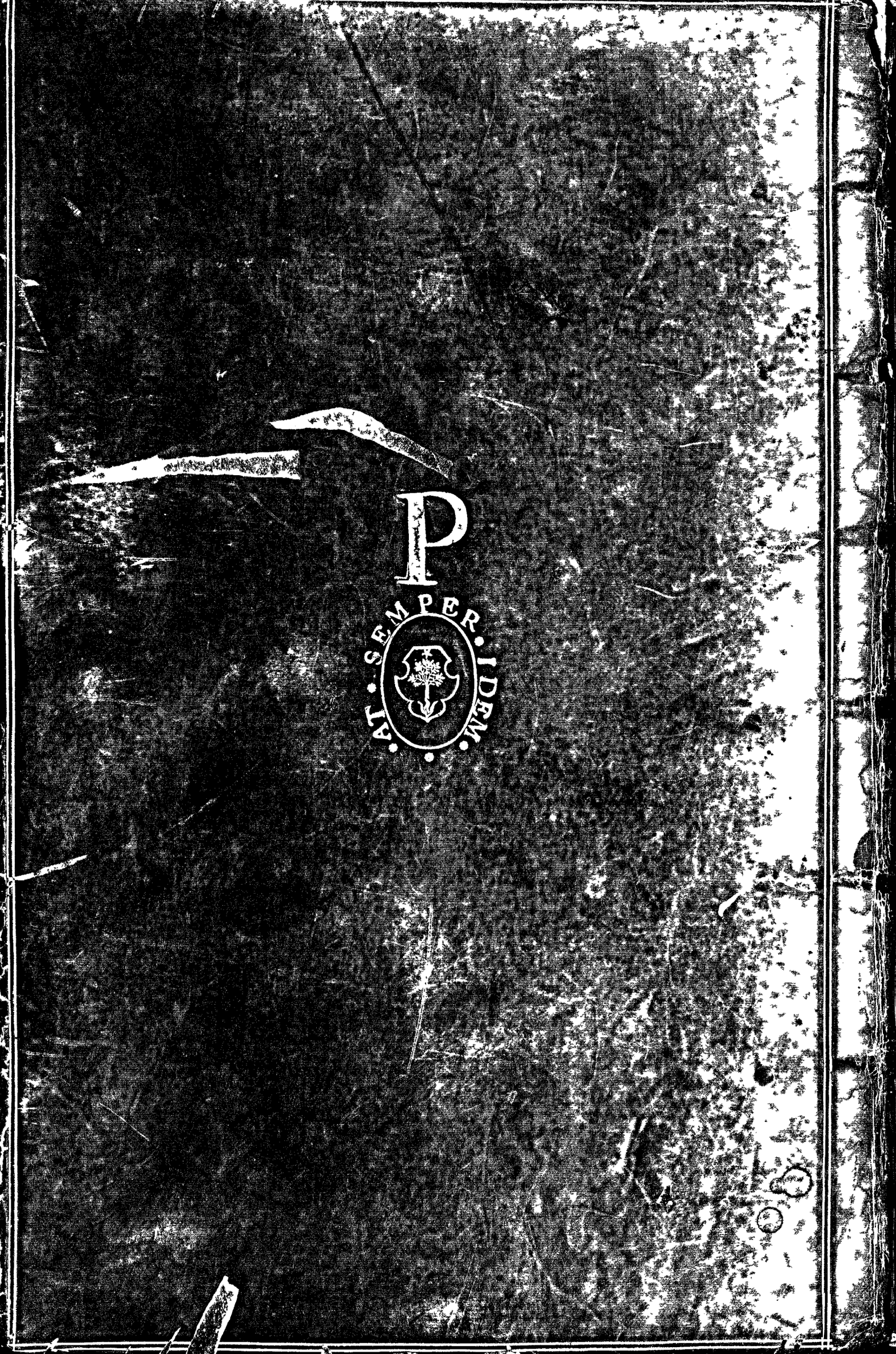
NAtus fuit Cæſar Romę C. Mario & Lucio Valerio Flacco conſulibus, ad quartum Idus Quintileis: qui menſis poſt eius mortem lege Antonia Iulius eſt ea cauſa dictus: educatus apud Aureliam matrẽ C. Cottæ filiam, & Iuliam amitam Marij coniugem: unde illi patritio amor plebeiæ factionis, & odium Syllæ. Literas Latinas Græcasq;, tum & præcepta dicendi edoctus eſt à M. Antonio Gniphone homine Gallo, qui magno ingenio uir, ac ſingulari memoria, præterea moribus comis, & natura facilis, primò in ædibus L. Cæſaris patris Græcam Latinamq; Grammaticam & Rhetoricen docuit, hinc in ſuis ipſius, multa dicentium liberalitate conſequutus, quum nunquam paciſceretur de mercede. Fuit Cæſar admirabili docilitate, & ad dicendi facultatem appoſitus. Sermo eius Latinus excultus eſt domeſtica conſuetudine ab Aurelia matre, quæ purè ac eleganter Romanè loquebatur, ut Mutiæ, Læliæ, Corneliæ, & aliæ primariæ matronæ, in quarum familijs inſignes oratores extiterunt.

LOVANII,
1521.

BIBLIOTHEQUE PUBLIQUE ORTELIANA

BASILEÆ, PER NIC. EPISCOPIVM IVNIOREM, ANNO M. D. LV.

EPI SCOP.

P
AT · SEMPER · IDEM